

ੴ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ॥

ਸੰਪੂਰਨ ਸਟੀਕ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

(ਸ੍ਰੀ ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਜੀ)

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ ਵਾਕ ਪਾ: ੧੦ ॥

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਾ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਜਥੇਦਾਰ ਛਿਆਨਵੇਂ ਕ੍ਰੋੜੀ

ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਸੁਲਤਾਨੁਲ ਕੌਮ-ਪੰਥ ਰਤਨ

ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਾ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਥੇਦਾਰ ਛਿਆਨਵੇਂ ਕ੍ਰੋੜੀ

ਸ਼੍ਰੋ: ਪੰਥ ਅਕਾਲੀ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਪੰਜਵਾਂ ਤਖ਼ਤ ਚਲਦਾ ਵਹੀਰ ਪੰਜਾਬ (ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ)

ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ

ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਪੰਜਵਾਂ ਤਖ਼ਤ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ

ਬਾਬਾ ਬੰਬਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਰੀਚੀ ਲੇਇਰ ਮਾਲ ਰੋਡ, ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਖੇ ਜਥੇਦਾਰ ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ (ਲਿਖਾਰੀ) ਦੇ
ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੇਠ ਛਾਪਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ (ਸਾਬੋ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ) ਬਠਿੰਡਾ ਤੋਂ ਖਾਲਸਾ ਸੰਮਤ 302,

ਜੇਠ ਸਦੀ ਚੌਥ ਮੁਤਾਬਕ 5 ਜੂਨ ਸੰਨ 2000 ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ।

ਟੈਲੀਫੋਨ ਨੰਬਰ (0175) 301814, 212719, 213091

Email uday_pat@123india.com

Website www.budhadal.com

—: ਭੂਮਿਕਾ :-

ਸਿਸਾਰ ਦੀ ਮਹਾਨ, ਬੀਰਾਂ ਅਤੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ “ਖਾਲਸਾ” ਕੌਮ—ਜਿਸ ਨੇ ਜੰਗ-ਇ-ਮੈਦਾਨ ਅੰਦਰ ਜੂਝ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਚਰਖੜੀਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ, ਰੰਬੀਆਂ ਨਾਲ—ਖੋਪਰੀਆਂ ਉਤਰਵਾਕੇ, ਭੱਠਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਉਂਦੇ ਸੜ ਕੇ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਟੋਟੇ ਕਰਵਾ ਕੇ, ਇੰਜਨਾਂ ਥਲੇ ਕੁਚਲੇ ਜਾ ਕੇ ਅਤੇ ਚੌਂਕੜੇ ਮਾਰ ਕੇ ਬੰਦ ਬੰਦ ਕਟਵਾ ਕੇ “ਅਕਾਲ-ਭਾਣੇ” ਨੂੰ “ਮਿੱਠਾ” ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਿਆ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿਰਲੱਖ-ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ “ਖਾਲਸਾ” ਕੌਮ ਦੇ ਬਾਨੀ, ਅਤੇ ਸਰਬੰਸ-ਦਾਨੀ, ਕਲਗੀਧਰ ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ—ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ੪੨ ਕੁ ਸਾਲ ਦੇ ਸਰਗੁਣੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਸ੍ਰਰੂਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਝਲਕਾਰ-ਰੂਪ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਪਰੀ-ਪੂਰਨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਨ ਮਹਾਨ ਯੋਧਾ ਅਤੇ ਸਤਿ-ਨੀਤੀ-ਨਿਪੁੰਨ-ਧਰਮ-ਰਖੜਕ ਸੈਨਾਪਤੀ ਵੀ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਅਸੀਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕ-ਮਹਾਨ “ਸਾਹਿੱਤਕਾਰ” ਅਤੇ “ਮਹਾਨ-ਕਵੀ” ਦੇ “ਕਵਿ-ਰੰਗ-ਸੁੰਦ੍ਰ” ਸ੍ਰਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਬੁੱਧੀ ਚਕ੍ਰਿਤ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ—ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਅਕਾਲ-ਉਸਤਤਿ, ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ, ਜ਼ਫਰਨਾਮਹ, ਗਯਾਨ-ਪ੍ਰਬੰਧ, ਸ਼ਬਦ, ਸਵਯੰ, ਚੋਪਈ, ਚੰਡੀ-ਚਰਿਤ੍ਰ, ਤ੍ਰੀਜ-ਚਰਿਤ੍ਰ—ਆਦਿਕ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। “ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ, ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਅਤੇ ਗਯਾਨ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਟਕ” ਤਾਂ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਅਧਿਯਾਤਮਿਕ ਆਸ਼ਿਆ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰ-ਹਿਰਦਯ ਅੰਦਰੋਂ ਅਜਲੀ ਤੇ ਅਕਾਲੀ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਵਹਿ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਬਚਿੱਤ੍ਰ-ਨਾਟਕ, ਅਤੇ ਜ਼ਫਰਨਾਮਹ, ਇਤਿਹਾਸਿਕ-ਤੱਖ ਤੋਂ ਭਰਪੂਰ-ਬੀਰ-ਰਸ ਦਾ ਸੁੰਦ੍ਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ—ਚੰਡੀ-ਚਰਿਤ੍ਰ, ਤ੍ਰੀਜ-ਚਰਿਤ੍ਰ, ਚੋਬੀਸ-ਅਵਤਾਰ ਆਦਿਕ ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾਵਾਂ ਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸਿਕ-ਸਨਾਤਨੀ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ-ਵਿੱਦਿਆ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪ

ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਅਨੁਭਵ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਹੀ ਮਹਾਨ, ਪਰਮ-ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਅਤੇ “ਜਾਗਦੀ-ਜੋਤਿ” ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਿਰਦਯ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਹੈ—ਸ੍ਰੀ “ਸਰਬਲੋਹ” ਗ੍ਰੰਥ !! ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕ—ਚੰਡੀ-ਚਰਿਤ੍ਰ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੀ-ਜੁਲਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ “ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ” ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਵੀ, ਬੀਰ-ਰਸੀ ਮਹਾਨ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ ਕ੍ਰਿਤਿ ਦਾ ਸਰਵੋੱਤਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਨੁਭਵ ਰਾਹੀਂ ਆਤਮਪ੍ਰਵਾਜ਼ ਦੇ ਅਤਿ-ਉੱਤਮ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ-ਕਲਾਮਈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਬੀਰ-ਰਸ-ਰੋਗ ਅੰਦਰ ਆਏ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਮੈਦਾਨ-ਇ-ਜੰਗ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਅਨੂਪਮ ਛੰਗਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤ੍ਰਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਯੌਧਿਆਂ ਦੇ ਜੰਗੀ ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਸਜਾਵਟ, ਦਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ, ਹਾਥੀ, ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਸਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੂਪਮ ਛਬੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਿਸ਼ਾਨਾਂ ਦਾ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਫਹਿਰਾਉਣਾ, ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਝਨਕਾਰ ਅਤੇ ਰੰਗ-ਰੰਗ ਜੰਗੀ ਨਜ਼ਾਰਿਆਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਿਆਂ ਜੋਇਆਂ—ਜੰਗੀ ਵਾਜਿਆਂ, ਨਰਸਿੰਘਿਆਂ, ਨਗਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਧੌਂਸਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰੂ-ਘਨਘੋਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪ ਕਿਸੇ ਅਦਿਸ਼ਟ “ਨਿਰਮਲ-ਅਜਲੀ-ਜੋਤਿ” ਪਰਮ-ਪੁਰਖ-ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ, ਸ੍ਰੀ “ਮਹਾਕਾਲ” ਵਿੱਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣਾ ਅਤੇ “ਦੈ ਤੇ ਏਕ ਰੂਪ”—ਇਕ-ਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਮਈ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਤੱਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਅਜਲੀ-ਆਵੇਸ਼ ਦੀ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਹੈ!

ਅਜਿਹੀ ਮਹਾਨ ਕਾਵਿ-ਕਲਾ—ਕ੍ਰਿਤਿ ਦੀ, ਸਰਬ-ਪ੍ਰਿਯ ਅਤੇ ਸਰਵੋੱਤਮ—“ਕ੍ਰਿਤਿ”—ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ “ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ” ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਨੁਭਵੀ ਗ੍ਰੰਥ—‘ਪੁਰਾਣ, ਸੂਤਿ, ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਜਾਂ ਕਿਤਾਬ’ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

ਸ੍ਰੀ “ਸਰਬਲੋਹ” ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਨਾਮ, ਅਤਿ-ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਚਲੇ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਹੋਣਗੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ “ਸਰਬਲੋਹ” ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹੋਣਗੇ, ਜਾਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਮੋਲਕ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਦਾ ਇਕ ਕੇਂਦਰ ਸ੍ਰੀ “ਸਰਬਲੋਹ” ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵੀ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ “ਸਰਬਲੋਹ” ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ-ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ

ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਤਕ ਅਨੇਕਾਂ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖੇ ਪਾਉਣ ਦਾ ਧਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ, ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਲੋਂ ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ ਪਾਏ ਗਏ ਜਾਂ ਗੁਰਮਤਿ-ਵਿਦਿਆ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣ, ਲੋਕਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸੁਤੇ-ਸਿੱਧ ਹੀ ਪਏ ਭਰਮ-ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਦਾ ਗੁਰਮਤਿ-ਅਨਸਾਰੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਵੀ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਫਸੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ, ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ-ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਦੇ ਛਾਪੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲਏ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਛਾਪੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਿੱਖ-ਜਗਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ-ਸੰਗਤ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰ-ਪਿਆਸੇ ਸਨ। ਇਸ ਪਿਆਸ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਨ ਵਾਸਤੇ—ਸੂਰਮਗਤੀ, ਪੀਰਜ, ਕੁਰਬਾਨੀ ਅਤੇ ਤਿਆਗ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ-ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਦੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਭਾਵਨਾ ਕਿਸੇ ਸੰਸਥਾ (ਜਥੇਬੰਦੀ) ਅੰਦਰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮਹਾਨ-ਨੇਤਾ (ਆਗੂ) ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ।

ਸ਼ੋ, ਸੱਚੋ-ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ! ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਕਰ ਕੇ "ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ" ਆਪਣੇ ਪਰਮ-ਪਿਆਰੇ, ਚਰਣ-ਸਾਦਕ, ਰੋਸ਼ਨ-ਮੁਖਿ, ਉਜ਼ਲ ਦੀਦਾਰੀ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਸੀਏ, ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ-ਸੂਰੇ, ਭਗਤਿ-ਦਾਨੀ, ਪਰ ਉਪਕਾਰੀ ਬੁੱਧਿ ਵਾਲੇ ਪੰਥ ਅਕਾਲੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ ਗੁਰਮੁਖ-ਪਿਆਰੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜਥੇਦਾਰ ਬਾਬਾ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਛੁਯਾਨਵੇਂ ਕੌੜੀ, ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਪੰਜਵਾਂ ਤਖਤ (ਚਲਦਾ ਵਹੀਰ) ਪੰਜਾਬ (ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ)—ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਕਾਰਜ ਆਪ ਕਰਵਾਯਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਛਾਪੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨਨ ਨਿਰਾਸ਼ਤਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਨਮਤੀ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੋਂ ਭੈਅ ਖਾ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਸ ਪਾਸੇ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਝਿਜਕਦੇ ਸਨ, ਉਹ ਭੈਅ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਏਗਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਪਰਮ-ਪਵਿਤ੍ਰ ਹਿਰਦਯ 'ਚੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਇਆ ਉੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ "ਗੁਰੂ ਸਾਹਿੱਤ" ਪੂਰਨ ਤੇਰ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ, ਪਾਠ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇਗਾ।

ਗੁਰੂ-ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਵਿੱਦਿਆ ਬਾਰੇ ਭੁਲੇਖੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੱਜਣ ਇਕੋ ਹੀ ਦਲੀਲ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਚੰਡੀ-ਚਰਿਤ੍ਰ ਅਦਿਕ ਬਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੌਰਾਣਿਕ ਗਾਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸਿਕ ਦੈਵ-ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਕੇਵਲ ਵਰਣਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਅਤੇ ਪ੍ਰਜਾ-ਅਰਾਧਣਾ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ

ਇਸ ਦੈਵ-ਪੂਜਾ-ਆਰਾਧਣਾ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਖੰਡ-ਜੋਤਿ, ਇਕ-ਰਸ, ਖਾਲਸ-ਸ੍ਰੁੱਪ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ, ਸ੍ਰੀ "ਮਹਾਕਾਲ" ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਪੂਜਾ ਅਰਾਧਣਾ ਆਪਣੇ ਮੁਬਾਰਕ-ਕਲਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦੇ।

ਪਰ ਅਫਸੋਸ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ-ਹਿਰਦਯ ਵਿਚੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਏ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿੱਤ ਦਾ ਅਧਯਨ ਵੀ ਸੰਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਪਰੰਤੂ ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨਮਤੀਆਂ ਵਲੋਂ ਗੁਰੂ-ਪੰਥ-ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰ ਪੰਥ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰੇ ਜਾ ਚੁਕੇ ਸਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਥਲ ਵੀ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ—ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਸਮਝ-ਸਾਰ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੁੱਤ੍ਰ ਤੇ ਅਨਭਿਗਯ ਵਿਚਾਰ-ਸ਼ੀਲ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਨ ੧੯੩੧ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਖੋਜਿਆ, ਵਿਚਾਰਿਆ, ਟੀਕਾ ਪ੍ਰਯਾਜ, ਫੁੱਟ ਨੋਟ ਅਤੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਸਹਿਤ ਵਿਭੂਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ "ਗੁਰੂ-ਕਾਰਯ" ਦੀ ਸੁਮੱਤਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ-ਸਾਹਿੱਤਕ-ਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਬਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ "ਰਚਨ ਕਾਲ" ਨਿਯਤ ਕਰਨਾ ਇਸ ਥਾਂ ਉਤੇ ਅਸੰਗਤਿ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਰਚਨ-ਕਾਲ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਂਦਿਆਂ ਕਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਦੋ ਖਿਆਲ ਸਨਮੁਖ ਆਉਂਦੇ ਹਨ :—(ੳ) ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੫ ਤਕ ਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। (ਅ) ਸੰਮਤ ੧੭੬੧ ਤੋਂ ਸ਼ੀਘਰ ਹੀ ਬਾਅਦ ਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸੰਮੇ ਅਤੇ ਖੋਜ ਦੇ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ-ਗੋਚਰਾ ਕਰਨਾ ਅਤਿ-ਆਵੱਸ਼ਕ ਹੈ :—

ਕੱਟੂ (ਨਾਭੇ) ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਇਹ ਪਾਠ ਇਕ ਪੱਤ੍ਰੇ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ

੧ ਓ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ॥

ਸੁਚੇ ਪਤ੍ਰੀ ਤਤਕਰਾ ਸ੍ਰੀ ਆਦ ਮਾਇਆ ਮਹਾ ਲਛਮੀ ਸ੍ਰੀ ਸ੍ਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਕਾ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਮਿਤੀ ਬੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੫ ਕੋ ਲਿਖਾ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਿਵਾਕ ਪਾਤਸਾਹੀ ੧੦ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਪਤਸਟਿਕਾ ਮਾਰਕੰਡੇ ਕੇ ਤੇਰਹਿ ਧਿਆਵ ਪਉੜੀਆ ੭੦੦,

ਸ੍ਰੀ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਕੇ ਬਿਸਨਪਦੇ ਰਾਗ ਰਾਗਯੋ ਕੇਦਾਰਾ ਧਿਆਇ ੫ ਪ੍ਰਸੰਗ
 ਸ੍ਰਬਲੋਹ ਜੀ ਕਾ ਉਤਪਤ ਵਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਬੀਰਜਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ੩੫੦੦ ਦਫਾ ਦਫਾ ਦਫਾ
 ਦਫਾਤ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕਾ ਦਵਾਦਾ ਪਦੇ ਚਤੁਬਿੰਸ ਅਵਤਾਰ ੧੨੦੦

ਮਹਾਂ ਪੁਰਾਣ ਭਾਗਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਅਵਤਾਰਾਂ ਕਾ ॥ ਸ੍ਰੀ ਸ੍ਰਬਲੋਹ ਜੀ ਕਾ ਸ੍ਰੀਮਾ
 ਬਿਸਨਪਦੇ ਜੁਮਲਾ ਸੰਬੁਹ ਜੁਗਤ ਦਰ ਜੁਗਤ ੫੦੦੦,

੧੩

੮੪

੫

੭੦੦

੧੨੦੦

੩੧੦੦

੫੦੦੦

ਕਿਉਂਕਿ ? ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸਿੰਘ ਪੰਥ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵੀ ਆਏ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸੰਮਤ ੧੭੬੫ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕਾਲ ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੫ ਠੀਕ ਹੈ, ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰਕਰਣ ਵੀ ਰਚਨਾ ਕਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਢੁਕਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਹੀ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਵਿਸ਼ਨੁਪਦੇ ਆਏ ਹਨ, ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸਮਝ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਯੋਧਵਜ੍ਞਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਗੁਜਰਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਸਿੱਟਾ ਬੰਦੇ ਬਹਾਦਰ ਜਹੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿੰਘ ਪੰਥ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਚਮਕੌਣ ਵਿੱਚ-ਨਿਕਲਿਆ ਉਸੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਹੀਰੇ ਰਤਨਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਵਾਲਾ ਮੰਦਿਰ "ਸਰਬਲੋਹ" ਵੀ ਖੋਲਿਆ ਗਿਆ।

ਅੱਜ ਕੱਲ ਦੀ ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਨੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦਿਲ ਚਲ-ਵਿਚਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਲੋਕ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉਪਰ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਿਆ ? ਜੇ ਪੱਕ ਸਾਬਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮੁਖਵਾਕਯ "ਬਾਣੀ-ਗ੍ਰੰਥ" ਪੁਸਤਕ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਰੋ ?

ਇਸ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਚੀਜ਼ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਆਦਿ ਵਾਲਾ ਸਿਰਲੇਖ :-

੧ ਓ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥ ਸ੍ਰੀ ਭਵਾਨੀ ਜੀ ਸਹਾਇ ॥ ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਲਛਮੀ ਜੀ ਸਹਾਇ, ਉਸਤਤਿ ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਲਛਮੀ ਜੀ ਕੀ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕਯ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੧੦" ਹੀ ਇਸ ਗਲ ਦੀ ਪ੍ਰਥਮ ਉਗਾਹੀ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਖਾਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਪੌਸ਼ ਕਰਨੇ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਇਸੇ ਵ ਹੀ ਕ੍ਰਿਤੀ ਲਈ ਹਨ। ਮੁਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਪੰਜ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ-ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਇਹ ਗਲ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਹੋ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਲਿਖਵਾਯਾ ਯਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ (ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪੁਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕੇ) ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ, ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ (ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਹੁਣ ਮੌਜੂਦਾ ਬੀੜਾਂ ਹਨ) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਹੀ ਗ੍ਰੰਥ ਹੋਵੇ, ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ, ਕਾਫੀ ਔਖੀ ਗੱਲ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ "ਰਚਨਾ-ਸਥਾਨ"

ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਨੁਕਤਾ ਨਿਗ੍ਰਾ ਨਾਲ :-ਇਸ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਸਥਾਨ ਨੀਅਤ ਕਰਨਾ ਕਾਫੀ ਔਖਾ ਹੈ; ਪਰੰਤੂ ਤਦ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਭਾਗ ਨੂੰ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੰਦੇੜ (ਦੱਖਣ) ਵਿਖੇ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੇ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦਾ ਤਿਲਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਦਲੀਲਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਹਨ:- (ੳ) ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਸਮੂਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇਕ ਗਿਆਨੀ, ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਰਚਨ ਸਥਾਨ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੰਦੇੜ (ਦੱਖਣ) ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

(ਅ) ਦੂਜਾ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਸੰਤਾਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੇ ਇਕ ਪੰਥਕ ਇੱਕਠ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰੋਹੂ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵੀ ਇਸੇ ਭਾਵ ਦਾ ਗੁਰਮਤਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮੁਖਾਰਬੰਦ ਤੋਂ ਉਚਾਰਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ (ਨੰਦੇੜ) ਵਿਖੇ ਹੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

(ੲ) ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਭਰਪੂਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ :-ਜਿਸ ਸਥਾਨ ਉੱਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਲੰਗਰ ਸਾਹਿਬ (ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ) ਹੈ, ਉਹੋ ਅਸਥਾਨ ਹੀ "ਬੁੱਗਾ-ਸਰਲੋਹ ਜੀ" ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਪੰਜਵਾਂ ਤਖਤ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਛਾਉਣੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਉਥੋਂ ਦੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਭੈੜਾ ਤੇ ਘਿਣਤ ਵਰਤਾਓ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਬਾਬਾ ਨਿਧਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਛਾਉਣੀ ਦਾ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਅੱਜ ਇਕ ਡੇਰਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ

ਬਾਕੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭਾਗ ਅਜੇ ਵੀ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਛਾਉਣੀ ਹੀ ਹੈ। ਸੌ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੱਥ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨੰਦੇੜ (ਦੱਖਣ) ਵਿਖੇ ਹੀ ਸੰਪੂਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਜਾਬ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਰੀਬਨ ਕਰੀਬਨ ਸੰਮਤ ੧੮੬੦ ਦੇ ਲਗ ਭਗ ਪਹੁੰਚਿਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਇਹ ਦੱਖਣ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਯਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਵੀ ਰਹਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਗਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਘਟਦੀ ਹੈ। ਸਰਬਲੋਹ ਦੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਬੀੜਾਂ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਕਾਫੀ ਪੁਰਾਣੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵੀ ਕਾਫੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਅਕਾਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵੇਲੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਹੋਰ ਵੀ ਅੱਖੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਬਾਬਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕੱਟੂ (ਜ਼ਿਲਾ ਨਾਭੇ) ਵਿਚ ਇਕ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਨਾਮ ਮਾਲਾ, ਤ੍ਰਿਯਾ-ਚਰਿਤ੍ਰ, ਅਤੇ ਜ਼ਫਰਨਾਮਾ, ਕਢ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ 'ਚੋਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕਢ ਦਿਤੇ (ਇਹ ਬੀੜ ਹੁਣ ਅੰਦੋਲੇ ਡੇਰੇ ਕਟੂ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ) ਬੇਸ਼ਕ ! ਇਹ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬੀੜ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਆਮ ਦੇ ਖਿਆਲ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਘਟ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਹ ਪਕਾ ਸਬੂਤ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ, ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਜੇ ਪਰਖਣਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੂਜੇ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਹੀ ਕਸੌਟੀ ਨਾਲ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ, ਸਾਹਿੱਤਕ ਵੰਡ ਤਕਨੀਕ ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉਤੇ ਉਸ ਗ੍ਰੰਥ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ :- ਬੋਲੀ, ਛੰਦ ਵਾਕਯ; ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਬਹਿਰ; ਅਲੰਕਾਰ, ਬ੍ਰਿਤਿ ਉਡਾਰੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦਾ ਢੁੱਕਵਾਂ ਸੁਮੇਲ, ਤੁਲਨਾਵਾਂ, ਉਪਮਾਵਾਂ, ਅਤੇ ਸਮਾਸ-ਸੰਧੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਮੇਲ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹੋਣ ਆਦਿਕ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਲਯਾਂ ਵੀ; ਆਮ ਤੌਰ ਉਤੇ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਤਜੁਰਬੇ ਦੇ ਉਤਰਾ ਚੜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਉਤਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਤਾਂ ਵੀ ਅਕਸਰੀਅਤ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਤੋਲੀਏ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਛੇਦਾਂ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ :-

ਦੁਰਜਨ ਦਲ ਦੰਡਣਿ, ਅਸੁਰ-ਬਿਹੰਡਣਿ, ਦੁਸ੍ਰ ਨਿਕੰਦਨਿ ਆਦਿ ਬਿੜੇ ॥
 ਚਫ਼ਰਾਸੁਰ ਮਾਰਣਿ, ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣਿ, ਨਰਕ ਨਿਵਾਰਣਿ ਗੂੜ ਗਤੇ ॥
 ਅਛਯ ਅਖੰਡੇ, ਤੇਜ ਪ੍ਰਚੰਡੇ, ਖੰਡ ਉਦੰਡੇ, ਅਲਖ ਮਤੇ ॥
 ਜੇ-ਜੇ ਹੰਸੀ ਮਹਿਖਾਸੁਰ-ਮਰਦਨਿ ਹਮਯ-ਕਪਰਦਨਿ ਛੜ੍ਹ-ਛਿਤੇ ॥੧॥੨੧॥
 ਆਸੁਰੀ-ਬਿਹੰਡਣਿ ਦੁਸ੍ਰ-ਨਿਕੰਦਣਿ ਪੁਸ੍ਰਟ-ਉਦੰਡਣਿ, ਰੂਪ ਅਤੇ ॥
 ਚੰਡਾਸੁਰ-ਚੰਡਣਿ, ਮੁੰਡ-ਬਿਹੰਡਣਿ, ਧੂਮ੍-ਬਿਧੁੰਸਣਿ, ਮਹਿਖ-ਮਥੇ ॥
 ਦਾਨਵ-ਪਰਿਹਾਰਣਿ, ਨਰਕ-ਨਿਵਾਰਣਿ, ਅਧਮ ਉਧਾਰਣਿ, ਉਰਧ-ਅੰਧੇ ॥੨॥੨੨॥
 ਜਾਲਪਾ-ਜਯੰਤੀ, ਸ਼ਤ੍ਰੁ-ਮਥੰਤੀ, ਦੁਸ੍ਰ-ਪ੍ਰਦਾਹਨਿ, ਗਾੜ-ਮਤੇ ॥੧੪॥੨੨੪॥
 ਦਾਮਨੀ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੇ, ਉੱਨਤ-ਨਾਸ਼ੇ, ਜੋਤਿ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੇ ਅਤੁਲ ਬਲੇ ॥...੧੬॥੨੨੬॥
 ਦੁਖ ਦੋਖ ਦਹੰਤੀ, ਜਾਲ ਜਯੰਤੀ ਆਦਿ ਅਨਾਦਿ, ਅਗਾਧਿ ਅਛੇ ॥੧੦॥੨੨੦॥
 (ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ)

ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚੋਂ ਭੀ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ, ਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅਤੇ
 ਉਸ ਦੇ ਅੰਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਕਿ ਇਹ ਕਿਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ?

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ—ਸ੍ਰੀ-ਨਮੋ ਭਵਾਨੀ, ਲੋਕ-ਰਾਨੀ, ਪ੍ਰਭੋ-ਮੁਰਾਰੀ, ਜਯ ਚੰਡੀ ॥
 ਤ੍ਰੇਭਵਨੋ-ਦਾਤਾ, ਜਗ-ਪਿਤ ਮਾਤਾ, ਜੁਗਤਿ-ਬਿਧਾਤਾ, ਭਯ-ਖੰਡੀ ॥
 ਸ਼ਤ੍ਰੁਨ-ਦਲ-ਹੰਤੀ, ਅਸੁਰ-ਮਥੰਤੀ, ਜਾਲ-ਜਯੰਤੀ, ਰਿਪੁ-ਡੰਡੀ ॥

ਮਹਿਖਾਸੁਰ-ਮਾਰਨਿ, ਦੁਸ੍ਰ-ਪ੍ਰਜਾਰਨਿ, ਪਤਿਤ-ਉਧਾਰਨਿ, ਜਗ-ਮੰਡੀ ॥੧੫੯॥
 ਨਰਕਾਨ-ਨਿਵਾਰਨਿ, ਅਧਮ-ਉਧਾਰਨਿ, ਕਿਲਬਿਖ-ਵਾਰਨਿ, ਜਯ ਮਾਯਾ ॥

ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ-ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ, ਦੀਨ-ਦਯਾਲਾ, ਸ੍ਰੀ-ਬਨ ਮਾਲਾ, ਜਸ-ਛਾਯਾ ॥
 ਅਕਲੰਕ-ਸਰੂਪੰ, ਅਛਲਸ-ਭੂਪੰ, ਸੁਖਨਿਧਿ-ਕ੍ਰੂਪੰ, ਹਰਿ-ਰਾਯਾ ॥

ਬੰਦਾਨ-ਖਲਾਸੀ ਪ੍ਰਭੁ-ਅਭਿਨਾਸੀ, ਘਟਿ-ਘਟਿ-ਵਾਸੀ, ਸੁਖਦਾਯਾ ॥੧੬੦॥
 ਜੈ ਜੈ ਜਗਬੰਦਨਿ, ਦੁਸ਼ਟ ਨਿਕੰਦਨਿ, ਅਸੁਰ ਬਿਹੰਡਣਿ ਗੂੜ ਗਤੇ ॥

ਪਾਪਾਨਿ ਬਿਨਾਸਨਿ, ਕਿਲਬਿਖ ਨਾਸਨਿ, ਦਈਤ ਸੰਤਪਨਿ, ਅਚਲ ਮਤੇ
 ਸੁੰਭਾਸੁਰ ਹੰਤਾ, ਮੁੰਡ ਦਲੰਤਾ, ਚੰਡ ਮਥੰਤਾ ਆਦਿ ਸਤੇ

ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ ਕੁਮਾਰੀ, ਸ਼ਤ੍ਰੁ ਸੰਘਾਰੀ, ਭਵਨਿਧਿ ਤਾਰੀ, ਪ੍ਰਾਨਪਤੇ ॥੧੬੧॥
 ਅਬਿਚਲ ਅਵਾਸੀ, ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਵਾਸੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਪੂਰਨ

ਅਮ੍ਰਿਤ ਗਤਿ ਦਰਸਨਿ, ਸਫਲ-ਸੁਪਰਸਨਿ, ਜੈ ਨਿਤ ਦਰਸਨਿ-ਰਿਪੁ ਚੂਰਨ ॥

ਰਕਤਾਸੁਰ ਖਡਕਿਨ, ਧੂਮ੍ਰ ਬਿਧੂਸਿਨਿ ਜੇ ਜਗ ਮੰਡਿਨਿ, ਬਿਧਿ ਪੂਰਨ ॥

ਜੇ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪੀ, ਸਰਬੰ ਬਯਾਪੀ, ਅਜਪਾ ਜਾਪੀ, ਜਸ ਪੂਰਨ ॥੧੬॥

ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਾਂ ਦੇ ਪਾਠ, ਯਮਕ, ਰਸ ਰੀਤਿ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨੇੜੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹ ਸ਼ੰਕਾ ਕਰੀਏ ਕਿ ਓਹੋ ਜਹੀ ਪੂਰੀ ਕੋਈ ਤੁਕ ਨਹੀਂ ਆਈ? ਤਾਂ ਇਹ ਸਵਾਲ ਗਲਤ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਉਹੋ ਹੀ ਤੁਕਾਂ ਫਿਰ ਫਿਰ ਲਿਖਣੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਨਾਂ ਹੋਈ, ਕਿੰਤੂ ਇੱਕੋ ਦੀਆਂ ਹੀ ਦੋ ਯਾ ਹੋਰ ਨਕਲਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਰਚਨਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਇਸ ਗਲ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਸਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਨਾਮ ਵਰਤੇ ਹਨ? ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾਸ, ਸ਼ਾਹ ਗੋਬਿੰਦ, ਸ਼ਾਮ, ਰਾਮ (ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ) ਨਾਮ ਆਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਲਿਖ ਕੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ

ਦੋਹਰਾ ॥ ਸਗਲ ਦੁਾਰ ਕਉ ਛਾਡਿ ਕੈ, ਗਹਯੋ ਤੁਹਾਰੋ ਦੁਾਰ ॥

ਬਾਂਹ ਗਹੇ ਕੀ ਲਾਜ ਅਸਿ, “ਗੋਬਿੰਦ” ਦਾਸ ਤੁਹਾਰ ॥੮੬॥

ਪੁਨਾ :—ਸਦਾ ਦਾਹਿਨੇ ਦਾਸ ਕਉ ਦਾਨ ਦੀਜੈ ॥

ਗੁਰੂ “ਸਾਹ-ਗੋਬਿੰਦ” ਕੀ ਰੱਛ ਕੀਜੈ ॥

(ਭਗੋਤੀ ਸਤੋਤ੍ਰ ਖਾਸ ਬੀੜ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁ: ਗ੍ਰੰ: ਸਾ:)

ਅਬ ਉਚਰੋ ਚੋਬਿਸ ਅਵਤਾਰਾ ॥

ਜਿਹ ਬਿਧਿ ਤਿਨ ਕਾ ਲਖਾ ਅਖਾਰਾ

ਸੁਣਿਯਹੁ ਸੰਤ ਸਬੈ ਚਿਤ ਲਾਈ ॥

ਬਰਨਿਤ “ਸ਼ਾਮ” ਜਥਾ ਮਤਿ ਭਾਈ ॥੮॥

(ਚੋਬਿਸ ਅਵਤਾਰ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁ: ਗ੍ਰੰ: ਸਾ:)

ਸਵੱਯਾ—ਯੁੱਧ ਕਿਯੋ ਯਦੁਬੀਰਨ ਸੋ ਉਰਬੀਰ ਜਥੈ ਕਰ ਮੈ ਅਸਿ ਸਾਜਯੋ ॥

ਮਾਰਿ ਚਮੁ ਸੁਬਿਦਾਰ ਦਈ, ਕਵਿ “ਰਾਮ” ਕਹੈ ਬਲ ਸੋ ਨਿਪੁ ਗਾਜਯੋ ॥

ਸੋ ਸੁਨਿ ਬੀਰ ਡਰੇ ਸਭ ਹੀ, ਧੁਨਿ ਕੈ ਘਨ ਸਾਵਨ ਲਾਜਯੋ ॥

ਛਾਜਤਿ ਯੋ ਅਰਿ ਕੇ ਗਨ ਮੈਂ, ਮ੍ਰਿਗ ਕੇ ਬਨ ਮੈਂ ਜਨੁ ਸਿੰਘ ਵਿਰਾਜਯੋ ॥੧੧੪॥

(ਸ੍ਰੀ: ਦ: ਗੁ: ਗ੍ਰੰ: ਸਾ: ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਵਤਾਰ)

ਉਤਲੇ ਛੰਦਾਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਛੰਦਾਂ ਨਾਲ ਕਰੋ :—

ਸੇਵ ਕਰੋ ਕਰੁਣਾ-ਨਿਧਿ ਕੀ ਜਹਿ ਸ੍ਰੇਵਤਿ ਚਾਰ ਪਦਾਰਥਿ ਪੱਯੋ ॥
 ਨਾਮ ਲਿਯੋ ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ ਮਿਟੇ ਕਲਿ ਕਾਲ ਨਜੇ ਹਰਿ ਸ਼ਰਨਿ ਸਿਧੱਯੋ ॥
 ਲੋਕ ਪੁਲੋਕ ਸਭੀ ਸੁਧਰੇ, ਹਰਿ ਭਗਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ਧਯੱਯੋ ॥
 ਦਾਸ "ਗੋਬਿੰਦ" ਫਤਿਹ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕੀ, ਅਸ ਪ੍ਰਭੁ ਛੰਡਿ ਅਵਰ ਕਤ ਜੱਯੋ ॥
 ਜਾਨਹੁ ਜਾਨ ਸੁਜਾਨ ਸਭੀ, ਅਰਦਾਸ ਇਹੈ ਭਵ ਤਾਪ ਨਿਵਾਰੋ ॥
 ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੁਹਿ ਤ੍ਰਾਸ ਬਡੋ, ਜਮ ਫੰਧ ਕਟੋ ਭਵ ਪਾਰ ਉਤਾਰੋ ॥
 ਹੋ ਮਤਿ ਮੰਦ ਅਨਾਥਹਨਾਥ ! ਦਰਿਦ੍ਰੁ ਹਰੋ. ਮੁਹਿ ਲੇਹੁ ਉਥਾਰੋ ॥
 "ਦਾਸ ਗੋਬਿੰਦ" ਬਿਜਯ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕੀ, ਵਾਹਦ ! ਵਾਹਦ ਮੁਹਿ ਨਿਸਤਾਰੋ ॥

(ਅਧਯਾਯ ੨)

ਛਮੋ ਨਾਥ ਮੋਰੀ ਢੀਠਾਈ ॥ ਹਮ ਲਹੁਰੇ ਤੁਮ ਅਤਿ ਗਰੁਆਈ ॥
 ਜਹਿ ਬਿਧਿ ਰਖਯਾ ਦੇਵਨ ਕਰੇ ॥ ਅਭਯ ਦਾਨ ਦੇ ਅਸੁਰਨ ਮਰੇ ॥
 ਤਿਮ ਮੁਰ ਰਖਯਾ ਕਰਹੁ ਗੁਸਾਈ ! ਮੈਂ ਆਯੋ ਤੁਮਰੀ ਸਰਨਾਈਂ
 "ਦਾਸਗੋਬਿੰਦ" ਫਤਹ ਨਰਹਰੀ ਸਰਬਲੋਹ-ਉਚਰਹੁ ਪਲ ਘਰੀ ॥
 ਪੁਨਾ ....ਜਜਨ ਭਜਨ ਮਮ ਖਾਲਸਾ, ਖਾਲਸ ਪੂਜਿਥ ਜੋਗ ॥
 ਦਾਸ "ਗੋਬਿੰਦ" ਫਤਿਹ ਖਾਲਸਾ, ਦਰਸ ਪਰਸ ਮਿਟਿ ਸੋਗ ॥
 ਪ੍ਰਤਖ ਕਲਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਧਣੀਛੇ, ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਥ ਖਾਲਸ ਵਰਤੰਤਾ ॥
 "ਦਾਸ ਗੋਬਿੰਦ" ਫਤਿਹ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕੀ, ਖਾਸ ਗ੍ਰੰਥ ਗੁਰੁ ਰੂਪ ਬਦੰਤਾ ॥
 ਭਯੋ ਨਿਸਤਾਰ ਤ੍ਰਾਸ ਅਸੁਰਨ ਤੇ, ਤਾਰ ਲਿਯੋ ਗੁਰੁ ਜਗਤ ਸਥੈ ॥
 "ਸਾਹ ਗੋਬਿੰਦ" ਫਤਿਹ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੁ ਸੁਚਿ ਮੰਤ੍ਰ ਅਖੈ ॥

(ਅਧਯਾਯ ੪)

ਗਉਰੀ ਪੂਰਬੀ :—

ਕਿਸ ਪਹਿ ਕਰਉ ਜੁਹਾਰ ਬੇਨਤੀ ? ਬਿਨਾ ਸਾਮ ਜਗ ਮਾਇ ॥
 ਤੁਮਰੀ "ਸਯਾਮ" ਸਰਣਿ ਜਗਬੰਦਨ, ਹਉਂ ਮਤਿ ਮੰਦ ਅਧੀਨ ਰਜਾਇ ॥
 ਮਹਾ ਭਯਾਨ ਕਠਿਨ ਭਯ ਸਾਗਰ, ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਤਰਨੁ ਨਹੀ ਕਤ ਜਾਇ ॥
 ਹਉਂ ਮਤਿ ਮੰਧ ਅੰਧ ਮਤਿ ਬਾਵਰ, ਅੰਤ ਸਮਯ ਹਰਿ ਹੋਹੁ ਸਹਾਇ ॥

(ਅਧਯਾਯ ੧)

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ਼ ਖੁਲਨਾ

ਟੂਟਿ ਸੰਨਾਹ ਤਨਤ੍ਰਾਨੁ ਬਖਤਰ ਜਿਰਹ
 ਟੋਪ ਗਲ-ਸੰਜ ਝੜਿ ਗਏ ਸਬ ਹੀ ॥
 ਝਲਤਿ ਤਨ ਬਿਨੁ ਬਹੁ ਖਾਯ ਘਾਯਨ ਸੁਧਿ,
 ਸੁ-ਨਦ ਸ੍ਰੋਨ ਕੋ ਪੈਰ ਭਟ ਜੂਝਿ ਤਬ ਹੀ ॥
 ਅਸ ਮਚਯੋ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਨਹਿ ਆਗੈ ਕਬਹਿ,
 ਸੂਰ-ਪਰ ਸੂਰ-ਗਿਰ ਗਏ ਦਬ ਹੀ ॥
 ਕਹਿਤ-ਕਥਿ "ਰਾਮ" ਤੁਮ, ਸੁਨਹੁ-ਪ੍ਰਿਯ-ਸੰਤ-ਜਨ !
 ਸਮਰ ਭਾਰਤ ਸੁਰਨ ਅਸੁਰ ਫਬ ਹੀ ॥

(ਅਧਯਾਯ ੪)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਿਆਂ ਛੰਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆਂ, ਰਸ, ਰੀਤਿ, ਯਮਕ, ਲਯ ਅਤੇ ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਆਦਿਕਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਇੱਕੋ ਹੀ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕਲਮ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਲਗਪਗ ਇਥੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਨਾਮ ਭੀ ਆ ਗਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਵਾਕਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਬਲ ਗ਼ਜ਼ਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਛੋਟੀਆਂ ਕਾਪੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲਾਭਦਾਯਕ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਨੂੰ ਛਾਪੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰ ਕਰਕੇ ਖੋਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ-ਨ-ਕੁਝ ਨੋਟ ਲਗਪਗ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲਏ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ—

੧. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਬੁੰਗਾ ਮਾਈ ਭਾਗੋ. (ਨਾਦੇੜ ਦੱਖਣ) ਇਹ ਬੀੜ ਵਡੇ ਪੁਜਾਰੀ ਜੀ ਦੀ ਨਿਜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵਿਚ ਹੈ, ਇਸ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਸੱਚਖੰਡ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ, ਜਦੋਂ ਪੁਜਾਰੀ ਜੀ ਤੋਂ ਮੰਗ ਕੇ ਸੱਚਖੰਡ ਕਥਾ ਆਦਿ ਲਈ ਲੈ ਜਾਏ ਹਨ, ਤਾਂ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਤੁਲਯ ਹੀ ਇਸ ਬੀੜ ਦਾ ਭੀ ਪੂਜਨ ਆਦਿਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

੨. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਨਾਨੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ (ਨਾਦੇੜ ਦੱਖਣ) ਅਜ ਕੱਲ੍ਹ
 ਦੇਹੋ ਬੀੜ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਬਾਬਾ ਮਿੱਤ ਸਿੰਘ
 ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧਿ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ ।
੩. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸ੍ਰ. ਰਾਜਿੰਦ੍ਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਘਰ (ਮਟਖਨੂਆਂ ਜ਼ਿਲਾ ਬਹਿੜਾਯਚ ਯੂ. ਪੀ.)
 ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਪਿੱਡ ਕੁੱਲਾ ਜਿ: ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੈ ।
੪. ਬੁੰਗਾ ਦਮਦਮੀਆ (ਮੁਕਤਸਰ), ਇਹ ਬੀੜ ਪੁਜਾਰੀ ਕੁੰਡਾ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਸੰਤ ਗੁਰਮੁਖ
 ਸਿੰਘ ਜੀ (ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲਿਆਂ) ਨੂੰ ਬੁੰਗਾ ਦੇਣ
 ਸਮੇਂ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?
 ਡੇਰਾ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਧਯਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੱਟੂ (ਜ਼ਿਲਾ ਨਾਭਾ) ਇਸ ਬੀੜ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ
 ਸੰਮਤ ੧੭੫੫ ਮਿਤੀ ਬੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੫, ਲਿਖਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ।
੬. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ (ਨਾਭਾ) ਇਹ ਬੀੜ ਪੰਨੇ ੩੩੫ ਤੋਂ
 ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਇਹ ਭੀ ਕੱਟੂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੋਈ ਹੈ ।
੭. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ੯ਵੀਂ (ਜੀਂਦ)
੮. ਬੁੰਗਾ ਮਦਰਸਾ ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਮਹੰਤ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ) ਇਹ ਬੀੜ ਗਿਆਨੀ
 ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਲਿਆਏ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਦਾ ਠੀਕ ਪਤਾ
 ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਏਸ ਦੀ ਨਕਲ ਖਰੜਾ ਸਿੱਖ ਰੈਡਰੈਂਜ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਹੁਣ
 ਮੌਜੂਦ ਹੈ ।
੯. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼ਮ ਚਕਾਰ (ਕਸ਼ਮੀਰ) [ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅੰਦੋਲਨ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਇਸ
 ਬੀੜ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਥੇ ਹੈ]
੧੦. ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣਾ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦੁਆਰਾ (ਸੰਗਰੂਰ):—ਇਹ ਬੀੜ ਮਹੰਤ ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ
 ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚੋਂ ਚੋਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ।
੧੧. ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸਰਕਾਰੀ (ਸੰਗਰੂਰ):—ਇਹ ਬੀੜ ਹੁਣ ਗੌਰਮਿੰਟ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ
 ਹੈ । ਜੋ ਹੁਣ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸ: ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਿਸਟੋਰੀਅਨ ਪਾਸ ਹੈ ।
੧੨. ਸਮਾਧੀਆਂ ਮਹਾਰਾਜਗਾਨ (ਸੰਗਰੂਰ)
੧੩. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡਿਉੜੀ ਸਾਹਿਬ (ਸੰਗਰੂਰ)
੧੪. ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ (ਰੋਪੜ)
੧੫. ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਤੋਕੀ (ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਜਿਹੜੀ ਕਟੂ ਦੀ ਬੀੜ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨਬਲ ਹੈ ।

੧੬. ਸੁਖੇਵਾਲੀ ਬਗੀਚੀ (ਪਟਿਆਲਾ) ਇਹ ਬੀੜ ਅਜੇ ਸੰਚੀਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ ਜਿਲਦ ਨਹੀਂ ਬਧੀ। ਮਹੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਨਿਹੰਗ ਏਸ ਬੀੜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਦਲੀ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਮਹੰਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਿਖਾਰੀ ਨਿਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਇਹ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਜੀ ਦੇ ਬੁੰਗੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੀ ਨਕਲ ਹੈ।
੧੭. ਸ੍ਰੀ ਸਾਧੁਬੋਲਾ ਤੀਰਥ ਸੱਖਰ (ਸਿੰਧ) :-ਇਸ ਬੀੜ ਦਾ ੧੫ ਅਗਸਤ ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਕਿਤੇ ਹੈ ਯਾ ਨਹੀਂ ?
੧੮. ਭਾਈ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ (ਸ਼ਮੀਰ)
੧੯. ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਈ: ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ।
੨੦. ਦੋ ਬੀੜਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਗ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਹਨ। ਉਪਰੋਕਤ ੨੦ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਣ ਕਰਨ ਉਪ੍ਰੰਤ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਪਾਠਾਂਤ੍ਰ, ਫੁਟ ਨੋਟ ਅਤੇ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਝ ਬੀੜਾਂ ਉਹ ਵੀ ਹੋਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਜੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕੇ।
੨੧. ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਇਹ ਬੀੜ ਅਕਾਲੀ ਅੰਦੋਲਨ ਸੰਨ ੧੯੨੦ ਵੇਲੇ ਪੁਜਾਰਨਿ ਮਾਈ ਤੋਂ ਗੁਮ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਜੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?
੨੨. ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ, ਨਾਮਧਾਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਤੋਸ਼ੇਖਾਨੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕ ਬੀੜ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ
੨੩. ਇਕ ਬੀੜ ਹੁਣ ਭੀ ਡਾ: ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।
੨੪. ਲਖਣ ਪੁਰ (ਯੂ. ਪੀ.) ਵਿੱਚ ਇਕ ਬੀੜ ਸੁਣੀ ਗਈ ਹੈ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਖਰੀਆਂ—ਜਿਹੜੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸੰਚੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਬੀ ਹੋਰ ਵਧੀਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹਨ।
੧. ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਡੇਰਾ ਮਹਾਰਾਜ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਅਧਯਾਯ ਕਿਸੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਲਿਖਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਮਹੰਤ ਰਘੁਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵੇਲੇ ਮੌਜੂਦ ਸੀ।
੨. ਕੁੱਲਾ (ਤਹਿਸੀਲ ਪੱਟੀ) ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਯਾਨੀ ਪਾਸੋਂ ਡੇਚ ਅਧਯਾਯ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

੩. ਸੰਗਰੂਰ ਨਿਵਾਸੀ ਗਿਆਨੀ ਹਜ਼ੂਰਾ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰਗਤਾ-ਚਖੜ) ਪਾਸ ਚਾਰ ਅਧਯਾਯ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਸੁਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੱਜਣ ਪਾਸ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਜਹੀ ਭੀ ਇਕ ਬੀੜ ਸੀ।
੪. ਪਬਲਿਕ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ (ਲਾਹੌਰ) ਵਿਚ ੭੮ ਪੜ੍ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਜੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚੋਂ ਪੂਰੀ ਬੀੜ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਾਲੇ, ਪੰਜਵੇਂ ਅਧਯਾਯ ਵਿਚੋਂ ਲਿਖੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ।
੫. ਸੇਖਾ (ਜ਼ਿਲਾ ਨਾਭਾ) ਵਿਚ ਇਕ ਬੀੜ ਚਾਰ ਅਧਯਾਯ ਦੀ ਸੁਣੀ ਹੈ।
੬. ਖਾਲਸਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਦਿਕ ਪ੍ਰਕਰਣ ਤਾਂ ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਪਾਸ ਛਪੇ ਹੋਏ ਅਥਵਾ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਵੇਖੇ ਗਏ ਹਨ।

ਹੁਣ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਉਹ ਭੀ ਦਰਸਾਵਣ ਯੋਗ ਹਨ:—

੧. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ-ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼
੨. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਬਾ ਸੁਮੇਰੁ ਸਿੰਘ ਜੀ-ਗੁਰੂ ਪਦ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼।
੩. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਹੈਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਅਕਾਲੀ ਹਜ਼ੂਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ (ਨਾਂਦੇੜ ਦੱਖਣ)
੪. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ, ਸੰਸਥਾਪਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚਕਾਰ (ਕਸ਼ਮੀਰ)
੫. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਨਿਹੰਗ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਧੌਲਾ ਤਪਾ)
੬. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੁਤੀਖਛਣ-ਮੁਨਿ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਸਾਧੁਬੋਲਾ (ਸਿੰਧ)
੭. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗ੍ਰੰਥੀ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
੮. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗਿਆਨੀ ਕੁੱਲਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)
੯. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਗਿਆਨੀ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਰਤਾ-ਨਿਰਮਲ ਇਤਿਹਾਸ।
੧੦. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸੁਦਾਰ ਸਾਵਣ ਸਿੰਘ (ਗੁਰੂ ਪੁਰ ਨਿਵਾਸੀ)(ਲਾਹੌਰ)
੧੧. ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸ਼ਿਵਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਉਦਾਸੀਨ (ਚਕ੍ਰਵਰਤੀ)
੧੨. ਭਾਈ ਭਾਗ ਮਲ ਜੀ (ਸਰਗੋਧਾ)
੧੩. ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਖਾ. ਕਾ. ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਰਸਾਰਥ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਤਾਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ ਨਾਂ ਔਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਆਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:—

(ੳ) ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਮਹਾਰਾਜ ਰਘੁਬੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਜੀਂਦ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ

ਆਦਿਕ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਕਈ ਬੀੜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਵਾਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੩ ਹੁਣ ਵੀ ਸੰਗਰੂਰ ਅਤੇ ਜੀਂਦ ਵਿਚ ਹਨ।

(ਅ) ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਮਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ (ਨਾਂਦੇੜ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਲਿਖਵਾ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਆਪ ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੇ ਛਾਪੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਸਨ। ਪੰਜੂ ਆਪ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਗੁਰੁਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਗਏ।

(ੲ) ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਾਰੀ (ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ) ਆਪ ਅਰਬੀ, ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਡੂੰਘੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਸੰਚੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀਆਂ ਲਿਖਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। (ਸ) ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਗੁਰੁਸਰੀਆ, (ਹ) ਭਾਈ ਦਲ ਸਿੰਘ ਦਮਦਮੀਆ, (ਕ) ਲਿਖਾਰੀ ਨਿੰਰਜਨ ਸਿੰਘ, (ਸ) ਲਿਖਾਰੀ ਨੈਠਣ ਸਿੰਘ, (ਗ) ਭਾਈ ਚੰਦਾ ਸਿੰਘ, (ਘ) ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਆਦਿਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਕਾਫੀ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿਧੀ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਸਫਲਤਾ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ "ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ" ਦਾ ਸੁਮੇਲ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਜੀ ਦੀ ਆਦਿ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਖ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੋਏ ਅਨੇਕਾਂ ਸਵਯੇ "ਖਾਲਸਾ" ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਲਗੀਠਰ ਜੀ ਦੇ "ਖਾਲਸਾ" ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਆਪ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਜਨੋਤੀ (ਬਾਣੀ) ਦਾ ਆਨੰਦ ਪੂਰਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਣਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਕ ਆਪ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸ ਉਪਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਕੋਈ ਵੀ ਬਾਣੀ ਉੱਚਰਦੇ, ਉਸ ਵਿਚ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਆਭਾਸ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਆ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਪੰਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਸਭ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਾਂਝ ਰਾਗ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਉੱਚਾਰੇ ਹੋਏ ਸਤਾਈਵੇਂ ਮਲਕ ਦਾ ਤਰਜੁਮਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੂਲ ਸਲੋਕ ਇਹ ਹੈ :

ਸਿਰੁ ਖੋਹਾਇ ਪੀਅਹਿ ਮਲਵਾਣਿ, ਜੂਠਾ ਮੰਗਿ ਮੰਗਿ ਖਾਹੀ ॥
 ਫੋਲਿ ਫਦੀਰਤਿ ਮੁਹਿ ਲੈਨਿ ਭੜਾਸਾ, ਪਾਣੀ ਦੇਖਿ ਸਗਾਹੀ ॥
 ਭੇਡਾ ਵਾਗੀ ਸਿਰੁ ਖੋਹਾਇਨ, ਭਰੀਅਨਿ ਹਥ ਸੁਆਹੀ ॥
 ਮਾਊ ਪੀਉ ਕਿਰਤੁ ਗਵਾਇਨਿ, ਟਬਰ ਰੋਵਨ ਧਾਹੀ ॥
 ਓਨਾ ਪਿੰਡੁ ਨ ਪਤਲਿ ਕਿਰਿਆ, ਨ ਦੀਵਾ ਮੁਏ ਕਿਥਾਉ ਧਾਹੀ ॥
 ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥਿ ਦੇਨਿ ਨ ਢੰਦੀ, ਬ੍ਰਹਮਣ ਅੰਨ ਨ ਖਾਹੀ ॥
 ਸਦਾ ਕੁਚੋਲਿ ਰਹਹਿ ਦਿਨਰਾਤੀ ਮਥੇ ਟਿਕੇ ਨਾਹੀ ॥
 ਚੁੰਡੀ ਪਾਇ ਬਹਨਿ ਨਿਤਿ ਮਰਣੈ, ਦਝਿ ਦੀ ਬਾਣਿ ਨ ਜਾਹੀ ॥
 ਲਕੀ ਕਾਸੇ, ਹਥੀ ਵੁੰਮਣ. ਅਗੈ ਪਿਛੀ ਜਾਹੀ ॥

ਨਾ ਓਇ ਜੰਗੀ ਨਾ ਓਇ ਜੰਗਮ, ਨਾ ਓਇ ਕਾਜੀ ਮੁੱਲਾ ॥
ਦਾਜਿ ਵਿਗੋਏ ਫਿਰਹਿ ਵਿਗੁਤੇ, ਫਿਟਾ ਵਤੇ ਗਲਾ ॥

ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤੀਆ ਹੋਇਆਂ ਇਹ ਪੰਗਤੀਆਂ ਸਾਫ਼ ਹੀ	ਲਕੀ	ਕਾਸੀ,	ਹਥੀ	ਫੈਮ
ਅਸੁਭਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ	ਹਾਥ	ਕਾਸਾਹੀ	ਪਿਛੀ	ਜਾਹੀ
ਫੰਮਨ ਦੇਝ.....			ਨਾ	ਓਇ ਜੰਗੀ; ਨਾ ਓਇ ਜੰਗਮ,
ਯੰਗਿ. ਯੰਗਮ, ਸੰਨਯਾਸਿ, ਬੋਰਾਗੀ,	ਨਾ	ਓਇ	ਕਾਜੀ	ਮੁੱਲਾ ॥
ਬੁਹਮਾਚਾਰਿ, ਬੈਸਨੁ ਭੀ ਨਾਹੀ	ਦਾਜਿ	ਵਿਗੋਏ	ਫਿਰਹਿ	ਵਿਗੁਤੇ,
ਬੇਦਾ੍ ਦਈ ਬਿਗੁਤੇ ਦੁਰਜਨ,		ਵਾਰ ਮਾਠ ਸਠ ਮਠ ੧		

(ਸਰਬਲੋਹ)

ਉਪ੍ਰਕਤ ਸਲੋਕ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦਾ ਮੇਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਪਦ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਆਏ ਆਦਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਹੀ ਝਲਕਾਰੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
ਟੀਕੇ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਬਲ ਮਾਦਾ ਰਖਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਫਰਕ ਤਾਂ ਮਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਤਰਜਮਾ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਸਮਯ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਟੀਕਾ ਬ੍ਰਿਜਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਫੀ ਰਿਵਾਜ ਸੀ । ਜੋ ਆਪਣੇ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਰਤ ਕੇ ਨਿਬਾਹਿਆ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਵੀ ਉਹੋ ਹੀ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਟ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਵਹਾਉ ਹੈ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਪੂਰਨ ਨਿਸਚੈ ਅਤੇ ਭਰਬੂਰ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅੰਦਰ ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਰਾਗ ਅਤੇ ਰਾਗਆਤਮਿਕ ਛੰਦ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੈਅ-ਪੜਤਾਲਾਂ ਆਈਆਂ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੰਪੂਰਣ ਰੂਪ ਅਤੇ ਲੱਛਣ-ਲੁਗਾਤਾਂ, ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ "ਕੋਸ਼-ਗ੍ਰੰਥਾਂ" ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ । ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਆਲਮਗੀਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਅਗੇ ਜਿਸਤਰਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਅਤੇ "ਸਿੱਖ-ਧਰਮ" ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਕੀ ਧਰਮ ਕੱਖ-ਕਾਣ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੁੜ ਗਏ ਸਨ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ 'ਸਨਾਤਨੀ' ਸੰਗੀਤ ਵਿਦਿਆ ਵੀ ਰੁੜ ਜਾਣੀ ਸੀ ਜੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਰਚਨ ਦਾ ਪਰਉਪਕਾਰ ਨਾ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਅਜ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸੰਗੀਤਕ ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ ਵੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ।

ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਹ ਵਿਦਯਕ ਕੇਂਦ੍ਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਦਯਾ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ । ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ, ਕਾਵਯ, ਪਿੰਗਲ, ਵੈਦਯਕ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਅਰਬੀ, ਉਰਦੂ, ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਪਸਤੋ, ਫਾਰਸੀ, ਕੁਰਾਨ, ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ, ਗੀਤਾ, ਰਾਮਾਯਣ, ਮਹਾਭਾਰਤ, ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿਕ

ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ। ਸਿੱਧਾਂਤ ਕੀ-ਕਿ? ਕੌਈ ਵੀ ਅਜੇਹਾ ਗ੍ਰੰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਛਾਯਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰਕਰਣਾਂ ਤੇ ਲੇਖਾਂ ਲਈ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਯੋਜਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਥੋੜੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੁਣ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਨਮੂਨੇ ਵੇਖੋ:—

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ ਮਕਰਾ :—

ਅਸਪਾਂ ਜੋਲਾਨ ਦੀਨੋ, ਗੁਸਤਾਖ ਭਟ ਨਵੀਨੋ,
ਚਾਲਾਕ ਚੁਸਤ ਮੈਦਾਂ, ਮੁਖਾਰ ਜੰਗਜੂਏ ॥

ਚਾਬੁਕ ਰਿਕਾਬ ਜੰਗੀ, ਸੁਰ ਨਰ ਸਿਪਹ ਭੁਜੰਗੀ।
ਲਲਕਾਰ ਜੰਗ ਆਮਦ, ਵਰਜਾਮ ਸ਼ੇਰ ਖੁਏ ॥

ਅਲਕੈ ਸਿਆਹ ਨਾਗਨਿ; ਰੁਖਸਾਰ ਹਮਚੁ ਰਾਗਨਿ.
ਨਾਜੁਕ ਅਨੰਗ ਜੈਸੇ, ਗੁਲਰੇਗ ਖੁਬ-ਰੂ-ਏ ॥

ਦਲੇ ਰਾਂ ਚੀਰ ਦਸਤਾਂ, ਚੁੰ ਸ਼ੇਰ ਪੀਲ ਮਸਤਾਂ,
ਸੁਰ ਨਰ ਮੁਸਾਫ ਆਮਦ, ਹਮਚੁ ਚੋਗਾਨ ਗੁਏ ॥ (ਅਧਯਾਯ ੪)

ਨਮੂਨਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ :—ਸਕਲਾਨਿ ਭੂਧਾਰਨਿ ਭਵੇਤਿ ਕਜਲ, ਪਾਤ੍ਰੰ ਭਵੇਤਿ ਸਾਗਰਾ : ॥

ਬ੍ਰਿਖੁਨਿ ਸਕਲਾਨਿ ਲੇਖਨਾ, ਉਰਥੀਯੰ ਭਵੇਤਿ ਕਾਗਰਾ : ॥ (ਅਧਯਾਯ ੫)

ਨਮੂਨਾ ਅਰਬੀ:—ਜੁਲਜਲਾਲ ਲਾ-ਯਜ਼ਾਲ ਲਾ-ਯਮੂਤ, (ਅਧਯਾਯ ੫)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧ ਬੋਲੀਆਂ ਦਾ ਅਤੇ ਛੰਦਾਂ ਦਾ ਮਜਮੂਆ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉੱਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਹੈ। ਆਸ ਹੈ, ਆਪ ਸਮਝ ਅਰਥ ਅਤੇ ਵਯਾਖਯਾ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਆਨੰਦ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਬੀੜ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋਗੇ।

ਸੋ, ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਓ! ਅਸੀਂ ਖਿਮਾਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੰਪੂਰਣ ਵਿਆਖਿਆ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਬਕ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਉਪਰ ਅਜੇ ਹੋਰ ਵੀ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਹੈ, ਜੋ ਦੂਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿਤੀ ਜਾਏਗੀ। ਪਰੰਤੂ ਸਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ “ਸਰਬਲੋਹ” ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮੂਲ-ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰਿਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮੂਲ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੁਲ ਪੰਜ ਅਧਿਆਇ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਬੁੱਧਾ ਮਾਤਾ ਭਾਗੋ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ (ਸੱਚ ਖੰਡ-ਨਾਦੋੜ) ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬਾਣੀ ਪੰਜਵਾਂ ਅਧਿਆਇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਹੈ। ਜੋ ਹੋਰ ਦੂਜੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਸ ਵਾਧੂ ਬਾਣੀ ਦੀ ਨੁਹਾਰ (ਤਕਨੀਕ) ਅਤੇ ਸ਼ੈਲੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਲਈ ਇਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮੰਨ ਕੇ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਰਾਗਾਂ ਤੇ ਛੰਦਾਂ ਸਬੰਧੀ:—ਜਿਵੇਂ ਪਿਛੇ ਬੰਨਤੀ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ
 ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਬਾਣੀ ਸਨਾਤਨੀ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ "ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਭੇਦਾਂ" ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ
 ਅਨੇਕਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਛੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਗੀਤਕ ਸੂਰ-ਤਾਲਾਂ ਦਾ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਗੁਲਦਸਤਾ
 ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਗ ਅਤੇ ਛੰਦ ਵੱਟ ਨੌਟਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਬਕ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ
 ਹਨ। ਅਤੇ ਕੁਝ ਕੁ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਲੱਛਣ ਪਹਿਲੇ ਭਾਗ ਵਿਚ ਵੀ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ।
 ਸੋ ਸਮੁੱਚੇ ਸਿਖ-ਜਗਤ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਅਤਿਅੰਤ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ
 ਪੰਥ ਦੀ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਮਾਇਆ-ਨਾਜ਼ ਹਸਤੀ-ਪਵਿਤ੍ਰ ਆਤਮਾ, ਉਜ੍ਜਲ ਦੀਦਾਰੀ ਮਹਾਨ ਜਰਨੈਲ
 ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਾ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਥੇਦਾਰ ਛਿਯਾਨਵੇਂ ਰ੍ਹੌੜੀ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਪੰਜਵਾਂ ਤਖਤ
 (ਚਲਦਾ ਵਹੀਰ) ਪੰਜਾਬ (ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ) ਨੇ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਪੰਜਵਾਂ ਤਖਤ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ ਗੁਰੂ ਕਾ
 ਬਾਗ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਣ ਛਾਪਣ ਦਾ
 ਸਲਾਘਾ ਯੋਗ ਉਦਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਟੀਕੇ ਤੇ ਸੁਧਾਈ ਵਾਸਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪੰਥ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ
 ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਪਿਆਸੇ ਨੇੜੇ ਅਤੇ ਮਨ
 ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਣਗੇ। ਖੋਜੀ ਸੱਜਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਰਮ ਲਾਭ ਪੁੱਜੇਗਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਆਪਣੇ
 ਚਰਣ-ਸਾਦਕ ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਬੁੱਧਿ ਸਹਿਤ ਸਿਹਤ ਬਖਸ਼ਣ ਅਤੇ ਬਹੁਤ
 ਸਮਝ ਤਕ ਆਪ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕਰ ਸਕਣ। ਅਤੇ ਪੰਥ ਅਕਾਲੀ ਬੁੱਢਾ ਦਲ
 ਪੰਜਵਾਂ ਤਖਤ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁਚੱਜੀ ਅਗਵਾਈ ਦੇਂਦੇ
 ਹੋਏ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਣ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ
 "ਮੂਲ-ਬਾਣੀ" ਅਤੇ ਪ੍ਰਯਾਵਾਂ ਆਦਿ ਵਾਲੇ ਸੰਚਯ ਦੇ ਪੂਰਨ ਤੌਰ ਤੇ ਕਾਪੀ ਰਾਈਟ (ਹੱਕ)-
 ਪੰਥ ਅਕਾਲੀ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਪੰਜਵਾਂ ਤਖਤ (ਚਲਦਾ ਵਹੀਰ) ਪੰਜਾਬ (ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ) ਨੇ ਪ੍ਰਾਪਤ
 ਕਰ ਲਏ ਹਨ। ਹੁਣ ਕੋਈ ਸੰਸਥਾ ਜਾਂ ਸੱਜਣ ਸ੍ਰੀ "ਸਰਬਲੋਹ" ਗ੍ਰੰਥ ਛਾਪਣ ਦੀ ਖੋਚਲ ਨਾ
 ਕਰੇ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੋ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਪੰਜਵਾਂ ਤਖਤ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨਾਂ ਹੋ
 ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਵੀ ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁਣ ਉਹ ਪਰਮ-ਪੂਜ ਸਿੰਘ
 ਸਾਹਿਬ ਬਾਬਾ ਸੰਤਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਥੇਦਾਰ ਛਿਯਾਨਵੇਂ ਰ੍ਹੌੜੀ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਪੰਜਵਾਂ ਤਖਤ (ਚਲਦਾ
 ਵਹੀਰ) ਪੰਜਾਬ ਨਾਲ ਪੁੱਤ੍ਰ ਵਿਵਾਹ ਕਰਨ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖਾਲਸਾ ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਫਤਹ ॥
 ਗੁਰੂ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਸੇਵਕ

ਜਥੇਦਾਰ ਵਿਆਲ ਸਿੰਘ (ਲਿਖਾਰੀ) ਜੇਨੇਰਿੰਗ ਪਿੰਡ ਰਾਜ

ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਪੰਜਵਾਂ ਤਖਤ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਬਗੀਚੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਲਲਿਕ

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ ॥

ਤਤਕਰਾ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਕੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਅਧਿਆਇ ੧ ਕੇ ਛੰਦੋਂ ਕਾ

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ-ਵਾਕਯ ਪਾ: ੧੦

ਭਾਗ ਪੜਿਲਾ

ਨੰ.	ਛੰਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਛੰਦ	ਸਫਾ
੧	ਦੋਹਰਾ	੫	੨੫	ਗਿਰਧਾਰੀ ਦੋਹਰਾ	੧੭
੨	ਛਪਯ	„	੨੬	ਕਵਲ ਸੋਰਠਾ	
੩	ਸੋਰਠਾ	੬	੨੭	ਖਾਲਕ ਸੋਰਠਾ	
੪	ਦੋਹਾ ਸੋਰਠਾ	੧੦	੨੮	ਘਨਿ ਸਜਾਮ ਦੋਹਰਾ	
੫	ਚਾਰਨੀ ਦੋਹਰਾ	੧੧	੨੯	ਦਯਾ ਦੋਹਰਾ	
੬	ਬਡਾ ਦੋਹਰਾ		੩੦	ਉਅੰ ਦੋਹਰਾ	
੭	ਇੰਦ੍ਰ ਦੋਹਰਾ		੩੧	ਸਹੰਸ ਮੁਖੀ ਦੋਹਰਾ	
੮	ਇੰਦ੍ਰ ਸੋਰਠਾ		੩੨	ਇੰਦ੍ਰਗ ਦੋਹਰਾ	
੯	ਰਸਾਲ ਦੋਹਰਾ		੩੩	ਬੂਰਨ ਦੋਹਰਾ	
੧੦	ਮਪੂਰਪੁਨਿ ਛੰਦ ਦੋਹਰਾ	੧੩	੩੪	ਟੋਟਕ ਦੋਹਰਾ	
੧੧	ਕਨਕ ਦੋਹਰਾ		੩੫	ਨਿਡਰ ਦੋਹਰਾ	
੧੨	ਮਾਧੋ ਦੋਹਰਾ		੩੬	ਚੀਠ ਦੋਹਰਾ	
੧੩	ਪੰਚਾਲ ਦੋਹਰਾ		੩੭	ਬੀਰਕਤ ਦੋਹਰਾ	੧੯
੧੪	ਅਨੰਦ ਦੋਹਰਾ		੩੮	ਬਿਸਨੁ ਦੋਹਰਾ	
੧੫	ਮੰਗਲ ਦੋਹਰਾ		੩੯	ਰਾਮ ਦੋਹਰਾ	
੧੬	ਜਯ ਦੋਹਰਾ	੧੬	੪੦	ਲਲਿਤ ਦੋਹਰਾ	
੧੭	ਪਵਿਤ੍ਰ ਦੋਹਰਾ		੪੧	ਹਰਿਆਵਲ ਦੋਹਰਾ	
੧੮	ਧਰਮ ਸੋਰਠਾ		੪੨	ਨਰਾਜ ਛੰਦ	੨੦
੧੯	ਮੋਹਨ ਦੋਹਰਾ		੪੩	ਛੰਦ	੨੧
੨੦	ਚਿਤਾਨੰਦ ਸੋਰਠਾ		੪੪	ਲਘੁ ਸਵੈਯਾ	੨੩
੨੧	ਫਤ੍ਰੀ ਸੋਰਠਾ		੪੫	ਸਵੈਯਾ	
੨੨	ਭਾਵੀ ਉਦੋਤ ਸੋਰਠਾ		੪੬	ਛਪਯ ਛੰਦ	
੨੩	ਪਾਰਸ ਸੋਰਠਾ		੪੭	ਸਲੋਕ	੩੦
੨੪	ਨਾਰਾਇਨ ਸੋਰਠਾ	„	੪੮	ਤ੍ਰਿਭੁੰਗੀ	

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ ॥

ਤਤਕਰਾ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਕੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਅਧਿਆਇ ੧ ਕੇ ਰਾਗੋਂ ਕਾ

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ-ਵਾਕਯ ਪਾ: ੧੦ ॥

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਨੰ.	ਡਦ	ਸਵਾ	ਨੰ.	ਫੰਦ	ਸਵਾ
੧	ਸਾਰੰਗ	੫	੨੧	ਕਾਫੀ ਨਟ	੭੧
੨	ਫਉਰੀ	੧੨	੨੨	ਨਟ	੭੨
੩	ਭੋਰਉ	੩੪	੨੩	ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ	੭੩
੪	ਰਾਮਕਲੀ	੩੬	੨੪	ਕਾਨੜਾ	੭੬
੫	ਗੁਜਰੀ	੩੭	੨੫	ਕਲਯਾਨ	੭੯
੬	ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ	੪੦	੨੬	ਮਾਰੂ	੮੬
੭	ਪ੍ਰਭਾਤੀ	੪੪	੨੭	ਪਰਜ	੮੮
੮	ਧਨਾਸਰੀ	੪੬	੨੮	ਕੇਦਾਰਾ	੯੧
੯	ਬਿਲਾਵਲ	੪੮	੨੯	ਸੰਰਠਿ	੯੪
੧੦	ਸੂਹੀ	੫੨	੩੦	ਜੈਜਾਵੰਤੀ	੧੦੧
੧੧	ਤੋਲੰਗ	੫੪	੩੧	ਤੁਖਾਰੀ	੧੦੮
੧੨	ਸ੍ਰੀ ਗਾਗੁ	੫੭	੩੨	ਬਿਹਾਗੜਾ	੧੧੬
੧੩	ਮਾਝ	੫੯	੩੩	ਬਿਹਾਗੜਾ ਅਡਾਨ	੧੨੦
੧੪	ਫਉਰੀ ਪੂਰਬੀ	੬੪	੩੪	ਬਿਹਾਗੜਾ ਮਾਲਵਾ	੧੨੮
੧੫	ਫਉਰੀ ਬੈਰਾਗਨਿ	„	੩੫	ਜੈਤਸਰੀ	੧੩੪
੧੬	ਫਉਰੀ ਚੇਤੀ	੬੫	੩੬	ਬੰਰਾੜੀ	੧੪੮
੧੭	ਆਸਾ	੬੬	੩੭	ਟੋਡੀ ਤਲਾਨਾ	੧੫੬
੧੮	ਆਸਾ ਕਾਫੀ	੬੭	੩੮	ਗੌਂਡ	੧੬੨
੧੯	ਆਸਾਵਰੀ	੬੮	੩੯	ਗੌਂਡ ਬਿਲਾਵਲ	੧੭੧
੨੦	ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ	੭੦			

੧ ਓ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ ॥

ਤਤਕਰਾ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਕੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਅਧਿਆਇ ੨-੩-੪ ਕੇ ਛੰਦੋਂ ਕਾ

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ-ਵਾਕਯ ਪਾ: ੧੦ ॥

ਤਾਗ ਦੂਜਾ

ਨੰ:	ਛੰਦ	ਸਫਾ	ਨੰ:	ਛੰਦ	ਸਫਾ
੧	ਬਿਸਨੁਪਦ	੧		ਤੀਜਾ ਅਧਿਆਇ	
੨	ਬਿਸਨੁਪਦ ਚਉਤ੍ਰਕਾ	੩੭	੧੮	ਚਤੁਰਪਦ	੧੮੦
੩	ਛੰਤ	੭੦	੧੯	ਛੰਤ ਤ੍ਰੁਪਸਾਇ	੧੯੯
੪	ਛੰਤ ਬਛਾਣਾ ਦਖਣੀ	੯੯			
੫	ਛੰਦ ਬ੍ਰਿਹਮੁਖੀ ਰਈਲੰਗ			ਚੌਥਾ ਅਧਿਆਇ	
੬	ਛੰਦ ਸਾਨੀ	੯੦			
੭	ਛੰਤ ਸਾਲੂ	੯੪	੨੦	ਰੇਖਤਾ	੨੯੫
੮	ਸਾਲੂ ਛੰਦ ਅਨੰਤ ਤ੍ਰਕਾ	੯੫	੨੧	ਕਤਖਾ ਛੰਦ	੩੦੬
੯	ਸਜਾਮ ਛੰਦ	੯੮	੨੨	ਕਥਿਤ	੩੧੦
੧੦	ਸਜਾਮ ਛੰਦ ਛਪੜ	੧੦੦	੨੩	ਝੂਲਨਾ	੩੧੬
੧੧	ਚਰਪਦ		੨੪	ਸੰਗੀਤ ਝੂਲਨਾ	੩੧੮
੧੨	ਸੰਲਹੀ	੧੦੮	੨੫	ਸੰਗੀਤ ਅੰਛਗੀ	੩੧੯
੧੩	ਅਸਟਪਦੀ ਚੌਤ੍ਰਕੀ (ਆਰਤੀ)	੧੪੭	੨੬	ਕੁੰਡਲੀਆ	੩੨੨
੧੪	ਕਵਿ ਅਸਤੱਤ੍ਰੁ	੧੫੯	੨੭	ਕਲਸ	੩੨੬
੧੫	ਤ੍ਰਿਭੁਗੀ ਛੰਦ	੧੫੯	੨੮	ਤ੍ਰਿਰੰਗੀ	੩੨੭
੧੬	ਚੇਖੰਡੀ	੧੬੩	੨੯	ਤ੍ਰੁਬਲਿ ਰੇਖਤਾ	੩੩੫
੧੭	ਚੇਫਾਕੀ	੧੬੭	੩੦	ਮਕਰਾ	੩੩੮

੧ ਓ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ ॥

ਤਤਕਰਾ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਕੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਅਧਿਯਾਇ ੨-੩-੪ ਕੇ ਰਾਗੋਂ ਕਾ

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ-ਵਾਕਯ ਪਾ: ੧੦ ॥

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਨੰ:	ਛੰਦ	ਸਫਾ	ਨੰ:	ਛੰਦ	ਸਫਾ
੧	ਰਾਗ ਸਾਰੰਗ	੧		ਮਲਾਰ ਜਯਾਮ	੧੬੯
੨	ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ	੪੯			
੩	ਸਾਰੰਗ ਪੜਤਾਲ	੬੧			
੪	ਸਾਰੰਗ ਖੜਪਦੀ	੧੦੨			
੫	ਹਮੀਰ	੧੦੨-੩	੧੬	ਤੀਜਾ ਅਧਿਯਾਇ	
੬	ਗੋਭੀਰ	੧੦੪-੫		ਬਸੰਤ	੨੨੦
੭	ਕੁੰਭ	੧੦੭		ਬਸੰਤ ਹਿਰੋਲ	੨੩੬
੮	ਮਲਾਰ (ਮਲਾਰੀ)	੧੧੦			
੯	ਮਲਾਰ ਭੋਰਉ	੧੧੧			
੧੦	ਮਲਾਰ (ਸੰਗੀਤੀ)	੧੧੯	੧੮	ਚੌਥਾ ਅਧਿਯਾਇ	
੧੧	ਮਲਾਰ ਸੰਗੀਤ ਤਲਾਣਾ		੧੯	ਬਸੰਤ ਮਲਾਰੀ	੨੬੫
੧੨	ਮਲਾਰ ਪੜਤਾਲ	੧੨੫	੨੦	ਮਾਲਕੋਸ ਤਯਲੰਗੀ	੨੯੫
੧੩	ਮਲਾਰ ਤਿਭੰਗੀ	੧੨੩	੨੧	ਮਾਲਕੋਸ ਤਯਲੰਗੀ	੨੯੭
੧੪	ਮਲਾਰ ਚੌਖੰਡੀ		੨੨	ਮਾਲਕੋਸ ਸੇਘ ਮਾਲਾ	੩੧੫
			੨੨	ਮਾਲਕੋਸ ਦਾਦਰ	੩੨੯
			੨੩	ਰਾਗੁ ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ	੩੩੮

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਾਂ

ਤਤਕਰਾ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਕੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਅਧਿਆਇ ੧ ਕਾ

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ-ਵਾਕਯ ਪਾ: ੧੦ ॥

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੧	ਫਾਯਾ ਰੂਪੀ ਹੋਇ ਕੇ		੨੬	ਦਰਿਦ੍ ਸਾਗਰ ਮਹਿ ਫੂਥਤੇ	
੨	ਆਇ ਭਵਾਨੀ ਈਸੁਰੀ		੨੭	ਕਰਮਹੀਨ ਮਤ ਹੀਨ ਹੋ	
੩	ਸੁਖ ਦਾਇਕ ਮੰਗਲਕਰਨ		੨੮	ਮਿਹਰ ਨਜਰ ਕੀ ਵਜਲ ਜੇ	
੪	ਜਗਬੰਦਨਿ ਜਗਨਾਥ		੨੯	ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧੁ ਸੰਕਟ ਹਰਨ	
੫	ਤੁਮ ਬਿਨ ਸਰੇ ਨ	੬	੩੦	ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਜਗ ਮੋਹਨੀ	
੬	ਅਪਹਾ ਦਰਿਦ੍-ਨਿਵਾਰਨੀ		੩੧	ਸੋਸ ਸਹਸ ਫਨਿ ਰਟਤ	
੭	ਮਨ ਥਾਛਡਿ ਫਲ ਦੇਤ ਹਰਿ		੩੨	ਹੈ ਚਤੁਰ ਥਾਹੁ ਅਸਟਾ ਕਰੀ	
੮	ਦੀਨ ਬੰਧੁ ਜਗ ਤਾਰਨੀ		੩੩	ਮੁਕਤਿ ਦੇਨ ਮਗਲਕਰਨ	
੯	ਮਹਿਪਾਲਿਨਿ ਜਗਮੰਡਨੀ		੩੪	ਛੇਮ ਕਰਨ ਇਛ-ਪੁਜਨ	
੧੦	ਦਾਸ ਨਿਵਾਜਨ ਭਗਤ ਹਿਤੁ		੩੫	ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਸਨਾਥ	
੧੧	ਦਾਨ ਦੇਨ ਬਹੁ ਜਗਤ ਕੋ		੩੬	ਮਾਯਾ ਅਛਲ ਅਪਾਰ	
੧੨	ਦਯਾ ਕਰਨ ਕਿਲਬਿਖ ਹਰਨ		੩੭	ਸੁਖ ਦਦੇਨ ਅਨਹਦ ਕਰਨ	
੧੩	ਭਗਤ ਦਾਯਨੀ ਦਾਸ ਹਿਤੁ		੩੮	ਦੁਬਯ ਉਪਾਵਨ ਕੇ ਨਮਿੱਤ	
੧੪	ਸਿਧਿ ਕਰਨ ਮੰਗਲ ਸਭਨ		੩੯	ਅਗਮ ਰੂਪ ਮਾਯਾ ਹਰੀ	
੧੫	ਧਨਦਾਯਕ ਦੁਬਯਦੇਨ		੪੦	ਦੁਖ-ਨਿਵਾਰਨ ਅਘ ਹਰਨਿ	
੧੬	ਨਵਲ ਨਾਥ ਨਿਰਥਾਨ		੪੧	ਸ੍ਰੀ ਨਾਰਾਇਨਿ ਜਗਤ-ਪਿਤ	
੧੭	ਨਰਕ ਨਿਵਾਰਨ ਜਗਤ ਗੁਰ		੪੨	ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਮੰਗਲ ਕਰਨ	
੧੮	ਅਘ ਕੰਦਨ ਭਵਹਰਨ		੪੩	ਬਧਨਾ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਕੀ	
੧੯	ਨਵਤਨ ਨਵਲ ਕਿਸੋਰ		੪੪	ਬੁਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਉਪਾਇ ਕੇ	
੨੦	ਕਲਾਪਾਰਿ ਸਭ ਮਯਯ		੪੫	ਸੁਰ, ਨਰ, ਮੁਨਿ ਗੋਪ੍ਥ ਰਚੇ	
੨੧	ਸਭ ਕਿਛੁ ਤੁਮਰੇ ਹਾਥ		੪੬	ਸਪਤ ਸਿੰਧੁ ਆਤ ਦੀਪ	
੨੨	ਦਯਾ ਰੂਪ ਭਗਵੰਤ		੪੭	ਨਰਕ ਸੁਰਗ ਚਤੁਰ ਜੁਗ ਬਨੇ	
੨੩	ਲੋਕ ਚਤੁਰ ਦਸਨਾਥ		੪੮	ਦੁਖ ਸੁਖ ਦੁਇ-ਕਪਰੋ-ਬਨੇ	
੨੪	ਮੈ ਧਰ ਓਟ ਨ ਅਉਰ		੪੯	ਜਾਤ ਜਾਤ ਰਚਨਾ ਭਈ	
੨੫	ਹਰਹੁ ਦੀਨ ਅਪਦਾ ਹਰੀ		੫੦	ਗਵ ਰੋਕ ਪੁਜਾ ਭਈ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੫੧	ਖੜੀ, ਬੁਹਮਨ, ਸੂਦ ਵੈਸ	੧੩
੫੨	ਬਲੀ ਤਪੀ ਜੋਗੀ ਕਿਯੇ	
੫੩	ਸੂਰ ਨਰ ਮੁਨਿ, ਦੇਵੀ ਬਨੇ	
੫੪	ਸਭ ਮਹਿ ਤ੍ਰਹੀ ਨਿਰੰਜਨਾ	
੫੫	ਚਾਰ ਬੇਦ ਖਟ ਅਸਟਦਸ	
੫੬	ਤੁਮ ਬਿਨ ਸਰੋ ਨ ਏਕ ਫਿਨ	
੫੭	ਕਰਮ ਧਰਮ ਸੁਚਿ ਨੇਮ	
੫੮	ਜੰਤੁ ਮੰਤੁ ਤੰਤੁਨ ਭਈ	
੫੯	ਨੌਕਿ ਬਦਿ ਖੁਸ਼ੀਆ ਘਨੀ	
੬੦	ਬਿਪਤਿ ਸਪਤਿ ਅਪਦਾ ਰਚੀ	
੬੧	ਸਭ ਮਹਿ ਏਕ ਨਰਾਇਣਾ	੧੫
੬੨	ਫੂਲ ਫਲ ਬਿਰਖਾ ਤੁਹੀ	
੬੩	ਜਬਿ ਮਾਯਾ ਹਰਿ	
੬੪	ਜੁਗਿ ਜੁਗਾਤਿ ਸੁੰਨ ਧੁੰਧ ਤੇ	
੬੫	ਸਰਬਲੋਹ ਰਛਨਾ ਕਰਨ	
੬੬	ਕਰੁਨਾ ਕਰ ਸੁ-ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਹੁ	
੬੭	ਕਰਮ-ਰੇਖ ਮਾਯਾ ਤੁਹੀ	
੬੮	ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਅਨਹਦ ਸਦਾ	
੬੯	ਜਯਸ ਜਯਤੁ ਜਯਕਰ	੧੬
੭੦	ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪੁਨੀਤਿ ਪਤਿ	
੭੧	ਧਰਮ ਧਾਰ ਧਨ ਧਾਨਯ	
੭੨	ਮਨ ਮੋਹਨ ਸਿਹਰਵਾਨ	
੭੩	ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਚਿਰਕਾਲ	
੭੪	ਛਤ੍ਰੀ ਛਿੰਤਿ ਛਿਤਾਰਿ	
੭੫	ਭਾਵੀ ਭੁਗਤ ਭੰਡਾਰ	
੭੬	ਪਾਰਸਿ ਪਿਤਾ ਪੁਰਾਨ	
੭੭	ਨਾਰਾਇਨ ਨਿਰੰਕਾਰ	
੭੮	ਗਿਰਧਾਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰੂ	
੭੯	ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਕਰੀਮ	
੮੦	ਖਾਲਕ ਖਲਕ ਖੁਦਾਇ	
੮੧	ਘਟਿ ਘਟਿ ਮੈਂ ਘਨਿ ਸਜਾਮਜੁ	
੮੨	ਦੀਨ ਦਯਾਲੁ ਦਾਤਾ ਦਯਾ	
੮੩	ਕ੍ਰਿਅੰ ਵਾਸਦੇਵ ਵੇਦਨ ਵਿਦਤ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੮੪	ਸ਼ਹਨਸ਼ਾਹ ਸ਼ਹਪਤਿ ਸਗਲ	
੮੫	ਈਸਰ ਈਸ ਇਮਾਨ ਇਕ	
੮੬	ਬੂਰਨ ਬੋਰ ਬੰਕਤ ਝਪਟ	
੮੭	ਟੈਟ ਟੂਟ ਟੈਟਾ ਚਰਨ	
੮੮	ਠੋਰ ਠੋਰ ਠਾਕੁਰ ਠਣਯ	
੮੯	ਡਾਂਗਰ ਡੀਂਗਰ ਹੋਂ ਅਧਿਕ	
੯੦	ਢੋਰ ਢੀਮ ਢਾਡੀ ਢਿਮਕ	
੯੧	ਤਰੁਨ ਤਾਪ ਤਮ-ਹਰਨ	
੯੨	ਥਾਨ ਥਨੰਤਰਿ ਰਮਿ ਰਹੇ	
੯੩	ਮੰਗਲ ਨਿਤ ਮੰਗਲ ਸਦਾ	
੯੪	ਫਿਰਤ ਫਿਰਤ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਫਿਰੇ	
੯੫	ਬਿਸਨੁ ਸੁ-ਬਜਾਪਿਕ ਸਰਬ ਮੈ	
੯੬	ਰਾਮੁ ਰਮਤ ਸਭ ਘਟ ਬਿਖੇ	
੯੭	ਲਾਲ ਗੁਪਾਲ ਦਯਾਲ ਲਾਲਿ	
੯੮	ਹਰਿ ਹੀਰਾ ਹਰਿਆਵਲਾ	
੯੯	ਛਿਆਨੀ ਵਤਨ ਬਿਹੀਨ	
੧੦੦	ਆਦਿ ਅੰਤੁ ਜੁਗ ਜੁਗ ਅਟਲ	੨੦
੧੦੧	ਜਲਿ ਬਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਜੀਅ ਜੰਤੁ	
੧੦੨	ਨਾਮ ਠਾਮ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬਿਖੇ	
੧੦੩	ਲਛਮੀ ਕੋ ਬਪੁਧਾਰ ਹਰਿ	
੧੦੪	ਅਚੱਲ ਥਾਹ ਗਮਯ ਕਾ	
੧੦੫	ਜਗਤੁ ਮਾਤ ਜਾਲਪਾ	
੧੦੬	ਜੋਗਤ ਮਾਤ ਲੱਛਮੀ	
੧੦੭	ਅਮਰ ਅਟਲ ਅਗਾਧ ਬੰਧ	
੧੦੮	ਮੁਰਾਰਿ ਮੰਗਲਾ ਹਰੀ	
੧੦੯	ਮੱਛ ਕੱਛ ਨਾਰਸਿੰਘ	੨੧
੧੧੦	ਜਲੰ ਬਲੰ ਗਿਰੰ ਨਭੰ	
੧੧੧	ਸਤਿ ਸਤਿ ਅਨੁਭਉ ਸਦਾ	
੧੧੨	ਕਹ ਲਗ ਕਰੋਂ ਬਖਯਾਨ	
੧੧੩	ਨਿਤ ਰਟਤ ਨਾਮ ਅਪਾਰ	
੧੧੪	ਸੁਕ ਬਯਾਸ ਨਾਰਦ ਦੇਵ	
੧੧੫	ਚਹੁੰ ਜੁਗ ਦਿਨਸੁ-ਅਰ-ਗਾਤਿ	
੧੧੬	ਕਈ ਕਲਪ ਜੁਗਹ ਜੁਗਾਤਿ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਥਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਥਾ
੧੧੭	ਅਭਿ ਰਾਖੀਏ ਗੁਰਦੇਵ	੨੨	੧੫੦	ਬੇਦ ਬਿਰੋਚ ਨਿਤ ਪਤਤ	
੧੧੮	ਹੇ ਪਾਠ ਸੁਰਨੀ ਆਇ		੧੫੧	ਮੁਕਤ-ਸਿੰਧੂ ਸਾਗਰ-ਧਨੀ	੩੦
੧੧੯	ਅਪਦ-ਸਿੰਧੂ ਮਹਿ ਬੂਝਤੇ		੧੫੨	ਗਿਧਿ ਸਿਧਿ ਨਵ-ਨਿਧਿ ਹਰਿ	
੧੨੦	ਕਰਮ ਰੋਖ ਮਾਯਾ ਹਰੀ		੧੫੩	ਸਫਲ-ਰੂਪ ਫਲ-ਦਾਇਨੀ	
੧੨੧	ਉਦਾਚ ਹੋਇ ਅਕੂਰ ਜਥਹਿ		੧੫੪	ਮੰਗਲ-ਮੁਦਿਤ ਸਰੂਪ ਜਿਹ	
੧੨੨	ਨਵਲ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਤ੍ਰੇ ਹਰਿ		੧੫੫	ਸੁਖ-ਸੰਪਤਿ-ਨਿਧਿ ਮੁਕਤ ਕਹ	
੧੨੩	ਕਵਲ ਨੈਨ ਮਧੂ ਬਚਨ	੨੩	੧੫੬	ਸੁਖ-ਸਾਗਰ ਨਾਗਰ-ਨਵਲ	
੧੨੪	ਮਹਾਕਾਲ ਅਨਕਾਲ ਕਾਲ		੧੫੭	ਕਰ ਗਹਿ ਲੇਹੁ ਕ੍ਰਿਥਾਰ	
੧੨੫	ਸਭ ਬਿਦਯਾ ਕੀ ਦੈਨ		੧੫੮	ਸ੍ਰੀ ਨਮੋ ਭਵਾਨੀ ਲੋਕ-ਰਾਨੀ	
੧੨੬	ਗੁਨਪਤਿ ਗੋਰੀ-ਸੁਤ		੧੫੯	ਨਰਕਾਨਿ-ਨਿਵਾਰਨਿ, ਅਧਮ ਉਧਾਰਨ ੩੧	
੧੨੭	ਹੇ ਮਨ ਭਜ ਤੂੰ ਸਾਰਦਾ	੨੪	੧੬੦	ਜੈ ਜੈ ਜਗ ਬੰਦਨਿ	
੧੨੮	ਅਸਿਤ ਦੁਬਯ ਕੀ ਖਾਨਿ		੧੬੧	ਅਬਿਚਲ-ਅਵਾਸੀ, ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸੀ	
੧੨੯	ਨਮਾਸਿ ਮੰਗਲਾ ਹਰੀ		੧੬੨	ਜੈ ਜੈ ਕਲਯਾਨੀ, ਆਦਿ ਭਵਾਨੀ	
੧੩੦	ਨਮੋ ਨਮੋ ਬੀਨਾਯਕਾ		੧੬੩	ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਮਾਯਾ	
੧੩੧	ਨਮਾਸਿ ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕੇ	”	੧੬੪	ਅਸਟਦੁਧ-ਬਾਹੀ ਬੋਲ-ਨਿਬਾਹੀ	੩੨
੧੩੨	ਤਿਲ ਤਿਲ ਬਸੁਧਾ ਰਤਨ ਹੈ	੨੫	੧੬੫	ਅਮਰਾ ਪੁਰ-ਵਾਸੀ ਸਰਬ ਨਿਵਾਸੀ	
੧੩੩	ਦੇਵ ਦੈਤਜ ਜੱਛੇ ਤ੍ਰਹੀ		੧੬੬	ਜੈ ਜੈ ਅਭਿਨਾਸੀ	
੧੩੪	ਤਿਲ ਤਿਲ ਬਸੁਧਾ ਰਤਨ ਹੈ		੧੬੭	ਸੇਵਕ ਜਨ ਰੱਛਕ	
੧੩੫	ਰੋਮ ਰੋਮ ਮਹਿ ਰੋਮ ਰਹਯੋ		੧੬੮	ਸੰਤਨ-ਰਛਪਾਲਕ	
੧੩੬	ਕਵਲਾਪਤਿ ਕਵਲੋਸਰੀ		੧੭੯	ਜਗਮਗ ਛਬਿ ਰਾਜੈ	”
੧੩੭	ਕਟਿ-ਕੋਹਿਤ ਭੇ ਲਜਿਤ		੧੭੦	ਆਯੁੱਧ ਤਨ ਫਾਜਤ	੩੩
੧੩੮	ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਾਕਾ ਦਰਸ	੨੬	੧੭੧	ਉਚ ਧੁਜ ਫਹਗਯੇ	
੧੩੯	ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨੀ ਸਿੰਘ ਨਾਦ		੧੭੨	ਘੰਟਾ ਘਨ ਗਰਜਤ	
੧੪੦	ਜੈ ਜੈ ਮੰਗਲ ਰੂਪ	੨੭	੧੭੩	ਕਵਲ ਚਰਨੀ ਸੁੰਭਹਰਨੀ	੩੪
੧੪੧	ਸੋਸ ਸਹਸ ਮੁਖ ਰਟਤ		੧੭੪	ਅਨਾਥ ਨਾਥੇ ਬਿਸ ਧਰਨੀ	
੧੪੨	ਦਯਾ ਰੂਪ ਮਾਯਾ ਹਰੀ		੧੭੫	ਕਵਲ ਚਰਨੀ	
੧੪੩	ਚਿੰਤਾ ਮਨਿ ਚੰਚਲ ਚਪਲ		੧੭੬	ਨਤ ਸਿੰਘ ਰੂਪੀ	
੧੪੪	ਪਰਮਜੋਤਿ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭੂ	੨੮	੧੭੭	ਬਾਕ ਬਾਨੀ ਜਗਤ ਰਾਨੀ	੩੫
੧੪੫	ਕਾਮ-ਕਲੋਵਰ ਮੈਨ-ਬਪੁ		੧੭੮	ਜਗਨ ਨਾਥੀ	
੧੪੬	ਨਿਰਥਿਕਾਰ ਨਿਰਕਾਮ		੧੭੯	ਅਨਾਥ ਨਾਥੇ ਬਾਸਦੇਵਾ	
੧੪੭	ਕੋਟ ਮਨੋਜ ਨ-ਤੁਲਤ ਜਾਸੁ		੧੮੦	ਕੋਜ ਨੈਨੀ ਸਯਾਮਬਰਨੀ	
੧੪੮	ਜੈ ਮੰਗਲ ਕੈਤੂਹਲੀ	੨੯	੧੮੧	ਨਿਹਕਲੰਕ ਰੂਪੀ ਆਪ ਚੰਡੀ	
੧੪੯	ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੂ ਭਉਹਹਨ		੧੮੨	ਪਰਮਾਦਿ ਪੁਰਖ ਪੁਰਖੋਤਮੰ	੩੬

ਨੰ	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੧੮੩	ਕਵਲ ਚਰਨੀ ਬਿਸੁ ਭਰਨੀ	੩੬	੨੧੬	ਨਿਤ ਉਠ ਉਠ ਰਜਪਗ	੪੫
੧੮੪	ਨਿਰ ਬਿਛਾਭ ਨਿਰਦੁੰਦ	੩੭	੨੧੭	ਬਿਰ ਘਰ ਰਾਖੇ	
੧੮੫	ਨਿਰਕਲੰਕ ਨਿਰਥਾਨ	੬੮	੨੧੮	ਤਾਰੇ ਭਵਜਲ	
੧੮੬	ਨਿਰਾਯਾਰ ਨਿਰਦੁੰਖ		੨੧੯	ਜੇ ਦੁਰਗੇ	
੧੮੭	ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਰਵੈਰੁ ਸਦਾ		੨੨੦	ਜਗੀਨਾਥ ਜਗਤੋਸੁਰ ਮਾਧੋ	
੧੮੮	ਨਵਤਨ ਨਵਲ ਕਿਸੋਰ		੨੨੧	ਆਸਾ ਪੂਰਨਿ	
੧੮੯	ਨਰਹਰਿ ਨਾਥ		੨੨੨	ਭਗਤ ਵਛਲ ਭਵ ਖੰਡਨ	
੧੯੦	ਪ੍ਰਭੂ ਜੂ	੩੯	੨੨੩	ਕਲਹ ਨਾਸ	
੧੯੧	ਮਹਾ ਦਰਿਦੁ ਨਿਵਾਰ		੨੨੪	ਚਰਨ ਕਮਲ ਕੀ ਮੋਜ ਮੈ	
੧੯੨	ਕਲਿ ਤਾਰ ਕਲਿਮਲ ਦਹਿਨ		੨੨੫	ਭਵ ਖੰਡਨਿ	
੧੯੩	ਧਨਾਲਯ ਧਨਪਤਿ		੨੨੬	ਦਰਸਨ ਦੀਜੈ	
੧੯੪	ਕਾਲਅਰਨੀ		੨੨੭	ਕਿਨ ਬਿਧਿ ਦਰਸਨ	
੧੯੫	ਜੈ ਗੁਬਿੰਦੀ	੪੦	੨੨੮	ਦੁਖ ਭੋਜਨ ਨਾਮ ਤਿਹਾਰੈ	
੧੯੬	ਮੋਹ ਮਦਨ ਮਮਤਾ		੨੨੯	ਭਉ ਨਿਧਿ ਪਾਰ	
੧੯੭	ਤੂੰ ਤੋ ਸਾਡੀ ਚਿੰਦ		੨੩੦	ਪ੍ਰਭੂ ਜੂ	
੧੯੮	ਤੂੰ ਤੋ ਆਸਾਡੀ ਪੀਰ ਪਛਾਨੀ		੨੩੧	ਮਨ ਦਰਸਨ ਕੀ ਪਿਆਸ ਘਨੇਰੀ	
੧੯੯	ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਕਠਿਨ	੪੧	੨੩੨	ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਾਰਾਇਨ	
੨੦੦	ਅਨੰਤ ਮੂਰਤਿ		੨੩੩	ਹਰਿ ਚਰਨ ਕਵਲ	
੨੦੧	ਕੇਹਰਿ ਕਟਿ ਲਾਜੈ		੨੩੪	ਹਰਿ ਚਰਨ ਕਮਲ ਦਰਸਨ	
੨੦੨	ਰਵਨ ਗਵਨ ਸਭ ਭਵਨ			ਬਲਿਹਾਰੀ	
੨੦੩	ਜਵਨ ਜੋਤਿ ਜਗ ਮਗੈ		੨੩੫	ਮਗ ਜੋਹਤਿ ਕਾਮਨਿ	
੨੦੪	ਮਾਯਾ ਸਕਤਿ ਮੁਰਾਰਿ		੨੩੬	ਪਾਰਸ ਪਰਸ ਲੋਹ ਕੰਚਨ ਮਧ	
੨੦੫	ਦੁਖੀਏ ਦਰਦਮੰਦ		੨੩੭	ਮੰਗਲਾ ਮੰਗਲ	
੨੦੬	ਰੇ ਚਿਤ ਚੇਤਿਸ		੨੩੮	ਭ੍ਰਮਤ ਫਿਰਤ ਸਾਕਤਿ ਬਹੁ ਜੋਨੀ	
੨੦੭	ਭਜ ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਬਿਸਨਾਸੁਰ ਪ੍ਰਭੂ		੨੩੯	ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਕਠਿਨ ਭਵ ਸਾਗਰ	
੨੦੮	ਨਾਰਾਇਨ ਨਰਪਤਿ ਸਾਰੰਗਧਰਿ	੪੩	੨੪੦	ਬਿਨਤੀ ਕਰਨ ਜਨ ਆਏ	
੨੦੯	ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰਿ ਮੁਗਾਰਿ ਸੰਘਾਰਿ ਅਸੁਰ ਦਲ		੨੪੧	ਮਾਤ ਚੇਡਿਕਾ	
੨੧੦	ਸੇਸ ਸੁਰੇਸ ਦਿਨੇਸ		੨੪੨	ਨਿਦ ਚਿੰਦ ਬਿਵਹਾਰ ਜਗਤ ਕੀ	
੨੧੧	ਸਾਹਿਬ ਸੁਜਾਨ		੨੪੩	ਬੰਦਨਾ ਨਿਤ ਬੰਦਨ	
੨੧੨	ਦੀਨ ਦੁਆਲ	੪੪	੨੪੪	ਸ੍ਰੀਪਤਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ	
੨੧੩	ਰੇ ਚਿਤ ਚੇਤ		੨੪੫	ਸੀਸ ਕੇਸ ਬੀਜਣ ਕਰਉ	
੨੧੪	ਬਿਨ ਹਰਿ ਭਜਨ		੨੪੬	ਕੇਸ ਚਵਰ ਪ੍ਰਭੂ ਸੀਸ	
	ਪ੍ਰਭ ਚਰਨ ਕਵਲਸਰ		੨੪੭	ਮਹਿਮਾ ਕੇਤਿਕ ਆਖੀ ਮੈ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੨੪੮	ਸੁਨਹ ਸੁਆਮੀ ਅਰਜ ਹਮਾਰੀ	੫੨
੨੪੯	ਮਨ ਤਨ ਬਲਿਹਾਰੀ	੫੩
੨੫੦	ਅਥਿਚਲ ਨਗਰ ਅਮਰਪੁਰ ਵਾਸਾ	
੨੫੧	ਮਨ ਕਮਤਰੀਨ	੫੪
੨੫੨	ਮਤ੍ਰਿਲਾ ਮਾਲਕ	
੨੫੩	ਖਾਲੜ ਖਲਕ	
੨੫੪	ਗਨੀ ਕੁਨਦ ਮੁਫਲਨ ਰਾ	੫੫
੨੫੫	ਦਿਲਖਸਤ ਪਰੋਸਾਨ	੫੬
੨੫੬	ਕਾਦਰ ਬੇਤੂਨ	
੨੫੭	ਅੰਬੇ ਜਗਤਾਰਨਿ	
੨੫੮	ਮਨੁਅ ਚਾਹੇ ਦਰਸਨ	
੨੫੯	ਮਨ ਤਨ ਬਿਰਹ	
੨੬੦	ਘੋਲ ਘੁਮਾਈ	
੨੬੧	ਕਮਲ ਨੈਨ ਮਧੁ ਬਚਨ	
੨੬੨	ਸੰਕਟ ਅਪਦ ਜਰਾ	
੨੬੩	ਨਮਸਾਹਰ ਖੰਦਨ ਲਖ ਬਾਰੀ	
੨੬੪	ਅਟਲ-ਤਾਜ ਤ੍ਰਿਪੁਰ-ਹਰਿ ਅੰਬੇ	
੨੬੫	ਧਰਮ ਤ੍ਰਿਤ ਸੰਤਨ ਰਛ ਪਾਲਕ	੬੦
੨੬੬	ਦੂਖ, ਅਪਦ ਸੰਕਟ ਜਮ ਨਾਸਨਿ	
੨੬੭	ਸੁੰਦਰ-ਛਬਿ-ਸੋਹਨਿ	
੨੬੮	ਅਥਿਚਲ ਅਚਲ, ਅਮਰ ਸੁਖ ਸਾਗਰ	
੨੬੯	ਸਰਬ-ਜੋਤਿ ਲੈ ਜੋਤਿ ਜਗਾਨੀ	੬੧
੨੭੦	ਸਪਤ ਸਰੋਵਰ ਸੁਧ ਮੰਡਲਤਰ	੬੨
੨੭੧	ਅਸਥਾਵਰ, ਜੋਗਮ ਧਰਤਿ	
੨੭੨	ਸਹਸ-ਨਾਸਿਤਾ	
੨੭੩	ਖੋਲਤ ਨੇਤ੍ਰ ਹੋਤ ਸਭਿ ਪ੍ਰਗਟਿ	
੨੭੪	ਸਾਧੁ ਸੰਤਨ ਭਗਤਨਿ-ਮੈ ਹਰਿ ਜੀ	੬੩
੨੭੫	ਸਿਖ ਭੇਰਿ ਮੁਰਲੀ ਘਨ ਬਾਜਤ	
੨੭੬	ਕੋ ਕੋ ਦੋਉ ਬਡਾਈ	
੨੭੭	ਦੇਖਤ ਨੈਨ ਸਕਲ-ਜਗ ਬਿਨਸਤ	
੨੭੮	ਕਿਸ ਪਹਿ ਕਰਉ ਚੁਹਾਰ	੬੪
੨੭੯	ਪੀਤ-ਬਸਨ ਪੀਤਾਬਮ ਛਾਜੈ	
੨੮੦	ਤਾਲ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਮਾਰੂ	„

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੨੮੧	ਰਕਤਬਿਦੁ ਮਹਿਖੇ	੬੪
੨੮੨	ਚਰਨ ਕਮਲ	੬੫
੨੮੩	ਚਮਕਤਿ ਅਸਿ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਖੜਗ-ਪੁਜ	
੨੮੪	ਗਾਜਤ ਸਿੰਘ ਲੰਕੂੜਾ ਨਾਚੈ	
੨੮੫	ਅਸੂਰਨ ਬੁਨ ਬੁਨ ਹਨੇ ਭਵਾਨੀ	
੨੮੬	ਰਾਖਧੁ ਲਾਜ ਬਿਰਦ ਅਪੁਨੇ ਕੀ	
੨੮੭	ਆਸਾ ਆਸ ਚਰਨ ਕਮਲਨ ਕੀ	੬੬
੨੮੮	ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਦਰਸਨ	੬੭
੨੮੯	ਦਾਸ ਤਿਹਾਰੋ ਮਾਤ-ਚੰਡਿਕਾ	੬੮
੨੯੦	ਅਥ ਮੋਰੋ ਸਗਲ ਉਪਾਇ ਰਹਯੋ	
੨੯੧	ਸਤ੍ਰ—ਨਿਪਾਤਨਿ ਅਸੁਰ ਬਿਹੋਡਨਿ	„
੨੯੨	ਅਗੁਨ ਪੁਜਾ ਪੀਤਾਬਹ ਛਾਜੈ	੬੯
੨੯੩	ਗਰਜਤਿ ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨੀ ਮਾਯਾ	
੨੯੪	ਸਯਾਮ-ਬਰਨ ਨੀਲਾਬਰ ਮਾਧੋ	
੨੯੫	ਸਕਲ ਭਵਨ ਨਾਇਕ ਜਗਦੇ	
੨੯੬	ਅਮਰਲੋਕ ਕੋਲਾਸ ਬੈਕੁੰਠਾ	
੨੯੭	ਹੇ ਮਨ ਕੈਜੋ ਤਰਹਗਾ	
੨੯੮	ਭਿਛੁ ਜਪਨ ਤਪੁਨ ਕੁਲਿ ਧਰਮੁ ਕੀਨਾ	੭੧
੨੯੯	ਪਿਪਿ ਭਉਜਲ ਤਰਨ ਬਿਖੜਾ	
੩੦੦	ਮਨ ਤਯਾਗ ਕੁਟਿਲਤਾ	
੩੦੧	ਗਧੁ ਮਨ ਸਰਨਿ ਸੁਆਮੀ ਮੇਲ	
੩੦੨	ਮਾਧੋ ਜਨ ਆਏ ਸਰਨਿ ਤੁਮਾਰੀ	
੩੦੩	ਜਾਪਧੁ ਭਗਤਿ-ਵਛਲ ਭਵ-ਖੰਡਨ	
੩੦੪	ਤਿਮਰ-ਬਿਨਾਸਨਿ	
੩੦੫	ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੁ ਕਲਿ-ਘੋਰ-ਮਥਾਨੀ	
੩੦੬	ਮੋਹਨ ਪ੍ਰਾਨ-ਮਾਨ-ਸੁਖ ਦਾਤੇ	
੩੨੭	ਧਨਯ ਧਨਯ ਸਾਰਦ	
੩੦੮	ਧਨਯ ਧਨਯ ਚੰਡੀ	
੩੦੯	ਦੁਖ ਦਾਨ ਦਲਨ ਸੰਤਾਪ-ਜੁਹਨ	
੩੧੦	ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਬਿਖਮ ਭਉਜਲ	
੩੧੧	ਪ੍ਰਭੁ ਚਰਨ-ਕਵਲ ਬਸਾਇ ਹਿਰਦੇ	
੩੧੨	ਪ੍ਰਭੁ ਸਰਨਿ ਤਾਰਹੁ	
੩੧੩	ਐਸੋ ਨਾਸ ਸਹਾਈ ਤਾਰਨ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਵਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਵਾ
੩੧੪	ਜਗਬੰਦਨ ਭਵ-ਹਰਨ	੭੬	੩੪੭	ਮਨਿ ਹਿਮ-ਗਿਰਿ ਰਾਜਤਿ ਧਉਲਾ-ਤਨ ੮੭	
੩੧੫	ਪਉਰਾਤਨਿ-ਸਨਾਤਨਿ	੭੭	੩੪੮	ਸ਼ਿਵ ਬਿਰੋਚ ਬਿਸੁਨਾਦੇਦ-ਸੁਰੇ ਸੁਰ ੮	
੩੧੬	ਅਸ਼ਟ-ਕਰਨਿ-ਬਰ ਦਾਨਿ		੩੪੯	ਉਤੇ ਅਸੁਰ ਦਲ-ਸਾਜ ਅਸੰਖਨ	
੩੧੭	ਸਰਬ ਪਾਲ ਸੰਤਨ-ਸੁਖ-ਦਾਤਾ		੩੫੦	ਮਹਾ-ਘੋਰ-ਆਹਵ ਮਚਯੋ ਤਹਿ	
੩੧੮	ਬਾਸੁ ਦੇਵ ਪੂਰਨ ਅਥਿਨਾਸੀ		੩੫੧	ਬਚਨ ਸੁਨਤਿ ਅੰਬੇ ਬਿਹਜੀ ਤਥਿ	
੩੧੯	ਜਗਨ ਨਾਥ ਜਗਤੇਸੁਰ ਸ੍ਰੀਮੀ		੩੫੨	ਲਲਤ-ਪੀਤ ਬਾਨਾ ਤਨ ਪਾਰਜੋ	
੩੨੦	ਕਲਤਾਨ ਰੂਪ ਕਾਲੀ		੩੫੩	ਫੂਖਨ ਸਕਲ ਦਿਪਤਿ ਅੰਗਨ ਮਹਿ	
੩੨੧	ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨਿ		੩੫੪	ਬ੍ਰਹਮ-ਜੋਤਿ ਸਤਿ-ਰੂਪ ਅਨੰਦੀ	
੩੨੨	ਛੋਮ-ਕਰਨ		੩੫੫	ਸਿਪਤ ਖੜਗ ਪੱਟਿਸ ਨਾਵਕ	
੩੨੩	ਕਹੋ ਕਵਨ ਬਿਧਿ ਗੰਯੋ		੩੫੬	ਸੱਦ ਨਿਨੱਦ ਅਨੱਦ ਬਾਕ ਭੁਜੋ	
੩੨੪	ਬੁਰੇ ਕਾਮ ਪਾਪ ਕਹੁ ਧਾਵਤ		੩੫੭	ਬਾਹਨ-ਹੰਸ ਮਜੂਰ ਬ੍ਰਿਖਭ	
੩੨੫	ਅਧਰਮ ਕੂੜ ਲੋਭ-ਰਸ ਮਾਤਾ		੩੫੮	ਸਾਰਸੂਤੀ ਸਾਰਦ ਸ੍ਰਿਤ-ਬਚਨੀ	
੩੨੬	ਕਰਪਾਤਿਕ ਉਦਰ ਕਉ ਭਰਤਾ		੩੫੯	ਫੂਖਨ ਸਕਲ ਸਜੋ ਅੰਗਨ ਮੈ	
੩੨੭	ਸਾਧ-ਸੰਗ ਤੈ ਕਥਹੂੰ ਨ ਕੀਨੀ		੩੬੦	ਗਨਪਤਿ ਸ੍ਰੀਮਿਕਾਰਤਿਕ-ਸਕਤੋ	
੩੨੮	ਅਵਧਿ ਅਕਾਰਥਿ ਥੀਤਤਿ ਨਿਮਿਦਿਨ		੩੬੧	ਅਰੁਨ ਚੱਛ ਤਮਕਰ-ਆਨਨ-ਘਨ	
੩੨੯	ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਕਰਹੁ ਤਰਹੁ ਭੈ ਸਾਗਰ		੩੬੨	ਸ੍ਰੀ ਜਗਦੇਥੈ ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰਿਨਿ	
੩੩੦	ਉਠ ਪ੍ਰਭਾਤਿ ਕਰਹੁ ਇਸਨਾਨਾ		੩੬੩	ਦੀਰਘ-ਦੇਤ ਦਾਨੋ ਤਿਮੁੰਡਨ	
੩੩੧	ਤੀਰਥ ਬਰਤ ਨੇਮ ਸੁਚਿ-ਕ੍ਰਿਯਾ		੩੬੪	ਨਾਗ-ਪਾਂਸ ਅੰਬੇ ਛਛਿ ਦੀਨੀ	
੩੩੨	ਦਿਸ਼ਟ ਦੇਵ ਰਿਖੀ ਪਿਤ੍ਰ		੩੬੫	ਤਨ-ਬਿਸਾਲ ਖਟ-ਮੁਖ ਰਿਪੁ ਭਾਰੀ	
੩੩੩	ਧਰਮ ਕੇਤੁ ਫਰਹਰਤ		੩੬੬	ਬਜ੍ਜਬਾਨ ਦੁਰਗੋ ਤਿਹ ਮਾਰਜੋ	„
੩੩੪	ਕਰਤ ਕੋਲ ਬਹੁ ਭਾਂਤਿ	੮੨	੩੬੭	ਜੁੱਗਨਿ ਸੁੰਨਤ ਪਾਨਿ ਕਰਤ	੯੩
੩੩੫	ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਸੁਬਾਸ ਪੁਹਪ	੮੩	੩੬੮	ਬਹੁ ਦੇਤ ਲਟੈ ਤਿਹੋਠਾ ਭਲਿ-ਭਾਂਤਿ	
੩੩੬	ਬਾਸ ਸੁਬਾਸ ਪੁਹਪ ਗੰਧ ਨਿ੍ਤਤਿ		੩੬੯	ਸਬ ਦੇਵਨ ਮਨ ਆਨੰਦ ਭੁਜੋ	
੩੩੭	ਆਦਿ ਜੁਗਦਿ ਕਲਪਾਦਿ		੩੭੦	ਪੁਨਿ ਸੰਨ ਭਲੀ ਸਜਿ ਕੈ ਅਰਿ ਯੋ	
੩੩੮	ਅਥਿਚਲ ਅਕਾਲ		੩੭੧	ਦਿਕ ਕੋਲਾ ਨਾਮ ਬਰਿਆਰ ਹੁਤੋ	
੩੩੯	ਅਸਿ ਤੁਫੰਗ ਸਹਿਬੀ ਸਿਪਰ		੩੭੨	ਕਰ ਬਜੂ ਲੈ ਸੁਰਪਾਲ	
੩੪੦	ਰਿਪੁ ਦਲ-ਚੂਰ-ਪੂਰਿ ਹ੍ਰੇ-ਭਜਤ		੩੭੩	ਪੁਨਿ ਅਪਰ ਬਾਨ ਚਲਾਇ	
੩੪੧	ਰਿਪੁ-ਦਲ-ਸਕਲ-ਜੀਤ ਜਗਮਾਤਾ		੩੭੪	ਦਿਸ ਸਤ੍ਰ ਬਾਨ ਚਲਾਇ	
੩੪੨	ਪੂਪ ਦੀਪ ਤਿਲਕਾਦਿ-ਸੁਗੰਧਾ		੩੭੫	ਪਿਖ ਕੋਪ ਕਾਲੀ ਕੀਨੁ	
੩੪੩	ਗਰਜਤ ਸਿੰਘ ਲੰਕੁਤਾ ਕੂਦਤ	੮੬	੩੭੬	ਠਲਕਾਰ ਕੈ ਵਹ-ਧਾਇ	
੩੪੪	ਕਿਲਕਿਲ ਕਰਤ ਨਾਨਾ-ਬਿਧਿ ਨਿ੍ਤਤਿ	„	੩੭੭	ਬਹੁਭਾਂਤਿ ਕੀਨਾ ਜੁੱਧ	
੩੪੫	ਸੰਖ ਭੋਰਿ, ਮਾਰੂ ਮੁਰਲੀ		੩੭੮	ਧਰ-ਗਿਰਯੋ-ਟ੍ਰਟ-ਪਹਾਰ	
੩੪੬	ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਮਾਰੂ ਰਨ-ਬੰਜਰ		੩੭੯	ਬਹੁ-ਜੁਤ ਜੁੱਗਨਿ ਪ੍ਰੇਤ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੩੮੦	ਬਹੁ-ਸੈਨ ਭੈਰਵ-ਭੀਮ	„	੪੧੨	ਕੁਲਿ-ਦਾਨਵ ਨਾਸ-ਭਈ-ਸਗਰੀ	੧੦੫
੩੮੧	ਬਹੁ-ਕਾਕ ਕੁਕਰ ਸਯਾਰ	੯੬	੪੧੩	ਦੈ ਦੈ ਚੰਬ ਦਾਮਨ ਉਪਰ	੧੦੪
੩੮੨	ਉਭੈ-ਖਸਟ-ਛੋਹਨਿ ਦਲ ਭਾਰੀ		੪੧੪	ਬੋਯੋ ਬੀਜ ਮਾਘ ਕ੍ਰੋਧ-ਕਰਿ	
੩੮੩	ਕਵਚ ਸਜੇ ਤਨ ਤੁਾਨ ਕਸੇ		੪੧੫	ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨ ਸਾਜਿ ਰਥ	
੩੮੪	ਇਕਬਾਰ ਸਭਾਹਿ ਲਲਕਾਰ ਪਰੇ		੪੧੬	ਤਨ ਪ੍ਰਮੁ ਪੀਤ ਅਰੁਣ ਰਜਨੀਚਰ	
੩੮੫	ਬਹੁ-ਸੈਨ ਬਿਪ੍ਰੇਸ ਭਈ ਰਿਪੁ ਕੀ		੪੧੭	ਦਿਸ ਚਤੁਰ-ਖਟ ਰਿਪੁ-ਛਾਇ-ਗਰਜਯੋ	
੩੮੬	ਬਹੁ-ਜੂਥਨਿ-ਚੈ ਲਲਕਾਰ ਪਰੇ		੪੧੮	ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨਾ ਸਾਜ ਕੇ	
੩੮੭	ਸਰ ਛੂਟਤ ਪਉਨ-ਬਧੀ-ਅੰਧਯਾਹਿ		੪੧੯	ਭਯ ਭੀਮ ਭੈਰਵ ਰੂਪ ਭਯਕਰ	„
੩੮੮	ਦੁਹੁ-ਤਰਫਨ ਤੇ ਬਹੁ ਮਾਰ ਮਚੀ		੪੨੦	ਹਯ ਨਾਗ ਕਰਹਲ ਮਹਿਖ-ਬਾਹਨਿ	੧੦੬
੩੮੯	ਅਸੁ ਗਜ ਰਥ ਪੈਦਲ ਕਟਹਿ		੪੨੧	ਤਨ ਘੋਰ ਬਿਕਲ ਬਿਸਾਲ ਨਿਮਿਚਰ	
੩੯੦	ਜੂਥ-ਜੂਥ ਚੈ ਰਾਛਸ		੪੨੨	ਕਿਲਕਾਰ ਕੁਹਕ ਚਿਕਾਰ ਗਰਜਹਿ	
੩੯੧	ਗਰਜਯੋ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ		੪੨੩	ਸੁਨਿ ਸੁਵਨ ਸੋਰ ਭੀਹਾਲ	
੩੯੨	ਸਕਲ ਸੈਨ ਰਿਪੁ ਨਾਸ ਭਯੋ ਜਰ		੪੨੪	ਕਰ ਸੰਖ-ਪੁਨਿ-ਘੰਟਾਨ ਕੀ	
੩੯੩	ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੈਨ ਜੁਝਾਇ ਕੈ ਮੂਰਖਿ		੪੨੫	ਖਟ-ਬਾਨ ਅਨਲ ਬਯਾਰ ਬਾਹਿ	
੩੯੪	ਗਹਿ ਬਿਛੁ ਪਹਾਰ ਆਕਾਸ-ਸਮਾਨ		੪੨੬	ਪਰਯੋ ਬਿਸ-ਕਲਕੂਟ-ਤੋਖਨ	
੩੯੫	ਸ੍ਰੀ ਜਗਮ ਤ ਕਮਾਨ ਲੈ ਹਾਥ		੪੨੭	ਬਹੁਤ ਭਾਇ ਚਲਹਿ ਬਘੁਲਨ	
੩੯੬	ਬਰ ਜੁੱਧ ਮੰਡਯੋ ਦਿਗ ਮੁੰਡ ਮਹਾ		੪੨੮	ਗਜ ਬਾਜਿ ਪਾਇਕ-ਲਸਤ-ਸਯੋਦਨ	
੩੯੭	ਭਭਕਯੋ ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ ਬਲੀ		੪੨੯	ਸਰ-ਬਯਾਹਿ ਪਸਰਯੋ-ਦਿਸ-ਚਤੁਰ	
੩੯੮	ਗਹਿ ਕੈ ਬਰਛੀ ਸਨ ਗੁਰਜ ਗਦਾ		੪੩੦	ਆਹਿ ਬਯਾਹਿ ਫੈਲੀ ਅਹਿਕ	
੩੯੯	ਅਹਿ-ਨੀਲ-ਹਲਾਹਲ ਛਾਡ ਦਯੋ		੪੩੧	ਅਹਿ ਦਲ ਸਕਲ ਹਨਾ ਸਰ-ਬਯਾਹਿ	
੪੦੦	ਬਿਨ-ਮੁੰਡ ਧਯੋ ਜਗਮਾਤ ਸਮੁਹਿ		੪੩੨	ਬਿਹ ਬਲਿ ਭਯੋ ਸਕਲ ਲਲ ਨਿਸਚਿਰ	
੪੦੧	ਗਿਹਿ ਟੂਟ ਪਹਾਰ ਅਕਾਸ ਸਮਾਨ		੪੩੩	ਭਯੋ ਜਾਹਿ ਨਿਸਚਿਰ ਬਲ-ਹੀਨਾ	
੪੦੨	ਬਹੁ-ਭੈਰਵ ਭੀਮ-ਬੈਤਾਲ ਪਿਸਾਰ		੪੩੪	ਬਿਸਰੀ ਹਲਾਹਲ-ਬਾਨ	
੪੦੩	ਜਬਿ ਨਾਸ ਭਯੋ ਦਿਗ ਮੁੰਡਹਿ ਕੋ		੪੩੫	ਬਿਸ ਧਾਰ ਚੈ ਸਾਗਰ ਬਹੀ	
੪੦੪	ਬੀਰ ਉਠੇ ਲਲਕਾਰ ਅਪਾਰ		੪੩੬	ਖਟ-ਬਾਨ ਗਹੇ ਜੰਭਾਸੁਰ	
੪੦੫	ਤਰੁ ਮੋਰੁ-ਲਏ, ਬਹੁ-ਨੀਰ-ਧਏ		੪੩੭	ਵੁਨਿ ਭਿਰੋ ਸਿਮਟਿ ਘਹਰਾਏ ਧਾਏ	
੪੦੬	ਰਨ ਬੀਰ ਗਜੋ		੪੩੮	ਗੁਰਜ ਗੋਫਨ ਬਾਨ ਧਨੁਹੀ	
੪੦੭	ਰੰਗ-ਸੁਰੰਗ ਭਈ ਧਰਨੀ		੪੩੯	ਚੜ ਮਹਿਖ-ਬੇਗ ਕਰੋਰ ਬਿੱਛੁ	
੪੦੮	ਦੋਰ ਕੈ ਵਾਰ ਕੀਯੋ ਮੈਨਾਗਹਿ	੧੦੩	੪੪੦	ਮੱਛ ਕੱਛ ਚੜੇ ਬਹੁਤ	
੪੦੯	ਇਕ ਬਾਹਿ ਬਿਭੈ ਲਲਕਾਰ ਪਰੇ		੪੪੧	ਕਿਲਕਾਰ ਗਰਜ ਧਸਯੋ ਅਸੁਰ ਪਹਿ	
੪੧੦	ਕਰ ਸਾਰੰਗ—ਲੈ ਮੈਨਾਗ ਰਿਸਯੋ		੪੪੨	ਬਹੁ-ਭਾਤਿ ਰਾਗ ਉਠੇ ਤਹਾ	
੪੧੧	ਰਿਪੁ-ਸੈਨ-ਸਥਹਿ ਇਕ ਬਾਹਿ ਹਕਾਰ ਕੈ		੪੪੩	ਕੇਦਾਰ ਦੇਵਗੰਧਾਰ ਸਾਰੰਗ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੪੪੪	ਸਜ-ਸੈਨ ਜੇਠਾ ਚਲਕੇ ਸੁਭਟ	੧੧੦
੪੪੫	ਗਹਿ ਅਸਤ੍ਰ ਸਸਤ੍ਰ ਅਨੇਕ ਆਯੁਧ	੧੧੧
੪੪੬	ਬਾਨ ਸੇਲ ਚਲਹਿ-ਤਹਾ	
੪੪੭	ਠਭ ਛਾਇ ਆਯੁਧ ਘੋਰ ਬਰਸਹਿ	
੪੪੮	ਭਈ ਤੇਜ-ਜ਼ਾਲ-ਪੁਰੇਭ ਪਿਖ	
੪੪੯	ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਸਾਂਗ ਸਰੋਹਿ	
੪੫੦	ਸੇ ਸੰਦ੍ਰ ਸੇਖ ਭਏ ਮਹਾ	
੪੫੧	ਦਲ-ਦਾਨਵ ਨਾਸ ਕਰੇ ਸਗਰੋ	
੪੫੨	ਨਾਗ ਤੁਖਾਰਨ ਪਾਯਕ ਸਯੰਦਨਿ	੧੧੩
੪-੩	ਧਰਿ-ਸੁੰਨ ਚਲਕੇ ਸਤ-ਧਾਰ ਨਈ	
੪੫੪	ਬਹੁ ਬਜੇਤ੍ਰੀ ਕੋਟ ਹੈ	
੪੫੫	ਰੁੰਡ-ਮੁੰਡ ਬਹੁ ਜਾਪ ਪਾਦ	
੪੫੬	ਕਰਹਲ ਮਹਿਖ ਨਾਗ ਰਥ ਘੋਰਨ	
੪੫੭	ਸਪਤ-ਸਿੰਧੁ ਰਤ ਮੀਨ ਕੋ	੧੧੪
੪੫੮	ਤਨ ਤਾਨ ਸਿਲਹ ਕਵਚਾਦਿ	
੪੫੯	ਜੁੱਗਨਿ ਭੂਤ ਪਿਸਾਚ-ਭੀਮ	
੪੬੦	ਘਹਿਰਤ ਕਠਿਨ ਮਸਾਨ	
੪੬੧	ਗਰਜਤ ਕਹਕ ਕਰਾਲ	
੪੬੨	ਲੈ ਲੈ ਖੰਪਰ ਨਾਥ	
੪੬੩	ਲੈ ਲੈ ਲੱਥ ਕਰਾਲ ਉਭਿਤਿ	
੪੬੪	ਸੈਨ ਨਵੀਨ ਸਜਯੋ ਜੰਭਾ	
੪੬੫	ਬਾਜਿਤਿ ਚੰਗ ਮੁਚੰਗ ਉਪੰਗ	
੪੬੬	ਆਇ ਭਿਰੇ ਰਿਸਿ-ਕ੍ਰੋਧ-ਭਰੇ	
੪੬੭	ਘੋਰ ਭਯਾਨਕ ਤ੍ਰਾਸ ਬਭੋ	੧੧੬
੪੬੮	ਆਨ-ਭਿਰੇ ਹਹਿ-ਕੈ ਚਹਿਕੈ	
੪੬੯	ਗਜੇ ਅਵਰ ਭਟ ਆਇ	
੪੭੦	ਗਹਿ ਗੰਗ ਮੁਸਲ ਬਾਨ ਗੁਰਜ	
੪੭੧	ਧਾਇ ਸਨਮੁਖ ਦੁਨਗਸ਼ਾਪ	
੪੭੨	ਧਾਯੋ ਨਿਸਿਚਰ ਰਾਜ	
੪੭੩	ਬਜੇ ਢੇਲ ਬਹੁ-ਗਜੇ ਸੂਰ	
੪੭੪	ਮਾਰੂ ਬਜੇ ਰਨ ਸੂਰ ਗਜੇ	
੪੭੫	ਮਾਤੇ-ਮਤੰਗ-ਉਤੰਗ-ਸੁਰੰਗ	
੪੭੬	ਜਰਮਾਤ ਕੁਪੀ ਲੈ ਚਕ੍ਰ ਉਦਾਰ	੧੧੯

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੪੭੭	ਦਸ ਮਾਸ ਲਰਕੋ ਬਿਨ-ਮੁੰਡ ਬਲੀ	੧੧੯
੪੭੮	ਦਸ-ਸਹੰਸੁ-ਧਾਰਾ-ਰਕਤ	੧੨੦
੪੭੯	ਜੁੱਗਨਿ ਭੀਮ ਪਿਸਾਚ	
੪੮੦	ਲੈ ਖੰਪਰ ਘਨਘੋਰ ਪਤ੍ਰ	
੪੮੧	ਪਹੁੰਚੇ ਕੋਟ ਹਜਾਰ	
੪੮੨	ਮਾਸ ਹਾਭ ਮਿਜ ਚਾਮ ਰਤਿ	
੪੮੩	ਕਾਲ ਭੰਡ ਪ੍ਰਬਲ ਅਖੰਡ	
੪੮੪	ਭਾਰ ਧਰਨਿ ਜੇ ਹੁਤੇ	
੪੮੫	ਪਹੁੰਚੇ ਦਾਨਵ ਔਰ	
੪੮੬	ਕਾਰੇ ਕਾਰੇ ਭੈਸ	
੪੮੭	ਦਸ-ਦਸ ਔਤ੍ਰ ਅਫ੍ਰਹਨੀ	
੪੮੮	ਅਸਪੀ ਸੁਤਰੀ ਪੀਲ ਖਰੀ	
੪੮੯	ਬਾਜਤ ਡੇਕ ਦਮਾਮ	
੪੯੦	ਦੁਸਦਨ ਦੀ ਸੰਦ ਘੋਰ	੧੨੩
੪੯੧	ਚੜ੍ਹ-ਧਾਏ ਰਾਛਸ-ਪ੍ਰਬਲ	
੪੯੨	ਧਾਏ ਬੀਰ ਹਕਾਰ	
੪੯੩	ਮਾਤੇ ਮਤੰਗ ਉਤੰਗ ਕਰਾਲ	
੪੯੪	ਘਨਘੋਰ ਘਟਾ ਗਰਜੈ ਲਰਜੈ	
੪੯੫	ਧਾਏ ਚਪਲ ਤੁਰੰਗ ਉਤੰਗਨ	
੪੯੬	ਕਰਹਲ ਕੋਟ ਉਤੰਗ ਉਤਾਲ	
੪੯੭	ਬਨ-ਰੋਝ ਕਰਾਲ ਚੜ੍ਹੇ ਪ੍ਰਪਟੇ	
੪੯੮	ਮੋਡੁਕ ਭਾਲੁ ਬਿਛੁ	
੪੯੯	ਰਾਕਮ ਭੀਮ ਲਗੇ ਪਾਲਕਿ-ਚਰ	
੫੦੦	ਦਲ ਸਾਜ ਜੰਗੀਨ ਚੜ੍ਹੇ ਭਟ ਸੂਰ	
੫੦੧	ਗਹਿ-ਮੁਸਲ ਗੁਰਜ ਗਦਾ ਗੰਠਨ	੧੨੬
੫੦੨	ਗਹਿਸੈਲ ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਗਦਾ ਪਨ੍ਹਹੀ	
੫੦੩	ਲੈ ਧੰਪ ਕਟਾਰ ਬਲਮ ਮੁਸਲ	
੫੦੪	ਸਰ-ਕੋਪ ਬਭੋ ਸਰਦਾਰ-ਦਈਤ	
੫੦੫	ਪਾਖਰ-ਤੁਰੀ ਸਵਾਰ ਹੁਇ	
੫੦੬	ਬਖਤਰ ਚਿਰਹ ਕਵਚਾਦਿ ਸਾਜ	
੫੦੭	ਖੰਡਸ ਜੰਜਨ ਭੀਮ ਤਨ	
	ਤ੍ਰੇ ਜੰਜਨ ਮੁੰਡੀ ਕਰਨ	
	ਗਰਜਕੋ ਸੈਨ ਸਮੇਤ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਸ਼ੁ	ਸਫਾ
੫੧੦	ਮੁਦਗਰ ਚਾਪ ਤੁਫੰਗ	੧੨੮	੫੪੩	ਸਰ-ਨਾਗ ਫਨੀਅਰ ਫੈਲ ਬਰਸਹਿ	੧੩੫
੫੧੧	ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਕਰ ਗਹੇ		੫੪੪	ਸਰ-ਬਜ੍ਜੂ ਦਸ-ਦਿਸ ਫੈਲ ਬਰਸਹਿ	
੫੧੨	ਦਸਹੁੰ-ਦਿਸਾ ਪੁਰ ਘੇਰ		੫੪੫	ਭਯੋ ਘੋਰ ਆਹਵ ਪੁਲਖ-ਦਾਰੁਨ	੧੩੬
੫੧੩	ਮਹਾ ਕੁਲਾਹਲ ਭੀਮ		੫੪੬	ਘਨ ਛਾਇ ਛਾਇ ਦਸਹੁੰ ਦਿਸਾ	
੫੧੪	ਸੂਯੋ-ਜੰਤਿ ਪੁਰ-ਨੂਰ		੫੪੭	ਧਾਇ ਧਾਇ ਭਿਰੋ ਨਿਸਾਰਚ	
੫੧੫	ਕੁਖਨ ਬਸਨ ਅਨੁਪ-ਰੂਪ		੫੪੮	ਸਰ-ਬਜ੍ਜੂ ਬੁੰਦ ਪਰੋ ਭਯੋਕਰ	
੫੧੬	ਇਲਮਾਸ ਜਮੁਰਦ ਦੁਰ-ਯਕਤਾ		੫੪੯	ਸਰ ਐਤ ਦਲ ਰਿਪੁ ਹਨਯੋ ਬਜ੍ਜੇ	
੫੧੭	ਕੁੰਡਲ ਮਕਰਾਕਾਰ ਲਾਲ	੧੩੦	੫੫੦	ਪੁਨ ਪਰਯੋ ਸਰ ਬਿਸ ਕੂਟ ਬਿਸੀ	
੫੧੮	ਫਨਿ-ਫਨਿਯਰ ਕਰ ਧਾਰ		੫੫੧	ਘਨ ਘੋਰ ਚਹੁੰਦਿਸ ਛਾਇ ਬਰਸਹਿ	
੫੧੯	ਸੇਲ ਤੁਪਕ ਤਰਵਾਰ ਤੀਰ		੫੫੨	ਰਬ ਪਾਲ ਦੂਲਨ ਪੀਲ ਪਾਖਰ	੧੩੮
੫੨੦	ਸੇਲ ਸਿਪਹਿ ਅਸਿ ਢਾਰ		੫੫੩	ਕਈ ਬਹੁਤ ਉਡਤ ਆਕਾਸ ਮੰਡਲ	
੫੨੧	ਚਰਮ ਢਾਲ ਤਰਵਾਰ ਢਾਕ		੫੫੪	ਰਿਪੁ ਹਨਤ ਗਰਬ ਭਯਾਨ ਬਿਸਿਯਰ	
੫੨੨	ਗਰਜਯੋ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ		੫੫੫	ਹੁਇ-ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨਿ ਹਨਹਿ ਨਿਸਿਚਰ	
੫੨੩	ਚਕ੍ਰ ਸਰਾਸਨ ਬਾਨ		੫੫੬	ਸਰ-ਅਨਲ ਘੋਰ ਘਟਾ ਬਿਕਟ	
੫੨੪	ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਕਰ ਗਹੇ		੫੫੭	ਘਨਘੋਰ ਦਾਰੁਨ-ਘਟਾ ਪਾਵਕ	੧੩੯
੫੨੫	ਧਾਯੋ ਨਿਸਿਚਰ-ਰਾਜ		੫੫੮	ਝਕ ਝੋਰ ਪਾਵਕ ਬੁੰਦ ਬਰਸਹਿ	
੫੨੬	ਸਾਂਗ ਸਿਪਹ ਸਮਸੋਰ		੫੫੯	ਦੈ ਤ੍ਰਾਸੁ ਦਾਰੁਨ ਹਨਤ ਨਿਸਿਚਰ	
੫੨੭	ਜਮਧਰ ਜਬਰ-ਕੁਠਾਰ ਸਿਲਾ	੧੩੨	੫੬੦	ਰਤਨ-ਪਾਲ ਪਾਲਕਿ ਦੂਲ ਖਚਰ	
੫੨੮	ਨਿਸਿਚਰ ਗਨ ਘਨ-ਘੋਰ		੫੬੧	ਧਰ-ਸੂਪ-ਪਾਵਕ ਛਾਇ ਫੈਲਯੋ	
੫੨੯	ਭਯੋ ਘੋਰ ਹੁੰਧਾਰ		੫੬੨	ਸਰ-ਮਾਰੂਤ ਬੋਗ ਚਲਯੋ ਤਹਾ	
੫੩੦	ਬੁਗ ਦਾ ਸਾਂਗ ਕੁਠਾਰ		੫੬੩	ਦਸ-ਚਤੁਰ ਲੋਕ ਦਿਸਾ ਪੁਰੀ	
੫੩੧	ਗਰਜ ਗਰਜ ਦਲ ਦੈਂ ਤ		੫੬੪	ਪੁਨ ਉਠਤ ਘੋਰ ਭਯੋਕ ਮਾਰੂਤ	
੫੩੨	ਲੋਹਾਰ ਘਨ-ਛਾਇ	੧੩੩	੫੬੫	ਲੈ ਸਿੰਧੂ ਬੋਰਤ ਤਰਨ-ਚੁਰਤ	
੫੩੩	ਪੁਲਯ ਘੋਰ ਘਮਸਾਨ		੫੬੬	ਘੁਟ-ਕੋਠ ਬਜਾਕੁਲ ਘੋਰ ਨਿਸਿਚਰ	
੫੩੪	ਸੈਫ ਸਰੋਹੀ ਸਾਂਗ		੫੬੭	ਬਹੁ-ਸੈਨ-ਰਿਪੁ-ਜਮਪੁਰ ਗਈ	
੫੩੫	ਖੰਜਰ ਕਰਦ ਕਮਾਨ		੫੬੮	ਸਰ ਬਯਾਧਿ ਫੈਲ ਪਰਯੋ ਦਸਹਿ ਦਿਸ	੧੪੨
੫੩੬	ਦਸਹੁੰ ਦਿਸਾ ਪੁਰ-ਲੋਕ		੫੬੯	ਤ੍ਰਿਦੇਖ ਤਾਪ ਬਿਸੁਚਿ ਸੂਲ	੧੪੩
੫੩੭	ਲੈ ਚਕ੍ਰ ਸਰਾਸਨ ਬਾਨ	੧੩੪	੫੭੦	ਹੁੰਧ ਜਾਲ ਪ੍ਰਵਾਲ ਖਾਂਸੀ	੧੪੪
੫੩੮	ਬਜਾਧਿ ਬਿਖੀ-ਧਰ ਬਿਖ-ਖ-ਖਟ		੫੭੧	ਬਹੁ-ਭਾਂਤ ਰੰਗ ਉਠੈ ਤਹਾ	
੫੩੯	ਸਰ-ਕੂਟ ਸਿਲੀ ਕਲ ਕਾਲ ਮਹਾ		੫੭੨	ਛਿਤਿ ਪਰਤ ਮੁਗਛਿਤ ਤਜਤ ਧਪੁ	
੫੪੦	ਸਰ-ਪਾਵਕ ਫੈਲ ਪਾਯੋ ਸਗਰੋ		੫੭੩	ਦਸ-ਪਦਮ-ਸੈਨ ਹਨੀ ਨਿਸਾਰਚ	
੫੪੧	ਸਰ-ਮਾਰੂਤ ਏਗ-ਚਲੈ-ਭਪਟੈ	੧੩੫	੫੭੪	ਸਰ-ਉਰਗਬਤਾਲ ਬਿਸਾਲ ਬਿਸੀਅਰ	
੫੪੨	ਸਰ ਬਜਾਧਿ ਰੰਗ ਪਰਯੋ ਦਸਹੁੰ ਦਿਸ		੫੭੫	ਕਈ ਕੋਸ-ਦਸ ਕਈ ਬੀਸ ਤੀਸ	੧੪੭

ਨੰ.	ਪੰ.	ਸਥਾ.	ਨੰ.	ਪੰ.	ਸਥਾ.
੫੭੬	ਕੁਛਕਾਰ ਪਾਵਤ ਯੋਗ ਵਿਸੇਸ਼ਾਦੁ	੧੪:	੬੦੫	ਗਰਮੀ ਚੜ ਸਿਖ ਜੈ ਕੇਇ ਪ੍ਰਚੜ	੧੫੬
੫੭੭	ਕੁਜ ਜੋਖ ਕ੍ਰੀਵਾਲਪੋਟ ਬਪਾਤ		੬੧੦	ਜੈ ਮਗਲ ਰੂਮ ਸਰੂਪ ਅਜੈ	
੫੭੮	ਕਰ-ਘਰ-ਸੇਰ-ਕੱਟ-ਕ-ਨਿ-ਸਿ-ਚਰ		੬੧੧	ਸਰ-ਚਾਪ ਸੰਧਾਨ ਚਲਾਇ ਦੀਸ	
	ਸਰ-ਖਜਾਲ ਅਵਰ ਜਿਤੋਕ ਸਰ		੬੧੨	ਗਸ ਕਾਟ ਸਵਾਰਨ ਬੈਠ ਗੀਯੋ	
	ਜਬਿ ਨਾਮ ਸੁਨ-ਜੋ-ਰਿਪੁ ਸੰਨਨ ਕਾ		੬੧੩	ਰਿਪੁ ਬੰਪ ਬੇਪੁ ਪਰੇ ਮਾਠੀ	
	ਦਹਲ-ਜੋ ਸੁਰ ਲੋਕ ਅਹਿ-ਲੋਕ ਹਲ-ਜੋ		੬੧੪	ਬਹੁ-ਭਾਤਿ ਮਸਤ੍ਰੁ ਚਲੈ ਤਹਾ	
	ਸਰਦਾਰ ਸਵਾਰ ਬਰਯਾਰ ਤੁਖਾਰ	੧੪੯	੬੧੫	ਸਰ-ਪਸਟ ਪ੍ਰਬਲ ਬਿਸਾਲ ਭੀਖਮ	
	ਸਤ ਅਰਥ-ਅਫੂਹਨਿ ਸੈਨ ਭਲੀ		੬੧੬	ਸਰ ਭੀਮ-ਦਾਰੁਣ-ਘੋਰ-ਭਯਕਰ	
੫੮੪	ਤਰੁ ਮੇਰੁ ਬਿਸਾਲ-ਉਤੋਗ-ਕਰਾਲ		੬੧੭	ਗਸ ਕਾਟ ਸਵਾਰ ਗੋਰੋ ਧਰਨਿ	
੫੮੫	ਰਨ-ਮਾਰੂ ਰਥਾਬ ਕਰਨਾਲ ਕਰਤਾਲ	੧੫੦	੬੧੮	ਕਹੁ ਰੁੰਡ-ਮੁੰਡ ਫੁਮਾ ਪਰੇ	
੫੮੬	ਮੁਰਲੀ ਡਫ ਦੁੰਦਬਿ ਵੇਨੁ-ਖਰੀ		੬੧੯	ਬਹਿ ਸੁੰਨ-ਧਾਰਾ ਧਾਰਾ-ਦਾਰੁਣ	
੫੮੭	ਸੋਰਠਿ ਮਲਾਰ ਬੈਰਾਭੀ ਕੇਦਾਰਾ		੬੨੦	ਰਿਪੁ ਰੁੰਡ-ਮੁੰਡ ਬਹਾਇ ਦਾਰੁਣ	੧੫੯
੫੮੮	ਸਾਰੰਗ ਸੂਹਿ ਕਾਮੋਦ ਠਿੰਡਲ		੬੨੧	ਰਥ ਸਵਾਰ ਸਾਜ-ਸਿਪਾਹ ਫੋਜਨ	
੫੮੯	ਬਹੁ ਬਾਜਨ ਸੁਰ ਤਾਨ ਸੁਧੰਗ		੬੨੨	ਸੁਨਤ੍ਰੁ ਅਨੈਕ ਬਹਿ ਰਤਧਾਰ	
੫੯੦	ਖੁਮਸਾਇ-ਤੁਖਾਰ ਸਵਾਰ ਰਿਸੇ		੬੨੩	ਬਖਤਰ ਬੁਦ ਸਿਲਾਹ ਜਿਰਹ	
੫੯੧	ਸੁਨਿ ਸੋਰ ਸਵਾਰਨਿ ਰੇਤਿ-ਪੂਰੇਡਟਿ		੬੨੪	ਬਹੁ ਬਾਜਨ ਭੋਹਿ ਮੁੰਗ	੧੬੦
੫੯੨	ਦਿਸ ਸਤ੍ਰੁ ਚਲਾਇ ਦਯੋ ਸੁਭ ਚਕ੍ਰ		੬੨੫	ਫੋਨ ਬਹੋ ਬਾਇਤ੍ਰੁ ਅਸੰਪ	
੫੯੩	ਰਿਪੁ ਘੋਰ ਦਸਰੂ-ਦਿਸ ਚਕ੍ਰ ਬਲੀ		੬੨੬	ਰਿਵ ਕੇ ਗਨ ਆਨ ਪਰੇ ਨਾਚਤਿ	
੫੯੪	ਬਹੁ ਭਾਜ ਗਏ ਰੇਨ ਤਾਗਰ ਬਲੀ		੬੨੭	ਨਭ-ਫਾਇ ਪਰੇ ਰਤ-ਸਿੰਧੁ ਖਰੇ	੧੬੧
੫੯੫	ਸੁਨਿ ਥਾਤ ਨਿਸਾਚਰ ਦਈਤ ਬਲੀ		੬੨੮	ਉਛਲੈ ਕੂਦੈ ਨਿਤ੍ਰੁ ਬਹੁ-ਭਾਤਿ	
੫੯੬	ਸੁਤ ਬ੍ਰਾਤ ਪਰਿਵਾਰ ਹਕਾਰ-ਲਿਯੋ		੬੨੯	ਕੇਕ ਕਰਾਲ ਹਸੈ ਕਿਲਕੈ-ਗਨ	
੫੯੭	ਪੁਜ ਬੈਰਕ ਬਾਨ ਨਿਥਾਨ ਪਤਾਕ		੬੩੦	ਨਾਚਤਿ ਦੋਰਤਿ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ	
੫੯੮	ਸਰ-ਚਾਪ ਸਿਪਰ ਸਹਿਥੀ ਜਮਦਾਤ		੬੩੧	ਲੈ ਲੋਥ ਉਭਾਤਿ ਆਕਾਸ ਬਿਧੋ	੧੬੨
੫੯੯	ਦਸ-ਘੋਰ-ਦਿਸਾ ਧਰ ਲੋਹਬਿ ਸੋ		੬੩੨	ਜੰਬੁਕ-ਸੁਜਾਲ ਸ੍ਰਾਨ ਤਰਾਲ	
੬੦੦	ਸਿਰ ਟੋਪ ਧਰੇ ਬਹੁ ਬਾਗ ਸਜੇ		੬੩੩	ਮਾਤ ਸਰਾਹਤਿ ਧਾਮ ਗਏ	
੬੦੧	ਨਵ ਬਾਗਰੋਗੀਨ ਸਜੇ ਪਰਿਵਾਰ		੬੩੪	ਤੁੰਢ ਬਰੇ ਭਟ ਫੋਰ ਫਿਰੇ	
੬੦੨	ਹਹਕਾਰ ਪਰੇ ਲਲਕਾਰ ਅਰੇ	੧੫੪	੬੩੫	ਬਰਫੀ ਭਸਤ੍ਰੀ ਗਤੀਆ-ਭੋਰਝ	੧੬੩
੬੦੩	ਜਮਦਾਯ-ਨਬਰ ਤੰਮਰ ਸਾਰੰਗ		੬੩੬	ਦਿਸ-ਘੋਰ ਪਰੇ ਘਨਘੋਰ ਘਟਾ	
੬੦੪	ਹਥਨਾਲ ਜੰਜਾਇਲ ਸੇਰ ਬਚਾ		੬੩੭	ਸਰ ਅਸਤ੍ਰੁ ਝਰੇ ਝਰਨਾ ਨਭ ਛਾਹਿ	
੬੦੫	ਹਵ ਭੀਮ ਡਯਾਨਕ ਦੈਤ ਰਚਨੇ		੬੩੮	ਕਰ ਮਾਰ ਮਰੀ ਸੁ-ਪੁਕਾਰ ਪਰੇ	੧੬੪
੬੦੬	ਘਨ ਛਾਇ ਝਰੇ ਝਰਨਾ ਬਾਨਨ		੬੩੯	ਲੈ ਚਕ੍ਰ-ਸੁਦਰਸਨ ਮਾਤ ਤਪੀ	
੬੦੭	ਪਿਖਿ-ਪੁਜਨਿ-ਭਾਨਕ ਮਾਤ ਤਪੀ		੬੪੦	ਸਰ ਘੋਰ ਘਟਾ ਸਭਿ ਕਾਟ ਜਰਨੇ	੧੬੫
੬੦੮	ਬਹੁ ਚੰਪ ਕਟਾਰ ਗੁਲੋਲ ਫੁਰਾ		੬੪੧	ਝਕਠੋਰ ਦਲੈ ਰਿਪੁ ਸੈਨ ਸਲੈ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੬੩੨	ਭਟ ਵੇਰ ਫਿਰੇ ਸਸਤ੍ਰ ਖਾਇ ਅਰੇ	”	੬੩੫	ਸਰ ਘੋਰ ਪਰੇ ਝਰ-ਲਾਇ ਬਰੇ	੧੭੪
੬੩੩	ਵਰਯਮ ਗਜੇ ਰਣ-ਨਾਦ ਬਜੇ	੧੬੬	੬੩੬	ਹਹਕਾਰ ਕ੍ਰੁਖਾਰ ਧਵਾਇ ਪਰੇ	੧੭੫
੬੩੪	ਖਮ ਠੋਕ ਭਿਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰੇ		੬੩੭	ਪਿਖ ਭੀਮ-ਕੁਲਾਹਲ ਚੰਡਿ ਤਪੀ	
੬੩੫	ਕਰ ਰੋਸ ਅਨੇਕਨ ਵਾਰ ਕੀਯੇ		੬੩੮	ਰਿਪੁ-ਸਤ੍ਰ-ਬਯੁਗ ਬਿਦਾਰ ਦਯੇ	
੬੩੬	ਗਜ ਪੋਲ ਅਨੇਕ ਧਜੇ ਭਿਭਰੇ	੧੬੭	੬੩੯	ਪੁਨ ਚਕ੍ਰ ਚਲਾਇ ਦਯੇ ਰਿਪੁ-ਓਰ	੧੭੬
੬੩੭	ਗਜਗਾਹ-ਸਜੇ ਸਿਰ ਮਉਰਿ ਧਰੇ		੬੪੦	ਭਟ ਪਾਇਕ ਮੱਲ ਸਿਪਾਹ ਹਨੀ	੧੭੭
੬੩੮	ਬਹੁ ਭਾਂਤਿ ਸੈਨ ਸਵਾਰ ਸੂਰਾ		੬੪੧	ਰੁੰਡਨ ਮੁੰਡ ਕ੍ਰੁਜਾ ਪਗ ਸੀਸ	
੬੩੯	ਦਲ ਸਾਜ ਪਾਤ ਬਨਾਇ ਧਾਏ	੧੬੮	੬੪੨	ਹਯ ਪਾਖਰ ਜੀਨ ਮਢੀ ਕਲਧੋਤ	
੬੪੦	ਨਭ ਧੂਰਿ ਪੂਰ ਰਹਜੇ ਕਨੂਕਾ		੬੪੩	ਸਜ ਕਉਚ ਸਿਲਾਹ ਸਨਾਹ-ਹਵੀ	
੬੪੧	ਬਜਤ ਢੋਲ੍ਹ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਬੀਨ		੬੪੪	ਹਯ ਸੂਰ ਹ੍ਰੇ ਵੀਸ ਮਨਾਇ ਚਲਯੇ	
੬੪੨	ਗਹਿ ਸੋਲ ਚਾਪ ਸਿਲੀਮੁਖੀ		੬੪੫	ਜੇ ਕਛੁ ਪੋਰਖ ਹੈ ਤੁਝ ਮਹਿ	
੬੪੩	ਲੈ ਸਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਅਨੇਕ ਆਯੁਧ		੬੪੬	ਸੁਨਿ ਬੋਲ ਕਬੋਲ ਜਝ ਕੀ ਬਤੀਆ	
੬੪੪	ਇਕ ਬਾਹਿ ਦਉਰਿ ਪਰੇ ਅਸੁਰ ਸਹਿ	੧੬੯	੬੪੭	ਪਿਖ-ਕ੍ਰਾਂਤ-ਸਿਵਾ ਰਿਪੁ-ਕ੍ਰਾਂਤਿ	
੬੪੫	ਨਭ ਛਾਇ ਛਾਇ ਪਰੇ ਅਯੋਧਨ			ਘਟੀ-ਮੁਖ	
੬੪੬	ਨਭ ਛਾਇ ਸਸਤ੍ਰ ਝਰੇ ਪ੍ਰਬਲ		੬੪੮	ਉਰ ਪੈਨ ਗਯੇ ਕ੍ਰੁਜਯੋਹ ਲਯੇ	
੬੪੭	ਪੇਖ ਕੁਲਾਹਲ ਘੋਰ ਸਿਵਾ		੬੪੯	ਜਾਇ ਲਗਯੇ ਰਿਪੁ ਕੀ ਛਤੀਆ	
੬੪੮	ਸਰ ਘੋਰ ਪ੍ਰਬਲ ਨਭ ਛਾਇ ਝਰੇ		੬੫੦	ਸਕਤਿ ਭਯਾਨਕ ਭੀਮ ਗਦਾ	
੬੪੯	ਕਰ ਕੂਟ ਅਨੇਕ ਸਵਾਰ ਹਨੇ		੬੫੧	ਰਤ-ਧਾਰ ਚਲੀ ਬਹਿ ਬੋਤਰਨੀ	
੬੫੦	ਕ੍ਰੁਮਿ ਪਰੇ ਲੋਟਹਿ ਤਲਫਹਿ		੬੫੨	ਕੂਲ ਕੀ ਮਾਲ ਹ੍ਰੇ ਸਸਤ੍ਰ ਸਥੇ	
੬੫੧	ਮਹਿ-ਲੋਟਤ ਸੂਰ ਅਨੇਕ-ਲਟੇ		੬੫੩	ਲੈ ਸਾਗ ਸਿਵਾ ਰਿਪੁ ਘਾਵ ਕੀਯੇ	
੬੫੨	ਸਸਤ੍ਰ-ਕਾਟ ਬਿਧੋਸ ਕਰੀ ਪ੍ਰਜਨੀ	੧੭੧	੬੫੪	ਛਟੀ ਮੂਰਛਾ ਬੀਰ ਬਹੁਰੇ ਰਿਸਾਯੇ	
੬੫੩	ਬਿਨ ਪ੍ਰਾਨ ਪਿਖਯੇ ਨਿਜ ਸੈਨ ਜਬਹਿ		੬੫੫	ਲਗੀ ਜਾਇ ਸਾਂਗੇ	
੬੫੪	ਕਟਿ-ਤੁਨ-ਸਜਯੇ ਅਸਿ ਚਰਮ ਕਸਯੇ	੧੭੨	੬੫੬	ਲਗੀ ਸਾਗ ਤੀਛਿਨ ਹਨੀ	
੬੫੫	ਧਨੁ ਤਾਨ ਸਿਲੀਮੁਖ ਛਾਭ ਦਯੇ		੬੫੭	ਬਹੁਤ ਘਾਵ ਲਾਗੇ	
੬੫੬	ਸਰ ਭੀਮ ਪੂਲਜ ਸਮ ਛਾਭ ਦਯੇ		੬੫੮	ਬਹੁਰ ਕੋਪ ਕੈ	
੬੫੭	ਰਿਪੁ ਕ੍ਰੁਮਿ ਗਿਰਯੇ ਧਰਨੀ ਤਲਫੇ		੬੫੯	ਗਿਰਯੇ ਮੂਰਛਾ ਹ੍ਰੇ	
੬੫੮	ਪਿਖ ਹਾਲ ਤਬਾਹ ਸੂਤ ਸੈਨਨ ਕੀ	੧੭੩	੭੦੦	ਲਯੇ ਸੋਲ ਤੀਛਣ	
੬੫੯	ਗਜ ਬਾਜਿ ਸਵਾਰ ਅਨੇਕ ਧਏ		੭੦੧	ਕਵਚ ਵੇਰ ਪੈਠੀ	
੬੬੦	ਦੇ ਚੰਬ ਦਮਾਮਨਿ ਉਸਟ ਖਰੀ		੭੦੨	ਲਗੀ ਜਾਇ ਨਾਹਰਿ	
੬੬੧	ਬਹੁ-ਰਾਗੁ ਅਪਾਰ ਸ੍ਰਾਤਾਨ-ਸੂਹੰਗ		੭੦੩	ਭਯੇ ਮੂਰਛਾ ਦੋਤਯ	
੬੬੨	ਦਲ ਸਾਜਿ ਬਨਾਇ ਚਲਯੇ		੭੦੪	ਲਈ ਰੋਕ ਆਵਤ	
੬੬੩	ਗਹਿ ਸੋਲ ਸਰਾਸਨ ਮਾਇਕ ਸਾਗ		੭੦੫	ਚਲਯੇ-ਨਾਗ ਪ ਸੰ	
੭੬੪	ਦਿਸ ਛਾਇ ਅਰੇ ਘਨਘੋਰ ਘਟਾ		੭੦੬	ਉਡਯੇ ਸੀਸ ਗਰਦੁੰ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੭੦੭	ਸ਼ਬਦਿ ਭੀਮ ਭੋਰਵ	੧੮੨	੭੩੮	ਨਚੈਂ ਕੰਕ ਮਾਸਾਨ	੧੮੯
੭੧੮	ਪ੍ਰਲਯ ਘੋਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ		੭੩੯	ਭਰੈਂ ਪਤ੍ਰ ਜੰਗਨਿ	
੭੦੯	ਮਚਯੋਂ ਦੈਤਯ ਰਾਜੈਂ		੭੪੦	ਭਯਾਨਕ ਖੁਲੇ ਕੇਸ	
੭੧੦	ਬਿਨਾ ਮੁੰਡ ਰੂੜੈਂ	੧੮੩	੭੪੧	ਬਿਕਟ ਰੂਪ ਸਯਾਮੰ	
੭੧੧	ਬਜੈਂ ਸਸਤ੍ਰ ਪੁਸੰ		੭੪੨	ਹਸੈਂ ਡੰਕਨੀ ਕੰਕਨੀ	
੭੧੨	ਗਿਰਯੋਂ ਭ੍ਰਮਿ ਭ੍ਰਮੰ		੭੪੩	ਪਿਵੈਂ ਰਕਤ-ਸਲਿਤਾ	
੭੧੩	ਲਯੋਂ ਜੀਤਿ ਖੇਤੰ		੭੪੪	ਉਡੈਂ ਗ੍ਰਿਧ-ਬਿਧੰ	
੭੧੪	ਤਿਸੈਂ ਮੱਖ ਮੁਕਤੰ		੭੪੫	ਬੰਡੇ-ਗੀਧ ਭੀਖਮ	
੭੧੫	ਸਕਲ ਪਾਪ ਤਨ ਕਾ	੧੮੪	੭੪੬	ਕਠਿਨ ਗ੍ਰਿਧ-ਬਿਧੰ	
੭੧੬	ਜਿਨਹਿ ਜਉਨ ਅਰਥੰ		੭੪੭	ਅਨਿਕ ਬੁੰਡ ਗੀਦਰ	
੭੧੭	ਅਰਥ ਧਰਮ ਕਾਮੰ		੭੪੮	ਧਸੈਂ ਦਾਤ-ਬਾਏ	
੭੧੮	ਚਹੂੰ ਕ੍ਰੁਟ ਬਾਜੀ		੭੪੯	ਅਨਿਕ ਗਲ ਚੀਤਾ	
੭੧੯	ਚਤੁਰ ਮੁਖ ਥਰਨੰ	੧੮੫	੭੫੦	ਭਛੈਂ ਲੁਥ ਜੁੱਥੋਂ ਤੁਰੀ	
੭੨੦	ਭਏ ਪ੍ਰਾਪਤੰ ਆਨ	੧੮੬	੭੫੧	ਅਘਾਏ ਸਕਲ ਮਾਸਹਾਗੈ-ਸਿ ਖਾਸੈਂ	
੭੨੧	ਤਿਲਕ ਭਾਲ ਦੀਨਾ		੭੫੨	ਚਲੈਂ ਭੂਤ ਭੈਰਵ	
੭੨੨	ਅਨਿਕ ਬਿੰਜਨੰ ਪਾਕ		੭੫੩	ਗਏ ਗੀਧ ਕਾਕੰ	
੭੨੩	ਕਲਸ-ਕੰਚਨੰ ਪੂਰ		੭੫੪	ਗਏ ਸ਼ੇਰ ਚੀਤਾ	
੭੨੪	ਸਭੈਂ ਮੰਗਲੰ-ਸਾਜ		੭੫੫	ਚਤੁਰਦਸ ਪੁਰੀ ਲੋਕ ਦਹਦਿਸ-ਉਜਾਰੈਂ	
੭੨੫	ਨਚ ਗੰਧਰੀ ਜਛਰੀ		੭੫੬	ਸਪਤ-ਸਿੰਧੂ-ਸੋਭਾ	
੭੨੬	ਚਦਰ ਛਤ੍ਰ ਜਗਮਗ		੭੫੭	ਮਹਾ ਭੀਰ ਪਾਂਰੰ	
੭੨੭	ਰਹਯੋਂ ਵੈਲ ਨੁਰੰ		੭੫੮	ਜਥੈਂ ਭੀਰ ਸੰਕਟ ਪਰੈਂ ਆਨ ਗਾਤਾ	
੭੨੮	ਸੁਰਨਿ ਜੈਤੁ ਮਾਲਾ		੭੫੯	ਜਪੈਂ ਜਾਪ ਨਿਸਿਦਿਨ	
੭੨੯	ਬਹੁਤ-ਭਾਯੰ ਸੰ ਸੁਮਨ		੭੬੦	ਪਤੈਂ ਯਾਹਿ ਹਿਤੁ ਸੰ	
੭੩੦	ਇਕਾਗਰਿ ਹਿਰਦੈ ਚਿਤ ਦੇ		੭੬੧	ਮੱਯਾ ਜਾਨ ਚੇਰੰ	
੭੩੧	ਗਰੰ ਜ ਪ ਮੇਤ੍ਰੰ		੭੬੨	ਸਿਵਾ ਮੰਹਿ ਦੀਜੈਂ	
੭੩੨	ਹਨਯੋਂ ਦੈਤਯ ਰਾਜਾ		੭੬੩	ਚਹੋਂ ਚਿਤ ਮੈਂ ਸੰਦੀ ਦੀਜੈਂ ਭਵਾਨੀ	
੭੩੩	ਸਨੈਂ ਦੇਵ ਜਗਮਾਤ		੭੬੪	ਹਮਨ ਕੀ ਪੁਕਾਰੋਂ	
੭੩੪	ਕਰੈਂ ਸੁਮਨ ਥਰਖਾ		੭੬੫	ਧਰੈਂ ਧਯਾਨ ਸਾਦਰ	
੭੩੫	ਸਦਾ ਧਯਾਨ ਚੇਡੀ		੭੬੬	ਛਮੋਂ ਅਵਗੁਨੰ ਚੀਠਿ ਅਪ੍ਰਾਧ ਮੇਰੰ	
੭੩੬	ਸਥੈਂ ਦੇਵਤਾ ਨਿਤਯ ਚਰਨ-ਕਮਲ		੭੬੭	ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ	
੭੩੭	ਉਹਾਂ ਦੇਵ ਸਰਥੰ			ਪਿੰਗਲ ਵਿਸਤਾਰ	

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਵਡਹਿ ॥

ਤਤਕਰਾ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਕੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਅਧਿਆਇ ੨-੩-੪ ਕਾ

ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ-ਵਾਕਯ ਪਾ: ੧੦ ॥

(ਭਾਗ ਦੂਜਾ)

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੧	ਪਿਖੜੋ ਸੀਸ ਭੁਠਿਤ		੨੬	ਤਾ ਸਨ ਜੁਪ ਨਿਸਚੈ-ਅਥਿ ਕਰਿਹੋ	੪
੨	ਜੁਰੇ ਗੋਤ ਪਰਿਵਾਰ		੨੭	ਦੇਵ ਸਕਲ ਮੁਹਿ ਕਰਤ ਜੁਹਾਰਾ	
੩	ਭਈ ਖਬਰ ਰਨਿਵਾਸ		੨੮	ਬੇਸ-ਲੋਗ ਲੋ ਰਾਜ ਹਮਾਰਾ	
੪	ਬਹੁਤ ਭੀਰ ਨਿਪ-ਦੁਾਰ		੨੯	ਲਰਹੋ 'ਕਾਲ' ਭੰਟ-ਪਰ ਮਾਰੋ	
੫	ਕਰੋ-ਸੀਸ-ਲੋ-ਕੇ		੩੦	ਸਕਲ ਦੇਵ ਬੰਦੀ-ਜਨ ਮੇਰੇ	
੬	ਧਰਨਿ ਬੀਚ ਲੰਟੈ		੩੧	ਛਿਨ ਮੈਂ ਮਾਰ ਗਰਦ ਕੈ ਭਾਰੋਂ	
੭	ਰੋਵੈ ਨਗਰ-ਬਾਸਨਿ		੩੨	ਮੈਂ—ਚਾਹੋ-ਤੋਂ ਮਾਰ ਲੁਠਾਵੋ	॥
੮	ਰੁਦਿਤ ਭਾਲ ਫੈਰੋਂ		੩੩	ਇਹ ਬਿਧਿ ਕੀਨੀ ਜਬਹਿ ਬਡਾਈ	੫
੯	ਹਹਾਕਾਰ ਦੁਸਤਰ		੩੪	ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਸੂਰਨ-ਬਹੁ ਦੀਨਾ	
੧੦	ਗਲੇ ਮੇਲ ਰੋਵੈਂ		੩੫	ਮਣਿ ਗਣ ਦੁਬਯ ਅਮਿਤ ਬਹੁ ਦੀਯਾ	
੧੧	ਰੋਵੋਂ ਰਾਕਸੀ ਰਾਛਸੀ-ਬਿਪੁ ਬਾਲਾ		੩੬	ਸਕਲ ਕਟਕ ਕਵਚਨ-ਤਨ ਸਾਜਾ	
੧੨	ਕਹਾਂ ਲੋਂ ਬਖਾਨੋਂ		੩੭	ਇੰਦ੍ਰਪੁਰੀ ਦਿਸ ਦੀਯੋ ਨਿਸਾਨਾ	
੧੩	ਚਲੀ ਨਾਰਿ-ਨਿਪ-ਸ੍ਰ-ਬੇਖੰ ਸਤੀ ਕਰਿ		੩੮	ਤੀਸ-ਸਹੰਸ੍ਰ-ਛਹਨਿ ਦਲ ਭਾਰੀ	
੧੪	ਬਜੈ ਢੋਲ ਮ੍ਰਿਦੰਗ		੩੯	ਪੂਲੀਕਰਨ ਸੁਭਟ ਬਲਵੇਡਾ	
੧੫	ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਬਾਜੰਤ੍ਰ ਬਾਜੰ ਨੀਸਾਨੇ	੩	੪੦	ਸੇਤ੍ਰ ਦਾੜ ਪ੍ਰਮੁਖਾਭਿ ਬਿਕਟ-ਮਤਿ	
੧੬	ਅਨਿਕ ਕੇਤ੍ਰ ਨੀਸਾਨ		੪੧	ਭੀਖਮ ਦੇਤ ਘੋਰ ਤਨ-ਸਯਾਮਾ	
੧੭	ਬਹੁਤ ਰਾਜ ਕੰਨਯਾ		੪੨	ਸਤ-ਸਤ ਗ੍ਰੀਵ ਚਤੁਰ-ਸਤ ਬਾਹਾ	
੧੮	ਅਸਿਤ ਬਸਤ੍ਰ ਧਾਰੇ		੪੩	ਖੋਰਸੁ ਜੋਜਨ ਦੀਰਘ ਦੇਹੀ	੬
੧੯	ਸ੍ਰੀਵਲ ਸਿਧਉਰਾ		੪੪	ਅਤਿ-ਬਭ-ਭੀਖਮ ਬਭ-ਮੁਛਿਆਲੇ	
੨੦	ਕਰੋ-ਰੋਦ-ਮਧੇ		੪੫	ਸਾਜੋ ਸਾਜ ਦਲ ਚੜੇ ਤੁਖਾਰਾ	
੨੧	ਅਨਿਕ-ਮੁਸ਼ਕ-ਗੰਧੇ		੪੬	ਪੋਹਨ ਕਥਾ ਚਿ ਜ਼ਰੀਨਾ ਸਾਜੀ	
੨੨	ਬ੍ਰਹਮ-ਰੰਧ੍ਰ ਫੂਟਯੋ		੪੭	ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਬਹੁਭਾਂਤਿ ਛਕਾਏ	
੨੩	ਭਈ ਦੋਹਿ ਡਸਮੰ	੪	੪੮	ਬੇਗ-ਬਤਾਸ ਦੁਲਦੁਲ ਦਰਿਯਾਈ	
੨੪	ਅਸੂਰ-ਕੁਲਿ ਸਥੈ		੪੯	ਭਾਂਤਿ ਅਨੇਕ ਸਾਜਿ ਨਿਜ ਸੈਨਾ	
੨੫	ਗੀਨ ਲੋਕ ਮੇਰੋ ਅਥਿ-ਆਹੀ		੫੦	ਚਾਰ-ਭਾਂਤਿ ਕੀ ਸੈਨ ਸਵਾਰੀ	੭

ਨੰ.	ਪਉ	ਸਫ਼ਾ	ਨੰ.	ਪਉ	ਸਫ਼ਾ
੫੧	ਊਗ-ਊਗ ਕੀ ਪਾਟ-ਪਟੈਬਸ		੯੪	ਯਕ ਭੈਰਵ ਇਕ ਮਾਝ ਅਲਾਪਿੰਗ	
੫੨	ਸਸਕੁ ਅਸਕੁ ਬਹੁ ਸੀ ਅਸੁਰ ਦਾਲ		੯੫	ਟੇਡੀ ਗੀਭ ਮਲਾਝ ਤਸਾ	
੫੩	ਬਖਭਰ ਚਿਠਹ ਬਦਚ ਤਨ-ਪੁਨਾ	੧	੯੬	ਬਸਿੰਤ ਖੁਸਰੀ ਮਧੁਝ ਤਸਾਝਾ	
੫੪	ਭਾਹਿ ਭਾਹਿ ਭਿਸਖ	੨	੯੭	ਨਟਿ ਮਾਲਤੀ ਏਝ ਠੀਪਾਝੀ	
੫੫	ਸਾਗ ਸੈਲ ਸਹਿਖੀ		੯੮	ਗੀਭ ਬਿਲਾਵਲ ਆਸਾਵਰੀ	
੫੬	ਸੈਲ ਸਿਲਾ ਗਿਰਿਵਹੁ ਤਰ ਦਾਰੁਨ		੯੯	ਮਾਲੀ ਗਾਵਰਾ ਭਵਰ ਤਿਦਾਝਾ	
੫੭	ਜਮਧਰ ਕਝਬ ਸਰੋਠੀ ਭਾਲਾ		੯੦	ਭਾਸਿੰਤ-ਭਾਸਿੰਤ ਤਿ ਰਾਗ ਸੁਨਾਵਹਿ	
੫੮	ਝਾਝ ਨਿਖੰਗ ਕੂਨ ਕਝਕਸ ਅਸਿ		੯੧	ਖੀਰਨ ਰਾਗ ਸੁਝਾਝਾ ਗਾਵਹਿ	
੫੯	ਛੇਰਕ ਬਾਨ ਪੁਜਾ ਫਹਰਾਈ		੯੨	ਰਣਮਾਧੂ ਜੁਝਾਝਾ ਝਾਜੈ	
੬੦	ਉਰੰਗ ਕੈਕੁ ਦੀਰਘ ਛੰਝਾ ਘਨ		੯੩	ਕੰਟ ਕੰਟ ਰਾਗੀ	
੬੧	ਦਾਰੁਨ-ਈਹ ਪੁਜਾ ਫਰਹਰਈ		੯੪	ਘਰ ਘਰ-ਪੁਨਿ	
੬੨	ਅਨਿਕ ਫਟਕ ਬਾਨੈਰ ਨਿਸਾਨਾ		੯੫	ਰਾਗ ਨਾਦ-ਰਨ	
੬੩	ਚੜ੍ਹੰਗਨਿ ਦਲ ਸਜਠੈ ਅਖਾਰਾ		੯੬	ਘਰ ਨਾਦ-ਸੁਰ	
੬੪	ਚਲੇ ਨਿਸਰ ਨਿਸਿਚਰ-ਦਲ ਭਾਰੀ		੯੭	ਕੰਪੀ ਝੁਮਿ	
੬੫	ਮਰ-ਮਰੰਗ ਚਝਠੈ ਨਿਸਿਚਰ-ਬਰ		੯੮	ਬਰਨ ਕੁਝੇਰ ਧਰਮ ਦਹਿਲਠੈ ਹੀਠ	
੬੬	ਜਾਕੁਧਾਨ ਉਮਠੈ ਬਹੁ ਏਸਨ	੧	੯੯	ਸਰ-ਸਰ ਆਨਨ	
੬੭	ਚਾਰ-ਭਾਇ ਕੀ ਸੈਨ ਸਵਾਰੀ	੨	੧੦੦	ਰੀਸ-ਸਹੇਸੁ-ਫੁਹਨਿ	੧੩
੬੮	ਭਾਇ-ਭਾਇ ਰਟਿ ਬਸੈ ਨਿਸਾਨਾ		੧੦੧	'ਧੁਮੁਕੈਕੁ' ਸੈਨਾਪਤਿ ਭਾਰਾ	
੬੯	ਨਾਮ ਨੀਸਾਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਿ ਝਾਖਹੁ		੧੦੨	ਘੰਰਦੇਰ ਦਾਨਵ	
੭੦	ਮਾਰੂ ਘੰਰ ਬਜਝ-ਝਾ ਝਾਰੇ		੧੦੩	ਪੁਲਯ ਘੰਰ ਦਲ	
੭੧	ਦੀਹ ਦਮਾਮੇ ਪਣਵ ਕਰਾਲਾ		੧੦੪	ਘੰਰ ਨਿਸਾਨ ਬਜਹਿ	
੭੨	ਝਾਝਰ ਝਾਰ ਸੰਗਣਿ ਸਹਨਾਈ		੧੦੫	ਮਹਾ ਕੁਲਾਹਲ	
੭੩	ਪਖਾਵਜ ਬੀਨ ਬੇਨੁ ਕਾਨੜਾ		੧੦੬	ਜੰ ਟਿਝਾ	
੭੪	ਭੇਰੀ ਠੈਕੁ ਭੇਰ ਸਹਨਾਈ	੧	੧੦੭	ਬਿਲਮ ਨ ਕੀਜੈ	
੭੫	ਛੰਨ ਕੂਰ ਚੰਚਲ-ਚਉਰਾਰਾ	੨	੧੦੮	ਹਰਖੰ ਸਕਲ-ਦੇਵ	
੭੬	ਅਸਪੀ ਸੁਰਗੀ ਬਜਰ ਅਸੇਖਾ		੧੦੯	ਚਰਨਬੰਦਨਾ ਕੀਨ	
੭੭	ਨਾਗਲੋਕ ਲੈ ਸੁਨਾ ਦਮਾਮਾ		੧੧੦	ਹੇ ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ	
੭੮	ਮੀਨਲੋਕ ਲੈ ਸੁਨਾ ਨਿਸਾਨਾ		੧੧੧	ਰਸਨਾ ਇਤੀ ਨ ਝਾਖ ਸੁਨਾਉ	੧੪
੭੯	ਝਾਸਕਿ-ਪੁਰ ਠੱਠਕ ਝਯਮਾਨਾ		੧੧੨	ਰਦਪਿ ਨ ਪੱਯਤਿ ਸੰਝ ਸੁਗੀਸਾ	
੮੦	ਭਗ ਮਗਾਠ-ਬਸੁਧਾ ਦਲ ਝਾਰੀ		੧੧੩	ਬਹੁਰ-ਭਾਹਿ ਸੁਰ ਕੀਨ ਬਝਾਈ	
੮੧	ਫੁਝਰ ਖੇਝਰ ਪੁਨਿ-ਸੁਨਿ ਤੁਸਾ	੧	੧੧੪	ਰਿਖਿ ਮੁਨਿ ਗੰਧੁਝ ਜਝ ਦੇਵ ਗਨ	
੮੨	ਟਕਟਕ-ਲਗੀ ਨ ਸੁਨਿਯਤਿ ਬਾਰਾ	੨	੧੧੫	ਚਝ ਬਿਝਾਨ ਸੁਰ ਸਕਲ ਸਿਧ ਰੇ	
੮੩	ਭਾਇ ਭਾਇ ਝਾਜੈ ਝਾਜੈ-ਰਟਿ	੩	੧੧੬	ਕੰਗ-ਮੁਖੰ ਮੰਗਲ ਸੁਖ ਪੁੰਜਨ	੧

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੧੧੭	ਜਵਨ-ਜੋਤਿ ਮੁਖ	੧੧੫
੧੧੮	ਬਿਮਲ ਤੇਜ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਗਟਰਤਨ	
੧੧੯	ਰਤਨ-ਪਚਿਤ ਬੇਵਾਨ ਉਜਾਗਰ	
੧੨੦	ਕੰਚਨ-ਕਲਸ ਲਗੇ ਬਹੁ-ਬਜ੍ਜਨ	
੧੨੧	ਹੰਸ ਮਯੁਰ ਪੰਛੀ ਬਹੁ-ਭਾਤਾ	
੧੨੨	ਕੰਕਲ ਕੀਰ ਬਸੰਤ-ਮਨੀ-ਗਣ	
੧੨੩	ਜੂਹੀ-ਬੋਲਿ ਚੰਬੋਲੀ ਚੰਪਾ	
੧੨੪	ਮਤਸ ਭ੍ਰਿੰਗੁ ਮਨ ਪਦਮ ਪਹਾਰਾ	੧੬
੧੨੫	ਰਤਨ-ਖਚਿਤ ਛਤ੍ਰੀ-ਬੇਵਾਨਾ	
੧੨੬	ਮਨਿ ਮੁਕਤਨ	
੧੨੭	ਆਦਿਤਯ-ਕਲਾ-ਬੇਵਾਨ-ਛਟਾਧਰ	
੧੨੮	ਲੋਕ ਲੋਕ ਕੇ ਜੁਰੇ ਅਖਾਰੇ	
੧੨੯	ਚਤ ਚਤ ਬਿਮਲ	
੧੩੦	ਦਿਗ-ਬਿਸਾਲ-ਕੰਜਨ ਮੁਖ-ਮੰਗਲ	
੧੩੧	ਦਿਗ-ਕੰਜਨ-ਚੰਚਲ-ਅਨੀਆਰੇ	
੧੩੨	ਭ੍ਰਿਕੁਟਿ-ਕੁੰਫੰਡ ਅਲਿ	
੧੩੩	ਮਿਗ ਬਾਰ ਕੁੰਜਗਨ	
੧੩੪	ਨਾਸਿਕ ਕਿੰਸੁਕ-ਦਲ ਕੁਸਮਾਰਕ	
੧੩੫	ਬਿਮਲ ਪਾਂਤਿ ਦਸਨਨ ਮਨਿ ਲਾਲਨ	
੧੩੬	ਗ੍ਰੀਵ ਹੰਸ ਨਾਗਰ ਦ੍ਰਿਤਿ ਨਾਹਰ	
੧੩੭	ਕੰਦਾਲ-ਜੰਘ ਆਜਾਨੁ ਕੁੰਜ-ਬਰ	
੧੩੮	ਮੰਗਲ-ਸੁਭਗਾ-ਬਸਨ-ਮਨਯਾਰੇ	
੧੩੯	ਨੀਲ ਬਸਨ-ਗੁਲਨਾਰ-ਸਹਾਬੀ	
੧੪੦	ਅੰਬਰ ਕਾਸ ਬਸਨ ਉਨਾਬੀ	
੧੪੧	ਬੰਦੀਲੀ-ਪਾਗੀ ਘਨ-ਸਯਾਮੀ	
੧੪੨	ਨੀਲਾ ਬਰ-ਕੰਦਲ-ਅੰਗਯਾਰੀ	
੧੪੩	ਈਂਗੁਰ-ਕੁਸਮ ਕੰਜ ਗੁਲ-ਗੁਨੀ	
੧੪੪	ਰਾਸ ਬਾਦਲਾ-ਬਿਥਿਧ-ਤਮਾਮੀ	੧੯
੧੪੫	ਬਿਥਿਧ ਭਾਤ ਪਾਣੀਬਰ-ਆਬੀ	
੧੪੬	ਕੰਕਰ-ਮਨਿ	
੧੪੭	ਕਰਪੋਤਾ ਰਿਲਸੈ ਮਨਯਾਰੀ	
੧੪੮	ਅਰਭੁਵਿ-ਬਹੁ-ਫਥਿ-ਬਾਗ-ਸੁਹਾਵਨ	
੧੪੯	ਦਾਮਿਨ-ਦ੍ਰਿਤ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੧੫੦	ਰਸਨਾ ਇਤੀ ਨ ਭਾਖ ਸੁਨਾਉਂ	੨੦
੧੫੧	ਲਾਲਨ-ਕੇ ਸਰਪੋਚ ਬਿਰਾਜੈ	
੧੫੨	ਕ੍ਰੁਖਨ ਚਾਰੁ-ਦਿਪਰ ਮੁਕਤਾ-ਕੇ	
੧੫੩	ਹੰਸ ਕਟਤ ਮਨਿ	
੧੫੪	ਮੁੰਦਰੀ ਮਨਿ ਵਾਣ	
੧੫੫	ਮਾਲ-ਸਰੀ ਕੰਕਨ-ਜੰਧੀਰਨ	
੧੫੬	ਪਾਗ-ਬੰਦੀਲ ਲਾਲ ਮਨਿ-ਲਾਗਾ	
੧੫੭	ਕ੍ਰੁਖਨ-ਸਕਲ ਸੁਭਗ	
੧੫੮	ਕੋਟਿ-ਮਯੋਕ-ਉਡਗ-ਫਥਿ ਜੰਰੇ	
੧੫੯	ਮਨਿ ਮਾਨਿਕ ਮੁਕਤਾ ਲਾਲਨ ਨਗ	
੧੬੦	ਸੰਭਤ-ਅੰਗ-ਅਨੰਗ	
੧੬੧	ਚਤ-ਬਾਵਨ ਸੂਰ	
੧੬੨	ਸਿਲੀ ਮੁਖੰ ਬਾਨੰ ਕੰਬਰ ਧਨੁ	
੧੬੩	ਬੰਜੁ ਬਿਸਿਖ ਨਾਵਕ ਤਰਵਾਰਾ	
੧੬੪	ਗੰਫਨ ਗੁਰਜ ਸਾਗ ਤਿਸੁਲਾ	
੧੬੫	ਸਾਗ ਸੋਲ ਸਹਿਬੀ ਬਿਛੁਆ ਸਰ	
੧੬੬	ਗਹਿ ਗਹਿ ਅਸਤੁ	
੧੬੭	ਜੂਥ ਜੂਥ ਦਲ-ਸਾਜ-ਅਖਾਰਾ	
੧੬੮	ਹੈਕਲ ਜੀਨ	
੧੬੯	ਸਯਾਮ-ਕਰਨ-ਦੁਲਦੁਲ-ਦਰਿਆਈ	
੧੭੦	ਚੰਡੂਲ ਪਾਲਕੀ ਸਯੋਦ-ਅਪਾਰਾ	
੧੭੧	ਹਉਦਨ-ਬਾਰੀ-ਬਿਥਿਧ-ਸਵਾਰੀ	
੧੭੨	ਉਚ ਸੁਵਾਂਦਿ-ਕੁਖਾਰ-ਅਪਾਰਾ	
੧੭੩	ਕਰਹਲ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ	
੧੭੪	ਸਾਰਿਨ ਪਾਂਤ ਪਾਂਤ	
੧੭੫	ਮਣਿ ਨਗ-ਖਚਿਤ-ਸੁਭਗ-ਮਨਯਾਰਾ	
੧੭੬	ਜਗ ਮਗ-ਲਸਤ ਛਟਾ-ਕਰ ਸਾਜਨ	
੧੭੭	ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਬੇਵਾਨ ਛਟਾ—ਕਰ	
੧੭੮	ਲੰਟਨ ਕੇ ਕੁ ਘੋਰ ਪੁੰਜ ਬਾਨਾ	
੧੭੯	ਲਹ-ਲਹ-ਕਰਤ-ਕੁਲਤ ਮਨਯਾਰਾ	
੧੮੦	ਕੁੰਜਰ ਕੇਤ ਸਕਤਿ ਪੁੰਜਬਾਨਾ	
੧੮੧	ਭੀਖਮ ਘੋਰ ਭਯੰਕਰ ਚਿੰਤ੍ਰੇ	
੧੮੨	ਦਾਰੂਨ-ਘੋਰ-ਨੀਸਾਨ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਭਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਭਾ
੧੮੩	ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਬੋਰਕ	੨੩	੨੧੬	ਜਗ-ਕਾਰਨ-ਕਰਤਾ	੨੯
੧੮੪	ਚੜ੍ਹ-ਦਿਸ ਘੋਰ ਨਿਸਾਨ-ਝੁਲਾਹੀ		੨੧੭	ਤਮਾਝਤਕ ਨਿਸ-ਹਰ ਛਤ੍ਰੀਸਾ	
੧੮੫	ਤ੍ਰਾਸ-ਮਾਨ-ਭਯ-ਸੰਕ ਕਠੋਰਾ		੨੧੮	ਬਿਜਯ-ਧਰਮ—ਪੁਜ	
੧੮੬	ਹੰਸ ਮਯੁਰ ਖਗ ਰਾਜ ਸੰਪਾਤੀ		੨੧੯	ਮਹਾ ਤੇਜ ਪ੍ਰਚੋਡ-ਪ੍ਰਤਾਪੁ	
੧੮੭	ਅਨਿਕ-ਸੁਮਨ ਸੰਕਰ-ਪਲ੍ਹ-ਬਿਲੀ		੨੨੦	ਸੁਧਾ-ਸੂਰੁਪ ਰਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪਾਨੁ	
੧੮੮	ਚਕ੍ਰ ਕਟਾਰ ਬਿਸਿਖ ਬਿਛੁਆ ਪੁਜ		੨੨੧	ਕਲਮਲਿ-ਹਰਨ ਦਹਨ ਤਮ-ਨਾਸੁ	
੧੮੯	ਚਤੁਰੰਗਿਨ-ਦਲ ਬਿਬਿਧ ਸਵਾਰੀ		੨੨੨	ਮਾਰੂ-ਰੋਖ ਜੋਧ-ਬ੍ਰਿਤਿ-ਧਾਰੂ	
੧੯੦	ਪਾਖਰ ਚੀਨ ਹਮੇਲ ਅਪਾਰਾ		੨੨੩	ਕਿਲ ਬਿਖੇ ਦਹਨ	
੧੯੧	ਸਜ-ਸਜ-ਅਸਤ੍ਰ-ਸਸਤ੍ਰ-ਬਹੁ-ਭਾਂਤਾ		੨੨੪	ਮਹਾ ਤੇਜੋਸ੍ਰੀ	
੧੯੨	ਕੁਹਕ ਬਾਨ ਘੁਰਨਾਲ-ਅਸੰਖਾ	੨੬	੨੨੫	ਸਿਸਟੀ-ਕਰਨ ਤੇਜੋਸ੍ਰ	
੧੯੩	ਕੋਟਿ-ਕੋਟਿ-ਦਲ-ਬਾਨ-ਘੁਰਾਲੀ		੨੨੬	ਕਿਰਨ ਸਹਸ ਰਾਟ ਬਲਵਾਨੁ	੩੧
੧੯੪	ਮਹਾਘੋਰ ਆਯੁਧ ਬਿਕਰਾਲਾ		੨੨੭	ਪ੍ਰਜਾਪਾਲ-ਸਭਿ-ਪ੍ਰਿਥੁ-ਪਾਲਾ	
੧੯੫	ਰਵਿ-ਦਲ-ਸੁਭਟ-ਸੂਰਮਾ-ਸਾਰੇ		੨੨੮	ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਤ-ਪ੍ਰਭੁ	
੧੯੬	ਮੁਕਟ ਛਤ੍ਰ-ਸਿਰ ਨਗ-ਦਿਬ-ਲਾਲਨ		੨੨੯	ਮਨ-ਬਾਛਿਤ-ਫਲ-ਪਾਇਕ ਦਾਤਾ	
੧੯੭	ਸਤ੍ਰ-ਦਹਨ ਕ੍ਰਿਤ ਪਾਪ-ਬਿਨਾਸਨ		੨੩੦	ਕਿੰਨਰ ਗੰਧੂਥ	
੧੯੮	ਮਹਾਂ-ਜੋਤਿ ਰਵਿ ਧਰਮ-ਪੁਜਾ-ਬਰ		੨੩੧	ਜੋ ਪ੍ਰਭੁ ਕਰਹਿ	
੧੯੯	ਅਸੁਰ-ਬਿਨਾਸਨ ਸੰਤ-ਸਹਾਇਕ		੨੩੨	ਸਹਸ-ਕਿਰਨ ਆਨਨ ਪ੍ਰਚੋਡਾ	
੨੦੦	ਅਸੁਰ-ਨਾਸ-ਹਿਤੁ		੨੩੩	ਪ੍ਰਿਥਮੋਂ ਸੂਰਜ ਨਾਮ ਬਿਜਯ ਕਰ	੩੨
੨੦੧	ਪਹਿਰ-ਕਵਚ-ਕਲਧੋਤ-ਪੁਲਾਦੀ		੨੩੪	ਬਾਰ ਬਾਰ ਬੰਦਤ	
੨੦੨	ਕੁੰਡਲ-ਮਕਰਾਕਾਰ-ਜਮ੍ਰੁਦ		੨੩੫	ਸਤ੍ਰ-ਮਿਤ੍ਰ-ਹੋਵਤ	
੨੦੩	ਦਿਪਤ-ਅੰਗ-ਦਿਨਕਰ ਮਹਾਰਾਜਾ		੨੩੬	ਕਸਯਪ ਕੁਲਿ ਰਵਿ ਤੇਜ-ਨਿਧਾਨਾ	
੨੦੪	ਅਨਿਕ-ਭਾਂਤਿ ਸੁੰਦਰ ਨਗ ਪੁੰਜਨ		੨੩੭	ਕਸਯਪਿ ਕੁਲਿ ਸ੍ਰੀ-ਪ੍ਰਿਥੁ-ਪਾਲਾ	
੨੦੫	ਸੰਭ-ਅਮੋਲ ਕਲਗੀ	੨੮	੨੩੮	ਸਹੰਸ ਮੁਖੀ ਰਵਿ ਤੇਜ ਨਿਧਾਨਾ	
੨੦੬	ਬਸਨ-ਸੁਭਗ-ਅੰਬਰ-ਬੂਖਨ-ਕੁਲ		੨੩੯	ਪ੍ਰਿਥੁ ਪਾਲ ਪ੍ਰਜਾ-ਪਤਿ-ਸੋਸੁ	
੨੦੭	ਛਤ੍ਰ-ਰਤਨ-ਬਜ੍ਰੋਨ		੨੪੦	ਨਾਮ—ਅਨੰਤ	੩੩
੨੦੮	ਜਗਮਗ ਛਤ੍ਰ-ਚਵਰ-ਬਹੁ-ਭਾਂਤਾ		੨੪੧	ਦੁਆਦਸ—ਨਾਮ	
੨੦੯	ਮਹਾਤੇਜ-ਦੁਤਿ-ਬਿਮਲ ਛਟਾਧਰ		੨੪੨	ਪੁਤ੍ਰ—ਅਰਥ	
੨੧੦	ਜਗਮਗ-ਅਰੁਣ ਕਲਾਕਾਰ ਤੇਜਾ		੨੪੩	ਭੰਗ-ਹੇਤੁ-ਸੇਵਤ	
੨੧੧	ਬਿਮਲ ਮਰੀਚ ਪ੍ਰਚੋਡ ਦਿਨੀਸਾ	੨੯	੨੪੪	ਜੋ-ਜੋ-ਅਰਥ	
੨੧੨	ਤਮਾਝਤਕ ਦਿਨਰਾਜ ਦਨੁਜ-ਅਰਿ		੨੪੫	ਨਮਸਕਾਰ ਕੋਟਿਕ ਪਦ-ਬੰਦਨ	
੨੧੩	ਨਮੋ-ਨਮੋ ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ-ਕਾਰਨ		੨੪੬	ਅਰਮ ਅਗੋਚਰ	
੨੧੪	ਅਸੁਰ ਨਿਪਾਤਨ		੨੪੭	ਜਥ ਕੋਈ ਜਾਚਨ	
੨੧੫	ਬਿਪਤ-ਬਿਨਾਸਨ				

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੨੪੮	ਪ੍ਰਸੰਨ-ਬਦਨ ਮੰਗਲ-ਕਰ-ਬਚਨਾ	੩੩	੨੮੧	ਨਿਸ-ਨਾਯਕ ਜਗ	੩੮
੨੪੯	ਸਪਤ ਮੁਖਾ ਰਥ	੩੪	੨੮੨	ਸ੍ਰੀ ਸਿਜਿ ਗਣਾਨਾਯਨ	
੨੫੦	ਥਰ ਦਾਇਕ ਛਤ੍ਰੀ ਕੁਲਿ ਭੂਖਨਿ		੨੮੩	ਸਮਰ ਹੇਤ ਗਰਜਨੋ	
੨੫੧	ਮਾਠੂ ਰੋਖ ਰੋਹ ਰਿਸਵਾਰੋ		੨੮੪	ਨਿਮਖਮਾਤ੍ਰੁ ਗੰਨਯਕ	
੨੫੨	ਸ਼ਕਤਵਾਨ ਸਰ		੨੮੫	ਸਿੰਗ ਉਤੰਗ ਸੰਭ ਨਾਇਕ ਮ੍ਰਿਗ	
੨੫੩	ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ ਸਿਰ		੨੮੬	ਅਤਿ ਉਤਾਲ ਗਤਿ	
੨੫੪	ਸਪਤ ਮੁਖਾ ਰਥ ਬਾਧਨ ਸੋਹੈ		੨੮੭	ਮੰਨਕ ਯ ਮੰਗਲ	
੨੫੫	ਸੁਭਗ ਮਨੋਹਰ		੨੮੮	ਅਰੁਨ ਨੇਤ੍ਰ	
੨੫੬	ਉਚ-ਸ੍ਰਵਾ ਹਯ	੩੫	੨੮੯	ਉਚ ਸ੍ਰਵਾ ਮਿਗ	
੨੫੭	ਕੰਚਨ ਤਨ		੨੯੦	ਅਸੁਰ ਨਾਸ ਹਿਤ੍ਰ	
੨੫੮	ਸੁਘਰ ਸੁਰ ਸਾਵੰਤ ਤ੍ਰਖਾਰਾ		੨੯੧	ਮੁੰਦ੍ਰਿਕਾਨ ਅੰਗਲਯਨ ਬਿਚਰੋ	
੨੫੯	ਸਤਪ ਮੁਖਾ ਮਹਿ		੨੯੨	ਕੰਗਨ ਲਾਲ ਮਨੀ ਛਬਿ ਕਾਰੀ	
੨੬੦	ਪਲਕ ਮਾਤ੍ਰੁ ਗਮਜ		੨੯੩	ਪਹੁਚੀ ਬਿਪੁਲ ਪਾਨਿ	
੨੬੧	ਏਟ ਬਾਜ ਨਾਹਰ		੨੯੪	ਅਸਟ ਨਗੋ ਲੋ ਰਤਨ ਲਾਲੋ	
੨੬੨	ਸੁਭਗ ਮਨੋਰੀ		੨੯੫	ਕੰਠ ਸ੍ਰੀ ਲੂਲੁ ਪੰਨਨ ਕੀ	
੨੬੩	ਅਗਨਿ ਬਾਨ ਜਲ ਬਾਨ ਬਿਰਾਜਿਤ		੨੯੬	ਮਾਲ ਸਰੀ ਮਣਿ	
੨੬੪	ਮੁਸਲ-ਬਾਨ ਪਾਨ	੩੬	੨੯੭	ਚੰਦ੍ਰ-ਸੈਨ ਯਾਕ੍ਰੁਤ ਅਲਮਾਸੀ	੪੨
੨੬੫	ਮਹਾ-ਤੋਜ-ਸਰ ਮੂਰਤਿ-ਵੰਤਾ		੨੯੮	ਕੁੰਡਲ ਮਕਰਾਕਾਰ ਸੋ ਹਾਲਨ	
੨੬੬	ਧਰ-ਧਰ-ਮੂਰਤਿ		੨੯੯	ਕਲਗੀ ਜਿਗਾ ਮੁਰਸਾ ਸਾਰਾ	
੨੬੭	ਮਹਾ-ਤੋਜ ਸਾਇਕ		੩੦੦	ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਭੂਖਨ	
੨੬੮	ਸੰਹਤ ਮਹਾਰਾਜ ਕੇ ਪੰਨੋ		੩੦੧	ਸ੍ਰੇਤੰਵਰ ਅਰੁ ਸ੍ਰੇਤ ਉਪਰਨਾ	
੨੬੯	ਤੁਨ ਸਿਪਰ ਗੋਫਨ ਖਗ ਚਕ੍ਰ		੩੦੨	ਛਕੋ ਅੰਗ ਅੰਗ	
੨੭੦	ਸਹਿਥੀ ਸਾਂਗ ਗਦਾ		੩੦੩	ਅਸੁਰ ਨਾਸ ਹਿਤ	
੨੭੧	ਚਾਂਪ ਕੁਵੰਡ ਧਨੁਖ	੩੭	੩੦੪	ਸਸਤ੍ਰੁ ਅਸਤ੍ਰੁ ਬਹੁ ਬਿਧ ਪ੍ਰਭੂ ਧਾਰੋ	
੨੭੨	ਜਗ-ਪ੍ਰਕਾਸ-ਕਾਰਨ		੩੦੫	ਤ੍ਰੁਣਿ ਕਸੋ ਕਰ	
੨੭੩	ਅਨਗਨ ਚਲੀ ਸੈਨ		੩੦੬	ਪੰਛੀ ਪਰੀ ਸਪੰਛ ਮਾਯਾਵੀ	
੨੭੪	ਦੁੰਦਭਿ ਢੋਲ		੩੦੭	ਚੰਦ੍ਰ ਬਾਨ ਆਦਿਕ	੪੩
੨੭੫	ਅਸੁ ਗਜ ਰਥ		੩੦੮	ਖੰਜਰ ਬਾਂਕ ਬਿਛ੍ਰੁਆ	
੨੭੬	ਚਲੋ ਸਿਰੋਮਨਿ		੩੦੯	ਮਮਧਰ ਜਬਰ ਖੁਦੰਗ ਕਟਾਰਾ	
੨੭੭	ਸੁਧਾ ਸੁਧੁਪ	”	੩੧੦	ਤੋਗ ਕੁਠਾਰ	
੨੭੮	ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਯ ਮੰਗਲ ਮਯ ਦਰਸਨ	੩੮	੩੧੧	ਪੰਨਨ ਕੇ ਫਟਕੋ	
੨੭੯	ਨਿਸਕਰ ਪ੍ਰਜਾਨਾਥ		੩੧੨	ਹੀਰਨ ਕੀ ਸਹਿਥੀ	
੨੮੦	ਨਿਸਚਰ ਪ੍ਰਜਾ-ਬੰਦ	”	੩੧੩	ਲਾਲ ਜਮੁਰਦ	”

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੩੧੪	ਫੈਲ-ਰਹਯੋ ਦਸ-ਦਿਸ ਪ੍ਰਕਾਸਾ	੪੩	੩੪੭	ਲੋਕ-ਲੋਨ-ਕੇ ਨਿਜ-ਦਲ ਜੋੜੇ	੪੮
੩੧੫	ਅਪ੍ਰਮਾਨ ਆਯੁਧ ਮਾਯਾਵੀ	੪੪	੩੪੮	ਲੋਕ ਲੋਕ ਸੂਰ ਦੂਤ ਪਠਾਏ	
੩੧੬	ਸਸਤ੍ਰ ਛਕੇ ਨਿਸਪਤਿ ਅਸ-ਛਾਜੈ		੩੪੯	ਆਇ-ਅੰਤ੍ਰ-ਤੁਮ	
੩੧੭	ਰਿਖਿ ਪਤਨੀ		੩੫੦	ਆਪ ਹੂੰ-ਆਇ ਸਹਾਇਤ ਕੀਯੋ	
੩੧੮	ਪ੍ਰਿਥਮ ਜੋਤਿ-ਮਯ		੩੫੧	ਲੋਕ ਲੋਕ ਕੇ ਨਿਪ੍ਰਿਤ ਸੁਆਏ	
੩੧੯	ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਭੂਖਨ ਜੁਤ ਲਾਲਨ		੩੫੨	ਲਾਲਨ ਕੇ ਸਿੰਘਾਸਨਿ ਪੁੰਜੋ	
੩੨੦	ਤਨ-ਮਰੀਚਿ ਭੂਖਨ ਮਨਯਾਰੇ		੩੫੩	ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਲ ਤੋਰੇ	
੩੨੧	ਅਪ੍ਰਮਾਨ ਦੁਤਿ		੩੫੪	ਪ੍ਰਮੁਦਿ ਬਿਜਯ	
੩੨੨	ਬਲੰਮ ਥਾਨ ਛਟਤ		੩੫੫	ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਪੁਸਪਾਨ	
੩੨੩	ਮਟਿ-ਗਟ ਬਿਮਲ	੪੫	੩੫੬	ਸਪਤ ਦਿਵਸ ਲੋ ਕਰੇ ਅਖੰਡਲ	
੩੨੪	ਮੈਨ ਰਹੇ ਛਬਿ		੩੫੭	ਧਨਜ ਧਨਜ ਥੋਲੇ	
੩੨੫	ਮੀਨ ਮ੍ਰਿਗਨ-ਦੁਤਿ		੩੫੮	ਪਠਯੋ ਦੂਤ ਸੁਰਰਾਜ	
੩੨੬	ਏਕ ਜੀਹ ਕਛ-ਬਰਨ-ਨ-ਜਾਹੀ		੩੫੯	ਪਠਯੋ ਪਾਤਾਲ ਪੁਰਿ	
੩੨੭	ਚੜੀ-ਬਿਬਿਧ-ਬਿਧ		੩੬੦	ਚਲਯੋ ਦੂਤ ਸੀਘ੍ਰ	
੩੨੮	ਜਗ-ਮਗ-ਛਤ੍ਰ		੩੬੧	ਕਹੋਕਉਨ-ਪਤ੍ਰਿਕ	
੩੨੯	ਰੁਚਿਰ-ਸਯੋਦਨ		੩੬੨	ਲਈ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਛੋਰ	
੩੩੦	ਤਿਹ ਰਥ ਚੜੇ	੪੬	੩੬੩	ਚਲਯੋ ਦੂਤ ਕਰਿ-ਬੇਦਨਾ	
੩੩੧	ਨਿਜ-ਦਲ-ਸਾਜ-ਚੜੇ		੩੬੪	ਲਈ ਪਤ੍ਰਿਕਾ-ਦੂਤ-ਯੋ	
੩੩੨	ਗਾਵਤ ਰਾਗ		੩੬੫	ਲੀਯੋ-ਬੋਲ-ਦੂਤੋ	
੩੩੩	ਚਤੁਰੰਗਨਿ-ਦਲ		੩੬੬	ਸਨਮਾਨ-ਸਾਦਕ	
੩੩੪	ਭਾਂਤਿ-ਭਾਂਤਿ ਬੇਵਾਨ		੩੬੭	ਬਿਦਾ-ਲੀਨ ਹਰਸੋ	
੩੩੫	ਬਾਜਤ-ਸੰਖ		੩੬੮	ਬੋਲੋ ਤਬੈ ਸ੍ਰੀ-ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ-ਮੁਗਾਰੀ	
੩੩੬	ਕਾਕਮ ਅੋ ਕਰਧਾਸਿ ਤਮਾਮੀ		੩੬੯	ਕਰੀ-ਬੇਦਨਾ-ਦੂਤ	
੩੩੭	ਚਿਤ-ਪ੍ਰਸੰਨ	੪੭	੩੭੦	ਕਹਯੋ ਜਾਇ-ਕਹਯੋ	
੩੩੮	ਜੁਥ ਜੁਥ ਸੂਰ-ਸਕਲ-ਅਖਾਰੇ		੩੭੧	ਕਹੀ ਬਾਰਿਤਾ ਸਭਿ	
੩੩੯	ਰਵਿ ਦਲ ਅੋ ਸਸਿ		੩੭੨	ਕਹਯੋ ਥੋਲ ਲੈ ਦੂਤ	
੩੪੦	ਏਕ ਜੀਹ ਗੁਣ		੩੭੩	ਦਈ-ਪਤ੍ਰਿਕਾ-ਦੂਤ	
੩੪੧	ਕੋਟਿ ਪ੍ਰਨਾਮ ਰਵਿ		੩੭੪	ਕਛੁ ਚਿੰਤ-ਨਾ-ਚਿੰਤ	
੩੪੨	ਤ੍ਰਾਹ-ਤ੍ਰਾਹ-ਸਰਣਾਗਤਿ-ਤੋਰੀ		੩੭੫	ਪੁਰੀ-ਦਿਸਾ-ਅਲ ਤੋਸਪੁਰ	
੩੪੩	ਜੂਥ-ਜੂਥੋ-ਦਲ ਰਥ		੩੭੬	ਦਈ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦਾਰ-ਪਾਲੋ-ਹਜੂਰੋ	
੩੪੪	ਜੁਰੇ-ਆਏ ਸੁਰਪਤਿ ਦੇ ਦੁਆਰੇ	੪੮	੩੭੭	ਕਰੀ ਬੇਦਨਾ-ਦੂਤ-ਬਿਨਤੀ ਨਮਾਯੋ	
੩੪੫	ਬਿਬਿਧ ਭਾਂਤ ਆਦਰ-ਸਨਮਾਨਾ		੩੭੮	ਸਭੈ ਦਸਟ ਮਾਰੋ	
੩੪੬	ਆਦਰ ਸਾਹਿਤ ਕਰੀ ਮਿਛਮਾਨੀ		੩੭੯	ਭਯੋ ਜਾਇ-ਪ੍ਰਾਪਤ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੩੮੦	ਕਰੀ ਆਗਯ ਬੇਗ	੫੩	੪੧੨	ਸਰਨ ਨਾਥ ਤੰਗੀ	੫੮
੩੮੧	ਦਈ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦੂਤ		੪੧੩	ਕਰਹੁ ਰੱਛ ਸੁਰਪਾਲ	
੩੮੨	ਕਹਜੋ ਜਾਇ ਕੋਹਜੋ		੪੧੪	ਸੁਨੋ ਦੂਤ	
੩੮੩	ਦਈ-ਦੂਤ ਲੋ-ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦੀਪ-ਦੀਪ		੪੧੫	ਕਹੋ ਬੁਖਮ ਅਰੁ ਬਿਸਨੁ	
੩੮੪	ਮਹਾਂ-ਭੀਮ ਬਿਕ੍ਰਾਲ		੮੧੬	ਕਹੋ ਜੱਛ ਗੰਧੁਬ	
੩੮੫	ਭਏ-ਏਕਠੋ-ਸਕਲ		੪੧੭	ਬਹੁਤ ਭਾਇ ਸੀ ਦੂਤ ਕੋ	
੩੮੬	ਅਯੋ ਦੂਤ-ਸੁਰ ਪਾਲ		੪੧੮	ਨਿਪਤਿ ਦੀਪ ਦੀਪ	
੩੮੭	ਅਹੋ ਸਿਤ੍ਰ-ਦੂਤੋ	੫੪	੪੧੯	ਭਏ ਦੂਤ ਸੰਗ	
੩੮੮	ਨ ਚਿਤ ਚਿਤ ਕੀਜੋ		੪੨੦	ਕਿਤੇ ਅਸਪ ਬਾਹਨ	
੩੮੯	ਧਰਜੋ ਧਯਾਨ ਬਿਸਨੋ		੪੨੧	ਬੁਲੋ-ਬੋਰ ਕੇ ਕੇਤ੍ਰ	
੩੯੦	ਗਯੋ ਦਾਰ ਪਾਲੋ		੪੨੨	ਅਸੁ ਰਥ ਚੜ ਪਏ	
੩੯੧	ਕਰੀ ਕੋਟਿ ਅਸਤ੍ਰਿਤਿ		੪੨੩	ਕਿਤੇ-ਨਾਦ-ਕਰਹਲ	੬੦
੩੯੨	ਸਰਨਯੋ ਸਰਨਯੋ		੪੨੪	ਬਜੇ ਭੇਰਿ ਦੁੰਦਭਿ	
੩੯੩	ਨਮੋ ਕਵਲ ਨਯਨੋ		੪੨੫	ਅਨਿਕ ਜਲ-ਤਰੰਗੋ	
੩੯੪	ਨੀਲਾਬੁਜੋ ਸਯਾਮਲੋ		੪੨੬	ਕਹੁ ਹੂਹ ਹਾਸਿ	
੩੯੫	ਨਾਰਾਇਨੋ ਗੋਪਿ-ਬਲਭ		੪੨੭	ਕਿਤੇ-ਚੋਰ-ਫੇਰੋ	
੩੯੬	ਨਮੋ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੁਥਿਦ		੪੨੮	ਸਭੋ ਏਕਠੋ-ਪੈ-ਚਲੋ	
੩੯੭	ਨਾਰਾਇਨੋ ਬਾਸਏਵੰ ਨਮਸਤੇ	੫੬	੪੨੯	ਚਲੋ ਬਰੁਨ ਕੋਬੋਰ	੬੧
੩੯੮	ਨਮੋ ਛੋਮ ਕਰਤਾ		੪੩੦	ਤਿਹੁੰ-ਲੋਕ ਮੰਹੋ ਸੁਰਨ-ਫੋਜ-ਜੋਹੋ	
੩੯੯	ਨਮੋ ਮੱਛ ਕੱਛੋ		੪੩੧	ਭਲੀ ਪਾਤ ਸਾਜੀ ਤੁਰੋ ਤੁੰਦ ਤਾਜੀ	
੪੦੦	ਨਮੋ ਨਿਹ ਕਲੋਕੋ		੪੩੨	ਗਲੋ ਮੋ ਹਮੇਲੋ ਲਗੋ ਨਗ ਅਮੋਲੋ	੬੨
੪੦੧	ਸੁਨੀ ਉਸਤਤੋ		੪੩੩	ਚੜੇਸੁਰ ਬਿਵਾਨ-ਬਿਮਲ-ਮਟਿ ਲਗਾਨਾ	
੪੦੨	ਦਈ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦੂਤ ਬਿਨਤੀ ਸੁਰੇਸਾ		੪੩੪	ਬਿਬਿਧਬਿਧਸਵਾਰੀ ਚੜੇ ਸੁਰ ਹਝਾਰੀ	
੪੦੩	ਨਮੋ ਅਚੁਤੋ		੪੩੫	ਮੁਕਟਾਸੀਸ-ਰਾਜੋ ਸੁਕਲਗੀ ਬਿਰਾਜੋ	
੪੦੪	ਮੱਧੁ ਸੁਦਨੋ		੪੩੬	ਪਰਸ ਸਾਗ ਸਹਿਬੀ ਸਿਲੀ-ਮੁਖ ਬਨੈਟੀ	੬੩
੪੦੫	ਨਿਹਰੋਟਕੋ ਛੋਰ ਸਦਨੋ ਨਮਾਮੀ		੪੩੭	ਲਿਯੋ ਬਾਨ-ਸਾਰੋ ਬਿਖਮ ਕਾਲਦਾਝੋ	
੪੦੬	ਅਨੰਤੋ ਅਗਾਧੋ		੪੩੮	ਸ੍ਰੀ ਬਰੁਨ ਰਾਜਾ ਛੋਕੋ ਜੁੰਧ ਸਾਜਾ	
੪੦੭	ਨਮੋ ਸਹਸ੍ਰਾਛੋ		੪੩੯	ਘਣੋ ਤਾਲ ਬਾਜੋ ਪੁਨੰਘਲਾਜੋ	
੪੦੮	ਨਮਨਿਤਯ-ਨਾਰਾਇਨੋ		੪੪੦	ਕਹੁ ਗੁਡਗੁਡੀ ਦਦ ਔ ਡਫ ਬਾਜੋ	੬੪
੪੦੯	ਨਮਸਤੋ ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੁ		੪੪੧	ਕਰੀ-ਮੋਜਮਾਨੀ-ਅਨਿਕ ਪਾਕਵਾਨੀ	
੪੧੦	ਅਜੋਨੀ ਅਮੋਨੀ		੪੪੨	ਚਲੋ-ਜੱਛ-ਗੰਧੁਬ ਕਿੰਨਰ ਸਕਲ ਗਨ	
੪੧੧	ਕਹਾ ਲੋ ਬਖਾਨੋ		੪੪੩	ਚਏ ਦਿਬਯ-ਬੇਵਾਨ-ਪਰਧਾਨ ਜੇਤੋ	੬੫

ਨੰ.	ਪਾਠ	ਸਫ਼ਾ	ਨੰ.	ਪਾਠ	ਸਫ਼ਾ
੫੧੦	ਨਵਰਤਨ ਦੂਰ ਯਕਤਾ	੮੦	੫੪੩	ਕਰ-ਨਾਦ-ਭਵਰੁ ਗਜੈ ਸੰਫੂ	
੫੧੧	ਜੈਗ ਘੰਟਾ ਗੜਕੋ ਥੰਜੂਨ		੫:੪	ਮਦ ਪੀ ਗਜਕ ਬੈਤਾਲ-ਚਾਕੂਨ	
੫੧੨	ਬਹੁ ਛੜ੍ਹ ਕੰਚਨ ਦਿਬਯ ਲਾਲਨ		੫੪੫	ਗਨ-ਜਟਾਧਾਰ ਮੁੰਡੇ ਕਿਤੇ-ਭਟ	
੫੧੩	ਬਿਬਿਧ ਬੋਲਿ ਲਤਾ ਚਮੁਰਏ		੫੪੬	ਰਖਸ ਨਖੀ ਜੋਗੀ ਦਿਗੰਬਰ	
੫੧੪	ਦਿਬਯ-ਮੰਗਲ ਅਤਿ-ਮਨੋਹਰ		੫੪੭	ਕੁਚਿਲ ਬਿਕਟ ਅਸੰਚਿ ਅਨੇਮੀ	
੫੧੫	ਜਾਇ ਕਿੰਕਰ ਅਰਥ ਕੀਨੀ		੫੪੮	ਅਠੰਮੁਖ ਚੰਪਤ ਅਗਨਿ ਬਹੁ	
੫੧੬	ਦੁੰਦਭਿ-ਪਖਾਵਜ ਮੁਰਜ ਮੁਹਵਰ		੫੪੯	ਜੱਥ ਸੂਕਰ ਪ੍ਰੇਤ ਗਨ ਬਹੁ	
੫੧੭	ਭਾਭਰ ਬਨੋਸਾ ਤਾਲ ਤੁਰਨ	”	੫੫੦	ਕਾਭੇ ਕਛੋਟੀ ਬਿਕਟ ਭਾਕਿ	
੫੧੮	ਰਬਾਥ ਬੇਨ ਮੁਠੈਗੁ ਕਾਨੜ	੮੨	੫੫੧	ਫਾਸੀ ਗੁਲੇਲ ਬਮੰਦ ਜਮ-ਧਰਿ	
੫੧੯	ਸਜ ਸੰਨ ਚਤੁਰੰਗਨੁ ਅਖਾਰਨੁ		੫੫੨	ਲੈ ਲੈ ਸੁਆ ਤ੍ਰਿਸੁਲ ਭਿਰਰੇ	
੫੨੦	ਨਹਿ ਜਾਤਿ ਬਰਨੀ ਸੰਭ ਦਰਸਨ		੫੫੩	ਚੁਲਾ ਤਜਤ ਆਨਨ ਪਸਾਰੇ	
੫੨੧	ਮੁਕਤਾ ਅਨੂਪਮ ਦਿਬਯ ਪੰਨੇ	”	੫੫੪	ਦੁੰਦਭਿ ਨਫੀਰੀ ਗੈਮੁਖੀ	”
੫੨੨	ਕਲਗੀ ਜਮੁਰਦਨ ਦੁਰ ਯਕਤਾ	੮੩	੫੫੫	ਉਤਸਵ ਕੁਲਾਹਲ ਜੱਥ ਫੈਰਵ	੯੦
੫੨੩	ਲਾਲ ਫਨਿ ਮਨਿ ਜਿਗਾ ਹੀਰਨ		੫੫੬	ਨਾਨਾ ਸਵਾਰੀ ਬਿਖੁਭ ਗਜ ਰਥ	
੫੨੪	ਸੰਭਿਤ ਅਨੂਪਮ ਕੰਠ ਮਾਲੇ		੫੫੭	ਦਈ ਆਗਯਾ ਸੰਫੂ ਗਨ ਕਹੁ	
੫੨੫	ਝੁਜ ਬੰਦ ਪੰਨਨ ਨੀਲ ਛਣਿ ਮਣਿ		੫੫੮	ਮੁੰਭ ਮਾਲ ਬਿਸਾਲ ਹਾਰਨ	”
੫੨੬	ਗੁਲਨਾਰ ਸੰਸਨਿ ਰੰਗ ਰੰਗਨ		੫੫੯	ਕੁਸਮ ਕਲਪਾਤੀ ਮਸਾਨੰ	੯੧
੫੨੭	ਅੰਬਰ ਪਟੰਬਰ ਦਿਬਯ ਨਾਨਾ	੮੪	੫੬੦	ਬੰਲ ਹਰ ਨੰਦੀ ਲਿਯੋ ਗਨ	
੫੨੮	ਸਸਤੰ ਅਜਾਇਬ ਦਿਬਯ ਮੰਗਲ		੫੬੧	ਕੁਪੋ ਕਰ ਤ੍ਰਿਸੁਲ ਧਰ ਦਲ	
੫੨੯	ਸਾਯਕ ਸਿਲੀਮੁਖ ਥੰਜੂ ਲਾਲਨ		੫੬੨	ਸਾਮ ਕਾਰਤਿਕ ਆਦਿ ਜੰਧਾ	
੫੩੦	ਧਾਵਤ ਨਿਮਖ ਪਲ ਪਲ ਸ-ਚੰਚਲ		੫੬੩	ਨਾਦ ਸੰਖਨ ਪੁਨਿ ਨਫੀਰੀ	
੫੩੧	ਪੰਛੀ ਪਰੀ ਨਾਗਨਿ ਫੁਜੰਗਠ		੫੬੪	ਦੈ ਦੈ ਦਾਮਨ ਚੋਥ ਦਾਰੂਨ	੯੨
੫੩੨	ਸਸਤੁ ਅਸਤੁ ਅਨੂਪ ਤੀਠਨ		੫੬੫	ਸੁਨ ਸਦ ਮਾਰੂ ਬਿਸਨੁ ਕੋਪੋ	
੫੩੩	ਬਜਜੋ ਘੰਟਾ ਸੰਖ ਭੀਖਮ		੫੬੬	ਸੁਰਸਿੰਧ ਗਣ ਤ੍ਰਿਸੁਲ ਸਾਰੰਗ	
੫੩੪	ਭਜੋ ਸੰਦ-ਨੱਦ ਪੂਲਜ ਪਲਟਜੋ		੫੬੭	ਲੈ ਲੈ ਗਦਾ ਤ੍ਰਿਸੁਲ ਸਾਰੰਗ	
੫੩੫	ਮਾਰੂ ਬਜਜੋ ਘਨਘੋਰ ਨਾਦਨ	”	੫੬੮	ਨਾਵਕ ਖਤੰਗਨ ਤੁਨ ਫੂਲੀ	
੫੩੬	ਕਰਜੋ ਕੂਚ ਅਨੀ-ਬਿਧਾਤਾ	੮੬	੫੬੯	ਮ੍ਰਿਗ-ਛਾਲ ਕੁਠਾਰ ਅਨੀ ਧੰਯ	੯੩
੫੩੭	ਹਰਵਲ ਚੈਦਾਵਲ ਅਮਰ-ਗਨ-ਭਟ		੫੭੦	ਸਸਤੁ ਅਸਤੁ ਅਪਾਰ ਅਗਨਤ	
੫੩੮	ਨਾਯ ਮਾਥ ਚਲੋ ਸਕਲ ਸੂਰ		੫੭੧	ਮਨਿ-ਗਨ ਜਮੁਰਏ ਲਾਲ ਹੀਰੇ	
੫੩੯	ਸਕੂ-ਲੋਕ ਚਲੋ ਮੁਦਿਤ-ਮਨਿ		੫੭੨	ਜਗ-ਮਗ ਜਗਤ ਕੋਹਰ ਜਮੁਰਏ	
੫੪੦	ਸੁਨਿ ਆਗਮਨਿ ਆਵਤੁ-ਵਿਧਾਤਾ	”	੫੭੩	ਸਸਤੁ ਅਸਤੁ ਅਪਾਰ ਅਨਗਨ	
੫੪੧	ਬਜਰ-ਬੀਨ ਮੁਠੰਗ ਬਨਸੀ	੮੭	੫੭੪	ਕੁੰਛਲ ਅਜਾਇਬ ਮੁਕਟ ਲਾਲਨ	੯੪
੫੪੨	ਪੁਨਿ ਸੁਨਿ ਜਗੋ ਪਸੁਪਤਿ				

ਨੰ:	ਪਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੫੭੫	ਅੰਗ ਅੰਗ ਸੁਧਾਰ ਫੂਖਨ		੬੦੭	ਜੈ ਜੈ ਗੋਪਾਲਾ ਦੀਨ-ਦਯਾਲਾ	
੫੭੬	ਬੁਸਨ ਅਮੋਲ ਬਸਨ ਮੰਗਲ		੬੦੮	ਮਤਸ ਕੁਰਮ ਸੂਕਰ ਨਰ-ਨਾਹਰ	
੫੭੭	ਘਰ ਦੇ ਦਮਾਮਨ ਡੰਕ ਧੋਸਾ		੬੦੯	ਜੈ ਜੈ ਪਦ-ਕੰਜਨ ਆਰਤ-ਭੰਜਨ	੧੦੪
੫੭੮	ਫਰਹਰੇ ਕੋਟਿਕ ਕੇੜ ਬੋਰਕ		੬੧੦	ਪ੍ਰਭੂ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥਿ ਕੀਨਾ ਦਰਸਨ-ਦੀਨਾ	
੫੭੯	ਫਰਹਰੇਤੋ ਜੁਗ ਰਸਨਾ ਸਜੀਵਨ		੬੧੧	ਜੈ ਤ੍ਰਿਭਵਨ-ਮੂਰਤਿ ਤ੍ਰੈ-ਗੁਨ ਪਰਸਤ	੧੦੫
੫੮੦	ਬਾਸਵ ਪੁਰੀ ਮਨ ਲੀਨ ਦੇਵਨ		੬੧੨	ਸੰਤਾਬਰ ਪੀਤਾਬਰ ਰਾਜੈ	
੫੮੧	ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨ ਚਮੁ ਅਖਾਰਨ		੬੧੩	ਮਾਹਮਾ ਨਹਿ ਜਾਨੋ ਪਰਮ ਅਖਾਨੋ	
੫੮੨	ਗਰੁੜ ਪੁਜ ਗੋਪਾਲ ਕੋਪੋ	”	੬੧੪	ਦੇ ਦੇ ਆਸੀਸਾ ਦੇਵ-ਮੁਨੀਸਾ	੧੦੬
੫੮੩	ਚਕ੍ਰ-ਬਰ ਸੁਕਲੋਬਰੋ	੯੬	੬੧੫	ਬੋਲੋ ਪ੍ਰਭੂ ਬਾਨੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸਾਨੀ	
੫੮੪	ਧਰ-ਸ੍ਰੀ ਮੰਗਲ-ਮੁਕਟ-ਕਲਗੀ		੬੧੬	ਬਾਵਨ ਮਲਯਾਗਿਰ ਪੁਖਤ ਉਜਾਗਰ	
੫੮੫	ਬਿਥਿਭ ਖਚਿਤ ਬਿਮਾਨ ਨਗਨਨ		੬੧੭	ਅਭ ਕਰੋਂ ਦੇਵ ਉਸਤਤਿ ਉਚਾਰ	
੫੮੬	ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਮਨੀ-ਭੁਜੰਗਨ		੬੧੮	ਪੁਰ ਹਾਟ ਪਾਟ-ਘਨਸਾਰ-ਆਦਿ	
੫੮੭	ਭੂਖਨ ਅਲੰਕ੍ਰਿਤ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿਕ	”	੬੧੯	ਸਭਿ ਦੁਾਰ ਦੁਾਰ ਸੋਭਿਤ ਅਨੂਪ	
੫੮੮	ਕਟਿ-ਤੁਨ ਸਾਰੰਗ-ਪਾਨ-ਰਾਜਤਿ	੯੭	੬੨੦	ਬਨ ਠਨ ਕੁਮਾਰ ਸੁੰਦਰਿ ਅਨੂਪ	
੫੮੯	ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਅਨੂਪ ਤੀਛਨ		੬੨੧	ਸੁਭ ਹੀਰ ਚੋਰ ਰਤਨਨ-ਅਮੋਲੁ	
੫੯੦	ਸਾਜ ਸਸਤ੍ਰਨ ਅਸਤ੍ਰ ਮੰਗਲ		੬੨੨	ਨਿਜ-ਗ੍ਰਹਿ-ਗ੍ਰਹ-ਸੋ-ਨਿਸਰ-ਨਾਹਿ	
੫੯੧	ਸੁਰ-ਕਰਤ ਉਤਸਵ ਪੁਹਪ-ਬਰਖਤ		੬੨੩	ਚਿਤਰੋਪ ਹਰਖ ਮੰਗਲ ਬਿਨੋਦ	
੫੯੨	ਹੋਤ ਮੰਗਲ ਚਾਰ ਹੁਨ ਭਨ		੬੨੪	ਗਾਵੰਤ ਗੀਤੋ ਬਾਜੰਤ ਤਾਲ	
੫੯੩	ਸਾਜ ਆਰਤੀ ਬਿਜਯ-ਮੰਗਲ		੬੨੫	ਭੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਆਇ ਦੇਵੇਸ-ਧਾਮ	
੫੯੪	ਜਾਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ-ਗਰੁੜ-ਪੁਜ ਸਦ		੬੨੬	ਭਈ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਜਾਇ ਇੰਦ੍ਰਾਨਿ-ਤੀਰੁ	
੫੯੫	ਸੁਰ ਕਰਤ ਮੰਗਲ ਹਰਖ-ਬਾਨੀ	”	੬੨੭	ਗੋਰ ਕਰਿ ਪੁਨਾਮ ਜੁਗ-ਜੋਰ-ਪਾਨ	
੫੯੬	ਪੁਹਪ-ਕ੍ਰਿਤਿ ਬਿਵਾਨ ਨਾਨਾ	੯੯	੬੨੮	ਧਨਕ ਭਾਗ ਆਜ	
੫੯੭	ਮਗੁ-ਜਾਤ-ਹਰਖਤਿ ਪੁਹਪ-ਬਰਖਤਿ		੬੨੯	ਭਯੋ ਲੋਕ ਲੋਕ ਸੁਭ ਸਮਾਚਾਰ	”
੫੯੮	ਜਿਹ ਦਰਸ ਕਾਰਨ ਜੋਗਿ ਤਪਸੀ		੬੩੦	ਸੁਨਿ ਮੁੜ ਮਤਿ ਬੁਧਿ ਤ੍ਰੁ ਮਲੀਨ	੧੦੯
੫੯੯	ਕਾਲ ਜਮ ਸਸਿ ਸੂਰ ਸਾਪਤ		੬੩੧	ਸਨਿ-ਪਾਯੋ-ਸੂਰ-ਸੰਤ	੧੧੦
੬੦੦	ਧਨਯ-ਭਾਗ ਸੁਰੇਸਹ ਪਤੰਛ		੬੩੨	ਸ ਗਪਾਲ ਗੁਹ ਇੰਦ-ਰਾਵ ਕੇ	
੬੦੧	ਨਾਇ-ਸਾੰਤਿ ਪਾਈ ਉਰ ਅੰਤਰਿ		੬੩੩	ਚਲ ਚਲ-ਆਵਤ ਦੇਵ ਮੁਨਿ-ਨਿਬੰਧ	
੬੦੨	ਪੁਪ ਦੀਪ-ਸਵਾਰ-ਆਰਤੀ		੬੩੪	ਕਿੰਨਰ ਜੰਛ ਭ੍ਰਜੰਗ ਬਰੰਗਨ	
੬੦੩	ਹੋਤਿ ਮੰਗਲਚਾਰ ਰਨ ਬੁਨ		੬੩੫	ਨਟਿ-ਨਾਟਕ ਆਗਰ ਗੁਨ-ਨਾਗਰ	
੬੦੪	ਅੰਤਹ-ਪੁਰਿ ਲੈ ਗਯੋ ਬਾਸਵ		੬੩੬	ਅਲਪ-ਐਸ ਨੋਜੋਬਨਿ ਸਖੀਰੀ	
੬੦੫	ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਕਰਤਾ ਅਸੁਰੋ-ਹਰਤਾ		੬੩੭	ਮਦਨ-ਮਨੋਹਰ ਪਿਕ-ਬਚ-ਸੁੰਦਰਿ	
੬੦੬	ਆਰਠ ਕ੍ਰਿਤ-ਦਾਰਨ		੬੩੮	ਸੁਘਰ ਪ੍ਰਬੀਨ ਗਾਤ-ਸੰਗੀਤੀ	
	ਪਿਠਤ-ਉਪਾਰਨ		੬੩੯	ਕਨਕ ਅਟੁਟ ਸਾਚੋ ਜਨ ਢਾਰੀ	੧੧੨

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੬੪੦	ਬਾਰਿ-ਸੀ ਬੋਸ ਰਹਿਤ ਮਠਿ ਹੀ ਦਿਨ	੧੧੨
੬੪੧	ਪ੍ਰੀਤਿ ਕੀ ਰੀਤਿ ਭਭੀ ਬਿਧਿ ਜਾਨਤਿ	
੬੪੨	ਸਭ ਸਜ ਧੀਰ-ਚੀਰ ਅੰਕ ਅੰਕਨ	
੬੪੩	ਦੇ ਦੇ-ਮਾਨ ਸਭਨ ਦਈ ਆਗਯਾ	੧੧੩
੬੪੪	ਜਿਹ ਦਰਸਨ-ਹਿਤ-ਸੁਰ ਮਨਿ ਧਰਾਵਤ	
੬੪੫	ਧਰਤਿ ਧਰਾਨ ਕਲਪ-ਪ੍ਰਯੋਤੰ	
੬੪੬	ਸੁਨਿ ਬਚ ਸੁਵ ਸਭੀ ਹਰਖਾਨੇ	
੬੪੭	ਠੋ ਠੋ ਸਾਜ ਸਮਾਜ ਬਰੋਗਨ	੧੧੫
੬੪੮	ਮਿਠਤ-ਸਾਸ ਪੁਨਿ ਉਠਤ-ਬਿਲਾਵਲਿ	
੬੪੯	ਹਰਿਜਨ ਭਗਤਿ ਸਾਧੂ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨੀ	
੬੫੦	ਮੁਖਕ-ਮਯੂਰ-ਸਿੰਘ-ਗਜ-ਬਾਹਨ	
੬੫੧	ਸਕਲ-ਸਮਿਕ੍ਰੀ ਪਰਜਾ-ਜੋਤੀ	
੬੫੨	ਕਾਕ-ਤਰਾਲ ਕੋਕ ਜਮ ਜਖਨ	
੬੫੩	ਏਕ ਪਾਵ ਠਾਢੇ ਕੰਪਤ ਸਭਿ	
੬੫੪	ਠਾਢੇ ਮਹਾ-ਰੂਪ ਪਦ ਨਿਰਖਤ	
੬੫੫	ਪ੍ਰਿਤ-ਕੁੰਡਲ-ਸੁੰਦਰਿ ਮੁਕਤਾਹਲਿ	੧੧੬
੬੫੬	ਰੁੰਡ ਮਾਲ ਬਨਮਾਲ ਸੁਹਾਵਨਿ	
੬੫੭	ਗੌਰ-ਅੰਗ ਦੁਤਿ-ਅੰਕਿ-ਬਿਰਾਜਿਤ	
੬੫੮	ਭ ਲ ਤਿਲਕ ਕੁੰਕਮ-ਸ੍ਰੀ-ਖੰਡੀ	
੬੫੯	ਗਨਪਤਿ ਸੁਮਿਕਾਰਤਿਕ-ਬਾਚਤ ਗੀਤਾ	
੬੬੦	ਨਾਰਦ ਸਾਰਦ ਕਰਤਿ ਖਵਾਸੀ	
੬੬੧	ਨਾਟਿ ਨਾਗਰਿ ਰੋਭਾ ਉਰਵਸਿ ਜੁਤਿ	
੬੬੨	ਸੰਗੀਤ ਸਾਰ ਨਿਤੁਤਿ ਨਟਿ ਨਾਗਰਿ	
੬੬੩	ਪਰਮ ਪੁਨੀਤਿ ਪਰਮ-ਸੁਚਿ ਪਾਵਨ	
੬੬੪	ਹੋਤੁ ਅਨਾਹਦ ਉਤਸ਼ਵ ਮੰਗਲ	
੬੬੫	ਮਤਸ ਰੂਪ ਕੋਤੀ ਬਨ ਆਵਤਿ	
੬੬੬	ਕਰਤਿ-ਕਲੋਲ-ਗਾਨ-ਕੋਤੁਹਲਿ	
੬੬੭	ਬਿਸਨੁਪਦੇ ਕ ਵੀ ਅਸਤੰਤ੍ਰ	
੬੬੮	ਕਥਿਕ ਕਲਾਵਤ ਭਾਂਡ ਭਗਤੀਯੇ	
੬੬੯	ਆਠੈ ਕਥਾ ਅਵਰ ਪਰਗਾਸੈ	੧੧੯
੬੭੦	ਧਾਕੜਦੀ ਪ੍ਰਮ ਪ੍ਰਿਯ ਤਾਂਗ	
੬੭੧	ਭਾਗੜਦੀ ਡਹ ਡਹ ਨਾਦ	”

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੬੭੨	ਫਾਕੜਦੀ ਫਿਨ ਫਿਨ ਵੰਨ	੧੨੦
੬੭੩	ਨਾਕੜਦੀ ਠਾਦ ਅਨੇਕ	
੬੭੪	ਨਾਕੜਦੀ ਨਿਤੁਤਿ ਦੂਰ	
੬੭੫	ਦਾਕੜਦੀ ਦਮਕਤ ਢੋਟ	
੬੭੬	ਬਾਕੜ-ਤੀ ਬਿਰਕਤਿ ਦੂਰ	
੬੭੭	ਜਾਕੜਦੀ ਜੈ ਜੈ ਕਰਤਿ	
੬੭੮	ਉਘਾਕੜਦੀ ਹੋਤ ਉਘਾਹ	
੬੭੯	ਬਾਕੜਦੀ ਹੋਤ ਬਧਾਵ	
੬੮੦	ਹਾਕੜਦੀ ਹੋਤ ਨਿਹਾਲ	
੬੮੧	ਆਕੜਦੀ ਆਨੰਦ ਹੋਤ	
੬੮੨	ਹੋਤ ਉਘਾਹ ਬਿਲਾਸ-ਬਿਲਾਵਲ	੧੨੨
੬੮੩	ਮਾਲਤੀਸ ਵਫਹੰਸ-ਅਲਾਪਤਿ	
੬੮੪	ਕਛੋਲੀ ਪਟਮੰਜਰੀ ਕਉਭਾਰਾ	
੬੮੫	ਦੀਪਕ ਮੇਘ-ਰਾਕ-ਗੁੰਡ ਕੋਰੀ	
੬੮੬	ਕਾਲੰਕਾ ਕੁੰਡਲ ਅਰੁ ਸਯਾਮਾ	
੬੮੭	ਕਉਸਕ ਯਮਨ ਬਿਝਾਵਲ	੧੨੩
੬੮੮	ਹੋਤ-ਮੰਗਲ-ਚਾਰ ਜਹ ਤਹ	
੬੮੯	ਮੰਗਲ ਕੁਲਾਹਲ-ਹੋਤ-ਉਤਸਵ	
੬੯੦	ਪੂਪ ਦੀਪ ਨੈਬੋਦ-ਨਾਨਾ	
੬੯੧	ਪ੍ਰਭੂ ਕਰੀ ਆਗਯਾ ਬਸਾਵਹ	
੬੯੨	ਕਰ ਜੋਰ ਮਾਥ ਨਿਵਾਇ ਬਾਸਵ	੧੨੪
੬੯੩	ਕਰਤ ਕੰਟਿ ਦੁਰੋਤ ਤਪਸਾ	
੬੯੪	ਨਹ ਤਦਯਪਿ ਪਾਵਤ ਦਰਸ	
੬੯੫	ਕਹਿ ਬਚਨ ਆਰਤ ਦੀਨ ਹੋ ਹੋ	
੬੯੬	ਹੋ-ਮੁਦਿਤ-ਹਰਖ ਸੁਰੇਸੈ ਸਭਿ-ਬਿਧ	
੬੯੭	ਸਾਜ ਮੰਗਲ ਆਰਤੀ-ਸੁਰ-ਕਰਤ	
੬੯੮	ਅਰਘ ਦਾਨ ਪਾਦਰਘ ਪੂਜਤ	
੬੯੯	ਏ ਰੋ ਦਮਾਮਨ ਚੋਬ	
੭੦੦	ਚਿੰਕ ਹੋ ਚਾਵੰਡ-ਕਯਨ ਜੁਝਰੀ- ਸਾਵੰਤ-ਅਯਨ	੧੨੬
	ਸੁਨਿਸੁਨਿਬਚ ਹਰਖ ਭਏ ਕੰਟਿ ਕੰਟਿ ਪੁਜਾਬਰ ਫਹਰਤਤਨ ਬਿਜਯ ਕਰ	”

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੭੦੩	ਰਿਖਿ ਮੁਨਿ ਸੁਰ ਸੰਗ ਸਭੈ	੧੨੭	੭੩੪	ਦੇਵਨ ਦਲ ਖ਼ਾਸਫੈਜ	੧੩੬
੭੦੪	ਮੁਖਕ ਮਧੂਰ ਰੂੜ ਹੋ ਹੋ ਅਸਵਾਰ ਸੂਰ		੭੩੫	ਅਸਿਤ ਜਤਾਮ ਪੀਤ ਹਚਿਤ ਜੇਤ	੧੩੮
੭੦੫	ਸੰਭਿਤ ਸੁਭਾਹੀਰ ਚੀਰ ਅੰਗ ਅੰਗ		੭੩੬	ਸੰਸਨਿਕਸਨ ਕਥੂਦ ਤੁਸੀ ਗੁਲ ਰੰਗ ਉਦੁ	੧
੭੦੬	ਸੁਭਗ ਧੀਰ		੭੩੭	ਘਰਬਤ ਘਨ ਘਟਾ ਘੋਰ ਘੋਰ ਘੋਰ	
੭੦੭	ਗਜੇ-ਸਿਵ-ਬੈਥ-ਬੈਲ			ਪੁਲਯ ਖੇਰ	
੭੦੮	ਸੰਨਾ ਸੰਗ ਪ੍ਰੇਤ ਮਾਲ		੭੩੮	ਉਮਭੈ ਘਨ ਛਾਯ ਛਾਯ	
੭੦੯	ਲੁਥਰ ਮਾਜਾਰ ਸ੍ਰਾਨ		੭੩੯	ਕੇਤੇਥਪੁ ਗੀਧ ਕਾਕ	
੭੧੦	ਸਹਿਥੀ ਬੱਲਮ ਕਟਾਰ	੧੨੯	੭੪੦	ਕੋਪਤ ਬਰਕਲਸਕਲਸਕ	
੭੧੧	ਭਾਰੇ ਉਤੰਗ ਭੀਲ		੭੪੧	ਬਰਨੰਸੁਰਕਟ ਬਸੰਭ	੧੪੫
੭੧੨	ਸੂਕਰ ਸਜੈਦ ਪੀਲ		੭੪੨	ਅਸੁਰਾਜ ਰਥਚੜ ਬਿਵਾਨ ਦੇਵਨ	
੭੧੩	ਕਰਤਾ ਜਗ-ਕਰਨਹਾਰ ਵਿਬੁਧਾਦਿ	੧੩੦	੭੪੩	ਲੈਲੈ ਸਭਿਅਸਤੁ ਸਸਤੁ	
੭੧੪	ਮੰਤਿਨ ਕੇ ਮੁਕਟ ਮੋਰ ਦੁਰ ਯਕਤਾ		੭੪੪	ਦੇਕ ਪਦਮ ਨਾਦੀ ਦਲ ਮਾਠੂ	੧੪੬
੭੧੫	ਗਜ ਨੌਰ ਨੌਰ		੭੪੫	ਫਹਰਤਿ ਪੁਜ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ	
੭੧੬	ਧਾਰਿ ਸਾਰੰਗ ਖਤੰਗ		੭੪੬	ਕਾਹੂੰ ਮੈ ਖੜਗ ਪਟਾ ਚੜ੍ਹ	
੭੧੭	ਅਸੁ ਗਜ ਰਥ ਦਲ ਬਿਵਾਲ	੧੩੧	੭੪੭	ਦੇਵਨ ਦੇਵਾਲਜ-ਸਭਗ	
੭੧੮	ਪੰਛੀ ਪਰਿਹਤ ਸੁਰੰਗ ਦੁਲ ਦੁਲ		੭੪੮	ਉਚੇ-ਉਤੰਗ ਕੇਤੁ ਕਾਕਮ	
੭੧੯	ਧਾਰਿ-ਪਟ ਬਿਥਿਧ-ਰੰਗ		੭੪੯	ਫਰਹਤ ਪੁਜ ਪਾਰਿ ਪਾਰਿ	੧੪੭
੭੨੦	ਮਾਭੇ-ਰਸ-ਅਮਲ-ਨਜਨ		੭੫੦	ਹੈਕਲ ਹਮੇਲ ਹਾਰ	
੭੨੧	ਦਾਹਨਿ ਦਿਸ ਸਿਵ ਮਹਾਨ	੧੩੨	੭੫੧	ਬਿਵਾਨ-ਅੰਦਾਰ ਬਾਮ	
੭੨੨	ਬਾਮ-ਦਿਸ ਬਰੁਨ ਜੰਛ ਕਿੰਨਰ		੭੫੨	ਰਾਜਤ ਬਿਵਾਨ ਬਿਮਲ	
੭੨੩	ਕੁਲਨਦਸਬਿਥਿਧਸੰਗ ਭੀਖਮ ਭੈਰਵ		੭੫੩	ਬਿਮਾਨੀ ਦਲਬੀਸ-ਪਦਮ	
੭੨੪	ਬਾਜਤ ਡਵਰੂ ਦਮਾਮ ਗੁਭਗੁਭਿ	੧੩੩	੭੫੪	ਲਾਲਨ ਕੇ ਸੀਸਫੂਲ	
੭੨੫	ਅਸੁ ਗਜ ਰਥ ਮਹਿਖ ਮੀਨ		੭੫੫	ਜਾਤ੍ਰਾ ਸੁਰ-ਰਾਜ ਕੀਨਿ	
੭੨੬	ਬਖ਼ਤਰ ਸਿਲਾਹ ਮੁਦ		੭੫੬	ਰਿਖਿ ਮੁਨਿ ਸੁਰ-ਸੰਗ-ਸਭੈ	੧
੭੨੭	ਚਾਮਦ ਸਿਰ ਛਤ੍ਰ ਵੂਰੇ	੩੪	੭੫੭	ਆਏਸੁਰ ਸਕਲ ਸੀਤ ਸੰਨਾਪਤਿ	੧੪੮
੭੨੮	ਜਾਤ੍ਰਾ ਸੁਭ ਘਰੀ ਜ੍ਯਾਨ		੭੫੮	ਸਾਜਸਾਜਸੁਰਸਮਾਜ	
੭੨੯	ਧਾਰਿਕਰਚਕ੍ਰ ਅਨਲ		੭੫੯	ਬ੍ਰਹਮ ਮਹੇਸ ਸਚੋਪਤਿ ਦੇਵਨ	
੭੩੦	ਧਾਰਿ ਸੁਭ ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ		੭੬੦	ਨਿ੍ਤਤਿ-ਪਰੀ ਬਰੰਗ	
੭੩੧	ਆਕੂੜ ਰਥ ਸਪਤਮੁਖ		੭੬੧	ਪ੍ਰਦੋਛਨ-ਸੁਰ-ਕਰਤ-ਜੁਹਾਰੀ	
੭੩੨	ਬਾਜਤ ਘੰਟਾ ਰਥਾਥ		੭੬੨	ਅੱਛੰਤ ਕ੍ਰਿਕਮ ਭਾਵ-ਲਗਾ	
੭੩੩	ਬਾਜਤ ਨਾਨਾ ਨਿਸਾਥ		੭੬੩	ਦੇਖ-ਦਰਸ-ਸੁਰ ਨਰ-ਬਲਿ-ਜਾਵਤ	
੭੩੪	ਚਾਲੇ ਢੰਢੂ ਨੰਦ ਰਿਖਿ	੧੩੬	੭੬੪	ਲਾਲ-ਭਏ-ਹਰਿ-ਪਦ-ਕਠੂ-ਪ੍ਰਾਪਤਿ	੧੪੯
੭੩੫	ਬਾਸਥ ਨਾਰਦ ਮਹਾਨ		੭੬੫	ਸ੍ਰੀ ਜੋਤਿ-ਜਗ-ਜੀਵਨ ਸੰਭਾ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੧੬੬	ਫ਼ਕਨ ਬਾਲ ਰਵਿ-ਸਸਿ-ਉ-ਦੀਪਕ	੧੪੮	੧੬੮	ਨਾਹਨਿ ਕਰਮ-ਕਰਤੂਤਿ ਸੁਚਿ ਸੰਜਮ	
੧੬੭	ਸਫਲ-ਬਨਸਪਤਿ ਫੂਲ-ਚੜਾਵਤ		੧੬੯	ਨਾਹਨ-ਪੁੰਨ-ਅਸਨਾਨ-ਤੰਫਾਲਾ	”
੧੬੮	ਸੀ-ਪਦ ਕੰਜ ਪ੍ਰਕਟ ਜਕ-ਬੰਦਨ		੧੭੦	ਪਾਵਨ-ਪਤਿਤ ਬਿਰਦ ਪ੍ਰਭੂ ਸੁਨਯਤ	੧੫੮
੧੬੯	ਸੀ ਪਦ ਕੰਜ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰ ਦਰਸਨ		੧੭੧	ਕਯੋ ਬਿਣਾਇ ਕ੍ਰਿਤ-ਅਘ ਤਨ-ਤੋ	
੧੭੦	ਬਿਧਿ ਪੁਰਬ ਸਰ ਆਰਤਿ-ਕੀਨਾ		੧੭੨	ਯਹੋ ਦਾਨ ਮਾਗ੍ਰੂ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਹੀ	
੧੭੧	ਜੈ ਜਕਦੀਸ ਈਸ-ਬ੍ਰਿਤ-ਧਾਰੀ		੧੭੩	ਦਸਕ-ਰੂਪ ਸਰਗੁਨ ਪ੍ਰਭੂ ਧਾਰੇ	”
੧੭੨	ਨਰ-ਸਿੰਘ-ਰੂਪ-ਧਰ ਅਸੂਰ-ਪਛਾਰੇ		੧੭੩	ਹੋਇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੁਮਰੀ ਜਬ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ	੧੫੯
੧੭੩	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੰਸ-ਕਿਰਤਾਰਥ ਕੀਨਾ		੧੭੪	ਜੈ ਜੈ ਅਥਿਨਾਸੀ ਸੁਤਹ ਪ੍ਰਕਾਸੀ	
੧੭੪	ਪਤਿਤ-ਪੁਨੀਤਿ ਕੀਨ ਬਹੁਤੇਰੇ		੧੭੬	ਥਾਵਨ—ਬਨਵਾਰੀ ਜਕਦੀਸ-ਖਰਾਰੀ	”
੧੭੫	ਕਮਲਾਸਨਿ ਗਰੁੜਾਸਨਿ ਸ੍ਰੀ-ਪਤਿ		੧੭੭	ਗਯਾਸੁਰ ਮਾਰਨ ਸੰਕਟ ਟਾਰਨ	੧੬੦
੧੭੬	ਮਾਧਵ ਮਹਾ-ਜੀਤਿ ਮਧੁ-ਮਰਦਨ		੧੭੮	ਬੇਅੰਤ ਬੇਅੰਤਾ ਈਸ ਅਨੰਤਾ	
੧੭੭	ਭਗਤ-ਵਛਲ ਭਯ-ਖੰਡਨ ਬਲਭ		੧੭੯	ਸੰਤਨ ਰਿਦ ਬਾਸੀ ਸਰਬ ਨਿਵਾਰੀ	”
੧੭੮	ਪੁਰਬਤਮ ਪਰਮੇਸੂਰ ਨਰਾਹਰਿ		੧੯੦	ਨੋਤਨ ਛਬਿ ਸੋਠੈ ਤ੍ਰਿਭੁਵਨ-ਮੰਗੇ	੧੬੧
੧੭੯	ਅਥਿਗਤ ਅਗਤਿ ਅਲੇਖ ਨਿਰੰਜਨ		੧੯੧	ਸੂਰ ਨਰ ਮੁਨਿ ਬੰਦਨ ਅਸੂਰ ਨਿਕੰਦਨ	
੧੮੦	ਜੱਗ-ਪੁਰਖ ਜਗਦੀਸ ਜਗਤਗੁਰ		੧੯੨	ਗਿਧ ਗਨਿਕਾ ਤਾਰੀ ਕੰਜ ਤ੍ਰਾਸ ਨਿਵਾਰੀ	”
੧੮੧	ਧਿਤ-ਕੁੰਡਲ ਧ੍ਰਿਤਮਾਨ ਧਰਾ-ਧਰ		੧੯੩	ਤ੍ਰਿਭੁਵਨ ਪਤਿ ਤਾਰਨ ਅਸਰਨ ਸਾਰਨ	
੧੮੨	ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਚਿਰਕਾਲ ਚਤੁਰੁ ਤੁਜ		੧੯੪	ਧਯਾਵੇਤਿ ਸਮੀਰਾ ਸੁਭ ਮਤਿ ਧੀਰਾ	੧੬੨
੧੮੩	ਦਾਰੂਨ ਸਮਰ-ਅਸੂਰ-ਭਯ-ਭਾਰੀ		੧੯੫	ਧਯਾਵੈ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ ਧੁਅ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਿਕ	”
੧੮੪	ਜੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇਹੁ ਬਿਜਯ ਬਰਦਾਨਾ		੧੯੬	ਧਯਾਵੈ-ਤੁਧ-ਮੰਗਨੀਆਂ ਤ੍ਰਿਗੁਨਿ	
੧੮੫	ਜਿਹ-ਦਰਸਨ-ਹਿਤੁ-ਸੁਰ ਮੁਨਿ			ਜੰਗਨੀਆਂ	”
	ਧਯਾਵਤ		੧੯੭	ਧਯਾਵੈ-ਤੁਧ ਸੇਤਜ-ਖਾਨੀ-ਉਤਭੁਜ	੧੬੩
੧੮੬	ਕੋਟਿ-ਗਨੇਸ਼ ਜਲੋਸ ਧਯਾਵਤ		੧੯੮	ਧਯਾਵੈ ਕਠਿਕਾਲਾ ਰਵਿਸਾਸਿਸੁਲਾ	
੧੮੭	ਸੋ ਪਦ ਕੰਜ ਦ੍ਰਿਗਨ-ਭਰਿ-ਨਿਰਖਤ		੧੯੯	ਜੇਤੇ-ਤੁਧ-ਧਯਾਵੈ ਜਨਮ-ਨ-ਆਵੈ	”
੧੮੮	ਆਰਤਵੰਤ-ਦੀਨ ਬਿਨਤੀ ਸੁਨਿ		੧੨੦	ਪਾਹਨ ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਰੇ ਅਗਨਤ ਉਥਾਰੇ	੧੬੪
੧੮੯	ਵਿਜਯ ਹੋਇ ਥਾਸਵ ਤੁਮ ਨਿਸਚੈ		੧੨੧	ਜੈ ਜੈ ਕਰਮ ਕੀਨਾ ਅਸੁਚਿ-ਮਠੀਨਾ	
੧੯੦	ਅਸਰਨ-ਸਰਨੁ ਪੁਨ-ਪਾਲ ਖਰਾਰੀ		੧੨੨	ਕਹਾਂ ਹੋਤੁ ਅਥ ਕੇ ਪਛਤਾਏ	”
੧੯੧	ਜਿਹ ਬਿਧ ਕਰੀ ਤੋਖ ਪ੍ਰਭੂ ਮਘਵਾ		੧੨੩	ਨਿਮਖ ਏਕ ਨਹਿ-ਨਿਸ-ਥਾਸੁਰ ਮਹਿ	੧੬੫
੧੯੨	ਨਿਜ ਭਗਤਨ ਕੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਪ੍ਰਭੂ		੧੨੪	ਥਾਸ-ਰਹਜੇ ਹਿਯ-ਥਾਸ-ਅਘਨ-ਕੀ	
੧੯੩	ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ ਕੀਯੋ-ਕਨਕ	੧੫੬	੧੨੫	ਲੁਥਿਧ-ਰਹਜੇ ਇੰਦ੍ਰੀ ਰਸ ਪੁੰਹਿਜੇ	
੧੯੪	ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਬਝੱਪਨ ਚਤੁਰਤਾ		੧੨੬	ਮਹਾ-ਮਠੀਨਿ ਅਸੁਚਿ ਤਨ-ਮਾਨੁਖ	
੧੯੫	ਕਾਹੂੰ-ਜੋਰ ਜਾਤਿ ਬਰਨ ਕਾ		੧੨੭	ਅੱਸੋ ਇਹ ਸੰਸਾਰ-ਪੱਖਨਾ	੧੬੬
੧੯੬	ਪੁਗੰਥਿ ਜਿਤੀ ਅਦਸਥਾ ਬਰਨੀ		੧੨੮	ਕਉਨਿ ਪਰਾਧ ਬਤਾਉਂ ਅਪੁਨੇ	
੧੯੭	ਨਾਹਨ-ਗੁਨ ਜਪੁ ਤਪੁ-ਨਹਿ-ਸੰਜਮ		੧੨੯	ਸੋਯੋ ਮਹਾ ਘੋਰ-ਨਿੰਦਾ ਮਹਿ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੮੩੦	ਪਾਵਨ ਪਤਿਤ ਨਾਮ ਨਰਾਯਨ		੮੬੨	ਤੂੰਹੀ-ਹੈ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਗੁਰੂ ਤੂੰਹੀਹੈ	
੮੩੧	ਜਾਨਤ ਹਉਂ ਨੀਕੇ ਸਭਹੀ ਬਿਧਿ		੮੬੩	ਹੇ ਕਰੁਨਾ ਨਿਧ ਫੂਲ ਛਮੋ ਪ੍ਰਭ	
੮੩੨	ਅਸੁਚਿ ਮਲਾਯ ਪੋਚਿ ਦੇਹਿ ਮਾਨੁਖ		੮੬੪	ਪੁਜਥੇ-ਜੋਗ ਸਦਾ ਪਰਮੇਸੁਰ	
੮੩੩	ਨਿਕਟ ਨ ਕੰਉ ਆਵਤ ਤਾ ਕੇ		੮੬੫	ਕਾਹਿ ਕ੍ਰ ਚਿੱਤ ਕਰੇ ਚਿੱਤ ਚੇਤ	
੮੩੪	ਇਸ ਤਨੁ ਧਨੁ ਕੀ ਕਉਨ ਬਡਾਈ		੮੬੬	ਫੂਲ-ਛਮੋ ਸ੍ਰੀ ਨਾਥ ਰਮਾਪਤਿ	
੮੩੫	ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਦੋਓ ਸਾਖੀ ਜਿਯ ਕੇ		੮੬੭	ਜਾਨਹੁ ਜਾਨ-ਸੁਜਾਨ-ਸਭੀ-ਬਿਧਿ	
੮੩੬	ਨੇਤ੍ਰ ਪੁਕਾਰੋਂ ਸਨਮੁਖ ਠਾਢੇ		੮੬੮	ਜੇ-ਤ੍ਰਿਪਮਾ ਸ੍ਰੀ-ਨਾਥ ਕੀ-ਗਾਇ ਹੈ	
੮੩੭	ਛੋਰ ਖਰੇ ਸਭ ਹੀ ਭਏ ਬਾਦੀ		੮੬੯	ਭਗਤਿ ਹੇਤੁ ਅਵਤਾਰ ਲਿਯੋ	
੮੬੮	ਕੰਡੇ ਦੋਨਿ ਚਸਮੋ ਦੇ ਅੰਦਰ		੮੭੦	ਬਾਸਵ ਹੇਤੁ ਚਤ੍ਰੋਂ ਦਲ ਸਾਜ ਕੈ	
੮੩੯	ਕੰਡੇ ਮਾਰਨਿ ਪੋਰਾਂ ਤਲੀਆਂ		੮੭੧	ਤੈਸਹਿ ਰਛ ਕਰੋ ਹਮਰੀ ਪੁਰ	
੮੪੦	ਸੰਗਲ ਘਤ ਚਲੇ ਲੈ ਜਮ-ਗਨ		੮੭੨	ਫੂਲ ਛਮੋ ਕਰੁਨਾਨਿਧਿ ਮੋਰਿ ਜੁ	
੮੪੧	ਕਰਤ ਪੁਕਾਰ ਬਿਲਾਪ ਘਨੋਰੇ		੮੭੩	ਭੇ ਭਗਵਾਨ ਮਾਂਗੋ ਯਹਿ ਦਾਨ	
੮੪੨	ਕਾਟੀ ਸਿਲਕ ਦਯਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਿ		੮੭੪	ਹੇ ਜਗਬੰਦ ਖਰਾਰਿ ਮੁਕੰਦ	
੮੪੩	ਜੈ ਜੰ ਪੂਰਬਿ ਕਥਾ ਬਖਾਨੀ				
੮੪੪	ਸਾਹਸ ਬਲ ਪੋਰਥਿ-ਸਭਿ ਜੋਤੀ				
੮੩੫	ਜਿਤੀ ਅਵਸਥਾ ਬਰਨੀ ਨਿਜ-ਕਰਨੀ	੧੭੧			
੮੪੬	ਏਤੇ ਅਉਗਨ ਮੋ ਤਨ ਮਾਹੀ		੮੭੫	ਦੇ ਬਿਜਯ ਦਾਨ ਮਹਾਨ ਬਾਸਵ	੧੭੯
੮੪੭	ਕੋਟਿ ਬੁਹਮੰਡ ਕੇ ਦਾਤੇ ਸੁਆਮੀ		੮੭੬	ਨਾਦ ਪੂਰ ਰਹੋਂ ਦਸੋਂ ਦਿਸ	
੮੪੮	ਪਾਹ ਪਾਹ ਕਿਲਬਿਖ ਕ੍ਰਿਤ ਟਾਰਹੁ		੮੭੭	ਰਾਕਸ ਕਰਾਲ ਜਮ ਜੱਥ ਸਿਵਗਨ	
੮੪੯	ਤ੍ਰ-ਗੁਨ-ਈਸ ਕਹਾਂ ਲੋ ਬਰਨੋਂ		੮੭੮	ਕੰਕ ਬੇਕ ਪਸੂਚ ਗੋਲਨ	
੮੫੦	ਜੇਤਿਕ ਰੋਮ ਤੇਤੀ ਹੋਇ ਰਸਨਾ		੮੭੯	ਹੇ ਸਥੇ ਧੀਰਜ ਰਾਖੁ ਮਨ ਮਹਿ	
੮੫੧	ਪੁੰਮ-ਸੂਰੁਪੁ ਪੁੰਮ-ਨਿਧਿ ਕੇਸਵ		੮੮੦	ਕੋਨ ਧੀਰ ਧਰਹਿ ਸਮਰ ਮਮ	
੮੫੨	ਬੀਤ ਗਾਠੋਂ ਬਾਲਾਪਨ ਖੇਡਤ		੮੮੧	ਮਗ ਰੋਕ ਲੀਨਸ ਅਸੁਰ ਖਲ-ਦਲ	
੮੫੩	ਬੀਸ ਬਰਸ ਡਰੁਨਾਪਨ ਬੀਤਠੋਂ		੮੮੨	ਪ੍ਰਮੁ ਕੇਤੁ ਨਿਪੁ ਦੀਰਘ ਦੇਤੋਂ	
੮੫੪	ਨੇਹੁ ਕਰਠੋਂ ਨ ਰੰਗਠੋਂ ਮਨ ਆਪਨ	੧੭੩	੮੮੩	ਸ੍ਰੇਣ ਕਾਯ ਪ੍ਰਮੁਛ ਅਧਿਪ ਦਲ	
੮੫੫	ਚੇਤ ਰੇ ਚੇਤ ਅਚੇਤ ਮਹਾ ਪਸੂ		੮੮੪	ਖੜਸ ਜੰਜਨ ਏਕ ਏਕ ਬਪੁ	
੮੫੬	ਰੇ ਮਨ ਮੂੜ ਮਹਾ ਪਸੂ ਰੂੜ		੮੮੫	ਦੁੰਦਭਿ ਦੀਹ ਮਾਤ੍ਰੁ ਘਨ ਬਾਜਹਿ	
੮੫੭	ਕਾਹਿ ਕੋ ਪਾਹਨ ਪੂਜਤ ਰੇ ਪਸੂ		੮੮੬	ਘੰਹਰਤ ਦੀਹ ਨੋਬਤ ਰਨ ਬਾਜੇ	
੮੫੮	ਕਾਹਿ ਕੋ ਰੂੜ ਕਰੈਂ ਅਪਨੋਂ ਜੜ	੧੭੪	੮੮੭	ਦੇਵ ਸਕਲ ਤਬ ਆਤੁਰ ਭਏ	
੮੫੯	ਨਾਹਿਨ ਸਾਪੁ ਕੋ-ਸੰਗ ਕੀਠੋਂ ਪਸੂ		੮੮੮	ਬੋਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇਵਨ ਸਨ	
੮੬੦	ਬਿਗਟਠੋਂ-ਕਛ ਨਾਹਿਨ ਚੇਤ-ਰੇ-ਚੇਤਤੁ		੮੮੯	ਚਾਰ ਭਾਇ ਕੀ ਸੈਨਾ ਸਾਜੀ	
੮੬੧	ਸੇਵ ਕਰੋਂ ਕਰੁਨਾ-ਨਿਧਿ-ਕੀ		੮੯੦	ਤੋਤਿਸ ਕ੍ਰੋੜ-ਦੇਵ ਚੜਿ ਆਏ	

ਤੀਜਾ ਅਧਿਯਾਇ

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਰਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਰਾ
੮੯੧	ਫੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਕੰਕਨ ਜਮ ਜੱਖਨਿ		੯੨੩	ਜਾ-ਕਹਹੁ-ਬਿਸਨਹਿ ਭਲੀ ਥਿਧਿ	
੮੯੨	ਕੇਕ ਥੰਕ ਮਾਸਾਨ ਸਿਧਾਏ		੯੨੪	ਰਿਖਿ-ਜਾਨਗੀ-ਜਿਯ-ਮਹਿ ਸਭ-ਹੀ	
੮੯੩	ਪਿਤ੍ਰਰਾਜ-ਗਨ-ਕੰਕਰ-ਧਾਏ		੯੨੫	ਸੁਮਤਿ ਆਦਿ ਜੋਤੋਕ ਜੋਧਾ	
੮੯੪	ਸੁਭਗ-ਸੰਨ-ਥਾਜੀ-ਦਲ-ਸਾਰਾ		੯੨੬	ਸੁਮਤਿ ਬੋਲ ਉਠਨੋ ਤਥੈ ਵਰ	
੮੯੫	ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਕਚਹਲ ਦਲ ਭਾਰੀ		੯੨੭	ਜੇ ਕਹੈ ਸੰਧਿ ਸੁ ਭਲੀ ਨਿਪੁਤਿ	
੮੯੬	ਅਨਗਨ ਅਨਿ-ਚਤ੍ਰਰੰਗ ਅਖਾਰਾ		੯੨੮	ਬਿਚਾਰ ਜੋਤਿਸ ਕੇ ਬਿਧੇ ਮੈ	
੮੯੭	ਬਾਜਿਤ-ਕੋਟਿ ਨਿਸਾਨ ਭਜਾਵਨ		੯੨੯	ਚੁਨ ਚੁਨ ਹਨੋ ਸੁਰ ਖੰਜ ਮਾਰਹੁ	
੮੯੮	ਕੁਬਰ-ਜੰਛ-ਗਨ-ਕੁੰਧ-ਸਿਧਾਏ		੯੩੦	ਬੋਤ ਆਨਹਿ ਸੁਰ ਬਧਨ	
੮੯੯	ਪਸ-ਆਨਨ ਜਮ-ਗਨ ਭਯਕਾਰੇ		੯੩੧	ਸੁਰ ਜੀਤਿ ਆਬਹੁ ਸਥਾ ਸੁਭਟਨ	
੯੦੦	ਕੋਪੋ-ਕੰਕ ਮਸਾਨ ਬੋਤਾਲਾ		੯੩੨	ਮੁਨਿਰਾਜ ਆਵਤ ਦੇਖ ਬਾਸਵ	
੯੦੧	ਮੰਤਰੋ-ਜੁਧ-ਕੁੰਮਲ-ਭਯਾਨਕ-ਹਵਾਈ	੧੮੪	੯੩੩	ਤੋ ਲੋ ਮੁਨੀਸਰ ਆ ਗਏ	
੯੦੨	ਨੋਈ ਹੇਸ ਮੁਖਕ ਮਯੁਰਾ		੯੩੪	ਸੁਮਤਿ ਆਦਿ ਸਭੇ ਕਹੈ	
੯੦੩	ਮਚਾ-ਘੋਰ-ਦਾਰੂਨ-ਸੰਗ੍ਰਾਮਾ		੯੩੫	ਕਹਿ ਸਕਤ ਨਾਹਿਨੀ ਕੋਊ ਡਰਪਤਿ	
੯੦੪	ਸੈਨ-ਸਹਿਤ ਸ੍ਰੀ-ਬਿਸਨੁ-ਕੋਪੋ		੯੩੬	ਪ੍ਰਥ ਦਈ ਆਗਯਾ ਦੇਖੀਯੈ	
੯੦੫	ਸਸਤੁ ਅਸਤੁ ਛਕਾਏ ਨਾਨਾ		੯੩੭	ਰੁਦੁ ਬਾਸਵ ਆਦਿ ਜੰਧਾ	
੯੦੬	ਸੈਨਾ ਸਕਲ ਲੋ ਸਕੂ ਆਯੋ		੯੩੮	ਕਰ ਜੰਰ ਸਬਹਿ ਪੁਨਾਮ ਕੀਨਯੋ	
੯੦੭	ਪੁਲਯ ਭਈ ਦਹਲਜੋ-ਚਰਾਚਰ		੯੩੯	ਪ੍ਰਿਥਮ ਕਸਟ ਜਿ ਭੋਗ ਹੈ	
੯੦੮	ਨਾਨਾ-ਬਹੁਨ-ਪਸੁ ਪੰਖਿ-ਧਾਯੋ		੯੪੦	ਪ੍ਰਵਾਚ ਨਾਹਿਨ ਰੰਦ ਹੈ	੧੯੩
੯੦੯	ਜੁੱਟੇ ਦੁਹੁੰ ਦਿਸ ਸੁਭਟ-ਸਾਵਤ		੯੪੧	ਰੋਛੋ ਰੋਛੋ ਗੋਪਾਲ ਬੋਲੋ	
੯੧੦	ਦਈ ਆਗਯਾ ਨਾਰਦਹਿ		੯੪੨	ਪ੍ਰਥੁ ਪਦ ਮਨਾਯ ਨਿਵਾਯ ਮਾਬਹਿ	
੯੧੧	ਮਾਥ ਨਾਯ ਚਲਯੋ ਰਿਖੇਸਰਿ	੧੮੬	੯੪੩	ਚਤ੍ਰਰੰਗ ਸੈਨ ਚਲੀ ਪ੍ਰਬਲ	
੯੧੨	ਮਾਥ ਨਾਯ ਕਹਯੋ ਨਿਸਾਚਰ		੯੪੪	ਸੁਮੇਰੁ ਆਸੁਮ ਭਟ ਉਤਰ	੧੯੪
੯੧੩	ਕਹਯੋ ਜੋ ਜੋ ਨਾਥਦਹਿ ਸੁਰ		੯੪੫	ਲੋ ਧੂਮ ਬੇਤੁ ਅਨੀ ਪ੍ਰਬਲ	
੯੧੪	ਲੋ ਗਯੋ-ਸੁਮਤਿ ਰਿਖੇਸ-ਨਿਪੁ ਦਿਗ		੯੪੬	ਸੁਰ ਬਧਨ ਚਤਿ ਬੇਵਾਨ ਨਿਰਖਤਿ	
੯੧੫	ਦੇਵ-ਰਾਜ ਸੁਰੇਸ ਭੁੰਚਹ		੯੪੭	ਚਾਵੰਛ ਗ੍ਰਿਥ ਉਠੋ ਤਹਾ	
੯੧੬	ਅਨ ਰੀਤਿ-ਅਨੁਚਿਤ-ਚਹਸਿ		੯੪੮	ਜੁੱਟੇ ਸਮਰ ਦਲ ਦੇਊ ਜੰਧਨ	
	ਅਥ-ਕੁਅ		੯੪੯	ਭਰਮਹ ਸੁਭਟ ਸਿਪਹਰ ਗਰਦੁੰ	
੯੧੭	ਪੁਨ ਪਠੈ-ਤੈ-ਦਲ-ਸਾਜਾਸੁਰ		੯੫੦	ਲਗਤ ਬ੍ਰਿਨ ਤਨ ਸੁਭਟ ਸੂਰਨ	
੯੧੮	ਜਿਨ-ਕਰਸਿ-ਗਰ-ਗਵਾਰ ਹੇ-ਪਸੁ		੯੫੧	ਕਰਤ ਸੁਰਗ ਪਯਾਨ ਸੂਰੋ	"
੯੧੯	ਸੰਧਿ-ਬਿਗ੍ਰਹ ਦੇਊ ਆਛੈ	੧੮੮	੯੫੨	ਮਚਯੋ ਘੋਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਭਾਯਮ	੧੯੬
੯੨੦	ਨਹਿ ਜਿਯਤ-ਛਾਡਊ-ਸਕਲ-ਨਿਸਚਰ		੯੫੩	ਤੀਨ ਫੁਹਨਿ ਜੁਝਗੀ	
੯੨੧	ਸੁਨਿ ਸਕਲ ਬਾਤ ਮੁਨੇਸ ਕੀ		੯੫੪	ਬਹੁ ਸੈਨ ਜੁਝ ਗਈ ਜਥੈ	
੯੨੨	ਜਿਨ ਫਹਿਸਿ-ਪੋਰਖ-ਦੇਵਤਨ		੯੫੫	ਮੁਸਲ ਸਿਲਾ ਗੋਲਾਨ ਬਰਥੇ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਵਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਵਾ
੯੫੬	ਦੁਰਦਸਾ ਦੇਖ ਗਨੇਸ ਧਾਏ		੯੯੯	ਬਹੁ ਸੈਨ ਰਿਪੁ ਜਮਪੁਰ ਗਈ	੨੦੫
੯੫੭	ਸਤ ਬਾਨ ਤਿਛ ਚਲਾਇੰਦੀਨਕੁ		੯੯੦	ਦਿਨ ਚਾਰ ਲੈ ਜੂਝਤ ਭਏ ਭਟ	
੯੫੮	ਜੋ ਸੁਰ ਹਨਜੋ ਰਿਪੁ ਭੁਜਾ ਬਿਕ੍ਰਮ		੯੯੧	ਗਜ ਸ੍ਰੇਤ੍ਰ ਸ੍ਰਾਰਥਿ ਸੇਤ ਤਨ	
੯੫੯	ਭੁਜ-ਝਰਤਿ ਧਾਰਾ-ਸੁੰਨ-ਕੀ		੯੯੨	ਰਨ ਰਹੋ ਏਕਲ ਬੀਰ ਦੇਉ	
੯੬੦	ਨਿਜ-ਸੈਨ-ਲੈ-ਕਰ-ਧਾਏ		੯੯੩	ਆਜਸ ਦਈ ਪ੍ਰਭੁ ਸੰਕਰਹਿ	
੯੬੧	ਬਾਨ ਆਵਤ ਕਾਟਿ ਡਾਰਯੋ		੯੯੪	ਗਨ ਦਲ ਪ੍ਰਬਲ ਸੰਗ ਲੀਨਿ ਹਰਜੁ	
੯੬੨	ਧਰ ਪ੍ਰਿਸਟਿ ਉਡਯੋ ਮਯੁਰ ਬਿਲਖਿਤ		੯੯੫	ਸਿਰ ਮੋਰ ਲਾਲ ਮਨੀ ਭੁਜੰਗਨ	
੯੬੩	ਉਤ ਹਨਤ ਨਿਸਚਰ ਦੇਵ ਗਨ		੯੯੬	ਅਧਰ ਕੰਜ ਕਪੋਲ ਅੰਗੁਜ	
੯੬੪	ਇਤਿ ਹਨਜੋ ਨਿਸਚਰ ਧੂਮ ਕੇਤੁ		੯੯੭	ਹਰਿ ਬੈਸ ਅਥਲਾ ਤਰੁਨਿ ਨੂਤਨ	੨੦੭
੯੬੫	ਗਹਿ ਸਸਤ੍ਰੁ ਪੈਠੇ ਰਿਪੁ ਚਮੂ		੯੯੮	ਸੁਰ ਕਰਤ ਬਰਖਾ ਸੁਮਨ ਨਭ ਚੜ	
੯੬੬	ਰਿਸ ਤਾਨ ਦੀਗਯ ਦੇਤ ਧਾਯੋ		੯੯੯	ਲੈ ਸਸਤ੍ਰੁ ਅਸਤ੍ਰੁ ਕਰਾਲ ਤੀਛਨ	
੯੬੭	ਅਰਠਾਯ ਧਾਰ ਪਰਯੋ-ਨਿਸਾਰਰ		੧੦੦੦	ਬਭ ਭੀਮ ਭੀਰ ਭਯਾਨ ਧਾਏ	
੯੬੮	ਬਰਖੋ-ਸਿਲਾ ਗੋਲਾ ਗਦਾ		੧੦੦੧	ਨਭ-ਪੈਠ-ਛਾਯ-ਚਲੇ-ਬਘੂਲਨ	
੯੬੯	ਤੁਰੰਗ ਸੁਭਟ-ਧਵਾਯ ਕੈ		੧੦੦੨	ਠਨ ਰਹੋ ਦਾਰੁਨ ਸਬਦ ਬੀਰਨ	
੯੭੦	ਦਿਸ-ਰੁਕਯੋ-ਦਾਰੁਨ-ਸਮਰ-ਮੰਡਰੋ		੧੦੦੩	ਰਨ ਝੂਝ ਦੀਰਯ ਦੇਤ ਗੋ	
੯੭੧	ਭਈ-ਅੰਧਪੁੰਧ ਕਰਾਲ ਆਹਵ		੧੦੦੪	ਧੂਲਿਕਰਣ-ਰੁ ਦੀਗਯਛਣ	
੯੭੨	ਬਜਤ ਮਾਰੂ ਦੀਹ-ਦੁੰਦਰਿ		੧੦੦੫	ਲੈ-ਸਸਤ੍ਰੁ ਅਸਤ੍ਰੁ ਅਪਾਰ-ਅਨਗਨ	
੯੭੩	ਉਮਡਰੋ-ਚਮੂ-ਸਲਤਾ ਪ੍ਰਬਲ		੧੦੦੬	ਘੋਰ-ਘੋਰ-ਪਰੋ-ਨਿਸਾਰਰ	
੯੭੪	ਜੂਝਗੀ ਪ੍ਰੀਤਨਾ ਸਭੀ		੧੦੦੭	ਸੁਰ ਸਾਜ ਕਟਕ ਤੁਰੰਗਨੀ	
੯੭੫	ਬਹੁ-ਘਾਵ-ਦਾਵ-ਪ੍ਰਚਾਰਹੀ		੧੦੦੮	ਬਰਖੰਤ ਸਾਯਕ ਪ੍ਰਬਲ ਮੁਸਲ	
੯੭੬	ਰਿਪੁ-ਜੀਹ-ਕਰ-ਉਰ-ਵਾਰ-ਡਾਰਜੋ		੧੦੦੯	ਝਰਮਟ ਲਰਜੋ ਸੂਰਨ ਦੁਹੂੰ ਦਲ	
੯੭੭	ਗਜ-ਸ੍ਰੇਤ੍ਰ ਸ੍ਰਾਰਥਿ-ਸੇਤ੍ਰ-ਨ੍ਰਿਪ-ਬਰ		੧੦੧੦	ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਮਸਾਨ-ਬੇਤਲ	
੯੭੮	ਉਤਰੀ-ਚਮੂ-ਭਟ ਕਨਕ-ਗਿਰ		੧੦੧੧	ਬੋਧ ਬੋਧ ਗਏ ਸਕਲ ਭਟ	
੯੭੯	ਤੁਰੰਗ ਬਾਨ ਛੋਟੋ-ਤਹਾ		੧੦੧੨	ਝਰਤ ਝਰਨਾ ਸਾਰ ਬੁੰਦਨ	
੯੮੦	ਧਰ ਕਾਕ ਚੀਲ ਉਲੂਕ ਗ੍ਰਿਫ਼ਨ		੧੦13	ਦੁੰਦ-ਸੋਰ ਭਯਾਨ ਉਠਹਿ	
੯੮੧	ਬਜਤ ਤਾਲ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦੁੰਦਰਿ	੨੦੩	੧੦੧੪	ਬੰਸੁ-ਘਾਤ ਕਰੋ-ਦੁਹੁ-ਦਿਸ	
੯੮੨	ਬਰਖੋ ਗਦਾ ਗੋਲੇਲ ਮੁਸਲ		੧੦੧੫	ਲੜਿ-ਮੁਸਟ-ਦਾਰੁਨ-ਸੁੱਧ ਦਾਨਵ	
੯੮੩	ਗਰਜ ਗਰਜ ਪਰੋ ਬਲੀ ਆਹਵ ਮਹਿ		੧੦੧੬	ਚੀਰ ਚੀਰ ਕੁਠਾਰ ਮਾਰਤ	੨੧੧
੯੮੪	ਨਿਡਰ ਹੋ ਪਗ ਧਰਤ ਆਗੂ	”	੧੦੧੭	ਰੀਝ ਰੀਝ ਲਰੋ ਮਹਾਂ ਭਟ	
੯੮੫	ਸਿਰ ਖੁਲੇ ਰੁਲੇ ਚੋਗਾਨ ਸੋ	੨੦੪	੧੦੧੮	ਬਾਯ ਬਾਯ ਰਬਾਝ ਤੁਰਹੀ	
੯੮੬	ਲੁੱਥ ਭੀਤਿ ਭਈ ਤਹਾ		੧੦੧੯	ਦਮਕੋ ਚਿਹਨ ਰਿਸ ਭਰੋ ਛਾਥਿ ਕਰ	
੯੮੭	ਚੜ ਸੂਨ ਜੰਬੁਕ ਸ਼ੇਰ ਧਾਏ		੧੦੨੦	ਭਿਰੋ ਹਾਕ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੈ	੨੧੨
੯੮੮	ਕਛੁ ਕਹਿਤ ਬਨਤਿ ਨ ਸਮਰ ਉ ਪਮਾ	”	੧੦੨੧	ਤੁਪਕ ਦਾਗ ਬਰਖਸ ਗੋਲਾ	

ਨੰ:	ਪੁਸ਼	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਪੁਸ਼	ਸਫਾ
੧੦੨੨	ਮਿਸਲ ਢਾਲ ਸਫ ਸਾਜ ਪਾਤਰ.		੧੦੫੬	ਹਜਰਤ ਮੰਗਲੀ ਨਾਮਲੀ	
੧੦੨੩	ਕਾਟ ਕਾਟ ਢਏ ਢੁਗੁ ਦਿਸ		੧੦੫੫	ਅਸਰ-ਫਤ ਜ਼ਿੰ-ਸੈਨ-ਤ੍ਰਿ	
੧੦੨੪	ਯਕਬਾਰ ਆਇ ਪਰੇ ਸਭੀ		੧੦੫੬	ਨਿਸ ਵਯੰ ਢਾਨਕ ਪੁੰਜ ਆਇ	
੧੦੨੫	ਪੁਲੀ ਕਰਨ ਭਟ ਈਰਘਾਡ	੨੧੩	੧੦੫੭	ਭਿੰਨੇ ਕੁਸਤੀ-ਢਾਕ ਬਗੁ-ਕਿੰਗ	
੧੦੨੬	ਕੀ ਕ੍ਰਿ ਸੂਲ ਚਲਾਇ ਈਨੇ		੧੦੫੮	ਗੁਝ-ਗੁਝ-ਜਝਾੜ ਸਾਫੰਤ	
੧੦੨੭	ਰਕਤ ਲੰਚਨ ਈਰਘਾਡ		੧੦੫੯	ਮੁੰਝਗੇ ਰਣ-ਹਿਰ-ਭਾਵਤ	
੧੦੨੮	ਨਾਯ ਪਾਸ ਮਹੇਸ ਲੈ		੧੦੬੦	ਬੁੰਝ ਬੁੰਝ-ਪਿਸਾਚ ਗੁਲਨ	
੧੦੨੯	ਇਤਿ ਠਠੇ ਰਨ ਹਰ ਰੰਪ ਸੰਘਰ	੨੧੪	੧੦੬੧	ਸੂਰੇ ਸੰਬੁਠ ਸੁਾਨ ਰਾਕਸ	
੧੦੩੦	ਛਿਤ ਖੰਜ ਪੰਠ ਪਾਤਾਲ ਚੂਢਜੇ		੧੦੬੨	ਘਪਾਲ-ਤਾਲ-ਬਨਾਇ-ਝਤਰ	
੧੦੩੧	ਕਹੀ ਬ੍ਰਿਥਾ ਗੁਨਾਇ ਪ੍ਰਭੁ ਪਹਿ		੧੦੬੩	ਊਂਛਰ-ਕੁਦਤ ਸਿੰਧੂ-ਪੋਰਤ	੨੨੩
੧੦੩੨	ਕ੍ਰਿ ਨ੍ਰਿਪਤਿ ਮਾਨੈ ਚਮੁ ਈਨਜੇ		੧੦੬੪	ਪੁੰਤ ਕੂਤ ਮਸਾਨ ਗੁਲਨ	”
੧੦੩੩	ਇਘਿਰ ਆਨਨ ਸੰਠਿ ਜਗਮਗ		੧੦੬੫	ਬਹੁ-ਸੈਨ-ਹਰ-ਦੀਨਿ ਨਿਸਚਰ	੨੨੪
੧੦੩੪	ਨਖਜਤੁ ਬਾਰਹ ਰਾਸਿ ਇਨਪਤਿ	੨੧੫	੧੦੬੬	ਨ੍ਰਿਪ-ਗੁਝਗੇ ਛਿਤ-ਪਰੇ-ਮੁਰਛਿਤ	
੧੦੩੫	ਕੰਜ ਤਨੁ ਮਿਯ ਨਨਾਨ ਰਾਜਤਿ		੧੦੬੭	ਕਸ-ਕੀਨੁ-ਹਾ ਬਿਥਿ-ਈਨ-	
੧੦੩੬	ਲਾਲ ਮੁਕਤਾ ਵਾਰ-ਭਾਰਤਿ-			ਦਾਰੁਨ	
	ਸੁਰਬਪੁਨ		੧੦੬੮	ਪ੍ਰਭੂ-ਕਰੀ ਕਰੁਨਾ ਤ੍ਰਿਯਨ-ਪਹਿ	
੧੦੩੭	ਤਨ ਕਨਕ ਮੇਰੁ ਸਮੇਰ ਉਤ੍ਰੇ	”	੧੦੬੯	ਦਈ-ਆਯਸ ਵਰੁਨ ਜਮ-ਕਠ	੨੨੫
੧੦੩੮	ਬਸਿਤ ਤਾਲ ਤੰਬੁਰ ਤੁਰਹੀ	੨੧੬	੧੦੭੦	ਟਰੇ ਨਾਹਿਨ ਕੈਸਿੰਦ੍ਰੇ	
੧੦੩੯	ਟੰਕੋਰ-ਧਨੁਖ ਕੁੰਕਾਰ-ਭੋਰਿਨ		੧੦੭੧	ਫਹਿਰਾਯ ਕੇਤੁ ਨਿਸਾਨ ਲੰਟਨ	
੧੦੪੦	ਲਲਕਾਰ-ਧਾਯ-ਪਰੇ-ਸੁਰਾਸੁਰ		੧੦੭੨	ਅਰੁਨ-ਨਯਨ ਬਿਸਾਲ ਲੰਚਨ	”
੧੦੪੧	ਅਸਟ-ਸੂਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ-ਸੂਰ-ਨਰ		੧੦੭੩	ਖੰਰ ਜਮ ਜਥ ਚੀਹ-ਕੰਕਰ	੨੨੬
੧੦੪੨	ਸਾਰੰਗ-ਸੂਲ ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਸਹਿਥੀ		੧੦੭੪	ਤਿਮਰ ਕਾਰੇ ਜਛ ਪੀਰੇ	
੧੦੪੩	ਪੁੰਜ ਪੁੰਜ ਬਿਵਾਨ ਅਸੁ ਗਜ		੧੦੭੫	ਨਾਯ-ਪਾਸ ਕਮੰਦ-ਪਾਸਨ	
੧੦੪੪	ਦਲ ਸੰਜ ਸੁੱਟੇ ਕੁੰਝ ਦਾੜਨ		੧੦੭੬	ਜੁੱਟਿ-ਚਮੁ-ਸੂਰ ਪੁਲਜ ਪਲਟਰੇ	
੧੦੪੫	ਅਰਰਾਜ ਧਾਜ ਪਰੇ ਚਹੁੰ ਦਿਸ		੧੦੭੭	ਸੂਰ ਸਾਯ ਗਨੇਸ ਸਸਿ ਸਿਵ	
੧੦੪੬	ਬਿਥਿਧ ਅੰਬਾਰੀ ਗਜ ਅਭੰਬਰ		੧੦੭੮	ਮਿਠੈ-ਧਰਮ-ਕੁਬੋਰ-ਭਟਬਰ	
੧੦੪੭	ਛਕੇ ਕ੍ਰਿਸਨ ਬਸਨ ਨਾਨਾ		੧੦੭੯	ਕੋਬੋਰ ਰਿਤੁ ਬਚਿਤੁ ਰੰਥ	
੧੦੪੮	ਜੁਟੇ ਸੂਰ ਜੁਝਾਰ ਸਾਫੰਤ		੧੦੮੦	ਭਿਰੇ ਸਿਮਿਟ ਸਮੁਹ-ਯ ਠੰ ਦਲ	
੧੦੪੯	ਯਕਬਾਰ ਮਾਰ ਮੱਚੀ ਕਰਾਰੀ		੧੦੮੧	ਪ੍ਰੇਤ ਕੂਤ ਮਸਾਨ-ਹਰਖਿਤ	
੧੦੫੦	ਹਵ ਪ੍ਰਮ ਭੀਮ ਭਜਾਨ ਦਾਰੁਨ	”	੧੦੮੨	ਜੁਝਿਤ-ਨਭਚਰ-ਅਨੀ-ਲੈ ਲੈ	
੧੦੫੧	ਭਜੋ ਘੰਰ ਕਰਾਲ ਆਹਵ	੨੧੯	੧੦੮੩	ਵੁਟਤ-ਬਾਨ ਤੁਫੰਗ ਸਹਿਥੀ	੨੨੯
੧੦੫੨	ਕੂਦ ਕੂਦ ਪਰੇ ਵੁਬਹੀਆ		੧੦੮੪	ਗਜਾ-ਮੇਰੁ-ਤਵਾਨ-ਭਪਸਾ	
੧੦੫੩	ਸਾਥ ਸਾਥ ਖੱਜਣੇ ਪੁਲਜ		੧੦੮੫	ਨਾਚੁਥ ਬਨੈਟੀ ਗਦਾ ਲਾਟਿਕ	”

ਕ੍ਰ. ਨੰ.	ਪੁਸਤਕ	ਸੰਖਿਆ	ਨੰ.	ਪੁਸਤਕ	ਸੰਖਿਆ
੧੦੮੬	ਮਥਾ ਸ਼ਿਖਰ ਭਰਾਠੀ ਆਪਣ	੨੩੭	੧੧੪੮	ਗੁਪਤ ਲੀਨੀ ਅਭਰ ਬਿਥਾਨੀ ਵਾਦ ਕਰ	
੧੦੮੭	ਪ੍ਰੀਤ-ਪ੍ਰੀਤ ਗਾਏ ਖੜੀ			ਕਾਂਠਿ ਚੁਕਮ ਸੁਠ ਨਾਠੁ ਏ ਦਮਾਮਨ	
੧੦੮੮	ਭੀਚ ਭੀਚ ਕਰੰਦ ਲੋਕਾਤਿ			ਦੀਨਿ ਮਾਮਲ ਸੁਠੁ ਪੁਠ	
੧੦੮੯	ਸਿਲ ਜਮਧਰ-ਬੋਧੀ			ਬੁੰ-ਬਿਥਾ-ਬਲਾਤੋ ਮੁਨਿਮ ਪਾ	
੧੦੯੦	ਰੋਲ ਰੋਲ ਕੁਠਿਧ ਦੁਸਤਰ	੨੩੪		ਪੁਠਿ	੨੩੪
੧੦੯੧	ਠਠ ਸਿਘਰ ਖਾਸ ਬਿਨ ਤਾ			ਸਮਠਿਧ ਪੁਠਦ ਸਮਾਜ-ਕੁਠਨ	
੧੦੯੨	ਸਿਲਲ ਆਪੁਨਿ ਆਪੁ ਠੋ ਲੋ			ਸੁੰਤ-ਦੁਬਦ ਕੁਪਾ-ਭ-ਭਿਠਲ	
੧੦੯੩	ਮਰੀ ਮਾਰ ਅਪਾਰ ਸੁਰ			ਨਿਸਮਨ ਸਿਰਕ ਕੋਤੁ ਤਮਸ	
੧੦੯੪	ਜੇ ਕਰੇ ਸਨਮੁਖ ਸਮਰ ਹੋ			ਸਨਸਠ-ਗਮਾ-ਲੋ-ਦੁਨ-ਚੁਕੁਨ	੨੩੫
੧੦੯੫	ਜਿਹ ਤੁਜੇ ਆਕੁਧ ਸਮਰ ਮ			ਏ-ਭਿਠ ਧੰਸਾ ਭੁੰਠ ਕੁੰਦਾਭ	
੧੦੯੬	ਭੁੰਠ ਦਾਰੁਨ ਦੀਹ ਆਕੁਠ		੧੧੨੮	ਮੁਨਿ ਰਾਜ ਆਵਤੁ ਏਮ ਸਥਪਨਿ	੨੩੪
੧੦੯੭	ਸੁਰ ਪੂਠਲ ਭੇ ਹੁਤ ਦੀਨ ਨਿਸਚਰ		੧੧੨੯	ਪਰੁਚਰੋ ਮੁਨੋਸ ਹਿਠ ਭਏ ਉਤਸਵ	
੧੦੯੮	ਹੁਟੋ ਨਿਸਚਰ ਭੇਰ ਦਲ		੧੧੩੦	ਮੁਜਾਣ ਪੂਰਠਕ ਦਿਠੋ ਸਥਹਨਿ	
੧੦੯੯	ਕੁਕਤ ਲੋਚਨ	੨੩੩	੧੧੩੧	ਸੁਰ ਕੀਨੋ ਬਿਦਨ ਸਕਲ ਕੁਟ	
੧੧੦੦	ਲਲਕਾਰ ਦੁਦਸਿ-ਬੀਰ ਬਰ		੧੧੩੨	ਭੁੰਠੋ ਨਾਠ ਸਨਾਠ ਸਭਿ ਠਿਠਿ	੨੩੫
੧੧੦੧	ਭੁਟੋ-ਬਾਨ ਬਿਸਾਲ-ਆਹਿ-ਸਮ		੧੧੩੩	ਪੁਠ ਸੇ ਦਯਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ-ਕ੍ਰਿ-ਵਲ	
੧੧੦੨	ਠੋ ਬਿਠਿਧ ਆਕੁਧ ਤਿਠ ਦਾਰੁਨ		੧੧੩੪	ਰਿਖਿ ਰਾਜ ਪੁਠੁ ਪਹਿ ਗਏ ਸਾਤੁਰ	
੧੧੦੩	ਰਿਠਿਧ ਸਯੰਦ ਮੰਗਾਇ-ਨਿਜ-ਨਿਜ		੧੧੩੫	ਬਿਠਿਧ-ਪੁੰਤੁਨਾ ਸੰਗ-ਠੋ	
੧੧੦੪	ਠੋ ਚਕੁ ਸੂਲ ਤਿਸੂਲ ਸਾਰੰਗ	੨੩੪	੧੧੩੬	ਗਹਿ ਕੁਜਾ ਲੀਨੀ ਬਿਠਾਇ	
੧੧੦੫	ਧਵਾਜ ਬਾਰਨ ਆਪੁ ਆਪੁਨ			ਰਿਖਿਠਰ	੨੩੩
੧੧੦੬	ਤਾਕ ਤਾਕ ਪ੍ਰਾਰ ਆਕੁਧ		੧੧੩੭	ਪੁਠ ਚਿਤੋ ਥਾਸਵ ਤੁਰਕ ਕੁਮ ਕਰ	
੧੧੦੭	ਕਿਨ ਮੁੰਡਾ ਕੁਠਿਧ ਹੁਟਯੋ	੨੩੫	੧੧੩੮	ਹੋਰ ਜੀ ਸੀ ਸੁਰਨ ਦਲ ਸਹਿ	
੧੧੦੮	ਨਠ ਤਾਗ ਪੁਨ ਡਿਤ ਧਾਠ ਪਾਵਤੁ				
੧੧੦੯	ਕਰਤ-ਬਰਖਾ ਕੁੰਡ-ਮੁੰਡਾਨ	੨੩੬		ਕੋਠਾ ਅਹਿਠਾਸਟ	
੧੧੧੦	ਮੰਡਯੋ ਦਾਰੁਨ ਦੀਹ ਸਿਘਰ				
੧੧੧੧	ਉਡਯੋ ਬਿਨ ਜਤਨ ਪਾਠ ਦਾਰੁਨ		੧੧੩੯	ਭਾਜਿ-ਭਟ ਤਨ-ਪਾਇ-ਘਾਠਨ	੨੩੫
੧੧੧੨	ਹਨਯੋ ਤੀਠਨ ਸੂਲ ਰਿਸ ਕਹ		੧੧੪੦	ਜੇ-ਹੁਟੋ-ਨਾਹਿਨ-ਸਥਰ-ਕੋ	
੧੧੧੩	ਠੋ ਬਾਨ ਸੁਠਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੁਰ	੨੩੭	੧੧੪੧	ਯਹਿ-ਸੁਨ-ਬਚਨ-ਅਸਚਰਜ-ਮਾਨੋ	
੧੧੧੪	ਦਈ ਆਗਯਾ ਪੇਤ ਕੂਰਨ		੧੧੪੨	ਨਿਪੁ-ਕੋਲ-ਲੀਨਕ ਸੁ-ਮੰਤਿ	
੧੧੧੫	ਲਈ ਆਗਯਾ ਮਾਨ ਸਥਹਨਿ			ਖੰਜਸ	੨੩੬
੧੧੧੬	ਕਰਤ ਗਾਨ ਸੰਗੀਤ ਨਿਰਤਿ		੧੧੪੩	ਥਠਾ ਹਾਠਿਰ ਭਏ ਸਭਿ ਕ੍ਰੀ	„
੧੧੧੭	ਨਚਰ ਕੰਠ ਮਸਾਨ ਕੂਰਨ	„	੧੧ ੪	ਸਿਠਨਾਧ-ਸਥਹਨਿ-ਅਰਠ-ਕੀਨੀ	੨੩੪
੧੧੧੮	ਬਿਠਮਾਠ ਲੀਨਯੋ ਅਸੁਰ ਰਾਜਿਨ	੨੩੮	੧੧੪੫	ਰਮਲ-ਜੋਰਿਸ ਪ੍ਰਿਠਮ-ਜੰਧਰੋ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੧੧੪੬	ਅਬ-ਕੁਸਲ-ਨਾਹਿਨ-ਕੈਸਿਹੂੰ		੧੧੭੬	ਫੁਟਗਿ ਪ੍ਰਾਨ ਅਪਾਨ ਤਨ ਬਿਨ	੨੫੬
੧੧੪੭	ਜਬ-ਲਗਾਹੋ-ਅਮ-ਤਨ-ਪ੍ਰਾਨ ਹੋ-ਪ੍ਰਭ		੧੧੭੭	ਅਸ ਸਮਰ ਕਥਹ ਨ ਭਯੋ ਆਗੂ	
੧੧੪੮	ਹੁੰਡ-ਮੁੰਡ-ਗਿਰਹ ਘਨੇ		੧੧੭੮	ਜੁਝਗੀ ਪ੍ਰਿਠਨਾ ਦੁਹੂੰ ਦਿਸ	
੧੧੪੯	ਨਿਪੁ-ਬਿਹੱਸ-ਬੋਲਯੋ ਸੰਨ ਪ੍ਰਿਤ		੧੧੭੯	ਬਹੁ-ਬੀਰ ਧੀਰ ਲਟੇ ਤਹਾ	
੧੧੫੦	ਕਰ-ਜੋਰ ਸਬਹਨਿ ਕਹਯੋ ਨਿਪੁ-ਪਹਿ		੧੧੮੦	ਬਹੁ-ਭੁਮਤ-ਗੋਲਾ-ਬਾਨ ਸਾਗਨ	
੧੧੫੧	ਨਿਪੁ ਰੀਝਗੋ-ਸੁਨਿ-ਬਾਤ-ਸੁਭਟਨ	੨੪੯	੧੧੮੧	ਨਚਤ-ਭੂਤ ਮਸਾਨ ਭੋਰਵ	
੧੧੫੨	ਪਾਇ ਆਗਾਨਾ ਸੁਮਤਿ ਨਿਪੁ ਕੀ		੧੧੮੨	ਭਰ-ਪਤੁ ਪੀਵਤ ਹਸਤ-ਖਿਰ-ਖਿਰ	
੧੧੮੩	ਸਰਦਾਰ ਸਿਪਹ-ਸਾਲਾਰ ਲਸਕਰ		੧੧੮੩	ਕਰਤ-ਪਾਨ ਸਰਾਬ ਸੁੰਟਤ	
੧੧੫੪	ਪਖਰੋਤ ਚਾਮਰ-ਛਤ੍ਰ-ਧਾਰੀ		੧੧੮੪	ਨਚਤ-ਸਰਿਤਾ ਸੁੰਨ-ਪੋਰਤ	
੧੧੫੫	ਬਿਨੂਸ ਤੋਸ ਕਾਂਤਾਲ ਰੋ-ਬਿਨ		੧੧੮੫	ਲੁਬ-ਭੀਤ ਭਈ ਤਹਾ	
੧੧੫੬	ਟਰੇ-ਧਰਤਿ-ਅਕਾਸ-ਯਦ੍ਯਾਪਿ		੧੧੮੬	ਬਹਿਤ ਕੁੰਭ ਤੁਖਾਰ-ਦੀਰਘ	
੧੧੫੭	ਬੀਸ-ਜੋਜਨ ਕਾਯ-ਦੀਰਘ		੧੧੮੭	ਬਹੁ-ਭੁਯਾ ਟਾਗ-ਬਠੈ-ਤਹਾ	
੧੧੫੮	ਨਹਿ-ਲਗਨੁ-ਪ੍ਰਿਸੁਟ-ਭਟ-ਸਮਰ-ਮੋ		੧੧੮੮	ਨਚਤ ਭੂਤ ਮਸਾਨ ਕੂਕਤ	੨੫੯
੧੧੫੯	ਲੈ ਬਿਦਾ ਨ੍ਰਿਪ-ਸੁਤ ਚਲਨੁ-ਦਲ-ਸੰਗ		੧੧੮੯	ਵਾਰ-ਪਾਰ ਨ ਕਫੁ-ਸੂਝੈ	
੧੧੬੦	ਦਦਹਨੁ-ਚਰਾਚਰ ਸਰਗ ਮਾਤ		੧੧੯੦	ਮਚਯੋ ਦਾਰੁਨ ਪੁਲਕ ਭਾਰਥ	
੧੧੬੧	ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਨਾਦ ਅਪਾਰ ਬੱਜਤਿ		੧੧੯੧	ਗਜ-ਪੋਲ ਰੇਲ-ਚਮੁ ਸਥਲ	
੧੧੬੨	ਰਹਿ ਗਯੋ ਖਰ ਪਟ ਬਿਰਾ ਜਹੇ		੧੧੯੨	ਭਯੋ ਤੁੰਮਲ ਯੁੱਧ ਦੁਹੂੰ-ਦਿਸ	੨੬੦
੧੧੬੩	ਗਹਿ-ਸਸਤ-ਨਾਨਾ ਭਾਂਤਿ ਤੀਫਨ		੧੧੯੩	ਬੀਤਗੇ-ਤਹਿ ਬਰਥ-ਦ੍ਵਾਦਸ	
੧੧੬੪	ਬਸਨ-ਪਸ ਮੰਬਰ-ਪਸੂਅਨ		੧੧੯੪	ਮੁਹਲਤਿ ਲਿਯੈ-ਦੁਹੂੰ ਪੱਖ ਕੇ	
੧੧੬੫	ਕੁੰਠਨ-ਅਜਾਇਬ ਲਾਲ ਗੋਹਰ		੧੧੯੫	ਦਲ ਸਾਜ ਮਘਵਾ-ਬੁਹਮ-ਜੁ	
੧੧੬੬	ਜਿਗਾ ਛਤ-ਜਤਾਵ ਕਲਗੀ		੧੧੯੬	ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨ ਅਨੀ ਪ੍ਰਥਲ	
੧੧੬੭	ਲੁਭਿਤ-ਅੱਛਰ ਨਿਰਖ-ਛਬਿ-ਬਪੁ		੧੧੯੭	ਸਿਰਤ ਵੂਰਤ-ਚਾਮਰ	
੧੧੬੮	ਸਾਜ-ਸੈਨ-ਸੰਬੁਧ ਪ੍ਰਿਠਨਾ	੨੫੪	੧੧੯੮	ਅੰਨਿਕ ਕੂਖਮ ਛਕੈ-ਅੰਗਨ	
੧੧੬੯	ਦੈ ਦੀਹ ਮਾਰੂ ਘੋਰ ਦੁੰਦਭਿ		੧੧੯੯	ਛਜਿਤਿ ਬਨੀ-ਮੀਸ-ਵੁਲਨ	੨੬੨
੧੧੭੦	ਦਲ ਅਸੁਰ ਦਾਰੁਨ ਦੇਖ ਦੇਵਨ		੧੨੦੦	ਕੰਜ-ਮੁਖਦਿਗ-ਕੰਜ-ਰਾਜਿਤ	
੧੧੭੧	ਧਮਕ ਜੰਜਾਯਲ ਬੰਦੁਕੈ ਕੁਗਕ		੧੨੦੧	ਚਹੂੰ-ਓਰ-ਗੁੰਜਤ-ਭੁੰਗਮ-ਮਘਕਰ	
੧੧੭੨	ਭਿੰਤ-ਲਾਇ-ਗੋਲਾ ਬਾਨ-ਬਰਖੇ		੧੨੦੨	ਜੁਰੇ-ਗੋਧੂਥ ਜੱਛ ਅਛੋਰ	
੧੧੭੩	ਜਰਤ-ਦੇ-ਦਲ ਮਹਾ ਝਲਸਤ	੨੫੫	੧੨੦੩	ਨਹਿ ਆਨ-ਬਾਜਿਤ੍ਰਿਨ-ਚਹੂੰ-ਕੁੰਭ	੨੬੩
੧੧੭੪	ਬਹਿਰ ਗੋਲਾ ਬਾਨ ਦੇ ਦਲ		੧੨੦੪	ਕੂਤ ਬਨ-ਚਰ ਨਭ-ਚਰਾ	
੧੧੭੫	ਬਹਿਰ ਬੰਸੁ ਪਹਾਰ ਉਖਤਤ		੧੨੦੫	ਦੇ ਦਲ-ਮਿਲੈ ਦਿਸ-ਬਾਮ-ਦੇਂਛਿਨ	
			੧੨੦੬	ਨਿਗਮ ਠਾਢੈ ਕਰਤੁ ਅਸਤ੍ਰਿਤ	
			੧੨੦੭	ਪ੍ਰਥਮ-ਸ੍ਰੀ-ਖੰਡ-ਪੁਪ-ਬਾਵਨ	੨੬੪

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਰਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਰਾ
੧੨੦੮	ਦਿਪਤਿ-ਮਨਿ-ਗਨ-ਛਟਾ-ਜਗਮਭ		੧੨੪੦	ਜੁੱਟਿ-ਦੁਹੁ-ਦਿਸ-ਮੇਘ-ਮਾਲਾ	
੧੨੦੯	ਫਹਰਤਿ-ਪੁਜਾ-ਧਰ-ਰੰਗ-ਅਸਤੁਨ		੧੨੪੧	ਦੋਰ-ਦੋਰ-ਪਰਜੋ ਘਨਜ-ਦਲ	
੧੨੧੦	ਦੇ-ਬੰਬ-ਦੀਹ ਦਾਮਾ ਹੋਸਾ		੧੨੪੨	ਦਸ-ਪਦਮ-ਦਾਨਵ ਹਨਜੋ-ਜੁਹ-ਕਰ	੭੪
੧੨੧੧	ਕਰਿ ਸਲਖ-ਦੇਵਨ-ਪ੍ਰਿਥਮ-ਜਾ	੨੬੫	੧੨੪੩	ਨਿਪ-ਚਿੱਤ-ਸੂਝਜੋ ਆਪਨੇ	
੧੨੧੨	ਭੁੱਮ-ਦਾਤ ਕਰਾਲ-ਆਨਨ	„	੧੨੪੪	ਕੁਮ ਲਭਨ ਆਯੋ ਸਤੁ ਸੰਕ	
੧੨੧੩	ਕ੍ਰਮ ਕ੍ਰਮ ਰਿਸਾਯ ਮੇਘਨ	੬੬	੧੨੪੫	ਸੁਰ-ਚੌਦਾ-ਚਿਹ-ਵੈ ਦੇਖਿ ਬਿਗ੍ਰਹਿ	
੧੨੧੪	ਰਜ-ਸੁੰਭ-ਬਹੁ-ਰਾਖਸ ਮਸਾਨਨ		੧੨ ੬	ਸਿਖ-ਦੇ-ਦੇ-ਮੰਤ੍ਰਿਨ-ਪਠਜੋ	੨੭
੧੨੧੫	ਖਠ ਮਿਠ ਜਲ-ਚਰ		੧੨੪੭	ਘਨ ਰੂਪ ਰਾਕਸ ਸਾਮ ਕਨਪਤਿ	
੧੨੧੬	ਗੜਾ ਬਰਫ ਤਸਾਰ-ਮਾਲਾ		੧੨੪੮	ਨਿਪ-ਕਹੀ ਮੰਤ੍ਰਿਨ-ਪ੍ਰਾਪਤਿ-ਭੁੱ	
੧੨੧੭	ਪੁਲ੍ਹ-ਕਾਰ ਆਸਾਰ-ਘਨ-ਦਲ	੨੬੭	੧੨੪੯	ਲਰਜੋ-ਤਾਤਨ-ਸੈਨ ਕਹ	
੧੨੧੮	ਦੇਵ ਜਿੰਨ ਪਿਸਾਰ ਅੱਛਰ		੧੨੫੦	ਸੁਨਿ ਬਚ ਰਏ ਚਕ੍ਰਿਤ ਸਭੀ	੨੭੬
੧੨੧੯	ਤਟ ਕਨਕ ਉਤਰੇ-ਸਕਲ-ਸੁਰ		੧੨੫੧	ਸੁਨਿ-ਬਾਤ ਜਰ-ਗਯੋ ਕ੍ਰੋਧ-ਜੋ	
੧੨੨੦	ਸੁਰ-ਪਠਾਯੁ-ਲਾਜਾਵਨਿ-ਸਾਮ		੧੨੫੨	ਕਰ-ਸਲਖ-ਨਾਠੋ	
੧੨੨੧	ਬਿਖ ਕੇਤੁ ਮਿਠਾ-ਪੁਜ	੨੬੮	੧੨੫੩	ਫੁੱਟ੍ਰੁ ਦਾਰੁਨ ਤੁਪਕ-ਨਾਠੋ	
੧੨੨੨	ਧਰਿ-ਭੋਟ-ਨਾਨਾ ਭਟਨ-ਬਰ		੧੨੫੪	ਨਭ-ਛਾਯ ਗੋਠਾ	
੧੨੨੩	ਦੈ-ਮਾਨ ਬਹੁ-ਸਨਮਾਨ ਸੁਰਪਤਿ		੧੨ ੫	ਅਸੁਰ ਮਾਰ ਕਰੀ ਪ੍ਰਬਲ	
੧੨੨੪	ਸਮਰ-ਛੇਤੁ-ਪਹੁੰਚੇ-ਸੁਰੇਸੁਰ	„	੧੨੫੬	ਇਤਿ ਹਠੇ ਬਾਸਵ ਰਾਯ ਦਲ ਜੁਤ	
੧੨੨੫	ਧਨਕ ਧਨਕ ਬਾਸਵ-ਰਾਇ ਬੋਲੇ	੨੬੯	੧੨੫੭	ਧਨੁ ਤਾਨ ਤੀਛਨ-ਬਾਨ ਨਿਸਚਰ	
੧੨੨੬	ਪੁਨ-ਪਠਜੋ-ਮੋ-ਕਹੁ ਬੁਹਮ-ਜੁਤ		੧੨੫੮	ਹਰ-ਭਏ-ਮੁਗਛਿਤ-ਖੇਤ ਗਿਰ-ਸੁਨਿ	
੧੨੨੭	ਤਿਹ-ਚਿੱਤ-ਚਿੱਤ-ਨ-ਕੀਜਯੈ		੧੨੫੯	ਬਿਕਲ-ਭੋ-ਸੁਰਰਾਜ-ਨਿਖਤ	੨੭੮
੧੨੨੮	ਬਿਤਾਇ ਕਾਲ-ਅਰਿਸਟ-ਕੋ	੨੭੦	੧੨੬੦	ਪਠਜੋ-ਬਾਸਵ-ਹਵਨ-ਕਹ	
੧੨੨੯	ਜਥ-ਲਠਕ-ਬਾਸਾਇ ਪਰਾਕ੍ਰਮ		੧੨੬੧	ਗਯੋ-ਬਾਸਵ-ਤਨਜਪ੍ਰਭੁ ਪਹਿ	
੧੨੩੦	ਸੁਨਿ-ਪਾਇ ਨਿਸਚਰ-ਨਾਹ-ਆਵਨ		੧੨੬੨	ਜੂਝਗੀ ਸੁਰ-ਚਮੁ-ਸਗਰੀ	„
੧੨੩੧	ਘਿਰਜੋ-ਸੰਘਰ-ਰੋਪ ਦੇ-ਸੁਅ	੨੭੧	੧੨੬੩	ਪ੍ਰਭੁ-ਦਿਜੋ-ਧੀਰਜ ਬਿਧਿ-ਸਕਲ	੨੭੯
੧੨੩੨	ਰਿਸ-ਘੇਰਿ-ਰੁੱਕੇ-ਪਰਸਪਰ		੧੨੬੪	ਖਲ ਅਸੁਰ ਚੁਨ ਚੁਨ ਹਨਨ ਕਰਿਹੋ	
੧੨੩੩	ਘਮਸਾਨ-ਦਾਰੁਨ-ਪੁਲ੍ਹ-ਭਾਰਥ		੧੨੬੫	ਦੈ ਸੁਧਾ ਬਾਸਵ-ਤਨੈ	
੧੨੩੪	ਸਮਰ-ਸੰਗਮ ਜੁਝਗੇ		੧੨੬੬	ਚਲਜੋ-ਮਾਥ ਨਿਵਾਯ	੨੮੦
੧੨੩੫	ਸੁਭ-ਸਮਤ-ਸੁੰਦਰ-ਬਨਜੋ-ਦਾਵਰਿ	੨੭੨	੧੨੬੭	ਪੁਨ-ਸਿਮਿਟ ਦਲ-ਲੈ ਭਰੇ ਸੁਰਠਨ	
੧੨੩੬	ਫੁਟਿਤ-ਤੋਪ ਬੰਦੂਕ ਪਿਸਟਲ		੧੨੬੮	ਬਿਨੁਸ ਤੁਸ ਅਯੁਸਤਾ	
੧੨੩੭	ਘਨ-ਗਰਜ ਰਗਜਿਤ		੧੨੬੯	ਲੈ ਸੁਲ ਸਾਰੰਗ ਸਿਲਾਮੁਖ	
੧੨੩੮	ਬਹੁ ਮਾਰ ਧਾਤ ਮਰੀ ਕਰਾਰੀ	੨੭੩	੧੨੭੦	ਦੁ-ਸੁ ਦਦਸਤੀ ਚਲੀ-ਭੈਗਨ	
੧੨੩੯	ਕ੍ਰਮ-ਕ੍ਰਮ-ਰਿਸਾਜ ਮੇਘਨ	„	੧੨੭੧	ਨਹਿ ਹੋਸ ਰਹਜੋ ਸਮਰ ਕੋ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੧੨੭੨	ਕਿਮ-ਜੀਤਿ ਹੈ-ਸੁਰ ਅਸੁਰ-ਤੇ		੧੩੦੫	ਹਥਨ ਲੀਨੈਂ ਹਾਕ ਰਨ ਮਹਿ	
੧੨੭੩	ਨਿਸ ਬੀਤਿ ਭਾਜੈ ਪ੍ਰਭਾਤਿ ਜਬਹੀ		੧੩੦੬	ਭਿਰਗੇ ਪਰਸਪਰ ਸੁਭਟ ਨਾਮੀ	
੧੨੭੪	ਇਤਿ-ਕ੍ਰੋਹ ਠਾਸਵ-ਰਾਇ ਜੁੰਟੇ		੧੩੦੭	ਅਸ-ਮੰਡਰੋ-ਭਾਰਥ ਸੂਰ ਸਜਿ	
੧੨੭੫	ਉਰ-ਹਨਰੋ-ਜਮਧਰ ਤਾਕ-ਕੋ		੧੩੦੮	ਨਹਿ ਟਰਤ ਕੋਸੇ ਸਮਰ ਤੇ	
੧੨੭੬	ਭਾਜੈ ਚਕ੍ਰਿਤਮਾਨ ਬਾਸਵ		੧੩੦੯	ਲੈ ਗਏ ਧਰ ਕੋਵਾਨ ਸੁਭਟਨ	
੧੨੭੭	ਲੋ-ਸਾਠਿ ਤੀਛਨਿ-ਹਨਰੋ ਅਰਜਾ		੧੩੧੦	ਫਟਿਯ ਮੂਰਛ ਚੇਤ ਭੇ	
੧੨੭੮	ਭਿਰਜੋ ਰਿਸਕਰ-ਬਰੂਨ-ਕੁਪਿ	੨੨੩	੧੩੧੧	ਦਲ ਸਾਜ ਨਿਜ ਨਿਜ ਸਮਰ	
੧੨੭੯	ਦਪਟ ਨਿਸਚਰ ਬਹੁਰ-ਧਾਜੋ			ਸਨਮੁਖ	੨੯੧
੧੨੮੦	ਨਹਿ-ਹਟਯੋ-ਤਦਜਪਿ		੧੩੧੨	ਨਿਸਰ ਦੇ ਦਲ ਬੀਰ ਆਏ	
੧੨੮੧	ਚੇਤ ਭੋ ਜਾਮੂਸ ਧਾਯੋ		੧੩੧੩	ਮਧੁਪਾਲ ਅੰਜਨ-ਰਿਖਿ-ਕਮਲ ਰਤਿ	
੧੨੮੨	ਚੇਤ ਭੋ ਤਨ ਚਿਤ੍ਰਰਥ	੨੨੪	੧੩੧੪	ਕੋਜ ਪਾਲ ਮਠੋਕ ਜੋਨਿ	
੧੨੮੩	ਕੁਮਕ ਬਾਸਵ ਆਯ ਭਟ ਬਰ		੧੩੧੫	ਹਵਿਖ ਦਲਪਤਿ ਕਰਿ ਪਠੋ	
੧੨੮੪	ਸਮੁਹਾਯ ਯਮ ਜੁੰਟਯੋ ਪਰਸਪਰ		੧੩੧੬	ਚਿਜੋ ਬਿਕ੍ਰਮ ਸਾਕ ਬੰਧੀ	
੧੨੮੫	ਭਟ ਲਭੋ ਬਿਨ ਤਨ ਖਾਯ ਹਠ ਕਰ		੧੩੧੭	ਅਥ ਮੁਨੋ ਨਿਸਚਰ ਨਾਮ ਸੰਜਨ	
੧੨੮੬	ਭੱਟ ਭਏ ਹਾਯਲ ਸੁਮਿਤ ਬਹੁ	੨੨੫	੧੩੧੮	ਅਲਸੂਨ ਰਸੁਲ ਕਾਕੂਨ ਸਰਤਾ	
੧੨੮੭	ਕੀਨ ਵਾਦਾ ਸੁਰ ਅਸੁਰ		੧੩੧੯	ਫਰਹੂਨ ਸਾਧ ਸਾਹਾਨ ਦਰਾਯ-ਬਿਨ	੨੯੩
੧੨੮੮	ਬੀਤਗੀ ਜਬ ਰੋਨ ਸਯਗੀ		੧੩੨੦	ਅਨਕੂਸ ਮੰਤ੍ਰੀ ਦੁਤਿਯ ਸੁਤ	
੧੨੮੯	ਪਠਾਯੋ ਦੈਤ ਬਸੀਠ ਕੈ		੧੩੨੧	ਬਾਕੋ-ਰਜੀਲੋ-ਭਟ ਹਠੀਲੋ	
੧੨੯੦	ਮੰਨਰੋ-ਸੁਰਪਤਿ ਹੁੰਭ ਨਿਸਚਰ	੨੨੬	੧੩੨੨	ਚੰਗ ਫੁਰਹੀ ਟਬਲ	
੧੨੯੧	ਲਲਕਾਰ ਕਾਰਤਕੇਯ ਧਾਯੋ		੧੩੨੩	ਸੰਬੂਹ ਬਾਦਿਤ ਰਨ ਅਖਾਰਨ	
੧੨੯੨	ਸਮੁਹਾਯ-ਅਰਜਾ ਜੁਟਯੋ ਗਨਪਤਿ		੧੩੨੪	ਬਿਦਿਤ ਜੋ ਬੁਤਮਾਨ ਨਾਦਨ	
੧੨੯੩	ਪੁਚਾਰ ਬੁਹਮਾ ਬੂਸ ਧਾਯੋ	੨੨੭	੧੩੨੫	ਸੁਖਰ ਬਜੇਤਿਨੁ ਬਰੋਗਨ	
੧੨੯੪	ਹਕਾਰ ਰੂਦ੍ਰ ਲੰਗੂਸ ਕੁਪਯੋ		੧੩੨੬	ਚੰਪਕ ਰੁ ਸਾਲੂ ਕਮਲ	
੧੨੯੫	ਬਿਨੁਸ ਧਾਯੋ ਕੋਪ ਕੈ		੧੩੨੭	ਬਜਯੋ ਪ੍ਰਲਯ ਘੋਰ ਮਾਰੂ	
੧੨੯੬	ਕੋਬੋਰ ਧਾਯੋ ਕੋਪ ਕੈ		੧੩੨੮	ਗੁਲ ਰੁਖ ਪਗੀਨੁ ਗੁਲਬਦਨ	
੧੨੯੭	ਕੁਪਯੋ ਕਾਲ ਕਰਾਲ ਧਾਯੋ		੧੩੨੯	ਮਹਬੂਬ ਸਾਧ ਸੁਾਰ ਜੋਲਾ	
੧੨੯੮	ਹਰਯੋ ਜਮ ਰਿਸ ਠਾਨ ਰੋਬਿਨ	੨੨੮	੧੩੩੦	ਰੁਖਸਾਰ ਤਾਬਾ ਗੁਲ ਚਿਹਰੇ	
੧੨੯੯	ਲਲਕਾਰ ਲੀਨੈਂ ਚਿਤ੍ਰਰਥ		੧੩੩੧	ਮੁਬਾਰਿਜਿ ਖੁਆਤ ਜੋਗ-ਖੁਹਾ	
੧੩੦੦	ਹਾਕ ਲੀਨਯੁ ਸੁਮਾਤਿ ਨਿਪਬਰ		੧੩੩੨	ਅਲਸੂਨ ਰਸਲ ਕਾਕੂਨ ਸਰਤਾ	
੧੩੦੧	ਰਿਸਰੋ ਚੰਦ੍ਰ ਸਿਖਰ ਨਿਪਤਿ	”	੧੩੩੩	ਕੋਬਰ ਕਮਾ ਦੇਸੂ ਗਿਰਫਤੋਦ	
੧੩੦੨	ਗਜ-ਪਲ ਕੁਪਯੋ ਬਸੂਮਨ	੨੨੯	੧੩੩੪	ਪਿਸਤਾਨ ਜੋਜਨ ਸੀਰ ਬਾਰਾ	
੧੩੦੩	ਬਾਜਿ ਰਾਜ ਧਵਾਯ ਦਿਨਮਨਿ		੧੩੩੫	ਈ ਸੂ ਆ ਸੂਏ ਆਮਦ	
੧੩੦੪	ਰਸਾਲ ਬਾਸਵ ਰਣਜ ਧਾਯੋ		੧੩੩੬	ਚਿਤ੍ਰ ਸਾਗਰ	
			੧੩੩੭	ਚੂ ਚਸਮਹਜਾਰੀ ਖੁਨ ਸੁਦ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਪੰਨਾ
੧੩੩੮	ਤਾਬੂਤ ਅੰਦਰ ਦਖਲ ਕਰ	੩੦੦	੧੩੭੦	ਖੀਚ-ਖੀਚ-ਤੇਗਨ ਭਟ-ਦੂਕੇ	
੧੩੩੯	ਦਵਾ ਅਸਪ ਮੈਦਾਨ ਆਮਦ		੧੩੭੧	ਧਨੜ-ਧਨੜ- ਭਾਖੇ	
੧੩੪੦	ਸੁਸ੍ਰਿਤ-ਸਾਗਰ ਨਿਸਰ ਦਲ	”	੧੩੭੨	ਸਮਰ-ਸੁਯੰਬਰ-ਬਰੈ’-ਭੂਪਨਿ	੩੦੯
੧੩੪੧	ਕਰਤ-ਬਰਖਾ ਸਸਤ੍ਰ ਪੁੰਜਨ	੩੦੧	੧੩੭੩	ਕਿਲਕਟਿ-ਦੇਤ-ਬਿਤਾਲ ਪਿਪਾਚਾ	
੧੩੪੨	ਭੁਇ-ਗਿਰੇ-ਮੁਰਛਿਤ-ਹੋਇ ਰਨ		੧੩੭੪	ਕੰਕ-ਬੰਕ-ਖੰਕਾਲ-ਭੜੰਗੀ	
੧੩੪੩	ਬਲਿਆਸ ਮਨਸੁਖੇ ਅਲੀਜਰ		੧੩੭੫	ਭੀਖਮ ਮਚਯੁ ਦਾਰੁਨ ਸੰਗੁ	
੧੩੪੪	ਚਾਰ-ਜਾਮਹ-ਭਾਯੋ ਕੁਲਤੀ	੩੦	੧੩੭੬	ਕਟ-ਕਟ-ਗਏ-ਅੰਗ ਭਟ-ਸਾਰੋ	
੧੩੪੫	ਤਾਬੂਤ-ਧਰ-ਬੰਦਾਨ ਪਠਨੋ		੧੩੭੭	ਪੈਦਲ-ਭੁਏ-ਸੁਭਟ	
੧੩੪੬	ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਨੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਮੇਲ ਮਖ		੧੩੭੮	ਕਮਰ-ਬੰਦ-ਦਵਾਲ	
੧੩੪੭	ਚਲੀ-ਚੜ੍ਹ ਰੰਗਨ-ਚਮੁ		੧੩੭੯	ਜੀਵਤ-ਬਚੇ ਸੁਮਿਤ ਵਹ ਯਏ	
੧੩੪੮	ਸੰਗ-ਦਿਯ ਪੈਤਾਲੀ-ਪਦਮ		੧੮੮੦	ਮਚਨੋ ਘੋਰ-ਆਹਦ-ਸੰਗੁਆ	੩੧੦
੧੩੪੯	ਜੇ ਪੁਗਟ-ਨਾਹਿਨ-ਜਗਤ ਮਹਿ	੩੮	੧੩੮੧	ਕਹਨੋ-ਦੂਤ ਬਾਸਵ ਪਹਿ-ਜਾਈ	
੧੩੫੦	ਬਜਯੋ ਘੋਰ ਨਿਸਾਨ ਮਾਰੂ		੧੩੮੨	ਪਠਨੋ-ਦੂਤ ਲੈ-ਆਵਹੁ-ਬੇਗੀ	
੧੩੫੧	ਕਟਿ-ਕਸ-ਨਿਖੰਗ ਕੁਛੇਡ		੧੩੮੩	ਅਸ-ਨਿਡਰ-ਅਪਡਰ ਗਨ-ਸਾਰ	
੧੩੫੨	ਬਜਤਿ ਤਾਲ ਮਿਦੰਗ ਦੁੰਦਭਿ		੧੩੮੪	ਠਾਇ ਕਰ-ਜੋਰਿ ਸਭੀ ਅੰਢਰਾ	
੧੩੫੩	ਮਿਲੇ ਬਾਸਵ ਭੇਟ ਲੈ	੩੦੪	੧੩੮੫	ਕੀਨੁ-ਬਹੁ-ਰੇਖ-ਬਾਸਵ	੩੧੧
੧੩੫੪	ਦੰਤ ਕੋਪ-ਧਾਯ ਦਗਯਥਨ		੧੩੮੬	ਕੁਬੰਰ ਸਨਕਾਦਿ ਆਦਿ	੩੧੨
੧੩੫੫	ਹੰਸ ਗ੍ਰੀਵ ਸੁਲੋਚਨਾ		੧੩੮੭	ਜੁਟੇ ਲੈ ਦਲ ਸੁਰੇਸ	
੧੩੫੬	ਫੁਟਯੁ-ਦਸੂ-ਯਕਸਰ		੧੩੮੮	ਜੁਟੀ-ਦੇਉ-ਸੈਨ	
੧੩੫੭	ਖੁਤ-ਜਾਤ-ਗੋਲਨ-ਬਾਨ-ਬਗਤੁ	੩੦੫	੧੩੮੯	ਫੈਲੜਾ ਜੁਲ: ਪ੍ਰਚੰਡ	੩੧੩
੧੩੫੮	ਪਾਰ-ਚੁੰ-ਹੈਂ-ਸਸਤ੍ਰ-ਪੁੰਜਨ		੧੩੯੦	ਰਿਸ ਬਾਹਤ	
੧੩੫੯	ਬਹੁ ਸੁਮ੍ਰਿਤ-ਭੇ ਭਟ-ਲੜ ਅਯਥਨ		੧੩੯੧	ਸਿਮਿਟ ਸਿਮਿਟ ਭਿਰਭਿਰ	੩੧੪
੧੩੬੦	ਕਰਤ ਭੇ ਮਾਰ	੩੦੬	੧੩੯੨	ਚੀਰ ਚੀਰ ਪ੍ਰਿਤਨਾ	
੧੩੬੧	ਉਸਾਸ-ਲੈ-ਗਹਿਤ ਕਰ		੧੩੯੩	ਧਾਯੋ ਉਤ ਦੇਤ ਧਾਨੁ	੩੧੫
੧੩੬੨	ਤਰਫਤ ਭਟਿੰਦ	੩੦੭	੧੩੯੪	ਸੂਝਤਿ ਨਹਿ ਦਿਸਾ ਦ੍ਰਿਗ	
੧੩੬੩	ਅੰਜੁਸ ਫਰਹੁਸ ਲੈ ਤੁਪਕ ਚੜਤੀ ਕਰੀ		੧੩੯੫	ਤੁਹਕਤ ਮਸਾਨ ਪ੍ਰੇਤ ਡ ਕਠਿ	੩੧੬
੧੩੬੪	ਹਠੋ ਭਟ ਚਿਤੁ ਗ੍ਰੀਵ		੧੩੯੬	ਕਰਤ ਚਿਕਾਰ ਠਾਨ ਪ੍ਰੇਤ	
੧੩੬੫	ਗਹਿ ਤੁਪਕ ਪਿਸਟਲ		੧੩੯੭	ਪੇਲ ਗਜ ਮਤ ਹਯ	੩੧੭
੧੩੬੬	ਬਾਹਤ ਭਏ ਪਸਪਰ ਸਸਤ੍ਰਨ		੧੩੯੮	ਮਾਰੂ ਬੰਬ ਬਾਜੇ	
੧੩੬੭	ਏਕ-ਏਕ ਭਟ ਜੁਟੇ-ਪਰਸਪਰ		੧੩੯੯	ਗੱਲਾ ਬਾਨ ਬਰਖੇ ਰਨੋ ਸੂਰ ਪਰਖੋ	੩੧੮
੧੩੬੮	ਗੀਭ ਗੰਭ ਭਟ ਜੁਟੇ ਅਯੋਧਨ		੧੪੦੦	ਧਮਾਧਮ ਸੇਲਾ ਸਹਿਬੀ ਬਾਨ ਬਾਹੈ	
੧੩੬੯	ਹਾਕ ਹਾਕ ਬਾਹਤ-ਬਰਯਾਰਾ	”	੧੪੦੧	ਸੰਸਾਗੜਦੀ ਸੂਰ ਸੰਗੁਮ ਹੰਧੇ	
			੧੪੦੨	ਭਾਗੜਦੀ ਡਫ ਡਫ ਡੰਕ ਬਾਜੇ ਰਨ	੩੧੯

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ	ਨੰ:	ਪਦ	ਸਫ਼ਾ
੧੪੦੩	ਖਾਗੜਦੀ' ਖਿੰਗ ਖੁਨਸਾਯ ਹਾਏ		੧੪੩੫	ਉਮਡੜੋਂ-ਦਲ-ਬਾਦਲ	
੧੪੦੪	ਆਗੜਦੇ ਆਏ ਸੰਕਲਪ ਕਰਕੇ		੧੪੩੬	ਸੰਘਮਾਲ-ਦਲ ਕੰਪ	
੧੪੦੫	ਜੁਟੇ-ਜੰਗਾਹ ਦਲ-ਦੇਵ-ਅਰੁ-ਦੇ-ਤ-ਮਿਲ ,,		੧੪੩੭	ਸਿਵਗਨ ਗਿਸ ਜੁੱਟੇ	
੧੪੦੬	ਟੂਟਿ-ਸੰਨਾਹ ਤਨਤੁਨ ਬਖਤਰ ੩੨੦		੧੪੩੮	ਆਤਸ-ਪੁਲਯ-ਕੀ	
੧੪੦੭	ਕਾਹੂੰ ਥਾਜਿ ਗਿਰੇ		੧੪੩੯	ਆਤਸ-ਬਾਰਾਨ	
੧੪੦੮	ਚੀਕ ਚਾਵੰਡ ਚਿਕਾਰ ਫੁੰਕਾਰਹੀ'		੧੪੪੦	ਮੁਨਜਨੀਕ ਬਰਵ-ਭੇਗ	
੧੪੦੯	ਕਰਤ ਭਟ ਭੇਰ ਸੂਰ ਅਸੁਰ ਚੇਗਾਨ		੧੪੪੧	ਕਿਆਮਤ ਤਾਰੀਕੀ ਬਰਫ	
	ਚੜ		੧੪੪੨	ਤੀਨ-ਮਾਹ, ਤੀਨ-ਚੰਜ	
੧੪੧੦	ਬਜਤ-ਮਿੰਦੰਗ ਰਬਾਬ ਬੀਨਾ ੩੨੧		੧੪੪੩	ਕਟੀ ਬਾਰ ਜੇਰ ਜ਼ਬਰ	
੧੪੧੧	ਜੁੱਟੇ ਬਰਤਾਰ ਜੁਝਾਰ ਅਸਵਾਰ-ਬਲੀ		੧੪੪੪	ਕਹਿਤਿ-ਸਭਿ-ਜੰਨ	
੧੪੧੨	ਉਮਡ-ਦਲ-ਅਸਰ-ਪ੍ਰਚੰਡ		੧੪੪੫	ਦੇਵਨ-ਕੀ-ਦੇਖ-ਦਸਾ	
੧੪੧੩	ਖੱਲ-ਸਮਜੋਰ ਰਨਧੀਰ ਢੁਕੇ ਸਮਰ ੩੨੨		੧੪੪੬	ਫੁਟ-ਗਾਈ-ਤਾਲੀ	
੧੪੧੪	ਪੈਠੋ-ਸਭਿ-ਕਹ-ਚੀਰ		੧੪੪੭	ਯਾਂ ਤੇ ਕੁਮ ਜਾਹ	
੧੪੧੫	ਹਾਕ ਹਾਕ ਭਟ ਭਿਰੇ ੩੨੩		੧੪੪੮	ਦੈ ਦੈ ਸਭਿ ਠੋਰ	
੧੪੧੬	ਜੋਰ-ਜੋਰ ਦਲ ਭਿਰੇ		੧੪੪੯	ਮਾਨ ਬਚਨ ਰਾਜ-ਰਿਪਿ	
੧੪੧੭	ਕੂਦ-ਕੂਦ ਭਟ-ਜੁਟੇ-ਸਮੁਹਿ		੧੬੫੦	ਉਤੈ ਸਭਿ ਕਥਾ ਕਹੀ	
੧੪੧੮	ਨਿਸ-ਦਿਨ ਬੀਜਯੁ-ਲਭਤ		੧੪੫੧	ਜੁਟੇ ਦੇ ਦਲ ਜੰਗਾਤ	
੧੪੧੯	ਲੈ ਲੈ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ੩੨੪		੧੪੫੨	ਪਾਵਟ ਭਟ ਦਸੋ ਦਿਸਾ	
੧੪੨੦	ਧਾਏ-ਭੂਤ ਪਿਸਾਚ		੧੪੫੩	ਕਾਟ ਬਾਦ ਹਾਲ ਚੂਲ	
੧੪੨੧	ਪਾਯਕ-ਬਜੁਨ-ਕੋਬੋਰ		੧੪੫੪	ਆਜਿਜ ਹੋ ਨਿਸਰ ਆਈ	
੧੪੨੨	ਪਹਿਲਵਾਨ-ਰਨਧੀਰ ਕਾਛ-ਕੱਛੇ		੧੪੫੫	ਸਭਹਿ ਭਟ ਦੇਵ ਦਨੁਜ	
੧੪੨੩	ਦੋਰ-ਦੋਰ-ਭਟ-ਔਰ		੧੪੫੬	ਜੁਟੇ ਦਲੋਰਾਂ ਸੁਰ ਅਸੁਰ	
੧੪੨੪	ਜੇ-ਜੇ ਮਨ-ਮਹਿ-ਕੰਪ		੧੪੫੭	ਜਿੰਨੇ ਪਰੀ ਬਰੰਗ	
੧੪੨੫	ਰੁਕੇ-ਸੂਭਟ-ਹਠ ਠਾਨ ੩੨੬		੧੪੫੮	ਮਹੁਪਾਲ ਅੰਜਨ ਕਮਲ-ਰਿਪਿ	
੧੪੨੬	ਝੱਲ ਘਾਯ-ਤਨ-ਬੀਰ		੧੫੫੯	ਚਿਤ੍ਰ ਸਾਗਰ ਕਮਲ ਕੰਠ	
੧੪੨੭	ਧਾਯਸੁ ਪਾਖਰੀਏ ਭਟ-ਤਰਵਰੀਏ		੧੪੬੦	ਹਵਨ ਮਹੁਪਾ ਸਿੰਘ ਪੁਸ	
੧੪੨੮	ਫੁਟਯੁ ਫੁਹੁ ਦਿਸ ਬਾਨ		੧੪੬੧	ਉਤ ਨਿਸਰ ਆਏ ਕੋਜ ਤੇ	
੧੪੨੯	ਬਾਨਨ-ਦਿਸ ਛਾਏ		੧੪੬੨	ਰਸਰ ਸਰਤਾਂ ਇੰਤਰਸ	
੧੬੩੦	ਹਨਤੁ-ਕੁਰੇ-ਅਸਵਾਰ		੧੪੬੩	ਇੰਦ੍ਰਮਰਕ ਤੱਛਕ ਆਯੁਸੋ	
੧੪੩੧	ਦੰਊ-ਦਲ-ਕੁੱਟੇ		੧੪੬੪	ਫਰਹਾਮ ਜੋਲੀ-ਅਸਪ-ਕਰਾ	
੧੪੩੨	ਰੁਪ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ੩੨੮		੧੪੬੫	ਹਾਕ ਹਾਕ ਦਿਲਾਵਰਾਂ ੩੩੬	
੧੪੩੩	ਜੁੱਟੇ ਦਲ-ਦੰਊ		੧੪੬੬	ਪ੍ਰਬਤ ਸਰ ਜ਼ਰ ਬਰਕ ਗਿਰਦਗਾਂ	
੧੪੩੪	ਭਪਸ-ਬੋਗ-ਸਰ-ਪੁਲਯ ॥		੧੪੬੭	ਬਾਜੀਤੁ ਬਾਜੀਤੀ ਗਿਰੇ ॥	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਥਾ	ਨੰ.	ਪਦ	ਸਥਾ
੧੪੬੯	ਜੁੱਟੇ ਦਿਲੀਵਰ ਦੇ ਤਰਥ	"	੧੫੭੭	ਗੰਮਤੀਓ ਭਾਰਤ ਖੂਨੇ	"
੧੪੬੯	ਨੂੰ ਉੱਡਾ ਸਥ ਭਾਰਦੇਨ ਮਹਿ	੩੩੭	੧੫੭੮	ਹੂਰਾ ਕੂ ਦੀਵ ਹਾਲਤ	੩੫੫
੧੪੭੦	ਘਰ ਖਾਥ ਹਮਲਾ ਹੋਤ ਹੈ	"	੧੫੭੯	ਖੁਦੇਓ ਆਸ ਹਮਰ ਹ'	"
੧੪੭੧	ਗਮ ਉਸੇ ਅਸਪਾ ਅਮਤ੍ਰੇ	"	੧੫੮੦	ਦ ਚਮਤ ਪਾਇ ਬਸਤਰ	੩੫੬
੧੪੭੨	ਥਰੀ ਹੂਰ ਚਹਿਮਤੁ ਚੇ	"	੧੫੮੧	ਹਮਰ ਹੂਰੂਥ ਖਾੜੀ	"
੧੪੭੩	ਦੇ ਸੂ ਸਰਦਾਰਾ ਅਮਦੈਦ	੩੩੯	੧੫੮੨	ਭਖਥ ਅਤਾਖ ਖਾਮਿਲ	੩੫੭
੧੪੭੪	ਅਸਪਾ ਜੈਲਾਨ ਦੀਨੇ	"	੧੫੮੩	ਫਿਰਮਤਾਦ ਖਮਫ ਖਾਸਵ	"
੧੪੭੫	ਰੁਖ ਸਰ ਜਹਾਨ ਤਾਥਾ	"	੧੫੮੪	ਇਤਿ ਕੀ ਅਹਿਵਾਲ ਤਾਪੀ	"
੧੪੭੬	ਆਪੁ ਗਿਠਾਲ ਅਜਨ	੩੫੧	੧੫੮੫	ਕਰੁਏਦ ਹਮਰ ਮਿਨਤ	"
੧੪੭੭	ਬੇਵਾਨ ਸੁਭ ਸੁਠੇਗੀ	੩੫੩	੧੫੮੬	ਗਨਪਤਿ ਕੁਠੇਰ ਸਾਮ	੫੯
੧੪੭੮	ਕਾਕਮ ਹਰੀਰ ਦੇਥਾ	"	੧੫੮੭	ਸਮਠਿ ਗੁਠਜ ਦਮਤੇ	"
੧੪੭੯	ਦੁੰਦਭਿ ਮਿਦੇਗ ਥਾਜੈ	੩੫੩	੧੫੮੮	ਹੇ ਸੁਢਿ ਤੀਰ ਥਾਰਾ	੩੬੭
੧੪੮੦	ਜੁਝੇ ਜਵਾਨ ਬਿਸਤ੍ਰੇ	"	੧੫੮੯	ਬਦਲੇ ਗਿਫਤ ਥਾ ਹਾ	"
੧੪੮੧	ਭਦੇ ਕੂ-ਬ-ਕੂ ਸਿਪਾਹਾ	੩੫੪	੧੫੯੦	ਾਨਵ ਬਿਸਾਯ ਜੁੱਟੇ	੩੬੧
੧੪੮੨	ਦਸ ਦਿਸ ਅਸੁਰ ਘਿਰਾਯ	"	੧੫੯੧	ਦਲੇਰਾ ਸੈਫਲਿ ਆਯ	"
੧੪੮੩	ਲੰਗੂਸ ਥੁਸ ਜੁੱਟੇ	੩੫੫	੧੫੯੨	ਦੇ ਸੂ ਚਲੀ ਭਲਵਾਰੀ	੩੬੨
੧੪੮੪	ਰੋਬਿਨ ਹਨੂ ਹਕਾਰੇ	"	੧੫੯੩	ਪੰਜਰ ਕਟਾਰਿ ਬਾਹੁਤ	"
੧੪੮੫	ਚਿੱਛਰ ਕੰਤਾਲ ਚੂਕੜੇ	੩੫੬	੧੫੯੪	ਖੁਦ ਰਹੈ ਫੈਜ ਮਾਹੀ	੩੬੩
੧੪੮੬	ਜਾਮੂਸ ਦਰਾਯਤਨ ਭਟ	"	੧੫੯੫	ਚਿੱਛਰ ਜਾਮੂਸ ਰੋਬਿਨ	"
੧੪੮੭	ਭਯੇ ਮਿਨ ਤਨ ਭਟਾ ਭਾਰੀ	"	੧੫੯੬	ਦੇ ਦਲ ਦੂ ਸੁਢਿ ਠਾਢ	੩੬੪
੧੪੮੮	ਜੁਹਲੇ ਮਗੀਖ ਅਤਾਰਿਦ	"	੧੫੯੭	ਕਮਿਦ ਡਾਰ ਵੀਨਯੇ	"
੧੪੮੯	ਕਾਤੂਨ ਕਿੰਗ ਦਰਾਜ	੩੫੮	੧੫੯੮	ਯਕਥਾਰ ਹਮਲਹ ਕੀਨਾ	੩੬੫
੧੪੯੦	ਇਨਤਰਸ ਅਲਫੈਨ ਗਾਢੇ	੩੫੯	੧੫੯੯	ਨਰਾਚ ਚਿਤ੍ਰ ਮਾਲਾ	"
੧੪੯੧	ਸਰਤਾਜ-ਪਾਲ ਹੁਬਿਨ	"	੧੬੦੦	ਆਹਰਮਨਾ ਹੁਜੂਮੈ	੩੬੬
੧੪੯੨	ਰਕਤੰਡਕ ਅਯੁਸ ਪਰਸਾ	੩੫੦	੧੬੦੧	ਨਮਦਾਰ ਹਮਰ ਹਾਘਲ	"
੧੪੯੩	ਅੰਦਾਖਤ ਥਰ ਜਮੀਨੇ	੩੫੧	੧੬੦੨	ਲੀਨੁ-ਪਥਰ ਸੁਰੇਸੁੰ-ਕੇ	੩੬੭
੧੪੯੪	ਹਾਲਤ ਫਰਜੇਦ ਦੀਦੇਦ	"	੧੬੦੩	ਪੁਹਪਕ-ਬੇਵਾਨ ਐਰਾਵਤ	"
੧੪੯੫	ਯਕਥਾਰ ਹਮਲਹ ਕਰਦੇਦ	੩੫੨	੧੬੦੪	ਦੀਨੇ-ਹੈ-ਪਠਾਯ ਸਮਾਜ	੩੬੮
੧੪੯੬	ਅਲੀਜਰ ਪਿੰਗਾਢ ਜਾਹਾ	"	੧੬੦੫	ਚਾਲੇ-ਲੈ-ਸਾਥ-ਅਸੁਰ	"
੧੪੯੭	ਗੁਰਜੇ ਗਿਰਾ ਗਿਰਫਤੰਦ	੩੫੩	੧੬੦੬	ਭਾਜ ਦੂਢ ਸੁਰਪਤਿ ਕੇ	੩੬੯
੧੪੯੮	ਬਦਲੇ ਗਿਠ ਜਿਆ ਹਾ	"	੧੬੦੭	ਲੇ-ਆਯੇ ਹੈ ਖਜ ਸਭਿ	"
੧੪੯੯	ਮੁਬਾਰਿਜ ਫਲਥ ਦੇ ਸਟਿ	੩੫੪	੧੬੦੮	ਸੂਰ ਸਸਿ ਹਾਯਲ ਪਰੇ	"

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੧੫੩੨	ਭਾਖੋ ਅਬ-ਕਥਾ ਸੁਰੋਸ-ਕੇ-	
	ਖਲਾਸ ਹੀ ਕੀ	੩੭੦
੧੫੩੩	ਲੀਨਯੋ-ਚਦਾਇ ਸੀਘਰ	
੧੫੩੪	ਉਤਰਯੋ ਗਿਰ ਕਨਕ-ਖਗ-ਪਤਿ-	
	ਸੁਜਾਨ	੩੭੧
੧੫੩੫	ਬੋਲੋ ਪ੍ਰਥੁ-ਥਾਸਵ	
੧੫੩੬	ਨੀਕੋ ਅਬ ਬਿਉਤ ਦੇਹੀ	੩੭੨
੧੫੩੭	ਸੁਨਤ ਸ੍ਰੀਮੁਖ-ਬਚਨ	
੧੫੩੮	ਰੋਛੋ-ਰੋਛੋ ਬੋਲੋ	”
੧੫੩੯	ਬੋਲ-ਲੀਨੋ-ਦੂਤ-ਕੋ	੩੭੩
੧੫੪੦	ਦੀਨੁ ਮੁਖ ਮੋਲ ਸੁਧਾ	”
੧੫੪੧	ਦੀਨਯੁ ਧਿਰਵਾਸ ਸਭਿਨ	੩੭੪
੧੫੪੨	ਦੈ-ਕੈ ਧਰਵਾਸ ਅਸੁਾਰ-ਭਏ	
੧੫੪੩	ਰਹਿ ਕੈ ਤਿਲਸਮ	੩੭੫
੧੫੪੪	ਛੋਡਤ-ਭੇ ਸਸਤੁ-ਅਸਤੁ	
੧੫੪੫	ਖਲਾਸ ਭਯੋ ਪੁਤੁਨ	”
੧੫੪੬	ਜਾਨਤ ਹੋ ਬੀਸ-ਬਿਸੁੰ	੩੭੬
੧੫੪੭	ਯਾ-ਤੇ-ਅਬ ਕੀਜੀਐ	
੧੫੪੮	ਮਚੀ-ਮਾਰ-ਭਾਰੀ	੩੭੭
੧੫੪੯	ਯਾ-ਤੇ-ਅਬ ਲਰੋ-ਹਿਯ	
੧੫੫੦	ਯਾ-ਤੇ-ਅਬ ਲੀਜੈ-ਮਾਰ	
੧੫੫੧	ਪਠੋਯੋ-ਕੋਈ-ਦੂਤ	੩੭੮
੧੫੫੨	ਗਯੋ ਰਈਨਗੁੰ ਜਾਇ	

ਨੰ.	ਪਦ	ਸਫਾ
੧੫੫੩	ਮਿਲਯੋ-ਰਈਨਗੁੰ-ਜਾਇ	੩੭੯
੧੫੫੪	ਦੇਖਤ-ਹਉ-ਪ੍ਰਪੰਚ ਜਹਾ ਤਹਾ	
੧੫੫੫	ਲੀਨਯੋ ਵੁਭਾਇ ਬਿਸਨੁ ਬੰਦ	
੧੫੫੬	ਚੱਲਯੋ-ਰਈਨਗੁੰ	੩੮੦
੧੫੫੭	ਜਾਨਤ ਹੋ ਬਿਸਨੁ-ਸੰਗ	੩੮੧
੧੫੫੮	ਕਹੀ ਸਮਝਾਯ ਕੁਮਾਰਨ-ਸੰ	”
੧੫੫੯	ਚਲੀ ਸੈਨ ਡੋਕ-ਦੈ	੩੮੨
੧੫੬੦	ਮਚੇ-ਤਹਾ-ਦੈਤ-ਦਲ	
੧੫੬੧	ਕਟੀ-ਬਹੁ-ਸੈਨ ਦਾਨੋ	
੧੫੬੨	ਹੈਗੋ-ਜੋ-ਦੇਵ ਬੰਦਸਾਰ	੩੮੩
੧੫੬੩	ਦੇਵਨ-ਬਿਚਾਰ-ਕੀਨਜੁ	”
੧੫੬੪	ਗਯੋ ਰਾਜ ਸੂਰਪਾਤਿ	੩੮੪
੧੫੬੫	ਤਾ-ਤੇ-ਅਬ ਲੀਜਿਯੋ	
੧੫੬੬	ਕਹਿਯੋ-ਜੋ-ਦੁਰਾਯ-ਅਬ	”
੧੫੬੭	ਦੀਨੁ-ਧਿਰਵਾਸ-ਅਸੁਰ	੩੮੫
੧੫੬੮	ਪੁਛਯੋ-ਤਬ-ਭੇਦ	”
੧੫੬੯	ਭਾਵੈ ਅਬ ਮਾਰਘਾਲ	੩੮੬
੧੫੭੦	ਮਾਰੋ ਤੇ-ਮੋਰੋ	
੧੫੭੧	ਕੀਨਯੋ-ਬਿਚਾਰ-ਸਭਿ-ਦਾਨਵ	
੧੫੭੨	ਚਦਹਿ-ਸੁਮੇਰੁ ਸਭਿ-ਤੋਰਯੋ	੩੮੭
੧੫੭੩	ਪਠੋ ਦੀਨਜੁ ਲੋਕ ਲੋਕ	
੧੫੭੪	ਦੈ ਦੈ ਮੁਖਾਰਕੀ ਪਠਾਯੋ	
੧੫੭੫	ਨਵਲ ਸੁ-ਲੋਚਨਿ-ਸੁਰ	

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ ॥

ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ

ਅਧਿਆਇ ੧

*੧ ਪਾਠ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ 'ਚੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਹ ਫ਼ਕਤ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ, 'ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮੂਲਮੰਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।' ਅਸੀਂ ਇਸ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰ ਅਡਰੀ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਲਈ ਕੁਝ ਨਿਰਣਯ ਕਰਨਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ? ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਦਾ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਮੁਖ ਬਿਨਾਂ ਰਸਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਰਸਨਾ ਬਿਨਾ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਬਾਣੀ ਬਿਨਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ? ਇਹ ਸਿੱਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ 'ੴ ਸਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦਯ ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਅਤੇ ਸਬਦ ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਉਹੀ ਸਰੂਪ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਮੰਨਦੇ ਸਨ।

੧ = ਇੱਕ, ਵਾਹਿਦੀਯਤ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦਯ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਬਦ ਕਿਸ ਉਸ਼ਟੀਕੋਟ 'ਚੋਂ ਆਇਆ ਹੈ? ਉਹਨੂੰ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ੫੦੦ ਸਾਲ ਬਾਦ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਾਂ। ਪਰ 'ਉਨਾਂ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰ ਜਾਪ ਤੋਂ ਕਲਯਾਣ ਦੇ ਰਾਹੋਂ ਪੈਣ ਲਈ' ਵਿਚਾਰਨਾ ਯੋਗ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ।

ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਚੜ੍ਹਦੇ ਲਹਿੰਦੇ, ਵੇਦ ਕੁਰਾਨ, ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਥਵਾ ਆਪ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਲਿਬਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਪਰਮਵਸੀਹ ਦਾਇਰਾ ਰਿਹਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮਜ਼ਬੀਆਂ ਵਾਲਾ ਤੰਗ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। "ਈਸ਼ੁਰ ਦਾ ਕਰਮ ਹਰੇਕ ਮਨੁਖ ਅਥਵਾ ਸਾਰੀ ਪੈਦਾਵਸ ਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।" ਸੋਗੀ ਬੁਧਿ ਨੇ 'ੴ' ਤੋਂ ਇਹੋ ਅਰਥ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਸਹਿਬ 'ਓ' ਦੇ ਭਾਵਾਰਥ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਲਈ 'ੴ' ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਰਹੇ। ਬਲਕਿ, 'ੴ' ਇਸਲਾਮੀ ਦਿਮਾਗਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਲਾਉਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਹੈ। ਹੇ ਮੰਮਨੋ! 'ੴ' ਵਾਲੇ ਵੀ 'ਓ' ਵਾਲੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਰੂਰ ਤਾਂ 'ੴ' ਤੇ 'ਓ' ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈ।

'ੴ' ਨੂੰ ਹਾਵਜਾਂ, ਮੋਲਵੀਆਂ, ਕਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰੀਆਂ ਨੇ ਨਿਖੇੜਕੇ ਲੱਠ-ਮਹਿਰੂਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੁਛਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। 'ਓ' ਨੂੰ ਬੁਹਮਣਾਂ, ਸਨੜ ਸੀਆਂ, ਯੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਨਿਖੇੜਕੇ, ਸੰਤਲੋਕ, ਫੀਰ ਸਮੁੰਦਰ ਅਥਵਾ ਵੇਕੁੰਨ ਵਿੱਚ ਪੁਛਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਕਸਰ ਹੋਰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖੀ, ਉਹ 'ਸੱਚ ਖੰਡ' ਨੂੰ ਪੁਚਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਬ, 'ੴ' ਤੇ 'ਓ' ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ 'ੴ' ਤੇ 'ਓ' ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਤੀਜੀ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ ਉਪਜ ਸਕਦੀ। ਬਲਕਿ, ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸਮਾਦ ਰਸ ਦੀ ਪੈਦਾਵਸ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਸ ਰਸ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਹੈ। 'ੴ' ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਬਲਕਿ, ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਨੇੜਾ-ਮਨੁਖਾਂ ਦਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਫੂਰ ਨਾ ਕਰੇ, ਤਾਂ 'ੴ' ਤੇ 'ਓ' ਪਾਸ ਪਾਸ ਹਨ। ਏਸੇ ਨੂੰ 'ਯੇਤ੍ਰ', ਏਸੇ ਨੂੰ 'ਗਟਿਤ' ਤੇ ਏਸੇ ਨੂੰ ਹੀ 'ਜਦੂ' ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਹਿਬਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਸ਼ਯ ਵੀ ਇਹੋ ਹੀ ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

'ਓ'-ਓਅੰ, ਓਅੰਕਾਰ, ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਨਾਮ। ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ, ਵੇਦਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਤੇ ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਓਅੰ ਅਤੇ ਓਅੰਕਾਰ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਸ੍ਰੀਮੀ ਆਨੰਦਯਨ ਜੀ ਦੇ ਟੀਕੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉੱਤਮ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਇਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਥਾਵੀ ਚੋਰ ਗਰਥ ਗੰਜਨੀ ਵਿੱਚ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ, "ਓ, ਓਅੰ, ਓਅੰਕਾਰ," ਤਿੰਨੋਂ ਪੱਦ ਇੱਕ ਥਾਂ ਕਰਕੇ ਲਿਖੇ ਹਨ। (ਵੇਖੋ ਦੂਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ ਸਫਾ ੧੬ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)। 'ਓ' ਸਬਦ ਦਾ ਉੱਚਾਰਣ ਪੱਛਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਰੋਤਮ ਨੇ ਗੁਰਮਤ ਨਿਰਣਯ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਮ ਲੋਕ 'ਓ' ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਪਾਠ ਕਰਦੇ ~~ਓ~~

ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹੀ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੋਰੋਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ 'ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹੀ' 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਛੁੱਤੇ' ਤੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤੇ ਹੈ', ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੰਗੀ ਨਾਹਰਾ ਹੈ। ਜੰਗੀ ਨਾਹਰੇ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣ ਵੇਲੇ ਦੇ ਵਾਕਤ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਥ ਮਾਤਾ ਕੀ, ਜਥ ਗਣੇਸ਼, ਜਥ ਬਿਵ, ਜਥ ਰਾਮ ਆਦਿ ਸਭ ਜੰਗੀ ਨਾਹਰੇ ਹੀ ਹਨ ਯਥਾ:

ਸੰਖਨ ਮਹਿ ਭਰ ਫੁਕ ਬਜਾਵਤ, ਬਾਜ ਉਠਨੈ ਰਣਜੀਤ ਨਗਾਰਾ ॥

ਫਤੇ ਕਹਿ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਹੋਤ ਭਯੋ ਉਤਸਾਹ ਉਦਾਰਾ ॥ (ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਸੂ. ਰੁਤਿ ਖ ਅੰਸੁ ਪਦ)

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਹੋਤ ਫਤੇ ॥ ਗਰਜੇ ਧੁਨਿ ਉਚੀ ਤੇ ਅਤੇ ॥ (ਗੁ. ਪ੍ਰ. ਸੂ. ਰੁਤਿ ਖ ਅੰਸੁ ੩੦)

ਇਸ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਮਿਲਣ ਵੇਲੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪੈ ਗਿਆ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਖੜਵ ਨਿਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਕਵਿੰਦ੍ਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੂ ਕੇ ਫਤੇ ਕੇ ਬ੍ਰਿਤਾਤ ਬਿੰਦ, ਆਪਨੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਨਾਥ ਜੂ ਸੁਨਾਨੇ ਹੈ ॥

ਗਾਜ ਕੇ ਅਗਾਰੀ ਸੇਂ ਮ੍ਰਿਗਿੰਦ੍ਰ ਸੇਂ ਬੁਲਾਇ ਜੋਈ, ਰਾਖ ਹੋਂ ਸਦੇਵ ਸੇਹੈ ਪਜਾਰੋਂ ਮੋਹਿ ਭਾਯੋ ਹੈ ॥

ਮਾਨਤੋਂ ਪੁੰਦਰ ਹੂੰ ਬਰਾਬਰੋਂ ਰਸੀਲੋਂ ਬੋਲ, ਦਾਹਿਨ ਬੈਠਾਰੋਂ ਸੋ ਦੀਵਾਨ ਬੀਚ ਆਯੋ ਹੈ ॥

ਨੈਕ ਸੀ ਬੀਮਾਰ ਜਯੋਂ ਕਬੂਲਤੋਂ ਸੋ ਬਾਵੈਂ ਅੰਗ, ਪਾਤਕੀ ਪਛੋਰੋਂ ਮੂੰਹ ਮੂਦੇ ਸੋਂ ਲੁਣਾਯੋ ਹੈ ॥

ਪਾਠ ਦਾ ਅਰਥ 'ਸੋਹਣੇ ਇੱਕ (ਵਾਹਿਦ) ਗੁਰੂ (ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ) ਦੀ ਹੀ ਜਿੱਤ ਹੈ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਮਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਬਦ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਭੀ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਮੂਲ "ਵਾਹਿਦ-ਗੁਰੂ" ਹੈ। ਸੁਮਾਨ ਪੱਛਿਤ ਈਸਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਰਮਲੇ ਨੇ 'ਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰਾਰਥ' ਨਾਮ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪੁਸਤਕ ਵਿੱਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ੫੦੦ ਅਰਥ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਉਥੋਂ ਹੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਸਰਬਲੱਠ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਪ ਵਿੱਚ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਪਦ ਦੇ ਦੋ ਸਰਲ ਅਰਥ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਯਥਾ.—

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਪਦ ਅਖੁਫ਼ਰ ਚਾਰ ॥ ਚਾਰ ਜੁਗ ਕੇ ਜਾਪ ਨਿਰਧਾਰ ॥

ਕ੍ਰਿਤ, ਤ੍ਰੇਤਾ, ਦ੍ਰਾਪਰ, ਕਲਿ ਜਾਨੁ ॥ ਵਾਵਾ, ਹਾਹਾ, ਗਗਾ, ਠਾਨੁ ॥

ਰਾਰਾ ਚਤੁਰਥ, ਅਖੁਫ਼ਰ ਚਾਰ ॥ ਵਾਸਦੇਉ, ਹਰਿ, ਗੋਬਿੰਦ ਧਾਰ ॥

ਰਾਮ ਸੁਧਾਖੁਫ਼ਰ ਤਾਰਕ ਸਾਰ ॥ ਚਾਰੋਂ ਮਿਲ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਉਚਾਰ ॥੨॥ (ਸਰਬਲੱਠ ਅ. ੫)

ਦੂਜੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਸਰਬਲੱਠ ਜੀ ਵਿੱਚ ਭੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿਕਾਂ ਦੇ ਵਰਣਨ ਵਾਂਗੂੰ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਅਮ੍ਰਮਨ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕਾਂ ਨੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਦੇ ਦੋ ਦੋ ਅਰਥ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਸਰਬਲੱਠ ਵਿੱਚ ਭੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜਾ ਅਰਥ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:—

ਸਤਿਨਾਮ ਉਪਦੇਸ਼ ਦ੍ਰਿੜਾਯੋ, ਸਤ ਸੰਗਤ ਸਿਖਤਨ ਪੁਤਿ ਦੀਨਾ ॥

'ਵਾਹਿ ਵਾਹਿ' ਪ੍ਰਭੁ ਸਿਵਤਿ ਸਾਲਾਹਿਨਿ, 'ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਿਪਾਲ' ਕ੍ਰਿਪਾ ਥਹੁ ਕੀਨਾ ॥

ਸਤ ਸੰਗਤ ਪੁਤਿ ਦਾਨ ਦਿਵਾਯੋ, 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਪਦ ਬਿਮਲ ਸੁਖੀਨਾ ॥

ਸਿਖਤ ਮਰਾਲ ਨਾਮ ਪ੍ਰਭੁ ਮੁਕਤਾ, 'ਗੁਰੂ' ਦਾਤਾਰ ਦਾਨ ਹਰਿ ਦੀਨਾ ॥

(ਸਰਬਲੱਠ ਅ. ੫)

ਸੁਣੋ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਦੇ ਟੀਕੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੋ ਅਜੇ ਛਪ ਨਹੀਂ ਸਕਿਆ

ਸ੍ਰੀ ਭਵਾਨੀ ਜੀ ਸਹਾਇ ॥

ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਲੱਛਮੀ ਜੀ ਸਹਾਇ ॥

ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਲੀ ਖੀੜ ਦੀ ਨਕਲ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨੀ ਬਿਬਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਲਸਾ ਕਾਸ਼ਜ਼ ਐਮੀਤਸਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੱਲੇ ਹੀ ਮੂਲ ਵਿੱਚ 'ਸਰਬਲੱਠ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਪਦ ਨੂੰ ਵਧਾਕੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੀੜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ 'ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ' ਵਿੱਚ 'ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਪੁਰਾਣ' ਨਾਮ ਹੈ। ਏਥੇ ਕਾਰਣ ਇਸ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ 'ਸਰਬਲੱਠ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਨਾਮ ਹੋ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। 'ਸਰਬਲੱਠ' ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਕਥਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਉਪਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਠ ਗ੍ਰੰਥ, ਸਰਬਲੱਠ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਲੱਠ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਦਿਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਹਾਂ! ਖੀੜਾਂ ਬਿਆਂ ਤਤਕਰਿਆਂ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਸਿਰਲੇਖ "ਸੂਚੀ ਪਤਰੀ ਤਤਕਰਾ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਠ ਜੀ ਕੇ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਕਾ" ਹਨ।

ਸ੍ਰੀਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਚੋ' ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਾਰਕੰਡੇਯ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਦੂਰਗਾ ਸਪਤਮਤੀ ਚੋਂ ਜਿਹੜਾ ਸੂਰੂਪ ਚੈਤ੍ਰਿਕਾ ਦਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ, ਚੈਤ੍ਰਿਕਾ ਦੀ ਕਥਾ ਕੋਈ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ। ਬਲਕਿ ਇਹ ਇਕ ਫਿਲਸਫੀ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ—ਜਗਤ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਾਲੀ ਰੂਚੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਲੱਛਣ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਹਨ, ਉਹੀ ਲੱਛਣ ਚੈਤ੍ਰਿਕਾ ਦੇ ਹਨ। ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਜਗਤ ਦੀ ਪੈਦਾ, ਪਾਲਣ ਤੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਚੈਤ੍ਰਿਕਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਏਹੋ ਗੁਣ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਫਿਰ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਤੇ ਚੈਤ੍ਰਿਕਾ ਵਿੱਚ ਕੀ ਫਰਕ ਹੈ? ਜੇ ਚੈਤ੍ਰਿਕਾ ਕੋਈ ਅਭਗੀ ਹਸਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਗੁਣ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਵਰਨਣ ਨਾ ਹੁੰਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਭੀ ਇਹੋ ਕੁਝ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। 'ਭਵਾਨੀ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ' ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਅਤੇ 'ਮਾਯਾ ਲੱਛਮੀ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਪਾਲਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ' ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਪੈਦਾਯਜ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਾਲਣਾ ਨਹੀਂ, ਪਾਲਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿੱਚਦੀ ਪਰਮ ਸੰਬੰਧ ਹੈ। ਦੋਵੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਸੱਟਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਤੇ ਅੰਨਪੂਰਣਾ, ਕਿਤੇ ਵੈਸ਼ਣੂ ਦੇਵੀ, ਕਿਤੇ ਚੈਤ੍ਰਿਕਾ, ਕਿਤੇ ਕਾਮਪ੍ਰਭਾ, ਕਿਤੇ ਨੈਣਾ ਤੇ ਕਿਤੇ ਕਾਲਕਾ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਖੰਡੀਆਂ ਦੀਆਂ ਰੱਜੀਆਂ ਚੇ ਕਾਰਣ ਬਣ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅੱਭ ਖੰਡ ਸ਼ਕਲਾਂ ਹਨ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ—ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਅੰਭ ਅੰਭ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉਤਪੱਤਿ, ਪਾਲਣਾ ਤੇ ਲਯ ਹੈ।

ਮਾਰਕੰਡੇਯ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਦੂਰਗਾ ਕਥਾ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਣਾ ਬਹੁਤ ਸਹਿਲ ਹੈ, ਕਿ ਚੈਤ੍ਰਿਕਾ (ਇਸ਼੍ਰੀ) (ਮਨੁਖ ਜਾਗੀ) ਦੇ ਨਾਲ (ਮਹਿਪਾਸੁਰ) ਮਾਰਕੰਡੇ ਝੋਟੇ ਦਾ ਵੈਰ ਕਿਵੇਂ ਪੈ ਗਿਆ? ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਇਹ ਕਥਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਕ੍ਰੋਧਾ ਦੱਸਿਆ ਹੋਂਦਾ ਹੈ, ਤੇਤੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਬੌਧ ਜਹੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਭਾਵ—ਮਨੁਖ ਜਾਗੀ ਦੀ ਪੈਦਾਯਜੀ ਉੱਨਤੀ ਬਹੁਤ ਘਟ ਸੀ ਅਤੇ ਹਨੂਮਾਨ (ਬੰਦਾਰ), ਜਾਮਵੰਤ (ਰਿਕਾ), ਦੀ ਪੈਦਾਯਜ ੧੮ ਪਦਮ ਸੀ—ਇਹ ਗਾਯਾਣ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਝੋਟੇ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਦਾ ਵੈਰ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਵੈਰ ਦਾ ਕੋਈ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁਖ ਝੋਟੇ ਮਾਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗਲੀਆਂ ਤੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਬਣਾਕੇ ਕੰਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਰਿਗਮਨੁਖ ਤੇ ਝੋਟੇ ਵੈਰੀ ਕਿਵੇਂ ਹਨ?

ਸ਼ੇਰਾ ਦੇ ਸਿਕਾਰੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਜੇ ਝੋਟੇ ਦਾ ਮਾਸ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗੜ੍ਹਿ; ਬਕਰੀ, ਭੇਡ, ਹਰਨ ਆ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਸਿਕਾਰ; ਝੋਟਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਝੋਟੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਹੈ। ਸ਼ੇਰਾ ਬੇ-ਸ਼ਕ ਕੱਦਾਵਰ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਪ ਤੱਲ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਸ਼ੇਰ ਤੋਂ ਤਾਕਤਵਰ ਭੀ ਹੈ। ਪਰ ਝੋਟੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸ਼ੇਰ ਬਹੁੱ ਲੱਤਾਂ (ਚਾਰ ਵਜ੍ਹਾ) ਤੋਂ ਅੱਠ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਹਿਪਾਸੁਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ। ਇਹ 'ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਸ਼ਕਲ' ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਪਰ ਸਮਝ ਦੇ ਪਛਾੜ ਨੇ ਔਹੋ ਜਿਹਾ ਵੁਲੇਖਾ ਪਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। 'ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ' ਦੀ ਖਾ-ਇਥ੍ਹੀ (ਅਧਿਐਮਿ ਰਾਜੀ) ਨੂੰ ਰਾਜ ਦਿਵਾਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਨੇ ਹੋਰ ਵੁਲੇਖਾ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਲੱਕ ਆਲਸ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਪਏ।

ਉਸਤਤਿ ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਲੱਛਮੀ ਜੀ ਕੀ ॥
ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਿਵਾਕ੍ਯ ਪਾਰਿਸਾਹੀ ੧੦* ॥

“ਇਹ ਕੁੰਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਅਥਵਾ ਨਹੀਂ ? ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਕੱਠਾ ਨਹੀਂ ਹਲ ਕਰ ਸਕਦਾ । (ੳ) ਕਨਾਕੀ ਕਨਾਕ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਰਬਲੋਚ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਿਵਾਕ੍ਯ ਪਾ: ੧੦ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । (ਅ) ਭਾਈ ਸੁਮੇਰੂ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਸਰਬਲੋਚ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਿਵਾਕ੍ਯ ਪਾ: ੧੦ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਵੇਖੋ—ਪ੍ਰਸ ਪਦ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਸਮ ਮੰਡਲ, (ੲ) ਕੁੰਬੀ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਹਾਲੀ ਹਜੂਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । (ਸ) ਅਕਾਲੀ ਕੌਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਿਹੰਗ ਨੇ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । (ਹ) ਬਾਬਾ ਚੜ ਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕੱਟੂ (ਨਾਭਾ) ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਭੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ੍ਰੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । (ਕ) ਬੁੱਢਾ ਦਲ ‘ਪੰਜਵਾਂ ਟਪਰ’ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਚਿਤ ਸ੍ਰੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਸੁਮਾਨ ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਰੋ ਸ: ਬ: ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ~~ਕੀ~~

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਪਾਰਸਨਾਥ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਕਥਾ ਵਿੱਚ ‘ਚੰਡਿਕਾ’ ਕਾਲ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮ ਹੈ । ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਾਲ ਤੇ ਚੰਡਿਕਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹਨ । ਆਪਣੀ ਕਥਾ ਬਚਿੱਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਵੀ ‘ਮਹਾਂ ਕਾਲ ਕਾਲਕਾ ਅਰਾਧੀ’ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ । ਸਰਬਲੋਚ ਵਿੱਚ ਵੀ ‘ਕਾਲ ਪੁਰਖ’ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਤੇ ਚੰਡਿਕਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹਨ । ‘ਸੋਸਾਰ’ ਤੇ ‘ਬੁਧਿ’ ਇੱਕੋ ਹੀ ਵਸਤੂ ਦੇ ਦੋ ਨਾਮ ਹਨ । ਸਿਰਫ ਭੇਦ ਨਾਮ ਉੱਚਾਰਣ ਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਮ ਹਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਲਿੰਗ, ਪੁਲਿੰਗ ਭੇਦਾਂ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਪੁੰਸਕ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਯਾ ਪੁਰਖ ਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਯਾ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਮੰਨਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਭੀ ਏਹੋ ਆਸ਼ਯ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਅਕਲੇ ਸੰਪੂਰਣ ਪੁਕਰਣ ਵਿੱਚ ਫੁੱਟ ਫੁੱਟ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਸਰਬਲੋਚ ਦਾ ਤਾਂ ਕੱਢੀ ਵੀ ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਛੇਦ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕਿ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਤੇ ਪੁਲਿੰਗ ਸ਼ਬਦ ਇੱਕੋ ਥਾਂ ਨਾ ਲਿਖੇ ਹੋਣ । ਪਹਿਲੇ ਦੰਗਰੇ ਤੋਂ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ‘ਛਾਯਾ ਰੂਪ ਹੋਕੇ ਗੋਪਾਲ ਹੀ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੀਉ ਜੰਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਲਈ ਆਪ ਹੀ ਲੱਛਮੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਧਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਮਾਯਾ ਲੱਛਮੀ ਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਪਾਲਣਾ ਗੁਣ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੋ ਗਿਆ, ਜੋ ਮਾਯਾ ਲੱਛਮੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦਾਰਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ । ਇਹ ਉਸਤਤਿ ਮਯਾ ਰੂਪ ਲੱਛਮੀ ਦੀ ਹੈ । ਇਕੱਲੀ ਲੱਛਮੀ ਦੀ ਨਹੀਂ । ਆਮ ਲੋਕ ਦਿਵਾਲੀ ਦੀ ਰਾਤਿ ਨੂੰ ਲੱਛਮੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਕਈ ਰੁਪਿਆਂ ਪੌਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂਬੇ ਟੇਕਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਕੰਧਾਂ ਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਜੂਏ ਖੰਡਦੇ ਹਨ, ਕਈ ਉੱਲੂ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੇਵਲ ਲੱਛਮੀ ਹੈ, ਮਾਯਾ ਲੱਛਮੀ ਨਹੀਂ । ਸਰਬਲੋਚ ਵਿੱਚ, ਮਾਯਾ-ਛਾਯਾ-ਰੂਪ ਲੱਛਮੀ ਦਾ ਹੀ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਛਾਯਾ ਵਿੱਚ ਮਾਯਾ ਬਣ ਕੇ ਲੱਛਮੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਹੈ । ਉਸ ਦਾ ਮੰਨਣ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੁਆਂ ਤੋਂ ਵੁਝਾ ਕੇ ਉੱਚੇਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਹਿਰਦਯ ਵਿੱਚ ‘ਮਾਯਾ ਛਾਯਾ ਰੂਪ ਲੱਛਮੀ’ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਯਾ ਦਾ ਮੋਹ ਵਜਾਪ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ । ਉਸਨੂੰ ਸੁਧ-ਆਤਮ-ਗੁਣਾਨੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਮੰਗਲ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੀ ਆਪਣਾ ਆਸ਼ਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੰਗਲ ਵਿੱਚ ਖੁਭਕੇ ਮੰਗਲ ਦਾ ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼, ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਅਤੇ ਆਸ਼ਯ ਨਿਵੇਦਨ ਤਿੰਨੋਂ ਭਾਵ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਕਿਉਂਕਿ ਛਾਯਾ ਹੀ ਮਯਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਯਾ ਰੂਪ ਹੀ ਲੱਛਮੀ ਹੈ, ਛਾਯਾ—ਵਸਤੂ ਨਿਰਦੇਸ਼, ‘ਮਾਯਾ-ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ’ ਅਤੇ ‘ਲੱਛਮੀ-ਆਤਮ ਨਿਵੇਦਨ ਹੈ’ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਂ ਵਿੱਚ ਤ੍ਰਿਪੁਟੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਥਕ ਉਪਜਏ ਹਨ । ਪਰ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦੁਆਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਟੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ (ਕਲ) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅੰਡਰੀ ਵਸਤੂ ਦਾ ਏਥੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ, ਇਹੋ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਸ਼ਯ ਹੈ ।

ਦੋਹਿਰਾ ॥

ਛਾਯਾ^੧ ਰੂਪੀ ਹੋਇ ਕੈ, ਬਿਚਰਤਾ^੨ ਸ੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ ॥
ਆਪਹਿ ਲਛਮੀ ਬਪੁ^੩ ਧਰੇ, ਜੀਉ ਜੰਤੁ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥ ੧

ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਮੁਖਿ ਕਰੋ ਉਚਾਰ ॥

ਦਰਿਦ੍ਰ ਸਾਗਰ ਤੇ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰਿ^੪ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਦੋਹਿਰਾ ॥

ਆਦਿ ਭਵਾਨੀ ਈਸੁਰੀ, ਮਾਯਾ ਜਾ ਕੋ ਨਾਮ^੫ ॥
ਇਨ ਬਿਨ ਸਰੈ ਨ ਏਕ ਛਿਨ, ਪੂਰਨ ਹੋਤ ਨ ਕਾਮ ॥ ੨ ॥
ਸੁਖਦਾਇਕ ਮੰਗਲਕਰਨ^੬ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੇ ਬਹੁ ਭਾਤਿ ॥
ਸੁਬੁਧਿਦੈਨੈ ਜੈ ਜੈ ਕਰਨਿ, ਮਾਯਾ ਸ੍ਰੀ ਜਗਮਾਤਿ ॥ ੩ ॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛਪਯ ॥

ਜਗਬੰਦਨਿ^੭ ਜਗਨਾਥ, ਜਗਤਪਾਲਕ ਹਰਿ ਅੰਬੈ^੮ ॥

ਪ੍ਰਜਾਨਾਥ ਜਗਨਾਥ, ਸੇਵਿ ਰਛਕ ਜਗਦੰਬੈ^੯ ॥ ★

ਜਗਤਾਰਨਿ, ਭਯਹਰਨਿ, ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ^{੧੦} ਆਦਿ ਭਵਾਨੀ ॥

ਮਾਯਾ ਕੋ ਬਪੁ ਧਾਰਿ, ਜਗਤ ਮਹਿ ਅਲਖ ਲਖਾਨੀ ★

ਅਪਦ ਬਿਨਾਸਨਿ^{੧੧} ਸੁਖ ਕਰਨ, ਦਾਸ ਰੱਛਕ ਹਰਿ ਮਾਯਾ ॥

ਤੀਨ ਲੋਕ ਸਭਿ ਬਸਿ ਕਰਨਿ, ਅਮਿਤਿ ਗਤਿ ਪ੍ਰਗਟ ਸੁਭਾਯਾ^{੧੨} ॥ ੪ ★ ॥

੧. ਮਾਯਾ, ਭਾਵ-ਸੰਸਾਰ, (ਅ) 'ਭ੍ਰਮ'। ਕਿਉਂਕਿ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਵਿੱਚ ਭ੍ਰਮ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੇਰੀ ਪਾਲਣਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ, ਦੂਜਾ ਅਰਥ 'ਭ੍ਰਮ' ਹੈ ੨. ਵਿਰਦਾ ਹੈ। ੩. ਸਰੀਰ। ੪. ਬਚਾ, ਰੱਖ। ੫. ਜਿਸਦੇ ਨਾਮ (ਆਦਿ ਭਵਾਨੀ) ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਰਚਣ ਵਾਲੀ ਅਤੇ (ਈਸੁਰੀ ਮਾਯਾ) ਨਾ ਦਿਸਣਵਾਲਾ ਜਾਦੂ ਹਨ। ੬. ਕਲਯਾਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ੭. ਜਗਤ ਪ੍ਰਯੁਜ। ੮. ਮਾਤਾ। ੯. ਜਗਤ ਮਾਤਾ। ੧੦. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮਾਲਕ। ੧੧. ਬਿਪਤਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੧੨. ਬਿਅੰਤ ਉੱਤਮ ਭਾਵਾਂ ਦੀ (ਗਤਿ) ਗਤਿ ਨਾਲ ਪੁਸ਼ਿੱਧ ਹੈ।

*ਪਾ:-ਸੇਵਕ ਰੱਛਕ ਹਰ ਅੰਬੈ, ★ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਐਹੋ ਜਹੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬੰਦ ਦੀਆਂ ਦੋ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅੱਕ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ੪ ਦੋ ਥਾਂ ੬ ਅੱਕ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਭੁੱਲ ਸਮਝ ਕੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਲੇਖ ਭੀ 'ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ' ਹੀ ਹੈ। 'ਛਪਯ' ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਸਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੁੱਧ ਸਮਝਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਧਾਂ ਸੰਗਰੂਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਅੰਗ ਲਿਖਕੇ ਹੜਤਾਲ ਵੰਗੇ ਹੋਈ ਹੈ।

ਛਾ ਮੰਨਿਆ ਇਹ ਵਿਵਾਦ ਮੈਂ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਾਯ ਸੰਯੁਕਤ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖਤਾ ਹੈ। ਗੁੱਥ ਛਪਣ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਉਸਨੂੰ ਨਾਲ ਹੀ ਛਾਪਿਆ ਜਾਵੇਗਾ [ਉੱਥੋਂ ਵੇਖ ਲੈਣਾ] ਮੈਨੂੰ ਸਰਬਲੋਹ 'ਚ ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਮਝੀ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਅੱਗੂਣ ਨਾਲ ਗੁਣ ਨੂੰ ਗੁਅੰਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ।

ਦੋਹਿਰਾ ॥ ਤੁਮ ਬਿਨੁ ਸਰੇ ਨ ਏਕ ਛਿਨ, ਕਾਰਜ ਹੋਤ ਨ ਸਿੱਧਿ ॥
ਜਿਨ ਕੋ ਤੁਮ ਕਿਰਪਾ ਕਰੀ, ਤਿਨ ਕੇ ਗ੍ਰਿਹ ਨਵਨਿੱਧਿ ॥ ੫ ॥
ਅਘਹਾ ਦਰਿਦ੍-ਨਿਵਾਰਨੀ, ਭਵਹਾ ਜਾ ਕੋ ਨਾਮ ॥
ਸ਼ਤ੍ਰੁਘਾਤਨੀ^੧ ਅਮਿਤਿਗਤਿ^੨ ਮਿਤ੍ਰਪਾਲ ਸੁਖਧਾਮ ॥ ੬ ॥
ਮਨ ਬਾਂਛਿਤ ਫਲ ਦੇਤ ਹਰਿ, ਭਗਤ ਆਪੁਨੋ ਜਾਨੁ ॥
ਸੁਜਸਿ-ਦੇਤਿ, ਮੰਗਲ ਕਰਨ, ਸਭ ਕੋ ਕਰੁ ਕਲਯਾਨ ॥ ੭ ॥
ਦੀਨਬੰਧੁ^੩ ਜਗਤਾਰਨੀ, ਮਾਯਾ ਬਪੁ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥
ਜਾਲ ਬਿਸਾਲ ਮੁਖ ਤੇ ਜੁਲਿਤ^੪, ਸੰਕਟ ਕਰੋ ਸਹਾਇ ॥ ੮ ॥
ਮਹਿਪਾਲਿਨ ਜਗਮੰਡਨੀ^੫, ਖਲਖੰਡਨਿ ਜਗਮਾਤ ॥
ਅਚਲ-ਸ੍ਰੁਰੂਪ ਅਨੂਪ-ਗਤਿ, ਮਾਯਾ ਸ੍ਰੀ ਜਗਨਾਥ ॥ ੯ ॥
ਦਾਸਨਿਵਾਸਨ ਭਗਤਹਿਤੁ, ਸਿਖਜਨ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥
ਮੁਕਤਦੈਨ ਰੱਛਯਾ-ਕਰਨ, ਮਾਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ ॥ ੧੦ ॥
ਦਾਨ ਦੇਨ ਬਹੁ ਜਗਤ ਕੋ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੇ ਬਹੁ ਭਾਂਤਿ* ॥
ਕਾਲਰੱਛ ਜਗਪਾਲਨੀ, ਬਿਧਨਾ^੬ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭੁ ਨਾਥ* ॥ ੧੧ ॥
ਦਯਾ-ਕਰਨ, ਕਿਲਬਿਖਹਰਨ, ਮਾਯਾ ਅਛਲ ਸਰੂਪ ॥
ਬਯਾਧਿਹਰਨੀ^੭ ਸੰਕਟਦਰਨ, ਖਲਖੰਡਨ ਜਗਬੁਧ ॥ ੧੨ ॥
ਭਟਾਤਦਾਯਨੀ ਦਾਸਹਿਤੁ, ਰੱਛ-ਕਰਨ ਸਭ ਜਾਨ^੮ ॥
ਦੀਨਿਵਾਸਨ, ਭਯਹਰਨ, ਕਰੁਨਾਨਿਧਿ^੯ ਭਗਵਾਨ^{੧੦} ॥ ੧੩ ॥
ਸਿੱਧਿ ਕਰਨ ਮੰਗਲ ਸਭਨ^{੧੧}, ਬਯਾਪਕ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ॥
ਚੋਰਾਸੀ ਜੋਇਨ ਕਟਤਿ, ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਸ੍ਰੀ ਸੁ-ਮੁਰਾਰਿ ॥ ੧੪ ॥
ਸੋਰਠਾ ॥ ਧਨਦਾਯਕ ਦੁਬਯਦੇਨ, ਪੁਜਾਪਾਲਨੀ ਪੁਜਾਪਤਿ ॥
ਕੁਮਤਿਨਾਸ ਮਤਿਦੇਨ, ਅਮਿਤਤੇਜ ਅਮਿਤੋਜਗਤਿ^{੧੨} ॥ ੧੫ ॥

੧. ਨੌ ਨਿੰਧਾ ਇਹ ਹਨ:-ਪਦਮ, ਮਹਾਪਦਮ, ਸੰਖ, ਮਕਰ, ਕੱਛਪ, ਮੁਕੇਦ, ਕੁੰਦ, ਨੀਲ ਤੇ ਵਰਚ। ਇਹ ਖਛਾਨਿਆ ਦੇ ਭੇਦ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰਤਨਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਰੂਪ ਵਰਕੇ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਵੇਖੋ-ਮਾਰਕੰਡੇਯ ਪੁਰਾਣ ਦੇ ਅਧਯਾਯ ੬੮। ੨. ਪਾਪ ਨਾਸ਼ ਕਰਤਾ। ੩. (ਭਵ) ਸੰਸਾਰ (ਜਨਮ ਮਰਨ) ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੪. ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੫. ਬਹੁਤ (ਗਤਿ) ਚਲਣ ਵਾਲਾ, ਵਾਯੂ, ਪਵਿੱਟ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਗੀਤਾਂ ਵਾਲੀ। ੬. ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ ਮਿਤ੍ਰ। ੭. ਮੂੰਹ ਤੋਂ (ਬਿਸਾਲ) ਵਡੀ (ਜੁਲ) ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ (ਜੁਲਿਤ) ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ। ੮. ਜਗ ਦੇ (ਮਹਿਪਾਲਿਨ) ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮੰਡਨ ਯੋਗਜ। ੯. ਬਿਧੀਆਂ (ਤਰੀਕੇ) ਬਣੇਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਮਾਯਾ, ਬ੍ਰਹਮਾ। ੧੦. ਰੋਗਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੧. ਜਾਣੋ! (ਅ) ਪਯਾਰਾ, ਪਯਾਰੇ। ੧੨. ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਖ਼ਜ਼ਾਨਾ। ੧੩. ਜੈਨ ਗ੍ਰੰਥ ਅਮਰ ਕੋਸ਼ ਆਦਿਕਾਂ ਵਿੱਚ 'ਭਕਵਾਨ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਯਪਯਾ 'ਛੇ (ਭਗ) ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ' ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਯਸ਼, ਐਸ਼ੁਰਯ, ਵੈਰਾਗਯ, ਉਦਾਰਤਾ, ਲੱਛਮੀ ਤੇ ਪੂਰਣ ਗੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੪. ਸਾਰੀਆਂ (ਮੰਗਲ) ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਵਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਕੇਅੰਤ (ਓਂ) ਤਾਕਤ ਨਾਲ (ਗਤਿ) ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ। * ਅੰਤਜਾਨੁਪ੍ਰਸ ਸਮ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛਪਯ ਛੰਦ* ॥

ਨਵਲਨਾਥ^੧ ਨਿਰਬਾਨ, ਸੁਬੁਧਿਦਾਇਕ ਮੰਗਲ-ਕਰ ॥
ਕਾਲ-ਬਿਨਾਸਨ ਰਹਿਤ-ਕਾਲ, ਸੁਤਦਾਇਕ ਨਰ ਹਰਿ ॥
ਕਰੁਨਾਨਿਧਿ ਸੁ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ, ਕਲਪਬਿਛੁੜ ਜਾ ਕੀ ਛਾਯਾ^੨ ॥
ਸੁ-ਨਾਥ ਨਿਰੰਜਨ^੩ ਨਰ ਹਰੀ, ਸਭ ਜਗਤ ਸਹਾਯਾ ॥

੧. ਨਿਤ ਨਵਾਂ ਸੁਮੀ ੨. ਜਿਸ ਦੀ (ਛਾਯਾ) ਕ੍ਰਿਪਾ ਹੀ ਕਲਪ ਵਿਛੁੜ ਹੈ। ੩. (ਅੰਜਨ) ਮਾਯਾ (ਛਲ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ।
*ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਅਪਣਾਕੇ ਮਹਾਂਪੁਰਾਣਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਆਂ ਇਲਾਂ ਤੋਂ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਅਸਰ ਪੇਂਟ ਵਿੱਚ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸੰਗੀਤਕਾਂ ਦੇ ਖਜਾਲ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਆਦਿ ਆਚਾਰਯ ਸ਼ਿਵ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਰਸੁਤੀ, ਨਾਰਦ, ਬੁੱਥਰ, ਹਾ ਹਾ, ਹੂ ਹੂ, ਭਰਤ, ਹਨੁਮਾਨ ਆਦਿ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰਯ ਹੋਏ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਜਯਦੇਵ, ਨਾਮਦੇਵ ਰਾਮਾਨੰਦ, ਪਰਮਾਨੰਦ, ਕਬੀਰ, ਰੈਦਾਸ, ਪੀਪਾ, ਸਧਨਾ, ਤਿਲੋਚਨ, ਮੀਰਾਬਾਈ, ਧੰਨਾ, ਸੈਣ, ਤੁਲਸੀਦਾਸ, ਠੇਠੀ ਅਤੇ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਆਦਿ ਮਹਾਂ ਪੁਰਾਣਾਂ ਨੇ ਏਸੇ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਚਰਨ ਰਖਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਵੱਲ ਲਾਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੱਕ ਏਸੇ ਹੀ ਮਾਰਗ ਵਿੱਚ ਰਹੇ। ਦਰਬਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਰਾਗੀਆਂ ਦਾ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਸਥਾਈਆਂ, ਅੰਤਰੇ ਤਾਂ ਇਕ ਚਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਗੀਤ ਉਪਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਮਨ ਦੇ ਕੋਮਲ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਤੰਤੀ ਵਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੋਮਲ ਪੁਨੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਤਦਾਤਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮਭਾਵ ਅਤੇ ਸਮ-ਗੁਣ ਵਸਤੂ ਦਾ ਤਦਾਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਪਿੰਗਲ ਇਸ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾ ਗੁਣ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਨਾਦਾਤਮਕ ਅਤੇ ਵਾਦਾਤਮਕ ਪੁਨੀਆਂ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਤੋਂ ਪਿੰਗਲ ਹਨ। ਪਰ ਪਿੰਗਲ-ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਆਦਿਕ ਵਾਜਿਆਂ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਤੰਤੀ ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਮ੍ਰਿਦੰਗ (ਜੌੜੀ) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਤੰਤੀ ਵਾਜੇ ਦੀ ਪੁਨਿ ਅੱਧੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਤਾਲ (ਕੈਸੀਆਂ ਦੀ ਪੁਨਿ) ਅਤੇ ਨਿਤਕ ਕਲਾ ਦੀ ਉਪਜ ਹੋਈ ਹੈ, ਏਸ ਦੀ ਜੜ ਇੱਕੋ ਹੀ 'ਰਸ' ਹੈ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਇਕ ਫਿਲਸਫਾ 'ਸ਼ਿਵ' ਵੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਆਚਾਰਯਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੇ ਕੋਮਲ ਉਨਰਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦੀ ਹੈ। ਜੰਗ ਦੀ ਬਿਉਰੀ 'ਸ਼ਿਵ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਕੇ ਸੰਤ-ਜਨਾਂ ਨੇ ਅਸੂਰਯਤਾ ਵਾਲਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਯੰਗ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੰਗ ਵਿਘਨਕਾਰੀ ਹੈ। ਰੰਗ ਨੂੰ ਵੀ 'ਸ਼ਿਵ' ਨਾਲ ਹੀ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਦਫ਼ੋ ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ ਦੇ ਯਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਕੁੱਧ ਨਾਲ ਅਸੂਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। ਭੰਗ ਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵੀ ਸ਼ਿਵ ਨਾਲ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਭੰਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਯੰਗ ਦੇ ਯੰਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭੰਗ ਚਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਰੰਗ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਹਾਵੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਅਧਿਸਠਾਨ 'ਸ਼ਿਵ' ਹੈ। ਯੰਗ ਦਾ ਸੂਰੁਪ ਮਨੁਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਿਦਯਮਾਨ ਰਿਹਾ। ਭੰਗ ਦਾ ਸੂਰੁਪ ਮੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿੰਗ ਦੇ ਅਕਾਰ ਨਾਲ ਵਿਦਯਮਾਨ ਹੈ ਤੇ 'ਰੰਗ' ਦਾ ਰੂਪ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਗੁਣ ਹੋਕੇ ਵਿਦਯਮਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਖਰਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 'ਸ਼ਿਵ' ਨਾਲ ਹੀ ਜੋੜ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਿਵ ਨੇ ਚੋਦਾਂ ਵਾਰ ਡਮਰੂ ਵਜਾਇਆ ਤਾਂ ਵਜਾਕਰਣ ਦੇ ਚੋਦਾਂ ਸੂਤ ਪ੍ਰਗਟੇ। ਪੁਜਾ ਵੀ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤ (ਗਣੇਸ਼) ਕੋਲ ਹੀ ਆ ਗਈ। ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਏਸੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਯਤ ਦਾ ਫਿਲਸਫਾ 'ਸ਼ਿਵ' ਪ੍ਰਤ-ਸੁਮਿਕਾਰਤਕ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ। 'ਯੁੱਧ ਦਾ ਦੇਵਤਾ' ਵੀ ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। 'ਰੱਦੁ ਰਸ ਦਾ' ਦੇਵਤਾ ਵੀ ਰੁਦ੍ਰ ਹੈ। ਕਾਲ ਦਾ ਅਧਿਸਠਾਨੀ ਦੇਵ ਵੀ ਸ਼ਿਵ ਹੈ। ਤਾਡਵ (ਨਿਤਕ) ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਿਵ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਕਲ ਕੀ ? 'ਸ਼ਿਵ' ਫਿਲਸਫੇ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਆਚਾਰਯਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਏਸੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਥੱਲੇ ਸੰਗੀਤ ਹੈ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪਰਮ ਆਚਾਰਯ ਵੀ ਸ਼ਿਵ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ

ਮਾਯਾ ਬਪੁ ਜਗ ਮਾਹਿ, ਦੁਖ ਹਰਤਾ ਸਭ ਜਗਤ ਕੀ ॥
ਜਿਸੁ ਸੁਨਿਯਤ ਦੁਖ ਜਾਹਿ, ਜਸੁ ਪੂਰਨ ਹਰਿ ਲੱਛਮੀ* ॥ ੧੬ ॥

ਦੋਹਰਾ— ਨਰਕ-ਨਿਵਾਰਨ ਜਗਤ-ਗੁਰ, ਮੋਹਨ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ॥
ਰਿਜਕ ਦੇਨ ਸਭ ਜਗਤ ਕੋ, ਜਸ ਪੂਰਨ ਭੇਡਾਰ ॥ ੧੭ ॥

੨੩ ਤੋਂ ਖਤਾਲ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ 'ਸੇਵ' ਫਿਲਾਸਫਰਾ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਸਿਵ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਮੂੰਹਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜ ਰਾਗ ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਾਗ ਪਾਰਬਤੀ ਨੇ ਗਾਇਆ ਸਿਵ— ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀਆਂ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਹੀ ਰਚਾ ਦਾ ਅਪਨਾਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੁਧਿ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਇਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਜਿੰਨਾਂ ਕੁਝ ਗੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਵੀ ਓਨਾ ਕੁਝ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਏ' ਉਹ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਪਿੰਗਲ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਟੀਸੀ ਤੱਕ ਪੁੱਜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਨਵੀਂ ਪਿਉਂਦ ਲਾਕੇ, ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦਾ ਫਲ ਤੇ ਨਵੀਂ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰਸ ਲੈਣਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ। 'ਪਿੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ' ਭਰਨ ਵਾਲੇ ਕੇਵਲ ਆਪ ਹੀ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੋਸ਼ਾਮੀ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਜੀ ਸੰਗੀਤ ਤੇ ਪਿੰਗਲ ਅਨੁਸਾਰ ਰਚਨਾ ਰਚ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪਿੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾ ਸਕਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਛਪਯ ਛੰਦ ਪਿੰਗਲ' ਅਤੇ 'ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ' ਸੰਗੀਤ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ:

ਨਰਾਜ ਛੰਦ

ਅੰਦ੍ਰਿਸ੍ਰਿ ਅੰਤਰਧ੍ਰਿਯਾਨ ਹੈ

ਸਦੇਵ ਸਰਬ ਮਾਨ ਹੈ

ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕਾਲ ਯੀਨ ਹੈ

ਸਦੇਵ ਸਾਧ ਧੀਨ ਹੈ ॥ ੫ ॥ ੧੩ ॥

ਭਜਸਤ੍ਰਯੰ ਭਜਸਤ੍ਰਯੰ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਅਗਾਧ ਬਯਾਧਿ ਨਾਸਨੰ

ਪਰੇਯ ਪਰਮੁ ਪਾਸਨੰ

ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਲੋਕ ਮਾਨ-ਹੈ

ਸਦੇਵ ਪੂਰ ਧਾਨ ਹੈ ॥ ੬ ॥ ੧੪ ॥

ਬਤਸਤ੍ਰਯੰ ਬਤਸਤ੍ਰਯੰ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਦਯਾਲ ਕਰਮ ਹੈ ॥

ਅਗੰਜ ਭੰਜਿ ਭਰਮ ਹੈ ॥

ਤ੍ਰਿਕਾਲ ਲੋਕਪਾਲ ਹੈ ॥

ਸਦੇਵ ਸਰਬ ਦਯਾਲ ਹੈ ॥ ੭ ॥ ੧੫ ॥

ਜਪਸਤ੍ਰਯੰ ਜਪਸਤ੍ਰਯੰ ॥ ਰਹਾਉ ॥

* ਵੇਖੋ ਸਥੇ ੯ ਉੱਤੇ ਏਸੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਾ ਨੋਟ।

(ਗਾਯਾਨ ਪ੍ਰਬੰਧ)

ਛਪਯ ਛੰਦ ॥ ਅਘ-ਕੰਦਨ^੧ ਭਵਹਰਨ, ਜੋਗ-ਜ਼ਾਲਾ ਛੜੀ-ਬਿਤ^੨ ॥
 ਧਰਮ ਧੁਜਾ ਫਰਹਰਤ, ਧਰਮ ਮੂਰਤਿ^੩ ਧਰਮਾਕ੍ਰਿਤਿ^੪ ॥
 ਅਸੀਪਾਨ^੫, ਅਸਿਕੇਤੁ^੬, ਖੜਗਪੁਜ, ਧਰਮ-ਧਨੁਰਧਰ ॥
 ਅਕਾਲ-ਮੂਰਤਿ ਅਨੁਭਉ-ਪ੍ਰਕਾਸ. ਅਮਿਤੋਜ ਅਟਲ ਬਰ ॥
 ਨਿਹਕਲੰਕ ਨਿਰਬਾਨ, ਅਬਿਚਲ-ਸੂਰੂਪ ਅਨੁਭਵ-ਜੁਗਤ^੭ ॥
 ਨਿਰਾਕਾਰ ਨਿਰਬਯਾਧਿ, ਮਦਨ-ਮੂਰਤਿ^੮ ਬਿਦਯਾ ਸੁ-ਪਤਿ ॥ ੧੮ ॥

ਛਪਯ ਛੰਦ ॥ ਨਵਤਨ ਨਵਲ ਕਿਸੋਰ, ਅਮਰ-ਗਤਿ^੯ ਜਾ ਕੀ ਬਾਨੀ ॥
 ਅਤਿ ਸੁੰਦਰਿ ਛਬਿ ਧਰੇ, ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ ਜ਼ਾਲਾ ਰਾਨੀ ॥
 ਧਰਮ-ਸਿੰਧੁ-ਕਲਯਾਨ, ਸੁਧਾ-ਗਤਿ ਮਾਯਾ ਕਰਨੀ^{੧੦} ॥
^{੧੧}ਏਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਭਵ ਤਰਤਿ, ਜਾਸ ਗਤਿ ਉਨਵ ਤਰਨੀ^{੧੨} ॥

੧. ਧਯਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨. ਯੋਗ ਦੀ ਅੱਗਿ ਅਤੇ ਛੜੀ ਧਰਮ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਭਾਵ-ਯੋਗ ਦੀ ਅੱਗਿ ਵੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸੜ ਦੇ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਛੜੀ ਧਰਮ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਸਭ ਨੂੰ ਸਾੜਦਾ ਤੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ੩. ਧਰਮ ਦਾ ਸੂਰੂਪ, ਧਰਮ ਮੂਰਤਿ। ੪. ਹੱਥ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ-ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਾਲ। ੫. ਭੰਡੇ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਵਾਲਾ, ਭਵ-ਮੋਤ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ। ੬. ਗਯਾਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਗਯਾਨ ਵਾਲਾ। ੭. ਬਹੁਤ ਸੁਹਣਾ। ੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਾਂਗ। ੯. ਮਾਯਾ (ਸੁਧਾ) ਅਮਰ ਗਤਿ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਭਾਵ-ਮਾਯਾ ਦੇਵਤੇ ਬਣਾ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ੧੦. ਜਿਸਦੀ ਇੱਕ ਨਿਗ੍ਰਾ (ਗਤਿ) ਪੈਣ ਨਾਲ ਹੀ (ਉਨਵ) ਉਮਠੀ ਹੋਈ (ਤਰਨੀ) ਨਈ ਵਾਗ੍ਰ (ਭਵ) ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਇਹ ਨੋਟ ਸਢੇ ੮ ਦਾ ਹੈ)

*ਵਿਸ਼ਨੁਪਦ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿ ਚਰਨ ਵਿੱਚ ੨੬ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਵਿਸ਼੍ਰਮ ੧੬ ਦੂਜਾ ਵਿਸ਼੍ਰਮ ੧੦ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ:

ਕਿਮ ਪੁਛੁ ਕਰੋ ਸਹਸ ਸੂਰਪਤਿ ਸੇ, ਸਿਗਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਰਿ ਪਰੈ ॥
 ਦਾਸ ਸੇਸ਼ ਸ਼ਤ ਸਹਸ ਯੋਗ ਕਹ, ਅਬ ਕੰ ਕਹਿਤ ਡਰੈ ?
 ਕਹਯੋ ਲਿਖਯੋ ਚਐ ਅਨ ਦੇਖੇ, ਤ੍ਰੈ ਨਿਜ ਓਰ ਤਕੈ ॥
 ਹੈ ਯਹ ਸਹਸ ਹਜਾਰ ਵਿਸ਼ਨੁਪਦ, ਮਹਿਮਾ ਲਿਖ ਨ ਸਕੈ ॥
 (ਕਵਿ ਭਾਨੁ ਜੀ)

ਪਰ ਏਥੇ 'ਬਿਸ਼ਨੁਪਦ' ਪਾਠ ਕੇਵਲ 'ਪਦੇ' ਯਾ 'ਸ਼ਬਦ' ਦੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਮੂਲ ਪਾਠ ਵਿੱਚ 'ਫਯਾਜ' ਦੀ ਲਗ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ੨੪-੨੪ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ੪ ਤੁਕਾਂ ਤੇ ੨੬-੨੬ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਹਨ।

ਸਾਰੰਗ ਛਪਯ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ੧੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ੧੭੨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਛਪਯ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ੪੬ ਗੁਰੂ ਤੇ ੫੬ ਲਘੂ ਵਾਲੇ ਛਪਯ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸਾਰੰਗ, ਕਿਹਾ ਹੈ।

'ਸਾਰੰਗ' ਰਾਗ ਦਾ ਛਪਯ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਅਰਥ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਗੰਠਿ ਨਾਲ, ਕਾਫੀ ਬਦ ਦੇ ਅੰਤਵ ਸਾਡਵ ਰਾਗ ਅਰਥਾਤ ਆਰੰਹੀ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਸੁਰ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਛੇ ਸੁਰ ਵਾਲੇ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸਾਰੰਗ' ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰੇ ਗਾਵੀਦਾ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਾਦ ਸੁਧ ਤੇ ਕੋਮਲ ਦੋਵੇਂ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ

ਕਣਕ ਧਾਰਿ^੧ ਸਭ ਮਧਕ ਰਾਜਤ^੨ ਗਾਜਤ ਕੇਹਰਿ^੩ ਸਮ^੪ ॥
 ਨੂਪਕ ਕਰਨ ਅਪਾਰ^੫ ਧੁਨਿ ਸੁਨਿਅਤ ਤਾਜੇ ਸੁ ਜਮ^੬ ॥ ੧੯ ॥
 ਕੇਹਾ ਸੇਰਨਾ ॥ ਸਭ ਕਿਛੁ ਤੁਮਰੇ ਹਾਥ, ਜਿਸ ਵੇਵੇ ਸੋ ਪਾਵਹੀ
 ਸ੍ਰੀ ਨਾਥਾਂ ਕੇ ਨਾਥ; ਮਾਯਾ ਕਰਨ ਧਰਾਵਹੀ ॥ ੨੦ ॥
 ਕੁਝਾ ਰੂਪ ਭਗਵੰਤ, ਚਰਿਦੁਨਿਵਾਰਨ ਸੁਖਕਰਨ
 ਮੰਗਲ ਰੂਪ ਅਨੰਤ, ਅਪਦ-ਬਿਨਾਸਨ ਜੈਕਰਨ ॥ ੨੧ ॥
 ਲੋਕ-ਚਤੁਰਦਸ-ਨਾਥ, ਰਮਾ^੭ ਰਾਵ ਸਭ ਜਗਤ ਕੀ ॥
 ਦੀਨਾ-ਨਾਥ ਅਨਾਥ, ਮਯਾ ਕਰੇ ਇਸ ਪਤਿਤ ਕੀ^੮ ॥ ੨੨ ॥
 ਮੈ ਧਰ^੯ ਓਟ ਨ ਅਉਰ, ਪਏ ਦ੍ਰਾਹ ਮਾਯਾ ਹਰੀ ॥
 ਦੂਸਰ ਨਾਹੀ ਠਉਰ, ਕਿਸ ਕੋ ਜਾਚੇ ਨਰਹਰੀ ॥ ੨੩ ॥
 ਹਰਹੁ ਦੀਨ ਅਪਦਾ ਹਰੀ, ਮਿਹਰ ਉਪਾਵਹੁ ਦੁਖ ਹਰੇ ॥
 ਮਯਾ ਕਰੇ ਇਸ ਪਤਿਤ^{੧੦} ਪਰ, ਮੰਗਲ ਕਰ ਅਪਦਾ ਹਰੇ ॥ ੨੪ ॥
 † ਚਰਿਦੁ ਸਾਗਰ ਮਹਿ ਡੂਬਤੇ, ਹੇ ਮਾਯਾ ! ਜਗਤਾਤ ॥
 ਤੁਛ ਬਾਤ ਤੁਮ ਨਿਕਟਿ ਹੈ, ਗਹਿ ਭੁਜ^{੧੧} ਲਿਹੁ ਰਘੁਨਾਥ ॥ ੨੫ ॥

੧. ਸਕਤੀ ਦੇ (ਆਧਾਰ) ਆਸ਼੍ਰਯ ਨਾਲ । ੨. ਵਿਰਾਜ ਦਾ ਹੈ । ੩. ਸ਼ੇਰ ਦੇ । ੪. ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਝਾਂਜਰਾਂ (ਅਪਾਰ) ਬਹੁਤ ਕਲ-ਸੁੰਦਰ ਹਨ । ੫. ਮਾਯਾ, ਠਠਮੀ । ੬. ਦਾ, ਦੀ (ਅ) ਨੂੰ, ਕੇ, (ਇਹ ਪੱਠੇਹਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਪਦ ਹੈ) । ੭. ਪਕੜਿਆ, ਪਕੜੀ । ੮. ਡਿਕਿਆ ਹੋਇਆ, ਨੀਵਾ, ਨੀਚ । ੯. ਥਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ।

* ਸ੍ਰੀ ਦਮੋ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦਾ ਪਾਠ:—

ਦੇਹਰਾ ਸੇਰਨਾ— ਕਣਕਾਰ ਸਭ ਮਧ ਰਾਜ ਗਾਜਤ ਕੇਹਰ ਕੇ ਸਮ ॥

ਨੇਪਰ ਕਰਨ ਅਪਾਰ ਰਾਜ ਸੁਹਾਤ ਧੁਨ ਸੁਨਿਅਤ ਤਾਜੇ ਜਮ ॥

ਇਹ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਏਥੇ ਕੋਈ ਸਿਰਲੇਖ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਕ ਵਿੱਚ ਸੰਰਨਾ ਤੇ ਇਕ ਵਿੱਚ 'ਦੇਹਾ' ਵੀ ਹੈ । 'ਦੇਹਾ ਸੇਰਨਾ'-ਨੂੰ ਪਿਛਲਾ ਵਿੱਚ 'ਉਪਦੇਹਾ' ਸੰਗਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਇਹ ਛੰਦ ਸੰਰਨੇ ਤੋਂ ਅੰਤਰਾ ਹੈ । ਇਸਦੇ ਵਿਸ਼ਮ ਅਤੇ ਸਮ ਦੋਵੇਂ ਪਾਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਦਾ ਠੰਢਣ: ਗਯਾਰਹ ਕੀਜੇ ਪ੍ਰਿਥਮ, ਬਹੁਰ ਕਲ ਤੇਰਹ ਠਾਨੇ ॥

ਯਹ ਗਤਿ ਦੁਹੁ ਦਲ ਜਹਾਂ, ਤਹਾਂ ਉਪਦੇਹਾ ਜਾਨੇ ॥ ੯੫ ॥ ਪੜ

ਜਿਹ ਦਰਸਨ ਹਿਤ ਸੰਭੁ, ਅਵਹਿ ਬਸਿ ਬਾਯਸ ਸਾਥਾ ॥

ਤਿਹ ਨ ਭਜਤ ਮਤਿ ਮੰਦ, ਭਜਤ ਜਿਹ ਸਭ-ਸੁਰ-ਨਾਥਾ ॥ ੧੫੧ ॥ ੫੯ ॥ ...

(ਗਣ ਪ੍ਰਸੂਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤ੍ਰਿਤੀਯ ਚਮਤਕਾਰ)

ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ । ਆਰੰਗੀ ਵਿੱਚ ਧੋਵਤ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਅਤੇ ਅਵਰੰਗੀ ਵਿੱਚ ਭੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਲਾਈਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਬੁਧ ਸਾਰੰਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਆਰੰਗੀ:—ਸ ਰ ਮ ਪ ਨ ਸ । ਅਵਰੰਗੀ:—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਰ ਸ । ਸਾਰੰਗ ਦੇ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨੀ ਆਦਿਕ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਭੇਦ ਹਨ । ॥ ਪਾ:—ਬਹਿ ਪਏ ਵ੍ਰਾਹਰ ਹਰੀ,

† ਇਹ ਨੱਟ ਵੇਖੋ ੧੧ ਸਫੇ ਉੱਤੇ)

‡ ਕਰਮਹੀਨ ਮਤਹੀਨ ਹੈ, ਅਲਪ ਬੁਧਿ ਮਤਿ ਥੋਰ ॥
 ਮਹਾ ਪਤਿਤ ਦੁਖੀਆ ਅਧਿਕ, ਚਿਤਵਉ ਅਪਨੀ ਓਰ ॥ ੨੬ ॥
 ‡ ਮਿਹਰ ਨਜਰ ਕੀ ਫਜਲ ਸੇ, ਚਿਤਵਹੁ ਦੀਨ ਦਯਾਲ ! ॥
 ਮੀਨ ਤਪਤ ਜਲ ਦੇਹੁ ਹਰਿ, ਕਰੁਨਾਨਿਧਿ ਗੋਪਾਲ ! ॥ ੨੭ ॥
 ‡ ਕ੍ਰਿਪਾਸਿੰਧੁ ਸੰਕਟਹਰਨ, ਕਲਪਬਿਛ ਯਿਹ ਛਾਹ ॥
 ਸਿਧਿ ਰੂਪ ਅਨਹਦ ਸ਼ਬਦ, ਜਿਹ ਸਮ ਦੂਸਰ ਨਾਹ ॥ ੨੮ ॥
 ਚਾਰਨੀ ਦੋਹਰਾ ॥ ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਜਗਮੋਹਨੀ, ਨਿਹਕਲੰਕ ਜਿਹ ਰੂਪ ॥
 ਤੀਨ ਲੋਕ ਬੰਦਤ ਚਰਨ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਅਨੂਪ ॥ ੨੯ ॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛਪਯ

ਸੇਸ ਸਹਸ ਫਨਿ^੧ ਰਟਤ^੨ ਤਦਜਪਿ^੩ ਤੁਮ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਵਤ ॥
 ਨੇਤ ਨੇਤ^੪ ਸਭ ਕਹਿਤ, ਬੇਦ, ਸੁਰ, ਨਰ, ਮੁਨਿ-ਧਯਾਵਤ ॥
 ਚਿਤ ਚਿੰਤਾ ਨਰ ਹਰਤ, ਮਾਯ ਇਛ੍ਯਾ ਪੁਰਨ ਜਗਿ ॥
 ਕਲਿਮਲ ਅਘ ਸਭਿ^੫ ਹਰਤ^੬, ਮੁੱਖ ਮੰਡਲ ਨਵਤਨ ਛਬਿ^੭ ॥
 ਕਵਲ-ਨਯਨ ਸੁ ਨ੍ਰਿਪਣ-ਨ੍ਰਿਪਤਿ^੮, ਕਟ-ਕੇਹਰਿ^੯ ਮ੍ਰਿਗ ਲੋਚਨੀ ॥
 ਕਦਲਿ-ਸੁ-ਜੰਘੁ^{੧੦} ਆਜਾਨੁ-ਬਾਹੁ^{੧੧} ਪ੍ਰਜਾ-ਪਾਲ ਦੁਖ-ਮੋਚਨੀ^{੧੨} ॥ ੩੦ ॥
 ਬਡਾ ਦੋਹਰਾ ॥ ਹੈ ਚਤੁਰ-ਬਾਹੁ ਅਸ਼ਟਾ-ਕਰੀ^{੧੩}, ਨਾਰ-ਸਿੰਘ ਜਹ ਕੇ ਭੇਸ^{੧੪} ॥
 ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਉਬਾਰਯੋ ਦੁਖ ਹਰਯੋ, ਹਰਨਾਖਸ਼ ਹਰਯੋ ਨਰੋਸ ॥ ੩੧ ॥
 ਇੰਦ੍ਰ ਦੋਹਰਾ ॥ ਮੁਕਤਿ-ਦੇਨ ਮੰਗਲ-ਕਰਨ, ਛੇਮ-ਕਰਨ^{੧੫} ਹਰਿ ਰਾਇ ॥
 ਸ੍ਰੁਤਿ-ਬਚਨੀ ਸ੍ਰੁਤਿ-ਕਰਨ-ਹਰਿ^{੧੬} ਸਭ ਕੋ ਕਰੋ ਸਹਾਇ ॥ ੩੨ ॥

੧. ਤੁੱਛ ਬੁਧੀ ਵਾਲਾ । ੨. ਬਹੁਤ । ੩. ਵੇਖੋ । ੪. ਤਰਫ, ਵੱਲ । ੫. ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ (ਫਜਲ) ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ । ੬. ਸੜਦੇ ਮੱਛ ਨੂੰ ਭਾਵ—ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਸੜਦੇ ਭੂਜਦੇ ਨੂੰ । ੭. ਸਭ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ । ੮. ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਆਹੁਤ ਤੋਂ ਥੋਲਣ ਵਾਲਾ । ੯. ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸਨੁ (ਤੇ ਸ਼ਿਵ) ਤੋਂ ਤਿੰਨੋਂ ਲੋਕ ਜਿਸ ਦੇ (ਅਨੂਪ) ਸੁੰਦਰ ਚਰਨਾਂ ਕੰਵਲਾਂ ਨੂੰ (ਬੰਦਤ) ਨਮਸਕਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਸੇਸਨਾਗ ਹਜ਼ਾਰ (ਫਨਿ) ਮੂੰਹ ਨਾਲ । ੧੧. ਉੱਚਾਰਦਾ ਹੈ । ੧੨. ਤਾਂ ਭੀ । ੧੩. ਬੇਅੰਤ ਬੇਅੰਤ । ੧੪. ਛੋਟੇ ਵਡੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ; ੧੫ ਨਾਸ. ਕਰਦਾ ਹੈ । ੧੬. ਸ਼ੋਭਾ । ੧੭. ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ । ੧੮. ਸ਼ੇਰ ਵਰਗੇ ਲੋਕ ਵਾਲਾ, ਪਤਲੀ ਕਮਰ ਵਾਲੀ । ੧੯. ਕੋਲੇ ਵਰਗੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਵਾਲਾ । ੨੦. ਗੋਡਿਆਂ ਤਕ (ਲੰਮੀਆਂ) ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ । ੨੧. ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੨. ਚਾਰ ਬਾਂਹਾਂ ਵਾਲਾ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਠਾਂ ਬਾਂਹਾਂ ਵਾਲਾ ਵੀ ਉਹ ਹੀ ਹੈ । ੨੩. ਕਲਯਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸੁਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੪. (ਸ਼ਰੁਤਿ) ਵੇਦ (ਬਚਨੀ) ਵਾਕਾਂ ਨੂੰ (ਸ੍ਰੁਤਿ ਕਰਨ) ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਹਰਿ ।

‡ ਈਸ ਬਾ 'ਸੋਰਠੇ' ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਨੀ ਬਕਾਯਾ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਕੇਵਲ 'ਦੇਹਰੋ' ਹੀ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਵੱਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਖੇ ਗਏ । † ਅੰਤਰਾਨੁਪ੍ਰਾਸ ਸਮ ਨਹੀਂ ।

* ਸ੍ਰੀ ਦਮਏ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦਾ ਪਾਠ:- "ਵਡਾ ਦੋਹਰਾ ॥ ਚਰਬਾਹੁ ਅਸਟਾਕਰੀ ਨਰ ਸਿੰਘ ਜਹ ਕੇ ਭੇਸ" ਹੈ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗਉਰੀ^੧— ਡੰਮ-ਕਰਨ ਇਛ-ਪੁਸਲ, ਅਮਰ ਧਨ ਬਿਛ ਮਹੀਧਰ^੨ ॥

ਠੰਡ ਕਰਨ ਭਯਹਰਨ, ਸਦਾ ਜੈ ਧਰਮ ਯਨੁਰਧਰ
ਮਾਯਾ ਨਾਮ ਅਪਾਰ, ਜਗਤ ਮਹਿ ਪ੍ਰਗਟ ਭਵਾਨੀ
“ਸੰਕਟ, ਦਰਿਦ੍ਰ, ਅਪਣਾ-ਹਰਨ, ਤੈਲੰਕਾ^੩ ਪਛਾਨੀ” ॥ ੩੩ ॥

ਈਨਾਨਾਸ ਸਨਾਥ, ਸਭਨ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ—ਕਲੰਯ
ਜਗਬੰਦਨ ਭਯਹਰਨ, ਮਾਯ ਦੁਯ—ਪ੍ਰਤ—ਦਿਵੰਯਾ
ਮਨ ਬਾਛਿਤ ਫਲ ਦੇਤ, ਖਰਦੈ ਕੀ ਲਾਜ ਰਖੰਯਾ ॥

ਈਨਨ ਕੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ, ਧਰਮਬ੍ਰਿਤ^੪ ਅਪਦ-ਮਿਟੰਯਾ ॥ ੩੪ ॥

ਇਦ੍ਰ ਸੰਰਠਾ ॥ ਮਾਯਾ ਅਛਲ ਅਪਾਰ^੫, ਮੰਡ—ਕਰਨ ਸੰਕਟ—ਹਰਨ ॥
ਬਿਧਨਾ^੬ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ, ਰਿਜਕ—ਦੇਨ ਇਛਨਾ—ਪੁਜਨ ॥ ੩੫ ॥

ਰਸਾਲ ਦੋਹਰਾ ॥ ਸੁਖ ਦਦੇਨ ਅਨਹਦ ਕਰਨ^੭, ਜੈ ਜੈ ਮੰਗਲ ਰੂਪ ॥
ਅਥਿਨਾਸੀ ਅਥਿਚਲ ਸਦਾ, ਬਿਧਨਾ^੮, ਬ੍ਰਹਮ—ਸਰੂਪ ॥ ੩੬ ॥

ਦੁਬ੍ਰਜ^੯ ਉਪਾਵਨ ਕੇ ਨਮਿੰਤ, ਸਿਮਰੇ ਸ੍ਰੀ ਜਗਮਾਇ ॥
ਆਦਿ ਅੰਤ ਰਛਨਾ ਕਰਨ, ਸਭ ਕੇ ਕਰੈ ਸਹਾਇ ॥ ੩੭ ॥

ਅਗਮ ਰੂਪ ਮਾਯਾ ਹਰੀ, ਧਰਮ ਸਿਧਿ ਕੀ ਖਾਨ ॥
ਗੁਮਤਿ ਬਿਨਾਸਨਿ ਜੈ ਕਰਨ, ਦਾਤਾ ਸਗਲ—ਜਹਾਨ ॥ ੩੮ ॥

ਦੁਖ-ਨਿਵਾਰਨਿ ਅਘ-ਹਰਨਿ,^{੧੦} ਈਨ ਦਯਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ
ਸਰਨਿ ਖਰੈ ਕੀ ਰਾਖਤੀ, ਦਾਤਾ ਸਗਲ ਗੁਪਾਲ ॥ ੩੯ ॥

ਸ੍ਰੀ ਨਾਰਾਇਣ ਜਗਤਪਿਤ, ਭਵਖੰਡਨ^{੧੧} ਜਗਮਾਤਿ ॥

ਸ੍ਰੀਸ੍ਰੀ-ਉਪਾਵਨ ਨਿਹਰਨ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੈ ਦਿਨ ਰਾਤਿ ॥ ੪੦ ॥

੧. ਕਲਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸੁਖਦਾਤਾ २. (ਬਿਤ) ਧਰਮ ਰੂਪ ਅਮਰ ਧਨ ਦਾ (ਮਹੀਧਰ, ਰਜਾ ਹੈ) ३. ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੁਖ, ਦਰਿਦ੍ਰ ਅਤੇ ਬਿਪਤਾ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਛਾਣਿਆ ਹੈ। ੪. ਭੇਖ, ਬਾਣਾ, ਧਰਮ। ੫. ਧਰਮ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੬. (ਅਛਲ) ਸਾਰਿਆ ਤੋਂ ਜੋ (ਅਪਾਰ) ਬੇਅੰਤ ਮਾਯਾ ਹੈ। ੭. ਬ੍ਰਹਮਾ ਰੂਪ, ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਰਚਣ ਵਾਲੀ ਬਿਧੀ ਰੂਪ। ੮. ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ (ਦਦੇਨ) ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ (ਅਹਦ) ਆਹਤ (ਖਭਾਕ) ਨਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੯. ਧਨ, ਸੰਪਦਾ। ੧੦. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੧. (ਜਨਮ ਮਰਨ ਰੂਪ) ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। A.M.—ਪੀਰ ਤੁੰਲੋਕ।

* ਸ੍ਰੀ ਦਾਸਮੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ‘ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੌਰੀ ਸੰਰਠਾ’ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮਹਾਂ ਅਜੂਧ ਹੈ। ਪੂਰਬੀ ਠਾਟ ਦੀ ਔੜਵ ਸਾੜਵ ਰਾਗਣੀ ਗਉੜੀ ਹੈ, ਦਿਨ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਗਾਈ ਗਾਈ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਫੈਕਤ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਅਥਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗਾਧਾਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਸੰਦਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਫੈਕਤ ਮੰਮਲ ਹਨ ਤੇ ਮੱਠਮ ਤੀਬਰ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੁੰਧ ਸੁਰ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਦੀ ਛਾਯਾ ਵੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਮ ਪ ਨ ਸ ॥ ਅਥਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਪ ਮ ਮ ਰ ॥

ਕਿਰਤਾਰਥ—ਮੰਗਲ—ਕਰਨ^੧ ਕਰੁਨਾਨਿਧਿ ਕਰਤਾਰ ॥
ਕਾਲ—ਰੱਛ ਤਾਰਨ ਪ੍ਰਭੂ, ਮਾਯਾ ਰੂਪ ਮੁਰਾਰਿ ॥ ੪੧ ॥
ਮਧੁਰ ਧੁਨਿ ਛੰਦ* ਦੋਹਰਾ ॥
ਬਧਨਾ^੨ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ਕੀ, ਸਿਰਜਾ—ਧਰਨਿ—ਅਕਾਸ਼ ॥
ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਦੁਇ ਦੀਵੜੋ, ਕੀਨੋ ਬਿਬਿਧਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ॥ ੪੨ ॥
ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਉਪਾਇ ਕੈ, ਕੀਨੀ ਸਕਤਿ ਪਸਾਰ ॥
ਕੋਟਿ ਤੇਤੀਸਾ ਸੁਰ ਭਾਏ, ਨਾਲੋ ਇੰਦ੍ਰ ਭੂਆਰ^੩ ॥ ੪੩ ॥
ਸੁਰ, ਨਰ, ਮੁਨਿ, ਗੰਪੁਬ, ਰਚੇ, ਜਖ, ਕਿੰਨਰ^੪, ਗਨ^੫, ਪ੍ਰੇਤ ॥
ਅਸੁਰ ਪ੍ਰਥਲ. ਦਾਨੋ ਬਿਕਟ, ਰਾਹੁ ਨਿਛੜੁ ਗ੍ਰਿਹੇਤ^੬ ॥ ੪੪ ॥
ਛਪਯ ਛੰਦ ॥
ਸਪਤ ਸਿੰਧੂ^੭, ਸਤ ਦੀਪ^੮, ਖੰਡ ਨਵ ਖੰਡ ਬਨਾਯੋ^੯ ॥
ਜਲ, ਥਲ, ਪਰਬਤ—ਕਨਕ^{੧੦}, ਮੇਰੂ-ਹਿਮ^{੧੧}, ਭੂਮਿ ਰਚਾਯੋ ॥
ਪਸੁ, ਪੰਛੀ, ਜਲ-ਜੀਵ; ਅਨਲ ਗਗਨੰਤਰਿ ਕੀਨਾ^{੧੨} ॥
ਅੰਡਿਜ, ਜੇਰਜ, ਸੇਤਜ, ਉਤਭੁਜ ਪ੍ਰਗਟ ਸੁ-ਕੀਨਾ ॥
ਨਰਕ ਸੁਰਗ, ਚਹੁੰ ਜੁਗ ਬਨੇ, ਰਾਤ੍ਰਿ, ਦਿਨਸੁ, ਪਲ, ਮਾਸ ॥
ਪਵਨ ਪਾਨੀ ਬੈਸੰਤਰੋ, ਠਾਕੁਰ^{੧੩}, ਚੇਰੋ—ਦਾਸ^{੧੪} ॥ ੪੫ ॥
ਦੋਹਰਾ ॥
ਦੁਖ, ਸੁਖ ਦੁਇ-ਕਪਰੋ-ਬਨੇ, ਮਾਨੁਖ ਕਾ ਬਿਵਹਾਰ ॥
ਧਰਮ, ਪਾਪ ਸਾਖੀ^{੧੫} ਦੋਉ, ਬਿਧਨਾ^{੧੬} ਠਟਯੋ ਅਪਾਰ^{੧੭} ॥ ੪੬ ॥
ਕਨਕ* ਦੋਹਰਾ ॥ ਜਾਤ-ਜਾਤ^{੧੮} ਰਚਨਾ ਭਈ, ਸਭ ਮਹਿ ਆਪ ਖਿਲੰਤ ॥
ਨੀਚ, ਉਚ ਮਹਿ ਆਪ ਹਰਿ, ਬਿਰਲਾ ਕੋਇ ਬੁਝੰਤ ॥ ੪੭ ॥
ਰਾਵ, ਰੋਕ^{੧੯} ਪ੍ਰਜਾ^{੨੦} ਭਈ, ਗ੍ਰਾਮ, ਨਗਰ ਸਭ ਏਸ ॥
ਭੂਪ, ਛੜ੍ਹਪਤਿ, ਤੇਜਬਰ^{੨੧}, ਸੂਰੋ, ਜੋਧ, ਨਰੋਸ ॥ ੪੮ ॥
ਖੜ੍ਹੀ, ਬ੍ਰਹਮਨ, ਸੂਦ, ਵੈਸ, ਚਾਰ ਵਰਨ ਕੀ ਖਾਨ ॥
ਮਾਯਾ, ਸੁਪਨ, ਸੁਖੰਪਤੀ^{੨੨} ਪੁਨ੍ਯ, ਦਾਨ, ਦਿਸਨਾਨ ॥ ੪੯ ॥

੧. (ਮੰਗਲ) ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ (ਕਿਤਾਰਥ) ਸਫਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨. ਬ੍ਰਹਮ, ਫਲ ਪ੍ਰਦਾਤਾ, ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਰਚਣ ਦੀ ਬਿਧੀ ।
੩. ਰਾਜਾ । ੪. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਗਵੱਠੇ, ਕਿੰਪੁਰਸ਼. ਹੀਜੜੇ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵਜੰਤ੍ਰੀ । ੫. ਦੇਵਤੋ, ਗਣ ਦੇਵਤੋ ਨੋਂ ਹਨ:—
ਅਨਿਲ (ਹਵਾ)(ਉਣੇਜਾ), (ਆਦਿਤਜ)ਸੂਰਯ (ਬਾਰਾਂ), ਆਭਾਸੂਰ (ਚੌਹਨ), ਸਾਧਜ (ਬਾਰਾਂ), ਤ੍ਰਿਸ਼ਿਤ (ਛੱਤੀ), ਮਹਾਰਾਜਿਕ
(ਦੋ ਸੌ ਵੀਹ,ਰੁਦ੍ਰ (ਯਾਰਾਂ), ਵਸੁ (ਅਠ)ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੁਦੇਵਾ (ਦਸ)। ੬. ਰਾਹੂ(ਆਦਿਕ ਨੋਂ)(ਗ੍ਰਿਹ-ਦੇਤ)ਇਹ ਗ੍ਰਹਅਤੇ(ਨਿਛੜੁ)
ਤਾਰੋ ੭. ਸੰਤ ਸਮੁੰਦ੍ਰ, ਦੁਧ, ਦਹੀਂ, ਘਿਉ, ਰਹੁ, ਸ਼ਹਿਦ, ਮਿਠੇ ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਖਾਰੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰ । ੮. ਜੇਠੁ, ਪਲਕ,
ਸਾਲਮਿਲ, ਕੁਸ਼, ਕ੍ਰੋਚ, ਸਾਕ ਤੇ ਪੁਸ਼ਕਰ ਸੰਤ ਦੀਪ ਹਨ । ੯. ਨੋਂ ਖੰਡਾਂ ਦੇ (ਖੰਡ) ਟੁਕੜੇ ਬਣਾਏ, ਭਰਤ, ਇਲਾਵਿਤ,
ਕਿੰਪੁਰਸ਼, ਭਦ੍ਰ, ਕੋਤੁਮਾਲ, ਹਰਿ, ਹਿਰਣ੍ਯ, ਰਮ੍ਯ ਤੇ ਕੁਸ਼ ਨੋਂਖੰਡ ਹਨ । ੧੦. ਸੰਨੋ ਦਾ ਪਹਾੜ, ਸੁਮੰਗੁ। ੧੧. ਹਿਮਾਲਯ।
੧੨. ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅਲਲ ਪੰਛੀ ਨੂੰ(ਪੈਦਾ) ਕੀਤਾ। ੧੩. ਮਾਲਕ, ਗੁਰੂ, ਰਾਜਾ। ੧੪. ਚੇਲੇ ਤੇ ਨੌਕਰ। ੧੫. ਗਵਾਹ।
੧੬. ਬਿਧਾਤੋ ਨੇ ਬਹੁਤ (ਰਚਨਾ) (ਠਟਯੋ) ਰਚੀ ਹੈ। ੧੭. ਬਹੁਤ ਜਾਤਾਂ ਦੀ ਕੰਗਾਲ। ੧੯. ਪੈਦਾਯਜ। ੨੦. ਤੇਜ
ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਧਾਪੋ, ੨੧. ਗਾਥੀ ਨੀਂਦ, ਯੁਕ ਸੈਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ । Aਪ:—ਗ੍ਰਿਹੰ ੭੩ । *ਇਹ ਦੋਹਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ ।

ਬਲੀ, ਤਪੀ, ਜੋਗੀ ਕਿਯੇ, ਜਟਾਸੂਟ-ਨਖਧਾਰ^੧ ॥
 ਕ੍ਰਹੀ, ਜਤੀ^੨, ਜਾਪੀ^A ਹੁਦੇ, ਨਾਨਾ ਬਿਧਿ ਬੈਪਾਰ ॥ ੫੦ ॥
 ਸੂਰ, ਨਰ, ਮੁਨਿ, ਦੇਵੀ^੩ ਬਨੇ, ਆਪ ਬਨੇ ਅਵਤਾਰ ॥
 ਰਤਨ, ਠਾਲ, ਹੀਰਾ, ਮੁਕਤ^੪ ਕੰਚਨ^੫ ਰੂਪ^੬ ਸੁਧਾਰ^੭ ॥ ੫੧ ॥
 ਸਭ ਮਹਿ ਤੁਹੀ^੮ ਨਿਰੋਜਨਾ, ਉਨੀ^੯ ਠਉਰ ਨ ਕੋਇ ॥
 ਘਟਿ ਘਟਿ ਮਹਿ ਬਿਚਰੇ^{੧੦} ਪ੍ਰਭੂ, ਨ ਕੋਇ ਹੁਆ ਨ ਹੋਇ ॥ ੫੧ ॥ ਰਹਾਉ^{੧੧} ॥
 ਚਾਰ ਬੇਦ, ਖਟ^{੧੨}, ਅਸਟਦਸ^{੧੩} ਬਿਪਨਾ ਰਚਿ ਬਿਸਥਾਰ ॥
 ਤੀਠ-ਲੋਕ ਰਚਨਾ ਭਈ, ਕਰਤਾ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ॥ ੫੨ ॥
 ਤੁਮ ਬਿਠ ਸਰੇ ਨਏਕ ਛਿਨ, ਤੁਮ ਸਭ ਜੀਅਨ ਪ੍ਰਾਨ ॥
 ਤੁਮ ਕਰਤਾ ਸਭਿ ਜਗਤ ਕੀ, ਤੁਮ ਹੀ ਤੇ ਸਭਿ ਮਾਨ^{੧੪} ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
 ਕਰਮ, ਧਰਮ, ਸੁਚਿ^{੧੫}, ਨੇਮ, ਜਪ, ਖਟ ਕਰਮਨ ਕੀ ਗੀਤਿ ।
 ਸੰਨਯਾਸੀ ਪੁਨਿ ਸ੍ਰੁਤਿ ਯੁਨਿ^{੧੬}—ਨਟ, ਨਾਟਕ, ਸੰਗੀਤ^{੧੭} ॥ ੫੩ ॥
 ਜੰਤ੍ਰ, ਮੰਤ੍ਰ, ਤੰਤ੍ਰਨ, ਭਈ, ਬਿਤਿ, ਵਾਰੁ, ਰੁਤਿ, ਮਾਸ ॥
 ਰਸ ਕਸ ਭੋਜਨ ਬਿਜਨਾ, ਦੁਰਧ ਖੀਰ ਜਗਰਾਸ^{੧੮} ॥ ੫੪ ॥
 ਠੋਕਿ ਬਦਿ, ਖੁਸ਼ਿਆ ਘਨੀ^C, ਜੋਗ ਭੋਗ ਕੀ ਖਾਨ ॥
 ਰਿਧਿ, ਸਿਧਿ, ਚਿੰਤਾ ਸਕਲ, ਜੀਅ ਜੰਤ ਪ੍ਰਮਾਨ^{੧੯} ॥ ੫੫ ॥
 ਬਿਪਤਿ, ਸਪਤਿ^{੨੦} ਅਪਦਾ ਰਚੀ, ਰਚਨਾ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰ
 ਬਨ, ਤ੍ਰਿਨ, ਪਰਬਤ, ਭੂਮਿਧਰ^{੨੧} ਉਡਗ^{੨੨} ਨਛਤ੍ਰ^{੨੩} ਗਨਾਰ^{੨੪} ॥ ੫੬ ॥

੧. ਜਟਾ ਦੇ ਸੂਤੇ ਅਤੇ ਨਹੁਆ ਨੂੰ ਧਰਨ ਵਾਲੇ । ੨. ਸਨਯਾਸੀ ੩. ਦੇਵੀਆਂ । ੪. ਮੁਕਤਾ, ਮੌਤੀ । ੫. ਸੋਨਾ । ੬. ਚਾਂਦੀ, ਰੂਪਾ । ੭. ਬਣਾਏ ਹਨ । ੮. ਖਾਣੀ । ੯. ਫਿਰਦਾ ਹੈ । ੧੦. ਛੇ (ਬ੍ਰਾਹਮਣ) । ੧੧. ਅਠ ਰਾ (ਪੁਰਾਣ) । ੧੨. ਮੰਠੇ ਹਨ, ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ । ੧੩. ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ੧੪. ਵੇਦ ਦੀ ਧਨੀ ਲੋਠ ਵਾਲੇ, ਵੇਦ ਵਕਤਾ ੧੫. ਯਕਤ ਦੀ ਪੁੰਜੀ, ਹਵਨ ਦੀ ਸਮੱਗੀ, ਸਾਰਾ ਜਗਤ । ੧੬. ਮੰਠੇ । ੧੭. ਬਿਪਦਾ ਦਾ ਅਭਾਵ, ਸੁਖ, ਸੰਪਤਿ । ੧੮. ਬੇਸ਼ਨਾਕ ਸੁਮੰਤ੍ਰ । ੧੯. ਤਾਰੇ । ੨੦. ਸਤਾਈ ਨਛਤ੍ਰ । ੨੧. ਗਨ, ਸਮੂਹ ।

A ਯਾ:—ਜੋਗੀ, B ਯਾ:—ਰਸ ਗੀਤਿ, C ਯਾ:—ਨੇਕੀ ਬਲੀ ਖੁਸ਼ਿਆ ਘਨੀ
^੧ਕੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੇ ਜਿਸਥਾ ਨਾਲ ਅੱਕ ਖੜੇ ਦੀ ਥਾ ੧ ਅੱਕ ਹੈ । ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਸੰਗ੍ਰਹਣ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਦੋਹੀਂ ਵਾਲੀ ਖੁਪ ਹੀ ਅੱਕ ਹੈ । ਅਸਾ ਉਪਰੋਕਤ ਜਿਸਥਾ ਨੂੰ ਹੀ ਠੀਕ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ।
 ਸਮਾਧਾ ਸੰਗ੍ਰਹਣ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ਪਾਠ ਨੂੰ 'ਚਾਰ ਵੇਦ' ਖਟ ਵਾਲੇ ਪਦ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਠੀਕਿਆ ਹੈ । ਪਰ ਛਿਟਕੀ ਅੱਕ ਵੀ ਜੜਾਂ ਦਾ ਤੜਾਂ ਹਰੇਕ ਦੋਹਰੇ ਨਾਲ ਟੁਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਦੋ ਦੋਹਰਿਆ ਦੀ ਛਿਟਕੀ ਵਧ ਜਾਈ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਏਮਦਮ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਦੋਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ ਹੈ ।

- ਸਭ ਮਹਿੰ ਏਕ ਨਾਰਾਇਣਾ, ਮਾਯਾ ਕੇ ਬਪੁ ਧਾਰ ॥
 ਪ੍ਰੀਤਪਾਲੇ ਬਹੁ ਜੀਅ ਜੰਤੂ, ਸਭ ਕੇ ਦੇਤ ਅਹਾਰ^੧ ॥ ੫੭ ॥
- ਮਾਧੇ ਦੋਹਰਾ ॥ ਫੂਲ, ਫਲ, ਬਿਰਖਾ ਤੁਹੀਂ ਤੁਹੀਂ ਸਭਨ ਕੀ ਸਾਰ^੨ ॥
 ਤੁਮ ਸਭ ਕੇ ਪੈਦਾ ਕਰੋ, ਤੁਮ ਹੀ ਕਰਹੁ ਸੰਘਾਰ^੩ ॥ ੫੮ ॥
- ਪੰਚਾਲ ਦੋਹਰਾ ॥ ਜਬਿ ਮਾਯਾ ਹਰਿ ਬਪੁ ਧਰਜੈ, ਤਬਿ ਸਭ ਹੀ ਬਿਵਹਾਰ ॥
 ਗੁਪਤਿ ਪ੍ਰਗਟਿ ਸਭ ਘਟਿ ਬਿਖੈ, ਵਰਤੈ ਰੂਪ ਅਪਾਰੀ ॥ ੫੯ ॥
 ਜੁਗਿ ਜੁਗਾਤਿ ਸੁੰਨ ਧੁੰਧ ਤੋ, ਏਕ ਅਲਖ ਕਰਤਾਰ ॥
 ਗੁਪਤਿ ਪ੍ਰਗਟਿ ਸਭ ਘਟਿ ਬਿਖੈ, ਵਰਤੈ ਰੂਪ ਅਪਾਰੀ ॥ ੬੦ ॥
- ਅਨੰਦ ਦੋਹਰਾ ॥ ਸਰਬਲੋਹ ਰਛਯਾ ਕਰਨ, ਸੰਤਨ ਕੇ ਸੁਖ ਧਾਮ ॥
 ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਜਗ ਬੰਦਨੀ, ਲਛਮੀ ਜਾ ਕੇ ਨਾਮ ॥ ੬੧ ॥
- ਮੰਗਲ ਦੋਹਰਾ ॥ ਕਰੁਨਾਕਰ ! ਸੁ-ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਹੁ, ਹੋ ਮਤਿ ਮੰਦ ਅਭਾਗ ॥
 ਦੁ-ਕਰ ਜੋਰ ਬਿਨਤੀ ਕਰਤਿ, ਰਤੀ ਭਾਗ^੪ ਮੋਹਿ ਜਾਗ ॥ ੬੨ ॥
 ਕਰਮ-ਰੇਖ, ਮਾਯਾ ਤੁਹੀਂ, ਤੁਹੀਂ ਸਭਨ ਕੀ ਸਾਰ ॥
 ਜਬਿ ਤੁਮਰੀ ਕਿਰਪਾ ਭਈ, ਜਾਗਤਿ ਭਾਗ ਲਿਲਾਰ ॥ ੬੩ ॥
- ਅਨੰਦ ਦੋਹਰਾ ॥ ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਅਨਹ ਸਦਾ, ਅਨੁਦਿਨ ਅਨਦ ਅਨੰਦ ॥
 ਅਨਦ ਬਿਨੰਦ ਅਨੰਤ ਹਰਿ, ਅਨਹਦ ਅਨਦ ਗੁਬੰਦ^੫ ॥ ੬੪ ॥

੧. ਭੋਜਨ। ੨. ਤੰਤ, ਸਿੱਧਾਂਤ। ੩. ਨਾਸ਼। ੪. ਜੁਗ [ਰਚਨਾ] ਤੇ ਜੁਗਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਦੀ ਸ਼ੁਨਤ ਤੇ ਧੁੰਪਕਾਰੇ ਵਿੱਚ ਵੀ। ੫. ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਰੰਤੀ, ਪ੍ਰੀਤੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ।

† ਦੋਹਰਾਂ ਦੋਹਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੀ ਕੁਝ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਾਠ ਦੇ ਹੋਰ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਹੈ।

* 'ਅਨੰਦ ਦੋਹਰੇ' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਛੰਦਾਕ ੯੪ ਤੱਕ ਜਿਹੜੀਆਂ ਛੋਕਾਨੁਪ੍ਰਾਸ ਤੇ ਵਿਤਤਾਨੁਪ੍ਰਾਸ ਕ੍ਰਿਪਾ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਵਡੇ ਵਡੇ ਕਾਵਜ ਗੁੰਝਾ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ। ਵਿਤਤਾਨੁਪ੍ਰਾਸ ਦੀਆਂ ਵੇਦਰਠੀ, ਗੋਤੀ ਅਤੇ ਪਾਂਚਾਲੀ ਰੀਤੀਆਂ ਜੋ ਲਛਣਾਨੁਸਾਰ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਗ ਪਈਏ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਕਾਵਜ ਨਾਮੋ ਇਕ ਅਲਗ ਗੁੰਝ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸਮਝੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਦੇ ਗਣਾਂ ਤੇ ਵੀ ਉਛਾਲੀਆਂ ਤੇ ਗਿਣਨ ਜੋਗੇ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਵਜ ਵਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਤਾਂ ਕੇਵਲ 'ਕੋਈ ਹੋਊ' ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਉਸ ਬਾਣੀ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਰਕਾਰਾਂ ਹੀ ਬਣਨਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਿਹੜੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਕੀ ਦੇਣੀ ਹੈ? ਗੁਰੁਬਾਣੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਵਿਰਲੋਂ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ। ਘਰ ਦੇ ਚਰਾਗ ਤੋਂ ਘਰ ਨੂੰ ਹੀ ਅੱਗ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸੜਦੇ, ਝੁਜਦੇ, ਤੜਫਦੇ, ਝੁਲਸਦੇ, ਝੁਲਸਦੇ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਕਾਵਜ ਰਸ ਤਾਂ ਸ਼ਾਂਤਿ ਦਾ ਮਗਰ ਹੈ—ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਠੰਡ ਹੀ ਠੰਢ ਸਮਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਰਸ ਦਾ ਗ੍ਰਾਹਕ ਚਾਹਕ ਕੋਈ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੱਲਣ ਵਾਸਤੇ ਵਡਿਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਛੋਕ ਤੇ ਵਿਤਿ ਵਾਸਤੇ ਉਦਾਰਹਟ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ ਤਾਕਿ ਤੁਲਤਾ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖਣ;—

ਛੋਕ: ਬਾਧੇ ਦੁਾਰ ਕਾਕਰੀ, ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਚਿੱਤ ਕਾਕਰੀ, ਸੋ ਉਮਰ ਬਿਥਾ ਕਰੀ, ਨ ਰਾਮ ਕੀ ਕਥਾ ਕਰੀ ॥

ਪਾਪ ਕੇ ਪਿਨਾਕਰੀ, ਨ ਜਾਨੇ ਨਾਕ ਨਾਕਰੀ, ਸੁ ਹਾਰਿਲ ਕੀ ਨਾ ਕਰੀ, ਨਿਰੰਤਰ ਹੀ ਨਾ ਕਰੀ ॥੬੫

ਜਯਾ ਏਹਰਾ ॥ ਜਯਸ ਜਯਾਤ੍ਰੀ, ਜਯਕਥਾ, ਜਯਾ, ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਜਯਾਦੀਸ਼ ॥
 ਜਵਤ ਜਮੁਨ ਜਤ-ਬੁਤ ਜਗਤ, ਜਗਮਗ ਜਗ ਜਹਿਵੀਸ਼* ॥ ੬੫ ॥

ਪਵਿਤ੍ਰ ਏਹਰਾ ॥ ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪੁਨੀਤਿ ਪਤਿ ਪੀਤੰਪਰ ਪ੍ਰਤਿਨਾਮ^੫ ॥
 ਪਾਪ ਪਰਨ ਪੂਰਨ ਪਿਤ੍ਰ, ਪੀਰ ਪਰਾ ਪਰਧਾਮ^੬ ॥ ੬੬ ॥

ਧਰਮ ਸੋਰਠਾ ॥ ਧਰਮ—ਧਾਰ ਧਨ ਧਾਨਯ, ਧਨਯ ਧਨਯ ਧਰਨੀਧਰਾ ॥
 ਧੀਰਜ ਧਰਮ ਸੁਧਯਾਨ, ਧੁੰਧ ਧੂਰਿ ਧੀਰਕ ਧਰਾ^੭ ॥ ੬੭★ ॥

ਸੋਹਣ ਸੋਰਠਾ ॥ ਮਨ ਸੋਹਣ ਮਿਹਰਵਾਨਯ, ਮੰਗਲ ਮਗਨ ਮਹਾਨ ਮਤਿ ॥
 ਮਾਧੋ, ਮਦਨ, ਮੁਰਾਰਿਯ, ਮਧੁਸੂਦਨ, ਸੋਹਕ ਮਹਤਿ^੮ ॥ ੬੮★ ॥

ਚਿਤਾਨੰਦ ਸੋਰਠਾ ॥ ਚਿਤਮਨਿ ਚਿਰਕਾਲ, ਚਿਤ ਚੀਰ^੯ ਚੈਤਨ ਚਿਤ ॥
 ਚੰਚਲ ਚਪਲ ਅਚਾਲ, ਦ੍ਰਿਗ ਚਕੋਰ ਪੰਕਜ ਅਚੂਤ^{੧੦} ॥ ੬੯★ ॥

ਛਤ੍ਰੀ ਸੋਰਠਾ ॥ ਛਤ੍ਰੀ ਛਿੱਤ ਛਿਤਾਰਿ^{੧੧}, ਛੀਰ ਛਮੋਹ ਛੇਤ੍ਰ ਛਕਿਤਿ^{੧੨} ॥
 ਛਿਪ੍ਰ ਛੇਮ ਛੈ ਛਾਰਿ,^{੧੩} ਛਾਰ ਕਰਨ ਛਦ੍ਰਿਯ ਬਿਪਤਿ^{੧੪} ॥ ੭੦ ॥

੧. ਯਸ ਦੀ ਜਿੰਤ ਨਾਲ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਾ । ੨. ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਯਤ (ਬੁਤ) ਧਰਮ ਵਾਲਾ ਅਤੇ (ਜਮੁਨ) ਯਮ ਦੇ (ਦੁੱਖ) ਨੂੰ (ਜਵਤ) ਨਾਸ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ । ੩. ਜਿਸ ਦੀਸਵਰ ਦੀ (ਜਿੰਤ) ਜਗਮਗ (ਜਗ) ਚਮਕਦੀ ਹੈ । ੪. ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਦਾ ਸ੍ਰਾਮੀ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਇੱਜਤ ਵਾਲਾ । ੫. ਪੀਤੰਬਰ (ਪੀਲੇ ਵਸਤੂ ਵਾਲੇ) ਦੇ ਨਾਮ (ਪ੍ਰਤਿ) ਨੂੰ (ਨਾਮਸਕਾਰ ਹੈ) ੬. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ (ਪਰਨ) ਭਜਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਪੂਰਾ (ਪਿਤ੍ਰ) ਪੂਜਕ । ੭. ਉੱਤਮ ਸਥਾਨਾਂ ਵਾਲਾ; ਘਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਲਘੁਕਾਮ ੮. (ਅਗਤਾਨ ਰੂਪ) (ਧੁੰਧ) ਹਨ੍ਰੇਰੇ ਨੂੰ (ਧੂਰਿ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੯. ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ੧੦. (ਮਹਤਿ) ਵਡਿਆ ਨੂੰ ਸੋਹਣ ਵਾਲਾ । ੧੧. ਚਿੱਤ ਨੂੰ (ਚੀਰ) ਪਾੜਨ ਵਾਲਾ, ਚਿੱਤ ਦਾ (ਚੀਰ = ਕਪੜਾ) ਪੜਦਾ । ੧੨. ਹੋ ਅਚੂਤ (ਅਭੰਗ) ! (ਤੋਰੇ) ਨੇਤ੍ਰ (ਚਕੋਰ) ਚਹੁੱਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਕਮਲਾਂ ਵਰਗੇ ਹਨ । ੧੩. ਧਰਤੀ ਦੇ ਛਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਛਿਤਾਰਿ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੪. (ਛਮੋਹ, ਛਮੋਹਿ) ਉਹ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰੂਪ (ਛੀਰ,ਦੁਧ ਦਾ ਛੇਤ੍ਰ) ਸਥਾਨ (ਛਕਿਤ) ਸੰਭਵਦਾ ਹੈ । ੧੫. (ਛਿਪ੍ਰ) ਤੁਰੰਤ ਹੀ, ਛੇਮ। ਕ੍ਰਿਪਾ. (ਛੈ) ਨਾਸ ਅਤੇ (ਛਾਰ) ਸੁਆਪ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੧੬. (ਛਦ੍ਰਿਯ) ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਬਿਪਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ । *ਪਾ.—ਜਯਾਦੀਸ਼। ਪਾ.—ਧਰਮ ਅਧਿਕਾਰ ਧਨ ਧਾਮ । ਚੁੰਦ੍ਰਿਯ ਸੋਰਠੇ ਦੇ ਮਧੁਜ ਵਿਸਮ ਸਮ ਰੂਪ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਹਨ ।

★ ਅੰਕ ੬੭, ੬੮, ੬੯, ੭੦ ਅਤੇ ੭੧ ਦੇ ਛੇ 'ਸੋਰਠੇ' (ਉਪ ਏਹੇ) ਹਨ । ਪਰ ਕਈਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ 'ਏਹਰਾ' ਸਿਰਲੇਖ ਨਾਲ ਵੀ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫੁੱਲਾਂ ਕਰ ਕੇ ਵਿਗੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਵਿੱਤ: ਐਸੀ ਸੁਮਤਾਂ ਕਰੀ, ਨ ਕੇਉ ਸਮਤਾਂ ਕਰੀ, ਸੋ 'ਬੋਨੀ'ਕਵਿਤਾਂ ਕਰੀ, ਪ੍ਰਕਾਸ ਤਾਸ ਤਾਕ ਰੀ ॥
 ਦੇਵ ਅਰਚਾ ਕਰੀ, ਨ ਗਤਾਨ ਚਰਚਾ ਕਰੀ, ਨ ਦੀਨ ਪੈ ਦਯਾ ਕਰੀ, ਨ ਬਪ ਕੀ ਗਯਾ ਕਰੀ ॥
 ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੇਤ ਹਾਲ ਕੀ, ਕਹੀ ਨ ਜਾਤ ਬਾਲ ਕੀ, ਲਸੋ ਦੁਕਲ ਚਾਲ ਕੀ, ਇਤੈ ਨਿਰੇਖਨੈ ਗਈ ॥
 ਬਿਲੋਕ ਸੁੰਦਰੀ ਹਸੀ, ਹਿਯੋ ਸੁ ਬਲ੍ਰ ਮਾ ਧਸੀ, ਮਯੋਕ ਸੀ ਕਲਾ ਕਸੀ, ਕਲਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੈ ਗਈ ॥
 ਗਤੀ ਗਯੰਦ ਰਾਣ ਸੀ, ਲਚੋਕ ਲੋਕ ਸਾਣ ਸੀ, ਸੁਆਯ ਲਯ ਲਾਣ ਸੀ, ਹਿਯੋ ਲਪੇਟਿ ਲੈ ਗਈ ॥
 ਸਨੇਹ ਸਿਧੁ ਖੋਰਿ ਕੈ, ਕਟਾਫ ਕੋਰ ਖੋਰਿ ਕੈ, ਚਟਾਕ ਚਿੱਤ ਚੋਰਿ ਕੈ, ਕਪਾਟ ਪੁੰਟ ਏ ਗਈ ॥
 ਖਰੀ ਚੁ ਸਯਮ ਗਾਤ ਕੀ, ਨ ਜਾਨੈਂ ਕੋਨ ਜਾਤ ਕੀ, ਅਨੋਕ ਨੇਕ ਭਾਤਿ ਕੀ, ਸੁਭਯ ਭੇਟ ਰ੍ਹੇ ਗਈ ॥
 ਬਧੁ ਬਧੁ ਹੈ ਸਾਥ ਕੀ, ਸੁਭਾਵਤੀ ਚੈ ਰਾਤ ਕੀ, ਅਨੋਕ ਚੂਰਿ ਹਾਥ ਕੀ, ਮਨੈ ਕੀ ਮੰਜ ਕੈ ਗਈ ॥
 ਗਹੀ ਨ ਜਾਤਿ ਭਾਮਿਨੀ, ਲਜਾਤਿ ਜਾਤਿ ਕਾਮਿਨੀ, ਨ ਦੀਨਿ ਹੇਤ ਸਾਮਿਨੀ, ਦਯਾਰ ਰ੍ਹੇ ਖਿਤੈ ਗਈ ॥
 ਰਸਾਲ ਨੈਨ ਜੋਰ ਕੈ, ਬਿਸਾਲ ਭੋਹ ਮੋਰਿ ਕੈ, ਚਟਾਕ ਚਿੱਤ ਚੋਰਿ ਕੈ, ਕਪਾਟ ਪੁੰਟ ਏ ਗਈ ॥

- ਭਾਵੀਉਂਦੌਤ ਸੌਰਠਾ^੧ ॥ ਭਾਵੀ ਭੁਗਤ ਭੰਡਾਰ^੨, ਭੀਰ ਭੀਮ ਭੈਰਵ ਹਰਨ ॥
 ਭਵਹਾ ਭੂਤ ਭਵਾਨ^੩, ਭਗਤਿ ਭਾਵ ਭਵਜਲ ਤਰਨ ॥ ੭੧ ॥
- ਪਾਰਸ ਸੌਰਠਾ ॥ ਪਾਰਸਿ ਪਿਤਾ ਪੁਰਾਨ^੪ ਪਰਮਾਨੰਦ, ਪ੍ਰੀਤਮ, ਪ੍ਰਭੂ ॥
 ਪੂਰਨ ਪੁਰਖੁ ਪੁਰਾਨ, ਪਾਪ ਪੁੰਜ^੫ ਗਾਰਤ ਸਭੂ ॥ ੭੨ ॥
- ਨਾਰਾਇਨ ਸੌਰਠਾ ॥ ਨਾਰਾਇਨ, ਨਿਰੰਕਾਰ, ਨਾਰਸਿੰਘ, ਨਰਹਰਿ ਨੇਵਲ ॥
 ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਨਿਰਹਾਰ ਨੰਦਨੰਦਨ ਨੇਤ੍ਰਕਵਲ ॥ ੭੩ ॥
- ਗਿਰਧਾਰ ਦੋਹਰਾ ॥ ਗਿਰਧਾਰੀ, ਗੋਬਿੰਦ^੬, ਗੁਰੂ, ਗੋਵਰਧਨ^੭ ਗੋਪਾਲ^੮ ॥
 ਗੋਸਾਈ^੯ ਗੋਪੀ ਬਲਭ^{੧੦}, ਗੋਪਨਾਥ, ਗੋਆਲ^{੧੧} ॥ ੭੪ ॥
- ਕਵਲ ਸੌਰਠਾ ॥ ਕਾਰਨ ਕਰਨ, ਕਰੀਮ^{੧੨}, ਕੇਸਵ^{੧੩}, ਕਿਰਤਾਰਥਿ ਕਰਨ ॥
 ਕੋਮਲ ਕਮਲ ਨਵੀਨੀ, ਕੋਟ ਲਛ ਕੰਟਕ^{੧੪} ਹਰਨ^{੧੫} ॥ ੭੫★ ॥
- ਖਾਲਕ ਸੌਰਠਾ ॥ ਖਾਲਕ ਖਲਕ ਖੁਦਾਇ^{੧੬} ਖੈਰ ਖੁਬ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਖੁਸ਼^{੧੭} ॥
 ਖਾਲਸ ਖਸਮ ਅਤਾਇ^{੧੮}, ਖਾਮੋਖੁਨ ਖਤਾ ਬਖਸ਼^{੧੯} ॥ ੭੬★ ॥
- ਘਨਿਜਨਾਮ ਦੋਹਰਾ ॥ ਘਟਿ ਘਟਿ ਮੈ ਘਨਿ ਸਜਾਮ ਜੂ, ਘਰਤ ਘਨ ਘਨਘੋਰ^{੨੦} ॥
 ਜੀਅ ਜੰਤੂ ਚਾਤ੍ਰਿਕ, ਮਯੂਰ^{੨੧} ਚਿਤਵਤ ਕੋਕਲ, ਮੋਰ^{੨੨} ॥ ੭੭ ॥
- ਦਯਾ ਦੋਹਰਾ ॥ ਦੀਨ ਦਯਾਲੁ ਦਾਤਾ ਦਯਾ, ਦੁਖ ਦਲਿਦੁ ਦਲ ਦੁੰਦ^{੨੩} ॥
 ਦ੍ਰਿਗ ਬਿਸਾਲ, ਦੁਤਿ ਅਦ੍ਰੁਯ^{੨੪}, ਦਿਨਕਰ ਸਮਰ ਮੁਕੰਦ^{੨੫} ॥ ੭੮ ॥
- ਓਅੰ ਦੋਹਰਾ ॥ ਓਅੰ* ਵਾਸਦੇਵ ਵੇਦਨ ਵਿਦਤ^{੨੬}, ਵਾਰ ਵਾਰ ਲੱਖ ਵਾਰ ॥
 ਓਰ ਨਿਬਾਹ ਵੈਰੀ^{੨੭} ਨਹੀਂ ਵੈਰ ਹਰਨ, ਕਰਤਾਰ ॥ ੭੯ ॥

੧. (ਭਾਵੀ) ਅੰਗੋ ਦੇ (ਭੁਗਤ) ਪਦਾਰਥਾ ਦਾ ਭੰਡਾਰ (ਰੂਪ) ਹੈ। ੨. (ਭੂਤ) ਪਿਛੇ ਤੋਂ (ਭਵਾਨ) ਹੁਣ ਵੀ (ਭਵਹਾ) (ਸੰਸਾਰ ਚਕ੍ਰ) ਨਾਥ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩. (ਪੁਰਾਨ) ਪਹਿਲਿਆਂ ਤੋਂ (ਮੰਨਿਆਂ ਹੀ ਕਿ) (ਪਾਰਸਿ) ਵਾਂਗੂ ਛੋਟ ਨਾਲ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਿਤਾ ਹੈ। ੪. ਸਮੂਹ, ਢੇਰ। ੫. ਹਰ ਪੁਰਸ਼ ਲਈ ਨਵਾਂ ਹੈ। ੬. ਉਹ ਖਾਂਦਾ ਪੀਂਦਾ ਨਹੀਂ। ੭. (ਗੋ) ਵੇਦਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਿਆ ਹੈ। ੮. (ਗੋ) ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵਧੇਣ ਵਾਲਾ। ੯. (ਗੋ) ਵਿੰਦ੍ਰਿਆ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੦. ਗੋਪੀਆ ਦਾ (ਬਲਭ) ਪ੍ਰੀਤਮ। ੧੧. ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ। ੧੨. ਕੋਸਾਂ ਵਾਲਾ, ਯੋਗੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ। ੧੩. ਕੋਤਾ (ਲੰਛ) ਠਾਢਨ (ਕਲੰਕ) ਅਤੇ (ਕੋਟਕ) ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੪. (ਖਲਕ) ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ (ਖੁਦਾਇ) ਸ੍ਰੀਤ੍ਰ (ਖਲਕ) ਖਲਕਤ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗੀ (ਖੈਰ) ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ। ੧੬. (ਅਤਾਇ) ਦਾਤਾ ਦਾ (ਖਾਲਸ) ਨਿਰੋਲ ਮਾਲਕ ਹੈ। ੧੭. (ਖਾਮੋ) ਕਾਂਚਿਆਂ ਨੂੰ (ਖੁਨ) ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਕੁੱਲਾਂ ਮਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੧੮. ਘਨਘੋਰ-ਨਾਲ ਘਨ) ਬੰਦਲ (ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ) (ਘਰਤ) ਗਜੰਦਾ ਹੈ, ੧੯. ਸੋਰ, ੨੦. ਕੀਤੀਆਂ, ਮੁੜਕੇ, ਪਿੰਡਾ ਫਿਰ ਕੇ। ੨੧. (ਦੁੰਦ) ਅਵਗੁਣਾਂ ਨੂੰ (ਦਲ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੨. (ਉਸ ਦੇ) ਵਛੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਦੁਤਿ ਸੰਭਾ (ਅਦ੍ਰੁਯ) ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ੨੩. (ਮੁਕੰਦ) ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਦਾਤਾ (ਸਮਰ) ਜੰਗਦਾ (ਦਿਨਕਰ) ਸੂਰਯ ਹੈ। ੨੪. ਪ੍ਰਗਟ। ੨੫. ਆਖਰ ਤੱਕ ਨਿਬਾਹੁਣ ਵਾਲਾ।

ਇਸ ਸੌਰਠ ਦੇ ਮਧ ਵਿਸ਼ਮ ਸਮ ਰੂਪ ਨਹੀਂ। ਆਪ:-ਕੋਟ ਕਲੰਕ ਕੋਟਕ। ★ ਏਸ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦਾ ਨੋਟ ਵੇਖੋ ਸਭੇ ੧੬ ਉੱਤੇ
 * ਓਅੰ ਸਬਦ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਦੋਹੇ ਨਾਮ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਪੈਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਏਸ ਦਾ ਦੋਹਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੋਂ 'ਓਅੰ' ਸ਼ਬਦ ਬਾਹਰ ਹੈ।

- ਸਹੱਸਮੁਖੀ ਦੋਹਰਾ ॥ ਸ਼ਹਨਸ਼ਾਹ ਸ਼ਹਪਤਿ ਸਗਲ, ਸੰਸਯ ਸਿਹਰ ਸਿਰਾਇ^੧
 ਸਜਨ ਸਾਧੁ ਸੰਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀਤਲ ਸਤ ਸੁਖਦਾਇ ॥ ੮੦ ॥
- ਇੰਦ੍ਰਾ ਦੋਹਰਾ ॥ ਈਸਰ ਈਸ ਇਮਾਨ ਇਕ^੨, ਇਮਨਾਇਕ ਇਮਨਾਇ^੩
 ਇਕ ਇਕ ਈਕਾਨ ਇਸ^੪, ਇੰਦ੍ਰ ਲਾਇੰਤਹਾਇ* ॥ ੮੧ ॥
- ਝੁਰਨ ਦੋਹਰਾ ॥ ਝੁਰਨ ਝੋਰ ਝੰਕਤ ਝਪਟ^੫, ਝਿਮ ਝਿਮ ਝੁਨਕਾਰ ॥
 ਝੀਨ ਸ਼ਬਦ ਝਾਂਜਨ ਝਰਨ^੬, ਝਗਰਾ ਝੂਠ ਝਿਕਾਰ^੭ ॥ ੮੨ ॥
- ਟੋਟਕ ਦੋਹਰਾ ॥ ਟੋਟ ਟੂਟ ਟੰਟਾ ਚਰਨ^੮, ਟੀਕਾ^੯ ਸਗਲ ਸੰਸਾਰ
 ਟਕ ਟਕ ਟਕ ਨਿਰਖੋ ਤੁਮਹਿ, ਏਕ ਟਿਕਨ^{੧੦} ਕਰਤਾਰ ॥ ੮੩ ॥
 ਠੋਰ ਠੋਰ ਠਾਕੂਰ ਠਟਯੋ^{੧੧}, ਬਿਨੁ ਠਾਕੂਰ ਨਹਿ ਠਾਟ^{੧੨}
 ਠਾਕ ਠੇਕ^{੧੩} ਸੋ ਦੂਰ ਯਹ, ਨਹਿ ਬਾਗਾ^{੧੪} ਨਹਿ ਠਾਟ ॥ ੮੪ ॥
- ਨਿਡਰ ਦੋਹਰਾ ॥ ਡਾਂਗਰ ਡੀਗਰ ਹੋ ਅਧਿਕ^{੧੫}, ਤੁਮ ਨਿਡਰ ॥ ਡਰਡਾਰ^{੧੬} ॥
 ਬਾਰ ਬਾਰ ਡੰਡਉਤ ਤੁਮ, ਤੁਹ ਜਸ ਡੰਕ ਅਪਾਰ ॥ ੮੫ ॥
- ਢੀਠ ਦੋਹਰਾ ॥ ਢੋਰ ਢੀਮ ਢਾਢੀ ਢਿਮਕ^{੧੭}, ਹੋ ਤਰੁ ਢਾਕ ਪਲਾਸ ॥
 ਢੇਰ ਢੀਠ ਢੁਲਕਤ ਫਿਰਤ^{੧੮}, ਢਹਿ ਢਹਿ ਪਰਨ ਉਦਾਸ ॥ ੮੬ ॥
- ਛਪਯ ॥ ਤਰੁਨ ਤਾਪ ਤਮ-ਹਰਨ^{੧੯}, ਤਾਤ ਤਜਾਗੀ ਤੀਰਥ ਤਤਿ^{੨੦} ॥
 ਤਿਮਰ ਤਪਤ ਤਿਖ ਟਰਨ^{੨੧}, ਤੋਖ ਤਪੀਅਨ ਅੰਤਰਗਤਿ^{੨੨} ॥

੧. ਸੰਸਯ ਰੂਪ (ਸਿਹਰ) ਜਾਦੂ (ਸਿਰਾਏ) ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੨. (ਈਸਰ ਈਸ) ਸ਼ਹਨਸ਼ਾਹ (ਇਮਾਨ ਇਕ) ਇਕ ਯਕੀਨ ਵਾਲਾ। ੩. (ਇਮਨਾਇ) ਅਮਾਨਤਦਾਰਾਂ ਦਾ (ਇਮਨਾਇਕ) ਅਮਾਨਤਦਾਰ, ਧਨਯਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਧਨਯਵਾਦ. ਮੁਖਾਰਕੀਆਂ ਦਾ ਮੁਖਾਰਕ, ਯਮਨ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਦਾ ਯਮਨੀ ਹੈ। ੪. (ਈਕਾਨ ਔਸਰ) ਬਹੁਤ ਸੁਖੋਨ ਹੀ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੫. (ਲਾਇੰਤਹਾਇ) ਜਿਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਉਹ ਅੰਤੋਂ ਜਿਹਾ ਰਾਜਾ ਹੈ। ੬. ਝੁਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਝੋਰੇ ਨੂੰ (ਝਪਟ) ਤੁਰਤ ਫੜ ਕੇ (ਝੰਕਤ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੭. ਝਾਂਜਰਾਂ ਵਾਂਗੂ (ਉਸ ਵਿੱਚੋਂ ਭੀ) (ਝੀਨ) ਕੋਲਮ ਤੇ ਪਤਲੇ ਸ਼ਬਦ (ਝਰਨ) ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ੮. ਬੇਅਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੯. ਟੋਟਾਂ ਨੂੰ (ਟੂਟ) ਤੋੜਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਟੰਟਿਆਂ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਵਾਲਾ। ੧੦. ਤਿਲਕ, ਮੁਖੀਆਂ, ਪ੍ਰਧਾਨ। ੧੧. ਨਿਗਾਹ ਨਾਲ। ੧੨. ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ। ੧੩. ਸੰਸਾਰ, ਬਣਾਉ, ਸਜਾਵਟ, ਸਰੀਰਕ ਲਿਖਾਸ। ੧੪. ਲੜਾਈ ਝਗੜਾ। ੧੫. ਪੁਸ਼ਾਕ, ਲੰਮਾ ਚੌਲਾ। ੧੬. ਮੈਂ ਬਹੁਤ (ਡਾਂਗਰ) ਗੱਪੀ (ਡਾਂਗਰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ) (ਡਾਂਗਰ) ਪਸੂ ਹਾਂ। ੧੭. ਡਰ ਨੂੰ (ਡਾਰ) ਲਾਹਦੇ। ੧੮. (ਮੈਂ) ਢੋਰ. (ਢੀਮ) ਜੜ, (ਢਾਢੀ) ਪਸੂ ਚਾਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ (ਢਿਮਕ-ਢਿਮ ਢਿਮ ਢੱਲਣ ਵਾਲਾ ਟੰਮਕ) ਢੋਲ ਹਾਂ। ੧੯. ਬਹੁਤੇ ਹੀ ਢੀਠ ਹੋ ਕੇ (ਢੁਲਕਤ) ਬੇ-ਮਤਲਬੇ ਹੀ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ। ੨੦. (ਉਹ) ਤਾਪ (ਤਪਸ) ਅਤੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਰਹੂਨ) ਸੂਰਜ (ਰੂਪ) ਹੈ। ੨੧. (ਤਾਤ) ਪ੍ਰੀਤਮ. ਤਜਾਗੀ ਅਤੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦਾ (ਤਤਿ) ਸਿੱਧਾਂਤ ਹੈ। ੨੨. ਹਨੇਰੇ, ਤਪਸ ਅਤੇ (ਰਿਖ = ਪਿਆਸ) ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੨੩. (ਅੰਤਰ ਗਤਿ) ਗੁਪਤ ਹੀ ਤਪੀਅਨ ਨੂੰ (ਤੋਖ) ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਜੇਕੁ ਮੰਤ੍ਰ ਮਹਿ ਆਪ, ਆਪ ਤੋਸਾ^੧ ਤਕਿਯਾ^੨ ਛਿਤਿ ॥
 ਤਟ ਤੀਰਥਿ ਤਿਟਕਾਟ^੩ ਆਪ, ਆਪੇ ਤਪਸੀ ਬਿਭਿ^੪ ॥
 ਤਾਪ ਨਿਵਾਰਨ, ਤਮਹਰਨ, ਅਘਨਾਸਨ, ਅਮਿਤੋਂਜ ਗਤਿ ॥
 ਤਕੀਆ ਤਾਨ ਨਿਤਾਨ, ਮਾਨ—ਦਾਇਕ ਛੜੀਨ—ਪਤਿ ॥ ੮੭ ॥

ਬੀਰਕਤ ਦੋਹਰਾ ॥ ਥਾਨ ਥਨੰਤਰਿ ਰਮਿ ਰਹੇ, ਅਸ ਬਿਰ ਬੀਰ^੧ ਦਯਾਲ ॥
 ਥਕਤ ਥਕਤ ਆਏ ਪ੍ਰਭੂ, ਕਰਿ ਗਹਿ ਲੋਹੁ ਗੁਪਾਲ ॥ ੮੮ ॥

ਮੰਗਲ ਦੋਹਰਾ ॥ ਮੰਗਲ ਨਿਤ ਮੰਗਲ ਸਦਾ, ਮੰਗਲ ਮੰਗਲ ਭੂਪ ॥
 ਜੈ ਮੰਗਲ, ਜੈ ਮੰਗਲਾ, ਸੁਭਮੰਗਲ ਆਨੂਪ ॥ ੮੯ ॥
 ★ਫਿਰਤ ਫਿਰਤ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਫਿਰੇ, ਫੇਰੀ ਚੁਕੀ ਨ ਫੈਰ ॥
 ਫਾਹ^੧ ਫਾਸ^੨ ਫਾਸੀ ਕਟਕ^੩, ਜਿਨਹਿ ਕਹਯੋ ਇਕ ਬੇਰ ॥ ੯੦ ॥

ਬਿਸਨੁ ਦੋਹਰਾ ॥ ਬਿਸਨੁ ਸੁ-ਬਯਾਪਿਕ ਸਰਬ ਮੈ, ਬਯਾਧਿ ਹਰਨ ਬਿਖ ਜਾਲ ॥
 ਬਾਰ ਬਾਰ ਬੰਦਤ ਚਰਨ, ਬਿਪਤਿ ਬਿਘਨ ਰਛਪਾਲ ॥ ੯੧ ॥

ਰਾਮ ਦੋਹਰਾ ॥ ਰਾਮ ਰਮਤ^੧ ਸਭ ਘਟ ਬਿਖੇ, ਸਭ ਮਹਿ ਰਾਮ ਰਚੀਮ^੨ ॥
 ਰਾਵ, ਰੇਕ, ਰਯੋਤ ਤੁਹੀ^੩, ਰਾਵਤ ਰਾਜ ਕਰੀਮ^੪ ॥ ੯੨ ॥

ਲਲਿਤ ਦੋਹਰਾ ॥ ਲਾਲ ਗੁਪਾਲ, ਦਯਾਲ, ਲਾਲਿ^੧, ਲਲਿਤ ਬਚਨ ਲਖ ਰੂਪ^੨ ॥
 ਲਲਿਤ ਰੰਗ ਲਲਿਤਾ ਲਲਾ^੩, ਲਾਲ ਖਿਆਲ ਅਨੂਪ ॥ ੯੩ ॥

ਹਰਿਆਵਲ ਦੋਹਰਾ ॥ ਹਰਿ ਹੀਰਾ ਹਰਿਆਵਲਾ^੧, ਹਰਿ ਹਰਿ ਕੀਨੋਂ ਜੰਗ^੨ ॥
 ਹਰਨ ਭਰਨ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰੀ, ਹੇਮੰਚਲ ਹਰਿ ਮੰਗ^੩ ॥ ੯੪ ॥
 *ਛਿਆਨੀ, ਵਤਨ ਬਿਹੀਨ, ਛਿਆਤ ਰੂਪ ਅਨੂਭਉ ਸਦਾ ॥
 ਰਾਣਾ ਰਾਉ ਪ੍ਰਥੀਨ, ਅਚਲ ਅਥਾਹ ਸਦ ਸਰਬਦਾ ॥ ੯੫ ॥

੧. ਸਫਰ ਦੀ ਖੁਰਾਕ । ੨. ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ. ਸਿਰਹਾਲਾ । ੩. ਤੁਟਕ, ਯੋਗ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੪. ਸਥਿਰ ਤੋਂ ਸਥਿਰ, ਜੋ ਕਦੇ ਵੀ ਹਿੱਲਦਾ ਨਹੀਂ । ੫. ਤੁਰੰਤ । ੬. ਛੱਟ ਦੇਣ ਵਾਲਾ; ਸੈਨਾ, ਫੌਜ, ਕਫਾ, ਤੋਕ, ਖੇੜੀ । ੭. ਫਿਰਦਾ ਹੈ, ਵਯਾਪਕ ਹੈ । ੮. ਰਚਿਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੯. (ਕਰੀਮ) ਮਿਹਰਬਾਨ ਰਾਜ (ਰਾਵਤ) ਭੋਗਦਾ ਹੈ, ਕਰੀਮ ਹੀ ਰਾਜ ਅਤੇ (ਰਾਵਤ) ਰਾਜ ਪ੍ਰਭੂ (ਕੇਵਰ) ਹੈ । ੧੦. ਪ੍ਰੀਤਮ ਗੁਪਾਲ ਮਿਹਰਬਾਨ (ਲਲਿ=ਬਾਲਿਕਾ) ਬੱਚੀ ਵਾਂਗੂ ਹੈ । ੧੧. (ਲਲਿਤ) ਟਕਾਰੇ ਬਚਨਾ ਵਾਲਾ ਰੂਪ (ਲਖ) ਸਮਝ (ਮਿਨ ਖੋਲਣਾ ਜੀ ਹਰਿ ਸੰਜਣ ਸੁਆਮੀ ਮੋਰਾ ॥) ੧੨. (ਲਲਿਤ) ਸੁੰਦਰ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਤੇ (ਲਲਿਤਾ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ (ਲਲਾ) ਪ੍ਰੇਮੀ। ੧੩. ਹੀਵਾ ਤੇ (ਹਰਿਆਵਲਾ ਹਰਨ ਵਾਲਾ ਵੂਰੰਣ ਵਾਲਾ ਭੀ ਹਰਿ ਹੈ। ੧੪. (ਹਰਿ) ਸੰਜਣ ਤੇ (ਹਰਿ) ਅਸੰਜਣ ਹੋ ਕੇ (ਓਸ ਹੀ) ਜੰਗ ਕੀਤਾ । ੧੫. ਹਿਮਾਲਯ (ਰੂਪ ਸੀਰਲ) (ਹਰਿਮੰਗ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਅੰਗ ਹਨ, ਠੰਡੇ ਹਰਿ ਦੇ (ਅੰਚਲ) ਪੱਲੇ (ਸਰਣ) ਨੂੰ ਮੰਗ ।

* ਪਾ;—ਫਾਹ ਫਾਹ ।

★ ਸਾਇਓ-ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਨਕਲ ਵੇਲੇ ਦੀ ਫੁਲ ਨਾਲ ਦੇਖੇ ਸਿਰਲੇਖ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ।

* ਇਹ ਰੂਪਫੇਰਾ (ਸੰਰਠਾ) ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ।

ਦੋਹਰਾ ॥
ਨਰਾਜ ਛੰਦ ॥

ਆਦਿ ਅੰਤੁ ਜੁਗ ਜੁਗ ਅਟਲ, ਸਰਬ ਸੁ-ਬਯਾਪੀ ਦੇਵ ॥
ਉਤਪਤਿ ਪਰਲਯ ਕਰਨਹਾਰ, ਮਾਯਾ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ॥ ੯੬ ॥
ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹਾਅਲਿ ਜੀਅ ਜੇਤੁ, ਨਭ ਮੰਡਲ ਪਾਤਾਲ ॥
ਸੁਰਗ, ਮ੍ਰਿਤੁ ਚਉਦਹ ਭਵਨ, ਬਿਧਨਾ ਸ੍ਰਾਮਿ ਗੁਪਾਲ ॥ ੯੭ ॥
ਨਾਮ ਨਾਮ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬਿਖੇ, ਸਭ ਮਹਿ ਰਮਤ ਪ੍ਰਕਾਸ ॥
ਅਖਰ, ਬਾਨੀ ਸਭ ਤੁਹੀ ਸਭ ਮੁਖਿ ਦੇਤਿ ਗਿਰਾਸ ॥ ੯੮ ॥
ਲਛਮੀ ਕੇ ਬਪੁ ਧਾਰ ਹਰਿ, ਮਾਯਾ ਕਰਿ ਪ੍ਰਕਾਸਿ ॥
ਹਰਨ ਭਰਨ ਸਭ ਜਰਤ ਕੀ, ਸੰਤਨ ਕੀ ਸੁਖ ਰਾਸਿ ॥ ੯੯ ॥
ਅਚੋਲ ਥਾਹ ਗਮਜ ਕਾ, ਬਿਅੰਤ ਧਯਾਨ ਧਾਰਿਯੈ ॥
ਜਹਤਮਾਤੁ ਅੰਬਿਕਾ, ਸੁ ਨਿਤਯ-ਨੈਮਚਾਰਿਯੈ ॥
ਅਖੰਡ ਖਯਾਲ ਖੰਡ ਕਾ ਪੁਰੰਡਾ, ਜਾਪ ਜਾਪਿਯੈ ॥
ਅਕਾਲ ਕਾਲ ਕਾਲਕਾ, ਬਿਅੰਤ ਥਾਪਿ ਥਾਪਿਯੈ ॥ ੧੦੦ ॥
ਜਗਤੁ ਮਾਤ ਜਾਲਪਾਦ, ਸੁ-ਨਿਤਯ ਪ੍ਰੀਤਿ ਗਾਇਯੈ ॥
ਅਖੰਡ ਚੰਡ-ਚੰਡਿਕਾ, ਪ੍ਰਭਾਤਿ ਉਠ ਪਯਾਇਯੈ ॥
ਸੁਅਸ੍ਰਬਾਹੁ ਈਸੁਰੀ, ਕਲਯਾਨ ਰੂਪ ਪੋਖਿਯੈ ॥
ਚਤੁਰਬੁਜਾ, ਸਿੰਘਾਸਨੀ, ਅਨੰਤ ਕੇ ਬਿਸੇਖਿਯੈ ॥ ੧੦੧ ॥
ਜਗੱਤਮਾਤ ਲੱਛਮੀ, ਚਰੰਨ ਚਿੱਤ ਲਾਇਯੈ ॥
ਅਨੰਤੁ ਰੂਪ ਮੰਗਲਾ, ਬਿਸੇਖ ਕੇ ਮਨਾਇਯੈ ॥
ਜਯੇਤ ਜੇਤੁ ਜੈਕਰੀ, ਸੁਧਾਗਤੀ ਬਖਾਨਿਯੈ ॥
ਕਵੱਲ ਨੈਨਿ ਕੇਸਰੀ, ਸੁ-ਜਾਪ ਮੰਤ੍ਰ ਠਾਨਿਯੈ ॥ ੧੦੨ ॥
ਅਮਰ, ਅਟਲ, ਅਗਾਧ ਬੋਧ, ਦਯਾਲ ਲਾਲ ਜਾਪਿਯੈ ॥
ਸੁਸ਼ੀਲ, ਸਤਯ-ਧਰਮ-ਬ੍ਰਿਤੁ, ਪੇਖ ਪੇਖ ਧ੍ਰਾਪਿਯੈ ॥
ਅਨਾਸ ਕਾਸ ਬ੍ਰਹਮ ਕੇ, ਨਮਸਕਾਰ ਨਿੱਤਿਯੈ ॥
ਅਦਾਗ-ਅਦ੍ਰਯਾਤਮਾ, ਸਦੀਵ, ਸਤਯ ਚਿੰਤਿਯੈ ॥ ੧੦੩ ॥

੧. ਮਯਜ, ਵਿੱਚ । ੨. ਮਾਤਲੋਕ । ੩. ਰਚਨਾ. ਸ੍ਰਿਸ੍ਰਿਟਿ. ਮਾਯਾ । ੪. (ਉਸ ਦਾ) ਪ੍ਰਕਾਸ (ਰਮਤ) ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ।
੫. ਜਾਦੂ । ੬. ਅਖੰਡ-ਖਯਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ । ੭. ਉਗ੍ਰ, ਮਹਾਨ, ਬਹੁਤਾ । ੮. ਥਾਣੀ ਦੀ ਦੇਵੀ. ਪੁਰਖੀ
ਛੰਡਾਲ ਦੇ ਇਲੇ ਜਾਲਪਾਗਿਰਿ ਵਿੱਚ ਤਿਸਤਾ ਜਾਲਪੀਸ ਨਦੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ ਮਹਾਦੇਵ ਦਾ ਮੰਦਿਰ ਹੈ, ਇਹਨੂੰ ਜਾਲਪੀਸ,
ਜਾਲ ਪੇਸੁਰ ਤੇ ਜਪੇਸੁਰ ਭੀ ਆਖਦੇ ਹਨ, ਏਸੇ ਤੋਂ ਹੀ ਦੁਰਗਾ ਦਾ ਜਾਲਪਾ ਨਾਮ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੯. ਚੰਡ ਨਾਮ ਵਾਲੇ)
ਦੇਤ੍ਰ ਨੂੰ (ਚੰਡਿਕਾ) ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ (ਸ਼ਕਤੀ) ਨੂੰ । ੧੦. ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ । ੧੧. ਸ਼ੇਰ ਤੇ (ਆਸਨ) ਸਵਾਰ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ।
੧੨. ਬਹੁਤ(ਅਨੰਤ)ਬਿਅੰਤ ਕਰਕੇ ਵੇਖੀਏ । ੧੩.(ਜਯੇਤ)ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਪੈਣ ਵਾਲੀ, ਮਨ ਬਾਦੀ
ਤੇ ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀ ੧੪. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਚਾਲੀ ਵਾਲੀ, ਉੱਤਮ (ਧਾ)ਬ੍ਰਾਹਿਮਿੰਦੀ (ਗਤੀ)ਰਠਾਰਾ
ਨਾਲ । ੧੫. ਕੇਸਤੀ ਰੰਗ ਦੇ ਬਾਣੇ ਵਾਲੀ, ਸ਼ੇਰ ਵਾਲੀ । ੧੬. ਅਨੰਦ ਹੋਈਏ । ੧੭. ਖਲੋਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇਕ ਆਤਮਾ ।

ਮੁਰਾਸਿ, ਮੰਗਲਾ, ਹਈ, ਬਕੜੇ ਠੇ ਉਚਾਇਯੈ ॥
 ਸੁਬਾਸੁਰੀ, ਬਿੰਦੇਸੁਰੀ, ਸੁ-ਪਯਾਇ ਪਾਪ ਟਾਹਿਯੈ ॥
 ਜਯੈਤਿ ਜਾਲ, ਜਾਲਪਾ, ਰਿਵੇ ਮਝਾਰ ਪਾਇਯੈ ॥
 ਬਪੁੰਜ ਪਾਪ ਕੋਟ ਕੋਟ, ਯਯਾਇ ਗਾਇ ਜਾਹਿਯੈ ॥ ੧੦੪ ॥
 ਮੱਛ, ਕੱਛ, ਨਾਰਸਿੰਘ, ਬ੍ਰਾਹਮ, ਰੂਪ ਗਾਇਯੈ ॥
 ਪਰੰਜੁਰਾਮ, ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸਨ, ਬਾਵਨਾ ਯਯਾਇਯੈ ॥
 ਜਗੰਨਾਥ, ਨਿਹਕਲੋਕ, ਦੈਵ ਸੰਤ ਨਾਇਯੈ ॥
 ਅਕਾਲ-ਮੂਰਤਿ, ਸਤਿਨਾਮੁ, ਨਾਮਿ ਕੋ ਰਿਝਾਇਯੈ ॥ ੧੦੫ ॥
 ਜਲੰ, ਥਲੰ, ਗਿਰੰ, ਨਭੰ^{੧੦}, ਸਮਸਤ^{੧੧} ਰੂਪ ਜਾਨਿਯੈ ॥
 ਸੁਕੀਟ, ਹਸਤਿ^{੧੨}, ਤ੍ਰਿਨੰ^{੧੩}, ਮੋਰੁ, ਬ੍ਰਹਮ ਚੀ ਬਖਾਨਿਯੈ ॥
 ਅਨੰਤ ਨਾਮ ਬਯੰਤ ਕੋ, ਬੈਰਾਟ^{੧੪} ਕੋ ਪਛਾਨਿਯੈ ॥
 ਜਯੰ ਸਦੈਵ^{੧੫} ਕਾਲ ਕਾ, ਸੁਮੰਤ੍ਰ ਜਾਪ ਨਾਨਿਯੈ ॥ ੧੦੬ ॥
 ਦੰਹਰਾ ॥ ਸਤਿ ਸਤਿ ਅਨੁਭਉ, ਸਦਾ, ਕਹ ਲਗ ਕਰੋ ਬਖਾਨ ? ॥
 ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਜਗਤਾਰਨੀ। ਰਾਖਹੁ ਲਾਜ ਨਿਦਾਨ^{੧੬} ॥ ੧੦੭ ॥
 ਛੰਦ★ ॥ ਕਹ ਲਗ ਕਰੋ ਬਖਾਨ ? ॥ ਹੋ ਮੂੜ ਮੱਤਿ ਅਜਾਨ ॥
 ਤੁਅ ਜਸ ਅਗਾਹ ਸਮੁੰਦ ॥ ਨਿਤ ਨੇਮ ਰਟਤ ਫਨਿੰਦ^{੧੭} ॥ ੧੦੮ ॥
 ਨਿਤ ਰਟਤ ਨਾਮ ਅਪਾਰ ॥ ਤਦਯਪਿ ਨ ਪਾਵਤ ਪਾਰ ॥
 ਸਿਵ, ਬਿਸਨੁ ਐ ਮੁਖਚਾਰਿ^{੧੮} ॥ ਨਿਤ ਭਜਤ ਮਾਇ ਮੁਗਾਰਿ ॥ ੧੦੯ ॥
 ਸੁਕ, ਬਯਾਸ, ਨਾਰਦ, ਦੇਵ ॥ ਸਭ ਕਰਤ ਹਰਿ ਕੀ ਸੇਵ ॥
 ਸਸਿ^{੧੯}, ਸੂਰ, ਉਡਗਨ^{੨੦} ਜੋਤ ॥ ਸਭ ਰਟਤ ਮਾਯਾ ਨੋਤ^{੨੧} ॥ ੧੧੦ ॥

੧. ਮੂੰਹ। ੨. ਉੱਤਮ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੀ, ਚੰਗੇ ਚਿੰਨ ਕੱਟਣ ਵਾਲੀ, ਚੰਗੀ ਮੁਰਲੀ ਵਾਲੀ, ਬੇਟੁਵਤੀ। ੩. ਵਿਧਿਕ-
 ਚਲ ਈ(ਇਸੂਰੀ)ਰਾਣੀ।(ਬਿੰਦੁ) ਗਣਾਨ ਦੀ ਮਾਲਿਕਾ। ੪. ਜਿੰਤ ਵਾਲੀ, ਜਨਮ ਤਿਥੀ। ੫. ਔਂਕਿ ਦੀ ਲਾਟ। ੬. (ਬਪੁ)
 ਸ਼ਰੀਰ ਤੋਂ ਪੰਦਾ ਹੋਏ ਹੋਏ, (ਬ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ (ਪੁੰਜ) ਸਾਰੇ। ੭. ਵਾਰਾਹ, ਸੂਰ, ਇਕ ਵਿਸ਼ਨੁ ਅਵਤਾਰ। ੮. ਸੰਤ ਨਾਮ
 ਵਾਲਾ ਫੇਵਰਾ ੯. ਗਿਰਿ, ਪਹਾੜ। ੧੦. ਆਕਾਸ਼. ਆਸਮਾਨ। ੧੧. ਸਭ, ਸਾਰੇ। ੧੨. ਹਥੀ। ੧੩. ਕੱਢ। ੧੪. ਬਹੁਤ
 ਵਿਸਫਾਰ ਵਾਲਾ, ਅਤਿ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ। ੧੫. ਸਦਾ ਹੀ। ੧੬. ਅੰਤ, ਅਖਰ। ੧੭. ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ। ੧੮. ਬ੍ਰਹਮਾ।
 ੧੯. ਚੰਦਮਾ। ੨੦. ਤਾਰੇ। ੨੧. ਨਿਤਰ ਹੀ।

A ਪਾ:—ਸਦੀਵ ਸਤ ਮਨਾਵੀਐ ॥ B ਪਾ:—ਬ੍ਰਹਮ ਸਤ ਬ ਮਾਨੀਏ, ਵੀ ਹੈ। C ਪਾ:—ਜੈ ਵਾਸੁਦੇਵ।

★'ਛੰਦ' ਪਦ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵੀ ਪਾਠ ਸੀ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਲਿਪਾਰੀ ਤੋਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਭੁੱਲ ਕਰ ਕੇ ਛੁਟ ਗਿਆ ਹੈ।
 ਇਹ ਛੰਦ ਪੁਰਿ ਕਲੀ ੧੨ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਹੈ। ਇਹ 'ਤੋਮਰ ਛੰਦ' ਦੇ ਲੱਛਣ ਹਨ, 'ਤੋਮਰ' ਆਦਿਤਰ ਜਾਤੀ ਦੇ
 ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਛੰਦਾ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਦ੍ਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਛੰਦ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਛੰਦ ਪੁਰਾਖਰ ਅਤ ਵਿੱਤ-ਰਤਨਾਖਰ
 ਅੰਦ। ਤੋਮਰ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਦਿੱਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਿਯਮ ਹੈ ਕਿ ੧੨ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੀ ਕਲੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ 'ਸ਼ੁਕੁਲਘ' ਹੋਣ।
 ਉਪਰਲੇ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਇਹ ਲੱਛਣ ਪੂਰਾ ਘਟਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤੋਂ ਮਨਾਨ ਹੈ ਕਿ ਲਿਪਾਰੀ 'ਤੋਮਰ' ਪਦ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ।

ਚਹੁੰ ਜੁਗ ਦਿਨਸ-ਅਕੁ-ਰਾਤਿ॥ ਸਭ ਜਜਤ^੧ ਸ੍ਰੀ ਜਗਮਾਤਿ॥

॥ ੧੧੧* ॥

ਕਈ ਕਲਪ ਜੁਗਹ ਜੁਗਾਤ॥ ਸਭ ਕਥਤ ਲੋ^੨ ਜਗਮਾਤ॥

ਤੁਅ ਨਾਮ ਕਾ ਬਿਸਥਾਰ॥ ਕਿਨਹੂ ਨ ਪਾਯਾ ਪਾਰ॥ ੧੧੨ ॥

ਅਥਿ ਰਾਖੀਏ ਗੁਰੁਦੇਵ॥ ਪ੍ਰਭੁ ! ਲਾਈਏ ਨਿਜ ਸੇਵ॥

ਮੋਹਿ ਅਵਰ ਨਾਹੀ ਜਾਇ^੩॥ ਇਕ ਆਸ ਤੁਮ ਜਗਮਾਇ॥ ੧੧੩ ॥

ਪੈ ਪਾਯ ਸ਼ਰਨੀ ਆਇ^੪॥ ਮੁਰਿ ਲਾਜ ਰਾਖੋ ਰਾਇ॥ ॥

ਬਿਨ ਮਾਇ ਸਰਨੀ ਓਟ^੫॥ ਕਤਹੂੰ ਨ ਪਾਏ ਛੋਟ॥ ੧੧੪ ॥

ਅਪਦ-ਸਿੰਧੂ^੬ ਮਹਿ ਬੂਦਤੇ, ਕਰਿ ਗਹਿ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰਿ॥

ਤ੍ਰਾਹ ! ਤ੍ਰਾਹ ? ! ਅਪਦਾ ਹਰੋ, ਮਾਯ ! ਦਰਿਦ੍-ਨਿਵਾਰ॥ ੧੧੫ ॥

ਕਰਮ ਰੇਖ, ਮਾਯਾ ਹਰੀ, ਤੁਹੀ^੭ ਸਭਨ ਕੀ ਸਾਰ॥

ਜਥਿ ਤੁਮਰੀ ਕਿਰਪਾ ਭਈ. ਜਾਗਤ ਭਾਗ ਲਿਲਾਰ^੮॥ ੧੧੬ ॥

ਉਦਯ ਹੋਇ ਅਕੁਰ ਜਥਹਿ^੯, ਪਰਾ ਪੂਰਬਲਾ ਸੋਇ^{੧੦}॥

ਪੂਰਨ ਬਿਧਿ ਬਿਧਿਨਾ-ਸਕਲ^{੧੧}, ਜਿਸ ਸਿਮਰੇ ਗਤਿ ਹੋਇ॥ ੧੧੭ ॥

ਨਵਲ ਨਿਰੋਜਨ ਦੇਉ ਹਰਿ, ਕਰੁਨਾਕਰ^{੧੨} ਕਿਰਪਾਲ॥

ਦੀਨਬੰਧੁ ਸੰਕਟ-ਹਰਨ, ਮਾਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ॥ ੧੧੮ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥

੧. ਪੁਜਦੇ ਹਨ। ੨. 'ਲੋ' ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਤੁੱਕ ਵਿੱਚ ਅਨੂਯ ਕਰਕੇ ਲਵੰਤਾ ਬਣਾਓ 'ਕਈ ਕਲਪ ਜਗਹਜੁਗਾਤ ਲੋ ਸਭ ਜਗਮਾਤ ਕਥਤ'। ੩. ਜਗ੍ਹਾ। ੪. ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਸਰਨ ਵਿੱਚ ਆ (ਪੈ) ਪਏ ਹਾਂ। ੫. ਆਸ਼ੁਯ। ੬. ਬਿਪਤਾ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ। ੭. ਰੱਖ ਲੋ ! ਰੱਖ ਲੋ ! ੮. ਮੱਥਾ, ਮੱਥੇ ਦੇ। ੯. ੧੦. ਜਦੋਂ (ਪਰਾ ਪੂਰਬਲਾ) ਨਾ ਦਿੱਸਣ ਵਾਲੇ (ਪਹਿਲੇ) (ਸੋਇ) ਸਤੇ ਹੋਏ (ਭਾਗ ਦਾ)। ਅਕੁਰ (ਉਦਯ) ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ। ੧੧. ਸਭ ਦੇ ਰਚਨਾਹਾਰ। ੧੨. ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੀ ਖਾਇ।
^੧ਅੰਕ ੧੧੧ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਹੀ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲ ਕਾਪੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਇਹ ਨਕਲਾਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸੂਭਾਵਕ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਮਿਆਲ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤੁਕਾਂ "੧" ਰਹਾਉ^੧ ਦੀਆਂ ਹਨ। '੧ ॥ ਰਹਾਉ' ਪਦ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਨਾਲ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਉਰਰੋਤਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ '੧ ਰਹਾਉ' ਦੀ ਥਾਂ ਗਿਣਤੀ ਅੰਕ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵਝੀ ਭੁੱਲ ਹੈ। ਈਸੇ ਰਹਾ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਭੁੱਲਾਂ ਕਰ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਯਾਯ ਦੇ ਛੰਦ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਥੀੜ ਦੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਲਘੁ ਸਵਯਾ*॥ ਕਵਲ-ਨੈਨ ਮਧੁ-ਬਚਨ¹A ਅਮਿਤ-ਦ੍ਰਿਤ² ਸੁੰਦਰਿ ਚੰਡੀ ॥
 ਖਲ-ਖੰਡਨ, ਖਲ ਘਾਇ, ਸਕਲ-ਦੁਖ ਰੋਗ ਬਿਹੰਡੀ ॥
 ਮਧੁ-ਸੁਦਨ-ਮਹਿਖਾਸੁਰੀ³, ਰਿਪੁ-ਦਾਲਨ-ਭੰਡੀ⁴ ॥
 ਅਕਾਲ-ਮੂਰਤਿ, ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਕਾਸ, ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਚੰਡੀ ॥ ੧੧੯ ॥
 ਮਹਾਕਾਲ ਅਨਕਾਲ, ਕਾਲ ਕੀ ਮੂਰਤਿ ਕਾਲੀ ॥
 ਦਯਾ-ਸੂਰੂਪ ਦਯਾਲੁ, ਕ੍ਰਿਪਾਨਿਧਿ ਦਾਤਾ ਜ਼ਾਲੀ ॥
 ਜ਼ਾਲਾ ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ⁵, ਗਾਤ-ਸੰਤਨ ਰਛਪਾਲੀ⁶? ॥
 ਜੈ ਜੈ ਮੰਗਲ ਰੂਪ, ਸਦਾ ਜੈ ਜੈ ਨਿਤ ਕਾਲੀ ॥ ੧੨੦ ॥
 ਸਭ ਬਿਦਯਾ ਕੀ ਦੈਨ⁷, ਸੁਬ੍ਰਿਧਿ ਦਾਤਾ ਜੈ ਸਰਸ੍ਰੁਤਿ⁸ ॥
 ਗਯਾਨ ਬਦਤ ਜਸ ਕਹਿਤ, ਦਾਸ-ਰੱਛਕ ਜੈ ਨਰਪਤਿ ॥
 ਅਚਲ, ਅਗਮਯ, ਅਥਾਹ, ਬਾਕਦਾਇਕ⁹ ਜੈ ਜਸਮਤਿ¹⁰ ॥
 ਮੁਕਤਿ-ਦੈਨ, ਧਨ-ਦੈਨ, ਸਦਾ ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਸਰਸ੍ਰੁਤਿ¹¹ ॥ ੧੨੧ ॥

ਛਪਯ ਛੰਦ ॥ ਗਨਪਤਿ ਗੋਰੀ-ਸੁਤ¹² ਭਜਹੁ. ਰਿਪਿ ਸਿਧਿ ਕੋ ਧਮ ॥
 ਸੁਖ-ਪਾਵਹੁ ਨਿਤ ਨਿਤ ਸਦਾ, ਧਨ-ਪਾਵਹੁ ਬਿਸ੍ਰਮ¹³ ॥
 ਏਕ-ਰਦਨ ਗਜ-ਬਦਨ¹⁴, ਸਦਨ-ਗੋਰੀ ਸੁਖ ਨੰਦਨ¹⁵ ॥
 ਬੁਧਿ ਦਾਇਕ, ਅਘ-ਹਰਨ, ਸਦਾ ਸੁਰ-ਕਿਲਵਿਖ-ਖੰਡਨ¹⁶ ॥

੧. ਮਿੱਠੇ ਖੋਲਾਂ ਵਾਲੀ। ੨. ਬਹੁਤ ਚਮਕ ਵਾਲੀ। ੩. ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੪. ਮਧੁ ਤੇ ਮਹਿਖਾਸੁਰ ਨੂੰ (ਸੁਦਨ) ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ। ੫. ਵੇਗੋ ਦੇ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਣ ਵਾਲੀ, ਵੇਗੋ (ਦਾਲ) ਦਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਭੰਡੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ। ੬. ਔਂਕ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਿਤ, ਭਾਵ—ਜ਼ਾਲਾ ਦੇਵੀ; ਸਿਵ, ਕਾਲ। ਭਾਵਾਰਥ:-ਜਿਸ ਦੀ ਜੋਤਿ ਦੀ (ਜ਼ਾਲਾ) ਲਾਟ ਜਗਮਗ ਜਗਮਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ੭. ਸੰਤਾਂ ਦੇ (ਗਾਤ) ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ (ਰਛਪਾਲੀ) ਰਖਤਕ। ੮. (ਦੈਨਿ) ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ੯. ਵਿਦਯਾ ਦੀ ਦੇਵੀ, ਉੱਤਮ ਗੁਣ ਵਾਲੀ। ੧੦. ਖੋਲਣ ਦੀ ਸਕਤਿ ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ੧੧. ਯਸੇਦਾ, ਯੱਸ ਵਾਲੀ ਬੁੱਧੀ। ੧੨. (ਗੋਰੀ) ਪਾਰਬਤੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਗਣਾਂ ਦਾ (ਪਤਿ) ਸੁਆਮੀ। ੧੩. (ਬਿਸ੍ਰਮ) ਅਚੱਲ ਧਨ ਪਾਵੰਗੇ। ੧੪. ਇਕ ਦੰਦ ਵਾਲੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਗੋਰੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (ਨੰਦਨ) ਪੁਤ੍ਰ। ੧੬. ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪਾਪ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।

A ਪਾ;—ਕਵਲ ਦ੍ਰਿਤਿ ਨੈਨ ਮਧੁਰਬਚਨ।

B ਪਾ;—ਗੋਰੀ ਸੁਤ ਨੰਦਨ।

*ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਥੀਠਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ੨੪-੨੪ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਤ੍ਰਯਾਂ ਵਾਲੇ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ 'ਛਪਯਛੰਦ' 'ਸਵਯਾ' ਅਤੇ 'ਛਪਯ ਸਵਯਾ' ਵੀ ਹਨ, ਜੋ ਅਸੁੱਧ ਹਨ।

ਸੁਬੁਧਿ ਗਣਾਨ ਦਾਤਾ ਹਰੀ, ਅਘ ਪਾਪ ਨਿਕੰਦਨੇ ॥
ਗਨਪਤਿ ਗੋਰੀ-ਦੇਵਿ-ਸੁਤ, ਜੈ ਜੈ ਸਿਵ-ਨੰਦਨੇ* ॥ ੧੨੨ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥
ਰੇ ਮਨ ! ਭਜ ਤੂੰ ਸਾਰਦਾ, ਜਾ ਸਮ ਅਵਰ ਨ ਕੋਇ ॥
ਜਿਹ ਸਿਮਰਤ ਕਿਲਬਿਖੀ ਨਸੇ, ਅੰਤੁ ਪਰਮਗਤਿ^੧ ਹੋਇ ॥ ੧੨੩ ॥

ਛਪਯ ਛੰਦ ॥
ਅਮਿਤਾ ਦੁਬਯਾ^੨ ਕੀ ਖਾਨਿ, ਖਾਨਿ ਬਿਦਯਾ ਕੀ ਸਾਰਦ ॥
ਅਮਿਤ ਮਾਨ ਕੋ ਸਿੰਧੁ, ਸਿੰਧੁ-ਰਤਨਾਗਰ-ਸਾਰਦ ॥
ਪਦ-ਪੰਕਜ ਕਨਕੇ-ਅਚੱਲ^੩, ਮੰਗਲ ਕਰ ਸਾਰਦ ॥
ਗੁਨ-ਨਿਧਾਨ ਦਾਤੀ ਜਈ^੪ ਜੈ ਜੈ ਹਰਿ ਸਾਰਦਾ ॥
ਰੇ ਮਨ ! ਜਪ ਤੂੰ ਮੰਗਲਾ, ਮੰਗਲਕਰ^੫ ਹਰਿ ਨੀਤ ॥
ਇਕ-ਮਨ ਇਕ-ਚਿਤ ਹੁਇ ਭਜੋ. ਗਤਿ ਪਾਵਹੁਗੇ ਮੀਤ ! ॥ ੧੨੪ ॥

ਨਰਾਜ ਛੰਦ ॥
ਨਮਾਮਿ ਮੰਗਲਾ ਹਰੀ, ਸਕਲ-ਸਿਧਿ-ਦਾਯਨੀ ॥
ਪ੍ਰਨਾਮ ਮੰਗਲਾ-ਕਰੀ^੬ ਸੁਬੁਧਿ ਰਿਧਿ ਭਾਯਨੀ ॥
ਸੰਸਾਰ-ਸਿੰਧੁ-ਤਾਰਨੀ, ਸ਼ਹਾਨਹਾਸ ਰਾਵਨੀ^੭ ॥
ਅਨੰਤ ਰੂਪ ਮੰਗਲਾ, ਕਲਪਬਿੰਦੂ-ਸਾਵਨੀ^੮ A ॥ ੧੨੫ ॥

ਦੋਹਰਾ ॥
ਨਮੋ ਨਮੋ ਬੀਨਾਯਕਾ^੯ ਸਾਛੀ-ਬੂਤ-ਭਵਾਨ^{੧੦} ॥
ਅਪਦ-ਹਰਾ ਸੰਪਦ-ਸਦਾ, ਮੰਗਲ-ਕਟ-ਕਲਯਾਨ ॥ ੧੨੬ ॥

ਨਰਾਜ ਛੰਦ ॥
ਨਮਾਮਿ ਸੁਮਿਕ੍ਸ਼ਾਰਤਿਕੰ, ਸੁਬਾਹਨਾ-ਮਯੂਰਿਯੰ^{੧੧} ॥
ਪ੍ਰਸਿੱਧ-ਬ੍ਰਹਮ-ਰੂਪਿਯੰ, ਸੰਤਾਪ ਪਾਪ-ਸੂਰਿਯੰ ॥

੧. ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨. ਸਿਵ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ, ਗਣੇਸ਼ । ੩. ਪਾਪ । ੪. ਮੁਕਤ । ੫. ਧਨ. ਪੰਜਾ । ੬. (ਸਰ) ਤੋਂ ਬੁੱਧਿ ਦੇਣ ਵਾਲੀ, ਸਰਸ੍ਵਤੀ ਦੇਵੀ, ਸਰਦ ਰੂਤ ਨਾਲ ਜਿਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੋਵੇ । ੭. ਸਾਰ (ਤੰਤ੍ਰ) ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਰਤਨਾ ਦੀ ਖਾਣਿ ਦਾ ਸਮੇਰਵ ਹੈ । ੮. (ਉਸ ਦੇ) ਚਰਨ (ਪੰਕਜ) ਕਮਲ (ਕਨਕਾਚਲ) ਸੁਮੇਰੁ ਪੁਬਤ ਰੂਪ ਹਨ । ੯. ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀ, ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀ । ੧੦. ਸੁਖਾ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੧੧. ਧਿ ਅਤੇ (ਰਿਧਿ) ਰਿੱਧੇ ਹੋਏ ਅੰਨ ਦਾ (ਵਾਹੇ) ਰੂਪ ਭਵਾਨ ਵਾਲੀ ਭੁੱਖੀਤਮ ੧੨. ਭਗਣ ਵਾਲਾ । ੧੩. (ਮਾਨ ਕਿ) (ਸਾਵਨੀ) ਸੋਣ ਮਹੀਨੇ ਦਾ (ਹਰਾ ਭਰਾ) ਕਲਪਬਿੰਦੂ ਹੈ । ੧੪. ਗਣੇਸ਼ ਦੀ ਛਕਤੀ । ੧੫. ਪਿੰਡੇ ਤੋਂ ਹੁਣ ਵੀ (ਸਾਛੀ) ਮੰਜੂਰ ਹੈ । ੧੬. ਮੋਰ ਦੀ ਸਵਾਹੀ ਵਾਲਾ ! A ਪਾ;—ਛ ਵਨੀ ।

★ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੰਗ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੂਲ ਰੂਪ ਸਰਬਲੰਗ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਜ ਗ੍ਰੰਥ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ੧ ਮੰਗਲਾਚਰਣ ਪੁਰਾਣ, ੨. ਸੁਕ੍ਰਾਭਾਸ਼ਨ. ੩. ਸਾਰਸ੍ਵਤਿ ਭਾਸ਼ਨ, ੪. ੪੦੫ਵਾਂ ਤਿਯਾ ਚਰਿਤ੍ਰ, ੫. ਅਕਾਲ ਉਸਤਤਿ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸਲੋਕ । ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਖਰੀ ਦੋ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ । ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨ ਹੀ ਨਾਨੂੰ ਕਿਸ ਥਾ 'ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ । ਸਰਬਲੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਸੁਕ੍ਰਾਭਾਸ਼ਨ' ਜੜਤਿਸ ਦਾ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ । 'ਯਥਾ.—'ਜੋ ਚਹਿਤ ਤਿਨ ਕੇ ਭੇਦ ਕਉ ਸੋ ਲਖੇ ਸੁਕ੍ਰਾਭਾਸ਼ਨ ਮਹਿ ॥ ਲਗੇ ਭੇਦ ਸਮਸਤ ਬੁਧਿ-ਜਨ ਗ੍ਰੰਥ ਜੜਤਿਸ ਪੁਗਟ ਤਹਿ । (ਅ.ਪ) ਏਸ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਅਤੇ ਸਾਰਸ੍ਵਤਿ-ਭਾਸ਼ਨ ਵੀ ਜੜਤਿਸ ਦੇ ਹੀ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ । ਸਰਬਲੰਗ ਵਿੱਚ ਕਈ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਛਾਯਾ ਹੈ. ਜੜਤਿਸ ਦੀ ਵੀ ਛਾਯਾ ਹੈ । ਜੜਤਿਸ ਵਿੱਚ ਗਣੇਸ਼ ਪੁਜਾ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਖਯਾਲ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਛੰਦ 'ਮੂਲ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ' ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਅਸਠ ਨਹੀਂ ।

- ਤ੍ਰਿਲੋਕ-ਨਾਥ ਸੰਭੂ-ਸੁਤ, ਗੌਰਿ-ਨੰਦ ਜਾਪਿਯੇ^੧
ਗਨੇਸ਼—ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕੇ, ਮਯੂਰ—ਬਾਹ ਬਾਪਿਯੇ^੨ ॥ ੧੨੭ ॥
- ਦੋਹਰਾ ॥ ਤਿਲ ਤਿਲ ਬਸੁਧਾ ਰਤਨ ਹੈ^੩, ਹੇਮ ਰੂਪ ਬਹੁ ਥਾਨ^੪
ਬਨ ਬਨ ਮਲਯਾਗੀਰਿ^੫ ਬਨੇ, ਹੂੰ ਹੂੰ ਰੂਪ ਭਗਵਾਨ ॥ ੧੨੮* ॥
ਦੇਵ, ਦੇਤ੍ਰ, ਜੱਛੋ^੬ ਤੁਹੀ, ਨਰ, ਨਾਰੀ ਫੁਨ ਆਪ ॥
ਗਨ, ਗੰਧਰਬ, ਸੁਰ, ਸਿੱਧ, ਰਿਖਿ, ਜਪਿਯਤ ਤਾਕੋ ਜਾਪ ॥ ੧੨੯ ॥
- ਦੋਹਰਾ ॥ ਤਿਲ ਤਿਲ ਬਸੁਧਾ ਰਤਨ ਹੈ, ਹੇਮ ਰੂਪ ਬਹੁ ਖਾਨ ॥
ਬਨ ਬਨ ਮਲਯਾਗੀਰਿ^੫ ਹੈ, ਰੂਪ ਰੂਪ ਭਗਵਾਨ ॥ ੧੩੦* ॥
ਰੋਮ ਰੋਮ ਮਹਿ ਰਮ ਰਹਯੋ, ਬਿਧਨਾ^੬ ਸ੍ਰੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ॥
ਨਾਮ ਨਾਮਿ ਸਗਲੀ ਤੁਹੀ^੭, ਤਾਂ ਕੋ ਸਦ ਨਮਸਕਾਰ ॥ ੧੩੧ ॥
ਕਵਲਾਪਤਿ ਕਵਲੇਸਰੀ^੮, ਕਵਲ-ਨੈਣ ਕਰਤਾਰ ॥
ਕਲਾਧਾਰ^੯ ਕਲਿਮਲ^੯ ਦਹਨ, ਕਿਲਬਿਖ^੯ ਕਲਹ ਨਿਵਾਰ ॥ ੧੩੨ ॥
'ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਮੁਖਿ ਕਰੋ ਉਚਾਰ ॥ ਅਪਦ-ਸਿੰਧੁ ਤੇ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥'
- ਛਪਯ ਛੰਦ ॥ ਕਟਿ-ਕੋਹਰਿ ਭੇ ਲਜਿਤ^{੧੦} ਮ੍ਰਿਗ ਲਖ-ਨੈਨ ਲਜਾਨੇ ॥
ਕੀਰ, ਕਪੌਤ, ਖੰਜਨ—ਖਿਸੇ, ਗ੍ਰਿਹ ਛਾਡ ਪਰਾਨੇ^{੧੧}
ਬਨ ਬਾਸਾ ਸਭ ਲਿਯੋ, ਦੇਖ ਸੁੰਦਰ ਰਸ ਖਾਨੇ ॥
ਕਦਲਿ, ਕਪੂਰ, ਕੁੰਚਰ-ਭਗੋ^{੧੨}, ਹਿਯ ਮਯਕ ਲਜਾਨੇ ॥

੧. ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸ੍ਰਾਮੀ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ ਗੋਰੀ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ (ਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ) ਨੂੰ ਜਪੀਏ । ੨. ਗਣੇਸ਼ ਤੇ (ਮਯੂਰ) ਬਾਹ ਮੰਦ ਦੇ ਅਸਵਾਰ (ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ) ਨੂੰ ਪੂਜੀਏ । ੩. ਰਤਾ ਰਤਾ ਜਿੰਨੀ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਰਤਨ ਹਨ, ੪. ਸੰਨਾ ਚਾਂਦੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਥਾਈਂ ਹੈ। ੫. ਮਲਯ ਪਹਾੜ ਦਾ ਚੰਦਨ। ੬. ਰਰਨਹਾਗ। (ਕਵਲਾ ਪਤਿ) ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੇ (ਕਵਲੇਸ਼ੁਰ) ਕਮਲਾ ਦੇ ਈਸ਼ੁਰ, ਲੱਛਮੀ ਦੇ ਪਤਿ ਵਿਭਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ । ੭. (ਕਲ) ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਾ ਆਧਾਰ । ੮. ਪਾਪ । ੧੦. ਲੋਕ (ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ) ਸ਼ੇਰ ਵੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋ ਗਏ । ੧੧. (ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ) (ਖੰਜਨ) ਮਮਲੋ, (ਨਾਸਾਂ ਤੋਂ) ਕੀਰ) ਤੌਤੋ, (ਗਰਦਨ ਤੋਂ) (ਕਪੌਤ) ਕਬੂਤਰ (ਵੇਖ ਕੇ) (ਖਿਸੇ) ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ (ਪਰਾਨੇ) ਦੋੜ ਗਏ । ੧੨. (ਲੱਤਾਂ ਤੋਂ) ਕੋਲੇ. (ਸੁਗੰਧੀ) ਤੋਂ ਕਪੂਰ ਤੇ (ਚਾਲ ਤੋਂ) (ਕੁੰਚਰ) ਹਾਥੀ ਭੱਜ ਗਏ ।

A ਪਾ:—ਹੈ ਹੈ । B ਪਾ:—ਜਛਨ ।

*ਅੰਕ ੧੩੦ ਵਾਲਾ ਦੋਹਰਾ ਸਮਾਪਤ ਅਤੇ ਨਾਨਕਿਆਣੇ (ਸੰਗਰੂਰ) ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਸੰਗਰੂਰ ਤੇ ਮਟਖਨੂਏ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਥੋੜੇ ਜਹੇ ਪਾਠਾਂਤਰ ਨਾਲ ਛੰਦਾਕ ੧੨੮ ਉਤੇ ਵੀ ਏਹੋ ਹੀ ਦੋਹਰਾ ਆਇਆ ਹੈ ।

ਕਵਲ-ਨੈਨ, ਸੁੰਦਰ—ਪ੍ਰਭਾ¹, ਜਗ-ਮੋਹਨ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤ ॥
 ਅਤ੍ਰਤੁਤ ਅਤਿ-ਛਬਿ² ਮੋਨ-ਬਪੁ³, ਪਤਿ-ਰਾਖੋ ਜਗ-ਗਾਤ⁴ ॥ ੧੩੩ ॥
 ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਜਾਂ ਕਾ ਦਰਸ, ਸੁਧਾ⁵ ਹੈ ਜਾਂ ਕੀ ਬਾਨੀ
 ਜੀਵਨ⁶ ਤਾਂ ਕਾ ਰੂਪ, ਅਨਦ ਮੰਗਲ-ਸੁਖ ਧਾਨੀ⁷A
 ਮਾਯਾ ਨਾਮ ਅਪਾਰ, ਮੁਦਿਤ—ਬ੍ਰਿਤ—ਮੰਗਲ ਰਾਨੀ⁸
 ਅਨਹਦ-ਨਾਦ ਸੁਹਾਤ, ਤੂਰ ਬਾਜੰਤੁ ਸੁਰਾਨੀ⁹B

॥ ੧੩੪* ॥

ਛਪਯ ਛੰਦ ॥ ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨੀ, ਸਿੰਘਨਾਦ ਪਦ-ਪੰਕਜ ਜਾਂ ਕਾ ॥
 ਕਮਲਾ-ਕੰਤ, ਮੁਰਾਰਿ, ਅਮਿਤ ਛਬਿ ਦਰਸਨ ਤਾਂ ਕਾ ॥
 ਕ੍ਰਮਰ-ਗੁੰਜਾਰ-ਚਰਨਾਰਥਿਦ¹⁰, ਮਧੁਕਰ ਅਲਿ ਗਾਤਾ¹¹ ॥
 ਮੀਨ ਡੀਨ¹² ਹੂੰ ਰਹੇ, ਦੇਖ ਛਬਿ ਕਮਲਾ ਮਾਤਾ ॥
 ਚੰਡਿ ਕਾਲਕਾ ਸਕਤਿ-ਸਭ¹³ ! ਨਿਰਗੁਨ ਲੇਹੁ ਬਚਾਇ ॥
 ਅਪਦ-ਸਿੰਧੁ ਕੀ ਲਹਿਰ ਤੇ, ਮਾਧਵ¹⁴ ! ਪਾਰ ਲੰਘਾਇ ॥ ੧੩੫ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਮੰਗਲ ਰੂਪ, ਸਦਾ ਬ੍ਰਿਤ-ਆਦਿ-ਭਵਾਨੀ¹⁵ ॥
 ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਕਾਰ, ਜਗਤ ਮੈ ਅਲਖ ਲਖਾਨੀ ॥
 ਮੁਖ-ਮੰਗਲ-ਛਬਿ-ਲਸਤਿ, ਚਤੁਰਦਸ ਲੋਕਾ ਰਾਨੀ¹⁶
 ਦੀਨਬੰਧੁ, ਅਨਰੋਜ¹⁷, ਸਭਨ ਕੀ ਪੀਰ ਪਛਾਨੀ ॥

੧. ਸੋਹਣੀ ਸੋਭਾ ਵਾਲੀ । ੨. ਭਾਰਤ (ਅਤ੍ਰਤ) ਅਚਰਜ ਸੋਭਾ ਵਾਲੀ । ੩. ਕਾਮ ਵਾਲੂ ਸ਼ਰੀਰ । ੪. (ਦਿਸ) (ਕਾਰ)ਸਰੀਰ (ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੁ ਕੋਠਿੰਦ ਸਿੰਘ) ਦੀ ਵੁਨੀਯਾ ਵਿੱਚ ਇੱਥੜ ਰਖੇ । ੫. ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਮਿੱਠੀ । ੬. ਚਿੰਦਗੀ । ੭. ਸਥਾਨ, ਰਾਜਧਾਨੀ । ੮ ਮੰਗਲ ਤੇ (ਮੁਦਿਤ) ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਰੂਪ ਬ੍ਰਿਤੀ ਵਾਲੀ ਗਣੀ । ੯. ਤੂਰ (ਆਦਿਕ) (ਬਜੰਤੁ) ਵਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾ ਦਾ । ੧੦. ੧੧. (ਮਧੁਕਰ) ਸ਼ਹਿਦ ਬਨੋਟ ਵਾਲੀ ਮੱਖੀ (ਜੋ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ) ਵਾਲੂ ਤੇ (ਅਲਿ)ਕੋਇਲ ਵਾਲੂ (ਕਾਲੇ) (ਕਾਰਾ) ਸਰੀਰ ਵਾਲੀ ਏ ਚਰਨਾ ਨੂੰ (ਅਰਥਿੰਦ) ਕਮਲ ਜਦ ਕੇ ਭੇਰੇ ਗੁੰਜਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੨. (ਮੀਨ) ਮੱਛ ਵੀ (ਡੀਨ)ਕਮਲੇਰ ਸਰਮਲਾਰ । ੧੩. ਹੇ ਸਭ ਦੀ ਸਕਤੀ ਰੂਪ । ੧੪. ਹੇ ਮਾਯਾ ਪਤੀ । ੧੫. ਹਮੇਸ਼ਾ ਤਾਂ (ਆਦਿ ਬ੍ਰਿਤ)ਪਹਿਲੇ ਧਰਮ ਵਾਲੀ (ਭਵਾਨੀ) ਸਭਗੀ । ੧੬. ਚੰਦਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਣੀ ਦਾ ਸੁੰਹ ਛਬਿ ਦਾ ਮੰਡਲ ਹੋ ਕੇ (ਲਸਤਿ) ਚਮਕਦਾ ਹੈ । ੧੭. ਰੋਸਸ ਰੋਂ ਬਿਨਾ. ਪ੍ਰਸੰਨ, ਖੁਸ਼ ।

Aਪ:—ਸਖਖਾਨੀ ।

Bਪ:—ਸੁਹਾਨੀ ।

(° ਇਸ ਦਾ ਵੁਟ ਨੋਟ ਸਭਾ ੨੭ ਉਠੇ ਪੜੇ)

...॥ ੧੩੬* ॥

ਛਪਯ ਛੰਦ* ॥ ਸੇਸ ਸਹਸ ਮੁਖ ਰਟਤ. ਤਉ ਨਹੀਂ ਪਾਵਤ ਪਾਰਾ ॥
 ਏਕ ਜੀਹ ਕਿਆ ਕਥੇ ? ਪ੍ਰਭੂ ਗਤਿ ਅਲਖ ਅਪਾਰਾ ॥
 ਨਿਗਮ^੧ ਨੇਤ ਨਿਤ ਕਹਿਤ, ਲਹਿਤ ਨਹੀਂ ਅੰਤ ਤੁਮਾਰਾ ॥
 ਕਵਨ ਬਿਚਾਰਾ ਜੰਤੁ, ਏਹ ? ਗੁਨ ਤੋਹਿ ਉਚਾਰਾ ? ॥
 ਸਾਤ-ਸਿੰਧੁ ਮਸ^੨ ਹੋਵਈ, ਕਲਮ ਹੋਹਿ ਬਨਰਾਇ ॥
 ਬਸੁਧਾ^੩ ਕਾਗਦ ਹੋਇ ਜੋ. ਹਰਿ ਜਸ ਲਿਖਨ ਨ ਜਾਇ* ॥ ੧੩੭ ॥
 ਦੋਰਾ ॥ ਦਯਾ ਰੂਪ^੪ ਮਾਯਾ ਹਰੀ, ਰਿਧਿ ਸਿਧਿ ਕੀ ਖਾਨ ॥
 ਪਰਮਾਨੰਦ^੫ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਕਵਲਾ ਬ੍ਰਹਮ ਸੁ-ਗਿਆਨ^੬ ॥ ੧੩੮ ॥
 ਚਿੰਤਾਮਨਿ^੭ ਚੰਚਲ ਚਪਲ, ਚਿਤ ਚੋਖੇ ਚਿਤ ਭੀਰ^੮ ॥
 ਚਰਨ-ਕਮਲ ਆਨੂਪ ਜਿਹ, ਸਿਧਿਤਾ-ਸਿਧਿ ਗੰਭੀਰ^੯ ॥ ੧੩੯ ॥

੧. ਵੇਦ, ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਭਾਗ। ੨. ਸਿਆਹੀ। ੩. ਧਰਤੀ। ੪. ਮਹਾ ਆਨੰਦ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ। ੫. (ਕਵਲਾ) ਲੱਛਮੀ (ਮਾਯਾ); ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਗਿਆਨ) ਜਾਣੇ। ੧੬. ਰੰਗਾਂ ਦੀ ਨਾਸ਼ਕ ਇਕ ਮਣੀ (ਰੂਪ)। ੧੭. ਚਿੰਤ ਨੂੰ (ਭੀਰ) ਬਹੁਤ (ਚੋਖੇ) ਉੱਚਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਚਿਤ) ਚੇਤਨਤਾ (ਬ੍ਰਹਮ) ਹੈ। ੧੮. ਗੰਭੀਰ ਸਿੱਖੀਆਂ ਦੀ (ਸਿਧਿਤਾ) ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਵੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, (ਸਿਧਿਤਾਸਿਧਿ) ਸਿਧਿਤਾ ਤੇ ਅਸਿੱਧਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ (ਗੰਭੀਰ) ਡੂੰਘੀ ਹੈ।

A ਪਾ:—‘ਦਇਆਲ ਰੂਪ’ ਵੀ ਹੈ। ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ‘ਅਸਲ ਪਾਠ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?’ ਇਹ ਨਿਸਚਯ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਦੀ ਥੀੜ ਤੇ ਮਾਡੀ ਥੀੜ ਦਾ ਬਹੁਤ ਭੇਦ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ।

*ਛੰਦਅੰਕ ੧੩੪ ਅਤੇ ੧੩੬ ਦੀਆਂ ਦੋ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਭੁਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਿਰਲੇਖ ‘ਸਵੇਯਾ’ ਗਲਤ ਲਿਖ ਕੇ ਰਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਭੁਲੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਿੰਗਲਾਂ ਤੋਂ ਅਨਜਾਣੇ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਸੁੰਧ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜੇ ਏਸ ਹੀ ਛੰਦ ਨੂੰ ਸੁੰਧ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਪਿੰਗਲ ਦੀ ਡ੍ਰਾਯਨਸਾਰ ‘ਰੱਲਾ’ ਜੰਗਣਾ ਹੈ। ਮੈਂ (ਸੂਮੀ ਹਰਿਨਾਮ ਦਾਸ ਉਦਾਸੀਨ) ਨੇ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਸੁੰਧ ਕਰਕੇ ਲਿਖੇ ਹਨ।

* ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਅਧਯਾਯ ੧ ਵਿੱਚ ‘ਕਾਗਦ ਦੀਪ ਸਭੈ ਕਰ ਕੇ, ਅਰੁ ਸਾਤ ਸਮੁੰਦਨ ਕੀ ਮਸ ਕੇ ਹੋ’ ਕਾਇ ਬਨਾਸਪਤੀ ਸਗਰੀ, ਲਿਖਥੇ ਹੂੰ ਕੇ ਲੇਖਨ ਕਾਜ ਬਨੈ ਹੋ ॥ ਸਾਰਸੁਤੀ ਬਕਤਾ ਕਰ ਕੇ, ਸੁਗ ਕੋਟ ਗਨੇਸ ਕੇ ਹਾਥ ਲਿਖੇ ਹੋ ॥ ਕਾਲ ਡ੍ਰਾਪਾਨ ਬਿਨਾ ਬਿਨਤੀ ਨ ਤਉ ਤੁਮ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇਕੁ ਰਿਭੈ ਹੋ ॥ ੧੦੧ ॥ (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਅ. ੧) ਦੇ ਸਵਯੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਸਲੋਕ ‘ਕਬੀਰ ਸਾਤ ਸਮੁੰਦਹਿ ਮਸੁ ਕਰਉ, ਕਲਮ ਕਰਉ ਬਿਨਰਾਇ ॥ ਬਸੁਧਾ ਕਾਗਦ ਕਉ ਕਰਉ; ਹਰਿ ਜਸ ਲਿਖਨੁ ਨ ਜਾਇ ॥ ੮੧ ॥ ਦਾ ਭਾਵ ਏਸ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਪਰਮਜੋਤਿ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭੂ, ਮਾਯਾ-ਬਪੁ ਕਰਤਾਰ
ਚਿਰਜੀਵਨ ਅਨੁਭਉ ਸਦਾ, ਦਾਤਾ ਸਕਲ ਸੰਸਾਰ ॥ ੧੪੦ ॥

ਕਾਮ-ਕਲੇਵਰ^੧ ਮੈਨ-ਬਪੁ, ਛਬਿ-ਸੁੰਦਰ ਮੋਹਨ-ਜਗਤਿ^੨
ਕਵਲ-ਨੈਨ ਪੰਕਜ-ਪਦਮ^੩, ਭਗਤਿ-ਵਛਲ ਰੱਛਕ-ਭਗਤਿ^੪ ॥ ੧੪੧ ॥
ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਨਿਹਕਾਮ^੫, ਸਦਾ ਜੈ ਮੰਗਲ ਰੂਪੰ^A ★
ਚਿਤਾਨੰਦ^੬ ਨਿਰਦੋਖ^੭, ਜਗਤਪਿਤ ਅਲਖ-ਸਰੂਪੰ^A ★

...॥ ੧੪੨ ॥

ਛਪਯ ਛੰਦ ॥ 'ਕੋਟ ਮਨੋਜ ਨ-ਤੁਲਤ, ਜਾਸੁ ਅਤਿ-ਛਬਿ ਦੁਰ ਜਾਲਾ'^੧
'ਮ੍ਰਿਗ ਕੋਟਿਕ ਦ੍ਰਿਗ ਹਿਰਤ, ਲਜਿਤ ਨਹੀਂ ਸਮਤੁ ਸਾਲਾ'^B
ਕਟਿ ਕੋਹਰਿ-ਕੋਟਿਕ ਜੁਰਤ, ਨਹੀਂ ਤੁਲਯ-ਅਮਾਵਤ^੨ ॥

੧. ਕਾਮ ਵਾਂਗੁ ਸੋਹਣੇ ਰੂਪ ਵਾਲਾ। ੨. (ਪੰਕਜ) ਕਮਲਾਂ ਵਾਂਗੁ ਚਰਨਾਂ ਵਾਲਾ। ੩. ਕਾਮਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ।
੪. ਪੁਸ਼ੀਨ ਚਿਤ। ਦਿਲ ਖੁਸ਼। ੫. ਈਰਖਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਮਿਤ੍ਰ। ੬. ਨਾ ਜਾਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ। ੭. (ਜੁਲਾ)
ਅੰਗ ਦੀ ਲਾਟ ਨੂੰ ਵੀ (ਦੁਰ) ਮਾਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਜਿਸਦੀ ਮਹਾ ਸੰਭਾ ਹੈ (ਉਸ ਨਾਲ) ਕੁੰਝਾਂ (ਮਨੋਜ) ਕਾਮ ਵੀ ਨਹੀਂ
(ਤੁਲਤਿ)ਪੁਜਦੇ। ੮. (ਕਾਲ ਦੇ, ਨੇਤ੍ਰ, ਕੁੰਝਾਂ ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਨੂੰ ਹਿਰਤ)ਚੁਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। (ਕਿਉਂਕਿ ਕਾਲ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰ ਦੀ), (ਸੁਲਾ, ਲਾਟ
(ਜੋਤਿ)ਦੇ ਬਰੋਥਰ ਨ ਹੋਣ ਤੋਂ (ਹਰਨ-ਯਾ ਹਰਨਾਂ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰ)ਸਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੯. ਬਰੋਥਰ ਮ:ਉਂਦੇ।

Aਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤਜਾਨੁਪ੍ਰਾਸ, ਰੂਪੀ, 'ਸਰੂਪੀ' ਰੂਪ ਨਾਲ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਹੇ ਭੇਦ ਪ੍ਰਥ-
ਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਭ੍ਰਮ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਤੁਕਾਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਡੰਡੀਆਂ ਤੇ ਬਿੰਦੂਆਂ ਮਿਲਕੇ ਬਿਹਾਰੀਆਂ ਪੜੀਆਂ ਜਾਸਕਦੀ
ਹਨ। ਤੁਕ ਦੇ ਅੰਤ ਦੀਆਂ ਪੁੰਤ੍ਰ ਬਿਹਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਡੰਡੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। B ਪਾ:- ਜੁਲਾ

ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪੰਗਤੀਆਂ ਛਪਯ ਦੇ ਅੰਤ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੀ ਲਯ ਦੋਹੇ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਮਤ
ਦੋਸ਼ ਰਖ ਕੇ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਦੋਹਰਾ ਨਹੀਂ।

★ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਛੰਦ ਦਾ ਪਾਠ ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਛਪਯ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਰੰਭਕ ਪੰਗਤੀਆਂ
ਹਨ। ਮੇਰਾ ਖਤਾਲ ਹੈ ਕਿ ਬਾਕੀ ਚਾਰ ਪੰਗਤੀਆਂ ਸਾਨੂੰ ਕਿਤੜੇਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਕੋਟਿ-ਸਿਸਿਨ ਕੀ ਕਲਾ, ਦੇਖ ਉਡਗਨ-ਛਥਿ ਲਾਵਤਾ^੧ ॥
 ਮਹਾਰਾਜ-ਰਾਜਾ ਮਹਾਨ, ਕਦਲੀ-ਜੰਘ ਕਰਪੂਰ-ਗਤਿ^੨ ॥
 ਆਜਾਨੁ-ਬਾਹੁ^੩, ਸੀਤਲ-ਸੁਗੰਧ^੪ ਕਲਪ ਥਿਛ ਛਥਿ ਦੇਹਿ-ਦੁਤਿ^੫ ॥
 ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਮੁਖ ਕਰੋ ਉਚਾਰ ॥ ਦਰਿਦ੍ਰ-ਸਾਗਰ ਤੇ ਉਤਰੋ ਪਾਰ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥ ੧੪੩ ॥

ਦੇਹਰਾ ॥ ਜੈ ਮੰਗਲ ਕੰਤੂਹਲੀ^੬ ਮਾਯਾ ਮੁਦਿਤ^੭ ਸਰੂਪ
 ਹਰਖਵੰਤ ਸੁ-ਦਯਾਲ ਹਰਿ, ਬਿਧਨ^੮ ਬ੍ਰਹਮ ਅਨੂਪ ॥ ੧੪੪ ॥

ਛਪਯ ਛੰਦੰ ॥ ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੁ ਭਉਹਰਨ, ਅਘਨ-ਕੀ-ਪੁੰਜ-ਖਪੰਯਾ^੯ A
 ਖਲ-ਖੰਡਨ, ਜਗ-ਤਰਨ^{੧੦}, ਅਮਰਪਦ^{੧੧} ਅਮਰ-ਗੁਸੰਯਾ^{੧੨} A
 ਕਾਲਕੂਟ-ਕਲ-ਡਾਰ^{੧੩}, ਕਲਹ-ਨਾਸਨ ਕਲ-ਘੰਯਾ^{੧੪} A
 ਜਗਬੰਦਨ, ਜਗਨਾਥ, ਪ੍ਰਜਾ-ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ-ਕਰੰਯਾ A ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾਸਿੰਧੁ ਕਰਨਾਨਿਧੀ, ਦਾਤਾ, ਦੀਨ-ਦਯਾਲ ॥
 ਪਤਿਤ-ਤਰਨ^{੧੫}, ਤਾਰਨ ਤਰਨ^{੧੬}, ਜਗਬੰਦਨ ਹਰਿ ਜੁਲ ॥ ੧੪੫ ॥

ਛਪਯ ਛੰਦੰ ॥ ਬੇਦ ਬਿਰੰਚ^{੧੭}, ਨਿਤ ਪੜਤ, ਪਵਨ ਸਦ ਬਾਰ-ਬੁਹਾਰਤ^{੧੮} ॥
 ਸੁਰ-ਤੇਤੀਸਾ^{੧੯} ਸੇਵ, ਚਵਰ ਸੁਰਪਾਲ^{੨੦} ਦੁਰਾਵਤ^{੨੧} ॥
 ਜੱਖ, ਕਿੰਨਰ ਧੁਨਿ-ਭਰਤ^{੨੨}, ਬਨਸਪਤਿ ਫੂਲ ਚੜਾਵਤ
 ਐਰਾਪਤਿ ਨਿਤ ਭਰਤ-ਪਾਨ^{੨੩}, ਮਾਯਾ^{੨੪} ਨਹਿ ਲਾਵਤ ॥
 ਸਗਲ ਜੀਅ ਬੰਦਤ-ਪੰਕਜ-ਚਰਨ, ਨਿਤਨਿਤਤ ਯਯਾਵਤ ॥
 ਕਵਨ ਕਵਨ ਨਾਹੀ ਤਰਜੋ ? ਸ੍ਰੀ ਮਾਯਾ ਜਸ ਗਾਵਤ ? ॥ ੧੪੬ ॥

੧. ਕ੍ਰੋੜਾ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਆਂ ਕਲਾ (ਕਾਲ ਨੂੰ) ਵੇਖਕੇ (ਆਪਣੇ ਉਤੇ) ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਛਥਿ ਨੂੰ (ਲਾਵਤ) ਲੈ ਆਈਆਂ ਹਨ (ਭਾਵ:-ਬੱਠੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ) । ੨. ਕਪੂਰ ਦੀ (ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਂਗੂ) (ਗੰਠਿ) ਉਡੰਨ ਵਾਲਾ । ੩. ਗੰਠਿਆਂ ਤੱਕ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ । ੪. ਠੰਢੀ (ਸੁਗੰਧ) ਸੰਭਾ ਵਾਲਾ । ੫. ਸਰੀਰ ਦੀ ਚਮਕ, ਕਲਪ-ਥਿਛ ਦੀ ਛਥਿ ਵਾਂਗੂ (ਸਭ ਕਲਪਨਾ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀ) ਹੈ । ੬. ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ੭, ਖੁਸ਼, ਪ੍ਰਸੰਨ । ੮. ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਰਚਨਹਾਰ । ੯. ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ (ਤਰਨ) ਉੱਚਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੦. ਅਮਰ ਪਦਵੀ ਵਾਲਾ । ੧੧. ਨਾ ਮਰਨ ਵਾਲਾ (ਗੁਸੰਯਾ) ਜਗਤ ਦਾ ਮਾਲਿਕ । ੧੨. (ਕਾਲਕੂਟ) ਗਹਿਰ ਦੀ ਕਲ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ (ਭਾਰ) ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੩. (ਕਲ) ਮਾਯਾ ਦਾ (ਘੰਯਾ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੪. ਨੀਵਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੫. (ਤਰਨ) ਜਹਾਜ਼ ਵਾਂਗੂ ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੬. ਬ੍ਰਹਮਾ । ੧੭. ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖਾੜਦੀ ਹੈ । ੧੮. ਤੇਤੀ ਹੀ ਦੇਵਤੇ । ੧੯, ਇੰਦ੍ਰ । ੨੦. (ਧੁਨਿ ਭਰਤ) ਉਸਤਤਿ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੨੧. ਪਾਣੀ ਭਰਦਾ ਹੈ । ੨੨. ਬਹਾਨਾ, ਦੇਹ, ਖਿਲ ।

A ਇਸ ਛੰਦ ਦੇ ਅੰਤੜਾਨੁਪ੍ਰਸ “ਖਪਈਆ, ਗੁਸਈਆ, ਘਈਆ ਤੇ ਕਰਈਆ” ਵੀ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਉੱਚਾਰਨ ਤੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਭੇਦ ਨਹੀਂ । ਕੇਵਲ ਲਿਖਤ ਭੇਦ ਹੀ ਹਨ । *ਅੰਤੜਾਨੁਪ੍ਰਸ ਸਮ ਨਹੀਂ ।

ਦੇਹਰਾ* ॥ ਮੁਕਤ-ਸਿੰਧੂ, ਸਾਗਰ-ਧਨੀ^੧, ਅਚਲ ਅਥਾਹ, ਗੰਭੀਰ^੨
ਕਨਕ, ਰਤਨ, ਮੁਕਤਾ^੩ ਸਕਲ, ਸੱਭਾ ਗੁਨੀ-ਗਹੀਰ^੪ ॥ ੧੪੭* ॥

ਸਲੋਕ* ॥ ਰਿਪਿ, ਸਿਪਿ, ਨਵ-ਨਿਪਿ ਹਰਿ, ਸਭ-ਬਿਪਿ ਪੂਰਨ ਦੇਵ
ਦਾਤਾ, ਭੁਗਤਾ, ਦੇਨਹਾਰ^੫, ਘਟਿ ਘਟਿ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ॥ ੧੪੮* ॥

ਦੇਹਰਾ ॥ ਸਫਲ-ਰੂਪ ਫਲ-ਦਾਇਨੀ, ਬਿਘਨ-ਬਿਨਾਸਿਨ ਰਾਮ ॥
ਸਫਲ-ਦਰਸ, ਸੰਕਟ-ਹਰਨ, ਸੁਖ-ਦਾਇਕ ਸੁਖ-ਧਾਮ ॥ ੧੪੯ ॥

ਮੰਗਲ-ਮੁਦਿਤ-ਸਰੂਪ ਜਿਹ, ਭਵਨਿਧਿ^੬ ਤਾਰਨਹਾਰ ॥
ਮੁਕਤਿ-ਰੂਪ, ਅਪਦਾ-ਹਰਨ, ਦਾਤਾ, ਦਰਦ-ਨਿਵਾਰ ॥ ੧੫੦ ॥

ਸੰਚਲ^੭ ਦੇਹੁ ਦਯਾਲੁ, ਅਪਦ-ਕੂਪ^੮ ਮਹਿ ਸੂਦਤੇ ॥ ੧੫੩ ॥

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀਛੰਦ ॥ ਸੁਖ-ਸੰਪਤਿ-ਨਿਧਿ^੯, ਮੁਕਤ-ਕਰ^{੧੦}, ਕੁਮਤਿ-ਬਿਨਾਸਨ ਰਾਇ ॥
ਅਪਦ ਹਰਨ, ਸੰਪਦ-ਧਰਨ^{੧੧}, ਦੁਖੀਆ-ਦੀਨ-ਸਹਾਇ ॥ ੧੫੧ ॥
ਸੁਖ-ਸਾਗਰ, ਨਾਗਰ-ਨਵਲ^{੧੨}, ਕਵਲ-ਨੈਨ ਸਤ-ਰੂਪ^{੧੩}
ਤਿਮਰ-ਬਿਨਾਸਨ^{੧੪} ਅਘ-ਹਰਨ, ਮਾਯਾ ਅਫਲ-ਸਰੂਪ^{੧੫} ॥ ੧੫੨ ॥
ਕਰ ਗਹਿ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰ, ਦਰਿਦ੍ਰ-ਰੂਪ-ਭਵ-ਸਿੰਧੂ ਤੇ ॥
ਅੰਚਲ^{੧੬} ਦੇਹੁ ਦਯਾਲੁ, ਅਪਦ-ਕੂਪ^{੧੭} ਮਹਿ ਸੂਦਤੇ ॥ ੧੫੩ ॥
ਸ੍ਰੀ ਨਮੋ ਭਵਾਨੀ, ਲੋਕਾਂ-ਰਾਨੀ, ਪ੍ਰਭੰ ਮੁਰਾਰੀ, ਜਯ ਚੰਡੀ ॥
ਤ੍ਰਿਭਵਨ-ਦਾਤਾ, ਜਗ-ਪਿਤੁ-ਮਾਤਾ, ਸੁਗਤਿ-ਬਿਧਾਤਾ^{੧੮}, ਭਯ-ਖੰਡੀ^{੧੯} ॥
ਸ਼ਤ੍ਰੁ-ਦਲ-ਹੰਤੀ^{੨੦}, ਅਸੁਰ-ਮਥੰਤੀ^{੨੧}, ਜ਼ਾਲ ਜਯੰਤੀ^{੨੨}, ਰਿਪੁ-ਡੰਡੀ^{੨੩}

ਮਹਿਖਾਸੁਰ-ਮਾਰਨਿ, ਦੁਸ਼੍ਟ-ਪ੍ਰਜਾਰਨਿ,^{੨੪} ਪਤਿਤ-ਉਧਾਰਨਿ^{੨੫} ਜਗ-ਮੰਡੀ^{੨੬} ॥ ੧੫੪ ॥

੧. (ਧਨ ਦਾ) ਸਮੁੰਦਰ ਵਰਗਾ ਧਨੀ। ੨. ਗਹਿਰਾ, ਡੂੰਘਾ। ੩. ਸੱਤੀ। ੪. ਗੁਣਾ ਦਾ (ਗਹੀਰ, ਸਮੁੰਦਰ)। ੫. ਆਹਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਵਰਤਾਵਾ, ਰੱਸੋਈਆ। ੬. ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦ੍ਰ। ੭. ਸੁਖ ਤੇ ਸੰਪਤਿ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਧਨੀ। ੮. ਮੁਕਤ ਫਲ ਵਾਲਾ। ੯. (ਸੰਪਦ) ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਧਨਵਾਨ ੧੦. ਨਵੀਂ ਤੇ (ਨਾਗਰ) ਚੜ੍ਹਦੇ ਇਸਤ੍ਰੀ। ੧੧. ਸੱਚ ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ ੧੨. ਹਨੇਰੇ (ਅਗਿਆਨ) ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੩. (ਅਫਲ) ਸਮੁਹ ਰੂਪਾਂ ਵਾਲੀ ੧੪. ਪੋਲਾ, ਕਪੜਾ, ਪੜਦਾ, ਵਜਾਹ ਵੇਲੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਪਤਿ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੋਇਆ ਪਰਨਾਂ। ੧੫. ਬਿਪਤਾ ਰੂਪ ਖੁਹ। ੧੬. ਯੁਕਤੀ ਨਾਲ ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੧੭. (ਭਗ) ਡਰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੧੮. ਦਾ ਮਣਾ ਦੇ ਦਲਾਂ ਨੂੰ (ਹੰਤੀ) ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ। ੧੯. ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ (ਮਥੰਤੀ) ਠਿੜਕ ਸੁੱਟਣ ਵਾਲੀ। ੨੦. ਜਿਣਟ ਵਾਲੀ ਅਗਨਿ, ਅੱਗਿ ਦੀ ਧੁਜਾ। ੨੧. ਦੁਸਮਣਾਂ ਨੂੰ ਚੰਡ ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ੨੨. ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਵਾਲੀ। ੨੩. ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਮਨਣ ਯੋਗਜ

*ਸਮਾਧਾ (ਸੰਗਰੂਰ) ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਛੰਦਾਕ ੧੪੭ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿੱਚ ਹੀ 'ਦੇਹਰਾ ਸਲੋਕ' ਆਇਆ ਹੈ। ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ (ਸੰਗਰੂਰ) ਵਾਲੀਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਛੰਦਾਕ ੧੪੭ ਅਤੇ ੧੪੮ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮਟਖਨੂੰਏ (ਬਹਿਤਾਯਕ ਪ੍ਰ. ਪੀ.) ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਉਪਰੋਕਤ ਰੂਪ ਹੈ। A ਪਾ.—ਉਧਾਰੀ।

ਨਰਕਾਨਿ-ਨਿਵਾਰਨਿ^੧, ਅਧਮ-ਉਧਾਰਨਿ^੧ ਕਿਲਬਿਖ-ਵਾਰਨਿ^੨, ਜਯ ਮਾਯਾ ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ, ਦੀਨ ਦਯਾਲਾ, ਸ੍ਰੀ ਬਨਮਾਲਾ-ਜਸ ਛਾਯਾ^੩ ॥
 ਅਕਲੰਕ-ਸਰੂਪੰ, ਅਛਲਸ-ਭੂਪੰ^੪, ਸੁਖ-ਨਿਧਿ-ਕੂਪੰ, ਹਰਿ ਰਾਯਾ ॥
 ਬੰਦਾਨ-ਖਲਾਸੀ^੫, ਪ੍ਰਭੁ ਅਖਿਨਾਸੀ, ਘਟਿ ਬਾਸੀ, ਸੁਖ ਦਾਯਾ ॥ ੧੫੫ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਜਗਬੰਦਨਿ, ਦੁਸ਼ੁ-ਨਿਕੰਦਨਿ, ਅਸੁਰ-ਬਿਹੰਡਣਿ^੬, ਗੁੜ ਗੇਤ^੭ ॥
 ਪਾਪਾਨ-ਬਿਨਾਸਨਿ, ਕਿਲਬਿਖ-ਨਾਸਨਿ, ਦਦੀਤ-ਸੰਤਾਪਨਿ, ਅਚਲ-ਮਤੇ^੮ ॥
 ਸੁੰਬਾਸੁਰ-ਹੰਤਾ, ਮੁੰਡ-ਦਲੰਤਾ, ਚੰਡ-ਮਥੰਤਾ, ਆਦਿ-ਸਤੇ^੯ ॥
 ਸ੍ਰੀ ਆਦਿ-ਕੁਮਾਰੀ, ਸੁਤੁ-ਸੰਘਾਰੀ, ਭਵਨਿਪ-ਤਾਰੀ, ਪ੍ਰਾਨ-ਪਤੇ ॥ ੧੫੬ ॥
 ਅਬਿਚਲ-ਅਵਾਸੀ^{੧੦}, ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸੀ, ਬ੍ਰਹਮ-ਨਿਵਾਸੀ^{੧੧} ਪ੍ਰਭੁ ਪੂਰਨ ॥
 ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਗਤ^{੧੨} ਦਰਸਨ, ਸੁਫਲ ਸੁਪਰਸਨ, ਜੈ ਨਿਤ ਦਰ ਸਨ-ਰਿਪੁਚੁਰਨ^{੧੩} ॥
 ਰਕਤਾਸੁਰ-ਖੰਡਨਿ, ਧੂਮ੍-ਬਿਧੰਸਨਿ^{੧੪}, ਜੈ ਜਗ-ਮੰਡਿਨਿ, ਬਿਧਿ-ਪੂਰਨ ॥
 ਜੈ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪੀ, ਸਰਬੋ-ਬਯਾਪੀ, ਅਜਪਾਜਾਪੀ^{੧੫}, ਜਸ ਪੂਰਨ ॥ ੧੫੭ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਕਲਯਾਨੀ, ਆਦਿ ਭਵਾਨੀ, ਮਧੁ-ਮ੍ਰਿਦੁ-ਬਾਨੀ^{੧੬} ਜੈ ਹਰਿਯੰ ॥
 ਭਵ-ਆਨੰਦ-ਕ੍ਰੁਪੰ^{੧੭}, ਦਯਾਲ ਸਰੂਪੰ, ਬ੍ਰਹਮ ਅਨੁਪੰ, ਸੁਭ^{੧੮} ਕਰਿਯੰ ॥
 ਅਨਹਦ ਨਦੇ^{੧੯} ਬਾਨੀ, ਜਾਲਾ ਰਾਨੀ, ਸੁਖਨਿਧਿ ਧਾਨੀ, ਜਸ-ਭਰਿਯੰ^{੨੦} ॥
 ਸਾਹਨ-ਸਹ-ਸਾਹੰ, ਜਗਤ-ਪਨਾਹੰ^{੨੧}, ਕੇਸਰਿ-ਬਾਹੰ^{੨੨}, ਜਗ ਤਰਿਯੰ ॥ ੧੫੮ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਮਾਯਾ, ਦਾਸ-ਸਹਾਯਾ, ਅਲਖ ਲਖਾਯਾ, ਆਦਿ ਹਰੀ ॥
 ਕਿਰਪਾਨਿਧਿ ਸ੍ਰਾਮੀ, ਅੰਤਰਜਾਮੀ, ਸੁਰਪੁਰ-ਧਾਮੀ-ਰੱਛ-ਕਰੀ^{੨੩} ॥
 ਕਲਯਾਨ-ਕਰੰਤੀ, ਉਨ-ਭਰੰਤੀ, ਅਛਲ ਅਨੰਤੀ^{੨੪}, ਦੋਖ-ਜਰੀ^{੨੫} ॥
 ਪਰਮੰ ਪਾਵਿਤ੍ਰਾ, ਜਾਪ ਗਾਯਤ੍ਰਾ^{੨੬}, ਸ਼ਯਾਮ ਸਾਵਿਤ੍ਰਾ^{੨੭}, ਧਰਮ-ਧਰੀ ॥ ੧੫੯ ॥

੧. ਨੀਰਾ ਨੂੰ ਉੱਚਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੨. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ (ਵਾਰਿਨ) ਰੋਕਣ ਵਾਲੀ ।
 ੩. ਸੋਹਣੀ ਬਨਮਾਲਾ ਰੂਪ ਯਸ (ਬੁਝਰਗੀ) ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । (ਲੁਲਸੀ, ਕੁੰਦ, ਮੰਦਾਰ,
 ਹਾਰ-ਭਿੰਗਾਰ ਤੇ ਕਮਲ ਵੁੱਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਿਆ ਤੱਕ ਲੰਮੀ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਬਨਮਾਲਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) । ੪. ਛਲ
 ਰਹਿਤ (ਸੋਭਾ) ਦਾ ਸ੍ਰਾਮੀ । ੫. ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੬. ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੭. ਹੇ ਗੁਹੜ (ਭੇਡ)
 ਚਾਲ ਵਾਲੇ । ੮. ਅਟੱਲ ਮਤੇ ਵਾਲਾ । ੯. ਆਦਿ ਸੱਚ । ੧੦. ਅਵਿਨਾਸ (ਅਵਾਸੀ) ਘਰ ਵਾਲਾ । ੧੧. (ਬ੍ਰਹਮ)
 ਸਾਰ ਹੀ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੨. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਾਗੂ । ੧੩. ਨਿਤਹ ਹੀ (ਦਰ) ਸਿੱਖ(ਸ਼ਸਤ੍ਰ) ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ
 ਦੀ ਜੈ । ੧੪. ਧੂਮ੍-ਲੋਚਨ ਦੇਵਤ ਨੂੰ (ਬਿਧੰਸਨਿ) ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ । ੧੫. ਜਾਪ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੈ ਜਾਪਦਾ ਨਹੀਂ ।
 ੧੬. ਮਿਠੀ ਤੇ ਕੰਮਲ ਬਾਣੀ ਵਾਲਾ । ੧੭. (ਭਵ)ਮਨਖਾ ਜਨਮ ਦੇ ਆਨੰਦ ਦਾ ਖੂਹ । ੧੮. ਮੁਕਤ, ਕਲਯਾਣ । ੧੯. ਨਾਦ,
 ਸ਼ਬਦ । ੨੦. ਯਸ ਦਾ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ । ੨੧. ਜਗਤ ਦਾ ਆਸ਼੍ਰਯ । ੨੨. ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਸਵਾਰ । ੨੩. (ਸੁਰਪੁਰ) ਅਮਰਾਵਤੀ
 ਦੇ (ਧਾਮੀ) ਘਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ (ਦੇਵਤਿਆਂ) ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੨੪. ਛਲ ਰਹਿਤ ਤੇ ਖੇਅੰਤਤਾ ਵਾਲੀ ।
 ੨੫. ਈਸ਼ਾ ਨੂੰ (ਜਰੀ) ਸਾਕਨ ਵਾਲੀ । ੨੬. ਗਾਯਤ੍ਰੀ ਦੇ ਜਾਪ ਵਾਗੂ । ੨੭. (ਸਾਵਿਤ੍ਰਾ) ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਮਿਤ੍ਰੀ ਤੇ
 (ਸ਼ਯਾਮ) ਲੱਛਮੀ ।

ਅਸ੍ਰਾਯੁਧ-ਬਾਹੀ^੧, ਬੋਲ-ਨਿਬਾਹੀ, ਰਿਪੁ ਦਲ ਗਾਹੀ, ਛਤ੍ਰ-ਛਿਤ੍ਰੇ^੨ ॥
 ਜਗ-ਧਰਮ-ਪੁਜਾਯੇ, ਕ੍ਰੂਰ-ਨਸਾਯੇ^੩, ਪਾਪ ਪਰਾਯੇ, ਧਰਮ-ਥਿਤ੍ਰੇ
 ਨਿਰਮਲ ਅੰਗ ਸੋਹੈ, ਸੁਰ-ਮੁਨਿ ਸੋਹੈ, ਦ੍ਰਸ੍ਟ-ਬਿਰੋਹੈ^੪ ਸੁੱਪ-ਸਿਤ੍ਰੇ^੫
 ਭਵ-ਤਿਮਰ-ਮਿੱਟਯਾ, ਅਘਨ-ਕੱਟਯਾ, ਦੁੰਦ-ਘਟੱਯਾ^੬, ਰਿਧਿਨਿਧੇ ॥ ੧੬੦ ॥
 ਅਮਰਾਪੁਰ^੭-ਵਾਸੀ, ਸਰਬ-ਨਿਵਾਸੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਕਾਸੀ, ਤੁੰਦ-ਤਬੇ^੮ ॥
 ਘੰਟਾ ਧੁਨਿ ਬਾਜੈ, ਘਨਹਰ-ਲਾਜੈ, ਜੋਤਿ ਬਿਰਾਜੈ, ਦ੍ਰਸ੍ਟ-ਦਬੇ
 ਪੰਕਜ-ਮ੍ਰਿਗ-ਨੈਨੀ ਸੁੰਦਰ-ਬੈਨੀ, ਕੰਟਕ-ਛੈਨੀ^੯, ਅਦਿਤਜ-ਛਬੇ^{੧੦} ॥
 ਜੈ ਜੈ ਰਿਪੁ-ਤਾਪਨਿ, ਅਸੁਰ-ਸੰਤਾਪਨਿ, ਕਿਲਬਿਖ-ਖਾਪਨਿ, ਸਾਂਤਿ ਛਬੇ ॥ ੧੬੧ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਅਥਿਨਾਸੀ, ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਕਾਸੀ, ਸੁਖਨਿਧਿ-ਰਾਸੀ^{੧੧} ਚਵਰ ਦੁਰੇ
 ਬ੍ਰਹਮਾ ਜਸ ਗਾਵੈ, ਭੇਦ ਨ ਪਾਵੈ, ਬਹੁ-ਬਿਧਿ-ਧਜਾਵ, ਅਜਰ ਜਰੇ
 ਸੁਰ, ਨਰ, ਮੁਨਿ-ਬੰਦਤ, ਅਚਲ ਅਗੰਜਤ^{੧੨}, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੰਜਤ^{੧੩}, ਧਜਾਨ ਧਰੇ ॥
 ਸੁਕ, ਬਜਾਸ ਪਰਾਸਰ, ਸੇਜ ਧਰਾਧਰ^{੧੪}, ਜੀਵ ਚਰਾਚਰ ਗੁਨ-ਉਚਰੇ ॥ ੧੬੨ ॥
 ਸੇਵਕ-ਜਨ-ਰੋਛਕ, ਭਗਤ-ਪ੍ਰਤਯਛਕ, ਦਾਨੋ-ਭੱਛਕ^{੧੫}, ਜੋਤਿ ਜਗੇ ॥
 ਮੰਗਲ ਮ੍ਰਿਦ ਰੂਪੰ, ਮੁਦਿਤ-ਸਰੂਪੰ, ਦਯਾਲ ਅਨੂਪੰ, ਸਿੱਧਿ-ਮਗੇ^{੧੬} ॥
 ਅਸਿਧੁਜ, ਅਸਿਧਾਰੀ, ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰੀ, ਨਿਰਮਲਚਾਰੀ^{੧੭} ਪ੍ਰਾਨ-ਪਗੇ^{੧੮} ॥
 ਕੰਟਕ-ਕਲਿ-ਤਾਰਨਿ^{੧੯}, ਕਲਹ-ਨਿਵਾਰਨ, ਜਗ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਨਿ, ਰੱਗ ਰਗੇ ॥ ੧੬੩ ॥
 ਸੰਤਨ-ਰਛਪਾਲਕ, ਸ਼ਤ੍ਰੂਨ-ਸਾਲਕ^{੨੦}, ਰਿਪੁ-ਦਲ-ਘਾਲਕ^{੨੧} ਜੋਤਿ ਦਿਧੇ ॥
 ਪਯ-ਨਿਧਿ^{੨੨} ਜਗ-ਤਾਰਨਿ, ਰੋਗ-ਬਿਦਾਰਨਿ, ਕਲਿਮਲ-ਡਾਰਨਿ, ਬਾਪਬਧੇ ॥

੧. ਅੱਠ (ਆਯੁਧ) ਸ਼ਸਤ੍ਰ (ਬਾਹੀ) ਚਲੋਣ ਵਾਲਾ, ਅੱਠ ਬਾਹਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵਾਲੀ। ੨. ਹੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਛੱਤ੍ਰ !
 ਭਾਵ—ਪੁਜਯ। ੩. (ਕਰੂਰ) ਭੈੜੇ (ਪੁਰਸ਼ਾਂ) ਨੂੰ ਭਜੋਣ ਵਾਲਾ। ੪. ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨਾਲ (ਬਿਰੋਹੀ) ਗੁੱਸੇ ਹੋਣ ਵਾਲਾ। ੫. ਹੇ
 ਨਿਰੋਲ (ਸਿਤ੍ਰੇ) ਨਿਰਮਲ ! ੬. ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਘਟੋਣ ਵਾਲਾ, (ਦੁੰਦ) ਬਰੋਬਰਾਂ ਨੂੰ ਘਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੭. ਸੁਰਗ। ੮. ਤੇਜ
 ਸੁਭਾਵ ਵਾਲਾ। ੯. ਦੁਖਦਾਈਆਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੧੦. ਸੁਰਯ ਵਾਲੂ ਛੱਬਣ ਵਾਲਾ, ਭਾਵ—ਤੇਜ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲਾ।
 ੧੧. (ਰਾਸੀ) ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਨਿੱਧੀ। ੧੨. (ਗੰਜ) ਅਨਾਦਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਆਦਰ ਸਹਿਤ, ਨਾਸ ਰਹਿਤ, ਅਵਿਨਾਸੀ।
 ੧੩. (ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਮੋਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਦੇਵਤਿਆਂ) ਨੂੰ (ਰੰਜਤ) ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੧੪. (ਸੇਜ) ਹੋਰ (ਜੋ ਭੀ) ਧਰਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ
 ਰੂਪ (ਮਹਾਪ੍ਰਭੂ) ਹੋਏ ਹਨ। ੧੫. ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ। ੧੬. ਜਿੱਧੇ ਰਾਹੇ (ਜਾਣ ਵਾਲਾ)। ੧੭. ਸੁੱਪ ਆਚਾਰ
 ਵਾਲੀ। ੧੮. ਪ੍ਰਣਾ ਵਿੱਚ (ਪਗੇ) ਮਿਲੇ ਹੋਏ। ੧੯. ਕਲਿਯੁਗ ਦੇ (ਕੰਟਕ) ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਵਾਲੀ। ੨੦. ਵੇਰੋਆਂ ਨੂੰ
 (ਸੰਲਤ) ਵਿਨ੍ਹ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੨੧. ਵੇਰੋਆ ਦੇ ਦਲਾਂ ਨੂੰ (ਦੂਰ) (ਘਾਲਕ) ਸੁੱਟਣ ਵਾਲਾ। ੨੨. ਸਮੁੰਦਰ।

ਸੰਭਾ ਸੁਖ ਸਾਗਰ, ਬ੍ਰਹਮ ਉਜਾਗਰ¹, ਫਾਟੇ ਕਾਗਰ², ਜਾਪ ਜਪੇ ॥
 ਸੰਤਨ ਸੁਖ ਦਾਤਾ, ਜਗਤ ਬਿਧਾਤਾ, ਗਿਆਨਿਨਿ ਗਿਆਤਾ, ਰੰਗ ਰਪੇ³ ॥ ੧੬੪ ॥
 ਜਗਮਗ ਛਬਿ ਰਾਜੇ, ਪ੍ਰਭਾ ਬਿਰਾਜੇ, ਦੰਦਿਭ ਬਾਜੇ, ਜਯਤੁ ਜਯੇ ॥
 ਅਦ੍ਰਿਸ੍ਰਿ ਅਗੋਚਰ, ਪਰਮ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ⁴, ਸ੍ਰੀ ਜਗਤੇਸ੍ਵਰ⁵ ਸਰਬ-ਮਯੇ⁶ ॥
 ਬਿਘਨਾਨਿ ਬਿਨਾਸਨਿ, ਸਭ ਦੁਖ ਨਾਸਨਿ, ਕਾਲ ਸੰਤਾਪਨਿ, ਸ੍ਰੁਤੁ-ਛਯੇ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਮਧੁ-ਸੁਦਨਿ, ਰੋਹ ਬਿਰੋਪਨਿ⁷, ਕਿਲਬਿਖ ਅਰਦਨ⁸, ਨਾਸ ਭਯੇ ॥ ੧੬੫ ॥
 ਆਯੁਧ⁹ ਤਨ ਛਾਜਤ¹⁰, ਛਟਾ¹¹ ਬਿਰਾਜਤ, ਕੇਹਿਰ ਗਾਜਤ, ਜੈਕਾਰਾ ॥
 ਝਾਝਰ, ਡਢ ਬਾਜੇ, ਬਖਤਰ¹² ਸਾਜੇ, ਅਤਿ ਰਨ ਮਾਚੇ, ਖਗ-ਰਾਰਾ¹³ ॥
 ਅਸਤੁਨੰ ਬਾਹਤ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਪ੍ਰਵਾਹਤ, ਦੁਰਜਨ ਗਾਹਤ, ਰਿਪੁ ਮਾਰਾ ॥
 ਭੈਰਵ ਗਨ ਨਾਚੈ¹⁴, ਭੀਮ ਅਰਾਚੈ¹⁵, ਸ਼੍ਰੇਣਤ ਆਚੈ¹⁶, ਚਿਕਾਰਾ ॥ ੧੬੬ ॥
 ਉਚ ਯੁਜ ਫਗਾਯੇ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਨਚਾਯੇ, ਜੁੱਧ ਮਚਾਯੇ, ਭੀਹਾਲਾ¹⁷ ॥
 ਯੂਪ, ਦੀਪ ਜਗਾਏ, ਸੁਰ, ਮੁਨਿ-ਆਏ, ਸੰਖ ਬਜਾਏ, ਖੁਸ਼ਹਾਲਾ ॥
 ਸੁ-ਪੁਹਪ¹⁸ ਬਰਸਾਵਤ, ਅਛਤ¹⁹ ਲਾਵਤ, ਉਚ ਜਸ ਪਾਵਤ, ਸੁ-ਨਿਹਾਲਾ ॥
 ਚਮਕਤ ਅਸਿ²⁰ ਸੁੰਦਰ, ਰਾਜ ਪੁਰੰਦਰ²¹, ਜੋਗ ਪੁਰੋਪਰ, ਜਯਮਾਲਾ ॥ ੧੬੭ ॥
 ਘੰਟਾ ਘਨ ਗਰਜਤ, ਰਿਪੁ ਹੀ ਤਰਜਤ²² ਪੁਨਿਸੁਨਿ ਲਰਜਤ²³ ਡਰਪਾਵਤ ॥
 ਸੁਰ ਕੋਟਿ ਤੇਤੀਸਾ, ਬਪੁ ਚੋਬੀਸਾ²⁴ ਬਿਸਨੁ, ਮਹੀਸਾ²⁵ ਹਰਿ ਪਯਾਵਤ ॥
 ਸੁਰ ਨਰ ਮੁਨਿ ਜਾਚਤ, ਓਦਿਕ ਆਚਤ²⁶ ਪ੍ਰਭੁ ਰੰਗ ਰਾਚਤ, ਗਤਿਪਾਵਤ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਜਗਤਾਰਨਿ, ਮਹਿ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਨਿ²⁷, ਜਗਤਿ ਉਪਾਰਨਿ, ਨਿਤਪਯਾਵਤ ॥ ੧੬੮ ॥

੧. ਪ੍ਰਸੰਧ ਤੇ (ਬ੍ਰਹਮ) ਵਯਾਪਕ । ੨. ਯਮ ਦਾ ਕਾਗਰ, ਅਮਾਲਨਾਮਾ । ੩. ਗਾਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵੀ (ਉਸਦੇ) ਰੰਗ ਵਿੱਚ (ਜਪੇ) ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੪. ਸਭ ਰੂਪ, ਵਯਾਪਕ । ੫. ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਤੇ (ਰੋਹ) ਗੁੱਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੬. ਪੀੜਨਾ. ਦਲਣਾ, ਮਾਰਨਾ, ਨਾਸ ਕਰਨਾ, ਮੰਗਣਾ, ਯਾਚਨਾ । ੭. ਸ਼ਸਤ੍ਰ । ੮. ਸੱਜਦੇ, ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ, ਸਜੇਂਦੇ । ੯. ਸੋਰ ਦੀ ਪੁਛ ਦੇ ਵਾਲ (ਸਟਾ), ਸੋਰ ਦੀ ਗਰਦਨ ਤੇ ਪੁਛ ਦੇ ਚਿਤਕਬਰੇ ਜਹੇ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਵਾਲ, ਬਿਗਲੀ ਵਾਂਗੂ । ੧੦. ਸੰਜੋਆ । ੧੧. ਤਲਵਾਰਾਂ ਦਾ (ਰਾਗ) ਝਗੜਾ. ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਯੁੱਧ, ਤੀਰੇ ਜੰਗ, ਬਾਣਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ । ੧੨. ਸਭ (ਭੈਰਉ) ਭਯਾਨਕ (ਜੀਵ, ਕ੍ਰੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਆਦਿਕ) ਨੱਚਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਭਯਾਨਕ (ਜੰਗ) ਵਿੱਚ (ਅਰਾਚੈ) ਅੜਦੇ (ਲੜਦੇ) ਹਨ, ਭਯਾਨਕ ਵਿੱਚ (ਅ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਰਚਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਲਯੁ (ਆਚੈ) ਪੀਚੇ ਹਨ । ੧੫. ਭਯਾਨਕ । ੧੬. ਚੰਗੇ ਵੁੱਲੇ । ੧੭. ਚਾਵਲ; ਚੋਲ । ੧੮. ਤਲਵਾਰ । ੧੯. (ਪੁਰੰਦਰ) ਇੰਦ੍ਰ ਰਾਜਾ, ਇੰਦ੍ਰ ਵਿਰਾਜਦਾ ਹੈ, ਇੰਦ੍ਰਨੂੰ ਰਾਜ ਦੇਣ ਵਾਲੀ । ੨੦. (ਰਿਪੁ ਹੀ) ਵੈਰੀਆਂ ਤੇ (ਤਜਰਤ) ਦੰਸ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਡਰੋਂਦੇ ਹਨ । ੨੧. ਕੰਬਦੇ ਹਨ । ੨੨. ਚਵੀ ਸ਼ਗੀਰ, ਭਾਵ—ਚਵੀਹ ਅਵਤਾਰ ਸ੍ਰੀਮਦ ਭਾਗਵਤ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਵਿਸ਼ਨੁ ਦੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ ਗੁੰਝਾਂ ਵਿਚ ਜੈਨੀਆਂ ਦੋਮੰਨੇ ਹੋਏ ਚਵੀਹ ਗੀਰਥੰਕਰ । ੨੩. ਸ਼ਿਵ, ਮਹੇਸ਼ । ੨੪. (ਓਦਿਕ) ਪਾਣੀ ਹੀ (ਆਚਤ) ਪੀਂਚੇ ਹਨ, ਭਾਵ—ਜਲਾਹਾਰੀ ਬਣਕੇ ੨੫. (ਮਹਿ) ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।

A ਪਾ:—ਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ।

B ਪਾ:—ਮਾਧੋ ਜਗਤੇਸ੍ਵਰ ।

C ਪਾ:—ਬਰਨੋਦਿਕ ਆਚਤ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਭੈਰਉ^੧ ॥

ਕਵਲ ਚਰਨੀ, ਸੁੰਭ^੨ ਹਰਨੀ^੩, ਰਕਤਬੀਜ^੪ ਪ੍ਰਹਾਰਨੀ^੫ ॥
 ਮਹਿਖ^੬ ਘਾਤੀ^੭, ਧੂਮੁ^੮ ਹੰਤੀ^੯, ਚੰਡ^{੧੦} ਮੁੰਡ^{੧੧} ਬਿਛਾਰਨੀ^{੧੨} ॥
 ਸੰਤ—ਰਛਕ ਦੇਬਜ ਦੁਰਗਾ, ਸਕਲ ਦੁਸ਼ ਸੰਘਾਰਨੀ^{੧੩}
 ਭਗਤਿ—ਵੱਛਲ ਜ਼ਾਲਿ ਮਾਯਾ, ਦੂਖ—ਰੋਗ ਨਿਵਾਰਨੀ^{੧੪} ॥ ੧ ॥ ੧੬੯ ॥
 ਅਨਾਥ ਨਾਥੇ !, ਬਿਸੁ—ਧਰਨੀ^{੧੫}, ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤਾਰਨੀ ॥
 ਮੁਕਤਿ ਦਾਤੀ, ਸੁੰਭ^{੧੬} ਹੰਤੀ^{੧੭}, ਸਕਲ ਭੂਖਨ^{੧੮} ਧਾਰਨੀ ॥
 ਜੈ ਗੁਬਿੰਦੀ^{੧੯}, ਸੰਤੁ—ਰਖਨੀ, ਮੁਕਤਦਾ, ਅਘ—ਟਾਰਨੀ ॥
 ਸਿੰਘ ਬਾਹੀ, ਅਛਲ—ਅੰਬਿ^{੨੦}, ਦੋਖ—ਰੋਗ ਪ੍ਰਜਾਰਨੀ^{੨੧} ॥ ੨ ॥ ੧੭੦ ॥
 ਕਵਲ—ਚਰਨੀ, ਦੁਸ਼ ਦਰਨੀ^{੨੨}, ਅਛਿ^{੨੩} ਅੰਬਿ ਜੈ ਕਰੀ ॥
 ਪਦਮ—ਮਾਲੀ^{੨੪}, ਜੈ ਜ਼ਾਲੀ, ਸ਼ਤੁ ਹੰਤੀ^{੨੫}, ਭੈ ਹਰੀ ॥

ਅਚੁਤ—ਬਰਨੀ^{੨੬}, ਸ੍ਰਿਸ੍ਰਿ ਕਰਨੀ, ਮਹਿਖ^{੨੭} ਹੰਤੀ^{੨੮}, ਹਰਿ ਹਰੀ ॥
 ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੀ, ਜੈ ਗੁਬਿੰਦੀ, ਧੂਮੁ^{੨੯} ਹੰਤੀ^{੩੦}, ਕੇਸਰੀ^{੩੧} ॥ ੩ ॥ ੧੭੧ ॥
 ਨਰ ਸਿੰਘ ਰੂਪੀ, ਦਾੜ ਗੂੜੀ^{੩੨}, ਚੰਡ^{੩੩} ਮੁੰਡ^{੩੪} ਸੰਘਾਰਨੀ^{੩੫} ॥
 ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰੂਪੀ, ਰਕਤਬੀਜ^{੩੬} ਬਿਦਾਰਨੀ^{੩੭} ॥
 ਚਕ੍ਰ—ਧਰਨੀ ਬਿਸੁ—ਕਰਨੀ^{੩੮}, ਸਕਲ ਦੋਖਨ—ਟਾਰਨੀ ॥
 ਸੁੰਭ^{੩੯} ਹੰਤੀ^{੪੦}, ਨਿਸੁੰਭ^{੪੧} ਦਾਹੀ^{੪੨}, ਤੀਨ ਲੋਕ ਜੁਹਾਰਨੀ^{੪੩} ॥ ੪ ॥ ੧੭੨ ॥

੧. ਇਕ ਦੇਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨. ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ। ੩. ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ੪. ਗਹਿਣੇ। ੫. (ਕੁੰਬਿੰਦ) ਵਿਸਨੁ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ। ਲੱਛਮੀ। ੬. (ਅਛਲ) ਸਭ ਦੀ ਮਾਤਾ। ੭. ਸਾੜਨ ਵਾਲੀ। ੮. ਅਛਲ, ਨਾਸ ਰਹਿਤ। ੯. ਕਮਲ ਦੀ ਮਾਲਾ ਵਾਲੀ, ਬਨਮਾਲੀ। ੧੦. ਨ ਡਿੱਗਣ ਵਾਲੇ ਰੋਗ ਵਾਲੀ, ਵਿੱਕੇ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ (ਰੋਗ) ਸੁਭਾਉ ਵਾਲੀ। ੧੧. ਸੋਰ ਵਾਲੀ। ੧੨. ਸਿਸਦੀ ਦਾੜ ਬਹੁਰ (ਗੂੜੀ) ਮਛਥੁਰ ਹੋਵੇ—ਉਸ(ਵਾਰਾਹ ਅਵਤਾਰ) ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ। ੧੩. ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੧੪. ਨਮਸਕਾਰ ਯੋਗਤਾ. ਓਦਨੀਯ।

* ਭੈ ਰਾਗ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਵਿੱਚ ਮੁਖਿ ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਹੈ।

ਇਹ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਰਠ ਕਾਲ ਗਾਵੀਦਾ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਭ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਹਨ ਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਭ ਕੋਮਲਤਰ ਹੈ। ਾਦੀ ਸੁਧ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਭ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ।

ਅਲਪ—ਧ ਾ ਧ ਪ ਧ ਾ ਮ ਗ ਰਾ ਗ ਮ ਗ ਰਾ ਠਾ ਸ।

ਥਾਕ ਬਾਨੀ, ਜਗਤ ਰਾਨੀ, ਅਸੁਰ ਹੰਤੀ, ਭਾਵਨੀ ॥
 ਜਗਤ-ਬੇਦੀ ਹਰਿ ਮੁਕੇਦੀ^੧ ਜੈ ਅਨੰਦੀ, ਦਾਹਨੀ^੨ ॥
 ਕਵਲ-ਬਦਨੀ^੩ ਮ੍ਰਿਗ ਨੈਨੀ, ਆਦਿ-ਈਸ ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨੀ^੪ ॥
 ਭਗਤ-ਭਾਵੀ^੫ ਜਾਲ ਮਾਯਾ, ਪਰਮ-ਈਸਰ ਕੇਸਰੀ^੬ ॥੫॥ ੧੭੩॥
 ਜਗਨ-ਨਾਥੀ, ਸੰਤ-ਰਛਕ, ਭਗਤ-ਵਛਲ, ਈਸੁਰੀ ॥
 ਬਨਮਾਲਿ, ਸ੍ਰੀ-ਧਰ^੭ ਬਕੂ ਬੈਨਾ^੮ ਚਕ੍ਰਧਰ, ਪਰਮੇਸੁਰੀ ॥
 ਜੈ ਮਨੋਹਰਿ, ਸ੍ਰੀ-ਰੰਗੇ^੯ ਬੈਕੁੰਠ-ਬਾਸੀ, ਕੇਸਰੀ ॥
 ਕੰਛ, ਮੱਛ, ਬਾਰਾਹ, ਨਰਸਿੰਘ ਕੰਸ-ਹੰਤੀ ਈਸੁਰੀ ॥੬॥ ੧੭੪॥
 ਅਨਾਥ ਨਾਥੇ, ਬਾਸਦੇਵਾ, ਸਗਲ ਸਾਥ ਨਿਰੰਜਨੀ^{੧੦} ॥
 ਮਧੁ-ਸੂਦਨੀ, ਬਨਮਾਲਿਨੀ, ਨਾਰਾਇਨੀ ਦੁਸ਼-ਗੰਜਨੀ ॥
 ਸੰਖ, ਚਕ੍ਰ, ਗਦਾ, ਪਦਮ, ਦਾੜ-ਗੂੜ-ਅਗੰਜਨੀ^{੧੧} ॥
 ਅਕਾਲ-ਮੂਰਤਿ, ਅਜੂਨਿ-ਸੰਭਵ^{੧੨}, ਖਲ ਖੰਡ ਖਯਾਲ^{੧੩} ਭੈਭੰਜਨੀ^{੧੪} ॥੭॥ ੧੭੫॥
 ਕੰਜ^{੧੫} ਨੈਨੀ, ਸਯਾਮ-ਬਰਨੀ^{੧੬}, ਬੇਦ-ਭੂਮਿ-ਉਧਾਰਨੀ^{੧੭} ॥
 ਅਮਿਤ ਜੋਤੀ^{੧੮} ਓਤਪੋਤੀ, ਨਰਸਿੰਘ-ਰੂਪੀ, ਬਾਵਨੀ ॥
 ਪਰਸੁਰਾਮੀ, ਮਹਾ-ਰਾਮੀ, ਦ੍ਰਿਗ-ਬਿਸਾਲ^{੧੯}, ਪਤਿਤ-ਪਾਵਨੀ ॥
 ਰਕਤ^{੨੦} ਨੈਨੀ, ਮਧੁਰਬੈਨੀ, ਕਾਲ-ਛੈਨੀ^{੨੧}, ਭਾਵਨੀ ॥੮॥ ੧੭੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਭੈਰਉ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਨਿਹਕਲੰਕ ਰੂਪੀ, ਆਪ ਚੰਡੀ, ਸੰਤ ਸੇਵ ਰਛਪਾਲਨੀ
 ਦੁਸ਼-ਗੰਜਨਿ, ਅਰਿ-ਨਿਕੰਦਨ^{੨੨} ਗੜਨਿ-ਭੰਜਨਿ-ਭਾਵਨੀ^{੨੩} ॥

੧. ਮੁਕਤ ਦਾਤੇ ਦੀ ਸਕਤੀ, ਮੁਕਤ ਦਾਤੀ । ੨. ਸੱਜੇ (ਪਾਸੇ) ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ, ਪੁਜਣ । ੩. ਕਮਲ ਵਾਂਗੂੰ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀ ।
 ੪. ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵਣ ਵਾਲੀ । ੫. ਮਾਯਾ ਦਾ (ਧਰ) ਪਤੀ । ੬. ਚਹੁੱਥੀ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਿਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਂਦੀ ਹੈ ।
 ੭. ਹੇ(ਸ੍ਰੀ)ਲੱਛਮੀ ਦੇ(ਰੰਗ)ਆਨੰਦ ! ੮. ਨਿਰਛਲਾ, ਅਦ੍ਰਯ । ੯. ਜੋ ਮਹਾਦਾਤਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਵੀ (ਅਗੰਜਨੀ) ਨਹੀਂ ਭਰਦੀ
 ੧੦. ਯੋਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ (ਸੰਭਵ) ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ । ੧੧. ਜਿਸ ਦਾ ਖਯਾਲ ਹੀ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ।
 ੧੨. ਭਰ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੧੩. ਕਮਲ । ੧੪. ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀ । ੧੫. ਵੇਦ ਉਧਾਰਨੀ (ਮੱਛ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਸਕਤੀ) ਤੇ ਭੂਮਿ ਉਧਾਰਨੀ (ਵਾਰਾਹ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਸਕਤੀ) । ੧੬. ਵਡਿਆਂ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੀ। ਠਹਿਰੀ ਵਿਚਾਰ ਵਾਲੀ ।
 ੧੭. ਲਾਲ । ੧੮. ਕਾਲ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੧੯. ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੨੦. (ਭੜਨੀ) ਪੈਦਾ ਕਰਨ
 ਤੋਂ (ਭੰਜਨਿ) ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ।

A ਪਾ:—ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ।

*ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀਆ ਰਚੀਵ ਹੋਰ ਪੰਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਅੱਡਰਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਸ਼ੱਕ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲ ਪਾਠ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੈ ।
 *ਸੁਸਾਧਾ ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਛੇਦ ਅੰਕ ੫ ॥ ੧੭੩ ॥ ਤਿੰਨ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਤੁਕ ਨੂੰ ਛੇਦ
 ਅੰਕ ੬ ॥ ੧੭੪ ॥ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਕੇ ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਛੇਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਛੇਦ ਅੰਕ
 ੫ ॥ ੧੭੩ ॥ ਦੀ ਇਕ ਤੁਕ ਰਹੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਸਾਫ਼ੀ
 ਥੀੜ ਵਾਲਾ ਹੀ ਯਥਾਕ੍ਰਮ ਹੈ ।

ਗਰਬ-ਗੰਤਾ, ਸਤ੍ਰੁ-ਹੰਤਾ, ਜੈ ਜਯੰਤਾ ਬਿੰਪ-ਬਾਸਨੀ^੧
 ਸਿੰਘ-ਬਾਹੀ, ਦੋਖ ਦਾਹੀ, ਏਕ ਕਾਲ ਉਪਾਸਨੀ^੨
 ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਦਯਾ ਬੇਦ-ਧਾਰਨਿ, ਭਗਤ-ਵਛਲ ਭਾਵਨੀ
 ਨਿਹਕਲੰਕ-ਰੂਪਾ, ਅਭੈ ਚੰਡੀ, ਸੰਤ-ਰੱਛ ਕਪਾਲਨੀ^੩
 ਸ੍ਰਿਸ੍ਰਿ ਕਰਨੀ, ਬਿਸ੍ਰ-ਭਰਨੀ^੪, ਆਪ-ਰੂਪ^੫ ਅਕਾਲਨੀ ॥
 ਸੇਵ-ਰੱਛਕ, ਦੁਸ੍ਰ-ਭੱਛਕ, ਜੈਕਰੀ, ਜੈ ਜ੍ਵਾਲਨੀ
 ਅਗੰਜ-ਦੇਵਾ, ਅਲਖ ਭੇਵਾ, ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ, ਦਯਾਲਨੀ ॥ ੯ ॥ ੧੭੭ ॥

ਬਿਸ਼ਨੁਪਦ ਰਾਗੁ

ਰਾਮਕਲੀ ★ ॥

ਪਰਮਾਦਿ-ਪੁਰਖ^੫ ਪੁਰਖੋਤਮੰ^੬‡, ਭੈ ਭਉ ਹਰੀ ਜੈ ਕਾਕੜਾ^੭ ॥

ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰਿ-ਸੁੰਦਰਿ-ਸੂਹਿ-ਚੋਲੀ^੮, ਸਿੰਘ-ਬਾਹੀ ਚਾਚੜਾ^੯ ॥

ਚੰਡ-ਖੰਡੀ, ਮੁੰਡ-ਡੰਡੀ, ਦੁਖ-ਹਰੀ, ਜੈ ਸਾਕੜਾ^੧

ਰਕਤ-ਭੱਛਨਿ, ਸੰਤ-ਰੱਛਨਿ, ਆਦਿ ਰੂਪੰ ਝਾਕੜਾ^{੧੧} ॥ ੧ ॥ ੧੭੮ ॥

ਕਵਲ-ਚਰਨੀ, ਬਿਸ੍ਰ-ਭਰਨੀ, ਜੈ ਭਵਾਨੀ ਕਾਲਕਾ ॥

ਦਹਸਿਰ ਦਹੰਤੀ, ਜੈ ਅਨੰਤੀ, ਧਰਮ-ਪਾਲਕ, ਜਾਲਪਾ^{੧੨} ॥

੧. ਬਿੰਪ-ਬਾਸਨੀ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੨. (ਕਪਾਲ) ਖੰਪਰੀ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੀ, ਸਿਵ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ।
 ੩. ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ । ੪. ਪਾਣੀ ਰੂਪ, ਸ਼ਾਂਤਿ ਸਰੂਪ, ਸ੍ਰੁਤੰਤ੍ਰ ਰੂਪ । ੫. ਪਰਮ ਪਹਿਲਾ ਪੁਰਖ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਧਾ ਪਹਿਲਾ ਮਨੁਖ । ੬. ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ. ਮਹਾਪੁਰਖ, ਵਿਸ਼ਨੁ ੭. (ਕਾਕੜੀ) ਮਿਠੀ ਸੁਰ ਵਾਲੀ, ਦੁਰਗਾ, ਕਾਲਕਾ ।
 ੮. (ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰਿ) ਸਿਵ ਦੀ(ਸੁੰਦਰਿ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਚੋਲੀ ਵਾਲੀ । ੯. (ਚਾਚਰ) ਹੌਲੀ ਖੇਡਣ ਵਾਲੀ । ੧੦. ਸਾਕ ਖਾਣ ਵਾਲੀ, ਸਤੀ, ਦੁਰਗਾ, ਸਿਵ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ (ਗਣੇਸ਼) ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ੧੧. ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ । ੧੨. ਬਾਣੀ ਦੀ ਦੇਵੀ ।

A ਪਾ:—ਏਕ ਅਕਾਲ ਉਪਾਸਨੀ ।

★ ਭੈਰਵ ਨਾਠ ਦੀ ਅੰਤਰ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗਣੀ ਰਾਮਕਲੀ ਹੈ । ਸੂਰਜ ਉਦਯ ਤੋਂ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਤਕ ਗਾਵੀ ਵੀ ਹੈ । ਆਰੰਗੀ ਵਿੱਚ ਮਧਯਮ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਮਨ੍ਹਾ ਹਨ । ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਲ ਹਨ । ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੂਰ ਸੰਪੂ ਹਨ । ਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਅੰਗੇ ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਹੈ ।

ਆਰੰਗੀ—ਸ ਰ ਗ ਪ ਧ ਸ । ਅਵਰੰਗੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ।

‡ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦੇ ਵਿਸ਼ਨੁਪਦੇ ਅੰਗ ੧ ॥ ੨੦੧ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਗ ੧੧ ॥ ੨੧੧ ਤੱਕ ਵੀ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਅਲ ਔਂਦਾ ਹੈ । ਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ਨੁਪਦੇ ਵੀ 'ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਹੀ ਹਨ ਸ੍ਰੀ ਜੀਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਪਦੇ 'ਪਰਮਾਦਿ ਪੁਰਖ ਮਨੋਪਿਮ' ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਰੂਪ 'ਪਰਮਾਦਿ ਪੁਰਖ ਪੁਰਖੋਤਮੰ' ਪਾਠ ਵੀ ਹੈ । ਏਸ ਤੋਂ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਥਾਂ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਵਲ ਨਾਲ 'ਗੁਜਰੀ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਰਾਮਕਲੀ' ਪਾਠ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਕੰਸ-ਦਾਹੀ, ਸਤ-ਸਾਹੀ, ਅਜਾਨੁਬਾਹੂ, ਸ਼ਤ੍ਰੂ-ਸਾਲਕਾ*
 ਦਯਾ ਰੂਪੀ, ਅਪਦ ਹਰਨੀ, ਮੁਕਤ ਦਾਯਕ ਪਾਲਕਾ* ॥੨॥੧੭੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਗੁਜਰੀ ★ ॥
 ਨਿਰਬਿਕਾਰ, ਨਿਰਦੁੰਦ*, ਸਦਾ ਮੰਗਲ-ਕਰ ਮਾਯਾ ॥
 ਅਬਿਨਾਸੀ, ਅਬਿਗਤਿ*, ਅਚਲ ਅੰਬਰ-ਜਸ ਛਾਯਾ ॥
 ਕੇਟਕ ਕਲਹ-ਨਿਵਾਰ, ਕਾਲ-ਭੱਛਕ, ਜਗ-ਤਾਰਨ ॥
 ਮੰਹਨ-ਮਦਨ* ਮੁਰਾਰਿ, ਮਾਨ-ਮਹਿਖਾਸੁਰ-ਮਾਰਨ ॥੧॥੧੮੦॥

੧. ਸੱਚੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ, ਸੱਚੀ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਵਾਲੀ, ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ ॥੨. ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਨ ਹੋਵੇ, ਵਾਹਿਦ, ਨਿਰਕੇਂਦਰ ॥ ੩. ਗੁਪਤ, ਵਜਕਤ-ਰਹਿਤ ॥ ੪. ਜਿਸ ਦਾ ਯਸ (ਅੰਬਰ) ਆਸਮਾਨ ਤੱਕ ਛਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥ ੫. ਕਮ ਨੂੰ ਵੀ ਮੋਹਣ ਵਾਲਾ, ਅਤਿ ਸੁੰਦਰ ॥

* ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਹੀ ਤੋਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ॥ ਜਿਹੜੇ ਆਦਮੀ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਮਰਮਕਤ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੰਚ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ॥ ਪਾਰਸਨਾਥ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ "ਪਾਰਸਨਾਥ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕੀਤੀ" ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਯਥਾ:—

ਅਠਕਤਾ.....
 ਅੰਜਨੀ ਗੰਜਨੀ ਸਾਕਤੀ ਸੀਤਲਾ ॥ ਸਿੰਧੂਰੀ ਸੁਪ੍ਰਥਾ ਸਮਲਾ ਤੋਤਲਾ ॥
 ਸੰਭਰੀ ਕੰਭਰੀ ਅੰਭਰੀ ਅੱਕਟਾ ॥ ਦੂਸਲਾ ਦੁਖਿਖਾ ਦੁਕਿਟਾ ਅੰਨਿਟਾ ॥ ੬੮ ॥
 ਭੰਡਰੀ ਭੰਡਰੀ ਚੂਚਰਾ ਭਾਨਵੀ ॥ ਕਿਕੁਟਾ ਚਰਪਟਾ ਚਾਂਵਡਾ ਮਾਨਵੀ ॥
 ਜੰਥਨਾ ਜੰਥਰੀ ਜੰਭਰੀ ਜਾਲਪਾ ॥ ਤੋਤਲਾ ਵੁੰਦਲਾ ਏਤਲੀ ਕਾਲਕਾ ॥ ੬੯ ॥
 ਭੁਮਟਾ ਨਿਰੁਮਾ ਭਾਵਨਾ ਭੰਡਰੀ ॥ ਬਰਬੁਧਾ ਦਾਤੁਣੀ ਸਤੁਣੀ ਭੰਕਰੀ ॥
 ਦੁਕਿਟਾ ਦੁਖਿਦਾ ਦੁਪਰਾ ਦੁਮਈ ॥ ਅੰਰੁਟਾ ਅੰਛਟਾ ਅੰਜਨਾ ਅੰਭੁਈ ॥ ੭੦ ॥
 ਤੋਤਲਾ ਅੰਤਲਾ ਸੰਤਲਾ ਸਾਵਜਾ ॥ ਭੀਮਭਾ ਭੇਹਰੀ ਭੂਡਲਾ ਭਾਵਜਾ ॥
 ਭਾਕਟੀ ਸਾਕਟੀ ਭਾਕਟੀ ਕਾਕਟਾ ॥ ਕਿੰਕੜੀ ਕਾਲਕਾ ਜਾਲਪਾ ਜੈ ਮ੍ਰਿਭਾ ॥ ੭੧ ॥
 ਤੰਗੁਲਾ ਹਿੰਗੁਲਾ ਪਿੰਗੁਲਾ ਪ੍ਰਸਟੀ ॥ ਸ਼ਸਤੁਣੀ ਅਸਤੁਣੀ ਸੂਲਣੀ ਸ੍ਰਾਸਟੀ ॥
 ਕਨਕਾ ਅਨਕਾ ਧਨਕਾ ਧੋਲਰੀ ॥ ਰਕਿਕਾ ਸ਼ਕਿਕਾ ਭਕਿਕਾ ਜੰਕਰੀ ॥ ੭੨ ॥
 ਚਿੰਗੜਾ ਪਿੰਗੜਾ ਜਿੰਗੜਾ ਜਾਲਪਾ ॥ ਜੰਗਣੀ ਭੰਗਣੀ ਰੰਗ ਹਰੀ ਕਾਲਕਾ ॥
 ਚੰਚਲਾ ਚਾਂਵਡਾ ਚਾਂਚਰਾ ਚਿਤੁਤਾ ॥ ਤੰਤਰੀ ਚਿੰਤਰੀ ਛਤੁਣੀ ਛਿੱਡਲਾ ॥ ੭੩ ॥
 ਚੰਦੁਲਾ ਚਾਂਦਮੀ ਦੁਕੁਟਾ ਦੁਕੁਮਾ ॥ ਵੁਧਯਤਾ ਨਿਦੁਕਾ ਨਿਭਿਖਾ ਨਿਗੁਮਾ ॥
 ਚੰਦ੍ਰਿਕਾ ਚੂੜਿਕਾ ਚਾਂਚੁਕਾ ਚਾਂਪਟੀ ॥ ਚਿੰਚੜੀ ਚਾਂਵਡਾ ਚਿੰਪਲਾ ਜਾਪਟੀ ॥ ੭੪ ॥
 (ਪਾਰਸਨਾਥ ਅਵਤਾਰ)

ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਤੋਂ ਖਾਸ ਲਯ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋ ਕੇ ਰਖਣਾ ਅਤੇ ਹੂਬਹੂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਕਰਨਾ, ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਤੋਲਣ ਦੀ ਕਸੌਟੀ ਹੈ ॥ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੰਚ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਏਥੇ ਅੰਤਰ (ਭੇਦ) ਦਿਸਦਾ ਹੈ ॥ ਦੂਸਰਾ ਅੰਤਰ ਇਸ ਥਾਂ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਪਾਰਸਨਾਥ ਅਵਤਾਰ ਵਿੱਚ ਪਿੰਗਲ ਦੀ ਵਜਹ ਨਾਲ ਵੀ ਹੈ ॥

★ ਟੋਢੀ ਨਾਟ ਦੀ ਸਾਝਥ ਰਾਗਣੀ ਗੁਜਰੀ ਹੈ ॥ ਚਾਰ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਗਾਥੀਂ ਦੀ ਹੈ ॥ ਪੰਚਮ ਭਰਜਿ ਹੈ ॥ ਵਾਦੀ ਹੈ ਵਤ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਸ ਹੈ ॥ ਰਿਸਥ, ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਚੇਵਤ ਕੰਮਲ, ਮੰਧਯ-ਤੀਬਰ ਤੇ ਨਿਸਯ ਸੁੰਧ ਲਗਦਾ ਹੈ ॥
 ਅ ਠੀਹੀ - ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਨ ਸ । ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਮ ਗ ਰ ਸ ।

ਨਿਹਕਲੰਕ' ਨਿਰਬਾਨ', ਸਦਾ ਜੀ ਮੰਗਲਕਾਰੀ ॥
 ਤਕੀਯਾ ਤਾਨ-ਨਿਤਾਨ, ਮਾਨ-ਮਰਦਨ ਅਹੰਕਾਰੀ
 ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੁ ਕਲਤਾਰ', ਕਲਹ-ਬਿਨ, ਪ੍ਰਭੁ, ਕਲਧਾਰੀ ॥
 ਹਉਂ ਮਤਿਮੰਦ ਅਸਾਧੁ', ਲਾਜ ਰਾਖੋ ਬਨਵਾਰੀ! ★ ॥੨॥੧੮੧॥
 ਨਿਰਾਕਾਰ ਨਿਰਦੁਖ, ਨਿਰਮਲ ਗਤਿ, ਨਰਕ-ਨਿਵਾਰੀ
 ਬਯਾਪਿ-ਹਰਨ ਬਿਖ-ਜਾਲ', ਬਿਸਨੁ ਬਸੁਦੇਵ' ਮੁਰਾਰੀ
 ਪੀਤਾਬਰ, ਪ੍ਰਭੁ, ਪ੍ਰਾਨ-ਪਿਤਾ, ਪੂਰਨ-ਬ੍ਰਤ-ਧਾਰੀ ॥
 ਹਉਂ ਮਤਿਮੰਦ ਅਨਾਥ, ਨਾਥ! ਪ੍ਰਭੁ! ਸਰਨ ਤੁਮਾਰੀ ॥੩॥੧੮੨॥
 ਨਿਰੰਕਾਰੁ', ਨਿਰਵੈਰੁ, ਸਦਾ ਨਿਰਜੁਰ', ਨਿਰੰਕਾਰੀ ॥
 ਨਵਤਨ-ਨਵਲ' ਕੁਮਾਰ'° ਰਾਜ-ਰਾਜਾਨ ਮੁਰਾਰੀ ॥
 ਸਤਿ ਸਤਿ ਸਤਿ ਸਤਿ, ਸਦਾ ਸਤਿ ਸਤਿ ਜੈਕਾਰੀ ॥
 ਹਉਂ ਮਤਿ ਮੰਦ ਨਿਤਾਨ, ਤਾਨ ਦੀਜੋ ਬਨਵਾਰੀ । ★ ॥੪॥੧੮੩॥
 ਨਵਤਨ-ਨਵਲ' ਕਿਸੋਰ', ਹੰਸ-ਦੁਤਿ-ਰਾਜ-ਕਿਸੋਰੀ' २ ॥
 ਚਿੰਤਾਮਨਿ, ਚਿਰੰਕਾਲ, ਚੰਦ੍ਰ-ਛਬਿ-ਚੰਦ੍ਰ-ਚਕੋਰੀ' ३ ॥
 ਬਾਰਬਾਰ ਬੰਦਨ ਨਮਾਮਿ, ਬਿਨਤੀ ਕਰ ਜੋਰੀ ॥
 ਹਉਂ ਮਤਿ ਮੰਦ ਅਨਾਥ, ਨਾਥ, ਸਰਨਗਤਿ ਤੇਰੀ ॥੫॥੧੮੪॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੂਜਰੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥ ਨਰਹਰਿ ਨਾਥ ਚੇਤ, ਮਨਾ !
 ਦੀਨਬੋਧੁਪ'°, ਭਗਤ-ਵਛਲ, ਸੇਵ ਪ੍ਰਭੁ ਚਰਨਾ ॥

੧. ਕਾਮ ਆਦਿਕ ਕਲੰਕਾਂ ਰੋਂ ਬਿਨਾ, ਕੁਲਿ ਕਲੰਕ ਰਹਿਤ, ਇਕ ਬਿਸਨੁ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਭਾਵ—ਚੰਦ੍ਰਾਯ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਉਹ ਨਿਹਕਲੰਕ ਹੈ । ੨. ਆਦਰ ਭਹਿਤ, ਮੁਕਤ, ਖੁਲਾ, ਜੇਕਲ ਵਾਸੀ, ਬਨਬਾਸੀ, ਸਾਧੂ । ੩. (ਕਲ) ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਰਾਹਨ ਵਾਲਾ । ੪. ਬੁਝਾ । ੫. (ਜਾਲ) ਸਾਰੇ ਰੋਗ ਅਤੇ ਯਹਰ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਵਾਲਾ । ੬. ਵਾਸੁਦੇਵ; ਕ੍ਰਿਸਨ । ੭. ਆਕਾਸ਼ ਬਿਨ । ੮. ਡਾਪ ਬਿਨ, ਨਿਰੰਕ । ੯. ਨਵੇਂ ਰੋਂ ਨਵਾਂ । ੧੦. ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਾਲਾ; ਪੁਤ੍ਰ. ਰਾਜਪੁਤ੍ਰ । ੧੧. ਯਾਗਾਂ ਰੋਂ ਪੰਦਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਾਂ ਪੁਤ੍ਰ; ਪੁਤ੍ਰ. ਰਾਜਪੁਤ੍ਰ । ੧੨. ਰਾਜ ਕਿਸੋਰੀ ਦੀ ਹੰਸ ਵਰਗੀ ਦਮਕ ਹੈ, (ਹੰਸ) ਸੂਕਸ਼, ਇਕ ਚਿੰਟਾ ਪੰਛੀ (ਜੋ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਖ਼ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਹੈ) । ੧੩. (ਚਕੋਰੀ) ਚਕ੍ਰੀਆਂ ਕੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ਭਵਿ ਦੀ ਚੰਦ੍ਰਾ ਵਾਂ ਚੰਦ ਚੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੧੪. ਯਾਗੀਕਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧੀ ।

★ ਉਸੇ ਚਕ੍ਰੀ ਦੀ ਆ-ਅਯਕ ਏਵੇਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ —'ਬਨਵਾਰੀ' ਰੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਉਪਾਸਕਏਕ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਚੰਦੀ ਵੀ ਨਾਮ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਗੇ—ਉਹ ਪ੍ਰਵਾਨ ਖਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਕੋਟਿ ਕਿਲਬਿਖ ਪਾਪ ਪੁੰਜਨ, ਦਹਿਤ ਜਾਤ ਛਿਨਾ ॥
 'ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਨਿਮਖ ਡਾਰਤ, ਭਜਤ ਨਾਮ ਗੁਨਾ ॥੬॥੧੮੫॥

ਪੁਭੁ ਜੂ ! ਰਾਖੀਏ ਮੁਹਿ ਲਾਜ ॥
 ਅਨਿਕ ਪੁਨਰਪਿ ★ ਭ੍ਰਮਤਿ^੧ ਹਾਰੇ, ਹਰਿ ਸਰਨ ਆਏ ਭਾਜ ॥
 ਮਹਾ-ਕੁਚਿਲ, ਕਠੋਰ, ਕਾਪਟਿ, ਮੰਦ ਅੰਧ ਨਿਰਲਾਜ ॥

ਤ੍ਰਾਹ ! ਤ੍ਰਾਹ ! ਅਬ ਰਾਖ ਲੀਜੈ, ਮਹਾਰਾਜਾਧਿਰਾਜ ! ॥੭॥੧੮੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੁੰਜਰੀ ॥ ਮਹਾ ਦਰਿਦ੍-ਨਿਵਾਰ, ਨਿਰਬਿਖ, ਬਿਸਨੁ-ਬੱਲਭ-ਦੇਵ^੨ ॥

‘ਮਾਤ ਲਛਮੀ ਚਰਨ ਬੰਦਤਿ, ਸਗਲ ਮੁਨਿ—ਜਨ ਸੇਵ^੩ ॥
 ਦਰਿਦ੍-ਅਪਦਾ-ਹਰਨਿ ਅੰਬੇ, ਅਚਲ ਅਲਖ ਅਭੇਵ ॥

ਸੁਪਾ-ਮੂਰਤਿ^੪ ਪ੍ਰਾਨਦਾਤਾ, ਪਤਿਤ-ਤਾਰਨ ਭੇਵ ॥੮॥੧੮੭॥

ਕਲਿ-ਤਾਰ ਕਲਿਮਲ-ਦਹਿਨ-ਕਰਨੀ, ਪਾਪ ਨਾਸ ਹਰੀ ॥
 ਜ੍ਹਾਲ ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਛਾਜਤ, ਭਵ-ਨਾਮ ਭਰਮ ਜਰੀ^੫ ॥

ਸਗਲ ਭੂਖਨ, ਰਤਨ, ਮੁਕਤਾ, ਅੰਗ ਸੰਭਤ ਹਰੀ ॥

ਸਿਰ-ਛਤ੍ਰ-ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਰਾਜਤ, ਕਨਕ-ਚਵਰ^੬ ਢਰੀ ॥੯॥੧੮੮॥

ਧਨਾਲਯ, ਧਨਪਤਿ, ਧਰਨਿ-ਧਾਰਨਿ, ਪ੍ਰਜਾਪਾਲ, ਪ੍ਰਜਾਪਤੀ ॥
 ਦੁਖ-ਦੁੰਦ^੭ ਦ^੮ ਦਰਿਦ੍ ਨਿਵਾਰ ਅੰਬੇ, ਅਕਾਲ ਰੂਪ ਸੁਪਾਗਤੀ^੯ ॥

ਨਿਰਬਾਨ ਨਰਕ-ਨਿਵਾਰ ਮਾਯਾ, ਸੁਖ-ਧਾਮ, ਸੁਖ-ਪਤਿ, ਸੁਖ-ਨਿਧੀ ॥

ਦਯਾਲ ਲਾਲ^{੧੦} ਗੋਬਿੰਦ ਸਤਿਗੁਰ, ਰੂਪ ਸਤਿ ਸਤਿ ਸਤਿ ਸਿਧੀ ॥੧੦॥੧੮੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੁੰਜਰੀ ॥ ਕਾਲ-ਅਰਨੀ^{੧੧} ਕਵਲ-ਕਰ-ਜਨਿ^{੧੨}, ਪਦ-ਪੰਕਜੀ, ਮ੍ਰਿਗ-ਲੋਚਨੀ ॥

ਸੁੰਦਰ-ਬਦਨੀ-ਬਮਤ-ਜ਼ਾਲਾ^{੧੩} ਕਲਿ-ਘੋਰ ਤਿਮਰ-ਬਿਨਾਸਨੀ ॥

੧. (ਜੋ) ਨਾਮ ਨੂੰ (ਗੁਨਾ) ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਇੱਕ) ਨਿਮੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਨੂੰ (ਪਾਰ ਲੰਘ ਕੇ) (ਭਾਰਤ) ਪਿੱਛੇ ਸੁਟ ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ੨. (ਪੁਨਰਪਿ) ਜਨਮਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰਦਿਆਂ । ੩. ਹੇ ਵਿਸਨੁ ਦੀ(ਬਲਭਾ) ਪਯਾਰੀ ਦੇਵੀ । ੪. ਹੇ ਮਾਤ ਲਛਮੀ ! ਸਾਰੇ ਮੁਨੀ ਜਨ ਤੇ ਸੇਵ = ਸੇਵਕ (ਤੇਰੇ) ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰਦੇ ਹਨ । ੫. ਅਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ, ਬਹੁਤ ਮਿਠੀ, ਅਤਿ ਪਯਾਰੀ । ੬. (ਹੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ! ਇਹ ਤੇਰਾ) ਭੇਦ ਹੈ । ੭. (ਉਸਦੀ) ਜੋਤਿ ਦੀ ਲਾਟ ਜਗਮਗ ਜਗਮਗ (ਛਾਜਤ) ਸੰਭਵੀ ਹੈ । ੮. (ਉਸਦੇ) ਨਾਮ ਦੇ ਡਰ ਨਾਲ ਭ੍ਰਮ ਸਭ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੯. ਸੰਨੋ ਦਾ ਚੋਰ । ੧੦. ਧਨ ਦਾ ਘਰ । ੧੧. ਭਾਰੀ ਦੁਖ, ਮਹਾਂ ਕਸ਼ਟ । ੧੨. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ । ੧੩. ਪਯਾਰਾ । ੧੪. ਮੌਤ ਦੀ(ਅਰਨੀ)ਵੈਰਿਨ, ਮੌਤ ਦੀ (ਅਰਨੀ) ਅਗਨੀ ਰੂਪ, ਕਾਲ ਦਾ ਸੂਰਯ । ੧੫. (ਜਨਿ) ਮਾਨੋ ਕਿ (ਕਰ) ਹੱਥ ਕਮਲਾਂ ਵਰਗੇ ਹਨ । ੧੬. ਸੁੰਦਰ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀ (ਜ਼ਾਲਾ) ਅੰਗਿ ਦੀ ਲਾਟ (ਬਮਤ) ਨਿਕਾਲਦੀ ਹੈ ।

★ ਸਰਬਲੋਹ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਅੰਧੇ ਜਹੇ ਵੀ ਆਏ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਹੋਰ ਸਾਰਿਆਂ ਕੋਲਾ ਤੋਂ ਵਖਰੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕਪਦ ‘ਪੁਨਰਪਿ’ ਨੂੰ ‘ਮਨੁਖ ਜਨਮ’ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਵਰਣਣ ਕਰਨਾ, ਕੋਢਲ ਸਰਬਲੋਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ ।

ਪਾਰਜਾਤੀ^੧, ਕਾਮਧੋਨਾ^੨ ਕਲਪਬਿਛ^੩ ਸੁਹਾਵਨੀ
 ਸੁਖ, ਰਾਸਿ, ਸੁਖ-ਨਿਧਿ, ਸੁਖਦ-ਕਰਨੀ^੪, ਸਕਲ ਸੰਕਟ-ਮੋਚਨੀ ॥੧੧॥੧੯੮
 ਜੈ ਗੁਬਿੰਦੀ, ਹਰਿ ਅਨੰਦੀ, ਚੰਦ੍ਰ-ਆਭਾ ਰੋਹਨੀ^੬
 ਮੁਰਾਰਿ, ਮਾਧੋ ਮਦਨ-ਮੂਰਤਿ, ਸਰਬ-ਬਯਾਪੀ ਮੋਹਨੀ
 ਪੀਰ ਪਰਹਰਿ, ਪਾਪ-ਖੰਡਨ, ਪਤਿਤਪਾਵਨ, ਜੈ ਹਰੀ ॥
 ਦੀਨ-ਬੰਧੁ ਦਲਿਦ-ਮੋਚਨਿ, ਕਲਹ-ਕੰਟਕ ਕਲਿ ਤਰੀ ॥੧੨॥੧੯੯
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ★ ॥ ਮੋਹ ਮਦਨ ਮਮਤਾ, ਮੂਰਖ ਮੋਹਨ ਮਨ ਧਰਜੋ^੭ ॥
 ਕਾਲ ਕਲਹ ਕਿਲਬਿਖ ਕੰਟਕ ਕਲਿ, ਕੁਲ-ਸਮੂਹ ਪਰਿਹਰਯੋ^੮ ॥
 ਪੂਰਨ ਪਤਿ, ਪ੍ਰੀਤਮ, ਪਿਤ-ਪ੍ਰਾਨਾ, ਹਿਤ-ਚਿਤ ਦੇ ਗੁਨ ਗਾਯੋ ॥
 ਮੰਦਾ ਕਿਸਰਿ ਨ ਆਖਹੁ ਜੀਅਰੇ ॥ ਪਰਮਪੁਰਖੁ ਹਰਿ ਧਯਾਯੋ ॥੧੧॥੧੯੨
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥ ਤੂੰ ਤੋ ਸਾਡੀ ਚਿੰਦਾ^{੧੦}, ਪਛਾਨੀ, ਅੰਬੈ ਰਾਨੀ!
 ਬੇਦਨ-ਹਰਤਾ^{੧੧} ਜਨ ਅਪੁਨੇ ਕੀ, ਘਟ ਘਟ ਕੀ ਸਭ ਜਾਨੀ
 ਮਨੋਕਾਮਨਾ-ਸਿੱਧਿ-ਕਰਤ ਹੈ, ਦੇਤ ਦਿਬਯੋ^{੧੨} ਬਰ ਦਾਨੀ
 ਜਹ ਤਹ ਭੀਰ ਪਰੀ ਸੰਤਨ ਪਰ, ਰੱਛਯਾ-ਕਰਤਿ ਭਵਾਨੀ ॥੨॥੧੯੩॥
 ਤੂੰ ਤੋ ਅਸਾਡੀ ਪੀਰ ਪਛਾਨੀ, ਜ਼ਾਲਾ ਰਾਨੀ!
 ਲਜਯਾ ਰਾਖਤਿ ਜਨ ਅਪੁਨੇ ਕੀ, ਦੁਖ-ਹਰਤਾ ਸਭ ਜਾਨੀ
 ਸੇਕਟ ਪਰੇ ਕਰਤ-ਰਛਯਾ ਹਰਿ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਆਦਿ-ਭਵਾਨੀ
 ਤਾਤੀ ਵਾਉ ਨ ਲਾਗੈ ਜਨ ਕਉ, ਜਿਨ ਪਰ ਆਪ ਕ੍ਰਿਪਾਨੀ^{੧੩} ॥੩॥੧੯੪॥

੧. ਪਾਰਜਾਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ। ੨. ਕਾਮਧੋਨ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ। ੩. ਕਲਪ ਬਿਛ ਰੂਪ। ਕਲਪਿਆ ਹੋਇਆ ਬਿਛ ਰੂਪ।
 ੪. ਸੋਖਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੫. ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੬. ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀ (ਆਭਾ) ਸ਼ਕਲ ਤੋਂ (ਆਰੋਹਿਣੀ) ਸਵਾਰ
 ਹੋਣ ਵਾਲੀ। ੭. ਮਾਯਾ ਦਾ ਪਤੀ। ੮. ਮੋਹ, ਕਾਮ ਤੇ ਮਮਤਾ ਨੂੰ (ਮੁ) ਮੋ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਨੇ ਰਮ ਕੇ (ਮਨ
 ਮੋਹਨ) ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ (ਧਰਜੋ) ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ੯. (ਜਿਸ ਨੇ) ਦੁਖ ਦਾ ਸਮਯ, ਲਤਾਈ, ਪਾਪ ਤੇ ਕਲਿਯੁਗ ਦੇ ਕੰਟਕਾਂ ਦੇ
 ਸਮੂਹ ਦਾ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ੧੦. ਚਿਤਵਣੀ, ਆਸਾ। ੧੧. ਦੁਖ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੧੨. ਅਚਰਜ।
 ੧੩. ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹੈ, ਕ੍ਰਿਪਾਆਨੀ, ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ।

★ ਬਿਲਾਵਲ ਨਾਟ ਦੀ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗਣੀ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਹੈ। ਚਾਰ ਘੜੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਗਾਵੀਂ ਦੀ ਹੈ। ਸੂਰ ਸਾਰੇ ਹੀ
 ਸੰਧ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਗਾਧਾਰ ਦੁਰਬਲ ਹੋ ਕੇ ਲਗਦਾ ਹੈ।
 ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ। ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ।
 ਨੱਟ—ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਦੇ ਆਲਾਪ ਵਿੱਚ ਅਜ ਕਲ੍ਹ ਭੇਦ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭੇਦ ਵਾਦੀ ਸੰਗੀਤਗਣ, ਖੜਜ, ਅਤੇ
 ਪੰਚਮ ਸੁੱਧ। ਰਿਸ਼ਭ, ਗਾਧਾਰ, ਧੇਵਤ ਤੇ ਨਿਸਾਧ ਕੋਮਲ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਕਠਿਨ ਭੈ-ਸਾਗਰ, ਚਹੁੰਦਿਸ ਅਨਲਾ ਭਯਾਵਨਿ ॥
 ਮਹਾ-ਘੋਰ ਕਲਿ ਤਮ ਅੰਧਿਕਾਰੋ^੧, ਕਿਲਬਿਖ ਕਲਹ ਡਰਾਵਨਿ ॥
 ਭੈ ਸਾਗਰ ਤਰਨ ਦੁਹੇਲਾ^੨ ॥
 ਬਿਨੁ ਰਘੁਨਾਥ ਪਾਰ ਕੈਸੇ ਪਾਇਬੋ ? ਭਉਨਿਧਿ ਬਿਖਮ ਗਹੇਲਾ^੩ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
 ਸਾਸ ਸਾਸ ਸਿਮਰੇ ਪਦ ਪੰਕਜ, ਭਵਨਿਧਿA ਤਰਹ ਸੁਖਾਲਾ ॥
 ਜਰਾ ਮਰਾ ਦੁਖ ਰੋਗ ਨ ਬਯਾਪਹਿ, ਨਹ ਪੋਹੈ ਜਮ ਜਾਲਾ B ॥੪॥੧੯੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਅਨੰਤ-ਮੂਰਤਿ ਪਵਿਤ੍ਰ-ਕ੍ਰਿਯਾ, ਨਿਰਮਲੋ-ਨਿਰਮਲ ਹਰੀ ॥
 ਜਗਤ ਪਾਲਕ, ਸਤ੍ਰੁ ਸਾਲਕ^੪, ਭੀਮ ਭੈਰਵ ਭੰਗਰੀ^੫ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਜਯੰਤੀ, ਹਰਿ ਗੁਰ ਅਨੰਦੀ, ਜੈ ਭਵਾਨੀ ਕੇਸਰੀ ॥
 ਮ੍ਰਿਗ-ਚੁੱਛ-ਸੋਹਨਿ^੬, ਸੰਤਨ-ਮਨ-ਸੋਹਨਿ, ਹਰਿ ਮਦਨ-ਮੂਰਤਿ ਈਸੁਰੀ ॥੫॥੧੯੬॥
 ਕੇਹਰਿ ਕਟਿ ਲਾਜੈ, ਪਦ-ਅਰੁਨ-ਪੰਕਜ^੭, ਅਰੁਨ^੮ ਬਾਗਾ ਕੇਸਰੀ ॥
 ਨਾਹਰਿ^੯ ਹਰਿ ਬਾਹਨ, ਸੰਤ ਸਨਾਹਨ^{੧੦}, ਕਰ-ਚਕ੍ਰ-ਪਰਿ ਅਸ੍ਰਾਕਰੀ ॥
 ਪ੍ਰਿਥਮ ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਦੁਤਿਯ ਸਿੰਘ, ਤ੍ਰਿਤਿਯ ਗੋਫਨ, ਪਨੁ-ਧਰੀ^{੧੧} ॥
 ਪੰਚਮ ਗਦਾ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਖਸ਼ਮ, ਸਪਤ ਪਟੰਸ, ਜਮਧਰੀ^{੧੨} ॥੬॥੧੯੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

^੧ਰਵਨ ਗਵਨ ਸਭ ਭਵਨ ਜਵਨ ਕੀ ਜੋਤਿ ਬਿਰਾਜੈ^{੧੪} ॥
^{੧੫}ਚੋਦੁ ਬਦਨ, ਸਸਿ ਬਰਨ, ਜਵਨ ਉਡਗਨ ਸਭਿ ਲਾਜੈ^{੧੫} ॥

੧. ਅੱਗ, ਅਗਨਿ । ੨. ਮਹਾਂ ਭਯਾਨਕ ਕਲਿਯੁਗ ਵਿੱਚ (ਤਮ ਅੰਧਿਕਾਰੋ) ਗਾੜਾ ਹਨੇਰਾ (ਅਗਯਾਨ) ਹੈ । ੩. ਖ. (ਦੁਹੇਲਾ) ਮੁਸ਼ਕਿਲ, ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ (ਤਰਨਾ) (ਬਿਖਮ) ਔਖਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ (ਗਹੇਲਾ) ਗਹਿਰਾ ਹੈ, ਗਹੇਲਾ = ਗਹਿਰਾ, ਦੀਵਾਨ, ਮਸਤ, ਗਹਲ = ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਮਖਮੂਰ, ਦੂਜਾ ਅਰਥ;—ਜੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਚਕਨਾ ਦੂਰ ਹੋਏ ਹੋਏ (ਗਹੇਲਾ) ਮਸਤ ਲੱਕਾ ! ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ (ਤਰਨਾ) ਔਖਾ ਹਈ । ੪. ਵੰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ੬. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ ਭਯ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੭. ਹਰਨਾਂ ਵਾਂਗੂ ਸੋਹਣੇ ਨੇਤ੍ਰ ਹਨ । ੮. ਲਾਲ ਕਮਲ ਵਰਗੇ ਚਰਨ ਹਨ । ੯. ਲਾਲ । ੧੦. ਸ਼ੇਰ । ੧੧. ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਜੋਅ ਰੂਪ, ਸੰਤ ਰੱਛਕ । ੧੨. (ਚੋਢੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ) ਪਨੁਖ ਧਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੧੩. (ਅੰਠਵੇਂ ਹੱਥ ਵਿੱਚ) (ਜਮਧਰੀ) ਬਰਛੀ ਹੈ, ਜਮਧਰੀ = ਜਿਸ ਨੂੰ ਯਮ ਨੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਵੇ, ਭਾਵ—ਭਾਹੀ, ਯਮਦਾਫ਼. ਕਟਾਰ । ੧੪. (ਜਵਨ) ਜਿਸ ਦੀ ਜੋਤਿ ਦਾ (ਰਵਨ ਗਵਨ) ਤੁਰਨਾ ਫਿਰਨਾ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰਾਜਦਾ ਹੈ । ੧੫. ਚੰਦ ਦਾ ਮੂੰਹ, ਚੰਦ ਦਾ (ਬਰਨ) ਰੰਗ ਤੇ (ਉਡਗਨ) ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ (ਜਵਨ) ਚਮਕ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਈ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

A ਪਾ:— ਭੋਨਿਧ । B ਪਾ:— ਜਮਕਾਲਾ ।

ਸੂਰਜ ਕਿਰਨ ਦਿਤ੍ਰਜਾਦਿਤ੍ਰਜ, ਛਟਾ-ਧਰ ਨੂਰ ਬਿਰਾਜੈ
 ਕੋਕਿਲ, ਕੀਰ, ਕਪੋਤ, ਮਯੂਰ, ਹੰਸ ਅਤਿ ਛੋਬਿ ਛਾਜੈ ॥੭॥੧੯੮॥
 ਜਵਨ-ਜੋਤਿ ਜਗਮਗੈ, ਸਾਰੰਗ-ਧਰ ਘੰਟਾ ਸਾਜੈ
 ਸਮੂਹ-ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਭੂਖਨ-ਸਕਲ, ਅੰਗ ਅੰਗਨ ਸਾਜੈ
 ਦੁੰਦਭਿ ਕੋਟਿ ਮੁਚੰਗੈ, ਸੰਖ ਧੁਨਿ-ਕੋਹਰਿ-ਗਾਜੈ
 ਭੈਰਵ ਭੂਤ ਬੇਤਾਲ, ਜਾਸੁ ਜਸ ਸੁਨਿਯਤ ਭਾਜੈ ॥੮॥੧੯੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦਦੇਵਗੰਧਾਰੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥ ਮਾਯਾ-ਸਕਤਿ-ਮੁਰਾਰਿ, ਮੁਰਾਰਿ-ਮਾਯਾ ਹਰਿ ਤੂਹੀ ॥
 ਕਵਲ-ਨੈਨ, ਕਵਲਾ, ਜਗ-ਤਾਰਨ, ਸ਼ਤ੍ਰੁ-ਦਾਹਨ, ਪਦ-ਪੰਕਜ ਤੂਹੀ
 ਧਨੁ-ਸਾਰੰਗ, ਅਸਿ ਲਸਤ, ਰਿਪੁ-ਖੰਡਨ ਜਗ-ਬੰਦ ਹਰੀ
 ਚਕ੍ਰ-ਬਿਲੋਚਨਿ, ਕਵਲ ਹਰਿ^{੧੦} ਹਰਿ ਕੋਹਰਿ-ਬਾਹ^{੧੧} ਹਰੀ ॥੯॥੨੦੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਮਕਲੀ* ॥ ਦੁਖੀਏ ਦਰਦਮੰਦ ਦਰ ਠਾਂਢੇ, ਹਉ ਮਤਿ ਮੰਦ ਅਨਾਥ ਹਰੇ !
 ਮਹਾ-ਅਧਮ^{੧੨} ਪਾਪੀ-ਖਲ-ਮੂਰਖ, ਕੁਚਿਲ, ਕਠੋਰ ਅਜਾਨ ਹਰੇ
 ਪਾਪ-ਨਾਸ, ਪਾਪੀ-ਖਲ-ਤਾਰਨ. ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰਨ ਚਵਰ-ਦੁਰੇ
 ਜਗਤਾਰਨ ਬੰਦਨ-ਜਗ ਅੰਬੈ, ਦੈਤ੍ਰ-ਬਿਨਾਸਨ ਛਤ੍ਰ ਫਿਰੈ ॥੧॥੨੦੧॥
 ਰੇ ਚਿਤ ! ਚੇਤਿਸ ਕਿਵ ਨ ਦਯਾਲ ਦਈ^{੧੩} ?
 ਭੈ-ਭੰਜਨ ਅਘ-ਨਾਸਨ, ਅੰਬੈ, ਜਾਸ ਜਪਤ ਸਭ-ਚਿੰਤ ਗਈ ॥
 ਮਾਧੋ ਮਧੁ-ਸੂਦਨ ਮਿਹਰਬਾਨਾ, ਸੰਤ-ਸਨਾਹਨ ਪਾਪ-ਛਈ^{੧੪}
 ਰਿਖੀਕੋਸ^{੧੫} ਦਾਮੋਦਰ^{੧੬} ਹਰਿ ਹਰਿ, ਕਿਲਵਿਖ-ਅਰਦਨ^{੧੭} ਜਯਤੁ ਜਈ ॥੨॥੨੦੨॥
 ਭਜ ਚਿੰਤਮਨਿ, ਬਿਸਨਾਸੁਰ^{੧੮} ਪ੍ਰਭੂ, ਦੂਖ-ਬਿਨਾਸਨ ਰਾਮਈਆ ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾਸਿੰਧੁ, ਕਰੁਣਾਨਿਧਿ, ਦਾਤਾ, ਦੁਖ-ਪਰਿਹਰਿ, ਸੰਤਨ-ਸੁਖ-ਦਈਆ ॥

੧. ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ, (ਦਿਤ੍ਰਜਾਦਿਤ੍ਰਜ) ਦਿਤੀ ਤੇ ਅਦਿਤੀ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ. ਦੈਤ੍ਰ ਤੇ ਦੇਵਤੇ. ਭਾਵ - ਦੈਤਾਂ ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ (ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ) ਤੇ (ਛਟਾ ਧਰ) ਬੰਦਲ ਵਰਗਾ (ਨੂਰ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਰਾਜਦਾ ਹੈ। ੨. (ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ) ਕੋਕਿਲ ਦੀ ਸੋਭਾ, (ਨਾਸਾਂ ਵਿੱਚ) (ਕੀਰ) ਤੋਂ ਤੇ ਦੀ ਸੋਭਾ, (ਗਲ ਨੂੰ) ਕਥੂਰ ਦੀ ਸੋਭਾ, (ਲਿਥਾਸ ਨੂੰ ਅਥਵਾ ਨਾਚ ਨੂੰ) (ਮਯੂਰ) ਮੱਧ ਦੀ ਸੋਭਾ ਤੇ (ਚਾਲ ਨੂੰ) ਹੰਸ ਦੀ ਸੋਭਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਜਦੀ ਹੈ। ੩. ਜੋਤਿ ਦ੍ਰੀ (ਜਵਨ) ਚਮਕ। ੪. (ਸਾਰੰਗ ਧਰ) ਪਰਮੇਸੁਰ ਦਾ ਘੰ ਠਾ ਵੱਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ੫. ਨਗਾਰਾ। ੬. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਾਜਾ। ੭. ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਾਂਗੂੰ ਸੰਖ ਗੱਜਦਾ ਹੈ, ਸੰਖ ਦੀ ਧੁਨੀ ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਗੱਜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ੮. ਪੁੰਤ। ੯. ਸਾਰੰਗ ਧਨੁ ਤੇ (ਅਸਿ) ਤਲਵਾਰ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ੧੦. ਹਰਿ ਦੇ ਬਿਲੋਚਨ) ਨੇਤ੍ਰ ਕਮਲ (ਚਕ੍ਰ; ਚਉ ਪਾਸੀ) ਹਨ। ੧੧. ਸਿੰਘ ਸਵਾਰ. ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਵਾਹਨ ਵਾਲਾ। ੧੨. ਅਤੰਤ ਨੀਚ ੧੩. ਪੁੰਰਕ, ਪਰਮੇਸੁਰ। ੧੪. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੫. (ਰਿਖੀਕੋਸ) ਦਿੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਦਾ ਸ੍ਰਮੀ। ੧੬. ਜਿਨ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ (ਉਦਰ) ਪੇਟ ਰੂਪ (ਦਾਮ) ਫਹੀ ਵਿੱਚ ਫੜਾ ਗਿਆ ਹੈ। ੧੭. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੮. ਵਿਸ਼ੁ (ਨਾਸਰ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। * ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਦਾ ਰੂਪ ਸਭੇ ਭੇਦ ਤੇ ਆ ਚੁਕਾ ਹੈ।

ਅਭੈ-ਨਿਰੰਜਨ ਆਦਿ-ਕੁਮਾਰੀ, ਜੁਲਾ, ਅੰਬਿ, ਜਗਤ-ਤਰਈਆ ॥
 ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨੀ, ਆਦਿ-ਭਵਾਨੀ, ਸ੍ਰੀਪਤਿ-ਬਲਭ' ਜੈਹਰਿ ਮਈਆ ॥੩॥੨੦੩॥
 ਨਾਰਾਇਨ ਨਰਪਤਿ ਸਾਰੰਗਧਰ, ਅਸਿਕੇਤੁ^੧ ਅੱਸਿਪਾਨ^੨ ਮੁਰਾਰੀ ॥
 ਅਸਿਪੁਜ^੩, ਖੜ ਕੇਤੁ^੪ ਭਵ-ਤਾਰਨ, ਨਰਕ-ਨਿਵਾਰਨ, ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰੀ ॥
 ਪੀਤਾਬਰ, ਕੇਸਰੀਆ-ਬਾਗਾ, ਨੀਲਬਸਨ, ਪ੍ਰਭੁ ਸਰਨ ਤੁਹਾਰੀ ॥
 ਜਗਬੰਦਨ, ਜਗਤਾਰਨ, ਅੰਬਿ, ਚਰਨ-ਕਮਲ ਦਰਸਨ ਬਲਿਹਾਰੀ ॥੪॥੨੦੪॥
 ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰਿ^੫ ਮੁਰਾਰਿ^੬ ਸੰਘਾਰਿ^੭ ਅਸੁਰ-ਦਲ, ਕੇਹਰਿ-ਬਾਹਨ ਜਵਨ^੮ ਦਿਪੰ ॥
 ਬਾਰਿਜ-ਲੋਚਨ ਸੋਚ-ਅਸੋਚਨ^੯ ਨਵਤਨ ਨਵਲ, ਦਲ ਅਸੁਰ ਖਪੇ ॥
 ਦਾਨੋ ਭੱਛਕ, ਸਕਤਿ ਪ੍ਰਤੱਛਕ^{੧੦} ਭੀਰ-ਬਿਨਾਸਨ ਪਾਪ-ਛੁਪੇ ॥
 ਅਰੁਣ-ਪੁਜਾ, ਕਰ-ਚਕ੍ਰ-ਸੁਦਰਸਨ, ਧਰਮਕੇਤੁ^{੧੧}, ਜੈ, ਦੂਸ੍ਰ-ਤਪੇ ॥੫॥੨੦੫॥
 ਸੋਸ਼, ਸੁਰੇਸ਼, ਦਿਨੇਸ਼, ਨਿਸੇਸ਼, ਮਹੇਸ਼, ਗਨੇਸ਼, ਜਲੇਸ਼^{੧੨} ਧਯਾਵਤ ॥
 ਬ੍ਰਹਮ, ਬਯਾਸ-ਰੁ-ਰਿਖਿਭ^{੧੩}, ਸਨਾਤਨਿ, ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ, ਮਰਮ^{੧੪} ਨ ਪਾਵਤ ॥
 ਜਤੀ, ਸਤੀ, ਬਨਬਾਸਿ, ਤਪੀਸੁਰ, ਮੁਨਿ, ਰਿਖਿ, ਧਯਾਨੀ ਧਯਾਨ ਲਗਾਵਤੁ ॥
 ਬੇਦ, ਪੁਰਾਨ, ਕਠੋਬ, ਕੁਰਾਨ, ਸੁ-ਜੇਤੁ-ਮੰਤ੍ਰੁ ਨਿਤਿ ਨੇਤਿ ਬਤਾਵਤੁ ॥੬॥੨੦੬॥

ਬਿਸ਼ਨੁਪਦ ਰਾਮਕਲੀਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥ ਸਾਹਿਬ ਸੁਜਾਨ^੧ ਲਾਜ ਰਾਖਤ ਨਿਦਾਨ^੨ ਪ੍ਰਭੁ,

ਜੋ ਜੋ ਸਰਨ ਤਾਕੀ-ਰਾਖੀ ਹੈ ਨਿਦਾਨ ਕੀ ॥

ਸੰਕਟ ਅਪਦ ਭੀਰ ਪਰੇ ਹੋਇ ਰੱਛਪਾਲ,

ਕਰਤ ਹੈ-ਰਛਯਾ ਨੀਕੇ ਪ੍ਰਾਨ, ਤਨ, ਜਾਨ-ਕੀ ॥

ਦੇ ਕੇ ਹਾਥ ਰਾਖਤ ਹੈ ਬਡੇ ਕਲ੍ਹ ਕਾਲ ਸਮੇਂ,

ਭੀਮ ਭੀਰ ਭੈਰਵ ਮੈਂ ਤਯਾਗਤਿ ਨ ਆਨ ਕੀ^੩ ॥

ਜੈ ਜੈ ਜਗਤਾਰਨ, ਉਧਾਰਨ ਸਭਿ ਰੈਕ ਰਾਵ,

ਦੇਖਿਨ ਨ ਦੇਤੁ ਦੁਖ ਘੜੀ ਪਲ ਹਾਨ ਕੀ ॥੭॥੨੦੭॥

੧. (ਸ੍ਰੀਪਤਿ) ਵਿਸ਼ਨੁ ਦੀ ਪਿਆਰੀ, ਲਛਮੀ । ੨. ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਝੰਡੇ ਵਾਲਾ, ਤਲਵਾਰ ਹੀ ਜਿਸ ਦੀ ਪੁਜਾ ਹੈ, ਤਲਵਾਰ (ਮੰਤ੍ਰ ਰੂਪ) (ਕੇਤੁ) ਉੱਚਾਈ ਵਾਲਾ । ੩. ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਵਾਲਾ, ਸੂਰਵੀਰ, ਮੌਤ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ । ੪. ਸਿਵ । ੫. ਵਿਸ਼ਨੁ । ੬. ਜਿਸ ਦਾ । ੭. ਚਾਹਰ ਹੈ । ੮. (ਬਾਰਿਜ) ਕਮਲ ਵਾਂਗ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ । ੯. (ਅਸੋ-ਚਨ) ਅਪਵਿਤ੍ਰਾ ਨੂੰ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੦. (ਸ਼ਕਤਿ) ਕਰਮਤ ਨੂੰ (ਪ੍ਰਤੱਛਕ) ਚਾਹਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੧. (ਧਰਮ) ਯਕੀਨ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ । ੧੨. ਦੁਸ਼ਟਾ ਨੂੰ (ਰਪੇ) ਸਾਡਨ ਵਾਲਾ । ੧੩. ਵਰਣ ਚੰਬਤਾ । ੧੪. ਭੇਤ । ੧੫. ਜਾਣੀ ਸਾਣ । ੧੬. ਖਾਲਕ ਦੀ । ੧੭. ਅਖੀਰ ਦੀ (ਲਜਾ) । ੧੮. (ਆਨ) ਖਾਨ (ਕੀ) ਨੂੰ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਮਕਲੀ ਪਛਤਾਲ ਦੂਜੀ ਤਰਹ॥ ਦੋਨ ਦਯਾਲ ਪ੍ਰਭੂਕ੍ਰਿਪਾਲ ਕੋਛਪਾਲ ਜੈ ਹਰੀ॥
 ਨਿਹਕਲੰਕ, ਬਜੇ ਡੰਕ, ਕੋਟ ਝੰਕ ਜੈ ਕਰੀ॥
 ਜੈ ਕੁਬਿੰਦ, ਜੈ ਮੁਕੰਦ, ਪਠਮਾਨੰਦ ਛੋਸਰੀ॥
 ਸੰਤ-ਰੁਖ, ਦੁਸ਼ ਭੱਖ, ਹਰਿ ਪ੍ਰਤਖ-ਭਉ ਹਰੀ॥੮॥੨੦੮॥
 ਕਛਲ-ਨੈਨ, ਮਧੁਰ-ਬੈਨ, ਸੁੰਦਰ ਸੈਨ ਸਯਾਮ ਜੀ॥
 ਨਿਰੰਕਾਰ, ਨਿਰਬਿਕਾਰ, ਜੈ ਮੁਰਾਰਿ, ਰਾਮ ਜੀ॥
 ਕੋਛ, ਮੱਛ, ਬਾਰਘ, ਨਰਸਿੰਘ, ਪਰਸੁਰਾਮ ਜੀ॥

★੧੯॥੨੦੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਮਕਲੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ॥ ਰੇ ਚਿਤ ! ਚੇਤਾ ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਨਾਮ ਹਰੀ॥
 ਆਜ ਕਾਲ ਜਰ-ਤੋਹਿ-ਕ੍ਰਿਸਿ-ਰੈ, ਭੀਰ ਅਚਾਨਕ ਸੀਸ ਪਰੀ॥
 ਜਿਉ ਜਲ ਤੰਤ੍ਰ ਮੀਨ ਕੋ ਵਾਸਤ, ਤਿਉ ਤੋਹਿ ਵਾਸਤ ਕਾਲ ਜਰੀ॥
 ਸੀਸ ਕੇਸ ਠਹਿ ਡੰਡ ਕਰਤ ਬਹੂ, ਕਾ ਪਹਿ ਰੇ ! ਤਬਿ ਕੂਕ ਕਰੀ ? ॥੧੦॥੨੧੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਮਕਲੀ॥
 ਬਿਨ ਹਰਿ ਤਜਨ ਨ ਛੂਟਤਿ ਬਦਰੇ ! ਕੋਟਿ ਉਪਾਵ ਕਰਤ ਬਿਗਰੀ॥
 ਤਾਰਨ-ਤਰਨ ਸਰਨ ਮਨ-ਮੋਹਨ, ਕਾਟਤ ਬੰਧਨ ਜਨ-ਪਗਰੀ॥
 ਨਿਸਿਦਿਨ ਮੋਹ ਕੁਟੰਬ ਰਸ ਲਪਟਕੋ, ਤ੍ਰਾਹ ! ਤ੍ਰਾਹ !! ਸਰਨ-ਪਗਰੀ॥
 ਕਰ ਗਹਿ ਲੋਹੁ ਦਯਾਲ ਦਮੋਦਰ ! ਹਉ ਮਤਿ ਮੰਦ ਅਨਾਥ ਹਰੀ॥੧੧॥੨੧੧॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਪ੍ਰਭਾਤੀ॥ ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨ ਕਵਲ ਸਰ ਮੱਜਨ ਕੀਜੇ, ਮਨ ਮਕਰੰਦ ਨਵਾਈਯੋ॥
 ਜਨਮ ਮਰਨ ਮਲ ਕਿਲਬਿਖ ਉਡਰੈ, ਪੁਨਰਪਿ ਬਹੁੜ ਨ ਆਈਯੋ॥
 ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਪਿਤ੍ਰ ਲੋਕ ਕੁਲ ਉਪਰਤ, ਸੁਰਭ ਲੋਕ ਕਉ ਪਾਵਤ॥
 ਚਰਨ ਕਮਲ ਨਿਤ ਬੰਦਤ ਜੋ ਨਰ, ਭਰਭ ਜੋਨਿ ਨਹੀ ਆਵਤ॥੧੨॥੨੧੨॥

੧. ਜਿਸ ਨੇ (ਫੇਕ) ਸੋਹਣੇ (ਛੋਟ) ਕਿਲਿਆ ਉਪਰ (ਜੈ) ਵਤਹਿ (ਕਰੀ) ਪਾਈ ਹੈ। ੨. ਸੋਹਣੀ (ਸੈਨ) ਇਹਦਾ ਵਾਲਾ; ਸੁੰਦਰ ਭੋਜ ਵਾਲਾ। ੩. ਸਮਰ। ੪. ਤੰਨੂੰ [ਜਕ੍ਰ] ਬੁਢੇਪਾ ਫੜ ਲਏਗਾ। ੫. ਤੰਦੂਆ। ੬. ਬੁਢੇਪੇ ਦਾ ਸੰਕਲ [ਜਗ] ਜਕ੍ਰਾ ਨੂੰ ਵਾਲ.....। ੭. ਰੱਖ ਲੋ ! ਰੱਖ ਲੋ ! (ਪਕਰੀ) ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਭਨ ਹਾਂ। ੮. ਚਤੁਰਮ, ਲਾਵਾ-ਕਿਸ਼। ਤਾਲ, ਸਰੰਬਰ। ੧੦. ਸਨਾਨ। ੧੧. ਪ੍ਰਸਿ, ਭੋਰਾ। ੧੨. ਜਨਮ ਮਰਨ ਵਿੱਚ; ਵਿਚ ਭੀ।

ਆਪ:—ਮਭ ਕਛ ਭਠਾਹ. ਨਰ ਸਿੰਘ ਭਾਵਨ ਬਿਸਨ ਰਾਮ ਜੀ। ਉਪਾ:—ਸੋ ਨਰ।

★ ਇਸ ਛੰਦ ਦੀ ਚੋਢੀ ਤਕ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੀਭ 'ਚ' ਅਜੇ ਨਹੀ ਮਿਲੀ।

ਜੈ ਭੋਰਥ ਨਾਟ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਰਾਕਣੀ ਪਛਾਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਤ ਵੇਲੇ ਛਾਉਣ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਨਾਮ ਪਿਆ ਹੈ।
 ਅਭਸ, ਛਾਉਣ, ਮਹਤਮ ਸੁੱਚ ਇਛਾ ਅਤੇ ਪੈਰਭ ਕੀਮਲ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਚਾਚੀ ਮਹਤਮ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਹੈ।
 ਕ੍ਰੁਹ-ਸੁਭ ਮਹਤਮ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਭੀ ਹੈ।

ਅੰਗੀ ਸ ਭ ਭ ਮ ਮ ਚ ਨ ਜ।

ਅਥਰੀ--ਸ ਨ ਪ ਮ ਭ ਰ ਸ

ਨਿਤ ਉਠ ਉਠ ਰਜ-ਪਗਾ ਪ੍ਰਭੁ ਸਾਗਰ, ਮਨ ਚੰਚਲ ਕੋ ਮਾਂਜੋ
 ਦੁਰਮਤਿ ਮੈਲ ਲਹਤ ਖਿਨ ਭੀਤਰ, ਲੋਭ ਲਹਰ ਤਮ ਭਾਜੋ
 ਨਿਸਿਦਿਨ ਨਿਸਿਥਾਸੁਰ ਜਪ ਅੰਬੈ, ਇਕ-ਚਿਤਾ ਇਕ-ਮਨ ਧਯਾਵੋ ॥
 ਪਰੇ ਨ ਫਾਸੀ ਜਮ ਬਪੁਰੇ ਕੀ, ਅਮਰਲੋਕ ਕਹੁ ਪਾਵੋ ॥੨॥੨੧੩॥
 ਥਿਰ ਘਰ ਰਾਖੋ ਮਨ ਬਉਰੇ ਕਉ, ਇਕ ਪਲ ਬਲਨ ਨ ਦੀਜੋ
 'ਅਮ੍ਰਿਤ ਰਸਨਾ ਨਾਮ ਰਸਾਇਨਿ, ਅਮਿਓ ਮਹਾ ਰਸੁ ਪੀਜੋ'
 ਅਮਰ ਹੋਇ^੧ ਜਗ ਭੀਤਰ ਵਰਤੈ, ਸਦਾ ਰਹੇ ਲਿਵ ਲੀਣੈ ॥
 ਓਅੰ ਅਜਪਾ ਜਾਪ ਧਯਾਵੈ, ਜਰਾ—ਮਰਾ^੨ ਦੁਖ ਖੀਣੈ ॥੩॥੨੧੪॥
 ਤਾਰੋ ਭਵਜਲ ਦੁਰਗੇ ਮਾਯਾ, ਸ੍ਰੀ ਨਾਰਾਇਣ ਭਵ-ਖੰਡਨਿ
 ਭਵ ਨਿਧਿ ਬੇਗ ਉਤਾਰੋ ਪਾਰਾ, ਰਿਖੀਕੋਸ ਦਲ-ਸਰਬ ਬਿਹੰਡਨਿ^੪ ॥
 ਮਾਧਵ, ਮਧੁਸੂਦਨ, ਸਿਹਰਬਾਨਾ, ਕ੍ਰਿਪਾਸਿੰਧੁ, ਮਹਿਖਾਸੁਰ ਮਰਦਨਿ^੫ ॥
 ਅਸੁਰ-ਦੋਭ^੬ ਰਿਪੁ-ਚਾਂਬਨ-ਚੰਡੀ, ਦੈਤ-ਸੰਘਾਰਨ, ਕਿਲੰਬਿਖ ਅਰਦਨਿ^੭ ॥੪॥੨੧੫॥
 ਜੈ ਦੁਰਗੇ, ਜਗਤਾਰਨ, ਅੰਬੈ, ਮਾਯਾ ਜਗ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤ ਭਵਾਨੀ
 ਕਾਰਨ-ਕਰਨ ਸਰਨ^੮ ਜਗ ਜੀਵਨ, ਪ੍ਰਾਨ ਨਾਥ, ਪਤਿ-ਪੂਰਨ-ਦਾਨੀ^੯ ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾਸਿੰਧੁ, ਕਰੁਨਾ ਨਿਧਿ, ਦਾਤੈ, ਦੰਡਾਲ ਰੂਪ ਅੰਤਰਿ ਬਿਧਿ ਜਾਨੀ^{੧੦} ॥
 ਸ੍ਰੀ ਮੁਕੰਦ^{੧੧} ਜਗ ਤਾਰਨ ਅੰਬੈ, ਬਿਧਿਨਾ ਬਿਧਿ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਨੀ^{੧੨} ॥੫॥੨੧੬॥
 ਜਗੰਨਾਥ, ਜਗਤੋਸੁਰ, ਮਾਧੋ, ਜਗਬੰਦਨ, ਜਗਤਾਰ^{੧੩} ਸੁਮੀ ॥
 ਜੈ ਗੁੰਬਿਦ, ਜਗਤਾਗੁਰਿ^{੧੪} ਜਨਨੀ^{੧੫} ਜਗਪਾਲਨਿ ਜੈ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ॥
 ਦੀਨਾ ਬੰਧੁ, ਦਯਾ ਪਤਿ, ਦਾਨਾ, ਦੁਖ ਦੱਲਿਦੁ ਦਾਹਨ^{੧੬} ਰਿਪੁ-ਮਾਰੀ
 ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰਨਿ, ਮਾਤ-ਭਵਾਨੀ, ਜਨ ਭਗਤਨ ਸੇਵਕ-ਹਿਤਕਾਰੀ ॥੬॥੨੧੭॥

੧. ਚਰਨ ਧ੍ਰਿਤ । ੨. (ਜਿਨਾਂ ਦੀ) ਰਸਨਾ ਨਾਮ ਤੇ (ਰਸਾਇਨਿ) ਰਸੀਲੀ ਅਤੇ (ਅਮ੍ਰਿਤ) ਮਿੱਠੀ (ਥਾਣੀ ਵਾਲੀ) ਹੈ (ਭਿਰਨਾ ਮਹਾਤਮਾ ਤੋਂ) (ਮਹਾ ਅਮਿਉ) ਨਾ ਸਮਾਵਣ ਵਾਲੇ ਰਸ (ਸਿਮਰਣ) ਨੂੰ ਪੀਓ । ੩. ਮੋਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋ ਕੇ; ਦੇਵਤਾ ਬਣਕੇ । ੪. ਖੁਦੋਪਾ ਤੇ ਮੋਤ । ੫. ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੬. ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ (ਦੋਭ) ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ । ੭. ਪਨਾਹ । ੮. ਪੂਰਣ (ਪਰਿ) ਇਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ । ੯. ਅੰਤਰਿ (ਬਿਧਿ) ਦਿਲੀ ਗਲਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੀ, ਅੰਤਰਗਤਿ ਦਾ (ਜਾਨੀ) ਪ੍ਰੇਮੀ । ੧੦. ਮੁਕਤ ਦਾਤਾ । ੧੧. ਬਿਧੀਆਂ ਤੇ ਅਭਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਪੂਰਨ ਬਿਧਿ ਪ੍ਰਧਾਨ (ਬਿਧਿਨਾਂ) ਸੰਸਾਰ ਰਚਨ ਵਾਲਾ । ੧੨. ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੩. ਜਗਤ ਅਗੁ, ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਜਗਤਗੁਰੂ । ੧੪. ਮਾਤਾ । ੧੫. ਸਾਫ਼ਨ ਵਾਲਾ ।

ਆਸਾ ਪੂਰਨਿ, ਜੈ ਜਗਦੰਬੇ, ਤਾਰਨ-ਪਤਿਤ-ਉਧਾਰਨਾ
ਮਨਸਾ ਬਾਚਾ ਏਤਿ ਬਿਦਯ-ਬਰਾ ਦ੍ਰਿਸ਼-ਦਲਨ ਜੈ ਕਾਰਨਾ
ਰਿਪੁ-ਖੰਡਨਿ, ਮੰਡਨਿ-ਜਗਤ੍ਰ, ਪ੍ਰਜਾਪਾਲਨਿ, ਜਗ-ਤਾਰਨਾ
ਕਾਲ-ਬਿਨਾਸਨਿ, ਸੁ-ਕਲਹ-ਨਾਸਨਿ, ਸੰਕਟ-ਸਰਨ-ਉਬਾਰਨਾ ॥੭॥੨੧੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਬਹਰ ਤਵੀਲੀ ॥

ਭਗਤ-ਵਛਲ ਭਵ-ਖੰਡਨ ਜੈ ਜੈ, ਜੈ ਜਗਤਾਰਨ ਆਪ ਭਵਾਨੀ
ਮਨਸਾ ਪੂਰਨਿ, ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ, ਜੈ ਮਾਯਾ, ਜੈ ਈਸੁਰ ਦਾਨੀ
ਸਤਿ ਨਾਮੁ, ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ, ਆਜੂਨੀ ਸੰਭਵ
ਅਕਾਲ - ਮੂਰਤਿ ਅਨੁਭਉ - ਸਦਾ, ਜੈ ਜੈ ਅਨਰੰਜਸਾ ॥੮॥੨੧੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥ ਕਲਹ-ਨਾਸ, ਆਜਾਨੁਬਾਹੁ, ਜਗਤਾਰਨਿ ਸੇਵਾ
ਦਯਾਲੂ ਪਤਿਤ-ਉਧਾਰਨੀ, ਦੁਖ-ਭੰਜਨਿ ਦੇਵਾ
ਕਵਲ ਨੈਨ ਮਧੁ ਸੂਦਨੀ, ਸੰਤਨ ਹਿਤਕਾਰੀ
ਜਗ ਬੰਦਨ ਜਗਤਾਰਨੀ, ਅਨਠਟ ਅਰਿ ਜਾਰੀ ॥੯॥੨੨੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ ਕੀ ਮੈਜ ਮੈ, ਮਨ ਬੋਹਿਥ ਕੋ ਭਾਰ
ਦਯਾਨੰਦ ਮਾਯਾ ਹਰੀ, ਛਿਨ ਮੋ ਕਰਤ ਉਧਾਰ
ਕਰ ਗਹਿ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰ ਹਰਿ, ਭਵਜਲ-ਤਾਰਨਹਾਰ
ਤ੍ਰਾਹ ਤ੍ਰਾਹ! ਪ੍ਰਭੁ ਰਾਖੀਏ, ਹਉਂ ਮਤਿ ਮੰਦ ਅਫਾਰ ॥੧੦॥੨੨੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਧਨਾਸਰੀ★ ॥ ਭਵ-ਖੰਡਨਿ, ਦੁਖ ਭੰਜਨਿ, ਮਾਯਾ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧੁ ਪ੍ਰਭੁ, ਦਾਤਾਰੇ
ਨਵਤਨ ਨਵਲ ਕੁਮਾਰਿੰ ਚੰਡਿਕਾ, ਭਗਤ-ਵਛਲ, ਹਰਿ, ਕਰਤਾਰੇ

੧. ਨੀਵਿਆਂ ਨੂੰ (ਉਧਾਰਨਾ) ਉੱਚੇ ਕੋਰਨ ਵਾਲਾ (ਤਾਰਨ) ਜਹਾਜ਼। ੨. ਅਸਚਰਯ ਵਰ ਦਾਨ। ੩. ਹੇ ਦਾਨੀ ਈਸੁਰ! ੪. (ਰੇਜਸ) ਗਮੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਖੁਸ਼, ਪ੍ਰਸੰਨ। ੫. ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ, ਸੇਵਾ ਨਾਲ। ੬. ਬਿਨਾ (ਠਟ) ਸਾਜ਼ੋ ਸਾਮਾਨ ਤੋਂ ਹੀ ਵੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, (ਅਰਿਜਾਰੀ) ਲੰਮੇ ਠਾਟ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੈ। ੭. (ਚਰਨ ਕਮਲ) ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਲਹਿਰ, (ਭਾਵ—ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਪਨੇ) ਮਨ (ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਰੂਪ) ਜਹਾਜ਼ ਦਾ ਭਾਰ (ਜ਼ਾਦਾ) ਹੈ—ਜਿਸ ਲਈ ਡੁਬ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੮. ਆਕੜ ਵਾਲਾ, ਅਮੋੜ। ੯. ਨਵੀਂ ਤੋਂ ਨਵੀਂ (ਕੁਮਾਰਿ) ਲੜਕੀ।

★ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗਣੀ ਧਨਾਸਰੀ ਹੈ। ਦਿਨ ਦੇ ਤੀਜੇ ਪਹਿਰ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਭੀਮ ਪਲਾਸੀ ਦਾ ਅੰਗ ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ, ਪੂਰਬੀ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨੀ ਦਾ ਅੰਗ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਧੰਦ ਦੁਰਬਲ ਹੈ। ਪੰਚਮ ਤੇ ਗਾਧਾਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਖੜਜ, ਗਾਧਾਰ, ਪੰਚਮ ਤੇ ਨਿਸਾਧ ਸੁੱਧ ਹਨ। ਰਿਸ਼ਭ ਧੰਦਤ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਮਧਯਮ ਤੀਬਰ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਮ ਧ ਨ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ।

(ਅ) ਕਈ ਸੰਗੀਤਗਣ ਖੜਜ, ਰਿਸ਼ਭ, ਪੰਚਮ, ਧੰਦਤ—ਸੁੱਧ, ਅਤੇ ਗਾਧਾਰ, ਮਧਯਮ ਤੇ ਨਿਸਾਧ ਕੋਮਲ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਦੀਨਾਨਾਥ, ਪ੍ਰਾਨ-ਸੁਖ-ਦਾਤੇ, ਜਗਤ-ਉਧਾਰਨ ਜਾਨਾ ਰੇ ! ॥

ਅਸੁ ਦਯਾਲੁ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਚੰਡਿਕਾ, ਤਾਸੁ ਚਰਨ ਮਨ ਮਾਨਾ ਰੇ ॥੧॥੨੨੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਧਨਾਸਰੀ ਅੰਬਿਕਾ ! ॥ ਦਰਸਨ ਦੀਜੈ ਆਦਿ ਭਵਾਨੀ !

ਸੰਕਟ-ਹਰਨਿ-ਸੇਵਕ ਜਨ ਅਪੁਨੈ, ਲੋਕ-ਚਤੁਰਦਸ ਜਾਨੀ ॥

ਨਾ ਜਪੁ, ਨਾ ਤਪੁ, ਨਾ ਗੁਣ, ਦਾਯਾ, ਸੇਵਾ ਕਛੁ ਨ ਕਮਾਨੀ

ਹਉ ਮਤਿ ਮੰਦ ਅਨਾਥ ਬਾਪਰੇ, ਆਯੋ-ਸਰਨ ਜਿਯ-ਦਾਨੀ ॥੨॥੨੨੩॥

ਕਿਨ ਬਿਧਿ ਦਰਸਨ ਪਾਵ ਤਿਹਾਰੇ ?

ਮਾਤ ਚੰਡਿਕਾ ਪਤਿਤ-ਉਧਾਰਨਿ, ਦਰਸਨ ਦੀਜੈ ਦੂਖ-ਨਿਵਾਰੇ ॥

ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਕਠਿਨ ਭੈ-ਸਾਗਰ, ਬੂਡਤ ਬੇੜੀ ਪਾਰ ਉਤਾਰੇ ॥

ਮਹਾ-ਪਤਿਤ ਅਪਰਾਧੀ, ਨਿਰਗੁਨ, ਸਰਨ ਪਰੇ ਪ੍ਰਭੁ ! ਭਵਨਿਧਿ-ਤਾਰੇ ॥੩॥੨੨੪॥

ਦੁਖ-ਭੰਜਨ ਨਾਮ ਤਿਹਾਰੇ, ਪਤਿਤ-ਉਧਾਰਨ ਤਾਰੇ ਅੰਬੈ !

ਕਲਿਮਲ-ਦਹਤ ਜਾਸੁ ਗੁਨ ਗਾਵਤ, ਮੁਕਤਿ ਹੋਤ ਜਸ ਗਾਵਤ ਅੰਬੈ

ਛਿਨ ਮਹਿ ਸੁਰਗਲੋਕ ਕਉ ਪਾਵਤ, ਏਕ ਨਿਮਖ ਮਨ ਮਾਹਿ ਧਯਾਵਤ

ਪੁਨਰਪਿ ਬਹੁਤ ਨ ਆਵੈ ਸੋ ਜਨ, ਨਿਸਿਬਾਸੁਰ ਮਾਯਾ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ॥੪॥੨੨੫॥

ਭਉ-ਨਿਧਿ ਪਾਰ ਉਤਾਰੋ ਅੰਬੈ !

ਹਉ ਬੂਡਤ ਬੇੜੀ ਪਾਪ ਭਰੀ, ਤੁਮ ਅੰਚਲ ਦੇ ਉਧਾਰੋ ਅੰਬੈ

ਤੁਮ ਦਯਾਲੁ ਕ੍ਰਿਪਾਲੁ ਅਨੰਦੀ ! ਕੇਤੇ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰੇ

ਮੋਹਿ ਦੀਨ ਆਨ ਪ੍ਰਭੁ ! ਤੁਮਰੀ, ਕਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰੇ ॥੫॥੨੨੬॥

ਪ੍ਰਭੁ ਜੂ ! ਆਯੋ ਸਾਮ ਤੁਮਾਰੀ

ਤੁਮ ਪਾਰਸ ਹਮ ਲੋਹ ਬਾਪੁਰੇ, ਕੰਚਨ-ਕੀਯੋ-ਸੁਧਾਰੀ ॥

ਹਮ ਪਾਪੀ; ਤੁਮ ਪਤਿਤ-ਨਿਵਾਜਨ ਨੀਕੀ ਜੀਅ ਮੈ ਧਾਰੀ ॥

ਚਰਨ ਸਰਨ ਸਰਨਾਗਤਿ ਤੋਰੀ, ਚਰਨ ਕਮਲ ਬਲਿਹਾਰੀ ॥੬॥੨੨੭॥

ਮਨ ਦਰਸਨ ਕੀ ਪਿਆਸ ਘਨੇਰੀ ॥

ਦਰਸਨ ਦੀਜੈ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੀਜੈ, ਏਕ ਓਟ ਚਰਨ ਪ੍ਰਭੁ ਤੋਰੀ ॥

੧. ਯਤੀਮ । ੨. ਵਿਚਾਰਾ, ਲਾਚਾਰ । ੩. ਜੀਵਨ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ । ੪. ਪਾਪ ਸੜਦੇ ਹਨ ।
੫. ਪੱਲਾ । ੬. ਮੈਂ ਗਰੀਬ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਨੂੰ ਤਾਂ, ਹੇ ਪ੍ਰਭੁ ! ਤੇਰੀ ਹੀ (ਆਨ) ਸ਼ਰਣ ਹੈ । ੭. ਸ਼ਰਣ ।
੮. ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਸੋਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ੯. ਨੀਵਿਆ ਨੂੰ ਵਡਿਅੰਟ ਵਾਲਾ । ੧੦. ਮੈਂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਨੇ
ਦਿਲ ਵਿਚ (ਇਹ ਗਲ) (ਨੀਕੀ) ਚੰਗੀ (ਧਾਰੀ) ਮੰਨੀ ਹੈ । A ਪਾ: -- 'ਤੋਰੀ ਚਿਤ ਚਰਨ ਕਵਲ ਬਲਿਹਾਰੀ'

ਕਵਲ-ਨੈਨ ਜਰਸਨ ਬਲਿਹਾਰੀ, ਕਰਹੁ ਸੁਰਾਤਿ^੧ ਕ੍ਰਿਪਾ-ਨਿਧਿ ਮੇਰੀ ॥
 ਤ੍ਰਾਹ ! ਤ੍ਰਾਹ ! ਪ੍ਰਭੁ ! ਜਰਨ ਤ੍ਰਾਹਾਰੀ, ਰਾਖ ਲੇਹੁ ਭਾਟਹੁ ਪਗ ਥੇਰੀ ॥੭॥੨੨੮॥

ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਾਰਾਇਨ ਸ੍ਰੀਪਤਿ ॥

ਅਥਿਚਲ^੨ ਅਚਲ ਆਜੂਨੀ ਸੰਭਉ^੩, ਸ੍ਰਿਸ੍ਰਿ-ਕਰਨ^੪ ਤਾਰਨ-ਪਾਪੀ-ਗਤਿ^੫ ॥
 ਕਵਲ-ਨੈਨ ਆਜਾਨੁ-ਬਾਹੁ^੬ ਨਿਹਚਲ- ਬਿਰ-ਮਤਿ^੭ ‡ ॥
 ਰਿਪੁ-ਚੂਰਨ ਪੂਰਨ-ਹਰੀ, ਅਕਾਲਪੁਰਖੁ ਕਰਤਾ ਸਤਿ ਸਤਿ ॥੮॥੨੨੯॥

ਹਰਿ ਚਰਨ-ਕਵਲ ਸਰਨ ਸੁਖ-ਸਾਗਰੁ, ਲਾਗਯੋ ਸਾਰੰਗਪਰ ! ਮਨ ਮੋਰੁ ॥
 ਮੁਚਿਤ^੮ ਪਾਪ ਇਕ ਨਿਮਖ ਅਰਾਧਤ, ਕਟਤ ਦਹਤ-ਕਿਲਬਿਖ ਤਮ-ਘੋਰੁ ॥
 ਸ੍ਰੀ ਜਗਦੰਥੈ ਅਸੁਰ- ਸੰਘਾਰਨਿ, ਨਿਮਖ ਨਿਮਖ ਖਲਿਹਾਰੀ ਤੋਰੁ ॥
 ਬਾਰਬਾਰ ਬੰਦਨ ਲਖ-ਬਰੀਆ, ਪਾਵ-ਪਰਤ ਬਿਨਤੀ ਕਰ ਜੋਰੁ ॥੯॥੨੩੦॥
 ਹਰਿ ਚਰਨ-ਕਮਲ ਦਰਸਨ ਬਲਿਹਾਰੀ ॥

ਮਨ ਮਕਰੰਦ^੯* ਦਰਸਨ ਚਿਤ ਆਸਾ, ਦੀਜੈ ਦਰਸਨ ਸਰਨ ਤ੍ਰਾਹਾਰੀ ॥
 ਚਿਤ ਚਰਨ ਕਮਲ ਕਾ ਆਸਰਾ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਦਰਸਾਰੀ^{੧੦} ॥

ਮਾਗੋ ਦਾਨ ਦਰਸ ਮਨ ਲਾਲਚ ਕਵਲ-ਨੈਨ ! ਜਨ ਸਰਨ ਤ੍ਰਾਹਾਰੀ ॥੧੦॥੨੩੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਬਿਲਾਵਲੁ★ ॥

ਮਗ ਜੋਹਿਤ ਕਾਮਨਿ^{੧੧} ਜਿਵ ਪਿਯ ਕੀ, ਤਿਮ ਜੋਹਤ ਦਰਸ ਭਵਾਨੀ ॥
 ਜਿਮ ਜਲ ਮੀਨ, ਬੂੰਦ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਹਿਤੁ^{੧੨} ਜਿਮ ਜਾਚਕ ਜਾਚਤ ਧਨ ਦਾਨੀ^{੧੩} ॥

੧. ਉੱਤਮ (ਗੌਤਿ) ਚਲ, ਚੇਗੀ ਮਰਯਾਦਾ. ਮੁਕਤ। ੨. ਨਾ ਹਿੱਲਣ ਵਾਲਾ। ੩. ਸੰਭਵ. ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ
 ੪. (ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ) ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੫. ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ (ਗੌਤਿ) ਰੀਤਿ ਵਿੱਚੋਂ (ਤਾਰਨ) ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ। ੬. ਗੋਛਿਆਂ ਤੋਂ
 ਬਹਾ ਵਾਲਾ। ੭. ਨਿਹਚਲ (ਬਿਰ) ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਸੁੱਧਿ ਵਾਲਾ। ੮. ਕੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੯. ਮਨ ਰੂਪ (ਮਕਰੰਦ) ਭੋਰਾ
 ੧੦. ਵਖਰਾ ਰਹਾ। ੧੧. ਰਾਹ ਵੇਖਦੀ ਹੈ। ੧੨. ਇਸਤ੍ਰੀ। ੧੩. ਪ੍ਰੇਮ, ਵਾਸਤੇ. ਲਈ। ੧੪. ਜਿਵੇਂ ਮੰਗਤਾ ਦਾਨੀ ਤੋਂ
 ਧਨ ਮੰਗਦਾ ਹੈ।

‡ ਇਸ ਤਕ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਪਦ ਛੁਟਿਆ ਹੋਇਆ ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

* ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਯਾ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਸ਼ਬਦ ਆਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਮਕਰੰਦ' ਪਦ ਵੀ ਹੈ
 ਜਿਹੜੀ ਹਸਤੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਵਰਗਾ ਵਡਾ ਗ੍ਰੰਥ ਉੱਚਾਰਣ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਕਿ ਉਹ 'ਮਕਰੰਦ' ਤੋਂ
 ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ, ਇਹ ਭੁੱਲ ਹੈ। ਆਮ ਲੋਕ 'ਮਕਰੰਦ' ਨੂੰ 'ਫੁਲ ਦੇ ਰਸ' ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਸਰਬਲੱਹ
 ਵਿੱਚ ਅਤੇ 'ਗੁੱਜਰੀ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਮ: ੫ ਵਿੱਚ 'ਮੁਰਾਰਿ ਮਨ ਮਕਰੰਦ', ਪਦ ਭੇਰੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ
 ਹੈ। 'ਮਕਰੰਦ' ਪਦ ਸਰਬਲੱਹ ਵਿੱਚ 'ਕਮਲ ਦੇ ਸਹਿਦ' ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ
 ਆਮ 'ਰੋਰ' ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਦਾ ਸੂਤੰਤ੍ਰ ਗੁਣ ਹੈ
 ਜਿਵੇਂ ਕਿ 'ਪੁਨਰਪਿ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਚਕ੍ਰ' ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਰਬਲੱਹ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵੈ
 ਨੰਟ ਅੰ ੧ ਭੇਦਾਥ ੭ ॥ ੧੯੨ ॥

★ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਸੂਤੰਤ੍ਰ ਠਾਟ ਵਾਲਾ ਬਿਲਾਵਲ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੂ ਜਨਮ ਆਦਿ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਚਿਨ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਹਿਰੇ
 ਮਨੁ ਵਿੱਚ ਹੀ ਗਾਇਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਸੁੱਧ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਖੜਜ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ।

ਸੂਰ-ਕਵਲ ਸਸਿ-ਕਵੀ ਹੁਲਾਸਤਿ^੧ ਧਨ ਪ੍ਰਿਯਾ^੨ ਜੈਸੇ ਨੇਪੁ ਲਗਾਨੀ ॥
ਤੋਸੇ ਇਹੁ ਮਨ ਪਤਿਤ ਕੁਟਲ-ਮਤਿ, ਦੇਕਹਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੇਤੁ^੩ ਚਿਤਜਾਨੀ ॥੧॥੨੩੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਲਾਵਲੁ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਪਾਰਸ ਪਰਸ^੪ ਲੋਹ ਕੰਚਨ-ਸੁਧ^੫ ਪਤਿਤ-ਤਰਤ ਦਰਸਨ ਪ੍ਰਭੁ ਪੇਖਤੁ ॥
ਲੋਹ ਤਰਤ ਬੋਹਿਥ ਲਗ ਸਾਗਰ, ਉਧਰਤ ਅਧਮ ਸੁਜਸ ਹਰਿ ਲੇਖਤ ॥
ਇਰੰਡ ਸੁਗੰਧ ਨਿਕਟ ਚੰਦਨ ਤਰੁ, ਤਿਵਮਨ ਲੋਭੀ ਤਜਤ ਕੁਟਿਲ-ਮਤ^੬
ਨਦੀ ਤਰੰਗ^੭ ਮਿਲਤ ਗੰਗਾ ਮੈ, ਹੋਤਿ ਗੰਗ ਨਿਰਮਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਗਤਿ^੮ ॥੨॥੨੩੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਲਾਵਲੁ ਮੰਗਲ^੯ ॥

ਮੰਗਲਾ ਮੰਗਲ ਸਦ ਮੰਗਲ, ਨਿਤ ਮੰਗਲ ਦਰਬਾਰ ਹਰੀ ॥
ਅਨਦ ਬਿਨੋਦੁ ਖੁਸੀ-ਬਹੁ-ਭਾਤੀ, ਕੋਤਕ-ਕੋਟਿ-ਬਿਲਾਸ-ਭਰੀ^{੧੦} ॥
ਸਦ-ਬਿਲਾਵਲੁ ਰੂਪ ਬਿਲਾਵਲੁ^{੧੧} ਨਿਤ ਨਿਤ ਮੰਗਲ ਕਾਜ ਕਰੀ ॥
ਸੁਭ-ਮੂਰਤਿ-ਕਲਯਾਨ ਮੰਗਲ-ਬਹੁ, ਚਿੰਤਾਮਣਿ, ਪ੍ਰਭੁ ਸਰਨ ਪਰੀ ॥੩॥੨੩੪॥

੧. ਸੁਰਯ ਤੋਂ ਕਮਲ ਅਤੇ ਚੰਦ ਤੋਂ (ਕਵੀ) ਕੁਮੁਦਨੀ (ਹੁਲਾਸਤ) ਖਿੜਦੀ ਹੈ। ੨. ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਪ੍ਰਯਾਗੇ(ਪਤੀ) ਦਾ। ੩. ਕਾਰਣ। ੪. ਲਗ ਕੇ, ਛੋਹ ਕੇ। ੫. ਖਰਾ ਸੋਨਾ। ੬. ਟੇਵੀ ਬੁੱਧ ਨੂੰ। ੭. ਨਦੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ, ਦਰਿਆ ਦਾ ਵਹਿਣ। ੮. ਵਾਗੂ। ੯. ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕੋਤਕਾਂ ਤੇ (ਮਨੋ) ਵਿਲਾਸਾਂ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ੧੦. ਨਿਤ ਹੀ (ਬਿਲਾਵਲ) ਆਨੰਦ ਰੂਪ ਦਾ (ਬਿਲਾਵਲ) ਓਤਸਵ ਹੈ।

* ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ 'ਬਿਲਾਵਲ ਮੰਗਲ' ਛਾਯਾ ਲਿੰਗਤ ਰਾਗ ਦਾ ਭੀ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸੰਗੀਤਾਰਾਗ ਤੋਂ 'ਬਿਲਾਵਲੁ ਮੰਗਲ' ਅਤੇ 'ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ' ਤਾਰ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਮੰਗਲ ਰਾਗ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਰਾਗਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ 'ਚੰਦੁ ਬਿੰਬ ਮੰਗਲਨ ਸੁਹਾਏ' ਨਾਗਰੀ ਅਖਰਾਂ 'ਚੋ' ਰਾਗਮਲਾ ਦੇ ਉਤਾਰਾ ਕਰਤੇ ਲੇਖਿਕ ਨੇ 'ਮੰਗਲਨ' ਦੀ ਸਹੀ ਨਕਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਮੰਗਲੋਂ' ਇਕ ਰਾਗ ਹੈ। 'ਮੰਗਲਨ' ਬਹੁਵਚਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਗਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਹਿੰਡੋਲ ਰਾਗ ਦਾ ਪ੍ਰਤੁ ਸੁੰਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਛਾਯਾ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਦ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਬਿਲਾਵਲੁ 'ਰਾਗ' ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤਖ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਦਿਸ਼ਟਿ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ, ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:—

੧. ਛੋਤ ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੪ ਮੰਗਲ ॥ ਮੇਰਾ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਸੇਜੈ ਆਇਆ, ਮਨੁ ਸੁਖ ਸਮਾਣਾ ਰਾਮ ॥
(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਫਾ ੮੪੪)

੨. ਬਿਲਾਵਲੁ ਮਹਲਾ ੫ ਛੋਤ ਮੰਗਲ ॥ ਸਲੋਕ ॥ ਸੁੰਦਰ ਸੰਤ ਦਇਆਲ ਪ੍ਰਭੁ, ਸਰਬ ਸੁਖਾਨਿਧਿ ਪੀਉ ॥
ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਪ੍ਰਭੁ ਭੇਟੀਐ, ਨਾਨਕ ਸੁਖੀ ਹੋਤ ਇਹੁ ਜੀਉ ॥ ॥
ਛੋਤ ॥ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਈਐ, ਜਬਿ ਹੋਵੈ ਭਾਗੋ ਰਾਮ ॥.....
(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸਫਾ ੮੪੭)

੩. ਅਦਿਸ਼ਟਿ ਵਿੱਚ 'ਬਿਲਾਵਲੁ ਮੰਗਲ' ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਯਥਾ:
“ਮੰਗਲ ਸਾਜੁ ਭਇਆ ਪ੍ਰਭੁ ਅਪੁਨਾ ਗਾਇਆ ਰਾਮ ॥.....”
(ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸਫਾ ੮੪੫)

ਕ੍ਰਮਤ ਫਿਰਤ ਸਾਕਤਿ' ਬਹੁ-ਜੋਨੀ, ਮਨ- ਬਾਵਰ ਨਹਿ ਸਮਝਸਿ ਰੇ !
 ਜੋਨਿ ਫਿਰਤ ਸੁਖ ਦੁਖ ਬਹੁਪਾਵਤ, ਅਤਿ-ਨਿਲਾਜ ਲਜਯਾ ਨਹਿਸਿ ਰੇ
 ਧਰਮਰਾਇ ਕੀ ਤਲਬਾ ਹੋਇ ਜਬ, ਜਮ ਕੰਕਰ ਤੁਝ ਤਾਤਸਿ ਰੇ
 ਕਿਸ ਪਹਿ ਕਰਹਿ ਪੁਕਾਰ ਬਾਵਰੇ ? ਨਰਕ ਘੋਰ ਜਬ ਡਾਰਸਿ ਰੇ !੪॥੨੩੫॥
 ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਕਠਿਨ ਭਵ-ਸਾਗਰ, ਨਰਕ ਘੋਰ ਕਾ ਦੁਆਰਾ
 ਤਰਨ ਦੁਹੇਲਾ ਭਉਜਲ ਭਾਰੀ, ਬਿਖ-ਸਾਗਰ ਸੰਸਾਰਾ ॥
 ਤਰਹ ਸੰਸਾਰ ਚਰਨ ਲਗ ਸੇਵਕਾ, ਬੋਗ ਹੋਤ ਨਿਸਿਤਾਰਾ ॥
 ਕਾਟਤ ਫਾਸ ਸੁ-ਜਮ ਬਪੁਰੇ ਕੀ, ਪਾਵਹਿ ਮੋਖ ਦੁਆਰਾ ॥੫॥੨੩੬॥
 ਬਿਨਤੀ ਕਰਨ ਜਨ ਆਏ, ਦੁਾਰ ਠਾਕੁਰ ਅਪੁਨੇ ਕੀ*
 ਤ੍ਰਾਹ ! ਤ੍ਰਾਹ ! ਸਭ ਸਰਨ ਤੁਮਾਰੀ, ਰਾਖਹੁ ਲਾਜ ਤੁ ਸਰਨ ਪਰੇ ਕੀ ॥
 ਜਨ ਕੇ ਭਲੇ ਬੁਠੇ ਜਿਨਿ ਮਾਨੇ, ਰਾਖੁ ਲਾਜ ਪ੍ਰਭੁ ਬਾਹ ਪਕਰੇ ਕੀ ॥
 ਫਿਨ ਫਿਨ ਗੁਨਹਗਾਰ ਜਨ ਬਪੁਰਾ, ਤੁਮ ਹੀ ਰਾਖਹੁ ਬਿਰਦ ਅਪੁਨੇ ਕੀ* ॥੬॥੨੩੭॥
 ਮਾਤ ਚੰਡਿਕਾ ! ਪਤਿਤ-ਉਧਾਰਨਿ, ਦ੍ਰਸੁ-ਦਲਨਿ ਜੈ-ਕਾਰਨਾ*
 ਤਾਰਨ-ਤਰਨ ਪ੍ਰਾਨ ਸੁਖ ਦਾਤਾ, ਜਸ-ਅੰਕੁਰ* ਪਾਪ-ਬਿਦਾਰਨਾ ॥
 ਮਾਤ-ਲੋਕ-ਕੁਲਿ ਪਿਤ੍ਰ ਸਪਤ-ਕੁਲਿ, ਜਾਪਤ ਕਰਤ ਉਧਾਰਨਾ* ॥
 ਪ੍ਰਭੁ ਦਯਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸਰਬ ਬਿਧਿ, ਜਨ ਸੰਤਨ-ਹਿਤਕਾਰਨਾ ॥੭॥੨੩੮॥
 ਨਿੰਦੇ ਚਿੰਦੇ ਬਿਵਹਾਰ ਜਗਤ ਕੀ, ਇਆ ਮੈ ਮਨ ਉਰਝਾਨਾ ॥
 ਕਬੀ ਨ ਹਰਿ ਜਸ ਪ੍ਰੀਤਿ ਭਾਵ ਕਰ, ਨਿਮਖ ਏਕ ਉਰ ਆਨਾ
 ਪ੍ਰਤੁ ਕਲਤੁ ਮਾਯਾ ਮਮਤਾ ਮੈ, ਇਹ ਬਿਧਿ ਜਨਮ ਸਿਰਾਨਾ*
 ਹੋਤ ਉਧਾਰ ਭਜਹਿ ਭਵਖੰਡਨ, ਸ੍ਰੀਪਤਿ ਸ੍ਰੀ-ਭਗਵਾਨਾ ॥੮॥੨੩੯॥
 ਬੰਦਨਾ ਨਿਤ ਬੰਦਨ ਪ੍ਰਭੁ ਕਉ, ਚਰਨ ਕਵਲ ਪ੍ਰਭੁ ਬੰਦਨਾ ॥
 ਆਰਾਧਨਾ ਆਰਾਧਨ ਹਰਿ-ਜਸ, ਇਹੁ ਦਾਨ ਗੁਰੁ ਤੇ ਮੰਗਨਾ ॥

੧. ਡਿੱਗਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਰਿਤ। ੨. ਬੁਲਾਵਟ, ਯਾਦ. ਮੰਗ। ੩. (ਜਿਹੜੇ) ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ (ਤਰਹ) ਤਰੇ ਹੋਏ ਸੇਵਕ (ਸੰਤ) ਹਨ ਉਨ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਲਗਿਆ। ੪. ਮੌਤ, ਨਾਂ। ੫. ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ (ਬਿਰਦ) ਪੁਣ (ਨਿਯਮ) ਦੀ ਲੱਜਿਆ ਰੱਖ (ਪਤਿਤ ਨਿਵਾਜਨ ਹੀ ਪਲਮਸਥਰ ਦਾ ਪੁਣ ਹੈ, ਏਸੇ ਵੱਲ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਦਾ ਦਿਸਾਰਾ ਹੈ) ੬. ਜਿੱਤੋ ਦਾ (ਕਾਠਣ) ਮੂਲ, ਫਿਰਹ ਦਾ ਮੁੱਢ। ੭. ਸੰਭਾ ਰੂਪ ਹਰੀ ਪੰਤੀ ਨਾਲ, ਹੋ ਯਸ ਦੇ ਅੰਕੁਰ। ੮. (ਜੋ) ਜਪਦੇ ਹਨ (ਓਹ) ਉਧਾਰਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੯. ਬੀਤਿਆ, ਗੁਜਰਿਆ ਹੋਇਆ।

* (ਕੀ) ਪਦ ਪੈਂਟੋਹਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਨੇਕਾਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਂਟੋਹਾਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਸਥਾਪਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿਸਦਾ ਅਰਥ ਸਰਲ ਸਣੈ-ਭਰਛਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ 'ਦੇ' ਹੈ।

ਸੇਵਨਾ ਸੇਵਨ ਪਦ-ਕੰਜਨ, ਸਭ ਤੇ ਉਤਮ ਚੰਗਨਾ ॥
ਰੰਗਨਾ ਰੰਗਨ ਇਸ ਨਨ ਕਉ, ਨਾਮ ਹਰੀ ਕੈ ਰੰਗਨਾ★ ॥੯॥੨੪੦*॥

★ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਵਿੱਚ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਰੂਪ ਬਹੁਤ ਪਦ ਆਏ ਹਨ। ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਏਨਾ ਮਹਮੰਗ ਕਰੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ, ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਕੁਝ ਨਵੀਨ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂਬਾਣੀ ਨੂੰ ਭੰਨ ਮਰੋੜ ਕੇ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਰਚਨ-ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪਾਪ-ਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਲੇਖਿਕਾਂ ਦੀ ਪਰਮ-ਭੁੱਲ ਹੈ। ਭੰਨ ਮਰੋੜ ਕੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਯਾ ਤ੍ਰਕਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਮਤਲਬ ਸਾਧਣ ਨਾਲ ਗੁਰੂਬਾਣੀ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਨਹੀਂ ਵਧਦਾ, ਬਲਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਂਗ ਗੁਰੂਬਾਣੀ ਦੇ ਪਦ ਅਤੇ ਅਰਥ ਰੱਖਣੇ ਹੀ ਗੁਰੂਬਾਣੀ ਦਾ ਅਦਬ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ, ਆਦਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ, ਵਿਰੋਧ-ਭਾਵਨਾਂ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਜਿਹੜਾ ਸਥ ਆਪਣੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਪਰਮ-ਸਤਕਾਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ? ਉਹ ਸਦਾ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਵੀ ਸਦਾ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਤਕਾਰਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਛੇਦ ਮਾਰੂ ਮ: ਅਯਤਪਦੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਇਹ ਹੈ

ਚਾਦਨਾ ਚਾਦਨੁ ਆਂਗਨਿ, ਪੁਭੁ ਜੀਉ ਅਤਰਿ ਚਾਦਨਾ ॥ ੧ ॥
ਅਰਾਧਨਾ ਆਰਾਧਨੁ ਨੀਕਾ, ਹਰਿ ਹਰਿਨਾਮ ਅਰਾਧਨਾ ॥ ੨ ॥
ਤਿਆਗਨਾ ਤਿਆਗਨੁ ਨੀਕਾ, ਕਾਮੁ ਕ੍ਰੋਧੁ ਲੋਭੁ ਤਿਆਗਨਾ ॥ ੩ ॥
ਮਾਗਨਾ ਮਾਗਨੁ ਨੀਕਾ, ਹਰਿ ਜਸੁ ਗੁਰ ਤੇ ਮਾਗਨਾ ॥ ੪ ॥
ਜਾਗਨਾ ਜਾਗਨੁ ਨੀਕਾ, ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਮਹਿ ਜਾਗਨਾ ॥ ੫ ॥
ਲਾਗਨਾ ਲਾਗਨੁ ਨੀਕਾ, ਗੁਰ ਚਰਣੀ ਮਨੁ ਲਾਗਨਾ ॥ ੬ ॥
ਇਹ ਬਿਧਿ ਤਿਸਹਿ ਪਰਾਪਤੇ, ਜਾ ਕੈ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗਨਾ ॥ ੭ ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਨੀਕਾ, ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਸਰਨਾਗਨਾ ॥ ੮ ॥

ਮਾਤ੍ਰ ਮਹਲਾ ੫ ॥

ਜੀਵਨਾ ਸਫਲ ਜੀਵਨ, ਸੁਨਿ ਹਰਿ ਜਪਿ ਜਪਿ ਸਦ ਜੀਵਨਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਪੀਵਨਾ ਜਿਤੁ ਮਨ ਆਘਾਵੈ, ਨਾਮੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਰਸੁ ਪੀਵਨਾ ॥ ੧ ॥
ਖਾਵਨਾ ਜਿਤੁ ਭੁਖ ਨ ਲਾਗੈ, ਸੰਤੋਖਿ ਸਦਾ ਤ੍ਰਿਪਤੀਵਨਾ ॥ ੨ ॥
ਪੈਨਣਾ ਰਖੁ ਪਤਿ ਪਰਮੇਸੁਰ, ਫਿਰਿ ਨਾਗੈ ਨਹੀ ਬੀਵਨਾ ॥ ੩ ॥
ਭੰਗਨਾ ਮਨ ਮਹੇ ਹਰਿ ਰਸੁ, ਸੰਤ ਸੰਗਤਿ ਮਹਿ ਲੀਵਨਾ ॥ ੪ ॥
ਬਿਨੁ ਤਾਗੈ ਬਿਨੁ ਸੁਈ ਆਨੀ, ਮਨੁ ਹਰਿ ਭਗਤੀ ਸੰਗਿ ਸੀਵਨਾ ॥ ੫ ॥
ਮਾਤਿਆ ਹਰਿ ਰਸ ਮਹਿ ਰਾਤੇ, ਤਿਸੁ ਬਹੁੜਿ ਨ ਕਬਹੂ ਅਉਖੀਵਨਾ ॥ ੬ ॥
ਮਿਲਿਓ ਤਿਸੁ ਨਰਥ ਨਿਘਾਨਾ, ਪੁੰਭਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲਿ ਜਿਸੁ ਦੀਵਨਾ ॥ ੭ ॥
ਸੁਖੁ ਨਾਨਕ ਸੰਤਨ ਕੀ ਸੇਵਾ, ਚਰਣ ਸੰਤ ਹੋਇ ਪੀਵਨਾ ॥ ੮ ॥ ੩ ॥ ੬ ॥

ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਤੋਤ੍ਰ/ਨੁਵਾਦ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਸ਼ਨੁਪਦੇ ਹਨ। 'ਚਾਦਨਾ ਚਾਦਨੁ ਆਂਗਨਿ' ਵਾਲੀ ਅਸਟਪਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਨਾਲ '੧ ॥ ਰਹਾਉ' ਦੀ ਤੁੱਕ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਅਤੇ "ਜੀਵਨਾ ਸਫਲ ਜੀਵਨ" ਵਾਲੀ ਅਸਟਪਦੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਲਿਖਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਾਲ 'ਸੁਨਿ ਹਰਿ ਜਪਿ ਜਪਿ ਸਦ ਜੀਵਨਾ' ਵਿੱਚ ਇੱਕ 'ਜਪਿ' ਵਧੀਕ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੰਗੀਤੀ ਲਘ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਤਤਾਦਿਕ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੀਕ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੰਗੀਤੀ ਲਘ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਤਤਾਦਿਕ ਹੋਰ ਵੀ ਵਿਚਾਰਾ 'ਮਨੁ ਹਰਿ ਭਗਤੀ ਸੰਗਿ ਸੀਵਨਾ' ਅਤੇ 'ਤਿਸੁ ਬਹੁੜਿ ਕਬਹੂ ਨ ਅਉਖੀਵਨਾ' ਆਦਿਕ ਤੁੱਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਪ੍ਰਤੋਇਹ 'ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਤਨਿ ਬੀੜਾ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਨੇ: ੨' ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।—ਜੰਮਪਾਦਿਕ

ਸ੍ਰੀਪਤਿ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਭਜਨ ਬਿਨੁ, ਬਿਰਥਾ ਜਨਮ ਗਯੋ ॥
ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਮਾਯਾ-ਮਦੁ ਮਤਸਰ, ਸੰਗ ਗਲਤ-ਭਯੋ
ਕਬੀ ਨ ਸਿਮਰਯੋ ਮਾਤ ਚੰਡਿਕਾ, ਜੀਵਤ ਹੀ ਉਹ ਮੁਯੋ ॥
ਸਿਮਰੋ, ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਬਰ ਦਾਤਾ, ਨਰਕ ਘੋਰ ਤੇ ਕਾਢ ਲਯੋ ॥੧੦॥੨੪੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਸੂਹੀ* ॥

ਸੀਸ-ਕੇਸ ਬੀਜਣ^੨ ਕਰਉ^੧, ਦਰ ਪ੍ਰਭੁ ਜੀ ਝਾਰੋ
ਨੈਨ ਕਾਢ ਬਿਸਤਰ-ਪਰੋ^੩, ਪ੍ਰਿਯ^੪ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬੈਠਾਰੋ
ਸਾ ਮੂਰਤਿ ਘਰੀ-ਸੁਲਖਨੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਨੈਨ ਨਿਹਾਰੋ^੫
ਮਨ ਮਕਰੰਦ^੬ ਚਰਨ ਕਮਲਨ ਪਰ, ਨਿਮਖ ਨਿਮਖਕਰ ਵਾਰੋ ॥੧॥੨੪੨॥
ਕੇਸ ਚਵਰ ਪ੍ਰਭੁ ਸੀਸ ਦੁਰਾਵਉ^੭ ਨੈਨ ਚਰਨ ਤਰ ਡਾਰੋ ॥
ਵਾਰ ਵਾਰ ਜਾਵਉ^੮ ਲਖ ਬਰੀਆ, ਤਨ, ਮਨ, ਪਨ-ਸਭ ਵਾਰੋ ॥
ਆਪ ਤਜਾਗ ਸੇਵਾ ਕਰਉ, ਕਿਲਬਿਖ-ਮਨ^੯ ਜਾਰੋ
ਤ੍ਰਾਹ ! ਤ੍ਰਾਹ ! ਸਰਨਾਗਤੀ, ਸਾਸ-ਸਾਸ ਚਿਤਾਰੋ ॥੨॥੨੪੩॥
ਮਹਿਮਾ ਕੇਤਿਕ ਆਖੀਐ ? ਬਰਨੀ ਨਹਿ ਜਾਏ
ਕੋਟ ਜਿਹਵ ਕਰ ਭਾਖੀਐ, ਤਉ ਪਾਠ ਨ ਪਾਏ ॥
ਕੋਟ ਬੰਦਲਾ ਬਾਰਬਾਰ, ਨਿਤ ਨਿਤ ਹਰਿ ਰਾਏ ॥
ਤਦੁਜਪਿ^{੧੦} ਪਾਰੁ ਨ ਪਾਵਈ, ਲਖ ਕਰਮ ਕਮਾਏ ॥੩॥੨੪੪॥
ਸੁਨਹੁ ਸ੍ਰੀਮੀ ! ਅਰਜ^{੧੧} ਹਮਾਰੀ, ਯਕ^{੧੨} ਬਿਨਉ ਕਰਉ ਕਰ ਜੋਰ ॥
ਦੇਹੁ ਦਰਸ ਜੀਯਰਾ ਬਲਿਹਾਰੀ, ਸ੍ਰੀਪਤਿ ਰਾਜ-ਕਿਸੋਰ^{੧੩} !

੧. ਗਲਤਾਨ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ੨. ਪੱਖਾ। ੩. ਬਿਸਤਰਾ ਬਣਾਕੇ ਖੱਬੇ। ੪. ਪਿਆਰਾ। ੫. ਵੇਖਾਂ। ੬. ਭੋਰਾ। ੭. ਮਨ ਦੇ ਪਾਪ। ੮. ਤਾਂ ਭੀ। ੯. ਬੇਨਤੀ। ੧੦. ਇਕ। ੧੧ ਹੇ ਕਿਸ਼ੋਰ ਜੁਆਨ ਰਾਜੇ !

* ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਮੰਤ ਹੈ ਕਿ ਸੂਹੀ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਦੀ ਸਾੜਵ ਰਾਗਣੀ ਹੈ। ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਗਾਵੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦਾ ਉਤਰਾਗ ਸਾਰੰਗ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਪੂਰਵਾਗ ਵਿੱਚ ਗਾਧਾਰ ਲਾ ਕੇ ਸਾਰੰਗ ਤੋਂ ਅੱਡਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੂਹੀ ਵਿੱਚ ਧੇਵਤ ਦਾ ਲੋਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਸੂਹੀ ਵਿੱਚ ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਕੰਮਲ ਹਨ। ਨਿਸ਼ਾਧ ਤੇ ਪੰਚਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੁੱਪ ਸੂਰ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਮਧਯਮ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਹੈ।

ਆਰੰਗੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਨ ਸ ॥ ਅਵਰਗੀ—ਸ ਨ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ॥

(ਅ) ਕਈ ਸੰਗੀਤਗਣ 'ਮੋਹਨੀ' ਹੀ 'ਸੂਹੀ' ਮੰਨਦੇ ਹਨ। 'ਸੂਹਾ' ਤੇ 'ਸੂਹਉ' ਵੀ ਏਸੇ ਦੇ ਹੀ ਨਾਮ ਹਨ। ਦੋਹਰਾ—ਜਬਿ ਕਾਫੀ ਕੇ ਮੇਲ ਸੋ, ਧੇਵਤ ਦਿਯੋ ਹਟਾਇ। ਗਨਿ ਕੰਮਲ ਸੰਵਾਦਿ 'ਮਸਾ', ਸੂਹਾ ਰਾਗ ਸੁਹਾਇ।

(ਗਗ ਕੋਸ)

(ੳ) ਰਾਗਮਾਲਾ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸੂਹਉ' ਮੇਘ ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਹੈ। ਯਥਾ:—ਉਦੈ ਸੂਰ 'ਸੂਹਉ' ਪੁਨਿ ਗੰਨੀ। ਮੇਘ ਰਾਗ-ਸਿਉ ਪਾਚਉ ਚੀਨੀ ॥੧॥ (ਰਾਗਮਾਲਾ)

†ਕੇਸਾ ਕਾ ਕਰਿ ਬੀਜਨਾ ਸੰਤ ਚਉਰ ਵੁਲਾਵਉ। (ਸੂਹੀ ਮ: ੫)ਦਾ ਇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।

ਦੀਨ-ਦਰਦ-ਦੁਖ-ਭੈਜਨ ਸੁਆਮੀ ! ਭ੍ਰਮ ਭਯ ਮੋਟਉ ਮੋਰ ॥

ਪਦਮ ਕਵਲ ਦ੍ਰਿਗ ਚਿੰਤਾਮਨਿ*ਹਰਿ^੧, ਚਰਨ ਕਵਲ ਬਲਿਹਾਰੀ ਤੋਰ ॥੪॥੨੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸੁਹੀ ॥ ਮਨ ਤਨ ਬਲਿਹਾਰੀ ਦਰਸਾਰੀ, ਕੋਟ ਕੋਟ ਬੇਦਨ ਨਮਸਕਾਰਾ ॥

ਵਾਰੇਵਾਰ ਜਾਉਂ ਲਖ ਵਾਰੀ, ਪੂਰਣ-ਪਿਤ ਗੁਰੂ^੨ ਰਾਮ ਹਮਾਰਾ

ਕਵਲ-ਨੈਨ ਦਰਸਨ ਬਲਿਹਾਰੀ, ਮਨ ਮਕਰੰਦ ਚਰਨ ਚਿਤ ਪਯਾਰਾ^੩

'ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਬੂੰਦ ਸਾਗਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ, ਚਾਤ੍ਰਕ ਸੇਵਤ ਨਿਸਤਾਰਾ'^੪ ॥੫॥੨੪॥

ਅਬਿਚਲ ਨਗਰ ‡ ਅਮਰਪੁਰ ਵਾਸਾ^੫ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਕੇਰਾ* ॥

ਕਈ ਬੈਕੁੰਠ ਸੂਰਗ-ਲੋਕ-ਬਹੁ, ਸੁਰ-ਤੇਤੀਸ ਕਰੇਰਾ A ॥

ਅਸੰਚ ਦੇਵ-ਰਿਖਿ^੬, ਮੁਨਿ, ਗੰਧੁਬ, ਜਛ, ਲੱਚਾ ਲੱਚ ਘਨੇਰਾ^੭ ॥

ਜਿਨਿ ਨਿਤ ਆਸ ਚਰਨ ਕਮਲਨ ਕੀ, ਜੀਉ ਪਿੰਡ^੮ ਸਭਿ ਤੇਰਾ ॥੬॥੨੪॥

੧. ਹੇ (ਚਿੰਤਾਮਨਿ) ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । (ਪਦਮ ਕਵਲ ਦ੍ਰਿਗ) ਚਰਨ ਕਵਲ ਅਤੇ ਨੇਤ੍ਰ ਕਵਲ ! ਹਰਿ !

੨. ਪੂਜਕ । ੩. (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ) ਮਨ ਨੂੰ (ਚਿੰਤ) ਚੇਤਨ ਦੇ ਚਰਨ (ਕਮਲ) ਦਾ (ਮਕਰੰਦ) ਰਸ ਪਿਆਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ । ੪. ਹੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸਾਗਰ (ਸਰ) ਵਰਗੇ ਹਰਿ ! (ਤੇਰੀ) ਕ੍ਰਿਪਾ ਰੂਪ (ਸ੍ਰਾਂਤੀ) ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਮੇਰਾ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ) ਮਨ ਰੂਪ (ਚਾਤ੍ਰਕ) ਬੰਬੀਚ ਸੇਵਨ ਕਰਦਾ ਹੀ (ਨਿਸਤਾਰਾ) ਫੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਗਿਆ ਹੈ, (ਨਿਸਤਾਰਾ = ਪਾਨੀ ਦਾ ਨਿਕਾਸ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਹਿਣ, ਨਦੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋਣਾ, ਪਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘਣਾ) । ੫. ਨਿਸਚਲ (ਨਗਰ) ਧਮ (ਅਮਰਪੁਰ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਨਗਰੀ (ਭਾਵ—ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਯ ਵਿੱਚ) ਨਿਵਾਸ । ੬. ਦੇਵਰਿਸ਼ੀ, (ਨਾਰਦ ਆਦਿਕ) ੭. (ਲੱਚਾਲੋਚ) ਲੱਚ ਅਲੋਚ; (ਲੱਚ) ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਸ਼ੂ, (ਅਲੋਚ) ਸੰਤੋਖੀ, ਭਾਵ—ਬਹੁਤ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਸ਼ੂ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖੀ ਵੀ (ਉਸ ਪਰਮਧਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ), ਜਿਸ ਨੂੰ (ਘਨੇਰਾ) ਘਨੇਰੀ ਬਹੁਤੀ (ਅਲੋਚ) ਵੇਖਣ ਦੀ (ਲੱਚ) ਚਾਹ ਹੈ ।

੮. (ਜੀਉ) ਮਨ (ਪਿੰਡ) ਤਨ ।
A:— ਕਰੇਰਾ ।

* ਸ੍ਰੀ ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ 'ਚਿੰਤਾਮਣਿ' ਦਾ ਭਾਵ ਗਲਤ ਕਲਪਿਆ ਹੈ । ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਠੀਕ ਲਿਖਤਾ ਹੈ:— 'ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਜੇਸੇ ਨਖ ਭਾਖੇ ਨ ਪਰਤ ਮੁਖ, ਮੰਤ੍ਰ ਨ ਮਿਟਾਵੈ' ਦੁਖ ਜਾਨਤ ਜਹਾਨ ਹੈ, (ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅ. ੧)

‡ ਇਹ "ਅਬਿਚਲ ਨਗਰ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰੂ ਕਾ ਨਾਮ ਜਪਤ ਸੁਖ ਪਾਇਆ ਰਾਮ" ੫) ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ ।

* ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਣਾਨੀ 'ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰ ਰਾਖਿਆ' ਦਾ ਅਰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਤਾਪ, ਸ਼ੀਤਲਾ ਆਦਿ ਤੋਂ ਆਠਾਮ ਔਣ ਤੋਂ ਕੀਤੀ' ਦੱਸਦੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ' ਦੇ ਅਰਥ ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿਖਤਾ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ । ਪ੍ਰਤ੍ਰ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤ੍ਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਗਮੀ ਬ੍ਰਹਮ-ਵੇਤਿਆ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜੁਨ ਦੇਵ ਜੀ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਣਾਨੀ ਸਨ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਤੇਲੰਗਾ ॥ ਮਨ ਕਮਤਰੀਨ ਗੁਨਹਗਾਰ ਹੇਚ-ਮਦਹਕਾ
ਤੂ ਈ ਗੁਨਾਹ-ਬਖਸ਼ ਹਾਕਮ-ਫੱਯਾਜ਼ ਤੂ ਈ ਦਾਰਾ
ਰਜ਼ਾਕ-ਹੱਕ-ਖਾਵੰਦ ਖ਼ੁਦ-ਖਸਮ ਅਲਹ ਯਾਰਾ
ਹਰਕਸੇ ਕਿ ਯਾਦਿ ਕਰਦ, ਸੁਰਖਰੂ ਦਰਬਾਰਾ ॥੧॥ ੨੪੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਤੇਲੰਗ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਮਉਲਾ ਮਾਲਕ, ਮਿਹਰਬਾਨ, ਮੀਰ, ਮਲਕ, ਮਉਲਾਨਾ
ਕਾਯਮ ਕਾਦਰ, ਕਦਰਦਾਨ, ਕਾਮਲ-ਪਨਹ-ਸੁਬਹਾਨਾ
ਦਾਨਾ-ਦਾਯਮ, ਦਰਦਮੰਦ, ਦਿਲ-ਦਾਨਸ਼-ਮਰਦਾਨਾ ॥
ਰਹਿਮਾ ਰਾਜਕ ਰਹਿਮ-ਕੁਨ, ਹਕਾ ਹਾਦੀ ਰਹਿਮਾਨਾ ॥੨॥ ੨੪੯॥
ਖ਼ਾਲਕ-ਖਲਕ, ਖਲਕ-ਦਰ-ਖ਼ਾਲਕ, ਦਿਲ-ਅੰਦਰ ਦੀਦਨ ਸਰਸਤ
ਨੂਰ ਨ ਅਲਹ, ਨੂਰ ਨ ਰੋਸ਼ਨ, ਦਿਲ ਬੇਜ਼ਾਰਾ ਚੂੰ ਹੈਵਾਨਸਤ ॥

੧. ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਨੀਚ ਗੁਨਹਗਾਰ, ਕਿਸੇ ਤਾਰੀਫ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ੨. ਤੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗੁਨਾਹਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ, ਤੂੰ ਹੀ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੁਕਮ ਰਾਨ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈਂ। ੩. ਹੇ ਰੱਜੀ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ! ਹੇ ਖਾਵੰਦ, 'ਸੱਚੇ' ਮਾਲਕ ! ਸੂਤਰ ਮਾਲਕ ! ਅੱਲਾ ! ਯਾਰ ! ਖ਼. ਜਿਸ ਤੋਂਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ (ਉਹ ਤੇਰੇ) ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸੁਰਖਰੂ ਹੈ। ੫ ਹੇ (ਮਉਲਾ) ਮਦਦਗਾਰ ! ਮਾਲਿਕ ! ਕ੍ਰਿਪਾ ਲੂ ! ਅਮੀਰ ! (ਮਲਕ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ (ਮਉਲਾਨਾ) ਆਲਮ ! ੬. ਕਾਯਮ, ਕੁਦਰਤ ਵਾਲਾ, ਕਦਰ ਦਾ ਜਾਣੂ, (ਸਰਣ ਆਯਾਂ ਨੂੰ) ਪੂਰਣ ਸ਼ਰਨ (ਰੱਖਣ) ਵਾਲਾ ਤੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਹੈ। ਸਦਾ ਅਕਲਮੰਦ, (ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦਾ) ਦਰਦਮੰਦ, ਦਿਲ ਦੀ (ਗੁੱਝੀਆਂ ਗੱਲਾਂ) ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਤੇ ਬਹਾਦਰ ਹੈ। ੮. ਹੇ ਬਹੁਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ! ਭੱਜਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ! ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੋ, ਹੇ ਸਤਿ ਦੀ ਸਿਖਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ! ਦਯਾਲੂ !! ੯. 'ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ-ਦੁਨੀਆਂ' ਹੀ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਹੈ।' ਪਰ (ਇਸ ਦੇ) ਭੇਦ (ਗਯਾਨ) ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਵੇਖਣਾ (ਸਮਝਣਾ) ਹੈ। ੧੦. (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਨਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ (ਨੂਰ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ ਤੇ ਨ ਹੀ (ਰੋਸ਼ਨ) ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ (ਉਹਨਾਂ) ਮਹਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਪਸ਼ੁਆਂ ਵਾਂਗੁ ਹਨ।

A. ਪਾ:—ਹਰ।

★ 'ਤਿਲੰਗ ਰਾਗ' ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਹੈ। ਦਿਨ ਤੇ ਤੀਜੇ ਪਹਿਰ ਗਾਵੀਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਅੱਜਵ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ ਤੇ ਧੇਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਸੁੰਧ ਹਨ। ਨਿਸ਼ਾਧ ਤੇ ਪੰਚਮ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਹੈ। ਗਾਧਾਰ ਵਾਦੀ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਸੰਵਾਦੀ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਗ ਮ ਪ ਨ ਸ,

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਪ ਮ ਗ ਸ,

(ਅ) ਕੁਝ ਸੰਗੀਤਗਣ ਇਸ ਨੂੰ 'ਧੇਵਤ' ਨਾਲ ਮਿਲਾਕੇ ਵੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਏਹ ਪ੍ਰਥਾ ਦੱਖੀਨ-ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਉਹ ਤਿਲੰਗ ਨੂੰ ਸਾੜਵ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਗਮਖਾਰਾ ਬੇਕਸ ਰਾ ਵਾਲੀ, ਦਿਲ ਖਸਤਹ ਰਾ ਫੈਜੇ ਨਜਾਮਤ-ਸਤਾ ॥

ਮਹਫੂਜਦ ਅਜ ਰਫਤਨ ਦੋਜ਼ਖ, ਬਖਸ਼ਸ਼-ਨਿਗਹ ਹਮ ਦਸਤਖਤ-ਸਤਾ ॥੩॥੨੫੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੇਲੰਗ ਕਾਵੀ ॥

ਗਨੀ ਕੁਨਦ ਮੁਫਲਸ ਰਾ, ਬੇਬਿਹਤਰਹ A ਰਾ ਤਰਹ ਹਮ ਸਾਜਦਾ

ਬੇਕਸB ਰਾ ਕਸ ਵਾਲੀ ਮਉਲਾ, ਗੁਨਹਗਾਰ ਰਾ ਜੂਦ ਨਿਵਾਜਦਾ

੧. ਸਹਨਸ਼ੀਲਾਂ ਤੇ (ਬੇਕਸ) ਅਨਾਥਾਂ ਦਾ ਦੋਸਤ ਤੇ ਦਿਲ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ (ਬੇ ਆਸਰਿਆ) ਨੂੰ ਬਹੁਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੨. (ਓਸ) ਮੈਂ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਨੂੰ ਦੋਜ਼ਖ (ਨਰਕ) ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਦਸਤਖਤ ਹਨ ਕਿ (ਉਸ ਦੀ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ) (ਬਖਸ਼ਸ਼) ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗੂ ਹੈ । ੩. (ਉਸ) ਨੇ ਗ਼ਰੀਬ ਨੂੰ ਪਨੀ ਗੀਤਾ, ਬਿਹਤਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ (ਅਰਥ ਤ-ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ, ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਾਲਿਆਂ) ਨੂੰ ਤਰੀਕੇ ਭੀ (ਬਿਹਤਰੀ ਬਣਨ ਦੇ) ਬਣਾਏ ।

੪. ਗ਼ਰੀਬ ਆਦਮੀ ਦਾ (ਮਉਲਾ) ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਹੀ ਵਾਲੀ ਹੈ ਤੇ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਉਸ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵਡਿਆ ਦਿੱਤਾ ।

A ਪਾ: 'ਸਾਹਿਬ ਬਿਵਿਤਰੈ' ਅਤੇ 'ਸਾਹਿਬ ਬਵਤਰੈ' ਵੀ ਹੈ । B ਪਾ:—ਏਕਸ ।

★ (ਬਖਸ਼ਸ਼ ਨਿਗਾਹ ਹਮ ਦਸਤਖਤਸਤ) ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹਰੇਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਮਨੁਖ ਠੱਕਰਾ ਖਾਂਦੇ ਹਨ, ਬੂਤ ਕਰਦੇ, ਤੀਰਥ ਸੇਵਦੇ, ਯਗ਼ਤ ਕਰਦੇ, ਪਾਠ ਕਰਦੇ, ਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਧਨਾਨ ਧਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਡੇ ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਨਿਗੂ ਸਵੱਲੀ ਪਵੇ । ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਨਿਗੂ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਖਾਲੀ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਇਹ ਕੀ ਮਾਜਰਾ ਹੈ ? ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਨਿਗੂ ਵੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਨਿਗੂ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ?

ਦੇਹੋ ਗੁੰਝਲ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿ ਗੁਰੂ, ਅਵਤਾਰ, ਪੀਰ, ਪੈਗੰਬਰ, ਵਲੀ, ਸੰਤ, ਸਾਧੂ ਅਤੇ ਮਹਾ-ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ (ਪੈਦਾਯਸ) ਹੋਈ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸੋਚਿਆ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ ਨਾਸਤਕ ਵੀ ਸੰਤ ਹੀ ਹਨ । ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਤੋਂ ਨਾਸਤਕ ਵੀ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਹੀ ਹੈ । ਵੇਦ ਤੋਂ ਨਾਸਤਕ ਵੀ ਵੇਦ ਹੀ ਹੈ । ਮੌਮਨ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਵੀ ਮੌਮਨ ਹੀ ਹੈ । ਬੜੀ ਅਜੀਬ ਜਹੀ ਗਲ ਹੈ, ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਉਹੋ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਕਿਸੇ ਵੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਨਰਕ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਯਾ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦਾ ਕਈ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ । ਪਰ ਕਈ ਕਈ ਇਓ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਅਸੀਂ ਨਰਕਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਗਏ ਹਾਂ' ਅਤੇ ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਅਸੀਂ ਨਰਕ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪਏ ਹਾਂ' ।

ਇਹ ਸਾਰਾ ਮਸਲਾ ਦਿਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਬੰਦਗੀ ਨਾਲ ਹੀ ਜਾਪ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਓਹੋ ਬੰਦਗੀ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਿਆਂ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਨਰਕਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਓਸੇ ਬੰਦਗੀ ਦੀ ਝਲਕ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਬੰਦਗੀ ਵਾਲੇ ਤੇ ਏਨਾ ਨਿਸਚਯ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਹ ਸਾਡਾ ਨਰਕਾਂ ਤੋਂ ਰਖਕਰ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਭੀ ਏਹੋ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਪੱਕਾ ਭਰੋਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਨਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ । ਓਸ ਦੀ ਨਿਗੂ ਦਾ ਹੀ ਅੱਗੇ ਛੰਦ ਅੰਕ ॥੪॥੨੫੧॥ ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

—ਸੰਪਾਦਕ

ਵੈਰਾਂ ਰਾ ਮਾਮੂਰੀ ਦਾਰਦ, ਖੁਸ਼ਕੀ ਰਾ ਤਰ ਆਬ ਬਿਆਰਦ ॥
ਦੋਜ਼ਖੀਆਂ ਰਾ ਜੰਨਤ ਬਖਸਦ, ਕਾਫਰਾਨ ਦੁਸ਼ਨਾਮੇ-ਦਾਰਦ* ॥੪ ॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੇਲੰਗ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਦਿਲਖਸਤ, ਪਰੇਸ਼ਾਨ, ਮਨ ਬਦ ਕਮੀਨਮ^੧
ਬਦ-ਬਖਤ ਗੁਨਹਗਾਰ, ਪੁਰ-ਫਿਤਨਹ ਲਈਮਮ^੨A
ਤੁਈ ਸਾਹ, ਸਹਨਸਾਹ, ਮਲਕ ਜਾਹ ਕਰੀਮਮ^੩
ਤੁਈ ਕਾਦਰ ਫੱਯਾਜ਼, ਗੁਨਹ-ਬਖਸ਼ ਰਹੀਮਮ^੪ ॥੫॥੨੫੨॥
ਕਾਦਰ ਬੇਚੂਨ, ਗੁਨਹ-ਬਖਸ਼ ਬਪਨਾਹਾ^੫B
ਦਿਲ ਸੋਜ਼ ਦਰਦਮੰਦ ਰਿਹਾ ਕੁਨ ਅਜ ਗੁਨਾਹਾ^੬ ॥

੧. ਵੇਰਾਨ, (ਬੀਆਬਾਨ) ਨੂੰ ਅਬਾਦ ਰਖਿਆ ਤੇ ਖੁਸ਼ਕੀ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਪਾਣੀ ਆਂਦਾ ਹੈ। ੨. ਪਾਪੀਆ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਬਖਸ਼ਿਆ ਤੇ ਕਾਫਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਲ਼ੀਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਹਨ। ੩. ਮੈਂ ਦਿਲ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਬੁਰਾ ਤੇ ਕਮੀਨ ਹਾਂ। ੪. ਬੁਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲ਼ਾ; ਪਾਪੀ, ਭਗੜਾ ਲੂ ਤੇ ਨਾਲ਼ਾਇਕ ਹਾਂ। ੫. ਤੂੰ ਹੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਰੁਤਬਿਆ ਦਾ ਮਾਲਕ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹੈਂ !। ੬. ਤੂੰ ਹੀ (ਮੇਰਾ) ਕਾਦਰ ! ਸਿਹਰਬਾਨ ! ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲ਼ਾ ਤੇ ਦੁਖਾਲ਼ ਹੈਂ !। ੭. ਹੋ ਬੇਮਿਸਾਲ (ਕਾਦਰ) ਤਾਕਤ ਵਾਲ਼ੇ ! ਤੇ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆਂ ਦੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲ਼ੇ !।
੮. (ਮੈਂ) (ਦਰਦ-ਮੰਦ) ਦੁਖੀਏ ਤੇ ਦਿਲ ਸੜੇ ਨੂੰ ਗਨਾਹਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦੇ।

A ਪਾ:—ਰਬੀਖਮ। B ਪਾ:—ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਣ ਪਨਾਹਾ।

“ਕਾਫਰਾਨ ਦੁਸ਼ਨਾਮੇ ਦਾਰਦ” ਇਹ ਵੀ ਦਿਲ ਦੀ ਹੀ ਝੁੰਘਾਈ ਦਾ ਨਜ਼ਰਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਕਾਫਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਲ਼ਾ ਰੱਖੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਾਫਰਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਨਰਕ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਲ਼ਾ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁੰਨੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ—ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉੱਤਮ ਬੰਦਗੀ ਵਾਲ਼ੇ ਮਹਾਪੁਰੁਸ਼ ਵੀ ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਨੀ ਅੰਯ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗਾਲ਼ਾ ਕੱਢਦੇ ਹਨ ਉਹ ਅੰਯ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿੰਨੀ ਅੰਯ ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ—ਉਹ ਪੁੰਨਤ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੁਰਨ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ, ਉਹ ਜਨਮ ਮਰਨ(ਵਾਕਯ ਕ੍ਰਿਪਾ)ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਕਠਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ‘ਪਾਪੀ ਲੋਕ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਵੀ ਗਾਲ਼ੀਆਂ ਕੱਢਦੇ ਹਨ’। ਅਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ਼ ਮਿਲਣ ਜੁਲਣ ਤੋਂ ਇਹੋ ਜਹੇ ਭਾਵ ਦ੍ਰਿੜਟਿ-ਗੋਚਰ ਆਂਦੇ ਹਨ. ਕਿ- ਕਈ ਅਦਮੀ ਆਪਣੇ ਸੁਖਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਕਰ ਕੇ, ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾਏ ਹੋਏ ਅਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਗਾਲ਼ੀਆਂ ਕੱਢਦੇ ਹਨ। ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਗਜ਼ਾਨ ਤੋਂ ਅਨਭਿਗਨ ਲੋਕ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਵਜ਼ਰਤੀ ਦੇ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ਼ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਹੀਂ, ਕਿੰਤੂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ਼ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਕੋਈ ਹਸਤੀ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੂੰ ਅੰਹੋਜਹੀ ਪੰਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੁਖ ਦੁੱਖ ਦੋਵੇਂ ਨਾਂ ਔਣਾ ਯਾ ਆਏ ਹੋਣ ਸੁਖ ਦੁੱਖ ਦਾ ਕਾਰਣ ਕਾਲਚਰ੍ਹ ਅਤੇ ਕਰਮਚਰ੍ਹ ਹਨ।

ਕਾਲ ਚਰ੍ਹ ਦਾ ਪੂਰਣ ਗੰਯਾਨ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨੀ ਸੂਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਜੇ ਉੱਚੀ ‘ਸੰਤਹ ਤੇ ਜੜੋਤਿਸ਼ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ’ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕਾਲਚਰ੍ਹ ਦੀ ਥੋੜੀ ਜਹੀ ਸੂਝ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਪੂਰਣ ਸੂਝ ਫਿਰ ਵੀ ਪਰਲਯ ਕਾਲ ਦੇ ਚਰ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲਭ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਕਾਲ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਕਾਲ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਥੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਕਰਮ ਚਰ੍ਹ ਭੀ ਕਾਲਚਰ੍ਹ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮਝਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ‘ਸੰਚਿਤ ਕਰਮ’ ਜਿਸ ਨੇ ਸਰੀਰ ਯਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿਮਾਨ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪੰਦਾਯ ਜੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਲਯ ਕਾਲ ਦੇ ਚਰ੍ਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੁਝਾਯ ਕੀਤੀ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦਸਤਗੀਰ ਰਿਹਾ-ਬਖ਼ਸ਼, ਕਾਦਰ ਰਾਹ-ਕੁਸ਼ਾਹਾ^੧ ॥
 ਅੱਲਾਹ ਪਾਕਜ਼ਾਤ, ਜੁਮਲਹ-ਜਾਨ ਰਿਹਾਹਾ^{੨*} ॥੬॥੨੫੩॥ਫਕਾ੧॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗੁ ॥

ਅੰਬੈ, ਜਗਤਾਰਨਿ, ਆਦਿ-ਭਵਾਨੀ ਮਾਤ ਚੰਡਿਕਾ, ਦੇਵ ਹਰੀ ॥
 ਅਬਿਚਲ ਅਚਲ^੩, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਅਮਰ ਗਤਿ^੪, ਸਿਕਟ ਅਪਦ ਬਿਨਾਸ ਕਰੀ ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੁ, ਕਰੁਨਾ-ਨਿਧਿ, ਦਾਤੋ, ਭੀਰ ਭੀਮ ਸੰਤਾਪ ਜਰੀ^੫ ॥
 ਦੀਨਾਨਾਥ, ਦੀਨ-ਭਵ-ਖੰਡਨਿ, ਜਸ, ਸੰਭਾ, ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਰੀ^੬ ॥੧॥੨੫੪॥
 ਮਨੂਆ ਚਾਹੇ ਦਰਸਨ ਨੀਤਿ ॥
 ਜਿਉਂ ਜਲ ਹੇਤ ਮੀਨ ਕਉ ਬੇਧਤ^੭, ਮਨ ਦਰਸਨ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥
 ਚਰਨ ਕਮਲ ਅਲਿ^੮ ਮਨ ਗੁੰਜਾਰਤ, ਮਨ ਤਨ ਬੇਧਿਓ ਚੀਤਿ ॥
 ਅਕਾਲ, ਅਜੂਨੀ, ਅਮਰ, ਅਫੁਰਪਦ^੯, ਸੁਚਿ ਨਿਰਮਲ ਸਚ ਰੀਤਿ^{੧੦} ॥

੧. ਹੋ ਹਥ ਫੜਨ ਵਾਲੇ ! ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਦਾਤੇ, ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਤੇ ਰਸਤੇ ਖੁੱਲੇ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ! ੨. ਹੋ ਪਵਿਤਰ ਹਸਤੀ ! ਅੱਲਾ !! ਸਭ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ (ਮੁਕਤ) ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ! ੩. ਅਚੱਲ ਤੋਂ ਅਚੱਲ; ਨਾਂ ਹਿੱਲਣ ਵਾਲਾ ਪਹਾੜ । ੪. ਅਮਰ (ਗਤਿ) ਪਦਵੀ ਵਾਲਾ ਅਮ੍ਰਿਤ; (ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਬਹੁਤ ਮਿੱਠਾ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਗਿਣ (ਵਰਗ) (ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ) । ੫. (ਭੀਰ) ਬਹੁਤ ਭੀਮ ਭਯਾਨਕ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ (ਜਰੀ) ਸਾੜਨ ਵਾਲਾ । ੬. ਗੋਲੀ; ਦਵਾਈ ਦੀ ਗੋਲੀ, ਗੁਟਿਕਾ, ਵਟੀ । ੭. ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਦਾ (ਹੋਰ) ਪਿਆਰ (ਹੀ) ਮੱਛ ਨੂੰ (ਬੇਧਿਤ) ਵਿੰਨ੍ਹਦਾ ਹੈ; ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਲਈ ਮੱਛ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੮. ਭੋਰਾ, ਭੂਮਰ । ੯. ਜਿਸ ਦਰਜੇ ਵਿੱਚ ਦੀ ਵੀ ਵਰਨਾ ਥਾਕੀ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ । ੧੦. (ਸੁਚਿ ਨਿਰਮਲ) ਨਿਰਮਲ ਤੋਂ ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਸੱਚੀ ਗੀਤਿ (ਮਰਯਾਦਾ ਵਾਲਾ ਹੈ) ।

*ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਯਾ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਲ-ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਅੱਧੋਂ ਜਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਭਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਤਮਾਵਾਂ ਨਾਲ ਰਲਦੀਆਂ ਹਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਉੱਚ ਹਸਤੀ ਸਾਰੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਲੰਘ ਕੇ ਹੀ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਪੁਰੁਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਘਾਟੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਜੇ ਕੁਝ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹੋ ਜਹੀਆਂ ਗਿਰਾਵਟਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਨਾਸਤਕ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਕਚਾਈ ਕਚੇ ਗੁਰੂਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਸੰਸਾਰੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਰਮ ਪੱਕੇ ਤੇ ਪੂਰਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਨ । ਉਹ ਇਸ ਕਚਾਈ ਨੂੰ ਪਕਾਈ ਵਿੱਚ ਪੋਟ ਲਈ ਉੱਚਾਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੋ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ, ਤੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ ਅਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਇਕ ਤੁੱਛ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਕਹਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਤੇ ਵੀ ਤੇਰੀ ਨਿਗ੍ਰਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ।

—ਸੰਪਾਦਿਕ

ਸੰਚਿਤ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਸੁਖਾਂ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜੜ ਹੈ । ਕ੍ਰਿਯਮਾਨ ਕਰਮ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਸੁਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਪ੍ਰਾਰਥਣ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਸਾਰਾ 'ਕਾਲ ਚਕ੍ਰ' ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੂਰਯ ਲਈ ਸੜਨਾ, ਸ਼ਿਵ ਲਈ ਠੰਡਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਲਈ ਅਭਤਾਰ ਲੈਣਾ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਲਈ ਭਿਫਨਾਟਨ ਕਰਨਾ, ਜ਼ਮੀਨ ਲਈ ਢੱਤੀ ਯੁਗ ਉਮਰ ਭੋਗਣਾ, ਇਹ ਕਾਲ ਚਕ੍ਰ ਦਾ ਮੋਟਾ ਜਿਹਾ ਭਾਵ ਹੈ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੰਚਿਤ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਪ੍ਰਾਰਥਣ ਵਿੱਚ ਦੁੱਖ ਮਿਲੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਭਾਜਨੀ ਲੋਕ ਕ੍ਰਿਯਮਾਨ ਵਿੱਚ ਗਲਾਂ ਕਢਦੇ ਹਨ, ਇਹ 'ਕਾਫ਼ਰਾਨ ਦੁਸ਼ਨਾ ਮੋਦਾਰਦ' ਦਾ ਦੂਜਾ ਭਾਵ ਹੈ ।

ਮਨ ਤਨ ਬਿਰਹ ਆਨ ਸੰਤਾਵੈ ॥

ਚਿਤ ਚਰਨਨ ਕੀ ਆਸ ਘਨੇਰੀ, ਕਬਿ ਲੋ ਦਰਸਨ ਪਾਵੈ ? ॥
ਲੋਚਨ ਤਾਰਾ ਲਗੀ ਦਰਸਨ ਕੀ, ਪ੍ਰੀਤਮ ਜਿਮ ਦਰਸਾਵੈ ? ॥

ਜਿਮ ਧਨਾ ਆਸ ਕੰਤ ਮਨ ਰਾਖਤ, ਪ੍ਰਿਯ ਬਿਨ ਕਫ਼ ਨ ਸੁਖਾਵੈ ॥੩॥੨੫੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਘੋਲ ਘੁਮਾਈ ਦਰਸਨ ਤੈਂਡੇ, ਬਾਰ ਬਾਰ ਬੰਦਨ ਲਖ ਬਾਰੀ ॥

ਚਰਨ ਬੋਹਿਥਾ ਭਵਜਲ ਨਿਧਿ ਤਾਰਤ, ਜੀਅ ਜੰਤੁ ਲਗ ਉਤਰੇ ਪਾਰੀ ॥

‘ਕੋਟ ਕੋਟ ਕੋਟ ਪਾਪ ਪੁੰਜਨ, ਕਲਿਮਲ ਦੋਖ ਹਰਤ ਦਰਸਾਰੀ’ ॥

ਸ੍ਰੀਧਰ, ਬਿਸੁਨਾਥ ਜਗ-ਮੋਹਨ, ਜਗਨ-ਨਾਥ ਦਰਸਨ ਬਲਿਹਾਰੀ ॥੪॥੨੫੭॥

ਕਮਲ-ਨੈਨ. ਮਧੁ-ਬਚਨ, ਪਤਿਤ-ਗਤਿ, ਸੁਧਾ ਸਰੋਵਰ ਜਾਨੀ ॥

ਦੀਨਾ-ਨਾਥ ਦਯਾਲ; ਦਾਮੋਦਰ, ਭਵ-ਭੰਜਨ ਪ੍ਰਧਾਨੀ ॥

ਅਸੁ-ਕਰਨਿ; ਜਗਤਾਰਨਿ ਦੁਰਗੇ, ਮਾਤ ਚੰਡਿ ਭਗਵਾਨੀ ॥

ਅਸੁਰ-ਦਲਣਿ ਜੈਕਾਰ-ਅਨਾਹਦਿ, ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਜਗਰਾਨੀ ॥੫॥੨੫੮॥

ਸੰਕਟ, ਅਪਦ, ਜਰਾ, ਜਮ ਨਾਸਤ, ਏਕ ਨਿਮਖ ਮਨ ਧਯਾਨ ਧਰੇ ॥

ਜਨਮ ਜਨਮ ਮਲ ਲਗਤ ਭਜਨ ਬਿਨ, ਬ੍ਰਿਥਾ ਅਉਧਿ ਰਸ ਦੋਰ ਤਰੇ ॥

ਤਰਹਿ ਸੰਸਾਰ ਕਠਿਨ ਭਵ-ਸਾਗਰ, ਨਿਸਿ-ਬਾਸੁਰ ਗੁਨ ਗਾਉ ਹਰੇ ॥

ਕ੍ਰਾਹ! ਕ੍ਰਾਹ! ਸਰਨਾਗਤਿ ਹਰਿ ਜੀਉ! ਹਉ ਮਤਿ ਮੰਦ ਸਰਨ ਉਧਰੇ ॥੬॥੨੫੯॥

੧. ਟਕ ਟਕੀ, ਕਿਸੇ ਅਮਲ ਨਾਠ ਅੱਖਾ ਦਾ ਭਾਸ਼ਣਾ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਣਾ; ਸਮਾਧੀ। ੨. ਇਸਤ੍ਰੀ; ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਇਸਤ੍ਰੀ। ੩. ਜ਼ਾਹਾਬ। ੪. ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ (ਜਲਨੋਧਿ) ਸਮੁੰਦਰ। ੫. (ਪੁੰਜਨ) ਸਮੂਹ ਪਾਪਾਂ ਦੇ, ਬਹੁਤ (ਕਲਿਮਲ) ਭੜੇ ਪਾਪ ਦੇ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ੀ ਦੇ ਕੁੰਡਾਂ ਹੀ (ਕੋਟ) ਕਿਲੋ (ਪਰਮੇਸੁਰ ਦਾ) ਦਰਬਟ ਨਾਥ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੬. ਮਾਧਾ ਦਾ ਯੋਗ ਅਧੂਕ, ਮਾਧਾ ਪਤਿ। ੭. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮਾਲਕ; ਜਗਤ-ਪਤਿ। ੮. ਪਤਾਰੇ ਵਾਕਤ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸੁਰ (ਪਿਆਰੇ ਵਾਕਤ ਬੋਲਣ ਨਾਠ ਪੁਰੁਬ, ਹਰ ਪੁਰੁਬ ਨੂੰ ਪਤਾਰਾ ਲੱਕਦਾ ਹੈ, ਇਸਵਾਸਤੇ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਭੀ ‘ਮਧੁ ਬਚਨ’ ਹੋ ਰਿਖਾ ਹੈ)। ੯. ਭਿੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਦਾ (ਕਠਿ) ਟਿਕਾਥ ਸਵਾਨ, (ਭਾਥ-ਪਪੀਆ) ਦਿਆ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਠਰ ਕਠਨ ਭਠ ਪਥੇ ਤਾ ਮਨੁਖ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ—ਏਸ ਵਾਕੁ ਨਾਲ. ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੂੰ ‘ਪਤਿਤ-ਕੰਠ’ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)। ੧੦. ਅੰਮ੍ਰਿਤ; ਮਿਠਾ; ਪਿਆਰਾ; ਪ੍ਰੇਮ। ੧੧. ਕੁਣਾਂ ਵਾਲੀ; ਭਗਵੇਂ ਭੋਸ ਵਾਲਾ; ਭਰਵਾਨ ਕਠਾ ਵਾਲਾ। ੧੨. ਸਿਲ ਦੀ ਆਹਦ (ਫੋਟ, ਖਠਾਕ, ਆਵਾਥ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੀ ਜੈ ਬੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ੧੩. ਕੁਝੋਪ, ਕ੍ਰਿਧਾਪਨ। ੧੪. ਸਿਨਾ ਦੀ (ਅਉਧਿ) ਉਮਰ ਹੀ ਵਤਰਥ ਢਲੀ ਛਈ ਸੀ ਅਤੇ ਰਸ (ਕਾਮ ਆਦਿਕਾ) ਦੇ ਪਸੂ ਸਨ. ਉਹ ਵੀ ਤਰ ਛੋਟੇ (ਅਠੀ) ਉਮਰ ਨੂੰ ਵਤਰਥ ਕੁਝੋਟ ਵਾਲੇ ਤੇ ਰਸ ਦੇ (ਭਰੇ) ਦਥਾਵੇ ਹੋਏ ਢੱਰ (ਪਸੂ ਹਾਂ)। ੧੫. ਠਾਡਿ ਦਿਨ; ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਕਲਾ; ਠਾਡਿ ਨੂੰ ਚਿਠ ਕਰ ਉਠ ਵਾਲਾ; ਅਠਨਾਨੀਆ ਨੂੰ ਠਨਾਨੀ ਥਠਾ ਉਠ ਵਾਲਾ (ਪਰਮੇਸੁਰ)। ੧੬. ਰੱਖ ਤੋਂ। ਰੱਖ ਤੋਂ ॥

A—‘ਜੀਮ ਅੰਠੁ’ ਖੀ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਮਾਝ* ॥

ਨਮਸਕਾਰ ਥੈਦਨ ਲਖ ਬਾਰੀ, ਪੁਤ੍ਰ ਮੂਰਤਿ ਬਲਿਹਾਰ ਜੀਉ ॥
 ਮਰਥ-ਨਿਪਾਨ-ਪੂਰਨ^੧, ਜਗਤਾਰਨ, ਸੁਖ-ਸਾਗਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀਉ ॥
 ਜਉਨ ਜੋਤਿ ਜਗਮਗੈ ਦਰਸ ਹਰਿ^੨, ਤ੍ਰਿਤਾਰਥ ਦਰਸਾਰ ਜੀਉ ॥
 ਜੈ ਜਗਰਾਨੀ, ਆਦਿ-ਭਵਾਨੀ, ਸਭ-ਜੈ-ਪ੍ਰਾਨ ਅਧਾਰ ਜੀਉ ॥੧॥੨੬੦॥
 ਅਟਲ-ਰਾਜ ਤ੍ਰਿਪੁਰ-ਹਰਿ-ਅਥਿ^੩, ਜਗਤਾਰਨ ਸੁਖ-ਧਾਮ ਜੀਉ ॥੧॥
 ਅਚਲ-ਸੂਰੁਪ, ਜਗਤਿ-ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ, ਨਿਹਕੰਟਕ-ਬਿਸ੍ਰਾਮ-ਜੀਉ^੪ ॥
 ਧਉਲਾ-ਗਿਰ ਸੋਹਤ ਜਗਦੈਥੈ^੫, ਅਮਰ-ਲੋਕ ਨਿਜ ਧਾਮ ਜੀਉ^੬ ॥
 ਅਪਦ-ਹਰਨ, ਸੰਕਟ-ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ^੭, ਅਘ-ਨਾਸਿਨ ਬਲਿਰਾਮ ਜੀਉ ॥੨॥੨੬੧॥

੧. ਸਾਰੀਆ (ਨਿਧਾਨ) ਅਮੋਲਕ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰਨ (ਪਰਿਪੂਰਨ) । ੨. ਜਿਸ ਦੀ ਜਿੰਦ (ਦਰਸ) ਮੌਜੂਦਾ ਦੇ (ਹਰਿ) ਹਨੂੰਰੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਚਮਕਦੀ ਹੈ । ੩. ਹੋ ਹਰਿ ਮਾਤਾ (ਰੂਪ) ! (ਤੋਰ) (ਤ੍ਰਿਪੁਰ) ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਅੱਟਲ ਰਾਜ ਹੈ । ੪. (ਹੋ ਹਰਿ) ਜੀਉ ! (ਤੋਰ) (ਬਿਸ੍ਰਾਮ) ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ (ਨਿਹਕੰਟਕ) ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੈ; ਹੋ (ਨਿਹ ਕੰਟਕ) ਦੇਖ ਰਹਿਤ (ਬਿਸ੍ਰਾਮ) ਆਪਮ (ਰੂਪ ਪਰਮੇਸੁਰ) ਜੀਉ । ੫. ਜਗਤ ਦੀ ਮਾਤਾ (ਰੂਪ ਪਰਮੇਸੁਰ) (ਧਉਲਾ ਗਿਰਿ) ਉੱਚਲੇ ਪਹਾੜ (ਹਿਮਾਲਯ) ਵਾਂਗੂ ਸੁਹੱਦਾ ਹੈ, ਜਗਤ ਮਾਤਾ ਹਿਮਾਲਯ ਤੇ ਸੁਹੱਦੀ ਹੈ । ੬. 'ਛੱਕਾਂ ਨੂੰ ਅਮਰ ਕਰ ਦੇਣਾ' (ਇਹ ਹੀ ਉਸਦਾ) ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਹੈ; ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਨਿਵਾਸ ਅਮਰਲੋਕ (ਦੇਵਤੇ, ਮਹਾਤਮਾ) ਹਨ । ੭. ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਪਾਲਣਵਾਲਾ, (ਭਵ-ਦੁਨੀਆਂ) ਦਾ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਸੁਖ ਦੀ ਰੁਖੜਾ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੁੱਖ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਕੇ ਛੱਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਚੰਬੜੀ ਰਖਦਾ ਹੈ (ਦੇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਉਹ 'ਸੰਕਟ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ' ਹੈ), ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।

*'ਮਾਝ' ਰਾਗੁ ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤਿ ਦਾ ਹੈ । ਇਣ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਮਾਝ ਨੂੰ 'ਰਿਸ਼ਭ, ਮਧਯਮ, ਪੰਚਮ ਤੇ ਧੈਵਤ ਸੁਧ । ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਦੋਵੇਂ ਹੀ (ਅਰਥਾਤ-ਸੁੰਧ ਵੀ ਤੇ ਕੋਮਲ ਵੀ) ਲਗਦੇ ਹਨ । ਗ੍ਰਹ-ਸੂਰ ਖੜਜ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਖੜਜ, ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦੀ ਸੂਰ ਗਾਧਾਰ ਹੈ ।

(ਅ) ਬੁਧਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਰਪਣ ਵਿੱਚ-ਕਵਿ ਜ਼ਾਲਾਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਜੀ ਨੇ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

ਦੋਹਰਾ ॥ 'ਸਿਰੀ' ਰਾਗ 'ਮਧੁ ਮਾਧਵੀ' ਅਰੁ 'ਮਲ੍ਹਾਰ' ਸੂਰ ਜਾਨੁ ॥

ਮਿਲਿ ਇਨਿ 'ਮਾਝ' ਬਖਾਨੀਐ, ਲੀਜੈ ਗੁਨਿ-ਜਨ ਮਾਨੁ ॥

(ੲ) (ਕਮਾਚ) ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਦਾ ਔੜਵ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ 'ਮਾਝ ਖਮਾਜ' ਹੈ । ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਯ ਅੱਧੀ ਰਾਤਿ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਮਧਯਮ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਹੈ। ਏਸ ਦੀ ਆਰੰਭੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਪੰਚਮ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ । ਨਿਸ਼ਾਧ ਦੋਵੇਂ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਆਰੰਭੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਧ ਨ ਸ ॥ ਅਵਰੰਭੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ॥

ਨੰਟ—ਮਾਝ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ 'ਮਾਜੀ' ਤੇ 'ਮਾਝੀ' ਦੇ ਹੋਰ ਰਾਗ ਵੀ ਹਨ ।

(ਸ) 'ਮਾਜੀ' ਨੰਟ ਭੋਰਵੀ ਮੋਲ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਹੈ ।

ਅਰੰਭੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਧ ਨ ਸ । ਅਵਰੰਭੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ॥

(ਹ) 'ਮਾਝੀ' ਆਸ਼ਾਵਰੀ ਠਾਟ ਦਾ ਸ਼ਾੜਵ-ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗਾਂਧਾਰ ਹੈ । ਏਸ ਵਿੱਚ ਗਾਧਰ ਕੋਮਲ, ਚੌਥੇ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਸ਼ਾਧ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਆਰੰਭੀ ਵਿੱਚ ਮਧਯਮ ਵਰਜਿਤ ਹੈ । ਹੋਰ ਸੁਰ ਸੁੰਧ ਹਨ । ਗਾਵਣ ਦਾ ਸਮਯ ਇਨ ਦਾ ਦੁਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ ।

ਆਰੰਭੀ—ਸ ਰ ਗ ਪ ਧ ਨ ਸ ॥ ਅਵਰੰਭੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ॥

ਧਰਮ ਬ੍ਰਿਤ ਸੰਤਨ ਰਛਪਾਲਕ', ਦੀਨਬੰਧੁ, ਦੁਖ-ਦਾਹ ਜੀਉ ॥
 ਸਤਿਨਾਮੁ', ਆਜੋਨੀ-ਸੰਭਉ', ਅਸੁਰ-ਨਾਸ ਸਚ-ਸਾਹ ਜੀਉ ॥
 ਅਕਾਲ-ਰੂਪ, ਅਜਰਾ', ਅਬਿਨਾਸੀ, ਕਮਲ-ਨੈਨ ਉਛਾਹ ਜੀਉ
 ਨਿਰਾਕਾਰ, ਨਿਰਭਉ, ਨਿਰਵੈਰੀ, ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਅਵਗਾਹ' ਜੀਉ ॥੩॥੨੬੨॥
 ਦੁਖ, ਅਪਦ, ਸੰਕਟ, ਜਮ-ਨਾਸਨਿ, ਭਵ-ਹਰਤਾ, ਭਗਵਾਨ ਜੀਉ ॥
 ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰਨਿ', ਸੰਕਟ-ਮੋਚਨ', ਰਿਪੁ-ਖੰਡਨ' ਪ੍ਰਵਾਨ ਜੀਉ ॥
 ਦੋਖ-ਦਹੰਤੀ', ਅਚਲ, ਅਨੰਤੀ, ਭਾਵੀ ਭੂਤ ਕਲਜਾਨ ਜੀਉ' ॥
 ਭਵ-ਖੰਡਨ ਜਗਮਾਤ ਅੰਬਿਕਾ, ਭਵ-ਤਾਰਨ ਭਯ-ਹਾਨ ਜੀਉ ॥ ੪॥੨੬੩॥

ਸੁੰਦਰ-ਛਬਿ-ਸੋਹਨਿ, ਜੈ ਜਗ-ਮੋਹਨਿ, ਸਸਿ-ਗਤਿ-ਭਉਹਨਿ', ਪਾਰਜਾਤ-ਆਨੰਦ' ਜੀਉ ॥
 ਬਿਦਯਾ-ਬਰਦਾਨੀ', ਜੈ ਜਗ-ਰਾਨੀ, ਸੁਖਦਾਇਕ ਦੁਖਕੰਦ ਜੀਉ ॥
 ਅਤਭੁੱਤਿ ਛਬਿਕਾਰੀ', ਆਦਿ-ਕੁਮਾਰੀ, ਸੁਰ-ਬੰਦਨ' ਗੋਬਿੰਦ ਜੀਉ ॥
 ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰਨਿ, ਰਿਪੁ-ਦਲ-ਜਾਰਨਿ', ਪ੍ਰਾਨਨ-ਪਤੀ, ਮੁਕੰਦ' ਜੀਉ ॥੫॥੨੬੪॥
 ਅਬਿਚਲ ਅਚਲ, ਅਮਰ-ਸੁਖ-ਸਾਗਰ, ਦੁਖ-ਹਰਤਾ, ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀਉ ॥
 ਸੰਖ, ਚਕ੍ਰ, ਪੰਕਜ', ਜੈ-ਮਾਲਾ, ਅਸ੍ਰਭੁਜਾ ਦੁਰਗਾਇ ਜੀਉ' ॥
 ਸਾਮਾ', ਕਾਲੀ, ਕਲਹ-ਤਾਰਨੀ, ਸਾਰਸੁਤੀ', ਬਰ-ਦਾਇ ਜੀਉ ॥
 ਸਾਰਦ', ਮੰਗਲ, ਸਕਤਿ', ਜੋਗਨੀ', ਆਦਿਹਿ ਅੰਤੁ ਸਹਾਇ ਜੀਉ ॥੬॥੨੬੫॥

੧. ਧਰਮ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤ (ਰੋਛੀ) (ਕੋਟ ਲਾਲ) ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਰਖਣਾ ਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨. ਨਾਮੁ (ਮਥਯੂਰ ਤੇ ਸਤਿ) ਸੰਭਾ ਹੈ; ਜਿਸਦੀ ਮਥਯੂਰੀ ਹੀ ਸਤਿ (ਸੰਭ) ਤੋਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ੩. ਯੋਨੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਸਿੱਭਉ (ਸੰਭਵ) ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੪. ਬੁਢੇਪੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਜੁਆਨ। ੫. ਵਿਚਾਰ, ਜਾਣੇ। ੬. (ਅਸੁਰ) ਨਾ ਮਿਲ ਕੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੭. ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੮. ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੯. ਦੋਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੦. ਹੋ ਜੀਉ! (ਉਸਣਾ) (ਭਾਵੀ) ਹੁਕਮ (ਭੂਤ) ਜੀਵਾਂ ਦੀ, ਕਲਜਾਨ ਸੁਖ (ਆਨੰਦ) ਦਾ ਹੈ; ਹੋ ਜੀਉ! (ਭਾਵੀ) ਹੁਣ ਤੋਂ (ਭੂਤ) ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਕਲਜਾਨ ਸਰੂਪ ਹੈ। ੧੧. (ਸਸਿ) ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਵਿੱਚੋਂ (ਗਤਿ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ (ਭਉ) ਡਰ (ਭਾਵ-ਖਈ ਰੋਛੀ) ਨੂੰ (ਹਨਿ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ; ਚੰਦ੍ਰਮਾ (ਗਤਿ) ਵਾਗੂ (ਟੋਛੀਆਂ) ਭੰਗਾਂ ਵਾਲਾ। ੧੨. ਆਨੰਦ ਦਾ (ਪਾਰਜਾਤ) ਕਲਪਵ੍ਰੱਖ। ੧੩. (ਬਰ) ਉੱਤਰ (ਬਿਦਯਾ) ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ੧੪. (ਦੁੱਤਿ) ਚਮਕ ਨੂੰ ਅਸਚਰਯ (ਛਬਿਕਾਰੀ) ਚਮਕੋਟ ਵਾਲੀ। ੧੫. (ਸੁਰ); ਮਿਲਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ (ਬੰਦਨ) ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ; ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਪੂਜਕ। ੧੬. ਚੰਗੀਆਂ ਦਿਖਾਂ ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ; ਚੰਗੀ ਦਲਾਂ ਲਈ (ਜਾਰਨਿ) ਉਪ-ਇਸਤ੍ਰੀ। ੧੭. ਮੁਕਤ ਦਾਤਾ। ੧੮. ਖਮਲ। ੧੯. ਖੰਡ ਚਾਹ (ਛਾਹੀਆਂ) ਵਾਲਾ (ਦੁਰਗ) ਕਿਲਾ ਰੂਪ; ਅੰਠ ਛਾਹਾਂ ਵਾਲੀ ਦੁਰਗ। ੨੦. ਲਛਮੀ; ਕਾਲੀ; ਤਾਰੀਕ; ਭਾਵ-ਲਿਖੇ ਦੇ ਭਾਰੇ ਕੁਝ ਸੁਝ ਕੁਝ ਨ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੋਵੇ। ੨੧. ਬਿਦਯਾ ਦੀ ਦੇਵੀ, ਰਸਨਾ, ਜੀਭ। ੨੨. ਵਿਸਤ੍ਰੀ, ਤਾਰਕ, ਕੁਦਰਤ। ੨੩. ਜਸ਼ੋਦਾ ਸ਼ਾਸਕ ਅਨੁਸਾਰ-ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਅਸੰਭਵ ਹਮਥੀ; ਦਿਲ; ਮਿਲਾਪ ਕਰਵੇਣ ਵਾਲੀ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗ ਮਾਠ ਅਸਟਪਦੀ ੧ ॥

★ ਸਰਬ-ਜੋਤਿ ਲੈ ਜੋਤਿ ਜਗਾਨੀ, ਗਗਨਿ ਬਾਲੁ ਬਨਿ ਆਈ ॥

ਰਵਿ ਸਸਿ ਜਉਨਿ ਉਦੈ ਭਯੋ ਤਾ ਮਹਿ, ਉਡਗਨ ਰਤਨ ਜੜਾਈ ॥

ਸਗਲਿ ਬਨਸਪਤਿ ਪੁਹਪ ਲੈ ਧਰਯੋ, ਮਲਯਾਗਿਰਿ ਪੁਪ ਸੁਹਾਈ ॥

ਰਾਗੁ ਰਾਗਨੀ, ਗੰਧੁਬ, ਅਪਸਰ ਮਿਲ, ਗਾਵਤਿ ਗੁਨ ਵਡਿਆਈ ॥ ੧ ॥

ਸਿਵ, ਬਿਰੋਚ, ਦੇਵੀ ਅਰੁ ਦੇਵਾ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਆਰਤੀ ਕੀਨੀ

ਸੋਸ, ਸੁਰੇਸ, ਸੁਰ, ਨਰ, ਮੁਨਿ, ਰਿਖਿ, ਜਨ, ਜਸ ਉਪਮਾ ਬਹੁ ਦੀਨੀ ॥ ੧॥੧॥੧॥੧॥

੧. ਸਾਰੀ ਸੰਤਾ, ਫੁੱਲ ਟਾਕੜ, ਪਰਮੇਸੁਰ, ਸੂਰਯ, ਚੰਦ, ਤਾਰੇ, ਬਿਜਲੀ, ਅਗਨਿ ਤੇ ਲੋਹੇ ਆਦਿ ਲੀ ਚਮਕ, ਇਹ ਛੇ ਜੜਤੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ 'ਸਰਬਲੋਚ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਸਭ ਦੀ (ਜੋਤਿ) ਬੁਧਿ (ਗਗਨ)। ੨. ਚੀਰੇ ਦੀ ਥੱਤੀ। ੩. ਆਸਮਾਨ, ਆਕਾਸ਼। ੪. ਉਸ ਵਿੱਚ ਸੂਰਯ ਤੇ (ਸਸਿ) ਚੰਦਮਾ ਦੀ (ਜਉਨਿ) ਚਾਣਨੀ ਹੀ ਉਦੈ (ਭਯੋ) ਚਮਕ ਰਹੀ ਹੈ। ੫. ਤਾਰੇ। ੬. ਫੁੱਲ। ੭. 'ਮਲਯ ਪਹਾੜ ਹੀ ਪੁਪ ਸੰਭਵਾ ਹੈ, ਅਰਥਾਤ ਮਲਯ ਪਹਾੜਦੇ ਵਾਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅੰਗ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਚੰਦਨ ਆਦਿਕ ਸੁਗੰਧਿਤ ਬੂਟੀਆਂ ਵੀ ਸੜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਓਹੀ ਪੁਪ ਪੁਥ ਰਿਹਾ ਹੈ। ੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੇਸ਼ਜ। ੯. ਬ੍ਰਹਮਾ। ੧੦. ਸੋਸ, ਇੰਦ੍ਰ, ਦੇਵਤਿਆਂ, ਮਨੁਖਾਂ, ਮੁਨੀਆਂ ਰਿਖੀਆਂ ਤੇ ਜਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤੀਆਂ ਉਪਮਾ ਦੇ ਕੇ (ਤੋਰਾ) ਯਸ ਕਹਿਆ ਹੈ।

★ "ਗਗਨ ਮੇ ਬਾਲੁ ਰਵਿ ਚੰਦ੍ਰ ਦੀਪਕ ਬਨੇ ਤਾਰਕਾ ਮੰਡਲ ਜਨਕ ਮੋਤੀ ॥" ਦਾ ਇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ:—ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਗੁੰਬ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਬਿਅੰਤ ਪਦੇ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਹੀ ਆਧਾਰ, ਅਨੁਵਾਦ ਅਤੇ ਆਸ਼ਯ ਵਿੱਚ ਰਖ ਕੇ ਉੱਚਾਰੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਆਸ਼ਯ ਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਚੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਗੁਣ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਦਯਾ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਉੱਚਾ ਕਰ ਕੇ ਜਟੋਂਦੇ ਹਨ। ਜੜੋਂ ਜੜੋਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਿਆਂ ਆਸ਼ਯਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਕਰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤੜੋਂ ਤੜੋਂ ਆਪ ਵੀ ਉੱਚੇਰੇ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਉੱਚੇਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕੋਈ ਹੀਣਤਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਉੱਚਤਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਯਾ ਰਾਮਾਯਣ ਦੀ, ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਜੀ ਦੀ ਯਾ ਗੀਤਾ, ਵੇਦਾਂ, ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਕੁਰਾਨ, ਬਾਈਬਲ ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਿਆਂ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਗੁਰੁਬਾਣੀ ਨੀਵੀਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ? ਗੁਰੁਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗੁੰਬਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਿਆਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ—ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੁਬਾਣੀ ਕਦੀ ਨੀਵੀਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੁਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁੰਬ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਯਾਲ ਹੈ—ਜਿਹੜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁੰਬਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਉਹ ਆਪ ਤਾਂ ਘੱਟ ਵਿਦਯਾ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਪਾਸਨਾ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ, ਹਿਰਦਯ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਛੋਪਤਾ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲੀ ਤੇ ਜੇ ਚਾਰ ਅੱਖਰ ਪੜ ਵੀ ਲਏ—ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਚਹੁੇ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਉਹ ਸਾਰੀ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਲਪੇਟੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵਿਛੋਪਤਾ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਆਧਾਰ ਰਖ ਕੇ (ਸਮਸ਼ਟਤਾ) ਸਰਬਲੋਚ (ਪਰਮੇਸੁਰ) ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ—ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਆਰਤੀ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰ ਕੇ ਇਹ ਅਥਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਆਰਤੀਆਂ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਮ ਵਿੱਚ ਉਚਾਰੀਆਂ ਹਨ। ਡਾ ਕਿ ਵਿਛੋਪਤਾ ਨਾਸ ਹੋਏ ਅਤੇ ਗੁਰੁਬਾਣੀ ਦੇ ਉੱਚੇ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਸੂਝ ਆਵੇ।

'ਸਪਤ-ਸਰੋਵਰ ਸੁਧਾ ਮੰਡਲ ਤਰ, ਚਰਨ-ਕਵਲ ਪ੍ਰਭੁ ਧੋਯੋ'
ਲੈ ਚਰਨੋਂਦਿਕਾ ਪਾਨਾ ਕਰਯੋ ਹੈ, ਜਨਮ ਜਨਮ ਦੁਖ ਖੋਯੋ
"ਪਾਰਿਜਾਤ-ਫਲ, ਛੀਰ-ਕਾਮਧੇਨਾ, ਇਛਯਾ ਭੋਗ ਲਗਾਯੋ"

ਚਵਰ ਪਵਨ ਸਿਰ ਸਘਨਾ^੧ ਢੁਰਤ ਹੈ, ਰਤਨਨ-ਛਤ੍ਰ ਸੁਹਾਯੋ ॥ ੨ ॥
ਅਸਥਾਵਰ, ਜੰਗਮ, ਧਰਤਿ, ਅਕਾਸਾ, ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਤੁਧ ਪਯਾਵੈ

ਜਲੁ ਥਲੁ ਮਹੀਅਲੁ^੨ ਦੇਸ ਦਿਸਾਂਤਰ, ਉਚੋ ਉਚੁ ਬਤਾਵੈ ॥
ਸਰਬ-ਮਹਿ ਪੂਰ-ਰਹਯੋ ਭਵਖੰਡਨ^੩, ਸਹਸ-ਰੂਪ ਹੈ ਜਾ ਕਾ^੪

ਸਹਸ-ਨੇਤ੍ਰ, ਪਾਦਕਾ^੫ ਜਾ ਕੀ, ਸਹਸ ਭੁਜਾ ਹੈ ਤਾਂਕਾ ॥ ੩ ॥

ਸਹਸ-ਨਾਸਿਕਾ, ਸੀਸ-ਸਹਸ-ਧਰ, ਸ੍ਰਵਨ-ਸਹਸ ਕਰ-ਖੇਲੋ^੬ ॥

ਸਹਸ-ਮੂਰਤਿ ਅਪਰੰਪਰ ਸੁਆਮੀ, ਪ੍ਰਲਯ-ਕਾਲ ਸਭਿ ਮੇਲੋ^੭ ॥

ਉਤਪਤਿ ਪਰਲਯ ਸਭਿ ਕੀ ਕਰਤਾ, ਸਭ ਤੇ ਰਹਿਤ ਨਿਰਾਰਾ ॥

ਸਭਿ ਮਹਿ ਵਰਤੈ ਚੋਜੀ-ਰੰਗੀ^੮, ਫੁਨ ਸਭਿ ਕਰਤ ਪਸਾਰਾ ॥ ੪ ॥

ਖੱਲਤ ਨੇਤ੍ਰ ਹੇਤ ਸਭਿ ਪ੍ਰਗਟਿ, ਮੁੰਦ੍ਰਿਤ ਕਰਤ ਸੰਘਾਰਾ^੯★

ਸਹਸ ਜਿਹਵਾ-ਧਰ ਬੋਲਤ ਆਪੇ, ਪ੍ਰਭੁ ਆਪੇ ਕਰਤ ਉਚਾਰਾ ॥

ਬਡੀ-ਆਰਜਾ^{੧੦} ਅਮਰ, ਅਚਲ-ਬਰ, ਆਜੂਨੀ ਕਰਤਾਰਾ ॥

ਸਰਬ-ਬਯਾਪੀ, ਨਿਰਲੇਪੀ ਆਪੇ, ਸਭਸੈ ਪ੍ਰਾਨ-ਅਧਾਰਾ ॥ ੫ ॥

੧. ਸੰਤ (ਸਰੋਵਰ) ਸਮੁੰਦ ਅਤੇ ਸੁਧਾ (ਮੰਡਲ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸਥਾਨ ਨੇ (ਤਰ) ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਕੇ (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲ ਹੋਏ ਹਨ। ੨. ਚਰਨਾਮਿਤ੍ਰ। ੩. ਪੀਵਣ। ੪. (ਪਾਰਿਜਾਤ) ਕਲਪਬ੍ਰਿਛ ਦੇ ਫਲ ਅਤੇ ਕਾਮਧੇਨੁ ਦਾ (ਛੀਰ) ਦੁੱਧ (ਇਹ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ) ਇਛਯਾ ਰੂਪ ਹੀ (ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਭੋਗ ਲਾਇਆ ਹੈ। ੫. ਅਤਯੰਤ. ਬਹੁਤ। ੬. ਵਿੱਚ। ੭. ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਕਾਲ ਭਗਵਾਨ। ੮. ਜਿਸ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਰੂਪ ਹਨ। ੯. ਖੜਾਵਾਂ, ਚਰਨ-ਪਾਇਕਾਂ। ੧੦. (ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ) ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਹੈ। ੧੧. ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰਲਯ ਦੇ ਸਮਯ (ਮੇਲੇ) ਇਕਠਿਆਂ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੧੨. ਚੋਜਾਂ ਵਾਲਾ ਤੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ, ਚੋਜਾਂ ਤੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿੱਚ। ੧੩, ਨਾਸ਼। ੧੪. ਚਿਰਕਾਲ ਤੱਕ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ।

★ ਪੈਰਾਟਿਕ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਇੰਝ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ ਯੋਗ-ਨਿੱਦ੍ਰਾ ਖੁਲਦਿਆਂ ਰਚਨਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਯੋਗ-ਨਿੱਦ੍ਰਾ ਔਂਦਿਆਂ ਹੀ ਰਚਨਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੰਭੀਰ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ, (ਯੋਗ) ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਨੀਂਦ ਨਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰਚਨਾ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਮੇਲ ਦੀ ਨੀਂਦ ਔਣ ਤੋਂ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਏਸ ਤੋਂ 'ਖ਼ਾਲਕ' ਤੇ 'ਖ਼ਲਕ' ਵਾਲਾ ਹੀ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਅੱਠਰਾ ਕੋਈ ਭਾਵ ਨਹੀਂ।

ਸਾਪੁ, ਸੰਤਨ, ਭਗਤਨਿ-ਮੈ ਹਰਿ ਜੀ, ਨਿਜ-ਕੈ-ਲੀਨ-ਨਿਵਾਸਾ^੧ ॥
 ਪਰਮਾਤਮ, ਪਰਮੇਸੂਰ, ਸੁਾਮੀ, ਘਟਿ ਘਟਿ ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਕਾਸਾ ॥
 'ਓਅੰ ਸੋਹੰ ਬੋਲ ਸੁਹਾਵਨ, ਉਚਰਤ ਹੋਤ ਸਭਿ ਰਚਨਾ^੨ ॥
 ਦੇਵ, ਦੈਤਯ, ਮਾਨਸ, ਪਸੁ, ਪੰਛੀ, ਛਿਨ ਮੈ ਧਾਰਨ-ਧਰਨਾ^੩ ॥ ੬ ॥
 ਸੰਖ, ਭੋਰਿ^੪, ਮੁਰਲੀ, ਘਨ^੫ ਬਾਜਤ, ਗੰਧੁ ਤਾਲ^੬ ਬਜਾਵਤ ॥
 ਇੰਦ੍ਰ-ਸਭਾ ਅਪਸਰ ਸਭਿ ਨਾਚਤਿ, ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭੁ ਕਉ ਰੀਝਾਵਤ ॥
 ਰਸਕ-ਰਸਕ-ਪੁਨਿ-ਰਾਗੁ ਅਲਾਪਤਿ^੭, 'ਓਅੰ' ਪਦ ਕਹੁ ਗਾਵਤ ॥
 ਮਧੁਰ-ਮਧੁਰ^੮ ਬਾਨੀ ਅਤਿ-ਮੀਠੀ^੯, ਮਨ ਚਿਤ ਕੈ ਹਰਿ ਧਯਾਵਤ ॥ ੭ ॥
 ਕੋ ਕੋ^{੧੦} ਦੇਓ ਬਡਾਈ? ਪ੍ਰਭੁ ! ਤੁਹਿ-ਉਪਮਾ, ਤੁਹਿ-ਬਨ-ਆਵਤ A ॥
 ਕਰ ਗਹਿ ਲੋਹੁ ਸੰਸਾਰ ਕ੍ਰਪ ਤੇ, ਯੋ ਪ੍ਰਭੁ ਆਰਤੀ ਗਾਵਤ ॥
 ਮਨ ਮਕਰੇਦ^{੧੧} ਚਰਨ-ਕਮਲਨ ਪਰਿ, ਨਿਮਖ-ਨੰਮਖ-ਕਰ ਵਾਟਤ^{੧੨} B ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾ-ਬੁੰਦ ਚਾੜਕ^{੧੩} ਜਨ ਦੀਜੇ, ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੁਖ ਕਾਟਤ ॥੮॥੨੬੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗਉਰੀ ★

ਦੇਖਤ ਨੈਨ ਸਕਲ-ਜਗ ਬਿਨਸਤ, ਭ੍ਰਮ ਭ੍ਰਮ-ਮਰਤ-ਗਵਾਰਾ^੧ ॥
 ਬਿਨਾ ਸਾਮ^੨ ਠਾਕੁਰ ਅਪੁਨੇ ਕੀ, ਪਹੁੰਚਿਤ-ਨਹਿ-ਦਰਬਾਰਾ ॥
 ਅਸੁ-ਕਰਨ^੩ ਕ੍ਰਿਪਾਨਿਧਿ ਦਾਤੇ, ਪ੍ਰਭੁ ! ਰਾਖ ਲੋਹੁ ਇਹ ਬਾਰਾ ॥
 ਮੰਗਲ-ਮੁਦਿਤ-ਹਰਖ-ਚਿੰਤਾਮਨਿ^੪, ਅਮਰ, ਅਚਲ, ਹਰਿ ਪਯਾਰਾ ॥੯॥੨੬੭॥

੧. ਆਪ ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ੨. (ਪਰਮੇਸੂਰ ਦੇ) 'ਓਅੰ ਸੋਹੰ' ਸੁਣਦੇ ਵਾਕਾ ਨੂੰ ਉਚਾਰਿਆ ਹੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਹੋ ਜਾਈ ਹੈ। ੩. ਧਰਤੀ ਤੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ੪. ਨਕਾਰਾ। ੫. ਕਹੋ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਘੰਟਾ। ੬. ਕੋਸੀਆ, ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ। ੭. (ਰਸਕ ਰਸਕ) ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਝਰ ਝਰ ਕੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਅਲਾਪਦੇ ਹਨ। ੮. ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ। ੯. ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ। ੧੦. ਕਿਹੜੀ ਕਿਹੜੀ? ੧੧. ਭ੍ਰਮਰ, ਭੋਰਾ। ੧੨. (ਨਿਮਖ) ਨਿਮਖ ਰਤਾ ਰਤਾ ਕਰ ਕੇ (ਵਾਟਤ) ਵੰਡ ਦਿੰਦਾ ਹਾ ਭਾਵ-ਪਲ ਪਲ ਛਿਨ ਛਿਨ ਵਿੱਚ ਕੁਰਬਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹਾ। ੧੩. ਪਪੀਹਾ। ੧੪. (ਗਵਾਰਾ) ਮੂਰਖ ਲੋਕ ਅੰਞਾ (ਭ੍ਰਮ ਭ੍ਰਮ) ਡਹਕ ਡਹਕ ਮਰਦੇ ਹਨ। ੧੫. ਸ਼ਰਣ। ੧੬. ਅੰਠ ਹੱਥਾਂ ਵਾਲਾ। ਅੰਠ ਕੰਨਾਂ ਵਾਲਾ। ੧੭. ਮੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ (ਹਰਖ) ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਜਿਹੜਾ (ਚਿੰਤਾਮਨਿ) ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਣੀ ਰੂਪ ਹੈ।

A ਪਾ:—ਕਉਨ ਕਉਨ ਦੇਵਉ ਬਡਾਈ ਪ੍ਰਭੁ ਰੋਹਿ ਉਪਮਾ ਰੋਹੀ ਬਲ ਆਵਾਰ। B ਪਾ:—ਕਰ ਵਾਰਤ।

★ ਪੂਰਬੀ ਠਾਟ ਦੀ ਅੰਝਾਰ ਸਾਝਕ ਠਾਕਣੀ ਗਉੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਦਾ ਅੰਕ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਠਾਕਣ ਤੇ ਪੈਵਤ ਨਹੀਂ ਲਗਦੇ, ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਠਾਕਣ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਵਾਈ ਰਿਬਭ ਤੇ ਸੰਵਾਈ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਰਿਬਭ ਪੈਵਤ ਨਿਮਲ। ਮਧਯਮ ਠੀਥਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੂਰ ਸੁੰਧ ਹਨ। ਇਠ ਏ ਚੇਕੇ ਪਹਿਰ ਵਿੱਚ ਠਾਈਈ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਭ ਮ ਪ ਨ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਪ ਮ ਭ ਸ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਕਉਰੀ ਪੂਰਬੀ^੧ ॥
 ਕਿਸ ਪਹਿ ਕਰਉ ਜੁਹਾਰ ? ਬੇਨਤੀ ਬਿਨਾ ਸਾਮ ਜਗ ਮਾਇ ?
 ਤੁਮਰੀ ਸਜਾਮ^੨ ਸਰਣਿ ਜਗਦੰਦੁ^੩, ਹਉ^੪ ਮਤਿ ਮੰਦ ਅਧੀਨ-ਰਚਾਇ^੫ ॥
 ਮਹਾ ਭਯਾਨ ਕਠਿਨ ਭਵ-ਸਾਗਰ, ਹਰਿ ਬਿਨ ਤਰਨ ਨਹੀ ਕਤ ਜਾਇ ॥
 ਹਉ^੬ ਮਤਿ ਮੰਦ ਅੰਧ-ਮਤਿ-ਬਾਵਰ^੭, ਅੰਤ ਸਮਯ ਹਰਿ ਹੋਹੁ ਸਹਾਇ ॥੨॥੨੬੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਕਉਰੀ ਬੋਰਾਗਨਿ^੧ ॥
 ਪੀਤ-ਬਸਨ ਪੀਤਾਬਰ ਛਾਜੈ^੨ ਅਸੂ-ਕਰਨਿ ਹਰਿ ਆਇ ਭਵਾਨੀ^੩ ॥
 ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਲਸਤਿ^੪ ਭਵਖੰਡਨ^੫ ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨੀ ਰਾਨੀ ॥
 ਨੇਵਰ-ਨਾਦ, ਸਿੰਘ ਧੁਨਿ ਭੇਰੀ^੬, ਬਾਜਤਿ ਗਤਿ ਕ੍ਰਿਪਾਨੀ^੭ ॥
 ਮੰਗਲ ਮੁਦਿਤ ਹਰਿਤ-ਚਿਤਾ-ਮਨਿ, ਅਸੂਕਰਨਿ-ਦਰਬਾਨੀ^੮ ॥੩॥੨੬੯॥
 ਤਾਲ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਮਾਰੂ^੯ ਗਣਿ-ਬਾਜੈ, ਕੁਹਕਤਿ ਗਜਤ ਅਸੁਰ-ਦਲ ਭਾਰੀ ॥
 ਨਾਚਤ, ਭੂਤ, ਪ੍ਰੇਤ ਨਾਨਾ-ਬਿਧਿ, ਗਰਜਤ ਗਨ ਗੈਨਾਰੀ^{੧੦} ॥
 ਅਸਿੰਘ ਛ੍ਰਹਨੀ^{੧੧} ਕਟਕ^{੧੨} ਸਜੈ ਦਲ, ਦਾਹਨਿ ਚਲਿ^{੧੩} A ਅਹੰਕਾਰੀ ॥
 ਛਿਨ ਮੈ ਨਾਸ ਕੀਏ ਭਵਖੰਡਨ^{੧੪}, ਦਾਨੋ ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰੀ ॥੪॥੨੭੦॥
 ਰਕਤਬਿੰਦੁ^{੧੫}, ਮਹਿਖੇ^{੧੬}, ਮਧੁ^{੧੭} ਕੈਟਭ^{੧੮} ਚੰਡ^{੧੯}-ਰੁ-ਮੁੰਡ^{੨੦} ਸੰਘਾਰੇ ॥
 ਮਹਾ ਪ੍ਰਬਲ ਦੰਰਘ-ਤਨ ਦਾਨੋ, ਕੇਹਰਿ ਪਕੜ ਪਛਾਰੇ ॥
 ਚੁਨ ਚੁਨ ਅਸੁਰਨ ਮਾਰਿਵ-ਸਕਤੈ^{੨੧}, ਸੁੰਭ^{੨੨} ਨਿਸੁੰਭ^{੨੩} ਬਿਦਾਰੇ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਮਾਤ ਦੀਨ-ਦੁਖ-ਭੰਜਨਿ ! ਕਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰੇ ॥੫॥੨੭੧॥

੧. ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਤਖੱਲਸ ਹੈ। ੨. ਰੁਕਮ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਾ। ੩. ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਵਡਾ ਪਾਗਲ ਹਾ। ੪. ਸੱਜੇ ਦੇ ਹਨ।
 ੫. ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ (ਭਵ) ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੬. ਚਮਕਦੀ, ਚਮਕਦਾ। ੭. (ਭਵ) ਸੰਸਾਰ (ਚਢ੍ਹੇ)
 ਕੰਟ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੮. ਏ. (ਨੇਵਰ) ਨੂਪੁਰਾਂ ਦੇ (ਨਾਦ) ਸ਼ਬਦ। ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨਾ ਦੇ
 ਛਤਾਂ ਵੱਜਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੦. ਅੱਠ ਹੱਥ ਵਾਲੇ ਦੀ (ਦਰਬਾਨੀ) ਚੌਕੀਦਾਰੀ ਨਾਲ। ੧੧. ਨਗਾਰਾ। ੧੨. ਆਕਾਸ਼
 ਆਕਾਸ਼-ਚਾਗੀ। ੧੩. ਅਖੌਰੀਯ, ਖੁਹਟੀ, ੨੧੮੭੦ ਹਾਥੀ ੨੧੮੭੦ ਰਥ ੬੦੬੧੦ ਘੋੜੇ ਤੇ ੬੦੬੩੫੦ ਪੰਦਲ ਕੁ
 ੨੧੮੭੦੦ ਠਿਕਟੀ) ਦੀ ਫੌਜ। ੧੪. ਫੌਜ, ਸੈਨਾ। ੧੪. ਸੱਜੇ ਚੱਲ ਕੇ ਭਾਵ-ਮਾਯਾ ਵਿੱਚ ਉੱਚੀ ਹੋ ਕੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਚੱਲੇ
 ਉੱਤਰੇ ਦੀ ਹੋ ਕਏ। ੧੫. ਰਕਤ-ਬੀਰਯ, ਇਕ ਦੌਤਰ ਜਿਹੜਾ ਸੁੰਭ ਦਾ ਸੇਨਾਪਤਿ ਸੀ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੂਰਗਾ ਸ਼ਾਸਤਰ
 ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਤੇ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਆਦਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੧੬. ਮਹਿਖਾਸੁਰ। ੧੭. ਇ
 ਦੰਤ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੧੮. (ਮਾਰ+ਇਥ+ਸਕਤਿ+ਏ) ਸਕਤੀ ਨੇ ਦਿਉਂ ਮਾਰੇ। A ਪਾ:—ਦਾਨੋ ਚਲੇ।

*ਪੂਰਬੀ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜ ਕਲ ਇਸ ਨੂੰ ਕਈਆਂ ਰਾਗਾਂ ਦਾ ਆਧਾਰ (ਠਾਣ) ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
 ਇਸ ਨੂੰ ਜੋ ਕਉਰੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਏ ਗਾਇਆ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਉਰੀ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਪੰਚਤ ਲਾਈਏ ਤਨ ਅਤੇ ਅਭਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਸੁੰ
 ਮਧਨ ਵੀ ਲਾਈਏ ਹੈ ਤਾਂ ਕਉਰੀ ਪੂਰਬੀ ਨੂੰ ਤੀਜੇ ਤੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਦੀ ਸੰਧੀ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
 * ਸੰਪੂਰਣ ਸਾਰੀ ਦੀ ਰਾਗਣੀ ਕਉਰੀ ਰਾਗਣੀ ਹੈ। ਏਸ ਵਿੱਚ ਖੜਜ, ਗਾਧਾਰ, ਪਿੱਠ ਤੇ ਨਿਸਾਪ ਮੁੱਢ ਰਿਸ
 ਕੰਮਲ ਤੇ ਮਧਨਮ ਤੀਬਰ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਮਧਨਮ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਹੈ। ਗ੍ਰਹ ਸੁਰ ਖੜਜ ਹੈ। ਦਿਨ ਦੇ ਚੌ
 ਪਹਿਰ ਗਾਈਏ ਹੈ।

ਚਰਨ-ਕਮਲ, ਪੰਕਜ-ਅੰਬੁਜ-ਪਦ^੧ ਮਨ ਮਕਰੰਦ ਗੁੰਜਾਰੇ ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟਿ ਸਾਗਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰ^੨, ਅਚਲ, ਅਮਰ ਜੁਗ-ਚਾਰੇ ॥
 ਤ੍ਰਿਖਾਵੰਤ-ਚਾਤ੍ਰਕ^੩ ਤ੍ਰਿਪਤਾਸੇ, ਕਲਿਮਲ ਦੋਖ ਉਤਾਰੇ ॥
 ਮੰਗਲ ਹਰਖ ਬਿਨੋਦ ਚਿੰਤਾਮਨਿ, ਭਵ-ਸਾਗਰ-ਸੰਸਾਰੇ ॥੬॥੨੨੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗਉਰੀ ਚੇਤੀ* ॥

ਚਮਕਤਿ ਅਸਿ^੪ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਖੜਗ-ਪੁਜ, ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਉਜਾਰੇ ॥
 ਦਮਕਤ ਚਿਹਨ ਬਰਨ-ਨਵਰੰਗੀ^੫, ਸ੍ਰੀ-ਰੰਗ^੬ ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰੇ ॥
 ਲਸਕਤ^੭ ਚਕ੍ਰ ਬਕ੍ਰ^੮ ਭਵ-ਖੰਡਨ ਦਲ, ਦੋਤਯਨ ਚੁਨ ਮਾਰੇ ॥
 ਬਾਜਤ ਸੰਖ, ਭੋਰਿ, ਮੁਰਲੀ, ਡਫ, ਨਾਚਤ-ਬੀਰ ਬੈਤਾਰੇ ॥੭॥੨੨੩॥
 ਗਾਜਤ ਸਿੰਘ ਲੰਕੁੜਾ^੯ ਨਾਚੇ, ਭੈਰਉ ਭੂਤ ਅਪਾਰੇ ॥
 ਭੂਤ, ਪ੍ਰੇਤ ਨਾਨਾ-ਬਿਧਿ-ਨਾਚਤ, ਕੂਦਤ ਗਨ ਗੈਨਾਰੇ ॥
 ਕੜਕਤਿ ਅਸਿ ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਖੜਗ-ਪੁਜ, ਘਹਰਤ-ਬੀਰ-ਜੁਝਾਰੇ^{੧੦} ॥
 ਦਹਿਲਤ ਉਰ^{੧੧} ਅਸੁਰਨ ਕੀ ਛਤੀਆ, ਨਸ ਨਸ ਗਏ ਹਜਾਰੇ^{੧੨} ॥੮॥੨੨੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗਉਰੀ ਪੂਰਬੀ ॥ ਅਸੁਰਨ ਚੁਨ ਚੁਨ ਹਨੇ ਭਵਾਨੀ, ਮਾਤ ਚੰਡਕਾ ਤਾਰੇ ॥

ਨਿਜ ਸੇਵਕ ਸੰਤਨ ਭਗਤਨ ਕਉ, ਆਦਿ ਅੰਤੁ ਨਿਸਤਾਰੇ^{੧੩} ॥
 ਭੀਰ ਪਰੇ ਜਹ ਤਹ ਰਖ ਲੀਨੇ, ਦੂਖ ਦਲਿਦ੍ਰ ਨਿਵਾਰੇ ॥
 ਬੇਦਨ-ਹਰਨ-ਸੰਕਟ-ਦੁਖ-ਮੋਚਨ^{੧੪}, ਮੰਗਲ-ਮੁਦਤਿ-ਮੁਰਾਰੇ^{੧੫} ॥੯॥੨੨੫॥
 ਰਾਖਹੁ ਲਾਜ ਬਿਰਦ ਅਪੁਨੇ ਕੀ, ਹਾਰ ਪਰੇ ਹਰਿ ਦੁਆਰੇ ॥
 ਸਰਨ ਸਰਨ ਸਰਨਾਗਤਿ ਅਸਾ, ਚਿਤ ਚਿਤਵਤ-ਦਰਸਾਰੇ^{੧੬} ॥

੧. ਕਮਲਾਂ ਨੂੰ ਵੈ ਜੋ ਕਮਲ-ਚਰਨੀ (ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੁੰਦੀ) ਹੈ। ੨. (ਜਿਸ ਦੀ) ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਰਗੀ ਹੈ। ੩. ਪਿਆਸੇ ਪਪੀਹੇ, ਚਾਹੁਣ ਵਾਲੇ (ਜਗਤਾਸੂ) ਰੂਪ ਪਪੀਹੇ। ੪. ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚੋਂ (ਭਉ) ਇਆ। ੫. ਤਲਵਾਰ, ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੬. ਨਵੇਂ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਰੂਪ। ੭. (ਸ੍ਰੀ) ਮਾਯਾ (ਰੰਗ) ਤਿ, ਮਾਯਾ ਦਾ ਪਤੀ, ਮਾਯਾ ਤੋਂ (ਰੰਗ) ਨਾਚ ਕਰੇਣ ਵਾਲਾ, ਮਾਯਾ ਨੂੰ ਨਚੇਣ ਵਾਲਾ। ੮. ਟੇਡਾ। ੯. ਦੁਰਗਾ ਦੀ। ੧੦. (ਜੁਝਾਰੇ) ਲੜਾਕੇ ਵੀਰ ਗੱਜਦੇ ਨ। ੧੧. ਛਾਤੀ, ਦਿਲ। ੧੨. ਹਜ਼ਾਰਾਂ, ਹਿਜਰ ਨਾਲ। ੧੩. ਉਧਾਰਦੀ ਹੈ। ੧੪. ਬੇਦਨ ਸੰਕਟ ਦੁਖ (ਮਨ ਥਾਣੀ ਤੇ ਗੀਰ ਤੋਂ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਨਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੧੫. ਹੇ (ਮੰਗਲ) ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ (ਮੁਦਿਤ) ਖੁਸ਼! ਹੇ (ਮੁਗਾਰਿ) ਸਾਥੀ! ੧੬. ਦਰਸਣ ਨੂੰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ।

* ਗਉਰੀ ਚੇਤੀ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਗਾਵੀਦੀ ਇਹ ਵੀ ਦਿਣ ਦੇ ਚੋਖੇ ਪਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਖੜਜ ਪੰਚ ਨਸਾਧ ਸੁੰਧ, ਰਿਸ਼ਭ ਕੋਮਲ ਤੇ ਮਧਕ ਤੀਬਰ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਸੰਥਾਦੀ ਧੋਵਤ ਹੈ।

ਮਾਗਉ ਦਾਨ ਦੇਹੁ ਜਗਦੰਬੈ^A ਮੁਕਤਿ-ਭੁਗਤਿ-ਭੈਡਾਰੈ^B
 ਤੁਮ ਸਮ ਧਨੀ ਨ ਮੋ ਸਮ ਜਾਚਿਕ^੩, ਪ੍ਰਭੂ ਮਾਗਉ^B ਦੇਤ ਦਾਤਾਰੇ ॥੧੦॥੨੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਆਸਾ* ॥

ਆਸਾ ਆਸ ਚਰਨ ਕਮਲਨ ਕੀ: ਚਿਤ ਚਾਤ੍ਰਕ ਨਿਸਿਟੇਰਤ^੩
 ਪ੍ਰਿਉ ਪ੍ਰਿਉ ਰਟਤ ਦਰਸ ਬਿਨ ਬਾਵਰ, ਜਿਉ^੪ ਕਾਮਿਨਿ-ਮਗ ਹੋਰਤ^੫

ਬੜਾਕੁਲ^੫ ਹੀਨਿ-ਛੀਨਿ^੬ ਦੁਖਜਾਰੀ, ਪਿਯ^੭ ਬਿਨ ਕਛੂ ਨ ਸੋਹਤ
 ਨਿਤ ਨਿਤ ਆਸ ਦਰਸ ਪ੍ਰਿਯ^੮ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਛਿਨ ਛਿਨ ਮਗ ਪੀਯ ਜੋਹਤ* ॥੧॥੨੭॥

੧. (ਮੁਕਤਿ) ਤਤਕਾਲ ਅਤੇ (ਭੁਗਤਿ) ਗ੍ਰਹਿਣ ਦਾ ਖਜਾਨਾ ਰੂਪ । ੨. ਮੰਗਤਾ । ੩. ਰਾਤਿ ਭਰ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ ਹੈ. ਰੂਪ ਹੈ । ੪. (ਕਾਮਿਨਿ) ਇਸਤ੍ਰੀ (ਪਤੀ ਦਾ) ਰਾਹ ਵੇਖਦੀ ਹੈ । ੫. ਦੁਖੀ । ੬. (ਯਤਨਾਂ ਤੋਂ) ਹੀਨਿ ਅਤੇ (ਸਰੀਰ ਤੋਂ) (ਛੀਨਿ) ਕਮਜ਼ੋਰ । ੭. ਪਿਆਰਾ ।

A ਪਾ:—ਜਗ ਦੇਬਜ । B ਪਾ:—ਪ੍ਰਭੂ ਦਾਨ ।

* ਆਸਾ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਭੇਦ ਹਨ । ਕਈਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਔੜਵ ਸੰਪੂਰਣ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸਾਧ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਮਧਯਮ ਵਾਦੀ ਤੇ ਖੜਜ ਸੰਵਾਦੀ ਹੈ । ਦੋਹਾਂ-ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਯਥਾ:

ਔੜਵ ਸੰਪੂਰਣ ਕਹਿਤ, ਆਰੋਹਿਨ ਗਨਿ ਤਤਕਾਲ ॥
 ਮਸ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਤੇ, ਸੰਭਿਤ 'ਆਸਾ' ਰਾਗ ॥

(ਰਾਗ ਕੱਸ)

(ਅ) ਮਹਾਨ ਕੱਸ ਵਿੱਚ ਆਸਾ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਣ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਮਧਯਮ । ਗੁਰ (ਦ) ਖੜਜ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਪ ਧ ਮ ਗ ਰ ਸ ।

(ਨੱਟ-ਏਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾੜਵ ਸੰਪੂਰਣ ਬਣਦੀ ਹੈ)

(ੲ) ਕਈਆਂ ਨੇ ਪੈਂਦਤ ਨੂੰ ਵਾਦੀ ਸੂਰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਗਾਧਾਰ ਸੰਵਾਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਗਾਧਾਰ ਲਾਇਆ ਆਸਾ ਦਾ ਅਜ ਕਲ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ।

(ਸ) ਕਈ ਯਾਯਕ ਆਸਾ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਪੈਂਦਤ ਕੋਮਲ ਵਰਤ ਕੇ ਵੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

(ਹ) ਕਈਆਂ ਨੇ ਮੱਘ ਰਾਗ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮੰਨ ਕੇ ਗਾਵਣ ਦਾ ਸਮਯ ਕੋਵਲ ਸੂਰਯ-ਚੜ੍ਹਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ।

* ਇਸ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਸੂਕੀਯਾ ਨਾਇਕਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਅਤਿ ਉੱਤਮ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੈ । ਕਾਵਯ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਤਾਂ ਨਾਇਕਾ ਦੇ ਬਹੁਤ ਭੇਦ ਹਨ । 'ਰਸ ਲੀਨ' ਕਵਿ ਕ੍ਰਿਤ 'ਰਸ ਪ੍ਰਬੰਧ' ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ੧੩੫੨ ਨਾਇਕਾ-ਭੇਦ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਹਨ । 'ਚਿਰਜੀਵ' ਕਵਿ ਕ੍ਰਿਤ 'ਲਕਸ਼ਮੀਸੂਰ ਵਿਨੋਦ' ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ੩੨੪੦ ਨਾਇਕਾ-ਭੇਦ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਹਨ । 'ਸਰਦਾਰ' ਕਵਿ ਜੀ ਨੇ 'ਰਸਿਕ ਪ੍ਰਿਯ' ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਟੀਕਾ ਵਿੱਚ ੯੨੫੨ ਨਾਇਕਾ-ਭੇਦ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਜਗਨ ਨਾਥ ਪ੍ਰਸਾਦ 'ਭਾਨੂ' ਕਵਿ ਜੀ ਨੇ ੪੭੮੮ ਮੁਖ ਭੇਦ ਨਾਇਕਾਂ ਦੇ ਮੰਨੇ ਹਨ । 'ਸੂਕੀਯਾ' ਦਾ ਵਰਨਣ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਅਭਿ-ਸੰਦੇਹ ਹੈ । ਫਿਰ ਵੀ 'ਪੂਰਣ ਮੁਗਧਾ ਸੂਕੀਯਾ' ਦਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਥਨ ਕਿਸੇ ਕਾਵਯ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਗੰਗਾਮੀ ਫੁਲਸੀਯਾ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਆਦਿ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਿਆਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਹੋ ਜਹੀ ਭਲਯ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਰਸ ਦੇ ਉੱਦੀਪਨ ਵਿਭਾਵ ਕਵਿ ਜਨਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮੰਨੇ ਹਨ । ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਖਯ

ਬਿਸਨ੍ਰਪਦ ਆਸਾ ਕਾਵੀ* ॥

ਜੇ ਜੈ ਜੈ ਦਰਸਨ, ਸਫਲ-ਸੁ-ਪਰਸਨੈ ਨਿਤ ਨਿਤ ਆਨੰਦ-ਕਰਨੀ
ਆਨੰਦਾ ਆਨੰਦ ਅਨੰਦੀ, ਸੰਕਟ ਅਪਦ ਬਿਕਟ* ਖਲ* ਦਰਨੀ
ਨੀਲਾਬਰ ਅੰਬੁਜ ਬਨਵਾਰੀ* ਕਲਹ-ਬਿਨਾਸਨਿ ਕਲਿਮਲ-ਹਰਨੀ
ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਚੰਡੀ ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰਨਿ, ਪਾਪ-ਬਿਨਾਸਨਿ ਦੁਰਮਤਿ-ਦਰਨੀ*

੧. ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਲ (ਸਪਰਸਨ) ਫੁੱਟਣਾ ਹੀ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੨. ਕਠਿਨ, ਮੁਸ਼ਕਿੱਲ। ੩. ਖ. ਨੀਲੇ (ਅੰਬਰ) ਰੰਗ ਵਾਲੇ (ਅੰਬੁਜ) ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਬਨ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਨੀਲੇ ਵਸਤੂ ਕਮਲਾਂ ਤੇ ਵਾਣਾ ਹੈ। ੪. ਖੱਟੀ ਮੱਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ।

* ਕਾਵੀ ਰਾਗ ਅੱਡਰਾ ਹੈ। ਏਸ ਨੂੰ ਅਜ ਕਲ ਸੰਪੂਰਣ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਦਿਣ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਾ ਗਾਧਾਰ ਸੁੰਧ ਤੇ ਕੋਮਲ ਦੰਵੇ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਨਿਸ਼ਾਧ ਕੋਮਲ। ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਜੱਧ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਪੰਚ ਹੈ। ਆਰੰਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ। ਅਵਰੰਹੀ—ਸ ਨ ਪ ਧ ਮ ਗ

(ਅ) ਕਈ ਕਾਵੀ ਨੂੰ ਧਮਾਰ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

(ੲ) ਦੋਹਰਾ ॥ ਕੋਮਲ ਗਨੀ ਲਗਾਧ ਕਰ, ਗਾਵਤ ਆਧੀ ਰਾਤ।

ਪ ਸ ਵਾਦੀ ਹੰਵਾਦਿ ਤੇ, ਕਾਵੀ ਰਾਗ ਸੁਹਾਤ।

(ਰਾਗ ਕੋਸ਼)

(ਸ) ਮੈਂ “ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਥਾ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ‘ਆਸਾ ਕਾਵੀ’ ਤੇ ਕਾਵੀ-ਛੰਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਕੇ ਲਿਖਣਾ ਹੋਇਆ” ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ।

‡ ਇਸ ਛੰਦ ਦੀ ਚੌਥੀ ਤੁਕ ਕਿਸੇ ਬੀਤ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ।

ਬਾਰਾਂ ਹਨ। ਯਥਾ:—

ਦੋਹਰਾ ॥ ਸਖਾ ੧, ਸਖੀ ੨, ਦੂਤੀ ੩, ਸੁ-ਵਨ ੪; ਉਪਵਨ ੫, ਖਟ ਰਿਤੁ ੬, ਪੋਨ ੭ ॥

ਉੱਦੀਪਨਹਿ-ਵਿਭਾਵ ਮਹਿ, ਵਰਣਤ ਕਵਿ ਮਤਿ-ਭੋਨ ॥

ਚੰਦ ੮, ਚਾਂਦਨੀ ੯, ਚੰਦਨਹੁੰ ੧੦, ਪੁਹਪ ੧੧. ਪਰਾਗ ੧੨ ਸਮੋਤ ॥

ਯੋਹੀ ਔਰ ਸਿੰਗਾਰ ਸਭਿ. ਉੱਦੀਪਨ ਕੇ ਰੋਤ ॥

(ਕਾਵਣ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਚਤੁਰਥ ਮਦ੍ਰੁਯ)

ਇਸ ਛੰਦ ਵਿੱਚ ਰਸ ਵਿਯੋਗ ਸਿੰਗਾਰ, ਭਾਵ ‘ਰਤਿ’ ਉੱਦੀਪਨ ਵਿਭਾਵ ‘ਪਾਵਸ ਰਿਤਿ

ਸੰਚਾਰੀ ਭਾਵ ‘ਉਤਸੁਕਤਾ’ ਹੈ, ਯਥਾ:—

ਲਾਗੇ ਭਰਿ ਜੋਰ ਮੋਰ ਕੁਕਨ ਕੁੰਜਨ ਮੇਂ, ਪਪੀਹਾ ਪੀਯਾ ਕੋ ਨਾਮ ਲੈ ਲੈ ਕੈ ਪੁੰ

ਕਰੈ ‘ਨਿਪੁਰਮ ਪਰਤਾਪ’ ਕਾਰੀ ਕੈਲਿਯਾ ਹੂੰ, ਕੂਕ ਦੇਤੀ ਹੁਕੈ ਅਰੁ ਖਿੱਲੀ ਝਨਾ

ਦਾਦੁਰ ਰਟਨ ਸੁਨਿ ਹਿਯਰਾ ਫਟਨ ਲਾਗਨੈ, ਜੁਗਨੁ ਚਮਕ ਸੁਧਿ ਸਕਲ ਬਿ

ਹਾਯ। ਪ੍ਰਾਣ ਪਜਾਰੇ ਬਿਨੁ ਘੋਰਿ ਘਨ ਆਏ ਚਰੁੰ, ਬਿਰਹ ਬਿਥਾ ਮੈਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਮਾਰ ॥

ਦਾਸ ਤਿਹਾਰੋ ਮਾਤ-ਚੰਡਿਕਾ, ਠਾਢੇ ਦੇਵੀ A ! ਦੁਾਰ ॥
ਦਰਸਨ ਦੀਜੈ ਪਤਿਤ-ਉਧਾਰਨਿ, ਖੋਲੋ ਪ੍ਰੇਮ-ਕਿਵਾਰੇ ॥
ਦੇਹੁ ਦਰਸ ਜੀਅੜਾ ਬਲਿਹਾਰੀ, ਬਾਰ ਬਾਰ-ਬੰਦਨ ਬਲਿਹਾਰ ॥

॥੩॥ ੨੭੯॥

ਅਬ ਮੋਰੋ ਸਗਲ ਉਪਾਇ ਰਹਯੋ ॥

ਬਿਨਾ ਸਾਮ ਦੁਰਗੇ ਜਗਦੰਬੈ, ਸੂਖ ਨ ਕਹੂੰ ਲਹਯੋ ॥
ਭੁਮਿਤ ਭੁਮਿਤ ਪੁਨਰਪਿੰ ਹਾਰਯੋ, ਅਥਿ ਤਾਕੈ ਸਰਨ ਪਰਯੋ ॥
‘ਬਿਖ ਭਉਜਲ ਸੰਸਾਰ ਕੂਪ ਤੇ, ਅਚਲ ਲਾਇ ਖਰਯੋ’ ॥੪॥੨੮०॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਆਸਾਵਰੀ* ॥

ਸ਼ਤ੍ਰੁ-ਨਿਪਾਤਨਿ^੧ ਅਸੁਰ ਬਿਹੰਡਨਿ^੨, ਖਲ-ਤਾਰਨਿ^੩ ਜੈ ਅਪਿਦ-ਭਵਾਨੀ ॥
ਪ੍ਰਾਨੈਂਪਤਿ, ਨਵਤਨ^੪ ਨਵਰੰਗੀ^੫ ਨਵਲ-ਕਵਲ^੬ ਦੁਰਗੇ ! ਜਗ ਦਾਨੀ^੭ ॥
ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨੀ ਸ਼ਤ੍ਰੁ-ਨਿਪਾਤਨਿ^੮, ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਜਗਤ ਮਹਾਰਾਨੀ ॥
ਬਿਸੁੰਭਰ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ, ਖੜਗ-ਪੁਜ^੯, ਅਸਿਪਾਨ^{੧੦} ਸੰਤਨ—ਕ੍ਰਿਪਾਨੀ^{੧੧} ॥੫॥੨੮੧॥

੧. ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪ ਵਰਵਾਣਾ । ੨. ਜਨਮਾਭ. ਤ ਕ ਕੇ, ਵੇਖਕੇ, ਸੋਚਕੇ, ਸਮਝਕੇ। (ਜਿਸ ਵਿੱਚ) ਵਿਸ਼ਯ, ਜਲ ਰੂਪ (ਭਉ) ਹੋਏ ਹੋਏਨ (ਇਹੋ ਜਹੇ) ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਖੂਹ ਤੋਂ (ਕੱਢ ਕੇ) (ਅਚਲ) ਪੱਲੇ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ (ਪਰਮ ਧਾਮ ਨੂੰ) (ਖਰੜੇ) ਲੈ ਗਈ ਹੈ। (ਸ਼ਤ੍ਰੁਕ੍ਰਮ) ਦੁਸਮਣਾਂ ਨੂੰ (ਨਿਪਾਤਨ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੬. ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ (ਬਿਹੰਡਨ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। (ਖਲ) ਯਕੋਨਨ ਹੀ ਤਾਲ ਵਾਲਾ । ੮. ਨਵਾਂ, ਜਵਾਨ ੯. ਨਵੇਂ ਰੰਗ ਵਾਲਾ, ਨਿਤੰਜ ਨਵੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਣ ਵਾਲਾ, ਨੌਜਵਾਨ, ਨਵ-ਯੁਵਕ ੧੦. (ਨਵਲ) ਸੁੰਦਰ ਕਮਲ ਵਰਗਾ ੧੧. ਜਗ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ; (ਜਗਦ-ਆਨੀ) ਜਗਤ ਨੂੰ ਲਿਆਂਣ ਵਾਲੀ। ੧੨. ਜਿਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਹੈ; ਝੰਡੇ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ (ਦੇ ਚਿਨ੍ਹ) ਵਾਲਾ; ਜਿਸ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ (ਪੁਜ) ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ; (ਖੜਗ) ਮੋਰ ਨੂੰ ਹੀ (ਪੁਜ) ਝੰਡਾ ਬਣਾਣ ਵਾਲਾ । ੧੩. ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ । ੧੪. ਸੰਤਾਂ ਤੋਂ (ਕ੍ਰਿਪਾ-ਆਨੀ) ਸਿਰ ਲਿਆਂਣ ਵਾਲਾ ।

A ਪਾ:— ਦੇਬੀ ।

* ਅਜ ਕਲ ‘ਆਸਾਵਰੀ’ ਇਕ ਠਾਟ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੰਪੂਰਣ ਹੈ । ਆਸਾਵਰੀ ਨੂੰ ਸੂਰਯ ਚਕਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤਕ ਗਾਵਾਂਦਾ ਹੈ । ਗਾਧਾਰ, ਧੋਵਤ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਕੋਮਲ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਹੋਰ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਸੁੱਧ ਸੁਆਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ । ਵਾਦੀ ਧੋਵਤ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗਾਧਾਰ ਹੈ ।

(ਅ) ਮੱਤ ਭੋਦ ਨਾਲ ਆਸਾਵਰੀ ਨੂੰ ਔੜਵ-ਸੰਪੂਰਣ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ । ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸੂਰ ਸੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਮ ਪ ਧ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ।

(ੳ) ਗੱਵਯਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਅਥਵਾ ਮੱਤ-ਭੋਦਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਈ ਆਸਾਵਰੀ ਨੂੰ ਭੋਰਵੀ ਠਾਟ ਨਾਲ ਅਥਵਾ ਭੋਰਵ ਨਠ ਗਾਉਣਾ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ।

(ਸ) ਚੋਹਰਾ ॥ ‘ਗਾ ਧਾ ਨੀ’ ਕੋਮਲ ਲਗੇ, ਚੜਤ ‘ਗ ਨੀ’ ਨ ਸੁਹਾਤ ।

‘ਧ ਗ’ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਤੇ, ‘ਆਸਾਵਰੀ’ ਕਹਾਤ । (ਰਾਗ ਕੋਸ)

(ਹ) ਮੈਂ ‘ਆਸਾ ਵਰੀ’ ਅਤੇ ‘ਆਸਾਵਰੀ’ ਵਿੱਚ ਭੇਦ ਮੰਨਦਾ ਹੈ । ‘ਆਸਾਵਰੀ’ ਆਸਾ ਨਾਲੋਂ ਵਧਰਾ ਰਾਗ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਛਾਯਾ ਲਿੰਗਤ ਰਾਗ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਥਾ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੰਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਸਿਰਲੇਖ ‘ਆਸਾ ਆਸਾਵਰੀ’ ਹੁੰਦੇ । ਪਰ—ਇਉਂ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਏਸ ਲਈ ਅਜੇ ਹੋਰ ਖੋਜ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ।

ਸਿੰਘਾਂ ਅਜੇ ਛੁੱਟਾਕ ॥੨੮੨॥ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਹੀ ਤੁਕਾਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ । ਚੌਥੀ ਤੁਕ ਲਈ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਹੈ

ਅਰੁਨ-ਪੁਜਾ ਪੀਤਾਂਬਰ—ਛਾਜੈ^੧ ਜਗਮਗ-ਜੋਤਿ-ਦਿਪਤਿ ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰੀ ॥
 ਹੰਸ ਚਉਰ ਲਜਿਤ ਨਿਰਖਤ ਛਥਿ^੨, ਅਤਿ-ਸੁੰਦਰ-ਮੋਹਨਿ ਬਨਵਾਰੀ ॥
 ਚਮਕਤ ਚਕ੍ਰ ਬਕ੍ਰ-ਲੋਚਨ ਹਰਿ, ਦਮਕਤਿ ਮਨਹੁ ਛਟਾ ਬਿਜੁਲਾਰੀ^੩ ॥
 ਫਹਰਤ ਪੁਜਾ-ਪਰਮ ਬਿਕ੍ਰਮ-ਬਿਤ^੪, ਚਮਕਤਿ ਅਸਿ ਅਸਿਕੇਤੁ ਮੁਰਾਰੀ ॥੬॥੨੮੨॥
 ਗਰਜਤਿ ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨੀ ਮਾਯਾ, ਦਲਹਤਿ ਰਿਪੁ ਅਸੁਰਨ ਕੀ ਛਤੀਆ ॥
 ਬਬਕਤ ਸਿੰਘ-ਜੁਝਾਰ ਡਾਕਣੀ, ਕੁਹਕਤ ਕਾਲ ਕਰਾਲ ਅਧਰਤੀਆ^੫ ॥
 ਭੱਜਤ ਅਸੁਰ ਦੈਤਜ ਅਹੰਕਾਰੀ, ਬਿਡਰਤ-ਰਕਤ^੬ ਬਹਿਤ ਜਿਮ ਨਦੀਆ ॥
 ਬਹਤ ਫਿਰਤ ਰਾਕਸ ਨਵਕਾ^੭ ਸਮ, ਭੱਛਤ ਪ੍ਰੇਤ ਮਨਹੁ ਮ੍ਰਿਤੁ-ਮਛੀਆ^੮ ॥੭॥੨੮੩॥
 ਸਜਾਮ-ਬਰਨ^੯ ਨੀਲਾਂਬਰ ਮਾਧੋ, ਅਸ੍ਰ-ਕਰਨਿ ਛਥਿ ਉਤਮ ਕਾਲੀ ॥
 ਨੀਲਬਸਨ, ਅਸਿਕੇਤੁ, ਖੜਗ ਪੁਜ, ਛਤ੍ਰ ਚਵਰ ਸਿਰ-ਦੁਰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਲੀ ॥
 ਜਗਮਗ-ਜੋਤਿਜਗਤ ਮੁਖ-ਮੰਡਲ^{੧੦}, ਚਮਕਤ ਚਕ੍ਰ ਅਸੁਰ-ਦਲ-ਘਾਲੀ^{੧੧} ॥
 ਸਿੰਘ ਬਾਹਨੀ, ਅਸੁਰ ਸੰਘਾਰਨਿ, ਕਵਲ-ਨੈਨ ਕਸਮਲ ਅਘ-ਜਾਲੀ^{੧੨} ॥੮॥੨੮੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਆਸਾ ॥

ਸਕਲ ਭਵਨ ਨਾਇਕ^{੧੩} ਜਗਦੰਬੈ, ਸਕਲ-ਸ੍ਰਿਸ੍ਰਿ-ਜਾਚਿਕ-ਦਰਬਾਰੀ^{੧੪} ॥
 ਕੋਟਿ-ਬ੍ਰਹਮੰਡ-ਖੰਡ^{੧੫} ਜਿਨ ਧਾਰੇ^{੧੬}, ਕੋਟ ਸਿੰਧੁ ਸਾਗਰ ਨਵ-ਧਾਰੀ^{੧੭} ॥
 ਕੋਟਿ ਕਲਾ^{੧੮}, ਉਡਗਨ^{੧੯} ਕਈ ਕੋਟਿਕ, ਗਗਨ, ਨਛਤ੍ਰ, ਪਯਾਲ ਸਵਾਰੀ ॥
 ਪਤਿਤ-ਤਰਤ ਕਈ ਕੋਟਿ ਅਸੰਖਾ, ਨਾਮ ਲੈਤ-ਉਧਰਤ ਬਨਵਾਰੀ ॥੯॥੨੮੫॥

੧. ਜਿਸ ਦੀ (ਅਰੁਨ) ਲਾਲ ਭੰਡੀ ਤੇ ਪੀਲੇ ਵਸਤੂ (ਛਾਜੈ) ਸੰਭਵੇ ਹਨ । ੨. ਜਿਸ ਦੀ (ਛਥਿ) ਮੂੰਹ ਦੀ ਚਮਕ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੰਸ ਦੀ (ਚਉਰ) ਪੂਛ (ਆਪਣੀ ਨਿਗਮਲਤਾ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਸਮਝ ਕੇ) ਸ਼ਰਮਿੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ; ਚਉਰ ਦੀ ਛਥਿ ਵੇਖ ਕੇ ਹੰਸ ਵੀ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੩. ਹਰਿ ਦਾ (ਬਕ੍ਰ) ਵਿੱਠੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਰੂਪ (ਸੁਦਰਸ਼ਨ) ਚਕ੍ਰ ਚਮਕਦਾ ਹੈ, ਮਾਨੋ ਕਿ ਬਿਜਲੀ ਦੀ (ਛਟਾ) ਚਮਕ ਚਮਕਦੀ ਹੈ । ੪. ਪਰਮ ਰੂਪ ਧਰਾ ਭੂਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ (ਬਿਤ) ਦਾ ਰੂਪ (ਬਿਕ੍ਰਮ) ਕਦਮ ਦਾ ਚੁੱਕਣਾ (ਉਲਘ ਭਰਨਾ) ਹੈ । ੫. ਮਾਨੋ ਕਿ ਅੱਧੀ ਗਤਿ (ਹਨੂੰਰੀ ਗਤਿ) ਵਿੱਚੋਂ ਭਯਾਨਕ ਕਾਲ ਗੱਦਾ ਹੈ; (ਤੀਆ) ਤ੍ਰਿਯਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੂਪ ਦੇਵੀ ਦੇ (ਅੱਧਰ) ਚੁੱਲਾਂ ਚੋਂ (ਕਰਾਲ) ਭਯਾਨਕ ਕਾਲ ਹੀ ਬੋਲਦਾ ਹੈ; (ਅਧਰਤੀਆ) ਅ-ਪਰਤੀਆਂ, ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ; ਆਕਾਸ਼ ਵਾਲਾ, ਆਸਮਾਨੀ, ਭਾਵ-ਭਯਾਨਕ ਆਸਮਾਨੀ ਕਾਲ ਰੂਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ । ੬. ('ਥਿ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ (ਰਕਤ) 'ਲਹੂ' ਨੂੰ (ਡਰਤ) ਡਾਰਤ ਚਲੋਂਦੀ ੭. ਨਾਉ, ਖੇਤੀ । ੮. ਮੱਛੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ, ਮੱਛੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ; ਦੁਧੀਰ; ਬਕੁਲਾ; ਮਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮੱਛੀਆਂ । ੯. ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ । ੧੦. ਮੂੰਹ ਦੇ ਚੁਤਰਫੀਂ । ੧੧. (ਦਲ) ਸਾਰੇ ਅਸੁਰਾਂ ਨੂੰ (ਘਾਲੀ) ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੧੨. ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਸਭ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਵਾਲੀ । ੧੩. ਸਾਰਿਆਂ (ਭਵਨ) ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ । ੧੪. ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਮੰਗਤੀ ਹੈ । ੧੫. ਕੁੱਝ ਹੀ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਦੇ ਟੁਕੜੇ । ੧੬. ਜਿਸ ਨੇ (ਧਾਰੇ) ਰਚੇ ਹਨ । ੧੭. ਨਵੇਂ (ਧਾਰੀ) ਬਣੇ-ਵਾਲਾ, (ਨ-ਵਿਧਾਰੀ) ਤਰੀਕਾ ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ੧੮. ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਆਂ ਕਲਾਂ, ਓਦ ਦਾ ਉਹ ਸਮਝ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਰੰਜਾਨਾਂ ਹੀ ਘਟਣ ਦਾ ਯਾ ਵਧਣ ਦਾ ਹੈ, ਤੀਹ ਕਾਸ਼ਨਾ । ੧੯. ਤਾਰੇ, ਸਤਾਰੇ ।

ਅਮਰਲੋਕ', ਕੈਲਾਸ, ਬੈਕੁੰਨਾ, ਸੂਰਗਪੁਰੀ ਰਾਜਤ ਮਹਾਰਾਨੀ ॥
 'ਉਚਰਤ ਨਿਗਮ ਚਤੁਰ ਨਵਤਨ ਨਿਤ, ਸਿਵ ਬਿਰੰਚ ਧਯਾਵਤ ਕਰ ਧਯਾਨੀ'^੨
 ਜੋਗੀ, ਜਤੀ, ਤਪੀ, ਸਨਯਾਸੀ, ਖਟ-ਦਰਸਨ ਸਿਮਰਤ ਬਰ-ਦਾਨੀ ॥
 ਮੈ ਮਤਿ ਮੋਦ, ਗੁੰਗ, ਤਮ-ਲੋਚਨ^੩, ਪਤਿਤ^੪, ਅਧਮ 'ਖਲ ਚੁਟਨ'^੫ ਭਵਾਨੀ
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ^੬ ॥ ਰੇ ਮਨ! ਕੈਸੇ ਤਰਹਗਾ? ਬਿਖੈ ਭਉਜਲ ਮੀਤਿ!
 ਮਹਾ-ਬਿਕਾਰਨ ਕਰਤ ਬਿਖਈ, ਮੀਚ-ਹੋਰਤ-ਨੀਤਿ^੭
 ਲੋਭ- ਹਲਕ ਅਹੰਕਾਰ ਮਾਤਾ^੮, ਨਿਮਖ ਮਨ ਨਹੀ ਜੀਤਿ^੯
 ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਬਿਖਮ-ਮਾਰਗ^{੧੦}, ਕਿਮ ਤਰਹਗੇ? ਮਨ-ਮੀਤਿ ॥੧॥੨੮॥

੧. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ੨. (ਬਿਰੰਚ)ਬ੍ਰਹਮਾ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਚਾਰੇ ਵੇਦ ਉੱਚਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿਵ ਧਯਾਨ ਨਾਲ ਧਯਾਉਦਾ ਹੈ । ੩. ਜਿਸ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਅੱਗੇ ਹਨ੍ਰੇਗਾ ਜਿਹਾ ਮਾਲੁਮ ਹੋਵੇ; ਅਗਯਾਨੀ । ੪. ਡਿੱਗਿਆ ਹੋਇਆ । ੫. ਨੀਚ । ੬. ਮੂਰਖ । ੭. ਛੋਟਾ, ਕਮ, ਘਟ; ਘਟੀਆ ਦਰਜੇ ਦਾ ਆਦਮੀ । ੮. ਨਿਤਨ ਹੀ (ਮੀਚ) ਮੌਤ ਦਾ ਵੇਲਾ (ਕਾਲ) ਵੇਖਦਾ । ੯. ਲੋਭ ਦੇ (ਹਲਕ) ਬਹੁ ਰੋਗ ਅਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਵਿੱਚ (ਮਾਤਾ) ਮਸਤ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ । ੧੦. ਜਿੱਤਿਆ । ੧੧. ਔਖਾ ਰਾਹ ।

A ਪਾ:-ਚਰਨ ।

★ ਖਮਾਚ ਠਾਟ ਦਾ ਔੜਵ ਸ਼ਾੜਵ ਰਾਗ 'ਨਟ ਨਾਰਾਯਣ' ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਗਾਂਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਗਾਂਧਾਰ ਵਰਜਿਤ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਹੈ । ਨਿਸ਼ਾਧ ਕੰਮਲ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੂਰ ਸੁੱਧ ਹਨ । ਸਾਰੰਗ ਦੀ ਝਲਕ ਵੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਇਟ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਗਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਮ ਪ ਧ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਮ ਰ ਸ ।

(ਅ) ਨਟ, ਬਿਲਾਵਲ ਤੇ ਕਲਯਾਣ ਦੇ ਮੋਲ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਹੋਇਆ ਮੁਖ ਛੀ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 'ਨਟ-ਨਾਰਾਯਣ' ਹੈ । ਇਹ ਸੰਪੂਰਣ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਸੂਰ ਸੁੱਧ ਹਨ ।

(ਸੰਗੀਤ ਸੰਮੇਲ੍ਹ)

ਨੋਟ—ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਗ੍ਰੰਥ ਅਨੁਸਾਰ 'ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ' ਅਤੇ 'ਨਟ' ਇੱਕੋ ਹੀ ਰਾਗ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ । 'ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ' ਦੇ ਸੰਛੇਪ ਲਈ 'ਨਟ' ਹੀ ਪਾਠ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਜੇ 'ਨਟ' ਤੇ 'ਨਟ ਨਾਰਾਇਨ' ਦੇ ਰਾਗ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਹੁੰਦੀਆਂ ।

(ੲ) ਅਨਜਾਣਾ ਨੂੰ 'ਨਟ' 'ਨਟ ਨਾਰਾਯਣ' ਅਤੇ 'ਨਟ-ਨਾਇਕ' ਤਿੰਨੋਂ ਰਾਗ ਮਿਲਵੇਂ ਨਾਮਾ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਕੀਰਤਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । 'ਨਟ-ਨਾਇਕ' ਸ਼ਾੜਵ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਾਧ ਵਰਜਿਤ ਹੈ ।

(ਸ) ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤਿ ਦਾ (ਸੰਪੂਰਣ ਸ਼ਾੜਵ) ਰਾਗ 'ਨਟ' ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਛੇ ਸੂਰ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਮਧਮਨ ਵਾਦੀ ਤੇ ਰਿਸ਼ਭ ਸੰਵਾਦੀ ਹੈ । ਨਟ ਵਿੱਚ ਗਾਂਧਾਰ ਤੇ ਹੋਰਤ ਬਹੁਤ ਸੂਝਮ ਕਰ ਕੇ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਟ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਗਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਰ ਸ ।

ਕਿਛੁ ਜਪੁ ਨ ਤਪੁ ਨ ਕੁਲਿ ਧਰਮੁ ਕੀਨਾ, ਇਕ ਨਿਮਖ ਭਜਨ ਨਹੀ ਲੀਨ ॥
 ਇਕ-ਚਿਤ ਇਕ-ਸਰਨਿ ਹੋਤ ਨਾਹੀ, ਛਿਨ ਛਿਨ ਡੋਲਤ ਮਨ ਹੀਨ ॥
 ਪਾਪ ਕਰਤਾ ਨਹੀ ਹਾਰਤ, ਨਿਲਾਜ ਮੂਰਖ, ਦੀਨ ॥
 ਤਮ-ਭਜਹ ਮਾਧੋ ਸਰਨ ਸੁਆਮੀ, ਮਨ ਰੰਗ ਹਰਿ-ਰੰਗ ਭੀਨ ॥੨॥੨੮੮॥
 ਬਿਖੈ ਭਉਜਲ ਤਰਨ ਬਿਖੜਾ, ਬਿਨ ਭਜਨ ਕਰਤਾ ਰਾਮ ॥
 ਤਜਿ ਮਾਨ ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ ਬਾਵਰ ! ਧਰ ਚਿਤ ਸੁੰਦਰ-ਸਜਾਮ ॥
 ਇਕ-ਨਿਮਖ-ਪਰ ਤੂੰ ! ਧਿਆਨ ਜਨਨੀ^੧, ਸਭਿ ਸਵਲ ਪੂਰਨ ਕਾਮ^੨ ॥
 ਸਭ-ਕਟਤ-ਕਸਮਲਿ ਬਿਘਨ-ਨਾਸਤਿ, ਜਮ ਹਟਤ ਜਾਪਤ ਨਾਮ ॥੩॥੨੮੯॥
 ਮਨ!ਤਿਆਗ ਕੁਟਿਲਤਾ^੩, ਛਲ, ਛਿਦ੍ਰ^੪ ਪਾਤਕ, ^੫ਹੋਹੁ ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤਿ^੬ ॥
 ਧਰ ਧਿਆਨ ਗੋਬਿੰਦ ਅਮਿਉ-ਸਤਿਗੁਰ^੭, ਕਰਹ ਨਿਰਮਲਿ ਚੀਤਿ ॥
 ਸਿਮਰ ਮਾਤਾ ਜਗਤ-ਜਨਨੀ, ਤਰਹ ਭਉਜਲ ਮੀਤਿ ॥
 ਜੈ ਕਰਨ-ਕਾਰਨ ਅਚਲ-ਮੂਰਤਿ, ਜਗ-ਤਾਰਨੀ ਜਗ-ਜੀਤਿ^੮ ॥੪॥੨੯੦॥
 ਗੁਰੁ ਮਨ ! ਸਰਨਿ ਸੁਆਮੀ ਮੇਲ^੯ ॥
 ਚਿਤ-ਰਾਖ ਮਾਚ^{੧੦} ਪਦ-ਕਵਲ ਅੰਬੋ, ਮਕਰੰਦ ਮਨ ਤਨ ਪੇਲ^{੧੧} ॥
 ਗੁੰਜਾਰ ਨਿਸਿਦਿਨ ਚਰਨ-ਕਵਲਨ, ਦੁਖ, ਰੋਗ, ਸੰਕਟ ਰੇਲ^{੧੨} ॥
 ਧਰ ਧਿਆਨ ਮੂਰਤਿ ਸਜਾਮ-ਸੁੰਦਰ, ਦੁਖ ਜਨਮ ਮਰਨ ਹਟੇਲ^{੧੩} A ॥੫॥੨੯੧॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਕਾਢੀ ਨਟ ॥ ਮਾਧੋ ! ਜਨ ਆਏ ਸਰਨਿ ਤੁਮਾਰੀ ॥
 ਪਰਸਤ-ਦਰਸ ਪਾਪ-ਸਭ-ਨਾਸਤ, ਜਾਪਤਿ-ਨਿਮਖ ਉਧਾਰੀ ॥
 ਸਿਮਰਤ ਕੋਟ-ਪਾਪ-ਤਮ-ਪਰਹਰਿ^{੧੪}, ਧਯਾਵਤ ਗੁਨ ਬਨਵਾਰੀ ॥
 ਉਚਰਤ ਤਰਤ ਤਰੰਗ^{੧੫} ਭਵ-ਸਾਗਰ, ਗਾਵਤ ਅਪਦਾ ਟਾਰੀ ॥੬॥੨੯੨॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਨਟ ॥ ਜਾਪਹੁ ਭਗਤਿ-ਵਛਲ ਭਵ-ਖੰਡਨ, ਦੀਨਾ-ਨਾਥ ਭਵਾਨੀ ॥
 ਤਰਹੁ ਸੰਸਾਰ ਭਉਜਲ-ਬਿਖ-ਸਾਗਰ, ਪਰਹੁ ਧਿਆਨ ਮੂਰਤਿ-ਕਲਯਾਨੀ ॥
 ਭਵਨ ਭਵਨ^{੧੬} ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਿਰਾਜਤ, ਲੋਕ-ਚਤੁਰਦਸ ਰਾਨੀ ॥
 ਮਹਾਰਾਜ-ਰਾਜਨ-ਸਿਰਤਾਜਾ ਦੇਤੁ-ਸਕਲ-ਜਾਚਿਕ ਬਰ-ਦਾਨੀ ॥੭॥੨੯੩॥

੧. ਖਿਨਮਨ, ਮੁਰਝਾਏ ਹੋਏ ਦਿਲ ਵਾਲਾ, ਮਨ-ਹੀਨ, ਅਪਮਾਨਿਤ । ੨. ਭੇ-ਸ਼ਰਮ । ੩. ਫੰਕਲਾ । ੪. ਹਨ੍ਰੇਰਾ ਤਾਂ ਨਾਸ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇ । ੫. ਔਖਾ । ੬. ਕਰਨਹਾਰ, ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ, ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ, ਕਰਨਵਾਲਾ, ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁਖ । ੭. ਮਾਰਾ । ੮. ਕਾਮਨਾ, ਇੰਛਾ, ਕੰਮ, ਕਾਰਯ । ੯. ਟੇਢਾਪਨ । ੧੦. ਦੋਸ਼, ਔਖ । ੧੧. ਪਤਿ (ਭੋਗਣ) ਵਾਲਾ ਕਰਮ, ਪਾਪ । ੧੨. ਢਿੱਗੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਵੀ (ਪੁਨੀਤਿ) ਉੱਚਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ੧੩. (ਅਮਿਉ) ਅਮਿਤ ਥਰਗਾ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਪਯਾਰਾ ਸਦਗੁਰੂ । ੧੪. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਜੀਵਨ ਰੂਪ, ਜਗਤ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀ । ੧੫. ਮਿਲਾਪ. ਸੰਗਤ । ੧੬. ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਲੱਗੇ । ੧੭. ਮਨ ਰੂਪ (ਮਕਰੰਦ) ਚੌਰੇ ਨੂੰ (ਰਨ) ਨਾਲ (ਪੇਲ) ਲਾ ਏ । ੧੮. ਦੂਰ ਧੱਕ ਏ । ੧੯. ਹਟੇਣ ਵਾਲਾ । ੨੦. ਡੂੰਘਾ ਪਾਪ ਤੇ ਹਨ੍ਰੇਰਿਆ ਨੂੰ (ਪਰਹਰਿ) ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਿਆਂ । ੨੧. ਲਹਿਰਾਂ, ਸੰਜਾਂ । ੨੨. ਸਾਰਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ।

A ਪਾ:—ਜਨਮ ਮਭਨ ਠੇਲ ।

ਤਿਮਰ-ਬਿਨਾਸਿਨ, ਪੋਖਨਿ-ਭਰਨੀ,^੧ ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨੀ ਰਾਨੀ ॥
 ਅਬਿਚਲ, ਅਚਲ, ਬ੍ਰਹਮ-ਰਤਨਾਗਰ^੨, ਬਿਸੁੰਭਰ ਬਰ-ਦਾਨੀ ॥
 ਅਸੂ-ਕਰਨਿ ਜਗ-ਪੁਰਖ^੩ ਭਵਾਨੀ, ਸੰਪਤਿ-ਸੁਖ-ਰਜਯਾਨੀ^੪ ॥

*॥੮॥੨੯੪॥

ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੁ ਕਲਿ-ਘੋਰ-ਮਥਾਨੀ^੫, ਭਵ-ਖੰਡਨ-ਮ੍ਰਿਦੁ-ਬਾਨੀ^੬
 ਪਤਿਤ-ਉਧਾਰਨ, ਸੰਕਟ-ਮੋਚਨੁ ਦੁਖ-ਹਰਤਾ, ਕਲਯਾਨੀ ॥
 ਭਗਤ-ਵਛਲ, ਜਗਤਾਰਨਿ, ਅੰਬੈ, ਜੈ ਜੈ ਆਦਿ-ਭਵਾਨੀ
 ਕਰ ਗਹਿ ਲੇਹੁ ਤਰੰਗ-ਤਿਮਰ-ਨਿਧਿ^੭, ਨਾਰਾਇਨ^੮ ਨਿਰਬਾਨੀ^੯ ॥੯॥੨੯੫॥

੧. (ਪੋਖਨਿ) ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਅਤੇ (ਭਰਨੀ) ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ, ਮਨ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ। ੨. (ਰਤਨ-ਗਰ) ਸਮੁੰਦ ਵਾਂਗੂ (ਬ੍ਰਹਮ) ਵਜਾਪਕ। ੩. ਯਗਜ ਦੀ ਅਗਨਿ ਰੂਪ, ਜਗਦਾ ਪੁਰੁਖ. ਪਰਮੇਸੁਰ। ੩, ਸੁਖ ਅਤੇ (ਸੰਪਤਿ) ਸੰਮਗੀਆਂ ਦਾ (ਰਾਜਧਾਨੀ) ਨਿਵਾਸ-ਸਥਾਨ। ੫. ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਸਮੁੰਦ (ਪਰਮੇਸੁਰ) ਘੋਰ ਕਲਿਯੁਗ (ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਸਾਧ) (ਮਥਾਨੀ) ਰਿੜਕ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਘੋਰ ਕਲਿਯੁਗ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਾਗਰ (ਪਰਮੇਸੁਰ) ਹੀ (ਮਥਾਨੀ) ਉੱਚਾ ਹੈ। ੬. (ਮ੍ਰਿਦੁ) ਕੋਮਲ ਬਾਣੀ ਹੀ (ਭਵ) ਸੰਸਾਰ (ਚਕ੍ਰ) ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ। ੭. ਹਨੇਰੇ ਦੇ (ਨਿਧਿ) ਸਮੁੰਦ ਦੀਆਂ (ਤਰੰਗ) ਲਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ (ਭੁਬਦੇ ਦਾ) ਹੱਥ ਫੜ ਲੋ! ੮. ਸਾਰਿਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਾਣੀ (ਵੀਰਯ) ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਪੈਦਾਯੋਗ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ। ੯. ਮੁਕਤ, ਆਜ਼ਾਦ, ਖੁਲਾ, ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ, ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਵਜਾਪਕ।

*ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮੇ ਵੀ ਤੇ ਸਮਾਧੀ ਸੰਗਰੂਰ)ਵੀ ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਏਸ ਬੰਦ ਦੀ ਚੋਥੀ ਤੁਕ ਅਜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਖਾਸ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕੋਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਹ ਨ ਸਮਝ ਲਏ ਕਿ ਜਿਸ ਥਾਂ ਮੈਂ ਸਫੈਦਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਏਸੇ ਥਾਂ ਦੀ ਤੁਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸਫੈਦਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਖ਼ਾਲਸ ਵੀ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਪੁਰਾਤਨਿ ਥੀੜ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਪਿੰਡ ਕੁਨਾਲਾ (ਜਿਲਾ ਮਲੇਰ ਕੋਟਲਾ) ਵਿੱਚ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ। ਏਸ ਥੀੜ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਬਹੁਤੀ ਥਾਵਾਂ ਥੋੜੇ ਥੋੜੇ ਸਫੈਦੇ ਛੱਡੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਅਨੁਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਥੋਂ ਕੁਝ ਪਾਠ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸੇ ਹੀ ਥੀੜ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਮੇਰੇ ਤੇ ਹੋਈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਵਿੱਚ ਛੇਦ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਨੂੰ ਗਿਣਕੇ ਸੁੱਧ ਅਰੁੱਧ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿਕ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਅਮ ਰਚਨਾ ਚਰੁੰ-ਚਰਨੀ ਛੇਦਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਹਰੇਕ ਛੇਦ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਜਰੂਰੀ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਘੱਟ ਯਾ ਵੱਧ ਹਨ— ਉੱਥੇ ਘਾਟਾ ਵਾਧਾ ਹੈ। ਏਸ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਭ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਕਈ ਤੁਕਾਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ(ਸੰਗਰੂਰ) ਵਾਲੀ ਥੀੜ 'ਚੋਂ ਮਿਲ ਵੀ ਗਈਆਂ, ਕੁਝ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਔਹੋਂ ਜਹੀਆਂ ਵੀ ਹਨ—ਜਿਹੜੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਦੋਹਾਂ ਥੀੜਾਂ ਦੀ ਮਹਾ-ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਏਸ ਥੀੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਜੇ ਵੀ ਹੋਰ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਉਣਤਾ ਤਾਂ ਮਾਲਮੁੱਧ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ—ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਇਸ ਉਣਤਾ ਦਾ ਅਸਲ ਸਥਾਨ ਕਿਹੜਾ ਹੈ? ਕੀ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਰਹੀ ਹੋਈ ਹੈ ਯਾ ਦੂਜੀ, ਤੀਜੀ ਅਥਵਾ ਚੌਥੀ?

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮੇਰੇ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਹਾਨ-ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਖ ਦਾ ਪੜਦਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦੀਦਾਰ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈਂਦਿਆਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚੁੱਧਿਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਦੀਦਾਰ ਲਾਭੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਚੁੱਧਿਆਈ ਨੂੰ ਆਹਸਤਾ ਆਹਸਤਾ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੱਖ ਪ੍ਰਤਰੰਗ ਵਿਖਾਵੇਗਾ।

—ਸੁੰਪਾਦਿਕ

ਮੋਹਨ ! ਪ੍ਰਾਨ-ਮਾਨ-ਸੁਖ-ਦਾਤੇ^੧, ! ਪ੍ਰੀਤਮ ਪ੍ਰਾਨ-ਅਪਾਰੇ !
 ਨਵਤਨ-ਨਵਲ, ਮਦਨ-ਮੂਰਤਿ-ਸ੍ਰੀ^੨ ਛਬਿ-ਸੁੰਦਰ ! ਬਨਵਾਰੇ
 ਨੀਲ-ਕੰਠ^੩ ਅਸਟਾਯੁਧ-ਸੋਭਤ, ਮੁਖ-ਮੰਡਲ ਦੁਤਿ-ਧਾਰੇ^੪ ॥
 ਬਨਮਾਲਾ ਪੰਕਜ ਅੰਬੁਜ-ਦ੍ਰਿਗ^੫, ਸ੍ਰੀਧਰ, ਪੁਰਖੁ^੬ ਮੁਗਾਰੇ ! ॥੧੫॥੨੬੬॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਮਾਲੀ ਗਉੜਾ★ ॥ ਰਹੋਏ ਕੇ ਛੰਤ ਕੀ ਜਤਿ ਗਾਵਣੀ* ॥
 ਧਨਜ-ਧਨਜ ਸਾਰਦ, ਬਾਕੀ ਬਾਨੀ, ਜੈ ਅਚਲ, ਅਬਿਚਲ, ਧੀਰ^੭ ॥
 ਧਨਜ-ਧਨਜ ਮੰਗਲ-ਮੁਦਿਤ ਕਾਲੀ, ਅਸਗਾਧ^੮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੀਰ ॥

੧. ਹੇ ਮੋਹਨ ! (ਤੁਸੀਂ) (ਪ੍ਰਾਨ) ਜੀਵਨ; (ਮਾਨ) ਆਦਰ ਤੇ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਦਾਤੇ ਹੋ; ਹੇ ਮੁਖ ਦਾਤੇ ! ਸ੍ਰੀਸ੍ਰੀ ਦੀ (ਮਾਨ) ਪ੍ਰਮਾਣ (ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਤੂੰ) (ਮੋਹਨ) ਮੂਰਛਿਤ (ਨਾਯ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ ! ੨. (ਸ੍ਰੀ) ਲੱਛਮੀ ਦੀ (ਮਦਨ) ਕਮ ਜਹੀ ਮੂਰਤਿ ਹੈ, ਮਦਨ ਸੀ ਮੂਰਤਿ, ਸੁੰਦ ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ । ੩. ਜਿਸਦੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਜਹਰ ਹੋਵੇ; ਸਿਵ; ਗੁਰੁਤ; ਮੋਹ; ਚਿਤਾ; ਕੋਤਾ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਪੁਰੁਖ । ੪. ਮੂੰਹ ਦੇ (ਮੰਡਲ) ਚੁਤਰਫੀ (ਦੁਤਿ) ਲਿਸਕ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਹਨ । ੫. ਕਮਲ-ਨੈਨ (ਪੰਕਜ) ਚਿੱਕੜ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ (ਭਵ-ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਰੂਪ) ਬਨਮਾਲਾ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੬. ਪੋਰਸ਼ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ, ਨਰ; ਹੀਜੜੇ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਜਿ ਰੱਖਣ ਦੀ ਤਾਕੁਟ-ਵਾਲਾ, ਮਰਦ । ੭. ਯੋਧਾ, ਬੁਧਿਮਾਨ; ਗੁਰੂ । ੮. ਅਥਾਹ, ਬਹੁਤ ਝੁੰਘਾ ।

★ਮਾਰੂ ਠਾਟ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਮਾਲੀਗੋੜਾ ਹੈ। ਏਸ ਨੂੰ 'ਮਾਲੀ ਗੋਰਾ' ਵੀ ਸੱਦਿਆ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਪੂਰੀਆ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਦੇ ਮੱਲ ਤੋਂ ਮਾਲੀਗੋੜਾ ਰਾਗ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨਵਾਲੇ ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਪੰਚਮ ਹਨ। ਦਿਣ ਦੇ ਤੀਜੇ ਪਹਿਰ ਗਾਵੀਦਾ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਹੈ।

(ਅ) ਭੇਦ ਵਾਦੀ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲੀਗੋੜੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੂਜਾ ਭੇਦ ਹੈ ਕਿ ਵਾਦੀ ਗਾਧਾਰ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ।

(ੳ) ਤੀਜਾ ਭੇਦ 'ਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ' ਹੈ। ਰਿਸ਼ਭ ਕੋਮਲ, ਧੈਵਤ ਦੋਵੇਂ ਅਤੇ ਮਧਮ ਤੀਥ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਖੜਜ, ਗਾਧਾਰ, ਪੰਚਮ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਸੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ । ਅਵਰੋਹੀ—ਨ ਧ ਸ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ।

ਦੋਹਰਾ । ਰੋ ਕੋਮਲ ਹੈ ਤੀਵ ਮਾ, ਦੋਨੋਂ ਧੈਵਤ ਮਾਨ ॥

ਰੋ ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਧਾ, 'ਮਾਲੀਗੋਰਾ' ਜਾਨ ॥

(ਰਾਗ ਕੋਸ਼)

(ਸ) ਚੋਬਾ ਭੇਦ ਮਾਲੀਗੋੜੇ ਨੂੰ ਸਾੜਕ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਪੰਚਮ' ਠਹੀਂ ਲੈਂਦੇ।

*'ਰਹੋਏ ਕੇ ਛੰਤ' ਦਾ ਜਿਕਰ 'ਅਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ' ਦੇ ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਦੇ ਸਵੇ ੨੦੩ ਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿੱਚ ਇਉਂ:—

ਗਉੜੀ ਬੰਗਗਣਿ ਰਹੋਏ ਕੇ ਛੰਤ ਕੇ ਘਰਿ ਮ: ੫ ॥

ਹੈ ਕੋਈ ਰਾਮ ਪਿਆਰੇ ਗਾਵੇ । ਸਰਬ ਕਲਿਆਣ ਸੂਖ ਸਚੁ ਪਾਵੈ ॥ ਰਹਾਉ ॥ × × ×

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਧਯਾਯ ਪੰਜਵੇਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਲੇਖ ਇਉਂ ਹੈ:—

ਬਿਸਨੁਪਦ ਪੁੰਨਤਾਕੀ 'ਸਲੋਕ ਬਾਰਵਾਂ ਰਹੋਵਾਂ' ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ਼ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਤਾਂ 'ਬਾਰਵਾਂ ਰਹੋਵਾਂ' ਪਾਠ ਬਹੁਰਿਆ ਸਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ-ਵਾਰ ਪਹਿਲੇ ਸਲੋਕ ਨਾਲ ਲਿਖਣਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ-'ਬਾਰਵਾਂ ਰਹੋਵਾਂ' ਪਾਠ ਸਾਰੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ 'ਰਹੋਏ ਕੇ ਛੰਤ' ਦਾ ਪਾਠ ਤਿੰਨੀ ਥਾਈਂ ਮਿਲ ਕਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ 'ਰਹੋਏ' ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਆਰੰਭਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਧਨਜ-ਧਨਜ ਸਬਤੋ-ਜੋਗ-ਜੋਗਨਿ' ਦੁਖ-ਹਰਨਿ-ਅਪਦਾ, ਪੀਰ ॥

ਧਨਜ-ਧਨਜ ਦੁਰਗੇ ! ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨਿ, ਬਲ-ਬ੍ਰਿਤ^੩ ਬਿਕ੍ਰਮ ਬੀਰ ॥੧॥੩੯੭॥

ਧਨਜ ! ਧਨਜ ! ਚੰਡੀ, ਅਸੁਰ-ਹੰਤੀ, ਪਾਪ-ਪੁੰਜ ਨਾਸਨ-ਕਰੀ ॥

ਭ੍ਰਮ, ਮੋਹ, ਅਪਦ-ਨਿਵਾਰ ਅੰਬ; ਰਿਪੁ ਦਲਨ ਦੂਖਨ-ਜਰੀ^੪ ॥

੧. ਜਿਹੜੀ ਕੋਠੀਆਏ (ਯੋਗ) ਲਾਇਕੁ ਸਬਤੀਆਂ ਹਨ (ਉਹ ਮਨ ਬਾਣੀ ਕਰਕੇ) ਧਨਜ ਧਨਜ ਹਨ। ੨. ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਲ ਦਾ (ਬ੍ਰਿਤ) ਧਰਮ ਹੋਵੇ. ਯੋਧਾ; ਤਾਕੁਤ ਨਾਲ ਸਿਤੁ) ਉਪਜੀਬਿਕਾ (ਰੋਜੀ) ਚਲੰਟ ਵਾਲਾ. ਪਰਿਸ਼੍ਰਮੀ, ਮਿਹਨਤੀ। ੩. ਦੂਸਟਾ ਦੀ (ਜਗੀ) ਬੂਟੀ (ਦਵਾਈ), ਕਲੰਕ ਸਾੜਨ ਵਾਲੀ।

੩ ਸ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਨਾਭਾ) ਨੇ ਇਓਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਰਹੋਆ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਧਾਰਣਾ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤ, ਜੋ ਲੰਮੀ ਹੇਕ ਨਾਲ ਗਾਵੀਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਥਵਾ ਏਕ ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਗੀਤ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਰਹਾਉ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਠੇਕ ਦੀ ਤੁਬ ਵਾਰ ਵਾਰ ਗਾਉਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਰਹੋਆ ਸੰਗੀਤ ਹੈ; ਕਹਿੰਦੀ ਰਾਗ ਦਾ ਸ਼ਬਦ-ਹੀ ਕੰਪੀ ਰਾਮ ਪਿਆ; ਗਾਵੇਂ ਰਹੋਆ ਗੀਤ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਪੂਰ ਹੀ ਗਾਉਣਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ।

ਰਹੋਏ, ਰਹੋਆ ਦਾ ਥੜ ਵਚਨ।

ਰਹੋਏ ਕੇ ਛੰਤ ਕੇ ਘਰਿ, ਉਸ ਸੂਰ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਅਤੇ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਉਣ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਹੋਆ ਛੰਤ ਗਾਈਆ ਹੈ, ਏਏ, ਰਹੋਆ,

(ਮਹਾਨ ਕੋਸ ਸਥਾ ੭੬੦ ਕਾਲਮ ੩, ਦੂਜੀ ਐਡੀਸ਼ਨ)

ਏਸ ਸਾਰੀ ਵਯਾਖਣਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਹੋਆ ਕੰਈ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੰਗੀਤ ਸਾਧਕ ਨਹੀਂ। ਕੋਵਲ ਏਸ-ਭਾਗੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਮਾਤ੍ਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬਣਾ ਗੋਂਦੀਆਂ ਹਨ ਗੀਤ ਪੰਜਾਬਣਾ ਗੋਂਦੀਆਂ ਜਰੂਰ ਹਨ ਪਰ 'ਛੰਤ' ਨਹੀਂ ਗੋਂਦੀਆਂ। ਨਾਂ ਹੀ 'ਛੰਤ' ਨਿ੍ਰਤਨ ਗਾਯਨ 'ਜਾ ਵਿੱਚ ਪੁੰਜਿ ਹੈ। ਨਾਂ ਹੀ ਨਿ੍ਰਤਨ, ਗਾਯਕ ਤੇ ਵਾਦਕ ਪੰਜਾਬੀ ਦਿਹਾਤੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਦੇਵ-ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿਆਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨੱਚਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਆਹਾਂ ਦੇ ਨਾਚ ਕਿਸੇ ਲਯ-ਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਬਲਕਿ ਇਸਤ੍ਰੀ-ਖਰੂਦ ਹਨ ਏਏ 'ਰਹੋਏ ਕੇ ਛੰਤ' ਅਤੇ 'ਥਾਰਵਾ ਰਹੋਥਾ' ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪ੍ਰਸਤਾਰਿਤ ਸੰਗੀਤ ਵੱਲ ਇਸਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ 'ਸੰਖ: ਭ੍ਰਮ' ਵੀ ਸੀ। ਸਿਹਣਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚੋਂ 'ਇੱਕ ਤੋਂ ਥਾਰਾ' ਤੱਕ ਦਾ ਤਾਂ ਗਣਾਨ ਕਰਵੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰ ਸਫਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭ੍ਰਮ-ਸੰਖਣਾ ਥਾਰਾ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਹੋਵੇ। ਏਸ ਸਾਰੇ ਖ਼ਤਾਲ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਭਾਵ-ਇਹ ਹੈ ਕਿ 'ਰਹੋਏ ਕੇ ਛੰ: ਦੀ ਖੰਜ ਅਤੇ ਥਾਰੀ ਹੈ। ਏਸ ਥਾਰੇ ਥਾਣੀ-ਬਿਓਰਾ, ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਟੀਕਾ ਗਣਾਨੀ ਬਦਨ ਸਿੰਘ (ਫਰੀਬ ਛੰਟ)। ਟੀਕਾ ਗਣਾਨੀ-ਨਰੈਣ ਸਿੰਘ-ਜੀ ਮੁੰਜੇਗ (ਲਾਹੌਰ)। ਟੀਕਾ ਗਣਾਨੀ ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਖਾਲਸਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)। ਸ਼ਬਦਾਰਥ ਅਤੇ ਟੀਕਾ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਿਖ ਸਹੀਦ ਮਿਸ਼ਨਰੀ ਖਾਲਸਾ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਪ੍ਰਫਟ-ਭਾਸ਼ਣੀ ਨਹੀਂ ਕਰਵੈਂਦੇ। ਨਾਂ ਹੀ ਅਜੇ ਤੱਕ ਮੈਨੂੰ 'ਥਾਰਾ ਤੱਥ ਰਹੋਏ' ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਖੇ ਚਾਕੀ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਿਕ—

ਅਸਟਾਖੁੰਦੇ ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰਿ^੧ ਸੁੰਦਰ^੨ ਪਦ-ਕਵਲ-ਪੰਕਜ ਹਰੀ^੩
 ਭਯ-ਨਾਸ, ਸਤ੍ਰੁ-ਸੰਘਾਰਿ-ਕਾਰੀ, ਸੂਖ-ਸੀਲ-ਨਿਧਿ, ਰਸ-ਭਰੀ ॥ ੨੯੮॥
 ਦੁਖ ਦਹਨ ਦਲਨ^੪ ਸੰਤਾਪ-ਚੂਰਨ,^੫ ਮੁਦਿਤ-ਮੰਗਲ ਦੇਵ^੬
 ਰਿਪੁ-ਮਲਨ, ਹਰਨ-ਨਿਪਾਤ-ਦਾਨ^੭ ਜਗਤ-ਬੰਦਨ ਸੇਵ^੮ ॥
 ਭਵ-ਤਾਪ, ਪਾਪ-ਬਿਨਾਸ-ਕਲਿਮਲ, ਅਘ-ਦਹਨ; ਅਲਖ, ਅਭੇਵ ॥
 ਜਜ਼ਾਲ ਜਗਮਗ ਜੋਤਿ ਰਾਜਤਿ^੯ ਪਦ-ਕਵਲ ਅੰਬੁਜ-ਸੇਵ ॥੩॥ ੨੯੯॥
 ਸੰਸਾਰ-ਸਾਗਰ ਬਿਖਮ ਭਉਜਲ, ਤਾਰ ਤਾਰਨ-ਹਾਰਿਆ ॥
 ਭੈ ਅਨਲ ਅਹਿਨਿਸਿ ਸਰਤ ਸਾਗਰ^{੧੦} ਨਿਮਖ ਜਾਪਤਿ ਤਾਰਿਆ ॥
 ਗਹਿ ਭੁਜਾ ਲੇਵਹੁ, ਸਰਨਿ ਦੇਵਹੁ, ਜਗਤ-ਜਨਨੀ ਮਾਯਾ ॥
 ਅਥਿ ਰਾਖ ਲੀਜੈ, ਮਯਾ^{੧੧} ਕੀਜੈ, ਪ੍ਰਭੁ ! ਹੋਹੁ ਬੇਲੀ ਰਾਯਾ ॥੪॥ ੩੦੦॥
 ਪ੍ਰਭੁ ਚਰਨ-ਕਵਲ ਬਸਾਇ ਹਿਰਦੇ, ਤਰਹੁ ਭਵਜਲ ਮੀਤ !
 ਦਿਨ ਰੈਨਿ ਸੇਵਹੁ ਸਦਾ ਅੰਬੈ, ਗੁਨ ਗਾਓ ਕੀਰਤਨਿ ਨੀਤ ॥
 ਧਰ ਧਯਾਨ ਮੂਰਤਿ-ਸਯਾਮ-ਸੁੰਦਰ. ਹੋਹੁ ਪਤਿਤ-ਪੁਨੀਤ ॥
 ਲਖ ਕੀਏ ਪਾਤਿਕ ਲਹਤ ਨਾਸਤ, ਨਿਮਖ ਧਾਰਤ ਚੀਤ ॥ ੫ ॥੩੦੧॥
 ਪ੍ਰਭੁ ਸਰਨਿ ਤਾਰਹੁ, ਮਯਾ ਧਾਰਹੁ, ਕਰਹੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸ੍ਰੀਮੀਆ !
 ਸਮਰਥ ਸ੍ਰੀਧਰ^{੧੨} ਕਰਨ-ਕਾਰਨ, ਦੁਖ-ਹਰਨ ਅੰਤਰਜਾਮੀਆ !
 ਅਥ ਸਰਨਿ ਦੀਜੈ, ਰਾਖ-ਲੀਜੈ, ਹਰਿ ਦੇਹੁ ਦਰਸਨ ਰਾਇਆ !
 ਗਹਿ ਭੁਜਾ ਲੀਜੈ, ਦਰਸ ਦੀਜੈ, ਜਗਤ-ਜਨਨੀ ਮਾਇਆ ! ॥੬॥ ੩੦੨॥ ਛਕਾ ੧

੧. ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ (ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ) ਦਾ ਵੇਰੀ. ਕਾਲ, ਮੌਤ, ਸ਼ਿਵ, ਯਮਰਾਜ. ਧਰਮ । ੨. ਸੁੰਦਰੀ. ਇਸਕ੍ਰੀ, ਸੋਹਣਾ ।
 ੩. ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਖ. (ਦਲਨ) ਸਭ ਦੇ । ੫. ਦੁਖ ਸਾਫ਼ਨ ਵਾਲਾ । ੬. ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਾਲਾ, ਦਿਵਯਤਾ ਵਾਲਾ,
 ਹੈਰਾਨੀ-ਕੁਨ, ਵਚਿਤ੍ਰ । ੭. ਦਾਨਵਾਂ ਦੀ (ਨਿਪਾਤ) ਗਿਰਾਵਟ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਭਵ-ਦੈਤਜ ਕੁਲਿ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਈ
 ਵਾਰ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਆਈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਆਰਾਧਨ ਕਰ ਕੇ ਫਿਰ ਉੱਚਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਮਹਿਖਾਸੁਰ, ਸੁੰਭ,
 ਨਿਸ਼ੰਭ, ਰਾਵਣ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸ਼ਿਵ-ਭਗਤ ਸਨ) । ੮. ਸੇਵਯ, ਸੇਵਾ ਯੋਗਯ । ੯. ਜਿਸਦੀ ਜਯੋਤਿ (ਜਗੁਲ) ਪ੍ਰਚੰਡ
 ਜਗਮਗਾਂਦੀ ਹੈ. ਉਸ ਦੀ ਜੋ ਹੋਵੇ । ੧੦. ਡਰ ਰੂਪ (ਅਨਲ) ਅੰਗਿ ਰਾਤਿ ਦਿਨ (ਇਕ ਗਮ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ) ਸਮੁੰਦਰ 'ਚੋ'
 (ਸਰਤ) ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ । ੧੧. ਕ੍ਰਿਪਾ, । ੧੨. ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ, ਪਦਾਰਥ ਵਾਲਾ, ਧਨਵਾਨ । ੧੩. ਮਾਯਾ ਨੂੰ ਧਾਰਨ
 ਵਾਲਾ, ਧਨਵਾਨ, ਪਰਮੇਸੁਰ, ਵਿਸ਼ਨੁ ।

ਕਿਸਨੁਪਦਾਰਠੁ ਕਾਨੜਾ* ॥ ਐਸੇ ਨਾਮ ਸਹਾਈ ਤਾਰਨ',ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਕਰੁਨਾਪਤੇ ॥
ਸਗਲ-ਜਾਚਿਕ-ਜਾਚਤ-ਦਰਬਾਰੀ' A ਜਗਬੰਦਨ ਅਮਿਤੋਜ-ਗਤੇ' ॥
ਜਗਤ-ਉਪਾਰਨਿ ਉਚ ਸੁਾਮੀ, ਸੁਖ-ਸਾਗਰ ਦੇਕਾਤ-ਮਤੇ ॥

*॥੧॥੩੦॥

ਜਗਬੰਦਨ ਭਵ-ਹਰਨ, ਨਾਥ ਪਿਕਜ-ਪਦ-ਚਾਰੀ' ॥
ਦੀਨਾ-ਨਾਥ-ਸਨਾਥ' ਮਾਨ-ਮਰਦਨ-ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰੀ' ॥
ਭਵਖੰਡਨ ਦੁਖ-ਦਲਨ, ਦੈਤਜ-ਦਾਨੰ' ਰਿਪੁ-ਮਾਰੀ ॥
ਜੈ ਜੈ ਮੰਗਲ ਰੂਪ, ਸਦਾ ਜੈ ਮੰਗਲਕਾਰੀ ॥੨॥ ੩੦॥

੧. ਜਹਾਜ਼ ਰੂਪ, ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੨. (ਕਰੁਣ+ਆਪਭ+ਏ) ਹੋ ਰੂਪਾ ਲਿਖੋਣ ਵਾਲੇ । ੩. ਮਾਰੇ ਮੰਗਤੇ ਰਦਥਾਰ ਵਾਲੇ (ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ) ਤੋਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ । ੪. ਹੋ ਬਦੁਤ ਤਾਯਤ ਨਾਲ (ਗਤੋ) ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ! ੫. ਹੋ ਅੰਤਰੇ ਖੁਜਾਲ ਵਾਲੇ ! ੬. ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ (ਚਾਰੀ) ਫਿਰਨ ਵਾਲਾ, ਸੰਹਦੇ ਕਮਲ ਵਾਂਗੂ ਚਰਨਾਂ ਵਾਲਾ । ੭. (ਦੀਨ+ਅਨਾਥ+ਸਨ+ਅਥ) ਗਰੀਬਾਂ ਯਤੀਮਾਂ ਦਾ ਚੰਗਾ-ਪਦਾਰਥ । ੮. (ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰੀ) ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਮਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਮਲ ਏਣ ਵਾਲਾ । ੯. ਦੈਤਜ ਤੇ ਦਾਨਵ, ਦਾਣਾ ਏਣ ਵਾਲਾ (ਭਾਵ-ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਲਿਨੀ ਨਾਲ ਦਾਣੇ ਬੰਨ ਕੇ ਚਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਦਾਣੇ ਜਿਹੇ ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੋਤੇ ਫੱਸ ਕੇ ਮਰ ਵੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਵੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ 'ਦਾਣੇ (ਪਦਾਰਥ) ਦੇ'ਦਾ ਹੈ' ਨਾਲ ਹੀ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਮੇਰੇ ਹਨ, ਪਰ-ਪਦਾਰਥ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇਜੀਵ (ਮਰ ਕੇ) ਚਲਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ) ।

*'ਕੰਨੜ' ਰਾਗ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮ 'ਕਾਨੜਾ' ਹੈ । 'ਕੰਨੜ' ਕਰਨਾਟ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਹੀ ਪਦ ਹੈ ਅਤੇ ਓਸੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਅਜ ਕਲ ਦੀ ਕਥਨਾਟਕ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸੰਗੀਤਚਾਰਕ 'ਕੰਨੜ' ਦੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ।

(੧) ਨਟ ਭੈਰਵੀ ਠਾਟ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ 'ਕੰਨੜ' ।

ਆਰੋਹੀ:—ਸ ਗ ਮ ਪ ਧ ਸ ।

(੨) ਧੀਰ ਬੰਕਰਾਭਰਣ ਠਾਟ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ 'ਕੰਨੜ' ।

ਆਰੋਹੀ:—ਗ ਰ ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ:—ਸ ਨ ਸ ਧ ਪ ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ ।

ਕਰਨਾਟਕ ਪੱਧਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਾਨੜੇ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਰੂਪ ਕਿਸੇ ਸੰਗੀਤਗਯ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ।

(ਅ) 'ਕਾਨੜੇ' ਪਦ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਉੱਤਰੀ ਸੰਗੀਤਚਾਰਕ, ੧੮ ਭੇਦ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਦਰਬਾਰੀ, ਨਾਯਕੀ, ਮੁਦ੍ਰਾ, ਕਾਬਿਥੀ, ਵਾਗੋਸ਼ੀ, ਨਟ, ਕਾਰੀ, ਕੋਲਾਹਲ, ਮੰਝਲ, ਸ਼ੜਮਾ, ਟੰਕ, ਨਾਗਪੁਨਿ, ਅਭਾਨਾ, ਸ਼ਾਹਾਨਾ, ਸੂਹਾ, ਸੁਖਾਰ, ਰੁਸੋਨੀ ਅਤੇ ਜਯਸ਼ਯੋਤੀ ।

'ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜੇ' ਦੇ ਗੱਣ ਦਾ ਸਮਝ ਰਾਤਿ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ, ਆਸ਼ਾਵਰੀ ਠਾਟ ਦਾ ਸ਼ੜਵ-ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ 'ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜਾ' ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਗਾਧਾਰ ਵਰਥਲ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਨਿਸ਼ਭ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ । ਰਿਸ਼ਭ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਾਧ ਦੀ ਸੰਕੇਤ ਹੈ । ਗਾਧਾਰ, ਧੈਵਤ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਕੋਮਲ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸ਼ੁੱਧ ਸੁਰ ਹਨ ।

ਆਰੋਹੀ:—ਨ ਸ ਰ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ ।

ਦੋਹਰਾ—

'ਗ ਪ ਨੀ' ਕੋਮਲ ਜਾਨੀਏ, ਉਤਰਤ ਧੈਵਤ ਨਾਹਿ ॥

ਸੁਨ ਦਰਬਾਰੀ ਕਾਨੜਾ, ਰਿਖ ਸੰਵਾਦਿ ਬਤਾਹਿ ॥

(ਰਾਗ ਕੰਭ)

ਨੋਟ:—ਹੋਰ ਕਾਨੜਿਆ ਦੇ ਸੂਰੂਪ ਸੰਭੇਪ-ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਲਿਖੇ ।

* ਏਸ ਬੰਦ ਦੀ ਚੌਥੀ ਝੁਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ । ਕਿਸੇ ਬੀਜ 'ਚੋ' ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ਼ਾ ਰਖ ਕੇ ਸਫੈਦਾ ! ਡਿਠਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਖੰਸ ਜਾਰੀ ਹੈ ।
A ਪਾ:—ਸਗਲ ਜੀਯ ਜਾਚਕ ਦਰਬਾਰੀ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਕਾਨੜਾ ਦੂਜੀ ਤਰਹ-॥

ਪਉਰਾਤਨਿ-ਸਨਾਤਨਿ,¹ ਅਮਰ ਅਜੂਨੀ ਸੰਭਉ^{2*}
ਆਦਿ-ਅੰਤ-ਕਲਿ-ਧਾਰ,³ ਅਚਲ, ਅਸਚਰਜ, ਅਚੰਭਉ
ਧਰਮ-ਰੂਪ, ਸੁਖ-ਸਿੰਧੁ, ਸੁਧਾਗਤਿ-ਮੰਗਲਚਾਰੀ⁴
ਜੈ ਜੈ ਮੰਗਲ ਰੂਪ, ਸਦਾ ਜੈ ਆਨੰਦ-ਕਾਰੀ ॥੩॥ ੩੦੫ ॥
ਅਸ਼੍ਰ-ਕਰਨਿ-ਬਰਦਾਨਿ,⁵ ਬਾਕ, ਬਾਨੀ ਸੁਖ-ਦਾਇਕ ॥
ਸਯਾਮ-ਬਰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਜਗਤ-ਜਨਨੀ ਸਭ-ਲਾਇਕ ॥
ਮਹਿ-ਮੰਡਨ, ਭਗਵਾਨ, ਭਗਤ-ਵਛਲ ਜਗ-ਨਾਇਕ⁶ ॥
ਦੁਖ-ਖੰਡਨ-ਚੀਰਾਨਿ⁷ ਧਰਮ-ਪੁਜ ਸੰਤ-ਸਹਾਇਕ ॥੪॥ ੩੦੬ ॥
ਸਰਬ-ਪਾਲ, ਸੰਤਨ-ਸੁਖ-ਦਾਤਾ, ਭਵ-ਤਾਰਨ, ਜਗ-ਰਾਨੀ
ਅਸੁਰ-ਨਿਪਾਤਨਿ,⁸ ਭਗਤ-ਦਾਯਨੀ,⁹ ਤੀਨ-ਲੋਕ ਬਰਦਾਨੀ
ਮਧੁ-ਸੂਦਨ, ਮੋਹਨ, ਬਨਵਾਰੀ, ਦੁਖ-ਹਰਤਾ ਸਭਿ ਜਾਨੀ ॥
ਅਸੁਰ-ਦਲਨ ਸੇਵਕ-ਜੈ-ਰੋਡਨਿ¹⁰ ਜੈ ਜੈ ਆਦਿ-ਭਵਾਨੀ ॥੫॥ ੩੦੭ ॥
ਬਿਸਨੁਪਦ ਕਾਨੜਾ ॥ ਬਾਸੁਦੇਵ, ਪੂਰਨ, ਅਥਿਨਾਸੀ, ਕਾਲ-ਕਲਹ-ਸੰਘਾਰੀ¹¹ ॥
ਦੀਨਾਨਾਥ-ਦਯਾਲ¹², ਦਾਮੋਦਰ, ਭਵਖੰਡਨ, ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰੀ ॥
ਅਥਿਚਲ, ਅਮਰ, ਪੰਕਜ-ਪਦ ਅੰਬੈ, ਤੀਨ-ਲੋਕ-ਉਜਯਾਰੀ ॥
ਕਵਲ-ਨੈਨ ਸੁੰਦਰ-ਛਬਿ ਸੋਹੈ, ਮਧੁ-ਸੂਦਨ ਜਗ-ਤਾਰੀ ॥੬॥ ੩੦੮ ॥
ਜਗਨਨਾਥ, ਜਗਤੇਸੁਰ, ਸੁਾਮੀ, ਜਗ-ਜੀਵਨ-ਗਤਿਧਾਰੀ¹³ ॥
ਮਾਧੋ, ਮਿਹਰਬਾਨ, ਮਧੁ-ਸੂਦਨ, ਮਨ-ਮੋਹਨ, ਬਨਵਾਰੀ ॥
ਜਗਨਨਾਥ, ਨਵਤਨ, ਸਦ-ਰੰਗੀ¹⁴, ਸਦ-ਨਵਤਨ-ਜੈਕਾਰੀ¹⁵ ॥
ਪ੍ਰਾਨ-ਨਾਥ, ਪੂਰਨ, ਪਰਮੇਸੁਰ, ਸੁੰਦਰ-ਛਬਿ, ਗਿਰਿਧਾਰੀ ॥੭॥ ੩੦੯ ॥

੧. ਪੁਰਾਣੇ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ। ੨. ਬਿਨਾ ਹੀ ਯੋਨੀ ਤੋਂ (ਸੰਭਵ) ਉਪਜਿਆ ਹੋਇਆ। ੩. (ਆਦਿ) ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਅੰਤੁ ਕਰਨ ਦੀ (ਕਲਿ) ਸਕਤੀ ਨੂੰ ਰੱਖਣਵਾਲਾ। ੪. (ਮੰਗਲਚਾਰੀ) ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਜਿਸ ਦੀ (ਸੁਧਾਗਤਿ = ਸੁਧ + ਆਗਤਿ) ਖਬਰ ਆਂਦੀ ਹੈ। ੫. ਅੱਠਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ (ਭਵ-ਅਤੰਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ) ਵਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੬. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮਾਲਿਕ। ੭. (ਚੀਰਾਨ) ਚੋਲਿਆ (ਦਾਸਾਂ) ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੮. ਦੋਤਾਂ ਨੂੰ (ਨਿਪਤਨ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੯. ਭਗਤਿ) ਸੁੰਧਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ, ਨਿਸਚਯ ਵਧੇਣ ਵਾਲੀ। ੧੦. ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ (ਛੱਤਿਹ) ਦੇ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ। ੧੧. ਵਧੇਰੇ ਇੱਕਤਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੨. ਗਰੀਬ ਯਤੀਮਾਂ ਤੇ ਮਿਹਰਬਾਨ। ੧੩ ਜਗਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ (ਗਤਿ) ਮਠਕਾਣਾ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ ਹੱਥ) (ਧਾਰੀ) ਰੱਖਣਵਾਲਾ। ੧੪. ਨਿਤਯ ਆਨੰਦ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਵੀਆਂ (ਜੈਕਾਰੀ) ਜਿੱਤਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲਾ।

*ਅਜੂਨੀ ਸੰਭਵ ਉਦੈਵਿਅਉ ਪੁਰਖੁ ਪੂਰਨ ਬਿਧਾਤਉ ॥ (ਸਵਦੀਏ) ਦਾ ਇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ।

ਕਲਜਾਨ ਰੂਪ, ਕਾਲੀ, ਕਲਿ-ਤਾਰਨ, ਸ੍ਰਾਮ-ਬਰਨ, ਕਲਜਾਨੀ ॥
 ਕਲਹ-ਨਾਸਨੀ ਕਾਲ-ਸੰਘਾਰਨਿ, ਕਲਿਮਲ-ਰਿਪੁ-ਦਲ-ਦਾਨੀ^੧ ॥
 ਚਿੰਤਾਮਨਿ, ਆਨੰਤ, ਆਨੰਦੀ, ਮਹਿਪਾਲਨ-ਪ੍ਰਧਾਨੀ^੨ ॥
 ਮਹਾ-ਜੋਤਿ, ਜੋਗੇਸ਼ੁਰ, ਜਨਨੀ^੩, ਲੋਕ-ਚਤੁਰਦਸ-ਰਾਨੀ ॥੮॥ ੩੧੦ ॥
 ਪਤਿਤ-ਉਧਾਰਨਿ, ਚੰਡਿ-ਤਾਰਕਾ^੪, ਮਾਤ-ਭਵਾਨੀ, ਸਾਰਦ ॥
 ਸਾਰਸੁਤੀ ਬਿਦਯਾ ਬਰ-ਦਾਨੀ^੫, ਦੁਖ-ਹਰਤਾ ਨਿਤਯਾਨਦ^੬ ॥
 ਮੰਗਲ-ਮੁਦਤਿ, ਚਿੰਤਾਮਨਿ-ਜੁਲਾ^੭, ਅਘ-ਨਾਸਨਿ, ਰਿਪੁ-ਅਰਨੀ^੮ ॥
 ਸਕਤਿ-ਜੋਗਨੀ^੯, ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰਨਿ, ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨੀ, ਜਨਨੀ^{੧੦} ॥੯॥ ੩੧੧ ॥
 ਛੇਮ-ਕਰਨੀ^{੧੧} ਬਰ-ਦਾਇਕ, ਚੰਡੀ^{੧੨} ਰਿਪੁ-ਹੰਤੀ^{੧੩}, ਅਰਿ-ਘਾਲੀ^{੧੪}
 ਸੁਭ-ਬਚਨੀ, ਸੁਭ-ਕਰਨੀ^{੧੫} ਭਵਾਨੀ, ਜੈ ਜੈ ਜੋਤਿ ਜੁਲੀ ॥
 ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕਿ ਹੰਸ-ਬਾਹਨੀ^{੧੬}, ★ ਭਵ-ਖੰਡਨਿ-ਅਘ-ਜਾਲੀ^{੧੭}
 ਗਵਰੀ-ਸੁਤ, ਗਨਪਤਿ, ਸਿਵ-ਨੰਦੀ^{੧੮} ਸਤੁ-ਤਾਪਨੀ^{੧੯}, ਕਾਲੀ ॥੧੦॥ ੩੧੨ ॥

੧. ਪਾਪ ਰੂਪ ਵੈਰੀਆ ਨੂੰ ਦਲ (ਦਾਨੀ) ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ੨. ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨ। ੩. ਮਾਤਾ। ੪. ਚੰਡ (ਨਾਮ ਦੇ ਦੇਤ੍ਰ, ਨੂੰ ਤਾੜਨ ਵਾਲੀ)। ੫. (ਸਾਰਸੁਤੀ) ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਵਰ ਦੀ ਦਾਨੀ; (ਸਾਰਸੁਤੀ) ਰਸਨਾ ਤੇ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਵਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ੬. (ਨਿਤਯ + ਆਨੰਦ) ਸਦਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰੂਪ। ੭. ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਦਾ (ਜੁਲਾ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ, ਚਿੰਤਾਮਣਿ ਰੋਗ ਨਾਸਨੀ ਅਤੇ ਜੁਲਾ ਦੇਵੀ ਰੂਪ। ੮. ਵੈਰੀਆ ਦੀ ਵੈਰਨਿ, ਵੈਰ ਦੀ ਅਗਨਿ। ੯. ਯੋਗੀਆ ਦੀ (ਸਕਤਿ) ਕਰਮਾਤ ਰੂਪ, (ਚੋਹਣ) ਯੋਗਣੀਆ ਦੀ ਤਾਕਤ। ੧੦. ਕਲਯਾਣ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਛੇਮਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੧੧. ਤੀਛਟ ਰੂਪ, ਤੇਜ ਸੁਵਾਵ ਵਾਲੀ, ਤਮੋਗੁਣੀ; ਅਗਨੀ, ਸਿੱਖੀ ਹੋਈ। ੧੨. ਵੈਰੀਆ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੧੩. ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕ ਦੀ ਸਕਤੀ। ਜਿਹੜੀ ਹੰਸ ਤੋਂ ਸ੍ਰਾਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ੧੪. (ਜਾਲੀ) ਸਾਰੇ (ਭਵ) ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੧੫. ਗੋਗੇ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਗਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਅਤੇ ਸਿਵ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ (ਗਣੇਸ) ਦੀ ਸਕਤੀ। ੧੬. ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤਪੋਣ ਵਾਲੀ।

★ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਜਕਤੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਣ ਦਾ ਕੰਢੀ ਧਯੋਯ ਨਹੀਂ। ਵਜਪਕ ਰੂਪ ਸਕਤੀ ਜਿਥੇ ਜੰਗਨੀ (ਇੱਲ੍ਹਾ) (ਵਿੱਚ) ਵੀ ਸਿਮਰੀ ਜਾਦੀ ਹੋਵੇ ਯਥਾ:—, ਸਕਤਿ-ਜੋਗਨੀ ਅਸੁਰ-ਸੰਘ-ਰਿਨਿ' + + + ਅੰ ੧ ਬੰਦ ੯॥੩੧੧॥ ਓਥੇ ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕ ਅਤੇ ਗਣੇਸ਼ਵਿੱਚ ਵਜਪਕ ਸਕਤੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਿਮਰਿਆ ਜਾਵੇ? ਜੇ ਵਜਪਕਤਾ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਵਿਚ ਫਰਕ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਬਕ-ਧਯਾਨੀ ਵਾਂਗੂ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਫਸੋਣ ਦੀ ਚਾਹ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੀਵਾ ਵਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਰਮ-ਉਚਿਤ ਵਜਵਸਥਾ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲ ਆਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ ਉੱਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੰਤ ਮਤਾਯਾ ਵਰਗੀਆ ਕੁਤਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਔਣ ਦੇਂਦੇ। ਨਾ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਜਹੇ ਨੀਵਾਂ ਖਤਾਲ ਪਾਏ ਜਾਣੇ ਹਨ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਕਲਜਾਨ* ॥ ਕਹੋ ਕਵਨ ਬਿਧਿ ਗੱਯੈ ?
 ਪੰਚ-ਬੂਤ ਸੰਗੀ ਇਸ ਮਨ ਕੇ, ਖਿਨੈ ਖਿਨ ਕੁਮਤ-ਨਕੱਯੈ ॥
 ਇਕਚਿਤ ਇਕ ਫਿਨ ਰਹਿਨਲੈ ਦੇਈ, ਉਭ-ਪਯਾਲ-ਕੁਮੱਯੈ ॥
 ਮਹਾ-ਪਾਪ, ਘੋਰ-ਦੁਰਮਤਿ ਮਹਿ, ਕੁਚਿ-ਚਿਤ-ਸੋਹਿ-ਲਗੱਯੈ ॥੧॥ ੩੧੩ ॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਕਲਜਾਨ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਬੁਰੇ ਕਾਮ ਪਾਪ-ਕਹੁ ਧਾਵਤ, ਪਰਧਨ-ਹਿਰਨ* ਕੀ ਆਸਾ ॥
 ਪਰਤ੍ਰਿਯ, ਪਰ-ਨਿੰਦਾ ਮਹਿ ਰਚਯੋ, ਨਿਸਿਦਿਨ ਬਿਖੇ-ਬਿਲਾਸਾ ॥
 ਮਹਾ-ਅੰਧੁ ਕਵੁ-ਸੂਝੇ-ਨਾਹੀ, ਬਾਵਰ ਆਤਮ-ਲੋਚਨ
 ਕਬਹੂੰ ਨ ਹਿਤਕਰ ਭਜਯੋ ਨਰਾਇਨ, ਦੁਖ-ਸੰਕਟ-ਭਵ-ਸੋਚਨ ॥੨॥ ੩੧੪ ॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਕਲਜਾਨ ॥

ਅਪਰਮ, ਕੂੜ, ਲੋਭ-ਰਸ ਮਾਤਾ*, ਨਿਸਿਦਿਨ ਕਰਤ ਬਿਕਾਰਾ ॥
 ਲੋਭ-ਵਾਸ-ਦਾਰਾ-ਪਨ ਫਾਸਯੋ* ਇਕਫਿਨ ਹੋਤੁ ਨ ਨਜਾਰਾ ॥
 ਠਗਿ* ਮੁਰਦਾਰ** ਬਦ-ਫੈਲੀ** ਕਰਤਾ, ਮੁਖ ਤੇ ਬੁਰਾ ਉਚਾਰਾ ॥
 ਕਬਹੂੰ ਨ ਸਿਮਰਯੋ ਦੁਖ-ਭੋਜਨ ਹਰਿ, ਨਿਰਭਯ-ਰਾਮ-ਮੁਰਾਰਾ ॥੩॥ ੩੧੫ ॥

੧. ਨਚੋਦੀ (ਕੁਮਤਿ) ਫਿਰਦੀ ਹੈ। ੨. (ਉਭ) ਉਤਾਹ ਅਤੇ (ਪਯਾਲ) ਹੇਠਾਂ(ਠਾਂਹ) ਨੂੰ ਕੁਮੱਦੀ ਹੈ। ੩. (ਸੋਹਿ) ਮੇਰੇ (ਸ੍ਰੀ) ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ) ਚਿੱਤ ਦੀ ਰੁਚੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ੪. ਪਰਾਏ ਧਨ ਨੂੰ (ਹਿਰਨ) ਚੁਰੋਣ। ੫. ਵਿਸ਼ਵਾ ਦੇ ਤਮਾਸ਼ੇ, ਵਿਸ਼ਵੀ-ਕੋਤਕ। ੬. ਬਾਵਰੋਂ ਨੂੰ (ਆਤਮ) ਮਨ ਦੀਆਂ (ਲੋਚਨ) ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸੁਝਦਾ ਨਹੀਂ (ਏਸੇ ਕਰ ਕੇ ਇਹ) ਪਰਾਂ (ਅੰਧੁ) ਵੱਡਾ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੈ। ੭. ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਕਲੋਸਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੮. ਲੋਭ ਤੇ (ਰਸ) ਕਾਮ ਵਿੱਚ (ਮਾਤਾ) ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ। ੯. (ਦਾਰਾ) ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਧਨ ਦੇ ਲੋਭ ਦੀ ਫਾਹੀ ਵਿੱਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ। ੧੦. ਠੱਗੀ। ੧੧. ਮੁਰਦਾਰੀ, ਮੁਰਦੇ ਦੇ ਮਾਸ ਖਾਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ। ੨੧. ਬੁਰੇ ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਣਾ।

*'ਕਲਜਾਣ' ਹੀ ਠਾਣ ਹੈ। ਪਰ-ਕਲਜਾਣ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਠਾਣ ਦਾ ਮੇਲ ਹੈ—ਠਾਣ ਦਾ ਪੂਰਣ ਰੂਪ ਨਹੀਂ। 'ਕਲਜਾਣ' ਅੰਤ-ਵ-ਸੰਪੂਰਣ ਹੈ। 'ਸੁੱਧ ਕਲਜਾਣ' ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਮਧਯਮ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਅਵਰੋਹ ਵਿੱਚ ਮਧਯਮ ਤੋੜ੍ਹ ਹੈ। ਹੋਰ ਸਾਹਿ ਸੁਰ ਸੁੱਧ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਗਾਂਧਾਰ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਹੋਵਤ ਹੈ। ਗਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਗਾਵਾਂਦੀ ਹੈ।

ਦੀਰਗਾ। ਕਲਜਾਨਹਿ ਕੇ ਮੇਲ ਤੇ, 'ਚੜ੍ਹਦੇ 'ਮਨੀ' ਹਟਾਇ ॥
 ਯਹੀ ਸੁਧ-ਕਲਜਾਣ ਹੈ, 'ਗਧ' ਸੰਵਾਦਿ ਸੁਹਾਇ ॥
 (ਰਾਗ ਕੋਲ)

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਪ ਧ ਸ । ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ।

ਕਲਜਾਣ ਦੇ—ਸਜਮ ਕਲਜਾਣ, ਸ੍ਰੀ ਕਲਜਾਣ, ਸਾਥਨੀ ਕਲਜਾਣ, ਹੇਮ ਕਲਜਾਣ, ਲਛਮੀ-ਕਲਜਾਣ, ਰਾਜ ਕਲਜਾਣ, ਪੂਰਵ ਕਲਜਾਣ, ਜੈਬ ਕਲਜਾਣ, ਓਠ ਕਲਜਾਣ, ਗੰਰਖ-ਕਲਜਾਣ, ਆਦਿਕ ਕਈ ਢੇਰ ਹੋਰ ਹਨ।

ਕਰ ਪਾਤਿਕਾ^੧ ਉਦਰ^੨ ਕਉ ਭਰਤਾ, ਪਸੁ ਜਯੋ^੩ ਕਰਤ ਅਹਾਰਾ^੪ ॥
 ਕੂਕਰ-ਸ੍ਰਾਨ^੫, ਗਰਧ^੬, ਕੀ ਨਜਾਈ^੭, ਨਿਸਿਦਿਨ ਕਰਤ ਗੁਜਾਰਾ^੮ ॥
 ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ, ਅਹੰਕਾਰ ਬਜਾਪਜਾ^੯ ਤਮ-ਲੋਚਨ^{੧੦} ਗਾਵਾਰਾ ॥
 ਇਕਚਿਤ ਹੋਇ ਨ ਪ੍ਰਭੁ ਗੁਨ ਗਾਯੋ, ਦੁਖ-ਹਰਤਾ, ਕਰਤਾਰਾ ॥੪॥੩੧੬॥
 ਸਾਧੁ-ਸੰਗ ਤੈਂ ਕਥਹੁ ਨ ਕੀਨੀ, ਨਿਸਿਦਿਨ ਬਿਖੇ ਲੁਭਾਨਾ ॥
 ਖੇਸ਼ਾਦ੍ਵਾਰਿ^{੧੧}, ਮਨਮੁਖ ਕੀ ਸੰਗਤਿ, ਇਹ ਨੀਕੀ^{੧੨} ਜੀਯ ਜਾਨਾ ॥
 ਚੋਰੀ, ਜਾਰੀ, ਪਰ-ਜੀਅ-ਘਾਤੀ^{੧੩}, ਬਿਖਯਾ-ਰਸ-ਲਪਟਾਨਾ^{੧੪} ॥
 ਇਕਮਨ ਹੋਇ ਨ ਭਜਯੋ ਨਿਰੰਜਨ^{੧੫}, ਪਰਮ-ਜੋਤਿ ਭਗਵਾਨਾ ॥੫॥੩੧੭॥
 ਅਵਧਿ^{੧੬} ਅਕਾਰਬਿ ਬੀਤਤਿ ਨਿਸਿਦਿਨ, ਛਿਨ ਪਲ ਘਟਤੀ ਕਾਯਾ ॥
 ਜਰਾ^{੧੭}, ਮਰਾ^{੧੮} ਗ੍ਰਾਸਤਿ^{੧੯} ਛਿਨ ਛਿਨ ਤੋਹਿ, ਆਜ ਕਾਲ ਮਿਟ-ਜਾਯਾ^{੨੦} ॥
 ਓਰੇ ਸਮ ਬਿਨਸਤਿ ਇਹ ਕਾਯਾ^{੨੧}, ਛਿਨ ਮਹਿ ਭਯਾ-ਪਰਾਯਾ ॥
 ਪੁਤ੍ਰ ਕਲਤ੍ਰ ਛਾਡਯੋ ਤੈਂ ਮੂਰਖ^{੨੨}, ਕਾਹੁ ਨ ਕੀਨ ਸਹਾਯਾ^{੨੩} ॥੬॥੩੧੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਕਲਜਾਨ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਸੁਕ੍ਰਿਤ^{੨੪} ਕਰਹੁ ਤਰਹੁ ਭੈ ਸਾਗਰ, ਚਰਨ-ਕਮਲ^{੨੫} ਚਿਤ ਧਾਰੋ
 ਸਾਸ ਸਾਸ ਸਿਮਰੋ ਪਦ-ਪੰਕਜ^{੨੬}, ਮਨ-ਮਕਰੰਦ-ਗੁੰਜਾਰੋ^{੨੭} ॥
 ਧਰਹੁ ਧਯਾਨ ਮੂਰਤਿ ਭਵਖੰਡਿਨ, ਪੁਨਰਪਿ-ਦੋਖ-ਨਿਵਾਰੋ^{੨੮}
^{੨੯} ਅਜਪਾ ਜਾਪੁ ਰੇ ਜਪਹੁ ਜੀਅਰੇ ! ਦੁਖ-ਮੋਚਨ-ਕਰਤਾਰੋ^{੩੦} ॥੭॥੩੧੯॥

੧. ਖਾਪ । ੨. ਪੇਟ, ਢਿੱਡ । ੩. ਵਾਂਗੂ । ੪. ਭੋਜਨ ਨੂੰ । ੫. ਕੁੱਤੇ ਦਾ (ਕੂਕਰ) ਪੁਤ੍ਰ, ਕੁੱਤੇ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਕੁੱਤਿਆਂ । ੬. ਗਧਾ । ੭. ਗੁਜਰਾਨ । ੮. ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ । ੯. ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹਾਂ (ਪੰਜਾਬੀ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ) । ੧੦. ਵੇਸ਼ਣਾ ਦਾ ਘਰ, ਕੰਜਰੀ ਦਾ ਮਕਾਨ । ੧੧. ਚੋਗੀ । ੧੨. ਚੋਰੀ, ਜਾਰੀ, ਤੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ (ਘਾਤੀ) ਮਾਰਨ ਵਿੱਚ (ਪਰ) ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ।

(ਵਿਸ਼ਨਾ ਰਸ) ਕਾਮ ਵਿੱਚ ਲਪਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਵਿਸ਼ਯ ਭੋਗਣ ਲਈ) (ਬਿਖਯਾ ਰਸ) ਕਾਮ ਰਹਸਜ ਗੁਟੀ ਕਾਮੇਸ਼ੁਰ ਰਸ ਆਦਿ) ਦਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ । ੧੪. ਅੰਜਨ (ਕੱਜਲ) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕਾਲਖ-ਰਹਿਤ, ਨਿਰਮਲ, ਨਿਰਦੋਸ, ਫਲ-ਰਹਿਤ, ਮਾਯਾ ਤੋਂ ਅੰਡਰਾ । ੧੫. ਉਮਰ । ੧੬. ਬੁਢੇਪਾ । ੧੭. ਮੌਤ । ੧੮. ਫੜਦਾ ਹੈ । ੧੯. ਮਿਟ ਜਾਹਿਗਾ । ੨੦. ਗੜੇ ਵਾਂਗੂ ਇਸ ਕਾਯਾਂ ਦੇ ਵਿਨਾਸ ਹੋਇਆ ਹੀ (ਤੂੰ) । ੨੧. ਹੇ ਮੁਰਖ ! ਤੈਨੂੰ (ਮਰਦਿਆਂ ਸਾਰ) ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਤਨਾਗ ਦਿੱਤਾ । ੨੨. ਸਹਾਇਤਾ । ੨੩. ਚੋਰੀ ਕਰਮ, ਪੁਨਯ-ਦਾਨ । ੨੪. ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ । ੨੫. ਕਮਲ ਪਦਵੀ, ਨਿਰਮਲ ਬੁਧਿ, ਚਰਨ ਕਮਲ । ੨੬. ਹੇ ਮਨ ਰੂਪ (ਮਕਰੰਦ) ਭੋਰੇ ! (ਤੂੰ) ਗੁੰਜਾਰਣ ਕਰ । ੨੭. ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਂ-ਤਰਾਂ ਦੇ ਦੋਸ ਦੂਰ ਕਰ ਲੈ । ੨੮. ਹੇ ਜੀਵਤੋ ! ਦੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਰਤਾਰ ਦਾ (ਅਜਪਾ) ਗੁਪਤ ਜਾਪੁ ਜਪਹੁ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਕਲਜਾਨ ॥

ਉਠ ਪ੍ਰਭਾਤਿ ਕਰਹੁ ਇਸਨਾਨਾ, ਪਦ-ਪਕਿਜ ਮਹਿ ਲੀਨਾ
ਜਥਾ-ਸਕਤਿ^੧ ਦਾਨ ਭੂਖੇ ਕਹੁ, ਨਿਮਖ ਨਿਮਖ ਰੰਗ ਭੀਨਾ^੨
ਕ੍ਰੋਧ-ਨਿਵਾਰ, ਦਾਜਾ ਮਨ ਲਾਵਹੁ, ਹਿੰਸਾ, ਦੁਰਮਤਿ-ਤਜਾਗੇ^੩
ਇਕਮਨ ਹੋਇ ਭਜਹੁ ਨਾਰਾਇਨ, ਖਿਮਾ-ਪਰਮ-ਅਨੁਰਾਗੇ^੪ ॥ ੮ ॥੩੨੦॥
ਤੀਰਥ, ਬਰਤ, ਨੇਮ, ਸੁਚਿ-ਕ੍ਰਿਯਾ, ਸੀਲ, ਸੰਤੋਖ, ਆਚਾਰਯੋ ॥
ਪੂਜਾ, ਤਿਲਕ, ਹੋਮ, ਗਾਯਤ੍ਰੀ, ਸੰਧਯਾ, ਤਰਪਨ^੫ ਧਾਰੋ ॥
ਗੁਰੁ, ਠਾਕੁਰ^੬, ਪਿਤ੍ਰ, ਮਾਤ, ਬੰਧੂ-ਜਨੁ, ਮਿਸ੍ਰਿ-ਬਚਨ-ਅਭਿਲਾਖੋ^੭ ॥
ਸਭਿ ਕੀ ਰੇਨੁ ਹੋਇ ਰਹੈ ਪਖਿਰੂ^੮, ਮੰਦਾ ਕਿਸਹਿ ਨ ਭਾਖੋ ॥ ੯ ॥੩੨੧॥
ਇਸ੍ਰ, ਦੇਵ, ਰਿਖੀ, ਪਿਤ੍ਰ, ਬ੍ਰਮਨ, ਗਉ, ਅਭਯਾਗਤਿ^੯ ਮਾਨੋ ॥
ਕਾਂਟ, ਹਸਤਿ ਮੋਹੁ, ਤਿਣਨਨ ਮਹਿ, ਸਰਖ-ਨਿਰੋਜਨ ਜਾਨੋ ॥
ਸਤ੍ਰਯ-ਰੂਪ-ਆਤਮ-ਅਥਿਨਾਸੀ^{੧੦}, ਬ੍ਰਹਮ-ਸਤਿ^{੧੧} ਪਹਿਚਾਨੋ ॥
ਏਕ ਬ੍ਰਹਮ ਸਭ-ਘਟਿ-ਘਟਿ-ਪੂਰਨ, ਆਦਿ-ਪੁਰਖੁ ਭੰਗਵਾਨੋ ॥੧੦॥੩੨੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਕਲਜਾਨ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

★ਧਰਮ ਕੇਤੁ^{੧੨} ਫਰਹਰਤ, ਝੁਲਤਿ ਚਹੁ-ਓਰ ਧੂਜਾ ਬਰ ॥
^{੧੩}ਕੋਲਾਸ਼-ਥਾਸ ★ਪਬ-ਕਨਕ, ਰਤਨ ਚਹੁ-ਓਰ ਸੁਧਾ-ਸਰਿ^{੧੪} ॥
^{੧੫}ਮਨਿ ਮਾਨਕ ਮੁਕਤਾ ਮਘੂਰ ਰਾਜਤਿ ਮਲਯਾਗਿਰਿ^{੧੬}★ ॥
^{੧੭}ਹੋਸ ਹੋਸਨੀ ਚੁਗਤਿ, ਤਰਤ ਮੁਕਤਾ ਕੰਚਨ ਪਰਿ^{੧੮}★ ॥੧੧॥੩੨੩॥

੧. ਜਿੰਨੀ ਤਾਕਤ ਹੋਵੇ। ੨. ਛਿਨ ਛਿਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ (ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ) ਰੰਗ ਵਿੱਚ (ਭੀਨਾ) ਰੰਗਿਆ ਰਹੇ। ੩. ਛਮਾ ਦੇ (ਧਰਮ) ਧਾਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰੋ। ੪. ਆਚਾਰ (ਧਾਰਨ) ਵਿੱਚ ਲਿਆਓ। ੫. ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ, ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹੋਥ ਅਥਵਾ ਅਰਘੇ ਨਾਲ ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਜਲ ਦੇਣ ਦਾ ਕਰਨ। ੬. ਰਾਜਾ। ੭. ਦੇ (ਨਾਲ) ਮਿੱਠੇ ਵਾਕਾਂ (ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਲਈ) ਚਾਹੁਣ ਕਰੋ! ੮. ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ (ਰੇਨੁ) ਪੂਜਿ (ਚਰਨਪੁਜਿ) ਅਤੇ (ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ) (ਪਖਿਰੂ) ਉਪਰਮ ਹੋ ਕੇ ਰਹੇ (ਇਹ) (ਪਖਿਰੂ) ਜੀਵ—ਸਭਿ ਦੀ ਚਰਨਧਤਿ ਹੋ ਕੇ ਰਹੇ। ੯. ਸਮੁੱਚੇ ਆਯਾ ਹੋਇਆ; ਸਨਮੁਖ; ਪਰਾਹੁਣਾ: ਸਾਧੂ ੧੦. ਅਥਿਨਾਸੀ ਆਤਮਾ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ (ਸਤ੍ਰਯ) ਕਦੀ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ੧੧. (ਬ੍ਰਹਮ) ਵਯਾਪਕ ਹੀ 'ਸਤਿ' ਹੈ। ੧੨. ਧਰਮ ਰੂਪ ਝੰਡਾ। ੧੩. (ਜਿਸ) ਕੋਲਾਸ਼ ਅਥਵਾ (ਪਬ ਕਨਕ ਰਤਨ) ਰਤਨਾਂ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ (ਉਸ ਦਾ) ਨਿਵਾਸ (ਸਥਾਨ) ਹੈ (ਓਸ ਦੇ) ਚਹੁਏਂ ਪਾਸੀ (ਸੁਧਾ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ (ਸਰਿ) ਨਦੀਆਂ (ਚਲਦੀਆਂ) ਹਨ★। ੧੪. (ਓਨਾਂ) ਪਰਥਤਾਂ ਤੇ) ਮਣੀਆਂ, ਮਾਨਕ, ਮੋਤੀ, ਮੰਗ, ਅਤੇ (ਮਲਯਾਗਿਰਿ) ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ (ਰਾਜਤਿ) ਮੰਜੂਦ ਹਨ★। ੧੫. ਹੋਸ ਤੇ ਹੋਸਣੀਆਂ (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ) ਨਦੀਆਂ ਵਿੱਚ) ਤਰਦੇ ਹਨ, ਮੋਤੀ ਚੁਗਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੋਨੇ ਤੇ (ਫਿਰਦੇ ਹਨ); ਸੋਨੇ ਵਰਗੇ (ਪਰਿ) ਖਥਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋਸ ਤੇ ਹੋਸਣੀਆਂ ਮੋਤੀ ਚੁਗਦੇ ਤੇ ਤਰਦੇ ਹਨ★।

★ਇਸ ਖਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸਗੁਣ ਸ਼ੁਰੂਪ 'ਕੋਲਾਸ਼ ਵਾਸੀ' ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁੱਧ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਮੰਗ ਵੀ ਏਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ, 'ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਪੁਰਾਣ' ਮੂਲ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਦਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਸੁਰੰਤ੍ਰਾਨੁਵਾਦ ਹੋਣ ਤੋਂ—ਕਈ ਥਾਈਂ ਸੁਰੰਤ੍ਰਾ ਵੀ ਰਖਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।

‘ਕਰਤ ਕੇਲ ਬਹੁ ਭਾਂਤਿ, ਚਰਤ ਮੋਤੀ ਪੰਕਜ ਤਰੈ’ ॥
ਅਲਿ^੨, ਮਕਰੰਦ, ਗੁੰਜਾਰਿਤ, ਕੁਮਤ ਗੁੰਜਰਤ ਕੁਮੰਕਰ ॥

੧. (ਹੋਸ ਤੇ ਹੋਸਨੀਆਂ) ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ (ਕੇਲ) ਕਲੱਲ (ਖੁਸ਼ੀਆਂ) ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਮਲਾ ਦੇ (ਤਰ) ਹੋਣ-ਮੋਤੀ (ਚਰਤ) ਖਾਦੇ ਹਨ । ੨. ਭੋਰਾ, ਕੁਮਰ । ੩. ਕੁਗਿਰਦਾ, ਚੁਤਰਦਾ ।

੨. ਕਿਉਂਕਿ ਜੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵਜ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਕਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਪਛਾਣ ਪੁਰਾਣਾ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਹੀ ਨੁਕਤੇ ਤੇ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ । ‘ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਹਨਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਅਤੇ ਜਨਮ ਮਾਨੁਸ਼ੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।’ ਜਿਹੜੀ ਥਾਂ ‘ਜਨਮ ਕਥਾ’ ਮਾਨੁਸ਼ੀ ਰੀਤਿ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਵਿਲਸਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪੁਰਾਣਾ ਦੀ ਕਸੋਟੀ (ਖਟਲਿੰਗ), ਛੇ ਚਿੰਨਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :—

੧. ਉਪਜਮ ਉਪਸੰਹਾਰ—ਗੁੰਥ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੇ ਖਾਤਮਾ । ਜਿਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਨਮ ਕਥਾ ਨਹੀਂ—ਉਸ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮਰਣ ਕਥਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਭ ਗੁੰਥ ਵਿੱਚ ਦੋਵੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਕਥਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਰਨ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਜ਼ਾਪਕ-ਸ਼ਕਤਿ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ ਤੇ ਵਜ਼ਾਪਕਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤ ਹੈ ।

੨. ਅਭਰਾਸ—ਵਾਰ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪੁਸੰਗ ਦਾ ਵਿਚਾਰਨਾ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਭ ਜੀ ਵਿੱਚ ਵਾਰੰਵਾਰ ਵਿਸ਼-ਰੂਪ, ਵਿਸ਼ੁ ਵਿਦ੍ਰੁਤਿ, ਮਹਾਕਾਲ, ਸਰਬਲੱਭ ਦੀ ਬਾਰੰਬਾਰ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਦੋਵੀ ਦਾ ਜਿਕਰ ਨਹੀਂ । ਬਲਕਿ ਦੋਵੀਆਂ ਮਹਾਕਾਲ ਸਰਬਲੱਭ ਜੀ ਦੀ ਸਹਾਯਤਾ ਲਈ ਅੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਹੜੀਆਂ ਇੱਕ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ‘ਨੋ ਕੱਟਿ’ ਹਨ ।

੩. ਅਪੁਰਵਤਾ—ਪੁਸੰਗ ਦਾ ਅਨੋਖਾਪਨ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਭ ਗੁੰਥ ਵਿੱਚ ਜਗਤ ਦੀ ਪੁਲਭ ਵਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ । ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਿ ਧਰਤੀ ਤੇ ਜਲਾਥਿੰਬ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਵਿਖਾਯਾ ਗਿਆ ਹੈ—ਓਸ ਵੇਲੇ ਵੀਰਯਨਾਦ ਅਤੇ ਸਰਬਲੱਭ ਦੇ ਜੰਗ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸਰਬਲੱਭ ਦੇ ਸਥਾਨ ਆਦਿਕ ਦਾ ਕੋਈ ਪੁਸੰਗ ਨਹੀਂ । ਵੀਰਯਨਾਦ ਸਥਾਨ-ਧਾਰੀ ਹੈ, ਅਜਨਮੇ ਤੇ ਜਨਮੇ ਦਾ ਮੇਲ ਅਨੋਖਾਪਨ ਹੈ । ਸਰਬਲੱਭ ‘ਵਜ਼ਾਪਕ’ ਹੈ ਵੀਰਯਨਾਦ ‘ਧੁਰੰਗ ਰਸੀਲ ਵਿਦ੍ਰਾਨ ਹੈ’ ਵਿਦ੍ਰਾਨ ਦਾ ਖਜਾਲ ਵਜ਼ਾਪਕ ਨੂੰ ਬੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧਿ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਮਨ ਬੁਧਿ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੈ । ਪਰ ਨਾ ਜਾਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ ਤੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪਦਾਰਥ ਠੱਕਰ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਅਸਚਰਯਤਾ (ਅਨੋਖਾਪਨ) ਹੈ ।

੪. ਫਲ—ਨਤੀਜਾ, ਏਸ ਗੁੰਥ ਦਾ ਫਲ,

ਨਉ ਲਖਜਾਰਾਕੀ ਮਿਲਿਹਿ, ਮਿਲਿਹਿ ਸਰਯਯੇ ਲਾਖ ॥

ਸਵਾ-ਲਾਖ ਹਾਥੀ ਮਿਲਿਹਿ, ਦੇਹੁ ਯੈ ਅਭਿਲਾਖ ॥ ੧੪ ॥

ਖਾਸ ਸਵਾਰੀ ਮੋ ਚਲਿਹਿ, ਨੇਜਹ ਲਖ ਠੀਸਾਨ ॥

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਾ ਖਾਲਸਾ, ਜੋਤਹਿ ਸਤ-ਚੋਗਾਨ ॥ ੧੫ ॥

ਯਹ ਲਾਲਚ ਗੂਣ ਤ੍ਰ ਕਹਯੋ, ‘ਦਾਸ ਗੋਬਿੰਦ’ ਸਮਾਜ ॥

ਫਤਹ ਹੋਵਹਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੀ, ਉਦਯਅਸਤ ਲੋ ਰਾਜ ॥ ੧੬ ॥ × × ×

ਦੋਵੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਏਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਦੱਸੀ ਗਈ । ‘ਉਦਯਾਸਤ ਲੋ ਰਾਜ’ ਵਜ਼ਾਪਕ ਬ੍ਰਹਮ ਤੋਂ ਵਜ਼ਾਪਕ-ਰਾਜ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਹੈ ।

੫. ਅਰਥਵਾਦ—ਰੂਚ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਭ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਉਚਿੱਤਤਾ ਅਤੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਉਚਿੱਤਤਾ ਹਨ । ਕਈਆਂ ਗੁੰਥਾਂ ਦੀਆਂ ਲਯਾਂ—ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਸਾਰਿਆਂ ਗੁੰਥਾਂ ਦਿਆਂ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਏਧਰ ਖਿਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਦੋਵੀ ਦੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬਿ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਭ ਤੋਂ ਖਿੱਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਪਰ-ਸਰਬਲੱਭ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਆਪ ਨਿਰਾਲਾ ਹੀ ਹੈ ।

ਮਾਰੂਤ-ਬਾਸ-ਸੁਬਾਸ^੧, ਚਕ੍ਰ ਸਮ ਭਵਰ ਬਘੂਰਨਿ^੨ ॥
 ਮਧੁ ਸਰA ਸੁਰਾ ਸੁਗੰਧਿਤ^੩ ਰੰਗ ਲਲਿਤਿਨਿ ਪਰਿ-ਪੂਰਨ^੪ ॥੧੨॥੩੨੪॥
 ‘ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਸੁਬਾਸ, ਪੁਹਪ, ਚੰਦਨ, ਮਲਯਾਗਿਰਿ^੫ ॥
 ਪਾਰਿਜਾਤ^੬, ਕਲਪਤਰੁ^੭, ਸੁਧਾਨਿਧਿ^੮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਾਗਰਿ
 ਘੋਰ ਘੋਰ ਮਨਿ ਦਿਪਤਿ^੯ ਜਿਤਿਤ ਬਹੁ-ਬਿਧਿ ਰਤਨਾਗਿਰਿ^{੧੦}
 ਪੁਹਪ ਲਲਤਿ ਅਰੁ ਸ੍ਰੇਤ^{੧੧}-ਸੁਧਾਗਤਿ ਗੰਧ ਮਲਯਾਗਿਰਿ^{੧੨} ॥੧੩॥੩੨੫॥
^੧ਬਾਸ ਸੁਬਾਸ ਪੁਹਪ ਗੰਧ ਨਿਤੁਤਿ, ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਸੋਹੋ ਪਾਤ੍ਰ^੨
^੩ਅਨਲ-ਪੱਛ ਪੱਛੀ ਸੁ-ਕੁਲ, ਬਿਚਰਤ ਪੱਛੀ-ਬਰ^੪”

੧. (ਮਾਰੂਤ) ਹਵਾ ਵਿੱਚ (ਸੁ-ਬਾਸ) ਉੱਤਮ ਸੁਗੰਧੀ (ਬਾਸ) ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ੨. (ਬਘੂਰਨਿ) ਵਾ-ਵਹੱਲਿਆਂ ਦੀਆਂ (ਭਵਰ) ਚਕ੍ਰੀਆਂ (ਘੁਮਿਆਰ ਦੇ) ਚੱਕ ਵਾਂਗੂ (ਫਿਰਦੀਆਂ) ਹਨ। ੩. (ਮਧੁ) ਸ਼ਹਿਦ ਤੇ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੀ (ਸੁਰਾ) ਸ਼ਰਬਾਂ ਦੀਆਂ (ਸਰ) ਸਰੀਆਂ (ਨਦੀਆਂ) (ਚਲਦੀਆਂ) ਹਨ। ੪. ਜਿਨਾ (ਸੁਗੰਧ) ਦੇ ਰੰਗ (ਲਲਿਤਿਨਿ) ਸੋਹਣੇ ਅਤੇ (ਪਰਿਪੂਰਨ) ਗੂੜ੍ਹੇ ਹਨ। ੫. (ਕੋਲਾਸ ਪਰਬਤ ਤੇ) ਸੁਗੰਧ ਵਾਲੇ (ਪੁਹਪ) ਫੁੱਲਾਂ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਚੰਦਨ ਅਤੇ (ਸੁਬਾਸ) ਰੰਗੀ ਵਾਸਨਾ ਵਾਲੇ (ਮਲਯਾਗਿਰਿ) ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ ਹਨ। ੬. ਕਲਪ ਬਿਛ ੧੭. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸੰਮਾ। ੮. ਏ. (ਘੋਰ ਘੋਰ) ਬਹੁਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਮਣੀਆਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਰਤਨਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਤਰਾਂ ਹੀ (ਗਿਰਿ)ਕੋਲਾਸ ਪਰਬਤ ਜਿਤਿਆ ਹੋਇਆ (ਦਿਪਤਿ) ਝਲਕਦਾ ਹੈ। ੧੦. (ਲਲਿਤਿ) ਸੁੰਦਰ ਤੇ(ਸੁੰਤ) ਚਿੱਟੇ ਫੁਲ। ੧੧. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗੇ ਬਾਵਨਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ (ਆ ਰਹੀ) ਹੈ। ੧੨. (ਜਿਨਾਂ ਦਿਆਂ ਸਰੀਰਾਂ (ਵਿੱਚ) ਸੋਹਣੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਓਹ (ਪਾਤ੍ਰ) ਨਚਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ (ਅਪਸਰਾਂ) ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੋਭਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੩. ਅਨਲ ਪੱਛੀ, (ਪੱਛੀ ਬਰ) ਗਰੁਤ ਅਤੇ (ਸੁ) ਉੱਤਮ ਪੱਛੀ (ਕੂਲ) ਕੰਢਿਆਂ ਤੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ।

A ਪਾ :—ਮਧੁਗਮ।

੬. ਉਪਤਿ-ਦਲੀਲ, ਯੁਕਤੀ। ਮੁਦਲਲ ਤਰੀਕੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਗਿਆ। ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਲੀਲਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਦੂਜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਲਏ ਹਨ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੰਹ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵੀ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦਲੀਲ ਨੂੰ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ਜੇ ਕਿਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਸ਼ਯ ਦਾ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਕੋਈ ਪਦ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਆਯਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਓਸ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹੀ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ ! ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਵੀ ਦੀ ਜੋ ਨਿੰਦਯਾ ਆਈ ਹੈ ਤਾ ਕੋਈ ਸੇਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ‘ਜੜੇ ਕਾ ਤੜੇ’ ਅਨੁਵਾਦ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾ ਕਿ ਦਲੀਲ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨਾ ਆਵੇ।

ਏਸ ਸਿੱਧਾਂਤ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਬਕ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੰਹ ਜੀ ਵਿੱਚ ਵਯਾਪਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਤਾਂ ਵਰਨਣ ਹੈ, ਪਰ ਵਯਕਤਤਾ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਏਥੇ ਵੀ ‘ਕੋਲਾਸ ਬਾਸ ਪਬ-ਕਨਕ ਰਤਨ ਚਹੁ ਓਰ ਸੁਧਾ ਸਰਿ’ ਕੋਲਾਸ ਅਤੇ ਸੁਮੇਰੁ ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰਥਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਸੁਮੇਰੁ’ ਅਦਿਸ਼ਟਿ ਪਰਬਤ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਲੱਛਣਾ-ਵਿੱਤ ਵਯਾਪਕਤਾ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਯਾਪਕਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਵਯਾਪਕਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਅਵਯਾਪਕਤਾ ਦਾ ਮੇਲ ਕਰ ਕੇ। ਸ੍ਰੀ ਭਗੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁਸੰਗ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

'ਗੁਰੂ' ਉਰਗਿ ਬਹੁ ਭਾਤਿ, ਬਸਤ ਕਲਪਾਤਿ ਜੁਗਾਤਰ' ॥
 'ਚਰੁ' ਓਰ ਗੁੰਜੈ ਭੂਮਰ, ਕਮਦੀਨ ਚਕੋਰ ਮਯੋਕਰਿ' ॥
 'ਧਰਤ' ਧਜਾਨ ਘੋਰਾਤ ਕਲਪ, ਕੋਟ ਕੋਟ ਫਨਿ-ਅਰਨੀ' ॥
 'ਅਰੁਣ' ਕੇਤੁ ਫਰਹਰਤ, ਮਗੀਚਿ ਕਨਕਾਗਿਰਿ ਤਰਨੀ' ॥੧੪॥੩੨੬॥
 'ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਕਲਪਾਦਿ ਸਦਾ ਅਭਿਨਾਸੀ-ਪਦ ਕੰਜ-ਚਰਨ' ॥
 ਕਵਲ-ਚੋੜੁ ਜਗ-ਸਾਰ, ਅਭਯ, ਭਯਾ-ਨਾਸਨ ਅਘ-ਫਾਰ-ਕਰਨਿ ॥
 ਸਰਬ-ਪੂਰ ਸਤਿ-ਰੂਪ, ਸੁਤਹਸਿਧਿ ਜੋਤਿ ਬਿਰਾਜੈ ।
 ਅਭਿਨਾਸੀ ਭਯ-ਕੰਦ', ਸਸਿ-ਪ੍ਰਕਾਸਾ' ਸਦਾ ਜੈ ॥੧੫॥੩੨੭॥
 ਅਭਿਚਲ, ਅਕਾਲ, ਨਿਰਵੈਰੁ, ਸਦਾ ਨਿਤ ਜੈ ਜੈ ਜੈ ॥
 ਮੰਗਲ ਹਰਖ ਬਿਨੋਦ ਚਿੰਤਾਮਨਿ, ਰਾਮ-ਬਿਜੈ-ਜੈ ॥
 'ਛਟਾ' ਚਮਕਤਿ ਪਰ ਨੂਰ, ਭਾਨੁ ਦੁਤਿ ਦੁਰਗਾ ਰਾਜੈ' ॥
 'ਸੰਖ, ਭੋਰਿ, ਗਜ, ਸਿੰਧੁ-ਸਮਨ, ਪੁਨਿ ਕੇਹਰਿ ਲਾਜੈ' ॥੧੬॥੩੨੮॥
 ਅਸਿ^{੧੦}, ਤੁਫੰਗ^{੧੧}, ਸਹਿਬੀ^{੧੨}, ਸਿਪਰ^{੧੩}, ਬਾਕ^{੧੪}, ਗਦਾ, ਗੋਫਨ^{੧੫}, ਤਰਵਾਰੀ ॥
 ਤੀਰ, ਤੁਪਕਾ^{੧੬}, ਕੈਬਰ^{੧੭}, ਪਨੁਖ, ਸੰਖ, ਚਕ੍ਰ, ਬਿਛੂਆ^{੧੮}, ਫੁਬਿਕਾਰੀ^{੧੯} ॥

੧. ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸੱਪ (ਵੈਰ ਤਯਾ ਕੇ) ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਤਰਾਂ ਤੋਂ (ਕਲਪਾਂ ਤੇ = ਕਲਪ + ਅੰਤਿ, ਕਲਪ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ (ਇਕ ਥਾਂ) ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ; ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਤੇ ਸੱਪ (ਵਿਰੋਧ ਛੱਡ ਕੇ) (ਕਲ) ਸੋਹਣੀਆਂ (ਪਾਤਿ) ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ (ਇਕੋਠੇ ਹੀ) ਜੁਗਾਂ ਜੁਗਾਤਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਸਦੇ ਹਨ । ੨. (ਮਯੋਕਰਿ) ਚੰਦ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਵਿੱਚ ਚਵੱਧ ਪਸਮੀ (ਕਮਦੀਨ) ਕਵੀਆਂ (ਵੁੱਲਾਂ) ਪਰ ਭੇਰੇ ਅਤੇ ਚਰੋਰ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ੩. (ਫਨਿ ਅਰਨੀ) ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਵੈਰੀ (ਗੁਰੂ) ਕੁੰਡਾਂ ਦੇ ਕੁੰਡਾਂ ਹੀ (ਕਲਪ) ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ (ਘੋਰਾਤ) ਬਹੁਤ ਕਠਿਨ ਧਜਾਨ ਧਰਦੇ ਹਨ । ੪. (ਅਰੁਣ) ਲਾਲ ਬੰਡਾ ਝਲ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਮਾਨੋ ਕਿ ਮਾਤਾ ਰੂਪ) (ਤਰਨੀ) ਇਸਤ੍ਰੀ (ਕਨਕਾ-ਗਿਰਿ) ਸੁਮੇਰੁ ਪਰਬਤ ਦੀ (ਮਗੀਚਿ) ਕਿਰਨ ਹੈ । ੫. (ਕੰਜ ਚਰਨ) ਚਰਨ ਕਮਲ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਆਦਿ ਵਿੱਚ, ਜੁਗਾਦਿ ਵਿੱਚ ਤੇ ਕਲਪਾਂ ਦੀ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ (ਅਭਿਨਾਸੀ ਪਦ) ਦਰਜੇ ਵਾਲਾ । ੬. ਡਰ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੭. ਚੰਦਮਾਹ ਵਾਂਗੁ ਸੀਤਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਲਾ । ੮. (ਭਾਨੁ) ਸੂਰਜ ਦੀ (ਦੁਤਿ) ਸਫੈਦੀ ਵਾਂਗੁ ਨੂਰ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਦੁਰਗਾ ਦੇ (ਚਿਹਰੇ ਦੀ) (ਛਟਾ) ਦਮਕ ਦਮਕਦੀ ਹੋਈ ਵਿਗਾਜ ਰਹੀ ਹੈ । ੯. (ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੀ) ਪੁਨਿ ਤੋਂ ਸ਼ੇਰ, ਸੰਖ, ਨਗਾਰੇ, ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦ ਵੀ (ਲਾਜੈ) ਸਰਾਸਰ ਹੋ ਕੇ (ਸਮਨ) ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਦੁਰਗਾ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ (ਪੁਨਿ) ਅ-ਵਾਜ ਦੇ ਸਮ ਨਾਂ ਹੋਣ ਤੋਂ— ਸੰਖ, ਨਗਾਰੇ, ਹਾਥੀ ਤੇ ਸਮੁੰਦ ਵੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਤਲਵਾਰ । ੧੧. ਬੰਦੂਕ । ੧੨. ਬਰਛੀ । ੧੩. ਢਾਲ । ੧੪. ਇੱਕ ਸਸਤ੍ਰ. ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਨਹੁ ਵਾਂਗੁ ਟੇਦਾ ਅਤੇ ਨੱਕ ਤੋਂ ਚੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੧੫. ਢੋਲਵਾਂ, ਗੋਪੀਆ, ਏਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਹਰੀ ਖੇਤੀ 'ਚ ਨਾਨਵਰ ਉਛੋਟ ਲਈ ਗੁਣ ਵੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ; ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਪ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੱਥਰ ਭਰ ਕੇ ਕੰਦੇ ਕਿਲਿਆ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਤੋੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਮੁਨਸ਼ਹਰੇ, ਗੋਫਨ । ੧੬. ਤੀਰ । ੧੭. ਇੱਕ ਸਸਤ੍ਰ, ਜਿਹੜਾ ਕਰੀਬਨ ਛੁੱਟ ਸੁਆਂ-ਛੁੱਟ ਲਮਾ ਤੇ ਛੋਟੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਵਰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੧੮. ਸੁੰਦਰ ।

ਅਸੀ ਨਾਨਕਿਆਣਾ ਸ ਹਿਬ ਜੀ ਤੇ ਲਾਇਸ਼ੁਰੋ(ਸਿੰਗਰੂਰ, ਆਦਿ ਸਾਰੀਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਏਸ ਪਦ ਦੀਆਂ ੬ ਪੰਕਤੀਆਂ ਹੀ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ । ਚਾਰ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਦਿਆਂ ਬੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਛੇ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਬੰਦ ਓਪਰਾ ਭਾਸਦਾ ਹੈ । ਹੋਰ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਹੈ ।

B ਪਾ.— ਛਟਾ ਚਮਕਤਿ ਪੁਰ ਨੂਰ ਅਖਿਲ ਭਾਨੁ ਜੋਤਿ ਦੁਰਗਾ ਫੁਬਿ ਰਾਜੈ ।

ਗੰਫਨ, ਗੁਰਜ, ਬਾਨ ਨਾਨਾ-ਬਿਧਿ, ਸੰਭਤਿ ਅਤਿ ਜਗਮਾਤ ਉਜਾਰੀ
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ-ਕੋਟਨ ਅਸੰਖ, ਉਰ-ਮਾਲ ਮਨੀ ਕ੍ਰੂਖਨ ਫਨਵਾਰੀ ॥੧੭॥੩੨੯॥
 ਰਿਪੁ ਦਲ-ਚੂਰ-ਪੁਰਿ ਹੈ-ਭੱਜਤਾ ਗੱਜਤ ਸਿੰਘ ਮਹਾ-ਰਣ-ਮੰਡਲ
 ਜੁੱਗਣਿ^੧, ਬੀਰ, ਪਿਸਾਚ, ਡਾਕਣੀ, ਅਚਤਿ ਸੁੰਣ-ਬੁੰਦਨ ਰਨ-ਖੰਡਲ ॥
 ਕੋਟ ਕੋਟ ਦਲ ਪਦਮ-ਅਸੰਖਨ, ਰਿਪੁ-ਦਲ-ਕਰਤਿ-ਚੂਰ ਜਗਮਾਤਾ ॥
 ਇਕ ਹੂੰ ਸਾਮੁਹਿ ਭਿਰਤ-ਰਣ, ਤਰਤ ਸਿੰਧੁ-ਭਵਜਲ ਬਿਖਯਾਤਾ★ ॥੧੮॥੩੩੦॥
 ਰਿਪੁ-ਦਲ-ਸਕਲ-ਜੀਤ ਜਗਮਾਤਾ, ਭੂਮਿ ਕੋ ਭਾਰ ਉਤਾਰਯੋ ॥
 ਦਸੂ-ਬਿਧੰਸਨਿ ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰਨਿ, ਸੰਤਨ-ਦੂਖ-ਨਿਵਾਰਯੋ
 ਅਬਿਚਲ-ਰਾਜ^੨, ਦੀਯੋ ਸੁਰਪਤਿ^੩ ਕੋ, ਨਿਜ-ਕਰ-ਤਿਸਹਿ-ਉਬਾਰਯੋ ॥
 ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਭਯੋ ਸੁਰਮੰਡਲ^੪, ਮੰਤ੍ਰ-ਸੁ-ਕਵਚ^੫ ਉਚਾਰਯੋ ॥੧੯॥੩੩੧॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਕਲਯਾਨ ਤਿਪਦਾ* ॥

ਧੂਪ, ਦੀਪ, ਤਿਲਕਾਦਿ-ਸੁਗੰਧਾ, ਪੁਹਪ-ਲਲਿਤ-ਕਰ-ਲੀਏ^੧
 ਨਿਰਮਲ-ਅੰਭ-ਕਲਸ-ਕੰਚਨ-ਭਰ^੨, ਪਾਕ^੩ ਬਿਬਿਧ-ਬਿਧਿ-ਕੀਏ
 ਸੁਰਪਤਿ^੪ ਆਦਿ ਦੇਵ, ਗੰਧੂਬ-ਮਿਲਿ, ਆਰਤੀ-ਕਰਤ ਬਿਧਾਨਾ^੫ ॥

੧. (ਫਨਵਾਰੀ) ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ ਤੇ ਗਹਿਣੇ (ਉਰ, ਗਲ (ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ) ਹਨ। ੨. ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਦਲ (ਚੂਰ) ਖੇਰੂ ਖੇਰੂ ਤੇ (ਪੂਰਿ) ਸ਼ਟਮਸਾਰ ਹੋ ਕੇ ਭੱਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ੩. ਯੋਗਣੀਆਂ; ਇੱਲਾਂ। ੪. ਯੁਧ (ਖੰਡਲ) ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਲਹੂ ਦਾ (ਬੁੰਦਨ) ਤੁਬਕਾ ਤੁਬਕਾ ਵੀ ਪੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੫. ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ (ਬਿਧੰਸਨਿ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੬. (ਨਿਸਚਲ ਰਾਜ) ਅਡੱਲ ਰਾਜ, ਬੁਰਮ-ਪਦ, ਅਟੱਲ ਪਦਵੀ। ੭. ਇੰਦ੍ਰ। ੮. ਆਪਣਾ(ਦਾਸ) ਜਾਣ ਕੇ ਓਸ (ਇੰਦ੍ਰ) ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ। ੯. ਸਭ-ਪਾਸੀਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿੱਚ। ੧੦. ਉੱਤਮ। ਕਵਚ—ਮੰਤ੍ਰ-ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ 'ਬੁਰਮ-ਕਵਚ' ਹੈ। ੧੧. (ਲਲਿਤ) ਸੰਹਣੇ | ਫੁੱਲ ਰੱਬਾਂ ਵਿੱਚ ਲਏ (ਪੁੰਜਾ ਵਾਸਤੇ)। ੧੨. (ਕੰਚਨ) ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ (ਕਲਸ) ਘੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਧ (ਅੰਭ) ਜਲ ਭਰ ਕੇ। ੧੩. ਭੱਜਨ, ਨੈਵੇਦਿਕ ਪਦਾਰਥ। ੧੪. ਵਿਧੀ ਨਾਲ।

★ ਏਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿੱਚ ਵਿਸਮਤਾ ਦੋਸ਼ ਹੈ, ਪਹਿਲੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ, ਏਸ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਖ਼ਰਾਜ ਹੈ- ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਸੁੱਧ ਪਾਠ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਬੀੜ ਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਹੈ।

* ਇਸ ਛੰਦ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਦ "ਦੋ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਇਕ ਇਕ ਪਦ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਦਾਂ ਵਾਲਾ" ਹੈ। ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ-ਇਸ ਪਦ ਵਿੱਚ ਪਦ-ਅੰਕ ਵੀ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ-ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਪੰਕਤੀ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਬੁਲ ਨਾਲ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਸੱਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਭਲੋਂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਅਸਲ ਕਾਪੀ—ਜਿਸ ਤੋਂ ਇਹ ਨਕਲਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸਾਥੋਂ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈ। ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਸ੍ਰੀਪਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਮਿਲਾਵੇ। ਇਸ ਛੰਦ ਦੀ ਅੰਤਲੀ ਤੁਕ ਦਾ ਪਾਠਾਤਰ 'ਤਹ ਤਹ ਕੀਯੋ ਉਪਾਰਯੋ' ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਪਾਠ ਛੰਦ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਹਿਸਾਬ ਤੇ ਲਯ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਟੁਟੇ ਭੱਜੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਅਖਯ-ਰਾਜ ਅਥੀ ਤਹਿ ਦੀਨਹੁ, ਦਾਸ ਜਾਨ ਕੀ ਤਾਰਯੋ ॥
 ਸ਼ੇਕਟ, ਭੀਰ, ਬਿਪਤਿ ਅਉਸਰ ਮਹਿ, ਜਹਿ ਤਹੋ ਕੀਨੁ ਉਪਾਰਯੋ ॥੨੦॥੩੩੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਮਾਰੂ ★ ॥

ਗਰਜਤ ਸਿੰਘ ਲੰਕੁੜਾ ਕੂਦਤ, ਭਭਕਤ ਭੀਮ ਅਪਾਰਾ^੧ ॥
 ਬੂਤ, ਪ੍ਰੇਤ ਨਾਨਾ-ਬਿਧਿ ਨਾਚਤ, ਘਹਿਰਤ-ਗਗਨ-ਬੈਤਾਰਾ^੨ ॥
 ਭੋਰਵ ਭੀਮ, ਪਿਸਾਚਿ^੩, ਡਾਕਨੀ^੪, ਕੂਕਤ ਕਠਿਨ ਮਸਾਨਾ ॥
 ਆਮਿਖ-ਅਚਤ ਆਹਵ-ਮੰਡਲ ਮਹਿ^੫ ਕਿਲਕਤ ਬੀਰ ਬਿਵਾਨਾ ॥੧॥੩੩੩॥

ਕਿਲਕਿਲ ਕਰਤ ਨਾਨਾ-ਬਿਧਿ ਨਿ੍ਤਿਤਿ^੬ ਕੁਕਕਤਿ ਫਿਰਤ ਪਿਸਾਚਨਿ ॥
 ਭੋਰਵ ਕੂਤ ਭੀਮ ਭਭਕਤ ਘਨ^੭ ਘਹਿਰਤ-ਨਭ ਬਹੁ-ਡਾਕਨਿ^੮ ॥
 ਗਹਿ ਗਹਿ ਹਾਥ ਖਪਰ-ਚੁੰਡਨਿ-ਕੀ^੯, ਝੁੰਡ ਝੁੰਡ ਕਈ ਨਾਚਤਿ ॥
 ਲਲਿਤ-ਕਰਾਲ-ਜਿਹਵ^{੧੦} ਕਾਏ ਬਹੁ, ਆਮਿਖ^{੧੧} ਸੁੰਨਤਿ^{੧੨} ਆਚਤਿ^{੧੩} ॥੨॥੩੩੪॥

ਸੰਖ, ਭੋਰਿ, ਮਾਰੂ, ਮੁਰਲੀ, ਡਫ, ਤਾਲ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਬਜਾਵਤਿ ॥
 ਤੁਰ^{੧੪}, ਨਾਇ^{੧੫}, ਝਾਂਝਰ- ਘੁੰਘਰੁ, ਗਤਿ-ਧਉ^{੧੬} ਸਾ-ਡੰਕ-ਸੁਹਾਵਤਿ ॥
 ਬੀਨਾ, ਬੇਨੁ^{੧੭}, ਰਬਾਬਿ, ਪਖਾਵਜ^{੧੮} ਸੰਖ, ਘੰਟ-ਧੁਨ-ਸੋਹਤਿ ॥
 ਮੰਨਵਰ ਸਬਦ ਤਾਪ-ਤੁਈ-ਮੋਚਨਿ, ਲੋਕ-ਚਤੁਰਦਸ ਮੋਹਤਿ^{੧੯} ॥੩॥੩੩੫॥

ਭਾਤਿ ਭਾਤਿ ਮਾਰੂ^{੨੦} ਰਨ-ਬੱਜਤ, ਕਟਕ^{੨੧} ਦੇਵਤਾ ਸਾਜੈ ॥
 ਦੁੰਦਭਿ^{੨੨} ਕੰਟਿ ਨਾਇ^{੨੩} ਨਾਨਾ-ਬਿਧਿ, ਚਮੂ^{੨੪} ਦੇਵਤਨ ਬਾਜੈ ॥

੧. ਸਮਝ, ਵਕਤ, ਵੇਲਾ । ੨. ਭੋਅਤ (ਭੀਮ) ਭੈਰਉ^੧ ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ੩. ਆਕਾਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਤ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ।
 ੪. (ਪਿਸ਼ਤ) ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ, ਪ੍ਰੇਤਣੀਆਂ, ਯੱਛਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੫. ਡਾਇਟ, ਡੇਟਾਂ, ਚੁੜੇਲਾਂ ।
 ੬. (ਆਹਵ ਮੰਡਲ) ਸੁੱਚ ਕੂਮਿ ਵਿੱਚ (ਆਮਿਖ) ਮਾਸ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੭. ਨੱਚਦੀਆਂ ਹਨ । ੮. ਭੋਰਵ, ਕੂਤ (ਘਨ)
 ਬਹੁਰ (ਭੀਮ) ਭਰਾਵਟੇ (ਭਭਕਤ) ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ੯. ਆਸਮਾਨ (ਆਕਾਸ) ਪਿੱਛ ਬਹੁਤ (ਸਮੂਹ) (ਛਾਕਨਿ) ਡਾਇਟਾ
 (ਪ੍ਰੇਤਣੀਆਂ) (ਘਹਿਰਤ) ਡੋਰਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਬੋਲਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੦. ਨੂੰ । ੧੧. (ਲਲਿਤ) ਸੋਹਣੀ ਤੇ ਡੋਰਣੀ ਜੀਭ,
 ਨਾਲ ਤੇ ਡਾਠਾਨਕ ਜੀਭ । ੧੨. ਮਾਸ । ੧੩. ਲਹੂ । ੧੪. ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਪੀਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੫. ਇੱਕ ਵਾਜਾ, ਨਰ-ਸਿੰਘ ।
 ੧੬. ਸਰਨਾਇ, ਬੱਸਰੀ । ੧੭. ਵਾਸ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਵਾਜਾ, ਬੱਸਰੀ, ਨਾਇ, ਤੰਤੀ, ਚੋਣਾ । ੧੮. ਪੰਡ-ਵਾਦਨ,
 ਜਿਹੜਾ ਦੋ (ਪੱਚ) ਹਿਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਵਜਦਾ ਹੋਵੇ, ਜੋਤੀ, ਤਬਲਾ । ੧੯, (ਤਾਪ-ਤੁਈ-ਮੋਚਨਿ) ਮਤਾਂ
 ਦੀ ਨੂੰਪਰਾਂ ਦੇ ਸਬਦ ਚੰਦਾਂ-ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੋਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੨੦. ਨਗਾਰਾ । ੨੧. ਛੋਜ, ਸੈਨਾ ।

★ ਮਾਰੂ ਰਾਗੁ ਸ਼ਾਬਦ ਜਾਗੇ ਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਜੰਗ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਵਿੱਚ (ਮਾਰੂ)
 ਨਗਾਰੇ ਵੱਜਦੇ ਹਨ । ਸਾਧਾਏਟ ਰਹੀਏ ਨਾਲ ਇਹ ਇਠ ਦੋ ਤੀਜੇ ਪਹਿਰ ਵਿੱਚ ਗਾਈਦਾ ਹੈ । ਮਾਰੂ ਵਿੱਚ ਪੰਚਮ
 ਵਰਜਿਤ ਹੈ । ਖਠਮ, ਛਾਧਾਰ, ਹੰਢਰ ਤੇ ਨਿਸਾਧ ਸੁੱਧ, ਰਿਸਭ--ਕੰਮਲ ਤੇ ਮਪਤਮ ਭੀਬਭ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਵਾਲੀ ਛਾਧਾਰ
 ਤੇ ਸੰਘਾਲੀ ਹੋਵਣੇ ਹੀ ।

ਅਸੂ, ਨਾਗ^੧, ਕਰਹਲ^੨ ਆਰੂੜਤਿ, ਕੱਟ ਤੇਤੀਸਾ ਗਾਜੇ ॥
 ਸਕਾਮ-ਕਰਨਿ ਔਰਾਵਤ ਆਦਿਕ, ਰਕਤ-ਸ੍ਰੋਤ ਤਨ-ਛਾਜੇ^੩ ॥੪॥੩੩੬॥
 *ਮਨਿ ਹਿਮ-ਗਿਰਿ ਰਾਜਤਿ ਧਉਲਾ-ਤਨ, ਸੋਭਤਿ ਮਨਹੁ ਮੁਨਾਰੇ^੪ ॥
 ਸਕੋਦਨਿ-ਪਾਲ-ਦੁਰਦਨਿ-ਆਰੂੜੇ^੫, ਦੇਵਨ ਸਕਲ ਅਖਾਰੇ ॥
 *ਚੜ ਬਿਵਾਨ ਸੁਮਨ ਬਰਸਾਵਤਿ, ਗਜ-ਮੁਕਤ-ਗਲਿ-ਹਾਰੇ^੬
 ਅਚਰੁਤ ਜਪ ਜਪਤ ਅੰਬੈ ਜਸ, ਲਸਕਰ-ਸ੍ਰੁਤ-ਸੰਘਾਰੇ^੭ ॥੩੩੭॥
 ਸ਼ਿਵ, ਬਿਰੰਚ^੮, ਬਿਸਨਾਦਿ-ਸੁਰੇਸੁਰ^੯, ਸਭੈ ਸੈਨ ਸੰਗ ਲੀਨੇ ॥
 ਰਵਿ, ਸਸਿ ਬਰਨ, ਧਰਮ, ਕੁਬੇਰਹਿ, ਜੂਥ-ਜੂਥ-ਦਲ-ਕੀਨੇ^{੧੦} ॥
 ਗਦਾ, ਚਕ੍ਰ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ-ਭ੍ਰਮਾਵਤਿ, ਬਜ੍ਰ-ਪਰਿਹਰ-ਰਿਪੁ-ਪੋਲਤਿ^{੧੧} ॥
 ਕਾਲ-ਡੰਡ^{੧੨}, ਪਾਸੀ, ਬਰਨਾਯੁਧ^{੧੩}, ਅਸੁਰ-ਸੈਨ-ਸਭਿ ਰੇਲਤਿ ॥੬॥੩੩੮॥
 ਉਤੇ ਅਸੁਰ-ਦਲ-ਸਾਜ ਅਸੰਖਨ,^{੧੪} ਚੜਤ ਭਏ ਸੁਰ-ਮੰਡਲ^{੧੫} ॥
 *ਕੋਤਕਿ ਬਿਕਟ-ਰੂਪੁ ਤ੍ਰਿਮੁੰਡਨ!A ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਭਵ-ਨਵ-ਖੰਡਲ^{੧੬} ॥
 ਗਹਿ ਗਹਿ ਹਾਥ ਮੇਰੁ^{੧੭}, ਤਰੁ^{੧੮} ਭਾਰੈ, ਕਲੀ ਭਾਂਤਿ ਪਰਿਹਾਰੈ ॥
 *ਦੀਰਘ-ਚੱਛ ਦਾੜ-ਮਾਨੋ-ਜਮ, ਅਰੁਨ ਅਸਿਤ ਤਨ ਕਾਰੈ^{੧੯} ॥੭॥੩੩੯॥

੧. ਹਾਥੀ । ੨. ਉਨ । ੩. ਕਾਲੇ ਕੰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ । ੪. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ (ਰਕਤ) ਲਾਲ ਤੇ (ਸ਼ੁੱਠ) ਚਿੱਟੇ (ਡੱਬ ਖੜਬੇ) ਸੰਗਏ ਹਨ । ੫. (ਧਉਲਾ) ਮਾਤਾ ਦਾ ਤਨ ਹਿਮਾਲਯ ਦਾ (ਮਨਿ) ਸਿਰੰਮਣਿ (ਟਿੱਲਾ) ਵਿਚ ਜਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ) ਮਾਨੋ ਕਿ (ਹਿਮਾਲਯ ਦੇ) (ਮੁਨਾਰੇ) ਸਿਖਰ (ਹੋਰ ਰੰਟੀਆਂ) ਹਨ । ੬. ਰਥਾਂ, ਪਾਲਕੀਆਂ ਅਤੇ (ਦੁਰਦਨਿ) ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ (ਆਰੂੜੇ) ਚੜੇ ਹੋਏ । ੭. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਥੀ ਦਿਆਂ ਮੱਤੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ ਹਨ (ਉਹ) ਵਿਮਾਨਾਂ ਤੇ ਚੜ ਕੇ ਫੁਲ ਬਰਸਾਏ ਹਨ । ੮. (ਅਚਰੁਤ) ਪਰਮੇਸੁਰ ਪਿਤਾ ਤੇ (ਅੰਬੈ) ਮਾਤਾ ਦੇ ਯਸ ਦਾ ਜਪ ਜਪਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਸਮਣਾਂ ਦੇ (ਲਸਕਰ) ਸਮੁਦਾਯ ਹੀ ਮਾਰ ਛੱਡੇ ਹਨ । ੯. ਬ੍ਰਹਮਾ । ੧੦. ਵਿਸ਼ਨੁ ਆਦਿਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵਡੇਰੇ, ਵਿਸ਼ਨੁ ਤੇ ਇੰਦੁ ਆਦਿਕ । ੧੦. (ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ) ਦਲਹੈ (ਜੂਥ ਜੂਥ) ਮਿਸਲ ਦਰ ਮਿਸਲ ਬਣਾ ਕੇ । ੧੧. ਵਜ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ (ਪੋਲਤਿ) ਧਕੇਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਯਮ ਦਾ ਡੰਡਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਧਰਮਰਾਜ ਦੰਡ ਦੋਦਾ ਹੈ, ਪਸ ਫਾਹੀ, ਯਮ ਦਾ ਹੁਕਮ. ਮੋਤ, । ੧੩. ਵਰਣ ਦਾ ਸਸਤ੍ਰ, ਪਾਸ, ਫਾਹੀ । ੧੪. ਸੰਖਯਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਬੇਗਣਿਤ । ੧੫. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ (ਮੰਡਲ) ਸਮੂਹ ੧੬. (ਕੋਤਕਿ) ਹੈਰਾਨ-ਕੁਨ (ਬਿਕਟ) ਡਰੋਣੇ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲਾ (ਤ੍ਰਿਮੁੰਡ) (ਨਵ-ਖੰਡਲ) ਨੌਂ ਖੰਡਾਂ ਵਾਲੀ (ਧਰਤੀ) ਤੇ (ਭਵ) ਜਨਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ (ਆ ਗਿਆ) । ੧੭. ਪਹਾੜ । ੧੮. ਵਿਛੁੜੇ । ੧੯. (ਅਸਿਤ-ਕਾਰੇ) ਘੋਰ ਕਾਲੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ (ਦੇਤ੍ਰਤ) ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੋਆਂ (ਦੀਰਘ) ਬਹੁਤ (ਅਰੁਨ) ਲਾਲ (ਚੱਛ, ਅੰਬ) ਅਤੇ (ਵਡੀਆਂ ਵਡੀਆਂ) ਦਾੜਾਂ ਯਮਰਾਜ ਵਰਗੀਆਂ ਸਨ ।

* ੫॥੩੩੭॥ ਤਕ ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਪੁਰਾਣ ਦਾ ਅਥਵਾ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰ ਵਲੋਂ ਮੰਗਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਵਾਸਤੁ ਵਿੱਚ-- ਮੰਗਲ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਨੁਪਦ ਅੰਕ ੧੦॥੩੨॥ ਤੱਕ ਹੀ ਹੈ । ਵਿਸ਼ਨੁਪਦ ਅੰਕ ੧੧॥੩੨॥ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ੫॥੩੩७॥ ਤੱਕ 'ਕੋਲਕਾ ਵਸਨੀ ਸਕਤੀ' ਦਾ ਸਕੁਟ ਸੁਰੂਪ ਕਥਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਚਲੰਟ ਲਈ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਅੰਕ ੬॥੩੩੮॥ ਤੋਂ ਬਾਕਾਯਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।

A ਇਥੋਂ 'ਤ੍ਰਿਮੁੰਡ' ਦਾ ਜੰਗ ਚਲ ਪਿਆ ਹੈ । ਇਕ ਰਾਵਣ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਵੀ ਤ੍ਰਿਮੁੰਡ ਤ੍ਰਿਸਿਰਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਪਰ ਇਹ ਉਸ ਤੋਂ ਅਭਰਾ ਮਾਲੁਮ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ।

ਮਹਾ-ਘੋਰ-ਆਹਵ ਮਚਯੋ ਤਹਿ, ਦੇਵਨ ਸਭਨ ਭਜਾਯੋ
 ਭਾਜਤਿ ਭਯੋ ਸਭੈ ਸੁਰਮੰਡਲ, ਸਰਨਿ ਭਵਾਨੀ ਧਾਯੋ
 ਸਨੈ-ਦੇਵ ਸੁਰਪਤਿ ਚਲਿ ਆਏ, ਤਕੀ ਸਰਨਿ ਜਗਤਾਗਰਾ^੧
 ਅਸੁਰ-ਦਲਨ ਸੰਕਟ-ਦੁਖ-ਮੋਚਨ, ਅਪਦ-ਹਰਨਿ ਸੁਖ-ਸਾਗਰ ॥ ੮ ॥੩੪੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਰੂ ਦੇਵੀ ਬਾਚ ॥

ਬਚਨ ਸੁਨਤਿ ਅਥੈ ਬਿਹਸੀ ਤਬਿ, ਸਭ ਕੋ ਦੀਨ ਦਿਲਾਸਾ ॥
 ਛਾਰ ਕਰਹੁ ਰਿਪੁ ਦਲ ਪਲ ਮਾਹੀ ਮਨਿ-ਮਹਿ ਕਰਹੁ ਹੁਲਾਸਾ^੨
 ਕਰਿ ਇਸਨਾਨ ਬਸਤ੍ਰ ਨਾਨਾ-ਬਿਧਿ, ਮੁਕਤਾ ਜਾਮਹਿ ਲਾਗਾ ॥
 ਕਲਧੋਤ ਮਦਾ ਬਾਗਾ ਪ੍ਰਿਯ ਦਮਕਤਿ^੩, ਚਮਕਤਿ ਜੋਤਿ ਸਭਾਗਾ ॥ ੯ ॥੩੪੧॥
 ਲਲਤ-ਪੀਤ-ਬਾਨਾ^੪ ਤਨ ਧਾਰਯੋ, ਕੇਸਰਿ ਤਿਲਕ-ਸੁਹਾਵਨਿ
 ਭੂਖਨ ਸਕਲ-ਰਤਨ, ਹੀਰਾ ਜਿਹੰ, ਮੁਕਤਾ, ਲਾਲ-ਜੜਾਵਨ ॥
 ਕਿੰਕਨਿ^੫ ਮਨਿ, ਮਾਨਕ ਬਹੁ ਲਾਗਾ, ਜੋਤਿ ਉਦਯ ਜਿਮ ਦਿਨਕਰ^੬ ॥
 ਅਦਿਪਤਿ ਉਦਿਤ ਪੁਰ ਨੂਰ ਬਿਰਾਜੈ, ਕਲ-ਉਦਯਾਗ ਤਿਮਰਹਰ^੭ ॥੧੦॥੩੪੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਪਰਜਾ★ ॥

ਭੂਖਨ ਸਕਲ ਦਿਪਤਿ^੮ ਅੰਗਨ ਮਹਿ, ਸਹਸ-ਭੁਜਾ-ਪ੍ਰਕਾਸਾ^੯ ॥
 ਸ੍ਰਯੋ-ਜੋਤਿ^{੧੦} ਜਗਮਗ ਦੁਤਿ ਰਾਜਤਿ, ਮੁਕਤਿ-ਕਰਨਿ-ਜਗਜਾਸਾ^{੧੧} ॥

੧. (ਜਗਤ + ਅਯੁ) ਜਿਹੜਾ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਵੀ ਸੀ, ਪਰਮੇਸੁਰ, ਸ਼ਕਤੀ, ਸਰਬਲੋਚ ੨. ਆਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ ॥ ੩. (ਕਲਧੋਤ) ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਮਠਿਆ ਹੋਇਆ (ਪ੍ਰਿਯ) ਸੁੰਦਰ (ਬਾਗਾ) ਚੌਲਾ ਚਮਕਦਾ ਹੈ ॥ ੪. ਲਾਲ ਤੇ ਪੀਲਾ ਬਾਣਾ, ਸੁੰਦਰ ਪੀਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ॥ ੫. ਉਚ ਤੜਾਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬੋਰ (ਘੁੰਪਰੂ) ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਛੁੱਢ-ਘੱਟਿਕਾ ॥ ੬. ਸੂਰਯ ॥ ੭. (ਮਾਨੋ ਕਿ) (ਤਿਮਰ-ਹਰ) ਚੰਦਮਾ ਦੀਆਂ ਕਲਾ ਦਾ (ਉਦਯਾਗ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਨੂਰ) ਤੇਜ਼ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਵਿਰਾਜਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਚੰਦ ਉਦਯ ਹੁੰਦਾ ('ਦਿਪਤਿ') ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥ ੮. ਚਮਕਦੇ ਹਨ ॥ ੯. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਬਾਹਾਂ (ਜਿਸ ਦੀਆਂ) (ਪ੍ਰਕਾਸ਼) ਜ਼ਾਹਰ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਹੱਸ੍ਰ ਬਾਹੁ (ਅਰਜੁਨ) ਨੂੰ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਨਾਂ (ਸਹੱਸ੍ਰ ਬਾਹੁ) ਚੂਮਾਸੁਰ (ਵਾਣਾਸੁਰ) ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ (ਬਾਹੁ) ਪਾਸਿਆਂ (ਤਰਵਾਂ) ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ ॥ ੧੦. ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਚਮਕਿਆ ਹੋਇਆ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥ ੧੧. ਮੁਕਤ—ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੂਪ, ਜਿਸਦੀ ਇੱਛੰਯਾ ਹੀ (ਮੁਕਤ) ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਹੈ ॥ ੧੨. ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਇਕਰਸ ਤੇਜ਼ ॥

★ ਰਾਗ 'ਪਰਜ' ਤੇ 'ਪਰਾਜਿਕਾ' ਇੱਕ ਹੀ ਰਾਗਣੀ ਦੇ ਨਾਮ ਸੰਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨ ॥ ਪੂਰਵੀ ਠਾਟ ਦੀ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗਣੀ ਪਰਜ ਹੈ ॥ ਗਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਰਾਤ੍ਰਿ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ ਹੈ ॥ ਪਰਜ ਵਿੱਚੋਂ ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਹੇਵਤ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਮੱਧ: ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਲਗਦੇ ਹਨ ॥ ਵਾਦੀ ਖੜਜ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ ॥

ਅਖੰਡ-ਤੇਜ ਅਥਿਚਲ, ਸਤਿਮੂਰਤਿ^੧, ਪਰਮ-ਹੰਸ^੨, ਭਯ-ਹਰਨੀ ॥
 ਅਮਿਤ-ਤੇਜ-ਸਾਗਰ-ਦੁਤਿ-ਸੋਭਾ^੩, ਮੁਕਤਿ-ਕਰਨਿ, ਜਗ-ਤਰਨੀ ॥ ੧॥ ੩੪੩ ॥
 ਬ੍ਰਹਮ-ਜੋਤਿ^੪, ਸਤਿ-ਰੂਪ, ਅਨੰਦੀ, ਪਰਮਾਤਮ, ਪਰਧਾਨੀ
 ਅਕਾਲ-ਮੂਰਤਿ ਅਨੁਭਵਨੁ ਸਨਾਤਨ, ਪਰਮ-ਜੋਤਿ-ਬਿਗਯਾਨੀ^੫ ॥
 ਸੰਖ; ਚਕ੍ਰ, ਸਰ^੬, ਗਦਾ, ਪਦਮ-ਧਰ^੭, ਤਬਰ^੮, ਧਨੁਖ ਜੈA ਖੰਡਾ ॥
 ਗੋਫਣ, ਗੁਰਜ, ਬਾਕ, ਬਿਛੂਆ, ਅਸਿ, ਤੀਰ, ਤੁਪਕ ਪ੍ਰਚੰਡਾ^੯ ॥ ੨॥ ੩੪੪ ॥
 ਸਿਪਰ^{੧੦}, ਖੜਗ^{੧੧}, ਪੱਟਿਸ^{੧੨}, ਨਾਵਕ^{੧੩}, ਸਰ, ਜਮਧਰਿ-ਜਥਰ-ਕਟਾਰੀ^{੧੪}
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਨਾਨਾ-ਬਿਧਿ ਸੰਭਤਿ, ਦਮਕਤਿ ਕਰ-ਉਜਯਾਰੀ^{੧੫} B ॥
 ਪੂਜਾ, ਪਤਾਕਾ, ਬੈਰਕ ਝੰਡਾ ਘਨ^{੧੬}, ਫਹਰਤ ਬੁਲਤ ਅਪਾਰੀ ॥
^{੧੭}ਮਹਾਂ-ਬੀਰ ਨਾਹਰ ਅਰਿਜਤ ਰਣ, ਸਿੰਘ ਕੀਯੋ ਅਸਵਾਰੀ^{੧੮} C ॥ ੩॥ ੩੪੫ ॥

੬. ਸਤ੍ਰ - ਸੂਰੂਪ, ਸੰਚ ਹੀ ਜਿਸਦਾ ਸੂਰੂਪ ਹੈ । ੭. ਮਹਾਨ ਉੱਜਲ, ਬਹੁਤ ਗਯਾਨ ਵਾਲਾ ।
 ੮. ਬੇ-ਹਿਸਾਬ ਤੇਜ ਦੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਦੀ (ਦੁਤਿ) ਸੰਭਾ ਵਾਗੂ (ਓਸ ਦੀ) ਸੰਭਾ ਹੈ । ੯. ਵਤਪਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ । ੧੦. ਵਿਸ਼ੇਸ਼
 ਗਯਾਨ ਵਾਲੀ-ਮਹਾਨ-ਜੋਤਿ । ੧੧. ਤੀਰ ੧੨. ਕਮਲ (ਸਸਤ੍ਰ) ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੀ । ੧੩. ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਹਾੜਾ ।
 ੧੪. ਉਗ੍ਰ-ਤੇਜ-ਮਯ, ਭਯਾਨਕ । ੧੫. ਢਾਲ । ੧੬. ਤਲਵਾਰ । ੧੭. ਪਟਾ, ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਚਕੀਲ ਖੰਡਾ; ਇਸ ਨੂੰ
 ਯਥਾਕ੍ਰਮ ਨਾਲ—ਚਾਰ, ਸਾਢੇ-ਤਿੰਨ ਤੇ ਤਿੰਨ ਹੱਥ ਦਾ ਮੰਨ ਕੇ; ਉਤਮ; ਮੱਧਮ ਤੇ ਨੀਚ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਤਿੰਨ
 ਨੌਕ ਵਾਲਾ ਨੇਜਾ—ਜਿਸ ਦਾ ਭੰਡਾ ਚਾਰ ਹੱਥ ਲੰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੧੮. ਖਾਲੀ ਨਲਕੀ, ਫੌਕੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿੱਚਦੀ ਤੀਰ ਨੂੰ
 ਦੂਰ ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੇ ਪੁਚੇਣ ਲਈ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤੀਰ । ੧੯. (ਜਥਰ) ਮਹਾਨ (ਜਮਧਰਿ) ਯਸ (ਫਾਹੀਆ)
 ਤੇ ਕਟਾਰਾਂ । ੨੦. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੨੧. ਬਹੁਤ, ਸਮੂਹ । ੨੨. ਮਹਾ-ਬੀਰ ਤੇ ਨਾਹਰ ਵੇਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਰਣ ਵਿੱਚੋਂ
 ਜਿੱਤ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਹੈ, ('ਮਹਾਵੀਰ' ਤੇ 'ਨਾਹਰ' ਬਵੰਜਾ ਵੀਰਾਂ 'ਚੋਂ' ਹਨ) ਓਸ ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾ ਨੂੰ ਜਿਤਣ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘ ਨੂੰ
 ਅਪਨੀ ਸਵਾਰੀ ਬਣਾਇਆ ।

A ਪਾ:—ਜੋ । B ਪਾ:—ਦਮਕਤ ਕਰ ਜਗ-ਮਾਤ ਉਜਿਆਰੀ । C ਪਾ:—ਮਹਾ ਬੀਰ ਨਾਹਰ ਅਰਿਜਤ ਰਣ
 ਜੈਤ-ਪਤ੍ਰ ਸਿੰਘ ਕੀਯੋ ਸਵਾਰੀ ।

ਅਰੋਹੀ—ਨ, ਸ, ਗ, ਮ, ਪ, ਧਾ, ਨ, ਸ ॥ ਅਵਰੋਹੀ—ਸ, ਨ, ਧਾ, ਪ, ਮ, ਖ, ਮ, ਗ, ਰ, ਸ ॥
 ਦੋਹਰਾ—ਦੋਨਹੂੰ ਮੱਧਮ ਲੀਜੀਏ, 'ਰਿ ਧ' ਕੋਮਲ ਸੁਖਦਾਇ (ਰਾਗ ਕੋਠ)
 'ਸ ਪ' ਵਾਲੀ ਸੇਵਾਦਿ ਤੇ, ਗੁਨਿ ਜਨ 'ਪਰਜ ਸੁਹਾਇ (ਰਾਗ ਕੋਠ)
 (ਅ) ਧਨਾਸਰੀ, ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਮਾਰੂ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ 'ਪਰਜ' ਰਾਗਣੀ ਉਪਜਦੀ ਹੈ । ਗਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਦਿਨ ਦਾ ਚੋਖਾ
 ਪਹਿਰ ਰੇ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ । ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ, ਮੱਧਮ ਤੀਬਰ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਸੁੱਧ ਲਗਦੇ ਹਨ ।
 ਥਾਈ ਖਙਗ ਤੋਂ ਸੇਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ ।

*ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮ ਵਾਲੀ ਖੀੜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਛੰਦ ਦੇ ਚੋ ਚੋ ਕ੍ਰਮਾਂ ਦੇ ਛੰਦ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਸੱਦ ਨਿਨੱਦ ਅਨੱਦ ਬਾਕ ਭਯੋ ਗਰਭਯੋ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰੀ ॥
 ਨਵਤਨ ਜੋਤਿ ਉਦਿਤ ਮੁਖ-ਮੰਡਲ, ਛਟਾ-ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰੀ^੧
 ਦੇਖਤ ਦਰਸ ਤਾਪ-ਤ੍ਰੁਈ-ਮੋਚਨਿ, ਸੰਕਟ-ਹਰਨ, ਮੁਰਾਰੀ ॥
 ਅਸੁਰ-ਸਿੰਘਾਰਨਿ ਦਾਨਵ-ਦੋਖਨਿ, ਰਿਪੁ-ਕੁਲਿ-ਸਤੁ-ਸੰਘਾਰੀ ॥ ੪ ॥੩੪੬॥

^੧ਬਾਹਨ-ਹੰਸ, ਮਜੂਰ ਬ੍ਰਿਖਭ, ਗਜ, ਕੇਹਰ-ਕਾਲ-ਬਿਰਾਜੈ^੨ ॥
^੨ਬ੍ਰਹਮਾਨੀ, ਰੁਦ੍ਰਾਨੀ, ਬੈਸਨ੍ਰੀ, ਸ੍ਰਕਾਨੀ-ਛਬਿ-ਛਾਜੈ ॥
 ਚਕ੍ਰ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਬਜ੍ਰ, ਅਸਿ ਲੀਏ, ਰਨ-ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਯਾਜੈ ॥
^੩ਬਲਿਸ੍ਰਿ-ਤੋਜ-ਦਨਕਰ-ਛਬਿ-ਸੋਹਨਿ, ਕੋਟਿ ਕਲਾ-ਦੁਤਿ-ਲਾਜੈ^੪ ॥ ੫ ॥੩੪੭॥

ਸਾਰਸੁਤੀ, ਸਾਰਦ, ਸੂਤਿ-ਬਚਨੀ^੧ ਮੰਗਲ-ਪ੍ਰਗਟ-ਪਹਾਰੇ^੨
^੩ਛੇਮ-ਕਰਨਿ ਸਕਤੈ ਦੇਵਨ ਕੀ, ਤਨ-ਸੁਰੰਗ-ਛਬਿ-ਵਾਰੇ^੪
 ਸਾਰੰਗ, ਬਿਸਖ, ਸਿਪਰ, ਘੰਟਾ-ਘਨ^੫ ਸਸਤ੍ਰਾ-ਸਤ੍ਰ ਕਰ-ਧਰੇ
^੬ਦਮਕਤ ਨੂਰ ਚਿਹਨ, ਆਨਨ-ਪਰ, ਮ੍ਰਿਗ-ਲੋਚਨ-ਕਜਰਾਰੇ^੭ ॥ ੬ ॥੩੪੮॥

ਭੂਖਨ ਸਕਲ ਸਜੈ ਅੰਗਨ ਮੈ, ਰਤਨ-ਖਚਿਤ-ਉਰ-ਮਾਲਾ
 ਅਰੁਨ^੧ ਲਲਿਤ^੨ ਬਾਗ^੩ ਪਹਿਰੇ ਤਨ, ਪ੍ਰਹਪ-ਪਦਮ-ਜੈ-ਮਾਲਾ^੪
 ਛਤ੍ਰ ਚਵਰ ਕਰ ਲੀਏ ਦੁਰਾਵਤ, ਦੇਵ-ਬਪੂ^੫ ਸੁਰ-ਵਾਲਾ^੬
 ਨੇਪੁਰ^੭ ਰਤਨ-ਖਜਿਤ ਮਨਜਾਰੇ^੮ ਉਰ^੯ ਸੋਭਤ ਜੈ-ਮਾਲਾ ॥ ੭ ॥੩੪੯॥

ਗਨਪਤਿ, ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕ-ਸਕਤੈ^੧ ਜੁੱਗਨਿ ਸੰਗ ਅਪਾਰਾ ॥

੧. (ਨਿਨਦ, ਇਕ ਰਸ (ਅਨੱਦ) ਗੁਪਤ (ਸੱਦ) ਵਾਕਯ ਹੋਇਆ। ੨. (ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰੀ) ਸਿਵ ਦੀ (ਓਸ ਦੀ) (ਛਟਾ) ਸੰਭਾ ਤੋਂ (ਤ੍ਰਿਪਤਿ) ਆਨੰਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੩. ਕਾਲ ਦੇ ਵਾਹਨ ਹੰਸ, ਮੱਧ: ਬੈਲ, ਹਥੀ ਤੇ ਸ਼ੇਰ (ਬਿਰਾਜੈ) ਸੰਭਰਦੇ ਹਨ, (ਹੰਸ-ਬਾਹਨ) ਬ੍ਰਹਮਾ; (ਮਜੂਰ-ਬਾਹਨ) ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕ (ਬਿਖਭ-ਬਾਹਨ) ਸ਼ਿਵ (ਗਜ-ਬਾਹਨ) ਇੰਦ੍ਰ ਤੇ (ਕੇਹਰ-ਬਾਹਨ) ਦੁਰਗਾ (ਚੰਡੀ) (ਇਹ ਸਭ ਕਾਲ ਹੀ ਵਿਰਾਜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ੪. ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਸਕਤੀ, ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਸਕਤੀ; ਵਿਸ਼ਨੁ ਦੀ ਸਕਤੀ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਸਕਤੀ ਵੀ (ਓਸ ਕਾਲ ਦੀ) ਛਬਿ ਨਾਲ ਸੰਭਲੀਆਂ ਹਨ, ਸਰਸੁਤੀ, ਉਮਾ ਰਮਾ ਤੇ ਸਚੀ ਦੀ ਸੰਭਾ ਵੀ (ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਹੀ) ਵਿਰਾਜਦੀ ਹੈ। ੫. ਕਰਤਾ ਪੰਥਰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਸ਼ ਇਸਪਤਿ ਲੰਹੇ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਕੜਕ ਵੇਲੇ ਜਮੀਨ ਤੇ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ੬. ਸੋਹਣੀ ਛਬਿ ਵਾਲਾ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ) (ਬਲਿਸ਼ਟ) ਮਹਾਨ ਤੇਜ ਵਾਲੇ (ਦਿਨਕਰ) ਸੂਰਯ ਤੇ ਕੁੰਡਾਂ ਕਲਾਂ ਵਾਲੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੀ (ਦੁਤਿ) ਚਮਕ ਵੀ ਸਰਮਸਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੭. ਦੇਵ ਵਾਲਾ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਵਾਲੀ, ਵੇਦਾ ਦੀ ਰਚਨਹਾਰ। ੮. (ਪਹਾਰੇ) ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ-ਪ੍ਰਸਿੱਠਤਾ ਰੂਪ। ੯. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਕਤੀਆਂ ਵਿਸਤ੍ਰੀਆਂ) ਰੂਪ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤਮ ਰੰਗ ਤੇ ਛਬਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ (ਉਹਨਾਂ ਸ-ਰਿਆਂ ਦਾ ਇੰਦ੍ਰ ਰੂਪ) ਕਲਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ (ਤਾਕਤ ਵੀ) ਹੈ। ੧੦. ਵਡਾ ਘੰਟਾ। ੧੧. (ਨੂਰ) ਪ੍ਰਕਾਸ ਦਾ ਚਿਨ੍ਹ ਨਿਛਾਨ (ਆਮਾਨ) ਮੁੱਠ ਤੇ ਪਮਕਦ ਹੈ ਤੇ ਕੱਜਲ ਵਾਲੇ (ਨੇਤ੍ਰ) ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਵਰਗੇ ਚੰਚਲ ਹਨ। ੧੨. ਲਾਲ। ੧੩. ਸੁੰਦਰ। ੧੪. ਚੰਲਾਂ। ੧੫. ਕਮਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਜਯ-ਮਾਲਾ (ਪਾਈ ਹੋਈ) ਹੈ। ੧੬. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤ੍ਰੀਆਂ। ੧੭. ਨੂਪੁਰ ਪਾਠੋਂ, ਪਾਠਲਾ, ਪੰਜਨੀਆਂ। ੧੮. ਮਣੀਆਂ ਵਾਲੇ। ੧੯. ਛਾਤੀ, ਗਲ। ੨੦. ਗਣੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕ ਦੀਆਂ ਸਕਤੀਆਂ (ਤਾਕਤਾਂ)।

ਮੜ੍ਹਨ-ਗਾਹ ਮੁਖਕ-ਆਚੁੜੇ, ਮਾਰੰਗ, ਸੂਲ, ਦੁਧਾਰਾ ॥
 ਸਕ ਤ-ਜੋਗਨੀ-ਪਾਰ-ਗਾਹਿ-ਗਾਹਿ, ਦਨੁA ਰਿਪੁ-ਦਲ ਲਲਕਾਰਾ ॥
 ਅਮਿਤ-ਅਸੁਰ-ਦਲ ਸਨਮੁਖ ਧਾਵਤ, ਕਰਤ ਨਾਦ ਗੁੰਜਾਰਾ ॥ ੮ ॥
 ਅਰੁਨ, ਚੰਡ ਤਮਕਰ-ਆਨਨ-ਘਨ, ਬਿਕਟ-ਰੁਪ ਤ੍ਰਿਮੁੰਡਾ ॥
 ਦਾਰਘ-ਦੇਤੁ ਨਸ਼ਕ-ਭਾਰੀ, ਪਾਹਨਿ-ਤਨ-ਅਘ-ਭੰਡਾ ॥
 ਮਤ-ਸਹਸ੍ਰ ਛੇਹਨਿ ਦਲ ਬਾਦਲ, ਅਸੁਰ-ਕਟਕ ਇਕਠੈਰੇ ॥
 ਗਹਿ ਗਹਿ ਮੇਰੁ ਬਿਛ ਕਰ ਧਾਵਤ, ਭਭਕਤਿ ਰਿਪੁ-ਗਨ-ਦੇਰੇ ॥ ੯ ॥ ੩੫੧ ॥

ਬਿ. ਨੁ. ੨ ਦ ਰਾਗ ਕੇਦਾਰਾ* ॥
 ਸ੍ਰੀ ਜਗਦੰਬੈ ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰਨਿ, ਅਨਲ-ਬਾਨ^੧ ਇਕ ਛਾਡ ਦੀਯੋ ॥
 ਜਾਗਤਿ ਭਯੋ ਕਟਕ-ਅਸੁਰਨ ਕੀ, ਪ੍ਰਾਨ-ਬਿਨਾ ਹਿਪੁ-ਹਾਨ-ਕੀਯੋ ॥
 ਦੋਰ ਦੋਰ ਰਿਪੁ-ਗਨ ਲਲਕਾਰਤ, ਗਹਿ ਗਹਿ ਮੇਰੁ ਭਯੋਕਰ ॥
 ਕ੍ਰਿਚਿਲ-ਬਹਨ^੨, ਅੰਗਨ ਘਨ ਕਾਰੇ, ਲਸਕਤਿ ਚੰਡ ਤਿਮਰ-ਕਰਾ^੩ ॥੧॥੩੫੨॥
 ਦੀਰਘ-ਦੇਤ ਦਾਨ^੪ 'ਤ੍ਰਿਮੁੰਡਨ' ਭਾਲ^੫ ਭਯਾਨਕ ਭਾਰੀ ॥
 ਮਹ-ਤਿਮਰ ਅਘ-ਮੂਰਤਿ-ਘੋਰਾ^੬, ਰਦਨ-ਸ੍ਰੋਤ^੭ ਅਨਚਾਰੀ^੮ ॥
 "ਬਿਕਟ-ਕਾਛ-ਕਾਛੇ-ਲਲਕਤਿ-ਬਹੁ ਕੇ ਤਹਿ ਰਨ-ਮਹਿ-ਪ੍ਰਾਪਤਿ^੯ ॥
 ਹਾਹਾਕਾਰ ਕਿਯੋ ਰਿਪੁ-ਗਨ ਸਭਿ, ਰੰਗਿ-ਕ੍ਰੂਮਿ^{੧੦} ਮਹਿ ਨਾਚਤਿ ॥੨॥ ੩੫੩ ॥

੧. ਸੋਰ ਦੀ ਸੂਰੀ ਅਤੇ ਬੂਹੇ ਤੇ ਸੂਰ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ । ੨. (ਜੋਗਨਿ) ਸਿਲਟ ਵਾਲੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ (ਅਪਣੇ ਆਪਣੇ) ਖੇਪਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਦਫ਼ ਕ । ੩. ਦੋਤਾਂ ਰੂਪ ਵੇਰੀ ਦਲ ਨੂੰ । ੪. ਨੇਤ੍ਰ । ੫. (ਮਾਨੋ ਕਿ ਜਿਸਦ) ਮੂੰਹ (ਘਨ) ਗਹਿਰਾ (ਤਮਕਰ) ਕਰਨ ਵਾਲੀ (ਮਸਜਾ ਦੀ ਰਾਤ ਵਰਗਾ ਕਾਲਾ) ਹੈ । ੬. ('ਤ੍ਰਿਮੁੰਡਾ ਨਾਮੀ ਦੇਤਜ) ਜਿਸ ਦਾ ਭਯਾਨਕ ਰੂਪ ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਤਿਨ ਸਿਰ ਹਨ ਓਹ ਚੰਡੀ ਨਾਲ ਜੰਗ ਲਈ ਆਇਆ । ੭. ਪੱਥਰ ਵਾਗੂ (ਕਠੋਰ) ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ ਤੇ ਪਾਪਾ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਡ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (ਅਰਥਾਤ-ਮਹਾਨ-ਪਾਪੀ) ਹੈ । ੮. ਸੋ ਹਜ਼ਾਰ. ੧੦੦੦੦੦, ਇੱਕ ਲੱਖ । ੯. ਦੋਤਾਂ ਦੀ ਛੋਜ । ੧੦. ਅਗਨਿ-ਬਾਨ, ਅਗਨ-ਨਾਸਤ੍ਰ, ਅਗਨੀ ਛੰਡਣ ਵਾਲਾ ਅਸਤ੍ਰ । ੧੧. ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਰੰਗ ਵਾਲੇ । ੧੨. ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬੱਦਲ, ਅਮਾ-ਵਸ ਦੀ ਗਤ. ਕਾਲ ਗਾਂਤ੍ਰ । ੧੩. ਤਿਨਾਂ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਤਜ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਦੰਦ ਸਨ । ੧੪. ਮੱਖ । ੧੫. ਬਹੁਤ (ਤਮਰ) ਕਾਲ (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਘੋਰ ਪਾਪਾ ਦੀ ਮੂਰਤਿ ਹੈ । ੧੬. (ਸ੍ਰੋਤ) ਚਿੱਟੇ ਦੰਦ । ੧੭. ਆਨ + ਆਚਾਰੀ, ਕੁਕਰਮੀ । ੧੮. ਭਯਾਨਕ (ਕਾਛ) ਸਾਜੇ ਸਮਾਨ (ਕਾਛੇ) ਸਾਜ ਕੇ ਬਹੁਤ ਗੱਜਦੇ ਹੋਏ (ਤਹਿ) ਓਸ ਜੇਗ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ । ੧੯. ਮੈਦਾਨ-ਜੰਗ, ਅਖਾਰਾ, ਨਾਟਕ-ਸਥਾਨ ।

Ap: -ਸਨ ।

*ਕਲਯਾਣ ਨਾਟ ਦਾ ਸੋਰੁਣ ਰਾਗ ਕੇਦਾਰਾ ਹੈ । ਰਾਤ ਦੇ ਦੂੜੇ ਪਹਿਰ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । 'ਭੈਦਾਰੇ, ਵਿੱਚ ਮਯਜਮ ਤੇ ਨਿਸਾਧ ਦੇਵੇ' ਲਗਦੇ ਹਨ । ਮਯਜਮ ਤੀਤ ਤੇ ਗਾਧਰ ਦੁਰਥਲ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਸੁਖ ਮਯਜਮ ਤੋਂ ਸੇਵਾਦੀ ਖੜਜ ਹੈ ।
 ਸਰਗਮ ਨ, ਸ, ਮ, ਗ, ਪ, ਮੀ, ਪ, ਧ, ਨਾ, ਧ --ਸ. ਨਾ. ਧ. ਪ. ਧ, ਪ, ਮ, ਰ, ਸ ॥
 (ਅ) ਔੜਵ ਸੋਪਾਰਟ ਹੈ । ਮਯਜਮ ਦੇਵੇ' ਲਗਦੇ ਹਨ । ਆਰੰਗੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਗਾਧਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਅਵਰੰਗੀ ਵਿੱਚ ਗਾਧਰ ਦੁਰਥਲ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਖੜਜ ਤੋਂ ਸੇਵਾਦੀ ਮਯਜਮ ਹੈ । ਗਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਚਾੜ੍ਹੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ ।
 ਆਰੰਗੀ ਸ ਸ ਮ ਪ ਸ ਪ ਨ ਧ ਸ । ਅਵਰੰਗੀ--ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਪ ਗ ਮ ਰ ਸ ।
 ਦੰਗਰਾ ॥ ਦੋ ਮਯਜਮ ਕੀਦਾਰ ਮਹਿ. 'ਸਮ' ਸੇਵਾਦਿ ਸਾਧਾਰ ॥
 ਆਰੰਗੀ 'ਗਿ ਗ' ਰਹਸ ਕਰਿ. ਉਤਰਤ ਅਲਪ ਗੰਧਾਰ ॥ (ਰਾਗ ਕੋਸ)

ਨਾਕ-ਪਾਸ' ਅੰਬੇ ਛਡਿ ਦੀਨੀ, ਰਿਪੁ-ਗਨ-ਸਕਲ ਬੰਧਾਯੋ ॥
 ਮਹਾ-ਬਿਸੀ, ਕਲਿ-ਕੂਟ ਹਲਾਹਲਿ ਜਮਪੁਰਿ-ਸਤ੍ਰ-ਪਠਾਯੋ ॥
 ★ਪੁਨ ਰਿਪੁ-ਸੈਨ ਅਮਿਤ ਕੁਰਮਨ' ਸੰਗ, ਗਿਰਿ, ਤਰੁ ਘਾਵ' ਚਲਾਵਤਿ ॥
 ਲਗਤ ਨ ਕਾਹੂੰ ਮਾਤ-ਓਰ-ਕਹ', ਉਪਰ ਹੀ ਉਡ ਜਾਵਤਿ ॥ ੩ ॥ ੩੫੪॥
 ਤਨ-ਬਿਸਾਲ 'ਖਟ-ਮੁਖ ਰਿਪੁ ਭਾਰੀ', ਮਾਨਹੂੰ ਮੋਰ ਭਯੰਕਰ ॥
 ਲਸਕਤ' ਸਨਮੁਖ ਧਾਯੋ ਰਿਪੁ-ਗਨ, ਮਹਾ-ਘੋਰ ਕਲ ਰੂਪ ਤਿਮਰਕਰ ॥
 ਹਾਹਾਕਾਰ ਕਰਤ ਰਿਪੁ ਦੋਰਤ, ਮੁਦਗਰ, ਮੋਰੁ ਪਰਿਹਾਰੈ ॥
 ਲਗਤ ਨ ਕਾਹੂੰ ਮਾਤ-ਓਰ-ਕਹ', ਉਲਟ ਵਾਹੂੰ ਕਉ ਮਾਰੈ ॥ ੪ ॥ ੩੫੫॥
 ਬਜ਼ਬਾਨ' ਦੁਰਗੇ ਤਿਹ ਮਾਰਯੋ, ਚੂਰਿ ਕਿਯੋ ਰਿਪੁ-ਸੈਨ ਸਕਲ ਦਲ ॥
 'ਰੰਚ ਰੰਚ ਹੂੰ ਪਰਯੋ ਤਨਹਿ-ਧਰ, ਜਿਮ ਤਰੰਗ ਉਪਜਤ ਨਿਰਮਲ ਜਲ' ॥
 ਦੋਰਤ ਬੀਚ ਕਬੋਧ' ਫਿਰਤ, ਗਹਿ ਬ੍ਰਿਛ, ਮੋਰੁ, ਮੁਦਗਰ ਕੁਹਕਤਿ ਹੈ ॥
 'ਬਹਿ ਸੁੰਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਦੀ ਉਮਭੀ, ਬਿਰਕਤ ਮੀਨ ਮੱਧ ਹੁਲਸਤਿ ਹੈ' १ A ॥ ੫ ॥ ੩੫੬॥

੧. ਉਹ ਫਾਹੀ-ਜਿਹੜੀ ਸੰਪ ਵਾਕੁ ਜਹਗੀਲੀ ਹੋਵੇ। ੨. (ਬਿਸੀ) ਜਹਗੀਲਾ, (ਕਲਿਕੂਟ) ਕਾਲਕੂਟ (ਜਹਗੀ) (ਹਲਾਹਲਿ) ਜਹਗੀ, ਭਾਵ-ਮਨ, ਬਾਣੀ ਤੇ ਕਰਮ ਤੋਂ ਜਹਗੀਲੀ (ਨਾਕ ਪਾਸ) ਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ (ਤ੍ਰਿਮੁੰਡ) ਨੂੰ ਯਮ-ਪੁਰ-ਭੋਜਾ (ਮਾਰ) ਦਿਤਾ। ੩. ਕੋਠਮੋ, ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਆਦਮੀ। ੪. ਚੋਟ, ਸੱਟਾ। ੫. ਮਾਤਾ ਵੱਲ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਲਗਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ। ੬. 'ਖਟਮੁਖ' ਨਾਮ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇਤ-ਜਿਸ ਦਾ ਵਡਾ ਭਾਰੀ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਛੇ ਮੂੰਹ ਹਨ (ਉਹ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਇਆ)। ੭. ਜਮਕਦਾ ਹੋਇਆ। ੮. ਵਜ੍-ਉਹ ਅਸਤ੍ਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਪੱਥਰ ਡਿੱਗਦਾ। ੯. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਮਲ ਜਲ 'ਚੋਂ' ਲਹਿਰ ਉਪਜ ਕੇ (ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸਮਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਰਤਾ ਰਤਾ ਜਿੰਨਾ ਸ਼ਰੀਰ ਹੋ ਕੇ (ਖਟ ਮੁਖ) ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ (ਤੇ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੋਠ ਹੋ ਗਿਆ) ੧੦. ਧੜ, ਸਿਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਰੀਰ। ੧੧. ਲਧੂ ਦਾ ਵਹਿਣ (ਇਓ) ਵਗਦਾ ਹੈ (ਜਿਓ) ਨਦੀ (ਸਾਵਣ ਵਿੱਚ) ਉਮਭਈ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿੱਚ (ਮੀਨ) ਮੱਛ (ਬਿਰਕਤ) ਉਠਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। (ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਵੀਰ ਉਠਦੇ ਹਨ)।

A ਪਾ:—ਬਹੀ ਸੁੰਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਦੀ ਉਮਭਯੋ ਮਧ ਬੀਰ ਕਮਧ ਹੁਲਸਤ ਹੈ।

★ਏਥੇ ਪੁੰਜ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। 'ਤ੍ਰਿਮੁੰਡ' ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ 'ਖਟਮੁਖ' ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਕੁੰਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਜਾਪਕ ਰੂਪ ਸਰਬਲੱਹ ਦਾ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਰਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪੁੰਜਕ ਨੂੰ ਮੰਗਲਾਚਾਰਨ ਨਾਲ ਨਿਖੜਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ 'ਤ੍ਰਿਮੁੰਡ' ਦਾ ਜੰਗ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਤ੍ਰਿਮੁੰਡ ਦੀ ਕਥਾ ਨੂੰ ਸਾਂਝੇ ਤਿੰਨ ਬੰਦਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਦੀ ਅਦਵੁਤ ਮਹਿਮਾ ਹੈ ਏਸ ਨਾਲ ਅਜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਤ੍ਯਕ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਡਫਾਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਜੇ ਡਫਾਹੀ ਨਾ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਕੰਦੀ ਘਾਟੇ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਜਾਪਕ ਰੂਪ ਦਾ ਵਰਣਨ ਆਪਣੇ ਹੀ ਫਿਲਸਫੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਾਰਕੰਡੇਯ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਚੰਡਿਕਾ ਵਯਕਤੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਜਾਪਕ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਦੀ ਕਾਲਕਾ ਵਜਾਪਕ ਤੋਂ ਵਯਕਤੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਸ਼ਕਤੀ ਦੀਆਂ ਹੀ ਅਨੁਕੂਲੀ ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਵਯਕਤਤਾ ਤੋਂ ਵਯਕਤਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਗਿਣਤੀ ਮਿਟਾਤੀ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ 'ਤਿੰਨ ਸਿਰ' ਯਾ 'ਛੇ ਮੂੰਹ' ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੂੰਹ ਯਾ ਸਿਰ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਹੋਣ-ਓਹ ਸੱਭ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਕਾਲ ਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਅਗਣਤਿ ਸਾਧਾ ਸੰਦਿ' ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਏਥੇ ਡਿੱਟਿਆ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਚਲ ਪਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਬਲੱਹ ਅਗਿਣਤਿ ਪਦ ਵਿੱਚ ਵਿਰਾਜ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਿਸਨਪਦ ਕੇਚਾਰਾ ॥

ਜੁੱਗਨਿ ਸੰਨਤ ਪਾਨਿ^੧ ਕਰਤ, ਕਹੂੰ ਬੂਤ, ਪਿਸਾਚਿਨਿ ਮਾਮ-ਚਰੈ^੨ ॥
 ਗੀਚ, ਪਿਸਾਚਿ ਘਨੀ-ਲੁਥ-ਜੁਥਨਿ^੩ ਮਾਸਨਿ-ਲੈ ਨਭ ਬੀਚ ਉਰੈ ॥
 ਕਹੂੰ ਭੈਰਵ ਭੀਮ ਸਿੰਗਾਲ ਫਿਰਤਿ^੪ ਗਹਿ ਲੈਥਨ ਕੈ ਨਿਜ-ਧਾਮ ਚਲੈ ॥
 'ਕਹੁ ਭਾਕਨਿ ਜੰਬੁਕ, ਥਾਕ-ਕਰਾਲ, ਅਘਾਤ ਭਏ ਨਭ ਕੈ ਉਛਲੈ'^੫ ॥ ੬ ॥੩੫੭॥
 ਬਹੁ ਦੇਤ ਲਟੈ^੬ ਤਿਹ- ਨਾ ਭਲਿ-ਭਾਤਿ, ਬਹੁ ਘਾਯਲ ਪੈ ਰਨ-ਮੱਧ ਗਜੇ ॥
 ਬਹੁ ਬਾਹੁ-ਕਟੈ ਧਰਿ^੭ ਲੈਟਤਿ-ਹੈ, ਬਹੁ ਹਾਥ ਪਹਾਰਨਿ ਬਿਛੁ-ਮਜੇ ॥
 ਬਹੁ ਮੁੰਡੈ^੮ ਕਟੇ ਤਹਿ-ਦੈਰਤਿ-ਹੈ, ਲਲਕਾਰਤਿ ਬੀਚ ਕਥੰਧੁ ਫਿਰੈ^੯ ॥
 ਬਹੁ ਮੇਰੁ ਲੀਏ-ਰਿਪੁ ਧਾਵਤਿ ਹੈ, ਲਲਕਾਰ ਸਭੈ ਰਨ-ਬੂਮਿ ਅਰੈ ॥ ੭ ॥੩੫੮॥
 ਸਭ ਦੇਵਨ ਮਨ ਆਨੰਦ ਭਯੈ, ਬਹੁ ਸਜਕੁਨ ਕੀ ਤਾਹਿ ਮਾਰ ਭਏA ॥
 ਇਕ ਤੇ ਸਤ-ਹੈ^{੧੦} ਰਿਪੁ^{੧੧} ਬੇਧਤ^{੧੨} ਹੈ, ਸੁਰਪਾਲ ਸਭੈ ਅਰਿ ਮਾਰ ਲਏ^{੧੩}A ॥
 ਬਹਿ ਸੰਨ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਯੈ ਧਰਨੀ, ਤਹਿ ਜੁੱਗਨਿ ਬੂਤ ਰਕਤੁ ਪਿਏA ॥
 ਪੁਨਿ ਸੈਨ ਸਭੈ ਜਮਪਾਮ-ਗਈ^{੧੪}, 'ਖਟ ਮੁੰਡ' ਉਤਾਰ-ਦੁਟੁਕ ਕਿਏ^{੧੫}A ॥ ੮ ॥੩੫੯॥
 ਪੁਨਿ ਸੈਨ ਭਲੀ ਸਜਿ ਕੈ ਅਰਿ ਯੈ^{੧੬}, ਬਹੁ ਕੁਰਮਨ^{੧੭} ਲੈ ਬਰ ਜੁੱਧ-ਮਯੈ ॥
 ਖਟ-ਛੋਹਨਿ^{੧੮} ਦੇਤ ਇਕਤੁ ਭਏ, ਸੁਰ ਸੈਨ ਸਭੀ ਤਹਿ ਘੋਰ ਲਯੈ ॥
 ਹਰਕਾਰ^{੧੯} ਲਲਕਾਰ ਭਿਰੈ ਰਨ ਮੈ, ਗਹਿ ਰੂਖੁ ਪਹਾਰੁ ਪ੍ਰਚਾਰ^{੨੦} ਦਯੈ ॥
 ਸੁਰਪਾਲ^{੨੧} ਤਥੇ ਗਹਿ ਬਜ੍ਯ ਲਿਯੈ, ਰਿਪੁ-ਘਾਵ-ਬਚਾਇ ਬਿਪ੍ਰੈਸ਼-ਕਰੈ^{੨੨} ॥ ੯ ॥੩੬੦॥

੧. ਪੀਠਣਾ, ਪੀਣਾ। ੨. ਮਾਸ ਖਾਈਆ ਹਨ; ਮਾਸ ਖਾਏ ਹਨ। ੩. (ਘਨੀ) ਬਹੁਤ (ਜੁੱਥਨਿ) ਸਾਰੀਆਂ ਲੋਥਾਂ
 ੪. ਕਿਤੇ ਡਰ ਕਟੇ ਭੈਰਵ ਅਤੇ (ਸਿੰਗਾਲ) ਗਿੱਦੜ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ੫. ਬਿਤੇ ਡੰਡਣਾ, ਗਿੱਦੜ ਤੇ ਭਯਾਨਕ ਕਾਕ (ਕਾ ਯਾ
 ਇੱਲ੍ਹ) (ਅਘ ਤ ਭਏ) ਰੱਜੇ ਹੋਏ ਆਸਮਾਨ ਵੱਲ ਉੱਡਲਦੇ (ਕੁੱਦਦੇ) ਹਨ। ੬. ਲੋਟ ਗਏ; (ਮਰ ਕੇ) ਪੈ ਗਏ; ਲਟ
 ਗਏ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਏ। ੭. ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ। ੮. ਸਿਰ। ੯. (ਜੰਗ) ਵਿੱਚ (ਕਥੰਧੁ) ਧੜ ਹੀ ਲਲਕਾਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ,
 (ਕਥੰਧੁ) ਸਰੀਰ (ਮੁਰਦਿਆਂ) ਵਿੱਚ ਲਲਕਾਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਸੌ ਹੋ ਕੇ, ਸੈਂਕੜੇ ਬਣ ਕੇ। ੧੧. ਵੈਰੀ, ਭਾਵ-
 ਏਤਰ। ੧੨. ਫਿਨਦੇ। ੧੩. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਸਾਹੋ ਵੈਰੀ ਮਾਰ ਲਏ; ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਸਾਹੋ ਵੈਰੀ ਮਾਰ ਲਏ। ੧੪. ਯਮ ਦੇ ਘਰ
 ਨੂੰ ਚਲੀ ਗਈ, ਭਾਵ- ਮਰ ਗਈ। ੧੫. ਭੈ ਸਿਰ ਉਤਾਰ ਕੇ ਦੋ ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ੧੬. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ।
 ੧੭. ਕੰਝਮੇ, ਪਰਿਵਾਰ। ੧੮. ਭੈ ਅਕਸ਼ੈਹਟੀਆ, ਭੈ ਖੁਹਣੀਆ। ੧੯. (ਹਕਾਰ) ਬੁਲਾ ਕੇ; ਮੱਠ ਕੇ। ੨੦. ਚਾਰ;
 ਚਲਾ। ੨੧. ਦੋਬਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਇੰਦ੍ਰ। ੨੨. (ਪਟਮੁੰਡ ਨੂੰ ਬਿਪ੍ਰੈਸ਼) ਮਾਰ ਦਿਤਾ।

A ਇਹਨਾ ਕੁਝਾ ਦੇ ਅੰਤਰਾਨਪੁਸ 'ਕੀਯੋ, ਲੀਯੋ, ਪੀਯੋ ਤੇ ਕੀਯੋ' ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

*ਏਥੇ ਸੂਰੋ ਯੋਯੋ 'ਖਟ ਮੁੰਡ' ਦਾ ਪੁਰੀਜ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਪਟ ਮੁੰਡ' ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਸਕਤੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ
 ਸਕਤੀ ਦਾ ਸੰਚਾਲਕ ਇੰਦ੍ਰ ਹੈ। ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਆਰਾਧਨਾ ਤੋਂ ਸਕਤਿ ਉਪਜੀ ਹੈ। ਪਰ ਸਕਰੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਕਤੀ ਕਿਸੇ 'ਖਾ
 ਨੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਡਾਕਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਡਾਕਰਥਾਥ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਤਾਕੁਤਥਰ ਦੀ ਤਾਬਤ ਦਾ ਹੀ ਨਾਮ 'ਸਾਕਤੀ' ਹੈ।
 ਏਥੇ ਤੋਂ ਸਿੰਹਾਤ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਕੀਯੋ' ਮਾਰਨ, ਮਰਬਲੰਚ, ਮਹਾਕਾਲ ਇੰਦ੍ਰ ਆਰਾਧਨ-ਯੋਗਤ ਵਤਥਾਸਾ।

ਇਕ 'ਕੋਲਾ' ਨਾਮ ਬਰਿਆਰ ਹੁਤੋਂ, ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਸਕ੍ਰਾਹਿ ' ਵਾਰ ਕਿਯੋਂ ॥
ਅਥਿ ਜੁਪ ਕਰੋ ਹਮ-ਸੋ-ਭਿਰ-ਕੈ, ਬਹੁ ਦੈਤਨ ਕੋ ਤੁਹਿ ਆ ਮਾਰ ਦਿਯੋ
ਹਨੋਹੋ ਭਲਿ-ਭਾਤਿ ਤੁਝੋ ਰਿਸ ਕੈ, ਜਿਮ ਸਿਭੁ' ਨੇ ਮੈਨ ਕੋ ਛਾਹ ਕਿ ਜੋ ॥
ਜਗ ਮੈਂ ਹਮ ਸੋ ਬਰਿਯਾਰ ਕਵਨ ? ਕਹੀ ਮੋ ਸਮ ਦੂਜਰ ਬੀਰ ਬਿਜੋ ? ॥੧੦॥ ੩੬੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਸੋਰਠਿ ਛੰਦਾ* ॥
ਕਰ ਬਜ੍ਜੁ ਲੈ ਸੁਰਪਾਲ ॥ ਰਿਪੁ ਮਾਰਯੋ ਤਤਕਾਲ
ਦੈ ਢਾਲ ਕੰਨੀ ਓਟ ॥ ਇੰਦ੍ਰ-ਬਾਨ ਨਿਹਡਲ-ਚੋਟ' ॥੩੬੨॥

੧. ਬਲ ਵਾਲਾ, ਜੋਧਾ, ਸੂਰਵੀਰ ॥ ੨. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ॥ ੩. ਸਿਵ ॥ ੪. ਕਾਮਦੇਵ ॥ ੫. ਕਿਤੇ ਮੇਰੇ ਵਰਤਾ ਦੂਜਾ ਯਹਾ
(ਯੋ) ਜੰਮਿਆ ਹੈ ? ਅਰਥਾਤ ਮੇਰੇ ਜਿਹਾ ਦੂਜਾ ਸੁਰਮਾ ਕਿਤੇ ਜੰਮਿਆ ਈ ਨਹੀਂ ॥ ੬. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਬਾਣ ਦੀ ਚੋਟ
(ਨਿਹਡਲ) ਵਜਰਥ ਚਲੀ ਗਈ ॥

* 'ਰਾਗੁ ਸੋਰਠਿ' ਪਦ ਨਾਲ 'ਛੰਦ' ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ॥ ਨਾਂ ਹੀ ਏਥੇ ਕਿਸੇ ਛੰਦ ਦਾ ਵਰਤਣ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ॥
ਨਾ ਹੀ ਪਿੰਗਲ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ॥ ਉਝ ਤਾਂ ਹਰੇਕ ਹੀ ਵਾਕਯ ਪਿੰਗਲ-ਮਯ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਵਾਕਯ ਸੰਗੀਤ-ਮਯ
ਵੀ ਹੈ ॥ ਪਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 'ਕ੍ਰਮ' ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਅਨੁਪ੍ਰਸ ਮਾਤ੍ਰਾ ਅੱਖਰ ਦੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਨਿਤ੍ਰਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖੇ ਓਹੋ ਪਿੰਗਲ
ਹੈ ॥ ਪਿੰਗਲ ਦੇ ਪੈਰ-ਕਾਪਜੇਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ॥ ਓਹੋ ਆਪਣੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਗਿਣ ਮਿਣ ਕੇ ਹਿਸਾਬ ਫਿੰਗ ਹੀ ਰਖਦਾ ਹੈ ॥ ਜੇ ਓਸ
ਦਾ ਪੈਰ ਬਿਤਕ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਓਹ ਡਿਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ॥ ਪਿੰਗਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪੈਰ (ਪਦ) ਬੰਨਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ॥ ਏਥੇ ਪਦ ਖੰਧ ਪਿੰਗਲ
ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਸੰਗੀਤ ਹੈ ॥ ਏਸ ਵਾਸਤੇ 'ਛੰਦ' ਪਦ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਭੁਲ ਨਾਲ ਵਧੀਕ ਲਿਖਤਾ ਗਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥
ਖਮਾਜ (ਕਮਾਚ) ਠਾਟ ਦਾ ਅੱਤਵ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ 'ਸੋਰਠ' ਹੈ ॥ ਸੋਰਠ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਧੋਵਤ ਵਰਜਿਤ
ਹਨ ॥ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਗਾਧਾਰ ਦੁਰਬਲ ਹੋ ਕੇ ਲਗਦਾ ਹੈ ॥ ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਨਿਸਾਧ ਸੁਧ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਨਿਸਾਧ
ਰੋਮਲ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਧੋਵਤ ਹੈ ॥ ਰਾਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਹਿਰ ਗਾਵੇਂਦਾ ਹੈ ॥ ਇਹ ਰਾਗ ਠੰਡਾ ॥
ਇਕਾਵ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਸੁਗੰਠ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਮ ਪ ਨ ਸ ॥ ਅਵਰੋਹੀ—ਜ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ॥
ਦੋਹਰਾ ॥ 'ਗ ਧ' ਵਰਜਿਤ ਆਰੋਹ ਮਹਿ, 'ਧ' ਸੰਵਾਦਿ ਅਨੂਪ ॥
ਚੋ ਨਿਸਾਧ ਨੀਕੇ ਲਗਹਿ, ਲਖਿ ਸੋਰਠ ਕਹੁ ਰੂਪੁ ॥
(ਰਾਗ ਕੋਸ)

ਛੰਦਾ ਹੈ ॥ ਜਿਹਤਾ ਅਰਾਧਦਾ ਹੈ—ਓਹੋ ਫਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ॥ ਏਸੇ ਲਈ ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਅਧਿਸ਼ਟਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਆ
ਗਿਆ

ਬਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ 'ਕੋਲੋ' ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ॥ 'ਤ੍ਰਿਮੁੰਡ' 'ਖਟ-ਮੁੰਡ' ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗਲ ਦੀ ਲਯਤਾ
ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਖੇੜਨਾ ਹੀ ਕਠਿਨ ਹੈ ॥ 'ਖਟਮੁੰਡ' ਦਾ ਤਾਂ ਦੂਜਾ ਸੂਰੂਪ ਸ੍ਰੀਮਿਕਾਰੰਤਿਕ ਹੈ ॥ ਏਸ ਵਾਸਤੇ—ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ
ਸਮਝਣ ਲਈ—ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਮੇਰੇ ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਝਾਏ ਹਨ ॥ ਦੁਰਗਾ ਸਪਤ-ਸਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ
ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਕਾਲਕਾ ਪੁਰਾਨ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਤੁੱਛ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਮਹਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ
ਦੇ ਪਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਸਨ ॥ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਮਹਾ-ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਯਾਪਕ ਮੰਨ ਕੇ ਇੰਦ੍ਰ ਵਿੱਚ ਓਸ ਦਾ ਅਚ-ਨਕ
ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ॥ ਕੇਨ ਉਪਨਿਸ਼ਦ ਵਿੱਚ ਕਥਨ ਹੈ ॥ ਇੰਦ੍ਰ ਅਹੰਕਾਰ ਦਾ ਅਧਿਸ਼ਟਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ॥ ਇਸ
ਦੇ ਸੁਹਮ-ਗਾਨਾ ਦਾ ਸੂਰੂਪ ਵੀ ਅਹੰਕਾਰ-ਮਯ ਬਣ ਗਿਆ ॥ ਤਾਂ ਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਯਥਾ ਸਥ ਦੇ ਇੰਦ੍ਰ ਪਾਸ ਆਂਣਾ ਪਿਆ ॥ ਵਾਧੂ
ਤੇ ਅਗਨਿ, ਤ੍ਰਿਨ ਦੀ ਨਾ ਤੋੜ ਸਕੇ ॥ ਅੰਗ ਤੋਂ ਵਾ ਵਿੱਚ ਕੱਢ ਭੰਨ ਕੇ ਦੂਹਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ॥ ਪਥਰਾਏ ਹੋਏ

ਪੁਨਿ^੧ ਅਪਰ ਬਾਨ ਚਲਾਇ ॥ ਲੈ ਚਰਮ^੨ ਠਾਹਿ^੩ ਬਚਾਇ ॥
 ਇਸਿ ਇੰਦ੍ਰ ਸਰ ਦਾਏ ਛੋਰ ॥ ਲੈ ਚਰਮ^੪ ਕੀਨਾ ਓਰ^੫ ॥ ੨ ॥੩੬੪॥
 ਦਿਸ ਸਤ੍ਰੁ ਬਾਨ ਚਲਾਇ ॥ ਸੁਰਪਾਲ^੬ ਲਿਯੋ ਬਚਾਇ ॥
 ਪੁਨਿ^੭—ਬਿਸੀ ਬਾਨ^੮ ਚਲਾਇ ॥ ਦਯੋ ਸਤ੍ਰੁ ਠਾਹਿ^੯ ਜਰਾਇ ॥ ੩ ॥੩੬੫॥
 ਪਿਖ ਕੋਪ ਕਾਲੀ ਕੀਨੁ ॥ ਲੈ ਖਗ^{੧੦} ਦੋ^{੧੧} ਕਰ ਈਨੁ ॥
 ਸਿਰ-ਉਤ੍ਰੁ ਛਿਤਿ-ਮਧ^{੧੨} ਪਤਾ ॥ ਜਿਮ ਪਰਤ ਭੂਮਹਿ ਗਤਾ^{੧੩} ॥ ੪ ॥੩੬੫॥
 ਲਲਕਾਰ ਕੈ ਵਹ-ਧਾਇ ॥ ਬਿਨ-ਮੁੰਡ ਘਾਵ ਚਲਾਇ ॥
 ਰਿਸਿ ਕ੍ਰੋਧ ਸਨਮੁਖ ਦੋਰ ॥ ਕੁਪਿ ਗਯੋ ਕਾਲੀ-ਠੋਰ ॥ ॥੩੬੬॥
 ਬਹੁ-ਭਾਤਿ ਕੀਨਾ ਜੁੱਧ ॥ ਦਿਨ-ਚਾਰ ਪਲ-ਪਲ ਸੁੱਧ ॥
 ਰਿਸਿ 'ਕਾਲ' ਕੋਪ-ਕਰਾਲ^{੧੪} ॥ ਲਈ ਖੀਚ ਜੋਤਿ-ਜਾਲ^{੧੫} ॥ ੬ ॥੩੬੭॥
 ਪਰ-ਗਿਰਜੈ-ਟੁਟ-ਪਹਾਰ^{੧੬} ॥ ਜਿਮ ਗਿਰਤ ਨੌਂਦਿ ਕਰਾਰ^{੧੭} ॥
 ਬਹੁ-ਸੁੰਨ ਬਹਿ ਤਾਂ ਸੋ ਗਯੋ ॥ ਸੋਤਿ ਨਦਿ ਸੁੰਣਤ ਸੰਭਯੋ^{੧੮} ॥ ੭ ॥੩੬੮॥
 ਬਹੁ-ਤ੍ਰੁਤ, ਜੁੱਰਨਿ, ਪ੍ਰੇਤ ॥ ਲੈ ਖਪਰ-ਪਹੁੰਚੇ-ਖੇਤ ॥
 ਭਰਿ ਪਤ੍ਰ ਕਰ-ਕੈ ਲੀਨਿ^{੧੯} ॥ ਸੋਤ, ਨੌਂਦਿ ਅਚਵਨ^{੨੦} ਕੀਨਿ ॥ ੮ ॥੩੬੯॥
 ਬਹੁ-ਸੈਨ ਭੈਰਵ-ਭੀਮ^{੨੧} ਮੁਖਦਾੜ-ਤ੍ਰੁਸਤ-ਜੀਮ^{੨੨} ॥
 ਸਭਿ ਮਾਸ ਵਾ-ਕੋ ਖਾਇ ॥ ਪੁਨਿ ਭਏ^{੨੩} ਲੋਪ ਉਡਾਇ ॥ ੯ ॥੩੭੦॥

੧. ਫਿਰ। ੨. ਢਾਲ। ੩. ਓਸੇ ਨੇ। ਭਵ-ਕੋਲੇ ਨੇ। ੪. ਓਲਾ, ਆਸੂਯ, ਓਟ। ੫. ਦੁਸਮਣ, ਭਾਵ-ਕੋਲੇ ਨੇ।
 ੬. ਦੋਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਇੰਦ੍ਰ। ੭. ਜਹਰੀਲਾ ਤੀਰ। ੮. ਖਤਰ, ਤਲਵਾਰ। ੯. ਦੋ ਟੁਕੜੇ।
 ੧੦. ਜਮੀਨ ਤੇ। ੧੧. ਓਲਾ: ਹਿਮ-ਉਪਲ। ੧੨. 'ਕਾਲ' ਨੇ ਮਹਾ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ (ਹਿਸ) ਆਕੇ। ੧੩. ਅਗਨਿ ਦੀ ਜੜੋਤੀ
 ਭਾਵ ਚੰਤਨੜਤਾ। ਜੀਵਤਪਨ। ੧੪. (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਧਤ ਰੂਪ ਪਹਾੜ ਟੁਟ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਹੈ, (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਪਹੜੀ ਤੇ ਪਹਾੜ
 ਟੁਟ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ੧੫. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਦੀ ਵਿੱਚ (ਕਰਾਰ) ਕਿਨਾਰਾ ਡਿਗਦਾ ਹੈ। ੧੬. ਸੌ ਨਦੀਆਂ ਲਯੂ ਦੀਆਂ
 (ਸਿਭੜੋ) ਹੋ ਗਈਆਂ। ੧੭. (ਪਤ੍ਰ) ਬਰਤਨ ਭਰ ਕੇ (ਕਰ) ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ (ਪੀਣ ਲਈ) ਕਰ ਲਏ। ੧੮. ਪੀਵਣ।
 ੧੯. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ। ੨੦. (ਜੀਮ) ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ (ਪਾੜ ਖਾਣ ਵਾਲਿਆਂ) ਵਾਂਗ ਮੂੰਹ ਦੀਆਂ ਦਾੜਾਂ
 ਡਰੋਟੀਆਂ ਹਨ। A ਪਾ:—ਜੀਭ। B ਪਾ:—ਗਯੋ।

ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਆਕਾਸ ਵਿੱਚੋਂ ਉਮਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਯਕਸ-ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਪੁਚਕ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਸਾਂਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਵਜਪਤ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਹੀ ਵਜਕਤੀ ਨੂੰ ਉੱਦਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਓਸ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਹੀ ਨੀਵਿਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਏਹੀ ਹੀ ਭਾਵ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

'ਕੋਲੇ' ਨੂੰ ਉੱਚ-ਪਦ (ਰਾਜ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਾਜ ਤੋਂ ਅਹੰਕਾਰ ਦਾ ਆਸੂਯ ਲੈ ਲਿਆ। ਦੂਜਾ ਸੂਰੂਪ ਇੰਦ੍ਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਮਹਾ ਸ਼ਕਤਿ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਅਹੰਕਾਰ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ! ਕੋਲਾ ਏਤਨ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇਵਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਹੰਕਾਰ ਦੇਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨੇ 'ਦਯੋ ਸਤ੍ਰੁ ਠਾਹਿ ਸਥਾਇ'। ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਭ ਇੱਤਾ। ਅਹੰਕਾਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।

ਬਹੁ-ਕਾਕ, ਕੂਕਰ, ਯਾਰ' ॥ ਕਰ ਭੱਛ ਵਾ ਕੋ ਹਾੜ' ॥
 ਕਛ ਰਹੀ ਤਾਹਿ ਨ ਰੇਖ ॥ ਸਭਿ ਲਈ ਕਾਲਹਿ ਸੇਖ' ॥
 ਜਗ ਫਸਤ ਫੇਹਹਿ ਜਾਸA ॥ ਤਿਮ ਭਯੋ 'ਕੋਲਾ' ਨਾਸA ॥੧੦॥੩੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸੰਰਠਿ ਛੰਦ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਉਭੈ-ਖਸੂ-ਛੋਹਿਨਿ^੧ ਦਲ ਭਾਰੀ, ਲਲਕਤ^੨ ਬੀਰ ਜੁਝਾਰੇ ॥
 ਸੈਨਪਾਲ* 'ਦਿਗਮੁੰਡ'* ਅਸੁਰਪਤਿ, ਕੰਪਯੋ ਸੈਨ ਅਖਾੜੇ ॥
 ਧਾਇ-ਧਾਇ-ਰਿਪੁ ਦਲ-ਲਲਕਾਰਤ, ਬਿਸਖ^੩ ਅਮਿਤ ਪ੍ਰਹਾਰੇ ॥
 'ਸਜਾਹ-ਘਟਾ ਘਨ ਉਮਡਿ ਬਿਬੁ, ਸਰ ਛੋਰਤਿ ਭਏ ਅਪਾਰੇ^੪ ॥੧੧॥੩੭੨॥
 ਕਵਚ^੫ ਸਜੇ, ਤਨਤਾਨੁ^੬ ਕਸੇ, ਬਹੁ-ਸਸਤ੍ਰ-ਛਕੇ 'ਦਿਗਮੁੰਡ'* ਮਹਾਬਲਿ ॥
 ਸਿਰ ਪਾਗ ਧਰੇ, ਕਲਗੀ-ਪਰ-ਸੁੰਦਰ^੭, 'ਸੈਨਪਾਲ*' ਜਿਹ ਨਾਮ ਮਹਾ-ਖਲਿ ॥
 ਸੰਗ ਸੈਨ ਅਛੁਹਿਨਿ-ਦ੍ਰਾਦਸ^੮ ਲੇ, ਲਲਕਾਰ ਪਰਯੋ ਮਧ ਸੈਨ ਪੁਬਲ ਦਲ ॥
 ਹਰਕਾਰ ਪਰੀ ਰਿਪੁ ਸੈਨ ਸਭਹਿ^੯, ਗਹਿ ਮੇਰੁ ਚਲਾਇ ਦਏ ਰਿਪੁ-ਗਨ ਪਲ^{੧੦} ॥੧੨॥੩੭੩॥
 ਇਕਬਾਰ ਸਭਹਿ ਲਲਕਾਰ ਪਰੈ, ਚਹੁ ਓਰ ਭਿਰੈ^{੧੧} ਦਲ ਘੋਰ ਸਬੈ ॥
 ਬਹੁ ਮੇਰੁ ਉਖਾੜ ਚਲਾਇ ਦਏ, ਸੁਰਪਾਲ ਕੀਯੋ ਮਨ ਕੋਪ ਤਬੈ ॥
 ਰਿਸਿ ਕ੍ਰੋਧ ਭਰੇ ਸੁਰਪਾਲ ਅਰੇ, ਮੁਖ-ਬਾਕ ਕਹੇ-ਰਿਪੁ-ਨਾਸ-ਅਥੈ^{੧੨} ॥
 ਖਟ-ਬਾਨ ਤੜਾਕ ਪ੍ਰਹਾਰ ਕੀਏ, ਰਿਪੁਵਾਰ ਕੀਯੋ ਗਿਰਿ-ਗਾਜ-ਜਥੈ^{੧੩} ॥੧੩॥੩੭੪॥

੧. ਗਿੱਦੜ। ੨. ਸਦ, ਮੁਰਦਾ, ਮਿੱਤਕ ਦਾ ਸ਼ਰੀਰ। ੩. ਕਾਲ ਨੇ ਸ਼ਾਰੀ (ਸਿੱਖ) ਬਾਕੀ ਲੈ ਲਈ; ਕਾਲ ਨੇ ਸਭਿ ਸਿੱਖ ਲਈ। ੪. ਬਾਰਾਂ ਖੂਹਣੀਆਂ। ੫. ਗੱਜਦੇ ਹਨ। ੬. (ਦਿਗ) ਦਸ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸੂਰਵੀਰ, ਦਿਆਂ ਦਸ ਹਨ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ-ਗਿਣਤੀ ਲਈ 'ਦਿਗ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਦਸ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੭. ਆਕਾਸ਼ ਦਾ ਸੰਪ; ਬਾਣ, ਤੀਰ। ੮. (ਮਾਨੰ ਕਿ) (ਵਿਭੁ) ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਵਾਲੇ ਬੱਦਲ ਉਮਡ ਪਏ ਹਨ (ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਬੇਅੰਰ ਹੀ ਬਾਣ ਚਲਾਏ। ੯. ਸੰਜੋ, ਸਗੋਰ ਦੀ ਰਖਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੧੦. (ਪਰ) ਉੱਤੇ ਸੁੰਦਰ ਕਲਗੀ ਹੈ; ਕਲਗੀ ਦੇ (ਪਰ) ਖੰਡ ਸਿੱਧੇ ਹਨ। ੧੧. ਬਾਰਾਂ ਖੂਹਣੀਆਂ। ੧੨. (ਹਰਕਾਰ) ਡੰਡ ਭਾਵ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਰੋਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ੧੩. ਪਲ ਵਿੱਚ, ਤੁਰੰਤ। ੧੪. ਏ ਵੈਰੀ। ਹੁਣੇ ਹੀ (ਤੋਰਾ) ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ੧੫. (ਗਿਰਿ) ਭਾਰੀ (ਜਥੇ) ਰੁੱਸੇ ਨਾਲ ਗੱਜ ਕੇ।

A ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਮਟਖਨੁਏ (ਬਹਿਤਾਯਕ ਯੂ. ਪੀ.) ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸਮਾਧੀਆਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ (ਸਿਰਗੂਰ) ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ 'ਚ ਹਨ। ਮਾਲੂਮ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਰਹਾਉ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਲਿਖਾਰੀ '੧ ॥ ਰਹਾਉ' ਲਿਖਣਾਂ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਕੋਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਖਤਮ ਹੋਕੇ ਅੱਗੇ 'ਦਿਗਮੁੰਡ' ਦਾ ਚਲ ਪਿਆ ਹੈ। *ਸੈਨਪਾਲ' ਤੇ 'ਦਿਗਮੁੰਡ' ਇਕੋ ਹੀ ਯੋਧੇ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ। ਕਈਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ੧੧ ॥ ੩੭੮ ਦੀ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਦਾ ਪਾਠ ਇਥੋਂ ਵੀ ਹੈ: 'ਸੈਨਪਾਲ ਦਿਗਪਾਲ ਦਿਗਮੁੰਡ ਅਸੁਰ-ਪਤਿ ਕੰਪਿਯੋ ਸੈਨ ਅਖਾੜੇ। ਇਹ ਪਾਠ ਅਸੁੱਧ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਯੋਧੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਏਸ ਦਾ ਨਿਰਣਯ ਬੰਦ ੨੮ ॥ ੩੭੯ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੨੯ ॥ ੨੯੬ ਤੱਕ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਦਿਗਮੁੰਡ' ਇਕੋ ਹੀ ਯੋਧਾ ਹੈ ਏਸ ਦਾ ਉਪ-ਨਾਮ ਹੀ 'ਦਿਗਮੁੰਡ' ਸੀ। ਅਸਲ ਨਾਮ 'ਸੈਨਪਾਲ' ਸੀ। ਪਰ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਉਪ-ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ 'ਉਪਨਾਮ (ਲਕਬ)' ਜਨਾ ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

*ਪੁਰਾਣੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ 'ਨਾਮ' ਘਟ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਰ 'ਉਪਨਾਮ' ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਰਤੋਂ ਗਏ ਹਨ। ਇੰਦੂ 'ਦਰਸਿਰ' 'ਰਾਵਣ' 'ਸੀਤਾ' 'ਜਾਨਕੀ' 'ਵੈਦੇਹੀ' 'ਜਗ ਸਿੰਧ' ਹਲੀ, ਮੁਸਲੀ, ਸ਼ਜਾਮ, ਗੰਬਿੰਦ, ਮਾਧਵ -ਇਹ ਸਾਰੇ ਉਪਨਾਮ ਹਨ। ਇਹੋ ਹਿਸਾਬ ਹੀ ਏਤੜ-ਵੰਸ਼ ਦਾ ਸੀ। 'ਧ੍ਰੁਮੁੰਨੇਨ' ਰਕਤ-ਵੀਰਜ ਆਦਿਕ ਵੀ ਉਪਨਾਮ ਹੀ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਉੱਜੜਵਿਦੜ ਹੀ ਏਨਾਂ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਪਰਮ ਲ' ਖੜ ਹੈ।

ਬਹੁ-ਸੈਨ ਬਿਧਿਸੰ ਭਈ ਰਿਪੁ ਕੀ, ਸੁਰਪਾਲ ਜਥੈ ਰਿਸ ਕ੍ਰੋਧ ਭਰੇ ॥
 ਘਨ-ਬੁੰਦਨ ਜਥੈ ਸਰ ਕੀ ਬਰਖਾ, ਬਹੁ ਛੋਰ ਦਈ, ਰੰਗ-ਭੂਮਿ-ਅਰੇ ॥
 ਬਹੁ-ਸੈਨ ਗਈ ਜਮਧਮ ਪੁਰੀ^੧, ਬਹੁ-ਘਾਇਲ-ਘਮ-ਸਕੋਪ-ਫਿਰੇ A ॥
 ਬਹੁ-ਭਾਜ ਗਏ ਤਿਨਿ-ਪ੍ਰਾਨ-ਬਥੇ, ਕਈ ਕ੍ਰੋਧ ਭਿੜੇ ਹਵਾ ਤੇ ਨ ਟਰੇ ॥੧੪॥੩੭॥
 ਬਹੁ-ਜੁਥਿਨ-ਰੋ^੨ ਲਲਕਾਰ ਪਰੇ, ਚਹੁੰਚਿਰ ਸੰਘਾਰਤਿ ਮਾਰ ਕਏ ॥
 ਗਹਿ ਮੁਦਗਰ, ਮੇਰੇ ਗਰਜੇਤਿ ਭਏ, ਇਕਬਾਰ ਸਬਹਿ-ਰਿਪੁ-ਛਾਰ ਛਏ ॥
 ਘਨ-ਬੁੰਦਨ-ਜਥੈ ਬਰਖੇ ਬਰਖਾ, ਚਹੁੰਚਿਰ ਸੁਮੇਰੁਨਿ ਛਾਇ ਲਏ ॥
 ਰਿਸੁ ਕੇ ਸੁਰਪਾਲ ਤਬਹਿ ਸਰ-ਮਾਰੁਤ^੩ ਮੰਡਲ-ਮਹਿ ਪ੍ਰਹਾਰ ਦਏ ॥੧੫॥੩੮॥
 ਸਰ ਛੂਟਤ ਪਉਨ-ਬਧੀ-ਅੰਧਾਰਿ^੪, ਬਘੁਲਨ ਸੇ ਘਨ ਛਾਇ ਹਰੇ^੫ ॥
 ਤਬਿ ਦਾਨਵ ਸੈਨ ਲਗੀ ਉਡਨੇ, ਬਲਿ ਛੀਨ ਭਏ ਨਭ ਕੇ ਸੁ-ਉਰੇ ॥
 ਹਹਕਾਰ ਕੀਯੋ ਨਭ-ਮੰਡਲ ਮਹਿ, ਰਿਪੁ ਘੁਮਿ ਤਕੇ ਛਿਤ ਮਧਜ ਪਰੇ ॥
 ਛੂਟ-ਪ੍ਰਾਨ ਗਏ ਜਮਲੋਕ ਪੁਰੀ^੬, ਬਹੁ-ਘੋਰ ਕੈ ਸਾਮੁਹਿ ਆਨ ਭਿਰੈ ॥੧੬॥੩੯॥
 ਦੁਹੁੰ-ਤਰਫਨ ਤੇ ਬਹੁ ਮਾਰ ਮਚੀ, ਬਹੁ-ਬੀਰ-ਲਟੈ-ਰੰਗ-ਭੂਮਿਨ ਮੈ^੭ ॥
 ਬਹੁ ਮੁੰਡ ਕਟੇ ਧਰਿ-ਲੋਟਤ ਹੈ^੮, ਕਹੂੰ ਜੁੱਗਨਿ-ਲੈ-ਚਲਿ-ਓਘਨ ਮੈ^੯ ॥
 ਕਹੂੰ ਘਾਇਲ ਲੋਟਤ ਤਾਸ^{੧੦} ਭਰੇ, ਕਹੂੰ ਜੋਬਕ^{੧੧} ਭੱਛ-ਕਰਤ^{੧੨} ਬਨ ਮੈ ॥
 ਕਹੂੰ ਜੁਝਤ ਬੀਰ ਜੁਝਾਰਿ ਬਰੇ, ਬਹੁ ਬਾਦ^{੧੩} ਕਰਤ ਰਿਪੁ ਕੇ ਗਨ^{੧੪} ਮੈ ॥੧੭॥੪੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸੋਰਠਿ ਦੋਹਰਾ ॥

ਅਸੁ, ਗਜ, ਰਥ, ਪੈਦਲ ਕਟਹਿ, ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਰਾਵਾਰੁ ॥

ਰਕਤ ਸਿੰਪੁ^{੧੬} ਉਮਡਯੋ ਤਹਾਂ, ਸੁਝੈ ਵਾਰੁ ਨ ਪਾਰੁ ॥੧੮॥੪੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸੋਰਠਿ ॥ ਜੁਥ-ਜੁਥ ਹੈ ਰਾਛਸ, ਭਿਭਰੇ^{੧੭} ਸੈਨ ਮੈ ॥

ਮਹਾਘੋਰ ਹਵੈ^{੧੮}, ਮਚਯੋ, ਦੁਹੁੰ-ਦਿਸ ਚੇਨ-ਮੈ^{੧੯} ॥

ਭਭਕਤ ਬੀਰ ਅਪਾਰ, ਫਿਰਤ ਰੰਗ-ਭੇਨ-ਮੈ^{੨੦} ॥

ਨਿਰਖਿ ਅੰਬਿਕਾ ਤਾਸ, ਧਸੀ ਰਿਪੁ-ਸੈਨ^{੨੧} ਮੈ ॥੧੯॥੪੨॥

੧. ਨਾਸ । ੨. ਪੂਰਨ, ਭਰੀ । ੩. ਬਹੁਤੇ ਜਖਮੀ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ (ਘੁਮ) ਫਿਰ (ਫਿਰੇ) ਮੁੜ ਆਏ । ੪. ਆਹਵ ਦਾ ਸੰਛੇਪ ਹੈ, ਜੰਗ, ਯੁੱਧ । ੫. ਬਹੁਤੇ ਟੋਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੋ ਕੇ । ੬. ਪੋਟ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਵਾਲਾ ਤੀਰ, ਵਾਯਵਾਸਤੁ । ੭. ਤੀਰ ਚਲਦਿਆਂ ਹੀ ਵਾ ਦੀ (ਅੰਧਜਾਰ) ਹਨੇਰੀ ਚੱਲ ਪਈ । ੮. (ਬਘੁਲਨ) ਵਾ-ਵਰੋਲਿਆਂ ਨਾਲ (ਹਰੈ) ਪਾਣੀ ਵਾਲੇ ਬੱਦਲ ਵੀ ਛਾ ਗਏ; ਵਾ-ਵਰੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬੱਦਲ ਛਾ ਕੇ (ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ) (ਹਰੈ) ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੯. (ਰੰਗ ਭੂਮਿ) ਮੋਦਾਨਿ-ਰੰਗ ਵਿੱਚ (ਲਟੈ) ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਏ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਯੰਧੇ (ਨਮੈ) ਨੀਵੇਂ ਹੋ ਗਏ । ੧੦. ਕਿਤੇ (ਓਘਨ) ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ (ਧੁ) ਕੇ (ਜੁੱਗਨਿ) ਇੱਲਾਂ, ਲੈ ਚਲੀਆਂ । ੧੧. ਡਰ, ਭਯ । ੧੨. ਗਿੱਦਤ । ੧੩. ਭੱਛ ਭੰਜਨ (ਕਰਤ) ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਬਕਵਾਦ ਕੋਝੇ ਵਾਕਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ, ਬਕਵਾਸ । ੧੫. ਸਮੂਹ । ੧੬. ਲਹੂ ਦਾ ਸਮੁੰਦ । ੧੭. ਗੱਜੇ, ਉੱਚੀ ਬੋਲ ਕੇ ਉੱਠੇ । ੧੮. ਜੰਗ । ੧੯. (ਚੇਨ ਮੈ) ਆਰਾਮ ਵਿੱਚ (ਬੇਨਿਆਂ ਹੋਇਆਂ) ॥ ੨੦. (ਰੰਗ ਭੇਨ) ਜਿਸ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਜਥ ਨਹੀਂ (ਅਰਥਾਤ-ਨਿਰਭਯਤਾ ਦੇ ਰੰਗ) ਵਿੱਚ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ੨੧. ਦੁਸਮਨਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਭਵਨ (ਧੁਧ ਭੂਮੀ) ਵਿੱਚ ਫਿਰਦੇ ਵਨ। (ਐਨ) ਘਰ; ਦੁਸਮਨਾਂ ਦੀ (ਐਨ) ਨਿਗ੍ਰਾ, ਦੁਸ਼ਟਾ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ।

A ਪਰੇ ਫਿਰੇ: B ਪਾ: ੧ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸੌਰਠਿ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਗਰਜਯੋ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ, ਝਪਟਿ ਰਿਪੁ-ਗਨ ਬਿਖੇ
ਸ੍ਰੀ ਜਗਮਾਤ ਮੁਰਾਰਿ*, ਅਸੁਰ-ਰਿਪੁ-ਨਾਸ-ਖੇ^੧
ਚਕ੍ਰ-ਸੁਦਰਸਨ ਫੇਰ, ਸਿੰਪੁ-ਨਿਰਭਉ-ਅਖੇ*^੨ ॥
ਮਾਰਯੋ ਰਿਪੁ-ਦਲ ਘੇਰ, ਚਕ੍ਰਪਾਨ ਸੁਰ ਕੁਲ ਪਿਖੇ^੩ ॥੨੦॥੩੮੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸੌਰਠਿ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਸਕਲ ਸੈਨ ਰਿਪੁ ਨਾਸ ਭਯੋ ਜਰ, ਛਾਰ ਭਈ ਧੁਜਨੀ^੪ ਸੁ ਸੰਘਾਰਾ ॥
ਰਾਛਸ ਮਾਰ ਬਿਧੁੰਸ ਕੀਏ, ਬਹੁ ਸੈਨ ਹਨੀ, ਰਿਪੁ-ਗਨ-ਭਟ ਹਾਰਾ ॥
ਪ੍ਰਸੂਲ ਚਕ੍ਰ-ਸੁਦਰਸਨ ਜਗਮਗ*^੫ ਜਸੁ ਬਾਢੀ ਕਾਟਤ ਤਰੁ ਆਰਾ^੬
ਕੁਲਿ ਦੈਤਨ ਨਾਸ ਭਈ ਸਗਰੀ, 'ਦਿਗਮੁੰਡਹੁ'ਕੋ ਜਗਮਾਤ* ਪ੍ਰਚਾਰਾ^੭ ॥੨੧॥੩੮੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸੌਰਠਿ ਦੀਰਘਪਦੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਸਾਰੋ ਹੀ ਸੈਨ ਜੁਝਾਇ ਕੈ ਮੂਰਖਿ ! ਤੂੰ ਕਹਿ ਮੂੰਡ ਲੁਕਾਇ ਰਹਾ ?
ਭਾਜੇ ਹੂੰ ਪਹਿ ਗ੍ਰਹਿ ਜਾਨੁ ਨ ਪਈ ਹੈ^੮ ਨਾਸ ਕਰਹੁ ਅਥਿ ਜਾਤੁ ਕਹਾ
ਸੁਨਿ ਕੈ 'ਦਿਗਮੁੰਡ' ਭਰਯੋ ਰੰਗ-ਮਹਿ, ਤੁੱਛ ਸੈਨ ਲੈ ਸੰਗ ਕੀਯੋ ਬਰ ਜੁੱਧਾ ॥
ਹਹਕਾਰ ਘਟਾ ਘਨਿ-ਛਾਇ ਪਰਯੋ^੯, ਬਹੁ-ਬੀਰ ਉਠੈ-ਰਿਪੁ ਕੋਪ ਕੈ ਕ੍ਰੋਧਾ ॥੨੨॥੩੮੩॥
ਗਹਿ ਬ੍ਰਿਛ, ਪਹਾਰ ਆਕਾਸ-ਸਾਮਾਨ, ਕਰ ਗਦਾ, ਗੁਰਜ-ਲੈ ਵਾਰ ਕਟੇ ॥
ਕਲਿ-ਘੋਰ-ਮਹਾਂ^{੧੦} ਦੁਹੁ ਓਰ ਭਯਾ, ਰਣ-ਭੀਖਮ ਜੁੱਧ ਭਯਾਨ ਭਏ ॥
ਦਲ ਦੈਤ ਭਏ ਇਕਠੇ ਸਗਰੇ, ਲਲਕਾਰ ਹਕਾਰ ਕੈ ਸਾਮੁਹਿ ਧਏ^{੧੧} ॥
'ਜੁੱਧ ਕਰੋ ਹਮ ਸੋ'-ਦੁਰਗਾ !, ਬਹੁ ਸੈਨ-ਭਲੀ ਹਮਰੀ ਤੁ ਘਏ^{੧੨} ॥੨੩॥੩੮੪॥

੧. (ਨਾਸ ਖਯ) ਅਤੰਤ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ; (ਨਾ ਸਖੇ) ਜਿਹੜੇ ਮਿਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹਨ (ਓਹ ਅਸੁਰ ਵੇਰੀ ਹਨ) ।

੨. ਨਿਰਭਰਤਾ ਦਾ ਅਖਯ ਸਮੁੱਚੇ ਤੇ ਪਰਮੇਸੁਰ । ੩. (ਕੁਲ) ਸਭ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ (ਚਕ੍ਰਪਾਨ) ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੇ ਵੇਰੀ-ਦਲ ਨੂੰ ਘੇਰ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ । ੪. (ਸੰਘਾਰਾ) ਸੰਘਰ (ਜੰਗ) ਵਿੱਚ (ਸੁ-ਧੁਜਨੀ) ਫੌਜ ਸੁਧ ਹੋ ਗਈ । ੫. ਸੁਦਰਸਨ ਚਕ੍ਰ ਜਗਮਗ ਜਗਮਗ (ਪ੍ਰਸੂਲ) ਚਮਕਦਾ ਹੈ । ੬. ਜਿਵੇਂ ਤਰਖਾਣ ਦਾ ਆਰਾ ਬ੍ਰਿਛ ਕਟਦਿਆਂ (ਚਮਕਦਾ ਹੈ) । ੭. ਬੁਲਾਇਆ; ਵੰਗਾਰਿਆ । ੮. ਬੱਦਲ ਬੀ ਘਟਾ ਵਾਂਗ (ਹੁਕਾਰ) ਗੱਲ ਕੇ (ਦੇਵਤਿਆਂ ਉੱਤੇ) ਛਾ ਪਿਆ । ੯. ਮਹਾਂ ਘੋਰ ਕਲਿਯੁਗ; ਮਹਾਂ ਘੋਰ (ਕਲਿ) ਜੰਗ । ੧੦. ਦੌੜੇ । ੧੧. ਤੂੰ ! (ਘਏ) ਮਾਰੀ ਹੈ ।

*ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਛੰਦਾਂ 'ਚੋਂ' ਏਥੇ ਵਯਾਪਕ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਹੀ ਨਾਮ 'ਦੁਰਗਾ, ਚੰਡੀ, ਸ਼ਕਤੀ, ਜਗਤ-ਮਾਤਾ, ਅੰਬਿਕਾ, ਜਗਦੇਬਾ, ਲੱਛਮੀ ਤੇ ਮਾਯਾ ਲੱਛਮੀ' ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਚੰਡਿਕਾ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਸੁਦਰਸਣ-ਚਕ੍ਰ ਨਹੀਂ ਇੱਧ ਚਿਨ੍ਹ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੁ ਜੀ ਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਏਥੇ ਬ੍ਰਹਮ-ਸੁਰੂਪ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੈ । ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਭਗਵਾਨ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੁ ਜੀ ਦੇ, 'ਮੁਰਾਰਿ, ਚਕ੍ਰਪਾਨਿ, ਅਖਯ ਸਿੰਪੁ, ਨਿਰਭਉ' ਆਦਿਕ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਅੰਬਿਕਾ, ਜਗਤ-ਮਾਤਾ' ਆਦਿਕ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਵਿੱਚ 'ਦੁਰਗਾ, ਚੰਡੀ, ਗਣੇਸ਼, ਸ੍ਰੀਮਾਯਾਕਾਰਤਿਕ, ਸ਼ਿਵ, ਬ੍ਰਹਮਾ' ਵਿਸ਼ਨੁ ਇਤਯਾਦਿਕ' ਸਾਰੇ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ (ਪਰਮੇਸੁਰ) ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

ਸ੍ਰੀ ਜਗਮਾਤ ਕਮਾਨ ਲੇ ਹਾਥ, ਬਿਸੀ-ਸਰ-ਬਜ੍ਜਕ-ਬਾਨ ਪੁਹਾਰੇ ॥
 ਸਰ-ਬਜ੍ਜ-ਬਿਸੀ ਪੁਵੇਸ-ਗਰੇ^੨, ਦਲ ਦੈਤਨ ਕਹੁ ਬਿਸ-ਕੈ-ਸੰਘਾਰੇ ॥
 ਸਰ-ਬਜ੍ਜਕ ਚੂਰੇ ਕਰੇ ਰਿਪੁਗਨ ਦਲ^੩, ਸੈਨ-ਹਨੀ, ਬਹੁ ਦੈਤਜ ਪਛਾਰੇ ॥
 ਕਈ ਭਾਜ ਪਰੇ, ਕਈ ਜੁੱਧ ਭਿਰੇ, ਬਿਨ ਚੈਨ ਧਏ-ਦਾਨਵ ਕੁਲਿ ਸਾਰੇ ॥੨੪॥੩੮੫॥
 ਬਰ ਜੁੱਧ ਮੰਡਿਓ 'ਦਿਗਮੰਡਿ' ਮਹਾ, ਬਹੁ ਬਾਨਨ ਕੀ ਬਰਖਾ ਬਰਖਾਈ ॥
 ਸਰ-ਛੂਟਤ ਘੋਰ ਘਟਾ ਉਮਡੀ, ਰਸ-ਬਾਨਨ ਬੁੰਦਨ ਜਯੋ ਝਰਿ-ਲਾਈ^੬ ॥
 ਗਨ ਰਾਕਸ ਕਉ ਗਰਜਯੋ ਬਦਰਾ^੭, ਘਹਿਰਾਤ ਘਟਾ ਚਹੁ ਓਰ ਸਿਧਾਈ ॥
 'ਦਮਕੀ ਤਹਿ ਦਾਮਿਨਿ-ਮਾਤ ਕ੍ਰਿਪਾਨਿ, ਸੁ-ਪਾਵਕ-ਸੋ ਰਿਪੁ ਸੈਨ ਜਰਾਈ ॥੨੫॥੩੮੬॥
 ਭਭਕਯੋ ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ ਬਲੀ, ਬਹੁ ਦੈਤਨ ਫਾਰ ਬਿਪੁੰਸ ਕੀਯੋ ॥
 ਬਹੁ ਚਾਬ ਗਯੋ, ਬਹੁ ਚੂਸ ਲਯੋ, ਬਹੁ ਦਾਨਵ-ਸੈਨ ਕੋ ਸੁੰਨ ਪੀਯੋ ॥
 ਕਈ ਮੁੰਡ ਕਟੇ, ਕਈ ਬਾਹ-ਕਟੇ, ਕਈ ਜਾਘ-ਕਟੇ, ਰਿਪੁ-ਸੈਨ ਭਯੋ ॥
 ਲਲਕਯੋ^੯ 'ਦਿਗਮੰਡਿ' ਭਯਾਨਕ ਘੋਰ, ਜਮਰਾਜਨਿ ਸੀਸ ਪ੍ਰਚੰਡ ਲਯੋ^{੧੦} ॥੨੬॥੩੮੭॥
 ਗਹਿ ਕੈ ਬਰਛੀ ਸਨ ਗੁਰਜ, ਗਦਾ, ਰਿਪੁ ਧਾਇ ਕੈ ਸਾਮੁਹਿ ਵਾਰ ਤਚੈ^{੧੧} ॥
 ਚਿੰਕਾਰ ਹਕਾਰ ਕੈ ਨਾਦ ਕਰਯੋ, ਗਰਜਯੋ ਡਕਰਯੋ ਬਰ-ਜੁੱਧ ਮਚੈ^{੧੨} ॥
 ਸਰ, ਗੁਰਜ, ਗਦਾ, ਬਰਛੀ, ਬਿਛੂਆ, ਰਿਪੁ-ਵਾਰ ਕੀਯੋ ਰੰਗ-ਭੂਮਿ ਪਚੈ^{੧੩} ॥
 ਸ੍ਰੀ ਜਗਨਾਥ ਕਮਾਨ ਲੇ ਹਾਥ; ਦਸ-ਬਾਨ ਲਏ ਧਨੁ-ਮਧਕ-ਰਚੈ^{੧੪} ॥੨੭॥੩੮੮॥
 ਅਹਿ-ਨੀਲ-ਹਲਾਹਲ^{੧੫} ਛਾਡ ਦਯੋ, ਅਹਿ ਛੂਟਿਤ ਹੀ ਰਿਪੁ ਬਾਧ ਲੀਯੋ ॥
 ਦਸ-ਬਾਨ ਬਿਸੀ^{੧੬} ਕਰ ਸਾਰੰਗ ਲੈ, ਦਸ-ਸੀਸ-ਅਸੁਰ ਤਕ ਘਾਵ ਕੀਯੋ ॥
 ਸਰ ਲਾਗਤਿ ਪ੍ਰਾਨ-ਛਨਯੋ^{੧੭} ਰਿਪੁ-ਕੋ, 'ਦਿਗਮੰਡਿਹਿ' ਕੋ ਮੁੰਡ ਕਾਟ ਦੀਯੋ ॥
 ਸੀਸ-ਉਠਯੋ ਨਭ ਮਾਹਿ ਧਸਯੋ, ਗਹਿ ਕਾਲ ਨੇ ਖੱਪਰ ਮਧਕ ਲੀਯੋ ॥੨੮॥੩੮੯॥

੧. ਜਹਰੀਲਾ (ਬੁਜ) ਪੱਥਰਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਵਾਲਾ ਤੀਰ (ਜਹਰੀ ਵਜ੍ਜਸਤੁ) ਦੁਆਇਆ। ੨. ਜਹਰੀ (ਸਰ-ਬਜ੍ਜ) ਵਜ੍ਜਸਤੁ ਦੀ (ਜਹਰ) ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ (ਪੁਵੇਸ) ਧਸ ਗਈ। ੩. ਜਹਰ ਨਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ। ੪. ਚੂਰਾ; ਚੂਰਨ, ਆਟਾ; ਨਸ। ੫. ਸਭ। ੬. (ਰਸ) ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਵਾਂਗੂ ਬਣਾਂ ਨੇ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ੭. ਬੱਦਲ (ਕਾਲਾ) ਬੋਲਾ ਬੱਦਲ। ੮. ਉਸ (ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ) ਵਿੱਚ ਮਾਤਾ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਰੂਪ (ਦਾਮਨਿ) ਬਿਜਲੀ ਚਮਕੀ (ਤੇ ਓਸ ਹੀ) ਅੰਗ ਨਾਲ ਵੇਰੀਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਸਾੜ ਦਿੱਤੀ। ੯. ਗੱਜਿਆ। ੧੦. (ਮਾਨ ਕਿ) (ਪ੍ਰਚੰਡ) ਤਮੋ ਗੁਣੀ ਯਮਰਾਜ ਨੇ ਸਿਰ ਹੀ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ (ਭਾਵ ਜਦੋਂ ਮਨੁਖ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਮਯ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਓਹ ਉੱਗੜ ਦੁੱਗੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ)। 'ਦਿਗਮੰਡਿ' ਦਾ ਬੱਲਣਾ ਵੀ ਮੌਤ ਦੇ ਗਲਬੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਮੌਤ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਫੜ ਲਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੧੧. ਤਜਾਗੜਾ; ਕੀਤਾ; ਤੱਕ ਕੇ। ੧੨. ਪਿੰਛ ਕੇ; ਮਚਿਆ; ਕੀਤਾ। ੧੩. ਮੈਦਾਨ-ਜੰਗ ਵਿੱਚ (ਪਏ) ਖਚਿਰ ਹੋ ਕੇ ਵੈਰੀ ਨੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ। ੧੪. ਧਨੁਸ ਵਿੱਚ ਲਾ ਲਏ। ੧੫. (ਨੀਲ) ਕਾਲਾ (ਅਹਿ) ਸੱਪ (ਹਲਾਹਲ) ਜਹਰ ਭਾਵ ਕਾਲੇ ਸੱਪ ਦੇ ਜਹਰ ਵਾਲਾ ਤੀਰ; ਸਾੜਿਆ-ਭੁਜੇਗਮਤੁ। ੧੬. ਜਹਰੀ, ਵੁੰਗੀ, ਸੱਪ ਦੇ। ੧੭. ਸੂਸ ਛਟ ਗਏ, ਪਾਣ ਛੁੱਟ ਗਏ।

ਬਿਨ-ਮੁੰਡ ਧਯੋਂ ਜਗਮਾਤ ਸਮੁਹਿ, ਲਲਕਾਰ ਕੈ ਭੀਖਮ-ਜੁੱਧ ਕਰਾ
ਰਣ-ਭੀਖਮ ਭੀਮ-ਭਯਾਨ ਭਯੋ, ਸੰਗ ਦੇਵ ਸਬਹਿ ਬਹ ਕ੍ਰੁਪ ਭਰਾ

ਕਲ ਘੋਰ ਭਈ, ਨ ਭਈ ਮਨ ਮੈ, ਬਿਨ-ਮੁੰਡ ਜਬਹਿ ਅਸਿ ਉੱਧ ਪਰਾ
ਖੋਚ ਲਈ ਬਰ-ਜੋਤਿ A ਬਲੀ, ਲੈ-ਅੰਕ-ਮਲੀ* ਛਿਤਿ-ਝੁਮਿ ਗਿਰਾ** ॥੨੯॥੩੯੦॥

ਪਗਿਰਿ ਟੁਟ ਪਹਾਰ ਅਕਾਸ ਸਮਾਨ, ਪਰਯੋ ਧਰਨੀ ਜਨੁ ਬਜੁ ਗਿਰਯੋ ॥

*ਸਤ-ਬਾਰਨਿ ਹੋਰਤ-ਬਾਹ ਚਲਯੋ, ਬਿਧਿ ਮਾਨੁਹ, ਸਾਤਵ-ਸਿੰਧੁ ਉਗਰਯੋ ॥

ਬਹੁ ਜੁੱਗਨਿ, ਭੂਤ, ਪਿਸਾਚ-ਪਏ, ਬਹੁ ਡਾਕਨਿ* ਕੰਕਨੋ ਮੋਦੋ ਕਰਯੋ ॥

ਕਰ-ਪੜ੍ਹੋ, ਕਮੰਡਲ, ਖੱਪਰ ਲੈ, ਪਹੁੰਚੀ ਰਨ-ਮੰਡਲ ਸੁੰਨ ਭਰਯੋ ॥

ਸਰਿਤਾ ਸਬ ਸੁੰਨਤ ਸੰਖ, ਗਈ, ਜਸ ਸੰਭੁ ਲੈ ਨੀਲ ਕੋ ਪਾਨ ਕਰਯੋB ॥੩੦॥੩੯੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸੋਰਠਿ ਦੀਰਘ-ਪਦੀ ਦੋਪਦੀ ॥

ਬਹੁ-ਭੈਰਵ, ਭੀਮ-ਬੈਤਾਲ, ਪਿਸਾਚ, ਗਨ-ਕੂਤਨ-ਕੋ* ਤਿਹ ਨਾਂ ਉਮਰੈ* C ॥

ਸਭ ਲੋਥਨ ਪਰ ਹਹਕਾਰ ਪਰੇ, ਬਹੁ ਲੋਥਨ ਲੈ ਨਭਾ* ਕੋ ਸੁ ਉਰੈ D ॥

ਬਹੁ-ਘਾਤ ਅਘਾਤ ਭਏ ਪਰਸੋ* ਬਹੁ-ਭੂਤ ਪਿਸਾਚਨਿ ਮਾਸ ਚਰੈ* ॥

ਸਭ ਖਾਇ ਗਈ ਲਖ ਮਾਸਨ ਕੋ, ਕੁਲਿ ਭੂਤ ਅਨਿਕ ਮਿਲ ਭੱਛ ਕਰੈ E ॥

੧. ਸਾਰਿਆਂ ਸੁਸ਼ਟ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ ਗੁਸੇ ਵਿੱਚ ਭਰ ਕੇ । ੨. ਘੋਰ (ਕਲ) ਲੜਾਈ ਹੋਈ (ਪਰ ਦਿਗਮੁੰਡ ਦੇ) ਮਨ ਵਿੱਚ (ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ) ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਕਿ (ਦਿਗਮੁੰਡ ਨੇ) (ਉੱਧ) ਉੱਚੀ ਕਰ ਕੇ (ਅਸਿ) ਤਲਵਾਰ (ਪਰਾ) ਫੜੀ ਹੋਈ ਸੀ । ੩. (ਜੋਹਣ-ਜਨੋਤਿ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੇ) ਲੈ ਕੇ (ਆਪਣੇ) (ਅੰਕ) ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਮੇਲ ਲਿਆ (ਅਰਥਾਤ-ਜੀਵਨ ਕਲ ਨੂੰ ਖਾਏ ਕਰ ਲਿਆ) । ੪. (ਸਰੀਰ) ਗਿਲੋਰਾ ਖਾ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ । ੫. (ਜਨੁ) ਮਨੋਂ ਕਿ (ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਵਜ੍ਹ) ਗਿਰਯੋ ਵੱਜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨ 'ਚੋਂ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਪਹਾੜ (ਸਮਾਨ) ਵਾਂਗੂ ਟੁਟ ਕੇ (ਦਿਗਮੁੰਡ ਦਾ ਧੜ) ਗਿਰ ਗਿਆ* । ੬. (ਸਤ) ਸੰਕੜੇ ਹੀ (ਬਾਰਨਿ) ਨਦੀਆਂ ਹੋ ਕੇ (ਰਤ) ਲਹੂ ਦੇ (ਬਾਹ; ਪ੍ਰਵਾਹ (ਵਹਿਣ; ਚਲ ਪਏ, ਮਾਨੋਂ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਸਤ-ਸਮੁੰਦਰ (ਲਹੂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਸੁੰਹ 'ਚੋਂ) ਉਗਲਿਆ ਹੈ । ੭. ਡਾਇਟਾ, ਚੁੜੇਲਾਂ । ੮. ਚਿੱਟੀਆਂ ਇੱਲਾਂ, ਕਾਂਵਾਂ । ੯. ਅੰਦ, ਖੁਸੀ । ੧੦. ਹੱਥਾਂ ਵਾਲੇ ਪਾੜ੍ਹ, ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ (ਪੜ੍ਹ) ਫੂਨੇ, ਕਰਪਾੜ੍ਹ, ਬੁਕ, ਅੰਜੁਲ । ੧੧. (ਜਸ) ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਸਿੰ- ਤਿਵ, ਨੇ (ਨੀਲ) ਜਹਰ ਲੈ ਕੇ (ਪਾਨ) ਪੀਣ ਵੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ-ਜਹਰ ਗਲ ਤੋਂ ਹੇਠ ਵੀ ਨਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਜਹਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਸੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਾਰੀਆਂ ਲਹੂ ਦੀਆਂ (ਸਰਿਤਾ) ਨਦੀਆਂ (ਪੀ ਕੇ) (ਸੰਖ) ਸੁਕਾ ਕੇ (ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ) ਕਿਉਂਕਿ ਲਹੂ ਟੋਨਾ ਥੋੜਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਓਨਾਂ ਦਿਆਂ ਸੰਘਾਂ 'ਚੋਂ ਵੀ ਹੇਠ ਨਾਂ ਜਾ ਸਕਿਆ । ੧੨. ਭੂਤਾਂ (ਪ੍ਰੇਤਾਂ) ਦੇ ਸਮੁਦਾਯ । ੧੩. ਉਮੜਾਂ ਓਰੜੇ, ਉੱਛਲੇ, ਉਪਰ ਉੱਠੇ । ੧੪. ਆਕਾਸ਼, ਅਸਮਾਨ । ੧੫. ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਖਾਧੇ । ੧੬. ਸਭਿ ਹੀ ਖਾ ਗਈਆਂ (ਲਖ) ਜਾਣਿਆ ਕਿ (ਮਾਸ ਨ ਕੋ) ਕੋਈ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ । ਭੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ (ਇੰਧੁ ਜਿਹਾ) (ਭੱਛ; ਭੰਜਨ ਕੀਤਾ (ਕਿ ਕੁਝ ਵੀ ਬਾਕੀ ਨ ਰਿਹਾ), ਮਾਸਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਵੇਖ ਕੇ ਸਭਿ (ਪ੍ਰੇਤੀਆਂ) ਖਾ ਗਈਆਂ ਭੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਨੇ ਇਕਤਰਤ ਹੋ ਕੇ (ਭੱਛ ਕਰੋ) ਭੰਜਨ ਕੀਤੇ (ਦਾਹਵਤਾਂ ਉਡਾਈਆਂ) ।

A ਪਾ:- ਤੋਸਾਂ । B ਇਹ ਤਕ '੧। ਰਹ-ਉ' ਦੀ ਮਾਲੂਮ ਖੋ ਰਹੀ ਹੈ । ਪਰ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕੁਲ ਨਾਲ '੧। ਰਹ-ਉ' ਨਹੀਂ ਲਿਖਤਾ ਗਿਆ । C ਪਾ:- ਉਮਰਯੋ । D ਪਾ:- ਉਰਯੋ । E ਕਈਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਏਥੇ ਵੀ ਗਿਣਤੀ ਅੰਕ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਏਸੇ ਪਦੇ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ - ਇਸ ਨੂੰ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰਾ ਦਸਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਫਰਕ ਗਿਣਤੀ ਅੰਕਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਅਜੇ ਵੀ ਇਹ ਸੁੱਧ ਨਹੀਂ ।
*ਉਪਮੇਯ ਲੁਪਤੰ ਪਮਾਲੰਕਾਰ ।

ਬਹੁ ਕੂਕਰ, ਜਿਬੁਕ', ਕਾਕਾ ਕਰਾਲ, ਸਿੰਗਾਲ', ਸਜਾਲ' ਤਹਾਂ ਭਿਭਰਜੋ
ਲੈ ਭੂਤ ਚਬਾਤ ਅਘਾਤ ਭਏ, ਚਹੁ ਓਰਨ ਸੇ ਰਨ ਛਾਇ ਲਯੋ ॥
ਕਰੇ ਭੱਛ ਅਸਥਾ' ਸਭਿ ਧਾਮ ਗਏ, ਕਛੁ ਰੇਖਾ' ਨਤਾ ਕਹੁ ਨਾਮ ਰਹਯੋ ॥

‘ਜਗ ਫਾਸਤ ਫੰਧ ਯਹੈ ਦਾਮਹਿ, ‘ਦਿਗ ਮੁੰਡਹੁ’ ਕਹੁ ਤਿਮ ਨਾਸ ਭਯੋ’ ॥੩੧॥੩੯੨॥
ਬਿਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਜੈਜਾਵੇਤੀ* ॥

ਜਥਿ ਨਾਸ ਭਯੋ ਦਿਗਮੁੰਡਹਿ ਕੋ, ਪੁਨਿ ਕੋਪ ਕੀਯੋ ‘ਮੈਨਾਗ’ ਅਸੁਰ* ॥

ਬਹੁ ਸੈਨ ਲੈ ਸਾਥ ਸਵਾਰ ਹਕਾਰ, ਕ੍ਰੋਧ-ਸੋ-ਜਾਰ ਗਯੋ ਛਤੀਆ ਉਰਾ

ਦਲ ਬਾਦਲ ਫੌਜ ਘਨੀ ਉਮਡੀ, ਬਹੁ ਦੈਤ ਭਏ ਇਕਠੇ ਰਿਸਿ-ਹੀ ਕਰਾ

‘ਹੈ ਸਜੈਦਨ, ਨਾਗ, ਤੁਖਾਰ, ਤੁਰੰਗ-ਸੁ-ਰੰਗ ਚੜੇ, ਗਰਜਯੋ-ਰਿਸ-ਸੋ’ ਭਰਾ ॥ ੧ ॥੩੯੩॥

੧. ਗਿੰਦਤ । ੨. ਕਾਂ । ੩. ਹੱਡ, ਹੱਡੀਆਂ, ਭਾਵ—ਸ਼ਰੀਰ. ਜਿਸਮ । ੪. ਰੱਤਾ-ਜਿੰਨਾ । ੫. ਸੰਸਾਰ ਇਸੇ ਹੀ
(ਦਾਮਹਿ) ਫਾਹੀ ਦੇ ਫੰਧੇ ਵਿੱਚ ਫਸਦਾ ਹੈ (ਅਰਥਾਤ—ਕੁਲ ਜਹਾਨ ਕਾਲ ਚਾਲ ਦੀ ਵਾਹੀ ਵਿੱਚ ਫਸਦਾ ਹੀ ਹੈ) ਓਸੇ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਗਮੁੰਡ ਦਾ ਵੀ ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ । ੬. ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਛਾਤੀ ਤੇ (ਉਰ) ਦਿਲ ਸਾੜ ਕੇ (ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰਨ
ਲਈ ਮੰਨਾਗ) ਰਿਆ । ੭. (ਹੀ) ਹਿਰਦੈ ਵਿੱਚ ਗੁਸਾ ਕਰ ਕੇ । ਰਥਾਂ, ਹਾਥੀਆਂ (ਤੁਖਾਰ) ਉੱਠਾ ਤੇ (ਸੁਰੰਗ) ਲਾਲ
(ਤੁਰੰਗ) ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ (ਯਹੋ) ਚੜੇ ਹੋਏ ਹਨ (ਤੇ ਮੰਨਾਗ) ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਭਰ ਕੇ ਕੱਜਿਆ ।

*‘ਜਥ ਜਯਵੇਤੀ’ ਅਥਵਾ ‘ਜਥ-ਜਯੋਤੀ’ ਨਾਮ ਇੱਕ ਹੀ ਰਾਗਣੀ ਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਖਮਾਜ (ਕਮਾਚ) ਠਾਟ ਦੀ
ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗਣੀ ਹੈ । ਗਾਵਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਪ੍ਰਤਹਕਾਲ ਹੈ । ਗਾਵਣ ਦੇ ਵੇਲੇ ਬਾਰੇ ਕਈ ਰਾਤਿ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਤੇ ਕਈ
ਰਾਤਿ ਦਾ ਤੀਜਾ ਪਹਿਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਪੂਲਸ਼ੀ, ਬਿਲਾਵਲ ਅਤੇ ਸੋਰਠ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਜਥ ਜਯਵੇਤੀ ਬਣਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ
ਦੋਵੇਂ ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਨਿਸ਼ਾਧ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁੱਧ ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਨਿਸ਼ਾਧ । ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਕੋਮਲ
ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਕੋਮਲ ਨਿਸ਼ਾਧ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪੰਚਮ ਤੇ ਰਿਸ਼ਭ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ ।
ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ । ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ॥

ਦੰਹਰਾ ॥ ਤੀਬਰ ਕੋਮਲ ਰੂਪ ਦੇ, ‘ਗਨਿ’ ਕੇ ਦੀਏ ਲਗਾਧ ॥

ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਸੋ, ਜਥ ਜਯਵੇਤਿ ਕਹਾਇ ॥ ੪੮’ (ਰਾਗ ਕੋਸ਼)

★ ਏਥੇ ‘ਦਿਗਮੁੰਡ’ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਮਾਪਤਿ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ‘ਸੈਨਪਾਲ’ ਤੇ ‘ਦਿਗਪਾਲ’ ਦਾ ਕੋਈ ਜਿਕਰ ਸੰਪੂਰਣ
ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਥਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ । ਅਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੀ ਕੇਵਲ ਇਕ ਹੀ ਤੁਕ ਏਸ ਲਈ ਆਈ ਹੈ ਜਿਹੜੀ
ਕਿ ਥੰਦ ੧੨॥੩੭੯॥ ਦੇ ਫੁਟ ਨੋਟ ਵਿੱਚ ਲਿਖ ਆਏ ਹਾਂ ਇਹ ਇਕੋ ਹੀ ਯੋਗ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਲ ਨਾਮ ਤਾਂ ‘ਸੈਨਪਾਲ’
ਹੈ । ਪਰ ਏਸ-ਸਿਰ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਸਦਾ ਉਪਨਾਮ ‘ਦਿਗਮੁੰਡ’ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ । ਪੁਰਾਣਕ ਮੇਲ ਨਾਲ-ਗਾਵਣ ਦੇ ਏਸ-ਸਿਰ
ਮੰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਗਾਵਣ ਨੂੰ ਵੀ ‘ਦਿਗਮੁੰਡ’ ਲਕਬ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਪਰ-ਇਹ ਅੱਡਰਾ ਯੋਗ ਹੈ । ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਸਾਨੂੰ
ਅੱਜੇ ਹਿੰਸੇ ਕੁੰਬ ‘ਚ’ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਣ ਲਈ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿ ਸਕਿਆ ।

ਬੀਰ ਉਠੇ ਲਲਕਾਰ ਅਪਾਰ, ਘਨੇ ਉਮਡੇ ਬਡ-ਡੀਲ-ਡਿਲਾਰੇ'
 ਦੇਤ ਬਲੀ ਸਰਦਾਰ ਬਡੇ, ਤਨ ਦੀਰਘ ਸਯਾਮ-ਮਨਹੁੰ-ਘਨ-ਕਾਰੇ'
 ਤੀਸ-ਪਦਮ-ਦਸ-ਬੀਸ ਭਏ', ਸਭਿ ਦੇਤ ਹੁਏ ਇਕਠੇ ਤਨ-ਯਾਹੇ
 ਘੋਰ' ਮਚਾ, ਘਮਸਾਨ ਭਯਾ; ਦਲ ਦੇਤ ਭਿਰੇ, ਰਿਸ-ਕੋਪ-ਹਕਾਰੇ' ॥ ੨ ॥੩੯੪॥

ਤਰੁ ਮੇਰੁ-ਲਏ, ਬਹੁ-ਬੀਰ-ਪਏ, ਹਹਕਾਰ-ਪਰੇ, ਲਲਕਾਰ-ਬਲੀ
 ਬਰ-ਕਾਛ-ਕਛੇ', ਰੰਗਭੂਮਿ ਨਚੇ, ਬਲਿ-ਜੁੱਧ-ਮਚੇ-ਬਸੁਧਾ-ਹੁੰ-ਹਲੀ'
 ਹਯ, ਨਾਗ ਭਿੜੇ' ਰਨਭੂਮਿ ਗਿਰੇ, ਚਹੂੰ ਓਰ ਅਰੇ, ਤਮ-ਰੁਪ-ਕਲੀ' ॥
 ਲਲਕਾਰ ਪਰੇ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਭਿਰੇ, ਹਹਕਾਰ ਅਰੇ, ਬਲ-ਜੋਰ-ਭਲੀ' ० ॥੩॥੩੯੫॥

ਰਨ ਬੀਰ ਗਜੇ, ਡਫ ਢੋਲ ਬਜੇ, ਬਹੁ ਸਸਤ੍ਰੁ ਸਜੇ, ਚਹੂੰ-ਓਰ ਭਿਰੇ
 ਬਹੁ ਮਾਰ ਮਚੀ, ਚਹੂੰ ਓਰ ਤਚੀ' ੧, ਹਵ ਭੀਰ ਖਚੀ' ੨, ਬਰ-ਜੁੱਧ ਬਿਰੇ
 ਕਰ ਬਾਨ ਲਏ, 'ਮੇਨਾਗ' ਧਏ, ਬਹੁ-ਸਸਤ੍ਰੁ-ਚਏ' ੩ ਰਣਭੂਮਿ ਘਿਰੇ
 ਦਲ ਦੇਤ ਉਠੇ ਲਲਕਾਰ ਬਲੀ, ਹਵ ਮਾਰ ਮਚੀ; ਪਗ ਨੈਕ ਟਰੇ' ੪' ॥ ੪ ॥੩੯੬॥

ਰੰਗ-ਸੁਰੰਗ ਭਈ ਧਰਨੀ, ਬਹੁ ਬੀਰ ਲਟੇ ਰਿਪੁ-ਸੈਨ-ਗਜੇ' ੫ ॥
 ਦੁੰਦਭਿ, ਢੋਲ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਮੁਚੰਗ' ੬, ਡਫ, ਬੀਨ, ਰਬਾਬ, ਸ਼ਹਪੂਰ ਬਜੇ' ੭ ॥
 ਤਨਤ੍ਰਾਨੁ ਕਜੇ' ੮, ਕਛ ਕਾਛ ਕਛੇ' ੯, ਬਰ-ਜੁਧ ਮੰਡੇ, ਬਹੁ-ਸਸਤ੍ਰੁ-ਸਜੇ ॥
 ਰਿਪੁ ਘੋਰ ਲੀਯੋ, ਹਹਕਾਰ-ਕੀਯੋ' ੧੦, ਗਹਿ ਮੇਰੁ, ਗਦਾ, ਰੰਗਭੂਮਿ-ਛਜੇ' ੧੧ ॥ ੫ ॥੩੯੭॥

੧. (ਬਡ ਡੀਲ) ਲੰਮੇ ਉੱਚੇ (ਡਿਲਾਰੇ) ਕੁੱਦਾਵਾਲੇ, ਵੱਡੇ ਕੁੱਦਾਵਰ। ੨. (ਸਯਾਮ) ਕਾਲੇ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਰਨ ਕਿ ਮਾਨੋ ਕਾਲੇ ਬੰਦਲ ਹਨ। ੩. (ਤੀਹ + ਦਸ + ਵੀਹ) ਸੱਠ-ਪਦਮ (ਇਕੱਠੇ) ਹੋਏ। ੪. ਡੰਡ, ਰੇਲਾ। ੫. ਗੁੱਜੇ ਵਿੱਚ ਭਰ ਕੇ (ਹਕਾਰੇ) ਬੁਲਾਂਦੇ ਹਨ। ੬. ਚੰਗੇ (ਕਾਛ) ਠਾਣ ਕਛੇ-ਬਣਾ ਕੇ। ੭. ਬਲੀ ਜੰਗ ਨੂੰ ਮੱਚ, ਖਲਤੋ ਤੇ (ਬਸੁਧਾ) ਧਰਤੀ ਵੀ ਹਿੱਲ ਪਈ। ੮. ਘੋੜੇ ਤੇ ਹਾਥੀ ਲੜੇ। ੯. (ਮਾਨੋ ਕਿ) (ਕਲੀ) ਕਲਿਯੁਗ (ਰੁਪ) ਵਾਗੂ (ਤਮ) ਯਾਲ ਹਨ। ੧੦. ਭਲੀ (ਬਲ) ਫੌਜ (ਜੋਰ) ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਕੇ। ੧੧. ਚਵੀਂ-ਪਾਸੀ (ਤਚੀ) ਵੇਖੀ ਗਈ; ਚਹੂੰਪਾਸੀ (ਤਰੀ) ਰੁੱਧ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ੧੨. (ਹਵ) ਜੰਗ ਵਿੱਚ (ਖਚੀ) ਖਚਾਖੱਚ ਭੀੜ ਹੋ ਗਈ; ਜੰਗ 'ਚ' (ਭੀਰ) ਕਾਯ (ਖਚੀ) ਖਿਸਕੇ। ੧੩. ਬਹੁਤ ਹਥਯਾਰ (ਚਏ) ਉਠਾਏ ਹੋਏ। ੧੪. ਜੰਗ ਦੀ ਮਾਰ ਮਚਿਆ (ਨੈਕ) ਰਤਾ ਜਿੰ; ਪੰਹ ਟਲੰਗਾ? (ਅਰਥਾਤ ਘਮਸਾਨ ਜੰਗ 'ਚ' ਇੱਕ ਕਦਮ ਵੀ ਪਿੱਛਾਹ ਨਹੀਂ ਹੋਣਗੇ)। ੧੫. (ਸੁਰੰਗ) ਲਾਲ ਰੰਗ ਵਾਲੀ ਧਰਤੀ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਵੰਗੀਆ ਦੀ ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ਗੱਜਦੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਯੋਧੇ (ਲਟੇ) ਮਾਰੇ ਗਏ। ੧੬. ਵਡੀ ਡੰਡ; ਵਡੀ ਸਾਰੰਗੀ, ਤੰਬੂਰਾ। ੧੭. ਸੰਪੂਰ, ਬਿਗਲ ਦੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇੱਕ ਵਾਜਾ, ਤੁਰਹੀ। ੧੮. (ਤਨਤ੍ਰਾਨੁ) ਸੰਜੋਆ ਕੰਜੀਆ ਹੋਈਆ ਹਨ। ੧੯. (ਕਛ) ਚੁਸਰ (ਕਾਛ) ਲਿਬਾਸ (ਕਛੇ) ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੨੦. ਰੇਲਾ ਪਾਵਣ ਕੀਤਾ, ਡੰਡ ਪਈ। ੨੧. ਮੰਦਾਨਿ—ਜੰਗ ਵਿੱਚ (ਛਜੇ) ਟਿਕ ਗਏ।

ਦੋਰ ਕੇ ਵਾਰ ਕੀਯੋ 'ਮੈਨਾਗਹਿ', ਬਾਨਨ ਕੀ ਬਰਖਾ ਝਰ ਲਾਈ ॥
 ਬੀਰA ਨਚੇ, ਰੰਗਭੂਮਿ ਮਚੇ, ਕਲੰB ਭੀਖਮ ਘੋਰ ਭਯਾਨ ਮਚਾਈ ॥
 ਘੋਰ ਭਯਾਨਕ ਜੁੱਧ ਰਚਯੋ, ਬਲੰC ਦੋਤਨ ਘੋਰ ਚਹੂੰ-ਦਿਸ ਧਾਈ ॥
 ਵਰਜਾਮ ਉਠੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਜਾਰ, ਤੁਖਾਰ, ਤੁਰੰਗ-ਸੁਰੰਗ-ਨਚਾਈ ॥
 ਇਕਬਾਰਿ ਥਿਭੰD ਲਲਕਾਰ ਪਰੇ, ਬਹੁ ਸਸਤ੍ਰ ਤਹਾਂ ਸਰੰ ਛੁਟਤ-ਭਾਰੇ ॥ ੬ ॥੩੯੮॥

ਬੁਜ ਨੋਕਤਿ ਸੂਲ ਸੁਹਾਵਤ-ਸੂਰੰ, ਬਰਛੀ. ਾਰ, ਗੁਰਜ ਗਦਾ-ਪੁਹਾਰੇ ॥
 ਦੀਰਘ ਘੋਰ ਮਹਾ-ਤਮੰE, ਦਾਨਵ, ਰੂਪ-ਭਯਾਨਕੰ ਮੂਰਤ-ਕਾਰੇ ॥
 ਬਿਛੁ ਅਕਾਸ ਸਮਾਨ ਪਹਾਰੰO ਉਪਾਰੰ ਸਭੈ ਰਿਪੁ ਸੈਨ, ਪੁਹਾਰੇ ॥ ੭ ॥੩੯੯॥

ਕਰ ਸਾਰੰਗ-ਲੈੰA 'ਮੈਨਾਗ' ਰਿਸਯੋ, ਜਮ-ਰਾਜਨਿ ਸੀਸ ਪ੍ਰਚੇਡ ਦੀਯੋੰB ॥
 ਸਰ-ਛੋਰਤ ਭੀਮ ਭਯਾਨਕ-ਹੁ, ਭਭਕਯੋ ਗਰਜਯੋ ਨਦ, ਠੰ ਘੋਰ-ਕੀਯੋੰC ॥
 ਪਿਖ ਕੋਪ ਕੀਯੋ ਗਿਰਜਾ ਮਨ-ਮੈ, 'ਸਰਨੀਲ ਹਲਾਹਲਿੰD' ਤਾਹਿ ਪੁਹਾਰਯੋ ॥
 ਰਿਪੁ-ਬੋਧਤ ਪਾਰ ਭਈ ਛਤੀਆ, ਛੁਟ-ਪ੍ਰਾਨ-ਗਯੋ ਜਮ-ਲੋਕ-ਸਿਧਾਰਯੋ ॥ ੮ ॥੪੦੦॥

ਰਿਪੁ-ਸੈਨ-ਸਬਹਿੰE ਇਕਬਾਰਿ ਹਕਾਰ ਕੈ, ਬਾਨਨ ਕੀ ਬਹੁ ਮਾਰ ਧਰੀ ॥
 ਕਰ ਮੁਦਗਾਰ, ਗੁਰਜ, ਪਹਾਰ ਉਪਾਰ, -ਬਿਛੁ-ਬਿਸਾਲ-ਪੁਹਾਰ-ਕਰੀੰF ॥
 ਕੋਪ ਕੀਯੋ ਜਗਮਾਤ ਪ੍ਰਚੇਡੰG, ਸਰ-ਪਾਵਕੰH ਕੇ ਸੰਗ ਸੈਨ ਦਈD ॥
 ਸਰ ਜਾਰਤਿI ਨਾਸ ਕਰੀ ਧੁਜਨੀ, ਦਲ-ਦੈਤ-ਬਿਧੁੰਸ-ਬਿਨਾਸ ਭਈੰJ ॥੯॥੪੦੧॥

ਕੁਲਿ-ਦਾਨਵ ਨਾਸ-ਭਈ-ਸਗਰੀ, ਬਹੁ ਭਾਜ-ਗਏ ਤਿਨ ਪ੍ਰਾਨ ਬਚਯੋ ॥
 ਲੁੱਥਨ ਉਪਰ ਲੁੱਥ ਸੁ ਜੁੱਥੰK, ਜਿਮ-ਸਿੰਗ-ਸੁਮੇਰਹਿ-ਬਿਸੁ ਰਚਯੋੰL ॥
 ਜੁੰਗਨਿ, ਭੂਤ, ਪਿਸਾਚ, ਬੈਤਾਰ, ਬਹੁ-ਗਿਭ੍ਰ, ਸਯਾਰਹਿ ਮਾਸ-ਚਰਯੋੰM ॥
 ਕੁਲ-ਦੈਤ ਬਿਨਾਸ-ਹੁਈ-ਸਗਰੀ, ਕਛੁ ਨਾਮ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨ ਰੇਖ ਰਹਯੋੰN ॥੧੦॥੪੦੨॥

੧. ਮੈਨਾਗ ਨੇ, ੨. ਜੰਗ, ਲੜਾਈ। ੩. ਫੌਜ। ੪. (ਸੁਰੰਗ) ਸੋਹਣੀ ਸਕਲ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਤੇ (ਤੁਖਾਰ) ਉੱਚ ਨਚਾ ਕੇ। ੫. ਨਿਰਭਯ, ਨਿਡਰ, ਦੰਢੇ ਭਾਵ—ਦੰਢੇ ਤੇ ਦੰਢੇ; ਦੰਢਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ੬. ਅਸਤ੍ਰ। ੭. (ਸੂਲ) ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨੋਕਦੇ ਹੋਏ ਜੰਧੇ ਸ਼ਿਭ ਰਹੇ ਹਨ। ੮. ਬਹੁਤ ਕਾਲੇ। ੯. ਭਰੋਟੀਆਂ ਸਕਲਾਂ ਵਾਲੇ। ੧੦. ਆਕਾਸ (ਸਮਾਨ) ਵਰਗੇ (ਉੱਚੇ) ਵਿਛਾ ਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ.....। ੧੧. ਪੁਟ ਕੇ, ਉਖਾੜ ਕੇ। ੧੨. ਹੱਥ ਵਿੱਚ (ਸਾਰੰਗ) ਧਨੁ ਲੈ ਕੇ। ੧੩. (ਪ੍ਰਚੇਡ) ਤੇਜ-ਮਠ ਸੀਸ ਯਮਰਾਜ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ (ਅਰਥਾਤ-ਮਰਨਾ ਦਿਵੁ ਕਰ ਕੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟ ਪਿਆ)। ੧੪. (ਘੋਰ) ਭਯਾਨਕ (ਨੌਦ) ਸਬਦ (ਗਰਜ) ਕੀਤਾ। ੧੫. 'ਨੀਲ' ਨਾਮੋ ਜਹਰ ਵਾਲਾ ਅਸਤ੍ਰ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਰ ਦੇ ਅਸਰ ਵਾਲਾ ਤੀਹ। ੧੬. ਵੈਰੀਆਂ (ਦੈਤਾਂ) ਨੇ (ਆਪਣੀ) ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਨੂੰ। ੧੭. ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਵਿਛ (ਪੁਹਾਰ) ਛਲਾਵਟ ਕੀਤੇ। ੧੮. ਅਤਿ-ਉੱਗ੍ਰ; ਤੇਜ-ਮਠ; ਤੀਛਣ। ੧੯. ਅਗਨਿ ਅਸਤ੍ਰ। ੨੦. ਅਗਨਿ ਅਸਤ੍ਰ ਨੇ ਸਾੜਦਿਆਂ ਛਲਾਵਟ ਕੀਤੇ। ੨੧. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੨੨. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੨੩. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੨੪. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੨੫. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੨੬. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੨੭. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੨੮. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੨੯. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੩੦. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੩੧. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੩੨. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੩੩. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੩੪. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੩੫. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੩੬. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੩੭. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੩੮. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੩੯. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੪੦. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੪੧. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੪੨. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੪੩. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੪੪. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੪੫. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੪੬. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੪੭. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੪੮. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੪੯. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੫੦. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੫੧. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੫੨. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੫੩. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੫੪. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੫੫. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੫੬. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੫੭. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੫੮. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੫੯. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੬੦. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੬੧. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੬੨. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੬੩. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੬੪. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੬੫. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੬੬. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੬੭. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੬੮. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੬੯. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੭੦. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੭੧. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੭੨. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੭੩. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੭੪. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੭੫. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੭੬. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੭੭. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੭੮. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੭੯. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੮੦. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੮੧. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੮੨. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੮੩. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੮੪. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੮੫. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੮੬. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੮੭. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੮੮. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੮੯. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੯੦. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੯੧. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੯੨. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੯੩. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੯੪. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੯੫. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੯੬. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੯੭. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੯੮. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੯੯. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੧੦੦. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ। ੧੦੧. ਜਿਸ ਹੋਇਆ। ੧੦੨. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਬਿਧੁੰਸ) ਖੇਹੂੰ ਖੇਹੂੰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੧੦੩. ਸੁ ਸਮੂਹ. ਚੰਗੇ ਸਾਰੇ।

A ਪਾ: ਖੀਚ। B ਪਾ: ਰਨ। C ਪਾ: —ਨਛ। D ਪਾ: —ਸਰਪਾਵਕ ਕੇ ਸੰਗ ਸੈਨ ਦਈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੈਜਾਵੈਤੀ ਦੂਜੀ ਭਰਹਰ★

ਦੈ ਦੈ ਚੋਥ ਦਮਾਮਨ ਉਪਰ, ਚਲੇ ਸੁਭਟ ਰਨ ਸਾਵਰੇ ॥
 ਗਜ,ਬਾਜ,ਰਥੀ, ਦੁਲਦੁਲ ਕਰਹਲ ਚਰ, ਧਾਏ-ਘਨਹਰ-ਬਾਵਰੇ ॥
 ਚਹੁ-ਦਿਸ ਉਮਛ ਬਿਕਟ-ਬਾਕੇ-ਭਟ, ਮੇਘ-ਮਾਲ-ਪੁੰਜਾਵਲੀ ॥੧੧॥੪੦੩॥
 ਬਰਸਨ ਸਸਤੁ ਅਸਤੁ ਛਹਬਰ ਕਰ, ਸ੍ਰੀ-ਰੁਹਿ ਹਰਿ ਭੂਆਵਲੀ ॥੧੧॥੪੦੩॥
 ਬੇਯੋ ਬੀਜ ਮਾਯ ਕ੍ਰੋਧ-ਕਰਿ, ਛੀਟਤ-ਅਸੁਰ-ਤਨੀ ॥
 ਉਪਜਯੋ ਅਕੁਰ ਮਧ-ਮਤਸਰਿ-ਕੋ ਪਤ੍ਰ-ਲਹ ਜੋ-ਤਰੁ-ਅਹੰ-ਮਨੀ ॥
 ਧਾਪ-ਫੂਲ ਫੂਲਯੋ ਜਥਿ ਤਾ-ਮਹਿ, ਫਲ ਲਾਗਯੋ-ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਦਮੀ ॥
 ਪਾਕਯੋ-ਅਵਧਿ ਘੋਰ-ਦੁਰਮਤਿ-ਕੋ ਕ੍ਰਿਸ ਆਯੋ ਮ੍ਰਿਤਰਾਜ ਜਮੀ ॥੧੨॥੪੦੪॥

੧. ਕਾਲ; ੨. ਸਾਊ। ੨. ਚਿੱਟੇ ਤੇ ਕਾਲੇ ਡੱਬੇ ਵਾਲੀ ਖੱਚਰ, ਅਥਲਕ ਮਾਦਹ ਖੱਚਰ। ੩. ਉਠ। ੪. (ਮਨੋ ਕਿ) ਕਮਲੇ ਹੋ ਕੇ (ਘਨਹਰ) ਬੱਦਲ ਦੇਖੋ ਹਨ; ਕਮਲੇ (ਘਨਹਰ) ਡੋਰੇ ਦੇਖੋ। ੫. (ਬਿਕਟ) ਮਸ਼ਰੂਤ ਤੇ ਸੋਹਣੇ ਯੋਗੇ। ੬. (ਮਾਨ ਕਿ) (ਪੁੰਜ) ਸਮੂਹ ਮੇਘਮਾਲਾ ਦੀ (ਕਾਲੀ) (ਆਵਲੀ) ਕਤਾਰ ਹੈ। ੭. (ਸ੍ਰੀਰੁਹਿ ਸਜੀਰੁਹੁ) ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹੋਏ, ਰੋਮ, ਵਾਲ, (ਹਰਿ ਭੂਆਵਲੀ) ਭੂ ਹਰਿਆਵਲੀ। ਭਾਵ—ਰੋਮ-ਜਮੀਨ ਦੀ ਹਰਜੋਲੀ ਹਨ; (ਸ੍ਰੀ) ਮਾਤਾ ਰੂਪ (ਭੂਹਰ) ਬਿਛ ਦੀ ਹਰਜਾਲੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ (ਸ੍ਰੀ) ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ (ਰੁਹਿ) ਬਿਛਾਂ ਨੂੰ (ਹਰਿ, ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਹਨੇਰੀ, ਭਾਵ— ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਜਮੀਨ ਤੋਂ ਬਿਛਾਂ ਦੀ (ਆਵਲੀ) ਪਾਲ (ਦੇਤਾ) ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹਨੇਰੀ ਹੈ (ਜਿਹੜੀ ਬੱਦਲ ਦੇ ਨਾਲ ਚੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ੮. ਕ੍ਰੋਧ ਦਾ। ੯. ਦੈਤਾਂ ਦੇ (ਤਨੀ) ਪਤ੍ਰ (ਬੀਜ ਦਾ) ਛੱਟਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ੧੦. ਵਿੱਚ ਈਰਖਾ ਦਾ, ਮਥ ਤੇ ਈਰਖਾ ਦਾ। ੧੧. ਮਨਾਂ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ ਰੂਪ ਪਤ੍ਰ (ਇਸ)। ਬਿਛ ਨੂੰ ਲਗਾ। ੧੨. (ਦਮੀ) ਪੈਸਿਆ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਰੂਪ ਫਲ ਲੱਗਾ ਹੈ। ੧੩. ਘੋਰ ਦੁਰਮਤਿ ਰੂਪ (ਅਵਧਿ) ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਪੱਕ ਗਿਆ ਹੈ। ੧੪. (ਜਮੀ) ਜਮੀ ਹੋਈ (ਏਸ ਖੇਤੀ ਨੂੰ) (ਕ੍ਰਿਸ) ਕੱਟਣ ਲਈ (ਮ੍ਰਿਤੁ-ਰਾਜ) ਕਾਲ ਆਯਾ ਹੈ; ਜਮਾਂਵਾਲਾ ਕਾਲ (ਕ੍ਰਿਸਿਕ) ਜਮੀ ਦਾਰ ਆਯਾ ਹੈ।

★ਏਥੇ 'ਮੈਨਾਗ' ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਮਾਪਤਿ ਹੋ ਕੇ 'ਜੈਭਾਸੁਰ' ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਕ ਸਹਯੋਗਜਤਾ ਨੂੰ ਨਾਲ ਰਖਿਆ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਮੈਨਾਗ), 'ਮੈਨਾਕ'ਮੈਨਕਾ ਦੇ ਪੇਟ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹਿਮਾਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤ੍ਰ ਇਕ-ਪਹਾੜ। ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਾਣਾਨਾਸਾਰ ਇੰਦ੍ਰ ਤੋਂ ਭਰ ਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ 'ਮੈਰੇ ਖੰਭ ਨਾ ਕੱਟੇ ਜਾਣ' ਏਸ ਇੰਦ੍ਰਿਣਿ ਨਾਲ—ਇਹ ਕਥਾ ਰਾਮਾਯਣ ਵਲ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਜੈਭ' ਨਾਮ ਦੇ ਇੱਕ ਦੈਤਜ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵਕ੍ਰ-ਗਤ ਭਾਵ ਹੈ। ਦੂਜਾ 'ਜੈਭ' ਮਹਿਖਾਸੁਰ ਦਾ ਪਿਤਾ ਹੈ। ਮਹਿਖਾਸੁਰ ਨੂੰ ਰਿਭਕਾ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ 'ਜੈਭ' ਨੂੰ ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਏਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੀ ਝਲਕ ਵੀ ਏਥੋਂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੈਤਜ-ਵੇਸ ਦਾ ਹੀ ਵਰਣਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੀਜਾ—'ਹਿਰਨਯ-ਕਥਿਪੁ' ਦੈਤਜ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹਿਰਨਯਾਕਸ਼ ਦਾ ਭਾਈ ਸੀ ਏਸ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤ੍ਰ ਵੀ 'ਜੈਭ' ਨਾਮ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਏਸ ਨੂੰ ਚੰਡਿਕਾ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਏਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੇਵੀ ਭਾਗਵਤ ਸਕੰਧ ੬ ਦੇ ਅਧਯਾਯ ੪ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਦੂਜੇ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿੱਚ

ਨਮੋ ਅੰਬਿਕਾ 'ਜੈਭਹ' ਜੰਤਿ-ਰੂਪਾ ॥ ਨਮੋ ਚੰਡ—ਮੁੰਡਾਰਦਨੀ ਰੂਪ-ਰੂਪਾ ॥
 ਨਮੋ ਚਮਰੋ ਚੀਰਣੇ ਚਿਤ੍ਰ-ਰੂਪ ॥ ਨਮੋ ਪਰਮ-ਪ੍ਰਗਯਾ ਬਿਰਾਜੈ ਅਨੂਪ ॥੫॥ ੨੨੪
 (ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ੨ ਅਧਯਾਯ ੭)

ਪਾਠ ਲਿਖ ਕੇ ਸਪਸਟ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚੋਥਾ-'ਜੈਭ' ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦਾ ਪ੍ਰਤ੍ਰ ਵੀ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਜੈਭ' ਦੀ ਖੋਜ ਲਈ ਸਹਯੋਗੀ ਹਨ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਥਲੋਹ ਜੀ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ 'ਜੈਭ' ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਕੁਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਉੱਥੇ 'ਜੈਭ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਦਾਤਾ ਤੇ ਦੰਦਾ ਦੇ ਵਿਚਲਾ ਤਿੱਖਾ ਸੂਆ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਵਿਲਾਸਿਕ ਚੰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਕੇ ਦੱਸਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅੱਖਰੀ ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਜਗਾ ਦਾ ਸਹਯੋਗਜਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨ ਸਾਜਿ ਰਬ, ਗਜ, ਬਾਜਿ, ਪਾਇਕ ਧਾਵਰੋ^੧
 ਹੁਤਾਰ ਗਰਜਤ ਭੀਮ-ਆਨਨ^੨, ਕਲ-ਰੂਪ ਮੂਰਤਿ-ਸਾਵਰੋ ॥
 ਲਲਕਾਰ ਧਾਵਤ ਬਿਕਟ-ਬਾਕੇ, ਖਗ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ ਮਾਰ ਹੀ ॥
 ਤਰੁ, ਮੇਰੁ ਮੁਦਗਰ ਦੁਰਗਮ-ਦੀਰਘ^੩, ਚਰੁ, ਦਿਸਨ ਤੇ ਪ੍ਰਹਾਰਹੀ ॥੧੩॥੪੦੫॥
 ਤਨ ਧ੍ਰਮ, ਪੀਤ, ਅਰੁਣ ਰਜਨੀਚਰ^੪, ਘੋਰ-ਭੀਖਮ-ਰੂਪ
 ਗਜ-ਦੰਤ ਦਾੜ-ਪ੍ਰਮਾਨ-ਭਯਕਰ^੫ ਕਲ-ਪਾਪ-ਬਿਗ੍ਰਹ-ਕ੍ਰਪ^੬
 ਮੁੰਡ^A, ਕਰਨ ਬਿਸਾਲ ਭੁਜ, ਪਗ, ਉਦਰਿ, ਸੂਰਤਿ ਭਯਾਵਨਾ^੭ ॥
 ਸਪਤ-ਕੋਜ^B ਜੋਜਨ ਅਸੁਰ ਖਲ^੮, ਗਨ ਏਕ ਏਕ ਡਰਾਵਨਾ ॥੧੪॥੪੦੬॥
 ਦਿਸ ਚਤੁਰ-ਖਟ ਰਿਪੁ-ਛਾਇ-ਗਰਜਯੋ, ਅਤਿ-ਘੋਰ ਦਾਨਵ ਭਯਕਰਾ^੯ ॥
 ਬਲ ਅਤੁਲ ਸੂਰ-ਸਮਾਨ-ਜਿਹੰ ਨਹਿ, ਤਮ-ਤਿਮਰ-ਲੋਚਨ-ਨਿਸਿਚਰਾ^{੧੦} ॥
 ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਬਾਜਨ ਬਾਜ ਹੀ, ਰਿਪੁ ਧਾਇ ਸਨਮੁਖ ਘੋਰ ਕੈ ॥
 'ਜੰਭਾ' ਅਸੁਰ ਬਲਵੰਡ ਬਿਕ੍ਰਮ, ਰਿਸ ਕੁਪਯੋ ਸੈਨਾ ਜੋਰ ਕੈ ॥੧੫॥੪੦੭॥
 ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨਾ ਸਾਜਿ ਕੈ, ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਬਾਹਨ ਠੋਕ ਕੈ^C
 ਰੋਗਭੂਮਿ-ਆਵਤ ਭੇ ਜਿਤੇ, ਗਹਿ ਧਨੁਖ ਤੀਖਨ-ਫੋਕੈ^C^{੧੨} ॥
 ਤਰੁ, ਮੇਰੁ, ਮੁਦਗਰ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਭ੍ਰਮਤਿ ਚਉਦਹਿ ਲੋਕ ॥
 'ਜੰਭਾ' ਪ੍ਰਬਲ ਸੰਗ-ਸੈਨ ਕੁਰਮਨ^{੧੩}, ਰਨ-ਮੰਡਯੋ ਹੈ-ਬਿਨ-ਸੋਕ ॥੧੬॥੪੦੮॥
 ਭਯ^{੧੪}, ਭੀਮ, ਭੈਰਵ^{੧੫}, ਰੂਪ ਭਯਕਰ^{੧੬}, ਤਿਮਰ-ਤਨ^{੧੭} ਰਤ-ਲੋਚਨਾ^{੧੮} ॥
 ਗਜ-ਦਾੜ, ਨਾਸ-ਪ੍ਰਮਾਨ-ਉਖਲ^{੧੯}, ਮਦਨ-ਮੂਰਤਿ-ਭਯ-ਘਨਾ^{੨੦}
 ਤਨ-ਘੋਰੁ ਦੀਰਘ-ਸਪਤ-ਜੋਜਨ, ਕਰ ਬ੍ਰਿਛ ਭੀਖਮ ਤਾਲਾ^{੨੧}
 ਅਸੁਚਿ, ਕੁਚੀਲ, ਕਠੋਰ ਹੀਸੀ^{੨੨}, ਅਘ-ਪੁੰਜ ਮੂਰਤਿ-ਕਾਲ ॥੧੭॥੪੦੯॥

੧. ਦੋੜੇ; ਦੋੜਨ ਵਾਲੇ। ੨. ਡਰੋਣੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ; ਡਰਾਵਣੀ ਸਕਲ ਵਾਲੇ। ੩. ਖੜਗ; ਤਲਵਾਰ; ਤੀਰ, ਬਾਣ।
 ੪. ਜਿਨਾਂ ਤੇ (ਗਮ) ਜਾਣਾ (ਦੀਰਘ) ਬਹੁਤ (ਦੁਰ) ਅੱਖਾਂ ਹੈ; ਜਿਹੜੇ ਗਾਹਣੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹਨ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਵੀ ਹਨ।
 ੫. ਸਗੋਰ (ਜਿਨਾਂ ਦੇ) ਧ੍ਰਮ ਵਰਣ, ਪੀਲੇ ਤੇ ਲਾਲ ਹਨ (ਔਰ ਜਹੇ) (ਰਜਨੀਚਰ) ਦੋਤਕ। ੬. ਹਾਥੀ ਦੇ ਦੰਦਾਂ
 (ਪ੍ਰਮਾਨ) ਵਾਂਗੂ (ਜਿਨਾਂ ਦੀਆਂ) ਭਯਕਰ = ਭਯਾਨਕ ਦਾੜਾਂ ਹਨ। ੭. ਕਲਾ ਪਾਪ ਅਤੇ (ਬਿਗ੍ਰਹ) ਲੜਾਈ ਦੇ ਕੁਪ
 ਖੂਹ (ਭਾਵ-ਘਰ) ਹਨ। ੮. ਸਿਰ, ਹੱਥ ਬਾਹਾਂ, ਪੈਰ, ਵਿੱਡ ਤੇ (ਸੂਰਤਿ) ਸਕਲਾਂ (ਬਿਸਾਲ) ਬਹੁਤ ਭਯਾਨਕ ਹਨ।
 ੯. ਸਤ ਸਤ ਕੋਹ ਅਤੇ ਸਤ ਸਤ ਯੋਜਨ. (ਉੱਚੇ ਲੰਮੇ) ਮੂਰਖ (ਅਸੁਰ) ਦੋਤਕ ਹਨ। ੧੦ ਭਯਾਨਕ। ੧੧. (ਤਮ)
 ਅਤੰਤ (ਤਿਮਰ) ਕਾਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਦੋਤਕ। ੧੨. ਤਿਖੇ (ਫੋਕ) ਤੀਰਾਂ (ਕੈ) ਨਾਲ। ੧੩. 'ਕੁਰਮ' ਦਾ ਬਹੁ
 ਵਚਨ; ਸਰਦਾਰ। ੧੪. ਕਾਲੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ। ੧੫. ਲਾਲ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ। ੧੬. ਨਾਸਾਂ ਉੱਖਲਾ (ਪ੍ਰਮਾਨ) ਵਰਗੀਆਂ
 ਹਨ। ੧੭. ਕਮ ਦੇ ਸਰੂਪ। (ਭਾਵ—ਮਹਾਂ-ਕਾਮੀ) ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਯਾਨਕ; (ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ) ਕਮ ਦੀ ਮੂਰਤਿ (ਨਿਰਭਯਤਾਂ)
 ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਭਯ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੧੮. ਤਾਲ ਵਿਛ। ੧੯. (ਹੀਸੀ) ਹਿਰਸੀ, ਲਾਲਚੀ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਲੂ।

A ਪਾ:—ਗਿਰਮੁੰਡ। B ਪਾ:—ਪੱਸ। C ਲਾਇਖੁੰਦੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ (ਸਿੰਗਰੂਰ) ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ
 'ਕੈ' ਪਦ ਦੋਹਾ ਰੁੱਕਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਮਟਕਨੁਏ ਆਦਿਕ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ। D ਪਾ:—ਤਮ। E ਪਾ:—ਘਨ ਘੋਰ।

ਹਯ, ਨਾਯ, ਫਰਹਲ ਮਹਿਖ-ਬਾਹਨਿ^੧, ਸਜ-ਕੋਟ-ਫੂਹਨਿ-ਐਤ^੨ ॥
 ਜਙ, ਅਸੁਰ ਰਾਫਸ ਫੂਰਿ^੩ ਦਾਨੰ, ਕੁਲ-ਦੇਵ, ਨਿਸਿਚਰ, ਏਤ ॥
 ਹਹਕਾਰ ਧਾਯੋ ਝਪਟ ਕੇ, ਗਹਿ ਬਾਨ, ਤੀਰ, ਤੁਠੇਕ ॥
 ਮੀਚ ਆਨ ਤੁਲਯੋ ਸਮਯ ਪਿਖ^੪, ਮੰਡਯੋ ਤੁਮਲਹ-ਜੰਗ^੫ ॥੧੮॥੪੧੦॥
 ਤਨA ਘੋਰ ਬਿਕਲ^੬ ਬਿਸਾਲ ਨਿਸਿਚਰ, ਝੁਜਦੰਡ^੭ ਕਠਿਨ-ਕਠੋਰ ॥
 ਭਯ ਰੁਪ, ਨਾਦ ਡਰਾਵ ਭੀਖਮ, ਕਾਲ-ਮੁਰਤਿ ਘੋਰ ॥
 ਸਮੁਹਾਯ ਸਿਮਿਟਿ^੮ ਭਿਰੇ ਅਸੁਰ, ਕਰ-ਭ੍ਰਿਕੁਟਿ-ਬੰਕੇ-ਕੋਪ^੯ ॥
 ਜੰਭਾ^{੧੦} ਅਸੁਰ ਬਲਵੰਡ ਤੁਜਬਲਿ, ਮੰਡਯੋ-ਸੰਘਰ-ਰੋਪ^{੧੧} ॥੧੯॥੪੧੧॥
 ਕਿਲਕਾਰ, ਕੁਹਕ ਚਿਕਾਰ ਗਰਜਹਿ, ਹਹਕਾਰ ਗਜਪਤਿ-ਪੇਲ^{੧੨} ॥
 ਲਲਕਾਰ ਪ੍ਰਤਨਾB ਸੁਭਟ ਸਾਵਤ^{੧੩}, ਤਨਤ੍ਰੁਨ-ਧਾਰੇ-ਝੇਲ^{੧੪} ॥
 ਕੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਪਰਸੁ^{੧੫}, ਮੁਦਗਰ, ਸਰ, ਚਾਪ, ਜਮਧੜ, ਸੇਲ^{੧੬} ॥
 ਸਹਨਾਇ, ਤੂਰ, ਮੁਚੰਗ, ਮਾਰੂ, ਡਫ, ਢੇਲ, ਬਾਜਤ ਭੇਲ^{੧੭} ॥੨੦॥੨੧੨॥
 ਸੁਨਿ ਸ੍ਰਵਨ ਸੋਰ ਭੀਹਾਲ^{੧੮} ਨਿਸਿਚਰ, ਰਨ ਧਸੀ-ਕਾਲੀ ਕੋਪ ॥
^{੧੯}ਕਰਵਾਰ, ਸਾਰੰਗ, ਚਕ੍ਰ, ਜਮਧਰ, ਅਸਿ, ਖੰਡ, ਨਾਵਕ C ਪੋਪ^{੨੦} ॥
^{੨੧}ਤੁਜ-ਅਸਟ-ਸੰਭਤਿ ਜੰਤਿ-ਜਗਮਗ, ਚਮਕੰਤਿ-ਕੰਚਨ-ਉਪ^{੨੨} ॥
 ਜਿਹਵਾ ਕਰਾਲ ਭਯਾਨਕਾਰੀ^{੨੩}, ਰਨ-ਮਚੀ ਸੰਘਰ-ਰੋਪ ॥੨੧॥੪੧੩॥
 ਕਰ ਸੰਖ-ਧੁਨਿ-ਘੰਟਾਨ ਕੀ, ਜੈ ਸਬਦ ਨਾਦ-ਉਚਾਰ ॥
^{੨੪}ਜੈ-ਪੜ੍ਹ ਨਾਹਰ ਕਰਜਿ, ਭਯਕਰ ਘੋਰ ਨਾਦ ਉਘਾਰ^{੨੫} ॥
^{੨੬}ਫਫਕਾਰ ਝਪਟ ਸੁ ਦਪਟ ਕੇ, ਘੁਰਰਾਇ ਝੁਮਿ ਡਕਾਰ^{੨੭} ॥
 ਗਹਿ ਅਸੁਰ-ਗਨਿ-ਖਲ ਚੂਸਯੋ, ਕਈ ਹਨੈ ਨਖਹਿ ਬਿਦਾਰ ॥੨੨॥੪੧੪॥

੧. ਭੰਟਿਆ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੨. 'ਕੋਟ ਕ੍ਰੋੜ' (ਐਤ) ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਭਾਵ—ਇੱਕ ਕ੍ਰੋੜ ਦੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਖੂਹਟੀਆਂ ਸੜੇ । ੩. ਸਮੂਹ । ੪. (ਜੰਭਾ) ਫੇਲਾ ਵੇਖਕੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਆ ਤੁੱਲਿਆ, 'ਮੱਤ ਆ ਤੁੱਲੀ ਹੈ' (ਇਹ) ਸਮਾ ਵੇਖੋ ? ੫. ਤੁਮਲ ਜੰਗ ਨੂੰ, ਮਹਾ ਯੁੱਧ ਨੂੰ । ੬. (ਬਿ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ (ਕਲ) ਕਾਲੇ । ੭. ਡੋਲੇ, ਖਾਹਦੇਵ । ੮. ਇਕਤਿਤ ਹੋ ਕੇ । ੯. ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਡੋਹਾ (ਬੰਕੇ) ਟੋਚੀਆਂ ਕਰ ਕੇ । ੧੦. ਜੰਗ ਨੂੰ, (ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ) ਅਰੰਧ (ਲੈ) ਕੇ ਮੰਡਯੋ ਖਤਾ ਹੋ ਗਿਆ । ੧੧. (ਭਜਪਤਿ) ਵੱਡਾ ਹਾਥੀ (ਪੇਲ) ਦੇਤਾ ਕੇ । ੧੨. (ਸਾਵਤ) ਰਾਜਪੁਤ੍ਰ; ਯੋਧਾ, ਸੂਰਵੀਰ । ੧੩. (ਢੇਲ) ਨੀਵੀਆਂ (ਕਨਤ੍ਰੁਨ) ਸੰਜੋਆ ਨੂੰ ਧਾਰੇ ਹੋਏ । ੧੪. ਕੁਹਾਤਾ । ੧੫. ਮਿਲ ਕੇ; ਭੇਰੀ, ਨਗਾਰਾ । ੧੬. ਝਪ-ਦਾਧਕ । ੧੭. (ਸੁ) ਮਾਤ ਪਰਮੇਸੁਰ (ਜਿਸਦੀ) ਜੰਤਿ (ਕੰਚਨ) ਸੰਨੇ (ਉਪ) ਵਾਲੂ ਜਗਮਗਾਕੇ ਚਮਕਦੀ (ਉਸਦੀਆਂ) ਅਣਾ ਬਾਹਾ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਹਥਕਾਰ-ਤਲਵਾਰ, ਧਨੁਖ, ਚਕ੍ਰ, ਕਟਾਰ, ਅਸਿ, ਖੰਡਾ, (ਨਾਵਕ) ਤੀਰ ਘਤੇ (ਰੰਘ) ਸਿੰਧੀ ਤਲਵਾਰ ਸੰਭਟੀ ਹੈ । ੧੮. ਭਯਾਨਕ ਤੇ ਕਾਲੀ; ਭਯਾਨਕੀ, ਡਰਾਵਣੀ । ੨੦. (ਜੈਪੜ੍ਹ) ਫਤਹਤਮਹ (ਫਫਕਾਰ) ਵਾਲੂ (ਨਾਹਰ) ਸੋਰ ਘੋਰ (ਭਯਕਰ, ਭਯਾਨਕ ਸਬਦ ਨੂੰ (ਉਘਾਰ) ਘਾਹਰ ਬਣ ਕੇ ਗੱਜਿਆ । ੨੧. (ਜੰਭ) ਕੁੰਕਾਰ, ਝਪਟ ਤੇ ਡੋਲਾ ਨਾ ਕੇ ਫੂਲਿਆ, ਘੁਰਰਾਇਆ ਤੇ ਡਾਕਰਿਆ ।

A ਘ: ਘਨ । B ਘ: -ਪੁੰਭਿ । C ਘ: -ਪਾਫਸ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੈਜਾਵੇਤੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਖਟ-ਬਾਨ ਅਨਲ^੧ ਬਜਾਰ^੨ ਬਾਰਿ^੩ ਗਰਲ^੪ ਰੋਗ^੫ ਹਲਾਹਲੀ^੬ ॥
 ਰਿਪੁ-ਓਰ ਛਾਡ ਦਏ ਕਠਿਨ, ਕਸਟ, ਭੀਰ-ਉ^੭ਠੀ-ਭਲੀ ॥
 ਅੰਗਾਰ-ਬਰਸਹਿ, ਬੇਗ-ਮਾਰੁਤ^੮, ਜਰਤ-ਸੈਨਾ-ਰਿਪੁ ਦਲੀ^੯ ॥
 ਨਭ ਉਡਯੋ ਰਾਛਸ ਛਾਡ ਧੀਰਜ, ਬਹੁ-ਭਾਤਿ ਤਿਹੰ ਮਾਰੁਤ^{੧੦} ਚਲੀ ॥੨੩॥੪੧੫॥
 ਪਰਯੋ ਬਿਸ-ਕਲਕੂਟ-ਤੀਖਨ^{੧੧} ਹਨੀ ਸੈਨਾ ਸੋਖ-ਕੋ^{੧੨} ॥
 ਬਜਾਹਿ-ਛੂਟਾ^{੧੩} ਕੰਠ ਰੋਕਯੋ, ਕਫ, ਪਿਤ; ਬਾਤ ਤ੍ਰਿਦੋਖ-ਕੋ^{੧੪} ॥
 ਬਾਰਿ-ਨੀਲ ਹਨਾ ਅਸੁਰ-ਦਲਾ^{੧੫}, ਪ੍ਰਵਾਹ ਬੈਤਰਨੀ-ਭਈ^{੧੬} ॥
 ਬਿਸਿ ਨੀਰ ਕੋ ਤਹੰ ਸਿੰਧੁ ਉਮਡਯੋ, ਸੈਨ-ਰਿਪੁ ਜਮਪੁਰ ਗਈ ॥੨੪॥੪੧੬॥
 ਬਹੁਤ ਭਾਤਿ ਚਲਹਿ ਬਘੂਲਨ^{੧੭} ਚਹੂੰ-ਦਿਸਨ ਮਾਰੁਤ^{੧੮} ਬਹੀ ॥
 ਘਨਘੋਰ ਸਬਦ ਭਯੋਕਰਾ, ਘੁਟਕੰਠ^{੧੯} ਰਿਪੁ-ਸੈਨਾ ਗਹੀ ॥
 ਖਟ-ਸਰਨ ਸੈਨ ਹਨੀ ਸਮੀਰਹਿ^{੨੦}, ਬਹੁਤ ਅਰਿ ਬਜਾਕੁਲ ਕਰੀ ॥
 ਪੁਨ ਅਨਲ-ਸਰ^{੨੧} ਸੋ ਚਹੂੰ ਦਿਸ, ਦਲ ਘੋਰ ਕੋ ਅਰਿ-ਬਲ^{੨੨}-ਜਰੀ ॥੨੫॥੪੧੭॥
 ਗਜ, ਬਾਜਿ, ਪਾਇਕ-ਲਸਤ-ਸਯੋਦਨ, ਸਰ-ਤਪਤਿ^{੨੩} ਬਹੁ ਨਿਸਿਚਰਾ ॥
 ਕਰ ਭਸਮ ਦੈਤਨ ਪਠਏ ਜਮਪੁਰਿ, ਦਸਚਤੁਰ-ਛੁਹਨਿ ਦਲ ਜਰਾ ॥
 ਗਰਲ-ਬਾਨ^{੨੪} ਪਰਾ ਚਹੂੰ-ਦਿਸ, ਫੈਲ ਕੋ ਅਰਿ-ਦਲ^{੨੫} ਮਰਾ^{੨੬} ॥
 ਬਿਸ-ਕੋ^{੨੭} ਹਨਾ ਦਲ-ਦੈਤ-ਭੀਖਮ, ਛਿਨ-ਮਯਜ ਰਿਪੁ-ਸੈਨਨ ਹਰਾ ॥੨੬॥੪੧੮॥
 ਸਰ-ਬਜਾਹਿ^{੨੮} ਪਸਰਯੋ-ਦਿਸ-ਚਤੁਰ, ਬਹੁ ਰੋਗ ਪੈਦਾ ਤਹੰ ਭਏ ॥
 ਤ੍ਰਿਦੋਖ^{੨੯}, ਸੂਲ, ਮਵੇਸ-ਪਿਤਿ^{੩੦} ਰੀਹ^{੩੧}, ਪੰਡ^{੩੨} ਚਿਤ-ਕ੍ਰਮ^{੩੩} ਛਏ ॥
 ਭੰਗਿਦੁ, ਧੁੰਧ, ਪ੍ਰਵਾਲ^{੩੪}, ਜਾਲ^{੩੫}, ਸਿਰੋਵਰਤ^{੩੬}, ਅਪਸੀਸੀ ਦਈ^{੩੭} ॥
 ਪ੍ਰਮੋਹ, ਬਾਦ-ਫਿਰੋਗ^{੩੮}, ਗੋਲਾ, ਕਾਸ^{੩੯}, ਮੰਦਾਗਨਿ ਖਈ^{੪੦} ॥੨੭॥੪੧੯॥

੧. ਅਗਨਿ ਬਾਣ, ਪਾਵਕਾਸਤ੍ਰ । ੨. ਪਾਉਣ ਬਾਣ, ਵਾਯਵਾਸਤ੍ਰ । ੩. ਗਲ ਬਾਣ, ਨੀਰਾਸਤ੍ਰ । ੪. ਗਰਲ ਬਾਣ, ਵਿਸਾਸਤ੍ਰ, ੫. ਰੋਗ ਬਾਣ, ਰੋਗਾਸਤ੍ਰ । ੬. ਕਾਤਲ ਜਹਰ ਵਾਲਾ ਬਾਣ, (ਹਲਾਹਲ = ਉਹ ਜਹਿਰ ਜਿਸਦਾ ਬਚਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ), ਮਹਾ ਵਿਸਾਸਤ੍ਰ । ੭. ਭੀੜ, ਦੁਖ, ਪੀੜ । ੮. ਕਾਲੀ ਹਵਾ; ਹਨੇਰੀ । ੯. ਦਲੀ ਗਈ, ਮਾਰੀ ਗਈ । ੧੦. ਪਉਣ, ਹਵਾ । ੧੧. (ਕੂਟ) ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ (ਕਲ) ਮੌਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਜਹਰੀ (ਤੀਖਨ) ਤੇਜ ਅਸਤ੍ਰ ਪਠਿਆ । ੧੨. ਸੁਕਾ ਕੋ । ੧੩. ਰੋਗਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਹੀ ਸੰਨਪਾਤ ਨਾਲ । ੧੪. ਬਾਰਿ) ਜਲਾਸਤ੍ਰ ਨੇ ਗਿਣਤੀ 'ਚ ਨੀਲ ਦੋਤਕ-ਦਲ ਪਾਰਿਆ; (ਨੀਲ) ਗਰਲਾਸਤ੍ਰ ਤੇ ਜਲਾਸਤ੍ਰ ਨੇ ਵੇਰੀ ਦਲ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ । ੧੬. (ਜ਼ਹਰੀਲੇ ਪਾਣੀ ਦੇ) ਪ੍ਰਵਾਹ ਮਾਨਕਿ) ('ਵੈਤਰਣੀ) ਦੁਰਗੰਧ ਭਰੀ ਲਧੂ ਪਾਕ ਤੇ ਤੱਤੋ ਪਾਣੀ ਦੀ' ਨਦੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ੧੭. ਵਾਵਰੋਲਿਆ ਨਾਲ । ੧੮. ਗਲ ਦਾ ਰੁਕ ਜਾਣਾ; ਇਕ ਰੋਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗਲ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੯. (ਸਮੀਰਹਿ) ਸਮੀਰ ਨੇ, (ਵਾਯਵਾਸਤ੍ਰ ਅਧਿਕ) ਭੇਰੀ ਤੀਰਾ ਨੇ ਸੈਨਾ ਮਾਰੀ । ੨੦. ਦੁਸ਼ਮਨ ਫੌਜ । ੨੧. ਮਾਰਿਆ । ੨੨. ਜਹਰ ਨਾਲ । ੨੩. ਸੰਨਪਾਤ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਾਤ, ਪਿਤ ਤੇ ਕਫ ਤਿੰਨੋਂ ਦੂਜਿਹ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੨੪. ਪਿਤ ਵਾਲੀ (ਅਰਜ, ਬਵਾਸੀਰ)(ਮਵੇਸ) ਮਹਕੋ, ਪਿੱਤੀ ਮਹੁ-ਕਿਆ ਵਾਲੀ ਬਵਾਸੀਰ । ੨੫. (ਗੀ) ਵਾਯੂ ਰੋਗ । ੨੬. ਪੀਲਾਪਨ ਕਾਮਲਾ ਰੋਗ । ੨੭. ਇਕ ਰੋਗ; ਸੰਨਪਾਤ; ਉਤਮਾਦ । ੨੮. ਪੜਵਾਲ, ਨੇੜ ਹੋਗ । ੨੯. ਜਾਲਾ, ਨੇੜ ਰੋਗ । ੩੦. ਸਿਰ ਦੀ ਪੀੜ । ੩੧. ਅੱਧੇ ਸਿਰ ਦੀ ਪੀੜ (ਰੋਗਾਸਤ੍ਰ ਨੇ) ਦਿਤੀ । ੩੨. ਫਿਰੋਗ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਵਾ; ਆਤਮਕ, ਉਪਦੇਸ਼ । ੩੩. ਖਾਸੀ । ੩੪. ਰਾਜ-ਯੱਛਮਾ, ਦਮਾ, ਫਖਤਫਖ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਦੋਹਾ ॥
ਆਪਿ ਬਯਾਪਿ ਫੈਲੀ ਅਧਿਕ, ਹੈ ਹੈ ਮੁ
ਹਰੇ ਕਸਟਿ ਕਚਿ ਪ੍ਰਾਨ ਬਡ, ਬਲੀ ਜੈ
ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਚੋਪਈ ॥

ਅਰਿ ਦਲ ਸਕਲ ਹਨਾ ਸਰ-ਬਯਾਪਾ ॥ ਹੈ ਹੈ ਮੂਰਤਿਵੰਤ
ਘੋਰ ਕਸਟਿ ਦੈ ਰਿਪੁਦਲ ਮਾਰਾ ॥ ਸਕਾ ਨ ਕਉਨਹੂੰ ਪ੍ਰਾਨ
ਬਿਹਬਲਿ^੧ ਭਯੋ ਸਕਲ ਚਲ ਨਿਸਚਿਰ ॥ ਚਲੇ ਭਾਜ ਜਨੁ ਸੁਭਟ-
ਸੈਨਾ ਸਕਲ ਭਜੀ ਬਿਨ-ਧੀਰਾ ॥ ਡਾਰ ਡਾਰ ਕਰ^੨ ਅਸਿ, ਪਨੁ
ਭਜੇ ਜਾਹਿ ਨਿਸਚਿਰ ਬਲ-ਹੀਨਾ ॥ ਜਲ-ਬਿਤੋਕ-ਬਿਹਬਲੀ-
ਕਾਲਕੂਟ ਹੈ ਸਰ ਬਿਸਥਾਰਾ ॥ ਘਨ ਕਰ ਗਰਜ ਪਰਯੋ ਸਰ
ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਸੋਰਠਾ ॥

ਬਿਸੀ, ਹਲਾਹਲ-ਬਾਨ^੩ ਧਾਰਾਕਰਿ^੪ ਬਰਖੇ
ਲੋਕ ਚਤੁਰਦਸ ਜਾਨ, ਫੈਲ ਪਰਯੋ ਸਰ-ਕ੍ਰ
ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੈਜਾਵੰਤੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ਛੰਦ ॥

ਬਿਸ ਧਾਰ ਹੈ ਸਾਗਰ ਬਹੀ^{੧੦}, ਦਸਚਾਰ-ਲੋਕ ਕ੍ਰ
ਦੈ-ਤ-ਬੂਡਹਿ, ਛਾਡ-ਧੀਰਜ, ਜਮਲੋਕ-ਕਰਹਿ
ਸਕਲ ਬੂਡੀ ਕੂਟ-ਧਾਰਾ^੧, ਭਈ-ਮਿਤਕ
^{੧੪} ਸੋਕ ਬਿਸਮੈ ਭਯੋ 'ਜੰਭਾ' ਨਿਜ ਨਿਰਖਯੋ ਕਰ

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ★ ॥

ਖਟ-ਬਾਨ ਗਹੇ 'ਜੰਭਾਸੂਰ', ਦਿਸ ਕਾਲੀ ਦੇ
^{੧੫} ਬਿਸ-ਮੰਤ੍ਰ ਅਉਸ਼ਧਿ ਸੋਖ ਬਰਵਾ, ਬਜੁ ਭਸਮ
ਸਰ ਛੁਟ ਭੀਖਮ ਘੋਰ ਪ੍ਰਬਲ, ਵਗੋ^{੧੬} ਕਾਲੀ
^{੧੭} ਬਾਨ ਕਾਲੀ ਰੋਕਿ ਨਿਸਚਿਰ, ਖੰਡ ਦੀਨੋ

੧. ਏਤ੍ਰਜ । ੨. ਅਸਾਧਜ, ਜਿਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨ ਹੋਵੇ । ੩. ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਾਣ ਨ
੪. ਦੁਖੀ, ਵਯਾਕੁਲ । ੫. ਸੁੰਟ ਸੁੰਟ ਕੇ, ਛੱਡ ਛੱਡ ਕੇ ! ੬. (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਜਲ ਤੋਂ (ਬਿਤੋਕ
ਦੁਖੀ ਹਨ । ੭. (ਬਿਸੀ) ਗਰਲਾਸਤੁ ਤੋਂ ਹਲਾਹਲਾਸਤੁ । ੮. ਬੰਦਲ ਵਾਂਗੂ ੯. (ਕ੍ਰ
ਪਿਆ ੧੦. ਜਹਰ ਦੀ (ਧਾਰ) ਨਦੀ ਸੁੰਦ ਵਾਂਗੂ (੨੪ ਠੇ) ੧੧. ਚਲ
ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ) । ੧੨. ਪ੍ਰਵੇਸ਼ । ੧੩. (ਕਾਲ) ਕੂਟ (ਜਹਰ) ਦੀ ਧਾਰਾ ਵਿੱਚ । ੧੪. |
ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਜੰਭਾਸੂਰ (ਸੋਕ) ਗਮ ਵਿੱਚ (ਬਿਸਮੈ) ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ
(ਨਾਲ ਗਰਲਾਸਤੁ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ) ਔਸਧਿ-ਅਸਤੁ (ਨਾਲ ਰੰਗਾਸਤੁ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ) (ਸੋਖ)ਸੁਕਾਵਣ ਵਾਲੇ
ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ) (ਬਰਵਾ) ਅਗਨਿ ਅਸਤੁ (ਨਾਲ ਜਲਸਤੁ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ) (ਸੋਖ)ਸੁਕਾਵਣ ਵਾਲੇ
ਅਸਤੁ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ) ਤੇ ਕਠੌਰ-ਅਸਤੁ (ਨਾਲ ਪਉਨਾਸਤੁ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ) ਬਜੁ (ਹੀਰੇ) ਦੀ ਭਸਮ
ਰੋਕ ਕੇ ਤੇ ਤੰਤ ਕੇ (ਖੰਡ) ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ੧੬. ਚੱਲੇ । ੧੭.
*ਬਪੁਤੀਆ ਥੋੜਾ ਅਕ ੨੬।।੪੨੭ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਕ ੩੧।।੪੨੯ ਤੱਕ ਦੇ ਪਦੇ ਹੀ ਮੰਨੇ

ਫੁਨਿ ਭਿਰੇ ਸਿਮਟਿ^੧ ਘਹਰਾਏ ਧਾਏ, ਗਹਿ ਚਾਪ^੨ ਬਾਨ, ਤੁਫੰਗ ॥
 ਬਲਿ-ਬਿਕਟ^੩, ਬਾਕੇ ਬੀਰ-ਸਾਵਤ, ਚੜ੍ਹੇ ਨਾਗ^੪, ਤੁਰੰਗ ॥
 ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਦੁੰਦਭਿ, ਤੂਰ, ਮਾਰੂ, ਤਾਲ, ਢੋਲ, ਮੁਚੰਗ
 ਬਾਜਿ-ਬਾਜੇ^੫, ਸੁਭਟ-ਗਾਜੇ, ਦੀਹ ਦਾਰੁਨ ਜੰਗ ॥ ੨ ॥੪੨੭॥
 ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਬਾਨ, ਧਨੁਹੀ, ਸਕਤਿ^੬, 'ਸੇਲ'^੭, ਅਪਾਰ ॥
 ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਬਾਕ^੮, ਗਦਾ-ਜਬਰ, ਜਮਦਾੜ^੯, ਤੁਪਕ-ਹਜਾਰ ॥
 ਤਰੁ, ਮੇਰੁ ਮੁਦਗਰ, ਭਾਲ^{੧੦}, ਪਾਬਰ, ਦੁਰਗਮ-ਦੀਹ-ਪ੍ਰਚਾਰ^{੧੧} ॥
 ਮ੍ਰਿਤੁਡੰਡ, ਪਟਿਸ, ਸੂਲ, ਮੂਸਲ, ਕਰਵਾਰ-ਦੀਹ-ਕੁਠਾਰ ॥ ੩ ॥੪੨੮॥
 ਚੜ ਮਹਿਖ-ਬੇਗ^{੧੨}, ਕਰੋਰ ਬਿੱਛੂ, ਗ੍ਰਿਪ, ਸੂਕਰ^{੧੩}, ਸਜਾਰ ॥
 ਰੋਝ-ਅਧਿ^{੧੪} ਚੜ੍ਹੇ ਕਿਤੇ, ਕਈ ਚੜ੍ਹੇ ਖਰ^{੧੫} ਮੰਜਾਰ^{੧੬} ॥
 ਸਈਲ-ਨਾਗ^{੧੭}, ਚੜ੍ਹੇ ਗਜੇ, ਕਈ ਚੜ੍ਹੇ ਖੋਤ ਤੁਖਾਰ^{੧੮} ॥
 ਚੜ੍ਹੇ ਕਰਗਸ-ਬ੍ਰਿਪ-ਉੱਲੂ^{੧੯} ਕਈ ਚੜ੍ਹੇ ਬਜਾਪ੍ਰ-ਦੁਭਾਰ^{੨੦} ॥੪॥੪੨੯॥
 ਮੱਛ, ਕੱਛ ਚੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤ, ਬਹੁ-ਬੀਰ ਪੈਦਲ-ਪਾਇ^{੨੧} ॥
 ਬਹੁ-ਚੀਲਿ-ਚੜ੍ਹ ਧਾਏ-ਸੁਭਟ, ਕਈ ਚੜ੍ਹੇ ਸ੍ਰਾਨ^{੨੨} ਸੁਹਾਇ ॥
 ਗਜ, ਬਾਜਿ^{੨੩} ਚੜ੍ਹ ਧਾਏ ਕਿਤੇ, ਕਈ ਚੜ੍ਹੇ-ਰਥਨ ਮੰਗਾਇ ॥
 ਕਈ ਅਸੁਰ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਅਸੁਰ ਧਾਏ^{੨੪}, ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਸੈਨ ਬਨਾਇ ॥ ੫ ॥੪੩੦॥

੧. ਧਨੁਸ । ੨. ਮਛਬੂਤ ; ਰੰਦਰੁਸਤ । ੩. ਹਾਥੀ । ੪. ਵਾਜੇ ਵੱਜੇ । ੫. ਬਰਛੀ । ੬. ਨੌਜਾ, ਭਾਲਾ, ਸੇਲਾ ।
 ੭. ਇਕ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੮. ਕਟਾਰ । ੯. ਬਹੁਤ (ਦੁਰਗਮ) ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ (ਸ਼ਸਤ੍ਰ) ਵੰਗਾਰ ਕੇ (ਚਲਾ
 ਦਿੱਤੇ) । ੧੦. (ਬੋਗ) ਕਾਹਲੇ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਝੋਟੇ । ੧੧. ਸੂਅਰ, ਵਾਰਾਹ । ੧੨. ਅੰਨਿਆਂ ਰੋਝਾਂ ਤੋਂ । ੧੩. ਗਧੇ ।
 ੧੪. ਬਿੱਲਾ, ਬਿੱਲੀ । ੧੫. ਪਹਾੜੀ ਹਾਥੀ ; (ਸੇਲ) ਕਾਲੇ ਹਾਥੀ ; ਪਹਾੜੀ ਸੱਪ ; ਕਾਲੇ ਸੱਪ । ੧੬. ਘੋੜਾ ; ਉੱਠ ।
 ੧੭. (ਬ੍ਰਿਪ) ਵਛੋਆਂ (ਕਰਗਸ) ਗਿ੍ਧਾਂ ਅਤੇ ਉਲੂਆਂ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ । ੧੮. (ਬਜਾਪ੍ਰ) ਸ਼ੇਰਾਂ ਅਤੇ (ਦੁਭਾਰ) ਸੂਰਾਂ ।
 ੧੯. ਪੰਦਲ ਪੰਰ (ਇਹ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ—ਜਿਹੜਾ ਪੰਦਲਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) । ੨੦. ਕੁੰਤਾ, ਕੁੰਤੇ । ੨੧. ਹਾਥੀ
 ਤੇ ਘੱਤਿਆ ਤੇ । ੨੨. ਬਹੁਤ ਦੌੜ ਦੌੜਾਂ ਤੇ ਹੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ (ਜੰਗ ਲਈ) ਚੜ੍ਹੇ । A ਪਾ:—ਸਮਰ ।

ਕਿਟਟੀ ਅੰਕਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫਰਕ ਪੈ ਗਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ ।

★ ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤੀ ਦੀ ਰਾਗਣੀ ਤੁਖਾਰੀ ਹੈ । ਚਾਰ ਘੜੀ ਇਠ ਚੜ੍ਹੇ ਗਾਈਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਗਾਧਾਰ ਤੇ
 ਦੋਵੇਂ ਮੱਧਮ ਲਗਣੇ ਹਨ । ਕ੍ਰਮ ਸੁਰ ਖੜਜ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਰਿਸਫ, ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਤੇ ਅਨੁਵਾਦੀ ਮੱਧਮ ਹੈ ।

ਸ. ਰ. ਗ. ਗ. ਮ. ਮ. ਪ. ਧ. ਨ.

(ਅ) ਕੁਝ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰਣ ਪੰਚਮ ਵਰਜਿਤ ਕਰ ਕੇ ਰੁਖਾਰੀ ਨੂੰ ਸਾੜਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਖੜਜ, ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸਾਧ
 ਸੁੰਧ, ਰਿਸਫ ਤੇ ਪੈਵਰ ਠੰਮਲ ਅਠ ਮੱਧਮ ਠੀਥਰ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖੜਜ ਹੈ ।

ਕਿਲਕਾਥ ਗਰਜ ਧਸੜੈ ਅਸੁਰਪਤਿ', ਫਹਰਾਇ-ਐਤੁ-ਨਿਸਾਨੈ ॥
 ਯਕ ਯਕ ਸਜੰਦਨੈ ਝੁਲਿ-ਪੁਜੈ, ਫਰਹਰਤ ਬੈਰਕ-ਬਾਨੈ ॥
 ਦਸ-ਕੋਟੈ ਦੁੰਦਭਿ' ਦੀਹੈ ਮਾਰੂ, ਖਰ-ਚਾਪਟਾ-ਗੁਨ-ਗਾਨੈ ॥
 ਸਤ-ਲੱਛ ਬੀਨ, ਉਪੰਗੈ, ਤੁਰਹੀ, ਸਹਨਾਇ ਭੀਲ-ਬਰਾਨੈ ॥੬॥੪੩੧॥
 ਬਹੁ-ਭਾਤਿ ਰਾਗ ਉਠੈ ਤਹਾਂ, ਕੈ ਪ੍ਰਗਟ ਭਾਖ-ਸੁਨਾਵੈ ॥
 ਮਾਰੂ, ਪਰਜ, ਬਿਭਾਸ, ਸੋਰਠਿ, ਬੰਗੈ, ਜਮਨ ਦੁਰਾਵੈ ॥
 ਕਲਯਾਨ, ਆਸਾ, ਗੋਂਡ ਟੋਡੀ, ਗੁਜਰੀ ਸਤ-ਭਾਵੈ ॥
 ਸਾਰੰਗ, ਨਟ, ਬਾਸੰਤਿ, ਗਉਰੀ, ਦੀਪਕੀ ਸਦ ਵਾਵੈ ॥ ੭ ॥੪੩੨॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ॥ ਕੇਦਾਰ, ਦੇਵਛੰਧਾਰ, ਸਾਰੰਗ, ਮਾਝ, ਸੂਹੀ ਰਾਗੁ ॥
 ਮਲਾਰ, ਭੈਰਵ, ਲਲਿਤ, ਕਾਫੀ, ਆਸਾਵਰੀ, ਬਿਹਾਗੁ ॥
 ਮਾਲਤੀ, ਕਾਮੋਦਿ, ਚੰਪਕ, ਕੁਸਮ-ਬਰਨ-ਸੁਹਾਗੁ ॥
 ਧਨਾਸਰੀ, ਬੈਰਾੜਿ, ਮਾਧੋ-ਕਾਨੜਾ-ਮਧੁ-ਪਾਗੁ ॥ ੮ ॥੪੩੩॥
 ਸਜ-ਸੈਨ 'ਜੰਭ' ਚਲਯੋ ਸੁਭਟ, ਸੰਗ-ਦੈਤ-ਕੁਲਿ-ਪਰਿਵਾਰ ॥
 ਚਤੁਰੰਗ-ਸੈਨ ਰੰਗੀਨ-ਅੰਬਰੈ ਹਰਤ, ਪੀਤ, ਬਹਾਰੈ ॥

੧. ਜੇਤ। ੨. ਨਿਸਾਨ) ਨਿਸਾਨੀਆ ਵਾਸਤੇ ਭੰਡੇ ਵੁਲਾਏ; ਭੰਡੇ ਹੀ ਭੰਡੇ ਵੁਲਾਏ। ੩. ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਕਠ ਉੱਤੇ। ੪. (ਇਕੱਲੀ ਇਕੱਲੀ) ਪੂਜਾ ਵੁਲਦੀ ਹੈ। ੫. (ਥੋਰਥ) ਛੱਟੇ ਭੰਠਿਆ ਦੇ ਬਾਣੇ (ਫਰਰੇ) ਵੁਲਦੇ ਹਨ; ਭੰਡੇ ਹੀ ਭੰਡੇ ਵੁਲਦੇ। ੬. ਦਸ ਕੁੰਡ ੧੦੦੦੦੦੦੦੦। ੭. ਨਕਾਰਾ, ਪੋਸੇ। ੮. ਵਭਾ ਭਾਰੀ। ੯. (ਖਰ) ਚੰਗੇ (ਚਾਪਟਾ) ਵਜੰਗੀ ਕੁਟ ਕੋਏ ਹਨ; (ਖਰ ਚਾਪਟਾ) ਛੱਟੇ ਨਕਾਰਿਆ ਨਾਲ ਕੁਟ ਗਏ ਜਾਦੇ ਹਨ ੧੦. ਇਕ ਪੁਸ਼ਟ ਦਾ ਵਾਜਾ, ਨਸ ਰੰਗੇ। ੧੧. (ਭਰਾਨ) ਉੱਤਮ ਭੀਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹਨਾਈਆਂ ੧੨. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਸ਼ਟ ਕਰ ਕੇ ਮੈਂ (ਸ੍ਰੀ) ਕੁਰੂ ਭੰਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) (ਭਾਖ) ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ; ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ ਸੁਨੰਦਾ ਹਾਂ। ੧੩. ਬੰਗਾਲ, ਇਕ ਰਾਜ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ (ਇਸ ਦਾ ਲੱਛਣ ਰਾਗਕੋਸ ਵਿੱਚ ਨੰ: ੪-੧ ਪੁਰ ਹੈ)। ੧੪. ਯਮਨ (ਭਾਕ) ਦਾ ਦੁਰਾਵ (ਭਾਯਾਲਿੰਕਨ) ਕਰ ਕੇ। ੧੫. !ਸਤਤ ਵਤੀ ਇਕ ਰਾਗਣੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ; ਚੰਗੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਗਾਏ ਜਾਏ ਹਨ। ੧੬. ਚੰਗੇ ਵਜਾਏ ਜਾਏ ਹਨ; ਚੰਗੀ ਆਵਾਜ ਨਾਲ (ਗਾਏ ਜਾਏ) ਹਨ। ੧੭. (ਕੁਸਮ ਬਰਨ) 'ਕੁਸਮਾਗੀ' ਅਤੇ ('ਸਹਾਭ) ਸੰਦਯ' ਭਾਗ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ। ੧੮. 'ਮਧੁ-ਮਾਧਬ' ਅਤੇ 'ਕਾਨੜਾ' (ਪਾਗੁ) ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਹਨ; (ਮਧੁ) ਮਧੁਵੰਤੀ ਰਾਗਣੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ; ਕਾਨੜਾ ਅਤੇ 'ਮਾਧਬੀ' ਰਾਗਣੀ ਮਾਧਬ ਕੇ (ਮਧ) ਮਿਠਾਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਿਆ (ਸੁਰੀਲਾ) ਕਾਨੜਾ (ਕਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ) ਹੈ। ੧੯. ਰੰਗਦਾਰ ਕਪੜੇ। ੨੦. ਬਸੰਤ, ਬਸੰਤੀ ਰੰਗ।
 ★ ਕੁਝ ਥੀੜਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪੱਥ ਨੂੰ ਅੰਬਰ ਅੰਬਰ ਉੱਤੇ ਨਾਲ 'ਸੁਨਾਉ, ਦੁਰਾਉ, ਸਤਭਾਉ ਤੇ ਸਦਭਾਉ' ਵੀ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੀ ਹੈ।

ਅਰੁਨ^੧, ਨੀਲ, ਸਹਾਬ^੨, ਸੋਸਨਿ^੩ ਸੰਦਲੀ-ਸਿਰ-ਪਾਗ^੪
 ਉਦੀ, ਹਰੀ, ਗੁਲਫਾਮ^੫, ਚੰਪਕ-ਅਗਰ-ਬਾਸ-ਸੁਹਾਗ^੬ ॥ ੯ ॥੪੩੪॥
 ਗਹਿ ਅਸਤ੍ਰ ਸਸਤ੍ਰ ਅਨੇਕ ਆਯੁਧ, ਅਸੁਰ ਧਾਯੋ ਕੋਪ ॥
 ਸਜੇ ਬਖਤਰ^੭, ਕੋਚ^੮ ਜੰਗੀ, ਤਨਤ੍ਰਾਨੁ^੯, ਚਿਲਤਰ^{੧੦}, ਟੋਪ^{੧੧}
 ਸਰ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਚਰਮ^{੧੨}, ਜਮਪਰਾ^{੧੩}, ਛਕੇ ਖੰਡਾ, ਧੋਪ^{੧੪}
 ਇਕ ਬਾਰ ਸਸਤ੍ਰ ਚਲੇ ਤਹਾਂ, ਰਿਸ-ਮੰਡਯੋ-ਸੰਘਰ-ਰੋਪ^{੧੫} ॥੧੦॥੪੩੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਬਾਨ, ਸੇਲ ਚਲਹਿ-ਤਹਾਂ, ਧਨੁ-ਘੋਰ-ਬਰਸਹਿ-ਸੈਲ^{੧੬}
 ਤੁਪਕ, ਸਹਿਬੀ, ਬ੍ਰਿਛ, ਮੂਸਲ, ਚਲੈ ਬਹੁਤਹਿ ਫੈਲ
 ਮੇਰੁ, ਮੁਦਗਰ, ਤਾਲ, ਪਾਥਰ, ਵਗੇ ਕੋਟਨ ਕੋਟ
 ਸੈਲ, ਪ੍ਰਬਤ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਗਦਾ, ਜਮਧਰ, ਸੋਟ^{੧੭} ॥੪੩੬॥
 ਨਭ ਛਾਇ ਆਯੁਧ ਘੋਰ ਬਰਸਹਿ, ਪੁਰੀ^{੧੮} ਚਉਦਹਿ-ਲੋਕ ॥
 '੧੬'ਘਨਘੋਰ ਆਯੁਧ ਘੋਰ ਬਰਸਹਿ, ਗਏ ਸੂਰ ਸਲੋਕ^{੧੯}
 ਜਨੁ ਮਹਾਪੂਲਯ ਭਈ ਘੋਰ, ਅਰਿ-ਬਾਰਿ-ਤਮ-ਬਿਕਰਾਲ^{੨੦} ॥
 ਕੋ ਕਾਹੂੰ ਦ੍ਰਿਸ੍ਟੁ ਪਰੇ ਨਹੀਂ, ਭਈ ਅੰਧਰੁਪੁੰਧ ਕਰਾਲ ॥੧੨॥੪੩੭॥

੧. ਲਾਲ । (ਸਹਾਬ) ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲਾਲ ਰੰਗ, ਕੁਸੁੰਭਾ ਰੰਗ । ੩. ਸੋਸਨ ਦੇ ਫੁਲ ਦਾ ਰੰਗ, ਨੀਲਾ ਰੰਗ । ੪. ਚੰਦਨ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀਆਂ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਪਗੜੀਆਂ ਹਨ । ੫. (ਗੁਲ) ਗੁਲਾਬ ਦੇ (ਫਾਮ) ਰੰਗ ਵਾਲਾ, ਗੁਲਾਬੀ । ੬. (ਚੰਪਕ) ਚੰਬੋਲੀ ਅਤੇ ਅਗਰ ਦੇ (ਸੁਹਾਗ) ਆਨੰਦ-ਦਾਯਕ (ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ) (ਬਾਸ) ਵਸਤੂ । ੭. ਸੰਜੋਆ । ੮. ਸਿਰ ਦੀ ਸੰਜੋਆ । ੯. ਢਾਲ । ਪਾਸ, ਕਮੰਦ । ੧੧. ਕਿਰਚ ਵਰਗੀ ਇੱਕ ਤਲਵਾਰ । ੧੨. (ਆਪਣੇ ਤੇ) ਜੰਗ ਨੂੰ ਆਰੋਪ ਕੇ ਗੁਸੇ ਨਾਲ (ਮੰਡਿਆ) ਭਰਿਆ । ੧੩. ਧਨੁਸ ਤੋਂ (ਘੋਰ) ਭਯਾਨਕ ਪਹਾੜ ਵਰ੍ਹਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਸੋਟਾ ਡੰਡਾ । ੧੫. ਭਰ ਗਏ । ੧੬. (ਘਨਘੋਰ) ਗੱਜ ਕੇ ਘੋਰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵਰਸਦੇ ਹਨ (ਜਿਨਾਂ ਨਾਲ ਮਰ ਕੇ) ਯੋਧੇ ਸਾਲੋਕਤ (ਮੁਕਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ) ਗਏ । ੧੭. ('ਅਰਿ) ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਰੂਪ (ਬਾਰਿ) ਜਲ' ਨਾਲ ਭਯਾਨਕ (ਤਮ) ਹਨੇਰਾ (ਛਾ ਗਿਆ); ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਰੂਪ ਘੋਰ ਹਨੇਰਾ (ਬਾਰਿ) ਬੜ (ਵਧ) ਗਿਆ ।

ਭਈ ਤੇਜ-ਜਾਲ-ਪ੍ਰਚੰਡ ਪਿਖ', ਜੈ ਕਾਲਿਕਾ ਕਲਿ-ਤਾਰ ॥
 ਪਿਖ ਹਸੀ ਮਾਤ ਕਲਯਾਨ-ਮਯਾ ਤਹਿ ਧਰਾ ਰੂਪ ਕਰਾਲ ॥
 ਵੁਜ-ਅਸੂ ਮੁਖ ਤੇ ਬਮਤ-ਜਾਲਾ', ਪ੍ਰਚੰਡ-ਸੰਭ - ਅਪਾਰ'
 ਕਰ ਸਸਤ੍ਰ ਰਾਜਤ ਜੋਤਿ-ਦਿਨਕਰ', ਚਕ੍ਰ, ਧੋਪ, ਕਟਾਰ ॥੧੩॥੪੩॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ॥ ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਸਾਂਗ, ਸਰੋਹਿ, ਸਹਿਥੀ, ਜਗਤ-ਜਤਿ-ਦੀਪਾਤ'
 ਨੀਲ-ਭੀਮ-ਕਰਾਲ-ਭੀਖਮ', ਕਰ ਗਹੇ ਕਾਲੀ ਮਾਤ ॥
 ਭੁਇੰ-ਭਾਰ ਮੇਟਨ ਹੇਤੁ ਅੰਬੈ, ਹਰਨ-ਦੁਖ-ਉਤਪਾਤ ॥
 ਹੂੰ ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨਿ ਗਜੀ ਕਾਲੀ, ਭਯ-ਦਲਨ-ਦੈਤਨ-ਪਾਤਿ' ॥੧੪॥੪੩੬॥
 'ਜੈ ਸੱਦੁ ਸੰਖ ਭਏ ਮਹਾ, ਸੁਨਿ-ਭਏ-ਨਿਸਿਚਰ-ਘਾਤ' ॥
 'ਦੁਤਿ ਹਰੀ ਸੁਰਤਿ ਬੀਰ ਭਾਵਨ, ਹਰੀ ਨਿਸਿਚਰਿ ਪਾਤ' ॥
 ਕੈ-ਕ੍ਰੋਧ ਚਕ੍ਰ-ਸੰਭਾਰ ਕਾਲੀ, ਧਸੀ ਸੰਖ ਬਜਾਇ ॥
 ਜਿਹਵਾ ਕਰਾਲ ਭਯਾਨ ਕਾਰੇ', ਦਯੋ ਚਕ੍ਰ ਚਲਾਇ ॥੧੫॥੪੪०॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ॥

ਦਲ-ਦਾਨਵ ਨਾਸ ਕਰੇ ਸਗਰੋ, ਸਭਿ ਸਸਤ੍ਰ ਨਿਵਾਰੇ ਚਕ੍ਰ-ਬਲੀ ॥
 'ਕੋਟ ਭਾਨੁ ਦੁਤਿ ਕ੍ਰੋਧ-ਉਜਾਗਰ, ਆਯੁਧ ਕਾਟੈ ਸੈਨ ਦਲੀ' ॥
 ਤਿਲੁ ਤਿਲੁ ਕਾਟ ਟੂਕ ਕੈ ਡਾਰਯੋ, ਤੇਜ ਪ੍ਰਕਾਸ ਬਲ ਦੈਤ ਜਲੀ' ॥
 ਅਸੀ, ਗਜੀ, ਪਾਇਕ, ਬਹੁ ਕੂਟੈ ਹਾਂਕ-ਚਕ੍ਰ ਸਭ ਲੋਕ ਹਲੀ' ॥੧੬॥੪੪੧॥

੧. (ਦੇਤਾ ਨੂੰ) ਵੇਖ ਕੇ (ਕਾਲ ਦੀ) (ਪ੍ਰਚੰਡ ਜਾਲ) ਭਯਾਨਕ ਅਗਨਿਤੋਚ ਹੋ ਗਈ । ੨. ਮੁਕਤ ਰੂਪ । ੩. ਅਗਨਿ ਦਾ ਵਸਨ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅੱਗ ਉਗਲਦੀ ਹੈ । ੪. (ਕਾਲ ਦੀ) ਬੇਹੱਦ ਤੌਰਯ ਸੰਭਾ ਹੈ । ੫ ਸੂਰਯ ਦੀ ਜੋਤਿ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦਾਰ । ੬. ('ਦੀਪਾਤ') ਜਾਹਰਾ' ਜੋਤਿ ਜਗ ਰਹੀ ਹੈ । ੭. ਮਨ, ਭਾਟੀ ਤੋਂ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ (ਨੀਲ) ਸੰਪ । ੮. ਦੇਤਾ ਦੀ (ਪਾਤਿ) ਪੰਕਤੀ (ਜਾਤ) ਦਾ ਭਯ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ; ਭਯ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਦੇਤਾ ਨੂੰ (ਪਾਤਿ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੯. (ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਾਲ ਨੂੰ) ਨਿਸਿਚਰਾ ਦੇ (ਘਾਤ) ਸ਼ਬਦ ('ਸੁਨ ਭਏ) ਸੁਨੇ ਗਏ' (ਉਸ ਵੇਲੇ ਕਾਲ ਵੇਲੇ ਵੀ) ਸੰਖ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਮੈਂ ਏ (ਸਦ) ਸ਼ਬਦ ਹੋਏ । ੧੦, ਨਿਸਿਚਰਾ ਦੀ ਕਤਾਰ ਨੂੰ (ਹਰੀ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਕਾਲ ਨੇ ਦੇਤਾ ਦੀ) ਵੀਰ ਭਾਵਨਾ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਵਾਲੀ ਦੁਤਿ-ਸੰਭਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿਤਾ । ੧੧, ਕਾਝੇ, ਕੱਢ ਕੇ । ੧੨. ਕ੍ਰੋਧ ਸੂਰਯ ਦੇ ਤੋਚ ਵਾਂਗ (ਕਾਲ ਦਾ ਭੁਯ ਪ੍ਰਕਟਿਆ ਉਸ ਨੇ ਦੇਤਾ ਦੇ) ਸਸਤ੍ਰ ਨੂੰ ਭਟਿਆ ਤੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਦਲ (ਮਲ) ਦਿੱਤਾ । ੧੩. (ਕਾਲ ਦੇ) ਤੇਜ ਪ੍ਰਕਾਸ ਦੇ ਭਲ ਨਾਲ ਦੇਤਰ ਸਭ ; ਤੇਜ ਪ੍ਰਕਾਸ ਨਾਲ ਦੇਤਰ ('ਬਲ) ਫੌਜ ਸਭ ਗਈ । ੧੪. ਚਕ੍ਰ ਦੀ (ਹਾਂਕ) ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਹਿਲ ਪਏ ।

ਨਾਗ, ਤੁਪਾਰਨਾ^੧ ਪਾਯਕ ਸਜੈਦਨਿ, ਦਸ-ਲੱਛ ਬਜਿੰਤ੍ਰਿਨ ਸੈਨ ਹਨੀ ॥
 ਦਸ-ਐਤ੍ਰੇ^੨ ਪਦਾਤ^੩ ਦਲੀ ਬਿਗ੍ਰਹੀ^੪, ਸਤ-ਕੋਟ ਉਜਾਗਰਿ ਤਾਨੁ ਬਨੀ^੫ ॥
 ਦਿਬਜ-ਕ੍ਰਮਤਿ ਛਟਾ ਜਹ ਜੋਤਿ-ਧਰੀ^੬, ਹਵ-ਜੁਲਾ^੭ ਫੈਲ ਰਹੀ ਸਗਰੇ ॥
 ਦਲ-ਦੈਤਜ ਬਿਪ੍ਰੀ^੮ ਸਿ^੯ ਜਰੀ-ਪੁਜਨੀ^{੧੦}, ਬਹੁ ਸੋਨ-ਚਲਯੋ ਨਿਸਿਚਰ-ਬਿਛਰੇ^{੧੧} ॥੧੭॥੪੪੨॥
 ਧਰਿ-ਸੋਨ ਚਲਯੋ ਸਤ-ਧਾਰ ਨਦੀ, ਗਜ, ਬਾਜਿ, ਰਥੀ ਬਹਿ ਜਾਤ ਅਪਾਰਾ ॥
 ਬਹੁ ਦੋਲ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਉਪੰਗ^{੧੨}, ਪੁਜਾ, ਖਰਗੋਸ ਐ ਗ੍ਰਿਪੂ ਬਹੇ ਮੰਜਾਰਾ^{੧੩} ॥
 ਕਰਹਲ^{੧੪}, ਮਹਿਖ^{੧੫}, ਬਜਾਘੂ^{੧੬}, ਬਾਹਨਿ^{੧੭}, ਬਹੀ^{੧੮} ਕਟਕ-ਦਾਨਵ^{੧੯} ਰਤਿ-ਧਾਰਾ^{੨੦} ॥
 ਪਾਇਕ, ਮੱਲ^{੨੧} ਸੁਭੱਟ ਬਾਜੇਤ੍ਰੀ^{੨੨}, ਬਹੇ ਜਾਤ ਕੋਟਕ ਅਸਵਾਰਾ ॥੧੮॥੪੪੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ਸੋਰਠਾ ॥

ਬਹੇ ਬਜੇਤ੍ਰੀ^{੨੩} ਕੋਟ, ਹੈ, ਗੈ, ਰਥ, ਪੈਦਲ ਅਮਿਤ ॥

ਫੁਰੀ, ਸਿਪਰ^{੨੪}, ਸਰ, ਧੋਪ^{੨੫}, ਬਾਕ^{੨੬}, ਬਜ੍ਜ^{੨੭}, ਬਿਛੁਆ^{੨੮}, ਬਿਸਖ ॥੧੯॥੪੪੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਰੁੰਡ-ਮੁੰਡ^{੨੯} ਬਹੁ ਜਾਘ, ਪਾਦ, ਭੁਜ, ਕਰ^{੩੦}, ਨਖ ਬਹਿ-ਈ ॥

ਸੁਵਨ^{੩੧} ਨਾਸ, ਗੁਵਿ^{੩੨}, ਗੁਲਫ^{੩੩} ਨੈਨ, ਖੋਪਰ ਬਹੁਤਹਿ-ਈ ॥

ਅਧਰ^{੩੪}, ਕਪੋਲ^{੩੫}, ਕਪਾਲ^{੩੬}, ਨਾਭ A ਏ ਤਰਤ ਮੀਨ ਸਮ ॥

ਅਰਧ-ਬਾਹ ਭੁਜ ਪਿਸੂ^{੩੭} ਜਾਘ, ਅਰਧੰਗ-ਲੋਥ-ਚਮ^{੩੮} B ॥੨੦॥੪੪੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ॥

ਕਰਹਲ^{੩੯}, ਮਹਿਖ^{੪੦}, ਨਾਗ, ਰਥ, ਘੋਰਨ, ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਖਰ-ਸੁੰਡਾ^{੪੧} ॥

ਗੁਵਿ, ਪੂਛ, ਗਜਦੇਤ, ਜੀਫ, ਬਹੁ-ਸੁੰਡ-ਭਸੁੰਡਾ^{੪੨} ॥

੧. ਘੋੜੇ, ਉਠ। ੨. (ਦਸ+ਐਤ) ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ × ਦਸ ੧੦੦੦੦, ਇਕ ਲੱਖ। ੩. ਪੈਦਲ। ੪. ਮਾਰੀ ਗਈ। ੫. ਛਕਾਰੀ, ਜੰਗੀ (ਫੌਜ)। ੬. ਸੋ ਕ੍ਰੋੜ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਥਾਣਾ ਨੂੰ ਤਾਨਣ ਵਾਲੀ (ਫੌਜ ਮਾਰੀ), ਸਤ ਕ੍ਰੋੜ ਤਾਨਾ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ (ਛਟੀ) ਸਿੱਖੀ ਹੋਈ (ਉਜਾਗਰਿ) ਪ੍ਰਸਿੱਧ (ਫੌਜ ਮਾਰੀ)। ੭. ਜਿਸ (ਚਕ੍ਰ) ਨੇ ਦਿਬਜ (ਕ੍ਰਾਂਤਿ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼, (ਛਟਾ) ਚਮਕ ਅਤੇ ਕੋਟਿ ਧਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ੮. ਜੰਗ ਦੀ ਅਗਨਿ, ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਅਗਨਿ। ੯. ਖੇਤ੍ਰ ਖੇਤ੍ਰ ਹੋ ਛੇ। ੧੦. (ਪੁਜਨੀ ਪੁਜ+ਨਾਨੀ) ਖੋਲ੍ਹਣ ਵਾਲੀ ਫੌਜ ਸਭ ਗਈ। ੧੧. ਦੰਤੁਜ ਡਰ ਗਏ, ਦੰਤੁਜ ਮਾਰੇ। ੧੨. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੧੩. ਬਿੱਲੇ, ਬਿੱਲੀਆਂ। ੧੪. ਉਠ। ੧੬. ਭੇਟੇ, ਮਰੇ। ੧੭. ਸੋਰ। ੧੮. ਘੋੜੇ, ਸਫਾਰੀਆਂ। ੧੯. ਰੁਝ ਗਈ। ੨੦. ਦੰਤੁਜ ਵੱਜ। ੨੧. ਠਹੁ ਦੀ ਧਾਰ ਵਿੱਚ। ੨੨. ਪਹਿਲਵਾਨ। ੨੩. ਵਾਜੇ ਵਜੋਂ ਵਾਲੇ। ੨੪. ਢਾਲ। ੨੫. ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੀ ਤਰਫਾਰ ਹੈ। ੨੬. ਇੱਕ ਸਸਤ੍ਰ। ੨੭. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਹਥਿਆਰ, ਪੱਥਰ। ੨੮. ਤੀਰ। ੨੯. (ਰੁੰਡ) ਧੜ ਤੇ (ਮੁੰਡ) ਸਿਰ, ਫੇਰੀ ਹੋਈ ਸਿਰ। ੩੦. ਹੱਥ। ੩੧. ਕੰਨ। ੩੨. ਗਰਦਨ, ਹੋਣ। ੩੩. ਗਿੱਟਾ, ਪੰਰ ਦਾ ਹੇਠਲਾ ਜੰਤ, ਹੱਥੀਆਂ ਦਾ ਸੰਭ, ਖੱਲਾ, ਤੁਢਾ। ੩੪. ਬੁੱਲ੍ਹ। ੩੫. ਗੱਲ੍ਹ, ਸੁਖਸਾਰ। ੩੬. ਖੋਪਰੀ। ੩੭. ਪਿੱਠ। ੩੮. ਅੱਧ ਅੱਧੀਆਂ ਅੱਧੀਆਂ ਅੱਧੀਆਂ ਲੱਥਾ ਤੇ ਅੱਧੀਆਂ ਅੱਧੀਆਂ ਖੱਲਾਂ। ੩੯. ਗਾਹਿਆਂ ਦੇ (ਸੁੰਡਾ) ਮੂੰਹ, ਚੰਗੇ ਸੁੰਡਾ ਵਾਲੇ, ਹਾਥੀ। ੪੦. ਬਹੁਤ (ਭਸੁੰਡਾ) ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸੁੰਡ।

A ਪਾ:—ਅਸੀਂ। B ਪਾ:—ਅਥਹ ਅੰਗ ਬਹੇ ਨੱਥ ਚਮ।

ਅਰਧ-ਘੋਰ ਬਹੁ ਬਹਿਰ, ਬਹਿਰ ਬਹੁ ਗਜਪਤਿ ਤੂੰਡਾ^੧ ॥
 ਮੁਸਲ, ਮੁਦਗਰ, ਮੇਰੁ, ਬ੍ਰਿਛ ਆਯੁ^੨ ਬਹੁ-ਤੂੰਡਾ ॥੨੧॥੪੪੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ਦੋਧਾ ॥
 ਸੰਪਤ-ਸਿੰਧੁ ਰਤ ਮੀਜ ਕੈ, ਚਲਹਿ ਸਹੰਸੁਨ-ਧਾਰ^੩ ॥
 ਸੈਨਾ ਚਤੁਰੰਗਿਨ ਬਹੀ, ਸੂਝੈ ਵਾਰੁ ਨ ਪਾਰੁ ॥੨੨॥੪੪੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ॥
 ਤਨਤ੍ਰਾਨ^੪ ਸਿਲਹ^੫, ਕਵਚਾਦਿ^੬, ਜਿਰਹ, ਬਖਤਰ^੭ ਸੰਜੋਆ^੮ ॥
 ਪਾਖਰ^੯, ਚਿਲਤਹ^{੧੦}, ਖੂਦ^{੧੧} ਸੰਜ^{੧੨} ਬਾਗਰ^{੧੩} ਜਲ-ਰੋਆ^{੧੪} ॥
 ਸੰਜ^{੧੫}, ਪਟੇਲਾ^{੧੬}, ਟੋਪ^{੧੭}, ਜੁਰੈ-ਜੁਰਾਬ ਸਹਾਨਾ^{੧੮} A ॥
 ਬਹਿਤ ਫਿਰਤ ਚਹੁਘਾਤ^{੧੯} B ਮਨਹੁ ਜਲਚਰ ਉਕਲਾਨਾ^{੨੦} ॥੨੩॥੪੪੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥
 ਜੁੰਗਿਨ, ਭੂਤ, ਪਿਸਾਚ-ਭੀਮ ਭੈਰਵ ਡਕਰਾਹੀ^੧ ॥
 ਅੰਧ-ਕਬੋਧ-ਬੈਤਾਰ^੨, ਪ੍ਰੇਤ ਗਨ ਨਾਚ ਕਰਾਹੀ^੩ ॥
 ਡਾਕਨਿ-ਕਾਲ-ਕਰਾਲ^੪ ਗ੍ਰਿਧ, ਜੰਬੂਕ ਕਿਲਕਾਰੇ^੫ ॥
 ਗਹਿ ਗਹਿ ਖੱਪਰ ਹਾਥ, ਬੀਰ, ਜੋਗਨੀ ਡਕਾਰੇ^੬ ॥੨੪॥੪੪੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ॥ ਘਹਿਰਤ^੧ ਕਠਿਨ ਮਸਾਨ, ਭੂਤ ਡੀਅਰ^੨ ਕੁਲਿ ਨਾਚੈ^੩ ॥
 ਹਰਰਤ^੪ ਬੀਰ, ਬੈਤਾਰ, ਭੀਮ ਭੈਰਵ ਗਨ ਮਾਚੈ^੫ ॥
 ਦਾਰੁਨ ਤਹਾਂ ਭਯਾਨ, ਘੋਰ ਘਹਿਰਤ^੬ ਪਾਸੀਕਰਿ^੭ ॥
 ਚਲੇ ਮੋਦ ਹਰਖਾਤ, ਜਹਾਂ ਪ੍ਰਵਾਹ ਰੁਦ੍ਰ-ਸਰਿ^੮ ॥੨੫॥੪੫੦॥
 ਗਰਜਤ ਕਹਕ ਕਰਾਲ, ਕਾਕ ਕਹਕਹ ਫਿੱਕਰਹੀ^੯ ॥
^{੧੦} ਭਛਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ, ਆਮਿਖ ਲੋਥਨ ਕਹ ਧਰਹੀ^{੧੧} ॥

੧. (ਭਜਪਤਿ) ਬਝੇ ਹਾਥੀਆ ਦੇ (ਤੂੰਡਾ) ਮੂੰਹ । ੨. ਸਸਕ੍ਰ । ੩. ਸੱਤੇ ਸਮੁੰਦ (ਭਾਵ-ਸਮੁਦਾਯ ਜਲ-ਸਥਾਨ ਛਕੂ ਤੇ ਮਿਜਦੇ (ਹੋ ਛਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ) ਹੜਾਫਾ ਧਾਰਾ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ । ੪. ਸੰਜੋਆ । ੫. ਹਥਜਾਰ । ੬. ਕਵਚ-੧੦ ਆਦਿ ਸੰਜੋਆ ਵਛੰਗ । ੭. ਘੱਛੇ ਦੀ ਸੰਜੋਆ । ੮. ਲੋਹੇ ਦੀ ਟੱਪੀ ਸਿਰ ਦੀ ਸੰਜੋਆ । ੯. ਤੀਰ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਹਿੱਸਾ ਜਿਸ ਨਾ ਖੱਬੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਚੁੰਡਿਆ ਵਾਲੀ ਸੰਜੋਆ । ੧੦. ਪਾਣੀ ਦੇ ਅਸਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲੀ ਸੰਜੋਆ । ਜਲ (ਜੂਝ) ਸੂਚ ਸਮੇਰ ਘੱਛੇ ਦੀ ਸੰਜੋਆ ਤੇ ਰੋਆ, (ਹੁ) ਮੂੰਹ ਦੀ ਰੱਖਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੰਜੋਆ ੧੧. ਪਟੇਦਾਰ ਸੰਜੋਆ ੧੨. (ਸਹਾਨਾ) ਸਾਹੀ (ਸੁਰਾਬ) ਸੁਰਾਬਾ (ਮੋਜੇ) (ਜੁਝੈ) ਇਕਤ੍ਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ (ਸਮੂਹ) ਹਨ, ਜਿਹਦੀ ਜਰਾਬ (ਸਹਾਨਾ) ਸੁਸਹਿਰੀ ਭਲਕ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਹੀ ਸੰਜੋਆ । ੧੩. ਚੁਰਾਰਥੀ । ੧੪. ਮਾਨੋ ਿ (ਉਕਲਾਨਾ) ਵਿਜਾਕੁਲ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ (ਜਲਚਰ) ਮੰਛ ਹੈ । ੧੫. ਚੈਤਾਲ ਅੰਝੈ (ਕਬੋਧ) ਸਰੀਰਾ (ਵਾਯੂ ਨਚਦੇ ਹਨ) । ੧੬. ਖਾਲੀਆ ਤੇ ਡਾਨਾਬ (ਡਾਕਨਿ) ਘੋਰਣੀਆ । ੧੭. ਛੱਸਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਡੀਣਾ, ਡਾਇਣਾ । ੧੯. ਹੰਸਦੇ ਹਨ । ੨੦ ਪ੍ਰੀਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੨੧. ਡਾਹੀ ਵਾਲਾ ਧਮ, ਧਰਮਰਾਸ । ੨੨. ਸਿਖ ਦੀ ਨਦੀ, ਭੰਛਾ, ਭਰੰਣੀ ਨਦੀ, ਲਕੂ ਦੀ ਨਦੀ । ੨੩. ਚੱਲਦੇ ਹਨ । ੨੪. ਜੋਗ ਵਿੱਚੋਂ ਸੂਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਨੀਵਾਂ (ਬਹੁ) ਨੂੰ ਭਛ ਕੇ (ਆਮਿਖ) ਮਾਸ ਖਾਏ ਹਨ । A:--ਜੁਹਨਾ । B:--ਚਹੁਘਾਟ ।

ਘੁਮਤ ਘੋਰ ਅਪਾਰ, ਰਕਤ-ਲੋਚਨ^੧ ਘਰਹਰਹੀ^੨ ॥
 ਰਕਤ-ਸਿੰਧੁ-ਮਹਿ-ਪੋਠ^੩, ਮਾਸ, ਮਿਜ, ਸ੍ਰੋਨਤ ਭਰਹੀ^੪ ॥੨੬॥੪੫੧॥
 ਲੈ ਲੈ ਖੱਪਰ ਹਾਥ, ਕੁੰਡ-ਕੁੰਡਨਿ-ਰਤਿ ਪਾਵਤਿ^੫ ॥
 ਖੁੰਡ-ਖੁੰਡ ਮਿਲ ਖਾਤ, ਲੋਥ ਲੈ ਲੈ ਨਭ ਧਾਵਤਿ ॥
 ਨਚਤਿ ਕੀਚ-ਰਤਿ-ਮਾਂਝ^੬, ਦੇਇ ਕਿਲਕਿਲੀ ਡਕਾਰੈ^੭
 ਲੋਥ, ਰੁਧਿਰ^੮, ਮਿਜ, ਚਾਮ, ਭੂਤ ਭੈਰਵ ਗਨ ਫਾਰੈ ॥੨੭॥੪੫੨॥
 ਲੈ ਲੈ ਲੋਥ ਕਰਾਲ ਉਡਤਿ ਨਭ-ਮੰਡਲ ਮਾਹੀ^੯ ॥
 ਜੰਬੁਕ, ਗ੍ਰਿਪੁ, ਸਯਾਰ, ਰੁਧਿਰ, ਮਿਜ-ਲੋਥਨ-ਪਾਹੀ^{੧੦} ॥
 ਚਾਵੰਡਾ^{੧੧}, ਚੀਕਾਰ, ਰਾਜਗਜ-ਸੁੰਡ-ਭਛਾਹੀ^{੧੨} ॥
 ਭਯੋ ਨ ਐਸੋ ਜੁੱਧ, ਸਭੇ ਮਿਲਿ ਮਾਤ ਸਰਾਹੀ^{੧੩} ॥੨੮॥੪੫੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

‘ਸੈਨ ਨਵੀਨ ਸਜਯੋ ‘ਜੋਭਾ’ ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਪਾਇਕ^੧ ਦੈਤ ਹਲੀਲੇ ॥
 ਬਾਕੇ ਬਲੀ ਸਿਰਤਾਜ ਬਡੇ, ਭੁਜ-ਠੋਕਤ ਆਨ ਅਰੇ ਚਟਕੀਲੇ^੨ ॥
 ਤਾਣ-ਕਮਾਨ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਗਦਾ, ਗਹਿ-ਸੇਲ ਤੁਰੰਗ-ਚੜੇ ਗਰਬੀਲੇ^੩ ॥
 ਗਾਜ ਉਠੈ ਰਨ-ਮੰਡਲ ਮਹਿ, ਰਿਸਿ-ਕ੍ਰੋਧ-ਭਰੇ ਭਟ-ਭੀਰ-ਤਟੀਲੇ^੪ ॥੨੯॥੪੫੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਤੁਖਾਰੀ ॥

ਬਾਜਤਿ, ਚੰਗ^੫ ਮੁਚੰਗ^੬, ਉਪੰਗ^੭, ਰਬਾਬ, ਪਖਾਵਜ, ਢੋਲ ਨਗਾਰੇ ॥
 ਮਾਤੇ-ਮਤੰਗ^੮ ਉਤੰਗ-ਤੁਰੰਗ^੯, ਚੜੇ ਸਿਰਦਾਰ ਦਈਤ ਜੁਝਾਰੇ ॥
 ਬਾਹਨਿ-ਏਕ-ਅਨੇਕ-ਚੜੇ^{੧੦}, ਗਹਿ ਬਾਨ, ਗਦਾ ਰਨ-ਆਇ ਪ੍ਰਹਾਰੇ ॥
 ਛਾਰ-ਕਰੀ ਰਿਪੁ-ਸੈਨ-ਜੁਰੀ, ਬਿਸ-ਕੈ^{੧੧} ਦਲ ਦੈਤ ਘਨੇ ਚੁਨਿ ਮਾਰੇ ॥੩੦॥੪੫੫॥
 ਆਇ-ਭਿਰੇ ਰਿਸਿ-ਕ੍ਰੋਧ-ਭਰੇ, ਸਮੁਹਾਯ-ਅਰੇ ਲਲਕਾਰ ਹਕਾਰੇ ॥
 ਕਾਲੀ-ਤਪੀ ਰਨ-ਮਧਯ-ਗਜੀ, ਰਿਪ-ਓਰ-ਪਸੀ ਤ੍ਰੈ-ਬਾਨ ਪ੍ਰਹਾਰੇ ॥

੧. ਲਾਲ ਅੱਖਾਂ ਕਰ ਕੇ, ਲਾਲ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ । ੨. ਲਹੂ ਦੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਚ ਵੜ ਕੇ ੩. (ਪੇਟ) ਭਰਦੇ ਹਨ । ੪. ਤਲਾਵਾਂ ਦੇ ਤਲਾ ਲਹੂ ਦੇ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ) ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੫. ਲਹੂ ਦੇ (ਕੀਚ) ਚਿੱਕੜ ਵਿੱਚ । ੬. ਲਹੂ । ੭. ਲੋਥਾਂ ਵਾਂਗ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੮. ਇੱਲਾਂ । ੯. (ਗਜਰਾਜ) ਵਡੇ ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸੁੰਡ ਖਾਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੦. ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ । ੧੧. ਸੇਵਕ, ਅਨੁਸਾਰੀ, ਪੈਦਲ । ੧੨. ਚੁਸਤ, ਚਲਾਕ ੧੩. ਅਭਿਮਾਨੀ । ੧੪. ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਭੀੜ ਨੂੰ ਵਢਣ ਵਾਲਾ । ੧੫. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੬. ਮਸਤ ਹਾਥੀ । ੧੭. ਉੱਚੇ ਘੋੜੇ ੧੮. (ਇਕ) ਬਾਹਨਿ ਸ਼ੂਰੀ ਹੈ । ੧੯. ਉੱਪਰ ਵਾਲੀ ਹੀ ਖੰਡ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੦. (ਕਾਲ ਦੇ ਤੀਰ ਦੇ) ਜਹਰ ਨਾਲ; ਬਿਸਖ ਕੇ, ਤੀਰ ਨਾਲ ।

'ਬਜ਼ਾਨਲ ਸੌ ਬਿਸ ਫੈਲ ਪਰੀ, ਲਛ-ਕੱਟਕ-ਚੈ ਸਰ ਫੂਟਤਿ ਭਾਰੇ ॥
 ਛਾਰ-ਭਾਈ ਰਿਪੁ-ਸੈਨ-ਜਰੀ, ਬਿਸ-ਕੈ ਦਲ ਦੈਤ ਘਨੈ ਚੁੰਨ ਮਾਰੇ ॥੩੧॥
 ਘੋਰ ਭਯਾਨਕ ਰੂਸ ਬਡੇ, ਕਲ-ਰੂਪ ਭਯੋਕਰਿ ਮੂਰਤਿ-ਕਾਰੇ ॥
 ਐਸਿ ਪਰੇ ਧਰਨੀ ਭਟ ਸੂਰ, ਜਜੈ ਮੇਰੁ ਗਿਰੇ ਮਘਵਾ-ਸਰ-ਮਾਰੇ ॥
 'ਬੀਰ-ਕਟੇ ਦਪਟੇ-ਝਪਟੇ, ਲਪਟੇ-ਲਟਕੇ ਜਮਧਾਮ ਪਧਾਰੇ ॥
 ਭਾਜ-ਗਏ ਤਜਿ-ਪੋਰਖ-ਧੀਰ ਨਿਸੰਕ ਭਜੇ ਲੈ-ਪ੍ਰਾਨ ਉਬਾਰੇ ॥੩੨॥੧੫੫॥
 ਆਨ-ਭਿਰੇ ਹਹਿ-ਕੈ ਚਹਿਕੈ, ਗਹਿ ਕੈ ਲਹਿ ਕੈ-ਸਰ ਛੋਰਤ ਭਾਰੇ ॥
 ਰਨ ਦਾਰੁਨ-ਘੋਰ-ਮਚਾ ਪਸਰਾ, ਰਿਪੁ-ਸੈਨ ਜੁਝੀ ਜਗਮਾਤ-ਸੰਘਾਰੇ ॥
 ਦਾਨਵ-ਦੋਖ ਗਏ ਸਗਰੇ, ਨਿਜ ਹਾਸਨ ਸੌ ਤਰਗੇ ਭਟ ਮਾਰੇ ॥
 ਤੇਇਵ ਦੈਤ ਸਨਾਥ ਭਏ, ਜਗਮਾਤ ਕੇ ਬਾਨ ਬਿਭੈ ० ਅਰਿ ਤਾਰੇ ॥੩੩॥੧੫੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ★ ॥

ਗਜੇ ਅਵਰ ਭਟ ਆਇ ਧੀਰ ਕੋਟਨ ਸਿਰਦਾਰਾ ॥
 ਮੁੱਛਲਿਯਾਲੇ-ਸੂਰ-ਬਿਕਟਾ, ਬਾਕੇ ਅਸਵਾਰਾ ॥
 ਅਸੁ, ਗਜ, ਰਥ, ਪੈਦਲ ਮੰਡੇ, ਦੈ ਚਲਹਿ ਨਗਾਰਾ ॥
 ਲੈ ਲੈ ਧੋਪ, ਕਟਾਰ, ਮੇਰੁ, ਮੁਦਗਰ, ਜਮਧਾਰਾ ॥ ੧ ॥੧੪੫॥
 ਗਹਿ ਗਹਿ ਮੂਸਲ, ਬਾਨ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਤਰਵਾਰਾ ॥
 ਧਾਏ, ਕਟਕ-ਅਫੂਹਨੀ, ਬਾਨੈਤ-ਸਵਾਰਾ ॥
 ਰਕਤ-ਨੈਨ ਘਨਘੋਰ, ਪਿਏ-ਮਦ ਮਦ-ਮਤਵਾਰਾ ॥
 ਗਰਜਹਿ ਦੁੰਦਾ ਮਚਾਇ, ਘੋਰ-ਸਦ-ਦੁਸਹਿ-ਚਿਕਾਰਾ ॥ ੨ ॥੧੪੬॥

੧. (ਬਜ਼ਾਨਲ ਬਿਸ ਤੇ ਤਿੰਨ ਬਾਟ ਕਾਲ ਨੇ ਚਲਾਏ) ਬਜ਼ (ਚੈ ਪੰਥਰ) ਅਨਲ (ਚੈ ਅਗਨਿ) ਅਤੇ ਵਿਥ (ਚੈ ਫਰੋ ਫੋਲ ਖਿਆ) (ਇਹ) (ਭਾਰੇ) ਮਹਾ (ਸਰ) ਅਸਵ ਲੱਖਾ ਫੁੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਚਲ ਰਹੇ ਹਨ । ੨. ਜਿਸ ਤਰਾ ਦਿੰਦੁ ਦੇ ਤੋਰ ਅਠਿਆ ਯਾਤਰ ਤਿੱਠ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੩. (ਦਪਟੇ) ਦੋਭਰੇ ਚਪਟ ਨਾਲ (ਲਪਟੇ) ਚੰਬੜਨ ਵਾਲੇ (ਬੀਰ) ਯੱਗੇ (ਲਟਕੇ) ਠਾਕੇ ਹੋਏ ਟਟਕੇ ਯਾਪੁਰ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ । ੪. ਪੁਰਸਾਰਥ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਛਡਕੇ; (ਧੀਰ) ਯੱਗੇ ਪੋਰਖ ਤਿਯਾਕੇ । ੫. (ਬੀਰ) ਉਡਕਾਰ ਨਾਲ (ਹਹਿ) ਅਹੰਕਾਰ ਕੇ ਆ ਛਿੱਕੇ ਅਤੇ ਭਾਰੇ (ਸਿਰ) ਮਹਾ ਅਸਤ; ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਚੱਲੀ ਗਈ ਫੇਖ ਕੇ ਛੱਡਦੇ ਹਨ । ੬. ਮਰ ਗਈ । ੭. ਦੰਤੜ ਪਨ ਦੇ ਦੰਦ । ੮. ਤਕੜੇ, ਤਾਕਤਵਰ । ੯. ਨਿਕਲਣ, ਏ, ਛਾਣ-ਕੂੜੇ ਛਾਣਾ ਨੇ । ੧੦. ਮੁੱਛਾ ਵਾਲੇ (ਛਾਥ-ਅਹੰਕਾਰੀ) ਤੇ (ਬਿਕਟ) ਰੰਦੂਰਸਤ ਯੱਗੇ । ੧੧. (ਜੰਗ ਵਿੱਚ) ਮੰਡ ਕਰੇ, ਛਡਾਈ 'ਚ ਛਡ ਪਏ । ੧੨. ਫਟਾਰਾ, ਛਾਠੀਆ ! ੧੩. ਖੂਹਟੀਆ (ਚੈ ਕਿਣਤੀ ਵਿੱਚ) (ਕਟਕ) ਫੋਕੇ । ੧੪. (ਬਾਨੈਤ) ਛਟ ਫੋਕੇ, ਸਜੇ ਵਜੇ-ਅਸਵਾਰ, ਛਾਣਾ (ਗੀਰਾ) ਵਾਲੇ ਅਸੁਾਰ । ੧੫. (ਘਨ) ਬਹੁਤ ਘੋਰ ਨਾਲ ਘੋਰ ਚਾਣੇ ਸਾਰਾ ਪੀਠੇ (ਅਠ) ਨਜੇ ਵਿੱਚ ਮਡਕਾਠੇ ਹੋਏ ਹੋਏ । ੧੫. ਚੱਲਾ, ਹੁੰਮ ੧੬. (ਘੋਰ ਦੁਸਹਿ) ਮਹਾ ਬਿਆਨਕ । (ਸਰ) ਅਠਾਠ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹਨ ।

★ ਬਿਹਾਗੜਾ ਭਾਟ ਚਾ ਛਾਥ ਸੰਪੂਰਣ ਚਾਥ, ਬਿਹਾਗੜਾ ਚੈ । ਚਾਰ ਚੈ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਛਾਠੀਆ ਚੈ । ਬਿਹਾਗੜੇ ਛੁੱਟੇ

ਧਾਏ ਸਨਮੁਖ ਦੁਰਗਸਾਹ, ਸਭ ਕਰਤ ਬਹਾਰਾ ॥
 (ਲੈ) ਚਕ੍ਰ-ਸੁਦਰਸਨ ਮਾਤ, ਸਬਹਿ ਭੁਇ-ਭਾਰੁ ਉਤਾਰਾ ॥
 ਕਾਟੇ ਕਟਕ-ਅਫੂਹਨੀ, ਪਾਇਕ ਅਸਵਾਰਾ ॥
 ਕਾਟੇ ਸਤ-ਖੰਡ ਸੂਰਮਾ, ਸਿਰ, ਭਾਰੁ-ਮੁਨਾਰਾ ॥ ੩ ॥ ੪੬੧ ॥

੧. ਆਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ । ੨. (ਸਤ) ਸੌ ਸੌ ਟਕੜੇ ਕਰਕੇ ਯੋਧੇ ਚੱਟ ਸੁੱਟੇ । ੩. (ਜਿਨਾਂ ਦੇ) ਸਿਰ (ਭਾਰ) ਭਾਲ (ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ) ਮੁਨਾਰਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਉੱਚੇ ਸਨ; (ਯੋਧੇ ਇਉਂ ਚਿੱਕੜੇ ਜਿਵੇਂ ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ) (ਮੁਨਾਰਾ) ਪਹਾੜ ਦਾ (ਟੱਲਾ (ਸਿਰਭਾਰ) ਸਿਰ ਪਰਨੇ (ਡਿਗਦਾ ਹੈ) ।

੩ ਈ ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸਤ ਦੁਰਥਲ ਹੋ ਕੇ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਨਿਸਾਧ ਦੋਵੇਂ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਵਾਦੀ ਮੱਧਮ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਖਤਜ ਹੈ । ਆਰੋਹੀ—ਸ (ਗ) ਗ ਮ ਪ ਧ ਨਿ ਸਾ । ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ।
 ਦੁਹਰਾ:—ਆਰੋਹੀ 'ਤੇ' ਅਲਪ ਲੇ, ਦੁਹੁੰ ਨਿਸਾਧ ਲੇ ਮਾਨ ॥ (ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਸੰਗੀਤ)
 'ਮ ਸ' ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਤੇ, ਲੇ ਬਿਹਾਗੜਾ ਜਾਨ ॥ (ਰਾਗ ਦਰਪਣ)
 (ਅ) ਬਿਹਾਗ ਵਿੱਚ ਕੋਮਲ ਨਿਸਾਧ ਲਾਵਣ ਨਾਲ ਬਿਹਾਗੜਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਬਿਹਾਗੜੇ ਵਿੱਚ ਮੱਧਮ ਤੀਬਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਦੁਰਥਲ ਹੋ ਕੇ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਅੰਤਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁੱਧ ਨਿਸਾਧ ਵੀ ਹੈ । ਵਾਦੀ ਫਾਰਾਹ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਕੋਮਲ—ਨਿਸਾਧ ਹੈ । (ਮਹਾਨ ਕੱਸ)

ਬਿਹਾਗੜਾ ਰਾਗ ਪਉੜੀ (ਨਿ: ਸੁੱਟੀ ਛੰਦ) ਦੀ ਧਨਿ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਏਸ ਥਾਂ 'ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ' ਦੀ ਲੜ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਪੁੰਨਿ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਖੇਅੰਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਧਨਿ ਅਤੇ ਛਾਜਾ ਲਈ ਹੋਈ । ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੀ ਪੁੰਨੀ ਏਸ ਥਾਂ ਪਰਿਪੂਰਤ ਹੈ । ਬਲਕਿ ਹੂ ਬਹੂ ਉਹਨਾਂ ਪੰਗੜੀਆਂ ਦੇ ਪਾਠ ਮੌਜੂਦ ਹਨ । ਯਥਾ:—

ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਪਾਠ	ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦਾ ਪਾਠ
ਧਾਏ ਦੇਵੀ ਸਾਮ੍ਰਣੇ ਬੀਰ ਮੁੱਛਲਿਯਾਲੇ ॥ × × × (ਪਉੜੀ ੧੩)	ਮੁੱਛਲਿਯਾਲੇ ਸੂਰ ਬਿਕਟ,
ਸੁੱਮੇ ਕਟਕ ਅਫੂਹਣੀ ਅਸਮਾਨ ਗਰਦੀ ਛਾਇਆ ॥ × × × (ਪਉੜੀ ੨੨)	ਧਾਏ ਕਟਕ ਅਫੂਹਨੀ,
ਜਟ ਮਦ ਖਾਇ ਮਦਾਰੀ ਘੁੰਮਨ ਸੂਰਮੇ ॥ × × × (ਪਉੜੀ ੨੪)	ਪਿਏ ਮਦ ਮਦ ਮਰਵਾਰ,
ਇਕ ਦਿਹਾੜੇ ਨਾਵਣ ਆਈ ਦੁਰਗਸਾਹ ॥ × × × (ਪਉੜੀ ੪)	ਧਾਏ ਸਨਮੁਖ ਦੁਰਗਸਾਹ,
ਲੈ ਕੇ ਥਰਠੀ ਦੁਰਗਸਾਹ ਬਹੁ ਦਾਨਵ ਮਾਰੇ ॥ × × × (ਪਉੜੀ ੫੨)	
ਲਈ ਭਠਪੁੜੀ ਦੁਰਗਸਾਹ ਵਰ ਜਾਗਨ ਭਾਰੀ ॥ × × × (ਪਉੜੀ ੫੩)	
ਯਲੈ ਸਉਹੀ ਦੁਰਗਸਾਹ ॥ × × × (ਪਉੜੀ ੫੫)	ਸਿਰ ਭਾਰ ਮੁਨਾਰਾ ॥
ਆਏ ਸਾਪਨਿ ਚਿੰਜਲੀ ਸਿਰ ਭਾਰ ਮੁਨਾਰੇ ॥ (ਪਉੜੀ ੯)	

ਯਾਯੋ ਨਿਸਿਚੁਰ ਰਾਜ, 'ਜੰਭ' ਦਾਨੋਂ ਤਨ-ਭਾਰਾ
ਸੈਨਾ ਸੂਰ ਸਮੂਹ, ਸੰਗ ਦਾਨਵ-ਪਰਿਵਾਰ
ਸਹਿਥੀ, ਸਿਪਰ-ਹਜਾਰ, ਬਾਂਕ ਬਿਛੁਆ, ਜਮਦਾਰ
ਭਿਰੇ ਸੁਭਟ ਸਮੁਹਾਇ, ਪੁਤ੍ਰ ਪੌਤ੍ਰਨ ਕਲਿ-ਭਾਰਾ ॥ ੪ ॥੪੬੮

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਬਜੇ ਢੋਲ ਬਹੁ-ਗਜੇ ਸੂਰ, ਤਹੋਂ ਬਜਤਿ ਕੋਟ ਦੁੰਦਭਿ ਸ਼ਹਨਾਈ

ਭੋਰਿ, ਰਬਾਬ, ਪਖਾਵਜ, ਬੇਨੁ ਤੂਰ, ਪੁਨਿ ਝਾਂਝਰਿ ਕੀ ਦਸਹੂੰ-ਦਿਸ ਧਾਈ ॥

ਬੀਨ, ਉਪੰਗੀ, ਪਣਵ, ਡਫ, ਮਾਰੂ, ਘੋਰ ਪੁਲਯ ਬਰਨੀ ਨਹਿ ਜਾਈ ॥

ਸੋਰਠਿ★ ਝਾਲ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਮੁਚੰਗ, ਤਰੰਗਨ-ਤਾਲ-ਘਨੀ-ਘਨ ਛਾਈ ॥ ੫ ॥੪੬੯॥

ਬਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ॥

ਮਾਰੂ ਬਜੇ, ਰਨ ਸੂਰ ਗਜੇ, ਮੁਰਲੀ, ਡਫ, ਤਾਲ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਨਗਾਰੇ ॥

ਗੌਮੁਖ, ਭੋਰਿ ਖਰੀ-ਖੰਜਰੀ, ਸਹਪੂਰ-ਸਨੀ-ਬਹੁ-ਬਾਜਨ ਭਾਰੇ ॥

ਦੁੰਦਭਿ, ਤੂਸ, ਮੰਜੀਰ, ਖੜੰਗਨ★ ਬੀਨ-ਜਲੀ-ਪੁਨਿ-ਕੋਹਰਿ-ਡਾਰੇ ॥

ਮਾਨਹੁ ਮਹਾ ਪੁਲਯ ਭਈ ਘੋਰ, ਪੁਨਿ-ਕਾਨਨ-ਬੀਚ-ਨ-ਜਾਇ-ਸੰਭਾਰੇ १. ੬ ॥੪੬੯॥

ਮਾਤੇ-ਮਤੰਗ-ਉਤੰਗ-ਸੁਰੰਗ, ਚੜੇ ਭਟ-ਧਾਇ, ਗਜੇ ਰਨ-ਘੋਰਾ ॥

ਸਰ-ਪੁੰਜੀ^੨ ਘਟਾ ਉਮਡੀ ਪਸਰੀ, ਘਨ ਛਾਇ ਰਹੀ ਦਸਹੂੰ-ਦਿਸ ਫੋਰਾ^੩ ॥

ਬੋਲ ਉਨਯੋ ਰਿਪੁ ਰਾਜ 'ਜੰਭਾਸੁਰ', ਬੈਨ ਕੁਬੈਨ ਕੁਬੋਲ ਕਨੋਰਾ ॥

ਜੀਤਿ-ਹੋਂ ਆਜ ਤੁਮਹਿ ਦੁਰਗਾ ! ਹਨਿਹੋਂ ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਕੈ ਬਲ ਥੋਰਾ^੪ ॥ ੭ ॥੪੭੦॥

੧. ਜੋੜੀ, ਤਬਲਾ। ੨. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੩. ਛੋਟਾ ਢੋਲ। ੪. ਨਗਾਰਾ। ੫. ਤਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਤੰਗਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਘਨਘੋਰ (ਛਾਈ) ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ੬. ਚੰਗੀਆਂ ਖੰਜਰੀਆਂ। ੭. ਸ਼ੈਪੂਰ ਨਾਲ (ਸਨੀ) ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਭਾਰੇ (ਵਾਜੇ) ਵੱਜਦੇ ਹਨ। ੮. ਤਾਉਸ, ਮੋਰ ਬੇਨ। ੯. ਖੜਾਕ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਛੋਟੇ, ਖੜਤਾਲਾ। ੧੦. (ਬੀਨ ਜਲੀ) ਜਲ-ਵੀਣਾ (ਪੁਨਿ ਕੋ) ਬੋਲ ਕੇ (ਹਰ ਡਾਰੇ) ਮਾਰ ਸੁੱਟਦੀਆਂ ਹਨ, (ਬੀਨਜਲੀ) ਵੇਝਲੀ ਦੀ ਆਵਾਜ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਵੀ (ਪਿਛਾਂਹ) ਸੁੱਟ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ੧੧. ਕੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਆਵਾਜ (ਸੰਭਾਰੇ) ਸਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ੧੨. ਸਮੂਹ ਬਾਣ। ੧੩. ਦਸਾ ਦਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ (ਕੋਧੀਆਂ) ਨੂੰ ਫੌਤਦੇ ਹਨ। ੧੪. (ਨਿਸ਼ਚਯ ਕਰ) ਯਕੀਨ ਕਰ ਲੈ ਮਾਰਾਗਾ ! (ਕੋ ਬਲ ਥੋਰਾ) ਕੀ ਮੇਰੇ ਵਿੱਚ (ਤੇਰੇ ਨਾਲੋਂ) ਘੋਰ ਬਲ ਹੈ? ਯਕੀਨਨ ਮਾਰਾਗਾ। (ਮੈਨੂੰ) ਥੋੜਾ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ।

★ ਵਾਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬੜੇ ਬਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਆਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਵੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੈਰਾਨੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਲਕਿ-ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦੇ ਧਾਮੇ ਤੇ ਪੁੜੇ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਵੀ ਅਲਹਿਦਾ ਅਲਹਿਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਵਾਜਿਆਂ ਦੇ ਮੁਤਾਲਿਕ ਵੀ ਆ ਚਕੇ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ 'ਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 'ਸੋਰਠਿ' ਨਾਮੀ ਵਾਜੇ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਿਆ। ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ ਦਾ ਵਰਨਣ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਏਸੇ ਅਧਯਾਯ ਛੰਦਾਗ ੧ ॥ ੩੬੮ ਸਰੋ ੮੧ ਵਿੱਚ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਦੂਜਾ—'ਖੜੰਗ' ਨਾਮ ਦਾ ਵਾਜਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ। ਲੱਛਣਾਂ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੋ ਲੱਛਣਾਂ ਦੀ ਰੂਢੀ ਹੋ ਸਕੇ। ਜੇ ਰੂਢੀ ਹੋ ਸਕੇ। ਜੇ ਰੂਢੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਤਾਂ ਲੱਛਣਾਂ ਵਜਰਥ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਏਸੇ ਕਾਰਣ 'ਸ਼ਬਦਾਂ' ਦੀ ਲੱਛਣਾਂ, ਪਰਮਾ ਤੇ ਰੂਢੀ 'ਚੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਕਿਸੇ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗੁੰਝ ਦੇ ਪੁਮਾਣ ਸਹਿਤ 'ਸੋਰਠਿ' ਤੇ 'ਖੜੰਗ' ਵਾਜੇ ਦਾ ਗਣਨਾ ਹੋਵੇ। ਤਾਂ ਉਹ ਝੁੱਪਾ ਕਰੇ। ਮੈਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਾਂਗਾ।

ਜਗਮਾਤ ਕੁਪੀ ਲੋਂ ਚਕ੍ਰ ਉਦਾਰ' ਹਲਾਇ ਚਯੋ ਸਿਪੁ-ਸੀਸ ਉਦਾਰਾ ॥
 'ਜੈ-ਬਿਖ-ਟੁਕ' ਪਰਯੋ ਧਰਨੀ, ਕਰ ਜੋਸ ਉਡਕੋ ਨਥ-ਮੰਡਿਲ ਸਾਰਾ' ॥
 'ਗਾਹਿ ਮੁੰਡ ਰਖਯੋ ਬਿਚ ਪੱਪਰ ਕੇA, ਜੈ ਕਾਲਕਾ ਰਛ-ਕਰਨਿ-ਸੀਸਾਰਾ' ॥
 'ਜੰਡ-ਕਬੰਧ' ਲਰਯੋ ਦਾਰੁਨ, ਰਨ-ਘੋਰ ਮਚਾ ਘਮਸਾਨ-ਕਰਾਰਾ' ॥ ੮ ॥੬੬੯॥
 ਦਸ ਮਾਸ ਲਰਯੋ ਬਿਨ-ਮੁੰਡ ਬਲੀ, ਬਿਕਰਾਲ, ਬਿਹਾਲ, ਭਯੋਕਰ ਘੋਰਾ ॥
 ਬਿਚ-ਜੋਤਿ ਲਈ, ਲੈ-ਅਕਿ-ਮਲੀ, ਖਿਭਰਯੋ' ਤਹਿ ਦਾਨਵ ਭੀਮ ਕਠੋਰਾ ॥
 ਆਕਾਸ ਸਮਾਨ ਗਿਰਯੋ ਧਰਨੀ, ਭਯ-ਸੰਦ' ਉਠਯੋ ਦਹਲਯੋ-ਦਸ-ਓਰਾ' ॥
 ਜਗਮਾਤ ਕੇ ਹਾਥ ਸਨਾਖ' ਭਯੋ, ਸੁਰਧਮ ਗਯੋ ਬਛਭਾਗ-ਨ-ਬੋਰਾ' ॥ ੯ ॥੬੭੦॥

੧. ਸੋਸਟਿ। ੨. ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਕੇ। ੩. (ਜੰਡ ਦਾ ਧੜ) ਸਾਰਾ ਜੋਸ ਕਰ ਕੇ ਅਪਸ-ਮੰਡਿਲ ਵਲ ਉਠਿਆ।
 ੪. ਜਿੱਤ ਵਾਲੀ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਰਖਤਾ-ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕਾਲਕਾ ਨੇ (ਮੁੰਡ) ਸਿਰ ਫੜ ਕੇ ਖੱਪਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਲਿਆ। ੫. ਜੈ ਚਿਠ
 ਦਾ ਧੜ। ੬. (ਕਰਾਰ) ਮਹਾਨ (ਘਮਸਾਨ) ਜੰਗ ਵਿੱਚ। ੭. ਗੱਜਿਆ। ੮. ਭਰਾਵਣੀ ਆਵਾਜ਼। ੯. ਦਸ ਦਿਸ਼ਾ
 ਦਰਿਸ਼ਿਆ। ੧੦. ਸਫਲ, ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ। ੧੧. ਵਡਾ ਕਰਮ ਥੋੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਾਵ-ਬਹੁਤ ਵਡਾ ਭਾਗ ਸੀ। Aਪ:—ਮੈਂ,
 ★ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਹਿੱਬ ਜੀ ਨੇ "ਜੋਤਿ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਲੈਣ ਦਾ ਸਿਕਰ" ਉਚਿਤ ਵਿਲਾਸ ਚੋੜੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿੱਚ
 ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ "ਪਾਰ ਉਤੁ ਪਰ ਚਕ੍ਰ ਸੋ ਕਾਟ ਕੈ ਜੋਤਿ ਲੈ ਆਪਨੇ ਅੰਗ ਮਲੀ ਹੈ" (ਬੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ੧, ਅ ੧)
 ਹੋਰ ਵੀ ਕਈਆਂ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ 'ਜੋਤਿ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਗ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਲੈਣ' ਦਾ ਸਿਕਰ ਮੌਜੂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ
 ਜੇਹੇ ਖ਼ਾਸ ਸਥਾਨ ਹਨ ਜਿਥੋਂ ਕਿ ਥੋੜੀ ਸਮਝ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਟਪਲਾ ਖਾ ਜਾਏ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸਮਝ ਲੈਣੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮੇਸੁਰ
 ਦੀ ਵਡਕਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਾਲ ਲੜਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਈਆਂ ਨੇ ਤਾਂ
 'ਭਗਤ' ਦੀਆਂ ਜੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਤੇ 'ਭਗਤੀ ਹੋਈ ਦੀਆਂ ਜੋਤੀਆਂ' ਮਿਲਦੀਆਂ
 ਦੱਸੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਖ਼ਾਸ ਵਿਚਾਰ ਹੈ।

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਮਾਰਗ ਜਿੰਨਾ ਹੀ ਸੌਖਾ ਅਤੇ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਹੈ। ਓਨਾ ਹੀ ਗੈਰੀ ਤੇ 'ਐਤੀ ਘਾਟੀ ਮੁਸਕਿਲ ਪੋਂਡਾ'
 ਵੀ ਹੈ। ਨਿਰਮਲ-ਬੁੱਧਿ, ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਮਾਰਗ ਭ੍ਰਮਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਭ੍ਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਾਰ
 ਲਈ ਨਿਰਭ੍ਰਾਂਤ ਮਾਰਗ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ। "ਵਡਕਰੀ ਦੀ ਜੋਤਿ ਵਯਕਤੀ, ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ" ਇਹ ਨਿਰਭ੍ਰਾਂਤ
 ਸਿੱਖ ਹੈ। ਜੇ ਪਹਿਲੇ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਵੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ। ਜਿਹੜੀ ਪਹਿਲੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਉਹ
 ਹੁਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ। ਸੰਸਾਰਿਕ-ਸਿੱਧਾਂਤ ਅਨਿਸਚਿਰਤਾ ਤੇ ਕਾਯਮ ਹਨ। ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ
 ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਕਾਯਮ ਹਨ। ਪਰਮੇਸੁਰ ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜੋਤਿ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਲਏ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜੋਤਿ ਨੂੰ
 ਨਾ ਮਿਲਾਏ, ਜੇ ਪਰਮੇਸੁਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੋਤੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹੈ,—ਜੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜੋਤਿ
 ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਏਸ ਸਮਸਟਿ-ਰੂਪ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਪੁਕਰਣ ਵਿੱਚ 'ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਰਲਨ' ਯੁੱਧ-ਅਧਿਸ਼ਟਾਨ ਵਿੱਚ
 ਖੜੋਕ-ਲਠਣਾ ਨਾਲ ਇਹ ਭਾਵ ਬਣਦੇ ਹਨ:—(ੳ) ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਯੋਧੇ ਦੀ ਜੀਵਨ-ਸਕਤੀ ਇਕ ਦਮ ਨਹੀਂ
 ਨਿਕਲਦੀ—ਬਲਕਿ ਸਿਰ ਕੱਟੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਸ ਯੋਧੇ ਦਾ ਸਰੀਰ ਤੜਫਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਵੀ
 ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹੱਥ ਹਿੱਲਦੇ, ਪੈਰ ਹਿੱਲਦੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਤੋਂ ਉਛਲ ਕੇ ਦੂਰ ਜਾ ਪੈਣਾ, ਡਿੱਗ ਪੈਣਾ, ਉਠ ਖਲੋਣਾ, ਬਿਨਾ ਹੀ
 ਕਿਸੇ ਸੋਧ ਦੇ ਲਹੁ ਦੇ ਲਿਖੜੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਦਾ ਜਾਣਾ ਆਦਿਕ-ਤਯਾਨਕ ਭਰੋਣੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਕਰੜੇ ਚਿਲਾ
 ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵੀ ਹਿੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਯੋਧੇ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਤੇ ਵਾਰ ਕਰਨਾ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਪਰ
 'ਸਾਰੀਆਂ' ਦੇ ਦਿਲ ਨਾ ਟੁਟਣਾ ਇਹ ਖ਼ਤਾਲ ਕਰਕੇ। ਤੜਫਦੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ, ਭਾਤੀ, ਹੱਥ, ਯਾ ਪੈਰ ਨਾਲ ਦਬਾ ਕੇ
 ਠੀਕਾ ਕਰਨ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ "ਖਿਚ ਜੋਤਿ ਲਈ ਲੈ ਅਕ ਮਲੀ" ਹੈ।

(ਅ) ਕੁਝਾ ਭਾਵ-ਇਸ ਪਰੋਲਿਕਾ (ਖੁਭਾਰਤ) ਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਯੋਧਾ ਜਗਤ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਵੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ
 ਯੁਧ-ਯੁਧੀਆਂ ਖੜਕਾਰੀਆਂ, ਖਾਣਾ-ਵਲੀ ਖੰਨਣ ਦੀ ਖਮੜਕਾਰੀਆਂ, ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸਵਾਰ, ਰਥਾਂ ਦੇ ਸਵਾਰ, ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸਵਾਰ, ਆਦਿ

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਦੋਹਾ ॥
 'ਦਸ-ਸਹੈਸ੍ਰ-ਧਾਰਾ-ਰਕਤ, ਨਦੀ ਬਹੀ ਘਨ ਘੋਰ' ॥
 ਪ੍ਰਬਲ-ਤਰੋਗਾ ਉਛਲੇ ਹਲੇ ਦਹਿਲੈ-ਲੋਕ-ਹਿਲੋਰ' ॥੧੦॥੪੬੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਅਡਾਨ ॥ ਜੁੱਗਨਿ ਭੀਮ ਪਿਸਾਚ, ਭੂਤ, ਭੈਰਵ-ਗਨ-ਪ੍ਰੇਤਾ ॥
 ਪਹੁੰਚੀ ਡੀਅਰ ਡਾਕਨੀ, ਲੈ-ਖੱਪਰ ਖੇਤਾ ॥
 ਧਾਈ ਹਾਹਾਕਾਰ', ਜੀਭ ਕਾਢੇ ਬਿਕਰਾਰਾ ॥

ਆਈ ਸਾਗਰ ਤੀਰੁ, ਜਹਾਂ ਉਮਡੀ ਰਤਿ ਧਾਰਾ ॥੧॥
 ਲੈ ਖੱਪਰ ਘਨਘੋਰ, ਪੜ੍ਹ ਭਰਹਿ ਪੀਵਤ ਰਤਨ' ॥
 ਧਏ ਬ੍ਰਿੰਦਾ, ਬਿਕਰਾਲ, ਕਾਕ ਕੂਕਰ ਗੀਂਦਰ ਸੁ-ਗਨA ॥

ਕਿਲਕਤ-ਘੋਰ-ਚਿਕਾਰ, ਰਕਤਿ-ਦਾਰੁਨ-ਸਰਿ-ਆਚੁਟ' ॥
 ਖਟ-ਜਾਮਨਿ ਰਤ-ਸਿੰਪੁ, ਸੋਖ ਗਏ ਹਾਸਤ ਨਾਚਤਿ ॥੨॥
 ਪਹੁੰਚੇ ਕੋਟ ਹਜਾਰ, ਕੂਦ-ਗਰਜਹਿ ਜਹ ਲੋਥਨ ॥

ਅਘਾਇ ਖਾਇ ਭਿਭਰੇ, ਪਰੀ ਲਹਿ ਲਹਿ ਧਾਈ-ਗਗਨ' ॥
 ਦਸ-ਚਤੁਰ ਲੋਕ ਦਸਹੁੰ ਦਿਸ, ਛਾਏ, ਗਿੱਧ, ਮਸਾਨ, ਗਨ

'ਧਾਏ ਮਾਸ-ਆਹਾਰਿ, ਪ੍ਰਬਲ ਕੋਟ ਜੁੱਗਨਿ ਅਗਨ' ॥੩॥੧੧॥੪੬੯॥

ਬਿਸਨੁ ਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਅਡਾਨ ਦੋਹਾ ॥

ਮਾਸ, ਹਾਡ, ਮਿਜ, ਚਮ, ਰਤਿ, ਲੋਥਨ, ਮੁੰਡ-ਅਪਾਰ ॥
 ਖਾਇ ਗਈ ਸੈਨਾ ਸਕਲ, ਰਹਯੋ ਨ ਕਛੁ ਅਕਾਰ' ॥੧੨॥੪੭੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਦੋਹਾ ॥

'ਕਾਲ ਡੰਡ ਪ੍ਰਬਲ ਅਖੰਡ, ਸਭਿ ਸਿਰ ਲਾਗਤ ਡੰਡ' १३
 ਦੇਵ, ਦੈਤ, ਕਿੰਨਰ, ਮਨੁਖ, ਖਗ-ਮ੍ਰਿਗ-ਬਹੁ-ਬ੍ਰਹਮੰਡ ॥੧੩॥੪੭੧॥

੧. (ਘਨਘੋਰ) ਗੱਜ ਕੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਚੱਲੀਆਂ । ੨. ਵਡੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ।
 ੩. (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਹਿਲੋਰਿਆਂ ਨਾਲ (ਚੋਦਾ) (ਲੋਕ ਦਹਿਲੇ) ਹਿਲਦੇ ਹਨ । ੪. ਹਾ ! ਹਾ ! (ਕਾਰ) ਕਰ ਕੇ । ੫ ਧਾਤੁ,
 ਬਰਤਨ । ੬. ਲਹੂਆਂ ਦੇ । ੭. ਸਮੂਹ । ੮. ਲਹੂ ਦੀਆਂ ਭਯਾਨਕ (ਸਰਿ) ਨਦੀਆਂ ਨੂੰ (ਆਚਤਿ) ਪੀਂਦੀਆਂ ਹਨ ।
 ੯. ਛੇ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ੩ ਛੋ ਰਾਤਾਂ ਵਿੱਚ । ੧੦. (ਪਰੀ) ਪਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਲੋਥਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ (ਕਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰਿਭਾਂ) ਆਕਾਸ਼
 ਵਿੱਚਦੀਂ ਦੋਭੀਆਂ । ੧੧. ਡੁੱਡਾ ਹੀ ਪ੍ਰਬਲ ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਜੀਵ ਤੇ (ਅਗਨ) ਅਣਗਿਣਤ ਯੋਗਣੀ (ਇੰਲੁ) ਧਾਈਆਂ ।
 ੧੨. ਨਿਸਾਨ, ਸੂਰੁਪ । ੧੩. (ਮੋੜ ਦੀ ਡੰਡ) ਘੜੀ ਅਖੰਡ ਤੇ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ ਅਤੇ (ਕਾਲ ਦਾ) ਡੰਡਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ
 ਵਜਦਾ ਹੈ । A ਪਾ:—ਧਾਏ ਬਿਰਧ ਬਿਕਰਾਲ ਕਾਲ ਕੂਕਰ ਗੀਂਦਰ ਗਨ ।

ਭਾਗਵਤੀ, ਅੰਤਰਥੀ, ਮਹਾਰਥੀ, ਛਤ੍ਰ-ਧਾਰੀ, ਪੜ੍ਹ-ਧਾਰੀ ਤੇ ਅਹੰਦਾਰੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਵੀ ਜਿੱਤੇ ਹੋਣਾ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਯੋਧੇ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਬੁਲੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਿ 'ਮੈਂ' ਦੇਛੋ ਵੱਛੋ ਜਗਤ-ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ' 'ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਤੂੰ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹਨੂੰ ਮੈਂ ਮਾਰ ਲਿਆ ਹੈ' ਤਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਵੱਧ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਏਸੇ 'ਸ਼ਾਂਤਿ ਦੇ ਵਧਣ' ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ 'ਖਿੰਬ ਜੀਤ ਲਈ ਲੈ ਅੰਕਮਲੀ' ਹੈ ।

ਖਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਦੋਹਾ ॥

ਭਾਰ	ਪਰਨਿ	ਜੇ	ਹੁਤੇ,	ਚਢੇ	ਅਨਖੰਡ	ਦਲ-ਭਾਰੀ' ॥
ਅੰਬਿ	ਜੋਤਿ	ਮੁਰਾਰਿ,				
ਬੁਨਿ	ਬੁਨਿ	ਮਾਰੇ-ਸੁਰੂ,	ਸਕਲ	ਦਾਨਵ-ਸੰਘਾਰੀ ॥		
ਜੈ	ਜੈ	ਓੜੀ-ਰੂਪੰ,	ਸਭਾਹਿ	ਸੈਕਟ-ਦੁਖ-ਣਾਰੀ ॥		

ਖਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

★ ਪਹੁੰਚੇ	ਦਾਨਵ	ਔਰ,	ਸੁਨਯੋ	'ਜੰਭਾਸੂਰ' ਨਾਮਾ ॥
ਪੁਖਲ	ਉਤੰਗ	ਕਠੌਰ,	ਭੀਮ-ਆਨਨ-ਕੱਲ-ਕਾਸਾ' ॥	
ਬੂਰਾ	ਨੇਤ	ਬਿਕਰਾਲ,	ਮਹਾਖਲ-ਦੁਰਤਿ-ਤਮਾਸਾ' ॥	

ਖਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ॥

ਕਾਰੇ ਕਾਰੇ ਭੈਸ, ਕਲਹ-ਮੂਰਤਿ-ਬਿਗ੍ਰਹਾਸਾ' ॥੧੫॥੪੭੩॥

ਕੁਚਿਲ, ਕੁਬੇਖ, ਕੁਬਾਸਾ, ਅਸੁਚਿ-ਅਘ-ਪੁੰਜ ਕਠੌਰਾ ॥

ਮਹਾਂ ਈਹ-ਬਿਕਰਾਲ, ਚਤੁਰ-ਚਤੁਰੰਗ-ਅਖਾਸਾ' ॥

ਸਉ ਸਉ ਝੁਜਾ ਕਠੌਰ, ਸੁਭਟ ਬੇਰੇ-ਅਸਵਾਰਾ ॥੧੬॥੪੭੪॥

੧. ਜਿਹਥੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਬੰਬਾ ਸਨ (ਉਹਨਾਂ ਦੈਤਾ ਦੇ) (ਅਨਖੰਡ) ਨਾ ਨਾਸ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਭਾਰੀ ਦਲ ਚਰੇ । ੨. ਕਾਲੀ ਰੂਪ, ਕਾਲ ਸੂਰਪ । ੩. ਭਯਾਨਕ ਮੂੰਹ (ਮਾਨੋ) ਕਾਲ ਦਾ (ਕਾਸਾ) ਪਿਆਲਾ ਹਨ । ੪. ਭਯਾਨਕ । ੫. ਮਹਾਂ ਮੂਰਖ ਅਤੇ (ਦੁਰਤ) ਅਤਰੱਤ ('ਤਮਾਸਾ') ਹੈਰਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੬. (ਕਲਹ) ਲੜਾਈ ਦਾ ਸੂਰੂਪ ਤੇ ('ਬਿਗ੍ਰਹਾਸਾ') ਬਿਗ੍ਰਹ-ਅਸਾਸ' (ਜੰਗ ਦਾ ਘਰ) ਭਾਵ ਹਰ ਵੇਲੇ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੭. (ਕਲ ਘੋਰਾ) ਬਹੁਤ ਕਲੇ (ਕੁੰਚਿਲ) ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗੂ (ਦੇਦ) (ਵਢੇ ਵਢੇ) ਹਨ । ੮. (ਭੈਭੇ) (ਬਾਸ) ਬਸਤਾਂ ਵਾਲੇ ; ਦੁਰਗੰਧੀ ਵਾਲੇ । ੯. ਅਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਤੇ ਘਾਪਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ । ੧੦. ਚਤੁਰੰਗ 'ਆਖਾਸਾ' ਸੈਦਾਨਿ-ਜੰਗ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹਨ ।

★ 'ਜੰਭਾਸੂਰ' ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ 'ਜੰਭ' ਨੂੰ ਕਾਲ ਨੇ ਮਾਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਲ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਰਕ ਯੋਨੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਹੱਡ ਮਾਸ ਵੀ ਖਾ ਲਿਆ। ਜੋਰ ਲੈਂਦਿਆਂ ਹਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਅਤੇ ਅੰਗੂਠ ਕਰਦਿਆਂ ਤਾਂ ਕਈ ਸਾਲ ਲੰਗੇ ਹੋਣਗੇ। ਮਾਨੁਸ ਆਪਣੇ ਅਰੁਜ ਨੂੰ ਵਧੇਣ ਲਈ ਅਨਿਯ ਖੜਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਗ਼ੈਆਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਜੋਰ ਜਬਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਧੀਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸੂਚੀਨਾਂ ਨੂੰ ਖਟਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਾਲ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਆਖਰ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਲਯ ਕਰਨ ਲਈ ਤਯਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਈ ਵਾਜੂ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਗਨਿ ਦੇ ਸੇਵਨ ਕਰਦਾ, ਦਵਾਈਆਂ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਸਟੇਜ ਵਰਤਦਾ ਹੈ—ਉਸ ਜਹਰ ਨੂੰ ਵੀ ਜੀਵਨ ਬਣਾਏ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਪਰ-ਕਾਲ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵਾਜੂ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮਨੁਖ ਦੀ ਅਕਸ਼ਾਨਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਗਨਿ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਬੁਧਿ ਤੇ ਵਾਜੂ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਅਸਰ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ—ਹਰੇਕ ਵਸਤੂ ਜਿਸਨੂੰ ਮਾਨੁਖ ਹਿਠਕਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ—ਉਹੀ ਵਜ਼ਰਤੀ ਹੈ। ਵਾਜੂ ਵਢੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਞ ਨੂੰ ਉਹ ਕਾਲ ਦੀ ਇੰਡਰਾ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਯਾਜੁ' ਵੀ ਉਸ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹਾਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਤਮਾਸਾ ਫੇ ਪਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਾਲ ਦੇ ਹੋ ਪਹਿਰਾ ਦਾ ਕੋਈ ਕਠਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਹਨ। ਪਰ 'ਜੰਭਾਸੂਰ' ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਹੀ ਕਠਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਆਇਆ ਗਇਆ ਮੁਇਆ ਨਾਉ ॥ ਪਿਛੋ ਪਛਲਿ ਸਦਿਹ ਕਾਵ ॥
ਨਾਨਕ ਮਨਮੁਖਿ ਅਪਿ ਪਿਆਰੁ ॥ ਖਾਧ ਚੁਪੁ ਝੁਝਾ ਸੰਸਾਰੁ ॥”

ਦਸ-ਦਸ ਐਤ੍ਰ^੧ ਅਛੁਹਨੀ, ਇਕ ਇਕ ਸੰਗ ਦੇਰੇ
 ਐਸੇ ਕਟਕ ਅਨੇਕ, ਧਾਏ, ਦੁਲਦੁਲ-ਚੜ-ਪੋਰੇ^੨
 ਦਸਹੁੰ-ਦਿਸਾ ਪੁਰਿ-ਲੋਕ, ਛਾਇ ਗਰਜੇ ਰਜ-ਘੋਰੇ^੩ A
 ਨੇਜਾ, ਬੈਰਕ, ਬਾਨ, ਪੁਜਾ ਡੱਲਤ ਚਹੁੰਫੇਰੇ ॥੧੭॥੪੭੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਅਸਪੀ, ਸੁਤਰੀ, ਪੀਲ, ਖਰੀ, ਨੌਬਤ ਦੁੰਦਭਿ, ਡਫ^੪
 ਮਾਰੂ, ਤੂਰ ਰਬਾਬ, ਭੇਰਿ, ਮੁਰਲੀ, ਬਾਜੇ-ਸਫ^੫ ॥
 ਖੰਜਰੀ, ਬੀਨ, ਉਪੰਗ, ਢੋਲ, ਸੌਰਠਿ ਸਹਨਾਈ ॥
 ਗੋਮੁਖ, ਝਾਝ, ਤਰੰਗ-ਬਾਰਿ^੬ ਮਿਦੰਗ ਬਜਾਈ ॥੧੮॥੪੭੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ॥ ਬਾਜਤ ਡੰਕ, ਦਮਾਮ, ਨਾਇ, ਧੌਂਸਾ ਪੁੰਕਾਰੈ ॥

ਤਾਸ^੭, ਪਟਹ^੮, ਕਰਨਾਲ^੯, ਮੁਰਜ^{੧੦}, ਖੁਰਦਕਹ^{੧੧}-ਹਕਾਰੈ^{੧੨} ॥

ਤੁਰਹੀ, ਤੂਸ, ਮੁੰਚੰਗ, ਤਾਲ, ਗੁਡਗੁਡੀ ਡਕਾਰੈ ॥

^{੧੩}ਭਈ ਘੌਰ ਬਿਕਰਾਲ ਪੁਲਯ, ਨਾਰਦ-ਕਲ-ਸਾਰੈ^{੧੪} ॥੧੯॥੪੭੭॥

੧. ਦਸ-ਹਜ਼ਾਰ, ੧੦੦੦੦ । ੨. (ਖੋਰੇ) ਲੜਾਕੇ ਅਬਲਕ ਖੱਚਰਾ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਚੜ੍ਹੇ । ੩. (ਜਿਨਾਂ ਦੀ) (ਰਜ) ਪੂੜਿ ਨੇ ਘੋਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਭਾਵ-ਸਭ ਪਾਸੀਂ ਪੂੜਿ ਛਾ ਗਈ । ੪. ਨੌਬਤਾਂ, ਨਗਾਰੇ ਤੇ ਡੱਫਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ, ਘੜਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਉੱਠਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਗਧਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਵੀ ਸਨ। ੫. ਲਾਇਨ ਵਿੱਚ ਵੱਜਦੇ ਹਨ । ੬. ਜਲਤਰੰਗ। ੭. (ਤਾਸ; ਥਾਲੀ (ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਵਾਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਜਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ—ਜਿਵੇਂ ਬਾਜ਼ੀਗਰ, ਦੇਵੀ-ਭਗਤ ਅਤੇ ਭੂਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਵਾਸਤੇ ਲੋਕ ਵਜੋਂ ਦੇ ਹਨ) । ੮. (ਪਟਾਹ) ਘੌਰੇ ਤੇ ਲੱਦਣ ਵਾਲੇ ਛੋਟੇ ਨਗਾਰੇ (ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਜੌੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)। ੯. (ਕਰਨਾਲ) ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਨਾਲੀ (ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਵਜੋਣ ਵਾਲੀ) ਵੰਸੂਰੀ, ਵੰਝਲੀ । ੧੦. (ਮੁਰਜ) ਨਰਸਿੰਗਾ, ਤੁਰਹੀ, ਮਯੂਰਜ, ਤਾਉਸ, ਮੌਰਥੇਨੁ । ੧੧. (ਖੁਰਦਕਹ) ਖੁਰ+ਦਕਹ, ਲਕੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚੌਟਾਂ ਖਾਣ ਵਾਲਾ, ਚੰਬਾਂ ਸਹਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਨਗਾਰਾ, ਧੌਂਸੇ । ੧੨. (ਹਕਾਰੈ) ਥੱਲਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਨਾਰਦ ਅਤੇ ਕਲਯ (ਨਾਰਦ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਹੀ ਸਾਰੇ (ਵਾਯਾਪਕ) ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਘੌਰ ਭਯਾਨਕ ਪੁਲਯ ਹੋ ਗਈ ।

A ਪਾ: ਗਾਜ ਘੌੜੇ ।

ਗੁਣ ਅੰਗੇ ਹੋਰ (ਕੋਤਕ) ਭੋਮਨਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਜੀਵ ਦੀ ਅਗਯਾਨਤਾ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਮਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਮਰਨਾ ਅਨੁਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । 'ਭੋਮਨਾਦ' ਦੇ ਦਲ ਥਲ ਉੱਤੇ ਉਸੇ ਅਗਯਾਨਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਈ ਹੁੜ੍ਹੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਹੁੜ੍ਹਨਗੇ । ਹੁਣ ਭੋਮਨਾਦ ਦੇ ਵਹਿਮ-ਖ਼ਤਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕੀਤੇ ਹਨ । "ਇਹ ਛੋੜਾ ਇਹ ਜੁਥੇ ਜਵਾਲ ਨਵਾਈ-ਸੁਆਲ ਜਮਾਲ ਕਮਾਲ ਕਿਸੇ ਕਾਰਯ ਨਹੀਂ ਆਂਦੇ" ਇਹ ਆਸਯ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਮਹਾਰਾਜ ਜੀ ਦਾ ਅਪਣਾ ਹੈ ।

ਦੁਸਦਨ ਦੀ ਸੱਦ ਘੋਰਾ, ਨਾਦ ਪ੍ਰਲਯ ਸਮ ਜਾਨਾ ॥
 ਦਹਲਜੀ ਗਗਨ, ਪਾਤਾਲ, ਸੇਸ, ਸੁਰਪਤਿ ਡਰਪਾਨਾ ॥
 ਲਰਜਜੋ-ਮੇਰੁ-ਉਤੰਗ-ਸਿੰਗੁ^੧ ਬਰਹਰ ਕੰਪੀ ਛਿਤਿ^੨ ॥
 ਕੰਪੇ ਬਰਨ, ਕੁਬੇਰ, ਚੇਰ ਕੰਪਜੋ ਨਿਸਿਚਰ-ਪਤਿ^੩ ॥੨੦॥੪੭੮॥
 ਚੜ-ਧਾਏ ਰਾਛਸ-ਪ੍ਰਬਲ, ਬਿਕਟ^੪ ਘੋਰ ਬੰਕੇ ਸੁਭਟ ॥
 ਲੋਕ-ਚਤੁਰਦਸ ਛਾਇ, ਗਰਜ ਗਰਜ ਦਉਰੇ ਝਪਟ^੫ ॥
 ਅਰੁਨ ਅਮਿਤ ਕਲਘਰ, ਭ੍ਰਿਕੁਟਿ ਕ੍ਰੂਰ ਤੀਛਨ ਬਿਕਟ^੬ ॥
 ਸਿੰਗੁ ਸੀਸ ਉਤੰਗ ਖਰ, ਦੋ ਦੋ ਜੋਜਨ ਏਕ ਭਟ^੭ ॥੨੧॥੪੭੯॥
 ਧਾਏ ਬੀਰ ਹਕਾਰ, ਦਪਟ-ਲਲਕਤ-ਪਾਖਰੀਏ^੮ ॥
 ਧਾਏ ਸਸਤ੍ਰ ਨਚਾਇ, ਸੁਭਟ ਬਾਕੇ ਤਰਵਰੀਏ ॥
 ਮੁੱਛਲਿਯਾਲੇ ਸੂਰ, ਸਿਪਹ ਸਰਦਾਰ ਹਜਰੀਏ^੯ ॥
 ਰਕਤਿ-ਨੈਨ ਕਲਿਕਾਲ, ਕਲਹ ਬਿਗ੍ਰਹ ਖਰਭਰੀਏ^{੧੦} ॥੨੨॥੪੮੦॥
 ਮਾਤੇ ਮਤੰਗ ਉਤੰਗ ਕਰਾਲ, ਬਜਾਲ ਬਿਸਾਲ ਕ੍ਰੂਰ ਕਰਾਰੇ^{੧੧} ॥
 ਸੋਤ-ਅਸੋਤ ਕਰੋਰ ਕਠੋਰ ਪ੍ਰਬਤ-ਭਾਰ-ਅਫੈਰ-ਡਰਾਰੇ^{੧੨} ॥

੧. (ਦੁ) ਕਠੋਰ (ਸੁੰਦਨ) ਆਵਾਜਾਂ ਵਾਲੇ (ਭਾਵ-ਨਗਾਰਿਆਂ) ਨੇ ਘੋਰ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ, ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ (ਦੀਰ) ਬੜੀ ਘੋਰ (ਸੱਦ) ਪੂਨੀ ਹੋਈ। ੨. ਕੰਬਿਆ। ੩. ਇੰਦ੍ਰ। ੪. ਸਮੇਰੁ ਦਾ (ਉਤੰਗ) ਉੱਚਾ (ਸਿੰਗੁ) ਟਿੱਲਾ ਵੀ (ਲਰਜਜੋ) ਕੰਬ ਠਿਆ। ੫. ਜਮੀਨ। ੬. (ਦੇਤ-ਪਤਿ) ਦੈਤਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਭਾਵ-ਭੀਮਨਾਦ (ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ) ਕੰਬਿਆ (ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੰਬਣਾ ਹੋਰ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਕਾਲ-ਕੜਕਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਕੰਬਣਾ ਹੋਰ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲੀ ਆਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ)। ੭. ਤੰਦਰੁਸਤ, ਮਜ਼ਬੂਤ, ਕਠਿਨ, ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਕੱਟਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋਵੇ। ੮. ਝਪਟਣ ਵਾਸਤੇ, ਝਟਪਟ ਤੁਰੰਤ। ੯. (ਅ-ਮਿਤ) ਬਹੁਤੇ (ਦੇਤਯ) (ਅਰੁਨ) ਲਾਲ (ਕ੍ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਹੂ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹੋਏ) ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੋਰ ਕਾਲੇ ਜਿਨਾਂ ਦੀਆਂ (ਭ੍ਰਿਕੁਟਿ) ਤਿਉੜੀਆਂ ਕ੍ਰੂਰ ਭੜੀਆਂ ਤੇ ਬੜੀਆਂ ਤੇਜ ਭਰੋਣੀਆਂ ਹਨ। ੧੦. (ਖਰ) ਗਧਿਆਂ ਵਰਗੇ ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਉੱਚੇ ਸਿੱਛੇ ਹਨ, ਇਕ ਇਕ ਯੋਧਾ ਦੋ ਦੋ ਯੋਜਨ (ਕੁਢ ਵਾਲਾ) ਹੈ, ਇਕ ਇਕ ਯੋਧੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਦੋ ਦੋ ਯੋਜਨ ਉੱਚੇ ਸਿੱਛੇ (ਖਰ) ਖਲੋਤੇ ਹਨ, (ਸਿੰਗੁ) ਪਹਾੜ ਦੇ ਉੱਚੇ ਟਿੱਲੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਦੋ ਦੋ ਜੋਜਨ ਲੰਮਾ ਇਕ ਇਕ ਯੋਧਾ ਖਲੋਤਾ ਹੈ। ੧੧. (ਪਾਖਰੀਏ) ਪਾਖਰਾਂ (ਕਾਠੀਆਂ) ਵਾਲੇ, ਘੱਲ ਸਵਾਰ (ਯੋਧੇ) (ਦਪਟ) ਦੱਬ ਕੇ ਲਲਕਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ੧੨. ਹਜਾਰੀ ਮਰਾਤਬੇ ਵਾਲੇ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ, ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ। ੧੩. ਲਾਲ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ, (ਕਲਿਕਾਲ)ਕਾਲ ਵਾਂਗੂ ਕਾਲੇ (ਕਲਹ) ਲੜਾਈ ਦਾ (ਬਿਗ੍ਰਹ)ਸੂਪ੍ਰਭ (ਜਿਸਮ) ਤੇ (ਖਰਭਰੀਏ) ਖਲਭਲਟ ਡੰਡ ਰੋਲੀ ਪੋਟ ਵਾਲੇ। ੧੪. ਉੱਚੇ ਭਯਾਨਕ ਬਹੁਤ ਤਕੜੇ (ਕਰੂਰ) ਡਰੋਣੇ (ਮਾਤੇ) ਮਮਤ (ਮਤੰਗ ਬਜਾਲ) ਹਾਥੀ ਹੀ ਹਾਥੀ ਹਨ। ੧੫. (ਉਹ ਹਾਥੀ)(ਅਫਾਰ) ਨਾ ਵਾੜੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ (ਮਜ਼ਬੂਤ) ਡਰੋਣੇ ਕਠੋਰ ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਵਾਂਗੂ ਭਾਰੇ ਹਨ (ਜਿਹੜੇ ਕਈ) (ਸੋਤ) ਚਿੱਟੇ ਤੇ ਕਈ (ਅਸੋਤ) ਵਾਲੇ ਹਨ: × × ਸੋਤ (ਅਸੋਤ) ਡੱਬ ਖੜੋਏ।

ਦੋਤਕ ਚੜੀ ਸਿਰਤਾਜ ਬਡੈ, ਸਿਰ-ਬਾਰ' ਕਰਾਲ ਉਤੰਗ-ਮੁਨਾਰੇ ॥
 ਭੀਖਮ ਦੰਤ ਕਰੀ ਬਿਸਰੀ, ਨਭ ਕੇ ਚਮਕੇ ਨਭ ਤਨ ਬਚਾਰੇ ॥੨੩॥੪੮੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ॥
 ਘਨਘੋਰ ਘਟਾ ਗਰਜੈ ਲਰਜੈ, ਉਮਡੈ ਦਲ-ਬਾਦਲ ਫੌਜ ਘਨੀ ॥
 ਰਤਿ-ਨੰਨ ਬਿਸਾਲ ਤੜਾਗ ਸਮਾਨ, ਪੁਜਾ ਪਟ ਤੁੰਗਨ ਤਾਲ ਬਨੀ ॥
 ਨਾਭ ਕ੍ਰੂਪ ਸਰਿਖੇ ਉਦਰ, ਨਾਸ ਸੁਵਨ ਉਖਲ ਸਮ ॥
 ਨੇਤ੍ਰ ਘੋਰ ਬਿਕਰਾਲ ਅਰੁਨ, ਪ੍ਰਬਲ-ਦਾਰੁਨ-ਮਾਨਹੁ ਜਮ ॥੨੪॥੪੮੯॥
 ਘਾਏ ਚਪਲ ਤੁੰਗ, ਉਤੰਗਨ, ਰੰਗ-ਬਿਰੰਗ, ਸੁਰੰਗ, ਪਰੀ ॥
 ਪਾਖਰ ਜੀਨ ਮੁਕਲਫ ਸਾਫ, ਕਲਪੋਤ ਮਢੇ ਇਲਮਾਸ ਜਰੀ ॥
 ਸਯਾਮ-ਕਰਨ, ਤਾਜੀ ਤੁਰਕੀ ਬਹੁ, ਦੁਲ ਟਾਪਨ ਸਯਲ-ਪਰੀ ॥
 ਚੋਚਲ-ਚਾਲ ਚਪਲ-ਦਾਮਨਿ ਸੀ, ਸੋ-ਜੋਜਨ ਛਿਨ ਮਾਹਿ ਖਰੀ ॥੨੫॥੪੮੯॥
 ਕਰਹਲ ਕੋਟ ਉਤੰਗ ਉਤਾਲ, ਸੁਰੰਗ ਸਜੀ ਸਾਹਨਿ ਦਲ ਭਾਰੀ ॥
 ਸੂਰ ਚੜੈ ਗਰਜੈ ਡਕਰੈ, ਭਯ ਸੱਦਾ ਕਰਾਲ ਕਠੋਰ ਚਿਕਾਰੀ ॥
 ਮਹਿਖਾ ਚੜੈ ਗਰਜੈ ਭਭਕੈ, ਚੜਿ ਰਿੱਛ, ਉਲੂਕ ਧਸੇ ਹੁਕਾਰੀ ॥
 ਗੀਧ ਚੜੈ ਲਲਕੇ ਦਪਟੇ, ਖਰਾ, ਜੰਬੁਕ, ਗੋਹ-ਚਰੀ ਅਸਵਾਰੀ ॥੨੬॥੪੮੯॥
 ਬਨ-ਰੋਝਾ ਕਰਾਲ ਚੜੈ ਝਪਟੇ, ਚਕਚੁੱਪਰ, ਕਾਕ, ਕੁਰੰਗ-ਚੋਰੇ ॥
 ਚੀਲ, ਮੰਜਾਰਾ ਚੜੈ ਬਮਕੈ ਰਨ ਸੂਕਰ-ਸ੍ਰਾਨ-ਉਤੰਗ ਖਰੇ ॥

੧. ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ। ੨. ਮੁਨਾਰਿਆ ਵਾਕੂ ਉੱਚੇ ਹਨ। ੩. ਭਯਾਨਕ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ (ਕਰੀ)
 ਟਾਕੀ ਵੀ (ਬਿਸਰੀ) ਭੁਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੪. (ਮਾਨ ਕਿ) ਨਭ ਤਨ (ਬਚਾਰੇ) ਅਕਾਸ਼ ਤੱਕ ਵਧੇ
 ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ (ਦੋਤਕ) ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਚਮਕੇ ਹੋਏ (ਸੂਰਯ, ਚੰਦ, ਤਾਰੇ, ਬਿਜਲੀ) ਹਨ। ੫. ਵਡੀਆਂ ਲਾਲ ਅੱਖਾਂ (ਤੜਾਗ)
 ਤਲਵ ਦੇ ਵਾਕੂ ਹਨ। ੬. (ਪੁਜਾਪਟ) ਭੰਡਿਆਂ ਦੇ ਵਸਤੂ (ਤੁੰਗਨ) ਉੱਚੇ (ਤਾਲਬਾਨੀ) ਤਾਲ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਦੀ ਬਗੀਚੀ
 ਭਾਵ-ਮਾਨ ਕਿ ਉੱਚੇ ਫਰੀਆਂ ਦੀ ਤਾਲ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦੀ ਬਗੀਚੀ ਹੈ। ੭. (ਉਦਰ, ਚਿੱਡਾ ਵਿੱਚ ਨਾਭ ਪੁਨੀਆਂ ਖੂਹ
 ਵਰਗੀਆਂ ਹਨ। ੮. ਨਾਸਾ ਤੇ ਕੰਨ ਉਖਲਾ ਵਰਗੇ ਹਨ। ੯. ਅੱਖਾਂ ਘੋਰ ਭਯਾਨਕ ਤੇ ਲਾਲ ਹਨ ਮਗਰ ਭਯਾਨਕ
 ਮਾਨ ਕਿ (ਜਮ) ਧਰਮ ਗਾਜ ਹੀ ਹੈ (ਜਿਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਲਾਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ)।
 ੧੦. ਚੋਚਲ ਤੇ (ਪਰੀ) ਉਡਣ ਵਾਲੇ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ (ਸੁਰੰਗ) ਸੁੰਦਰ ਦੇ (ਉਤੰਗਨ) ਉੱਚਿਆਂ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ (ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਜੰਗ ਨੂੰ)
 ਘਾਟੇ। ੧੧. (ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ) ਪਾਖਰਾਂ ਤੇ ਜੀਨਾਂ (ਮੁਕਲਫ ਸਾਫ) ਸਾਫ ਤੋਂ ਸਾਫ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ (ਕਲਪੋਤ) ਚਾਂਦੀ (ਡਰੀ)
 ਸੰਨੇ (ਇਲਮ) ਸਹੀਆਂ ਨਾਲ ਮਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, (ਕਲਪੋਤ) ਸੰਨਾਂ, ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਵਸਤੂਆਂ ਲਈ ਵਰਤੇ
 ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਫ ਹੀ। ੧੨. (ਦੁਲਦੁਲ) ਅਥਲਕ ਖੱਚਰਾਂ ਇਓਂ ਟੱਪਦੀਆਂ ਹਨ। (ਮਾਨ ਕਿ) ਸਯਲ (ਸੈਲ) ਪਹਾੜ
 ਤੇ ਪਰੀਆਂ ਨਚਦੀਆਂ ਹਨ, (ਟਾਪਨ) ਟਾਪੂਆਂ ਦੇ (ਸਯਲ) ਸਾਹਿਲਾਂ, (ਸਮੁੰਦ੍ਰ) ਜਾ ਦਰਿਆ ਵੀ। ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਦੇ (ਦੇਸ ਵੀ)
 (ਪਰੀ) ਉਡਣ ਵਾਲੇ (ਦੁਲਦੁਲ) ਘੋੜੇ। ੧੩. ਖੜਨ ਵਾਲੇ, ਲੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ, (ਖਰੀ) ਖਾਲ, ਤੋਰ ੧੪. (ਉਤਾਲ) ਤੋਰ
 ਤੇ ਉੱਚੇ ਭੰਡਾ ਹੀ ਉੱਡਾ ਤੇ ਡਰੀ ('ਸਾਹਨਿ') ਸਾਹੀ ਸੰਨਾਂ ਸਭਿ (ਸੁਰੰਗ) ਸੰਹਟੀ ਸਜੀ ਹੋਈ। ੧੫. ਆਵਾਜ਼। ੧੬. ਡੈਸਾ,
 ਭੰਡੇ ੧੭. ਡਹਾ। ੧੮. (ਭਈ) ਅਸੁਰੀਆਂ ਗੀਤਾਂ ਤੇ ਭਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ੧੯. ਜਗਲੀ 'ਰੰਭ'। ੨੦. ਹਰਨਾਂ ਤੇ
 ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ। ੨੧. ਚੀਲਾਂ। ੨੨. ਭਭਕਦੇ ਹਨ। ੨੩. ਸੂਰ ਤੇ ਖੁੱਤੋ (ਉਤੰਗ ਖਰੇ) ਖੁੱਤੋ ਉੱਚੇ।

ਕਰਗਸ^੧ ਮੀਨ^੨, ਕਛੂ, ਲੁਮਰੀ-ਕਰ^੩, ਧਏ-ਬਕਰਾ-ਅਰੁਨਾ-ਭਿਭਰੇ^੪ ॥
 ਬਜਾਘੁ^੫, ਹੁੰਡਾਰ^੬ ਸਜਾਰ^੭, ਚੜੇ, ਘਰੀਆਲ-ਕਰਾਲ^੮ ਚੜੇ ਬਿਗਰੇ ॥੨੭॥੪੮੫॥
 ਮੋਂਡਕ, ਭਾਲੁ^੯ ਬਿਛੂ, ਗਦਹੀ^{੧੦} ਦਲ ਸਾਜA ਸਮਾਜ ਸਜੇ ਹਕਰੇ ॥
 ਚੜ ਦੈਤਨ ਪਰ ਭਟ-ਦੈਤ ਚਲੇ, ਲਲਕਾਰ ਪਰੇ ਭੂਮਿ ਅਰੇ ॥
 ਚੜ ਬਾਹਨ ਨੀਤਿ ਅਨੀਤਿ ਧਏ^{੧੧}, ਬਿਕਰਾਲ ਬਿਸਾਲ ਭਯਾਨ ਭਰੇ ॥
 ਗਜ, ਬਾਜ, ਰਥੀ ਲਖ-ਕੋਟ-ਹਜਾਰ, ਅਪਾਰ-ਚੰਡੋਲ^{੧੨} ਅਸੰਖ ਜੁਰੇ ॥੨੮॥੪੮੬॥
 ਰਾਕਸ ਭੀਮ ਲਗੇ ਪਾਲਕਿ-ਚਰ^{੧੩}, ਸੂਰ ਪਏ ਪੈਦਲ ਨ-ਸੁਮਾਰੇ^{੧੪} ॥
 ਬਾਜ-ਰੰਗੀਨ^{੧੫} ★ ਨਵੀਨ ਸਜੇ, ਸਿਰ-ਪਾਗ ਧਰੇ ਬੰਦੀਲ^{੧੬} ਸੁਧਾਰੇ
 ਕੇਸਰਿ^{੧੭} ਲਾਲ, ਹਰੀ-ਪਗਰੀ, ਕਲਪੋਂਤ-ਪਟੇਬਰ-ਬਾਗ-ਧਰੇ^{੧੮} ॥
 'ਕਲ ਤਾਸ ਜਰੀ ਅਗਰੀ ਪਗਰੀ, ਅੰਬਰਿ ਸੰਦਲਿ ਰੰਗ ਬਾਗ ਕਰੇ^{੧੯} ॥੨੯॥੪੮੭॥
 ਦਲ ਸਾਜ ਜੰਗੀਨ ਚੜੇ ਭਟ ਸੂਰ, ਸੁਅੰਬਰਿ ਬਾਗ ਰੰਗੀਨ-ਸਹਾਬੀ^{੨੦} ॥
 ਚੰਪਕਿ ਉਦ, ਕਲੀ ਗੁਜਰੀ, ਰੰਗ ਨੀਲ ਕਨੀਲ ਅਬੀਰ ਗੁਲਾਬੀ^{੨੧} ॥
 ਸੇਸਨਿ, ਤੂਸ^{੨੨}, ਮੰਜੀਠ, ਹਰੀ, ਸਬਜੀ, ਰੰਗ-ਜਰਦ ਤੁਲੀਲ-ਉਨਾਬੀ^{੨੩} ॥
 ਐਸੇ ਚੜੇ ਭਟ ਸਾਜ-ਸਿਪਾਹਨਿ^{੨੪}, ਜੰਨ-ਕੋ ਜੋਰ ਮਨਹੂੰ ਮੁਕਲਾਬੀ^{੨੫} ॥੩੦॥੪੮੮॥

੧ ਚੀਲ, ਇੰਲੂ। ੨. ਮੱਛ। ੩. ਲੁੰਬੜੀਆਂ ਦੇ (ਕਰ) ਨਾਲ। ੪. ਬਕਰੇ ਨੇ (ਅਰੁਨਾ) ਭੇਡ (ਭਿਭਰੇ) ਬੋਲਦੇ (ਭੇਡ ਭੇਡ) ਕਰਦੇ ਦੌੜੇ। ੫. ਸ਼ੇਰ; ਬਘਿਆੜ। ੬. ਹੁੰਡ ਵਾਲਾ, ਸੂਅਰ। ੭. ਗਿੱਦੜ। ੮. ਭਯਾਨਕ (ਘਰਿਆਲ) ਅਕਰਮੰਡ। ੯. ਹਿੰਡ। ੧੦. (ਨੀਤਿ) ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ, (ਅਨੀਤਿ) ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਭਾਵ-ਕਈ) ਸਵਾਰੀਆਂ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ (ਸਾਜੇ ਸਮਾਨ ਨੂੰ ਰੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਬੰਨ ਕੇ ਧਾਏ ਤੇ ਕਈ (ਅਨੀਤਿ) ਖੁੱਲ੍ਹੇ (ਉਦੜ ਗੁੱਦੜੇ ਸਾਜੇ ਸਮਾਨ ਨਾਲ) ਚੜ੍ਹੇ; ਕਈ ਤਾਂ (ਨੀਤਿ) ਰੰਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰ 'ਮਰਯਾਦਾ, ਕਵਾਯਦ ਵਿੱਚ' ਦੌੜੇ ਤੇ ਕਈ (ਅਨੀਤਿ) ਬੇਕਾਯਦੇ ਹੀ ਦੌੜੇ; ਵਾਹਨ ਤਾਂ (ਨੀਤਿ) ਕਯਦੇ ਵਿੱਚ ਹਨ ਅਤੇ ਸੂਰ, (ਅਨੀਤਿ) ਬੇਕਾਯਦਗੀ (ਪਿੱਠਾਂ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ) ਵਿੱਚ ਦੌੜੇ। ੧੧. ਬੇਗਿਣਤ ਪਾਲਕੀਆਂ। ੧੨. ਪਾਲਕੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਕਣ ਵਾਲੇ; ਪਾਲਕੀਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ। ੧੩ (ਸੁਮਾਰ) ਗਿਣਤੀ ਨਹੀਂ; ਬੇਗਿਣਤ; ਬਹੁਤ। ੧੪. (ਰੰਗੀਨ) ਸੰਹਟੇ (ਬਾਜ) ਘੋੜੇ, (ਰੰਗਦਾਰ ਬਾਗ) ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ★। ੧੫. (ਬੰਦ) ਪੱਲਿਆਂ ਵਾਲੀ; ਕੱਚੇ ਹੋਏ ਛੋਰਾਂ ਵਾਲੀ ਪਕੜੀ, ਪੇਚਦਾਰ, ਵਲ ਪਾ ਪਾ ਕੇ ਬੰਧੀ ਹੋਈ ਪੰਗ। ੧੬. ਕੇਸਰੀ ਰੰਗ। ੧੭. ਸੁਨਹਿਰੀ ਤੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕਾ ਪਹਿਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ੧੮. (ਕਲ) ਸੁੰਦਰ 'ਤਾਸ ਤੇ ਜਰੀ' ਦੀਆਂ (ਅਗਰੀ) ਸੰਦਲੀ (ਰੰਗ ਦੀਆਂ) ਪੰਗ (ਅੰਬਰਿ) ਆਸਮਾਨੀ ਤੇ ਸੰਦਲ ਦੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਪਹਿਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ੧੯. ਲਾਲ ਰੰਗ ਵਾਲੇ। ੨੦. ਚੰਬੇ ਕਲੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ, ਉਏ, ਕਲੀਆਂ, (ਗੁਜਰੀ) (ਗਾਜਰ ਰੰਗ) ਨੀਲਾ (ਕਨੀਲ) ਕੰਡੀਲ (ਕਨੇਰ) ਰੰਗ (ਲਾਲ ਰੰਗ) (ਅਬੀਰ) ਗੁਲਾਬੀ ਤੇ ਗੁਲਾਬੀ ਰੰਗ ਦੀਆਂ (ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ)। ੨੧. ਮੌਰ ਦੇ ਰੰਗ ਦੀ ਤਾਉਸੀ ੨੨. (ਤੁਲੀਲ) (ਅਬੀਰ) ਉਨਾਬੀ ਰੰਗ (ਤੁਲੂਆ) ਚਮਕਨਾ, ਉਦਯ ਹੋਣਾ, (ਨਿਕਲਨਾ)। ੨੩ ਛੋਰਾ ਸਜਾ ਕੇ। ੨੪. ਮਾਨੋਂ ਕੇ ਜੰਜ ਨੂੰ ਖੋਲੀਲ ਉਨਾਬੀ ਰੰਗ (ਮੁਕਲਾਬੀ) ਚੱਲੇ ਹਨ।

A ਪਾ:—ਜਾਸ।

★ ਮਾਲਮੁ ਪੈਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਨਾਲ 'ਬਾਗ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਬਾਜ' ਪਾਠ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਕਰਣ ਘੋਲਿਆਂ ਦਾ ਹੈ, ਬਾਜ (ਘੋੜਿਆਂ) ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਕਰਣ ਨਹੀਂ। ਪਾਠ ਦੀ ਸੁਧਾਰੀ ਲਈ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ॥

ਗਹਿ-ਮੁਸਲ, ਗੁਰਜ, ਗਦਾ, ਗੋਫਨ, ਸਰ, ਚਾਪ^੧, ਚਰਮ^੨, ਸਹਿਕੀ^੩, ਜਮਦਾਰਾ ॥

ਬਾਨ, ਕਮਾਨ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਫੁਰਾ, ਬੁਗਦਾ, ਬਿਛੂਆ, ਭਾਲਾ ਤਰਵਾਰਾ
ਸਾਂਗ^੪ ਸਰੋਹਿ^੫, ਗੁਲੇਲ, ਨਿਖੰਗ^੬, ਬਰਛੀ, ਕਰਵਾਰ, ਕੁਠਾਰ, ਕਟਾਰ
ਸੈਫ^੭, ਸਿਪਰ^੮, ਚਕਤੀ, ਚਪਲਾ^੯, ਸਿੰਗੀਆ, ਬੱਲਮ, ਜਮਧਰ, ਬਿਖਤਾਰਾ^{੧੦} ॥੩੧॥੪੮੯॥

ਗਹਿਸੈਲ^{੧੧}, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਗਦਾ ਧਨੁਹੀ^{੧੨}, ਪਰਸਾ^{੧੩}, ਖਪਰਾ^{੧੪}, ਸਰ^{੧੫}, ਨਾਵਕ^{੧੬} ਨਾਲੀ^{੧੭} ॥

੧^੮ ਲੈ ਮੇਰੂ ਉਪਾਰ ਉਤੰਗ^{੧੯}, ਸਿਲਾ, ਤਰੁਭਾਤਿ ਅਨੇਕ ਤੁਫੰਗ ਘੁਰਾਲੀ^{੨੦} ॥

ਹਥਨਾਲਿ^{੨੧}, ਜੰਜਾਇਲ^{੨੨}, ਸੇਰਬਚਾ^{੨੩}, ਦਮਕੈ ਬੰਦੂਕ ਸੰਗੀਲ ਕੁਠਾਲੀ^{੨੪} ॥

॥੩੨॥੪੯੦॥

ਲੈ ਧੋਪ^{੨੫}, ਕਟਾਰ, ਬਲਮ, ਮੁਸਲੰ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਬਾਨ ਬਿਸਾਲ ਸਰੰ

ਪਾਬਰ, ਸੈਲ, ਸਿਲਾ, ਪ੍ਰਬਤ, ਤੜਤਾਲ ਉਤੰਗ ਉਤਾਲ ਤਰੰ^{੨੬} ॥

ਬਿਛੂਆ, ਸਹਿਥੀ, ਸਰ, ਚਾਪ, ਫੁਰੀ, ਕਾਤੀ-ਕਰ-ਡੰਡ-ਕੁਠਾਰ-ਕਰੰ^{੨੭} ॥

ਜਮਦਾੜ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਹਕੀ^{੨੮}, ਮੁੰਗਰਾ^{੨੯}, ਗੁਨ-ਬਾਨ-ਪਟਸ-ਬਾਕ-ਸੁ-ਦੁਹਰੰ^{੩੦} ★ ॥੩੩॥੪੯੧॥

੧. ਧਨੁਖ । ੨. ਢਾਲ । ੩. ਬਰਛੀ । ੪. ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ । ੫. ਭੱਬਾਂ ਤਰਕਸ । ੬. ਇਕ ਸਸਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ; ਛੋਟਾ ਤੀਰ । ੭. ਵਿਸਖ, ਤੀਰ ਬਾਣ । ੮. ਬਰਛਾ । ੯. ਪਰਸੂ, ਕੁਹਾੜਾ । ੧੦. ਤੀਰ । ੧੧. ਬੰਦੂਕ । ੧੨. (ਮੇਰੂ) ਪਹਾੜ, ਉੱਚੀਆਂ ਸਿਲਾ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਛ ਪੁਟ ਲਤੇ (ਘੁਰਾਲੀ) ਗੱਜਣ ਵਾਲੀਆਂ (ਤੁਫੰਗ) ਬੰਦੂਕਾਂ ਲੱਥੀਆਂ । ੧੩. ਹੱਥ ਨਾਲ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਬੰਦੂਕ ਹਾਥੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਬੰਦੂਕ ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਬੰਦੂਕ । ੧੪. ਜੰਜੀਰਾ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਬੰਦੂਕ, ਇਸ ਦੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰੀਬ ਛੇ ਸੌ ਗਜ ਤੇ ਮਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਜੰਜੀਰ ਪਾ ਕੇ ਰੁਖਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪਲੀਤਿਆਂ ਨਾਲ ਅੱਗ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੧੫. ਪਸਤੋਲ, ਛੋਟੀ ਤੋਪ, ਬਾਘਨਥਾ ਸਸਤ੍ਰ । ੧੬. (ਕੁਠਾਲੀ) (ਕੁਠ) ਮਾਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਤੇ ਸੰਗਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੭. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ । ੧੮. (ਤੜ) ਰਾੜ ਤੇ ਤਾਲ ਦੇ (ਤਰੰ) ਬਿਛ, ਉਤੰਗ (ਉਤਾਲ) ਉੱਚਿਆਂ ਤੇ ਉੱਚੇ ਹਨ; (ਤੰਤਤਾਲ) ਤੰਤਤਾ + ਠਾਲ, ਬਿਜਲੀ ਵਾਲੇ, ਚਮਕਦਾਰ ਭਾਵ—(ਤਰੰ) ਬਹੁਤ ਉੱਚੇ ਤੇ ਉੱਚੇ ਚਮਕਦਾਰ (ਸਸਤ੍ਰ) ੧੯. (ਕਾਤੀ) ਤਲਵਾਰਾ, ਡੇਡੇ ਤੇ ਕੁਹਾੜੇ (ਕਰ) ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ । ੨੦. ਜਿਸ ਨਾਲ ਘਸੂਆਂ ਨੂੰ ਹਿੱਕਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਡੰਡਾ, ਹਾਕੀ । ੨੧. ਮੁੰਗਲਾ, ਚੋਲ ਡਫਨ ਵਾਲਾ ਡੰਡਾ, ਮੁਹਲਾ । ੨੨. (ਗੁਨ) ਰੋਸੀ (ਤੰਦੀ), ਤੀਰ, ਪਟਾ । ੨੩. ਬਾਕ (ਸਸਤ੍ਰ) ਜਿਹੜੇ (ਸੁ) ਉੱਤਮ ਅਤੇ (ਦੁ) ਮੁਸਕਿਲ ਧਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ;

A ਪਾ: ਬਿਸਿਆ ਲਰਾ ।

★ ਛੋਟੇ ਅੰਕ ੩੧॥੪੯੦ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੩੩॥੪੯੧ ਤੱਕ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਸਤ੍ਰ ਵਰਨਣ ਦੀ ਸੈਲੀ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀ ਹੈ । ਛੋਟੇ ਅੰਕ ੩੨॥੪੯੧ ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਫੁਲ ਨਾਲ ਇਕ ਤੁਕ ਰਹਿ ਗਈ ਮਾਨੁਮ ਪੌਂ ਰਹੀ ਹੈ । ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਘਣੇ ਸ੍ਰੀ ਲਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਝਲਾਂ ਨਾਲ ਕਈ ਤੁਕਾਂ ਰਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮਹਾਨ ਖੱਜੀਆਂ, ਪਰਿਸੁਖੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਯਾ ਖਰਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਅਤਿ ਲੋੜ ਹੈ ਤਾਂ ਖਿ ਗੁਰੂਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁੱਚ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਬਿਸਰਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਫਾਇਆ ਜਾਣੇ ।

ਸਰ-ਕੋਪ^੧ ਬਡੋ ਸਰਦਾਰ-ਦਈਤ, ਬਲਵੰਡ-ਪਰਾਕ੍ਰਮ^੨ ਬੀਰ ਜੁਝਾਰਾ ॥
 'ਭੀਮਨਾਦ'^੩ ਦਾਨਵ ਮਹਾ-ਪ੍ਰਥਲ, ਬਲੀ ਹਠੀ ਰਨਮੰਡ-ਕਾਰਾ^੪ ॥
 'ਸੂਰ ਸਰਸ ਜੋਧਾ' ਬਿਕਟ ਸੁਭਟ, ਸਕਲ ਬਾਕ ਪ੍ਰਥਲ^੫ ॥
 ਸੈਨ ਸਾਜ ਰਨ-ਮੰਡਯੋ, ਦਸਹੁੰ-ਦਿਸਾ ਛਿਤਿ^੬ ਘੋਰ-ਦਲ ॥੩੪॥੪੯੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ਅਡਾਨ ॥

ਪਾਖਰ-ਤੁਰੀ^੭ ਸਵਾਰ ਹੁਦਿ, ਸਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਕਟਿ-ਬਾਂਧ^੮ ਭਟ ॥
 'ਕਵਚ ਕੁਲਹ ਕਲਗੀ ਸਰਸ, ਮਣਿ-ਲਾਲ, ਚੁਨੀ ਲਾਗੀ ਕਟਕ^੯ ॥
 'ਮੁਕਤਾ, ਪੰਨਾ ਮੇਲ-ਬਹੁ, ਹੀਰਾ ਬਜ੍ਰ ਅਨੇਕ ਮਣਿ^{੧੦} ॥
 ਛਤ੍ਰ ਦੁਰਤ ਦਿਨਮਨਿ-ਛਟਾ^{੧੧}, ਛਬਿਕਾਰੋ ਅਹਿਨਾਥ ਫਨਿ^{੧੨} ॥੩੫॥੪੯੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਅਡਾਨ ॥

ਬਖਤਰ, ਜ਼ਿਰਹ, ਕਵਚਾਦਿ ਸਾਜ, ਗਹਿ ਚਾਪ, ਗਦਾ, ਸਹਿਬੀ ਸਿਪਰ^{੧੩} ॥
 ਬਜ੍ਰ, ਬਾਕ, ਬਿਛੂਆ, ਬਿਸਖ, ਸਾਂਗ^{੧੪}, ਸੇਲ, ਜਮਦਾੜ ਕਰ ॥
 ਸੈ ਚਤੁਰ ਭੁਜਾ ਭੀਖਮ ਦੁਰਗਮ^{੧੫}, ਜਮਧਰ, ਜਬਰ-ਅਨੇਕ-ਸਰ^{੧੬} ॥
 ਗੋਠਨ, ਗੁਰਜ, ਕਟਾਰ, ਧੋਪ, ਛੁਗੀ, ਗਦਾ, ਮੁਸਲ-ਸਿਪਰ^{੧੭} ॥੩੬॥੪੯੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਅਡਾਨ ॥ ਖੋਜਸ^{੧੮} ਜੋਜਨ★ ਭੀਮ ਤਨ, 'ਨਾਦ ਭੀਮ' ਦਾਨੋ-ਪ੍ਰਥਲ ॥

ਚਤੁਰ ਚਾਰ ਜੋਜਨ ਦਸਨ^{੧੯}, ਖਟ ਜੋਜਨ-ਭੁਜ, ਬਲਿ-ਸਬਲ ॥
 '੧੮-ਜੋਜਨ-ਅਸੂ-ਪ੍ਰਿਸ੍ਰਿ, ਖਟ-ਕਟਿ, ਜੋਜਨ-ਉਦਰ-ਸਜਲ^{੨੦} ॥
 ਜੋਜਨ ਜੋਜਨ ਨੇਤ੍ਰ ਭਟ, ਜੁਗ-ਜੋਜਨ ਨਾਸਾਦਿ ਖਲ ॥੩੭॥੪੯੫॥

੧. ਸਿਰ ਦਾ ਤਾਜ, ਸਰਤਾਜ, ਵਡਾ, ਮਹਾਨ । ੨. ਬਲਵੰਤ ਹੀ ਬਲਵੰਤ ਮਹਾਬਲੀ । ੩. ਮਹਾ ਜੰਗ ਕਰਤਾ, ਵਡਾ ਲੜਾਕਾ । ੪. (ਸੂਰ) ਸੂਰਜ (ਸਰਸ) ਵਰਗਾ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਯੋਧਾ ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਥਲ ਹੈ । ੫. ਧਰਤੀ ਦੇ ਦੁਸਾ ਹੀ ਪਾਸਿਆਂ ਵਿੱਚ । ੬. ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਠੀਆਂ ਤੇ, ਘੋੜੇ ਦੀ ਜ਼ੀਨ ਪਰ । ੭. ਸਸਤ੍ਰ ਤੇ ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ (ਕਟਿ) ਲੱਕ ਨਾਲ ਬੰਨ ਕੇ । ੮. ਸੰਜੋਅ, ਟੱਪੀ ਤੇ (ਸਰਸ) ਸੰਹਣੀ ਕਲਗੀ (ਸਜਾ ਕੇ ਅਤੇ) ਮਣੀਆਂ ਲਾਲਾ ਤੇ ਚੁਨੀਆਂ ਵਾਲੇ (ਕਟਕ) ਕੜੇ (ਪਹਿਨ ਕੇ) , × × (ਕਟਕ) ਛੋਜ × × । ੯. ਮੰਤੀ, ਪੰਨੇ ਹੀਰੇ ਵਜ੍ਰ ਤੇ ਬਹੁਤ ਕੋਮੀਰੀ ਅਨੇਕਾਂ ਮਣੀਆਂ (ਪਹਿਨ ਕੇ ਭੀਮਨਾਦ ਰਲਿਆ) । ੧੦. ਸੂਰਜ ਵਾਂਗੁ ਚਮਕ ਵਾਲਾ । ੧੧. (ਭੀਮਨਾਦ) ਛਬਿ (ਚੰਗੇ) ਦਾ ਕਾਲਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਕਿ (ਅਹਿਨਾਥ) ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ ਦੀ ਫਨਿ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੧੨. ਦਾਲ । ੧੩. ਬਰਛੀ । ੧੪. ਚਾਰ ਸੌ ਬਾਰਾ ਭਾਨਾਕ ਅਤੇ (ਦੁਰਗਮ) ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਭੰਨੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ ; ਚਾਰ ਸੌ ਬਾਰਾ (ਭਾਰੀ) ਕਠੋਰ ਤੇ ਕਠਿਨ ਜਿੱਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ (ਨਾਲ) ਹਨ । ੧੫. ਅਨੇਕ (ਜਬਰ) ਭਾਰੀ ਤੀਰ । ੧੬. ਮੁਸਲਸਿਲ ਪਰ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ ਡਿੱਗ ਰਹੇ ਹਨ । ੧੭. ਸੰਛ੍ਰੀ । ੧੮. ਦੋ ਦ ਚਾਰ ਚਾਰ ਯੋਜਨ ਹਨ (ਇਹ ਹਿਸਾਬ ਅਨੁਚਿਤ ਹੈ) । ਜਿਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਹੀ ਸੱਲਾ-ਯੋਜਨ ਦਾ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੇ ਦੋ ਦ ੮੦ ਇੰਚ ਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਇਹ ਹਿਸਾਬ ਮਾਗਧੀ ਯੋਜਨ ਦਾ ਹੈ । ੧੯. ਅੱਠ ਯੋਜਨ ਦੀ ਪਿੱਠ ਛੇ ਯੋਜਨ ਦਾ ਲੱਕ ਤੇ (ਇਕ) ਯੋਜਨ ਦਾ ਸਜਲ-ਉਦਰ (ਮੂਤ੍ਰ-ਸ਼ਯ) ਹੈ ।

★ ਯੋਜਨ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਮੱਤ ਭੇਦ ਹਨ । (ੳ) ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਕੋਹ । (ਅ) ਚਾਰ ਕੋਹ । (ੲ) ਮਾਗਧੀ ਯੋਜਨ ੧੬੦੦੦ ਹੱਥ ਦਾ ਹੈ । (ਸ) ਲੀਲਾਵਤੀ ਦੇ ਕਰਤੋ ਨੇ ੩੨੦੦੦ ਹੱਥ ਦਾ ਯੋਜਨ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । (ਹ) ੧੬ ਲੀ ਦਾ ਯੋਜਨ (ਕ) ੩੦ ਲੀ ਦਾ ਯੋਜਨ (ਖ) ੪੦ ਲੀ ਦਾ ਯੋਜਨ । (ਕਨਿੰਗਮ ਨੇ ੬ ਲੀ ਦਾ ਮੀਲ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । ਏਸੇ ਹਿਸਾਬ ਤੋਂ ਯੋਜਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।)

ਤੂੰ ਜੋਜਨ ਮੁੰਡੀ-ਕਰਨ^੧, ਦੈ-ਜੋਜਨ ਕਰ ਅੰਗੁਲੀ
 ਖਟ ਜੋਜਨ ਜਾਨੁ-ਚਰਨ^੨, ਦੋ ਜੋਜਨ ਗ੍ਰੀਵਾ^੩ ਭਲੀ ॥
 'ਨਖ-ਸਿਖ ਦੀਰਘ-ਕਾਇ, ਹਾਥ-ਭੀਖਮ 'ਭਯਾਨ ਸੰਦ' ॥
 'ਮਹਾਘੋਰ ਕਲ ਰੂਪ ਤਿਮਰ-ਤਨ ਸੁਮੇਰੁ-ਸਿੰਗ-ਕੰਦ' ॥੩੮॥੪੯੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥
 ਗਰਜਯੋ, ਸੈਨ ਸਮੇਤ, ਧਾਇ ਝਪਟਯੋ ਅਹੰਕਾਰੀ ॥
 ਲੈ ਲੈ ਬਾਨ, ਕਮਾਨ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਤਰਵਾਰੀ ॥
 ਗਹਿ ਗਹਿ ਮੂਸਲ, ਮੇਰੁ, ਤਾਲ, ਪ੍ਰਬਤ, ਗਿਰਿ ਭਾਰੀ ॥
 ਸਿਪਰ, ਧੋਪ, ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ, ਸੇਲ, ਸਹਿਬੀਨ, ਕਟਾਰੀ ॥੩੯॥੪੯੭॥
 ਮੁਦਗਰ, ਚਾਪ, ਤੁਫੰਗ, ਬਾਕ, ਬਿਛੂਆ, ਜਮਦਾਰਾ ॥
 ਸਿਲਾ, ਸੈਲ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਕਰਦ, ਖੰਜਰ, ਦੋਧਾਰਾ^੪ ॥
 ਨਾਵਕ^੫, ਸੈਫ, ਕਟਾਰ, ਪਰਸੂ, ਫਰਸਾ^੬, ਕਰਵਾਰਾ ॥
 ਬੁਗਦਾ, ਖੰਜਰ, ਫੁਰਾ, ਬਿਛ, ਮੁਦਗਰ, ਤਰਵਾਰਾ ॥੪੦॥੪੯੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਮਾਲਵਾ ॥
 ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਕਰ ਗਹੇ, ਲਲਕਤ ਦੋਰੇ ਦਾਨਵਾ ॥
 ਗਰਜ ਗਰਜ ਗਰਜੈ^੭ ਭਖੇ^੮, ਡਕਰੈ^੯ ਨਾਦ ਭਯਾਨਵਾ ॥
 ਥਰ ਥਰ ਕੰਪੀ ਭੂਮਿ, ਕੰਪਯੋ ਗਗਨ ਪਯਾਲਵਾ ॥
 ਦਹਲਯੋ ਮੇਰੁ ਕੁਬੇਰ, ਸਿੰਧੁ ਧਵਲ^{੧੦} ਅਹਿ^{੧੧} ਨਾਲਵਾ ॥੪੧॥੪੯੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥
 ਦਸਹੁੰ-ਦਿਸਾ ਪੁਰ^{੧੨} ਘੋਰ, ਧਾਜ-ਲਲਕੇ ਨਿਸਿਚਰ ਗਨ ॥
 ਉਮਡ ਉਮਡ ਜਨੁ ਛਾਇ ਛਾਇ, ਘਿਰਿ ਗਰਜਯੋ ਸਾਵਨ ਸੁ-ਘਨ ॥
 ਘਟਾ ਘੋਰ ਬਿਕ੍ਰਾਰ, ਕਾਲ ਤਿਮਰ ਨਿਸਿਚਰ ਦਾਨਵ ਦਲ ॥
 ਲਸਕਤ ਤੇਗ, ਕੁਠਾਰ^{੧੩}, ਕਰ, ਚਮਕ ਚਮਕਤ ਦਾਮਨਿ-ਬਲ^{੧੪} ॥੪੨॥੫੦੦॥

੧. (ਮੁੰਡੀ) ਸਿਰ ਤੇ ਕੰਨ । ੨. ਪੋਰਾ ਤੇ (ਜਾਨੂ) ਗੋਠੇ ਪੋਰਾ ਤੋਂ ਗੋਠਿਆ ਤੱਕ ਪੋਰਾ ਦੇ ਗਿੱਟੇ । ੩. ਗਰਜਨ ।
 ੪. ਨ. ਨੇ (ਪਿੰਗਾ) ਤੋਂ ਲੈ (ਸਿਖ) ਚੰਟੀ ਤੱਕ ਵੱਡੇ ਡੋਲ (ਵਾਲਾ) ਤੇ। ਡਰੋਟੇ ਹੱਥਾ ਤੇ (ਡਰੋਟੀ) ਆਵਾਜ ਵਾਲਾ ਹੈ ।
 ਅਤਿਘੋਰ ਕਾਲੇ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਮਾਨੋ ਕਿ ਹਨੇਰੇ ਦਾ (ਤਨ) ਸੂਰੂਪ ਤੇ ਸੁਮੇਰ ਜਿੰਛਾ ਕਦ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੬. (ਦਧਾਰਾ) ਖੰਭਾ
 ਸੀਮ । ੭. ਕੁਹਾੜਾ । ੮. (ਭਖੇ) ਕੁੱਧਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਚਮਕਦੇ ਹਨ; ਥੱਲਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਬੈਲ, (ਪੁਰਾਣਾ
 ਅਣਸਮਾਜ) ਜਮੀਨ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੱਕੀ ਰਖਣ ਵਾਲਾ (ਲੈ) । ੧੧. ਸੱਪ ਸੱਪਾ ਦਾ ਸੂਰਮੀ, (ਪੁਰਾਣਾ ਅਨੁਸਾਰ) ਸੋਜਨਕ
 ਜਿਸਦਾ ਹਜਾਰ ਮੂੰਹ, ਐ ਹਜਾਰ ਜੀਭ, ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਪਗੀਸੂਰ ਨਾਮ ਦਾ ਹੋਤਾ ਅਤੇ ਜਮੀਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ
 ਚਮਕਦੀ ਹੈ । ੧੨. ਪੂਰਨ । ੧੩. (ਮਾਨੋ) ਬਿ (ਬਲ) ਪ੍ਰਕਾਸ ਦੀ ਹੋਈ (ਦਾਮਨਿ) ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚਮਕ

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗਤਾ ॥

ਮਹਾ ਕੁਲਾਹਲ ਭੀਮ, ਘੋਰ ਰਰਜਯੋ ਦਾਨਵ-ਖਲ ॥
 ਭਈ ਰੋਸ ਜਗਮਾਠ, ਸਿੰਧੂ-ਪੁਨਿ-ਕਿਯੋ-ਪ੍ਰਬਲ-ਬਲ' ॥
 ੨ ਸਹਸ-ਭੁਜਾ ਜਹਿ-ਜੋਤਿ, ਛਟਾ ਦਿਨਕਰ ਕੋਟਕ ਛਲ' ॥
 ੩ ਮੁਖ-ਮੰਡਲ ਛਬਿ-ਕਮਲ, ਕੋਟ ਕੋਟਨ ਲਾਜੈ ਦਲ' ॥੪੩॥੫੦੧॥
 ੪ ਸ੍ਰਯੋ-ਜੋਤਿ ਪੁਰ-ਨੂਰ, ਨੂਰ-ਰੋਸਨਿ-ਸਸਿ-ਕੋਟਕ' ॥
 ੫ ਵਾਰ ਵਾਰ ਡਾਰੈ ਛਟਾ, ਉਡਗਨ ਗੁਨ ਕੋਟਕ'
 ਅਕਲ ਕਲਾ' ਜਗ-ਤਾਰ', ਤਰਨ-ਤਾਰਨ' ਜਗ-ਰਾਨੀ ॥
 ਅਚਲ, ਅਕਾਲ, ਅਨੰਤ, ਅਖਿਲ-ਭਵ-ਖੰਡ' ਭਵਾਨੀ' ॥੪੪॥੫੦੨॥
 ਭੂਖਨ ਬਸਨ ਅਨੂਪ-ਰੂਪ ਧਾਰੈ ਸਭਿ-ਅੰਗਨ ॥
 ਨੂਪਰ' ਚਰਨ ਅਪਾਰ ਰਾਜ' ਗਾਜੈ ਪਗ ਝੁਨਝੁਨ ॥
 ਮਣਿ, ਮਾਣਕ, ਮੁਕਤਾ', ਰਤਨ, ਲਾਰੈ-ਬਹੁ ਲਾਲਨ ॥
 ਹੀਰਾ, ਬਸ੍ਮ' ਅਪਾਰ, ਚੂੰਨੀ' ਪੰਨਾ ਨਵ-ਰਤਨਨ' ॥੪੫॥੫੦੩॥
 ਇਲਮਾਸ' ਜਮੁਰਦ', ਦੁਰ-ਯਕਤਾ', ਨੀਲਮ ਦਮਕਤ-ਦਿਬਿ' ॥
 ਰਤਨ-ਛਤ੍ਰ ਸਿਰ ਦੁਰਤ, ਛਪਤਿ ਪੇਖਤ ਦਿਨਕਰ ਛਬਿ ॥
 ੬ ਕੋਸਰਿ ਬਾਗ ਸੁਭਾਗ, ਅਰੁਨ-ਚੋਲਾ-ਦਾਮਨਿ ਫਬਿ' ॥
 ੭ ਗੁਲਾਨਾਰ ਘਨਬੋਲA, ਅੰਗ ਚੋਲਾ ਦਿਨਕਰ ਰਬਿ' ॥੪੬॥੫੦੪॥

੧. ਮਹਾ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਸਮੁੰਦ ਵਾਂਗੂ (ਪੁਨਿ) ਗੱਜਣਾ ਕੀਤੀ। ੨. ਜਿਸ ਦੀ ਜੋਤਿ ਰਜਾਰਾਂ (ਬੇਅੰਤ ਹੀ) ਬਾਹਾਂ (ਤਾਕਤਾਂ) ਵਾਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਠਾਂ ਸੂਰਯਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਨੂੰ ਛਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੩. ਮੂੰਹ ਦੇ (ਮੰਡਲ) ਚੁਤਰਫੀਂ (ਫਿਰ ਕੇ) ਕੋਟਾਨ ਕੋਟ ਕਮਲਾਂ ਦੀਆਂ (ਵਲ) ਪਾਖੜੀਆਂ ਵੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ੪. (ਉਸ ਦੀ) ਆਪਣੀ ਜੋਤਿ ਹੀ ਨੂਰ ਨਾਲ ਪਰਿਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨੂਰ ਤੋਂ ਕ੍ਰੋਠਾਂ ਹੀ (ਚੰਦ) ਰੋਸਨ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਨ। ੫. (ਗੁਨ) ਮਾਨੋ ਕਿ ਕ੍ਰੋਠਾਂ ਹੀ (ਉਡਗਨ) ਤਾਰੇ (ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ) (ਛਟਾ) ਜੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰ ਵਾਰ ਕੇ ਸੁਟਦੇ ਹਨ। ੬. ਕਲਾ-ਰਹਿਤ ਕਲਾ, ਵਿਘਨ ਰਹਿਤ ਸਕਤੀ, ਨਿਰਗੁਣ (ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ) ਦਾ ਗੁਣ। ੭. ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੮. ਤਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਰੂਪ। ੯. ਸਾਰੀ (ਭਵ) ਪੈਦਾਯੋਗ ਨੂੰ (ਮੰਡ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੦. (ਭਵ) ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਲਿਆਂਟ ਵਾਲੀ, ਭਵਾਟਨੀ, ਕ੍ਰਮਰੀ। ੧੧. ਪਾਜੋਬਾਂ। ੧੨. ਵਿਰਾਜਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੩. ਮੋਤੀ। ੧੪. ਵਜ੍ਰ-ਹੀਰਾ। ੧੫. ਮਾਣਿਕ ਦੀ ਕਨੀ, ਲਾਲ ਰਤਨ ਦਾ ਛੋਟਾ ਟੁਕੜਾ। ੧੬. ਨੇ ਰਤਨ, ਭੁਸ਼ਥੇਦ, ਬਾਸੂਥੇਦ ਨੇ ਰਤਨ ਇਹ ਹਨ: ਹੀਰਾ, ਮੋਤੀ, ਮੂੰਗਾ, ਗੋਮੇਦ, ਨੀਲਮ, ਲਹਸੂਨੀਆਂ ਪੁਖਰਾਜ (ਪਦਮਾਰਾਗ) ਪੰਨਾ ਤੇ ਮਾਣਕ। ੧੭. ਹਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਹੀਰਾ, ਮੋਤੀ, ਮੂੰਗਾ, ਗੋਮੇਦ, ਨੀਲਮ, ਲਹਸੂਨੀ ਮੋਤੀ, ਨਾਯਾਬ ਮੋਤੀ। ੧੮. (ਦਿਬਿ) ਅਸਚਰਯ ਚਮਕਦੇ ਹਨ। ੨੦. (ਸੁਭਾਗ) ਸਭਦੀ ਬਤਨ, ਮਰਕਰਿ ਮਣਿ। ੧੯. ਲਾਸਾਨੀ ਮੋਤੀ, ਨਾਯਾਬ ਮੋਤੀ। ੧੯. (ਦਿਬਿ) ਅਸਚਰਯ ਚਮਕਦੇ ਹਨ। ੨੦. (ਸੁਭਾਗ) ਸੰਹਦੀ ਕੋਸਰੀ-ਰੇਠਾ ਦੀ(ਭਾਗ)ਪੁਸਾਕ ਤੇ ਲਾਲ ਚੋਲੇ (ਦਾਮਨਿ) ਪੱਲੋਂ ਬੜੇ ਫੱਥ ਰਹੇ ਹਨ। ੨੧. ਅਨਾਰ ਦੇ ਵੁਲਾਂ ਦੇ (ਘਨਬੋਲ) ਅਥਾਸ ਵੇਲ ਜਏ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਅੰਗ ਵਿੱਚ ਚੋਲਾ ਹੈ ਮਾਨੋ ਕਿ (ਗਬਿ) ਰੱਬੀਅ (ਗਰਮੀ) ਦਾ ਸੂਰਯ ਹੈ (ਬਹੁਤ ਠੋਠ-ਮਠ)।

A ਪਾ:—ਘਨਬੋਲ।

ਕੁੰਡਲ ਮਕਰਾਕਾਰ^੧, ਲਾਲ, ਪੰਨਾ ਲਾਗੇ ਮਨਿ
ਗਜ-ਮੁਕਤਾ^੨ ਗਲ ਹਾਰ, ਮਨਿਨ ਮਾਨਕ ਮਨਜਰ-ਫਨਿ^੩
ਸੋਸ਼-ਮਨੀ^੪ ਗਲ ਮਾਲ, ਰਾਜ ਰਾਜਤਿ ਦਿਨਕਰ ਦੁਤਿ
ਅਰਕ^੫ ਕੋਟ, ਸਸਿ ਕੋਟ, ਉਡਗ-ਤਾਰੇ ਗਨ-ਲੱਜਤਿ ॥੪੭॥੧੫੦॥
ਫਨਿ-ਫਨਿਯਰ ਕਰ ਧਾਰ^੬, ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਗਹਿ ਪੁੰਜਨ
ਖੰਡਾ, ਧੋਪ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਗਦਾ, ਜਮਧਰ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ
ਸਾਰੰਗ, ਬਿਸਖ, ਕਟਾਰ, ਬਾਂਕ, ਬਿਛੂਆ, ਫਨਿਯਰ-ਫਨਿ-
ਸਿਪਰ, ਸਾਂਗ, ਕਰਵਾਰ, ਤਬਰ, ਸਰ, ਚਕ੍ਰ ਸੁਦਰਸਨ ॥੪੮॥੧੫੦॥
ਸੇਲ, ਤੁਪਕ, ਤਰਵਾਰ, ਤੀਰ, ਨਾਵਕ, ਬਿਛੂਆ, ਸਰ
ਸਹਿਬੀ^੭, ਸੈਫ, ਕਟਾਰ. ਪਟਸ^੮ ਪਾਸੀ, ਸੂਓ^੯, ਜਮਧਰ^{੧੦}
ਸਾਂਗ, ਸਰੋਹੀ, ਬਾਨ, ਖਤੰਗ, ਤੁੱਕਾ^{੧੧} ਪਰ^{੧੨} ਖੰਜਰ^{੧੩}
ਭਾਲਾ, ਗੁਰਜ, ਹਜਾਰ, ਤੁਪਕ, ਕਾਨੀ^{੧੪}, ਫੋਕੀ^{੧੫}, ਪਰ^{੧੬} ॥੪੯॥੧੫੦॥
ਸੇਲ, ਸਿਪਰਿ, ਅਸਿ^{੧੭}, ਢਾਰ, ਤੁਪਕ, ਕਾਨੀ^{੧੮}, ਖਗ ਜਮਧਰ^{੧੯}
ਸਹਿਬੀ ? ਖਪਰਾ, ਧੋਪ, ਸਿਪਰ, ਨਾਵਕ, ਗੜੀਆ^{੨੦} ਸਰ
ਪਰਸਾ, ਨੇਜਾ, ਸਾਂਗ ? ਛਰੀ, ਬੁਗਦਾ^{੨੧}, ਬੱਲਮ ਭਰ^{੨੨}
ਬਰਛਾ, ਭਾਲਾ, ਸੈਫ, ਉਨੀ^{੨੩}, ਮਿਸਰੀ^{੨੪} ਸਹਿਬੀ^{੨੫} ਪਰ^{੨੬} ॥੫੦॥੧੫੦॥
ਚਰਮ, ਢਾਲ, ਤਰਵਾਰ, ਬਾਂਕ^{੨੭}, ਭਾਲਾ, ਬਰਛਾ, ਸਰ
ਭਸੁੰਡੀ^{੨੮}, ਤੇਗ, ਕੁਠਾਰ, ਪਰਸੁ, ਪਰਸਾ, ਪਰ^{੨੯}, ਜਮਧਰ^{੩੦}
ਖੰਡਾ, ਧੋਪ, ਕਟਾਰ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਨੇਜਾ, ਛਰ^{੩੧} ॥
ਪਨੁਖ, ਬਾਨ, ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰਨ ਧਾਰੇ ਕਰ ॥੫੧॥੧੫੦॥

੧. (ਮਕਰ) ਮਗਰ ਮੰਡ ਦੀ (ਆਕਾਰ) ਸਕਲ ਵਰਗੇ ਕੁੰਡਲ। ੨. ਹਾਥੀ ਦਾ ਮੱਤੀ, ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਾ 'ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹੋਏ ਮੱਤੀ। ੩. (ਸੰਪਾ ਦੀਆਂ ਮਟੀਆਂ ਵਾਲੇ (ਹਾਰ)। ੪. ਸੋਸ਼ ਨਾਗ 'ਚੋਂ ਉਪਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮਟੀਆਂ ਦੀ। ੫. ਸੂਰਯ। ੬. (ਗਨ) ਮਾਨੋ ਕਿ (ਉਡਗ) ਉੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤਾਰੇ ਵੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੭. ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫਨੀਅਰ (ਫਨਿ) ਸਪ ਫੜ ਕੇ। ੮. ਫਨੀਅਰ ਦੀਆਂ ਫਨਾਂ ਵਰਗੇ ਤੀਰ। ੯. ਬਰਛੇ। ੧੦. ਪਟਾ ਸ਼ਸਤ੍ਰ। ੧੧. ਸੂਆ, ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਤੀਰ। ੧੨. ਫਾਸੀ, ਕਟਾਰ। ੧੩. ਕੁੰਡੀਆਂ ਵਾਲਾ ਤੀਰ। ੧੪. ਪਰਾਂ ਵਾਲਾ, ਤੀਰ, (ਪੈਂਦੇ ਹਨ), ਵਕ੍ਰੁੰਦੇ ਹਨ। ੧੫. ਤਲਵਾਰ। ੧੬. (ਕਾਨੀ) ਡੰਡੀ ਵਾਲਾ, ਤੀਰ; ਕੋਨ ਤੱਕ ਖਿਚ ਕੇ ਚਲਣ ਵਾਲਾ, ਤੀਰ, ਤੀਰ ਦੀ ਬਾਸੀ, ਡੰਡੀ, ਤੀਰ, ਬਾਣ। ੧੭. (ਫੋਕ) ਡੰਡੀ ਵਾਲਾ, ਬਾਗੜ ਵਾਲਾ, ਤੀਰ। ੧੮. ਨੇਜਾ, ਭਾਲਾ। ੧੯. ਇਕ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨੦. ਚੰਗਾ, ਭਲਾ, ਭਲੇ। ੨੧. ਉਨੇ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਤਲਵਾਰ। ੨੨. ਮਿਸਰ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਤਲਵਾਰ। ੨੩. ਨੇਜਾ, ਭਾਲਾ, ਚੰਮ ਦਾ ਗਪੀਆ, ਚਰਮ-ਗੋਫਨ ੨੪. ਛੜ, ਚਾਗਾ. ਢਾਗੀ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ ॥

ਗਰਜਨੋ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ, ਦਪਟ, ਝਪਟ ਭਿਭਰਜੋ ਸਬਲ
 ਭਈ ਸਿੰਘ ਅਸਵਾਰ, ਸੰਖ-ਨਾਦ-ਪੁਨਿ ਕਰ ਪ੍ਰਬਲ
 ਧਸੀ ਸੁ ਸੰਖ ਬਜਾਇ, ਰਿਪੁ-ਸੂਦਨਿ^੧ ਦਾਨਵ-ਦਲਨਿ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਜਗ-ਮਾਇ, ਸਤ੍ਰ-ਤਪਨ^੨ ਦੁਰਜਨ-ਮਲਨਿ ॥
 ਚਕ੍ਰ, ਸਰਾਸਨ^੩, ਬਾਨ, ਸੂਲ, ਸੇਲ, ਸਹਿਬੀ, ਸਿਪਰ ॥
 ਬਾਕ, ਗਦਾ, ਤਰਵਾਰ; ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਭਸੁਡੀ-ਜਬਰ ॥
 ਬਿਛੁਆ, ਸੈਫ, ਕੁਠਾਰ, ਬਿਸਖ^੪, ਸਾਂਗ, ਬਰਛੀ, ਤਬਰ^੫ ॥
 'ਬਿਸੀ, ਹਲਾਹਲ, ਬਾਨ, ਕਾਲਕੂਟ, ਬਿਸੀਅਰ-ਬਿਦਰ^੬ ॥੫੩॥੫੧੧॥
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਕਰ ਗਹੇ, ਦਾਮਨਿ-ਦੁਤਿ-ਦਮਕੈ-ਸਬਲ^੭ ॥
 ਪੈਨੀ ਤਿੱਛ ਤੀਛਨਿ ਚਕਤਿ^੮, ਦਮਕਤ ਦੁਤਿ ਦਿਨਕਰ ਪ੍ਰਬਲ ॥
 ਜਵਨ ਜੋਤਿ ਘਨ ਛਾਇ^੯- ਛਟਾ ਚਮਕ ਪੁਰ ਲੋਕ ਦਸ^{੧੦} ॥
 ਪੂਰ^{੧੧} ਰਹੋ ਪ੍ਰਤਾਪ, ਚਤੁਰਦਸਨ ਅੰਬੈ ਸੁ-ਜਸ ॥੫੪॥੫੧੨॥
 ਧਾਯੋ ਨਿਸਿਚਰ-ਰਾਜ 'ਭੀਮਨਾਦ' ਦਾਨੋ ਸਬਲ
 ਸੈਨਾ ਸਾਜ ਸਮਾਜ, ਗਰਜ ਗਰਜਹਿ ਪ੍ਰਬਲ
 ਲੋਕ ਚਤੁਰਦਸ ਛਾਇ, ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਬਰਖੇ ਸਬਲ^{੧੨} ॥
 'ਭਿਮ ਭਿਮ ਸਾਵਨ ਵਾਰਿ, ਬਾਰਾ-ਕਰ ਬਰਖੇ ਅਖਿਲ ॥੫੫॥੫੧੩॥
 ਸਾਂਗ^{੧੪}, ਸਿਪਰ^{੧੫}, ਸਮਸ਼ੇਰ, ਗਦਾ, ਬਾਨ, ਗੋਲੀ ਗੁਰਜ ॥
 ਬਿਛੁਆ, ਬਾਂਕ, ਗੁਲੇਲ, ਧੋਪ, ਸੇਲ, ਸਹਿਬੀ^{੧੬}, ਖੁਰਜ^{੧੭} ॥
 ਤਬਰ, ਤੁਪਕ, ਤਰਵਾਰ, ਸੈਫ, ਸੂਲ, ਬਿਛੁਅਨ, ਬਿਸਖ ॥
 ਮੁਦਗਰ, ਮੇਰੁ ਪਹਾਰ, ਤਾਲ, ਬਿਛ ਪਾਬਰ, ਧਨੁਖ ॥੫੬॥੫੧੪॥

੧. ਵੈਰੀਆ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੨. ਦੁਸਮਣਾ ਨੂੰ ਤਪੋਟ (ਦੁਖੋਟ) ਵਾਲਾ । ੩. ਧਨੁਖ । ੪. ਤੀਰ । ੫. ਕੁਹਾੜਾ ।
 ੬. ਬਿਸੀਬਾਨ, ਹਲਾਹਲ ਵਾਲਾ ਬਾਣ, ਕਾਲਕੂਟ ਵਾਲਾ ਬਾਣ ਅਤੇ (ਬਿਸੀਅਰ) ਸੱਪਾਂ ਵਾਂਗੂ ਜਹਰੀ ਬਾਣ (ਬਿਦਰ) ਚਲਾਏ ।
 ੭. ਜਿਹੜੇ (ਸਬਲ) ਵਡੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚਮਕ ਵਾਂਗੂ ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੮. ਮਨ, ਬਾਨੀ ਕਰਮ ਨਾਲ ਤਿੱਖੀ, (ਚਕਤਿ) ਅਰਧ
 ਚੰਦ ਕਾਰ ਦੀ ਤਲਵਾਰ । ੯. (ਘਨ) ਸਾਰੇ ਜਵਨ (ਜੋਤਿ) ਜੋਤਿ ਹੀ ਜੋਤਿ, ਛਾਈ ਹੋਈ ਹੈ । ੧੦. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੂਰਣ (ਦਸ)
 (ਭਤ੍ਰਕ ਦਸ) ਲੋਕ ਵਿੱਚ ਚਮਕਦਾ ਹੈ । ੧੧. ਪਹਿ ਪੂਰਨ । ੧੨. ਬਹੁਤ । ੧੩. ਮਾਨੋ ਕਿ ਸਾਵਨ ਦੇ (ਬਾਰਾਕਰ) ਬਾਰਸ ਕਰਨ
 ਵਾਲੇ (ਛੇਦਲ)(ਅਖਿਲ) ਸਾਰੇ ਹੀ (ਵਾਰਿ) ਜਲ ਵਰੋਂਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਬਰਛੀ । ੧੫. ਢਾਲ । ੧੬. ਖੁਰਚਟਾ, ਖੁਰ ਵਰਗਾ,
 ਅਰਧ-ਚੰਦ ਛਾਣ ।

ਜਮਧਰ, ਜਬਰ-ਕੁਠਾਰ^੧, ਸਿਲਾ^੨, ਸਾਂਗ, ਬਰਛੀ, ਤਬਰ
ਗਦਾ, ਧਨੁਖ, ਕਰਵਾਰ, ਗੋਫਨ, ਸਰ ਸਾਰੰਗ, ਸਿਪਰ
ਮੂਸਲ-ਤਿੱਛ-ਕੁਠਾਰ, ਅਸਤ੍ਰ ਬਸਤ੍ਰ ਬਰਖੇ ਪ੍ਰਬਲ
ਲੋਕ ਚਤੁਰਦਸ ਛਾਇ, ਬਾਨ ਬੂੰਦਧਾਰਾ ਸਬਲ^੩ ★ ॥੫੭॥੫੧੫॥

ਨਿਸਿਚਰ ਗਨ ਘਨ-ਘੋਰ, ਘੋਰ-ਰੂਪ ਝਪਟੈ-ਦਪਟ^੪
ਧਾਇ ਧਾਇ ਘਨ-ਛਾਇ, ਪ੍ਰਬਲ ਸਬਲ ਭਿਭਰੇ-ਲਪਟ^੫
ਭਈ ਘੋਰ ਪ੍ਰਲਯ ਦੁਸਹ^੬, ਮਹਾ-ਤਿਮਰ ਤਮ-ਰੂਪ ਕਲ
ਮਹਾ-ਘੋਰ-ਘਮਸਾਨ, ਰਨ ਦਾਰੁਨ ਭੀਖਮ ਬਿਕਲ^੭ ॥੫੮॥੫੧੬॥

ਭਯੋ ਘੋਰ ਬੂੰਧਾਰ^੮, ਬੂੰਧ ਤਿਮਰ ਪ੍ਰਲਯ ਭਈ ॥
ਬਰਖੇ ਸਸਤ੍ਰ ਅਪਾਰ, ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਧਾਰਾ ਨਈ ॥
ਖਗ, ਖੰਡਾ, ਧਰਬਾੜ^੯ ਬਾਂਕ, ਬਜ੍ਰ, ਬਿਛੂਆ, ਛੁਰੀ ॥
ਖਜਰ, ਧੋਪ, ਕਟਾਰ, ਸੂਲ, ਸੈਲ ਸਹਿਬੀ ਖੁਰੀ^{੧੦} ॥੫੯॥੫੧੭॥

ਬੁਗਦਾ, ਸਾਂਗ, ਕੁਠਾਰ^੧, ਸਿਲਾ^੨, ਸੈਲ ਪ੍ਰਬਤ ਪ੍ਰਬਲ ॥
ਮੁਦਗਰ, ਸੂਲ, ਦੁਧਾਰ, ਦਸਹੁਦਿਸਾ ਬਰਖੇ ਸਬਲ ॥
^੧ ਲੋਹ-ਘਟਾ-ਘਨ-ਘੋਰ, ਸਸਤ੍ਰ-ਬੂੰਦ-ਧਾਰਾ-ਪਰੈ^{੧੧} ॥
ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਬਿਕ੍ਰਾਲ^{੧੨}, ਛਾਇ ਛਾਇ ਬੂੰਦਨ ਝਰੈ ॥੬੦॥੫੧੮॥
ਗਰਜ ਗਰਜ ਦਲ ਦੈਂਤ, ਘੋਰ-ਘੋਰ^{੧੩} ਸਸਤ੍ਰਨ ਚਹੈ ॥
^{੧੪} ਨਭ ਛਿਤਿ ਦਸਦਿਸ ਛਾਇ, ਘੋਰ ਬੂੰਦ ਅਸਤ੍ਰਨ ਬਹੈ^{੧੫}
ਘਟਾ ਘੋਰ ਸਹਸਾਰ^{੧੬} ਸਾਰ-ਬੂੰਦ^{੧੭} ਪ੍ਰਬਲ ਪਰੈ
^{੧੮} ਮੂਸਲ-ਧਾਰ ਅਪਾਰ, ਸਿਲਾ, ਸੈਲ ਧਾਰਾ-ਪਰੈ^{੧੯} A ॥੬੧॥੫੧੯॥

੧. ਕੁਹੜਾ। ੨. ਪੱਥਰ, ਵਜ੍ਰ। ੩. ਬਲ ਸਹਿਤ, ਮਹਾ, ਬਲੀ। ੪. (ਦਪਟ) ਦੱਬ ਕੇ (ਝਪਟ) ਚਿੰਬੜ ਗਏ।
੫. (ਲਪਟ) ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ (ਭਿਭਰੇ) ਗੱਜੇ (ਬੋਲੇ)। ੬. ਜਿਸ ਦਾ ਸਹਾਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋਵੇ, ਕਠਿਨ। ੭. ਵਜਾਕੁਲ ਕਠਨ
ਵਾਲਾ। ੮. ਬੂੰਧਕਾਰ। ੯. ਧਾਰ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੀ, ਤਲਵਾਰ। ੧੦. ਛੁਰੀ, ਕਰਦ, ਖੁਰ ਜਿਹਾ, ਅਰਧਚੰਦ੍ਰ ਥਾਣ।
੧੧. (ਘਨਘੋਰ) ਗੱਜਦੀ ਹੋਈ (ਲੋਹ) ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਘਟਾ 'ਚੋਂ' ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਰੂਪ ਬੂੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੨. ਭਯਾ-
ਨਕ। ੧੩. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ। ੧੪. ਆਕਾਸ਼, (ਛਿਤਿ) ਪਰਤੀ ਤੇ ਦਸਾਂ ਹੀ ਦਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ਛਾ ਕੇ ਘੋਰ-ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਰੂਪ
ਬੂੰਦਾਂ (ਹਵਾ ਨਾਲ ਦੇਧਰ ਚਿਧਰ) (ਬਹੈ) ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੫. ਕਾਲੀ ਵਾਲੀ, ਛੇਤੀ ਵਰਸਨ-ਵਾਲੀ। ੧੬. (ਸਾਰ)
ਲੰਗ (ਸਸਤ੍ਰਾਂ) ਰੂਪ ਜਲ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ। ੧੭. ਬੜੀ ਮੁਹਲਧਾਰ ਵਾਲੇ (ਸਿਲਾ) ਪੱਥਰਾਂ ਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ (ਧਾਰ ਧਰੇ) ਬੱਦਲ
ਹਨ।

A ਧਾ:—ਧਾਰਾ ਪਰੈ

★ ਛੇਦਾਕ ੪੮॥੫੧੨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੫੭॥੫੨੧ ਤੱਕ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਵਰਨਣ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਇੱਕ ਇੱਕ
ਨਾਮ ਕਈ ਕਈ ਵਾਰ ਲਿਖਣਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਾਸਤ੍ਵ ਵਿੱਚ—ਇਹ ਪਿੱਛੇ ਆਏ ਛੇਦਾਕ ੩੨॥੪੯੫ ਤੋਂ ੩੩॥੪੯੭ ਤੱਕ
ਦੇ ਛੇਦਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪੁਨਰਾਬਤੀ ਅੱਗੇ ਵੀ ਛੇਦਾਕ ੬੬॥੫੩੦ ਤੱਕ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਲੋਹਧਾਰ ਘਨ-ਛਾਇ, ਸਾਰ-ਬੁੰਦ ਧਾਰਾ ਪਰੈ ॥
 ਨਾਵਕ, ਚਾਰ, ਕੁਠਾਰ, ਬਾਂਕ, ਬਜ੍ਜ, ਬਿਛੁਆ ਝਰੈ ॥
 ਬਰਖਤਿ ਸਾਰਾਧਾਰ, ਉਮਡ ਭੀਖਮ ਘਟਾ ॥
 ਮਹਾ-ਪੁਲਯ ਘਮਸਾਨ, ਰਨ-ਦਾਰੁਨ-ਦਾਫੁਨ-ਪਟਾ ॥੬੨॥੫੨੦॥
 ਪੁਲਯ ਘੋਰ ਘਮਸਾਨ, ਰਨ ਦਾਰੁਨ ਭੀਖਮ-ਪੁਲਯ ॥
 ਬਰਖੇ-ਨਾਵਕ, ਬਾਨ, ਸੂਲ, ਸਾਂਗ, ਸਹਿਬੀ ਚਲਯ ॥
 ਸਾਰ-ਘਟਾ ਘਨ ਛਾਇ, ਅਸਤ੍ਰ ਸਸਤ੍ਰ ਧਾਰਾ ਝਰੈ ॥
 ਬਰਸਤਿ ਛਾਹਿਬਰ ਲਾਇ, ਲੋਹ-ਬੁੰਦ ਬੁੰਦਨ-ਪਰੈ ॥੬੩॥੫੨੧॥
 ਸੇਫ, ਸਰੋਹੀ, ਸਾਂਗ, ਭਾਲਾ, ਬਿਛ, ਮੂਸਲ, ਸਿਲਾ ॥
 ਸਾਰੇਗ, ਬਾਨ-ਬਿਸਾਲ, ਸੈਲ, ਸੂਲ, ਸਹਿਬੀ ਜਿਲਾ ॥
 ਬੱਲਮ, ਸਾਂਗ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਅਸਿ, ਤੁਫੰਗ, ਮਿਸਰੀ ਉਨੀ ॥
 ਪਨੁਹੀ, ਗੁਰਜ, ਗੁਲੇਲ, ਛਾਇ-ਛਾਇ-ਬਦਰੀ-ਬਨੀ ॥੬੪॥੫੨੨॥
 ਖੰਜਰ, ਕਰਦ, ਕਮਾਨ, ਗੁਰਜ, ਗੋਠਨ, ਪਨੁਹੀ ਗਦਾ ॥
 ਬੱਲਮ-ਤੀਛਨ-ਬਾਨ, ਸਿਪਰ, ਧੋਪ, ਜਮਧਾਰ ਕਦਾ ॥
 ਬੁਗਦਾ, ਸੂਲ, ਕਟਾਰ, ਜ਼ਿਰਹ, ਪਨੁਖ ਬਾਕੀ-ਅਦਾ ॥
 ਬਰਖੇ ਆਹਨ-ਧਾਰ, ਸਾਰ-ਬੁੰਦ ਪੁਲਯ ਪ੍ਰਦਾ ॥੬੫॥੫੨੩॥
 ਦਸਹੁ ਦਿਸਾ ਪੁਰ-ਲੋਕ, ਲੋਹਧਾਰ ਧਾਰਾ ਪਰੈ ॥
 ਉਮਡ ਉਮਡ ਘਨ-ਛਾਇ, ਸਾਰ ਘਟਾ ਬੁੰਦਨ ਝਰੈ ॥
 ਸਸਤ੍ਰ, ਅਸਤ੍ਰ ਸੰਬੂਹ, ਨਿਜ-ਪਉਰਖ-ਬਾਹਤ-ਭਯੋ ॥
 ਨਿਸਿਚਰ ਦਲ ਅੰਬੂਹ, ਬਾਹ ਬਾਹ ਪਉਰਖ ਥਕਯੋ ॥੬੬॥੫੨੪॥

੧. ਲੋਹੇ ਦਾ ਅਧਾਰ; ਸਸਤ੍ਰ; ਲੋਹੇ ਦੀ ਧਾਰ। ੨. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨ ਜੰਗ (ਪਟਾ) ਭਰ ਗਿਆ। ੩. ਬਰਛੀ।
 ੪. ਬੁੰਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਪਰੈ ਹਨ, ਭਾਵ ਬੰਦਲ ਦੀਆਂ ਬੁੰਦਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਰਾਦਾ ਵਰ੍ਹਦੀਆਂ ਹਨ। ੫. ਪਨੁਖ, ਕਮਾਨ।
 ੬. ਸਾਫ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ; ਚਮਕੀਲੀ। ੭. ਤਲਵਾਰ। ੮. ਮਿਸਰਨੀ, ਮਿਸਰ ਦੀ ਤਲਵਾਰ, ਮਿਸਰੀ ਤੇ ਉਨੀ ਤਲਵਾਰ।
 ੯. (ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ) ਛਾ ਛਾ ਕੇ ਬਦਲੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ੧੦. ਢਾਲ। ੧੧. ਕੱਟਣ ਵਾਲਾ; (ਕੁਦਰ) ਫਲ
 ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਤੀਰ, ਤੀਰ ਦੀ ਕਾਨੀ। ੧੨. ਸੰਜੋਆ। ੧੩. ਸੋਹਣੇ ਢੰਗ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਸੁੰਦਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੱਲੇ ਹੋਏ।
 ੧੪. ('ਆਹਨ) ਲੋਹੇ ਦੀ ਧਾਰ ਵਰ੍ਹਦੀ ਹੈ ਉਸ ਦੀਆਂ (ਲੋਹ) ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਰੂਪ ਬੁੰਦਾਂ ਪੁਲਯ (ਪ੍ਰਦਾ) ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ।
 ੧੫. ਦਸਾ ਦਿਸਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ (ਪੁਰ) ਪੂਰਨ ਲੋਹ ਦਾ ('ਧਾਰਾਧਾਰ) ਮੀਚੋ' ਹੋਂਦਾ ਹੈ; ਦਸਾਂ ਦਿਸਾਂ, ਸੱਤਾਂ ਪ੍ਰੀਆਂ
 ਤੇ ਚੌਦਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਹੇ (ਧਾਰ) ਵਿਕ ਰਸ ਲੋਹੇ ਦੀ ਧਾਰ ਵਰ੍ਹਦੀ ਹੈ। ੧੬. ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਘਟਾ 'ਚੋਂ' (ਸਸਤ੍ਰ ਰੂਪ) ਬੁੰਦਾਂ
 ਹੀ ਛਿਕਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੭. (ਭੀਮਨਾਦ ਦੀ ਫੋਜ ਨੇ) ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਾਏ। ੧੮. ਦੋ ਤਾਂ ਦੋ ਸਾਰੇ ('ਅੰਬੂਹ)
 ਕਰੋ' ਦੀ ਤਾਕਤ (ਹਥਯਾਰ) ਚਲਾ ਚਲਾ ਕੇ (ਥਕਯੋ) ਹਾਰ ਗਈ। A ਪਾ:—ਪੁਥਲ।

★ ਕਈਆਂ ਥੀਤਾਂ ਵਿੱਚ 'ਗਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ' ਬੰਦ ਅੰਗ ੫੨॥੫੧੬ ਤੋਂ ਲੈ ਛੇਦ ਅੰਗ ੬੬॥੫੩੦ ਤੱਕ ਦੋ ਦੋ ਤ੍ਰਕਾਂ
 ਤੇ ਅੰਗ ਲਿਖ ਹੋਏ ਹਨ। ਕੁਝ ਥੀਤਾਂ ਵਿੱਚ 'ਗਰਜਨ ਸਿੰਘ ਜੁਝਾਰ' ਦੇ ਆਦਿ 'ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਬਿਹਾਗੜਾ ਛਪਯ ਸੌਰਣਾ'
 ਤੇ ਸਿਰਲੱਖ ਵੀ ਹੈ। ਪਰ-ਇਨ੍ਹਾਂ ਛੇਦਾਂ ਵਿੱਚ ਛਪਯ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਯਮ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਹਾਂ! 'ਸੌਰਣੋ' ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਦੋ
 ਦੋ ਤ੍ਰਕਾਂ ਤੇ ਅੰਗ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਸੌਰਣੋ ਮੰਨ ਕੇ ਹੀ ਦੋ ਦੋ ਤ੍ਰਕਾਂ ਬਾਦ ਅੰਗ ਲਿਖਾਏ। ਕੁਝ ਥੀਤਾਂ ਵਿੱਚ
 'ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਿਹਾਗੜਾ' ਹੀ ਸਿਰਲੱਖ ਹੈ ਤੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਤ੍ਰਕਾਂ ਤੇ ਅੰਗ ਹੈ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖਣਾ ਹੈ। ਏਸ ਸਾਰੀ

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਜੋਤਸਰੀ*ਸੰਰਠਾ॥ਲੈ ਚੜ੍ਹਾ,ਸਰਾਸਨਾ, ਬਾਨ, ਤਪੀ ਚੰਡਿ ਦਾਨਵ ਦਲਨਿ ॥
 ਖਟ-ਸਰਾ^੧ ਤੀਖਨ ਬਾਨ ਬਾਨ ਬਜ੍ਜ^੨, ਸਿਲੀ^੩ ਪਾਵਕ^੪, ਪਵਨਿ ॥੧॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੋਤਸਰੀ ਦਖਣੀ॥ ਬਯਾਧਿ^੫, ਬਿਖੀ-ਧਰ^੬, ਬਿਸਖ-ਖਟ^੭ ਦਾਰੁਨ ਭੀਖਮ ਪਹਾਰੇ ॥
 ਹੈ-ਲੱਛਕ-ਕੋਟ-ਸਹੈਸੁ-ਬਢੇ A, ਬਿਸਤਾਰ-ਭਯੋ-ਨਭ-ਮੰਡਲ-ਤਾਰੇ ॥
 'ਸਰਬਜ੍ਜ' ਚਹੂੰਦਿਸ ਛਾਇ ਪਰਯੋ, ਚਕਚੂਰ^੮ ਕਰਤ-ਦਾਨਵ ਰਿਪੁ-ਭਾਰੇ ॥
 'ਤਿਲ ਤਿਲ ਆਯੁਧ ਕਾਟ ਡਰਯੋ, 'ਸਰ ਬਜ੍ਜ' ਝਰਯੋ ਬੁੰਦਨ ਪਰਨਾਯੋ^੯ ॥੨॥੫੨੬॥
 ਸਰ-ਕੂਟ 'ਸਿਲੀ' ਕਲ ਕਾਲ ਮਹਾ^{੧੦}, ਦਸ ਓਰਨ ਘੋਰ ਪਰੇ-ਘਨਘੋਰਾ ॥
 ਨਭ ਛਾਇ ਝਰੇ-ਬਿਸ, ਬਾਨ-ਪੁਲਯ^{੧੧}, ਰਿਪੁ ਸੈਨ ਹਨੇ ਦਲ ਦੀਹ ਕਠੋਰਾ ॥
 ਬਿਸ ਧਾਰ ਪਰੇ, ਚਹੂੰਫੇਰ ਝਰੇ, ਬਿਸ ਕੈ ਜੁ ਹਨੇ ਨਿਸਿਚਰ ਦਲ ਥੋਰਾ^{੧੨}? ॥
 ਬਿਸ-ਦਾਰੁਨ ਭੀਮ-ਨਦੀ ਉਮਡੀ, ਦਲ ਦੈਤ-ਬੁਡੈ, ਬਿਸ-ਕੈ ਝਕਝੋਰਾ^{੧੩} ॥੩॥੫੨੭॥
 'ਸਰ-ਪਾਵਕ' ਫੈਲ ਪਰਯੋ ਸਗਰੇ, ਅੰਗਾਰ-ਪਰੇ-ਬੁੰਦਨ, ਝਰਲਾਈ^{੧੪} ॥
 ਦਸ ਲੋਕ 'ਘਟਾ-ਪਾਵਕ' ਉਮਡੀ, ਸਰ-ਕੋਟ ਝਰੇ ਧਾਰਾ ਬਰਖਾਈ ॥
 ਝਰ ਲਾਇ ਝਰੇ ਬਦਰਾ-ਪਾਵਕ, ਅੰਗਾਰ-ਪਰੇ ਦਸਹੂੰ-ਦਿਸ ਧਾਈ ॥
 'ਦਲ ਦੈਤ ਗਰੇ ਭੁਲਸੇ ਤਰਸੇ, ਬਿਲਖੇ ਤਰਫੈ ਰਿਪੁ ਸੈਨ ਜਰਾਈ' B ॥੪॥੫੨੮॥

੧. ਧਨੁਕ। ੨. ਛੇ ਬਣ; ਛੇ ਅਸਤੁ। ੩. (ਵਜ੍ਜਾਸਤੁ) ਉਹ ਅਸਤੁ ਜਿਸਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਗੜੇ ਪੰਣ ਲਗ ਜਾਣ
 ਖ. ਸ਼ਿਲਾਸਤੁ; ਉਹ ਅਸਤੁ ਜਿਸ ਦੇ ਚਲਾਇਆਂ ਪੱਥਰ ਵਹਸਣ। ੫. ਅਗਨਿਜਾਸਤੁ ੬. (ਵਾਯਾਵਾਸਤੁ) ਉਹ ਅਸ-
 ਜਿਸ ਦੇ ਚਲਾਇਆਂ ਹਵਾ ਚਲੇ। ੭. (ਰੰਗਾਸਤੁ) ਉਹ ਅਸਤੁ ਜਿਸ ਦੇ ਚਲਾਇਆਂ ਰੰਗ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣ। ੮. ਜਗ-
 ਵਾਲਾ (ਅਸਤੁ) ਉਹ ਤੀਰ ਜਿਸ ਦੇ ਚਲਾਇਆਂ ਜਹਰ ਫੈਲ ਜਾਵੇ। ੯. (ਇੱਕ ਤੋਂ) ਹਜ਼ਾਰ, ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਲੱਖ, ਲੱਖ ਤੋਂ
 ਕ੍ਰੋੜ ਹੋਕੇ ਵਧੇ। ੧੦. ਔਓ ਫੈਲਾਵ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਤਾਰੇ (ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ) ਹਨ। ੧੧. ਚਕਰ
 ਚੂਰ, ਅਤਿ-ਨਾਸ਼। ੧੨. (ਭੀਮਨਾਦ ਦੇ) ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ (ਕਾਲ ਦੇ ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਨੇ) ਤਿਲ ਤਿਲ ਪੁਕਰ ਕੇ ਛੱਡੇ ਸੁਣਿਆ (ਵਜ੍ਜਾਸਤੁ
 ਵਿੱਚੋਂ ਬੁੰਦਾਂ ਦੇ ਪਰਨਾਲੇ ਬਣ ਕੇ (ਵਜ੍ਜ) ਗੜੇ ਨਿਕਲੇ; ਵਜ੍ਜਾਸਤੁ 'ਚੋਂ ('ਪਰ) ਭਲੀ ਪੁਕਾਰ' ('ਨਾਰ) ਅਗਨਿ' ਦੀ
 ਬੰਦਾਂ ਵਾਂਗ (ਗੜੇ) ਝਰੇ। ੧੩. (ਸ਼ਿਲਾਸਤੁ) ਵਿੱਚੋਂ (ਪੱਥਰ ਨਿਕਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹੀ) ਮਹਾ ਕਲਿ-ਯੁਗ ਦਾ ਸਮਯ (ਕਠਾਨ
 ਜੰਗ) ਉਪਜਿਆ; (ਸ਼ਿਲੀਸਰ) ਚੋਂ (ਕਾਲਕੂਟ) ਜਹਰ ਦੀ ਮਹਾ ('ਕਲ) ਸ਼ਕਤੀ ਨਿਕਲੀ ੧੪. ਦਸੀਂ ਪਾਸੀਂ ਘੋਰਾ
 ਘਨਘੋਰ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ। ੧੫. ਜਿਹੜੇ ਜਹਰ ਨਾਲ ਮਾਰੇ ਸਨ (ਕੀ ਓਹ) ਨਿਸਿਚਰ-ਦਲ ਥੋੜਾ ਸੀ? (ਅਰਥਾਤ-ਥੋੜਾ ਨਹ
 ਸੀ ਬਲਕਿ ਬੇ-ਗਿਣਤ ਸੀ)। ੧੬. ਪੁਲਯ ਦੀ (ਬਾਨ) ਤਰ੍ਹਾਂ। ੧੭. ਝੰਝਲਿਆ ਹੋਇਆ; ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ। ੧੮. (ਝਰ
 ਅਗ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ; ਝੜੀ ਲਾਏ; ਚੜ੍ਹ ਕੇ। ੧੯. (ਪਾਵਕਾਸਤੁ ਨੇ) ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਫੌਜ ('ਅੰਜੀ) ਸਾੜੀ ਕਿ ਦੈ-
 ਦੇ ਦਲ ਗਲ ਗਏ, (ਭੁਲਸੇ) ਭੁੰਜਦੇ ਹਨ (ਤਰਸੇ) (ਤ੍ਰਿਖਾ) ਪਯਾਸ ਹਨ, ਵਿਲਕਦੇ ਹਨ ਤੇ ਤੜਫਦੇ ਹਨ।

A ਪਾ:—ਬਢੇ। B ਪਾ:—ਦਲ ਦੈਤ ਜਰੇ ਭੁਲਸੇ ਤਰਫੇ, ਬਿਲਖੇ ਤਰਫੈ ਰਿਪੁ ਸੈਨ ਜਰਾਈ, ਵੀ ਹੈ।
 * ਪੂਰਵੀ ਠਾਟ ਦੀ ਐਡਵ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗਣੀ ਜੋਤਸਰੀ ਹੈ। ਗਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ ਹੈ
 ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸਭ ਤੇ ਪੈਂਦਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਿਸਭ ਤੇ ਪੈਂਦਰ ਕੰਮ
 ਹਨ। ਮੱਧਮ ਤੀਬਰ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਗਾਧਾਰ ਹੈ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਨਿਸਾਧ ਹੈ।
 ਆਰੋਹੀ—ਸ ਗ ਮੀ ਪ ਨ ਸ। ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨਾ ਪ ਧਾ ਮੀ ਗ ਰਾ ਸ।
 ਦੋਹਰਾ ॥ 'ਰਿਧ' ਕੋਮਲ ਮੱਧਮ ਕੜੀ, 'ਗਨਿ' ਸੰਵਾਦਿ ਬਨਾਇ ॥
 ਆਰੋਹੀ 'ਰਿਧ' ਵਰਜ-ਕਰਿ, ਰਾਗ ਜੋਤਸਰੀ ਭਾਇ ॥ (ਰਾਗ ਕੋਸ)

ਗੜਬੜ ਕਰ ਕੇ ਅੰਗਾ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਾਧਾ ਘਾਟਾ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਪਹਿਲੇ ਅਧਯਾਯ ਦੇ ਅੰਗ ਵੀ ਆਪ ਵਿੱਚਰਦੀ ਮੇਲ ਨਹ
 ਕਰਦੇ। ਅਸਾ ਕਿਸੇ ਥੀੜ ਦੇ ਸੰਪੂਰਣ ਅੰਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਿਆ। ਬਲਕਿ ਆਪਣੀ ਥੀੜ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਰੱਖ ਕੇ ਅੰਗ ਲਿਖੇ ਹਨ।

‘ਸਰ-ਆਰੁਤ’ ਬੇਗ-ਚਲੈ-ਭੁਪਣੈ, ਝਕਝੋਰ ਬਹੇ ਬਹੁ-ਭਾਰਿ ਬਤਾਸਾ ॥
 ਦਸ-ਲੋਕ ਦਿਸਾ-ਦਸ ਫੈਲ-ਚਲੈ, ਝਕਝੋਰ ਬਹੇ ਮਾਰੁਤ ਖਲ-ਠਾਸਾ ॥
 ਤਰੁ-ਮੋਰ-ਗਿਰੋ ਝਕਝੋਰ-ਪਰੇ, ਨਭ-ਉਰ-ਉਰੇ-ਨਿਪੁ ਸਿਨ-ਬਿਨਾਸਾ ॥
 ‘ਘਨ-ਛਾਇ ਉਰਯੋ, ਪਰ ਮਾਝ ਪਰਯੋ, ਝਕਝੋਰ ਉਠਯੋ ਦਲ ਦੋਤ ਅਕਾਸਾ’ ॥੫॥੫੨੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੈਤਸਰੀ ਦੱਖਣੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

‘ਸਰ ਬਜਾਧਿ’ ਰੋਗ ਪਰਯੋ ਦਸਹੁ ਦਿਸੈ, ਪਰ ਰੂਪ-ਘੋਰ-ਭਯ-ਵਨਾ ॥
 ਤ੍ਰਿਦੋਖ ਤਾਪ ਅਨੇਕ ਅਪਦਾ, ਆਧਿ, ਬਜਾਧਿ ਡਰਾਵਨਾ ॥
 ‘ਸਰ-ਬਜਾਧਿ’-ਬਰਸੇ, ਰੋਗ-ਉਪਜੈ, ਹਨੇ ਰਿਪੁ-ਦਲ-ਨਿਸਿਚਰਾ ॥
 ਬਹੁ-ਬਜਾਧਿ-ਰੋਗ-ਭਏ ਤਹਾ, ਪਰ-ਰੂਪ-ਭੀਖਮ ਭਯਕਰਾ ॥੬॥੫੩੦॥
 ‘ਸਰ-ਨਾਗ’ ਫਨੀਅਰ ਫੈਲ ਬਰਸਹਿ, ਕਾਲ-ਸਮ ਦਸ ਉਰ ਤੇ ॥
 ਕਲਿ ਘੋਰ ਫਨਿ ਬਿਸਕੂਟ ਬਿਸੀਅਰ ਜਮ-ਰੂਪ ਅਹਿ-ਕਲਿ-ਘੋਰ-ਸੇ ॥
 ਦਸ ਲੋਕ ਪੁਰ-ਫਨਿ ਛਾਇ-ਬਰਸਹਿ, ਹਨਹਿ ਬਿਸ ਕੈ ਦਾਨਵਾ ॥
 ਜਨੁ ਭਈ ਪੁਲਯ ਘੋਰ ਦਾਰੁਨ, ਹਰਿ-ਨਚਹਿ-ਪੁਲਯ-ਤਾਂਡਵਾ ॥੭॥੫੩੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੈਤਸਰੀ ਬਜ੍ਯ-ਸਰ ਛੱਕਾ-ਛੰਤ ਦੱਖਣੀ ॥

ਸਰ-ਬਜ੍ਯ ਦਸ-ਦਿਸਾ ਫੈਲ ਬਰਸਹਿ, ਘਨ ਛਾਇ ਨਭ ਝਰਨਾ ਝਰੈ ॥
 ਬਹੁ-ਭਾਰਿ-ਰੂਪ ਅਸੰਖ ਆਜੂਧਾ, ਬਜ੍ਯ-ਸਰ ਰਿਪੁ ਦਲ ਪਰੈ ॥
 ਚਕਚੂਰ-ਪੂਰਿ-ਪਰੇ-ਨਿਸਾਚਰਾ, ਘੋਰ ਘੋਰ ਸੰਘਾਰ ਹੀ ॥
 ਸੈਨ ਧੀਰਜ-ਤਯਾਗ ਭਾਜਤਿ, ਹਨਤਿ ਰਿਪੁਨ ਚਿਕਾਰ ਹੀ ॥੧॥੫੩੨॥

੧. ਪਠਨਾਸਤੁ ਤੋਂ (ਭਪਣੈ) ਵਾ ਦੇ ਝੋਲੇ (ਚਲੈ) ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ । ੨ ਵਾਰ, ਵਾਯੂ, ਹਵਾ । ੩. (ਵਾ ਠਾਠ) ਬਿਛ ਤੇ ਪਹਾੜ ਡਿਗਦੇ ਹਨ । ੪. ਰਜੇ (ਭੀਮਨਾਦ) ਦੀ ਸੈਨਾ ਆਕਾਸ਼ ਵਲ ਉਡਦੀ ਹੈ ਅਤੇ (ਫਿਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿੱਗ ਕੇ ਯਾ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਉਡਦੀ ਹੀ) ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੫. (ਹਵਾ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਦੌੜਾਂ ਦੇ) ਬਹੁਤ ਦਲ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਛਾ ਕੇ ਉੱਡੇ (ਫਿਰ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ (ਫਿਰ ਵਾ ਦੇ) (ਝਕਝੋਰ) ਝੋਕੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਲ ਉੱਡੇ) । ੬. ਰੰਗਾਸਤੁ ਤੋਂ ਦਸ ਦਿਸਾ ਵਿੱਚ ਰੰਗ ਪੈ ਗਏ । ੭. ਤ੍ਰਿਦੋਸ਼ (ਸਿਨਪਾਤ) ਤੇ ਤਾਪਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਬਿਪਤਾਂ । ੮. ਮਨ ਦੇ ਰੋਗ । ੯. ਸਰੀਰ ਦੇ ਰੋਗ । ੧੦. ਓਥੇ ਬਹੁਤ ਰੋਗਾਂ ਤੇ (ਹੋਰ) (ਬਜਾਧਿ) ਰੋਗ ਹੋ ਗਏ । ੧੧. ਬਿਸੀਧਰਾਸਤੁ, ਵਿਸਧਰਾਸਤੁ, ਉਹ ਤੀਰ ਜਿਸ ਦੇ ਚਲਦਿਆਂ ਸ਼ੰਪ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣ । ੧੨ ਸੰਪ, ਫਨਾਂ ਵਾਲੇ ਸੰਪ । ੧੩ ਬਿਸ ਤੇ ਕਾਲਕੂਟ ਵਾਲੇ ਸੰਪਾਂ ਦੀਆਂ ਘੋਰ ਕਾਲੀਆਂ ਫਨਾ ਹਨ । ੧੪. ਮੌਤ ਰੂਪ (ਅਹਿ) ਸੰਪ ‘ਸਿ = ਜੋ’ ਘੋਰ ਕਾਲੇ ਹਨ । ੧੫. (ਚਤੁਰ-) ਦਸ (ਚੌਦਾ) ਲੱਕਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ (ਫਨਿ) ਸੰਪ । ੧੬. (ਮਾਨੋ ਕਿ, ਪੁਲਯ ਦੇ ਸਮਝ ਤਾਂਡਵ ਨਾਚ ਨਾਲ (ਹਰ) ਸਿਵ ਜੀ ਨੱਚਦੇ ਹਨ । ੧੭. ਵਜ੍ਯਾਸਤੁ, ਉਹ ਤੀਰ ਜਿਸ ਦੇ ਚਲਣ ਨਾਲ ਗਤਿਆਂ (ਹਿਮ ਉਪਲਾ) ਦੀ ਵਰਯਾ ਹੋਵੇ ੧੮. ਸਸਤੁ । ੧੯. ਚਕਟਾ ਚੂਰ ਹੋ (ਟੁੱਟ ਭੱਜ) ਕੇ ਪੁੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਤਰ ਡਿੱਗੇ ਪਏ ਹਨ । ੨੦. ਅਸਤੁ (ਐਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੈਰੀ ਖੋਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਅਸਤੁ ਦੇ ਮਾਰਦਿਆਂ (ਰਿਪੁਨ) ਵੈਰੀਆਂ ਵਿੱਚ (ਚਿਕਾਰਹੀ) ਚੀਕ ਚਿਕਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ । A ਪਾ:—ਜਹ ਦਿਸ ।

★ ਇਹ ਵੱਕੇ ਛੰਦ ‘ਦੋਵੀ ਦੇ ਛੱਕਿਆ’ ਵਾਗੁ ਹੀ ਹਨ । ਪਰ ਦੋਵੀ ਛੱਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ‘ਭੁਜੋਗ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ’ ਦੀ ਲਯ ਹੈ । ਛਕਾ ‘ਨਮੋ ਉਗ੍ਰਏਤੀ ਅਨੰਤੀ ਸਿਵੇਯਾ’ × × × ।
 ਨਾਮਾਗੀ ਅਤੇ ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਮੰਨਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਭਯੋ ਘੋਰ ਆਹਵ^੧ ਪੁਲਕ-ਦਾਰੁਨ, ਭੀਮ ਭਯਕਰ ਭੈਰਵਾ
 ਕਲਿ-ਕਾਲ ਭੀਖਮ ਦੁਸਹ ਭੈਰਵ, 'ਰਿਪੁ-ਘੋਰ ਦੀਹ^੨-ਦਲ-ਬੈਰਵ'
 ਸਰ-ਬਜ੍ਞ ਬਰਸਤ ਛਾਇ ਘਨ ਦਲ, ਹਨਤ ਨਿਸਿਚਰ ਘੋਰ ਕੈ ॥
 ਕਰ ਰੰਚ ਰੰਚ ਅਨੇਕ ਦਲ, ਰਿਪੁ ਦਲਤ ਮਲਤ ਅੰਧੋਰ-ਕੈ^੩ ॥੨॥੯॥੫੩੩॥
 ਘਨ ਛਾਇ ਛਾਇ ਦਸਹੁੰ ਦਿਸਾ, ਸਰ-ਬਜ੍ਞ ਰਿਪੁ ਦਲ ਮਾਰ ਹੀ^੪
 ਚਕਚੂਰ-ਪੂਰਿ-ਅਨੇਕ-ਨਿਸਿਚਰ, ਗਨਤਿ ਵਾਰੁ ਨ ਪਾਰੁ ਹੀ^੫
 ਚੂਰ-ਚੈ ਨਭ ਉਡਤਿ ਬਯਾਕੁਲ, ਰਿਪੁ ਘੋਰ ਘੋਰ ਚਿਕਾਰ-ਹੀ^੬
 ਨਭ ਛਾਇ ਬਰਸਤ ਭੀਮ ਭਯਕਰ, ਮਾਰ ਮਾਰ ਪੁਕਾਰ ਹੀ^੭ ॥੩॥੧੦॥੫੩੪॥
 ਧਾਇ ਧਾਇ ਭਿਰੇ ਨਿਸਾਚਰ, ਘਾਵ ਖਾਇ ਪਰੇ ਤਹਾ
 ਪੁਨ ਘੋਰ ਬਰਸਤ ਬਜ੍ਞ-ਸਰ ਚਕਚੂਰ ਕਰ ਕਰ ਦਲ ਦਹਾ^੮
 ਬਹੁ ਭਾਂਤਿ ਬਜ੍ਞ^੯ ਪਰੇ ਤਹਾਂ, ਘਨ ਘੋਰ ਦਸ ਦਿਸ ਛਾਇ ਕੈ ॥
 ਕਰ ਦੰਤ ਬਯਾਕੁਲ ਹਨਹਿ ਪੀਸਿਹਿ, ਦਲਹਿ ਨਿਸਿਚਰ ਘਾਇ ਕੈ^{੧੦} ॥੪॥੧੧॥੫੩੫॥
 ਸਰ-ਬਜ੍ਞ ਬੁੰਦੁ ਪਰੇ ਭਯੰਕਰ, ਰਨ-ਘੋਰ-ਦਾਰੁਨ-ਭਯਕਰਾ ॥
 ਤਿਲ ਤਿਲ ਕਰੇ ਚਕਚੂਰ ਦਾਨਵ, ਨਭ ਉਡਤ ਬਹੁ ਨਿਸਿਚਰਾ ॥
 ਧਰ-ਪਰ^{੧੧} ਉਨਤ ਅਨੇਕ ਸੂਰਾ, ਧਾਇ ਧਾਇ ਚਿਕਾਰ ਹੀ ॥
 ਪਰ ਬਜ੍ਞ ਬਰਸਤ ਭਾਂਤਿ ਬਹੁ, ਦਲ ਘੋਰ ਘੋਰ ਸੰਘਾਰ ਹੀ ॥੫॥੧੨॥੫੩੬॥
 ਸਰ ਐਤ ਦਲ ਰਿਪੁ ਹਨਯੋ ਬਜ੍ਞੈ^{੧੨}, ਘੋਰ ਭੀਖਮ ਨਿਸਿਚਰਾ ॥
 ਭੁਇ ਭਾਰ ਮੇਟਨ ਹੇਤੁ ਅੰਬੈ, ਮੰਡਯੋ ਰਣ ਕਲ^{੧੩} ਭਯਕਰਾ ॥
 ਰਿਪੁ-ਸੈਨ ਬਹੁ ਜਮਪੁਰਿ-ਗਈ^{੧੪}, ਕਛੁ ਕਹਿਤ ਨਹਿ ਮੋਹਿ ਬਨ ਪਰੇ ॥
 ਦੁਖ-ਦਲਨ-ਮਲਨ^{੧੫} ਸੰਤਾਪ-ਚੂਰਨ, ਜਗ-ਤਰਨਪ੍ਰਭੁ-ਭੁਸਭੁ-ਕਛੁ-ਸਰੇ^{੧੬} ॥੬॥੧੩॥੫੩੭॥

੧. ਜੰਗ, ਯੁੱਧ। ੨. ਬਹੁਤ, ਭਾਰੀ। ੩. (ਅੰਧੋਰ) ਅਤਿ ਉਪਦ੍ਰਵ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਹਨੇਰ ਪਾ ਦਿੱਤਾ (ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ)।
 ੪. ਗਿਣਤੀ ਕੀਤਿਆਂ (ਵਾਰੁ ਪਾਰੁ) ਅੰਤਿ-ਹਿਸਾਬ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ, (ਯੰਧੇ) ਤੇ ਅਸਤੁ ਆਰ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਗਿਣਦੇ, ਗਿਣਤੀ
 ਦੀ (ਵਾਰੁਪਾਰੁ) ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ, ਉਰਵਾਰ ਤੇ ਪਾਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ੫. ਟੁੱਟ ਭੱਜ ਕੇ। ੬. ਸਾੜਿਆ ਦੁੱਖ
 ਵਿੱਚ ਤਪਾਇਆ। ੭. ਗੜੇ, ਓਲੇ। ੮. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਘਾਇਕੇ) ਸੱਟਾਂ ਨਾਲ (ਵਯਾਕੁਲ) ਦੁਖ ਨਾਲ (ਹਨਹਿ) ਮਰੇ
 ਹੋਏ ਦੰਦ ਪੀ ਹਨ। ੯. ਧਰਤੀ ਤੇ (ਪਰ) ਡਿੱਗ ਕੇ। ੧੦. ਵਜ੍ਞਸਰ ਨੇ (ਐਤ) ਦਸ ਹਜਾਰ ਵੈਰੀ ਦਾ ਦਲ ਮਾਰ
 ਦਿੱਤਾ। ੧੧. ਭਯਾਨਕ, ਕਾਲ ਨੇ। ੧੨. ਮਰ ਗਈ। ੧੩. ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਸਮੁਦਾਯ ਨੂੰ (ਮਲਨ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੪. ਜਗ
 ਦੇ ਤਾਰਨ ਵਾਲ (ਪ੍ਰਭੁ) ਵਯਾਪਕ ਤੋਂ ਸਭਿ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੋਤਸਰੀ ਬਿਸੀਸਰ *A ਛੰਦ ਛੰਕਾ ॥

ਪੁਨ ਪਰਯੋ ਸਰ ਬਿਸ ਕੂਟ ਬਿਸੀ, ਘੋਰ ਸਰ ਪੁੰਜਨ ਪਰੇ' ॥
 ਹੂੰ ਧਾਰ-ਮੂਸਲ ਕਰਹਿ ਬਰਖਾ, ਸਰ ਬੁੰਦ ਬਿਸ' ਝਰਨਾ ਝਰੇ ॥
 ਦਸ ਓਰ ਦਸ ਦਿਸ ਫੈਲ ਬਰਸਹਿ, ਭਯ-ਭੀਤਿ ਭੀਖਮ ਬਿਸ-ਸਰਾ' ॥
 ਝਰ ਲਾਇ ਬਿਸ' ਬਦਰਾ ਝਰੇ, ਘਨ ਛਾਇ ਬਰਸਹਿ ਭਯਕਰਾ ॥੧॥੧੪॥੫੩੮॥
 ਘਨ ਘੋਰ ਚਹੁੰਦਿਸ ਛਾਇ ਬਰਸਹਿ, ਬਿਸ ਘੋਰ ਸਰ ਦਹਿ-ਦਿਸ ਪਰੇ ॥
 ਬਿਸ' ਬੁੰਦ ਮੂਸਲ-ਧਾਰ ਬਰਸਤਿ, ਕਾਲਕੂਟ' ਪ੍ਰਾਨਨ ਹਰੇ ॥
 ਬਿਸ ਨੀਰ ਕੋ ਤਹਿ ਸਿੰਧੁ ਉਮਡਯੋ, ਬਧੁ ਸੈਨ ਦਹਿ-ਦਿਸ ਕੇ ਥਰੈ' ॥
 ਗਜ, ਬਾਜ, ਉਸਟਿ-ਸਵਾਰ, ਪੈਦਲ, ਮਹਿਖ-ਖਰ-ਖੱਚਰ-ਲਹੈ' ॥੨॥੧੫॥੫੩੯॥

੧ ਵਿਰ 'ਵਿਸੀਸਰ' ਤੇ ਕਿਸ ਤੋ ਕੂਟ (ਨਾਮੇ ਦੇ ਜਹਰ) ਪਏ। ੨. ਭਯਾਨਕ ਤੀਰਾ ਦੇ (ਪੁੰਜ) ਸਮੂਹ ਪਏ, ਭਯਾਨਕ (ਸਰਪੁੰਸਰਪ ਜਨ ਪਰੇ)ਜੋਮ ਪਏ। ੩. ਜਹਰ। ੪. ਦਸਾ ਦਿਸਾ ਵਿੱਚ ਦਸਾ ਹੀ ਤਰਫਾ ਤੋਂ ਫੈਲਕੇ ਵਰ੍ਹੇ ਤੇ। ੫.(ਦੇਤੜ) ਵਿਸੀਸਰ ਤੋਂ (ਭੀਖਮ) ਬਹੁਤ (ਭਯਭੀਤਿ) ਝਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੬. ਵ੍ਰੜਦੀ ਹੈ। ੭. ਝਰੇ, ਗਧੇ ਤੋ ਖੱਚਰਾ (ਲਹੈ) ਵੇਖਿਆ ਹਨ।

★ ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯਥਾਕ੍ਰਮ-ਹੋਣ ਰਚਨਾ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਕੰਠਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ। ਸਾਕਦ ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ 'ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੰਹ ਕ੍ਰੰਥ ਦਾ ਵਿਦ੍ਵਾਨ' ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਤੋਂ ਲਾਭੇ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਹੈ। 'ਸਿੰਘ-ਅਨੁਸਾਰ' 'ਵਨੁ ਸਰ' ਤੋਂ ਬਾਦ 'ਸਿਲੀ' ਔਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। 'ਬਿਖੀ' ਦਾ ਨੰਬੂ ਛੀ'ਵਾ ਹੈ। ਛੰਦਾਗ ੨॥੫੩੩ ਵਿਚ 'ਬਿਖੀਧਰ' ਪਾਠ ਹੈ ਅਤੇ ਏਥੇ 'ਬਿਸੀਸਰ' ਪਾਠ ਹੈ। ਏਸ ਤੋਂ ਫੁਮ ਪੈ'ਦਾ ਹੈ ਅਗੋਂ ਨੰਬੂ ਛੰਦੇ' ਦੇ ਛੰਕੇ ਦੇ ਆਇ 'ਵੁਜੋਗ ਸਰ' ਪਾਠ ਹੈ। ਬਿਖਸਰ, ਬਿਸੀ ਤੇ ਵੁਜੋਗ ਤਾਂ ਪ੍ਰਯਾਯ ਚਾਰੀ ਹਨ। ਛੰਦਾਗ ਨੰ: ੩॥੫੩੩ ਵਿਚ ਵੀ (ਸਿਲੀ) ਪਾਠ ਆਯਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਪਾਠ (ਸਿਲੀ) ਪੱਥਰਾ ਚਾਲਾ ਅਰਥ ਦੇ ਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜਾ 'ਸਿਲੀ' ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਹੈ ਉਹ 'ਵਿਸ' ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੁੰਦਿਆ ਹੈ ਯਥਾ:

ਸਰ ਕੂਟ ਸਿਲੀ ਕਲ ਕਾਲ ਮਹਾ, ਦਸ ਓਰਨ ਘੋਰ ਪਰੇ ਘਨਘੋਰਾ ॥
 ਨਠ ਛਾਇ ਝਰੇ ਬਿਸ ਬਾਨ ਪੂਲਯ, ਰਿਪੁ ਸੰਨ ਹਨੇ ਦਲ ਦੀਹ ਕਠੋਰਾ ॥
 ਬਿਸ ਧਾਰ ਪਰੇ ਚਹੁੰ ਫੋਰ ਝਰੇ, ਬਿਸ ਕੇ ਜੁ ਹਨੇ ਨਿਸਿਚਰ ਦਲ ਥੋਰਾ ॥
 ਬਿਸ ਦਾਰੁਨ ਭੀਮ ਨਦੀ ਉਮਡੀ, ਦਲ ਦੰਤ ਬੁਝੈ ਬਿਸ ਕੇ ਝਕਠੋਰਾ ॥ ੩੫ ॥ ੫੩੩ ॥

ਏਥੇ 'ਪੁਨ ਪਰਯੋ ਸਰ ਬਿਸ ਕੂਟ ਬਿਸੀ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਵਿਸਤਾਰ 'ਜਹਰ' ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ (ਵਜੂਹਾਤਾ) ਓ: ਇਹ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਕਿ 'ਬਿਖੀ' ਪਾਠ ਦੀ ਥਾਂ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਨਾਲ 'ਸਿਲੀ' ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਥਵਾ 'ਕੂਟ-ਸਿਲੀ' ਪਾਠ ਇਕੱਠਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਵਿਸਤਾਰ 'ਕਾਲਕੂਟ ਸਿਲੀ' ਹੈ। ਏਸ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ 'ਕਾਲਕੂਟ ਸਿਲੀ ਸਰ' ਅਥਵਾ 'ਕੂਟ ਸਿਲੀ ਸਰ' ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ਵਲੋਂ ਪੈ ਨਾਲ ਵਿਗੜ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਕ੍ਰਮ ਦੀ ਉਸਤ 'ਬਿਸੀ ਸਰ' ਪਦ ਤੋਂ ਹੋਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਹੜੀ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਇਮਾਗ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੋਂ ਦੀ ਟਿਕੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਓਨ ਹੀ ਏਥੇ 'ਬਿਸੀਸਰ' ਪਾਠ ਬਣਵਾਇਆ ਹੈ। ਯਾ ਅਗ '੨॥੫੩੩' ਤੇ '੩॥੫੩੩' ਵਿੱਚ ਵੀ 'ਸਿਲੀ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਬਿਸੀ' ਹੀ ਪਾਠ ਸੀ।

'ਰਬ, ਪਾਲ, ਦੂਲਨ, ਪੀਲ ਪਾਖਰ, ਧੀਰ ਸੁ-ਭਟ ਸਾਵਤ ਭਲੋ' ॥
 ਬਿਸ ਕੈ ਹਨੇ ਖਲ-ਘੋਰ ਨਿਸਿਚਰ, ਬਹੁ-ਭਾਤਿ ਸੋ ਰਿਪੁ-ਦਲ ਦਲੇ ॥
 ਦਿਲ ਬਹੁਤ ਮਰਤ ਅਸਿਖ ਨਿਸਿਚਰ^੧ ਉਡਤ ਭਾਤਿ ਅਨੇਕ ਭਟ ॥
 'ਝਕਝੋਰ ਉਨਤ ਤਰੇਗ ਬਿਸਹਰ, ਮਰਤ ਰਿਪੁ-ਦਲ ਗਰਜ ਤਟ ॥੩॥੧੬॥੫੪੦॥
 ਕਈ ਬਹੁਤ ਉਡਤ ਆਕਾਸ ਮੰਡਲ, ਕਈ ਗਿਰਤ-ਛਿਤਿ ਬਿਸ ਕੈ ਮਰੇ ॥
 ਬਹੁ ਸੈਨ-ਰਿਪੁ ਜਮਪੁਰਿ ਗਈ, ਕਛੁ ਕਹਿਤ ਨਹਿ ਮੁਹਿ-ਬਨ ਹਰੇ ॥
 ਸਰ ਘੋਰ ਬਰਸਹਿ ਬੁੰਦ ਪੂਲਯ, ਭਯ ਭੀਮ, ਭਯਕਰ ਬਿਸ-ਰੂਰੇ ॥
 ਬਿਸ-ਬਾਰਿ-ਕੀ-ਸਰਿਤਾ-ਚਲੀ ਝਕਝੋਰ ਚਹੁੰਦਿਸ ਬਿਖ ਉਰੇ ॥੪॥੧੭॥
 ਰਿਪੁ ਹਨਤ ਗਰਬ ਭਯਾਨ ਬਿਸਿਯਰ^੫ ਜਰਤ ਮਰਤ ਅਨੇਕ ਦਲ ॥
 ਸਰ-ਕੂਟ ਘੋਰ ਭਯੰਕਰਾ, ਗਹਿ ਕੰਠ ਬੇਗਹਿ ਹਨਤ ਖਲ^੬ ॥
 ਭਵ ਭਾਰ ਧਰਨੀ ਮਿਟਯੋ ਦੂਖਨ, ਬਲ^੭ ਦੋਤਜ ਬਹੁ ਜਮਪੁਰਿ-ਗਈ ॥
 ਜਬਿ ਜਬਿ ਪਰੀ ਮਹਿ^੮ ਭੀਰ ਦਾਰੁਨ, ਜਗਮਾਤ ਤਬਿ ਖੰਡਾ ਲਈ ॥੫॥੧੮॥੫੪੨॥
 ਹੁਇ-ਸਿੰਘ-ਬਾਹਨਿ^੯ ਹਨਹਿ ਨਿਸਿਚਰ, ਗਹਿ ਚਕ੍ਰ, ਸਰ ਖੰਡਾ, ਪਨੁਖ ॥
 ਧਨੁ^{੧੦}, ਤੂਨ^{੧੧} ਸਾਰੰਗ, ਸਾਂਗ^{੧੨} ਸੈਫ^{੧੩} ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਚਰਮ^{੧੪}, ਗਦਾ, ਬਿਸਖ^{੧੫} ॥
 ਸੰਧਾਨ^{੧੬} ਰਿਪੁ ਦਲ ਹਨਯੋ ਅੰਬੈ, ਭੁਇੰ-ਭਾਰ ਸਕਲ ਨਿਵਾਰਯੋ^{੧੭} ॥
 ਮਹਿਪਾਲ^{੧੮} ਦਯਾਲ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ, ਤਾਰਨਿ^{੧੯} ਖਲ-ਸਤ੍ਰੁ-ਦਲ-ਭਯ-ਟਾਰਯੋ^{੨੦} ॥੬॥੧੯॥੫੪੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੋਤਸਰੀ ਅਨਲਸਰ^{੨੧} ਛੰਦ-ਛਕਾ ॥

ਸਰ-ਅਨਲ^{੨੨} ਘੋਰ ਘਟਾ ਬਿਕਟ, ਚਹੁੰ-ਦਿਸ ਗਗਨ ਘਨ ਛਾਇ ਕੈ^{੨੩}

ਘਨ-ਅਗਨਿ-ਘੋਰ ਘਟਾ ਦਸਹੁੰ-ਦਿਸ, ਉਮਡ ਉਮਡ ਗਿਰਾਇ-ਕੈ^{੨੪}

ਅੰਗਾਰ ਬਰਸਹਿ ਧਾਰ ਮੂਸਲ, ਜਿਮ ਪੂਲਯ—ਮੇਘ^{੨੫} ਪਰਹਿ ਪ੍ਰਬਲ

ਝਰ-ਲਾਇ ਪਾਵਕ^{੨੬} ਬੁੰਦ ਬਚਸਹਿ, ਨਭ ਛਾਇ ਛਾਇ ਘਟਾ ਸਬਲ ॥ ॥੨੦॥੫੪੪॥

੧. ਰਬ. ਪਾਲਕੀਆਂ, (ਦੂਲਨ) ਪੰਧੁੜੇ, ਹਾਥੀ ਪਾਖਰ ਕਾਠੀਆਂ ਵਾਲੇ (ਘੋੜੇ) (ਧੀਰ) ਗੁਰੂ, ਚੰਗੇ ਯੋਧੇ ਤੇ ਭੱਠੇ (ਸਾਵਤ) ਰਾਜਪੂਤ (ਭੁੜੇ ਜਾਂਦੇ ਵੇਖੇ ਗਏ ਹਨ) । ੨. ਿ ਸਿਦਰਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਅੰਖ-ਦਲ ਮਰਦੇ ਹਨ । ੩. (ਬਿਸਹਰ) ਜਗੀ 'ਸਮੁੰਦ' ਵਿੱਚੋਂ ਝਕਝੋਲੇ ਖਾ ਕੇ ਲਹਿਗ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ । ੪. (ਉਸ ਦੇ) ਕਿਤਾਰੇ ਤੇ ਵੇਰੀ ਦਲਾਂ 'ਚੋਂ ਬਦ੍ਰੁਤ (ਯੋਧੇ) ਯੋਧੇ ਕੰਠ (ਥੋਲ ਖੋਲ) ਕੇ ਮਰਦੇ ਹਨ । ੫. ਭਯਾਨਕ (ਬਿਖੀੜਰ) ਸੰਘਾ ਦਾ (ਗਰਲ) ਜਹਰ ਵੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ । ੬. ਗਹਿ ਕੰਠ (ਥੋਲ ਖੋਲ) ਕੇ ਮਰਦੇ ਹਨ । ੭. ਭਯੰਕਰ, ਤਰਕਸ । ੮. ਚਰਮ, ਜਮੀਨ, ਸੰਸਾਰ ਦੁਨੀਆਂ । ੯. ਚੋਰ ਤੇ (ਬਾਹਨਿ) ਸੂਰੀ ਵਾਲੀ ਹੋ ਕੇ । ੧੦. ਧਨੁਸ, ਕਮਾਨ । ੧੧. ਭੱਠਾ, ਤਰਕਸ । ੧੨. ਬਰਛੀ । ੧੩. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ । ੧੪. ਘਾਲ । ੧੫. ਤੀਰ । ੧੬. ਸਿਨ ਕੇ, ਮੇਲ ਕੇ । ੧੭. ਦੂਰ ਕੀਤਾ । ੧੮. ਚਰਤੀ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੯. ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੦. (ਖਲ) ਯਕੀਨਨ ਸਭ ਦੁਸਮਣਾਂ ਦਾ ਡਰ ਟਾਲਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਦੁਸਮਣੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਲੇ ਡਰ ਨਾਸ ਕੀਤਾ । ੨੧. ਪਾਦਕਾਸਤ੍ਰ, ਅਗਨਿ-ਬਾਣ । ੨੨. (ਚੁਪਸੀ ਘਣ) ਸਰੋ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਛਾ ਕੇ ਗਰਜਾਇ ਕੇ, ਗੱਜ ਕੇ । ੨੩. ਪੂਲਯ ਦੇ ਸਮਝ ਦਾ ਬੰਦਲ । ੨੪. ਅੰਗ, ਅਗਨਿ, ਅਨਲ ।

ਘਨਘੋਰ ਦਾਰੁਨ-ਘਟਾ ਪਾਵਕ^੧, ਘੋਰ-ਘੋਰ ਪ੍ਰਲਯ ਭਈ ॥
 ਅੰਗਾਰ-ਮੂਸਲ-ਧਾਰ ਭੀਖਮ, ਸਰ ਝਰਤ ਪਾਵਕ^੨ ਝਰ-ਲਈ^੩
 ਰਿਪੁ-ਸੈਨ ਭੁਲਸਤ, ਜਰਤ, ਤਲਫਤ, ਕਰਤ ਜਮਪੁਰ-ਬਾਸ ਖਲ ॥
 ਖਲੋਧਾਰ-ਅੰਰ-ਫਫੋਲ-ਦਾਰੁਨ ਭੁਲਸ ਭੁਲਸ ਅਨੇਕ-ਦਲ ॥੨॥ ੧॥੫੪॥
 ਝਕਝੋਰ ਪਾਵਕ^੪ ਬੂੰਦ ਬਰਸਹਿ, ਫੈਲ ਫੈਲ ਦਸਹੇ-ਦਿਸਾ ॥
 ਜਰ-ਛਾਰ-ਕਰ^੫ ਦਲ ਹਨਤਿ ਦਾਨੋਂ, ਰੁਕ-ਕੇਠ ਕੇ ਰਿਪੁ-ਦੋਤ੍ਰਿਸਾ^੬
 ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਤ੍ਰਾਸੁ ਦਿਖਾਇ ਜਾਰਤਿ, ਸਰ ਝਰਤ ਪਾਵਕ ਛਾਇ ਘਨ ॥
 ਘਨ-ਘਟਾ ਘੋਰ ਘਮੰਡਿ^੭ ਦਾਰੁਨ, ਸਰ ਪਰਤ ਪੁੰਜਨ-ਪੁੰਜ-ਬਨ^੮ ॥੩॥੨੨॥੫੪॥
 ਦੈ ਤ੍ਰਾਸੁ^੯ ਦਾਰੁਨ ਹਨਤ ਨਿਸਿਚਰ, ਖੋਰ-ਖੋਰ-ਅਸੁਰ-ਜਰੇ ॥
 ਝਰਲਾਇ ਪਾਵਕ^{੧੦} ਧਾਰ ਦਾਰੁਨ, ਨਭ ਛਾਇ ਕੇ ਝਰਨਾ ਝਰੇ ॥
 ਗਜ, ਬਾਜਿ, ਪਾਇਕ, ਸਵਾਰ-ਕਰਹਲ, ਬਹੁ-ਸੈਨ ਰਿਪੁ ਗਹਿ ਗਹਿ ਦਹੈ ॥
 ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨ ਹਨੀ ਨਿਸਾਚਰ, ਜਰ ਛਾਰ ਕਰਤ^{੧੧} ਅਰਿ-ਦਲ-ਕੁਹੈ^{੧੨} ॥੪॥੨੩॥੫੪॥
 ਰਤਨ-ਪਾਲ-ਪਾਲਕਿ, ਦੂਲ, ਖਚਰ^{੧੩}, ਦਲ ਅਸੁਰ ਭੀਖਮ ਜਰ ਮੁਯੋ ॥
 'ਜਿਨਿ ਕਰੀ ਢੀਠਿ ਸ੍ਰਾਮਿ ਸੋਂ ਕੁਲਿ-ਸੈਣ-ਸਣਿ ਜਮ ਪੁਰਿ ਗਯੋ'^{੧੪} ॥
 ਬਹੁ ਭਾਂਤਿ ਸੋਂ ਸਰ ਬਿਖਮ ਪਾਵਕ^{੧੫}, ਘੋਰ ਘੋਰ ਹਨੈ ਅਸੁਰ ॥
 ਦਸ ਪਦਮ ਤੀਸ ਹਨਿ ਅਨਲ-ਸਰ, ਅਮਿਤ ਪਾਵਕ^{੧੬} ਰੂਪ ਧਰ ॥੫॥੨੪॥੫੪॥
 ਧਰ-ਰੂਪ-ਪਾਵਕ ਛਾਇ ਫੈਲਯੋ, ਦਹਿਦਿਸਾ ਨਭ ਹਨਿ ਤਹਿ ਕਟਕ^{੧੭} ॥
 ਬਹੁ ਤ੍ਰਾਸੁ ਦੈ ਜਮਪੁਰ ਪਠੈ^{੧੮}, ਜਲ ਜਲ ਮੁਏ ਸ਼ਿਰ-ਧਰਿ ਪਟਕ^{੧੯}
 ਮਹਿ-ਭਾਰ-ਸਕਲ^{੨੦} ਨਿਵਾਰ ਅੰਬੈ, ਕਰਿ-ਰੱਛ-ਸੇਵਕ^{੨੧} ਦਯਾਲ ॥
 ਜਬਿ ਜਬਿ ਪਰਹਿ ਦੁਖ ਭੀਰ ਸੰਤਨ, ਤਬਿ ਤਬਿ ਹਰਿ-ਹਿ-ਦੁਦ-ਕਾਲ^{੨੨} ॥੬॥੨੫॥੫੪॥

੧. ਅੱਤ, ਅਗਨਿ। ੨. ਚਮਕਦੀ ਹੈ, ਝੜਿ ਲਾ ਕੇ। ੩. (ਖਲੋਧਾਰ; ਖਲ + ਉਧਾਰ, ਭਾਵ-ਖਲ (ਚਮੜੀ) ਉਠੋੜ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਅੰਗ ਪਰ ਭਯਾਨਕ (ਫਫਲ) ਛਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ੪. (ਜਰ) ਸਾੜ ਕੇ ਸ੍ਰਾਹ ਕਰ ਕੇ (ਮੁਹਾਵਰਨ ਸ਼ਬਦ ਹਨ)। ੫. (ਤ੍ਰਿਸਾ) ਤੋਹ, ਪ੍ਰਾਸ (ਦੈ) ਲਾਕੇ ਭਾਵ-ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਸ ਲਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਰੋਕ ਕੇ, (ਸਾ) ਉਹਨਾਂ ਵੈਰੀ (ਦੈਰਿ) ਦੋੜਾ ਦੇ ਗਲ ਰੋਕ ਕੇ। ੬. ਗੱਜਦਾ, ਗੱਜਦੀ, ਜੰਗ, ਯੁੱਧ, ਅਹੰਕਾਰ। ੭. ਜਬਿਆਂ ਦੇ ਜਬੇ ਬਣ ਕੇ ਤੀਹ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ੮. ਡਰ, ਭਯ, ਦੁਖ, ਅਜਬ। ੯. (ਖੋਰ) ਫੋਕ, ਅਸਾਰ, ਵੈਰ, ਭੀੜੀ ਗਲੀ, ਰਾਹ, ਰਸਤਾ, ਥਾਂ, ਸਥਾਨ, ਭਾਵ-ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਦੰਤ ਸੜੇ। ੧੦. ਵੈਰੀ ਦਲ ਨੂੰ (ਕੁਹੈ) ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ੧੧. ਰਤਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ (ਭਾਲਰਾ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ) ਵਾਲੀਆਂ (ਦੂਲ) ਪਾਲਕੀਆਂ ਤੇ ਖੱਚਰਾਂ। ੧੨. ਜਿਸਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ (ਭਾਵ-ਪਰਮੇਸੁਰ ਸਰਬਲੰਹ ਜੀ) ਨਾਲ ਢਿਠਾਈ (ਥੇਵਕੁਵੀ) ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਹ (ਸਾਰੀਆਂ) ਕੁਲਾਂ ਤੇ (ਸੈਣ) ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ (ਜਮਪੁਰ-ਗਯਾ) ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ੧੩. ਫੌਜ। ੧੪. ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਸਿਰ ਪਟਕ ਪਟਕ ਕੇ। ੧੫. ਧਰਤੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭਾਰ, ਕੁਲ ਜਹਾਨ ਦਾ ਪਾਪ। ੧੬. ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਰਖਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਰਖਯਾ ਕੀਤੀ। ੧੭. (ਦੁਦ) ਅੱਖਾ ਵੇਲਾ (ਰਹਿ) ਨਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

A ਪਾ :- ਪਠਿਓਂ!

ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੈਤਸਰੀ ਮਾਰੁਤ-ਸਰਾ ਛੰਦ ਛੱਕਾ ॥

ਸਰ-ਮਾਰੁਤ^੧ ਬੇਗ^੨ ਚਲਯੋ ਤਹਾਂ, ਝਕਝੋਰ ਧੁੰਧ ਕਰਾਲ
 ਖ ਭਈ^੩ ਘੋਰਪ੍ਰਲਯ ਦੁਸ਼ਟਿ-ਦਾਰੁਨ, ਬਜਾਰ-ਬੇਗ-ਉਤਾਲ
 ਘ ਘਨ ਘੋਰ ਚਹੁੰ ਦਿਸ ਘਟਾ ਮਾਰੁਤ, ਚਲਤ ਘੋਰ ਬਿਸਾਲ
 ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਬਾਤ^੪ ਚਲੀ ਤਹਾਂ, ਧਰ ਰੂਪ ਭੀਖਮ ਕਾਲ^੫ ॥੧॥੨੬॥੫੫॥
 ਦਸ-ਚਤੁਰ ਲੋਕ, ਦਿਸਾ, ਪੁਰੀ, ਨਭ-ਛਾਇ-ਬੇਗ^੬ ਚਲੰਤ ॥
 ਨਵ-ਕੋਟ ਬਜਾਰ^੭ ਬਹੀ ਪ੍ਰਬਲ, ਕੋ ਨਾਹਿ ਕਾਹੁੰ ਦਿਸੰਤ ॥
 ਝਕਝੋਰ ਘੋਰ ਚਲੈ ਤਹਾਂ, ਦਲ-ਦੈਤਜ ਬੇਗ^੮ ਉਭੁਤ ॥
 ਤਨ ਘੁਮਤਿ ਫਿਰਤ ਅਸੰਖ ਨਿਸਿਚਰ^੯, ਤਜਿ ਧੀਰ ਧਰਨਿ-ਗਿਰੰਤ ॥੨॥੨੭॥੫੫੧॥

੧. ਵਾਯਵਾਸਤੁ ਪਉਨਾਸਤੁ; ਹਵਾਈ ਤੀਰ। ੨. ਤਰੰਤ, ਛੋਤੀ, ਕਾਹਲੀ। ੩. (ਝਕਝੋਰ) ਹਿਲੰਕਿਆ ਦੀ (ਕਰਾਲ) ਮਹਾ ਧੁੰਧ ਹੋਈ। ੪. (ਦੁਸ਼ਟ) ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ ਘੋਰ-ਪ੍ਰਲਯ ਹਵਾ ਦੇ ਕਾਹਲੇ ਵੇਗ ਨਾਲ ਹੋਈ। ੫. ਹਵਾ ਦੀ ਘਟਾ ਚੁਪਾਸੀ (ਘਨ) ਸਾਰੇ ਘੋਰ ਕੇ ਬਹੁਤ (ਘੋਰ) ਕਾਹਲੀ ਚਲਦੀ ਹੈ। ੬. ਹਵਾ। ੭. ਯਸ ਦਾ, ਮੌਤ ਦਾ। ੮. ਨੌਂ ਕੁੰਡ ਹਵਾ ★। ੯. ਬਿਅੰਤ ਨਿਸਿਚਰ (ਦੈਂਤਾਂ) ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਘੁਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਤਜਾਕ ਕੇ (ਛੋਤੀ ਹੀ) ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। A ਪਾ:—ਭਯੋ।

★ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਕੋਈ ਲੇਖ ਮੈਨੂੰ 'ਨੌਂ ਕੁੰਡ ਹਵਾ' ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਸ਼੍ਰੀਮਦ ਭਾਗਵਦ ਵਿੱਚ 'ਮਰੁ-ਗਣਾਂ' ਦੀ ਕਥਾ ਵਿੱਚ ੪੯ (ਮਾਰੁਤ) ਨਾਂ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਨਿਰੁਕਤ ਵਿੱਚ 'ਮਹਿਮਿਤ' ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ 'ਮਰੁ' ਸੰਗਣਾ ਮੰਨੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਝਖੜ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਵੀ 'ਮਰੁਤ' ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੀ ਮਦ ਭਾਗਵਦ ਅਨੁਸਾਰ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਕਸ਼ਯਪ ਦੀ ਆਗਣਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿਤਿ ਨੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਤਪ ਆਰੰਭਿਆ। ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇੰਦ੍ਰ ਦਿਤਿ ਦੀ ਸੇਵਾ ਗੁਪਤ ਰਹਿ ਕੇ ਆ ਕਰਨ ਲਗਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਜੁੱਠੇ ਮੂੰਹ ਨੰਗੇ ਕੇਸਾਂ ਨਾਲ 'ਦਿਤਿ' ਸੋ ਗਈ। ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਦਿਤਿ ਦਾ ਵ੍ਰਤ-ਭੰਗ ਸਮਝ ਕੇ ਸੂਫਮ-ਰੂਪ ਨਾਲ ਦਿਤਿ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਦਿਤਿ ਦੇ ਗਰਭ ਦੇ ੪੯ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਤਪ ਦੇ ਪੁਭਾਵ ਨਾਲ ਟੁਕੜੇ ਮਰ ਨਾ ਸਕੇ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ 'ਬੰਸ ਕਰ ! ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਨਾਂ ਮਾਰ ਤਾਂ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਵੀ ਦਯਾ ਆ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਮਾਰੁਤ = ਨਾ ਰੋਵੇ'। ਬੰਸ, ਇਸ ਤੋਂ ੪੯ ਮਾਰੁਤ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੀ ਮਦਭਾਗਵਦ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ ਇਹ ਹਨ:—੧. ਏਕ ਜਨੋਤਿ, ੨. ਦ੍ਰਿਜਨੋਤਿ, ੩. ਤ੍ਰਿਜਨੋਤਿ, ੪. ਜਨੋਤਿ, ੫. ਏਕ ਸਕ੍ਰ, ੬. ਦ੍ਰਿਸਕ੍ਰ, ੭. ਤ੍ਰਿਸਕ੍ਰ, ੮. ਇੰਦ੍ਰ, ੯. ਗਤ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ, ੧੦. ਤਤ, ੧੧. ਪਤਿਸਕ੍ਰਿਤ, ੧੨. ਪਰ, ੧੩. ਮਿਤ, ੧੪. ਸੰਮਿਤ, ੧੫. ਸੁਮਿਤ, ੧੬. ਰਿ-ਜਿਤ, ੧੭. ਸਤ-ਜਿਤ, ੧੮. ਸੁਭੇਟ, ੧੯. ਸੋਨੋਜਿਤ, ੨੦. ਅੰਤਿਮਿਤ, ੨੧. ਅਨਮਿਤ, ੨੨. ਪੁਰਮਿਤ, ੨੩. ਅਪਰ-ਜਿਤ, ੨੪. ਰਿਤ, ੨੫. ਰਿਤਵਾਹ, ੨੬. ਧਰਭਾ, ੨੭. ਧਰੁਣ, ੨੮. ਪ੍ਰ ਵ, ੨੯. ਵਿਧਾਰਣ, ੩੦. ਦੇਵਦੇਵ, ੩੧. ਈਦ੍ਰਿਯ, ੩੨. ਅਦ੍ਰਿਸ, ੩੩. ਵਰਤਨ, ੩੪. ਅਸਦ੍ਰਿਸ, ੩੫. ਸਮਰ, ੩੬. ਪਾਤਾ, ੩੭. ਦੁਰਗ, ੩੮. ਗ੍ਰਿਤ, ੩੯. ਭੀਮ, ੪੦. ਅਭਿਯੁਕਤ, ੪੧. ਅਰਥਾਤ, ੪੨. ਸਹ, ੪੩. ਦਰੁਤਿ, ੪੪. ਦਯਪੁ, ੪੫. ਆਨਾਯਯ, ੪੬. ਅਥਵਾਸ, ੪੭. ਕਮ, ੪੮. ਜਯ ਅਤੇ ੪੯. ਵਿਕਾਰ। ਇਹ ੪੯ ਪਉਣਾ ਹਨ। ਪਰ ਸ਼੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਧ ਵਿੱਚੋਂ 'ਨਵਕੋਟ ਬਜਾਰ' ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਜ 'ਸਿਖ ਦਿਨ-ਸਾਈਕਲ ਪੀੜੀਏ' ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਪੁਨ ਉਠਤ ਘੋਰ ਭਯੰਕ ਮਾਰੂਤ, ਰਿਪੁ ਸੈਨ ਗਗਨ ਉਡਾਇ ॥
ਗੋਰ ਬੇਗ ਤੁਫਾਨਾ^੧ ਮਾਰੂਤ, ਝਕਝੋਰ ਘੋਰ ਫਿਰਾਇ ॥
ਗਜ, ਬਾਜਿ, ਪਾਇਕ ਸੁਭਟ ਸਾਵੰਤ, ਸਵਾਰ-ਨਿਸਿਚਰ-ਰਾਇ^੨ ॥
*ਨਭ ਉਡਤਿ ਪਰਤ ਪਯਾਲ ਨਿਸਿਚਰ, ਜਮਪੰਥ ਜਾਤ ਪਰਾਇ ॥੩॥੨੮॥੫੫੨
ਲੈ ਸਿੰਧੁ ਬੋਰਤ ਤਰਨ-ਚੂਰਤ^੩ ਦਲ ਹਨਤ ਬੇਗ ਬਜਾਰ ॥
ਚਤੁਰੰਗ-ਫੌਜ ਪਦਾਂਤ-ਪਾਇਕ, ਗਜ, ਬਾਜਿ, ਰਥ-ਅਸਵਾਰ ॥
ਖੇ-ਉਡਤਿ^੪ ਠਿਗਿਰਤਿ-ਭੁਇੰ ਫੇਰ ਨਿਸਿਚਰ, ਚਕਚੂਰ-ਪੂਰ ਅਪਾਰ^੫ ॥
*ਗਜ ਮੁੰਡ, ਸੁੰਡ, ਤੁਖਾਰ ਪਾਇਕ, ਭੁਜ ਪਾਦ, ਉਦਰ, ਚਿਬਾਰ^੬ ॥੪॥੨੯॥੫੫੩॥
ਘੁਟ-ਕੰਠ ਬਯਾਕੁਲ ਘੋਰ ਨਿਸਿਚਰ, ਰੁਕੜੇ ਤਨ ਤੇ ਸ੍ਰਾਸ ॥
ਕਰਿ ਅੰਧ ਪ੍ਰਿਧ ਬਜਾਰ ਦਾਰੁਨ^੭, ਰਿਪੁ ਤਜੀ ਜੀਵਨਿ ਆਸ ॥
*ਦਸ ਲੱਛ ਅੰਤ ਅਨੀ ਨਿਸਾਚਰ, ਖਲ ਦਲੈ ਸਰ-ਸੁ-ਸਮੀਰ^੮ ॥
ਕਰਿ-ਰੱਛ-ਸੰਤਨ ਹਨੈ-ਦਾਨਵ^੯ ਮੇਟਿ ਅਪਦਾ, ਪੀਰ ॥੫॥੩੦॥੫੫੪॥
ਬਹੁ-ਸੈਨ-ਰਿਪੁ-ਜਮਪੂਰ ਗਈ, ਸਰ ਹਨੈ ਮਾਰੂਤ ਬੀਰ ॥
ਜਿਨਿ ਜੀਤ ਜੀਤ ਲੀਯੋ ਸੁਰਾਸੁਰ^{੧੦}, ਰਣ-ਮੰਡ ਸੁਭਟ ਸੁ-ਪੀਰ ॥
ਤੇ ਹਨੇ A ਚੰਡਿ ਪ੍ਰਚੰਡ ਭੁਜਬਲਿ,^{੧੧} ਕਰਿ-ਰੱਛ-ਸੰਤਨ ਦਯਾਲ ॥
ਮਹਿ-ਭਾਰ ਭੀਰ ਨਿਵਾਰ^{੧੨} ਖਲ ਦਲ, ਹਨਯੋ ਕੋਪ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ॥੬॥੩੧॥੫੫੫॥

੧. ਹਨੇਰੀ ; ਮੀਂਹ ਤੇ ਹਨੇਰੀ । ੨. ਦੋਤਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ (ਭੀਮਨਾਦ) ਦੇ; ਦੋਤ-ਰਾਜ (ਭੀਮਨਾਦ) ਵੀ । ੩. (ਪਹਿਲੋਂ) ਆਸਮਾਨ ਨੂੰ ਉਡਦੇ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ ਦੋਤਕ ਪਾਤਾਲ ਵਿੱਚ ਜਾ ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ਮੰਨ ਲੋ ਕਿ ਯਾਂ ਦੇ ਰਸਤੇ (ਮੌਤ ਦੇ ਰਾਹੇ) (ਪਰਾਇ) ਦੌੜਦੇ ਚਲੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ੪. (ਹਵਾ) ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਨੂੰ (ਚੂਰਤ) ਤੋੜਦੀ ਹੈ; (ਤਰਨ) ਜਵਾਨ (ਦੋਤਾਂ) ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ । ੫. (ਖੇ) ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਉਡਦੇ ਹਨ ! ੬. (ਅਪਾਰ) (ਬਹੁਤ ਪੁਰ) ਸਾਰੇ (ਚਕਚੂਰ) ਨਾਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੭. ਹਾਥੀ, ਸਿਰ, ਸੁੰਡ, (ਤੁਖਾਰ) ਘੋੜੇ, ਪੈਦਲ, ਬਾਹਾਂ, ਪੈਰ ਢਿੱਡ ਤੇ (ਚਿਬਾਰ) ਜਥਾਝੇ (ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੮. ਭਯਾਨਕ ਹਵਾ ਨੇ ਅੰਧਾਪ੍ਰਿਧ ਕਰ ਦਿਤੀ । ੯. ਦਸ ਲੱਖ ਤੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ (੧੦,੧੦੦੦੦) ਦੋਤਕ ਫੌਜ (ਖਲ) ਠੀਕ ਸੁ 'ਸਮੀਰ (ਸਰ) ਵਾਯਵਾਸਤੁ ਨੇ' (ਦਲੋਂ) ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ । ੧੦. ਧਰਤੀ ਦੀ, ਜਹਾਨ ਦੀ । ੧੧. ਦੋਵੇਂ ਤੇ ਦੋਤਕ । ੧੨. (ਚੰਡਿ) ਕਾਲ ਦੀ (ਪ੍ਰਚੰਡ) ਤਾਮਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਬਾਹੁਬਲ ਨਾਲ ਉਹ ਮਾਰੇ । ੧੩. ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪਾਪ ਦੀ ਭੀੜ ਨੂੰ ਵੂਰ ਕੀਤਾ ।

A ਪਾ:—ਖੇਹ ਉਡਤ । B ਪਾ:—ਤੇਈ ਹਨੜੇ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੈਤਸਰੀ ਬਜਾਧਿ-ਸਰਾ' ★ਛੰਦ ਛੱਕਾ ॥

ਸਰ ਬਜਾਧਿ ਫੈਲ ਪਰਯੋ ਦਸਹਿ-ਦਿਸ, ਧਰ ਰੂਪ ਏਕ ਅਨੇਕਾ
ਆਧਿ, ਬਜਾਧਿ ਉਪਾਧਿ ਕੋਟਕ, ਰੋਗ, ਸੋਗ-ਬਿਸੇਕਾ
ਹਰਕਾਰ ਧਾਵਤ ਬਜਾਧਿ ਪੁੰਜਨ ਧਰ ਰੂਪ ਭੀਖਮ ਕਾਲ
ਦੇ ਕਸਟਿ ਨਿਸਿਚਰ ਕਰਤਿ ਬਜਾਕੁਲਿ, ਰੋਗ ਘੋਰ ਕਰਾਲ ॥੧॥੩੨॥੫੫੬

੧. ਰੋਗਸਤੁ । ੨. ਇੱਕ ਤੋਂ ਅਨੇਕ ਸਰੂਪ ਬਣਾ ਕੇ । ੩. ਮਨ ਦੇ ਰੋਗ । ੪. ਸਦੀਰ ਦੇ ਰੋਗ । ੫. ਆਕੁੰਤ ਰੋਗ, ਅਧਿਦੇਵਕ ਰੋਗ । ੬. ਸੋਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੭. ਸਮੂਹ ।

★ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਿਆਂ ਹੈਰਾਨਗੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਕਿਹੜੀ ਕੁੰਠੇ ਬਹਿ ਕੇ ਏਨੀ ਵਿਦਯਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਤਿਹਾਸੀ ਨਿਗ੍ਰਾ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕੁਲ ਉਮਰ ੪੧ ਸਾਲ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ੧੫ ਦਿਨ ਸੀ। ਪਰ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਉਹ ਏਡੀ ਛੋ: ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ ਹੀ ਕਠਿਨ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਏਨਾ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਗੁੰਝਾ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਪਿੰਗਲ ਕਾਵਯ ਅਥਵਾ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪਾਹ ਲਾ ਕੇ ਜਗਤ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਜੀਵ ਦੀ ਬੁਧਿ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਜੇ ਪਿੰਗਲ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਦੀ ਨਵੀਨਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਚੋਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਵਯ ਵੱ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈਰਾਨਗੀਕ੍ਰਮ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ। ਜੇ ਸੰਗੀਤ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਮਝਨ ਕੰਢੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਜੌਤਿਸ਼ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਹੀ ਅਗ੍ਰ-ਗਣਨੀਯ ਹਨ। ਜੇ ਭੋਤ ਵਿਗਿਆਨ ਵੱਲ ਚਲੀਏ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਾਨੀ ਕੰਢੀ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ-ਵਿਦਯਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਗੀਏ ਤਾਂ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਦਿਖਾ ਨਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੁਧਿ ਉਲਝ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਅਸਤ੍ਰ-ਵਿਦਯਾ ਨੂੰ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਮਹਾਂ-ਭਾਰਤ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅੰ ਤੁਛ ਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਫਿਲਸਫਾ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਿਉਰੀਆਂ ਹੀ ਅਜੀਬ ਹਨ ! ਜੇ-ਤੰਤ੍ਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵੇਖੀਏ—ਤਾਂ ਦੰਤਾ-ਪੁੰਟਲ, ਗੰਧਰ-ਪਟਲ, ਭੂਤ-ਡਮਰ, ਆਦਿਕ ਗੁੰਝ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਹਾਜਰ ਹੀ ਹਨ। ਜੇ ਪੁਰਾਣ ਨੂੰ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਅਜ ਕਲ ਦਿਆ ਵਿਦ੍ਵਾਨਾਂ 'ਚੋਂ ਮਰਮਗਯ ਹੀ ਕੰਢੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਤੇ ਇਹ ਮਰਮਗਯਤਾ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਈ ਦਿੱਸਦੀ ਹੈ ! ਜੇ ਗਾਰ੍ਹਤੀ ਵਿਦਯਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਆਪ ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹੁਣ ਵੀ ਸਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਬਾਇਬਲ ਵੇਖੀ ਜਾਵੇ—ਤਾਂ ਵੀ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਯਾਦ ਦਿਵੇਦਾ ਹੈ। ਕੁਰਾਨ ਮਜੀਦ ਪੜ੍ਹੀਏ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਸ ਦੇ ਵੀ ਹਾਫਿਜ਼ ਹਨ। ਗੋਲ ਕੀ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਚੱਲੀਏ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੇ ਨਾ ਚਲੀਏ ? ਇਹ ਤਾਂ ਨਿਰਣਯ ਕਰਨਾ ਈ ਕਠਿਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਾਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਫੱਲਿਆ—ਇਹਨਾਂ ਕਾਰਣਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਪੁੰਜਨ ਹੀ ਨਦਾਰਦ ਹਨ। ਆਯੁਰਵੇਦ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਆਪ ਨਿਰਯਤਨ ਹੀ ਅੰਗੇ ਹਨ। ਆਯੁਰਵੇਦ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯਕਤਾ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਬੀਉਰੀ ਨੂੰ ਅਡਗਾ ਕਰਨ ਕਿਸੇ ਵੈਦਯ ਨੇ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਅਜ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਆਖਰੀ ਤਿਯਾ-ਚਰਿਤ੍ਰ (ਚਰਿਤ੍ਰੋਪਾਖਯਾਨ ੪੦੫) ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਯੁਰਵੇਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧਨੁੰਤਰਿ ਜੀ ਨੂੰ ਆਯੁਰਵੇਦ ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਗਣਾਤਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਆਯੁਰ-ਵੇਦ ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ 'ਕਾਲ' ਹੈ। ਜੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਨੀ ਆਯੁਰਵੇਦ ਦੀ ਉੱਚ-ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਗਣਾਤਾ ਸਨ ਤਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਬਿਉਰੀ ਕਾਯਮ ਕਰ ਸਕੇ ਹਨ। ਆਯੁਰਵੇਦ ਦਾ ਕਮਾਲ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ ਸੀ। ਪਰ ਨਵੀਂ ਬਿਉਰੀ ਕਾਯਮ ਕਰ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਮਾਲ ਜਮਾਲ ਹੈ। ੪੦੫ ਵੇਂ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ (ਕਾਲ) ਤੋਂ ਹੀ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤਿ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ।

(ਬਾਕੀ ਦੇਖੋ ਸਫਾ ੪੩ ਤੋਂ)

ਤ੍ਰਿਦੰਬ, ਤਾਪ, ਬਿਸੁਚਿ, ਸੂਲ, ਪ੍ਰਲਾਪ, ਦਾਹ ਕਠੋਰ ॥
 ਜੁਰ-ਅਸਟਿ ਮੋਹ ਤ੍ਰਿਖਾ, ਭ੍ਰਮ, ਸਰਬਾਕਾ A ਛਰਦ, ਮਹੋਰ ॥
 ਸੰਨਪਾਤ, ਸਾਸਾ ਭਗਿੰਦ੍ਰ, ਜੁਰ-ਪਿਤ, ਸੀਤਕ ਗੁਲਮ, ਕੁਰੰਡ ॥
 ਪਾਛੁ ਦਗਧ, ਤ੍ਰਿਤਾਪ-ਦੂਜਾ, ਨਿਸਿ-ਅਰਧ-ਸੂਲ १੫ ਬਿੰਬੰਡ १੫ ॥੨॥ ੩੩॥੫੫੭॥

੧. ਵਿਸੁਚਿਕ, ਹੈਜਾ । ੨. ਪੁਲ ਪਕ ਸੰਨਪਾਤ । ੩. ਅੰਨ ਤਾਪ, ਸਿਵਜੀ ਦੇ ਕ੍ਰੋਧ ਤੋਂ ਅੰਨ ਜੁਰ ਹੋਏ—'ਸਰੰਤ, ਸਤੜ, ਅਨਰੰਤ, ਦ੍ਰਿਤਿਯ, ਚੋਰਾ, ਅੰਭਾਰਾ, ਗ੍ਰਹਾਵੇਸ ਤੇ ਸ੍ਰਾਪ' । ੪. ਮੂਰਛਾ, ਗਸੀ । ੫. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਨਪਾਤ । ੬. ਉਛਾੜ ਸਰਨਾ, ਡਕਾਰ ਠੱਟੇ । ੭. ਕੰ, ਉਪਰਛਲ । ੮. ਦਮਾ । ੯. ਪਿਤ ਜੁਰ ਤੇ ਸੀਤ ਜੁਰ । ੧੦. ਕੰਤੁ ਰੰਗ, ਕੰਫ਼, ਖੁਰਕ । ੧੧. ਪੀਲਾਪਨ, ਕਾਮਲਾ । ੧੨. ਸਾਤਾ, ਦਾਹ, ਅੱਗ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੜਨਾ । ੧੩. ਦੂਜਾ ਤੇ ਤੋਈਆਂ ਤਾਪ । ੧੪. ਅਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸੂਲ, ਪਿਤ-ਸੂਲ । ੧੫. ਅੰਡ+ਬ੍ਰਿਧਿ, ਫੋਤਿਆਂ ਦੀ ਸੋਜ ।

A ਪਾ:—ਭਰਮਿਯੋ ਸਰਬਾਕ ।

ਹੁਅੰ ਸਬਦ ਅਸਿਧੁਜ ਉਚਾਰਾ ॥ ਤਹ ਤੇ ਆਧਿ ਬਜਾਧਿ ਬਧੁ ਧਾਰਾ ॥
 'ਸੀਤਲ ਜੁਰ' ਅਰੁ 'ਉਸਨ ਤਾਪ' ਭਨ ॥ 'ਛਈ ਰੰਗ' ਅਰੁ 'ਸੰਨਪਾਤ' ਗਨ ॥੨੩੪॥
 ਬਾਯੁ ਪਿਤ ਕਰਿ ਉਪਜਤ ਭਏ ॥ ਤਾ ਤੇ ਭੇਦ ਅਮਿਤ ਰੂ ਗਏ ॥
 ਨਮ ਤਿਨਹਿ ਗਨ ਪ੍ਰਗਟ ਸੁਨਉ ॥ ਆਯਰਵੇਦਯਨ ਸਭਿਨ ਰਿਝਾਉ ॥੨੩੫॥
 'ਆਮ-ਵਾਤ' ਅਰੁ 'ਸ੍ਰੰਤਤ-ਪਾਤਾ' ॥ 'ਅਰਪ-ਸਿਰਾ' ਅਰੁ ਵਿਦਯ ਸੰਘਾਤਾ ॥
 ਪ੍ਰਾਣ-ਬਾਯੁ ਆਪਾਨ-ਬਾਯੁ ਭਨਿ ॥ 'ਦੇਤ-ਰੰਗ' ਅਰੁ 'ਦਾਤ ਪੀੜ' ਗਨਿ ॥੨੩੬॥
 'ਸੁਖ' 'ਜੁਰ-ਤੋਤੀਯ-ਰਵਥਾਯ' ॥ ਅਸਟਿ-ਦਿਵਸਿ ਅਰਧ-ਸੀਸਾਯਾ ॥
 'ਭੇਦ-ਮਾਸੀਯ' ਵੁਨਿ ਤਪ ਭਯੋ ॥ ਦਾਤ ਕਾਦ ਦੈਤਨ ਪਰ ਯੋ ॥੨੩੭॥
 'ਫੀਲ-ਪਾਵ' ਪੁਨਿ 'ਜਾਨੂ ਰੰਗ' ॥ ਉਪਜਾ ਦੇਨ ਦੁਸਟਿ-ਦਲ ਸੰਗ ॥
 'ਖਈ' ਸੁ 'ਬਾਦੀ ਭਈ ਮਵੇਸੀ' ॥ 'ਪਾਛੁ-ਰੰਗ-ਪੀਨਸ' 'ਕਟਿ-ਦੇਸੀ' ॥੨੩੮॥
 'ਰਿਣਕ' 'ਪ੍ਰਯੋ' 'ਭਗਿੰਦ੍ਰ' 'ਦੁਖਤ੍ਰ' ॥ 'ਪਥਰੀ' 'ਬਾਇਫਿਰੰਗ' 'ਅਧ-ਨੇਤ੍ਰ' ॥
 'ਗਠਤ-ਕੁਸਟ' ਉਪਜਾ ਦੁਸਟਿਨ ਤਨ ॥ 'ਸ੍ਰੰਤ-ਕੁਸਟਿ' ਕੋਤਿਨਿ ਕੇ ਭਉ ਭਨ ॥੨੩੯॥
 ਕੋਤੇ ਸਤ੍ਰ 'ਸੂਲ' ਰੂੰ ਮਰੇ ॥ ਕੋਤੇ 'ਆਤਿ ਰੰਗ' ਤੇ ਟਰੇ ॥
 'ਸੰਗੁਹਟੀ' ਸੰਗੁਹ ਦੁਸਟਿਨ ਕਿਯ ॥ ਜੀਵਨ ਕੋ ਪੁਨਿ ਨਮ ਨ ਤਿਨਿ ਲਿਯ ॥੨੪੦॥
 ਕੋਰੇ ਉਪਜਿ 'ਸੀਤਲਾ' ਮਰੇ ॥ ਕੋਤੇ 'ਅਗਨਿ' 'ਬਾਯੁ' ਤੇ ਜਰੇ ॥
 'ਭ੍ਰਮਰਿੰਤ' ਕੋਤੇ ਰੂੰ ਮਰੇ ॥ 'ਉਦਰ ਰੰਗ' ਕੋਤਿਕਿ ਅਰਿ ਟਰੇ ॥੨੪੧॥
 ਅਥਿ ਅਸਿਧੁਜ ਅਸ ਰੰਗ ਪੁਕਾਸੇ ॥ ਅਧਿਕ ਸਤ੍ਰ ਤਾਪਤ ਰੂੰ ਕ੍ਰਾਸੇ ॥
 ਜਾ ਕੇ ਤਨ ਗਦ ਦਈ ਇਖਾਈ ॥ ਤਿਨਹਿ ਜਿਯਨ ਕੀ ਆਸ ਚੁਕਾਈ ॥੨੪੨॥
 ਕੋਤਕ ਦੁਸਟਿ ਤਾਪ ਤਨ ਤਪੋ ॥ ਕੋਤਕ ਉਦਰ ਰੰਗ ਰੂੰ ਖਯੋ ॥
 ਕਿਤਕਨਿ ਆਨ 'ਕਾਪਨੀ' ਚਢੀ ॥ ਕੋਤਿਨਿ 'ਬਾਯੁ—ਪਿੱਤ' ਤਨ ਬਥੀ ॥੨੪੩॥
 'ਉਦਰ ਬਿਕਾਰ' ਯਿਤੇ ਮਰ ਗਏ ॥ ਤਾਪਿਤ ਕਿਤਕਿ 'ਤਾਪ' ਤਨ ਭਏ ॥
 'ਭਿਰਪਨਿ' 'ਸੰਨਪਾਤ' ਰੂੰ ਗਯੋ ॥ ਕੋਤਿਨਿ 'ਬਾਯੁ—ਪਿਤ—ਕਛ' ਭਯ ॥੨੪੪॥
 ਕੋਤਿਕਿ ਮਰੇ 'ਦੂਜਾ' ਕੀ ਪੀਯਾ ਕਿਤਕਿ 'ਬਾਯੁ' ਤੇ ਭਏ ਅਧੀਰਾ ॥

ਹੁੰਧ, ਜਾਲ, ਪ੍ਰਵਾਲ, ਖਾਸੀ, ਖਈ, ਸੋਜ ਕਰਾਲ ॥
 ਬਾਤ, ਪਿਤ, ਮੰਦਾਗਨਿ, ਕਾਸਾ, ਲੂਤ, ਧਾਂਸਿ-ਬਿਹਾਲ ॥
 ਅੰਬਾਉ, ਸੋਜ, ਪੁਮੇਹ, ਉਬਟਨ, ਉਨਮਾਦ, ਮੂਰਤਿ-ਵੰਤ ॥
 ਅਤਿਸਾਰ ਬਾਦ-ਫਿਰੰਗ, ਖੁੰਨੀ, ਕਵਲ-ਪੀਤਾ ਦੰਤ ॥੩॥੩੩॥੫੫੮॥

੧. ਖਾਸੀ। ੨. (ਬਿਹਾਲ) ਦੁਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ (ਧਾਂਸਿ) ਖਾਸੀ (ਦਮਾ) ੩. ਬਕੇਵਾ, ਅਕਤਾਓ। ੪. ਉਬਟਨ, ਕੋਆ ਦਾ ਛੋਟਾ, ਸੁੱਕੇ ਡਕਾਰ। ੫. ਮਾਲੀ ਖੌਲੀਆ, ਪਾਲਕ ਪਨ। ੬. ਪ੍ਰਤਖ ਜਾਗਰ। ੭. ਦਸਤ। ੮. ਆਤਸ਼ਕ, ਉਪਦੰਸ। ੯. ਖੁਨੀ ਬਵਾਸੀਰ, ਪਿੱਤਾਗਲ। ੧੦. ਇਸਤਰੀ ਦੀ (ਕਵਲ) ਯੰਨੀ ਦੀ ਪੀਤ ਤੇ ਦੰਦਪੀਤ।

ਕੋਤਨਿ 'ਛਈ' ਰੰਗ ਛਕ ਕੀਯੋ ॥ ਕੋਤਨਿ ਨਾਸ 'ਬਾਯੂ' ਤੋ ਥੀਯੋ ॥੨੪੫॥
 'ਦਾਤ ਪੀਤ' ਕੋਤੇ ਮਰ ਗਏ ॥ 'ਬਾਯੂ' ਭਤੇ ਬਵਰੋ ਕਈ ਭਏ ॥
 ਨਿਨਿ ਕੋ ਆਨ ਰੰਗ ਤਨ ਕ੍ਰਾਸਾ ॥ ਤਾਕਾ ਪਾਣ ਦੇਹ-ਤਸਿ ਨਾਸਾ ॥੨੪੬॥
 ਦੋਪਈ ॥ ਕਹਾ ਲਗੇ ਮੇ ਬਰਨ ਸੁਨਾਉ ॥ ਕੁੰਥ ਬਠਨ ਤੋ ਅਧਿਕ ਡਰਾਉ ॥
 ਇਹ-ਬਿਧਿ ਭਯੋ ਦਾਨਵਨ ਨਾਸਾ ॥ ਖਤਕ-ਕੇਤੁ ਅਸ ਕੀਯਾ ਤਮਾਸਾ ॥੨੪੭॥
 ਇਹ-ਬਿਧਿ ਤਨ ਦਾਨਵ ਜਥਿ ਮਾਰੇ ॥ ਪੁਨਿ ਅਸਿਧੁਜ ਅਸ ਮੰਤ੍ਰ ਬਿਚਾਰੇ ॥
 ਜਉ ਇਨਿ ਕਹ ਹੂੰ ਹੈ ਰਟ ਨਾਥਾ ॥ ਮੁਥਾਹਿ ਦਿਖੈ-ਹੈ ਕਵਨ ਤਮਾਸਾ ? ॥੨੪੮॥
 ਜਹ ਕੇ ਤਨ ਕਹੁ ਰੰਗ ਸੰਤਾਵੇ ॥ ਤਾਹਿ ਔਸਧੀ ਆਨਿ ਜਿਵਾਵੇ ॥੨੪੯॥
 'ਇਹ ਬਿਧਿ ਦਾਨ ਜਰਹਿ ਬਰਦਾਨਾ ॥ ਮਿਰਕ ਹੁਤੇ ਅਸੁਰ ਜੇ ਨਾਨਾ' ॥
 ਤਿਨਿ ਤੇ ਅਮਿਤ ਔਸਧੀ ਨਿਕਸਾ ॥ ਅਪੁਨੇ ਸਕਲ ਕੁਨਨ ਕਹ ਬਿਗਸੀ' ॥੨੫੦॥
 ਜਾ ਕੇ ਦੇਹ ਪਿਤ ਦੁਖ ਦੇਈ ॥ ਸੰ ਭੁਖ ਜਗ-ਬਾਤ-ਕੀ ਲੇਈ ॥
 ਜਿਹੋ ਦਾਨਵ ਕਹੁ ਬਾਯੂ ਸੰਤਾਵੇ ਸੰ ਲੈ ਜਗੀ ਪਿਤ-ਕੀ ਖਾਵੇ ॥੨੫੧॥
 ਜਾ ਕੀ ਦੇਹ ਕਛ ਦੁਖ ਲਜਾਵੇ ॥ ਸੰ ਲੈ 'ਕਛ-ਨਾਸਨੀ' ਚਥਾਵੇ ॥
 ਫਿਹ ਬਿਧਿ ਅਸੁਰ ਭਏ ਬਿਨ ਰੰਗਾ ॥ ਮਾਂਡਤ ਭਏ ਨੁੱਧ ਤਜਿ ਸੰਗਾ ॥੨੫੨॥

(ਗੰਗੋਤ੍ਰਪ੍ਰਥਮਾਨ ੪੦੫)

ਕਿੰਨਾ ਕੰਡੀਰ ਆਧੁਰਵੇਦ ਦਾ ਕਯਾਨ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਬਿਉਰੀ ਵੀ 'ਕਾਲ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਨਵੀਨ ਕਯਾਨ ਹੋਮਤ-ਪੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ ਕੰਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਮਝ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਹੋਮਤ-ਪੰਥੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਪ੍ਰਕਟ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ 'ਜਿਹੜੇ ਰੰਗੀ ਜਿਸ ਰੰਗ ਨਾਲ ਮਰਦੇ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਰੰਗੀਆਂ 'ਓ' ਉਸ ਰੰਗ ਦੀ ਔਸਧੀ ਪ੍ਰਕਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ' ਇਹੋ ਹੋਮਤ-ਪੰਥੀ ਦਾ ਉਸੁਲ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਅੰਗ ੨੪੯ ਤੋਂ ੨੫੦ ਦੀਆਂ ਚੋਪਈਆਂ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ ਜੀ ਸੰਪੂਰਣ ਅਸ਼ਟਾਠ ਚਿਕਿਤਸਾ ਦੇ ਜਾਣੂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੀਨ ਬਿਉਰੀਆਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਵਿੱਚਲੀ ਉਪਸ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਰਿਹਾਸਿਥਾਗ ਨੇ ਦੇਸ ਬਿਉਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਇਥਿ ਹੈ ਪੁੰਜ ਸੰਪੂਰਣ ਇਤਹਾਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਖਤਾ। ਬਲਕਿ ਪਾਖੰਡ ਦੇ ਵਹੰਟ ਵਾਲੇ ਪੁੰਜ ਮੰਦੁਚ ਹਨ। ਕੇਤ੍ਰਾ ਡਾਠ 'ਰ ਨਾਤਾ' ਤੋਂ ਕੇਕੁ ਮੁਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਹਜੀਰਾ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾ ਛੁਹਾਯਾ ਹਜੀਰਾ ਮਿਟ ਗਈਆਂ। ਬਿਦਯਾ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੋਂ ਪਾਖੰਡ ਨੂੰ ਹੋਦਾ ਖਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ ਕੰਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਕੇਮੁਖ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਉੱਚ ਆਧੁਰਵੇਦੀ ਬਿਦਯਾ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਤਯਨਾਮ ਜੀ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਡੀ ਡੀ ਦਾ 'ਓ' ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਿਆਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ-ਕਿੰਨ ਪੁੰਜ ਦਾ ਆਹਰ ਬਿਹਾਰ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਹੋਦਾ ਕਰਦਾ ਬਲਕਿ ਰੰਗ ਵੀ 'ਕਾਲ' ਵਾਲੇ ਹੀ ਐਂਓ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਿਬਰਤੀ ਕਛਰੋਂਦਾ ਹੈ। ਹੰਧ ਤਾਂ ਲੰਕਾ ਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੇ ਚੰਗ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਵਾਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇਵਿੱਚ ਰੰਗ ਵਿੱਚ ਟੰਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਉੱਚ-ਮਿੱਠਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਪਾਦਕ—

ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਰੋਗ ਉਠੈ ਤਹਾ, ਦਲ ਦੈਤਜ ਬਜਾਕੁਲਿ ਕੀਨੁ ॥
 ਘੋਰ-ਕਸ਼ਟਿ ਪਰ ਨਿਸ਼ਾ, ਕੋ ਕਾਹੂੰ ਨਾਹਿਨਿ ਚੀਨੁ ॥
 ਅਰਰਾਤਾ ਘੋਰ ਚਿਕਾਰ ਗਰਜਤ, ਤਜਤ, ਖਲ-ਦਲਾ ਪ੍ਰਾਨੁ ॥
 ਏ ਕਸ਼ਟਿ ਘੋਰ-ਬਜਾਧਿ ਬਜਾਕੁਲਿ, ਤ੍ਰਿਦੋਖ ਨਾਸਤਿ ਧਾਨੁ ॥੩੫॥੫੫੯॥
 ਛਿਤਿ ਪਰਤ ਮੁਰਛਿਤ, ਤਜਤ ਬਹੁ^੧ ਰਿਪੁ ਕਰਤ ਅਧਿਕ ਚਿਕਾਰ ॥
 'ਸਰ-ਬਜਾਧਿ' ਖਲ-ਦਲ^੨ ਹਨਯੋ ਦਾਰੁਨ, ਧਰ ਰੂਪ ਘੋਰ ਕੁਠਾਰ ॥
 ਗਜ, ਬਾਜਿ, ਖਰ, ਖੱਚਰ ਹਨੈ, ਦੈ ਕਸ਼ਟਿ ਘੋਰ ਬਜਾਧਿ ॥
 'ਰੁਕ-ਕੰਠ ਖਲਭਲਿ ਭਯੋ ਸਗਰੇA', ਦਲ ਦੁਸਟਿ ਰੋਗ ਉਪਾਧਿ ॥੫॥੩੬॥੫੬੦॥
 ਦਸ-ਪਦਮ-ਸੈਨ ਹਨੀ ਨਿਸਾਚਰ, ਦੈ ਕਸ਼ਟਿ-ਆਧਿ, ਬਜਾਧਿ ॥
 ਧਰ ਰੂਪ ਘੋਰ ਕਠੋਰ-ਭੀਖਮ, ਹਰਿ ਹਰੀ-ਧਰਨਿ-ਉਪਾਧਿ ॥
 ਮਹਿ-ਭੀਰ, ਪੀਰ ਹਰੀ-ਸਕਲ, ਕਰ ਕੋਪ ਚੋਡਿ-ਪ੍ਰਚੋਡ^੩ ॥
 '੧੦ ਨਿਜ-ਦਾਸ-ਸੇਵਕ-ਸੰਤ-ਹੋਛਕ, ਖਲ-ਦਲਨਿ-ਜੈ-ਬੁਜਦੰਡ'^{੧੦} ॥੩੭॥੫੬੧॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਜੈਤਸਰੀ ਭੁਜੰਗ-ਸਰ'^{੧੧} ਛੰਦ ਛੰਕਾ ॥
 'ਸਰ-ਉਰਗਬਜਾਲ ਬਿਸਾਲ ਬਿਸੀਅਰ, ਪਰਿਤ ਘੋਰ ਦਸਹੁ ਦਿਸਾ'^{੧੨} ॥
 ਹੂੰ ਲੱਛ ਕੋਟਕ-ਕੋਟ ਬਿਖਧਰ'^{੧੩} ਤਮ-ਦੁਸਟਿ-ਕਾਲ-ਤਿਮਰ-ਨਿਸਾ'^{੧੪} ॥

੧ ਮਹਾ ਕਸਟਿ ਰੂਪ ਘੋਰ ਰਾਤ ਪੈ ਗਈ (ਰੋਗਾ ਨਾਲ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ) ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਛਾਣਦਾ । ੨. ਖੋਟੇ ਵਾਕ੍ਰ ਅਰਥੋਂ ਹਨ । ੩. (ਖਲ) ਦੁਸਟਾ ਦਾ ਦਲ । ੪. ਘੋਰ ਰੋਗਾ ਨੇ ਕਸਟ ਦੇ ਕੇ ਦੁਖੀ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਤ੍ਰਿਦੋਸ ਨਾਲ (ਧਨ ਯਾਤ੍ਰਾਧਨ (ਦੈਤਜ) ਨਾਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੫. ਧਰਤੀ ਤੋਂ । ੬. ਸਰੀਰ, ਦੇਹ । ੭. ਉਪਾਧਿ ਆਦਿਕ ਰੋਗਾਂ ਨੇ ਦੁਰ੍ਗਿ-ਦਲ ਦੇ ਗਲ ਰੋਕ ਲਏ (ਜਿਸ ਤੋਂ) ਸਾਰੇ ਖਲਭਲੀ ਮੱਚ ਗਈ । ੮. (ਹਰਿ) ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ (ਕਾਲ) ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਉਪਾਧੀਆਂ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ । ੯. ਚੋਡਿਕਾਂ ਨੇ (ਪ੍ਰਚੋਡ) ਮਹਾਨ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰ ਕੇ । ੧੦. ਆਪਣੇ ਦਾਸਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਤੋਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਰਖਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, (ਕਠੋਰ) ਬਾਹੁਦੰਡ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਦੁਸਟਾ ਨੂੰ ਦਲਣ ਵਾਲੇ (ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਤੇਰੀ) ਜੈ ਹੋਵੇ । ੧੧. ਬਿਖਧਰ ਸਤ੍ਰ, ਵਿਸਧਰਾਸਤ੍ਰ, ਉਹ ਤੀਰ ਜਿਸ ਦੇ ਚਲੋਣ ਨਾਲ ਸੱਪਾਂ ਦੀ ਪੰਦਾਯਜ ਹੋਵੇ । ੧੨. ਸਰਪਾਸਤ੍ਰ ਤੋਂ (ਬਜਾਲ) ਪੈਦਾ ਹੋ ਕੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਭਯਾਨਕ ਸੱਪ ਦਾਸਾਂ ਹੀ ਦਿਸਾ ਵਿੱਚ (ਜਾਰੇ) ਪੈਂਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਸੱਪ । ੧੪. (ਤਿਮਰ ਨਿਸਾ) ਹਨੇਰੀ ਰੰਗ ਦੇ (ਦੁਸਟਿ ਕਾਲ) ਭੇਡੇ ਵੇਲੇ ਦੇ (ਤਮ) ਹਨੇਰੇ ਵਾਕ੍ਰ (ਕਾਲੇ ਸੱਪ) । Aਪਾ: -ਰੂਕ ਕੰਠ ਖਲ ਦਲ ਲਈ ਸਗਰੀ ।

★ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਅਤ੍ਰਿਵ ਗਵਾਈ ਬੜੀ ਪੁਥਲ ਹੈ । ਜੇ ਕੋਈ ਏਸ ਵਿੱਚ ਨੁਕਸ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਯਮਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਹੋਣੀਆਂ ਸਹਾਇਕ ਹੋਣੀਆਂ ਹਨ । ਬਾਕੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਨੂੰ ਫੜਵਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ 'ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ' ਅਯੋਗ ਹੈ । ਇਹ ਪੁਕਰਣ ਗਾਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਜਨਮੇਯ (ਰਾਜੇ) ਦੀ ਕਥਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਯਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । 'ਗਾਰੁੜੀ-ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਗਾਨ ਅਤੇ ਮੰਤ੍ਰ-ਸਕਤਿ ਨੇ ਸੱਪਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਧੀਨ ਕਰ ਲੈਣਾ' ਇਹ ਅਦਵੁਤ ਜਠੀ ਗੱਲ ਹੈ । ਪਰ ਏਥੇ ਸੁਤੰਤ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਏਸ ਦਾ ਸਿਕਰ ਮਹਾ-ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ । ਜਨਮੇਯ ਇਹ ਅਦਵੁਤ ਦਾ ਪਛੰਗ, ਅਭਿਮਨੁ ਦਾ ਪੰਗ ਤੇ ਪ੍ਰੀਛਿਤ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਕੁਰੁਵੰਸੀ ਰਾਜਾ ਸੀ । ਏਸ ਨੇ ਸਰਪ-ਮੋਹ ਯਗਨ ਰਚ ਕੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਵੈਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਯਗਨ ਸੰਪੂਰਣ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਤੱਛਕ ਬਚ ਗਿਆ । ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਤੱਛਕ ਦੀ ਅਦਵੁਤ ਆਸਤੀਕ ਰਿਸ਼ੀ ਨੂੰ ਔਟਾ ਪਿਆ ਤੇ ਜਨਮੇਯ ਨੂੰ ਯਗਨ ਵਿਚਾਲੇ ਹੀ ਛੱਡਣਾ ਪਿਆ । ਇਹ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਕਿਰਮਾ ਭਗਵਾਨ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਲਿਖਣਾ ਹੋਇਆ ਮੰਜੂਦ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ 'ਵੁਜੰਗ ਸਰ' ਵਿੱਚ

'ਇਸ ਯਗਨ ਦੇ ਭਾਰ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਰਵਾਇਤ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਯਗਨ ਗੜਦੀ ਵਾਲਾ ਜਿਲਾ ਪੁਸਿਆਰ ਪੁਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਲੋਕ ਢਲਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਵਾ ਵਿੱਚੋਂ ਸ਼ਮੀਨ ਖੋਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁਣ ਵੀ ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਠੀਆਂ ਨਿਕਲ ਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਹ ਖੱਸ ਦੀ ਲੋਛ ਹੈ ।

ਕੁਲਿ ਅਸ਼ਟਿ-ਨਾਗ ਜੁਰੇ ਤਹਾ^੧ ਭਯ ਭੀਮ ਰੂਪ ਬਜਾਲ ॥
ਸਤ-ਕੋਟ^੨ ਬਿਖਧਰ ਕ੍ਰਾਲ ਪੰਨਗ, ਪਰਤਿ ਦਾਰੁਨ ਕਾਲ^੩ ॥੧॥੩੮॥੫੬੨॥

੧. ਅੱਠ ਕੁਲਾਂ ਦੇ ਸੱਪ ਓਥੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ (ਸੱਪਾਂ ਦੀ ਕੁਲਾਂ ਦੇ ਵਡੇਰੇ ਅੱਠ ਨੌਂ ਅਥਵਾ ਅਠਾਰਾਂ ਵੀ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੁਲਾਂ ਚਲੀਆਂ ਹਨ:—ਸੋਲ, ਵਾਸੁਕਿ, ਕੰਬਲ, ਕਰਕੋਟਕ, ਪਦਮ, ਮਹਾਂ-ਪਦਮ, ਸੰਖ ਤੇ ਕੁਲਿਕ)। ਨੌਂ ਕੁਲਾਂ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ 'ਤੱਛਕ' ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅਠਾਰਾਂ ਕੁਲਾਂ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਸਬੰਧਿ, ਨੰਦਸਾਰਿ, ਪਿਥਸੁਵਾ, ਤੱਛਕ, ਅਸੁਤਰ, ਹੇਮ-ਮਾਲਿਨ੍ ਨਰੇ ਦ੍ਰ, ਵਜ੍-ਦ੍ਰਵਣਿ ਸਿਜ ਤੇ ਕੁਲੀਰ ਇਹ ਦਸ ਹੋਰ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੨. ਸੱਤ ਕੋਟ; ੩. ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੇ।

ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦੀ ਛਾਯਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਏਕ ਕੋਸ ਪ੍ਰਮਾਨ ਲਉ, ਮਖ-ਕੁੰਡ ਕੀਨੁ ਬਨਾਇ
ਮੰਤ੍ਰ-ਸ਼ਕਤਿ ਕਰਨੈ ਲਗੈ, ਤਹਿ ਹੋਮ ਬਿਪੁ ਬਨਾਇ
ਆਨ ਆਨ ਗਿਰੈ ਲਗੈ, ਤਹਿ ਸਰਪ ਕੋਪ ਅਪਾਰ
ਜਤੁ ਤਤੁ ਉਠੀ ਜਯਤੁ-ਯੁਨਿ, ਭੂਮਿ ਭੂਰਿ ਉਦਾਰ ॥ ੧੬੬ ॥
ਹਸਤ-ਏਕ ਦੁ-ਹਸਤ ਤੀਨ, ਦੁ-ਹਸਤ-ਪੰਚ ਪ੍ਰਮਾਨ
ਬੀਸ-ਹਾਥ, ਇਕੀਸ-ਹਾਥ, ਪਹੀਸ-ਹਾਥ- ਸਮਾਨ
ਤੀਸ-ਹਾਥ, ਬੀਤੀਸ-ਹਾਥ, ਛਤੀਸ-ਹਾਥ ਗਿਰਾਹਿ
ਆਨ ਆਨ ਗਿਰੈ ਤਹਾਂ ਸਭਿ. ਭਸਮਿ ਭੂਤ ਹੁਇ ਜਾਹਿ ॥ ੩ ॥ ੧੬੭
ਏਕ-ਸੌ-ਹਸਤ ਪ੍ਰਮਾਨ. ਦੋ-ਸੌ-ਹਸਤ ਪ੍ਰਮਾਨ ॥
ਤੀਨ-ਸੌ-ਹਸਤ ਪ੍ਰਮਾਨ, ਚਤੁਰ-ਸੌ ਸੁ ਸਮਾਨ ॥
ਪਾਂਚ-ਸੌ ਖਟ-ਸੌ ਲਗੈ. ਤਹਿ ਬੀਚ ਆਨ ਗਿਰੈਤ ॥

ਸਹਸ੍ਰ- ਹਸਤ ਪ੍ਰਮਾਨ ਲੋ. ਸਥਿ ਹੋਮ ਹੋਤ ਅਨੰਤ ॥ ੪ ॥ ੧੬੮ ॥
ਵਜ੍ਰ ਪ੍ਰਯਾਤ ਛੰਦ ॥ ਰਚਨੈ ਸਰਪ-ਮੇਧ. ਬਠੈ ਜਗਾ ਰਾਜੈ ॥ ਕਰੈ ਬਿੰਪ ਹੋਮੈ ਸਰੈ ਸਰਬ-ਕਾਜੰ
ਦਹੈ ਸਰਬ ਸਰਪ ਅਨੰਤ ਪ੍ਰਕਾਰੈ ॥ ਭੂਜੈ ਭੁਗਾਨੰਤੈ ਜੁਰੈ ਰਾਜ ਦ੍ਰਾਰੈ ॥ ੧ ॥ ੧੬੯ ॥
ਕਿਤੇ ਅਸ਼ਟਿ-ਹਸਤ ਸੰਤੋ-ਪ੍ਰਯ-ਨਾਰੈ ॥ ਕਿਤੇ ਦ੍ਰਾ-ਦ੍ਰਾ-ਹਸਤ ਲੋ, ਪਰਮ ਭਾਰੈ ॥
ਕਿਤੇ ਦ੍ਰੈ-ਸਹਸ੍ਰੰ ਕਿਤੇ ਜੋਜਨੰਤੈ ॥ ਕਿਰੈ ਹੋਮ ਕੁੰਡ ਅਪਾਰੈ ਅਚੰਤੰ ॥ ੨ ॥
ਕਿਤੇ ਜੋਜਨੰ-ਦ੍ਰੈ, ਕਿਤੇ ਤੀਨ-ਜੋਜਨ ॥ ਕਿਤੇ ਚਾਰ-ਜੋਜਨ ਦਹੈ ਭੂਮਿ ਭੋਗਿਨ ॥
ਕਿਤੇ ਮੁਸ਼ਟਿ ਅੰਗੁਸ਼ਟਿ ਗ੍ਰਿਸ਼ਟੈ ਪ੍ਰਮਾਨੰ ॥ ਕਿਤੇ ਭੋਛ ਗ੍ਰਿਸ਼ਟੈ ਅੰਗੁਸ਼ਟੈ ਰਪ-ਨੰ ॥ ੩ ॥
ਕਿਤੇ ਚਾਰ-ਜੋਜਨ ਲੋ ਚਾਰ-ਕੋਸੰ ॥ ਛੁਅੰ ਘ੍ਰਿਤ ਜੈਸੈ ਕਰੈ ਅਗਨਿ ਹੋਸੰ ॥
ਛਟੈ ਛੱਟਕੈ ਛੇਟਕਾ ਫੁੰਤਕਾਰੈ ॥ ਛੁਟੈ ਲਪਟ ਜੁਾਲਾ ਬਸੈ ਬਿੰਬਪਾਰੈ ॥ ੬ ॥
ਕਿਤੇ ਸਪੰਤਿ-ਜੋਜਨ ਲੋ ਕੋਸ-ਅਸਟੈ ॥ ਕਿਤੇ ਅਸ਼ਟਿ-ਜੋਜਨ ਮਹਾ-ਪਰਮ-ਪ੍ਰਯੁਸਟੈ ॥
ਭਯੈ ਸੋਰ ਬੰਧਿ ਜਰੈ ਕੋਟ ਨਾਗੰ ॥ ਭਜਨੈ ਤੱਛਕੰ ਖੁੰਛਕੰ ਜੇਮ ਬਾਗੰ ॥ ੫ ॥ ੧੭੩ ॥ (ਗਯਾਨ ਪ੍ਰਬੰਧ)

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਵਿੱਚ ਅਮੁਮਨ ਓਹਿ ਹੀ ਸਬਦ ਹਨ। ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਨ ਦੇ ਵਾਧੇ ਘਾਟੇ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਓਹਿ ਜਿਹਾ ਹੀ ਹੈ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਮਿਲਣੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੋਂ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਦੀ ਵਯਾਪਕ ਰੂਪਤਾ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਪਰੇਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਏਹ ਕੋ-ਦ੍ਰੀ-ਪ੍ਰਣੇ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਬਾਓ ਉੱਖਤੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ। ਜਿਹੜੀ ਕਿਸੇ ਖੇਪਕਾਰ ਨੇ ਮਿਲਾਈ ਹੋਈ ਰਚਨਾ ਹੈ—ਓਹ ਕੋ-ਦ੍ਰਿਯ ਪ੍ਰਣ ਵਿਸ਼੍ਵ-ਰੂਪ (ਸਰਬਲੱਹ) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਠੀਕ ਤੇ ਪੂਰੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਯਾ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਚਹੁ-ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਵੇਂ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਗਠਬਠ ਹੈ ਅਤੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਲਗਪਨ ਹੀ ਰਖਦੇ ਹਨ। —ਸੰਪਾਦਿਕ

ਕਈ ਕੌਜ-ਦਸ, ਕਈ ਬੀਸ, ਤੀਸ, ਪਚੀਸ, ਚਾਲਿਸ, ਸਾਠ ॥
 ਕਈ ਚਤੁਰ-ਜੋਜਨ ਅਸ਼ਟਿ-ਕਈ, ਕਈ-ਖਸ਼ਟ-ਜੋਜਨ-ਆਠ ॥
 ਕਈ ਕੌਜ-ਅਰਧ-ਪਚਾਸਿ-ਬਿਖਧਰ^੨ ਕਈ ਹਾਥ ਹਾਥ ਪ੍ਰਮਾਨ ॥
 ਕਈ ਮਸਕ ਸਮ ਤੁਲ ਤੁੰਗ ਫਨਿ^੩, ਬਹੁ ਝਰਤਿ ਬਿਸੀਅਰ-ਬਾਠ ॥੨॥੩੯॥੫੬੩॥
 ਫੁਫਕਾਰ ਧਾਵਤ-ਬੋਗ ਬਿਸੀਅਰੁ, ਪਰਤਿ ਖਲ-ਦਲ ਮਾਹਿ ॥
 'ਮੁਖ ਤ੍ਰਾਸੁ-ਘੋਰ ਪਸਾਰ ਫਨਿ-ਕਰ, ਧਰ ਪਕਰ ਨਿਸਿਚਰ ਖਾਹਿ ॥
 ਨਭ-ਉਡਤਿ ਉਰਗ ਬਿਸਾਲ-ਭੀਖਮ, ਰਿਪੁ ਸੈਨ ਲੀਲਤਿ^੪ ਘੋਰ ॥
 'ਧਰ ਲਪਟ ਝਪਟ ਭਯੰਕ ਪੰਨਗ, ਖਲ-ਕਰਤ-ਭੱਛ ਕਠੋਰ^੫ ॥੩॥੪੦॥੫੬੪॥
 ਭੁਜ, ਜੰਘ ਗ੍ਰੀਵ-ਲਪੇਟ ਬਾਂਧਤ, ਭਸਤ ਕਾਟਤ ਨਾਗ ॥
 ਬਿਸ-ਕੈ ਹਨਤਿ ਅਤਿ ਘੋਰ ਪੰਨਗ^੬, ਰਿਪੁ ਅੰਗ ਲਪਟਤਿ ਆਗ ॥
 ਬਿਸ ਤਜਤ ਗਰਜਤ ਸਰਪ ਧਾਵਤ, ਗਹਿਤ ਰਿਪੁ ਦਲ ਘੋਰ ॥
 'ਫਨਕਾਰ ਹੂਹ ਕਰਾਲ ਅਜਗਰ, ਭਫਤ-ਖਲਦਲ-ਬੋੜ^੭ ॥੪॥੪੧॥੫੬੫॥
 'ਕਰ-ਘੋਰ-ਸੋਰ-ਕਠੋਰ-ਨਿਸਿਚਰ, ਭਜਤ-ਗ੍ਰਾਸਤ-ਬਜਾਲ^੮ ॥
 ਰਿਪੁ ਘੋਰ ਬੋੜ ਭੱਛੈ ਸਕਲ, ਜਿਮ ਪੂਲਯ ਬਜਾਪਤਿ ਕਾਲ ॥
 ਗਜ, ਬਾਜਿ, ਖਰ, ਖੱਚਰ ਡਸਜੋ, ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਲੀਲਤ ਦੈਤ ॥
 ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨ ਹਤੀ ਅਸੁਰ, ਸਤ-ਲੱਛ-ਛੂਹਨਿ-ਐਤ^੯ ॥੫॥੪੨॥੫੬੬॥
 ਸਰ-ਬਜਾਲ ਅਵਰ ਜਿਤੇਕ ਸਰ, ਧਰ ਰੂਪ ਆਪਨ ਆਪ ॥
 ਕਟਿ-ਤੂਨ-ਮਾਹਿ-ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਨਯੋ^{੧੦} ਮਹਿ-ਹਰੀ-ਭੀਰ-ਸੰਤਾਪ^{੧੧} ॥
 ਸਹਿ-ਭੀਰ-ਪੀਰ ਹਰੀ-ਸਕਲ, ਜਜ-ਚੰਡਿ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਚੰਡ ॥
 ਜੈ* ਸੰਤ-ਰੱਛਕ ਦਯਾਲ 'ਅੰਬੈ, ਰਿਪੁ-ਦਲਨਿ ਜੈ ਰਣ-ਮੰਡ^{੧੨} ॥੬॥੪੩॥੫੬੭॥

੧. ਖਸਟ + ਆਠ, ਚੋਦਾ. ਭਾਵ—ਕਈ ਚੋਦਾ ਚੋਦਾ ਯੋਜਨ (ਲੰਮੇ ਸੱਪ) ਹਨ। ੨. ਕਈ ਪੰਜਾਹ ਦਾ ਅੱਧ (ਪੰਭੀ) ਕੋਹ (ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਸੱਪ) ਹਨ। ੩. ਕਈ ('ਮਸਕ) ਮੱਛਰ' ਵਾਂਗ (ਤੁਲ) ਤੋਲ ਵਿੱਚ' ਤੇ ('ਤੁੰਗ) ਉਚੀਆਂ ਫਨਾਂ' ਵਾਲੇ ਹਨ। ੪. ਘੋਰ (ਤ੍ਰਾਸੁ) ਡਰੋਣੇ' ਮੂੰਹਾਂ ਨੂੰ ('ਪਸਾਰ) ਟੱਡ ਕੇ' ਫਨਾਂ ਨਾਲ ਦੌਤਾ ਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ੫. ਨਿਗਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੬. ਕਠੋਰ ('ਖਲ) ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ('ਧਰ) ਫੜ ਕੇ ਤੇ (ਝਪਟ) ਛੇਤੀ ਨਾਲ (ਲਪਟ) ਚੋੜਕ ਕੇ 'ਕਰਤ (ਭੱਛ) ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ'। ੭. ਸੱਪ। ੮. ਚੂਹ (ਸ਼ਬਦ) ਨਾਲ ('ਫਨਕਾਰ) ਗੱਜ ਕੇ (ਫੁੱਕਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਅਥਵਾ— ਫਨਿ ਕੱਚ ਕੇ ('ਹੂਹ) ਸੁ' ਕਰ ਕੇ ਭਯਾਨਕ (ਅਜਗਰ) ਸੱਪ (ਬੋੜ) ਲਪਟ ਕੇ ਦੁਸ਼ਟਿ-ਦਲਾਂ ਨੂੰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ੯. (ਬਜਾਲ) ਸੱਪ (ਭਜਤ) ਦੌੜਦੇ ਹੋਏ (ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ) (ਗ੍ਰਾਸਤ) ਫੜ ਕੇ ਖਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਠੋਰ ਨਿਸਿਚਰ ਘੋਰ ਸੋਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਸੰਤ ਲਖ ਤੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਖੂਹਣੀਆਂ। ੧੧. (ਕਾਲ ਦੇ) ਲੱਕ (ਨਾਲ ਬੰਧੇ ਹੋਏ) (ਤੂਨ) ਭੱਬੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ੧੨. ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਭੀੜ ਤੇ (ਸੰਤਾਪ) ਦੁਖ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

A ਪਾ:—ਜੈ ਰਿਪੁ ਮੰਡ।

*ਦਿਹ 'ਜੈ' ਪਾਠ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਵਧ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਏਸ ਹੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਦੁਬਾਰਾ 'ਜੈ' ਪਾਠ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਹੀਆਂ ਪੁਨਰੁਕਤੀਆਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਥੇ-ਘਿਆਲੀਆਂ ਦਾ ਫਲ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੰਪੂਰਣ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਸਾਂਗੋਪਾਂਗ ਗਯਾਤੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਹੋ ਜਹੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ।

ਸੰਪਾਦਕ—

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬੈਰਾੜੀ ਪੁਰਾਣੀ ★ ॥

ਜਿਥ ਨਾਸ ਸੁਨਯੋ—ਰਿਪੁ ਸੈਨਨ ਕਾ, ਰਿਸ ਕ੍ਰੋਧ ਭਰਯੋ 'ਭਯ ਸਦਾ' ਬਲੀ ॥
ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਫੇਜ ਸਜਯੋ ਉਮਡਯੋ, ਦਲ-ਬਾਦਲ' ਜੋਰ ਘਟਾ ਸੀ ਚਲੀ ॥
ਗਜ, ਬਾਜਿ ਸਯੋ ਦ ਉਤਾਲ-ਉਤੰਗ', ਉਮਡੈ ਚਹੁ—ਓਰ ਪਦਾਤ-ਦਲੀ'
ਦਹਲੇ-ਗਿਰਿ, ਮੇਰੁ-ਹਲਯੋ ਦਹਲਯੋ, ਦਹਲਯੋ ਭੂਅ-ਲੋਕ, ਪਜਾਲ ਹਲੀ ॥੫੬੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬੈਰਾੜੀ ॥

ਦਹਲਯੋ ਸੁਰ-ਲੋਕ, ਅਹਿ-ਲੋਕ' ਹਲਯੋ, ਕੰਪੇ ਦਿਗ-ਪਾਲ', ਗੋ-ਲੋਕ-ਹਲੈ' ॥
ਡਰਿ ਆਦਿਤਯੋ ਚੰਦ ਕੁਬੇਰ, ਸੁਰੇਸ, ਜਲੇਸ' ਲੋ ਆਦਿ ਸਭੈ ਦਹਲੈ ॥
'ਘਹਿਰਾਤ ਗਜਾਤ ਗਜਿੰਦ, ਸਦਿੰਦ, ਹਦਿੰਦ-ਲਗਹਿ-ਚਿਕਾਰ-ਚਲੈ' ॥
ਫਰਕੇ ਪੁਜ', ਬਾਨ', ਨਿਸ਼ਾਨ', ਪਤਾਕ', ਬਹੁ ਕੋਤੁ', ਪੁਜਾ, ਘਨ-ਬੈਰ ਝੁਲੈ' ॥੨॥੫੬੯॥

੧. (ਭਯ ਸਦਾ) ਭੀਮਨਾਦ । ੨. ਸੈਨਾ ਰੂਪ ਬੱਦਲ; ਦਲਾਂ ਨਾਲ ਦਲ । ੩. 'ਉਤਾਲ-ਭੇਜ' ਤੇ ('ਉਤੰਗ) ਉੱਚੇ ।
੪. ਪੌਦਲਾਂ ਦੇ ਦਲ । ੫. ਨਾਗ ਲੋਕ, ਪਤਾਲ ਲੋਕ (ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ
ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਧਰਤੀ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਹਿੱਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਾਗੀ ਧਰਤੀ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ—(ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ) ਇਸ ਵਾਸਤੇ ('ਨਾਗਲੋਕ'
ਨਿਰਹੱਲ' ਵੀ ਹਲ ਗਿਆ 'ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ' । ੬. ਦਿਸ਼ਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, (ਅੰਠ:—ਪੂਰਵ ਦਾ ਦਿੱਖ ਅਗਨਿ
ਕੋਣ ਦਾ ਅਗਨਿ, ਦੱਛਣ ਦਾ ਯਮ, ਨੈਰਿਤੀ ਕੋਣ ਦਾ ਨੈਰਿਤ ਰਾਖਸ, ਪੱਛਣ ਦਾ ਵਰੁਣ, ਵਾਯਵੀ ਕੋਣ ਦਾ ਵਾਯੂ,
ਉੱਤਰ ਦਾ ਕੁਬੇਰ, ਈਸ਼ਾਣ ਕੋਣ ਦਾ ਸ਼ਿਵ, ਉੱਪਰ (ਵੱਲ) ਦਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੇ ਹੇਠ ਦਾ ਸ਼ੇਸ਼-ਨਾਗ ਹੈ) । ੭. ਵੈਕੁੰਠ ਤੇ
ਉਪਰ ਦਾ ਇੱਕ ਲੋਕ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ. ਰਾਧਾ ਤੇ ਗੋਪੀਆਂ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, (ਵਿਰਜਾ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ
ਸੁਵਰਨ ਦੇ ਰਤਨ ਜੜਿਤ ਮੰਦਿਰ ਹਨ । ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਪੰਜਾਹ ਕ੍ਰੋੜ ਯੋਜਨ ਹੈ (ਬ੍ਰਹਮ-ਵੈਵਰਤ ਪੁਰਾਣ) । ੮. ਸੂਰਯ ।
੯. ਵਰਣ ਦੇਵਤਾ । ੧੦. ਵਡੇ ਹਾਥੀ ਤੇ ਰਥਾਂ ਨਾਲ ਲਗੇ ਹੋਏ ('ਹਦਿੰਦ) ਵਡੇ ਘੋੜੇ' ਜਿਹੜੇ ਘਰਰਾਤ (ਗਜਾਤ)
ਬਹੁਤ ਗੱਜੇਦ ਹਨ ਤੇ ਚਿਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੧. (ਝੰਡਾ) ਨਿਸ਼ਾਨ । ੧੨. (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਵੇਰ ਦਾ ਬੱਦਲ ਹੀ ਝੁੱਲ
ਪਿਆ ਹੈ ।

★ ਬੈਰਾੜੀ ਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਮ 'ਵਰਾਣੀ' ਹੈ । ਇਹ ਮਾਰਵ ਠਾਟ ਦੀ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗਣੀ ਹੈ । ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਝ
ਸਾਯਕਾਲ ਤੇ ਦਿਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਰਿਸ਼ਭ ਕੋਮਲ ਹੈ, ਸੰਧਮ ਤੀਬਰ ਵੀ ਦੁਰਬਲ ਕਰ ਕੇ ਲਾਈਦਾ
ਹੈ । ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਪੰਚਮ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹੈ । ਖੜਜ, ਗਾਧਾਰ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ ਤੇ ਨਿਸਾਧ ਸੁੱਧ ਹਨ । ਵਾਦੀ ਗਾਧਾਰ ਤ
ਸੰਵਾਦੀ ਧੈਵਤ ਹੈ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਨੀ ਗ ਪ ਧ ਨਿ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮੀ ਗ ਰਾ ਸ

ਦੰਹਰਾ ॥ 'ਮਾ' ਤੀਬਰ ਕੋਮਲ 'ਰਿਸ਼ਭ', 'ਗਧ' ਸੰਵਾਦਿ ਸੰਜੋਦਿ ॥

ਥਾਟ ਮਾਰਵਹਿ ਸੰ ਪੁਗਟ, ਰਾਗ ਵਰਾਣੀ ਹੋਦਿ ॥

(ਰ ਗ ਕੋਸ)

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਵਿੱਚ ਪੂਰਵੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਕੇ ਗਾਇਨ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ । ਦੰਹਰਾ ਦਾ ਮੇਲ ਕਰਨ ਤਾਂ ਧੈਵਤ
ਵੀ ਕੋਮਲ ਹੀ ਲਾਈਦਾ ਹੈ ।

ਸਰਦਾਰ ਸਵਾਰ ਬਰਜਾਰ ਤੁਖਾਰ^੧, ਸਵਾਰ^੨ ਗਜੇ ਰਨ-ਮੰਡਲ ਧਾਏ ॥
 ਜੁਝਾਰ-ਹਜਾਰ^੩ ਸੁਧਾਰ ਗਇੰਦ^੪, ਚਿਕਾਰ ਅਪਾਰ ਹਕਾਰ ਸਿਧਾਏ ॥
 ਹਥਜਾਰ ਸੰਭਾਰ ਅਪਾਰ-ਗਜੇ, ਤਰਵਾਰ-ਪੁਜਾਰ^੫ ਤੁਖਾਰ^੬ ਧਵਾਏ ॥
 ਲਲਕਾਰ ਚਿਕਾਰ ਕੁਠਾਰ ਸੁ-ਧਾਰ^੭ ਭਭਕਾਰ-ਪਰੇ ਅਸਵਾਰ ਰਿਸਾਏ^੮ ॥ ੩ ॥੫੭੦॥

ਸਤ-ਅਰਥ-ਅਛੁਹਿਨਿ^੧ ਸੈਨ ਭਲੀ, ਸਜਿ-ਦੇਤ-ਚਲਜੇ ਗਜ, ਬਾਜ-ਚਰੇ ॥
 ਰਥ, ਪਾਲਕਿ ਉਸ਼ਟ, ਖਰੇਨਿ-ਚਰੇ^੨, ਘਨਘਰ ਘਟਾ-ਘਟ ਛਾਇ ਪਰੇ^੩ ॥
 ਸਜਿ ਸਾਇਕ^੪, ਸਾਰੰਗ^੫, ਤੇਗ ਸਿਪਰ^੬, ਬਰਛੀ, ਸਰ, ਗੁਰਜ ਕਮਾਨ ਫਰੇ ॥
 ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਗਦਾ, ਅਸਿ^੭, ਧੋਪ^੮, ਕਟਾਰ, ਪਹਾਰ ਲੈ ਸੂਰ ਅਨੇਕ ਅਰੇ^੯ ॥ ੪ ॥੫੭੧॥

ਤਰੁ ਮੇਰੁ ਬਿਸਾਲ-ਉਤੰਗ-ਕਰਾਲ^੧, ਧਏ ਲੈ ਹਾਥ ਅਪਾਰ ਗਜੇ ॥
 ਲੈ ਸੂਲ^੨, ਸਿਲਾ-ਸਹਿਬੀ^੩, ਜਮਦਾੜ^੪, ਨਿਖੰਗ^੫, ਕੁਅੰਡ^੬, ਸਵਾਰ ਸਜੇ ॥
 ਕਰਵਾਰ^੭, ਕੁਠਾਰ ਸਵਾਰ-ਗਦਾ, ਮੂਸਲ^੮, ਜਮਧਾਰ^੯, ਤ੍ਰਿਸੂਲ^{੧੦} ਛਜੇ ॥
 ਦਸ-ਲੱਛ ਉਪੰਗ^{੧੧}, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਮੁਚੰਗਨ^{੧੨}, ਬੀਨ, ਸਹਨਾਇ ਬਰੀਨ-ਸਜੈ^{੧੩} ॥੫॥੫੭੨॥

੧. ਉਠ. ਘੋੜੇ । ੨. ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੩. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਯੋਧੇ । ੪. ਵਡੇ ਹਾਂਥੀ । ੫. ਤਲਵਾਰਾਂ (ਪ੍ਰਜਾਰ) ਚਮਕਾ ਕੇ । ੬. (ਸੁ) ਚੰਗੇ ਕ੍ਰਹਾੜੇ (ਧਾਰ) ਫੜ ਕੇ । ੭. ਸੱਤ ਅਰਥ ਖੁਹਣੀਆਂ । ੮. ਖੋਤਿਆਂ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ । ੯. (ਘਨਘਰ) ਗੱਜ ਕੇ (ਘਟ) ਸੰਘਟ, ਇਕਤ੍ਰਿਤ, ਜਮਾਵ, ਭਾਵ—ਘਟਾ ਵਾਂਗੂ ਜਮਾਵ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਗੱਜ ਕੇ (ਵੇਰੀਆਂ) ਤੇ ਛਾ ਗਏ । ੧੦. ਤੀਰ । ੧੧. ਧਨੁਖ । ੧੨. ਦਾਲ । ੧੩. ਤਲਵਾਰ । ੧੪. ਵਡੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਡਰੇਣੇ ਪਹਾੜ ਤੇ ਰੁਖ । ੧੫. ਬਰਛੀ । ੧੬. ਕਟਾਰ । ੧੭. ਭੱਬਾ । ੧੮. ਮੁਹਲਾ । ੧੯. ਕਮੰਦ, ਫਾਹੀ । ੨੦. ਨਸ-ਤਰੰਗ । ੨੧. ਮੁਚੰਗ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ, ਮੁਚੰਗ (ਭਫਲੀ) ਦੀ ਜਮਾ, ਭਫਲੀਆਂ, ਚੰਗਾਂ । ੨੨. ਇਹ ਬੁਲੰਦ ਸਜੀਆਂ ਹਨ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਿ ਸਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ।

*ਕਾਵ ਦਾ ਪਰਮ ਭੇਦ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਆਮ ਲੋਕ ਕਾਵਜ ਅਤੇ ਪਿੰਗਲ ਦਾ ਏਕੜ ਕਰਦੇ ਵੇਖੇ ਗਏ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦੇਵਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਚ ਹਸਤੀਆਂ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਵਜ ਭਰਪੂਰ ਕਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਸ੍ਰੀਮਤੀ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ, ਗੰਗਾਮਤੀ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਜੀ, ਸ੍ਰੀ ਮੀਰਾਂ ਬਾਈ ਜੀ, (ਭੱਟਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ) ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੋਏ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਕਾਵਜ ਭਰਪੂਰ ਦੋਨ ਦੇ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਕਿਸੇ ਗੁਣਵਾਨ ਜਾਂ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਨਕਲ (ਭੇਖ) ਕਰ ਲੈਣਾ ਸੌਖਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਣਗ੍ਰਾਹੀ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਅੱਖੀ ਜਹੀ ਘਾਟੀ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਗੁਣ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅੱਖੀ ਭੱਲ ਹੈ । ਕਾਵਜ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚਯ-ਅਲੰਕਾਰ ਦਾ ਕਿਹਾ ਸੁੰਦਰ ਵਰਣਨ ਹੈ :

ਹੇਤ ਸਮੁੱਚਯ ਭਾਵ ਬਹੁ, ਉਪਜੇ ਇਕ ਸੰਗ ਆਜ ।
 ਕ੍ਰਵ ਭਾਜਤ ਗਿਰਿਤ ਫਿਰ, ਭਾਜਤ ਹੈ ਸਰਰਾਜ । + + +
 ਏਕ ਕਾਜ ਚਾਹਤ ਕਿਯੋ, ਮਿਲਿ ਅਨੇਕ ਇਕ ਭਾਯ
 ਜੰਬਨ ਬਿਦਯਾ ਰੂਪ ਧਨ, ਮਦ ਉਪਜਾਵਤ ਜਾਜ ॥ + + +
 (ਕਾਵਜ ਪ੍ਰਭਾਕਰ)

ਰਨ-ਮਾਰੂ, ਰਥਾਥ, ਥਰਨਾਲ* ਕਰਤਾਲ, ਜਲੀਨ* ਅਪਾਰੋ ਕ੍ਰਮਿ ਬਜੇ ॥
 ਝਾਝਰ, ਝਾਝ, ਮੰਜੀਰ*, ਖੁਰੰਗ*, ਮੁਰਲੀ, ਡਫ, ਢੋਲ ਚਹੁ-ਓਰ ਗਜੇ ॥
 ਗੋਮੁਖ*, ਤਾਸ* ਗੰਭੀਰ-ਪਖਾਵਜ*, ਪੁਨਿ-ਘੋਰ-ਘਣਾ ਘਨ ਕੀ ਬਰਜੇ*
 ਬਹੁ ਝਾਝਰ, ਸੋਰਠਿ, ਤਾਲ, ਮੰਜੀਰਨ*, ਬਾਰਿ-ਤਰੰਗਨਿ* ਰੰਗ ਰਜੇ ॥੬॥੫੭੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬੈਰਾਜੀ ਪੁਰਬੀ ॥

ਮੁਰਲੀ, ਡਫ, ਢੋਲ, ਬੇਨੁ-ਖਰੀ^{੧੦}, ਤੁਰਹੀ-ਪੁਨਿ-ਘੋਰ-ਪੁਲਯ ਸੀ ਲਗੇ ॥
 ਬਾਂਸੁਰਿ, ਬੰਨ, ਨਵੀਰਿ-ਜੁਝਾਵ, ਸੁ ਨਾਦ ਅਪਾਰ ਸਵਾਰ ਜਗੇ ॥
 ਸੁਰ-ਘੋਰ-ਪੁਲਕ^{੧੧} ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਬਜੈ, ਘਨਸਾਵਨ ਸੀ ਪੁਨਿ-ਘੋਰ ਉਠੇ ॥
 ਸੁਰ, ਤਾਨ ਅਲਾਪ ਸੁਧਾਰ ਸੁ-ਚਾਰਗ, ਅਨੇਕ-ਸੁਧੰਗ ਸੁ-ਤਾਨ ਜੁਟੈ^{੧੨} ॥੭॥੫੭੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬੈਰਾਜੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਸੋਰਠਿ, ਮਲਾਰ, ਬੈਰਾਜੀ, ਕੋਦਾਰਾ, ਕਲਯਾਨ, ਪਰਜ, ਮਾਰੂ ਸੁਭ-ਗਾਵਤ ॥
 ਆਸਾ, ਮਾਲਕੋਸ, ਸ੍ਰੀ, ਟੋਭੀ, ਤਿਠੰਕ, ਬਿਲਾਵਲ ਤਾਨ ਸੁਨਾਵਤ ॥
 ਭੈਰਵ, ਨਟ, ਤੁਖਾਰਿ, ਬਸੰਤ, ਗਵਰੀ-ਪੜਤਾਲ, ਮਲਾਰ-ਅਲਾਵਤ^{੧੩} A ॥
 ਗੋਂਡ, ਬਸੰਤਿ, ਬਿਭਾਸ, ਪਰਜ, ਗਵਰੀ-ਜੁਜਰੀ ਪੁਨਿ-ਘੋਰ ਸੁਹਾਵਤ ॥੮॥੫੭੫॥
 ਸਾਰੰਗ, ਸੁਹਿ, ਕਾਮੋਦ, ਹਿੰਡੋਲ, ਧਨਸਰਿ-ਮਾਝ-ਸੁ-ਤਾਨ-ਉਠੈ^{੧੪} ॥
 ਭੈਰਵੀ, ਪ੍ਰਭਾਂਤਿ ਬਿਭਾਸ, ਕਰਨਾਟਿ, ਚੋਪਕ, ਦੀਪ, ਬਿਹਾਗ ਜੁਟੈ ॥
 ਟੋਭੀ, ਲਲਿਤ, ਦੀਪਕੀ, ਕਾਫੀ, ਸ੍ਰੀ-ਰਾਗੁ ਰਾਗਨਿ-ਬਹੁ-ਗਾਵਤ ॥
 ਸੁਨਿ-ਤਾਨ, ਅਲਾਪ ਅਨੇਕ ਸੁਧੰਗਨ^{੧੫}, ਕਾਇਰ-ਬੀਰ^{੧੬} ਸਭੇ ਕਟਿ ਜਾਵਤ ॥੯॥੫੭੬॥
 ਬਹੁ ਬਾਜਨ ਸੁਰ, ਤਾਨ, ਸੁਧੰਗ, ਚਤੁਰੰਗ ਅਨੀ ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਅਖਾਰਾ ॥
 ਤਨ-ਦੀਰਘ ਘੋਰ ਭਯੋਕ ਅਸੁਰ, ਗਜ, ਬਾਜ, ਰਬੀ, ਪਾਇਕ, ਅਸਵਾਰਾ ॥

੧. ਜੰਗੀ ਨਾਚੀ । ੨. ਥਰਨਵੀਆ, ਸਿੰਠੀਆ, ਫੰਕੀਆ ਨਾਚੀਆ ਸਿਹਠੀਆ ਵਿੱਚ ਵਾਜਿਆ ਵਿੱਚ ਵਰਤੀਆ
 ਕਾਫੀਆ ਹਨ, ਤੀਜਾ ਲਾਠ । ੩. ਜਠ-ਤਰੰਗ । ੪. ਫੀਟੋ. ਕੋਠੀਆ । ੫. (ਖੁਰ) ਪੈਰ (ਅੰਗ) ਨਾਲ, ਭਾਵ-ਪੈਰਾ ਨਦ
 ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਾਜਾ, ਖੁੱਧਰੂ ਨਿਹਤੋ ਨਦਣ ਵੱਲੋਂ ਨਿਤਕਾਰ ਲੋਕ ਪੈਰਾ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਨਚਦੇ ਹਨ, ਜੋਠੀ, ਮਿਦੰਕ, ਤਠਕਾ ।
 ੬. ਤੁਰਹੀ, ਨਰੀਸੰਗਾ । ੭. (ਤਾਸ) ਥਾਲੀ, ਥਾਲੀਆ, ਤਾਉਸ, ਮੋਰਥੇਨੁ । ੮. ਗੰਭੀਰ ਪੁਨਿ ਵਾਲੀ ਜੋਠੀ । ੯. ਕਿੰ
 ਬਿਸਮ ਦਾ ਵਾਜਾ; ਵੇਖੋ ਨੋਟ ਸਭੇ ੧੦੩ ਤੇ ਸੰਗਠਿ ਤੇ ਖਰੰਗ ਦਾ । ੧੦. ਚੰਗੀ ਤੰਤੀ, ਉੱਤਮ ਸੰਤਾਰ । ੧੧. ਘੋ
 ਪੁਲਕ ਵੀ ਸੁਭ ਨਾਲ । ੧੨. ਅਨੇਕਾ ਸੁਧੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਤਾਨਾਂ (ਜੁਟੈ) ਮਿਲਾ ਕੇ । ੧੩. ਗੋਠੀ ਤੇ ਮਕੂਬ ਦੀਆਂ
 ਪੜਤਾਲਾਂ (ਅਲਾਵਤ) ਚੱਲਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਧਨਸਰੀ ਤੇ ਮਾਝ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਤਾਨਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ, ਧਨਸਰੀ ਵਿੱਚ
 ਤਾਨ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੫. (ਸੁਧੰਗ) ਉਹ ਤਾਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਿਸੰ ਹੋਰ ਠਾਕ ਦੀ ਢਾਕ ਨ ਪਵੇ । ੧੬. ਠਾਕ ਤੇ
 ਘੋਰੇ ।
 A.P.-ਅਭਾਪਣ ।

ਸਿਰ-ਤਾਜ-ਬਰੇ^੧ ਬਰਜਾਮ ਜੁਝਾਰਨ, ਸਾਵੰਤ^੨ ਧੀਰ ਸਰਕੋਪ^੩ ਸਰਦਾਰ
ਗਹਿ ਬਾਨ, ਕਮਾਨ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਗਦਾ, ਸਕਤਿ^੪, ਸੇਲ, ਜਮਧਰ^੫, ਤਰਵਾਰ^੬ ॥੧੦॥੫੭੭॥
ਖੁਨਸਾਇ-ਤੁਖਾਰ^੭, ਸਵਾਰ ਰਿਸੇ, ਸਰਦਾਰ ਜੁੜੇ^੮ ਬਹੁਤੇ ਰਨ-ਮੰਡਲ ॥
ਘਨਘੋਰ ਕਠੌਰ ਕਰੌਰ ਦਈਤਨ, ਲਲਕਾਰ ਭਿਰੋ-ਰਨ-ਚੰਡਿ-ਅਖੰਡਲ^੯
ਚਿੰਕਾਰ, ਹੁੰਕਾਰ, ਡੰਕਾਰ ਧਸੇ, ਪ੍ਰਚਾਰ-ਭਿਰੋ-ਰਨ ਸੂਰ-ਹਠੀਲੇ
ਗਰਜੇ, ਤਰਜੇ, ਭਿਭਰੇ ਕੜਕੇ^{੧੦}, ਦਿਸ ਘੋਰ ਪਰੇ ਜਤੁਧਾਨ-ਕਟੀਲੇ^{੧੧}
ਸੁਨਿ ਸੌਰ ਸਵਾਰਨਿ^{੧੨} ਚੰਡਿ-ਪ੍ਰਚੰਡਣਿ^{੧੩}, ਸਿੰਘ-ਚੜੀ ਕੇ ਸੱਦ-ਜਜੋ^{੧੪} ॥
ਸੁਭ ਸੰਘ ਬਣਾਇ ਧਸੀ ਰਿਪੁ-ਓਰ, ਜੈ ਜੈਤੁ ਭਈ ਰਿਪੁ-ਨਾਸ-ਛੜੀ^{੧੫} ॥
ਲੈ ਚੜ੍ਹ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਭਾ, ਰਵਿ ਕੋਟ ਅਸੰਖਨ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਲਜੈ^{੧੬}
ਭੁਜ-ਸਹੰਸੁ ਛਟਾ-ਦਿਵ ਜਵਨ ਸਦਾ, ਸੁਭ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਕਰਮਧਜ ਸਜੈ^{੧੭} ॥੨॥੫੭੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬੈਰਾੜੀ ॥

ਦਿਸ ਸਤ੍ਰ ਚਲਾਇ ਦਯੋ ਸੁਭ ਚੜ੍ਹ, ਬਗਯੋ^{੧੮} ਕਰ ਸੱਦ ਭਯਾਨ ਕਠੌਰਾ ॥
ਅਸੁ ਕਾਟ ਸਵਾਰ ਗਿਰਾਇ ਦੀਏ, ਗਜ ਕਾਟ ਸਰਦਾਰ ਮਹੀ ਝਕ-ਝੋਰਾ^{੧੯} ॥
ਰਥ ਕਾਟ ਦਈਤ ਹਨੈ-ਬਿਦਰੇ^{੨੦}, ਦਲ ਪੈਦਲ ਕਾਟ ਬਲੀ-ਦਲ ਫੋਰਾ ॥
ਦਸਲੋਕ ਦਿਸਾ ਪੁਰਿ ਘੋਰਲੀਯੋ^{੨੧}, ਧਰ ਰੂਪ ਬਿਸਾਲ ਜੁ-ਚੜ੍ਹ-ਬਲੌਰਾ^{੨੨} ॥੧੩॥੫੮੦॥
ਰਿਪੁ ਘੋਰ ਦਸਹੁੰ-ਦਿਸ ਚੜ੍ਹ ਬਲੀ, ਦਲਕਾਟ ਬਿਪ੍ਰਿਸ^{੨੩} ਕਰੇ ਸਗਰੇ
ਹਹਕਾਰ ਭਜੇ ਰਣ ਤਜਾਗ ਅਸੂਰ, ਬਹੁ ਨਿਸਿਚਰ ਦੈਤ ਰਾਛਸ ਪਛਰੇ ॥

੧. ਜਿਹਾ ਤੇ ਵਡੇ ਤਾਜਾਂ ਵਾਲੇ, (ਬਰੇ) ਉੱਤਮ (ਸਿਰਤਾਜ) ਸਿਰੋਮਣਿ (ਯੱਧੇ) । ੨. ਸਮਤ, ਰਾਜਪੁਤ੍ਰ, ਸੂਰਵੀਰ
੩. ਸਿਰੋਮਣੀ, (ਕੋਪ) ਉੱਚੇ ਸਿਰ ਵਾਲਾ; ਵਡੇ ਯੱਧੇ । ੪. ਬਰਛੀ । ੫. ਕਮੰਦ, ਪਾਸ । ੬. (ਤੁਖਾਰੀ) ਘੋੜਿਆਂ
ਖੁਨਸ ਦਿਵਾ ਕੇ, ਘੋੜੇ ਤਿਖੇ ਕਰ ਕੇ । ੭. ਚੰਡੀ ਦੇ (ਅਖੰਡਲ) ਇਕ ਰਸ ਜੰਗ ਵਿੱਚ, ਚੰਡੀ ਤੇ (ਅਖੰਡਲ) ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ
ਜੰਗ ਵਿੱਚ । ੮. (ਅਪ) ਕੱਜੇ (ਦੂਜੇ) (ਤਰਜੇ) ਡਰਾਏ, (ਕਈ) (ਭਿਭਰੇ) ਭਯ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ ਤੇ (ਕਈ) ਕੜਕ ਉੱਠੇ ।
੯. ਕੋਟ-ਮਰਨ-ਵਾਲੇ (ਜਾਤੁਧਾਨ) ਰਾਖਸ । ੧੦. ਘੜ ਸਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਸੁਣ ਕੇ । ੧੧. (ਪ੍ਰਚੰਡਣਿ) ਤੇਜ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲੀ
ਚੰਡੀ । ੧੨. ਜਯ ਦੀ (ਸੱਦ) ਆਵਾਜ਼ ਕਰ ਕੇ । ੧੩. ਨਾਸ਼ ਜੰਗਲ ਵੇਰੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਕਾਲ) ਦੀ ।
੧੪. ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੜ੍ਹ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਿਸ ਦੀ ਜੋਤਿ ਦੀ (ਪ੍ਰਭਾ) ਚਮਕ ਤੋਂ ਅਸੰਖਾ ਕ੍ਰੌੜਾਂ ਸੂਰਯਾਂ ਦੀ (ਕ੍ਰਾਂਤਿ) ਪੁੱਪ ਵੀ ਸ਼ਰਮਸਾਰ
ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੧੫. ਹਜ਼ਾਰਾਂ-ਬਾਗਾਂ ਵਾਲੇ (ਕਾਲ) ਦੀ (ਛਟਾ) ਸ਼ੰਭਾ ਸਦਾ (ਦਿਵ-ਜਵਨ) ਸੂਰਗ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਹੈ, (ਉਸ ਕਾਲ ਦੇ)
ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਦਾ ਦਿਵ ਜਵਨ (ਛਟਾ) ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਵਾਲੀ ਚਮਕ ਵਾਲੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਸਜਦੇ ਹਨ ।
੧੬. ਚੱਲਿਆ, ਵਗਿਆ । ੧੭. ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਰੋਲ ਦਿੱਤੇ । ੧੮. (ਬਿਦਰੇ) ਰਤਾ ਰਤਾ ਕਰ ਕੇ ਮਾਰੇ, ਖੇਰੂੰ ਖੇਰੂੰ ਕਰ
ਕੇ ਮਾਰੇ । ੧੯. (ਚਤੁਰ) ਦਸ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਦਸਾਂ ਤਰਫਾਂ ਨੂੰ (ਪੂਰਿ) ਪੂਰਾ ਘੇਰ ਲਿਆ । ੨੦. ਜੋ (ਬਲੌਰਾ) ਬਲੌਰ (ਜੀਏ) ਵਾਲੇ
ਚਮਕੀਲ ਚੜ੍ਹ ਸੀ । ੨੧. ਨਾਸ਼, ਖਰਾਬ; ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ।

A ਪਾ:—ਜੁਝੇ । B ਪਾ:—ਸੁਨ ਸੌਰ ਸਿਵਾ ਰਨ ਚੰਡ ਪ੍ਰਚੰਡ ਰਣਿ ਸਿੰਘ ਚੜੀ ਜੈ ਸਦ ਜਯੋ

ਅਸੁ-ਕਾਟ ਸਵਾਰ-ਗਿਰਾਇ ਦਦੇ, ਗਜ ਕਾਟ ਸਵਾਰ ਹਨੇ-ਬਿਦਰੇ ॥
 ਰਬ, ਪਾਇਕ ਸੂਰ ਸੰਘਾਰ ਕਯੋ, ਦਲ ਕਾਟ ਬਿਧੰਸ-ਬਿਨਾਸ ਕਰੇ ॥੧੪॥੫੮੧॥
 ਬਹੁ ਭਾਜ ਗਏ ਰਨ ਤਯਾਗ ਬਲੀ, ਮੁੜ-ਝਾਕਤਿ-ਨਾਹਨਿ ਤ੍ਰਾਸ-ਭਰੇ^੧ ॥
 ਤਜਿ ਪਉਰਖ^੨ ਧੀਰ ਸਭੈ ਦਹਲੇ, ਹਿਯ-ਤ੍ਰਾਸ-ਭਰੇ, ਰਿਪੁ ਭਾਜ ਪਰੇ ॥
 ਤਜਿ ਬਾਨ, ਕਮਾਨ, ਗਦਾ, ਧਨੁਹੀ, ਤਰੁ, ਮੇਰੁ, ਬਿਸਾਲ ਬੇ-ਬਾਜ-ਫਿਰੇ^੩ A ॥
 ਕਰ ਸੌਰ ਕਠੌਰ-ਕਰੌਰ ਭਜੇ, ਰਿਪੁ ਜਾਇ ਪੁਕਾਰ ਕਿਯੋ ਸਿਗਰੇ ॥੧੫॥
 ਸੁਨਿ ਬਾਤ ਨਿਸਾਚਰ ਦਈਤ ਬਲੀ, 'ਭਯਸਦ'^੪ ਉਠਜੋ ਕਰ ਕ੍ਰੋਧ ਮਹਾ ॥
 ਦਲ ਸਾਜ ਅਨੇਕ ਚੜ੍ਹਜੋ ਗਰਜਯੋ, ਦੈ ਚੌਬ ਦਮਾਮਨਿ ਘੋਰ ਹਹਾ^੫ ॥
 ਗਜ, ਬਾਜ, ਸਜੰਦ ਪਦਾਤ ਚਲੇ, ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਬਨੀ ਚਤੁਰੰਗ ਭਲੀ ॥
 ਸਰਦਾਰ ਬਡੇ ਬਰਯਾਰ^੬ ਅਸੁਰ, ਸਿਰਤਾਜ ਹਠੀ ਰਨਖੰਭ ਥਲੀ^੭ ॥੧੬॥੫੮੩॥
 ਸੁਤ, ਭੁਤ, ਪਰਿਵਾਰ ਹਕਾਰ-ਲਿਯੋ^੮, ਪੁਤ, ਪੌਤ੍ਰ, ਕੁਲੀ ਦਲ^੯ ਸਾਥ ਅਰਜੋ
 'ਭਯਨਦ'^{੧੦} ਉਠਜੋ-ਭਯਸਦ ਕਿਯੋ^{੧੧}, ਦਹਲਜੋ ਦਮ-ਲੋਕ ਸੁਰੇਸ^{੧੨} ਡਰਜੋ
 ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਸਾਜ ਸਿਪਾਹ^{੧੩} ਸਵਾਰ, ਵਰਯਾਮ ਅਨੇਕ ਲੈ ਆਪ ਚਰਜੋ ॥
 ਗਜ, ਬਾਜਿ ਕਰਾਲ, ਉਤੰਗ-ਬਿਸਾਲ^{੧੪}, ਹੈ-ਸਵਾਰ ਸਨੇ-ਪਰਿਵਾਰ ਭਿਰਜੋ ॥੧੭॥੫੮੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬੈਰਾੜੀ ॥

ਪੁਜ^੧, ਬੈਰਕ^੨, ਬਾਨ^੩ ਨਿਸਾਨ^੪, ਪਤਾਕ^੫, ਫਹਿਰਾਤ ਚਲਜੋ ਦੈ ਚੌਬ ਨਯਾਰਾ ॥
 ਦੁੰਦਭਿ, ਢੋਲ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਮੁਚੰਗ, ਉਪੰਗ, ਤੁਰੰਗ, ਚਤੁਰੰਗ ਅਖਾਰਾ ॥
 ਗਹਿ ਸੋਲ, ਸਿਲਾ, ਤਰੁ ਮੇਰੁ-ਬਿਸਾਲ, ਤੁਫੰਗ, ਕਟਾਰ ਅਨੇਕ ਕੁਠਾਰਾ ॥
 ਮੁਸਲ, ਬਾਨ, ਕਮਾਨ ਗਦਾ, ਗੋਫਨਿ, ਸਰ-ਚਾਪ^੬ ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਦੁਧਾਰਾ^੭ ॥੧੮॥੫੮੫॥
 ਸਰ-ਚਾਪ^੮, ਸਿਪਰ, ਸਹਿਥੀ, ਜਮਦਾੜ, ਪਹਾੜ-ਬਿਸਾਲ ਲੈ ਬੀਰ ਰਿਸਾਏ ॥
 ਬਰਛੀ, ਤਰਵਾਰ, ਗਦਾ ਬਿਛੂਆ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਕੁਠਾਰ ਗਹੇ ਰਨ ਆਏ ॥

੧. ਡਰ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ (ਮੁੜ) ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ। ੨. ਖੁਰਸਾਰਥ ਥਲ, ਸ਼ਕਤੀ। ੩. '(ਬੇ) ਬਿਨਾ, ਨਾ' ਰਹਿਤ, ('ਬਾਜ) ਵਾਪਸ', ਭਾਵ—ਵਾਪਸ ਨਾ ਮੁੜੇ। ੪. ਭੀਮਨਾਦ। ੫. ਅਸਚਰਯ; ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ 'ਹਾ! ਹਾ!!'। ੬. ਥਲਵਾਲੇ, ਤਾਕਤਮੰਦ। ੭. ਯੁੱਧ-ਸਥਾਨ ਦੇ ਝੰਡੇ, ਨਾ ਹਿੱਲਣ ਵਾਲੇ ਯੰਗੇ। ੮. ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ੯. ਫੌਜ; ਸਭਿ। ੧੦. (ਭਯਸਦ) ਭੀਮਨਾਦ ਉਠਿਆ ਤੇ ਭਯਾਨਕ ਆਵਾਜ਼ ਕੀਤੀ। ੧੧. ਇੰਦ੍ਰ। ੧੨. ਫੌਜ, ਸੈਨਾ। ੧੩. ਬਹੁਤ ਉੱਚੇ। ੧੪ ਝੰਡਾ। ੧੫. ਧਨੁਸ ਬਣਾ। ੧੬. ਖੰਡਾ।

A ਪਾ.—ਬਹੁ ਭਾਜ ਫਿਰੇ।

ਮਿਲ ਸੈਲ ਸਿਲਾ ਪਾਬਰ ਧਨੁਹੀ ਗੁਲੇਲ, ਵੁਰਾ, ਬੁਗਦਾ ਦਰਸਾਏ ॥
 ਖੰਨਰ ਭਉਡੀ, ਗਤੀਆਂ ਭਾਲਾ, ਲਈ-ਸਾਗ-ਸਿਪਾਹ-ਅਨੇਕ-ਉਠਾਏ ॥੧੯॥੫੮੬॥
 ਦਮ-ਬੋਰ-ਦਿਸਾ ਪਰ ਲੱਹਬਿ ਸੇਂ ਹਰਕਾਰ ਪਰੋ-ਰਠ ਚੰਡਿ ਪੈ ਜਾਏ ॥
 ਤਲਵਾਨੂੰ ਸਿਲਹਾ ਕਵਰਾਦਿ ਜਿਰਹਾ, ਬਖਤਰ ਤਠ-ਸਾਜ, ਤੁਰੰਗ ਠਰਾਏ ॥
 ਸਜਿ ਚਿਲਤਰਾ ਸੰਜ, ਪਟੇਤਾਰਥੀ, ਬਾਗਰ-ਜੁਤਿ ਹੋਰ-ਗਜੀ-ਚੜ ਧਾਏ ॥
 ਗਜ-ਪਾਖਰ ਸਿੰਧੁ ਗਜਗਾਹ ਬਨੀ, ਵਰਯਾਮ ਅਨੇਕ ਤੁਰੰਗ ਧਵਾਏ ॥੨੦॥੫੮੭॥
 ਸਿਰ ਟੋਪ ਹਰੇ, ਬਹੁ ਬਾਗ ਸਜੇ, ਬਹੁ ਪਾਗ ਰੰਗੀਨ ਗੁਲਾਬ ਸਹਾਬੀ ॥
 ਸੋਸਨਿ, ਤੁਸਮੰ, ਮੰਜੀਰ, ਹਰੀਰ, ਪਿਖੀ-ਉਦੀ, ਗੁਲਫਾਮ, ਉਨਾਬੀ ॥
 ਕਲਧੋਤ-ਜਗੀਸੁ-ਧਰੀ ਸਿਰ-ਪਹਿ, ਤੁਰਾ-ਸਰਪੋਚ, ਤਾਉਸ ਕਲਾਬੀ ॥A

★॥੨੧॥੫੮੮॥

ਠਵ ਬਾਗਰੰਗੀਨ ਸਜੇ ਪਰਿਵਾਰ, ਕੁਰਮਠ ਸਾਕ ਭਲੀ ਕੈ ਸੰਵਾਰਯੋ ॥
 ਸਭ ਪੌਤ੍ਰ ਕੁਲੀ ਕਲਗੀ ਸਿਰ ਤਾਜ, ਸਜੇ ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਬਨਾਇ ਸੁਧਾਰਯੋ ॥
 ਕਫੂ ਬਾਏ ਕਰੇ, ਕਫੂ ਦਾਹਨਿ ਕੈ, ਪਰਿਵਾਰ ਸਭੈ ਲੈ ਸੰਗ ਸਿਧਾਰਯੋ ॥
 ਧਵਾਇ ਤਰੰਗ ਰਿਸਾਇ ਭਰਯੋ-ਰਠ, ਚੰਡਿ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕੈ ਜਾਇ ਹਕਾਰਯੋ ॥੨੨॥੫੮੯॥

੧. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੇੜਾ । ੨. ਅਨੇਕ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ (ਸਾਕ) ਬਰਛੀਆਂ ਚੁਕ ਲਈਆਂ । ੩. (ਲੱਹਬਿ) ਸਸਤਾ ਨਾਲ ਦਸੇ ਦਿਲਾ ਖੋਰ ਧਰੀਆ । ੪. ਸੰਜੇਅ । ੫. ਹੋਰ ਬਾਗਤਾ ਵਾਲੇ (ਬਾਟਾ, ਸਮੇਤ (ਯੋਧੇ) ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵੀ ਲੱਭੇ । ੬. ਹ ਥੀਆ ਦੇ (ਪਾਖਰ) ਹੁੰਦੇ ਤੇ (ਸਿੰਧੁ) ਸਮੁੰਦੀ (ਘੋੜਿਆ) ਦੀਆਂ (ਗਜਗਾਹਾਂ) ਕਲਗੀਆਂ ਵੰਨ ਕੇ । ੭. ਕਲਾਂ, ਕੱਚੇ ਹੋਏ ਕਪੜੇ; ਵੁਲਕਾਰੀ, ਚੋਲਾ । ੮. ਲਾਠ ਰੰਗ ਵਾਲੇ, ਕੁਸੁੰਭੇ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ । ੯. ਸੋਸਨ ਦੇ ਵੁੱਲ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ, ਨੀਲੇ । ੧੦. ਤੋਸਿਆਹ, ਖੁਲਾ ਕਰਨਾ, ਕੁਸਾਦਗੀ, ਭਾਵ-ਵਧੀਆ, ਬਹੁਤ; ਗਾੜਾ । ੧੧. ਗੁਜਬ; ਗੁਸਾ, ਫੁੱਲ ਵਾਲਾ, ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੋਲਮੀ ਕਪੜਾ, ਹਰੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ । ੧੨. ਉਦੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ (ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ) ਵੇਖੀਆਂ । ੧੩. ਗੁਲਾਬੀ ਰੰਗ ਦੇ । ੧੪. ਉਨਾਬ ਚੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ, ਲਾਲ, ਸੂਰਬ । ੧੫. (ਕਲਧੋਤ) ਸੌਨੇ ਨਾਲ ਜੜੀਆਂ (ਮੜੀਆਂ) ਡੇਰੀਆਂ ਮਿਲ ਤੇ ਧਰੀਆ । ੧੬. ('ਤਾਉਸ) ਮੋਰ (ਕਲਾਬੀ) ਦਗਾਬਾਜ਼ੀ, ਪੱਖਾ-ਦੇਈ (ਸਰਪੋਚ) ਪਗੜੀ ਤੇ ਠਟਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਛਪਿਟਾ, ਸਿਰੋਮਣੀ ਵੱਲ, ਪੱਛ ਦਾ ਆਖਰੀ ਵਲ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਪੱਗ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਬਣਦੀ ਹੈ; ਖਿੱਲੋਦਾ ਛਟ, ਤਿੱਲੇ ਵਾਲਾ ਪੱਗ ਦਾ ਪੱਲਾ, ਪਗੜੀ; (ਤੁਰਾ) ਫਰਗਾ, ਪੱਗ ਦਾ ਮਾਯਾ ਲਾ ਕੇ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਪੱਗ ਭਾਵ—ਪੱਗ ਦੇ ਤੁਰੇ ਮੋਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਪੱਖਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । ੧੭. ਨਵੇਂ । ੧੮. ਕੇੜਮੇ ਪਰਿਵਾਰ; ਕੁਰੂਮ ਦਾ ਚਮ-ਬਲ, ਬਹੁਤ ਸਰਦਾਰ । ੧੯. ਕੂਲਿ ਦੇ ਸਾਰੇ, (ਪੁਤ੍ਰ ਤੇ) ਪੌਤ੍ਰਿਆਂ ਦਿਆਂ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਕਲਗੀਆਂ ਤੇ ਤਾਜ ਕੇ । ੨੦. ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ । ੨੧. ਸੰਜੇ ਪਾਸੇ । ੨੨. ਗੁਜਬਨਾਕ ।

A ਪ:—ਕਲਧੋਤ ਜਗੀ ਸੂਬਰੀ ਸਿਰ ਪਾਗ ਤੁਰਾ ਸਰਪੋਚ ਤਾਉਸ ਕਲਾਗੀ ।

ਬੀਬਿਸ ਕੰਦ ਵੀ ਗੰਗੀ ਕੂਕ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ । ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਹੈ ।

* ਸ੍ਰੀ ਭਮਵਮ ਵੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕੂਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬੈਰਾੜੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਹਗਕਾਰ ਪਰੇ ਲਲਕਾਰ ਅਰੇ, ਦਿਸ ਘੋਰ ਖਰੇ ਦਲ-ਦਾਨਵ-ਪੁੰਜਨਿ^੧ ॥
 ਸਰ ਭਾਰਤ ਘੋਰ ਭਯਾਨ ਗਦ, ਗੁਰਜ, ਮੇਰੁ ਸਿਲਾ, ਸਹਿਥੀ, ਭਰ-ਗੋਵਨਿ^੨ ॥
 ਤਰਵਾਰ, ਪਹਾਰ, ਕੁਠਾਰ, ਤੁਫੰਗ, ਪ੍ਰਹਾਰਤ ਬੀਰ ਹਠੀ ਰਨ-ਮੰਡਨਿ ॥
 ਸਕਤਿ, ਸੈਲ, ਤਬਰ, ਬਰਛੀ, ਬਿਛੂਆ^੩, ਪਰਸ^੪, ਸਾਂਗ^੫ ਵਗੈਸਾਇਕ, ਸਰ-ਤੀਛਨਿ ॥੨੩॥੫੯੦॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬੈਰਾੜੀ ॥ ਜਮਦਾਤ-ਜਬਰ ਤਮਰ ਸਾਰੰਗ, ਸੈਲ-ਸ-ਮੁਦਗਰ, ਬਾਨ ਪ੍ਰਹਾਰੰ ॥
 ਤਿਸੂਲ, ਫੁਰੀ, ਜਮਪਰ, ਬੁਗਦਾ^੬, ਖੰਜਰ, ਭਸੁਡੀ^੭, ਸਰ-ਪੁੰਜਨ ਡਾਂਡੰ ॥
 ਤਰੁ, ਪੋਪ, ਫੁਰਾ, ਚਕਤੀ^੮, ਚਪਰਾ^੯, ਸਿੰਗੀਆ^{੧੦} ਬੱਲਮ ਸਰ-ਚਾਪ-ਸਿੰਧ-ਨੇ^{੧੧} ॥
 ਦਿਸ ਘੋਰ ਸਭੈ ਇਕਥਾਰਿ ਪਰੇ, ਦਲਦੇਤਜ ਘਟਾ ਬਰਸੈ ਸਰ, ਕਾਨੇ^{੧੨} ॥੨੪॥੫੯੧॥
 "ਹਥਨਾਲ, ਜੰਜਾਇਲ, ਸ਼ੇਰਬਚਾ ਘੁਰਨਾਲ, ਧਮਾਕ, ਉਸ਼ਟ-ਨਾਲ, ਖੁਰੰਗਾ ॥
 ਗੋਲਾ ਬਾਨ ਚਲੈ ਭੀਖਮ, ਭਯੋ ਘੋਰ ਪ੍ਰਲਯ ਸਦ ਦੀਹ-ਤੁਫੰਗ^{੧੩} ॥
 ਗਰਜੈ, ਦਮਕੈ, ਲਸਕੈ, ਚਮਕੈ, ਭਯ ਭੀਮ ਭਯਾਨਕ ਘੋਰ ਸੁਰੰਗਾ ॥
 ਬਰਸੈ ਗੋਲਾ ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਕਰਾਲ, ਜ਼ਾਲ-ਤਜੈ ਦਿਸ-ਛਾਇ-ਪੁਰੰਗਾ^{੧੪} ॥੨੫॥੫੯੨॥
 ਹਵ^{੧੫} ਭੀਮ ਭਯਾਨਕ ਦੇਤ ਰਚਯੈ, ਦਿਸ ਘੋਰ ਦਸੈ ਪੁਰ ਛਾਇ ਪਰਯੈ ॥
 "ਲਰਜੈ, ਤਰਜੈ, ਭਿਭਰੈ, ਤਮਕੈ, ਭਯ ਸੱਦ ਭਯਾਨਕ ਘੋਰ ਕਰਯੈ^{੧੬} ॥
 ਸਰ ਭਾਰਤ ਘੋਰ ਪ੍ਰਲਯ ਜਮਦਾਤਣ, ਦਾਰੁਨ ਭੀਮ ਭਯਾਰ^{੧੭} ਮੰਡਯੈ^{੧੮} ॥
 ਬਹਿ ਸਸਤ੍ਰ ਚਲੈ ਪ੍ਰਵਾਹ-ਕਰਾਲ^{੧੯}, ਸਰ ਅਸਤ੍ਰ ਅਨੰਕਨ ਵਾਰ ਛੇਡਯੈ ॥੨੬॥੫੯੩॥
 ਘਨ ਛਾਇ ਝਰੇ ਝਰਨਾ ਬਾਨਨ, ਸਰ-ਬੁੰਦ-ਝਰੇ ਬਾਰਸ ਝਰ ਲਾਈ ॥
 ਨਭ ਲੰਹ-ਘਟਾ ਦਾਰੁਨ ਬਰਸਹਿ, ਰਨ ਭੀਖਮ ਭਾ ਸਰ ਨਾ ਦਰਸਾਈ^{੨੦} ॥

੧. ਦੋਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਲ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਘੋਰ ਕੇ ਖਲੇ ਗਏ । ੨. ਗੋਪੀਆਂ ਨੂੰ (ਰੋਕਿਆਂ ਨਾਲ) ਭਰ ਕੇ, ਮੁਜਨੀਕਾਂ (ਛੋਟੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲੇ ਬਾਰੂਦ ਦਾ ਨਾਲ) ਭਰ ਕੇ । ੩. ਬਰਛੀ । ੪. ਕੁਹਾੜਾ । ੫. ਇਕ ਸਸਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੬. ਬਰਛਾ, ਭਾਲਾ । ੭. ਝਾੜੇ ਦਾ ਗੋਪੀਆਂ; ਗੋਛਨ; ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਨੌਜਾ-ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਥਵਾਨਾ ਦੇ ਪਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਤਰਾਂ ਦਾ ਭਾਲਾ ਜਿਸ ਦੀ ਛੋੜੀ ਨੂੰ ਚਮੜਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਚਮੜੇ ਦਾ ਤਸਮਾ ਲਾ ਕੇ ਵੀਟੀ ਨਾਲ ਬੰਦਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੮. ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਕਰਦ; ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਅਰਧ ਚੰਦ੍ਰਾਕਾਰ ਫੁਰਾ । ੯. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਲੰਮੀ ਘੱਟ ਤੇ ਚੌੜੀ ਜਤਾਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਚਪੜਾ' ਯਾ 'ਚਪੜਾ' ਹੈ । ੧੦. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨੌਜਾ, ਇਕ ਭੀਰ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੰਜੋਠਾ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਖ ਤੋਂ ੬ ਇੰਚ ਤੱਕ ਹੀ ਲੰਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੁਠ ਛੋੜ ਵੇਲੇ ਕੰਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ੧੧. ਧਨੁਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸਿੱਕੇ ਹੋਏ ਡੀਰ । ੧੨. ਕਾਨੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੇ, ਤੀਰ । ੧੩. ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਖੰਢੂਕਾਂ; ਜੰਜੀਲਾ, ਪਸਰੋਲ, ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖੰਢੂਕਾਂ, (ਧਮਾਕ) ਚੰਡੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਛੋਟੀ ਨਾਥੀ ਵਾਲੀਆਂ ਖੰਢੂਕਾਂ, ਉਠਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸਕੜੀ ਵਾਲੀਆਂ ਖੰਢੂਕਾਂ ਤੇ (ਖੁਰੰਗ) ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਖੋਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਖੰਢੂਕਾਂ । ੧੪. ਵਠੀਆਂ ਖੰਢੂਕਾਂ । ੧੫. (ਪੁਰੰਗਾਂ) ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਆਂ ਛਾ ਕੇ (ਹਾਲ) ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਛੱਡਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੬. ਜੰਗ । ੧੭. (ਲਰਜ) ਕੰਬਠੇ, (ਤਰਜ) ਡਾਟੇ (ਭਿਭਰੇ) ਡਰਦੇ (ਤਮਕੇ) ਉਭਰਦੇ ਹੋਏ ਮਨ ਬਾਣੀ ਤੇ ਕਰਮ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਖੋਲ ਵਾਨਾਨਕ ਪਿਆਰ (ਕਿ ਜਿਸ ਯਾ) (ਸਰ) ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ । ੨੦. ਭਯਾਨਕ (ਪ੍ਰਵਾਹ) ਹਥਤਾਹ ਨਾਲ । ੨੧. ਜੰਗ (ਅਤੇ ਜਿਹਾ) ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸਦਾ । (ਸਰ) ਭੱਦ ਭਾਜ, ਹਿਸਾਬ, ਅੰਤ, ਖੀਰ; (ਸਰ) ।

ਗਰਜੇ ਭਾਯ ਸੰਦ ਕਰਾਲ ਭਯਾਨ, ਘਨਘਰ ਘਟਾ ਸਾਰ-ਕੀ ਸੁਚਾਈ ॥
 ਝਟ-ਲਾਇ ਝਰੇ ਝਰਨਾ ਸਰ-ਪੁੰਜਨ, ਛਾਇ ਭਯਾਨਕ-ਘਰ ਝਰਾਈ ॥੨੭॥੫੯੪॥
 ਪਿਥਿ-ਪੁੰਜਨ-ਭਯਾਨਕ ਮਾਤ ਤਪੀ, ਲੈ ਚਕ੍ਰ, ਸਰਾਸਨ, ਖਰਗ-ਦੁਪਾਰਾ ॥
 ਤ੍ਰਿਸੁਲ, ਗਦਾ, ਗੁਰਜ, ਬਾਨਅਨੇਕ, ਭੁਜ-ਸਹਸ ਸਜੇ ਜਮਦਯ, ਕੁਠਾਰਾ ॥
 ਸੈਣ, ਸਾਰਾਂ, ਸਰੋਹੀ, ਬਾਕ, ਸਿਪਰ, ਪਰਸਾ, ਬੱਲਮ, ਸਾਰਾਂ, ਤਰਵਾਰਾ ॥
 ਗੁਰਜ, ਗੋਠਨ, ਬਜਾਲ, ਭੁਜੰਗ, ਤਬਰ, ਚਰਮ ਸਾਜ ਜਬਰ ਸਾਇਕ ॥੨੮॥੫੯੫॥
 ਬਹੁ ਧੋਪ, ਕਟਾਰ, ਗੁਲੇਲ, ਛੁਰਾ, ਸਕਤਿ, ਸਾਂਗ, ਨਿਖੰਗ, ਬਿਜਾਲ ਸਰੇ ॥
 ਤਿੰਡੀ, ਤੋਮਰ, ਬਾਨ, ਕਮਾਨ, ਸਿਪਰ, ਬਰਛੀ, ਭਸੁਛੀਕਰ-ਮਯਜ-ਧਰੇ ॥
 ਧੁਨਿ ਸੰਖ ਬਜਾਇ ਜੈਕਾਰ ਕੀਯੋ, ਸਭ-ਸਿੰਧਿ, ਸਨਾਤਨ-ਦੇਵ-ਬਰੇ ॥
 ਜਗਮਾਤ ਸਭੇ ਭਵ ਭਾਰ ਅਫਾਰ, ਦੁਖ-ਦਾਰੁਨ ਮੋਰ ਅਥੈ ਛੈ-ਕਰੰ ॥੨੯॥੫੯੬॥

੧. ਲੋਹੇ ਦੀ ਸ਼ਸਤੀ ਦੀ ॥ ੨. ਭਯਾਨਕ (ਬੁਜਾਨ) ਝੋਛਿਆ ਵਾਲੀ ਵੇਜ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ॥ ੩. ਧਨੁਖ ॥
 ੪. ਦੁਪਾਰਾ (ਖਰ) ਖੰਡਾ ॥ ੫. ਹਰ ਗ ਹੀ ਬਾਧਾ ਵਿੱਚ ॥ ੬. ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਟਾਰ ॥ ੭. ਕੁਠਾਰਾ ॥ ੮. ਤਲਵਾਰ ॥
 ੯. ਬਰਛੀ ॥ ੧੦. ਇਕ ਸਸਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ॥ ੧੧. ਢਾਲ ॥ ੧੨. ਸੰਖ, ਭਾਵ-ਜੰਘ ਵਾਂਗੂ ਸੂਕਣ ਵਾਲੇ ਤੀਰ, ਵਜਰੀ
 ਤੀਰ, ਨਾਗਣੀ, ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਰਛੀ ॥ ੧੩. ਤੀਰ ॥ ੧੪. ਭੱਬਾ, ਤਰਕਸ ॥ ੧੫. ਤਿੰਡ, ਗੱਲਾਂ, ਗੱਲਕਾਰ ਵਸਤੂ;
 ਪੱਥਰ; ਰੋੜਾ; ਲੋਹੇ ਦਾ ਗੋਲਾ; ਗੋਂਦ ॥ ੧੬. ਬਰਛਾ, ਭਾਲਾ ॥ ੧੭. ਹੱਥ ॥ ਵਿੱਚ ਫੜੇ ॥ ੧੮. ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ (ਸਿੰਧਿ)
 ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੁਰਾਤਨ ਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣਿ (ਦੇਵ) ਪ੍ਰਾਸ ਸ਼ੁਰੂਪ (ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ) ਦਾ; ਸਾਰੇ ਸਿੰਧ ਸਨਾਤਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣਿ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ॥
 ੧੯. ਉਹ ਸਿੰਧ ਆਦਿਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੋ ਜਗਤ ਮਾਤਾ ॥ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ (ਅਫਾਰ) ਬੇਅੰਤ ਭਾਰ ਤੇ ਮੇਰਾ
 (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ) ਭਯਾਨਕ ਦੁਖ ਹੁੰਦੇ ਹੀ (ਛੈਕਰੰ) ਨਾਸ ਕਰੇ ॥

★ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਧਰਤੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਭਾਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਭਾਰ ਸਮਝ ਰਹੇ ਹਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ
 ਜੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਸਤੂ ਰਮਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਯਾਦਾ ਹੈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਆਪੋ ਅਪਣਿਆ ਹੁੰਦੇਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਅਪਣੀ
 ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਡਿੱਠੇ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹਰ-ਇਕ ਖੁਸ਼ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਅਪਣੇ
 ਅੰਗੇ ਅਰਮ ਤੇ ਹੀ ਬਸ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਹੀ ਹਦੂਦ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਿੱਤਣ ਵੀ ਮਹਾਨ-
 ਅਤਮਾ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਆਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ਯ ਅਧੁਰੇ ਰਹਿ ਗਏ ॥

ਇਸ ਲੋਕ ਦੇ ਸੁਖ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਬੰਨ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਅਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਆਰਾਮ-ਪ੍ਰਸਤ ਬਣਾ ਲੈਣਾ, ਹਰ ਮਨੁਖ-
 ਮਾਤ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥ ਇਸ ਤੋਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਦਾ ਗਲਬਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥ ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ
 ਨਿਵ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰੀ ਬੰਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਝੁਲ ਬਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸੰਸਾਰੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹਰ-ਇੱਕ ਮਨੁਖ
 ਦਾ ਦਿਲ ਦੂਰੋ ਮਨੁਖ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਪਹਿਰਾਏ ਅਤੇ ਅਖਰਾਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹੋ-ਜਿਹਾ ਬਣਣ ਨੂੰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿਹੜੇ
 ਤੀਰਥ ਇਵਾ ਹੋ ਵੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਖੋ ਹੋਏ ਮਨੁਖ ਦੇ ਹੀ ਜਿਹਾ ਯਾ ਉਸ ਤੋਂ ਕੁਝ ਉਚੇਰਾ ਸਾਥੇ-ਸਮਾਨ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ
 ਆਪਣਾ ਉਪਰਾਲਾ ਸਿਰਫ ਅਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਹਸਤੀ ਉੱਤੇ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥

ਭ ਵੇਂ ਜੱਥੇ ਜੱਥੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੁਖ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੱਥੋਂ ਤੱਥੋਂ ਹੀ ਮਯਾਵਥੀ ਲੋੜਾਂ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ
 ਅਤੇ ਮਯਾਵਥੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਦਿਲ ਲੋੜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਲੋੜ (ਆਸ਼ਯ) ਹੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਆਸ਼ਯ
 ਅਧੂਰੀ ਵਸਤੂ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ (ਮਯਾ) ਹੈ, ਮਯਾ ਦਾ ਅਤੇ ਆਸ਼ਯ ਦਾ ਪਰਮ-ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ
 ਧਰਤੀ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦੀ ਚਿੰਤਵਨੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਸ ਦੀ ਨਿਵ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਯਤਨ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਿੱਚ
 ਕੀ ਮਾਨੁਭਵਾ ਹੈ, ਇਹ ਪ੍ਰਭਿਭਾਵ ਭਾਰਯ ਅਸੰਭਵ-ਸੰਭਵ ਜਿਹਾ ਹੀ ਮਾਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰੇ ਚੜ੍ਹੇ ਯਾ ਨਾ ॥
 ਕਿਸੇ ਭਾਵੁਨ ਲਈ ਉਹ ਹਸਤੀਆਂ ਭਾਯਮ ਕਰਨੀਆਂ ਲਾਯਮੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹੀ ਮੁਝਾਦ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਖੋਖੀ ॥੩੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਟੋਡੀ ਤਲਾਨਾ* ॥

ਗਰਜੀ ਚੜ ਸਿੰਘ ਜੈ ਚੰਡਿ ਪ੍ਰਚੰਡਾ, ਭਯ-ਭੀਮ-ਬਿਨਾਸਨਿ-ਸਤ੍ਰੁ-ਛੰਡਿ^੧ ॥

ਜੈ ਜੈਤੂ ਜਯੰਤਿ^੨, ਜਯ-ਚੰਡਿ ਅਖੰਡਿਨਿ ਸੇਵਕ-ਸੰਤ ਸਦੀਵ ਜਯੈ^੩

ਤ੍ਰੁਦੀਤਾਪ-ਬਿਨਾਸਨਿ^੪ ਧਰਮ-ਪੁਜਾ, ਜੈ ਚੰਡਿ ਅਦੰਡ, ਅਨਾਸ਼ ਹਰੀ
ਭੂਮਿ-ਭਾਰ-ਬਿਨਾਸਨਿ^੫ ਪੀਰ-ਹਰਨਿ, ਜੈ ਚੰਡਿ ਭੁਜਦੰਡ-ਪ੍ਰਤਾਪ-ਬਰੀ^੬ ॥੧॥੫੯੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਟੋਡੀ ਤਲਾਣਾ ॥

ਜੈ ਮੰਗਲ ਰੂਪ, ਸਰੂਪ-ਅਜੈ, ਜੈ ਚੰਡਿਕਾ ਸਤ੍ਰੁ-ਬਿਨਾਸ-ਕਰੀ ॥

ਰਿਪੁ-ਦੰਡ-ਪ੍ਰਚੰਡ^੭ ਅਖੰਡ ਸਦਾ, ਜੈ ਸਾਇਕ, ਸਾਰੰਗ, ਚਕ੍ਰ-ਧਰੀ ॥

ਧਰ-ਰੂਪ-ਮੁਦਾ^੮ ਆਨੰਦ-ਕਰੀ, ਮੁਖ-ਕੰਜ-ਹਰੀ-ਜੈ ਮਾਤ-ਸਦਾ^੯ ॥

ਸੁਰ-ਕਾਜ-ਚਲੀ^{੧੦}, ਧੁਨਿ-ਸੰਖ-ਬਜੀ, ਰਣ ਚੰਡਿ ਗਜੀ, ਲੈ-ਚਕ੍ਰ, ਗਦਾ ॥੨॥੫੯੮॥

੧. ਤੇਜ ਸ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੀ। ੨. ਭਯਾਨਕ ਭਯ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩. ਜਿੱਤ ਦੇਣ ਵਾਲੀ, ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੪. ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਸੇਵਕਾਂ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਜਯ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੫. ਧਰਤੀ ਦਾ ਛੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੬. ਬਾਹੁ ਦੰਡ ਦੇ ਬਰੀ (ਬਰੀਨ) ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲਾ। ੭. (ਪ੍ਰਚੰਡ) ਜੰਗੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੮. ਮੁਦਾ ਖੁਸ਼ੀ (ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ) ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੯. ਕਮਲ ਵਾਂਗੁ ਮੁਖ ਵਾਲਾ ਹਰੀ ਜੋ ਸਦਾ ਹੀ ਮਾਤਾ (ਪਿਤਾ ਰੂਪ ਹੀ ਉਸ ਦੀ) ਜਯ ਹੋਵੇ। ੧੦. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਯ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ।

*ਤਿਨ ਤਾਲ ਦੇ ਟੋਡੀ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਨੁਪਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗਾਵਣ ਦੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਆਗਾਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗਣੀ ਹੈ। ਭਾਤ-ਖੰਡੇ ਮਤ ਵਿੱਚ 'ਤੰਤੀ' ਹੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਣ ਬਾਦ ਹੈ। ਦਿਨ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਹਿਰ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਭ, ਗਾਂਧਾਰ ਤੇ ਧੰਵਤ ਕੋਮਲ, ਮੱਧਮ, ਤੀਬਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਂਝੇ ਸੁਰ ਸੁੱਧ ਲਠਕੇ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਧੰਵਤ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗਾਂਧਾਰ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸਾ ਰਾ ਗ ਮੀ ਪ ਧਾ ਨ ਸਾ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧਾ ਪ ਮੀ ਗਾ ਰਾ ਸ।

ਦੰਹਰਾ ॥ 'ਰਿਗਧਾ' ਕੋਮਲ ਤੀਬ੍ਰ 'ਮਾ', 'ਧਕ' ਸੰਵਾਦਿ ਬਖਾਨ ॥

ਸੰਪੂਰਣ 'ਤੰਤੀ' ਕਹੀ, ਦ੍ਰਿਤਿਯ ਪਹਿਰ ਦਿਨਿ ਮਾਨ ॥ (ਰਾਗ ਕੋਸ਼)

(ਅ) ਕਰਨਾਟਕ ਪੰਧਤੀ ਵਿਚ 'ਹਨੁਮੰਤੀ-ਮੋਲ ਜਨਕ' -ਵੀ 'ਤੰਤੀ' ਰਾਗ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਾੜਵ ਹੈ:

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਧ ਨ ਸ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਮ ਗ ਰ ਸ।

ਅਤੇ ਦੇਸੀ ਮੁਢਾਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਕੜਕਿ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ-ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਢੋਕਾ ਵੀ ਚੜ੍ਹ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ ਨਾਲ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਸੁਖ ਬੇਕਾਨੇ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਆਓ ! ਆਪਣਿਆ ਬਜਰਗਾ ਦੇ ਰਸਤਿਆ ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲਿਓ ! ਕੁਝ ਉਠੋ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂਆ ਦੇ ਕਾਰਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਾਰਣ ਸਮਝ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਧਰਤੀ ਦਿਆਂ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯਤਨ ਕਰੋ ਅਤੇ ਪਰ-ਉਪਕਾਰ ਵਾਲੇ ਰਿਆ-ਬਰ-ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਖੁਸ਼ੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੋ।

ਭਾਵੇਂ ਉਪਰੰਕਤ ਕੁੰਠ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਨੀਯ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੰਤੂ ਤਾਂ ਭੀ ਜਿਹੜਾ ਕਵੀ ਕਿਸੇ ਕੁਝ ਦਾ ਕਰਤਾ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਕਵੀ ਦਾ ਆਸ਼ਯ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਬਾ ਸੁੰਤਰੁ ਢਲਕਾ ਮਾਰ ਉਠਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ਯ ਨੂੰ ਕਵੀ ਜਨ-ਬਾਨ ਨ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਕਾਯਮ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ)

ਸਰ-ਬ-ਸੰਘਣੀ ਚਲਾਇ ਦੀਯੋ, ਰਨ ਸਿੰਘ ਘਵਾਇ ਪੁਰਾ ਕਰਾ ॥
 ਇਕ ਤੇ ਦਸ ਹੂੰ ਸਤ ਲੱਛ ਬਦਨੇ ॥ ਲਛ ਕੱਟਕ ਹੂੰ ਨਭ-ਚਾਇ ਪਰਾ ॥
 ਰਿਪੁ-ਅਧਨ-ਉਰੇ ਸਰ-ਬ-ਯ-ਪਰਾ ॥ ਤਨ ਝਾਝਰ ਕੇ ਗੀਯ-ਚੇਟ ਕੀਯੋ ॥
 ਗਜ ਸਵਾਰ ਤੁਖਾਰ ਅਨੇਕ ਹਨੇ ॥ ਸਰਦਾਰ ਬਿਦਾਰ-ਅਵਾਰ-ਦੀਯੋ ॥੩ ॥੫੯੯॥
 ਗਜ ਕਾਟ ਸਵਾਰਨ ਬੈਧ ਹੀਯੋ ॥ ਤਨ ਝਾਝਰਾ ਹੂੰ ਛਿਟਿ ਕ੍ਰਮਿ ਗਿਰੇ ॥
 ਟੁਕਰੇ; ਪੁਰਜੇ ਚਿਬਰੇ ਚਿਬਰੇ ॥ ਬਿਬਰੇ ਪਲਸੇ, ਰਨ-ਕ੍ਰਮਿ ਪਰੇ ॥
 ਕਟਗੇ ਭਟ ਸੂਰ ਜੁਝਾਰ ਵਰਜਮ, ॥ ਤਰਗੇ ਭਵ-ਸਿੰਘੁ ਸਠਯ ਭਏ ॥
 ਜਗਮਾਤ ਕੇ ਹਾਥ ਸੁ-ਲੱਕ ਗਏ ॥ ਸਤ-ਕੱਟ-ਕੁਲੀ-ਨਿਜ-ਤਾਰ ਗਏ ॥੪ ॥੬੦੦॥

ਬਿਸਮੁਲਾ ਟੋਕੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਰਿਪੁ ਬਧ-ਬੋਧ ਪਰੇ ਮਹੀ ॥ ਕਰ ਘੋਰ ਸੋਰ ਕਠੋਰ ॥
 ਚਿਕਾਰ ਧਰਨਿ-ਗਿਰੇ ਅਸੁਰ, ॥ ਰਿਸ ਸੁਭਟ ਸੂਰ ਕਰੋਰ ॥
 ਹੀਯ-ਬੋਧ ਛਿਟਿ ਮੁਰਛਾਇ ਲੱਟਤ ॥ ਉਠਤ ਬਲ ਝਕੜੋਰ ॥
 ਗਿ ਅਸਤੁ ਸਸਤੁ ਅਨੇਕ ਆਯੁਧ ॥ ਰਨ ਧਸਹਿ ਸੁਭਟ ਬਰੋਰ ॥੫ ॥੬੦੧॥

੧. ਧਨੁ ਵਿੱਚ ਤੀਰ ਸਿੰਠ ਕੇ । ੨. ਇੱਕ ਤੋਂ ਦਸ, ਦਸ ਤੋਂ ਸੌ ਤੇ ਸੌ ਤੋਂ ਲੱਖ ਹੋ ਕੇ (ਤੀਰ) ਵਧ ਗਿਆ ।
੩. ਵੰਗੇ ਦੀ (ਉੱਚ) ਛਾਤੀ ਵਿੱਚਦੀ ਤੀਰ ਵਿੱਚ ਕੇ (ਦੂਰ ਜਾ) ਪਿਆ । ੪. ਚਿਲ ਦੀ ਚੋਟ (ਕੇ) ਨਾਲ ਸਗੀਰ ਨੂੰ ਝਾਝਰ ਜਲਗੀ (ਚਰਾ ਚਰਾ) (ਕੀਯੋ) ਕਰ ਦਿਤਾ । ੫. ਹਾਥੀ ਤੇ (ਤੁਖਾਰ) ਘੱਠਿਆ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸਵਾਰ ਮਾਰ ਦਿਤੇ । ੬. (ਅਛਰ) ਅਛੜ ਖਾਂ ਸਰਦਾਰ । (ਬਿਦਾਰ) ਨਾਸ ਕਰ ਦਿਤੇ । ੭. ਹਾਥੀ ਕੱਟ ਕੇ ਸਵਾਰਾਂ ਦੇ ਚਿਲ ਵਿੱਚ ਦਿਤੇ । ੮. ਗਜੋਰ, ਜਗਮਗੀ । ੯. ਕੁਟ ਕੁਟ ਕੇ ਚੋੜੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ; ਰਤਾ ਰਤਾ ਜਿੱਠੇ । ੧੦. (ਬਿਬਰੇ) ਛੈਠੇ ਹੋਏ ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਪਲਜੇ) ਵੇਖੇ ਹਨ । ੧੧. (ਸੁ) ਚੰਗੇ ਲੱਕ । (ਚਮਕ ਗਏ) ਬਹੁਤ ਮਸਹੂਰ ਹੋ ਗਏ । ੧੨. ਸੈਂਕੜੇ ਤੇ ਕੁੱਝਾਂ ਹੀ ਆਈਆ ਕੁਲਾ ਨੂੰ (ਤਾਰ, ਉੱਚਾ) ਕਰ ਗਏ । ੧੩. ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਕੇ ਵੰਗੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੪. (ਹੀਯ-ਬੋਧ) ਭਾੜੀ ਦੇ ਸਲਾਕ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਤੇ ਬੇਹੋਸ ਹੋਏ ਛੋਟਣੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੫. (ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ) ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਚੰਚੜ ਕੇ ਉਠਾਏ ਹਨ । ੧੬. ਅਸਤੁ ।

ਆ:—'ਕਰੀ' ਤੇ 'ਪਰੀ' ਵੀ ਹਨ ।

੬੦੧ ਖਿਲੋ ਆਚਾਰਯ ਦੀਆਂ ਕਰਨੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ਯ ਅਨੁਸਾਰ ਉਚਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਖ਼ਾਸ ਤਜਰਬੇ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਛੱਡਾ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਜਾਚ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ । ਗੁਰੂ (ਆਚਾਰਯ) ਦੀ ਹਸਤੀ ਹਰਿ ਤਰਫੋਂ ਤਜਰਬਾਕਾਰ ਹੋਯਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਭਗਾਨ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਹੈ) । ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਬੁਧ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ ਹੈ ਉਸ ਲਈ ਪਹਿਲੋਂ ਮਾਯਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇਗੀ, ਜੋ ਮਾਯਾ ਨਹੀਂ ਅਨੁਭਵ ਹੋਈ ਤਾਂ ਅਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋਯਾ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੀ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਦੱਬੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਗਾਣਾ ਲਾਝੀ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤੱਕ ਦੱਬੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੋਚਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤੱਕ ਉਹ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਚੰਗੇ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਣ ਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਦਾ ਪਤਲਾ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੱਬਾ ਤਰਫਾਂ ਦੇ ਪੁਰੇ ਅਨੁਭਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਨਾਲ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਹ ਟੁਕਾ ਆਖਿ ਜੀ ਦੀ ਜਾਤਿ ਨਾਲ ਸਬੰਧਨੀਯ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਹਰ ਮਨੁੱਖ-ਮਾਤ੍ਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਆਖਿ ਚਾਕਰੇ:—ਜਿਹੜੇ ਪੁਰਖ ਜੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਉਹ ਸਮ-ਅਨੁਭਵ ਹਨ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਟੋਡੀ ॥ ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਸਸਤ੍ਰ ਚਲੇ ਤਹਾਂ, ਭਯੋ ਧੁੰਪ-ਸੋਰ ਕਰਾਲ ॥
ਕੋ ਕਾਹੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਪਰੇ ਨਹੀਂ ਜਿਮ-ਪ੍ਰਲਯ-ਕੋਪਤ-ਕਾਲ
ਸਰ ਪੁੰਜ-ਪੁੰਜਨ ਸਰਤ^੧ ਭੀਖਮ, ਬਹੁ ਸੋਰ^੨, ਤੀਰ, ਤੁਫੰਗ
ਲੈ ਚਕ੍ਰ ਕਾਟ ਦਦੇ ਪ੍ਰਬਲ, ਜੈ-ਚੰਡਿ ਕ੍ਰੋਧਿਤ-ਜੰਗ^੩
ਸਰ-ਖਸਟ^੪ ਪ੍ਰਬਲ ਬਿਸਾਲ ਭੀਖਮ, ਰਿਪੁ ਓਰ, ਦਦੇ ਚਲਾਇ
ਧਰ-ਰੂਪ ਭੀਮ ਭਯਾਨ ਭੀਖਮ, ਪਰੇ ਰਿਪੁ-ਦਲ ਜਾਇ
ਨਭ-ਛਾਇ ਘੋਰ-ਦਸਹੁੰ-ਦਿਸਾ ਧਰਿ ਘੋਰ ਦ੍ਰਸ਼ਟਿ-ਅਪਾਰ
ਦਿਸ ਘੋਰ-ਘੋਰ ਪਰਹਿ ਪ੍ਰਬਲ, ਦਲ-ਦੈਤਜ ਹਨਹਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ॥੬੦੩॥
ਸਰ ਭੀਮ-ਦਾਰੁਣ ਘੋਰ-ਭਯਕਰ, ਪਰਤਿ ਪੁੰਜਨ-ਪੁੰਜਿ
ਅਸੰਖ ਅਗਨਤਿ-ਰੂਪ-ਧਰਿ, ਦਿਸ ਰੁਕਯੋ ਚਉਦਹਿ ਕ੍ਰਿਜਿੰ^੫
ਨਭ-ਛਾਇ ਬਰਖਹਿ ਬਿਸਖ-ਧਾਰਾ^੬ ਸਰ ਘੋਰ ਬੂੰਦ ਬਿਸਾਲ^੭
ਝਰ ਲਾਇ ਕੈ ਬਹੁ ਬਾਨ-ਬਰਸਹਿ, ਨਭ-ਛਾਇ- ਬਿਖਮ-ਕਰਾਲ^੮
ਗਜ ਕਾਟ ਸਵਾਰ ਗੋਰੇ ਧਰਨਿ, ਅਸੁ ਕਾਟ ਬੀਰ ਗਿਰਾਇ
ਰਥ ਕਾਟ ਸੁਭਟ ਹਨਹਿ ਪ੍ਰਬਲ, ਦਲ-ਦੈਤਜ ਹਨਤ-ਬਨਾਇ^੯
ਅਸਵਾਰ, ਪੈਦਲ-ਸੁਭਟ ਬਾਂਕੇ^{੧੦} ਦਲ-ਅਸੁਰ ਕਾਟ ਗਿਰਾਇ
ਬਾਨੈਤ-ਸਾਵਤ^{੧੧} ਸੁਭਟ ਜੋਧੇ, ਰਿਪੁ-ਸੈਨ-ਸਭ ਹਿਤ ਲਾਇ^{੧੨} ॥੬੦੪॥
ਕਹੂੰ ਰੁੰਡ-ਮੁੰਡ^{੧੩} ਭੁਜਾ ਪਰੇ, ਕਹੂੰ ਜਾਘ, ਪੈਰ ਲੋਟਾਇ^{੧੪}
ਕਹੂੰ ਗੀਵ^{੧੫}, ਨਾਸ, ਕਪਾਲ^{੧੬} ਪਿਸ਼ਟਿ, ਨਭ-ਮਧਜ-ਲੋਥ-ਊਡਾਇ
ਕਹੂੰ ਕਰਨ^{੧੭}, ਗਾਲ, ਕਪੋਲ^{੧੮} ਭਾਰੀ, ਹੂੰ ਰੰਚਿ-ਰੰਚਿ ਪਰਯੋ
ਗਜ ਰੁੰਡ ਸੁੰਡ ਤੁਖਾਰ ਮੁੰਡਨ,^{੧੯} ਰਥ ਟੂਕ-ਟੂਕ ਕਰਯੋ^{੨੦} ॥੬੦॥
ਬਹਿ ਸੁੰਣ-ਧਾਰਾ^{੨੧} ਧਾਰ-ਦਾਰੁਣ, ਹੂੰ ਨਦੀ-ਬੇਗ ਚਲੰਤਿ^{੨੨}
ਝਕਝੋਰ^{੨੩} ਰਕਤਿ-ਨਦੀ ਬਹੈ, ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਭਉਰਿ^{੨੪} ਉਠੰਤਿ ॥

੧. ਫਿਰ । ੨. ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਲਯ ਵਿੱਚ (ਕਾਲ) ਸਮਯ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰਕੇ (ਕਾਲਾ ਹੀ ਕਾਲਾ, ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਹਨੇਰਾ) ਹੋਂ
ਹੈ । ੩. ਚਲਦੇ ਹਨ । ੪. ਸੋਲ, ਨੇਜਾ, ਭਾਲੇ । ੫. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰੋਧਮਾਨ ਹੋਈ । ੬. ਛੇ ਤੀਰ । ਸੰਕੋਚ ਨਾਲ,
ਗਲੀਆਂ ਵਾਂਗੂ । ੭. ਤੀਰਾਂ ਦੇ ਬੰਦਲ । ੮. ਘੋਰ ਤੀਰਾਂ ਰੂਪ (ਵਡੀਆਂ ਬੂੰਦ) ਛਿੱਟਾਂ ਹਨ । ੯. (ਬਿਖਮ ਕਰ ਲ) ਬਹੁਤ ਭਯ
(ਤੀਰ) ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਛਾ ਗਏ । ੧੦. (ਛੇ ਤੀਰ) ਦੈਤਜ ਦਲ ਨੂੰ (ਬਨਾਇ) ਖੂਬ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਸੋਹਣੇ । ੧੨.
ਤਣੇ ਰਾਜਪੁਤ੍ਰ, ਸਜੇ ਵਜੇ ਸੂਰਮੇ । ੧੩. (ਤੀਰ) ਸਾਰੀ ਦੁਸ਼ਟ ਫੌਜ ਨੂੰ (ਹਿਤ) ਪੁੰਮ ਲਾ ਕੇ (ਮਾਰਦੇ ਹਨ) ੧੪.
ਹੁੰਦੇ ਸਿਰ । ੧੫. ਲੱਟ ਏ ਲੱਟਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ, ਫੁਲਦੇ ਪਏ ਹਨ । ੧੬. ਗਰਦਨ । ੧੭. ਖੋਪੜੀ । ੧੮. ਪਿੱਛਾਂ.
੧੯. ਸੁਵਟ; ਕੰਨ । ੨੦. ਗੱਲਾਂ ਰੁਖਸਾਰ । ੨੧. ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ (ਰੁੰਡ) ਧੜ ਤੇ ਸੁੰਡ, ਘੋੜਿਆਂ (ਉੱਠਾ) ਦੇ
ਨੂੰ ..... । ੨੨. (ਤੋ) ਰਥਾਂ ਨੂੰ ਟੁਕੜੇ (ਰਥਾ ਰਥਾ ਜਿੰਨੇ) ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ੨੩. ਲਗੂ ਦੀ ਨਦੀ । ੨੪. ਤੇਜ ਨਦੀ
ਹੋਕੇ ਚਲਦੀ ਹੈ । ੨੫. ਭੰਭੜ ਕੇ, ਝੱਲੇ ਖਾ ਕੇ । ੨੬. ਪਾਣੀ ਦੀ ਚਕਰੀ, ਘੁੰਮਣ ਘੋਰੀ । Aਪਾ: ਧਾ:

ਕਲੋਲ ਤਰੰਗ ਭਯਾਨ ਹਲਫਾ★ ਉਠਹਿ ਤਾਲ ਪ੍ਰਮਾਣਾ ॥
 ਰਤ-ਸਿੰਧੁ-ਬੋਗਾ^੧ ਬਹੇ ਪ੍ਰਬਲ, ਕਰ-ਜੋਸ ਚਲਤ ਭਯਾਨ ॥੧੧॥੬੦੭॥
 ਰਿਪੁ ਰੁੰਡ-ਮੁੰਡ^੨ ਬਹਾਇ ਦਾਰੁਨ, ਕਰ, ਜੰਘ, ਪਾਦ ਬਹਾਇ ॥
 ਗ੍ਰੀਵਾ^੩ ਨਾਸਿਕ, ਸ੍ਰਵਨ^੪ ਅੰਗੁਲਿ, ਬਹੁ-ਲੋਥ ਤਰਤਿ ਫਿਰਾਇ
 ਗਜ-ਮੁੰਡਾ^੫ ਤੁੰਡ^੬ ਤੁਖਾਰ^੭ ਲੋਥਨ, ਖੁਰ-ਪੁਛ, ਜਾਂਘ ਅਨੇਕ ॥
 ੬. ਉਸਟ^੮ ਪੀਲ ਬਹਾਤ-ਕੋਟਕ^੯, ਕਛੂ ਕਹਿਤ ਬਨਤ ਨ ਏਕ ॥੧੨॥੬੦੮॥
 ੭. ਸਵਾਰ ਸਾਜ-ਸਿਪਾਹ ਫੌਜਨ, ਬਹਿਤ ਮ੍ਰਿਤਕ ਸੂਰ^{੧੦} ॥
 ੮. ਰਤ-ਸਿੰਧੁ ਛਾਇ ਫਿਰਹਿ ਦਸਹੁੰ-ਦਸ, ਜਿਮ ਉਡਤ ਸਲਭ ਪੂਰ-^{੧੧} C ॥
 ਬਹੁ-ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਬਹੇ ਤਹਾਂ, ਸਰ, ਚਾਂਪ, ਚਰਮ, ਕੁਠਾਰ
 ਤਰੁ, ਬਿਛ, ਮੂਸਲ, ਸਾਂਗ, ਬਰਛੀ, ਬਹੁ-ਬਹਿਤ ਸਿਪਰ-ਅਪਾਰ ॥੧੩॥੬੦੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਟੋਡੀ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਸਸਤ੍ਰ ਅਨੇਕ ਬਹਿ ਰਤਧਾਰ^੧, ਅਸਤ੍ਰ ਅਪਾਰ ਫਿਰੇ ਸਫਰੀ-ਸਮ^੨

ਚਰਮ ਮਨਹੁ ਕਛੁਪ ਤਰਤੇ^੩, ਰਤ ਭਉਰਿ ਭਏ ਅਸੂਰਨ ਚਰਮ^੪ ॥

^੫ਬਾਗ ਰੰਗੀਨਿ ਸੁਹਾਵਨਿ ਪਾਗ, ਬੇਦੀਲ ਬਹੈ ਅਹਿ-ਨੀਲ-ਭੁਜੰਗਮ^੬ ॥

^੭ਰਤਿ ਮੋਹ ਬਹਹਿ ਚਰਬੀ, ਮੱਜਾ, ਭਉਰਿ ਪਰੇ ਮਾਨਹੁ ਜਲ ਸੰਗਮ^੮ A ★ ॥੧੪॥੬੧੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਟੋਡੀ ॥

ਬਖਤਰ^੧, ਖੂਦ^੨, ਸਿਲਾਹ^੩, ਜ਼ਿਰਹ, ਤਨਤ੍ਰਾਨੁ, ਕਵਚ, ਕਲਗੀ-ਬਹੁਬਹਿਈ

ਗੋਹ, ਮਗਰ, ਘਰਿਯਾਲ ਫਿਰਹਿ ਜਨੁ, ਬੋਚਨ-ਮਤਸ ਚਿਲਤਹ ਤਹਿ ਰਹਈ^੪ ॥

੧. ਹਲਫਾ ★ (ਹਲਕਲ) ਦੁਪ-ਸੀ ਭਯਾਨਕ ਲਹਿਰਾਂ ਹੀ ਲਹਿਰਾਂ ਤਾਲ (ਤਾਲ) ਤੱਕ (ਉੱਚੀਆਂ) ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ। ੨. ਲਹੂ ਦਾ (ਬੇਗ) ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਸਮੁੰਦਰ, ਲਹੂ ਦਾ ਕਾਹਲਾ (ਦਰੀਯਾ) ਸਿੰਧ। ੩. ਕੱਟੇ ਵੱਢੇ; ਧੜ ਤੇ ਸਿਦ। ੪. ਮੂੰਹ, ਮੁਖ। ੫. ਘੱਡੇ ਉਠ। ੬. ਖੱਤੇ, ਉਠ ਤੇ ਕੁੰਡਾਂ ਹੀ (ਪੀਲ) ਹਾਥੀ ਰੁੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੭. ਰਥ, ਰਥਾਂ ਦੇ ਸਵਾਰ (ਸਿਪਾਹੀ) ਫੌਜ ਦੇ ਸਾਜ ਸਮਾਨ ਤੇ ਫੌਜਾਂ ਤੇ ਮਰੇ ਹੋਏ ਯੋਧੇ ਰੁੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੮. ਲਹੂ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਉੱਤੇ ਛਾਏ ਹੋਏ ਦਸਾਂ ਹੀ ਪਾਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ (ਸਲਭ) ਮਕੜੀ (ਆਹੁਣ) ਉਡਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੨੬. ਲਹੂ ਦੀ ਨਦੀ। ੧੦. ਮੱਛੀਆਂ ਵਾਂਗੂ। ੧੧. ਮਾਨ ਕਿ ਉਥੇ ਚਾਲਾਂ ਹੀ ਕਛੁਏ ਤਰਦੇ ਹਨ। ੧੨. ਦੈਤਾਂ (ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ) ਦੀਆਂ (ਚਰਮ) ਖੱਲਾਂ ਲਹੂ (ਰੂਪ ਜਲ) ਵਿੱਚ (ਭਉਰਿ) ਘੁੰਮਣ ਘੇਰੀਆਂ ਹਨ। ੧੩. ਰੰਗੀਨ ਲਿਥਾਸ ਸੰਗਣੀਆਂ (ਬੇਦੀਲ) ਕੱਚੇ ਹੋਏ ਪੱਲਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਰੂਪ (ਅਹਿ) ਸੱਪ (ਨੀਲ) ਕਾਲੇ (ਅਥਵਾ ਜ਼ਹਰੀ) (ਭੁਜੰਗਮ) ਨਾਗ ਹਨ। ੧੪. ਲਹੂ, ਮਾਸ, ਚਰਬੀ ਤੇ ਮਿੱਜ ਵਹਿੰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਮਾਨੋ ਕਿ (ਇਹੋ ਹੀ) ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੈ। ੧੫. ਸੰਜੋਆ। ੧੬. ਟੱਪ। ੧੭. ਹਥਯਾਰ, ਸਸਤਰ। ੧੮. (ਗੋਹ) ਗੋਧੇ (ਦਸਤਾਨੇ) ਤੇ (ਚਿਲਤਹ) ਸੰਜੋਆਂ ਇਹ ਉਥੇ ਮਾਨੋ ਕਿ ਮਗਰ ਮੱਛ, ਘੜਿਆਲ ਤੇ ਬੋਚਨਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

A ਪਾ:—ਗਜ ਮੁੰਡ। B ਪਾ:—ਉਠਤ। C ਪਾ:—ਸਲ ਭੂਅ ਪੂਰ।

★ 'ਹਲਫਾ' ਪਾਠ ਅਸੁੱਧ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਥੇ (ਹਲਫ—ਸੋਹ) ਕਸਮ ਦਾ ਪਰਕਰਣ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਗਜ, ਬਾਜਿ-ਉਤੰਗ ਬਿਸਾਲ-ਖਰੇ, ਖਰ ਉਸ਼ਟਿ-ਨਿਸਾਚਰ ਬੋਹਿਥਮਾਨੋ॥

ਭਾਰ ਬਨਾਸ ਕਰਾਲ ਮਸਾਨ, ਘਨੇ ਗਨ ਪ੍ਰੋਤੁ ਬਨਿਕ ਪਹਿਚਾਨੋ* ॥

ਬਹੁ ਬਾਜਨ ਭੋਰਿ, ਮੁਚੰਗ, ਉਪੰਗ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਅਨੇਕ ਬਹੇ ਰਤਿ-ਧਾਰਾ

ਖੰਜਰੀ, ਬੀਨ, ਰਬਾਬ ਬਹਹਿੰ, ਗਨ ਢੋਲ ਅਨੇਕ ਗਨੋ ਕੇ ਪਾਰਾ

ਦੁੰਦਭ, ਤੂਰ, ਮੰਜੀਰ* ਬਹੋ, ਕਰਤਾਲ ਕਰਨਾਲ ਬਹਾਇ ਅਪਾਰਾ

ਮਾਰੂ* ਅਨੇਕ ਬਹਹਿੰ, ਝਕਝੋਰਨ, ਦੁੰਦਭ, ਢੋਲ, ਸਹਨਾਇ ਨਗਾਰਾ ॥੧੬॥੬੧॥

ਫੋਨ ਬਹੇ ਬਾਇਤੁ ਅਸੰਖ, ਰਤਿ-ਸਿੰਧੁ-ਛੇਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹਤ ਧਾਰਾ ॥

ਪ੍ਰੋਤ, ਮਸਾਨ ਅਨੇਕ ਧਏ, ਹਰਕਾਰ ਪਰੇ ਰਤਿ-ਸਿੰਧੁ ਅਪਾਰਾ

ਜੁੰਗਨਿ, ਪ੍ਰੋਤ, ਕੰਕਾਲ* ਕਰਾਲਨ, ਗਨ ਕੰਕ ਅਸੰਕ ਧਏ-ਰਤਿ-ਧਾਰਾ*

ਗੀਧ-ਭਯਾਨ ਚਿਕਾਰਤ ਡੀਲ* ਡਕਾਰਤ ਭੂਤ, ਪ੍ਰੋਤ ਚਿਕਾਰਾ ॥੧੭॥੬੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਟੋਡੀ ਦੁਜੀ ਤਰਹ ॥

ਸ਼ਿਵ ਕੇ ਗਨ ਆਨ ਪਰੈ ਨਾਚਤਿ** ਸਿਰ ਕੇਸ ਖੁਲੈ ਦੇ ਦੇ ਗਨ ਤਾਰੀ

ਤਹਿੰ ਨਾਚਤਿ ਭੂਤ, ਪ੍ਰੋਤ, ਮਸਾਨ, ਸ਼ਿਵ-ਸੈਨ ਹਸੈ ਕਿਲਕੈ ਬੈਤਾਰੀ**

ਡਕਰੈ ਜੁੰਗਨਿ, ਬੈਤਾਲ, ਪਿਸਾਚ, ਭਿਭਰੇ-ਕਹਰੇ-ਗਰਜੇਤ-ਮਸਾਨੀ**

ਕੁਹਕੈ ਤਰਜੈ ਚਿਕਰੈ ਭੈਰਵੀ**, ਝਪਟੈ ਦਲ-ਭੂਤਨ ਪ੍ਰੋਤ-ਗਨਾਨੀ** ॥੧੮॥੬੧॥

੧. ਜਹਾਜ। ੨. ਭਾਰ ਨੂੰ (ਬੰਨਾ) ਬੰਨਣ ਵਾਲੇ (ਜਿਹੜੇ ਗੰਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਮਾਲ ਰੱਖਦੇ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ) ਉੱਚ ਭਯਾਨਕ ਮਸਾਣ ਹਨ ਅਤੇ ਮਾਨੋ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਪਰੇਤਾਂ ਦੇ (ਗਨ) ਟੱਲੇ (ਏਨਕ) ਵਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਵਜੋਂਪਾਰੀ) ਹਨ। ੩. ਤੁਰਹੀ। ੪. ਕੰਸੀਆਂ, ਛੰਦੇ ੫. (ਤੇ) ਖੜਤਾਲਾ ਰੂਪ (ਕਰਨਾਲ) ਬੰਦੂਕਾ ਖੋਲ੍ਹੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੬. ਨਗਾਰੇ। ੭. ਬੋਗਿਣਤ ਵਾਜੇ (ਫੋਨ) ਝੰਗ ਵਾਗੁ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਹੁ ਦੇ ਸਮੁੱਲੇ ਵਿੱਚ ਛਾਏ (ਧਾਰਾ) ਲਾਇਨ ਵਿੱਚ (ਪ੍ਰਵਾਹਤ) ਚੱਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੮. ਭੈਰਵ; ਹਠੀਆਂ ਦਾ ਪਿੱਜਰ; ਮਸਾਤੇ ਤੇ ਨੜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੇਵਲ ਹਠੀਆਂ ਦਾ ਮਾਨੁਖੀ ਢਾਂਚਾ। ੯. (ਕੰਕ) ਇੱਲਾਂ ਕਾਂ ਨੰਗੇ ਹੱਕੇ (ਸਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ) ਲਹੁ ਦੀ ਖਾਥ ਵਿੱਚ ਧਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੦. (ਭੀਲ) ਲੰਮੀਆਂ ਗਿਊਝਾਂ ਭਯਾਨਕ ਚਿਕਾਰ ਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੧. ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੇ ਗਨ (ਫੋਨ) ਪ੍ਰੋਤ ਆਦਿਕ) ਓਥੇ (ਨਾਚਤ) ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਹੋਏ ਆ ਪਏ। ੧੨. ਪਰੇਤਣੀਆਂ। ੧੩. ਕਹਰ ਦੀਆਂ (ਭਿਭਰੇ) ਡਰੋਣੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਸਾਣੀਆਂ ਗੰਜਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੪. ਭੈਰਵ (ਚਿਕਰੇ) ਬੱਲਦਾ, (ਤਰਜੈ) ਡਾਟਦਾ ਅਤੇ ਚਿਕਾਰਦਾ ਹੈ ੧੫. ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੋਤਾਂ ਤੇ (ਗਨਾਨੀ) ਗਣਾਂ ਦੇ ਵਲ ਝਪਟੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

A ਧਾ:—ਜੰਗਮ। B ਧਾ:—ਕਰਨਾਇ।

* ਇਹ ਸਾਰਾ ਪ੍ਰਕਰਣ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਬਾਈਂ ਆਏ ਹੋਏ ਦੁਹੁ ਸਵੰਯਾ ਦੇ ਭਾਗ ਨਾਲ ਹੁਬਹੁ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਸਵਯੇ ਏਥੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

ਬਾਰ ਸਿਵਾਰ ਭਏ ਤਹਿੰ ਠੌਰ—ਸੁ, ਫੋਨ ਜਿਯੋਂ ਛਤੁ ਵਿਰੈ ਤਰਤਾ

ਕਰ ਅੰਗੁਲਿਕਾ—ਸਫਰੀ ਤਲਫੈ ਭੁਜ—ਕਾਟ— ਭੁਜਗੁ ਕਰੈ ਕਰਤਾ

ਯਮ— ਨਕੁ ਧਜਾ— ਦੁਮ ਸੁੰਟਤ— ਨੀਰ ਮੋ, ਚਕੁ ਜਜੋ ਚਕੁ ਫਿਰੈ ਗਰਤਾ ॥

ਜਬ ਸੁੰਭ ਨਿਸੁੰਭ ਦੁਹੁਮਿਲਿ ਦਾਨਵ, ਮਾਰ ਕਰੈ ਰਨ ਮੈ ਸਰਿਤਾ ॥

(ਚੋਭੀ ਚਰਿਤੁ ੧ ਅਠਥ)

ਨਭ-ਵਾਇ ਪਰੇ ਰਭ-ਸਿੰਧੂ ਖਰੇ, ਨਿਭਤਿ ਗਨ ਪ੍ਰੰਤ ਬਿਤਾਲ ਮਸਾਨਾ ॥
 ਬਿਕਰਾਲ ਭਯਾਨਕ ਘੋਰ ਬਿਸਾਲ, ਕੁਹਕੈ ਡਕਰੈ ਗਾਵਤ ਭੈ-ਗਾਨਾ ॥
 'ਮੁੰਡ-ਸੈ-ਮੁੰਡ ਬਜਾਵਤਿ ਤਾਲ, ਸਿਰ ਕੇਸਨ-ਲੈ-ਨਭ ਕੰਕ ਕਰਾਲਾ ॥
 'ਪਪਰ-ਪ੍ਰਾਤੁ ਭਰਤਿ ਜੋਗਨੀ, ਅਚਵਹਿ ਰਤ ਮੀਜ ਬਜਾਵਤਿ ਗਾਲਾ ॥੧੯॥੬੧॥
 ਉਛਲੈ, ਕੂਟੈ, ਨਿਤੈ ਬਹੁ-ਭਾਤਿ, ਕਿਲਕੈ ਕਲਿ-ਘੋਰ ॥ ਕਲਾਹਲ ਭਾਰੀ ॥
 ਮੁੰਡ ਸੈ ਮੁੰਡ ਬਜਾਵਤਿ ਗਾਵਤਿ, ਨਿਭਤਿ ਬਹੁ-ਪ੍ਰੇਤ ਸੁਹਾਵਤਿ ਤਾਰੀ ॥
 ਡੁੰਦੁ ਬਾਜਤਿ ਗਨ-ਰੁਦ੍ਰ ਬਿਰਾਜਤਿ, ਲੁਥ ਮੀਜ-ਭਛੈ ਭੈਰਵ ਕਿਲਕਾਰੀ ॥
 ਸਿਰ ਕੇਸ ਬਿਹਾਲ ਬਿਸਾਲ ਖੁਲੇ, ਸੰਭਾਰ-ਨਹੀ-ਨਿਭਤਿ-ਖੰਤਾਰੀ ॥੨੦॥੬੧॥
 ਕੰਕ ਕਰਾਲ ਹਸੈ ਕਿਲਕੈ-ਗਨ, ਮਾਸ-ਭਖਹਿ ਕਿਲਕਾਤ-ਚਿਕਾਰੀ ॥
 ਤਨ ਭੀਖਮ ਭੀਮ ਭਯਾਨ ਬਛੇ, ਡਕਰਾਤਿ ਅਚਤਿ ਮਨ-ਮੋਦ ॥ ਸੁਖਾਰੀ ॥
 ਮਿਜ ਮਾਸ-ਭਖੈ, ਭਰ-ਪ੍ਰਾਤੁ ਅਚਹਿ, ਰਨ ਜੁੰਗਨਿ-ਕੂਹ ॥ ਕਰਾਲ-ਪੁਕਾਰੀ ॥
 ਭਰ ਪ੍ਰਾਤੁ ਕਮੰਡਲ ਖੰਪਰ ਲੈ, ਰਤ ਪੀਵਤਿ ਗੀਤ-ਅਨੇਕ-ਸੁਧਾਰੀ ॥੨੧॥੬੧॥
 ਨਾਚਰਿ ਦੋਰਰਿ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ, ਮਿਜਾਮਿਖ ॥ ਲੱਥ ਭਖੈ ਕਿਲਕਾਰੀ ॥
 ਰਤ-ਨੈਨ-ਚੁਚਾਰ ॥ ਕਰਾਲ ਬਿਸਾਲ, ਪੀ ਖੂਬ ਸਰਾਬ ॥ ਬਜਾਵਤਿ ਤਾਰੀ ॥
 ਸਭ ਖਾਇ ਗਈ ਲੁਥ ਮਾਸਨ ਕੇ, ਗਜ ਬਾਜ ਸਵਾਰ ਛੁਧਾਤੁਰ-ਭਾਰੀ ॥
 ਨਦ ਸੰਖ ਗਈ ਰਤ-ਕਾ-ਮਿਜਾ, ਨਭ ਛਾਇ ਉਡੈ ਨਿਜ-ਧਾਮ-ਬਿਸਾਰੀ ॥੨੨॥੬੧॥

1. ਨਕ ਗਣ; ਭਯਾਨਕ। 2. ਡਰੋਣੀਆਂ (ਕੰਕ) ਇੱਠਾਂ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਛੜ ਕੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਤਾਲ ਵਜੋਂ ਦੀਆਂ ਹਨ। 3. ਜੋਗਣੀਆਂ ਖੰਪਰਾਂ ਦੇ ਬਰਤਨ ਡਰੋਣੀਆਂ ਹਨ ਲਹੂ ਮਿਜ (ਅਚਵੈ) ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਵਜੋਂ ਦੀਆਂ ਹਨ। 4. ਭਯਾਨਕ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ। 5. ਸਿਵ ਦੇ ਗੁਣ, ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ। 6. ਸੰਭਾਰ ਤੇ ਮੁੰਡ ਪ੍ਰੇਤਣੀਆਂ ਨਚਦੀਆਂ ਹਨ। 7. ਮਾਸ ਖਾਏ ਹਨ। 8. ਮਨ ਵਿੱਚ (ਮੋਦ) ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਸੁਖਾਲੇ ਖਾਏ ਹਨ ਤੇ ਡਕਾਰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। 9. ਬਰਤਨ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। 10. ਰਣ ਵਿਚ ਯੋਗਣੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਪੁਕਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। 11. ੧੧. ਅਨੇਕ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਕੇ (ਗੋ ਦੇ ਹੋਏ) ਲਹੂ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। 12. ੧੨. ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ' ਰੰਗ ਚੱਟੀ ਹੀ ਭਾਵ—ਬਹੁਤ ਲਾਲ ਅੱਖਾਂ ਹਨ। 13. ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰਾਬ ਪੀਕੇ, ੧੪. ਬਹੁਤ ਭੁੱਖੀਆਂ, ਬਹੁਤ ਭੁੱਖੇ। 15. ਆਪਣਿਆਂ (ਧਾਮ) ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਨੂੰ (ਬਿਸਾਰੀ) ਤਨਗ ਕੇ।

ਯਾ ਸਰਸੰਧ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਸ ਪੁਕਾਰ ਹੈ—
 ਮਾਨਹੁ ਨਾਗ ਬਛੇ ਤਰੰ ਮੈ, ਮਛਰੀ ਪੁਨਿ ਪੰਦਲ ਕੀ ਬਲ ਜੇਤੀ ॥
 ਮਠੰ ਰਥ-ਚੜ੍ਹ ਬਨੈ, ਉਪਜੀ ਕਵਿ ਕੇ ਮਨ ਮੈ ਕਹਿ ਤੇਤੀ ॥
 ਭੈ ਬੰਚਨ ਟੁਲਜ ਮਨੈ, ਲਹਰੈ ਬਹਰੈ ਬਰਛੀ ਦੁਤਿ ਸੇਤੀ ॥
 ਕਿਹੰ ਦਲ ਸਿੰਧੂ-ਜਰਾ, ਰਹਿਗੀ ਮਥੁਰਾ ਤਰੰ ਮਧਜ ਬਰੇਤੀ ॥ ੧੦੩੫ ॥
 (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ)

ਯਾ ਭੈ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਗੀਤ ਸਿੱਖ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

—ਸੰਪਾ ਦ.

ਲੈ ਲੱਥ ਉਡਾਤਿ ਅਕਾਸ਼ ਬਿਖੇ, ਗਨ ਕਾਕ ਕਰਾਲ ਚਾਵੇਡਿ^੧ ਚਿਕਾਰੀ
 ਲੁੱਥ, ਬਾਹ, ਕਪਾਲ^੨ ਲੈ ਗੀਧ ਉਠੈ, ਬਹੁ ਆਤ ਲੈ ਭੀਮ ਅਕਾਸ-ਉਡਾਰੀ
 ਚਿੱਲਾਤ ਫਿਰੈਂ ਲੈ ਲੱਥ ਕਰਾਲ, ਉਡੈਂ ਨਭ ਛਿਪ੍ਰ^੩ ਭਯਾਨਕ ਭਾਰੀ
 ਗਜ ਸੁੰਭ ਲੈ ਲੱਥ ਅਨੇਕ ਉਡੈਂ, ਗਨ ਕਾਕ ਕਲਾਲ ਭਯਾਨ ਚਿਕਾਰੀ
 ਜੰਬੁਕ-ਸਯਾਲ^੪ ਸ੍ਰਾਨ^੫ ਕਰਾਲ, ਅਚਯੋਂ ਕਰ ਮੱਦ ਭਛੈ-ਪਲ-ਲੋਥਨ^੬ ॥
 ਬਯਾਘ੍ਰ^੭, ਹੁਡਾਰ^੮, ਬਿਸਾਲ ਧਏ, ਲੈ ਲੁੱਥ ਚਲੈ ਗ੍ਰਿਹ-ਕੁੰਜ-ਬਿਖਮ ਬਨ^੯ ॥
 ਬਹੁ ਲੁੱਥ ਘਸੀਟਤ ਸ੍ਰਾਨ ਫਿਰੈ, ਕਰ ਮੱਦ-ਅਨੰਦ-ਬਿਮੋਦ-ਮਗਨ-ਮਨ^{੧੦} ॥
 ਖਾਇ ਭਏ ਲਥ ਮਾਸ ਮਿਜਾ, ਰਤ-ਸੋਖ ਗਏ ਸਭਿ ਮਾਸ-ਅਹਾਰਨ^{੧੧} ॥੨੪॥੬੨੦॥
 ਮਾਤ ਸਰਾਹਤਿ ਧਾਮ ਗਏ, ਜੈ ਚੰਡਿ ਅਖੰਡਲ-ਜੁੱਧ-ਜਯੈ^{੧੨} ॥
 ਆਪਸ ਮੈ ਜਗਮਾਤ ਸਰਾਹਤਿ, ਮਹਿ-ਭਾਰ-ਬਿਨਾਸਿਨ^{੧੩} ਸੁਤ-ਛਯੈ^{੧੪} ॥
 ਭੀਮ ਭਯਾਨਕ ਭਾਰਤ^{੧੫} ਦਾਰੁਣ, ਅਸ ਆਗੈਨ ਕਾਹੂੰ A ਦੋਵ ਕਯੈ ॥
 ਤੈ! ਦੈਤਜ ਭਯਾਨਕ ਨਾਸ ਕਰੈ B ਜੁੱਧ ਜੀਤਿ ਲਯੋ ਨਿਜ-ਧਾਮ ਦਯੈ ॥੨੫॥੬੨੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗ ਗੋਂਡ★ ॥

ਤੁੱਛ ਬਚੇ ਭਟ ਫੇਰ ਫਿਰੇ, ਰਣ ਕੋਪ ਅਰੇ ਦਲ-ਦਾਨਵ-ਪੁੰਜਨ^{੧੬} ॥
 ਗਜਨ^{੧੭}, ਬਾਜਿ^{੧੮} ਚੜ੍ਹੈ, ਲਲਕਾਰ ਪਰੈ, ਲੈ ਧੋਪ^{੧੯}, ਗਦਾ, ਸਾਰੰਗ^{੨੦}, ਸਰ^{੨੧}, ਗੋਠਨਿ^{੨੨} ॥

੧. ਇੱਲ੍ਹਾ। ੨. ਬੱਪਗਿਆ। ੩. ਛੇਤੀ, ਤੁਰਤ। ੪. ਗਿੰਦੜ ਹੀ ਗਿੰਦੜ। ੫. ਕੁਤੇ। ੬. ਲੱਥਾ ਦੇ (ਪਛ) ਮਾਸ ਦੇ (ਭੋਛੇ) ਭੰਜਨ ਨੂੰ ਪੁੰਜਨ ਹੋ ਕੇ ਖਾਧਾ। ੭. ਸ਼ੇਰ। ੮. ਸੂਅਰ, ਵਾਰਾਹ। ੯. (ਬਿਖਮ) ਗਹਰੇ ਜੰਗਲ ਦੋਆ ਕੁੰਜ ਗਲੀਆਂ (ਵਿੱਚ) ਵਾਲੇ ਘਰਾਂ। ੧੦. ਮਨ ਵਿੱਚ ਮਗਨ ਹੋਏ ਹੋਏ (ਮਨ ਥਾਣੀ ਤੇ ਸਗੀਰ ਨਾਲ) ਮੱਦ ਅਨੰਦ ਤੇ (ਵਿਮੋਦ) ਖੁਸ਼ੀ ਕਰ ਕੇ। ੧੧. ਸਾਹੇ ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਲਹੂ (ਪੀ ਕੇ) ਸੁਕਾ ਗਏ। ੧੨. ਯੁਧ ਵਿੱਚ ਨਾਸ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀ; ('ਆਖੰਡਲ) ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀ। ੧੩. ਧਰਤੀ ਦਾ ਪਾਪ ਉਤਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੪. ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਜੰਗ, ਯੁਧ। ੧੬. (ਪੁੰਜਨ) ਸਾਰਿਆਂ ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ। ੧੭. ਰਾਥੀ। ੧੮. ਘੋੜੇ। ੧੯. ਤਲਵਾਰ; ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੨੦. ਧਨੁਕ, ਕਮਾਨ। ੨੧. ਤੀਰ, ਥਾਣ। ੨੨. ਗੋਪਿਆ, ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੀ ਛੋਟੀ ਤੋਪ।
 A ਧਾ:—ਕੋਊ। B ਧਾ:—ਕਰੀ।

★ ਇਸ ਦਾ ਅਸਲ 'ਗੋੜ' ਹੈ। ਇਹ ਦੱਖਣੀ ਪ੍ਰਿਥਾ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਗੋੜ ਦੋਸ ਅਥਵਾ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋ ਤੋਂ ਹੀ 'ਗੋੜ' ਨਾਮ ਪਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਨਾਟਕ ਪ੍ਰਥਾ ਵਿੱਚ 'ਮਾਯਮਾਲਵ ਗੋੜ ਮੋਲ-ਜਨਕ' ਰਥਾ ਵਿੱਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਨਾਟਕ ਪ੍ਰਥਾ ਵਿੱਚ ਗੋੜ 'ਸਾੜਵ' ਹੈ।
 ਆਰੰਗੀ—ਸ ਰ ਗ ਮ ਰ ਮ ਪ ਨ ਸ। ਅਵਰੰਗੀ—ਸ ਨ ਪ ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ।
 (ਅ) ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਗੋਂਡ ਹੈ। ਦਿਏ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਗਾਈਦਾ ਹੈ। 'ਗੋਂਡ' ਵਿੱਚ—ਖੜਜ, ਗਿਸ਼, ਮੱਧਮ, ਪੰਚਮ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਸੁਧ, ਗਾਧਾਰ ਅਤੇ ਧੋਵਤ ਕੋਮਲ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਗ੍ਰਹਸੂਰ ਗਾਧਾਰ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਮੱਧਮ ਹੈ।

ਸਰਗਮ—ਸ ਰ ਮ ਪ ਧਾ ਨ ਪ ਮ ਗ ਮ ਰ ਸ

ਸੁੱਧ 'ਗੋੜ' ਦਾ ਲੱਛਣ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਅਗ ਕੱਲ ਦੀ ਉੱਤਰੀ-ਸੰਗੀਤ-ਪੱਥਤੀ ਵਿੱਚ 'ਗੋੜ ਮੱਲਾਰ' ਤੇ 'ਗੋੜ ਸਾਰੰਗ' ਪੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਟੋਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਦੂਜਾ 'ਗੋੜ ਮਾਲਵੀ' 'ਗੋੜ ਚੰਦ੍ਰ' 'ਗੋੜ ਪੰਚਮ' ਤੇ 'ਗੋੜ ਮੋਲਾਰ' ਕਰਨਾਟਕ ਪੱਥਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਹਨ।

ਤਰਵਾਰ, ਕੁਠਾਰ^੧, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਪਟਾ^੨, ਨਾਵਕ, ਸਹਿਬੀ^੩, ਜਮਦਾੜ^੪ ਜਬਰਾਸਰ ॥
 ਗਿਰਿ-ਮੇਰੂ^੫, ਸਿਲਾ, ਪਾਬਰ, ਮੁਦਗਰ, ਭਿੰਦ^੬, ਸੇਲ, ਕਟਾਰ, ਗੁਰਜ-ਬੱਲਮ, ਤਰੂ^੭ ॥੧॥੬੨੨॥
 ਬਰਛੀ, ਭਸੂਡੀ^੮, ਗਤੀਆ-ਭੈਰਵ, ਚਕਤੀ, ਚਪੜਾ, ਅਸਿ, ਸਾਗ, ਸਿਪਰ ॥
 ਤੋਮਰ, ਸੈਲ, ਛਰੀ, ਬਿਛੂਆ, ਗੁਨ ਬਾਨ, ਖਤੰਗ, ਸਮਸੇਰ, ਤਬਰ
 ਕਾਤੀ, ਕੁਤਕਾ, ਮੁੰਗਰਾ, ਸੋਟਾ, ਤਰਲ-ਤਾਲ-ਬਿਸਾਲ^੯, ਖੰਡਾ, ਚਰਮ
 ਧਨੁ ਸਾਇਕ, ਚਾਪ, ਸਿਲੀਮੁਖ ਘੋਚ, ਜਮਦਾੜ, ਸਿਪਰ, ਬਿਛੂਆ, ਬਲਮ ॥੬੨੩॥
 'ਦਿਸ-ਘੋਰ ਪਰੇ, ਘਨਘੋਰ ਘਟਾ, ਤਮ-ਰੂਪ ਬਿਕਟ ਭਯਨਾਦ ਹਠੀਲੇ'^{੧੦}
 ਗਰਜੇ ਬਦਰਾ-ਦਲ ਦੈਤਜ ਘਨਾ, ਨਭ-ਛਾਇ ਅਰੇ ਕੁਲਿ ਦੈਤਜ ਕਟੀਲੇ^{੧੧} ॥
 ਕਲ^{੧੨} ਘੋਰ ਘਟਾ ਦਾਰੁਨ ਬਦਲਾ, ਘਨ ਰੂਪ ਨਿਸਾਚਰ-ਬੀਰ ਰੰਗੀਲੇ^{੧੩} ॥
 ਗਰਜੈ ਨਭ ਛਾਇ ਘਮੰਡ ਘਟਾ, ਸਦ ਘੋਰ ਭਯਾਨਕ ਪੂਰਿ ਜੰਗੀਲੇ^{੧੪} ॥੩॥੬੨੪॥
 ਸਰ ਅਸਤ੍ਰ ਝਰੇ ਝਰਨਾ ਨਭ ਛਾਇ, ਪਰੇ ਸਰ ਸਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਧਾਰਾਕਰ
 ਬਰਸੈ ਤਰੂ, ਮੇਰੂ, ਸਿਲਾ, ਬੁਗਾਦਾ, ਸਰ ਪੁੰਜ ਚਲੈ ਬਰਸਹਿੰ ਛਹਿਬਰ ਕਰ ॥
 ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਸੇਲ, ਝਰਹਿੰ ਭੀਖਮ, ਘਨ ਛਾਇ ਪਰੇ ਭਸੂਡੀ, ਨਾਵਕ, ਸਰ ॥
 ਬਿਛੂਆ, ਖੰਜਰ, ਜਮਧਰ^{੧੫}, ਅਸਿ, ਚਾਰ, ਝਰੈ-ਧਾਰਾਧਰ ਧਾਰ ਸਾਇਕ-ਧਰ^{੧੬} ॥੪॥੬੨੫॥

੧. ਕੁਹਾੜਾ । ੨. ਇਕ ਸਸਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੩. ਬਰਛੀ । ੪. ਕਟਾਰ, ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਫਟਾਰ । ੫. ਵਡਾ, ਵਡੀ, ਤਾਕਤਮੰਦ ਜਬਰਦਸਤ, ਭਾਰੀ; ਭਾਰਾ । ੬. ਭਾਰੇ ਪਹਾੜ; ਪਹਾੜ ਪੀ ਪਹਾੜ: ਸਭ ਪਰਬਤ, ਛੋਟੇ ਵਡੇ ਪਹਾੜ ੭. ਕਿੰਦੇ, ਗੋਦਾਂ, ਗੋਲਾ, ਤੱਪ ਬੰਦੂਕ ਦਾ ਗੋਲਾ, ਢੇਲਾ, ਡਲਾ, ਰੰਡੇ, ਭਿੰਦਪਾਲ, ਗੋਪੀਆ । ੮. ਅਤਯੰਤ, ਬਹੁਤ ਵਿਛ, ਰੁਖ । ੯. ਨੇਜਾ, ਬਰਛਾ, ਭਾਲਾ । ੧੦. ਬਹੁਤ (ਤਰਲ) ਸਿੱਧੇ ਤਾਲ (ਵਿਛ) । ੧੧. ਘਟਾਂ ਵਾਂਗੂ (ਘਨਘੋਰ) ਗੰਜੇ (ਦਿਸ) ਪਾਸੇ ਘੋਰ ਕੇ ਪੈ ਗਏ, ('ਭਯਨਾਦ') ਭੀਮਨਾਦ' ਦੇ (ਹਠੀਲੇ) ਯੰਧੇ ਜਿਹੜੇ (ਬਿਕਟ) ਮਜਬੂਤ (ਤਕੜੇ) ਹਨੇਰੇ (ਰੂਪ) ਵਾਂਗੂ (ਬਹੁਤ ਕਾਲੇ) ਸਨ; ਗੰਜ ਕੇ ਪਾਸਿਆ ਤੋਂ ਟੁਟ ਪਏ, (ਤਮਰੂਪ) ਕਾਲੇ ਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤ ਯੰਧਿਆਂ ਦੇ (ਨਾਦ) ਸ਼ਬਦ (ਬੋਲ) (ਭਯ) ਨਿਕਲੇ । ੧੨. ਦੈਤਾ ਦੀ ਕੁਲਿ ਕਿੱਚੋਂ (ਕਟੀਲੇ) ਕੱਟ ਮਰਨ ਵਾਲੇ (ਯੰਧੇ) ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਫਾ ਕੇ ਅੜ ਗਏ ੧੩. ਕਾਲੇ । ੧੪. ਮੌਜੀ, ਮਨ ਦੀ ਮੌਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ; ਸੌਹਣੇ । ੧੫. ਪ੍ਰਤਿ ਨਾਲ (ਜੰਗੀਲੇ) ਜੰਗਾਲੇ (ਲਿੰਬੜੇ) ਹੋਏ (ਸਦ) ਸੈਂਕੜੇ ਹੀ ਭਯਾਨਕ ਘੋਰ (ਯੰਧੇ) (ਜੰਗੀ) ਜੰਗ ਦੀ ਪ੍ਰਤ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ (ਅਰਥਾਤ—ਯੁੱਧ ਦੀ ਚਰਨ ਪ੍ਰਤਿ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ) ਘੋਰ ਭਯਾਨਕ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ (ਗੰਜੇ) । ੧੬. ਯਮ ਦੀ ਧਾਰੀ ਹੋਈ, ਫਾਹੀ, ਕਮੰਦ । ੧੭. ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਧਾਰ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ (ਧਾਰਾਧਰ) ਬੰਦਲ ਝੜਦੇ (ਵਰ੍ਹਦੇ) ਹਨ ।

★ ਇਹ ਯੋਗਿਕ ਸਮਾਸ ਬਹੁਤ ਅਦਭੁਤ ਗੀਤ ਨਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰੁਤਯਾਰਥ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਘਟਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਭਾਵ ਨੂੰ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਕਾਵਯ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਜ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸੰਜਣਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦ੍ਰੁਤਯਾਰਥ ਅਰਥਾਤ ਸਲੋਸ਼ਾਲੰਕਾਰ ਲਿਖੇ ਵੀ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸਮਤਾ ਦੋਸ਼ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੀ ਪੈ ਗਿਆ ਹੋਵਾ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਯਤਨ ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਖ਼ਲਕ ਦੇ ਐਣ ਨਾਲ ਬ੍ਰਿਤ ਦਾ ਚਲਿਆ ਹੋਵਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸੁਤੇ ਸਿੱਧ ਹੀ ਠੱਕਰ ਜਹੀ ਖਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦਿਲ

ਕਰ ਮਾਰ ਮਰੀ ਸੁ-ਪੁਕਾਰ ਪਰੇ, ਝਰ ਲਾਇ ਝਰੇ ਝਰਨਾ ਅਸਤ੍ਰ-ਕਰ
 ਤਮੈ ਘੋਰ ਭਯੋ ਰਵਿ-ਛਾਇ-ਲਯੋ, ਸਰ ਬੁੰਦ ਝਰੇ ਸਾਇਕਾਨ ਨਿਸਰ
 ਨਭ ਲੋਹ ਘਟਾ ਬਰਸਹਿੰ ਦਾਰੁਨ, ਜਨੁ ਕਾਲ ਮਹਾ-ਪ੍ਰਲਯ ਕੋਪਤਿ ਜਮੰ
 ਝਰ ਲਾਇ ਝਰੇ, ਝਨਕਾਰ ਪਰੇ, ਚਿਨਗਾਰ ਉਠੇ ਅੰਗਾਰ-ਬਿਖਮ ॥੫॥੬੨੬॥

ਲੈ ਚਕ੍ਰ-ਸੁਦਰਸਨ ਮਾਤ ਤਪੀ, ਦਿਸ ਸਤ੍ਰ ਚਲਾਯ ਦਯੋ ਬਿਜਲੀ-ਸਮੈ
 ਪ੍ਰਕਾਸ ਬਦਯੋ ਨਭ-ਛਾਇ-ਲਯੋ, ਅਰੁ ਅਸ੍ਰ ਕਟੇ ਸਸਤ੍ਰਿਨੁ-ਸਾਰੁਨ ਬਮੈ ॥
 ਸਰ ਸਸਤ੍ਰ ਸਭੈ ਰਿਪੁ ਕਾਟ ਦਏ, ਬਲ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਕਾਸ, ਸਜਿ-ਚਕ੍ਰ-ਸੁਦਰਸਨ ॥
 ੯ ਕਰ-ਕ੍ਰੋਰ ਕਰੋਰ ਮਰੀਚਿ-ਛਟਾ, ਦਲ-ਦਾਨਵ ਦੈਤਯ ਕੀਏ ਮਰਦਨ ॥੬॥੬੨੭॥

੧. ਹਨ, ੨. ਸੂਰਯ ਏਕ ਲਿਆ। ੩. (ਕਮਾਨਾਂ 'ਚ) ਨਿਕਲ ਕੇ ਤੀਰ ਬੁੰਦ (ਸਰ) ਵਾਂਗੂ ਝੜਦੇ ਹਨ।
 ੪. ਮਾਨੋ ਕਿ ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਲਯ ਦੇ ਵੇਲੇ (ਜਮ) ਮੌਤ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੫. (ਬਿਖਮ) ਅਸਹਿ (ਨਾਂ ਸਾਧੇ
 ਜਾਣ ਵਾਲੇ) ਅੰਗਾਰਾਂ 'ਚੋਂ ਚਿਨਗਾਝੇ ਉਠਦੇ ਹਨ। ੬. ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗੂ ਬਹੁਤ ਚਮਕੀਲਾ। ੭. (ਸਾਰੁਨ) ਲੱਹੇ ਦੇ
 ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ; ਸਾਰਿਆਂ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ। ੮. ਸੁਦਰਸਨ ਚਕ੍ਰ ਨੂੰ ਸਾਜਣ ਵਾਲੇ (ਕਾਲ) ਦੇ ਤੇਜ
 ਪ੍ਰਕਾਸ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਏ. 'ਕਰ ਕ੍ਰੋਰ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ:—(ਕਰ-ਕੋਟਿਕ) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਕ੍ਰਿਣਾਂ ਵਾਲਾ ਸੂਰਯ।' 'ਮਰੀਚਿ: ਸਿ:
 ਕਿਰਣ, '(ਛਟਾ) ਚਮਕੇ (ਮਰਦਨ ਮਲਣਾ) ਨਾਸ ਕਰਨਾ ਭਾਵ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਦੇ ਪੁਰਯਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਵਾਂਗੂ
 (ਸੁਦਰਸਨ ਚਕ੍ਰ ਨੇ) ਤੇ ਜੈਤਾਂ ਦੇ ਹਾਲ ਨਾਸ ਕੀਤੇ।

ਪੰਦਾ ਦੀ ਬੁੰਦ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇੱਕ ਉੱਚ—ਕੋਟੀ ਦੇ ਕਵੀ ਲਈ ਕੁਝ ਯਥੇਕਤ
 ਜਿਹਾ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਰਲ ਕਾਵਯ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਬਦ ਪੰਦਾ ਦੇ ਜੋ ਸਮਾਸ ਵੀ ਕਾਯਮ ਕਰ ਲਏ
 ਜਾਣ ਤਾਂ ਵੀ ਅਰਥ ਪ੍ਰਕਰਣ ਤੋਂ ਭਿੰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਜੋ ਸਾਧਾਰਣ ਅਭੇਦ ਅਭ ਪਦ ਵੀ ਮੰਨ ਲਏ ਜਾਣ ਤਾਂ ਵੀ
 ਅਰਥ ਯੋਗ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਅਨੁਯ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਰਥ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ
 ਸੋ ਵਿਦਾਨੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ਟਿ—ਗੋਚਰ ਬਰਦਾ ਹਾਂ।

ਧਰਾਧਰ. ਸੰ— ਧਰਤੀ ਦੇ ਧਰੇ ਹੋਏ, ਜਮੀਨ ਦੇ ਰਥੇ ਗਏ. (ਅ) ਜਮੀਨ ਨੂੰ ਰਖਣ ਵਾਲੇ (ੳ) ਪਹਾੜ. ਪ੍ਰਥਤ,
 (ਸ) ਪ੍ਰਥਤਾਂ ਵਰਗੇ ਹੋਸਲੇ ਵਾਲੇ (ੳ) ਯੋਧੇ, ਸੂਰਬੀਰ। ਸਾਯਕਧਰ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ (ਅ)
 ਭਾਵ-ਸੂਰਵੀਰ, ਸੂਰਮਾ (ੳ) ਧਨਖ, ਕਮਾਨ (ਸ) ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ, (ਹ) ਜੰਗ ਭੂਮੀ, ਯੁਧ ਸਥਨ ਧਾਰ ਸੰ:
 ਜਲ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ, (ਅ) ਤਲਵਾਰ ਅਤੇ ਤੀਰ ਆਦਿ ਦੀ ਧਾਰ (ੳ, ਭਾਵ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ. (ਸ) ਘੱਤਿਆਂ ਦੀ ਚਾਲ
 ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਪੰਜ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਆਸਕੰਦਿਤ) ਜਿਸ ਵਿਚ ਘੱਤਾ ਨਾਂ ਹੀ ਵੇਖਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੁਣਦਾ ਹੈ।
 (ਹੰਰਿਤਕ) ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਘੱਤਾ ਤੁਕੀ ਚਾਲ ਚਲਦਾ ਹੈ। (ਰੋਚਿਤ) ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਘੱਤਾ ਸਫਰ ਲਾੜੀ ਕਾਹਲੀ ਚਲ
 ਚਲਦਾ ਹੈ। (ਵਲਿਗਰ) ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਘੱਤਾ ਉੱਚੀ ਨੀਵੀਂ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਉੱਚਾ ਅਤੇ ਪੂਛ ਸਿਰੋਤ ਕੇ
 ਚਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ (ਪਲਤ) ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਘੱਤਾ ਚੌਕੜੀ ਮਾਰ ਕੇ ਚਲਦਾ ਹੈ. (ਧਾਰਾਧਰ) ਘੱਤਾ. (ਅ) ਸੰਘ, ਬਦਲ।
 ਦੂਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ (ਤੀਰ ਧਰ) ਯੋਧਿਆਂ ਰੂਪ (ਧਾਰਾਧਰ) ਬੰਦਲ ਵਰ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਤੀਜਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ (ਧਰ) ਧਰਤੀ ਤੋਂ
 ਤੀਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ ਧਾਰ ਝੜਦੇ ਹਨ। ਚੌਥਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸਾਇਕਾਧਾਰੀ ਦੈਤਯ (ਧਾਰ ਧਰ) ਪਹਾੜ (ਵਾਂਗੂ) ਕਾਲੀ
 ਅਤੇ ਨਿਰਲ (ਦੇਵੀ ਉੱਪਰ) ਧਾਰਾ ਵਰ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਰ ਘੱਰ ਘਟਾ ਸਭਿ ਕਾਟ ਡਰਜੋਂ, ਤਿਲ-ਪੂਲਿ-ਪ੍ਰਮਾਨਾਂ ਸਭੈ ਕਰਿ ਡਾਰੇ ॥
 ਨਭ ਛਾਇ ਉਹਿ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਘਟਾ, ਜਿਮ ਪਾਤ ਉਡੈ ਬਲਿ ★ ਬਜਾਰ ਕੇ ਮਾਰੇ ॥
 ਕਰ ਜੋਰਾ ਪਰਜੋਂ ਰਿਪੁ-ਸੈਨ ਬਿਖੋ, ਧਰ ਰੂਪ ਬਿਸਾਲ ਭਯਾਨ ਕਠੋਰਾ ॥
 ਬਿਧਿ ਤੇਜ ਬਲਜੋਂ 'B, ਪ੍ਰਕਾਸ ਕਰਜੋਂ, ਰਿਪੁ ਘੱਰ ਲੀਯੋ, ਦਲ ਦਾਨਵ ਫੋਰਾ ॥੨੮॥੬੨੮॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਂਡ ॥
 ਝਕਝੋਰ ਦਲੈ, ਰਿਪੁ ਸੈਨ ਮਲੈ^੧, ਗਜ, ਬਾਜਿ-ਹਲੈ, ਪੈਦਲ ਚੁਨਿ ਮਾਰੇ ॥
 ਰਥ ਕਾਟਤ ਸੂਰ ਹਨੇ ਕਿਤਨੇ, ਗਜ ਕਾਟ ਸਵਾਰ ਮਹੀ-ਤਲ ਡਾਰੇ^੨ ॥
 ਸਿਰ ਕਾਟ ਧਰੇ ਵਰਯਾਮ ਅਨੋਕਿਕ, ਟੁਕ-ਅਪਾਰ ਸਵਾਰ ਬਿਦਾਰੇ^੩ ॥
 ਖਰ ਉਸਟਿ-ਕਲੈ ਲਪਟੈ ਝਪਟੈ, ਦਲ ਦੈਤਜ ਹਨੇ ਧਰਨੀ ਝਕਝਾਰੇ^੪ ॥੨੯॥੬੨੯॥
 ਭਟ ਫੇਰ ਫਿਰੇ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਖਾਇ ਅਰੈ, ਦਿਲ ਖੋਲ ਲਰੇ ਬਹੁ-ਵਾਰ ਪ੍ਰਹਾਰੇ ॥
 ਲਲਕਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਰੇ ਸਮੁਹੇ ਭਟ, ਰੋਸ ਭਰੇ ਤਕ ਸਤ੍ਰੁਨ^੫ ਮਾਰੇ ॥
 ਖਮ ਠੱਕ ਗਜੋਂ, ਵਰਯਾਮ ਬਜੇ, ਕਛ ਕਾਛ ਕਛੈ^੬ ਸਰ ਪੁੰਜਨ ਡਾਰੇ^੭ ॥
 ਹਰਕਾਰ ਭਿਰੇ, ਭਯ ਤਯਾਗ ਲਰੇ, ਗਨ ਸੂਰ ਗਜੇ, ਜਗਮਾਤ ਪ੍ਰਚਾਰੇ^੮ ॥੩੦॥੬੩੦॥

੧. ਪੂਠਿ ਦੇ (ਤਿਲ) ਕਿਟਕਿਆਂ ਵਾਂਗੂ । ੨. (ਬਲਿ) ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ । ★ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਬਜਾਰ) ਵਾ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ (ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਸੁਕੇ) ਪੜ੍ਹ ਉਡਦੇ ਹਨ । ੩. (ਤੇਜ) ਅੱਗ ਵਾਂਗੂ ਬਲਿਆ । ੪. ਵੈਰੀ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਮਲ (ਮਰਦਨ ਕਰ) ਕੇ । ੫. ਧਰਤੀ ('ਤਲ') ਤੋਂ ਸੁੱਟ ਦਿਤੇ । ੬. ਨਾਸ ਕੀਤੇ । ੭. ਖੋਜਿਆਂ ਤੇ ਉਨਾਂ ਦੀ ('ਕਲ') ਕਲਾ ਬਾਜੀ ਵਾਂਗੂ ਲਪਟਾ ਝਪਟਾ ਮਾਰ ਕੇ (ਸੁਦਰਸਨ ਚਕ੍ਰ ਨੇ) ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦਲ ਮਾਰੇ ਤੇ ਧਰਤੀ ਤੇ (ਝਕਝਾਰੇ) ਗੱਲ ਸੁਣੇ^੮ । ੮. ('ਖਮ') ਵਿੰਗੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਬਾਹ ਦਾ ਡੋਲਾ ('ਕਛ') ਚੁਸਤ ('ਕਾਛ') ਲਿਬਾਸ ਭਾਵ—ਡੋਲੇ ਠੱਕ ਕੇ ਗੱਜੇ ਯਥੇ (ਆਪੋ ਵਿੱਚਦੀ) ਵੱਜ ਪਏ ਅਤੇ ਚੁਸਤ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲਦੇ ਹਨ । ੯. ਜਗਤ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਰੂਪ ਕਾਲ ਦੇ (ਪ੍ਰਚਾਰੇ) ਵੰਗਾਰੇ ਹੋਏ: ਜਗਤ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਦੇ ਹਨ ।

A ਪਾ:—ਦਉਰ । B ਪਾ:—ਬਿਚ ਤੋਲ ਬਲਿ ਯੋ । C ਪਾ:—ਸਸਤ੍ਰੁਨ ।

★ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਤਰੀਯਾ ਕਲਾਮ^੧: 'ਬਲ' ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਗੋਭੀਰ ਵਿਦ੍ਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਤਰੀਯਾ-ਕਲਾਮ ਕੋਈ ਗੋਭੀਰ ਅਰਥ ਵਾਲਾ ਪਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।
 ਬਲਕਿ ਸ-ਪਾਠਣ ਜਗੀ ਕ੍ਰਿਯਾ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਤੋਰਨ ਵਾਲਾ—ਬਾਣੀ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ (ਰਹ-ਉਹਿ) ਹੈ । 'ਤਰੀਯੇ ਕਲਾਮ' ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਈ ਭੱਦ-ਪਨ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । 'ਬਲ' ਪਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕਈ ਥਾਈਂ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਸਰ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਉੱਤਮ ਹੈ ।

ਸਵੈਯਾ ॥ ਕਾਰੋ ਕੋ ਭਾਜਤ ਹੋ ਰਨ ਤੇ 'ਬਲ', ਜੁੱਧ ਸਮੇਂ ਪੁਨ ਅੰਸੋ ਨਾ ਪਹੋਰੈ ॥

ਸਾਤ੍ਰਿਕ ਸੰ-ਖਤਗੋਸ਼ ਕਹਜੋ ਅਥਿ ਭਾਜਹੁ ਤੇ ਕਛ ਲਾਜ ਰਹੈ ਹੈ ॥

ਜੋ ਕਹੁ ਔਰ ਸਮਾਜ ਮੈ ਜਾਇ ਹੋ, ਸੋ ਕਹਿ 'ਕਾਯਰਰਜ' ਵਹੈ ਹੈ ॥

ਤਾਂ ਤੇ ਬਿਚਾਰ ਕੇ ਆਨ ਭਿਰੋ ਕਿਨ, ਭਾਜ ਕੇ ਕਾ ਮੁਖ ਲੈ ਘਰ ਜੈ ਹੈ ॥੧੪੩੬॥ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ)

ਤਯਾਗ ਕਹਜੋ ਅਥਿ ਮਾਨ ਸਖੀ, ਹਮਰੂ ਤੁਮਹੂੰ ਬਨ ਬੀਚ ਪਹਾਰੈ ॥

ਨਾਹਕ ਹੀ ਤੂੰ ਰਿਸੀ ਮਨ ਮੈ, ਨਹਿ ਆਨ ਤਿਯਾ ਮਨ ਬਾਤ ਹਮਾਰੈ ॥

ਤਾਂ ਤੇ ਅਸਕ ਕੇ ਸਾਥ ਸੁਨੋ 'ਬਲ' ਤੀਰ ਨਦੀ ਸਭਿ ਸੋਕਹਿ ਡਾਰੈ ॥

ਯਾਂ ਤੇ ਨ ਅੰਰ ਭਲੀ ਕਛ ਹੈ, ਮਿਲ ਕੇ ਹਮ ਮੈਨ ਕੇ ਮਾਨ ਨਿਵਾਰੈ ॥੭੩੫॥ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ)

ਸੂਰਵੀਰ ਲਈ ਕਸੱਵਾਂ ਲਿਬਾਸ ਹੀ ਦਰੁਸਤ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸਰੀਰ ਕੱਸਿਆ ਹੋਵੇ ਨਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਸੂਰਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਬੁਜ਼ਦਿਲ ਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਰ ਹਾਲਤਨ ਵੰਗੀ ਉੱਤੇ ਗ਼ਾਲਿਬ ਹੋਣ ਲਈ ਕਪੜਿਆਂ

ਵਰਯਾਮ ਗਜੇ, ਰਣ-ਨਾਦ ਬਜੇ, ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਸਜੇ, ਭਟ ਬੀਰ ਜੁਝਾਰੇ ॥
 ਗਜ ਪੈਲ ਤੁਖਾਰ' ਧਵਾਇ ਗਜੇ, ਰਥ ਫੇਰ ਅਨੇਕਨ ਵਾਰ ਪੁਹਾਰੇ ॥
 ਸਰਪੁੰਜ ਪਰੇ, ਝਰ ਲਾਇ ਝਰੇ, ਵਰਯਾਮ ਗਜੇ; ਗਜ-ਨਾਦ ਕਰਾਰੇ^੨ ॥
 *ਗਰਜੇ, ਚਿਕਰੇ, ਡਕਰੇ; ਹਕਰੇ, ਭਿਭਰੇ ਰਣ ਸੂਰ ਅਨੇਕ ਪੁਚਾਰੇ^੩ ॥
 ਕੱਲੋਲ-ਕੁਲਾਹਲ^੪ ਕੀਨ ਭਯਾਨਕ, ਸਦ ਘੋਰ ਭਯਾਵਨ 'ਮਾਰ' ਪੁਕਾਰੇ ॥੧੦॥੬੩੧॥
 ਖਮ ਠੱਕ ਭਿਰੇ* ਪੁਚਾਰ ਅਰੇ, ਲਲਕਾਰ ਲਰੇ ਭਟ-ਸਾਵਤ-ਪੂਰੇ^੫ ॥
 ਵਰਯਾਮ ਅਨੇਕ ਉਠੈ ਗਜ ਕੇ, ਖਗ^੬ ਧੰਪ^੭, ਕਟਾਰ- ਗਹਿ ਸੇਲ ਕਰੂਰੇ ॥
 ਗਜ ਕੈ ਭਟ ਬੀਰ ਧਏ ਸਮੁਹੇ, ਕਰ^੮ ਲੈ ਸਰ, ਚਾਪ^੯ ਅਨੇਕ ਠਰੂਰੇ^{੧੦} A॥
 ਭਭਕਾਰ ਭਯਾਨਕ ਨਾਦ ਕੀਯੋ ਰਨ, ਚੰਡਿ ਪ੍ਰਚੰਡ ਕੇ ਸਾਮੁਹਿ ਘੂਰੇ ॥੧੧॥੬੩੨॥
 ਕਰ ਰੋਸ ਅਨੇਕਨ ਵਾਰ ਕੀਯੋ, ਰਣ ਭੀਮ ਮਚਾ, ਅਸ ਆਗੈ ਨ ਹੁਕੋ^{੧੧} * ॥
 *ਸਰ ਸਾਰ ਸੋ ਸਾਰ ਬਜੈ ਝਨਕੈ, ਰਨਕੈ, ਲਸਕੈ ਖਿਲਵਾਰ ਕੀਯੋ^{੧੨} * ॥
 ਚਿਨਗਾਰਿ ਉਠਹਿ ਅੰਗਾਰ ਝਖਹਿ, ਤਮ ਫਾਰ ਪਰਜੋ ਭਟ ਪਾਨ ਦੀਯੋ^{੧੩} * ॥
 *ਬੁਝ ਜਾਨ ਦਿਸਾਨ ਕੋ ਘੋਰ ਲਰੇ, ਜਨੁ ਦੀਪਕ ਮਧਯ ਪਤੰਗ ਪਰਜੋ^{੧੪} B ॥੧੨॥੬੩੩॥

੧. ਘੱਡੇ; ਉਠ। ੨. ਤਕੜੇ ਹਾਥੀਆਂ ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ। ੩. ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਯੋਗਜ ਸੂਰਮੇ (ਪੁਚਾਰੇ) ਚਾਨਿਆ (ਯਤਨ) ਨਾਲ ਗੱਜੇ, ਚੀਕੇ, ਡਕਾਰ ਮਾਰੇ, ਹਾਕਰਾ ਮਾਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ (ਭਿਭਰੇ) ਭੱਭਰ ਦੇ (ਉਝਰਦੇ) ਰਹੇ। ੪. ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਹਰਾਂ ਦਾ ਰੋਲਾ; ਡੰਡ ਰੋਲੇ, ਸ਼ੋਰ ਗੂਲ। ੫. ਪੂਰਣ ਤੇ ਸਾਥਤ ਯੋਧੇ ਪੂਰੇ (ਸਾਵਤ) ਭਲੇ ਮਾਣਸ ਸੂਰਮੇ। ੬. ਖੜਗ, ਤੋਗ, ਤਲਵਾਰ, ਤੀਰ, ਬਾੜ। ੭. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ; ਕਿਰਚ। ੮. ਭਯਾਨਕ। ੯. ਯਮਨ। ੧੦. ਲਾੜੇ, ਖਲੋਤੇ ਹਨ। ੧੧. (ਸਰ) ਬਰੋਬਰ ਲੰਗੇ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਵੱਜਦਾ, ਚਮਕਦਾ, ('ਰਨਕੈ') ਖੋਲਦਾ ਅਤੇ ਚਮਕਦਾ ਹੈ (ਮਾਨੋ ਕਿ ਵਿੱਕੇ) ਖੇਡ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ੧੨. ਫਾਂਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਪਾਣ ਦੇ ਇੱਤੇ ਤਾਂ 'ਤਮ (ਫਾਰ) ਚਮਕ (ਪੁਕਾਰ) ਹੋ ਪਿਆ। ੧੩. ਯੁਧ ਜਾਣ ਕੇ-ਪਾਂਸੇ ਘੋਰ ਕੇ ਲੜੇ ਮਾਨੋ ਕਿ ਦੀਵੇ ਵਿੱਚ ਪਤੰਗੇ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ। A ਪਾ:--ਠਰੂਰੇ। B ਪਾ:--ਪਰੇ।

★ ਇਹ ਪੰਗਤਾਂ '੧॥ ਰਹਾਉ' ਦੀ ਮਾਲੂਮ ਪੈ ਰਹੀ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜ-ਤੁਕੋ ਛੰਦਾਂ ਦਾ ਸਰਬਲੱਠ ਵਿੱਚ ਵਰਣਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

* 'ਖਮ ਠੱਕ ਭਿਰੇ' ਸੂਰਵੀਰ ਜੰਗ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਦੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਠੱਕਦਾ ਹੈ, ਪਹਿਲੇ ਤਾਂ ਡੋਲੇ ਵਜੋਂ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਆਮ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਾਹ ਨੂੰ ਵਜਾਈਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਥੀ ਜਰੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ 'ਕੁਥੀ ਬਾਹ' ਲਈ 'ਖਮ' ਲਫਜ਼ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ 'ਸੂਰਮੇ', ਬਾਹ ਠੱਕ ਕੇ ਲੜੇ।

ਦੂਜਾ ਭਾਵ ਇਹ ਵੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦਿਆਂ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਦਾ 'ਪਨੁਖ ਨੂੰ ਠੱਕਾਰਨਾ' ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਭੀ ਚਤੁਰੰਪਾਖਯਾਨ ੪੦੫ ਵਿੱਚ 'ਪਨੁਖ-ਠੱਕੋਰ ਬਹੁਰਕਟ ਰੋਪਾ' ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਨੁਖ ਵਿੱਚ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਵਿੰਗ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ 'ਖਮ' ਪਦ ਦੀ ਲੱਭਣਾ 'ਪਨੁਖ' ਵਿੱਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਵੀ ਇਹੋ ਹੀ ਹੋਵੇ 'ਪਨੁਖ ਨੂੰ ਠੱਕਾਰ ਕੇ ਲੜੇ'।

* ਇਹ ਜੋ ਵਿਖਮ ਅੰਤਰਾਨੁਪ੍ਰਾਸ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਭੀ ਹਨ ਪਰ-ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੱਠ ਅਡਰੇ ਹਨ।

੨. ਦਾ, ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਦਾ, ਅੱਖਾਂ ਦਾ, ਚਾਲ ਦਾ ਤੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਰੋਹਥ ਪਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਕੱਛ = ਕੰਧੀ ਦੇ ਲੱਕਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ਭਿੰਨ ਅਤੇ ਲਿਬੜਨ ਦੇ ਡਰ ਤਾਂ ਕੁੰਜੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਤਾਂ ਭਾਵ--ਕਸਵੇਂ ਲਿਬਾਸ ਦਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੂਰਵੀਰ ਦਾ ਇਹ ਲਿਬਾਸ ਵੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸਹਾਯਕ ਅੰਗ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸੇ ਹੀ ਭਾਵ ਨਾਲ 'ਕਛ ਕਾਛ ਕਛੇ' ਡਿਯਾ, ਕਰਮ ਅਤੇ ਕਰਤਾ ਦੇ ਭੇਦ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗ਼ਜ਼ਾਨੀ, 'ਕੱਛ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ 'ਸੁੰਦਰ' ਕਰਦੇ ਹਨ ਭਾਵ--ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕੰਧੀ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਗ਼ਜ਼ਾਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਜ਼ਾਦਾ ਫਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਕਾਵਾਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈਆਂ ਨੂੰ ਚਾਪੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਬਦ-ਗ਼ਜ਼ਾਨ ਵੀ ਕਰਵਾਯਾ ਕਰਨ ਤਾਂ ਕਿ ਵਿੱਦਯਾ ਦਾ ਜ਼ਾਦਾ ਪੁਚਾਰ ਹੋ ਸਕੇ। —ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ

ਗਜ ਪੇਲ ਅਨੇਕ ਧਸੇ ਭਿਭਰੇ^੧ ਹੂੰ ਫੇਰ ਸਵਾਰ ਧਸ ਚਹਿ-ਕੰ^੨
 * ਨਿਜ ਅਵਸਰ ਜਾਨ ਭਿਰੇ ਬਿਢਰੇ, ਰਤ-ਨੌਨ-ਖੁਮਾਰ ਭਲੇ ਲਹਿ-ਕੰ^੩
 ਮਦ ਪੀ ਮਦਹੋਸ਼ ਭਏ ਨਿਸਿਚਰ^੪ ਸਰ ਚਾਪ ਅਨੇਕ ਧਸੇ ਗਹਿ-ਕੰ^੫ ॥
 ਭਟ ਆਪਨ ਆਪ ਸਰਾਹਤਿ ਆਪਨ, ਹਉ^੬ ਅਥਿ ਈਹਾਂ ਚਲਯੋ^੭ ਕਹਿਕੇ ॥੧੩॥੬੩੪॥
 * ਗਜਗਾਹ-ਸਜੇ ਸਿਰ ਮਉਰ ਧਰੇ, ਸਿਰ ਫੜ੍ਹ ਫਿਰੇ ਰਿਪੁ-ਯੂਥ ਸਿਧਾਰੇ^੮ ॥
 ਕਲਗੀ, ਸਿਰਤਾਜ ਸੁਪਾਰ ਸੁਥਾਗ^੯, ਕਲਧੋਤਸੁ-ਅੰਬਰ ਅੰਗ ਸਵਾਰੇ^{੧੦} ॥
 * ਮਦ ਪੀ-ਕਲ ਨੇਤ੍ਰ ਬਿਸਾਲ ਕਰਾਲ, ਚੁਚਾਤ ਭਾਨਕ ਨਾਦ ਡਕਾਰੇ^{੧੧} ॥
 ਲੈ ਸੇਲ, ਤ੍ਰਿਸੁਲ, ਸਿਲੀਮੁਖ^{੧੨}, ਚਾਪ, ਗੁਰਜ, ਗੋਠਨ, ਸਾਂਗ ਭਲੀ-ਛਬਿ-ਧਾਰੇ ॥੧੪॥੬੩੫॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਂਡ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥
 ਬਹੁ ਭਾਂਤਿ ਸੈਨ ਸਵਾਰ ਸੂਰਾ, ਚਲਤ ਭੇ ਦਲ ਜੋਰ ਸੇ ॥
 ਬਾਨੈਤ^{੧੩} ਸੁਭਟ ਸਵਾਰ ਸਾਵਤ^{੧੪}, ਬਿਕਟ-ਰਨ ਕਲ ਘੋਰ ਸੇ^{੧੫} ॥
 ਕਲ-ਰੂਪ ਭੀਖਮ-ਆਨਨ^{੧੬}, ਅੰ ਧੂਮੁ-ਲੋਚਨ-ਲਾਲ-ਸੇ^{੧੭} ॥
 ਘਨ-ਕਾਇ-ਦੀਰਘ ਅੰਗ-ਬੰਕੇ^{੧੮}, ਬਿਸਾਲ ਦਾਰੁਣ ਕਾਲ ਸੇ ॥੧੫॥੬੩੬॥

੧. ਭਭਰ ਕੇ, ਅਭਭਵਾਰੇ ਖੱਲ ਕੇ। ੨. ਚਹਕਣਾ, ਅਚਾਨਕ ਉੱਠਣਾ, ਤਬਕਣਾ, ਚਾਹ ਕੇ। ੩. ਆਪਣਾ ਵੇਲਾ ਸਮਝ (ਬਿਢਰੇ) ਸਿੱਧੇ ਭਿਭੇ ਖੁਮਾਰੀ ਵਾਲੀਆਂ ਲਾਲ ਅੰਧਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਵੇਖ ਕੇ। ੪. ਸਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਦੋਤਰ (ਮਦਹੋਸ਼) ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ। ੫. ਗਜਗਾਹਾਂ ਸਾਜੇ ਹੋਏ * ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਮੁਕਟ ਰਖੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਛੜ੍ਹ ਫਿਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੇਰੀ (ਯੋਧਿਆਂ) ਦੇ (ਯੂਥ) ਸਮੁਦਾਯ ਚੱਲੇ। ੬. ਚੰਗੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ। ੭. ਕਲਧੋਤ ਸੁ (ਅੰਬਰ) ਜਰੀਨ ਦੇ ਕਪੜੇ ਸਰੀਰਾਂ ਤੇ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੮. (“ਮਦ) ਸਰਾਬ”, (“ਪੀਕਲ) ਪੀਣ ਵਾਲਾ” (“ਚੁਚਾਤ) ਚੌਂਦਾ, ਚੁਵਤ” ਭਾਵ—ਸਰਾਬ ਦੇ ਪਿਆਕਾਂ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰ ਬਹੁਤ ਭਯਾਨਕ (ਲਹੂ) ਚੌਂਦੇ ਹਨ (ਲਾਲ ਹਨ) ਤੇ ਡਕਾਰਾਂ ਦਾ ਭਯਾਨਕ ਸ਼ਬਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੯. ਤੀਰ, ਬਾਣ। ੧੦. ਬਾਣਿਆਂ ਵਾਲੇ, ਬਣੇ ਤਣੇ; ਬਾਣਾਂ ਵਾਲੇ, ਤੀਰਾਂ ਵਾਲੇ। ੧੧. ਸਮੱਤ, ਰਾਜਪੁਤ੍ਰ, ਯੁਵਰਾਜ। ੧੨. ਘੋਰ (‘ਕਲ) ਨਾਰਦ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ’ ਵਾਂਗ ਜੰਗ ਦੇ (ਬਿਕਟ) ਕਰੜੇ। ੧੩. ਡਰੋਟੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ। ੧੪. ਧੂਏਂ ਰੰਗੇ ਤੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੇ। ੧੫. (‘ਘਨ) ਮਜ਼ਬੂਤ’ ਤੇ ਵਡੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸੋਹਣਿਆਂ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੇ।

* ‘ਗਜ ਗਾਹ’ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਇਮਦਾਦਾਂ ਵੇਚੇ ਹਨ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ (ਗਜਗਾਹ) ‘ਗਜ ਭਰ ਜਗ੍ਹਾ’ ਭਾਵ—ਇਹੋ ਜਹੀ ਕਲਗੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਗਜ ਜਗ੍ਹਾ ਰੰਗੀ ਜਾਵੇ (ਮੁਰਾਦ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਲਗੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ) ਇਸ ਭਾਵ ਨਾਲ ‘ਗਜਗਾਹ’ ਸ਼ਬਦ ਮੁਰਾਦਨ ‘ਕਲਗੀ’ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ (ਗਜਗਿਹਿ:) ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਵਾਲਾ। ਸ਼ਾਇਦ—ਪੁਰਾਣੇ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਯੰਧੇ ਸਨ ਕਿ? ਜਿਹੜੇ ਮਸਤ ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਹੂ ਬਲ ਨਾਲ ਵੀ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਉਸ ਸਮਝ ਦੇ ਰਾਜਾਧਿਪ ਆਪਣੀ ਤਰਫੋਂ ਸਿਰੋਪਾਉ ਵਜਹੋਂ ਕਲਗੀ ਨੀਯਤ ਕਰ ਕੇ ਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਹਾਨ ਆਦਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ “ਗਜਗਾਹ” ਇਕ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸਿਰ ਤੇ ਦੁਮਾਲੇ ਨਾਲ ਸਜਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਮੁਰਾਦ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਕਲਗੀ ਦੀ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਕਰੀਬਨ ਗਜ਼ ਹੀ ਲੱਮਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਿਹੰਗ ਸਿੰਘਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਗਜਗਾਹੀਆਂ ਸਿੰਘ’ ਕਰਕੇ ਗਜਗਾਹ ਵਾਲੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਆਦਰ ਸਤਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਮੇਰਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ‘ਗਜਗਾਹ’ ਪੁਰਾਣੇ ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਦਾ ਖ਼ਾਸ ਚਿਨ੍ਹ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਸ ਸਮਝ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ—ਗੋਚਰ ਨਹੀਂ। ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ—ਕਲਗੀ ਸਜਾਉਣ ਤੋਂ ਹੀ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਕ—

ਦਲ ਸਾਜ ਪਾਤ^੧ ਬਨਾਇ ਧਾਏ, ਰਬ, ਬਾਜਿ, ਗਜ, ਪਾਇਕ ਘਨੇ ॥
 ਚਤੁਰੰਗ-ਫੌਜ ਚਲੀ ਨਿਸਾਚਰਿ, ਰਿਪੁ-ਪੂਤ ਦਲ ਸੁੰਦਰ ਬਨੇ ॥
 ਬੈਰਕ^੨, ਧੁਜਾ^੩, ਬਹੁ-ਬਾਨ^੪, ਕੇਤੂ^੫, ਪਤਾਕਾ^੬ ਝੁਲਤਿ ਅਹਿ-ਫਨੀ^੭ ॥
 ਸਿਰ ਦੁਰਤਿ ਚਉਰ ਮਯੂਰ-ਪੰਖਨ^੮, ਕਲ-ਛਤ੍ਰ-ਜਗਮਗ ਦੁਤਿ-ਅਨੀ^੯ ॥੧੬॥੬੩੭॥
 ' ਨਭ ਧੁਰਿ ਪੂਰ ਰਹਯੋ ਕਨੁਕਾ, ਬਰਹਰਤਿ ਭੂਮਿ ਕੰਪਾਵਲੀ^{੧੦} ॥
 ਭਯਨਾਦ-ਸੁਤ^{੧੧} 'ਗਜਨਾਦ' ਧਾਯੋ, ਦਲ-ਜੋਰਿ ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਭਲੀ ॥
 ਕੰਪੋ ਜਲੋਸ^{੧੨}, ਗਿਰੋਸ^{੧੩}, ਨਿਸਿਪਤਿ^{੧੪}, ਬਰਹਰਤਿ-ਮਹਿ^{੧੫} ਰਿਪੁ-ਦਲ ਚਲਯੋ ॥
 ਹਹਕਾਰ ਘੋਰ ਪੂਲਯ ਭਈ, ਦਲ-ਘੋਰ-ਨਿਸਿਚਰ ਕਲਮਲਯੋ^{੧੬} ॥੧੭॥੬੩੮॥
 ਬਜਤ ਢੋਲ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਬੀਨ, ਰਬਾਬ, ਤੁਰਹੀ-ਸੁਰੰਗਨੀ ॥
 ਤੰਬੂਰ, ਬੇਨ-ਰੂ ਬੀਨ, ਝਾਝਰ ਤੂਰ, ਬਾਰਿ-ਤਰੰਗਨੀ^{੧੭} ॥
 ਮਾਰੂ^{੧੮}, ਪਖਾਵਜਿ^{੧੯} ਗੋਮੁਖੀ^{੨੦} ਕਰਤਾਲ^{੨੧}, ਨਾਇ-ਬਰੰਗਨੀ^{੨੨} ॥
 ਬੰਗਾਲ-ਦੈਦਤਿ^{੨੩} ਭੇਰਿ, ਮੁਰਲੀ, ਮੁਰਜ, ਮਹਵਰ^{੨੪} ਬੰਗਨੀ^{੨੫} ॥੧੮॥੬੩੯॥
 ਗਹਿ ਸੋਲ, ਚਾਪ^{੨੬}, ਸਿਲੀਮੁਖੀ^{੨੭}, ਗਿਰਿ, ਮੇਰੁ, ਤਾਲ ਭਯੋਕਰਾ ॥
 ਗੋਫਨ, ਗੁਰਜ, ਗੁਲੇਲ, ਮੁਦਗਰ, ਗਰਜੰਤ-ਮੁਸਲ, ਧਨੁ^{੨੮}, ਸਰਾ ॥
 ਸਹਿਬੀ^{੨੯}, ਕੁਠਾਰ, ਕਟਾਰ, ਬਾਕ^{੩੦}, ਗਦਾ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਛੁਰੀ ਚਰਮ^{੩੧} ॥
 ਬਿਛੂਆ, ਤਬਰ^{੩੨}, ਸਕਤਿ, ਸਾਂਗ, ਸੋਲ, ਖੰਡਾ, ਸਿਪਰ, ਖਗ, ਸਰ, ਬਲਮ ॥੧੯॥੬੪੦॥
 ਲੈ ਸਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਅਨੇਕ ਆਯੁਧ^{੩੩}, ਧਾਇ ਧਾਇ ਪਰੇ ਬਲੀ ॥
 ਹਹਕਾਰ ਹੁਹ ਕਰਾਲ ਨਾਦ, ਭਯਾਨ ਨਿਸਿਚਰ ਦਲ ਚਲੀ ॥
 ਚਿਕਾਰ ਚਾਰ^{੩੪} ਹੁਕਾਰ ਗਰਜਤ, ਤਰਜੰਤ-ਤਮਕ-ਭਯਾਵਨਾ^{੩੫} ॥
 ਧਾਯੋ ਨਿਸਾਚਰ ਮੰਦ-ਮਤਿ, ਕਲ-ਘੋਰ ਤਿਮਰ ਡਰਾਵਨਾ ॥੨੦॥੬੪੧॥

੧. ਕਤਾਰ, ਲਾਇਨ। ੨. ਝੰਡਾ, ਨਿਸ਼ਾਨ। ੩. ਸੱਪ ਦੀ ਫਨ ਵਾਲਾ, ਸੱਪ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਚਿਹਨ ਵਾਲੇ। ੪. ਮੋਰ
 ਦਿਆ ਖੰਭਾ ਦਾ। ੫. ('ਕਲ') ਸੁੰਦਰ ਛਤ੍ਰ (ਜਿਨਾਂ ਦੀ) ('ਦੁਤਿ') ਚਮਕ ('ਅਨੀ') ਤਿੱਖੀ ਤੇ ਜਗਮਗ ਜਗਮਗ
 ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ੬. ਧੁਤਿ ਦੇ ('ਕਨੁਕਾ') ਕਿਟਕਿਆ ('ਕੋਰਿਆ') ਨਾਲ ਅਕਾਸ਼ ਭਰ ਰਿਹਾ (ਸੀ) (ਆਵਲੀ) ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ
 ਥਰ ਥਰ ਕੰਬਦੀ ਹੈ। ੭. ਭੀਮਨਾਦ ਦਾ ਪਤ੍ਰ। ੮. ਵਰਣ। ੯. ਸੁਮੋਰ। ੧੦. ਚੰਦ। ੧੧. ਧਰਤੀ ਕੰਬਦੀ ਹੈ।
 ੧੨. ਕੁਲਬਠਾਇਆ, ਕੁਰਲਾਯਾ, ਬੋਲਿਆ। ੧੩. ਜਲ-ਤਰੰਗ। ੧੪. ਨਗਾਰਾ। ੧੫. ਤਬਲਾ, ਜੰਤੀ। ੧੬. ਠੇ
 ਸਿੰਘਾ, ਤੁਰਹੀ। ੧੭. ਖਭਤਾਲਾ; ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਤਾਲੀਆ। ੧੮. ਰੰਗ ਬਰੰਗੀਆਂ ਸਰਨ੍ਹਾਈਆਂ; ਬਾਰਿ ਤਰੰਗਨੀ (ਜਲ
 ਤਰੰਗ) ਤੋਂ ਸਹਨਾਈਆਂ। ੧੯. ਬੰਗਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਗਾਰੇ। ੨੦. ਚਰਖੀ ਦੀ ਸਕਲ ਦਾ ਇਕ ਵਾਜਾ। ੨੧. ਵੱਡਾ,
 ਬੂਝੀਆਂ; ਉਹ ਬੂਝੀਆ ਜਿਨਾਂ ਨਾਲ ਘੁੰਘਰੂ ਲੱਗੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਜਣ ਦਾ ਕੰਮ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਪਹਿਰਿਆਂ
 ਨਾਲ ਖੱਬੇ ਹੱਥੇ ਘੁੰਘਰੂ; 'ਬੰਗ' ਇਕ ਵਾਜਾ ਹੈ। ੨੨. ਧਨੁਸ, ਕਮਾਨ। ੨੩. ਤੀਰ, ਬਾਣ। ੨੪. ਬਰਛੀ। ੨੫. ਇੱਕ
 ਸਸਰ ਦਾ ਨਮ ਹੈ। ੨੬. ਚਾਲ। ੨੭. ਕੁਹਾੜਾ; ਇਕ ਬਿਸਮ ਦੀ ਕੁਹਾੜੀ। ੨੮. ਸਸਤ੍ਰ; ਯੁਧ ਦੇ ('ਆ') ਉਤਰਗੀ।
 ੨੯. ਚੱਕੀ ਰਕਾ, ਢਾਹ, ਸੁੰਦਰ। ੩੦. (ਰਮਕ) ਕ੍ਰੈਧ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਡਰੋਟੀ (ਸਕਲ ਯਾ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ) (ਤਰਜੰਤ)
 ਡਾਟ

ਇਕ ਥਾਰਿ ਦਉਚ ਪਰੇ ਅਸੁਰ ਸਭਿ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਚਲਾਰ ਹੀ^੧ ॥
 ਸਰ ਘੋਰ ਭੀਮ ਬਿਸਾਲ ਮੁਦਗਰ, ਸਿੰਗ-ਮੇਰੂ^੨ ਮੁਸਲ ਡਾਰ ਹੀ^੩ ॥
 ਤਰੂ ਤਾਲ, ਬਿਛ ਕਰਾਲ ਗੋਫਨ, ਅਸਿ ਘੋਰ ਖੰਜਰ^੪ ਮਾਰ ਹੀ^੫ ॥
 ਖੰਡਾ, ਤ੍ਰਿਸੁਲ, ਗੁਲੇਲ, ਜਮਧਰ^੬, ਤੁਪਕ^੭, ਸੇਲ ਪ੍ਰਹਾਰ ਹੀ^੮ ॥੨੧॥੬੪੨॥
 ਨਭ ਛਾਇ ਛਾਇ ਪਰੇ ਅਯੋਧਨ^੯, ਧੁਨਿ ਘੋਰ ਘੋਰ ਚਿਕਾਰ ਹੀ^{੧੦}
 ਝਰ ਲਾਇ ਲਾਇ ਝਰੇ ਤਬਰ^{੧੧}, ਘਨਘੋਰ ਸ਼ਸਤ੍ਰਨ ਡਾਰ ਹੀ^{੧੨} ॥
 ਕਲੋਲ ਗ੍ਰਹਸ ਬਿਸਾਲ ਆਯੁਧ^{੧੩}, ਨਭਿ ਝਰਤ ਝਰਨੇ ਸਾਂਗ^{੧੪}, ਸਰ ॥
 ਖਰਸਹਿ ਗੁਲੇਲ, ਤੁਫੰਗ^{੧੫}, ਮੁਸਲ, ਸਰ-ਝਰਤ-ਪਾਰ ਸ-ਸੈਲ ਤਰ^{੧੬} ॥੨੨॥੬੪੩॥
 ਨਭ ਛਾਇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਝਰੇ ਪ੍ਰਥਲ, ਝਕਝੋਰ ਕੋਟਨ ਅਸਿ ਸਰਾ ॥
 ਰਵਿ-ਛਾਇ-ਤਿਮਰ-ਭਯਾਨ ਭਉ^{੧੭}, ਕੋ ਕਾਹੂੰ ਈਸਤਿ ਨਹਿ ਖਰਾ^{੧੮} ॥
 ਦਾਰੁਨ ਮਚਯੋ ਰਨ-ਦੀਹ ਭੀਖਮ, ਪ੍ਰਲਯ ਸਮ ਸਭ ਜਾਨ ਹੀ^{੧੯} ॥
 ਹੂੰ ਢੀਠ^{੨੦} ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਅਨੇਕ ਝਾਰਤਿ, ਮਨ ਸੰਕ ਰੰਚਿ ਨ ਮਾਨ ਹੀ^{੨੧} ॥੨੩॥੬੪੪॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਂਡ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਪੇਖ ਕੁਲਾਹਲ ਘੋਰ ਸਿਵਾ^੧, ਲੈ ਚੜ੍ਹ ਸਰਾਸਨਿ^੨, ਬਾਨ, ਗਦਾ ॥
 ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੇਰ ਧਸੀ ਰਿਪੁ-ਮੰਡਲ ਸੈ, ਕੁਲਿ-ਦੈਤ-ਬਿਨਾਸਨਿ ਜਯਤੁ-ਸਦਾ ॥
 ਧਨੁ^੩ ਤਾਨ ਸਿਲੀਮੁਖ^੪ ਛਾਡ ਦਯੋ, ਚਿਤ ਮੋਦ ਪ੍ਰਸੰਨ ਉਲਾਸ ਮੁਦਾ^੫ ॥
 ਰਿਪੁ-ਮੰਡਲ ਮਹਿ ਸਰ ਧਾਇ ਪਰਯੋ ਧਰ-ਰੂਪ ਬਿਸਾਲ ਸੁ ਬਾਂਕੀ-ਅਦਾ^੬ ॥੨੪॥੬੪੫॥
 ਸਰ ਘੋਰ ਪ੍ਰਲਯ ਨਭ ਛਾਇ ਝਰੇ, ਦਲ-ਦੈਤ-ਹਨਹਿ ਨਿਸਿਚਰ, ਸੰਘਰਈ ॥
 ਝਰ ਲਾਇ ਝਰੈ ਸਰ ਬੁੰਦ ਢਰੈ, ਘਨ ਛਾਇ ਪ੍ਰਥਲ ਦਲ-ਦੈਤ-ਬਿਡਰਈ^੭ ॥
 ਗਜ ਕਾਟ ਸਵਾਰ ਹਨੈ ਕੂਟੈ, ਹਜ ਕਾਟ ਨਿਸਾਚਰ-ਭੂਮਿ-ਪਛਾਰੈ^੮ ॥
 ਰਥ ਕਾਟਤ ਸੂਰ ਹਨਤ ਸਾਇਕ^੯, ਦਲ ਪੈਦਲ ਬੀਰਨ ਸੁਭਟ ਸੰਘਾਰੈ ॥੨੫॥੬੪੬॥

੧. (ਚਲਾਰ) ਚਲੋਣ ਵਾਲੇ (ਤਲਵਾਰਾਂ ਨੂੰ) (ਹੀ) ਨਿਸ਼ਚਯ। ੨. ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ, ਪਹਾੜੀ ਟਿੱਲੇ। ੩. ਤਲਵਾਰ
 ੪. ਪਾਸ਼, ਫ ਗੀ, ਕਮੰਦ। ੫. ਬੰਦੂਕ; ਤੋਪ। ੬. (ਅਯੋਧਨ) ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚਦੀ ਡਾ ਡਾ ਕੇ ਪਏ।
 ੭. ਕੁਹਾੜਾ, ਕੁਹਾੜੇ। ੮. ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ (ਕਲੋਲ) ਭੰਡ ਰੋਲੀ ਤੇ ਹੂ ਹੂ ਹੋਈ। ੯. ਥਰਫੀ। ੧੦. ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ
 ਵਿਛਾਏ ਸਹਿਤ ਦੀ ਧਾਰ (ਝਰਤ) ਹੋਂਦੀ ਹੈ। ੧੧. ਡਯਾਨਕ ਹਨ੍ਰੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ (ਜਿਨਿ) ਰਵਿ ਸੂਰਯ ਨੂੰ (ਛਾਇ)
 ਵੱਧ ਲਿਆ। ੧੨. ਖੜਾ, ਖਲੋੜਾ। ੧੩. ਨਿਡਰ, ਨਿਪੜਕ। ੧੪. ਚੰਡਿਕਾ, ਦੁਰਗਾ। ੧੫. ਕਮਾਨ। ੧੬. ਤੀਰ।
 ੧੭. (ਮੁਦਾ) ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਾਲੀ (ਚੰਡਿਕਾ) ਨੇ ਚਿੱਤ ਵਿੱਚੋਂ, ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਤੋਂ ਉਲਾਸ ਨਾਲ (ਮਦ) ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ, ਖੁਸ਼ੀ,
 ਉਲਾਸ। ੧੮. ਸਿੰਹਲੀ ਡਰਾ, ਚੰਗੀ ਆਦਰ ਨਾਲ। ੧੯. ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੨੦. ਘੋੜਾ, ਘੋੜੇ। ੨੧. ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਛਾੜ
 ਮਾਰੇ ਘਮੀਨ ਤੇ ਚਿੱਤ ਸੁੱਟ ਚਿੱਠੇ।

A ਪਾ: -ਬਲਾਬਹੀ।

ਕਰ ਕੂਟਾ ਅਨੇਕ ਸਵਾਰ ਹਨੇ, ਬਹੁ ਟੂਕ ਗਜੈਦਾ ਮਯੈਦਾ ਕਰੇ ॥
 ਪੁਰਜੇ ਪੁਰਜੇ ਕਟ ਦੇਤਗਹਨਹਿ, ਲੁਬ, ਮੁੰਡ, ਭੁਮਾ ਨਭ ਮਪੜ ਉਰੇ ॥
 ਛਾਇ ਗਇਦ, ਹਇਦ, ਸਇਦ, ਬਲੀ ਭਟ ਬੀਰ ਅਨੇਕ ਉਡਾਏ ॥
 ਛਾਇਲ ਲੋਟਰ ਮੁੰਡ-ਪੁਨਹਿ, ਸਿਰ-ਗੁਦ-ਬਹੇ ॥ ਗਰਜਹਿ ਚਿਕਾਰੇ ॥੨੬॥੬੪॥
 ਭੂਮਿ ਪਰੇ ਲੋਟਹਿ ਤਲਵਹਿ, ਬਿਲਖਹਿ ਅਤਿ ਹੀ ਤਲ ਪਹਿ ਸੁ-ਚਕਾਰੇ ॥
 ਗਰਜਹਿ ਡਕਰਹਿ ਭਿਭਰਹਿ ਕਰਕਹਿ, ਸੰਭਾਰ-ਉਠਹਿ ਭਟ ਧਾਇ ਹਕਾਰੇ ॥
 ਦਉਰਹਿ ਬੀਚ ਕਬੰਧ ਫਿਰੇ, ਪਰ ਘੁਮਤਿ ਸੂਰ ਅਨੇਕ-ਡਰਾਰੇ ॥
 ਬਿਨ ਮੁੰਡ ਕਬੰਧ ਚਮੁੰਡ-ਭਖਹਿ १੦ ਕੁਕਰਹਿ ਰੰਗ-ਭੂਮਿਨ-ਜਾਇ-ਪੁਕਾਰੇ ॥੨੭॥੬੪॥
 "ਮਹਿ-ਲੋਟਰ ਸੂਰ ਅਨੇਕ-ਲਟੇ, ਤਲਵਹਿ ਸਿਮ ਮੀਨ ਬਿਹੁਨਿ ਜਲੇ" ॥
 ਜਮ-ਲੋਕ ਪਧਾਰਤਿ ਤਗਾਗ-ਬਪੀ १, ਨਿਜ ਸ੍ਰਾਮਿ-ਸੋ-ਢੀਠਿ-ੜੋ ਪਾਇ-ਫਲੇ १੩ ॥
 ਜਮਭੰਡ ਸਹਜੈ ਬਿਨ ਸਮ १੪ ਹਰੀ, ਜਮ ਲੋਕ ਗਏ ਨਹਿ ਕਾਜ ਸਰਯੋ ॥
 ਬਿਨ-ਭਸਨ ਜੇਉਜਗ ਸੀਵਤਿ ਹੈ, ਪਸੁ ਢੋਰ ਤੇ ਜਮਪੁਰ ਜਾਇ ਪਰਯੋ ॥੨੮॥੬੪॥

੧. ਗਇਦ, ਵਛੇ ਹਾਠੀ ॥ ੨. ਸਨੰਦਨਿਦ, ਵਛੇ ਰਥ ॥ ੩. ਚਹਿਦ, ਵਛੇ ਘੋੜੇ ॥ ੪. ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ
 ਪ. ਸਿਰ ਟੁਟਦੇ ਹਨ; ਸਿਰਾਂ ਨਾਲ ਟੁਟ ਟੁਟੀਆ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ॥ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਮਿੰਜ ਵਗਦੀ ਹੈ ॥ ੭. (ਤਲਪਾ) ਜਮੀਨ ਤੇ
 ਰੋਠਾ ॥ ੮. ਬਠ ਦ. ਅਨੇਕਾਂ ਭਰੇਟੇ ਯੰਧਿਆ ਨੂੰ (ਧਰ) ਢਠ ਕੇ ਢਿਰਦੇ ਹਨ ॥ ੧੦. ਬਿਨਾਂ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਖੜਾਂ ਨੇ ਲਮ੍ਹੇ
 ਦਿੱਲਾ ਖਾਦੀਆ ਹਨ ॥ ੧੧. (ਲਟੇ) ਮਰੇ ਹੋਏ ਅਨੇਕਾਂ ਯੰਧੇ ਜਮੀਨ ਤੇ ਲੋਟਦੇ ਹਨ (ਐਓ ਤਰਵਾਏ ਹਨ) ਜਿਸ ਤਰ
 ਪਾਣੀ ਬਿਨ (ਮੀਨ) ਮੰਡ ਤਠਵਦੇ ਹਨ ॥ ੧੨. ਵਪੁ, ਸਰੀਰ, ਜਿਸਮ ੧੩. ਆਪਣੇ ਮਾਲਿਕ (ਪਰਮੇਸਵਰ) ਨਾਲ
 ਵੀਰਤਾਈ ਦਾ ਢਲ ਪਾਇਆ ॥ ੧੪. ਸਰਟ ॥ ਆ: ਟੂਕ ॥ B ਪਾ:—ਉਡੇ ॥

* ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਸਥ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਹਨ ॥ ਕਈ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਜੀ;
 ਕਰਮ-ਕਾਠੀ ਅਤੇ ਪੰਚ ਦਾ ਕਰਤਾ ਮੰਨਏ ਹਨ ॥ ਮੰਨਣ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਖਤਾਲ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਝੇ
 ਨਹੀਂ ਰਖਦਾ ॥ ਆਪਣੀ ਭਾਇ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ॥ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ
 ਭੀਰੀਚ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਪੜਿਆ ਸਾਢ ਬਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਅਭਤਾਰ ਮਛਬਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੋਇਆ ਹੈ ॥ ਮਛ
 ਵਾਲਿਆ ਨੇ ਵਨੀਆ ਵਿੱਚ ਭੰਦਕੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਮੀ ਸਿਹਾ ਬਿ:

ਕਈ ਕੰਕ ਛਾਬਥ ਫਣੀਰਿ ॥ ਕਈ ਬੋਦ—ਭੇਦ ਕਹੰਤਿ ॥
 ਕਈ ਸਾਸਕੁ ਸਿਮਿਤ ਚਖਾਨ ॥ ਕਹੂੰ ਕਥਰ ਹੀ ਸੁ ਪੁਰਾਨ ॥ ੧੧॥੬੫॥
 ਕਈ ਅਗਨਿ—ਹੰਕੁ ਕਰੰਤ ॥ ਕਈ ਉਠਧ—ਤਾਪ ਦੁਰੰਤ ॥
 ਕਈ ਉਠਧ—ਬਾਹੁ ਸਨਨਾਸ ॥ ਕਹੂੰ ਜੰਗ—ਭੇਸ ਦੁਦਾਸ ॥ ੧੨॥੬੫॥
 ਕਹੂੰ ਨਿਬਲਿ—ਭਰਮ ਕਰੰਤਿ ॥ ਕਹੂੰ ਪਉਨ—ਹਾਠਿ ਦੁਰੰਤ ॥
 ਕਹੂੰ ਭੀਠਧ—ਦਾਨ ਆਪਾਰ ॥ ਕਹੂੰ ਸਗ—ਕਰਮ ਉਦਾਰ ॥ ੧੩॥੬੫॥

* * * * *
 ਸਭਿ—ਕਰਮ ਫੰਕਟ ਜਾਨ ॥ ਸਭਿ—ਧਰਮ ਨਿਹਠਲ ਮਾਨ ॥
 ਬਿਨ ਉਠ ਨਮ ਆਧਾਰ ॥ ਸਭ—ਕਰਮ ਫਰਮ—ਬਿਚਾਰ ॥੨੦॥੧੦॥ (ਅਕਾਲ ਉਸਤਾਦੀ
 ਬਿਨ ਕਰਮਿ ਸਭਾ ਨਹਿ ਪਰਹਿ ਪਾਨ ॥ ਕਹੁ ਕਰਮ—ਹੰਮ ਅਧੁ ਜਗ—ਝਾਨ ॥
 ਬਿਨ ਉਠ-ਨਾਮ ਬਿਕ ਚਿੰਠ ਜੀਨਿ ॥ ਫੰਕਟੇ ਸਭਕ-ਧਰਮਾ ਬਿਹੀਨ ॥੧੦॥੧੪॥ (ਅਕਾਲ ਉਸਤਾਦੀ
 ਬਿਠੇ ਨਾਮ—ਪੁੰਠੇ ਫਠੇ ਕੁਰਮਥਾਰੀ ॥ ਬਿਠੇ ਫੰਕਟੇ ਸੰਠੀ ਜੰਟਾ ਮੀਠ ਥਾਰੀ ॥
 ਬਿਠੇ ਚੀਰ ਥਾਰੀ ਸੁਠੀਠੀ ਕਹਾਰੀ ॥ ਸਠੇ ਫੰਕਟੇ ਧਰਮ ਕਾਮ ਨ ਆਠੀ ॥ (ਕੀਰਕ੍ਰਮ ਨੁਸ਼ਟਕ ਅੰ ੧) ॥

ਸਸਤ੍ਰ-ਕਾਟ ਬਿਊਸ' ਕਰੀ ਧੁਜਨੀ' ਧਰ ਰੂਪ ਅਨੇਕ ਸਿਲੀਮਖ-ਸੋ ॥
 ਕਰ ਕੂਟ ਅਨੇਕ ਕਰੇ ਬਰਖਾ, ਝਰ ਲਏ ਝਰੇ ਸਾਇਕ ਝਰ ਸੋ ॥
 ਰੰਗ-ਸੁਰਗ' ਭਈ ਬਸੁਪਾ' ਬਹੁ ਬੀਰ ਲਟੇ ਰੰਗ-ਭੂਮਿ ਹਏ' ॥
 ਬਹੁ ਬੀਰ ਸੰਘਾਤਿਕ' ਸਤ੍ਰੁ ਧਏ, ਤਜਿ-ਸੰਕ-ਪਰੇ ਬਿਨ-ਪ੍ਰਾਨ ਭਏ ॥੨੮॥੬੫੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ ★ ॥

ਬਿਨ ਪ੍ਰਾਨ ਪਿਖੜੇ ਨਿਜ ਸੈਨ ਜਬਹਿ, ਗਜਨਾਦ' ਚਲਯੋ ਰਿਸ ਕੈ ਬਲਿ ਭਾਰੀ ॥
 ਹਯ ਪਾਖਰ ਜੀਨਿ ਮਨੀ ਦਮਕੈ, ਕਲਧੋਂਤ ਮਢੇ-ਹੋ ਸਾਜ ਸੁਧਾਰੀ' ॥
 ਕਲਗੀ ਸਿਰਤਾਜ ਕੁਲਾਹ ਮਨੀ, ਦਿਬਜ ਛਤ੍ਰੁ ਦੁਰੇ ਚਾਵਰ ਛਬਿਕਾਰੀ ॥
 'ਸਨਾਹ ਛਟਾ ਦਮਕੈ ਉਜਲ, ਤਨ ਸਯਾਮ ਜਿਲਾ ਮੁਕਰਾਨ ਉਜਾਰੀ' ॥੧॥੬੫੧॥

੧. ਨਾਸ; ਖਰਬ। ੨. ਭੰਡਿਆ ਵਾਲੀ ਫੌਜ। ੩. ਲਾਲ ਰੰਗ। ੪. ਜਮੀਨ। ੫. ਮਾਰੇ ਹੋਏ। ੬. ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ। ੭. ਸਾਜ (ਸਮਾਨ) ('ਸੁਧਾਰੀ) ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ('ਕਲਧੋਂਤ) ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਮਢੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੮. ('ਨਲਾਹ) ਸੰਜੋਅ (ਛਟਾ, ਚਮਕ, ('ਚਿਲ) ਸਾਢ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਨਿਰਮਲ, ('ਮੁਕਰਾਨ) ਸ਼ੀਸ਼ੇ, ਮੁਕਰ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ, (ਉਜਾਰੀ) ਚਾਨਣੀ, ਚਮਕ, ਭਾਵ-('ਗਜਨਾਦ ਦੇ) ਕਾਲੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਸੰਜੋਅ ਦੀ ਸਫੈਦ ਭਾ ਚਮਕਦੀ ਹੈ (ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ) ਸਾਢ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸ਼ੀਸ਼ਿਆਂ ਦੀ (ਉਜਾਰੀ) ਚਮਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

★ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਬੀਤਾਂ 'ਚੋਂ ਮੈਂ ਖਾਸ ਖਾਸ ਖਾਵਾ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਹੈਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਠ 'ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ' ਹੀ ਮਿਲਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛਲਾ ਰਾਗ 'ਗੋਂਡ' ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ 'ਇਕ ਥਾਂ ਸੋਚਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਰਥ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਛਾਯਾ-ਲਿੰਗਤੋਂ ਰਾਗ ਗੋਂਡ ਵਲ ਖੜਾਲ ਜਾਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵਾਰਥ ਕਿ—'ਗੋਂਡ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਬਿਲਾਵਲ ਦੀ ਛਾਯਾ ਰਥ ਕੇ (ਗੋਂਡ ਰਾਗ ਦਾ ਹੀ) ਉੱਚਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ—ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਅਰਥ ਨਹੀਂ? ਕਿਉਂਕਿ—ਜੇ ਗੋਂਡ ਰਾਗ ਹੀ ਚਲਿਆ ਜਾਦਾ ਹੁੰਦਾ-ਤਾਂ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਛੱਟੇ ਅੰਕ ਨੇ ਨਹੀਂ ਬਦਲਨਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅੰਕ ਕੇਵਲ ਇਕ ਰਾਗ ਦੇ ਛੱਟਾ ਦੀ ਹੀ ਗਿਣਤੀ ਦਸਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਥਾਂ ਤੇ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਰਾਗ ਦਾ ਗੁਯਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿੱਢਾਨ ਹੀ ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕਿ—ਜਿਹੜਾ ਰਾਗ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪਹਿਲੋਂ ਲਿਖਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਰਾਗ ਕੇਵਲ ਛਾਯਾ ਮਾਤ੍ਰ ਹੀ (ਅਲਿੰਗਤ) ਛੁੰਦਾ ਹੈ—ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਬਾਦ ਲਿਖਤਾ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰਤੀਬ ਨਾਲ ਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਊਦਾਹਰਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਿਲਦੇ ਵੀ ਹਨ। ਗਉੜੀ ਦੀਪਕੀ, ਗਉੜੀ ਚੋੜੀ, ਗਉੜੀ ਮਾਝ, ਆਸਾ ਕਾਫੀ, ਰਾਮਕੀ ਆਨੰਦ, ਬਿਲਾਵਲ ਮੰਗਲ, ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ-ਬਿਭਾਸ-ਇਤਯਦਿ। ਇਥੇ 'ਗੋਂਡ' ਪਹਿਲੋਂ ਤੇ 'ਬਿਲਾਵਲ' ਬਾਦ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ 'ਗੋਂਡ' ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਪਰ—ਇਹ ਲਿਖਾਰੀ ਤਾਂ ਕੁੱਲ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋਏ ਇਸਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਪਾਠ—'ਬਿਲਾਵਲ ਗੋਂਡ' ਮੰਨ ਕੇ ਹੀ ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖ ਸਕੀਦਾ ਹੈ ਯਾ ਛੱਟੇ ਅੰਗ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਮਨ-ਮਰਗੀ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ।

ਕਈ ਕੋਟ ਮਿਲ ਪੜਤ ਪੁਰਾਨਾ ॥ ਬਾਚਿਤ ਕਿਤੇ ਕੁਰਾਨ ਅਜਾਨਾ ॥
 ਅੰਤ-ਕਾਲ ਕੋਈ ਕਾਮ ਨਾ ਆਵਾ ॥ ਦਾਵ ਕਾਲ ਕਿਨਹੂੰ ਨ ਬਚਾਵਾ ॥੪੮॥

ਕਿਉਂ ਨਾ ਜਪ ਤਾਂ ਕੇ ਕੁਮ ਭਾਈ ॥ ਅੰਤ-ਕਾਲ ਜੋ ਹੋਇ ਸਹਾਈ ॥

'ਛੱਕਟ ਥਰਮ ਲਛੇ ਕਰ ਭਰਮਾ' ॥ ਇਨ ਤੇ ਸਰਤ ਨ ਕੋਈ ਕਰਮਾ ॥੪੯॥

ਇਹ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਕ੍ਰ ਹਮੇਂ ਬਨਾਯੇ ॥ ਛੇਦ ਭਾਖ ਇਹ ਲੱਕ ਪਠਾਯੇ ॥ (ਬਾਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਅ. ੬)

ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਭ ਪੁਗਟ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ 'ਨਾਮ ਸਿਮਰਣ' ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪੰਥ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸੰਪਾਦਿਕ—

ਕਟਿ-ਤੁਨ-ਸਜਯੋ^੧ ਅਸਿ^੨ ਚਰਮ^੩ ਕਸਯੋ, ਸਕਤਿ^੪ ਸੇਲ, ਕੁਵੰਡ^੫ ਹਨੀ ਕਰ ਲੀਨੋ ॥
 ਬਿਨ-ਸੰਕ ਧਸਯੋ ਰਨ ਚੰਡਿ-ਸਮੁਹਿ, ਲਲਕਾਰ ਪਰਯੋ, ਮਨ ਸੰਕ ਨ ਕੀਨੋ ॥
 ਕਹ ਜਾਤਿ ਹੋ ? ਠਾਢਿ ਰਹੋ ਦੁਰਗਾ ! ਭਟ ਬੀਰ ਸਥੈ ਹਮਰੈ ਹਤ^੬ ਲੀਨੋ ॥
 'ਜੀਤਿ ਹੋ' ਆਜ ਤੁਮਹਿ ਜੁਧਕੈ, 'ਗਜਨਾਦ'★ ਬਲੀ ਨਿਸਚਯ ਮੁਹਿ ਚੀਨੋ^੭ ॥੨॥੬੫੨॥
 ਧਨੁ ਤਾਨ ਸਿਲੀਮੁਖ^੮ ਛਾਡ ਦਯੋ, ਅਸਿ ਲੈ ਬਹੁ ਵਾਰ ਪ੍ਰਚੰਡਿ ਕੇ ਮਾਰੈ
 ਚਰਮ ਲੈ^੯ ਰਿਪੁ ਵਾਰ ਸੰਭਾਰ ਸਭੈ, ਧਨੁ ਤਾਨ ਸਿਲੀਮੁਖ^{੧੦} ਬਾਨ ਪ੍ਰਹਾਰੈ
 ਜਾਇ ਲਗੈ ਰਿਪੁ-ਮਧਜ-ਉਰੈ^{੧੧}, ਹਯ^{੧੨} ਤਜਾਗ ਗਿਰਯੋ ਰੰਗ-ਭੂਮਿ ਮਝਾਰੈ
 ਉਠ ਚੇਤ-ਸੰਭਾਰ-ਹੈ-ਬੀਰ-ਚਰਯੋ^{੧੩}, ਲਲਕਾਰ-ਪਰਯੋ ਬਹੁ-ਵਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰੈ ॥੩॥੬੫੩॥
 ਸਰ ਭੀਮ ਪ੍ਰਲਯ ਸਮ ਛਾਡ ਦਯੋ, ਸਰ ਸੋ^{੧੪} ਜਗਮਾਤ ਦੁਟੁਕ ਕਯੋ ॥
 'ਪੁਨ ਸੇਵA ਬਿਸੀ ਰਿਪੁ ਵਾਰ ਕਯੋ, ਮਗ ਰੋਕ ਲਯੋ ਤਿਹ ਕਾਟ ਦਯੋ^{੧੫}
 ਤੈ ਬਾਨ ਬਿਸਾਲ ਜਗਮਾਤ ਲੈ ਹਾਥ, ਧਨੁ ਤਾਨ ਕੈ ਵਾਰ ਕਯੋ ਰਿਪੁ ਓਰਾ^{੧੬}
 'ਭੁਜ ਕਾਟ ਅਸੁਰ ਸਿਰ ਕਾਟ ਡਰਯੋ, ਹਯ ਕਾਟ ਸਿਲਾਹ ਸਨਾਹਨ ਫੋਰਾ^{੧੭} ॥੪॥੬੫੪॥
 ਰਿਪੁ ਭੂਮਿ ਗਿਰਯੋ ਧਰਨੀ ਤਲਫੈ, ਛੁਟ ਪ੍ਰਾਨ-ਗਯੋ ਨਿਜ-ਧਾਮ-ਦਯੋ ॥
 ਜਗਮਾਤ ਕੇ ਹਾਥ ਸਨਾਥ^{੧੮} ਭਯੋ, ਸਭ ਦੇਖ ਮਿਟੇ ਪਿਤ-ਕਾਜ^{੧੯} ਮੁਯੋ ॥
 ਜੈਕਾਰ ਭਯੋ ਦਸ-ਲੋਕ ਬਿਖੈ, ਜਸ ਮਾਤ ਸਭਹਿ ਸੁਰ-ਦੇਉ-ਰਰੈ^{੨੦} ॥
 ਲੈ ਪੁਹ-ਸੁਗੰਧ^{੨੧} ਕਰਹਿ ਬਰਖਾ, ਪੁਨਿ ਉਦਭਿ, ਜੈ-ਸੁਰ ਗਾਨ ਕਰੈ^{੨੨} ॥੫॥੬੫੫॥

੧. ਲੱਕ ਨਾਲ ਭੱਥਾ ਸਾਂਜਿਆ। ੨. ਤਲਵਾਰ। ੩. ਢਾਲ। ੪. ਬਰਛੀ। ੫. ਧਨੁਸ਼। ੬. ਮਾਰ। ੭. ਜਾਣ।
 ੮. ਤੀਰ। ੯. ਵੈਰੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ। ੧੦. ਘੋੜਾ। ੧੧. ਉੱਠ ('ਚੇਤ) ਹੋਸ਼ ਦਾ ਸੰਭਾਲੂ ਹੋ ਕੇ ਯੋਧਾ (ਗਜਨਾਦ
 ਘੋੜੇ ਉੱਤੇ) ਚੜਿਆ। ੧੨. ਨਾਲ। ੧੩. ਫਿਰ ('ਸਿਵੀ') ਜਹਰੀ ਤੀਰ ਨੂੰ ਸੇਵ (ਸਿੰਨ) ਕੇ ਵੈਰੀ (ਗਜਨਾਦ) ਨੇ
 ਵਾਰ ਕੀਤਾ (ਕਾਲ ਨੇ) ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੋਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ (ਤੀਰ) ਨੂੰ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ। ੧੪. ਵੱਲ। ੧੫. (ਇੱਕ ਤੀਰ
 ਨਾਲ ਚੇਤਨ ਦੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਕੱਟੀਆਂ (ਦੂਜੇ ਤੀਰ ਨਾਲ) ਸਿਰ ਕੱਟ ਸੁੱਟਿਆ ਤੇ (ਤੀਜੇ ਤੀਰ ਨਾਲ) (ਸਿਲਾਹ) ਹਥਯਾਰ
 ਤੇ (ਸਨਾਹਨ) ਸੰਜੋਆਂ ਨੂੰ ਫੌੜ ਕੇ ਘੋੜਾ ਵੱਢ ਸੁੱਟਿਆ ੧੬. ਸਫਲ, ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ। ੧੭. ਵਾਸਤੇ। ੧੮. (ਸੁਰਦੇਉ)
 ਇੰਦ੍ਰ ਉੱਚਾਰਦਾ ਹੈ; ਸੁਰ (ਉੱਚੀ ਆਵਾਜ਼) ਨਾਲ ਦੇਵਤੇ ਉੱਚਾਰਦੇ ਹਨ। ੧੯. ਵਲ ਤੋਂ ਸੁਗੰਧੀਆਂ, ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ
 ਵੱਲ। ੨੦. ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਤੇ ਜਯ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਨਾਲ ਗੀਂਦੇ ਹਨ; ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਅਤੇ
 ਦੇਵਤੇ ਜਯ (ਦੇ ਗੀਤ) ਗੀਂਦੇ ਹਨ।

A ਪਾ. — ਸੋਲ।

★ ਪਾਠਾਂਤਰ:— 'ਜਗ ਨਾਦ' ਵੀ ਕਾਢੀ ਥਾਈਂ ਮਿਲਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਭੁੱਲ ਨਾਲ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ
 ਹੈ ਸੁ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਅਨਜਾਣ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਾਠ ਵਿਗੜੇ ਹੋਏ ਮਿਲਦੇ
 ਹਨ। ੧੭॥ ੬੪੪ ਅੰਗ ਵਿੱਚ 'ਭਯਨਾਦ ਸੁਤ ਗਜਨਾਦ ਯਾਯੋ' ਸਪਸ਼ਟ ਪਾਠ ਹੈ। 'ਗਜਨਾਦ' ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ
 ਯੋਗ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਨਾਮ ਵੀ ਏਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਏਥੇ ਸ਼ੁੱਧ ਪਦ 'ਗਜਨਾਦ' ਹੀ ਹੈ।
 'ਸੁੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਰੀਸਰਚ ਸਕਾਲਰਾਂ ਨੂੰ ਅਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠਾਂ ਤੋਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਤਤਾਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ
 ਬਲਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਪਹਿਲੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਵ-ਅਰਥਾਂ ਦੀ ਬਾਦ।

'ਪਿਖ ਹਾਲ ਤਬਾਹ ਸੁਤ ਸੈਨਨ ਕੀ, 'ਭਯ ਨਾਦ' ਧਯੋ ਕੇ ਕ੍ਰੋਧ ਬਲੀ' ॥
 ਬਹੁਬੀਰ ਅਪਾਰ ਜੁਝਾਰ ਸਵਾਰ, ਚਤੁਰੰਗਨ ਫੌਜ ਘਟਾ ਸੀ ਚਲੀ ॥
 'ਗਜ, ਬਾਜਿ ਸਵਾਰ ਸਯੰਦ ਚਲੇ, ਭਟ ਮੱਲ ਉਤੰਗ ਮਲੰਗ ਕਰੀ' ॥
 ਦੇ ਚੋਥ ਦਮਾਮਨਿ ਬੀਰ ਗਜਜੋ, ਗਹਿ ਸੇਲ, ਸਰਾਸਨ, ਬਾਨ, ਛਰੀA ॥੬॥੬੫੬॥
 ਗਜ ਬਾਜਿ ਸਵਾਰ' ਅਨੇਕ ਧਏ, ਭਟ, ਮੱਲ, ਜੁਝਾਰ' ਬਨੈਤ' ਸਵਾਰਾ ॥
 ਰਥ, ਉਸਟ ਉਤੰਗ' ਮਤੰਗ' ਚੜੈ, ਭਟ ਪੀਰ' ਸਰ-ਕੋਪ' ਕਰੋਰਠ ਸਰਦਾਰ
 ਗਜਗਾਹ ਚੜੈ ਪਾਖਰ-ਸਜ ਬਾਜਿ'', ਗਤਿ ਬੇਗ-ਬਜਾਰ ਉਠਾਨ ਤੁਖਾਰਾ' ॥
 ਹੁਕਾਰ ਪਰੇ ਰਨਪੀਰ ਬਲੀ, ਸਿਰਤਾਜ ਸਵਾਰ ਸਰਦਾਰ ਅਪਾਰ ॥੭॥੬੫੭॥
 ਦੇ ਚੋਥ ਦਮਾਮਨਿ ਉਸਟ-ਖਰੀ', ਖਰਚਾਮਿ' ਅਨੇਕ ਬਜੈ ਝਨਕਾਰਾ ॥
 ਦੁੰਦਭਿ, ਬੀਨ, ਮੁਚੰਗ', ਉਪੰਗ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਮੰਜੀਰ' ਬਜਾਇ ਅਪਾਰਾ ॥
 ਤਾਲ ਪਖਾਵਜ', ਭੋਰ', ਰਬਾਬ, ਤਰੰਗਨ' ਤੂਰਨ, ਬੀਨ, ਨਗਾਰਾ ॥
 ਗੋਮੁਖ, ਝਾਂਝ, ਖਰੀ-ਤੁਰਹੀ', ਸਹਨਾਇ, ਨਵੀਰ, ਬਸੰਤੁ ਅਖਾਰਾ ॥੮॥੬੫੮॥
 'ਬਹੁ-ਰਾਗੁ ਅਪਾਰ ਸੁਤਾਨ-ਸੁਪੰਗ, ਉਠਹਿ ਸੁਨਿ ਨਾਦ ਜੁਝਾਵ ਸੁਰੰ' ॥
 ਸੌਰਠਿ, ਗੋਂਡ, ਮਲਾਰ, ਤਿਲੰਗ, ਸੂਹੀ, ਤੁਖਾਰਿ, ਬਸੰਤ ਪੁਰੰ ॥
 ਭੋਰਵ ਅਨੇਕ ਅਲਾਪਤਿ ਸਾਰੰਗ, ਟੋਡੀ, ਬਿਭਾਸ ਅਨੇਕ ਸੁਪੰ' ॥
 ਮਾਲਾ-ਸ੍ਰੀ', ਗੁਜਰੀ, ਨਟ, ਮਾਝ, ਕਲਜਾਨ, ਹਿੰਡੋਲ, ਗੰਧਾਰ ਸੁਭੰ' ॥੯॥੬੫੯॥

੧. ਪੁਤਰ (ਗਜਨਾਦ) ਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਤਬਾਹ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ (ਭੀਮ ਨਾਦ) ਚੜਿਆ; ਪੁਤਰ(ਗਜਨਾਦ) ਤੇ ਭੀਮ ਨਾਦ ਚੜਿਆ (ਸੈਨ) ਸੌਣਾ (ਅਰਾਮ) ਨਾ ਕੀਤਾ। ੨. ਹਾਥੀਆਂ, ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਰਥਾਂ ਤੇ ਸੂਰ ਹੋਕੇ (ਮੱਲ) ਘੁਲਨਵਾਲੇ ਤੇ (ਨੰਗ) ਮਲੰਗ ਉੱਚੇ (ਕਰੀ) ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਚੱਲੇ। ੩. ਆਰਾਸਤਾ ਕਰਕੇ, ਸਜਾ ਕੇ ਖ. ਪਹਲਵਾਨ ਪ. ਲੜਾਕ। ੬. ਬਾਣਾਂ ਵਾਲੇ ਬਣੇ ਤਣੇ। ੭. ਉੱਚਾ; ਉੱਚੇ ੮. ਹਾਥੀ ੯. ਧੀਰਯਵਾਨ ੧੦. ਸਰੋਮਣਿ, ਮੁਖੀ; ਪ੍ਰਧਾਨ। ੧੧. (ਗਜਗਾਹ) ਕਲਗੀਆਂ ਤੇ ਕਾਠੀਆਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਹੋਏ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ (ਸੁਪੰ) ਚੜੇ। ੧੨. (ਤੁਖਾਰਾ) ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਉਠਾਨ ਦੋਤ (ਬਜਾਰ) ਹਵਾ ਦੀ ਗਤਿ ਚਾਲ ਵਾਗੁ (ਬੇਗ) ਕਾਹਲੀ ਹੈ ੧੩. ਉਠਾ ਤੇ ਖੰਤਿਆਂ ਤੇ ਲਦਣ ਵਾਲੇ ਨਗਾਰੇ; ਉਠਾ ਤੇ ਗਧਿਆਂ ਦੇ ਚੰਮ ਵਾਲੇ ਨਗਾਰੇ ੧੪. ਚੱਮ ਦੀਆਂ ਚੋਥਾਂ ਵਾਲੇ ਨਗਾਰੇ ਖੰਤ ਦੇ ਚੰਮ ਤੋਂ ਮੜੇ ਹੋਏ ਨਗਾਰੇ. ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੧੫. ਇੱਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੧੬. ਛੋਟੇ। ੧੭. ਤਬਲਾ ੧੮. ਜਲ ਤਰੰਗ। ੧੯. ਚੰਗੀਆਂ ਤੁਰਹੀਆਂ। ੨੦. ਬਹੁਤ ਬਿਅੰਤ ਰਾਗ ਅਤੇ ਸੁਪੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਤਾਨਾਂ (ਨਾਦ ਜੁਝਾਵ) ਲੜਾਈ ਦੇ ਵਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਂ 'ਚੋਂ ਉਠਦੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੧. ਨਿਰੋਲ ਰਾਗ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭੇਦਾਂ 'ਚ ਇਕ ਭੇਦ 'ਸੁੱਧ' ਹੈ। ੨੨. ਕਲਜਾਣ ਨਾਟ ਦਾ ਅੰਤ ਵਾਗ 'ਮਾਲ ਸ੍ਰੀ' ਹੈ।

A ਪਾ:—ਵਰੀ

B ਪਾ:—ਕਠਰ

ਦਲ ਸਾਜ ਬਨਾਇ ਚਲਯੋ ਸਿਰ ਨਾਇ, ਮਹੇਸ਼ ਮਨਾਇਕੈ ਚਉਪਾ^੧ ਚੜੇ A ॥
 ਸਭ ਪਾਤ-ਸਵਾਰ^੨ ਸਿਪਾਹ^੩ ਸੂਧਾਰ, ਦਲ ਫੇਜ ਘਨੀ ਸੰਗ ਲੈ ਉਮਝੇ ॥
 ਕਲ-ਤਾਰ ਮਤੇਗ ਚਲਹਿ^੪, ਬਹੁ-ਪਾਤ ਤੁਖਾਰ ਧਵਾਇ ਅਰੇ ॥
 ਖੁਨਸਾਇ^੫ ਰਿਸਾਇ ਗਜੇ ਵਰਜਾਮ, ਲਲਕਾਰ ਉਠੇ ਅਤਿਮਾਨ ਭਰੇ ॥੧੦॥੬੬੦॥
 ਗਹਿ ਸੇਲ, ਸਰਾਸਨ, ਸਾਇਕ, ਸਾਂਗ, ਜਮਦਾਤ, ਤਫੰਗ, ਗੁਲੇਲ, ਗਦਾ ॥
 ਸਰ, ਧੋਪ, ਕਟਾਰ, ਕੁਠਾਰ-ਜ਼ਬਰ ਤਬਰ, ਤੋਮਰ, ਸੈਲ ਬਿਸਾਲ ਕਦਾ^੬ ॥
 ਬਿਛੁ, ਮੋਹੂ, ਸਿਲਾ, ਗੁਰਜ, ਬਾਨ, ਛੁਰਾ, ਅਸਿ, ਢਾਲ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਕਰਾਲ ਸਦਾ ॥
 ਖਗ, ਖੰਡ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਛੁਰੀ, ਬਿਛੂਆ, ਬਲਮ, ਬੁਗਦਾ, ਤਰੁ ਤਾਲ ਮਦਾ^੭ B ॥੧੧॥੬੬੧॥
 ਦਿਸ ਛਾਇ ਅਰੇ ਘਨਘੋਰ ਘਟਾ, ਚਹੁ-ਓਰ ਬਜੇ ਸਰ ਸਸਤ੍ਰ ਝਰੇ ॥
 ਝਨਕਾਰ ਬਜੇ ਚਿਨਗਾਰ ਉਠੇ, ਅੰਗਾਰ ਬੁਠੇ ਸਹਿ-ਅਨਲ^੮ ਪਰੇ ॥
 ਘਨ ਛਾਇ ਝਰੇ ਸਾਇਕ ਝਰਨਾ, ਨਭ ਘੋਰ ਪਰੇ, ਨ-ਧਰਾ-ਪਸਰੇ^੯ ॥
 ਘਨਘੋਰ ਮਚੀ^{੧੦} ਘਮਸਾਨ ਭਈ, ਚਹੁ ਓਰ ਬਜੀ^{੧੧} ਨਿਸਿਚਰ ਬਿਗਰੇ ॥੧੨॥੬੬੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ ★ ॥
 ਸਰ ਘੋਰ ਪਰੇ ਝਰ-ਲਾਇ ਬਰੇ, ਚਹੁ ਓਰ ਬਜੀ ਬਿਗਰੀ ਸਗਰੇ ॥
 ਬਿਛਰੇ^{੧੨} ਭਟ ਬੀਰ ਸਰਦਾਰ ਬਲੀ, ਕਰ ਰੋਸ ਅਰੇ, ਪਿਲਚੇ^{੧੩} ਨ ਫਿਰੇ ॥
 ਕਲ-ਘੋਰ ਭਈ ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਮਚੀ^{੧੪}, ਜੁਝ-ਜਾਨ-ਨਿਦਾਨ^{੧੫} ਅਸੁਰ ਬਿਗਰੇ ॥
 ਸਮੁਹਾਇ ਅਰੇ ਪਿਲਚੇ ਲਹ-ਕੇ^{੧੬}, ਖਮਠੋਕ^{੧੭} ਜੁਝਾਰ ਅਨੇਕ ਅਰੇ ॥੧੩॥੬੬੩॥

੧. ਸਿਵ ੨. ਖੁਸ ਹੋਕੇ ੩. ਭਤਾਰਾ ਬਣਾ ਕੇ ਲਾਇਨਵਾਰ ੪. ਫੇਜ ਪ. (ਤਾਰ) ਬਹੁਤ (ਕਲ) ਕਾਲ ਤੇ ਉੱਚੇ ਹਾਥੀ ਚਲਦੇ ਹਨ। ੬. (ਘੱਤਿਆ ਨੂੰ) ਤੋੜ ਕਰ ਕੇ ੭. ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ। ੮. ਉੱਚੇ। ੯. ਅਗਨਿ ਸਹਿਤ, ਪ੍ਰਸੂਲਿਤ। ੧੦. ਜਮੀਨ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਫੈਲੇ। ੧੧. ਚਵੀਂ---ਪਾਸੀਂ ਸੁਹਰਤ ਫੈਲ ਗਈ। ੧੨. ਭੇਜੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਫਰਸੀ ਮਸ਼ਹੂਰ (ਫਿਰਸਤਾ/ਦਨ) ਭੇਜਣਾ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਨਾਂ ਮੁੜਨ ਵਾਲੇ ਬੇ(ਫਰਅ)ਅਸਲੀ, ਜੋ ਨਕਲੀ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸੁੱਚ। ਬਿਹ/ਫਹਿ) ਖੁਸ ਖੁਸੀ ਨਾਲ ਖੁਸੀ ਵਾਲਾ ੧੪. ਗੁੱਥਮ ਗੁੱਥਾ ਹੋ ਗਏ, ਚਿੰਬੜ ਗਏ; ਲੰਗ ਗਏ ੧੫. ਘੋਰ(ਕਲ ਰੱਲੀ ਪੈ ਗਈ ਤੇ)ਘਮਸਨ) ਲੜਾਈ ਮੰਚ ਪਈ। ੧੬. (ਨਿਦਾਨ) ਆਖਰੀ (ਜੁਝ) ਯੁੱਧ ਸਮਝਕੇ। ੧੭. ਵੇਖਕੇ। ੧੮. ਬਾਹਰ ਠੱਕਕੇ ਡੋਲੇ ਵਜਾਕੇ।

A ਦੋਤਕ ਵੇਸ ਵਿੱਚ ਸਿਵ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਔਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿਵ ਨੂੰ ਮਨੋਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਰਮ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਗ਼ਨਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਨਾਸਤਕ' ਦਾ ਨਾਮ 'ਦੋਤਕ' ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੋਰ ਵੀ ਕਈਆਂ ਦੋਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਵ ਪੂਜਨ ਦਾ ਫਿਕਰ ਔਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਖਜਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਵ ਉਪਾਸਕਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਰਾਮਯਣ ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਤਕ ਅਸੁਰ ਯਾ ਰਾਜਸ਼ ਆਦਿਕ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੀ ਇਹ ਦੋਸ਼ਣਵਾਂ ਨੇ ਸੇਵਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਣਾ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ? Bਪਾ:-ਤਮ ਮਾਲ ਯਦ।

★ 'ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ' ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰਯਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਗਾਯਾ ਜਾਂਦਾ। 'ਗੋਂਡ' ਦੇ ਭੇਦ ਅਸੀਂ ਗੋਂਡ ਦੇ ਆਰੰਭ ਫੇਦਾਗ ੧॥੬੬੫ ਵਿੱਚ ਦੱਸ ਆਏ ਹਾਂ। ਗੁਰਮੰਤ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਕਰਤੋ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਲੱਛਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨੁ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਵੀ ਮਹਾਨ ਕੰਸ ਵਿੱਚ 'ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ' ਦਾ ਲੱਖ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਬਸੰਤ ਜੀ 'ਰਾਭ ਕੰਸ' ਵਿੱਚ ਵੀ 'ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ' ਰੋਂ ਪ੍ਰੰ ਵੱਟੀ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਤ ਖੰਡੇ ਸੰਗੀਤ ਪੱਧੜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਕਰਨਾਟਕ ਪੱਧੜੀ ਦੇ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ 'ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ' ਨੂੰ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਅਥਵਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਅਜੇ ਤੱਕ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਪ੍ਰਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ 'ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ' ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਭ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਲੱਖਾਂ ਦੇ ਹੀ ਮੁਝ ਨਾਂ ਆਵੇ-ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਮਰਮ ਕੀ ਜਾਨਣਾ ਹੈ? ਹਾਂ! ਇਉਂ ਤਾਂ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਤੇ ਸਾਡਾ ਹਕ ਹੈ।

ਹਰਕਾਰ ਤੁਖਾਰ ਧਵਾਇ ਪਰੇ, ਸਰ-ਘੋਰ ਭਯਾਨਕ ਸਾਕੇ ਪ੍ਰਧਾਰੇ ॥
 ਕੁਰਜ. ਭੰਡਨ. ਬਾਨ. ਸਿਲੀਮੁਖ ਘੋਰ, ਤ੍ਰਿਸੁਲ, ਗਦਾ, ਸਰ-ਪੁੰਜਨ ਭਾਰੇ ॥
 ਬ੍ਰਿਛ. ਮੁਸਲ, ਸੇਲ, ਕੁਠਾਰ, ਸਕਤਿ' ਤਰੁ ਤਾਲ ਸਿਸਾਲ ਚਲੇ ਬਹੁ ਭਾਰੇ ॥
 ਘਨ ਛਾਇ ਰਹਯੋ ਸਰ ਸਸਤ੍ਰ ਘਟਾ, ਨਿਸਿ ਪਾਵਸ ਜਾਨੁ ਉਗੇ ਨਭ ਤਾਰੇ ॥੧੪॥੬੬੬॥
 ਪਿਖ ਭੀਮ-ਕੁਲਾਹਲ' ਚੰਡਿ ਤਪੀ, ਗਹਿ ਸੇਲ, ਸਰਾਸਨ, ਬਾਨ, ਗਦਾ ॥
 ਤਬਿ ਸਿੰਘ ਧਵਾਇ ਧਸੀ ਰਨ ਮੇ, ਪੁਨਿ ਸੰਖ ਜੈਕਾਰ ਜੈ ਜੈਤ੍ਰ ਸਦਾ ॥
 ਰਿਪੁ-ਮੰਡਲ ਪੈਠ ਤਪੀ ਠਿਰਜਾ, ਸਰ. ਚਾਪ ਸੰਧਾਨ ਚਲਾਇ ਦਯਾ ॥
 ਲਛ-ਕੋਟਕ ਹੂੰ ਸਰ ਰੂਪ-ਬਿਸਾਲ, ਭਯਾਨ ਭਯਾਨਕ ਘੋਰ ਭਯਾ ॥੧੫॥੬੬੬॥
 ਰਿਪੁ-ਸਤ੍ਰ-ਬਹੁਰ ਬਿਦਾਰ ਦਯੋ' ਤਿਲ ਤਿਲ ਅਨੇਕ ਉਡੇ ਨਭ ਆਯੁਧ ॥
 'ਕਰ ਪੂਰਿ ਕਨੀ ਟੁਕਰੇ ਪੁਰਜੇ, ਚਕਚੁਰ ਕੀਠੇ ਰਿਪੁ-ਸਤ੍ਰ ਅਨਾਯੁਧ ॥
 ਰਿਪੁ-ਸਤ੍ਰ' ਬਿਪੁਸ' ਭਏ ਭਏ ਸਗਰੇ, ਤਿਲ-ਪੁਰਿ ਸਮਾਨ ਭਏ ਅਠਨਾਯੁਧ ॥
 'ਨਭ ਛਾਇ ਰਹਯੋ ਮਹਿ-ਮਯਯ ਪਰਯੋ, ਸਰ ਸਿੰਧੁ ਗਿਰਯੋ ਰਿਪੁ ਸਤ੍ਰ ਬਿਨਾਯੁਧ ॥੧੬॥੬੬੬॥

੧. ਥਰਠੀ । ੨. (ਜਾਨੁ) ਮਾਨੋ ਕਿ ('ਪਾਵਸ) ਵਰਖਾ ਕੁਠਿ ਦੀ (ਹਨੇਰੀ) ਭਾਝ ਵਿੱਚ (ਸਮੁਹ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚ) ਅਯਮਨ ਵਿੱਚ ਭਾਰੇ ਉੱਚੇ ਹੋਏ (ਭਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ) ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੩. ਬਹੁਤ ਰੋਠਾ । ੪. ਵੈਰੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਰਚਨਾ ਵਾਲੇ ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ; ਵੈਰੀ ਦੇ (ਵਜੂਹ) ਸਾਰੇ ਅਸਤ੍ਰ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ੫. ਕਣੀਆਂ, ਟੁਕੜੇ ਤੇ ਪੁਰਜੇ ਪੁਰਜੇ ਕਰ ਕੇ (ਫਿਰ) ਪੁਲਿ ਵਾਂਗੂ ਕੁਰ ਕੇ (ਫਿਰ) ਵੈਰੀ ਦਾ ਅਸਤ੍ਰ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ (ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਣ) (ਅਨਾਯੁਧ) ਬਿਨਾ ਅਸਤ੍ਰ ਤੋਂ (ਖੜੀ) ਹੋ ਗਿਆ । ੬. ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਅਸਤ੍ਰ । ੭. ਨਾਸ । ੮. ਅਠਨ - ਆਯੁਧ, ਬਿਖੋਠ ਸਸਤ੍ਰ । ੯. ਜਿਹੜਾ ਆ ਵਾਧਾ ਵਿੱਚ ਵੈਰਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਹ (ਅਸਤ੍ਰ) ਛਾੀਨ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਦੁਸ਼ਮਣ ਅਸਤ੍ਰ ਤੇ ਸਸਤ੍ਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਬਿਉਂਕਿ (ਸਰ) ਅਸਤ੍ਰ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ।

A ਪਾ:—ਮਾਰੇ ।

ਜੇ ਹਿੰਦ ਅੰਦਰ ਅਸਤ੍ਰ ਵਿੱਦਯਾ ਦਾ ਡਿੱਬਰ ਬੜਾ ਪੁਰਾਣਾ ਜਿਹਾ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ੬੦੦੦ ਕੇ ਡੇ ਹਰਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪਛੁੱਟੇ ਤਾਂ ਬੰਦੂਕ ਦਾ ਯਾ ਤੌਪ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਅਤੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇਸਦਾ ਬਿਜੇ ਵੀ ਕੋਈ ਦੋ ਬਿਜੇ ਵੀ ਲਛਬਣਾ (ਆਇਓ ਵਿਤੀਆਂ) ਨਾਲ ਵੀ ਚਿੱਤਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭਲ ਚੰਗੇ ਕਿੱਥੋਂ ਬੰਨ ਜਾਈ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦੂਕਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋ ਪਿੱਛੋਂ ਹਨ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਇਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਜ ਵਾਜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਕੁਝ ਹਿੰਦ ਦੇ ਸੂਤਰ ਤੋਂ ਭਾਵ ਉਤੇ ਦੂਜੀਆਂ ਵਿੱਦਯਾਵਾਂ ਨੇ ਦਬਾ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਲ ਕੋਦ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਏ ਇਹ ਭਾਵ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਹਨ, ਸ. ਬ. ਖਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ, ਨੇ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਨ ੧੨੦੦ ਈ: ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਬੰਦੂਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਪਿੱਛੋਂ ਬਣੀ ਹੈ। (ਭਾਗੀ ਦੇਖੋ ਸਫ਼ਾ ੧੭੬)

ਪ੍ਰੰਪੂਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਜੋ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਜਗਦ ਕੁਰੂ ਹਨ ਤੇ ਫਿਰ: ਕੁਰੁਥਾਣੀ 'ਜਗਦ-ਕੁਰੁਥਾਣੀ' ਕਿਥੇ ਨਹੀਂ । ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਖਾਂ ਅੰਦਰ ਕੇ ਜਗਦ ਕੁਰੁਥਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜਿਆ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਸ ਪਾਠ ਦੀ ਸੁਭਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਈ ।

ਬਿਲਾਵਲੁ ਕੋ ਭੰਡ ॥ ਆਰੁ ਨਾਮੋ ਭੀਠਲੁ ਦੇਖਿਆ, ਮੁਰਖ ਭੰ ਸਮਝਾਉ ਵੇ ॥

(ਕੋਠ ਸ੍ਰੀ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਸਫ਼ਾ ੮੭੪ ਆਇ ਸ੍ਰੀ ਕੁਰੂ ਕ੍ਰਿਯ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)

ਜੇ ਏਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਤਾਂ ਵਰਤਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਿਰਲੇਖ ਵਿਚਾਰੇ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਨਾ ਹੀ ਸ. ਬ. ਖਾਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭਾਈ ਭਾਗ ਮੱਲ ਜੀ । ਇਸ ਦੀ ਖੋਜਤ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਈ ਕਿ ਇਹ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿੱਚ ਸੋਝਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ।

ਸੰਪਾਦਿਕ—

ਪੁਨ ਚੜ੍ਹ ਚਲਾਇ ਦਯੋ ਰਿਪੁ-ਓਰ, ਧਰਿ ਰੂਪ ਅਨੇਕ ਸੁਦਰਸਨ ਘੋਰਾ ॥
 ਹੂੰ ਲਛ ਅਸੰਖ ਚਲਯੋ ਇਕ-ਬਾਰ, ਦਲ ਦੋਤਯ ਘਨੀ ਪੁਜਨੀ^੧ ਰਿਪੁ ਫੋਰਾ
 ਗਜ ਕਾਟ ਸਿਪਾਹ^੨ ਹਨੀ ਪੁਜਨੀ^੩, ਹਜ ਕਾਟ ਸਵਾਰ ਮਹੀ-ਝਕ ਝੋਰਾ
 ਖਰ ਉਸਟ ਅਪਾਰ ਕਟੇ ਨ-ਬਚੇ, ਰਿਪੁ-ਭੂਪ ਸਮੇਤ ਅਨੇਕਿਕ ਤੋਰਾ ॥੧੭॥੬੬੬॥

੧. ਗੋਜਿਆ । ੨. ਪੁਜਾ ਵਾਲਾ; ਝੰਡਿਆ ਵਾਲੀ ਫੌਜ । ੩. ਫੌਜ, ਸੈਨਾ ।

ਅਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਮੁਕੰਮਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਪਰ ਧਨਵਾਦੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਆਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡੀ ਸੁਰਤ ਕੇਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਆਪੇ ਹੀ ਆਚਾਰ ਹੋ ਗਈ ਇਹੋ ਸੰਥ ਕੇ, ਕਿ ? ਅਸਲ ਵਿੱਚ 'ਅਸਤੁ' ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਹੀ 'ਬਰੂਦ ਵਾਲੇ ਹਥਯਾਰ' ਹੋਣਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, 'ਅਸਤੁ' ਦਾ ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਛਾ ਜਾਣਾ' ਧੁੰਪ ਗੁਬਾਰ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਇਤਨੀ ਗਰਮਾਇਸ਼ ਪੈਣਾ ਕਰ ਦੇਣੀ ਕਿ ਬੰਦੇ ਬਣ ਕੇ ਤੁਰੰਤ ਵਰ੍ਹੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣੇ, 'ਅਗਨੀ ਦੀਆਂ ਬਰਸਾਤਾਂ ਹੋਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਣੀਆਂ' ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਝ ਦੇ ਵਿਚਿਹਾਰ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸਬੂਤ ਹੈ।

ਮਹਾਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਸਤੁ ਵਿੱਦਯਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਅਸਤੁ ਵੀ ਟਕਰਾਏ ਗਏ ਹਨ; ਜਿਸ ਤਰਾਂ 'ਅਗਨਿਯਾਸਤੁ' ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ 'ਮੇਘਾਸਤੁ' ਹੈ, ਹੋਰ ਇਕ ਇਹ ਵੀ ਪੁਰਾਣਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੈ ਕਿ ਦੁਰਵਾਸ਼ ਦੇ ਮਗਰ ਅੰਬਰੀਕ (ਅੰਮਰੀਕ) ਤੋਂ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਸੁਦਰਸ਼ਣ ਚੜ੍ਹ ਚਲਾਇਆ ਅਤੇ ਜਿਸ ਜਿਸ ਵੀ ਪੁਰੀ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾ ਦੁਰਵਾਸ਼ਾ ਗਿਆ ਚੜ੍ਹ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਹੀ ਗਿਆ, ਅਖੀਰ ਅੰਬਰੀਕ ਦੀ ਗੋ ਸਰਣ ਪਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਫੁਟਕਾਰਾ ਹੋਇਆ (ਸ੍ਰੀ ਮਦ ਭਾਗਵਤ) ।

ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ? ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਬਾਰੂਦੀ ਸਸਤੁ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਚਲਣ ਵੇਲੇ ਤੇਜ਼ੀ, ਗਰਮਾਇਸ਼, ਸ਼ੁਕ ਆਦਿਕ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਭਰਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਦੁਰਵਾਸ਼ ਦੇ ਕਲਬਲਾਹਟ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਦੌੜਦਾ ਸੀ, ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹੱਥ ਕਸ਼ਸ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਦੁਰਵਾਸ਼ੇ ਦੇ ਕੱਲ ਕੱਲ ਲਈ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਜਿਤਨੇ ਵੀ ਲੋਕ ਮਿਲੇ ਇਸ ਭਯਾਨਕ ਨਜ਼ਾਰੇ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਬਲਕਿ ਜੰਗਲੀ ਰਿਸ਼ੀ ਵੀ ਨਾ ਸਮਝ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਅਸੂਲੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਗਿਆ, ਵਾਸਤੂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੁਰਵਾਸ਼ਾ ਜੀ ਦਾ ਘਮੰਡ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਸਸਤੁ-ਸਤੁ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹਾਂ ਅਤੇ ਹਰ-ਇਕ ਰਾਜੇ ਉੱਤੇ ਅਪਣਾ ਸਥਾ ਪਾ ਰਖਾਂਗਾ, ਪਰ ਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵੇਤਿਆਂ ਛਤ੍ਰੀਆਂ ਅਗੇ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਹਾਰ ਖਾਣੀ ਪਈ, ਇਹ ਹਿੰਦ ਦੀ 'ਅਸਤੁ' (ਬਾਰੂਦੀ ਵਿੱਦਯਾ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਸੀ) ।

ਮੌਜੂਦਾ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਬੋਸਕ ਬੰਬ (ਅਸਤੁ) ਵਿੱਦਯਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਤਰਕੀ ਉੱਤੇ ਹੈ ਪਰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਈ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿੱਦਯਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ, ਪ੍ਰਿਥੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜਲ ਕੱਢਣ ਲਈ 'ਚੇਦ੍ਰਕਾਂਤਾ ਮਟੀ' ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਬੰਬ ਖੁਦ ਦਿੱਤਾ, ਤਾਂ ਕਈ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਮੀਂਹ ਪੈਣ ਵਾਸਤੇ ਅਸਤੁ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਆਦਮੀ ਦੇ ਚਾਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਅਸਤੁ ਦੀ ਗੰਮਤਯਾ ਅਤੇ ਜਕ ਲੱਭ ਹੀ ਹੈ।

ਰਸਾਯਣ ਵਿੱਦਯਾ ਦਾ ਇਕ ਵੀ ਹਿੰਦ ਦਿਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਹੋਣਾ ਹੈ ਪਰ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਗਿਆ, ਇਕ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਜਾਣਾ ਵੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਸਰੀਰੀਆਂ ਵਿੱਦਯਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਹਿੰਦੂ ਸਤਾਨੀਆਂ ਦਿਆਂ ਦਿਮਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ ਹਿੰਦੂ ਕੋਮ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹਿੰਦ ਨੂੰ ਖਠੇ ਹੋਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਲਾਂ ਦੇ ਖੋਜੀ ਬੰਬੇ ਸਮਝ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਹਾਨ ਲੱਭ ਹੋ ਗਏ, ਹੁਣ ਮੌਜੂਦਾ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਗ੍ਹਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਦਯਾਵਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਵਾਉਣ ਕਿਉਂਕਿ ? ਇਹ ਖੋਜਾਂ ਹਿੰਦ ਵਿੱਚ ਹੋ ਜਿੰਮੀਆ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕੀਆਂ ਨੇ, ਅਜੇ ਫਿਰ ਵੀ ਏਥੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਣੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਈ ਦਿਆਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਰਸੂਲ (ਕਾਸਦ; ਅਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਬੇਟੇ ਆਗੂ ਹਨ, ਪਰ ਹਿੰਦ ਦਾ ਆਗੂ ਖੰਦਿਆ—ਵਾਲਾ (ਬਾਪ) ਅਤੇ ਕਾਸਦ (ਚਿੱਠੀ ਰਸਾ) ਨੂੰ ਭੇਜਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਸੰਪਾਦਿਕ--

੬੮ ਪਾਖੰਡਕ. ਮੇਲ ਵਿਪਾਯ ਹਨੀ, ਸਿਰ ਕਾਟ ਵੁਜਾ, ਕੁੰਝੀ ਕੰਦਿ ਭਾਠੀ ॥
 ਉਹ ਪੇਠ ਕਠੀ ਥਰ ਰੂਪ ਅਨੇਕ, ਖੇਅ ਚੋਚ ਕੈ ਟੁਕ ਅਨੇਕ ਉਛਾਰੀ ॥
 ਕਕ, ਖਾਕਿ ਸਭਾਢ, ਪਛਾਤਾ ਵਲੇ, ਸਿਖੁ ਸੈਨ ਸਭੈ ਚਿੰਨ ਮਖਿਤ ਸੋਮਠੀ ॥
 ਸਿਰ ਪਾਯ ਸਮੇਤ ਦੁਟਕ ਕਰੇ, ਬਲ ਏਤਲ ਸਭੈ ਸਮ-ਪਾਮ ਕਿਛਾਰੀ ॥੧੯੬੬੬੬॥
 ਉਛਰਨ-ਮੁੰਡ ਵੁਜਾ ਪਕ ਸੀਸ, ਅਨੇਕ ਕਟੇ ਥਰ ਮਹਿ ਭਲਠੈ ॥
 ਕੁਥ ਮੇਰੁ ਅਨੇਕ ਮਨਹੁ ਸੁਰਲੋਕ, ਰਤ-ਸਿੰਧੁ ਚਲੀ ਮਿਜ ਕੁਦ ਛੋਟ ॥
 ਸਿਖੁ ਮੀਚ ਟੁਲੀ 'ਭਯਨਾਦ' ਭਲੀ ਜਮਭੰਡ ਲਗਹਿ ਸਿਰ, ਡੇਕ-ਬਜਠੈ ॥
 ਚਿਤ ਛੋਡ ਕੀਯੋ ਪਿਖ ਸੈਨ ਚਲੀ, ਭਟ ਜੂਝਨ ਕੇ ਰੇਗ-ਬੁਮਿ ਗਜਠੈ ॥੧੯੬੬੬੬॥
 ਹਭ ਪਾਖਰ ਚੋਠ ਮਢੀ ਕਲਧੋਤ, ਮਨਿ ਮਾਨਕ ਥੋਕ ਲਗੇ ਬਹੁ-ਭਾਤਾ ॥
 ਕੁਲਗੀ ਮਨਿ-ਪੁੰਗ ਲਸਹਿ ਛਮਕਹਿ, ਨਿਸਿ-ਛੇਥ ਸਮੇ ਚਮਕਹਿ ਉਛ ਕਸਤਾ ॥
 ਡੇਕ-ਬਜਠ ਉਠਾਨ ਭਲੀ ਗਤਿ, ਚਾਲ ਮਨਹੁ ਕਪਲਾ ਤਨ ਘਾਤਾ ॥
 'ਰੇਗ ਸੁਰੇਗ ਉਤੰਗ ਪਰੀ, ਪਰਵਾਚ ਭਲੀ ਗਤਿ ਖੋਜਸਿ ਖਾਤਾ ॥ ॥੨੦੬੬੬੬॥
 ਸਜ ਕਉਚ, ਸਿਲਾਹ ਸਨਾਹ-ਹਵੀ, ਸਿਰ ਟੋਪ, ਕੁਲਾਹ ਮਨੀ ਦਮਕੈ ॥
 ਕਲਗੀ ਮਨਿ ਲਾਲ ਲਗੇ ਕਿਕਨਿ, ਕਲਧੋਤ ਮਢੀ ਉੱਜਲ-ਚਮਕੈ ॥
 ਗਹਿ ਅਸਤੁ ਅਨੇਕ ਸਤ-ਚਾਰ ਵੁਜਾ, 'ਭਯਨਾਦ' ਭਯਨਕ-ਕਾਇ ਤਰੇ ॥
 ਭਠੈ ਘੋਰ ਭਯਨਕ ਘੋਰ-ਪੁਲਯ ਸਿੰਗ-ਮੇਰੁ ਮਨਹੁ ਤਮ-ਰੂਥ ਭਨੈ ॥੨੧੬੬੬੬॥
 ਹਭ ਸਾਰ ਹੈ ਏਸੈ ਮਨਾਇ ਚਲਯੋ, ਕਰ ਤਿੰਡ ਕ੍ਰਿਪਨ ਅਨੇਕ ਗਠੈ ॥
 ਅਸਿ, ਦਾਰ, ਕਮਾਨ, ਸਿਲੀਮੁਖ ਖਾਨ, ਕੁਰਜ, ਗੋਠਨ ਖਾਨ ਅਨੇਕ ਸੁ ਹੈ ॥
 ਹਭ ਫੇਰ ਪਵਾਇ ਚਲਯੋ ਨਿਸਿਚਰ, ਬਰ-ਚੋਡਿ ਕੈ ਜਾਇ ਕੈ ਏਤ ਪ੍ਰਚਾਰੈ ॥
 ਕਹ ਜਾਤਿ ਹੈ ਭਾਜਿ ? ਅਰੇ ਦੁਰਗਾ ! ਭਟ ਬੀਰ ਸਭੈ ਹਮਰੇ ਹਤਿ-ਭਾਰੈ ॥੨੨੬੬੬੬॥

੧. ਭਰਦਨ ਏਟ । ੨. ਪੈਦਲ । ੩. ਕਟੀਆ ਵਢੀਆ ਹੰਦੀਆ ਅਨੇਕਾ ਬਾਹਾ, ਪੈਰ ਤੇ ਸਿਰ ਚਮਿਨ ਤੇ ਤੁਕਠਦੇ
 ਠਲ । ੪. ਮਾਨੋ ਕਿ ਠੱਠਾ ਦੇ ਅਨੇਕ (ਮੇਰੁ) ਢੋਰ ਹੀ ਏਕ ਠੱਕ ਸਨ । ੫. ਵੈਰੀ 'ਭੀਮਨਾਦ' ਭਲਯਾਨ ਦੀ ਮੋਤ ਆ
 (ਠੀਕੀ) ਪੁੰਗੀ ਹੈ । ੬. (ਮੋਤ ਦਾ) ਡੰਕਾ ਵਜਿਆ । ੭. ਕੁੰਜਾ । ੮. ਘੰਝਿਆ ਦੀਆ ਪਾਪਰਾ ਤੇ ਚੀਨਾ (ਕਲਧੋਤ) ਸੈਨੇ
 ਨਾਭ ਮਠੀਆ ਹੰਦੀਆ ਹਨ । ੯. ਸਮੂਹ; ਬਹੁਤ; ਖੋਮਤੀ ੧੦. ਸਾਰੀਆ ਮਤੀਆ । ੧੧. (ਗਤਾ) ਸਰੀਰ (ਉੱਚ) ਤਾਰੇ
 ਨਿਛਿ (ਅੰਬ) ਹਨੇਰੀ ਭਾਤਿ ਭ-ਭ--'ਭੀਮਨਾਦ' ਦੇ ਬਰੀਰ ਰੂਪ ਹਨੇਰੀ ਗਤ ਚਿੱਚ (ਮਤੀਆ ਰੂਪ) ਤਾਰੇ ਆਕਰਦੇ ਹਨ ।
 ੧੨. ਭਾ ਦੀ (ਠੇਕ) ਤੰਗ (ਗਤਾ) ਭਾਕੁ ਰੇਗੀ (ਉਠਾਣ) ਉਠਵਟਿ (ਚੜਾਈ) ਹੈ ਚਾਲ ਦੀ ਗੀਤਿ ਮਾਨੋ ਕਿ (ਕੁਲਾ)
 ਕਿਛਾਠੀ ਦੇ ਕਸੂਦ ਦੇ (ਘਾਤ) ਦ ਭ ਵਰਗੀ ਹੈ । ੧੩. ਰੇਗ (ਸੁਰੰਗ) ਲਾਲ ਰੇਗ ਦੇ ਉੱਚੇ (ਪਰੀ) ਉਛਰ ਚਾਲ (ਪੋਛੀਆ)
 ਦੀ (ਪਥਾਰ) ਉਠਾਰੀ ਭਾਕੁ ਗਤਿ (ਭੋਗਸਿ) ਕਾਹਲੀ ਚਾਲ ਵਾਲੀ (ਭਾਤਾ) ਭਾ ਭਾਕੁ (ਘੰਝਿਆ ਦੀ) (ਗਤਿ) ਚਲਯੈ ਹੈ ।
 ੧੪. ਸੈਲੀਆ । ੧੫ ਹਭਸਾਰ, ਖਸਤੁ ੧੬. ਜੰਗੀ ਸੈਲੀਆ । ੧੭. ਕਲਗੀ ਨੂੰ ਲਾਲਾ ਤੇ ਮਤੀਆ ਚੇ (ਕਨਿ) ਚਰੰਠੇ (ਠੀ)
 ਠੀਕ ਠਾ ਠੇ ਠੀਕ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੮. ਸੈਨੇ ਚਾਦੀ ਦੀ ਮਠੀ ਹੰਦੀ (ਉੱਜਲ) ਪੁੱਛੋ ਚਮਕਦੀ ਹੈ । ੧੯. ਚਾਰ ਸੈ ।
 ੨੦. ਬਹੁਤ ਅੰਤਰਯ । ੨੧. ਖੰਡ ਮੰਗ-ਹੁੰਧ ਰੇਗ । ੨੨. ਮਾਨੋ ਕਿ 'ਤਮ (ਰੂਪ) ਖਾਨਾ ਚਠੀਯ (ਠੀਕੀ)
 ਪਠਾਠ ਚ ਠੀਕਾ ਹੈ । ੧੩. ਖੰਡਾ ੨੪. ਠਿਠ । ੨੫. ਭਲਠਾਠ । ੨੬. ਭੀਰ । ੨੭. (ਵੈ) ਮਾਰ ਕੁੰਠੇ ਹਨ ।

ਜੈ ਕਛੁ ਪੈਰਖ ਹੀ ਤੁਝ ਮਹਿ, ਤੇ ਆਨ ਕੈ ਮੋਸਨੈ ਜੁੱਧ ਕਰੋ ॥
 ਨਹਿ ਜਾਹੁ ਢਲੀ ਗ੍ਰਿਹਿ ਕੋ ਤਜਿ-ਕੈ, ਜਿਨਿ ਕੰਠ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਕੀ ਮੀਚ ਮਰੋ ॥
 ਮੋਹਿ ਨਾਮ ਭਯਾਨਕ ਨਾਦ ਹਠੀ ਰਣਿ ਜੀਤਿ-ਹੁ ਆਜ ਤੁਮਹਿ ਜੁਧ ਕੈ ਕੈ ॥
 ਡੇਡ ਹਉ ਝੈਰ ਅਭਹਿ ਸਗਰੋ, ਜਿਨਿ ਜਾਹੁ ਭਜੀ-ਪਹੁੰਚਉ ਨਿਸਚੈ-ਕੈ ॥੨੨੩॥੬੭੩॥
 ਸੁਨਿ ਭੋਲ ਕੁਛੋਲ ਜਜ ਕੀ ਬਤੀਯਾ, ਜਗਮਾਤ ਤਪੀ ਖਲ-ਨਾਸ-ਨਮਿੱਤਾ ॥
 ਗਹਿ ਸੇਲ, ਕ੍ਰਿਸੁਲ, ਸਰਾਸਨ, ਬਾਨ, ਰਣ ਸਿੰਘ ਧਵਾਇ ਕਰ-ਮੁਸਟਿ-ਅਮਿੱਤਾ ॥
 ਆਨਭ ਛਾਇ ਰਹੀ ਦਿਬਜ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਛਟਾ, ਮੁਖ-ਜੋਤਿ-ਪ੍ਰਕਾਸਨ ਧੂਰ ਭਰਜੋ ॥
 ਅਇਸ ਪੂਰ ਰਹਯੋ ਸੂਰਗ-ਲੋਕ ਪੁਰੀ, ਮੁਖ-ਜੋਤਿ ਛਟਾ ਲੱਛ ਭਾਨ ਚਰਜੋ ॥੨੨੪॥੬੭੪॥
 ਪਿਪ-ਕ੍ਰਾਂਤ-ਸ਼ਿਵਾ ਰਿਪੁ-ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਘਟੀ-ਮੁਖ, ਫੀਨ ਭਯੋ ਰਿਪੁ ਕੋ ਤਨ ਕੈਜੇ ॥
 ਭਾਨੁ ਉਦਯੋ ਤਮ ਨਾਸ ਭਏ ਜਿਮ, ਬੇਗ ਬਜਾਰ ਤੇ ਮੇਘ ਨ ਵੈਜੇ ॥
 ਚਾਪ ॥ ਸੰਧਾਨ ਚਲਾਇ ਦਯੇ, ਰਿਪੁ ਓਰ ਭਯਾਨਕ-ਬਾਨ ਪ੍ਹਾਰੇ ॥
 ਹੀ ਲੱਛ ਸਹੈਸੁ ਅਨੇਕ ਬਢੇ, ਰਿਪੁ ਫੋਰ ਕੁਲਾਹ ਮਹੀ-ਤਲ ਡਾਰੇ ॥੨੨੫॥੬੭੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਡ ਬਿਲਾਵਲ ॥

੧੧ ਉਰ ਪਿਠ ਗ੍ਰਯੋ ਫੁੱਜਬੋਧ ਲਯੋ, ਹਯ ਫੋਰ ਸਨਾਹ ਗਿਰਜੋ ਪਰਨੀ ॥
 ੧੨ ਘਟਿ ਦੇ ਮੁਰਝਾਇ ਰਹਯੋ ਮਹਿ-ਪਰ, ਪੁਨ ਚੇਤ ਸੰਭਾਰ ਕੈ ਸਾਂਭ ਅਨੀ ॥
 ਰਿਪੁ ਦੇਰ ਕੈ ਵਾਰ ਪ੍ਰਚੋਡ ੧੩ ਹਨਯੋ, ਚਰਮ ੧੪ ਲੈ ਜਗਮਾਤ ਸੰਭਾਰ ਲਯੋ ॥
 ੧੫ ਲੈ ਸੂਲ ਬਿਸੀ ਜੁਗ-ਧਾਰ-ਅਨੀ, ਉਰ ਸ਼ਤ੍ਰੁ ਤਕਾਇ ਚਲਾਇ ਦਯੋ ॥੨੨੬॥੬੭੬॥

੧. ਨਾਲ ਸਾਥ, ਸੇ। ੨. ਘਰ। ੩. (ਆਪਣੇ) ਗਲ ਤੇ (ਆਪਣੀ ਹੀ) ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਮੱਤ ਨਾਲ (ਆਪ ਹੀ) ਨਾ ਮਰੇ ? ੪. ਭੱਜ ਨਾ ਜਾਵੀ, ਨਿਸਚਯ (ਲੜਨ ਲਈ), ਪਹੁੰਚ ੫. ਕਮਾਨ। ੬. ਬਿਅੰਤ ਹੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਠਾਂ ਵਿੱਚ (ਹਥਜਾਰ) ਕਰਕੇ। ੭. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਈ ਚਿਹਰਿਆ ਵਾਲੀਆਂ ਦੂਰਾਂ। ੮. (ਸੂਰਕ) ਅਕਾਸ਼ ਆਦਿਕ ਛੱਕਾਂ ਪੁਰੀਆਂ ਅਤੇ (ਦਸਾ) ਇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਾਲ ਦੇ ਮੁਖ ਦੀ ਜੱਤੀ ਦੀ (ਛਟਾ) ਚਮਕ ਪਰਿ—ਪ੍ਰਛਾਣ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ (ਮਾਨ ਵਿ) ਛੱਪਾਂ ਹੀ (ਭਾਨੁ) ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਹਨ। ੯. (ਸਿਥਕ) ਚੇਡਿਕਾ ਦੇ (ਕ੍ਰਾਂਤਿ) ਮੁਖ ਦੀ ਗੋਠ ਨੂੰ ਰੇਖ ਕੇ ਵੈਰੀ (ਭੀਮਨਾਥ) ਦੇ ਮੂੰਹ ਦੀ ਛੇਠਾ ਘਟ ਗਣੀ (ਫਿਰ) ਵੈਰੀ ਦਾ ਤਨ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ (ਭੀਮ) ਕਮਰੋ (ਦਿਆ) ੧੦. ਜਿਸ ਭਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿ ਪਹਿਲੇ ਮੁੰਦੇ ਹਨ ੧੧. ਵੈਰੀ (ਭੀਮ ਨਾਥ) ਦੀ (ਕੁਲਾਹ) ਟੋਪੀ (ਤਾਜ) ਤੱਤ ਕੇ ਠੇਕਾ ਛਮਾਨ ਤੇ ਸੁੱਟ ਪਾਇਆ। ੧੨. (ਥਾਣ ਭੀਮਨਾਥ ਦੀ) ਛਤੀ ਵਿੱਚ ਹੋਸ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਾਧ ਰਿੰਨੁ ਦਿੱਤੀ, ਘੱਡੇ ਦੀ ਸੰਭਾ ਠੰਡ ਦਿੱਤੀ ਤੇ (ਭੀਮਨਾਥ ਘੱਡੇ ਤੇ) ਛਮੀਨ ਤੇ ਇੱਕ ਪਿਆ; (ਘੱਡੇ ਦੀ, ਭਾਤੀ ਵਿੱਚ ਥਾਣ ਹੋਸ ਗਿਆ, ਘੱਡੇ ਦਾ ਖਾਠੂ (ਅਭਗੀ ਛੱਤ) ਬਿੰਨੁ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਘੱਡੇ ਦੀ ਸੰਭਾ ਵੀ ਰਿੰਨ ਦਿੱਤੀ ਘੱਡਾ ਮਰ ਗਿਆ ਤੇ ਭੀਮਨਾਥ) ਧਰਤੀ ਤੇ ਇੱਕ ਪਿਆ। ੧੩. ਠੰ ਘਲੀਆ (ਇੱਕ ਮਹੂਬਤ) ਡਕ ਧਰਤੀ ਤੇ (ਮੁਰਝ-ਇ) ਮੁਰਝਿਤ ਹੋਕੇ ਇੱਕ ਪਿਆ ਰਿਹਾ (ਫਿਰ (ਚੇਤੁ) ਠੰਡ ਸੰਭਾਲ ਕੇ (ਅਨੀ) ਤੀਰ ਸੰਭਾਲਿਆ, X X X ਠੰਡ ਸੰਭਾਲ ਕੇ (ਅਨੀ) ਫੋਜ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ਿਆ (ਫੋਜ ਦੀ ਕੰਮਠ ਸੰਭਾਲੀ) ੧੪. ਚਛਾ, ਚਛਾ, ਚਛੀ। ੧੫. ਢਾਲ। ੧੬. (ਜਗਤ ਮਰਾ ਨੇ) ਸੂਲ ਤੇ ਬਿਸੀ (ਨਾਮ ਚਾਲੇ) ਦੇ (ਅਨੀ) ਤੀਰ (ਧਰੁਖ ਵਿੱਚ) ਠੰਢ ਕੇ ਅਤੇ ਵੈਰੀ (ਭੀਮਨਾਥ) ਦੀ ਛਾਠੀ (ਤਕਾਇ) ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਗਾ ਕੇ ਚਲ ਦਿੱਤੇ।

ਜਾਇ ਲਗਯੋ ਰਿਪੁ ਕੀ ਛਤੀਯਾ, ਚਕਚੁਰ ਭਯੋ ਅੰਗ-ਅੰਗ ਪ੍ਰਹਾਰਾ' ॥
 ਛਿਤਿ' ਝੂਮ ਗਿਰਯੋ ਕਰ ਸੱਦ' ਭਯੋ, ਛੁਟ ਪ੍ਰਾਣ ਗਯੋ, ਨਹਿ ਚੇਤ ਸੰਭਾਰਾ'
 ਜਾਗ ਉਠਯੋ ਬਪੁ-ਪ੍ਰਾਣ ਪਰਯੋ', ਕਰ ਸੱਦ ਭਯਾਨ ਕਠੋਰ ਹਕਾਰਾ' ॥
 ਸਸਤ੍ਰ ਸੰਭਾਰ ਚਯੋਂ ਹਯੋ' ਧਾਇ ਤੁਰੰਗ' ਧਵਾਇ ਕੇ ਚੰਡਿ ਪ੍ਰਚਾਰਾ ॥੨॥੬੭॥
 ਸਕਤਿ' ਭਯਾਨਕ ਭੀਮ ਗਦਾ ਬਹੁ ਸਾਂਗ' ਤਿਸੂਲ ਬਰ' ਚੰਡਿ ਕੇ ਮਾਰਿਵ ॥
 ਲੈ ਢਾਰ ਬਚਾਇ ਲਯੋ ਰਿਪੁਵਾਰ, ਸਿਰ ਬਾਨ ਸੋ ਕਾਟ ਜੁਦਾ ਕਰ ਡਾਰਿਵ ॥
 ਪੁਨਿ ਚਕ੍ਰ ਚਲਾਇ ਦਯੋ ਪ੍ਰਚੰਡ', ਰਿਸ ਸਤ੍ਰ-ਬਿਧੰਸ' ਹਯ ਕਾਟ ਉਤਾਰਿਵ ॥
 'ਬੁਜ-ਸਤ ਕਟ ਟੁਕ ਅਨੇਕ ਭਯੋ, ਬਪੁ-ਤਯਾਗ ਇਕ ਇਕ ਮਹਿ ਟੂਟਿ ਪਧਾਰਿਵ' ॥੧॥੨੮॥੬੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਤ ਥਿਲਾਵਲ ॥

ਰਤ-ਧਾਰ ਚਲੀ ਬਹਿ ਬੈਰਨੀ, ਭੁਜ ਲੋਟਤ ਭੂਮਿ ਉਡੇ ਤਲਵੈ' १ ॥
 ਨਭ' ਚਰ' ਉਡੇ, ਛਿਤਿ' ਆਨ ਪਰੇ, ਰਤ-ਧਾਰ ਪਰੈ ਭੁਜ ਸੋ ਟਪਕੈ ॥
 ਪੁਨ ਸਸਤ੍ਰ ਸੰਭਾਰ ਤੁਰੰਗ' ਧਵਾਇ, ਬਹੁ ਸੇਲ ਕਟਾਰ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹਰਯੋ' १ ॥
 ਲਗੈ ਰਿਪੁ ਸਸਤ੍ਰ ਸਮੂਹ ਉਰ ਚੰਡਿ, ਜਿਮ ਆਰਨ ਬੀਚ ਕੁਸਮ ਜਰਯੋ' ॥੨॥੬੭॥
 ਫੂਲ ਕੀ ਮਾਲ ਹੁੰ ਸਸਤ੍ਰ ਸਬੈ, ਗੁਹ-ਹਾਰ ਕੁਸੰਸਿਕ-ਹਾਰ-ਬਨਯੋ' १ ॥

੧. ਅੰਗ ਅੰਗ ਹਾਰ ਗਿਆ। ੨. ਜ਼ਮੀਨ। ੩. ਆਵਾਜ਼। ੪. ਹੱਸ ਨਾ ਸੰਭਾਲੀ ਗਈ। ੫. ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਆ ਗਈ। ੬. ਘੱਤਾ। ੭. ਬਰਛੀ। ੮. ਉੱਪਰ, ਸੁੱਚ। ੯. ਤੇਜ ਮਯ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਤੀਬਰ ਤਿੱਕਾ। ੧੦. ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਚਕਰ) ਅਸਤਰਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੧. ਸੋ ਬਾਹਾਂ ਦੇ ਕੱਟ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਟੁਕੜੇ ਹੋ, ਇਕੱਠੀ ਇਕੱਠੀ ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਅੰਤਰੀ ਹੋ ਕੇ ਤੋ ਟੁੱਟ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਚਲੀਆ ਗਈਆ। ੧੨. ਉਡਦੀਆ ਤੇ ਤੜਕਦੀਆ ਹਨ। ੧੩. ਆਕਾਸ਼। ੧੪. ਵੱਲ, ਤਰਫ, ਪਾਸੇ। ੧੫. ਚੰਡੀ ਤੇ ਮਾਰੇ। ੧੬. ਸਾਰੇ ਹੀ ਵੇਰੀ (ਭੀਮਨਾਦ) ਦੇ ਸਸਤ੍ਰ ਚੰਡੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਲਗੇ ਮਾਨੋ ਕਿ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫੂਲ ਲੱਗਾ ਹੈ (ਅਰਥਾਤ ਕਾਲ ਦਾ ਸਰੀਰ ਜੰਗਲ ਹੈ—ਸਸਤ੍ਰ ਅੰਧੇ-ਕੁ ਕਾਲ ਦੇ ਸਰੀਰ) ਵਿੱਚ ਧਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਅੰਧੇ-ਕੁ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹੀ ਫੂਲ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ) × × × ਮਾਨੋ ਕਿ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫੂਲ ਜੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਅਣਹੋਈ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ) ਕਾਲ ਸਭ ਦਾ ਨਾਸਕ ਹੈ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਪਏ ਹਨ; × × × ਮਾਨੋ ਕਿ ਵਿੱਚੇ ਹੀ ਲਾਲ ਫੂਲ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਭਾਵ ਜਿਹੜੇ ਸਸਤ੍ਰ ਚੰਡੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹਨਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਲਯੂ ਵੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਲਯੂ ਨਾਲ ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਖੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਲਾਲ ਹਨ ਉਹੀ ਲਾਲ ਫੂਲ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਚਿ ਚੰਡੀ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਹੀ ਜੰਮੇ ਹਨ। ੧੭. (ਗੁਹਹਾਰ) ਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁੱਦਣ ਵਾਲਾ, ਮਾਲੀ; ਕੁਸੰਸਿਕ ਸੀ. ਕੁਸੰਸਿਕ, ਕੁਸ਼ਾਂ ਦੇ ਖੀਰੂ (ਕਮਲ) ਦਾ, ਭਾਵ—(ਮਾਨੋ ਕਿ) ਮਾਲੀ ਨੇ ਕਮਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

A ਪਾ—ਬੁਜ ਇਕ ਇਕ ਟੁਕ ਅਨੇਕ ਭਯੋ ਬਪੁ ਤਯਾਗ ਭੁਜਾ ਮਹਿ ਟੂਟਿ ਪਧਾਰਿਵ।

★ ਸਾਇੰਸ ਵਿੱਦਿਆ ਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਾਂ ਕਈ ਕਮਾਲ ਕਰ ਵਿਖਾਏ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਅਜੀਬ ਚਰਨੇ ਦੀ (ਪ੍ਰਕਾਏ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦੀ) ਸਾਇੰਸ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਸਤ੍ਰ ਆਪਣੇ ਧਰਮ (ਹੋਤਭਯ) ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਫੂੱਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਵਰ੍ਹ ਪੈ ਜਾਣ ਭਾਵ-ਛੋਟੀ ਸ੍ਰੀ ਕਾਲ ਮੀ ਦੇ ਪਾਸ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਆਲ੍ਹਾ ਵੀ ਮੌਜੂਦ ਮੀ ਜਿਹੜਾ ਆਉਂਦਿਆਂ ਸਸਤ੍ਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜਿਸਮ ਉਤੇ ਲਗਣ ਤਕ ਅਸਤ੍ਰ ਦੀ ਚਾਲ ਇਤਨੀ ਮਧਮ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਫੂੱਲ ਵਾਲੇ ਹੀ ਚੰਟ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਸਸਤ੍ਰ ਦੀ ਮੱਧਮ ਚੰਟ ਲਈ 'ਫੂੱਲ ਮਾਰ' ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ, ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਇੰਸ ਵਾਲ ਵਿੱਚ ਚਮਕ ਪੱਥਰ ਦੀ ਲਾਗ ਲਗੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ ਜਿਸਦੀ ਖਿੱਚ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਅਸਤ੍ਰ ਓਥੇ ਹੀ ਇਕਠੇ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣ।

ਪਿਖ ਦੈਂਤ ਅਚੰਭਵਾ੯ ਜੀਓ ਬਿਖੇ, ਯਹਿ 'ਚੰਡਿਕਾ' ਨਾਮ ਸਹੀ ਕੈ ਭਨੜੈ'
 ਅਉਰ ਹਥਯਾਰ ਸਿਲੀਮੁਖ ਘੋਰੋ ਗੁਰਜ ਗੋਵਣ ਸਾਂਗੋ' ਅਨੇਕ ਹਨੇ'
 ਪੁਹਪਮਾਲਾ^੪ ਹੂੰ ਕੇਠ ਬਿਰਾਜਤ ਮਾਤ ਕੇ, ਸੋ ਉਪਮਾ ਕਥਿ ਕੋਣ ਭਨੇ ? ॥੩੦॥੬੮੦
 ਲੈ ਸਾਂਗ ਸਿਵਾ^੫ ਰਿਪੁ ਘਾਵ ਕੀਯੋ, ਹਯ ਸਾਜ ਸਮੇਤ ਉਡੜੋ ਗਰਦੁੰ-ਮਹਿ^੬
 ਸਤ-ਜੋਜਨੋ' ਜਾਇ ਕੈ ਫੇਰ ਫਿਰਜੋ, ਛਿਤ ਆਨ ਪਰਜੋ ਨਹਿ ਸੁਧਿ ਸੰਗੁਮਹਿ^੭
 ਹਾਲ-ਬਿਹਾਲ^੮ ਗਿਰਜੋ ਧਰਨੀ, ਹਯ ਪ੍ਰਾਨ ਗਯੋ ਛੁਟਿ ਝੂਮਿ ਗਿਰਜੋ ਮਹਿ
 ਕਰ ਨਾਦ ਭਯਾਨਕ ਘੋਰ ਚਿਕਾਰ, ਡਕਰੈ ਗਰਜੈ ਲੈਟੈ ਬਸੁਧਾ-ਮਹਿ^{੧੦} ॥੩੧॥੬੮੧

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੌਡ ਬਿਲਾਵਲ ॥ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਫੁਟੀ ਮੂਰਛਾ^A ਬੀਰ ਬਹੁਰੋ ਰਿਸਾਯੋ ॥ ਦੁਤਿਯ ਘੋੜ ਚੜਿ, ਦੇਬਜ ਸਨਮੁਖ ਸਿਧਾਯੋ^੧
 ਚਪਲ ਤੇਜ ਤੁਰਗੀ^੨ ਹਠੀ ਰਨ ਧਵਾਯੋ^੩ ॥ ਕਠਿਨ ਸਾਂਗ^੪ ਲੈ, ਦੇਬਜ ਸਨਮੁਖ ਸਿਧਾਯੋ ॥੩੨॥੬੮੨
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੌਡ ਬਿਲਾਵਲ ॥

ਲਗੀ ^B	ਜਾਇ	ਸਾਂਗੀ ^੫	ਹਿਰਦੈ	ਸਿੰਘ	ਜੋਧਾ ॥
ਚਲੀ ^C	ਰਕਤ-ਧਾਰਾ	ਹਠੀ	ਸਿੰਘ	ਕ੍ਰੋਧਾ ॥	
ਝਪਟ	ਕੇ	ਅਸੁਰ	ਅਸੁ	ਖਿੰਚਜੋ	ਮਹੀ-ਪਰ ^੬
ਭਛਯੋ	ਤੁਰਗ	ਨਿਸਿਚਰ	ਭਯੋ	ਬਾਹ-ਦੁਸਤਰ ^੭	॥੩੩॥੬੮੩
ਲਗੀ	ਸਾਂਗ ^੮	ਤੀਛਿਨ	ਹਠੀ	ਮਾਤ	ਤਾਂ ਕੋ ^੯ ॥
ਗਈ	ਪੈਠਿ	ਹਿਰਦੈ		'ਭਯੰਨਾਦ'	ਕਾਪੋ ॥
ਅਵਰ	ਬਾਜਿ ^{੧੦}	ਚੜ	ਬੀਰ	ਗਰਜਯੋ	ਸ-ਕੋਪਾ ^{੧੧} ॥
ਨਿਡਰ-ਡੀਠ	ਨਿਸਿਚਰ	ਰਣ		ਪਾਵ-ਰੋਪਾ ^{੧੨}	॥੩੪॥੬੮੪॥

੧. ਹੈਰਾਨ, ਅਸਚਰਯ। ੨. (ਚੰਡਿਕਾ) ਚੰਡ (ਘੜ) ਕੇ (ਤਬਲੀਲ) ਕਰਨ ਵਾਲੀ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਹਾਰ ਖੁੰਡੇ ਹਥਯਾਰ ਨੂੰ ਚੰਡ ਕੇਤੇਜ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਡਣ ਵਾਲੀ, ('ਭਨਿਜੋ) ਕਿਹਾ' ਭਾਵ-ਦੇਤਯ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਚੰਡਿਕਾ (ਚੰਡ ਵਾਲੀ, ਚੰਡ ਕੇ ਬਦਲ-ਦੇਣ ਵਾਲੀ) ਨਾਮ ਠੀਕ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਏਸ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਛੋਹ ਨਾਲ ਚੰਡ ਕੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ); (ਭੀਮਨਾਦ ਨੇ) ਕਿਹਾ ਕਿ ਚੰਡਿ ਦਾ ਨਾਮ (ਪਰਮੇਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ) ਠੀਕ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਂਗ ਸਹਾਰਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ੩. (ਤੇ) ਭਯਾਨਕ ਤੀਰ। ੪. ਮਾਰੇ; ਚਲਾਏ। ੫. ਫੁੱਲ ਦੀ ਸੰਗੁਮਹਿ, (ਸੰਗਮ) ਸਾਥੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਿਧ ਨਹੀਂ; ('ਸੰਘੁਮਹਿ) ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ' ('ਨਹਿ-ਸੁੱਧਿ) ਬੇਹੋਸ਼ ਭ ਵ-ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ੧੦. ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ। ੧੧. ਧਰਤੀ-ਪਰ। ੧੨. ਦਿਵਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੂਰ੍ਧ (ਕਾਲ) ਦੇ ਸਾਥੇ ਮਾਰ ਕੇ ਦੇਤਯ (ਭੀਮ ਨਾਦ) ਦਾ ਘੋੜਾ ਧਰਤੀ ਤੇ ਖਿੱਚ ਲਿਆ। ੧੩. (ਸੋਰ ਨੇ) ਦੇਤਯ ਦਾ ਘੋੜਾ ਖਾ ਲਿਆ (ਇਸ ਕਾਰਣ-ਭੀਮ ਨਾਦ) ਵਾਹ (ਦੁਸਤਰ) ਸੁਾਰੀ ਦੀ ਕਠਿਨਤਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ੧੮. ਉਸ (ਭੀਮਨਾਦ) ਨੂੰ ਮਾਤਾ ਨੇ (ਬਰਛੀ) ਮਾਰੀ। ੧੯. ਘੋੜਾ। ੨੦. ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ। ੨੧. ਬੇਖੋਭ ('ਭੀਠ) ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ' ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕਦਮ ਰੱਖਿਆ।
 A ਯਾ:—ਮੂਰਛਾ। B ਪਾ:—ਲਗਜੋ। C ਪਾ:—ਚਲਜੋ।

ਬਹੁਤ	ਘਾਵ ^੧	ਲਾਗੇ	ਨ	ਭਾਜਕੋ	ਹਠੀਲਾ ॥
ਸਮਰ-ਮੰਡ	ਜੋਧਾ		ਅਸੁਰ	ਕੁਲਿ	ਕੁਟੀਲਾ ^੨ ॥
ਨ	ਰੇਚਿਕ	ਤਿਸਹਿ	ਘਾਵ	ਕੀ	ਪੀਰ ਲਾਗੀ ॥
ਬਹੁਰ	ਰੋਸ-ਭਾਰੀ		ਅਸੁਰ	ਹੀਯ	ਜਾਗੀ ॥੩੫॥੬੮੫॥
ਬਹੁਰ	ਕੋਪ	ਕੈ	ਬੀਰ	ਸਹਿਬੀ	ਚਲਾਈ ^A ॥
ਲਈ	ਰੋਕ	ਚੰਡੀ	ਸਭੈ	ਸਟ	ਬਚਾਈ ^B ॥
ਸਿਵਾ	ਬਾਨ	ਲੱਛਕ	ਅਸੁਰ	ਤਾਕ	ਮਾਰਕੋ ^੩ ॥
ਦੁਤੀਯ-ਸਤ ^੪	ਭੁਜਾ	ਕਾਟ	ਫਿਨ	ਮੇ	ਉਤਾਰਕੋ ॥੩੬॥੬੮੬॥
ਗਿਰਜੋ	ਮੂਰਛਾ ^C	ਹੈ	ਨ	ਸੁਧ	ਸਰੀਰੇ ॥
ਬਿਧਕੋ	ਅੰਗ-ਅੰਗ,		ਤਨੰ		ਤਿੱਛ-ਤੀਰੇ ॥
ਘਟੀ	ਚਤੁਰ-ਸੋ ^੫	ਬੀਰ	ਜਾਗਯੋ		ਸਕੋਪ ^੬ ॥
ਚੜਕੋ	ਅਵਰ	ਤੁਰਗੀ	ਕਠਿਨ	ਸਮਰ	ਰੋਪਾ ॥੩੭॥੬੮੭॥
ਲਯੋ	ਸੇਲ	ਤੀਛਣ	ਦੁਰਗਾ-ਓਰ-	ਛਾਡਾ ॥	
ਲਯੋ	ਰੋਕ	ਮਾਤਾ	ਚਰਮ-ਓਟ-ਆਡਾ ^੬		
ਤ੍ਰਿਸੂਲੰ	ਕਰਾਲੰ	ਛਡਕੋ	ਸਤ੍ਰੁ	ਓਰਾ ॥	
ਚੁਭੀ-ਸੂਲ-ਭੀਮੰ ^੭		ਅਸੁਰ	ਅੰਗ	ਫੋਰਾ ॥੩੮॥੬੮੮॥	
ਕਵਚ ^੮	ਫੋਰ	ਪੈਠੀ,	ਹਿਰਦੈ	ਫੋਰ	ਡਾਰ ॥
ਚਲੀ	ਰਕਤ-ਧਾਰਾ		ਕਰਾਲੰ	ਅਫਾਰਾ ^੯	॥
ਬਹੁਰ	ਦੈਤਯ	ਕੁਪਕੋ	ਲਈ	ਸਾਂਗ	ਭਾਰੀ ॥
ਚਲਾਈ	ਦੁਰਗਾ-ਓਰ		ਭੀਮੰ ^{੧੦}		ਕਟਾਰੀ ॥੩੯॥੬੮੯॥
ਲਗੀ	ਜਾਇ	ਨਾਹਰਿ ^{੧੧}	ਧਿਰਦੈ	ਚੋਟ	ਲਾਗੀ ॥
ਅਧਿਕ	ਰੋਸ	ਭਾਰੀ,	ਬਧੰ ^{੧੨}	ਸਿੰਘ	ਜਾਗੀ ॥
ਪਸਯੋ	ਸਿੰਧ	ਜੋਧਾ	ਝਪਟਿ	ਕੈ	ਚਿੰਕਾਰੀ ॥
ਲਯੋ	ਖੋਚ	ਹਦਯ	ਤੇ	ਭੂਜਾ	ਸਉ
ਭਯੋ	ਮੂਰਛਾ	ਦੈਤਯ	ਬਸੁਧਾ ^{੧੩}		ਚਿਕਾਰੇ ॥੪੦॥੬੯੦॥
ਬਿਸੁੱਧੰ	ਅਚੇਤੰ	ਭਯਾਨਕ			ਡਕਾਰੇ ^{੧੪} ॥

੧. ਬਖਮ । ੨. ਜੋਗ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਦੈਤਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿੱਚੋਂ ('ਕਟੀਲਾ') ਕੱਟ ਮਰਨ ਵਾਲਾ' । ੩. (ਸਿਵਾ) ਚੰਡਿਕਾ ਨੇ ਦੈਤਯ ਦਾ ('ਲੱਛਕ') ਨਿਸ਼ਾਨ' ਤੱਕ ਕੇ ਬਾਣ ਮਾਰਿਆ । ੪. ਦੂਜਾ ਸੌ । ੫. ਚਾਰ ਘੜੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੇ ਮਹੂਰਰ ਉਪਰਾਰ । ੬. ਬਾਲ ਦੀ ਓਟ ('ਆਡਾ') ਦੇ ਕੇ' । ੭. ਤੀਰ ਦੀ ਭਯਾਨਕ ('ਸੂਲ') ਮੁਖੀ' ਚੁੱਭ ਗਈ । ੮. ਸੰਜੋਆ । ੯. ਅਪਾਰ, ਬੇਅੰਤ । ੧੦. ਫਰੋਟੀ । ੧੧. ਸੇਰ । ੧੨. ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ, ਮਨ ਵਿੱਚ । ੧੩. ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ । ੧੪. ਬੇਹੋਸ ਤੋਂ ਬੇਹੋਸ (ਬਹੁਰ ਬੇਹੋਸ) ਫਰੋਟੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

A ਪ:—ਚਲਾਯੋ । B ਪ:—ਬਚਾਯੋ ।

ਛੁਟੀ	ਮੂਰਛਾ	ਬੀਰ	ਜਾਗੜੋ	ਸੰਭਾਰਯੋ ॥
ਗਦਾ	ਗੁਰਜ,	ਗੋਫਨ	ਕਰਾਲੰ	ਪ੍ਰਹਾਰਯੋ ॥੪੧॥੬੯੧॥
ਲਈ	ਰੋਕ	ਆਵਤ	ਦੁਰਗਾ	ਕਾਟ
ਭੁਜੰਗੀ	ਕਰਾਲੰ		ਹਿਰਦੈ	ਫਾਸ ^੧
ਮਹਾ-ਭੀਮ		ਭੈਰਵ		ਸੁ-ਬਯਾਲੰ
ਤਿਮਰ-ਗਾਤ-ਘੋਰੰ ^੨ ,			ਭਯਾਨਕ	ਕਰਾਲੰ ॥੪੨॥੬੯੨॥
ਚਲਯੋ-ਨਾਗ	ਪਾਸੰ		ਬਿਧਯੋ	ਦੈਤ੍ਯ-ਰਾਜੰ ^੩ ॥
ਡਸਯੋ	ਅੰਗ-ਅੰਗੰ		ਹਨਯੋ	ਸ਼ਤ੍ਰੂ-ਬਾਜੰ ॥
ਭਯਾਨਕ	ਸੁਦਰਸਨ		ਚਲਾਯੋ	ਭਵਾਨੀ ॥
ਕਟਯੋ	ਸੀਸ	ਨਿਸਿਚਰ,	ਭਯੰ	ਨਾਦ-ਹਾਨੀ ^੪ ॥੪੩॥੬੯੩॥
ਉਡਯੋ	ਸੀਸ	ਗਰਦੁੰ ^੫	ਗਯੋ	ਅਉਰ
ਹੁਤੋ	ਕ੍ਰਾਤ	ਤਾਂ	ਕੋ	ਅਸੁਰਪਤਿ-ਨਰੇਸੰ ^੬
ਉਡਯੋ	ਸੀਸ	ਬਿਨ,	'ਨਾਦ	ਭੀਮ'
ਧਸਯੋ	ਓਰ	ਦੁਰਗਾ,	ਕੀਯੋ	ਨਾਦ
ਭਿਸਨੁਪਦ ਗੌਂਡ	ਬਿਲਾਵਲ ॥			
'ਸ਼ਬਦਿ	ਭੀਮ'	ਭੈਰਵ,		ਮੰਡਯੋ-ਭੀਮ-ਜੁੱਧੰ ^{੧੧} ॥
ਪ੍ਰਹਾਰੇ	ਭਲੀ	ਭਾਂਤਿ	ਸੋਂ	ਸ਼ਸਤ੍ਰੁ
ਭਯਾਨਕ		ਮਚਾ	ਭੀਮ	ਜੁੱਧੰ-ਕਰਾਲੰ ॥
ਕੰਪਯੋ		ਸ਼ਿਸ਼-ਸੁਰਪਤਿ-ਪੁਰੀ		ਖਟ-ਪਯਾਲੰ ^{੧੩} ॥੪੫॥੬੯੫॥
ਪੁਲਯ	ਘੋਰ	ਸੰਗ੍ਰਾਮ	ਦਾਰੁਨ	ਮਚਾਯੋ ॥
ਬਿਨਾ	ਸੀਸ	ਕਾਟਿਤਿ-ਲਲਕਾਰ		ਧਾਯੋ ॥
ਪਰੇ	ਲੋਹ-ਧਾਰਾ ^{੧੪}	ਮਚਾ	ਭੀਮ	ਜੰਗੰ
ਪ੍ਰਹਾਰੇ	ਭਲੀ-ਭਾਂਤਿ	ਸੋਂ	ਖੇਲ	ਖੰਗੇ ^{੧੫} ॥੪੬॥੬੯੬॥
ਮਚਯੋ-ਦੈਤ੍ਯ	ਰਾਜੰ	ਬਿਨਾ-ਮੁੰਡ		ਸੂਰਾ ^{੧੬}
ਭਯਾਨਕ	ਰਚਯੋ	ਜੁੱਧ		ਦਾਨਵ-ਕਰੂਰਾ ^{੧੭} ॥

੧. (ਭੀਮਨਾਦ ਦੀ) (ਹਿੰਦਯ) ਫਾਤੀ ਨੂੰ ਭਯਾਨਕ (ਭੁਜੰਗ ਫਾਸ) ਨਾਗ ਫਾਹੀ ਮਾਰ ਦਿਤੀ। ੨. ਉਹ ਸੰਧ ਥੰਡ ਰੋਣੇ ਤੋਂ ਡਰੇਣੇ ਤੇ ਵੱਡੇ ਸਨ। ੩. ਬਹੁਤ (ਤਿਮਰ) ਕਾਲੇ ਸ਼ਰੀਰ। ੪. ਨਾਗ ਫਾਹੀ ਦਾ ਵਿੰਨਿਆਂ ਹੋਇਆ ਦੈਤ੍ਯ (ਰਾਜ) ਭੀਮ ਨਾਦ (ਦੇਵਲੋਕ ਨੂੰ, ਮਰਨ ਨੂੰ) ਚੱਲਿਆ। ੫. ਵੇਰੀ ਦਾ ਘੋੜਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ੬. ਭੀਮਨਾਦ (ਹਾਨੀ) ਮਾਰਿਆ। ੭. ਆਕਾਸ਼। ੮. ਦੈਤ੍ਯ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਅਤੇ ਮਨੁਖਾਂ ਦਾ ਵੀ ਮਾਲਿਕ ਸੀ। ੯. ਧੜ। ੧੦. ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ (ਨਾਦ ਸ਼ਬਦ ਕੀਤਾ)। ੧੧. (ਸ਼ਬਦਿ ਭੀਮ) ਭੀਮ ਨਾਦ ਨੇ ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ ਯੁਧ ਕੀਤਾ। ੧੨. ਦੁਸ਼ਟਾਰ ਹੋ ਕੇ। ੧੩. ਸ਼ੰਠ ਨਾਗ, ਇੰਦ੍ਰ ਤੇ ਛੇ ਪੁਰੀਆ ਪਾਤਾਲ ਦੀਆਂ ਵੀ ਕੰਥ ਗਈਆਂ। ੧੪. ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਧਾਰ। ੧੫. ਖੜਗ, ਤੀਰ, ਖਿੰਝ ਘੋੜੇ। ੧੬. ਸੂਰਵੀਰ (ਦੈਤ੍ਯਰਾਜ) ਭੀਮ ਨਾਦ ਦਾ ਬਿਨਾ (ਮੁੰਡ) ਧੜ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਰਿਆ। ੧੭. ਭਯਾਨਕ ਦੈਤ੍ਯ ਨੇ

ਚਹੂੰ ਚਰ ਬਰਸੰ ਝਰੈ ਸਸਤ੍ਰ ਧਾਰਾ ॥
 ਭਯੋ ਘੋਰ ਦਾਰੁਨ ਪੁਲਯ-ਸਮ ਅਖਾਰਾ ॥੪੭॥੬੯੭॥
 ਬਿਨਾ-ਮੁੰਡ ਚੂੰ ਜੁੱਧ-ਦਾਰੁਨ ਮਚਾਯੋ ॥
 ਦੁਰਗਾ ਸਾਮੁਹੇ ਸੁੱਧ-ਅਸਤੇ ਨਚਾਯੋ ॥
 ਪ੍ਰਹਾਰੇ ਕਠਿਨ ਸਾਗਰ, ਸਹਿਬੀ-ਬਿਸਾਲੰ ॥
 ਤਬਰ, ਥਪ, ਕਾਤੀ, ਕਟਾਰੀ, ਕਰਾਲੰ ॥੪੮॥੬੯੮॥
 ਬਜੈ ਸਸਤ੍ਰ ਪੁੰਜੇ, ਝਰੈ ਅਗਨਿ ਧਾਰੈ ॥
 ਜ਼ਾਲਾ-ਉਡੰ ਘੋਰ ਬਰਸੈ ਕਟਾਰੰ ॥
 ਸਪਤ-ਬਰਖ-ਜੁੱਧੰ ਮਚਯੋ ਭੀਮ ਭਾਰੀ ॥
 ਲਈ ਖਿੰਚ-ਤੇਜੈ ਸਿਵਾ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ-ਭਾਰੀ ॥੪੯॥੬੯੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਡ ਬਿਲਾਵਲ ॥
 ਗਿਰਯੋ ਝੂਮਿ ਭੂਮੰ, ਮਨੋ ਮੇਰੁ-ਸ੍ਰਿੰਗੰ ॥
 ਚਲੀ ਰਕਤਿ-ਧਾਰਾ ਕਰਾਲੰ ਤਰੇਗੰ ॥
 ਲਯੋ ਘਾਲ ਬੇਵਾਨ ਪਰੀਅੰ ਛਰਾਯੰ १੭ ॥
 ਚਲੀ ਸੁਰਗ-ਲੋਕੰ ਬਰਯੋ ਦੰਤ੍ਰ ਚਾਯੰ ॥੫੦॥੭੦੦॥
 ਲਯੋ ਜੀਤਿ ਖੇਤੰ, ਮੱਯਾ ਦੰਤ੍ਰ-ਦਾਨੰ ॥
 ਦਯੋ ਧਾਮ-ਅਪਨਾ ਚਹੂੰ-ਕੁੰਟ ਜਾਨੰ ॥
 ਜਿਨੈ ਬੈਰ ਕੀਨਾ ਤਿਸੈ ਧਾਮ ਦੀਨਾ ॥
 ਜਿਨੈ ਪ੍ਰੀਤਿ ਸੋ ਸੇਵਿਯਨ-ਭਗਤ ਲੀਨਾ १੧ ॥੫੧॥੭੦੧॥
 ਤਿਸੈ ਮੋਖ ਮੁਕਤੰ ਚਰਨ-ਕਵਲ ਬਾਸਾ ॥
 ਦਯੋ ਨਿਜ ਪਦੰ ਮੁਕਤਿ, ਸੰਪਤਿ-ਬਿਲਾਸਾ १੨ ॥

੧. ਚਹੂੰਆ ਪਾਸਿਆ ਤੋ (ਬਰ) ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਸਸਤ੍ਰ ਦੀ ਧਾਰ ਝੜਦੀ ਹੈ। ੨. ਚੇਕੇ ਤੀਰ, ਚੇਕਾ ਘੰਡਾ।
 ੩. ਬਰਯੋ। ੪. ਕੁਹਾਰਾ। ੫. ਸਮੂਹ ਸਸਤ੍ਰ ਵੱਜਦੇ ਹਨ। ੬. ਅੱਛ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਉਡਦੀਆਂ ਹਨ। ੭. (ਸਿਵਾ)
 ਚੰਡਿਆ ਨੇ ਭਾਰੀ (ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ) ਵਡੀ ਰਚਨਾ (ਦੰਤ੍ਰ ਰਚਨਾ) ਦਾ ਤੇਜ ਖਿੰਚ ਲਿਆ। ੮. ਮਾਨ ਕਿ ਪਹਾੜ ਦਾ ਟਿੱਲਾ
 ਹੈ। ੯. ਛਰਾਯਨ ਲਹਿਰਾ ਵਾਲੀਆਂ। ੧੦. ਪਰੀਆਂ ਤੇ ਅਪਸਰਾ ਨੇ ਕਿਮਾਨਾ ਵਿੱਚ (ਘਾਲ) ਪਾ ਲਿਆ। ੧੧, ਜਿਸ ਨੇ
 ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ੧੨, ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦਰਜਾ ਮੁਕਤਿ ਦਾ ਅਤੇ (ਸੰਪਤਿ) ਸਮਝਕੀ
 ਦੇ ਚੰਕ ਠੀ ਕਿਏ।

ਸਭੈ ਰਿੰਧ ਸਿੱਧਿ, ਸਭੈ-ਸਿਖ-ਜੋਭਾ^੧
 ਜਿਨੈ ਇਕ ਚਿੱਤ ਹੁੰA ਚਰਨ-ਕਵਲ ਲੋਭਾ ॥੫੨॥੧੦੨॥
 ਸਕਲ ਪਾਪ ਤਨ ਕਾ ਛਿਨਕ ਮੈ ਨਸਾਵੈ
 ਇਕਾਗਰ ਹਿਦਯ ਚਿਤਦੈ ਧਯਾਨ ਲਾਵੈ
 ਜਿਨਹਿ ਜੈਸ ਭਾਵੰ ਚਰਨ ਚਿਤ ਧਾਰਾ
 ਤਵਨ^੨ ਭਾਵ ਸੋ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਤਾਂ ਕੋ ਦਿਖਾਰਾ ॥੫੩॥੧੦੩॥
 ਜਿਨਹਿ ਜਉਨ ਅਰਥੰ ਧਯਾਯੋ ਭਵਾਨੀ
 ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾ ਸਿਧਿ ਤਾ ਕੀ ਬਖਾਨੀ
 ਸਕਲ ਸਿਧਿ-ਦਾਇਕ, ਸਫਲ ਕਾਜ ਕਰਣੀ
 ਮਹੀ ਭਾਰ ਪੀਰੰ, ਸਦਾ ਦੁਖ-ਹਰਣੀ^੩ ॥੫੪॥੧੦੪॥
 ਅਰਥ, ਧਰਮ, ਕਾਮੰ ਸਕਲ ਮੋਛ ਦਾਤਾ*
 ਪਦਾਰਥ ਚਤੁਰਦਾਇਨੀ^੪ ਦੈਬਜ ਮਾਤਾ^੫*
 ਜਥਹਿ ਭੀਰ, ਪੀਰੰ, ਅਪਦ ਦੁਖਜ ਸੰਤਾਵੈ ॥
 ਸਕਲ-ਪਾਪ ਤਨ ਕਾ ਸੁ-ਪਲ ਮੋ^੬ ਪਰਾਵੈ^੭ ॥੫੫॥੧੦੫॥
 ਚਹੁੰ-ਕੁੰਟ ਬਾਜੀ ਫਤਹ-ਡੰਕ ਭੇਰਾ^੮ ॥
 ਜਯੋ ਜੀਤ ਜੈ ਜੈ ਪੁਨੰ ਸੰਖ, ਘੇਰਾ ॥
 ਸਕਲ ਦੇਵ ਸੂਰ ਮੁਨਿ ਰਰੈ^੯ ਕਵਚ ਮੰਤਾ^੯ ॥
 ਜਯੋ ਜੀਤ ਜੈ ਜੈ ਸਦਾ ਜੈ ਅਨੰਤਾ ॥੫੬॥੧੦੬॥

੧. ਸਾਰਿਆਂ (ਸਿਖਣ) ਚੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਸੋਭਾ ਨੂੰ (ਦਿਤਾ) । ੨. (ਕਾਲ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪ) ਉਸੇ ਹੀ ਭਾਵ ਨਾਲ ਉਸ (ਉਪਾਸਕ) ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ । ੩. ਧਰਤੀ ਦਾ ਥੋੜਾ, ਪੀੜ ਤੋਂ ਦੁਖ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੪. ਦੇਣ ਵਾਲੀ, ਦਾਤਾ । ੫. ਦਿਵਜ ਮਾਤਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਸ਼ਕਤੀ । ੬. ਦੋੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੭. ਨਗਾਰੇ । ੮. ਬ੍ਰਹਮ ਕਵਚ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ, ਬ੍ਰਹਮਕਵਚ ਦੂਰਗਾ ਸਪਤਸਤੀ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਕ ਬ੍ਰਹਮ-ਕਵਚ ਭਾਸ਼ਾ ਮੰਤ੍ਰ ਵੀ ਹੈ—ਇਹ ਕੁਝ ਨਿਗੰਠ ਸਿੰਘ ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਰਚਿਆ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਪਰ-ਕਿਸੇ ਗੁੰਥ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ-ਜਿਸ ਤੋਂ 'ਸ਼ੁੱਧ-ਪਾਠ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰਣ' ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ।

Aਪਾ:—ਹੁਦਿ ।

* ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਗੁੰਥ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ । ਪਰ ਬਹੁਤਾ ਦੁਖ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਡੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਚਿੜ ਆਂਦੀ ਹੈ। 'ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨਹੀਂ' ਗੁੰਥ ਸ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਛਲ ਕਰ ਕੇ ਬਣਾਇਆ ਹੈ । ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਜੀ ਨੇ. ਸਿਰਫ ਤਖਤਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਕਿ 'ਖਾਲਸਾ ਤੀਸਰਾ ਪੰਥ ਹੈ' ਦੇ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕੀਤੇ ਹਨ । ਚੰਡੀ-ਪੂਜਾ ਆਦਿਕ ਤਫਸੀਲਾਂ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ । ਜੇ ਇਹ ਠਠਾਸੀਲਾ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤਾਂ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਜਿਥੇ ਆਸੂ ਦੇ ਦਸਹਿਰੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਸ ਦਿਨ ਚੰਡੀ ਦੇ ਪਠ ਰੁੰਦੇ ਹੋਣ ਉੱਚੇ^੧ ਦਾ ਵਡਾ-ਪੁਜਾਰੀ ਚੰਡੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਕਿਵੇਂ ਲਿਖ ਸਕਦਾ? ਦਸਹਿਰਾ ਪੂਜਨ

ਚਤੁਰਮੁਖੀ,	ਬਰਨੇ,	ਕੁਬੇਰੇ,	ਮਹਿਸੇ ॥
ਧਰਮ'	ਚਿਤ੍ਰ	ਗੁਪਤੰ,	ਸੁਰਾਸੁਰ,
ਸਭਾਹਿ	ਦੇਵ	ਤਥਿ	ਸੁਰੇਸਿ ॥
ਜਹਾਂ	ਦੇਵਿ	ਦੁਰਗਾ	ਅਸੁਰ
			ਕੁਲ
			ਸੰਘਾਰੇ ॥੫੭॥੧੦੭॥

੧. ਬੁਧਮਾ। ੨. ਸ਼ਿਵ। ੩. ਯਮਰਾਜ। ੪. (ਵਿਆਨਾ ਤੇ) ਚਤੁ ਕੇ (ਬਜੋਮ) ਆਕਾਸ (ਸੂਰਗ) ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਪੁਜਾ ਦੀ ਕਥਾ 'ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ' ਤੇ ਗੁਰੂ ਵਿਲਾਸ ਪਾ: ੧੦' ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ। ਚੰਡੀ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ-ਪ੍ਰਬ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਚੰਡੀ ਅੰਡੀਸਨ 'ਪੱਧਰ ਫਾਪਾ') ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਰੋਸਨੀ ਦੇ ਮਿਲਦਿਆਂ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਿੱਚ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਹੋ ਕੇ ਉਛਲ ਪਏ ਅਤੇ ਚੰਡੀ ਪੂਜਾ ਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਗੁੱਬਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਕਰ ਸੀ, ਉਧਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਸੇ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਹੋਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਜੀ ਦਾ ਗੁੰਬ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਭੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਆਦਿਕ ਗੁੱਬਾ ਦੀ ਕਥਾ ਵੀ 'ਚੰਡੀ ਮੰਗਲਾ' ਨੂੰ ਤੱਤ ਫੜ ਕੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਚੰਡੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਪੁਸ਼ੰਗਾ ਦੇ ਉਲਟ ਲਿਖ ਕੇ ਡਾਕਦੇਰ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿਕਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਮੰਗਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਕਵੀ ਸੰਤੋੜ ਮਰਯਾਦਾ ਮੰਗਲ' ਸਿਰਲੇਖ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਦੇ ਕੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਆਸਯ ਤੇ ਕਾਫੀ ਸੱਟ ਮਾਰੀ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਕਈ ਥਾਈਂ ਮੂਲ ਪਾਠ ਵੀ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਲਿਖੇ ਵਿਰੁਧ ਛਾਪੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ 'ਪਹਿਲਾ ਦੋਹਰਾ':—

ਦੇਕੇਕਾਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਜਹ ਪੁਸਾਦਿ ਸਚੁ ਹੋਇ ॥
 ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹ, ਬਿਖਨ-ਬਿਨਾਸਨ ਸੰਦਿ ॥੧॥*
 (ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅੰ ੧)

* ਨੋਟ:—ਸ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ ਵਿੱਚ ਦੋਹਰੇ ਦੀਆਂ ਜ਼ਾਤੀਆਂ ਲਿਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆ 'ਹੰਸ' ਦੋਹੇ ਵਿੱਚ ਏਸ ਦੋਹੇ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠ ਵੀ 'ਦੇਕੇਕਾਰ' ਸੁਧ ਲਿਖਤਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ-ਦੂਜੀ ਅੰਡੀਸਨ ਸਫਾ ੪੮੯ ਮਹਾਨ ਕੋਸ।

'ਦੇਕੇਕਾਰ ਦਾ ਮੂਲ ਵੇਖਣ ਲਈ ਬਾਇਬੇਰੋਹੀ (ਸੰਗਰੂਰ) ਵਿੱਚ ਹਥ-ਲਿਖਤ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਾਪੀ ਮੰਜੂਦ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਵੇਖੋ—ਪਰ ਸੁਮਾਨ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਦੇਕੇਕਾਰ' ਬਣਾ ਕੇ ਛਾਪਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ 'ਦੇਕੇਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਥਾ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਬੇਅੰਤ ਵਾਰ ਆਯਾ ਹੈ। 'ਦੇਕੇਕਾਰ' ਪਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਥਾ ਨਹੀਂ। ਪਰ-ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ 'ਕਾਲ' ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। 'ਕਾਲ' ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬੜੀ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਨੂੰ ਉੱਚਿਆ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨੀਵਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਆਸਯ ਅਨੁਸਾਰ 'ਕਾਲ' ਦੇ ਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਲਿੰਗ ਨਾਮ 'ਚੰਡੀ' 'ਦੁਰਗਾ' ਆਦਿਕ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਯਾਦ ਹੋ ਕਿ ਏਥੇ ਇਕੋ ਹੀ ਵਜਕਤੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਰ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰਿਮੁਖ, ਖਟਮੁਖ, ਦਿਗਮੁਖ, ਕੋਲਾ, ਜੰਭ ਤੇ ਭੀਮਨਾਦ, ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਹੈ। ਓਸ ਨੂੰ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਸਿਆ ਹੈ:—

ਅਰਥ, ਧਰਮ, ਕਾਮ ਸਕਲ ਮੋਢ ਦਾਤਾ ॥
 ਪਦਾਰਥ ਚਤੁਰ, ਦਾਇਨੀ 'ਦੇਬਜ ਮਾਤਾ' ॥

ਓਸੇ ਨੂੰ ਹੀ:—
 ਖਿਲਕ ਭਾਲ ਦੀਨਾ 'ਸਿਬਾ' ਜੋਤੁ ਟੀਕਾ ॥
 ਫਿਰ ਓਸੇ ਹੀ ਲਈ:— ਖਿਲਕੋ ਦੇਬ-ਪੂਜਨ 'ਜਗਤ-ਪੂਜਨ' 'ਈਸਰ' ॥

ਫਿਸਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਖੁੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਭਾਵ—ਸਪਸ਼ਟ ਹੀ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਫਿਰਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾਮ 'ਜਗਤ ਪੂਜਨ ਈਸਰ' ਏ ਹੀ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਖੰਡ 'ਕਾਲ = ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ' ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਹੀ ਹੋ ਕੀ ਵਲ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ,

ਭਾਏ	ਪ੍ਰਾਪਤੰ	ਆਨ	ਰਨ-ਭੂਮਿ	ਦੇਵੰ	॥
ਸਕਲ	ਸਾਜ	ਦੀਪੰ	ਚਲੇ	ਚਰਨ	ਸੇਵੰ
ਅਗਰ,	ਚੰਦਨੰ,	ਕੁੰਕਮੰ	ਘੋਰ	ਕੇਸਰ	॥
ਲਛੇ	ਦੇਵ	ਪੂਜਨ,	ਜਗਤ-ਪੂਜਯ	ਈਸ਼ਰ	॥੫੮॥੭੦੮॥
ਤਿਲਕ	ਭਾਲ	ਦੀਨਾ,	ਸ਼ਿਵਾ-ਜੈਤ੍ਰ-ਟੀਕਾ		॥
ਸੁਭੰ	ਅੱਛਤੰ		ਭਾਇ-ਰਾਜੇ-ਪੁਨੀਤਾ		॥
ਤ੍ਰਿਪੁੰਡੰ-ਤਿਲਕੰ	ਭਾਲ		ਦੇਵਾ	ਬਿਰਾਜੰ	॥
ਸਭੰ	ਦੁਖਯ-ਦੋਖੰ,		ਦਰਸ-ਦੇਖ	ਭਾਜੰ	॥੫੯॥੭੦੯॥
ਅਨਿਕ	ਬਿੰਜਨੰ	ਪਾਕ	ਨੰਬੋਦ	ਸਾਜਾ	॥
ਹਿਰਨ	ਬਾਲ	ਮੰਗਲ	ਸਜਯੋ	ਦੇਵਰਾਜਾ	॥
ਅਨਿਕ	ਮੁਸ਼ਕ-ਗੰਧਯੰ	ਅਨਿਕ	ਫਲ-ਕਿਰਾਨੰ		॥
ਸਮਰਪਨਿ	ਕਰਾ		ਦੇਵ-ਦੇਵਾ	ਬਿਧਾਨਾ	॥੬੦॥੭੧੦॥
ਕਲਸ-ਕੋਚਨੰ	ਪੂਰ		ਸੁਸਰਿ-ਉਦਕ	ਸੋ	॥
ਚਰਨ-ਕਵਲ	ਪੂਜਾ-ਪਖਾਰਯੋ	ਅਨਦ		ਸੋ	॥
ਲਯੋ	ਚਰਨ-ਉਦਕੰ	ਸਭੰ	ਦੇਵਤਾਯੋ		॥
ਸਫਲ	ਜਨਮ	ਅਪਨਾ,	ਸਭੰ	ਦੇਵ	ਗਾਯੰ
ਸਭੰ	ਮੰਗਲੰ-ਸਾਜ,		ਦੀਪੰ	ਜਗਾਈ	॥
ਸ਼ਿਵਾ	ਆਰਤੀ	ਦੇਵ,		ਗੰਪ੍ਰਬ-ਕਰਾਈ	॥
ਬਜਹਿ	ਤਾਲ,	ਦੁੰਦਭਿ,	ਪਖਾਵਜਾ	ਮਿਦੰਗੰ	॥
ਮੁਰਲਿ,	ਬੀਨ,	ਤੂਰਾ	ਮੰਜੀਰੀ	ਉਪੰਗੰ	॥੬੨॥੭੧੨॥

੧. ਦੀਵੇ, ਆਰਤੀ । ੨. ਕੇਸਰ, ਨਾਗ ਕੇਸਰ । ੩. ਮੱਥੇ । ੪. ਸੁਭ ਚਾਵਲਾਂ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਿੱਧਾ ਵਿਰਾਜਦੀ ਹੈ (ਜਿਹੜੇ ਚੋਲ ਤਿਲਕ ਦੇ ਨਾਲ ਚਾਂਡਕਾ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੋਂ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ) । ੫. (ਤ੍ਰਿ) ਤਿੰਨ (ਪੁੰਡ) ਗੰਨੇ ਦੀਆਂ ਪੱਗੋਂ। ਭਾਵ-ਗੰਨੇ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪੱਗੀਆਂ ਵਰਗਾ ਟੇਡੀਆਂ ਲੀਕਾਂ ਦਾ ਤਿਲਕ, ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ੇਵ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਵੈਸ਼ਣਵ 'ਉਰਧਪੁੰਡ' ਤਿਲਕ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਤ੍ਰਿਪੁੰਡ ਦਾ ਰੂਪ '੩' ਤੇ ਉਰਧਪੁੰਡ ਦਾ ਰੂਪ '॥॥' ਇਹ ਹੋਂਦਾ ਹੈ । ੬. ਅਨੇਕ ਪੱਕੇ (ਬਿੰਜਨ) ਭੋਜਨ (ਨੰਬੋਦ) ਨਿਵੇਦਨ ਕਰਨ (ਭੋਗ ਲਾਉਣ) ਲਈ ਸਾਜੇ । ੭. (ਦੇਵਰਾਜ) ਦਿੰਦ੍ਰ ਨੇ (ਮੰਗਲ) ਸੁੰਦਰ (ਹਿਰਨ) ਸੋਨੇ ਦਾ ਥਾਲ ਸਜਾਇਆ । ੮. (ਮੁਸ਼ਕ) ਕਸਤੂਰੀ (ਆਦਿਕ) ਸੁਗੰਧੀਆਂ । ੯. ਇਕ ਫਲ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਦੇਵ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ! ੧੦. ਵਿਧੀ ਅਨੁਸਾਰ । ੧੧. ਸੋਨੇ ਦਾ ਘੜਾ ਗੰਗਾ ਜਲ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ । ੧੨. ਧੜਾ । ੧੩. ਚਰਨੰਦਿਕ, ਚਰਨਾਮਿਤ੍ਰ । ੧੪. ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੧੫. ਜੋੜੀ, ਤਬਲਾ । ੧੬. ਤੁਰਹੀ, ਨਰਸਿੰਘਾ, 'ਤਾਨਪੁਰ' ਦਾ ਸੰਭੋਧ 'ਤੂਰਾ' ਹੈ । ੧੭. ਛੋਟੇ, ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ, ਕੋਸੀਆ । ੧੮. ਨਸ ਤਰੰਗ ।

AP-ਰਯ

ਵਿਸੁ-ਰੂਪ, ਵਿਸੁ-ਵੇਰਾਟ, ਵਿਸੁ-ਵਿਭੂਤਿ, ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ, ਮਹਾਰਾਜ, ਰਾਜਾ ਧਿਰਾਜ, ਪਾਰ-ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਹੈ । ਜੇ ਕਿਤੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਦੁਾਨ ਏਸ ਵਨਵਸਥਾ ਦਾ ਮੱਲ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਗੁੰਝ ਵਿਸਾਰੇ ਨਾ ਜਾਂਦੇ । ਪਰ-ਕਾਲ ਦੀ ਚੋਸ਼ਣਾ ਤਾ ਉਠਾ ਵਿਚ ਵੀ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਛੈਣੀ ਹੋਈ ਸੀ । ਜਿੰਨਾ ਕੰਮ ਕਾਲ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਲੈਣਾ ਚਾਹਿਆ ਉਹਨਾਂ ਲੋ ਲਿਆ ਹੈ । ਜਿੰਨਾ ਕੰਮ ਹੋਰਨਾਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਲੈਣਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਹ ਹਰ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਵੇਗਾ । ਇਹੋ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੰਹ ਦੇ ਪੁਰਾਣ ਦੀ ਵੱਡੀ ਪਾਲ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਨਾ-ਲਗੀ ਕਥਾ ਹੈ ਟੁਟੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ । ਪਰ ਸਮਝ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਕੇਵਲ 'ਪ੍ਰਏ' ਦਾ ਪਹਾੜ ਹੀ ਹੈ । ਸ਼੍ਰੀਅੰਦਿ-

ਨਚ ਗੰਧੂਬੀ ਜਫਰੀ^੧, ਅਫਰਾਯੀ^੨ ॥
 ਸਕਲ ਦੇਵ-ਕੰਨਯਾ ਕਰੇ ਨ੍ਰਿਤ੍ਯ-ਦਾਯੀ^੩
 ਧੁਨੰ ਸੰਖ ਬਾਜੈ, ਧੁਕੇ ਧੂਪ ਬਾਵਨ^੪
 ਮਲਯਾਗਿਰਿ^੫ ਸੁਗੰਧੇ ਧੁਪੇ-ਧੂਪ ਪਾਵਨ^੬ ॥੬੩॥੭੧੩॥
 ਚਵਰ ਛਤ੍ਰ ਜਗਮਗ, ਰਤਨ ਦਿਬਯ^੭ ਲਾਗਾ ॥
 ਦੁਰੈ ਸੀਸ ਦੇਵਾ ਮਰੀਚੈ^੮ ਸਭਾਗਾ
 ਚਤੁਰ-ਦਸ ਦਿਸਾ ਜੈਤੁ ਜੈ ਜੈ ਜਗਾਨਾ^੯
 ਸਿਵਾ ਜੀਤੁ ਜੈ ਜੈ, ਦਿਸਾ-ਪੁਰਿ-ਸਮਾਨਾ^{੧੦} ॥੬੪॥੭੧੪॥
 ਰਹਯੋ ਫੈਲ ਨੂਰੰ, ਛਟਾ ਜੋਤਿਕਾਰੀ^{੧੧} ॥
 ਸਿਵਾ-ਕ੍ਰਾਂਤਿ^{੧੨} ਸੋਭਾ, ਤਿਹੂੰ-ਪੁਰ ਉਜਾਰੀ^{੧੩} ॥
 ਪਰਮ-ਜੋਤਿ ਜਾਲਾ^{੧੪}, ਛਟਾ-ਦਿਬਯ ਰਾਜੈ ॥
 ਸਦਾ ਜੈ, ਸਦਾ ਜੈ, ਸਦਾ ਜੈ-ਬਿਰਾਜੈ ॥੬੫॥੭੧੫॥
 ਸੁਰਨਿ ਜੈਤੁ ਮਾਲਾ ਸੁਮਨ ਕੀ ਚਤ੍ਰਾਵੈ^{੧੬} ॥
 ਦਿਵਾ ਉਰ ਬਿਰਾਜੈ, ਅਧਿਕ ਸੋਭ ਪਾਵੈ^{੧੭}
 ਕਰੈ ਸੁਮਨ^{੧੮} ਬਰਖਾ ਜਯੰ ਗਾਨਕਾਰੀ^{੧੯} ॥
 ਨਚਹਿ ਗੰਧੂਬੀ, ਜੱਛਨੀ, ਸੁਰ-ਕੁਮਾਰੀ^{੨੦} ॥੬੬॥੭੧੬॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ ॥
 ਬਹੁਤ-ਭਾਂਤਿ ਸੋ ਸੁਮਨ^{੨੧} ਬਰਖੇ ਰਸਾਲੰ^{੨੨} ॥
 ਸੁਗੰਧਿ ਅਨੇਕੰ, ਸਰਸ ਪੁਸ਼ਪ-ਮਾਲੰ^{੨੩} ॥
 ਜਪੈ ਮੰਤ੍ਰ-ਕਵਚੰ ਦਿਵਾ ਚਰਨ ਪੂਜੈ ॥
 ਅਨਿਕ ਪਾਠ ਮੰਤ੍ਰ, ਤਜੈ ਭਾਵ-ਦੂਜੈ ॥੬੭॥੭੧੭॥

੧. ਯਖਸਣੀ, ਯੱਖਾ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੨. ਅਪਸਰਾ । ੩. ਨ੍ਰਿਤ੍ਯ ਦੇ (ਦਾਯੀ) ਤਰੀਕੇ, ਨਾਚ ਦੇ ਕਰਮ, ਨਾਚ ਵਾਲਾ । ੪. ਮਲਯ ਪਰਬਤ ਦਾ ਚੰਦਨ । ੫. ਅਸਚਰਯ । ੬. ਕਿਰਣਾ, ਕਿਰਣਾਂ ਵਾਲਾ । ੭. ਜਗਾਦੀ, ਬੋਲੀ । ੮. ਦਿਸ਼ਾ ਤੇ ਪੁਰੀਆਂ ਵਿੱਚ (ਸਮਾਨਾ) ਫੈਲ ਗਿਆ । ੯. ਜੋਤਿ ਵਾਲੀ ਛਟਾ ਦਾ (ਨੂਰ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਫੈਲ ਰਿਹਾ । ੧੦. ਸਿਵਾ ਦੇ ਮੁਖ ਦੀ ਜੋਤਿ । ੧੧. ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੈ । ੧੨. ਜਿਸ ਦੀ (ਪਰਮ) ਉਤਮ ਜੋਤਿ ਦੀ ਲਾਟ..... । ੧੩. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਯਮਾਲਾਂ ਚੜ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਹਨ; (ਸੁ ਰਨਿ-ਜੈਤੁ-ਮਾਲਾ) ਜੰਗ ਦੇ ਜਿੱਤਣ ਦੀਆਂ ਵੱਲਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਲਾਂ ਚੜ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੪. ਵੱਲ । ੧੫. ਗਾਨਿਕਾ, ਗੋਣਵਾਲੀਆਂ । ੧੬. ਦੇਵ-ਕੰਨਯਾ । ੧੭. ਸੁੰਦਰ । ੧੮. ਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ ।

★ ਏਨਾ ਵਿੱਚ ਪੰਕਤੀਆਂ "ਧੁਕੇ ਧੂਪ ਬਾਵਨ" ਅਤੇ "ਧੂਪੇ ਧੂਪ ਪਾਵਨ" ਦੇ ਵਾਰ ਅੱਟ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯੋਗਿਤ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਾਠ ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸੁੰਪ ਪਾਠ ਲਈ ਖੋਜ ਜਾਰੀ ਹੈ ।

ਇਕਾਗਰਿ	ਹਿਰਦੈ	ਚਿਤ	ਦੈ	ਚਰਨ	ਪੁਜਾ ॥
ਪਨੈ	ਜਾਪ	ਮੰਤ੍ਰੇ,	ਤਜੈ	ਭਾਵ-ਦੂਜਾ	
ਧੁਨੈ	ਸਿਖ,	ਘੰਟੇ,	ਨਡੀਰੈ	ਬਜਾਵੈ	
ਪਰਮ	ਦੇਵ-ਦੁਰਗਾ,	ਸਬੈ	ਸੁਰ	ਮਨਾਵੈ	॥੧੭੫॥
ਰਰੈ	ਜਾਪ	ਮੰਤ੍ਰੇ,	ਕਬੈ	ਜਾਪ	ਰਾਜੈ
ਨਮਸਤੈ,	ਨਮਸਤੈ,	ਨਮੋ		ਦੇਤ੍ਰ ਨਾਸੰ	
ਪ੍ਰਬਲ	ਦੂਖ	ਬਸੁਧਾ	ਛਿਨਿਕੈ	ਮੇ ਮਿਟਾਯੈ	
ਅਮਰਲੋਕੈ	ਕਾ	ਰਾਜ	ਦੇਵਨ	ਦਿਵਾਯੈ	॥੬੬॥੧੭੬॥
ਹਨੈ	ਦੇਤ੍ਰ	ਰਾਜਾ,	ਸਬੈ	ਦੁਸ਼ਟਿ	ਮਾਰੈ
ਭਗਤਿ	ਦਾਸ	ਆਪਨ	ਅਨਿਕ	ਬਾਰ	ਤਾਰੈ
ਜਬੈ	ਭੀਰ	ਸੰਤਨ	ਪਰੈ	ਆਨ	ਗਾੜਾ
ਪਕੜਿ	ਬਾਹ	ਭਉਜਲ	ਕਰੈ	ਬੇਗੈ	ਪਾਰਾ ॥੧੦੦॥੧੦੨॥
ਸਨੈ	ਦੇਵ	ਜਗਮਾਤ	ਕੈਲਾਸ	ਬਾਸੀ	॥
ਸਬੈ	ਚੜਿ	ਬਿਵਾਨੰ	ਚਲੇ	ਸੁਰ	ਅਨਾਸੀ ॥
ਜਯੰ	ਜੈਤੁ	ਜੈ	ਜੈ,	ਧੁਨੈ-ਸਿਖ-ਬਾਜੈ	॥
ਭਏ	ਅੰਤਰਧਾਨੰ,	ਪੁਰੰ	ਨਿਜ	ਬਿਰਾਜੈ	॥੧੭੧॥੧੭੨॥
ਕਰੈ	ਸੁਮਨ	ਬਰਖਾ,	ਰਰੈ	ਮੰਤ੍ਰ	ਜਾਪੰ ॥
ਧਰੈ	ਧਾਨ	ਦੁਰਗਾ,	ਜਿਨੈ	ਦੇਤ੍ਰ	ਖਾਪੰ ॥
ਅਨਿਕ	ਪੁਸਪਮਾਲਾ,	ਸਿਵਾ	ਉਰ	ਚੜਾਵੈ	॥
ਨਿਤਾਪ੍ਰਿਤ	ਪੂਜਨ,			ਅਮਰ-ਕੁਲਿ	॥੧੦੨॥੧੦੨॥
ਸਦਾ	ਧਾਨ	ਚੰਡੀ,	ਸਕਲ	ਦੇਵ	ਧਾਰੈ ॥
ਸਭੈ	ਦੇਖ	ਪਾਪੰ,	ਦੁਰਗਾ-ਤ੍ਰਾਸੁ	ਟਾਰੈ	॥
ਨਿਤਾਪ੍ਰਿਤ	ਕੈਲਾਸ,	ਬਾਸੀ	ਧਾਜਾਵੈ		॥
ਸਕਲ	ਸਿਧਿ	ਅਰਥੰ,	ਸਕਲ	ਕਾਮ	ਪਾਵੈ ॥੧੦੩॥੧੦੩॥

੧. ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ। ੨. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮਹਾ-ਦੁਖ। ੩. ਇਕ ਛਿਨ: ਤੁਰੰਤ। ੪. ਸੂਰਗ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਰੇਲ।
 ਪ. ਵੱਡਾ; ਭਾਰੀ; ਤਕੜਾ। ੬. ਤੁਰੰਤ, ਛੇਤੀ। ੭. ਅਨਾਸਤ, ਜਿਸ ਦੇ ਰਹਿਣ ਯੋਗਤ (ਥਾਂ) ਨਾ ਹੋਵੇ, ਬੇਘਰ। ੮. ਨੰਝ
 ਅਦਰਸਨ। ੯. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਲਾਂ; ਕੁਲ (ਸਾਰੇ) ਦੇਵਤੇ। * ਨੋਟ:-ਇਹ ਪੰਗਤੀ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ, (ਖੋਜ ਜਰੀ ਹੈ।

★ ਏਥੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਥਾਈਂ ਵੀ 'ਕੈਲਾਸ ਵਾਸੀ' ਪਦ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਮਾਨ ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ ਅੰਤ ਤੇ ਜਾਣ
 ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਦੇਵ' ਤੇ 'ਸੂਰ' ਆਦਿ ਨਾਮਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੁੱਝ ਵਿਚ
 ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ 'ਕੈਲਾਸ ਵਾਸੀ' ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ। ਬਲਕਿ ਦੇਵਪੁਰੀ, ਅਮਰਾਵਤੀ, ਅਮਰਪੁਰ, ਸੂਰਗ ਆਦਿ ਨਾਮਾਂ
 ਨਾਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਨਗਰੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਰੀਸਰਚ ਕੇਵਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੀ
 ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਦੇਵਤਾ' ਅਦੇਵ: ਜਛ, ਗੰਧ, ਤੁਰਕ, ਹਿੰਦੂ ਨਜਾਰੇ ਨਜਾਰੇ ਦੇਸਨ ਕੇ ਸੇਜ ਤੇ
 ਪੁਕਾਰਿ ਹੈ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਜਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਕੈਲਾਸ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਦੇਵਤੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ 'ਦੇਵਤੇ' ਨਾਮ
 ਵੀ ਹੋਰ ਕੋਈ ਧਰਮੀ ਨਹੀਂ—ਸਿਰਫ਼ ਕਿ ਇਸਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਹਾ! ਮੈਦਾਨ ਦੇ ਵਸਨੀਕ—ਪਰਾਠੀ ਇਲਾਕਿਆਂ
 (ਕੈਲਾਸ ਆਦਿਕ) ਨੂੰ ਵੁਖ ਸਹੇ ਥਿਨਾ ਨਹੀਂ ਕੋਖ ਸਕਦੇ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੌਡ ਬਿਲਾਵਲ ॥

ਸਭੇ ਦੇਵਤਾ ਨਿਤਯ ਚਰਨ-ਕਮਲ ਪੂਜੇ ॥ ਇਕਾਗਰ ਹਿਰਦੈ ਯਯਾਨ-ਨਹਿ-ਭਾਵਾਦ੍ਯੁਜੇ ॥
 ਸਦਾ ਯਯਾਨ ਕੰਲਾਸ-ਬਾਸੀ ਧਰੇ ਚਿੱਤੰ ॥ ਸਭੈ ਮੰਗਲੰ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤਿ, ਅਚਲ-ਬਿੱਤੰ ॥੭੪॥੭੨੪॥
 ਉਹੰ ਦੇਵ ਸਰਬੰ, ਦੁਰਗਾ ਚਰਨ ਯਯਾਵੰ ॥ ਦਿਗੰ ਭੂਤ, ਭੈਰਵ, ਪਿਸਾਚਨਿ ਸਿਧਾਵੰ ॥
 ਬਹੁਤ ਭੋਰ ਬੇਤਾਲ, ਜੋਗਨਿ ਅਪਾਰਾ ॥ ਡਕੰ^੧ ਭੂਤਨੀ, ਪ੍ਰੇਤਨੀਯੰ, ਬੈਤਾਰਾ ॥੭੫॥੭੨੫॥
 ਨਚੈਂ ਕੰਕ ਮਾਸਾਨ, ਭੋਰਵ ਡਕਾਰੈਂ^੨ ॥ ਹਜੈਂ ਭੂਤ, ਡਾਕਨਿ, ਪਿਸਾਚਨਿ ਚਿਕਾਰੈਂ ॥
 ਭਯਾਨੰ, ਮਸਾਨੰ, ਡਕੈਂ^੩ ਜੋਗਨੀ ਗਨੰ ॥ ਨਚੈਂ ਕੰਕ^੪ ਰੂਰੈਂ ਪ੍ਰੇਤੰ ਮਗਨ-ਮਨ ॥੭੬॥੭੨੬॥
 ਭਰੈਂ ਪਤ੍ਰੰ ਜੋਗਨਿ ਪੀਵੈਂ ਰਕਤੰ ਘੋਰਾ ॥ ਹਸੈਂ ਸੰਖਨੀ ਪ੍ਰੇਤ ਕੁਹਕੈਂ ਕਠੋਰਾ ॥
 ਪਿਵੈਂ ਪਤ੍ਰ ਭਰ ਭਰ, ਹਸੈਂ ਪ੍ਰੇਤ ਭਾਰੇ ॥ ਨਚੈਂ ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਹਸੈਂ ਦਾਂਤ-ਕਾਰੇ ॥੭੭॥੭੨੭॥
 ਭਯਾਨਕ ਖੁਲ ਕੇਸ ਡਾਕੰ^੫ ਡਕਾਰੇ ਨਚੈਂ ਰਕਤ ਪੀਵੈਂ ਭਰੈਂ ਪਤ੍ਰ ਭਾਰੇ ॥
 ਕਹੂੰ ਜੋਗਨੀ, ਭੂਤ ਨਾਚੈਂ ਕਪਾਲਾ^੬ ॥ ਹਕੈਂ^੭ ਕੰਕ ਮਾਸਾਨ ਆਨਨ-ਕਰਾਲਾ^੮ ॥੭੮॥੭੨੮॥
 ਬਿਕਟ-ਰੂਪ-ਸਜਾਮੰ^੯ ਨਚੈਂ ਰਕਤ-ਨੈਨੀ^{੧੦} ॥ ਗਰੈਂ ਰੁੰਡਮਾਲਾ^{੧੧} ਫਿਰੈਂ ਡੀਨਿ-ਐਨੀ^{੧੨}
 ਕਠਿਨ ਭੂਤ ਭੈਰਵ ਭਛੈਂ ਲੁਥ ਪ੍ਰੇਤੰ ॥ ਅਘਾਏ^{੧੩} ਪਰੇ ਭੂਤ, ਪ੍ਰੇਤੰ ਅਚੇਤੰ^{੧੪} ॥੭੯॥੭੨੯॥
 ਹਸੈਂ ਡੰਕਨੀ, ਕੰਕਨੀ, ਪ੍ਰੇਤ ਗਾਵੈਂ ॥ ਲਿਯੇ-ਮੁੰਡ-ਸੋ-ਮੁੰਡ-ਤਾਲੰ ਬਜਾਵੈਂ^{੧੫} ॥
 ਬਜਾਵੈਂ ਅਨਿਕ-ਭਾਂਤਿ-ਡਾਰੀ ਡਕਾਰੈਂ^{੧੬} ॥ ਗਜੇਂ^{੧੭} ਭੀਮ ਭੈਰਉਂ, ਮਸਾਨੰ ਚਿਕਾਰੈਂ^{੧੮} ॥੮੦॥੭੩੦॥
 ਪਿਵੈਂ ਰਕਤ-ਸਲਿਤਾ^{੧੯} ਭਛੈਂ ਲੋਥ ਮਾਸੰ ॥ ਨਚੈਂ ਮੋਦ ਕਰ ਕਰ ਅਨਿਕ-ਭਾਂਤਿ ਹਾਸੰ ॥
 ਉਡੈ ਚੀਤ, ਕਾਕੰ ਕਰਾਲੰ-ਭਯਾਨਾ ॥ ਅਨਿਕ ਝੁੰਡ ਚਾਵੰਡਿ^{੨੦}, ਡਾਕੰ ਮਸਾਨਾ ॥੮੧॥੭੩੧॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੌਡ ਬਿਲਾਵਲ ॥

ਉਡੈਂ ਗ੍ਰਿਪ-ਬ੍ਰਿਪੰ^{੨੧}, ਕਰੂਰੰ ਕਰਾਲਾ ਭਛੈਂ ਰੁੰਡ^{੨੨} ਮੁੰਡੰ, ਭੁਜਾ, ਲੁਥ ਬਿਸਾਲਾ ॥
 ਉਡੈਂ ਆਤੰ^{੨੩} ਲੈ ਲੈ, ਭੁਜਾ ਜਾਘ ਘੋਰਾ ॥ ਅਨਿਕ ਸੁੰਡ ਹਾਥੀ ਉਡੈਂ ਲੈ ਕਠੋਰਾ ॥੮੨॥੭੩੨॥
 ਬੱਭੇ-ਗੀਪੰ^{੨੪} ਭੀਖਮ, ਭਯਾਨਕ ਕਠੋਰਾ ਉਡੈਂ ਸੀਸ ਲੈ ਲੈ ਤੁਰੀ^{੨੫} ਗਜ ਕਰੋਰਾ ॥
 ਗਗਨ-ਛਾਇ^{੨੬} ਡਾਕੈਂ ਚਿਕਾਰੈਂ ਕਰਾਲਾ ॥ ਰਹਯੋ-ਗੈਨ-ਪੂਰੰ-ਚਹੂੰ-ਦਿਸ-ਬੈਤਾਲਾ^{੨੭} ॥੮੩॥੭੩੩॥
 ਕਠਿਨ ਗ੍ਰਿਪ-ਬ੍ਰਿਪੰ ਚਿਕਾਰੈਂ ਚਵੰਡਾ ॥ ਅਨਿਕ ਗ੍ਰਿਝ, ਕਾਕੰ ਫਿਰੈਂ ਚਤੁਰ-ਕੁੰਡਾ^{੨੮} ॥
 ਗਗਨ-ਛਾਇ ਗਰਜੈਂ ਲੀਏ ਸੁੰਡ ਮੁੰਡੰ ॥ ਫਿਰੈਂ ਗੋਲ^{੨੯} ਕੀਏ ਅਨਿਕ ਪਾਂਤੰ^{੩੦} ਝੁੰਡੰ ॥੮੪॥੭੩੪॥

੧. ਨਿਸਚਲ ਧਨ । ੨. ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੩. ਬੱਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਬੱਲਦੇ ਹਨ । ੪. ਚਿੱਟੀ ਇੱਲ੍ਹ, ਕਾਂ । ੫. ਸਾਰੇ ।
 ੬. ਭਯਾਨਕ । ੭. ਪਾਤ੍ਰ, ਬਹੁਤ; ਖੱਪਰ । ੮. ਲਹੂ । ੯. ਕਾਪਾਲੀ, ਸਿਵ । ੧੦. ਭੇੜੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲੇ । ੧੧. ਲਾਲ
 ਅਖਾ ਵਾਲੀਆਂ, ਕਾਲੇ ਤੇ (ਬਿਕਟ) ਭੇੜੇ ਰੂਪਾਂ ਵਾਲੀਆਂ (ਪ੍ਰੇਤਣੀਆਂ) ਨਚਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੨. ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ('ਰੁੰਡ') ਸਿਰਾਂ
 ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ ਹਨ । ੧੩. (ਐਨੀ) ਐਂ ਠੀ. ਆਕੜੀ (ਅਕੜਾਈ) ਹੋਈ ਨਿਗ੍ਰਾ ਨਾਲ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੪. ਰੱਜੇ ।
 ੧੫. ਖੱਹੜੇ । ੧੬. ਸਿਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਫੜ ਕੇ ਤਾਲ ਵਜੋਂ ਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੭. ਲਹੂ ਦੀ ਨਦੀ । ੧੮. ਇੱਲਾਂ ।
 ੧੯. ਵਡੀਆਂ ਗ੍ਰਿਝ । ੨੦. ਸਰੀਰ, ਧੜ, ਜਿਸਮ । ੨੧. ਆਂਦ੍ਰਾਂ । ੨੨. ਘੋੜੇ । ੨੩. ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਫੈਲਕੇ ।
 ੨੪. ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹੀ ਪਾਸੀ ਪ੍ਰੇਤ ਹੀ ਪ੍ਰੇਤ (ਪੂਰੰ) ਭਾਰੇ ਪਏ ਹਨ । ੨੫. ਚਹੂੰ-ਕੁੰਡਾ ਵਿੱਚ । ੨੬. ਟੌਲਾ, ਜਥਾ ।
 ੨੭. ਕਰਾਰ, ਲਾਇਨ ।

ਅਨਿਕ ਝੁੰਡ ਗੋਦਰ, ਅਨਿਕ ਗੀਧ ਘੋਰਾ ॥ ਡਕੈਂ ਘੋਰ ਨਾਦੇ ਭਯਾਨਕ ਕਠੋਰਾ ॥
 ਸਬੈ ਮਾਸਾਹਾਰੀ^੧ ਅਨਿਕ-ਭਾਤਿ ਦਊਰੇ ॥ ਸੁਆਨਨ-ਕਰਾਲੇ^੨ ਬਿਸਾਲੇ ਕਰੋਰੇ ॥੯੫॥੭੩੫॥
 ਘਸੈ ਦਾਤ-ਥਾਏ ਭਯਾਨਕ ਸੁਆਨੇ^੩ ॥ ਬਹੁਤ-ਭੀਰ ਜੰਬੁਕ^੪ ਅਨਿਕ ਰਾਖਸ਼ਾਨੇ ॥
 ਅਸਿਤ-ਕਰਨ-ਲੁੰਬਰ, ਅਸਿਤA ਮਾਸਾਹਾਰੀ^੫ ॥ ਘਸੈ ਹੂਹ-ਕੂਹੇ^੬ ਭਯਾਨਕ ਚਿਕਾਰੀ ॥੯੬॥੭੩੬॥
 ਅਨਿਕ^੭ ਗੋਲ ਚੀਤਾ, ਅਨਿਕ ਭੀਰ ਸੋਰੇ ॥ ਅਨਿਕ ਪਾਤ ਬੀਰੇ, ਹੁਡਾਰੇ-ਕਠੋਰੇ ॥
 ਅਨਿਕ ਝੁੰਡ ਕੂਕਰ, ਅਨਿਕ ਸਯਾਰ ਧਾਏ ॥ ਸਬੈ ਮਾਸਾਹਾਰੀ, ਮਹਾ-ਮੋਦ ਆਏ ॥੯੭॥੭੩੭॥
 ਭਛੈ ਲੁੰਬ ਜੁੰਬੇ ਤੁਰੀ, ਗਜ ਅਪਾਰਾ ॥ ਭਛੈ ਰੁੰਡ, ਮੁੰਡੇ, ਮਿਜਾ, ਗੂਦ ਸਾਰਾ ॥
 ਕਰੈ ਕੇਲਕਾਰੀ ਸਭੀ ਆਪਸੇ ਮੈਂ ॥ ਡਕੈਂ ਘੋਰ ਭੀਮ ਨਚੈ ਕੂਦ ਝੁਮੈਂ ॥੯੮॥੭੩੮॥
 ਅਘਾਏ ਸਕਲ ਮਾਸਹਾਰੀ-ਸਿ. ਖਾਸੇ^{੧੦} ॥ ਮਜਾ, ਰਕਤ, ਗੂਦੇ, ਅਸਿਥਿ^{੧੧}, ਲੁੰਬ ਮਾਸੇ ॥
 ਸਭੇ ਭੱਛ ਕੀਆ ਅਮਿਥਿ^{੧੨} ਸੁਣ-ਧਾਰਾ ॥ ਚਲੈ ਧਾਮਿ^{੧੩} ਕਉ ਆਪ ਆਪਨ ਅਖਾਰਾ ॥੯੯॥੭੩੯॥
 ਚਲੈ ਭੁਤ ਭੈਰਵ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰੇਤ ਮਾਲਾ ॥ ਮਸਾਨੇ, ਪਿਸਾਚੇ ਅਨਿਕ-ਕੁਲਿ ਬੈਤਾਲਾ ॥
 ਗਏ ਧਾਮ ਨਿਜ ਨਿਜ, ਸਭੈ ਮਾਸਹਾਰੀ ॥ ਜਸੇ-ਸੰਭ^{੧੪} ਦੇ ਦੈ ਹਿਦਯ ਯਾਨ ਧਾਰੀ ॥੧੦੦॥੭੪੦॥
 ਕਏ ਗੀਧ ਕਾਕੇ, ਚਵੰਡਾ ਸਬੈ ਗਨ ॥ ਗਗਨ-ਲੋਕ-ਛਾਏ^{੧੫}, ਭਏ ਲੋਧ ਤਤਫਿਨ ॥
 ਜਸੇ-ਸੰਭ^{੧੬} ਗਾਵਤ ਹਿਦਯ ਯਾਨ ਧਾਰੇ ॥ ਸਬੈ ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਨਿਜੇ-ਪੁਰਿ ਸਿਧਾਰੇ ॥੧੦੧॥੭੪੧॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ ॥
 ਗਏ ਸੋਰ, ਚੀਤਾ ਸਿੰਗਾਲੇ^{੧੭} ਸੁਆਨਾ ॥ ਬਿਖਮ ਘੋਰ ਕਾਨਨ^{੧੮} ਕਰਾ ਸਭ-ਪਯਾਨਾ^{੧੯} ॥
 ਸਭੈ-ਸੰਭ-ਬਿਰਮੇ-ਸਰਾਹਿਤ-ਭਵਾਨੀ^{੨੦} ॥ ਗਏ ਘੋਰ ਬਿਚ ਬਨ.ਕਥਾ ਇਮ ਪੁਰਾਨੀ^{੨੧} ॥੧੦੨॥੭੪੨॥
 ਚਤੁਰਦਸ ਪੁਰੀ ਲੋਕ ਦਹਿਦਸ-ਉਜਾਰੇ^{੨੨} ॥ ਸਿਵਾ-ਜੀਤ ਸੋਭਾ, ਰਹੀ ਫੈਲ ਸਾਰੇ ॥
 ਸਬੈ ਦੇਵ-ਰਿਖਿ, ਮੁਨਿ, ਸੁਰਸੁਰ ਯਜਾਵੈ ॥ ਚਰਾਚਰ ਸਕਲ ਜੀਵ-ਜੰਤ ਮਨਾਵੈ ॥੧੦੩॥੭੪੩॥
 ਸਪਤ-ਸਿੰਧੁ-ਸੋਭਾ^{੨੩}, ਸੁਮੇਰੇ, ਪਯਾਲੇ ॥ ਜਪੈ ਜਾਪ ਨਿਸਿਦਿਨ ਪਰੇਬ੍ਰਹਮ-ਜੂਲੇ^{੨੪} ॥
 ਪਸੰ, ਪੱਛਸੇ, ਨਾਰਿ, ਨਰ, ਨਾਗ ਨਾਥੇ^{੨੫} ॥ ਜਪੈ ਜਾਪ ਤਾਂ ਕਾ, ਲੀਏ-ਭੂਮਿ ਮਾਥੇ^{੨੬} ॥੧੦੪॥੭੪੪॥
 ਮਹਾ-ਭੀਰ ਪੀਰੇ, ਸਕਲ ਦੁੱਖ ਟਾਰਯੋ ॥ ਭਗਤਿ, ਸਾਧੁ ਸੰਤਨ ਸਗਲ-ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਤਾਰਯੋ ॥
 ਅਨਿਕ-ਪਾਪ-ਪਾਤਕ^{੨੭} ਫਿਨਿਕ-ਮੰਨਮਾਵੈ ॥ ਇਕਾਗਰ ਹਿਦਯੈ ਬੈਠ ਨਰ ਚਿੱਤ ਯਜਾਵੈ ॥੧੦੫॥੭੪੫॥

੧. ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲੇ। ੨. ਡਰੋਟੇ ਮੂੰਹਾ ਵਾਲੇ। ੩. ਡਰੋਟੇ ਕੁੱਤੇ ਦੇਦ ਕੱਚ ਕੇ (ਖਾਣ ਨੂੰ) ਘਸੇ। ੪. ਕਿੱਦਰ।
 ੫. ਕਾਲੇ ਕੰਨਾ ਵਾਲੇ ਲੁੰਬ ਤੇ ਕਾਲੇ ਮਾਸਾਹਾਰੀ (ਜੀਵ)। ੬. 'ਹੂਹ' ਤੇ 'ਕੂਹ' ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ। ੭. ਝੁੰਡ, ਸਮੂਹ। ੮. (ਬਵੰਜਾ) ਥੀਰਾ ਦੀਆਂ ਤੇ ਤਕੜੇ ('ਹੁਡਾਰੇ') ਸੂਰਾ (ਵਾਰਾਹ) ਦੀਆਂ ਬਾਤ ਕਤਾਰਾਂ। ੯. ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ।
 ੧੦. ਉਹ ਸਾਰੇ ਖਾਸ—ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਫੰਜ ਗਏ। ੧੧. ਹਭੀਆਂ, ਹੰਡ। ੧੨. ਮਾਸ। ੧੩. ਘਰ, ਮਕਾਨ; ਲੋਕ।
 ੧੪. ਯਸ ਤੇ ਸੋਭਾ। ੧੫. ਜਿਹੜੇ ਆਕਾਸ਼ ('ਲੋਕ') ਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਫੈਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ੧੬. ਜੰਗਲ. ਬਨ। ੧੭. ਜਾਣਾ।
 ੧੮. ਭਾਵ—ਆਨੀ, ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਲਿਆਂਦ ਵਾਲੀ ਦੀ ਉਸਤਤਿ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਸਾਰੇ (ਲੋਕ) ਉਸਤਤਿ ਵਿੱਚ ਹੀ (ਫਿਰਮ) ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ। ੧੯. ਪਹਿਲੀ; ਪੁਰਾਣ ਦੀ। ੨੦. ਚੰਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰੀਆਂ ਅਤੇ ਦਸਾਂ ਹੀ ਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੁਸ਼ਿਧ ਹੋ ਕੇ। ੨੧. ਸੱਤਾ ਸਮੁੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀ (ਕਾਲ ਦੀ ਹੀ) ਸੋਭਾ ਹੈ। ੨੨. ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਲਾਣ (ਪ੍ਰਥਮ) ਦੀ। ੨੩. ਸੰਸ ਨਾਕਾ; ਤੱਛਕ। ੨੪. ਧਰਤੀ ਵੱਲ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ। ੨੫. (ਪਾਤਕ) ਹੇਠਾਂ ਡੇਗਣ ਵਾਲੇ ਪਾਪ; ਮਿਤਭ ਏ ਪਾਪ; ਮਹਾ-ਪਾਪ।

A ਪ:—ਅਨਿਕ। B ਪ:—ਸਹਾਲੇ।

ਜਦੋਂ ਭੀਰ ਸੰਕਟ ਪਰੇ ਆਨ ਗਾੜਾ ॥ ਕਰੇ ਬੇਗ-ਰਛਾ, ਬਿਬਿਧ-ਬਿਧ ਉਥਾਰਾ ॥
 ਜਦੋਂ ਕਾਲ, ਅਪਦਾ, ਬਿਪਤਿ, ਦੁਖ ਸੰਤਾਏ ॥ ਕਰੇ ਅਨਿਕ-ਰਛਾ, ਸਰਨ ਦੇਵਤਾ ਜਾਏ ॥੯੬॥੭੪੬॥
 ਜਪੇ ਜਾਪ ਨਿਸਿਦਿਨ ਧਰੈ ਧਯਾਨ ਪੂਰੇ ॥ ਸਕਲ ਰਿਧਿ-ਸਿੱਧਿ ਖਰੀ ਤਿਸ ਹਜ਼ੂਰੀ ॥
 ਰਠੇ-ਮੰਤ੍ਰ-ਅੰਬੂ, ਜਪੇ ਜਾਪ ਦੁਰਗਾ ॥ ਮੁਕਤ ਮੋਛ-ਸੰਪਤਿ ਮਿਲੈ ਤਾਸੁ ਸੁਰਗਾ ॥੯੭॥੭੪੭॥
 ਪੜੈ ਯਾਹਿ ਹਿਤੁ ਸੇ ਜਗੈ ਰੈਨਿ-ਸਾਰੇ ॥ ਧਰੇ ਧਯਾਨ ਅੰਬੂ, ਪੁਨਹ ਚਰਨ-ਧਾਰੇ ॥
 ਪੜੈ ਯਾਹਿ ਬਿਧਿ ਸੇ ਕਰੇ ਹੋਮ ਬਹਨੀ ॥ ਮਨੋ-ਕਾਮਨਾ-ਸਿਧਿ ਹੋਵੈ ਸੁਲਹਨੀ ॥੯੮॥੭੪੮॥
 ਮੱਯਾ ਜਾਨ ਚੇਰੇ, ਮਯਾ ਮੋਹਿ ਕੀਜੈ ॥ ਅਨਨ-ਭਗਤਿ, ਚਰਨ-ਕਵਲ ਮੋਹਿ ਦੀਜੈ ॥
 ਬਿਨਾ ਸਾਮ ਤੇਰੀ ਨਹੀਂ ਅਦੁਰ ਆਸਾ ॥ ਕਰੇ ਮੋਖ-ਮੁਕਤ ਚਰਨ ਕਵਲ ਬਾਸਾ ॥੯੯॥੭੪੯॥
 ਸ਼ਿਵਾ ਮੋਹਿ ਦੀਜੈ, ਇਹੀ ਦਾਨ ਮਾਗੋ ॥ ਚਰਨ ਕਵਲ-ਬਾਸਾ; ਚਰਨ-ਚਿੱਤ ਪਾਗੋ ॥
 ਜਦੋਂ ਭੀਰ ਸੰਕਟ ਪਰੇ ਆਨ ਗਾੜਾ ॥ ਕਰਉ ਬੇਗ ਰਛਾ, ਪਰਉ ਤੋਹਿ-ਦੁਆਰਾ ॥੧੦੦॥੭੫੦॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਠ ਬਿਲਾਵਲ ॥

ਚਹੋਂ ਚਿਤ ਮੇਂ, ਸੋਈ ਦੀਜੈ ਭਵਾਨੀ ॥ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ-ਸੰਪਤਿ-ਕਰੇ-ਦਾਸ-ਜਾਨੀ ॥
 ਹਮਨ ਕਸਟਿ, ਅਪਦਾ, ਮਿਟਾਓ ਸਕਲ ਦੁਖ ॥

ਮਿਲੈ-ਦਾਨ-ਅਬਿਚਲ ਪ੍ਰਾਪਤਿ-ਬਿਬਿਧ-ਸੁਖ ॥੧੦੧॥ ੭੫੧ ॥

ਹਮਨ ਕੀ ਪੁਕਾਰੋਂ ਸੁਨਹੁ ਰਾਜਧਾਨੀ ॥ ਕਰੋ ਫਜਲ ਕ੍ਰਿਪਾ ਅਪੁਨਿ ਦਾਸ ਜਾਨੀ ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਹੋਰੇ, ਮੱਯਾ ਜਾਨੁ ਚੇਰੇ ॥ ਬਿਨਾ ਸਾਮ ਦੁਮਰੀ ਨਹੀ ਮੁਕਤ ਮੋਰੇ ॥੧੦੨॥੭੫੨॥
 ਧਰੇ ਧਯਾਨ ਸਾਦਰਾ ਬਿਨਾ ਕਪਟ ਹੋਕੇ ॥ ਰਰੇ ਜਾਪ ਮੰਤ੍ਰ, ਇਕਾਗਰ ਹ੍ਰਿਦਯ ਕੇ ॥
 ਹਰਖ ਮੰਗਲੇ ਸੁਖ ਪਾਵੈ ਨਿਧਾਨ ॥ ਕਰੇ ਦੇਵਤ ਪੂਜਾ ਬਿਬਿਧ-ਬਿਧਿ ਬਿਧਾਨ ॥੧੦੩॥੭੫੩॥

੧. ਬਚਾਉ। ੨. ਇਵਜ ਪ੍ਰਕਾਸ ਰੂਪ। ੩. ਪੂਰਾ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸੰਪੂਰਣ। ੪. ਮਾੜਾ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰ ਨੂੰ ਉਚਾਰੇ।
 ੫. ਮੁਕਤੀ ਤੋਂ 'ਮੋਛ (ਸੰਪਤਿ) ਖੁਲ੍ਹਾ ਧਨ'। ੬. ਸਾਰੀ ਰਾਤ; ਸ੍ਰੇਸ਼ਟਿ ਰਾਤ। ੭. ਪੁਰਸ ਚਰਣ (ਸੰਕਲਪ) ਧਾਰ ਕੇ,
 ਨਿਦਮ ਨਾਲ। ੮. (ਬਹਨੀ) ਅਗਨਿ ਵਿੱਚ ਹਵਨ ਕਰੇ। ੯. ਉਤਮ ਲਹਿਤੀ ਵਾਲੀ ਮਨੋਕਾਮਨਾ ('ਸਿਧਿ') ਪ੍ਰਾਪਤ
 ਹੋਵੇਗੀ। ੧੦. ਹੋ ਮਾੜਾ। ੧੧. ਕ੍ਰਿਪਾ। ੧੨. ਅਭੰਗ ਸੁਧਾ। ੧੩. ਸਰਣ। ੧੪. ਖੁਲੀ ਅਜਾਈ। ੧੫. (ਪਰਲੋਕ)
 ਤਾਂ ਚਰਨ ਕਮਲ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਅਤੇ (ਲੋਕ ਵਿੱਚ) ਚਿੱਤ ਚਰਨੀ ਲਾ ਰੱਖਾ। ੧੬. ਭਾਰੀ, ਤਕੜਾ। ੧੭. (ਸ੍ਰੀ) ਲਛਮੀ
 ਤੇ ਸੰਪਦਾ ਦਾ (ਮੁਖ) ਪ੍ਰਧਾਨ (ਵਛਾ) ਕਰੋ ਆਪਣਾ ਦਾਸ ਜਾਣ ਕੇ, ਹੋ 'ਸ੍ਰੀ ਮੁਖ (ਸੰਪਤਿ) ਪਰਮੇਸੁਰ'। ਦਾਸ ਜਾਣ ਕੇ
 (ਆਪਣਾ ਸੁਰੂਪ) ਕਰੋ ? ੧੮. ਸਾਭੀ। ੧੯. ਅਭਿਨਾਸੀ, ਨ ਚਲਯਮਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ। ੨੦. ਮਿਹਰ ਹੀ ਮਿਹਰ।
 ੨੧. ਆਦਰ ਸਹਿਰ। ੨੨. ਨਿਧੀਆ ਦਾ; ਖਜਾਨਾ।

A ਪਾ: ਪੂਰਨ। B ਪਾ: ਹਮੁਰਨ। C ਇਹ ਤੁਕ ਸ੍ਰੀ ਦਾਸ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਤ੍ਰਿਪਾ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੇ
 ਪਹਿਲੇ ਮੰਗਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਏਸੇ ਹੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਆਈ ਹੈ। D ਇਹ ਤੁਕ ਅੰਗ ੯੬॥੭੪੬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਏਸੇ ਹੀ ਰੂਪ ਨਾਲ
 ਹੈ ਅਤੇ ਏਥੇ ਓ ਭਾਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਏਥੇ ਓ ਭਾਖਿਆ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ,
 ਯਾਦ ਵੀ ਓਹੀ ਸਹੀ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੋਂਡ ਬਿਲਾਵਲ ॥

ਛਮੋA ਅਵਗੁਨੰ ਢੀਠਿ ਅਪ੍ਰਾਪਿ ਮੋਰੋ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੇਵ ਕੀਜੈ, ਮੱਯਾ ਜਾਨੁ ਚੇਰੋ ॥
ਅਧਮ ਪਾਤਕੀ ਕੀਟਾ ਪਰ ਮਿਹਰ ਕੀਜੈ ॥ ਛਮੋA ਢੀਠਪਨੋ, ਦਾਸ ਕੋ ਰਖ ਲੀਜੈ ॥੧੦੪॥੭੫੬
ਇਤਿ-ਸ੍ਰੀ ਮੰਗਲਾ-ਚਰਨ ਪੁਰਾਣੇ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੋਂ ਬਿਮਲ-ਜਸ-ਉਦਯੋਂ ਕਲਿਮਲ-ਬਿਧੁਸਨੋਂ ਭੀਮਨਾ
ਬਧਹ ਪ੍ਰਿਥਮੋ ਧਯਾਯ ਸਮਾਪਤਿ ਮਸਤੁ ਸੁਭ ਮਸਤੁ ★^੬ ॥੧ ॥

੧. ਨੀਚ, ਪਾਪੀ ਅਤੇ (ਗੀਟ) ਤੁੱਛ (ਜੀਵ) ਤੋਂ ੨. (ਢੀਠਪਨ) ਅਵਾਰਾ-ਗਰਦੀ ਮਾਫ ਕਰ ਦਿਓ। ੩. ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇ ਹੋਇ ਗਯਾਨ ਤੋਂ। ੪. ਨਿਰਮਲ ਸੰਭਾ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੫. ਕਲਿਯੁਗ ਦੀ ਮੇਲ (ਪਾਪ) ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੬. ਧਯਾਯ ਸਮਾਪਤ ਅਸਤੁ ਸੁਭ (ਅਸਤੁ) ਅਧਯਾਯ ਸਮਾਪਤ ਹੈ, ਸੁਭ ਹੈ।

A ਪਾ — ਛਮੋ।

★ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧਯਾਯ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਏਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸਲ ਗ੍ਰੰਥ 'ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਪੁਰਾਣ' ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਗਰੰਥ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ। ਮੰਨ੍ਹੋ ਇਹ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਸ਼ਚਯ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਗਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਉਚਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਅਤੇ 'ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਈ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਠੱਲਦੇ' ਕੋਈ ਗ੍ਰੰਥ 'ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਪੁਰਾਣ' ਨਾਮ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਖੋਜ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵੀ ਅਖਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰਿਆਂ ਲੇਖਿਕਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨ੍ਹੋ ਅਡਰਾ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਗ੍ਰੰਥ 'ਚੋਂ' ਹੀ ਹੀ ਸਮੱਗ੍ਰੀ ਮਿਲੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਅਗਲਾ ਵੀ ਹੋਰ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਲਿਖ ਆਏ ਹਾਂ 'ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਪੁਰਾਣ' ਕੋਈ ਜੜੋਤਿਸ ਦਾ ਗਰੰਥ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਪਰ ਕੀਤੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੇ ਸਨ ਜਿਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ (ਸੁਕ੍ਰਾਭਾ ਅਤੇ (ਸਾਰਸ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਣ) ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਤੰਤ੍ਰਨਵਾਦ (ਅਨੁਭਵ 'ਚੋਂ' ਉਠਿ ਹੋਇਆ ਅਨੁਵਾਦ) ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਨਾਤਨਿ ਧਰਮ ਗਰੰਥਾਂ ਵਲ ਹੀ ਰੁਚੀ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਪੰਡਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨਰੋਤਮ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸ੍ਰ: ਬ: ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੇ ਸਨਾਤਨੀਆਂ ਦੇ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਗਰੰਥਾਂ ਦਾ ਹੀ ਆਸ਼ਰਯ ਲਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਸਨਾਤਨਿ ਧਰਮ ਦੇ ਮੰਨੇ ਹੋਏ ਪੁਰਾਣਾਂ ਅ ਉਪ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ 'ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਨਾਮ ਗਰੰਥ ਨਹੀਂ' ਮਿਲਦਾ-ਏਹੋ ਹੀ ਸਾਡੀ ਬੁਧ ਨੂੰ ਭੁਮ ਚੜ੍ਹ ਵਿਚ ਛਾ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਣ—ਵਿਸ਼ਨੂ ਪਦਮ, ਬ੍ਰਹਮ, ਸ਼ਿਵ, ਭਾਗਵਦ, ਨਾਰਦ, ਮਾਰਕੰਡੇਯ, ਅਗਨਿ, ਬ੍ਰਹਮ-ਵੈਂ ਲਿੰਗ, ਵਾਰਾਹ, ਸਕੰਦ, ਵਾਮਨ, ਕੂਰਮ; ਮਤਸਯ, ਗਰੁੜ, ਬ੍ਰਹਮਾਂਡ ਤੇ ਭਵਿਸ਼ਯ ਹਨ।

ਉਪਪੁਰਾਣ:—ਉਸਨਾ, ਸਨਤਕੁਮਾਰ; ਸਾਥ, ਸ਼ਿਵ, ਕਾਪਿਲ, ਕਾਲਿਕਾ, ਦੁਰਵਾਸਾ, ਦੇਵੀ, ਨਾਰੂ ਸਿੰਘ, ਨਾਰ ਨੰਦਿ-ਕੇਸੂਰ, ਪਾਰਾਸਰ ਪਦਮ, ਭਾਸਕਰ, ਮਾਹੇਸ਼ੁਰ, ਮਾਰੀਚ, ਵਾਯਵੀਯ ਅਤੇ ਵਾਹੁਣ ਹਨ। ਪੁਰਾਣ ਤੇ ਉਪ-ਪੁਰਾਣਾਂ ਨਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਨਾਮ ਵੀ ਹਨ। ਪਰ—'ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ' ਨਾਮ ਦਾ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਪ-ਪੁਰਾਣ ਹੈ। ਵਾਸਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਜਿਹੜੀ ਸਮਗਰੀ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਓਸੇ ਤੇ ਕਨਾਯਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਰਾਹ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਵਿੱਚ 'ਜਨੇਸੁਰ' 'ਜਿਨਿੰਦ੍ਰ' ਆਦਿਕ ਪਦ ਵੀ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਹਨ। ਯਥਾ:

ਦਯਾ—ਸਿੰਧੂ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ, ਸ੍ਰੀ—ਪਤਿ ਬਿਧੂ—ਰੂਪ "ਜਨੇਸੁਰੋ" ॥ (ਅ ੦੫)

ਜੇਕਾਰ ਸਬਦ ਉਚਾਰ ਦੇਵਨ, ਪੜੇ ਚਰਨ 'ਜਨੇਸੁਰੋ' ॥ (ਅ ੦੫)

ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਉਲਟਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ-ਗ੍ਰੰਥ' ਕੋਈ ਜੈਨ ਦਾ ਗਰੰਥ ਹੈ (ਅਜੇ ਹੋਰ ਖੋਜ ਕਰਾਂਗਾ) ਜਿਸ ਦਾ ਕਿ ਇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ (ਜੈਨ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਵਰਤੀ ਅਭਿਨੰਦਨ) ਗਰੰਥ ਚੋਂ ਵੇਖੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਪੁਰਾਣ ਨਾਮ ਦਾ ਕੋਈ ਗਰੰਥ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਅਨੁਭਵ 'ਚੋਂ' ਪੁ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਪਾਪ ਵਿੱਚਿ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਅਨੁਵਾਦ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਸ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ

ਇਹ ਵਿਚ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਚੱਲੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਸ ਗਰੰਥ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਉਸ ਉੱਤੇ ਗਰੰਥ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦਿਕ ਦਾ ਪੂਰਣ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਵਲ ਅਨੁਵਾਦ (ਤਰਜਮਾ) ਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਅਨੁਭਵ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਤਪਰ ਹੋ ਕੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰੇ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰੀ ਅਨੁਵਾਦਿਕ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇ ਅਨੁਵਾਦਿਕ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਉਸਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਜਚਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਚਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਤਰਜਮਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ 'ਗਜ ਸਿੰਘ' 'ਸਕਰਿ ਸਿੰਘ' 'ਅਮਿੱਟ ਸਿੰਘ' ਨਹੀਂ ਲਗੇ। ਸ੍ਰੀ ਮਦਭਾਗਵਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। 'ਰਾਧਾ' ਨਾਮ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਪੀ ਹੀ ਨਹੀਂ—ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਜਿਕਰ ਸ੍ਰੀ ਮਦਭਾਗਵਤ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਏਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮਾਂ ਨੂੰ ਗਿਣੀਏ ਤਾਂ ਅਸ਼ਰਯ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੀ ਹੋਣਗੀਆਂ ਕਿ ਪ੍ਰਮ ਸਿੰਘ, ਧ੍ਰਜਾ ਸਿੰਘ, ਮਨ ਸਿੰਘ, ਧੋਰ ਸਿੰਘ, ਧਰਾਧਰ ਸਿੰਘ, ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, ਸਦਾ ਸਿੰਘ, ਸੁੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਜਨ ਸਿੰਘ, ਸੰਤ ਸਿੰਘ, ਸੈਨ ਸਿੰਘ, ਸਫਲ ਸਿੰਘ, ਅਹਿ ਸਿੰਘ, ਸ੍ਰਭ ਸਿੰਘ ਇਹਨਾਂ ਨਾਮਾਂ ਵਾਲੇ ਸੇ ਤੇ ਉੱਤੇ ਸੂਰਵੀਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਦੇ 'ਜੁੱਧ ਪ੍ਰਬੰਧ' ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਮਦਭਾਗਵਤ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਚੋਂ ਇਕ ਵੀ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਬਲਕਿ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਠਾਮ ਵੀ ਹੈ ਯਥਾ—
'ਇਚ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ-ਸਕੰਧੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰੇ ਯੁਧ-ਪ੍ਰਬੰਧੇ ਅਮਿੱਟ ਸਿੰਘ ਸੈਨਾ ਸਹਿਤ ਬਧਹ ਪਯਾਯ ਸਮਾਪਤੋ ਮਸਤ੍ਰ ਸੁਭ ਮਸਤ੍ਰ ॥੩੭॥'

ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ 'ਸ੍ਰੀ ਮਦਭਾਗਵਤ ਤੇ ਦਸਮ ਸਕੰਧ' ਦੇ ਨੇਤਿਓਂ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ 'ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ' ਵਿੱਚ 'ਬਚਿਤ੍ਰਨਾਟਕ' ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਹੈਰਾਨਗੀ ਵਾਲਾ ਨਾਟਕ' ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਹੈ। ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨਾਟਕੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੈਰਾਨਗੀ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵੀ ਅਨੁਭਵ ਚੋਂ ਹੀ ਰਚੇ ਕੇ 'ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ' ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਅਧਯਾਜ ੬ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੈ :—ਹੇਮ ਕੁੰਟ ਪੁਬਤ ਪਾਸ ਸਪਤ-ਸਿੰਘ ਪਹਾੜ ਉੱਤੇ ਤਪ ਕਰਦੇ ਮੈਨੂੰ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ) ਹਰ ਨੇ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਪੁਤ੍ਰ ਥਾਪ ਕੇ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ

ਇਹੈ ਕਾਜ ਧਰਾ ਹਮ ਜਨਮੰ ॥ ਸਮਝ ਲੇਹੁ ਸਾਧੂ ਸਭਿ ਮਨ ਮੰ ॥

ਧਰਮ ਚਲਾਵਨ, ਸੰਤ ਉਥਾਰਨ ॥ ਦੁਸ਼ਟ ਸਭਨ ਕੋ ਮੁਲ ਉਪਾਰਨ ॥੪੩॥

(ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਅ ੬)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ—

ਨਿਰੰਕਾਰ, ਨਿਰਬਿਕਾਰ ਨਿਤਯੇ ਨਿਰਾਲੇ ॥ ਨ ਬਿਧਓ ਬਿਸੇਖੰ, ਨ ਤਰਨੰ ਨ ਬਾਲੰ
ਨ ਰੇਕੰ, ਨ ਰਾਯੰ, ਨ ਰੂਪੰ ਨ ਰੇਖੰ ॥ ਨ ਰੰਗੰ, ਨ ਰਾਗੰ, ਅਪਾਰੋ ਅਭੇਖੰ ॥
ਨ ਰੂਪੰ, ਨ ਰੇਖੰ, ਨ ਰੰਗੰ ਨ ਰਾਗੰ ॥ ਨ ਠਾਮੰ, ਨ ਠਾਮੰ ਮਹਾ-ਜੋਤਿ-ਜਾਗੰ
ਨ ਦ੍ਰੇਖੰ, ਨ ਭੋਖੰ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਨਿਤਯੇ ॥ ਮਹਾਨੰਗ ਜੰਗੰ ਸੁਪਰਮੰ ਪਵਿਤ੍ਰਯੇ ॥੫॥

(ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਅ ੦੧)

'ਜਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਆਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਬਿਧ ਨਹੀਂ, ਬਾਲ ਨਹੀਂ, ਰਾਗ ਨਹੀਂ, ਕੰਗਾਲ ਨਹੀਂ, ਭੂਪਾਲ ਨਹੀਂ, ਰੇਗ, ਰਾਗ, ਰੂਪ, ਰੇਖ, ਨਾ, ਥਾਂ ਆਦਿ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ।' ਦਸਿਆ ਹੈ। ਫੇਰ—'ਉਨ ਕਿੱਥੇ ਬੁਲਾਇਆ? ਸਪਤ-ਸਿੰਘ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਲੈ ਗਿਆ?' ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਥਨ ਦਾ ਤਾਤਪਰਯ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਘਟਨਾ ਨਹੀਂ ਇਹ 'ਹੈਰਾਨਗੀ ਕੁਨ ਨਾਟਕ' ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ 'ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਦੇ ਲੱਭ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਪਾਪਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਨੁਭਵ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਾਪੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਦਾ; ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਪੀ ਨੂੰ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਰਾਹ ਹੀ ਵਖਰਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਾਪਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਝੰਡਾ ਚੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਅਲਮ ਸਾਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਤੇ ਅਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਲਈ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ

ਸੀਮਾ ਦੇ ਚਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਹੀ ਬਲੀਭ ਸਰਸਰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਆਰਮਾ ਹੀ ਸੁਣ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਾਲ ਪਵਿਤ੍ਰ ਆਰਮਾ ਤਦਾਭਮ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੀ ਆਰਮਾ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਆਰਮਾ ਨੂੰ ਚੰਪਕਾ ਨੂੰ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰੇ। ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਖੀ ਵੇਸੇ ਹੀ ਧੁਨ ਵਿੱਚ ਨੈਨੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਹੈ। ਨੈਨੀਆ ਵਿੱਚ 'ਪਾਰਸਨਾਥ' ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਭੁੱਲਾ ਹੋਇਆ 'ਸਿਖ' ਹੈ। ਉਹ ਖੁਦ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ, ਪੀਠ ਹੈ। ਪਰ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿੱਚ ਭੁੱਲਾ ਹੋਇਆ 'ਸਿਖ' ਹੈ। ਇਹ ਹੀ 'ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਜਿਹੜਾ ਪਾਪਾ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਭਈ ਸੰਜਣ ਸਾਮੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੀਤ ਨੂੰ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਅਧਿਆਤਮ ਕਰਦੇ ਹਨ—ਕਿ ਕੁਮ ਪੌਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਆਇਕਾ ਦੇ ਨਾਮ ਲਿਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕ ਬਾਰੰਬਾਰ ਪੁਸ਼ਨ ਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਥਨ ਤੇ ਹੀ ਨਿਸਚਯ ਕਰ ਲੈਣ ਤੇ ਪਰ-ਮੇਰੀ ਆਰਮਾ ਤਾਂ ਕੁਮ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਪ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਪਵਿਤ੍ਰ ਨੂੰ ਕੁਮ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ' ਮੰਨਿਆ ਹੈ: ਨ ਜੰਤੁ ਮੈਂ, ਨ ਤੰਤੁ ਮੈਂ, ਨ ਮੰਤੁ ਥਸਿ ਆਵਈ ॥ ਪੁਰਾਨ ਅੰ ਕੁਰਾਨ ਨੌਤਿ ਨੌਤਿ ਕੈ ਬਤਾਵਈ ॥ ਨ ਭਰਮ ਮੈਂ, ਨ ਧਰਮ ਮੈਂ, "ਨ ਭਰਮ ਮੈਂ" ਬਤਾਈਐ ॥ ਅਗੰਜ ਆਇ ਦੇਵ ਹੀ ਕਹੋ ਸੁ-ਕੇਸੁ ਪਾਈਐ ॥੧੧੨੫॥

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ)

ਨ ਭਰਮ ਹੈ, "ਨ ਭਰਮ ਹੈ" ਨ ਧਰਮ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ ॥ ਨ ਜੰਤੁ ਹੈ ਨ ਤੰਤੁ ਹੈ, ਨ ਮੰਤੁ ਕੇ ਰਲਾਉ ਹੈ ॥ ਨ ਭਲ ਹੈ, ਨ ਡਿਫ ਹੈ, ਨ ਡਿਫ ਕੇ ਸਰੂਪ ਹੈ ॥ ਅਭੰਗ ਹੈ, ਅਨੰਗ ਹੈ, ਅਗੰਜ ਸੀ ਬਿਬੂਤਿ ਹੈ ॥ ੧੭ ॥੧੧੨੫॥

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ)

ਜਿਹੋ ਸਤੁ ਮਿਤ੍ਰੁ ਨਹੀਂ ਜਨਮ ਜਾਤ ॥ ਜਿਹੋ ਪੁਤ੍ਰ ਭ੍ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਮਿਤ੍ਰੁ ਮਾਤ ॥
 ਜਿਹੋ ਕਰਮ "ਭਰਮ ਨਹੀਂ" ਧਰਮਧਿਆਨ ॥ ਜਿਹੋ ਨੇਹ ਗੋਹ ਨਹੀਂ ਬਯੋਤ ਬਾਨ ॥ ੩ ॥ ੧੨੩ ॥
 ਜਿਹੋ ਜਾਤ ਪਾਤ ਨਹੀਂ ਸਤੁ ਮਿਤ੍ਰੁ ॥ ਜਿਹੋ ਨੇਹ ਗੋਹ ਨਹੀਂ ਚਿਹਨ ਚਿਤੁ ॥
 ਜਿਹੋ ਰੰਗ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਰਾਗ ਰੇਖ ॥ ਜਿਹੋ ਜਨਮ ਜਾਤ "ਨਹੀਂ ਭਰਮ ਭੇਖ" ॥ ੪ ॥ ੧੨੪ ॥
 ਜਿਹੋ ਕਰਮ "ਭਰਮ ਨਹੀਂ" ਜਾਤਪਾਤ ॥ ਜਿਹੋ ਨੇਹ ਗੋਹ ਨਹੀਂ ਪਿਤ੍ਰੁ ਮਾਤ ॥

(ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ)

ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਦਾਜਲ ਕਰਮ ਹੈ ॥ ਅਗੰਜ "ਭੰਜਿ ਭਰਮ ਹੈ"

(ਗੰਗਾਨ ਪ੍ਰਬੰਧ)

ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਨ ਕੁਮ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਨ ਕੁਮ ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕੁਮ ਹੈ—ਉਠ ਪਾਪ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਕੁਮ ਨਹੀਂ—ਉਠ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ ਨੂੰ ਚੁਣ ਕੇ ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਨ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਵਿਤ੍ਰ ਦਾ ਸੰਗ, ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਰਖਦਾ ਹੈ।

ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧਿਆਯ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਪ੍ਰਭਵ ਵਿਕਾਸ ਹੈ। ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ; ਬੋਧ, ਸੈਨ, ਸੰਨਤਾਸੀ, ਉਦਾਸੀ, ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਮਾਨ, ਯਹੂਦੀ, ਪਾਰਸੀ, ਦਾਉਦੀ, ਬਹਾਈ, ਵਹਾਬੀ, ਸਿੱਖ, ਮੌਮਨ ਤੇ ਕਾਫ਼ਰ ਸਭ ਇੱਕੋ ਜਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਅਨੁਸਾਰੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੇ ਅਜੇ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕਾਮੀ, ਕ੍ਰੋਧੀ, ਲੋਭੀ, ਮੱਧੀ ਤੇ ਅਹੰਕਾਰੀ ਦਾ ਤੇ ਜਗੀ, ਸਾਤ, ਅਲੱਭ, ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਨਿੰਮੂਰਾ ਵਾਲੇ ਦਾ ਦਰਜਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਸੇ ਹੀ ਖ਼ਜਾਲ ਵਿੱਚ 'ਨੈਨੀਆ' ਦੇ ਕਿਸੇ ਗੁੱਬ' ਦੀ ਡਾਕਾ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਅਨੁਭਵ ਰਖਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦਾ ਪਿੰਗਲ-ਵਿਸਤਾਰ

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਯਾਇ ਵਿੱਚ ਪਿੰਗਲ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਦਾ ਅੰਤ-ਉੱਤਮ ਵਰਣਨ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਕਾਵਯ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਗਿਣ ਮਿਥ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕਵਿ ਨੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਹਾਂ! ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਕਵੀਆਂ ਤੋਂ ਵੈਸੇ ਛੱਦ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਗਿਣਕੇ ਪ੍ਰਸਤਾਰਿਕਾਂ ਨੇ ਸੰਗਯਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਲਿਆਏ ਅਤੇ ਕਈ ਕਈ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਮੂਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਵੀ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਸਾਹਿਯਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਹੀ ਪਿੰਗਲ ਹੈ—ਛੱਦਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤਾਂ ਕਵੀ ਜਨ ਆਪ ਵੀ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਸਮਝਿਆ ਬਿਨਾਂ ਪਿੰਗਲ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਕੁਝ ਛੱਦਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰ ਲੈਣਾ ਛੋਟੀ ਜਹੀ ਗਲ ਹੈ। ਪਰ-ਪ੍ਰਸਤਾਰ, ਸੂਚੀ, ਪਾਤਾਲ, ਉਦਿਸ਼ਟ, ਨਸ਼ਟ, ਮੋਰੁ, ਖੰਡਮੋਰੁ, ਪਤਾਕਾ ਅਤੇ ਮਰਕੱਟੀ ਸਮਝਣੇ ਕਠਿਨ ਹਨ। ਇਹ ਦੁ ਪ੍ਰਯਾਜ ਹੀ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਕਹਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਜਾਣੇ ਬਿਨਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਯਾਇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਿਹੜੇ ਸਿਰਲੇਖ ਆਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਕਈ ਸੱਜਣਾਂ ਨੇ 'ਕੇਵਲ ਵਿਨੋਦ' ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਹੈ ਤੇ ਕੁਰੁਰਕਾਂ ਪੜਦਾ ਕਰ ਲੈਣੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹਾ ਕਿ 'ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ' ਵਿੱਚ 'ਸੰਦਰੁ' ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ 'ਸੰਦਰੁ' ਸਿਰਲੇਖ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਸੰ ਪੁਰਖ' ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ 'ਸੰ ਪੁਰਖ' ਸਿਰਲੇਖ ਬਾਪ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਿਰਲੇਖ ਆਜਾ ਰਾਗ ਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਏਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸਨੰਤਰ ਖੜੇ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਡਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਝ ਦੇ ਚਕ੍ਰ ਵਿੱਚੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੀ ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਏਸ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਮੁੱਖ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਨਾਲ ਸੰਧ ਕੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਆਰੰਭ 'ਦੋਹਰਾ' ਸਿਰਲੇਖ ਤੋਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਛੱਦ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਅਤੇ ਹਰੇਕ ਕਵਿ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਕਈ ਵਿਰਲਾ ਹੀ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ—ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਸ੍ਰਜ-ਪਿੰਗਲ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਦੋਹਰਾ ਨ ਹੋਵੇ। ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਵਾਲਾ ਛੱਦ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਤੇ ਤੀਜਾ ਪਾਦ ੧੩-੧੩ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦਾ, ਦੂਜਾ ਤੇ ਚੌਥਾ ਪਾਦ ੧੧-੧੧ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦਾ। ਦੋਹੇ ਵਿੱਚ ਸੁਹੱਪਣ ਏਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਕਵਿਰਾਜ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਇਹ ਨਿਯਮ ਬਾਪਦੇ ਹਨ ਯਥਾ

ਛੱਕਲ, ਚੋਕਲ, ਤੀਨਕਾਲ, ਛੱਕਲ ਚੈਕਲ ਤਾਲ ॥

ਖਟ ਖਟ ਗਨ ਯੋਂ ਦੁਹਨ ਦਲ, ਦੋਹਾ ਰਚਤ ਸੁਵਾਲ ॥੪॥੪॥

ਯਦਵਾ ॥ ਛੱਕਲ ਚੋਕਲ ਤੀਨ-ਕਾਲ, ਛੱਕਲ ਚੋਕਲ ਏਕ ॥

ਦ੍ਵਾਦਸ ਗਨ ਯੋਂ ਦੁਹਨ ਦਲ, ਦੋਹਾ ਰਚਨ ਬਿਬੇਕ ॥੪॥

(ਗਣ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਤਿਤ੍ਰਿਤ ਚਮਤਕਾਰ)

ਗਣਾਂ ਦੇ ਮੇਲ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੋਹੇ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵੇਦ ਹਨ। ਇਹ ਚਾਰ ਚਰਨੀ ੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਛੱਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਛੇਦ ੨੩ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਕਵਿ 'ਭਾਨੁ' ਜੀ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਉਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ

ਛੱਪੜ— ਕੁਮਰ ੧, ਸੁ ਕੁਮਰ ੨, ਸਰਭ ੩, ਸ਼ਯੋਨ ੪, ਮੰਛੁਕਪ, ਬਥਾਨਪੁ ॥

ਮਰਕਟਛੱ, ਕਰਭ ੭, ਸੁ ਔਰ, ਨਰਹਿਦ, ਹੰਸਹਿਦ ਪਰਮਾਨਪੁ ॥

ਗਨਦੁ ਗਯੋਦ ੧੦, ਸੁ ਔਰ, ਪਯੋਧਰ ੧੧, ਬਲ ੧੨, ਅਵਰੋਖਪੁ ॥

ਬਾਨਰਾ੧੩, ਤ੍ਰਿਕਲਾ੧੪, ਪ੍ਰਤੱਛ, ਕੱਛਪਹੁ ੧੫, ਮੱਛ੧੬ ਵਿਸ਼ੇਖਹੁ ॥
 ਸ਼ਾਰਦੂਲਾ੧੭, ਸੁ ਅਹਿਵਰਾ੧੮, ਸ੍ਰਾਕਾਲ੧੯, ਹੁੜ, ਵਰ ਬਿਭਾਲਾ੨੦ ਅਰੁ ਸ੍ਰਾਨ੨੧, ਗਨਿ ॥
 ਉੱਦਮ ਉਦਰ੨੨ ਅਰੁ ਸਰਪ੨੩ ਸੁਭ, ਤੇਇਸ ਬਿਧਿ ਦੋਹਾ ਵਰਨਿ ॥
 (ਛੰਦ ਪ੍ਰਭਾਕਰ)

ਸ੍ਰੀ ਭਾਵਾ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ੨੧ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੋਹਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ। ਯਥਾ
 ਹੋਸ, ਔਚ, ਪਿਕ, ਕੀਰ, ਕਲਹੋਸ, ਕਪੱਤ, ਚਾਰਿਤ੍ਰ, ਦਕਵਾ, ਚਕੋਰ, ਗਰੁਭ, ਗੀਧ, ਰਾਜਹੋਸ, ਕਲਠਨ, ਚਟਕ,
 ਸੋਨ, ਕ੍ਰੋਚ, ਲਵਾ, ਟਿਟਕ, ਰਾਜਮੁਨ. ਹਾਰਲ ਅਤੇ ਖੰਜਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ੨੩ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਪਦੋਹਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
 ਨਾਮ—ਮਲੋ, ਮਲਰ. ਪ੍ਰਵ, ਧੀਰ, ਧਾਮ, ਧਨੁ, ਰਾਮ, ਨੰਦ, ਸੁਰ, ਧੋਨੁ, ਧਰਨ, ਮੀਨ, ਸੂਰ, ਸਸਿ, ਗਿੱਧਿ, ਸਿੱਧਿ,
 ਗੁਰੁ, ਸੰਭੁ, ਸੰਧਿ, ਕੁਜ, ਬੁਧ ਅਤੇ ਬੇਟੁ ਹਨ। ਪਰ ੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਿਆਂ ਪੂਰਣ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਸੌਰਠਾ ਵੀ ਆ
 ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੌਰਠੇ ਦੇ ਭੇਦ ਵੀ ਦੋਹੇ ਜਿੰਨੇ ਹੀ ਹਨ। ਨਾਮ ਕਵੀਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਥਾਪੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ
 ਏਥੇ ਮਿਲਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਦਰਸਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਸ੍ਰੀਕਾਯ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ
 ਆਪਣੇ ਹੀ ਰੱਖੇ ਹਨ।

ਛੰਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਕੁਲ ਠਣ ੧੩ ਹਨ। ੮ ਗਣ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ੫ ਗਣ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਛੰਦਾਂ
 ਵਿੱਚ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਗਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਗਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਪ੍ਰੰਤੂ
 ਕਹਿਣ ਵਿੱਚ ਉਪੋਕਤ ਹਿਸਾਬ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਜੀ ਵਿੱਚ ਆਏ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਤੇਰਾਂ ਹੀ ਗਣਾਂ ਦੇ ਹਨ।
 ਉਪਰੋਕਤ ਸੂਭ ਤੋਂ ਪਿੰਗਲਾਚਾਰਣ ਦੀ ਕਥਨੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ। '।' ਇਕ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਅੱਖਰ ਲਈ ਨਿਸ਼ਾਨੀ
 ਕਾਜਮ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ 'ੲ' ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਦੋ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਅੱਖਰ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਪੁਰਾਤਨ ਪਿੰਗਲਾਚਾਰਣ
 ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। 'ਰੂਪ ਦੀਪ' ਪਿੰਗਲ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਦੋਹੇ ਹੀ ਗਣ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਗਣਾਂ ਵਾਸਤੇ
 ਇਹ ਆਵਸ਼ਯਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਸਮਝਣੀਆਂ ਜੋਗਿਕ ਹਨ

ਸਭ ਛੰਦਨ ਕੇ ਜਨਕੁ ਯਹਿ, ਕੇਵਲ ਲਘੁ ਗੁਰੁ ਰੂਪ ॥
 ਯਾ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਇਨਹੂੰ ਕੇ, ਸੁਨਹੇ ਸੁਕਵਿ ਸੁਰੂਪ ॥
 ਸੂਚਿਕ ਲਘੁ ਗੁਰੁ ਵਰਣ ਕੀ, ਸੰਕੇਤਿਕ ਯੁਗ ਰੇਖ ॥
 ਪ੍ਰਿਥਮ ਸਰਲ (।) ਪੈ ਅਧੋਗਤਿ, ਦੂਸਰ ਅਹਿ ਗਤ (s) ਵੇਖ ॥
 ਲਖਤ ਸਰਲ ਇਕ ਕਲਾ ਕਹਿ, ਅਹਿਗਤ ਕੀ ਗਨ ਦੰਦਿ ॥
 ਵਜੰਜਨ ਅੰ ਪੁਨ ਪਲੁਤ ਕੀ, ਇਹਾ ਨ ਗਣਨਾ ਹੋਇ ॥
 ਵਜੰਜਨ ਹਲ = ਕਲ ਅਰਧ ਗਨ, ਪਲੁਤ = ਤ੍ਰਿਮਾਤ੍ਰਿਕ ਧਾਰ ॥
 ਯਾ ਤੇ ਬਿਨ ਸੰਗੀਤ ਕੇ, ਇਨ ਕੇ ਨਹਿ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ॥੫੩॥
 ਲਘੁ ਚੁਟਕੀ ਕੇ ਕਾਲ ਸਮ, ਲਘੁ ਕਲ ਸੁਖ ਮੁਖ ਭਾਖ ॥
 ਦੁਕਲ ਦੀਹ ਅਥ ਤਾਹਿ ਤੇ, ਦੁਗਨ ਕਾਲ ਅਭਿਲਾਖ ॥੫੪॥
 ਅਥ ਇਨਹੂੰ ਕੇ ਨਾਮ ਕੀ, ਸੰਗਤਾ ਸੁਨ ਸੁਜਾਨ ॥
 ਲਿਖੇ ਛੰਦ ਮੈ ਯਤਨ ਬਿਨ, ਜਿਮ ਸਮਝਤ ਮਤਿਮਾਨ ॥੫੫॥
 ਲਘੁ-ਨਾਮਾਨ ਦੋਹਾ ॥ ਸਰ, ਗਿਰ, ਕੰਚਨ, ਦੰਡ, ਦਰ, ਕੁਸਮ-ਗੰਧ ਰਸ ਰੂਪ ॥
 ਦੀਰਘ ਨਾ ॥ ਰਵਿ, ਸਪਰਸ, ਯਹਿ ਲਘੁ ਕੇ ਨਾਮ ਸੁਨਹੁ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ॥੫੬॥
 ॥ ਨ੍ਰੁਪੁਰ, ਰਜਨਾ, ਚਮਰ ਪੁਨਿ, ਕੰਕਨ, ਹਾਰ, ਸੰਜੀਰ ॥
 ਯੰਡਲ, ਬਲਯ, ਤਟੈਕ ਪੁਨਿ ਗੁਰੁ ਠਗਣ ਯਹਿ ਧੀਰ ॥੫੭॥

ਮਕਾਟ	SSS	ਧਰਤੀ	ਸ੍ਰੀ	੧੦	ਛਾਨਿੰਡਰ	ਰੋਹਟ	ਸਿੰਘ	ਜਾਲੰਧਰ	ਦਿਵਪਰੀ	ਸੁਪੇਰ
ਥਕਾਟ	ISS	ਜਲ	ਵਾਧਾ	੧੨	ਸ਼ੰਮ	ਕਿੱਤਿਕਾ	ਕਰਕ	ਗੋਸਲ	ਵਿਪੁਲਾਵਤੀ	ਉਦਯਾਚਲ
ਕਕਾਟ	SUS	ਅਕਾਨਿ	ਸਾੜਾ	੯	ਅੰਤ	ਆਸ਼ਿਨੀ	ਕਨਾਕਾ	ਮਹੋਦ	ਮਕਰੰਦਵਤੀ	ਮਲਾਕਗਿਰਿ
ਸਕਾਟ	IIS	ਵਾਨੂ	ਫਿਰਨਾ	੮	ਬੁੱਧ	ਪੂਰਵਾ ਭਾਦ੍ਰ ਪਦ	ਮੀਨ	ਦੇਭਕ	ਕੰਚਨਪੁਰੀ	ਸ਼ੇਰਬੰਧੂ
ਤਕਾਟ	SSI	ਅਕਾਸ਼	ਖਾਲੀ	੩	ਮੰਗਲ	ਵਿਸਾਖਾ	ਵਿਸ਼ਾਕਿ	ਕੁੰਤਲ	ਚੰਪਾਵਤੀ	ਕਟਾਕਗਿਰਿ
ਜਕਾਟ	ISI	ਸੂਰਯ	ਗੋਗ	੫	ਸ਼ੁੱਕ੍ਰ	ਸੁਵਣ	ਮੀਨ	ਕ੍ਰੋਚਦੀਪ	ਵਿਚਿਤ੍ਰਾਵਤੀ	ਉਦੇ ਗਿਰਿ
ਭਕਾਟ	SI	ਚੰਦ੍ਰ	ਸ਼ੰਭਾ	੧੩	ਵੀਰ	ਰੋਵਤੀ	ਮੇਖ	ਸ਼੍ਰੋਤਦੀਪ	ਪੁਭਾਵਤੀ	ਵਿਭਾਗ ਗਿਰਿ
ਨਕਾਟ	II	ਸ਼ੇਖਨਾਥ	ਵਣੀ ਉਮਰ	੪	ਬੁਧ	ਅਨੁਰਾਧਾ	ਕਨਾਕਾ	ਗੰਧਾਰ	ਕਾਂਤਾਨਗਰੀ	ਚੰਦ੍ਰ ਗਿਰਿ

ਪੁਨਿ ਅਹਿ, ਕਿਪੁਖ, ਕੁੰਪਿਕਾ, ਦੀਰਘ, ਦੀਹ ਰੁ ਓਛ ॥
 ਵੁ, ਸੁਥ, ਕੁੰਭਕ, ਕੁੰਰੁ ਕੇ, ਆਝਿਕ ਨਾਮ ਨਿਸਿਥ ॥੫੮॥
 " ਇਨ੍ਹੇ ਕੇ ਪੁਸਤਾਰ ਵਸ, 'ਗਟ' ਗੁਟ ਹੀ' ਕਥਿ ਰਾਯ ॥
 ਟ ਠ ਮ ਖ ਠਾਦਿਕ ਤੀਨ-ਦਸ, ਮਤਰ ਵਰਣ ਵਿਥ ਖਾਯ ॥੫੯॥
 ਟਕਟ ਕਹਿਤ ਖਟ-ਮਤਰ ਕੇ, ਠਗਟ ਪੰਚ-ਕਲ ਠੀਕ ॥
 ਡਕਟ ਚਤੁਰ-ਕਲ ਚਕਟ ਤੁਯ, ਟਕਟ ਯੁਗਲ-ਕਲ ਠੀਕ ॥੬੦॥
 (ਕਟ ਪੁਸਤਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ ਪ੍ਰਿਥਮ ਚਮਤਕਾਰ)

ਇਹਨਾ ਸਾਰਿਆਂ ਕਾਟਾਂ ਦਾ ਸਮਝਣਾ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਕ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕਰੂਰੀ ਹੀ ਅਖਰੀ ਕਾਟਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸੰਖਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਗੁਣਾ ਦੇ ਰੂਪ 'ਟਕਟ ਦੇ ਤੇਰਾ—ਠਕਟ ਦੇ ਅੱਠ, ਡਕਟ ਦੇ ਪੰਜ, ਚਕਟ ਦੇ ਤਿੰਨ ਅਤੇ ਟਕਟ ਦੇ ਚਾਰ ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਿੰਕਲ ਦੇ ਮਰਮੰਗਣ-ਪੁਰਖਾਂ ਲਈ ਹੀ ਲਭਦਾਇਕ ਹਨ। ਅਖਰੀ ਕਾਟਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਬਦਲਦੇ ਨਹੀਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਆਦਮੀ ਸਮਝ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੰਗ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਦੋਹਰੇ

ਫਾਕਾ ਰੂਪੀ ਹੋਇ ਕੇ, ਬਿਚਰਤ ਸ੍ਰੀ ਕੋਪਾਲ ॥

ਆਪਹਿ ਲਛਮੀ ਬਪੁ ਧਰੇ, ਜੀਉ ਜੰਤੂ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥੧॥

ਵਿੱਚ

ਫਾਕਾ ਰੂ 'sss' ਮਕਟ, ਪੀ ਹੋਇ 'ssi' ਤਗਟ, ਕੋਬਿਚ 'sia' ਭਗਟ,

ਰਤ ਸ੍ਰੀ 'iis' ਸਕਟ, 'ਕੋਪਾਲ ssi ਤਗਟ' 'ਆਪਹਿ sia ਭਗਟ' 'ਲਛਮੀ iis ਸਕਟ'

ਬਪੁ 'iia' ਨਕਟ, 'ਰੇਜੀਉ' 'ssi' ਤਕਟ 'ਜੰਤੂ 'sia' ਭਗਟ ਅਤੇ ਤਿਪਾਲ 'isi' ਯਕਟ, ਕਟ ਹਨ !

ਇਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ 'ਮਕਟ' 'ਪੀ ਹੋਇ' 'ਕੋਪਾਲ' ਤੇ 'ਰੇ ਜੀਉ' ਤਗਟ, 'ਕੋ ਬਿਚ' ਅਤੇ 'ਆਪਹਿ' ਭਗਟ, 'ਰਤ ਸ੍ਰੀ' ਤੇ 'ਲਛਮੀ' ਸਕਟ, 'ਬਪੁ' ਤੇ 'ਜੰਤੂ' ਨਕਟ, ਤਿਪਾਲ ਦਾ ਸਗਟ ਗਟ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਛੇ ਅਖਰੀ ਕਾਟ ਹਨ। ਮਕਟ, ਡਕਟ ਤੇ ਨਕਟ ਸੁਥ ਕਾਟ ਹਨ। ਤਗਟ, ਸਗਟ ਅਤੇ ਰਗਟ ਅਸੁਥ ਗਟ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਕ ਜੀ ਦੀ ਕਮਾਲ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਕਾਟ ਪ੍ਰਕਾਸ ਤੇ ਸਮਝਾ ਦੇ ਫਾਥ ਨੂੰ ਪਿੰਕਲ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਸੁਚਿਤ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸੁਥਾਸੁਥ ਵਿੱਚ ਸਮ ਚਾਂ।

ਸੁਥ

ਕਾਟ	ਰੂਪ	ਸੁਆਮੀ	ਫਲ
ਮਕਟ	ਫਾਕਾ ਰੂ sss	ਪ੍ਰਿਥੀ	ਸ੍ਰੀ
ਨਕਟ	ਬਪੁ iia	ਸੁਰਗ	ਸੁਥ
ਡਕਟ	ਕੋਬਿਚ sia	ਸਸਿ	ਯਸ
ਯਕਟ	×	ਸਲ	ਧਨਓਟਾ

ਅਸੁਥ

ਕਾਟ	ਰੂਪ	ਸੁਆਮੀ	ਫਲ
ਜਗਟ	ਤਿਪਾਲ isi	ਸੁਰਯ	ਭੋਮ
ਸਗਟ	ਰਤਸ੍ਰੀ iis	ਵਾਯੂ	ਕ੍ਰਮਟ
ਰਗਟ	ਕੋਪਾਲ ssi	ਵਜੈਮ	ਸੁਨਤ
ਰਠਗਟ	×	ਅਗਨੀ	ਸਾਭਨ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਯਗਣ ਸੁਭ ਅਤੇ ਰਗਣ ਅਸੁਭ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਨ੍ਹੇ ਸੁਭ ਗਣ ਹਨ ਉਨੇ ਹੀ ਅਸੁਭ ਵਿਚਾਰ ਰਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਕ ਸੁਭ ਤੇ ਇਕ ਨਾਲ ਲਗਵਾ ਹੀ ਅਸੁਭ ਗਣ ਰਖਿਆ ਹੈ।

ਫਾਜ਼ਾਰੂ	ਸੁਭ	ਮਗਣ	ਮਿਤ੍ਰ
ਪੀ ਹੋਇ	ਅਸੁਭ	ਰਗਣ	ਸਮ
ਕੇ ਬਿਚ	ਸੁਭ	ਭਗਣ	ਦਾਸ
ਰਤ ਸ੍ਰੀ	ਅਸੁਭ	ਸਗਣ	ਦੁਸ਼ਮਣ
ਗੋਪਾਲ ॥	ਅਸੁਭ	ਤਗਣ	ਸਮ
ਆਪਹਿ	ਸੁਭ	ਭਗਣ	ਦਾਸ
ਲਛਮੀ	ਅਸੁਭ	ਸਗਣ	ਦੁਸ਼ਮਣ
ਬਪੁਧ	ਸੁਭ	ਨਗਣ	ਮਿਤ੍ਰ
ਰੇ ਜੀਉ	ਅਸੁਭ	ਤਗਣ	ਸਮ
ਜੇਤ੍ਰ ਪ੍ਰ	ਸੁਭ	ਭਗਣ	ਦਾਸ
ਤਿਪਾਲਾ ॥	ਅਸੁਭ	ਜਗਣ	ਸਮ

‘ਮਗਣ ਨਗਣ’ ਯੇ ਮਿਤ੍ਰ ਹੈ, ‘ਭਗਣ ਯਗਣ’ ਯੇ ਦਾਸ,
ਉਦਾਸੀਨ ‘ਜ ਤ’ ਜਾਨੀਏ, ‘ਰ ਸ’ ਰਿਪੁ ਕਰਤ ਬਿਨਾਸ ॥

(ਛੰਦ ਪ੍ਰਭਾਕਰ)

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਗਣ ਕਲਯਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੇ ਮਿਲਾ ਕੇ ਵਿਚਾਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਉਤਮ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਿੰਗਲਾ ਵਿੱਚ ਮਿਲਵੇਂ ਫਲ ਵੀ ਦੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਲਾਂ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤੇ ਹਾਂ :

ਫਲ ਚਕ੍ਰ

ਮਿਤ੍ਰ ਸਮ	ਸੁਖ ਨਾ
ਦਾਸ ਦੁਸ਼ਮਣ	ਮਿਤ੍ਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋਵੇ
ਸਮ ਦਾਸ	ਵਿਪਤਾ
ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਿਤ੍ਰ	ਕੁਝ ਵੀ ਨ ਮਿਲੇ
ਸਮ ਦਾਸ	ਵਿਪਤਾ
ਦਾਸ ਸਮ	ਧਨ ਹਾਨੀ

ਉਤੁੱਤਰੀ ਫਲ ਚਕ੍ਰ

ਮਿਤ੍ਰ ਸਮ	ਸੁਖ ਨਾਸ
ਸਮ ਦਾਸ	ਵਿਪਤਾ
ਦਾਸ ਸਤ੍ਰੁ	ਮਿਤ੍ਰ ਵੀ ਸਤ੍ਰੁ ਹੋਵਣ
ਸਤ੍ਰੁ ਸਮ	ਕੁਲ ਹਾਨੀ
ਦਾਸ ਸਤ੍ਰੁ	ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰੁ ਹੋਵਣ
ਸਤ੍ਰੁ ਮਿਤ੍ਰ	ਵਜਰਥ ਕਸਟ
ਮਿਤ੍ਰ ਸਮ	ਸੁਖ ਹਾਨੀ
ਸਮ ਦਾਸ	ਵਿਪਤਾ
ਦਾਸ ਦਾਸ	ਸਭ ਲੋਕ ਵੱਸ ਹੋਣ
ਦਾਸ ਸਮ	ਧਨ ਹਾਨੀ
ਸਮ ਮਤ੍ਰੁ	ਤੁੱਛ ਫਲ

ਮਗਣ sss ਦੀ ਜਨਮ ਤਿਥਿ ੧੦ ਹੈ, ਜਨਮ ਦਿਨ ਛਨਿੰਛਰ, ਜਨਮ ਨਛਤ੍ਰੁ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਦੇਸ ਜਾਲੰਧਰ, ਪੁਰੀ ਇਕ, ਨਿਵਾਸ ਸੁਮੇਰੁ, ਜਾਤਿ ਸੂਦ੍ਰ, ਰੰਗ ਮਿਸ੍ਰਿਤ, ਵਰਗ ਚੂਹਾ ਅਤੇ ਸਵਾਰੀ ਬੈਲ ਦੀ ਹੈ। ਏਸ ਕਾਵਜ ਵਿੱਚ ਗਣ ਅਗਣ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ, ਨਰ ਕਾਵਜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਹ ਗੁਣ ਦੱਸ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਕਾਵਜ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਲਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਏਥੇ ਸਿਰਫ ਕਾਵਿ ਜਨਾਂ ਦਿਆ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਖਜਾਲ ਵੀ ਪੁਰਾਣੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

॥ ਦੋਹਾ ॥ ਵਰਣ ਬ੍ਰਿਤਜ ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਕਹਿ, ਏਕਹਿ ਗਣ ਸੁਭ ਆਨ ॥
ਮਤਜ ਬ੍ਰਿਤਜ ਮੈਂ ਦੋਇ ਦੈ, ਸਮਝੋ ਸਕਲ ਸੁਜਾਨ ॥੧੯॥

ਅਪਰ ਕਹਿਤ ਇਕ ਮਤਜ-ਬ੍ਰਿਤ, ਅਗਣ ਪਰੋ ਜੋ ਆਇ ॥
ਤਿਹੁ ਪਰ ਦੁਗੁਨ ਬਿਚਾਰ ਗੁਨ, ਕਹਿੰ ਕਵਿ ਕੋਸਵ ਆਇ ॥੨੦॥

ਨਰ ਵਰਣਨ ਮੈਂ ਕਹਿਤ ਇਕ, ਗਣ ਅਰੁ ਅਗਣ ਬਿਚਾਰ ॥
ਸੁਰ ਵਰਣਨ ਮੈਂ ਮਰਾ ਕਹਿ, ਵਾਲਮੀਕਿ ਭੇ ਪਾਰ ॥੨੧॥

(ਗਣ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪੰਚਮ ਚਮਤਕਾਰ)

‘ਦੋਹਰਾ’ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਛੰਦ ਹੈ। ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋਹੇ ਨੂੰ ੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੇ ਛੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਦੋਹੇ ਨੂੰ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਗਣਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੁਭਾ ਸੁਭ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਖਰੀ ਗਣਾ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਰ

ਤਾ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਦੇਹੇ ਲਈ ਇਹ ਅਨਵਸਥਾ ਦੱਸ ਵਾਲਾ ਨਿਯਮ ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਏਥੇ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਕਵੀਜਨ ਏਸੇ ਹੀ ਨਿਯਮ ਨਾਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਸੁਭ ਗਣਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। 'ਛਾਤਾ ਰੂਪੀ' ਵਾਲਾ ਦੰਹਰਾ ਆਦਿ ਟਗਣ ਸੂਰੂਪ ਵਾਲਾ ਹੈ।

SSS, SSI, SSI
 ਦੰਹਰਾ ॥ ਛਾਤਾ ਰੂਪੀ ਹੋਏ ਕੇ ਬਿਚਰਤ ਸ੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ ॥
 S ॥, ॥ S, S I,
 ਆਪਹਿ ਲਛਮੀ ਬਪੁ ਧਰੇ ਜੀਉ ਜੋਤ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ॥੧॥

ਟਗਣ ਚੜ੍ਹ		
ਟ	SSS	ਸੰਕਰ
ਟ	॥	ਚੰਦ
ਟ		ਸੂਰਜ
ਟ	SII	ਇੰਦ੍ਰ
		ਸੇਸਨਾਗ
ਟ	I	ਕ੍ਰਿਸਣ
	SI	ਪਦਮ
		ਬ੍ਰਹਮਾ
		ਨਾਰਦ
		ਪ੍ਰਵ
		॥

ਠਗਣ ਚੜ੍ਹ		
ਠ		ਘੋੜਾ
ਠ	SI	ਯੋਧਾ
ਠ	III	ਪੈਦਲ
ਠ	SSI	ਅਕਾਸ਼
ਠ		ਕੇਸਰੀ
ਠ		ਕਨਕ
ਠ	SIII	ਐਰਾਵਤ
ਠ		ਬਾਣ

ਡਗਣ ਚੜ੍ਹ		
ਡ	SS	ਕਰਣ
ਡ	॥	ਕਰਤਲ
ਡ	I	ਪਕੰਧਿ
ਡ	SII	ਵਸੁਪਦ
ਡ	IIII	ਦ੍ਰਿਜਵਰ

ਢਗਣ ਚੜ੍ਹ										
ਢ	IS	ਵਾਸਵ	ਵਸਨ	ਪਵਨ	ਪੁਜ	ਤੋਮਰ	ਦਾਮ	ਕੜ੍ਹਾ	ਚੁੰਬਰ	ਬਲਜ
ਢ	SI	ਤਾਲ	ਪਟਹ	ਕਰਤਾਲ	ਸੁਰਪਤਿ	ਸਿੰਧੁ				
ਢ		ਤਾਡਵ	ਸਾਤ੍ਰਿਕਾਵ							

ਏਸ ਵੇਹਰੇ ਵਿੱਚ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਗਣਾਂ ਦੇ ਇਹ ਸੂਰੂਪ ਪੂਰਣ ਘਟਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਰੂਪ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਮੰਨੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪਹਿਲਾ ਸੂਰੂਪ ਟਰਾਣ ਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੂਰੂਪ ਸਾਰੇ ਸ਼ੁਭ ਹਨ ਅਤੇ ਕਲਨਾਟਕਾਰੀ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਾਇਦ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਗਣਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸ ਚੌਰੇ ਵਿੱਚ ਰਖਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੋਏ ਜਿਹੜੇ ਨਾਮ ਹਨ—ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਏਥੇ ਆਮ ਪਿੰਗਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਨਾਮ ਵੀ ਲਿਖੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹਨ। ਪਰ ਮੱਤ ਭੇਦ ਬਹੁਤ ਜ਼ਾਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਥਾਵਾ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾ ੧੧ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਗੋਬਿੰਦ ਭਾਨੂ ਜੀ ਅਤੇ ਥਾਵਾ ਭਿਖਾਰੀ ਜੀ ਨੇ ੨੩ ਰਹੂ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਭਿਖਾਰੀ ਦਾਸ, ਭਾਨੂ ਅਤੇ ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਉਹ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਥਾਵਾ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖੇ, ਪਰ ਲੱਛਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਕਥਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨਾਮ ਰਖਣੇ ਪ੍ਰਸਤਾਰਗਣ ਜਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਕਰਮ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਲ ਮੰਨਣਾ ਵਿਦਾਨਤਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਗੁਣ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਨਿਜਮ ਪ੍ਰਸਤਾਰ 'ਚੋਂ ਹੀ ਲਏ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾਮ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਖੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੋਈ ਸੰਕ ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮਨ ਰਚੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਏ ਸਨ। ਭਾਸਾ ਦੇ ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਅਥਾਵ ਜਿਹਾ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਬਲਕਿ 'ਰੂਪ ਦੀਪ' ਆਦਿਕ ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। "ਸਥਾ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼" ਆਦਿਕ ਕਾਵਯ ਗ੍ਰੰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਚੇ ਗਏ ਹਨ। ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਸਮਥ ਕੇ ਛੇਦ ਰਰਨਾ ਕਰ ਲੈਣਾ—ਇਕ ਅੰਗੀ ਕਰਮ ਹੈ। ਪਰ ਕਾਵਯ ਗ੍ਰੰਥਾਂ 'ਚ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਵੱਡੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਕਰਮ ਹੈ। ਅਮੁਮਨ ਇਕ ਅੰਗੀ ਕਰਮ ਵਾਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਇਸ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਅੰਮ. ਏ. ਦੀ ਭਿਤਰੀ ਇਕ ਅੰਗੀ ਕਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਵਿਦਿਯਾ ਦੀ ਪੂਰਣਤਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤੇ ਕੌਰੇ ਹੀ ਵੇਖੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਿੰਗਲਿਕ ਵਿੱਚ ਪੂਰਣਤਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਨਾਮਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦਾ। ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰੇਣ ਦੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸੀ—ਪਰ, ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਅਤੇ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਦਿਕ ਦੀ ਵੀ ਏਸ ਨਾਮਾਵਲੀ ਵਲੋਂ ਬੁੱਧ ਸਾਧੀ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਕਿਸੇ ਵਿਚਲੀ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਹਾ ਕਿ 'ਵਡਾ ਦੋਹਰਾ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਦੋਹਰਾ ਪਾਠ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਛੇਦ ਦਿਵਾਕਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਛਪਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਪਰ ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਏਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਯਥਾਕ੍ਰਮ ਦੂਜੇ ਪਿੰਗਲ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਹੀ ਰੱਖੀ ਹੈ।

ਨੋ: ਸਥਾ ਨਾਮ ਛੇਦ
੧ ੧੧ ਚਾਰਨੀ ਦੋਹਰਾ

ਦੋਹਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਅਤੇ ਰੂਪ ਲੱਛਣ
ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸਫੇ ੧੧ ਉੱਤੇ ਚਾਰਨੀ ਦੋਹਰਾ ਸਿਰਲੇਖ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਹਰਾ ਨਿਰਣਯ ਦੀ ਕਸੌਟੀ ਉੱਤੇ ਪਰਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਲੱਛਣ 'ਗੁਰੂ ੧੨ ਲਘੁ ੨੪' ਹੈ। ਏਸ ਦਾ ਨਾਮ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਭਾਨੂ ਕਵਿ ਜੀ ਨੇ 'ਪੜ੍ਹੋਰ' ਅਤੇ ਥਾਵਾ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 'ਗੋਪ' ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਸ੍ਰੀ ਮਾਜਾ ਜਗਮੋਹਨੀ, ਨਿਹਬਲੋਖ ਜਿਹ ਰੂਪ ॥

ਤੀਨ ਲੋਕ ਪੰਚਤ ਬਰਨ. ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਅਨੂਪ ॥੨੯॥

੨ ੧੧ ਵੰਡਾ ਦੋਹਰਾ

ਸਫੇ ੧੧ ਉੱਤੋਂ ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਨਵੀਨ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦਾਖਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ੨੮ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੁਲ ਕਵੀ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਦੋਹਾ ਹੁਣ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕੇ ਜਿੱਥੇ ਕਿ ਆਮ ਦੋਹਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਓਥੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ੫੬ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹਨ ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਦਾ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਥੀੜ ਦੇ ਪਾਠ ਦਾ ਭੇਦ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ ਪਰ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਹਿਸਾਬ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ। ਪਰੰਤੂ ਮਹਾਨਕੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਪਾਠ ਅਸੁੱਧ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੀ ਥੀੜ ਦਾ ਪਾਠ ਇਹ ਹੈ

ਹੈ ਚਤੁਰਥਾਹੁ ਅਸਟਾਕਰੀ, ਨਾਰਸਿੰਘ ਜਹ ਕੇ ਭੋਸ ॥
ਪ੍ਰਿਹਲਾਦ ਉਥਾਰਨੇ ਦੁਖ ਹਰਨੇ ਹਰਨਾਖਸ ਹਰਨੇ-ਨਰੇਸ ॥

੩ ਇੰਦ੍ਰ ਦੋਹਰਾ

ਸਫੇ ੧੧ ਉੱਪਰ ਇਹ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ '੯ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ੩੦ ਲਘੂ' ਹਨ। ਇਸਨੂੰ ਭਾਨੂ, ਕਾਨੂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਿਖਾਰੀ 'ਤ੍ਰਿਕਲ' ਬਾਵਾ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ 'ਚਟਕ' ਸੰਗਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਇੰਦ੍ਰ ਦੋਹਰੇ ਦਾ ਰੂਪ s।s ਠਗਣ ਦੇ ਆਦਿ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਮੁਕਿਤ ਦੇਨ ਮੰਗਲ ਕਰਨ, ਛੇਮ ਕਰਨ ਹਰਿ ਰਾਇ ॥
ਸ੍ਰੀ-ਬਚਨੀ ਸ੍ਰੀਤਕਰਨ ਹਰਿ, ਸਭਿ ਕੇ ਕਰੇ ਸਹਾਇ ॥੩੨॥

੪ ਰਸਾਲ ਦੋਹਰਾ

ਆਮ ਪਿੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ 'ਚਲ' 'ਬਲ' ਅਤੇ 'ਰਾਜਹੋਸ' ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਲੱਛਣ '੧੧ ਗੁਰੂ ਤੇ ੨੬ ਲਘੂ' ਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਰਸਾਲ ਨਾਮ ਤਾਂ ਬਣਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ '।।।' ਵਗਣ ਸਾਤ੍ਰਕ ਭਾਵ ਹੋਵੇ।

।।।s।।।।।।।।।।, s s s।।।।।।।।।।
।।।s s।।।।।।।।।।,।।s s।।।।।।।।।।

੧੩ ਮਧੁਰ ਧੁਨਿ
ਛੰਦ ਦੋਹਰਾ

ਜਿਸ ਦੋਹੇ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ 'ਡਗਣ '।।s' ਦਾ ਨਿਯਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਉਸਨੂੰ 'ਮਧੁਰਧੁਨਿ ਦੋਹਰਾ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਨਾਲ 'ਛੰਦ' ਪਾਠ ਵੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

s।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ੧੩, ਲਘੂ ੨੨ ਹਨ। ਇਸ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ 'ਗੁਜੰਦ' 'ਮਦਕਲ' ਅਤੇ 'ਗੁਰੂੜ' ਨਾਮ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

੬ ੧੪ ਯਨਯ ਦੋਹਰਾ

ਜਿਸ ਦੋਹੇ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ 's।s ਠਗਣ' ਦੋਹਾਂ ਚਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦੇ ਅਤੇ ਦੋਹਾ ਤ੍ਰਕਾ ਖਿੱਚ ਛੇ ਛੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਯਨਯ' ਹੈ।

ਜੇ ਆਮ ਪਿੰਗਲਾ ਵਾਲਾ ਹਿਸਾਬ ਰਖੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ—ਨਾਮ 'ਚਾਰਨੀ' ਵਾਲੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੧੨ ਤੇ ਲਘੁ ੨੪' ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਤਾਂ 'ਸ' 'ਜਾਤਯਜਾਤਿ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਜਾਤ ਅਜਾਤ' ਪਾਠ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ੨੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਸੁਥਾਰ ਕੇ ਥਾਕੇ ਸੁੱਧ ਹੈ।

ਮਾਧੋ ਦੇਹਰਾ

ਜਿਸ ਦੇਹੇ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿੱਚ '੬।। ਡਗਣ' ਹੋਵੇ; 'ਗੁਰੂ ੧੨ ਤੇ ਲਘੁ ੨੪' ਹੋਣ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਮਾਧੋ' ਹੈ। ਇਸ ਦੇਹੇ ਵਿੱਚ 'ਸੰਘਾਰ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਸੰਘਾਰ' ਜਾਨਣ ਤੋਂ ਹੀ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਠੀਕ ਵੁਕਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ ਚਾਰਨੀ ਦੇਹਰਾ

ਪੰਚਾਲ ਦੇਹਰਾ

ਜਿਸ ਦੇਹੇ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ '1।S ਡਗਣ' ਅਤੇ '੬।। ਡਗਣ' ਮੇਲ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪੰਚਾਲ ਹੈ। ਆਮ ਪਿੰਗਲਾ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਸ੍ਰੀਕਾਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ 'ਤ੍ਰਿਕਲ' ਅਥਵਾ 'ਚਟਕ' ਨਾਮ ਵਾਲਾ ਦੇਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੀ '੯ ਗੁਰੂ ਤੇ ੩੯ ਲਘੁ' ਹਨ। ਵੇਖੋ-ਵਿੰਦੂ ਦੇਹਰਾ

੧੫

ਅਨੰਦ

ਜਿਸ ਦੇਹੇ ਦਾ ਆਰੰਭ '1।। ਢਗਣ' ਤੇ '੬। ਢਗਣ' ਮੇਲ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ 'ਅਨੰਦ' ਹੈ। ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਨਾਲ 'ਅਨੰਦ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਅਨੰਦ' ਪਾਠ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਸਵੇ ੧੨ ਉਤੇ ਏਸੇ ਹੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਦੋ ਦੇਹੇ ਹਨ। 'ਅਨੰਦ ਰੂਪ ਅਨੰਦ ਸਦਾ' ਦੀਆਂ ੧੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਨਾਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਦੇਹੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਚਰਨ ਦੀਆਂ ੧੩ ਮਾਤ੍ਰਾ ਪ੍ਰੋਚਿਆਂ ਹਨ। ਖ਼ਾਸ ਕਰ ਕੇ ਦੇਹੇ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਅਖਰਾਂ ਦੇ 'ਜਗਣ।S।' ਵਾਲੇ ਖਦ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਗੇ ਜਹੇ ਦੇਹੇ ਨੂੰ 'ਚੇਡਾਠਿਕੀ' ਕਿਹਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਯਥਾ

ਜਹਾਂ ਵਿਸ਼ਮ ਚਰਣਨਿ ਪਰੇ ਕਹੂੰ ਜਗਣ ਜੋ ਆਨ ॥

ਬਖਾਨ ਨਾ ਚੇਡਾਠਿਨੀ, ਦੋਹਾ ਦੁਖ ਕੀ ਖਾਨ ॥

(ਛੇਦ ਪ੍ਰਭਾਤਰ)

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਬਾਵਾ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਦੋਹੇ ਦੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ :

ਦੋਹਾ ਸਮ ਪਦ ਅੰਤ ਮੈਂ, ਜੈਨ ਤ੍ਰਿਕਲ ਗਣ ਤਾਲ ॥

ਹੋਇ ਬਿਸਮ ਕੇ ਤਹਾਂ ਤੇ, ਵਿਤ-ਹਤ ਹੋਤ ਉਤਾਲ ॥੬੦॥

ਜਹਾਂ ਡਗਣ ਮੇਂ ਜਗਣ ਵਪੁ, ਢਗਣੋਂ ਤਾਲ ਮਵਾਸ ॥

ਸੰਠੀ ਬਿਤ-ਹਤ ਕਹਿਤ ਤਿਹੋਂ, ਸੁਚਪਚ ਸਦਨ ਮੇਂ ਵਾਸ ॥੬੧॥੨੯॥

ਜਹਾ ਟਗਣ ਥਲ ਭਗਣ ਕੀ, ਇਥ ਮੱਤਾ ਮਿਲ ਸਾਤ ॥
ਤਿਹ ਪਰ ਜਗਣ ਜਰੁਰ ਪਰ, ਦੋਹਾ ਅੰਸੁ ਨਸਾਤ

(ਗਣ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤ੍ਰਿਤੀਯ ਚਮਤਕਾਰ)

ਏਸ ਵਾਸਤੇ 'ਅਨੰਦ' ਪਾਠ ਅਸੁੱਧ ਹੈ ਅਤੇ 'ਅਨਦ' ਸੁੱਧ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਿੰਗਲ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਦੇ ਖਾਸ ਮਹਮਗਾਣ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਹੋ ਜਹੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਹ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਅਚਾਨਕ ਹੋਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਅਨਜਾਣਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰ ਰਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੋਹਰੇ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ ਆਮ ਪਿੰਗਲਾਂ ਦਿਆਂ ਲਛਣਾਂ ਨਾਲ ਬਣਦੇ ਹਨ। (1) 'ਸਰਬਲੋਹ ਰਛਣਾਂ' ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੧੫ ਲਘੁ ੧੮' ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਮ 'ਨਰ' ਤੇ 'ਚਕਵਾ' ਵੀ ਹਨ। (੨) 'ਅਨਦ ਰੂਪ ਅਨਹਦ' ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੭, ਲਘੁ ੩੪' ਹਨ ਇਸ ਦੇ 'ਮੱਛ' ਅਤੇ 'ਕੁੱਚ' ਨਾਮ ਵੀ ਹਨ।

੧੦

ਮੰਗਲ

ਜਿਸ ਦੋਹੇ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ '।।S।।।' ਸਗਣ ਨਗਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਾਲ ਹੋਵੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਮੰਗਲ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਪਿੰਗਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੧੧ ਤੇ ਲਘੁ ੨੬' ਹਨ। ਵੇਖੋ—ਰਸਾਲ ਦੋਹਰਾ।

੧੧

ਜਯ

ਜਿਸ ਦੋਹੇ ਦਾ ਆਰੰਭ 'ਨਗਣ ਨਗਣ ॥।।।' ਤੋਂ ਹੋਵੇ—ਉਸ ਦਾ 'ਜਯ' ਨਾਮ ਹੈ। ਏਸ ਦੋਹੇ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੩, ਲਘੁ ੪੨' ਹਨ, ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੇਥਾਂ ਵਿੱਚ 'ਬਿਛਾਲ' ਅਤੇ 'ਹਾਰਲ' ਹਨ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਸਿੱਖ ਕਾਵਯ ਵਿੱਚੋਂ ੨ ਗੁਰੂ, ੩ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ੪ ਗੁਰੂ ਵਾਲੇ ਦੋਹੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੂਲ ਪਾਠ ਵਿਗੜੇ ਹੋਏ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਏਧਰ ਖਾਸ ਧਨਾਨ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਪ ਦੀ ਨਿਗਾ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਦੋਹਰਾ ਹੋਰ ਸੰਪੂਰਣ ਸਿੱਖ ਕਾਵਯ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ।

੧੨

੧੬

ਪਵਿਤ੍ਰ

ਜਿਸ ਦੋਹੇ ਦਾ ਆਰੰਭ 'S।।S।।' ਦੇ ਭਗਣ (ਅਥਵਾ ਦੋ ਭਗਣ) ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਉਸਨੂੰ 'ਪਵਿਤ੍ਰ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਭਗਣਾਂ ਵਾਸਤੇ 'ਪਰਮ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪੁਨੀਤਿ' ਰੂਪ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ੧੨ ਲਘੁ ੨੪ ਵਾਲੇ ਦੋਹੇ ਲਈ ਵੇਖੋ—ਚਾਰਨੀ ਦੋਹਰਾ।

੧੩

ਗਿਰਧਾਰੀ

ਦੋ ਭਗਣਾਂ ਦੇ ।।S.S.S ਮੇਲ ਤੋਂ ਜਿਸ ਦੋਹੇ ਦਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗਿਰਧਾਰੀ' ਹੈ। ਏਸ ਦੋਹੇ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੧੮, ਲਘੁ ੧੨' ਹਨ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਜਾਨਣ ਵਾਸਤੇ ਪਾਠ ਇਓਂ ਹੈ

ਗਿਰਿਧਾਰੀ ਗੋਬਿੰਦ ਗੁਰੂ, ਗੋਵਰਧਨ ਗੋਪਾਲ ॥

ਗੋਸਾਈਂ ਗੋਪੀ ਬੱਲਭ, ਗੋਪਨਾਥ ਗੋਆਲ ॥੭੪॥

ਸ੍ਰੀ ਮਾਨ ਬਾਬੂ ਜਗਨਨਾਥ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕਵਿ ਭਾਨੂ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਮੰਡੂਕ' ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀਮਾਨ ਬਾਵਾ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਕਲਹੰਸ' ਲਿਖਦੇ ਹਨ।

ਘਨਿ ਸਜਾਮ

ਜਿਸ ਦੋਹੇ ਵਿੱਚ 'ਟਗਣ = ਦੁਮਾਤ੍ਰਿਕ' ਪਦ ਨੂੰ ਹੀ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ 'ਘਨਿਸਜਾਮ' ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੇ ਚਰਨ ਵਿੱਚ ਚੜਾਣਾ 'ਦੁਕਲ = ਟਗਣ' ਨੂੰ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਯਥਾ 'ਘਟਿ ਘਟਿ ਮੇ ਘਨਿ' ਤੀਜੇ, ਚੜੇ

I I S

ਵਿੱਚ 'ਤ੍ਰਿਕਲ = ਚਗਣ' ਨੂੰ ਹੀ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਯਥਾ 'ਜੀਅ ਜੋਤ = ਡਾਡਾ' ਦੂਜੇ ਚਰਨ ਵਿੱਚ 'ਡਗਣ-ਚਤੁਰਕਲ' ਨੂੰ ਹੀ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ ਯਥਾ 'ਘਹਰਤ ਘਨਘਨ = ||||, ||||' ਚੌਥੇ ਚਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਡਗਣ ਨੂੰ ਹੀ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ 'ਚਿਤਵਤ ਕੋਕਲ—|||ਡਾ।' ਅਤੇ 'ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਮਯੂਰ' ਵੀ ਡਗਣ ਦਾ ਹੀ ਦੋਹਰਾਵ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ 'ਦੋਹਰਾ' ਯਾ 'ਦੋਹਰਾ' ਨਾਮ ਦਾ ਲੱਛਣ ਵੀ ਪਿੰਗਲ ਦੇ ਨਿਯਮਾਨੁਸਾਰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਉੱਚ ਵਿਦਿਆ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੧੦ ਲਘੁ ੨੮' ਹਨ। ਪਿੰਗਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੇ 'ਬਾਨਰ' ਅਤੇ 'ਕਲਕੰਠ' ਨਾਮ ਵੀ ਹਨ।

ਦਫਾ

ਜਿਸ ਦੋਹੇ ਨੂੰ 'ਤ੍ਰਿਕਲ = ਚਗਣ' ਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਦਫਾ' ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਦਫਾਲੁ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ 'ਦਫਾਲੁ' ਸਮਝਣਾ ਤਾਕਿ ੧੩ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਚਰਨ ਹੋ ਜਾਵੇ ਇਹ 'ਗੁਰੂ ੦ ਲਘੁ ੨੮' ਦਾ ਹੈ। ਵੇਖੋ—ਘਨਿ ਸਜਾਮ।

੧੬

ਓਅੰ

ਜਿਸ ਦੋਹੇ ਦਾ ਆਰੰਭ 'ਟਗਣ s। s। (ਪਦਮ)' ਤੋਂ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਓਅੰ' ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਅਸੂਧ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲੇ ਚਰਨ ਦੀਆਂ ੧੭ ਮਾਤ੍ਰਾ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਦੀਆਂ ੧੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸੁੱਧ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ 'ਓਅੰ' ਪਦ ਵਾਧੂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਉਰ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਓਰ' ਪਦ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੁੱਧ ਰੂਪ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੧੩ ਲਘੁ ੨੨' ਹਨ। ਵੇਖੋ ਮਧੁਰ ਧੁਨਿ ਛੰਦ ਦੋਹਰਾ। ਅਸੁੱਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ੧੬ ਲਘੁ ੨੨ ਹਨ।

ਸਹੰਸ ਮਖੀ

ਜਿਸ ਦੋਹੇ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਠਗਣ |||ਡਾ (ਥ੍ਰੁਹਮਾ) ਤੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ—ਉਸਦਾ ਨਾਮ 'ਸਹੰਸ ਮਖੀ' ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੮ ਲਘੁ ੩੨' ਹਨ, ਪਿੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਨਾਮ 'ਹੱਛਪ' ਤੇ 'ਸੇਨ' ਵੀ ਹਨ।

- ੧੮ ੧੮ ਵਿੰਦੁਕ ਨਿਸ ਦੇਹੇ ਦਾ ਆਰੰਭ ਵਸੁਪਦ ਡਗਟ ਡਾ। ਤੋਂ ਭੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਵਿੰਦੁਕ' ਹੈ, 'ਵਿੰਦੁਕ' ਸ਼ਬਦ ਹੀ 'ਵਸੁਪਦ ਡਗਟ' ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ੧੧ ਲਘੁ ੨੬ ਹਨ। ਵੇਖੋ—ਰਸਾਲ ਦੋਹਰਾ।
- ੧੯ ੧੮ ਵੁਰਨ ਨਿਸ ਦੇਹੇ ਦਾ '।।। ਢਗਟ ਤਾਭਵ' ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਭੀਤਾ ਜਾਵੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਵੁਰਨ' ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੧੦ ਲਘੁ ੨੮' ਹਨ। ਵੇਖੋ ਘਨਿ-ਸਕਾਮ।
- ੨੦ ੧੮ ਟੰਟਕ ਨਿਸ ਦੇਹੇ ਦਾ ਆਦਿ ਵਿੱਚ 'ਡਾ ਡਾ' ਸੁਖਪਤਿ ਤੇ ਸਿੰਹੁ ਢਗਟ ਰੱਖੇ ਜਾਣ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਟੰਟਕ' ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ੧੨ ਲਘੁ ੨੪ ਹਨ। ਵੇਖੋ ਚਾਰਨੀ ਦੋਹਰਾ।
- ੨੧ ੧੮ ਨਿਡਰ ਨਿਸ ਦੇਹੇ ਵਿੱਚ 'ਡਾ। ਡਾ।' ਦੇ ਵਸੁਪਦ ਡਗਟ ਮੇਲ ਕੇ ਸੁਰੂਆਤ ਭੀਤੀ ਜਾਵੇ—ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਨਿਡਰ' ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ੧੦ ਤੇ ਲਘੁ ੨੮ ਹਨ। ਵੇਖੋ ਘਨਿ ਸਕਾਮ।
- ੨੨ ੧੮ ਢੀਠ ਨਿਸ ਦੇਹੇ ਦੇ ਆਦਿ ਦੇ ਵਸੁਪਦ ਡਗਟ ਡਾ। ਡਾ। ਅਤੇ ਗੁਰੂ ੧੧ ਲਘੁ ੨੬ ਹੋਣ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਢੀਠ' ਹੈ। ਵੇਖੋ—ਰਸਾਲ ਦੋਹਰਾ।
- ੨੩ ੧੯ ਬੀਰਕਤ ਨਿਸ ਦੇਹੇ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਡਾ ਤਾਲ ਢਗਟ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ੧੦ ਲਘੁ ੨੮ ਹੋਣ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਬੀਰਕਤ' ਹੈ। ਵੇਖੋ—ਘਨਿ ਸਕਾਮ।
- ੨੪ ੧੯ ਮੰਡਲ ਨਿਸ ਦੇਹੇ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਡਾ। ਵਸੁਪਦ ਡਗਟ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ੧੪ ਲਘੁ ੨੦ ਹੋਣ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਮੰਡਲ' ਹੈ। 'ਮੰਡਲ' ਦਾ ਦੂਜਾ ਲੱਛਣ ਨੰ. ੧੦ ਵਿੱਚ ਵੇਖੋ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਥੇ 'ਮੰਡਲਾ' ਨਾਮ ਹੈ। 'ਗੁਰੂ ੧੪, ਲਘੁ ੨੦' ਹੋਣ ਨਾਲ ਪਿੰਗਲਾ ਵਿੱਚ 'ਹੇਸ' ਤੇ 'ਚਕੋਰ' ਨਾਮ ਵੀ ਆਏ ਹਨ।
- ੨੫ ੧੯ ਬਿਸਨੁ ਨਿਸ ਦੇ ਆਦਿ 'ਕਰਤਾਲ ਢਗਟ ਡਾ' ਅਤੇ 'ਗੁਰੂ ੧੩, ਲਘੁ ੨੨' ਹੋਣ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਬਿਸਨੁ' ਹੈ। ਵੇਖੋ ਮਧੁਰਧੁਨਿ ਛੇਦ ਦੋਹਰਾ।
- ੨੬ ੧੯ ਰਾਮ ਨਿਸ ਦੇ ਆਦਿ ਪਦਹ ਢਗਟ ਡਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ੧੧ ਲਘੁ ੨੬ ਹੋਣ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਰਾਮ' ਹੈ। ਵੇਖੋ ਰਸਾਲ ਦੋਹਰਾ।
- ੨੭ ੧੯ ਲਾਲਿਤ ਨਿਸ ਦੇ ਆਦਿ ਢਗਟ ਤਾਲ ਡਾ, ਡਗਟ ਪਯੋਧਿ ਡਾ, ਗੁਰੂ ੧੧ ਲਘੁ ੨੬ ਹੋਣ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਲਾਲਿਤ' ਹੈ। ਵੇਖੋ ਰਸਾਲ ਦੋਹਰਾ। ਇਸ ਦੇਹੇ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਚਰਨ ਵਿੱਚ ੧੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹਨ।
- ੨੮ ੧੯ ਹਰਿਆਵਲ ਨਿਸ ਦੇ ਸੁਰੂ ਵਿੱਚ 'ਟਗਟ ।।' ਅਤੇ ਗੁਰੂ ੧੧ ਲਘੁ ੨੬ ਹੋਣ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਹਰਿਆਵਲ' ਹੈ। ਵੇਖੋ ਰਸਾਲ ਦੋਹਰਾ।
- ੨੯ ੫ 'ਭਾਵਾ ਰੂਪੀ' ਇਸ ਦੇਹੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ੧੫, ਲਘੁ ੧੮ ਹਨ ਆਮ ਪਿੰਗਲਾ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਨਾਮ 'ਨਰ' ਤੇ 'ਹਰਵਾ' ਆਏ ਹਨ।
- ੩੦ ੫ 'ਆਮਿ ਰਵਾਨੀ' ਇਸ ਦੇਹੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ੧੬ ਲਘੁ ੧੬ ਹਨ ਇਸ ਦੇ ਨਾਮ 'ਭਰਵਾ' ਅਤੇ 'ਵਾਕ੍ਵਿਭ' ਹਨ।

੩੧ ੧੪

‘ਨੌਕੀ ਬਦੀ’

ਇਸ ਦੋਹੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ੧੭ ਲਘੁ ੧੪ ਹਨ। ਇਸ ਲੱਛਣ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪਿੰਗਲਾ ਵਿੱਚ ‘ਮਰਕਟ’ ਅਤੇ ‘ਕਪੋਤ’ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ‘ਅ’ ਪਦ ਵਾਪੂ ਹੈ।

੩੨

ਇਸ ਦੋਹੇ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ੧੯ ਲਘੁ ੧੦ ਹਨ। ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਸ਼ਨੇਨ’ ਅਤੇ ‘ਕੀਰ’ ਨਾਮ ਆਏ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਦੋਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਬਹੁਤ ਗਿਣਤੀ ਸੰਗਠਿਆ ਦੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੀ ਹੈ। ‘ਸੰਰਠਾ’ ਦੋਹੇ ਦਾ ਹੀ ਉਲਟਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੋਹੇ ਜਿੰਨਿਆਂ ਹੀ ਜਾਤੀਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਆਮ ਪਿੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਿਆਂ ਕਬਿੱਤ ਸਵੈਯਾਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਹੀ ਦੋਹੇ ਤੇ ਸੰਰਠੇ ਇੱਕੋ ਸੂਰੂਪ ਦੇ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ “ਸੰਰਠੇ ਦਾ ਸੂਰੂਪ-ਦੋਹੇ ਦਾ ਉਲਟ” ਬਹੁਤ ਸਹਿਲ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਉਸ ਸੂਰੂਪ ਦਾ ਸੰਰਠਾ ਕੰਢੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਸੰਗਠਿਆਂ ਨੂੰ ਗਹਿਰੀ ਪਿੰਗਲ ਪ੍ਰਸਤਾਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਰਠੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਤੀਜੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਚੌਥੇ ਵਿਸ਼ਾਮ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਾਸਤੁ ਵਿੱਚ ‘ਉਪ ਦੋਹੇ’ ਹਨ। ਉਪਦੋਹੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ‘ਦੋਹਾ ਸੰਰਠਾ’ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ‘ਸੰਰਠੇ’ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਆਏ ਸਾਰੇ ਛੰਦ ਹੀ ਉਪਦੋਹੇ ਹਨ— ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਲੱਛਣ ਉਪਦੋਹੇ ਮੰਨ ਕੇ ਹੀ ਲਿਖਣੇ ਯੋਗਜ ਹਨ।

ਗੁਜਾਰਹ ਕੀਜੈ ਪ੍ਰਿਥਮ, ਬਹੁਰ ਕਲ ਤੋਰਹ ਠਾਨੋ । ਯਦਵਾ ।

ਯਹ ਗਤਿ ਦੁਹ ਦਲ ਜਹਾਂ, ਤਹਾਂ ਉਪਦੋਹਾ ਜਾਨੋ ॥ ੯੫ ॥ ੫੩ ॥

ਯਦਵਾ :—ਬਿਸ਼ਜਮਨ ਖਟ ਬਿਬ ਤ੍ਰਿਕਲ, ਦੇਖ ਉਪਦੋਹਾ ਜੈਸੇ ।

ਤ੍ਰਿਕਲ ਦੁਕਲ ਖਟ ਦੁਕਲ, ਸਾਤ ਗਣ ਦੋ ਦਲ ਤੈਜੈ ॥ ੯੬ ॥ ੫੪ ॥

ਪ੍ਰਿਥਮ ਰੂਪ ਮੇ ਵਰਣ, ਯਾਹਿ ਕੇ ਹੋਤ ਛਬੀਸਾ ।

ਅਠਤਾਲੀ ਲਘੁ ਅੰਤੁ, ਨਾਮ ਤੋਈ ਕਵਿ ਈਸਾ

ਉਪਦੋਹਾ ਨਾਮ :—ਮਲੇ, ਮਲਜ ਪ੍ਰਵ, ਧੀਰ, ਧਾਮ, ਧਨੁ ਕਾਮ, ਨੰਦ ਸੁਰ ॥

ਧੇਨੁ, ਧਰਨਿ, ਮ੍ਰਿਗ, ਮੀਨ, ਸੂਰ, ਸ਼ਸਿ ਰਿੱਧਿ ਸਿੱਧਿ ਗੁਰ ॥

ਸੰਭੁ, ਸੰਰਿ, ਕੁਜ, ਬੁਧਿ, ਬੇਣੁ, ਯਹਿ ਨਾਮ ਛਬੀਸਾ ॥

ਲਘੁ ਅਰਧ ਇਕ ਉਨ, ਰੀਤਿ ਯੋਂ ਕਹਿਤ ਕਵੀਸਾ ॥ ੧੦੦ ॥ ੫੮ ॥

(ਗਣ ਪ੍ਰਸਾਰ ਤ੍ਰਿਤੀਜ ਚਮਤਕਾਰ)

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਅ: ਪਹਿਲਾ ਸਫਾ ੧੦—੧੧—੧੨ ਦਾ ਫੁੱਟ ਨੋਟ ਵੀ ਵੇਖੋ ।

ਸੰਰਠੇ ਦੇ ਲੱਛਣ :—

ਇਸ ਸੰਰਠੇ ਦੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿੱਚ ਮਾਤ੍ਰਾ ਵਧੀਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ‘ਪ੍ਰਸਾ ਪਾਲਨੀ’ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਉਚਾਰਣ ਵੇਲੇ (ਪ੍ਰ-ਜਾ) ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਤ੍ਰਾ ਲਿਖਣ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ‘ਉਚਾਰਨ-ਕਾਲ’ ਨਾਲ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ‘ਦੁਬਯ’ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ‘ਦੁਕਲ’ ਹੀ ਹੈ। ‘ਗੁਰੂ ੧੦ ਲਘੁ ੨੮’

੩੩

ਸੰਰਠਾ

ਹੋਣ ਤੋਂ 'ਵਾਨਰ' ਜਾਂ 'ਕਲਕੰਠ' ਸੋਰਠਾ ਹੈ ਇਹ ਸੁਧ ਸੋਰਠਾ ਹੀ ਹੈ।
ਉਪਦੇਹਾ ਨਹੀਂ।

ਦੇਹਾ ਸੋਰਠਾ

ਇਹ ਉਪਦੇਹਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ, ਤੀਜੇ ਚਰਨ ਵਿੱਚ ੧੧ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਚੌਥੇ ਚਰਨ ਵਿੱਚ ੧੩ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਚੌਥੇ ਚਰਨ ਦੇ ਅੰਤਮਾਨੁ ਪ੍ਰਾਸ ਮਿਲਣੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਸੋਰਠੇ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਮ ਚਰਨ ਦਾ ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ੧੬, ਲਘੁ ੧੬ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਕਾਮ' ਹੈ।

ਇੰਦ੍ਰ ਸੋਰਠਾ

ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੧੧ ਲਘੁ ੨੬' ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਮ੍ਰਿਗ' ਵੀ ਹੈ।

ਧਰਮ ਸੋਰਠਾ

ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਧਰਮਕਾਰ' ਦੀ ਥਾਂ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ 'ਧਰਮ ਅਧਿਕਾਰ' ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਪਹਿਲੀ ਤੁਕ ਵਿਚ ਦੋ ਮਾਤ੍ਰਾ ਵਧ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਵਿੱਚ 'ਸੁ ਧਯਾਨ' ਦਾ 'ਸੁ' ਲਿਖਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਇਸਤੇ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰਾ ਘਟ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ੧੨, ਲਘੁ ੨੪ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਧਰਨਿ' ਵੀ ਹੈ।

੧੬ ਮੋਹਨ ਸੋਰਠਾ

ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਗੁਰੂ ੯ ਲਘੁ ੩੦' ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸੂਰ' ਵੀ ਹੈ।

੧੬ ਚਿਤਾ ਨੰਦ ਸੋਰਠਾ

ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ੧੦, ਲਘੁ ੨੮ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ 'ਮੀਨ' ਵੀ ਹੈ।

੧੬ ਛਤ੍ਰੀ ਸੋਰਠਾ

ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ੧੫, ਲਘੁ ੧੮ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਨੰਦ ਵੀ ਹੈ।

ਭਾਵੀਉਦੋਤ ਸੋਰਠਾ

ਇਸ ਵਿਚ 'ਬੁਭੁਤ' ਅਤੇ 'ਭਗਤ' ਦੇ ਰੂਪ 'ਬੁਕਤ' ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ੧੩ ਲਘੁ ੨੨ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਧੋਨੁ' ਵੀ ਹੈ।

ਪਾਰਸ ਸੋਰਠਾ

ਇਸ ਵਿਚ 'ਪਰਮਾਨੰਦ' ਪਦ ਦਾ ਰੂਪ 'ਪ੍ਰਮਾਨੰਦ' ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ੧੪ ਲਘੁ ੨੦ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਨਾਮ 'ਸੂਰ' ਵੀ ਹੈ।

ਨਾਰਾਇਣ ਸੋਰਠਾ

ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਨਾ' ਪਲੁਤ ਤ੍ਰਿਮਾਤ੍ਰਿਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ੧੧, ਲਘੁ ੨੬ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਮ 'ਇੰਦ੍ਰ' ਤੇ 'ਮ੍ਰਿਗ' ਵੀ ਹਨ।

ਕਵਲ ਸੋਰਠਾ

ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ੩, ਲਘੁ ੩੨ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗਿੱਧ' ਵੀ ਹੈ।

ਖਲਕ ਸੋਰਠਾ

ਇਸ ਦਾ ਆਰੰਭ S। ਵਸੁਪਦ ਡਗਣ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ੧੧ ਲਘੁ ੨੬ ਹਨ। ਨੋਟ-ਸੋਰਠੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ੩੩ ਤੋਂ ੪੨ ਤੱਕ ੧੨ ਛੰਦ ਹੀ ਆਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ੫੧ ਉਪਦੇਹੇ ਹਨ। [ਸੋਰਠਿਆਂ ਠਈ ਹੋਣ ਵੇਖੋ, ਇਸੇ ਲੇਖ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਸਫੇ।]

'ਬਿਸਨੁਪਦ' ਅਤੇ 'ਛੱਪਯ' ਦੇ ਲੱਛਣ

ਛੀ ਚਰਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਸ ਛੰਦ ਨੂੰ ਛੱਪਯ ਤੇ 'ਖਟਪਦ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਤਿੰਨੇ ਤਰਾਂ ਦੇ 'ਛੱਪਯ' ਹਨ:

(੧) ੧੪੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਰੋਲਹੰਸਾ' ਹੈ। (੨) ੧੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ। ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਉੱਲਾਲ ਛੰਦ ੨੬ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (੩) ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ

ਉੱਲਾਲ ੨੮ ਮਾਤ੍ਰਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਲ ਮਾਤ੍ਰਾ ੧੫੨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਪਿੰਗਲਾ ਵਿੱਚ ੧੫੬ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੇ 'ਛੱਪੜ' ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਹ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੰਕ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਏਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਏਥੇ ਵਰਣਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

੫ ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੱਪੜ ਇਹ ਛੱਪੜ ੧੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀਆਂ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਰੋਲੇ ਦੀਆਂ ੨੪-੨੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਉੱਲਾਲ ਛੇਦ ਦੀਆਂ ਹਨ—ਉਹ ੨੬-੨੬ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ੩੨ ਗੁਰੂ, ੮੪ ਲਘੁ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਮਕਰ' ਵੀ ਹੈ।

੪੬ ੭ ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੱਪੜ ਇਹ ਛੱਪੜ ੧੪੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ੨੮ ਗੁਰੂ, ੯੮ ਲਘੁ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਰੋਲਾ-ਹੰਸ' ਵੀ ਹੈ। ਏਸ ਵਿੱਚ ੯੬ ਮਾਤ੍ਰਾ 'ਰੋਲੇ' ਦੀਆਂ ਅਤੇ ੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾ 'ਹੰਸ' ਦੀਆਂ ਮਿਲਾ ਕੇ ੧੪੪ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

੪੭ ੯ ਛੱਪੜ ਏਸ ਛੱਪੜ ਵਿੱਚ ਚੌਥੀ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ਇਕ ਮਾਤ੍ਰਾ 'ਕਾਲ ਦੀ ਥਾਂ ਅਕਾਲ' ਲਿਖਣ ਨਾਲ ਅਤੇ 'ਮੂਰਤਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹੋਣ, ਇਹ ੧੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਅੰਤਮ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਇਉਂ ਸ਼ੁਧ ਹੈ।
ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਨੁਭਉ ਪ੍ਰਕਾਸ ਅਮਿਤੋਜ ਅਟਲ ਬਰ ॥
ਨਿਹਕਲੰਕ ਨਿਰਥਾਨ ਅਥਿਚਲ ਸੂਰੁਪ ਅਨੁਭਵ ਜੁਗਤਿ ॥
ਨਿਰਾਕਾਰ ਨਿਰਥਾਜਧਿ ਮਦਨ-ਮੂਰਤਿ ਬਿਦਯਾ ਸੁਪਤਿ ॥
ਏਸ ਵਿੱਚ ੨੭ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ੯੪ ਲਘੁ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਕਮਲਾਕਰ' ਵੀ ਹੈ।

੪੮ ੯ ਛੱਪੜ ਇਸ ਵਿਚ ਵੀ ੧੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹੋਣ। ਪੰਜਵੀਂ ਤੁਕ ਦਾ 'ਮਧਯ' ਸ਼ਬਦ ਪਲੁਤ ਯਦ ਮਾਤ੍ਰਕ ਹੈ। ਏਸ ਵਿੱਚ ੩੬ ਗੁਰੂ ੭੬ ਲਘੁ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸਰ' ਵੀ ਹੈ।

ਛੱਪੜ ਇਹ ੧੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦਾ ਹੈ ਇਸ ਵਿੱਚ 'ਤਦਯਧਿ' ਸ਼ਬਦ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ-ਮਾਤ੍ਰਾ ਹਨ। ਏਸ ਵਿੱਚ ੨੬ ਗੁਰੂ ੯੬ ਲਘੁ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਧਵਲ' ਹੈ।

੧੩ ਛੱਪੜ ਏਸ ਵਿੱਚ ੧੪੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ 'ਰੋਲਾ ਹੰਸ' ਜਾਤੀ ਦਾ ਛੇਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯੇਕ ਪੰਗਤੀ ਵਿੱਚ ੨੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹਨ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਚਾਰ ਪੰਗਤੀਆਂ ਰੋਲੇ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਆਖਰੀ ਦੋ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੋਹਰੇ ਦੀਆਂ ਹਨ।

ਛੱਪੜ ਇਸਦੀਆਂ ੧੪੮ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹਨ। ਏਸ ਵਿੱਚ ੩੩ ਗੁਰੂ ੮੨ ਲਘੁ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸਦਾ ਨਾਮ 'ਸਰ' ਵੀ ਹੈ।

ਛੱਪੜ ਇਹ ਛੇਦ 'ਰੋਲ ਹੰਸ' ਜਾਤੀ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ੧੪੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹਨ। ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਨਾਲ ਤੁਕਾਂ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਾਇਦ ਇਹ ਕਿਸ ਛੇਪਕ-ਕਾਰ ਨੇ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਇਸਦਾ ਰੂਪ ਅਸੁੰਧ ਹੈ।

ਉਸ ਨੇ ਹੀਸ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ । ਸੁਖ ਰੂਪ ਇਹ ਹੈ ।
 ਏਕ-ਰਦਨ ਗਜ-ਬਦਨ, ਸਦਨ ਗੋਰੀ ਸੁਖ ਨੰਦਨ ॥
 ਬੁਧਿ-ਦਾਯਕ ਅਘ-ਹਰਨ, ਸਦਾ ਸੁਰ ਕਿਲਵਿਖ ਖੰਡਨ ॥
 ਸੁ-ਬੁਧਿ ਗਜਾਨ ਦਾਤਾ ਹਰੀ ਅਘ ਪਾਪ ਨਿਕੰਦਨ ॥
 ਗਨਪਤਿ ਗੋਰੀ ਦੇਵਿ ਸੁਖ ਜੈ ਜੈ ਸਿਵ-ਨੰਦਨ ॥
 ਗਨਪਤਿ ਗੋਰੀ ਸੁਤਭਜਦੁ ਰਿੰਧਿ ਸਿੰਧਿ ਕੰ ਧਾਮ ॥
 ਸੁਖਪਾਵਹੁ ਨਿਤ ਨਿਤ ਸਦਾ ਧਨ ਪਾਵਹੁ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ॥

੫੩	੨੪	ਛੱਪਕ	ਇਹ ਛੰਦ ਵੀ ਰੋਲਹੰਸਾ ਜਾਤੀ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ।
੫੪	੨੫	ਛੱਪਕ	ਇਹ ਵੀ 'ਰੋਲਹੰਸਾ' ਹੈ ।
੫੫	੨੬	ਛੱਪਕ	ਇਹ ਵੀ ਰੋਲਹੰਸਾ ਹੈ ।
੫੬	੨੭	ਛੱਪਕ	ਇਹ ਵੀ ਠੋਲਹੰਸਾ ਹੈ ।
੫੭	੨੮	ਛੱਪਕ	ਇਹ ਵੀ 'ਰੋਲਹੰਸਾ' ਹੈ ।
੫੮	੨੯		

ਇਸ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੰਤ ਇਕ ਛੰਦ ਜਿਹੜਾ ਸਢੇ ੨੩-੨੪, ਐਕ ੧੨੦ ਤੋਂ ੧੨੨ ਤੱਕ ਤਿੰਨ ਛੰਦ, ਸਢੇ ੨੬ ਉਤੋਂ ਛੰਦ ਅੰਗ ੧੩੫, ਅਤੇ ਸਢੇ ੨੮ ਉਤੋਂ ਛੰਦ ੧੪੨ ਹੈ । ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪੰਜ ਛੰਦ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਦਿਆਂ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਮੱਤ ਭੇਦ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਹੇਠ ਸਾਰੇ ੨੪-੨੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੇ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਵਾਲੇ, ਇਹ 'ਰੋਲਾ' ਛੰਦ ਦਾ ਲੱਛਣ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਸਵੈਜਾ, ਸਵੈਜਾ ਛੰਦ, ਛੱਪਕ ਸਵੈਜਾ ਲਘੁ-ਸਵੈਯਾ ਆਦਿਕ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਮਿਲੇ ਹਨ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਮ ਪਿੰਗਲਾ ਯਾ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ੨੪ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਤੁਕ ਵਾਲੇ ਛੰਦ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸਵੈਜਾ' ਯਾ ' ਸਵੈਜਾ ਛੰਦ' ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹਨਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੁੱਧ ਸਿਰਲੇਖ 'ਛੰਦ' ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ।

੫੮ ੨੪

ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਉਹ ਛੰਦ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਆਏ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੋ ਹੀ ਹਨ । ਇਸ ਵਿਚ ਲਘੁ ਗੁਰੂ ਕ੍ਰਮ ਨਾਲ ਹਰੇਕ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ਅੱਠ ਅੱਖਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਯਥਾ :

ਨਮਾਮਿ ਸ੍ਰਾਮਿ ਕਾਰਤਿਕੇ ਸੁਬਾਹਨਾ ਮਯੂਰਿਯੰ ॥
 ਪ੍ਰਸਿੰਧ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪਿਯੰ ਸੰਤਾਪ ਯਾਪ ਚੂਰਿਯੰ ॥

ਛੰਦ

ਇਸਦਾ ਸਿਰਫ 'ਛੰਦ' ਹੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਲੱਛਣ ਅਤੇ ਸੂਰੂਪ ਸਢੇ ੨੧ ਉੱਪਰ ਹੀ ਫੁਟਨੋਟ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

੬੦ ੩੦

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ

ਇਹ ਛੰਦ ਵੀ ਸੁਧ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਤੁਕ ਵਿਚ ੩੨ ਮਾਤ੍ਰਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਵਿਸ਼ਮ ੧੦, ਦੂਜਾ ਤੀਜਾ ੮—੯ ਅਤੇ ਚੌਥਾ ੬ ਮਾਤ੍ਰਾ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ :

ਨਮੋ ਸੁ ਭਵਾਨੀ, ਰੰਨਕਾਂ ਰਾਨੀ, ਪ੍ਰਭੰ ਮੁਰਾਰੀ, ਜੈ ਚੰਡੀ ॥

ਨੋਟ—ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਅ: ੧ ਵਿਚ ਏਹੋ ਹੀ ਛੰਦ ਆਏ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਅਧਿਆਇ ਜਾਂ ਭਾਗ ਸੰਚੀਆ ਵਿਚ ਕਾਵਿ ਭੇਦ ਤੇ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ-ਲੱਛਣ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਫੁਟ ਨੋਟ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਗੰਥ ਵਿੱਚ ਆਏ ਸੌਰਠੇ ਅਤਿ-ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪਿੰਗਲ ਅਨੁਸਾਰ ਸਯਾਣਪ ਨਾਲ ਘੜੇ ਹੋਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ 'ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ' ਪੰਜ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਛੇਕ, ਤ੍ਰਿਤ, ਸ੍ਰੁਤ, ਲਾਟ' ਤੇ ਅੰਤੜ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੰਤ ਜਾਨੁਪ੍ਰਾਸ ਛੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ। ੧. ਸਰਵਾਂਤੜ, ੨. ਸਮਾਂਤੜ--ਵਿਸ਼ਮਾਂਤੜ, ੩. ਸਮਾਂਤੜ ੪. ਵਿਸ਼ਮਾਂਤੜ, ੫. ਸਮਵਿਸ਼ਮਾਂਤੜ, ੬. ਭਿੰਨ ਤੁਕਾਂਤੜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੂਜੇ ਨੰਬਰ ਦੇ 'ਸਮਾਂਤੜ ਵਿਸ਼ਮਾਂਤੜ' ਲੱਛਣ ਵਾਲੇ ਅੰਤਜਾਨੁਪ੍ਰਾਸ ਵਾਲੇ ਛੰਦ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਛੰਦ ਦੇ ਸਮ ਅਤੇ ਵਿਸਮ ਨਾਲ ਵਿਸਮ ਪਦਾਂ ਦੇ ਅੱਖਰ ਮਿਲਦੇ ਹੋਣ। ਉਸ ਨੂੰ 'ਸਮਾਂਤੜ ਵਿਸ਼ਮਾਂਤੜ' ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਵਾਲਾ ਛੰਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਛੰਦ ਸੂਤੰਤ੍ਰ ਰੂਪ ਨਾਲ ੧੬੮ ਛੰਦਾਂਕ ਤਕ ਹੀ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਹਰ ਸਾਰੇ ਛੰਦ ਸੰਗੀਤਕ ਛਾਜਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹਨ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸੌਰਠੇ 'ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ, ੧੫, ੨੦, ੨੧, ੨੨, ੨੩, ੨੪, ੩੫, ੬੭, ੬੮, ੬੯, ੭੦, ੭੧, ੭੨, ੭੩, ੭੪, ੭੬ ਅਤੇ ੧੫੨ ਦੇ ਕੁਲ ੧੭ ਛੰਦ ਸੌਰਠੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨੰਬਰ ੨੪ ਵਾਲਾ ਸੌਰਠਾ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੌਰਠੇ 'ਸਮਾਂਤੜ, ਵਿਸ਼ਮਾਂਤੜ' ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਯਥਾ:

ਖਾਲਕ ਸੌਰਠਾ।

ਖਾਲਕ ਖਲਕ ਖੁਦਾਇ, ਸ਼ੰਰ ਖੁਬ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਖੁਸ਼।

ਖਾਲਸ ਖਸਮ ਅਤਾਇ, ਖਾਮੇ-ਖੁਨ ਖਤਾ ਬਖਸ਼।

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਵਿਚ ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੌਹਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਛੰਦਾਂ ਤੋਂ ਅਗੇ ਰਾਗ-ਲੱਛਣ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਫੁੱਟ—ਨੋਟ ਵੀ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ੴ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਿਹ ॥

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਅਧਯਾਇ ੨-੩-੪

ੴ ਸ੍ਰੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫਤਹਿ ॥

ਭਾਗ ਦੂਜਾ

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਸਾਰੰਗA ॥

ਪਿਖੜੇ ਸੀਸ ਭ੍ਰਾਂਤੰ, ਹਿਰਦੈ-ਛੋਭ-ਕਿੰਨਾ'ਖ' ॥ ਹਾਹਾਕਾਰ ਭਾਰੀ ਪਰਯੋ ਸੀਸ-ਪੁੰਨਾ'C ॥
ਜੁਰੇ ਭੀਮ ਰਾਕਸ, ਕਰੂਰੇ ਕਰੂਰੇ ਭਯਾਨੰ ਬਿਸਾਲੰ, ਸਮਰਪੁੰਜ-ਸੂਰੇ ॥੧॥D੭੫੫॥
ਜੁਰੇ ਗੋਤ; ਪਰਿਵਾਰ, ਸਾਕੰ, ਕੁਲੀ-ਸਭ ॥ ਭਤੀਜੇ, ਜਮਾਤਾ, ਕੁਲੰਏ ਸਾਕ ਕੇ ਸਭ ॥
ਕੁਲੰ ਪੂਤ ਨਾਤੀ' ਬਿਰਾਦਰ ਇਕੱਠਾ ਕੁਲੀ, ਸਾਕ, ਪੋਤੇ, ਜੁਰੇ ਸੁਭਟ-ਭੱਟਾ ॥੨॥੭੫੬॥
ਭਈ ਖਬਰ ਰਨਿਵਾਸ', ਧਈ ਨਿ੍ਪਤਿ-ਨਾਰਾ ॥ ਰੁਦਿਤ ਪੁਨੈ ਸੀਸੰ, ਧਰਨੀ ਗਿਰੈ' ਹਾਰਾ ॥
ਉਪਾਰੈ-ਲਟੈ', ਚੀਰ' ਫਾਰੈ', ਪੁਕਾਰੈ ॥ ਹਹਾ ਦਈਵ ! ਕਾ ਕੀਨ ? ਰੋਦਿਤ ਸੰਭਾਰੈ' ॥੩॥੭੫੭॥
ਬਹੁਤ ਭੀਰ ਨਿ੍ਪ-ਦ੍ਵਾਰੰ, ਭਾਰੀ ਖੰਭਾਰਾ' ॥ ਰੁਦਿਤ ਪਾਟਰਾਨੀ, ਕੁਲੀ, ਗੋਤ ਸਾਰਾ ॥
ਗਿਰੈ' ਖੂਮਿ-ਧਰਨੀ, ਕਰੈ' ਸੋਕ ਭਾਰੀ ॥ ਹਹਾ ਦਈਵ ! ਕਰਤਾ ਮੁਰਾਰੀ ॥੪॥੨੫੮॥
ਕਰੈ-ਸੀਸ-ਲੈ-ਕੈ' ਗਲੈ ਲਾਇ ਰੋਵੈ ॥ ਸਕਲ ਸੁਖ ਨਿਜਪਤਿ, ਹਿਰਦੈ ਬੀਚ ਗੋਵੈ' ॥
ਅਲੰਕਾਰ-ਭੂਖਨ' ਸਕਲ ਤੋਰ ਡਾਰੈ ॥ ਪਟੈ-ਲੱਟ ਬਾਲਾ', ਸਭੈ ਚੀਰ ਫਾਰੈ' ॥੫॥੭੫੯॥

੧. (ਵੀਰਯਨਾਦ ਨੇ) ਦਿਲ ਵਿੱਚ (ਛੋਭ) ਗੁੱਸਾ ਕੀਤਾ। ੨. ਸਿਰਪੁਣਿਆਂ, ਕੰਥਣੀ ਆਈ। ੩. ਸਾਰੇ ਹੀ ਜੰਗੀ ਯੋਧੇ ਸਨ। ੪. ਪੋਤਰੇ। ੫. ਰਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮੰਦਿਰ। ੬. ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਦੀਆਂ (ਲਟਾਂ) ਜੁਲਫਾਂ ਪੁਟਦੀਆਂ ਹਨ। ੭. ਕਪੜੇ ੮. ਯਾਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ੯. ਰੋਣ ਦਾ ਰੋਲਾ, ਕੁਰਲਾਹਟ। ੧੦. ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਲੈ ਕੇ। ੧੧. ਵਿਚ ਰ-ਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੨. ਗਹਿਣੇ ਹੀ ਗਹਿਣੇ, ਸਜਾਏ ਹੋਏ ਗਹਿਣੇ, ਸੁੰਦਰ ਗਹਿਣੇ। ੧੩. ਇਸਤ੍ਰੀ, ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ।

A ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੋਤ' ਬਿਲਾਵਲ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਸਾਰੰਗ' ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰ-ਛੋਂਦ ਦੀ ਲਯ 'ਭੁੰਜੰਗ ਪ੍ਰਯਾਤ' ਵਿੱਚ ਬੱਧੀ ਹੋਈ ਦਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ, ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਬਦਲਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ? ਪਰ-ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਪਿੰਗਲ ਦੇ ਨਿਯਮ ਇਕੋ ਜਹੇ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ—ਏਥੇ 'ਸਾਰੰਗ' ਰਾਗ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁੱਚ ਤੇ ਸਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੰਗ ਰਾਗ ਦਾ ਸਰੂਪ-ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅੰ ੧ ਛੰਦਾਕ ੧੬, ਸਫਾ ੭ ਵਿੱਚ ਸਭ ਰਾਗਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਵਰਨਣ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ। B ਪਾ:—ਕੀਨਾ। C ਪਾ:—ਧੁਨਾ।

D ਇਹ ਵਡੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਅੰਗ ਸਾਰੀਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੇਵਲ—ਸਾਧੂ ਖੇਲਾ ਸੰਖਰ (ਸਿੱਖ) ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ। ਅਸਾ ਆਪਣੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸੁਧ ਤੇ ਜਰੂਰੀ ਮੰਨ ਕੇ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਬਲੱਭ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ—ਵਡੀ ਗਿਣਤੀ ਨਾਲ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਹਾਂ ? ਗਿਣਤੀ ਅੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਥੀੜਾਂ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰ ਨਾਲ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭੇਦ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਸਰਬਲੱਭ ਅੰ ੧ ਦੇ ਕੁਲ ਛੰਦ ੭੫੭ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ੭੬੨ ਹਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ੭੬੦ ਹਨ। ਇਹ ਫਰਕ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਅ. ੧ ਛੰਦ ੪੬ ਅਤੇ ੪੭ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫਰਕ ਹੈ ਵੇਖੋ ਤੇ ਲਾਇਕਰੋਹੀ (ਸਿੰਗਧੂਰ) ਅਤੇ ਮਟਖਨੂਆਂ ਯੂ. ਪੀ. 1। ਕੁਝ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰ ੧ ਦੇ ੪ ਦਾ ਆਂ ਦੋ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਤੇ ਹੀ ਅੰਗ ਹਨ, ਕੁਝ ਥੀੜਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਥੀੜਾਂ ਦੇ ਸੋਰਠੇ ਬਣਾ ਕੇ ਇਕ ਇਕ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਦੋ ਅੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਯਾ ਤੋਂ ਵਡੀ ਗਿਣਤੀ ਇਕਸਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।

E ਪਾ: ਕੁਲੀ।

ਸੰਪਾਦਿਕ—

ਧਰਨਿ ਬੀਚ ਲੋਟੈ, ਨ ਸੁੱਧੈ ਸਰੀਰੈ ॥ ਉਪਾਰੈਂ ਲਟੈਂ ਸੀ, ਫਟੈ ਬਸਤ੍ਰ ਚੀਰੈ ॥
 ਹਹਾਕਾਰ ਦਾਰੁਨ ਭਈ ਦੈਤ੍ਯ-ਨਗਰੀ ਰੁਦਿਤ-ਪੁਰਜਨੰ-ਪਰਜਨੰ-ਗੋਤ-ਸਗਰੀ ॥੬॥੭੬੦॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 ਰੋਵੈ ਨਗਰ-ਬਾਸਨਿ ਨਰੋ ਨਾਰਿ ਦੇਸੀ ॥ ਜੁਵਾ, ਬਿਧ, ਬਾਲਾ, ਰੁਦਿਤ ਕ੍ਰੂਰ-ਭੇਸੀ ॥
 ਧਰਾ-ਧਾਰੈ ਪੀਟੈ, ਗਿਰੈਂ ਭੂਮਿ ਧਰਨੀ ॥ ਰੁਦਿਤ ਚੀਕ ਕੂਕੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਤਿ ਬੋਰਨੀ ॥੭੬੧॥
 ਰੁਦਿਤ ਭਾਲੈ ਫੋਰੈ, ਬਰੈ ਰਕਤੰ ਧਾਰਾ ॥ ਗਿਰੈਂ ਮੂਰਛਨਾ ਹੈ ਕਰੈਂ ਹਾਹਾਕਾਰਾ ॥
 ਕਰੈਂ ਸੋਕ ਭਾਰੀ, ਲਟੈ ਚੀਰ ਫਾਰੈ ॥ ਸਕਲ ਬਸਤ੍ਰ ਭੂਖਨ, ਮਹੀ-ਘਾਲ-ਡਾਰੈ ॥੭੬੨॥
 ਹਹਾਕਾਰ ਦੁਸਤਰ, ਮਚਾ ਦੇਸ ਸਾਰੈ ਕਰੈ ਭੇਸ-ਕ੍ਰੂਰ, ਧਰੇ-ਬਾਸ-ਕਾਰੈ ॥
 ਤਜੀ ਸੁਖਯ-ਸਿਹਜਾ, ਤਜਯੋ ਭੱਛੁ-ਪਾਨੰ ॥ ਹਹਾਕਾਰ-ਭੀਖਮ ਪੈਰੀ ਜਾਤੁਪਾਨੰ ॥੭੬੩॥
 ਗਲੇ ਮੇਲ ਰੋਵੈਂ ਸਗੋ-ਕੁਝਮ, ਸਾਲਾ ॥ ਰੁਦਿਤ-ਧਾਹ ਪੀਟੈਂ, ਕੁਲੀ-ਅਸਟ-ਬਾਲਾ ॥
 ਦਰੈਂ ਨੀਰ ਨੈਨਨ, ਬਰੈ ਬਾਰਨੀ-ਹ੍ਰੈ ॥ ਰੁਦਿਤ ਆਸੁਰੀ, ਜਾਤੁਪਾਨੀ ਦੁਖਿਤ ਹੈ ॥੭੬੪॥
 ਰੋਵੈਂ ਰਾਕਸੀ ਰਾਛਸੀ-ਬਿਧ, ਬਾਲਾ ॥ ਜੁਵਾ-ਨਿਸਿਚਰੀ, ਕੇਸ ਛੂਟੈ ਬਿਹਾਲਾ ॥
 ਕਰੈਂ ਬੈਨ ਬਿਲਖੈਂ ਨਰੋ ਨਾਰਿ ਚੇਤੰ ॥ ਨਿਜੈ ਸੁਖ-ਕਾਰਨ, ਪ੍ਰਿਯਾ-ਨਾਥ-ਹੇਤੰ ॥੭੬੫॥
 ਕਹਾਂ ਲੈ ਬਖਾਨੋ, ਕਹੇ ਮੋ ਨ ਆਵੈ ॥ ਪਰਯੋ ਹਾਹਾਕਾਰੈ, ਕਛੂ ਨਾਹਿ ਭਾਵੈ ॥
 ਚਲੇ ਦਾਹ ਦੈਨੰB ਅਸੁਰ ਸੀਸ ਤਾਈ ॥ ਸਤੀ ਬੇਖ-ਧਾਰੈ, ਨਿਪੁਤਿ-ਨਾਰਿ ਧਾਈ ॥੭੬੬॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 ਚਲੀ ਨਾਰਿ-ਨਿਰ੍ਪੰ-ਸੁ-ਬੇਖੰ ਸਤੀ ਕਰਿ ਪ੍ਰਿਯਾ-ਨਾਥ ਸੀਸੰ ਧਰੇ ਜੰਘ ਉਪਰੰ ॥
 ਲਟੈ ਚੀਰ ਕ੍ਰੂਰੇ ਖੁਲੈ ਦੀਹ ਕਾਰੈ ॥ ਹਹਾਕਾਰ ਦਾਰੁਨ, ਮਚੀ ਭੂਮਿ ਸਾਰੈ ॥੭੬੭॥
 ਬਜੈ ਢੋਲ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਤੂਰੰ, ਮਜੀਰੈ ॥ ਮੁਰਜੰ ਤਾਲ, ਦੁੰਦਭਿ, ਬਜੈਂ ਡਫ, ਨਫਰੰ ॥
 ਅਨਿਕ ਭੇਰਿ, ਮੁਰਲੀ, ਬਜੈ ਝਾਂਝ, ਸਾਰੰਗ ॥ ਬਜੈਂ ਬੀਨ, ਤੰਬੂਰ ਮੁਰਚੰਗ ॥ ਬਾਰੰਗ ॥੭੬੮॥

੧. ਲੀਰਾ ਲੀ ਚੀਰੇ ਹੋ ॥ ੨. ਨਗਰ ਦੇ ਆਦਮੀ, ਪਰਾਏ ਆਦਮੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਗੋਤੀ ਆਦਮੀ ਰੋਏ ਹਨ ॥
 ੩. ਜਵਾਨ, ਬੁਢੀਆ ਤੇ ਬਾਲਕੀਆ ਭੇੜੇ ਲਿਬਾਸ ਵਿੱਚ ਹੋ ਕੇ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ॥ ੪. ਧਤਾਧੜ, ਦੂਓ ਦੂਹ ॥ ੫. ਮੱਥਾ, ਸਿਰ ॥
 ੬. ਲਹੂ ॥ ੭. ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਸੁੱਟਦੀਆਂ ਹਨ ॥ ੮. ਕਾਲੇ ਲਿਬਾਸ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ (ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਸੋਕ ਦਾ ਕਾਲਾ ਲਿਬਾਸ
 ਹੁਣ ਤੱਕ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ) ॥ ੯. ਖਾਣਾਂ-ਪੀਣਾਂ ॥ ੧੦. ਦੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ॥ ੧੧. ਅਠਾਂ ਕੁਲਾਂ (ਦੇ ਸੱਪਾਂ) ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ, ਨਾਰ
 ਕੰਨ ਡਾ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਭੀਮਾਦ ਨੇ ਵਿਆਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ॥ ੧੨. ਨਦੀ ਬਣ ਕੇ ॥ ੧੩. ਚੇਤੇ, ਯਾਦ, ਸਮਰਨ ॥ ੧੪. ਮਾਲਕ
 ਦੀਆਂ ਪਿਆਰੀਆਂ (ਹੇਤੋ) ਪਰੇਮ ਵਿੱਚ ਹੋ ਕੇ ॥ ੧੫. ਪਿਆਰੀ ਨੂੰ ਸੁਖੀ ਦਾ ਸਿਰ (ਜੰਘ) ਪੱਟਾਂ ਉਤੇ ਰਖਿਆ ॥ ੧੬. (ਅਨੁਭਾ)
 ਲਟਾ ਖੁਲੀਆ ਤੇ ਖੜਕੀਆ, ਵਸਤੂ ਕਾਲ ਤੇ ਖੜਕੇ ॥ ੧੭. ਨਰਸਿੰਘਾ, ਤੁਹਹੀ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ ॥ ੧੮. ਸਾਰੰਗੀ ॥ ੧੯. ਮੁਰੰਗ, ਮੁਰਜ
 ਤੇ ਚੰਗਾ ॥ ੨੦. ਜਲ, ਯੰਗ ॥

A ਪਾ: 'ਰੋਵੈ' ਧਾਹ ਪੀਟੈਂ ਕੁਲੀ ਅਸਟ ਗਾਲਾ' B ਪਾ: 'ਦੀਨੋ' ਤੇ 'ਦੇਖੋ' ਵੀ ਹਨ ॥

ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਬਾਜੇਤ੍ਰ ਬਾਜੇ ਨੀਸਾਨੇ ॥ ਅਨਿਕ ਪਰਜ, ਮਾਰੂ ਉਠੇ ਰਾਗ, ਤਾਨੇ ॥
 ਮਧੁਰ ਰਾਗੁ ਭੈਰਉ, ਬਜੈ ਬੀਨ ਸੁਹੀ ॥ ਸੁਰੇ ਘੋਰ ਬਾਜੇ, ਗਜੈ ਰਾਜ-ਕੂਹੀ ॥੧੫॥੭੬੪॥
 ਅਨਿਕ ਕੇਤੁ, ਨੀਸਾਨ, ਬੈਰਕ ਅਪਾਰਾ ॥ ਪੁਜਾ, ਬਾਨ, ਲੋਟਨ^੫ ਝੁਲੇ ਲਾਲ ਕਾਰਾ ॥
 ਬਹੁਤ ਭੰਰ-ਨਿਸਿਚਰ, ਕੁਅਰ^੬ ਰਾਜਬੰਸੀ ॥ ਪੁਰੀ-ਲੋਗ ਪੁਰ-ਜਨ ਸੁਰਜਨ ਨਿਪ ਅੰਸ^੭ ॥੧੬॥੭੭੦॥
 ਬਹੁਤ ਰਾਜ ਕੰਨਯਾ, ਸਵਾਨੀ^੮ ਪ੍ਰਧਾਨੀ ॥ ਅਨਿਕ ਸੁੰਦਰੀ^੯ ਨਿਪਨ-ਕੀ-ਪਾਟਰਾਨੀ ॥
 ਸ਼ਿਧੇ, ਬਾਲ, ਤੁਰਨੀ, ਅਨਿਕ-ਝੁੰਡ ਪਾਤੀ ॥ ਰੁਦਿਤ ਜਾਰੁ-ਜਾਰੇ, ਪੁਨੇ ਸੀਸ ਛਾਤੀ ॥੧੭॥੭੭੧॥
 ਅਸਿਤ^{੧੦} ਬਸਤੁ ਧਾਰੇ, ਲਟੇ^{੧੧} ਚੀਰ ਫਾਰੇ ॥ ਰਜੇ-ਤੁਖਯ-ਛਾਰੇ, ਸਬਹਿ ਸੀਸ ਡਾਰੇ^{੧੨} ॥
 ਤ੍ਰਿਯਾ ਭੀਮਨਾਏ ਚੜੀ ਸੁ ਸਿੰਘਾਸਨ^{੧੩} ॥ ਪਤੀ ਸੀਸ ਲੀਨੇ, ਧਰੇ ਜੁਗਲ-ਜਾਂਘਨ^{੧੪} ॥੧੮॥੭੭੨॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਸ੍ਰੀਫਲ ਸਿਧਉਰਾ, ਪੁਹਪ, ਪੁੰਗਿ, ਅਛੱਤ^{੧੫} ॥ ਅਨਿਕ ਮਿਸਟਿ ਤਾਂਬੁਲ ਲਾਵੰਗ ਮਸਤਤ^{੧੬} ॥
 ਸਭੈ ਬਸਤੁ ਭੁਖਨ, ਸਜੈ ਅੰਗ ਅੰਗੇ A ॥ ਸਤੀ ਬੇਬ ਰਾਜੈ, ਮਨੇ ਬਿਪ-ਅਨੰਗੀ^{੧੭} A ॥੧੯॥੭੭੩॥
 ਕਰੇ-ਰੇਦ-ਮਧੇ^{੧੮}, ਸਬੈ ਬਸਤ ਛਾਜੇ ॥ ਪੁਭਾ^{੧੯}, ਦਮੁਤਿ, ਸੋਭਾ ਸਤੀ ਅੰਗ ਰਾਜੈ ॥
 ਭਯੋ ਪ੍ਰਪਤੋ ਸਿਧੁ-ਤੀਰੇ^{੨੦} ਅਸੁਰ-ਕੁਲਿ ॥ ਰਚੀ ਸੀਵ^{੨੧} ਚੇਦਨ, ਅਗਰੁਦਦਾਰ-ਚਿਨਪਲਿ^{੨੨} ॥੨੦॥੭੭੪॥
 ਅਠਕ ਮੁਸਕ-ਰੰਧੇ^{੨੩} ਮੇਲਯੋ ਸੱਲ^{੨੪} ਮੱਧੇ ॥ ਭਈ ਸੀਵ ਪਰਮਲ, ਭਲੀ ਭਾਂਤਿ ਸੁੱਧੀ^{੨੫} ॥
 ਪ੍ਰਵੇਸੇ ਕਰਾ, ਤਾਸ-ਮਧੋ ਸਤੀ-ਬਰ ॥ ਇਕਾਗੁ ਹਿਦਯ ਹੈ, ਬਿਧਾਤਾ^{੨੬} ਸਿਮਰ ਕਰ ॥੨੧॥੭੭੫॥
 ਬ੍ਰਹਮ-ਰੰਧ^{੨੭} ਫੁਟਯੋ, ਭਈ ਜੋਤਿ-ਲੀਨੇ ॥ ਉਠੀ ਜਾਲ-ਮਾਲਾ^{੨੮} ਲਈ ਘੇਰ ਸੀਵੇ^{੨੯} ॥
 ਬਰਜੋ ਨਿਜ ਪਤੈ-ਜਾਇ ਸੁਰਗੋ-ਸਿਧਾਰਯੋ^{੩੦} ॥ ਸਭੈ ਪਾਪ ਦੋਖ, ਅਸੁਰ-ਕੁਲਿ ਨਿਵਾਰਯੋ ॥੨੨॥੭੭੬॥

੧. (ਰਾਜ ਕੂਹੀ) ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਵਾਲੀਆਂ ਰਾਜੇ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ, ਕੂਹੀ ਵਾਗੂ ਕੂਕਣ ਵਾਲੀਆਂ (ਰਾਜ) ਰਾਣੀਆਂ ।
 ੨. ਖੰਡਿਆਂ ਦੇ ਕਪੜੇ, ਨਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਫਰਰੇ । ੩. ਕੁਮਾਰ, ਰਾਜਪੁਤ੍ਰ, ਯਵਰਾਜ । ੪. ਰਾਜ ਦੀ ਅੰਜ (ਬੰਸ) ਵਿਚ ਦੋ ਅਤੇ ਨਗਰੀ ਦੇ ਲੋਕ(ਸੁਰਜਨ)ਭਲੇ ਪੁਰਖ(ਪੁਰਜਨ)ਪਹੁੰਚ ਰਹੇ ਹਨ । ੫. ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਰਾਣੀ, ਵਿਵਾਹਤਾ ਇਸਤ੍ਰੀ. ਜਵਾਨ ਇਸਤ੍ਰੀ ।
 ੬. ਇਸਤ੍ਰੀ । ੭. ਜੁਆਨਾਂ ਬੁਢੀਆਂ ਤੇ ਬਾਲਕੀਆਂ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ (ਝੁੰਡ) ਟੱਲੇ ਤੇ (ਪਾਂਤੀ) ਕਤਾਰਾਂ (ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ) ਹਨ ।
 ੮. ਕਾਲੇ । ੯. ਪੂੜੀ, ਫੱਕ ਤੇ ਸੁਆਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੌਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੦. ਤਖਤ, ਭਾਵ-ਵਿਮਾਨ ਰੂਪ ਸਿੰਘਾਸਨ, ਚਿਖਾ ਦਾ ਸਿੰਘਾਸਨ । ੧੧. ਦੋਹਾਂ ਪੱਟਾਂ ਉਤੇ । ੧੨. (ਸ੍ਰੀਫਲ) ਨਾਲੀਏਰ ਸੰਪੂਰ ਆਦਿ ਸਮਗਰੀ, ਫਲ (ਪੁੰਗਿ) ਸੁਪਾਰੀਆਂ ਤੇ (ਅੱਡਤ) ਚੋਲ । ੧੩. ਅਨੇਕਾਂ ਮਿਠੇ (ਪਦਾਰਥ) ਦਾ ਪਾਨ ਤੇ ਲੋਂਗ (ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) (ਮਸਤਤ) ਮਲਦੀ ਹੈ । ੧੪. ਮਾਨੋ ਕਿ (ਅਨੰਗੀ) ਕਾਮਦੇਵ ਬੁਢਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੧੫. ਵਿੱਚ (ਬੰਨੇ ਹੋਈ) ਹੁਦਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ੧੬. ਚਮਕ, ਉਪਮਾ. ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ । ੧੭. ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਤੇ । ੧੮. ਚਿਤਾ, ਚਿਖਾ । ੧੯. ਅਗਰ ਅਤੇ ਦੇਵਦਾਰ ਨੂੰ ਚਿਣ ਕੇ (ਚਿਖਾ) ਪਲ ਵਿੱਚ (ਤਜਾਰ ਕਰ ਲਈ) । ੨੦. ਕਸਤੂਰੀ ਆਦਿ ਸੁਗੰਧੀਆਂ, ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਹੀ ਸੁਗੰਧੀਆਂ । ੨੧. ਚਿਖਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਪਰਮਲ) ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਸੁਧ (ਤਜਾਰ) ਹੋਈ, ਸੁੱਧ ਚੇਨਣ ਦੀ ਚਿਖਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਜਾਰ ਹੋ ਗਈ । ੨੨. ਫਲ ਪ੍ਰਦਾਤਾ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬ੍ਰਹਮ, ਪਰਮੇਸੁਰ । ੨੩. ਦਸਮਦਾਰ, ਮਸਤਕ, ਸਿਰ । ੨੪. ਅੰਗ ਦੀ ਲਪੇਟ । ੨੫. ਸੁਰਗ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਆਪਣਾ ਪਤੀ (ਭੀਮਨਾਏ ਦੀ ਰਾਣੀ ਨੇ) ਜਾ ਵਰਿਆ ।

A ਪਾ: 'ਅੰਗੀ' ਤੇ 'ਅਨੰਗੀ' ਵੀ ਹਨ । ਸਮਾਧਾਂ (ਸੰਗਰੁਰ) ਤੇ ਸੁ. ਬ. ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ 'ਅੰਗੀ' ਤੇ 'ਅਨੰਗੀ' ਪਾਠ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ (ਸੰਗਰੁਰ) ਅਤੇ ਮਦਖਨੂਏ (ਦੂ. ਪੀ.) ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ 'ਅੰਗੀ' 'ਅਨੰਗੀ' ਪਾਠ ਹਨ । ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪਾਠ ਲਿਖਤ ਤੇ ਅਨਜਾਣਾਂ ਨੇ ਬਣਾ ਲਏ ਹਨ, ਹੱਦਾਂ ਦੀ ਡੰਡੀ ਤੇ ਬਿੰਦੀ ਅਨਜਾਣ ਆਦਮੀ ਬਿਹਾਰੀ ਸਮਝ ਲਾਂਦੇ ਹਨ । ਪਰ—ਬਿਹਾਰੀ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਡੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਬਿੰਦੀ ਨਾਲ ਦੋ ਡੰਡੀਆਂ ਹਨ । B ਪਾ: --ਅਗਨ ।

ਭਈ ਦੇਹਿ ਭਸਮ^੧ ਰਹੀ ਨਾਹਿ ਰੇਖ^੨ ॥ ਗਈ ਜੀਤਿ ਸਾਗਰ, ਬਿਖਮ-ਦੀਹ-ਦੇਖ^੩ ॥
ਕਰੀ ਛਾਰ ਪ੍ਰਵਾਹ, ਨਿਧਿ ਛੀਰ ਸਾਗਰ^੪ ॥ ਭਈ ਪੁਹਪ-ਬਰਖਾ, ਤਿਹੂੰ-ਪੁਰ ਉਜਾਗਰ ॥੨੩॥੭੭॥
ਅਸੁਰ-ਕੁਲਿ ਸਭੈ, ਧਾਮ ਨਿਜ ਨਿਜ ਪਧਾਰੇ ॥ ਸੁਨੀ ਬਾਰਤਾ ਸਭ, ਅਨੀ-ਕੁਪ ਸਾਰੇ^੫ ॥
ਅਸੁਰਪਤਿ^੬ ਬੀਰਜਨਾਦ^੭ A, ਕੁਪਯੋ ਕਰਾਲੰ ॥ ਹਨਯੋ ਤਾਤ ਜਿਨ ਮੋਹਿ, ਅਸਕੋਨ ਕਾਲ^੮ ? ॥੨੪॥੭੮॥
ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਠੰਗ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ਬੀਰਜਨਾਦ-ਬਾਚ ਸੈਨਾ-ਪ੍ਰੀਤ ॥

ਤੀਨ-ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਅਬਿ-ਆਹੀ^੧ ਦੂਸਰ ਅਵਰ ਕਵਨ ਜਗ ਮਾਹੀ ?
ਤਾਤ^੨ ਬਿਨਾ ਮੋ-ਕਉ ਜਿਨ ਕੀਨਾ ॥ ਦੇਖਹੂੰ-ਤਵਨ ਕਵਨ-ਬਲਿ-ਹੀਨਾ^੩ ? ॥੨੫॥੭੯॥
ਤਾ ਸਨ ਜੁਪ ਨਿਸਚੈ-ਅਬਿ ਕਰਿਹੋ ॥ ਹਨਹੂੰ ਤਵਨ-ਤਬਿ ਮੁਖੰ ਦਿਖਰਿਹੋ
ਮੋ ਸਨ ਭਾਜ ਕਹਾਂ ਵਹ ਜੈ ਹੈ ? ॥ ਖੋਜ ਪਤਾਲ ਤਾਸ ਬਧ^੪ ਲੈ ਹੈ ॥੨੬॥੮੦॥
ਦੇਵ ਸਕਲ ਮੁਹਿ ਕਰਤ ਜੁਹਾਰਾ^੫ ॥ ਅਸ ਕਿਮ ਦੂਸਰ ਜਗ ਬਰਿਯਾਰਾ^੬ ? ॥
ਸਾਤਵ-ਸਿੰਧੁ ਪੂਰਿ ਕੈ ਡਾਰਹੂੰ ॥ ਸੂਰਾ ਸਕਲ-ਜਗਤ ਚੁਨਿ ਮਾਰਹੂੰ ॥੨੭॥੮੧॥
ਸ਼ੇਸ਼-ਲੋਗ ਲੈ ਰਾਜ ਹਮਾਰਾ ॥ ਅਨੁਚਰ^੭ ਸਕਲ, ਮੋਰ ਜਗ ਸਾਰਾ^੮ ॥
ਚਹੁੰ ਤੁ ਗਗਨ^੯ ਪਯਾਲਹਿੰ ਕਰਹੂੰ ॥ ਪਯਾਲਹਿੰ ਲੈ ਨਭ-ਮੰਡਲ-ਧਰਹੂੰ^{੧੦} ॥੨੮॥੮੨॥
ਲਰਹੋ 'ਕਾਲ' ਝੋਟ-ਧਰ^{੧੧} ਮਾਰੋ ਸੂਰਗ-ਲੋਕ ਲੈ ਸਿੰਧਿਹਿ ਗਾਰੋ ॥
ਇੰਦ੍ਰ-ਆਦਿ ਅਨੁਚਰ ਬਰ ਪਰੇ^{੧੨} ॥ ਅਸ ਜਗ ਕਵਨ ਜੁ ਮੋ-ਸਨ ਲਰੇ ? ॥੨੯॥੮੩॥
ਸਕਲ ਦੇਵ ਬੰਦੀ- ਜਨ^{੧੩} ਮੇਰੇ ॥ ਦੂਸਰ ਕਵਨ ਜੁ ਆਹਵ-ਜੋਰੇ^{੧੪} ? ॥
ਏਕ ਛਤ੍ਰਪਤਿ ਮੈ ਜਗ ਕੇਰਾ ॥ ਅਸ ਜਗ ਕੋਨ ਜੁ ਕਰੇ ਬਖੇਰਾ ? ॥੩੦॥੮੪॥
ਛਿਨ ਮੈ, ਮਾਰ ਗਰਦ ਕੈ^{੧੫} ਡਾਰੋ ॥ ਸੂਰਾ ਜਗਤ-ਸਭੈ ਚੁਨ ਮਾਰੋ ॥
ਕਵਨ ਕੀਟ ਹੈ ਇੰਦ੍ਰ ਬਿਚਾਰਾ ? ॥ ਭੁੰਚਿਤ^{੧੬} ਰਾਜ ਮੋਰ ਬੈਠਾਰਾ ॥੩੧॥੮੫॥
ਮੈ-ਚਾਹੋ-ਤੋ ਮਾਰ ਲੁਠਾਵੋ ॥ ਇੰਦ੍ਰ-ਰਾਜ ਦੂਸਰਿ ਬੈਠਾਵੋ ॥
ਚਹੋ ਤੁ ਸ਼ੇਸ਼ਪੁਰੀ ਲੈ ਗਾਰੋ ॥ ਸ਼ੇਸ਼-ਲੋਕ ਨਵਤਨ^{੧੭} ਕੈ ਸਵਾਰੋ ॥੩੨॥੮੬॥

੧. ਸੁਆਹ, ਰਖ ॥ ੨. ਨਿਸ਼ਾਨੀ, ਰਤਾ ਜਿੰਨਾ, ਥਾਕੀ ॥ ੩. (ਮਹਾਰਾਣੀ) ਕਰੜੇ ਤੇ ਵਡੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ (ਸੰਸਾਦ) ਜਿਤ ਗਈ ॥ ੪. (ਨਿਧਿ) ਗਹਿਰੇ ਛੀਰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ॥ ੫. ਸਾਰੀਆਂ ਫੋਜਾਂ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ॥ ੬. ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਕਿਹੜਾ ਕਾਲ ਹੈ? ਜਿਨ ਮੇਰਾ (ਤਾਤ) ਭਰਾ ਮਾਰਿਆ ਹੈ ॥ ੭. ਹੁਣ ਹੈ ॥ ੮. ਭਰਾ, ਭਾਈ ॥ ੯. ਵੇਖਾਂਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕਿਹੜੀ ਤਾਕਤ ਹੋਣੀ ਹੈ? ੧੦. ਮਾਰ ॥ ੧੧. ਨਮਸਕਾਰ ॥ ੧੨. ਐਹੋ ਜਿਹਾ ਦੂਜਾ ਜਗ ਵਿੱਚ (ਬਰਿਯਾਰਾ) ਬਲ ਵਾਲਾ (ਕਿਮ) ਕਿਥੇ ਹੈ? ੧੩. ਅਨੁਸਾਰ ਤੁਰਨ ਵਾਲਾ ॥ ੧੪. ਜਾਣਿਆ ॥ ੧੫. ਆਕਾਸ਼ਾਂ, ਸੂਰਗ ॥ ੧੬ (ਸੂਰਗ ਬਣਾ ਕੇ) ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿਆਗਾ ॥ ੧੭. ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ॥ ੧੮. ਸੁੰਸ਼ਿਟ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ, (ਵਾਂਗੂ) (ਬਰਪਰੇ) ਵਰੋਸਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ॥ ੧੯. ਸਾਰੇ ਦੇਵਤ ਮੇਰੇ ਬੰਦੀ (ਜਨ) ਉਸਤਤਿ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਸਭ ਦੇਵਤੇ ਮੇਰੇ ਗੁਣ ਗੋਂਦੇ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਮੇਰੇ (ਬੰਦੀ) ਕੈਦੀ ਤੇ (ਜਨ) ਗਰੀਬ (ਰਿਹਮਤ-ਯੋਗਕ) ਹਨ ॥ ੨੦. ਜੰਗ ਲੜੇਗਾ ॥ ੨੧. ਪੂਛਿ, ਨਾਛ ॥ ੨੨. ਭੰਗਦਾਰੀ ॥ ੨੩. ਨਵਾਂ ॥

A ਪ: ਬਿਸਨਾਦ ॥

ਇਹ ਬਿਧਿ ਕੀਨੀ ਜਥਹਿ ਬਡਾਈ ॥ ਨਿਜ-ਸੋਭਾ, ਪੋਰਖ^੧, ਮਨੁਸਾਈ^੨ ॥
 ਸਕਲ-ਸਭਾ ਕੇ-ਮਧਜ ਉਚਾਰਾ ਦੁੰਦਭਿ-ਦੇਹੁ-ਰਣ, ਸਾਜ ਅਖਾਰਾ ॥੩੩॥੭੮੭॥
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਸੂਰਨ-ਬਹੁ ਦੀਨਾ ॥ ਨਿਸਚਯ ਜਤਨ ਯੁੱਧ ਕਾ ਕੀਨਾ ॥
 ਬਖਤਰ^੩, ਜਿਰਹ, ਆਡੰਬਰ^੪, ਬਾਗ^੫ ॥ ਦੋਨਸ ਪੂਰਿ ਸੁਭਟ ਬਹੁ-ਪਾਗਾ ॥੩੪॥੭੮੮॥
 ਮਣਿ ਗਣ ਦ੍ਰਬਜ ਅਮਿਤ ਬਹੁ ਦੀਯਾ^੬ ॥ ਸੁਭਟਨ ਹਿਰਦਯ ਸਕਲ ਬਸਿ ਕੀਯਾ ॥
 ਹੀਰ^੭ ਚੀਰ^੮ ਬਹੁ-ਦੀਨ ਤੁਖਾਰਾ^੯ ॥ ਮਣਿ, ਮੁਕਤਾ^{੧੦} ਦੀਏ ਸੁ ਅਪਾਰਾ ॥੩੫॥੭੮੯॥
 ਸਕਲ ਕਟਕ^{੧੧} ਕਵਚਨ-ਤਨ^{੧੨} ਸਾਜਾ ॥ ਗਜ, ਰਥ, ਉਸ਼ਟ ਦੀਨ ਬਹੁ ਬਾਜਾ^{੧੩} ॥
 ਚੰਚਲ, ਸੁਭਟ, ਸੂਰ, ਬਲਵਾਨਾ ॥ ਰੁਖ^{੧੪} ਕੀਨਾ ਬਾਸਵ-ਪੁਰ^{੧੫} ਜਾਨਾ ॥੩੬॥੭੯੦॥
 ਇੰਦ੍ਰਪੁਰੀ ਦਿਸ ਦੀਯੋ ਨਿਸਾਨਾ^{੧੬} ॥ ਦੁੰਦਭਿ ਦੀਹ-ਮਾਰੂ-ਘਹਿਰਾਨਾ^{੧੭} ॥
 ਬਡੋ ਬਡੋ ਨਾਮੀ ਸਰਦਾਰਾ ॥ ਦੀਨਸ ਸੰਗ ਸੁਭਟ ਬਰਿਯਾਰਾ ॥੩੭॥੭੯੧॥
 ਤੀਸ-ਸਹੇਸ੍ਰ-ਫੂਹਿਨਿ ਦਲ ਭਾਰੀ ॥ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦੀਨਸ ਅਹੰਕਾਰੀ ॥
 ★ 'ਧੂਮਕੇਤੁ' ਸੈਨਾ ਸਰਦਾਰਾ ॥ 'ਦੀਰਘ-ਦੰਤ' ਸੁ-ਭਟ ਬਰਿਯਾਰਾ ॥੩੮॥੭੯੨॥
 'ਪੁਲਕੀਕਰਨ' ਸੁਭਟ ਬਲਵੰਡਾ ॥ 'ਦੀਰਘੇਛਟ' ਦਾਨਵ ਰਣਮੰਡਾ ॥
 'ਰਕਤਿ-ਨੈਨ' ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾਨੋ ॥ 'ਕੁੰਭਦਾੜ' ਬਲਵੰਡ ਪਛਾਨੋ ॥੩੯॥੭੯੩॥
 'ਸੇਤੁਦਾੜ' 'ਧੂਮਾਛ' ਬਿਕਟ-ਮਤਿ^{੧੮} ॥ 'ਭੀਮਦੰਤ' 'ਸੰਣਾਛ' ਦਾਰੁਨ-ਕਤਿ^{੧੯} ॥
 ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾਨਵ ਬਿਕਰਾਲਾ ॥ 'ਦੀਰਘਕਾਇ' ਦਾਨਵ ਬਿਬ-ਕਾਲਾ^{੨੦} ★ ॥੪੦॥੭੯੪॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੇਗ ॥

'ਭੀਖਮ ਦੇਤ' A ਘੋਰ ਤਨ-ਸ੍ਰਜਾਮਾ^{੨੧} ॥ ਮਹਾ-ਕੁਚੀਲ^{੨੨}, ਹਿੰਸੀ-ਸੰਗ੍ਰਾਮਾ^{੨੩} ॥
 ਭੀਖਮ ਤਨੁ ਚੈਰਵ ਬਿਕਰਾਲਾ ॥ ਕਾਲਿ-ਨਿਸਾ-ਸਮ ਦੇਹਿ-ਬਿਸਾਲਾ^{੨੪} ॥੪੧॥੭੯੫॥
 ਸਤ-ਸਤ ਗ੍ਰੀਵ, ਚਤੁਰ-ਸਤ ਬਾਹਾ^{੨੫} ॥ ਮਹਾ ਤਿਮਰ-ਕਲਿ-ਰੂਪ-ਨਾਹਾਰਾ^{੨੬} ॥
 ਦੀਰਘ ਬਡੋ B ਉਤੰਗ ਘੋਰ ਤਨਾ^{੨੭} ॥ ਬਿਕਟ-ਸਰੂਪ^{੨੮}, ਪਾਖ-ਕੇ-ਪੁੰਜਨ ॥੪੨॥੭੯੬॥

੧. ਤਾਕਤ। ੨. ਮਨੁਸ਼ਪਨ, ਪੁਰਖਤ੍ਵ। ੩. ਸੰਜੋਅ। ੪. ਘੋੜੇ ਦੀ ਸੰਜੋਅ। ੫. ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ। ੬. ਸਮੂਹ ਮਣੀਆਂ ਤੋਂ ਬੇਅੰਤ (ਦ੍ਰਬਜ) ਧਨ ਦਿਤਾ। ੭. ਹੀਰੋ। ੮. ਕਪੜੇ। ੯. ਘੋੜੇ। ੧੦. ਸੰਤੀ। ੧੧. ਫੇਜ਼। ੧੨. ਸੰਜੋਅ ਨਾਲ। ੧੩. ਮੂੰਹ। ੧੪. ਇੰਦ੍ਰਪੁਰੀ, ਅਮਰ ਵਤੀ। ੧੫. ਨਗਾਰਾ, ਲੜਕ, ਨਿਸਾਨ, ਚਿਨ੍ਹ, ਇਸਾਰਾ, ਸੰਕੇਤ। ੧੬. (ਮਾਰੂ) ਲੜ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਵਡਾ ਨਗਾਰਾ ਵੱਜਿਆ। ੧੭. ਅੜਬੰਗ ਬੁਧਿ ਵਾਲਾ। ੧੮. ਭਯਾਨਕ ਤਲਵਾਰ ਵਾਲਾ, (ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਦਾ) ਭਯਾਨਕ ਕਿੱਚੇ ਹੈ? (ਜਾਵ-ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ)। ੧੯. ਦੂਜਾ ਕਾਲ। ੨੦. ਕਾਲੇ ਸ਼ਰੀਰ ਵਾਲਾ। ੨੧. ਬਹੁਤ ਅਧਿਕਤ੍ਵ। ੨੨. ਜੋਗ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ (ਹਿੰਸੀ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ)। ੨੩. ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵਾਂਗੂ ਬਹੁਤ ਕਾਲੀ ਦੇਹਿ ਵਾਲਾ। ੨੪. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋ ਸੋ ਹੱਟਾਂ (ਸੋ ਸੋ ਸਿਰ) ਅਤੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਸੌ ਬਾਹਾਂ ਹਨ। ੨੫. ਬਹੁਤ (ਤਿਮਰ) ਕਾਲੇ ਕਲਿਯੁਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਾਲੇ (ਨਾਹਾ) ਸੈਨਾਪਤਿ ਹਨ। ੨੬. ਬਹੁਤ ਲੰਮੇ ਉੱਚੇ ਤੇ ਭਯਾਨਕ ਸ਼ਰੀਰ ਹਨ। ੨੭. ਭਰੋਟੇ ਸੂਰੂਪ ਵਾਲੇ।

A ਪਾ: ਭੀਖਮ ਦੇਤ। B ਪਾ:—ਬਡੋ।

★ ਅੰਗ ੩੮॥੭੯੯ ਤੋਂ ਲੈ ੪੦॥੮੦੦ ਤੱਕ ਉਥੋਂ ਤਕ ਯਾਰਾ ਨਾਮ ਹਨ। ਅੱਗੋਂ ਵੇਖੋ ੯੯॥੮੭੩ ਤੋਂ ੧੦੨॥੮੭੬ ਤੱਕ ੧੦ ੨ ਵਿੱਚ ਦਾ ਪਾਠ।

ਖੋਰਸੂ^੧ ਜੰਜਨ ਦੀਰਘ ਦੇਹੀ ॥ ਅਤਿ-ਬਿਸਾਲ-ਨਿਸਿਚਰ ਦੁਖ-ਗੋਹੀ^੨ ॥
 ਅਰੁਨ-ਨੇਤ੍ਰ^੩ ਕਲਿ-ਘੋਰ ਨਿਸਾਚਰ ॥ ਬਿਕਟ-ਉਤੰਗ-ਦੀਹ-ਦਾਰੁਨ-ਕਰ ॥੪੩॥੧੭੯੧॥
 ਅਤਿ-ਬਡ-ਭੀਖਮ ਬਡ-ਮੁਛਿਆਲੇ ਜਟਾ ਬਿਕਟ ਸਰਦਾਰ ਜਟਾਲੇ^੪ ॥
 ਮਹਾਕਾਇ^੫ ਦਾਨਵ ਬਲਵੰਡਾ ਅਤਿ-ਬਲਿਸ਼ਟਿ ਭੁਜਬਲ ਪ੍ਰਚੰਡਾ ॥੪੪॥੧੭੯੨॥
 ਸਾਜੋ ਸਾਜ ਦਲ ਚੜੇ ਤੁਖਾਰਾ ॥ ਹਠੀ, ਬਲੀ, ਰਨਮੰਡ, ਜੁਝਾਰਾ ॥
 ਕਲਗੀ, ਕੁਲਹ, ਮਨੀ ਮਨਿ ਲਾਗਾ^੬ ॥ ਸਾਜ ਸਾਜ ਸਿਰ ਚਲੇ ਸੁ-ਪਾਗਾ ॥੪੫॥੧੭੯੩॥
 ਪੋਹਨ ਕ੍ਰਥਾ ਜਿ ਜਗੀਨਾ ਸਾਜੀ^੭ ॥ ਅੰਬਜ-ਚੀਰ ਜਰਾਵਤਿ-ਬਾਜੀ^੮
 ਕੁੰਡਲ ਮਨੀ-ਲਗੀ ਛੁਬਕਾਰੀ ॥ ਸੋਹੈ-ਕਰਨ-ਬਿਖੇ-ਮਨਿਯਾਰੀ^੯ ॥੪੬॥੧੮੦॥
 ਸਸਕੁ ਅਸਕੁ ਬਹੁਭਾਂਤਿ ਛਕਾਏ ਚੜ੍ਹ-ਚੜ੍ਹ-ਤੁਰਗ-ਸੁਭਟ-ਖੁਨਸਾਏ^{੧੦} ॥
 ਹੈਕਲ^{੧੧}, ਜੀਨ^{੧੨}, ਹਮੇਲ^{੧੩} ਅਪਾਰਾ ॥ ਕਲਗੀ-ਸਿਰ-ਜਿਨ B ਸਜੇ-ਤੁਖਾਰਾ^{੧੪} ॥੪੭॥੧੮੦੧॥
 ਬੋਗ-ਬਤਾਸ^{੧੫} ਦੁਲਦੁਲ, ਦਰਿਯਾਈ^{੧੬} ॥ ਪਰੀ-ਬੋਗ^{੧੭} ਪਰਵਾਜ-ਅਧਿਕਾਈ^{੧੮} ॥
 ਤਾ ਪਰ ਚੜੇ ਸੁਭਟ ਸਰਦਾਰਾ ਨਾਮੀ ਬਡੇ ਅਵਝਰ-ਬਰਿਯਾਰਾ^{੧੯} ॥੪੮॥੧੮੦੨॥
 ਭਾਂਤਿ ਅਨੇਕ ਸਾਜਿ ਨਿਜ ਸੈਨਾ ॥ ਮੋ ਸਨ ਕਹਿਤ ਬਨਤ ਨਹਿ ਬੈਨਾ ॥
 ਚਤੁਰੰਗਨ ਦਲ ਸਜੇ ਅਖਾਰਾ ॥ ਆਏ ਸੁਭਟ ਬਿਕਟ-ਅਸਵਾਰਾ^{੨੦} ॥੪੯॥੧੮੦੩॥

੧. ਸੋਲ੍ਹਾਂ। ੨. ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਦੁਖਾਂ ਦੇ ਘਰ ਰੂਪ ਦੈਤਜ। ੩. ਲਾਲ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ। ੪. (ਬਿਕਟ) ਕਠੋਰ ਉੱਚੇ ਅਤੇ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਨ। ੫. ਜਟਾਂ ਵਾਲੇ। ੬. ਵਡਿਆਂ ਜਿਸਮਾਂ ਵਾਲੇ। ੭. ਕਲਗੀਆਂ ਅਤੇ ਟੱਪੀਆਂ ਨੂੰ (ਮਨਿ) ਵਡੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ੮. ਤਿੱਲੇਦਾਰ ਕਪੜਿਆਂ (ਜਿ) ਤਾਂ (ਸਾਜੀ) ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ (ਕ੍ਰਥਾ) ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ (ਪੋਹਨ) ਪੀਰ-ਹਨ (ਚੱਲੇ) ਤੇ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਸੰਨੇ ਵਾਲੀਆਂ (ਜਿ) ਨਾਲ ਸਜਿ ਕੇ। ੯. ਅੰਬਜ 'ਫਾਂ' (ਅੰਬਾਜ) ਸਾਥੀ, ਇਕੋ-ਜੇਹਾ, ਹਮਸਰ, ਭਾਵ-ਇਕੋ ਜੇਹੇ ਕਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਘੋੜੇ (ਜਰਾਵਤਿ) ਸਜਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੦. ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਣੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕੁੰਡਲ ਸੋਹੰਦੇ ਹਨ। ੧੧. ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਨੇ ਚੜ੍ਹੇ ਚੜ੍ਹੇ ਕੇ ਘੋੜੇ (ਖੁਨਸਾਏ) ਤੇਜ ਕੀਤੇ। ੧੨. ਵਡਾ, ਭਾਰੀ, ਭਯਾਨਕ, ਡਰੋਣਾ, ਭਾਰਾ ਜਿਸਮ ਮੰਟਾ ਸਗੋਂ, ਕੁਦਾਵਰ ਘੋੜਾ, ਸ਼ਿਕਵਾ, ਵਡਤਾਈ, ਵਡਾ ਮਕਾਨ। ਮੰਦਿਰ, ਸੂਰਤ, ਬਗਲ ਹੇਠ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹਰੇਕ ਵਸਤੂ, ਕੁਰਾਨ ਸਗੋਂ, ਤਾਵੇਜ਼, ਤੋਰਾ, ਤਲਵਾਰ। ੧੩. ਕਾਠੀ, ਪਾਖਰ। ੧੪. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਯਾ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਦਿਹਾੜੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਜਜਾਦਾ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਹਿਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੫. (ਅੰਗੇ ਜੇਹੇ) ਘੋੜੇ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਂ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਕਲਗੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੬. ਵਾ ਵਾਂਗੂ ਚਲਣ ਵਾਲੇ। ੧੭. (ਦੁਲਦੁਲ) ਚਿਤਕਬਰਾ, ਚਿਤਕਬਰਾ ਘੋੜਾ, ਅਬਲਕ ਖੱਚਰ, (ਦਰਿਯਾਈ) ਦਰਿਯਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ। ੧੮. (ਪਰਿਵੇਗੀ) ਚੰਗਾ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਪਰੀਆਂ ਦਾ ਬਾਦਸਾਹ। ੧੯. ਫਾਂ (ਪਰਿਵੇਗੀ) ਉੱਡਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਰਦਾਰ, ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਉੱਡਣ ਵਾਲੇ। ੨੦. ਵਡੇ (ਨਾਮੀ) ਪ੍ਰਸਿੱਧ (ਅਵਝਰ) ਆਤਮੰਗ ਤੇ ਬਲਦਾਨ ਹਨ। ੨੧. (ਬਿਕਟ) ਅੰਦਰੋਂ ਅਸਵਾਰ ਯੋਧੇ ਅੰਦਰ।

A ਪਾ:—ਘੋਰ ਸੁ। B ਘਾ:—'ਸਿਮੇਰੁ' ਤੇ 'ਸਿਰਜ' ਵੀ ਮਿਲੇ ਹਨ।
 .ਲ ਸਾਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ (ਅ) ਜਗੀਨਾਂ ਨਾਲ ਸਾਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ...

ਚਾਰ-ਭਾਂਤਿ ਕੀ ਸੈਨ ਸਵਾਰੀ ॥ ਅਸ, ਗਜ, ਰਥ, ਪਾਇਕ, ਅਸਵਾਰੀ ॥
 ਭਾਂਤਿ-ਭਾਂਤਿ ਕੇ ਅੰਬਰ^੨ ਸਾਜੇ ॥ ਤਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾ ਨਿਰਖ ਸਜਿ ਲਾਜੇ^੩ ॥੫੦॥੮੦੪॥
 ਰੰਗ-ਰੰਗ ਕੇ ਪਾਟ-ਪਟੇਬਰ^੪ ਸਾਜੇ ਸੁਭਟਨ ਸੁਭਗ^੫ ਸੁ-ਅੰਬਰ^੬ ॥
 ਅਤਲਸ^੬, ਜ਼ਰੀ^੬, ਤਮਾਮੀ ਬਾਗਾ^੭ ॥ ਤਾਜ, ਕੁਲਹ, ਬੰਦੀਲ-ਸੁ-ਪਾਗਾ^੮ ॥੫੧॥੮੦੫॥
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਬਹੁ ਸਜੇ ਅਸੁਰ-ਦਲ ॥ ਨਿਸਿਚਰ ਬਿਕਟ^੯ ਬਿਖਮ^੯ ਅਤਿ-ਬੁਝਬਲ ॥
 ਭੈਰਵ^੯, ਭੀਮ^੯, ਬਿਸਾਲ-ਉਤੰਗਾ^{੧੦} ॥ ਮਾਨਵ ਬਿਕਟ^੯ ਉਤਾਲ-ਮਲੰਗਾ^{੧੧} ॥੫੨॥੮੦੬॥
 ਬਖਤਰ^{੧੨}, ਜ਼ਿਰਹ^{੧੨}, ਕਵਚ^{੧੨}, ਤਨਤ੍ਰਾਨਾ^{੧੩} ॥ ਖੌਦ^{੧੩}, ਸਿਲਹ^{੧੩}, ਬਖਤਰ^{੧੩}, ਬਿਧਿ-ਨਾਨਾ ॥
 ਚਿਲਤਹ^{੧੩}, ਸੰਜ^{੧੩}, ਬਿਮਲ-ਦਿਲ-ਝੈਲਮ^{੧੪} ॥ ਸਾਜ ਸਾਜ ਭਟ ਚਲੇ ਪ੍ਰਲਯ ਸਮਾ ॥੫੩॥੮੦੭॥
 ਗਹਿ ਗਹਿ ਬਿਸਖ^{੧੬}, ਤੁਫੰਗ, ਕਟਾਰਾ ॥ ਪ੍ਰਬਤ, ਮੇਰੁ, ਪਹਾਰ ਅਪਾਰਾ ॥
 ਸਾਯਕ^{੧੬}, ਬਾਨ, ਨਾਵਕ^{੧੬} ਸਰ, ਪੁੰਜਨ ॥ ਸਾਰੰਗ^{੧੭}, ਪਨੁਖ, ਚਰਮ^{੧੮}, ਅਸਿ^{੧੮}, ਗੋਫਨ ॥੫੪॥੮੦੮॥
 ਸਾਂਗ, ਸੇਲ, ਸਹਿਬੀ, ਬਰਛੀ ਘਨ ॥ ਸੂਲ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਬਜ੍ਜ, ਬਿਛੂਆ ਧਨ ॥
 ਤਬਰ, ਤੁਪਕ, ਬੱਲਮ, ਖਗ^{੨੦} ਖੰਡਾ ॥ ਧੌਪ^{੨੦} ਕਟਾਰ, ਬਾਂਕ^{੨੧} ਪ੍ਰਚੰਡਾ ॥੫੫॥੮੦੯॥
 ਸੈਲ, ਸਿਲਾ, ਗਿਰਿਵਰੁ, ਤਰੁ^{੨੨} ਦਾਰੁਨ ॥ ਭੈਲ, ਬਿਛ, ਮੂਸਲ, ਦ੍ਰਮ-ਘਾਰਨ^{੨੩} ॥
 ਮੁਦਗਰ, ਗੁਰਜ, ਪਟਾ, ਸਿੰਗੀਆ^{੨੪}, ਘਨਿ ॥ ਚਕਤੀ^{੨੪} ਚਾਰੁ ਖੰਡ, ਬੁਗੰਦਾ^{੨੫} ਅਨਿ^{੨੫} ॥੫੬॥੮੧੦॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 ਜਮਪਰ, ਤਬਰ, ਸਰੋਹੀ^{੨੬} ਭਾਲਾ ॥ ਪਰਸਾ, ਪਾਸ, ਗੁਲੇਲ ਬਿਸਾਲਾ ॥
 ਨੇਜਹ, ਤੇਗ ਹਿੰਦ-ਚੀ^{੨੭}-ਉਨੀ^{੨੮} ॥ ਮਿਸਰੀ, ਹੂਮੀ, ਜਾਤਿ ਨ ਗੂਨੀ^{੨੯} ॥੫੭॥੮੧੧॥
 ਭਾਬ, ਨਿਖੰਗ, ਤੂਨ, ਤਰਕਸ^{੩੦}, ਅਸਿ ॥ ਬਾਂਧ ਬਾਂਧ ਕਟਿ ਚਲੇ ਮਰਕਸਿ^{੩੦} ॥

੧. (ਅਸ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ (ਵਾਰੀ) ਵਾਲੀ, ਪਾਲਕੀ । ੨. ਵਸਤੂ, ਕਪੜੇ । ੩. ਓਨ੍ਹਾਂ ਦੀ (ਪ੍ਰਭਾ) ਚਮਕ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਚੰਦ ਵੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ੪. (ਪਟੇਬਰ) ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜੇ (ਪਾਟ) ਸਜਾਏ । ੫. ਸੁੰਦਰ । ੬. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜਾ । ੭. ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ । ੮. ਪਲਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪਗੜੀਆਂ । ੯. ਭਯਾਨਕ, ਭਰੋਂਟਾ, ਕਠੌਰ, ਕਰੜਾ । ੧੦. ਬਹੁਤ ਉੱਚੇ । ੧੧. (ਮਲੰਗਾ) ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਂਗ (ਉਤਾਲ) ਕਾਹਲੇ. (ਉਤਾਲ) ਉੱਚੇ ਤੇ (ਮਲੰਗਾ) ਨੰਗਭੜੰਗੇ । ੧੨. ਸੰਜੋਅ । ੧੩. ਟੱਪ । ੧੪. ਹਥਤਾਰ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ । ੧੫. ਨਿਰਮਲ ਤੇ ਦਿਲ ਨੂੰ (ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ) (ਝੈਲਮ) ਲੈ ਲੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਰਥਾਤ ਚਮਕੀਲੇ ਤੇ ਸੰਹਣੀਆਂ ਸੰਜੋਆਂ । ੧੬. ਤੀਰ, ਬਾਣ । ੧੭. ਖੰਡਾ । ੧੮. ਢਾਲ । ੧੯. ਤਲਵਾਰ । ੨੦. ਖੜਗ, ਤੀਰ । ੨੧. ਇਕ ਸਸਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੨੨. ਬਿਛ, ਦਰਖਤ । ੨੩. (ਭੈਲ), ਰਾਹ ਦੇ ਬਿਛਾਂ ਨੂੰ (ਦ੍ਰਮ ਘਾਰਨ) ਬਿਛਾਂ ਨੂੰ ਤੰਤਨ ਵਾਲਿਆਂ ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਨਾਲ (ਤੰਤਨ ਦੇ ਹਨ) । ੨੪. ਸਮੂਹ । ੨੫. ਨੇਜੇ ਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹਿੰਦ ਚੀਨ ਤੇ ਉਨੀ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮੁਹੱਲਿਆਂ ਨਾਲ (ਤੰਤਨ ਦੇ ਹਨ) । ੨੬. ਮਿਸਰ ਦੀਆਂ ਤੇ ਰੰਮ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ (ਤਲਵਾਰਾਂ) ਹਨ । ੨੭. ਭੱਬਾ, ਤਰਕਸ । ੨੮. ਫੋਟਿਆਂ ਨਾਲ । ੨੯. ਚਕਤੀ । ੩੦. 'ਬਿਸਲ' ਦਿਲ ਝੈਲਮ' ਤੋਂ ਭਾਵ—'ਛਾਤੀ ਦੀ ਸੰਜੋਅ' ਹੈ । ਪਰ ਕਿਸੇ ਕੋਸ਼ ਦੀ ਅਜੇ ਸਹਾਯਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ । B ਪਾ: ਸੈਲ ਬਿਛ ਮੂਸਲ ਦ੍ਰਮ ਪੁੰਜਨ । C ਪਾ: ਨੇਜਾ ਤੇਗਠੰਦ ਚੀਉਨੀ ।

ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਦਲ ਸਾਜ ਤੁਖਾਰਾ¹ ॥ ਚਲੈ ਸੁਭਟ ਦੇ-ਚੋਬ ਨਗਾਰਾ ॥੫੮॥੮੧੨॥
 ਬੈਰਕ, ਬਾਨ, ਪੁਜਾ² ਫਹਰਾਈ ॥ ਕੇਤੁ, ਨਿਸਾਨ, ਪਤਾਕ³ ਉਡਾਈ
 ਲੋਟਨ⁴ ਕੇਤੁ⁵ ਨੀਸਾਨ⁶ ਅਪਾਰਾ ॥ ਕੋਟ ਕੋਟ ਝੁਲੈ⁷ ਪੁਜ ਕਾਰਾ⁸ ॥੫੯॥੮੧੩॥
 ਉਤੰਗ⁹ ਕੇਤੁ, ਦੀਰਘ ਝੰਡਾ ਘਨ ॥ ਝੁਲਤ-ਅਨਿਕ ਕਟਕ-ਅਸੁਰਨ-ਗਨ¹⁰ ॥
 ਬੈਰਕ, ਬਾਨ ਝੁਲਤ ਚਹੂੰ-ਓਰਾ ॥ ਅਨਿਕ ਪੁਜਾ ਲੋਟਨ ਗਨ-ਘੋਰਾ¹¹ ॥੬੦॥੮੧੪॥
 ਦਾਰੂਨ-ਦੀਹ¹² ਪੁਜਾ ਫਰਹਰਈ ॥ ਕੁੰਚਰ, ਅਸੁ, ਉਸ਼ਟ-ਬਹੁ-ਖਰਈ¹³ ॥
 ਦੀਰਘ-ਪੁਜਾ ਬਿਸਾਲ-ਪਤਾਕਾ¹⁴ ॥ ਝੁਲਤ ਘੋਰ-ਨਿਸਾਨ¹⁵ ਪੁਜਾ ਕਾ ॥੬੧॥੮੧੫॥
 ਅਨਿਕ ਕਟਕ ਬਾਨੈਤ ਨਿਸਾਨਾ¹⁶ ॥ ਅਸੁ, ਗਜ, ਉਸ਼ਟ, ਖੱਚਰ ਬਹੁ-ਨਾਨਾ ॥
¹⁷ਮਹਿਖ-ਕੇਤੁ, ਕੁੰਜਰ-ਪੁਜ-ਘੋਰਾ ॥ ਪਾਇਕ-ਕੇਤੁ ਅਸੰਖ ਕਰੋਰਾ¹⁸ ॥੬੨॥੮੧੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਦਲ ਸਜਯੋ ਅਖਾਰਾ ॥ ਰਥ, ਗਜ, ਅਸੁ ਪਾਇਕ, ਅਸਵਾਰਾ ॥
 ਭਾਂਤ-ਭਾਂਤ ਕੀ ਸੈਨਾ ਸਾਜੀ ਦੁਲਦੁਲ, ਕੱਛ ਸਪੱਛਨ ਬਾਜੀ¹⁹ ॥੬੩॥੮੧੭॥
 ਚਲੈ ਨਿਸਰ²⁰ ਨਿਸਿਚਰ-ਦਲ ਭਾਰੀ ॥ ਦਾਰੂਣ²¹ ਕਟਕ²² ਬਿਕਟ ਭਯਕਾਰੀ ॥
 'ਦੀਰਘਦੰਤ' ਪੁਲਯ-ਸਮ-ਘੋਰਾ²³ ॥ ਪ੍ਰਬਲ-ਉਤੰਗ²⁴ ਭਯਾਨ ਕਠੋਰਾ ॥੬੪॥੮੧੮॥
 ਮਤ-ਮਤੰਗ²⁵ ਚੜ੍ਹਯੋ ਨਿਸਿਚਰ-ਬਰ²⁶ ॥ ਕੋਟ-ਕੋਟ-ਗਜ ਪਾਂਤ ਨਿਸਾਰਚ²⁷ ॥
 ਕਲਗੀ ਕੁਲਹ ਸਾਜ ਸਿਰਤਾਜਾ ॥ ਸੂਰੇ ਸੁਭਟ ਨਿਪਤਿ ਬਡ-ਰਾਜਾ ॥੬੫॥੮੧੯॥
 ਜਾਤੁਧਾਨ²⁸ ਉਮਡੇ ਬਹੁ ਦੇਸਨ ॥ ਭਾਂਤਿ-ਭਾਂਤਿ ਅੰਬਰ²⁹ ਕਈ-ਬੇਸਨ³⁰ ॥
 ਸੁਭਟ, ਸੂਰ- ਸਾਵਤ, ਸਿਰਦਾਰਾ ॥ ਜੋਧੇ-ਬਿਕਟ, ਬਾਨੈਤ³¹, ਸਵਾਰਾ ॥੬੬॥੮੨੦॥

੧. (ਦਲ) ਸਮੂਹ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ (ਪਾਂਤ ਪਾਂਤ) ਸਿਧੀਆਂ ਲਾਇਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਜ ਕੇ। ੨. ਝੰਡਾ, ਪੁਜ, ਨਿਸਾਨ। ੩. ਝੰਡੇ ਦਾ ਕਪੜਾ, ਫਰਾ। ੪. ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦਾ। ੫. ਉੱਚਾ, ਵਡਾ। ੬. ਦੋਤਾਂ ਦੀ ਸਭਿ ਫੌਜ ਵਿੱਚ। ੭. ਅਨੇਕਾਂ ਝੰਡਿਆਂ ਦੇ ਸਭਿ (ਘੋਰਾ) ਭਯਾਨਕ ਫਰਹੇ ਹਨ। ੮. ਬਹੁਤ ਭਯਾਨਕ। ੯. ਹਾਥੀਆਂ, ਘੋੜਿਆਂ, ਉੱਠਾਂ ਤੋਂ (ਖਰਤੀ, ਗਧਿਆਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਵਾਲੇ ਝੰਡੇ, ਹਾਥੀ, ਘੋੜਿਆਂ, ਉੱਠਾਂ ਤੇ ਖੋਤਿਆਂ ਤੇ ਰਖੇ ਹੋਏ ਝੰਡੇ। ੧੦. ਵਡੇ ਝੰਡੇ। ੧੧. ਡਰੋਣਾ (ਨੀਸਾਨ) ਚਿਨ੍ਹ ਭਾਵ-ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਉੱਠ ਘੋੜਾ ਜੇਰ ਆਦਿਕ ਚਿਨ੍ਹ ਪੁਜਾ ਵਿੱਚ ਬਾਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ-ਉਹੋ ਭਯਾਨਕ ਚਿਨ੍ਹ ਝੁਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ੧੨. ਅਨੇਕਾਂ (ਬਾਨੈਤ) ਝੰਡਿਆਂ-ਵਾਲੀ ਤੇ ਨਿਸਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਫੌਜ ਹੈ। ੧੩. (ਮਹਿਖ) ਝੰਡਿਆਂ ਤੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਝੰਡੇ, ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ ਰਖੇ ਹੋਏ ਝੰਡੇ, ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਰਖੇ ਹੋਏ ਝੰਡੇ ਅਤੇ ਪੈਦਲ ਲਿਜਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਝੰਡੇ ਅਸੰਖਿਤ ਅਥਵਾ ਕੁੰਡਾਂ ਹਨ। ੧੪. ਅਥਲਕ ਅਤੇ (ਕੱਛ) ਕੰਧੀ ਦੇ (ਬਾਜੀ) ਘੋੜੇ (ਜਿਹੜੇ ਮਾਨੋ ਕਿ) ਖੰਡਾਂ ਨਾਲ ਉਡਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ-ਬਹੁਤ ਤਿਖੇ ਚਲਦੇ ਹਨ)। ੧੫. ਨਿਕਲ ਕੇ। ੧੬. ਭਯਾਨਕ। ੧੭. ਫੌਜ। ੧੮. 'ਦੀਰਘ' ਦੰਤ ਨਾਂਏ ਘੋਰਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪੁਲਯ-ਕਾਲ ਵਾਂਗੁ ਭਯਾਨਕ ਹੈ, ਵਡਿਆਂ ਦੰਦਾਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਪੁਲਯ ਵਰਗੇ ਭਯਾਨਕ (ਦੰਤਰ)। ੧੯. ਬਹੁਤ ਉੱਚ, ਬਲਵਾਨ ਤੇ ਲੰਮੇ। ੨੦. ਮਸਤ ਹਾਥੀ। ੨੧. ਦੰਤਰ-ਰਾਜ, ਵੀਰਯਨਾਦ, ਦੀਰਘਦੰਤ ਆਦਿਕ ਰਾਯਾਰਾ ਯਥੇ। ੨੨. ਕੁੰਡਾਂ ਹੀ ਹਾਥੀਆਂ ਦੀ (ਪਾਂਤ) ਕਤਾਰਾਂ ਹਨ ਤੇ ਕੁੰਡਾਂ ਹੀ ਦੰਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਹਨ। ੨੩. ਦੰਤਰ। ੨੪. ਕਪੜੇ। ੨੫. ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ। ੨੬. ਬਾਣਾ (ਝੰਡਿਆਂ) ਵਾਲੇ, ਤੀਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਥਣੇ ਤਣੇ, ਸਜੇ ਵਜੇ।

A ਪਾ:—ਪੁਲੇ ਬਡ ਘੋਰਾ।

ਚਾਰ-ਭਾਂਤਿ ਕੀ ਸੈਨ ਸਵਾਰੀ ਰਥ, ਪਾਇਕ, ਅਸੁ ਗਜ ਅਸਵਾਰੀ
 ਇੰਦ੍ਰਪੁਰੀ^੧ ਦਿਸ ਦੀਨ ਦਮਾਮਾ^੨ ਚਲਯੋ ਕਟਕ ਮੰਡੀਯ-ਸੋਗ੍ਰਾਮਾ^੩ ॥੬੭॥੮੨੧॥
 ਭਾਂਤਿ-ਭਾਂਤਿ ਰਣਿ ਬਜੈ ਨਿਸਾਨਾ^੪ ॥ ਭਾਖਹੁ ਪ੍ਰਗਟ ਬਿਬਿਧਿ ਅਨੁਮਾਨਾ^੫
 ਅਲਪ-ਬੁਧਿ-ਮਤਿ-ਬੋਰਿ ਹਮਾਰੀ^੬ ਤੁਮ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਲਿ ਕਥਾ ਸੁਧਾਰੀ ॥੬੮॥੮੨੨॥
 ਨਾਮ ਨੀਸਾਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਿ ਭਾਖਹੁ ॥ ਸੁਨਹੁ ਸੰਤ ਸਾਜਨ ! ਚਿਤ ਰਾਖਹੁ ॥
 ਰਾਗ-ਨਾਦ^੭ ਕੇ ਨਾਮ ਅਪਾਰਾ ॥ ਤੁਮ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਲਿ ਕਰਤ ਉਚਾਰਾ ॥੬੯॥੮੨੩॥
 ਮਾਰੂ^੮ ਘੋਰ ਬਜਤ ਤਹੰ ਭਾਰੇ ॥ ਰਣਿ-ਦੁੰਦਭਿ, ਸ਼ਹਨਾਇ, ਨਗਾਰੇ ॥
 ਮਾਰੂ^੯, ਢੋਲ, ਨਗਾਰੇ ਬਾਜੇ ॥ ਧਉਸਾ; ਦੁੰਦਭਿ^{੧੦}, ਗੋਮੁਖ^{੧੧} ਗਾਜੇ ॥੭੦॥੮੨੪॥
 ਦੀਹ ਦਮਾਮੇ, ਪਟਵ^{੧੨}, ਕਰਾਲਾ ॥ ਨਾਇ, ਨਫੀਰੀ, ਬਜਤ ਰਸਾਲਾ^{੧੩} ॥
 ਡਾਵਰ, ਡੰਕ, ਖੁਰਦਕ^{੧੪}, ਮੰਦਾਰਾ^{੧੫}A ॥ ਜੀਰ, ਬੰਬ, ਪਟ, ਤਾਸ ਦੁਤਾਰਾ^{੧੬} ॥੭੧॥੮੨੫॥
 ਝਾਂਝਰ, ਝਾਰ, ਸੋਰਠਿ^{੧੭} ਸ਼ਹਨਾਈ ॥ ਝਾਲਰ, ਤੂਰ^{੧੮}, ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਸੁਹਾਈ ॥
 ਤਾਸੁ^{੧੯}, ਬਾਸੁਰੀ, ਤਾਲ, ਮੁਚੰਗਾ ॥ ਮੁਰਲੀ, ਮੁਰਜ^{੨੦}, ਰਬਾਬ ਉਤੰਗ^{੨੧} ॥੭੨॥੮੨੬॥
 ਪਖਾਵਜ^{੨੨}, ਬੀਨ, ਬੇਨੁ ਕਾਨੜਾ^{੨੩} ॥ ਢੋਲ, ਸੰਖ ਬਾਜਹਿੰ ਬਹੁ ਨਾਦਾਰਾ^{੨੪} ॥
 ਜਲ-ਤਰੰਗ, ਘਨ, ਪਟਹ^{੨੫}, ਨਗਾਰਾ ॥ ਭੀਖਮ ਘੋਰ ਬਜੜ^{੨੬} ਅਪਾਰਾ ॥੭੩॥੮੨੭॥
 ਭੇਰੀ ਭੈਰੁ ਭੇਰ ਸ਼ਹਨਾਈ^{੨੭} ॥ ਤੁਰਹੀ, ਡਫ, ਛੈਨਾ ਛਬਿ-ਲਾਈ ॥
 ਪਰਿਤ ਸ-ਤੂਰਾ ਫੋਕੀ ਘਨ^{੨੮}B ॥ ਅਨਿਕ-ਭਾਂਤਿ ਬਾਜਹਿ ਬਾਜੇ ਰਣ ॥

੧. ਦੇਵਪੁਰੀ; ਅਮਰਾਵਤੀ। ੨. ਨਗਾਰਾ ੩. ਜੰਗ ਕਰਨ ਜੰਗਯ, ਯੁੱਧ ਲਾਇਕ। ੪. ਅਨੁਮਾਨ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਾਲ।
 ੫. ਤੁੱਛ ਬੁਧਿ ਹੋਣ ਤੋਂ ਮੋਰੀ ਬੁਧਿ ਦਾ (ਢੋਲਾਵ ਦਾਇਰਾ ਵੀ) (ਬੋਰਿ) ਸਕੁਚਿਤ ਹੀ ਹੈ। ੬. ਰਾਗ ਤੇ ਵਾਦ, ਗੋਣਾ ਤੇ
 ਵਜੋਣਾ, ਰਾਗ ਤੇ ਵਾਜੇ। ੭. ਨਰਸਿੰਗਾ। ੮. ਢੋਲ। ੯. ਸੂਰੀਲੇ। ੧੦. ਚੋਥਾਂ ਖਾਣ ਵਾਲਾ, ਲਕੜੀਆਂ ਦੀ ਚੋਟਾਂ ਸਹਾਰਨ
 ਵਾਲਾ, ਨਗਾਰਾ। ੧੧. ਢੋਲ। ੧੨. (ਜੀਰ) ਮੰਜੀਰ, ਛੋਟੇ, (ਬੰਬ) ਵਡੇ ਨਗਾਰੇ, (ਪਟਹ) ਨਗਾਰੇ, (ਤਾਸ) ਥਾਲੀਆਂ,
 ਤਸਤ, ਤਾਉਸ, ਮੋਰਬੇਨੁ, ਦੁਤਾਰਾ (ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਟਾਕਾ ਵਾਜਾ ਹੈ)। ੧੩. ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੧੪. ਤੂਰੀ। ੧੫. ਥਾਲੀ, ਤਾਉਸ।
 ੧੬. ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਖੰਜਰੀ। ੧੭. ਉੱਚਾ, ਵਧੀਆ। ੧੮. ਤਬਲਾ। ੧੯. ਕਾਨੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਵਾਜਾ, ਤੂਤੀ,
 ਟੁਟੀ। ੨੦. (ਨਾਇਰ) ਅਣੋਖਾ, ਹੈਰਾਨੀਯੁਨ, ਅਸਚਰਯ। ੨੧. ਨਗਾਰਾ। ੨੨. ਵਾਜੇ। ੨੩. (ਭੈਰੁ) ਭਯਾਨਕ, (ਭੋਰੀ)
 ਨਗਾਰੇ, ਅਤੇ (ਭੋਰ) ਭੇੜ, ਜੰਗੀ ਸ਼ਹਨਾਈਆਂ। ੨੪. ਚਹੁ ਪਾਸਿਓਂ ਤੂਰੇ, (ਫੋਕੀ) ਵੰਸਰੀਆਂ ਤੇ ਘਨ (ਵਾਜੇ) ਵਜਦੇ ਹਨ।

A ਪਾ;— ਮੰਗੀ ਰਾ। B ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਸ਼ਬ ਪਾਠ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਸਿਰਫ ਪ੍ਰੀਤੂਸ ਤੁਰਾ ਫੋਕੀ ਘਨ^{੨੮} ਹੀ
 ਪਾਠ ਤਰ ਲਭ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਖੰਜ ਜਾਹੀ ਹੈ।

ਦੁੰਦਭਿ ਘੋਰ ਡਾਵਰੁ, ਤਾਲਾ ਤੰਬੂਰ, ਸਾਰੰਗੀ ਨਾਦ-ਭੀਹਾਲਾ

A ॥੭੪॥੮੨੮॥

ਛੈਨ, ਤੂਰ, ਚੰਚਲ-ਚਉਤਾਰਾ^੧ ॥ ਬੰਗ ਤਰੰਗ^੨ ਬੀਨੜੈ^੩ ਭਾਰਾ^੪ ॥
 ਤਬਲ, ਤਾਲ, ਤਾਰੰਗ-ਅਪਾਰਾ^੫ ਕੋਟ ਕੋਟ ਤਹਿੰ ਬਜਤ ਨਗਾਰਾ ॥੭੫॥ ॥
 ਅਸਪੀ^੬, ਸੁਤਰੀ^੭ ਬਜਤ ਅਸੇਖਾ^੮ ॥ ਪੀਲ,^੯ ਖਰੀ^{੧੦} ਨਉਬਤ ਨਹੀ-ਲੇਖਾ ॥
 ਘੋਰ ਬਜੰਤ ਬਜਹਿ ਰਣ-ਦਾਰੁਣ ॥ ਪ੍ਰਲਯ ਭਈ ਦਹਿ-ਦਿਸ ਭੀਖਮ ਰਣ ॥੭੬॥੮੩੦॥
 ਨਾਗਲੋਕ ਲੋ^{੧੧} ਸੁਨਾ ਦਮਾਮਾ ॥ ਡਰਪਯੋ ਅਹਿਕੁਲਿ^{੧੨} ਸੁਨਿ ਸੰਗ੍ਰਾਮ^{੧੩} ॥
 ਧਮਕ-ਧਉਲ-ਸਿਰ-ਪਰਯੋ-ਨਗਾਰਾ^{੧੪} ॥ ਘੋਰ ਸਬਦ ਦਾਰੁਨ ਭਯਕਾਰਾ ॥੭੭॥੮੩੧॥
 ਮੀਨਲੋਕ^{੧੫} ਲੋ ਸੁਨਾ ਨਿਸਾਨਾ ॥ ਕਛੁਪ-ਕੁਲਿ^{੧੬} ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਡਰਪਾਨਾ ॥
 ਡਰਪੇ ਦਿੰਗਜ^{੧੭} ਸੁਨਿ ਧੁਨਿ ਦੁੰਦਭਿ ॥ ਬਰਬਰ ਕੰਪੀ ਸ਼ੇਸ਼-ਪੁਰੀ ਸਭਿ ॥੭੮॥੮੩੨॥
 ਬਾਸਕਿ-ਪੁਰ ਤੱਛਕ^{੧੮} ਭਯਮਾਨਾ ॥ ਅਸਟ-ਕੁਲੀ^{੧੯} ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਡਰਪਾਨਾ ॥
 ਪੇਨੁ-ਲੋਕ^{੨੦} ਸੂਕਰਪੁਰਿ^{੨੧} ਬਰਹਰ ॥ ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਦੁਸਹ ਉਪਜਾ ਹਿਰਦਜ ਡਰ ॥੭੯॥੮੩੩॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਡਗ ਮਗਾਤਿ-ਬਸੁਪਾ^{੨੨} ਦਲ ਭਾਰੀ ॥ ਬਰਹਰ ਕਰਤ ਅਧਿਕ ਦੁਖਦਾਰੀ^{੨੩} ॥

ਖਗ, ਮਿ੍ਗ, ਉਰਗ ਸਬਹਿ^{੨੪} ਅਕੁਲਾ^{੨੫} ਨੇ^{੨੬} ॥ ਜਲਚਰ^{੨੭} ਸਕਲ ਸੁਨਤ ਡਰਪਾਨੇ^{੨੮} ॥੮੦॥੮੩੪॥

੧. ਡਰੋਣੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਾਲੇ। ੨. ਚੰਚਲ ਤੇ ਚਾਰਤਾਰ (ਦੋਵੇਂ ਤਬਲੇ ਦੀਆਂ ਗਤਾਂ ਹਨ), ਚੁਤਾਰਾ (ਵਾਜਾ) ਚੰਚਲ ਗਤ ਨਾਲ ਵਜਦਾ ਹੈ। ੩. ਜਲ ਤਰੰਗ। ੪. ਲੰਗੜੇ। ੫. ਖੇਅੰਤ ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ, ਖੇਅੰਤ ਤਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾਜੇ। ੬. ਘੰਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਣ ਵਾਲੇ ਵਾਜੇ। ੭. ਉਠਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਾਜੇ। ੮. ਸਮੂਹ। ੯. ਹਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਾਜੇ। ੧੦. ਖੰਤਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਾਜੇ। ੧੧. ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਤੱਕ। ੧੨. ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਲਾਂ, ਸਮੂਹ ਸੱਪ। ੧੩. ਜੰਗ, ਯੁੱਧ। ੧੪. ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਧਮਕ (ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ) ਧਉਲ (ਬਲਦ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਜਾ ਪਈ)। ੧੫. ਮਤਸ-ਲੋਕ, ਮੱਛ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਦੇਸ਼। ੧੬. ਕੱਛੁ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਕੁਲਿ, ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਪਾਤਾਲ ਵਿੱਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ੧੭. ਦਿਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਹਾਥੀ। ੧੮. ਵਾਸਕ ਨਾਗ ਦੀ ਪੁਰੀ ਅਤੇ ਤੱਛਕ ਨਾਗ ਦੀ ਪੁਰੀ ਵੀ (ਭਯਮਾਨਾ) ਡਰ ਗਈ। ੧੯. ਗੋਲਕ। ੨੦. ਵਾਰਾਹ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਨਗਰੀ, ਪਾਤਾਲ। ੨੧. ਧਰਤੀ (ਭਗਮਗਾ ਤਿ) ਡੋਲਦੀ ਹੈ। ੨੨. ਦੁਖਤਾਰੀ, ਦੁਖੀ। ੨੩. (ਖਗ) ਪੰਛੀ, ਪਸੂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ (ਉਰਗ) ਪੇਟ ਬਲ ਚਲਣ ਵਾਲੇ (ਸੱਪ ਆਦਿਕ) ਦੁਖੀ ਹੋ ਏਂ। ੨੪. ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵ। ੨੫. ਡਰ ਗਏ।

A ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ੬ ਤੁਕਾਂ ਅੰਗ ੭੪॥੮੩੪ ਅ: ੨ ਚੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ, ਇਥੋਂ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਤੁਕਾਂ ਵੱਲ ਨਾਲ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਤਪਾਧਿਕਾਰੀ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਦੋ ਬੰਦ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਦਮਦਮ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦਾ ਪਾਠ 'ਪਰੀ ਕੂਤ ਕੁਰਾ ਫੱਢੀ ਘਨ' ਹੈ। ਪਰ ਤੁਕਾਂ ਓਥੇ ਵੀ ਛੇ ਹੀ ਹਨ। (ਖੰਜ ਜਾਰੀ ਹੈ)।

B ਪਾ: -ਬੀਨ ਤੂੰ ਭਾਰਾ। C ਪਾ: -ਜਥੇ।
 ★ ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਅੰ ੧ ਸਰ ਵਿੱਚ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਅੱਠ, ਨੌਂ ਯਾ ਅਠਾਰਾਂ ਕੁਲਾਂ ਲਈ ਓਥੇ ਵੱਖ।

ਭੂਚਰ^੧ ਖੇਚਰ^੨ ਧੁਨਿ-ਸੁਨਿ ਤ੍ਰਾਸਾ^੩ ਸਬਹਨਿ ਤਜੀ ਜੀਵਨ-ਕੀ-ਆਸਾ ॥
 ਮਹਾਘੋਰ ਰਣਿ ਬਜੇ ਨਿਸਾਨਾ^੪ ਦੂਸਰ ਸਬਦ ਨ ਸੁਨਿਯਤ ਕਾਨਾ ॥ ॥੮੩੫॥
 ਟਕਟਕ-ਲਗੀ^੫ ਨ ਸੁਨਿਯਤਿ ਬਾਤਾ ਭਦੀ ਘੋਰ ਪ੍ਰਲਯ ਨਿਸਿਘਾਤਾ^੬
 ਸਬਹਨਿ ਤਜੀ ਜੀਵਨ-ਕੀ-ਆਸਾ ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਸਕਲ ਭਏ ਜਿਯ-ਤ੍ਰਾਸਾ ॥ ॥੮੩੬॥
 ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਬਾਜੇ ਬਾਜੇ-ਰਣਿ ਦਾਰੁਣ ਘੋਰ ਪ੍ਰਲਯ-ਬਾਜੇਤ੍ਰਣਿ^੭
 ਅਨਿਕ-ਰਾਗ ਤਹਿ ਉਠਤ ਮਧੁਰ-ਧੁਨਿ^੮ ॥ ਰਾਗੁ ਰਾਗਨੀ ਨਾਮ ਪ੍ਰਗਟ-ਸੁਨਿ ॥੮੩॥੮੩੭॥
 ਜਕ ਭੈਰਵ^੯, ਇਕ ਮਾਝ^{੧੦} ਅਲਾਪਹਿ ॥ ਸ੍ਰੀ-ਰਾਗ^{੧੧} ਗਉਰੀ^{੧੨} ਬਹੁ-ਭਾਖਹਿ ॥
 ਆਸਾ^{੧੩}, ਸੋਰਠਿ^{੧੪} ਸਾਰੰਗ^{੧੫} ਗਾਵੈ ॥ ਮਾਲਸਿਰੀ^{੧੬}, ਗੁਜਰੀ^{੧੭} ਧੁਨਿ-ਲਾਵੈ ॥੮੪॥੮੩੮॥
 ਬਿਜਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ
 ਟੋਡੀ, ਗੋਂਡ^{੧੮}, ਮਲਾਰ ਰਸਾਲਾ^{੧੯} ॥ ਮਾਰੂ^{੨੦} ਪਰਜ^{੨੧} ਸੰਧੂਰਿ^{੨੨} ਉਤਾਲਾ^{੨੩}
 ਸੂਹਿ^{੨੪} ਸਾਰੰਗ^{੨੫}, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ^{੨੬} ॥ ਜੈਤਸਰੀ^{੨੭}, ਤੇਲੰਗ^{੨੮}, ਕੇਦਾਰੀ^{੨੯} ॥੮੫॥੮੩੯॥
 ਬਸੰਤ^{੩੦}, ਗੁਜਰੀ^{੩੧}, ਮਧੁਰ^{੩੨} ਰਸਾਲਾ^{੩੩} ॥ ਰਾਮਕਲੀ^{੩੪}, ਸਾਰੰਗ^{੩੫} ਪਰਤਾਲਾ^{੩੬} ॥
 ਬੈਰਾਰੀ^{੩੭}, ਕਲਯਾਨ^{੩੮}, ਅਲਾਪਹਿ ॥ ਰਾਗੁ ਰਾਗਨੀ ਲਲਤਿ-ਬਿਲਾਪਹਿ^{੩੯} ॥੮੬॥੮੪੦॥
 ਨਟਿ^{੪੦}, ਮਾਲਤੀ^{੪੧}, ਦੇਵਗੰਧਾਰੀ^{੪੨} ॥ ਪ੍ਰਭਾਤੀ^{੪੩}, ਭੋਪਾਲ^{੪੪}, ਕੇਦਾਰੀ^{੪੫}
 ਗਵਰੀ^{੪੬}, ਮਾਝ^{੪੭}, ਦੀਪਕੀ^{੪੮}, ਆਸਾ^{੪੯} ॥ ਸੋਰਠਿ^{੫੦}, ਸੂਹਿ^{੫੧}, ਬਿਠਾਰਾ^{੫੨} ਬਿਠਾਸਾ^{੫੩} ॥੮੭॥੮੪੧॥
 ਗੋਂਡ^{੫੪}, ਬਿਲਾਵਲ^{੫੫}, ਆਸਾਵਰੀ^{੫੬} ॥ ਜੈਜਾਵੰਤੀ^{੫੭} ਮਧੁਰ^{੫੮} ਧਨਾਸਰੀ^{੫੯} ॥
 ਪਰਜ^{੬੦}, ਕਾਨੜਾ^{੬੧} ਕੁਸਮ^{੬੨} ਮਾਲੰਤੀ^{੬੩} ॥ ਸਿੰਧੂ^{੬੪}, ਤੁਖਾਰਿ^{੬੫}, ਹਿੰਡੋਲ^{੬੬}, ਬਸੰਤੀ^{੬੭} ॥੮੮॥੮੪੨॥
 ਮਾਲੀਗਵਾਰਾ^{੬੮}, ਭਵਰਾ^{੬੯}, ਕੇਦਾਰਾ^{੭੦} ॥ ਲਲਤਿ^{੭੧}, ਬਿਲਾਵਲ^{੭੨}, ਸੂਹ^{੭੩}, ਤੁਖਾਰਾ ॥
 ਮਾਲਕਵਸ^{੭੪}, ਹੰਮੀਰ^{੭੫}, ਮੰਜਰੀ^{੭੬} ॥ ਮੰਗਲ^{੭੭}, ਕਵਲ^{੭੮}, ਕਾਮੋਦ^{੭੯}, ਗੁਜਰੀ^{੮੦} ॥੮੯॥੮੪੩॥
 ਭਾਂਤਿ-ਭਾਂਤਿ ਕੇ ਰਾਗ ਸੁਨਾਵਹਿ ॥ ਕਰਖਾ^{੮੧}, ਕਬਿੱਤ^{੮੨}, ਜੁਝਾਵਾ^{੮੩} ਗਾਵਹਿ
 ਬੰਦੀ^{੮੪}, ਭਾਟ^{੮੫} ਢਾਢਿ^{੮੬}, ਮੀਰਾਸੀ^{੮੭} ॥ ਡੂੰਮ^{੮੮}, ਕਵਾਲ^{੮੯}, ਕੋਲਾਵਤ^{੯੦} ਭਾਸੀ^{੯੧} ॥੯੦॥੮੪੪॥

੧. ਚਮੀਨ ਤੇ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ । ੨. ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ । ੩. ਨਗਾਰੇ, ਵਾਜੇ । ੪. ਟਕਟਕੀ ਲਗਣਾ, ਹੋਰਾਨੀ ਨਾਲ ਇੱਕੋ ਪਾਸੇ ਵੇਖੀ ਜਾਣਾ । ੫. (ਨਿਸੰਘਾਤਾ) ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਭਾਵ-ਜਿਸ ਪ੍ਰਲਯ ਵਿੱਚ ਸਭਿ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇ । ੬. ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ (੫) ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ (ਲਯ) ਧੁਨਿ । ੭. ਮਿਠੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ । ੮. ਇੱਕ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੯. ਸੂਰੀਲਾ, ਰਸ ਵਾਲਾ । ੧੦. ਮਿਠਾ, ਪਿਆਰਾ । ੧੧. ਪਟੁਤਾਲ, ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਤਰੇ ਵਿੱਚ ਤਾਲ ਬਦਲਦੇ ਗਿੱਟ, ਕਈ ਤਾਲਾਂ ਨਾਲ ਮਿਸ਼੍ਰਿਤ ਗੀਤ । ੧੨. (ਲਲਿਤ) ਸੋਹਣੀਆਂ (ਬਿ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਲਾਪਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਇਕ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੪. ਇਕ ਛੰਦ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੫. ਲੜੋਣ ਵਾਲਾ । ੧੬. ਗਵੇਂਯਾਂ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਹੈ ।

A ਪਾ:—ਸਿੰਧੂ ਤਹ ਉਤਾਲਾ ।

ਬੀਰਨ ਰਾਗ ਜੁਝਾਵਾ ਗਾਵਹਿ ਜਹੰ ਸੁਨਿ ਸੁਭਟ ਜੁਝ-ਰਨ ਜਾਵਹਿ ॥
 ਕਰਖਾ, ਵਾਰ, ਕਬਿੱਤ ਸੁਨਾਵਹਿ ॥ ਰੰਗ-ਭੂਮਿ-ਮਹਿ^੧ ਸੁਭਟ ਜੁਝਾਵਹਿ ॥੯੧॥੮੪੫॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 ਰਣ-ਮਾਰੂ^੨ ਜੁਝਾਵਾ ਬਾਜੈ ॥ ਜਹਿੰ ਸੁਨਿ ਕਾਤਰ ਰਣ-ਮਹਿ ਗਾਜੈ ॥
 ਘੋਰ-ਰਾਗੁ ਅਰੁ ਨਾਦ ਜੁਝਾਵਾ ॥ ਕਰਖਾ, ਵਾਰ, ਕਬਿੱਤ, ਰੁਝਾਵਾ^੩ ॥੯੨॥੮੪੬॥
 ਕੋਟ-ਕੋਟ ਰਾਗੀ, ਨਾਦੀ-ਗਨ^੪ ਬੰਦੀ^੫ ਕੋਟਿ-ਕੋਟ ਭਾਖੇ^੬ ਸੁਨ ॥
 ਮਹਾਘੋਰ ਤਹਿੰ ਬਜਹਿੰ ਜੁਝਾਵਾ ॥ ਜਿਹ-ਸੁਨਿ ਸੁਭਟ ਹਿਰਦੈ ਭਵ^੭ ਚਾਵਾ ॥੯੩॥੮੪੭॥
 ਘੋਰ ਘੋਰ-ਪੁਨਿ ਮਾਰੂ ਬਾਜਹਿ ॥ ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ਮਹਾਗਰਬਿ-ਦਲ^੮ ਲਾਜਹਿ ॥
 ਪ੍ਰਲਯ-ਘੋਰ ਦਾਰੁਨ-ਪੁਨਿ ਰਾਗਨ ॥ ਜੂਥ ਬਸੰਤ ਅਲਾਪਹਿ ਗੁਨਿਜਨ^੯ ॥੯੪॥੮੪੮॥
 ਰਾਗ ਨਾਦ-ਰਨ ਸੁਨਤ ਭਯੰਤਨ^{੧੦} ਪੁਨਿ ਸੁਨਿ ਪ੍ਰਲਯ ਡਰੈ ਜੀਯ^{੧੧} ਜੰਤਨ ॥
 ਲੋਕ ਚਤੁਰਦਸ ਭਵ ਭਯਮਾਨਾ ॥ ਦੂਸਰ ਸਬਦ ਨ ਸੁਨਿਯਤ ਕਾਨਾ ॥੯੫॥੮੪੯॥
 ਘੋਰ ਨਾਦ-ਸੁਰ^{੧੨} ਦਹਦਿਸ ਸੁਨੀਯਤ ॥ ਮਹਾਪ੍ਰਲਯ ਸਦ ਦਾਰੁਨ ਗਨੀਯਤ ॥
 ਜਲਚਰ, ਬਨਚਰ ਸਭਿ ਅਕੁਲਾਨੈ ॥ ਮਹਾਪ੍ਰਲਯ-ਦਾਰੁਨ ਜੀਯ ਜਾਨੈ ॥੯੬॥੮੫੦॥
 ਕੰਪੀ-ਭੂਮਿ, ਗਗਨ ਬਹਰਾਨਾ ॥ ਰਿਖਿ, ਮੁਨਿ, ਗਣ, ਗੰਪ੍ਰਬ ਡਰਪਾਨਾ ॥
 ਗਿਰਿ, ਗਿਰਵਰ ਕੰਪਨ ਲਰਜਸ-ਬਰ^{੧੩} ॥ ਕੰਪਮਾਨ ਭਦੇ ਸਗਲ ਗਰ:ਨਚਰ^{੧੪} ॥੯੭॥੮੫੧॥
 ਬਰਨ, ਕੁਬੇਰ, ਧਰਮ ਦਹਲਯੋ ਹਿਯ ॥ ਭਾਨੁ ਚੰਦ, ਸੁਰ ਸਕਲ ਡਰੇ ਜਿਯ ॥
 ਦੇਵਪੁਰੀ ਬਰਹਰਤ ਤ੍ਰਾਸਨ ॥ ਘੋਰ-ਨਾਦ ਪ੍ਰਲਯ ਸੁਨਿ ਭਾਸਨ^{੧੫} ॥੯੮॥੮੫੨॥
 ਸਤ-ਸਤ-ਆਨਨ^{੧੬} ਸੁਭਟ ਜੁਝਾਰਾ ॥ ਬਿਗਸਤB ਉਭੈ ਭੁਜਾ ਸਵ-ਚਾਰਾ^{੧੭} ॥
 ਅਤਿ-ਬਲਿਸਟਿ ਰਾਜਾ ਦਲ-ਭੂਪਤਿ ॥ ਨ੍ਰਿਪਬਰ ਬਿਕ੍ਰਮ^{੧੮} ਭੂਪ ਅਸੁਰਪਤਿ ॥੯੯॥੮੫੩॥

੧. ਮੈਦਾਨਿ ਜੰਗ ਵਿੱਚ । ੨. ਜੰਗੀ ਨਗਾਰਾ । ੩. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਰੁਝਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ੪. ਸਾਰੇ (ਨਾਦੀ) ਵਾਜਿਆਂ ਵਾਲੇ । ੫. ਡੱਟ, ਯਸ, ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੬. ਭਾਸੀਏ, ਮਖੋਲੀਏ, ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਪਜਦਾ ਹੈ । ੮. ਵਡੇ ਅਹੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਦਲ । ੯. (ਜੂਥ) ਸਾਰੇ ਗੁਣੀਜਨ ਬਸੰਤ ਅਲਾਪਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਭਯਾਨਕ । ੧੧. ਦਿਲ । ੧੨. ਭਯਾਨਕ ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ । ੧੩. ਕੰਬਣੀ ਦੇ (ਲਹਰਜਸ) ਧੱਕੇ ਨਾਲ (ਬਰ) ਉੱਤੰ (ਗਿਰਵਰ) ਵਡੇ ਪਹਾੜ (ਗਿਰਿ) ਡਿੱਗਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਆਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵ । ੧੫. ਭਾਸਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੬. ਸੌ ਸੌ ਮੂੰਹ । ੧੭. (ਉਭੈ) ਦੋਹਾਂ (ਪਾਸਿਆਂ ਦੀਆਂ) ਬਾਹਾਂ (ਚਾਰ) ਢਾਰ (ਸਵ) ਸੌ (ਬਿਗਸਤ) ਭਾਸਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੮. ਬਲੀ, ਤਾਕਤਮੰਦ ।
 A ਪਾ: — 'ਕੰਪਨ ਲਗਸ ਬਰ' ਤੇ 'ਕੰਪਨ ਲਗਸ ਬਰ' ਵੀ ਹਨ । B ਪਾ: — ਜੁਗਸਤ ।

ਤੀਸ-ਸਹੇਸ੍ਰ-ਛੁਹਿਨਿ ਦਲ-ਭਾਰੀ ਮਹਾਪੁਲਯ ਦਾਰੁਨ ਭਯਕਾਰੀ
 ਅਧਿਪ-ਭੂਪ ਖਟ-ਤ੍ਰੈ ਸਰਦਾਰਾ^੧ ਕਾਲ-ਨੇਤ੍ਰ ਦਾਰੁਨ ਤਨ ਸਾਰਾ ॥੧੦੦॥੮੫੪॥
 'ਧੂਮਕੇਤੁ' ਸੈਨਾਪਤਿ ਭਾਰਾ 'ਦੀਰਘਦੰਤ' ਸੁਭਟ ਸਰਦਾਰਾ ॥
 'ਪੁਲੀ' ਕਰਨ^੨ 'ਦੀਰਘਾਛ' ਮਹੀਪਤਿ ॥ 'ਰਕਤਨੈਨ' ਕੁੰਭਦਾੜ^੩ ਅਸੁਰਪਤਿ ॥੧੦੧॥
 'ਘੋਰਦੰਤ' ਦਾਨਵ ਦਲ ਰਾਜਾ 'ਭੀਮਦੰਤ' 'ਧੂਮਾਛ' ਸਿਰਤਾਜਾ ॥
 ਤ੍ਰੈ-ਖਟਾ^੪ ਭੂਪ ਮਹੀਪਤਿ ਭਾਰੀ ਕਾਲ-ਪੁਲਯ ਦਾਰੁਨ ਭਯਕਾਰੀ ॥੧੦੨॥੮੫੬॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਪੁਲਯ ਘੋਰ ਦਲ-ਅਸੁਰ ਬਿਕਟ-ਭਟਾ^੩ ॥ ਦਾਰੁਣ ਕਾਲ-ਘਟਾ ਦਲ ਲਟਪਟਾ^੪ A ॥
 ਲਹਲਹ ਕੇਤੁ, ਧੁਜਾ ਫਹਰਾਈ ॥ ਰਵਿ, ਸਸਿ ਗਗਨ ਨ ਹੋਰੇ ਜਾਈ ॥੧੦੩॥੮੫੭॥
 ਘੋਰ ਨਿਸਾਨ ਬਜਹਿ ਮਾਰੂ ਦਲ ਸਕ੍ਰਪੁਰੀ^੫ ਕਹਿ ਚਲੇ ਅਸੁਰ ਖਲਾ ॥
 ਬਾਸਵ-ਪੁਰਿ^੬ ਕੇ ਜਥਿ ਤਟਿ^੭ ਆਏ ॥ ਮਾਰੂ, ਢੋਲ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਬਜਾਏ ॥੧੦੪॥੮੫੮॥
 ਮਹਾ ਕੁਲਾਹਲ ਕੀਨ ਨਿਸਾਚਰ ॥ ਕੰਪੀ ਸਕਲ ਅਸੁਰ-ਭਯ ਸੁਰਪੁਰਿ^੮ ॥
 ਇੰਦੁ ਦਾਰਿ^੯ ਸਭਿ ਜਾਇ ਪੁਕਾਰੇ ॥ ਕਹਯੋ ਨਿਸਾਚਰ ਆਇਸਿ ਭਾਰੇ ॥੧੦੫॥੮੫੯॥
 ਜੋ ਇੰਛਾ ਸੁਆਮੀ ਕੀ ਹੋਵਹਿ ॥ ਬਚਨ ਮਾਨ ਸੋ ਸਭਿ-ਹਮ ਲੇਵਹਿ ॥
 ਇੰਦੁ-ਰਾਜ ਤਬਿ ਬਚਨ ਉਚਾਰੇ ॥ ਸੁਨਹੁ ਦੇਵਤਾ ਪ੍ਰਾਨ-ਪਯਾਰੇ ॥੧੦੬॥੮੬੦॥
 ਬਿਲਮ ਨ ਕੀਜੈ ਸੁਨਹੁ ਸਕਲ-ਸੁਰ ॥ ਨਾਸ ਕਰੋ ਸੈਨਾ ਰਿਪੁ-ਨਿਸਿਚਰ ॥
 ਅਸਤ੍ਰ ਸਸਤ੍ਰ ਸਾਜੇ ਦਲ-ਭਾਰੀ ॥ ਕਰੋ ਨਾਸ ਨਿਸਿਚਰ ਅਹੰਕਾਰੀ ॥੧੦੭॥੮੬੧॥
 ਹਰਖੇ ਸਕਲ-ਦੇਵ ਸੁਨਿ ਬਚਨਾ ॥ ਮਹਾਰਾਜ ਸੁਰਪਤਿ-ਕੋ ਰਸਨਾ ॥
 ਰਵਿ, ਸਸਿ, ਬਰਨ, ਧਰਮ, ਚਲ-ਆਏ ॥ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋ ਸੀਸ ਝੁਕਾਏ ॥੧੦੮॥੮੬੨॥
 ਚਰਨਬੰਦਨਾ ਕੀਨ ਸਕਲ ਸੁਰ ॥ ਸੀਸ ਝੁਕਾਇਸ ਪਾਵ ਪਰਸਪਰ ॥
 ਚਰਨ-ਰੇਨੁ ਮਸਤਕ-ਅੰਗ^{੧੦} ਲਾਏ ॥ ਸਚੀਨਾਥ^{੧੧} ਕੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ^{੧੨} ਗਾਏ ॥੧੦੯॥੮੬੩॥
 ਹੋ ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ ! ਦੇਨ-ਸਰਬ-ਸੁਖੀਸ਼ਰ ॥ ਅਗਨਿ-ਜਿਹਵ^{੧੩}, ਧਰਤੀਪਤਿ, ਈਸ਼ਰ ॥
 ਬਾਰਿਦੀਸ਼ੁਰ^{੧੪} ਪੱਖਕ-ਸੁਧਾਪਤਿ^{੧੫} ॥ ਨਾਇਕ ਮਹਾਰਾਜ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਗਤਿ^{੧੬} ॥੧੧੦॥੮੬੪॥

੧. ਇਹ (ਖਟ) ਛੇ ਤੇ ਤ੍ਰੈ (ਨੌ) (ਭੂਪ) ਰਾਜੇ (ਵੀਰਯਨਾਦ) ਦੇ (ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਹੋਏ) (ਅਧਿਪ) ਸੈਨਾਪਤਿ ਹਨ।
 ੨. ਤਿੰਨ+ਛੇ, ਨੌ। ੩. ਔਘਤ ਯੰਗਾ। ੪. (ਲਟਪਟ) ਹੇਠਾ ਤੇ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਦਲ ਭਯਾਨਕ ਤੇ ਕਾਲੀ ਘਟਾ ਵਾਂਗੂ
 ਹੈ। ੫. ਇੰਦੁਪੁਰੀ, ਸੂਰਗ। ੬. ਨਿਸਾਚਰ, ਯਕੀਨਨ। ੭. ਪਾਸ, ਨਜ਼ਦੀਕ। ੮. ਇੰਦੁ ਦੇ (ਵ੍ਰਾਹਿ) ਘਰ ਤੇ। ੯. ਚਰਣ-
 ਪ੍ਰੀਤ। ੧੦. ਮੱਥੇ ਨਾਲ। ੧੧. ਸਚੀ ਦਾ ਸੁਆਮੀ, ਇੰਦੁ। ੧੨. ਵਡਿਆਈ। ੧੩. ਜਿਸ ਦੀ ਜੀਠ ਹੀ ਅਗਨਿ ਹੈ, ਭਾਵ—
 ਦੇਵਤੇ, ਇੰਦੁ। ੧੪. ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਮਾਲਤੀ। ੧੫. (ਸੁਧਾ+ਆਪਿਤ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਦੇਵਤਾ, ਚੰਦ੍ਰਮਾ,
 ਭਾਵ—ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ। ੧੬. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ। ਇੰਦੁ।

A ਘਾ:—ਲਟਪਤਿ।

★ ਏਸੇ ਅਧਿਆਯ ਦੀ 'ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ' ਵਿੱਚ ਯਾਰਾਂ ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੈ ਪਰ—ਏਥੇ ਨੌ ਆਏ ਹਨ। ਏਸੇ ਵਿਚਾਰ
 ਖਤੀ ਵੱਖ ਅੰ ੨ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਦਾ ਨੰਟ ਅਤੇ ਅੰ ੨ ਦੇ ੩੮॥੭੯੮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੪੦॥੮੦੦ ਤੱਕ ਦਾ ਪਾਠ।

ਰਸਨਾ ਇਤੀ ਨ ਭਾਖ ਸੁਨਾਉਂਦੀ ★ ॥ ਇੰਦ੍ਰਦੇਵ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਪਾਉਂਦੀ ★
ਕੌਟ ਰਸਨ ਜਦਕਿ ਪ੍ਰਮੁਖ ਹੋਈ ★ ਸਚੀਨਾਥ ਕੇ ਗੁਣ ਕੌ ਜੋਈ ? ★ ॥੧੧੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ

ਤਦਪਿ ਨ ਪੱਯਤਿ ਸੰਭ ਸੁਰੀਸਾ^੧ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਸਵ^੨ ਮਮ-ਈਸਾ^੩ ★

ਸਹੰਸੁ-ਨੈਨੈ^੪ ! ਸੁਰਪਤਿ ! ਪ੍ਰੀਤਪਾਲਕ ॥ ਕੰਟਕ-ਬਿਘਨ^੫ ਸਰਨ-ਰਛਪਾਲਕ ॥੧੧੨॥੮੬੬॥

ਬਹੁਤ-ਭਾਂਤਿ ਸੁਰ ਕੀਨ ਬਛਾਈ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਸਵ^੬ ਪ੍ਰਭੁਤਾਈ^੭

ਬਾਰਬਾਰ ਬੰਦਨ ਸੁਰ ਕਰਹੀ^੮ ਮਹਾਰਾਜ ਬਾਸਵ ਪਗ ਪਰਹੀ^੯ ॥੧੧੩॥੮੬੭॥

ਰਿਖਿ, ਮੁਨਿ, ਗੰਧਬ, ਜਛ, ਦੇਵ ਗਨ ॥ ਚਰਨ ਬੰਦਨਾ ਕੀਨ ਮੁਦਿਤ-ਮਨ^{੧੦}

ਸਕਲ ਦੇਵ ਸੁਰਪਤਿ^{੧੧} ਕੇ ਦ੍ਰਾਰੇ^{੧੨} ॥ ਜੁਰੇ ਆਨ-ਕਰਿ ਅਮਿਤ-ਅਖਾਰੇ^{੧੩} ॥੧੧੪॥੮੬੮॥

ਚੜ ਬਿਵਾਨ ਸੁਰ ਸਕਲ ਸਿਧਾਰੇ ॥ ਆਏ ਮਹਾਰਾਜ ਕੇ ਦ੍ਰਾਰੇ

ਬਿਮਲ-ਰੂਪਿ^{੧੪} ਸੁਖ-ਪੁੰਜਿ^{੧੫} ਕਮਲ-ਤਨਿ^{੧੬} ॥ ਮੰਗਲ, ਹਰਖ, ਬਿਨੋਦ ਮਗਨ-ਮਨ ॥੧੧੫॥੮੬੯॥

ਕੰਗ-ਮੁਖਿ^{੧੭} ਮੰਗਲ ਸੁਖ ਪੁੰਜਨ ॥ ਹਰਖ-ਉਦਧਿ^{੧੮}, ਨਿਰਮਲ ਦਿਬਜ^{੧੯} ਦਰਸਨ ॥

ਕਵ-ਨੈਨ ਜਗਮਗ ਛਬਿ ਰਾਜੈ ॥ ਅਮਰ ਸੁਧਾ ਮੰਗਲ ਨਿਤ ਛਾਜੈ^{੨੦} ॥੧੧੬॥੮੭੦॥

੧. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ। ੨. ਵਰਸ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਆਸਵ ਪੀਣ ਵਾਲਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸ੍ਰੀਮੀ, ਇੰਦ੍ਰ।
੩. ਹਜ਼ਾਰ ਅੰਖ ਵਾਲਾ। ੪. ਵਿਘਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਦੁਖਦਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਪੈਣ ਵਾਲਾ ਇੰਦ੍ਰ। ੫. ਵਰਸ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ। ੬. ਵਡਿਆਈ, ਸੰਭਾ। ੭. ਦਿਲੋਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ। ੮, ਇੰਦ੍ਰ। ੯. ਘਰ ਤੇ। ੧੦. ਬਹੁਤ ਭੁੰਡ। ੧੧. ਨਿਰਮਲ ਰੂਪ ਵਾਲਾ, ਸੁੰਦਰ। ੧੨. ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਕਮਲ ਵਰਗੇ ਕੰਮਲ ਸ਼ਰੀਰ ਵਾਲਾ। ੧੪. ਨਿਰਮਲ ਮੂੰਹ ਵਾਲਾ, ਹਸਮੁਖਾ, ਖਿੜੇ ਚਿਹਰੇ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰ, ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼। ੧੬. ਅਸਚਰਯ। ੧੭. ਮੰਤ੍ਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ (ਅਟੁਟ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀਆਂ ਨਿਤ ਖੁਸ਼ੀਆਂ (ਜਿਸ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪਾਸ) ਸਾਂਹਦੀਆਂ ਹਨ।

★ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਟ ਇੰਦ੍ਰ-ਨਹੀਂ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇੰਦ੍ਰ ਲਈ 'ਮਮ ਈਸਾ' ਪਦ ਨਹੀਂ ਵਰਤ ਸਕਦੇ ਬਲਕਿ ਆਪ ਨੇ 'ਕੋਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦ੍ਰਾਰਿ ਕੋਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਮੁਖਚਾਰ × ×' ਅਥਵਾ 'ਕਈ ਕੌਟ ਇੰਦ੍ਰ ਜਿਹ ਪਾਨਿ ਹਾਰੇ' ਆਦਿਕ ਬੇਅੰਤ ਵਾਕਯ ਲਿਖੇ ਹਨ। 'ਇੰਦ੍ਰ' ਇਕ 'ਵਡੇ ਰਾਜੇ' ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਰਾਜ ਪਦਵੀ ਲਈ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 'ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਦਾ ਅਧਿਸਠਾਨ' ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਪਰ—ਇਹ ਸਾਰੇ ਭਾਵਰਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਟ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਕਾਲ' ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ ਇਸ਼ਟ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਦ 'ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਪੁਰਾਣ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ' ਹਨ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਰਮ ਲਜਾਕਤ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਆਪ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਮੂਲ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਪਦਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਮੰਗਲਾਚਰਨ ਪੁਰਾਣ' ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਇਸ਼ਟ ਮੰਨਿਆ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਹੀਂ।

ਜਵਨ-ਜੋਤਿ ਮੁਖ ਨੂਰ ਬਿਰਾਜੈ ਛਟਾ-ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਅਦਭੁਤਿ ਦੁਤਿ ਰਾਜੈ ॥
 ਕਾਮਰੂਪ ਸਾਗਰ ਜੋਬਨ ਦੁਤਿ ਨਵਤਨ, ਸਦਾ-ਅਮਰ, ਭਲ ਨਿਤ-ਨਿਤ ॥੧੧੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ

ਬਿਮਲ-ਤੇਜ, ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਗਟ ਤਨ ਮੰਗਲ-ਸਰਬ-ਕਲੋਨ-ਦਿਪਤਿ-ਮਨ^੧
 ਅੰਜਨ-ਨੰਨ-ਕੰਗ ਤਨ-ਬਾਸਾ^੨ ਕੋਮਲ ਬਪੁ ਅੰਬੁਜ-ਦਿਗ ਪਾਸਾ^੩ ॥੧੧੮॥
 ਰਤਨ-ਖਚਿਤ ਬੇਵਾਨ ਉਜਾਗਰ ਮਣਿ ਗਣਿ ਨਾਮ ਮੁਕਤ ਦੁਤਿ-ਸਾਗਰ^੪
 ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਬੇਵਾਨ ਮੰਗਲ ਦਿਬ ਜਗਮਗ ਲਸਤ ਕੋਟ ਨਵਤਨ-ਛੋਬਿ ॥੧੧੯॥੮੭੩॥
 ਕੰਚਨ-ਕਲਸ ਲਗੇ ਬਹੁ-ਬਜ੍ਜਨ^੫ ਭਾਂਤਿ-ਭਾਂਤਿ ਨਗ ਜੜਤ ਰਤਨ, ਮਨਿ ॥
 ਮਣਿ ਗੁਣਿ ਪੁਸਪ ਲਗੇ ਬਹੁ ਚਿਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰਨ^੬ ॥ ਸੁਮਨ-ਬੋਲਿ ਲਾਗੇ ਠਗ-ਪੁੰਜਨ^੭ ॥੧੨੦॥੮੭੪॥
 ਹੰਸ, ਮਯੂਰ^੮ ਪੰਛੀ ਬਹੁ-ਭਾਂਤਾ ਲਗੇ-ਬਜ੍ਜ-ਮੁਕਤ-ਕੋ-ਗਾਤਾ^੯ ॥
 ਦੁਮ ਪਲਵ ਬਿਟਪ, ਤਰੁ ਪੁੰਜਨ^{੧੦} ॥ ਅਨਿਕ ਕੁਸਮ ਸੰਕਰ ਮਨਿ ਰਤਨ^{੧੧} ॥੧੨੧॥
 -ਕੋਕਲ, ਕੀਰ^{੧੨}, ਬਸੰਤ-ਮਨੀ-ਗਣ^{੧੩} ॥ ਸੂਕ^{੧੪}, ਸਾਰਕ^{੧੫}, ਤੁਤੀ, ਦਿਨ ਪਤਨ^{੧੬} ॥
 ਅਲਿਨ^{੧੭} ਕੁਮੁਦਨੀ^{੧੮} ਕੰਜ, ਅਪਾਰਾ ॥ ਅਨਿਕ-ਪੱਛ-ਬਜ੍ਜਨ-ਬਪੁ-ਸਾਰਾ^{੧੯} ॥੧੨੨॥੮੭੬॥
 ਜੂਹੀ-ਬੋਲਿ^{੨੦} ਚੰਬੋਲੀ, ਚੰਪਾ ਦਿਪੈ ਮਨਿਨ-ਬਜ੍ਜਨ-ਨਗ-ਜੰਪਾ^{੨੧}
 ਬਿਬਿਧ ਫੂਲ ਮਨਿ ਲਲਤਿ, ਗੁਲਾਬੀ ਕੰਜ-ਲਤਾ-ਹੀਰਨ, ਨਗ-ਆਬੀ ॥੧੨੩॥੮੭੭॥

੧. ਜੋਤਿ ਦੀ (ਜਵਨ) ਚਮਕ ਅਤੇ ਮੁਖ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ (ਪ੍ਰਭਾਵ) ਵਿਰਾਜਦਾ ਹੈ। ੨. ਸੂੰਦ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਦੀ ਚਮਕ। ੩. (ਜਿਸ ਵਿੱਚ) ਦੇ, ਜੋਬਨ ਦੀ (ਦੁਤਿ, ਸੰਭਾ ਕਾਮਦੇਵ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦੇ ਸਮੁੰਦ ਵਾਂਗੂ ਹੈ। ੪. ਸਾਰੀਆਂ ਕਲਾਂ ਨਾਲ (ਮਨ) ਮਾਨੋ ਕਿ ਮੰਗਲ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ। ੫. ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ (ਅੰਜਨ) ਸੁਰਮਾ (ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ) ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਰ 'ਚੋਂ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ (ਅੰਦੀ) ਹੈ। ੬. ਸਰੀਰ ਕੋਮਲ ਹੈ ਅਤੇ (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਪਾਸ ਹੀ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਰੂਪ ਕਮਲ (ਆ ਕੇ ਵਿਰਾਜ ਗਏ ਹਨ)। ੭. ਸਾਰੀਆਂ (ਨਾਮ) ਪੁੰਜਿਤ ਮਣੀਆਂ ਅਤੇ (ਦੁਤਿ ਸਾਗਰ) ਬਹੁਤ ਚਮਕੀਲੇ ਮੰਤ੍ਰੀ (ਲੱਗੇ ਹੋਏ) ਹਨ। ੮. ਸੋਨੇ ਦੇ ਕਲਸੇ (ਜਿਨਾਂ ਵਿੱਚ) ਬਹੁਤ ਹੀਰੇ (ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ ਵਿਮਾਨਾਂ ਤੇ) ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੯. ਗੁਣੀਆਂ ਦੇ (ਚਿਤ੍ਰ) ਬਣਾਏ ਹੋਏ (ਚਿਤ੍ਰਨ) ਚਿਤ੍ਰ (ਛੋਟੇ) ਮਣੀਆਂ ਦੇ ਫੁਲਾਂ ਵਾਲੇ (ਵਿਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗੇ ਹੋਏ) ਹਨ। ੧੦. ਸਾਰੀਆਂ ਨਗੀਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਫੁਲਾਂ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ (ਦੇ ਚਿਤ੍ਰ) ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੧. ਮੋਰ। ੧੨. ਹੀਰੇ ਤੇ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ (ਗਾਤਾ) ਆਕਾਰ ਬਣੇ ਹੋਏ ਲਗੇ ਹਨ। ੧੩. (ਦਰੁਮ) ਓਛ, (ਪਲਮ) ਬ੍ਰਿਛ (ਬਿਟਪ) ਬ੍ਰਿਛ (ਤਰੁ) ਬ੍ਰਿਛ ਜਾਤੇ। (ਦਿਹ ਸਾਰੇ ਨਾਮ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਹੁਲਤਾ ਅਰਥ ਲਈ ਲਿਖੇ ਹਨ)। ੧੪. ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਰਤਨਾਂ ਦੇ (ਸੰਕਰ) ਮਿਲਾਪ (ਨਾਲ ਬਣਾਏ ਹੋਏ) ਅਨੇਕਾਂ ਵਲ। ੧੫. ਤੰਤਾ। ੧੬. ਮਣੀਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ (ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ) ਵਸਦੇ ਹਨ। ੧੭. ਮੈਨਾ (ਪੰਛੀ)। ੧੮. ਕੋਇਲਾਂ। ੧੯. ਕੁਮਰ, ਭੈਰੋਂ। ੨੦. ਰਾਤ ਨੂੰ ਖਿੜਨ ਵਾਲਾ ਕਮਲ। ੨੧. ਹੀਰਿਆਂ ਦੇ (ਸਰ) ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਅਨੇਕਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ (ਬਪੁ) ਸਰੂਪ (ਤਸਵੀਰਾਂ) ਹਨ। ੨੨. ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ (ਲਲਿਤ) ਸੰਹਣੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਦੇ (ਗੁਲਾਬੀ) ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਵੁਲ ਹਨ। ੨੩. (ਆਬੀ) ਚਮਕਦਾਰ ਹੀਰਿਆਂ ਤੇ ਨਗੀਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਤੇ ਕਮਲ (ਬਣਾਏ ਹੋਏ) ਹਨ।

A ਪਾ:—ਦੁਮ ਪਲਵ ਬਿਛ ਬਿਟਪ ਤਰੁ ਪੁੰਜਨ।

ਮਤਸ ਭਿੰਗੂ ਮਨ ਪਦਮ ਪਹਾਰਾ^੧ ਪੱਖਰਾਜ ਪੰਨਨ ਤਨ-ਸਾਰਾ^੨
 ਲਾਲ^੩, ਜਮੁਰਦਾ^੪, ਅਲਮਾਸ^੫, ਗਉਹਰੇ^੬ ॥ ਝਾਲਰ ਦੁਰ-ਯਕਤਾ^੭ ਕੇ ਸੁਧਰੇ^੮ ॥੧੨੪॥੮੭੮॥
 ਰਤਨ-ਖਚਿਤ ਛਤ੍ਰੀ-ਬੇਵਾਨਾ^੯ ਸਾਇਬਾਨ^{੧੦} ਮਿਹਰਾਬ-ਸਿਧਾਨਾ^{੧੧}
 ਮਾਨਕ^{੧੨} ਖਚਿਤ^{੧੩}, ਨੀਲ^{੧੪} ਨਗ^{੧੫} ਪੁੰਜਨਾ ॥ ਜਰਤ-ਜਰਾਵ^{੧੬} ਜਗਮਗ-ਦੁਤਿ-ਰਤਨਨ ॥੧੨੫॥੮੭੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ
 ਮਨਿ, ਮੁਕਤਨ: ਹੀਰਨ ਜਰਿਆਰੀ ॥ ਬੁਰਜ ਕਿੰਗੂਰੇ^{੧੭} ਲਸਤ-ਉਜਾਰੀ^{੧੮} ॥
 ਕੋਟ-ਕਲਾ ਦੁਤਿ ਕ੍ਰਾਂਤਿ-ਉਜਾਗਰ ॥ ਬਿਮਲ ਬਿਵਾਨ ਖਚਿਤ ਮਨਿ-ਸਾਗਰ^{੧੯} ॥੧੨੬॥ ॥
 ਆਦਿਤਯ-ਕਲਾ-ਬੇਵਾਨ-ਛਟਾਧਰ^{੨੦} ॥ ਰਾਜਤ ਕੋਟ ਜਛਨ ਨਿਰਮਲ ਕਰ^{੨੧}
 ਤਾ ਪਰ ਚੜੇ ਸੁ-ਭਟ-ਸੁਰ-ਮੰਡਲ^{੨੨} ॥ ਬ੍ਰਿਜੈ-ਰੂਪ-ਰਣਿ-ਜੀਤਿ ਸਮੰਡਲ^{੨੩} A ॥੧੨੭॥ ॥
 ਲੋਕ ਲੋਕ ਕੇ ਜੁਰੇ ਅਖਾਰੇ ॥ ਰਾਜਤ ਮਹਾਰਾਜ ਕੇ ਦੁਾਰੇ ॥
 ਰਵਿ-ਦਲ, ਸਸਿ-ਦਲ, ਬਰਨ-ਕਟਕ-ਦਲ^{੨੪} ਧਰਮਰਾਜ-ਦਲ, ਅਮਰ-ਸਜਿਵ-ਕੁਲ^{੨੫} ॥੧੨੮॥੮੮੨॥
 ਚੜ ਚੜ ਬਿਮਲ ਬਿਵਾਨ ਸਿਧਾਏ ਸ੍ਰੀ ਸੁਰਪਤਿ ਕੇ ਸੁਰਪੁਰਿ ਆਏ^{੨੬} ॥
 ਅਤਿ-ਆਨੰਦ ਮੰਗਲ-ਮਯ^{੨੭} ਰਾਜਤ ॥ ਬਿਮਲ-ਕੰਜ-ਤਨ ਪ੍ਰਗਟਿ ਬਿਰਾਜਤਿ ॥੧੨੯॥੮੮੩॥

੧. ਮੱਛ, ਭੋਰ, (ਪਦਮ) ਕਮਲ ਤੇ ਪਹਾੜ (ਮਣੀਆਂ ਦੇ) । ੨. ਪੁਖਰਾਜ ਪੰਨਿਆਂ ਦੇ (ਸਾਰਾ) ਰਚੇ ਹੋਏ ਸਰੰਗ (ਮੂਰਤੀਆਂ) ਦੇ । ੩. ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ; ਇਹ ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ । ੪. ਹਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ, ਮਰਕਤਿ-ਮਣਿ । ੫. ਹੀਰਾ, ਵਜ੍ਹ । ੬. ਮੱਤੀ । ੭. ਲਾਸਾਨੀ ਮੱਤੀ । ੮. ਬਣਾਏ ਹੋਏ, ਬਣੇ ਹੋਏ । ੯. ਵਿਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਛਤ-ਤੀਆਂ । ੧੦. ਆਫ਼ਤਾਬਗੀਰ, ਛਤ੍ਰੀ, ਛਤ੍ਰ । ੧੧. ਟੇਢੀਆਂ ਭਾਟਾਂ (ਵਾਂਗੂ ਬਣੇ ਹੋਏ) ਚਲੇ । ੧੨. ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ; ਹਰ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਮਾਨਕ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਮਾਨਕ ਪੁਰ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੋਂ 'ਮਾਨਕ' ਨਾਮ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ; ਮਾਨਕ ਪੁਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਵੀ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਜੜੇ ਹੋਏ । ੧੪. ਨੀਲਮ; ਨੀਲ-ਮਣਿ । ੧੫. ਨਗੋਲ; ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ, ਬੇਵਾ, ਨਗ, ਗੋਲ ਕੋਟਿਆ ਹੋਇਆ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ । ੧੬. ਜੜਤਕਾਰੀ ਦੇ ਅਨੂਕੂਲ, ਜੜੇ ਹੋਏ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਲਈ ਵਰਤਮਾਨ-ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸੰਬੰਧਨ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਯਾ 'ਜੜਾਵ' ਹੈ । ੧੭. (ਰਥਾਂ ਦੇ) ਬੁਰਜ (ਗੁੰਬਦ) ਤੇ ਕਿੰਗਰੇ । ੧੮. ਬਹੁਤ ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੧੯. ਸਮੁੰਦਰੀ ਮਣੀਆਂ ਨਾਲ । ੨੦. (ਆਦਿਤਯ) ਸੂਰਜ ਦੀ (ਕਲਾ) ਤਰ੍ਹਾਂ (ਛਟਾਧਰ) ਚਮਕਦਾਰ ਵਿਮਾਨ ਹਨ । ੨੧. ਕੁੰਡਾਂ ਹੀ ਯੱਛਾਂ ਦੇ (ਕਰ) ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਨਿਰਮਲ ਵਿਮਾਨ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ; ਨਿਰਮਲ ਕਿਰਣਾਂ (ਵਾਂਗੂ ਸੂਰ੍ਯ) ਵਾਲੇ ਕੁੰਡਾਂ ਹੀ ਯੱਛਾਂ (ਵਿਮਾਨਾਂ) ਤੇ ਚੜੇ ਹੋਏ ਵਿਰਾਜ ਰਹੇ ਹਨ । ੨੨. ਏਵ-ਮੰਡਲ ਦੇ ਉੱਤਮ ਯੱਥੇ । ੨੩. (ਵਿਜਯ) ਜਿੱਤ ਦਾ ਸੂਰ੍ਯ (ਮੰਡਲ) ਸਮੂਹ ਰਣਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ । ੨੪. ਵਰਣ ਦੇਵਤੇ ਦਾ (ਦਲ) ਸਾਰਾ ਕਟਕ । ੨੫. ਮੋਤ ਰਹਿਤ (ਸਜਿਵ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਲਾਂ, ਕੁਲ (ਅਮਰ) ਦੇਵਤੇ (ਸਜਿਵ) ਸਜ ਗਏ । ੨੬. (ਦੇਵਤੇ) ਸ੍ਰੀ ਹਿੰਦੂ ਦੇ ਸੁਰਪੁਰ (ਸਥਾਨ) ਤੇ ਆਏ । ੨੭. ਕਲਯਾਣ ਰੂਪ, ਸੁਖ ਸੂਰ੍ਯ ।
 A ਪਾ: --ਜਮੰਗਲ ।

'ਕਦਲਿ-ਜੰਘ ਆਜਾਨੁ ਭੁਜਾ-ਬਰ ॥ ਮੰਗਲ-ਕਰ^੨ ਪੋਖਕ^੩ ਹੱਛਾ ਕਰ^੪
 'ਨਖ-ਸਿਖ-ਅੰਗ ਅਨੰਗ-ਕਲੇਵਰ' ॥ 'ਸਾਚਨਿ ਢਾਰ ਗੜ੍ਹਜ ਬਿਧ-ਨਿਜ-ਕਰ' ॥੧੩੭॥
 'ਮੰਗਲ-ਸੁਭਗ-ਬਸਨ-ਮਨਯਾਰੇ' ॥ 'ਸੁਭਤਿ-ਬਿਮਲ-ਮੰਗਲ ਸੁਰ ਸਾਰੇ'
 'ਪੀਤ-ਉਪਰਨਾ-ਅੰਗ-ਬਿਰਾਜੈ' ॥ 'ਹਰਿਤ, ਲਲਿਤ, ਪੀਤਾਂਬਰ ਛਾਜੈ' ॥੧੩੮॥੮੯॥
 'ਨੀਲ ਬਸਨ-ਗੁਲਨਾਰ-ਸਹਾਬੀ' ॥ ਚੰਪਾ, ਉਦ, ਤੂਸ, ਗੁਲ-ਨਾਬੀ'^੨
 'ਸੋਸਨ, ਤੂਲ, ਮਜੀਠ, ਅਬਾਸੀ' ॥ 'ਸਾਲੂ-ਸੂਹ ਕੇਸਰੀਆ-ਬਾਸੀ' ॥੧੩੯॥੯੦॥
 ਅੰਬਰ 'ਕਾਸ ਬਸਨ ਉਨਾਬੀ' ॥ 'ਬਿਬਿਧ-ਫਾਮ ਅੰਬਰ-ਸੁਭ-ਆਬੀ'^੬
 'ਸੋਸਨ ਗੁਲ ਕੰਜਨ ਚ ਬਸੰਤੀ' ॥ 'ਬਿਬਿਧ-ਰੰਗ-ਬਾਗਨ-ਸੋਚਿਤੀ' ॥੧੪੦॥੯੧॥
 'ਬੰਦੀਲੀ-ਪਾਰੀ ਘਨ-ਸਯਾਮੀ' ॥ 'ਗੁੰਜ ਮੁਸ ਕਮੀA ਅਰ ਬਹੁ ਫਾਮੀ'^੭
 'ਸੰਦਲ ਸ੍ਰੀਖੰਡ ਕਲਯਾਨੀ' ॥ 'ਚਵਰ-ਅਵਰ-ਭਵਰ-ਅਫਸਾਨੀ'^੮ ॥੧੪੧॥੯੨॥
 'ਨੀਲਾਂਬਰ-ਕੰਦਲ-ਅੰਗਯਾਰੀ' ॥ 'ਨਾ ਫਰਮਨA ਸੋਸਨ ਗੁਲ ਨਾਗੀ'^੯ ॥
 'ਦੁਮ ਧੋਤA ਬਰਵਨ ਨਰਵਾਨੀ'^{੧੦} ॥ 'ਨਰਗਸ ਜਾਬੁ ਅੰਬਰ ਨਫਸਾਨੀ'^{੧੧} ॥੧੪੨॥੯੩॥
 'ਈ-ਗੁਰ-ਕੁਸਮ-ਕੰਜ ਗੁਲ-ਗੁਨੀ' ॥ 'ਕੁਮਦ- ਫਾਮ-ਪੰਚਮ-ਰੰਗ-ਤੂਨੀ'^{੧੨} ॥

੧. ਕੇਲਾ, (ਆਜਾਨੁ)-ਗੋਡਾ। ਕੋਲਿਆਂ ਵਾਂਗ (ਜੰਘ) ਲੱਤਾਂ ਅਤੇ ਗੋਡਿਆਂ ਤਕ ਉੱਤਮ ਬਾਹਾਂ ਹਨ। ੨. ਕਲਯਾਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੩. ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੪. ਰਖਯਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੫. ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ਸਿਰ ਦੀ ਚੋਟੀ ਤਕ (ਕਮ ਦੇਹ) ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਾਂਗੂ ਅੰਗ ਹਨ। ੬. ਬਿਧੀ-ਬ੍ਰਹਮਾ-ਵਿਧਾਤਾ। ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ (ਕਰ) ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਲ ਕੇ ਘੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੭. ਸੁੰਦਰ। ਟੀਆਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਅਨੰਦ-ਮਈ ਬਸਤ੍ਰ ਹਨ। ੮. ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਲਯਾਣ ਰੂਪ ਦੇਵਤੇ ਚਿੱਟੇ ਕਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸੋਭਦੇ ਹਨ। ੯. ਪੀਲੇ (ਉਪਰਨਾ) ਸਾਢੇ, ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸੋਭਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਹਰੇ, (ਲੱਲਤ)-ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਪੀਲੇ ਵਸਤ੍ਰ ਸੋਭ ਰਹੇ ਹਨ। ੧੧. ਅਨਾਰ ਦੇ ਫੁੱਲ (ਨੀਲੇ, ਲਾਲ ਅਤੇ ਕਾਲੇ) ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਕਪੜੇ। ੧੨. ਗੁੱਲ-ਉਨਾਬੀ ਦਾ ਸੰਛੇਪ ਹੈ। ਉਨਾਬ ਦੇ ਵੁਲ ਵਰਗੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ। ੧੩. (ਅੰਬਾਸ)-ਇਕ ਫੁੱਲ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਰੰਗ ਲਾਲੀ ਮਿਲਿਆ ਕੁਝ ਨੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ-ਜਨ ਇਸ ਨੂੰ "ਸਹਿਨਾਈ" ਨਾਲ ਵੀ ਉਪਮਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਅੰਬਾਸ-ਖਾਨਦਾਨ ਦਾ ਰੰਗ ਵੀ ਕਾਲਾ ਸੀ। (ਗੁੜ੍ਹੇ-ਨੀਲੇ, ਮਜੀਠੀ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਵਸਤ੍ਰ)। ੧੪. ਸੂਹੇ ਸਾਲੂ ਅਤੇ ਕੇਸਰੀ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਾਲੇ। ੧੫. ਕੇਸਰੀਆ-ਘਾਸ-ਰੰਗੇ (ਹਰੇ ਰੰਗੀ) ਬਸਤ੍ਰ (ਅੰਬਰ) ਆਕਾਸ਼-ਰੰਗੇ। ਹਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਅਤੇ (ਉਨਾਬੀ) ਰੰਗ ਦੇ ਬਸਤ੍ਰ। ੧੬. (ਬਿਬਿਧ) ਬਹੁਤ। (ਵਾਮ-ਰੰਗ, (ਆਬ) ਪਾਣੀ ਦੀ (ਚਮਕ-ਵਰਗੇ) ਸੁੰਦਰ ਕੱਪੜੇ। ੧੭. ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ (ਰੰਗ) ਵਰਗੇ ਅਤੇ ਬਸੰਤੀ ਕੱਪੜੇ। ੧੮. ਨਾਨਾਂ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਸੋਭਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੯. ਕਾਲੀਆਂ ਤੇ ਪੇਚਕਾਰ ਪਗੜੀਆਂ। ੨੦. ਲਾਲ, ਕਾਲੇ (ਮੁਸਕੀ) ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਰੰਗੀ ਕੱਪੜੇ। ੨੧. (ਸੰਦਲੀ) ਚੌਕੀ-ਛੋਟਾ ਤਖਤ) ਚੰਦਨ (ਸ੍ਰੀ ਖੰਡ) ਦੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਵਾਲਾ। ਭਾਵ-ਲਾਲ ਚਿੱਟੇ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਕੱਪੜੇ। ੨੨. ਚਿੱਟੇ, ਕਾਲੇ ਤੇ ਹੋਰ ਚਮਕਦਾਰ ਕੱਪੜੇ। ੨੩. ਕੰਦਲ-ਇਕ ਮਿੱਠਾ—ਨੀਲੇ, ਚੱਲੇ, ਅੰਗੀਆਂ ਕੁਝ ਤੇ (ਮਿਠਾਸਾਲਾ) ਅਤੇ (ਅਗਨੀ-ਭਾਗ ਵਰਗੇ) ਚਮਕੀਲੇ ਵਸਤ੍ਰ। ੨੪. ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ (ਵਿਰੋਧੀ ਟੱਲੇ) ਵਾਲੇ ਲਾਲ ਕਪੜੇ। ੨੫. (ਕਲਧੋਤ)-ਸੋਨਾ, ਚਾਂਦੀ ਅਤੇ ਚੰਗੇ (ਦਮ) ਬਿਛਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ (ਨਰਵਾਨੀ) ਸੋਭਵਾਨੀਆਂ ੨੬. ਇਕ (ਬਹੁ-ਰੰਗੇ) ਫੁੱਲ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਭਾਵ-ਨਰਗਸੀ ਤੇ ਜਾਮਨੂੰ ਰੰਗੇ ਸੁੰਦਰ (ਨਫਸਾਨੀ) ਕੱਪੜੇ। ੨੭. ਕੇਸਰ-ਫੁੱਲ, ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ, ਅਤੇ ਗੁਲਾਬੀ ਰੰਗ ਦੇ ਵਸਤ੍ਰ। ੨੮. (ਕੁਮਵਾਨੀਆਂ)-ਕੰਮੀਆਂ ਦਾ ਰੰਗ ਅਤੇ ਪੰਜਵਾਂ। ਤੂਨੀ-ਨੀਲ ਦਾ ਬਿਛ-ਨੀਲਾ ਰੰਗ।

'ਹਰਤ-ਸਬਜ-ਬਾਗ-ਕਲਿ-ਸਾਰੀ' 'ਕਲਧੋਤ-ਮਢੇ ਅੰਬਰ-ਜਰਕਾਰੀ' ॥੧੪੩॥੮੯੭॥
 'ਤਾਸ-ਬਾਦਲ-ਬਿਬਿਧ-ਤਮਾਮੀ' ॥ 'ਪਸ਼ਮੰਬਰ-ਸੋਹਤ-ਬਤ-ਨਾਮੀ' ॥
 'ਕਲਧੋਤੀ-ਅੰਬਰ' ਬਹੁ ਭਾਂਤਾ ॥ 'ਸੋਹਤ-ਸੁਭਗ-ਸਜਿਵ-ਕੁਲਿ-ਗਾਤਾ' ॥੧੪੪॥੮੯੮॥
 'ਭਿਬਿਧ ਭਾਂਤ ਪਾਣਿਬਰ-ਆਬੀ' ॥ 'ਪਾਟ, ਰੇਸ਼ਮੀ, ਸਜਲ-ਗੁਲਾਬੀ'
 'ਕੀਨ ਖਾਬ-ਅਤਲਸ, ਦਰਿਆਈ' ॥ 'ਗੋਦਰ, ਚਿਕਨ-ਬਸਨ ਗਰੁਆਈ' ॥੧੪੫॥੮੯੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 'ਕੰਕਰ-ਮਨਿ, ਮਾਨਿਕ-ਬਹੁ-ਲਾਗਾ' ॥ 'ਮੁਕਤਾ, ਬੱਜ੍-ਬਿਮਲ-ਦੁਤਿ-ਪਾਗਾ' ॥
 'ਜਾਲ-ਜਮੁਰਦੇ, ਨੀਲ-ਕੁਜੇਗੀ' ॥ 'ਫਨਿ-ਮਨਿ-ਲਸਤ ਬਿਬਿਧ ਨਵ-ਰੰਗੀ' ॥੧੪੬॥੯੦੦॥
 'ਕਰਧੋਤਾ ਤਿਲਸੈ ਮਨਯਾਰੀ' ॥ 'ਜਾਲ ਖਾਲ-ਜੰਗਨ-ਛਫਿਕਾਰੀ' ॥
 'ਰਤਨ-ਖਚਿਤ ਅੰਬਰ-ਸੁਭ ਮੰਗਲ' ॥ 'ਬਿਜਯ-ਬਸਨ-ਪਾਰੇ ਸੁਰ-ਮੰਡਲ' ॥੧੪੭॥੯੦੧॥
 'ਅਤਭੁਤਿ-ਬਹੁ-ਛਫਿ-ਬਾਗ-ਸੁਹਾਵਨ' ॥ 'ਰਾਜਤ-ਛਟਾ ਜਵਨ-ਕਰ-ਪਾਵਨ' ॥
 'ਮੋਹਤ-ਦ੍ਰਿਸ਼-ਦਰਸ-ਸੁਰ-ਮੰਡਲ' ॥ 'ਚਮਤਕਾਰ ਅੰਬਰ-ਦਿਬ-ਮੰਗਲ' ॥੧੪੮॥੯੦੨॥
 'ਦਾਮਨਿ-ਦੁਤਿ ਪੰਸ਼ਾਕ-ਜਰੀਨਾ' ॥ 'ਝਿਲਮਿਲ ਲਸਤੋ ਬਸਨ-ਨਵੀਨਾ' ॥
 'ਸਾਂਤ ਮਰੀਚ ਸੋਹਤ ਸੁਰ-ਗਾਤਾ' ॥ 'ਮੰਗਲ, ਦਿੱਬਜ ਮਨੋਹਰ-ਕ੍ਰਾਂਤਾ' ॥੧੪੯॥੯੦੩॥

੧. ਸੋਟੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਸਬਜ-ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਪਹਿਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ੨. ਸੋਨੇ ਚਾਦੀ ਦੇ ਮੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜ਼ਰੀਦਾਰ ਕੱਪੜੇ ਹਨ।
 ੩. (ਤਾਸ-ਬਾਦਲ) ਸੁਨਹਿਰੀ ਤਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਣੇ ਹੋਏ (ਤਮਾਮੀ-ਬਹੁਤ) ਰੇਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜੇ। ਨੋਟ: (ਜਗੀ) ਸਬਦ ਨੂੰ "ਲੁਗਤ-
 ਗੋਗ" ਵਿੱਚ "ਹਿੰਦੀ" ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ੪. ਉਨ ਦੇ ਵੱਡੇ-ਪੁਸ਼ਿਧ (ਕੀਮਤੀ) ਕਪੜੇ ਸੋਹਦੇ ਹਨ। ੫. ਸੋਨੇ, ਚਾਂਦੀ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜੇ।
 ੬. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾ ਦੇ (ਗਾਤਾ) ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਸਜਿਵ ਸੋਹਦੇ ਹਨ। ੭. ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਚਮਕਦਾਰ ਕਪੜੇ।
 ੮. ਪੱਟ ਦੇ ਅਤੇ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ (ਸਜਲ) ਸੁੰਦਰ, ਗੁਲਾਬੀ ਚਮਕ ਵਾਲੇ। ੯. ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਕੀਮਤੀ ਕਪੜੇ, ਜਿਹੜੇ ਮਰਦ
 ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਖੂਬ (ਸੋਣ) ਵਕਤ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਭਾਵ—ਕੀਨਖੂਬ; ਅਤਲਸੀ ਅਤੇ (ਹਰੇ-ਰੰਗ) ਦੇ ਦਰਿਆਈ
 ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਬਸਤ੍ਰ। ੧੦. (ਗੋਦਰ) ਮੱਟੇ, (ਚਿਕਨ)-ਨਰਮ ਅਤੇ (ਗਰੁਆਈ) ਭਾਰੀ ਕੱਪੜੇ। ੧੧. ਮਟੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਟਿਕਾਂ ਦੇ
 ਬਹੁਤ (ਕੋਕਰ) ਟੁਕੜੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੨. ਮੱਤੀ, ਹੀਰੇ, (ਬਿਮਲ-ਦੁਤਿ)-ਚਿੱਟੀ ਚਮਕ ਵਾਲੇ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ।
 ੧੩. (ਜਾਲ)—ਚਿੱਟੇ ਪੱਥਰ, ਹਰੇ (ਜਮਰਦ) ਪੱਥਰ, ਨੀਲਮ ਅਤੇ ਕਾਲੇ (ਸੰਪ-ਰੰਗੇ) ਪੱਥਰ ਚਮਕਦੇ ਹਨ। ਨੋਟ (ਜਾਲ)
 ਰਸਤਮ ਦੇ ਬਾਧ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਵਾਲ ਚਿੱਟੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ "ਜਾਲ" ਪੁਸ਼ਿਧ ਹੁਇਆ। ੧੪. ਨਵੇਂ ਰੰਗਾਂ
 ਵਾਲੀਆਂ ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮਟੀਆਂ (ਲਸਤ)—ਚਮਕਦਾਰੀਆਂ ਹਨ। ੧੫. (ਕਰਧੋਤ)-ਸੋਨੇ, ਚਾਂਦੀ ਦੀਆਂ ਅਤਲਸਾਂ ਅਤੇ
 ਸੰਪ-ਮਟੀਆਂ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜੇ। ੧੬. ਚਿੱਟੇ, ਕਾਲੇ ਵਸਤ੍ਰ ਜੰਗੀ (ਸੂਰਬੀਰ ਦੇਵਤਿਆਂ) ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੁੰਦਰ ਬਣਾ
 ਰਹੇ ਹਨ। ੧੭. ਖੁਸੀ (ਮੰਗਲ) ਦੇ ਕਪੜੇ ਰਤਨਾਂ ਨਾਲ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੮. ਦੇਵ-ਮੰਡਲੀ ਨੇ (ਬਿਜਯ-ਬਸਨ) ਜਿੱਤ ਦੇ
 ਰਹੇ ਹਨ। ੧੯. ਪੰਸ਼ਾਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਅਸਚਰਯ (ਛਫਿ) ਚਮਕ ਹੈ। ੨੦. (ਜਵਨਕਰ)-ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ। ਚਮਕ-
 ਬਸਤ੍ਰ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੨੧. ਪੰਸ਼ਾਕਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਅਸਚਰਯ (ਛਫਿ) ਚਮਕ ਹੈ। ੨੧. ਦੇਵ-ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਮੋਹਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
 ਦਰ ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤ੍ਰ (ਛਟਾ) ਚਮਕ ਵਿਰਾਜ ਰਹੀ ਹੈ। ੨੨. ਦੇਵ-ਮੰਡਲ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਮੋਹਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
 ੨੨. ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਵਾਲੇ, ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਖੁਸੀਆਂ ਦੇ ਚਮਕਦੇ ਹਨ। ੨੩. ਸੁਨਹਿਰੀ ਪੰਸ਼ਾਕਾਂ ਦੀ (ਦਾਮਨਿ) ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ (ਦੁਤਿ) ਚਮਕ
 ਹੈ। ੨੪. ਚਮਕਦਾਰ ਨਵੇਂ ਕਪੜੇ ਝਿਲਮਿਲ ਝਿਲਮਿਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨੫. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੀ (ਚਮਕ) ਵਾਂਗ ਠੰਢੇ ਤੇ
 ਚਮਕਦਾਰ ਬਸਤ੍ਰ। ੨੬. ਕਲਯਾਣ ਮਈ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਮਨੋਹਰ (ਕ੍ਰਾਂਤਾ) ਮੱਥੇ ਦੀ ਜਯੰਤੀ ਹੈ।

ਰਸਨਾ ਇਤੀ ਨ ਭਾਖ ਸੁਨਾਉ^੧ ॥ ਗ੍ਰੰਥ-ਬਦਨ-ਤੇ ਅਧਿਕ-ਡਰਾਉ^੨ ॥
 "ਭੂਖਨ, ਬਸਨ-ਅਮੋਲ, ਅਨੂਪ^੩ ॥ ਰਾਜਤ-ਅੰਗ ਅਨੰਗ-ਬਯੋਮ^੪ ॥ ੧॥ ਰਹਾਉ A ॥"
 "ਸੀਸ ਫੂਲ ਕਲਗੀ-ਲਾਲਨ ਮਨਿ^੫ ॥ ਮੁਕਟਿ 'ਛਤ੍ਰ-ਮੁਕਤਾ-ਨਵ-ਰਤਨ^੬ ॥ ੧੫੦॥ ੯੦੪ ॥
 ਲਾਲਨ-ਕੇ ਸਰਪੇਚ^੭ ਬਿਰਾਜੈ ਜਿਹ ਦੁਤਿ^੮ ਨਿਰਖ^੯ ਸੇਸਜਾ-ਲਾਜੈ^{੧੦} ॥
 'ਕੁੰਡਲ-ਮਕਰਕਾਰ ਮੁਕਤਾ-ਦੁਰ^{੧੧} ॥ ਮੋਤਿਨ-ਹਾਰ-ਬਿਰਾਜਤ ਉਰ-ਸੁਰ^{੧੨} ॥ ੧੫੧॥ ੯੦੫ ॥
 'ਭੂਖਨ ਚਾਰੁ-ਦਿਪਤ ਮੁਕਤਾ-ਕੇ^{੧੩} ॥ ਜੋਬਨ-ਜੋਬ ਨਵੀਨ-ਸੁਧਾ ਕੇ^{੧੪} ॥
 ਲਾਲਨ-ਹਾਰ ਅਨੂਪਮ^{੧੫} ਸੋਰੈ ॥ ਦੇਵ, ਦੈਤ, ਚੰਦਹਿ-ਪੁਰ ਮੋਰੈ^{੧੬} ॥ ੧੫੨॥ ੯੦੬ ॥
 'ਹੇਮ-ਕਟਕ-ਮਨਿ-ਬਜ੍ਜ ਖਚਿਤ-ਪੁਰ^{੧੭} ॥ ਲਾਲ ਜਵਾਹਰ-ਖਚਿਤ-ਸੁਭਾਗ-ਦੁਰ^{੧੮} ॥
 'ਮੋਤ ਸਰੀ-ਉਰ ਲਸਤ ਛਟਾ ਧਰ^{੧੯} ॥ ਪੰਨਨ-ਕੀ-ਉਰ-ਮਾਲ ਜਵਨ-ਕਰ^{੨੦} ॥ ੧੫੩॥ ੯੦੭ ॥
 'ਮੁੰਦਰੀ ਮਨਿ ਫਣਿ ਚਾਰੁ ਲਸਤ ਕਰ ॥ ਭੂਖਨ-ਸਕਲ-ਦਿਪਤ ਦਿਬ-ਬੱਜ੍ਜ^{੨੧} ॥
 'ਚੰਦ੍ਰ-ਸੈਨ-ਗੋਪਨ-ਲਾਲਨ ਕੇ^{੨੨} ॥ ਭੂਖਨ-ਲਸਤ-ਮਨੋਹਰ ਗਨ-ਕੇ^{੨੩} ॥ ੧੫੪॥ ੯੦੮ ॥
 ਮਾਲ-ਸਰੀ, ਕੰਕਨ-ਜੰਜੀਰਨ^{੨੪} ॥ ਮਨਿ-ਗਨ, ਲਾਲ ਬਿਥਿਪ-ਨਗ, ਹੀਰਨ ॥
 ਤਾਜ, ਕੁਲਹ, ਕੁਲਗੀ-ਮਨਜਾਰੀ ॥ ਮੁਕਟ-ਸਰਪੇਚ ਬਿਮਲ-ਛਬਿ-ਕਾਰੀ ॥ ੧੫੫॥ ੯੦੯ ॥

੧. ਕਥਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚਦਾ ਹਾਂ। ੨. ਕਿਉਂਕਿ ਗ੍ਰੰਥ ਬਹੁਤ ਨਾ ਵਧ ਜਾਏ। ੩. ਸੁੰਦਰ ਸੋਹਣੇ। ੪. ਆਕਾਸ਼ ਚਾਰੀ (ਬਯੋਮ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ (ਅਨੰਗ) ਕਾਮਦੇਵ ਵਾਂਗ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ। ੫. ਇਕ ਗਹਿਣੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਸਿਰਾਂ ਉੱਤੇ ਲਾਲਾਂ ਅਤੇ ਮਣੀਆਂ-ਜੜ੍ਹਤ ਕਲਗੀਆਂ ਤੇ 'ਸਿਰਫੁੱਲ' ਹਨ। ੬. ਮੋਤੀ ਅਤੇ ਨੋਰਤਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਟ ਤੇ ਛੱਤ੍ਰ ਹਨ। ੭. ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਬੰਨਣ ਵਾਲਾ (ਸਰਪੇਚ) ਹੀਰਾ। ੮. ਚਮਕ, ਸੰਭਾ। ੯. ਵੇਖ ਕੇ। ੧੦. ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ ਦੀ (ਸੇਸਜਾ) ਲੜਕੀ (ਨਾਗ-ਕੰਨਯਾ) ਵੀ ਲਜਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੧. ਮੱਛ ਸੂਰੂਪ। (ਮਿਕਰਾਕਾਰ) ਵਾਲੇ ਕੁੰਡਲ (ਦੁਰ) ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਹਨ। ੧੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ। ੧੩. ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ (ਚਾਰ) ਸੁੰਦਰ (ਭੂਖਨ) ਗਹਿਣੇ (ਦਿਪਤ) ਚਮਕਦੇ ਹਨ। ੧੪. ਦੇਵਤਿਆਂ (ਸੁਧਾ) ਦੀ ਜੁਆਨੀ ਨੂੰ (ਜੋਬ) ਸੁੰਦਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੧੫. ਅਤੀ ਸੁੰਦਰ। ੧੬. ਮੋਹਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੧੭. ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੰਠੇ ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹਤ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੮. ਸੁੰਦਰ-ਮੋਤੀ (ਸੁਭਾਗ ਦੁਰ) ਜਵਾਹਰਾਤ ਨਾਲ ਜੜ੍ਹਤਕਾਰੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ। ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਚਮਕਦਾਰ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੯. ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਵਾਨ ਹਨ। ੨੦. ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸਰਪ-ਮਣੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਮੁੰਦਰੀਆਂ ਲਿਸ਼ਕਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੧. ਸੁੰਦਰ ਹੀਰਿਆਂ ਵਾਲੇ। ੨੨. ਵੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਗੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਚੰਦ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਾਂਗ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਪੱਤ੍ਰ। ੨੩. ਚੰਦ੍ਰ-ਬਾਣ ਅਤੇ ਦਸਤਾਨ ਵੀ ਲਾਲਾ ਦੇ ਹੀ ਹਨ। ੨੪. ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ। ੨੫. ਲੜੀਦਾਰ (ਮਾਲ-ਸਰੀ) ਮਾਲਾ ਕੁੰਡਣ ਤੇ ਜੰਜੀਰੀਆਂ।

A. ਯਈਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ "॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥" ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਪਾਠਾਂਤਰ ਵੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ
 "ਭੂਖਨ, ਬਸਨ ਅਮੋਲ ਅਨੂਪਨ ॥ ਰਾਜਤ ਅੰਗ ਅਨੰਗ ਬੀਯੋ ਮਨ

ਪਾਗ-ਬੰਦੀਲਾ^੧ ਲਾਲ, ਮਨਿ-ਲਾਗਾ ॥ ^੨ਮੰਗਲ-ਬਿਮਲ-ਮਰੀਚ-ਸਭਾਗਾ^੩ ॥
 ਛਤ੍ਰ ਚਵਰਸਿਰ-ਦੂਰਤ ਸਜਿਵ-ਕੁਲਿ^੪ ॥ ^੫ਮੰਗਲ-ਦਿੱਬਜ-ਮਨੋਹਰ-ਝਿਲ ਮਿਲ^੬ ॥੧੫੬॥੯੧੦॥
 ਭੂਖਨ^੭-ਸਕਲ ਸੁਭਗ^੮ ਸੁਭ-ਪਾਵਨ^੯ ॥ ਲਾਲ, ਜਮੁਰਦਨ, ਬੱਜ੍ਰ-ਜਾਵਨ^{੧੦} ॥
^{੧੧}ਜਗਮਗ-ਜੋਤਿ-ਬਿਮਲ-ਛਬਿ ਕਾਰੀ^{੧੨} ॥ ^{੧੩}ਭੂਖਨ-ਚਮਕ-ਲਸਤ-ਬਿਜੁਲਾਰੀ^{੧੪} ॥੧੫੭॥੯੧੧॥
^{੧੫}ਕੋਟਿ-ਅਯੰਕ-ਉਡਗ-ਛਬਿ ਸੋਰੀ^{੧੬} ॥ ਦੇਵ, ਦੈਤ ਗੰਧੂਬ, ਮੁਨਿ-ਮੋਰੇ ॥
 ਆਲ-ਸਿਰੀ, ਮੋਤਿਨ-ਕੀ-ਮਾਲੇ^{੧੭} ॥ ^{੧੮}ਗਜ-ਮੁਕਤਾ-ਏਕਾਵਰ-ਲਾਲੇ^{੧੯} ॥੧੫੮॥੯੧੨॥
 ਮਨਿ, ਮਾਨਿਕ, ਮੁਕਤਾ, ਲਾਲਨ, ਨਗ^{੨੦} ॥ ਭੂਖਨ-ਸਕਲ ਲਸਤ-ਦਿਬ-ਜਗਮਗ^{੨੧} ॥
 ਮਨਿਨਗ^{੨੨} ਫਟਕ^{੨੩} ਮਾਨਿਕਦੂਰ^{੨੪} ਲਾਲਨ^{੨੫} ॥ ^{੨੬}ਜੂਤ-ਜਗਵ-ਅਲੰਕ੍ਰਿਤ-ਰਤਨ^{੨੭} ॥੧੫੯॥੯੧੩॥
^{੨੮}ਸੋਭਤ-ਅੰਗ-ਅਨੰਗ ਸੁਧਾ-ਕੁਲਿ^{੨੯} ॥ ^{੩੦}ਬਿਮਲ-ਮਰੀਚਿ-ਛਟਾ-ਧਰ-ਨਿਰਮਲ^{੩੧} ॥
^{੩੨}ਦਾਮਨਿ-ਦੁਤਿ-ਭੂਖਨ ਮਨਜਾਰਾ^{੩੩} ॥ ਸੋਭਤ-ਸੁਭਗ^{੩੪}, ਬਯੋਮ-ਤਨ-ਸਾਰਾ^{੩੫} ॥੧੬੦॥੯੧੪॥
 ਚੜ-ਬਾਵਨ-ਸੁਰ-ਸਗਲ-ਸਿਧਾਰੇ ॥ ^{੩੬}ਬਨੇ-ਠਨੇ ਸੁਰ-ਅਮਿਤ-ਅਖਾਰੇ^{੩੭} ॥
 ਦੇਦੁਹਾਸ, ^{੩੮}ਸਹਿਬੀ, ^{੩੯}ਜਮਪਾਰਾ^{੪੦} ॥ ਸਾਰੰਗ^{੪੧}, ਸੂਲ, ^{੪੨}ਬਿਸਿਖ^{੪੩}, ਦੁਧਾਰਾ^{੪੪} ॥੧੬੧॥੯੧੫॥
 ਸਿਲੀ ਮੁਖ, ^{੪੫}ਬਾਨੇ^{੪੬} ਕੈਬਰ, ^{੪੭}ਧਨੁ^{੪੮} ॥ ਸਾਂਗ^{੪੯}, ਸੇਲ, ਬਲਮ, ਗੁਰਜ, ਗੋਠਨ^{੫੦} ॥
 ਚਰਮ, ^{੫੧}ਤਬਰ^{੫੨} ਆਸਿਧੋਪ, ^{੫੩}ਕਟਾਰਾ ॥ ਸੈਫ, ^{੫੪}ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ^{੫੫}ਸੁ-ਖੰਡ-ਦੁਧਾਰਾ^{੫੬} ॥੧੬੨॥੯੧੬॥
 ਬੱਜ੍ਰ^{੫੭} ਬਿਸਿਖ, ^{੫੮}ਨਾਵਕ, ^{੫੯}ਤਰਵਾਰ ॥ ਧਨੁਖ, ਸਿਲੀ-ਮੁਖ, ^{੬੦}ਬਾਨੇ^{੬੧} ਅਪਾਰਾ ॥
 ਬਰਛੀ, ਸੂਲ, ^{੬੨}ਸਹਿਬੀ^{੬੩} ਮਨਜਾਰੀ^{੬੪} ॥ ^{੬੫}ਦਮਕੈ-ਰਤਨ-ਖਚਿਤ-ਉਜਜਾਰੀ^{੬੬} ॥੧੬੩॥੯੧੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਗੋਠਨ, ^{੬੭}ਗੁਰਜ ਸਾਂਗ, ^{੬੮}ਤ੍ਰਿਸੂਲਾ^{੬੯} ॥ ਚਾਪ, ^{੭੦}ਖਤੰਗ, ਤੁਫੰਗ, ਗੁਲੇਲਾ ॥
 ਖੰਜੋਰੇ^{੭੧}-ਜਬਰ, ਕੁਵੰਡ, ^{੭੨}ਕਮਾਨਾ^{੭੩} ॥ ^{੭੪}ਬਿਬਿਧ-ਰਾਜ-ਸਾਇਕ ਗੁਨ-ਬਾਨਾ^{੭੫} ॥੧੬੪॥੯੧੮॥

੧. ਪੇਚਕਾਰ ਪਗੜੀਆਂ । ੨. ਆਨੰਦ ਮਈ, ਸੁਫੇਦ (ਮਰੀਚ) ਕਿਰਣਾ ਵਾਲੇ । ੩. ਸਮੁੰਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਉਪਰ । ੪. ਚਿਹਰਿਆਂ ਉਪਰ ਮੰਗਲ-ਮਈ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕ ਹੈ । ੫. ਗਹਿਣੇ । ੬. ਸੁੰਦਰ । ੭. ਚੰਗੇ, ਪਵਿਤ੍ਰ । ੮. ਹੀਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜੜਾਉ । ੯. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਨਿਰਮਲ ਜੜੋਤੀ । ੧੦. ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਲਿਸ਼ਕਦੀ ਹੈ । ੧੧. ਕ੍ਰੌੜਾਂ ਹੀ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਅਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਵਰਗੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਸੰਭਵੀ ਹੈ । ੧੨. ਵਡੀਆਂ ਮਾਲਾਂ । ੧੩. (ਗਜ-ਮਕਤਾ)-ਹਥੀ ਦੇਂਦੇ, ਮੋਤੀ ਅਤੇ ਬੇਮਿਸਾਲ (ਏਕਾਵਰ-ਯਕਤਾ) ਲਾਲ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ, ਲਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਮਾਲਾਂ ਵੀ ਹਨ । ੧੪. ਸੁੰਦਰੀਆਂ (ਆਦਿਕ) ਵਿੱਚ ਜੋ ਜੋ ਹੋਏ (ਪੱਥਰ) ਨਗ ਹਨ । ੧੫. ਇਕ ਮਟੀ (ਪੱਥਰ) ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਚਿੱਟੀ ਤੇ ਚਮਕਦਾਰ ਹੁੰਦੀ । ੧੬. ਇਕ ਕੀਮਤੀ (ਫਟਕ) ਬਿਲੋਰ ਪੱਥਰ । ੧੭. ਮੋਤੀ । ੧੮. ਲਾਲ ਦਾ ਬਹੁ-ਵਚਨ (ਲਾਲਨ) ਹੈ । ੧੯. ਜੜਾਉ ਰਤਨਾਂ ਨਾਲ (ਅਲੰਕ੍ਰਿਤ) ਸਜਾਏ ਹੋਏ । ੨੦. ਦੇਵ-ਕੁਲੀ ਸਰੀਰ ਕਾਮਦੇਵ ਵਾਂਗ ਸੋਹਦੇ ਹਨ । ੨੧. ਸੂਰਯ । ੨੨. ਬਿਨੈਸ-ਤਕ ਅਸਮਾਨੀ ਸਰੀਰਾਂ ਉੱਤੇ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ । ੨੩. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸੰਨਧਧ ਗਰੋਹ । ੨੪. ਤਲਵਾਰ । ੨੬. ਬਰਛੀ । ੨੭. ਕਮਾਨ । ੨੮. ਫਸੀ) ਛੋੜਾ । ੨੯. ਧਨੁਖ (ਕਮਾਨ) । ੩੦. ਤੀਰ । ੩੧. ਦੰਧਾਜਾ-ਖੰਡਾ । ੩੨. ਗੰਧੀਆਂ । ੩੩. ਦਾਲ । ੩੪. ਕਮਾਨ । ੩੫. ਤਲਵਾਰ । ੩੬. ਗਦਾ । ੩੭. ਮਟੀਆਂ ਵਾਲੀ ਕੀਮਤੀ । ੩੮. ਰਤਨਾਂ ਨਾਲ ਜੜਾਉ (ਉਜਯਾਰੀ) ਚਮਕੀਲੀ ਹੈ । ੩੯. ਖੰਡਾ । ੪੦. ਵੱਡਾ (ਰਾਜਸਾਇਕ) ਤੀਰ । ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ (ਗਨਥਾਨ) ਧਨੁਖ ਹਨ ।

ਸਾਂਗੇ, ਸੇਲ, ਸਹਿਬੀ' ਬਿਛੁਆ^੧, ਸਰ^੨ ॥ ਸਿਪਰ^੩, ਸੂਲ^੪ ਪਰਸਾ^੫, ਨਾਵਕ^੬ ਪਰ^੭ ॥
 ਨਿਖੰਗੇ, ਕੁਅੰਡ^੮, ਪਰੀ^੯, ਪਰ-ਪੱਛਨ ॥ ਬਿਸਿਲ^{੧੦} ਬਿਸਿਖ, ਬੱਖੁੰਸਰ, ਗੋਫਨ^{੧੧} ॥ ੧੬੫ ॥ ੧੬੫ ॥
 ਗਹਿ ਗਹਿ-ਅਸਤੁ ਸਸਤੁ-ਬਿਧਿ-ਨਾਨਾ ॥ 'ਬੂਖਨ, ਬਸਨ-ਬਿਬਿਧ-ਬਿਧ-ਬਾਨਾ' ॥
 ਸਕਲ-ਦੇਵਤੇ ਕੋਪ ਸਿਪਾਏ ਬਨੇ ਨਨੇ ਬਾਸਵ-ਪੁਰਿ^੨ ਆਏ ॥ ੧੬੬ ॥ ੧੬੨੦ ॥
 'ਸੂਬ-ਸੂਬ ਦਲ-ਸਾਜ-ਅਖਾਰਾ'^੩ ਛਤ੍ਰ, ਚਵਰ-ਸਿਰ-ਦੁਰਤ ਅਪਾਰਾ ॥
 'ਅਸੁ, ਗਜ ਕੋਟਿ ਸਸੰਦਨ ਅਖਾਰਾ'^੪ ॥ ਪੈਦਲ ਸੁਭਟ^੫, ਸੂਰ ਬਰਜਾਰਾ^੬ ॥ ੧੬੭ ॥ ੧੬੨੧ ॥
 'ਹੈਕਲ, ਜੀਨ, ਹਮੇਲ-ਕੁਲਾਗੀ'^੭ ॥ ਲਾਲ, ਮਨੀ ਨਗ-ਖਚਿਤ ਸਭਾਗੀ^੮ ॥
 'ਪਾਖਰ, ਜਾਲ, ਚਿਲਤਹ, ਹਯ-ਸਾਜਾ'^੯ ॥ '੦ ਕੱਛ, ਸਪੱਛ ਪਰੀ-ਬਹੁ-ਬਾਜਾ'^{੧੦} ॥ ੧੬੮ ॥ ੧੬੨੨ ॥
 ਸਜਾਮ-ਕਰਨ-ਦੁਲਦੁਲ-ਦਰਿਆਈ^{੧੧} ॥ '੨ ਉਚ ਸ੍ਰਵਾ ਤਾਜੀ, ਤੁਰਕਾਈ^{੧੨} ॥
 '੩ ਔਰਾਵਤ, ਕੁੰਚਰ-ਦਲ-ਭਾਰੀ^{੧੩} ॥ '੪ ਕਰਹਲ ਉਸ਼ਟ-ਕੋਟਿਕ-ਅਸੂਰੀ^{੧੪} ॥ ੧੬੯ ॥ ੧੬੨੩ ॥
 ਚੰਡੂਲ^{੧੫}, ਪਾਲਕੀ, ਸਜੰਦ^{੧੬}-ਅਪਾਰਾ ਕੋਟਿਨ-ਕੋਟਿ ਸੁਭਟ-ਅਵਸਾਰਾ ॥
 '੧੭ ਅਸੀ ਗਜੀ-ਚਲ-ਦਲ-ਬਹੁ-ਭਾਂਤਾ'^{੧੭} ॥ '੧੮ ਮਨਿ, ਨਗ-ਬਿਬਿਧ-ਖਚਿਤ-ਉਡ-ਗਾਤਾ'^{੧੮} ॥ ੧੭੦ ॥ ੧੬੨੪ ॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 '੧੯ ਹੁਦਿਨ-ਬਾਰੀ-ਬਿਬਿਧ-ਸਵਾਰੀ^{੧੯} ॥ ਪਾਂਤ-ਪਾਂਤ ਗਜ-ਦਲ ਅੰਬਾਰੀ^{੨੦} ॥
 ਦਸ-ਸਹੰਸ-ਛੁਹਨ-ਦਲ-ਹਾਤੀ^{੨੧} ॥ '੨੨ ਘੋਰ ਉਤੰਗ ਤਿਮਰ ਗਜ ਘਾਤੀ^{੨੨} ॥ ੧੭੧ ॥ ੧੬੨੫ ॥

੧. ਬਰਛੀ । ੨. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਦ । ੩. ਤੀਰ । ੪. ਢਾਲ । ੫. ਕੁਹਾੜਾ । ੬. ਭੱਥਾ । ੭. ਕਮਾਨ । ੮. ਲੋਹੇ ਦਾ (ਬਿਸਿਲ) ਟੋਪ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਜੰਗ ਵਿਚ ਸਿਰ ਤੇ ਪਹਿਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੯. ਗਦਾ । ੧੦. ਗੋਪੀਆ । ੧੧. ਗਹਿਣੇ ਅਤੇ ਬਸਤੂ ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਾਨ-ਬੇਨੂੰ) ਸਜਾਏ ਹੋਏ । ੧੨. ਅਮਰਾਵਤਿ (ਟਿੰਦਰ ਨਗਰੀ) ਵਿਚ । ੧੩. ਸਾਰੇ ਦਲ ਦੇ ਠੱਲੇ ਬਣਾ ਕੇ । ੧੪. ਘੋੜਿਆਂ, ਹਾਥੀਆਂ ਅਤੇ (ਸਯੰਦਨ) ਰਥਾਂ ਦੇ ਅਖਾੜੇ । ੧੫. ਉਸਤਿਤ-ਯੋਗ । ੧੬. ਬਲਵਾਨ ਯੋਧੇ । ੧੭. ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਠੀਆਂ, ਹਾਰ (ਹਮੇਲਾਂ), ਅਤੇ ਕਲਗੀਆਂ । ੧੮. ਉੱਤਮ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ । ੧੯. ਕਾਠੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸੰਜੋਗਾਂ ਸਮੇਤ ਸਾਜੇ-ਸਾਮਾਨ । ੨੦. ਪਰੀ ਵਰਗੇ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਤੇਜ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਕੰਧੀ ਦੇ ਘੋੜੇ । ੨੧. ਕਾਲਿਆ ਕੰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਦਰਿਆਈ ਘੋੜੇ ਅਤੇ (ਦੁਲ ਦੁਲ) ਅਥਲਕ ਖੱਚਰਾਂ । ੨੨. ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਤੁਰਕਸਤਾਨ (ਉਚ-ਸ੍ਰਵਾ) ਜਾਤੀ ਦੇ ਸੁੰਦਰ-ਘੋੜੇ । ਉਚ ਸ੍ਰਵਾ—(ਇੰਦਰ ਦਾ ਘੋੜਾ) । ਨੋਟ:- ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ "ਤਾਜੀ" ਦਾ ਅਰਥ-ਅਰਬੀ ਅਦਮੀ. ਅਰਬੀ ਘੋੜਾ, (ਅਰਬੀ-ਭਾਸ਼ਾ) ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੁੱਤਾ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੩. ਔਰਾਵਤ ਜਾਤੀ ਦੇ ਹਾਥੀਆਂ ਦਾ ਭਰੀ ਦਲ । ੨੪. ਕਰੋੜਾਂ ਉਠ ਅਤੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਸਵਾਰ ਹਨ । ੨੫. ਪੀਨਸਾ । ੨੬. ਰਥ । ੨੭. ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲਾ ਬਹੁ-ਭਾਂਤੀ ਦਲ ਚਲਿਆ । ੨੮. ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਗ ਅਤੇ ਉੱਤਮ ਮਣੀਆਂ (ਉਡਗਾਤਾ) ਤਾਰਿਆਂ ਵਾਂਗ ਜੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ । ੨੯. ਉਠਾਂ ਦੇ ਦਲ ਭਾਰੀ ਅੰਬਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਸਜਾਏ ਹੋਏ । ੩੦. ਅੰਬਾਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹਾਥੀ ਦਲ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ । ੩੧. (ਹਾਤੀ) ਹੱਤਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਦਲ । ੩੨. (ਘੋਰ) ਕਾਲਾ, (ਉਤੰਗ) ਉੱਚਾ । ਭਾਵ-ਕਾਲੇ, ਉੱਚੇ ਅਤੇ ਭਾਤਲ ਹਾਥੀਆਂ ਦਾ ਦਲ ।

'ਉਚ ਸ੍ਵਾਦਿ-ਤੁਖਾਰ-ਅਪਾਰਾ ॥ 'ਫੂਹਨਿ ਬੀਸ-ਸਹੰਸੁ-ਹਜਾਰਾ' ॥
 'ਤੀਸ-ਸਹੰਸ-ਫੂਹਨੀ ਸਜੰਦਾ 'ਮੇਲ-ਅਮੋਲ-ਉਤੰਗਿ-ਹਯੰਦਾ' ॥੧੭੨॥੯੨੬॥
 'ਕਰਹਲ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਦਲ ਪਾਤੀ' ॥ 'ਬਿਬਿਧ ਚੰਡੂਲ ਪਉਚ-ਅਮਰਾਤੀ' ॥
 'ਝੂਲ, ਜਾਲ-ਕਲਧੋਤ-ਬਨਾਤੀ' 'ਹਉਦ-ਅੰਬਾਰੀ ਲਸਤ ਸੁਹਾਤੀ' ॥੧੭੩॥੯੨੭॥
 'ਸ੍ਵਾਰਿਨ-ਪੀਤ-ਪੀਤ ਸੁਭ-ਗਾਤਾ' ॥ 'ਅਨਿਕ ਰੰਗ-ਉਸਟਨ-ਮਦ-ਮਾਤਾ' ॥
 'ਝਾਲਰ-ਝੂਲ-ਬਾਦਲਾ-ਝਮਕੈ' ॥ ਉਡਗ-ਜਵਨ-ਕੋਟਿਕ ਦੁਤਿ-ਦਮਕੈ' ॥੧੭੪॥੯੨੮॥
 'ਮਣਿ, ਨਗ-ਖਚਿਤ-ਸੁਭਗ-ਮਨਜਾਰਾ' ॥ ਹੋਦ ਅੰਬਾਰੀ-ਜਰਤ-ਅਪਾਰਾ' ॥
 ਲਾਲ, ਜਮੁਰਦ' 'ਫੰਜੂ ਮੁਕਤਾਹਲ' ॥ 'ਖਚਿਤ-ਰਤਨ-ਦੁਤਿ-ਕਰ ਤੁਥਾਪਲ' ॥੧੭੫॥੯੨੯॥
 ਜਗਮਗ-ਲਸਤ ਛਟਾ-ਕਰ ਸਾਜਨਾ' ॥ 'ਬਿਮਲ ਸੁਮਨ ਸਮ ਸੈਨ ਸਰਾਸਨਾ' ॥
 'ਝਿਲਮਿਲ ਐਨਾ ਸੈਨ-ਦਤੁਰੰਗਾ' ॥ ਚਤੁਰੰਗਨਿ-ਦਲ-ਬਿਬਿਧ-ਸੁਰੰਗਾ' ॥੧੭੬॥੯੩੦॥
 ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਬੇਵਾਨ ਛਟਾ-ਕਰ' ॥ 'ਮਣਿ-ਗਣ-ਖਚਿਤ-ਬਿਮਲ-ਦਾਮਨਿ ਬਰ' ॥
 ਬੈਰਕ, 'ਕੇਤੂ' ਨਿਸਾਨ' ਪਤਾਕਾ ॥ ਫੇਨਾ' ਬਾਨੰ' ਪੂਜਾ, 'ਫਰਾਕਾ' ॥੧੭੭॥੯੩੧॥

੧ ਉੱਚ ਸ੍ਵਾਦਿ ਜਾਤੀ ਦੇ ਬਹੁਤ (ਤੁਖਾਰ) ਘੰਤਿਆਂ ਦੇ ਦਲ ਹਨ। ੨ ਵੀਹ ਸੌ ਅਤੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ (ਭਾਵ ੩੦੦੦ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ) ਹਾਥੀ, ਘੰਤਿਆਂ ਅਤੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਦਲ ਹਨ। ੩. ਰਥ (ਸਜੰਦਾ)। ੪. ਬੇਸ਼ਕੀਮਤ (ਅਮੋਲਕ) ਵੱਡੇ (ਹਯੰਦਾ) ਘੰਤੇ। ਭਾਵ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਨਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ੫. ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ (ਕਰਹਲ) ਉਠਾਂ ਦੇ ਦਲ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਹਨ। ੬. ਅਮਰਾਵਤੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ (ਚੰਡੂਲ) ਪਾਲਕੀਆਂ ਹਨ। ੭. ਸੁਨਹਿਰੀ ਬਨਾਤ ਦੇ ਝਲ ਅਤੇ ਜਾਲ ੮. ਹੋਂਦੇ ਅਤੇ ਅੰਬਾਰੀਆਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ। ੯. ਚੰਗੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ, ੧੦-੧੧ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਨਾਲ ਮਸਤੇ ਹੋਏ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਉਠ। ੧੨. ਬਾਦਲੇ ਦੀਆਂ ਝਾਲਰਾਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ, ੧੩. ਕਰੋੜਾਂ (ਉਡਗ) ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ (ਜਵਨ-ਜੋਨ) ਚਾਨਣ ਵਾਂਗ ਲਿਸ਼ਕਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੪. ਚਮਕਦਾਰ ਮਟੀਆਂ ਅਤੇ ਨਗੀਨੇ। ੧੫. ਬੇਅੰਤ ਹੋਂਦੇ ਅਤੇ ਅੰਬਾਰੀਆਂ ਜੜਤਕਾਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ੧੬. ਹਰਾ ਪੱਥਰ। ੧੭. ਹੀਰਾ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਮੰਤੀ। ੧੮. ਜੜੇ ਹੋਏ ਰਤਨ ਚਮਕੀਲ ਲੱਹੇ ਅਤੇ (ਤੁਥਾਪਲ) ਤਾਬੇ ਦੇ ਬੁਰਾਦੇ ਵਾਂਗ ਹਨ। ੧੯ ਸਾਭ ਚਮਕਦੇ ਹਨ। ੨੦. ਕਮਦੇਵ ਵਾਂਗ ਗੋਰੀ ਫੇਜ ਸੁੰਦਰ ਹੈ। (ਸੁਮਨ-ਸਰਾਸਨ) ਵਲਾਂ ਦੀ ਕਮਾਨ ਵਾਲਾ (ਕਮਦੇਵ) ੨੧. ਘੰਤਿਆਂ ਅਤੇ ਘੰਤ-ਸਵਾਰਾਂ ਦੀ ਫੇਜ (ਐਨ) ਸੂਰਯ ਵਾਂਗ (ਝਿਲਮਿਲ) ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ੨੨. ਚੰਗੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਸੁੰਦਰ। ੨੩. ਚਮਕੀਲ, ਪੁਕਾਸ਼ਵਾਨ। ੨੪. ਉੱਤਮ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਮਟੀਆਂ ਜੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੫ ਝੰਡੇ, ਨਿਸ਼ਾਨ, ਪ੍ਰਜਾ। ੨੬. ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਟਾਹਟੀ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਝੰਡਾ। ੨੭. ਜੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਝੰਡਾ ਫੜਕਿਆ ਥੀਲਿਆਂ। ੨੮. ਝੰਡਿਆਂ ਦੇ (ਬਾਨਾ) ਕੱਪੜੇ(ਲੋਟਨ) ਝੂਲਦੇ ਹਨ।

A. "ਐਨ" ਸਬਦ ਅਰਥੀ ਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਬਹੁ-ਭਾਂਤੀ ਅਰਥ ਵਾਲਾ ਸਬਦ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ ਅਰਥ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਪ੍ਰੰਕਤ ਅਰਥ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਖਯ ਤੇ ਸੁਧ ਮੰਨਿਆ ਹੈ।

ਲੱਟਨ ਕੇਤੁ ਘੱਰੁ ਪੁਜ ਬਾਨਾ ਬ੍ਰਮਤ-ਬੁਲਤ-ਬਿਸਾਲ ਨਿਸਾਨਾ ॥
 ਰੰਗ-ਰੰਗਾ ਅਤਲਸ^੩, ਦਰਿਆਈ^੩ ॥ ਤਾਸ^੩, ਬਾਦਲਾ^੩, ਬਿਬਿਖ-ਸੁਹਾਈ^੩ ॥੧੭੮॥੯੩੨॥
 'ਲਹ-ਲਹ-ਕਰਤ-ਬੁਲਤ-ਮਨਜਾਰਾ'^੪ ॥ 'ਕੰਚਨ-ਬੰਮ-ਬ੍ਰਮਤ-ਪੁਜ-ਕਾਰਾ'^੫ ॥
 ਖੱਚਰ-ਕੇਤੁ^੬ ਨਿਸ਼ਾਨ^੬, ਪੁਜਾ ਬਰ^੬ ॥ 'ਦੀਰਘ ਦੁਰਦ ਮਤੰਗ ਜਵਨ ਕਰ'^੭ ॥੧੭੯॥੯੩੩॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 ਕੁੰਜਰ ਕੇਤੁ^੧ ਸਕਤਿ^੧ ਪੁਜ^੧ ਬਾਨਾ^੧ ॥ ਮਾਰੂ^੧ ਘੱਰ ਬਿਸਾਲ ਨਿਸਾਨਾ ॥
 'ਨੀਲ ਭੁਜੰਗੀ ਰਕਤ, ਹਰਿਤ ਪਜ'^੧ ॥ 'ਬਿਬਿਖ ਚਿਤੁ ਚਿਤੁ ਚਿਤੁ ਚਿਤੁ ਬਰ'^੧ ॥੧੮੦॥੯੩੪॥
 ਭੀਖਮ ਘੱਰ ਭੰਕਰ ਚਿੱਤੁ^੧ ॥ 'ਬੁਲਤ ਘੱਰ ਪੁਜਾ ਮਹਿ ਬਿਬਰੇ'^੧ ॥
 ਮੇਰੁ^੧ ਸਿੰਘ^੧ ਚੀਤਾ^੧ ਅਹਿ-ਕਾਰੇ^੧ ॥ ਮਤਸ^੧ ਕੁੰਭ^੧ ਕਸਪ^੧ ਮ੍ਰਿਗ-ਬਾਰੇ^੧ ॥੧੮੧॥੯੩੫॥
 ਦਾਰੁਨ-ਘੱਰ-ਨੀਸਾਨ^੧, ਪੁਜਾ-ਬਰ^੧ ॥ 'ਆਪ-ਆਪਨੇ-ਰਚਿਤ-ਚਿਤੁ-ਕਰ'^੧ ॥
 'ਲੱਟਨ-ਕੇਤੁ-ਰੰਗੀਨ-ਅਪਾਰ'^੧ ਤਾਸ^੧, ਬਾਦਲ^੧ ਬਿਬਿਖ-ਪੁਕਾਰਾ ॥੧੮੨॥੯੩੬॥
 ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਬੈਰਕ^੧, ਪੁਜ^੧, ਬਾਨਾ ॥ ਗਨਤਿ-ਨ-ਆਵੈ, ਬਿਬਿਖ ਨਿਸਾਨਾ ॥
 'ਦਾਮਨਿ-ਦੁਤਿ-ਲਹ-ਲਹ-ਬਹੁਰੰਗੀ'^੧ ॥ ਅਤਲਸ^੧, ਪਾਦ^੧, ਜਰ-ਬਫਤ^੧, ਸੁੰਰੰਗੀ^੧ ॥੧੮੩॥੯੩੭॥
 'ਚਹੁ-ਦਿਸ-ਘੋਰ ਨਿਸਾਨ-ਬੁਲਾਹੀ'^੧ ॥ 'ਭੂਆਕਾਸ ਕਛੁ ਦਿੱਖਤਤ ਨਾਹੀ'^੧ ॥
 'ਅਜਗਰ-ਪ੍ਰਬਲ-ਲਿਖੇ-ਪੁਜ-ਮਾਹੀ'^੧ ॥ 'ਨਿਰਖੇ-ਤਵਨ-ਮਨਹੁ-ਭੱਛ-ਜਾਹੀ'^੧ ॥੧੮੪॥੯੩੮॥
 'ਤ੍ਰਾਸ-ਮਾਨ-ਭਯ-ਸੰਕ ਕਠੋਰਾ ॥ ਅਜਗਰ^੧ ਮੇਰੁ^੧ ਮਤਸ ਮ੍ਰਿਗ ਘੋਰਾ^੧ ॥
 ਬਿਬਿਖ^੧ ਨਿਸ਼ਾਨ^੧ ਅਨਿਕ-ਰੰਗ ਬੁਲੇ^੧ ॥ 'ਨਿਰਖਤ ਤਵਨ ਸਭੈ ਸੁਹਿ ਭੂਲੈ'^੧ ॥੧੮੫॥੯੩੯॥

੧. ਵਭੇ ਝੰਡੇ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਹਨ । ੨. ਬਹੁ-ਰੰਗਾਂ ਦੇ । ੩. ਇਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਪੜਾ । ੪. ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਹਦਾ ਹੈ । ੫. ਚਮਕਦਾਰ (ਮਨਜਾਰਾ) ਝੰਡੇ ਬੁਲਦੇ ਹਨ । ੬. ਸੋਨੇ ਦੇ ਥੰਮਾਂ ਵਾਲੀਆਂ (ਕਾਗ) ਕਾਲੀਆਂ ਪੁਜਾਂ (ਝੰਡੇ) ਬੁਲਦੀਆਂ ਹਨ । ੭. ਖੱਚਰ ਸੁਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਝੰਡੇ । ੮. ਨਿਸ਼ਾਨ, (ਨਗਾਰਾ), ਫੌਜੀ ਝੰਡਾ । ੯. ਵੱਡਾ ਝੰਡਾ । ੧੦. ਵੱਡੇ ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ (ਦੁਰਦ) ਦੇ ਦੰਦਾਂ ਵਾਲੇ ਚਮਕੀਲੇ ਝੰਡੇ । ੧੧. ਹਾਥੀ ਸੁਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਫੜੇ ਹੋਏ ਝੰਡੇ । ੧੨. ਝੰਡਾ । ੧੩. ਨਗਾਰਾ । ੧੪. ਨੀਲੇ, ਸੱਪਾਂ (ਭਜੰਗ) ਵਰਗੇ ਕਾਲੇ, ਲਾਲ ਅਤੇ ਹਰੇ ਝੰਡੇ । ੧੫. ਸੁੰਦਰ ਝੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਚਿਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਹੋਇਆ । ੧੬. ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ । ੧੭. ਡਰਾਉਣੀ ਝੰਡੇ (ਬਿਖਰੇ) ਵਿਸ-ਤੀਰਤ ਹੋਏ ਬੁਲਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਪਹਾੜ । ੧੯. ਸ਼ੇਰ । ੨੦. ਕਾਲੇ ਸੱਪ । ੨੧. ਮੱਛ । ੨੨. ਹਾਥੀ । ੨੩. ਸੂਰਯ ਦਾ ਰਥਵਾਹੀ (ਅਰੁਣੀ), ਅਰਥਾਤ-ਸੂਰਯ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਝੰਡੇ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੨੪. ਮ੍ਰਿਗ (ਹਿਰਨ) ਦੇ ਸੱਚੇ । ੨੫. ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ (ਚਿਤੁ) ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ । ੨੬. ਝੰਡਿਆਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ (ਲੱਟਨ) ਬੁਲਦੇ ਹਨ । ੨੭. ਬਹੁਤ ਸੰਗਾਂ ਦੇ ਝੰਡੇ ਬਿਸਲੀ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੇ ਤੇ ਲਹਿਰਦੇ ਹਨ । ੨੮. ਰੰਗੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਸੁੰਦਰ । ੨੯. ਚਹੁ ਪਸੀਂ ਫੌਜੀ ਝੰਡੇ ਬੁਲਦੇ ਹਨ । ੩੦. ਜ਼ਮੀਨ-(ਭੂ), ਆਸਮਾਨ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ । ੩੧. ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਝੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੱਪ-ਖਿੱਤਰ ਚਿਤ੍ਰੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੩੨. ਜਿਹੜਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਨਿਰਖੇ ਵੇਖੇ, (ਤਵਨ) ਉਸ ਨੂੰ (ਭੱਛ) ਖਾ ਜਾਣਗੇ । ੩੩. ਇਹਨਾਂ ਝੰਡਿਆਂ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰ (ਤਸਵੀਰਾਂ) ਡਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । ੩੪. ਸੱਪ । ੩੫. ਪਹਾੜ । ੩੬. ਘੱਡੇ ।

ਹੋਸਾ ਮਜੂਰ^੨ ਖਗ ਰਾਜ ਸੰਪਾਤੀ^੧ ॥ ਅਨਿਲ^੫ ਜਟਾਯੂ^੫ ਪੰਡਿ ਬਹੁ ਭਾਤੀ ॥
 'ਅਨਿਕ ਪੱਛ ਪੰਛੀ ਦਰਿਆਈ' ॥ 'ਭੂਚਰ ਅਨਿਕ-ਲਿਧੇ-ਦਰਸਾਈ' ॥੧੮੬॥੨੩੮॥
 'ਅਨਿਕ-ਸੁਮਨ-ਸੰਕਰ-ਪਲ੍ਹ-ਬੋਲੀ' ॥ ਲਤਾ^੨ ਦੁੱਮ^੧, ਕੰਜਨ^੨, ਚੰਬੇਲੀ ॥
 'ਕੁਮੁਦ-ਕੁਸੁਮ-ਚੰਪਾ-ਗੁਲਨਾਰੀ' ॥ 'ਬਿਬਿਧ ਸੁਮਨ - ਨਵ-ਰੰਗ-ਹਜਾਰੀ' ॥੧੮੭॥੨੩੯॥
 ਚਕ੍ਰ, ਕਟਾਰ, ਬਿਸਿਖ^੬, ਬਿਛੂਆ ਯੁਜ ॥ ਖੰਜਰ^੨, ਚਰਮ^੧, ਬਿਬਿਧ^੫ ਬਿਧ ਸਜ ਸਜ ॥
 'ਮਨਿ, ਨਗ-ਖਚਿਤ, ਹਿਰਨ-ਬਪੁ-ਬਾਨਾ' ॥ ਮੁਕਤਾ^{੨੦}, ਰਤਨ-ਜਰਤਪੁਜ-ਨਾਨਾ ॥੧੮੮॥੨੪੦॥
 ਚਤੁਰੰਗਨਿ-ਦਲ^੨ ਬਿਬਿਧ^੫ ਸਵਾਰੀ^{੨੨} ॥ ਅਸੂ^੫, ਗਜ, ਰਥ, ਪਾਇਕ-ਦਲ-ਭਾਰੀ ॥
 'ਪੁੰਬਲ-ਤੁਖਾਰ, ਕੁੰਚਰ, ਰੱਬ-ਉਸੁਨ' ॥ ਦਾਰੁਨ, ਘੋਰ, ਕਰਾਲ, ਭਯਾਵਨ ॥੧੮੯॥੨੪੧॥
 ਪਾਖਰ^{੨੩}, ਜੀਨ^{੨੪}, ਹਮੇਲ^{੨੬} ਅਪਾਰਾ ॥ 'ਮਣਿ-ਗਣ-ਖਚਿਤ, ਲੂਲੂ-ਨਗ-ਭਾਰਾ' ॥
 ਬਹੁ ਪਾਖਰ^{੨੮} ਗਜਗਾਹ^{੨੯} ਤੁਖਾਰਾ ॥ 'ਕੋਟਿ-ਕੋਟਿ-ਦਲ-ਪਾਤ-ਅਖਾਰਾ' ॥੧੯੦॥੨੪੨॥
 ਸਜ-ਸਜ-ਅਸਤ੍ਰ-ਸਸਤ੍ਰ-ਬਹੁ-ਭਾਂਤਾ ॥ 'ਆਯੁਧ-ਬਿਬਿਧ-ਬਿਮਲ-ਦੁਤਿ-ਕ੍ਰਾਂਤਾ' ॥
 ਅਸਤ੍ਰ ਸਸਤ੍ਰ ਤਹਿ ਲਸਤ^੩ ਅਪਾਰਾ^੫ ॥ 'ਦਾਮਨਿ-ਕੋਟਿ-ਕੋਟਿ-ਦੁਤਿ-ਸਾਰਾ' ॥੧੯੧॥੨੪੩॥

੧. ਬਹੁਤ ੨. ਜਿਹੜੀ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਸੁੱਧ (ਹੋਸ) ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ੩. ਸੂਰਯ।
 ਬਤਖ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਇਕ ਪੰਛੀ। ੪. ਮੋਰ ੫. ਪੰਛੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ (ਸੰਪਤੀ) ਗਹੁੜੀ।
 ੬. ਇਕ ਪੰਛੀ। ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ "ਹੁਮਾ" ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਹਾਵਤ ਹੈ, ਇਸ ਪੰਛੀ ਦਾ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਪੁੰਛਾਵਾਂ ਪੈ ਜਾਏ
 ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੭. ਇਲਾਂ। ੮. ਅਨੇਕਾਂ ਆਕਾਸ਼-ਪੰਛੀ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਦਰਿਆਈ (ਜਲ-ਕੰ ਆਦਿਕ)
 ਪੰਛੀ ਹਨ। ੯. ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ (ਚਿਤਰ) ਚਿਤਰੇ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਵੇਲਾਂ, ਫੁੱਲਾਂ ਅਤੇ ਕੂਲੇ
 ਪੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ੧੧. ਵੇਲਾਂ (ਵੇਲਾਂ)। ੧੨. ਦਰਖਤ। ੧੩. ਕੰਵਲ। ੧੪. ਚੰਬਾ, ਕੰਮੀਆਂ,
 ਅਤੇ ਅਨਾਰਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਹਨ। ੧੫. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਨਵਿਆਂ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਹਨ। ੧੬. ਕੀਰੀ। ੧੭. ਤਲਵਾਰ। ੧੮. ਢਾਲ।
 ੧੯. ਸੰਨੇ ਦੇ (ਹਿਰਨ ਬਪੁ) ਸੂਰੁਪ ਵਾਲਿਆਂ ਝੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਨਗ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੨੦. ਮੱਤੀ। ੨੧. ਚਾਰ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ। ੨੨. ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ੨੩. ਭਾਰੀ ਘੋੜੇ, (ਕੁੰਚਰ) ਹਾਥੀ, ਉੱਠ ਅਤੇ ਰਥ ਹਨ। ੨੪. ਕਾਠੀ ਉੱਤੇ ਪਾਉਣ
 ਵਾਲਾ ਸਾਮਾਨ। ੨੫. ਕਾਠੀਆਂ। ੨੬. ਹਾਰ (ਤਵੀਰ)। ੨੭. ਰੋਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਮਣੀਆਂ ਦੇ (ਭਾਰਾ) ਮੱਟੇ ਨਗ
 (ਲੂਲੂ) ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। (ਗਣ) ਸਮੂਹ। ੨੮. ਘੋੜੇ ਦੇ ਸਿਰ ਦੀ ਕਲਗੀ। ੨੯. ਕਰੌੜਾਂ ਦੀ ਦਲੇ ਦੀਆਂ
 ਕਤਾਰਾਂ ਅਤੇ (ਅਖਾਰਾ) ਟੱਲੇ। ੩੦. ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖੁੱਧੇ ਦੇ ਪੁਰਾਸ਼ ਵਾਲੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਹੈ। ੩੧. ਚਮਕਦੇ ਹਨ
 ੩੨. ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੀ ਚਮਕ (ਸਾਰਾਂ) ਸੰਭਾਲੀ ਹੋਈ ਹੈ।

A. ਪੁਕਰਣਾਨੁਸਾਰ ਏਥੇ ਉਪਰੋਕਤ ਹੀ ਅਰਥ ਸੁੱਧ ਹਨ। ਇਹ ਫਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਨੇਕਾਂ
 ਅਰਥ ਹ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕੁਹਕ ਬਾਨ^{1A} ਘੁਰਨਾਲ² ਅਸੰਖਾ³ ॥ ਪੀਲ-ਨਾਲ⁴ ਉਸ੍ਰੂ-ਨਾਲ⁵ ਅਲੰਖਾ ॥
 Bਸੰਫ-ਬਾਨ^C ਹੁਕਬਾਨ^D ਅਪਾਰਾ^E ॥ ਤਬਲ-ਬਾਨ^F ਹਯ-ਬਾਨ^G ਕਟਾਰਾ ॥੧੯੨॥੯੪॥
 ਕੋਟਿ-ਕੋਟਿ-ਦਲ-ਬਾਨ-ਘੁਰਾਲੀ¹⁰ ॥ ਕੁਹਕ-ਬਾਨ¹¹ ਹਥ-ਨਾਲ¹² ਜੰਜਾਲੀ¹³ ॥
 ਸ਼ੇਰ-ਬਚਾ¹⁴ ਧਮਾਕਾ¹⁵ ਜੁਆਲੀ¹⁶ ॥ ਚਕ੍-ਨਾਲ¹⁷, ਸਹਿਥੀ¹⁸ ਸੁ-ਪਟਾਲੀ¹⁹ ॥੧੯੩॥੯੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 ਮਹਾਘੋਰ ਆਯੁ^੧ ਬਿਕਰਾਲਾ^{੨੦} ॥ ਚੰਦ੍-ਹਾਸ^{੨੧} ਅਧਿ-ਚੰਦ੍ਰਬਿਸਾਲਾ^੨ ॥
^{੨੨}ਜੂਥ-ਜੂਥ-ਸੰਨਾ-ਸੁਰ-ਮੰਡਲ ॥ ਅਮਿਤ-ਅਖਾਰੇ-ਬਿਜਜ ਸਮੰਗਲ^{੨੩} ॥੧੯੪॥੯੪॥
^{੨੪}ਰੁਵਿ-ਦਲ-ਸੁਭਟ-ਸੁਰਮਾ-ਸਾਰੇ ॥ ^{੨੫}ਬਿਮਲ-ਅਮਲ-ਸੁਰ-ਅਮਿਤ-ਅਖਾਰੇ^{੨੫} ॥
^{੨੬}ਬਿਮਲ-ਹਯੰਦ-ਚੜੇ ਕੁਲਿ-ਭਾਨਾ ॥ ^{੨੭}ਸਯਾਮ-ਕਰਨ-ਬਾਹਨ ਰਥ-ਨਾਨਾ^{੨੮} ॥੧੯੫॥੯੪॥
^{੨੯}ਮੁਕਟ, ਛਤ੍ਰ-ਸਿਰ ਨਗ-ਦਿਬ-ਲਾਲਨ^{੩੦} ॥ ਕੁੰਡਲ-ਮਕਰਾਕਾਰ^{੩੧} ਸੁਹਾਵਨ ॥
^{੩੨}ਅੰਗ-ਅਨੰਗ-ਬਸਨ-ਮਨਜਾਰਾ^{੩੨} ॥ ^{੩੩}ਸ੍ਰੀ ਦਿਨੇਸ-ਸੋਭਤ-ਉਜਯਾਰਾ^{੩੩} ॥੧੯੬॥੯੪॥
 ਸਤ੍ਰ-ਦਹਨ^{੩੪}, ਕ੍ਰਿਤ-ਪਾਪ-ਫਿਨਾਸਨ^{੩੫} ॥ ਪ੍ਰਜਾ-ਪਾਲ, ਸੰਤਨ-ਸੁਖ-ਰਾਸਨ^{੩੬} ॥
 ਛਤ੍ਰੀ-ਮਹਾਰਾਜ^{੩੭}, ਜਗ-ਪਾਲਨ ॥ ^{੩੮}ਛਤ੍ਰ-ਬੰਸਿ-ਪ੍ਰਜਾ-ਸੁਖ-ਕਾਰਨ^{੩੮} ॥੧੯੭॥੯੪॥

੧. ਤੀਰ (ਕੁਹ) ਸੂਕ ਪਾਉਂਦਾ ਜਾਵੇ । ੨. ਘੰਤਿਆਂ ਉਪਰ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖੰਦੂਕਾਂ । ੩. ਖੇਅੰਤ ।
 ੪. ਹਾਥੀਆਂ ਉਪਰ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖੰਦੂਕਾਂ । ੫. ਉਠ-ਸਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖੰਦੂਕਾਂ । ੬. ਗਰਮਾਇਸ ਵਾਲਾ ਤੀਰ । ੭. ਰੁਕ ਰੁਕ ਕੇ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਤੀਰ । ੮. ਨਗਾਰਾ । ਭਾਵ ਨਗਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਤੀਰ । ਨਗਾਰੇ (ਢੱਲ) ਪਾੜਨ ਵਾਲਾ ਤੀਰ । ੯. ਘੰਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਤੀਰ । ੧੦. ਕਰੋੜਾਂ ਹੀ ਤੀਰਾਂ ਵਾਲਾ (ਦਲ) ਅਤੇ (ਘੁਰਾਲੀ) ਗੱਜਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖੰਦੂਕਾਂ ਵਾਲਾ ਦਲ ਹੈ । ੧੧. ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀ ਖੰਦੂਕ । ੧੨. ਜੋਜੀਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ (ਜੋਜਾਇਲਾਂ) ਖੰਦੂਕਾਂ । ੧੩. ਪਿਸਤੌਲ । ੧੪. ਧਮਕ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਖੰਦੂਕ । ੧੫. ਅਗਨਿ ਵਾਲੀ ਖੰਦੂਕ । ੧੬. ਉਹ ਖੰਦੂਕ ਜਿਸ ਦੀ ਨਾਲੀ ਵਿਚ ਚੱਕਰ (ਗਰਾਰੀ) ਹੋਵੇ । ੧੭. ਬਰਛੀ । ੧੮. ਪਟਿਆਂ ਵਾਲੀ ਖੰਦੂਕ । ੧੯. ਸ਼ਸਤਰ । ੨੦. ਭਿਆਨਕ (ਡਰਾਉਣੇ) ੨੧. ਤਲਵਾਰ । ੨੨. ਅੱਧੇ ਚੰਦ ਵਰਗੀ ਮੁੱਖੀ ਵਾਲਾ ਤੀਰ । ੨੩. ਦੇਵ ਮੰਡਲ ਦੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਦੇ ਖੇਅੰਤ ਟੱਲੇ । ੨੪. ਉਸਤਤ ਯੋਗ ਸੂਰਬੀਰ ਹਨ । ੨੫. ਨਿਰਮਲ ਤੋਂ ਨਿਰਮਲ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਖੇਅੰਤ ਟੱਲੇ । ੨੬. ਸੂਰਜ ਕੁੱਲ ਦੇ ਯੋਧੇ ਵੱਡੇ ਘੰਤਿਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੭. ਕਾਲੇ ਕੰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਰੱਥ । ੨੮. ਨਗਾਂ ਵਾਲਾ ਮੁਕਟ ਅਤੇ ਲਾਲਾਂ ਨਾਲ ਜਤਿਆਂ ਸਿਰ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਛਤਰ ਹੈ । ੨੯. ਮੱਛੀ ਸੂਰੂਪ ਵਰਗੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਕੁੰਡਲ । ੩੦. ਸਢੇਦ ਅਤੇ ਸੰਭਨੀਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੩੧. ਕਾਮਦੇਵ ਵਰਗਾ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕਪੜੇ ਹਨ । ੩੨. ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਵਾਲਾ । ੩੩. ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੩੪. ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ । ੩੫. ਛਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ । ੩੬. ਛਤ੍ਰ ਵੰਸੀ ਪ੍ਰਯਾ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ ।

A “ਕੁਹਕ” ਥਾਵੁਦ ਨਾਲ ਚਲਾਯਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਤੀਰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਜਾਦਾ ਤਾਕਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਇਹ ਸਭਦ ਅਰਥੀ (ਕੁਵੱਤ, ਇਮਕਾਨ, ਇਸਤਾਦਾਦ) ਤੋਂ ਸ਼ਾਇਦ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਮਿਲਾਪ ਕਰਵਾ ਕੇ “ਬਾਣ” ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ “ਕੁਰੂ “ਕਰੂ” ਉਸ ਰਾਤ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੀ ਕਲਾ ਨ ਹੋਵੇ, ਅਰਥਾਤ ਅਮਾਵਾਸ ਦੀ ਰਾਤ । ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਅਤ੍ਰਤੰਤ ਅੰਧੇਰਾ ਹੈ । ਟਦ੍ਰਾਤਿ ਭਾਵ-ਯਿ-ਜਿਸ ਤੀਰ ਦੇ ਚਲਿਆਂ ਮਹਾਂ ਅੰਧਿਕਾਰ ਛਾ ਜਾਵੇ । ਉਸਦਾ ਨਾਮ “ਕੁਹਕ-ਬਾਣ” ਹੈ । (ਅਠਵੀਸ ਹੈ ਕਿ ? ਇਸ ਦਿੱਤਾ ਦਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ) ।

B “ਮੰਡ” ਮੌਸਿਮ ਗਰਮਾ, ਗਰਮੀ, ਉਨਾਲੂ । ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਅਸਤ੍ਰ ਵਿੱਦਵਾਂ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਸੀ ਭਾਵ

ਮਹਾਂ-ਜੋਤਿ, ਰਵਿ^੨ ਧਰਮ-ਪੁਜਾ-ਬਰ^੩ ॥ ਕੋਟਿ-ਕਲਾ,^੪ ਪੋਖਕ^੫, ਪ੍ਰਿਥੀਸਰ^੬ ॥
 ਮਹਾਰਾਜ, ਰਾਜਨ-ਸਿਰਤਾਜਾ^੭ ॥ ਦੁਸੁ-ਦਲਨ, ਰੱਛਕ, ਮਹਾਰਾਜਾ^੮ ॥੧੯੮॥੯੫੦॥
 ਅਸੁਰ-ਬਿਨਾਸਨ, ਸੰਤ-ਸਹਾਇਕ ॥ ਬਿਘਨ-ਦਹਨ^{੧੦} ਛਤ੍ਰੀ-ਪਤਿ-ਨਾਇਕ^{੧੧} ॥
 ਸਮਰ-ਮੰਡਿ, ਰਣ-ਜੀਤਿ, ਬਿਜਯ-ਕਰਾ^{੧੨} ॥ ਛਤ੍ਰੀ, ਸਤ-ਦਹਨ^{੧੩} ਸਾਰੰਗਧਰ^{੧੪} ॥੧੯੯॥੯੫੧॥
 ਅਸੁਰ-ਨਾਸ-ਹਿਤੁ, ਚੜ੍ਹੇ-ਧਨੁਖ-ਧਰ^{੧੫} ॥ ਰਣ-ਮੰਡੜੇ-ਦੇਤਨ ਸੰਗ-ਦੀਸਰਾ^{੧੬} ॥
^{੧੭} ਚੜ੍ਹ-ਸੰਜਦਨ-ਪ੍ਰਭ-ਪਗੇ-ਸਮਰਕਰਾ^{੧੮} ॥ ^{੧੯} ਨਿਜ-ਦਲ-ਸਾਜਸੁਭਟ-ਛਤ੍ਰੀ-ਬਰ^{੨੦} ॥੨੦੦॥੯੫੨॥
^{੨੧} ਪਹਿਰ-ਕਵਚ-ਕਲਧੋਤ-ਪੁਲਾਦੀ^{੨੨} ॥ ਮਨਿ-ਗਨ-ਰਤਨ, ਮੁਕਤ-ਅਹਿਲਾਦੀ^{੨੩} ॥
^{੨੪} ਲਾਲ-ਜਮੂਰਦਨ-ਸਰਸ-ਕਵਚ-ਬਰ^{੨੫} ॥ ਜਗ-ਮਗ-ਕਰਤ, ਬਿਮਲ-ਜਵਨੀਕਰ^{੨੬} ॥੨੦੧॥੯੫੩॥
^{੨੭} ਕੁੰਡਲ-ਮਕਰਾਕਾਰ-ਜਮੂਰਦ^{੨੮} ॥ ^{੨੯} ਬਿਮਲ-ਛਟਾ-ਜਣੂ-ਸੁਭਗ-ਮਯੂਰਦ^{੩੦} ॥
^{੩੧} ਮਾਲ ਸਿਰੀ ਮੁਕਤਾਹਲਿ-ਮਾਲਾ^{੩੨} ॥ ਕਿੰਕਨ-ਰਤਨ-ਲੂਲੂ-ਸੁਰ-ਨਾਲਾ^{੩੩} ॥੨੦੨॥੯੫੪॥
^{੩੪} ਦਿਪਤ-ਅੰਗ, ਦਿਨਕਰ ਮਹਾਰਾਜਾ^{੩੫} ॥ ^{੩੬} ਬਿਮਲ-ਮਨੋਹਰ-ਮੁਕਤ-ਸਮਾਜਾ^{੩੭} ॥
^{੩੮} ਸਪਤ-ਰੰਗ-ਰਤਨ-ਬਹੁ ਲਾਗੇ^{੩੯} ॥ ਲਾਲ ਜਮੂਰਦੇ-ਬਿਮਲ-ਸਭਾਗੇ^{੪੦} ॥੨੦੩॥੯੫੫॥
 ਅਨਿਕ-ਭਾਂਤਿ ਸੁੰਦਰ-ਨਗ ਪੁੰਜਨ^{੪੧} ॥ ਮਨਿ, ਮੁਕਤਾ, ਪੰਨੇ, ਨਵ-ਰਤਨ^{੪੨} ॥

੧. ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਕਾਸ ਵਾਲਾ । ੨. ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਸੂਰਜ । ੩. ਧਰਮ ਦੇ ਝੰਡੇ ਵਾਲਾ । ੪. ਕੁੰਡਾਂ ਹੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਾਲਾ ।
 ੫. ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੬. ਧਰਤੀ ਦਾ ਮਾਲਕ । ੭. ਵੱਡਾ ਰਾਜਾ । ੮. ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ । ੯. ਦੋਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ
 ਵਾਲਾ । ੧੦. ਕੁਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਵਾਲਾ । ੧੧. ਛਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ । ੧੨. ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।
 ੧੩. ਜੰਗ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਾ । ੧੪. ਜਿੱਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੫. ਵੀਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਵਾਲਾ । ੧੬. ਧਨੁਖ ਨੂੰ ਧਾਰਨ
 ਵਾਲਾ । ੧੭. ਦੋਤਾਂ ਦੇ ਨਾਸ ਵਾਸਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ । ੧੮. ਸੂਰਜ ਨੇ ਦੋਤਾਂ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ । ੧੯. ਸੂਰਜ ਰੱਬ ਤੋਂ
 ਦੜ ਕੇ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਪਏ । ੨੦. ਸੂਰਜ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦਲ ਸਾਜਿਆ । ੨੧. ਸੂਰਜ ਨੇ ਆਪ ਸੌਨੇ ਚਾਂਦੀ ਵਾਲੀ
 ਅਤੇ ਫੋਲਾਦੀ ਸੰਜੋਆ ਪਹਿਨੀ । ੨੨. ਅਨੰਦ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਜੋਆਂ । ੨੩. ਲਾਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ ਕੀਮਤੀ
 ਪੱਥਰਾਂ ਨਾਲ ਸਜੀ ਹੋਈ ਉਤਮ ਸੰਜੋਆ । ੨੪. ਪ੍ਰਕਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੨੫. ਜਮੂਰਦਾਂ ਵਾਲੇ ਮੱਛੀਆਂ ਵਰਗੇ ਕੁੰਡਲ ।
 ੨੬. ਮੋਰ ਵਾਗਰ ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਸਵੈਦ ਚਮਕ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ । ੨੭. ਲੜੀਦਾਰ ਮਾਲਾ ਅਤੇ (ਮੁਕਤਾ) ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ
 ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਲਾਂ । ੨੮. ਘੁੰਗਰੂਆਂ ਵਾਲੀ ਤੜਾਗੀ ਅਵਾਜ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ । ੨੯. ਸੂਰਜ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ (ਅੰਗ)
 ਸਰੀਰ ਚਮਕਦਾ ਹੈ । ੩੦. ਚਿੱਟਾ ਅਤੇ ਸੋਹਣਾ ਮੁਕਟ (ਸਮਾਜ) ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੈ । ੩੧. ਸਤਾਂ ਹੀ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਰਤਨ ਲਗੇ
 ਹੋਏ ਹਨ । ੩੨. ਉਤਮ । ੩੩. ਸਮੁੰਧ । ੩੪. ਨਵ-ਰਤਨ ।

Aਪ:- "ਮੁਕਤਾਹਲਿ ਆਦੀ" ਵੀ ਹੈ । B. ਚਿੱਟੇ ਲਾਲ, ਹਰੇ, ਪੀਲੇ, ਨੀਲੇ ਸਰਬਤੀ ਅਤੇ ਮਿਸਰਤ । ਇਹ ਰਤਨ
 ਸਤਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੇ 'ਰਤਨ ਸ਼ਾਸਤਰ' ਵਾਲਿਆਂ ਮੰਨੇ ਹਨ ।

੬੩ ਕਿ ਤੀਰ ਚਲਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗਰਮਾਇਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਸਾਇਦ ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ-"ਅਗਨਿ ਬਾਣ" ਹੈ ।

C "ਹੁਕੁਕ" ਨਾਮ ਹਿਛਕੀ (ਹਿਡਕੀ) ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੀਰ ਵਿਦਯਾ ਦੀ
 ਸਕਤੀ ਵਾਲੀ ਸਾਇੰਸ ਸੀ ਕਿ, ਬਾਰੂਦ ਭਰਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਆਲਹ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹੋਣ,
 ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਤੀਰ ਬੰਤੀ ਦੂਰ ਡਿਗ ਪਵੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬਾਰੂਦ ਸੁਲਗ ਪਵੇ ਅਤੇ ਬੰਤੀ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਫਿਰ ਡਿਗ ਪਵੇ, ਇਸ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਕ ਕੁਕ ਕੇ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਤੀਰ ਦਾ ਨਾਮ "ਹੁਕ" ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

D ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵੀ ਬਣ ਸਾਇੰਸ ਦਾ ਕਮਾਲ ਮੈ ਕਿ ਤੀਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ।

E ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਸਾਇੰਸ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸਾਇੰਸ ਨਾਲ ਸਹੀ ਮਿਲਦੀ ਜੁਲਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ
 ਬੰਦੂਕਾਂ ਹੀ ਅਜਕਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਪੱਖਰਾਜ^੧ ਨੀਲਮ^੧ ਬਹੁ-ਭਾਂਡਾ ॥ ਜਰੇ-ਮੁਕਟ-ਮਹਿ, ਨਿਰਮਲ-ਗਾਂਤਾ^੨ ॥ ੨੦੪ ॥ ੯੫੬ ॥
 ਸੰਭ-ਅਮੋਲ-ਕਲਗੀ, ਖਗ-ਅਨਲੀ^੩ ਲਾਲ ਜੜੀ, ਦਮਕੈ-ਘਨ-ਚਪਲੀ^੪ ॥
 'ਗਜ-ਮੁਕਤ-ਉਰ-ਮਾਲ-ਬਿਰਾਜੈ' ॥ 'ਛਟਾ ਨਿਰਖ-ਦਾਮਨਿ ਦੁਤਿ-ਲਾਜੈ' ॥ ੨੦੫ ॥ ੯੫੭ ॥
 'ਬਸਨ-ਸੁਭਗ-ਅੰਬਰ-ਭੁਖਨ-ਕੁਲ' ॥ 'ਜੈਸ-ਬਨੇ-ਨਵਤਨ ਦੁਤਿ-ਨਿਰਮਲ' ॥
 'ਅੰਬਰ-ਹਿਰਨ-ਬਿਮਲ-ਅੰਗ-ਰਾਜੈ' ॥ ਮਹਾਰਾਜ-ਕੇ-ਅਗ੍ਰ ਬਿਰਾਜੈ ॥ ੨੦੬ ॥ ੯੫੮ ॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

^੧ਛਤ੍ਰ-ਰਤਨ, -ਬੱਜ੍ਜਨ, ਮਨਿ-ਬਿਬਰੇ^{੧੦} ਖਚਿਤ-ਲਾਲ, ਮੁਕਤਾ-ਕੇ-ਸੁਧਰੇ^੧ ॥
 ਬਿਮਲ^੨ ਰਤਨਜਗਮਗ^੩-ਦੁਤਿ^੪ ਕ੍ਰਾਂਤਾ^੫ ॥ ਸੁਭਗ^੬-ਮਨੋਹਰਦੁਰਤ-ਬਿਧਾਤਾ^੭ ॥ ੨੦੭ ॥ ੯੫੯ ॥
 ਜਗਮਗ^੮ ਛਤ੍ਰ-ਚਵਰ-ਬਹੁ-ਭਾਂਡਾ ਚੂਰਤ ਫਿਰਤ-ਚਾਮਰ^੯ ਸੁਭ-ਛਾਤਾ^{੧੦} ॥
 ਬਿਮਲ^{੧੧} ਕ੍ਰਾਂਤਿ^{੧੨}-ਸਾਗਰ-ਦੁਤਿ-ਸੋਭਾ^{੧੩} ॥ ^{੧੪}ਨੂਰ ਚਿਹਨ, ਜੈ-ਜੋਤੀ, ਅਲੋਭਾ^{੧੫} ॥ ੨੦੮ ॥ ੯੬੦ ॥
 ਮਹਾਂਤੇਜ^{੧੬}-ਦੁਤਿ^{੧੭}-ਬਿਮਲ^{੧੮}-ਛਟਾਧਰ^{੧੯} ॥ ਬਿਮਲ-ਮਗੀਚਿ^{੨੦}-ਦੁਤਿ-ਉਦਿਧਿ^{੨੧}-ਦਿਵਾਕਰ^{੨੨} ॥
 ਪ੍ਰਗਟ ਤੇਜ ਜਗ ਜੋਤਿ-ਸੁਰੂਪਾ ॥ ^{੨੩}ਚਕ੍ਰ, ਚਿਹਨ-ਦੁਤਿ-ਸਿੰਧੁ-ਅਨੂਪਾ^{੨੪} ॥ ੨੦੯ ॥ ੯੬੧ ॥
 ਜਗਮਗ^{੨੫}-ਅਰੁਣ^{੨੬}, ਕਲਾਕਾਰ-ਤੇਜਾ^{੨੭} ॥ ^{੨੮}ਬਿਮਲ^{੨੯} ਜ਼ਾਲਾ ਦਿਪਤ-ਸਤੇਜਾ^{੩੦} ॥
^{੩੧}ਜਵਨ-ਨੂਰ-ਆਨਨ-ਪੁੰਚੰਡਾ^{੩੨} ਅਸੁਰ-ਨਾਸ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼^{੩੩} ਅਖੰਡਾ ॥ ੨੧੦ ॥ ੯੬੨ ॥

੧. ਕੀਮਤੀ ਪੱਖਰ ਦਾ ਨਾਮ ੨. ਉੱਜਲ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ ਸੂਰਯ। ੩. ਅਲਲ (ਹੁਮਾ) ਪੰਛੀ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ। ੪. (ਘਨ) ਬੱਦਲ ਵਿੱਚ (ਚਪਲੀ) ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ੫. ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮੰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾ ਗਲ ਵਿੱਚ ਵਿਰਾਜਦੀਆਂ ਹਨ। ੬. ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਿਜਲੀ ਵੀ ਲੱਜਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੭-੮ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ (ਸੁਭਗ-ਬਸਨ) ਸੁੰਦਰ ਬਸਤੂ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੯. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੋਰੇ ਸਰੀਰ ਉਪਰ (ਹਿਰਣ-ਅੰਬਰ) ਸੁਨਹਿਰੀ ਕੱਪੜੇ (ਰਾਜੈ) ਹਨ। ੧੦. ਰਤਨਾਂ ਹੀਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਛਤ੍ਰ ਤਣੇ ਹੋਏ ਸਨ। ੧੧. ਮੰਤੀਆਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ। ੧੨. ਚਿੱਟਾ ਨਿਰਮਲ। ੧੩. ਚਮਕੀਲ। ੧੪. ਚਮਕ। ੧੫. ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਚਮਕ। ੧੬. ਸੁੰਦਰ। ੧੭. ਅੰਧਰੇ ਰੂਪ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਜਲਦੀ ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੧੮. ਚਵਰ (ਚੌਰ)। ੧੯. ਛਤ੍ਰ। ੨੦. ਸੂਰਯ ਦੀ ਸੋਤ ਵਾਲਾ। ੨੧. ਜਿੱਤ ਦੀ ਜਯੋਤੀ ਅਤੇ ਲੱਭ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। ੨੨. ਬਹੁਤ ਤੇਜਵਾਨ। ੨੩. ਪਕਾਸ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ ਸੂਰਯ। ੨੪. ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਵਾਲਾ। ੨੫. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ (ਉਦਿਧਿ) ਸਮੰਦਰ। ੨੬. ਦਿਨ (ਦਿਵਾਕਰ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੭. ਸੂਰਯ ਦੇ (ਦੁਤਿ ਸਿੰਧੁ) ਚਿੰਨ੍ਹ ਉਪਮਾ ਰਹਿਤ ਹਨ। ੨੮. ਲਾਲ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਸੂਰਯ। ੨੯. ਅਗਨੀ ਦੀ ਲਕੜੀ ਨੂੰ (ਕਰ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩੦. ਨਿਰਮਲ (ਜਵਾਲਾ) ਅੰਗ ਦੀ ਲਾਟ ਵਾਂਗ ਤੇਜ ਸਮੇਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਿਹਾ ਹੈ। ੩੧. ਜਿਸ ਦੇ (ਆਨਨ) ਮੁੱਖ ਦਾ (ਨੂਰ) ਪ੍ਰਭਾਵ ਤ੍ਰਿਖਾ ਹੈ।

ਬਿਮਲ ਮਰੀਚ, ਪ੍ਰਚੰਡ^੧, ਦਿਨੀਸਾ ॥ 'ਜਗਮਗ ਦਿਪਤ-ਕਮਲ-ਤਨ ਈਸਾ^੨ ॥
 ਦਿਨਕਰ^੩, ਮਹਾਰਾਜ, ਛਤ੍ਰੀਸਰ^੪ ॥ ਅਸੁਰ ਸੰਘਾਰਨ^੫ ਈਸ^੬ ਦਿਨੀਸਰ^੭ ॥੨੧॥੬੬੩॥
 ਤਮਜ਼ਾਂਤਕ^੮, ਦਿਨਰਾਜ^੯, ਦਨਜ-ਅਰਿ, ॥ ਪ੍ਰਜਾਪਾਲ, ਦਿਨਮਣਿ^{੧੦}, ਛਤ੍ਰੀਸਰ ॥
 ਤਿਮਰ-ਹੰਤ, ਅੰਧਕਾਰ-ਬਿਨਾਸਨ^{੧੧} ॥ 'ਨਮੋ-ਨਮੋ-ਛਤ੍ਰੀ-ਕੁਲਿ ਭਾਸਨ^{੧੨} ॥੨੧੨॥੬੬੪॥
 ਨਮੋ ਨਮੋ ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ-ਕਾਰਨ^{੧੩} ਸ੍ਰਿਸ੍ਰਿ-ਕਰਨ, ਦੀਨਨ-ਭਯ ਹਾਰਨ^{੧੪} ॥
 ਸ੍ਰੀ ਦਿਨਕਰ^{੧੫}, ਮਹਾਰਾਜ, ਧਨੁਖਧਰ ॥ ਨਮੋ ਨਮੋ ਕੁਲਿ-ਦੇਵ-ਪ੍ਰਿਥੀਸਰ^{੧੬} ॥੨੧੩॥੬੬੫॥
 ਅਸੁਰ ਨਿਪਾਤਨ^{੧੭}, ਸੰਤ ਸਹਾਇਕ ॥ ਦੀਨਾ-ਨਾਥ, ਦਨੁਜ-ਕੁਲਿ ਘਾਇਕ^{੧੮} ॥
 ' ਪ੍ਰਜਾ-ਰਾਜ, ਸੰਤਨ-ਸੁਖ ਦਾਇਕ^{੧੯} ॥ ਨਮੋ-ਨਮੋ-ਦਿਨਕਰ^{੨੦}-ਸੰਭ-ਲਾਇਕ^{੨੧} ॥੨੧੪॥੬੬੬॥
 'ਬਿਪਤ-ਬਿਨਾਸਨ, -ਬਿਘਨ-ਰੱਛ-ਸੁਖ^{੨੨} ॥ ਪ੍ਰਾਨ-ਨਾਥ, ਕਾਰਨ-ਕਰਤਾ-ਮੁਖ^{੨੩} ॥
 'ਚੰਪਸਿਲੀਮੁਖ-ਬਾਨ-ਬਿਰਾਜਿਤ^{੨੪} ॥ ਭੂਖਨ^{੨੫}, ਬਸਨ^{੨੬}, ਮੁਕਟ-ਮਨਿ-ਰਾਜਿਤ^{੨੭} ॥੨੧੫॥੬੬੭॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸ਼ਾਰੰਗ ॥
 ਜਗ-ਕਾਰਨ-ਕਰਤਾ^{੨੮} ਜਗ-ਬੰਦਨ^{੨੯} ॥ ਨਮੋ ਨਮੋ ਦਿਨਕਰ^{੩੦}, ਅਘ-ਕੰਦਨ ॥^{੩੧} ॥
 ਧਰਮ-ਰੱਛ-ਸਾਇਕ^{੩੨}, ਜਗ-ਨਾਥਾ ॥ ਨਮੋ ਨਮੋ ਦਿਨ ਮਣਿ ਬਿਖ-ਜਾਂਤਾ^{੩੩} ॥੨੧੬॥੬੬੮॥
 ਤਮਜ਼ਾਂਤਕ^{੩੪}, ਨਿਸ-ਹਰ^{੩੫}, ਛਤ੍ਰੀਸਾ ਪ੍ਰਜਾਪਾਲ ਨਾਇਕ^{੩੬}, ਜਗਦੀਸਾ
^{੩੭}ਤ੍ਰਾਹ-ਤ੍ਰਾਹ-ਕਰੁਣਾਕਰ-ਈਸ਼੍ਵਰ^{੩੮} ॥ ਸਤ੍ਯ ਸ੍ਰੁਰੂਪ ਸਨਾਤਨ, ਨਰ ਹਰਿ^{੩੯} ॥੨੧੭॥੬੬੯॥

੧. ਤ੍ਰਿਖਾ ਤੇਜ। ੨. ਸੂਰਜ ਦਾ ਚਮਕੀਲ ਕੰਵਲ ਵਰਗਾ ਸਰੀਰ ਚਮਕਦਾ ਹੈ। ੩. ਦਿਨ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ-ਸੂਰਯ। ੪. ਛੱਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੂਰਯ। ੫. ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੬. ਸ੍ਰੀਮਤੀ-ਸੂਰਯ। ੭. ਦਿਨ ਦਾ ਮਾਲਕ। ੮. ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੯. ਦੈਤਾਂ ਦਾ ਵੈਰੀ। ੧੦. ਹੇ, ਛੱਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਕੁਲਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਵਾਲੇ, ਨਮੁਸਕਾਰ ਹੈ। ੧੧. ਰੱਜਤ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ। ੧੨. ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਭਰ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ (ਰਾਜਿਆਂ) ਦੀ ਕੁਲਿ ਦਾ ਪੁਜਯ। ੧੪. ਦੈਤਾਂ ਦੀ ਕੁਲਿ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਸ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਦਾ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੧੬. ਹਰ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੇ ਯੋਗ (ਲਾਇਕ)। ੧੭. ਵਿਪਦਾ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸੁਖ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੮. ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੯. ਜਿਸ ਦੀ ਥਾਣੀ ਆਦਤ ਨਾਲ ਹੀ (ਚੰਪ) ਧਨੁਖ, (ਸਿਲੀ-ਮੁੱਖ) ਥਾਣ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ। ੨੦. ਗਹਿਣੇ। ੨੧. ਕੱਪੜੇ। (ਬਾਣ) ਆਦਤ ਨਾਲ ਹੀ (ਚੰਪ) ਧਨੁਖ, (ਸਿਲੀ-ਮੁੱਖ) ਥਾਣ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ। ੨੨. ਮਟੀਆਂ ਵਾਲਾ ਮਕਟ। ੨੩. ਜਗਤ ਦੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਆਪ ਕਰਤਾ ੨੪. ਜਗਤ ਦਾ ਪ੍ਰਜਾਨੀਯ। ੨੫. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ (ਕੰਦਨ) ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੬. ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਯਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਸਾਇਕ) ਤੀਰ। (ਸਾਇਕ)—ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੭. ਪ੍ਰਸਿੱਧ। ੨੮. ਰਾਤ੍ਰੀ (ਅੰਧੇਰੇ) ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੯. ਮਾਲਿਕ। ੩੦. ਅੰਤਿਮ ਤ੍ਰਿਪਾਲੂ (ਈਸ਼੍ਵਰ)। ੩੧. ਸਹੀ ਵਸੁਦ ਵਾਲਾ, (ਸਨਾਤਨ) ਪੁਰਾਣਾ ਅਤੇ (ਨਰਹਰਿ) ਆਦਮੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਵਾਲਾ — ਈਸ਼੍ਵਰ।

ਬਿਜਯ-ਧਰਮ-ਪੁਜੇ, ਛਤ੍ਰੀ-ਭੇਸੂ^੧ ਪ੍ਰਜਾ ਨਾਥ, ਪਾਵਨ, ਰਥ-ਕੇਸੂ
 ਦਯਾ-ਸਿੰਧੂ ਜਗਪੱਖ^੫ ਦਿਨੇਸੂ^੬ ॥ ੧੫ ਠਾਣਡ-ਪਾਲ, ਛਿਤਪਾਲ ਮਹੇਸੂ ॥੨੧੮॥
 ਮਹਾਤੇਜ^{੧੦}, ਪ੍ਰਚੰਡ-ਪ੍ਰਤਾਪੂ^{੧੧} ਪ੍ਰਗਟ-ਪ੍ਰਤੱਖ, ਹਰਨ-ਸੰਤਾਪੂ^{੧੨}
 ੧੩ ਬਿਮਲ-ਬਿੰਬ-ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਸਮਾਨੂ^{੧੩} ॥ ਅਮਲ-ਬਰਨ ਪੰਕਜ^{੧੪} ਦ੍ਰਿਤ-ਖਾਨੂ^{੧੫} ॥੨੧੯॥੧੬੭੧॥
 ਸੁਧਾ-ਸਿੰਧੂਪ^{੧੬} ਰਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਪਾਨੂ^{੧੭} ਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼^{੧੮}, ਨਾਸਕ-ਕੁਲਿ-ਦਾਨੂ^{੧੯} ॥
 ਤਿਮਰਾਤਕ^{੨੦}- ਛਤ੍ਰੀ, ਬਿਤੁ-ਜੇਠੂ^{੨੧} ॥ ਛਿਮਾ ਸਦੀਵ^{੨੨} ਪਾਵਕ-ਸਮ ਕ੍ਰੋਧੂ^{੨੩} ॥੨੨੦॥੧੬੭੨॥
 ਕਲਮਲਿ-ਹਰਨ^{੨੪} ਦਹਨ^{੨੫}, ਤਮ-ਨਾਸੂ^{੨੬} ॥ ਦਿਪਤ-ਜੋਤਿ^{੨੭}, ਨਵਤਨ^{੨੮} ਸੁਖ ਰਾਸੂ^{੨੯} ॥
 ੩੦ ਪਾਵਨ-ਪਰਮ-ਬਿਸਨੁ-ਅਵਤਾਰੂ^{੩੦} ੩੧ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਿਤਘਨ-ਦਰਸ-ਜੈਕਾਰੂ^{੩੧} ॥੨੨੧॥੧੬੭੩॥
 ੩੨ ਮਾਰੂ-ਰੋਖ ਜੋਧ-ਬਿਤਿ-ਧਾਰੂ^{੩੨} ਸੁਤਹ ਸਿੰਧ^{੩੩}, ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਉਜਾਰੂ^{੩੪}
 ਦ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਚੰਡ^{੩੫} ਅਖੰਡ, ਅਨਾਸੂ ॥ ਨਮੋ, ਨਾਥ, ਦਿਨਪਤਿ, ਪ੍ਰਕਾਸੂ ॥ ੨੨੨॥੧੬੭੪॥
 ਕਿਲ. ਬਿਖੇ^{੩੬} ਦਹਨ^{੩੭}, ਹਰਨ-ਦਮ ਘੋਰੂ^{੩੮} ॥ ਪ੍ਰਜਾ-ਪਾਲ, ਸਾਲਕ ਰਿਪੁ ਬੋਰੂ^{੩੯} ॥
 ਬਿਜੇ-ਕਰਨ-ਧਰ^{੪੦}, ਮਨਹਰਿ ਗਾਤੂ^{੪੧} ॥ ਜਨ-ਪਾਲਕ, ਘਾਲਕ^{੪੨}, ਅਰਿ-ਘਾਤੂ^{੪੩} ॥੨੨੩॥੧੬੭੫॥
 ਮਹਾ ਤੇਜੱਸ਼ੀ, ਪ੍ਰਿਥੀ-ਪਾਲਕ ॥ ਦਿਨਕਰ. ਸਮਰ-ਬਿਜਯ^{੪੪}, ਰਿਪੁ ਘਾਲਕ^{੪੫} ॥
 ਮਹਾ ਪ੍ਰਤਾਪਵਾਨ, ਕਰਤਾਰਾ^{੪੬} ॥ ਕਸਯਪ ਸੁਤ^{੪੭}, ਜਗ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਾ ॥੨੨੪॥੧੬੭੬॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 ਸ੍ਰਿਸ੍ਰਿ-ਕਰੇਨ ਤੇਜੱਸ਼, ਮਹਾ ਦ੍ਰਿਤ^{੪੮} ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

੧. ਜੇਤੂ ਧਰਮ ਦਾ ਭੰਡਾ. ੨. ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ, ਸ੍ਰੀਰੂਪ ਵਾਲਾ। ੩. ਲਾਲ ਰੰਗ ਵਾਲੇ-ਰਥ ਵਾਲਾ। ੪. ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ।
 ੫. ਜਗਤ ਦੇ ਪੇਟ ਭਰਨ ਵਾਲਾ। ੬. ਦਿਨ ਦਾ ਮਾਲਕ। ੭. ਸਰੰਬ ਆਸਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੮. ਧਰਤੀ ਦਾ
 ਪਾਲਕ। ੯. ਧਰਤੀ ਦਾ ਮਾਲਕ। ੧੦. ਬਹੁਤ ਤੇਜ ਵਾਲਾ। ੧੧. ਤੇਜ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲਾ। ੧੨. ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।
 ੧੩. ਅਸਲ ਸ੍ਰੀਰੂਪ ਨਿਰਮਲ ਅਤੇ (ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਜਲ ਦਾ ਸਰੂਪ)। ੧੪. ਨਿਰਮਲ (ਪੰਕਜ) ਕੰਵਲ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ।
 ੧੫. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਵਾਲਾ। ੧੬. ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ। ੧੭. ਪੀਣ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਗਾ। ੧੮. ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਚਾਨਣ
 ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੯. ਦੋਤਾਂ ਦੀ ਕੁਲਿ ਨੂੰ ਨਾਥ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੦. ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ (ਅੰਤਿਕ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੧-੨੧.
 ਯੋਧਾ, ਧਰਮ ਵਾਲਾ। ੨੨. ਸਦਾ ਹੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੩. ਅਗਨੀ ਵਾਂਗ ਕ੍ਰੋਧ ਵਾਲਾ। ੨੪. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ
 ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੫. ਸਾਭਨ ਵਾਲਾ। ੨੬. ਹਨੇਰੇ ਦਾ ਨਾਸਕ। ੨੭. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੮. ਨਵੀਨ (ਨਵਾਂ)
 ੨੯. ਸੁਖ ਦਾ ਖਜਾਨਾ। ੩੦. ਬਹੁਤ ਪਵਿਤ੍ਰ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦਾ ਅਵਤਾਰ। ੩੧. ਸ੍ਰਿਤੂ ਅਤੇ ਸਮੰਹ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ
 ਵਾਲਾ। ੩੨. ਮਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ (ਮਾਰੂ ਰੋਖ) ਕੁਸ਼ੀ ਵਾਲਾ, ਅਰਥਤ ਸਤਰੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਧਾਨ ਵਾਲਾ। ੩੩. ਬਿਨਾਂ ਹੀ
 ਯਤਨ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ। ੩੪. ਚਿੱਟੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਲਾ। ੩੫. ਪਾਪ, ਅਵਗੁਣ। ੩੬. ਘਰ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।
 ੩੭. ਦੁੱਖਦਾਈ (ਸਾਠਕ) ਵਰੀਆਂ (ਬਿਰੂ) ਡੋਭ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੩੮. ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਜਿੱਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩੯. ਸੁੰਦਰ
 (ਗਾਤੂ) ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ। ੪੦. ਪੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੪੧. ਵੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੪੨. ਕਸਯਪੀ ਰਿਸ਼ੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ,
 ੪੩. ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਲਾ।

ਨਮੋ ਨਮੋ ਦਿਨ-ਮਣਿ ਛੜੀ-ਪਤਿ^੧ ॥ ਸਿੱਧ-ਕਰਨ-ਕਾਰਜ^੨ ਕਸਯਪਿ-ਸੁਤ^੩ ॥
 ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ-ਪ੍ਰਭੂ-ਜਗ-ਕਰਤਾਰਾ^੪ ॥ ਤਾਪ-ਹਰਨ^੫ ਤ੍ਰਈ-ਲੋਕ-ਉਜਾਰਾ ॥੨੨੫॥੯੭॥
 ਕਿਰਨ ਸਹਸ A ਰਾਟ^੬ ਬਲਵਾਨੂ ॥ ਸਦਾ ਅਨੰਦਤ-ਗੁਣ-ਨਿਧੀ-ਖਾਨੂ^੭ ॥
 ਜਬ ਪ੍ਰਭੂ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰਤ-ਮਨ-ਮਾਹੀ^੮ "ਤਾ-ਤੇ-ਸਭਿ-ਅੰਖਿ-ਜਰ-ਜਾਹੀ"^੯ ॥੨੨੬॥੯੮॥
 ਪ੍ਰਜਾਪਾਲ, ਸਭਿ-ਪ੍ਰਿਥੀ-ਪਾਲਾ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੱਧੂ^{੧੦} ਸਰਬਤ੍ਰ-ਦਯਾਲਾ^{੧੧}
 ਪ੍ਰਗਟ-ਪ੍ਰਚੇਤ^{੧੨} ਸਮਰਥ-ਸਕਲ-ਬਿਧਿ^{੧੩} ॥ ਨਮੋ ਨਮੋ ਨਾਇਕ-ਪੂਰਨ ਸਿੱਧ^{੧੪} ॥ ॥੯੭॥
 ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਤ-ਪ੍ਰਭੂ-ਸਗਲ-ਜਗਤ ਕੋ ਇੱਛਾ ਪੂਰਕ^{੧੫} ਰੱਛ-ਭਗਤਿ ਕੋ^{੧੬}
 ਪ੍ਰਿਥੀ-ਜੋਜਨ-ਕੋਟਿ-ਪਚਾਸਾ^{੧੭} ਲੋਕ-ਚਤੁਰ-ਦਸ ਪੂਰ-ਪ੍ਰਕਾਸਾ^{੧੮} ॥੨੨੮॥੯੮੦॥
 ਮਨ-ਬਾਂਛਿਤ-ਫਲ-ਪਾਇਕ^{੧੯} ਦਾਤਾ ॥ ਇੱਛਾ-ਪੂਰਨ-ਪੁਰਥ ਬਿਧਾਤਾ ॥
 ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬਿਸਨੁ, ਮਹੇਸ-ਅਰਾਧਤ ॥ ਇੰਦ੍ਰਾਦਿਕ ਸੁਰ ਮੁਨਿ-ਤਪ-ਸਾਧਤ ॥੨੨੯॥੯੮੧॥
 ਕਿਨਰ^{੨੦}, ਗੰਧ੍ਰਿ^{੨੧} ਰਿਖਿ-ਗਨਯਾਵਤ ॥ ਦੇਵ, ਦਨੁਜ^{੨੨}, ਨਰ, ਜੱਛ^{੨੩}-ਅਰਾਧਤ ॥
 ਯਯਾਵਤ ਸਕਲ ਭਾਉ-ਭਯ-ਪ੍ਰੀਤੀ^{੨੪} ॥ ਬੇਦ-ਮਾਰਗੀ, ਨਾਯਾ^{੨੫}, ਬਿਨੀਤੀ^{੨੬} ॥੨੩੦॥੯੮੨॥
 ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਕਰਹਿ ਨ ਜਗਤ ਪ੍ਰਕਾਸਾ ॥ ਸਕਲ-ਭੇਖਜੀ ਹੋਤਿ-ਬਿਨਾਸਾ^{੨੭}
 ਅੰਧਿਕਾਰ-ਸਭਿ-ਜਗ-ਹੁਇ-ਜਾਈ ॥ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਨ ਆਵੈ, ਆਪ, ਪਰਾਈ^{੨੮} ॥੨੩੧॥੯੮੩॥
 ਸਹਸ-ਕਿਰਨA ਆਨਨ ਪ੍ਰਚੇਤਾ^{੨੯} ॥ ਅਤਿ-ਬਲ, ਤੇਜ-ਉਦਿਤ ਨਵ ਖੰਡਾ^{੩੦} ॥
 ਅਨੰਤ-ਨਾਮ-ਅਨ-ਗਨਤਿ-ਅਪਾਰਾ^{੩੧} ॥ ਸਿਮ੍ਰਤ ਸਿੱਧ ਹੋਤ ਸਭਿ ਕਾਰਾ ॥੨੩੨॥੯੮੪॥

੧. ਦਿਨ ਦਾ ਮਾਲਕ । ੨. ਛਤਰੀਆਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ । ੩. ਕਰਜਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੪. ਕਲਯਾਪ ਰਿਸ਼ੀ ਦਾ ਪੁਤਰ-ਸੂਰਜ । ੫. ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ (ਸੂਰਜ) । ੬. ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੭. ਸੈਂਕੜੇ ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ (ਰਾਟ) ਰਾਜਾਂ । ੮. ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਸਦੀਵ ਪ੍ਰਸੰਨ । ੯. ਉਸ (ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਬੂਟੀਆਂ ਸੜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੦. ਮਿਹਰ ਦਾ ਸਮੁੰਦਰ । ੧੧. ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ । ੧੨. ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੇਜ ਵਾਲਾ । ੧੩. ਸਰਬ ਸਮਰਥ (ਤਾਕਤਵਰ) । ੧੪. ਸਾਰੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ । ੧੫. ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੬. ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਰੱਖਿਅਕ । ੧੭. ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦਾ ਹੈ । ੧੮. ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ । ੧੯. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵਜਾਉਣ ਵਾਲੇ । ੨੦. ਗਵਯੇ । ੨੧. ਚੈਤ । ੨੨. ਯਕਸ਼ । ੨੩. ਸਾਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ । ੨੪. ਨਿਆਏ ਅਨੁਸਾਰ । ੨੫. ਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਜਾਣੂ । ੨੬. ਸਾਰੀਆਂ (ਭੇਖਗੀ) ਬੂਟੀਆਂ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੨੭. ਆਪਣਾ ਅਤੇ ਪਹਾਇਆ । ੨੮. ਹਜ਼ਾਰ ਕਿਰਨਾਂ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਤੇਜ ਮਈ ਮੁਖ ਵਾਲਾ । ੨੯. ਬਹੁਤ ਬਲਵਾਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਤੇਜ ਨਵਾ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਉਦਯ ਹੈ । ੩੦. ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਨਾਮ ਹਨ ।

A ਅਮਰ ਕੰਠ ਵਿਚ ਪੰਡਤ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਬੁੱਧ ਮਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਸਨ ਉਹ ਪ੍ਰਥਮ ਕਾਛ ਦੇ ਦੇਵ ਵਰਗ ਵਿਚ "ਸਹਸ੍ਰਾਨੁ" ਨਾਮ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ "ਸਹਸ-ਕਿਰਨ" ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

B ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਅਤੇ ਪਰਾਟਿਕ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕੇ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਝਾਤ ਵਾਸਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ "੫੦ ਕ੍ਰੋੜ ਯੋਜਨ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਹੈ," ਕੇਵਲ ੫੦ ਕ੍ਰੋੜ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨਹੀਂ ।

Aਪ੍ਰਿਥਮੇ^੧ "ਸੂਰਜ" ਨਾਮ ਬਿਜਯ^੨ ਕਰ ॥ ਮਹਾ-ਤਪੀ, ਬਲਵੰਤ, ਧਨੁਖ-ਧਰ ॥
 ਬਾਰੰਬਰ ਨਮਾਸਿ^੩-ਅਪਾਰਾ ॥ ਦੁੱਤੀਏ ਨਾਮ "ਆਦਿਤਯ" ਉਦਾਰਾ^੪ ॥੨੩੩॥੯੮॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 "ਬਾਰ ਬਾਰ ਬੰਦਤ" ਦਿਨ ਨਾਥਾ^੫ ॥ "ਬਿਜਯ, ਦਿਵਾਕਰ, ਸਮਰਥ-ਗਾਥਾ" ॥
 'ਸੰਪਤਿ ਸਗਲ ਪੁਤ੍ਰ-ਫਲ-ਦਾਇਕ' ॥ 'ਭਯ-ਹਾਰਨ-ਜਯ-ਭਾਜਕਰ-ਨਾਇਕ' ॥੨੩੪॥੯੯॥
 'ਸਤ੍ਰਿ-ਮਿਤ੍ਰ-ਹੋਵਤ ਤ੍ਰ-ਜਾਪਤਿ' "ਹਰਿ^{੧੦}ਹਰਿ" ਕਰਤ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਿਤ-ਕਾਂਪਤਿ^੧ ॥
 "ਸਵਿਤਾ" ਨਾਮਪ੍ਰਚੰਡ-ਪ੍ਰਗਟ-ਬਪੁ^੨ ॥ ਜਿਹ-ਸਿਮਰੇਥਿਤ-ਬ੍ਰਿਧ-ਸੁ-ਜਪ-ਤਪ^੩ ॥੨੩੫॥੯੯॥
 ਕਸਯਪ, ਕੁਲਿ^੪ "ਰਵਿ" ਤੇਜ-ਨਿਧਾਨਾ^੫ ॥ ਸੁਖ-ਪਾਵਤ, ਸੇਵਤ-ਸੁਰ-ਗਣਾਨਾ^੬
 ਨਿਸਦਿਨ-ਜਪਤ "ਭਾਸਕਰ" ਜੇਉ ॥ 'ਸੰਤਤ ਬ੍ਰਿਧ ਸਫਲ ਬਿਧ ਜੇਉ' ॥੨੩੬॥੯੯॥
 "ਕਸਯਪਿ ਕੁਲਿ" ਸ੍ਰੀ-ਪ੍ਰਿਥੀ-ਪਾਲਾ, ॥ ਬਿਜਯ ਧਾਮ^੭, ਰਣਮੰਡਿ^੮ ਬਿਸਾਲਾ ॥
 "ਭਾਨੂ" ਮੰਹਿਦ੍ਰ^੯ ਸ਼ੀਲ^{੧੦}, ਜਸਵੰਤ^{੧੧} ॥ 'ਸੇਵਤਿ-ਸਾਧੁ, ਸਿੱਧ-ਭਗਵੰਤ^{੧੨} ॥੨੩੭॥੯੯॥
 "ਸਹੰਸ ਮੁਖੀ" ਰਵਿ, ਤੇਜ-ਨਿਧਾਨਾ^{੧੩} ॥ ਮੰਗਲ-ਕਰ^{੧੪} ਦਾਇਕ-ਕਲਯਾਨਾ^{੧੫} ॥
 "ਦਿਨਮਣਿ" ਪਰਮ-ਪੁਰਥ, 'ਪ੍ਰਧਾਨਾ ॥੧੬' ਸੇਵਤ-ਮੰਗਲ-ਬਿਬਿਧ-ਨਿਧਾਨਾ^{੧੭} ॥੨੩੮॥੯੯॥
 ਪ੍ਰਿਥੀ ਪਾਲ, "ਪ੍ਰਜਾ-ਪਤਿ-ਜੈਸੂ" ॥ ਰਣਿ-ਮੰਡਿਲ^{੧੮}, ਨਿਤ-ਬਿਜਯ^{੧੯} ਮਹੇਸੂ^{੨੦} ॥
 ਸੇਵਤਿ ਜੇ ਇਕ ਚਿਤ "ਦਿਵਾਕਰ" ॥ 'ਹਰਤ-ਤਾਪ-ਸੰਤਾਪ, ਦਾਰਿਦ੍ਰ^{੨੧} ॥੨੩੯॥੯੯॥

੧. ਪੂਰੇ । ੨. ਜਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੩. ਨਮਸਕਾਰ । ੪. ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ । ੫. ਬਾਰ ਬਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ੬. ਜਿਤ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਕਥਨੀ ਦੀ ਤਾਕਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੭. ਸਾਰੀ ਸਮਗ੍ਰੀ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰ ਆਦਿਕ ਫਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੮. ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੯. ਹੇ ਸੂਰਜ ਤੇਰਾ ਜਾਪ ਕਰਦਿਆਂ ਵੈਰੀ ਮਿਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਸੂਰਜ । ੧੧. ਬੁਠੇ ਕਰਮ ਕੰਥਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਤੇਜ ਮਈ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ । ੧੩. ਜਪ-ਤਪ ਤੋਂ ਧਨ ਵਧਦਾ ਹੈ । ੧੪. ਰਿਸ਼ੀ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ (ਕਸਯਪੀ) ੧੫. ਤੇਜ ਦਾ ਖਜਾਨਾ । ੧੬. ਵਿਦਿਆ ਗਿਆਨੀ ਪ੍ਰਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੧੭. ਨਿੰਤਰ (ਵਿਘਨ ਰਹਿਤ) ਉਤਮ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਇਕ ਰਸ ਵਧਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਫਤਿਹ ਦਾ ਘਰ । ੧੯. ਜੇਗ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੦. ਧਰਤੀ ਦਾ ਮਾਲਕ । ੨੧. ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਾਲਾ । ੨੨. ਸੰਭਾ ਵਾਲਾ । ੨੩. ਸਾਧ ਅਤੇ ਸਿਧ ਭੀ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੨੪. ਸੁਖ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੫. ਮੁਕਤ ਦਾਤਾ । ੨੬. ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਨੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ੨੭. ਸਦਾਂ ਹੀ ਜਿੱਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੮. ਦੁਖ ਅਤੇ ਦਲਿੰਦਰ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

A ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਥੋਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਨਾਮ ਦਾ ਅਰੰਭ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਕ ੨੩੯॥੧੦੧੫ ਉੱਤੇ ਸਮਾਪਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਹ ਸਤੰਤ੍ਰ 'ਸੂਰਯ ਪੁਰਾਣ' ਨਾਲ ਸਹੀ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਉੱਚਾਰਣ ਬਾਰੰਬਾਰ ਨਮਾਸਿ ਅਪਾਰਾ ਬਾਰੰਬਾਰ ਬੰਦਤ ਦਿਨ ਨਾਥਾ ॥ ਆਦਿ ਸ਼ਬਦਾ ਤੋਂ ਸਿਧ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕੁਲਿ ਸੂਰਯਵੰਸ਼ੀ ਫੜੀ ਹੈ ।

ਨਾਮ-ਅਨੰਤ, ਅਨੰਤ-ਸ੍ਰੂਪਾ
'ਨਾਮ-ਨਾਮ-ਘਟਿ-ਘਟਿ-ਕੇ-ਬਾਸੀ'
ਦੁਆਦਸ-ਨਾਮ-ਜਪੈ-ਜੋ-ਕੋਈ
ਮਨ-ਬਾਛਿਤ ਸਭਿ-ਫਲ-ਕੋ-ਲਹੈ
ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਦੁਆਦਸ-ਪ੍ਰਗਟ, ਪ੍ਰਚੰਡ ਅਨੁਪਾ ॥
ਆਦਿ-ਅਨੰਤ-ਸ੍ਰਿਸ੍ਰਿ-ਪ੍ਰਕਾਸੀ ॥੨੪੦॥੯੯੪॥A
ਧਾਰਤ-ਹਿੰਦੁ-ਇਕਾਗ੍ਰ ਹੋਈ
ਦੁਆਦਸ ਨਾਮ ਦਾਸ-ਜੋ-ਕਹੈ ॥੨੪੧॥੯੯੫॥

ਪ੍ਰਤੁ-ਅਰਥ-ਜਾਂਚੈ-ਜੋ-ਪ੍ਰਾਨੀ^੩
ਜੋ-ਇਛਾ-ਪਨ-ਕੀ-ਕਰਯਯਾਵਤ
ਭੰਗ-ਹੋਤੁ-ਸੇਵਤ ਜੋ-ਨਰਾ ॥
ਮਰ-ਅਰਥ^੪ ਜੋ ਜਪਤ ਮਨੁੱਖਾ ॥
ਜੋ-ਜੋ-ਅਰਥ^੫ ਭਜਤ-ਪ੍ਰਭੂ^੬ ਨਾਮਾ ॥
ਸਮਰਥਿ^੭ ਜਾਨ ਕਰਤ ਸਭਿ ਸੇਵਾ ॥
ਨਮਸਕਾਰ-ਕੋਟਿਕ ਪਦ-ਬੰਦਨ ॥

ਤਤ-ਗ੍ਰਹ-ਹੋਤ-ਪੂਰ-ਸੁਰ-ਗਯਾਨੀ^੮
ਅਮਿਤ-ਬਿਤ-ਅਸਥਿਰ-ਤਤ-ਪਾਵਤ^੯ ॥੨੪੨॥੯੯੬॥
ਸੂਰਪੂਰ-ਪਾਵਤ ਬਰਤ-ਅਛਰਾ^{੧੦} ॥
ਪਾਵਤ ਬਿਜਯ^{੧੧} ਸੁਜਸ ਬਹੁ-ਸੁਖਾ ॥੨੪੩॥੯੯੭॥
ਮਨਬਾਂਛਿਤ-ਫਲ-ਲਭਤ ਸਕਾਮੀ^{੧੨} ॥
ਪ੍ਰਜਾ-ਨਾਥ, ਪਾਵਨ, ਗੁਰਦੇਵਾ^{੧੩} ॥੨੪੪॥੯੯੮॥
ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੁ, ਅਘ-ਅਸੁਰ ਨਿਕੰਦਨ^{੧੪} ॥

ਅੰਤਰ-ਜਾਮੀ ਸਭਿ-ਬਿਧ-ਜਾਨਤ ॥
ਅਗਮ, ਅਗੋਚਰ-ਉਸਤਿਤ-ਮਾਹੀ^{੧੫} ॥
ਪੜੈ-ਭੀਰ-ਦੀਨਨ-ਰਖ-ਕਰਹੀ^{੧੬} ॥
ਜਬ ਕੋਈ ਜਾਚਨ-ਜਨ-ਲਾਗੈ^{੧੭} ॥
ਗ੍ਰਿਦਯ-ਸੁਧਇਕ-ਚਿਤ-ਹੈ-ਪਯਾਵੈ ॥
ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਅਨ-ਬੋਲਤ-ਕੀ ਪੀਰ^{੧੮} ਪਛਾਨਤ ॥੨੪੫॥੯੯੯॥
ਨਿਜ-ਦਾਸਨ-ਕੇ-ਸੰਗ ਬਸਾਹੀ ॥^{੧੯}
ਆਰਤਿ-ਮੇਟੰ-ਦੀਨ-ਉਬਰ ਹੀ^{੨੦} ॥੨੪੬॥੧੦੦੦॥
ਦੇਤ-ਤਥਾ ਸਤ-ਸਿਧ-ਅਨੁਰਾਗੈ^{੨੧} ॥
ਧਰਮ-ਮੂਰਤਿ, ਪ੍ਰਭੂ^{੨੨}, ਤਿਹ-ਚਿਗ^{੨੩}-ਆਵੈ ॥੨੪੭॥੧੦੦੧॥
ਬੋਲਤ-ਸ੍ਰਵਤ ਅਮਿਯ, ਪਿਕ ਰਸਨਾ ॥
ਮੁਖ ਮਾਂਗਤ ਬਰ ਪਾਵਤ ਤਤ ਛਿਨ ॥ ਦੇਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਿ ਬਰ ਨਿਜ ਦੀਨਨ ॥੨੪੮॥੧੦੦੨॥

੧. ਉਸ ਦੇ ਨਾਮ ਅਤੇ ਅਸਥਾਨ ਹਰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ। ੨. ਆਦਿ-ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ (ਅਨੰਤ) ਨਾਸ-ਰਹਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੩. ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ ਪੁੱਤਰ ਵਾਸਤੇ ਸੂਰਜ ਤੋਂ (ਜਾਚਨ) ਮੰਗੇ। ੪. ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਤੱਤ ਵੇਤਾ (ਪੁੱਤਰ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੫. ਟਿਕਿਆ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਬੇਅੰਤ ਹੋਣ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ੬. ਦੋਵੇਂ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਪਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਅਪੱਛਰਾਂ ਨੂੰ (ਬਰਤ) ਵਿਆਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੭. ਯੁੱਧ ਵਾਸਤੇ। ੮. ਜਿਤ। ੯. ਜਿਸ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਵਾਸਤੇ। ੧੦. ਸੂਰਜ। ੧੧. ਇਛਾ ਸਹਿਤ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ। ੧੨. ਕਾਰਨ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਪੂਜਾ ਦੇਵ। ੧੪. ਦੋ ਤਾਂ ਨੂੰ (ਨਿਕੰਦਨ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਦੁਖ, ਭੀੜ। ੧੬. ਜਿਸ ਪਾਸ (ਅਗਮ) ਪੁਜਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਗੋਚਰ ਵੇਖਿਆ ਨਾ ਜਾਵੇ। ੧੭. ਦੁਖ ਪੈਣ ਤੋਂ ਗਰੀਬ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੧੮. ਦੁਖ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਵਾਲੇ। ੧੯. ਸੇਵਕ, ਮੰਗਣ ਲਗਦਾ ਹੈ। ੨੦. ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ੨੧. ਪਾਸ, ਨੇੜੇ। ੨੨. ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ। ੨੩. ਕਲਯਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਾਕਾਂ ਵਾਲਾ।

ਨੋਟ :- ਪ੍ਰਭੂ ਰੀਡਰ ਪਾਸੋਂ ਸਫਾ ੨੫ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਬੰਦ ਨੰਬਰ ੯੪੦ ਦੀ ਥਾਂ ੯੩੮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਫਾ ੨੬ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਬੰਦ ਨੰਬਰ ੯੪੫ ਦੀ ਥਾਂ ੯੪੪ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੱਚ ਲੈਣ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨੀ।
A. ਸਫਾ ੩੩ ਤੋਂ ਬੰਦ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਨੰਬਰ ੯੯੪ ਸੁੱਚ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

'ਸਪਤ ਮੁਖਾ ਰਥ ਪ੍ਰਭੁ ਅਰੁੜਤਾ' ॥ 'ਆਯੁਧ ਸਕਲ ਧਰੇ ਰਿਪੁ ਚੂਰਤਾ' ॥
 ਬਰਦਾਇਕ', ਰਠ ਬਿਜਜ. ਧਨੁਖ ਧਰ ॥ ਸਦਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਰਹਿਤ ਦੀਨਨ ਪਰ ॥੨੪੯॥੧੦੦੩॥
 ਬਰਦਾਇਕ, ਛੜੀ ਕੁਲਿ ਭੂਖਨਿ' ॥ ਬਿਦਤ ਪ੍ਰਚੰਡ', ਦਨੁਜ ਕੁਲਿ ਦੂਖਨਿ' ॥
 ਚਾਪ', ਸਿਲੀਮੁਖ ਪਾਨ ਬਿਰਾਜਤ' ॥ ਭੀਖਮ, ਭੀਮ, ਤੂਨਿ ਕਟਿ ਰਾਜਿਤ' १੦ ॥੨੫੦॥੧੦੦੪॥
 'ਮਾਰੂ ਰੋਖ ਰੋਹ ਰਿਸਵਾਰੇ' १੧ ਏਕ, ਏਕ ਸਰ ਰੂਪ ਅਪਾਰੇ
 'ਸਪਤ ਭਾਂਤਿ ਸਰ ਪਰੀ ਪੁਲਾਦੀ' १੨ ॥ ਪੰਛੀ ਪੰਖ ਲਗੇ ਰਤਨਾਦੀ ॥੨੫੧॥੧੦੦੫॥
 ਸ਼ਕਤਵਾਨ ਸਰ ਮੂਰਤਿ ਵੰਤਾ' १੩ ॥ 'ਬਿਕ੍ਰਮ ਸਮਰ ਬਿਜਜ ਬਲਵੰਤਾ' १੪ ॥
 'ਸਰੁਖ ਸਦਾ ਅਰਿਵੰਚਿਤ ਸ੍ਰਾਮੀ' १੫ ॥ ਅਮਿਤ ਰੂਪ ਕੇ ਬਾਨ ਨਮਾਮੀ ॥੨੫੨॥੧੦੦੬॥
 ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ' १੬ ਸਿਰ ਨਾਮ ਪ੍ਰਗਟ ਬਪੁ ॥ ਬੰਦਨ ਮਮ ਨਮਾਮਿ ਸੁਤ ਕਸਯਪੁ' १੭ ॥
 'ਨਮਸਕਾਰ ਅਰਿਤਸੁਤ, ਬਿਦਤ' ੧੮ ਤਨ ॥ ਨਮੋਨਮੋਆਯੁਧ ਸ੍ਰੀ ਦਿਨ ਮਣਿ' ੨੦ ॥੨੫੩॥੧੦੦੭॥
 ਸਪਤ ਮੁਖਾ ਰਥ ਬਾਹਨ ਸੌਰੈਂ ਬੱਜ੍ਜਨ ਖਚਿੱਤ, ਅਸੁਰ ਸੁਰ ਮੌਰੈਂ
 'ਛੇ ਬਿਕਟਿਕ ਦੁਤਿ-ਦਾਮਨਿ ਦਮਕੈ ॥ ਪ੍ਰਭਾਵੰਤ' ੨੧ ਲਾਲਨ ਦੁਤਿ ਚਮਕੈ ॥੨੫੪॥੧੦੦੮॥
 ਸੁਭਗ, ਮਨੋਹਰ, ਸਜਿਤ-ਬਿਵਾਨਾ ਸਪਤ ਮੁਖਾ ਰਥ ਪ੍ਰਥਮ ਬਖਾਨਾ
 'ਰਚਿਰਸੁਹਾਵਤ ਮੰਗਲ ਰਥ ਬਰ ॥ ਜਾਨੁਕ ਗਢਯੋ' ੨੨ ਬਿਧਾਤੈ' ੨੫ ਨਿਜਕਰ ॥੨੫੫॥੧੦੦੯॥

੧. ਕੰਦਿਲ ਵਰਗੀ ਮਿਠੀ ਜ਼ਬਾਨ ਤੋਂ ਬੋਲਦਿਆਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਚਲਦਾ ਹੈ। ੨. ਆਪਣਿਆਂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ।
 ੩. ਸੂਰਯ ਜੀ ਸਪਤ ਮੁਖੀ ਰਥ ਉਤੇ ਸੁਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ੪. ਸਾਰੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਧਾਰ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।
 ੫. ਵਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ੬. ਛੜੀਆਂ ਦੀ ਕੁਲਿ ਦਾ ਗਹਿਣਾ, ੭. ਪ੍ਰਤ੍ਯਖ ਤੇਜਮਈ। ੮. ਦੈਤਾਂ ਦੀ ਕੁਲਿ ਨੂੰ
 ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੯. (ਸੂਰਯ ਦੇ) ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਮਾਨ ਅਤੇ ਬਾਣ ਹੈ। ੧੦. ਲੱਕ ਨਾਲ ਭੱਥਾ ਹੈ। ੧੧. ਗੁਸੈਲ
 (ਗੁੱਸਾ) ਗੁਸੇ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਹੈ। ੧੨. ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਫੋਲਾਦੀ ਸੱਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੀਰ (ਸੂਰਯ ਦੇ)। ੧੩. ਤਾਕਤ ਵਾਲੇ
 ਪ੍ਰਗਟ ਬਾਣ ਹਨ, ੧੪. ਬਲਵੰਤ (ਬਾਣਾ ਦੀ) ਤਾਕਤ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀ ਹੈ। ੧੫. ਸਦਾ ਹੀ ਗੁਸੈਲ ਅਤੇ ਮਾਲਕ
 ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਠਗਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ੧੬. ਅਲੰਗ, ਅਲੰਗ, ੧੭. ਕਸਯਪ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਸੂਰਯ। ੧੮. ਵੈਰੀਆਂ
 ਨੂੰ ਫਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ। ੧੯. ਪ੍ਰਸਿਧ, ਪ੍ਰਗਟ, ੨੦. ਸ੍ਰੀ ਸੂਰਯ ਦੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ। ੨੧. ਕ੍ਰੋਧਾਂ ਬਿਜਲੀਆਂ ਦੀ
 ਲਿਸਕ ਪੈਦੀ (ਤੀਰਾਂ ਦੀ) ਚਮਕ ਹੈ। ੨੨. ਚਮਕ ਵਾਲੇ। ੨੩. ਉੱਤਮ ਰਥ ਸੰਹਾਰਾ ਹੈ। ੨੪. ਮਾਨੋ ਕਿ
 ਅੰਤਿਆ ਹੈ। ੨੫. ਬਹੁਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਥ ਨਾਲ।

ਉਚ-ਸੂਵਾ ਹਯ ਸਯਾਮ ਬਰਨ ਬਰਾ ॥ ਬਾਜ ਰਾਜ ਰਾਜਨ ਹਯ ਈਸਰਾ ॥
 'ਆਨਨ ਅਨਿਕ ਪੁਸ੍ਰ ਤਨ ਬਾਜੀ ॥ ਮਾਰੁਤ ਬੇਗਾ, ਸਰਪ ਗਤਿ' ਗਾਜੀ ॥੨੫੬॥੧੦੧੦॥
 ਕੰਚਨ ਤਨ', ਚਪਲਾ ਗਤਿ ਚੰਚਲ ॥ ਘੋਰ ਨਾਦ, ਚਿਹਨ ਸਭਿ ਭੀਹਲ ॥
 ਮੁੰਚਿਤ ਗਰਭਾ'੦ ਸਬਦ ਮੁਨਿ ਭੀਖਮ॥ਦੀਰਘ ਕਾਇ'१, ਮਹਾਬਲਿ, ਬੀਖਮ'੨ ॥੨੫੭॥੧੦੧੧॥
 'ਸੁਘਰ ਸੂਰ ਸਾਵੰਤ ਤੁਖਾਰਾ ॥ १੫ਚੰਚਲ ਚਪਲ ਰੁਰੰਗ ਜੁਝਾਰਾ' ॥
 ਮਨਿ, ਨਗ, ਬੱਜ੍ਜ'੫, ਅਲੰਕ੍ਰਿਤਿ ਨਾਨਾ'੬ ॥ ਰਸਨਾਇਤੀ ਨ ਜਾਇ ਬਖਾਨਾ'੭ ॥੨੫੮॥੧੦੧੨॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਸਪੁ ਮੁਖਾ ਮਹਿ ਲਗੇ ਹਯੇਦਾ'੮ ॥ १੯ਲਾਜਤ ਸਰਸ ਉਦਯ ਨਭ ਚੰਦਾ ॥
 ੨੦ਚੰਚਲ ਚਖੁ ਭਾਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਤਨ ॥ ੨੧ਨੈਨ-ਸੈਨ ਸਿਤਕਾਇ ਸਹਸ ਫਨਿ ॥੨੫੯॥੧੦੧੩॥
 ਪਲਕ ਮਾਤ੍ਰ ਗਮਜ'੨੨ ਚੰਦਸ ਲੋਕਾ ॥ ਪੰਛਿ ਪਰੀ ਗਤਿ ਅਮਿਤ, ਅਰੋਕਾ ॥
 ਸਮਰ ਬਿਜਜ ਸਰ ਬਿਕਟ ਉਕਾਬਾ'੨੩ ॥ ਝੋਕ ਝਪਟ ਕਟਸੀਘੁ ਸਿਤਾਬਾ'੨੪ ॥੨੬੦॥੧੦੧੪॥
 ੨੫ਏਣ, ਬਾਜ, ਨਾਹਰ, ਗਜ ਗੱਛਤ'੨੫ ॥ ਝਪਟ ਝੋਕ'੨੬ ਮਾਰੁਤ ਗਤਿ ਮੁੱਛਿਤ'੨੭ ॥
 ੨੮ਬਹਰਤਿ, ਬਿਰਕਤਿ, ਨ੍ਰਿਤਤਜਾਹੀ'੨੯ ॥ ੩੦ਨਭਚਰਇਵਪਟਰਤ ਹਜਨਾਹੀ'੩੦ ॥੨੬੧॥੧੦੧੫॥
 ਸੁਭਗ, ਮਨੋਰੀ'੩੦, ਰੁਚਿਰ ਸਯੇਦਾ ॥ ਹਯਜੁਤਿ ਸੋਭਤਿ ਸਹਸ ਫਨਿੰਦਾ'੩੧ ॥
 ਤਿਹ ਚੜ ਚਲੇ ਜਗਤ ਪਤਿ, ਦਿਨ ਮਣਿ ॥ ਸਮਰਹੇਤੁ ਗੱਜਯੋ, ਰਨਭੂਖਣਿ ॥੨੬੨॥੧੦੧੬॥
 ਅਗਨਿ ਬਾਨ, ਜਲ ਬਾਨ, ਬਿਰਾਜਿਤ ॥ ਤੀਛਨ ਮਹਾ ਪਾਨ ਅਸਿ ਰਾਜਤ ॥
 ਸੈਲ-ਬਾਣ, ਬਰ-ਸੋਹਤ-ਬਾਨਾ ॥ ਸਿਲਾ-ਬਾਨ, ਭੀਖਮ ਦੁਤਿ-ਨਾਨਾ ॥੨੬੩॥੧੦੧੭॥

੧. ਚੰਗੇ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਉਚਿਆਂ ਕੰਨਾ ਵਾਲੇ ੨. ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ, ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਰਾਜੇ ਘੋੜੇ । ੩. ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਖਾਂ, ਅਤੇ ਬਲਵਾਨ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ । ੪. ਹਵਾ ਵਾਂਗ ਚਲਣ ਵਾਲੇ । ੫. ਸੱਪ ਵਾਂਗ ਚਲਣ ਵਾਲੇ । ੬. ਲੜਨ ਵਾਲਾ, (ਕਾਤਲੇ ਕੁਦਾਰ), ਭਾਵ-ਘੋੜੇ । ੭. ਸੁਨਹਿਰੀ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ । ੮. ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਚਾਲਾਕ । ੯. ਭਯਾਨਕ । ੧੦. (ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਪੇਟ) ਛਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਵਡਿਆਂ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ । ੧੨. ਕੰਨਨ । ੧੩. ਸੂਰਯ ਰਾਜਪੂਤ ਦੇ ਸੂਰਯ ਘੋੜੇ ਹਨ । ੧੪. ਲੜਾਕੇ ਅਤੇ ਚਾਲਾਕ ਤੋਂ ਚਾਲਾਕ ਘੋੜੇ । ੧੫. ਹੀਰੋ । ੧੬. ਬਹੁਤ ਸਜਾਏ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੭. ਜੀਭ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ । ੧੮. ਉੱਤਮ ਘੋੜੇ । ੧੯. ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਦਯ ਹੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਸੰਨਤ ਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਗ ਵਾਂਗ ਹੈ । ੨੦. ਚੰਚਲ ਨੇੜੇ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਾਂਗ ਸ਼ਰੀਰ ਹਨ । ੨੧. ਚਿੱਟੇ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਸੰਨਤ ਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਗ ਵਾਂਗ ਹੈ । ੨੨. ਇਕ ਪਲ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ । ੨੩. ਡਰਾਵਣੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ ਵਾਂਗ (ਭਾਪ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ) ਹਨ । ੨੪. ਝੁਕ ਕੇ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਜਲਦੀ ਕਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੫. ਮਿਠਾ, ਸ਼ੇਰ ਅਤੇ ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੬. ਲਿਫ਼ ਕੇ ਝਪਟ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੨੭. ਹਵਾ ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੮. (ਬਹਿਰਤਿ) ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੯. ਲਿਫ਼ ਕੇ ਝਪਟ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੩੦. ਸੋਹਣਾ । ੩੧. ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ ਦਾ । ੩੨. ਚੰਚਲ ਹਿਲਦੇ ਅਤੇ ਨਚਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੩੩. ਪੰਛੀ ਵੀ ਇਉਂ ਬਹੁਬਰ ਨਹੀਂ ਹੈ । ੩੪. ਸੋਹਣਾ । ੩੫. ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ ਦਾ ।

ਮੂਸਲ-ਬਾਨ, ਪਾਨ-ਪੁਭਾ¹ ਸੰਹਤ ॥ ਅਤਿ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਰ, ਸੁਰ-ਨਰ-ਮੋਹਤ ॥
 ਪਵਨ-ਬਾਨ, ਦਿਨ-ਭਵ-ਕਰ² ਰਾਜਿਤ ॥ ਭੈਰਵ, ਭੀਮ, ਭਯਾਨਕ-ਗਾਜਤ ॥੨੬੪॥੧੦੧੯॥
 ਮਹਾ-ਤੇਜ-ਸਰ-ਮੂਰਤਿ-ਵੰਤਾ ॥ ਅਤਿ-ਬਲਿਸੁ³ ਸਾਇਕ⁴ ਰਿਪੁ-ਹੰਤਾ⁵
 ਅਨਿਕ-ਰੂਪ, ਨਾਨਾ-ਬਰ-ਕੀਨੇ⁶ ॥ ਤਿਛ-ਤੇਗ, ਸਾਰੰਗ-ਨਵੀਨੇ⁷ ॥੨੬੫॥੧੦੧੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 ਧਰ-ਧਰ-ਮੂਰਤਿ, ਰੂਪ-ਅਨੰਤਾ⁸ ਸਾਇਕ-ਸਪਤ-ਪ੍ਰਾਕਿਰਤੀ⁹ ਬਿਅੰਤਾ¹⁰ ॥
 ਖੰਡਾ, ਖੜਗ, ਕੁਵੰਡ¹¹, ਭਾਬ, ਸਰ¹² ॥ ਪ੍ਰਗਟ-ਪ੍ਰਚੰਡ-ਗਜਤ, ਮੂਰਤਿ-ਧਰ ॥੨੬੬॥੧੦੨੦॥
 ਮਹਾ-ਤੇਜ ਸਾਇਕ¹³, ਪਰ-ਪੰਖੀ¹⁴ ॥ ਦੁਸਤਰ¹⁵, ਦੁਸੁ¹⁶, ਕਰਾਲ¹⁷ ਕਰੰਖੀ¹⁸
 ਚਾਰੂ-ਚਰਮ¹⁹, ਸਰ²⁰, ਚਕ੍ਰ-ਪ੍ਰਚੰਡਾ²¹ ॥²²ਸਿਲੀ ਮੁਖ ਆਨ-ਬਾਨ-ਮੁਖ-ਮੰਡਾ²³ ॥੨੬੭॥
 ਸੰਹਤ, ਮਹਾਰਾਜ-ਕੋ-ਪੰਨੇ²⁴ ॥ ਬੱਜ੍ਰ-ਖਚਿਤ, ਮਨਿਨ-ਜੁਤਿ-ਬਾਨੰ
 ਸਮਰ-ਬਿਜਯ-ਕਰ, ਸਾਇਕ²⁵ ਨਾਨਾ ॥²⁶ਬਿਕ੍ਰਮ-ਬੀਰ-ਪ੍ਰਤਾਪ-ਨਿਸਾਨਾ²⁷ ॥੨੬੮॥੧੦੨੧॥
 ਤੂਨ²⁸, ਸਿਪਰ, ਗੋਠਨ, ਖਗ²⁹, ਚਕ੍ਰ ਤੀਛਨ-ਭੀਮ, ਪਾਪ-ਰਿਪੁ-ਬਕ੍ਰ³⁰ ॥
 ਮਨਿ, ਨਗ, ਬੱਜ੍ਰ, ਦੁਰਦਜਾਂ³¹ ਲਾਗੇ ॥ ਦਿਪਤ-ਮਨਿਨ-ਜੁਤਿ, ਸਸਤ੍ਰੁਸਭਾਗੈ³² ॥੨੬੯॥੧੦੨੩॥
 ਸਹਿਥੀ³³, ਸਾਂਗ³⁴, ਗਦਾ, ਗੁਰਜ, ਮੂਸਲ ॥ ਕਾਲ-ਦਾੜ੍ਹੀ³⁵ ਜਮਰਦਨ³⁶ ਅਸੁਰ-ਹਲ³⁷ ॥
 ਲਾਲ, ਜਮੁਰਦਨ, ਰਤਨੰ-ਸਾਰੇ³⁸ ॥ ਤੀਛਨ-ਲਸਤ ਸਸਤ੍ਰੁ ਮਨਜਾਰੇ³⁹ ॥੨੭੦॥੧੦੨੪॥

੧. ਹੱਥ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ । ੨. ਸੂਰਯ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ । ੩. ਬਹੁਤ ਬਲਵਾਨ । ੪. ਤੀਰ । ਵੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੬. ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਹੋਏ । ੭. ਨਵੀਆਂ ਕਮਾਨਾ । ੮. ਤੀਰ ਸੱਤ ਹਨ ਮੂੰਹੂ (ਤੀਰਾਂ ਦੇ) ਸੁਰੂਪ ਖੇਅੰਤ ਹਨ । ੯. ਕਮਾਨ । ੧੦. ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਪਰਾਂ ਵਾਲੇ । ੧੧. ਡਰਾਵਣੇ. ਭਯਾਨਕ ਦੁਖ ਦਾਈ । ੧੨. ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੧੩. ਸੁੰਦਰ ਵਾਲਾ । ੧੪. ਬਾਣ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਲੈਣ ਵਾਲਾ । ੧੫. ਵੀਰਾਂ, ਬਲਵਾਨ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਾਲੇ । ੧੬. ਭੱਬਾ, (ਨਿਖੰਗ) । ੧੭. ਪਾਪ ਰੂਪ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ (ਬਕ੍ਰ) ਟੋਢੇ ਅਰਥਾਤ ਪਾਪ ਤੋਂ ਉਲਟ ਪੁੰਨ ਵਾਲੇ । ੧੮. ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਮੱਤੀ । ੧੯. ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ । ੨੦. ਬਰਛੀ । ੨੧. ਯਮ ਦੀ ਦਾੜ । ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੇ ਦੰਦੇ । ੨੨. ਰਾਖਿਆਂ ਨੂੰ ਡਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ੨੩. ਰਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾਏ ਹੋਏ । ੨੪. ਮਣੀਆਂ ਵਾਲੇ ।

B ਇਹਸ਼ਬਦ ਅਸੁਪ ਅਤੇ ਲ ਦੀ ਸੰਧੀ ਤੋਂ ਸਮਾਸਤ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, “ਅਸੁਰਹਲ” ਇਸ ਦਾ ਅਪਿਭ੍ਰੰਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । “ਅਸੁਪ ਰਾਜਸ ਅਤੇ ਲ: ਡਰ” ਅਰਥ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਭਾਵ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਰਥੀ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦੋ ਅਸੁਰ ਦੰਤ, ਹਲ ਖੋਲਣਾ: ਮੁਸਹਲ ਅਸਾਨ ਕਰਨਾ, ਉਤਰਨਾ ਹਲਾਲ ਹੋਣਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਲੰਜਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣਾ । ਭਾਵ ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨਾ ਵੀ ਹੈ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਚਉਤੁਕਾ A ॥

ਰਾਂਪਾ, ਕੁਵੰਡਾ, ਧਨੁਖੀ, ਧਨੁ, ਸਾਰੰਗਾ B ॥ ਬੱਜ੍-ਘੜਤ-ਭੀਖਮ, ਬਹੁਧਾ-ਰੰਗਾ ॥
 ਸਪਤ-ਤਰਹ-ਕੋਰਚੇ-ਪ੍ਰਗਟ-ਬਰਾ ॥ ਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਆਯੁਧ ਨਿਜ-ਤਮ ਹਰਾ ॥ ੨੭ ॥ ੧੦੨੫ ॥
 ਜਗ-ਪ੍ਰਕਾਸ-ਕਾਰਨ, ਜਗ-ਕਰਤਾ ਨੀਤਿ-ਧਰਮਾ ਛਤ੍ਰੀ-ਬ੍ਰਿਤ-ਧਰਤਾ
 ਬਾਰੇ ਬਾਰ ਨਮਾਮਿ ਸਕਲ-ਜੁਤ ॥ ਸਸਤ੍ਰ-ਅਸਤ੍ਰ-ਬਾਹਨ, ਕਸਿਪ-ਸੁਤਾ ॥ ੨੮ ॥
 ਅਨਗਨ ਚਲੀ ਸੈਨ ਸੁਰ-ਬਿੰਦਾ ॥ ਚੜ੍ਹੈ-ਸਕਲ-ਸੁਰ ਜੁਤ-ਰਵਿ, ਚੰਦਾ
 ਕੰਪੀ-ਭ੍ਰਮਿ, ਗਗਨ-ਬਹਰਾਨਾ ॥ ਸਬਹਨ-ਪ੍ਰਲਯ ਕਾਲ ਅਨੁਮਾਨਾ ॥ ੨੯ ॥
 ਦੁੰਦਭਿ, ਢੋਲ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ-ਅਪਾਰਾ ਭਾਂਤਿ-ਭਾਂਤਿ ਬਾਜੈਯੁ ਅਖਾਰਾ ॥
 ਭੋਰੀ, ਪਟਵੀ, ਮੁਚੰਗ-ਸੁਭਾਵਾ ॥ ਬਾਜਤ-ਬਿਬਿਧ-ਬਜੈਯੁ-ਜੁਝਾਵਾ ॥ ੩੦ ॥
 ਅਸੁ, ਗਜ, ਰਥ, ਬੇਵਾਨ-ਅਸਿਤ ਦਲ ॥ ਸਜੈਦਾ ॥ ਝਪਾਨਾ ॥ ਖਚਿਤ ਮਣਿ ਨਿਰਮਲ ॥
 ਪਾਂਤ ਪਾਂਤ ਬਹੁ ਭਾਂਤ ਅਖਾੜਾ ॥ ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਦਲ ਬਿਬਿਧ ਪ੍ਰਕਾਰਾ ॥ ੩੧ ॥ ੧੦੨੬ ॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

‘ਚਲੇ ਸਿਰੋਮਨਿ, ਨਿਸ ਪਤਿ ਇੰਦਾ’ ॥ ੧ ॥ ਮ੍ਰਿਗੀ ਰਾਟ ਜੋਬਨ ਦੁਤਿ ਬਿੰਦਾ ॥
 ਨਿਸਿਦਿਸੈ, ਮਹਾਰਾਜ ਸਿਰਤਾਜਾ ॥ ਪ੍ਰਜਾਪਾਲ, ਰੈਨਾਧਪਾ ॥ ਰਾਜਾ ॥ ੨ ॥ ੧੦੩੦ ॥
 ਸੁਧਾ ਸੁਰੂਪਾ, ਛਟਾ ਧਰ ਨਿਰਮਲ ॥ ਨਿਸਪਤਿਉਡਗਾ, ਖੇਤ ਖਲ ਦਲ ਮਲਿ ॥
 ਜਵਨ ਜੋਤਿ ਮੁਖ ॥ ਛਟਾਪ੍ਰਕਾਸਕ ॥ ਤਿਮਰਹੰਤ ॥ ਸੂਰਜ ਕੁਲਿ ਜਾਸਕ ॥ ੩ ॥ ੧੦੩੧ ॥

੧. ਕਮਾਨ। ੨. ਬਹੁ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ੩. ਸੂਰਜ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਸਤ੍ਰ ਵੀ ਸੂਰਜ ਵਰਗੇ ਹਨ। ੪. ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਧਰਮ ਨੂੰ। ੫. ਸੂਰਜ। ੬. ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ। ੭. ਅਸਮਾਨ ਵੀ ਕੰਬਿਆ। ੮. ਸਮਝਿਆ। ੯. ਨਗਾਏ। ੧੦. ਅਖਾੜੇ ਦੇ ਵਾਜੇ, ਵਾਜਿਆਂ ਦਾ ਗਰੋਹ। ੧੧. ਰਟ ਸਿੰਘਾ। ੧੨. ਚੰਗਾ ਲਗਣ ਵਾਲਾ ਵਾਜਾ। ੧੩. ਰੱਥ। ੧੪. ਪਲਕੀ। ੧੫. ਰਾਤ੍ਰ ਦਾ ਰਾਜਾ। (ਇੰਦਾ) ਚੰਦ੍ਰ ਮਾਹ ਚਲਿਆ। ੧੬. ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਦਾ (ਰਾਟ) ਸੁਖੀ ਸਮੂਹ ਜਾਅ ਨੀ ਦੀ ਚਮਕ ਵਾਲਾ। ੧੭. ਰਾਤ੍ਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ੧੮. ਐਮਿਤ ਵਾਂਗ ਸੂਰੂਪ ਵਾਲਾ, ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ੧੯. ਰਾਤ੍ਰ ਅਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ। ੨੦. ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੧. ਸਫੰਦ ਜਯੋਤੀ ਵਾਲੇ, (ਮੁਖ ਵਾਲਾ) ੨੨. ਅੰਧੇਰੇ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੩. ਸੂਰਜ ਦੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਯਸ ਦੇਣ ਵਾਲਾ।

A ‘ਚੋਤੁਕਾ’ ਚਾਰ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਬੰਦ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਸੰਜਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪੁੰਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਚੰਦ੍ਰ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਅਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਏਥੇ ‘ਚੋ ਤੁਕਾ’ ਤੋਂ ਮੁਗਦ ਆਲਾਪ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਵੇਰਾਂ ਤੱਤ ਕੇ ਅਰਥਾਤ ਤਾਨ ਮਾਰ ਕੇ ਪਦ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੈ, ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਗਣਤੀ ਚੰਦਾਂ ਦੀ ਪਿਛੇ ਵੀ ਚਾਰ ਚਾਰ ਹੀ ਤੁਕਾਂ ਨਾਲ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗੇ ਵੀ ਕੋਈ ਪਿਛੇ ਨਾਲੋਂ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

B ਕੇਸ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਪੰਜ ਨਾਮ ਇਕੋ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਸਾਏ ਹਨ, ਕਾਵਯ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਯਮਕ ਅਤੇ ਵੀਯਸਾ ਲੰਕਰ ਦਾ ਸੁੰਦ੍ਰ ਲਕਸ਼ਣ ਬਣਦਾ ਹੈ।

C ਸੂਰਯ ਦੀ ਚੜਾਈ ਸਮਾਪਤਿ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗੇ ਹੋਦਮਾਹ ਦੀ ਚੜਾਈ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੋਵੇਗਾ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਇੰਦ੍ਰ ਨਾਲ ਇਕੋ ਹੀ ਸਮਯ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਮਿਲਾਪ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਅਗੇ ਲਿਖਣਗੇ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਮਯਾ ਮੰਗਲ ਮਯਾ ਦਰਸਨ ॥ ਪਾਵਨ-ਪਰਮ-ਪੁਨੀਤਿ, ਬਿਚੰਡਨ ॥
 ਬਿਮਲ ਮਰੀਚਿ, ਪਵਿਤ੍ਰਤ੍ਰਿ-ਪਾਵਨ ॥ ਮੋਹਕ-ਨੋ-ਜੋਬਨਿ-ਦੁਤਿ-ਆਨਨ ॥ ੨੭੮ ॥ ੧੦੩੨ ॥
 ਨਿਸਕਰ ਪ੍ਰਜਾਨਾਥ, ਚਿਤ੍ਰਨਿ-ਇਸ ॥ ਮੋਹਨ-ਨਵਲ-ਨੋਲ, ਰਾਜਨ ਇਸ ॥
 ਤਮਜਾਤਕ १, ਪ੍ਰਕਾਸ-ਸਕਲ-ਜਿਸ ॥ ਬਾਰ ਬਾਰ-ਬੰਦਨ ਮਮ, ਨਿਸ ਇਸ २ ॥ ੨੭੯ ॥ ੧੦੩੩ ॥
 ਨਿਸਚਰ ३, ਪ੍ਰਜਾ-ਬੰਦ ४ ਦ੍ਰਿਗ-ਕੇਜਨ ५ ॥ ਪ੍ਰਿਥੀ-ਰਾਟ ६ ਸੰਤਨ-ਮਨਿ-ਰੰਜਨ ७ ॥
 ਕਵਲਨੈਨ ८ ਤਮਚਰ ९ ਅਘ-ਖੰਡਨ १੦ ॥ ਕਿਰਪੀ-ਪੋਖ ੧੧ ਰਿਪੁ-ਦਲ-ਭੁਜਦੇਡਨ १੨ ॥ ੨੮੦ ॥ ੧੦੩੪ ॥
 ਨਿਸ-ਨਾਯਕ १੩, ਜਗ-ਕਰ ਜਗਬੰਦਨ १੪ ॥ ਕਵਲ ਨਜਨ ੧੫, ਕ੍ਰਿਤਾਂਤਿ-ਨਿਕੰਦਨ ੧੬ ॥
 ਤਨ ਸੁਥਾਸ ੧੭ ਚੰਦਨ ਰਿਖਿ ਨੰਦਨ ੧੮ ॥ ਤਮ ਨਾਸਿਨ ੧੯ ਨਿਸਕਰਕਲਮਰਦਨ ੨੦ ॥ ੨੮੧ ॥ ੧੦੩੫ ॥
 ਸ੍ਰੀ ਸਿਸਿ ੨੧ ਗਾਨਾਯਨ ੨੨, ਨਿਤ ਮੰਗਲ ॥ ਪ੍ਰਭਾ ਕਰਨ ੨੩ ਸੁਭ ਛਬਿ ਮੁਖ ਮੰਗਲ ॥
 ਸਮਰ ਬਿਜਨ ਬਿਕ੍ਰਮ ੨੪ ਬਭ ਜੋਪੂ ॥ ਛਿਮਾ ਸ੍ਰੁਰੂਪ, ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਭ ਕ੍ਰੋਪੂ ॥ ੨੮੨ ॥ ੧੦੩੬ ॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਸਮਰ ਹੇਤੁ ੧ ਗਦਜੋ ਰਨ ਭੂਸਨ ੨ ॥ ਚੜ ਬਿਵਾਨ ਪ੍ਰਭ, ਰਿਪੁ ਕੁਲਿ ਦੂਸਨ ੩ ॥
 ੪ ਮ੍ਰਿਗ ਬਾਹਨਿਅਤਿਚੰਚਲਕਰਨੀ ੫ ॥ ੬ ਤਿਬਜਾਰਚਪਲਾਦੁਤਿ ਹਰਨੀ ੭ ॥ ੨੮੩ ॥ ੧੦੩੭ ॥
 ਨਿਮਖਮਾਤ੍ਰ ਗੰਨਯਕ ੮ ਦਸ ਲੋਕਾ ੯ ॥ ੧੦ ਪੰਛੀ ਪਰੀ ਏਨ ਹਯ ਅਤੋਕਾ ੧੧ ॥
 ਨ੍ਰਿਤ ੧੨ ਚਲਤ ਨਜਨ ਨਾਗਰ ਸਮ ੧੩ ॥ ੧੪ ਮੁਸ਼ਕਨਾਭਿ ਕ੍ਰਿਸਨਾਰਜੁਨਚਮ ੧੫ ॥ ੨੮੪ ॥ ੧੦੩੮ ॥

੧. ਸਿੱਠਾ, ਪਿਆਰਾ ੨. ਸੁਖਦਾਈ ੩. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ੪. ਨਿਰਮਲ ਕਿਰਣਾਂ ਵਾਲਾ ੫. ਪਵਿਤ੍ਰ ਪਾਵਨ, ੬. ਮੋਹਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ ੭. ਰਾਤ੍ਰਿ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ੮. ਚਿਤ੍ਰਨੀ ਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ ਈਸ਼ੁਰ ੯. ਨਵੀਆਂ ਤੋਂ ਨਵੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹਨ ਵਾਲਾ ੧੦. ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ੧੧. ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ੧੨. ਰਾਤ੍ਰਿ ਦਾ ਰਾਜਾ ੧੩. ਰਾਤ੍ਰਿ ਨੂੰ ਫਿਰਨ ਵਾਲਾ ੧੪. ਜਗਤ ਪੂਜਾ ੧੫. ਕਮਲਾ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ੧੬. ਧਰਤੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ੧੭. ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ੧੮. ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲਾ ੧੯. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ੨੦. ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ੨੧. ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਦਲਤ ਵਾਲਾ ੨੨. ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਵਾਲਾ ੨੩. ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਾ ੨੪. ਰਿਛੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭ ਚੰਦਰਮਾਹ ੨੫. ਕਲੋਸ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ੨੬. ਸੁੰਦ੍ਰ ਸੁੰਹਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਾਲਾ ੨੭. ਗਯਾਨ ਦਾ ਘਰ ੨੮. ਪ੍ਰਕਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ੨੯. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਬਲ ਨਾਲ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ੩੦. ਯੁੱਧ ਵਾਸਤੇ ੩੧. ਯੁੱਧ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ੩੨. ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਦੁਖਦਾਈ ੩੩. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੇ ਵਾਹਨ ਅਤਿ ਚੰਚਲ ਤਥੀਅਤ ਵਾਲੇ ਮਿੱਠਾ ੩੪. ਹਵਾ ਦੀ ਚਾਲ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਦੁਤਿ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ੩੫. ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ, ਗਯਾਨ ੩੬. ਚਤੁਰਦਸ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ੩੭. ਪੰਛੀਆਂ (ਪਰੀ) ਤੀਰਾ ਅਤੇ ਸਥਲ ਘੋੜਿਆਂ ਵਰਗੇ ਮਿੱਠੇ ਹਨ ੩੮. ਯੁੱਧ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਨਚਦੇ ੩੯. ਚਤੁਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਹਨ ੪੦. ਨਾਭੀ ਵਿਚ ਕਸਤੂਰੀ ਤੇ

(੪੫) ਖਲਟਾ ਕਾਲਾ ਅਤੇ ਚਿੱਟਾ (ਭਥ ਪੜਬਾ) ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੁਰਾਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ॥

‘ਸਿੰਗ ਉਤੰਗ ਸੰਭ ਨਾਇਕ ਮ੍ਰਿਗ’ ॥^੧ ਚੰਚਲ ਅਤਿ ਕਜਰਾਰ ਦ੍ਰੁਹਿ ਦ੍ਰਿਗ^੨ ॥
 ਨੀਲ ਬੰਜ ਸਮ ਕਾਯ^੩ ਸੁਹਾਵਨ ॥ ਨੇਤ੍ਰ ਪੁਨੀਤਿ, ਚਪਲ^੪ ਮਨ ਭਾਵਨ ॥੨੮੫॥੧੦੩੬॥
 ਅਤਿ ਉਤਾਲ ਗਤਿ^੫ ਚਾਲ ਚਲਤ ਮ੍ਰਿਗ ॥ ਮੋਹਕ ਜਗ ਜੀਵਨ^੬ ਦ੍ਰੁਹਿ ਅਨ ਦ੍ਰਿਗ^੭ ॥
 ਲਗਿ ਸਜੰਦ^੮ ਮ੍ਰਿਗ, ਬੋਗ ਬਤਾਸਾ^੯ ॥ ਕੰਚਨ ਤਨ^{੧੦} ਸੁਗੰਧ ਪ੍ਰਕਾਸਾ ॥੨੮੬॥੧੦੪੦॥
 ਮੈਨਕਾਯ,^{੧੧} ਮੰਗਲ ਮਯ ਬਾਹਨ^{੧੨} ॥ ਛਬਿ ਸੁਰੰਗ^{੧੩} ਸੰਭਾ ਕਰ ਪਾਵਨ^{੧੪} ॥
 ਦ੍ਰਿਗ^{੧੫} ਬਿਸਾਲ ਚੰਚਲ ਅਨਯਾਰੇ^{੧੬} ॥ ਲਾਗ ਸਜੰਦ^{੧੭} ਏਣ ਮ੍ਰਿਗ ਬਾਰੇ ॥੧੦੪੧॥
 ਅਰੁਨ^{੧੮} ਨੇਤ੍ਰ, ਚੰਚਲ ਕਜਰਾਰੇ^{੧੯} ॥ ਅਮਲ ਮਤ^{੨੦} ਦ੍ਰਿਗ^{੨੧} ਰੰਗ ਰੰਗਾਰੇ ॥
 ਚਲਤ ਬੋਗ ਗਤਿ^{੨੨} ਲਗੇ ਸਜੰਦਾ^{੨੩} ॥^{੨੪} ਬਕਤ ਕਰਤ ਮਾਰੂਤ ਮ੍ਰਿਗਨੰਦਾ^{੨੫} ॥੨੮੮॥੧੦੪੨॥
 ਉਚਸ੍ਰਵਾ ਮ੍ਰਿਗ ਲਖ ਦ੍ਰਿਗ ਲੱਜਿਤ ॥^{੨੬} ਦਾਮਤਿ ਦੁਤਿ ਨਿਰਖਤ ਦੁਤ ਭੱਜਤ^{੨੭} ॥
 ਭਵਰ ਬਘੂਲਨ ਕੀ ਗਤਿ ਮੁੱਚਿਤ ॥^{੨੮} ਨਮੋ ਨਮੋ ਬਾਹਨ ਸ੍ਰੀ ਨਿਸਪਤਿ ॥੨੮੯॥੧੦੪੩॥
 ਅਸੁਰ ਨਾਸ ਹਿਤੁ ਚੜੇ ਨਿਸੇਸਾ ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਸਜਯੋ ਬਹੁ ਬੇਸਾ ॥
 ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ ਤਿਹ ਨਾਮ ਸੁਨਾਵੇ ॥ ਭੂਸਨ, ਬਸਨ ਬਿਬਿਧ ਬਿਧ ਗਾਵੇ ॥੨੯੦॥੧੦੪੪॥
 ਮੁੰਦ੍ਰਿਕਾਨ ਅੰਗੁਲਜਨ ਬਿਚਰੇ^{੨੧} ॥ ਬੰਜ ਜਮੁਰਦ, ਮਣਿ ਗਣ ਦੁਤਿ ਰੇ^{੨੨}
^{੨੩} ਲਖ ਕੋਟਨ ਕੇ ਅਸੁਨਾਗਖੰਚਿਤ^{੨੪} ॥ ਨਿਸਿਸ^{੨੫} ਅੰਗੁਲਜਨ ਬਹੁ ਬਿਧ ਸੱਜਤ ॥੨੯੧॥੧੦੪੫॥

੧. ਵਡਿਆਂ ਹਰਨਾਂ ਦੇ ਉੱਚੇ ਸਿੰਝ ਸੋਹਦੇ ਹਨ। ੨. ਬਹੁਤ ਚੰਚਲ ਅਤੇ ਕਾਲੇ ਨੇਤ੍ਰ ਹਨ। ੩. ਕਾਲੇ ਹੀਰੇ ਵਰਗਾ ਸਰੀਰ। ੪. ਚੰਚਲ, ਚਲਾਕ। ੫. ਬਹੁਤ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ। ੬. ਜਗਤ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹਨ ਵਾਲੇ। ੭. ਨੇਤ੍ਰ। ੮. ਰਥ ਨੂੰ। ੯. ਹਵਾ ਵਾਂਗ ਚਲਣ ਵਾਲੇ। ੧੦. ਸਵਰਣ ਵਰਗੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ। ੧੧. ਕਾਮਦੇਵ ਵਰਗੇ ਕਾਯਾਂ ਵਾਲੇ। ੧੨. ਸੁਖਦਾਈ ਸਵਾਰੀਆਂ। ੧੩. ਸੋਹਣੀ ਛਬਿ ਵਾਲੇ। ੧੪. ਪਵਿਤ੍ਰ ਸੰਭਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੧੫. ਅਣੀਆਂ ਵਾਲੇ। ੧੬. ਏਣ ਜਾਤੀ ਦੇ ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ। ੧੭. ਲਾਲ। ੧੮. ਕੱਜਲ ਵਾਲੇ। ੧੯. ਮਾਇਕਾ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਏ। ੨੦. ਚਾਲ ਨਾਲ। ੨੧. ਵਾਯੂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਕਾਵਟ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। (ਬਹੁਤ ਤੇਜ ਚਲਦੇ ਹਨ)। ੨੨. ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਇੰਦਰ ਦਾ ਘੋੜਾ ਵੀ ਸਰਮਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੨੩. ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ (ਚਮਕ) ਭਰਤ ਦੌੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੨੪. ਵਾਵਰੇਲਿਆਂ ਦੇ ਚੰਕੂ ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ੨੫. ਮੁੰਦ੍ਰਿਆਂ ਉਂਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਪਰਿਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ੨੬. ਚਮਕੀਲੇ। ੨੭. ਲੱਖਾਂ ਕੁੰਝਾਂ (ਰੁਪਿਆ) ਦੇ ਅੱਠ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਨਗੀਨੇ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੨੮. ਰਾਤ ਦਾ ਰਾਜਾ (ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ) ੨੯. ਲਾਲ ਸੋਹਣੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਵਾਲੇ ਕੰਢਣ। ਹੱਥ ਵਿਚ।

ਕੋਗਨ ਲਾਲ ਮਨੀ ਛਬਿ ਕਾਰੀ ॥ ਸੰਭਿਤ ਕਰ ਨਿਸ ਰਾਜੀ ਮੁਰਾਰੀ॥
ਅਤਿ ਮਰੀਚਿ ਚਪਲਾ ਦੁਤਿ ਹਰਨੀ॥ ਮੇਲ ਅਮੇਲ ਕਛੁ ਜਾਤਿ ਨ ਬਰਨੀ ॥੨੯੨॥੧੦੪੬॥

੧. ਰਾਤੀ ਰਾ ਰਾਜਾ। ੨. ਬਹੁਤੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਦਮਕ ਵਲੀ ਹੈ।
A ਮੁਰਾਰੀ ਪਦ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸਨੁ ਭਗਵਾਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਸੰਧੀ ਕਢ ਕੇ ਮੁਰ ਅਗੇ
("ਮੁਰ (ਦੈਤ) ਦਾ ਵੇਰੀ") ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਚੌਥੀਸ ਅਵਤਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ
"ਚੰਦ੍ਰ" ਵਿਸਨੁ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੈ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਪੁਰਾਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਵਿਲੱਖਣ ਪੁਸ਼ਿੱਗ ਵੀ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ
ਜੀ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਇਸ ਪਦ ਤੋਂ ਮੁਰਾਰ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ
ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਲੋਚ ਜੀ ਦੇ ਅਹੁਦਾਯ ਦੂਜੇ ਅੰਕ ੨੯੧॥੧੦੫੫ ਦੇ, ਬੰਦ ਵਿੱਚ "ਰਿਧਿ ਨੰਦਨ" ਨਾਮ ਵੀ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਲਈ
ਵਰਤਿਆ ਹੈ, ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੀ ਪੰਦਰਾਂਯ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਹੈ। (੧) ਅਤਿਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ
ਅਨਸੂਆ, ਦੇ ਯੋਗ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਸਨੁ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਆਦਿ ਯਗ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋਣ ਵੇਲੇ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ
ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੋਂ ਵਰਮਈ ਵਾਕ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ "ਹੇ ਅਨਸੂਆ ਤੂੰ ਪੁਤ੍ਰਵਤੀ ਹੋਵੇ" ਇਸ ਵਾਕ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਤਿ
ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਵਿਘਨ ਮੰਨ ਕੇ ਅਨਸੂਆ ਪਿੱਟੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਛਾਤੀ ਪੈ ਗਏ ਫਿਰ ਅਫਸੋਸ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਲੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ
ਛਾਤੀਆਂ ਦੇ ਫੁਟਣ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਲੜਕੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਪਹਿਲਾਂ "ਦੋਤਾਤ੍ਰੈ" (ਸੰਨਯਾਸੀ ਅਚਾਰਯ) ਦੁਜਾ ਦਰਵਾਸ਼ਾ ਕਿਸੇ
ਅਤੇ ਤੀਜਾ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ (ਸ੍ਰੀ ਮਦ ਭਾਗਵਦ)।

(੨) ਦੋਵੇਂ ਆਂ ਅਤੇ ਦੋਤਾ ਤੋਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ, ਵਿੱਚੋਂ ਰਤਨ ਕਢਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਵੀ
ਰਤਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ (ਸ੍ਰੀ ਮਦ ਭਾਗਵਦ)। ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਰਾਰ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਨੇ
ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਵੀ ਇਕ ਪਥਰ (ਪਹਾੜ) ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕੀਮਤੀ ਹੋਣ ਦੀ ਵਜਾ ਰਖਦਾ ਅਤੇ ਚਮਕੀਲਾ ਹੈ।

(੩) ਸੂਰਜ ਦਾ ਸਰੀਰ ਜਿਲਬ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਪ ਇਕ ਆਂਡ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਸੂਰਜ ਦੇ
ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਜਿਲਬ ਰਹੀ, ਸੂਰਜ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਲੜਕੇ ਯਮ ਅਤੇ ਯਮਨਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ
ਮਾਤਾਵੀ ਸਕਲ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪ ਚਲੀ ਗਈ, ਛਾਯਾ ਦੀ ਯਮ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਸੂਰਜ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਤੂੰ ਕੌਣ
ਹੈ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਇਹ ਛਾਯਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਘੋੜੀ ਬਣ ਕੇ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਚਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਮੇਰੀ ਜਿਲਬ
ਤੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰ ਕੇ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ, ਸੂਰਜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਿਲਬ ਉਤਰਾਵਣ ਖਾਤਰ ਵਿਸੁਕਰਮਾ ਦੇ ਖਰਾਦ ਉਪਰ ਚੜਨਾ
ਮੰਨਜ਼ੂਰ ਕੀਤਾ, ਵਿਸੁਕਰਮਾ ਨੇ ਜਦੋਂ ਖਰਾਦਿਆ ਤਾਂ ਜਿਹੜੀ ਜਿਲਬ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੁਝ ਤੁੰਬੇ ਜਿਹੇ ਚਮਕੀਲੇ ਲਹ
ਗਏ ਸਨ ਉਹ ਖਿਲਰੇ ਹੋਏ ਤਾਂਹ ਬਣ ਗਏ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਬੁਰਾ ਇਕਠਾ ਹੋਗਿਆ, ਉਹ ਵਿਸੁਕਰਮਾ ਨੇ ਚੁਕ ਕੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ
ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਉਹ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਹੋਣਾ ਉਹ ਜਿਲਬ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਕਾਲਪਨ ਹੈ, ਉਹ ਚੰਦ੍ਰ ਅੰਕ ਹੈ। (ਸੂਰਜ ਪੁਰਾਣ)

ਇਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਖਮ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ
ਹਿਸਾਬਾਂ ਸਾਇੰਸਦਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕ ਇਕ ਅੰਗੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ—ਇਕ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸੂਰਜ
ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਨੁ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਆਂਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਭਾਵ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ
"ਮੁਰਾਰੀ" ਪਦ ਚੋਣ ਲਈ ਹੀ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

B ਬੁਧਿ ਇਕ ਪਦਾਰਥ ਵਿੱਚ ਲਿਣ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਸੁਖ ਨਾ ਰਹੇ ਅਧਾ ਭਾਵ ਹੀ ਤਦਰੂਪ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਉੱਚੀ
ਨਾ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਰਮ ਜਾ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਵੀ ਆ ਜਾਵੇ, ਉਸ ਵੇਲੇ
ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਸਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਸਰੂਰ ਵਿੱਚ ਮਗਨ ਹੋਣਾ ਹੋਣਾ ਮਨ ਨਾਲ ਅੱਛਾ ਨਾ ਹੀ ਬੁਰਾ!
—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੁਧਿ ਦੀ ਸਿਖਲ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਝਲਕ ਦਾਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਉਸ ਸਾਰੇ ਨਜ਼ਾਰੇ
ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਫੌਜ ਦੀ ਚੜਾਈ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਚੰਦ ਦੇ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ
ਸੂਰ੍ਯ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਦ ਲਾਈ ਜਾਦੇ ਹਨ, ਪਦਾਰਥ ਦਿਲ ਦਾ ਖਿੱਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ
ਦੀ ਦਿਲ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਦਿਲ ਹੀ ਖਿੱਚਿਆ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਕਾਤਾ ਕਿਸ ਚੀਜ ਦਾ ਰਹਿ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਭੁੱਟੀ

ਪਹੁਚੀ ਬਿਪੁਲ ਪਾਨਿ ਸਜ ਮੁਕਤਾ^੧ ॥ ^੨ਸਸਿ ਮਰੀਚਿ ਸੋਭਤ ਦੁਰ ਯਕਤਾ ॥
 ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਭੂਖਨ ਸੋਭਤ ਹੀ ॥ ਖਚਿਤ ਮਨਿਨ ਰਿਖਿ ਲੋਭਿਤ ਹੀ ॥੨੬੩॥੧੦੪੭॥
 ਅਸ੍ਰ^੩ ਨਗੰ ਲੋ ਰਤਨ ਲਾਲੰ ॥ ^੪ਕੁਜ ਬੰਦ, ਬਾਕ ਛਜਤ ਕਰ ਰਾਜੰ^੫ ॥
 ਕਰ^੬ਅਨੇਕ ਭੂਖਨ ਮਨਿ ਚਮਕੈ ॥^੭ਬਿਮਲ ਮਰੀਚਿ ਸਸਿ ਮਹਿ ਸਸਿ ਦਮਕੈ ॥੨੬੪॥੧੦੪੮॥
 ਕੰਠ ਸ੍ਰੀ ਲੂਲੂ ਪੰਨਨ ਕੀ^੮ ॥ ^੯ਮੋਤਸਰੀ ਬੰਧੀ ਲਾਲਨ ਕੀ ॥
 ਲੂਲੂ^{੧੦} ਲਾਲ ਬੰਜੂ^{੧੧} ਮਨਿ, ਮਾਨਿਕ^{੧੨} ॥^{੧੩}ਖਚਿਤ ਜੜੇ ਭੂਖਨ ਦੁਤਿਯਾਨਕ ॥੨੬੫॥੧੦੪੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

^੧ਮਾਲ ਸਰੀ ਮਣਿ, ਲਾਲ ਭੁਜੰਗੀ ॥^੨ ਸੋਸ ਮਣੀ ਉਰਹਾਰ ਅਨੰਗੀ ॥

੧. ਹੱਥ ਦਾ ਗਹਿਣਾ । ੨. ਚੰਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਵਾਂਗ ਲਾਸਾਨੀ ਮੋਤੀ ਸੋਹਦੇ ਹਨ । ੩. ਅੱਠਾਂ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਗੀਨਿਆਂ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੪. ਸੋਹਣੇ ਭੁਜਬੰਦ ਚੰਦਮਾਹ ਨੂੰ ਵੱਖਦੇ ਹਨ । ੫. ਕਿਰਣਾਂ ਵਾਲੇ । ੬. ਨਿਰਮਲ ਕ੍ਰਿਣਾਂ ਚੰਦ ਵਿਚ, ਮਾਨੋ ਚੰਦ ਚਮਕਦਾ ਹੈ । ੭. ਆਬਦਾਰ ਮੋਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੰਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗਲ ਵਿੱਚ ਮਾਲਾ ਹਨ । ੮. ਲਾਲਾਂ ਅਤੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾ ਪਹਿਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ੯. ਆਬਦਾਰ ਮੋਤੀ ਚਮਕੀਲੇ ਮੋਤੀ, ਵੱਡਾ ਮੋਤੀ । ੧੦. ਹੀਰਾ । ੧੧. ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰਾਂ ਦਾ ਗਰੋਹ, ਬਹੁਤ ਹੀਰੇ, ਹਰ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ । ੧੨. ਚਮਕਦੀ ਨਗਰੀ, ਬਹੁਤ ਚਮਕੀਲੇ ਰਤਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਾਉ ਗਹਿਣੇ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੩, ਸੱਪਾਂ ਦੀ ਮਣੀਆਂ ਅਤੇ ਲਾਲਾਂ ਦੀ ਲੜੀਦਾਰ ਮਾਲਾ । ੧੪. ਕਾਮ ਵਰਗੇ ਚੰਦ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਸੋਸ ਮਣੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ ਹਨ ।

ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇ ਉਹ ਮਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧ ਰਖੇ ਤਾਂ ਹੀ ਪਿਆਰੀ ਲਗ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਤਕ ਮਨ ਉਸਦਾ ਰੂਪ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਪ੍ਰੇਮ ਵਿੱਚ ਮਨ ਪ੍ਰਿਯ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਤਸਵੀਰ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮਨ ਦਾ ਅਕਾਰ ਬਣਾਈਏ ਉਹ ਹੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਝਲਕ ਵਿੱਚ ਆਈ ਹੋਈ ਬੁਧੀ “ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਅਮੁਲ” ਕਹਿਣ ਦੀ ਵੀ ਹਸਤੀ ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਖ ਸਕਦੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਚੀਆਂ ਉਡਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੋਵਿਗਾਨੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਆਪ ਚਲ ਪੱਟ ਉਜੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪਰਿਪੂਰਣਾ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਭਾਵੇਂ ਏਥੇ ਚੰਦ ਦੇ ਸੂਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਗਨਾ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਗੇ ਵੀ ਆਪਣਿਆਂ ਵਲਵਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਪਾਕੇ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਇਹੋ ਹੀ ਉੱਤਮ ਸੰਤਪਰਖਾ ਈਸ਼ਰਾਵਤਰਾਂ, ਸਤਿਗੁਰੂਆਂ ਅਤੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੀ ਗੋਤੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਅਪ ਦੀ ਉਡਾਰੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਕਥਨੀ ਵਿੱਚ ਜਾਹਰ ਕਰਨੀ, ਅਜ ਕਲ੍ਹ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਵੀ ਸੱਫਲ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇ ਉਹ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਦਿਲੀ ਭਾਵ ਨੂੰ ਭਰਕੇ ਭਰਪੂਰ ਵਲਵਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਬਹੁਤ ਤਜਰਬੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਫੌਜ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਅਤੇ ਹੰਗ ਢੇਗ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਪਦਾਰਥ, ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਵਸਿ ਕਰਨਾ, ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਖਸ ਸਮਰਦਾਰ ਯੋਧੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨੇ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਉਲਟ ਥਿਤੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਣਾ ਉਲਟ ਸ੍ਰੁਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨਾ, ਸਸਤ੍ਰ ਕੀਮਤੀ ਦੇ ਕੇ ਦਿਲ ਦਾ ਜਜ਼ਬਾ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤਰਤਪਰ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਾ ਕੇ ਅਲਮਸਤ ਕਰਕੇ ਜੋਸ਼ ਦੇਣਾ । ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਧਨੀ ਨਾਲ ਭਰਾਉਣੀ ਅਵਾਜ਼ ਦਾ ਕੰਢੀ ਵੀ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਣਾ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਗੂਰੀ ਲਾਲਚ ਦੇ ਕੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਮਰਦੇ ਦਮ ਤੱਕ ਨਾ ਟੁੱਟਦੇ ਦੇਣੇ, ਜਿੱਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਅਗਾਹ ਨੂੰ ਯੋਧੇ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਰ ਦੇਣੀ, ਮਗਨਤਾ ਕਾਮ ਦੀ ਚੋਸਟਾ ਨੂੰ ਵੀ ਯੋਧਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੰਭਵ ਕਰ ਕੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦੀ ਤਰਫ ਹੀ ਆਂਟ ਦੇਣਾ ਇਤਿਆਦਿਕ ਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਾਨਕ ਵਿਦਿਆ ਆਪ ਜੀ ਪਾਸ ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਲੋਚ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਫਸੋਸ ਕਿ ਇਸ ਅਮੋਲਕ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ।

ਬਿਮਲਮਰੀਚਿ^੧ ਨੀਲਮਣਿ ਮਾਲਾ^੨ ॥ ਅਲਮਾਸ^੩ ਦੁਰਦਜਾਮਣਿ ਗਣ, ਆਲਾ^੪ ॥ ੨੯੬ ॥ ੧੦੫੦ ॥
 ਚੰਦ੍ਰ ਸੈਨ^੫ ਯਾਕ੍ਰੁਤ^੬ ਅਲਮਾਸੀ^੭ ॥ ਪੱਖਰਾਜ^੮, ਪੰਨੇ, ਬਹੁ ਰਾਸੀ^੯ ॥
 'ਸੋਭਿਤ ਮਹਾਰਾਜ ਉਰ ਕੈਸੇ ॥ 'ਜਿਨ ਨਭ ਜਤ ਜੜਾਵ ਉਡਗੈਸੇ ॥ ੨੯੭ ॥ ੧੦੫੧ ॥
 'ਕੁੰਡਲ ਮਕਰਾਕਾਰ ਸੋ ਹਾਲਨ ॥ ਦੂਰ ਯਕਤਾ^{੧੦} ਲਾਗੇ ਜੁਤ ਲਾਲਨ ॥
 ਸੋਭ ਅਮੋਘ^{੧੧} ਕਛੁ ਬਰਨ ਨ ਜਾਈ ॥ ਭੂਖਨ ਬਿਬਿਧ ਛਕੇ ਨਿਸਰਾਈ^{੧੨} ॥ ੨੯੮ ॥ ੧੦੫੨ ॥
 'ਕਲਗੀ, ਜਿਗਾ, ਮਰਸਾ ਸਾਰਾ ॥ ਜੜਤ ਜੜਾਵ ਲਾਲ^{੧੩} ਨਗ ਭਾਰਾ^{੧੪} ॥
 'ਲਾਲਨ ਕੇ ਸਿਰਫੂਲ ਮਯੋਕਾ ॥ ਏਕ ਏਕ ਨਗ ਕੀਮਤਿ ਲੰਕਾ^{੧੫} ॥ ੨੯੯ ॥ ੧੦੫੩ ॥
 ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਭੂਖਨ ਤਨ ਰਾਜਿਤ ॥ 'ਨਿਰਖ ਛਟਾ ਦੁਪ ਕੰਦੁਪ ਲਾਜਤ ॥
 ਭੂਖਨ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ, ਮਣਿ ਗਣ ਕੇ ॥ ਬਰਨਿ ਨਾ ਜਾਇ ਸਹੰਸੂ ਫਨਿਨ ਕੇ^{੧੬} ॥ ੩੦੦ ॥ ੧੦੫੪ ॥
 ਸੁੰਤਵਰ^{੧੭} ਅਹੁ ਸੁੰਤ ਉਪਰਨਾ^{੧੮} ॥ 'ਸੁੰਤ ਸੁੰਤ ਚੀਰ ਬਹੁ ਬਰਨਾ ॥
 'ਸੁੰਤ ਕਲਧੋਤ ਬਿਬਿਧ ਰਨ ਚੀਰ^{੧੯} ॥ ਲਗੇ ਸੁਭਗ ਮੁਕਤਾ, ਪੁਨ ਹੀਰ ॥ ੩੦੧ ॥ ੧੦੫੫ ॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥
 ਛਕੇ^{੨੦} ਅੰਗ ਅੰਗ ਭੂਖਨ ਬਸਨਾ ॥ ਕਹਿ ਨ ਸਕਤਿ, ਲੱਜਿਤ ਮਮ ਰਸਨਾ ॥
 ਯਾਂ ਤੇ ਕਥ ਸੰਛੇਪ ਨਿਵਾਰੀ^{੨੧} ॥ ਭੁਲ ਭਈ ਜਹ, ਲੇਹੁ ਸੁਧਾਰੀ^{੨੨} ॥ ੩੦੨ ॥ ੧੦੫੬ ॥
 ਅਸੁਰ ਨਾਸ ਹਿਤ, ਚੜੇ ਨਿਸੇਸਾ ॥ ਅੰਗ ਅੰਗ ਭੂਖਨ ਬਹੁ ਵੇਸਾ^{੨੩} ॥
 ਸਾਜ ਸਾਜ ਬਹੁ ਬਿਬਿਧ ਮਯੋਕਾ^{੨੪} ॥ ਜਿਮ ਰਘੁਨਾਥ ਚੜੇ ਹਿਤੁ ਲੰਕਾ^{੨੫} ॥ ੩੦੩ ॥ ੧੦੫੭ ॥
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਬਹੁ ਬਿਧ ਪ੍ਰਭੂ ਧਾਰੇ ॥ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਆਯੁਧ ਮਨਜਾਰੀ^{੨੬} ॥
 ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ^{੨੭} ਤਿਹ ਨਮ ਸੁਨਾਉ ॥ ਤਾਂ ਤੇ ਕਥਿ ਜਨ ਸਕਲ ਰਿਝਾਉ^{੨੮} ॥ ੩੦੪ ॥ ੧੦੫੮ ॥
 ਤੁਣਿ^{੨੯} ਕਸੇ, ਕਰ ਚਾਂਪ ਬਿਰਾਜਿਤ^{੩੦} ॥ ਨਿਰਖ ਛਟਾ ਦਾਮਨਿ^{੩੧} ਦੁਤਿ ਲਾਜਿਤ ॥
 ਮਣਿ ਮੁਕਤਾ, ਮਾਣਿਕ ਸਾਇਕ ਮਹਿ^{੩੨} ॥ ਲਗੇ ਹੁਚਿਤ^{੩੩} ਖਚਿਤ ਸੋਭਿਤ ਤਹਿ ॥ ੩੦੫ ॥ ੧੦੫੯ ॥
 ਪੰਛੀ, ਪਰੀ, ਸਪੱਛ ਮਾਯਾਵੀ^{੩੪} ॥ ਰੂਪ ਅਨੇਕ ਧਰੇ ਤਬ, ਮਾਵੀ^{੩੫} ॥
 ਏਕ ਏਕ ਸਰ ਕੋਟਿ ਅਸੰਖਾ ਹੂੰ ਹੂੰ ਮੂਰਤਿ ਵੰਤ ਬਿਸੰਖਾ^{੩੬} ॥ ੩੦੬ ॥ ੧੦੬੦ ॥

੧. ਚਮਕਦਾਰ । ੨. ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ । ੩. ਹਾਥੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਮੱਤੀ । ੪. ਸਲਾਹਿਆ ਹੋਇਆ ।
 ੫. ਨਾਮ ਹੈ ਇਕ ਗਹਿਣੇ ਦਾ । ੬. ਨਾਮ ਹੈ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਦਾ ਇਹ ਚਾਰ ਰੰਗਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਲਾਲ, ਪੀਲਾ, ਨੀਲਾ
 ਤੇ ਚਿੱਟਾ । ੭. ਗੰਗਿਆ ਵਾਲੇ । ੮. ਨਾਮ ਇਕ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ ਦਾ । ੯. ਬਹੁਤ ਕਿਸਮ ਦੇ । ੧੦-੧੧. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੇ ਗਲ
 ਵਿਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸੋਹਦੇ ਹਨ । (ਤਾਰਿਆਂ ਵਰਗੇ) । ੧੨. ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਜੜਾਵ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੜੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ
 ਤਾਂ ਚੰਦ੍ਰ ਸੈਨਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਹਨ । ੧੩. ਮਛੀਆਂ ਵਰਗੇ ਕੁੰਡਲ ਸਹ-ਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਲਾਸਾਨੀ ਮੱਤੀ । ੧੫. ਚੰਦ ਨੇ
 ਸਜਾਏ । ੧੬. ਸਫਲ ਸੱਭਾ । ੧੭. ਯੀਗਰ ਇਕ ਜੜਾਓ ਗਹਣੇ ਦਾ ਨਾਮ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਗ ਉਤੇ ਬਨਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਭਾਰੀ
 ਨਗੀਨੇ । ੧੯. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੇ ਸਿਰਫੂਲ ਲਾਲਾਂ ਦੇ ਹਨ । ੨੦ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਕੀਮਤ ਦੇ ਨਗੀਨੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੧. ਚਮਕ
 ਵੱਖ ਕੇ ਕਾਮ ਦੇਵ ਦਾ ਵੀ ਅਭਿਮਾਨ ਲਜਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੨੨. ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ ਦੀਆਂ (ਮਣੀਆਂ) ਦੇ । ੨੩. ਚਿੱਟੇ ਕਪੜੇ ।
 ਚਿੱਟੇ ਸਾਢੇ । ੨੪. ਸੁਫੇਦ ਹੀ ਸੁਫੇਦ ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ ! ੨੬. ਚਾਂਦੀ ਵਾਲੇ ਚਿੱਟੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਕਪੜੇ ਹਨ ।
 ੨੭. ਸੰਜ ਹੋਏ । ੨੮. ਥੜੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ੨੯. ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ । ੩੦. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ੩੧. ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ
 ਜੀ ਲੰਕਾ ਵਾਸਤੇ ਚੜੇ ਸਨ । ੩੨. ਮਣੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਸਤ੍ਰ । ੩੩. ਅੱਡ ਅੱਡ । ੩੪. ਢੱਠਾ । ੩੫. ਹੱਥ ਵਿਚ ਕਮਾਨ ਹੈ ।
 ੩੬. ਬਿਮਲੀ । ੩੭. ਤੀਰ ਵਿਚ । ੩੮. ਚੰਗੇ ਲੱਗਣ ਵਾਲੇ । ੩੯. ਤੀਰ, ਥਾਣ । ੪੦. ਛਲੀਏ । ੪੧. ਕੇ ਛਿੱਟਾ ।

ਚੰਦ ਬਾਨ, ਆਦਿਕ ਸਰ ਨਾਨਾ ਸੋਹਤ ਤੂਣਿ ਮਾਹਿ ਪ੍ਰਾਨਾ ॥
 ਬਲਮ, ਸਾਂਗ'ਸੈਲ ਅਸਿ ਢਾਰਾ ਬਾਨ ਬਨੰਤੀ, ਸੂਲ 'ਦੁਧਾਰਾ॥੩੦੭॥੧੦੬੧॥
 ਖਜਰ', ਬਾਂਕ, ਬਿਛੂਆ, ਖਗ' ਖੰਡਾ ॥ ਸਾਯਕ, ਧਨੁਸ, ਚੜ੍ਹ-ਪ੍ਰਚੰਡਾ ॥
 ਸਹਿਬੀ' ਮੁਸਲ, ਬਾਨ-ਭਯਾਵਨ ॥ ਗੋਫਨ, ਗੁਰਜ, ਗਦਾ-ਸਮਰਾਵਨ ॥੩੦੮॥੧੦੬੨ ॥
 ਸ਼ਮਧਰ, ਜਬਰ ਖੁਦੰਗ', ਕਟਾਰਾ । । ਬਰਛੀ, ਸੂਆ', ਸੈਫ', ਕਲ-ਦਾੜਾ' ॥
 ਗੜਾ', ਬਾਨ, ਗੜੀਆ, ਅਸਿ', ਚੱਕਰ॥ਪਰਸਾ', ਤਬਰ', ਨਦ' ਨਾਵਕ'ਬਰ' ॥੩੦੯॥੧੦੬੩॥
 ਤੇਗ, ਕੁਠਾਰ', ਨਾਚੁਖ', -ਮਨਜਾਰਾ' ॥ ਬਿਬਿਧ ਫੁਲਦਨ ਅਸਤ੍ਰ-ਆਪਾਰਾ ॥
 ਮਨਿ-ਜੁਤ-ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ, ਕਸ' ਦਮਕੈ ॥ ਜਿਮ-ਸਸਿ-ਮੰਡਲ-ਮੰਗਲ-ਭਮਕੈ' ॥੩੧੦॥੧੦੬੪॥
 ਪੰਨਨ ਕੇ ਫਟਕੈ' ਬਹੁ-ਬੰਦਨ' ॥ 'ਦੁਰ-ਯਕਤਾ-ਕੇ-ਸੰਕਰ-ਬੰਧਨ' ॥
 'ਲਾਲਨ-ਕੇ-ਸਰ-ਦਸਤੇ ਸਾਰੇ' ॥ ਕਬਜ਼ਾ' ਮੂਨਿ ਰਤਨ-ਖਚਿ ਭਾਰੇ ॥੩੧੧॥੧੦੬੫॥
 ਬਿਸਾਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਹੀਰਨ ਕੀ ਸਹਿਬੀ', ਸੁ-ਕਟਾਰੀ ॥ 'ਦਸਤੇ ਬਿਬਿਧ-ਮਨਿਨ-ਕੀ-ਸਾਰੀ ॥
 ਬੱਲਮ ਕੈ ਕਬਜ਼ੇ ਇਲਮਾਸੀ' ॥ ਰਤਨ-ਖਚਿਤ-ਸਸਤ੍ਰਨ ਚਪਲਾਸੀ' ॥੩੧੨॥੧੦੬੬॥
 ਲਾਲ, ਜਮੁਦਰ, ਨੀਲ-ਮਨਿ-ਤਾਰੇ' ॥ ਫਨਿ-ਮਨਿ-ਖਚਿਤ, ਲੂਲੂ-ਸਹਵਾਰੇ' ॥
 ਲਾਗੇ ਬਿਬਿਧ ਭਾਂਤਿ ਮਣਿ, ਲਾਲਾ ॥ ਸੰਭਿਤ ਬਿਬਿਧ, ਮਰੀਚ-ਉਜਾਲਾ' ॥੩੧੩॥੧੦੬੭॥
 ਫੈਲ-ਰਹਯੋ, ਦਸ-ਦਿਸ ਪ੍ਰਕਾਸਾ ॥ ਸਸਤ੍ਰ ਛਟਾ ਦਮਕੈ ਇਲਮਾਸਾ ॥
 'ਜਗਮਗ ਬਿਮਲ-ਮਰੀਚਿ-ਬਰੂਬੰ' ॥ 'ਮਾਨੋ-ਉਦਿਤ-ਭਏ-ਸਿਸ ਜੂਬੰ' ॥੩੧੪॥੧੦੬੮॥

੧. ਬਰਛੀ । ੨. ਤੀਰ । ੩. ਤਲਵਾਰ । ੪. ਬਰਛੀ । ੫. ਕਟਾਰ । ੬. ਬਰਛਾ । ੭. ਕੁਹੜਾ ।
 ੮. ਵਿਸਨੂ ਜੀ ਦੇ ਹਥ ਦਾ ਖੜਗ । ੯. ਉੱਤਮ । ੧੦. ਮਣੀਆਂ ਵਾਲਾ । ੧੧. ਕਿਸ ਤਰਾਂ ? ੧੨. ਜਿਸਤਰਾਂ ਚੰਦ ਮੰਡਲ
 (ਤਾਰਾ) ਚਮਕਦਾ ਹੈ । ੧੩. ਕਮਰ ਕੱਸੇ । ੧੪. ਬਹੁਤ ਬੰਦਾਂ ਵਾਲੇ । ੧੫. ਲਾਸਾਨੀ ਮੰਤੀਆਂ ਦੇ, ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਬੰਨ੍ਹਦੇ
 ਹਨ । ੧੬. ਲਾਲਾਂ ਦੀਆਂ (ਸਾਰੀ) ਮੜੇ ਹੋਏ ਕੁਤਕੇ ਹਨ । ੧੭. ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਮੁਠ । ੧੮. ਬਹੁਤ ਮਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ
 ਹੋਈਆਂ ਮੁਠਾਂ । ੧੯. ਹੀਰਿਆਂ ਵਾਲੇ । ੨੦. ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ । ੨੧-੨੨. ਵੱਡੇ ਮੰਤੀਆਂ ਵਾਲੇ । ੨੩. ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ
 ਵਾਲੇ । ੨੪. ਸਸਤ੍ਰ ਅਦਿਕਾਂ ਤੋਂ ਰਬ ਨੂੰ ਬਚਾਵਨ ਵਾਲੀ ਲੋਹੇ ਦੀ ਸੰਜੋਅ ਅਤੇ ਚਮਕੀਲ ਨਿਰਮਲ ਕ੍ਰਿਟਾ ਵਾਲੀਆਂ ਰਬੀ
 ਖਵਚਾ ਹਨ । ੨੫. ਮਾਨੋ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਉਦਯ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ।

A ਜਯੰਤਿਸ ਸਾਸਤ ਦੇ ਮਤਾਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੰਗਲ ਗ੍ਰਹ ਵੀ ਆ
 ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਨੂੰ ਅਤੰਤੋਤ ਸੁਫ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਹੋ ਹੀ ਭਾਵ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੈ ।

ਅਪ੍ਰਮਾਨ-ਆਯੁਧ ਮਾਯਾਵੀ^੧ ॥ ^੧ਨਿਜ-ਕਰ-ਗਦ-ਜ-ਬਿਧਾ-ਤੇ-ਭਾਵੀ^੨ ॥
 ਸ੍ਰੀ ਨਿਸਰਾਜ^੩ ਛਕੇ^੪ ਸਬ-ਸਸਤ੍ਰ ॥ ਮਨਿ ਗਨ-ਖਚਿਤ-ਜੜੇ ਬਹੁ-ਅਸਤ੍ਰ ॥੩੧੫॥੧੦੬੬॥
 ਸਸਤ੍ਰ ਛਕੇ^੫ ਨਿਸਪਤਿ^੬ ਅਸ-ਛਾਜੇ^੭ ॥ ^੮ਕੋਟਿ-ਅਨੰਗ-ਨਿਰਖ-ਦੁਤਿ-ਲਾਜੇ^੯ ॥
^{੧੦}ਸਿਧੁ-ਮਰੀਚਿ, ਅਦ੍ਰੁਤ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ॥ ਆਨਨ-ਨਿਰਖ ਚਰਾਚਰ ਆਸ਼ਕ^{੧੧} ॥੩੧੬॥੧੦੭੦॥
 ਰਿਖਿ ਪਤਨੀ^{੧੨}, ਦੁਤਿ-ਨਿਰਖ-ਲੁਭਾਨੀ ॥ ਤਜ-ਕੁਲਿ-ਕਾਨ ਬਿਨ-ਦਾਮ ਬਿਕਾਨੀ^{੧੩} ॥
 ਜੀਅ ਜੰਤ ਸੁਰ ਅਸੁਰ-ਲੁਭਾਹੀ^{੧੪} ॥ ਲੁਭਤ-ਚਰਾਚਰ-ਸਕਲ-ਫੁਭਾਹੀ^{੧੫} ॥੩੧੭॥੧੦੭੧॥
 ਪ੍ਰਿਥਮ ਜੋਤਿ-ਮਯ-ਸਕਲ ਸਰੀਰਾ^{੧੬} ॥ ^{੧੭}ਭੂਖਨ, ਬਸਨ-ਦਿਪਤ-ਮਨਿ ਹੀਰਾ^{੧੮} ॥
 ਤਿਤ੍ਤਯੇ ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਮਨਜਾਰੇ^{੧੯} ॥ ਬਿਧ ਸੁਨਾਰ ਉਪ-ਛਿ-ਸਾਰੇ^{੨੦} ॥੩੧੮॥੧੦੭੨॥
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਭੂਖਨ-ਜੁਤ-ਲਾਲਨ ॥ ਬਹੁ-ਮਰੀਚਿ-ਮਯ^{੨੧} ਨਖ ਸਿਖ ਪਾਵਨ^{੨੨} ॥
^{੨੩}ਅਪ੍ਰਮਾਨ-ਸੰਭਿਤ-ਰਸ-ਖਾਨੇ ॥ ^{੨੪}ਦੇਵ, ਦੈਤ-ਸਾਗਰ-ਮਥਿ-ਆਨੇ^{੨੫} ॥੩੧੯॥੧੦੭੩॥
 ਤਨ-ਮਰੀਚਿ^{੨੬} ਭੂਖਨ ਮਨਜਾਰੇ^{੨੭} ॥ ਆਯੁ^{੨੮}, ਬਸਨ-ਦਿਪਤ-ਰਤਨਾਰੇ ॥
 ਫੈਲ ਰਹੀ ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਮਰੀਚਾ^{੨੯} ॥ ਚਕ੍ਰ ਤੇਜ, ਮਣਿ-ਪਨੁਸ, ਪਨੀਚਾ^{੩੦} ॥੩੨੦॥੧੦੭੪॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਂਰੰਗ ॥

ਅਪ੍ਰਮਾਨ^{੩੧} ਦੁਤਿ-ਬਰਨ-ਨ-ਜਾਈ ॥ ^{੩੨}ਸੋਭਾ-ਕਟਕ ਜਨੇਤ-ਸੁਹਾਈ^{੩੩} ॥
^{੩੪}ਮਨਿ-ਗਨਬਿਮਲ-ਮਰੀਚਿਹਵਾਈ^{੩੫} ॥ ^{੩੬}ਫੂਲ-ਹਵਾ-ਸਮ-ਅਸਿ-ਰੁਸ਼ਨਾਈ^{੩੭} ॥੩੨੧॥੧੦੭੫॥
 ਬਲੰਮ, ਬਾਨ-ਛੁਟਤ, ਜਿਮ-ਤਾਰਾ^{੩੮} ॥ ਦੀਪਕ ਚੱਕ੍ਰ^{੩੯} ਗੋਫਨ-ਗੁਲਨਾਰਾ^{੪੦} ॥

੧. ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਮਾਯਾਵੀ ਸਸਤ੍ਰ ਹਨ । ੨. ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਅੰਗੇ ਔਣ ਵਾਲੇ ਸਮਯ ਲਈ ਘੜੇ ਹਨ । ੩. ਰਾਤ੍ਰ ਦਾ ਮਾਲਿਕ । ੪. ਸਜਾਏ । ੫. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਥਦਾ ਹੈ ੬. ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਕਾਮਦੇਵ ਸੰਭਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਲਜਿੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ੭. ਕਿਰਣਾਂ ਦਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਅਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੮. ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜੜ ਚੈਤੇਨ (ਸਾਰੇ ਹੀ) ਆਸ਼ਕ ਮੰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੯. ਬ੍ਰਹਮਪਤਿ ਰਿਸ਼ੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ (ਤਾਰਾ) । ੧੦. ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੧. (ਦੂਜੇ) ਗਹਣੇ ਕਪੜੇ ਮਣੀਆਂ ਅਤੇ ਹੀਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਮਣੀਆਂ ਵਾਲੇ, ਚਮਕੀਲ । ੧੩. ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਰੂਪ ਸੁਨਾਰ ਨੇ ਸਾਰੀ ਹੀ ਛਬਿ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ੧੪. ਕਿਰਣਾਂ ਵਾਲਾ ਸਰੀਰ । ੧੫. ਨਹੂਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਚੋਟੀ ਤੱਕ । ੧੬. ਬੇਅੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਖਾਣ ਸੰਭਵੇ ਹਨ । ੧੭. ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੈਤਾਂ ਨੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਰਿੜਕ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਕ੍ਰਿਣਾਂ ਵਾਲਾ ਸਰੀਰ, ਚਮਕੀਲਾ । ੧੯. ਸਸਤ੍ਰ । ੨੦. ਚਮਕ । ੨੧. ਧਨੁਸ ਦੀ ਤੰਦੀ । ੨੨. ਚੇਅੰਤ । ੨੩. ਫੌਜ ਦੀ ਸੰਭਾ ਜੇਵ ਵਾਗ ਸੁਹਾਵੀ ਲਗਦੀ ਹੈ । ੨੪. ਨਿਰਮਲ ਸਮੂਹ ਮਣੀਆਂ ਹਵਾਈਆਂ ਵਾਗ ਚਮਕੀਲ ਹਨ । ੨੫. ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੀ ਰੁਸ਼ਨਾਈ, ਚਮਕ ਹਵਾਈ ਫੁੱਲ ਵਾਗ ਹੈ । ੨੬. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਆਤਸਥਾਜੀ ਤਾਰੇ ਵਾਗ । ੨੭. ਚੱਕ੍ਰ ਸਸਤ੍ਰ ਸਭ ਆਤਸਥਾਜੀ ਵਾਗ ਚਲਦੇ ਹਨ । ੨੮. ਅਨਾਰ ਦੇ ਫੁੱਲਾਂ ਵਾਗ ਹਨ ।

A ਪੌਰਾਣਿਕ ਕਥਾ ਹੈ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਪਤਿ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਸੁੰਦ੍ਰ ਸੂਰੁਪ ਕਾਮਦੇਵ ਦੀ ਲਗਨ ਬ੍ਰਹਮਪਤਿ ਜੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ (ਤਾਰਾ) ਨੂੰ ਲਗ ਗਈ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਨਾਲ ਤਾਰਾ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਹੋਇਆ ਤੇ ਗਰਭ ਵੀ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਤਾਰਾ ਨੂੰ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਆਯਾ ਬ੍ਰਹਮਪਤਿ ਨੇ ਖਗੜਾ ਕੀਤਾ, ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਤਾਰਾ ਦੇ ਪੇਟੋਂ ਬੁਧ ਪੁਤ੍ਰ ਜਨਮਿਆ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਪਾਸੋਂ ਤਾਰਾ ਬ੍ਰਹਮਪਤਿ ਨੂੰ ਦੁਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਬੁਧ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ (ਪਨਿਸਟ ਪੁਰਾਣ) ।

ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥੀ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦਾ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੋਹਣਾ ਸੂਰੁਪ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਉਤੇ ਬ੍ਰਹਮਪਤਿ (ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ) ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾ ਸੰਭਲ ਸਕੀ ਅਤੇ ਰਿਹਿ ਕੁਲਿ ਦੀ ਕਾਨ (ਸ਼ਰਮ) ਨੂੰ ਨਾ ਰੱਖ ਸਕੀ ।

ਮਨ ਗਨਿ ਮਨਹੁਬਤਾਸੈ—ਛੁਟਹਿ ॥ ਅੰਬਰ ਜਗੀ-ਚੰਦ੍ਰ-ਦੁਤਿ-ਲੁਟਹਿ ॥੩੨੨॥੧੦੭੬॥
 ਮਣਿ-ਗਣ-ਬਿਮਲ-ਮਰੀਚਿ-ਸੁਹਾਈ ॥ ਮਨਹੁ-ਛੁਟਹਿ ॥੩੨੨॥੧੦੭੬॥
 ਬਨੇ-ਤਨੇ-ਰੈਨਾਧਿਪ ਸੋਹਿ A ॥ ਦੂਲਹ ਕੋਟਿ-ਨਿਰਖ-ਮਨ-ਮੋਹਹਿ A ॥੩੨੩॥੧੦੭੭॥
 ਸੈਨੁ ਰਹੇ ਛਬਿ ਨਿਰਖ ਬਿਕਾਈ ॥ ਨਿਰਖ-ਨਿਰਖ-ਮਨ-ਮੋਹਹਿ A ॥੩੨੩॥੧੦੭੭॥
 ਯਾ ਤੇ ਅਨੰਗ-ਭਯੋ ਰਤਿ-ਦੀਸਾ ॥ ਭੋ-ਜਰ-ਛਾਰ-ਕਰਤ-ਬਹੁ-ਰੀਸਾ ॥੩੨੪॥੧੦੭੮॥
 ਮੀਨੁ, ਮਿਗਨ-ਦੁਤਿ-ਕੰਜ-ਲਜਾਨੀ ॥ ਲਜਿਤ-ਭਏ-ਬਨ ਬਸਤ, ਚਿਰਾਨੀ ॥
 ਕੀਰੋ, ਕਪੋਤੀ, ਮਯੂਰੀ, ਮਰਾਲਾ ॥ ਲਜਿਤ-ਬਸਤ-ਮਾਨਸਬਹੁਕਾਲਾ ॥੩੨੫॥੧੦੭੯॥
 ਏਕ ਜੀਹਾ ਪ ਕਛੁ-ਬਰਨ-ਨ-ਜਾਹੀ ॥ ਸੋਸ-ਥਕਤ, ਛਬਿ-ਕਹਿ ਨ ਸਕਾਹੀ ॥
 ਨਮਸਕਾਰ-ਮੋਰੀ-ਬਹੁ-ਬੰਦਨ ॥ ਸਸਤ੍ਰੁ, ਅਸਤ੍ਰੁ, ਭੂਖਨ-ਰਿਖਿ-ਨੰਦਨ ॥੩੨੬॥੧੦੮੦॥
 ਚੜੀ-ਬਿਬਿਧ-ਬਿਧ-ਕਟਕ-ਨਿਸੇਸਾ ॥ ਅਸਤ੍ਰੁ ਸਸਤ੍ਰੁ, ਭੂਖਨ, ਬਹੁ-ਵੇਸਾ ॥
 ਅਸੁਰ-ਨਾਸ-ਹਿਤੁ, -ਚੜੇ, -ਮਯੋਕਾ ॥ ਭਿਭਰੇ-ਸੁਰ-ਸੁਭਟ ਸੁਟ-ਬੰਕਾ ॥੩੨੭॥੧੦੮੧॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਜਗ ਮਗੀ-ਛਤ੍ਰ-ਰਤਨ-ਮਨਿ ਲਾਗਾ ॥ ਦੂਰਤ ਸੀਸ ਨਿਸਈਸ ਸਭਾਗਾ ॥੩੨੮॥੧੦੮੨॥
 ਚਾਮਰ ॥ ਬਿਬਿਧ-ਭਾਂਤਿ-ਧਰਾ ॥ ਫੇਰਤ ॥ ਪ੍ਰਮੁਦਿ-ਪ੍ਰਭਾ-ਨਿਸਿਸ-ਸੁਰ-ਹੇਰਤ ॥੩੨੯॥੧੦੮੩॥
 ਰੁਚਿਰ-ਸਜੰਦਨ-ਬਾਹ-ਮਿੰਗ-ਲਾਗੇ ॥ ਉਚਸ੍ਰਵਾ ਸਮ-ਮਾਰੁਤ-ਸਭਾਗੇ ॥
 ਤਨ ਸੁਗੰਧਿ, ਭੂਖਨ-ਮਨਿ-ਨਾਨਾ ॥ ਮੁਚਿਤ-ਚਾਲ-ਮਾਰੁਤ ॥ ਸਿਆਹ-ਕਾਨਾ ॥੩੩੦॥੧੦੮੪॥

੧. ਆਤਸਥਾਜੀ ਦੀ ਇਕ ਵਸਤੂ । ੨. ਆਤਸਥਾਜੀ ਦੀ ਵਸਤੂ, ਅੰਬਰ ਜਗੀਆਂ ਦੀ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੀ ਛਬਿ ਨੂੰ ਲੁਟਦੀਆਂ । ੩. ਖ. ਰਾਤ੍ਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ—ਸਜੇ ਵਜੇ ਹੋਏ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਜੀ ਸੰਹਦੇ ਹਨ (ਇਸ ਲਾਭੇ ਨੂੰ) ਵੇਖ ਕੇ ਕੁੰਝਾਂ ਦੇ ਮਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੪. ਕਾਮਦੇਵ । ੬. ਰਤੀ ਦਾ ਮਾਲਿਕ (ਕਾਮਦੇਵ) ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਸਗੋਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ਹੁਤ ਰਛਕ ਈਰਖਾ ਕਰਦਾ ਸੀ (ਤਾਂ) ਸੜ ਕੇ (ਛਾਰ) ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ੮. ਮੱਛ ਏ. ਚਿਰ ਕਾਲ ਤੋਂ ਚਿੜ ਕੇ । ਤੋਤੇ । ੧੧. ਕਬੂਤਰ । ੧੨. ਮੋਰ । ੧੩-੧੪. ਬਹੁਤ ਸਮਝ ਤੋਂ ਸਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਕੇ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਤੋਂ ਵਸਦੇ ਹਨ । ਜਿਹਵਾ । ੧੬. ਸੋਸ ਨਾਗ ਵੀ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੭. ਰਿਸੀ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੇ । ੧੮. ਚੰਦ੍ਰ ਮਾਹ ਦੀ ਛੋਜ । ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ । ੨੦. ਉਸਤਤਿ ਯੋਗ, ਸੁੰਦਰ ਦੇਵ ਯੋਗੇ ਗੋਯੇ । ੨੧. ਚਮਕਦਾਰ ਚਮਕੀਲ । ੨੨. ਉੱਤਮ । ੨੩. ਚੋਰ । ਪਕੜ ਕੇ । ੨੫. ਦੇਵਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੀ ਸੰਭਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹਨ । ੨੬. ਸੰਹਦੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿੰਗ ਬਾਹਨ ਲਗੇ ਹੋਏ । ੨੭. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਹਵਾ ਵਾਗ ਤੇਜ ਦੋਤਨ ਵਾਲੇ । ੨੮. ਘੋੜੇ ਕਾਲੇ ਹਵਾਈ ਚਾਲ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ।

A ਨਾਨਕਿਆਣੇ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, ਡਿਊਊਏ, ਸਮਾਧੀ (ਸੰਗਰੂਰ) ਜੀਦ, ਕਟੌਂ, (ਨਾਭਾ), ਮਟਖਨੂਏ (ਬਹਿਝਾਜਰ) ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ 'ਲ ਸਿਘ ਜੀ (ਨਾਭਾ) ਮਦਰਾਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ (ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ) ਜੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠ "ਬਨੇ ਤਨੇ ॥੧॥ ਸਿੰਹਿ ਦੂਲਹ ਕੋਟਿ ਨਿਰਖ ਮਨਿ ਮੋਹਹਿ । ਅਰਵ ਸਜੇ ਧਜੇ ਹੋਏ (ਨੰਗਧਿਪ) ਰਾਜੇ ਸੰਭਏ ਹਨ । (ਇਨਾ) ਕੁੰਝਾਂ ॥੧॥ ਸਿੰਹਿ ਦੂਲਹ ਕੋਟਿ ਨਿਰਖ ਮਨਿ ਮੋਹਹਿ । ਅਰਵ ਸਜੇ ਧਜੇ ਹੋਏ (ਨੰਗਧਿਪ) ਰਾਜੇ ਸੰਭਏ ਹਨ । (ਇਨਾ) ਕੁੰਝਾਂ ਨਹੀਂ ਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮਨ ਮੋਹਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ" ਇਸ ਅਰਥ ਵਿਚ ਇਹ ਦੱਸ ਹੈ ਕਿ ਲਾਭੇ ਇਕੋ ਹੀ ਜੇਵ ਵਿਚ ਕੁੰਝਾਂ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਲਾਭਾ ਇਕ ਅਤੇ ਜਾਂਦੀ ਬੇਅੰਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ (ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ) ਹਨੂਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾਦੇੜ ਦੱਖਣ ਸੁਖਵਾਲੀ ਬਗੀਚੀ (ਪਟਿਆਲਾ) ਅਤੇ ਅਸਾਡੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ । ਇਹ ਨਮੂਨੇ ਮਾਤ੍ਰ ਮਿਲਜ਼ਲਦਾ ਪਾਠਾਤ੍ਰ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੇ ਪਾਠਾਤ੍ਰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅਸੰਗਤ ਜਿਹੇ ਮਾਲੂਮ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਛੱਡ ਹਨ ਜਿਹੇ ਇਸ ਬੀੜ ਨਾਲੋਂ ਚੰਧਾ ਹਿੰਮਾ ਹੋਰ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਪਾਠਕ ਛਿਮਾ ਕਰਨ ।

ਤਿਹ-ਰਬ-ਚੜੇ 'ਨਿਸਿਸ ਬਲ-ਵੰਡਾ ॥ ਸਸਤ੍ਰ-ਅਸਤ੍ਰ-ਧਾਰੇ ਪ੍ਰਚੰਡਾ' ॥
 ਭੂਖਨ, ਬਸਨ ਬਿਮਲ' ਮਨਜਾਰੇ' ॥ ਅੰਗ-ਅੰਗ-ਸਸਿ ਦਮਕਤ-ਸਾਰੇ ॥੩੩੦॥
 "ਨਿਜ-ਦਲ-ਸਾਜ-ਚੜੇ, ਨਿਸ-ਇੰਦਾ' ॥ "ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਦਲ ਸਸਿ ਸੁਰ-ਬਿੰਦੁਆ" ॥
 ॥੧॥ਰਹਾਉ ॥"
 ਬਿਬਿਧ ਨਿਸਾਨ^੧ ਘੋਰ-ਰਨ-ਬਾਜੇ ॥ ਗੋਮੁਖ, ਦੁੰਦਭਿ^੨ ਅਨਿਕ-ਸਮਾਜੇ ॥
 'ਪੀਲ, -ਖਰੀ-ਅਸਪੀ, -ਕਰਹਾਲੀ'^੩ ॥ 'ਦੈ-ਦੈ-ਚੋਬ-ਦਾਮਾਨਿ-ਚਾਲੀ'^੪ ॥੩੩੧॥੧੦੮੫॥
 ਗਾਵਤ-ਰਾਗ ਜੁਝਉਆ-ਬਾਜਾ^੫ ॥ ਮਾਰੂ, ਸੋਰਠਿ, ਬਿਬਿਧ-ਸਮਾਜਾ ॥
 ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਬਾਜੇ-ਰਣ-ਬੱਜਤ ॥ 'ਜੂਝ ਜੂਝ-ਸੈਨਾ-ਸੁਰ-ਗੱਜਤ'^੬ ॥੩੩੨॥੧੦੮੬॥
 ਚਤੁਰੰਗਨਿ-ਦਲ ਬਿਬਿਧ-ਪ੍ਰਕਾਰਾ ॥ ਰਬੀ, ਗਜੀ, ਪਾਇਕ, ਅਸਵਾਰਾ ॥
 ਰੰਗ-ਪਰੰਗ^੭ ਅਜੁ, ਗਜ, ਰਬ-ਨਾਨਾ ॥ ਭੂਖਨ, ਬਸਨ ਸਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਠਾਨਾ^੮ ॥੩੩੩॥੧੦੮੭॥
 ਭਾਂਤਿ-ਭਾਂਤਿ-ਬੇਵਾਨ, ਸੁਹਾਵਨ ॥ ਖਚਿਤ-ਮਨਿਨ-ਜੁਤਿ, ਰਤਨਨ-ਲਾਵਨ^੯ ॥
 ਝੰਪਾਨ^{੧੦}, ਪਾਲਕੀ, -ਬਿਬਿਧ-ਸਵਾਰਾ ॥ ਤਿਹਚੜ-ਚਲੇ-ਸਗਲਅਸੁਰਾਰਾ^{੧੧} ॥੩੩੪॥੧੦੮੮॥
 ਬਾਜਤ-ਸੰਖ, ਝੁਲਤ-ਬਹੁ ਕੋਤਾ^{੧੨} ॥ ਧੁਜਾ^{੧੩}, ਪਤਾਕਾ^{੧੪}, ਅਰੁਨ-ਰੁ-ਸ੍ਰੋਤਾ^{੧੫} ॥
 ਰੰਗ-ਪਰੰਗ ਅੰਬਰ^{੧੬} ਤਨ ਧਾਰੇ ॥ 'ਹੀਰ ਚੀਰ-ਅਤਲਸੀ-ਸੁਧਾਰੇ'^{੧੭} ॥੩੩੫॥੧੦੮੯॥
 ਕਾਕਮ^{੧੮} ਐ ਕਰਧਾਸਿ^{੧੯} ਤਮਾਮੀ^{੨੦} ॥ 'ਸਿਤ-ਕਲਧੋਤੰ ਬਰ-ਰੰਗਾਮੀ'^{੨੧} ॥
 ਸੋਤਿਨ-ਮਾਲ, -ਕੰਠ-^{੨੨}ਸੁਰ-ਸੋਹੈ ॥ ਦੇਵ, ਦੈਤ, ਗਣੇ, ^{੨੫}ਗੰਧੂਬ-ਸੋਹੈ ॥੩੩੬॥੧੦੯੦॥

੧. ਰਾਤ੍ਰ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਚੰਦਮਾਹ । ੨. ਤ੍ਰਿਖੇ । ੩. ਓੱਜਲ, ਚਿੱਟੇ । ੪. ਮਣੀਆਂ ਵਾਲੇ । ੫. ਚੰਦ ਦੀ ਸਾਹਿਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ । ੬. ਨਗਾਰੇ । ੭-੮ ਹਾਥੀ ਗਧਿਆਂ, ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਚੰਬਾ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ (ਫੌਜ) ਚਲ ਪਈ । ੯. ਵਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਾਵਣ ਵਾਲਾ । ੧੦. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਮਾਰ ਮਾਰ !! ਗੱਜਦੀ ਹੈ । ੧੧. ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ, ੧੨. ਪਹਿਨੇ । ੧੩. ਸੋਹਣੇ ਰਤਨ ਵਾਲੇ । ੧੪. ਪੀਨਸਾਂ, ੧੫. ਦੌਤਾਂ ਦੇ ਵੇਰੀ ਦੇਵਤੇ । ੧੬. ਝੰਡੇ । ੧੭. ਲਾਲ ਅਤੇ ਚਿੱਟੇ । ੧੮. ਕਪੜੇ । ੧੯. ਕਪੜੇ ਹੀਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਣਾਏ । ੨੦. ਇਕ ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਖਲ ਬਹੁਤ ਨਰਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੀ ਪੋਸਤੀਨ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੨੧. ਰੂੰ ਦਾ ਕਪੜਾ, ਸੂਤੀ ਵਸਤੂ, ਕਾਰਪਾਸੀ । ੨੨. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੇਸ਼ਮੀ ਕਪੜਾ । ੨੩. ਚਾਂਦੀ ਵਾਲੇ ਚੰਗੇ ਰੰਗਦਾਰ ਸੁਫੇਦ ਚਾਂਦੀ ਰੰਗੇ ਵਸਤੂ । ੨੪. ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ । ੨੫. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਭੇਦ, ਦੇਵ ਜਾਤੀ ਹੈ ।

A ਇਹ ਦੰਦੇ ਤੁਕਾਂ ਮਟਖਨੂਏ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ । ਸਾਡੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸੋਚ ਕੇ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ, ਦੇਖੋ ਸੰਗਰੂਰ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

'ਚਿਤ-ਪ੍ਰਸੰਨ-ਕੁਲਿ-ਜੀਵ-ਸਜੀਵਨ' ਟੇਵ ਦੇਵ-ਤੇ-ਸੁਭਟ-ਨਈ-ਵਨ' A ॥
 ਬੈਸ-ਕਿਸੋਰ' ਸੁਘਰ', ਰਨ-ਮੰਡਾ' ॥ ਸੂਰ, ਸੁਭਗ', ਬਰ-ਬੀਰ-ਪ੍ਰਚੰਡਾ ॥੩੩੭॥੧੦੯੧॥
 ਜੂਥ-ਜੂਥ ਸੁਰ-ਸਕਲ-ਅਖਾਰੇ ਚੜ-ਬਿਵਾਨ-ਪੁਨ-ਸਕਲ-ਪਧਾਰੇ ॥
 ਲੋਕ-ਲੋਕ-ਕੇ-ਜੁੜੇ ਅਖਾਰੇ ਸੁਭਗ', ਮਨੋਹਰ, ਮੋਹਕ' ਸਾਰੇ ॥੩੩੮॥੧੦੯੨॥
 ਰਵਿ-ਦਲ ਅੰ ਸਸਿ-ਦਲ ਸੁਰ-ਸਾਰੇ ਲੋਕ-ਲੋਕ- ਕੇ-ਜੁੜੇ ਅਖਾੜੇ ॥
 'ਦੇਵ-ਚਮੂ, ਚਤੁਰੰਗ-ਪਵਾੜੇ' ਭਾਂਤਿ-ਭਾਂਤਿ-ਕੇ-ਜੁੜੇ, ਅਖਾੜੇ ॥੩੩੯॥੧੦੯੩॥
 ਏਕ-ਜੀਹ-ਗੁਣ-ਕਉਣ-ਬਖਾਨੇ ਕਬਿ-ਜਨ-ਕਬਤ, ਥਕਤ-ਸਕੁਚਾਨੇ' ॥
 ਬਾਰੰਬਾਰ ਜੁਹਾਰ'°, ਨਮਾਮਿ'° ॥ ਰਵਿ-ਦਲ ਸਸਿ-ਦਲ-ਸਸਤ੍ਰ-ਪ੍ਰਨਾਮਿ'° ॥੩੪੦॥੧੦੯੪॥
 ਕੋਟਿ ਪ੍ਰਨਾਮਿ'° ਰਵਿ, ਸਸਿ ਜਗ-ਬੰਦਨ' ॥ ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੁ, ਖਲ-ਅਸੁਰ-ਨਿਕੰਦਨ'° ॥
 ਬਾਰ ਬਾਰ ਬਿਨਤੀ ਕਰ-ਜੋਰੀ'° ॥ ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੁ, ਰਾਖਹੁ-ਜਨ, ਕੋਰੀ'° ॥੩੪੧॥੧੦੯੫॥
 'ਤ੍ਰਾਹ-ਤ੍ਰਾਹ-ਸਰਣਾਗਤਿ-ਤੇਰੀ'° ਰਾਖਹੁ-ਲਾਜ-ਦਾਸ-ਜਨ ਕੇਰੀ ॥
 'ਭੀਰ-ਪਰੇ-ਸੰਤਨ-ਹਿਤੁ-ਕਾਰੀ'° ਬਾਰੰਬਾਰ ਨਮਾਮਿ'° ਜੁਹਾਰੀ ॥੩੪੨॥੧੦੯੬॥
 ਜੂਥ-ਜੂਥਿ-ਦਲ ਰਥ, ਨਿਸ-ਇੰਦਾ ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਸੈਨਾ-ਰਵਿ-ਬਿੰਦਾ'° ॥
 ਅਸੁਰ-ਨਾਸਹਿਤੁ, ਜੁਗ-ਰਿਖਿ-ਨੰਦਨ'° ॥ ਚੜਤ-ਕਰੀ, ਖਲ-ਅਸੁਰ-ਨਿਕੰਦਨ'° ॥੩੪੩॥੧੦੯੭॥

੧. ਜੀਵਨ ਸਹਿਤ, ਦੇਵਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹਨ ਉੱਤਮ
 ਯੋਗ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਨਤਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ੩. ਜੁਵਾਨ ਉਮਰ ਵਾਲਾ । ੪. ਸੋਹਣੇ । ੫. ਯੁੱਧ
 ਯਤਨ ਵਾਲੇ । ੬. ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ । ਮੋਹਣ ਵਾਲੇ । ੮. ਲੜਾਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ੯. ਸਿੱਕਰ
 ਯਹ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਹਨ । ੧੧. ਜਗਤ ਪੂਜਕ । ੧੨. ਯਕੀਨਨ ਦੋਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।
 ੧੩. ਹੱਥਸੰਭ ਕੇ । ੧੪. ਨੀਚ । ੧੫. ਤੇਰੀ ਸਰਣ ਆਣਾ ਹਾ । ਰਖਣਾ ਕਰ ! ਰਖਣਾ ਕਰ !! ੧੬. ਦੁਖ ਪਿਆ ਤੋਂ
 ਸੰਤਾ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈ । ੧੭. ਸਾਰ । ੧੮. ਅਤਿ ਅਤੇ ਕਸ਼ਯਪਿ ਜੀ ਦੇ ਦੋ (ਨੰਦਨ) ਪੁੱਤਾਂ ਚੰਦ੍ਰਮਾਧ ਅਤੇ ਸੂਰਯ ਨੇ ।
 A ਕਾਮ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਜੁਆਨੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਥਮ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਨਵਾਂ ਰੰਗ ਅਤੇ
 ਨਵਾਂ ਢੰਗ, ਨਵੀਂ ਚਾਲ, ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰੰਗ ਹੀ ਹੋਰ ਦੇ ਹੋਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਜੁਰੇ-ਆਏ ਸੁਰਪਤਿ^੧ ਕੇ^੨ ਦੁਆਰੇ ॥ ਆਦਰ ਕਰਿ ਸੁਰ^੩ ਸਕਲ ਬਿਠਾਰੇ
 ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਆਸਨ-ਮਨਯਾਰੇ ਆਦਰ-ਦੈ ਸੁਰਪਾਲੇ ਬਿਠਾਰੇ ॥੩੪੪॥੧੦੯੮॥
 ਬਿਬਿਧ ਭਾਂਤ ਆਦਰ-ਸਨਮਾਨਾ^੪ ਮੇਵਾ-ਪਾਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਫਲ-ਨਾਨਾ^੫
 ਕੇਚਨ-ਥਾਲ-ਲਾਲ-ਮਣਿ-ਲਾਰੇ^੬ ਝਾਰੀ-ਕੰਚਨ ਖਚਿ-ਰਤਨਾਰੇ^੭ ॥੩੪੫॥੧੦੯੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ॥

ਆਦਰ-ਸਹਿਤ, ਕਰੀ ਮਿਜਮਾਨੀ^੮ ॥ ਰਵਿ-ਦਲ, ਸਸਿ ਦਲ, ਸੁਰਪਤਿ^੯ ਗਯਾਨੀ ॥
 ਲੋਕ-ਲੋਕ-ਕੀ-ਸੈਨਾ ਪੌਖੀ^{੧੦} ॥ ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਆਦਰ-ਸੰਤੋਖੀ^{੧੧} ॥੩੪੬॥੧੧੦੦॥
 'ਲੋਕ-ਲੋਕ-ਕੇ-ਨਿਜ-ਦਲ ਜੋੜੇ'^{੧੨} 'ਸੁਰ-ਪੁਰਿ-ਕੇ-ਦਲ-ਕਰਿ-ਇਕ-ਠੇਰੇ'
 ਲਿਖ-ਲਿਖ-ਪਤ੍ਰੇ^{੧੩} ਦਸ-ਦਸ-ਫੇਰੇ 'ਲੀਨ-ਬੋਲ,-ਬਰੁਨਾਦਿ-ਕੁਬੇਰੇ'^{੧੪} ॥੩੪੭॥੧੧੦੧॥
 ਲੋਕ ਲੋਕ ਸੁਰ^{੧੫} ਦੂਤ^{੧੬} ਪਠਾਏ ਬੁਹਮਾ, ਬਿਸਨੁ, ਮਹੇਸ਼-ਬੁਲਾਏ
 'ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੂ, ਤ੍ਰਿਦੇਵ-ਖਰਾਰੀ'^{੧੭} ॥ 'ਭੂਮਿ-ਭਾਰ-ਅਸੁਰਾਨ ਸੰਘਾਰੀ'^{੧੮} ॥੩੪੮॥੧੧੦੨॥
 ਆਦਿ-ਅੰਤੁ-ਤੁਮ, ਰਾਖਨ-ਹਾਰੇ ॥ 'ਜੈ-ਤ੍ਰਿਦੇਵ-ਦੇਵੇਸ-ਖਰਾਰੇ'^{੧੯}
 ਚੜਤ-ਕਰੀ ਸੁਰ ਸਕਲ ਅਖਾੜੇ^{੨੦} ॥ ਰਿਖਿ-ਨੰਦਨ-ਰਵਿ-ਸਸਿ, ਬ੍ਰਤ-ਧਾਰੇ^{੨੧} ॥੩੪੯॥੧੧੦੩॥
 ਆਪ ਹੂੰ-ਆਇ ਸਹਾਇਤ ਕੀਜੈ ॥ ਦੁਸਟ-ਘਾਇ^{੨੨}, ਜਸ-ਜੁਗ ਜੁਗ-ਲੀਜੈ ॥
 ਪਠੜੇ ਦੂਤ^{੨੩} ਤ੍ਰਿਦੇਵ ਸਥਾਨਾ ॥ ਆਦਰ ਕਰਿ^{੨੪} ਰਵਿ ਸਸਿ ਬਿਧਿ ਨਾਨਾ ॥੩੫੦॥੧੧੦੪॥
 ਲੋਕ ਲੋਕ ਕੇ ਨ੍ਰਿਪਤਿ^{੨੫} ਸੁ ਆਏ ॥ ਨਿਜ-ਦਲ ਰਵਿ ਸਸਿ-ਸੰਗ-ਬੈਠਾਏ ॥
 ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਬਿੰਜਨ-ਫਲ-ਅੰਮ੍ਰਿਤ^{੨੬} ॥ ਰਤਨ-ਥਾਲ, ਝਾਰੀ^{੨੭} ਮਣਿ-ਖੰਚਿਤਾ ॥੩੫੧॥੧੧੦੫॥

੧. ਇੰਦ੍ਰ। ੨. ਘਰ ਵਿੱਚ। ੩. ਦੇਵਤੇ। ੪. ਆਦਰ ਨਾਲ ਮੰਨਿਆ। ੫. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਮੰਦੇ। ੬. ਸੂਰਣ ਦੇ ਥਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲ ਅਤੇ ਮਣੀਆਂ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ੭. ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਗਾਗਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਤਨ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੮. ਪਰਾਹੁਣਚਾਰੀ, ਆਏ ਆਦਮੀ ਦੀ ਆਗਤ ਭਾਗਤ ੯. ਰੋਟੀ ਖੁਆਈ। ੧੦. ਆਦਰ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ। ੧੧. ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦਲ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ। ੧੨. ਦੇਵਪੁਰੀ ਦੇ ਦਲ ਵੀ ਇਕ ਥਾਂ ਕਰ ਲਏ। ੧੩. ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖ ਲਿਖ ਕੇ (ਹਲਕਾਰੇ)। ੧੪. ਵਰਣ ਕੁਬੇਰ ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ੧੫. ਚਿੱਠੀ ਰਸੈਨ, ਸੁਨੇਹਾ ਪਹੁਚਾਣ ਵਾਲਾ। ੧੬. ਹੇ ਦਯਾ ਦੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ! ਸ਼ਿਵ ਜੀ (ਆਦਿ) ਤਿੰਨੋਂ ਹੀ ਦੇਵਤਿਓਂ ! ੧੭. ਧਰਤੀ ਦਾ ਭਾਰ ਰੂਪ ਦੋਤਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਿਓ ! ੧੮. ਹੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ। ੧੯. ਯੁੱਧ ਭੰ। ੨੦. ਨਿਯਮ ਕਰ ਲਏ ਹਨ, (ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਦੇ)। ੨੧. ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ। ੨੨. ਕੀਤਾ। ੨੩. ਰਾਜੇ। ੨੪. ਅਮਰਫਲ (ਆਦਿਕ) ਭੰਜਨ। ੨੫. ਗਾਗਰਾਂ

A ਇਹ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਪਤਕਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮਜ਼ਮੂਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਮੁਖਾਤਬ ਕਰਵਾ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਤਨ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਜਿਸ ਵਲ ਪਤਿਕਾ ਖੁੱਜੀ ਜਾਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਨਮਸਕਾਰ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਾਰਣ ਦਸਣਾ "ਜਿਸ ਜੁਗ ਜੁਗ ਲੀਜੈ" ਤੇ ਸਮਾਪਤ ਹੈ।

ਲਾਲਨ ਕੇ ਸਿੰਘਾਸਨਿ ਪੁੰਜੇ ॥ ੧ ਬੈਠੇ ਬਿਜੜ ਹੇਤੁ ਸੁਰ ਨੰਦੇ ॥
 ਸੁਰਪਾਲ-ਰਵਿ ਸਸਿ-ਸੰਗ ਬੈਠੇ ॥ ੨ ਤੀਨਹੁ-ਸੁਭਟ-ਸੁਰੇਸ-ਇਕੈਠੇ ॥ ੩੫੨॥੧੧੦੬॥
 ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਤੋਰੇ ॥ ੪ ਭ੍ਰਾਤਾ ਸਕਲ ਸਭਾ ਕੇ ਜੋਰੇ ॥
 ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰਸ ਭੁੰਚਿਤ ॥ ੫ ਸੁੰਦਰਤਾ ਲਖ ਰਤਿ ਪਤਿ ਮੁੰਚਿਤ ॥ ੩੫੩॥੧੧੦੭॥
 ਪ੍ਰਮੁਦਿ ਬਿਜੜ ਸਮਾਪਤਿ ਕੈ ਕੈ ॥ ੬ ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਪਹੁਚੈ ਸੁਰ ਲੈ ਕੈ
 ਅਮਲੜ ਗਿਰਾਦਿ ਸੁਗੰਧ ਅਪ੍ਰਮਾਨਾ ॥ ੭ ਖੋਜਤ ਕਹੂੰ ਨ ਪਯੋਤ ਨਾਨਾ ॥ ੩੫੪॥੧੧੦੮॥
 ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਪੁਜਪਨ १੦ ਜੈ ਮਾਲਾ ॥ ੮ ਸੁੰਘਤ ਗੰਧ ਸੁਗੰਧ ਬਿਸਾਲਾ १੧ ॥
 ਸ੍ਰੀ ਸੁਰਪਾਲ ਬੋਲਿ ਮ੍ਰਿਦੁ ਬਚਨਾ १੨ ॥ ੧੩ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸ੍ਵਤਰਬਰਨਜੁਤਿਰਸਨਾ १੪ ॥ ੩੫੫॥੧੧੦੯॥
 ਸਪੁ ਦਿਵਸ ਲੋ ਕਰੇ ਅਖੰਡਲਾ १੫ ॥ ੧੬ ਅਪੱਛਰਾਜ ਨਿਰਤੇ ਨ੍ਰਿਤੁ ਮੰਡਲਾ १੬ ॥
 ਅਸਟਮ ਦਿਵਸ ਸਕਲ ਖਲ ਘਾਓ ॥ ੧੭ ਸੈਨਾ ਸਕਲ ਸੁਰਨ ਲੋ ਧਾਓ ॥ ੩੫੬॥੧੧੧੦॥
 ਧਨੜ ਧਨੜ ਬੋਲੈ ਸੁਰ ਸਾਰੇ ॥ ੧੮ ਧਨੜ ਭਾਗ ਪ੍ਰਭੁ ਆਜ ਹਮਾਰੇ ॥
 ਅਥ ਨ੍ਰਿਤ १੯ ਕਥਾ ਸਕਲ ਸੁਨਿ ਲੀਜੈ ॥ ੨੦ ਜਿਹਠਿਬਿਧਿਰਾਸਿਮੰਡਲਨ੍ਰਿਤਕੀਜੈ ॥ ੩੫੭॥੧੧੧੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ ॥

੧੫ ਠਜੋ ਦੂਤ ਸੁਰਰਾਜ ਪੜ੍ਹੀ ਸੁਧਾਰੀ ੧੬ ॥ ਨਮੋ ਬ੍ਰਹਮ ਸ੍ਰੀ ਬਿਸਨੁ ਰੁਦ੍ਰਾਧਿਕਾਰੀ ੧੭ ॥
 ਪਠੀ ਪੜ੍ਹਕਾ ਬਰੁਨ, ਅਲਕੇਸ ਤਾਈ ੧੮ ॥ ਲਿਖੀਥਾਰਿਤਾਜਮਪਿਤ੍ਰਾਜ ੧੯ ਤਾਈ ॥ ੩੫੮ ॥੧੧੧੨॥

੧. ਸਾਰੇ । ੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਜਿੱਤ ਵਾਸਤੇ ਬੈਠੇ ਹਨ । ੩. ਤਿੰਨੋਂ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸੁਆਮੀ ਯੋਗੇ ਇਕ ਥਾਂ..., ੪. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲ ਵੰਡੇ । ੫. ਮਿਠਿਆਂ ਭੋਜਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਏ ਹਨ । ੬. ਸੁਹੱਪਣ ਵੇਖ ਕੇ ਕਾਮਦੇਵ ਵੀ (ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ) ਨਾਸ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੭. ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਨਮਸਕਾਰ ਅਰਥਾਤ ਆਗਤ ਭਾਗਤ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਕੇ ਵੀ ਉਤਸਾਹ ਦੇਣ ਨੂੰ ਦੇਵਤੇ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਪੁੰਜੇ । ੮. (ਚੰਦਨ) ਆਦਿਕ ਬੋਝੰਤ ਸੁਗੰਧੀਆਂ । ੧੦. ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾ । ੧੧. ਉਤਸਾਹ ਨਾਲ ਸੁੰਘਦਿਆਂ ! ਬਹੁਤ ਸੁਗੰਧ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ੧੨. ਮਿੱਠੇ ਵਾਕਾਂ ਨਾਲ ਬੋਲੇ । ੧੩. ਰਸਨਾ ਸਹਿਤ ਅਥਰਾ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ । ੧੪. ਇਕ ਰਸ । ੧੫. ਰੰਗ ਭੂਮਿ ਵਿੱਚ ਵਡੀਆਂ ਅਪਸਰਾਂ ਨਾਚ ਕਰਨ । ੧੬. ਨਾਚ ਦੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੰਗ ਭੂਮਿ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੮. ਚਿਠੀਆਂ ਦੇ ਕੇ ਹਲਕਾਰਾ ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਭੇਜਿਆ । ੧੯. ਦਾਸ ਦੀ ! ਸ੍ਰੀ ਵਿਸਨੁ-ਬ੍ਰਹਮ ਅਤੇ ਕੁਬੇਰ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ । ੨੦. ਚਿਠੀਆਂ ਕੁਬੇਰ ਨੂੰ ਭੇਜੀਆਂ । ੨੧. ਪਿਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ (ਪਿਤਮ ਰਾਜ) ।

ਪਠਯੋ ਪਾਤਾਲ ਪੁਰਿ ਸੇਖ ਨਗਰੀ ॥ 'ਨਮੋ ਨਾਥ ਨਾਥੰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਟੇਕ ਸਗਰੀ' ॥
 ਪਠਾਲਿਖਸਮਾਚਾਰਭਗਵੰਤੰ ਪਾਸਾ ॥ ਲਿਖੀਅਸਟਪਤ੍ਰਿਕੰ ਬਚਿਤ੍ਰਅਰਜਦਾਸਾ ॥ ੩੫੯ ॥ ੧੧੧੩ ॥
 ਚਲਯੋ ਦੂਤ ਸੀਘ੍ਰੰ ਪਠਯੋ ਇੰਦ੍ਰ ਰਾਜਾ ॥ ਭਯੋ ਪ੍ਰਾਪਤੰ ਜਾਇ ਬੈਕੰਠ ਮਾਝਾ ॥
 ਕਹਾਜਾਇ ਦੁਰਗਪਾਲੋਂ 'ਭੇਦਸਾਰਾ' ॥ 'ਕਰੀਜਾਇਅਰਦਾਸਦੁਰਗਪਾਲਠਾੜਾ' ॥ ੩੬੦ ॥
 ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨੰਵਾਚ ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ ॥
 ਕਹੋਕਉਨ-ਪਤ੍ਰਿਕਾ^{੧੦}, ਪਠਯੋਕਉਨ-ਰਾਜਾ^{੧੧} ॥ ਕਹਯੋਪਾਨ-ਜੁਗ-ਜੋਰ,^{੧੨} ਪਠਿ-ਇੰਦ੍ਰਰਾਜਾ^{੧੩}
 ਕਹਯੋ ਬੇਗ' ਲੈ-ਆਓ ਦੂਤੰ-ਸੁਰੇਸੰ^{੧੪} ॥ ਕਰੀ-ਬੰਦਨਾ-ਦੂਤ, ਕੋਟਿ ਅਦੇਸੰ^{੧੫} ॥ ੩੬੧ ॥ ੧੧੧੪ ॥
 ਲਈ ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਛੋਰ-ਬਾਚੀ ਸੁਧਾਰੀ^{੧੬} ॥ ਪੜੀ ਬਾਰਿਤਾ-ਸਕਲ, ਸ੍ਰੀ-ਹਰਿ-ਮੁਰਾਰੀ^{੧੭} ॥
 ਬਹੁਤਭਾਂਤਿਅਦਰ-ਕਰਯੋ-ਦੂਤਤੋਖਯੋ^{੧੮} ॥ 'ਕਹਯੋ-ਜਾਇ-ਕਹਯੋਪਹੁਚਯੋ-ਆਨ-ਰੋਖਯੋ' ॥ ੩੬੨ ॥ ੧੧੧੫ ॥
 ਚਲਯੋ-ਦੂਤ ਕਰਿ-ਬੰਦਨਾ ਕੋਟਿ-ਕੋਟਿ ॥ ਭਯੋ ਜਾਇ ਪ੍ਰਾਪਤਿ, ਸੁ-ਕੈਲਾਸ ਕੋਟਿ^{੧੯} ॥
 ਖਬਰ-ਜਾਇਦੁਰਗਪਾਲ-ਸੋਂ-ਦੂਤਕੀਨੀ ॥ 'ਕਹਯੋਜਾਇਸ੍ਰੀਰੁੱਦ੍ਰ-ਪੋ-ਅਰਜ-ਦੀਨੀ'^{੨੦} ॥ ੩੬੩ ॥ ੧੧੧੬ ॥
 'ਲਈਪਤ੍ਰਿਕਾ-ਦੂਤ-ਸੋਂ-ਦੁਆਰਪਾਲਾ'^{੨੧} ॥ ਦਈਜਾਇਸ੍ਰੀਰੁੱਦ੍ਰ-ਜੂ-ਪਇਰਿਸਾਲਾ'^{੨੨} ॥
 (ਰੁਦ੍ਰਵਾਚ) ॥
 ਕਹੋ-ਦੁਆਰਪਾਲੰ, ਕਿਨਿਹਿ-ਯਹਿ-ਪਠਾਯੋ ॥ ਕਹਯੋਸ੍ਰੀ-ਮਹਾਰਾਜ, ਸੁਰ-ਲੋਕ-ਆਯੋ^{੨੩} ॥ ੩੬੪ ॥ ੧੧੧੭ ॥
 ਲੀਯੋ-ਬੋਲ-ਦੂਤੰ, ਮਹੇਸੰ-ਮਹਾਨੰ^{੨੪} ॥ 'ਪਠੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ-ਛੋਰ, ਬਾਚਯੋ-ਪ੍ਰਾਪਨੰ'^{੨੫} ॥
 ਕਰੀ-ਬੰਦਨਾ-ਦੂਤ ਹਰ' ਕੋ ਨਮਾਮੰ^{੨੬} ॥ ਕ੍ਰਿਪਾਰੂਪ ਹਰਜੀ, ਮਿਲੈ, ਸੁਖਧਾਮੰ^{੨੭} ॥ ੩੬੫ ॥ ੧੧੧੮ ॥

੧. ਸ਼ੇਖ ਨਾਥ ਦੀ ਨਗਰੀ ਪਾਤਾਲ ਪੁਰੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ੨. ਹੇ ਨਾਥਾਂ ਦੇ ਨਾਥ, ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਆਸ਼੍ਰਯ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ! ੩. ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ। ੪. ਅੱਠ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ। ੫. ਦਾਸਾਂ (ਵਾਰ) ਸੋਹਣੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ। ੬-੭. ਛੋਟੀ ਵਿਚ। ੮. ਕਿਲੇ ਦਾ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਨੂੰ। ੯. ਦੁਰਗਪਾਲ ਨੇ (ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ ਪਾਸ) ਜਾ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਖਲੋ ਗਿਆ। ੧੦. ਕਿਸਦੀ ਚਿੱਠੀ ਹੈ? ੧੧. ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ? ੧੨. ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ। ੧੩. ਇੰਦ੍ਰ ਰਾਜਾ ਭੇਜਦਾ ਹੈ? ੧੪. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਦੂਤ ਨੂੰ। ੧੫. ਨਮਸਕਾਰ, ਨਮਸਕਾਰਾਂ। ੧੬. ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਪੜ੍ਹੀ ੧੭. ਮੁਰਦੋਤਜ ਦੇ ਵੈਠੀ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ ਨੂੰ। ੧੮. ਪ੍ਰਸੰਨ ਕੀਤਾ। ੧੯. (ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ ਨੇ) ਕਹਿਆ। (ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ) ਕਹਿਣਾ (ਗੁਸੇ ਨਾਲ) ਮੰਨੂੰ ਆਣ ਪਹੁੰਚਿਆ ਈ ਸਮਝੋ। ੨੦. ਕੈਲਾਸ ਪ੍ਰਬਤ ਦੇ ਉਤੇ। ੨੧. ਜਾਕੇ ਗਰੀਬੀ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕਹਿਣੀ। ੨੨. ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਨੇ ! ਦੂਤ ਪਾਸੋਂ ਚਿੱਠੀ ਲੈ ਲਈ। ੨੩. ਚਿੱਠੀ ਖਤ, ੨੪. ਦੇਵ ਲੋਕ ਤੋਂ ਆਈ ਹੈ। ੨੫. ਵਡੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਅਰਥਾਤ ਮਹਾਂਰੁਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ। ੨੬. ਸੁਖ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਿਆ। ੨੭. ਸ਼ਿਵ ਜੀ। ੨੮. ਨਮਸਕਾਰ। ੨੯. ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਘਰ।

ਇਹ ਸਥਦ ਕੇਵਲ ਯੋਗੀ (ਸ੍ਰੀ ਗੋਰਖ ਮੱਤਾ ਨੁਸਾਰੀ) ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ—ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਅਰਥ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਸਥਦ ਸਿੱਖਾਂ (ਗੋਰਖ ਮੱਤਾਨੁਸਾਰੀਆਂ) ਨਾਲ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਹੈ।

ਸਨੁਮਾਨ-ਸਾਦਕਾ, ਕਰਾ ਤੇਖੰਦੂਤੰ ॥ ਕਹਯੋ, ਜਾਇ-ਕਹੀਯੋ-ਭਲੀ-ਭਾਂਤ ਮੀਤੰ ॥
ਕਰੋ-ਨਾਹਿ-ਚਿੰਤਾ-ਸਭਹਿ ਸੋਕ ਟਾਰੋ ॥ ਅਸੁਰ-ਬੈਰਿਯਨ ਕੋ, ਫਿਨਕ-ਮੋ ਪਛਾਰੋ ॥੩੬੬॥

ਬਿਦਾ-ਲੀਨ ਹਰ ਸੋ, ਚਲਯੋ ਬੇਗ? ਦੂਤੰ ॥ ਭਯੋ ਜਾਇ ਪ੍ਰਾਪਤ-ਬ੍ਰਹਮ-ਲੋਕ ਤੇਜੰ ॥
ਗਯੋ-ਦੁਾਰਪਾਲੰਕਰੀ-ਅਰਜ-ਸੁਰ-ਕੀ ॥ ਲਿਆਯੋ-ਹੈ-ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਕੋਈ-ਦਿ-ਪੁਰਕੀ ॥੩੬੭॥੧੧੨੧॥
ਬ੍ਰਹਮੰਵਾਰ ॥

ਬੋਲੈ ਤਬੈ, ਸ੍ਰੀ-ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ-ਮੁਰਾਰੀ ॥ ੧੦ਕਹਯੋ ਬੋਲੈ ਲੈ-ਦੂਤ ਕੀਨੀ ਪੈਸਾਰੀ ॥
ਕਹੋ-ਦੂਤ, ਹੇਤੰ-ਸੁ-ਸੁਰਪਾਲ-ਕੇਰੋ A ॥ ੧੧ਪਠੀ-ਪਤ੍ਰਿਕਾਯੋ-ਭਯੋ-ਕੋਈ-ਝੇਰੋ A ॥੩੬੮॥੧੧੨੨॥

ਕਰੀ-ਬੰਦਨਾ-ਦੂਤ ਜੁਗ ਪਾਨ ਜੋਰੋ ॥ ਬਭੋ-ਭਾਗ-ਦਰਸਨ-ਭਏ-ਨਾਥ-ਕੇਰੋ ॥
ਦਈ ਪਤ੍ਰਿਕਾ-ਦੂਤ, ਬਾਚੀ-ਮੁਰਾਰੀ ॥ ਕਰੀ ਪੋਖਨਾ ੧੧ ਦੂਤ-ਕੀ ਭਾਂਤਿ-ਸਾਰੀ ॥੩੬੯॥੧੧੨੩॥

ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ ਬਾਚ ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਕਾਵੀ ॥

ਕਹਯੋ, ਜਾਇ-ਕਹਯੋ, ਕਰਹੁਨਾਹਿ-ਚਿੰਤਾ ॥ ਸਕਲ-ਦੁਸ੍ਰ-ਮਾਰੋ, ਕਰਵ-ਹੈ-ਅਚਿੰਤਾ ॥
ਚਲਯੋ-ਹੈ-ਬਿਦਾ? ਦੂਤ-ਮਾਥਾ-ਨਿਵਾਯੋ ॥ ਕਿਤੇ-ਦਿਵਸ-ਬੀਤੇ, ਯਮਲੋਕ ੧੧ ਆਯੋ ॥੩੭੦॥੧੧੨੪॥

ਕਰੀ ਬਾਰਿਤਾ-ਸਭਿ ਦੁਰਗਪਾਲ ਮਾਹੀ ॥ ਕਰੋ-ਅਰਜ-ਮੋਰੀ, ਸ੍ਰੀ-ਕਾਲ-ਪਾਹੀ ॥
ਕਰੀ-ਅਰਜ-ਸੁਰ-ਕੀ-ਪਿਤ੍ਰਾਜ-ਪਾਸਾ ॥ ੧੧ਅਯੋ-ਦੂਤਸੁਰਲੋਕ-ਲੈ-ਅਰਜ-ਦਾਸਾ ॥੩੭੧॥੧੧੨੫॥

ਆਦਰ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਸੰਨ, ਮੁਸ ੩. ਮਿਤ੍ਰ ਨੂੰ । ੪. ਮੈਂ ਇਕ ਫਿਨ ਵਿੱਚ
ਮਾਰ ਸੁੱਟਾਗਾ ! ੫. ਰੁਖਸਤ, ਛੁੱਟੀ ੬. ਸਿਵਾਂ ਤੋਂ ੭. ਜਲਦੀ, ਕਾਹਲੀ । ੮. ਤੇਜੀ ਨਾਲ ।
੯. ਵਿਸਨੂੰ ਸੂਰੁਪ ਪ੍ਰਜਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਨੇ । ੧੦. ਦੁਰਪਾਲ ਨੂੰ ਕਹਿਆ, ਬੁਲਾ ਲੈ । ੧੧. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਕੰਮ । ੧੨. ਇਹ
ਚਿੰਨੀ ਭੇਜੀ ਹੈ, ਕੋਈ ਝਗੜਾ ਹੋ ਪਿਆ ਹੈ? ੧੩. ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੜ ਕੇ । ੧੪. ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਨੇ ਪੜ੍ਹੀ । ੧੫. ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ।
੧੬. ਹੇ ਇੰਦ੍ਰ ! ਤੈਨੂੰ ਬੇ ਫਿਕਰ ਕਰਾਗਾ ! ੧੭. ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਪੁਰ ਵਿਚ । ੧੮. ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਪਸ । ੧੯. ਦਾਸ
ਨੇ ਕਹਿਆ ! (ਕਿ ?) ਦੇਵ ਲੋਕ ਤੋਂ ਦੂਤ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਲੈ ਕੇ ਆਯਾ ਹੈ ।

ਕਹਯੋ ਬੋਲ ਲੈ ਦੂਤ ਸੁਰਪੁਰ ਮਹਾਨੰ॥ ਕਰਯੋ ਦੂਤ ਪ੍ਰਵੇਸ਼-ਜਾ-ਪਿਤ੍ਰ-ਬਾਨੰ॥
 ਕਾਲੋਵਾਚ^੧॥
 ਕਹੋ ਦੂਤ-ਮਿਤ੍ਰਾ, ਕਵਨ ਕਾਜ ਆਯੋ॥ ਕਰੀ ਬੰਦਨਾ ਦੂਤ, ਮਾਥਾ^੨ ਨਿਵਾਯੋ॥੩੭੨॥੧੧੨੬॥
 ਦਈ-ਪਤ੍ਰਿਕਾ-ਦੂਤ, ਬਾਚਯੋ ਸੁਧਾਰੀ॥ ਕਰਾ ਮਾਨ ਆਦਰ, ਬਿਬਿਧ-ਭਾਂਤਿ ਸਾਰੀ॥
 ਕਰੀ ਪਾਲਨਾ ਦੂਤ ਕੀ ਸ੍ਰੀ-ਕਾਲੰ॥ ਕਹਯੋ ਜਾਇ ਕਹੀਯੋ ਸ੍ਰੀ ਦੇਵ-ਪਾਲੰ॥੩੭੩॥੧੧੨੭॥
 ਕਛੂ ਚਿੰਤ-ਨਾ-ਚਿੰਤ ਕੀਜੈ, ਸੁਰੇਸੰ^੩॥ ਕਰੋ-ਨਾਸ-ਛਿਨੁ-ਮੈ, ਤਵਨ-ਦੁਸ੍ਰ-ਦੇਸੰ^੪॥
 ਲਈਆਗਯਾ, ਦੂਤ-ਤਰਤੋਸਿਧਾਰਯੋ॥ ਚਲਯੋ ਤੋਖ^੫ ਹੂੰ, ਦਿਸਾ-ਉਤ੍ਰੰ-ਪਧਾਰਯੋ॥੩੭੪॥
^੬ਪੁਰੀ-ਦਿਸਾ-ਅਲਕੇਸਪੁਰ-ਲੋਕ-ਨਗਰੀ^੬॥ ਭਯੋ ਜਾਇ-ਪ੍ਰਾਪਤ, ਮਿਟੀ-ਚਿੰਤ-ਸਗਰੀ॥
 ਦੂਤੋ ਬਾਚ॥
 ਕਹਯੋ-ਜਾਇ, ਦੁਰਗਪਾਲ-ਸੋ-ਸਮਾਚਾਰੀ^੭॥ ਦਈ-ਪਤ੍ਰਿਕਾ-ਦੂਤ, ਕੀਨੰ-ਜੁਹਾਰੀ^੮॥੩੭੫॥੧੧੨੯॥
 ਦਈ ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਦੁਰ-ਪਾਲੰ-ਹਜੁਰੀ^੯॥ ਅਯੋ ਦੂਤ-ਸੁਰਲੋਕ-ਤੋ, ਅਮਰ-ਸੂਰੀ^{੧੦}॥
 ਅਲਕੇਸੋਵਾਚ॥
 ਕਹਯੋਬੋਲ^{੧੧} ਲੈ, ਦੂਤ-ਬਾਸਵ-ਗੁਸਾਈ^{੧੨}॥ ਲਿਯੋਬੋਲ^{੧੩} ਦੂਤੰ, ਕਹੋਕੁਸਲ^{੧੪} ਭਾਈ॥੩੭੬॥੧੧੩੦॥
 ਕਰੀ ਬੰਦਨਾ-ਦੂਤ-ਬਿਨਤੀ, ਨਮਾਮੰ॥ ਪਠੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਛੋਰ^{੧੫}, ਅਲਕੇਸ-ਤਾਮੰ^{੧੬}॥
 ਕਰੀਦੂਤ-ਕੀ ਤੋਖਨਾ^{੧੭} ਬਿਬਿਧਭਾਂਤਾ॥ ਕਹਯੋ ਜਾਇਕਹੀਯੋਕੁਸਲ-ਛੇਮ-ਭ੍ਰਾਤਾ^{੧੮}॥੩੭੭॥੧੧੩੧॥
 ਸਭੈ ਦੁਸ਼ ਮਾਰੋ, ਕਰਹੁ ਨਾਹਿ ਚਿੰਤਾ॥ ^{੧੯}ਹਨਹੁ ਦੂਤਅਸੁਰੋ ਤ੍ਰਨ ਬੈਰੀ ਦੰਤਾ^{੨੦}॥
 ਭਬੀਆਗਯਾ, ਦੂਤਹੁਤੋਪਧਾਰਯੋ॥ ^{੨੧}ਕਿਤਯੋਦਿਵਸ-ਬੀਤਯੋ ਬਹੁਨਪੁਰਨਿਹਾਰਯੋ^{੨੨}॥੩੭੮॥੧੧੩੨॥
 ਭਯੋ ਜਾਇ-ਪ੍ਰਾਪਤ ਬਹੁਨ-ਲੋਕ ਮਾਹੀ॥ ਕਹੀ-ਬਾਰਿਤਾ-ਸਕਲ, ਦੁਰਗਪਾਲ ਪਾਹੀ^{੨੩}॥
 ਦੁਆਰ ਪਾਲੋਬਾਚ॥
 ਕਹਾ-ਜਾਇ-ਸੰਦੇਸਜਲਦੇਸ-^{੨੪}ਤਾਈ॥ ਅਮਰ-ਲੋਕ-ਤੇਇੰਦ੍ਰ-ਪਾਤੀ-ਪਠਾਈ^{੨੫}॥੩੭੯॥੧੧੩੩॥

੧. ਪਿਤ੍ਰ (ਰਾਜ) ਦੇ ਅੰਸਥਾਨ ਵਿੱਚ। ੨. ਧਰਮ ਰਾਜ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ੩. ਸਿਰ। ੪. ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜਿਆ। ੫. ਧਰਮ ਰਾਜ ਨੇ। ੬. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ। ੭. ਐ ਇੰਦ੍ਰ। ੮. ਤੇਰੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੇ ਵੇਸ਼ ਨੂੰ। ੯. ਤੁਰ ਪਿਆ। ੧੦. ਪ੍ਰਸੰਨ। ੧੧. ਪਹਾੜ ਦੀ ਤਰਫ ਨੂੰ ਚਲਿਆ। ੧੨. ਕਬੋਰ ਦੀ ਪੁਰੀ ਵੱਲ, (ਜਿਥੇ) ਨਗਰੀ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੩. ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਨੂੰ ਸਮਾਚਾਰ। ੧੪. ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ੧੫. (ਸ੍ਰੀ ਕੁਬੋਰ ਜੀ ਦੇ) ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇਦਾਰ ਨੇ। ੧੬. ਯੋਧਾ, ਦੇਵਤਾ। ੧੭. ਸੰਦ। ੧੮. ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਦੂਤ ਨੂੰ। ੧੯. ਸੁਖ। ੨੦. ਖਲ੍ਹ ਕੇ। ੨੧. ਤਬ ਕੁਬੋਰ ਨੇ। ੨੨. ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ। ੨੩. ਭਰਾ (ਇੰਦ੍ਰ!) ਨੂੰ ਸੁਖ ਆਨੰਦ। ੨੪. ਤੇਰੇ! ਵੈਰੀ ਦੰਤਾ ਦੇ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਭੰਨ ਦਿਆਂਗਾ। ੨੫. ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਹੁਣ ਪੁਰੀ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। ੨੬. ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਪਾਸ। ੨੭. ਜਲ ਦਾ ਸੁਆਂ ਵਹੁਣ ਦੇਵਤਾ। ੨੮. ਦੇਵ ਲੋਕ ਵਿੱਚੋਂ ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਭੇਜੀ ਹੈ।

ਕਹਿ ਜਾਇ ਕਹਿਯੋ, ਨ-ਚਿੱਤ-ਚਿੱਤ-ਕੀਜੈ ॥ ਹਨੋ-ਦੂਸ੍ਰ-ਦਈਤੰ, ਸਕਲ-ਸੂਖ-ਲੀਜੈ ॥
ਲਈਰੁਖਸਦੀ? ਦੂਤ-ਤਹ-ਤੇ ਪਧਾਰਯੋ ਅਮਰ-ਲੋਕ-ਤੇ-ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੁ-ਮੰਡਲ-ਸਿਧਾਰਯੋ ॥੩੮॥੧੧੩੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ ॥

ਦਈ-ਦੂਤ ਲੈ-ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦੀਪ-ਦੀਪ^{੧੦} ॥ "ਪਠੈ-ਦੇਸ-ਬਿਦੇਸ-ਨਰਪਤਿ-ਸਮੀਪਿ" ॥
ਚਲਯੋ-ਆਪ-ਤਹ-ਤੇ ਛੇਡਯੋ-ਮਾਤ-ਲੋਕੰ ॥ ਤਕੀ-ਸੇਖ-ਨਗਰੀ^{੧੨}, ਮਿਟਯੋ ਸਰਬਸੋਕੰ ॥੩੮३॥੧੧੩੭॥
ਮਹਾਂ-ਭੀਮ, ਬਿਕ੍ਰਾਲ ਤੱਛਕ^{੧੩}-ਛੁੰਕਾਰੈ ॥ ਅਨਿਕ ਨਾਗ^{੧੩}, ਪੰਨਾਗ^{੧੩}, ਭਯਾਨਕ ਡਕਾਰੈ ॥
ਦਈ-ਦੂਤ-ਤਹ, ਸੇਸ-ਕੀ-ਸ੍ਰੀ-ਦੁਹਾਈ^{੧੪} ॥ ਪਠਯੋ-ਇੰਦ੍ਰ-ਰਾਜਾ-ਸਮਾਚਾਰ ਭਾਈ ॥੩੮੪॥੧੧੩੮॥
ਭਏ-ਏਕਠੇ-ਸਕਲ, ਕੁਲਿ-ਅਸ੍ਰ^{੧੫} ਨਾਗੰ ॥ ਜੁਰੈ-ਆਨ ਢਿਗ^{੧੬} ਦੂਤ ਕੇ ਬਾਗ-ਬਾਗੇ^{੧੭} A ॥
ਚਲੈ-ਲੈ-ਸਕਲ-ਸਾਬ-ਸੁਰਦੂਤ-ਤਾਈ ॥ ਕਰੀ-ਖਬਰ-ਸ੍ਰੀ-ਸੇਖ-ਪਹਿ, ਮਾਥ-ਨਾਈ ॥੩੮੫॥੧੧੩੯॥
^{੧੮} ਅਯੋ ਦੂਤ-ਸੁਰਪਾਲ-ਪਤ੍ਰੀ-ਪਠਾਈ^{੧੮} ॥ ਕਹਯੋ ਬੇਗ^{੧੯} ਲੈ ਆਓ, ਸੁਰ-ਦੂਤ ਤਾਈ ॥
^{੨੦} ਧਏ-ਏਕ-ਤੇ ਏਕ^{੨੦} A ਲੈ-ਦੂਤ-ਆਯ ॥ ਕਰੀ ਬੰਦਨਾ-ਦੂਤ-ਮਾਥਾ-ਨਿਵਾਜ ॥੩੮੬॥੧੧੪੦॥

੧. ਹੁਕਮ । ੨. ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਕਾਸਦ ਨੂੰ ਲਿਆਓ ? ੩. ਮਹੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ । ੪. ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਉਂ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ । ੫. ਵਰ੍ਹਣ ਨੇ ਪੜੀ । ੬. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਸੁਖ ਦੀ । ੭. ਵਿਦਾਯਗੀ, ਛੁੱਟੀ । ੮. ਚਲਿਆ । ੯. ਦੇਵ ਲੋਕ ਤੋਂ (ਮੰਡਲ) ਮਾਤ ਲੋਕ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ । ੧੦. ਸੱਤ ਦੀਪਾਂ ਵਿੱਚ । ੧੧. ਦੇਸ਼ ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਾਜਿਆਂ ਪਾਸ (ਖਤ) ਭੇਜੇ । ੧੨. ਸੇਸ ਨਾਗ ਦੀ ਪੁਰੀ ਵੇਖੀ । ੧੩. ਸੱਪ । ੧੪. ਸ੍ਰੀ ਸੇਸਨਾਗ ਦੀ ਦੁਹਾਈ । ੧੫. ਅੱਠਾਂ ਕੁਲਾਂ ਦੇ । ੧੬. ਪਾਸ । ੧੭. ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ, ਨੇੜੇ ਆਏ । ੧੮. ਦੂਤ ਆਇਆ ਹੈ । ੧੯. ਜਲਦੀ । ੨੦. ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਗੇ

A ਸੇਸ ਨਾਗ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦ ਨਗਰੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈ । ਡਾਵੇ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਕੋਈ ਡੰਡ ਨਹੀਂ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਬਾਹਰੋਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਆਏ ਹੋਏ (ਆਦਮੀ) ਨੂੰ ਬੱਟ ਘੋਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਕੀ ਉਪਦ੍ਰਵ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਿਹੰਗਗਤਾ ਇਤਨੀ ਹੈ ਕਿ ਸੇਸਨਾਗ ਦੇ ਪਾਸ ਵੀ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਟੋਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਘਬਰਾਉਂਦਾ ਨਹੀਂ, ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਵਿੱਚ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਹਿੰਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ।

ਬਿਸਨੁਪਦਸਾਰੰਗਾ॥ ਅਹੋ ਮਿਤ੍ਰ-ਦੂਤੰ, ਕਹੋ-ਕੁਸਲ-ਭਾਈ॥ ਦਈਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦੂਤ, ਤਤ ਛਿਨ-ਬਚਾਈ॥
 ਬਿਬਿਧ-ਭਾਂਤੰ-ਆਦਰਕਹੀ-ਤੋਭ-ਦੂਤੰ॥ ਕਹਯੋਜਾਇ-ਕਹੀਯੋਕੁਸਲਛੇਮਮੀਤੰ॥ ੩੮੮॥੧੧੪੧॥
 ਨ ਚਿਤ ਚਿੰਤ ਕੀਜੈ ਸਕਲ ਦੂਸੁ ਮਾਰੋ॥ ਅਕੋਟਕ ਕਹੋ ਰਾਜ, ਅਸੁਰਨ ਸੰਘਾਰੋ॥
 ਚਲਯੋ ਲੋ ਬਿਦਾ ਦੂਤ ਮਾਥਾ ਨਿਵਾਯੋ॥ ਕਿਤੇ ਦਿਵਸ ਬੀਤੇ ਨਿਕਟ ਸਿੰਧੁ ਆਯੋ॥ ੩੮੯॥੧੧੪੨॥
 ਧਰਯੋ ਧਯਾਨ-ਬਿਸਨੰ, ਧੱਸਯੋ ਮੱਧ ਸਾਗਰ॥ ਉਦਧਿ ਛੀਰ' ਬੋ ਜਹ ਪਹੁਚਯੋ ਜਾਇ ਨਾਗਰੋ॥
 ਦਈ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦੂਤ ਦੁਰਗ ਪਾਲ ਤਾਈ॥ ਪਠਯੋ ਇੰਦੁ ਰਾਜਾ, ਕਹੋ-ਬੇਗ ਜਾਈ॥ ੩੯੦॥੧੧੪੩॥
 ਗਯੋ ਦੁਰਪਾਲੋ ਸੁ ਅੰਤਹ ਪੁਰਾਨੰ॥ ਕਰੀ ਕੋਟਿ ਤਸਲੀਮ, ਬੰਦਨ ਚਰਾਨੰ॥
 ਜਾਸੁ ਬਿਸਨੁਦੇਵ, ਪੋਯੋ ਗੁਪਾਲਾ॥ ਬਨੀਸੇਖਸਿਹਜਾਤਹ' ਨਾਰਾਮਾਲਾ॥ ੩੯੦॥੧੧੪੪॥

੧. ਦੱਸ (ਕੁਸਲ) ਸੁੱਖ ਨੂੰ । ੨. ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ । ੩. ਦੂਤ ਦੀ ਪੁਸ਼ੰਨਤਾ ਕੀਤੀ । ੪. (ਸੋਸ਼ਨਾਗ ਨੇ) ਆਖਿਆ ਕਿ ? ਮਿਤ੍ਰ ਨੂੰ ਸੁਖ ਅਨੰਦ ਜਾ ਕੇ ਕਹੀ ? ੫. (ਤੋਰੇ) ਰਾਜ ਨੂੰ (ਅਕੋਟਕ) ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਬਿਨੁ ਕਰਾਗ ਅਤੇ ਦੋ ਤਾ ਨੂੰ ਮਾਰਾਗਾ । ੬. ਸਮੁੰਦ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆ ਗਿਆ । ੭. ਦੁਧ ਦਾ ਸਮੁੰਦ । ੮. ਚਤੁਰ । ੯. ਦੁਰਪਾਲ (ਅੰਤਹਪੁਰ) ਅੰਦ ਮਹਲ ਨੂੰ ਗਿਆ । ੧੦. ਕੁੱਝ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੇਆਂ । ੧੧. ਚਰਨ ਬੰਦਨਾ । ੧੨. ਲੰਮੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ । ੧੩. ਪ੍ਰਿਥੀ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ । ੧੪. ਸੋਸ਼ਨਾਗ ਦੀ ਉਥੇ ਸਿਹਜਾ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ।

A ਇਥੇ ਪੁਸ਼ੰਗ ਅੰਨ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦਾ ਚਲਿਆ ਹੋਣਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਭਗਵਾਨ, ਸ਼ਿਵ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਯਮ, ਕੁਬੇਰ, ਵਰੁਣ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ਨਾਗ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਚਿੰਨੀਆਂ ਉਪਰ ਆ ਚੁਕੀਆਂ ਹਨ, ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਦੂਤ ਨੇ (ਹਿਤਕਾਰੀ ਜਾਣ ਕੇ) ਗਲ ਬਾਤ ਸੁਨੇਹੋ ਭੋਜ ਦਿੱਤੇ, ਪੁੰਤੂ ਇੰਦੁ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅਨੰ ਹੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਸਨ, ਬਾਕੀ ਦੂਤ ਛੱਡੀ ਸੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹਿੰਦੂ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤ੍ਰ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ—

ਇਸ ਪੁਸ਼ੰਗ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਜ਼ਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੁ ਦੇ ਹਸਤੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਵੀ ਅਡ ਅਡ ਪੁਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਲੋਹ ਗੁੰਥ ਵਿਚ ਹੁ ਬਹੁ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਕਾਲ” ਨੇ ਵਿਸ਼ਨੁ ਨੂੰ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਣ ਕਰ, ਯਥਾ “ਕਹਾ ਵਿਸ਼ਨੁ ਕੋ ਨਿਕਟ ਬੁਲਾਈ॥ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣਾਵਤਾਰ ਧਰਹੁ ਤੁਮ ਜਾਈ” ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਚ ਵਜਕਤੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸਨ ਜਿਥੇ ਬਾਕੀ ਚਿੰਨੀਆਂ ਮੁੱਕ ਜਾਣ ਉਥੇ “ਆਸ਼ਜ-ਦੁਧ” ਦਾ ਸਮੁੰਦ ਤਰਨਾ ਬਹੁਤ ਅੱਧੀ ਗਲ ਹੈ, ਜੇ ਇਸ ਦੁਧ ਸਮੁੰਦ ਆਸ਼ਜ ਤੋਂ ਪਾਰ ਵੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਆਸ਼ਜ ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਅਰਥਾਤ ਜਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਮੋਤ ਦਾ ਸੁਆਲ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜੇ ਜਿੰਦਗੀ ਰਹ ਹੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲਕਸ਼ਮੀ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿਰ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਆ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਆਜਾ ਉਦੋਂ, (ਜਿਹੜੇ ਲੱਛਮੀ ਤੋਂ ਭੁਖੇ “ਸਰਪ” ਹਨ) ਉਹ ਹਮਲਾਵਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਘਾਟੀ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਉਹ ਕੁਝ ਚਿੱਲੇ ਪੈ ਹੀ ਜਾਣ ਪੁੰਤੂ ਪਹਿਲੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਤੇਜ ਨੂੰ ਵਿਖੇਣ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਬਲ ਪੁੱਯੋਗ ਕਰਨ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਉੱਤੇ ਸ਼ਿਵ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਕਾਲ, ਵਰੁਣ ਤੇ ਕੁਬੇਰ ਅਤੇ ਸੋਸ਼ ਦੇ ਵੀ ਹਮਲੇ ਬੁਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਪਿਆਰੇ ਸਿਖ ਵੀ ਆਪ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਕੁਝ ਇਸ ਜਗ ਤੋਂ (ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਏ ਛਕ) ਗੁਰਪੁਰੀ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ । ਆਪ ਬੋਝੇ ਜਿਹੇ ਸਿਰਲੱਥ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦੇ ਸੰਗ ਨਾਲ ਚੱਖਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਪਦੇਵ ਮਿਟ ਗਏ, ਸੋਸ਼ ਨਾਗ (ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬੋਝੇ ਉਸ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਸਾਥੀ) ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੀ ਚਿੰਨੀ ਆਉਣ ਤੋਂ ਚਲ ਵਧੇ ਹਨ । ਆਧੁਨਿਕ ਖੋਜੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਆਸ਼ਜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਹੜੇ ਪਾਸੋਂ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੁਲ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਆਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਛੱਡ ਕੇ ਛੀਰ ਸਮੁੰਦ ਵਿੱਚ ਗੋਤਾ ਲਾਵਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਨ, ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਿਰਗੁਣ-ਸੂਰੂਪ (ਪਰਮਲ-ਜੋਤ) ਵਿਚ, ਕਿਸੇ ਅਦਿਸ਼ਟ ਵਜਕਤੀ (ਮਹਾਂ-ਕਾਲ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਣ ਲਈ ਉਤਾਵਲੇ ਹਨ ।

ਹੁਣ ਜਿੱਤ ਕਰਨ ਦਾ ਆਖਰੀ ਮਕਸਦ ਸਾਰ ਰਾਜ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਸਾਰਰਾਜ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਇੰਦੁ ਦੀ ਕੋਈ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹਿ ਜਾਵੇ, ਅਧੀਨ ਰਹਿਣਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਤਖਰ ਛੱਡ ਦੇਣਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੈ ।

ਜੈ-ਬਿਜੈ-ਬਾਚ, ਸ੍ਰੀ-ਲਛਮੀ-ਪਤਿ ਪ੍ਰੀਤ, -ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ A ॥
 ਕਰੀ ਕੋਟਿ ਅਸਤੁਤਿ ਸ੍ਰੀ ਨਾਥ ਕੋਰੀ ॥ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧੁ, ਸ੍ਰੀ ਲੱਛਮੀ ਕੰਤ ਕੋਰੀ ॥
 *ਨਮੋਬਿਘਨਹਰਤਾ, ਸੁ ਬੈਕੁੰਠਗਾਮੀ॥ ਨਮੋ ਛੀਰ ਸਾਗਰਬਸਤਾ, ਦੇਵ ਸ੍ਰੀਮੀ ॥੩੯੧॥੧੧੪੫॥
 ਸਰਨਜੈ, ਸਰਨਜੈ, ਸਰਨਜੈ, ਦਯਾਲੰ ॥ ਨਮੋ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੰ, ਅਨੰਤੰ ਕ੍ਰਿਪਾਲੰ ॥
 ਮਹਾ ਦੇਵਦੇਵੰ, ਸ੍ਰੀਨਾਥ ਸੁਆਮੀ॥ ਨਮੋ ਸ੍ਰੀਧਰੰ, ਦੇਵੰ, ਰਿਪੁਬਜਾਲਗਾਮੀ ॥੩੯੨॥੧੧੪੬॥
 ਨਮੋ ਕਵਲ ਨਜਨੰ, ਸ੍ਰੀਪਤਿ, ਮੁਰਾਰੀ ॥ ਕਵਲ ਨਾਭੰ, ਪਦ ਪੰਕਜੰ, ਬ੍ਰੁਤਿਧਾਰੀ ॥
 ਨਮੋ ਸ੍ਰੀਮਲੰ, ਪੀਤ ਬਾਨੰ, ਨਮਾਮੰ ॥ ਨਮੋ, ਚਕ੍ਰਪਾਨੰ, ਨਮੋ ਬਾਰਿ ਧਾਮੰ ॥੩੯੩॥੧੧੪੭॥
 *ਨੀਲਾਬੁਜੰ ਸ੍ਰੀਮਲੰ, ਕਮਲ ਬਦਨੰ ॥ ਨਮੋ ਸ੍ਰੀਧਰੰ, ਅਚੂਤੰ, ਛੀਰ ਸਦਨੰ ॥
 ਨਮੋ ਮਾਧਵੰ, ਸੁਕਲ-ਅੰਬਰੰ, ਖਰਾਰੀ ॥ ਨਮੋ ਕੋਸਵੰ, ਬਾਸੁਦੇਵੰ, ਮੁਰਾਰੀ ॥੩੯੪॥੧੧੪੮॥
 ਨਾਰਾਇਨੰ, ਗੋਪਿ-ਬਲਭੰ, ਗੁਪਾਲਾ ॥ ਨਮੋ ਸੇਖ-ਸਯਨੰ, ਉਰੰ-ਬਨੰ-ਮਾਲਾ ॥
 ਨਮੋ ਸੰਖ, ਚਕ੍ਰੰ, ਗਦਾ, ਪਦਮੰ, ਹਾਥੰ ॥ ਨਮੋ ਕਾਨ-ਕੁੰਡਲ-ਧਰੰ-ਮੁਕਟ-ਮਾਥੰ ॥੩੯੫॥੧੧੪੯॥
 ਨਮੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਬਿੰਦੰ, ਮੁਕੰਟੰ, ਮੁਰਾਰੀ ॥ ਨਮੋ ਸਹਸ੍ਰਾਛੰ, ਸਹਸ-ਮੂਰਤਿ-ਧਾਰੀ ॥
 ਨਮੋ ਸਹੰ-ਪਾਦੰ, ਨਮੋ ਸਹੰ-ਹਸਤੰ ॥ ਨਮੋ ਸਹਸ੍ਰਾਨੰ, ਨਮਸਤੰ ਨਮਸਤੰ ॥੩੯੬॥੧੧੫੦॥

੧. ਮਾਯਾ ਦਾ ਮਾਲਿਕ । ੨. ਦੀ । ੩. ਸੁੰਦ੍ਰ, ਸੰਹਣਾ । ੪. ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਵੈਕੁੰਠ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਵਾਲਾ । ੫. ਦੁੱਧ ਦੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿੱਚ ਵਸਣ ਵਾਲਾ । ੬. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ੭. ਸਾਰੇ ਵਜਾਪਕ । ੮. ਅੰਤ ਰਹਿਤ । ੯. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਦੇਵਤਾ । ੧੦. ਮਾਯਾ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਵਾਲਾ । ੧੧. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਲਾ, ਮੁੱਖਜ । ੧੨. ਸੰਪ ਦਾ ਵੰਗੀ । ੧੩. ਮੁਰ (ਦੰਤੜ) ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ । ੧੪. ਚੁੰਨੀ ਵਿੱਚ ਕੰਵਲ ਵਾਲਾ । ੧੫. ਕੰਵਲ ਵਰਗੇ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲਾ । ੧੬. ਧਰਮ ਨੂੰ ਧਾਰਣ ਵਾਲਾ । ੧੭. ਕਾਲਾ, ਸ੍ਰੀਮਾਦ ਰੰਗ ਵਾਲਾ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ । ੧੮. ਪੀਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਵਾਲਾ । ੧੯. ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਚੱਕ੍ਰ ਵਾਲਾ । ੨੦. ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿੱਚ ਘਰ ਵਾਲਾ । ੨੧. ਨੀਲੇ ਕੰਵਲ ਵਾਂਗ ਕਾਲਾ ਅਤੇ ਕੰਵਲ ਵਾਂਗ (ਖਿੜੇ) ਮੂੰਹ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੨੨. ਨਾ ਤਿੰਗਣ ਵਾਲਾ, ਚੋਰਾਸੀ ਲਖ ਯੋਨੀਆਂ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿੱਚ ਨਾ ਔਣ ਵਾਲਾ । ੨੩. ਦੁਧ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਦਾ ਨਿਵਾਸੀ । ੨੪. ਮਾਯਾ ਦਾ ਪਤੀ । ੨੫. ਚਿੱਟੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲਾ । ੨੬. ਖਰ (ਦੁਸ਼ਣ) ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ, ਵਿਸ਼ਨੂ, ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ, ਸ਼ਿਵ । ੨੭. ਕੋਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ, ਜਟਾਧਾਰੀ । ੨੮. ਵਸੁ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ, ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਜੀ, ਧਰਤੀ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ । ੨੯. ਜਲ ਵਿੱਚ ਘਰ ਵਾਲਾ, ਵਿਸ਼ਣੁ । ੩੦. ਗੋਪੀਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ, ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ । ੩੧. ਗਊਆਂ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪੁਜਾਰੀ । ੩੨. ਜਲ ਵਿੱਚ ਘਰ ਵਾਲਾ, ਵਿਸ਼ਣੁ । ੩੩. ਗਲ ਵਿੱਚ ਵਨਮਾਲਾ ਵਾਲਾ । ੩੪. ਕੰਵਲ । ੩੫. ਪਾਲਕ, ਪ੍ਰਿਥੀ ਪਾਲਕ । ੩੬. ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ ਤੇ ਸੇਠ ਵਾਲਾ । ੩੭. ਗਊਆਂ ਦਾ ਜਾਦੂ, ਗੁਆਲਾ, ਅਹੀਰ, ੩੮. ਕੰਨਾ ਵਿੱਚ ਕੁੰਡਲ, ਮਥੇ ਤੇ ਮੁਕਟ ਧਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ । ੩੯. ਗਊਆਂ ਦਾ ਜਾਦੂ, ਗੁਆਲਾ, ਅਹੀਰ, ੩੯. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਸ਼ਰੀਰ ਕ੍ਰਮ, (ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਜੀ) । ੪੦. ਮੁਕਤੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ । ੪੧. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ । ੪੨. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲਾ । ੪੩. ਧਰਨ ਵਾਲਾ । ੪੪. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲਾ । ੪੫. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਵਾਲਾ । ੪੬. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲਾ । ੪੭. ਨਮਸਕਾਰ ।

A ਬ੍ਰਹਮੰਦੀਆ ਬੀੜਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਦੀ ਥਾਂ ਇਉਂ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ "ਜੈ ਬਿਜੈ ਬਾਚ ਲਛਮੀ ਪਤਿ" ਇਹ ਯਾਦ ਮਹਾ ਅਸੁਧ ਹੈ ਲਿਖਾਰੀਆ ਤੇ ਮੂਲ ਨਾਲ "ਪਤਿ" ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਣਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਨਰਾਇਨ, ਬਾਸਦੇਵ, ਨਮਸਤੋ ॥ ਨਮੋ A ਸਿਖ, ਚੱਕ੍ਰ, ਗਦਾ ਪਦਮ ਹਸਤੇ ॥
 ਨਮੋ ਸਰਬ ਬ੍ਰਹਮਾਪੀ, ਨਮੋ ਦੁਸਟ ਖਾਪੀ ॥ ਨਮੋ ਕੰਤ ਕਮਲਾਪਤੇ ਦੇਵ ਥਾਪੀ ॥੩੯੭॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਕਾਵੀ ॥
 ਨਮੋ ਛੇਮ ਕਰਤਾ, ਨਮੋ ਬਿਘਨ ਨਾਸ਼ੀ ॥ ਨਮੋ ਸਿਸਿ ਭਰਤਾ, ਹਿਦੁਜ ਸੰਤ ਬਾਸ਼ੀ ॥
 ਨਮੋ ਕਾਲ ਕਾਲੋ? ਨਮੋ ਦੇਵਦੇਵੀ ॥ ਅਜੋਨੀ ਅਜੀ, ਅਦਿ ਕਰਤਾ, ਅਭੋਭੈ ॥੩੯੮॥੧੦੫੨॥
 ਨਮੋ ਮੱਛ, ਕੱਛੇ, ਨਮੋ ਬਰਾਹ-ਰੂਪੀ ॥ ਨਮੋ ਨਾਰ-ਸਿੰਘ, ਪਰਸ ਰਾਮ-ਰੂਪੀ ॥
 ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦੋ, ਨਮੋ ਬਾਦਨੇਯੀ ॥ ਨਮੋ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸ੍ਰਾਮੀ, ਜਗੰਨਾਥ ਭੋਯੇ ॥੩੯੯॥੧੧੫੩॥
 ਨਮੋ ਨਿਹ ਕਲੋਕੰ ਦਸੰ ਰੂਪ ਧਾਰੀ ॥ ਨਮਸਤੰ, ਨਮਸਤੰ ਨਮਸਤੰ ਮੁਰਾਰੀ ॥
 ਅਹੰਦੇਵ ਸ੍ਰਾਮੀ ਪਠਯੋ ਇੰਦੁਰਾਜਾ ॥ ਅਲਿਖੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਬੇਨਤੀ ਸੁਭਸਾਜਾ ॥੪੦੦॥੧੧੫੪॥
 ਸੁਨੀ ਉਸਤਤੰ, ਭਏ ਭਗਵੰਤ ਦਯਾਲਾ ॥ ਕਹਯੋ, ਬੋਲ ਲੈ ਦੂਤ ਕੋ ਦੁਾਰਪਾਲਾ ॥
 ਲੀਯੋ ਬੋਲ ਦੂਤੋ ਕਰੀ ਤਹ ਪੈਸਾਰੀ ॥ ਕਰੀ ਬੰਦਨਾ ਦੂਤ ਕੋਟੋ ਜੁਹਾਰੀ ॥੪੦੧॥੧੧੫੫॥
 ਦਈ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਦੂਤ, ਬਿਨਤੀ ਸੁਰੇਸਾ ॥ ਕਰੀ ਬੰਦਨਾ ਨਾਥ ਪਰਮ ਅਦੇਸਾ ॥
 ਤਥੈ ਅਸਤੁਤੰ ਦੂਤ ਜੁਗ ਪਾਨੋ ਜੋਰੀ ॥ ਕਰੀ ਲੱਛਮੀ ਕੰਤ ਕਾਬਹੁ ਨਿਹੋਰੀ ॥੪੦੨॥੧੧੫੬॥

੧. ਹੱਥ ਵਿੱਚ (ਪਦਮ) ਕੇਵਲ ਵਾਲਾ । ੨. ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਖਪਾਉਣ ਵਾਲਾ । ੩. (ਕਮਲਾ) ਲੱਛਮੀ ਦੇ ਮਾਲਕ (ਪਤੰਦੇਵ) ਇੰਦੁ ਨੂੰ (ਬਾਪਿ, ਕਾਯਮ ਕਰਤ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ ਖ, ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ।
੪. ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ (ਭਰਤਾ) ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ । ੬-੭. ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਣ ਵਾਲਾ ਕਾਲ (ਚੱਕ੍ਰ) ਨੂੰ ਖਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੮. ਯੋਨੀਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, (ਅਜਨਮ) । ੯. ਨਾ ਜਿੱਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ । ੧੦. ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਹਿਲੀ ਹਸਤੀ । ੧੧. ਦੁਨੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਾ । ੧੨. ਭੇਦ ਰਹਿਤ ਵਤਪਕ । ੧੩ ਵਾਰਾਹ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ ੧੪. ਰਾਜਾ ਪਰਸ ਰਾਮ ਰੂਪ । ੧੫. (ਵਾਮਨ) ਨੂੰ, ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ । ੧੬. ਮਿਲਿਆ ਹੋਯਾ । ੧੭. ਨਿਹਕਲੰਕ (ਅਦਿਕ) ਦਸ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ । ੧੮. ਸ੍ਰਾਮੀ ਇੰਦੁ ਰਾਜੇ ਨੇ ਦੇਵਤਾ ਭੋਜਿਆ ਹੈ । ੧੯. ਚਿੱਠੀ ਵਿੱਚ ਬੇਨਤੀ ਲਿਖੀ ਹੈ । ੨੦. ਦੂਤ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ । ੨੧. ਇੰਦੁ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਵਾਲੀ । ੨੨. ਸ੍ਰੀ ਮਹਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ ਨੂੰ (ਅਦੇਸਾ) ਨਮਸਕਾਰ (ਕੀਤੀ) । ੨੩. ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ । ੨੪. ਬਹੁਤ (ਨਿਹੋਰੀ) ਨੀਵੇਂ ਹੋਕੇ ।

A. ਉਪਕ੍ਰੰਤ ਬੰਦ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ:—ਹੋ ਮਹਾ ਬਾਹੋ ਆਪਦੇ ਬਹੁਤ ਮੂੰਹ, ਨੇਤ੍ਰ, ਬਹੁਤ ਹਥ ਅਤੇ ਪੈਰ, ਬਹੁਤ ਪੈਟ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਭਯਾਨਕ ਦੰਦਾਂ ਵਾਲੇ ਸਰੂਪ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਲੋਕ ਅਤੇ ਮੈਂ ਭੀ ਵ੍ਰਜਾਕੁਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।
 ਇਸ ਭਾਵ ਦੇ ਪਦ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਉੱਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਸਦਸ ਤਵ ਨੈਨ ਨਨ ਨੈਨ ਹਹਿ ਤੰਗਿ ਕਉ ॥ ਸਹਸ ਮੁਕਤਿ ਨਨਾ ਏਕ ਤੰਗਿ ॥ ਸਹਸ ਪਦ ਬਿਮਲ, ਨਨ ਏਕ ਪਦ, ਗੰਧ ਬਿਨੁ ਸਹਸ ਤਵ ਗੰਧ ਇਵ ਚਲਤ ਮੰਗਿ ॥ ਧਨਾਸਰੀ ਮ: ੧ ॥

ਪੁਰਾਣਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਭਾਵ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਅਖਰ ਗਤੀ ਨਾਲ ਘਟਤਿ ਸਤੰਤ੍ਰ ਬਹੁਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਭਾਵ ਸੁਧ ਅਤੇ ਸਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲੋਂ ਹਨ, ਆਪ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕਥਾ ਕਹਿੰਦੇ ਆਪਣੀ ਭਲਕ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਸਨਾਤਨਿ ਮੱਤ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਕਾਯਮ ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਰਮ ਉੱਚਤਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮੱਤ ਪਰਮ ਉਭਾਰੀਆਂ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

B. ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਲੋਕ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ “ਜਗੰਨਾਥ” ਨੂੰ ਦਸ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗਿਣਿਆ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮੱਤ ਨਿਰਾਲਾ ਵੀ ਹੈ । ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਯਾ ਵੀ ਹੈ ਸਨਾਤਨ ਮੱਤ ਵਿਚ “ਬੁਧ” ਦਸ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਸ਼ਜ ਵੀ “ਬੁਧ” ਅਵਤਾਰ ਵੱਲ ਹੀ ਹੋਵੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਸ਼ਜ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ।

‘ਅਥ ਦੂਤ ਅਸਤੁਤਿ ਬਰਨਨੰ’ ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਕਾਵੀ ॥
 ਨਮੋ ਅਚੁਤੰ^੧, ਕੇਸਵੰ^੨, ਮਾਧਵੇਯੰ^੩ ॥ ਨਾਰਾਯਨੰ, ਬਾਸੁਦੇਵੰ^੪ ਅਭੇਯੰ^੫ ॥
 ਨਮੋ ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮੰ, ਹਰੀ^੬ ਸ੍ਰੀ ਮੁਕੰਦੰ ॥ ਨਮੋ ਧਰਮ ਪਰਮੇਸੁਰੰ^੭ ਹਰਿ^੮ ਗੁਬਿੰਦੰ ॥੪੦੩॥
 ਮੱਧੁ ਸੂਦਨੰ^੯ ਚਕ੍ਰਪਾਨੰ^{੧੦} ਨਮਸਤੇ ॥ ਜਗਦੀਸੁਰੰ, ਭਗਤਿ ਵੱਡਲੰ^{੧੧} ਕ੍ਰਿਪਾਸਤੰ^{੧੨} ॥
 ਨਮੋ ਨਾਥ, ਸ੍ਰੀਵਾਨੰ^{੧੩}, ਸ੍ਰੀਧਰ, ਮੁਰਾਰੀ ॥ ਨਮੋ ਸੰਖ, ਚਕ੍ਰਾ, ਗਦਾ, ਪਦਮ ਧਾਰੀ ॥੪੦੪॥੧੧੫੮॥
 ਨਿਹਕੰਟਕੰ^{੧੪}, ਛੀਰ ਸਦਨੰ^{੧੫} ਨਮਾਮੀ ॥ ਨਮੋ ਸ੍ਰੀ ਬਿਧਾਤਾ^{੧੬} ਸ੍ਰੀਪਤਿ, ਸੁਆਮੀ ॥
 ਸੁਕਲਾਬਰੰ^{੧੭}, ਬਿਸਨੁ^{੧੮} ਰਿਪੁਬਯਾਲਰਾਮੀ^{੧੯} ॥ ਨਮੋ ਕਮਲਨਾਭੰ, ਸ੍ਰੀਰੰਗ^{੨੦} ਸੁਆਮੀ ॥੪੦੫॥੧੧੫੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਕਾਵੀ ॥
 ਅਨੰਤੰ, ਅਗਾਧੰ^{੨੧}, ਗਰੁੜ-ਪੂਜੰ^{੨੨} ਨਮਸਤੇ ॥ ਨਮੋ ਚਤੁਰਬਾਹੀ^{੨੩} ਨਮੋ ਸਹਸ੍ਰ-ਹਸਤੇ^{੨੪} ॥
 ਨਮਾਮੰ ਸ੍ਰੀਕੰਤ, ਲੱਛਮੀ-ਪਤੇਸੰ^{੨੫} ॥ ਪੁਨਾਮੰ-ਕਵਲ-ਨਯਨ, ਸ੍ਰੀ-ਰਿਖੀਕੇਸੰ^{੨੬} ॥੪੦੬॥੧੧੬੦॥
 ਨਮੋ ਸਹਸ੍ਰਾਛੰ^{੨੭}, ਨਮੋ ਸਹੰਸ੍ਰ-ਮੁਖੰ ॥ ਨਮੋ ਸਹਸ੍ਰ ਪਾਦੰ, ਨਮੋ ਕਮਲ-ਚੱਛੰ^{੨੮} ॥
 ਨਮਸਤੰ ਸ੍ਰੀ-ਬਲਭੰ^{੨੯}, ਸਰਬ ਬਯਾਪੀ ॥ ਖਰਾਰੀ^{੩੦}, ਮੁਰਾਰੀ ਨਮੋ ਅਸੁਰਖਾਪੀ^{੩੧} ॥੪੦੭॥੧੧੬੧॥
 ਨਮੋ ਨਿਤਯ-ਨਾਰਾਇਨੰ^{੩੨}, ਛੀਰ ਸਦਨੰ^{੩੩} ॥ ਨੀਲਾਬੁਜੰ-ਸਯਾਮਲੰ-ਕਮਲ-ਬਦਨੰ ॥
 ਨਮੋ ਸ੍ਰੀਧਰੰ, ਰਾਮ A ਬੈਕੁੰਠ-ਬਾਸੀ ॥ ਨਮੋ ਕੰਤ-ਲਛਮੀ, ਨਮਾਮੰ ਅਨਾਸੀ^{੩੪} ॥੪੦੮॥੧੧੬੨॥

੧. ਦੂਤ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਉਸਤਤਿ ਉੱਚਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨. ਗਿਰਾਵਟ ਰਹਿਤ। ੩. ਕੇਸਾਂ ਵਾਲਾ। ੪. ਮਾਯਾ ਪਤੀ ਨੂੰ। ੫. ਪ੍ਰਿਥੀ ਪੂਜਣ। ੬. ਭੇਦ ਰਹਿਤ। ੭. ਵਿਸ਼ਨੂੰ। ੮. ਵੱਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਈਸ਼ੁਰ ਨੂੰ। ੯. ਲਾਪਸੀ ਵਾਂਗ ਪੀ ਜਾਣ ਵਾਲਾ। ੧੦. ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਚੱਕ੍ਰ ਵਾਲਾ। ੧੧. ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ। ੧੨. ਕ੍ਰਿਪਾ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਮਾਯਾ ਵਾਲਾ। ੧੪. ਦੇਖੀਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ੧੫. ਦੁੱਧ ਵਿੱਚ (ਸਦਨੰ) ਘਰਵਾਲਾ। ੧੬. ਬ੍ਰਹਮਾ। ੧੭. ਰਿੱਟੇ ਕਪੜੇ ਵਾਲਾ। ੧੮. ਵਯਾਪਕ। ੧੯. ਗਰੁੜ ਉਤੇ (ਗਾਮੀ) ਚਲਣ ਵਾਲਾ। ੨੦. ਲਛਮੀ ਦਾ ਸੁਹਾਗ। ੨੧. (ਗਾਧ) ਬਾਹ ਰਹਿਤ, ਕੇਂਭੋਰ, ਡੁਘਾ। ੨੨. ਜਿਸਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿੱਚ ਗਰੁੜ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਹੈ। ੨੩. ਚਾਰ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ। ੨੪. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ। ੨੫. ਵਾਲੇ ਨੂੰ ੨੫। ਲਛਮੀ ਮਾਯਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਈਸ਼ੁਰ ਨੂੰ। ੨੬. ਸੁੰਦ੍ਰ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਈਸ਼ੁਰ। ੨੭. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ। ੨੮. ਕੰਵਲ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ। ੨੯. ਮਾਯਾ ਦਾ ਪਿਆਰਾ (ਲਛਮੀ ਦਾ ਪ੍ਰੀਤਮ)। ੩੦. ਖਰ (ਦੇਤ) ਦਾ ਵੇਗ। ੩੧. ਦੇਤਾਂ ਨੂੰ ਖਪਾਵਣ ਵਾਲਾ। ੩੨. ਸਦਾ ਹੀ ਜਲ ਵਿੱਚ ਘਰ ਵਾਲਾ। ੩੩. ਨੀਲੇ (ਅੰਬੁਜ) ਕੰਵਲ ਵਾਂਗ (ਸਯਾਮਲ) ਕਾਲਾ ਅਤੇ ਕੰਵਲ ਵਾਂਗ (ਬਦਨੰ) ਮੁੱਖ ਵਾਲਾ। ੩੪. ਨਾਸ਼ ਰਹਿਤ।

A “ਰਾਮ” ਪਦ ਦਾ ਅਰਥ ਰਮੰਤੀਤਿ ਤੋਂ ਰਮਿਆ ਹੋਇਆ ਜਾਂ “ਵਿਆਪਕ” ਹੈ। ਰਮੰਤੀਤਿ (ਰਾਮ) ਸ੍ਰੀ ਨਾਲ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ “ਰਾਮ” ਪਦ ਤਿੰਨਾਂ ਨਾਮਾਂ ਲਈ ਸੰਕੇਤਿ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ, ਪਰਸਰਾਮ ਜੀ ਅਤੇ ਬਲਚੰਦ੍ਰ ਜੀ, ਵਯਾਕਰਣਾਨੁਸਾਰ, ਰਾਮ ਦਾ ਮਾਲਿਕ “ਰਾਮ” ਅਰਥਾਤ ਲਛਮੀ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਅਰਥ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤਿ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਅਰਥ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਸ੍ਰੀ ਸਰਬ ਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਪਦ ਅਰਥ ਵੀ ਬਹੁ-ਭਾਂਤੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਮਸਤੰ ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੁ, ਤ੍ਰੈਕਾਲ ਦਰਸੀ^੧ ॥ ਨਮੋ ਪਰਮ ਆਤਮਾ^੨A ਸਰਬ ਠੌਰ ਪਰਸੀ^੩ ॥
 ਨਮਸਤੰ ਸੂਰ੍ਧੰ ਸਮਸਤੰ ਨਿਵਾਸੀ^੪ ॥ ਨਮੋ ਸੇਖ ਸਾਈ,^੫ ਦ੍ਰਿੜਦ ਸੰਤ ਬਾਸੀ ॥ ੪੦੯ ॥ ੧੧੬੩ ॥
 ਅਜੋਨੀ, ਅਸੋਨੀ,^੬ ਦੁਕਾਲੰ ਪ੍ਰਨਾਸੀ^੭ ॥ ਦਯਾਲੰ ਸੂਰ੍ਧੁਪੇ, ਸਦਾ ਸਰਬ ਪਾਸੀ ॥
 ਪ੍ਰਨਾਮੰ ਪਰੰਬ੍ਰਹਮ,^੮ ਆਤਮ ਸਮਸਤੰ^੯ ॥ ਸ੍ਰੀ ਖੜਗ ਕੇਤੰ^{੧੦} ਨਮਸਤੰ ਨਮਸਤੰ ॥ ੪੧੦ ॥ ੧੧੬੪ ॥
 ਕਹਾਂ ਲੋ ਬਖਾਨੋ, ਕਹੀ ਮੋ ਨ ਆਵੈ^{੧੧} ॥ ਥਕੇ^{੧੨} ਬ੍ਰਹਮ ਅਰੁ ਬੇਦ, ਨਿਤਯ ਨੇਤੰ^{੧੩} ਗਾਵੈ^{੧੪} ॥
 ਥਕੇ^{੧੫} ਸੋਸ ਨਾਰਦ, ਪਰਾਸਰੰ^{੧੬} ਨਪਾਵੈ ॥ ਥਕੇ^{੧੭} ਦੇਵ, ਰਿਖਿ, ਮੁਨਿ, ਨਹੀ ਅੰਤ ਆਵੈ ॥ ੪੧੧ ॥ ੧੧੬੫ ॥
 ਸਰਨ ਨਾਥ ਤੋਰੀ ਸਰਨ ਜੋਗ ਸਰਨੰ^{੧੮} ॥ ਪ੍ਰਭੂ ਦਰਸ ਪਾਏ ਮਿਟੇ ਜਨਮ ਮਰਨੰ ॥
 ਮਮਪਾਹ ਮਮਪਾਹ^{੧੯} ਤ੍ਰੈ^{੨੦} ਸਰਨ ਆਏ। ਬਡੇ ਭਾਗ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਰਸ ਪਾਏ ॥ ੪੧੨ ॥ ੧੧੬੬ ॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ ਸੇਖ ਸਾਈ^{੨੧} ਬਾਂਚ ॥

ਕਰਹੁ^{੨੨} ਰੱਛ ਸੁਰਪਾਲ^{੨੩} ਅਸੁਰਨ ਸੰਘਾਰੋ^{੨੪} ॥ ਨ ਚਿੱਤ ਚਿੰਤ ਕੀਜੈ, ਪੁਹਮਿ ਪਾਪ ਟਾਰੋ^{੨੫} ॥
 ਧਰਹੁ ਆਨ ਕੇ ਸਰਬਲੋਹੰ ਵਤਾਰਾ ॥ ਹਨੁ ਦੁਸ੍ਰਦਈ ਤਨ, ਕਰੋ ਰਾਜਸਾਰਾ^{੨੬} ॥ ੪੧੩ ॥ ੧੧੬੭ ॥
 ਸੁਨੋ ਦੂਤ, ਕਹੰਯੋ ਨ ਚਿੱਤ ਚਿੰਤ ਆਨੋ^{੨੭} ॥ ਸਬੈ ਦੇਵ ਲੈ ਸੰਗ, ਪ੍ਰਬਲ ਜੁਧ ਠਾਨੋ^{੨੮} ॥
 ਹਨੋ ਦ੍ਰੁਸ੍ਟ ਦੈਤਨ, ਕਰੋ ਰਾਜ ਅਥਿਚਲ^{੨੯} ਨ ਚਿਤ ਚਿੰਤ ਕੀਜੈ, ਧਰੋ ਰੂਪ ਪ੍ਰਬਲ ॥ ੪੧੪ ॥ ੧੧੬੮ ॥

੧. ਤਿੰਨਾਂ ਕਾਲਾਂ (ਭੂਤ, ਭਵਿਸ਼ਯ, ਵਰਤਮਾਨ) ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ। ੨. ਵਡੇ ਦਿਲ ਵਾਲਾ। ੩. ਸਾਰੀਆਂ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿੱਚ (ਪਰਸੀ) ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ। ੪. ਸਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਸੂਰ੍ਧ ਵਾਲਾ। ੫. ਸੋਸਨਾਗ ਦਾ ਸੂਮੀ। ੬. ਵਕਤਾ। ੭. ਅੰਬੇ (ਕਾਲ) ਵੇਲੇ ਨੂੰ (ਪ੍ਰਨਾਸੀ) ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੮. (ਪਰੰ) ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਬ੍ਰਹਮ) ਵਯਾਪਕ। ੯. ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਆਤਮਾ। ੧੦. ਭੰਡੇ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਾਲਾ। ੧੧. ਕਥਨੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ੧੨. ਰਹਿ ਹਨ। ੧੩. ਬੇਅੰਤ। ੧੪. ਵਯਾਸ ਮੁਨਿ ਜੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ੀ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ। ੧੫. ਯੋਗੀ ਰਖੜਕ, ਸ਼ਰਣ ਹਾਂ। ੧੬. ਅੰ ਮੇਰੇ ਰ-ਯਕ। ੧੭. ਤੋਰੀ। ੧੮. ਕਰਾਂਗਾ। ੧੯. ਵਿੰਦੁ ਦੀ। ੨੦. ਭਾਵ ਦੋਤਾਂ ਨੂੰ (ਸੰਘਾਰੋ) ਮਾਰਾਂਗਾ। ੨੧. (ਪੁਹਮਿ) ਧਰਤੀ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਾਂਗਾ। ੨੨. ਉੱਤਮ ਰਾਜ ਕਰਾਂਗਾ। ੨੩. ਲਿਆਓ। ੨੪. ਭਾਰਾ ਜੰਗ ਕਰੋ? ੨੫. ਦੁਸ਼ਟ ਦੋਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਾਂਗਾ? ਅਤੇ (ਅਥਿਚਲ, ਨਿਸਚਲ ਰਾਜ ਕਰਾਂਗਾ)?

A 'ਆਤਮ' ਪਦ ਵੇਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਜਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਵੇਦ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਯੀਤੀ ਹੈ, ਹਰ ਇਕ ਰਿਸ਼ਿ ਮੁਨਿ ਦੇ ਮੱਤ ਵਿੱਚ ਆਤਮਾ ਦਾ ਅੱਡ ਅੱਡ ਲਛਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਵੇਦਾਂਤ ਵਿੱਚ 'ਆਤਮਾ' ਵਿਚਾਪਕ ਅਤੇ ਨਾਜਾਣ ਵਿੱਚ ਸੁਖ ਦੁੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਕਾਰਣ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਅਮਰ, ਵਿਸੁ ਮਹਾਨ ਅਤੇ ਮੇਦਨੀ ਕੋਸ਼ਾਂ ਦਿਆਂ ਪਰਤਿਆ ਨੇ—
 ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ :—੧. ਦੇਹ। ੨. ਸੁਭਾਵ ੩. ਬੁਧਿ। ੪. ਬ੍ਰਹਮ। ੫. ਉਪਾਯ।
 ੬. ਯੋਗ ੭. ਉਪਰੰਧਤ ਭਾਵ ਨਾਜਾਣ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਵਯਾਕਰਣ ਵੀ ਇਥੇ ਸਹਮਤ ਹੈ।

ਕਹੋ ਬ੍ਰਹਮ ਅਰੁ ਬਿਸਨੁ ਐ ਰੁਦ੍ਰਾ ਤਾਈ ॥ ਕਰੋ ਰੱਛ ਸੁਰਪਾਲ^੧ ਕੀ ਬੇਗ^੨ ਜਾਈ ॥
 ਕਹੋ ਜਾਇ ਅਲਕੇਸ^੩, ਜਲਏਸ^੪ ਪਾਹੀ^੫ ॥ ਪਿਤ੍ਰਰਾਜ^੬ ਸੋ^੭ ਜਾਇਕਹੋਯੋਅਗਾਹੀ^੮ ॥੪੧੫॥੧੧੬੬॥
 ਕਹੋ ਜੱਛ, ਗੰਧੁਬ, ਕਿਨਰ ਪਠਾਵੇ ॥ ਕਰੋ ਰੱਛ ਸੁਰਪਾਲ^੯ ਕੀ ਬੇਗ^{੧੦} ਧਾਵੇ ॥
 'ਹਉ ਹੂੰ ਸੇਸਕੋ ਸੰਗ ਲੈ ਰੂਪ ਧਰਹੋ^{੧੧}A ॥ ਨ ਕੀਜੈ, ਤਵਨ ਤਵਨ^{੧੨} ਰੱਛ ਕਰਹੋ^{੧੩} ॥੪੧੬॥੧੧੭੦॥
 ਬ੍ਰਹੁਤ ਭਾਂਤਿ ਸੋ ਦੂਤ ਕੋ ਪੋਖ^{੧੪} ਕੀਨਾ ॥ ਦਈ ਆਸਿਖੈ^{੧੫} ਦੂਤ ਕੋ ਬਿਦਾ ਦੀਨਾ ॥
 ਚਲਯੋ ਦੂਤ ਭਗਵੰਤ ਕੋਮਾਥ ਨਾਯੋ ॥ ਧਰਯੋਯਾਨ ਸੁਰਪਾਲ^{੧੬} ਮ੍ਰਿਤਜੁ ਲੋਕ^{੧੭} ਆਯੋ ॥੪੧੭॥੧੧੭੧॥
 'ਨਿਪਤਿ ਦੀਪ ਦੀਪ ਤਹੀ ਸੰਗ ਲਾਏ ॥ ਕਰਨ ਰੱਛ ਸੁਰਪਾਲ^{੧੮} ਕੀ ਸੁਰਗ ਆਏ ॥
 ਭਈ ਖਬਰ ਅਲਕੇਸ^{੧੯} ਜਲ ਏਸ^{੨੦} ਤਾਈ ॥ ਪਿਤ੍ਰ ਰਾਜ ਹੂੰ ਫੰਜ ਆਪੁਨਿ ਪਠਾਈ ॥੪੧੮॥੧੧੭੨॥
 'ਭਏ ਦੂਤ ਸੰਗ ਨਿਪਬਰ ਸਕਲ ਸੁਰ ॥ ਬਜੇ ਘੋਰ^{੨੧} ਦੁੰਦਭ^{੨੨} ਦਮਾਮੋ^{੨੩} ਦੁਸਹ^{੨੪} ਸੁਰ^{੨੫} ॥
 ਸਜੇ ਤੀਰ, ਤਲਵਾਰ, ਧੋਪ^{੨੬} ਕਟਾਰੀ ॥ ਚਲੇਜੁੱਥਜੁੱਥਨ^{੨੭} ਬਿਧਿਨਬਿਧਸਵਾਰੀ ॥੪੧੯॥੧੧੭੩ ॥
 ਕਿਤੇ ਅਸਪ ਬਾਹਨ^{੨੮}, ਕਿਤੇ ਪੀਲਪੋਲੇ^{੨੯} ॥ ਕਿਤੇ ਗੁਰਜਧਾਰੇ ਕਿਤੇਸਾਂਗ ਜੇਲੇ^{੩੦} ॥
 ਕਿਤੇ ਉਸ੍ਰ ਬਾਹਨ^{੩੧} ਚੜੇ ਬੀਰ ਧਾਏ ॥ ਕਿਤੇ ਪਾਲਕੀਪਰ ਚੜੇ ਨਿਪਤਿ ਆਏ ४੨੦॥੧੧੭੪॥
 ਬੂਲੇ ਬੈਰਕੇ^{੩੨} ਕੇਤੁ, ਝੰਡਾ^{੩੩} ਪਤਾਕਾ^{੩੪} ॥ ਬਿਬਿਧਬਾਨ^{੩੫} ਧੂਜ^{੩੬} ਬਰ ਨਿਸਾਨੋ ਫਟਾਕਾ^{੩੭} ॥
 ਕਿਤੇ ਬਾਂਕ, ਜਮਧਰ^{੩੮} ਧਰੇ ਛਤ੍ਰਧਾਰੀ ॥ ਕਿਤਯੋਖੰਗ, ਖੰਡਾ ਫੜੇ ਸੁਰ ਭਾਰੀ ॥੪੨੧॥੧੧੭੫॥
 ਅਸ੍ਰਿ, ਰਥੋ ਚੜ ਪਏ ਸੁਭਟ ਬਾਂਕੇ^{੩੯} ॥ ਚੜੇ ਗਜ ਰਵੰ ਬੀਰ^{੪੦} ਜੋਧੋ ਨਿਸਾਂਕੇ^{੪੧} ॥
 ਕਿਤੇ ਉਸ੍ਰਨ^{੪੨} ਪਰ ਚੜੇ ਬੀਰ ਧਾਏ ॥ ਬ੍ਰਿਖਭੰ^{੪੩} ਚੜੇ ਸੂਰ ਜੋਧਾ ਸੁਹਾਏ ॥੪੨੨॥੧੧੭੬॥

੧. ਸਿਵ ਜੀ। ੨. ਇੰਦ੍ਰ! ੩. ਛੋਤੀ। ੪. ਕੁਬੇਰ। ੫. ਵਰੁਣ। ੬. ਕੋਲ। ੭. ਧਰਮ। ੮. ਖਬਰਦਾਰੀ। ੯. ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਾਂਗਾ। ੧੦. ਤੁਹਾਡੀ। ੧੧. ਤ੍ਰਿਪਤ। ੧੨. ਅਸੀਸ। ੧੩. ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿੱਚ। ੧੪. ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸੱਤਾ ਹੀ ਦੀਪ ਦੇ ਰਾਜੇ। ੧੫. ਸੁਰ ਦੂਤ ਦੇ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਹੀ ਨਿਪਬਰ ਵਛੇ ਰਾਜੇ ਹੋ ਗਏ। ੧੬. ਭਾਨਕ। ਨਗਾਰੇ। ੧੭. ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ। ੧੮. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੨੦. ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ। ੨੧. ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰੀਆਂ ਉੱਤੇ। ੨੨. ਕਈ ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ (ਪੋਲੇ) ਦੰਤਾਂ ਵਢੇ ਹਨ। ੨੩. ਕਈਆਂ ਕੋਲ ਬਰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਨੇਜੇ ਹਨ। ੨੪. ਉਠਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰੀਆਂ ਤੇ। ੨੫. ਭੰਡੇ। ੨੬. ਚਮਕਦਾਰ ਭੰਡੇ ਹਨ। ੨੭. ਇਕ ਸਸਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨੮. ਕਟਾਰ ੨੯. ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਤੇ। ੩੦. ਸ੍ਰੀ ਦ੍ਰ ਯੋਧੇ। ੩੧. ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ ਚੜੇ ਹੋਏ। ਯੋਧੇ ਚਲੇ। ੩੨. ਸ਼ਿਕਾ ਰਹਿਤ। ੩੩. ਉੱਠ। ੩੪. ਫੇਲਾ ਉੱਤੇ।

A. ਏਥੇ "ਸੋਸ ਨਾਗ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਰੂਪ ਧਰਾਂਗਾ?" ਇਸ ਅਰਥ ਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਸੁਖੰਨ ਹੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਗੇ ਅਵਤਾਰ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿੱਚ ਸੋਸਨਾਗ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਅਲਗ ਜਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਸਮੁਦਾਜ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ "ਸੋਸ ਨਾਗ ਦੇ ਅਵਤਾਰ" ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਅਰਥ ਸੁਧ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਾਣਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਸ਼ਨੁ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਨਾਲ "ਸੋਸ ਨਾਗ" ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਣਾ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਕਿਤੇ-ਨਾਦ-ਕਰਹਲ-ਗਰੇ-ਘਟ-ਬਾਜੈ ॥ ਜਲਾਜਲ-ਵ-ਖਲ ਖਾਲ-ਸੁਨਿ-ਸਿੰਧੁ-ਲਾਜੈ ॥
 ਬਜੈਜੰਗ, ਘਟਾ-ਵ-ਘੁੰਘਰੁਜਲਾਜਲA॥ਬਜੈਤਾਲ ਖਲਖਾਲਕੰਪੋਂਸੁਜਲ, ਥਲ ॥੪੨੩॥੧੧੭੭॥
 ਬਜੈਭੇਰਿ,ਦੁੰਦਭਿ,ਪਣਵ,ਝਾਝ,ਮਾਰੂ ॥ਬਜੈਬੀਨ, ਤੁਰਹੀ,ਖਰੀ, ਤਾਲ,ਡਵਰੂ ॥
 ਬਜੈਭੇਰਿ-ਲੈ-ਝਾਝ-ਸੋ-ਦੋਲ,ਪੋਂਸਾ॥ਬਜੈ-ਝਾਝ,ਤੰਬੂਰ,ਬਨਸੀ,ਬਨਸੀ॥੪੨੪॥੧੧੭੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ ॥

ਅਨਿਕ ਜਲ-ਤਰੰਗੇ ਪਖਾਵਜ-ਉਮੰਗੈ ॥ ਬਜੈਗੋਮੁਖੰ,ਤੂਰ, ਤੁਰਹੀ, ਮੁਚੰਗੈ ॥
 ਅਨਿਕਨਾਇ,ਸਹਪੂਰA,ਸਹਨਾਇ,ਬਾਜੈ॥ਅਨਿਕਖੁਰਦਕੋ,ਮੁਹਾਵਰੈ,ਡੰਡਕਸਾਜੈ॥੪੨੫॥੧੧੭੯॥
 ਕਹੂੰ ਹੁਹ ਹਾਸੈ, ਕਹੂੰ ਪੀਲਾ ਗਾਜੈ ॥ ਕਹੂੰ-ਅਸਵ-ਹਿੰਸੈ, ਕਹੂੰ ਨਾਦ ਬਾਜੈ ॥
 ਕਹੂੰ ਤੋਪ, ਬੰਦੂਕ, ਗੋਲਾ-ਭਭਾਂਕੈ ॥ ਕਹੂੰ ਜੋਗਨੀ,ਬੀਰ,ਬੈਤਾਲ ਹਾਕੈ ॥੪੨੬॥੧੧੮੦॥
 ਕਿਤੇ-ਚੋਰ-ਫੇਰੇ, ਕਿਤੇ ਛੜ੍ਹ-ਦਾਰੈ ॥ ਕਿਤੇ ਭਾਟ, ਬੰਦੀ, ਨਕੀਬ-ਪੁਕਾਰੈ ॥
 ਜੁਰੇ-ਦੀਪ-ਦੀਪ,ਨਿਪਤਿਛੜ੍ਹ-ਧਾਰੀ॥ ਕਹੂੰ ਗਾਨ-ਬੰਦਯਾ,ਕਹੂੰਨਿਤਕਾਰੀ ॥੪੨੭॥ ॥
 ਸਭੈ ਏਕਠੈ-ਚੁੰ-ਚਲੈ ਇੰਦ੍ਰ-ਲੋਕੈ ॥ ਭਰੇ-ਮਾਨ, ਹਰਖੰ ਤਜੈ ਸਰਬ ਸੋਕੈ ॥

ਕਵਯੋਵਾਚ ॥

ਅਲਪਸੀਨਿਤਕੀ ਕਥਾਯਹਿਸੁਨਾਈ ॥ ਕਹੋਂਦੇਵਤੋਂਕੀਕਥਾਅਬਚੜ੍ਹਾਈ॥੪੨੮॥੧੧੮੨॥

੧. ਕਈ ਉਠਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਘਟ (ਟਲ) ਵਜਦੇ ਅਤੇ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ।
੨. (ਜਲਾਜਲ) ਇਕ ਸ਼ਹਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਇਹ ਪਾਜੇਬਾਂ ਬਣਾਠ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਨਾਮ ਪਾਜੇਬਾਂ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਘੁੰਘਰੂ ਅਤੇ ਫਾਗਲਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਿਕੇ ਸਮੁੰਦ ਵੀ ਲਿਜਿੱਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।
੩. ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਪੋਣ ਵਾਲਾ "ਟਲ" ।
੪. ਕੋਸੀਆ ।
੫. ਨਗਾਰੇ ।
੬. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ।
੭. ਸੰਹਟੀ ਖੰਜਰੀ ਪਦ ਦਾ ਸੰਛੇਪ ਹੈ ।
੮. ਬਾਸੁਰੀ ।
੯. ਵੰਝਲੀ ਵਡੀ ।
੧੦. (ਪਖਾਵਜ) ਜੋਤੀਆਂ (ਓਮੰਗੇ) ਲਹਿਰਾਂ ।
੧੧. ਨਰ ਸਿੰਘ ।
੧੨. ਸਹਨਾਈਆਂ ।
੧੩. ਰੂਪ ਦੇਸ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਨਫੀਰੀ ।
੧੪. ਵੱਡੀ ਤੁਰਹੀ ।
੧੫. ਸੰਟਿਆ ਦੀ ਮਾਰ ਸਹਾਰਨ ਵਾਲਾ ਨਗਾਰਾ ।
੧੬. ਕਿਲੀਆਂ (ਚੋਬਾਂ) ਵਾਲੇ ਨਗਾਰੇ ।
੧੭. ਹਾਸੀਆਂ ਦੀ (ਹੂਹ) ਆਵਾਜ਼ ਹੈ ।
੧੮. ਹਾਥੀ ।
੧੯. ਘੋੜੇ ਹਿਨਕਦੇ ਹਨ ।
੨੦. ਗੋਲਿਆਂ ਦੇ ਭਭਾਂਕੇ (ਉਠਦੇ) ਹਨ । ਗੋਲੇ ਗੱਜਦੇ ਹਨ ।
੨੧. ਚੋਲਦੇ ਹਨ ।
੨੨. ਛੜ੍ਹ (ਚਾਰੇ) ਝੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ।
੨੩. ਉਸਤਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ।
੨੪. ਵੰਸ ਦੀ ਉਸਤਿਤ ਉੱਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਖੱਲਦੇ ਹਨ ।
੨੫. ਨਾਚ ।
੨੬. ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ।
੨੭. (ਅਲਪ) ਥੋੜੀ (ਨਿਤ) ਨਾਚ ਦੀ ।
੨੮. ਜੰਗ ਦੀ ਚੜਾਈ ।

ਅਬ ਦੇਵ ਸੈਨਾ ਬਰਨਨੰ ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਕਾਫੀ ॥
 ਚਲੇ ਬਰੁਨ, ਕੋਬੋਰ ਸੈਨਾ-ਬਨਾਈ ॥ ਲਿਯੇ-ਸੰਗ-ਜੋਧਾ ਅਮਿਤ ਦਲਾ ਚਲਾਈ ॥
 ਚਤੁਰੰਗਨੀ-ਦਲ ਬਿਬਧ ਭਾਂਤਿ ਸੋਹੈ ॥ ਦੁਰੈ-ਛਤ੍ਰ ਚਾਮਰ, ਤਿਹੂੰ-ਲੋਕ-ਮੋਹੈ ॥੪੨੯॥੧੧੮੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਪੜਤਾਲ A ॥

ਤਿਹੂੰ-ਲੋਕ ਮੋਹੈ, ਸੁਰਨ^੧-ਫੌਜ-ਸੋਹੈ^੨, ਜੁਰੇ-ਜੁੱਥ-ਜੁੱਥਨ-ਅਮਰ-ਕੋ-ਅਖਾਰੇ
 ਕਿਤੇ-ਬਾਜ-ਰੂੜੇ^੩, ਸੁ-ਭਟ-ਸੂਰ-ਗੂੜੇ^੪, ਚੜੇ-ਸ੍ਰੋਤ-ਹਸਤੀ-ਰਜੀਲੇ-ਤੁਖਾਰੇ^੫
 ਬਨੀ ਫੌਜ ਖਾਸੀ^੬, ਚਲੇ-ਸੂਰਗ-ਬਾਸੀ, ਬਜੇ-ਸੰਖ, ਭੇਰੀ^੭, ਪਣਵ^੮, ਤਾਲ ਭਾਰੇ ॥
 ਚੜੇਦਿਬ^੯-ਬਿਵਾਨ, ਅਮਰ-ਗਨ-ਪ੍ਰਧਾਨ^{੧੦} ਸਜੇ-ਸਸਤ੍ਰ-ਅਸਤ੍ਰ, ਹਠੀਲੇ-ਜੁਝਾਰੇ^{੧੧} ॥੪੩੦॥੧੧੮੪॥
 ਭਲੀ ਪਾਂਤ^{੧੨} ਸਾਜੀ, ਤੁਰੇ-ਤੁੰਦ-ਤਾਜੀ^{੧੩}, ਸੁਰਨ ਫੌਜ ਆਛੀ, ਚਲੀ-ਦੈ-ਨਗਾਰਾ ॥
 ਕਿਤੇਪੀਲ-ਪਾਖਰ^{੧੪} ਤੁਰੇ-ਤੁੰਦ-ਬਾਕਰ^{੧੫}, ਜੜੇਲਾਲ, ਬੱਜੂ^{੧੬}, ਮਨਿਨ-ਮਾਲ-ਸਾਰਾ^{੧੭} ॥
 ਜ਼ਰੀ-ਜੀਨ^{੧੮} ਸੋਹੈ, ਤਿਹੂੰ-ਲੋਕ-ਮੋਹੈ ਲਗੈ-ਲਾਲ, ਮੁਕਤਾ^{੧੯}, ਖਚਿਤ-ਦੁਰ-ਹਜ਼ਾਰਾ ॥
 ਲਗੈਲਾਲ, ਲੂਲੂ, ਪੰਨੇ, ਹੀਰ, ਨੀਲੂ^{੨੦} ਜਮੁਰਦਨ^{੨੧} ਲਗੈ, ਪਾਖਰੈ-ਚੰਦਉਜਾਰਾ^{੨੨} ॥੪੩੧॥੧੧੮੫॥

੧. ਫੌਜਾਂ। ੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ। ੩. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਇਕਠੇ ਹੋਏ। ੪. ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਆਰੋਹ—ਚੜਨਾ।
੫. ਤਾਰਫ਼ ਲਾਇਕ ਭਾਰੀ ਯੋਧੇ। ੬. ਯੋਧੇ ਚਿੱਟਿਆਂ ਹਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਚੜੇ। ੭. ਆਪਣੀ ਖਾਸ। ੮. ਨਗਾਰੇ।
੯. ਢੱਲਕੀ ੧੦. ਸੁੰਦਰ। ੧੧. ਸਾਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇਵਤੇ। ੧੨. ਹਠ ਵਾਲੇ ਯੋਧੇ। ੧੩. ਕਤਾਰ, ਲਾਈਨ।
੧੪. ਅਰਬੀ ਘੋੜੇ ਤਿੱਖੇ ਚਲੇ। ੧੫. ਹਾਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰੀਆਂ (ਉੱਤੇ)। ੧੬. ਤੋਚ ਅਤੇ ਪਾੜ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ।
੧੭. ਹੀਰਿਆਂ ਨਾਲ। ੧੮. ਮਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ ਪਹਿਨੀਆਂ। ੧੯. ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਠੀਆਂ। ੨੦. ਮੋਤੀ। ੨੧. ਨੀਲਮ।
੨੨. (ਕੀਮਤੀ) ਸਬੜੇ (ਪੱਥਰ)। ੨੩. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਵਾਂਗ ਕਾਠੀਆਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ।

A ਇਹ ਬੰਦ ਚਾਰ ਤਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਬੈਠਦੇ ਹਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਲਈ ਪੜਤਾਲ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ “ਪਰਿਤਸ੍ਰ” ਸਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਚਹੁੱਥਾਂ ਤਰਫਾਂ ਤੋਂ ‘ਹੈ’ ਜਿਸ ਤੋਂ “ਪੜਤਾਲ” ਪਦ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਵੇਤਾ ਸੱਜਣ “ਪਰੁਤਾਲ” ਬਹੁਤ ਕਾਹਲੀ ਤੋਂ ਪੜਤਾਲ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਸਮਝ ਚੜ੍ਹ ਨਾਲ ਪੜਤਾਲ ਸਿਰਲੇਖ ਵਾਲੇ ਸ਼ੇਦ ਤਾਂ ਸੰਗੀਤੀ ਚਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣੇ ਪੜੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੜਤਾਲ ਗਾਯਨ ਦਾ ਲਕਸ਼ਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ, ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਤਾਲਾਂ ਨਾਲ ਪੜਤਾਲ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਫਸੋਸ ਕਿ? ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਗਾਯਨ ਵਿਦਯਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪੁਰਾਣ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹੀ।

ਗਲੇ ਮੇਂ ਹਮੇਲੈਂ, ਲਗੇ ਨਗੇ ਅਮੋਲੈਂ ॥ ੧੯੫੩-ਮਨਿ-ਗਨੰ-ਕੀ-ਛਟਾ-ਜੋਤਿ-ਆਛੀ ॥
 ਛਕੀ ਸੀਸਕਲਗੀ, ਦਿਪੋ-ਲਾਲ, ਮਣਿਕੀ, ਪਰੀ, ਸਾਗਰੀ, ਦੁਲਦੁਲੋ-ਅਸਪਕਾਛੀ ॥
 ਚਲੇ ਬੇਗ-ਐਸੇ, ਘਨੰ-ਬਿੱਜ-ਜੇਸੇ ੧੯੫੩ ਲਜੇ-ਬੇਗ ਮਾਹੁਤ, ਤਜੇ-ਧੀਰ-ਪੱਛੀ ॥
 ਮਨਿਨਕੀ ਅੰਬਾਰੀ, ਕਰੀ ਪ੍ਰਿਸਟਧਾਰੀ ੧੯੫੩ ਕਲਸ-ਹੇਮਬਜ੍ਜਨ-ਖਚਿਤਭਾਤਿ-ਸੁੱਛੀ ॥ ੧੯੫੩ ॥ ੧੯੫੩ ॥
 ੧੯੫੩ ਸੁਰ ਬਿਵਾਨਾ, ਬਿਮਲ-ਮਣਿ-ਲਗਾਨਾ ਖਚਿਤ-ਲਾਲ, ਹੀਰਨ, ਪੰਨੇ, ਦੁਰ-ਯਕਤਾ ੧੯੫੩ ॥
 ਕਲਸ-ਹੇਮ ੧੯੫੩ ਲਾਗੇ, ਦਿਪਤ ੧੯੫੩ ਮਣਿ ਸਭਾਗੇ ੧੯੫੩, ਜੜੇ-ਨੀਲ ੧੯੫੩, ਬੱਜ੍ਜੇ ੧੯੫੩, ਜਮੁਰਦੇ ੧੯੫੩ ਵਮੁਕਤਾ ੧੯੫੩ ॥
 ਬਿਮਲ ੧੯੫੩ ਸੁਭ-ਬਿਵਾਨਾ, ਚੜੇ ਸੁਰ-ਪ੍ਰਧਾਨਾ, ਚੜੇ-ਰਥ, ਹਸਤੀ, ਤੁਰੇ ੧੯੫੩ ਉਸੁ-ਲਾਗੇ ॥
 ਬਿਖੁਭ-ਰਥ ੧੯੫੩ ਅਪਾਰਾ, ਸੁਭਟਸਾਹਸਵਾਰਾ, ੧੯੫੩ ਚਲੇ-ਮੋਦ-ਮੰਗਲ ਸਜਿਵ-ਕੁਲਿ-ਸਭਾਗੇ ੧੯੫੩ ॥ ੧੯੫੩ ॥ ੧੯੫੩ ॥
 ਬਿਬਿਧਬਿਧਸਵਾਰੀ, ਚੜੇ ਸੁਰ-ਹਜ਼ਾਰੀ ੧੯੫੩, ੧੯੫੩ ਘਨੀ-ਗੋਲ-ਬਾਧੀ, ਪਦਮ-ਬੀਸ-ਬਤੀਸਾ ੧੯੫੩ ॥
 ਨਹੀ ਜਾਤਿ-ਬਰਨੀ, ਮੁਨਿਨ-ਚਿੱਤ-ਹਰਨੀ ੧੯੫੩, ਬਨੀ-ਫੈਜਬਾਕੀ ੧੯੫੩ ਸੁਰਨ-ਕੀ ਅਨੀਸਾ ੧੯੫੩ ॥
 ਬਸਨਦਿਬਜ ੧੯੫੩ ਪਾਠੇ, ਬਿਭੂਖਨ ੧੯੫੩ ਸਵਾਰੇ, ਜਰੀ ੧੯੫੩, ਅਤਲਸੀ ੧੯੫੩, ਰਾਸ ੧੯੫੩, ਕਾਕਮ ੧੯੫੩, ਤਮਾਮੀ ੧੯੫੩ ॥
 ਛਕੇ ੧੯੫੩ ਕਾਨ-ਕੁੰਡਲ, ਸਕਲਦੇਵ-ਮੰਡਲ, ਗਰੇ ਮੋਤਿ-ਮਾਲਾ, ਚਤੁਰ ਸੁਰ ਅਲਾਮੀ ੧੯੫੩ ॥ ੧੯੫੩ ॥ ੧੯੫੩ ॥
 ਮੁਕਟ ਸੀਸ-ਰਾਜੇ, ਸੁ-ਕਲਗੀ A ਬਿਰਾਜੇ, ਸੁਭਗ ਹੀਰ, ਚੀਰਨ, ਸਜੇ-ਅੰਗ ਅੰਗਨ ॥
 ਬਿਬਿਧਬਿਧਿਪਟੇਬਰ ੧੯੫੩, ਸਜੇ ਸੁਭ ੧੯੫੩ ਅੰਬਰ, ੧੯੫੩ ਬਘੰਬਰ-ਪਸਮੰਬਰ-ਸੁ-ਰੰਗਨ-ਬਰੰਗਨ ੧੯੫੩ ॥

੧. ਨਗੀਨੇ । ੨. ਚੰਗੀਆਂ ਚਮਕੀਲ ਸਭਿ ਮਣੀਆਂ ਦੀ ਜੜੋਤੀ ਚਮਕਦੀ ਹੈ । ੩. ਸਜੀ ਹੋਈ । ੪. ਚਮਕਦੀ ਹੈ ।
 ੫. ਪਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਸਮੁੰਦੀ, ਅਥਲਕ ਕਾਛੜ ਦੇ ਘੰਝੇ । ੬. ਛੋਤੀ । ੭. ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਬਦਲ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ । ੮. ਹਵਾ ਦਾ ਵੇਗ
 ਲਜਿੱਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਛੀ ਵੀ ਧੀਰਜ ਛੱਡ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ੯. ਹਾਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪਿਠਾਂ ਉੱਤੇ ਰਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ।
 ੧੦. ਸੰਨੇ ਦਿਆਂ ਕਲਸਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਜ੍ਜਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹੀਰੇ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੧. ਸੁਵੇਦ ਮਣੀਆਂ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਵਿਮਾਨਾ
 ਉੱਤੇ ਏਵਤੇ ਚੜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੨. ਲਾਸਾਨੀ ਮੌਤੀ । ੧੩. ਸੰਨੇ ਦੇ ਕਲਸਾਂ ਨੂੰ । ੧੪. ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੧੫. ਉੱਤਮ ।
 ੧੬. ਨੀਲਮ । ੧੭. ਹੀਰੇ । ੧੮. ਸਥਰੇ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ । ੧੯. ਮੌਤੀ । ੨੦. ਉੱਜ੍ਜਲ. ਸੁਵੇਦ । ੨੧. ਘੰਝੇ ।
 ੨੨. ਥੈਲਾਂ ਵਾਲੇ ਰੱਥ । ੨੩. ਵੱਡੇ ਅਸੂਰ । ੨੪. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਕੁਲਾਂ ਦੇ ਉੱਤਮ (ਲੋਕ) ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ ਚਲੇ ।
 ੨੫. ਹਜ਼ਾਰੀ (ਖਿਤਾਬ ਵਾਲੇ) ਦੇਵਤੇ । ੨੬. ਬਵੰਜਾ ਪਦਮ ਦੀ ਸਫ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ । ੨੭. ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਵੀ
 ਬੁਰਾਵਟ ਵਾਲੀ । ੨੮. ਸਿੱਧਣੀ । ੨੯. ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਰ । ੩੦. ਗਹਿਣੇ । ੩੧. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਪੜਾ ।
 ੩੨. ਸਜੇ ਹੋਏ । ੩੩. ਆਲਾਮੀ ਗੁੰਮੇ ਵਾਲੇ, ਵੱਡਾ ਗਜਾਨਵਾਨ, ਓੰਡਿਆਂ ਵਾਲੇ । ੩੪. ਪੱਟ ਦੇ ਕਪੜੇ । ੩੫. ਸੰਗਠੇ
 ਅਤੇ ਫੈਰ ਬਰੰਗੇ ਪਸਮ ਦੇ ਕਪੜੇ ਅਤੇ ਚੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ (ਦੇ ਕਪੜੇ) ।

A ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਵੱਲ ਨਾਲ ਕਈਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ "ਕਲੰਗੀ" ਪਾਠ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣਾ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਕੁਝਗੱਲਾਂ ਸਬਦ ਅਰਥੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੂਚ ਹੈ ।

ਛਕੇ-ਚਰਮ-ਬਰਮ, ਲਖੇ-ਕੋਨ-ਮਰਮ ਗੁਰਜ ਗੋਠਨੇ ਸੁਲ ਬਰਛਾ ਦੁਧਾਰਾ ॥
ਗਦਾ, ਚਕ੍ਰ-ਪਾਨ-ਹਠੀ-ਤੇਜ-ਮਾਨ, ਸਿਪਰ, ਸਾਂਗ ਬੁਗਦਾ ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਕਟਾਰਾ ॥੪੩੫॥੧੯੮੬॥
ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਪੜਤਾਲ ॥

ਪਰਸ, ਸਾਂਗ, ਸਹਿਥੀ, ਸਿਲੀ-ਮੁਖ, ਬਨੈਟੀ, ਗਦਾ, ਧੋਪ, ਕਾਤੀ, ਕਟਾਰੀ, ਕ੍ਰਿਪਾਣੇ, ॥
ਬਰਛੀ, ਸੋਲ, -ਤੀਛਨ-ਸੂਆ, ਮੇਲ-ਗੋਠਨ, ਦੁਪਕ, ਤੀਰ, ਤੋਮਰ, ਤਬਰਥਕ, ਬਾਣੇ ॥
ਬਹੁਤ-ਭਾਂਤਿ-ਪਾਸੀ, ਕ ਮੰਦੇ-ਫਰਾਸੀ A, ਬਰਨ-ਫੌਜ-ਪਾਰੇ ਬਿਛੂ, ਪਾਨ, ਕੋਤੇ ॥
ਲਕਦ B ਲਸਿਟ-ਭਾਰੀ ਗਦਾ ਸੂਲ-ਪਾਰੀ, ਲਿਯੇ-ਹਾਥ-ਫਾਸੀਗਨੈਕੋਨਦੇਤੇ ॥੪੩੬॥੧੯੮੭॥
ਲਿਯੇ ਬਾਨ-ਸਾਰੇ, ਬਿਖਮ ਕਾਲਦਾੜੇ ਪਨੁਖ, ਬਾਨ, ਤਰਵਾਰ, ਬਰਛੀ, ਗੁਲੇਲਾ ॥
ਧਰੇ ਚੰਦ੍ਰਾਸ-ਸੁਰੰਸੁਰਗ ਬਾਸ ਖੰਡਾ, ਖਗ, ਆਰਾ, ਦੁਧਾਰਾ, ਵੰਸ ਸੇਲਾ, ॥
ਛਰੀ, ਕਰਦ, ਕਾਤੀ, ਛਕੇਸੁਤ੍ਯਾਤੀ, ਖਤੰਗ, ਨਾਵਕੇ, ਬਲਮ, ਖੜਗ-ਪਾਰੇ ॥
ਗਜੰਗਾਹ ਬਾਧੇ, ਪਨੁਖ; ਬਾਨ ਸਾਧੇ, ਚਲੇ ਜੋਊਜੋਧਾ, ਅਮਰ ਲੋਕਸਾਰੇ ॥੪੩੭॥੧੯੯੧॥
ਸ੍ਰੀ ਬਰੁਨ ਰਾਜਾ, ਛਕੇ ਸੁੱਧ ਸਾਜਾ ਸਬਹਿ ਸੰਗ ਜੋਧਾ, ਸੁ ਕੋਬਰ ਆਦੰ ॥
ਦੂਰੇ ਛਤ੍ਰ, ਚਾਮਰ, ਚਲੇ ਸੂਰ ਆਮਰ, ਪੁਜਾ ਬਾਨ ਝੁਲੇ ਬਜੈ ਕੋਟਿ ਨਾਦੇ ॥
ਨਫੀਰੀ ਰਣਕੈ, ਬਜੈ ਦੋਲ ਬੰਕੈ, ਪਖਾਵਜ, ਮੁਚੰਗੇ, ਖਰੀ, ਤਾਲ, ਮਾਰੂ ॥
ਦੁੰਦਭ, ਉਤੰਗੈ, ਬਕੇਜਲ ਤਰੰਗੈ, ਤੁਰਹੀ, ਬੀਨ, ਤੰਬੂਰ ਐ ਡੰਕ, ਡਉਰੂ ॥੪੩੮॥੧੯੯੨॥
ਘਣੈ ਤਾਲ ਬਾਜੈ, ਪੁਨੰਮੇਘਲਾਜੈ, ਮੁਰਜ, ਗੋਮੁਖਾਨੈ ਵ ਬਨਸੀ, ਸੀਤਾਰਾ ॥
ਰੁ ਬੀਨੇ, ਮ੍ਰਿਦੰਗਨ, ਉਠੇ ਪੁਨਿ ਮੁਚੰਗਨ, ਰਬਾਬੋ, ਮੰਜੀਰਾ, ਖੁਰਜ, ਐ ਦੁਤਾਰਾ ॥

੧. ਬੇਗਿਣਤ ਹੀ ਢਾਲਾਂ ਅਤੇ ਸੰਜੋਆਂ ਸਜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ੨. ਗੋਪੀਏ। ੩. ਇਕ ਤਰਾਂ ਦਾ ਤੀਰ। ੪. ਤ੍ਰੋਧਵਾਨ ਗਦਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚਕ੍ਰ ਹਨ। ੫. ਢਾਲ। ੬. ਬਰਛੀ। ੭. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਛਰੀ। ੮. ਕੁਹਾੜਾ। ੯. ਮਰਹਟੀ, ਹਠੀਆਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਨੁਖ। ੧੦. ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੧੧. ਬੰਦੂਕ। ੧੨. ਗੰਡਾਸਾ। ੧੩. ਦੇਡੇ, ਵਿੰਗੇ। ੧੪. ਈਰਾਨੀ (ਫਾਰਸੀ) ਦੀਆਂ ਕਮੰਦਾਂ (ਫੇਧੇ) ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ (ਹੋਰ) ਫਾਹੀਆਂ। ੧੫. ਕਈ ਵਿਛੂਏ (ਸ਼ਸਤ੍ਰ) ਅਤੇ ਤੀਰ ਵਰੁਣ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਪਾਰੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੬. ਲਾਠੀਆਂ ਅਤੇ ਸੱਟੇ। ੧੭. ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਗਿਣ ਸਕਦਾ। ੧੮. ਲੰਗੇ ਦੇ ਤੀਰ। ੧੯. ਕਰੜੀਆਂ ਕਟਾਰਾਂ। ੨੦. ਸੂਰਗ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ। ੨੧. ਅਤੇ। ੨੨. ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸਜੇ ਹੋਏ। ੨੩. ਕਲਗੀਆਂ (ਬਾਧੇ) ਸਜੇ ਹੋਏ। ੨੪. ਸੂਰਗਪੁਰੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹੀ। ੨੫. ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਾਜ ਨੂੰ ਸਜਾਕੇ। ੨੬. ਦੇਵਤੇ। ੨੭. ਤੂਤੀਆਂ ਵੱਜਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੮. ਜੰਗੀਆਂ। ੨੯. ਨਾਮ ਹੈ ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ। ੩੦. ਚੰਗੀ। ੩੧. ਕੈਸੀਆਂ। ੩੨. ਨਗਾਰੇ। ੩੩. ਜਲ ਤਰੰਗ ਵੱਜਦੇ ਹਨ। ੩੪. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ। ੩੫. ਬੱਦਲ ਦੀ ਅਵਾਜ ਵੀ ਲਿਜੰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੩੬. ਮ੍ਰਿਦੰਗ। ੩੭. ਰਣ ਸਿੰਘੇ।

A "ਕਮੰਦਵ ਫਰਾਸੀ", ਪਦ ਦਾ ਅਰਥ ਉੱਤੇ ਅਨੂਧ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਮੰਦ ਲਫਜ਼ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਮ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਮੰਦ ਥਣਿਆ ਹੋਣਾ ਮੰਨੀਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ "ਟੇਢਾ" ਹੈ, ਲਸ਼ਣਾ, ਕਮਾਨ ਅਤੇ ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਢੁਕਦੀ ਹੈ।

B ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ "ਲਗੁਤ" ਪਦ "ਭੰਡਾ ਜਾਂ ਲਕੜੀ" ਦਾ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਏਥੇ ਨਸ਼ਦੀਕ ਢੁਕਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਇਸ ਦਾ "ਭੰਡਾ ਜਾਂ ਲਕੜੀ" ਅਰਥ ਸੁੱਧ ਹੈ।

ਖਰੀ-ਪੀਲ-ਅਸਪੀ,^੧ ਸੁਨਤ-ਚੋਪ-ਚਸਪੀ,^੨ ਬਜੈ-ਕਾਨੜਾ,-ਮਾਰੁਵੇ-ਡੇਕ-ਧੋਂਸਾ ॥
 ਸਾਰੰਗੀ,-ਕਰਤਾਲਾ,^੩ ਅਨਿਕ-ਰਾਗ-ਮਾਲਾ,ਤਬਲ,ਤੂਰ-ਤੰਬੂਰ,ਝਾਂਬਰ,ਥਨੋਂਸਾ^੪॥੪੩੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਪੜਤਾਲ ਤਰਹ ਦੂਜੀ ॥
 ਕਹੂੰ ਗੁਡਗੁਡੀ^੫ ਢਦ, ਔ ਡਫ ਬਾਜੈ, ਚਲੇ ਚੌਥ ਦੇ ਦੈ ਦਮਾਜਨਿ' ਨਗਾਰਾ ॥
 'ਨਿਸੁਨ-ਨਾਦ-ਬਾਜੈ, ਸੁਨੈ ਪਾਪ ਭਾਜੈ, ਚਲੇ-ਜਾਤ ਬਾਸਵ,-ਪੁਰੀ^੬ ਕੋ ਅਖਾਰਾ ॥
 ਸੁਨੈ-ਦੇਵ ਆਏ ਸਭੈ ਕੰਠ ਲਾਏ, ਕਰੀ,-ਅੰਕਮਾਲੇ,^੭ ਤਖਤ, ਪੈ, ਬੈਠਾਰਾ ॥
 ਕਰੀਡੰਡ^੮ ਪ੍ਰਨਾਮ,ਅਸਟਾਂਗ^੯,ਸੁਰਮਾਲ,^{੧੦}ਜੁਰੀਆਨਫੋਜੈ'ਸਭੀਰਾਜਦੁਆਰਾ ॥੪੪੦॥੧੧੯੬॥

'ਕਰੀ,-ਮੰਜਮਾਨੀ,-ਅਨਿਕ ਪਾਕਵਾਨੀ^{੧੧}ਕਲਪ-ਬਿਛੁ,^{੧੨} ਅਰੁ, ਕਾਮਪੁਨੈ^{੧੩} ਹਜੂਰੇ ॥
 ਫਿਮਲ^{੧੪}ਦਿਬਜ^{੧੫},ਭੱਜਨਭੁਗੇ-ਦੇਵ-ਸੁਰਜਨ,^{੧੬}ਭਏ-ਅੰਜੁਲੀ, ਤੇ-ਫਰਾਗਤ-ਸਰੂਰੇ^{੧੭} ॥
 'ਲਗੇ, ਜੈਤਮਾਲਾ-ਸੁਗੰਧਿ-ਬਿਸਾਲਾ; ^{੧੮}ਗੁਲਾਬੋ, ਅਤਰ,ਪੇਸ਼,ਆਮਦ ਸੂਰਨ ਕੇ ॥
 ਸਬੈ ਦੇਵ ਹਰਖੇ^{੧੯} ਪੁਹਪ-ਧਾਰ^{੨੦} ਬਰਖੇ,ਭਈ,ਜੈਕਾਰਾ,ਖੁਸ਼ਾਲੀ^{੨੧} ਸਬਨ ਕੇ ॥੪੪੧॥੧੨੯੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਪੜਤਾਲ ॥ ਅਥ ਪਿਤ੍ਰ ਰਾਜ^{੨੨} ਸੈਨਾ ਬਰਨਨੈ ॥
 ਚਲੇ-ਜੱਛ-ਗੰਧੂਬ, ਕਿੰਨਰ, ਸਕਲ ਗਨ ਭਏ ਏਕਠੇ-ਦੂਤ,ਜਮਰਾਜ^{੨੩}-ਜੇਤੇ ॥
 ਸਜੀ-ਫੋਜ-ਚਤੁਰੰਗਨੀ,^{੨੪} ਜੁੱਥ ਜੁਥੈ^{੨੫} ਜੁਰੇ ਆਨਜੋਧਾ, ਗਨੇ ਕੌਠ ਏਤੇ ॥
^{੨੬}ਮਿਸਲ ਆਪੁ-ਆਪੁਨਿ,ਚਲੇ-ਭਾਂਤਿ-ਭਾਂਤਿਨ,ਚਢੇ-ਪੀਲ^{੨੭}ਉਸ੍ਰੁਨ^{੨੮}ਚਢੇ-ਅਸ੍ਰੁ^{੨੯}-ਕੋਤੇ ॥
 ਬ੍ਰਿਖਭ^{੩੦},ਉਸਟ ਗਜਰਥ-ਚਢੇ ਰਥ ਅਸ੍ਰੁਨ ਚਢੇਪਾਲਕੀਬੀਰ ਮਾਤੰਗ-ਸ੍ਰੋਤੇ^{੩੧}॥੪੪੨॥੧੨੯੮॥

੧. ਖੋਤਿਆਂ ਵਾਲੇ, ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਨਗਾਰੇ । ੨. ਸ਼ੈਕਵਾਲਾ, ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਹਨ ।
 ੩. ਨਗਾਰੇ ਦੀਆਂ ਚੌਥਾਂ ਕਾਨੜੇ ਅਤੇ ਮਾਰੂ (ਗਾਗ) ਵਿੱਚ ਵਜਦੀਆਂ ਹਨ । ੪. ਖੜਤਾਲਾਂ । ੫. ਵੈਸਰੀਆਂ ।
 ੬. ਡਫਤਰ । ੭. ਨਗਾਰੇ । ੮. ਵਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਨਾਂ ਵੱਜਦੀਆਂ ਹਨ । ੯. ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਰੀ । ੧੦. ਜਫੀ ਭਰਨਿ ਕੀਤੀ ।
 ੧੧. ਡੰਡਿਆਂ ਵਾਲੇ ਸਿੱਧੇ ਹੋ ਕੇ, ਡੰਡੇਤ । ੧੨. ਅਠਾਂ ਅੰਗਾਂ ਨਾਲ, ਅਰਥਾਤ ਦੋ ਪੰਰ, ਦੋ ਹੱਥ, ਦੋ ਅਰਕਾਂ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਗੋਡੇ ਜੋੜ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ । ੧੩. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਨੇ । ੧੪. ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਪਕਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪੁਟਚਾਰੀ ਕੀਤੀ । ੧੫. ਮਨੋਕਾਮਨਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੇਵ ਲੋਕ ਦਾ ਇਕ ਦ੍ਰੁਖਤ । ੧੬. ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਦੇਵ ਲੋਕ ਦੀ ਇਕ ਗਾਂ । ੧੭. ਚਿੱਟੇ । ੧੮. ਸੁੰਦ । ੧੯. ਸੱਜਣ ਦੇਵਤੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੦. ਅੰਜਲੀ, ਚੁਲੀ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਅੰਨ ਦਾ ਖੁਮਾਰ ਆਯਾ । ੨੧. ਜੈ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ । ੨੨. ਗੁਲਾਬ ਅਤੇ ਅਤਰ ਵਾਲੀਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਰਣੇ ਲਿਆਏ । ੨੩. ਖੁਸ਼ ਹੋਏ । ੨੪. ਫੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ । ੨੫. ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ । ੨੬. ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੇ ਯਮ ਦੂਤ । ੨੭. ਯਮਦੂਤ । ੨੮. ਸਾਰੀ ਹੀ ਚਹੁਆਂ ਤਰਾਂ ਦੀ ਫੋਜ । ੨੯. ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਟੋਲਿਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ । ੩੦. ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਟੋਲਾ । ੩੧. ਆਪੋ ਆਪਣਿਆਂ ਟੋਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਰਾਂ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਚਲੇ । ੩੨. ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ ਉਠਾ ਤੇ । ੩੩. ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ । ੩੪. ਬਲਦਾਂ ਤੇ । ੩੫. ਚਿਟਿਆਂ ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ ।

A ਸਿਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਮਿਸਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਇਸੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਦ ਤੋਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣਿਆਂ ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਕਾਯਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ।

'ਚਦੇ ਦਿਬਜ-ਬੇਵਾਨ-ਪਰਧਾਨ ਜੇਤੇ, ਚਦੇ ਮਹਿਖ ਬਾਹਨ, ਜਮੰ ਦੂਤ ਜੂਥਨ ॥
 ਕਿਤੇ ਘੋਰ ਆਨਨ^੨, ਭਯਾਨਕ, ਮਹਾ ਭੀਮ, ਤੀਛਨ, ਰਕਤ ਲੋਚਨ, ਕਾਲ ਦੂਤਨ^੩ ॥
 ਕਿਤਯੋਂ ਦੰਤ ਕਾਢੇ, ਪਸਾਰੇ ਮਹਾਂ ਮੁਖ^੪, ਕਿਤੇ ਘੋਰ ਲੋਚਨ, ਕਿਤੇ ਪਤਿ ਚਵੁਨ^੫
 'ਕਿਤੇ ਸਯਾਮ ਲੋਚਨ, ਕਰੂਰੀਦਿਗੰਬਰ, 'ਕਿਤਯੋਂ ਸ੍ਰੋਤ^੬ ਆਖੇ', ਕਿਤੇ ਭੀਮ ਮੂਛਨ, ॥੪੪੩॥੧੧੯੭॥
 ਕਿਤੇ ਪੂਮੁ ਲੋਚਨ,^੭ ਭਰੇ ਪੂਮਰੇ ਤਨ^੮ 'ਕਿਤੇ ਭੀਮ ਦਾੜ', ਕਰਾਰੇ ਕਰੂਰੇ^੯ ॥
 ਕਿਤੇ ਸਯਾਮ ਗਾਤੰ,^{੧੦} ਕਿਤੇ ਪਤਿ ਬਸਨੰ,^{੧੧} ਕਿਤੇ ਘੋਰ ਰੂਪੰ,^{੧੨} ਤਪਤ ਤੇਜ ਗੂੜੇ ॥
 ਕਿਤੇ ਮਾਸਾਹਾਰੀ^{੧੩}, ਕਿਤੇ ਦੂਧਾਧਾਰੀ,^{੧੪} 'ਕਿਤੇ ਭੱਛ ਆਭੱਛ ਭੱਛਕ ਕਰੂਰੇ^{੧੫} ॥
 ਕਿਤਯੋਂ ਭੀਮ ਕਾਏ,^{੧੬} 'ਕਿਤੇ ਮੁਖਬਾਏ,^{੧੭} ਕਿਤੇ ਸੀਲਵੰਤੇ^{੧੮}, ਕਿਤੇ ਜੜ ਠਰੂਰੇ^{੧੯}, ॥੪੪੪॥੧੧੯੮॥
 ਕਿਤੇ ਰਕਤ ਬਦਨੇ^{੨੦} ਕਿਤੇ ਹਰਿਤ ਲੋਚਨ^{੨੧} ਕਿਤੇ ਪੂਮਰੇ ਪੂਲ,^{੨੨} ਪੂਸੀ ਹਠੀਲੇ,^{੨੩}
 ਕਿਤੇ ਘੋਰ ਗਾਤੰ, ਕਿਤੇ ਭੀਮ ਲੋਚਨ,^{੨੪} ਕਿਤਯੋਂ ਦੰਤ ਕਾਢੇ, ਭਯਾਨਕ, ਦੁਸੀਲੇ^{੨੫} ॥
 ਕਿਤੇ ਮੁੰਡ ਮੁੰਡੇ^{੨੬} ਕਿਤੇ ਅਠਧ ਮੁੰਡੇ^{੨੭}, ਕਿਤੇ ਬਾਲਧਾਰੀ ਕਿਤੇ ਗਨ ਜਟੀਲੇ^{੨੮} ॥
 ਕਿਤੇ ਦੂਤਲਾਬੇ, ਕਿਤੇ ਡੀਲ^{੨੯} ਭਾਰੇ, ਕਿਤੇ ਦੀਰਘ^{੩੦} ਕਾਜਾ^{੩੧}, ਕਿਤੇ ਤਨ ਗਠੀਲੇ^{੩੨}, ॥੪੪੫॥੧੧੯੯॥
 ਕਿਤੇ ਬਕੜ^{੩੩} ਘੋਰਾ, ਸਭੀ ਪ੍ਰਾਨ^{੩੪}-ਚੋਰਾ ਪਿਤ੍ਰਾਜ ਸੈਨਾ, ਚਲੇ ਦੈ ਨਗਾਰਾ ॥
 ਕਿਤੇ ਬਸੜ ਧਾਰੀ, ਸਭੀ ਪ੍ਰਾਨ ਹਾਰੀ, ^{੩੫} ਕਿਤੇ ਦੀਰਘ^{੩੬} ਲੋਚਨ, ਕਿਤੇ ਘੋਰ ਦਾਰਾ ॥
 ਕਿਤੇ ਮੁੱਛ ਮੁੰਡੇ, ਸਭੀ ਪ੍ਰਾਨ ਡੰਡੇ, ਸਭੈ ਜੀਵ ਘਾਤੀ^{੩੭} ਸਕਲ ਜਮ ਅਖਾਰਾ ॥
 ਕਿਤੇ ਚੀਸ^{੩੮} ਮਾਰੈ, ਕਿਤੇ ਦੇਤਕਾੜੇ^{੩੯} ਕਿਤੇ ਦਾੜ ਚਾਬੈ, ਬਲੀ ਕਾਲ ਭਾਰਾ^{੪੦}, ॥੪੪੬॥੧੨੦੦॥

੧. ਸਾਰੇ ਦੂਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸ੍ਰਦ ਵਿਆਨਾ ਤੇ ਚੜੇ, ਅਤੇ (ਮਹਿਖ) ਭੋਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਤੇ ਚੜੇ ।
 ੨. ਡਰਾਵਣਿਆਂ ਮੁੱਖਾਂ ਵਾਲੇ । ੩. ਤ੍ਰਿਖੇ ਅਤੇ ਲਾਲ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੂਤ ਹਨ । ੪. ਬਹੁਤ ਮੂੰਹ ਅੱਡੇ ਹੋਏ । ੫. ਕਈ ਘੋਰ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਕਈ ਪੀਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ । ੬. ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਨੰਗੇ ਹਨ । ੭. ਚਿੱਟੀਆਂ । ੮. ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਡਰੋਣੀਆਂ ਮੁੱਛਾਂ ਹਨ । ੯—੧੦. ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਗਹਿਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਪੂੜ ਦੇ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ ਹਨ । ੧੧. ਕਈ ਡਰੋਣੀਆਂ ਦਾੜਾਂ ਵਾਲੇ (ਕਰਾਰੇ) ਕੋੜੇ ਅਤੇ (ਕਰੂਰੇ) ਡਰਾਵਣੇ ਹਨ । ੧੨. ਕਈ ਕਾਲਿਆਂ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ, ੧੩. ਕਈ ਪੀਲਿਆਂ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲੇ । ੧੪. ਕਈ ਡਰੋਣੀਆਂ ਸਕਲਾਂ ਵਾਲੇ । ੧੫. ਭਾਰੀ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿੱਚ ਸੜਦੇ ਹਨ । ੧੬. ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲੇ । ੧੭. ਦੁਧ ਪੀਣ ਵਾਲੇ । ੧੮. ਕਈ (ਕਠੋਰ) ਕਠੋਰ ਯਮ ਦੂਤ ਭੱਠ ਚੰਗੇ ਭੋਜਨ (ਭੱਛ) ਮੰਦੇ ਭੋਜਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਹਨ । ੧੯. ਕਈਆਂ ਦੇ ਡਰੋਣੇ ਜਿਸਮ । ੨੦. ਕਈਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਟੱਭੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੧. ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਾਲੇ ੨੨. ਵਭੇ ਮੁਰਖ । ੨੩. ਕਈ ਲਾਲ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ । ੨੪. ਕਈ ਹਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ । ੨੫—੨੬. ਹਠੀਲੇ ! ਪੁਆਣੀ ਹੋਈ (ਪੁਛਿ ਨਾਲ) ਪੁਆਖੇ ਹੋਏ । ੨੭. ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਡਰੋਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੇ । ੨੮. ਕਟੋਰ, ਭਯਾਨਕ । ੨੯. ਕਈਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਮੁੰਨੇ ਹੋਏ । ੩੦. ਕਈਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਅੱਧੇ ਮੁੰਨੇ ਹੋਏ । ੩੧. ਕਈ ਗਠ ਜਟਾਂ ਵਾਲੇ । ੩੨. ਸਰੀਰ, ਜਿਸਮ । ੩੩. ਲੰਮੇ ਵਡੇ । ੩੪. ਗਿਠ ਮੁੱਠੀਏ, (ਅ) ਗਠੀਲ, ਮਸਫੂਤ, ੩੫. ਮੁਖ । ੩੬. ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੰਣ ਵਾਲੇ ਯਮ ਦੂਤ । ੩੭. ਕਈਆਂ ਦੀਆਂ ਡਰੋਣੀਆਂ ਦਾੜਾਂ । ੩੮. ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ । ੩੯. ਚੀਕਾ ਕੂਕਾ । ੪੦. ਕੱਢਦੇ ਹਨ । ੪੧. ਬਲ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਕਾਲੇ ।

ਕਿਤੇ ਕਾਨ ਢਾਰੇ, ਕਿਤੇ ਘੋਰ ਕਾਰੇ ਕਿਤੇ ਮੁਖ ਹਸਤੀ ਕਿਤੇ ਮੁਖ ਘੋਰਾ ॥
 ਕਿਤੇ-ਮੁਖ-ਮਹਿਖੀ^੧, ਸਭੀ ਪ੍ਰਾਨ-ਦੋਖੀ^੨, ਕਿਤੇ ਬਰਾਹ,-ਆਨਨ^੩ ਸਭੀਪ੍ਰਾਨ-ਚੋਰਾ^੪
 ੫ਕਿਤੇ ਭੀਲ ਆਨਨ, ਕਿਤੇ ਖਗ ਜਾਨਨ^੬, ੬ਕਿਤੇ-ਗੋਮੁਖੀ;-ਪ੍ਰਾਨ-ਪ੍ਰਬਲ-ਸਿੰਗ-ਵਾਲੇ
 ੭ਕਿਤੇਗੀਧ-ਆਨਨ, ਕਿਤੇਸੂਕਰ, ਸ੍ਰਾਨਨ, ਕਿਤੇਬਜਾਘ-ਮੁਖ, ਸਭੀਪ੍ਰਾਨ-ਕਾਲੇ^੮ ॥੪੪੭॥੧੨੦੧॥
 ੯ਕਿਤੇ ਅੰਧ-ਕੂਪ, ਕਿਤੇ ਤਿਮਰ-ਰੂਪ, ੯ ਕਿਤੇ ਏਕ-ਚੱਡੀ-ਸਭੀ-ਪ੍ਰਾਨ-ਘਾਤੀ ॥
 ੧੧ਕਿਤੇ ਨਾਸ ਹੀਨੇ, ਕਿਤੇ ਅੰਗ ਛੀਨੇ, ਕਿਤੇ ਕੰਕ ਦੁਰਬਲ, ਕਿਤੇ ਦੇਤ ਹਾਥੀ ॥
 ੧੨ਕਿਤੇ ਬਿਮਲ ਆਨਨ, ਸਭੀ ਨਾਸ ਪ੍ਰਾਨਨ ਕਿਤੇ ਉਸ੍ਰਜਾਲ ਕਿਤੇਬਕਤੁ ਗੈਂਡਾ ॥
 ੧੩ਕਿਤੇ ਭੁੰਡਧਾਰੀ, ਸਭੀ-ਨਾਸ-ਕਾਰੀ ਕਿਤੇ ਜੀਹ ਕਾੜੇ, ਕਿਤੇ ਬੰਕ ਐਂਡਾ ॥੪੪੮॥
 ੧੪ਕਰੂਰੇ, ਕਰਾਰੇ, ਲਪੱਕੇ, ਲਲਾਰੇ, ਮਹਾ ਭੀਮ ਭਾਰੇ, ਤ੍ਰਸਤਿ ਰੂਪ ਭੈਰੀ ॥
 ੧੫ਦੁਸਹ ਮੁਹਿਧ ਬਾਹਨ, ਚਢੇ ਦੂਤਜਮਗਨ, ਬਿਬਿਧ ਸਸਤੁ ਧਾਰੇ, ਸਭੀ ਪ੍ਰਾਨਬੈਰੀ ॥
 ੧੬ਉਹੀ ਛਿਪੂ ਧਾਰੇ^{੧੬}, ਸੁਆ ਸੇਲ ਭਾਰੇ, ਗਦਾ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਕਮੰਦਾਦਿ ਫਾਸੀ ॥
 ਕਿਤੇ ਚਕ੍ਰ ਧਾਰੀ, ਕਿਤੇ ਦੇਡ ਵਾਰੀ^{੧੭}, ਕਿਤੇ ਸਾਂਗ, ਸੇਲੇ, ਪਰੇ ਨਰਕ ਬਾਸੀ^{੧੮} ॥੪੪੯॥੧੨੦੩॥
 ਕਿਤੇ ਚਾਂਪ^{੧੯} ਹਾਥਾ, ਕਿਤੇ ਤੂਨ^{੨੦}, ਭਾਥਾ ਕਿਤੇ ਬਾਨ ਧਾਰੀ, ਕਿਤੇ ਖੰਗ ਪੈਨੀ^{੨੧} ॥
 ਲਕਦ^{੨੨}, ਲਸਿ, ਦੇਡਾਖੜਗ, ਖਗ ਖੰਡਾ, ਦੁਧਾਰਾ, ਕਟਾਰਾ, ਧਨੁਖ, ਤੀਰ ਤੈਨੀ^{੨੩} ॥
 ਤੁਪਕ^{੨੪}, ਤਬਰ^{੨੫}, ਪਰਸਾ, ਗਦਾ, ਪੋਪ^{੨੬}, ਬਰਛਾ, -ਖਤੰਗ^{੨੭}, ਨਾਵਕੋ, ਸੈਫ, ਸਹਿਬੀ, ਕੁਠਾਰਾ ॥
 ਫੁਰੀ, ਬਾਂਕਜਮਧਰ, ਗਦਾ, ਚੌਥ, ਮੁਗਦਰ, ਬਨੈਟੀ^{੨੮}, ਤ੍ਰਿਸੋਲ, ਬਿਛੂ, ਕਾਲਦਾਰਾ^{੨੯} ॥੪੫੦॥੧੨੦੪॥

੧. ਕਈਆਂ ਦੇ ਮੱਝਾ ਵਰਗੇ ਮੂੰਹ । ੨. ਸ੍ਰਾਸਾਂ ਦੇ ਦੁਲਮਣ । ੩. ਸ੍ਰਾਗਾਂ ਵਾਂਗ ਮੁਖ । ੪. ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਚੁਰਾਣ ਵਾਲੇ ।
 ੫. ਕਈ ਭੀਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਕਈ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਵਾਲੇ । ੬. ਕਈ ਗਊ ਵਾਂਗ ਮੂੰਹਾਂ ਅਤੇ ਭਾਰੀ
 ਸਿਫਾਂ ਵਾਲੇ । ੭. ਗ੍ਰਿਝ, ਮੁਖੇ, ਕਈ, ਸੁਅਰ ਮੁਖੇ, ਅਤੇ ਕਈ ਕੁੱਤੇ ਮੂੰਹੇ । ੮. ਕਈ ਸ਼ੇਰ ਮੁਖੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦਾ ਨਾਸ
 ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੯. ਕਈ ਮਹਾ. ਅਗਾਤਾਨੀ ਅਤੇ ਕਈ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ । ੧੦. ਸਾਰੇ ਹੀ ਯਮਦੂਤ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਇਕ
 ਅੰਧੇ (ਕਾਣੇ) ਵੀ ਹਨ । ੧੧. ਕਈ ਨਾਸਾਂ ਬਿਨਾ, ਕਈ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਪੁਤਲੇ ਕਈ (ਕੰਕ) ਚੀਲਾਂ ਵਾਂਗ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਕਈ
 ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗ ਦੇਂਦਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ । ੧੨. ਕਈ ਚਿੱਟਿਆਂ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ, ਕਈ ਉੱਠ ਮੂੰਹੇ, ਕਈ (ਸਿਜਾਲ) ਗਿੱਦੜ ਮੂੰਹੇ ਅਤੇ
 ਗੈਂਡਾ (ਬਕਤੁ) ਮੂੰਹੇ ਹਨ । ੧੩. ਸਾਰੇ ਹੀ ਯਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਵਡਿਆਂ ਢਿੱਡਾਂ ਵਾਲੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਜੀਭਾਂ ਕਈਆਂ ਹੋਈਆਂ
 ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ (ਬੰਕ) ਵਿੰਗੇ ਤੇ (ਐਂਡਾਂ) ਆਕੜੇ ਹੋਏ । ੧੪. (ਕਰੂਰੇ) ਭਯਾਨਕ (ਕਰਾਰੇ) ਕਰੜੇ, (ਲੱਪਕੇ) ਚੌੜੇ ਮੱਥੇ
 ਜਿਨਾਂ ਤਾਂ (ਭੈਰੀ) ਭੈਰਵ ਦਾ ਰੂਪ ਵੀ ਭਰਦਾ ਹੈ । ੧੫. (ਦੁਸਹ) ਕਰੜੇ (ਮਹਿਧ) ਭੋਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਤੇ ਸਾਰੇ
 ਯਮਦੂਤ ਚੜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੬. (ਛਿਪੂ) ਤੇਜ਼ ਛਵੀਆਂ ਪਕੜੇ ਹੋਏ । ੧੭. ਭਾਵ ਭੋਛਿਆਂ ਵਾਲੇ । ੧੮. ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣ
 ਵਾਲੇ । ੧੯. ਧਨੁਖ । ੨੦. ਛੱਥਾ । ੨੧. ਤਿੱਖੀ (ਖੰਗ) ਬਰਛੀ । ੨੨. ਲਾਠੀ, ਸੱਟਾ । ੨੩. (ਤੈਨੀ) ਚੌੜੇ ਤੀਰ ।
 ੨੪. ਬੰਦੂਕ । ੨੫. ਕੁਠਾਰਾ । ੨੬. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ । ੨੭. ਤੀਰ । ੨੮. ਮਰਹਟੀ ਕਮਾਨ । ੨੯. ਕਟਾਰ ।

ਬਿਬਿਧ ਬਾਨ, ਆਰਾ, ਛੋਹੀ^੧ ਐ ਕਟਾਰਾ, ਨਿਖੰਗੋ^੨, ਖਤੰਗੋ^੩, ਬਲਮ, ਭੀਮ ਭਾਲਾ ॥
 ਕਿਤੀ ਕਾਲਕਾਤੀ^੪, ਕਮੰਦ^੫, ਪਾਂਸ, ਫਾਸੀ, ਬਿਬਿਧ-ਸਸਤ੍ਰ-ਅਸਤ੍ਰ, ਤੁਫੰਗਾਦਿ-ਢਾਲਾ^੬ ॥
 ਕਰੋਤੀ^੭ ਐ ਛੂਲੀ^੮ ਅਨਿਕ ਸੇਲ, ਸੂਲੀ, ਸਜੇ ਦੂਤ ਪੂਲੀ^੯ ਛਕੇ ਸਸਤ੍ਰ ਨਾਨਾ^{੧੦} ॥
 ਧੁਜਾ, ਬਾਨਝੁਲੈ, ਚਲੀ ਫੋਜਗੂਲੈ, ^{੧੧} ਬਜੈ ਢੋਲ, ਮਾਰੂ^{੧੨}, ਬਿਬਿਧ-ਬਿਧਨਿਸ਼ਾਨਾ ॥੪੫੧॥੧੨੦੫॥
 ਬਜੈ ਨਾਦ^{੧੩} ਡਮਡਮ, ਚਲੈ ਦੂਤ ਝਮਝਮ^{੧੪}, ਬਲੀ ਕਾਲ^{੧੫} ਜਮਗਨ, ਸੁ ਦੇ ਦੈ ਨਗਾਰਾ ॥
 ਖੁਰੀ, ਪੀਲ, ਸੁਤਰੀ, ਸੁਘਰ ਜਮਬਾਦਿਤ੍ਰੀ, ^{੧੬} ਪੜੈ ਚੋਬ ਧੌਂਸਾ, ਉਠੈ ਨਾਦ ਭਾਰਾ ॥
 ਅਨਿਕ ਬੀਨ, ਮਿੰਦੰਗ, ਬਜੈ ਤੂਰ^{੧੭}, ਉਪੰਗ, ਮੁਚੰਗ, ਨਫੀਰੀ, ਬਜੈ ਨਾਦ ਮਾਰੂ^{੧੮} ॥
 ਅਨਿਕਤਾਲ, ਤੰਬੂਧ, ਖੁਰਦਕ, ਦਫੋ, ਸੂਰ, ਜਲਤਰ^{੧੯} ਬਜੈ, ਸਾਰੰਗੀ, ਦਢ, ਡਉਰੂ ॥੪੫੨॥੧੨੦੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਪੜਤਾਲ ਤਰਹ ਦੂਜੀ ॥

ਬਜਤ ਬਾਸੂਰੀ, ਮਉਹਰੋ, ਬੇਨੁ, ਤੁਰਹੀ, ਬਜੈ ਢੋਲ, ਧੌਂਸਾ, ਮੰਜੀਰੋ, ਦੁਤਾਰਾ ॥
 ਅਨਿਕ ਦੁੰਦਭੋ, ਭੋਰਿ, ਗੋਮੁਖ^{੨੦} ਪਖਾਵਜਿ^{੨੧}, ਬਜੈ, ਕੋਟਿ ਕਟੇ ਰਬਾਬ ਸਿਤਾਰਾ ॥
 ਅਨਿਕਬੇਨੁ, ਮੰਦਲ^{੨੨}, ਪਣਵ, ਕਾਨੜੇ^{੨੩} ਪੁਨਿ, ਉਠੈ ਨਾਦ ਕੋਟਿਕ, ਬਜੈ ਡੰਕਧੌਂਸਾ, ॥
 ਸਰਾਫੀਲ ਸੂਰੋ^{੨੪} ਬਬੈਘੋਰਪ੍ਰਲਯ, ^{੨੫} ਉਘਟ ਤਾਲਝਾਲਰ, ਦਮਾਮੋ, ਕਰਨਾਲਾ ॥੪੫੩॥੧੨੦੭॥
 ਅਨਿਕ ਤਾਲ ਤਾਰੰਗਨੀ, ਬੰਬ ਬਾਜੈ, ^{੨੬} ਬਜੈ ਘੋਰ ਬਾਦਿਤ੍ਰ, ਝੁਲੈ, ਨਿਸਾਨਾ ॥
 ਚਲੀ ਦੈ ਨਗਾਰਾ, ਚਮੂ^{੨੭}-ਜੱਛ, ਜਮ ਗਨ, ਚਲੇ ਗੰਧੂਬੀ, ਕਿੰਨਰੋ, ਰਾਵ, ਰਾਨਾ ॥

੧. ਛਵੀ (ਸਸਤ੍ਰ)। ੨. ਭੱਥਾ। ੩. ਤੀਰ। ੪. ਕਈ ਕਾਲੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ। ੫. ਫੋਧ। ੬. ਬੰਦੂਕ ਆਦਿਕ
 ਰੂਦੀ ਸਸਤ੍ਰ) ਅਤੇ ਢਾਲਾਂ। ੭. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੮. ਯਮ ਧਤ ਨਾਲ ਸਜੇ (ਲਿਬੜੇ ਤਿੱਬੜੇ ਹੋਏ)।
 ਬਹੁਤ ਸਸਤ੍ਰ ਸਜਾਏ ਹੋਏ। ੧੦. (ਗੁਲੀ) ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਚਲੀ। ੧੧. ਨਗਾਰੇ। ੧੨. ਵਾਜੇ। ੧੩. ਖੁਸ਼ੀ
 ਲ। ੧੪. ਧਰਮ ਰਾਜ। ੧੫—੧੬. ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੇ ਵਾਜਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ, ਗਾਧਿਆਂ, ਹਾਥੀਆਂ, ਉਠਾਂ ਵਾਲਿਆਂ
 ਆਦਿ ਤੇ ਚੋਬਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੋਂ ਭਾਰੀ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੭. ਨਾਮ ਹੈ ਵਾਜੇ ਦਾ। ੧੮. ਮਾਰੂ
 ਗ) ਦੀ ਪੁਨਿ ਵਜਦੀ ਹੈ। ੧੯. ਜਲ ਤਰੰਗ। ੨੦. ਰਣਸਿਘਾ। ੨੧. ਮਿੰਦੰਗ। ੨੨. ਢੋਲ। ੨੩. ਕਾਨਿਆਂ
 ਬਣੇ ਹੋਏ ਵਾਜੇ। ੨੪. ਘੋਰ ਕਯਾਮਤ ਵਾਸਤੇ ਸਰਾਫੀਲ (ਫਰਿਸਤਹ) ਦਾ ਸੂਰ (ਵਾਜਾ) ਵਜਦਾ ਹੈ। ੨੫. ਝਾਲਰ,
 ਆਦਿ ਤਾਂ ਸਰਨਾਈਆਂ ਦੇ ਤਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੨੬ ਅਨੋਕਾ ਹੀ ਕੋਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਲਹਿਰਾਂ ਅਤੇ (ਬੰਬ) ਨਗਾਰੇ
 ਦੇ ਹਨ। ੨੭. ਘੋਰ ਵਾਜੇ ਵਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਝੰਡੇ ਝੁਲਦੇ ਹਨ। ੨੮. ਫੌਜ।

A ਫਰਾਨ ਮਜੀਦ ਅਤੇ ਹਦੀਸ ਸਰੀਫ ਜੀ ਦਿਆਂ ਲੇਖਾ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ? ਖੁਦਾ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਰਹਿਣ
 ਲੋ ਚਾਰ ਫਰਿਸਤ ਹਨ, ਜਬਰਾਈਲ, ਅਜਰਾਈਲ, ਮੀਕਾਈਲ ਅਤੇ ਅਸਰਾਫੀਲ। ਜਬਰਾਈਲ ਖੁਦਾ ਦੇ ਪੰਗਾਮ,
 ਦੇਸੇ) ਪੰਗੀਬਰਾਂ ਨਬੀਆਂ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਅਜਰਾਈਲ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਨ ਕਢਦਾ ਹੈ, ਮੀਕਾਈਲ ਰਿਜ਼ਕ ਦੇਣ ਦੇ
 ਤੇ ਲਾਇਆ ਹੋਜਾ ਹੈ, ਅਸਰਾਫੀਲ, ਯਜਾਮਤ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸੂਰ ਵਜੋਂ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਮੁਰਦੇ ਕਬਰਾਂ ਚੋਂ ਨਿਕਲ
 ਵਣਗੇ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹਸਤੀਆਂ ਵਾਗ ਹੀ ਹੋਣਗੇ, ਅਸਰਾਫੀਲ ਪਦ ਦਾ ਅਲਫ ਗਿਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਰਾਫੀਲ
 ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੁਲੇ-ਛਤ੍ਰ-ਚਾਮਰ', ਬਿਥਿਧ, -ਬਿਧ', ਚਮ੍ਰੁ' ਸੰਗ ਚਲੇ-ਤਖਤ-ਬੇਵਾਨ', ਚਾਰੇ ਪ੍ਰਧਾਨ' ॥
 ਜਗੇਜੋਤਿਜਗਮਗ' ਬਸਨ' ਭੁਖਨੇ' ਦੁਬਯ' ਰਤਨ' 'ਬਜ੍ਰ' ਮੁਕਤਾ' 'ਬਿਥਿਧਿਥਿਧਿਧਿਧਾਨਾ' ॥੪੫੪॥੧੨੦੯॥
 'ਸ੍ਰੀ-ਕਾਲ-ਜੁ-ਚਿਕੁਰਥ, -ਜੋਛ ਨਾਇਕ' १, 'ਧਨੇਸ਼, ਬਲੀ ਅਰੁ ਦੁਤਿੱਯ, ਕਾਲ ਅੰਜੋ' ॥
 'ਜਿਨੇ-ਜੀਵ-ਜੀਤੋ' ੬, 'ਜਗਤ-ਘਾਰ-ਘਾਲੇ' ੧, 'ਬਲੀ-ਕਾਲ-ਰਾਯੋ' ੧, 'ਸਤੀ-ਜੀਵ-ਨਾਸੋ' ॥
 ਭਜੇ ਕੋਨ ਯਾ ਸੋ? ੨, 'ਬਚੈਗੋਨ ਕਿਵਹੂੰ' ੨੦, ਜਪੈ ਏਕ ਆ, ਕਾਲ ਕੀ ਸਰਨ ਬਾਚੈ ॥
 ਜਿਤੋਸਰਨ ਐਹੈ, ਸਭੀਰਾਖ ਲੈਹੈ, ਲਗੈਨਾਹਿਤਾਕੋ, 'ਜਗਾ-ਮ੍ਰਿਤ -ਆਚੈ' ॥੪੫੫॥੧੨੦੯॥
 ਛੁਟੈ ਵਾਸ ਤੇ ਨਰ, ਜਥੈ ਏਕ ਧਯਾਵੈ, ਬਚੈ ਕਾਲ ਤੇ, ਜਪ ਹਰੇ ਹਰਿ ਅਕਾਲੇ ॥
 'ਮਿਟੈ-ਗੋਨ-ਭਉਜਲ' ੨੨, 'ਭ੍ਰਮਨਪਾਪਪੁੰਜਨ' ੨੩, 'ਹੈ-ਮੋਛ' ੨੪-ਬੰਧਨ, ਸੋਨਦਰੀਨਿਹਾਲ' ੨੫ ॥
 ਰਚਯੋ ਬੈਰ-ਬਾਦੇ' ੨੬ ਬਿਧਾਤਾ ਜੁਗੋ ਜੁਗ, ਕਰੈ ਰੱਛ' ੨੭ ਸੰਤਨ, ਹਨੈ' ੨੮ ਦ੍ਰੁਸੁ ਪਾਪੀ ॥
 ਚੜੇਕਾਲ ਆਦੇ' ੨੯, ਚਮ੍ਰੁ' ਦੂਤ-ਜਮਗਨ' ੩੦, 'ਬਜੈ' ਡੰਕਡਵਰੂ, ਤਿਹੂੰਲੋਕ ਕਾਪੀ' ੩੧ ॥੪੫੬॥੧੨੧੦॥
 ਸੁਨੇ ਕਾਲ ਆਏ, ਸਭੇ ਦੇਵ ਧਾਏ, ਭਯੋ ਹਰਖਮਾਨ' ੩੨, ਸਿੰਘਾਸਨਿ ਬਿਠਾਲਾ ॥
 ਕਰੀ ਡੰਡ-ਪ੍ਰਨਾਮ' ੩੩, ਬੰਦਨ ਅਨਿਕ ਬਾਰ, ਦਯੋ ਨਾਥ ਦਰਸਨ, ਭਯੋ ਮੈ ਨਿਹਾਲਾ ॥
 ਭਰੀ-ਅੰਕਮਾਲੇ' ੩੪, ਸਭਨ ਸਾਥ ਮੁਘਵਾ' ੩੫, ਦੀਯੋ ਪਾਦੇ' ੩੬ ਆਸਨ, ਸਨੋਮਾਨ ਸਾਰਾ ॥
 ਜਿਤੇ ਜੰਗ ਜੋਧਾ, ਹੁਤੇ ਆਪ ਆਪੁਨਿ, ਜੁਰੇ ਜੁੱਥ ਜੁੱਥਨ' ੩੭, ਸੁਭੈ ਰਾਜ ਦੁਾਰਾ ॥੪੫੭॥੧੨੧੧॥

੧. ਚੇਰ ਅਤੇ ਡਤ ਭੁਲਦੇ ਹਨ। ੨. ਬਹੁਤ ਤਰਾਂ ਦੀ। ੩. ਫੌਜ। ੪—੫. ਵਿਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਚਾਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਚਲੇ। ੬. ਚਮਕੀਲੀ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ੭—੮. ਕਪੜੇ ਅਤੇ ਗਹਿਣੇ। ੯. ਸੱਹਣੇ। ੧੦. ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ। ੧੧. ਯੋਗ। ੧੨. ਮੌਤੀ। ੧੩. ਖਜਾਨੇ ਬੇਅੰਤ। ੧੪—੧੫. ਕੁਬੇਰ ਦਾ ਬਗੀਚਾ, ਸੁੰਦ ਕਾਲ ਵਰਗਾ ਹੀ ਚੈਤੁਰਥ (ਬਾਗ), ਯਕਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਅਤੇ ਧਨ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਬਲੀ (ਕੁਬੇਰ) ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ (ਯੋਧੇ) (ਧਰਮ ਰਾਜ) ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਨ। ੧੬—੧੭. ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਛੋਟੇ ਵਡੇ ਜੀਵ ਨਾਸ ਕਰ ਸੁੱਟੇ ਹਨ। ੧੮—੧੯. ਬਲਵਾਨ ਕਾਲ ਰੂਪ ਰਾਜੇ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ੨੦. ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗਾ? ੨੧. ਬੁਢੇਪੇ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦੀ ਅਗਨਿ। ੨੨. (ਭਉਜਲ) ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਦਾ ਫਿਰਨਾ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਗੋੜਾ ਮਿਟਾ ਕੇ। ੨੩. ਮੁਕਤਿ। ੨੪. ਨਾਸਵੰਤ। ੨੫. ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ। ੨੬. ਵੈਰ, ਵਿਰੋਧ। ੨੭. ਬਚਾਉ। ੨੮. ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ੨੯. ਪਹਿਲਾਂ। ੩੦. ਯਮ ਦੂਤ ਅਤੇ ਯਮਗਣਾਂ ਦੀਆਂ। ੩੧. ਡੰਡ ਅਤੇ ਡੰਕੇ ਵਜਦੇ ਹਨ (ਜਿਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ) ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ (ਧਰਤੀ) ਕੰਥ ਗਈ। ੩੨. ਪੁੰਨਾਂ ਬਚ. ਡੰਡੋਤ ਨਮਸਕਾਰ। ੩੩. ਜੱਫੀ ਭਰੀ। ੩੪. ਦਿੱਤੇ ਨੇ। ੩੬. ਪੈਰਾਂ ਹੇਠ ਬੈਠਣ ਨੂੰ। ੩੭. ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ।

A ਇੰਨਾ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਲੇਖ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕਵੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਦੀਆਂ ਅਲੰਕਾਰਿਕ ਝਾਕੀਆਂ ਹਨ, ਕਿ ਸਮਝ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਧਾਂਤ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖਣਾ, ਆਪਣੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿੱਚ ਯਮ ਦਾ ਕਾਲ ਰੂਪ ਨਗਸਾ ਖਿੱਚਣਾ ਅਤੇ ਕਾਲ ਦੀ ਸ਼ਕਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਬਚਾਉ ਨਾ ਮੰਨਣਾ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ. ਸ੍ਰਯਾ, ਜੋ ਕਹੁੰ ਕਾਲ ਤਿ ਭਾਜ ਕਿ ਬਾਚਤ, ਤੋ ਕਿਹੂੰ ਕੁੰਟ ਵਿਖੇ ਭਜ ਜੰਗੋ ॥ ਅੰਗਰੂੰ ਕਾਲ ਧਰੇ ਅਸਿ ਗਾਜਿਤ, ਛਾਜਿਤ ਹੈ ਨਿਸ ਤੇ ਨਸ ਅੰਯੇ ॥ ਐਸੁ ਨ ਕੰਉ ਸੁ ਕੇ ਗਯ ਦਾਵ ਰਿ, ਜਾਹਿ ਤਿ ਕਾਲ ਘਾਵ ਬਚੰਯੇ ॥ ਜਾ ਤਿ ਨ ਵੁਟਿ ਮੁੜ ਕਹੂੰ ਬਿਧ ਤਾ ਕਿ ਨ ਕਨੈ ਸਰਨਾਗਤਿ ਜੰਯੇ ॥

ਕਰੀ ਮੇਜਮਾਨੀ^੧, ਸੁਰੇਸੁਰ, ਗੁਜਾਨੀ, ਬਿਬਿਧ ਪਾਕ-ਬਿੰਜਨ^੨, ਸੁਰਨ ਕੋ ਖਵਾਰਾ ॥
 ਅਨਿਕ ਪੁਸਪ^੩ ਰੀਪਾਦਿ^੪ ਅਤਰੋ, ਗੁਲਾਬੋ, ਚੰਬੋਲੀ-ਐਂ-ਜੂਹੀ^੫, ਅਨਿਕ-ਗੁਲ-ਹਜਾਰਾ^੬ ॥
 ਕਰੀ-ਜੈਤ-ਮਾਲਾ, ਡਰੀ-ਦੇਵ-ਪਾਲਾ, ਮਹਾ-ਹਰਖ-ਮੰਗਲ^੭, ਭਈ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰਾ ॥
 ਕਰੀ-ਦੇਵ-ਅਸਤੁਤਿ, ਜੁਗੀ-ਪਾਨ-ਜੋਰੇ^੮, ਸਭੈ-ਸੀਸ-ਨਾਵਤ, ਸੁਹੇਸਹ-ਜੁਹਾਰਾ^੯ ॥੪੫੮॥੧੨੧੨॥
 ਬਿਸਨਪਦ ਸਾਰੰਗ ਪੜਤਾਲ ॥ ਅਥ ਤ੍ਰਿਦੇਵ ਸੈਨਾ ਬਰਨਨਾ ॥
 ਚਲੇਬ੍ਰਹਮ ਸ੍ਰੀਬਿਸਨੁ, ਸ੍ਰੀ ਹੁੱਦੁ ਆਦਿਕ, ਸਜੀ ਖੂਬ^{੧੦} ਚਤੁਰੰਗਨੀ, ਬਾਜ-ਗਾਜੀ^{੧੧} ॥
 ११ ਬਿਬਿਧ ਸੈਨ-ਅਸੂਰ, ਰਥ, ਮਤੰਗਨ, ਉਤੰਗੈ^{੧੨} ਬਿਖਭ, ਰਥ, ਘਨੀ-ਪਾਲਕੀ, ਚਿਤ੍ਰ-ਸਾਜੀ ॥
 १੨ ਬਿਮਲ-ਦਿਬਜ-ਬੋਵਾਨ, ਹੋਸਾਦਿ-ਜੋਰੇ^{੧੩} ਗਰੁੜ, ਬਿਖਭੋ-ਬਾਹਨੰ, ਗਨਪਦਾਤੀ ॥
 ਮਹਾ ਭੀਮ ਮੁਖਕ-ਸੁ-ਬਾਹਨ, ਗਨੇਸ਼^{੧੪}, ਮਯੂਰ ਬਾਹਨੰ, ਸਯਾਮ ਕਾਰਤ ਬਿਖਯਾਤੀ ॥੪੫੯॥੧੨੧੩॥
 ਘਨੀ ਫੌਜ ਚਤੁਰੰਗਨੀ^{੧੫}, ਭਾਂਤਭਾਂਤਿਨ, १੫ ਰੁਚਿਤ-ਚਿਤ੍ਰ-ਬਾਚਿਤ੍ਰ, ਬੇਵਾਨ-ਨਾਨਾ ॥
 ੧੬ ਲਗੇ-ਪਸੁ, ਪੰਛੀ, ਪਰੀਬਾਜਾ ਨਾਗਨ, ੧੬ ਬਿਖਭ, ਉਸੁ-ਲਾਗੇ, ਘਨੇਛੰਫਰਾਨਾ ॥
 ੧੭ ਗਨੇ-ਜੱਛ, ਪੱਛਰ, ਘਨੇ ਭੂਤ, ਭੈਰਵ, ਬੈਤਾਲੇ, ਮਸਾਨੰ, ਲਗੇ ਜੁੱਥ-ਜੁੱਥਨ^{੧੮} ॥
 ਘਨੀ ਫੌਜ ਚਤੁਰੰਗਨੀ, ਬਹੁਪੁਕਾਰਾ, ਅਨਿਕਪੈਦਲੇ, ਵੰਰੁ-ਪਾਇਕ-ਬਿਰੁੱਥਨ^{੧੯} ॥੪੬੦॥੧੨੧੪॥
 ੨੦ ਕਿਤੇ-ਸ੍ਰੋਤ-ਮਾਤੰਗ, ਕਰਹਲਘਨੇ-ਦਲ, ਕਿਤੇ ਦੁਲਦੁਲੇ, ਸਾਗਰੋ, ਦਲ-ਪਰੀਲੀ^{੨੧} ॥
 ੨੧ ਕਿਤੇ-ਅਸਪ-ਕੱਛੀ, ਪਰੀ-ਬਾਜ-ਪੁੰਜਨ, ਕਿਤੇ ਸਯਾਮ-ਕਰਨੰ, ਘਨੀ-ਦਲ-ਛਬੀਲੀ^{੨੨} ॥

੧. ਪ੍ਰਾਹੁਣਚਾਰੀ । ੨. ਬਹੁ ਤਰਾਂ ਦੇ ਪੱਕੇ ਭੋਜਨ । ੩. ਫੁੱਲ । ੪. ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਆਦਿਕ । ੫. ਨਾਮ ਹੈ ਇਕ ਫੁੱਲ ਦਾ ।
 ੬. ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਗੋਦੇ ਦੇ ਫੁੱਲ ਹਨ । ੭. ਜੜਮਾਲਾਂ ਬਣਾਕੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਪਾਈਆਂ । ੮. ਬਹੁਤ ਆਨੰਦ ਖੁਸ਼ੀ । ੯. ਦੇਵਤਿਆਂ
 ਨੇ ਦੱਵੇ ਹੋਏ ਜੰਝ ਕੇ ਉਸਤਤਿ ਕੀਤੀ । ੧੦. ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਿਰ ਨਿਵਾਉਂਦਿਆਂ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ । ੧੧. ਹੁਣ
 ਤਿੰਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ (ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੁ, ਸ਼ਿਵ ਜੀ) ਦੀ ਸੈਨਾ ਉੱਚਰਦੇ ਹਾਂ । ੧੨. ਚੰਗੀ । ੧੩. ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ
 ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਨੇ । ੧੪. ਬਹੁਤੀ ਫੌਜ ਘੋੜਿਆਂ, ਰਥਾਂ, ਅਤੇ ਉੱਚਿਆਂ ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲੀ । ੧੫. ਬੈਲਾਂ ਵਾਲੇ ਰਥ, ਅਤੇ
 ਬਹੁਤ ਪਾਲਕੀਆਂ (ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ) ਨਾਲ ਸਜਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ । ੧੬. ਚਿੱਟੇ ਅਤੇ ਸੰਹਣੇ ਹੋਏ ਆਦਿਕ ਵਿਮਾਨ ਸੰਭਵੇ ਹਨ ।
 ੧੭. ਵਿਸ਼ਨੁ ਜੀ ਦਾ ਵਿਮਾਨ ਸਮੂਹ ਪੈਦਲ (ਜੱਥੇ) । ੧੮. ਗਣੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਵਾਹਨ (ਚੂਹਾ) ਹੈ । ੧੯. ਸੂਆਂ ਅਤੇ
 ਕਾਰਤਿਕ ਜੀ ਦਾ ਬਾਹਨ ਮੱਠ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ । ੨੦. ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀ । ੨੧. ਚੰਗੇ ਬਹੁਤ ਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਮਾਨ । ੨੨. ਪਰਾਂ
 ਵਾਲੇ ਬਾਜ ਅਤੇ ਸੱਪ ਵਰਗੇ ਉਡਣੇ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਚਿਤ੍ਰ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੩. ਅਪਸਰਾ ਵਰਗੇ ਉਡਣੇ ਉੱਚ, ਹਾਥੀ,
 ਬੈਲ ਤੇ ਘੋੜੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੪. (ਗਨੇ) ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ । ੨੫. ਟੱਲਿਆ ਦੇ ਟੱਲੇ । ੨੬. ਹੋਰ ਪੈਦਲ ਫੌਜ ।
 ੨੭. ਚਿੱਟੇ ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਉੱਚ ਵਾਲੇ । ੨੮. ਖੱਚਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਸਮੁੰਦ੍ਰੀ ਉਡਣ ਵਾਲੇ ਦਲ । ੨੯. ਦਰਿਆ ਕੰਢੀ
 ਦੇ ਉਡਣ ਵਾਲੇ, ਘੋੜੇ ੩੦. ਕਾਲੇ ਕੰਨਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਸੰਹਣੀ ਫੌਜ ।

A ਭਾਵੇਂ, ਪੁਰਾਣਿਕ ਖਿਆਲਾਨੁਸਾਰ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਖੰਭ ਵੀ ਮਨੋ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ “ਸ਼ਾਲ ਮੁਨਿ” ਜੀ ਨੇ
 ਕਟ ਚਿੱਤੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਸਾਇਦ ਸ਼ਾਲਮੁਨਿ ਜੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਘੋੜਿਆਂ
 ਦਾ ਜਿਕਰ ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ ਉਡਣ ਵਾਲੇ, ਆਦਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬਹੁਤ ਜ਼ਾਦਾ ਤੇਜ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਉਡਣ ਦੀ ਤਸਬੀਹ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ
 ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮਝ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸਮਝ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਖੰਭ ਨਹੀਂ ਸਨ
 ਬਲਕਿ ? ਇਹ ਸਿਫਤ ਵਿਚ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਪਦ ਸੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਵੀ ਭਾਵ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੇਜ ਚਲਣ
 ਵਾਲੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ “ਉਡਣ” ਪਰੀਵਾਜ, ਪਰੀਲ, ਅਛਰਾਨ, ਆਦਿਕ ਪਦ ਹਨ ।

ਘਨੀ ਫੌਜ ਮਾਤੰਗਨੀ^੧ ਉਸੁਨੀਯੋ^੨,^੩ਬਿਖਭ ਮੁਖਕੀ, ਹੰਸਨੀ-ਦਲ-ਨਵੀਨੀ^੪॥
 ਬਿਵਾਨੀ,ਪਰਾਨੀ,^੫ਪਦਾਨੀ ਹੰਵਾਨੀ^੬,^੭ਬਚਿਤੋ-ਸੁਘੜ-ਸੁਰਨ-ਦੀਸੀ-ਪ੍ਰਤੀਨੀ॥੪੬੧॥੧੨੧੫॥
 ਪਦਮ-ਸਾਜ ਚਾਲੀ^੮ ਚਲੀ ਫੌਜ ਸਿਵ ਆਦਿ,ਜੁਰੀ ਜੁੱਥਜੁੱਥਨ ਸੁਰਨ-ਕੋ ਅਖਾਰਾ^੯॥A॥
 ਬਿਸਨੁ ਕੋਕ, ਸਿਵ ਗਨ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਇਕਠੇ, ਚਲੇ-ਪੁੰਜ-ਪੁੰਜਨ-ਸੁ-ਰਨ ਹੋ-ਸਵਾਰਾ^{੧੦} ॥
 ਕਿਤੇ-ਪੀਲ ਰੁੜੇ^{੧੧}, ਕਿਤੇ-ਬਿਖਭ-ਬਾਹਨ^{੧੨}, ਕਿਤੇਉਸੁ-ਬਾਹਨ, ਚੜੇ-ਬਹੁ-ਤੁਖਾਰਾ^{੧੩} ॥
^{੧੪}ਚਦੇ ਦਿਬ ਬੇਵਾਨ,ਮੂਸਕ, ਮਜੂਰ,ਹੰਸ ਪੰਦਲ ਚਲੇ ਸੁਰ ਦੇ-ਕੋ ਨਗਾਰਾ॥੪੬੨॥੧੨੧੬॥
 ਲਗੇਦਿਬਤਲਾਲਨ,ਬਿਖਿ-ਬੱਜੁ ਮੁਕਤਾ^{੧੪} ॥^{੧੫}ਲਗੇ-ਨੀਲ,ਪੰਨਾਮਨੀ-ਗਨਿ ਕਿਵਾਨਾ॥
 ਚਹੂੰ ਦਿਸ ਲਗੇ ਮੋਤਿਯਨਕੇ ਜੇਜੀਰੈ ਦੁਰ-ਯਕਤਾ^{੧੬}ਰਤਨ-ਗਨ^{੧੭} ਨਗੇ-ਦਿਬਯ ਦਾਨਾ॥
^{੧੮}ਅੰਬਾਰੀ-ਮੁਕੱਲਫ-ਤਿਲਾ ਕਾਰ-ਚੋਥੀ ਲਗੇ-ਲਾਲ ਹੀਰਾ ਫਟਕ-ਮਨਿ-ਅਨੋਕੇ^{੧੯}॥
^{੨੦}ਮਨੀ ਜਾਲ ਕੰਕਨਿ, ਬਡੇਜਾਲ ਦੀਪਨ,^{੨੧}ਫਨੀ-ਬੇਸਤਤੋ ਬਹੁਤ-ਰਤਨੋ ਬਿਸੇਖੋ॥੪੬੩॥੧੨੧੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਤ ॥

ਬਹੁ-ਭਾਂਤ ਲਾਲੰ ਬਜੂ^{੨੨} ਮੁਕਤਾ^{੨੩},^{੨੪}ਲਗੇ-ਅਤਲਸ ਝੀਨ ਹੇ ॥
 ਛਤੁ, ਚਾਮਰ-ਦੁਰਤ ਬੱਜੇ^{੨੫} ॥^{੨੬}ਖਚਿਤ-ਮਨਿ-ਗਨ-ਦੀਨ ਹੇ ॥
 ਨਾਹਿ-ਜਾਤਿ ਬਰਨੀ-ਸੋਭ-ਰਤਨੋ^{੨੭}, ਛਟਾ-ਬਿਮਲ-ਮਰੀਚਿ ਹੇ ॥
^{੨੮}ਮਾਨਿਕ, ਫਟਕ ਅਮੋਲ-ਲਾਲਨ,^{੨੯}ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਸੁਰੀਚਿ ਹੇ ॥੪੬੪॥੧੨੧੮॥

੧. ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲੀ,੨.ਊਂਠਾ ਵਾਲੀ ਫੌਜ । ੩. ਏਲਾਂ ਵਾਲਾ, ਚੂਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਹੰਸਾਂ ਵਾਲਾ ਨਵਾਂਦਲ ।੪. ਖੱਬੇ ਵਾਲੀ ਉੱਡਣਵਾਲੀ ਭੋਜ ਫੌਜ । ੫. ਪੰਦਲ ਫੌਜ । ੬. ਘਸੂਆਂ ਵਾਲੀ ਫੌਜ । ੭. ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ (ਸੁਘੜ) ਚਤੁਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸੁਆਮੀਆਂਦੀ ਫੌਜ । ੮. ਚਾਲੀ (੪੦) ਪਦਮ ਫੌਜ ਸਾਜ ਕੇ । ੯. ਸਿਵਜੀ ਦੇ ਗਣ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਦੇ ਦਲ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ । ੧੦. ਕਈ ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋਏ । ੧੧. ਕਈਆਂ ਦੇ ਬੰਲ ਥਾਹਨ ਹਨ । ੧੨. ਬਹੁਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਚੜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੩. ਚੂਹੇ, ਮੱਠ ਅਤੇ ਹੰਸ ਆਦਿਕ ਸੁੰਦਰ ਵਿਮਾਨਾਂ ਤੇ ਚੜੇ ਹੋਏ । ੧੪. ਸੋਹਣੇ (ਲਾਲਨ) ਲਾਲ (ਬੱਜੇ) ਹੀਰੇ ਤੇ ਮੋਤੀ ਲਗੇ ਹੋਏ । ੧੫. ਵਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨੀਲਮ ਪੰਨੇ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਮਣੀਆਂ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ੧੬. ਜੀਰੀ ਲੜੀਆਂ । ੧੭. ਲਾਲਨੀ ਮੋਤੀ । ੧੮. ਸਾਰੇ ਰਤਨ । ੧੯. ਨਗੀਨਿਆਂ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਦਾਣੇ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੦. ਅੰਬਾਰੀ ਸਫਾਂ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਚੋਬਾਂ । ੨੧. ਅਨੋਕਾਂ ਹੀ ਸਫਟਿਕ ਮਣੀਆਂ ਲਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਲੜੀਆਂ । ੨੨. ਸੁੱਪ ਦੀ । ੨੩. ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਜਾਲੀ ਦਾਰ ਤੇ ਚਮਕੀਲੇ ਵਡੇ ਝੁੱਲ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਮਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਜੜਤ ਲੜੀਆਂ ਲਗੀਆਂ ਹਨ । ਸੱਪ ਦੀ ਮਣੀ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਿਆਂ ਰਤਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਲਿਪਟੇ ਹੋਏ । ੨੪. ਹੀਰਾ ੨੫. ਮੋਤੀ । ੨੬. (ਝੀਨ) ਪਤਲੀ ਅਤਲਸ ਨੂੰ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੭. ਹੀਰਿਆਂ ਵਾਲੇ । ੨੮. ਸਾਰਿਆਂ ਮਣੀਆਂ ਦੀ ਜੜਤਕਾਰੀ । ੨੯. ਚਿੱਟੀਆਂ ਕਿਰਟਾਂ ਵਰਗੀ ਚਮਕ ਹੈ ।੩੦.ਮਾਣਿਕ ਪੁਰੀ ਦੇ ਪੱਥਰ ਤੇ ਭਾਰੀ ਕੀਮਤ ਵਾਲੇ ਲਾਲ । ੩੧.ਕੋਟਾਨ ਕੋਟਿ (ਰਤਨ) ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

A. ਇਸ ਤੁੱਕ ਵਿੱਚ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਝੁੱਲ ਨਾਲ "ਜੁਰ" ਦੀ ਥਾਂ "ਜੁਰੀ, ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪਹਿਲੇ ਹਿੰਦੀ ਅਖਰਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪਾਤਰ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਅੰਤਰ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।

B. (ਸੁਰੀਚਿ) ਪਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਸੁਰੀਚਿਤ ਪਦ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਯਾ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਅਰਥ ਗਿਰਾਯਾ ਗਿਆ ਜਾਂ ਤਿਤਗਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ "ਘੋੜਚਾਲ" ਹੈ। ਕਈਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਚੱਚੇ ਨੂੰ ਸਿਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਵੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ? ਉਸ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ ਸੰਜਣ ਜਨ ਇਓ "ਕੋਟਾਨਕੋਟਿ (ਸੁਰੀ) ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ (ਚਹੇ) ਚਾਹਨੁ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ" ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਅਰਥ ਪ੍ਰਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸੰਗਤ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਚਿਤ੍ਰ-ਚਾਰੁ-ਬਚਿਤ੍ਰ ਸੰਦਰ, ^੧ਬਿਮਲ ਦਿਬਯ ਬਿਵਾਨ ਹੇ ॥
 ਹੀਰਾ ਸੁ-ਪੰਨਾ ਦੁਰ-ਯਕਤਾ^੨ ਨੀਲ^੩ ਮੰਤਿਯਨ-ਖਾਨ ਹੇ ॥
 ਜੁਜਿਤ ਖਚਿਤ^੪ ਬਿਵਾਨ ਮਨਿ ਗਨ, ਹੁਚਿਤ^੫ A ਸੋਭਾਵੰਤ ਹੇ ॥
 ਹੰਸਾਦਿ ਮਯੂਰ^੬ ਮੁਖਕ^੭, ^੮ਸੁਭਗ-ਦਿਗਪ੍ਰਜੁਲੰਤ ਹੇ ॥੪੬੫॥੧੨੧੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਤ^੯ ॥ ਹਯ^{੧੦} ਨਾਗ^{੧੧} ਕਰਹਲ^{੧੨} ਗਰੇ ਸੰਹੈ, ਬੰਸੂ^{੧੩} ਮੁਕਤਾ ਮਾਲ^{੧੪} ਹੇ ॥
 ਬਹੁਤ ਜੀਗਾ^{੧੫} ਸੁਵਰਨ ਰਤਨੰ, ਖਚਿਤ ਮਨਿ ਗਨ ਲਾਲ ਹੇ ॥
 ਖਲਖਾਲ^{੧੬}, ਘੰਘਰੂ ਝਾਂਝ ਪਾਇਲ ਬਜਤ ਬੁਨਬੁਨ ਨਾਦ ਹੇ ॥
 ਚਤੁਰੰਗ ਫੌਜ ਤ੍ਰਿਦੇਵਸ^{੧੭} ਕੀ, ^{੧੮}ਬਹੁ ਬਜੂਹ ਗਨਪਤਿ ਆਦਿ ਹੇ ॥
 ਬਜਤ ਭੇਰੀ^{੧੯} ਸੰਖ ਮੁਹਵਰ^{੨੦} ਬਜਿਤ ਦੁੰਦਭਿ ਭੇਰੀ ॥੪੬੬॥੧੨੨੦ ॥
 ਮਾਰੂ ਪਖਾਵਜ^{੨੧} ਤੁਰ ਤੁਰਹੀ, ਸੰਖ ਘੰਟਾ-ਘੋਰ^{੨੨} ਹੇ ॥
 ਮਿਦੰਗ, ਝਾਂਝ, ਤੰਬੂਰ, ਬੰਸੀ, ਮੁਰਜ^{੨੩}, ਗੰਮੁਖ^{੨੪} ਬੀਨ ਹੇ ॥
 ਮੁਰਲੀ ਉਪੰਗ^{੨੫} ਮੁਚੰਗ^{੨੬} ਝਾਲਰ, ਢੋਲ ਪੌਸਾ-ਦੀਨ^{੨੭} ਹੇ ॥ ੪੬੭॥੧੨੨੧॥
 ਰਬਾਬ, ਬੇਨ, ਤਰੰਗ- ਟਾਰਿਨ^{੨੮} ਡਾਕ ਡਉਰੂ ਸੂਰ ਹੇ ॥
 ਮੰਦਲ^{੨੯} ਤਬਲ ਮਾਰੂ-ਵੰ-ਦੰਮਲ^{੩੦} ਫੈਨ ਕੋਸ^{੩੧} ਤੰਬੂਰ ਹੇ ॥
 ਅਸਪੀ^{੩੨} ਖਰੀ^{੩੩} ਖਰਚਾਮਿ^{੩੪} ਪੀਲੀ^{੩੫} ਕਟਹਲੀ^{੩੬} ਡਫ ਡਾਨ^{੩੭} ਹੇ ॥
 ਬਹੁ ਭਾਂਤਿ ਬਾਜੰ^{੩੮} ਦੇਸ ਦੇਸੰ ਬਾਜੰਤਿ ਬਿਬਿਧ ਨਿਸਾਨ ਹੇ ॥ ੪੬੮ ॥ ੧੨੨੨॥
 ਲੱਛ ਬੀਨ ਰਬਾਬ ਡਵਰੂ, ਲੱਛ ਦੁੰਦਭਿ ਭੇਰਿ ਹੇ ॥
 ਦੁੰ-ਲੱਛ ਤਾਲ ਤੰਬੂਰ ਤੁਰਹੀ, ^{੩੯}ਲੱਛ ਘੰਟਾ ਟੇਰ ਹੇ ॥
 ਲੱਛ ਡਵਰੂ ਡੰਕ ਪੌਸਾ, ਲੱਛ ਬੀਨ ਮਿਦੰਗ ਹੇ ॥
 ਲੱਛ ਮਹੁਵਰ ਮੁਰਜ ਬੰਸੀ ਉਪੰਗ ਝਾਲ ਤਰੰਗ ਹੇ ॥ ੪੬੯॥੧੨੨੩॥
 ਜੁੱਥ ਜੁੱਥਨ ਜੁੜਿ ਅਖਾੜਨ^{੪੦}, ^{੪੧}ਪੁੰਜ-ਪੁੰਜ ਗਾਨ ਹੇ ॥

੧. ਬਹੁਤ ਤਰਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰ ਅਤੇ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰੀ ਹੋਏ ਹੋਏ ੨. ਸੋਹਣੇ ਵਿਮਾਨ ਹਨ। ੩. ਲਾਸਾਨੀ ਮੰਤੀ।
 ੪. ਨੀਲਮ। ੫. ਗੱਡੇ ਹੋਏ। ੬. ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ੭. ਮੋਰ। ੮. ਚੂਹਾ। ੯. ਸੋਹਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਚਮਕਦੀਆਂ
 ਹਨ। ੧੦. ਘੋੜੇ। ੧੧. ਹਾਥੀ। ੧੨. ਉਠ। ੧੩. ਹੀਰੇ ੧੪. ਮੰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ। ੧੫. ਇਕ ਜਜ਼ਾਉ ਭੂਸਨ
 ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪਗੜੀ ਉਪਰ ਬੰਨੀਦਾ ਹੈ (ਕਲਗੀ)। ੧੬. ਪਾਜੇਬ। ੧੭. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ। ੧੮. ਗਣੇਸ਼ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ
 ਬਹੁਤੀ ਫੌਜ। ੧੯. ਨਗਾਰਾ। ੨੦. ਧੁਰੀ। ੨੧. ਤਬਲਚੀ। ੨੨. ਭਯਾਨਕ ਦਲ। ੨੩. ਮਿਦੰਗ। ੨੪. ਨਗਰੀਘਾ।
 ੨੫. ਇਸ ਵੇਲੇ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਾਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨਾਮ ਦਾ ਵਾਜਾ ਕੰਢੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ (ਉਪਲਯੋਗ) ਨੇੜੇ ਦੇ ਅੰਗ ਵਾਲਾ।
 ੨੬. ਮੂੰਹ ਦੀ ਸੀਟੀ ਤੋਂ ਹੈ। ੨੭. ਇਹ ਵਾਜਾ ਵੀ ਉਪੰਗ ਵਾਂਗੂ ਹੀ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਭੀ ਸਿਟਾ ਅੰਗ ਨੂੰ ਤਯਾਗ ਦੇਣ ਵਾਲਾ।
 ੨੮. ਨਗਾਰਾ ਵਜਾਇਆ। ੨੯. ਜਲਤਰੰਗ। ੩੦. ਮਿਦੰਗ ਸਾਮਾਨ ਇਕ ਵਾਜਾ ਢੋਲ। ੩੧. ਨਗਾਰਹ। ੩੨. ਵਡਾ
 ਨਗਾਰਾ। ੩੩. ਘੋੜੇ ਤੇ ਲਦਿਆ ਹੋਇਆ। ੩੪. ਖੋੜੇ ਤੇ ਲਦਿਆ ਹੋਇਆ। ੩੫. ਖੋੜੇ ਦੇ ਚੰਮ ਨਾਲ ਮੜਿਆ ਹੋਇਆ।
 ੩੬. ਹਾਥੀ ਉੱਤੇ ਰਖਿਆ ਹੋਇਆ। ੩੭. ਉਠ ਤੇ ਧਰਿਆ ਹੋਇਆ। ੩੮. ਹੱਥੀ ਅਦਿਸਿਟਿ ਵਾਜਾ ਹੈ। ੩੯. ਵਾਜੇ।
 ੪੦. ਲੱਖ ਬੀਨਾਂ ਲੱਖ ਰਬਾਬ ਅਤੇ ਲੱਖ ਡਉਰੂ। ੪੧. ਲੱਖ ਟਲ ਵੱਜਦੇ ਹਨ। ੪੨. ਟੋਲਿਆਂ ਦੇ ਟੋਲੇ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿੱਚ
 ਮਿਲ ਕੇ। ੪੩. ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

A ਪਾ: ਗ੍ਰੰਥਰ।

ਘੋਰ ਘੋਰ ਬਾਦਿਤ੍ਵ^੧ ਬਾਜਤ, ^੨ਪੜਤ ਘਾਵ ਨਿਸਾਨ ਹੇ ॥
 ਲੋਕ ਲੋਕਨ ਕੇ ਬਜੋਤੀ^੩ ਜੁਰੇ ਲੈਲੇ ਸਾਜ ਹੇ ॥
 ਦੇ ਦੇ ਦਮਾਮਨ ਚੌਥ ਧੋਸਾ, ਬਿਬਿਧ ਭਾਂਤਿ ਸਮਾਜ ਹੇ ॥੪੭॥੧੨੨੪॥
 ਬੁਹਮ ਬਿਸਨੁ ਸਿਵ ਲੋਕ ਕੇਰੇ, ਬਜਤ ਸਕਲ ਨਿਸਾਨ ਹੇ ॥
^੪ਧੁਨਿ ਤਾਨ ਤਾਲ ਸੁਰੰਗ ਰਾਗਨ, ਉਨਤਿ ਬਜਤ ਸੁ ਤਾਨ ਹੇ ॥
^੫ਜੈ ਸੱਦ ਨੱਦ ਬਿਹੱਦ ਸੰਖਨ, ਧੁਨਿਤ ਗਨਤ ਅਲਾਪ ਹੇ ॥
 ਸੁ-ਰਾਗ ਛੇਤ ਸੰਗੀਤ-ਨਿਤਤ, ਲਗਤ ਢੋਲਕ ਥਾਪ ਹੇ ॥੪੭੧॥੧੨੨੫॥
 ਗੰਧੂਬ, ਕਿੰਨਰ, ਜੱਛ ਅਪਛਰ ਕਰਤ-ਗਾਨ ਬਚਿਤ੍ਰ^੬ ਹੇ ॥
 ਦੇਵਾਗਨਾ^੭ ਬਹੁ ਪਰੀ ਪਦਮਨਿ ਨਾਗਨੀ-ਕੁਲਿ-ਨਿਤ੍ਰ^੮ ਹੇ ॥
^੯ਬੋਵਾਨ ਮਾਹ ਭਵੇਦ ਨਿਤ੍ਰਿੰ ^{੧੦}ਕਥਤ ਨਿਤ੍ਰਿਤਿ ਭਾਬਯੰ ॥
 ਝਨਕਾਰ ਪਾਜਲ ਘੁੰਘਰੂ, ਸੁਰ-ਕਰਤ-ਮੰਰਲ ਜਯੋ ਜਯੰ ॥੪੭੨॥੧੨੨੬॥
 ਬਸਤੁ ਭੂਖਨ^{੧੧} ਦਿਪਤ^{੧੨} ਮੰਗਲ ਬਸਨ ਰੂਪ^{੧੩} ਅਨੂਪ ਹੇ ॥
 ਅਤਲਸ ਜਰੀ ਕਾਕਮ, ਤਮਾਮੀ^{੧੪} ਝੀਨ^{੧੫} ਅੰਬਰ ਰੂਪ ਹੇ ॥
^{੧੬}ਅੰਬਰ-ਪਟੰਬਰ-ਸਬਨ ਮੋ, ਬਾਘੰਬਰੋ ਬਹੁ ਉਪ ਹੇ ॥
 ਤਨ ਧਰਿ ਸਜੋ-ਰਿਖਿ ਮੁਨਿ, ਸੁਰਨ-ਗਨ, ^{੧੭}ਛਟਾ-ਬਿਮਲ-ਸੂਰੂਪ ਹੇ ॥੪੭੩॥੧੨੨੭॥
 ਭਾਟ^{੧੮} ਬੰਦੀ ਚੌਥਦਾਰ, ਨਕੀਬ ਕੂਕਤਿ ਜੁੱਥ ਹੇ ॥
^{੧੯}ਜਸ ਹੋਤੁ ਕੀਰਤਿ ਕਥਿਤ ਗੁਨਿ ਜਨ, ਤ੍ਰਿਦੇਵ^{੨੦} ਦੇਵ ਸਮਸਤ ਹੇ ॥
^{੨੧}ਸਫ ਬਾਧ ਗੋਲ ਅਨੀ ਸੰਬੂਹਨ, ਧੁਜਾ, ਕੇਤੁ ਫਹਰਾਤ ਹੇ ॥
^{੨੨}ਬਾ ਅਦਬ ਹਿਲਜ-ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨਾ ਚਲਤ ਪਾਂਤਨ ਪਾਂਤ ਹੇ ॥੪੭੪॥੧੨੨੮॥
 ਬਹੁ ਕੇਤੁ, ਬਾਨ ਪਤਾਕ, ਝੂਲਤ, ਧੁਜਾ ਫਹਰਤ ਐਤੁ^{੨੩} ਹੇ ॥
 ਝੰਡਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਨੇਕ-ਭਾਂਤਿਨ, ਪੀਤ^{੨੪} ਅਰੁਨ^{੨੫} ਰੁ ਸੈਤ^{੨੬} ਹੇ ॥
 ਸਮਾਮ^{੨੭} ਹਰਿਤੰ^{੨੮} ਸੰਦਲੀ^{੨੯} ਬਹੁ ਰੰਗ ਬਰੁਨ ਅਨੰਤ ਹੇ ॥

੧. ਵਾਜੇ । ੨. ਨਗਾਰਿਆਂ ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੩. ਵਜੋਣ ਵਾਲੇ । ੪. (ਜਦੋਂ) ਉਤਮ ਤਾਨਾਂ ਵਜਦੀਆਂ ਹਨ । (ਓਦੋਂ) ਧੁਨੀਆਂ, ਤਾਨਾਂ ਤੇ ਤਾਲ ਸੰਹਣੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਉਠਦੇ ਹਨ । ੫. — ੬. ਬੇਅੰਤ ਸੰਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਲਾਪ ਵੀ ਸਮੁਦਾਜ (ਉੱਠਦੇ) ਹਨ । ੭. ਸ੍ਰੀ । ੮. ਦੇਵ-ਵਿਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੯. ਸੰਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ । ੧੦. ਵਿਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੧੧. ਤਾਬਜ ਤਾਬਜ (ਤਾਲੇ) ਨਚਦੇ ਹੋਏ ਕੀਰਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਗਹਿਣੇ ੧੩. ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਕਪੜਿਆਂ ਦਾ ਸੂਰੂਪ ਦਾ ਰੰਗ । ੧੫. ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕੋਮਲੀ ਵਸਤੂ । ੧੬. ਬਾਰੀਕ । ੧੭. (ਛੁੰਦੇ) ਕਪੜਿਆਂ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪਟ ਦੇ ਕਪੜਿਆਂ ਚੋਂ (ਬਾਘੰਬਰੋ) ਸ਼ੋਰ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਦੇ ਕਪੜਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੰਭਾ ਹੈ । ੧੮. ਆਪਣਿਆਂ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਚਮਕ ਹੈ । ੧੯. ਯਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੨੦. ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਯਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਗੁਨੀਜਨ ਕਹਿ ਦੋਂਦੇ ਹਨ । ੨੧. ਇੰਦ੍ਰ । ੨੨. ਸਮੁਦਾਜ ਢੇਜ ਦੇ ਟੋਲੇ ਅਤੇ ਕਤਾਰਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ । ੨੩. ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਢੇਜ ਅਦਬ ਨਾਲ । ੨੪. ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ । ੨੫. ਪੀਲੇ । ੨੬. ਲਾਲ । ੨੭. ਸਫੈਦ । ੨੮. ਕਾਲੇ । ੨੯. ਹਰੇ । ੩੦. ਸੰਦਲ ਵਾਂਗੂ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ।

Ap:—ਕੁਲ ਨਿਤ ਹੇ, ਵੀ ਹੈ ।

ਨਾਨਾ ਬਿਧਿ ਹਰਿ ਰੰਗ ਰੰਗਨ, ਘੋਰ ਉਚੈ ਬੁਲੰਤ ਹੇ ॥੪੭੫॥੧੨੨੯॥
 ਅਤਲਸ, ਤਮਾਸੀ, ਕਾਕਸੈ ਯੋਰ ਪਾਸ ਅੰਬਰ ਹੇ ॥
 ਜਰ ਬਢਤ ਭਾਂਤਿਨ ਭਾਂਤਿ ਬਹੁ, ਕਲਧੋਤ ਤਰਹ-ਅਨੇਕ ਹੇ ॥
 ਪਟ ਬਸਨੇ ਰੰਗਬਰੰਗ ਨਾਨਾ, ਹੇਮ ਰਤਨ ਬਚਿਤ੍ਰ ਹੇ ॥
 ਗਰੁੜ ਹੰਸ, ਮਯੂਰ, ਮੂਖਕ ਬਜਾਲ ਤਾ ਮਹਿ ਚਿਤ੍ਰ ਹੇ ॥੪੭੬॥੧੨੩੦॥
 ਸੀਂਹ ਸਿੰਘ, ਗਇੰਦਾ ਚਿਤ੍ਰਤਿ, ਧੁਜਾ ਕੋਟਿਨ ਕੋਟਿ ਹੇ
 ਕੰਚਨ ਕਲਸ ਮਨਿ ਖਚਿਤ ਤਾ ਮਹਿ, ਅਸਤ੍ਰ ਸਸਤ੍ਰ ਫੋਟ ਹੇ ॥
 ਸੰਬੂਹ ਸੁਰ ਜਨ ਜੱਛ ਗੰਧੂਬ, ਦੇਵ ਦੇਵਲਾ ਚਿਤ੍ਰ ਹੇ
 ਕਿੰਨਰ ਪਰੀ ਅਪਸਰ ਪਦਮਨੀ ਨਵਲੀਨ ਚਿਤ੍ਰ ਬਚਿਤ੍ਰ ਹੇ ४੭੭॥੧੨੩੧ ॥
 ਸਮੂਹ ਮੇਰੁ ਸੁਮੇਰੁ ਆਦਿਕ, ਲਿਖੇ ਤਾਮਹਿ ਚਿਤ੍ਰ ਹੇ ॥
 ਬਹੁ ਭੂਪ, ਮੁਨਿ ਜਨ ਅਵਤਾਰ ਚਕਵੇ ਦੀਪ ਦੇਸ ਨਛਤ੍ਰ ਹੇ ॥
 ਜਲ ਥਲ ਬਿਪਨ ਆਰੰਨਯ ਕਾਨਨ ਪਹੁਪ ਬਿਟਪ ਫੁਲੰਤ ਹੇ ॥
 ਹਰਿ ਧਾਮ ਛੇਤ੍ਰ ਦੇਬਯ ਸਰਤਾ ਸਿੰਧੁ ਮਾਨਸ ਜੰਤ ਹੇ ॥੪੭੮॥੧੨੩੨ ॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਤ ॥

ਚੰਦਰ ਭਵਨ ਖਗ ਮ੍ਰਿਗ ਭੁਜਗਨ ਜੀਵ ਜੰਤ ਜਹਾਨ ਹੇ ॥
 ਸਮਸਤ ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਚਿਤ੍ਰਤਿ, ਲਗੇ ਮੋਹਿਤ ਧਯਾਨ ਹੇ ॥
 ਐਸਿ ਲਿਖਿ ਨਹਿ ਸੋਭ ਕਬਹੂੰ, ਸੁ ਮੈ ਕੋਨ ਬਖਾਨ ਹੇ
 ਸੁਰ, ਸਿੰਧ, ਗਨ, ਗੰਧੂਬ, ਰਿਖਿ, ਮੁਨਿ, ਤ੍ਰਿਦੇਵ ਆਦਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੇ
 ਗਨਪਤਿ ਖਡਾਨ ਆਦਿ ਸੈਨਾ, ਲਿਖੇ ਬਿਬਿਧ ਬਿਵਾਨ ਹੇ ॥੪੭੯॥੧੨੩੩॥
 ਦੈਦੇ ਦਾਮਾਨ ਚੋੜ ਧੌਸਾ, ਤਬਲ ਕੂਚ ਸੰਬੂਹ ਹੇ ॥
 ਹਿੰਸਤ ਤੁਖਾਰ ਗਯੰਦ ਉਸੂਨ, ਉਠਤ ਹਾਹਾ ਹੂਹ ਹੇ

੧. ਹਰੇਕ (ਅ) ਸ੍ਰੀ. ੨. ਬਹੁਤ ਉਚੇ, (ਅ) ਭਯਾਨਕ ਅਤੇ ਉਚੇ। ੩. ਜਾਨਵਰ ਦੀ ਖਲ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਵਸਤੂ। ੪. ਕਪਾਹ ਦੇ ਅਤੇ ਗਰਮ ਵਸਤੂ। ੫. ਜ਼ਰੀ ਅਤੇ ਬਾਫ਼ਤਾ। ੬. ਸੂਰਣ, (ਅ) ਚਾਂਦੀ। ੭. ਪੱਟ ਦੇ ਕਪੜੇ। ੮. ਸੋਨਾ। ੯. ਸੱਪ, (ਅ) ਹਾਥੀ। ੧੦. ਤਸਵੀਰ। ੧੧. ਵਡੇ ਹਾਥੀ। ੧੨. ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਗਾਗਰਾਂ। ੧੩. ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ। ੧੪. ਮੰਦਿਰ। ੧੫. ਆਸਚਰਯ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ। ੧੬-੧੭. ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚਿਤ੍ਰਕਾਰ ਨੇ ਸੁਮੇਰੂ ਤੋਂ ਆਦਿ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪਹਾੜ (ਲਿਖੇ) ਚਿਤ੍ਰ ਦਿਤੇ। ੧੮. ਚਤੁਰਫਾ ਦੇ ਹੀ ਅਵਤਾਰ। ੧੯. ਤਾਰੇ। ੨੦. ਜੰਗਲ। ੨੧. ਵਨ ਜੰਗਲ। ੨੨. ਕਾਨਿਆ ਦਾ ਜੰਗਲ। ੨੩. ਵਲ। ੨੪. ਬਿਛ। ੨੫. ਹਰਿ ਧਾਰ ਅਤੇ ਕੁਰੁਛੇਤ੍ਰ। ੨੬. ਗੰਗਾ। ੨੭. ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ। ੨੮. ਲੱਕ ੨੯. ਪੰਛੀ। ੩੦. ਸੱਪ ੩੧. ਧਨਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜੀ ਮੋਹਿਤ ਜਾਣੀਦਾ ਹੈ। ੩੨-੩੩. ਇਜੇਹੀ ਸੰਭਾ ਕਦੇ ਵੇਖੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਮੈਂ ਕਿਹੜੀ (ਸੰਭਾ) ਹਰਾਂ? ੩੪. ਇੰਦ੍ਰ। ੩੫. ਸੁਆਮਿਕਾਰਿਤਕ। ੩੬. ਘੋੜੇ ਹਿਣਕਦੇ ਹਨ। ੩੭. ਡੰਡ, ਰੋਲਾ ਪੈਦਾ ਹੈ।

ਪੁਨਿ ਸੰਖ, ਘੰਟਾ ਮਧੁਰ ਤਾਨ ਬਜੰਤ ਨਾਦ^੧ ਸੰਬੁਧ ਹੈ ॥
 ਪੁਨਿ ਦੀਹ ਘੋਰ ਬਜੰਤ ਪੁੰਜਨ, ਸੱਦ ਨੱਦ ਅੰਬੁਧ ਹੈ ॥੪੮੦॥੧੨੩੪॥
 *ਕਟਕ ਸੁਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੁਭਟਨ, *ਛਕੇ ਸਸਤ੍ਰ ਅਪਾਰ ਹੈ ॥
 *ਮਨਿ ਗਨ ਬਿਮਲ ਮਰੀਚਿ ਰਤਨੰ *ਖਚਿਤ ਚਿਤ੍ਰ ਸੁਧਾਰ ਹੈ ॥
 *ਦ੍ਰਿਤਿ ਦਿਬਜ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਮਰੀਚਿ ਅਸਤ੍ਰੰ, *ਛਟਾ ਦਾਮਨਿ ਜੋਤਿ ਹੈ ॥
 *ਦਿਪਤਿ ਜੋਨਿ ਮਯੰਕ ਉਡਗਨ, *ਇੰਦ੍ਰ ਚੰਦ੍ਰ ਉਦੰਤ ਹੈ ॥੪੮੧॥੧੨੩੫॥
 ਕਰ ਚੱਕ੍ਰ ਬੱਕ੍ਰ^੧ ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਸਾਰੰਗ^੨, ਗਦਾ ਗੋਠਨ^੩ ਬਾਨ ਹੈ ॥
 ਖੰਡਾ, ਖੜਗ, ਮੂਸਲ^੪, ਦੁਧਾਰਾ, ਸਿਪਰ^੫, ਸਾਂਗ^੬ ਤ੍ਰਾਨ^੭ ਹੈ ॥
 ਸਹਿਬੀ, ਗੁਰਜ, ਗੁਲੇਲ, ਬਿਛੂਆ, ਗਦਾ, ਧੋਪ^੮, ਕਟਾਰ ਹੈ ॥
 ਤੂਨ^੯, ਤੁਪਕ^{੧੦} ਤੁਫੰਗ^{੧੧}, ਜਮਧਰ^{੧੨}, ਸੇਲ, ਸੂਲ ਅਪਾਰ ਹੈ ॥੪੮੨॥੧੨੩੬॥
 ਧਨੁਹੀ, ਕਮੰਦ^{੧੩} ਨਾਰਾਚ^{੧੪} ਤੋਮਰ^{੧੫} ਸੂਆ, ਨਾਵਕ^{੧੬} ਸਾਂਗ ਹੈ ॥
 ਚਾਂਪ, ਬਾਨ, ਖਤੰਗ^{੧੭}, ਖਪਰਾ, ਗਦਾ, ਲਸਿਕ^{੧੮}, ਖਾਰ^{੧੯} ,
 ਲਕੁਟਿ, ਸੈਵ, ਪਟਾ, ਬਨੈਟੀ^{੨੦}, ਸੂਲ, ਤਿੱਛ-ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਹੈ ॥
 ਤੁਪਕ, ਤਬਰ^{੨੧}, ਕੁਠਾਰ ਫਰਹੀ, ਧਨੁਖ, ਖਗ ਸਰਾਨ^{੨੨} ਹੈ ॥੪੮੩॥੧੨੩੭॥
 ਚੰਦ੍ਰਾਸ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਕੈਬਰ, ਖਗ ਖੰਡਾ ਕਰਾਲ ਹੈ ॥
 ਚਰਮ ਬਰਮ ਅਨੇਕ-ਆਯੁਧ, ਭੀਮ ਭੈਰਵ ਕਾਲ ਹੈ ॥
 ਗੜੀਯਾ^{੨੩} ਸ਼ਕਤਿ ਬਰਛਾ ਵ ਭਾਲਾ, ^{੨੪}ਭਿੰਡਪਾਲਸ ਗੁੰਜ ਹੈ ॥
^{੨੫}ਪੰਛੀ ਪਰੀ ਨਭਚਰ ਸਕਲ ਬਰ ^{੨੬}ਕਲਾ ਪੂਰਨ ਪੁੰਜ ਹੈ ॥੪੮੪॥੧੨੩੮॥

੧. ਵਾਜੇ । ੨. ਚੁਤਰਫਾ ਹੀ ਸਮੁਦਾਜ ਸ਼ਬਦ ਨਾਦ ਹਨ । ੩-੪. ਦੇਵ ਸੇਵਾ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਸਜਾਏ ਹਨ । ੫-੬. ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਨਿਰਮਲ (ਮਰੀਚਿ) ਚਮਤਕਾਰ ਰਤਨ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਜ ਮਣੀਆਂ ਜੜੀਆਂ ਗੰਢੀਆਂ ਹਨ । ੭-੮. ਚਮਕੀਲ ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਸੁੰਦ੍ਰ, ਕ੍ਰਾਂਤਿਕ ਹੈ (ਜਿਵੇਂ) ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਜੋਤੀ ਦੀ ਚਮਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੯-੧੦. ਚੰਦ੍ਰ ਸਮੂਹ ਤਾਰੇ ਅਤੇ (ਇੰਦ੍ਰ ਚੰਦ੍ਰ) ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜਨ ਵਾਂਗ ਚਮਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ । ੧੧. ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਟੇਢੇ ਚੜ੍ਹਾ ਹਨ । ੧੨. ਧਨੁਖ । ੧੩. ਗੋਪੀਏ । ੧੪. ਮੁਹਲਾ । ੧੫. ਢਾਲ । ੧੬. ਬਰਛੀ । ੧੭. ਸੰਜੋਆ । ੧੮. ਤਲਵਾਰ । ੧੯. ਭੱਖਾ । ੨੦. ਤੋਪ । ੨੧. ਖੰਦੂਕ । ੨੨. ਕਟਾਰ । ੨੩. ਫਾਹੀ । ੨੪. ਲੱਹਬਾਣ । ੨੫. ਗੋਡਾਸਾ । ੨੬. ਛੋਟਾ ਤੀਰ । ੨੭. ਤੀਰ । ੨੮. ਲਾਠੀ । ੨੯. ਖੜਗ ਤੇਗ, ਤੀਰ । ੩੦. ਮਰਹਟੀ । ੩੧. ਕੁਹਾੜਾ । ੩੨. ਚੱਲੇ ਹਨ । ੩੩. ਨੇਜ਼ਹ । ੩੪. ਸਹਿਠ ਖੂੰਜ ਦੇ । ੩੫. ਪੰਛੀ ਵਰਗੇ ਅਤੇ (ਪਰੀ) ਵਰਗੇ ਉਡਣੇ ਤੀਰ । ੩੬. ਸਮੁਦਾਜ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਹਨ ।

ਏਕ ਏਕ ਅਨੇਕ ਦਰਸਨ ਸਭੀ ਮੂਰਤਿ ਵੰਤ ਹੇ ॥
 ਨਾਨਾ ਸੂਰੂਪ ਧਰੰਤ ਛਿਨ ਛਿਨ ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਬੇਅੰਤ ਹੇ ॥
 'ਲਹ ਲਹ ਕਰਾਲ ਬਿਸਾਲ ਜਗ ਛਿਨ, ਮਗ, ਰਤਨ, ਮਨਿਨ ਜੜੰਤ ਹੇ ॥
 ਕਰ ਬਰ ਧਰੇ^੩ ਸੁਰ ਸਕਲ ਆਯੁਧ, ਛਕੇ ਸੂਰ ਸੁਭੰਤ, ਹੇ ॥੪੮੫॥੧੨੩੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਤ ॥

ਸਾਜ ਸਾਜ ਚਲੇ ਸਕਲ ਸੁਰ, ਦੇਵ ਕੁਲਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੇ ॥
 ਬਿਗੀਚਿ ਸੈਨ^੩ ਸੰਬੂਹ ਸੁਰ ਗਨ, ਕੁੰਦੁ, ਬਿਸਨੁ ਮਹਾਨ ਹੇ ॥
 ਗਨਪਤਿ ਸਕਲ ਸੁਰ, ਸਿਧ, ਸੁਰ ਮੁਨਿ, ਸਯਾਮ ਕਾਰਤਿਕ ਆਦਿ ਹੇ ॥
 ਭੈਰਵ, ਬਿਤਾਲ^੪ ਪਿਸਾਚ, ਸੁਰ ਗਨ ਭੂਤ ਭੈਰਵ ਨਾਦਿ ਹੇ ॥੪੮੬॥੧੨੪੦॥

ਕਿੰਨਰ ਸਕਲ ਗਨ ਜੱਛ ਗੰਧੂਬ^੫ ਬਿਸਨੁ ਲੋਕ ਬਿਰੰਚਿ ਹੇ ॥
 ਸੈਨਾ ਸੰਬੂਹ ਅੰਬੂਹ ਸੁਰ ਦਲ^੬, ਜੁੱਥ ਜੁੱਥ ਪੁੰਤੋਚ ਹੇ^੭ ॥
 ਜੁੱਥ ਜੁੱਥ ਅਨੀ^੮ ਸਮੂਹ, ਪੁੰਜ ਪੁੰਜ ਸੈਨ ਹੇ ॥
 ਘਨਘੋਰ ਘੋਰ ਘਟਾ ਚਲੀ, ਘੋਦਲ ਦੀਹ ਦਾਰੁਨ ਐਨ ਹੇ ॥੪੮੭॥੧੨੪੧॥

*^੧ ਹੰਸ ਬਾਹਨ ਜਾਜ ਸੈਨਨ, ਬਿਮਲ ਦਿਬਯ ਸੂਰੂਪ ਹੇ ॥
 ਜਿਹ ਦਰਸ ਦੇਖਤ ਪਾਪ ਨਾਸਤ, ਅਤਿ ਬਚਿਤ੍ਰ ਅਨੂਪ ਹੇ ॥
 ਮਹਾ ਸਾਧੁ ਸੁਗਯਾਨ ਪੂਰਨ, ਬ੍ਰਹਮ ਬਿਦਤ ਬਿਗਯਾਨ ਹੇ ॥
 ਪਰਮ ਹੰਸ^੩ ਸਮਾਧਿ ਦਿਸਥਿਤ, ਜੋਗ ਯਯਾਨ ਸੁਜਾਨ ਹੇ ॥੪੮੮॥੧੨੪੨॥

^{੧੪} ਮਰਾਲ ਬੰਸ ਇਕਾਂਤ ਬਾਸੀ, ਮਾਨ ਸੁਰਵਰ ਤੀਰ ਹੇ ॥
^{੧੫} ਸੰਤ ਮੰਤ ਮਹਾਨ ਹੰਸਨ, ਅਨੰਨਯ-ਭਗਤਿ^{੧੬} ਸਧੀਰ ਹੇ ॥
 ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਬਸੰਤ ਨਿਸਦਿਨ, ਧਰਤ ਯਯਾਨ ਪ੍ਰਜਾ ਪਤੰ^{੧੭} ॥
 ਕਲਯਾਨ ਰੂਪ ਆਨੰਦ ਨਿਸਦਿਨ, ਬਿਦਤ ਬ੍ਰਹਮ ਅਨਨਯਮਤੰ^{੧੮} ॥੪੮੯॥੧੨੪੩॥
 ਨਿਗੁਨ ਸੂਰੂਪ, ਬੈਕੁਨ ਬਾਸੀ, ਰਹਿਤ ਤ੍ਰਿਗੁਨ ਉਪਾਧਿ ਹੇ ॥

੧. ਭਯਾਨਕ ਲਹ ਲਹ ਕਰਦੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਚਮਕਦੇ। ੨. ਸ੍ਰੀਦ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜ ਕੇ। ੩. ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੀ ਫੌਜ।
 ੪. ਪੁੰਤ। ੫. ਵਿਸ਼ਨੁ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਦੇ। ੬. ਸਮੂਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਗਰੋਹ। ੭. ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤੰਦੀਆਂ
 ਵਾਲੀਆਂ (ਕਮਾਨਾਂ) ਹਨ। ੮. ਤ੍ਰਿਪੱਤੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਇਕ ਸਫ ਜਿਹੜੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੯-੧੦. ਭਾਰੀ
 ਦਲ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਦਾ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ (ਜਿਸ ਤਰਾਂ) ਭਯਾਨਕ ਘਟਾ ਗਜ ਕੇ ਚਲਦੀ ਹੈ। ੧੧. (ਹੰਸ ਬਾਹਨਿ) ਬ੍ਰਹਮਾ
 ਨੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾਇਆ। ੧੨. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗਯਾਨ ਨਾਲ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਅਨੁਭਵ ਹੈ। ੧੩. ਸਿਰ ਮੁੰਡਿਤ।
 ੧੪. ਯੋਗ ਦੇ ਯਯਾਨ ਦੇ ਗਯਾਨਵਾਨ। ੧੫-੧੬. ਹੰਸਾਂ ਦੀ ਵੰਸ ਵਾਂਗ ਮਾਨਸਰੋਵਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੇ ਇਕਾਂਤ ਵਾਸੀ ਹਨ।
 ੧੭. ਸ੍ਰੀਪਦੇਸ ਅਤੇ ਵਡੇ ਉਜ੍ਜਲ। ੧੮. ਇਕ ਦੇ ਸੇਵਕ। ੧੯. ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ। ੨੦ ਅਨਨਯ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਗਟ
 ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੀ ਅਨੁਯਾਈ ਸ਼੍ਰੀਸਿਟੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤਿ ਧਰਮ ਦੀ ਸਿਥਤਿ ਹੋਣ ਦਾ ਮੂਲ ਬ੍ਰਹਮ
 ਚਿੰਤਨ ਹੈ।

ਨਿਰਮਲ, ਪਵਿਤ੍ਰ, ਪੁਨੀਤਿ^੧, ਪਾਵਨ, ਅਜਰ^੨, ਰਹਿਤ ਬਜਾਧਿ^੩ ਹੇ ॥
 ਧਰਤ ਸਰਗੁਨ ਰੂਪ ਜਬ ਕਬ, ਬਸਤ ਮਾਨਸ ਕੁੰਡ^੪ ਹੇ ॥੪੯੦॥੧੨੪੪॥
 ਚੁਗਤਿ ਮੁਕਤਾ ਬੇ ਬਹਾ^੫, ਪਰਿਵਾਰ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਚੰਡ^੬ ਹੇ ॥੪੯੦॥੧੨੪੪॥
 ਹੰਸ ਰਾਜ ਪੁਰਾਨ ਪੁਰਖੋ^੭, ਸਕਲ ਬਪੁਖ^੮ ਬਿਰਾਜ ਹੀ ॥
 ਸਤਜ ਸੀਲ ਸੁਭਾਵ ਸਾਧੂ, ਬ੍ਰਹਮ ਪੂਰਨ^੯ ਰਾਜ ਹੀ^{੧੦} ॥
 "ਜਗ ਉਦਿਤ ਬਿਦਤ ਪ੍ਰਚੰਡ^{੧੧}, ਪੰਡਿਨ^{੧੨}, ਹੰਸ ਰਾਜਨ ਰਾਜ ਹੇ ॥
 "ਮਹਾਲ ਬੰਸ ਉਦੋਤ ਉਤਮ, ਪੁਰਾਨ ਪੁਰਖ ਬਿਰਾਜ ਹੇ ॥੪੯੧॥੧੨੪੫॥
 "ਧਰਤ ਨਾਨਾ ਰੂਪ ਪੁਰਖਾ, ਬ੍ਰਹਮ ਬਸਤ ਸਮਸਤ^{੧੩} ਹੇ ॥
 ਪੰਚ ਭੂਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਾਸੋ^{੧੪}, "ਦੇਹ ਨਾਨੋਤ੍ਰ ਅਸਤਿ ਹੇ A^{੧੫} ॥
 "ਸੋਈ ਆਤਮ ਪ੍ਰਾਨ ਪੁਰਖੋ, ਹੰਸ ਰੂਪB ਧਰੰਤ੍ਰ ਹੇ ॥
 ਏਈ ਹੰਸੋ ਪ੍ਰਾਨ ਪੁਰਖੋ, ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਬਸੰਤ੍ਰ ਹੇ ॥੪੯੨॥੧੨੪੬॥
 ਸੋਈ ਰੂਪੰ ਆਦਿ ਅਬਿਚਲ^{੧੬}, ਕਰਤ ਸਗੁਨ ਬਿਲਾਸ ਹੇ ॥
 "ਓਅੰ ਲੋਕ ਬਿਲਾਸ ਬਿਲਸਤ, "ਸਬਦ ਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਕਾਸ ਹੇ ॥
 ਤੇਈ ਕਰਤ ਰਚਨਾ ਜੀਵ ਜੰਤੋ, ਚਤੁਰ ਮੁਖ ਸਹੰਸ ਹੇ ॥
 ਕਰਤਾ, ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ, ਬੇਦ ਨਾਯਕ^{੧੭}, ਪ੍ਰਤਯੰਡ ਹਰਿ ਜੀ ਅੰਸ ਹੇ ॥੪੯੩॥੧੨੪੭॥
 ਧਰਤ ਰੂਪ ਅਨੇਕ ਬਹੁ ਬਹੁ, ਸੋਈ ਬ੍ਰਹਮ ਸ੍ਰਰੂਪ ਹੇ ॥
 ਨਹਿ ਭੇਦ ਬ੍ਰਹਮਹ ਹੰਸ ਮਾਨੋ, ਏਕ ਜੋਤਿ ਸ੍ਰਰੂਪ ਹੇ ॥

੧. ਪਵਿਤ੍ਰ । ੨. ਵਿਧਾਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ । ੩. ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ । ੪. ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ । ੫. ਬੇਅੰਤ ਮੋਤੀ । ੬. ਤੇਜਸ਼ । ੭. ਹੰਸਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਪੁਰਾਤਨਿ ਪੁਰਸ਼ । ੮. ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ । ੯. ਸਾਰੇ ਵਯਾਪਕ । ੧੦. ਵਿਰਾਜਦਾ ਹੈ । ੧੧. ਜਗਤ ਪ੍ਰੇਦਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਪੰਡੀਆਂ ਵਿਚ ਤੇਜਸ਼ ਜਾਹਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੧੨. ਉੱਤਮ ਹੰਸਾਂ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਦਾ ਹੈ । ੧੩. ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਨਾ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਦਾ ਹੈ । ੧੪. ਸਾਰੇ ਹੀ । ੧੫. ਜਿਸ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੧੬. ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਅਨੇਕਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਦ੍ਰੁਜਾਪਨ ਨਹੀਂ ਹੈ । ੧੭. ਓਹੋ ਹੀ ਪ੍ਰਾਨ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਆਤਮਾ । ੧੮. ਨਾਸ਼-ਰਹਿਤ । ੧੯. ਓਅੰਲੋਕ ਵਿਖੇ ਖੇਡਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੨੦. ਵੇਦ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦਾ ਹੈ । ੨੧. ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ।

A ਇਹ ਪਦ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੀ ਵਯਾਖਯਾ ਵਿਚੋਂ ਲਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਏਥੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਭੇਦ-ਸਹਿਤ ਅੰਸੀ-ਅਭੇਦ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । ਇਹ ਵੇਦਾਂਤ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ-ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮਤ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦੀ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ ਅਲਗ ਭੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਤਾਂ ਭੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ ।

B ਸ਼੍ਰੀਮਦ ਭਾਗਵਤ ਵਿਚ ਉਧਵ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸਮਯ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਸਨਕਾਤ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁੱਛਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਚਿਤ ਸੁਭਾਵ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਣ (ਵਿਸ਼ਯ) ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨਭੂਤ ਵਿਸਯ, ਵਾਸਨਾ ਰੂਪ ਨਾਲ ਚਿਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਹੁਣ ਵਿਸ਼ਯ ਤਯਾਗ ਦੀ ਇਛਾ ਵਾਲਾ ਮੁਮੁਖਸ ਪੁਰਸ਼, ਪਰਸਪਰ (ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਾ) ਕਿਵੇਂ ਤਯਾਗ ਕਰੇ ? ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸੁਣਿਆ ਓਦੋਂ ਪੁੱਛਨ ਦਾ ਉਤਰ ਨ ਦੁੱਢ ਸਕਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ? ਸਿਸਿਟ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਬੁਧਿ ਬਿਬਿਪਤ ਹੋਈ ਹੋਈ ਸੀ । ਤਾਂ ਸ਼ਾਲ ਦਾ ਸੁਭ ਦੋਣ ਲਈ ਮੈਂਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਅਤੇ ਮੈਂ ਹੰਸ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਗਿਆ ਅਰੁ ਮੈਂ ਦੁਧ ਤੋਂ ਜਲ ਨੂੰ ਨਿਖੇੜ ਵਿਖਾਯਾ । ਸਮਝਾਇਆ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ ਵਿਸ਼ਯਾਂ ਤੋਂ ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਅਤੇ ਅਨਾਤਮਾਂ ਤੋਂ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਅੱਡੋ ਅੱਡ ਕਰੋ । "ਰਸਤ ਅੰਗਿ ਹੰਸਰੂਪੇਣ ਸਕਾਸੰ ਅਗਮੰ ਤਦਾ" (ਸ੍ਰੀ ਮਦ ਭਾਗਵਦ) ਸ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਭੀ ਪ੍ਰਮ ਹੰਸ ਸਨਨਾਸ, ਹੰਸ ਵਾਕ ਅਨਾਤਮ ਤੋਂ ਆਤਮ ਨੂੰ ਭਿੰਨ ਕਰਨ ਲਈਕਹਾ ਹੈ ।

'ਕਰੀ ਬ੍ਰਹਮ ਭਉ, ਕਹੀ ਹੰਸ ਭਵ, 'ਸਭਿ ਦੇਹ ਮਾਹ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੇ ॥
 ਪਾਨ ਪੁਰਖ ਸਮਸਤ ਬਪੁ ਮੈ, ਹੰਸ ਰਾਜ ਅਖੰਡ' ਹੇ ॥੪੯੪॥੧੨੪੮॥
 ਹੰਸ ਰੂਪ ਬਚਿਤ੍ਰ' ਪਾਵਨ, ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਮੁਕਤਾ ਸੁਖ ਹੇ ॥
 'ਕਰਤ ਪਾਨ ਪਯੂਖ ਨਿਸਦਿਨ, 'ਰਸਿਕ ਭਗਤਿ ਨਿਰਮਲ ਬੁਧਿ ਹੇ ॥
 ਕਥਾ, ਕੀਰਤਿ. ਸਾਧੁ ਸੰਗਤ, ਕਰਤ ਨਿਸਦਿਨ ਪਾਨ' ਹੇ ॥੪੯੫॥੧੨੪੯॥
 'ਹਰ ਹੰਸ ਰੂਪ ਮਰਾਲ ਖਗ ਤਨ, 'ਬਪੁ ਰਾਜ ਜੀਵਨ ਮੂਲ ਹੇ ॥
 'ਬਪੁ ਸਕਲ ਬਿਦਿਤ ਪ੍ਰਚੰਡ ਪੂਰਨ', ਸਦਾ ਬ੍ਰਹਮ ਅਨਕੂਲ ਹੇ' ॥
 'ਕਰਤ ਪਾਨ ਪਯੂਖ ਨਿਸਦਿਨ', 'ਰਾਮ ਰਸਿਕ ਅਘੂਲ ਹੇ A' ॥
 ਹੰਸ ਤਨ ਪਰ ਭਫਤ ਮੁਕਤਾ', ਬਸਤ ਮਾਨਸ ਕੂਲ ਹੇ' ॥੪੯੬॥੧੨੫੦॥
 ਕਾਲ ਪਾਇ' ਬਸੇ ਤਹਾਂ, ਪੁਨ ਬਸੇ ਜਾ ਸੁਨਕ ਲੋਕ' ਹੇ ॥
 ਹੰਸ ਤਰਹ ਤਨ ਧਾਰ ਬਿਚਰੇ, 'ਮੁਦਿਤ ਹਰਖ ਅਸੋਕ ਹੇ ॥
 ਨਾਮ ਮੁਕਤਾ ਚੁਗਤ ਨਿਸਦਿਨ, ਬ੍ਰਹਮ ਸੇਵ ਅਧੀਨੁ ਹੇ ॥
 ਬ੍ਰਹਮ ਪੁਰੀ ਬਸੰਤੁ ਨਿਤਯਪ੍ਰਤਿ, 'ਖਾਸ ਸੇਵਕ ਲੀਨੁ ਹੇ ॥੪੯੭॥੧੨੫੧॥
 ਦਾਸ ਭਾਵ ਸਮੀਪ ਜੁਗ ਜੁਗ, ਅੰਗ ਸੰਗ ਬਿਰਾਜ ਹੇ ॥
 ਨਿਕਟ ਵਰਤੀ' ਸ੍ਰਾਮਿ ਭਗਤਾ', 'ਭਗਤਿ ਪੱਛ ਸਮਾਜ ਹੇ ॥
 ਰਹਿਤ ਆਗਯਾ ਮਾਹਿ ਨਿਸਦਿਨ, 'ਪਰਮ ਹਰਖਿਤ ਕਾਜ ਹੇ ॥
 'ਆਦਿ ਬਾਹਨ ਪ੍ਰਜਾ ਪਾਲਕ, 'ਚਤੁਰਮੁਖ ਬਿਰਾਜ ਹੇ ॥੪੯੮॥੧੨੫੨॥

੧—੨. ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਤੇਜਸ ਦੇਹਾਂ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਕਿਤੇ ਹੰਸ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਟੁਕੜਿਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਇੱਕ, ਕੇਵਲ। ੪. ਸਫੇਦ। ੫. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਾਂਗੂ ਪ੍ਰਗਟ। ੬. ਖਾਦਾ ਹੈ। ੭. ਆਸਚਰਜ। ੮. ਰਾਤ੍ਰਿ ਦਿਣੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਂਦਾ ਹੈ। ੯. (ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਣ ਵਿਚ) ਤਤਪਰ ਹੋ ਕੇ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੈ। ੧੦. ਪੀਵਨਾ। ੧੧. ਹੰਸ ਪੰਛੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਉਜੁਲ ਰੂਪ ਧਾਰਿ ਹੈ। ੧੨. ਸਰੀਰਾਂ ਦਾ ਸ੍ਰਾਮੀ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਦਿ ਹੈ। ੧੩. ਸਾਰਿਆਂ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੂਰਣ ਤੇਜਸ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ। ੧੪. ਅਨੁਸਾਰੀ। ੧੫. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਰਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮੀ ਹੈ। ੧੬. ਲੌਕਿਨ ਮੰਤੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੭. ਮਾਨਸਰੇਵਰ ਕਿਨਾਰੇ ਉੱਤੇ। ੧੮. ਸਮਝਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ। ੧੯. ਅਫੁਰ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸੁੰਨ ਲੋਕ ਵਿਚ। ੨੦. ਮਨ ਬਾਣੀ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ। ੨੧. ਲੀਨ (ਵ੍ਰਿਤ ਵਾਲਾ) ਖਾਸ ਸੇਵਕ ਹੈ। ੨੨. ਪਾਸ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ। ੨੩. (ਆਪਣੇ) ਮਾਲਿਕ ਦਾ ਭਗਤ। ੨੪. ਭਗਤੀ ਦੇ ਪੱਖ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਵਾਲਾ। ੨੫. ਕਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ (ਹੁੰਦਾ) ਹੈ। ੨੬—੨੭. ਚਾਰ ਮੁਖ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਜਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਬ੍ਰਹਮ) ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਾਹਨ ਵਿਰਾਜਦਾ ਹੈ।

ਅਠਹ ਦੋਹੇ: ਹੀ ਪੰਗਤੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਹਨੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਵਾਲੀਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿਚ ਅੰਗ ਨੰ: ੪੯੬ ੧੨੫੫ ਵਾਂਗੂ ਹੀ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਅੰਕ ੪੯੫ ੧੨੫੪ ਦੀ ਪੰਗਤੀ ਅਸੁੱਖ ਹੀ ਅਤੇ ਅੰਗ ਇਸ ਦੀ ਖੋਜ ਹੋਰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪ ਬਾਹਨ ਹੋਤ ਭਉ, 'ਕਰਤਾਰ-ਕੇ-ਅਨੁਕੂਲ-ਹੇ ॥
 ਉਹਾ-ਹੋਤ-ਭਉ-ਤਵਨ ਕੀ^੨ ਬ੍ਰਹਮ-ਸ਼ਕਤਿ-ਅਰੂੜ ਹੇ ॥
 ਧਰ ਰੂਪ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਾਨ ਪੁਰਖੋ, ਸੁਖਮੋ ਅਕ੍ਸ਼ੁਲ ਹੇ ॥
 ਕਹੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋ, ਕਹੂੰ ਹੇਸ ਭੋ, ਕਹੂੰ ਸਕਤਿ ਭੋ-^੫ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਹੇ ॥੪੯੯॥੧੨੫੩॥
 ਧਰ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਅਨੂਪ^੫ ਪਾਵਨ^੧, ਜਗਤ-ਕਰਤਾ ਸ੍ਰਿਸ੍ਰਿ ਹੇ ॥
 ਰਚਨਾ ਰਚੀ ਤ੍ਰੈਗੁਨਿ ਚਰਾਚਰ, ^੧ਸਿਵ-ਸਕਤਿ-ਤੱਤ-ਬਲਿਸ੍ਰੁ ਹੇ ॥
 ਓਅੰ ਕਲੋਲ ਉਦੋਤ ਉਦਭਾਵ, ^੯ਨਾਭ ਕਮਲ ਪਤਿਸ੍ਰੁ ਹੇ^੯ ॥
 ਚਤੁਰ-ਮੁਖ^A ਸਹੇਸ੍ਰ-ਮੁਖ^{੧੦}A ^੧ਬ੍ਰਹਮ ਬ੍ਰਹਮਸ੍ਰਿ ਨਿਸ੍ਰਿ ਹੇ ॥੫੦੦॥੧੨੫੪॥
 ਭਈ ਆਗਯਾ ਨਾਰਦਹ, ਦਲ ਸਾਜ ਸਾਜ ਸਮਸਤ ਹੇ ॥
^੧ਸਕ੍ਰ ਸੁਰਪੁਰ ਲੋਕ ਕਹ^੧, ਅਵਿਲੋਕਿਯੈ ਸੁਰ-ਪਤਿ ਹੇ ॥
 ਸੁਨਬਚਨ ਸੁਰ ਸਭਿ ਕਟਕ^{੧੫} ਸਾਜਤ, ਬਜਤ-ਘੰਟਾ, ਸੰਖ ਹੇ ॥
 ਚਤੁਰੰਗਨੀ ਦਲ ਸਾਜ ਸੁੰਦਰ, ^{੧੫}ਸੁਘਰ-ਸੈਨ ਬਿਸੰਖ ਹੇ ॥੫੦੧॥੧੨੫੫॥
^{੧੬}ਚਤੁਰ ਸੈਨ ਅਨੀ ਅਮਰ ਗਨ, ਬ੍ਰਹਮ ਸੈਨ ਸੰਬੁਹ ਹੇ ॥
 ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਸੁਧਾਰ ਨਿਜ ਨਿਜ, ^{੧੭}ਕਟਕ-ਦਾਰੁਨ-ਬਜ੍ਰਹੁ ਹੇ ॥
 ਅਸਿਤ ਦਲ ਬੇਵਾਨ ਮੋਹਨਿ, ਹੇਸ ਆਦਿ ਅੰਬੂ^{੧੮} ਹੇ ॥
 ਅਸੁ, ਰਥ, ਗਯੰਦ^{੧੯} ਸਯੰਦ^{੨੦} ਨਾਨਾ, ਗਜਤ ਹਿੰਸਤ ਹੁਹ ਹੇ ॥੫੦੨॥੧੨੫੬॥
 ਦਾਰੁਨ ਸਕਲ ਸੁ ਅਸਤ੍ਰ ਪੁੰਜੇ, ^{੨੧}ਸੂਰ ਦ੍ਰਿਤ੍ਰਿਜ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੇ ॥
 ਦਲ ਸਾਜ ਆਪਨ ਆਪ ਸੁਰ ਸਭਿ, ਜੁੱਥ ਜੁੱਥ ਅਖੰਡ^{੨੨} ਹੇ ॥

੧. ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ। ੨—੩. ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅਸੂਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਉਥੇ ਉਸ (ਹੇਸ) ਦੀ ਪੈਦਾਸ਼ ਹੋਈ। ੪. ਕਿਤੇ (ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ) ਸ਼ਕਤੀ (ਸਾਰਸ੍ਰਤੀ) ਹੋਇਆ। ੫. ਉਪਮਾ ਰਹਿਤ। ੬. ਪਵਿਤ੍ਰ। ੭. ਕਲਾਣ ਸੂਰਪ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਥਲ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ। ੮—੯. ਨਾਭ ਕਮਲ ਦੇ ਪਤੀ ਪਿਆਰੇ (ਬ੍ਰਹਮਾ) ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਓਅੰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕ੍ਰੀੜਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ੧੦. ਹਜਾਰ ਮੁਖ ਵਾਲਾ (ਬ੍ਰਹਮਾ)। ੧੧. ਬ੍ਰਹਮਾ ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਨੇਸਠਾ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੧੨. ਇੰਦ੍ਰ। ੧੩. ਕੰ। ੧੪. ਫੌਜ। ੧੫. ਬੇਗਿਣਤੀ ਹੀ ਸੋਹਣੀ ਫੌਜ। ੧੬. ਸਮੂਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਖੀ ਅਤੇ ਚਤੁਰ ਸੈਨਾ। ੧੭. ਸਮੁਦਾਜ ਹੀ ਭਯਾਨਕ ਫੌਜ। ੧੮. ਗਰਹ। ੧੯. ਵਡੇ ਹਾਥੀ। ੨੦. ਰਥ। ੨੧. ਮਾਨੋ ਕਿ ਦੂਜੇ ਤੇਜਸਜ ਸੂਰਜ ਹਨ। ੨੨. ਇਕ ਰਸ।

A ਪੁਰਾਣਿਕ ਮੰਤ੍ਰਾਨੁਸਾਰੀ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੀ ਕਲਪਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਚਾਰ ਮੁਖ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹਜ਼ਾਰ-ਮੁਖ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਸੂਰਜ ਵੇਭਵ ਅਤੇ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੀ ਫਰਕ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਤਾਤਪ੍ਰਯ ਲਿਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਤਾਂ ਭੀ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨਾਮ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਦਲਿਆ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਾਠ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ

ਸਹਸ-ਮੁਖਨ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇਖਾ।

ਤਉ ਨ ਤੁਮਰੋ ਅੰਤੁ ਵਿਸੇਖਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਦੇਖੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਜਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਹੈ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮੰਟੀਆ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਣ।

ਬਿਰੀਚਿ-ਲੋਕ^੧ ਜੁਹੇ ਸਕਲ ਸੂਰ, ^੨ਕਟਕ ਘਟਾ ਘਮੰਡਿ ਹੇ ॥
ਜੇ ਸਬਦ ਹੁਹ ਕਰਾਲ^੩ ਉਚਰਤ, ਬਲਵੰਡ ਸੂਰ ਭੁਜਦੰਡਿ ਹੇ ॥੫੦੩॥੧੨੫॥
ਕਰੀ ਚੜਤ ਬਿਰੀਚਿ-ਭਗਵਨ^੪ ਸੰਤ ਹੇਤੁ ਅਵਤਾਰ ਹੇ ॥
ਦਈ ਆਗਜਾ ਪਾਯਕਹ^੫ 'ਬ-ਬੇਗ-ਆਨ-ਮਰਾਲ ਹੇ ॥
ਪਰਫੁੱਲ ਹੈ ਪਹੁਚਯੋ ਸਕੁਰਮਨ^੬ ਅਤਿ ਮਨੋਹਰ ਚਾਲ ਹੇ ॥
ਆਦਿ ਬਾਹਨ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ, ਭਗਤਿ, ਸਾਧੂ-ਦਯਾਲ ਹੇ ॥੫੦੪॥੧੨੫੮॥
ਕਰਿ ਕੋਟਿ ਬੇਦਨ ਚਰਨ-ਅੰਬੁਜ^੭ 'ਸ੍ਰੀਮਿ-ਭਗਤਿ-ਅਧੀਨ ਹੇ ॥
ਸਿਰ ਨਾਯ ਅਸਤੁਤਿ-ਕਰਤ-ਪ੍ਰਭੂ-ਕੀ^੮ ਭਗਤਿ-ਪੰਡ-ਪ੍ਰਕੀਨ ਹੇ =
ਪ੍ਰਭੂ, ਪੰਤੂ, ਪਰਿਵਾਰ-ਜੁਤਿ- 'ਭਗਤੀ ਕਰਹੁ ਹੁਇ ਦੀਨ ਹੇ ॥
ਸਮਸਤ ਗੋਤ੍ਰ ਸਮੂਹ ਸਮਪਦ^੯A ਹੰਸ ਬੰਸ ਕੁਲੀਨ ਹੇ ॥੫੦੫॥੧੨੫੯॥
ਧਰਤ ਧਯਾਨ ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ^{੧੦} ਪਲ ਪਲ ਉਚਾਰਤ ਨਾਮ ਹੇ ॥
ਅਨਨ ਜ-ਸੇਵ-ਉਪਾਸਨਾ^{੧੧} 'ਬ੍ਰਿਤਿ-ਏਕ ਧਰਮ ਧਾਮ ਹੇ ॥
ਪਰਮ ਹੰਸ ਪਵਿਤ੍ਰ ਪਾਵਨ, ਸਦਾ ਸੇਵ ਅਕਾਮ^{੧੨} ਹੇ ॥
'ਹੰਸ ਬੰਸ ਮਰਾਲ ਖਗ ਤਨ, ਚੁਗਤ ਮੁਕਤਾ ਨਾਮ ਹੇ ॥੫੦੬॥੧੨੬੦॥
ਲਗਤ ਭੈ ਬੇਵਾਨ ਹੰਸਕ^{੧੩} ਸਹਿਤ ਸਕਲ ਸਮਾਜ ਹੇ ॥
ਨਹਿ ਜਾਤਿ ਬਰਨੀ ਸੋਭ ਹੰਸ, ਸੁਕਲ-ਪੰਡੀ-ਸਾਜ ਹੇ^{੧੪} ॥
^{੧੫}ਮਹਾ ਦਿਬਜ ਬੇਵਾਨ ਦਿਨਮਨਿ 'ਛਟਾ-ਉਦਿਤ ਸਬਾਜ ਹੇ ॥
ਕੋਟਿ ਮਨਿ ਗਨ ਜੜਿਤ ਲਾਲਨ, ^{੧੬}ਖਚਿਤ ਜਿਮ ਨਿਸਰਾਜ ਹੇ ॥੫੦੭॥੧੨੬੧॥
ਕਲਸ^{੧੭}-ਕੋਟਿ-ਬਿਵਾਨ-ਹੀਰਨ, ਅਤਿ-ਉਤੰਗ^{੧੮} ਸਿੰਗ ਸਮੇਰੁ ਹੇ^{੧੯} ॥

੧. ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਵਿਚ । ੨. ਸੈਨਾ (ਬੱਦਲ ਦੀ) ਘਟਾ ਵਾਂਗੂ ਗਰਜਦੀ ਹੈ । ੩. ਭਯਾਨਕ । ੪. ਭਗਵਾਨ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ।
੫. ਸੇਵਕ ਨੂੰ । ੬. ਛੋਟੀ ਛੋਟੀ ਹੰਸ ਨੂੰ ਲਿਆ ? ੭. ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਕੋਚ ਕਰ ਕੇ । ਸਹਿਤ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ । ੮. ਚਰਨਾਂ
ਕਵਲਾਂ ਵਿਚ । ੯. ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਭਗਤੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਕੇ । ੧੦. ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ । ੧੧. ਇਹ ਵਰ ਦਿਓ ? (ਕਿ)
ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਭਗਤੀ ਕਰਾ ? ੧੨. ਸਾਮਗ੍ਰੀ । ੧੩. ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ । ੧੪—੧੫. ਇਕ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਉਪਾਸਨਾ ਵਿਚ
ਇਕ ਵਿਤੀ ਧਰਮ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਹੀ ਰਹੇ । ੧੬. ਕਾਮਨਾ ਰਹਿਤ । ੧੭. ਉਜੁਲ ਵੰਸ ਵਿਚ ਹੰਸ ਪੰਡੀ ਦਾ ਸਗੋਂ ।
੧੮. ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਵਿਮਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੯. ਸਵੈਦ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦਾ ਸਾਜ ਹੈ । ੨੦—੨੧. (ਜਿਸ ਤਰਾਂ) ਸੂਰਜ ਦੇ
ਮਹਾ ਸੰਦ ਵਿਮਾਨ ਦੀ ਸਹਿਤ ਘੰਡਿਆਂ ਦੇ ਚਮਕ ਪ੍ਰਗਟਦੀ ਹੈ । ੨੨. ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਹੀ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੨੩.
ਵਿਮਾਨ ਦੇ ਡੂੰਠੇ ਕਲਸੇ ਹੀਰਿਆਂ ਦੇ (ਜੜੇ ਹੋਏ) ਹਨ । ੨੪. ਬਹੁਤ-ਉੱਚਾ । ੨੫. (ਜਿਸ ਤਰਾਂ) ਸੁਮੇਰੁ ਦੀ ਚੋਟੀ ਹੈ ।
A ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਪਾਠ ਭੇਦ "ਸਮੁਪਦਾ" ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਵਿਚ
"ਸਮਪਦਾ" ਹੈ ਤਿੰਨ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਪਾਠ ਆਇਆ ਹੈ । ਸੋ ਵਧੀਕ ਸੱਧ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਕਰ ਕੇ ਉਪਰ ਕਰ ਦਿਤਾ
ਗਿਆ ਹੈ ।

ਸਾਇਬਾਨ^੧ ਸਿਹਰਾਬ^੨ ਨਾਨਾ, ^੩ਬਿਬਿਧ ਛਤ੍ਰੀ ਫੇਰ ਹੋ ॥
^੪ਸਾਰੇ ਜਮੁਰਦਾਨ ਗਢੇ ਸੁਪਰੇ, ^੫ਢਰੇ ਸਾਂਚਨ ਢੇਰ ਹੋ ॥
^੬ਨਾਨਾ ਅਟਾਰੀ ਗੜੇ ਹੀਰੇ, ^੭ਖੰਡ ਕਨਕ ਸੁਮੇਰ ਹੋ ॥੫੦੮॥੧੨੬੨॥
^੮ਬਿਬਿਧ ਹੋਏ ਖੰਡ ਖੰਡਨ, ^੯ਰਚਿਤ ਮੁਕਤਾ ਰਤਨ ਹੋ ॥
 ਮਹਾ ਦਿਬਜ^{੧੦} ਬਿਵਾਨ ਹੰਸੇ, ^{੧੧}ਕੋਟਿ ਮਨਿ ਫਨਿ ਖਚਿਤ ਹੋ ॥
 ਬੈਰਕ^{੧੨} ਪੁਜਾ ਕਈ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿਕ, ਰੰਗ ਰੰਗ ^{੧੩}ਕਿਮਾਮ ਹੋ ॥
 ਕਾਕਮ^{੧੪} ਤਮਾਮੀ, ਅਤਲਸੀ ਕਿਰਪਾਸ ਬਹੁਰੰਗ ਫਾਮ^{੧੫} ਹੋ ॥੫੦੯॥੧੨੬੩॥
 ਨਵਰਤਨ^{੧੬} ਦੁਰ ਜਕਤਾ ਅਜਾਇਬ^{੧੭} ਰਚੀ ਬੰਦਨ ਵਾਰ^{੧੮} ਹੋ ॥
 ਦਿਬਯ ਲਾਲ, ਅਮੋਲ, ਅਮੋਲ, ਬੱਜੋ^{੧੯}, ਬਿਬਿਧ ਫਲ ਗੁਲ ਜਾਲ ਹੋ^{੨੦} ॥
 ਕਦਲੀ^{੨੧} ਸ੍ਰੀਖੰਡ^{੨੨}, ਬੋਲਿ ਨਾਨਾ^{੨੩} ਮਾਨਿਕ ਜਮੁਰਦ ਢਾਰ ਹੋ ॥
 ਅਨਿਕ ਪੰਛੀ, ਮੋਰ, ਹੰਸੇ, ^{੨੪}ਗਢੇ ਰਤਨ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋ ॥੫੧੦॥੧੨੬੪॥
^{੨੫}ਜੰਗ ਘੰਟਾ ਗੜਜੋ ਬੱਜ੍ਰਨ, ਲਾਲ, ਮਨਿ ^{੨੬}ਖਲਖਾਲ ਹੋ ॥
 ਮਨਿਨ ਫਨਿ ਗਨ^{੨੭}, ਨਗਨ^{੨੮}, ਰਤਨ, ਪੰਨੇ, ਮਾਨਿਕ, ਲਾਲ ਹੋ ॥
^{੨੯}ਤੇਤੀਸ ਕੋਟਿ ਰਚੇ ਅਮਰ ਕੁਲਿ, ^{੩੦}ਬਿਬਿਧ ਬੋਲਨ ਮਾਲ ਹੋ ॥
^{੩੧}ਦਿਬਯ ਭੂਖਨ ਬਸਨ ਨਾਨਾ-^{੩੨}ਫਾਮ ਧਾਰੇ ਬਾਲ ਹੋ ॥੫੧੧॥੧੨੬੫॥
 ਬਹੁ ਛਤ੍ਰ ਕੰਚਨ^{੩੩} ਦਿਬਯ ਲਾਲਨ, ^{੩੪}ਦੁਰੇ-ਯਕਤਾ-ਖਚਿਤ ਹੋ ॥
 ਦੁਰਤ ਝੁਲਤ ਬਿਵਾਨ ਮਾਝਨ^{੩੫}, ਮੰਗਲ ਮਨੋਹਰ ਰਚਿਤ ਹੋ ॥
 ਮੀਨ^{੩੬}, ਮੋਰ, ਮਰਾਲ^{੩੭}, ਖੰਜਨ^{੩੮}, ਲਾਲ ਪੰਨਨ ਜੜਿਤ ਹੋ ॥
 ਮੁਕਤਾ^{੩੯} ਜਮੁਰਦ ਰਤਨ-ਨਾਨਾ, ਸੇਤ^{੪੦} ਨੀਲਮ, ਹਰਿਤ^{੪੧} ਹੋ ॥੫੧੨॥੧੨੬੬॥

੧. ਛਤ੍ਰੀ, ੨. ਮਕਾਨ ਦੀ ਡਾਟ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਕਮਾਨ ਵਾਂਗੂ ਖਮਦਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੩. ਨਾਨਾ ਪੁਕਾਰ ਦੇ ਛਤ੍ਰੀ ਦੇ ਘੇਰੇ । ੪. ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਮੁਰਦਾਂ ਨਾਲ ਸੁਪਾਰ ਕੇ ਘੜੇ ਹੋਏ । ੫. ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਚਿਆਂ ਵਿਚ ਢਲੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੬. ਬਹੁਤ ਅਟਾਰੀਆਂ ਹੋਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਘੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ । ੭. ਉੱਤਮ ਕਲਸ ਅਤੇ ਖੰਡੇ ਸੂਰਜ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ । ੮—੯. ਨਾਨਾ ਪੁਕਾਰ ਦੀਆਂ ਅੰਬਾਰੀਆਂ ਦੇ ਟੁਕੜਿਆਂ ਟੁਕੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੌਤੀ ਅਤੇ ਰਤਨ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੦. ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ । ੧੧. ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੰਡਾਂ ਮਣੀਆਂ ਜੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ੧੨. ਖੰਡਾ । ੧੩. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਛਿੱਕਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਉੱਚ ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹਾਂ ਤੇ ਚਾੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ ਆਦਿ ਨ ਚਰ ਸਕੇ । ੧੪. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਸਤੂ । ੧੫. ਬਹੁਤ ਰੰਗ ਰੰਗਾਂ ਦੇ । ੧੬. ਨਵੇਂ ਰਤਨ । ੧੭. ਆਸਚਰਜ ਲਾਸਾਨੀ ਮੰਤ੍ਰੀ । ੧੮. ਮਾਲਾਂ, ਲੜੀਆਂ । ੧੯. ਅਮੋਲਕ ਹੀਰੇ । ੨੦. ਸਮੁਦਾਜ ਫੁਲ । ੨੧. ਕੋਲਾ । ੨੨. ਚੰਦਨ । ੨੩. ਮਾਣਿਕਾਂ ਅਤੇ ਜਮੁਰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ । ੨੪. ਰਤਨਾਂ ਦੇ ਘੜੇ ਹੋਏ । ੨੫. ਟੱਲ ਅਤੇ ਘੰਟੇ ਹੋਰਿਆਂ ਦੇ ਘੜੇ ਹੋਏ । ੨੬. ਫਾਗਲ ਪਾਊਣੇ । ੨੭. ਸੱਪ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ । ੨੮. ਨਗੀਨੇ । ੨੯. ਸਭ ਤੇਤੀਸ ਕੋਟੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਰਚ ਲਏ । ੩੦. ਨਾਨਾ ਪੁਕਾਰ ਦੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਅਤੇ ਮਾਲਾਂ । ੩੧—੩੨. ਸੁੰਦਰ ਗਹਿਣੇ ਨਾਨਾ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਵਸਤੂ ਬਚਿਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪਹਿਨੇ । ੩੩. ਸੋਨੇ ਦੇ । ੩੪. ਲਾਸਾਨੀ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੜੇ ਹੋਏ । ੩੫. ਵਿਚ ਭੜੇ । ਮੱਛ । ੩੭.—੩੮. ਮਾਲੇ । ੩੯. ਮੰਤ੍ਰੀ । ੪੦. ਸਵੈਦ । ੪੧. ਹਰੇ

ਬਿਬਿਧ ਬੋਲਿ, ਲਤਾ^੧ ਜਮੁਰਦੇ, ^੨ਪੁਹਪ-ਹੀਰਨ-ਲਾਲ ਹੇ ॥
 ਠੌਰ ਠੌਰ ਬਿਵਾਨ ਮਾਝਨ, ਜੜਿਤ ਖਚਿਤ ਬਿਸਾਲ ਹੇ ॥
 ਆਸਨ^੩-ਤਮਾਮੀ, ਅਤਲਸੀ ਬਹੁ-ਦੂਰ^੪ ਮਨਿ ਗਨ ਮਾਲ ਹੇ ॥
 ਅੰਬਰ ਮੁਸਕ ਜਰਫਾਮ-ਨਾਨਾ, ^੫ਦਿਬਯ-ਬਸਨ-ਰਸਾਲ ਹੇ ॥੫੧੩॥੧੨੬੭॥
 ਦਿਬਯ-ਮੰਗਲ^੬ ਅਤਿ-ਮਨੋਹਰ, ਬਿਬਿਧ ਸਾਜ ਸਮਾਜ ਹੇ ॥
 ਯਨਹਿ ਅਵਰ ਯਾ ਸਮ ਪਾਈਐ^੭, ^੮ਬਿਵਾਨ-ਦੁਤਿਯ-ਪੁਰਾਜ ਹੇ ॥
 ਸਕਲ ਕੁਲਿ ਪਰਿਵਾਰ ਹੰਸਨ ਜੁਰੇ ਤਾਮਹਿ ਬਾਜ^੯ ਹੇ ॥
 ਛੀਰ-ਅਗਨਿ, ਅਨੰਗ-ਮੂਰਤਿ, ਹੰਸ ਹੰਸਨ ਰਾਜ ਹੇ ॥੫੧੪॥੧੨੬੮॥
 ਜਾਇ ਕਿੰਕਰ^{੧੦} ਅਰਜ ਕੀਨੀ, ਮਾਥ ਨਾਇ ਮੁਰਾਰ^{੧੧} ਹੇ ॥
 ਕਹਤ ਭੇ ਤਹ ਦੀਨ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੁ ਬਿਵਾਨ ਹੰਸ ਤੱਯਾਰਿ ਹੇ ॥
 ਸੁਨਤ ਸ੍ਰੀ-ਬਿਧਨਾ-ਚਤੁਰ-ਮੁਖ^{੧੨}, ਕਰੀ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਹੇ ॥
 ਹਨੰ-ਦੁਸੁਨ ਅਸੁਰ-ਖਲ-ਦਲ, ਕਰਹੁ ਬੇਗ-ਉਤਾਰ-ਹੇ^{੧੩}॥੧॥ਰਹਾਉ॥A
 ਸੰਖ-ਪੁਨਿ-ਘੰਟਾਨ-ਬਾਜੈ, ਸੱਦ-ਨੱਦ^{੧੪} ਅਪਾਰ ਹੇ ॥
 ਤਹਿ ਬਜੈ ਮਾਰੂ^{੧੫} ਕੋਟਿ ਦੇਦਭਿ^{੧੬} ਕੋਟਿ ਗੋਮੁਖ ਡਾਰ ਹੇ^{੧੭} ॥੫੧੫॥A ॥੧੨੬੯॥
 ਦੇਦਭਿ,-ਪਖਾਵਜ^{੧੮}, ਮੁਰਜ, ਮੁਹਵਰ^{੧੯}, ਬੀਨ, ਬੰਸੀ ਭੇਰਿ ਹੇ ॥
 ਸ਼ਹਨਾਇ, ਤੂਰ, ਤੰਬੂਰ, ਬੇਨਨ, ਸੰਖ, ਘੰਟ ਘਨੇਰ ਹੇ
^{੨੦}ਮੰਦਲ, ਤਰੰਗਨ ਬਾਰਿਨੀ, ਮੁਰਲੀ, ਤੰਬੂਰਨ, ਬੇਨੁ ਹੇ ॥
 ਡਉਰੂ, ਮੁਚੰਗਨ, ਜਲ ਤਰੰਗਨ ਨਾਇ, ਧੋਸਾ, ਫੇਨੁ ਹੇ ॥੫੧੬॥੧੨੭੦॥
 ਝਾਂਝਰ, ਬਨੋਸਾ^{੨੧} ਤਾਲ, ਤੂਰਨ, ਖਰਜ^{੨੨} ਖੂਰਦਕ ਭੀਨ ਹੇ^{੨੩} ॥
 ਨੋਬਤ, ਦਮਾਮਨ ਦੀਹ ਦਾਰੁਨ, ^{੨੪}ਛੰਕ ਮਾਰੁਨ ਚੀਨ ਹੇ ॥

੧. ਵੇਲਾਂ। ੨. ਹੀਰਿਆਂ ਤੇ ਲਾਲਾਂ ਦੇ ਫੁੱਲ। ੩. ਵਿਛੋਟੇ। ੪. ਬਹੁਤ ਸੌਤੀ। ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਣੀ।
 ੫. ਬਹੁਤ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਸੁੰਦ ਤੋਂ ਸੁੰਦ ਜਰੀਦਾਰ ਵਸਤੂ ਕਸਤੂਰੀ ਅਤੇ ਅੰਬਰ ਵਾਲੇ। ੬. ਸੋਹਣੇ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ।
 ੭. ਇਸ ਵਰਗਾ ਵਿਮਾਨ ਅਜ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਸਹਿਰ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ੮. ਪੰਛੀ। ੯. ਦੁੱਧ ਵਾਂਗੂ ਸਫੈਦ ਅਗਨਿ
 ਵਾਂਗੂ ਲਾਲ, ਅਤੇ ਕਮ ਦੀ ਸਕਲ ਵਾਂਗੂ ਸੋਹਣੇ। ੧੦. ਸੇਵਕ ਨੇ। ੧੧. ਬ੍ਰਹਮਾ। ੧੨. ਸ੍ਰੀ ਚਾਰ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲਾ
 ਬ੍ਰਹਮਾ। ੧੩. ਛੋਤੀ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾਈ। ੧੪. ਨਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ। ੧੫. ਨਗਾਰਾ। ੧੬. ਕਤਾਰ, ਤਜਗਣਾ।
 ੧੭. ੨੦. ਪੁਰੀਆਂ। ੨੧. ਚੌਲ ਅਤੇ ਜਲ ਤਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀ ਸੈਨਾ। ੨੨. ਲੜੀਆਂ, ਵੇਸਰੀਆਂ। ੨੩. ਇਕ ਸੂਰ, ਨਾਮ ਹੈ
 ਪੰਜ ਦਾ। ੨੪. ਚੋਥਾ ਖਾਣ ਵਾਲੇ (ਨਗਾਰੇ)। ੨੫. (ਵਕਤ) ਪਛਾਣ ਕੇ ਚੋਥਾ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।
 A ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿਕ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ੧ ਰਹਾਉ ਪਾਠ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਛੇਦ
 ਦੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਛੇ ਹੀ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਕੇਵਲ ਦੋ ਹੀ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ “੧॥ਰਹਾਉ॥” ਪਾਠ ਲਿਖਣਾ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ
 ਹੈ। ਬਾਕੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ।

ਤੁਰਹੀ, ਤਬਲ, ਦੰਮਲ^੧, ਘੁਰਾਲੀ^੨, ਪੀਲ, ਸੁਤਰੀ^੩ ਨਾਦੁ ਹੈ ॥
 ਬਹੁ ਭਾਂਤਿ ਬਾਜਨ ਜੁੱਥ ਜੁੱਥਨ, ਬਜਤਿ ਉਠਤੁ ਬਿਖਾਦੁ^੪ ਹੈ ॥੫੧੭॥੧੨੭੧॥
 ਰਥਾਬ, ਬੇਨ, ਮੁਚੇਗੁ, ਕਾਨੜ^੫, ਬੰਗ A^੬ ਬੰਸਰਿ-ਮਾਲ ਹੈ ॥
 ਜੀਰ^੭, ਖਰਜ, ਉਪੰਗ, ਚੰਬਲ^੮ B ਡਫ, ਡੰਕਾ, ਝਾਲ ਹੈ ॥
 ਕੋਸ, ਦੀਹ ਨਿਸੁੰਨ^੯ ਨਾਦਿਨ, 'ਡਹ-ਡਹਾਤ ਬਿਸਾਲ ਹੈ ॥
 ਲੋਕ ਨਾਦਿ ਜੁਝਾਵ^{੧੦} ਸੁਨਜਤ, ਉਠਤਿ ਗੁਨਤਿ ਸੁ-ਤਾਲ ਹੈ ॥੫੧੮॥੧੨੭੨॥
 ਸਜ ਸੈਨ ਚਤੁਰੰਗਨੁ ਅਖਾਰਨੁ, ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਬਿਵਾਨ ਹੈ ॥
 'ਪੁਜਾ ਕੋਟਿ ਉਤੰਗ ਮਨਿ ਕਰ, ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਨਿਸਾਨ ਹੈ ॥
 ਬੁਹਮ ਲੋਕ ਅਮਰ^{੧੧} ਸਕਲ ਸੁਰ, ਖਾਸ ਫੌਜ ਸੁਧਾਰ^{੧੨} ਹੈ ॥
 'ਚੜਿਤ ਬਿਧਨਾ ਚਤੁਰ ਮੁਖ ਬੇਵਾਨ ਹੋਸ ਮੁਰਾਰਿ ਹੈ ॥੫੧੯॥੧੨੭੩॥
 ਨਹਿ ਜਾਤਿ ਬਰਨੀ ਸੋਭ ਦਰਸਨ ਛਤੁ ਮੁਕਟ ਸਮਾਜ ਹੈ ॥
 ਬਸਤ੍ਰ^{੧੩} ਸਸਤ੍ਰਨ ਅਸਤੁ ਸੋਭਿਤ ਅੰਗ ਅੰਗਨ ਰਾਜ ਹੈ ॥
 ਦਿਬਜ ਮੁਕਟ ਸਮਾਜ ਨਾਨਾ ਲਾਲਾ ਮਨਿ ਫਨਿ ਖਚਿਤ ਹੈ ॥
 ਹੀਰਾ ਜਮੁਰਦਨ ਬੱਜ੍ਰ^{੧੪} ਮੁਕਤਨ ਬਿਮਲ^{੧੫} ਮਨਿ ਗਨ ਰਚਿਤ ਹੈ ॥੫੨੦॥੧੨੭੪॥
 ਮੁਕਤਾ ਅਨੂਪਮ, ਦਿਬਜ ਪੰਨੇ. ਅਲਮਾਸ^{੧੬} ਗੋਹਰ^{੧੭} ਜੜਿਤ ਹੈ ॥
 ਨਵਰਤਨ^{੧੮} ਨਾਨਾ ਭਾਂਤਿ ਰਤਨੰ ਮਨਿਨ ਮਾਨਿਕ ਮੜਤ ਹੈ ॥
 'ਛਟਾ ਜਗਮਗ ਉਦਿਤ ਦਿਨ ਛਬਿ 'ਕੋਟਿ ਉਡਗਨ ਲਜਿਤ ਹੈ ॥
 'ਮਨੀ ਫਨੀਅਨ ਫਨੀਮਨੀਅਨ ਅਨਿਕ ਫਨਿ ਮਨਿ ਸਜਿਤ ਹੈ ॥੧॥੧੨੭੫॥
 ਸੁਭ ਮਨੋਹਰ ਦਿਬਜ ਮੰਗਲ ਮੁਕਟ ਸੀਸੰ ਛਕਤ^{੧੯} ਹੈ ॥
 ਕੁੰਡਲ ਜਮੁਰਦਨ ਲਾਲ ਮੁਕਤਾ 'ਮਕਰਾਕਾਰੰ ਸਕਤਿ ਹੈ ॥੫੨੧॥੧੨੭੫॥

੧. ਵਡਾ ਨਗਾਰਾ। ੨. ਤੁਰਹੀ ਨਫੀਰੀ। ੩. ਗਰਜ ਪੋਣ ਵਾਲੀ ਦੁੰਦਭਿ, (ਅ) ਘੁੜਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਾਜੇ।
 ੪. ਉਠਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਾਜੇ। ੫. ਲੜਾਈ ਝਗੜਾ। ੬. ਨੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਵਾਜਾ। ੭. ਨਾਮ ਹੈ ਵਾਜੇ ਦਾ।
 ੮. ਇਕ ਤਾਰ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਰਥਾਬ ਵਿੱਚ ਗਜ਼ ਨਾਲ ਹਰਕਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ੯. ਪੰਜੇ ਵਿੱਚ ਵਜੇਣ ਵਾਲੇ ਵਾਜੇ ਛੋਟੇ।
 ੧੦. ਆਵਾਜ਼ ਪੁਨਿ। ੧੧. ਬਹੁਤ ਡਹ ਡਹ ਨਾਲ ਵਜਦੇ ਹਨ। ੧੨. ਲੜੋਣ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਕੁੰਡਾਂ ਹੀ ਝੰਡੇ ਉੱਚੇ ਅਤੇ ਮਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਝਿਣਾਂ ਵਾਲੇ। ੧੪. ਮਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ੧੫. ਤਜਾਰ ਕਰ ਕੇ। ੧੬. ਚਾਰ ਮੁਖਾਂ ਵਾਲੇ ਬੁਹਮਾਂ ਨੇ ਚੜਾਈ ਕੀਤੀ। ੧੭. ਸੁੰਦ੍ਰ। ੧੮. ਹੀਰਾ। ੧੯. ਚਿੱਟੀਆਂ। ੨੦. ਹੀਰਾ। ੨੧. ਮੱਤੀ। ੨੨. ਰਤਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ। ੨੩-੨੪. ਇਸਤਰਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਗਮਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਜਿਸਤਰਾਂ) ਸੂਰਜ ਦੀ ਛਬਿ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕੁੰਡਾਂ ਹੀ ਤਾਰੇ ਲੱਜਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੫. ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮਣੀਆਂ ਦੇ ਸੱਪ ਹਨ। ੨੬. ਸੱਜ ਰਹੇ ਹਨ। ੨੭. ਮੱਛੀ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵਾਂਗੁ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੇ ਹਨ।

A ਬਾਕ ਵਾਜਾ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਔਂਦਾ ਹੈ ਪੰਤੂ ਬੰਗ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਥਾਂ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।
 B 'ਚੰਬਲ' ਪਦ ਸੁੱਧ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਕਿਉਂਕਿ 'ਚੰਬਲ' ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਗੁੰਝ ਵਿੱਚ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਬਲਕਿ ਚੰਗ ਵਾਜਾ ਤਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿੰਤੂ ਚੰਬਲ ਰੰਗ ਤਾਂ ਜਗਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਸਾਇਦ ਇਹ ਪਦ 'ਚੁੰਗਲ' ਦਾ ਵਿਗੜ ਕੇ ਬਣ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਅਸਚਰਜ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਤ ॥

ਕਲਗੀ ਜਮੁਰਦਨ ਦੁਰ ਯਕਤਾ ਲਾਲ ਹੀਰਨ ਮਨਿਨ ਹੇ ॥
 ਲੁਲੁ ਅਜਾਇਬ^੧ ਰਤਨ ਨਾਨਾ ਨੀਲ ਫਨਿ ਮਨਿ^੨ ਪਨਨ^੩ ਹੇ ॥
 ਕੋਟਿ ਮਨਿਗਨ ਛਟਾ ਗੋਹਰ^੪, ਸਾਫ ਨਿਰਮਲ ਰਤਨ ਹੇ ॥
 ਕਲਗੀ ਛਕੀ^੫ ਸਿਰ ਦਿਬਜ ਮੰਗਲ^੬ ਬਿਜਜ ਰਨ ਜਜ ਕਰਨ ਹੇ ॥੫੨੨॥੧੨੭੬॥
 ਲਾਲ ਫਨਿ ਮਨਿ ਜਿਗਾ ਹੀਰਨ ਦੁਰਨ^੭ ਯਕਤਾ ਜੜਿਤ ਹੇ
 ਨਾਨਾ ਰਤਨ ਗੋਹਰ ਜਵਾਹਰ, ਨੀਲ ਮਨਿ^੮ ਗਨ ਘੜਿਤ ਹੇ
 ਮੰਗਲ ਅਜਾਇਬ ਜਿਗਾ ਰਤਨਨ; ^੯ਕੋਟਿ ਉਡਗਨ ਜੜਿਤ ਹੇ
^{੧੦}ਸੋਭੇ ਅਨੂਪਮ ਸੀਸ ਬਿਧਨਾ ਜੋਤਿ ਪਲ ਪਲ ਬੜਤਾ^{੧੧} ਹੇ ॥੫੨੩॥੧੨੭੭॥
 ਸੋਭਿਤ ਅਨੂਪਮ ਕੰਠ ਮਾਲੇ, ਲਾਲ ਮੁਕਤਾ ਖਚਿਤ ਹੇ
 ਚੰਦ੍ਰ ਸੈਨਨ ਮਨਿਨ^{੧੨} ਹੀਰਨ^{੧੩} ਬਿਬਿਧ-ਚੀਰਨ ਜੜਿਤ ਹੇ^{੧੪}
^{੧੫}ਬੰਧੀ ਵ ਹੈਕਲ ਰਤਨ ਨਾਨਾ; ^{੧੬}ਹਾਰ ਲਾਲਨ ਲਗੀ ਹੇ ॥
 ਕੋਟਿ ਭੂਖਨ^{੧੭} ਅੰਗ ਰਾਜਿਤ ਬਜ੍ਜ^{੧੮} ਮੁਕਤਾ ਜਗੀ ਹੇ ॥੫੨੪॥੧੨੭੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਤ

ਭੁਜ ਬੰਦ ਪੰਨਨ ਨੀਲ ਫਣਿ ਮਣਿ. ਬਿਬਿਧ ਭੂਖਨ ਛਕੇ ਹੇ^੧
 ਅਲੰਕਾਰ ਭਾਂਤਿ ਨਾਨਾ; ਨਵਰਤਨ ਮੁੰਦ੍ਰਿਯਨ ਸਜੇ ਹੇ
 ਦੁਰਨ ਯਕਤਾ ਮਨਿਨ ਮਾਨਿਕ ਹੀਰ ਲਾਲਨ ਜੜੇ^੨ ਹੇ
^੩ਮੰਗਲ ਬਸਨ ਅੰਬਰ ਕਮਾਮੀ, ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿਨ ਧਰੇ ਹੈ ॥੫੨੫॥੧੨੭੯॥
 ਗੁਲਨਾਰ^੪ ਸੋਸਨਿ^੫ ਰੰਗ ਰੰਗਨ; ਅਤਲਸ. ਤਮਾਮੀ, ਅੰਬਰੀ^੬
 ਕਾਕਮ ਮੁਸ਼ੱਜਰ^੭ ਦਿਬਜ ਅੰਬਰ ਬਸਨ ਅਨਿਕ ਪਟੰਬਰੀ^੮
 ਜਗਮਰ^੯ ਛਟਾ ਦਾਮਨਿ ਚਮਕਤ, ^{੧੦}ਬਸਤ੍ਰ ਨੂਰੀ ਬੰਦਰੀ

੧. ਅਸਚਰਜ ਮੋਤੀ । ੨. ਨੀਲਮ ਅਤੇ ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ । ੩. ਪੰਨੇ । ੪. ਮੋਤੀਆਂ ਦੀ ਚਮਕ । ੫. ਸਜੀ
 । ੬. ਜਿੱਤਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਯੁਧ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ । ੭. ਮੋਤੀ । ੮. ਨੀਲਮ ਅਤੇ ਮਣੀਆਂ । ੯. ਮਾਨੋ ਕਿ ਕੁੱਝ ਹੀ
 ਾਰੇ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੦. ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ ਸੋਦ੍ਰਿਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਸੰਭ ਰਹਿਆ ਹੈ । ੧੧. ਪਲ ਪਲ ਵਿਖੇ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਧਦਾ
 ਹੈ । ੧੨. ਮੁਕਤਾ ਉੱਤੇ ਮਣੀਆਂ । ੧੩. ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਸਤੂ ਉਪਰ ਜੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ੧੪. ਮਾਲਾ ਅਤੇ
 ਤਵੀਤ ਬਹੁਤ ਰਤਨਾਂ ਦੇ । ੧੫. ਲਾਲਾ ਦੀਆਂ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ । ੧੬. ਗਹਣੇ । ੧੭. ਹੀਰਾ । ੧੮. ਸਜਦੇ ਹਨ ।
 ੧੯. ਸਮੂਹ ਦੇ ਵਸਤੂ ਖਸਬੂਦਾਰ ਪੁਸ਼ੀਆ ਵਾਲੇ ਹਨ । ੨੦. ਲਾਲ ਰੰਗ । ੨੧. ਨੀਲਾ ਰੰਗ । ੨੨. ਅੰਬਰ ਵਾਂਗ ਖਸਬੂ
 ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਫਾਲੀ ਵਸਤੂ ਯਧਤਾ । ੨੩. ਉੱਤੇ ਯਧਤਾ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਦ੍ਰਿਪਤੀ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹੋਣ । ੨੪. ਪੱਟ
 ਦਿਆ ਵਸਤੂ ਵਾਲੇ । ੨੫. ਬਿਜਾਲੀ ਵਾਂਗ । ੨੬. ਇਕ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਦਾ ਸਥਾਨ ਜਿਸ ਦੇ ਵਸਤੂ ਕਿਸੇ ਸਮਝ
 ਯਾਦੀ ਮਸਮੂਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ, ਨੂਰੀ ਬੰਦਰ ਯਧਤੇ ।

ਨਹਿ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟਿ ਠਹਰਤਿ ਚਾਰੁ-ਕਰਾ^੧, ਸਸਿ^੨ ਕੋਟਿ ਉਡਗਨ^੩ ਨਭ-ਚਰੀ^੪ ॥੫੨੬॥੧੨੮੦॥
 ਅੰਕਰ ਪਟੰਬਰ ਦਿਬਜ^੫ ਨਾਨਾ, ਉਦਿਤ ਦਿਨ^੬ ਛਬਿ ਸਸਿ-ਕਲਾ ॥
 ਬਾਘੰਬਰੀ^੭ ਪਾਸੰਬਰੀ^੮ ਸ਼ਬਨਮ^੯, ਅਨੂਪਮ ਬਹੁ ਭਲਾ ॥
 'ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਉਡਗਨ ਚੰਦ੍ਰ ਬਰਨਨ, 'ਬਸਨ ਭੂਖਨ ਮੰਗਲਾ
 'ਜਿਹ ਨਿਰਖ ਅਪਦਾ-ਤਿਮਰੁ ਬਿਨਸਤਿ^{੧੨}, ਛਟਾ^{੧੩} ਜਗਮਗ ਉਜੁਲਾ ॥੫੨੭॥੧੨੮੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਤ ॥
 ਸਸਤ੍ਰੰ ਅਜਾਇਬ ਦਿਬਜ ਮੰਗਲ, ਅਸਤ੍ਰ ਤੀਛਨ ਦਾਮਨੀ^{੧੪} ॥
 ਝਮਕਤ ਛਟਾ ਚੰਚਲ^{੧੫} ਲਹਾ ਲਹ, 'ਜੜਿਤ-ਉਡਗਨ-ਚਾਂਦਨੀ ॥
 ਮੁਕਤਾ, ਜਮੁਰਦਨ, ਬੱਜ੍ਜ, ਰਤਨੰ, 'ਸੇਸ-ਫਨਿ-ਮਨਿ, ਲਾਲਨੀ ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਚਕ੍ਰ, ਪਟਾ, ਗਦਾ, ਤਉਫੰਗੀ^{੧੬}, ਤਰਗਸ^{੧੭}, ਬਾਨਨੀ ॥੫੨੮॥ ॥
 'ਸਾਯਕA ਸਿਲੀਮੁਖ ਬੱਜ੍ਜ ਲਾਲਨ, 'ਪਰੀ ਪੰਛੀ-ਪਦਮਨੀ ॥
 'ਨਾਵਕ ਖਤੰਗਨ ਲੈਸ ਖਪਰਾ, 'ਤੂਨ ਮਨਿ ਗਨ ਸਰ ਫਨੀ ॥
 'ਲਹ ਲਹਤ ਜੁਗ-ਰਸਨਾ-ਸਜੀਵਨ 'ਰੂਪ ਵੰਤ ਸਜੀਵਨੀ
 ਚੰਦ੍ਰ-ਬਾਨਨ^{੧੮} ਅਰਧ-ਚੰਦ੍ਰਨ ਸੈਫ, ਸਹਿਬੀ^{੧੯}, ਸਾਪਨੀ^{੨੦} ॥੫੨੯॥੧੨੮੩॥
 ਧਾਵਤ ਨਿਮਖ ਪਲ ਪਲ ਸ-ਚੰਚਲ, 'ਸਤ੍ਰ-ਖਾਪਨਿ-ਧੋਪਨੀ ॥
 ਕਬਜ਼ੈ^{੨੧}-ਬਿਬਿਧ ਦਸਤੈ-ਅਨੂਠੀ, ਲਾਲ, ਮਨਿ-ਗਨ ਨੀਲਨੀ ॥
 ਤਿਸੁਲ, ਸਾਂਗਨ, ਸਕਤਿ, ਭਾਲਨ^{੨੨}, ਬਿਬਿਧ ਭਸੁਡੀ, ਸੈਲਨੀ ॥
 ਯਲਮਾਸ^{੨੩}, ਮਾਨਿਕ, ਫਨਿਕ-ਫਨਿ-ਮਨਿ^{੨੪}, 'ਜੜਿਤ-ਖਚਿੱਤ-ਸਹੇਲਨੀ ॥੫੩੦॥੧੨੮੪॥

੧. ਸੋਹਣੀਆਂ ਕ੍ਰਿਣਾਂ ਤੇ। ੨. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ। ੩. ਤਾਰੇ। ੪. ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਵਾਲੇ। ੫. ਸੁੰਦ। ੬. ਸੂਰਜ। ੭. ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਖਲ ਦੇ ਵਸਤ੍ਰ। ੮. ਪਸ਼ੂ ਦੀ ਖਲ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਵਸਤ੍ਰ। ੯. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਕਪੜਾ ਜੋ ਬਰਾਕ ਅਤੇ ਕੀਮਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੧੦-੧੧. ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਗਹਣੇ ਅਤੇ ਕਪੜੇ, ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਂਗੂ ਹਨ। ੧੨. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਡਰ ਰੂਪ ਅੰਧੇਰਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੩. ਚਮਕ। ੧੪. ਬਿਜਲੀ। ੧੫. ਚਾਲਾਕ। ੧੬. ਮਾਨੋ ਕਿ ਚੰਦੋਂ ਨੂੰ ਤਾਰੇ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੭. ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਅਤੇ ਲਾਲ। ੧੮. ਬੰਦੂਕ। ੧੯. ਭੰਬਾ। ੨੦. ਬਾਣ ਹੀਰਿਆਂ ਤੇ ਲਾਲਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ। ੨੧. ਬਾਣ ਅਤੇ (ਮਣੀਆਂ) ਦੇ ਹਨ। ੨੨-੨੩. ਅਨੇਕਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਾਣ ਸਹਿਤ ਭੰਬੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਮਣੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹਨ। ੨੪-੨੫. ਚੰਤੰਨਤਾ ਸਹਿਤ ਅਤੇ ਰੂਪਵਾਨ ਲਹ ਲਹ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨੬. ਇਹ ਬਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ੨੭. ਬਰਛੇ। ੨੮. ਨਾਗਨੀ। ੨੯. ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ। ੩੦. ਮੁੱਠਾਂ। ਦਸਤੇ। ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ। ੩੧. ਬਰਛੇ। ੩੨. ਹੀਰਾ। ੩੩. ਫਨੀਅਰ ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ। ੩੪. ਸਹਿਤ ਬਰਛੀਆਂ ਜੜੇ ਹੋਏ ਖਚਿਤ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ।

A ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਣਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਦੇ ਫੇਰ ਨੇ ਅਗਯਾਤ ਕਰਵਾ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਪੰਛੀ ਪਰੀ ਨਾਗਨਿ^੨, ਭੁਜੰਗਨੁ, ਬਿਸਖ, ਬਿਖਧਰੁ, ਅਹਿ ਫਨੀA ॥
 ਯਰ ਰੂਪ ਨਾਗਨਿ ਸਜਿਵ^੩ ਬਾਨਨ, ਭੀਮ ਭੀਸਮ ਕਾਲਨੀ^੪ ॥
 ਜਮਧਰ, ਕਟਾਰਨ, ਬਾਕ, ਬਿਛੂਆ, ਕਾਲ-ਦਾੜ-ਕਰਾਲਨੀ^੫ ॥
 ਤਉਫੰਗ, ਤੁਪਕ^੬, ਜੰਬੂਰ^੭, ਪਿਸ੍ਰਲ^੮, ਭੀਮ ਬਾਕ-ਜੁਆਲਨੀ^੯ ॥੫੩੧॥੧੨੮੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਤ ॥
 ਸਸਤ੍ਰੁ ਅਸਤ੍ਰੁ ਅਨੂਪ ਤੀਛਨ, ਦਿਬਜ ਮੰਗਲ ਸਾਜ ਹੇ ॥
 ਸਨਾਹ^੧ ਬਕਤ੍ਰੁ ਕੋਚ ਕਸ-ਸਜ-ਸਸਤ੍ਰੁ-ਅਸਤ੍ਰੁ-ਧਿਰਾਜ ਹੇ^੨ ॥
 ਸੁਰ ਸਕਲ ਠਾਢੇ ਕਰਤ ਮੰਗਲ, ਬਿਜੈ ਉਚਰਤ ਗਾਜ ਹੇ ॥
 ਮਨਾਇ ਗਨਪਤਿ ਸਿੱਧ ਦਾਤਾ, ਕਰਤ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਹੇ ॥੫੩੨॥੧੨੮੬॥
 ਬਜਯੋ ਘਟਾ ਸੰਖ ਭੀਖਮ^੩ ਨਾਦ ਮੰਗਲ-ਕਾਰ ਹੇ ॥
 ਸੁਭ ਘੜੀ ਸੋਧ ਚੜਯੋ ਬਿਧਾਤਾ^੪, ਬੇਵਾਨ-ਹੰਸ-ਮੁਗਾਰਿ ਹੇ ॥
 ਨਹਿ ਜਾਤਿ ਬਰਨੀ ਸੋਭ ਦਰਸਨ, ਸਿਰ ਦੁਰਤ ਛਤ੍ਰੁ ਕਰਤਾਰ ਹੇ ॥
 ਚਮਰ ਚਹੂੰ ਦਿਸ ਫਿਰਤ ਅਨਲੀ^੫, ਸੁਰ ਕਰਤ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਹੇ ॥੫੩੩॥੧੨੮੭॥
 ਭਯੋ ਸੱਦ-ਨੱਦ^੬ ਪੂਲਜ ਪਲਟਯੋ^੭, ਬਜਯੋ ਘੋਰ ਨਿਸਾਨ^੮ ਹੇ ॥
 ਗੋਮੁਖ, ਦਮਾਮਨ, ਕੋਸ, ਦੁੰਦਭਿ, ਡੰਕ, ਧੋਸ ਬਰਾਨ^੯ ਹੇ ॥
 ਗੁਭ ਗੁਭੀ, ਡਾਮਰੁ, ਨਾਇ^{੧੦} ਤੁਰਹੀ, ਤੰਬੂਰ-ਦਾਰੁਨ-ਤਾਨ ਹੇ ॥
 ਝਾਝਰ ਬਨੋਸਾ^{੧੧}, ਤਾਲ, ਝਾਝ, ਮੰਜੀਰ^{੧੨}, ਘੋਰ^{੧੩} ਸਹਾਨ ਹੇ ॥੫੩੪॥੧੨੮੮॥
 ਮਾਰੂ ਬਜਯੋ ਘਨਘੋਰ ਨਾਦਨ ਮੁਰਜ ਮਾਹੁਰ ਬੀਨ ਹੇ ॥
 ਦੁੰਦਭਿ ਪਖਾਵਜ ਬੇਨੁ ਬਨਸੀ ਖਰਜ ਬੈਬ ਡਫੀਨ ਹੇ ॥
 ਮੁਰਲੀ, ਮੁਚੰਗਨ, ਜਲ-ਤਰੰਗਨ^{੧੪} ਉਪੰਗ ਰੰਗਨ ਡੀਨ ਹੇ ॥

੧. ਤੀਰ । ੨. ਸਰਪ । ਤੀਰ, ਨਾਗਣੀਆਂ; ਬਰਫੀਆਂ । ੩. ਜੀਵ । ੪. ਕਾਲ ਵਾਗੂ । ੫. ਸਸਤ੍ਰੁ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ।
 ੬. ਭਾਨਕ-ਯਮਦਾੜ । ੭. ਤੋਪ । ੮. ਜੁਬੂਰਹ ਤੀਰ ਦੀ ਨੱਕ, ਛੋਟੀ ਤੋਪ ਤੇ ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਹੈ, ਵਡੀ ਬੰਦੂਕ,
 ਛੋਟੀ ਤੋਪ । ੯. ਪਸਤੋਲ । ੧੦. ਸ਼ਬਦ ਕਢਣ ਵਾਲੀ ਬੰਦੂਕ । ੧੧. ਸੰਜੋਆ । ੧੨. ਵਡੇ ਰਾਜੇ ਸਸਤ੍ਰੁ ਅਸਤ੍ਰੁ ਖਿਚ ਨਾਲ
 ਸਜਾ ਕੇ । ੧੩. ਭਾਨਕ । ੧੪. ਬ੍ਰਹਮਾ । ੧੫. ਪੰਛੀ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦਾ ਅਗਨੀ ਵਾਂਗੂ ਤੇਜ ਮਗ । ੧੬. ਨਾਦਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ।
 ੧੭. ਹੇ ਗਈ, ਮੁੜ ਆਈ । ੧੮. ਨਗਾਰਾ । ੧੯. ਸੁੰਸਟ ਆ ਕੇ ਵਡੇ । ੨੦. ਸਰਨਾਈ ਤੁਰਗੀ ।
 ੨੧. ਲੰਗੋਜੇ ੨੨. ਛੋਟੇ । ੨੩. ਇਕ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ (ਇਸੇ ਰਾਗ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ "ਮਹੂਵਰ" ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ
 ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ । ੨੪. (ਉਪੰਗ) ਵਾਜਿਆਂ ਨੇ (ਰੰਗਨ) ਆਨੰਦਾਂ ਨੂੰ ।

A ਇਨ੍ਹਾ ਤ੍ਰਕਾਂ ਦੀ ਲੰਦੇਤਾ ਪੂਰਬਕ ਲੜੀ ਬੰਨਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਠਿਨਾਈ ਪੈ ਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਤਨੀ ਬੁੱਧੀ
 ਉੱਚੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਸਰਪਾਂ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਸਮਝ ਬੈਠਦੇ ਹਾਂ । ਵਾਸਤ੍ਰੁ ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਹੀ ਨਾਮ ਸਰਪਾਂ ਦੇ
 ਅਊਂਦੇ ਹਨ ਉਨੇ ਹੀ ਨਾਮ ਤੀਰਾਂ ਦੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿੰਨੇ ਹੀ ਨਾਮ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਹੋਣ ਉਹ ਭੀ ਬਣਾਂਦੇ ਹੋ ਸਕਦੇ
 ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਅਲਗ ਹੀ ਤ੍ਰਿਯਾ ਆਦਿਕਾਂ ਤੋਂ "ਸਿਲੀ ਮੁਖ" ਆਦਿ ਨਾਮ ਬਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ
 ਕਲਾ ਸਮਝਾਣ ਲਈ ਤਾਂ ਆ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ । ਪਰ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਵਿਸਤਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਘੋਰ^੧ ਦੀਹ^੨ ਬਜੇੜ^੩ ਨਾਨਾ, ਭੀਮ ਦਾਰੁਨ ਕੀਨ ਹੇ ॥੫੩੫॥੧੨੯੮॥
 ਕਰਜੇ ਕੂਚ ਅਨੀ-ਬਿਧਾਤਾ^੪, ਇੰਦ੍ਰ-ਪੁਰ ਨਗ-ਫਟਕ-ਹੇ^੫ ॥
 ਸੁਰ ਸਾਜ ਸਾਜ ਚਲੇ ਸੰਬੂਹਨ^੬, ਬਜੂਹ ਫੂਹਿਨ-ਕਟਕ ਹੇ ॥
 ਅਸੁ ਗਜ, ਸਜੇਦਨ^੭, ਪੀਲ; ਪਾਖਰ^੮, ਸੁਭਟ-ਪਾਇਕ-ਬਿਕਟ-ਹੇ^੯ ॥
 ਕਰਤ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਮੰਗਲ, ਬਿਜੈ-ਜੈ-ਤਰ^{੧੦} ਸੁਭਟ^੧ ਹੇ ॥੩੬॥੧੨੯੦॥
 ਹਰਵਲ^{੧੨} ਚੰਦਾਵਲ^{੧੩} ਅਮਰ-ਗਨ^{੧੪}-ਭਟ, ^{੧੫}ਬਾਇ-ਦਾਹਿਨ-ਬੀਰ-ਹੇ ॥
^{੧੬}ਖਵਾਸ ਪਾਇਕ ਗੋੜ ਨਿਜ ਦਲ; ਸੁਭਟ^{੧੭} ਸਾਵੰਤ ਧੀਰ ਹੇ ॥
 ਖਾਸ ਫੌਜ ਬਨਾਇ ਖਾਸੀ^{੧੮}; ਰੰਗ ਰੰਗਨ ਚੀਰ^{੧੯} ਹੇ ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾਨ; ਸੇਲ; ਗਦਾ; ਪਟਾ, ਸਾਰੰਗ^{੨੦} ਖਦੇਗੋ-ਤੀਰ^{੨੧} ਹੇ ॥੫੩੭॥੧੨੯੧॥
 ਨਾਯ ਮਾਥ ਚਲੇ ਸਕਲ ਸੁਰ, ਉਡਯੋ ਹੰਸ ਬਿਵਾਨ ਲੈ ॥
 ਚਾੜ੍ਹਾ-ਕਰੀ^{੨੨} ਸ੍ਰੀ ਬ੍ਰਹਮ ਕਰਤਾ; ਇੰਦ੍ਰ ਲੋਕ ਪਯਾਨ-ਕੈ^{੨੩} ॥
 ਬਜਤੇ ਬਜੇਤ੍ਰਨ ਸੁਰ ਅਖਾੜਨ, ਗੁਨਿਨ^{੨੪} ਰਾਗ-ਅਲਾਪ ਹੀ ॥
 ਮਾਰੂ; ਧਮਾਰ; ਬਸੰਤ; ਸੂਹੀ; ਗੋਂਡ; ਭੈਰਵ ਥਾਪ ਹੀ^{੨੫} ॥੫੩੮॥੧੨੯੨॥
 ਸਕ੍ਰ-ਲੋਕ^{੨੬} ਚਲੇ ਮੁਦਿਤ-ਮਨਿ^{੨੭} ਹਰਖ; ਮੰਗਲ; ਰਸਿ-ਭਰੋ^{੨੮} ॥
 ਆਨੰਦ-ਪਲ-ਪਲ; ਮੁਦਿਤ-ਛਿਨ-ਛਿਨ; ^{੨੯}ਸੀਲ-ਨਿਧ ਕਰੁਣਾ-ਦਰੇ ॥
 ਲੋਕ ਲੋਕ ਸੁਨਯੋ ਕੁਲਾਹਲ^{੩੦}; ^{੩੧}ਜੁਰੇ-ਆਇ-ਆਰੁਣ-ਚਲੇ ॥
 ਪਹੁਚੇ ਸਕਲ ਸੁਰ ਸਾਜ ਨਿਜ ਨਿਜ-ਫੌਜ-ਭਟ: ਜੋਧੇ-ਬਰੇ ॥੫੩੯॥੧੨੯੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੇਤ ॥

ਸੁਨਿ ਆਗਮਨਿ^{੩੨} ਆਵਤੁ-ਬਿਧਾਤਾ^{੩੩} ਸੁਰ ਸਕਲ ਆਨੰਦ ਭਏ ॥
 ਹਰਖ ਗਾਵਤ ਬਿਜੈ-ਮਾਰੂ^{੩੪}; ਕਰਤ ਜੋਧਾ ਜਯ ਜਏ ॥
 ਬਜਤ ਘਨ ਘੰਟਾ ਮਧੁਰ-ਧੁਨਿ; ਸੰਖ; ਭੇਰੀ; ਮੁਰਜਏ ॥
 ਉਠਤ ਤਾਲ ਤਮਾਲ-ਉਘਟਤ^{੩੫} A ਨਚਤ ਅਪਸਰ ਤਾਥ ਏ^{੩੬} ॥੫੪੦॥੧੨੯੪॥

੧. ਭਜਾਨਕ। ੨. ਵਡੇ ੩. ਵਾਜੇ। ੪. ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ। ੫. ਬਿਲੋਰ ਦੇ ਪਹਾੜ (ਹਿਮਾਲਯ)।
 ੬. ਸਾਰੀਆਂ ਖੂਹਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ। ੭. ਰਥ। ੮. ਕਾਠੀ ਘੱਤੇ ਦੀ ਸੰਜੋਆ। ੯. ਬਲਵੰਤ ਉੱਤਮ ਯੋਧੇ ਪੈਦਲ।
 ੧੦. ਜਿਤੰਈਆਂ ਨੂੰ ਜਿਤਣ ਵਾਲੇ। ੧੧. ਉੱਤਮ ਯੋਧੇ। ੧੨. ਘੱਤਿਆਂ ਦੀ ਇਕ ਚਾਲ, ਜਿਸਨੂੰ
 ਪੰਟੀਜਾ ਅਖਦੇ ਹਨ। ੧੩. ਫੌਜ ਦਾ ਉਹ ਹਿਸਾ ਜਿਹੜਾ ਰਖੜਾ ਵਾਸਤੇ ਲਸ਼ਕਰ ਦੇ ਪਿਛੇ
 ਪਿਛੇ ਚਲਦਾ ਹੈ ੧੪. ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ। ੧੫. ਖੱਬੇ ਸੱਜੇ ਭੀ ਯੋਧੇ ਹਨ। ੧੬. ਭਲੇ ਨੌਕਰ।
 ਸੰਵਕ ਖਾਦਮ ਚਰਨ ਸਿਵਨ ਵਾਲਾ ਵੇਸ ੧੭. ਅਥਵਾ ਚਹੁਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ। ੧੮. ਭਾਰੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ।
 ੧੯. ਵਸਤੂ। ੨੦. ਧਨੁਖ। ੨੧. ਖਤੰਗ ਅਤੇ ਤੀਰ। ੨੨. ਚਲਣ ਕੀਤਾ। ੨੩. ਜਾਣ ਨੂੰ। ੨੪. ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ।
 ੨੫. ਰਚਦੇ ਹਨ। ੨੬. ਇੰਦ੍ਰ ਲੋਕ ਨੂੰ। ੨੭. ਮਨ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ। ੨੮. ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ। ੨੯. ਸਾਤੀ ਦੇ
 ਖਜਾਨੇ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਵਿਚ ਦਲੇ ਹੋਏ। ੩੦. ਰੇਲਾ। ੩੧. ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਚੰਚਲ ਇਕਠੇ ਹੋਏ। ੩੨. ਆਉਣ
 ਦੀ ਖਬਰ ਅੰਨੇ। ੩੩. ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ੩੪. ਜਿੱਤ ਦਾ ਮਾਰੂ ਰਾਗ, ੩੫. ਉੱਚੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ
 ਹਨ। ੩੬. ਤਾਬਤ ਤਾਬਤ ਤਾਲ ਕੇ। A. ਇਹ ਪਦ ਅਸੁਧ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਜਤ-ਬੀਨ; ਮੁਚੰਗ^੧; ਬਨਸੀ; ਢੋਲ; ਡਫ, ਦੁੰਦਭ ਘਨੇ ॥
 ਮੁਰਲੀ; ਪਖਾਵਜ^੨ ਮੁਰਜ; ਮੁਹਵਰ^੩; ਝਾਂਝ; ਘੁੰਘਰੂ-ਰਸਿ-ਭਿਨੇ ॥
 ਅਪਸਰ ਨਚਤਿ ਗੰਧੁਖ ਬਜਾਵਤ, 'ਜੋਛ ਕਿੰਨਰ ਸੁਰ ਭਰੇ ॥
 ਪਹੁੰਚੇ ਸਕਲ ਸੁਰ ਦੁਰ ਬਾਸਵ^੪, 'ਸੁਨਯੋ ਆਗਮ ਸੁਰ-ਚਰੇ ॥੫੪੧॥
 ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਜਗੇ ਪਸੁਪਤਿ^੫, ਜਿਨੇਸੂਰ^੬, ਕੁਤਰਾਟ^੭ ਗਨੇਸ^੮ ਸੰਭੂ ॥
 ਛੁਟੀ-ਤ੍ਰਿਕੁਟਿ-ਯਯਾਨ ਜਾਗੇ, 'ਸਮਾਧਿ-ਆਤੁਰ-ਭਯ-ਸੰਭੂ ॥
 ਕੁਪੋ ਸ੍ਰੀ ਤ੍ਰਿਪੁਰਾਰਿ, ਭੋਲਾ^{੧੨}, ਰੁਦ੍-ਗਨ^{੧੩} ਕੋਪੋ ਸਕਲ ॥
 ਪਰੇ-ਚਕ੍ਰ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਡਵਰੂ, 'ਸੋਖ-ਪੰਨਗ ਮੇਲ-ਗਲ ॥੫੪੨॥੧੨੬੬॥
 ਕਰ-ਨਾਦ-ਡਵਰੂ, ਗਜੇ ਸੰਭੂ, 'ਜਗੇ-ਭੈਰਵ-ਕੁਤ-ਗਨ ॥
 ਕੰਕ^{੧੬}; ਬੰਕ; ਪਿਸਾਚ; ਨਿਸਚਰ; ਬੰਤਾਲ, ਤਮਚਰ^{੧੭}-ਗਜੇ-ਰਨ ॥
 ਖਮ^{੧੮} ਠੰਕ ਤਾਲ ਉਠੇ ਤਗਾਂ; ਗਨ-ਪ੍ਰੋਤ-ਚੰਸਿਤ^{੧੯} ਬੋਤਲਾ ॥
 ਘੋਰ ਧੁਨਿ ਜਨ ਪ੍ਰਲਯ-ਪਲਟਯੋA ਜੁਰੇ ਸ਼ਿਵ ਗਨ ਭੀਹਲਾ^{੨੦} ॥੫੪੩॥੧੨੬੭॥
 ਮਦ ਪੀ ਗਜਯ ਬੈਤਾਲ-ਦਾਰੁਨ, ਕੁਤ ਭੈਰਵ ਨਿਸਚਰਾ ॥
 ਨਾਚਤ ਕਪਾਲਿਕ^{੨੧} ਤਾਲ-ਬਾਜਤ, 'ਉਠਿਤ ਧੁਨਿ ਦਾਰੁਨ ਸੁਰਾ ॥
 ਭੈਰਵ ਨਿਸਾਚਰ ਕੁਤ ਭੀਖਮ; ਕੰਕ ਭੀਹਲ ਭੈਰਾ ॥
 'ਘੁੰਮਤ ਮਦਾਰੀ ਭੀਮ ਬਿਕ੍ਰਮ; ਰੁਦ੍-ਗਨ-ਦਲ ਮਦ-ਭਰਾ^{੨੩} ॥੫੪੪॥੧੨੬੮॥
 ਗਨ-ਜਟਾਧਾਰ^{੨੪}; ਮੁੰਡੇ-ਕਿਤੇ-ਭਟ; ਅਰਧ-ਮੁੰਡਿਤ, ਭੈਰਵਾ ॥
 'ਲੰਮੇ-ਡਿਲਾਰੇ;-ਡੀਲ-ਭਾਰੇ; ਦੀਹ ਦਾਰੁਨ ਕੁਤਵਾ ॥
 'ਲਖ ਗਾਇ ਗਨ ਜੋਗੀ-ਦਿਗੰਬਰ, ਨਗਨ-ਸਿਵ-ਗਨ ਭੈਰਾ ॥
 ਉਰਧ-ਬਾਹੁ^{੨੬}, ਨਖੀ^{੨੬}; ਜਟੀ, ਧੂਲੀ; ਪਸੀਚਕ, 'ਨਿਸਚਰਾ ॥੫੪੫॥੧੨੬੯॥

੧. ਇਕ ਖਾਸ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨. ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦਾ ਵਜੰਤੀ। ੩. ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸਨਿਗਧ। ੪. ਯਖ ਅਤੇ ਕਿੰਨਰ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੫. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਦੁਵਾਜੇ ਉਤੇ। ੬. ਸੁਣਕੇ ਅੱਗੋਂ ਦੇਵਤੇ ਚੜ੍ਹੇ (ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ)। ੭. ਖੋਲ ਦਾ ਸੁਆਮੀ। ੮. ਜਿੰਨਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦਾ ਸੁਆਮੀ ਸ਼ਿਵ। ੯. ਕੁਤਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸ਼ਿਵ। ੧੦. ਗਣਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਸ਼ਿਵ। ੧੧-੧੨. ਤ੍ਰਿਪੁਰ (ਦੈਤਯ) ਦਾ ਵੈਰੀ ਸ਼ਿਵ। ੧੩. ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੇ ਗਣ (ਨੰਦੀ-ਭ੍ਰਿਗੀ, ਛੋਟਾ, ਟੋਣਾ ਆਦਿ) ੧੪. ਨਾਗ ਨੂੰ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ। ੧੫-੧੬. ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਤੀ ਹੈ। ੧੭. ਅੰਧੇਰ ਵਿੱਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੇਤ। ੧੮. ਡੋਲੇ, ਭੁਜਦੰਡ। ੧੯. ਚਿੰਕਾਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੨੦. ਭਯਾਨਕ। ੨੧. ਖੋਪਰੀ ਨੂੰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਿਵ। ੨੨. ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਣੀ ਪ੍ਰਗਟਦੀ ਹੈ। ੨੩. ਭਯਾਨਕ ਸ਼ਰਾਬੀ ਪੈਰ ਨਾਜ਼ ਨਾਲ ਰਖ ਕੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ੨੪. ਸ਼ਿਵ ਕ੍ਰੋਠਾ ਦਾ ਦਲ ਅਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਫਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੨੫. ਕਈ ਜਟਾਧਾਰ ਹਨ। ੨੬. ਲੰਮੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ ਤੇ ਭਾਰੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ। ੨੭. ਨਾਗੇ ਯੋਗੀ (ਸ਼ਿਵ) ਨੂੰ ਵੇਖ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੨੮. ਉੱਚੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲੇ। ੨੯. ਨਹੁੰਆਂ ਵਾਲੇ। ੩੦. ਮਸਾਹਾਰੀ ਪਿਸਾਚ, ਮੁਰਖ, ਅਗਜਾਨੀ।

A ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਪਾਠਾਤ੍ਰ ਇਉਂ ਵੀ ਸਿਲਨਾ ਹੈ ਜਥਾ—

“ਘੋਰ ਧੁਨਿ ਖਨੈ ਪਲਟੇਉ” ਇਹ ਮਹਾ ਆਰੁੱਧ ਪੰਗਤੀ ਹੈ।

ਰਾਖਸ, ਨਖੀ^੧, ਜੋਗੀ ਦਿਗੰਬਰ^੨ ਉਮਲ A^੩ ਦਾਰੁਨ ਬਿਕਟ ਹੋ ॥
 "ਤ੍ਰਿਮੁੰਡ ਖਟ ਲੋਚਨ ਕਿਤੇ ਦੇ ਮੁੰਡ^੪ ਭੀਖਮ^੫ ਸੁਭਟ ਹੋ ॥
 ਬਿਨ ਮੁੰਡ ਕਪਾਲੀ^੬ ਕਿਤੇ 'ਸਤ ਮੁੰਡ ਖਟ ਜੋਜਨ ਅਸੂਰ ॥
 'ਮਦ ਪੀ ਭਖਤ ਅਮਿਖ, ਆਘੋਰੀ^{੧੦}, ਤਾਮਸੀ, ਹਿੰਸੀ, ਜਵਰ^{੧੧} ॥੫੪੬॥੧੩੦੦॥
 ਕੁਚਿਲ^{੧੨} ਬਿਕਟ^{੧੩}, ਅਸੋਚਿ^{੧੪}, ਅਨੋਮੀ, ਸੁਰਾ ਪਾਨ^{੧੫} ਕਪਾਲਨੀ ॥
 ਰਕਤ ਦੇਤ^{੧੬} ਬਿਕਾਲ ਚੱਛਨ^{੧੭}, 'ਤਿਮਰ ਗਾਤ ਬਜਾਲਨੀ ॥
 ਭਸਮੀ^{੧੮} ਦਿਗੰਬਰ ਘੋਰ ਆਨਨ^{੧੯} ਅਰੁਨ ਕਾਯ^{੨੦} ਬਿਹਾਲਨੀ^{੨੧} ॥
 ਭਛਤਾਮਿਖ^{੨੨} ਸਜਗ ਕਰਤ ਮਖ^{੨੩}, ਅਗਨਿ ਹੋਤ੍ਰ ਜਾਲਨੀ ॥੫੪੭॥੧੩੦੧॥
 'ਅਧੋ ਮੁਖ ਝੰਪਤ ਅਗਨਿ ਬਹੁ, ਠਟਤ ਆਸਨ ਸਿੱਧਨੀ ॥
 ਨਾਟਕ, ਬਸੀਕਰਨਾਦਿ ਜੰਤ੍ਰ, ਕਿ ਤੰਤ੍ਰ, ਮੰਤ੍ਰਨ, ਰਿਧੋਨੀ ॥
 ਦਿੰਦ੍ਰ ਜਾਲ^{੨੬} ਪੁਖੰਡ, ਡੰਡ^{੨੭}, ਉੱਚਾਟ^{੨੮} ਮਾਰਨ, ਤ੍ਰਾਤਕੀ^{੨੯} ॥
 ਰਮਾਲ^{੩੦} ਸਾਹਰ^{੩੧} ਅਸ੍ਰ ਸਿੱਧੀ, ਬਿਰੋਧ ਮਾਰਗ, ਭ੍ਰਾਤਕੀ^{੩੨} ॥੫੪੮॥੧੩੦੨॥
 ਜੱਛ ਸੂਕਰ^{੩੩}, ਪ੍ਰੇਤ, ਗਨ ਬਹੁ, ਮਹਿਖ,^{੩੪} ਖੱਚਰ ਰਾਖਸੀ ॥
 'ਨਾਟਕ ਉੱਚਾਟਤ ਬੋਧ ਨਿਜਮਤਿ, 'ਭਿੰਨ ਤਤ ਫੁਨ ਬਾਕਸੀ ॥
 'ਸੀਘ੍ਰਤੰ ਫੁਰ ਬਾਕ ਸਿੱਧੀ, ਜੰਤ੍ਰ, ਮੰਤ੍ਰਨ, ਰਾਫਸੀ^{੩੮} ॥
 'ਦੂਤ ਮਾਯਾਵੀ ਪੰਚਾਨਨ; 'ਨਾਨਤ੍ਰ ਭਵ ਖੀਲਾਫਸੀ ॥੫੪੯॥੧੩੦੩॥

੧. ਨਹੂਆਂ ਵਾਲੇ। ੨. ਨਾਗੇ। ੩. ਲੰਮੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ। ੪. ਕਈ ਤਿੰਨਾਂ (ਤਿੰਨਾਂ) ਸਿਰਾਂ ਅਤੇ ਛਿਆਂ ਛਿਆਂ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ। ੫. ਦੋ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲੇ। ੬. ਭਯਾਨਕ। ੭. ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਖੋਪਰੀਆਂ ਰਖਣ ਵਾਲੇ। ੮. (ਕਈ ਦੇਤ੍ਰ (ਛਿਆਂ ਛਿਆਂ) ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸਤਾਰ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਤ ਸੌ ਅਥਾ ਸੱਤਾਂ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ। ੯. ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਮਾਸ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੦. (ਅਪਵਿਤ੍ਰ-ਭੱਖੀ) ੧੧. ਤ੍ਰਿਖਾ। ੧੨. ਮੈਲੇ ਵਸਤੂ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਕਠੋਰ। ੧੪. ਸਨਾਨ ਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਪਵਿਤ੍ਰ। ੧੫. ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਵਾਲੇ। ੧੬. ਲਾਲ ਦੰਦਾਂ ਵਾਲੇ। ੧੭. ਡਰਾਉਣੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੇ। ੧੮. ਸਿੱਧਾਂ ਵਾਲੂ ਕਾਲੇ ਸਰੀਰ। ੧੯. ਸੁਆਹ-ਮਲਿਤ। ੨੦. ਡਰਾਉਣੇ ਮੁੱਖਾਂ ਵਾਲੇ। ੨੧. ਲਾਲ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ। ੨੨. ਬੁਰੇ ਹਰ ਵਾਲੇ। ੨੩. ਮਾਸ ਖਾਣ ਵਾਲੇ। ੨੪. ਸਹਿਤ ਜੀਵ ਹਿੰਸਾ ਦੇ ਯਗ੍ਯ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨੫. ਕਈ ਨੀਚੇ ਮੁਖ ਕਰ ਕੇ ਲਟਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਅਗਨਿ ਨੂੰ ਫੜਦੇ ਹਨ (ਮੂੰਹ ਨਾਲ)। ੨੬. ਛਲ ਮਾਯਾ। ੨੭. ਪਾਖੰਡ। ੨੮. ਉਦਾਸੀਤਾ, ਉਪਰਾਮਤਾਈ। ੨੯. ਰਖਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੩੦. ਜਠੋਤਿਸ਼ ਰਮਲਹਾ। ੩੧. ਜਾਦੂਗਰ। ੩੨. ਤ੍ਰਮ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ। ੩੩. ਸੂਅਰ। ੩੪. ਭੰਸਾ ਮਹਿਯਾਂ। ੩੫. ਆਪਣੀ ਮੱਤ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗਯਾਨ ਨੂੰ ਚੁਕਦੇ ਹਨ। ੩੬. ਅਰਥਾਤ ਅਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ ਪ੍ਰਤੰਗ ਚੈਟਕ ਨਾਲ ਅਲਗ ਅਲਗ ਕਰ ਕੇ ਵਿਖੋਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ। ੩੭. ਵਾਕ ਛੇਤੀ ਪੁਰਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਿੱਧੀ ਵਾਲੇ। ੩੮. ਕਮ ਚੇਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੁਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ। ੩੯. ਜਾਦੂ ਰਚਿਤ ਹੀ ਯਾਸ ਬਣੇ ਹੋਏ (ਸਿਰ) ਹਨ। ੪੦. ਜਨਮ ਦੇ ਅਨੰਤਪਣ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਤੋਂ ਖਿਲਾਫਤ ਵਾਲੇ।

A ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਰੂਪ ਅਤੇ ਅਰਥ ਹਨ ਵਾਸਤੂ ਵਿਚ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਰੂਪ ਨਾਲ ਫਾਰਸੀ ਤਕਾ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਹੋਰ ਰੂਪ ਤੇ ਅਰਥ ਇਹ ਭੀ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਬੰਕੀਦੀ ਦਾ ਚੁਧੇ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਬੱਚਾ, (ਅ) ਮੱਕੇ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ (੨) ਇਕ ਵਿਦਵਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਵਾਰਤਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਸਕੀਦਾ ਹੈ। (ਸ) ਲਗਭਗ ੧੪)।

ਕਾਛੇ ਕਛੋਟੀ,^੧ ਬਿਕਟ^੨ ਬਾਂਕੇ^੩ ਭੀਮ^੪ ਦਾਰੁਨ ਡਾਂਕੀ^੫ ॥
 ਸੋਲ ਸੂਲ ਗਦਾ ਪਟਾ ਧਾਰਿ^੬ ਭਭਤਿ ਹੀਕਤਿ ਹਾਕ ਹੀ ॥
 ਧੁਕ ਧੁਕ ਉਠਤਿ ਬੋਤਾਲ ਚਿੰਸਤ ਗੁਰਜ ਗੋਠਨ^੭ ਧਾਰ ਹੀ ॥
 ਭੁੱਕਾਰ ਸਦ ਪੁਲਕ ਪੁਰਾਜਯੋ^੮ 'ਗਰਜ ਤਰਜ ਚਿਕਾਰ ਹੀ ॥੫੫੦॥੧੩੦੪॥
 ਫਾਸੀ ਗੁਲੇਲ ਕਮੰਦ^੯ 'ਜਮ-ਧਰਿ^{੧੦} ਡੰਡ ਮੁਦਗਰ ਭਗ ਧਰੇ^{੧੧} ॥
 ਦੂਹ ਦੀਹ^{੧੨} ਦੁਰੰਤ^{੧੩} ਭੈਕਰ ਸਿਲਾ ਮੂਸਲ ਕੈਥਰੇ^{੧੪} ॥
 'ਏਕ ਬਾਹੁ ਦੁਬਾਹੁ ਤ੍ਰਿਤਯੋ 'ਸਾਤ ਦਸ ਦ੍ਰਾਦਸ ਕਰੇ ॥੫੫੧॥੧੩੦੫॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਤ ਬਡਾਣਾ ਦਖਣੀ^{੧੫} ॥
 ਲੈ ਲੈ ਸੂਆ ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਭਿਭਰੇ^{੧੬} ਉਛਰ ਕੂਦਹਿ ਨਾਚਹੀ
^{੧੭}ਖਪਰ ਕਰਾਲੀ ਭੈਰਵੀ ਹਾ^{੧੮} ਹੂਹ ਡਕਰਤ ਮਾਚਹੀ
^{੧੯}ਕਿਲ ਕਿਲ ਸਬਦ ਦਾਰੁਨ ਨਿਸੁੰਨਦ ਹਾਕ ਮਾਰਤ^{੨੦} ਕੂਕਹੀ
 ਭਯ^{੨੧} ਸਦ^{੨੨} ਭੀਖਮ ਬਾਕ ਭੈਰਵ ਹਾਕ ਡਾਕਤ ਹੂਕਹੀ ॥੫੫੨॥੧੩੦੬॥
 ਜ਼ਾਲਾ ਤਜਤ ਆਨਨ ਪਸਾਰੇ^{੨੩} ਭੀਮ ਦਾੜ ਬਜਾਵ ਹੀ ॥
^{੨੪}ਠਨ ਠਨ ਠਹਿਕਤ ਠਾਠ ਠਠੀਅਰ, ਪੀਸ ਪੀਸ ਬਜਾਵਹੀ ॥
 ਕੋਪੋ ਸਕਲ ਦਲ ਭੂਤ ਭੈਰਵ ਘੁੰਮ ਘੁੰਮ ਫੁੰਕਾਰਹੀ ॥
 ਦੈ ਦੈ ਦਮਾਮਨ ਚੋਬ ਦਾਰੁਨ, 'ਡੋਕੋ ਪੈਸਾ ਘਾਰ ਹੀ ॥੫੫੩॥੧੩੦੭॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਦ ਬ੍ਰਿਧਮੁਖੀ ਤਦੀਲੰਗ^{੨੫} ਕਥਤੇ ॥
 ਦੁੰਦਭਿ ਨਫੀਰੀ^{੨੬} ਗੋਮੁਖੀ ਗੁਡਗੁਡੀ^{੨੭} ਡਵਰੂ ਖਪਰੀ^{੨੮} ॥
 ਡਰ ਡਹਾਤ ਨਿਸੁੰਨ ਨਾਦਨ ਕੋਸ ਦਾਰੁਨ ਖਚਰੀ^{੨੯} ॥

੧. ਲੰਗਰ ਲੰਗੋਟੇ ਕਸ ਕੇ । ੨. ਕਠੌਰ । ੩. ਸੁੰਦ੍ਰ । ੪. ਭਯਾਨਕ । ੫. ਡਕਾਰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਬੋਲਦੇ ਹਨ ।
 ੬. ਭੁੱਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹੀਂਗਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਅਤੇ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੭-੮. ਪ੍ਰੇਤ ਪੁਣਪੁਣੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਉਠਦੇ ਅਤੇ (ਚਿੰਸਤ)
 ਚਿਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੯. ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਪੁਲਕ ਪੂਗਟਾ ਦਿੱਤੀ । ੧੦. ਗਰਜਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੀਕਾਂ
 ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਛੇਦਾ ਫਾਹੀ । ੧੨. ਕਤਾਰ ਫਾਸੀ । ੧੩. ਕੁੱਤਕੇ ਮੁਤਹਿਰੇ । ੧੪. ਬਹੁਤ ਵਡੇ । ੧੫. ਬੇਅੰਤ
 ੧੬. ਤੀਤ । ੧੭-੧੮. ਇਕ (ਇਕ) ਬਾਹਾਂਵਾਲੇ ਦੋ ਦੋ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲੇ, ਤਿੰਨ ਤਿੰਨ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲੇ ਸਤ ਸਤ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲੇ,
 ਦਸ ਦਸ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬਾਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਾਲੇ । ੧੯. ਵਡਾਣਾ ਦਖਛੋਟੀ ਛੰਦ ਦੀ ਜਾਤੀ ਹੈ । ੨੦. ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ
 ਭੜਕ ਪਏ । ੨੧-੨੨. ਡਰਾਵਨੀ(ਦੇਵੀ)ਖਪੌਰ ਲੈ ਕੇ ਹਾਹੂਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਡਕਾਰ ਮਾਰਦੀ ਹੈ । ੨੩. ਕਿਲ
 ਕਿਲਾਹਟ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਨਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਭਯਾਨਕ ਪੁਨੀਆਂ । ੨੪. ਹਾਕਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੨੫. ਹੋਏ । ੨੬. ਸਬਦ
 ਆਵਾਜ਼ । ੨੭. ਮੂੰਹ ਖੋਲ ਕੇ ਅਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਕੱਢਦੇ ਹਨ । ੨੮. ਠਠਿਆਰ ਦੇ ਠਾਠ ਵਾਂਗੂ ਠਠ ਠਠ ਵਜਦੇ ਹਨ ।
 ੨੯. ਨਗਾਰਿਆਂ ਉੱਚੇ ਚੋਬਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੩੦. ਵਿਧਮੁਖੀ ਤੋਲੰਗ, ਛੰਦ ਦੀ ਖਾਸ ਜਾਤੀ ਹੈ । ੩੧. ਨਗਾਰਾ ।
 ੩੨. ਡੇਰੂ ਅਤੇ ਖੱਪਰ । ੩੩. ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਡਹ ਡਹ ਕਰ ਕੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੪. ਖੱਚਰਾਂ ਦੇ ਚੰਮਾਂ ਵਾਲੇ,
 ਖੱਚਰਾਂ ਤੇ ਲਦੇ ਹੋਏ ।

ਪੁੰਪ ਘੋਰ ਭਜਾਨ ਨਾਦਨ, ਪੂਲਜ ਬਜੰਤ^੧ ਸੁਤਰੀ^੨ ॥
 ਦਹਲੇ^੩ ਚਰਾਚਰ ਜੀਵ ਜੰਤਨ^੪ ਸਦ ਬਾਜੰਤ^੫ ਖਰੀ ॥੫੫੪॥੧੩੦੮॥
 ਉਤਸਵ ਕੁਲਾਹਲ ਜੱਛ ਭੈਰਵ ਪ੍ਰੋਤ-ਮਾਲਾ ਨਾਚਹੀ ॥
 ਆਮਿਖ ਭਖਤ^੬ ਨਾਨਾ ਪਸੂਅਨ^੭ ਘੋਰਮਦਰਾਂ ਰਾਚਹੀ ॥
 ਸਿਵ ਸਿਵ ਉਚਾਰਤਿ ਰਟਤਿ ਪਸੁ ਪਤਿ^੮ ਸੰਭੁ^੯ ਕੇ ਰੰਗਿ ਰਾਚ ਹੀ ॥
 ਹਰ ਹਰ ਭਜਤਿ ਸੰਕਰ ਰਟਤਿ ਤ੍ਰਿਨੇਤ੍ਰ ਸਸਿ ਧਰ ਉਬਾਚ ਹੀ^{੧੦} ॥੫੫੫॥੧੩੦੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਦ ਸਾਨੀ ।
 ਨਾਨਾ ਸਵਾਰੀ^{੧੦} ਬ੍ਰਿਖਭ^{੧੧} ਗਜ ਰਥ ਉਸੂ ਬਾਹਨ ਭੈਰਵਾ^{੧੨} ॥
 ਮਹਿਖ^{੧੩} ਖਚੋਰ ਬਯਾਘੁ^{੧੪} ਸਿੰਗੀ^{੧੫} ਸ੍ਰਜਾਰ^{੧੬} ਕੂਕਰ ਪ੍ਰੋਤਵਾ ॥
 ਮਾਸਾਨ ਬੈਤਾਲੀ ਪਸੂਚਕ^{੧੭} ਭੂਤ ਭੈਰਵ ਦਾਨਵਾ ॥
 ਕਈ ਪ੍ਰੋਤ ਚੜ ਭੂਤਨ ਚਮੂ^{੧੮} ਕਈ ਬਯਾਲ ਚੜ ਕੁਲਿ ਧਾਨਵਾ ॥
 ਭਭਰੇ ਭਸੁੰਡੇ ਭਸਮ ਲੇਟੇ ਨਗਨ ਹਰ ਗਨ ਬੈਤਾਲਵਾ^{੧੯} ॥
 ਕੁਪੇ ਬਿਕਟ ਭਟ ਪ੍ਰੋਤ ਦਾਰੁਨ ਕੰਕ^{੨੦} ਬੰਕ ਭੂਤਾਲਵਾ ॥੫੫੬॥੧੩੧੦॥
 ਦਈ ਆਗਯਾ ਸੰਭੁ ਗਨ ਕਹ^{੨੧} ਤਬਲ ਕੂਚ^{੨੨} ਬਜੇ ਸਬੈ ॥
 ਕਰ ਨਾਦ ਡਵਰੂ ਗਜੇ ਸੰਕਰ ਭੂਤ ਗਨ ਜੋਧਾ ਤਬੈ ॥
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਸੁਧਾਰ ਸਿਵ ਜੂ^{੨੩} ਓਅੰ ਕਲੋਲ ਉਚਾਰ ਜੈ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਅਨਾਹਦਿ ਨਾਦ ਕਿੰਗੁਰਿ^{੨੪} ਬਜਤ ਧੁਨਿ ਜੈਕਾਰ ਜੈ ॥੫੫੭॥੧੩੧੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਛੰਦ ਸਾਰੰਗ ॥
^{੨੫}ਮੂੰਡ ਮਾਲ ਬਿਸਾਲ ਹਾਰਨ ਸੀਸ ਗੰਗਾ ਰਾਜਹੀ
^{੨੬}ਭਾਲ ਚੰਦ੍ਰ ਤ੍ਰਿਨੇਤ੍ਰ ਸੰਕਰ ਜਟਾ ਜੂਟ ਬਿਰਾਜ ਹੀ ॥

੧. ਵਡੇ ਨਗਾਰੇ ਬੱਲਦੇ ਵਜੇ । ੨. ਉਠਾਂ ਦੇ ਚੰਮਾਂ ਵਾਲੇ, ਉਠਾਂ ਤੇ ਲਦੇ ਹੋਏ । ੩. ਡਰ ਗਏ ।
 ੪. ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ । ੫. ਮਾਸ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ੬. ਤੇਜ਼ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
 ੭. ਸਿਵ ਨੂੰ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ । ੮. ਸ਼ਿਵ । ੯. ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਪਾਲਕੀਆਂ ੧੧. ਬੰਲ ।
 ੧੨. ਭਯਾਨਕ ਸਵਾਰੀਆਂ ਡਰਾਉਣੇ ਘੱਡੇ । ੧੩. ਮਹਿਯੋਆਂ । ੧੪. ਬਯਿਆਤ, ਸੇਰ, ਹਰਨ । ੧੫. ਹਰਨ । ੧੬. ਗਿੱਦਰ ।
 ੧੭. ਪਿਸ਼ਾਚ । ੧੮. ਪ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸੰਨਾਂ ਅਤੇ ਭੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸੰਨਾਂ ਚੜੀਆਂ, ਕਈ ਪ੍ਰੋਤਾਂ ਉਤੇ ਚੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ
 ਭੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਨਾਂ, ਜੀਵਾਂ ਤੇ ਚੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਨਾਂ । ੧੯. ਕਈ ਦੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਸੱਪਾਂ ਤੇ ਚੜੀਆਂ
 ਹੋਈਆਂ, ਕਈ ਦੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਹਾਥੀਆਂ ਉਤੇ ਚੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ੨੦. ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਪੁਰ ਹੋਏ ਹੋਏ ਯੋਧੇ ਸੁਆਧ
 ਵਿੱਚ ਲਿਖਤੇ ਹੋਏ । ੨੧. ਪ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਤ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੨੨. ਗਣਾਂ ਨੂੰ । ੨੩. ਕੂਚ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ੨੪. ਓਅੰ
 ਦੀ ਲੰਗਰ ਨਾਲ ਉਚਾਰ ਕੇ । ੨੫. ਸਿੰਠੀ ਇਕਰਸ ਸ਼ਬਦ । ੨੬. ਵਡੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ।
 ੨੭. ਸੱਖ ਵਿੱਚ ਚੰਦਮਾਧ, ਤਿੰਨ ਅਖਾਂ ਅਤੇ ਕਲਜ ਟ ਨੂੰ ਕਹਨ ਵਾਲਾ ।

A ਪਾ: ਨਗਨ ਹਰਿਗਨ ਬੈਤਲਾ ਵੀ ਹੈ ।

ਸੂਲ, ਚਕ੍ਰ ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਡਵਰੂ ਬਜਤ ਡਿਮ ਡਿਮ ਡਾਜਹੀ*
 ਵਿਦੁਪ ਚਰਮ ਕਛਨੀ ਕਛੇ ਸੋਹਿਤ ਨਿਰਖ ਸੁਰ ਮੁਨਿ ਲਾਜ ਹੀ ॥੫੫੮॥੧੩੧੨॥

ਕੁਸਮ ਕਲਪਾਤੀ ਮਸਾਨੰ ਘੋਰ ਮਰਦਨ ਅੰਗ ਅੰਗ ॥
 ਜੰਗ ਨਿੰਦਾ ਧਯਾਨ ਮਾਤੇ 'ਛਕੇ ਮਦਿਰਾ ਤਯਾਗ ਭੰਗ ॥
 ਸੰਨਾਸ ਪਦ^੧ ਲਿਵ ਲੀਨ ਮਾਤੇ' ਜੋਗ ਨਿੰਦੁਨੀ ਪਦ ਉਮੰਗ ॥
 ਮੁਕਟ ਰਾਜਿਤ ਜਟਾ ਸਿਰਪਰ, ਬਸਨ ਭੂਖਨ ਹਰ^੨ ਭੁਜੰਗ^੩ ॥੫੫੯॥੧੩੧੩॥

ਬੋਲ ਹਰ 'ਨੰਦੀ ਲਿਯੋ ਗਨ ਸਕਲ ਧਾਏ ਗਜ ਬਦਨ'^੧
 'ਲੰਬੋਦਰ ਮੁਖਕ ਚੜ ਸਿਧਾਏ ਗਨੇਸ ਗਨਪਤਿ ਸੁਮਰ ਤਨ'^੨ ॥
 'ਏਕ ਦੰਤ ਸੰਪੂਰ ਮਾਥੇ 'ਬਿਘਨ ਨਾਸਨ ਜੈ ਕਰਨ
 ਸਿਧ ਦਾਇਕ'^੩ ਸ੍ਰੀ ਬਿਨਾਯਕ 'ਸੰਭੁ ਸੁਤ ਸੰਕਟ ਹਰਨ'^੪ ॥੫੬੦॥੧੩੧੪॥

ਕੁਪੇ ਕਰ^੧ ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਧਰ ਦਲ ਜੁੱਥ ਜੁੱਥਨ ਸੰਗ ਲੈ
 ਸਾਰੰਗ^੨, ਬਾਨ ਪਟਾ; ਗਦਾ; ਮੂਸਲ ਭਯਾਨਕ ਪਾਨ ਲੈ
 ਗਾਜਯੋ ਗਨੇਸ ਮਹੇਸ ਸੁਤ; ਗਨ ਭੂਤ ਭੈਰਵ ਸਾਜ ਦਲ
 ਧਾਏ ਸਭੀ ਪਰਿਵਾਰ ਗੋਤ੍ਰਨ, ਅਪਨ ਆਪੁਨ ਦਲ ਬਦਲ ॥੫੬੧॥ ੧੩੧੫ ॥

ਸਾਮ ਕਾਰਤਿਕ^੧ ਆਦਿ ਜੋਧਾ; 'ਮਯੂਰ ਬਾਹਨ ਛਾਜ ਹੀ
 ਕਟਿ ਤੂਨ^੨ ਸਾਰੰਗ ਪਾਨ ਸੋਭਿਤ; ਬਸਨ ਭੂਖਨ ਰਾਜਹੀ
 ਪਗ ਧਾਰ ਨੰਦੀ ਹਰ ਚੜੇ, ਚਹੁੰਦਿਸ ਜਲਾਜਲ^੩ ਬਾਜਹੀ^੪ ॥
 ਸੰਕਰ ਬਿਨਾਯਕ ਸਾਮ ਕਾਰਤਿਕ ਨਿਰਖ^੫ ਅਘ ਦਲ ਭਾਜਹੀ ॥੫੬੨॥੧੩੧੬ ॥

ਨਾਦ ਸੰਖਨ ਪੁਨਿ ਨਫੀਰੀ; ਜੱਛ ਗੰਧੂਬ ਗਾਵਹੀ

੧. ਸੋਹਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ੨. ਹਾਥੀ ਖਲ ਦੀ ਕਛਨੀ ਸਜਾਏ ਹੋਏ ਸੋਹਣੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। ੩. ਮਸਾਣ ਦੀ ਸੁਖਾਹ ਮਜਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ੪. ਮਲੀ ਹੋਈ। ੫. ਯੁੱਧ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਭੰਗ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿੱਚ ਰਚ ਗਏ। ੬. ਤਯਾਗ ਦਾ ਮਤਾਭਾ। ੭. ਯੋਗ ਨਿੰਦਾ ਦੇ ਦਰਜੇ ਉਪਰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ। ੮. ਸਿਵ। ੯. ਸਰਪ। ੧੦. ਭੋਲ ॥ ੧੧. ਗਣੇਸ਼। ੧੨. ਲੰਮੇ ਪੇਟ ਵਾਲਾ ਗਣੇਸ਼ ਚੂਹੇ ਤੇ ਚੜ ਕੇ ਤੁਰਿਆ। ੧੩. (ਤਨ) ਨਾਲ ਸਿਮਰ ਕੇ। ੧੪. ਗਣੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਦੰਦ ਅਤੇ ਮੱਥੇ ਵਿੱਚ ਸੰਪੂਰ ਹੈ। ੧੫. ਵਿਘਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੧੬. ਸਿੰਧੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ੧੭. ਸਿਵ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਗਣੇਸ਼। ੧੮. ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੯. ਹੱਥ ਵਿੱਚ। ੨੦. ਧਨੁਖ। ੨੧. ਸ੍ਰਾਮੀ ਯਾਤਰਿਕ। ੨੨. ਮੱਠ ਦਾ ਸ੍ਰਾਮੀ ਸਜ ਰਹਿਆ ਹੈ। ੨੩. ਭੱਥਾ। ੨੪. ਉਠਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਯਾ ਬੋਲਾਂ ਆਦਿ ਦੇ ਗਲਾਂ ਦੀਆਂ ਹਮੇਲਾਂ ਘੰਘਰੂ, ਢਾਢਾਂ। ੨੫. ਵੇਖ ਕੇ।

ਮੰਗਲ-ਬਿਜੜ-ਰਨ ਰਾਗ-ਮਾਰੂ, ਦੀਹ ਦੁੰਦਭਿ ਰਾਵਹੀ^੧ ॥
 ਘੰਟਾ ਬਜੜ ਘਹਿਰਤ ਦਮਾਮਾ, ਭੂਤ ਭੈਰਵ ਨਾਚਹੀ ॥
 ਬਾਸਵ ਪੁਰੀ ਮਗ^੨ ਲੀਨ ਦੂਤਨ^੩ 'ਪੂਜਾ' ਕੋਟਿਕ ਖਾਚਹੀ ॥੫੬੩॥੧੩੧੮॥
 ਦੇ ਦੇ ਦਮਾਮਨ ਚੰਬ ਦਾਰੁਨ, 'ਚਲੇ' ਬਾਸਵ ਪੁਰਿ ਸਦਨੁ ॥
 ਦਹਲਜਾ^੪ ਚਰਾਚਰ ਜੀਵ ਜੰਤੰ, ਪੂਲਜ ਮਾਨਯੋ ਅਸੁਰ ਗਨੁ ॥
 ਦਸ ਚਤੁਰ^੫ ਲੋਕ ਸੁਨਯੋ ਕੁਲਾਹਲ^੬, 'ਸੁਨਯੋ' ਮਘਵਾ ਆਗਮਨ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਉਚਾਰਤ ਮੇਟ ਆਰਤ^੭, ਹਰਖ ਮੰਗਲ ਸਦਨ ਬਨ ॥੧੦੫੬੪॥੧੩੧੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਤ ॥
 ਸੁਨ^੮ ਸਦ ਮਾਰੂ^੯ ਬਿਸਨੁ ਕੋਪੇ, ਦਈ ਆਗਯਾ ਸੁਰਮੁਨੀ ॥
 ਸਨਕਾਦਿ ਆਦਿ ਤਪੀ, ਰਿਖਿਸੁਰ ਭਗਤਿ ਧਾਏ ਹਰਿਜਨੀ ॥
 ਸਾਜ ਸਾਜ ਸਮੂਹ ਬਝੂਹਨ^{੧੨} 'ਚਤੁਰ' ਦਲ ਚਤੁਰੰਗਨੀ ॥
 ਅਸੁ ਗਜ ਸਜੰਦਨ ਸੁਭਟ ਪਾਇਕ^{੧੩} ਬੇਵਾਨ ਸੁਭਟ ਬਰੰਗਨੀ^{੧੪} ॥੫੬੫॥੧੩੧੯॥
 ਸੁਰ ਸਿੰਧ ਗਣ ਗੰਧੂਬ ਮੁਨਿ ਜਨ ਕੋਪ ਕੋਪ ਉਠੇ ਸਕਲ ॥
 ਦੀਹ ਦੀਹ^{੧੬} ਬਜਾਏ ਬਾਜਨ ਸਾਜ ਸਾਜ ਅਨੀ ਪ੍ਰਥਲ^{੧੭} ॥
 ਜੁੱਥ ਜੁੱਥ ਦੁਰੇਤ^{੧੮} ਸੁਰ ਗਨ, ਘੋਰ ਘੋਰ ਬਜੰਤੁ ਦਲ ॥
 ਜੁਰੇ ਇਕਠੇ ਸਾਜ ਸੰਜਨ^{੧੯} 'ਹਨਨ' ਖਲ ਦਲ ਸਘਨ ਮਲ ॥੫੬੬॥੧੩੨੦॥
 ਲੈ ਲੈ ਗਦਾ ਤਿਸੂਲ ਸਾਰੰਗ^{੨੧} ਚਕ੍ਰ ਪਟਸ^{੨੨} ਸੁ ਸਹਿਥੀ^{੨੩} ॥
 ਜਮਧਰ ਕਟਾਰਨ ਸੇਲ ਸਾਂਗਨ ਗੁਰਜ ਗੋਫਨ ਖਗਦੀ^{੨੪} ॥
 ਗੁਲੇਲ ਮੂਸਲ ਸੈਫ ਬਾਨਨ ਧੋਪ^{੨੫} ਖੰਡਾ ਜਿਪਰੀ^{੨੬} ॥
 ਤਰਵਾਰ ਬਰਛਾ ਧਰਨ ਸਭਿ^{੨੭} ਕੁਵੰਡ ਧਨੁਹੀ ਖਗ^{੨੮} ਸਰੀ^{੨੯} ॥੫੬੭॥੧੩੨੧॥
 ਨਾਵਕ ਖਤੰਗਨ ਤੂਨ^{੩੦} ਛੂਲੀ ਚਾਂਪ ਸਰ ਪੰਛੀ^{੩੧} ਪਰੀ ॥
 ਗੜੀਆ ਭਸੰਡੀ^{੩੨} ਸਕਤਿ ਭਾਲਾ ਸਾਂਗ ਬੱਲਮ ਸੰਗਰੀ ॥

੧. ਵਡੇ ਨਗਾਰੇ ਬੱਲਦੇ ਹਨ । ੨. ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਰੀ ਦਾ ਰਾਹ । ੩. ਕੁੰੜਾਂ ਹੀ ਪੂਜਾ ਜੜੀਆਂ ਹੋਈ ਹਨ । ੪. ਸਹਿਤ
 ਟੈਂਤਾਂ ਦੇ ਇੰਦ੍ਰਪੁਰੀ ਨੂੰ ਚਲੇ । ੫. ਡਰ ਗਏ । ੬. ਚੋਦਾਂ । ੭. ਰੋਲਾ । ੮. ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ (ਸ਼ਿਵ ਦਾ) ਆਉਣਾ ਸੁਣਿਆ ।
 ੯. ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਕੇ । ੧੦. ਘਰ ਬਾਹਰ । ੧੧. ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ । ੧੨. ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ । ੧੩. ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀ
 ਫੌਜ ਦਾ ਸਮੁਦਾਜ ੧੪. ਪੈਦਲ ਉੱਤਮ ਯੋਧੇ । ੧੫. ਰੰਗਾਂ ਬਰੰਗਾਂ ਦੇ (ਉੱਤਮ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਾਲੇ) । ੧੬. ਵਡੇ ਤੋਂ ਵਡੇ ।
 ੧੭. ਬਲਵੰਤ ਫੌਜ । ੧੮. ਕਠੋਰ ਬਹੁਤ । ੧੯. ਸੰਜੋਆਂ ਨੂੰ । ੨੦. ਸਮੁਦਾਜ ਮੂਰਖ ਦਲ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ।
 ੨੧. ਧਨੁਖ । ੨੨. ਪਟਾ ਸ਼ਸਤ੍ਰ । ੨੩. ਉੱਤਮ ਬਰਛੀ । ੨੪. ਤੀਰਾਂ ਅਤੇ ਗਦਾਂ ਵਾਲੇ ਦੀਹ ਖੜਗ ਤੀਰ ਦੀ ਨਕ਼.
 ਖੜਗ ਦੀ ਚੰਟ । ੨੫. ਤਲਵਾਰ । ੨੬. ਢਾਲਾਂ । ੨੭. ਸਾਰੇ ਧਾਰਦੇ ਹਨ । ੨੮. ਖੜਗ ਤੀਰ । ੨੯. ਤੀਰ ਬਾਟ ।
 ੩੦. ਭੱਠਾ । ੩੧. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਥਾਣ । ੩੨. ਬਰਛਾ ।

A ਪਾ: ਸੁਰ, ਵੀ ਹੈ ।

ਜੰਬੂਆ^੧, ਪਟਾ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਕਾਤਿਨ, ਸੁਆ^੨, ਸੇਟਨ, ਮੁਦਗਰੀ ॥
 ਡੰਡ ਲਸ਼੍ਰਿਕ^੩, ਲਕੁਟਿ, ਪਰਸਾ^੪, ਤਬਰ^੫ ਬਿਛੁਆ, ਬਾਕਰੀ^੬ ॥੫੬੮॥੧੩੨੨॥
 ਮਿਗ-ਫਾਲ^੭ ਕੁਠਾਰ^੮ ਅਨੀ^੯ ਧਨੁ^{੧੦} ਕਲਦਾੜ^{੧੧} ਕਟਾਰਨ, ਫਾਹੁਰੀ ॥
 ਬੱਜੂ ਬਾਨ^{੧੨}, ਸਿਲੀ-ਮੁਖ, ਜੰਬੂਰ^{੧੩} ਸੈਨਾ-ਸੰਗਰੀ^{੧੪} ॥
 ਬੁਗਦਾ, ਕਰੋਲੀ^{੧੫}, ਤੁਪਕ, ਸੰਗਰ^{੧੬} ਦਾਲ, ਖੜਗੋ-ਜੰਬੂਰੀ^{੧੭} ॥
 ਨਾਦੁਖ^{੧੮}, ਬਨੈਟੀ^{੧੯}, ਜੋਗ^{੨੦}-ਦਾਰੁਨ, ਜੁਲਫਕਾਰੀ^{੨੧} ਮਿਸਰੀ^{੨੨} ॥੫੬੯॥੧੩੨੩॥
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਅਪਾਰ ਅਗਨਤ^{੨੩} ਤਿੱਛ-ਪੈਨੀ-ਸੈਕਲੀ ॥
 ਧਾਰ ਧਾਰ ਅਨੇਕ ਆਯੁਧ^{੨੪} ਬਾਧ ਸੁਭਟ ਬਲੀ ॥
 ਦਲ ਸਾਜ ਸਾਜ ਚਲੇ ਅਮਰ ਕੁਲਿ^{੨੫} ਜੁੱਥ ਜੁੱਥਨ ਮੰਡਲੀ ॥
 ਅਸੁ^{੨੬}ਗਜ, ^{੨੭}ਰਬੀ ਪਾਯਕ^{੨੮}, ਬਿਵਾਨੀ^{੨੯} ਕਟਕ-ਸੁਰ^{੩੦} ਰਣਿ-ਖੰਭਲੀ^{੩੧} ॥੫੭੦॥੧੩੨੪॥
 ਮਨਿ-ਗਨ, ਜਮੁਰਦੰ, ਲਾਲ, ਹੀਰੰ, ਬੱਜੂ-ਮੁਕਤਾਹਲ-ਲਗੀ ॥
 ਯਲਮਾਸ^{੩੨}, ਗੋਹਰ^{੩੩}, ਦੁਰ-ਯਕਤਾ, ਯਾਕੂਤ, ਨੀਲਮ, ਪੰਨਗੀ ॥
 ਪੰਨੈ-ਅਜਾਇਬ-ਲਾਲ, ਲੂਲੂ^{੩੪} ਖਚਿਤ ਮਨਿ-ਗਨ ਗੋਹਰੀ^{੩੫} ॥
^{੩੬}ਦਸਤੋ-ਅਨੂਠੀ ਖਚੀ-ਰਤਨਨ, ^{੩੭}ਘੜਤ-ਸਾਯਕ ਸੁੰਦਰੀ ॥੫੭੧॥੧੩੨੫॥
 ਜਗ-ਮਗ ਜਗਤ^{੩੮} ਗੋਹਰ, ਜਮੁਰਦੰ, ਦਿਬਜ-ਮੰਗਲ ^{੩੯}ਸੈਕਲੀ
 ਕੋਟਿ ਉਡਗਨ^{੪੦} ਖਚਿਤ ਸਸਤ੍ਰੰ, ਅਸਤ੍ਰ-ਦਮਕਤ ਬਿਜੁਲੀ ॥
 ਨਹਿਦ੍ਰਿਸਟਿ^{੪੧} ਠਹਰਤਿ ਨਿਰਖ ਦੁਤਿ, ਲਾਜੇਤਿ ਦਾਮਨਿ^{੪੨} ਉਡਗਨਾ ॥
 ਬਨ-ਠਨ-ਚਲੇ-ਸੁਰ, ਸਿੱਧ, ਮੁਨਿ, ਜਨ, ਰਿਖਿਨ, ਗੰਧ, ਹਰਿ-ਜਨਾ ॥੫੭੨॥੧੩੨੬॥
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਅਪਾਰ ਅਨਗਨ, ਬਸਨ, ਬੂਖਨ-ਮੰਗਲਾ ॥
 ਅਤਲਸ, ਤਮਾਮੀ, ਰੇਸ਼ਮੀ, ਕਲਪੋਤ^{੪੩} ਬਾਘੰਬਰ-ਭਲਾ ॥

੧. ਇਕ ਸਸਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨. ਦਾਤ੍ਰੀ ਵਾਂਗੂ ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੩. ਲਾਠੀ ੪. ਕੁਹਾੜਾ।
 ੫. ਇਕ ਤਰਾਂ ਦਾ ਕੁਹਾੜਾ। ੬. ਬਾਕ, ਸਸਤ੍ਰ। ੭. ਮਿਗ ਫਾਲ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਸੰਜੋਏ। ੮. ਤੀਰ। ੯. ਧਨੁਖ।
 ੧੦. ਯਮਦਾੜ. ਕਟਾਰ। ੧੧. ਬਾਣ ਦੀ ਇਕ ਕਿਸਮ ਹੈ। ੧੨. ਛੋਟੀ-ਤੋਪ, ਵਡੀ ਬੰਦੂਕ। ੧੩. ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀ
 ਫੌਜ। ੧੪. ਤਲਵਾਰ। ੧੫-੧੬. ਛੋਟੀ ਬਰਛੀ। ੧੭. ਛੋਟਾ ਨੋਜਾ। ੧੮. ਮਰਹਟੀ। ੧੯. ਸੱਚ ਤੋਂ ਝੂਠ ਵੱਲ ਹੋ
 ਜਾਣਾ, ਸੀਂਹ ਦੀ ਬੁੱਦ ਪਾੜਖਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ। ੨੦. ਤਲਵਾਰ ਵਾਲਾ। ੨੧. ਮਿਸਰ ਦੇਸ ਦੀ (ਤਲਵਾਰ)।
 ੨੨. ਇਖੀ ਧਾਰ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸਿਕਲ ਕੀਤੇ ਹੋਏ। ੨੩. ਸਸਤ੍ਰ। ੨੪. ਸਭ ਦੇਵਤੇ। ੨੫. ਘੋੜੇ ਘੋੜਸਾਰ। ੨੬. ਹਾਥੀ
 ਹਾਥੀ ਸਾਰ। ੨੭. ਪੈਦਲ। ੨੮. ਪਾਲਕੀਆਂ ਵਾਲੇ। ੨੯. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ੩੦. ਯੁੱਧ ਦੇ ਖੇਡੇ ਵਾਂਗੂ ਅਚੱਲ,
 ਰਣਖੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ। ੩੧. ਹੀਰੋ ਅਤੇ ਸਾਮੁਦ੍ਰੀ ਮੌਤੀ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੩੨. ਹੰਗਰ। ੩੩. ਮੌਤੀ। ੩੪. ਮੌਤੀਆਂ
 ਨਾਲ। ੩੫. ਸੋਹਣੀਆਂ ਮੁੱਠਾਂ ਰਤਨਾਂ ਨਾਲ ਸਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ੩੬. ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਬਣਾਵਟ ਹੈ। ੩੭. ਚਮਕਦੇ।
 ੩੮. ਸਿਕਲ ਕੀਤੇ ਹੋਏ। ੩੯. ਤਾਰੇ। ੪੦. ਨਿਗਾਹ। ੪੧. ਬਿਜਲੀ। ੪੨. ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਤਿਲੋਦਾਰ ਕਪੜੇ, ਰੁਪਯਹੀ
 ਵਸਤ੍ਰ।

ਬਖੜ੍ਹੇ, ਸੰਜੋਅਨ, ਕੁਲਹ, ਕੁਲਗੀ, ਜਿਰਹੜ, ਖੁਦਨੜ, ਸਸਿ ਕਲਾੜ ॥
 ਪਿਸਤਾਨ ਜੋਸਨੜ ਬਿਬਿਧ ਭਾਂਤਿਨ, ਲਸਤ ਝਮਕਤ ਸੈਕਲਾੜ ॥੫੭੩॥੧੩੨੭॥
 ਕੰਡਲ ਅਜਾਇਬ ਮੁਕਟ ਲਾਲਨ, ਬਿਬਿਧ ਭੂਖਨ, ਮੁੰਦਰੀ ॥
 ਟੋਡਰ ਲਹਰ ਗਲ ਮਾਲ ਮੁਕਤਾ ਧੋਪ ਪਹੁੰਚੀ ਸੁੰਦਰੀ੯ ॥
 ਭੁਜਬੰਦ ਹਮੇਲਨ ਹਾਰ ਹੀਰਨ, ੧੦ਲਾਲ ਮੁਕਤਾ ਸੀਕਰੀ ॥
 ੧੧ਨਵਰਤਨ ਬਾਕ ਅੰਗੁਸ਼ਤਰੀ, ੧੨ਪਾਯਲ ਅਨੂਠੀ ਗੁਰਜਰੀ ॥੫੭੪॥੧੩੨੮॥
 ਅੰਗ ਅੰਗ ਸੁਧਾਰ ਭੂਖਨ, ਬਸਨ ਰੰਗਾ ਰੰਗਲੀ ॥
 ੧੩ਪਾਗੈ ਬੰਧੀਲਨ ਸੋਤ ਬਾਗਨ ਕਾਕਮ੧੪ ਗੁਲਾਬੀ, ਜੰਗਲੀ੧੫ ॥
 ੧੬ਅਰੁਨ, ਪਤਿ, ਹਰੀ, ਉਨਾਬੀ, ਰੰਗ ਰੰਗਨ ਅੰਬਰੀ੧੭ ॥
 ਜ਼ਰੀ, ਬਾਕਤਾ, ਛਾਲ ਦੁਮਨ੧੮, ਮ੍ਰਿਗਛਾਲ ਆਦਿ ਬਾਘੰਬਰੀ ॥੫੭੫॥੧੩੨੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਤ ਸਾਲੁ ॥

ਭੂਸਨ ਅਮੋਲ ਬਸਨ ਮੰਗਲ, ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਸੁਧਾਰ ਕੈ ॥
 ਸਜ ਸੈਨ ਚਤੁਰੰਗਨ ਅਖਾਰਨ, ਬਿਸਨੁ ਦਲ ਜੈਕਾਰ ਕੈ ॥
 ਸੈਨਾ ਪ੍ਰਤਿਹ ਪ੍ਰਭ ਦਈ ਆਗਯਾ, ਸ੍ਰੀ ਗਨੇਸ ਮਨਾਇ ਕੈ ॥
 ੧੯ਦਿਸ ਬ੍ਰਹਮ ਸੁਰ ਬਾਸਵ ਪੁਰੀ, ਨਿਜ ਕਟਕ ਸੁਭਗ ਬਨਾਇ ਕੈ ॥੫੭੬॥੧੩੩੦॥
 ਘੁਰਦੈ ਦਮਾਮਨ੨੦ ਡੰਕ ਧੌਸਾ ਸੰਖ ਘੰਟਾ ਬਾਜਹੀ ॥
 ਮਾਰੂ, ਜੁਝਉਆ A੨੧ ਰਾਗੁ ਰਾਗਨਿ, ਨਾਦ ਅਨਗਨ ਗਾਜ ਹੀਂ ॥
 ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਬਿਸੇਖ ਬਾਜਨB ਕੋਸ,੨੨ ਦੁੰਦਭਿ ਘਾਰ ਹੀ੨੩ ॥
 ਘਹਿਰਾਤ ਘੋਰ ਨਿਸਾਨ ਮਾਰੂ, ਪੁਲਜ ਘੋਰ ਬਿਚਾਰ ਹੀ ॥੫੭੭॥੧੩੩੧॥

੧. ਸੰਜੋਅ। ੨. ਟੋਪੀ। ੩. ਜਿਰ ਦੀ ਸੰਜੋਅ। ੪. ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀ ਕਲਾ ਵਾਂਗੂ ਚਮਤਕਾਰ। ੫. ਛਾਤੀ ਦੀ ਸੰਜੋਅ।
 ੬. ਸਿਕਲ ਕੀਤੇ ਹੋਏ। ੭. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਗੋਖੜੂ, ਚਮਕਦਾਰ, ਅਰਕਾਂ ਤੱਕ ਗੋਖੜੂ ਅਤੇ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀਆਂ
 ਮਾਲਾਂ ਹਨ। ੮. ਭੁਲਵਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਮੁੱਠਾਂ। ੯. ਬਾਸੁੰਦੇਦ ਹਮੇਲਾਂ ਅਤੇ ਹੀਰਿਆਂ ਦੇ ਹਾਰ। ੧੦. ਮੋਤੀਆਂ ਅਤੇ
 ਲਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਟੋਪੀਆਂ। ੧੧. ਇਕ ਗਹਿਣਾ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪੈਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਬਾਂਕਾਂ ਅਤੇ ਅੰਗੂਠੀਆਂ
 ਨੋਰਤਨਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੨. ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਘੁੰਘਰ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਗਹਿਣਾ, ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਨੂਪਰ ਅਤੇ ਕਜਰੇ
 ਹਨ। ੧੩. ਪੇਚਦਾਰ ਪੱਗਾਂ ਅਤੇ ਚਿੱਟੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ। ੧੪. ਸਫੇਦ। ੧੫. ਰੰਗ ਵਾਲੇ। ੧੬. ਲਾਲ ਰੰਗ। ੧੭. ਅਸਮਾਨੀ
 ਰੰਗ ਮੁਸਕੰਬਰੀ ਰੰਗ ਦੇ ਕਪੜੇ। ੧੮. ਵਿਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਛਿਲਾਂ ਦੇ ਵਸਤ੍ਰ। ੧੯. ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਰੀ ਵੱਲ ਬ੍ਰਹਮਣ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ।
 ੨੦. ਵਜ਼ੀਦਿਆਂ ਨਗਾਰਿਆਂ ਨਾਲ। ੨੧. ਲੜਾਈ ਦਾ ਮਾਰੂ ਰਾਗ, ਲੜਾਈ ਦਾ ਨਗਾਰਾ। ੨੨. ਧੌਸਾਂ। ੨੩. ਵਜੋਂ

A ਪਾ: ਜੁਝਾਉ।

B ਪਾ: ਕੋਟਿ ਕੋਟਿਕ ਬਿਸੇਖ ਬਾਜਨ।

C ਇਹ ਅਰਥ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯਕ ਮੱਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪ ਅਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਸਾਲੂ ਛੰਦ ਅਨੰਤਤੁਕਾ ॥
 ਫਹਰੰਤ^੧ ਕੋਟਿਕ ਕੇਤੁ^੨, ਬੋਰਕ, ਪੁਜਾ, ਕੇਤੁ, ਮਤੰਗਨੀ^੩ ॥
 ਨਾਚੁਖ, ਨਿਸਾਨ, ਪਤਾਕ, ਝੰਡਾ ਅਸਿਤ ਲੋਟਨ^੪ ਧੋਪਨੀ^੫ ॥
 ਅਤਲਸ, ਤਮਾਮੀ, ਕਾਕਮੀ, ਅੰਬ ਰੇਸ਼ਮੀ^੬ ਬਾਘਬਰੀ^੭ ॥
 ਫਿਕਿਨਿ ਰਤਨ ਮਨਿ ਮਾਲਨੀ ਮੁਕਤਾਹਲੀ ਲੋਟਤ ਪਰੀ^੮ ॥
 ਅਕਲ ਦੇਵ ਦੇਵਾਲਜ^੯, ਅਸਥਲ, ਸੁਮੇਰੁ, ਸਾਗਰ ਚਿਤ੍ਰਨੀ^{੧੦} ॥
 ਤੀਰਥ, ਬਿਹੰਗਮ^{੧੧}, ਚਤੁਰਖਾਨੀ^{੧੨} ਸੁਭਗ ਚਿਤ੍ਰ ਬਚਿਤ੍ਰਨੀ ॥੧੧੨੩੨॥
 ਛੰਦ ਸਾਲੂ ॥
 ਫਹਰੰਤ ਜੁਗ ਰਸਨਾ ਸਜੀਵਨ ^{੧੩}ਲਸਤ ਭੀਮ ਭੁੰਜਗਨੀ ॥
 ਨਿਰਮਲ ਛਟਾ ਧਰ ਕਨਕ ਦਸਤਨ, ^{੧੪}ਰਤਨ ਰੰਗਤ ਰੰਗਨੀ ॥
 ਬਹੁ ਭਾਂਤਿ ਪਾਂਤਿਨ ਪਾਂਤਿ^{੧੫} ਝੂਲਤ, ਫਹਰੰਤ ਕੇਤੁ ਮਤੰਗਨੀ ॥
 ਜਮਧਰ, ਬਨੈਟੀ^{੧੬}, ਗੁਰਜ, ਸੋਲਨ, ਸਾਂਗ^{੧੭}, ਧੋਪ^{੧੮}, ਖਤੰਗਨੀ^{੧੯} ॥੧੧੨੩੩॥
 ਬਾਸਵ ਪੂਰੀ ਮਗ^{੨੦} ਲੀਨ ਦੇਵਨ, ਸੂਰ, ਸਿੱਧ, ਰਿਖਿ, ਮੁਨਿ, ਹਰਿ ਜਨਾ ॥
 ਬੇਵਾਨ ਨਾਨਾ ਭਾਂਤਿ ਛਬਿ ਬਹੁ, ਲਾਲ, ਮੁਕਤਾਹਲ^{੨੧} ਘਨਾ^{੨੨} ॥
 ਮੀਨ^{੨੩}, ਮੱਰ ਮਰਾਲ^{੨੪}, ਅਨਲਨ^{੨੫}, ਲਲਿਤ ਬੋਲਨ ਸੰਕਰਾ ॥
 ਉਡਗਨ ਮਨਿਨ ਰਥ ਇੰਦ੍ਰ ਦਮਕਤ, ਛਟਾ ਜਗਮਗ ਗੋਹਰਾ^{੨੬} ॥੧੧੨੩੪॥
 ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨ ਚਮੂ ਅਖਾਰਨ^{੨੭}, ਸੂਭਟ ਦਲ ਸੂਰ ਮੰਡਲੀ ॥
 ਪਾਯਕ, ਬਿਵਾਨੀ, ਨਾਗਨੀ^{੨੮} ਜੈ ਸਦ ਹਾਹਾ ਹੂਹ ਲੀ ॥
 ਬੰਦੀ, ਨਕੀਬੈਂ, ਚੋਬਦਾਰਨ, ਸੋਭ^{੨੯}, ਜਸ ਉਚਰੰਤ ਭਲੇ ॥
 ਕਰਖਾ^{੩੦}, ਕਬਿੱਤ, ਜੁਝਾਉ ਵਾਰਨ^{੩੧} ਭਨਤਿ ਕਥਤ ਗੁਨੀ ਭਲੇ ॥੧੧੨੩੫॥
 ਗਰੁੜ ਪੁਜ^{੩੨} ਗੋਪਾਲ ਕੋਪੇ, ਸੰਖ ਪੁਨਿ ਜੈਕਾਜ ਕਰ ॥
 ਪੰਚ^{੩੩}, ਜਨਜ, ਸਾਰੰਗ, ਗਦਾ, ਬਾਰਿਜ^{੩੪} ਕਰੀ ਬਿਰਾਜਿਤ ਚਕੁ ਸਰ^{੩੫} ॥

੧. ਝੂਲਦੇ ਹਨ । ੨. ਝੰਡਾ । ੩. ਹਾਥੀਆਂ ਉੱਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਪੁਜਾਂ । ੪. ਕਾਲੇ ਝੰਡੇ । ੫. ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਾਲੇ ਝੰਡੇ । ੬. ਰੇਸ਼ਮੀ ਵਸਤੂ । ੭. ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਖਲ ਵਾਲੇ ਝੰਡੇ । ੮. ਅਤੇ ਮਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ । ੯. ਸਮੁੰਦੀ ਮੱਤੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਧਜਾਂ ਝੂਲਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੦. ਦੇਵਮੰਦਿਰ । ੧੧. ਸਮੁੰਦ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਝੰਡੇ । ੧੨. ਪੰਛੀ । ੧੩. ਸੁੰਦ ਤੇ ਵਚਿਤ੍ਰ ਮੂਰਤੀ ਵਾਲੇ ਝੰਡੇ । ੧੪. ਜੀਵਨ ਸਹਿਤ ਸੰਪੰ ਵਰਗੇ ਝੰਡੇ ਝੂਲਦੇ ਹਨ । ੧੫. ਭਯਾਨਕ ਨਾਗਨੀਆਂ ਆਕਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੬. ਚਮਕਦਾਰ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੁਠਾਂ । ੧੭. ਰਤਨਾਂ ਦੀ ਰੰਗਤ ਵਾਲੀਆਂ ਰੰਗਦਾਰ ਪੁਜਾਂ । ੧੮. ਕਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ । ੧੯. ਫਾਸੀ, ਕਟਾਰ । ੨੦. ਮਰਹਟੀ । ੨੧. ਬਰਛੀ । ੨੨. ਤਲਵਾਰ । ੨੩. ਤੀਰ ਦੇ ਚਿੰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪੁਜਾਂ । ੨੪. ਇੰਦ੍ਰਪੁਰੀ ਅਮਰਾਵਤੀ ਦਾ ਰਸਤਾ । ੨੫. ਸਮੁੰਦੀ ਮੱਤੀ । ੨੬. ਬਹੁਤ ਸਘਨ । ੨੭. ਮੱਛ । ੨੮. ਹੰਸ । ੨੯-੩੦. ਸੁੰਦ ਵੇਲਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਮਿਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੰਗਣੀਆਂ ਵੇਲਾਂ । ੩੧. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਰਥ ਮਟੀਆਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ । ੩੨. ਸੁੰਦ ਵੇਲਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਮਿਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੰਗਣੀਆਂ ਵੇਲਾਂ । ੩੩. ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਅਤੇ ਟੋਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਲਸਕਰ । ੩੪. ਦੇਵ ਮੰਡਲੀ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਦਲ । ੩੫. ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸੂਰ । ੩੬. ਸੰਭਾ ਉਸਤਤਿ । ੩੭. ਇਕ ਛੰਦ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੩੮. ਲੜਾਈ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ । ੩੯. ਗਰੁੜ ਦੇ ਚਿੰਨ ਵਾਲੀ ਪੁਜਾਂ ਵਾਲਾ ਵਿਸਨੂ । ੪੦. ਵਿਸਨੂ ਦੇ ਸੰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੪੧. ਕਵਲ । ੪੨. ਤੀਰ ।

ਮੋਹ-ਪੱਛ-ਛਾਕੇ-ਕਲੰਗਾ^੧, ਸ੍ਰੀ ਜਨਾਰਦਨ^੨ ਬਿਬਿਧ-ਬਰ^੩ ॥
 ਮੁਕਟ-ਮੁਗਤਿ^੪-ਸ੍ਰੀਮ-ਬਦਨੇ^੫, ਕਮਲ-ਲੋਚਨ-ਮਦਨ-ਸਰ ॥੫੮੨॥੧੩੩੬॥
 ਚਕ੍ਰ-ਬਰ^੬A ਸੁਕਲੰਬਰੇ^੭, ਗਰੁੜਾਸਨੇ^੮ ਬਾਰਿਜ-ਨਯਨ^੯ ॥
 ਦਯਾ-ਸਿੰਧੁ^{੧੦}, ਦਰਿਦ-ਮੋਚਨ^{੧੧}, ਪਤਿਤ-ਤਾਰਨ^{੧੨} ਸ੍ਰੀਮ-ਘਨ^{੧੩} ॥
 ਗੋਬਿੰਦ^{੧੪}, ਬਲਭ-ਭਗਤਿ-ਜਨ^{੧੫}, ਬੈਕੁੰਠ-ਗਾਮੀ^{੧੬} ਸ੍ਰੀ-ਰਮਨ^{੧੭} ॥੫੮੩॥੧੩੩੭॥
 ਪਰ-ਬ੍ਰਹਮ^{੧੮} ਦੇਵ-ਦੇਵਾਪਿ^{੧੯} ਸ੍ਰੀ-ਧਰ^{੨੦}, ਚਤੁਰ-ਭੁਜ^{੨੧} ਮੰਗਲ-ਕਰਨ^{੨੨} ॥੫੮੪॥੧੩੩੮॥
 ਧਰ-ਸ੍ਰੀ, ਮੰਗਲ-ਮੁਕਟ-ਕਲਗੀ ਮੋਹ-ਪੱਛ-ਸੁਹਾਵਨਾ ॥
^{੨੩}ਮੀਨ-ਕੁੰਡਲ ਕਾਨ ਸੋਭਿਤ ਲਾਲ, ਦੁਰ-ਯਕਤਾ, ਪੰਨਾ ॥
 ਯਲ ਮਾਸ^{੨੪}, ਫਨਿ-ਮਨਿ, ਰਤਨ-ਨਾਨਾ, ਨੀਲ, ਗੋਹਰ, ਨਗ-ਘਨਾ^{੨੫} ॥
 ਬੱਜ੍ਰ, ਫਟਕ^{੨੬}, ਯਾਕ੍ਰਤ, ਮਾਨਿਕ, ਸੋਸ-ਫਨਿ-ਮਨਿ ਲਾਲਨਾ^{੨੭} ॥੫੮੪॥੧੩੩੯॥
 ਬਿਬਿਧ ਖਚਿਤ = ਬਿਮਾਨ ਨਗਨਨ, ਜੜਿਤ ਖਚਿਤ ਮਨੋਹਰੇ ॥
 ਦੁਰ-ਯਕਤਾ-ਵਰ-ਅਨੂਪਮ, ਬਿਬਿਧ ਰਤਨ ਜਵਾਹਰੇ ॥
^{੨੮}ਉਡਗਨ ਮਯੋਕ ਛਟਾ ਲਜਿੱਤ, ^{੨੯}ਦਾਮਿਨ ਚਮਕਿਤ ਮਨਿ ਗਨਾ ॥
^{੩੦}ਬਿਮਲ ਦਿਬਯ ਮਹੀਚਿ ਮੰਗਲ, ^{੩੧}ਉਦਿਤ ਨਭਚਰ ਉਡਗਨਾ ॥੫੮੫॥੧੩੪੦॥
 ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਮਨੀ-ਭੁਜੰਗਨ, ਦਿਬਯ-ਭੂਖਨ ਮੰਗਲਾ ॥
 ਕੰਠ-ਮਾਲ, ਹਮੇਲ-ਬਾਂਧੀ, ਨੀਲ, ਮਨਿ-ਗਨ ਸਸਿ-ਕਲਾ^{੩੨} ॥
 ਭੁਜ-ਬੰਦ-ਲਾਲ^{੩੩}, ਜਿਗਾ-ਜਮੁਰਦਨ. ^{੩੪}ਲੂਲੂ, ਦੁਰ-ਯਕਤਾ ਵਰ-ਘਨਾ ॥
^{੩੫}ਪਹੁੰਚੀ-ਬੰਦਨ ਮਨਿ ਨੀਲ ਬੱਜ੍ਰਨ, ਬਿਬਿਧ ਭੂਖਨ ਬੰਗਨਾ^{੩੬}A ॥੫੮੬॥੧੩੪੦॥
 ਭੂਖਨ ਅਲੰਕ੍ਰਿਤ^{੩੭} ਕੋਟਿ ਕੋਟਿਕB ਛਕੋ ਅੰਗਨ ਅੰਗੁਲੀ^{੩੮} ॥

੧. ਮੋਹ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਦਾ ਮੁਕਟ ਸਜਾਏ ਹੋਏ। ੨. ਸੇਵਕਾਂ ਤੋਂ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ। ੩. ਜਿੱਤ ਦਾ ਸੁਖੀ।
 ੪. ਕਮ ਦੇਵ ਸਰੂਪ। ੫. ਕਾਲੇ ਮੁਖ ਵਾਲਾ। ੬. ਨੇਤ੍ਰ ਕੰਵਲਾਂ ਅਤੇ ਕਾਮ ਦੇ ਥਾਣਾ ਵਾਂਗੂ ਹਨ। ੭. ਚਕ੍ਰ ਦਾ
 ਮਾਲਿਕ। ੮. ਸਫੈਦ ਵਸਤੂ ਧਾਰੀ। ੯. ਗਰੁੜ ਤੇ ਆਸਨ ਜਮਾਵਣ ਵਾਲਾ, ਗਰੁੜ ਸੂਰ। ੧੦. ਕੰਵਲਾਂ ਸਮ ਨੇਤ੍ਰਾਂ
 ਵਾਲਾ। ੧੧. ਮਿਹਰ ਦਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰ। ੧੨. ਦਲਿਦ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਪਾਪੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੪. ਇਕ
 ਰਸ ਕਾਲਾ। ੧੫. ਵੇਦਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਨ ਯੋਗਜ। ੧੬. ਭਗਤ ਜਨਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ। ੧੭. ਵੈਕੁੰਠ ਵਿੱਚ ਗਮਨ ਕਰਨ
 ਵਾਲਾ। ੧੮. ਲਛਮੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੯. ਦੂਰ ਤੱਕ ਵਿਜਾਪਕ। ੨੦. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਦੇਵ। ੨੧. ਮਾਯਾਨੂੰ
 ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੨. ਚਾਰ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ। ੨੩. ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੪. ਮੱਛਾਕਾਰ ਦੇ ਕੁੰਡਲ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਹਦੇ
 ਹਨ। ੨੫. ਹੀਰਾ। ੨੬. ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਥੋੜੇ। ੨੭. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਣੀ, ਬਿਲੋਰ। ੨੮. ਲਾਲ, ਪਿਆਰੇ।
 ੨੯. ੩੦. ਸਮੁੰਦਾਜ ਮਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਚਮਕਦੀ ਬਿਜਲੀ, ਤਾਰੇ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੀ ਚਮਕ ਵੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
 ੩੧. ੩੨. ਉਸੁਲ ਸੁੰਦ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਇਉਂ ਉਦਯ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਤਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਿੱਟਾਂ।
 ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਆਂ ਕਲਾ ਵਾਂਗੂ ਚਮਕਦਾਰ। ੩੩. ਲਾਲਾਂ ਦੇ ਥਾਸੁਬੰਦ ਹਨ। ੩੪. ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਿਤ ਆਬਦਾਰ ਮੰਤੀ
 ਅਤੇ ਲਾਸਾਨੀ ਮੰਤੀ ਹਨ। ੩੬. ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਅਤੇ ਕੜੇ ਮਣੀਆਂ ਨੀਲਮਾਂ ਅਤੇ ਹੀਰਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹਨ। ੩੭. ਵੰਗਾਂ ਚੁੜੀਆਂ।
 ੩੮. ਸਜੇ ਹੋਏ।

A ਪਾ: ਚਕ੍ਰ ਬ੍ਰਹ੍ਮ, ਵੀ ਹੈ।

B ਪਾ: ਕੋਟਿ ਕੋਟਿਨ, ਵੀ ਹੈ।

ਅਬਿਰ-ਅਜਾਇਬ ਦਿਬਯ-ਮੰਗਲ 'ਕਲਪੋਤਿ-ਰੰਗਾ-ਰੰਗਲੀ ॥
 ਅੰਗ ਅੰਗ ਸਜੇ-ਛਕੇ ਪ੍ਰਭੁ, ਬਸਨ, ਭੂਖਨ-ਸੋਹਹੀA
 ਸੂਰ, ਸਿਧ, ਰਿਖਿ, ਗੰਪ੍ਰਥ, ਮੁਨਿ-ਜਨ, 'ਨਿਰਖ-ਅਪਸਰ-ਸੋਹਹੀ ॥੫੮੭॥੧੩੪੧॥
 ਛੰਦ ਸਾਲੂ ॥

ਕਟਿ-ਤੂਨ, ਸਾਰੰਗ-ਪਾਨ-ਰਾਜਿਤ^੩ 'ਚਮਰ,-ਤੋਮਰ,-ਸਾਗਨੀ ॥
 ਸੰਫ, ਸੇਲ, ਗਦਾ, ਪਟਾ, ਬਲੱਮ, ਕਟਾਰ, ਤੁਫੰਗਨੀ ॥
 ਗੰਠਨ, ਗੁਰਜ, ਗੁਲੇਲ, ਮੂਸਲ^੫, ਕੁਲਿਸ^੬, ਅੰਗੂਸ^੭, ਚਕ੍ਰਨੀ ॥
 ਸਹਿਥੀ^੮, ਬਨੈਟੀ, ਬਾਨ, ਜੰਬੂਆ, ਤੁਪਕ^੯ ਜਮਧਰ,-ਬਕ੍ਰਨੀ^{੧੦} ॥੫੮੮॥੧੩੪੨॥
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਅਨੂਪ ਤੀਛਨ, ਲਾਲ, ਮਨਿ-ਗਨ-ਸਾਜ ਹੇ ॥
 ਆਯੁਧ^{੧੧} ਅਨੂਪਮ ਸੈਕਲੀ^{੧੨} 'ਮੂਰਤਿ-ਸਜੀਵਨ-ਬਾਜ ਹੇ ॥
 ਪੰਛੀ, ਪਰੀ, ਪੈਨੀ-ਭੁਜੰਗਨ^{੧੩}, ਸਭੀ ਮੂਰਤਿ-ਵੰਤ ਹੇ ॥
 ਜੋਸ਼ਨ^{੧੪}, ਸਿਲੀ ਮੁਖ^{੧੫}, ਖੂਦ^{੧੬}, ਬਖਤਰ, 'ਝਲਕਲੰਤ-ਲਸੰਤ ਹੇ ॥੫੮੯॥੧੩੪੩॥
 ਸਾਜ ਸਸਤ੍ਰਨ ਅਸਤ੍ਰ ਮੰਗਲ, ਬਸਨ-ਭੂਖਨ-ਅੰਗ-ਅੰਗ ॥
 ਸੰਖ, ਚਕ੍ਰ, ਗਦਾ, ਪਦਮ^{੧੭}, ਪ੍ਰਭੁ-ਛਕੇ-ਸਸਤ੍ਰ ਸਾਜ-ਜੰਗ ॥
 ਕਰ-ਸੰਖ-ਪੁਨਿ-ਘੰਟਾ-ਨ-ਕੀ, ਜੈ-ਸੱਦ ਨੱਦ^{੧੮}-ਜੈਕਾਰ ਜੈ ॥
 'ਜੈ ਸਬਦ ਦੇਵ ਰਟੰਤ ਜੈ ਜੈ, ਹੋਤ ਮੰਗਲਚਾਰ-ਜੈ ॥੫੯੦॥੧੩੪੪॥
 ਸੂਰ-ਕਰਤ ਉਤਸਵ^{੨੨} ਪੁਹਪ-ਬਰਖਤ^{੨੩}, 'ਬਿਜੈ-ਮਾਰੂ-ਗਾਵਹੀ ॥
 ਦੁੰਦਭਿ^{੨੪}, ਦਮਾਮਨਿ, ਡੰਕ, ਧੋਸਾ, ਝਾਂਝ, ਤਾਲ-ਬਜਾਵਹੀ ॥
 ਘੰਟਾ, ਮਜੀਰਨ^{੨੬} ਬੀਨ, ਬੰਸੀ, ਮੁਰਜ^{੨੭} ਗੋਮੁਖ, ਕਾਨੜੇ^{੨੮} ॥
 ਮੁਰਲੀ, ਸੀਤਾਰ, ਰਬਾਬ-ਮੰਗਲ, ਛੇਨ, ਮੁਹਵਰ-ਭਾਭੇ^{੨੯} ॥੫੯੧॥੧੩੪੫॥

੧. ਰੰਗ ਬਰੰਗ ਦੇ ਜਰੀਦਾਰ ਵਸਤ੍ਰ । ੨. ਅਪਸਰਾਂ ਭੀ ਦੇਖ ਕੇ ਮੰਹਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੩. ਲੱਕ ਨਾਲ ਭੁੱਥਾ ਅਤੇ
 ੪. ਵਿਚ ਧਨੁਖ ਵਿਰਾਜ ਰਹਿਆ ਹੈ । ੫. ਚੋਰ ਗੰਡਾਸਾ ਅਤੇ ਬਰਛੀ । ੬. ਮੁਹਲਾ । ੭. ਵਜਰ । ੮. ਅੰਕੁਸ ਹਾਥੀ ਨੂੰ
 ਤੰਗ ਵਾਲਾ ਇਕ ਹਥਿਆਰ । ੯. ਬਰਛੀ । ੧੦. ਟੇਡੀ ਕਟਾਰਿ । ੧੧. ਸਸਤ੍ਰ । ੧੨. ਸਿਕਲ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ।
 ੧੩. ਜੀਉਂਦੇ ਪੰਛੀ ਵਾਂਗੂ ਸੂਰੁਪ ਵਾਲੇ ! ੧੪. ਤ੍ਰਿਖੀ ਨਾਗਣੀ । ੧੫. ਸੰਜੋਅ । ੧੬. ਤੀਰ । ੧੭. ਟੱਪ । ੧੮. ਝਲਝਲ
 ਕਰ ਕੇ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੯. ਕੰਵਲ । ੨੦. ਵਾਜੇ । ੨੧. ਫਿਰ ਫਿਰ ਕੇ ਦੇਵਤੋਂ ਜਪ ਦਾ ਸਬਦ ਉੱਚਾਰਦੇ ਹਨ ।
 ੨੨. ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ । ੨੩. ਵਲ ਵਰਦੇ ਹਨ । ੨੪. ਜਿੱਤਦਾ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੨੫. ਨਗਾਰਾ । ੨੬. ਛੋਟੇ ਕੰਸਿਆਂ ।
 ੨੭. ਮਿੰਦੀਗ । ੨੮. ਕਾਨਿਆ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਾਜਾ, ਇਕ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੨੯. ਵਾਜੇ ਗੂੰਜਦੇ ਹਨ ।

A ਪਾ: ਸੰਭਹੀ ।

ਹੋਤ ਮੰਗਲ ਚਾਰ^੧ ਰੁਨ ਬੁਨ, ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਨੀਸਾਨ^੨ ਹੇ ॥
 ਅਪਸਰ-ਨਚਤਿ ਗੰਧੂਬ ਬਜਾਵਤਿ ਜੱਛ-ਕਿਨਰ-ਗਾਨ ਹੇ ॥
 ਗਜਤ^੩ ਨਾਦ ਨਿਸਾਨ ਕੋਟਿਕ, ਨਚਤ ਅਪਸਰ ਤੱਥਜੈ^A
 ਬਜਤ-ਧੁਨਿ-ਘੰਟਾ ਮਧੁਰ^੪, ਪੁਨ-ਰਟਤਿ^੫ ਸੁਰ ਮੁਨਿ-ਜੈ-ਜੈ ॥੫੯੨॥੧੩੪੬॥

ਛੰਦ ਸਾਲੂ ॥

ਸਾਜ ਆਰਤੀ ਬਿਜਯ-ਮੰਗਲ^੧, ਕਰਤ-ਸੁਰ, ਮੁਨਿ, ਹਰਿਜਨਾ ॥
 ਹਰਖ-ਗਾਵਤ ਬਿਜਯ-ਆਰਤਿ, ਨਚਤਿ-ਸੁਰ, ਦੇਵਾਂਗਨਾ^੨ ॥
 'ਹੋਤ-ਉਤਸਵ ਜੈ-ਅਨਾਹਦ ਫਤਹ-ਉਚਰਤ ਸੁਰਮੁਨਾ
 ਉਤਸਵ-ਕੁਲਾਹਲ^੩, ਹਰਖ ਮੰਗਲ, ਬਿਜਯ-ਕੰਤੂਹਲ^੪ ਘਨਾ ॥੫੯੩॥੧੩੪੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛੰਦ ॥

^੧ਜਾਕੁ ਸ੍ਰੀ-ਗਰੁੜ-ਪੁਜ ਸਦ ਭਯੋ ਮੰਗਲ ਸਫਲ ਤਬ ॥
^੨ਪੰਚ-ਜਨਕ ਧੁਨਿ ਬਿਬਿਧ ਸੰਖਨ, ^੩ਪੁਹਪ-ਬਰਖਤਿ ਦੇਵ-ਨਭ ॥
 ਬਾਸਵ-ਪੁਰੀ-ਮਗ^੪-ਲੀਨ ਮਾਧਵ^੫ ਸੁਨਯੋ ਆਗਮਨ ਸਕ੍ਰ-ਮਗ^੬ ॥
 ਸਾਜ ਸਾਜ ਸਮਾਜ ਪੂਰ^੭, ਤਬ ਧਾਏ ਦਰਸਨ-ਪੁਰਖ ਜਗ^੮ ॥੫੯੪॥੧੩੪੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਸਯਾਮ ਛੰਦ ॥

ਸੁਰ ਕਰਤ ਮੰਗਲ ਹਰਖ-ਬਾਨੀ^੧, -ਰੁਦਤ^੨ ਉਚਰਤ ਜੈ ਜੰਗ ॥

੧. ਖੁਸ਼ੀਆਂ। ੨. ਭੰਡੇ, ਨਗਾਰੇ, ਚਿੰਨ੍ਹ। ੩. ਵਜਦੇ। ੪. ਤਾਬਈ ਤਾਬਈ ਤਾਲ ਨਾਲ। ੫. ਮ੍ਰਿਦਲ। ੬. ਫਿਰ
 ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ੭. ਜਿੱਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਵਾਲੀ। ੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੯. ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਅਨਾਹਦ-ਜਗ ਹੁੰਦੀ
 ਹੈ। ੧੦. ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਰੋਲਾ। ੧੧. ਜਿੱਤ ਦੀ ਆਸਾ ਦਾ ਬੋਲ ਬੁਲਾਰਾ। ੧੨. ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ ਦੀ ਸ੍ਰੀਸ਼ਟ ਰਤਾਈ। ੧੩. ਪੰਚ
 ਜਨਕ ਆਦਿ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੰਖਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੧੪. ਦੇਵਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਫੁਲ ਬਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।
 ੧੫. ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਰੀ ਦਾ ਰਸਤਾ। ੧੬. ਵਿਸ਼ਨੂ ਨੇ। ੧੭. ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਰਸਤੇ ਦਾ। ੧੮. ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ੧੯. ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ
 ਦਰਸਨ ਨੂੰ। ੨੦. ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨਾਲ। ੨੧. ਉੱਚਾਰਦੇ ਹਨ।

A ਪਾਂ: ਤੱਥਜੈ ਵੀ ਹੈ।

ਸੁਭ-ਬੰਸ ਭੂਖਨ, ਬਸਨ-ਮੰਗਲ^੧, ਦਿਬਯ-ਰਤਨ-ਨੋ-ਨਯੋ ॥
 ਨਿਮ੍ਰ-ਭਾਵ ਅਨਨਜ-ਸੋਵਕ^੨, ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤਿ ਗੁਨਾਲਯੋ^੩ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
 ਸੁਰ, ਸਿਧ, ਰਿਖਿ, ਮੁਨਿ, ਭਗਤਿ-ਜਨ, ਗੰਧੂਬ, ਕਿੰਨਰ, ਮਾਨੁਯੋ^੪ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
 ਸੰਬੂਹ-ਨਾਦਿਨ^੫, ਸੁਘਰ-ਗਾਜਨ ਬਿਬਿਧ ਰਾਗ ਅਲਾਪਯੋ^੬
 ਹੋਤ-ਰੁਨਝਨ ਤਾਲ-ਉਘਟਤ ਨਚਤ-ਅਪਸਰ-ਤਾਬਯੋ ॥੫੯੫॥੧੩੪੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਸਜਾਮ ਛੰਦ ॥

ਪੁਹਪ-ਕ੍ਰਿਤਿ^੭ ਬਿਵਾਨ ਨਾਨਾ, ਲਾਲ, ਹੀਰਨ-ਕਿੰਕਨੀ^੮
 ਸੰਬੂਹ ਪੁਸਪ ਅਸੰਖ-ਬਰਨਨ^੯ ਬਿਬਧ ਰਤਨ ਸਮਾਜਨੀ ॥
 ਚਲਯੋ ਆਗਮ^{੧੦}-ਲੇਨ ਮਘਵਾ^{੧੧}, ਸ੍ਰੀ ਜਨਾਰਦਨ, ਪ੍ਰਭੁਧਨੀ^{੧੨} ॥
 ਹਰਖ-ਗਾਵਤ ਬਿਜਜ-ਮੰਗਲ, ਫਤਹ-ਉਚਰਤ-ਸੁਰਮੁਨੀ
 ਨਚਤ ਦੇਵਾਂਗਨਿ^{੧੩} ਬਰੰਗਨਿ^{੧੪}, ^{੧੫}ਸੁਘਰ-ਬਾਜੰਤ੍ਰਿਨ-ਗੁਨੀ
^{੧੬}ਸੇਘ ਰਾਜ-ਸਮਾਜ-ਜੁਤ-ਦਲ, ਭਨਤਿ ਗੁਨਨ ਮਧੁਰ-ਧੁਨਿ^{੧੭} ॥੧॥ਰਹਾਉ॥੫੯੬॥੧੩੫੦॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਸਜਾਮ ਛੰਦ ॥

ਮਗੁ-ਜਾਤ-ਹਰਖਤਿ ਪੁਹਪ-ਬਰਖਤਿ^{੧੮}, ਦ੍ਰਿਸ੍ਰਿ-ਦੇਵਨ-ਗਯੋ-ਪਰ ॥
^{੧੯}ਅਵਿਲੋਕ ਮਾਰਗ ਦੂਰਤ ਚਾਮਰ, ^{੨੦}ਫਰਹਰਤ-ਧੁਜ-ਬਜਾਲ-ਅਰਿ ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
^{੨੧}ਪੁਨਿ-ਪਰੀ-ਸ੍ਰਵਣੰ ਪੰਚ-ਜਨਜ, ^{੨੨}ਘੰਟਾ-ਬਿਜਜ-ਪੁਨਿ ਨਾਦ-ਕਰ
 ਸੁਰ-ਕਰਤ ਬੰਦਨ ਧੁਜਾ-ਨਿਰਖਤ, ^{੨੩}ਅਸ੍ਰਾਂਗ ਬੰਦਨ ਦੇਵ-ਬਰ ॥
 ਭਾਗਵਾਨ-ਸੁਰੇਸ ਧਨਜ-ਧਨਜ^{੨੪}, ^੨ਜੇਵ ਜਨਮ ਸਫਲ ਸਮਰ ॥
 ਭੇਟ ਹਰਿ ਪਦ ਭਯੋ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ^{੨੬}, ^{੨੭}ਪਾਹ-ਪਾਹ-ਨਮਾਮਿ-ਹਰਿ ॥੫੯੭॥੧੩੫੧॥

੧. ਨੌਰਤਨ ਸੁੰਦ ਅਤੇ ਨਵੇਂ । ੨. ਇਕ ਦੇ ਦਾਸ । ੩. ਗੁਣਾ ਦੇ ਘਰ । ੪. ਮਾਨੁਖ । ੫. ਸਮੁਦਾਜ ਵਾਜਿਆਂ ਵਾਲੇ । ੬. ਅਲਾਪਦੇ ਹਨ । ੭. ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਪੁਹਪਕ । ੮. ਹੀਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਤਾਗੀਆਂ । ੯. ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੇ । ੧੦. ਅੰਗਾਂ । ੧੧. ਇੰਦ੍ਰ । ੧੨. ਮਾਲਿਕ । ੧੩. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੧੪. ਸੁੰਦਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੧੫. ਚਤੁਰ ਗੁਣਵਾਨ ਵਜੋਤੀ । ੧੬. ਇੰਦ੍ਰ ਦਲ ਦੇ ਸਮਾਜ ਸਹਿਤ । ੧੭. ਮਿਠੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ । ੧੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ (ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂ) ਪੈ ਗਿਆ । ੧੯. (ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ) ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਚੋਰ ਝੁਲਦਾ ਵੇਖਿਆ । ੨੦. ਸੱਪਾਂ ਦਾ ਵੇਗੋ ਗਰੁੜ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਨੂੰ ਧੁਜਾ ਵਿਚ ਝੁਲਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ । ੨੧. ਪੰਚਜਨਜ ਸੰਖ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ (ਸ੍ਰੁਥਟੀ) ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਈ । ੨੨. ਘੰਟਾ ਜਿੰਠੇ ਦੀ ਧੁਨਿ ਵਾਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਰਦਾ (ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਣਿਆ) । ੨੩. ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਅਸਟਾਗ ਬੰਦਨਾ ਕੀਤੀ । ੨੪. ਕਰਮਵੰਤ ਇੰਦ੍ਰ ਧੰਨਜ ਹੀ ਧੰਨਜ ਹੈ । ੨੫. ਜਿਸਦਾ ਇਉਂ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਸਫਲ ਜਨਮ ਹੈ । ੨੬. ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਕੇ ਸਫਲ ਹੋਇਆ । ੨੭. (ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਕਹਿਆ ਕਿ) ਸ਼ਰਣ ਹਾਂ, ਸ਼ਰਣ ਹਾਂ ਹੋ ਹਰੀ ! ਮੈਂ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਸਯਾਮ ॥

ਜਿਹ ਦਰਸ ਕਾਰਨਾ ਜੋਗਿ, ਤਪਸੀ, ਸਿੱਧ, ਪੰਡਿਤ ਜੋਗ-ਧਰਤ ॥
 ਸਿਵ, ਸਨਾਤਨਿ^੨, ਸੇਖ, ਸਾਰਦ^੩, ਦੇਵ, ਦੇਵੀ, ਤਪੀ, ਜਤਿ ॥
 ਬਯਾਸ, ਨਾਰਦ, ਬ੍ਰਹਮ^੪, ਅੰਗਰਹਿ^੫, ਅਗਸਤ, ਲੋਮਸ^੬, ਰਿਖਿਭ-ਦੱਤ^੭, ॥
 ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ-ਆਦਿ-ਬਸਿਸਟ ਪ੍ਰਾਮ, ਨਿਗਮਾਦਿ^੮-ਧਯਾਵਤ ਗਯਾਨ-ਤੱਤ ॥੫੯੮॥੧੩੫੨॥
 ਕਾਲ^੯, ਜਮ, ਸਸਿ ਸੂਰ-ਸਾਧਿ^{੧੦}, ਨਹ ਤਦਯਪਿਪਾਵਤ ਅਖਿਲ-ਮਿਤਿ^{੧੧} ॥
 ਕਰਤ-ਕਸੁ ਦੁਰੰਤ-ਤਪਸਾ, ਧਰਤ ਯਾਨ ਜੋਗਿੰਦ੍ਰ-ਬ੍ਰਿਤਿ^{੧੨} ॥
 ਠਟਿਤ-ਪ੍ਰਯਾ ਹੇਮੁ, ਜਗ, ਮਖ^{੧੩}, ਦਾਨ, ਬ੍ਰਤ; ਆਚਾਰ-ਰਤਿ^{੧੪} ॥
 ਨਹਿ ਤਦਯਪਿ ਪਾਵਤ ਭੇਦ ਰੰਚਕ^{੧੫}, ^{੧੬}ਨਹਿ ਪਰਤ ਪਾਨਨ ਰਮਾਪਤਿ ॥੫੯੯॥੧੩੫੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਸਯਾਮ ਛੰਦ ਛਪਯ ॥

^{੧੭}ਧਨ੍ਯ-ਭਾਗ ਸੁਰੇਸਯ ਪ੍ਰਤੱਛ, ਪ੍ਰਤੱਯਖ ਦਰਸਨ ਭੇਟ ਹਰਿ ॥

ਰੋਮ ਰੋਮ ਪੁਲਕਾਤਾ^{੧੮}-ਚਰਖਿਤ, ^{੧੯}ਬਯਨ ਗਦ-ਗਦ ਚਸ਼ਮ-ਤਰA ॥

ਭਯੋ ਜੀਵਨ-ਮੁਕਤਿ ਪਰਸਤਿ^{੨੦}, ^{੨੧}ਦਰਸ ਪਾਵਨ ਕ੍ਰਿਤ ਟਰ ॥

੧. ਵਾਸਤੇ। ੨. ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ, ਸਨਾਤਨ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕੁਮਾਰ, ਇਹ ਚਾਰੇ ਉਦਾਸੀਨ ਮੱਤ ਦੇ ਪਰਿਵਰਤਕ ਹੋਏ ਹਨ। ੩. ਸਾਰਸ੍ਵਤੀ। ੪. ਬ੍ਰਹਮਾ, ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ। ੫. ਇਕ ਰਿਖੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਅੰਗਰਾ। ੬. ਇਕ ਪੂਰਵਜ ਰਿਖੀ। ੭. ਰਿਸ਼ਟ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਦੱਤਾ ਤੂੰ ਜੀ। ੮. ਵੇਦ ਆਦਿਕ। ੯. ਧਰਮਰਾਜ। ੧੦. ਸਾਧਨ ਭਰਦੇ ਹਨ। ੧੧. ਸਾਰੀ ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ। ੧੨. ਵਡੇ ਯੋਗੀਆਂ ਵਾਲੀ ਵਿੱਤੀ ਨਾਲ। ੧੩. ਯਗਤ। ੧੪. ਸ਼ੁੱਠ ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੀਤੀ ਕਰ ਕੇ। ੧੫. ਥੋੜਾ ਮਾਤ੍ਰ। ੧੬. ਤਾਂ ਭੀ ਮਾਯਾ ਦਾ ਪਤੀ ਹਥੀਂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ੧੭. ਪ੍ਰਗਟ ਹੀ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਉੱਤਮ ਭਾਗ ਹਨ। ੧੮. ਪੁਲਕਾਵਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ੧੯. ਗਦ ਗਦ ਹੋ ਕੇ ਬਾਣੀ ਹੁੰਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨੇਤ੍ਰ ਆਂਸੂਆਂ ਨਾਲ ਭਿੰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੦. ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ। ੨੧. ਪਵਿਤ੍ਰ ਦੀਦਾਰ ਨਾਲ ਕਰਮ ਟਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

A ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਪੂਰਣਤਾ ਦਾ ਇਹ ਲਕਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਭੀ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਦੀ ਸਿਕ ਲਗਿਆਂ ਕਾਫੀ ਸਮਝ ਗੁਸ਼ਰ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਰਕ ਸਥਿਲਤਾ ਵਧਦੀ ਜਾਵੇ। ਫਿਰ ਕਈ ਤਰੰਗਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਸੁਰਤ ਦਾ ਉਤਰਾ ਚੜ੍ਹਾਂ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਦੋਂ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਨਿਜ ਸਨੇਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਜਿਹੜੀ ਦਿਲੀ ਤਪਸ ਵਧੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਜਲ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੋਠ ਵੀ ਹੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਹੁ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਕੁਝ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਤੀ ਦਾ ਸਾਹ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਖਬਵਾ ਵਿੱਤੀ ਵਿੱਚ ਚੈਤੰਨਤਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦੇ ਕਹਿਣ ਯੋਗ ਬਣ ਕੇ ਕੋਈ ਗਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਹੀ ਹੁਣ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੈ।

ਪਾਹ ਪਾਹ ਸਰਨਾਗਤੀ ਹਉਂ, ਨਾਥ ਬਿਨਤੀ ਜਾਸ ਕਰ ॥
 ਆਜ ਭਯੋ ਸਨਾਥੇ ਸ੍ਰਾਮੀ ਦਰਸ ਪਾਵਨੇ ਦਿਗੁਨ-ਭਰਾ ॥
 ਗਏ ਦੁਕ੍ਰਿਤ ਬਿਲਾਇ ਚਿਰਨਨ, ਪਰਸ ਚਰਨਨ ਭਯੋ ਨਰਾ ॥੬੦੦॥੧੩੫੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛਪਯ ॥
 ਠਾਂਢਿ-ਸਾਂਤਿ* ਪਾਈ ਉਰ* ਅੰਤਰਿ, ਬਿਮਲ-ਹ੍ਰਿਦਯ ਸੁਪ-ਭਉ ॥
 ਘਦਮ ਰਾਗ ਮਕਰੰਦ ਲੰਚਨ, ਪਰਤ ਸੰਸਯ-ਤਿਮਰ* ਗਉ ॥
 ਕਰ ਜੋਰ ਬੰਦਤ ਚਰਨ ਕਮਲਨ, ਪਰਤ ਸੰਸਯ-ਨਾਥ-ਨਮਾਮਿ-ਤਉ ॥
 ਪੁਨਤ-ਪਾਲ^੧, ਗੁਪਾਲ^੨ ਮਾਧੋ^੩ ਮਹਿਮਾ ਮਹਾਤਮ ਨਾਮ ਸੁਨਿਯਤ, ਹਰਨ-ਆਰਤ^੪, ਹ੍ਰਿਦਯ-ਗਉ^੫ ॥
 ਨਮਾਮਿ-ਨਾਥ ਸਨਾਥ ਕੀਨੋ, ਨਠਯੋ ਤਰਤ ਨਿਰਸੰਦੋਹ ਭਉ ॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਛਪਯ ॥
 ਭਯ-ਦੁਖ ਜਨਮ-ਸਉ^੬ ॥੬੦੧॥*੧੩੫੫॥

ਹੁਪ ਦੀਪ-ਸਵਾਰ-ਆਰਤੀ, ਕਰਤ ਪੂਜਾ-ਚਾਰ^੧ ਸੁਰ ॥
 ਘੋਸਤਿ ਕੁੰਕਮ^੨; ਅਗਰ^੩, ਚੰਦਨ, ਪੁਹਪ ਗੋਧ ਸੁਗੰਧ ਚੁਰ ॥
^੪ਨੈਬੋਦ-ਨਾਨਾ-ਭਾਂਤਿ-ਬਿੰਜਨ^੫, ^੬ਬਿਬਿਧ ਮੇਵੇ ਜਾਤਿ ਤਰੁ ॥
 ਅਨਿਕ ਕੁਸਮ^੭ ਸੁਗੰਧ ਨਾਨਾ, ਭਾਂਤਿ ਪਰਮਲ^੮ ਪਰਸ-ਪਰ^੯ ॥
^{੧੦}ਰੁਚਿਰ ਚਰਚਿਤ-ਈਸ-ਅਰਪਿਤ, ਕਰਤ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਪੁਰ^{੧੧} ॥
 ਬਜਤ-ਤਾਲ, ਮਿੰਦੰਗ ਮਹੁਵਰ^{੧੨}, ਨਚਤ ਅਪਸਰ-ਗਨ ਚਤੁਰ ॥੬੦੨॥੧੩੫੬॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਸਾਜਮ ਛੰਦ ਛਪਯ ॥

ਹੋਤਿ ਮੰਗਲਚਾਰ ਰੁਨ ਝੁਨ, ਬਜਤ-ਸੰਖਨ-ਘੰਟ-ਹੁਨਿ ॥

੧. ਸਰਲ। ੨. ਪਵਿਤ੍ਰ। ੩. ਨੇਤ੍ਰ ਭਰ ਕੇ। ੪. ਚਿਰਾਂ ਦੇ (ਪੁਰਾਣੇ) ਪਾਪ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਏ। ੫. ਠੰਡਾ।
 ੬. ਅਤੰਤ ਸ਼ਾਂਤੀ। ੭. ਹ੍ਰਿਦਯ, ਦਿਲ। ੮. (ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ) ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪ ਧੂੜੀ ਦੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ। ੯. ਸੰਸਤ ਰੂਪ
 ਅੰਧਕਾਰ। ੧੦. ਹੇ ਨਾਥ! ਆਪ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਹੇ ਜਲ ਦੇ ਸ੍ਰਾਮੀ! ਤੈਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰਦਾ ਹਾਂ।
 ੧੧. ਸਰਨਾਗਤੀ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੨. ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਮਾਤਾ ਦਾ ਪਤੀ। ੧੪. ਚੁੱਖਾਂ
 ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਵਯਾਪਕ। ੧੬-੧੭. (ਆਪ ਦੇ) ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਤਾਪ
 (ਇਉਂ) ਸੁਣੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਨਾ ਹੀ ਭਰਮ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤਰ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ੧੮. ਸੰਕੜੇ ਹੀ ਜਨਮਾਂ ਦਾ। ੧੯. ਪੂਜਾ
 ਦਾ ਕਰਮ। ੨੦. ਕੇਸਰ। ੨੧. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਚੰਦਨ, ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਅਰਪਦੇ ਹਨ।
 ੨੨. ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੰਜਨਾਂ ਦੇ (ਭੋਗ ਵਾਸਤੇ ਅਰਪਣ) ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨੩. ਬ੍ਰਿਛਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਤੀਆਂ
 ਦੇ ਮੇਵੇ। ੨੪. ਫੁੱਲ। ੨੫. ਚੰਦਨ। ੨੬-੨੭. ਸੋਹਣੇ ਛਿੜਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ (ਸ੍ਰਾਮੀ) ਵਿਸ਼ਨੂ ਨੂੰ ਅਰਪਦੇ ਹਨ। ੨੮. ਚੰਗੀ
 ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੂਰਣ, ਸਾਰੇ। ੨੯. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।

* ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬੰਦ ਮਟਥਨੂੰ ਵਾਲੀ ਖੀੜ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਕੁਲ ਨਾਲ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਕ ੬੦੦ ਤੋਂ
 ਅੰਕ ੬੦੩ ਆ ਗਿਆ ਹੈ

ਨਚਤ-ਕਿੰਨਰ ਜੱਛ, ਗੰਧੂਬ, ਕਰਤ-ਉਤਸਵ ਬੇਦ-ਪੁਨਿ^੧ ॥
 ਰੱਛ-ਰੱਛ^੨ ਗੋਪਾਲ ਬੋਲੇ, ਸਬਦ-ਜੈ-ਜੈ-ਕਾਰ-ਸੁਨਿ ॥
 ਚਲੇ ਹੋਇ ਇਕਤ੍ਰ ਸੁਰ ਸਭਿ, 'ਕਰੀ-ਪੈਸਾਰੀ-ਸਦਨ ॥
 ਕਰਤ ਬਰਖਾ ਪੁਸਪ-ਮਾਲਨ^੩, -ਬਧੂ-ਦੇਵਨ^੪ ਪੁਰਿ ਸਦਨ^੫ ॥
 ਪ੍ਰਹਪਕ-ਆਰੂੜ^੬ ਗੁਪਾਲ ਆਏ ਦੁਰਤ-ਚਮਰ ਛਤ-ਮਨਿ^੭ ॥੬੦੩॥੧੩੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਸਾਰੰਗ ਖੜਪਦੀ ॥
 ਅੰਤਹ-ਪੁਰਿ^੧ ਲੈ ਗਯੋ ਬਾਸਵ^੨, ਸਕਲ-ਸੁਰ, ਬ੍ਰਹਮਾਦਿ-ਸ਼ਿਵ ॥
 'ਰਨਵਾਸ ਸਚੀ-ਬਧੂ ਅਮਰ ਤਤ, ਕਰਤਿ ਉਤਸਵ ਅਗਨਿ-ਜਿਵ^੩ ॥
 ਦਿਬਜ^੪ ਸਿੰਘਾਸਨ ਬਿਠਾਰਜੋ, 'ਚਰਨ ਪਖਾਰਤ ਅਨਿਕ ਭਿਵ ॥
 ਲੇਤ ਚਰਨੋਦਿਕ^੫ ਸਭੈ ਮਿਲ, ਸਦਨ ਛਿੜਕਤ ਲਾਇ ਲਿਵ ॥
 ਜੁਗ-ਪਾਨ^੬ ਜੋਰ ਅਧੀਨ ਹੋ ਹੋ, ਕਰਤ ਬਿਨਤੀ ਰਿਖਿਸ-ਦਿਵ^੭ ॥
 ਅਹੋ ਨਾਥ ! ਸਨਾਥ^੮ ਕੀਨੋ, ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਦੇਵਾਧਿ-ਦਿਵ^੯ ॥੬੦੪॥੧੩੫॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਹਮੀਰ* ਅਥ ਤ੍ਰਿਦੇਵ^{੧੦} ਉਸਤਤਿ ਇੰਦ੍ਰ ਬਾਚ ਚਰਪਦਾ :—
 ਜੈ ਜੈ ਜੈ ਕਰਤਾ, ਅਸੁਰ-ਹਰਤਾ^{੧੧} 'ਪਾਵਨ-ਪਤਿਤ ਉਧਾਰ-ਕਰੇ ॥

੧. ਵੇਦ ਦੀ ਪੁਨੀ ਨਾਲ। ੨. ਰਖੜਾ ਕਰਾਂਗਾ। ੩. ਘਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ਤਾਈ ਕੀਤੀ ! ੪. ਵੁਲਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ ਦੀ। ੫. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੬. ਨਗਰ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ। ੭. ਵੱਲਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਵਿਮਾਨ ਤੇ ਸੁਰ ਹੋ ਕੇ। ੮. ਮਣੀਆਂ ਵਾਲਾ ਛਤ੍ਰ, ਵਡਾ ਛਤ੍ਰ। ੯. ਰਣਵਾਸ ਵਿੱਚ। ੧੦. ਇੰਦ੍ਰ। ੧੧. ਰਣਵਾਸ ਵਿੱਚ ਸੰਗੇ (ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਆਦਿਕ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੧੨. ਅਗਨੀ ਹੀ ਜਿਸ ਦੀ ਜਿਹਵਾ ਹੋਵੇ, ਯਗਯ ਦੀ ਆਧੂਤੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤੇ। ੧੩. ਸੁੰਦ੍ਰ। ੧੪. ਅਨੇਕ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਚਰਨ ਧੋਂਦੇ ਹਨ। ੧੫. ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ, ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ। ੧੬. ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ। ੧੭. ਰਿਖੀਸ਼ੁਰ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ। ੧੮. ਸਫਲ। ੧੯. ਹੋ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵਡੇ ਪੁਜਾਰ ! ੨੦. ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ (ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ। ੨੧. ਹੋ ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ! ੨੨. ਗਿਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰ ਕੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ !

* ਹਮੀਰ ਰਾਗ ਨੂੰ ਰਾਗਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਦਾ ਪ੍ਰਤ੍ਰ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਤਖੰਡੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਕਲਜਾਣ ਠਾਣ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਹੈ। ਰਾਤ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਧਮ ਦੋਵੇਂ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਧੰਤਰ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਗੰਧਾਰ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ; ਸਾ ਰੋ ਸਾ ਗ ਮ ਪ ਨਿ ਧ ਸਾ।

ਅਵਰੋਹੀ; ਜਾ ਨਿ ਧ ਪ ਮ ਪ ਧ ਪ ਗ ਮ ਰ ਸਾ।

ਦੋਹਰਾ ॥ ਕਲਜਾਨਹਿ ਕੇ ਮੇਲ ਮਹਿ, ਦੋਨੋ ਮਧਜਮ ਜਾਨ ॥

'ਧ ਗ' ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਸੰ, ਰਾਗ ਹਮੀਰ ਬਖਾਨ ॥

(ਰਾਗ ਕੋਸ਼)

(ਅ) ਕੁਝ ਸੰਗੀਤ ਪੰਚਮ ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਗੰਧਾਰ ਸੰਵਾਦੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਚ ਸ਼ੁਧ ਮਧਜਮ ਵੀ ਦੁਰਥਲ ਹੋ ਕੇ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ 'ਨਿਸਾਦ' ਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਵੀ ਦੁਰਥਲ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਲਗਦੇ ਹਨ।

ਸੇਵਕ-ਜਨ-ਰੱਛਕ ਦਾਨੋ-ਭੱਛਕ^੧, ਪ੍ਰਨਤ-ਪਾਲ^੨, ਜਗਦੀਸ, ਹਰੇ ॥
 ਬਾਰਿਜ-ਸੁ-ਬਿਲੋਚਨ^੩, ਸੰਕਟਿ-ਮੋਚਨ^੪ ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੁ, ਰਸ-ਪ੍ਰੇਮ-ਧਰੇ^੫ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਕਮਲਾਸਨ^੬, ਤੇਜ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪਰਮ-ਪੁਰਖ, ਪ੍ਰਤਾਪ-ਭਰੇ ॥

ਆਰਤ-ਕ੍ਰਿਤ-ਦਾਰਨ^੭ ਪਤਿਤ-ਉਧਾਰਨ, ਸੁਤਹ-ਸਿਧ^੮ ਜੈ ਜੈ ਦੇਵ ਹਰੇ ॥੧॥੬੦॥੧੩੫੬॥

ਮਾਧਵ^੯, ਮਧੁ-ਮਰਦਨ^{੧੦}, ਕਲਮਿਲ-ਅਰਦਨ^{੧੧} ਪਰਬੁਖਮ-ਪਰੇ ॥

ਪ੍ਰੀਤੰਬਰ-ਧਰਤਾ^{੧੨} ਕ੍ਰਿਤ-ਨਿਵਰਤਾ^{੧੩} ਖਿਮਾ-ਸਤੋ-ਗੁਨ ਛਤ੍ਰ-ਚਰੇ ॥

ਜੈ ਜੈ ਗਰੁੜਾ ਸਨਿ^{੧੪}, ਕਰਮ-ਬਿਨਾਸਨ, ਗਰੁੜ-ਕੇਤੁ^{੧੫}, ਭਵ-ਤਾਪ-ਚਰੇ^{੧੬} ॥

॥ਜੈ ਜੈ ਦੇਵ ਹਰੇ॥੨॥੬੦੬॥੧੩੬੦॥

॥੨॥ ਜੈ ਜੈ ਗੋਪਾਲਾ, ਦੀਨ-ਦਯਾਲਾ ਪਰਮਾਤਮ^{੧੭}, ਪਾਰ-ਬ੍ਰਹਮ^{੧੮}ਦੀ^{੧੯} ॥

ਕੇਸਵ^{੨੦} ਭਗਵਾਨਾ^{੨੧}, ਨਿਗਮ^{੨੨} ਬਖਾਨਾ, ਬਿਸੁੰਭਰ^{੨੩}, ਗੋਬਿੰਦ-ਮਈ^{੨੪} ॥

ਸੰਤ-ਰਿਦ-ਬਾਸਨ, ਪੰਨਗ-ਆਸਨ^{੨੫}, ਪ੍ਰੋਛ-ਪਾਲ^{੨੬}, ਕ੍ਰਿਤ-ਕਰਮ-ਛਈ^{੨੭} ॥

ਹਉ-ਅਤਿ-ਮੰਦ-ਚਰਨ-ਸਰਨਾਗਤਿ, ਛਮੋ ਨਾਥ ਪ੍ਰਭੂ! ਭੂਲ ਭਈ ॥

ਜੈ ਜੈ ਮਧੁ-ਸੂਦ ਹਰੇ ॥੩॥੬੦੭॥੧੩੬੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਹਮੀਰ ਚਰਪਦ ॥

ਮਤਸ^{੨੮}, ਕੂਰਮ^{੨੯}, ਸੂਕਰ, ^{੩੦}ਨਰ-ਨਾਹਰ^{੩੧}, ^{੩੨}ਬਾਵਨ-ਬਲਿ-ਛਲ-ਛਲ-ਪਯਾਲ-ਪਠੈ ॥

੧. ਦਾਨਵਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ! ੨. ਸ਼ਰਣ ਆਇਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ! ੩. ਉੱਤਮ ਕੰਮਲ-ਵਰਗੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੇ ॥ ੪. ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ॥ ੫. ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ! ੬. ਕਮਲ ਉਪਰ ਆਸਣ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਲੰਛੀ ਸਿੰਹਰ ॥ ੭. ਦੁੱਖ ਵਾਲੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ॥ ੮. ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸ਼੍ਰੀਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ॥ ੯. ਮਾਤਾ ਪਤੀ ॥ ੧੦. ਮਧੁ ਦੇਤ੍ਰਜ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ॥ ੧੧. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ॥ ੧੨. ਪੀਲੇ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ ॥ ੧੩. ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ॥ ੧੪. ਨਾਮ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ! ੧੫. ਗਰੁੜ ਉੱਤੇ ਸ੍ਰੀਯ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ॥ ੧੬. ਗਰੁੜ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਾਲੇ ਭੇਡੇ ਵਾਲਾ ॥ ੧੭. ਪੁੰਰਕ ॥ ੧੮. ਕੇਸੀ ਵਾਲਾ ॥ ੧੯. ਗਰੁੜ ਵਾਲਾ ॥ ੨੦. ਉੱਰਮ ਆਤਮਾ ਵਾਲਾ ॥ ੨੧. ਦੂਰ ਤੱਕ ਵਯਾਪਕ ॥ ੨੨. ਪੁੰਰਕ ॥ ੨੩. ਕੇਸੀ ਵਾਲਾ ॥ ੨੪. ਛੇ ਛੁਟਾ ਸੰਪੰਨ ॥ ੨੫. ਵੇਦਾਂ ਨੇ ॥ ੨੬. ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ॥ ੨੭. ਵੇਦਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਨ ਯੋਗਿਕ ਸੁਰੂਪ ॥ ੨੮. ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਿਹਜਾ ਵਾਲਾ ॥ ੨੯. ਛਿਪ ਕੇ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ॥ ੩੦. ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ॥ ੩੧. ਮੰਛ ਅਵਤਾਰ ॥ ੩੨. ਕੱਛੂ ਅਵਤਾਰ ॥ ੩੩. ਵਫਾਹ ਅਵਤਾਰ ॥ ੩੪. ਨਰ ਸਿੰਘ ਅਵਤਾਰ ॥ ੩੫. ਛਲ ਨਾਲ ਖਲੀ ਨੂੰ ਪਾਰਾਲ ਵਿੱਚ ਭੇਜਣ ਵਾਲੇ ਵਾਸਨ !

ਪਲਸ਼ੁ ਰਾਮ, ਸ੍ਰੀ-ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-ਚੰਦ, 'ਬਉਧ-ਰੂਪ-ਹੋ-ਦੇਤ-ਹਨੇ ॥
 ਨਿਹਕਲੰਕ ਨਿਹਸੰਕ-ਰਮਾਪਤਿ, ਦਸਕ ਰੂਪ ਧਰ ਦੁਸੁ ਮਥੇ ॥
 ਜੇ ਜੇ ਰਿਪੁ-ਸੂਦਨ^੧ ਅਸੁਰ-ਬਿਰੂਧਨ^੨, ਪਾਹ-ਪਾਹ^੩ ਪੁਭੁ ਕਾਲ ਨਥੇ ॥

ਜੇ ਜੇ ਮੁਰ-ਸੂਦ^੪ ਹਰੇ ॥੪॥੬੦੮॥੧੩੬੨ ॥

ਜੇ ਜੇ ਪਦ-ਕੰਜਨ^੫ ਆਰਤ-ਭੰਜਨ^੬, ਨਮਸਕਾਰ ਜਗਦੀਸ ਹਰੇ ॥
 ਜੇ ਜੇ ਜੇ ਦਰਸਨ, ਚਕ੍ਰ ਸੁਦਰਸਨ, ਗਦਾ, ਸੰਖ ਕਰ-ਪਦਮ ਪਰੇ ॥
 ਨਾਹਨ-ਗੁਨ, ਜਪ; ਤਪ ਸੀਲ-ਨ-ਸੰਜਮ ਪਾਪਾਤਮ^੭ ਅਗਾਯਾਨ ਭਰੇ ॥
 ਹਮ ਅਉਗਨਿਆਰੇ, ਪਾਥਰ ਭਾਰੇ ਨਾਮ ਲੈਤ ਭਵ-ਸਿੰਧੂ^੮ ਤਰੇ ॥

ਜੇ ਜੇ ਮਧੁ ਸੂਦ ਹਰੇ ॥ ੫॥੬੦੯॥੧੩੬੩ ॥

ਬਿਸਨਪਦ ਹਮੀਰ ਚਰਪਦ ॥

ਪੁਭੁ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ਕੀਨਾ ਦਰਸਨ-ਦੀਨਾ ਭੇ-ਸਨਾਥ^੯ ਤੁਅ ਦਰਸ ਕਰੇ ॥
 ਬਡ-ਭਾਗ-ਹਮਾਰੇ ਦਰਸ ਦਿਖਾਰੇ ਅਹੋ ਭਾਗ ਬਡ-ਭਾਗ-ਭਰੇ ॥
 ਦੀਨੋ ਪੁਭੁ ਦਰਸਨ ਭਯੋ-ਸੁ-ਪਰਸਨ^{੧੦} ਪਾਹ ਪਾਹ ਹਰਿ ਸਰਨ ਪਰੇ ॥
 ਪੁਭੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਧਾਰਹੁ ਅਗੁਨ ਨਿਵਾਰਹੁ^{੧੧}-^{੧੨} ਅਧਮ ਉਧਾਰਨ ਆਸ ਧਰੇ ॥

ਜੇ ਜੇ ਜਗਦੀਸ ਹਰੇ ॥੬॥੬੧੦॥੧੩੬੪॥ਛਕਾ॥

੧. ਬੋਧਾਵਤਾਰ ਹੋ ਕੇ ਦੋਤਾ ਰੰਕੇ । ੨. ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ । ੩. ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੪. ਦੋਤਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧੀ । ੫. ਸਰਣ ਹਾਂ ਸਰਣ ਹਾਂ । ੬. ਮੋਤ ਨੂੰ ਨੱਥ ਲੈਣ ਵਾਲੇ, ਕਾਲੀ ਅਪੀਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੭. ਮੁਰ ਦੇਤ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੮. ਕਵਲਾਂ ਸਮਾਨ ਚਰਨਾਂ ਵਾਲਾ । ੯. ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੦. ਮਨ ਦਾ ਪਾਪੀ । ੧੧. ਸੰਸਾਰ ਸੰਮੁਦ੍ਰ ਤੋਂ । ੧੨. ਸਫਲ ਹੋਏ ਹਾਂ । ੧੩. ਸੋਹਣਾ ਮਿਲਾਪ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੧੪. ਅਵਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਓ । ੧੫. ਹੇ ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਉਧਾਰਨ ਵਾਲੇ (ਤੋਰੀ) ਆਸ਼ਾ ਰਖਦੇ ਹਾਂ ।

ਰਾਗਮਾਲਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੰਭੀਰ ਸ੍ਰੀਰਾਗ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਹੈ । ਗੰਭੀਰ ਰਾਗ ਬਸੰਤ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਭੇਦ ਹੈ । ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ 'ਗੰਭੀਰ ਬਸੰਤ' ਇਕਠਾ ਨਾਮ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਭੈਰਵੀ ਠਾਟ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਅੰਤਵ ਰਾਗ ਹੈ । ਦਿਨ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਗੰਧਾਰ ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਧ ਕੋਮਲ ਹਨ । ਪੈਂਤ ਦੋ ਵੇਂ ਲਗਦੇ ਹਨ । ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਧ ਤੇ ਗੰਧਾਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ ।

ਆਰੋਹੀ:— ਸ ਮ ਗ ਮ. ਰੰ ਗ ਮ ਪ ਨੀ ਧਾ ਨੀ ਪ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ:— ਸ ਧਾ ਪ ਮ ਰ ਸ ।

(ਅ) ਕਰਨਾਟਿਕ ਪੱਧਰੇ ਦੀ ਚਲਨਾਟ ਠਾਟ ਦਾ ਮੇਲ ਜਨਤ ਗੰਭੀਰਨਾਟ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਹ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ । ਗਾਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ ।

ਆਰੋਹੀ:— ਸ ਰੰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨੀ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ:— ਸ ਨੀ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰੇ ਸ ।

(ੲ) ਗੰਗੀ ਮਨੋਹਰੀ ਠਾਟ ਦਾ ਮੇਲ ਜਨਤ ਰਾਗ 'ਗੰਭੀਰਣੀ' ਹੈ । ਗਾਉਣ ਦਾ ਢੰਗ ਸਾਜੰਕਾਲ ਹੈ । ਇਹ ਸੰਪੂਰਨ ਹੈ ।

ਆਰੋਹੀ:— ਸਾ ਰੰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨੀ ਧ ਸਾ ।

ਅਵਰੋਹੀ:— ਸਾ ਨੀ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰੇ ਸ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੰਭੀਰ ਚਤੁਰਪਦ ॥

ਜੈ ਤ੍ਰਿਭਵਨ-ਮੂਰਤਿ^੧ ਤ੍ਰੈ-ਗੁਨ-ਪਰਸਤ^੨ ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹੇਸ-ਹਰੇ ॥
 ਏਕਾਨਨ^੩ ਚਤੁਰਾਨਨ-ਤਾਜੇ^੪ ਪੰਚਾਨਨ-ਤ੍ਰੈਨੇਤ੍ਰ ਬਰੇ^੫ ॥
 'ਨਾਦ-ਪੰਚ ਜਨਯ ਬੀਨ ਡਾਮਰੂ^੬ ਹੰਸ ਬਿਖੰਭ ਗਰੁੜਾਨ ਚਰੇ ॥
 ਜੈ ਚਕ੍ਰ ਸੁਦਰਸਨ^੭ ਪਦਮ-ਕਮੰਡਲ^੮ ਭਾਲ ਚੰਦ੍ਰ ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਧਰੇ^੯ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਤ੍ਰਿਦੇਵ ਹਰੇ ॥੧॥੭॥੬੧੧॥੧੩੬੫॥

ਸ੍ਰੇਤਾਂਬਰ^{੧੧} ਪੀਤਾਂਬਰ ਰਾਜੈ^{੧੨} ਬਾਘੰਬਰ-ਪਟ-ਅੰਗ-ਧਰੇ^{੧੩} ॥
 ਸ੍ਰੀ-ਪ੍ਰਮੁਦਾ-ਸੰਗੀ^{੧੪} ਗੌਰਿ ਅਰਧੰਗੀ^{੧੫} 'ਬ੍ਰਹਮਾਨੀ-ਮੁਖ-ਚਾਰ ਹਰੇ ॥
 ਸਨਕਾਦਿਕ-ਸੰਗੀ^{੧੬} ਭੂਤ-ਭੜੰਗੀ^{੧੭} 'ਬਿਬੁਧਾਦਿਕ-ਕਲ-ਸੰਗ-ਢਿਰੇ ॥
 'ਤ੍ਰਿਗੁਨਾਤੀਤਾ ਦਰਸ ਜੁਗੀਸਾ ਅਰਧ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਬੇਦ ਰਰੇ^{੧੮} ॥
 ਜੈ ਜੈ ਤ੍ਰਿਦੇਵ ਹਰੇ ॥੨॥੮॥੬੧੨॥੧੩੬੬॥

ਮਹਿਮਾ ਨਹਿ ਜਾਨੇ, ਪਰਮ ਅਯਾਨੋ ਰਾਖ-ਦਾਸਾਨੀ^{੨੨} ਪੈਜ^{੨੩} ਹਰੇ ॥
 ਸੁਭ ਕਰਮ ਨ ਕੀਨਾ ਸਭਿ ਬਿਧਿ ਹੀਨਾ ਸੰਕ-ਤਯਾਗ ਪ੍ਰਭੁ ਸਰਨ-ਪਰੇ ॥
 ਪਾਪੋ-ਪਾਪਾਰੀ^{੨੪} ਪਾਪ ਕਮਾਰੀ^{੨੫} ਕਪਟ ਦੋਖ ਛਲ ਛਿਦ੍ਰ^{੨੬}-ਭੁਰੇ ॥
 ਤ੍ਰਾਹ ਤ੍ਰਾਹ ਸਰਣਾਗਤਿ ਹਰਿ ਜੀਉ^{੨੭} ਹਉ ਪਦ-ਪੰਕਜ ਸਰਨ ਪਰੇ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਤ੍ਰਿਦੇਵ ਹਰੇ ॥੩॥੯॥੬੧੩॥੧੩੬੭॥

੧. ਸੰਸਾਰ ਮੂਰਤੀ, ਵਿਸੂ-ਰੂਪ । ੨. ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ੩. ਬਿਸਨ ਰੂਪ। ੪. (ਬ੍ਰਹਮਾ ਰੂਪ) ਵਿਰਾਜਦਾ ਹੈ। ੫. ਪੰਜ ਮੁਖਾਂ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸ਼ਿਵ ਰੂਪ ਹੈ। ੬. ਸੰਖ ਵਾਲਾ ਵਿਸਨੁ, ਥੋੜ ਵਾਜੇ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਤੇ ਡਾਮਰੂ ਵਾਲਾ ਸ਼ਿਵ ਹੈ। ੭. ਹੰਸ ਤੇ ਚੜਿਆ ਬ੍ਰਹਮ। ਬੀਨ ਤੇ ਚੜਿਆ ਸ਼ਿਵ ਅਤੇ ਗਰੁੜ ਉੱਤੇ ਚੜੇ ਹੋਏ ਵਿਸਨੁ ਹਨ। ੮. ਸੁਦਰਸਨ ਚਕ੍ਰ ਵਾਲੇ ਵਿਸਨੁ। ੯. ਕਮਲ ਅਤੇ ਕਮੰਡਲ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਹਮ। ੧੦. ਮੁੱਢੇ ਵਿੱਚ ਚੰਦ ਅਤੇ ਤਿਸੂਲ ਧਾਰੀ ਸ਼ਿਵ ਹੈ। ੧੧. ਚਿੱਟੇ ਵਸਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲਾ (ਬ੍ਰਹਮਾ)। ੧੨. ਪੀਲੇ ਵਸਤ੍ਰ ਜਿਸਦੇ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ ਵਿਸਨੁ। ੧੩. ਅੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਖਲ ਦੇ ਵਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸ਼ਿਵ ਸੂਰੂਪ ਹੈ। ੧੪. ਇਸਤ੍ਰੀ (ਲੱਛਮੀ) ਦਾ ਸੰਗੀ ਵਿਸਨੁ। ੧੫. ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਾਲਾ ਸ਼ਿਵ। ੧੬. ਸਾਰਸ੍ਵਤੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਾਲਾ ਬ੍ਰਹਮ ਰੂਪ ਹਰੀ ਹੈ। ੨੭. ਸਨਕਾਦਿਕਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀ ਵਿਸਨੁ। ੧੮. ਭਯਾਨਕ ਭੂਤਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀ ਸ਼ਿਵ। ੧੯. ਦੇਵਤੇ ਆਦਿਕ ਅਤੇ ਕਲ (ਨਾਰਦ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਢਿਰਦੇ ਹਨ ਬ੍ਰਹਮ। ੨੦. ਪ੍ਰਭੁ ਵਿਸਨੁ ਯੋਗੀਸੁਰ ਦਾ ਸੂਰੂਪ ਸ਼ਿਵ ਅਤੇ ਅੱਧਾ ਵਿਸਨੁ ਬ੍ਰਹਮ। ੨੧. ਵੇਦ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ। ੨੨. ਦਾਸਾ ਦੀ। ੨੩. ਲੱਜਿਆ। ੨੪. ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿੱਚ, ਸੈਂ ਪਾਪੀ ਹੀ ਸੀ। ੨੫. (ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਵੀ) ਮੈਂ ਪਾਪ ਹੀ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ੧੬. ਦੋਸ਼।

A ਪਾ: ਤ੍ਰਿਗੁਨਾਤੀਤਾ, ਦਰਸਜੁਗੀਸਾ, ਅਰਧਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਦੇਵ ਹਰੇ, ਵੀ ਹੈ।
 B ਇਹ ਪੰਗੜੀਆਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਤਿੰਨਾਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੰਭੀਰ ਚਤੁਰ ਪਦ ਕਥਜੋ ਬਾਚ ॥ ਪ੍ਰਦੱਛਨ-ਸੁਰ-ਸਕਲ-ਕਰੇ
 ਦੇ ਦੇ ਆਸੀਸਾ, ਦੇਵ-ਮੁਨੀਸਾ,^੧ ਦੇਵ-ਮੁਨੀਸਾ,^੧ ਪ੍ਰਦੱਛਨ-ਸੁਰ-ਸਕਲ-ਕਰੇ
 ਝਾਂਝਰ ਮਿਦੰਗਨ ਬਜਤ ਮੁਚੰਗਨ, ਸੁਤਿ-ਪੁਨਿ-ਦੇਵਨ-ਗਾਨ-ਕਰੇ
 ਗੰਧੂਬ, ਕਿੰਨਰ, ਗਨ, ਜੱਛ, ਬਰੰਗਨ^੨, ਹੂਰ, ਅਪਸਰਾ ਨ੍ਰਿਤ-ਕਰੇ^੩
 ਦੇ ਦੇ ਦ੍ਰਿਜ^੪ ਦੱਛਨ, ਕ੍ਰੋਰ-ਪ੍ਰਦੱਛਨ, ਸਰਨ-ਸਰਨ-ਕਰ ਚਰਨ-ਪਰੇ ॥੪॥੧੦॥੬੧੪॥੧੩੬੮॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਗੰਭੀਰ ਚਤੁਰਪਦ ॥

ਬੋਲੇ ਪ੍ਰਭੁ ਬਾਨੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸਾਨੀ^੬, ਮੰਗਲ-ਕਰਿ-ਸੁਭ-ਦ੍ਰਿਸ੍ਰਿ-ਕਰੀ ॥
 ਦੇਵਨ ਪਰਬੋਧੇ, ਸਬਹਨ ਸੋਧੇ ਦੇਵਤੇਸ ਲੈ ਬਾਂਹ ਧਰੀ
 ਚਿੱਤ ਛੋਭ^੭ ਮਿੱਟਜੈ, ਹਰਖ ਬਦੱਯੋ, ਨਾਸ-ਕਰੋ-ਰਿਪੁ ਮੇਕ ਘਰੀ ॥
 ਸੁਰ ਕਰਤ ਜੁਹਾਰੂ^੮ ਬਾਰੰਬਾਰੂਦੰਦਭਿ-ਘੋਖ ਪੁਹਪ-ਬ੍ਰਿਸ੍ਰਿ^੯ ਕਰੀ ॥੫॥੧੧॥੬੧੫॥੧੩੬੯॥
 ਬਾਵਨ ਮਲਯਾਗਰ^{੧੦}, ਪੁਖਤ ਉਜਾਗਰ^{੧੧}, ਗੰਗੋਦਿਕ-ਪਾਦਰਘ-ਕਰੇ ॥
 ਬਿੰਜਨ-ਪਕਵਾਨਾ^{੧੨} ਬਿਬਿਧ ਕਰਾਨਾ, ਦਿਬਯ^{੧੩} ਭੋਗ ਸਮਰਪ ਧਰੇ
 ਸੁਰਕਰਤ-ਬਡਾਈ ਸੁਮਨ^{੧੪} ਬਰਖਾਈ ਬਾਰ ਬਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਚਰਨ ਪਰੇ
 ਲੈਲੈਕੰਠਾਵਤਦ੍ਰਿਗਨ^{੧੫} ਲਗਾਵਤ, ਪਦ-ਪੰਕਜ^{੧੬} ਲੈਸੀਸਧਰੇ ॥੬॥੧੨॥੬੧੬॥੧੩੭੦॥॥ਛਕਾ੨॥

੧. ਦੇਵ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਈਸ਼ੁਰ । ੨. ਵੇਦ ਨੂੰ ਪੁਨੀ ਨਾਲ ਗਾਉਣ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੩. ਸੁਸ਼ਟ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੪. ਨਾਚ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ੫. ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਨੂੰ । ੬. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਮਿੱਠੀ । ੭. ਕਲਯਾਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸੁਭ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ । ੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਗਯਾਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਦੀ ਖਬਰ ਲਈ । ੯. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਲੈ ਕੇ ਬਾਂਹ ਫੜ ਲਈ । ੧੦. ਚਿੰਤਾ । ੧੧. ਇਕ ਘੜੀ ਵਿੱਚ ਵੇਰੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰੇਗਾ । ੧੨. ਭਾਵ ਨਮਸਕਾਰਾਂ । ੧੩. ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਵਰਖਾ । ੧੪. ਮਲਯ ਪਹਾੜ ਦਾ ਚੰਦਨ । ੧੫. ਗੰਗਾ ਜਲ ਨਾਲ ਚਰਨ ਧੋਣੇ ਕੀਤੇ । ੧੬. ਪੰਕੇ ਭੋਜਨ । ੧੭. ਸੁੰਦ । ੧੮. ਫੁੱਲ । ੧੯. ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ।
 ਘਮਲਾ ਵਰਗੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ।

ਅਖ-ਦੇਵ ਸਮਾਜ-ਬਿਲਾਸ-ਸਪਤ ਬਾਸੁਰ-ਅਪਛਰਾ-ਨਿਤ-ਬਰਨਨੇ ॥
 ਸਿਸਟੁਪਦ ਕੁੰਭ A ॥ ਅਖ ਕਹੋਂ ਦੇਵ ਉਸਤਤਿ ਉਚਾਰ ॥ ਤੁਮ-ਸੁਨੋ-ਸੰਤ ਰਿਦ-ਧਰ-ਪਯਾਰ ॥
 ਸਪਤ-ਦਿਵਸ-ਇੰਦੁ-ਪੁਜਾ ਰਚਾਇ ॥ ਰਸ-ਰਾਜ-ਗੀਤਿ ਪਾਤ੍ਰ-ਬੁਲਾਇ ॥੧॥੬੧੭॥੧੩੭੧॥
 ਪੂਰ, ਹਾਟ, ਪਾਟ-ਘਨਸਾਰ-ਆਇ ॥ ਸਭਿ ਠੋਰ ਠੋਰ ਛਿਰਕਤਿ ਸੁਖਾਇ ॥੨॥੬੧੮॥੧੩੭੨॥
 ਸਭਿ ਧਾਰ ਧਾਰ ਸੋਭਿਤ ਅਨੂਪ ॥ ਨਹਿ ਲਖਯੋ ਜਾਤਿ ਕਉ ਰੋਕੁ ॥੩॥੬੧੯॥੧੩੭੩॥
 ਗ੍ਰਿਹਗ੍ਰਿਹ ਉਛਾਹ ਮੰਗਲ-ਸੁਚਾਰ ॥ ਬਾਜਤਬਧਾਉ ਉਤਸਵਅਪਾਰ ॥੩॥੬੧੯॥੧੩੭੩॥
 ਬਨ ਠਨ ਕੁਮਾਰ ਸੁੰਦਰਿ ਅਨੂਪ ॥ ਰਚਿ ਰਚਿ ਕੁਮਾਰ ਸੁਰ-ਬਪੁਨ ਭੂਪ ॥
 ਸੁਭ-ਬਰਨ-ਬੇਖ-ਮੰਗਲ ਸੁਸਾਜ ॥ ਸਜ ਅੰਗ ਅੰਗ ਕੁਮਾਰ ਸੁਰ-ਬਪੁਨ ਭੂਪ ॥
 ਸੁਭ ਹੀਰ, ਚੀਰ, ਰਤਨਨ-ਅਮੋਲੁ ॥ ਦੇਪਤਿ ਨੁਗਾ ਭੱਛਤਿ-ਤਮੋਲੁ ॥
 ਕਈਬਾਲ-ਬੈਸ, ਕਈਤਰੁਨਿ-ਅੰਗ ॥ ਦੁਤਿ-ਚੰਦ-ਚਾਰ-ਲਾਜਤ-ਅਨੰਗ ॥੪॥੬੨੦॥੧੩੭੪॥
 ਨਿਜ-ਗ੍ਰਹਿ-ਗ੍ਰਿਹ-ਸੋ-ਨਿਸਰ-ਨਾਰਿ ॥ ਕਰ-ਕਨਕ-ਬਾਲ ਝਾਰੀ-ਸੁਧਾਰਿ ॥
 ਤਿਹ ਮਧ ਧੂਪ, ਦੀਪਕ-ਸਵਾਰਿ ॥ ਕੁੰਕਮ ਸੁਗੰਧ ਸੁਰਸਰੀ-ਬਾਰਿ ॥੬॥੬੨੨॥੧੩੭੬॥
 ਚਿਤਚੋਪ ਹਰਖ ਮੰਗਲ, ਬਿਨੋਦ ॥ ਮਿਲ ਕਰਤਗਾਨ ਪੁਰਪਦ-ਕਮੋਦ ॥
 ਮਿਲਜੋਥਜੋਥਸੁੰਦਰਿ-ਸੁਰੰਗ ॥ ਸੁਰਬਪੁਨ ਗੀਤ ਗਾਵਤਿ ਸੁਧੰਗ ॥੭॥੬੨੩॥੧੩੭੭॥

੧. ਸੰਤ ਦਿਨ ਅਪਸਰਾਂ ਨੇ ਨਾਚ ਕੀਤਾ (ਸੋ) ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ੨-੩. ਰਾਜ ਨੀਤੀ ਦੇ ਰਸ ਨਾਲ ਵਿੰਦੂ ਨੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਾਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਆਰੰਭ ਕੀਤੀ। ੪-੫. ਨਗਰ ਹੱਟੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸਭਿ ਥਾਂ ਥਾਂ ਸੁਖ ਨਾਲ ਕੇਸਰ ਆਦਿ ਛਿੜਕਦੇ ਹਨ। ੬. ਦੁਵਾਜੇ ਦੁਵਾਜੇ ਤੇ। ੭. ਪੱਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ। ੮. ਮਣੀਆਂ ਰਤਨਾਂ ਅਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਗੁੰਬਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਾਰ। ੯. ਜਾਣਿਆਂ। ੧੦. ਕੰਗਾਲ। ੧੧. ਰਾਜ। ੧੨. ਘਰ ਘਰ ੧੩. ਖੁਸ਼ੀ। ੧੪. ਨੋਬਤ ਵਧੇਣ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਰਾਜਪੁਤ੍ਰ। ੧੬. ਦੇਵ ਪੁਤ੍ਰ ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਵ ਰਾਜੇ ਸਜ ਸਜ ਕੇ। ੧੭. ਸੁੰਦਰ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲਿਬਾਸ। ੧੮. ਸੋਭੀਆਂ ਦਾ ਸਮੁਦਾਯ। ੧੯. ਵਸਤੂ। ੨੦. ਪੁਰਜ ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪ੍ਰੰਮ ਨਾਲ ਯਾਨ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੧. ਬਚਪਨ ਦੀ ਉਮਰ ਵਾਲੇ। ੨੨. ਜਾਨ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ। ੨੩. ਸੁੰਦਰ ਦੇ ਵਾਂਗੂ ਚਿਹਰੇ ਦੀ ਚਮਕ ਹੈ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਾਮਦੇਵ ਭੀ ਸਰਮਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੨੪. ਆਪਣਿਆਂ ਆਪਣਿਆਂ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨਿਕਲੀਆਂ। ੨੫. ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਨੇ ਦੇ ਬਾਲ ਅਤੇ ਗਾਗਰਾਂ ਪਕੜ ਕੇ। ੨੬. ਕੇਸਰ। ੨੭. ਗੰਗਾਲ। ੨੮. ਖੁਸ਼ੀ। ੨੯. ਕਮੋਦ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਧੁਪਦਾਂ ਨੂੰ। ੩੦. ਉੱਤਮ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੩੧. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ। ੩੨. ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸੁਧ ਅੰਗਾਂ ਵਿੱਚ। A ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
 ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਕੁੰਭ' ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ। ਏਸ ਨੂੰ ਹੀ 'ਕੁੰਭ' ਰਾਗ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਠਾਟ ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਤਰਕਾਲ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਮਧਸਮ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸ਼ੜਜ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਾਦ ਦੋਵੇਂ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਤੇ ਰਿਸ਼ਭ ਕੋਮਲ ਹਨ।

ਅਵਰੋਹੀ— ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ
 ਅਵਰੋਹੀ— ਸ ਨੀ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰੇ ਸ
 (ਅ) ਕੁਝ ਵਿਦੁਆ 'ਕੁੰਭ' ਨੂੰ 'ਕੋਸਤ੍ਰਭਪਿਜ' ਰਾਗ ਭੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕਰਨਾਟਕ ਪਦਤੀ ਦੇ ਕੋਸਲ ਠਾਟ ਦਾ ਮੱਲ ਜਨਨ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਹ ਸਾੜਵ ਹੈ। ਗਾਵਨ ਦਾ ਸਮਝ ਰਾਤ੍ਰ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਰ ਹੈ।
 ਅਵਰੋਹੀ:— ਸ ਰੇ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨੀ ਸ।
 ਅਵਰੋਹੀ:— ਸਾ ਪ ਧ ਮ ਗ ਮ ਰੇ ਸ।

ਗਾਵੰਤ ਗੀਤ ਬਾਜੰਤ ਤਾਲ ॥ ਨ੍ਰਿਤਤਿ-ਬਰੰਗਾ ਉਘਟਤ ਧਮਾਲਾ ॥
 ਸਭਿ ਚਲੀ ਪੂਜਾ ਸ੍ਰੀ ਬਿਸਨੁ ਦੇਵਾ ॥ ਭੀ-ਭਗਤਿ ਪਰਾਯਣ-ਬ੍ਰਹਮ ਸੇਵਾ ॥੮॥੬੨੬॥੧੩੭੮॥
 ਭੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਆਇ ਦੇਵੇਸ-ਧਾਮ ॥ ਜੁਗ ਪਾਨ ਜੋਰ-ਕਰ ਕਰਿ-ਪ੍ਰਨਾਮ ॥
 ਹਿਯ-ਹਰਖਵੰਤ ਆਨੰਦ-ਉਰੰਜਾ ॥ ਸੁਠ-ਮੁਖਿ ਸਯਾਨਿ ਲਜਿਤ-ਮਨੋਜ ॥੯॥੬੨੭॥੧੩੭੯॥
 ਭਈ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਜਾਇ ਇੰਦ੍ਰਾਨਿ-ਤੀਰੁ ॥ ਜੁਗ ਪਾਨ-ਜੋਰ ਬੰਦਤ ਗਹੀਰੁ ॥
 ਕਰਿ ਮਨੋਮਾਨ ਆਦਰ ਬਿਠਾਰਿ ॥ ਪੂਛੀ ਕੁਸਲ १੦ ਸਭਿ ਸਮਾਚਾਰਿ ॥੧੦॥੬੨੮॥੧੩੮੦॥
 ਕਰਿ ਕਰਿ ਪ੍ਰਨਾਮ ਜੁਗ-ਜੋਰ-ਪਾਨ ਸਿਰ-ਨਾਇ ਬੈਨ-ਬੋਲੀ ਸੁਜਾਨ ॥

ਸੁਰ-ਬਧੁਨ ਬਾਚ ॥

੧ ਜਬਦਰਸ ਪਰਸਭਯੋ ਚਰਨਭੀਠ ॥ ਸਭਿ ਬਿਧਿ ਕੁਸਲ ਮੰਗਲ ਬਸੀਠ ੧੧ ॥੧॥੬੨੯॥੧੩੮੧॥
 ਧਨਯ ਭਾਗ ਆਜ ਭਰਿ-ਦ੍ਰਿਸ੍ਰੀ ੧੨ ਦੀਖ ॥੧੨॥ ਚਿਰ ਕਰੇ ਰਾਜ ਦਾਸਨ ਅਸੀਖ ॥
 ਸਭਿ ਤੁ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਭਈ-ਸਫਲ-ਸੇਵਾ ॥ ਪਾਯੋ ਦਰਸਾਰ ੧੪ ਸ੍ਰੀ ਬਿਸਨੁ ਦੇਵ ॥੧੨॥੬੩੦॥੧੩੮੨॥

ਬਿਸਨੁ ਪਦ ਕੁੰਭ ਸੋਲਹੇ A ॥

ਭਯੋ ਲੋਕ ਲੋਕ ਸੁਭ ਸਮਾਚਾਰ ਗ੍ਰਿਹ-ਸਕ੍ਰ ੧੬ ਆਇ ਸ੍ਰੀ-ਪ੍ਰਭੁ-ਮੁਰਾਰਿ ॥

੧. ਸ਼ੇਸਟ ਇਸਤੀਆਂ ਨੱਚਦੀਆਂ ਹਨ। ੨. (ਲਾਚ ਦਾ ਇਕ ਭੇਦ) ਨਾਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੩. ਪੂਜਣ ਨੂੰ
 ੪. ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੇ ਸੇਵਾ (ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਯ ਨਾਲ) ਭਗਤੀ ਪਰਾਯਣ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਤੋਂ ਭਗਤੀ ਵਿੱਚ ਤਤਪਰ
 ਹੋਈਆਂ। ੫. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ। ੬. ਛਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਆਨੰਦ ਹੈ। ੭. ਉੱਤਮ ਮੁਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ)
 ਕਾਮਦੇਵੀ ਭੀ ਸਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੮. ਸੱਚੀ ਦੇ ਪਾਸ। ੯. ਬਹੁਤ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ
 ਨਮਸਕਾਰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਿਰਦਯ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਚਿਹਰੇ ਉੱਤੇ ਲਿਆ ਕੇ—ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਪੂਜਣ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵਣ
 ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੦. ਸੁਖ, ਆਨੰਦ। ੧੧. (ਭੀਠ) ਨਿਗ੍ਰਾ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਦਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤ
 ਹੋਇਆ ਹੈ। ੧੨. ਪਿਆਰੇ ਵਸਦੇ ਹਨ। ੧੩. ਨਿਗ੍ਰਾ ਭਰ ਕੇ। ੧੪. ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਆਸੀਸ ਹੈ ਕਿ ਚਿਰ ਤਾਈਂ
 ਰਾਜ ਕਰੇ? ੧੫. ਦਰਸਨ। ੧੬. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ।

A ਸਲਹਾ ਕੋਈ ਭੀ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਰਾਗ ਦੀ ਜਾਤੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਹ ਇਕ ਗਿਣਤੀ ਬੋਧਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਜਿਸ
 ਤੋਂ ਬੰਦ ਦੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਹੀ ਸੂਚਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਯਥਾ ਇਕਪਦੇ, ਦੋਪਦੇ, ਤ੍ਰਿਪਦੇ, ਚਉਪਦੇ, ਪੰਜਪਦੇ,
 ਅਸਟਪਦੀ ਅਤੇ ਸੌਨਹੇ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਰਾਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਇਹੋ ਹੀ ਹਿਸਾਬ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ
 ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਮਾਰੂ ਰਾਗਾਂ ਦੇ ਸੋਲਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ
 ਜਟਾਇਆ ਹੈ। ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਦੇ ਸੋਲਹੇ, ਪਦ ਪਦ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ।
 ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਸੋਲਹੇ ਤੁਕ ਤੁਕ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ। ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਭੁੱਲ ਨਾਲ ਤੁਕਾਂ ਵਧ ਘਟ ਹੋ
 ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ।

ਸਿੰਤਨ-ਸਭੈ-ਸੁਨਿ ਹਰਖ-ਕੀਨ ॥ ਦੁਸੁ-ਦੇਤ-ਦੁੰਹੀ ਭੇ ਮਲੀਨ A ॥
 ਤਿਨ-ਕਹੀ-ਜਾਇ ਬ੍ਰਿਜਨਾਦ-ਪਾਸ ਚਿਤ'-ਰਾਜ-ਕਰਨ-ਕੀ-ਛਾਡ-ਆਸ ॥
 ਸੁਰ-ਸਕਲ ਬਿਸਨੁ ਬ੍ਰਹਮਾ ਮਹੇਸ ਚਿਤ'-ਰਾਜ-ਕਰਨ-ਕੀ-ਛਾਡ-ਆਸ ॥
 ਨ੍ਰਿਪ-ਮ੍ਰਿਤ-ਜੁ-ਲੋਕ^੧ ਜਮ ਬਹੁਨ-ਆਇ ॥^੨ਆਯੋ-ਕੁਮਕ-ਸੁਰਪਤਿ-ਬਿਸੇਸ ॥
 ਭੈਰਵ^੩ ਬਿਤਾਲ ਕਿੰਨਰ ਗੰਧੁਬ ॥ ਕੋਬੇਰ ਸੂਰ ਸਸਿ^੪ ਜੱਛ ਜਾਦ^੫ ॥
 ਕਹ^੬ ਰਹੈ ਬੈਠ ਚਿਤ-ਰੋ-ਅਚੇਤ ॥ ਸੁਰ-ਜੁਰੇ-ਆਨ ਪ੍ਰਭ-ਹੋਹੁ- ਸੁਚੇਤ ॥੧੩॥੬੨੯॥੧੩੮੩॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਕੁੰਭ ਸੋਲਹੇ ਨਾਦ ਬੀਰਜ ਦੈਤ ਬਾਚ ॥

ਸੁਨਿ ਮੂੜ ਮਤਿ ਬੁਧਿ ਤੁ ਮਲੀਨ ॥ ^੧ਜਿਨ ਕਰਸਿ ਸੋਭ ਸੁਰ ਮਨੁਜ ਦੀਨ ॥
 ਏ ਸਭਿ ਅਹਾਰ^{੧੦} ਮੇਰੇ ਤੂੰ ਜਾਨ ॥ ^{੧੧}ਸਭਿ ਜਾਵੇਂ ਭੱਛ ਏਕਲ ਪ੍ਰਮਾਨ ॥
^{੧੨}ਕਈ ਬਾਰਿ ਸਕ੍ਰ ਧਰਿ ਝੋਟ ਲੀਨ ॥ ਜੀਯੋ^{੧੩} ਦਯੋ ਛਾਡ ਜਬ ਭਯੋ ਦੀਨ ॥
^{੧੪}ਕਾ ਕਰਸਿ ਆਨ ਉਪਮਾ ਅਜਾਨ ॥ ਜਿਨ ਕਰਸਿ ਫੇਰਿ ^{੧੫}ਪੈਰੈਂ ਨ ਜਾਨ ॥
 ਆਜਾਨ ਬੂਝ^{੧੬} ਤੁਹਿ ਦੀਨ ਛਾਡ ॥ ^{੧੭}ਨਹਿ ਹਨਤ ਤੋਹਿ ਤਲ ਪਹਮਿ ਗਾਡ ॥
 ਬਰ ਬਰ ਕੰਪਤਿ ਭਯੋ ਦੂਤ ਤੋਨ^{੧੮} ॥ ^{੧੯}ਟਕਟਕਿ ਲਗੀ ਬਚ ਗਹਯੋ ਮਿਨਿ ॥
 ਜਿਯ ਗਯੋ ਜਾਨੁ ਇਹ ਆਇ ਮੀਚੁ^{੨੦} ॥ ^{੨੧}ਸਠ ਅਤਿ ਗਰਬਾਤ ਬਚ ਭਾਖ ਨੀਚ ॥
^{੨੨}ਫਿਰ ਕਰਨ ਲਾਗ ਸੋਭਾ ਬਖਾਨ ਫੁਨ ਕਹਯੋ ਨਾਥ ਕੋ ਤੁ ਸਮਾਨ ॥

੧. ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ। ੨. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮਦਦ ਆਈ ਹੈ। ੩. ਮਾਤ ਲੋਕ ਦੇ ਰਾਜੇ। ੪. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ। ੫. ਕੁਬੇਰ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ। ੬. ਇਕ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ੭. ਅਨੁਸਾਰੀਂ ਯੱਧੇ। ੮. ਕਿੱਥੇ? ੯. ਦੋਵੇਂ ਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੀਨ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਸੋਭਾ ਕਰੀ? ੧੦. ਭੋਜਨ। ੧੧. ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੰਨ ਲੈ ਕਿ (ਮੈਂ) ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਵਾਂਗਾ। ੧੨. ਕਈ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਕੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਲਿਆ ਸੀ। ੧੩. ਜੀਉਂਦਾ। ੧੪. ਹੇ ਅਜਾਣਾ! ਹੋਰ ਕੀ ਉਪਮਾ ਕਰੇਂਗਾ? ੧੫. ਫੇਰ ਨਾਂ ਕਰੀ? (ਨਹੀਂ ਤਾਂ)। ੧੬. ਅਨਜਾਣ ਸਮਝ ਕੇ। ੧੭. ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ (ਮੈਂ) ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਵਿੱਚ ਗੱਡ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ। ੧੮. ਉਹ ਕਾਸਦ। ੧੯. (ਭਰ ਨਾਲ) ਟਕਟਕੀ ਲਗ ਗਈ ਅਤੇ ਬਣੀ ਨੇ ਮੰਨ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਲਿਆ ਅਰਥਾਤ ਚੁਪ ਹੋ ਗਯਾ। ੨੦. ਇਸ (ਵੀਰਕਨਾਦ) ਦੀ ਮੌਤ ਆਈ ਹੈ। ੨੧. ਮੂਰਖ! ਨੀਚ ਬਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੨੨. ਫੇਰ ਸੋਭਾ ਦਾ ਵਡਾਖਤਾਨ ਕਰਨ ਲਗਾ।

A. ਪਾ: ਦੁਸਤ ਦੇਤ ਦੁੰਹੀ ਸੁਨਿ ਭੇ ਮਲੀਨ,— ਵੀ ਹੈ।

^੧ ਏਸ ਸੋਲਹੇ ਦੀਆਂ ਹੁਣ ੧੪ ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਅਗਲੇ ਸੋਲਹੇ ਦੀਆਂ ੧੮ ਤੁਕਾਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਪੁਰਾਲ ਹੈ ਫਿਰ ਏਸ ਸੋਲਹੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤੁਕਾਂ ਅਗਲੇ ਸੋਲਹੇ ਵਿਚ ਮਿਲ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਇਹੋ-ਸਭਿ-ਤੁਹਾਰ-ਭੱਠਨ ਕੈ-ਲੋਵੈ ॥ ਅਬਛਮਨਾਬ ! ਢੀਨਾਈ-ਸੇਵੈ ॥੧੪॥੬੩੦॥੧੩੮੬॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗ ਮਲਾਰ । ਸੁਨਿ-ਪਾਯੋ-ਸੁਰ-ਸੰਤ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਆਏ ਹੈ ਪੁਰ ਹੂਤੁ ॥
 ਭਾਗ ਸਰਾਹੀਏ ਇੰਦ੍ਰਗਾਵ ਕੇ, 'ਜਿਹ-ਗੁਹ-ਪੁਰਖ-ਅਛੁਤ ॥
 ਦਰਸਨ-ਹੇਤੁ ਤਪੀ-ਤਪ-ਸਾਧਤ' ਪੜਾਵਤ-ਮੁਨਿ-ਔਧੁਤ ॥
 ਜੋਗੀ, ਜਤੀ, ਤਪੀ ਬੁਤ-ਧਾਰੀ ਹਾਰੇ-ਸਨਕ-ਸਪੁਤ ॥੧੫॥੬੩੧॥੧੩੮੭॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਕਥਯੋ ਬਾਚ ॥
 ਸੁ ਗੁਪਾਲ ਗੁਹ ਇੰਦ੍ਰ-ਰਾਵ ਕੇ, ਪ੍ਰਤਖ ਪਰਮ-ਪੁਰਖੂਤ ॥
 ਭਗਤਿ ਹੇਤੁ ਅਰਜਨ ਕੇ ਸੰਗੇ, ਰਖ ਹਾਕਯੋ ਹੂੰ ਸੂਤ १੦॥
 ਐਸੀ ਆਧਮ^੧ ਅਛੋਪ^੨ ਭੀਲਨੀ, ਤਾਕੇ ਗਿਹ ਖਾਏ ਅਗਨੂਤ^੩ ॥
 ਪ੍ਰੇਮ ਬਿਬਿਸਿ ਗਜ^੪ ਗਨਿਕਾ^੫-ਤਾਰੀ, ਤਾਰਯੋ-ਹਰਨਾਕਸ ਕੋ ਪ੍ਰੂਤ^੬ ॥
 ਸੋ ਗੁਪਾਲ ਇਹ-ਇੰਦ-ਰਾਉ ਕੇ, ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ ਪੁਰਖੂਤ^੭ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥੨॥੬੩੨॥੧੩੮੮॥
 ਚਲਚਲ-ਆਵਤ ਦੇਵ ਮੁਨਿਨ-ਬ੍ਰਿੰਦ^੮ ਗਾਵਤ ਮੰਗਲ ਚਾਰ ॥
 ਜੋਗੀ, ਜਤੀ, ਤਪੀ, ਬੁਤ ਧਾਰੀ, ਗਨ, ਗੰਧੂਬ, ਜਟ ਧਾਰ ॥
 ਸੰਤ ਭਗਤਿ ਦਰਸਨ ਹਿਤੁ-ਕਾਰੀ^੯ ਮਗਨ-ਹਿੰਦ੍ਰ-ਸੁਖ ਸਾਰ^{੧੦} ॥
 ਪਹੁਚਿ ਸਕਲ ਸੁਰਪਤਿ ਕੇ ਦ੍ਵਾਰੇ, ਨਾਢਿ ਬਿਸਨੁ ਦਰਬਾਰ ॥੩॥੬੩੩॥੧੩੮੯॥
 ਕਿੰਨਰ, ਜੱਛ, ਭੁਜੰਗ^{੧੧} ਬਰੰਗਨ^{੧੨} ਅਪਸਰ ਬੈਸ ਕੁਮਾਰ^{੧੩} ॥
^{੧੪} ਨਵਲ-ਪਰੀ-ਨਾਗਰ ਗੁਨ-ਆਗਰ, ^{੧੫} ਚਰਚਿਤ ਖੋੜ ਸਿੰਗਾਰ ॥

੧. ਇਹ ਸਭ ਤੇਰਾ । ੨. ਖਾਣਾ ਖਾ ਲੋ । ੩. ਸੇਵਕ ਦੀ ਨਿਡਰਤਾਈ । ੪. ਇੰਦ੍ਰ ਪਾਸ, ਆਹੂਤੀ ਵਾਲਾ ਨਗਰ, ਅਮਰਾਵਤੀ । ੫. ਅਮਰਾਵਤੀ । ੬. ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸਪਰਸ਼ ਰਹਿਤ ਪੁਰਸ਼(ਆਏ)ਹਨ । ੭. ਨਾਂਗੇ ਅਤੇ ਮੁਨਿ ਜਨ ਵੀ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ । ੮. (ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੇ) ਸਪੁਤ੍ਰ ਸਨਕ (ਆਦਿ ਵੀ) ਹਾਰ ਗਏ । ੯. ਪਰਮ ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ । ੧੦. ਰਬਵਾਹੀ ਹੋ ਕੇ । ੧੧. ਨੀਚ । ੧੨. ਨਾਂ ਸਪਰਸ਼ ਯੋਗਤ, ਅਛੁਤ । ੧੩. ਖੋਰ । ੧੪. ਹਾਥੀ । ੧੫. ਵੇਸਵਾ । ੧੬. ਹਰਨਾਕਸ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ (ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ) ਨੂੰ ਤਾਰਿਆ । ੧੭. ਉਤਮ ਪੁਰੁਸ਼, ਪੁਰਸ਼ੋਤਮ । ੧੮. ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਮੁਦਾਜ । ੧੯. ਦੀਦਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ । ੨੦. ਸਿੰਧਾਂਤਰ ਸੁਖ ਨਾਲ ਹਿੰਦੁਜ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋਏ ਹੋਏ । ੨੧. ਸਰਪ । ੨੨. ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੨੩. ਜੁਆਨ ਉਮਰ ਵਾਲੀਆਂ । ੨੪. ਨਵੀਆਂ, ਚਤੁਰ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖਾਣਿ-ਪਰੀਆਂ । ੨੫. (ਚੰਦਨਾਂ ਆਦਿਕਾ ਨੂੰ) ਛਿੜਕਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸੋਲਾਂ ਸਿੰਗਾਰ ਨੂੰ ਲਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ।

* ਮਲਾਰ ਰਾਗ ਨੂੰ ਰਾਗਮਾਲਾ ਵਿਚ ਮੇਘ ਰਾਗ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਮੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਨਾਮ ਵੀ 'ਮਲਾਰੀ' ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਮਾਰ ਠਾਟ ਦਾ ਔੜਵ ਰਾਗ ਮਲ੍ਹਾਰ ਹੈ। ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਗੁਹ ਤੇ ਖਾਈ ਸੁਰ ਮਧਯਮ ਹੈ। ਸੰਵਾਦੀ ਸ਼ਤੜ ਹੈ। ਗਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਵਰਖਾ ਦੀ ਰੁਤਿ ਅਤੇ ਰਾਤ ਹੈ। ਸ਼ਤੜ ਰਿਸ਼ਭ ਮਧਯਮ ਪੰਚਮ ਤੇ ਧੰਵਤ ਸੁੱਧ ਹਨ ।

ਆਰੋਹੀ — ਸ ਰ ਮ ਪ ਧ ਰ ਸ । ਅਵਰੋਹੀ — ਸ ਧ ਪ ਮ ਰ ਸ । (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)
 (ਅ) ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਮਲ੍ਹਾਰ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਾਦ ਦੋਵੇਂ ਲਗਦੇ ਹਨ ਗਾਵਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਰਾਤ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਸੰਵਾਦੀ ਯੰਧਾਰ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਧੰਵਤ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ — ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨੀ. ਨ. ਸ । ਅਵਰੋਹੀ — , ਸ ਨ ਨੀ ਧ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ । (ਰਾਗ ਕੋਸ਼)
 (ੲ) ਮਲ੍ਹਾਰ ਦੇ, ਮੀਆਂ ਮਲ੍ਹਾਰ, ਮੀਰਾਂ ਮਲ੍ਹਾਰ ਮੇਘ ਮਲ੍ਹਾਰ ਮੋਹਨ ਮਲ੍ਹਾਰ ਆਦਿਕ ਹੋਰ ਭੀ ਬਹੁਤ ਭੇਦ ਹਨ। ਗੰਵ ਚਾਨ ਜੀ ਨੇ ਮੇਘ ਨੂੰ ਹੀ ਮਲ੍ਹਾਰ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਦੋਖੋ—ਕਾਵਯ ਪ੍ਰਾਕਰ ।

ਜੱਥ ਜੱਥ ਦੂਰਨ, ਅਪਸਰ ਰਨ, 'ਆਗਰ ਚਤੁਰ ਬਿਚਾਰ ॥
 'ਸਾਜ ਸਮਾਨ ਨਿਤੁ ਸੰਗੀਤੀ' ਗਾਇਸੁ ਸੁਘਰ ਕੁਮਾਰ ॥੪॥੬੩੪॥੧੩੮੮॥
 'ਨਟਿ-ਨਾਟਕ ਆਗਰ ਗੁ ਨ-ਨਾਗਰ, 'ਪਾਤੁ ਚਤੁਰ-ਸੁਰੰਗ ॥
 ਪਰੀ ਗੰਧਬੀ, ਜੱਛ ਕਿਨਰਨੀ, ਕਰਿ ਕਰਿ ਉਮੰਗ ॥
 ਸੁਮੁਖਿ, ਸੁਲੱਚਨਿ, ਪਰੀ, ਪਦਮਨੀ, ਪੁਗਦਟ-ਜੋਤਿ ਅਨੰਗ ॥
 'ਚੰਚਲ ਚਤੁਰ-ਚਾਰੁ-ਚਿਤ੍ਰਤ-ਸ੍ਰੀA 'ਚਪਲਾ ਚੰਦੁ ਥਰੰਗ ॥੫॥੬੩੫॥੧੩੮੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਭੈਰਉ ॥
 'ਅਲਪ-ਬੈਸ, ਲੋਜੋਬਨਿ ਸਖੀਰੀ 'ਕ੍ਰੀੜਤਿ ਕੇਲ ਉਮੰਗ ॥
 'ਕਚ ਕੁਚ ਕਮਲ-ਬਹੁਨ ਦਿਗੁ-ਚੰਚਲ 'ਮਦ ਮਤਿ-ਅਮਲ ਸੁਰੰਗ ॥
 'ਚਿਬੁਕ-ਚਾਰ ਅੰਜਨ-ਕਜਰਾਰੇ, ਰਾਜਿਤ ਪੂਗਟ ਅਨੰਗ ॥
 'ਕਟਿ-ਕੇਹਰ ਚੰਚਲ-ਦਿਗੁ-ਸਾਇਕ' ਚੰਪਕ ਚਪਲ ਤੁਰੰਗ ॥੬॥੬੩੬॥੧੩੯੦॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥
 'ਮਦਨ-ਮਨੋਹਰ ਪਿਕ-ਬਚ-ਸੁੰਦਰਿ, ਅਤਿ-ਕੋਮਲ ਸਭਿ- ਅੰਗ ॥
 'ਕਾਮ-ਕਲੇਵਰ ਚੰਦੁ-ਬਰਨ ਦੁਤਿ, ਛਬਿ-ਉੱਤਮ ਸਰਬੰਗ ॥
 'ਲਟ-ਲਟ-ਚਲਨ ਮਧੁਰ-ਬਚ-ਪਿਆਰੀ, 'ਮਰਦਤ-ਗਤਰ-ਮਤੰਗ ॥
 'ਤਨ ਸੁਗੰਧ ਗੁੰਜਿਤ ਮਕਰੰਦਨ 'ਲੱਚਨ ਝਪਟ ਪਿਲੰਗ ॥੭॥੬੩੭॥੧੩੯੧॥
 ਸੁਘਰ ਪ੍ਰਬੀਨ ਗਾਤ-ਸੰਗੀਤੀ, 'ਨਿਤੁ ਨਾਟਕ-ਸਭਿ-ਅੰਗ ॥
 'ਭ੍ਰਿਕੁਟਿ-ਕੁਵੰਡ ਸਾਯਕ ਦਿਗੁ ਹਰਨੀ, 'ਲੋਇਨ-ਚਪਲ-ਕੁਰੰਗ ॥
 'ਅਧਰ ਅਰੁਨ-ਪੰਕਜ-ਦੁਤਿ ਮੁੰਚਿਤ, ਦਸਨਨ ਬਿਮਲ ਤਰੰਗ ॥

੧. ਚਤੁਰਤਾਈ ਵਾਲੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ ਮੁਖਿ। ੨. ਸੰਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਚ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ। ੩. ਚਤੁਰ ਅਤੇ ਕੁਮਾਰ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੀਆਂ ਗਾਇਕਾਂ। ੪. ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖਿ ਨਟੀਆਂ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੀਨ। ੫. ਉੱਤਮ-ਰੰਗ-ਵਾਲੀਆਂ ਚਤੁਰ ਨਟੀਆਂ। ੬. ਅਤਿਅੰਤ ਖੁਸ਼ੀ। ੭. ਕਾਮ ਦੇਵ। ੮. ਚੰਚਲ ਅਤੇ ਸੰਹਟੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਸਜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ੯. ਬਿਜਲੀ ਅਤੇ ਚੰਦ ਵਾਂਗੂ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ। ੧੦. ਓਹ ਸਖੀਆਂ ਨਵੀਂ ਜੁਆਨੀ ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ੧੧. ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕਾਮ ਦੀ ਕ੍ਰੀੜਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੨. ਕੇਸ ਸਥਨ ਅਤੇ ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਂਗੂ ਨੇਤ੍ਰ ਚੰਚਲ ਹਨ। ੧੩. ਕਾਮ ਵਿੱਚ ਮਸਤ (ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਅਮਲ ਦਾ ਉੱਤਮ ਰੰਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੧੪. ਸੁੰਦ੍ਰ ਠੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਕੰਜਲ ਵਾਲੇ ਨੇਤ੍ਰ। ੧੫. ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗੂ ਲੱਕ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਵਾਂਗੂ ਚੰਚਲ ਨੇਤ੍ਰ। ੧੬. ਚੰਚਲ ਘੋੜੇ ਵਾਂਗੂ ਕੁੱਦਦ ਵਾਲੀਆਂ। ੧੭. ਕਾਮ ਵਾਂਗੂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਅਤੇ ਕੋਇਲ ਵਾਂਗੂ ਬਾਣੀ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੧੮. ਕਾਮ ਵਾਂਗੂ ਸਗੀਰ ਅਤੇ ਰੰਗ ਦੀ ਚਮਕ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਵਰਗੀ ਹੈ। ੧੯. ਸਾਰਿਆਂ ਅੰਗਾਂ ਦੀ। ੨੦. ਲਟਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਅਤੇ ਮਿੱਠੇ ਚਰਨਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੨੧. ਹਾਥੀ ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਵੀ ਮਲ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੨. ਸਗੀਰ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਚੰਚਲ ਹੋ ਕੇ ਚੱਲਦੇ ਹਨ। ੨੩. ਅਖਾਂ ਦੀ ਝਪਟ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗੂ ਹੈ। ੨੪. ਚਤੁਰ ਤਾਂ ਚਤੁਰ ਸੰਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੫. ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਅੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਚ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੬. ਭੋਂਗਾਂ ਰੂਪ ਧਨੁ ਭੋਂਗਾਂ ਨੇਤ੍ਰ ਰੂਪ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲਣ ਵਾਲੀਆਂ। ੨੭. ਚੰਚਲ ਹਰਨਾਂ ਵਾਂਗੂ ਨੇਤ੍ਰ ਹਨ। ੨੮. ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਲਾਲ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਛਬਿ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨੯. ਨਿਰਮਲ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਂਦਾ ਦੀ ਸੰਭਾ ਨਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ।

A ਇਹ ਪਦ "ਸੀ" ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਵਿਗੜ ਕੇ "ਸ੍ਰੀ" ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ "ਸਮਾਨ" ਹੈ।

'ਨਾਜਕ-ਕਵਲ ਚਪਲ ਸਜਿ ਬਦਨੀ, 'ਸਾਵਲ ਆਲਕ ਭੁਜੰਗ ॥੮॥੬੩੮॥੧੩੯੨॥
 'ਕਨਕ ਅਵਟ ਸਾਂਚੇ ਜਨ ਢਾਰੀ, 'ਨਿਰਮਲ ਅਮਲ ਮਯੋਕ ॥
 'ਸਾਵਲਿ ਸੁਘਰ ਸੁਲੋਚਨਿ ਸਖੀ ਰੀ, ਕੋਕਿਲ ਕੰਠ ਕਲੰਕ ॥
 ਨਵਤਨ^੧ ਨਵਲ ਨਵੀਨ-ਕੁਮਾਰੀ, 'ਚਖੁ-ਅੰਜਨ ਸੁਭ ਅੰਕ ॥
 'ਮਾਨ ਭਰੀ ਰਸਿ-ਖਾਨਿ ਭਰੀ, 'ਅਭਿਮਾਨ ਭਰੀ ਅਤਿ-ਸੋਕ ॥੯॥੬੩੯॥੧੩੯੩॥
 ਬਾਰਿ-ਸੀ-ਬੈਸ^{੧੦} ਰਹਿਤ ਸਭਿ ਹੀ ਦਿਨ, ਨਵਤਨ ਨਵਲ ਕਿਸੋਰ^{੧੧} ॥
 '੩ਮੰਦ ਹਾਸ-ਦੁਤਿ-ਹਾਸ-ਕੁਮੁਦਨੀ, 'ਬਿਗਸਤ ਚੰਦ ਚਕੋਰ ॥
 'ਭਾਗ ਭਰੀ ਸੁ-ਸੁਹਾਗ ਭਰੀ^{੧੨} ਅਨੁਰਾਗ^{੧੩}-ਭਰੀ ਚਿਤ ਚੋਰ^{੧੪} ॥
 'ਹੇਰਿਤਿ ਭੂਖ ਤਜੇ ਤਨ ਕੀ, 'ਸੁਧਿ ਭੂਲਤ ਚਿਤ੍ਰਿਨ-ਠੋਰ ॥੧੦॥੬੪੦॥੧੩੯੪॥
 ਪ੍ਰੀਤਿ ਕੀ ਰੀਤਿ ਭਲੀ ਬਿਧਿ ਜਾਨਤਿ, ਨਟਿ ਨਾਟਕ ਰਸ ਰੀਤਿ ॥
 ਸੀਲ, ਸਨੇਹ, ਨੇਹ-ਗੁਰ ਭਗਤੀ, ਹਰਿ-ਪ੍ਰੀਤਿ-ਰਾਖਤਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ॥
 'ਅਲਪ-ਬੈਸ ਦੁਤਿ-ਕਰਿ ਛਬਿ ਨੂਤਨ, 'ਰਤਿ ਮੂਰਤਿ ਅਨਭੀਤਿ ॥
 ਮੀਨ, 'ਮਰਾਲ, 'ਮੋਰ, ਕੋਕਿਲ, ਪਿਕ^{੧੫} 'ਮਨੁ ਹਰਨੀ-ਸਭਿ-ਚੀਤਿ ॥੧੧॥੬੪੧॥੧੩੯੫॥
 ਸਜ ਸਜ ਹੀਰ-ਚੀਰ ਅੰਗ ਅੰਗਨ, ਪਹੁੰਚਿਤ ਭੀ ਹਰਿ-ਦੁਾਰਿ ॥
 ਉਤਸਵ, ਹਰਖ, ਬਿਨੋਦ ਮਯਨ-ਮਨਿ^{੧੬}, ਗਾਵਤਿ ਮੰਗਲ ਚਾਰ ॥
 ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਭੀ ਅਪਸਰ-ਗਨ ਸਭਿ ਹੀ, ਇੰਦ੍ਰ ਸਭਾ ਦਰਬਾਰਿ^{੧੭} ॥
 'ਬੇਦਨ ਕਰਤਿ ਬਿਜਯ-ਬਿਨਤੀ ਲਖ, ਹਰਿ ਪਦ ਬਾਰਬਾਰਿ ॥੧੨॥੬੪੨॥੧੩੯੬॥

੧. ਕੰਵਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਕੋਮਲ ਚੋਚਲ ਅਤੇ ਚੰਦ ਵਾਂਗੂ ਮੁਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ । ੨. ਜੁਲਫਾਂ ਕਾਲੇ ਸਪਾਂ ਵਾਂਗੂ ਹਨ । ੩. ਮਨੋ ਕਿ-ਸੋਨੇ ਨੂੰ ਗਾਲ ਕੇ ਸੌਚੇ ਵਿੱਚ ਢਾਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ੪. ਨਿਰਮਲ ਚੰਦ ਵਾਂਗੂ ੫. ਉਹ ਸਖੀਆਂ ਸਲੋਨੀਆਂ, ਰੰਗੀ ਘਾਝਤ ਵਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ । ੬. ਨਵੀਆਂ । ੭. ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਸੁਰਮਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੮-੯. ਮਾਣ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕਾਮਦੇਵ ਦੀ ਖਾਣਿ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਰਮ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ੧੦. ਲੜਕੀਆਂ ਵਰਗੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ । ੧੧. ਜਾਨੀ ਉਮਰ । ਕੁਮੁਦਨੀ ਤੇ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਖਿਤਾਵਟ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਾਸ ਦੀ ਛਬਿ ਮੰਦਾ ਪਾ ਦੋਂਦੀ ਹੈ । ੧੩. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੰਦ ਨੂੰ ਯੇ ਚਕੋਰ ਹੋਏ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੪. ਕਰਮ । ੧੫. ਉਤੋਮ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ । ੧੬. ੧੭. ਦਿਲ ਨੂੰ ਚੁਰਾ ਲੈਣ ਵਾਲੀਆਂ । ੧੮. ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ-ਸਰੀਰ ਦੀ ਭੁੱਖ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੧੯. ਚਿਤਵਟੀ ਹਨ ਨਾਲ ਓਸੇ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੱਧ ਫੂਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੨੦. ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੀ ਛਬਿ ਨਵੇ ਚੰਦ ਵਾਂਗੂ ਹੈ । ੨੧. ਨਿਡਰ ਰਤੀ ਵਾਂਗੂ ਸੁਰੂਪ ਹਨ । ੨੨. ਮੱਛ । ੨੩. ਹੰਸ । ੨੪. ਕੋਇਲ । ੨੫. ਮਾਨਕਿ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਚਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਚੁਰੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ੨੬. ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਧਮ ਹੈ । ੨੭. ਵਿੱਚ । ੨੮. ਜਾਣੋ ਕਿ ? ਫਤਹ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਨਾਲ ਨਮਸਕਾਰ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ।

ਉਹ ਵੈਸਿ' ਆਦਿ ਅਪਛਰ ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ, ਸਾਜ ਸਮਾਜ-ਸੁਧਾਰਹਿ ॥
 ਧਨਯ ਭਾਗ ਸੁਆਮੀ^੧ ਅਛਰਨ ਕੇ, ਕਰਤਿ ਸਭਹਿ ਜੈਕਾਰਹਿ ॥
 'ਅਵਿਲੋਕਨ ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ-ਭਯੋ, ਮਹਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰਸਾਦਿ-ਦਰਸਾਰਹਿ ॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਰੰਭਾਉ-ਵਾਚ ॥੧੩॥੬੪੩॥੧੩੯੭॥

ਜਿਹ ਦਰਸਨ-ਹਿਤੁ-ਸੁਚ ਮੁਨਿ-ਧਯਾਵਤ, ਸੇਖ, ਸਿੱਧ, ਜੋਗਿੰਦ੍ਰਾ ॥
 ਜੋਗੀ, ਜਤੀ, ਤਪੀ, ਖਟ ਦਰਸਨ^੨, ਰਿਖਿ, ਨਾਰਦ, ਰਵਿ, ਚੰਦ੍ਰਾ ॥
 ਅੰਸਧਾਰ^੩ ਨਿਪਤਿ, ਬਡ ਜੋਧੇ, ^{੧੦}ਗ੍ਰਹ-ਤਜਿ-ਬਾਸਿ-ਭੇ-ਕੰਦ੍ਰਾ ॥
 ਸਾਧਿਕ^੪, ਬ੍ਰਤੀ, ਤਪਸਯਾ-ਸਾਧਿਤ^੫, ^{੧੧}ਦੁਰਤ ਦੁਰੰਤ ਜਨਿੰਦ੍ਰਾ ॥੧੪॥੬੪੪॥੧੩੯੮॥

ਉਰਵਸਿਉਵਾਰ ॥ ਧਰਤਿ ਧਯਾਨ ਕਲਪ-ਪ੍ਰਯੰਤ^{੧੨}, ^{੧੩}ਪ੍ਰਤਿ ਦਿਨ ਰਤਨ ਫਨੀਸਾ ॥
 ਭਸਮ ਮਸਾਨ^{੧੪} ਮਲਤ ਸਭਿ ਅੰਗਨ, ^{੧੫}ਅਲਪ ਅਹਾਰ ਜੋਗੀਸਾ ॥
 ਹਾਰ-ਪਰੈ ਕਿਨਹੁੰ-ਨਹਿ-ਪਾਯੋ, ਬਿਅੰਤ-ਪੁਰਖ ਜਗਦੀਸਾ ॥
 ਸੋ-ਪਦ-ਕੰਜ^{੧੬} ਪ੍ਰਗਟ ਭਯੋ ਦਰਸਨ, ਅਘਨਾਸਨ^{੧੭} ਅਤਿਥੀਸਾ^{੧੮} ॥੧੫॥੬੪੫॥੧੩੯੯॥

ਸੁਨਿ ਬਚ ਸ੍ਰਵਣ ਸਭੀ ਹਰਖਾਨੇ, ਨਿਜ ਨਿਜ ਸਾਜ ਮਿਲਾਵਤ ॥
 ਰਾਸਿ ਮੰਡਲੀ^{੧੯} ਸਭਾ ਜੋਰ ਕਰਿ, ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਬੁਲਾਵਤ ॥
 ਸਾਜ ਸਮਾਜ ਸਕਲ ਆਖਾਰਨਿ, ਗੰਧੁਬ, ਜਛ ਬਜਾਵਤ ॥
^{੨੦}ਪਾਤ੍ਰ ਸੁਘਰਿ ਚਤੁਰ ਨਟਿ ਨਾਟਕ, ਮਧੁਰ ਧੁਰ ਧੁਨਿ ਗਾਵਤ ॥੧੬॥੬੪੬॥੧੪੦੦॥

੧. ਦੇਵ ਲੋਕ ਦੀ ਇਕ ਗੀਤਕੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨. ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ੩. ਹੇ ਮਾਲਿਕ !
 ੪. ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਾਂ, ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਾਂ। ੫. ਚਰਨ ਕਮਲ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ।
 ੬. ਸਿਸ ਨੂੰ। ੭. ਯੋਗੀਆਂ ਦੇ ਇੰਦ੍ਰ, ਵਡੇ ਯੋਗੀ, ਸਿਵ ਗੋਬਖ + ੮. ਛੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਲੇ, ਛਿਆ ਮੱਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਗਾਮੀ
 ੯. ਅੰਸਾ ਧਾਰੀ ਅਵਤਾਰ, ਪ੍ਰਿਥੁ ਆਦਿਕ। ੧੦. ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ-ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਗੁਹਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸ ਗਏ। ੧੧. ਬ੍ਰਹਮਾਂ
 ੧੨. ਸਾਧਨਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੧੩. ਤਪਸਯਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੧੪. ਬਹੁਤ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਜਨਾਂ ਦੇ ਇੰਦ੍ਰ ਰਾਜੇ। ੧੫. ਬ੍ਰਹਮਾਂ
 ੧੬. ਆਤਮ (ਪ੍ਰਯੰਤ) ਤੱਕ। ੧੭. ਸੇਖ ਨਾਗ ਵੀ ਰਾਤਿ ਦਿਨੇ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ। ੧੮. ਮਤੀਆਂ ਦੀ ਭਸਮ ਸੁਆਰ। ੧੯. ਭੋਜਾ
 ੨੦. ਭੋਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੋਗੀਸੂਰ। ੨੧. ਉਹ ਕਮਲਾਂ ਵਰਗੇ ਚਰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ। ੨੨. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।
 ੨੩. ਗਾਹੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਿਕ, ਜਿਸ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਕੋਈ ਤਾਰੀਖ ਮੁਕਰਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ੨੪. ਨਾਚ ਕਰਨ ਵਾਲੀ।
 ੨੫. ਉਰੰਮ ਪਾਤ੍ਰ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਚਤੁਰ ਨਟੀਆਂ।

ਲੈ ਲੈ ਸਾਜ ਸਮਾਜ ਬਰੰਗਨ^੧, ਤਾਲ, ਤੰਬੂਰ, ਮ੍ਰਿਦੰਗਨ ॥
 ਬੀਨ, ਰਬਾਬ, ਬਾਸੂਰੀ, ਖੰਜਰੀ ਤਬਲਾ^੨, ਢੋਲ ਮੁਚੰਗਨ ॥
 ਕਰਤਾਲ, ਸਾਰੰਗੀ, ਬੇਨ, ਪਖਾਵਜ ਘੁੰਘਰੂ-ਬੈਨ-ਉਮੰਗਨ^੩ ॥
 ਜਲ-ਤਰੰਗ, ਡਫ, ਝਾਂਝ, ਨਵੀਰੀ ਬਾਜਤ ਗਾਨ ਬਰੰਗਨ ॥੧੭॥੬੪੭॥੧੪੦੧॥
 ਮਿਲਤ-ਸਾਜ ਪੁਨਿ-ਉਠਤ-ਬਿਲਾਵਲਿ^੪, ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਜੇਤੇ ॥
 ਇੰਦ੍ਰ-ਸਭਾ ਸੁਰ-ਸਕਲ-ਇਕਤੰ, ਚਤੁਰਾਨਨ^੫ ਬ੍ਰਿਖ ਕੋਤੇ^੬ ॥
 ਰਿਖਿ-ਨਾਰਦ, ਸਾਰਦ^੭, ਸ੍ਰੀ^੮, ਪਦਮਾ^੯, ਉਮਾ^{੧੦} ਗਨੇਸ- ਸਮੇਤੇ ॥
 ਸ੍ਰਾਮਿ ਕਾਰਤਿਕ, ਬਰੁਨ, ਕੁਬੇਰ, ਧਰਮ ਰਾਜ, ਜਮ ਏਤੇ^{੧੧} ॥੧੮॥੬੪੮॥੧੪੦੨॥
 ਹਰਿਜਨ, ਭਗਤਿ, ਸਾਧੂ, ਬ੍ਰਹਮ, ਗਯਾਨੀ, ਸੰਤ-ਸਮਾਜ-ਇਕਤ੍ਰ ॥
 ਰਵਿ, ਸਸਿ, ਪੱਛਨ, ਬਨੀ^{੧੨}, ਬੈਸੰਤਰ^{੧੩}, ਿਛਪਨ ਕੋਟਿ ਘਨ ਪੁਤ੍ਰ ॥
 ਜਲਧਰ^{੧੪} ਜਲ-ਪਤਿ^{੧੫} ਖਗ ਪਤਿ-ਨੰਦੀ^{੧੬}, ਰੇਭਾ, ਰਾਉ^{੧੭} ਨਖਯਤ੍ਰ^{੧੮} ॥
 ਗਨ, ਗੰਧੂਬ, ਕਿੰਨਰ, ਜਛ ਅਪਛਰ, ^{੧੯}ਦੇਵ ਬਧੂਨ ਬਚਿਤ੍ਰ ॥੧੯॥੬੪੯॥੧੪੦੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥

^{੨੦}ਮੂਖਕ-ਮਯੂਰ-ਸਿੰਘ-ਗਜ-ਬਾਹਨ, ^{੨੧}ਸਯਾਮ-ਕਰਨ ਮ੍ਰਿਗ-ਆਦਿਕ ॥
 ਨਵ ਗ੍ਰਿਹ, ਚਿਤ੍ਰ-ਗੁਪਤ, ਜਤਿ ਜੋਗੀ, ਸਨਕ-ਸਨੇਦ, ਸਿਧ, ਸਾਧਿਕ ॥
 ਪਸੁ, ਪੰਛੀ, ਹੂਰਨ-ਰੁਹ-ਆਨੀ,^{੨੨} ਮੋਹਨੀਆ ਬਿਬੁਧਾਦਿਕ^{੨੩} ॥
 ਅੰਸਧਾਰ-ਭੂਪਤਿ-ਪਰਾਕ੍ਰਮੀ^{੨੪} ਦੇਵ-ਰਾਟ^{੨੫} ਅੰ ਬਾਸੁਕਿ^{੨੬} ॥੨੦॥੬੫੦॥੧੪੦੪॥
 ਸਕਲ-ਸਮਿਗ੍ਰੀ ਪਰਜਾ-ਜੇਤੀ, ਸੁਰ-ਨਰ-ਸਬੈ ਹਜੂਰੀ^{੨੭} ॥

੧. ਸੋਠ ਦਿਸਤਰੀਆਂ । ੨. ਜੋੜੀ । ੩. ਉਮੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਧਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਘੁੰਘਰੂ । ੪. ਅਨੰਦ ਦੀ ਧੁਨੀ ਉੱਠਦੀ ਹੈ । ੫. ਬ੍ਰਹਮਾ । ੬. ਸ਼ਿਵ ਬ੍ਰਿਭ ਕੇਤੂ ੭. ਸਾਰਸੁਤੀ ੮. ਲਛਮੀ । ੯. ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ । ੧੦. ਪਾਰਬਤੀ । ੧੧. ਯਮ ਗਣ । ੧੨. ਜੰਗਲ ਦੇ ਜੀਵ ਅਗਨਿ । ੧੪. ਮੇਘ ਦੇ ਛਿਵੇਜਾ ਕੁੰਡਪੁਤ੍ਰ, ਮੇਘਾਲਾ । ੧੫. ਬੱਦਲ । ੧੬. ਵਰੁਣ ਦੇਵਤਾ । ੧੭. ਗਰੁੜ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਗਰੁੜ ਅਤੇ ਨੰਦੀ ਗਣ । ੧੮. ਰਾਜੇ । ੧੯. ਤਾਰੇ, ਸਤਾਈ ਨਛੱਤ੍ਰ । ੨੦. ਸੁੰਦ੍ਰ ਦੇਵ ਦਿਸਤਰੀਆਂ । ੨੧.-੨੨. ਚੂਹੇ ਦੇ ਬਾਹਨ ਵਾਲਾ (ਗਣੇਸ਼) ਮੋਹ ਦੇ ਵਾਹਨ ਵਾਲਾ ਸ੍ਰਾਮਿ ਕਾਰਤਿਕ ਸੇਰ ਵਾਹਨ ਵਾਲੀ (ਦੇਵੀ) ਕਾਲੇ ਕੰਨਾ-ਵਾਲੇ । ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਵਾਹਨ ਵਾਲਾ (ਸੂਰਯ) ਹਰਨਾਂ ਦੇ ਵਾਹਨ ਵਾਲਾ (ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ) । ੨੩. ਹੋਰ ਹਰਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ । ੨੪. ਦੇਵਤਿਆਂ ਆਦਿਕਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲੀਆਂ । ੨੫. ਅਵਤਾਰ-ਰਾਜੇ-ਬਲ ਵਾਲੇ । ੨੬. ਇੰਦ੍ਰ । ੨੭. ਇਕ ਨਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ਜਿਸਨੇ ਪ੍ਰੀਛਤ ਨੂੰ ਡੰਗੀਆ ਸੀ । ੨੮. ਨਚਦੀਕ, ।

ਭੈਰਵ^੧, ਭੂਤ, ਪਿਸਾਚ, ਡਾਕਨੀ, ਖੰਕਾਲੀ^੨ ਕਲ-ਕੁਰੇ^੩ ॥
 ਬਿਬੁਧਾਂਤਕ^੪, ਬੈਤਾਲ, ਜਮਦੰਤ^੫-ਅਘੋਰੀ,^{੧੦} ਜਖਣੀ ਸੰਖਨਿ-ਡੀਰ-ਬਿਸੁਰੇ^੬ A ॥
 ਕੰਕ^੭, ਬੰਕ ਕਮਲ-ਕਰੂਰੇ^੮ B ॥੨੧॥੬੫੧॥੧੪੦੫॥
 ਕਾਕ^੯-ਕਰਾਲ-ਕੰਕ ਜਮ, ਜਖਣ, ਕਾਕ ਮਸਾਨ- ਭਣੰਗੀ^{੧੨} ॥
 ਨਿਜ ਨਿਜ ਠੋਰ ਸਭੇ ਨਿਜ-ਪਦਵੀ^{੧੧} ਸਭਾ ਮਾਝ-ਇਕੰਗੀ ॥
 ਰਾਜ ਨੀਤਿ ਬਿਵਹਾਰ ਸਰਨ ਜੁਤ^{੧੪},^{੧੬} ਮਿਨਹ-ਮਿਨਹ ਸਭਾ-ਅੰਗੀ ॥
 ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ ਨਿਜ ਨਿਜ-ਪਦਵੀ ਸਭਿ,^{੧੩} ਅਦਬ ਅਦਾਬ ਪ੍ਰਸੰਗੀ ॥੨੨॥੬੫੨॥੧੪੦੬॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ

ਏਕ ਪਾਵ ਠਾਵੈ ਕੰਪਤ ਸਭਿ, ਭੂਤ, ਬੈਤਾਲ, ਭੜੰਗੀ ॥
 ਦੋਕਰ-ਜੋਰ-ਨਿੰਮੂ ਪਦ-ਲੀਨਾ^{੧੮} ਹਰਿ-ਜਨ ਹਰਿ-ਸਤ-ਸੰਗੀ ॥
 ਰਿਖਿ, ਮੁਨਿ, ਛੋ-ਦਰਸਨ, ਜਤਿ, ਜੋਗੀ, ਧਯਾਨ-ਸਮਾਧਿ-ਇਕੰਗੀ ॥
 ਕਾਲਿ^{੨੦} ਕਰਾਲ ਜੋਗਨੀ, ਜਮ-ਗਨ, ਖੰਕਾਲੀ, ਕਲਿ-ਚੰਗੀ ॥੨੩॥੬੫੩॥੧੪੦੭॥
 ਠਾਵੈ ਮਹਾ-ਭੂਪ^{੨੦} ਪਦ ਨਿਰਖਤ, ਨਿਜ ਨਿਜ ਠੋਰ ਅਨੰਗੀ^{੨੨} ॥
 ਰਤਨ ਸਿੰਘਾਸਨਿ ਪੁਹਪਕ ਬੈਠੇ, ਰਾਜਿਵ-ਨਗਨ, ਅਸੰਗੀ ॥
 ਚਤੁਰਾਨਨ ਸੰਕਰ ਦੁਹੁ ਪਾਸਨ, ਏਕ ਰੂਪ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ॥
 ਲਛਮੀ ਉਮਾ ਬਾਮ ਦਿਸ ਰਾਜਤ ਬ੍ਰਹਮਾਣੀ-ਅਰਧੰਗੀ ॥
 ਮੋਰ ਮੁਕਟ ਪੰਨਗ ਮੌਰੀ ਸਿਰ, ਹੰਸ-ਪੇਚ-ਕਾਲੰਗੀ ॥
 ਕ੍ਰੁ ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਪਿਨਾਕ ਪੁਸਤਕਕਰ^{੨੧}, ਗਾਦਾ, ਸੰਖ ਪੰਦਮੰਗੀ ॥੧॥੧੪੦੮॥੨੪॥੬੫੪॥੧੪੦੮॥

੧. ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨. ਭੈਰਵ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ੩. ਕਲ੍ਹਾ। ੪. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦੇਵਤਾ। ੫. ਪ੍ਰੇਤਣੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ। ੬. ਡਾਇਣਾ। ੭. ਚਿਟੀ ਢਿੱਲ। ੮. ਸੁੰਦ੍ਰ, ੯. ਦੇਵਤਾ। ੧੦. ਭਯਾਨਕ। ੧੧. ਕਾਂ। ੧੨. ਭੈੜੇ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੇ, ਇਕ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਖਾਸ ਜਾਤੀ ਹੈ। ੧੩-੧੪. ਟਿਕਾਣਿਆ ਉਤੇ ਸਾਰੇ ਆਪਣਿਆਂ ਦਰਜਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ, ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਇਕੋ ਜਹੇ ਹੀ ਨੇ। ੧੫-੧੬. ਆਗਿਆਨੁਸਾਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਹਾਰ ਸਾਰੇ ਅੰਗਾਂ ਵਿੱਚ। ਮਿਨਹ ਮਿਨਹ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੧੭. ਵਿਦਯ ਅਤੇ ਅੰਛੋ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੇ ਭਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗ ਵਾਲੇ। ੧੮. ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੀਨ। ੧੯. ਅਨਨਯ ਯਯਾਨ ਵਾਲੀ ਸਮਾਧੀ ਵਿੱਚ। ੨੦. ਕਾਲੀ ਦੇਵੀ। ੨੧. ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ। ੨੨. ਸਕਾਮੀ, ਕਾਮਨਾਂ ਵਾਲੇ। ੨੩-੨੪. ਫੁੱਲਾਂ ਕ੍ਰਿਤ ਰਤਨਾਂ ਵਾਲੇ ਸਿੰਘਾਸਨ ਉਤੇ ਕਮਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸੰਗ ਰਹਿਤ (ਵਿਸਨੂੰ ਜੀ) ਬੈਠੇ ਹਨ। ੨੫-੨੬. ਬ੍ਰਹਮਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੇ ਹਨ ਇਹ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸੂਰੂਪ ਹੈ। ੨੭-੨੮. ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਖੰਭੇ ਪਾਸੇ ਲਛਮੀ, ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਖੰਭੇ ਪਾਸੇ ਪਾਰਬਤੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਖੰਭੇ ਪਾਸੇ ਸਰਸੁਤੀ ਦਿਸਤ੍ਰੀ ਹੈ। ੨੯-੩੦ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਮੋਰ ਮੁਕਟ, ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਸੰਪ ਦਾ ਸਿਰਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਚਮਕਦਾਰ ਟੇਢੀ ਕਲਗੀ ਹੈ ੩੧-੩੨. ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ-ਚਕ੍ਰ, ਗਦਾ, ਸੰਖ ਤੇ ਪਦਮ ਹਨ, ਸ਼ਿਵ ਦਿਆ ਹਥਾਂ ਵਿੱਚ-ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਅਤੇ ਪਿਨਾਕ (ਧਨੁਖ) ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ।

A ਪਾ: ਡੀਰ ਬਿਸੁਰੇ।
 B ਪਾ: ਜੋਗਨਿ ਕਰੂਰੇ, ਦੀ ਹੈ।

1 ਖਿੱਤ-ਕੁੰਡਲ-ਸੁੰਦਰਿ ਮੁਕਤਾਹਲਿ, 2 ਸੁਵਨਨ-ਮਾਹਿ-ਬਿਰਾਜੈ ॥
 3 ਜੁਟਾ ਗੰਗ ਸਿਰ ਉਪਰਿ ਸੋਰੈ, 4 ਨਾਭ-ਕਮਲ-ਪਦ ਰਾਜੈ ॥
 5 ਸੁਤੰਬਰ ਪੀਤੰਬਰ-ਕਾਛੈ, 6 ਬਾਘੰਬਰ-ਕਟਿ-ਛਾਜੈ ॥
 7 ਤਿਲੰਚਨਿ ਦਿਗ-ਅਸੂ, ਦੁਨੇਤ੍ਰ, ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ-ਬਪੁ-ਛਾਜੈ ॥੨੫॥੬੫੫॥੧੪੦੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥ 8 ਉੰਡ ਮਾਲ ਬਨਮਾਲ ਸੁਹਾਵਨਿ, 9 ਨਾਗ ਹਾਰ ਬਨਮਾਲਾ ॥
 10 ਹੰਸਾਸਨਿ, ਕਮਲਾਸਨਿ-ਮਾਧੋ 11 ਬ੍ਰਿਖਭਾਸਨਿ ਗੋਪਾਲਾ ॥
 12 ਖਗ-ਆਸਨਿ, ਪਸੂਆਸਨਿ ਮਿਸ੍ਰਤ, ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ 13 ਦਯਾਲਾ ॥
 14 ਗੁਰੁਤਾਸਨਿ, ਪਦਮਾਸਨਿ-ਬੈਠੇ, 15 ਸਿੰਘਾਸਨਿ-ਗੋਪਾਲਾ ॥੨੬॥੬੫੬॥੧੪੧੦॥
 16 ਗੋਰ-ਅੰਗ ਦੁਤਿ-ਅੰਗ-ਬਿਰਾਜਿਤ, 17 ਚੰਦ੍ਰ-ਬਦਨ ਅਭਿਰਾਮਾ ॥
 18 ਏਕਦੁ-ਭੁਜ ਅਸੂ ਭੁਜ ਚਤੁਰ-ਭੁਜ, 19 ਅਰਧੰਗੀ ਆਕਾਮਾ ॥
 ਦੇਖ-ਦਰਸ-ਸੁਰ ਨਰ-ਬਲਿ-ਜਾਵਤ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਿੰਧੁ ਸੁਖ-ਧਾਮਾ 20 ॥
 ਦਰਸਨ ਦੇਖ ਸਭੀ ਬਲਿਹਾਰੀ, ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਜੁਤਿ-ਬਾਮਾ 21 ॥੨੭॥੬੫੭॥੧੪੧੧॥
 22 ਭਾਲ ਤਿਲਕ ਕੁੰਕਮ-ਸ੍ਰੀ-ਖੰਡੀ, 23 ਬਿਸੁ ਬਿਭੂਤਿ ਬਿਰਾਜੈ ॥
 24 ਕਿੰਕੁਰਿ, ਬੀਨ, ਪੰਚ ਜਨਕ ਗਰਜਤ, ਸੁਨਿ ਪੁਨਿ ਭੁਮ-ਭਯ-ਭਾਜੈ ॥
 ਧਨਕ-ਭਾਗ ਸੁਰ-ਪਤਿ-ਕੋ-ਗਨੀਯੈ, ਜਿਹ ਗ੍ਰਿਹ ਸਕਲ ਸਮਾਜੈ ॥
 25 ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ ਨੇਤ੍ਰ ਪ੍ਰਭੂ ਰਵਿ-ਜਸਿ, 26 ਮਸੂਕ ਪ੍ਰਭਾ ਬਿਰਾਜੈ ॥
 27 ਖੰਚ ਬਕਤ-ਚਤੁਰ ਏਕਾਕੀ 28 ਮੁਖਿ-ਮੰਡਲ ਛਬਿ-ਛਾਜੈ ॥
 29 ਤ੍ਰਿਭਵਨ-ਨਾਥ ਤ੍ਰਿਦੇਵ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ, 30 ਓਅੰਕਾਰ ਪੁਨਿ ਗਾਜੈ ॥੧॥੨੮॥੬੫੮॥੧੪੧੨॥

੧-੨. ਸਮੁੰਦਰੀ ਮੰਤੀਆਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਧਰੇ ਹੋਏ ਕੁੰਡਲ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ । ੩. ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਜਟਾ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਸੰਭਦੀ ਹੈ । ੪. (ਬ੍ਰਹਮਾ) ਨਾਭ ਕਮਲ ਦੇ ਰੁਤਬਿ ਤੇ ਵਿਰਾਜਦਾ ਹੈ । ੫. ੬ ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੇ ਲੱਕ ਨਾਲ ਚਿੱਟੇ ਵਸਤੂ, ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ ਲਕ ਨਾਲ ਪੀਲੇ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਲੱਕ ਨਾਲ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਖੱਲ ਸਜ ਰਹੀ ਹੈ । ੭. ਸ਼ਿਵ ਤਿੰਨਾਂ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲਾ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਅੱਠ-ਨੇਤ੍ਰਾਂ-ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੋ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੮. ਤਿੰਨ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਸੂਰ੍ਯ (ਇਉਂ) ਸਜਦਾ ਹੈ । ੯. ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਦੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਪੰਕਤੀ ਸੁਹਾਵਣੀ ਹੈ । ੧੦. ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੇ ਗੱਲ ਵਿਚ ਮੱਥੇ (ਘਾਹ) ਦੀ ਮਾਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ ਗੱਲ ਵਿਚ (ਬਨਮਾਲ) ਵੈਜੰਤੀ ਮਾਲਾ (ਸੰਭਦੀ) ਹੈ । ੧੧-੧੨. ਬ੍ਰਹਮਾ (ਹੰਸ) ਤੇ ਗੰਗਾਨਵਾਨਾ (ਆਸਨ) ਸੂਰੀ ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਮਾਯਘਤੀ (ਵਿਸ਼ਨੂ) ਮਾਯਾ ਧਾਰੀਆਂ ਤੇ ਸੂਰੀਆਂ ਰਖਣ ਵਾਲਾ, ਅਤੇ ਗੋਪਾਲ ਬੋਲ-ਅਨਪੜ (ਮੁਰਖਾਂ) ਤੇ ਸੂਰੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੧੩. ਪੰਛੀ (ਹੰਸ) ਤੇ ਸੂਰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ (ਬ੍ਰਹਮਾ) ਅਤੇ ਪਸੂ ਤੇ ਸੂਰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ (ਸ਼ਿਵ)। ਇਕੋ ਹੋ ਕੇ । ੧੪. ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲਾ । ੧੫-੧੬. ਵਿਸ਼ਨੂ ਬ੍ਰਹਮਾ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਖੱਲ ਤੇ ਆਸਣ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਿਵ ਗੋਪਾਲ (ਇਕ ਥਾਂ) ਬੈਠੇ ਹਨ, ੧੭-੧੮. ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਗੋਰਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚਮਕਦਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਮੂੰਹ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਵਾਲਾ ਸੁੰਦ੍ਰ ਵਿਰਾਜ ਦਾ ਹੈ । ੧੯. ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ (ਬ੍ਰਹਮਾ) ਅੱਠ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ, ਅਤੇ (ਵਿਸ਼ਨੂ) ਚਾਰ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ । ੨੦. ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹਨ । ੨੧. ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਘਰ । ੨੨. ਇਸਤ੍ਰੀ ਸਮੇਤ ੨੩-੨੪. ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਵਾਲੇ ਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਕੇਸਰ ਅਤੇ ਚੰਦਨ ਦਾ ਤਿਲਕ ਵਿਰਾਜਦਾ ਹੈ । ੨੫. ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਕਿੰਗੁਰੀ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਬੇਨੁ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦਾ ਪੰਚਜਨਕ ਸੰਖ ਗਰਜਦਾ ਹੈ। ੨੬-੨੭. ਪ੍ਰਭੂਜੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿੱਚ ਸੂਰਯ ਚੰਦ੍ਰ ਰੂਪ ਨੇਤ੍ਰਾਂਦੀ ਜੋਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ ਦੀ ਸੰਭਾ ਵਿਰਾਜਦੀ ਹੈ । ੨੮-੨੯. ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਪੰਜ ਮੁਖ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਚਾਰਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ ਇਕ ਮੁਖ ਦੀ ਗੱਲਾਕਾਰ ਸੰਭਾ ਸਜਦੀ ਹੈ । ੩੦-੩੧. ਤਿੰਨ ਲੱਕ ਦੇ ਸ੍ਰੀਮੀ, ਤਿੰਨ ਦੇਵ ਰੂਪ, ਅਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਓਅੰਕਾਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਬੋਲੇ ।

ਗਨਪਤਿ, ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕ-ਬਾਚਤਾ
 ਬਾਸਵ^੧ ਛਤ੍ਰ-ਦੁਰਾਵਤ ਪ੍ਰਭੂ ਗੀਤਾ, ਨਿਗਮ ਹਜ਼ੂਰੀ
 ਸਚੀ ਦੁਰਾਵਤਿ ਚਾਮਰ-ਮੁਕਤਾ, ਕਹ^੨, 'ਫਨਿ-ਸਹੰਸ੍ਰ-ਛਤ੍ਰ-ਦੁਰੇ ॥
 ਕਰਤਿ-ਦੇਵ-ਫੂਲਨ-ਕੀ-ਬਰਖਾ, ਬਰਸਤ 'ਵੇਦ-ਪੁਨਿ-ਜੁਤਿ ਹੁਰੰA ॥
 ਨਾਰਦ, ਸਾਰਦ^੩ ਕਰਤਿ, ਖਵਾਸੀ^੪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਨੁਰੇ^੫ ॥੨੯॥੬੫੯॥੧੪੧੩॥
 ਸੰਤ, ਭਗਤਿ ਆਰਾਧਤਿ-ਪੂਜਤਿ, ਕਮਲਾ 'ਚਰਨ ਧਯਾਵਤਿ ॥
 ਕਿਨੋਰ; ਜੱਛ, ਬਰੰਗਨਿ^੬ ਗੰਪ੍ਰਬ, ਬਾਰੰਬਥ ਮਨਾਵਤਿ ॥
 ਹੂਰ ਪਰੀ ਅਪਸਰ; ਨਟਿ-ਨ੍ਰਿਤਤਿ, ਬਹੁ ਬਹੁ ਭਾਵ^੭ ਬਨਾਵਤਿ ॥
 ਨਾਟਿ ਨਾਗਰਿ^੮ ਰੰਭਾ ਉਰਵਸਿ-ਜੁਤਿ, ਨ੍ਰਿਤਤਿ ਭਾਯਤ-ਤਾਲੰ ॥
 ਅਪਸਰ, ਪਰੀ, ਬਰੰਗਨਿ^੯ ਹੂਰਨ, ਗਾਨ ਸੰਗੀਤਿ ਰਸਾਲੰ^{੧੦} ॥
 ਹਾਵੰ-ਭਾਵ ਦਾਵ-ਬਹੁਤੇਰੇ, ਸਾਨਤ-ਸੈਨ-ਬਿਸਾਲੰ ॥
 'ਬ੍ਰਮਰ ਨਟਿ ਵਰਿ ਮਕਰੀ, ਸਕਰੀ, ਮਿਲ ਮਿਲ ਬਾਲ ਗੋਪਾਲੰ^{੧੧} ॥੩੧॥੬੬੧॥੧੪੧੫॥
 ਸੰਗੀਤ ਸਾਰ ਨ੍ਰਿਤਤਿ ਨਟਿ ਨਾਗਰਿ, ਤਾਥਤ ਤਾਥਤ ਤਾਲੰ ॥
 ਬ੍ਰਮਰ ਨਚਤਿ ਬਰੰਗਨਿ ਅਪਸਰ ਹਿਲ-ਮਿਲ ਬਾਲ ਗੁਪਾਲੰ ॥
 ਸਖੀ-ਸਯਾਨੀ ਸੁਰਜਨਿ, ਗੁਨਿ, ਜਨ, ਗਾਵਤਿ ਸਬਦ-ਰਸਾਲੰ^{੧੨} ॥
 ਪੇਖ ਪੇਖ ਦਰਸਨ ਜਗ-ਜੀਵਨਿ; ਹੋਤਿ ਪਵਿਤ੍ਰ ਨਿਹਾਲੰ ॥੩੨॥੬੬੨॥੧੪੧੬॥
 ਪਰਮ-ਪੁਨੀਤਿ ਪਰਮ-ਸੁਚਿ^{੧੩} ਪਾਵਨ, ਪਰਮੇਸੁਰ ਪ੍ਰਨ-ਪਾਲੰ^{੧੪} ॥
 ਪਾਰ-ਬ੍ਰਹਮ ਪੁਰਖੋਤਮ; ਪੂਰਨ, ਪੂਰਨ-ਬ੍ਰਹਮ^{੧੫} ਗੁਪਾਲੰ^{੧੬} ॥
 ਕਮਲ-ਨੇਤ੍ਰ, ਕੇਸਵ^{੧੬} ਨਾਰਾਯਨ^{੧੭} ਨੀਲ-ਕੰਠ^{੧੮} ਅਨਕਾਲੰ^{੧੯} ॥

੧. ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ । ੨. ਵੇਦ । ੩. ਪਾਸ । ੪. ਇੰਦ੍ਰ । ੫. ਕੇ । ੬. ਹਜ਼ਾਰ ਫਣਾਂ ਵਾਲਾ (ਸਿੰਘ ਨਾਗ) ਛਤ੍ਰ
 ਝਲਾਓਦਾ ਹੈ, (ਫਨਿ-ਸਹੰਸ੍ਰ-ਛਤ੍ਰ) ਇਕ ਪੁਕਾਰ ਦੇ ਛਤ੍ਰ ਨੂੰ ਝਲ ਨਾਲ । ੭. ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਵਾਲਾ ਚੋਰ । ੮. ਸੂਰ੍ਯ ਦਾ
 ਅੰਮ੍ਰਿਤ । ੯. ਸਾਰਸ੍ਵਤੀ । ੧੦. ਸੇਵਕਾਈ । ੧੧. ਲਛਮੀ । ੧੨. ਸੰਸ੍ਰੁਟ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੧੩. ਵਾਜੇ । ੧੪. ਨਾਚ ਦੇ
 ਤਰੰਗੇ । ੧੫. ਚਤ੍ਰ । ੧੬. ਮਿਠੇ, ਸੁੰਦ੍ਰ । ੧੭. ਬਿਬਿਧਾਪਨ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸੈਨਤਾਂ (ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ) । ੧੮. ਬ੍ਰਮਰ ਇਕ
 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਨਾਚ, ਸੰਸ੍ਰੁਟ ਨਟੀਆਂ ਨਾਚ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੯. ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੨੦. ਗੁਪਾਲੰ, ਪੁਰਬ, ਗੋਪਾਲ ਨਾਲ ।
 ੨੧. ਮਿਠੇ ਵਚਨਾਂ ਨਾਲ, ਸੁੰਦ੍ਰ (ਸਬਦ) ਵਿਸ਼ਨੁਪਦੇ । ੨੨. ਬਹੁਤ ਪਵਿਤ੍ਰ । ੨੩. ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ।
 ੨੪. ਪੂਰਾ ਵਯਾਪਕ । ੨੫. ਪ੍ਰਿਯੰਗੂ ਨੂੰ ਪਾਲਣਹਾਰ । ੨੬. ਕੇਸਾਂ ਵਾਲਾ । ੨੭. ਜਲ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲਾ । ੨੮. ਗਲ ਵਿੱਚ
 ਘੋਰ ਵਾਲਾ । ੨੯. ਮੰਤ੍ਰ ਰਾਹਿਤ ।

A ਪਾ: ਦੇਵ ਪੁਨਿ ਜੁਤ ਹੁਰੰ, ਵੀ ਹੈ,

ਮਧੂ ਸੂਦਨ^੧ ਮਕਸੂਦਨ^੨ ਜੈ ਜੈ ਪਾਵਨ ਕਰਤ ਨਿਹਾਲ^੩ ॥੩੩॥੬੬੩॥੧੪੧੭॥
 ਹੋਤੁ ਅਨਾਹਦ ਉਤਸਵ ਮੰਗਲ, 'ਰੁਨ ਬੁਨ ਸਾਰ ਸੰਗੀਤੀ ॥
 ਰਾਸਿ ਮੰਡਲ ਰਾਜਨ ਕੀ ਲੀਲਾ ਸਭਾ ਮਾਝ ਸੁਖ ਰੀਤੀ ॥
 'ਅਖਾਰ ਮੰਡਲੀ ਰਾਸਿ ਅਫਰਨ, ਦਸਕ ਔਤਾਰ ਪੁਨੀਤੀ ॥
 ਬਨ ਬਨ ਰੂਪ ਲੀਲਾ ਮੰਗਲ ਕਰ^੪, 'ਪਾਵਨ ਪਰਮ ਪਰੀਤੀ ॥੩੪॥੬੬੪॥੧੪੧੮॥
 ਮਤਸ^੫ ਰੂਪ ਕੇਤੀ ਬਨ ਆਵਤਿ, ਕੂਰਮ^੬ ਬਰਾਹ, ਨਰ ਜਿੰਘੀ ॥
 ਬਾਵਨ, ਪਰਸਰਾਮ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਾ, ਕ੍ਰਿਸਨੰ ਰੂਪ ਅਨੰਘੀ^੭ ॥
 ਬੋਧ ਰੂਪ, ਦਾਨਵ ਖਲ ਮਰਦਨ^੮ ਨਿਹਕਲੰਕ ਕਲ ਜੰਘੀ^੯ ॥
 ਹੋਤ ਬਿਲਾਸ, ਮੋਦੁ ਮ੍ਰਿਦੁ^{੧੦} ਮੰਗਲ, ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ ਉਮੰਘੀ^{੧੧} ॥੩੫॥੬੬੫॥੧੪੧੯॥
 'ਕਰਤਿ-ਕਲੋਲ-ਗਾਨ-ਕੰਤੂਹਲਿ, ਹਰਖ-ਬਿਸਾਲ ਬਿਲਾਵਲਿ^{੧੨} ॥
 ਆਨੰਦ ਉਰਿ ਨ ਸਮਝ ਨਿਰਖ ਤਥ, ਕਰਤਿ-ਬਿਨੋਦ- ਕੁਲਾਹਲਿ^{੧੩} ॥
 'ਗੁਨ ਜਨ-ਗੁਨੀ ਪ੍ਰਗਟ ਜਨੁ ਨਿਜ ਨਿਜ, ਹੋਤ ਆਨੰਦ ਉਲਾਹਲਿ^{੧੪} ॥
 ਝੂਲਾ^{੧੫}, ਛੰਦ, ਕਬਿੱਤ, ਬਿਸਨੁ-ਪਦ, ਰਚਿਰਚਿ ਪਰਮ ਸੁਖਾਹਲਿ^{੧੬} ॥੩੬॥੬੬੬॥੧੪੨੦॥
 ਬਿਸਨੁਪਦੰ, ਕਾਫੀ, ਅਸਤੋਤ੍ਰੰ, ਕੀਲੰ, 'ਕਵਚ-ਉਚੋਰਤ ॥
 ਕਰਖਾ^{੧੭}, ਵਾਰ, ਕਬਿੱਤ-ਜੁਝਾਉ, ਮਾਰੂ-ਰਾਗ-ਸੁਪਾਰਤ ॥
 ਬਿਬਿਧ-ਰਾਗ-ਰਾਗਨਿ, ਬਹੁ, ਨਾਦਨ 'ਗਾਵਤ ਸੁਘਰ-ਬਜਾਵਤ ॥
 ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ ਰਾਗਨ ਨਾਦਨ ਜੁਤਿ, ਤਿਨ ਕੇ ਨਾਮ ਸੁਨਾਵਤ ॥੩੭॥੬੬੭॥੧੪੨੧॥
 ਕਥਿਕ^{੧੮}, ਕਲਾਵਤ, ਭਾਂਡ ਭਗਤੀਯੇ, ਕਰਿ ਕਰਿ ਸ੍ਰਾਂਗ ਦਿਖਾਵਤ ॥

੧. ਮਧੂ ਦੇਤਜ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੨. ਇਰਾਦੇ ਨੂੰ ਖੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩. ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ੪. ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਸੰਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰੀ ਰੁਣ ਬੁਣ (ਉਚੋਰਦੇ) ਹਨ। ੫. ਅਖਾੜ-ਮੰਡਲੀ ਵਿੱਚ-ਅਪਸਰਾਂ ਦੀ ਖੇਲ। ੬. ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਲੀਲਾ। ੭. ਭਾਵ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਵਾਲੀ ਲੀਲਾ। ੮. ਮੱਛ ਅਵਤਾਰ। ੯. ਕਛੂਪ ਅਵਤਾਰ। ੧੦. ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਨਿਰਪਾਪੀ। ੧੧. ਮੁਰਖ ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੨. ਸੁੰਦ੍ਰ ਲੱਤਾਂ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਕੋਮਲ ਖੁਸ਼ੀਆਂ। ੧੪. ਉਤਸਾਹ ਨਾਲ। ੧੫. ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਗਾਉਣੇ ਦੇ ਅਨੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੧੬. ਇਕ ਰਾਗਣੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਇਕ ਰਾਗ ਪ੍ਰਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ (ਅਨੰਦ)। ੧੭. ਰੋਲਾ ਪਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੧੮. ਗੁਣੀ ਜਨ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਯ ਜਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੧੯. ਹੁਲਾਰੇ। ੨੦. ਨਾਮ ਇਕ ਛੰਦ ਦਾ। ੨੧. ਸੁਖਾਲੇ। ੨੨. ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਨੂੰ ਵਸ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜੀ ਲੀਤ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਭੂਤਾਂਦ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਣੇ, ਯੁੱਧ ਵੇਲੇ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਮੰਤ੍ਰ-ਜਿਸ ਨਾਲ ਵੈਰੀ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਵਾਰਾਂ ਦੀ ਨਿਸਫਲਤਾ ਹੋਵੇ। ੨੩. ਬਹੁਤੋ ਵਾਜਿਆ ਨਾਲ। ੨੪. ਗਾਯਕਾ ਦਾ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਤੀ ਦੀ ਸੰਗਣਾ ਹੈ।

ਸੁਗੀ, ਸੁਤ੍-ਧਾਰਾ, ਇੰਦੁਜਾਲੀ^੧, ਮਾਯਾ-ਮੋਹ-ਬਢਾਵਤ ॥
 ਝਮਿ, ਡੁਮਨੀ, ਭਾਟ, ਹਾਸੀ ਮਿਰਾਸੀ, ਨਾਨਾ-ਸੁੰਗ-ਬਨਾਵਤ ॥
 ਰਾਜ-ਰੀਤਿ ਨਕਲੈ-ਬਹੁਤੇਰੀ, ਹਾਸੀ ਬਿਬਿਧ ਸੁਨਾਵਤ ॥੩੮॥੬੬੮॥੧੪੨੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਕਬਯੋ ਬਾਚ ॥
 ਆਗੈ ਕਥਾ ਅਵਰ ਪਰਗਾਸੈ^੨ ਸੁਨਹੁ ਸੰਤ ਸੁਰ-ਗਯਾਨੀ^੩ ॥
 ਨ੍ਰਿਤ-ਸੰਗੀਤ-ਗਾਨ-ਉਤਸਵ-ਹਰਿ, ਉਤਸਵ, ਮੰਗਲ-ਚਾਰ-ਸੁਹਾਵਨਿ, ਗਾਨ ਸੰਤ ਸੁਰ-ਰਜਪਾਨੀ ॥
 ਜਿਹ ਬਿਧਿ ਨ੍ਰਿਤ^੪ ਅਛਰਨ ਕੀਨਾ, ਸੁਨਹੁ ਸੰਤ ਸੰਗੀਤ ਤਲਾਨੀ^੫ ॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਸੰਗੀਤੀ, ਅਥ ਸੰਗੀਤ-ਸਾਰ ਕਥਤੇ ॥
 A ਧਾਗੜਦੀ ਧੂਮ ਧ੍ਰਿਗ ਤਾਂਗ, ਦਾਗੜ ਦੀ ਦਿਮ ਦਿਰਨਾ ॥
 ਬਾਗੜ ਦੀ ਬਿਰਕਤੈ-ਬਾਂਗ^੬, ਤਾਗੜਦੀ ਤੁਮ ਤੁਮ ਤਿਰਨਾ^੭ ॥
 ਦਾਗੜਦੀ ਦੈ ਦੈ ਤਾਲ, ਘਾਘੜਦੀ ਘੁਮ-ਘਿਰਨਾ^੮ ॥
 ਦਾਗੜਦੀ ਦੁਮ ਦੁਮ ਦੀਮ, ਬਾਗੜਦੀ ਬਿਰਕਤ ਬਿਰਨਾ^੯ ॥
 "ਤਦ੍ਦਾਨੀਦਾਨੀਤੁਮਦਾਨੀ,ਤਲਲਤੁਮਦਿਰਨਾ A" ॥੧॥੧੪੦॥੬੭੦॥੧੪੨੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਸੰਗੀਤ ਤਲਾਣਾ ॥
 ਡਾਗੜਦੀ^੧ ਡਹ ਡਹ ਨਾਦ, ਢਾਗੜਦੀ ਢੋਲ ਢਮਕੈ ॥
 ਧਾਗੜਦੀ ਧੁਕ ਧੁਕ^੨ ਕਰਤ, ਦਗੜਦੀ ਦੱਮ ਦੱਮ ਦਮਕੈ ॥
 ਲਾਗੜਦੀ ਲਹ-ਲਹ-ਜੋਤਿ,^੩ ਮਾਗੜਦੀ ਮਨਿ-ਗਨ ਝਮਕੈ ॥
 ਝਾਗੜਦੀ ਝਿਮ ਝਿਮ ਝਾਂਝ, ਚਾਗੜਦੀ ਚਾਂਤੁਰ ਚਮਕੈ ॥੨॥੧੪੧॥੬੭੧॥੧੪੨੫॥

੧. ਨਟ । ੨. ਜਾਦੂਗਰ । ੩. ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ (ਮੋਹ) ਰੂਚਿ ਨੂੰ ਵਧੋਂਦੇ ਹਨ । ੪. ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ।
 ੫. ਗਾਨਵਾਨ । ੬. ਅਮਰਾਵਤੀ ਵਿੱਚ । ੭. ਜੋੜੀ ਦੀ ਗਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚਾਲ ਵਾਲੇ । ੮. ਨਾਚ । ੯. ਉੱਚੀਆਂ
 ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਤੁੰਨੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਚੁਤਰਫੀ ਘੁਮਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਬੀਰਗਨਾ । ੧੩. ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼
 ਦੀ ਕਿਸਮ ਹੈ । ੧੪. ਅਤੰਤੰਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦੇ ਹਨ ।

A ਇਹ ਰਚਨਾ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਈ ਹੈ, ਲੋਕ
 ਗਵਿਤਾ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨੂੰ ਜੋੜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਿਨ ਨਾਲ ਨਾਚ ਤੋਂ ਉਤਪਤਿ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ
 ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਜੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਛੇਦਾਂ ਦੇ ਆਦਿ ਵਿਚ ਜੋੜੀ ਦੀਆਂ ਪਰਣਾਂ ਤੋਂ
 ਪ੍ਰਾਪਤਤਾ ਮੰਨੀ ਗਈ ਹੈ, ਅਸਲੀਅਤ ਵਿੱਚ ਇਹ "ਲ ਸਤ ਨਿਤਕਾਰੀ ਕਵਿਤਾ" ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਪੰਦਾਂ ਦੇ
 ਠੀਕੀ ਗੁਣ ਭਾਵ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ "ਗਮਤੀ ਲਾਸਤ ਨਿਤ" ਹੈ । ਵਾਸਤ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਿਤ ਦੇ
 ਹਾਵ ਡਾਵ ਅਤੇ ਵਾਕਤ ਰੋਚਿਕਤਾ ਹੀ ਹਨ ।

ਫਾਗੜਦੀ ਛਿਨ ਛਿਨ ਛੇਨ, ਡਾਗੜਦੀ ਡਵਰੂ ਡੱਮ ਡੱਮ ॥
 ਥਾਗੜਦੀ ਦੇ ਦੇ ਥਾਪ ਢਾਗੜਦੀ ਢਕੈ ਢੋਲਕ ਢੱਮ ਢੱਮ ॥
 ਤਾਗੜਦੀ ਤੁਨ ਤੁਨ ਤਾਲ, ਝਾਗੜਦੀ ਝੂਮਕ ਝੁੱਮ ਝੁੱਮ ॥
 ਚਾਗੜਦੀ ਚਿਰੁ ਕਰੁ ਰਾਜ, ਜਾਗੜਦੀ ਜੁਗਜੁਗ ਤੁਮ ਤੁਮ ॥੩॥੪੨॥੬੭੨॥੧੪੨੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਸੰਗੀਤ ਤਲਾਣਾ ॥
 ਨਾਗੜਦੀ ਨਾਦੋ ਅਨੇਕ, ਬਾਗੜਦੀ ਬਾਜੈ ਰੁਨ ਝੁਨ ॥
 ਹਾਗੜਦੀ ਹਰਖਤ ਹੂਰ, ਜਾਗੜਦੀ ਜੈ ਜੈ ਸੁਰ ਮੁਨਿ ॥
 ਠਾਗੜਦੀ ਠਠਕਤ-ਠੋਰੋ, ਧਾਗੜਦੀ ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਸੁਨਿ ॥
 ਮਾਗੜਦੀ ਮੰਗਲ-ਚਾਰ, ਕਰਤ ਸੁਰ ਜੈ ਜੈ ਪੁਨ ਪੁਨ ॥੪॥੪੩॥੬੭੩॥੧੪੨੭॥
 ਨਾਗੜਦੀ ਨ੍ਰਿਤਤਿ ਹੂਰ, ਪਾਗੜਦੀ ਪਰੀ, ਬਰੰਗਨਿ ॥
 ਤਾਗੜਦੀ ਤਥਲਾ ਬਜਤ, ਮਾਗੜਦੀ ਮੁਰਜਾ ਮੁਚੰਗਨੈ ॥
 ਗਾਗੜਦੀ ਗੰਧੁਬ ਗਾਨ, ਤਾਗੜਦੀ ਤਾਨ-ਤਰੰਗਨੈ ॥
 ਮਾਗੜਦੀ ਮਿਲਾਵਤਿ ਸਾਜ, ਉਠਤਿ ਧੁਨਿ ਬੀਨ ਉਪੰਗਨ ॥੫॥੪੪॥੬੭੪॥੧੪੨੮॥
 ਵਾਗੜਦੀ ਵਮਕਤ ਢੋਲ, ਬਾਗੜਦੀ ਬੀਨ ਬਜਾਵੈ ॥
 ਨਾਗੜਦੀ ਨਾਇ, ਨਫੀਰ, ਤਾਗੜਦੀ ਤਾਲ ਸੁਨਾਵੈ ॥
 ਗਾਗੜਦੀ ਗੰਧੁਬ ਗਾਨ, ਪਾਗੜਦੀ ਪਰੀ ਨਚਾਵੈ ॥
 ਝਾਗੜਦੀ 'ਰੁਨ ਝੁਨ ਝਾਂਝ, ਡਾਗੜਦੀ ਡੋਰੂ ਡੱਮ ਵਾਵੈ ॥੬॥੪੫॥੬੭੫॥੧੪੨੯॥ਛਕਾ ੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਸੰਗੀਤ ਤਲਾਣਾ ॥

ਥਾਗੜਦੀ ਥਿਰਕਤਿ ਹੂਰ ਤਾਗੜਦੀ ਤਾਬਜ ਤਾਬਜਾ ।
 ਉਆਗੜਦੀ ਉਰਵਸਿ ਨ੍ਰਿਤਾ, ਰਾਗੜਦੀ ਰੰਭਾ ਸਾਬਯ ।
 ਸਲੜਦੀ ਸਾਇਰ-ਸੁਖਰਨੈ, ਗਾਗੜਦੀ ਗੁਨਿ ਜਨ ਗਾਥੈ ।
 ਬਾਗੜਦੀ ਬਿਸਨੁ ਦਰਬਾਰਿ, ਸਭਿ ਹੀ ਨਾਵਤ ਮਾਥੈ ॥੧॥੭॥੪੬॥੬੭੬॥੧੪੫੩॥

੧. ਚੋਥ ਉਪ ਡੰਡਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਢੋਲ ਵਜਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼, ਜਿਹੜੀ ਢੋਲਕੀ ਦੀ ਥਾਪ ਪੈਂਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ੨. ਵਾਜੇ। ੩. ਇਕੋ ਥਾਂ ਹੀ ਨਚਦੇ ਭਰਿੰਦੇ ਹਨ। ੪. ਜੋੜੀ, ਨਗਾਰਾ। ੫. ਢੋਲ। ਇਕ ਵਾਜੇ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਬਹੁ ਵਚਨ ਹੈ ਤਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ। ੬. ਤਾਬਦੀ ਤਾਲ ਨਾਲ। ਉਰਵਸੀ ਨਚਦੀ ਹੈ। ੧੦. ਚਤੁਰ ਕਵੀ ਜਨ।

A ਕਈਆਂ ਥੀੜਾ ਵਿੱਚ ਏਥੇ "ਤੁਮ" ਪਦ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਆਇਆ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੋ ਅਸੁੱਧ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੋ ਵਾਰੀ ਮਿਲਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਸੁੱਧ ਸਮਝ ਕੇ ਰਖਣਾ ਗਯਾ ਹੈ।

B ਏਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿੱਚ ਭੀ ਲੜ ਟੁਟਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਲੂਮ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਮਾਝਾ ਕਿਤੇ ਛੱਡ ਗਯਾ ਹੈ, ਇਹ 'ਏਸ ਗੰਧੁਬ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣਾ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਸਹਾਯਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਾਗੜਦੀ ਜੈ ਜੈ ਕਰਤਿ, ਸਾਗੜਦੀ ਸੁਰ ਮੁਨਿ ਸਭਿ ਹੀ
 ਦਾਗੜਦੀ ਦਰਸਨ ਕਰਤ, ਚਾਗੜਦੀ ਚਾਰ-ਪਦਾਰਥ^੧ ਲਭਿ ਹੀ ॥
 ਬਾਗੜਦੀ ਬਾਜਤ ਬੀਨ, ਰਾਗੜਦੀ ਰੰਭਾ ਫਰਹੀ^੨ A.
 ਮਾਗੜਦੀ ਮੰਗਲ ਚਾਰ, ਸੁਰਨ ਜੁਤਿ ਬਾਸਵ ਕਰ ਹੀ ॥੨॥੮॥੪੭॥੬੭॥੧੪੩੧॥
 ਉਪਾਗੜਦੀ ਹੋਤ ਉਛਾਹ, ਹਾਗੜਦੀ ਹੁਰ ਹਰਖੈ ।
 ਰਾਗੜਦੀ ਰੁਨਝੁਨਕਾਰ, ਪਾਗੜਦੀ ਪੁਹਪ^੩ ਬਰਖੈ ॥
 ਸਾਗੜਦੀ ਸਭਾ ਮਝਾਰ, ਗੁਨੀ-ਜਨ ਗੁਨ-ਕਉ-ਪਰਖੈ ॥
 ਲਾਗੜਦੀ ਲੀਲਾ ਪੇਖ, ਦਾਗੜਦੀ ਦੇਵ ਸਰਖੈ^੪ ॥੩॥੬॥੪੮॥੬੭੮॥੧੪੩੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਸੰਗੀਤ ਤਲਾਣਾ ॥

ਬਾਗੜਦੀ ਹੋਤ ਬਧਾਵ, ਦਾਗੜਦੀ ਦੇਤ ਮੁਮਾਰਖ^੫
 ਦਾਗੜਦੀ ਦੋਨੋ-ਲੋਕ, 'ਸਕਲ-ਹਰਿਜਨ-ਸਾਰਖ'^੬
 ਧਾਗੜਦੀ ਧੰਨਯ ਤੁ ਭਾਗ, ਮਾਗੜਦੀ ਮਘਵਾ ਕ੍ਰਿਤਾਰਖ^੭
 ਤਾਗੜਦੀ ਤੁ ਪ੍ਰਸਾਦਿ, ਦਰਸ ਭਵ^੮ ਜਨਮ ਸਕਾਰਖ ॥੪॥੧੦॥੪੬॥੬੭੯॥੧੪੩੩॥
 ਹਾਗੜਦੀ ਹੋਤ ਨਿਹਾਲ^੯, ਦਰਸ ਕਰ ਤ੍ਰਿਭਵਨ-ਪਤਿ-ਹੀ ॥
 ਗਾਗੜਦੀ ਗੀਤਾ-ਆਦਿ^{੧੦}, ਨਿਗਮ-ਪੁਨਿ-ਪਦਤ-ਸੁਮਤਿ ਹੀ ।
 ਗਾਗੜਦੀ ਕੀਰਤਨਿ ਗਾਨ, ਕਰਤਿ ਨਾਰਦੀ-ਭਗਤਿ ਹੀ^{੧੧} ॥
 ਬਾਗੜਦੀ ਬਲਿਬਲਿ ਜਾਤ, ਪਾਵਤ ਸੁਰ ਮੋਛ-ਮੁਕਤਿ^{੧੨} ਹੀ ॥੫॥੧੧॥੫੦॥੬੮॥੧੪੩੪॥
 ਆਗੜਦੀ ਆਨੰਦ ਹੋਤ, ਜਾਗੜਦੀ ਜੈ ਜੈ ਕਾਰਾ
 ਫਾਗੜਦੀ ਫਤਹ ਗੁਬਿੰਦ, ਬਾਗੜਦੀ ਬਿਜਯ-ਉੱਚਾਰਾ^{੧੩} ॥
 ਨਾਗੜਦੀ ਨਿਰਖਤ ਨਯਨ, ਜਾਗੜਦੀ ਜਗਦੀਸ ਮੁਰਾਰਾ
 ਬਾਗੜਦੀ ਬਿਸਨੁਦਰਬਾਰ, ਮਾਗੜਦੀ ਮੰਗਲਚਾਰਾ ॥੬॥੧੨॥੫੧॥੬੯੮॥੧੪੩੫॥ਛਕਾ ੨॥

੧. ਧਰਮ ਅਰਥ, ਕਾਮ ਅਤੇ ਮੋਖ । ੨. ਬਲਿਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਚਦੀ ਹੈ । ੩. ਫੁੱਲ । ੪. ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।
 ੫-੬. ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਰਿ ਦੇ ਜਨਾ ਵਰਗੇ । ੭. ਸਫਲ । ੮. ਦੀਦਾਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੯. ਖੁਸ਼ । ੧੦. ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਬੁਧੀਆਂ ।
 ੧੧. ਪੁਨੀਆ ਨਾਲ ਹੀ-ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਖੁਲ੍ਹੀ ਅਜ਼ਾਦੀ । ੧੩. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਥ
 ਉੱਚਾਰਨ ਕੀਤੀ ।

A ਪਾ:—ਰਾਗੜਦੀ^੧ ਰੰਭਾ ਫਥਿ ਹੀ, ਵੀ ਹੈ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਹੋਤ ਉਛਾਹ ਬਿਲਾਸ-ਬਿਲਾਵਲਾ, ਗਾਨ ਕਲੋਲ ਸੰਬੁਹਨਿ ॥
 ਉਘਟਤ ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਸਭਿ ਹੀ, ਨ੍ਰਿਤਤਿ ਜਛ-ਬਧੁਹਨਿ ॥
 ਮਿਲਤ-ਸਮਾਜ ਬਜੰਤਿ-ਨਾਦ-ਬਹੁ, ਨਚਤਿ ਬਰੰਗਿਨ-ਦੂਹਨਿ ॥
 ਤਿਨ ਕੇ ਨਾਮ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਿ ਭਾਖਤ, ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਬਜੂਹਨਿ ॥੫੨॥੬੮੨॥੧੪੩੬॥
 ਮਾਲਕੋਸ, ਵਡਹੰਸ-ਅਲਾਪਤਿ, ਤਾਲ ਤਾਨ ਮਦ-ਮੋਚਨਿ ॥
 ਮਾਰੂ, ਪਰਜ, ਧਮਾਰੰ, ਗਜ ਧਰ, ਲਲਿਤ, ਸੂਹੀ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨਿ ॥
 ਕਾਮੋਦੀ, ਕਲਯਾਨ, ਕ੍ਰੁਸਮਾ ਕਰ ਦੁੰਦ, ਸੁ-ਲੋਚਨਿ ॥
 ਭੈਰਵ, ਹਿੰਡੋਲ, ਬਸੰਤ, ਕਮਲ, ਚੰਪਕ ਮਨਿ-ਰੋਚਨਿ ॥੫੩॥੬੮੩॥੧੪੩੭॥
 ਕਛੋਲੀ, ਪਟਮੰਜਰੀ, ਟੋਡੀ, ਕਉਭਾਰਾ ਸਰਸ-ਅਹੀਰੀ, ਮਾਲਤੀ, ਖੋਖਟ, ਜਲਧਾਰਾ ॥
 ਬਿਭਾਸ, ਭਾਸਕਰ, ਸੂਹਵੀ, ਮਧੁਕਰ, ਸੁਰਮਾਨੰਦ, ਤੁਖਾਰਾ ॥
 ਸੋਰਨਿ, ਸਾਰੰਗ, ਗੋਂਡ, ਬਿਲਾਵਲਿ, ਰਾਮਕਲੀ, ਨਟ, ਦੇਵਗੰਧਾਰਾ ॥੫੪॥੬੮੪॥੧੪੩੮॥
 ਦੀਪਕ, ਮੇਘ-ਰਾਗ-ਗੁੰਡ, ਗੋਰੀ, ਕੁੰਡ, ਚੰਡ ਗਜਪਰ ਅਉਤਾਰਾ ॥
 ਮਾਲੀ-ਗੋਤਾ, ਮਾਝ, ਤਈਲੰਗੀ, ਬੰਗਾਲਮ, ਦੀਪਕ, ਬੈਰਾਰਾ ॥
 ਮਧੁ-ਮਾਘਵ, ਦੀਪਕੀ, ਬਸੰਤੀ, ਗੰਭੀਰ, ਹਮੀਰ ਅੰਗਾ ਮੇਵਾਰਾ ॥
 ਜੈਜਾਵੰਤੀ, ਜੈਤਸਰੀ, ਕਰਨਾਟੀ, ਕ੍ਰੁਸਮ ਮਲਾਰਾ ॥੫੫॥੬੮੫॥੧੪੩੯॥
 ਕਾਲੰਕਾ, ਕੁੰਤਲ ਅਰੁ ਸਯਾਮਾ, ਪੁੰਨੀਆ, ਬੰਗੁਲੀ ॥
 ਬੈਰਾਧਰ, ਗੁਜਰੀ, ਗੰਧਾਰੀ, ਸੂਹੀ, ਸੀਹਤਿ, ਜੰਗਲੀ ॥
 ਸਿੰਧਵੀ, ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ, ਧਨਾਸਰੀ, ਟੋਡੀ, ਸੰਪੂਰ, ਮੰਗਲੀ ॥
 ਸਾਲੂ, ਸਾਗਰ, ਮਾਲਸਰੀ, ਪ੍ਰਭਾਤੀ, ਭੈਰਉ, ਪਿੰਗੁਲੀ ॥੫੬॥੬੮੬॥੧੪੪੦॥

੧. ਖੁਸ਼ੀਆ ਦੇ ਉਤਸਵ ॥ ੨. ਯਕਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ॥ ੩. ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਇਸਤ੍ਰੀ ॥ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ॥ ੪. ਸਮੁਦਾਯ ॥ ੫. ਕਾਮਦੇਵ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲੇ, ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ॥ ੬. ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ॥ ੭. ਚੰਗੇ ਲਗਣ ਵਾਲੇ ॥ ੮. ਮੇਵਾੜੇ ਰਾਗ ਦਾ ਅੰਗ ॥ ੯. ਦੀਪਕ ਰਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰਤ੍ਰ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ॥

A ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੇ ਗਣਾਤਾ ਸੰਜਣਾਂ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਸੰਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਂ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਪਦ ਦਾ ਸਮਾਜ ਯੋਤਿਆਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਗੀਤੀਆਂ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਕਿਸੇ ਇਕ ਹੀ ਮੱਤ ਦੇ ਅਥਵਾ ਇਕ ਹੀ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਗਣਾਤਾ ਹੋਣ ॥ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਫੋਲਟ ਤੋਂ ਇਹ ਕਲਪਣਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ॥ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਚਣ ਕਰਵਾਣਾ ਹਿਦੇਸ਼ਤਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨਾਂ ਤੋਂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਰਿਹਾ ਹੋਇਆ ਮੱਤ ਹੈ ॥ ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਸੰਗੀਤੋਚਾਰਣੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਦੀ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਬਲਕਿ ਇਹ ਕਰਮ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀਆ ਦਾ ਹੈ ॥ ਜੋ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰਨ ਯੋਗਯ ਹੈ ॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ॥

ਕਉਸਕ^੧, ਯਮਨ ਬਿਲਾਵਲ ਭਾਸਕਰ, ਭੈਰਵ-ਅਲਾਪਹਿ^੨ ॥
 ਹਰਖ, ਦਿਸਾਖ^੩, ਬੈਰਾ-ਧਰ-ਜਬਲੀ^੪, ਸਰਸ^੫ ਬਿਨੋਦਾ ਬਪਹਿ ॥
 ਖੰਖਟ, ਦੇਵਕਰੀ, ਅਸਲੇਖੀ^੬, ਪੰਚਮ-ਸਾਜ-ਮਿਲਾਵਹਿ^੭ ॥
 ਖਸੂ-ਰਾਗ-ਜੁਤਿ-ਤੀਸ-ਬਰੰਗਨਿ^੮ ਬਿਬਿਧ-ਨਿਸਾਨ-ਬਜਾਵਹਿ ॥
 ਹੋਤ-ਮੰਗਲ-ਚਾਰ ਜਹ ਤਹ, ॥੫੭॥੬੮॥੧੪੪੧॥
 ਸਪਾਤ-ਦਿਵਸ ਆਰੰਭ-ਉਤਸਵ, ਨਿਤ ਹਰਖ-ਦੇਵ-ਮਨਾਵਹੀ^੯ ॥
 ਚਾਤੁਰ-ਨਾਰਿ-ਹੂਰ, ਸੁਘਰ-ਗੁਨਿ-ਜਨ, ਸਾਜ ਗਾਨ ਸੁਨਾਵਹੀ^{੧੦} ॥
 ਉਘਟਤ-ਸੰਗੀਤ-ਅਨੇਕ-ਰਾਗਨ, ਗੁਨਨ-ਪਾਤ੍ਰ-ਨਚਾਵਹੀ^{੧੧} ॥
 ਤਾਨ-ਮਿਲਾਹਵੀ^{੧੨} ॥੫੮॥੬੯॥੧੪੪੨॥

ਮਲਾਰ ॥

ਮੰਗਲ, ਕੁਲਾਹਲ-ਹੋਤ-ਉਤਸਵ, ਭਗਤਿ-ਨਾਰਦਿ^੧ ਪੂਜਹੀ^੨ ॥
 ਆਨੰਦ-ਅਨੰਦਿਨ, ਹਰਖ-ਛਿਨ-ਛਿਨ,^੩ ਅਨਨਜ-ਭਗਤਿ-ਅਦੂਜ ਹੀ^੪ ॥
 ਬਿਲਾਸ-ਉਮਗ-ਹੁਲਾਸ-ਮੰਗਲ, ਰਾਜ ਅਬਿਚਲ ਭੂੰਜਹੀ^੫ ॥
 ਜੈ-ਜੈ-ਅਨਾਹਦਿ-ਸ਼ਬਦ-ਉਚਰਤ, ਦਰਸ ਬਲਿ ਬਲਿ ਹੂਜ-ਹੀ^੬ ॥੫੯॥੬੯॥੧੪੪੩॥
 ਧੂਪ, ਦੀਪ, ਨੈਬੇਦ-ਨਾਨਾ^੭, ਪਾਕ-ਬੰਜਨਾ^੮ ਬਿਬਿਧ-ਬਿਧ ॥
 ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿਨ-ਫਲ ਕਿਰਾਨਾ^੯, ਪੁਸਪ-ਗੰਧ^{੧੦} ਸੁਗੰਧ-ਨਿਧ^{੧੧} ॥
 ਜਗ-ਪੁਰਖ-ਅਰਪਿਤਿ, ਸੁਮਨ^{੧੨} ਬਰਖਤਿ, ਸੂਰਨ ਹਰਖਤ ਰਿਧਿ-ਸਿਧਿ ॥
 ਕਾਮਧੇਨੁ, ਕਲਪ-ਤਰੋਵਰ, ਠਾਢੀ ਹਜੂਰ ਅਨੇਕ ਰਿਧਿ ॥੬੦॥੬੧॥੧੪੪੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨੋਂਵਾਚ ॥

ਪੁਭੁ ਕਰੀ ਆਗਯਾ ਬਾਸਵਹ^੧, ਅਬ ਦੇਰ-ਬਿਲਮ^੨ ਨ ਕੀਜਿਯੈ ॥
 ਸਾਜ-ਸੈਨ ਸਮੂਹ-ਪ੍ਰਤਿਨਾ^੩ ਕੂਚ ਆਗਯਾ ਦੀਜਿਯੈ ॥

੧. ਇਕ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੨. ਬੈਰਾਧਰ ਅਤੇ ਜਬਲੀਧਰ ਨਾਮ ਦੇ ਦੋ ਰਾਗ । ੩. ਸਹਿਤ ਰਸ ।
 ੪. ਪੰਚਮ ਨਾਮ ਦੀ ਸੂਰ ਵਿਚ ਸਾਜਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੫. ਛੇ ਰਾਗ, ਤੀਹ ਰਾਗਣੀਆਂ ਸਮੇਤ । ੬. ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਾਜਿਆਂ ਵਿਚ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੭. ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰਾਗ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੮. ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਨਿਤਿਕਾਂ ਨੂੰ ਨਚਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੯. ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ ਨਾਲ । ੧੦. ਕੇਵਲ ਅਨਨਜ ਭਗਤੀ ਨਾਲ । ੧੧-੧੨. ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਮੰਗਲਾਂ ਦੇ ਆਨੰਦ (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਆਵਿਨਾਸੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਭੋਗਦੇ ਹਨ । ਅੱਧੀ ਤੁਕ ਦਾ ਹੋਰ ਭਾਵ ਆਵਿਨਾਸੀ ਰਾਜ ਤਕਵਾਨ ਭੋਗਦੇ ਹਨ, (ਰਾਜ ਅਬਿਚਲ) ਦਿੰਦੁ ਭੋਗਦਾ ਹੈ । ੧੩. ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਵੇਦਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ (ਭੋਗ) । ੧੫. ਪੱਕੇ ਭੋਜਨ । ੧੬. ਇਕ ਫਲ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੭. ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ । ੧੮. ਖਾਵਨ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ (ਭੋਗ) । ੧੯. ਫੁੱਲ । ੨੦. ਰਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਧੀਆਂ ਵਾਲੇ ਉੱਤਮ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੨੧. ਦਿੰਦੁ ਨੂੰ । ੨੨. ਬਿਲਕੁਲ ਦੇਰ । ੨੩. ਸਾਰੀਆਂ ਪੁਤਨਾਂ ਤੇ ਉਹ ਫੌਜ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਥ, ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ ਪੈਲ ਹੋਣ ।

ਨਿਜ ਨਿਜ ਚਮੁ ਚਤੁਰੰਗਨੀ, ਸੂਰ ਸਕਲ ਜਾਤ੍ਰਾ-ਸੋਧਿਯੈ ॥
 ਦੇ ਬੰਬ-ਬਿਜਨ^੨ ਨਿਸਾਨ-ਮਾਰੂ^੩, 'ਦਨਜ-ਜੁਪ, ਬਿਰੋਧਿਯੈ ॥੬੧॥੬੯੯੧॥੧੪੪੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਸਕ੍ਰੋ-ਵਾਰ ॥

ਕਰ ਜੋਰ ਮਾਥ ਨਿਵਾਇ ਥਾਸਵ^੫, ਪ੍ਰੇਮ-ਮਗਨ ਅਧੀਨ ਹੈ ॥
 ਪਾਹ ਪਾਹ ਸਨਾਥ ਕੀਨੋ, ਅਨਾਥ ਨਾਥ! ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹੈ ॥
 ਜਿਹ ਦਰਸ ਕਾਰਨ ਜਤੀ ਜੋਗੀ, ਸਿਧ ਸਾਧ ਮਹਾਨ ਹੈ ॥
 ਸੇਖ, ਗਨ, ਗੰਧੁਬ, ਸੁਰਾਸੁਰ, 'ਨ੍ਰਿਪਤਿ-ਚਕ੍ਰਵੈ-ਮਾਨ-ਹੈ ॥੬੨॥੬੯੯੨॥੧੪੪੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥

ਕਰਤ ਕੋਟਿ ਦੁਰੰਤ^੭ ਤਪਸਾ, ਨਿਗਮ^੬ ਨੇਤਿ ਬਖਾਨਹੀ ॥
 ਲੋਤ ਨੌਤਨ^੬ ਨਾਮ ਨਿਤ ਪ੍ਰੀਤਿ, ਤਦਜਪਿ-ਅਲਖ ਨ-ਜਾਨਹੀ ॥
 'ਨਿਰ ਬਿਕਾਰ ਅਹਾਰ ਸਾਧਤ, ਅਲਪ^{੧੧}-ਨਿੰਦ੍ਰਾ ਠਾਨਹੀ ॥
 ਧਰਤ ਧਯਾਨ ਸਮਾਪਿ-ਇਸਥਿਤ, ਕਈ ਕਲਪ^{੧੨}-ਲੋ ਪ੍ਰਮਾਨਹੀ ॥੬੩॥੬੯੯੩॥੧੪੪੭॥

ਨਹਿ ਤਦਜਪਿ ਪਾਵਤ ਦਰਸ, ਰਾਜਿਵ-ਨਯਨ^{੧੩} ਮੁਰਤਿ-ਸਾਵਲੀ^{੧੪} ॥
 ਹਾਰ ਹਾਰ ਪਰੇ ਸਭੀ ਮਿਲ, ਨਹ ਲਹਯੋ ਭੇਦ ਰੁਮਾਵਲੀ^{੧੫} ॥
 'ਸੋਈ ਮਦਨ-ਮੁਰਤਿ ਤ੍ਰਿਸੂ-ਗੋਚਰ, ਪ੍ਰਗਟ ਦਰਸ ਸੁਹਾਵਰੀ^{੧੬} ॥
 ਭਯੋ ਆਜ ਸਨਾਥ ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਦਰਸ ਪੇਖਯੋ ਰਾਵਰੀ^{੧੮} ॥੬੪॥੬੯੯੪॥੧੪੪੮॥

ਕਹਿ ਬਚਨ ਆਰਤ^{੧੯} ਦੀਨ ਹੋਂ ਹੋ, ਨਮਾਮਿ^{੨੦} ਨਾਥ-ਨਮਾਮਤੇ ॥
 ਸਭਿ ਸੁਫਲ ਭਈ ਸਮਾਜ ਜਾਤ੍ਰਾ^{੨੧}, ਦਰਸ ਦੀਨ ਦਯਾ-ਪਭੇ ॥
 ਅਹੋ ਨਾਥ! ਸਨਾਥ ਕੀਨਯੋ; ਦਰਸ ਦੀਨਯੋ ਭਯੋ-ਗਤੋ^{੨੨} ॥
 ਕਰ ਜੋਰ ਥਾਸਵ ਸਚੀ^{੨੩} ਬਿਨਵਤਿ, ਚਰਨ-ਪ੍ਰਣਵਤਿ ਨਿਮ੍ਰਤੇ ॥੬੫॥੬੯੯੫॥੧੪੪੯॥

੧. ਚੜਾਈ ਲਈ ਵਿਚਾਰੀਏ? ੨. ਜਿੱਤ ਦਾ ਨਗਾਰਾ। ੩. ਲੜਾਈ ਦਾ ਹੌਸਾ। ੪. ਦੋ ਤਾਂ ਦਾ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਈ। ੫. ਇੰਦ੍ਰ। ੬. ਮਾਨਧਾਰਾ ਵਰਗੇ ਹੋ ਕੇ। ੭. ਬੇਅੰਤ। ੮. ਵੇਦ। ੯. ਨਵੇਂ ੧੦. ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਸਾਧਣੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਬੋਝਾ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੧. ਬੋਝੀ। ੧੨. ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਆਯੂ। ੧੩. ਕੰਵਲ ਵਾਂਗੂ ਨੇਤਾਂ ਵਾਲਾ। ੧੪. ਕਾਲੇ ਸੂਰੂਪ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਰੋਮਾਂਦੀ ਪੰਕਤੀ ਦਾ। ੧੬. ਓਹੋ ਹੀ ਕੰਮ ਦਾ ਸੂਰੂਪ ਨਿਗ੍ਰਾ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ੧੭. ਸੁਹਾਵਣਾ। ੧੮. ਆਪਦਾ! ੧੯. ਲੁੱਖ ਭਰੇ। ੨੦. ਮੈਂ ਨਮਸਕਾਰਦਾਂ ਹਾਂ। ੨੧. ਚੜਾਈ। ੨੨. ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹਾਂ। ੨੩. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ।

ਮੈਂ ਮੁਦਿਤ-ਹਰਖ-ਸੁਰੇਸ਼ ਸਭਿ-ਬਿਧ, ਦਈ ਆਗਯਾ ਦੇਵ ਮੁਨਿ ॥
 ਪ੍ਰਭੁ ਚਰਨ ਬੰਦਤ ਹਰਖ ਮੰਗਲ, ਬਜਤ-ਘਟਾ ਸੇਖ-ਪੁਨਿ ॥
 ਨਿਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦੇਵਾਂਗਨਾ, ਬਾਜਤਿ ਨਿਸਾਨ, ਮਿਦੰਗ-ਪੁਨਿ ॥
 ਦੇਵ-ਦੇਵ ਸੁਰੇਸ-ਕੁਲਿ-ਮਿਲ, ਪ੍ਰਦੰਫਨਾ ਪ੍ਰਭੁ ਪੁਨਹ ਪੁਨਿ ॥੬੬॥੬੬੬॥੧੪੫੦॥

ਮਲਾਰ ॥
 ਸਾਜ ਮੰਗਲ ਆਰਤੀ-ਸੁਰ-ਕਰਤ, ਬਿਬਿਧ ਬਿਧਾਨ-ਸੈਂ ॥
 ਬਜਤਿ ਪੁਨਿ ਘਟਾ ਮਧੁਰ, ਸੁਨਿ ਸੰਗ ਬੀਨ ਪ੍ਰਮਾਨ ਸੋ ॥
 ਨਾਚਤਿ ਅਪਛਰ ਹੋਤ ਮੰਗਲ, ਚਾਰੁ ਰੁਨ ਭੁਨ ਗਾਨ ਸੋ ॥
 ਦੇਵਤ ਪ੍ਰਦੰਫਨ ਸਕਲ ਸੁਰ, ਅਰੁ ਬਿਨਯ-ਕਰਤ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਸੋ ॥੬੭॥੬੬੬੬॥੧੪੫੧॥
 ਆਰਘ ਦਾਨ ਪਾਦਰਘ ਪੂਜਤ, ਲੋਤ-ਚੁਨੋਂਦਿਕ-ਹਰਖ ॥
 ਪ੍ਰਭੁ ਦੀਨਿ ਜਗਮਾਲਾ^{੧੦} ਸਭਨ ਪ੍ਰਤਿ, ਬਿਜਯ ਹੋਤਿ ਮੰਗਲ 'ਸਰਖ ॥
 ਨਿਤੁ ਕਾਰਿ ਸੰਗੀਤ-ਪੂਜਾ, ਬਿਜਯ ਉਤਸਵ ਪੁਰਨ, ॥
 ਅਥ ਸੁਨੋਂ ਜੁਧ-ਸਮਾਜ-ਦੇਵਨ, ਦਲ, -ਦੇਵ-ਦੋਤ-ਬਿਸੂਰਨੋਂ ॥੬੮॥੬੬੬੬॥੧੪੫੨॥ਛਕਾ੨॥

ਬਿਸੁਪਦ ਮਲਾਰ ਪੜਤਾਲ A ਮਘਰਾ ਬਾਚ ਨਿਜ ਸੈਨਾ ਪ੍ਰਤਿ ॥
 ਦੇ ਰੇ ਦਮਾਮਨ ਚੋਬ B^{੧੩} ਬੰਬ ਦੀਹ ਦਾਰੁਨ ਘੋਖ^{੧੪}, ॥
 'ਸਾਜ ਦੈ ਰੇ ਪ੍ਰਬਲ ਦਲ ਅਨੀ ਚਤੁਰੇ-ਗਨੀ ॥
 ਹਨੁਪੁਨਾਦ-ਬੀਰਜਆਜ, ਸੈਨਾ-ਪ੍ਰਤਾਪ-ਸਹਿਤ^{੧੬}, ਜੀਤਹੋਥਨਾਇ-ਸਮਰ^{੧੭} ਬੀਰਰੰਗਰੰਗਨੀ ॥
 ਮੰਡਹੁ-ਆਜਬੀਰ-ਖੇਤ, 'ਤੁਮਲ-ਆਹਵ-ਕਰਾਲ^{੧੮}, ਜਗਹੈਮਸਾਨਪ੍ਰੋਤ, ਭੈਰਵ, ਦਲ-ਜੁਗਨੀ^{੧੯} ॥

੧. ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਅਤਯੰਤ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ । ੨. ਦੇਵ ਇਸਤੀਆਂ । ੩. ਇੰਦ੍ਰ ਅਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਕੁਲ ਵਾਲੇ (ਦੇਵਤੇ) ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ । ੪. ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ । ੫. ਮਿਠਾ, ਸੁਰੀਲਾ । ੬. ਨਾਲ ਮਿਲਾਵਟ ਨਾਲ ਬੀਨ ਵੀ ਸੁਣੀਦੀ ਹੈ । ੭. ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੀ ਆਣ ਵਾਲੇ ਨਾਲ, ਸਸਤੁ ਧਾਰੀ (ਵਿਸ਼ਨੂ) ਨਾਲ । ੮. ਕੜਛੀ ਨਾਲ ਦਾਨ ਕਰਕੇ ਪਾਦਅਰਿ ਅਘ: ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਪ (ਰੂਪ ਕੰਨ੍ਹ ਨੀ ਦੇ) ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪੁਜਾਏ (ਸਮਰਧਨ) ਕਰਦੇ ਹਨ । ੯. ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਚਰਨਾਮਿਤੁ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਜਿਤ ਵੇਲੇ ਜਿਹੜਾ ਵੱਲਾਂ ਦਾ ਹਾਰ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੧. ਬਹੁਤ । ੧੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਦਲਾਂ ਦਾ ਝੁਕਾਨਾ । ੧੩. ਤੰਗਾ । ੧੪. ਵਡੇ ਨਗਾਰੇ ਦੀ (ਘੋਖ) ਗਰਜ । ੧੫. ਹੋ ਭਾਈ, ਬਲਵਾਨ ਦਲ ਅਤੇ ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਤਜਾਰ ਝੜੇ ! ੧੬. ਫੌਜ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ । ੧੭. ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੁੱਧ ਨੂੰ । ੧੮. ਅੱਜ ਮੈਂ ਯੁੱਧ ਕ੍ਰਮਿਕਾ ਨੂੰ ਰਚਾਂਗਾ । ੧੯. ਭਾਗੀ ਅਤੇ ਭਯਾਨਕ ਯੁੱਧ ! ੨੦. ਇੱਲਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ।

A ਪੜਤਾਲ-ਸੰਗੀਤਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਗਾਯਨ ਭੇਦ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ-ਵਾਸਤੁ ਵਿਚ 'ਪਰਤਾਲ' ਕਰ ਸੁੱਧ ਹੈ । ਅਤੇ ਟਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਪਰ ਹੋਰ ਤਾਲ, ਹੈ । ਜਿਸ ਛੰਦ ਵਿਚ ਇਕ ਤਾਂ ਵੱਧ ਤਾਲ ਸੰਗੀਤ ਅੰਦ ਆ ਜਾਣ ਉਸਨੂੰ ਪੜਤਾਲ ਕਹਿਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਨਿਯਮ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਜਿਹਾ ਲਾਗੂ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਚਾਰ ਤਾਲ ਦੇ ਛੰਦ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਪੜਤਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ।

B ਪ: ਦੋਂ ਰੇ ਦੈ ਰੇ ਦਮਾਮਨ ਚੋਬ, ਵੀ ਹੈ,

ਕਰਹੁ-ਰੁੰਡ-ਮੁੰਡ-ਮੁੰਡ', ਨਚਹਿ-ਭਕਰੁੰਡ-ਸੁੰਡ' ਜੂਝਹੈ ਸਾਵੰਤ' ਬੀਰ-ਬਰਹੈ-ਬਰਗਨੀ' ॥
੬੯॥੬੯੯॥੧੪੫੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਪੜਤਾਲ ॥

ਚਿਕਹੈਚਾਵੰਡ-ਗਯਨ^੫, ਜੂਝਹੈ-ਸਾਵੰਤ-ਅਯਨ^੬, ਨਚਹੈ^੭ ਕਪਾਲਿ-ਰੁੱਦ੍ਹ^੮, ਕਾਲੀ ਕਿਲਕਾਰਹੈ^੯ ॥
ਫੁੱਕਹੈ-ਫਿਕਾਰ-ਭੂਤ^{੧੦}, ਹੱਸ ਹੈ^{੧੧} ਮਸਾਨ-ਪੂਤ, ਡਿਗਹੈ^{੧੨} ਜੁਝਾਰ^{੧੩} ਸੂਰ, ਜੋਗਨਿ^{੧੪} ਚਿਕਾਰ ਹੈ^{੧੫} ॥
ਗਜਹਿ ਰਨਧੀਰ ਬੀਰ, ਬਜਹੈ ਨਿਸਾਨ-ਦੀਹ^{੧੬} ਜੁੱਟਹੈ ਸਾਵੰਤ^{੧੭} ਲੋਥਰਨਮੋ ਹੁੰਕਾਰ ਹੈ^{੧੮} A ॥
ਗਿਰਹਿ ਗਜ ਸੁੰਡ ਰੁੰਡ^{੧੯}, ਪੋਇਹਿ-ਗਲ-ਮਾਲ ਮੁੰਡ^{੨੦} ਨਚਹਿ-ਕਾਲਿ-ਮਹਾ-ਰੁੱਦ੍ਹ^{੨੧}
ਸੂਰਨ-ਲਲਕਾਰ ਹੈ ॥੭੦॥੭੦੦॥੧੪੫੪ ॥

ਸੁਨਿਸੁਨਿਬਚ^{੨੨} ਹਰਖ^{੨੩} ਭਏ, ਚਿਤਕਿਸਭਿ-ਸੋਕਗਏ, ਕੀਨਿਹੈ-ਤਜਾਰ ਸੁਰਨਿਜਨਿਜਚਤੁਰੰਗਨੀ^{੨੪} ॥
ਸਾਜਸਾਜਆਸੁਧ^{੨੫} ਤਨ, ਹਰਖੇਰਿਖਿ, ਦੇਵਮੁਨਿ, ^{੨੬}ਫਹਰਤ-ਪੁਜਲੋਟਨ-ਗਨ, ^{੨੭}ਬਜੂਹਨਿ-ਮਤੰਗਨੀ^{੨੮} ॥
ਘੋਰ-ਘੋਰ-ਪ੍ਰਲਯਸਦ^{੨੯}, ਚਿਸਤਹਯਪਛਿਪਦਿ, ^{੩੦}ਗੁੰਜਤ-ਗਜਭੀਮ-ਘੋਖ, ^{੩੧}ਉਸੂਨਿ ਤੁਰੰਗਨੀ^{੩੨} ॥
ਗਾਜ ਗਾਜ ਉਠੇ ਸੂਰ, ਹਰਖਤ ਭਈ ਪਰੀ-ਹੂਰ, ਗਾਵਤਿ ਮਿਲ ਮੰਗਲ-ਚਾਰ,
ਸੁਮੁਖਿ ਸੁਰੰਗਨੀ^{੩੩} ॥੭੧॥੭੦੧॥੧੪੫੫ ॥
ਕੋਟਿਕੋਟਿਪੁਜਾਬਰ^{੩੪}, ਫਹਰਤਰਨਬਿਜਯ-ਕਰ^{੩੫}, ਮਾਰੂ-ਸੁਭ-ਨਾਦਬਜਯੋ^{੩੬}, ਘੰਟਾ-ਪੁਨਿ-ਸੰਖਨੀ^{੩੭} ॥

੧. ਕੋਟ ਕੇ ਸਿਰ ਅਤੇ ਧੜ (ਅੱਡ ਅੱਡ) ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ। ੨. ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਦੇ ਅੱਧੇ ਧੜ ਨਚਣਗੇ।
੩. ਰਾਜਪੂਤ ਮਰਨਗੇ। ੪. ਯੋਧੇ ਸੋਸ਼ਟ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਆਹੁਣਗੇ। ੫. ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਇੱਕਾਂ ਚੀਕਣਗੀਆਂ।
੬. ਚੰਗੇ ਰਾਜਪੂਤ ਲੜਨਗੇ। ੭. ਖਪੋਰ ਵਾਲਾ ਸ਼ਿਵ। ੮. ਫਿਕਾਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਭੂਤ ਥੱਲਣਗੇ। ੯. ਲੜਾਕੇ।
੧੦. ਇੱਲਾਂ। ੧੧. ਚੀਕਣਗੀਆਂ। ੧੨. ਵੱਡੇ ਨਗਾਰੇ। ੧੩. ਰਾਜਪੂਤ, ਯੋਧੇ। ੧੪. ਥੱਲਣਗੀਆਂ। ੧੫. ਧੜ।
੧੬-੧੭. ਕਾਲੀ ਅਤੇ ਮਹਾ ਸ਼ਿਵ ਗਲ ਵਿੱਚ (ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ) ਸਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ ਪੁੱਟਣਗੇ ਅਤੇ ਨਚਣਗੇ। ੧੮. ਸ਼ਬਦ।
੧੯. ਖਸ। ੨੦. ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸੈਨਾ। ੨੧. ਸ਼ਸਤ੍ਰ। ੨੨. ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਸਮੁਦਾਯ ਯੁਜ਼ਾ ਅਤੇ ਭੰਡੇ ਭੁਲਦੇ
ਹਨ। ੨੩. ਮਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਗਜ ਗਜ ਕੇ। ੨੪. ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਪੈਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਅਰਥਾਤ ਦੂਲਾਂਤੇ ਮਾਰਨ
ਵਾਲੇ) ਘੋੜੇ ਹਿਣਕਦੇ ਹਨ। ੨੫. ਭਯਾਨਕ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ। ੨੬. ਉਠਣੀਆਂ ਅਤੇ ਘੋੜੀਆਂ। ੨੭. ਚੰਗੇ ਮੁਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ
ਅਤੇ ਸੋਹਣੀਆਂ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ। ੨੮. ਸ਼੍ਰੇਣੀ। ੨੯. ਜਿੱਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ। ੩੦. ਜਿੱਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਦ੍ਰ ਅਥਾ ਵਿਸਨੂੰ
ਦੀਆਂ। ੩੧. ਸੁਭ ਆਵਾਜ਼ ਵਾਲਾ ਨਗਾਰਾ ਵਜਿਆ। ੩੨. ਘੰਟੇ ਅਤੇ ਸੰਖਾਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਤੋਂ ਧਨੀ ਹੋਈ।

A ਪਾ: ਫਨ ਮੋ ਹੰਕਾਰ ਵੀ ਹੈ।

ਸਿੰਧੂਸਿੰਧੂ ਘੜੀ ਲਗਨ, ਮੰਗਲ-ਕਰਹਰਖ-ਮਗਨ, ਹਰਵਲ-ਭੇ-ਕਾਰਤਿਕ-ਗਨ, ਗਨਪਤਿਦਲਮੁਖਨੀ^੧॥
 ਭੈਰਵ-ਗਨ^੨ ਪ੍ਰੇਤ-ਮਾਲ, ਕਿਲਕਿਟਿ ਦੇ ਦੈਬਿਤਾਲ^੩ ਜੁੰਗਨਿ, ਮਸਾਨ, ਭੂਮਿਡਰਕਤ ਭੀ ਜਖਨੀ॥
 ਹਾਹਾ ਕਰ ਦਾਤ ਬਾਇ,^੪ ਗਨਪਤਿ ਮਨਾਇ ਧਾਈ, ਨਚਤਿ ਭੀ ਜੋਗਨਿ, ਕਲਿ ਭਭਕਤਿ
 ਭੀ ਭਖਨੀ^੫ ॥੭੨॥੭੦੨॥੧੪੫੬॥

ਰਿਖਿ; ਮੁਨਿ, ਸੂਰ ਸੰਗ; ਸਭੈ, ਕਾਰਤਿਕਦਲਸੁਭਟ^੬, ਚਲੇ, ਬਾਂਕੁਰੇ^੭ ਰਜੀਲੇ^੮ ਬੀਰ, ਬੂਥਨੀਮਤੰਗਨੀ^੯॥
 ਬਾਧੋ ਕਟਿ ਤੂਨ ਬਿਕਟ^{੧੦}। ਸਾਰੰਗਸਰ ਚਾਪਸੁਭਟ^{੧੧}, ਹੂੰ ਹੈਅਸੁਰ ਚਪਲਚੰਚਲ^{੧੨} ਤੁਰੰਗਨੀ^{੧੩}॥
 ਮੁਕਤਿਲਾਲਮੁਕਤਮਾਲ^{੧੪}, ਸੋਭਿਤਸੁਭਤਿਲਕਭਾਲਜਮੁਰਦ, ਇਲਮਾਸ^{੧੫}, ਲਾਲਹਾਰਨਸੁਰੰਗਨੀ॥
 ਰਾਜਿਤ ਸਿਰ ਮੁਕਟ ਮੌਰ^{੧੬}, ਦੁਰਕਤ ਸੁਭ ਛਤ੍ਰ, ਚੋਰ, ਗਨਪਤਿਸ੍ਰੀ^{੧੭} ਕਾਰਤਿਕੇਯ ਹਰਖਤ
 ਬਰੰਗਨੀ ॥੭੩॥੭੦੩॥੧੪੫੭॥

ਮੂਖ ਮਯੂਰ ਰੂੜ^{੧੮}, ਹੋਹੋ ਅਸਵਾਰ ਸੂਰ ਲੈ ਲੈ ਦਲ ਆਪ ਆਪ, ਸੈਨਾ ਚਤੁਰੰਗਨੀ ॥
 ਬਾਜੇ ਤਹਾਂ ਕੋਟਿ ਨਾਦ^{੧੯}, ਦੁੰਦਭਿ, ਪੌਂਸਾ ਬਿਹਾਦ^{੨੦} ਤਬਲਾ^{੨੧} ਤੰਬੂਰ, ਤੂਰ ਤੁੰਦਕ^{੨੨} ਮੁਰੰਗਨੀ॥
 ਕਸਕਸਕਟਿ^{੨੩} ਤੂਨ^{੨੪} ਬਿਕਟ^{੨੫}, ਪਾਰੇਸਰ ਚਾਪਸੁਭਟ, ਲੀਏਕਰਿਚਕੂਬਕੂ^{੨੬} ਗੋਫਨ^{੨੭} ਖਤੰਗਨੀ^{੨੮}॥
 ਮਾਤੇ ਰਸਿ ਅਮਲ ਨਯਨ^{੨੯}, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਿਯ ਮਪੁਰ ਬੰਨ^{੩੦} ਸੁੰਦਰ ਕੁਮਾਰ^{੩੧} ਦੋਯੁ,
 ਬਾਧਿਤ ਤੁਫੰਗਨੀ^{੩੨} ॥੭੪॥੭੦੪॥੧੪੫੮॥

ਸੋਭਿਤਸੁਭਹੀਰ, ਚੀਰ,^{੩੩} ਅੰਗਅੰਗਸੁਭਗ^{੩੪} ਧੀਰ^{੩੫}, ਮਾਥੇ ਸ੍ਰੀਖੰਡ^{੩੬} ਤਿਲਕ, ਜੈ ਜੈ ਉਚਾਰਹੀ॥
 ਘੰਟਾ ਧੁਨਿ ਸੰਖ ਕੀਏ, ਨਿਜਨਿਜ ਦਲਸੰਗਲੀਏ, ਅਸੁ, ਗਜ, ਰਥ, ਦਲ, ਪਦਾਤਿ^{੩੭} ਜਾਤ੍ਰਾਸੁਧਾਰਹੀ^{੩੮}॥

੧. ਸ੍ਰੀਮੀ ਕਾਰਤਿਕ ਦੇ ਸੇਵਕ ਆਗੂ ਦਸਤੇ ਵਿਚ ਹੋਏ। ੨. ਗਣੇਸ਼ ਜੀ ਦਲ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੋਏ, ਗਣੇਸ਼ ਦਲ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ। ੩. ਭੈਰਵ ਦੇ ਸੈਨਿਕ। ੪. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਲਕਿਤ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੫. ਮੂੰਹ ਟੰਡ ਕੇ। ੬. ਕਲ੍ਹ (ਨਾਰਦ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ) ਖਾਣ ਲਈ ਗਰਜੀ। ੭. ਉਤਮ ਯੋਧਾ। ੮. ਸੋਹਣੇ। ੯. ਰਜੰਗਣੀ। ੧੦. ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲੀ ਸੈਨਾ। ੧੧. ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕਠੋਰ ਭੱਥੇ ਬਧੇ ਹੋਏ। ੧੨. ਉੱਤਮ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਤੀਰ ਅਤੇ ਯੁਧ (ਲਏ ਹੋਏ)। ੧੩. ਬਹੁਤ ਚੰਚਲ। ੧੪. ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ। ੧੫. ਮੋਤੀ ਅਤੇ ਲਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਲ੍ਹੀਆਂ ਮਾਲਾਂ। ੧੬. ਹੀਰਾ। ੧੭. ਮੋਰ ਵਢਾ ਮੁਕਟ, ਸਿਰ ਦਾ ਤਾਜ। ੧੮. ਪਿਆਰਾ ਗਣੇਸ਼। ੧੯. ਗਣੇਸ਼ ਚੂਹੇ ਉਪਰ ਅਤੇ (ਕਾਰਤਿਕੇਯ) ਮੰਗ ਉਪਰ ਸੂਰ ਹੋ ਕੇ। ੨੦. ਵਾਜੇ। ੨੧. ਬਿਹੱਦ. ਬਹੁਤ। ੨੨. ਨਗਾਰਾ। ੨੩. ਚਿੰਡ ਵਾਲਾ, ਢੱਲ, ਛੋਟਾ ਨਗਾਰਾ, ਡਠਲਾ। ੨੪. ਲੋਕ। ੨੫. ਭੱਥਾ। ੨੬. ਕਠੋਰ, ਕਰੜਾ। ੨੭. ਟੋਢਾ ਚਕ੍ਰ। ੨੮. ਗੋਪੀਆਂ ਢੋਲਵਾ। ੨੯. ਤੀਰ। ੩੦. ਮਾਦਯ ਵਾਂਗੂ (ਕ੍ਰੋਧ) ਰਸ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋਏ ਨੌਤ੍ਰ। ੩੧. ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਤੇ ਵਾਂਗੂ ਮਿਠੇ ਵਚਨ। ੩੨. ਲੜਕੇ। ੩੩. ਬੰਦੂਕਾਂ ਸਜਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੩੪. ਵਸਤੂ। ੩੫. ਸੁੰਦ੍ਰ। ੩੬. ਯੋਧੇ। ੩੭. ਚੰਦਨ ਦਾ। ੩੮. ਪੋਦਲ ਫੌਜ। ੩੯. ਬੜਾਈ ਲਈ ਸਜਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਹਰਵਲ-ਭਏ-ਦੋਉ-ਨੰਦਾ^੧, ਪੂਜਕ-ਜਗ^੨ ਪ੍ਰਿਥਮ-ਬੰਦ^੩, ਗਨਪਤਿ-ਮਹਾਨ-ਜੋਧ, ਸੈਨਾ-ਸੁ-ਪਧਾਰਹੀ॥
 ਰਾਲੋਜਗਦੀਸਸਿਮਰ, ਬੰਦ-ਪਦ-ਉਮਾਹਰ^੪, ਦੈ-ਦੈਨਗਾਰ-ਕੂਚ, ਧੈਸਾ-ਪੁੰਕਾਰਹੀ॥੭੫॥੭੦੫॥੧੪੫੯॥
 ਗਜੇ-ਸਿਵ-ਬੰਬ-ਬੋਲ^੫, ਬਾਜਤਿ-ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਢੋਲ, ਡਮਰੂ-ਡਮਕਾਇ, ਨਾਦ-ਕਿੰਕਰੀ^੬ ਬਜਾਇ ਕੈ ॥
 ਸੋਭੇ ਸਿਰ ਜਟਾ-ਜੂਟ^੭, ਮੁਦਿਤ ਤਨ-ਭਸਮ-ਭੂਤ^੮, ਰਾਜਿਤ-ਲਿਲਾਟ-ਇੰਦੁ^੯ ਜਟੀ-ਗੰਗ-ਸਾਇ-ਕੋ^{੧੦} ॥
 ਸੰਭਿਤ ਗਲ ਮੁੰਡ ਮਾਲ; ਕਰ-ਮੋ-ਪਰਕੇ ਕਪਾਲ^{੧੧}; ਚਕ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਸੰਗ ਪਿਨਾਕ^{੧੨} ਛਕਾਇ ਕੈ^{੧੩} ॥
 ਪਹਿਰ ਗਲ ਨਾਗ ਹਾਰ^{੧੪} ਧੋਲੇ-ਨੰਦੀ-ਸਵਾਰ^{੧੫}, ਮਾਥੇ ਹਰ^{੧੬} ਗੰਗਧਾਰ,
 ਭਿਭਰੇ-ਰੁਹਰਾਇ ਕੈ^{੧੭} ॥੭੬॥੭੦੬॥੧੪੬੦॥

ਸੈਨਾ ਸੰਗ ਪ੍ਰੇਤ ਮਾਲ, ਜੁੱਗਨਿ ਭੀਹਲ^{੧੮} ਬਿਤਾਲ, ਖਪਰੋ ਕਪਾਲ ਲਿਯੇ, ਭੂਤਨ ਭਭਕਾਰ ਹੀ^{੧੯} ॥
 ਭੈਰਵ ਪਿਸਾਚ, ਕੈਕ^{੨੦} ਕਪਾਲਕ^{੨੧} ਮਸਾਨ ਬੰਕ^{੨੨}, ਜੁੱਗਨਿਕੀ ਝੰਕਬਿਖਮ^{੨੩} ਕਿਲਕਿਲਚਿੰਕਾਰਹੀ॥
 ਡੀਹਰ ਦਲ^{੨੪}, ਕਾਕ, ਚੀਲ, ਜੰਬੁਕ^{੨੫} ਕਰਾਲ^{੨੬} ਭੀਲ^{੨੭}
 ਗੁਰਗੋ^{੨੮} ਪਿਲੰਗ^{੨੯}, ਸ਼ੇਰ, ਚੀਤਰ ਫਿੰਕਾਰ ਹੀ^{੩੦}
 ਡਹ ਡਹ ਨਿਸੁੰਨ ਨਾਦ^{੩੧} ਡਾਢਿ ਹਾਸੀ ਉਨਮਾਦ^{੩੨} ਕਹ ਕਹ ਕਿਲਕੰਤ ਭੂਤ,
 ਪ੍ਰੇਤਨਿ ਬੰਕਾਰ ਹੀ^{੩੩} ॥੭੭॥੭੦੭॥੧੪੬੧॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਲੂਬਰ, ਮਾਜਾਰ^{੩੪}, ਸ੍ਰਾਨ^{੩੫}, ਧਾਏ ਸੁਨਿ ਜਾਤਧਾਨ^{੩੬}, ਕਰਗਸ^{੩੭}, ਕਰਾਲ ਗੀਧ, ਮੰਗਲ ਬਿਚਾਰਹੀ॥
 ਡਾਕਨਿ^{੩੮}, ਡੀਅਰ^{੩੯}, ਪਿਸਾਚ, ਪਹੁੰਚੇ ਗਨ ਕਰਤ ਨਾਚ;
 ਪਹਿਰਿ ਗਲ-ਮੁੰਡ ਮਾਲ ਸਿਵ ਸਿਵ ਉਚਾਰ ਹੀ ॥
 ਭੈਰਵ, ਰਾਖਸ, ਬਿਤਾਲ, ਸਜ ਸਜ ਕਰਵਾਲ^{੪੦}, ਦਾਲ, ਠੋਕਤ-ਭੁਜਦੰਡ ਬੀਰ^{੪੧} ਬੱਖੋਮਜੈਕਾਰਹੀ॥

੧. (ਸਿਵ ਦੇ) ਦੰਦੇ ਪ੍ਰਤ ਆਗੂ ਹੋਏ। ੨. ਜਗਤ ਪੂਜਯ। ੩. ਪਹਿਲੇ ਨਮਸਕਾਰ. ਯੋਗਯ। ੪. ਸਿਵ ਅਠੇ ਪਾਰਥਤੀ ਦੇ ਚਰਨ ਬੰਦ ਕੇ। ੫. ਸਿਵ ਜੀ ਬੰਬ ਬੰਬ ਬੋਲ ਕੇ ਗਜਿਆ। ੬. ਸਿੰਗੀ ਵਾਜਾ। ੭. ਜਟਾਂ ਦਾ ਜੁੜਾ। ੮. ਖਗੋਰ ਸੁਆਧ ਨਾਲ ਲਿਬਭਿਆ ਹੋਇਆ। ੯. ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਚੰਦ੍ਰ ਵਿਰਾਜਦਾ ਹੈ। ੧੦. ਜਟਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕ (ਸਿਵ) ਦੇ। ੧੧. ਖੱਪਰੀ। ੧੨. ਧਨੁਖ ਨੂੰ। ੧੩. ਸਜਾ ਕੇ। ੧੪. ਸੱਪ ਰੂਪ ਹਾਰ। ੧੫. ਸਫੇਦ ਬੋਲ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ। ੧੬. ਸਿਵ। ੧੭. ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਗੱਜੇ। ੧੮. ਭਯਾਨਕ। ੧੯. ਭੂਤ ਗੱਜਦੇ ਹਨ। ੨੦. ਚਿੱਟੀ ਇੰਲ। ੨੧. ਜਿਹੜੇ ਇਵੇ-ਪਾਸਕ ਹੋਣ ਤੇ, ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਖੱਪਰੀਆਂ ਦੇ ਖੱਪਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ੨੨. ਸੁੰਦ। ੨੩. ਭਯਾਨਕ ਦਾਦਾਰ। ੨੪. ਡਾਯਣਾ ਦੇ ਸਮੂਹ। ੨੫. ਗਿੰਦੜ। ੨੬. ਇਕ ਮਾਨੁਸ਼ ਜਾਤਿ, ਬਣਮਾਣ, ਪੁੰਤ ਜਾਤੀ ਦੀ ਸੰਗਣਾ ਹੈ। ੨੭. ਬਧਯਾਭ ਅਤੇ। ੨੮. ਸਿੰਘ। ੨੯. ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ੩੦. ਵਾਜਿਆ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜਾਂ। ੩੧. ਪਾਗਲਪਾਨੇ (ਵਾਗੂ) ਦੀ (ਰਾਸੀ) ਮਖੱਲ। ੩੨. ਪੁੰਡਰੀਕੀ ਬੋਲਦੀਆਂ ਹਨ। ੩੩. ਬਿੱਲਾ। ੩੪. ਕੁੱਤਾ। ੩੫. ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਚੱਲੇ, ਸੁਣਕੇ ਦੰਤ ਚੱਲੇ। ੩੬. ਇਲ। ੩੭. ਯੋਗਣੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਤੀ ਸੰਗਣਾ। ੩੮. ਡਾਯਣ। ੩੯. ਤਲਵਾਰ ਨੂੰ ਸਜਾ ਸਜਾ ਕੇ। ੪੦. ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ ਹੈ।

ਡੰਡਕ^੧, ਗੰਫਨ ਗੁਲੇਲ, ਮੂਸਲ^੨ ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਸੇਲ ਧਨੁਹੀ, ਕੁਅੰਡ ਬਾਨ,
 ਸਹਿਬੀ^੩, ਬੱਲਮ, ਕਟਾਰ, ਲਾਸ੍ਰਿਕ^੪, ਤਰਵਾਰ ਧਾਰ^੫, ਸਿਪਰ, ਗੁਰਜੋ, ਗੁਲੇਲ, ਬੱਲਮ ਛਕਾਇਕੈ^੬॥
 ਖੰਡਾ, ਬਗ^੭ ਸੈਫ, ਸੂਲ, ਬਨੈਟੀ^੮, ਮੁਦਗਰ^੯, ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਤੈਨੀ^{੧੦} ਨਿਖੰਗ ਤੀਰ ਤੀਖਨ ਬੰਧਾਇਕੈ॥
 ਧੂਲੀ^{੧੧} ਸਿਰ ਜਟਾਧਾਰ ਪਹਿਰੇਗਲ ਮੁੰਡ-ਮਾਰ^{੧੨}, ਹੋਕਰਿ ਮਦ ਮਤਿ^{੧੩} ਬੀਰਭੰਗਕੂ ਚੜਾਇ ਕੈ ॥
 ਕੇਤੇ ਤ੍ਰਿਮੁੰਡ ਝੁੰਡ^{੧੪}, ਪਹਿਰਿ ਗਲ ਮੁੰਡ ਹੁੰਡਾ^{੧੫} ਪੀਸ ਪੀਸ ਦਾੜਨ ਭਟ,
 ਮੁਛੈ ਫੜਕਾਇ ਕੈ^{੧੬} ॥੭੯॥੭੦੯॥੧੪੬੩॥
 ਭਾਰੇ ਉਤੰਗ ਡੀਲ^{੧੭}, ਭੀਖਮ ਭਯਾਨ ਕੀਲ^{੧੮}, ਸੁੰਟਤ^{੧੯} ਚੁਚਾਰ ਨਯਨ, ਪਾਏ ਮੂਹਬਾਇ ਕੈ^{੨੦} ॥
 ਕਾਢਿ ਸੁ ਭਯਾਨ ਦੰਤ, ਭੂਤਨਿ, ਬਿਤਾਲਿ, ਕੰਕ, ਨਾਚਤਿਕਪਾਲਿਕਾਲਿ^{੨੧}, ਤਾਲਨ ਦਿਵਾਇ ਕੈ॥
 ਉਚੇ ਉਤੰਗ ਸਿੰਗ, ਰਾਖਸ਼, ਗਨ, ਦੂਤ, ਜਿੰਨ, ਉਮਡਿ ਦਲ ਬਿਖਮ ਦੀਹ, ਡਉਰੂ ਡਮਕਾਇ ਕੈ॥
 ਗੰਮੁਖ, ਕਾਨੜ^{੨੨} ਮਿੰਦੰਗ, ਗੁਡਗੁਡ, ਦੁੰਦੰਬ, ਉਪੰਗ,
 ਤੁਰਹੀ, ਸਹਨਾਇ, ਝਾਂਝ, ਮਾਰੂ ਕੋ ਬਜਾਇ ਕੈ ॥੮੦॥੭੧੦॥੧੪੬੪॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਖਸੂਕਰ^{੨੩}, ਸਜੈਦ^{੨੪}, ਪੀਲ^{੨੫}, ਖੱਚਰ, ਰੋਬਾਰ^{੨੬}, ਚੀਲ, ਉਸੂਨ, ਤੁਰੰਗ^{੨੭} ਤੇਜਸੁਭਟਨਪਵਾਇਕੈ॥
 ਬਾਨੀ ਬਾਨੈਤ ਬੀਰ^{੨੮} ਚਾਤੁਰ ਚਾਲਾਕ ਪੀਰ, ਦੈਦੈਨਿਸਾਨ^{੨੯} ਚੋਬ, ਕੇਤੁਨ ਫਗਰਾਇ ਕੈ^{੩੦}॥
 ਸੋਭਿਤ ਤਹ ਮਧ ਨਾਥ^{੩੧}, ਭੂਤਨਦਲ ਬਿਬਿਧਸਾਥਚਾਲੇ ਸੁਭ ਘਰੀ ਸੋਧਿਗਨਪਤਿ^{੩੨} ਮਨਾਇਕੈ॥

੧. ਡੰਡਾ, ਸੱਟਾ ੨. ਮੁਹਲਾ ੩. ਧਨੁਖ, ਕਮਾਨ ੪. ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਏ ਹਨ ।
 ੫. ਥਰਫੀ । ੬. ਲਾਠੀ । ੭. ਬਲੰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾ ਕੇ । ੮. ਖੜਗ, ਤੀਰ । ੯. ਮਰਹਟੀ । ੧੦. ਇਕ ਭਰਾਂ ਦੀ
 ਫਟਾ । ੧੧. ਤੀਰ ਸਹਿਤ, ਅਣੀ ਸੰਯੁਕਤ, ਨਿਖੰਗ ਭੱਥਾ. ਤਰਕਸ, ਤੀਰਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਭੱਥੇ ਅਤੇ ਤਿਖੇ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਬੰਨ ਕੇ ।
 ੧੨. ਧੂੜ, ਸੁਆਹ । ੧੩. ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ । ੧੪. ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਚ ਮਸਤ । ੧੫. ਕਦੀ ਟੋਲੇ ਤਿੰਨ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ
 ਹਨ । ੧੬. ਗੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਸਿਰ ਹਨ । ੧੭. ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਵੱਟ ਦੇ ਕੇ ਉੱਚੀਆਂ ਕਰ ਕੇ । ੧੮. ਉੱਚੇ ਕੱਚਾਂ ਵਾਲੇ ।
 ੧੯. ਅਗਨਿ ਦੀ ਲਾਟ, ਚਾਲਾ । ੨੦. ਲਾਲ ਅਖਾਂ ਕਰ ਕੇ । ੨੧. ਮੂੰਹ ਟੱਡ ਕੇ । ੨੨. ਦੰਦ । ੨੩. ਸਿਵ ਅਤੇ
 ਕਾਲੀ । ੨੪. ਇਕ ਵਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੨੫. ਸੁਆਹ । ੨੬. ਰੱਥ । ੨੭. ਹਾਥੀ, ਫੀਲ । ੨੮. ਲੁੰਬਤੀ । ੨੯. ਘੋੜਾ ।
 ੩੦. ਸੋਹਣੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਵਾਲੇ ਆਗੂ ਯੱਧੇ, ਬਾਣਾਂ ਵਾਲੇ ਸਜੇ ਫੜੇ ਸੂਰਮੇ । ੩੧. ਨਗਾਰਾ । ੩੨. ਭਿੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲਹਿਰਾਕੇ ।
 ੩੩. ਸਿਵ । ੩੪. ਗਣੇਸ਼ ।
 A ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪ੍ਰੇਤ ਸੈਨਾ ਦੇ ਵਾਹਨ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਕਥਨ ਕਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁਕਾ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਦੇਤਜ
 ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਹ ਵਰਨਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਆਸੂਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼
 ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਦੱਛਨ-ਦਿੱਸ-ਸੈਨੀਲੀਯੇ ਦਾਹਿਨ-ਜਮਰਾਵ-ਕਿਯੈ, ਬਾਧੇ ਬਹੁ ਬਹੁਗ-ਚੁੰਗੈ,
ਫੌਜਨ ਬਨਾਇਕੈ ॥੮੧॥੭੧॥੧੪੬੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਪੜਤਾਲ ਅਥ ਚਤੁਰ ਮੁਖ ਦਲ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਥਨ ॥
ਕਰਤਾ, ਜਗ-ਕਰਨਹਾਰ ਵਿਬੂਧਾਇ ਸਨਕੇਯ-ਕੁਮਾਰ, ਰਿਖਿ, ਮੁਨਿ, ਸੁਰਸੈਤ-ਸਭਿ-ਬਿਵਾਨਨ-ਸੁਹਾਵਣੇ ॥
ਬਾਹਨ-ਮਰਾਲ-ਚਰੇ ਸੋਭੈਮਨਿ-ਮਾਲ ਗਰੇਕਲਗੀ-ਸਿਰਮੁਕਟ-ਸਾਜਿਸੈਤਨ-ਮਨਾਵਣੇ ॥
ਸੈਨਾਪਰਿਵਾਰ ਲਿਯੇ, ਜੈਜੈਕਾਰ ਕਿਯੇ, ਸਿਮਰਤਿ-ਨਿਗਮਾਗਮ-ਚੌਰ-ਛਤ੍ਰ-ਦੁਰਾਵਣੇ ॥
ਕਲਗੀ ਸਰਪੇਚ ਜਿਗਾ, ਮਾਨਿਕ, ਮਨਿ, ਲਾਲ-ਲਗਾ, ਕੁੰਡਲ-ਮਨਿ-ਮਕਰਾਕਾਰ-
ਰਤਨਨ ਜੜਾਵਣੇ ॥੮੨॥੭੨॥੧੪੬੬॥

ਮੋਤਿਨਕੇਮੁਕਟਮੋਰ, ਦੁਰ ਯਕਤਾ ਗਜਾ ਠੋਰਠੋਰ, ਜਮੁਰਦ, ਇਲਮਾਸੋ, ਲਾਲ, ਰਤਨਨਹੀਰੇ ਖਹੀ ॥
ਮਾਨਿਕ, ਮਨਿ, ਲਾਲ ਹਾਰ, ਜਿਗਾ, ਕਲਗੀ ਦਸਤਾਰ, ਭੁਜ ਬੰਦਾ, ਭੋਰਾ, ਸੀਸ
ਫੂਲ, ਮਨਿ ਗਨ ਬਿਸੇਖ ਹੀ ॥

ਕਾਕਮਕਲਪੋਤਬਿਧਿਪਾ ਅਤਲਸਉਦਾਸੁਭੰਤ ਤਾਸਬਾਦਲਕ੍ਰਿਪਾਸ ਰਗਰਿਗਨਅਸੇਖਹੀ ॥
ਆਨਨ ਕੀ ਛਬਿ ਛਾਜਿਤ, ਦੁਤਿ ਚੰਦ ਮਯਨ ਲਾਜਿਤ, ਮੁਖ ਮੰਡਲ ਪਰ
ਜੂਲਤਿ, ਛਟਾ ਦਿਨਮਨਿ ਅਲੇਖ ਹੀ ॥੮੩॥੭੩॥੧੪੬੭॥

ਪਾਰ ਸਾਰੰਗ ਖਤੰਗ, ਰਾਜਿਤ ਭਟ ਸੁਭਨਿਖੰਗ, ਕਮੰਡਲ ਮਿਨਾਲ ਗਦਾ ਸ੍ਰੀਪਤਿਯਾਵਣੇ ॥
ਦਮਕਤਿ ਮੁਖ ਛਟਾ ਜੋਤਿ, ਦਿਨਮਨਿ ਛਬਿ ਸਸਿ ਉਦੇਤਿ ਗ੍ਰੀਜਤ ਅਲਿ
ਭਿੰਗ ਕੁਮਰ ਮੋਹਨਿ ਮੁਹਾਵਣੇ ॥

ਚੰਚਲ ਦ੍ਰਿਗ ਕਦਲਿ ਜੇਘ ਆਨਨ ਦੁਤਿ ਸਰਸ ਕੰਜ
ਲਾਜਿਤ ਰਤਿਪਤਿ ਅਨੰਗ ਸੁੰਦਰਿ ਸੁਹਾਵਣੇ ॥

ਪੌਸਾ ਪੁੰਕਾਰ ਢੋਲ ਮਾਰੂ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਬੋਲ ਬੀਨਾ ਘੰਟਾ ਰਬਾਬ
ਸੰਖਨ ਬਜਾਵਣੇ ॥੮੪॥੭੪॥੧੪੬੮॥

੧. ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਯਮਰਾਜ ਨੂੰ ਕੋਤਾ । ੨. ਵਜ੍ਹਰ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਟੇਲੇ । ੩. ਬੁਹਮਾ । ੪. ਦੇਵਤੇ । ੫. ਸਨਕ ਸੰਦਨ
ਸਨਾਤਨ ਅਤੇ ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ, ਪੁਤ੍ਰ । ੬. ਹਿੰਸ ਦੀ ਸੁਾਰੀ ਤੇ ਚੜੇ ਹੋਏ । ੭. ਮਣੀਆਂ ਦੀ ਮਾਲਾ । ੮. ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਦੇ
ਹਨ । ੯. ਚਾਰੇ ਤਰਫ । ੧੦. ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵੇਦ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਚੌਰ ਛਤ੍ਰ ਖੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਪਗੜੀ ਉਤੇ ਸਜੇਤ ਯੋਗ
ਇਕ ਜੜਾਉ ਭੂਸ਼ਣ ਹੈ । ੧੨. ਮੱਛੀ ਦੇ ਜਿਸਮ ਵਰਗੇ ਮਣੀਆਂ ਦੇ ਕੁੰਡਲ, ਵੱਡੇ ਮੁਕਟ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ । ੧੩. ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ
ਨਯਾਬ ਮੋਤੀ । ੧੪. ਹੀਰਾ । ੧੫. ਹੀਰੇ ਜੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਹੀਰੇ ਖਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਬਹੁਤ ਹੀਰੇ । ੧੬. ਬਾਜੂਰਦ ।
੧੭. ਟਿੱਕਾ, ਇਕ ਗਹਿਣਾ ਹੈ । ੧੮. ਸਿਰ ਦੇ ਫੂਲ । ੧੯. ਕਾਕਮ ਦੀਆਂ (ਕਲਪੋਤ) ਸੁਨਿਹਰੀ ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ।
੨੦. ਉਦੇ ਰੰਗ ਦੀ ਅਤਲਸ ਸੰਭਵੀ ਹੈ । ੨੧. ਤਾਸ ਬਾਦਲਾ ਅਤੇ ਕਪਾਹ ਦੇ ਕਪੜੇ । ੨੨. ਸਾਰੇ ਈ । ੨੩. ਮੂੰਹ ਦੀ
ਸੰਭਾ ਸਜਦੀ ਹੈ । ੨੪. ਚੰਦ ਅਤੇ ਕਾਮ ਦੀ ਭੀ ਸੰਭਾ ਸ਼ਰਮਿੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ੨੫. (ਮੰਡਲ) ਚਹੁਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ
ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੨੬. ਸੂਰਯ ਦੀ (ਅਲੇਖ) ਥੋਅੰਤ ਚਮਕ ਵਾਗੂ ਹਨ । ੨੭. ਪਠ੍ਯ ਬਾਣਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ । ੨੮. ਚੰਗੇ
ਭੋਥਿਆਂ ਵਾਲੇ ਯੇਹੇ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ । ੨੯-੩੦. ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਮੰਡਲ ਹੈ ਅਤੇ ਪਦਮ ਗਦਾ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ ।
੩੧. ਮੁਖ ਦੀ ਜੋਤੀ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗੂ ਚਮਕਦੀ ਹੈ । ੩੨. ਸੂਰਯ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੀ ਪੁਛਾ ਪ੍ਰਗਟਦੀ ਹੈ । ੩੩. ਮੋਹਣ ਨੂੰ
(ਮੁਹਾਵਣੇ) ਪੁਸ਼ੰਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭੋਰੇ ਹੀ ਭੋਰੇ ਚੁਤਰਫਾ ਗ੍ਰੀਜਦੇ ਹਨ । ੩੪. ਚਪਲ ਨੇਤ੍ਰ । ੩੫. ਕੋਲੇ ਵਾਂਗੂ ਲੱਤਾਂ । ੩੬. ਮੁਖ
ਦੀ ਚਮਕ ਕਮਲ ਵਾਂਗੂ ਹੈ । ੩੭. ਰਤੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਕਾਮ ਵੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਅਸੂ ਗਜ ਰਬ ਦਲ ਬਿਵਾਲ ਪਾਯਕ ਦਲ ਦੀਹ ਠਾਨ^੧

ਮੰਗਲ ਕਰ ਹਰਖ ਗਾਨ ਜੈ ਜੈ ਉਚਾਰ ਹੀਂ ॥
ਦੁੰਦਭਿ^੨ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਬੀਨ ਮੁਹਵਰ^੩ ਬੰਸੀ ਡਫੀਨ^੪ ਖੁਰਜੋ ਪਿੰਨਰੂ ਢਤੀਨ ਨਾਦਨ ਉਘਾਰਹੀਂ ॥
ਤੁਰਹੀ ਤੰਬੂਰ ਡੀਨ ਗੋਮੁਖ ਕਰਨਾਇ ਚੀਨ ਮੁਰਲੀ ਮੁਰਜੋ ਉਪੰਗ ਗਗਨ ਸੁਧਾਰਹੀਂ ॥
ਬੈਰਕ ਪੂਜ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਮਾਤੇ ਗਜ ਮਤ ਲੋਟਿ^੫

ਫਹਰਤ ਰੰਗੋਬਰੰਗ ਝੂਮਤਿ ਝੁਲਾਰਹੀਂ ॥੮੫॥੭੧੫॥੧੪੬੬॥
ਪੰਛੀਪਰਿਹਯ ਸੁਰੰਗ^੬ ਦੁਲਦੁਲ^੭ ਕੱਛੀ ਤੁਰੰਗ^੮ ਦਰਿਆਈ^੯ ਉਚੈਸ੍ਵਾ ਹਿੰਸਤ ਹਜ਼ਾਰਹੀਂ ॥
ਉਸੂ^{੧੦} ਚਾਰੂ^{੧੧} ਸੁਤਰ ਅਪਾਰ ਚਿੰਸਤ ਗੂੰਜਤ ਤੁਖਾਰ^{੧੨}

ਗਰਜਤ ਗਜ ਮੱਤ ਉਤੰਗ^{੧੩} ਸੂਰਨ ਜੈਕਾਰ ਹੀਂ
ਸੈਨਾ ਨਿਜ ਤੀਸ ਪਦਮ ਏਕ ਏਕ ਸੁਭਟ ਬਿਖਮ^{੧੪}

ਸੂਰੋ ਸਾਵੰਤ^{੧੫} ਜੋਧ ਕਰਤਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੀਂ^{੧੬} ॥
ਫੂਹਨਿ ਬਜੂਹਨਿ ਅਸੰਖ^{੧੭} ਚਕੂ ਬਜੂਹਨਿ ਬਿਸੰਖ^{੧੮}

ਬੰਦਲਬਾਨੀ ਬਨੈਤ^{੧੯} ਗੂੰਜਤ ਗੂੰਜਾਰ ਹੀਂ^{੨੦} ॥੮੬॥੭੧੬॥੧੪੭੦॥
ਪੜਤਾਲ ॥ ਧਾਰਿ-ਪਟ^{੨੧} ਬਿਬਿਧ-ਰੰਗ, ਹੀਰ-ਚੀਰ-ਬਿਮਲ ਅੰਗ,

ਰਤਨਨ ਮਨਿ-ਮਾਲ-ਸੁਭਗ, ਖੂਬਨ-ਅਮੋਲ ਹੀਂ^{੨੨}
ਦਮਨਿ-ਛਬਿ-ਛਟਾਕਾਰ^{੨੩}, ਦਮਕਤ-ਉਰ-ਮੁਕਤ-ਹਾਰ^{੨੪}

ਮਨਿ-ਗਨ-ਫਨਿ, ਨੀਲ-ਅਨਿਕ^{੨੫} ਧਾਰੇ ਅਤੋਲ ਹੀਂ^{੨੬}
ਗਜਿਤ ਅਨੰਗ^{੨੭} ਛਬਿ, ਪੇਖ-ਸਜਿ-ਛਾਹ-ਦਬਿ^{੨੮},

ਦਿਨਮਨਿ ਸਮਾਨ ਦਬਿ^{੨੯} ਜੈ ਜੈ ਬੋਲ ਲੋਲਹੀਂ^{੩੦} ॥
ਗਜਤ ਹਰਖਤ ਉਪੰਗ-ਬਾਜਤ-ਦੁੰਦਭਿ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ,

ਗਾਵਤ ਗੁਨ-ਮੰਗਲਚਾਰ, ਬਿਲਸਤ-ਕਲੋਲ ਹੀਂ^{੩੧} ॥੮੭॥੭੧੭॥੧੪੭੧॥
ਮਾਤੇ-ਰਸ-ਅਮਲ-ਨਜਨ^{੩੨}, ਚਾਤੁਰ-ਪ੍ਰਿਯ-ਮਧੁਰ-ਬਯਨ^{੩੩}

ਸੂਰੋ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਲੀ ਭੁਜ ਬਲਿ ਗਰਬਾਵਤੇ ॥

੧. ਪੰਦਲਾਂ ਦਾ ਵੰਡਾ ਦਲ ਬਣਾ ਕੇ । ੨. ਨਗਾਰਾ । ੩. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੪. ਡੱਫਾ । ੫. ਇਕ ਵਾਜਾ ਹੈ, ਪਿੰਨਰੂ ਯਾ ਪਿੰਦਰੂ ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਢਤੀਨ ਢਕੀਨ ਖੁਰਜ ਅਤੇ ਪਿੰਦਰੂ ਵਾਜਿਆਂ ਉਪਰ ਚੋਬਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਜਾਣੇ ! ੬. ਮਸਤ ਹਾਥੀਆਂ ਉਤੇ ਗੱਡੇ ਹੋਏ ਝੰਡੇ । ੭. ਹਿਲੋਰਿਆਂ ਨਾਲ ਝੁਲਦੇ ਹਨ । ੮. ਪੰਛੀ ਅਤੇ ਪਰੀ ਜਾਤਿ ਦੇ ਸ਼ੇਸ਼ਟ ਰੰਗ ਵਾਲੇ । ੯. ਚਿੱਤ ਕਬਰੀ ਖੱਚਰ । ੧੦. ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੱਢ ਦੇ ਘੋੜੇ । ੧੧. ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਤਿ ਹੈ । ੧੨. ਉਠ । ੧੩. ਸੁੰਦ । ੧੪. ਘੋੜੇ ਗੂੰਜਦੇ ਹਨ, ਉਠ ਗੂੰਜਦੇ ਹਨ । ੧੫. ਮਸਤ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਹਾਥੀ । ੧੬. ਤਕੜਾ, ਬਲਵੰਤ । ੧੭. ਰਾਜ ਪੁੱਤ੍ਰ । ੧੮. ਬਹਮਾ ਦੇ ਚਹੁਈਂ ਪਾਸੀਂ ਹਨ । ੧੯. ਬੇਗਿਣਤੀ ਫੂਹਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫੋਜ ਹੈ । ੨੦. ਬਿਗਿਣਤ ਹੀ ਗੋਲਾਕਾਰ ਵਜੂਹ ਤਹਿਨਾ । ੨੧. ਪੇਟੀਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਣਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਪੁਸ਼ਾਕ ਵਾਲੇ । ੨੨. ਬਹੁਤ ਕੋਲਦੇ ਹਨ । ੨੩. ਕਪੜਾ । ੨੪. ਮੱਤੀਆ ਦੇ ਹਾਰ ਚਮਕਦਾਰ, ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚਮਕ ਵਾਂਗੂ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਚਮਕਦਾਰ ਹਨ । ੨੫. ਬਹੁਤ ਨੀਲਮ । ੨੬. ਕਾਮ ਦੇਵ । ੨੭. ਵੇਖ ਕੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਦੀ ਚਮਕ ਵੀ ਦੱਬ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੨੮. ਤਰਲੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ ਦੇ । ੨੯. ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ ਪੁੰਜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੩੦. ਸੁਭ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਹੋਇਆ ਵਾਂਗੂ ਨੌਤੂ ਹਨ । ੩੧. ਚਕੁਰਤਾ ਵਾਲੇ, ਪਿਆਰੇ ਅਤੇ ਮਿਠੇ ਵਾਕਯ ਹਨ ।

ਨੌਕਰ ਭੁਜਦੰਡਾ ਬਲੀ, ਅੰਗੂ-ਮਲ-ਅਦਾ-ਭਲੀ^੧, ਸਾਜੇਸਿਲਾਹ^੨ ਖੂਦ^੩ ਨਾਚੁਖ^੪ ਭੁਮਾਵਤੇ ॥
 ਬਾਕੁਰੇ-ਸਿਲਾਹ-ਬੰਦ^੫, ਰਾਜਿ ਮੁਖ ਕੰਜ-ਚੰਦ, ਐ^੬ ਠੇਹਠਹਠੀਬੀਰ^੭, ਨਯਨਨਚਾਵਤੇ ॥
 ਕਾਮਿਲ ਦੁਤਿ^੮ ਸਕਲ ਅੰਗ, ਸੁਭਿਤ ਰੰਗ ਜਿਸ ਅਨੰਗ^੯,
 ਸਾਜਿ ਦਲ ਜੁੱਥ ਜੁੱਥ, ਨਿਜ ਨਿਜ ਸੁਹਾਵਤੇ ॥੮੮॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਦਾਹਨਿ ਦਿਸ ਸਿਵ ਮਹਾਨ^{੧੦}, ਬ੍ਰਹਮਾ ਜਗਪਤਿ ਵਿਮਾਨ^{੧੧},
 ਭੂਤਨ ਵਿਬੁਧਾਦਿ^{੧੨} ਸੈਨ ਨਿਜ-ਨਿਜ-ਆਉ^{੧੩} ਆਵਤੇ ॥
 ਦੁੰਦਭਿ, ਪੌਸਾਅਪਾਰੁ, ਬਾਜਤ-ਪੁਨਿ-ਘਟ ਚਾਰੁ, ਉਘਟਤ^{੧੪} ਤਹਰਾਗਨਾਦ, ਜੈਜੈਬੁਲਾਵਤੇ ॥
 ਘਹਿਰਤਨਿਸ਼ਾਨਦੀਹ^{੧੫} ਫਹਰਤਪੁੱਜਜੁੱਥੀਹ^{੧੬}, ਸੁਰਮੁਨਿਵਿਮਾਨਛਜਿਤਿ^{੧੭}, ਮੰਗਲਪਦ^{੧੮} ਗਾਵਤੇ॥
 ਚਾਲੇ ਸੁਭ ਘਰੀ ਸੋਧਿ, ਮੰਗਲ, ਉਤਸਵ, ਬਿਨੋਦ^{੧੯},
 ਧਾਰਿ ਰਿਦ ਚਰਨ ਕੰਜ^{੨੦}, ਗਨਪਤਿ ਮਨਾਵਤੇ ॥੮੯॥੧੯੯॥੧੪੭੩॥
 ਬਾਮ-ਦਿਸ^{੨੧} ਬਰੁਨ, ਜੱਛ, ਕਿੰਨਰ, ਕੋਬੋਰੁਸੁਛ^{੨੨}, ਭਿੰਨਰੁਜਮਪਿਤ੍ਰਾਜਕਾਲਿਕਕਾਰਹੀ^{੨੩}॥
 ਦੈਤਨਦਲਜੁੱਥਜੁੱਥ, ਜਮਗਨਸੈਨਾਬਿਰੂਥ^{੨੪} ਕਿੰਨਰਬਹੁਨਾਦਦੇਤ^{੨੫}, ਡੀਲਨਬਿਸਤਾਰਹੀ^{੨੬}
 ਕਿੰਨਰ, ਦੱਛ^{੨੭}, ਜੱਛ, ਕੁਮੇਰ, ਭਾਰੇਤਨਸਿੰਗ-ਮੇਰੁ^{੨੮}, ਸਹਿਥੀ^{੨੯}, ਤਿਸੂਲ, ਪਾਸ^{੩੦} ਪੋਨੀ^{੩੧} ਸਿਕਾਲ^{੩੨} ਹੀ॥
 ਭੀਖਨ ਤਨ ਘੋਰ ਬਕੂ^{੩੩}, ਦਾਨੋ, ਜਮ, ਜੱਛ, ਪਛਰ^{੩੪}
 ਕਾਢਿ ਯਮ ਦਾਂਤ ਦੀਹ^{੩੫}, ਮਹਿਖੀ ਚਿਕਾਰ ਹੀ^{੩੬} ॥੯੦॥੧੨੦॥੧੪੭੪॥
 ਗੂਲਨਦਸਬਿਬਿਧਸੰਗ^{੩੭}, ਭੀਖਮਭੈਰਵਮਲੰਗ^{੩੮}, ਕਾਢਿ ਬਿਕਰਾਲਦਾੜ, ਆਨਨ^{੩੯} ਅਨੇਕਹੀ॥

੧. ਡੋਲੇ । ੨. ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ । ੩. ਸੰਜੋਅ । ੪. ਟੋਪ । ੫. ਛੋਟਾ ਨੇਜਾ । ੬. ਸੋਹਣੇ ਹਥਆਰ ਬੰਦ । ੭. ਹਰੀ ਯੋਧੇ ।
 ੮. ਪੂਰੀ ਸ਼ਿੱਤਾ । ੯. ਕਾਮਦੇਵ । ੧੦-੧੧. ਮਹਾਨ ਸਿਵ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ ਵਿਮਾਨ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹਨ । ੧੨. ਦੋਵੇਂ
 ਅੰਦਕ । ੧੩. ਆਪੋ ਅਪਣੀ ਉਮਰ ਵਾਲੇ (ਹਾਣੀ) । ੧੪. ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੫. ਵੱਡੇ ਨਗਾਰੇ ਵੱਜਦੇ ਹਨ ।
 ੧੬. (ਜੁੱਥ) ਇਕਠੀਆਂ (ਬੀਹ) ਹੋਈਆਂ । ੧੭. ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵਿਮਾਨ ਸਜਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ
 ਸਬਦ । ੧੯. ਕੋਤਕ । ੨੦. ਚਰਨ ਕੰਵਲ । ੨੧. ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ । ੨੨. ਪਵਿਤ੍ਰ । ੨੩. ਅਤੇ ਹੋਰ ਯਮ ਧਰਮਰਾਜ ਅਤੇ
 ਕਾਲੀ ਕਿਲਕਾਰ ਦੀ ਹੈ । ੨੪. ਯਮਾਂ ਦੀ (ਬਿਰੂਥ) ਸਮੂਹ ਸੈਨਾ । ੨੫. ਵਾਜੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੨੬. ਕੱਚਾ (ਸ਼ਰੀਰ) ਨੂੰ
 (ਬਿਸਤਾਰ ਹੀ) ਫੁੱਲਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੨੭. ਦੱਛ ਪੁਸ਼ਪਤਿ ਦੇ ਅਨੁਯਾਤੀ । ੨੮. ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਚੋਟੀਆਂ ਵਾਂਗੂ (ਕਾਲੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ)
 ੨੯. ਥਰਫੀ । ੩੦. ਫਾਂਸੀ ਕਮੰਦ । ੩੧. ਤਿਖੀ । ੩੨. ਸਿਕਲ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ । ੩੩. ਟੇਢਾ । ੩੪. ਖੰਡਾ ਵਾਲਾ ।
 ੩੫. ਯਮ ਵਡੇ ਦੰਦ ਕੱਚ ਕੇ । ੩੬. ਮਹੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਚਿਕਾਰ ਦੇ ਹਨ । ੩੭ ੩੮. ਨਗਨ ਅੰਗ ਤੁਯਾਨਕ ਭੋਰਵ । (ਗੁਲਨ)
 ਪ੍ਰੰਤੂ ਨਾਲ । ੩੯. ਮੁਖ ।

ਮਾਤਿਬਿਖਸੈਨ ਨਨਨ^੧ ਭੀਖਮਭਯਾਨਬਯਨ^੨, ਹਾਹਾਹੂਯੁ ਕਰਾਲ, ਡਾਕਉਬਿਸੇਖਹੀ^੩॥
ਧਾਰੇ ਕਰਕਕ੍ਰ, ਸੇਲ, ਗੋਫਨ, ਪਾਸੀ, ਗੁਲੇਲ, ਮੁਦਗਰ, ਕਮੰਦਿ^੪, ਸੂਲ^੫, ਬੱਲਮਅਸੇਖਹੀ^੬॥
ਬਾਧਿਕਟਿਤੁਨ ਬੀਰ, ਧਨੁਹੀ, ਪੱਛੀ, ਪਰੀਰ^੭, ਦੰਡਕ, ਲਸ਼ਿਕ,
ਤੁਫੰਗ ਕੂ ਧਰ ਅਲੇਖ ਹੀ^੮ ॥੯॥੧॥੭੨੧॥੧੪੭॥੫॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਬਾਜਤਡਵਰੂ, ਦਮਾਮ, ਗੁਡਗੁਡਿ, ਪੈਂਸਾਧਮਾਮ^{੧੦}, ਗੋਮੁਖ, ਕਰਨਾਇ, ਨਾਯ, ਡੁਗਡਿਗ ਧਮਕਾਵਹੀ॥
ਮੰਜਰਿ^{੧੧}, ਡੱਫ, ਦੱਢ, ਢੋਲਮਾਰੂਢਕ^{੧੨} ਵੀਲ ਢੋਲ^{੧੩} ਕਾਨੜ^{੧੪} ਡੋਕਾ^{੧੫}, ਡਾਮਰੂ^{੧੬}, ਸਿੰਗੀਗਨਵਾਵਹੀ॥
ਬੁਲਿਨਖ^{੧੭} ਜਟਾਧਾਰਿ, ਮੁੰਡੇਕਲਘੋਰਦਾੜ^{੧੮}, ਜਮਗਨ, ਕਿੰਨਰਮਲੇਛ, ਫੁੰਕਤਭਭਾਵਹੀ^{੧੯}॥
ਰਾਕਸ ਭੀਖਮ ਕਰਾਲ, ਸੈਨਾ ਸਮ ਜੱਛ ਕਾਲ^{੨੦},

ਪੀਏ ਮਦ ਘੋਰ ਘੋਰ^{੨੧} ਦਾਤਨ ਠਹਿਕਾਵ ਹੀ ॥੯੨॥੭੨੨॥੧੪੭॥੬॥

ਅਸੁ, ਗਜ, ਰਥ, ਮਹਿਖ^{੨੨}, ਮੀਨ^{੨੩}, ਕੂਰਮ^{੨੪} ਮੰਜਾਰ ਪੀਨ^{੨੫}, ਕਰਗਸ^{੨੬}, ਉਲੂਕ, ਚੀਲ, ਉਸੂਨਸਵਾਰਹੀ॥
ਚੀਤਰ^{੨੭}, ਲੁੰਬਰ, ਬਘਾਰਪੰਨਗ^{੨੮} ਜੰਬੁਕ^{੨੯} ਹੁੰਡਾਰ^{੩੦} ਗੁਪਭਮਰਕਟ^{੩੧} ਸ੍ਰਾਨ^{੩੨} ਪੰਨਗਤੁਖਾਰਹੀ^{੩੩}॥
ਪੈਦਲਸੁਖਪਾਲਘਨੇ^{੩੪} ਦੇਵਨਾਥਵਾਨਬਨੇਬਰੁਨਅਉ ਕੁਬੇਰਛਜਿਤਮੰਗਲਉਚਾਰਹੀ ॥
ਬਾਜਿਤ ਧੁਨਿ ਘੰਟ ਸੰਖ ਨਾਦਨ ਦੀਹਨ ਬਿਸੰਖ^{੩੫}

ਫਹਰਤਿਪੁਜਕੋਟਿਕੋਟਿਲੋਟਨ ਝੁਲਾਰਹੀ^{੩੬} ॥੯੩॥੭੨੩॥੧੪੭॥੭॥

ਬਖਰ^{੩੭} ਸਿਲਾਹ^{੩੮} ਖੂਦ^{੩੯} ਪਾਖਰਪਖਰੈਤਬੂਦ^{੪੦} ਸਾਜਿਚਿਲਤਹ^{੪੧} ਸੁੰਗਜੋਸ਼ਨਪੁਸਤਾਨਹੀ^{੪੨}॥

ਬੂਖਨ ਮਨਿ ਰਤਨ ਲਾਲ ਅੰਬਰ ਕਾਕਮੀ ਛਾਲ^{੪੩} ਦੁਮਨ ਚਰ
ਪੀਨੋ ਪੋਸ਼^{੪੪} ਰੰਗਨ ਰੰਗਾਨ ਹੀ ॥

੧. ਜਹਿਰ ਨਾਲ ਮਸਤ ਹੋਇਆਂ ਵਾਯੂ (ਸੁੰਨ) ਲਾਲ ਨੇਤ੍ਰ । ੨. ਵਾਕਯ । ੩. ਬਹੁਤ
ਗੋਡਾਰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੪. ਫਾਹਾ । ੫. ਇਕ ਤਰਾਂ ਤੀਰ । ੬. ਸਾਰੇ ਹੀ ਬਲੰਮਾਂ ਫੜ ਕੇ ।
੭. ਲੰਕਾ ਨਾਲ ਭੱਥੇ । ੮. ਉੱਡਣ ਵਾਲਾ ਤੀਰ । ੯. ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੰਦੂਕਾਂ ਨੂੰ (ਧਰ) ਫੜ ਕੇ (ਪਾਪੀ) ਤੱਪਾਂ ਅਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ।
੧੦. ਧਮਕ ਵਾਲੇ ਧੰਸੇ । ੧੧. ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਾਜਾ ਹੈ । ੧੨. ਚੰਬਾਂ ਵਾਲਾ ਨਗਾਰਾ, ਚੰਬਾਂ ਤੇ ਨਗਾਰੇ । ੧੩. ਵਛੇ ਢੋਲ ।
੧੪. ਕਾਨਿਆਂ ਦਾ ਵਾਜਾ । ੧੫. ਚੰਬਾ, ਕੱਈ ਅਦਿਸਿਟਿ ਵਾਜਾ ਹੈ । ੧੬. ਡੋਹੁ । ੧੭. ਮੱਟਿਆਂ ਨਹੁਆਂ ਵਾਲੇ ।
੧੮. ਭਗਨਕ ਤੋਂ ਭਗਨਕ ਦਾਤਾਂ ਵਾਲੇ । ੧੯. ਬਹੁਤ ਭਭਕਦੇ ਹਨ । ੨੦. ਯੱਖਾਂ ਸਮਾਨ ਕਾਲੀ ਸੈਨਾ । ੨੧. ਘੋਰ
੨੨. ਅਸੁ ਸਰਾਬ ਪੀ ਕੇ । ੨੨. ਮਰੇ ਭੰਸੇ । ੨੩. ਮੱਛ । ੨੪. ਕੱਛ ।
੨੫. ਤਕੜੇ ਬਿਲੇ । ੨੬. ਇਲ । ੨੭. ਚਿਤ੍ਰਾ
੨੮. ਜਾਤ ਦਾ ਸੰਰ (ਅ) (ਦੀਤਾਲ) ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮਿ੍ਗ ਜਿਸਦੇ ਛੇ ਸਿੰਛੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੨੮. ਸੰਧ । ੨੯. ਗਿਦੜਾ ।
੩੦. ਜੁਅਰ । ੩੧. ਬਾਦਰ । ੩੨. ਘੋੜੇ । ੩੩. ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਪਾਲਕੀਆਂ । ੩੪. ਵਡਿਆਂ ਵਾਜਿਆ ਦਾ
੩੫. ਚੰਡੇ ਝੁਲਾਉਂਦੇ । ੩੬. ਸਿੰਯਾ । ੩੭. ਹਥਿਆਰ । ੩੮. ਟੱਪ । ੪੦. ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸਿੰਯਾ ਵਾਲੇ (ਪਦਾਰੀਤ)
੪੧. ਚਿਤ੍ਰਾ ਹਨ । ੪੨. ਸਿੰਯਾ ਦੇ ਸਮਾਨ ਸਿੰਯਾ ਹੰਗ ਵਾਲੇ । ੪੩. (ਪਿਸਤਾਨ) ਦੀਆਂ ਸਿੰਯਾ । ੪੪. ਪੱਛੀ
੪੫. ਵੱਲ ਦੇ ਕਪੜ । ੪੬. ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਦੀਆਂ ਸੰਦੀਆ (ਪਲਾ ਦੀਆ ਪੁਸ਼ਾਕ) ।

ਹਿੰਸਤਰਤੀ ਮਦਮਤੰਗ ਗੋਜਤ ਭੀਖਮ ਬਿਹੰਗ, ਉੱਤਿ ਤਿ ਨਿਸੁੰਨ ਨਾਦ^੧ ਧੋਸਾ ਭਯਾਨ ਹੀ ॥
 ਅਹਿਰਤ-ਉਕਾਰ-ਦੀਹ^੨, ਮਾਠ੍ਰ, ਨਿਸਾਨ ਭੀ^੩, ਦਹਲਜ ਦਸ-ਚਤੁਰ^੪
 ਲੱਕ ਪ੍ਰਲਯ ਅਨੁਮਾਨ ਹੀ^੫ ॥੯੪॥੭੨੪॥੧੪੭੮॥
 ਰਾਮਚ ਸਿਰ ਛਤ੍ਰ ਵਰੇ, ਰਤਨਨ ਬਿਵਾਨ ਚਰੇ. ਬਰੁਨਉ^੬ ਕ੍ਰਬੇਰ. ਪਿਤ੍ਰਾਜ^੭, ਦੇਵ ਭਾਵਹੀ^੮ ॥
 ਰਾਜਿਤ^੯ ਮੁਖ ਕੇਜ-ਪ੍ਰਾਜ ਸੋਭਿਤ ਦੁਤਿ ਚਿਹਨ-ਛਾਯ^{੧੦}
 ਦਮਕਤਿ ਮਨਿ ਗਨ ਅਮੋਲ, ਭੂਖਨ ਦਮਕਾਵਹੀ ।
 ਬਾਮ ਦਿਸ^{੧੧} ਸੈਨ ਸਕਲ, ਲੀਨਿ ਸੰਗ ਅਨੀ^{੧੨} ਪ੍ਰਬਲ, ਸੈਨਾ ਚਤੁਰੰਗ ਆਪ ਆਪਿਨ ਚਲਾਵਹੀ ॥
 ਸਿਮਰਤ ਸ੍ਰੀ ਪਤਿ^{੧੩} ਉਮੰਗ ਬਰਖਤ ਫੂਲਨ ਸੁਗੰਧ,
 ਚਾਲੇ ਸੁਭ ਲਗਨ ਸੋਧਿ, ਗਨਪੀਤ ਮਨਾਵਹੀ ॥੯੫॥੭੨੫॥੧੪੭੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਪੜਤਾਲ ਅਥ ਰਵਿ ਸਸਿ ਦਲ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਥਨੰ ॥
 ਜਾਤ੍ਰਾ^{੧੪} ਸੁਭ ਘਰੰ, ਜਾਨ, ਕੀਨੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਪਾਨ^{੧੫} ਦਿਨਕਰ ਜਗਬੰਦ, ਜਗਪਾਲ, ਪੋਖ-ਕਰਤ^{੧੬} ॥
 ਛਾਜਿਤ ਮੁਖ ਨੂਰ ਛਟਾ^{੧੭} ਛਬਿ ਵਿਲੋਕ ਮਯਨ ਘਟਾ^{੧੮}
 ਸੋਭਾ ਸਾਗਰ-ਪ੍ਰਤਾਪ^{੧੯}, ਤੇਜ-ਰਾਜਿ ਬਰਤਾ^{੨੦} ॥
 ਨੌਤਨ ਛਬਿ ਮਯਨ-ਪ੍ਰਾਯ^{੨੧}, ਸੁੰਦਰਿ ਕਿਸੋਰ-ਕਾਯ^{੨੨}
 ਕਸਯਪਿ-ਸੂਤ^{੨੩} ਪਾਪ-ਦਹਨਿ ਕਿਲਬਿਖ ਕ੍ਰਿਤੁ ਹਰਤਾ^{੨੪} ॥
 ਸੰਹਨਿ ਮੂਰਤਿ ਅਨੰਗ^{੨੫} ਮੰਗਲ ਨਿਸਦਿਨ ਉਮੰਗ,
 ਦਿਨਮਨਿ, ਸੁਰ ਜਗਤ ਬੰਦ^{੨੬}, ਜਲ, ਬਲ, ਮਹਿ ਭਰਤਾ^{੨੭} ॥੯੬॥੭੨੬॥੧੪੮੦॥
 ਪਾਰਿਕਰਚਕ੍ਰ ਅਨਲ^{੨੮}, ਤੇਜਰਾਜਿ ਤਿੱਛ ਪ੍ਰਬਲ^{੨੯}, ਸਹਿਥੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨਸੇਲ, ਨਾਵਕ^{੩੦} ਜਮਦਾਰ^{੩੧} ॥
 ਰਾਜਿਤ ਕਟਿ ਤੂਨ ਸੁਭਗ^{੩੨}, ਬਾਨਨ ਜੁਤਿ ਰਤਨ ਸਲਗ^{੩੩}, ਧਾਰੇ ਕਰ ਸਪ੍ਰੁ ਬਾਨ^{੩੪} ਖੰਡਾ ਦੋਧਾਰਾ ॥
 ਸਿਲਿ ਮੁਖਸੁਭ-ਸੈਲ ਬਾਨ^{੩੫}, ਮੂਲ ਬਾਨ^{੩੬} ਕ੍ਰਿਪਾਨਮਾਰੁਤ^{੩੭} ਪਾਵਕ ਪ੍ਰਚੰਡ^{੩੮}, ਜਮਧਰ ਜਥਾਰ^{੩੯} ॥
 ਗੋਠਨ ਗੁਲੇਲ, ਬਾਨ; ਤੁਪਕ^{੪੦} ਸਮਸੋਰ^{੪੧}; ਪਟਾ ਗੁਰਜੋ
 ਤੁਫੰਗ ਪਨੁਖ ਸਾਰੰਗ^{੪੨} ਤਰਵਾਰਾ ॥੯੭॥੭੨੭॥੧੪੮੧॥

੧. ਘੰਤੇ ਹਿਣਕਦੇ ਹਨ ।
੨. ਮਦ ਵਾਲੇ ਹਾਥੀ ।
੩. ਪੰਛੀ ।
੪. ਵਾਜਿਆ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ।
੫. ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਵਜਦੇ ਹਨ
੬. ਭਯਾਨਕ ਨਗਾਰੇ ।
੭. ਚੰਦਾਂ ।
੮. ਸਮਝਦੇ ਹਨ ।
੯. ਵਰੁਣ ਅਤੇ ।
੧੦. ਯਮਰਾਜ, ਧਰਮ ।
੧੧. ਦੇਵਤੇ ਚੰਗੇ ਲਗਦੇ ਹਨ ।
੧੨. ਕੰਵਲ ਸਾਮਾਨ
੧੩. ਲਗੇ ਹੋਏ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਦੀ ਚਮਕ ਸੰਭਵੀ ਹੈ ।
੧੪. ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ।
੧੫. ਫੌਜ ।
੧੬. ਵਿਸ਼ਨੂ ।
੧੭. ਚਤੁਰੀ ।
੧੮. ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਖ਼ਜਾਨਾ (ਸੂਰਜ) ੧੯. ਪੁਸ਼ਿਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ
੨੦. ਤੇਜ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ।
੨੧. ਸੋਭਾ
੨੨. ਵੇਖ ਕੇ (ਮੰਜਨ) ਕਾਮਦੇਵ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਯਾ ਹੈ ।
੨੩. ਸੋਭਾ ਅਤੇ ਤੇਜ ਦਾ ਸਮੁੰਦ ।
੨੪. ਸਮੁਦਾਜ ਤੇਜ ਦਾ (ਬਰਤਾ) ਮਾਲਿਕ ।
੨੫. ਕਾਮ ਵਾਂਗੂ ।
੨੬. ਜੁਆਨ ਸ਼ਰੀਰ ।
੨੭. ਕਸਯਾਪਿ ਰਿਸ਼ੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਰਾਵ (ਸੂਰਜ) ।
੨੮. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।
੨੯. ਕਾਮ ਨੂੰ ਸੰਹਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮੂਰਤੀ ।
੩੦. ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਮਾਨਖਾਂ ਦਾ (ਬੰਦ) ਪੁਜਾਰ ।
੩੧. ਪਿਥੀ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ।
੩੨. ਅਗਨੀ ਦਾ ਚਕ੍ਰ ।
੩੩. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ ਸਮੁਦਾਯ ਅਤੇ ਤਿੱਖਾ ।
੩੪. ਤੀਰ ।
੩੫. ਕਟਾਰ ।
੩੬. ਲੱਕ ਨਾਲ-ਸੁੰਦ੍ਰ ਭੱਥਾ
੩੭. ਸਮੇਤ ਰਤਨ ਲਗਿਆਂ ਦੇ ।
੩੮. ਸੱਤ ਤੀਰ ।
੩੯. ਸੁਭ ਸਿਲੀਮੁਖ ਅਤੇ ਸੈਲ ਬਾਣ ।
੪੦. ਅਤੇ ਮੂਲਬਾਣ ।
੪੧. ਵਾਜੂ ਬਾਣ ।
੪੨. ਪਵਣ ਬਾਣ ।
੪੩. ਫਾਂਸੀ ।
੪੪. ਤੋਪ ।
੪੫. ਤਲਵਾਰ ।
੪੬. ਕਮਾਨ, ਪਨੁਖ ।

ਹਾਰਿ ਸੁਭ ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਰਾਜਿਤ ਸਨਿ^੧ ਸੁਭਗ ਬਸਤ੍ਰ
 ਭੂਖਨ ਮਨਿ ਰਤਨ ਪੁੰਜ ਅਨਗਨ ਅਲੰਕਾਰਾ^੨ ॥
 ਕੁੰਡਲਸੁਵਨਨਅਨੂਪ^੩ ਜਗਮਗਦ੍ਵਿਤਿਬਿਮਲ ਰੂਪ^੪ ਜਮੁਰਦਇਲਮਾਸ^੫ ਖਚਿਤਸੋਂਦ੍ਰਾਪ੍ਰਿਤਕਾਰਾ^੬ ॥
 ਮੰਤਿਨ ਕੇ ਹਾਰ ਬਿਮਲ^੭ ਲਾਲਨਮਨਿ ਮਾਲ ਕਮਲ^੮ ਕਲਗੀ ਸਰਪੇਖ ਮੁਕਟਦਮਕਤਗਨਤਾਰਾ^੯ ॥
 ਮੁਕਤਾ ਸੁਭ ਮੌਰ ਸਜੇ^{੧੦} ਯਕਤਾ ਦੁਰ ਦੁਰ ਛਜੇ^{੧੧} ਚਾਮਰ ਸਿਰ ਛਤ੍ਰ ਪਰਤਿ
 ਲਾਲਨ ਮਨਜਾਰਾ^{੧੨} ॥੯੮॥੭੨੮॥੧੪੮੨॥
 ਆਰੂੜ ਰਬ ਸਪਤਮੁਖ^{੧੩} ਦਿਨਕਰ. ਜਗਬੰਦਪੁਰਖ, ਲਾਗੇ ਤਹਿਮੱਧਜਸਾਮਕਰਨਮੁਖਅਪਾਰਾ^{੧੪} ॥
 ਸੋਭੇ ਰਬ ਏਕ ਚਕ੍ਰ^{੧੫} ਭਾਜਿਤ ਦੁਖ ਦੋਖਬਕ੍ਰ^{੧੬}, ਦਰਸਨ ਕਰ ਪਾਪ ਹਰਤ ਸੰਤਨ ਹਿਤੁਕਾਰਾ ॥
 ਸਾਨ ਪਦਮ ਸੈਨ ਸੰਗ; ਅਸੂ ਰਬ ਪੈਦਲ ਮਤੰਗ^{੧੭} ਪੂਤਨਪਰਿਵਾਰ ਸਹਿਤ ਰਾਜਿਤ ਕਰਤਾਰਾ^{੧੮} ॥
 ਮਨਿ ਗਨ ਰਤਨਨ ਬਿਵਾਨ ਖਚਿਤ ਮੰਗਲ ਨਿਧਾਨ^{੧੯} ਫਹਰਤਿ ਧੁਜ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ
 ਲੋਟਨ^{੨੦} ਕਰਤਾਰਾ ॥੯੯॥੭੨੯॥੧੪੮੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਪੜਤਾਲ ॥

ਬਾਜਤ ਘੰਟਾ, ਰਬਾਬ, ਬੀਨਾਪੁਨਿ ਸੰਖ, ਭਾਂਭ^{੨੧} ਭੇਰੀ^{੨੨}, ਦੁੰਦਭਿ^{੨੩} ਮੁਚੰਗ, ਬਨਸੀ ਜਲ ਧਾਰਾ^{੨੪} ॥
 ਮੁਹਵਰ, ਮੁਰਜੋ ਉਪੰਗ ਮੁਰਲੀ ਝਾਂਝਰ ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਕਾਨੜ, ਡੱਫ ਤੂਰ ਤਾਨ ਧੌਸਾ ਪੁੰਕਾਰਾ ॥
 ਤਬਲਾ, ਤੰਬੂਰ, ਨਾਇ ਪਿੰਦੂਰੂਢੋਲਕ, ਸਹਨਾਇ, ਖੁਰਦਕ^{੨੫} ਸੂਤਰੀ^{੨੬} ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਭੇਰਿਨ ਭੁੰਕਾਰਾ ॥
 ਅਸਪੀ ਮਾਰੂ ਕਰਾਲ^{੨੭} ਡੰਕਾ, ਗੋਮੁਖਨ^{੨੮} ਝਾਲ^{੨੯} ਤੁਰਹੀ, ਕਰਨਾਇ ਨਾਇ
 ਸਾਰੰਗਿ ਸਿਤਾਰਾ ॥੧੦੦॥੭੩੦॥੧੪੮੪॥

ਬਾਜਤ ਨਾਨਾ ਨਿਸਾਨ ਸੁਨਿ ਧੁਨਿ ਹਰਖੇ ਸੁਜਾਨ ਉਘਟਤ ਤਹ ਰਾਗ ਨਾਦ ਮੰਗਲ ਸੁਭ ਕਾਰਾ ॥
 ਸੈਨਾ-ਸੁਭ-ਸੰਗ-ਲਿਲਯੇ, ਆਨੰਦ-ਬਧਾਇ-ਹਿਯੇ, ਛਾਜਿਤ ਦੋਊ ਬੀਰ ਅਨਯਾਨਕ^{੩੧} ਜਗ ਸਾਰਾ ॥
 ਚੰਦੋਲੀ^{੩੨} ਨਿਜ ਸੈਨਪ੍ਰਬਲ, ਪ੍ਰਤਿਨਾਪਰਿਵਾਰਸਬਲ, ਜਾਤ੍ਰ-ਦਿਨਨਾਥ-ਕਰੀ^{੩੩} ਉਅੰ ਉਚਾਰਾ ॥

੧. ਸਮੇਤ । ੨. ਖੇਅੰਤ ਗਹਿਣੇ । ੩. ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਹਣੇ ਕੁੰਡਲ । ੪. ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਜਗਮਗ ਚਮਕਵਾਲੇ । ੫. ਹੀਰਾ ।
 ੬. ਸੁੰਦਰਾ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ । ੭. ਉੱਜੁਲ ਸਫੇਦ । ੮. ਕੰਵਲ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਂਗੂ । ੯. ਸਾਰੇ ਤਾਰੇ ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਸੁਭ
 ਮੰਤਰਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਮੁਕਟ ਸਜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੧. ਲਾਸਾਨੀ ਮੰਤਰੀ ਲਮਕਦੇ ਹੋਏ ਸਜਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਮਣੀਆਂ ਵਾਲੇ ।
 ੧੩. ਸਤ੍ਰੀ ਮਖਾਂ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ ਵਾਲੇ ਰਬ ਤੇ ਸ਼ਾਰ ਹੋਏ । ੧੪. ਬਹੁਤ ਮੁਖਾਂ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ । ੧੫. ਇਕ ਪਹਿਏ ਵਾਲਾ ।
 ੧੬. ਟੁੱਢੇ ਦੋਸ । ੧੭. ਹਾਥੀ । ੧੮. ਬ੍ਰਹਮਾ । ੧੯. ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਖਜਾਨੇ । ੨੦. ਝੰਡੇ । ੨੧. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ।
 ੨੨. ਨਗਾਰਾ । ੨੩. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੨੪. ਜਲ ਤਰੰਗ । ੨੫. ਚੌਥਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਨਗਾਰਾ । ੨੬. ਉਠਵਾਲਾ ।
 ੨੭. ਘੰਡਿਆ ਵਾਲੇ ਭਯਾਨਕ ਨਗਾਰੇ । ੨੮. ਨਗਸਿੰਘ । ੨੯. ਛੋਟਿਆਂ ਦੀ ਲੜੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਤਾਰ ਵਿੱਚ ਪਰੋਈ ਹੋਈ
 ਪੁੰਝੀ ਹੈ । ੩੦. ਬਹੁਤ ਸੈਨਾ । ੩੧. ਪਿਛਲੀ । ਸੂਰਯ ਨੇ ਚੜਾਈ ਕੀਤੀ ।

ਸੈਨਾ ਸੰਗ ਸਕਲ ਲੀਨਿ ਜਾਤ੍ਰਾ ਨਿਸਿਰਾਜਾ^੧ ਕੀਨਿ ਗਨਪਤਿ ਗੌਰੀ ਮਨਾਇ ਕੀਨਿ
ਜੈ ਜੈ ਕਾਰਾ॥੧੦੧॥੭੩੧॥੧੪੮॥

ਚਾਲੇ ਦੋਉ ਨੰਦ ਰਿਖਿ^A ਧਾਰੇਸਿ ਬਾਨ ਬਿਸਖ^੨ ਬਾਹਨਿਨਿਸਰਾਜ ਏਨ ਚੰਚਲ ਮਿਗੁਬਾਰਾ^੩
ਲਾਗੇ ਸਗੰਦ^੪ ਨਚਤ ਸਜਾਮ ਕਰਨ ਏਣ ਛਜਿਤ^੫ ਕੂਦਤ ਕੁਰੰਗ ਸੁਘਰ^੬ ਪੰਛੀ ਪਰਧਾਰਾ^੭
ਤੀਸ ਤੀਸ ਪਦਮ ਸੈਨ ਨਿਜਨਿਜ ਚਤੁਰੰਗ ਐਨ ਬਰਨਤ ਕਥਿ ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕਖਾਸ ਫੌਜ ਭਾਰਾ^੮
ਹਰਵਲ ਸਿਵ ਨੰਦ ਜੁਗਲ^੯ ਦਾਹਨ ਸਿਵ ਬੁਹਮ ਸਬਲ ਬਾਵੈ^{੧੦} ਦਿਸ ਜੱਛ ਬਹੁਨ ਚੰਦੈਲਨਿ
ਰਿਖਿ ਪ੍ਰਯਾਰਾ^A ॥ ੧੦੨॥੭੩੨॥੧੪੯॥

^੧ਅਥ ਦੇਵਰਾਜ ਨਾਰਾਜਨ ਗੰਧੂਬ ਨ੍ਰਿਪਤਿ ਮਨੁਜ ਸੈਨਾਪਤਿ ਬਾਸਵ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਥਨੰ॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਪੜਤਾਲ ॥

ਬਾਸਵ ਨਾਰਦ ਮਹਾਨ ਸੈਨਾਪਤਿ ਜੁਗਪ੍ਰਧਾਨ ਨਿਰਖਤਮਾਨਵ ਖਵਾਸ^੧ ਕੋਰਨ ਚਤੁਰੰਗਨੀ^੨॥
ਭੀਖਮ ਦਲ ਮੇਘ ਮਾਲ^੩ ਖਾਸ ਫੌਜ ਦੇਵਪਾਲ^੪ ਗੰਧੂਬ ਗਨ ਜੱਛ ਸੈਨ ਕਿੰਨਰ ਬਰੰਗਨੀ^੫॥
ਸੈਨਾਸੰਗਪਦਮਾਸਤਕ^੬ ਨਿਜਨਿਜਦਲਪ੍ਰਿਥਕਪ੍ਰਿਥਕ ਐਰਾਵਤਗਜਆਦਿਮਦਮਤ ਮਤੰਗਨੀ^੭॥
ਬਿਵਾਨੀ ਸੁਖਪਾਲ ਘਨੇ^੮ ਗਨਤੀ ਨਹਿਕਰਤਿ ਬਨੇ ਭੋਰੀ ਘਨ ਸੰਖ ਘੰਟ ਪ੍ਰਤਿਨੀ^੯॥
ਮੁਚੰਗਨੀ॥੧੦੩॥੭੩੩॥੧੪੮॥

ਦੇਵਨ ਦਲ ਖਾਸਫੌਜ ਮੇਘਨਘਨਘਟਾਐਜ^{੧੦} ਜਲਧਰ^{੧੧} ਦਲ ਰੰਗ ਰੰਗ ਦਾਮਨਿ ਘਨਸੰਗਨੀ^{੧੨}॥
ਬਰਨਤ ਘਨ ਅਮਿਤਰੂਪ ਦਾਰੁਨ ਤਨਤਿਮਰਘੂਪ^{੧੩} ਭੀਖਮ ਬਡਘੋਰਨਿਸੁਨ^{੧੪} ਪੰਛੀ ਪਰੰਗਨੀ^{੧੫}॥
ਘਹਰਤਗਰਜਤਕਰਾਲਘਨਦਲਬਦਰਾਬਿਸਾਲ^{੧੬} ਜਲਧਰ ਘਨਕਰਭਯੰਕ^{੧੭} ਤ੍ਰਾਸਕਭੁਜੰਗਨੀ^{੧੮}॥

੧. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੀ ਚੜਾਈ। ੨. ਚੰਦ੍ਰਬਾਣ ਅਤੇ ਤੀਰ। ੩. ਚੰਚਲ ਹਰਨ ਦੇ (ਬਾਰਾ) ਬੱਚੇ (ਏਨ) ਹਰਨ-ਚੰਦ ਦੇ ਵਾਹਨ ਹਨ। ੪. ਰਥ। ੫. ਮਿਗਾ ਦੇ ਕਾਲੇ ਕੰਨ ਸਜ ਰਹੇ ਹਨ। ੬. ਸੁੰਦ੍ਰ ਹਰਨ। ੭. ਪ੍ਰਥਤਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾ ਉੱਤੇ ਪੰਛੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਖੰਭਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੮. ਸਿਵ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤ੍ਰ (ਗਣੇਸ਼ ਅਤੇ ਸ੍ਰਾਮਿ ਕਾਰਤਿਕ) ਅੱਗੇ ਹਨ। ੯. ਰਿਖੀ (ਪੁੱਤ੍ਰ ਸੂਰਯ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ)। ੧੦. ਹੁਣ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸ੍ਰਾਮੀ ਵਿਸ਼ਨੂ, ਕੁਬੇਰ, ਮਾਨੁਖ ਸੈਨਾਪਤੀ ਅਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਵਰਨਣ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ੧੧. ਖਾਸ ਲੋਗ। ੧੨. ਕੁੰਡਾਂ ਹੀ ਚਤੁਰੰਗੀ ਫੌਜਾਂ। ੧੩. ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ। ੧੪. (ਨਿਜੀ) ਫੌਜ ਹੈ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ। ੧੫. ਕਿੰਨਰਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦ੍ਰ ਸੈਨਾ। ੧੬. ਸੱਤ ਕੁ ਪਦਮ। ੧੭. ਮਦ ਨਾਲ ਮਸਤ ਹੋਣੀਆਂ। ੧੮. ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਮਾਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਪਾਲਕੀਆਂ ਵਾਲੇ। ੧੯. ਸੈਨਾ। ੨੦. ਸਾਰੇ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਉੱਚੀਆਂ ਘਟਾ। ੨੧. ਬਦਲ, ਮੇਘ। ੨੨. ਬਦਲ ਦੀ ਸਾਥਣਿ ਬਿਜਲੀ। ੨੩. ਕਾਲੇ ਤੇ ਡਰੋਣੇ ਸ਼ਰੀਰ। ੨੪. ਭਯਾਨਕ ਆਵਾਹ। ੨੫. ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਨਾਸ਼ ਕਰਨੇ ਵਾਲੀ। ੨੬. ਬਦਲਾਂ ਦਾ ਵਡਾ ਦਲ। ੨੭. ਭਯਾਨਕ ਕਾਲੇ। ੨੮. ਸੱਪਾਂ ਨੂੰ ਡਰਾਵਣ ਵਾਲੇ।

A ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਚੌਵੀ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ.—ਸੂਰਯ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਸ਼ਨੂ ਅਵਤਾਰ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਬਾਰੇ ਇਥੇ ਕੋਈ ਨਿਰਣਯ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ :—
'ਇਹ ਰਿਖੀ ਕਸਤੂਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹਨ'। ਬਲਕਿ ਸੂਰਯ ਬਾਰੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਦੂਜੇ ਅਧਯਾਯ ਵਿੱਚ ਲਿਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਿਖੀ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹੈ ਪੁੱਤ੍ਰ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੇ ਬਾਰੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਆਂਦਾ ਹੈ:—

ਤਿਨ ਤੇ ਹੰਤੁ ਬਹੁਤ ਨਿਪ ਆਏ । ਦੱਛ ਪ੍ਰਯਾਪਤਿ ਜਿਨਹਿ ਉਪਾਏ ।੧੬।
ਦਮ ਸੰਸ੍ਰੁ ਤਿਹ ਗੁਹ ਭਈ ਕੋਨਜਾ । ਜਿਹ ਸਮਾਨ ਕਿਹ ਲਗਾਹਿ ਨ ਅਨਜਾ ।
ਕਾਲ ਕ੍ਰਿਯਾ ਐਸੀ ਤਿਹ ਭਈ । ਤੇ ਸਭਿ ਬਯਾਹ ਨਰੇਸਨ ਦਈ ।੧੭।

ਬਰਖਾ ਕਰਿ ਉਠੇ ਕੋਪ ਜਲਧਰਾ ਬਾਰਿਦ ਬਿਸੇਕਾ ਮੂਰਤਿ ਜਲ ਜੰਤ ਘਨੇ ਘਰਤ
ਨਿਸੰਗਨੀ ॥੧੦੪॥੭੩੪॥੧੪੮੮॥

੧. ਬੰਦਲ, ਮੋਖ। ੨. ਸੰਕ ਰਹਿਤ। ੩. ਮੋਖ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਜੰਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਮੂਰਤੀਆਂ। ੪. ਨਿਸੰਕ-ਗਠਦੇ ਹਨ।

੧੩੭ 'ਦੇਹਰਾ' ਬਨਿਤਾ, ਕਦਰੂ, ਦਿਤਿ, ਅਦਿਤਿ, ਦੇ ਰਿਖਿ ਬਗੀ ਬਨਾਇ ।
ਨਾਗ, ਨਾਗ-ਰਿਪੁ, ਦੇਵ-ਸਭ, ਦਈਤ ਲਏ ਉਪਜਾਇ ।੧੮।
ਚੋਪਈ । ਤਾਂ ਤੇ ਸੂਰਜ ਰੂਪ-ਕਉ ਧਰਾ । ਜਾਂ ਤੇ ਬਿਸ ਪ੍ਰਚਰ ਰਵਿ ਕਰਾ ।
ਜੋ ਤਿਨ ਕੇ ਕਹਿ ਨਾਮ ਸੁਨਾਉ । ਕਥਾ ਬਠਨ ਤੇ ਅਧਿਕ ਡਰਾਉ ।੧੯। (ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਅ: ੨)
ਇਸ ਤੋਂ ਸੂਰਯ ਦੀ ਉਤਪਤਿ ਤਾਂ ਕਸਯਪਿ ਰਿਸਿ ਤੋਂ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਜ ਤਕ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ
ਸਨਾਤਨੀ ਜਾਂ ਸਾਸਤ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲਿਖਤਾ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਕਿ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਭੀ ਰਿਖੀ
ਕਸਯਪਿ ਦਾ ਹੀ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹੈ। ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੀ ਉਤਪਤਿ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਮਦ ਭਾਗਵਤ ਵਿੱਚ ਦੋ ਥਾਂ ਪੁਸੰਗ ਆਯਾ ਹੈ ਸਮੁੰਦ ਵਿਚੋਂ ਰਤਨੀ
ਨਾਲ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਇਆ ਇਹੋ ਹੀ ਪੁਸੰਗ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਦਾਂ ਨਾਲ ਲਿਖਤਾ ਹੈ
ਤੰਟਕ ਛੰਦ । ਅਮਰਾਂਤਕ ਸੀਸ ਕੀ ਓਰ ਹੂਅੰ । ਮਿਲ ਪੂਛ ਗਹੀ ਦਿਸ ਦੇਵ ਦੁਆੰ ।

ਰਤਨੰ ਨਿਕਸੇ ਬਿਗਸੇ ਸਸਿ ਸੇ, ਜਨੁ ਘਟਨ ਲੇਤ ਅਮਿਯ ਰਸਿ ਕੇ ।੨।
ਨਿਕਸੇਯੋ ਧਨੁ ਸਾਯਕ ਸੁਧ ਸਿਤੰ ਮਧੁ ਪਾਨ ਕਦਯੋ ਘਟ ਮਦ ਮਤੰ ।
ਗਜ, ਬਾਜ, ਸੁਧਾ, ਲਛਮੀ-ਨਿਕਸੀ । ਘਨ ਮੇ ਮਨੁ ਬਿਦੁਲਤਾ ਬਿਗਸੀ ।੩।
ਕਲਪਾ ਦ੍ਰੁਮ, ਮਾਹੁਰ ਅਉ ਰੰਭਾ ਜਿਹ ਮੰਹਿ ਰਹੈ ਲਖ ਇੰਦੁ ਸਭਾ ।
ਮਨਿ-ਕੋਸਤੁਭ, ਚੰਦ ਸੁਰੂਪ ਸੁਭੰ ਜਿਹ ਭੱਜਤ ਦੈਤ ਬਿਲੋਕ ਜੁਧੇ ।੪।
ਨਿਕਸੀ ਗਵ-ਰਾਜ ਸੁ-ਹੇਨੁ ਭਲੀ । ਜਿਹ ਛੋਨਿ ਲਛੇ ਸਹਸਾਸਤੁ ਬਲੀ ।
ਗਨ-ਰਤਨ—ਗਨੋ, ਉਪ-ਰਤਨ ਅਰੰ । ਤੁਮ ਸੰਤ ਸੁਨੰ ਚਿਤ ਲਾਇ ਸਭੇ ।ਪ।(ਚੋਬਿਸ ਅਉਤਾਰ)

ਦੂਜਾ ਪੁਸੰਗ ਦੱਤਾ ਤੂੰ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਦੇ ਪੁਸੰਗ ਵਿੱਚ ਹੈ—ਅਤ੍ਰਿ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਅਨਸੂਯਾ ਨੇ ਯਗਕ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਸ਼ਨੂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਆਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਾਯਗੀ ਸਮਯ ਅਨਸੂਯਾ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਹੀ, 'ਪ੍ਰਤ੍ਰਵੰਤਿ ਹੋ', ਦਾ ਵਰਦਾਨ ਕੀਤਾ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਅਨਸੂਯਾ (ਪ੍ਰਤ੍ਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ) ਨਾਰਾਜ ਹੋ ਕੇ ਵਿਰਲਪ ਕਰਨ ਲਗ ਪਈ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਦੁਹੱਬਤਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਛਾਲੇ ਹੋਏ। ਫਿਰ ਅਫਸੋਸ ਕਰਨ ਲਗੀ ਤੇ ਹਥ ਮਲੇ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਛਾਲੇ ਵਟ ਗਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਚਲੇ ਹੋਏ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਅੰਸ ਦੇ ਤਿੰਨ ਲੜਕੇ ਯਥਾਕ੍ਰਮ ਨਾਲ—ਦੁਰਵਾਸਾ, ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਅਤੇ ਦੱਤਾ ਤ੍ਰੈਯ ਜੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ । (ਸ੍ਰੀ ਮਦ ਭਾਗਵਤ ਅਤੇ ਸੂਰ ਸਾਗਰ)

ਇਸ ਤੋਂ ਬੇਸ਼ਕ ਅਤ੍ਰਿ ਰਿਖੀ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ—ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਤਾਂ ਸਾਬਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਸਯਪ ਰਿਖੀ ਦਾ ਨਹੀਂ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥਿਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸੰਗ ਵਿੱਚ ਦੁਰਵਾਸਾ ਅਤੇ ਚੰਦ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਜਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੱਤਾ ਤ੍ਰੈਯ ਦਾ ਪੁਸੰਗ ਜੜੋਂ ਕਾ ਤੜੋਂ ਹੀ ਲਿਖਤਾ ਹੈ । ਵੇਖੋ—ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਿਵ-ਅਵਤਾਰ। ਸੂਰਯ ਪੁਰਾਣ ਵਿੱਚ ਲਿਖਤਾ ਹੈ ਕਿ—ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੂਰਯ ਅਤੇ ਅਰੁਣ ਦੰਦੇ ਹੀ ਵਾਯੂ ਦੇ ਕੰਚੇ ਆੜਿਆਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਅਰੁਣ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਸੂਰਯ ਉਪਰ ਜਿਲਬ ਰਹੀ । ਨਿਜ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਛਾਯਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਜਾਣ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਬਦਯੋ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਤੋਂ ਛਾਯਾ ਲੁਹਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ । ਖਰਾਦ ਉਪਰ ਚਾੜ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਨੇ ਸੂਰਯ ਨੂੰ ਖਰਾਦਿਆ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਛੋਟਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਖਰਾਦ ਨਾਲ ਖਰਾਦਿਆ ਗਿਆ ਉਹ ਸਮੁੰਦ ਵਿੱਚ ਪਾ ਚਿੱਤਾ, ਸੋ ਬੁਰ ਤਾਰੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਜਿਲਬ ਬਹੁਤੀ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਗੋਲਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸਮੁੰਦ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਬਣਿਆ । ਸੀਤਲਤਾ ਸਮੁੰਦ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲੀ । ਜਿਲਬ ਰੂਪ ਕਲੰਕ ਵੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਆ ।

ਇਸ ਪੁਸੰਗ ਤੋਂ ਸੂਰਯ ਅਤੇ ਚੰਦ ਦੀ ਉਤਪਤਿ ਇਕੋ ਹੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ ਦੰਦੇ ਹੀ ਇਕ ਰੂਪ ਮੰਨੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਸਾਇੰਦ ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਸਾਰਾ ਵੀ ਇਸੇ ਹੀ ਪਾਸੇ ਹੈ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਪੜਤਾਲ ॥ ਅਸਿਤਾ ਸਜਾਮ ਪੀਤਾ ਹਰਿਤਾ ਸੇਤਾ ਬਰ ਘਨਜ ਲਲਿਤਾ
ਕਲਿਤ ਮਲਿਤ ਘਨਹਰ ਦਲਾ ਕਾਰੇ ਸਿੰਧੁਰੀਆ ॥

ਬਰਸੇ ਸਾਵਨ ਅਨੈਕਪੁਅਰ ਧੋਲੋਬਿਸੇਖਾ ਅਰੁਨਿੰ ਸੂਹਿਲੀਲਤਨਾ ਘਨਦਲ ਸੁਬੁਰੀਆ ॥
ਕੇਤੇ ਘਨ ਸਬਜ ਸੇਤ ਕਾਰੇ ਚਰੂ ਕੇਲ ਲੇਤਾ ਪੀਲੇ ਬਹੁ ਰੰਗ ਸਖਤਾ ਪੂਲੇ ਧੂਸਰੀਆ ॥
ਉਦਿ ਅਫਸਾ ਜੰਗਲਾ ਪਚ ਰੰਗ ਘਨ ਮੇਘਮਾਲਾ ਰੰਗੇ ਬਰੰਗ ਅਨਿਕ ਜਲਧਰ
ਧੂਮਰੀਆ ॥ ੧੦੫ ॥ ੭੩੫ ॥ ੧੪੮ ॥

ਸੰਸਨਿਕਸਨ ਕਬੂਦਾ ਤੂਸੀ ਗੁਲ ਰੰਗ ਉਦਾ ਅਸੂ ਗਜ ਉਸੁਦਹਨਖਿਰਸੇ ਲੰਗੁਰੀਆ ॥
ਕੇਤੇ ਗਜ ਸੰਭ ਪ੍ਰਬਲਆਨਠ ਬਨਘਲਜਸਬਲਾ ਸੋ ਸੋ ਭੁਜ ਪਾਦ ਅਨਿਕ ਠਿੰਗੇਠਿੰਗੁਰੀਆ ॥
ਕੇਤੇ ਘਨ ਸਿੰਗ ਮੇਰਾ ਉਚੇ ਉਤੰਗ ਢੇਰ ਕੇਤੇ ਬਿਨਾ ਹਸਤ ਪਾਉ ਕੇਤੇ ਪਿੰਗੁਰੀਆ ॥

ਭਾਰੇਤਨਭੀਮਕਾਕਾਲਾ ਬੋਕਈਕੋਸਫਾਯਭਯਕਰਭਯੋਕਪ੍ਰਬਲ ਜੋਜਨਅੰਗੁਰੀਆ ॥ ੧੦੬ ॥ ੭੩੬ ॥ ੧੪੯ ॥
ਪੜਤਾਲਾ ॥ ਘਰਤਘਨਘਟਾ ਘੋਰਘੋਰਘੋਰਪੁਲਯਬੋਰ ਗਰਜਿਤਗਰਜਿਤਕਾਰਾ ਲੁਨਿਕਤਬਿਜੁਰੀਆ ॥

ਦਮਕਤਲਹਲਹਸੁਆਲਾ ਲਸਕਤਿਦਾਮਨਿਜਾਲਾ ਦਾਰੁਨ ਘਨ ਘਟਾ ਛਾਯ ਫੋਜੇ ਬਦਰੀਆ ॥
ਕੋਧਿਤ ਘਨ ਬੱਜ ਲੂਤ ਲੂਕ ਨਭ ਭੁਕਜੂਥਾਰਾਕਸਘਨਗਨਮਸਾਨ ਹਰਕਤਜਲਧਰੀਆ ॥
ਦਾਰੁਨ ਦਲ ਘੋਰ ਘੋਰ ਗਰਜਤ ਘਨ ਦੀਹ ਦੇਰ ਕੂਦਤਿ ਚਪਲਾ ਕ੍ਰੁਹਾਯ ਘਰਗਿਤ
ਘਨਸਰੀਆ ॥ ੧੦੭ ॥ ੭੩੭ ॥ ੧੫੦ ॥

੧. ਕਾਲਾ, ਕਿਸ਼ਣ। ੨. ਪੀਲਾ। ੩. ਹਰਾ। ੪. ਸਫੈਦ। ੫. ਸੁੰਦ। ੬. ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਹੇਠ ਉੱਪਰ ਖੜਦੇ ਉਤਦੇ ਹਨ। ੭. ਕਾਲੇ ਅਤੇ ਸੰਧੂਰੀ ਰੰਗ ਦੇ ਕਾਲੇ ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗੂ। ੮. ਬਹੁਤ ਚਿੱਟੇ (ਧੁਅਰ) ਬੱਦਲ। ੯. ਲਾਲ। ੧੦. ਨੀਲੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ। ੧੧. ਭੂਰੇ ਰੰਗ ਦੇ ਬਦਲਾਂ ਦੇ ਦਲ। ੧੨. ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ੧੩. (ਪੰਕੇ ਰੰਗ) ਰੁੱਪ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰੰਗ। ੧੪. ਧੂਸਲੇ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ। ੧੫. ਲਾਲ, ਚਿਟਾ ਅਤੇ ਕਾਲਾ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰੰਗ। ਉਦੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਅਤੇ ਜੰਗਲੀ ਰੰਗ ਵਾਂਗੂ ਬੱਦਲ। ੧੬. ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤਿ, ਪੰਜਾਂ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ ਪੀਲਾ, ਲਾਲ ਕਾਲਾ ਅਤੇ ਸਫੈਦ) ਹੈ। ੧੭. ਧੁੰਦੇ ਰੰਗੇ। ੧੮. ਸੰਸਨਿਕ ਆਸਮਾਨੀ ਰੰਗ ਅਤੇ ਸਮੇਤ ਨੀਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਬੱਦਲ। ੧੯. ਤਾਊਸੀ ਮੋਰ ਰੰਗ, (ਗੁਲ ਰੰਗ) ਗੁਲਾਬੀ ਰੰਗ ਅਤੇ ਉਦੇ ਰੰਗੇ। ੨੦. ਘੋੜੇ, ਹਾਥੀ, ਉੱਠ, ਰਿੱਛ ਅਤੇ ਲੰਗੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਂਗੂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਬੱਦਲ। ੨੧. ਪ੍ਰਬਲ ਬਦਲਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੨੨. (ਠਿੰਗੇ) ਲੰਗੜੇ (ਠਿੰਗੁਰੀਆਂ) ਲਾਠੀਆਂ ਵਾਲੇ, ਬੱਦਲ। ੨੩. ਪਹਾੜ ਦੀ ਚੋਟੀ ਵਾਂਗੂ। ੨੪. ਉਚੇ ਤੋਂ ਉੱਚੇ। ੨੫. ਭਯਾਨਕ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ। ੨੬. ਪੁਲੜ ਦੇ ਸਮਝ ਵਾਂਗੂ। ੨੭. ਬਿਜਲੀਆਂ ਕੜਕਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੮. ਸੁਅਲੇ, ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ। ੨੯. ਅੱਗ ਦੀ ਲਾਟ ਵਾਂਗੂ। ੩੦. ਉਹ ਗੱਜਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕੜਕਦੀ ਹੈ। (ਲੂਤ)—ਨਭ—ਆਕਾਸ਼-ਬਿਜਲੀ। (ਅ) ਦਾੜੀ ਛਿੱਟ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਮਰਦ (ਲੜਕਾ)। (ੲ) ਇਕ ਪੰਗੋਬਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਕਾਫਿਰਹ (ਪ੍ਰਮੇਸੁਰ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ) ਅਤੇ ਉੱਤਮ ਮੁਗਲਿਮ ਹੈ। ਭਾਵ ਬੱਦਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਅਗਨਿ ਕੜਕਦੀ ਹੈ। ੩੧. ਲੁਕ ਭਾਰ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲਾ ਉੱਠਾ ਗੱਦੇ ਦੀ ਖੂਕ, ਪਿਆਜ ਦਾ ਪਤ੍ਰ ਸੰਸਦਾਜ ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਪੁਲਾੜ ਵਿਚ ਚੁਆਤੀਆ ਹਨ। ੩੨. ਰਾਖਸ਼ ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਮਸਾਣ ਰੂਪ (ਜਾਨਧਰੀਆ) ਬੱਦਲ ਗਰਜਦੇ ਹਨ। ੩੩—੩੪. ਲੰਬੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ। ੩੫. ਨੱਚਦੀ ਹੋਈ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ੩੬. ਨਿਕਲੇ ਹੋਏ ਮੇਘ ਘੋਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਨਿਹਰਦਾ ਹੈ ਯਥਾ—ਬਦਲਾਂ ਦੇ (ਮਾਲ) ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਬਹੁਤ (ਸਾਰੇ) ਮੰਜੇ (ਰੂਪ ਬਣੇ ਹੋਏ ਬੱਦਲ) ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਤਨਾ ਵਿਚ ਬੱਦਲੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿ ਨਿਘ ਮੱਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਇਹ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੇਲੇ ਆਖ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਸਮਝ ਅਜੇ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ੜਾਯ, ਗਰਜਿਤਦਾਰੁਨ ਸੁਨਾਯ^੧, ਘੁਮਡੇਰਨਪੁੰਧਘੋਰ, ਛਪਨਕੋਟਿਮੇਹਾ^੨॥
 ੜਾਭਯਾਨ, ਰਾਖਸ-ਗਨਘਨਮਸਾਨ, ਧਾਏ ਮੁਖਦਾਂਤਕਾੜ, ਅਜਗਰ-ਜਖਦੇਹਾ^੩ ॥
 'ਸਫਰੀਕੂਰਮਪ੍ਰਾਯ^੪, ਬੋਚਨ^੫, ਗ੍ਰਾਹੋ^੬, ਘਰਯਾਲ^੭, ਮਗਰ^੮, ਸਾਂਪਗੋਹਾ^੯॥
 ਭੀਮ^{੧੦}, ਕੋੜੜ, ਘੰਘਰਲਈਮ^{੧੧} ਬਨਬਨਭਜਰੂਪਘੋਰ^{੧੨}, ਗਰਜਿਤਸਦਭੀਹਾ^{੧੩} ॥
 ॥੧੦੮॥੭੩੮॥੧੪੯੨॥

ਚੀਲੋਉਲੁਕ ਡਾਕ^{੧੪} ਬਗੁਲਾ ਬਗੁਲੜ^{੧੫} ਕਰਾਲ ਬਿਗਿਨਤਿਨ-ਭਚਾਰੀ^{੧੬} ॥
 ਡਾਰ^{੧੭}, ਚੀਤਰ. ਤੇਂਦ੍ਰ^{੧੮}, ਸਯਾਰ^{੧੯}, ਸੇਰੋ ਪਲੰਗ ਬਬਰ^{੨੦}, ਭੀਖਮ ਬਪੁ ਧਾਰੀ ॥
 ਕ^{੨੧} ਰੋਬਾਹ^{੨੨} ਬੰਤਰ^{੨੩} ਗ੍ਰੂਧਬ^{੨੪} ਕਰਾਹ^{੨੫} B ਰੋਝੜ^{੨੬} C
 ਝੰਖਾਰ^{੨੭} ਝਾੜ^{੨੮} ਪਸੂਅਨਪਲਹਾਰੀ ॥
 ਝਾਯ, ਧਰਧਰਭਜਰੂਪਕਾਯ^{੨੯}, ਲਪਕਤਝਪਕਤਕਰਾਲ, ਬਿਦੁੱਲਚਮਕਾਰੀ^{੩੦} ॥
 ॥੧੦੯॥੭੩੯॥੧੪੯੩॥

ਲਸਕ^{੩੧} D ਸੂਜਤਘਨਝਪਕਝਪਕਠਨਕਤਿਸਦਬੱਜੁਭੀਮ^{੩੨} ਪੂਲਯਅਨੁਮਾਨ^{੩੩} ॥
 ਯਾਯਯਾਯ, ਬਦਰਾਦਲਉਮਡਾਯਾਯ, ਜੁਟਜੁਟਕਰਿਅੰਪੁੰਦ^{੩੪} ਧੂਮਕਘਹਿਰਾਨਾ^{੩੫} ॥

ਦੀ ਹੈ। ੨. ਛਿਵੇਂਜਾ ਕੋੜ ਮੇਘ ਮਾਲਾ। ੩. ਡਾਟਦੇ ਹਨ। ੪. ਸਰਾਲਾਂ ਅਤੇ ਯੱਖਾਂ ਦੀਆਂ
 ਦੇ ਜਿਸਮ (ਵਾਂਗੂ)। ੬. ਮੱਛੀ ਅਤੇ ਕੱਛੂ ਸਾਮਾਨ। ੭. ਇਕ ਜਲਜੇਤੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।
 ੮। ੯. ਗ੍ਰਾਹ, ਇਕ ਜਲਜੇਤੂ ਹੈ। ੧੦. ਭਯਾਨਕਤਾ ਸਹਿਤ (ਨਾਰੂ) ਜਲ ਜੇਤੂ ਹਨ।
 ੧੧। ੧੨. ਡਰਾਵਣੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ। ੧੩. ਸ਼ਰੀਰ। ੧੪. ਗਿਲਜ, ਗਿੱਪ।
 ੧੫. ਬੇਅੰਤ (ਨਭਚਾਰੀ) ਪੰਛੀ। ੧੬. ਮੇਢਾ ਭੇਡੂ, ਸੂਰ ਵਾਰਾਹ। ੧੭. ਤੰਦੂਆ। ੧੮. ਗਿਦੜ।
 ੧੯. ਸਹਿਆ, ਖਰਗੋਸ਼, ਡੱਛੂ ਮੋਡਕ। ੨੦. ਚੂਹਾ। ੨੧. ਲੁੰਬੜੀ। ੨੨. ਬਾਂਦਰ।
 ੨੩. ਹਨ। ੨੪. ਰੋਝ ਨਰ। ੨੫. ਬਾਰਾ ਸਿੰਙਾ। ੨੬. ਸਮੂਹ। ੨੭. ਮਾਸਹਾਰੀ ਪਸ਼ੂ।
 ੨੮। ੨੯. ਚਮਕਦਾਰ ਤੇ ਡਰਾਉਣੀ ਚਿਜਲੀ ਭਜ ਭਜ ਕੇ ਝਪਟਾ ਮਾਰਦੀ ਹੈ।
 ੩੦। ੩੧. ਚਮਕਦਾਰ ਤੇ ਡਰਾਉਣੀ ਚਿਜਲੀ ਭਜ ਭਜ ਕੇ ਝਪਟਾ ਮਾਰਦੀ ਹੈ। ੩੨. ਭਯਾਨਕ ਅਤੇ
 ੩੩. ਕਚਮਕ ਕੇ ਗੱਜਦੀ ਹੈ। ੩੪. ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਬਦਲਾਂ ਨੂੰ ਰਚਦੀ ਹੈ। ੩੫. ਭਯਾਨਕ ਅਤੇ
 ੩੬. ਜਾਣਿਆ, ਸਮਝਿਆ। ੩੭. ਬਹੁਤ ਘੋਰ। ੩੮. ਬੱਦਲ ਗਰਜਿਆ।

ੜਾ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਹੀਦ ਬਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਨਾਨ-
 ਾ ਸਮਾਧੀ ਛਿਉੜੀ (ਜਿਗਰੂਰ) ਮਟਖਨੂੰਏ, ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ, ਕੱਟੂ ਅਤੇ ਜੀਦ ਆਦਿਕ
 ਾਰ ਕਲਸ ਕਲਸ ਹੈ।

ਦਾਰੁਨਘਨਘੋਰ^੧ ਘਟਾਰਜਿਤ^੨ ਘਨਉਮਡਅਟਾ^੩ ਛਾਡਿਤਤਤਿਤਾ^੪ ਜੁਆਲ^੫ ਮਘਵਾ ਹਰਖਾਨਾ ॥
 ਨਿਤਤਿਮਜੂਰਅਗਨਿ^੬ ਗਰਜਿਤਘਨਛਾਯਸਘਨ ਗਰਜ ਗਰਜਤਰਜਤਰਜ^੭ ਕਕਾਮਤ^੮ ਕਰਮਾਨਾ ॥
 ॥੧੧੦॥੭੪੦॥੧੪੯੬॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਬਰਨੋਸੁਰਕਟਕਸੋਭ^{੧੦} ਮੰਗਲਕਰਹਰਖਛੋਭ^{੧੧} ਸੂਰਿਪ੍ਰਧਾਨਜਸ੍ਰੀ^{੧੨} ਸਮਰ ਫਤਹਪੰਥਾ^{੧੩} ॥
 ਮਘਵਾ ਦਲ ਖਾਸ ਫੋਜ ਦੇਵਨ ਬਲਵੰਤ ਅੰਜ^{੧੪} ਭਾਖੋ ਜੋ ਪ੍ਰਿਥਕ ਬਾਦੈ ਏਕ ਗ੍ਰੰਥਾ ॥
 ਯਾਂਤੇਸੋਛੇਪ^{੧੫} ਕਹੀ, ਗ੍ਰੰਥਨਕੋਮਾਝਲਹੀ^{੧੬} ਨਾਮਬਰਗ^{੧੭} ਪ੍ਰਿਥਕਪ੍ਰਿਥਕਬਹੁਬਿਸਥਾਰਸੇਥਾ ॥
 ਯਾਂਤੇਨਹਿ ਨਾਮ ਬਰਗ^{੧੮} ਬਰਨਯੋਕਰਿਪ੍ਰਿਥਕਪ੍ਰਿਥਕ ਦੇਵ ਨ੍ਰਿਪ ਮਨੁਜ ਨਾਮਸੂਛਮ ਕਰਿ ਗ੍ਰੰਥਾ^{੧੯}
 ॥੧੧੧॥੭੪੧॥੧੪੯੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਪੜਤਾਲ ਅਥ ਖਾਸ ਫੋਜ ਸਕੂ^{੨੦} ਕਥਨੋ ॥

ਅਸੁ ਗਜ ਰਬਚੜ ਬਿਵਾਨ ਦੇਵਨ ਬਿਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰਧਾਨ^{੨੦}
 ਹਰਖਤ ਮੰਗਲ ਉਚਾਰ ਮਿਲ ਮਿਲ ਜੈਕਾਰ ਹੀਂ ॥
 ਧਾਰੇ ਕਰ ਚਕ੍ਰ ਸੇਲ^{੨੧} ਗੋਵਨ^{੨੨} ਸਾਰੇਗ^{੨੩} ਗੁਲੇਲ
 ਖੰਡਾਖਗ^{੨੪} ਸਿਪਰ^{੨੫} ਸਾਂਗ^{੨੬} ਸਹਿਥੀ ਜਮਦਾਰਹੀ^{੨੭} ॥
 ਖੰਜਰ^{੨੮} ਬਿਛੁਆ ਕੋਅੰਡ ਭਾਥਾ ਬਾਨਨ ਪ੍ਰਚੰਡA
 ਬਲਮ ਸਮਸ਼ੋਰ^{੨੯} ਗੁਰਜ ਤੁਪਕ ਚਮਕਾਰ ਹੀ^{੩੦} ॥
 ਸੂਆ ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਗਦਾ ਪਰਸਾ^{੩੧} ਜਥਾਰ^{੩੨} ਪਟਾ ਤੀਰੋਖਤੰਗ ਸੈਫ ਬਰਛਾ ਅਸਿਢਾਰ ਹੀ ॥
 ॥੧੧੨॥੭੪੨॥੧੪੯੮॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਲੈਲੈਸਭਿਅਸਤ੍ਰ, ਸਸਤ੍ਰ, ਨਾਨਾਬਨਾਇ ਬਸਤ੍ਰ, ਕੁਪੇ ਸੁਰਸਕਲ ਸਮਰ^{੩੩}, ਧੌਜਾਧੰਕਾਰਹੀਂ ॥

੧. ਘੋਰ ਮੇਘ ਬਦਲ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ । ੨. ਡਰਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੩. ਫਿਰਨਾ ਅਟਾਰੀ ਉੱਚਾ ਮਕਾਨ । ੪. ਬਿਜਲੀ ।
 ੫. ਅਗਨੀ ਦੀ ਲਾਟ । ੬. ਇੰਦ੍ਰ । ੭. ਭਯਾਨਕ ਵਸਤੂ ਭਯਾਨਕ ਨੱਚਦੇ ਹਨ । ੮. ਡਰਾ ਡਰਾ ਕੇ । ੯. ਪੁਲਕ ।
 ੧੦. ਹਨ ਦੇਵ ਫੋਜ ਦੀ ਸੰਭਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ । ੧੧. ਗੁੱਸਾ, ਰੰਜ । ੧੨. ਯਸਵਾਲੇ । ੧੩. ਯੁੱਧ ਰੂਪ ਰਸਤੇ ਉਪਰ ਫਤਹ
 ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ । ੧੪. ਬਲਵੰਤ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਬਲ । ੧੫. ਸੰਕੋਚ ਨਾਲ । ੧੬. ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਵੇਖੀ ਹੈ ।
 ੧੭. ਬਰੰਬਰ ਵਰਗ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਸਿਖੜਾ । ੧੯. ਥੋੜਾ ਕਰਕੇ (ਗ੍ਰੰਥਾਂ) ਗੰਢਿਆ ਹੈ । ੨੦. ਦੇਵਤਿਆਂ
 ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਮੁਖੜ । ੨੧. ਛੋਟਾ ਨੱਜਾ । ੨੨. ਗੁੱਪੀਆਂ । ੨੩. ਧਨੁਖ । ੨੪. ਤੀਰ । ੨੫. ਢਾਲ । ੨੬. ਬਰਛੀ ।
 ੨੭. ਕਾਟਰ । ੨੮. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਸਤ੍ਰ ਹੈ । ੨੯. ਤਲਵਾਰ । ੩੦. ਥੰਦ੍ਰਕਾਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੧. ਕੁਹਾੜਾ
 ੩੨. ਬੜਾ ਜ਼ਾਲਮ । ੩੩. ਯੁੱਧ ਨੂੰ ।
 A ਪ: ਭਾਥਾ ਭੀਖਮ ਪੁਰੰਡ, ਵੀ ਹੈ ।

ਬਾਜੇ ਧੁਨਿ^੧ ਘਟਿ, ਭੇਰਿ^੨, ਸੰਖਨ, ਰਬਾਬਚੇਰ A, ਝਾਲਰ B,

ਮਹੁਵਰ^੩, ਤੰਬੂਰ, ਤਾਲ, ਪਿੰਦਰੂ, ਉਪੰਗ ਝਾਲ ਡਮਰੂ ਗੁਡਗੁਡੀ ਨਾਇ ਢੋਲਨ ਚਮਕਾਰਹੀ^੪।
ਤੁਰਹੀ ਦੋਮਲ^੫ ਧਮਾਕ^੬ ਘੁੰਘਰੂ ਮੁਚੇਗ^੭ ਢਾਕ^੮ ਫੁਗਡਗਿ, ਖੰਜਰੀ, ਦਮਾਮ ਖੰਝਾਰਹੀ^੯ ॥

॥ ਪੜਤਾਲ ॥

ਏਕ ਪਦਮ ਨਾਦੀ^{੧੦} ਦਲ ਮਾਰੂ ਰਣ ਬਿਜਜ ਪ੍ਰਬਲ^{੧੧}

ਨਾਦਨ ਧੁਨਿ ਘੋਰ ਸਬਦ ਦੁੰਦਭਿ^{੧੨} ਘਹਿਰਾਤਿਹੇ ॥
ਅਸਪੀ^{੧੩} ਸੁਤਰੀ^{੧੪} ਅਸੇਖ^{੧੫} ਪੀਲੀ^{੧੬} ਖਰਚਾਮਿ^{੧੭} ਮੋਕ^{੧੮}

ਉਘਟਤ ਬਹੁ ਨਾਦ ਸੁਘਰ^{੧੯} ਮਾਰੂ ਬਿਹਾਗ ਨਾਦਨ ਗਨ^{੨੦} ਜੁੱਥਜੁੱਥ ਝਨਕਤਿ^{੨੧} ਬਹੁਭਾਤਿ ਹੇ ॥

ਪਰਜ ਨਾਦਨ ਜੁਝਾਉ^{੨੨} ਝਨਕ ਰੁਣਝੁਣ^{੨੩} ਉਘਟਤਿ ਹੇ ॥
ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਹਰਖਤਬਰੇਗ^{੨੪} ਪੂਹਪਨ ਬਰਖਾਉਮੰਗ, ਫਜਿਤ ਬਿਵਾਨਚੜੇ^{੨੫} ਫੂਲਨਬਰਖਾਤਿ ਹੇ ॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਫਰਰਤਿ ਧੁਜ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਅਸਪੀ ਗਜ ਉਸ੍ਰ ਲੋਟ^{੨੬}

ਅਜਗਰ ਘਰਜਾਲ ਮਗਰ ਨਾਹਰ ਪਤਾਕ ਹੇ^{੨੭} ॥
ਕੁੰਭ ਹਜ ਉਸ੍ਰ ਸ਼ੇਰ ਆਹੂ ਬਨ ਮ੍ਰਿਗਨ ਹੇਰ

ਸਫਰੀ ਕਛੁੱਪ ਕਰਾਲ ਸਫਰੀ ਗਨ ਝਾਕ ਹੇ^{੨੮} ॥
ਮੋਰਨ ਗਨ ਹੰਸ ਗਰੁੜਖਗਪਤਿ^{੨੯} ਪਸੁਪਤਿਨ^{੩੦} ਲਗੁੜੀ^{੩੧} ਕੂਹੀਬਾਸਾ-ਉਕਾਬ ਬਹਰੀਜੁਰਾਕਹੇ ॥

੧. ਧੁਨੀਆਂ। ੨. ਨਗਾਰਾ। ੩. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਵਿਰੋਧ ਸਾਰਸੁਤੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੈ
੪. ਮਿਦੰਗ। ੫. ਨਰ ਸਿੰਘਾ। ੬. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੭. ਨਗਾਰਾ, ਢੋਲ। ੮. ਉਹ ਵਾਜਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਧਮਕ
ਪਏ, ਨਗਾਰਾ, ਤਬਲਾ। ੯. ਚੋਬ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਗਾਰੇ ਯਾ ਢੋਲ ਵਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਵਾਜਿਆਂ ਵਾਲਾ। ੧੧. ਰਣ
ਦੀ ਜਿੰਤ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਬਲ ਨਗਾਰਾ। ੧੨. ਘੰਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਨਗਾਰੇ ਅਥਾ ਵਾਜੇ। ੧੩. ਉਠਾ ਵਾਲੇ ਨਗਾਰੇ। ੧੪. ਸਾਰੇ,
ਸਮੂਹ। ੧੫. ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲੇ ਨਗਾਰੇ। ੧੬. ਖੰਤਿਆਂ ਦੀਆਂ (ਚਾਮਿ) ਖੱਲਾਂ ਨਾਲ ਮਤੇ ਹੋਏ ਨਗਾਰੇ। ੧੭. ਗਿਰੀਆਂ,
ਟੰਦਾ ਹੋਇਆ। ੧੮. ਵਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸਮੁਦਾਯ। ੧੯ ਵੱਜਦੇ ਹਨ। ੨੦. ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਿਕਲਦੀਆਂ ਹਨ।
੨੧. ਯੁੱਥ ਦੇ ਵਾਜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ। ੨੨. ਵਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ। ੨੩. ਸੁੰਦਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੨੪. ਦੇਵਤੇ। ੨੫. ਘੰਤਿਆਂ,
ਹਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਉਠਾਂ ਦੇ ਝੰਡੇ। ੨੬. ਘਤਿਆਲਾਂ, ਮਗਰ ਮੱਛਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿੰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਝੰਡੇ। ੨੭. ਹਾਥੀ, ਘੰਡੇ,
ਉਣ, ਸੰਗ, ਹਰਨ, ਬਨਾਰਸੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋੜਾਂ ਮੱਛੀਆਂ ਅਤੇ ਭਯਾਨਕ ਕੱਛੂਆਂ ਵਾਲੇ ਸਮੂਹ ਚਲਣ ਵਾਲੇ (ਝੰਡਿਆਂ
ਦੀਆਂ) ਝਾਕੀਆਂ (ਨਜਾਰੇ) ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ੨੮. ਹੰਸ ਪੰਛੀ। ੨੯. ਧੀਲ। ੩੦ ਇਕ ਸਿਕਾਰੀ ਪੰਛੀ ਹੈ।

A. ਘਾ: ਟੇਰ, B ਘਾ ਝਾਬਰ,

ਮੈਰਾ ਵਤਾ ਸਾਮ ਕਰਨਾ ਮੁਖਕ ਖਗ ਮ੍ਰਿਗਨ ਸਘਨਾਨੀ ਰਾਨ ਆਦਿ ਬਿਖੁਭ ਚਿਤ੍ਰਿਤ ਬੁਰਾਕਹੋ ॥੧੧੫॥ ੭੪੫॥੧੪੬॥

ਪੜਤਾਲ ॥
ਕਾਹੂੰ ਮੋ ਖੜਗ, ਪਟਾ, ਚਕ੍ਰ, ਸਮਧਰ ਅਟਾ, ਜਮਧਰ ਤੁਫੇਗ ਜਬਰਾ, ਸੁਆ ਤ੍ਰਿਸੂਲ-ਹੋ ॥
ਕਾਹੂੰ ਮੈ ਸਿਪਰਾ, ਸਾਰੰਗ, ਜਮਧਾਰ, ਤਬਰਾ, ਬਿਛੁਆ, ਪਰਸੁਜਬਰਾ ਸਹਿਥੀ ਅਸਿਥੂਲ-ਹੋ ॥
ਕਾਹੂੰ-ਮੋ-ਗੁਰਜ, ਗਦਾ, ਮੂਸਲ, ਪਨੁ ਸਾਂਗਾ ਤਦਾ ਬਰਛਾਨਾ ਵਕ ਤੋ ਖਤੰਗਾ, ਬਲਮਸਰਸੇਲਹੋ ॥
ਨਾਚੁਖ, ਕਰਵਾਰ, ਢਾਰ, ਪਰਸਾ, ਗੋਫਨ, ਤਰਵਾਰ, ਖਪਰਾ, ਮੂਸਲ ਕੁਵੰਡ, ਸਾਰੰਗ ਗੁਲੇਲ ਹੋ ॥
॥੧੧੬॥ ੭੪੬॥ ੧੫੦॥

ਪੜਤਾਲ ॥
ਦੇਵਨ ਦੇਵਾਲਯ-ਸੁਭਗਾ ਮੰਦਿਰ-ਗਿਰ, ਮੇਰੁ ਬਰਗਪੁਹਪਨ-ਗੁਲ-ਬਿਲਪੱਤ੍ਰੁ B ਨਰਗਸਾ
ਗੁਲਨਾਰਾ ॥
ਸੋਸਨਿ ਗੁਲਾਬ ਕਮਲ, ਕੇਵੜ ਕੇਤਕਿ-ਬਿਮਲ, ਓਦੀ ਅਬਾਸ ਅਰੁਨ ਚੰਪਕਾ
ਸਦਬਰਗ ਹਜਾਰਾ ॥
ਕੁਮਗੀ, ਬੁਲਬੁਲ, ਮਰਾਲ, ਕੋਯਲ, ਦੁਰਾਜ-ਲਾਲ ਚਿਤੇਸਮਸਾਦਿਚਿਹਨ ਭਾਂਤਿ ਅਨਿਕਠਾਰਾ ॥
ਬੋਲਿਨ, ਦੁਮ, ਕੋਜਲਤਾ ਤੀਰਥ-ਪੁਨ-ਛੋਤ੍ਰ-ਛਟਾ ਦੇਵ, ਨਿਪੁ, ਮਨੁਜ, ਅਸੁਰ-
ਚਿਤ੍ਰਿਤ-ਜਗ-ਸਾਰਾ ॥੧੧੭॥ ੭੪੭॥ ੧੫੦॥

ਪੜਤਾਲ ॥
ਉਚੇ-ਉਤੰਗ ਕੇਤੁ ਕਾਕਮ ਹਰੀਰ ਸ੍ਰੇਤ ਅਤਲਸ ਦਰਿਅਈ ਬਹੁ, ਰੰਗ-ਰੰਗ ਬੂਲੇ ॥

੧. ਹਥੀ। ੨. ਘੋੜੇ। ੩. ਚੂਹਾ। ੪. ਪੁੰਛੀ। ੫. ਸਮੁਦਾਯ ਪਸ਼ੂਆ ਵਾਲੇ। ੬. ਸਿਵ ਦੇ ਬੋਲ ਤੋਂ ਆਦਿ ਲੇ ਕੇ (ਸਾਰੇ ਹੋਰ) ਬੋਲਦ। ੭. ਜਿਸ ਉਪਰ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਸਬੇ-ਸਿਆਰਾਜ ਨੂੰ ਸੂਰ ਹੋ ਕੇ ਆਸਮਾਨ ਵਲ ਗਏ ਸਨ, ਸਫੇਦ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ੮. ਕਿਸੇ ਖੇਡੇ ਵਿਚ। ੯. ਫਿਰਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੦. ਫਾਂਸੀ। ੧੧. ਬੰਦੂਕ। ੧੨. ਢਾਲ। ੧੩. ਧਨੁਖ। ੧੪. ਕੁਹਾੜਾ। ੧੫. ਭਾਗ ਕੁਹਾੜਾ। ੧੬. ਬਰਛੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਰੀ ਬਰਛੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਤਲਵਾਰਾਂ ਹਨ। ੧੭. ਮੁਹਲਾ। ੧੮. ਬਰਛੀ। ੧੯. ਉਸ ਵੇਲੇ। ੨੦. ਛੋਟਾ ਤੀਰ। ੨੧. ਤੀਰ। ੨੨. ਛੋਟਾ ਨੌਜਾ, ਵਡਾ ਤੀਰ। ੨੩. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਦੇਵ ਮੰਦਿਰ, ਪਹਾੜ ਅਤੇ ਸੁਮੇਰ (ਪ੍ਰਬਤਾਂ) ਦਾ ਸਮੁਦਾਯ ਭੀ ਚਿਤ੍ਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੨੪. ਵੱਲਾਂ ਗੁਲਾਬ ਅਤੇ ਬਿੱਲਾਂ ਦੇ ਪਤ੍ਰ ਚਿਤ੍ਰ ਹਨ। ੨੫. ਇਕ ਵੱਲ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨੬. ਅਨਾਰ ਦਾ ਵੱਲ। ੨੭. ਇਕ ਆਸਮਾਨੀ ਰੰਗ ਦਾ ਵੱਲ। ੨੮. ਕੇਉੜਾ, ਸੁਗੰਧਿਤ ਬੂਛਾ। ੨੯. ਕੇਤਿਕ ਚਿੱਟਾ ਕੇਉੜਾ ਸਫੇਦ ਕੇਉੜੇ ਦੇ ਵੱਲ। ੩੦. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਲ, ਜਿਸ ਦਾ ਰੰਗ ਲਾਲ ਅਤੇ ਨੀਲ ਮਾਇਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੩੧. ਲਾਲ। ੩੨. ਚੰਬਾ। ੩੩. ਸੋ ਪਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਗੇਂਦੇ ਦਾ ਵੱਲ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਪਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਗੇਂਦੇ ਦਾ ਵੱਲ। ੩੪. ਘੁੱਗੀ, ਫਾਖੜਾ। ੩੫. ਹੰਸ। ੩੬. ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਤਿੱਤਰ। ੩੭. ਸਰੂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ੩੮. ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ। ੩੯. ਵੇਲਾਂ, ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਕੰਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ਕਠਾਰਾਂ ਹਨ। ੪੦. ਤੀਰਥਾਂ ਅਤੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜੋਤੀਆਂ ਹਨ। ੪੧. ਦੇਵਤੇ, ਰਾਜੇ, ਮਾਨੁਖ, ਦੈਤਿਕ (ਆਦਿਕ) ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਚਿਤ੍ਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੪੨. ਉੱਚੇ ਤੇ ਉੱਚੇ ਖੰਡੇ। ੪੩. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਪੜਾ ਹੈ। ੪੪. ਚਿੱਟਾ, ਸਫੇਦ। ੪੫, ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਸਤੂ।

A ਪਾ: ਦੇਵਲ ਦੇਵਾਲਯ ਸੁਭਗ। B ਪਾ: ਪੁਹਪਨ ਗੁਲ ਬਿਦਪ ਪੁਤ੍ਰ, ਵੀ ਹੈ।
C ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਮਾਧੀ ਛਿਉੜੀ ਆਦਿਕ ਬਹੁਤੀਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬੰਦ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਹੀ ਤੁਕਾਂ ਹਨ ਅਖੀਰਲੀ ਤੁਕ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਹੀਦ ਬਾਗ ਅਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਉਪਰਲੀ ਤੁਕ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਹੁੰਪੈ ਕਟਾਰ, ਤਬਰਾ, ਬੱਲਮ, ਚਕ੍ਰ, ਸਿਪਰਾ ਸੁਆਮੀ ਤਿਸੂਲ, ਅਨੀ, ਦਸਤੋ ਅਨੁਕੂਲੀ ॥
 ਕੰਚਨ-ਕੋ-ਛਤ-ਸੁਰੰਗਾ, ਰਤਨਨ-ਫਨਿ-ਮਨਿ-ਉਜੰਗਾ ਬੋਲਿਨ-ਗੁੰਜੇ-ਅਨੁਪੁ ਖਚਿਤ-ਬਹੁ-ਫੁਲੈ ॥
 ਗੁੰਫੇ-ਜਰ-ਕਸਾ ਅਨੁਪ, ਝਾਲਰ-ਦਿਪ-ਸੁਤ ਰੂਪ ॥ ਯਕਤਾ-ਦੁਰ-ਬੰਦ-ਗੁਰੋ ॥
 ਲਾਲਨ-ਮਨਿ-ਲੂਲੈ ॥੧੧੮॥੭੪੮॥੧੫੦੨॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਫਰਹਤ ਪੁਜ ਪਾਂਤਿ ਪਾਂਤਿ, ਅਸੁ, ਗਜ, ਰਥ, ਦਲ-ਪਦਾਂਤਿ,
 ਬੋਰਕ-ਵਿਮਾਨ-ਛਜਤਿ ॥ ਫਹਰਤਿ-ਪੁਜ ਪੁੰਜਨ ॥
 ਰਾਲੇ ਸੁਰ ਚੜ-ਬਿਵਾਨ, ਦੇਵ, ਨਿਪਬਰਾ ਮਹਾਨ, ਅਸੁ, ਰਥ,
 ਝੰਪਾਨ-ਚੜੇ ॥ ਮਾਤੇ ਮਦ-ਕੁੰਜਨ ॥
 ਉਚੈ-ਸੁਵਾ ਦਰਿਆਈ, ਦੁਲਦੁਲ, ਕੱਛੀ, ਹਵਾਈ ॥ ਪੰਛੀ-ਸਪੱਛ-ਪਰੀਨਿਤਤਿ-ਸਮ-ਖੰਜਨ ॥
 ਮੂਰਤਿ ਅਨੰਗ-ਪ੍ਰਾਯ, ਅੰਗ ਅੰਗ ਮਯਨ ॥ ਛਾਯ, ਚੰਚਲ-ਚਪਲ ਤੇਜ,
 ਮਾਰੂਤ-ਗਤਿ-ਭੰਜਨ ॥੧੧੯॥੭੪੯॥੧੫੦੩॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਹੈਕਲ, ਹਮੇਲ, ਹਾਰ, ਲਾਲਨ-ਮੁਰਸੇ-ਕਾਰ ॥ ਕੁਲਗੀ-ਅਨਮੋਲ-ਸੀਸ, ਤੁਰਗਨ ਤੁਰੰਗਨੀ ॥
 ਪਾਖਰ, ਗਜਗਾਹ ॥ ਸਜੇ, ਨਿਰਖਤਛਬਿਮਯਨਲਜੇ, ਨਾਨਾਅਲੰਕ੍ਰਿਤਬਪੁ ॥ ਹਿੰਸਟ-ਉਮੰਗਨੀ ॥
 ਗਜਤ-ਗਜਮਤ-ਮਦੀਰ ॥ ਅੰਬਾਰੀ ਅੰਬਰ-ਹਰੀਰ ॥ ਹੋਦੇ ਸਰਬਸਤ ਕਾਰ ॥ ਬੁਰਜੈ-ਉਤੰਗਨੀ ॥
 ਅਤਲਸ, ਕਾਕਮ, ਤਮਾਮਿ ਦ੍ਰਿਮਨਾ ॥ ਜਰ ਬਫਤ-ਵਾਮ ॥

੧. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ। ੨. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਹਾੜਾ। ੩. ਢਾਲ। ੪. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੀਰ।
 ੫. ਮਨਭਾਉ ਦੀਆਂ ਮੁੱਠਾਂ। ੬. ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ, ਸੁੰਦਰ। ੭. ਰਤਨ ਅਤੇ ਫਨੀਅਰ ਨਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ। ੮. ਵੇਲਾਂ ਅਤੇ
 ਸੰਹਟੇ ਗੁੰਢੇ। ੯. ਬਹੁਤ ਵੱਲਾਂ ਨਾਲ ਜੜੇ ਹੋਏ। ੧੦. ਸੰਨ ਦਿਆਂ ਰੋਜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਗੁੰਢੇ। ੧੧. ਝਾਲਰ ਚਿੱਟੀ ਚਾਂਦੀ ਦੀ
 ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ੧੨. ਲਾਸਾਨੀ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਗੁੰਢੇ ਪੁੰਦੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੩. ਲਾਲ, ਮਣੀਆਂ ਆਬਦਾਰ ਵਛੇ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ, ਲਾਲ
 ਅਤੇ ਮਣੀਆਂ ਦੀ (ਲੜੀਆਂ) ਲਾਲ ਅਤੇ ਮਣੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਹਨ। ੧੪. ਕਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ। ੧੫. ਵਿਮਾਨਾਂ ਉਪਰ ਝੰਡੀਆਂ
 ਸੰਹਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੬. ਸੁੰਸਟ ਰਾਜੇ। ੧੭. ਪਾਲਕੀਆਂ ਤੇ ਚੜੇ ਹੋਏ। ੧੮. ਮਦ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਹਾਥੀਆਂ (ਤੇ) ੧੯. ਘੋੜੇ ਦੀ
 ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਹੈ। ੨੦. ਹਵਾ ਵਾਂਗੂ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਘੋੜਾ। ੨੧. ਖੰਭਾ ਸਹਿਤ ਪੰਛੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਉੱਡਣ ਵਾਲੇ ਘੋੜੇ।
 ੨੨. ਮਮੱਲੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਨਚਦੇ ਹਨ। ੨੩. ਕਾਮਦੇਵ ਵਾਂਗੂ। ੨੪. ਕਾਮ। ੨੫. ਵਾਯੂ ਦੀ ਚਾਲ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ।
 ੨੬. ਤਵੀਰ, ਹਮੇਲ, ਹਾਰ। ੨੭. ਜੜਤਿ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ, ਜੜਾਉ, ਲਾਲਾਂ ਨਾਲ ਜੜਾਉ। ੨੮. ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ।
 ੨੯. ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਲਗੀ। ੩੦. ਬਹੁਤ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਹੋਏ ਸਰੀਰ। ੩੧. ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨਾਲ ਹਿਟਕਦੇ ਹਨ। ੩੨. ਮਦ
 ਵਿਚ ਮਸਤ। ੩੩. ਹਰੀਰ ਦੇ ਕਪੜੇ। ੩੪. (ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ) ਹੋਏ ਬੰਨਣ ਕੀਤੇ ਹੋਏ। ੩੫. ਉੱਚੇ ਬੁਰਜਾਂ ਵਾਲੇ। ੩੬. ਇਕ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਪੜਾ ਹੈ। ੩੭. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਘਾਹ ਜਿਹੜਾ ਦੁਆਈ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਮਿਲਾ ਜੁਲਾ, ਮਿਸਤਰ ਗੁੰ
 ਹੋਇਆ। ੩੮. ਰੰਗਦਾਰ ਜ਼ਰੀ ਅਤੇ ਬਾਫਤਾ।

ਮੁਕਲਵ-ਮੁਰਸੈ-ਨਿਗਾਰ^੨,

ਫਨਿ-ਮਨਿ-ਭੁਜੰਗਨੀ^੩

॥੧੨੦॥੭੫॥੧੫੦੬॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਬਿਵਾਨਨ-ਅੰਦਾਰ-ਬਾਮ^੪, ਮੰਜਲ-ਮੰਜਲ-ਮੁਕਾਮ^੫, ਖੰਡ-ਖੰਡ-ਮਹਲ-ਮਹਲ^੬ ਬੁਰਜੈ-ਕਿੰਗੁਰੀਆ^੭॥
ਕੰਚਨ ਕੋ ਥੰਭ ਸੁਭਗ^੮, ਜਮੁਰਦ, ਯਲਮਾਸ^੯ ਮੁਕਤਨ-ਕੋ-ਬੰਦਨ-ਵਾਰ^{੧੦} ਝਾਲਰ-ਅੰਗੁਰੀਆ^{੧੧}॥

ਰਤਨ ਕੇ ਸੁਮਨ-ਬਿਮਲ^{੧੨}, ਕੁਮੁਦਨੀ^{੧੩}, ਚੰਬੋਲੀ, ਕਮਲ,
ਲਾਲਨ ਕੇ ਪਸੂ, ਬਿਹੰਗ^{੧੪} ਨਾਨਾ ਖਗ, ਚਿਰੀਆ ॥

ਮੋਤਿਨ ਕੋ ਜਾਲ^{੧੫} ਸੁਭਗ ਪੰਨੇ ਪਰਵਾਲ^{੧੬} ਅਨਗ^{੧੭}
ਰਤਨ-ਯਾਕੂਤ-ਜੰਗ^{੧੮} ਘੁੰਘਰੂ-ਚਵਲਰੀਆ^{੧੯} ॥੧੨੧॥੭੫॥੧੫੦੭॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਰਾਜਤ ਬਿਵਾਨ ਬਿਮਲ, ਤਾ ਸਮ ਸੁਰ-ਮੁਖਿ-ਕਮਲ, ਦਮਕਤਿ
ਦੁਤਿ-ਚਿਹਨ-ਛਟਾ^{੨੦} ਕੰਚਨ^{੨੧} ਛਬਿ ਹਰਨੀ

^{੨੨}ਲੋਚਨਕਜਰਾਰੇ, ^{੨੩}ਮ੍ਰਿਗ-ਬਾਰੇ, ^{੨੪}ਮਤਵਾਰੇ, ਛਾਜਿਤ-ਮੁਖ ਇੰਦੁ-ਪ੍ਰਭਾ^{੨੫} ਚੋਚਲ-ਦਿਗ-ਸਰਨੀ^{੨੬}॥

ਮੰਗਲ-ਵਿਧੁ-ਬਸਨ-ਬਿਮਲ^{੨੭} ਭੂਖਨ, ਮਨਿ, ਰਤਨ ਅਮਲ^{੨੮}
ਮੁਕਤਾ-ਸਿਰਮੌਰ-ਮੁਕਟ^{੨੯}, ਮੌਹਨਿ-ਸਿਸ-ਬਰਨੀ^{੩੦} ॥

ਧਾਰਿ-ਕਰ-ਚਕ੍ਰ, ਪਟਾ, ਸਸਤ੍ਰ, ਸਰ, ਲੋਹ-ਘਟਾ^{੩੧}
ਬਾਕੋ-ਬਲਬੀਰ-ਸੁਭਟ, ਮੂਰਤਿ ਬਸਿ-ਕਰਨੀ ॥੧੨੨॥੭੫॥੧੫੦੮॥

ਪੜਤਾਲ

ਬਿਮਾਨੀਦਲਬੀਸ-ਪਦਮ, ਜੋਧੇਬਲਵੰਤਬਿਖਮ^{੩੨}, ਪੂਤਿਨ, ਪਰਿਵਾਰ-ਸਹਿਤਮਘਵ ਦਲ-ਉਮਡੇ॥

ਅਸਵ, ਗਜ, ਰਥ, ਪਦਾਤਿ, ਤੀਸ-ਪਦਮਦਲਬਿਖਯਾਤਿ^{੩੩}, ਛਪਨ ਕੋਟਿ ਮੇਘਮਾਲ, ਚਹੂੰ-ਓਰ ਘੁਮਡੇ^{੩੪}॥

ਘਰਰਤ ਘਨ ਗਰਜ ਗਰਜ, ਹਿੰਸਤ ਹਯ ਤਰਜ-ਜਰਜ^{੩੫}

੧—੨. ਸਜਾਏ ਹੋਏ ਜਤਾਊ ਨਕਸ। ੩. ਫਨੀਅਰ ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ। ੪, ੫, ੬, ੭. ਕਿਸਾ, ਕਹਾਣੀ, ਘਰ ਦੀ ਛੱਤ, ਅਟਾਰੀ, ਕਰਜ, ਉਧਾਰ, ਮੰਜਲ ਛੱਟ, ਠਹਿਰਨਾ, ਕਯਮ, ਹਿੰਜਾ, ਪੱਕਾ ਦੁਨੇ ਗਜ ਮਕਾਨ, ਕਿੰਗੜੇ, ਛੱਜੇ ਮਕਾਨ ਦੇ। ੮. ਸੁੰਦ। ੯. ਹੀਰ। ੧੦. ਮੰਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਝਾਲਰਾਂ। ੧੧. ਉਂਗਲੀਆਂ। ੧੨. ਲਮਕਦੀ ਝਾਲਰ। ਅੰਗੁਰੀ ਝਾਲਰ। ੧੨. ਚਿੱਟੇ ਫੁੱਲ। ੧੩. ਰਾਤ ਨੂੰ ਖਿੜਨ ਵਾਲਾ ਕਮਲ। ੧੪. ਪੰਛੀ। ਵਿਮਾਨ ਦੀ ਜਾਲੀ, ਵਿਮਾਨੀ ਸੰਜੋਧਿ। ੧੬. ਮੁੰਗਾ। ੧੭. ਅਨੋਕ, ਬਹੁਤ। ੧੮. ਰਤਨਾਂ ਅਤੇ ਯਾਕੂਤਾਂ ਦੇ ਟੌਲ। ਚੁਲਟੀਏ ਹਾਰਾਂ ਦੇ ਘੁੰਘਰੂ। ੨੦. ਚਮਕਦਾਰ ਚਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚਮਕ। ੨੧. ਸੋਨਾ। ੨੨. ਕੱਜਲ ਵਾਲੇ। ੨੩. ਹਰਨ-ਆ ਵਰਗੇ। ੨੪. ਮਸਤ। ੨੫. ਚੰਦ ਦੀ ਚਾਨਣੀ (ਵਾਂਗੂ)। ੨੬. ਚੋਚਲ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਫੇਰਨ ਵਾਲੇ। ੨੭. ਮੰਗਲ ਅਤੇ ਚੰਦ (ਗ੍ਰਿਹਾਂ ਦੇ ਨਿਕੰਨਾ ਹੋਣ ਵਾਂਗੂ) ਨਿਰਮਲ ਵਸਤੂ। ੨੮. ਉਜੁੱਲ, ਸਫੇਦ। ੨੯. ਮੰਤੀਆਂ ਦੇ ਵਡੇ ਮੁਕਟ। ੩੦. ਚੰਦ ਮੰਗ ਵਾਂਗ ਅਤੇ ਮੋਹਨ ਵਾਲੇ। ੩੧. ਲੋਹੇ ਦੇ ਬਹੁ ਤਾਸਤ੍ਰ ਸਿੰਹਿਆ। ੩੨. ਕਠੋਰ। ੩੩. ਪ੍ਰਗਟ। ੩੪. ਗੰਜੇ। ੩੫.

ਗਜਤ ਗਜਤ ਡਕਰ ਡਕਰ, ਸੁਰ, ਨਰ-ਦਲ ਹੁਮਡੇ ॥
ਜੈ ਜੈ ਜੈ-ਸਬਦ ਬੋਲ, ਬਾਜਤਿ ਧੁਨਿ-ਸੰਖ ਵੱਲ, ਦੁੰਦਭਿ,
ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਤੂਰ^੩, ਨਾਦਨ-ਦਲ-ਝੁਮਡੇ^੪ ॥੧੨੩॥੭੫੩॥

ਪੜਤਾਲ ॥
ਲਾਲ ਕੇ ਸੀਸਫੂਲ^੫, ਕੁਲਗੀਮਨਿ ਖਚਿਤ ਲੂਲ^੬, ਮੋਤਿਨ-ਕੇ-ਮੋਰ-ਜਿਗਾ^੭, ਮਨਿ-ਗਨ-ਫਨਿ ਦਮਕੈ ॥
ਕੋਲ-ਮਨਿ-ਚੰਦ੍ਰ-ਸੈਨ^੮, ਬਾਂਧਿਦੁਰਸੁਭਗਬੇਨ^੯, ਕੁੰਡਲ-ਦੇਹੂ-ਕਾਨ-ਛਜਿਤ, ਚਪਲਾ-ਦੁਤਿ-ਚਮਕੈ^{੧੦} ॥
ਕੁਸ਼ਠਦਾ^{੧੧}, ਮੁੰਦ੍ਰੀ, ਰਸਾਲ^{੧੨}, ਕੰਕਿਨ ਯਲਮਾਸ^{੧੩}, ਲਾਲ, ਕੰਠ-ਸ੍ਰੀ^{੧੪}-ਲਾਲਨ, ਮਨਿ, ਅੰਗਅੰਗ ਝਮਕੈ ॥
ਮੁਕਤਾ-ਸਿਰ-ਬਿਮਲ-ਬਸਤ੍ਰ^{੧੫}, ਝਮਕਤ-ਕਰ-ਅਸਤ੍ਰ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ,
ਚਮਰ, -ਸਿਰ, -ਛਤ੍ਰ-ਦੁਰਤ, ਮਾਰੂ ਰਣ ਢਮਕੈ^{੧੬} ॥੧੨੪॥੭੫੪॥੧੫੦੮॥
ਬਿਸਰੁਪਦ ਪੜਤਾਲ ਅਥ ਜਾਤ੍ਰਾ-ਸਕ੍ਰ^{੧੭} ਕਥਨੰ ਤ੍ਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥
ਜਾਤ੍ਰਾ-ਸੂਰ-ਰਾਜ^{੧੮} ਕੀਨਿ, ਔਰਾਵਤ ਚੜ੍ਹ ਸੁਖੀਨਿ^{੧੯} ਚਕ੍ਰ-ਕਰ-ਬਾਨ, ਕਜ੍ਞ^{੨੦}, ਸਾਰੰਗ^{੨੧} ਛਕਾਯ ਕੈ ॥
ਦਾਹਨਿ-ਬਾਮ-ਸ੍ਰਾਰ^{੨੨}, ਮਾਤੇ-ਗਜ-ਮਤ ਤੁਖਾਰ^{੨੩}, ਉਸ੍ਠਨਸੁਖਪਾਲ^{੨੪} ਘਨੋ, ਦੇਵਨ ਹਰਖਾਯਕੈ ॥
ਪਦਮ-ਦਸ ਖਵਾਸੀ^{੨੫} ਭਟ, ਬਿਕ੍ਰਮਿ^{੨੬} ਬਲਵੰਤ ਬਿਕਟ^{੨੭} ਦੁਲਦੁਲ-ਸਪੱਛ-ਤੁਰੈ^{੨੮} ਸਸਤ੍ਰਨ ਝਮਕਾਯਕੈ ॥
ਸੈਨਾ-ਪਤਿ-ਦੇਵਰਾਜ^{੨੯}, ਨਾਰਦ-ਰਿਖਿਸੁਭ-ਸਮਾਜ, ਪੁਹਪਕ ਬੇਵਾਨ ਚੜ੍ਹੇ,
ਜਯ-ਵਿਜਯ^{੩੦} ਬੁਲਾਯ ਕੈ ॥੧੨੫॥੭੫੫॥੧੫੦੯॥

ਪੜਤਾਲ ॥
ਰਿਖਿ, ਮੁਨੀ, ਸੁਰ-ਸੰਗ-ਸਭੈ, ਸੈਨਾਚਤੁਰੰਗਫਥੈ, ਚਾਲੈ ਸੁਰਬਿੰਦ-ਸਕਲ^{੩੧}, ਮੰਗਲ-ਪਦ^{੩੨} ਗਾਵਤੇ ॥

੧. ਬੋਲੇ, ਗਰਜੇ । ੨. ਨਗਾਰਾ । ੩. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੪. ਵਾਜਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦਲ ਖਸ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਠੇ ਹੋਏ । ਇਕ ਗਹਿਣੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੬. ਆਬਦਾਰ ਵਡਾ ਮੰਤ੍ਰੀ । ੭. ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਟ ਅਤੇ ਜੀਗਹ ਹਨ । ੮. ਮਣੀਆਂ ਦੇ ਤਵੀਤ ਅਤੇ ਟਿੱਕੇ ਹਨ । ੯. ਚੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਸੌਹਣੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਬੰਬੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੦. ਬਿਬਲੀ ਦੀ ਚਮਕ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਬਾਜੂਬੰਦ । ੧੨. ਸੁੰਦ । ੧੩. ਹੀਰਾ । ੧੪. ਗਲ ਦੀ ਮਾਲਾ । ੧੫. ਸਿਰਾਂ ਉਪਰ ਮੰਤ੍ਰੀ ਅਤੇ (ਸਰੰਗਾਂ ਤੋਂ) ਚਿੱਟੇ ਕਪੜੇ । ੧੬. ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ੧੭. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਚਤਾਈ । ੧੮. ਇੰਦ੍ਰ । ੧੯. ਸੁਖ ਪੂਰਬਕ । ੨੦. ਹੱਤਾਂ ਵੇਚ ਚਕ੍ਰ ਅਤੇ ਕਠੰਨ ਬਾਣ । ੨੧. ਧਨੁਖ । ੨੨. (ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ) ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਘੋੜ ਸੁਾਰ ਹਨ । ੨੩. ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਮਸਤ ਘੋੜੇ । ੨੪. ਪਾਲਕੀਆਂ । ਨਿਜੀ, ਆਪਣੇ, ਖਾਸ ਲੱਗ । ੨੬. ਬੋਲੀ, ਜ਼ੋਰਾਵਰ । ੨੭. ਕਠੰਨ । ੨੮. ਅਥਲਕ ਖੰਦਰਾਂ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ਚਾਲੀ ਘੋੜੇ । ੨੯. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਸੈਨਾਪਤਿ ਹਨ । ੩੦. ਦੋਵੇਂ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਸੈਨਾਪਤਿ ਹਨ । ੩੧. ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ । ੩੨. ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ।

★ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਿਲਪਕਾਰੀ ਵਿਦਯਾ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ-ਸਿਲਪ ਦੇ ਹੁਜ਼ੂਰਕਾਰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ।

ਬਾਜਿਤ-ਪੁਨਿ-ਸੰਖ, ਭੇਰਿ, ਘਟਾ ਸਦ-ਦੀਹ-ਟੇਰਾ, ਦੁੰਦਭਿ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਝਾਂਝ, ਤਾਲਨ-ਦਿਵਾਵਤੇ^੧ ॥
ਉਤਸਵ-ਆਨੰਦ-ਮਗਨ, ਬਰਖਤ ਸੁਰਸੁਮਨ-ਘਨ^੨, ਢਾਰ^੩ ਸਿਰ-ਛਤ੍ਰ, ਚਵਰ, ਪੁਹਪਨ-ਬਰਖਾਵਤੇ ॥

ਆਰਤੀ-ਸੁਰ-ਸਕਲ ਸਾਜ, ਦੇਵਨ-ਜੁਤ-ਦੇਵਰਾਜ^੪,

ਆਏ ਜਹਾਂ-ਬਿਸਨੁ ਦੇਵ, ਚਰਨਨ-ਧਯਾਵਤੇ ॥੧੨੬॥੭੫੬॥੧੫੧੦॥

ਆਏ ਸੁਰ ਸਕਲ ਸੰਤ, ਸੈਨਾਪਤਿ, ਰਿਖਿ, ਮਹੰਤ, ਨਿਜਨਿਜ ਦਲ ਸੁਰ ਸਮੇਤ, ਆਰਤੀ-ਜਗਾਯਕੈ ॥
ਧੂਪ, ਦੀਪ, ਅਰਘ-ਦਾਨ, ਨਾਨਾ-ਬਿੰਜਨ^੬, ਪਕਵਾਨ ਮੇਵੇ, ਮਿਸ੍ਰਾਨ^੭ ਘਨੈ, ਧੂਪਿ-ਪੁਖਾਯ ਕੈ ॥
ਕੁੰਕਮ-ਮਨਿ^੮ ਮਲਾਗੀਰ^੯ ਮ੍ਰਿਗਮਦ^{੧੦}, ਪਰਮਲ^{੧੧}, ਉਸੀਰ^{੧੨},
ਝਾਰੀ-ਕੰਚਨ-ਰਸਾਲ^{੧੩}, ਚੰਦਨ-ਛਿਰਕਾਯਕੈ ॥

^{੧੪} ਢਾਰਤ-ਸਿਰ-ਚੌਰ-ਛਤ੍ਰ, ਗੀਤਾ-ਸ੍ਰੀਤ-ਨਿਗਮ ਪਤ੍ਰ,

^{੧੫} ਬਾਚਤਿ-ਸਤੋਤ੍ਰ-ਕਵਚ, ਦੁੰਦਭਿ-ਬਜਾਯ ਕੈ ॥੧੨੭॥੭੫੭॥੧੫੧੧॥

ਪੜਤਾਲ ॥

ਸਾਜਸਾਜ ਸੁਰਸਮਾਜ^{੧੬}, ਪਹੁੰਚੇ ਵਿਗਮਹਾਰਾਜ^{੧੭}, ਆਏ ਸਿਵ, ਬ੍ਰਹਮ, ਬਰੁਨ, ਗਨਪਤਿ, ਸੁਰਬਿੰਦਾ^{੧੮} ॥

ਰਿਖਿ, ਮੁਨਿ, ਸੁਰ, ਪਿਤ੍ਰਾਜ^{੧੯}, ਪਹੁੰਚੇ ਲੈਲੈ ਸਮਾਜ, ਨਿਪਤਿ, ਨਰ-ਸਕਲ-ਜੁਰੇ, ਗਾਵਤਿ-ਗੁਨਛੰਦਾ^{੨੦} ॥

ਕਿੰਨਰ, ਗੰਧੁਬ, ਬਰੰਗ^{੨੧}, ਜੱਛਨ, ਮੇਘਨ-ਉਮੰਗ, ਗਾਵਤ-ਸੁਭ-ਮੰਗਲ-ਚਾਰ, ਬੰਦਤ-ਰਵਿ-ਚੰਦਾ^{੨੨} ॥

ਨਿਤ੍ਰਤਿ-ਅਪਛਰ, ਬਰੰਗ ਬਾਜਤ ਮੰਗਲ-ਮ੍ਰਿਦੰਗ^{੨੩},

^{੨੪} ਭਾਖਤ-ਕਵਿ-ਮੰਗਲ-ਚਾਰ, ਆਰਤੀ-ਗੋਬਿੰਦਾ ॥੧੨੮॥੭੫੮॥੧੫੧੨॥

੧. ਵਡੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਬੰਲ ਕੇ। ੨. ਕੈਂਸੀਆਂ ਵਜੋਂ ਦੇ ਹਨ, ਤਾੜੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੩. ਸਮੁਦਾਯ ਵੱਲ।
੪. ਵੱਲਾਂ ਕੇ। ੫. ਦੇਵਤਿਆਂ ਸਮੇਤ ਇੰਦ੍ਰ। ੬. ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੱਕੇ ਭੰਜਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭੰਜਨ। ੭. ਮਿੱਠਾ। ੮. ਉਤੋਂ ਮ ਕੇਸਰ।
੯. ਚੰਦਨ ਬਾਵਨ। ੧੦. ਕਸਤੂਰੀ। ੧੧. ਚੰਦਨ। ੧੨. ਖਸ। ੧੩. ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦ੍ਰ ਗਾਗਰਾਂ। ੧੪, ੧੫. ਗੀਤਾ ਚੋਰ
ਅਤੇ ਛਤ੍ਰ ਝੁਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। (ਸ੍ਰੀਤਿ) ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਕਾ ਅਤੇ ਸਤੋਤ੍ਰ ਉੱਚਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵਚ
ਉੱਚਾਰਦੇ ਹਨ। ੧੬. ਜਨ ਸਮੂਹ। ੧੭. ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ। ੧੮. ਸਭ ਦੇਵਤੇ। ੧੯. ਧਰਮ ਰਾਜ, ਯਮ। ੨੦. ਛੰਦ, ਸਤੋਤ੍ਰ
੨੧. ਸੁੰਦਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੨੨. ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਭੀ ਨਮਸਕਾਰਦੇ ਹਨ, ਸੂਰਯ ਚੰਦ੍ਰ (ਰੂਪ ਵਿਸ਼ਨੂ) ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰਦੇ
ਹਨ। ੨੩. ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਢੋਲਕੀ। ੨੪. ਕਵੀ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ! ਖੁਸ਼ੀ ਕਰਮ ਦੀ ਆਰਤੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ।

A ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਡਿਊਤੀ ਸਮਾਧੀ ਜੀਂਦ (ਗੁ: ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ) ਦਮਦਮਾ ਬੁੰਗਾ
ਮਦਰਮਾ ਮਦ ਖਨੂਆ (ਸਿੰਗਰੂਰ ਬਹਿਯਾਜ ਯੂ. ਪੀ.) ਨਾਭਾ (ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਸ੍ਰਦਾਰ ਬਹਾਦ੍ਰ ਕਾਨ ਸਿੰਘ ਜੀ) ਤੇ ਕੱਟ੍ਰ (ਰਿਆਸਤ
ਨਾਭਾ) ਦਿਨਾਂ ਨੇਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਤੁਕਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈਆਂ (ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਦਿਕ) ਬੀੜਾਂ
ਦਿਆਂ ਲਿਖਾਈਆਂ ਨੇ ਸੁਪੰਦੇ ਵੀ ਛਛੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ਼ (ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ)
ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਤੁਕਾਂ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਅਬ ਆਰਤੀ ਕਬਨੰ ਬਿਸਨੁਪਦ-ਮਲਾਰ ਅਸੁਪਦੀ-ਚੋਤੁਕੀ ॥
 ਬ੍ਰਹਮ. ਮਹੇਸ, ਸਚੀਪਤਿ^੨ ਦੇਵਨ. ਆਰਤੀ ਕਰਤ ਬਿਧਾਨਾ^੧ ॥
 ਦਿਨੇਸ, ਨਿਸੇਸ^੫ ਜਲੇਸ^੬ ਸਭੀ ਮਿਲਿ, ਜੱਛ-ਕੁਬੇਰ-ਮਹਾਨਾ^੭ ॥
 ਗਨੇਸ ਮੁਨੇਸ^੮, ਨਰੇਸ^੯-ਧਜਾਵਤ, ਯਮ-ਜੋਰੇ ਯੁਗ-ਪਾਨਾ^{੧੦} ॥
 ਕਿੰਨਰ, ਜੱਛ-ਮ੍ਰਿਦੰਗ-ਬਜਾਵਤ, ਯਮ-ਜੋਰੇ ਕੀਰਤਨਿ ਗਾਨਾ ॥
 ਨ੍ਰਿਤਤਿ^{੧੧}-ਪਰੀ, ਬਰੰਗ^{੧੨}, ਅਪਛਰ, ਦੁੰਦਭ-ਸੰਖ-ਘਰਾਨਾ^{੧੩} ॥
 ਨਾਰਦ, ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕਦਿਕ-ਸਭਿ, ਆਰਤੀ ਕਰਤਿ ਸੁਜਾਨਾ^{੧੪} ॥
 ਰਿਖਿ ਮੁਨਿ, ਸਾਧੁ, ਸੰਤ, ਬ੍ਰਹਮ-ਗੁਜਾਨੀ, ਪਰਮਹੰਸ^{੧੫} ਪ੍ਰਧਾਨਾ ॥
 ਬ੍ਰਹਮ-ਚਰਜਿ^{੧੬}; ਮੁਨਿਵਰ, ਖਟ ਦਰਸਨੁ^{੧੭} ਮੰਗਲ-ਹਰਖ-ਨਿਧਾਨਾ^{੧੮} ॥
 ਪ੍ਰਦੱਛਨ-ਸੁਰ-ਕਰਤ-ਜੁਹਾਰੀ^{੧੯}, ਬਲਿ ਬਲਿ ਸਦ-ਕੁਰਬਾਨਾ ॥੨॥
 ਹੋਤ ਕੁਲਾਹਲ^{੨੦} ਮੰਗਲ ਉਤਸਵ, ਕੀਰਤਿ-ਬ੍ਰਹਮ-ਗੁਜਾਨਾ^{੨੧} ॥
 ਓਅੰ ਸੋਹੰ ਰਾਗ-ਅਲਾਪਤ, ਰਿਖਿ, ਮੁਨਿ, ਗੁਰੁ, ਪ੍ਰਧਾਨਾ ॥
 ਅਰਪਿਤ-ਧੂਪ, ਦੀਪ, ਨੈਬੇਦਾ^{੨੨} ਮੇਘਨ-ਸੁਮਨ-ਬੁਖਾਨਾ^{੨੩} ॥੩॥
 ਅਛੱਤ^{੨੪} ਕੁੰਕਮ^{੨੫} ਭਾਲ-ਲਗਾਵਤ^{੨੬}, ਮੰਗਲ ਬਿਨਯ-ਸਹਾਨਾ^{੨੭} ॥
 ਨਾਵਤ^{੨੮} ਸੀਸ ਧਜਾਵਤ-ਹਰਿ-ਪਦ, ਮਾਰੂ ਬਿਜਯ^{੨੯} ਬਠਾਨਾ ॥
 ਚਰਨ ਪਖਾਰ^{੩੦} ਲੇਤ ਚਰਨੋਦਿਕ,^{੩੧} ਪਾਵਨ-ਸ੍ਰੀ-ਭਗਵਾਨਾ ॥੪॥
 ਦੇਖ-ਦਰਸ-ਸੁਰ, ਨਰ-ਬਲਿ-ਜਾਵਤ, ਆਨੰਦ-ਉਰ-ਨ-ਸਮਾਨਾ^{੩੨} ॥
 ਹਰਿ-ਪਦ ਧਰਤ ਧਜਾਨ ਬਚ-ਕਰਮਨ,^{੩੩} ਹਰਿ ਹਰਿ ਰਸ ਲਪਟਾਨਾ ॥
 ਮਗਨ-ਭਏ ਸੁਧਿ^{੩੪}-ਸਭਿ ਬਿਸਰਾਨੀ ਮਨ-ਤਨ ਚਰਨ-ਖਟਾਨਾ^{੩੫} ॥

੧. ਸ਼ਿਵ ੨. ਇੰਦ੍ਰ ੩. ਬਿਧੀ ਅਨਸਾਰ ੪. ਸੂਰਜ ੫. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ੬. ਵਰੁਣ ੭. ਯਮ ਅਤੇ ਕੁਬੇਰ (ਆਦਿਕ) ਵਡੇ (ਲੋਕ) ੮. ਨਾਰਦ ੯. ਰਾਜੇ ੧੦. ਧਰਮ ਰਾਜ ਨੇ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਹਥਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਿਆ ੧੧. ਨਚਦੀਆਂ ਹਨ ੧੨. ਸ਼ੰਸਟ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ, ਵਰਾਗਨਾਂ ੧੩. ਨਗਾਰੇ ਅਤੇ ਸੰਖ ਵੱਜੇ ੧੪. ਚਤੁਰ (ਲੋਕ) ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੀ ੧੫. ਖੁਸ਼ੀਏ ੧੬. ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ੧੭. ਛਿਆ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਮੱਤਾਂ ਵਾਲੇ ੧੮. ਅਤੰਤ ਪੁੰਨ ਹੋਏ ੧੯. ਦੇਵਤੇ ਸੁਕਰਮਾ ਅਤੇ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ੨੦. ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਹੌਲਾ ੨੧. ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਗਣਨ ਅਤੇ ਯਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ੨੨. ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਭੰਗ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਪਦਾਰਥ, ਨੈਵੇਦ ੨੩. ਚੰਦਲਾਂ ਨੇ ਵਲ ਵਰਸਾਏ ੨੪. ਚਾਵਲ ੨੫. ਕੇਸਰ ੨੬. (ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ) ਮੱਥੇ ਵਿੱਚ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ੨੭. ਬਾਦਸ਼ਾਹ (ਵਿਸ਼ਨੂ) ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ (ਲਈ) ਭਾਵ ਖੁਸ਼ੀ ਅੰ ਨਿਮ੍ਰਣਾ ਮਿਸ਼ਤ ੨੮. ਨਵਾਉਂਦੇ ਹਨ ੨੯. ਜਿਤ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ੩੦. ਧੰ ਕੇ ੩੧. ਚਰਨਾਮਿਤ ੩੨. ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਸਮਾਉਂਦੀ ਨਹੀਂ ੩੩. ਸਰੀਰ ਨਾਲ ੩੪. ਬਾਣੀ ਨਾਲ ੩੫. ਅਕਲ ੩੫. ਮਨ ਅਤੇ ੩ (ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ) ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਿਆ ॥

ਆਪਾ-ਆਪ ਬਿਸਰਗੋ ਸਭਿ ਹੀ; ਮਨ-ਕੋਰਾ-ਰੰਗਾਨਾ^੧ ॥੫॥
 ਲਾਲ-ਭਏ-ਹਰਿ-ਪਦ-ਕਹੁ-ਪ੍ਰਾਪਤਿ, ਰੰਗ ਚਲੁਲ^੨ ਚੜਾਨਾ ॥
 ਮਨੁ-ਮਧੁਕਰ^੩ ਹਰਿ-ਪਦ-ਕਮਲਨ ਪਰ, ਉਨਮਦ-ਰਸਿਕ-ਲੁਭਾਨਾ^੪ ॥
 ਪ੍ਰੇਮ-ਖੁਮਾਰਿ-ਭਏ-ਮਤਵਾਰੋ^੫ ਸੁਧਿ, ਬੁਧਿ^੬ ਸਭਿ ਬਿਸਰਾਨਾ ॥
 ਤਦਾਕਾਰ-ਤਦਮਯ-ਯਕਚਿੱਤ^੭, ਜੋਤੀ-ਜੋਤਿ ਰਲਾਨਾ ॥੬॥
 ਸੁਖੇ-ਜੋਤਿ-ਜਗ-ਜੀਵਨ-ਸੋਭਾ^੮, ਸਰਬ-ਕੂਤ-ਭਗਵਾਨਾ^੯
 ਮਨ, ਬਚ, ਕਰਮ^{੧੦} ਦਰਸਨ ਬਲਿਹਾਰੀ ਕਮਲ-ਨਜਨ, ਨਿਰਬਾਨਾ^{੧੧}
 ਹੋਤ ਕੁਲਾਹਲ, ਮੰਗਲ-ਗੁਨਬੁਨ, ਸੰਖ ਸਬਦ-ਘਹਰਾਨਾ ॥
 ਤਾਲ^{੧੨} ਪਖਾਵਜ^{੧੩}, ਘਟਾ-ਬਾਜਤ ਬਾਜਤ ਕੋਟਿ ਨਿਸਾਨਾ^{੧੪} ॥੭A॥੧॥੧੨੯॥੭੫੯॥੧੫੧੩॥

ਅਥ ਨਿਰਗੁਨ ਆਰਤੀ ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥
 ਗਗਨ^੧ ਥਾਲ, ਰਵਿ-ਸਸਿ-ਦ੍ਰੈ-ਦੀਪਕ; ਉਡਗਨ-ਰਤਨ ਜੜਾਨਾ ॥
 ਸਰਬ-ਕੂਤ^੨ ਲੈ ਜੋਤਿ ਜਗਾਈ, ਆਰਤੀ-ਮੰਗਲ-ਠਾਨਾ^੩
^੪ ਬਾਵਨ-ਪ੍ਰਾਪ-ਜਗਤ-ਸੰਪੁਟ-ਨਭ, ਮਾਰੁਤ-ਚਵਰ ਬੁਲਾਨਾ^੫
 ਨਾਮ-ਸੁਧਾ-ਰਸ-ਕੀਰਤਨਿ-ਗਾਵਤ, ਧਯਾਵਤ ਸਾਰੰਗ-ਪਾਨਾ^੬ ॥੧॥
 ਸਗਲ-ਬਨਸਪਤਿ ਫੂਲ-ਚੜਾਵਤ, ਬਿਸ੍ਰ-ਰੂਪ^੭ ਭਗਵਾਨਾ ॥
 ਸਹੰਸ-ਨੇਤ੍ਰ, ਮੂਰਤਿ-ਹੈ ਸਹਸਾ^੮, ^੯ ਸਹੰਸ-ਪਾਦ-ਬੁਜ-ਪਾਨਾ ॥
^{੧੦} ਸਹੰਸ-ਨਾਮ-ਨੋਤਨ-ਨਿਤਯ-ਧਯਾਵਤ, ਤਦਯਪਿ ਨ ਮਹਿਮਾ ਜਾਨਾ ॥
^{੧੧} ਨੋਤਿ-ਨੋਤਿ-ਸੁਰ-ਨਿਗਮ-ਪ੍ਰਕਾਰਤ, ਬਿਅੰਤ ਅਨੰਤ-^{੧੨} ਬਖਾਨਾ A ॥੨॥

੧. ਗੁਣ ਰਹਿਤ ਮਨ ਭੀ ਰੰਗਿਆ ਗਯਾ। ੨. ਹਰੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਲਾਲ ਹੋ ਗਏ। ੩. ਗਾਤਾ।
 ੪. ਮਨ ਰੂਪ ਭੋਰਾ। ੫. ਪ੍ਰੇਮੀ ਵਾਂਗੂ ਲੁਭਾਤਮਾਨ ਹੋ ਗਯਾ। ੬. ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਮਸਤੀ ਨਾਲ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ। ੭. ਹੰਸ ਅਤੇ
 ਅਕਲ। ੮. ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਨਾਲ ਉਸੇ ਦਾ ਹੀ ਸ਼ਰੀਰ ਅਤੇ ਉਸੇ ਦਾ ਹੀ ਸੂਰੂਪ (ਹੋ ਗਏ)। ੯. ਜਗਤ ਜੀਵਾਂ ਵਿੱਚ
 ਆਪਣੀ ਜੋਤੀ ਦੀ ਹੀ ਸੋਭਾ ਹੈ। ੧੦. ਸਾਰੇ ਹੀ ਜੀਵ, ਭਗਵਾਨ ਹੈ। ੧੧. ਸ਼ਰੀਰ। ੧੨. ਮੁਕਤ ਰੂਪ ਦੇ। ੧੩. ਕੋਸ਼ੀਆਂ।
 ੧੪. ਜੋਤੀ ਤਬਲਾ। ੧੫. ਨਗਾਰੇ। ੧੬. ਆਕਾਸ਼। ੧੭. ਸਭ ਤਾਰੇ। ੧੮. (ਪੰਜ ਤੱਤ)। ੧੯. ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਆਰਤੀ
 ਆਰੰਭੀ। ੨੦. ਚੰਦਨ ਵਾਲਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਠਾਕੁਰ ਨਿਵਾਸ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੨੧. ਵਾਯੂ ਨੇ ਚੋਰ ਬੁਲਾਯਾ
 ਹੋਯਾ ਹੈ। ੨੨. ਪ੍ਰਿਯ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ! ੨੩. ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਧਨੁਕ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ। ੨੪. ਸੰਸਾਰ
 ਸਰੂਪ। ੨੫. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਮੂਰਤੀਆਂ ਹਨ। ੨੬. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਪੈਰ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਬਾਹਾਂ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਹੱਥ ਹਨ।
 ੨੭. ਨਿਤਰ ਨਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਨਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ। ੨੮. ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਵੇਦ ਬੇਅੰਤ ਬੇਅੰਤ ਕਰ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।
 ੨੯. ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ।

A ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਬੰਦ ਸੱਤ ਪੌੜੀਆਂ ਦਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਿਛੇ ਅਸਟਪਦੀ ਚੌਤ੍ਰੀ
 ਸਿਰਲੇਖ ਲਿਖ ਆਏ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਦੋ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਹਨ। ਕਿ ਜਾਂ ਤਾਂ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਨਾਲ ਅਠਵੀਂ ਪੌੜੀ ਰਹਿ ਗਈ
 ਹੈ ਅਤੇ ਯਾ ਸੱਤਾਂ ਹੀ ਪੌੜੀਆਂ ਦਾ ਬੰਦ ਅਸਟਪਦੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਬੰਦ
 ਹੋਰ ਹੋਵੇ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਖ਼ਿਪਾਲਤਾ ਯਹਯੇ ਲਿਖ ਭੁੱਜੇ।

ਸੋ ਪਦ ਕੇਜ' ਪ੍ਰਗਟ ਜਗ-ਬੰਦਨ^੧
 ਚਰਨ-ਸਰੋਜ-ਨਿਰਖ^੨ ਬਲਿ ਜਾਵਤ, ^੩ਸੁਰਪਤਿ-ਭਾਗ-ਬਡਾਨਾ^੩ ॥
 ਹਰਿ-ਦਰਸਨ-ਹਿਤੁ ਜਪੁ, ਤਪੁ-ਸਾਧਤਿ, ^੪ਕੋਟਿ-ਤੇਤੀਜ-ਪ੍ਰਧਾਨਾ^੪
 ਜੋਗੀ, ਜਤੀ, ਤਪੀ ਪਚ-ਹਰਿ^੫ ਰਿਖਿ, ^੬ਕਲਪ-ਪ੍ਰਯੰਤ-ਪ੍ਰਮਾਣ^੬ ॥
 ਸੋ ਪਦ-ਕੇਜ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਰਸਨ, ^੭ਮਨ-ਮਧੁਕਰਹ-ਲੁਭਾਨਾ^੭ ॥
 ਪ੍ਰਾਨ-ਨਾਥ^੮ ਮੁਹਿ ਪਾਵਨ^੯ ਕੀਨੋ ^{੧੦}ਕਸਮਲ-ਸਗਲ-ਬਿਲਾਨਾ ॥
 ਦੇਤਿ-ਪ੍ਰਦੱਛਨ-ਸੁਰ, ਮੁਨਿ-ਸਭਿ ਹੀ, ^{੧੧}ਨਾਵਤ-ਸੀਸ-ਚਰਾਨਾ
 ਤ੍ਰਾਹ-ਤ੍ਰਾਹ^{੧੨} ਰੱਛਕ-ਸੁਰ, ਸੰਤਨ, ਸਰਨ ਸੂਰ^{੧੩} ਭਗਵਾਨਾ
 ਬਿਧਿ-ਪੂਰਬ^{੧੪} ਸੁਰ ਆਰਤਿ-ਕੀਨਾ, ^{੧੫}ਪਦ-ਅਰਘ ਜਲ-ਪਾਨ^{੧੫} ॥
 ਚਰਨ-ਰੇਨੁ^{੧੬} ਮੁਖ ਮਸਤਕ ਲਾਵਤ, ^{੧੭}ਬੰਦਨ-ਅਨਿਕ-ਨਮਾਮਾ^{੧੭} ॥
 ਆਰਤੀ ਮੰਗਲ-ਬਿਜਯ^{੧੮} ਸੰਪੂਰਨ, -ਕਰੀ ਦੇਵੇਸੁਰ^{੧੯} ਗਾਨਾ ॥
 ਜੋ ਯਹਿ ਪੜੈ ਸੁਨੈ ਚਿੱਤ ਲਾਵੈ ਪਾਵੈ ਪਦ-ਨਿਰਥਾਨਾ^{੨੦} A ॥੫॥੨॥੧੩੦॥੧੬੦॥੧੫੧੪॥

੧. ਚਰਨ ਕਮਲ । ੨. ਜਗਤ ਪੂਜਯ । ੩. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਵਡੇ ਭਾਗ ਹਨ । ੪. ਚਰਨਾਂ ਕੰਵਲਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ । ੫. ਦਰਜਿਆ ਵਾਲੇ(ਦੇਵਤਿਆਂ) ਦੇ ਮੁਖੀਏ । ੬. ਕਲਪ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੱਕ । ੭. ਖੱਪ ਕੇ ਹਾਰ ਗਏ ਹਨ । ੮. ਨਾਨਾ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਆਣੇ । ੯. ਮਨ ਰੂਪ ਭ੍ਰਮਰ ਨੂੰ ਲੁਭਾਯਮਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, । ੧੦. ਸ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਿਕ । ੧੧. ਪਵਿਤ੍ਰ । ੧੨. ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ੧੩. ਚਰਨਾਂ ਉਪਰ ਸਿਰ ਨਵਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਰਖਤਾ ਕਰੋ । ੧੫. ਉਹ ਯੋਧਾ ਜਿਸ ਦੀ ਸਰਨ ਗਤਾ ਹੋਇਆਂ ਕੋਈ ਚਿੰਤਾ ਨ ਰਹੇ । ੧੬. ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ । ੧੭. ਅਰਘ ਨਾਲ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਜਲ ਪਾਇਆ । ੧੮. ਚਰਨ ਧੂਤੀ । ੧੯. (ਅਸਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ) ਅਨੇਕ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਬੰਦਨਾਂ ਹਨ । ੨੦. ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ।
 ੨੨. ਮੁਕਤ-ਪਦ੍ਮੀ ।

A ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੌੜੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਡੀ ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਅੰਕ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਸਬਦਾਂ ਨਾਲ ਜਾਗੇ ਰਖੇ ਗਏ ਹਨ । ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ, ਕਿਰੁੰਕਿ ਪਿਛੇ ਸੰਕੇਤ "ਅਸਟਪਦੀ" ਹੈ ਅਤੇ ਅਸਟਪਦੀ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਇਹ ਦੂਜਾ ਪੰਜ ਪੌੜੀਆਂ ਦਾ ਬੰਦ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਨਣਾ ਜਾਗੀਦਾ ਹੈ ।

ਅਥ ਇੰਦ੍ਰ ਬਾਹ ਬੋਨਤੀ ਕਵਿਉਵਾਚ ਬੋਨਤੀ ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਤਰਹ ਦੂਜੀ ॥
 ਜੈ ਜਗਦੀਸ਼ ਈਸ-ਬ੍ਰਿਤ-ਧਾਰੀ, ਮਧੁ, ਕੈਟਭ-ਲੋ-ਚਕ੍ਰ-ਦਲੇ
 ਮੱਛ ਹੋਇ ਸੰਖਾਸੁਰ^੨ ਮਾਰੇ, ਬੇਦ-ਉਧਾਰੇ ਕਸਟ-ਟਲੇ^੩ ॥
 "ਕਮਨ-ਰੂਪ-ਧਰ-ਸਿੰਧੁ-ਮਥਾਯੋ", "ਅਸੁਰ-ਸੰਘਾਰੇ-ਸਮਰ-ਝਲੇ"^੪ ॥
 "ਬਰਾਹ-ਦਾੜ-ਗਹਿ-ਬਸੁਧਾ-ਰਾਖੀ ਦੇਤ-ਪ੍ਰੰਸ-ਮਹਿ-ਭਾਗ-ਭਲੇ" ॥੧੩੧A॥੭੬੧॥੧੫੧੫॥

ਮਲਾਰ ॥

ਨਰ-ਸਿੰਘ-ਰੂਪ-ਧਰ ਅਸੁਰ-ਪਛਾਰੇ, ਭਗਤ-ਉਬਾਰੇ ਰੱਛ-ਕਰੇ ॥
 ਬਾਵਨ-ਰੂਪ-ਭਏ-ਹੈ ਕੇਸਵ^੬, ਭਗਤਿ-ਬਿਬਸਿ-ਹ੍ਰੋ^੭ ਦੁਾਰ ਖਰੇ
 ਪਰਸ-ਰਾਮ-ਹ੍ਰੇ ਖਗ^੮ ਸੰਭਾਰਜੋ "ਛਤ੍ਰ-ਛੀਨ ਬਿਨ-ਛਤ੍ਰ ਕਰੇ
 ਰਾਮ-ਰੂਪ-ਧਰ ਦਹਸਿਰ-ਘਾਯੋ, ਭਗਤਿ-ਬਾਪ ਕੇ-ਅਚਲ-ਧਰੇ^੯ ॥੧੩੨॥੭੬੨॥੧੫੧੬॥

ਮਲਾਰ ॥

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੰਸ-ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ^{੧੩} ਕੀਨਾ ਪੰਚਾਲੀ-ਕੋ^{੧੪} ਲਾਜ ਰਖੇ ॥
 ਭਾਰਥ-ਭੀਖਮ-ਸਮ ਧਨੰਜਯ^{੧੫} ਰਥ ਹਾਂਕਯੋ ਪ੍ਰਭੂ ਹੋਇ ਸਖੋ^{੧੬}
 ਬੋਧ ਹੋਯ ਗਯਾਸੁਰ^{੧੭} ਮਾਰਯੋ, ਜਗੀਨਾਥ-ਲੈ-ਪਿੰਡ-ਰਖੋ^{੧੮}B

੧. ਈਸ਼ੁਰ ਵਿਤੀ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੨. ਸੰਖ ਨਾਮੀ ਦੈਤਜ । ੩. ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕੀਤੇ । ੪. ਕੱਛੂ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਸਮੁਦ੍ਰ ਰਿਤਕਾਨਾ । ੫. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਝੱਲ ਕੇ ਦੈਤਜ ਮਾਰੇ ! ੬. ਸੂਰ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ ਫੜ ਕੇ ਦਾੜ ਤੇ ਰਖੀ । ੭. ਪ੍ਰਿਥੀ ਦੇ ਭਲੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਦੈਤਜ ਨਾਸ ਕੀਤੇ । ੮. ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ਨੂੰ । ੯. (ਭਗਤਿ) ਬਲੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ । ੧੦. ਤਲਵਾਰ, ਤੀਰ, ਕ੍ਰਹਾਤਾ । ੧੧. ਛਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਬੋਹਣ ਵਾਲੇ (ਛਤ੍ਰੀਆਂ) ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਛਤ੍ਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ੧੨. (ਭਗਤਿ) ਵਿਭੀਸ਼ਣ ਨੂੰ ਨਿਸਚਲ (ਗਜਯਪਦ) ਤੇ ਬਾਪ ਕੇ ਰਖ ਦਿੱਤਾ । ੧੩. ਕੰਸ ਨੂੰ ਨਾਸ । ੧੪. ਦੁੱਪਦੀ ਦੀ । ੧੫-੧੬. ਭਾਰਤ ਦੇ ਭਗਨਕ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਮਿਤ੍ਰ ਬਣ ਕੇ ਅਰਜੁਨ ਦਾ ਰਥ ਹਿਕਿਆ । ੧੭. ਗਜ ਨਾਮੀ ਦੈਤਜ ਨੂੰ । ੧੮. ਜਗਤ ਦੇ ਸ੍ਰੀਮੀ ਨੇ ਲਏ ਹੋਏ ਅਨਾਜ ਦੇ ਪਿੰਨੇ ਰੱਖਣਾ ਕੀਤੇ ।

A ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਰਾਗ ਅੰਕ ੧੪੦ ਲੜੀ ਦਾ ਸੀ ਪ੍ਰਭੂ ਏਥੇ ਲਿਖਾਰੀ ੧੩੯ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ੧੩੦ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਅੰਕਾਂ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਆਪਣੀ ਮਨ ਮਰਜੀ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਅਤੇ ਲਿਖਦਿਆਂ ਲਿਖਦਿਆਂ ਖੁੱਧਿ ਬਕ ਗਈ ਤੇ ਪਿਛਲਾ ਖ਼ਿਆਲ ਬਿਰ ਨਾ ਰਿਹਾ ਅੱਗੇ ਅਸਲੀਅਤ ਵਾਲੀ ਲਿਖਾਈ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਜਾਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਗਲਤੀਆਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ।

B ਬੋਧ ਅਵਤਾਰ ਦੀ ਕਥਾ ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਅਵਤਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਬਲਕਿ ਸ਼ਿਲਾ ਰੂਪ, ਬੋਧ ਅਵਤਾਰ ਲਿਖਕਾ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਮਾ ਭਾਗਵਤ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਗਯ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਪਿਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨੀ ਮੰਨੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਆਸ਼ਯ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣਾਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਵਿਦ੍ਵਤਾਂ-ਅਨੁਰੋਧ ਹੈ !

ਨਿਹਕਲੰਕ, ਦਸ-ਰੂਪ-ਖਰਾਰੀ¹ 'ਦਿਜ-ਕੰਨਜਾ' A ਰੱਛ-ਦੁਸੂ-ਭਏ ॥੧੩੩॥੭੬੩॥੧੫੧੭॥

ਮਲਾਰ ॥

ਪਤਿਤ-ਪੁਨੀਤਿ³ ਕੀਨ ਬਹੁਤੇਰੇ, ਗਨਤਿ-ਨ-ਆਵਿ ਬਿਅੰਤ-ਹਰੇ ॥
 ਅਸੰਖ-ਭਗਤਿ-ਜਾਚਹੁ B -ਦਰ-ਹਾਰੇ, ਅਤਿ-ਅਗਾਧ-ਫਨਿ-ਛਤ੍ਰ-ਪਰੇ ॥
 ਕਮਲ-ਨਜਨ, ਸ੍ਰੀ-ਧਰ^੬, ਬਨਮਾਲੀ, ਸਿਖ-ਚਕ੍ਰ-ਕਰ-ਪਦਮਧਰੇ ॥
 ਗਦਾ-ਗਰਿਸ੍ਰ-ਗ੍ਰਿੜ-ਮਧੂ ਸੂਦਨ, ਸਹਸਾਨਨ C-ਸਰ-ਸੇਖ-ਭਰੇ ॥੧੩੪॥੭੬੪॥੧੫੧੮॥
 ਕਮਲਾਸਨਿ, ਗਰੁੜਾਸਨਿ, ਸ੍ਰੀ-ਪਤਿ, ਬਿਸ੍ਰ ਰੂਪ^੯ ਪ੍ਰਚੰਡ^{੧੦} ਹਰੀ ॥
 ਪਾਰ-ਬ੍ਰਹਮ, ਪਾਵਨ^{੧੧}, ਪ੍ਰਤਿ-ਪਾਲਕ D ਪੀਤਾਂਬਰ, ਜਲ-ਸਯਨ-ਕਰੀ ॥
 ਰਿਖੀਕੇਸ^{੧੨}, ਦਾਮੋਦਰ^{੧੩}, ਨਰ-ਹਰਿ^{੧੪}, ਗੋਵਰਧਨ-ਨਖ-ਭਾਰ ਧਰੀ ॥
 ਬੰਸੀ-ਧਰ, ਸਜਾਮਲ^{੧੫}, ਮਧੂ-ਸੂਦਨ^{੧੬} E, ਗਰੁੜ-ਕੇਤੁ^{੧੭}, ਜਮ-ਤ੍ਰਾਸ-ਹਰੀ^{੧੮} ॥੧੩੫॥੭੬੫॥੧੫੧੯॥

ਮਲਾਰ ॥

ਮਾਧਵ, ਮਹਾ-ਜੋਤਿ, ਮਧੂ-ਮਰਦਨ, ਖਲ-ਨਾਸਨ, ਖਲ-ਖੰਡ-ਕਰੇ ॥
 ਸੋਸਾਸਨਿ^{੧੯}, ਸੁਕਲਾਂਬਰ^{੨੦} ਬੰਸੂਰ^{੨੧}, ਗਦਾ-ਪਾਨ-ਸਾਰੰਗ-ਪਰੇ ॥
 ਰਿਖੀਕੇਸ, ਅਘ-ਨਾਸ, ਮੁਰਾਰੀ, ਪਾਵਨ, ਪਰਮ-ਪੁਨੀਤਿ ਹਰੇ ॥
 ਸਹਸ-ਨੇਤ੍ਰ^{੨੨}, ਕਮਲਾਸਨਿ, ਕਮਲਾ-ਕੰਤ, ਕੰਤੂਹਲਿ^{੨੩}, ਰਸ-ਪ੍ਰੇਮ-ਦਰੇ F ॥੧੩੬॥੭੬੬॥੧੫੨੦॥

ਮਲਾਰ ॥

ਭਗਤ-ਵੱਛਲ^{੨੪}, ਭਜਖੰਡਨ, ਬਲਭ^{੨੫}, ਜਗਜੀਵਨ^{੨੬}, ਜਗਦੀਸ, ਹਰੀ ॥
 ਬਾਸੂਦੇਵ^{੨੭}, ਬਨਵਾਰੀ^{੨੮}, ਸ੍ਰੀਰੰਗ, ਨਿਰੰਕਾਰ^{੨੯}, ਨਰਕ-ਨਾਸ-ਕਰੀ ॥
 ਵੈਕੁੰਠਿ-ਵਾਸੀ, ਛੀਰ-ਨਿਧਿ-ਗਾਮੀ^{੩੦} ਗਰੁੜਾ ਸਨਿ, ਮਹਿ-ਭੀਰ-ਟਰੀ^{੩੧} ॥

੧. ਖਰ ਚੈਤਨ ਦੇ ਵੈਰੀ (ਵਿਸ਼ਨੁ) ਦੇ (ਇਹ ਪੂਰਵਕਤ) ਦਸ ਅਵਤਾਰ ਹਨ। ੨. ਬ੍ਰਹਮਣ (ਵਿਸ਼ਨੁਦੱਤ) ਦੀ ਕੰਨਜਾ ਦੀ ਰਖਤਾ ਵਾਸਤੇ-ਦੁਸਟਾਂ ਨੂੰ ਖਾਧਾ। ੩. ਗਿਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਉੱਚੇ। ੪. ਬੱਕ ਕੇ ਬੇਅੰਤ ਭਗਤ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ੫. ਬੇਅੰਤ (ਵਿਸ਼ਨੁ) ਦੇ (ਸਿਰ ਤੇ) ਸੋਸ਼ਨਾਗ ਛਤ੍ਰ ਰਖਦਾ ਹੈ। ੬. ਮਾਯਾ ਦਾ ਪਤੀ। ੭. ਮਧੂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਵਿਸ਼ਨੁ) ਦੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਗਦਾ ਹੈ। ੮. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲਾ (ਵਿਸ਼ਨੁ) ਸੁੱਕੇ ਹੋਏ ਤਲਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ੯. ਸੰਸਾਰ ਮੂਰਤੀ। ੧੦. ਤੇਜਸਮ। ੧੧. ਪਵਿਤ੍ਰ। ੧੨. ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਦਾ ਸੂਖਮੀ। ੧੩. ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਸਾਰੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਪੇਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਰਥਯੀ ਇੱਛਾ ਰੂਪ ਰੱਸੀ ਪਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ੧੪. (ਪਗੜ) ਨੂੰ ਨਹੁੰ-ਪਰਨੇ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ੧੬. ਮਧੂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੭. ਗਰੁੜ ਦੇ ਚਿੰਨ ਵਾਲੇ ਭੰਡੇ ਵਾਲਾ। ੧੮. ਯਮਾਂ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੯. ਸੋਸ਼ ਨਾਗ ਦੀ ਸਿਹਜਾ ਵਾਲਾ। ੨੦. ਚਿੱਟੇ ਵਸਤਾਂ ਵਾਲਾ। ੨੧. ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ। ੨੨. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ। ੨੩. ਕੇਤੁਕੀ, ਚੇਟਕੀ, ਰੇਲਾ-ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ। ੨੪. ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ। ੨੫. ਪ੍ਰੀਤਮ। ੨੬. ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਜਿੰਦਗੀ। ੨੭. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪੁਜਯ, ਵਿਸੁ ਦੇਵ। ੨੮. ਪਾਣੀ ਵਾਲਾ, ਬਨਮਾਲੀ। ੨੯. ਆਕਾਰ ਰਹਿਤ। ੩੦. ਦੁੱਧ ਦੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਵਾਲਾ, ਗਯਾਨ ਵਿੱਚ ਸਮਾਉਣ ਵਾਲਾ। ੩੧. ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਵਾਲਾ।

A ਪਾ:—ਦੱਛ ਕੰਨਜਾ, B ਪਾ:—ਜਾਚਕ, C ਪਾ:—ਸਹਸਾਨਨ,
 D ਪਾ:—ਪੁਨ ਪਾਲਕ, E ਪਾ:—ਮਖ ਸੂਦਨ, F ਪਾ:—ਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਭਰੇ—ਵੀ ਹੈ

ਮੋਰ-ਮੁਕਟ, ਪੰਚ-ਜੰਨਣ-ਧਾਰੀ, ਗਿਰਧਾਰੀ, ਭਗਵਾਨ, ਹਰੀ ॥੧੩੭॥੭੬੭॥੧੫੨੧॥
 ਪੁਰਖੋਤਮ, ਪਰਮੇਸੁਰ, ਨਰਹਰਿ, ਪਰਮ-ਹੰਸ, ਪ੍ਰਭਖ, ਪਰੇ ॥
 ਅਮਰ, ਅਕਾਲ, ਅਜਰ ਅਥਿਨਾਸੀ, ਕਾਲ-ਰਹਿਤ, ਅਨਕਾਲ, ਹਰੇ ॥
 ਅਚਲ-ਮੂਰਤਿ, ਅਥਿਚਲ, ਆਜੂਨੀ, ਅਪਰੰਪਰ, ਕਰ-ਚਕ੍ਰ-ਧਰੇ ॥
 ਪਦਮ-ਮਾਲ, ਪਦਮਾਸਿਨ-ਪੱਖਕ, ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ-ਨਿਜ-ਸੰਤ-ਤਰੇ ॥੧੩੮॥੭੬੮॥੧੫੨੨॥
 ਅਥਿਗਤਿ, ਅਗਤਿ, ਅਲੋਖ, ਨਿਰੰਜਨ, ਨਿਰਜੁਰ, ਸੁਤਹ-ਪ੍ਰਕਾਸ-ਕਰੀ ॥
 ਬੇ-ਵਜ਼ੀਰ, ਬੇਅੰਤ, ਬਾਲਬਪੁ, ਬਾਲ-ਮੁਕੰਦ, ਬਲ-ਬੀਰ, ਹਰੀ ॥
 ਲਖਮੀ-ਕੰਤ, ਗੁਪਾਲੀ-ਬਲੰਭ, ਜਲਜ-ਨੇਤ੍ਰ, ਅਸਿਪਾਨ-ਧਰੀ ॥
 ਨੀਲ-ਕੰਠ, ਨਰਹਰਿ, ਨਾਰਾਯਨ, ਨੀਲਾਬਰ, ਤ੍ਰੈਤਾਪ-ਜਰੀ ॥੧੩੯॥੭੬੯॥੧੫੨੩॥
 ਮਲਾਰ ॥ ਜੱਗ-ਪੁਰਖ, ਜਗਦੀਸ, ਜਗਤਗੁਰ, ਜਗ-ਨਾਯਕ, ਜਗਬੰਦ ਹਰੇ
 ਨਿਹਕੰਟਕ, ਨਿਜੁਰ, ਨਿਬੁਝਾਧੀ, ਨਿਹਕੇਵਲ, ਕਲਿ-ਕ੍ਰਿਤ ਟਰੇ ॥
 ਸਹਸ-ਪਾਨ, ਸਹਸ੍ਰਾਛ, ਸ੍ਰਿਤਾਂਬਰ, ਸੀਲ-ਸਨੇਹ-ਕਰ, ਅਦਰ-ਦਰੇ ॥
 ਸੁਤਹ-ਸਿਧ, ਸ੍ਰੀ ਬਰਦ ਘਨ, ਅਚੁਤਾਨੰਦ, ਅਮਿਤੋਜ-ਤਰੇ ॥੧੪੦॥੭੭੦॥੧੫੨੪॥
 ਦੀਨਾਬੰਧੁ, ਦਯਾਨਿਧਿ, ਦਾਤੇ, ਦੁਖ-ਭੰਜਨ, ਅਘ-ਰਾਘ-ਪਰੇ ॥
 ਕਲਾਧਾਰ, ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ-ਕਰਤਾ, ਨਾਮ-ਲੇਤੇ ਜਮਦੂਤ ਡਰੇ ॥੧੪੦॥੭੭੦॥੧੫੨੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥

ਧਿਤ-ਕੁੰਡਲ, ਧਿਤਮਾਨ, ਧਰਾ-ਧਰ, ਬਿਸੰਭਰ, ਬਿਸੁ-ਨਾਥ, ਬਲੀ

੧. ਪੰਜ ਜੰਨਣ ਨਾਮੀ ਸੰਖ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੨. ਬੁਢੇਪੇ ਰਹਿਤ। ੩. ਨਿਸਚਲ। ੪. ਦੂਰ ਤੋਂ ਦੂਰ।
 ੫. ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਚਕ੍ਰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੬. ਕੰਵਲਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਵਾਲਾ। ੭. ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ। ੮. ਹੇ ਭਾਈ!
 ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਹੇ ! ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਰਸ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਹੈ, ਅਤਿਸ਼ਯ
 ਕਰਕੇ ਆਪਣਿਆਂ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਹੈ। ੯. ਵਜਕਤੀ ਰਹਿਤ। ੧੦. ਚਾਲ-ਰਹਿਤ, ਗੀਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ।
 ੧੧. ਮਾਤਾ ਰਹਿਤ। ੧੨. ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਸਲਾਹਕਾਰ ਰਹਿਤ। ੧੪. ਬਚਿਆਂ
 ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਬੀਰ, ਜੱਧਾ, ਬਲਦੇਵ ਦਾ ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ।
 ੧੬. ਗੋਪੀਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ। ੧੭. ਕੰਵਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲਾ। ੧੮. ਹਥ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੯. ਗੋਲ
 ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਰ ਵਾਲਾ, ਕੋਠਾ ਬੰਨਣ ਵਾਲਾ। ੨੦. ਜਲ ਵਿੱਚ ਘਰ ਵਾਲਾ। ੨੧. ਨੀਲੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲਾ। ੨੨. ਤਿਨਾਂ
 ਤਾਪਾਂ ਨੂੰ ਜਲਾਵਣ ਵਾਲਾ। ੨੩. ਅਗਨਿ (ਰੂਪ), ਤੇਜਸਯ। ੨੪. ਜਗਤ-ਪੁਜਯ। ੨੫. ਦੋਖੀਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ।
 ੨੬. ਰੰਗ ਰਹਿਤ। ੨੭. ਇਕ। ੨੮. ਕਲਿਜੁਗ ਦੇ ਕਰਮ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਵਾਲਾ। ੨੯. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਹੱਥਾਂ ਵਾਲਾ।
 ੩੦. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਅੰਖਾਂ ਵਾਲਾ। ੩੧. ਚਿੱਟੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲਾ। ੩੨. ਸਾਂਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੩੩. ਕ੍ਰਿਪਾ
 ਰਨ ਵਾਲਾ। ੩੪. ਅਜਾਨਕ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ। ੩੫. ਇਕ ਰਸ ਆਪੇ ਹੀ ਵਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। ੩੬. ਆਨੰਦ
 ਤੋਂ ਨਾ ਗਿਰਨ ਵਾਲਾ। ੩੭. ਅਤੰਤ ਤੋਂ ਅਤੰਤ ਬਲ ਵਾਲਾ। ੩੮. ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਮਿਤ੍ਰ। ੩੯. ਸਮੁਦਾਯ ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ
 ਮਾਨਧਾਰੀ। ੪੦. ਸਿਸਟੀ ਦਾ ਆਸ੍ਰਯ। ੪੧. ਸਫਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੪੨. ਕੁੰਡਲਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ। ੪੩. ਪੀਰਯ ਵਾਲਾ,
 ਮਾਨਧਾਰੀ। ੪੪. ਧਰਤੀ ਦਾ ਆਸ੍ਰਯ। ੪੫. ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ। ੪੬. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮਾਲਕ।

ਭਵ-ਖੰਡਨ,^੧ ਭਗਵਾਨ, ਭਗਤਿ-ਬਸਿ, ਕ੍ਰਮ ਭੰਜਨ, ਕਰਤੂਤਿ-ਭਲੀ^੨ ॥
 ਦੀਨ-ਦਯਾਲ, ਦਾਰਿਦ੍-ਦਲਨ-ਦੁੰਦ^੩ ਦਾਮੋਦਰ, ਕੰਦੂਪ-ਮਲੀ^੪ ॥
 ਦ੍ਰੁਪ-ਸੈਨ-ਦਾਨਵ-ਕੁਲਿ-ਦੂਖਨ, ਦਰਦ-ਮੰਦ^੫ ਦਿਗ-ਕੰਜ-ਅਲੀ^੬ ॥੧੪੧॥੭੭੧॥੧੫੨॥੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ

ਚਿੰਤਾਮਨਿ^੧, ਚਿਰਕਾਲ, ਚਤੁਰਭੁਜ, ਚਰਨ-ਪ੍ਰਾਗ-ਚਿਤ-ਕੰਜ-ਪਗੇ^੨ ॥
 ਮਨ ਮਧੁਕਰ^੩ ਚਰਨਨ ਬਲਿਹਾਰੀ, ਤ੍ਰਾਹ-ਤ੍ਰਾਹ^੪ ਪ੍ਰਭੁ ਸ਼ਰਨ ਲਗੇ ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਿੰਧੂ, ਕਾਲ-ਤ੍ਰੈ-ਦਰਸੀ, ਮੁਖ-ਮੰਡਲ ਪਰ-ਜੋਤਿ-ਜਗੇ ॥
 ਹੁ ਮਤਿ-ਮੰਦ ਚਰਨ-ਸਰਨਾਗਤਿ, ਕੱਛ-ਕਰਹੁ ਖਲ-ਅਸੂਰ-ਖਗੇ^੫ ॥੧੪੨॥੭੭੨॥੧੫੨੬॥
 ਦਾਰੁਨ-ਸਮਰ-ਅਸੂਰ-ਭਯ-ਭਾਰੀ, ਰਨ ਮੰਡਸਿ^੬ ਖਲ ਕ੍ਰੁਪ-ਭਰੇ ॥
 ਜਿਹ-ਭਯ-ਭਰਤ-ਸੂਰਗ, ਮਿਤ੍ਰਜੁ ਜਮ ਪੁਰ, ਭੂਮਿ ਰਸਾਤਲ^੭ ਕਾਲੋ-ਭਰੇ ॥
 ਸੋ ਖਲ-ਮੰਡਿਯੋ ਦਾਰੁਨ-ਰਨ-ਭਾਰਥ,^੮ ਅਨੀ-ਪ੍ਰਬਲ-ਦਸ-ਲੋਕ-ਭਰੇ ॥
 ਨਾਦ-ਬੀਰਜ-ਦਾਨੋ ਦਲ ਦੁਸਤਰ, ਲੋਕ ਲੋਕ ਕੇ ਅਸੂਰ ਜੁਰੇ ॥੧੪੩॥੭੭੩॥੧੫੨੭॥

ਮਲਾਰ

ਜੋ ਪ੍ਰਭੁ ਦੇਹੁ ਬਿਜਜ^੧ ਬਰਦਾਨਾ, ਭਿਰਹੁ ਸਤ੍ਰੁ-ਸੰਗ ਚੋਪ-ਚੜੇ^੨ ॥
 ਹੁ ਮਤਿ-ਮੰਦ ਚਰਨ ਸਰਨਾਗਤਿ^੩ ਦੇਹ ਵਿਜਜ ਵਰ ਸਮਰ ਚੜੇ ॥
 ਆਰਤ-ਹਰਨ^੪, ਜਮ-ਤ੍ਰਾਸ-ਨਿਵਾਰਨ^੫, ਨਾਮਲੇਤ-ਭਵ-ਸਿੰਧੂ-ਤਰੇ ॥
 ਸ੍ਰ-ਬਿਨਯ ਬਿਨਵਤ ਜਗਬੰਦਨ, ਪਾਹ-ਪਾਹ^੬ ਜਗਦੀਸ ਹਰੇ ॥੧੪੪॥੭੭੪॥੧੫੨੮॥

੧. ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨. ਚੰਗੇ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਾ । ੩. ਦਲਿੰਦ ਦੇ ਉਪਦ੍ਰਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।
 ੪. ਕਾਮਦੇਵ ਨੂੰ ਮਲਨ ਵਾਲਾ । ੫. ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਦਾਨਵਾਂ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਨੂੰ ਕਲੰਕ (ਰੂਪ) । ੬. ਦਰਦ ਵਾਲਾ, ਜਿਹੜਾ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਕੇ ਆਪ ਦੁਖੀ ਹੋ ਜਾਵੇ । ੭. ਕਵਲਾਂ (ਵਾਂਗੂ ਪਿਆਰੇ) ਅਤੇ ਬਿਛੁਆਂ ਵਾਂਗੂ (ਜਿਹੜੀਲੇ) ਨੇੜਾਂ ਵਾਲਾ, ਲੱਛਮੀ ਦਾ ਸ੍ਰਾਮੀ, ਭੇਵਰੇ ਵਾਂਗੂ ਕਾਲੇ ਤੇ ਕੰਵਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਜਿਸ ਦੇ ਨੇੜ ਹਨ । ੮. ਇਕ ਮਣੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਰੰਗ ਨਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਰੰਗ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੯. ਹੇ ਕਵਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਚਰਨਾਂ ਵਾਲੇ; ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਧੂਤੀ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਕੇ । ੧੦. ਭੁਮਰ । ੧੧. ਰਖਯਾਕਰ ? ਰਖਯਾਕਰ ? ੧੨. ਮੂੰਹ ਦੇ ਚਹੁੰਦੀ ਪਾਸੀਂ ਜਨੋਤੀ ਪ੍ਰਯਾਸਦੀ ਹੈ । ੧੩. ਹੇ ਦੁਸ਼ਟ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਟਣ ਵਾਲੇ । ੧੪. ਭਯਾਨਕ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਡਰ ਹੈ, ਦੋਹਾਂ ਜਬਰਦਸਤ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੫. ਯੁੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੧੬. ਪਾਤਾਲ । ੧੭. ਬਲਵੰਤ ਫੌਜ ਤੋਂ ਚਤੁਰਦਸ (੧੪) ਲੋਕ ਭਰਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਵੀਰਜ ਨਾਦ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਕਰੋੜ ਦਲ ਹੈ । ੧੯. ਜਿੱਤ ਫਤਹ । ੨੦. ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ । ੨੧. ਫਤਹ ਦਾ ਵਰ ਦਿਉ ? ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਚੜਾਂ ! ੨੨. ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੩. ਯਮ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨੪. ਹੇ ਜਗਤ ਪੁਜਕ ! (ਸੋ) ਇੰਦ੍ਰ (ਬਿਨਯ) ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ । ੨੫. ਸਰਣ ਹਾਂ, ਸਰਣ ਹਾਂ !

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥

ਜਿਹ-ਦਰਸਨ-ਹਿਤੁ ਸੁਰ, ਮੁਨਿ-ਧਯਾਵਤ; ਕੋਟਿ-ਤੋਤੀਸ^੧ ਰਿਖਿ-ਧਯਾਨ-ਧਰੇ
ਜੋਗੀ; ਜਤੀ; ਤਪੀ; ਖਟੁ-ਦਰਸਨੁ^੨; ਨਿਤ-ਨੋਤਨ^੩ ਮੁਖ-ਸਹਸ-ਰਰੇ^੪
ਅਸੰਖ^੫ ਬੇਦ; ਬ੍ਰਹਮਾ^੬; ਸਿਵ; ਨਾਰਦ; ਸਾਰਦ ਕਮਲਾ^੭-ਸਰਨਿ-ਪਰੇ ॥
ਚਾਰ^੮ ਖਸੂ^੯ ਦਸ-ਅਸੂ^{੧੦} ਪ੍ਰਕਾਰਤ; ਨੇਤਿ-ਨੇਤੀ^{੧੧} ਬੇਅੰਤ ਹਰੇ ॥੧੪੫॥੭੭੫॥੧੫੨੬॥
ਕੋਟਿ-ਗਨੇਸ; ਜਲੇਸ^{੧੨} ਧਯਾਵਤ; ਰਵਿ ਸਸਿ; ਮਾਰੂਤ^{੧੩} ਚਵਰ-ਦੂਰੇ
ਸਨਕ^{੧੪}, ਸਨਕੇਸ^{੧੫} ਰਿਖਿ-ਬਧੂ-ਰੁ-ਕਮਲਾ^{੧੬}, ਸਬਦ-ਅਨਾਹਤ ਨਾਦ ਘੁਰੇ
ਓਅੰਕਾਰ ਧੁਨਿ-ਸਦਾ-ਸਲਾਮਤਿ^{੧੭} ਤਾਰਕ-ਮੰਤ੍ਰ^{੧੮}-ਪਰਮ ਉਚਰੇ ॥
ਲਖ ਨ ਪਰਤਿ ਕਾਹੂੰ-ਬਿਧਿ ਕੇਸੋ^{੧੯}, ਥਕਤ-ਭਏ ਸਭਿ-ਸਰਨਿ-ਪਰੇ ॥੧੪੬॥੭੭੬॥੧੫੩੦॥

ਮਲਾਰ

੧੯ ਜੋ ਪਦ ਕੰਜਿ ਦ੍ਰਿਗਨ-ਭਰਿ-ਨਿਰਖਤ ਸੰਖ, ਚਕ੍ਰ-ਕਰ-ਪਦਮ ਧਰੇ ॥
ਭਾਗ ਭਲੇ ਭਗਵੰਤ-ਦਯਾ-ਤਵ^{੨੦} ਮੋ ਜੇ ਕੀਟ ਅਸੰਖ ਤਰੇ ॥
ਦਰਸਨ ਦੀਨਿ ਦਯਾ-ਨਿਧਿ ਕੇਸਵ; ਦਾਸ ਜਾਨ ਪੁਤ੍ਰ ਮਯਾ ਕਰੇ^{੨੧} ॥
ਭਯੋ ਸਨਾਥ^{੨੨} ਦਰਸ-ਸੁਖ-ਸਾਗਰ^{੨੩}, ਗਇ-ਬਿਲਾਇ-ਕ੍ਰਿਤ-ਸਕਲ-ਟਰੇ^{੨੪}
॥੧੪੭॥੭੭੭॥੧੫੩੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨੋਵਾਚ ਕਵਿਉਵਾਚ ॥

ਆਰਤਵੰਤ-ਦੀਨ^{੨੫} ਬਿਨਤੀ ਸੁਨਿ, ਰੱਛ-ਰੱਛ^{੨੬} ਗੋਪਾਲ ਕਰੇ ॥
ਹਨੋ-ਕਸੂ-ਤ੍ਰ ਆਰਤ^{੨੭} ਮੇਟੋ ਹਨਹੁੰ ਦੁਸੁ ਜਿਨ-ਹਿਯ-ਭਰੇ^{੨੮} ॥
ਤ੍ਰ-ਹਿਤੁ ਰੂਪ-ਧਰਹੁੰ ਬਜਰੰਗੀ^{੨੯} ਸਰਬ-ਲੋਹ^{੩੦} ਤੁਅ-ਰਛ-ਕਰੇ ॥
^{੩੧}ਆਦਿ-ਰੂਪ-ਜਲ-ਸਾਯ-ਪ੍ਰਕਾਸੋ ਸੇਸ ਨਾਗ ਲੈ ਸਮਰ^{੩੨} ਚੜੇ ॥੧੪੮॥੭੭੮॥੧੫੩੨॥

੧. ਦਰਜਿਆ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤੇ । ੨. ਛਿਆ ਮੱਤਾਂ ਵਾਲੇ । ੩. ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਨਾਮ । ੪. ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਉਚੱਰਦਾ ਹੈ ।
ਪੰਗਣਿਤ । ੬. ਲਛਮੀ । ੭. ਚਾਰੇ ਵੇਦ । ੮. ਛੇ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ । ੯. ਅਠਾਠਾਂ ਪੁਰਾਣ । ੧੦. ਇਹ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਨਹੀਂ ।
ਵਖਣ ਦੇਵਤਾ । ੧੨. ਪੋਟ. ਵਾਤੂ ! ੧੩. ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ. ਸਨਾਤਨ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕ੍ਰਮਾਰ ਰਿਖੀ । ੧੪. ਸਨਕ
(ਅਜਿਦਾ) ਦਾ ਈਸ਼ਰ ਬ੍ਰਹਮਾ । ੧੫. ਰਿਖੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਲਛਮੀ । ੧੬. ਓਅੰ (ਅਕਾਰ) ਸਬਦ ਦੀ
ਤਿਤ੍ਰਜ ਸਿਥਿਤ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਆਵਾਜ਼ । ੧੭. ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ ਉਪਦੇਸ਼ । ੧੮. ਕੇਸਾਂ ਵਾਲਾ । ੧੯. ਓਹ ਚਰਨ ਕਵਲ
ਤ੍ਰ ਭਰ ਕੇ ਵੇਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੨੦. ਹੇ ਭਗਵੰਤ ਤੇਰੀ ਦਯਾ ਨਾਲ । ੨੧. ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰ ਕੇ । ੨੨. ਸਵਲ । ੨੩. ਸੁਖ ਦੇ ਸਮੁੰਦ
ਨੂੰ ਪਦਮ ਹੋ । ੨੪. ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਰਮ ਦੂਰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ । ੨੫. ਗਰੀਬ ਦੀ ਦੁੱਖ ਵਾਲੀ । ੨੬. ਰਖਤਾ ਕਰੁੰਗਾ, ਰਖਣਾ
ਚਮੁੰਗਾ । ੨੭. ਦੁਖ । ੨੮. ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਭਰ ਨਾ । ੨੯. ਕਠੋਰ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ । ੩੦. ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਸ਼ੁਰੂਪ ਵੇਰਾਟ
ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ । ੩੧. ਪਹਿਲਾਂ (ਮੈਂ) ਜਲ ਦਾ ਮਾਲਿਕ (ਆਪਣਾ) ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕਰਾਂਗਾ । ੩੨. ਜੰਗ ਨੂੰ ।

ਵਿਜਯ^੧ ਹੋਇ ਬਾਸਵ^੨ ਤੁਮ ਨਿਸਚੈ, ਨਾਦ-ਬੀਰਜ ਦਲ ਨਾਸ ਕਰੋ
 'ਤੁਮਲੋ-ਜੁੱਧ-ਹੋਇਗੋ-ਦਾਰੁਨ'^੩, ਚੋਸਨਿ-ਜੋਗਨਿ, ਚੰਡਿ-ਚੜੋ
 'ਸਰਬ-ਮੰਗਲਾ-ਸਕਤਿ-ਨੋਕੋਟੀ'^੪, ਭੈਰਵ-ਭੀਖਮ^੫ ਰੂਪ ਧਰੋ
 ਧਨਕ ਧਨਕ ਬਾਸਵ^੬ ਮਤਿ ਤੇਰੀ, ਤ੍ਰ-ਹਿਤੁ ਦਾਰੁਨ-ਸਮਰ-ਕਰੋ ॥੧੪੯॥੭੭

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਦੂਜੀ ਤਰਹ ਕਬਜੋ ਬਾਚ ॥
 ਅਸਰਨ-ਸਰਨੁ^੧, ਪੂਨ-ਪਾਲ^੨, ਖਰਾਰੀ^੩, ਦੀਨ-ਬਿਜਯ^੪ A ਮਘਵਾ^੫ ਸੁਨਿ ਹਰਖੇ ॥
 ਕਰਾ-ਸਮੋਧਿ^੬ ਦਾਸ-ਨਿਜ-ਜਾਨਕੋ, ਦੀਨ ਵਿਜਯ-ਬਰ ਤਮ-ਚਿਤ-ਸਰਖੇ^੭ B ॥
 ਸੁਨ ਬਚ ਬਿਜਯ^੮ ਦੇਵ, ਮੁਨਿ-ਹਰਖਿਤ, ਦੁੰਦਭਿ-ਘੋਖ^੯-ਪੁਹਪ-ਨਭ-ਬਰਖੇ C ॥
 'ਪੁਲਕਤ-ਗਾਤ-ਰੋਮ-ਹਰਖਤਭਯੋ'^{੧੦}, 'ਜੈਜੈਕਾਰਵਾਹਪਦਪਰਖੇ'^{੧੧} ॥੧॥੧੫੦॥੭੮੦॥੧੫੩੩॥
 ਜਿਹ ਬਿਧ ਕਰੀ ਤੋਖ^{੧੨} ਪ੍ਰਭੁ ਮਘਵਾ^{੧੩} ਦੀਯੋ ਬਿਜਯ^{੧੪}-ਬਰ ਲਾਜ-ਬਿਚਾਰੀ
 ਜਹ ਜਹ ਭੀਰ ਪਰੀ ਸੰਤਨ ਪਰ, ਕਰੀ-ਰੱਛ-ਪ੍ਰਭੁ ਲੀਨਯ-ਉਥਾਰੀ ॥
 'ਜਪ, ਤਪ, ਸੀਲ, ਸਭੀ-ਬਿਧਿ-ਪੂਰਨ'^{੧੫} 'ਉਨ ਸੰਗ ਮਯਾ ਕਰੀ ਪ੍ਰਭੁ ਸਾਰੀ'^{੧੬} ॥
 ਮਘਵਾ^{੧੭} ਆਦਿ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਹਲਾਦਿਕ, 'ਨਿਜ ਕਰ ਜਾਨੁ ਕਰਨਿ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰੀ'^{੧੮}
 ॥੨॥੧੫੧॥੭੮੧॥੧੫੩੫॥

ਮਲਾਰ ॥

ਨਿਜ ਭਗਤਨ ਕੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਪ੍ਰਭੁ, ਭਗਤਿ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਸਦਾ ਤੁਹਾਰੀ ॥
 'ਓਤ ਪੋਤ ਭਗਤਿ ਲਖਨ ਪ੍ਰਭਿ ਕੇ'^੧, ਅਪਨੀ ਗਤਿ-ਮਿਤਿ^੨ ਆਪ ਬਿਚਾਰੀ ॥
 ਕਾਹੂੰ-ਜੋਰ ਭਗਤਿ, ਪੂਜਾ-ਕਾ, ਕਾਹੂੰ-ਜੋਰ ਗਾਯਾ, ਬ੍ਰਤ-ਧਾਰੀ ॥

੧. ਜਿੱਤ ਫਤਹ। ੨. ਇੰਦ੍ਰ। ੩. ਭਯਾਨਕ ਧੱਕਿਆਂ ਦਾ ਯੁੱਧ ਹੋਵੇਗਾ। ੪. ਪਾਰਬਤੀ ਅਤੇ ਨੌਂ ਦਰਜਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਦੇਵੀਆਂ। ੫. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ। ੬. ਨਿਆਇਆਂ ਦਾ ਆਸ਼ਯ। ੭. ਨਿਕਮ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ। ੮. ਖਰ ਦਾ ਵੇਰੀ। ੯. ਗ਼ਰੀਬੀ ਵਾਲੀ ਬੇਨਤੀ। ੧੦. ਧੀਰਜ ਧਰਾਈ। ੧੧. ਬਹੁਤ ਚਿੱਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ। ੧੨. ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼। ੧੩. ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਰੀਰ ਦੇ ਰੋਮ ਭੀ ਪੁਲਕ ਉੱਠੇ। ੧੪. ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਅਤੇ ਵਾਹ ਸ਼ਬਦ ਹੋਏ। ੧੫. ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਧੀਰਜ। ੧੬-੧੭. ਉਨਾਜਪੁ, ਤਪੁ ਅਤੇ ਸੀਲ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੁ ਨੇ (ਮਿੱਠੇ ਤੇ) ਸਾਰੀ ਡ੍ਰਿਪਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ੧੮. ਆਪਣੇ ਜਾਣ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ੧੯. ਤਾਣੇ ਹੋਏ ਵਾਗੂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੁ ਦੇ ਚਿੰਨ (ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਹਨ)। ੨੦. ਚਾਲ ਦੀ ਮੁੜਾਦਾ।

A ਪਾ: ਦੀਨ ਬਿਜੀ।

B ਪਾ: ਦੀਨ ਬਿਜੀ ਬਰ ਸਮਰ ਚਿਤ ਸਰਖੇ, ਅਤੇ ਦੀਨ ਬਿਜਯ ਬਰ ਹਮ ਚਿਤ ਸਰਖੇ, ਵੀ ਹੈ।

C ਪਾ: ਦੁਦਭਿ ਘੋਰ ਪੁਹਪ ਘਨ ਬਰਖੇ, ਵੀ ਹੈ।

ਕਾਹੂੰਜੋਰ*ਅਸ੍ਰਾਂਗ-ਕ੍ਰਿਪਾ^੧ ਕਾ, ਕਾਹੂੰ-ਜਪੁ, ਤਪੁ,ਸੀਲੁ,ਬਿਚਾਰੀ^੨ ॥੩॥੧੫੨॥੭੮੨॥੧੫੩੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥

ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਦਾਨ-ਪੁੰਨ^੧ ਕੀਯੋ-ਕਨਕ^੨, ਅਸੁ^੩ ਭੂਮਿ-ਅਰੁ-ਨਾਰੀ
ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਸਮਰ-ਸਨਮੁਖ^੪ ਕਾ, ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਛੇਤ੍ਰ-ਗਵਨਾਰੀ^੫ A ॥
ਕਾਹੂੰ-ਜੋਰ ਸਾਪੁ-ਸੰਗਤਿ^੬ ਕਾ ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਨੇਮ, ਆਚਾਰੀ^੭
ਕਾਹੂੰ-ਜੋਰ ਲਖਛਮੀ-ਸੰਪਦ^੮ ਕਾਹੂੰ-ਜੋਰ-ਪਯਾਨ, ਜਤ-ਧਾਰੀ ॥੪॥੧੫੩॥੭੮੩॥੧੫੩੭॥

ਮਲਾਰ ॥

ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਬਡੱਪਨ^{੧੦} ਚਤੁਰਤਾ, ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਦੇਸ, ਧਨ-ਭਾਰੀ ॥
ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਗਯਾਨ-ਬਿਗਯਾਨਾ^{੧੧}, ਬ੍ਰਹਮ-ਗਯਾਨ, ਹੋਮ, ਮਖ-ਸਾਰੀ^{੧੨} B ॥
ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਦਾਨ, ਸੰਜਮ^{੧੩} ਕਾ, ਅਸਨਾਨ-ਤ੍ਰਿਕਾਲ^{੧੪}, ਮਾਲ-ਕੰਠ-ਧਾਰੀ ॥
ਕਾਹੂੰ-ਜੋਰ ਸਿਪਿ-ਰਸ-ਨਾਟਕ^{੧੫}, ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿਬਦਯਾ ਬਲਕਾਰੀ ॥੫॥੧੫੪॥੭੮੪॥੧੫੩੮॥

ਮਲਾਰ ॥ ਕਾਹੂੰ-ਜੋਰ-ਜਾਤਿ, ਬਰਨ ਕਾ^{੧੬}, ਆਸ੍ਰਮ-ਸਹਿਤ-ਕੁਲਿਵੰਤ-ਬਿਚਾਰੀ^{੧੭}

ਕਾਹੂੰ-ਜੋਰ ਭੁਜਾ-ਬਲਿ-ਆਪੁਨਿ, ਕਾਹੂੰ-ਜੋਰ ਤ੍ਰਾਸ-ਭਯਕਾਰੀ^{੧੮} ॥

ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਦਾਤ^{੧੯} ਬਿੱਦਯਾ ਕਾ, ਅਠਸਠ-ਮੱਜਨ-ਤੀਰਥਿ-ਸਾਰੀ^{੨੦}

ਕਾਹੂੰ-ਜੋਰ ਕਰਮ-ਕਰਤੂਤੀ^{੨੧}, ਮਾਨ-ਮਹਤ-ਸ੍ਰਮਤ-ਅਧਿਕਾਰੀ^{੨੨} ॥੬॥੧੫੫॥੭੮੫॥੧੫੩੯॥

੧. ਅੰਠ ਅੰਗ ਵਾਲੇ (ਯੋਗ) ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ । ੨. ਵਿਚਾਰ ਦਾ । ੩. ਪਵਿਤ੍ਰ ਦਾਨ । ੪. ਸੁਰਨ ਸੋਨਾ । ੫. ਘੋੜਾ । ੬. (ਕੁਰੁਛੇਤ੍ਰ ਆਦਿ) ਪਵਿਤ੍ਰ ਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਜਾਣ ਦਾ । ੭. ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਸੰਗਤ । ੮. ਕਰਮ ਦਾ । ੯. ਮਾਯਾ ਅਤੇ ਵਿਭੂਤੀ (ਸਾਧੇ ਸਾਮਾਨ) । ੧੦. ਵਡਿਆਈ । ੧੧. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਾਣਨੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ । ੧੨. ਯਗਯ ਆਰੰਭਣ ਦਾ । ੧੩. ਇੰਦ੍ਰਿਆਂ ਦਾ ਦਮਨ । ੧੪. ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ ਦਾ ਸਨਾਨ, ਸਵੇਰੇ. ਦੁਪਹਿਰੇ ਅਤੇ ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਦਾ ਸਨਾਨ । ੧੫. ਸਿੱਧੀਆਂ ਦਾ ਰਸ ਅਤੇ ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਰਸ । ੧੬. ਉੱਤਮ ਆਸ੍ਰਮ ਸਮੇਤ ਅਤੇ ਉੱਤਮ ਕੁਲ ਵਾਲਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਕੇ । ੧੭. ਭਯਾਨਕ ਡਰ (ਦੈਂਟ) ਦਾ । ੧੮. ਦੇਣ । ੧੯. ਉੱਤਮ ਸਾਰੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਪਰਬੀ ਸਨਾਨ ਦਾ । ੨੦. ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਢੱਲਾਂ ਦਾ । ੨੧. ਮਾਣ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ ਨਾਲ ਬਹੁਤੀ ਸ਼ਰਮ ਕਰਨ ਦਾ ।

A ਪਾ: ਕਾਹੂੰ ਜੋਰ ਛੇਤ੍ਰ ਧਰਮਾਰੀ ।

B ਪਾ: ਹੋਮ-ਮਖਾਰੀ, ਵੀ ਹੈ ।

*ਪਾਤੰਜਲੀ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਨੇ ਯੋਗ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਅਠ (ਸਾਧਨਾਂ) ਅੰਗਾਂ ਵਾਲਾ ਯੋਗਯ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ

ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਅਲੰਗ ਅਲੰਗ ਵਯਾਖਯ ਭੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਸਾਂ ਦੇਖੇ ਕੇਵਲ ਅਸ਼ਟਾਂਗ ਹੀ ਵਿਖੇਟੇ ਹਨ :—

੧. ਯਮ, ਅਹਿੰਸਾ, ਸਤਯ, ਅਸਤੋਯ (ਚੋਰੀ ਦਾ ਤਯਾਗ), ਬ੍ਰਹਮ ਚਰਯ ਅਤੇ ਅਪਰਿਗ੍ਰਹ (ਤਯਾਗਯ) । ੨. ਨਿਰਮ

ਸੰਤੋਖ, ਸੰਤੋਖ: ਤਪ, ਸ੍ਵਾਧਯਾਯ (ਪੜਨਾ), ਅਤੇ ਈਸ਼੍ਵਰ ਪ੍ਰਣਿਧਾਨ (ਈਸ਼੍ਵਰ ਅਰਪਣ) । ੩. ਆਸਨ, ਸਿਧ, ਪਦਮ, ਵੀਰ

ਆਦਿਕ ੮੪ ਆਸਣ । ੪. ਪ੍ਰਾਣਯਾਮ ਪੂਰਕ, ਰੋਚਕ ਅਤੇ ਕੁੰਭਕ । ੫. ਪੁਤਯਾਗਾਰ ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਯਾਂ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ।

੬. ਧਾਰਣਾ ਨਾਭੀ, ਨਾਸਿਕਾਗ੍ਰ ਅਥਵਾ ਭਯਾਂ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਟਿਕਾ ਕੇ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ । ੭. ਯਯਾਨ ਵਸਤੂ ਵਿੱਚ ਨਿਰੰਤਰਤਾ

ਇਕਾਗ੍ਰਤਾ । ੮. ਸਮਾਧਿ, ਸਚਿਦਕਲਪ ਅਤੇ ਨਿਰਦਿਕਕਲਪ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ, ਯਯਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਪੱਕ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ।

ਪੂਰਬਿ^੧ ਜਿਤੀ^A ਅਵਸਥਾ ਬਰਨੀ, ਤੇ ਸਭਿ ਅਪਨੇ ਪੋਰਖ-ਰਾਤੇ^੨ ॥
 ਸਭਿ ਬਿਧਿ ਜਾਨਹੁ ਆਪ ਪ੍ਰਭੁ ਤੁਮਹੀ, ਕੋ-ਹੈ-ਐਸੇ ਤੁਮਹੀ-ਭਾਤੇ^੩ ॥
 ਦਾਸ ਗੋਬਿੰਦ ਫਤਹ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ, ਏਕ ਆਸ ਪ੍ਰਭੁ ਕੀ ਜਿਯ-ਸਾਤੇ^੪ ॥
 ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ਸਦਾ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਕ^B ਦੈਤੈ-ਤੰਟਿ ਨ ਆਵੈ ਦਾਤੇ^੫ ॥ ੧੫੬॥੭੮॥੧੫੪੦॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥

ਨਾਹਨ-ਗੁਨ ਜਪੁ ਤਪੁ-ਨਹਿ-ਸੰਜਮ^੬, ਨਾਹਿਨ ਦਯਾ, ਸੀਲ^੭, ਬ੍ਰ-ਕੀਨਾ ॥
 ਨਾਹਿਨ ਜੋਗ- ਜਗਜ, ਮਖ^੮ ਕੀਨਜੋ, ਨਾਹਿਨ-ਦਾਨ-ਤੀਰਥਨ-ਦੀਨਾ ॥
 ਨਾਹਨ ਭਗਤਿ-ਭਾਵਨੀ^੯ ਕੀਨੀ, ਨਾਹਨ ਭਯੋ ਚਰਨ-ਸੰਗ ਲੀਨਾ ॥
 ਨਾਹਨਿਸਾਦੁਸੰਗਤਿਸੁਨਿ ਆਯੋ, ਨਾਹਨਿਨਾਮਜਪਯੋਆਲਸੀਨਾ^{੧੦} ॥ ੧੫੭॥੭੮॥੧੫੪੧॥

ਮਲਾਰ ॥

ਨਾਹਨਿ ਕਰਮ-ਕਰਤੂਤਿ^{੧੧}; ਸੁਚਿ^{੧੨} ਸੰਜਮ, ਨਾਹਨ-ਨੇਮ, ਧਰਮ, ਆਚਾਰ^{੧੩} ॥
 ਨਾਹਨ-ਕੁਲਿ, ਕੁਲਿਵੰਤ, ਬਡਾਈ, ਨਾਹਨ-ਛਤ੍ਰ-ਧਰਮ, ਬ੍ਰ-ਧਾਰਾ ॥
 ਨਾਹਨ ਰਾਜ-ਜੋਬਨਿ-ਮਹਤਾਈ^{੧੪} ਨਾਹਨ ਲਖਮੀ-ਸੁਤ-ਘਰ-ਬਾਰਾ^{੧੫} ॥
 ਨਾਹਨ-ਰੂਪ, ਭੁਜਾ-ਬਲ^{੧੬} ਏਤੋ, ਨਾਹਨਚਤੁਰ, ਸੁਘਰ ਬਰਜਾਰਾ^{੧੭} ॥ ੧੫੮॥੭੮॥੧੫੪੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਸਾਨੀ

ਨਾਹਨ-ਪੁੰਨ-ਅਸਨਾਨ-ਤ੍ਰੈਕਾਲਾ, ਨਾਹਨ ਕੰਠੀ-ਕੰਠ-ਸੁਧਾਰਾ^{੧੮} ॥
 ਨਾਹਨ ਜੋਗ, ਗਜਾਨ, ਬਿਗਯਾਨਾ, ^{੧੯}ਸਨਮੁਖ-ਸਮਰ-ਸਸਤ੍ਰ-ਨਹ-ਧਾਰਾ^C

੧. ਪਹਿਲੋਂ। ੨. ਪੁਰਸਾਰਥ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੩. ਆਪ ਦੇ ਸਮਾਨ। ੪. ਨਿਸਚਯ ਦਿਲ ਵਿੱਚ।
 ੫. ਦਾਤਾਂ ਨੂੰ। ੬. ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਦਾ ਦਮਨ। ੭. ਸੁੱਧ ਕਰਮ, ਪਵਿਤ੍ਰ ਸੁਭਾਵ। ੮. ਜਗਤ, ਯਾਗ। ੯. ਭਗਈ ਦੀ
 ਸੂਧਾ। ੧੦. ਆਲਸ ਵਾਲਾ। ੧੧. ਕਰਮ ਦਾ ਕਰਨਾ। ੧੨. ਪਵਿਤ੍ਰਤਾ। ੧੩. ਸੁਭ ਕਰਮ। ੧੪. ਰਾਜ, ਸੁਆਨੀ
 ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ। ੧੫. ਮਾਯਾ, ਪ੍ਰਤ੍ਰ ਘਰ ਅਤੇ ਸਾਮਾਨ। ੧੬. ਬਾਹੂਬਲ। ੧੭. ਬਲਵਾਲਾ। ੧੮. ਗਲ ਵਿੱਚ ਉੱਤਮ
 ਮਾਲਾ ਪਹਿਰੀ ਹੈ। ੧੯. ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਸਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਪਕੜਿਆ।

A ਪਾ: ਮੂਰਤਿ ਜਿਤੀ, ਵੀ ਹੈ। B ਪਾ: ਪੁੰਨ ਪਾਲਕ। C ਪਾ: ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ; 'ਸਨਮੁਖ ਸਸਤ੍ਰ
 ਸਮਰ ਨਹ ਧਾਰਾ', ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ 'ਸਨਮੁਖ ਸਮਰ ਅਸਤ੍ਰ ਨਹ ਧਾਰਾ' ਹੈ।

ਨਾਹਨ ਜਤਿ, ਬ੍ਰਤ, ਨਿਧਿ, ਨਾਟਕ-ਰਸ, ਜਾਨ-ਦੀਨਾ ਕਛੁ-ਦਯਾ-ਨ-ਧਾਰਾ ॥
ਕਿਹ ਬਿਧਿ ਤਰਨਾ ਹੋਇ ਹੈ ਬਾਵਰਾ, ਅਹਿਨਿਸ-ਚਿਤ-ਚਿੰਤਤਿ
ਤਨ-ਭਾਰਾ ॥੧੦॥੧੫੯॥੭੮੯॥੧੫੪੩॥

ਮਲਾਰ

ਪਾਵਨ-ਪਤਿਤਾ ਬਿਰਦ ਪ੍ਰਭੁ ਸੁਨਯਤ, ਯਹਿ ਆਸਯੋ ਨਿਸਚੈ ਮਨ ਆਨਾ
ਬਯਾਧ, ਅਜਾਮਲ, ਗਨਿਕਾ-ਤਾਰੀ, ਗ੍ਰਿਧ, ਗ੍ਰਾਹ-ਗਜ-ਤ੍ਰਾਸਾ ਮਿਟਾਨਾ ॥
ਧੀਰਜ ਹੋਤ ਸੁਨੈ ਬਿਰਦ ਰਛਕ, ਬਰ-ਬਰ-ਕੰਪਤਿ ਪਾਪ-ਭਰਾਨਾ
ਕ੍ਰਿਪਾ-ਕਟਾਛ ਦਯਾ-ਨਿਧਿ ਤੋਰੇ, ਬਛੁਆਸਰ ਉਰ-ਅੰਤਰਿ ਮਾਨਾ ॥੧੧॥੧੬੦॥੭੯੦॥੧੫੪੪॥

ਮਲਾਰ ॥

ਗਯੋ ਬਿਲਾਇ ਕ੍ਰਿਤ-ਅਘਾ ਤਨ ਤੇ, ਜਬਹਿ ਦਯਾ-ਨਿਧਿ ਦ੍ਰਿਸ੍ਰਿ-ਨਿਹਾਰੀ ॥
ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੇ ਮਿਟੇ ਸੰਤਾਪਾ, ਪਾਪ-ਖਾਪਾ ਤ੍ਰੈਤਾਪ-ਉਤਾਰੀ
ਸਾਧੂ ਪੂਰਿ ਲਗੀ ਮੁਖ-ਮਸਤਕਾ ਭਯੋ ਪੁਨੀਤਿ ਸਾਧੂ-ਦਰਸਾਰੀ
ਮਨ-ਚਿੰਦਿਤਾ ਫਲ ਭਯੋ ਪ੍ਰਾਪਤ, ਕ੍ਰਿਪਾ-ਦ੍ਰਿਸ੍ਰਿ-ਜਬ-ਹੋਇ-ਤੁਹਾਰੀ ॥੧੨॥੧੬੧॥੭੯੧॥੧੫੪੫॥

ਮਲਾਰ ॥

ਯਹੈ ਦਾਨ ਮਾਗਹੁ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਹੀ, ਤੁ ਚਰਨਨ-ਸੰਗ ਪ੍ਰੀਤਿ-ਹਮਾਰੀ ॥
ਨਾਮ-ਸੁ-ਦਾਨ ਮਿਲੈ ਸੰਤਨ ਸੰਗ, ਇਛਾ-ਪੂਰਨ ਮਨ-ਚਿੰਦਾਰੀ
ਸਾਧੂ-ਸੰਗਤਿ-ਸਯੋ ਪ੍ਰੀਤਿ-ਨ-ਨਿਖੁਟੇ, ਦਯਾ ਨਿਧੇ ਪ੍ਰਭੁ-ਪੈਜ-ਸਵਾਰੀ
ਹਾਰਿ ਪਰਯੋ ਪ੍ਰਭੁ ਤੁਮਰੇ ਦ੍ਰਾਰੇ, ਸਾਹ-ਗਹੇ-ਕੀ-ਲਾਜ ਬਿਚਾਰੀ ॥੧੩॥੧੬੨॥੭੯੨॥੧੫੪੬॥

ਮਲਾਰ ॥

ਦਸਕ-ਰੂਪਾ ਸਰਗੁਨ ਪ੍ਰਭ ਧਾਰੇ, ਸੋ ਉਪਮਾ ਕਥਿ ਕੋਨ ਬਖਾਨੇ ?

੧. ਗਰੀਬ ਸਮਝਕੇ । ੨. ਉਧਾਰ । ੩. ਹੋ ਪਾਗਲ ! ੪. ਰਾਤ ਦਿਣੇ ਚਿਤ ਸੋਚਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਸਰੀਰ ਭਾਰ
ਹੋ ਰਹਿਆ ਹੈ । ੫. ਗਿਰਿਆ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੬. ਧਰਮ । ੭. ਭਰੋਸਾ । ੮. ਸਿਕਾਰੀ । ੯. ਜਟਾਨੂ ।
੧੦. ਫੜੇ ਹੋਏ ਹਾਥੀ ਦਾ ਡਰ । ੧੧. ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਹੀ ਨਿਗ੍ਰਾਹ । ੧੨. ਦਿਲ ਵਿੱਚ । ੧੩. ਨਾਸ਼ । ੧੪. ਕੀਤੇ
ਹੋਏ ਪਾਪ, ਕਰਮ । ੧੫. ਨਿਗ੍ਰਾਹ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ । ੧੬. ਪਾਪ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ੧੭. ਸੁੰਦਰ ਮੱਥੇ ਤੇ । ੧੮. ਪਵਿਤ੍ਰ ।
੧੯. ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਚੀਦਾਰ ਨਾਲ । ੨੦. ਦਿਲ ਦਾ ਚਾਹਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ । ੨੧. ਪਾਸੋਂ, ਤੋਰੇ ਚਰਨ । ੨੨. ਹੋ ਪ੍ਰਭੂ !
(ਮੰਗੀ ਇਹ) ਪੰਜ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ । ੨੩. (ਹੋ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੂੰ) ਵ੍ਰਜਾ ਫੜੀ ਦੀ ਲੱਜ ਸੋਚੀ ? ੨੪. ਦਸ-ਸ੍ਰੂਪ ।

ਕੋਟਿ ਗਨੇਸ, ਸਾਰਦਾ ਕੋਟਿਕ, ਸੇਸ-ਰਟਤਿ ਨੋਤਨਾ ਨਹਿ ਜਾਨੇ ॥
 ਹਾਰ ਪਰੇ ਤੁਮਰੀ ਸਰਨਾਗਤਿ, ਥਕਤ-ਭਏ ਸਭਿ ਹਿਦ੍ਯ ਲਜਾਨੇ ॥
 ਹਉਮਿਤਿ-ਮੰਦਚਰਨ ਸਰਨਾਗਤਿ, ਦਸਕ-ਰੂਪ ਉਰ-ਅੰਤਰਿ ਠਾਨੇ ॥੧੪॥੧੬੩॥੭੯੩॥੧੫੪॥

ਮਲਾਰ ॥
 ਹੋਇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੁਮਰੀ ਜਥ ਹੀ ਪ੍ਰਭ, ਈਤਥ-ਕਛੁ-ਕਹੋ-ਰੂਪ ਰਸ-ਖਾਨੇ ॥
 ਸਕ੍ਰ ਬਿਨ੍ਯ, ਆਰਤੀ, ਸਤੋਤ੍ਰ, ਸੁਨਿ-ਚਿਤ-ਹਰਖ ਭਯੋ ਉਮਖਾਨੇ ॥
 ਲਾਲਚ ਯਹਿ ਉਪਜਯੋ ਉਰ ਅੰਤਰਿ, ਦਸਕ ਵਤਾਰ ਰਿਦਿ ਮਾਹ ਸਮਾਨੇ ॥
 ਕਛੁ-ਕਛੁ ਕਹੋ ਹੈ-ਹੈ-ਕ੍ਰਿਪਾ-ਪ੍ਰਭ; ਅਖਰ-ਤੋਟਿ-ਨ-ਹੋਹਿ-ਬਖਾਨੇ ॥੧੫॥੧੬੪॥੭੯੪॥੧੫੪੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਕਬਿਬਾਚ, ਅਥ ਕਵਿ ਅਸਤੋਤ੍ਰ ਦਸਕ-ਅਵਤਾਰ ਕਥਤੇ ਤ੍ਰਿਭੋਗੀ ਛੰਦਾ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਅਥਿਨਾਸੀ, ਸੁਤਹ ਪ੍ਰਕਾਸੀ ਪਾਵਨ-ਪਤਿਤ-ਪੁਨੀਤਿ ਕਰੇ ॥
 ਅਸੁਰਨ-ਸੰਘਾਰੀ, ਆਰਤਿ-ਹਾਰੀ ਮਤਸ ਕੂਰਮ, ਕਲਿ-ਕ੍ਰਿਤ-ਟਰੇ ॥
 ਮਧੁ, ਕੈਟਭ-ਨਾਸਿਨ, ਮਹਿਖ-ਬਿਨਾਸਿਨ ਬਰਾਹ-ਦਾੜ-ਗਹਿ-ਪੁਹਿਮਿ-ਧਰੇ ॥
 ਤ੍ਰਿਭਵਨ-ਜਗ-ਬੰਦਨ, ਅਸੁਰ-ਨਿਕੰਦਨ ਨਾਰ-ਸਿੰਘ ਹੈ-ਦੈਤ-ਮਰੇ ॥੧੬॥੭੯੫॥੧੫੪੯॥
 ਬਾਵਨ-ਬਨਵਾਰੀ, ਜਗਦੀਸ-ਖਰਾਰੀ ਭਗਤਿ-ਹੇਤੂ ਬਲਿ ਦ੍ਵਾਰ ਖਰੇ ॥

੧. ਸਾਰਸੂਤੀ। ੨. ਨਵੇਂ ਨਾਮ। ੩. ਹਾਰੇ ਹੋਏ। ੪. ਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਖਾਨ (ਅਰਥਾਤ ਅਤੰਤ ਸੁੰਦ) ਸਰੂਪਾ ਨੂੰ ਤਾ ਕਛੁ ਕਹਿ ਸਕਾਗਾ ? ੫. ਦਿੰਦ ਦੀ। ੬. ਸੁਣਿ ਕੇ ਚਿਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ (ਹੋਰ) ਉਮਗਿਆ ਹੈ। ੭. ਹੋ ਪ੍ਰਭ (ਤੋਗੀ) ਮਿਹਰ ਹੋਵੇਗੀ ? ੮. (ਮੇਰੇ) ਕਹਿਣ ਨਾਲ (ਕਿਤੇ) ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਤੋਟਿ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ ? ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਨਾ ਆਵੇ ? ਅਰਥਾਤ ਸਾਰਸੂਤੀ ਸਹਾਯ ਹੋ ਕੇ ਟੁਰੇ। ੯. ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਤੁਤਿ ਵਰਨਣ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਉਹ ਬੰਦ।
੧੦. ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ। ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੨. ਮੱਛ ਅਤੇ ਕੱਛੁ ਅਵਤਾਰ ਰੂਪ। ੧੩. ਕਲਿਯੁਗ ਦੇ ਕਰਮਾਂ (ਪਾਪਾਂ) ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੪. ਮਹਿਖਾਸੁਰ (ਦੇਤ੍ਰ) ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੫. ਦੁਰਗਾ ਰੂਪ। ੧੬. ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਦਾੜ ਤੇ ਧਰਨ ਵਾਲਾ-ਵਾਰਾਹ-ਸਰੂਪ। ੧੬. ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਪੁਜਾਰ।
੧੭. ਏਤਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੮. ਵਾਮੁਨ ਰੂਪ ਵਿਸਨੂੰ। ੧੯. ਜਗਤ ਦਾ ਮਾਲਿਕ (ਅਤੇ) ਖਰ (ਦੇਤ੍ਰ) ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ। ੨੦. ਭਗਤ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।

A ਤ੍ਰਿਭੋਗੀ ਛੰਦ ਦਾ ਲੱਛਣ ਅ. ੧ ਦੇ ਛੰਦ ਨੂੰ, ੧੫੩, ਸਰਾ ੨੫, ਲੱਛਣ ਨੂੰ. ੬੦ ਤੇ ਛੰਦ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ. ੫੦

ਤੂੰ ਤਾਪ-ਨਿਵਾਰਨ, ਅਧਮ-ਉਧਾਰਨ^੧ ਪਰਸ-ਰਾਮ ਛਤ੍ਰ-ਤੋਜ-ਹਰੇ
 ਰਿਖਿ-ਪਤਨੀ^੨ ਭਾਰੀ, ਸੀਯ^੩ ਉਬਾਰੀ, ਰਾਮ-ਚੰਦ੍ਰ ਦਸ-ਕੰਧ-ਮਰੇ^੪
 ਕੰਸ-ਬਿਧੂਸਨ^੫; ਸਮਰ-ਬਿਜਯ-ਰਨ^੬, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ-ਚੰਦ ਅਘ-ਓਘ-ਟਰੇ^੭ ॥੧੬੬॥੭੯੬॥੧੫੫੦॥
 ਗਾਯਾਸੁਰ ਮਾਰਨ^੮, ਸੰਕਟ ਟਾਰਨ, ਬੋਧ ਰੂਪ ਜਗਨਾਥ ਹਰੀ
 ਸੁ-ਮਲੋਛਨ-ਹੰਤਾ^੯, ਅਸੁਰ ਦਲੰਤਾ, ਨਿਹਕਲੇਕਾ^{੧੦} ਨਿਰਥਾਨ^{੧੧} ਹਰੀ ॥
 ਧਰ ਅਸਰਨ ਸਰਨੀ^{੧੨}, ਪਤਿਤ ਉਧਰਨੀ, ਦਸਕ ਰੂਪ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਰੀ
 ਪਦ ਕੰਜ, ਮੁਰਾਰੀ, ਰਸਕ ਬਿਹਾਰੀ^{੧੩}, ਪਾਹਪਾਹ, ਜਗਦੇਵ ਹਰੀ ॥੧੬੭॥੭੯੭॥੧੫੫੧॥
 ਬੇਅੰਤ ਬਿਅੰਤਾ ਈਸ ਅਨੰਤਾ^{੧੪} ਗਦਾ, ਸਾਰੰਗ, ਸਰ, ਚਕ੍ਰ ਧਰੇ
 ਸੁਭ ਸ੍ਰੀ ਬਨ ਮਾਲਾ^{੧੫}, ਜੋਤਿ ਉਜਾਲਾ^{੧੬} ਸਹੇਸੁ ਨੇਤ੍ਰ, ਬਨਮਾਲ ਉਰੇ
 ਕੇਸਵ^{੧੭} ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ, ਦੀਨ ਦਯਾਲਾ^{੧੮} ਭਗਤਿ ਵਛਲਾ^{੧੯} ਭਗਵੰਤ, ਹਰੇ
 ਬਾਰਿਜ ਮ੍ਰਿਗੋ ਲੋਚਨ^{੨੦}, ਸੰਕਟ ਮੋਚਨ^{੨੧}, ਪਦਮ^{੨੨}, ਪੰਚ ਜਨਕ ਨਾਦ^{੨੩} ਘੁਰੇ ॥
 ॥੧੬੮॥੭੯੮॥੧੫੫੨॥

ਮਲਾਰ ॥

ਸੰਤਨ ਰਿਦ ਬਾਸੀ, ਸਰਬ ਨਿਵਾਸੀ, ਪਰੰ ਬ੍ਰਹਮ^{੨੩}, ਪਰਮੀਸ^{੨੪} ਪਰੇ
 ਲਖਮੀ ਨਾਰਾਯਨ^{੨੫}, ਬ੍ਰਹਮ ਪਰਾਯਨ^{੨੬}, ਸੁਤਹ ਸਿੱਧ^{੨੭}, ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਰੇ ॥
 ਅਚੁਤ^{੨੮} ਅਥਿਨਾਸੀ, ਕਲਿ ਕ੍ਰਿਤ^{੨੯} ਬਿਨਾਸੀ, ਸੇਸ ਨਾਗ ਫਨਿ ਛਤ੍ਰ ਦੁਰੇ
 ਬਾਸਕ ਸਿਹਜਾਈ^{੩੦}, ਅਮਿਤ ਬਡਾਈ, ਕਮਲ ਨਯਨ ਲੈ ਨਾਮ ਤਰੇ ॥੧੬੯॥੭੯੯॥੧੫੫੩॥

੧. ਨੀਚਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨. ਰਿਖੀ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਅਹਿਲਯਾ ਸ਼ਿਲਾ । ੩. ਸੀਤਾ ।
 ੪. ਦਸ ਸਿਰਾਂ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੫. ਕੰਸ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ੬. ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਜੰਗ ਦੀ ਫਤਹ
 ਰੂਪ । ੭. ਸਾਰੇ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਵਾਲਾ । ੮. ਗਜ ਦੈਤਜ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੯. ਭਾਰੀ ਮਲੋਛਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।
 ੧੦. ਕਲੇਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾ । ੧੧. ਆਦਤ ਰਹਿਤ । ੧੨. ਧਰਤੀ ਦੇ ਨਿਰਾਸਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸੂਯ । ੧੩. ਕਾਮਣੀਆਂ ਨੂੰ ਭੁੰਗਣ
 ਵਾਲਾ । ੧੪. ਹੇ ਬੇਅੰਤ ! ਈਸ਼ੁਰ ! ੧੫. ਸੋਹਣੀ ਅਤੇ ਸੁਭ ਵਨਮਾਲਾ ਵਾਲਾ । ੧੬. ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜੋਤੀ ਵਾਲਾ । ੧੭. ਕੇਸਾਂ
 ਵਾਲਾ । ੧੮. ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ । ੧੯. ਕੰਵਲਾਂ ਅਤੇ ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਵਰਗੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲਾ । ੨੦. ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।
 ਕੰਵਲ । ੨੨. ਸੰਖ । ੨੩. ਦੂਰ ਤਕ ਵਯਾਪਕ । ੨੪. ਪਰਮ ਈਸ਼, ਵਡਾ ਸੁਆਮਿਨ । ੨੫. ਲਛਮੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ
 ਰ ਵਾਲਾ । ੨੬. ਵਯਾਪਿਕਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ । ੨੭. ਨਿਸਚਿੰਤਿਤ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਣ ਵਾਲਾ । ੨੮. ਗਿਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ।
 ੨੯. ਪਾਪ । ੩੦. ਬਾਸੁਕੀ ਨਾਗ ਦੀ ਸਿਹਜਾ ਵਾਲਾ ।

ਮਲਾਰ ॥

ਨੰਤਨਾ ਛਬਿ ਸੋਹੈ, ਤ੍ਰਿਵਭਨ-ਮੋਹੈ^੧ ਪ੍ਰਨਤ-ਪਾਲ^੨ ਜਗਬੰਦ^੩ ਹਰੀ ॥
 ਬ੍ਰਿਤ-ਕੁੰਡਲ-ਛਾਜੈ^੪ ਪ੍ਰਭਾ-ਬਿਹਾਜੈ^੫ ਹੰਸ, ਗਵਨ^੬ ਮੁਖ-ਕੰਜ^੭ ਹਰੀ ॥
 ਆਨਨ ਛਬਿ ਛਾਜੈ^੮ ਕੰਦ੍ਰੁਪ ਲਾਜੈ^੯ ਕਦਲਿ ਜੰਘ^{੧੦} ਕਲਿ ਕ੍ਰਿਤ ਟਰੀ^{੧੧} ॥
 ਅੰਜਨ ਮ੍ਰਿਗ ਬਾਰੈ^{੧੨}, ਕੰਦ੍ਰੁਪ ਵਾਰੈ^{੧੩} ਕਮਲਾ^{੧੪} ਪਦ ਸੇਵਤਿ ਭਾਗ ਭਰੀ ॥੧੭੦॥੧੮੦॥੧੫੫੪॥

ਮਲਾਰ ॥

ਸੁਰ ਨਰ ਮੁਨਿ ਬੰਦਨ^੧ ਅਸੁਰ ਨਿਕੰਦਨ^੨ ਸੇਸ ਸਾਰਦਾ^੩ ਗੁਨ ਉਚਰੇ ॥
 ਨਾਰਦ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਿਕ ਰਿਖਿਭਿ ਪੂ ਬਾਲਕ^੪, ਧ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਧਰਤ ਮੁਖ ਸਹਸ ਰਰੇ^੫ ॥
 ਗੋਰਖ, ਸਿਵ, ਇੰਦ੍ਰਾ, ਤਪੀ ਜੋਗਿੰਦ੍ਰਾ^੬, ਅੰਗਰਾਦਿ^੭ ਪ੍ਰਭੂ ਦੁਆਰ ਪਰੇ ॥
 ਕਬੀਰ ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਦੁਰਮਤਿ ਮੋਚਨ^੮ ਨਾਮ ਦੇਵ ਰਵਿਦਾਸ ਤਰੇ ॥੧੭੧॥੧੮੦॥੧੫੫੫॥

ਮਲਾਰ

ਗ੍ਰਿਧ^੧ ਗਨਿਕਾ^੨ ਤਾਰੀ ਗਜ ਤ੍ਰਿਸ ਨਿਵਾਰੀ^੩, ਸਧਨਾ, ਸੈਨ, ਧੰਨਾ ਉਧਰੇ ॥
 ਮੀਰਾਂ ਹਰਿਦਾਸੀ ਕਾਟੀ ਫਾਸੀ, ਪੀਪਾ ਬਿਦਰ, ਦ੍ਰੁਪਦਿ ਉਬਰੇ ॥
 ਕੁਬਜਾ ਹਾਰੀ ਤਾਰੀ, ਅੰਗੁਸ੍ਰ ਸ੍ਰਾਰੀ^੪ ਸਵਰੀ ਅਧਮ ਮਲਾਇ ਤਰੀ ॥
 ਜਿਸ ਦੇਇ ਵਡਿਆਈ, ਪੈਜ ਰਖਾਈ, ਰਥ ਹਾਂਕਯੋ ਹੈ ਸੂਤ^੫ ਹਰੀ ॥੧੭੨॥੧੮੦॥੧੫੫੬॥

ਮਲਾਰ ॥

ਤ੍ਰਿਭਵਨ ਪਤਿ ਤਾਰਨ^੧ ਅਸਰਨ ਸਾਰਨ^੨, ਨਾਮ ਲੈਤ ਜਮ ਦੂਤ ਡਰੇ ॥
 ਕਮਲਾ ਬਡ ਭਾਗੀ, ਚਰਨ ਨੁਰਾਗੀ^੩, ਸੇਵਤਿ ਅਹਿਨਿਸ^੪ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਧਰੇ ॥
 ਧ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਖਟ ਰਾਗਾ^੫, ਬਿਬਿਧ ਨੁਰਾਗਾ^੬, ਧ੍ਰਿਸ਼ਟਾ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੁਰ ਠਰੇ ॥

੧. ਨਵੀਂ। ੨. ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹਦੀ ਹੈ। ੩. ਸ਼ਰਣ ਆਇਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੪. ਜਗਤ ਪ੍ਰਭੂ। ੫. ਧਰੇ ਹੋਏ ਕੁੰਡਲ ਸਜਦੇ ਹਨ। ੬. ਚਮਕ ਸੰਭਵੀ ਹੈ। ੭. ਹੰਸ ਵਾਂਗੂ ਚਲਣ ਵਾਲਾ। ੮. ਕਵਲ ਵਾਂਗੂ ਮੁਖ ਵਾਲਾ। ੯. ਮੂੰਹ ਦੀ ਜਯੋਤੀ ਸਜ ਰਹੀ ਹੈ। ੧੦. ਕਾਮਦੇਵ ਭੀ ਸ਼ਰਮਾਂਦਾ ਹੈ! ੧੧. ਕੇਲੇ ਵਾਂਗੂ ਲੱਤਾਂ ਹਨ। ੧੨. ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਵਰਗੇ ਨੇੜ੍ਹੇ ਹਨ। ੧੪. ਕਾਮਦੇਵ ਨੂੰ ਭੀ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਾਮ ਵਾਲੇ, ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੧੫. ਲਛਮੀ। ੧੬. ਪ੍ਰਯਾਗ। ੧੭. ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੮. ਸਾਰਸੂਤੀ। ੧੯. ਰਿਖੀ ਅਤੇ ਬਾਲਕ ਪ੍ਰਯਾਗ ਭੀ। ੨੦. ਸੇਸ ਨਾਗ ਵੀ (ਨਾਮ) ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ। ੨੧. ਵਡੇ ਯੋਗੀ। ੨੨. ਅੰਗਰਾ ਆਦਿਕ ਰਿਖੀ। ੨੩. ਬੁਰੀ ਬੁਧਿ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੨੪. ਜਟਾਕੂ। ੨੫. ਵੇਸ਼ਵਾ। ੨੬. ਹਾਥੀ ਦੇ ਡਰ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਰ ਕੀਤਾ। ੨੭. ਅੰਗੂਠੇ ਨਾਸ (ਕੁਬਜਾ ਦੀ ਦੇਹ) ਸ੍ਰਾਰ ਦਿੱਤ। ੨੮. ਨੀਚ ਅਤੇ ਮਲੀਨ ਭੀਲੀ ਤਰ ਫਈ। ੨੯. ਰਥਵਾਹੀ। ੩੦. ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਪਤੀ ਅਤੇ ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ। ਰਖਯਕ। ੩੧. ਨਿਰਸੂਯਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲਾ। ੩੨. ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਣੀ। ੩੩. ਰਾਤ੍ਰਿ-ਦਿਨ। ੩੪. ਛੇ ਰਾਗ! ਭੈਰਵ, ਮਾਲਕੋਸ, ਹਿੰਡੋਲ, ਦੀਪਕ। ੩੫. ਅਤੇ ਮੰਘ। ੩੬. ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਣ।

ਪੜ੍ਹਾਵੈ ਬੈਸਿਤਰਿ^੧, ਜੁਗਹ ਜੁਗੀਤਰਿ^੨, ਰਵਿ^੩, ਸਸਿ^੪ ਮਾਰੁਤੁ^੫ ਛਤ੍ਰੁ ਦੁਰੇ^੬

॥੧੭੩॥੮੦੩॥੧੫੫੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈਤਿ ਸਮੀਰਾ; ਸੁਭ ਮਤਿ ਧੀਰਾ ਪੜ੍ਹਾਵੈ ਜਲ,ਥਲ^੧ ਮੇਰੁ^੨ ਬਨਾ^੩ ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈ ਜਮ^੪, ਧਰਮਾ^੫, ਮਨ, ਬਚ,ਕਰਮਾ, ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤਿ^੬ ਨੌਨਾਥ^੭; ਮੁਨਾ ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈ ਰਿਖਿ ਅਸੁਰੇ^੮ ਪੁਨ ਜਮ ਕਿੰਕਨ, ਚੋਸਠਿ-ਦੇਵੀ^੯ ਦੇਵੀ ਤਨਾ^{੧੦} ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈ ਸੁਰ-ਇੰਦ੍ਰਾ^{੧੧}, ਸੇਖ-ਫਨਿੰਦ੍ਰਾ^{੧੨}, ਦੇਵ, ਦੈਤਯ; ਨਰ, ਨਾਰਿ-ਘਨਾ^{੧੩}॥੧੭੪॥੮੦੪॥੧੫੫੮॥

ਮਲਾਰ ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈ ਸਿਧ, ਸਾਧਿਕ^੧, ਧੂਅ, ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਿਕ, ਸਾਧੁ, ਸੰਤ ਹਰਿ-ਭਗਤਿ-ਜਨਾ ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈ ਜਮ, ਜੱਖਨ^੨ ਚਤੁਰ-ਬਿਚੱਖਨ^੩ ਜਤੀ, ਸਤੀ, ਅਵਤਾਰ, ਮੁਨਾ ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈ-ਤੁਧ ਵੀਰਾ^੪ ਹਠ-ਰਠ-ਧੀਰਾ^੫, ਗਨ, ਗੰਧੁਬ-ਜਸ-ਗਾਇ-ਗੁਨਾ ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈ-ਤੁਮ ਪੰਡਿਤ^੬, ਜੁਗਿ-ਜਤਿ-ਮੰਡਿਤਿ^੭, ਬੇਦ-ਬਯਾਸ-ਲਿਵ-ਲਾਇ-ਪੁਨਾ^੮

॥੧੭੫॥੮੦੫॥੧੫੫੯॥

ਮਲਾਰ ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈ-ਤੁਧ ਮੋਹਨੀਆਂ, ਤ੍ਰਿਗੁਨਿ-ਜੋਹਨੀਆਂ^੧, ਸੁਰਗ, ਮ੍ਰਿਤਯੁ, ਪਯਾਲ-ਪੁਰੀ ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈ ਸਭਿ-ਤੀਰਥ, ਨਿਪੁਬਰ-ਕੀਰਤਿ^੨, ਪੜ੍ਹਾਵੈ-ਰਤਨਾਦਿਕ, ਕਲ^੩, ਜਿੰਨ-ਪਰੀ ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈ ਗਿਰ-ਮੰਦਿਰ^੪, ਨਭ^੫ ਭੂਅ, ਕੰਦਰ^੬, ਪੜ੍ਹਾਵੈ ਨਵ^੭ ਪੰਡਿਤ^੮, ਚਾਰ-ਜੁਗਾ ॥

ਪੜ੍ਹਾਵੈ ਘਨ-ਮਾਲਾ^੯, ਦੇਹਿ-ਬਿਸਾਲਾ^{੧੦} ਅੰਡਜ^{੧੧}, ਜੇਰਜ^{੧੨} ਚੰਦ੍ਰਭਾਗ^{੧੩} ॥

॥੧੭੬॥੮੦੬॥੧੫੬੦॥

੧. ਅਗਨੀ । ੨. ਸਦਾ ਸਦਾ, ਹਰਸਮਜ । ੩. ਸੂਰਜ । ੪. ਚੰਦ । ੫. ਪੁੰਣ । ੬. ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ।
 ੭. ਮਾਰੂ ਸਥਾਨ । ੮. ਪਹਾੜ । ੯. ਜੰਗਲ । ੧੦. ਯਮ ਦੂਤ । ੧੧. ਯਮਰਾਜ । ੧੨. ਲੁੱਕ ਕੇ (ਕਰਮਾ ਨੂੰ)
 ਦਿਖਾਣ ਵਾਲੇ । ਤ੍ਰਿਦਯ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ । ੧੩. ਨੌ ਨਾਥ ਗੌਰਖ, ਮੰਗਲ, ਮਛੰਦੂ, ਭੰਗਰ, ਈਸ਼ਰ ਭਰਤਰਿ, ਓਗਰ, ਚਰਠ
 ਅਤੇ ਪਾਰਸ ੧੪. ਦੌਤਯ । ੧੫. ਚੌਹਠ ਯੋਗਣੀਆਂ । ੧੬. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ । ੧੭. ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਲਛਮੀ
 ਇੰਦ੍ਰ । ੧੮. ਸੰਪਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ । ੧੯. ਸਾਧਨਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੨੦. ਯਥਣੀ । ੨੧. ਚਤੁਰ ਤੋਂ ਚਤੁਰ । ੨੨. ਯੋਗੇ ।
 ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਧੀਰਜਮਾਨ ਅਤੇ ਹਠ ਵਾਲੇ । ੨੪. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬੁਧੀਵਾਲੇ, ੨੫. ਯੋਗ ਅਤੇ ਯੱਤ ਨੂੰ ਮੰਡਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ।
 ੨੬. ਦੀ ਪੁਨੀ ਵਿਚ ਵਾਸ (ਮੁਨੀ) ਵੀ ਲਿਵ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ । ੨੭. ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਭੀ ਜੋੜ
 ਵਾਲੀਆ । ੨੮. ਉੱਤਮ ਯੋਗ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ । ੨੯. ਕਲਹ, ਲੜਾਈ । ੩੦. ਪਹਾੜ ਅਤੇ ਮੰਦਿਰ । ੩੧. ਆਕਾਸ਼ ।
 ੩੨. ਪਹਾੜੀ ਗੁਫਾ । ੩੩. ਨੌਖੰਡ (ਭਾਰਤ, ਬੁੰਦੇਲ, ਇਲਾਵਰਤ, ਆਦਿਕ) । ੩੪. ਚਾਰ ਯੁੱਗ ਸਤਯ ਤ੍ਰੇਤਯ, ਦ੍ਰਾਪੁਰ
 ਅਤੇ ਕਲਿ । ੩੫. ਮੇਘ ਦੀ ਪੰਕਤੀ, ਛਿਆਨਵੇਂ ਕ੍ਰੋੜਿ ਮੇਘ ਮਾਲਾ । ੩੬. ਵਡਿਆਂ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ । ੩੭. ਅਭਿਆ
 ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਖਾਣਿ । ੩੮. ਜੇਰ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਖਾਣਿ । ੩੯. ਭਨਾ ਦਰਿਆ ।

ਪ੍ਰਭੂ ਪੁਰਖ^੧ ਅਥਿਨਾਸੀ, ਕਾਟੀ-ਫਾਸੀ, ਨਾਮ-ਲੇਤ-ਜਮਦੂਤ-ਭਜੇ
ਸਾਚਾ ਸਚਿ-ਨਾਈ^੨ ਸਚਿ ਵਡਯਾਈ, ਸਤਿ-ਨਾਮੁ-ਭਉ-ਸਿੰਧੁ-ਤਰੇ^੩
ਅਗਨਤਿ ਹਰਿ ਤਾਰੇ, ਅਧਮ-ਉਧਾਰੇ^੪, ਸਰਨ ਪੜੈ ਪ੍ਰਭੂ ਪੇਜ ਰਖੇ ॥੧੭੯॥੮੦੯॥੧੫੬੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥

ਪਾਹਨ^੫ ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਰੇ, ਅਗਨਤ ਉਬਾਰੇ^੬, ਗਜ, ਗਨਿਕਾ, ਬਧਿਕ^੭ ਉਧਰੇ ॥
ਸਵਰੀ-ਹਰਿ-ਤਾਰਯੋ^੮, ਗਿਧ-ਉਬਾਰਯੋ^੯ ਪਾਵਨ-ਪਤਿਤ-ਪੁਨੀਤਿ-ਕਰੇ
ਜੇ ਜੇ ਤੁਧ ਭਾਵੈ^{੧੦} ਮੁਕਤਿ ਕਰਾਵੈ^{੧੧}, ਗੁਨ-ਅਵਗੁਨ-ਨਹਿ-ਚਿਤ-ਧਰੇ
ਬਲਿ-ਬੰਚ-ਹਮਾਰੇ^{੧੨}, ਪਾਥਰ ਭਾਰੇ^{੧੩} ਸਭਿ-ਅਉਗੁਨ, ਗੁਨ-ਨਾਹਿ-ਹਰੇ ॥੧੮੦॥੮੧੦॥੧੫੬੪॥
ਜੇ ਜੇ ਕਰਮ ਕੀਨਾ, ਅਸੁਚਿ-ਮਲੀਨਾ^{੧੪}, ਬ੍ਰਿਖਾ-ਔਧਿ-ਸਭਿ^{੧੫} ਬੀਤਿ ਗਯੋ ॥
ਮਾਨੁਖ-ਤਨ-ਸ਼ਾਰਥ^{੧੬}, ਜਨਮ-ਪਦਾਰਥ, ਕੋਡੀ-ਬਦਲੇ-ਹਾਰ-ਦਯੋ ॥
ਨਾਹਨ-ਭਜਨ, ਨ-ਸਿਮਰਨ-ਕੀਨਾ, ਸਾਧੁ-ਸੰਗ ਨਹਿ-ਨਿਮਖ-ਕਯੋ ॥
^{੧੭}ਬਿਤ-ਬਨਿਤਾ-ਸੰਗ-ਜਨਮਸਿਰਾਨੋ^{੧੮} ਨਿਸਿ-ਬੀਤੀਸਭਿਭੋਰ-ਭਯੋ^{੧੯} ॥੧੮੧॥੮੧੧॥੧੫੬੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਤਰਹ ਦੂਜੀ ॥

ਕਹਾਂ ਹੋਤੁ ਅਬ ਕੇ ਪਛੁਤਾਏ, ^੧ਤਨ, ਧਨ, ਜੋਬਨ-ਖੀਨ-ਭਏ^੨ ॥
ਮਾਯਾ ਕੇ ਮਦ-ਔਧਿ-ਬਹਾਨੀ^੩, ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ-ਸੰਗ ਗਲਤ-ਭਏ^੪
ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਮਮਤਾ ਰਸ ਉਰਝਯੋ^੫, ^੬ਅਹੰਬੁਧਿ ਕੀ ਫਾਸੀ ਪਏ ॥
ਫਾਸਨ ਕੀ ਬਿਧਿ ਸਭ ਹੀ ਕੀਨੀ, ਛੂਟਨ ਕੋ^੭ ਨਹਿ ਨਾਮ ਲਏ ॥੧੮੨॥੮੧੨॥੧੫੬੬॥

੧. ਪੁਰਸਾਰਥ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨. ਸੱਚੀ ਨੀਤੀ ਵਾਲਾ । ੩. ਸਤਿਨਾਮੁ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦੋ (ਜੀਵ) ਤਰੇ ਹਨ ।
੪. ਨੀਚਾਂ ਦਾ ਉੱਧਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ । ੫. ਲੱਜਨਾ ਰਖੇ । ੬. ਪੱਥਰ ! ੭. ਬਚਾਏ । ੮. ਸ਼ਿਕਾਰੀ । ੯. ਹਰੀ ਨੇ ਭੀਲੀ ਨੂੰ
ਤਾਰਿਆ । ੧੦. ਜਟਾਯੂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ । ੧੧-੧੨. (ਪ੍ਰਮੋਸ਼ਰ) ਅਸੀਂ (ਸਾਰੇ) ਛਲੀਏ ਠੱਗ ਤੇ ਭਾਰੇ ਪੱਥਰ ਕਰੋਰ ਆਤਮਾ)
ਹਾਂ । ੧੩. ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਅਤੇ ਮਲੀਨ । ੧੪. ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿਅਰਥ ਹੀ । ੧੫. ਮਨੁਸ਼ਤ ਸ਼ਰੀਰ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ । ੧੬. ਧਨ
ਅਤੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ ਜਨਮ ਬੀਤ ਗਇਆ । ੧੭. ਜੁਆਨੀ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਧਾਪਨ ਆ ਗਿਆ ਹੈ । ੧੮. ਧਨ ਅਤੇ
ਜੁਆਨੀ (ਖੀਨ) ਪੁਰਾਣੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ੧੯. ਹੇਕਾਰ ਵਿੱਚ ਉਮਰ ਬੀਤ ਗਈ । ੨੦. ਗਲ ਗਏ, ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਏ । (ਮਸਤ)
ਹੋਏ । ੨੧. ਅਪਣੇ ਤੇ ਰਸ ਵਿੱਚ ਵਸਿਆ ਹੋਇਆ । ੨੨. ਅਭਿਮਾਨੀ ਬੁਧੀ ਦੀ ਫਾਹੀ ਵਿੱਚ ਪਏ ਹੋਏ (ਹਨ) ।
੨੩. ਮੁਕਤ ਦਾ ।

ਮਲਾਰ ॥

ਨਿਮਖ^੧ ਏਕ ਨਹਿ-ਨਿਸ-ਬਾਸੁਰ^੨ ਮਹਿ, ਨਾਮ ਰਸਾਯਨ^੩ ਪਾਨ^੪ ਕਯੋ ॥
 ਉਰਝਿ ਪਰਜੋ ਸੰਗ ਗੰਧੁਬ-ਨਗਦੀ^੫, ਫਿਨ ਭੰਗਰ^੬ ਮਹਿ ਨੇਹੁ-ਬਯੋ ॥
 ਅਜਿਥਰ ਭਗਤਿ ਨਾਰਾਯਨ ਹੁਚਿ-ਸਯੋ^੭, ਏਕ ਨਿਮਖ ਨਹਿ ਰਿਦਯ ਲਯੋ ॥
 ਸੰਗ-ਦ੍ਰੁਸ ਅਪਬਾਦ-ਪਰਾਈ^੮, ਹਿੰਸਾ, ਦੁਰਮਤਿ-ਘੋਰ-ਕਯੋ^੯ ॥੧੮੩॥੮੧੩॥੧੫੬੭ ॥

ਮਲਾਰ ॥

ਬਾਸ-ਰਹਯੋ^੧ ਹਿਯ-ਬਾਸ-ਅਘਨ-ਕੀ^੨, ਗਯਾਨ ਦੀਪ ਤਿਨ ਛਾਦੇ^੩ ਲਿਯੋ ॥
 ਮਨ ਚੰਚਲ ਦਹਿ ਦਿਸ ਕੋ ਧਾਵਤੁ ਸਕੁਚਿਤ ਨਾਹਨ ਪਾਪ ਕਿਯੋ ॥
 ਦੁਆਰਹਿ ਦੁਆਰ ਸੁਆਨ ਜਿਉ-ਡੋਲਤ^੪, 'ਹਟਕਤਿ-ਨਾਹਨਿ-ਬਿਮਤਿ-ਭਯੋ ॥
 'ਲੋਕ-ਸੋ-ਪ੍ਰਲੋਕ-ਗਵਾਯੋ, ਕਰਮ^੫ ਕਰਤ ਸਭਿ ਬੈਸ^੬ ਗਯੋ ॥੧੮੪॥੮੧੪॥੧੫੬੮ ॥

ਮਲਾਰ ॥

'ਲੁਬਧਿ-ਰਹਯੋ-ਇੰਦ੍ਰੀ-ਰਸ-ਪ੍ਰਰੇਯੋ, ਰਾਮ ਨਾਮ ਧਨ ਹਿਰਨ-ਭਯੋ^੧ ॥
 ਉਦਰਿ^੨ ਭਰਯੋ ਪਸੂਆ ਕੀ ਨਜਾਈ, ਨਾਮ-ਬਿਸਰਿ ਨਿਸਿ-ਭੋਗ-ਕਯੋ^੩ ॥
 ਪੰਚ-ਚੋਰ^੪ ਮਿਲ ਲਾਗਿ ਨਗਰੀਆ^੫, 'ਸੁਧਿ-ਮਤਿ-ਗਤਿ-ਸਭਿ-ਚੋਰ-ਲਯੋ ॥
 ਕੋਟਿ ਪਰਾਧਿ-ਅਵਗਯਾ^੬ ਸੋ-ਮਹਿ, ਮੋਖ-ਮੁਕਤਿ-ਕਿਹ-ਭਾਤਿ-ਹੁਯੋ^੭ ॥੧੮੫॥੮੧੫॥੧੫੬੯ ॥

ਮਲਾਰ ॥ ਮਹਾ-ਮਲੀਨਿ ਅਸੁਚਿ^੧ ਤਨ-ਮਾਨੁਖ, ਅਸਤ-ਚਰਮ^੨ ਦੁਰਗੰਧ ਭਰੇ
 'ਨਵੈ-ਦੁਾਰਿ-ਸੁਵਤ-ਅਪਿਵਿਤ੍ਰਾ, ਰੋਮ-ਰੋਮ-ਮਲ, ਮੂਤ੍ਰ-ਝਰੇ ॥
 ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਮੋਹ, ਮਦ^੩, ਲੋਭਾ, -ਪ੍ਰਾਂਚ-ਦੁਸੁ-ਏ ਸੰਗਿ-ਬਸੇ
 ਕਾਚੀ ਦੇਹ ਅੰਧਿ-ਅਗਯਾਨੀ^੪; ਫਿਨਭੰਗੀ ਤਤਕਾਲ-ਨਸੇ ॥੧੮੬॥੮੧੬॥੧੫੭੦ ॥

੧. ਪਲਕਾ ਦੇ ਝਮਕਣ ਦਾ ਸਮਝੋ। ੨. ਗਤਿ ਦਿਣ। ੩. ਰਸਾਂ ਵਾ ਘਰ। ੪. ਪੀਵਣਾ। ੫. ਬੱਦਲਾਂ ਵਿੱਚ ਨਗਰੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੂਰੂਪ। ੬. ਤੁਰਤ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਲਾ। ੭. ਪ੍ਰੇਮ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੮. ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ। ੯. ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਯਾ। ੧੦. ਭਯਾਨਕ ਬੱਟੀ ਬੁਧਿ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਬੱਟੀ ਬੁਧੀ ਨਾਲ ਹੀ ਘੱਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ੧੧. ਨਿਵਾਸ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ੧੨. ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ। ੧੩. ਸੰਕੋਚਦਾ, ਸ਼ਰਮ ਦਾ ੧੪. ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗੂ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ੧੫. ਹਲਕਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਮੁੜਦਾ ਨਹੀਂ। ੧੬. ਪਾਪੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਪਰਲੋਕ ਗਵਾ ਲਿਆ ਹੈ। ੧੭. ਬੁਰੇ ਕਰਮ। ੧੮. ਉਮਰ। ੧੯. ਇੰਦ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਰਸਾਂ ਦਾ ਚਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਲੁਭਾਯਮਾਨ ਹੋ ਰਹਿਆ ਹੈ। ੨੦. ਚੁਰਾਇਆ ਗਯਾ ਹੈ। ੨੧. ਪੇਟ। ੨੨. ਰਾਤ ਨੂੰ ਭੋਗ ਕੀਤੇ। ੨੩. ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਅਭਿਮਾਨ ਦੂਜੇ ਪੰਜ ਚੋਰ। ੨੪. ਦਿਲ ਨੂੰ, ਸ਼ਰੀਰ ਨੂੰ। ੨੫. ਬੁਧੀ ਦੀ ਅਤੇ ਮੁਕਤ ਦੀ ਸਾਮਝ ਸਾਗੀ ਨੂੰ ਹੀ ਚੁਰਾ ਲਇਆ ਹੈ। ੨੬. ਕ੍ਰੋਠਾਂ ਹੀ ਪਾਪ ਅਤੇ ਕੁੱਲਾਂ ਅਥਵਾ ਬੇ-ਅਦਬੀਆਂ। ੨੭. ਖੁਲੀ ਮੁਕਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਵੇ? ੨੮. ਅਪਵਿਤ੍ਰ। ੨੯. ਹੱਡ ਅਤੇ ਚੱਮ। ੩੦. ਨੇ ਦੁਵਾਜ਼ੇ। (ਨਾਸਿਕਾ ੨, ਅੱਖਾਂ ੨, ਕੰਨ ੨, ਮੁਖ ੧, ਲਿੰਗ ੧ ਅਤੇ ਗੁਦਾ ੧) ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹੀ ਹੋਂਦੇ ਹਨ। ੩੧. ਅਭਿਮਾਨ, ਹੰਕਾਰ। ੩੨. ਹੋ ਅਗਯਾਨੀ ਅੰਨ੍ਹੇ!

ਮਲਾਰ ॥
 ਐਸੇ ਇਹ ਸੰਸਾਰ-ਪੋਖਨਾ^੧ ਦਿਸ਼ਮਾਨ^੨ ਸਭਿ ਕਾਲ-ਹਰੇ^੩ ॥
 ਸਮਝਤਿ ਨਹਿ ਅੰਪ-ਅਗਯਾਨੀ, ਬਿਤ^੪ ਬਨਿਤਾ^੫ ਸੰਗਿ ਨੇਹੁ^੬ ਕਰੇ
 ਮਾਯਾ ਕੇ ਮਦ^੭ ਜਨਮ ਸਿਰਾਨ^੮, ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਨਹਿ ਹਿਯ ਧਰੇ
 ਜਨ ਭਗਤਨ ਕਾ ਕਹਾ ਨ ਮਾਨਯੋ, ਪਸੁ, ਪੰਛੀ-ਜੜ-ਜੋਨਿ-ਪਰੇ ॥੧੮੭॥੧੮੮॥੧੮੯॥੧੯੦॥

ਮਲਾਰ ॥
 ਕਉਨ ਪਰਾਧ^੧ ਬਤਾਉ^੨ ਅਪੁਨੇ^੩, ਮਿਥਯਾ-ਲੋਭ-ਪ੍ਰਚਿੰਚ-ਭਰੇ ॥
 ਨਾਹਨ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਸਿਮਰਨ ਭਗਤਿ-ਭਾਵ-ਨਹਿ-ਗੁਨ ਉਚਰੇ ॥
 ਸਗਲ ਜਨਮ ਬਿਖਯਨ ਸੰਗਿ ਹਾਰਯੋ, ਸਾਧੁ ਸੰਗਿਤ ਨਹਿ ਨਿਮਖ ਕਰੇ ॥
 ਜਾਨ ਬੁਝਿ ਕੈ ਕਾਜ ਬਿਗਾਰਯੋ, ਹਾਥਿ ਦੀਪ ਲੈ ਕੂਪਿ^੪ ਪਰੇ ॥੧੯੧॥੧੯੨॥੧੯੩॥

ਮਲਾਰ ॥
 ਸੋਯੋ ਮਹਾ ਘੋਰ-ਨਿੰਦਾ ਮਹਿ, ਜਾਗਤਿ ਨਾਹਨਿ ਮੋਹ-ਮਯੋ^੧ ॥
 ਜਮ-ਕਾ ਡੰਡ ਮੁੰਡਾ^੨ ਜਿਥ ਲਾਗਯੋ^੩ ਚੰਕ-ਪਰਯੋ-ਤਬਿ ਸੁਧਿ ਭਯੋ ॥
 ਕਹਾ ਹੋਤ ਅਬ ਕੇ ਪਛੁਤਾਏ^੪, ਧਰਿ ਝੋਟਨ ਜਿਥ ਚਲਤ ਭਯੋ ॥
 ਵੈ^੫ ਸੁਤਾ^੬, ਵੈ ਬਿਤ, ਵੈ ਗ੍ਰਹ ਮੰਦਿਰ, ਸਾਥੀ^੭ ਸੰਗ ਨ ਏਕ ਭਯੋ ॥੧੯੪॥੧੯੫॥੧੯੬॥

ਮਲਾਰ ॥
 ਪਾਵਨ ਪਤਿਤ ਨਾਮ ਨਾਰਾਯਨ, ਤਿਸੁ ਬਿਸਾਰਿ ਤ੍ਰਿਗੁਣ ਜੋਨਿ^੧ ਪਏ ॥
 ਖਾਇ ਖਾਇ ਕਰੈ ਬਦਫੈਲੀ^੨, ਕੀਯਾ ਆਪਨ ਪਾਤ ਪਏ ॥
 ਧਾਯ ਧਾਯ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਭ੍ਰਮ^੩ ਥਾਕਯੋ, ਰਹਨੁ ਨ ਕਿਤਹੀ ਠਾਵ ਪਏ ॥
 ਕਰ ਗਹਿ ਲੇਦੁ^੪ ਸੰਸਾਰ ਕੂਪਤੇ, ਦਾਸ ਜਾਨ ਪ੍ਰਭੁ ਕਰਹੁ ਦਏ ॥੧੯੭॥੧੯੮॥੧੯੯॥

ਮਲਾਰ ॥ ਕੋਟਿ ਪਰਾਧ ਕੀਨਿ ਬਹੁਭਾਂਤਿ, ਨਿਮਖ ਏਕ ਨਹਿ ਨਾਮ ਲਯੋ ॥
 ਜਾਨਤ ਹਉ^੧ ਨੀਕੇ ਸਭਹੀ ਬਿਧਿ, ਜੇ ਜੇ ਅਉਗਨ ਚੂਕ^੨ ਕਯੋ ॥
 ਚਿਤਵਹੁ^੩ ਅਪੁਨੀ ਓਢ^੪ ਦਯਾ ਨਿਧ, ਪਾਵਨ ਪਤਿਤ ਕਰੁਨਾ ਮਯੋ^੫ ॥
 ਨਾਮ ਲਏ ਸਬ ਨਰਕ ਨਿਵਾਰੇ^੬, ਮੁਕਤਿ ਭਏ ਜੇ ਸਰਨਿ ਪਯੋ ॥੧੯੯॥੨੦੦॥੨੦੧॥੨੦੨॥

੧. ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਤਮਾਸਾ। ੨. ਨਿਗਾ ਔਣ ਵਾਲਾ। ੩. ਮੌਤ ਨਾਸ ਕਰੇਗੀ। ੪. ਧਨ। ੫. ਇਸਤ੍ਰੀ। ੬. ੭. ਹੇਕਾਰ। ੮. ਬੀਤਿਆ। ੯. ਅਪਰਾਧ, ਪਾਪ। ੧੦. ਬੂਠੇ ਲੋਭ ਅਤੇ ਛੱਲ ਦੇ ਭਰੇ ਹੋਏ। ੧੧. ਖੁਹ ਵਿੱਚ। ੧੨. ਮੋਹ ਵਿੱਚ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ। ੧੩. ਸਿਰ ਤੇ। ੧੪. ਚੌਕਕੇ (ਜਾਗ) ਪਇਆਂ ਤਾਂ ਖਬਰ ਹੋਈ। ੧੫. ਜਦੋਂ ਜੀਤਿਆ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਤੋਰ ਲਿਆ। ੧੬. ਉਹ। ੧੭. ਪ੍ਰਤ੍ਰ। ੧੮. ਮਿਤ੍ਰ। ੧੯. ਟੋਚਾਂ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਯੰਨਿ ਵਿੱਚ, ਪੰਛੀ ਦੀ ਯੰਨਿ, ਸੰਘ ਆਦਿ ਯੰਨਿ। ੨੦. ਖੁਰਾ ਹਰਕਤ, ਭੈੜਾ ਕੰਮ। ੨੧. ਫਿਰ। ੨੨. ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ (ਕੱਢ) ਲੈ। ੨੩. ਭੁੱਲ ਨਾਲ। ੨੪. ਵੱਧ। ੨੫. ਵੱਲ, ਤਰਫ਼। ੨੬. ਹੇ (ਕਰੁਨਾ ਮਯ) ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਰੂਪ। ੨੭. ਸਾਰੇ ਹੀ ਨਰਕ ਨਿਵਿਤ ਹੋ ਜਾਏ ਹਨ।

ਮਲਾਰ ॥

ਅਸੁਚਿ^੧, ਮਲਾਯ^੨, ਪੱਚ^੩ ਦੇਹਿ ਮਾਨੁਖ^੪ ਪਸੁ ਪੰਖੀ ਸਭਹੂੰ ਤੇ ਬੁਰੀ ॥
 ਪਸੁ ਮਰੇ ਬਹੁ ਕਾਜ ਸਵਾਰੇ, ਯਹਿ ਦੇਹਿ ਤੇ ਨਹਿ ਕਛੁ ਹੂੰ ਸਰੀ^੫ ॥
 ਸਨਬੰਧੀ ਜੇਤੇ ਯਹਿ ਤਨ ਕੇ ਸੁਾਰਥ ਲਾਗ^੬ ਹੋਹਿ ਸਭਿ ਖਰੀ^੭ ॥
 ਜਥ ਹੀ ਹੰਸ^੮ ਉਡਯੋ ਇਸ ਤਨ ਤੇ, ਪ੍ਰੇਤ ਪ੍ਰੇਤ ਕਹ ਦੂਰ ਪਰੀ^੯ ॥੧੯੨॥੮੨੨॥੧੫੭੬॥

ਮਲਾਰ ॥

ਨਿਕਟ^੧ ਨ ਕੋਊ ਆਵਤ ਤਾ ਕੇ, ਕਾਢਹੁ ਕਾਢਹੁ ਕਰੇ ਸਬੀ ॥
 ਆਧਿ ਘਰੀ ਕੋਊ ਨਹਿ ਰਾਖੇ, ਗ੍ਰਹ ਤੇ ਦੇਤੁ ਨਿਕਾਰ ਤਬੀ
 ਜਿਹ ਤਨ ਚੋਆ ਚੰਦਨ ਲੀਪਤ^੨ ਪਾਟ ਪਟੇਬਰ ਥਿਧ ਧਢੇ^੩
 ਸੋ ਤਨ ਜਰੇ ਕਾਸੂ ਪਾਵਕ^੪ ਮਹਿ, ਛਾਰ ਹੋਇ^੫ ਨਭ ਮਾਹਿ ਉਭੇ ॥੧੯੩॥੮੨੩॥੧੫੭੭॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਚੌਢਾਕੀ ॥

ਇਸ ਤਨੁ ਧਨੁ ਕੀ ਕਉਨ ਬਡਾਈ, ਬਿਨਸਤ ਨਾਹਿਨ ਬਾਰ ਲਗੇ ॥
 ਦੁਾਰੇ ਲੋ ਸਭਿ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ^੧, ਹੰਸ^੨ ਅਕੇਲਾ ਗਉਨ ਕਰੇ^੩ ॥
 ਜੋ ਜੋ ਕਰਮ ਕੀਏ ਇਸ ਤਨ ਤੇ, ਸੋ ਸੋ ਆਗੂ^੪ ਹੋਤ ਭਏ ॥
 ਆਗੇ ਪੰਥ^੫ ਦੁਹੇਲਾ ਬਿਖੜਾ^੬, ਤਪਤ ਤੇਜ^੭ ਨਹਿ ਜਾਤਿ ਸਹੇ ॥੧੯੪॥੮੨੪॥੧੫੭੮॥

ਮਲਾਰ ॥

ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਦੋਊ ਸਾਖੀ^੧ ਜਿਯ ਕੇ, ਧਰਮ ਦੁਾਰ ਪੁਕਾਰ ਕਰੇ
 ਜੇ ਜੇ ਕਰਮ ਭਏ ਇਸ ਤਨ ਤੇ, ਸੋਇ ਅਸੁਭ ਦੁਬਾਰ ਢਰੇ^੨ ॥
 ਸ੍ਰਵਨ^੩ ਨੇਤ੍ਰ ਰਸਨ ਅਰੁ ਨਾਸਿਕ, ਬਾਦੀ ਹੋ ਹੋ ਮਾਰ ਕਰੇ ॥
 ਇੰਦ੍ਰਿਯਨਹਸਤਪਾਦਆਦਿਕ ਮਿਲ, ਬਾਧਜੀਅਕਹ ਸਭ ਧਰੇ ॥੧੯੫॥੮੨੫॥੧੫੭੯॥

੧. ਮਲੀਨ, ਨੀਚ। ੨. ਹੁੰਦਾ। ੩. ਮਤਲਬ ਨਾਲ। ੪. ਘੱਡੇ। ੫. ਜੀਵ। ੬. ਦੂਰ ਪਈ ਹੋਈ (ਦੇਹ ਨੂੰ)।
 ੭. ਪਾਸ। ੮. ਚੰਦਨ ਦੇ ਚੋਇਆਂ ਨਾਲ ਲਿਪਟੇ ਹਨ। ੯. ਪਟ ਦੇ ਵਸਤੂ ਦੇ ਵਿਧ ਬਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਉਂਦਾ ਸੀ। ੧੦. ਲਕੜਾਂ
 ਦੀ ਅਗਨਿ। ੧੧. ਆਕਾਸ਼। ੧੨. ਮਿਤ੍ਰ। ੧੩. ਜਾਇਗਾ? ੧੪. ਅੱਗੇ। ੧੫. ਰਸਤਾ। ੧੬. ਔਖੇ ਤੋਂ ਔਖਾ।
 ੧੭. ਪ੍ਰਚੰਡ ਤਪਦੇ ਹੋਏ। ੧੮. ਗਵਾਹ। ੧੯. ਉਹੀ ਅਸੁਭ (ਕਰਮ) ਦੁਬਾਰਾ ਆ ਪਏ। ੨੦. ਕੰਨ। ੨੧. ਵੈਰੀ ਹੋ ਹੋ
 ਕੇ ਮਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨੨. ਹਥ, ਪੈਰ ਆਦਿਕ ਇੰਦ੍ਰਿਯਾਂ ਨੇ ਇਕਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ! ੨੩. ਸਾਰੀਆਂ ਨੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਬੰਨ ਧਰਿਆ,
 (ਧਰਮ ਰਾਜ ਦੀ) ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਬੰਨ ਰਖਿਆ।

A ਪਾ: ਅਸੁਚਿ, ਮਲਾਰ ਦੇਹਿ ਯਹਿ ਮਾਨੁਖ, ਅਤੇ ਅਸੁਚਿ ਮਲਾਯ ਪੱਚ ਤਨੁ ਮਾਨੁਖ। B ਪਾ: ਕਿਧਰ ਪਢੇ।

C ਪਾ: ਸੋਇ ਅਸੁਭ ਦੁਬਾਰ ਢਰੇ, ਵੀ ਹੈ।

ਮਲਾਰ ॥

ਨੇੜ ਪੁਕਾਰੇਂ ਸਨਮੁਖ ਠਾਢੇ, ਪਰ ਤ੍ਰਿਯਨ ਦ੍ਰਿਸ਼੍ਟ ਕੀਏ ॥
 'ਸੁਵਨ, ਜੀਭ ਲਾਗੂ ਭਈ ਜੀਅ ਕਹ, 'ਪਰ ਨਿੰਦਾ, ਰਸ ਕਸੰ ਲੀਏ
 'ਨਾਸਿਕ, ਚਰਨ ਹਸਤ ਭਏ ਬਾਦੀ, 'ਬਾਸ, ਕੁਪੰਥ, ਪਰ ਦੁਬ ਪਰੇ
 'ਇੰਦ੍ਰਿਯ ਮਨ ਲਾਗੂਭਏਸਭਹੀ, 'ਪਰਤਨ, ਪਰਧਨ ਇਨਹ ਖਰੇ ॥੧੯੬॥੮੨੬॥੧੫੮੦॥

ਮਲਾਰ ॥

ਛੋਰ ਖਰੇ ਸਭ ਹੀ ਭਏ ਬਾਦੀ, ਬਾਧਯੋਂ ਜੀਯ ਦਰਬਾਰ ਚੜੇ ॥
 ਸਹੁ-ਰੇ-ਜੀਅਰੇ ਜੋ-ਤੁਧ ਕੀਤਾ, ਲੇਖਾ ਪੁੱਛਨ ਕਾਲ ਖਰੇ ॥
 ਜੇ ਤੂੰ ਕੀਏ ਦਸੇਂ ਨ ਸਭ ਹੀ ਭਲੇ ਬੁਰੇ ਲਿਖਤ ਬੰਦ ਪਰੇ
 ਬਾਕੀ ਨਿਕਸੀ ਤੁਝ ਪਰ ਭਾਰੀ, ਕਯਾ ਮੁਖਿ ਲੈ ਜਵਾਬੁ ਕਰੇ ॥੧੯੭॥੮੨੭॥੧੫੮੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਮਲਾਰ ਸਯਾਮੁ* ॥

ਕੰਡੇ ਦੋਨ ਚਸਮੋਂ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਜਿਨਿ ਨੇੜੀਂ ਪਰਤ੍ਰਿਯਾ^੨ ਪਿਖੇ ॥
 ਕੰਨ ਮਰੋੜਨ ਸਿੱਕੇ ਘਤਨ, ਤਾਇ ਤਾਇ ਜਮਦੂਤ ਤਿਖੇ
 ਰਸਨਾ ਕਟੋਯਨ ਤਿਲ ਤਿਲ ਕਰ ਕਰ, ਨਾਮ ਬਿਤ੍ਰੇਕ^੩ ਸ੍ਰਾਦ ਚਖੇ ॥
 ਨਾਸਿਕਾ ਮੇਲਨਿ ਤਪਤ ਸਲਾਈਆ, 'ਬਾਸਬਿਕਾਰਜੁਗਘ੍ਰਾਨ ਮਖੇ ॥੧੯੮॥੮੨੮॥੧੫੮੨॥

੧. ਪਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਉਪਰ ਵੀ। ੨੩. ਜੀਵ ਲਈ ਕੰਨ ਵੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਸੁਣੀ ਜੀਭ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰਸ ਕਸ ਲਏ ਹਨ। ੪-੫. ਨਾਸਾਂ ਵਾਸਣਾਂ ਤੋਂ ਪੈਰ ਖੋਟੇ ਰਸਤੇ ਤੋਂ ਅਤੇ ਹੱਥ—ਪਰਾਏ ਯ ਨੂੰ ਪੌਣ ਤੋਂ ਵੇਰੀ ਹੋ ਗਏ। ੬-੭. (ਇੰਦ੍ਰਿਯ) ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਮਨ ਪਰਾਏ ਤਨ ਅਤੇ ਪਰਾਏ ਧਨ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਲਿਜਾਯਾ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੋ ਗਏ। ੮. ਜੀਵ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਬੰਨਿਆ। ੯. ਯਮਦੂਤ। ੧੦. ਗੁਪਤ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਲਿਖ ਅੱਭ ਧਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਵੇਖੇ ਜਾਣਗੇ। ੧੧. ਅੱਖਾਂ। ੧੨. ਪਰ ਇਸਤ੍ਰੀ। ੧੩. ਬਿਨਾ। ੧੪. ਦੋਹਾ ਨਾਸਾ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਲਈ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਲਈਆਂ।

* ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿਕ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਕ ੧੯੯, ੮੨੯, ੧੫੮੬ ਅਤੇ ੭ ਦੀ ਲਿਖਤ ਵਿੱਚ ਇਹ ਭੇਦ ਵੀ ਹੈ ਯਥਾ—ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਸਯਾਮ। ਕੰਡੇ ਮਾਰਨਿ ਪੈਰਾਂ ਤਲੀਆਂ, ਮਾਰਗ ਪੰਥ ਕੁਪੰਥ ਚਲੇ। ਸੱਪ ਅਨੂਹੋਂ ਹਥੀਂ ਲੜਸਨਿ, ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਏ ਭਲੇ ਤਪਤ ਬੰਭ ਗਲ ਮੇਲਨਿ ਜੀਅ ਕੋ, ਪਰ ਤ੍ਰਿਯਾ ਜੇ ਤੂੰ ਲਾਇ ਗਲੇ। ਸੰਗਲ ਘਤੇ ਚਲੇ ਲੈ ਜਮ ਗਨ, ਤਪਤ ਰੇਤ ਮਹਿ ਖੜੇ ਕੀਏ। ਕਾਂਗ ਚੀਲ ਸੁਏ ਸਿਰ ਮਾਰਨ, ਅਯੋ ਖੰਭਨ ਤੋਥ ਕਰੇ। ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਵੈ ਜੀਅ ਤਾਈਂ, ਵਰਖੇ ਅੰਗ ਅੰਗਯਾਰ ਝਰੇ। ੧੯੯, ੮੨੯, ੧੫੮੬। ਮੰਨ ਅਯੋ ਸਿਰ ਹੋਵੇ ਮਾਰਾ। ਲਖ ਚਉਰਸੀਹ ਜੰਨਿ ਮਹਿ ਭਾਰਾ। ਨਰਕ ਘੰਰ ਮਹਿ ਕਰੇ ਪੁਕਾਰਾ। ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਮੱਖ ਦੁਆਰਾ। ੧੧੮੦। ੧੨੦੦। ੧੨੩੦। ੧੫੮੭। ਪੁੰਨੁ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਅਸੁੱਧੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਹਤੀਆਂ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਵੇਖ ਕੇ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਸਾਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਾਧੂ ਬੇਲਾ ਤੀਰਥ ਸਖਰ ਸਿੰਧੂ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਚੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਸਯਾਮ

ਕੰਡੇ ਮਾਰਨਿ ਪੈਰਾਂ ਤਲੀਆਂ, ਮਾਰਗ ਪੰਥ ਕੁਪੰਥ ਚਲੇ ॥
ਸੱਪ ਅਨੂਹੇ ਹਥੀਂ ਲੜਸਨਿ; ਦਾਨ ਪੁੰਨਯ ਨਹਿ ਕੀਏ ਭਲੇ ॥
ਤਪਤ ਖੰਭ ਗਲ ਮੇਲਨ ਜਿਯ ਕੋ, ਪਰ ਤ੍ਰਿਯ ਜੇਤੇ ਲਾਇ ਗਲੇ ॥
ਪਾਪ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਸੰਤਨ ਸੰਗਤ, ਸਹੁ ਜੀਅਰੇ ਫਲ ਪਾਇ ਭਲੇ* ॥੧੯੯॥੮੨੯॥੧੫੮੩॥

ਮਲਾਰ ਸਯਾਮ ॥

ਸੰਗਲ ਘਤ ਚਲੇ ਲੈ ਜਮ-ਗਨ, ਤਪਤ ਰੇਤ ਮਹਿ ਖੜੇ ਕੀਏ ॥
ਤੀਰ, ਕਮਾਨਾ ਛਾਜਿਤ ਕਰ ਜਿਨਾ, ਮਹਾ ਭਯਾਵਨ ਤ੍ਰਾਸ ਦੀਏ ॥
ਕਾਗ ਚੀਲ ਸਹੀਏ ਸਿਰ ਮਾਰਨ, ਅਖੀਂ ਖੋਭਨ ਤੋਥ ਕਰੇ ॥
ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਵੇ ਜੀਯ ਤਾਈ, ਵਰਖੇ ਅਗ ਅੰਗਯਾਰ ਝਰੇ ॥
ਮਨ ਅੰਧੇ ਸਿਰ ਹੋਵੇ ਮਾਰ ॥ ਲਖ ਚੌਰਾਸੀਹ ਜੋਨਿ ਮਹਿ ਡਾਰ ॥
ਨਰਕਘੋਰਮਹਿਕਰੇਪੁਕਾਰਾ ॥ ਨਾਮੰਬਿਨਾਨਹੀਮੋਖਦੁਾਰਾ ॥੧॥੧੮੦॥੮੩੦॥੧੫੮੩॥

੧. (ਫਨੇ ਹੀ) ਤੋਤੇ ਖੰਭੇ ਜੀਵ ਦੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਲਾਉਣਗੇ ? ੨. ਬੁਰੇ ਆਦਾਸੀਆ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ । ੩. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਜਦੀਆਂ ਹਨ । ੪. ਕਾਂ ਅਤੇ ਇਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੇ ਸਹਾਰੀਏ ? ੫. ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁੰਜਾਂ ਮਾਰਨਗੇ ? ਜੀਵ ਪਸਚਾਤਾਪ ਕਰੇਗਾ ? ੬. ਅੰਗ ਦੇ ਅੰਗਯਾਰਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਨਾਲ ਵਰਖਾ ਹੋਵੇਗੀ । ੭. ਬ੍ਰਹਮ-ਗਯਾਨ ਅਥਵਾ ਮੁਕਤੀ ।

* 'ਸਯਾਮ' ਤੇ 'ਸ਼ਾਮ' ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਯਾਯ ਵਾਚੀ ਹਨ । ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ 'ਮਲੁਾਰ ਸਯਾਮ' ਜਾਂ 'ਸ਼ਾਮ ਮਲੁਾਰ' ਰਾਗ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ । ਪ੍ਰੰਤੂ 'ਸੁੱਧਸ਼ਯੋ ਮਲ' 'ਸ਼ਾਮ ਸ਼ਯਾਮਲ' ਆਦਿਕ ਰਾਗ ਮਿਲੇ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਤ ਵਿਚ 'ਮਲੁਾਰ' ਤੇ 'ਮੇਘ' ਇਕੋ ਹੀ ਰਾਗ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਤ ਚੌਂ 'ਮੇਘ ਸਯਾਮਲ' ਨਾਮ ਦਾ ਰਾਗ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ 'ਮੇਘ ਮਲੁਾਰ' ਤੇ 'ਮੇਘ ਮਲੋਰ' ਨਾਮ ਦੇ ਹੋਰ ਰਾਗ ਵੀ ਹਨ । ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਸ਼ਯਾਮ (ਸ਼ਾਮ) ਰਾਗ ਦੀ ਛਾਯਾ ਮਲੁਾਰ ਵਿਚ ਮੰਨ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਛਾਯਾਂ ਲਿੰਗਤ ਰਾਗ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ । ਏਸੇ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਾਮ ਦਾ ਲੱਛਣ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ ।

(ੳ) ਬਿਜਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਔੜਵ ਸ਼ਾੜਵ ਰਾਗ ਸ਼ਾਮ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਰਿਸ਼ਭ, ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ, ਕੋਮਲ ਧੰਵਤ ਤੇ ਕੋਮਲ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹੈ । ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਸੁਧ ਹਨ । ਰਾਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਵਾਂਦੀ ਮਧਯਮ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸ਼ੜਜ ਹੈ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ, ਰ, ਮ ਪ ਧ ਸ । ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ।

(ਅ) ਏਸੇ ਹੀ ਸਮਯ ਦਾ ਇਕ 'ਸ਼ਾਮ ਮੁਖਾਰੀ' ਨਾਮ ਦਾ ਰਾਗ ਵੀ ਹੈ ।

(ੲ) ਕਰਨਾਟ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ 'ਸ਼ਯਾਮਲ' ਨਾਮ ਦਾ ਹੀ ਠਾਟ ਹੈ । ਉਸ ਦੇ ਅੰਗ ਦੋ ਮੇਲ ਨਾਲ ਉਪਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਸ਼ਯਾਮਲ ਹੈ । ਆਰੋਹੀ—ਸ, ਗ, ਰਾ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਧ ਸ । ਅਵਰੋਹੀ—ਜ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰਾ ਸ ।

(ੳ) ਚਕ੍ਰ ਵਾਕ ਠਾਟ ਦਾ ਮੇਲ ਜਨਯ ਰਾਂਜ 'ਸੁੱਧ ਸ਼ਯਾਮਲ' ਹੈ । ਇਹ ਔੜਵ ਸੰਪੂਰਣ ਹੈ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਗ ਪ ਧ ਨ ਸ । ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰਾ ਸ ।

(ੴ) ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਹ 'ਸ਼ਾਮੇਰੀ ਮਲੁਾਰ' ਨਾਮ ਰਾਗ ਹੈ । ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ 'ਮਲੁਾਰ ਸਯਾਮ' ਹੀ ਠਿਕਾ ਹੈ । ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦਾ ਔੜਵ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਸ਼ਾਮੇਰੀ ਮਲੁਾਰ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਗੰਧਾਰ, ਰਿਸ਼ਭ, ਕੋਮਲ ਧੰਵਤ ਤੇ ਕੋਮਲ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗੰਧਾਰ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹੈ । ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਸੁਧ ਹਨ । ਰਾਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਵਾਂਦੀ ਮਧਯਮ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸ਼ੜਜ ਹੈ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਤਰਹ ਸਾਨੀ ॥
 ਕਰਤ ਪੁਕਾਰ ਬਿਲਾਪ^੧ ਘਨੇਰੇ, ਜਾਇ ਅਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਭੂ ਸ੍ਰਵਨ ਪਰੇ ॥
 ਭਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੁਆਮੀ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ, ਚਰਨ ਲਾਇ ਖਲ-ਪਤਿਤ^੨ ਤਰੇ
 ਫਿਰ ਯਹਿ ਅਵਸਰ^੩ ਹਾਥਿ ਨ ਆਵੈ, ਮਾਨੁਖ-ਜਨਮ ਦੁਲਭ ਮਿਲੇ ॥
 ਬਿਨ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਵੈ, ਸਾਧੁ-ਸੰਗਤਿ ਕੀ ਲਾਗ ਪਲੇ ॥੨੦੧॥੮੩੧॥੧੫੮॥

ਮਲਾਰ ॥
 ਕਾਟੀ ਸਿਲਕ^੪ ਦਯਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਿ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਜਿਸ ਦੇਇ ਹਰੇ ॥
 ਤੋੜੇ ਬੰਧਨ ਮੁਕਤਿ-ਕਰਾਵੈ, ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੇ ਤ੍ਰਾਨੁ^੫ ਕਰੇ ॥
 ਜਿਨ ਕੇ ਭਾਗ ਬਡੇ ਮੁਖ-ਮਸਤਕ, ਤਿਨਹ ਮੇਲਿ ਪ੍ਰਭੂ ਸੁਭਰ-ਭਰੇ^੬ ॥
 ਅਸਰਨ ਸਰਨ ਸਮਰਥਸਭੀ ਬਿਧਿ, ਭਗਤਿ ਬਿਬਸਿ ਹਰਿਅਦਰ ਚਰੇ ॥੨੦੨॥੮੩੨॥੧੫੮॥

ਮਲਾਰ ॥
 ਜੈ ਜੈ ਪੂਰਬਿ ਕਥਾ ਬਖਾਨੀ, ਭਗਤਿ-ਭਾਵਨੀ^੭ ਸੰਤ ਹਰਿ ਤੇਰੇ ॥
 ਤਰਬੇ-ਜੋਗ^੮ ਸਦਾ-ਤੁਮ-ਤਾਰਹੁ, ਭਗਤਿ-ਸਮੀਪਿ^੯ ਤੂੰ ਸਦਹੀ ਨੇਰੇ
 ਓਤਪੋਤ^{੧੦} ਸਾਗਰ ਜਿਮ ਬੂੰਦਹ, ਲਖ^{੧੧} ਨ ਪਰਤਿ ਕਾਹੂੰ-ਬਿਧਿ ਹੇਰੇ^{੧੨}
 ਅਸੰਖ ਭਗਤਿ-ਜਾਚਹਿ^{੧੩} ਨਿਤ ਤੁਧਨੋ, ਮੇਲਿਲੀਏ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤਿ-ਘਨੇਰੇ ॥੨੦੩॥੮੩੩॥੧੫੮॥

ਮਲਾਰ ॥
^{੧੪}ਸਾਹਸ, ਬਲ, ਪੈਰਖਿ-ਸਭਿ ਜੇਤੀ, ^{੧੫}ਦਾਤਿ-ਬਿਨਾ-ਨਾਹੀ ਬਸਿ-ਕੇਰੇ ॥
 ਕਾਲ-ਅਕਾਲ ਕਰਤੂਤ ਸਭਿ ਤੁਮਰੋ^{੧੬}, ਮਨ ਮਾਨੈ ਜਿਹ-ਪ੍ਰੇਮ-ਪਰੇਰੇ ॥
 ਅਸੰਖ ਖਤਾ^{੧੭} ਬਖਸ਼ੇ ਜਨ ਮੇਲੇ, ਗੁਨ ਅਨਗੁਨ-ਕਛੁ-ਨਾਹਿ ਚਿਤੇਰੇ^{੧੮} ॥
 ਮੋਸੇ ਪਤਿਤ-ਪਤੰਗ^{੧੯} ਕਹੁ ਤਾਰਹੁ, ਹੇਰਹੁ ਅਪਨੀ ਓਰ^{੨੦} ਨ ਮੇਰੇ ॥੨੦੪॥੮੩੪॥੧੫੮॥

੧. ਰੁਦਨ, ਰੋਣਾ। ੨. ਮੁਰਖ ਪਾਪੀ। ੩. ਵੇਲਾ। ੪. ਫਾਹ। ੫. ਬਚਾਉ। ੬. ਮੂੰਹੋਂ ਮੂੰਹ ਭਰ ਦਿੱਤੇ।
 ੭. ਭਗਤੀ ਤੇ ਪਰ ਸੁਖਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ। ੮. ਤਾਰਨ ਯੋਗਾਂ ਨੂੰ। ੯. ਭਗਤੀ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ, ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ। ੧੦. ਮਿਲਿਆ
 ਜੁਲਿਆ। ੧੧. ਟਿਕਾ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ। ੧੨. ਵੇਖਣ ਤੋਂ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ। ੧੩. ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ੧੪. ਮਰਨ ਜੀਵਨ ਦਾ
 ਡਰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ। ੧੫. (ਪਰਮੇਸੁਰ ਦੀ) ਦਾਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਖਤਿਆਰ ਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ੧੬. (ਹੋ ਪਰਮੇਸੁਰ!)
 ਮਰਨਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਸਾਗ ਤੋਰਾ ਕਰਮ ਹੈ। ੧੭. ਭੁੱਲਾਂ। ੧੮. ਯਾਦ ਕਰਦਾ। ੧੯. ਨੀਚ ਕੀਟ। ੨੦. ਵੱਲ।

੧੮. ਕੋਮਲ ਨਿਸਾਧ ਤੇ ਪੈਦਤ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗਾਧਾਰ ਤੇ ਪੈਦਤ ਵਰਜਿਤ ਹਨ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੁਰ ਸੁਖ
 ਹਨ। ਵਾਦੀ ਮਧਯਮ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸ਼ੁਭਜ ਹੈ। ਰਾਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
 ਆਰੋਹੀ—ਸ, ਰ ਮ ਪ ਨ ਸ। ਅਵਰੋਹੀ—ਮ ਨ ਪ ਮ ਗ ਠ ਸ।

ਜਿਤੀ ਅਵਸਥਾ ਬਰਨੀ ਨਿਜ-ਕਰਨੀ ਨਿਤ-ਨਿਤ ਚੋਗੁਨ ਹੋਤ ਬਧੇਰੇ ॥
 ਸਭਿ ਬਿਧਿ ਹੀਨ, ਜੋਗ ਨਹਿ ਕਾਹੂੰ, ਸਰਨ ਪਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੂਰੇ ਤੇਰੇ ॥
 ਸਰਨਿ-ਪੜੈ ਕੀ ਲਾਜ ਬਿਚਾਰਹੁ, ਬਾਹ-ਗਹੇ ਕੀ ਸਰਨ ਬਡੇਰੇ ॥
 ਰਾਖ-ਲੇਹੁ ਜੀਅਰਾ-ਬਲਿਹਾਰੀ, ਸਰਨ ਸੂਰਾ, ਭਗਵਨਾ ਨਿਰੰਕੇਰੇ ॥੨੦੫॥੮੩੫॥੧੫੮੯॥

ਮਲਾਰ ॥ ਏਤੇ ਅਉਗੁਨੁ ਮੋ ਤਨ ਮਾਹੀ, ਰਾਖ ਲੇਹੁ ਪ੍ਰਭ ਸਰਨ ਗਹੀ ॥
 ਅਨਿਕ ਜਨਮ ਕੇ ਬਿਛੁਰੇ ਮੇਲਹੁ ਪਾਵਨ ਪਤਿਤ ਤੁ ਬਿਰਦ ਕਹੀ ॥
 ਉਤਪਤਿ ਪ੍ਰਲਯ ਚੌਜ ਸਭ ਤੁਮਰੇ, ਤੁਮ ਬਿਨ ਦੂਜਾ ਅਵਰ ਨਹੀ ॥
 ਮੋਹਿ ਅਨਾਥ ਕੇ ਦਾਤੇ ਸੁਆਮੀ, ਰਾਖ ਲੇਹੁ ਬਡਪੁੰਨ ਅਹੀ ॥੨੦੬॥੮੩੬॥੧੫੯੦॥

ਮਲਾਰ ॥
 ਕੋਟਿ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਕੇ ਦਾਤੇ ਸੁਆਮੀ, ਅਸੰਖ ਭਗਤਿ ਜਾਚਹਿ ਦਰਸਾਰੇ ॥
 ਜੀਯ ਦਾਨ^{੧੦} ਦੇਇ ਮੋਖ ਕਰਾਏ, ਗੁਨ ਅਵਗੁਨ ਕਛੁ ਨਹਿ ਬਿਚਾਰੇ ॥
 ਬੰਧਨ ਕਾਟਿ ਕੀਨਿ ਪ੍ਰਭੁ ਨਿਰਮਲ ਮੇਲ ਲਿਯੋ ਸਾਗਰ ਬੁੰਦਾਰੇ ॥
 ਮੋ ਸੇ ਦੀਨ^{੧੨} ਹੀਨ^{੧੩} ਕਹੁ ਤਾਰਹੁ, ਹੇ ਭਗਵੰਤ ! ਢਹਿ ਪਏ ਦੂਰੇ ॥੨੦੭॥੮੩੭॥੧੫੯੧॥

ਮਲਾਰ ॥
 ਪਾਹ ਪਾਹ^{੧੪} ਕਿਲਬਿਖ ਕ੍ਰਿਤ ਟਾਰਹੁ^{੧੫}, ਹਰਹੁ ਓਘ^{੧੬} ਮੋਹਿ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰੀ ॥
 ਅਸਰਨ-ਸਰਨ, ਤਾਰਬੇ-ਲਾਯਕ, ਦਯਾ-ਸਿੰਧੁ, ਕੇਸਵ, ਬ੍ਰਿਤ-ਧਾਰੀ^{੧੭} ॥
 ਮੇਲ-ਲੇਹੁ ਅਉਗੁਨ-ਸਭਿ-ਮੇਟਹੁ, ਚਰਨ ਸਰਨ ਰਾਖਹੁ ਪੁਨਪਾਰੀ^{੧੮} ॥
 ਓਟ-ਗਹੀ^{੧੯} ਸਰਨਾਗਤਿ ਆਯੋ, ਦੀਨਾ-ਨਾਥ, ਪੀਯੂ^{੨੦}, ਬਨਵਾਰੀ ॥੨੦੮॥੮੩੮॥੧੫੯੨॥

ਮਲਾਰ ॥ ਤ੍ਰੁ-ਗੁਨ-ਈਸ ! ਕਹਾਂ ਲੋ ਬਰਨੋ ? ਏਕਾ-ਜੀਭ-ਅਲਪ-ਮਤਿ-ਹਾਰੀ^{੨੧} ॥
^{੨੨}ਸੈਸ ਸਹੰਸ-ਰਟਤ-ਨਹੀ-ਪਾਵਤ, ਨਿਤ-ਨਵਤਨ-ਪ੍ਰਭੂ-ਨਾਮ-ਉਚਾਰੀ^{੨੩} ॥

੧. (ਮੈਂ) ਆਪਣੀ ਕਰਨੀ ਦੀਆਂ ਜਿੰਨੀਆਂ ਬਜਵਸਥਾ ਕਹੀਆਂ ਹਨ। ੨. ਬਾਹ ਫੜਨ ਦੀ (ਲਜਾ ਸੋਚੇ ?) ੩. ਆਸੂਜ ਗ੍ਰਹਿਣਾਂ ਦੀ ਰਖਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ੪. ਖੁਤਾਪ ਵੰਤ ੫. ਹੇ ਆਕਾਰ ਰਹਿਤ ! ੬. ਸਰਨ ਪਕੜੀ ਹੈ, ਸਰਨ ਦੀ ਬਾਂ ਵਿੱਚ ੭. ਧਰਮ ਕਹਿਆ ਹੈ ੮. ਹੈ ੯. ਦਰਸਣ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ੧੦. ਜੀਵਨ ਦਾਨ, ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ੧੧. ਬ੍ਰਹਮ ਨਾਲ ਜੀਵ ਨੂੰ ੧੨. ਕੰਗਾਲ ੧੩. ਨੀਚ ੧੪. ਸਰਣ ਹਾਂ, ਸਰਣ ਹਾਂ ੧੫. ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੋ ? ੧੬. ਸਮੂਹ ੧੭. ਧਰਮ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲਾ ੧੮. ਨਿਜਮ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ ੧੯. ਆਸੂਜ ਪਕੜਿਆ ੨੦. ਮਾਲਿਕ ੨੧. ਇਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਥੋੜੀ ਬੁਧਿ (ਹਾਰੀ) ਵਾਲਾ ਹਾਂ ੨੨-੨੩. ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹੀ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਭ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਿਤ ਨਵੇਂ ਨਾਮਾਂ ਨੂੰ ਉਚਾਰ ਕੇ ਜਪਦੇ ਹਨ (ਪੁੰਤੂ ਤਾਂ ਭੀ ਪਾਰ) ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ।

ਅਸੰਖ-ਬੇਦ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਸਿਵ, ਨਾਰਦ, ਨੰਤਿ ਨੰਤਿ ਹਰਿ-ਰਟਤਿ ਪੁਕਾਰੀ ॥
 ਹਾਰ-ਪਰੇ, ਕਿਨਹੂੰ-ਨਹਿ-ਪਾਯੋ, ਬੇਅੰਤ-ਬੇਅੰਤ-ਮੁਰਾਰੀ ॥੨੦੯॥੮੩੬॥੧੫੯੩॥

ਮਲਾਰ ॥

ਜੇਤਿਕ ਰੋਮ^੧ ਤੇਤੀ ਹੋਇ ਰਸਨਾ, ਭਦ੍ਰਪਿ-ਨ-ਪਯੋਤ-ਪਾਰ ਅਥਾਰੀ ॥
 ਅਗਹ ਅਤੋਲ, ਅਮੋਲ, ਸਨਾਤਨ^੨, ਸਦਾ-ਸਦੀਵ-ਏਕ-ਬ੍ਰਿਤ-ਆਹੀ ॥
 ਪਾਰ-ਨ-ਪਾਇ-ਸਕੈ ਕੈਸੋ-ਕਰ^੩, ਬਕਤ-ਭਏ ਨਹਿ-ਪਾਵਤ-ਤਾਹੀ ॥
 ਖੋਜ-ਰਹੇ-ਸਭਿ-ਹੀ-ਖੁਜੀਯਾ, ਜਿਨ-ਪ੍ਰੇਮ-ਕਿਯੋ ਪਾਯੋ-ਨਿਜ-ਮਾਹੀ ॥੨੧੦॥੮੪੦॥੧੫੯੪॥

ਮਲਾਰ ॥

ਪ੍ਰੇਮ-ਸੂਰੂਪ ਪ੍ਰੇਮ-ਨਿਧਿ, ਕੇਸਵ^A ਪ੍ਰੇਮ-ਕਿਯੇ ਪਯੋਤ-ਪ੍ਰਭ-ਪ੍ਰੇਮੀ ॥
 ਦਾਨ ਦਿਯੇ ਨਹਿ ਭੇਖ ਕਿਯੇ ਬਹੁ, ਧਾਮ ਤਜੇ^੧ ਨਹਿ ਪਯੋਤ ਨੇਮੀ^੨ ॥
 ਚਿੰਤ ਕੀਏ ਨ ਅਚਿੰਤ^੩ ਮਿਲੇ, ਇਕ ਚਿਤ ਹੁਏ ਪਾਈਐ ਅਸਨੇਹੀ^੪ ॥
 ਪ੍ਰੀਤਿ ਕੀ ਰੀਤਿ ਗੋਬਿੰਦ ਲਖੈ, ਰਸ ਪ੍ਰੇਮ ਢਰੇ ਕਰੁਨਾ ਨਿਧ ਜੇਹੀ ॥੨੧੧॥੮੪੧॥੧੫੯੫॥

ਮਲਾਰ ॥

ਬੀਤ ਗਯੋ ਬਾਲਾਪਨ^੧ ਖੇਡਤ, ਦ੍ਰਾਦਸ ਸ਼ੁਖ^੨ ਇਕ ਬੁਖ ਬਿਤਾਯੋ^੩ ॥
 ਆਇ ਗਈ ਜਬ ਬੈਸ^੪ ਤਰੁਨਾਪਨ^੫, ਬਿਤ^੬ ਬਨਿਤਾ^੭ ਰਸ ਕੇਲ ^੮ਗਵਾਯੋ ॥
 ਬੈਸ ਗਈ ਤਰੁਨਾਪਨ ਕੀ ਜਬ, ਆਇ ਜਰਾ^੯ ਤਨ ਮਾਹਿ ਜਨਾਯੋ ॥
 ਨੈਨਲ ਨੀਰ ਢਰੇ ਤਨ ਖੀਨਯੋ, ਨ ਹਰਿ ਭਜਯੋ, ਨ-ਮੁਕਤਿ ਕਰਾਯੋ ॥੨੧੨॥੮੪੨॥੧੫੯੬॥

ਮਲਾਰ ॥ ਬੀਸ ਬਰਸ ਤਰੁਨਾਪਨ ਬੀਤਯੋ, ਤੀਸ-ਬਰਸ-ਨਿਜ ਓਜ^{੧੦} ਚਲਾਯੋ ॥

ਬੈਸ ਗਈ ਬਿਖਯਨ ਸੰਗ ਸਗਰੀ, ਲੋਕ ਗਯੋ ਪ੍ਰਲੋਕ ਗਵਾਯੋ ॥
 ਜਬ ਆਇ ਜਰਾ ਤਨ ਜੀਤਿ ਲਯੋ, ਜਮ ਫੰਧ ਪਰਯੋ ਕਛੁ ਨਾਹਿ ਬਸਾਯੋ^{੧੧}

^{੧੨}ਚੇਤ ਰੇ ਚੇਤ ਅਚੇਤ ਮਹਾਪਸੂ, ਕਾਰਨ ਕੌਨ ਪ੍ਰਭੂ ਬਿਸਰਾਯੋ ? ॥੨੧੩॥੮੪੩॥੧੫੯੭॥

੧. ਵਾਲ। ੨. ਪੁਰਾਣਾ। ੩. ਹਰਿਸਮਯ ਇਕ ਹੀ ਧਰਮ ਵਾਲਾ ਹੈ। ੪. ਕਿਸੇ ਵੀ ਯਤਨ ਨਾਲ। ੫. ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਖਜਾਨਾ ਕੋਸ਼ ਵਾਲਾ (ਪਰਮੇਸੁਰ)। ੬. ਘਰਾਂ ਦੇ ਛੱਡਣ ਨਾਲ। ੭. ਨਿਜਮ ਕਰਨ ਨਾਲ। ੮. ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮੇਸੁਰ। ੯. ਪ੍ਰੇਮ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ। ੧੦-੧੧. ਜਿਸ ਉਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦਾ ਖਜਾਨਾ (ਪਰਮੇਸੁਰ) ਪ੍ਰੇਮ ਰਸ ਵਿੱਚ ਢਲ ਜਾਵੇ। (ਉਹ ਜੀਵ) ਪਰਮੇਸੁਰ ਪ੍ਰੀਤੀ ਦੀ ਮਰਜ਼ਾਦਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੧੨. ਬਚਪਨ। ੧੩. ਬਾਕੀ ਵਰ੍ਹੇ। ੧੪. ਉਮਰ। ੧੫. ਜੁਆਨੀ। ੧੬. ਧਨ। ੧੭. ਇਸਤ੍ਰੀ। ੧੮. ਭੋਗ ਦੇ ਆਨੰਦ ਵਿੱਚ। ੧੯. ਬੁਢੇਪਾ। ੨੦. (ਜੁਆਨੀ ਨੇ) ਰੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ। ੨੧. ਕੁਝ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਗਈ। ੨੨. ਹੇ ਅਗਨਤਾਤ ਵਡੇ ਪਸੂ। ਸਿਮਰ, ਸਿਮਰ।

A ਪਾ: ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਏ ਸਿਵ ਰੂਪ ਪਰਮੇਸੁਰ।

B ਪਾ: ਇਕ ਬੈਸ ਬਿਤਾਯੋ ਵੀ ਹੈ।

ਮਲਾਰ ॥

ਨੇਹੂ^੧ ਕਰਜੋ ਨ ਰੇਗਜੋ ਮਨ ਆਪਨ,

ਸਾਧੂ ਕੋ ਸੰਗਿ ਨ ਮੂੜ ਕਿਯੋ, ਨਹਿ

ਮੱਖ ਕੋ ਕਰਮ ਨ ਨੇਕ^੨ ਕਿਯੋ, ਮਨ

ਸਾਧ ਜਪਜੋ ਨਹਿ ਪੁੰਨ ਕਿਯੋ ਕਛੁ, ਐਸਿ ਹੀ ਐਸ ਸੁ ਬੈਸ ਬਿਤਾਯੋ ॥੨੧੪॥੮੪੪॥੧੫੯੮॥

ਕੋਰੂ^੩ ਕਠੋਰ ਕਲੰਕ ਲਗਾਯੋ ॥

ਕੋਰੂ ਮਨੁਆ ਕਰਿ ਨੇਹੁ ਰੰਗਾਯੋ ॥

ਨਾਹਕ^੪ ਜੀਅਰਾ ਆਪ ਬੰਦਾਯੋ ॥

ਮਲਾਰ ॥

ਚੇਤ ਰੇ ਚੇਤ ਅਚੇਤ ਮਹਾਂ ਪਸੁ,

ਧਾਮ ਕਿ ਕਾਮ ਕਹਾਂ ਉਰਝਜੋ ਜੜ, ਹੋਹੁ ਸੁਚੇਤ^੫ ਭਜੋ ਅਬਿਨਾਸੀ ॥

ਕਾਲ ਗਜੋ ਜਿਮ ਆਜ ਬਿਤੈ ਹਹਿ, ਫਿਨ ਫਿਨ ਅਵਧਿ ਘਟੈ ਤਨ ਨਾਸੀ ॥

ਭਗਤਿ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਕਾਜ ਸਰੇ ਕਛੁ^੬, ਖੋਜਢੰਢੋਲ ਫਿਰਯੋ ਉਪਹਾਸੀ ॥੨੧੫॥੮੪੫॥੧੫੯੯॥

ਮਲਾਰ ॥

ਰੇ ਮਨ ਮੂੜ ਮਹਾ ਪਸੁ ਹੂੜ^੭, ਤੁਝ ਬਾਰੰਬਾਰ ਕਹਜੋ ਸਮਝਾਈ ॥

ਨੇਹੂ^੮ ਕਰੋ ਚਰਨਾਂਬੁਜ^੯ ਸੋ, ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ^{੧੦} ਰਾਮ ਜਪੋ ਲਿਵਲਾਈ ॥

ਕੋਨ-ਕੁਮੱਤਿ ਬਿਮੱਤਿ ਭਯੋ ਪਸੁ ਧਾਮ^{੧੧} ਕੇ ਕਾਮ ਰਹਜੋ ਉਰਝਾਈ^{੧੨} ॥

ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਰੋ^{੧੩} ਤੁਮ ਸ੍ਰੀਪਤਿ ਸੋ, ਜਿਮ ਪਾਨੀ ਮੋ ਖੇਵਨ ਨਾਉ ਚਲਾਈ ॥੨੧੬॥੮੪੬॥੧੬੦੦॥

ਮਲਾਰ ॥

ਕਾਹਿ ਕੋ ਪਾਹਨ^{੧੪} ਪੂਜਤ ਰੇ ਪਸੁ ! ਤੋਹਿ ਕਛੁ ਬਰ-ਦਾਨ-ਨ-ਦੇ-ਹੈB

ਸੇਵ ਸਦਾ ਲਖਮੀ-ਪਤਿ ਕੋ, ਜਿਹ ਨਾਮ ਜਪੋ ਜਮ-ਤ੍ਰਾਸੁ^{੧੫} ਮਿਟੈ ਹੈ ॥

ਬੀਤਿ ਗਏ ਬਹੁ ਬੁਖ ਸੇਵਤ, ਫੋਕਟ ਕਰਮ ਸਭਿ ਬੈਸ ਬਿਤੈ ਹੈ^{੧੬} ॥

ਮਾਨ ਰੇ ਮਾਨ ਅਜਾਨ ਮਹਾ ਪਸੁ ! ਨਾਹਿਨ ਮੂੰਡ ਪੁਨੈ ਪਛੁਤੈ ਹੈ^{੧੭} ॥੨੧੭॥੮੪੭॥੧੬੦੧॥

੧. ਮੋਹ । ੨. ਕੋਰਾ, ਬੇ-ਲਾਗ । ੩. ਵਿਅਰਥ । ੪. ਹੁਸ਼ਤਾਰ । ੫. ਹੇ ਮੁਰਖ ! ਘਰਦਿਆਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਹੈ ? ੬. ਜਿਸਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲ ਦਾ ਦਿਨ (ਐਵੇਂ) ਬੀਤ ਗਿਆ ਹੈ ਅੱਜ ਵੀ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦੇਵੇਗਾ ? ੭. ਖੋਲ੍ਹ ਭਾਲ ਨਾਨਕ ਵਿਰਨ ਲਈ ਮਖੋਲ ਹੀ (ਹੋਣਾ) ਦੇ । ੮. ਅੜਬੰਗ । ੯. ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ । ੧੦. ਰਾਤ ਦਿਣੇ । ੧੧. ਪ੍ਰੀਤਿ । ੧੨. ਹੇ ਪਸੁ ! ਕਿਹੜੀ ਖੋਟੀ ਮੱਤ ਨਾਲ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ । ੧੩. ਘਰ । ੧੪. ਫਸ । ੧੫. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਲਾਹ ਦੀ ਚਲਾਈ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਬੋਝੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਅਤੇ ਉਹ ਚਲਦੀ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਇਸੇ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੀਤਿ ਵੀ ਮਾਲੂਮ ਨਾ ਹੋਵੇ ?) ੧੬. ਪੱਥਰ । ੧੭. ਯਮ ਦਾ ਡਰ । ੧੮. (ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ) ਸੇਵਦਿਆਂ ਬਹੁਤ ਵਰਸ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ । ੧੯. (ਅਤੇ ਆਇੰਦਾ ਤੀ) ਨਹੀਂ ਉਮਰ ਵਜਰਥ ਕਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬੀਤੇਗੀ । ੨੦. ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਿਰ ਧਨ ਕੇ 'ਛੁਡਾਵੇ'ਗਾ ।

A ਪਾ: ਜਿਮਪਾਨੀ ਮੋ ਖੇਵਨ ਨਾਉ ਚਲਾਈ ।

B ਪਾ: ਰੋਹਿ ਕਛੁ ਬਰ ਦੇਇ ਨ ਦੇ ਹੈ, ਵੀ ਹੈ ।

ਮਲਾਰ ॥

ਕਾਹਿ ਕੇਂ ਹੂੜ ਕਰੈਂ ਅਪਨੋਂ ਜੜ ! ਹੂੜ ਕਿਯੇ ਕਿਛੁ ਹਾਥਨ ਐ ਹੈ ॥
 ਆਜ ਕਿ ਕਾਲ ਗੁਸੈਂ ਜਮ ਆਇ ਕੈ, ਲੋਕ ਗਯੋ ਪੁਲੋਕ ਗਵੈ ਹੈ ॥
 ਚੇਤ ਰੇ ! ਚੇਤ ਬਨਯੋ ਭਲ-ਦਾਵਰ, ਫੇਰ-ਨ ਐਸ ਸੁ ਦਾਵ ਮਿਲੈ ਹੈ ॥
 ਬਾਰੰਬਾਰ ਤੁਝਹਿ ਸਮਝਾਵਤ, ਰਾਮ-ਭਜੋ ਨਹਿ ਕੀਯੋ ਹੀ ਪੈ ਹੈ ॥੨੧੮॥੮੪੮॥੧੬੦੨॥

ਮਲਾਰ

ਨਾਹਿਨ ਸਾਧੁ ਕੋ-ਸੰਗ ਕੀਯੋ ਪਸੁ ^੧ਨਾਹਿਨ ਤੀਰਥਿ ਗਵਨ ਕਰਾਯੋ ॥
 ਨਾਹਿਨ ਬ੍ਰਤ, ਤਪਸਯਾ-ਕੀਨਯੋ, ਨਾਹਿਨ ਜਾਚਕਾ ਦਾਨ ਦਿਵਾਯੋ ॥
 ਬੈਸਾ ਗਈ ਬਿਖਯਨਾ ਸੰਗ ਬੈਸਾ ਕੈ, ਅੰਧਿ ਕਟਯੋ, ਹੁਣ ਕਾਲ ਨਿਯਯਾਯੋ ॥
 'ਭੋਰ-ਗਏ ਬਗੁ-ਬੇਨਸਿ ਆਇ ਕੈ, 'ਭੋਰ ਭਈ ਕਛੁ-ਹਾਥ-ਨ-ਆਯੋ ॥੨੧੯॥੮੪੯॥੧੬੦੩॥

ਮਲਾਰ

ਬਿਗਰਯੋ-ਕਛੁ ਨਾਹਿਨਿ ਚੇਤ-ਰੋ-ਚੇਤਤੁ, ਹੋਹੁ ਸੁਚੇਤ^੨ ਲੇ ਕਾਜ ਸਵਾਰੀ ॥
 ਕਾਹਿ-ਕੋ-ਭੋਲਤ-ਦੀਨ^੩ ਮਹਾ ਪਸੁ, ਏਕ-ਘਰੀ, ਅਧਿ-ਆਧਿ^੪ ਚਿਤਾਰੀ^੫ A ॥
 ਲਾਭ-ਭਯੋ-ਸੁਇ ਜਾਨ-ਰੇ^੬ ! ਜਾਨਹੁ, ਬਾਰੰਬਾਰ ਤੁਝੇ ਸਮੁਝਾਰੀ ॥
 ਜੀਤਿ-ਲੇ-ਦਾਉ, ਹੁਣ-ਦਾਵ-ਬਨਯੋ, ਮਨਜੀਤਿਕੈਬਾਜੀ, ਤੂ-ਕਾਹਿ-ਕੁ-ਹਾਰੀ^੭ ॥੨੨੦॥੮੫੦॥੧੬੦੪॥

ਮਲਾਰ ॥

ਸੇਵ ਕਰੋ ਕਰੁਨਾ-ਨਿਧਿ-ਕੀ, ਜਿਰ-ਸੇਵਤ ਚਾਰ-ਪਦਾਰਥ ਪੱਯੋ ॥
 ਨਾਮ ਲਿਯੋ ਜਮ-ਤ੍ਰਾਸ^੮ ਮਿਟੈ ਕਲਿ-ਕਾਲ-ਨਸੈ^੯ ਹਰਿ-ਸਰਨ-ਸਿਪੱਯੋ ॥
 ਲੋਕ ਪੁਲੋਕ ਸਭੀ ਸੁਧਰੇ, ਹਰਿ ਭਗਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਇ ਧਿਅੱਯੋ ॥
 ਦਾਸ ਗੁਬੰਦ ਵਤਹ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ, ਐਸੋ ਪ੍ਰਭ-ਛੋਡ ਅਵਰ-ਕਤ-ਜੱਯੋ ? ॥੨੨੧॥੮੫੧॥੧੬੦੫॥

੧. ਅਤਬੰਗਤਾਈ। ੨. ਪਕਤੋਗਾ। ੩. ਰੰਗਾ ਪਾਵ। ੪. ਤੀਰਥਾਂ ਤੇ ਫਿਰਨਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।
 ੫. ਮੰਗਤਿਆਂ ਨੂੰ। ੬. ਉਮਰ। ੭. ਵਿਸ਼ਵੀਆਂ। ੮. ਬਹਿ ੯. ਮਰਨਾ ਨੇੜੇ ਆ ਗਯਾ ਹੈ। ੧੦. (ਭੋਰ)
 ਕਾਲੇ ਕੇਸ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਚਿੱਟੇ ਕੇਸ ਆ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ ਹਨ। ੧੧. ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਫਿਰ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਣ ਨਹੀਂ
 ਆਵੇਗਾ? ੧੨. ਹੋਸਿਆਰ। ੧੩. ਰਿਸ ਵਾਸਤੇ ਕੰਗਲ ਵਿਚਿ ਹੋ ਕੇ ਫਿਰਦਾ ਹੈ? ੧੪. ਅੱਧੀ ਤੋਂ ਭੀ ਅੱਧੀ, ਚੰਘਾ ਹੋਇਆ।
 ੧੫. ਸਿਮਰ ਲੈ। ੧੬. ਹੋ ਪਠਾਰੇ! ੧੭. ਤੂੰ! ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ਹਾਰ ਦਿਤੀ ਹੈ? ੧੮. ਯਮ ਦਾ ਡਰ। ੧੯. ਭਯਾਨਕ ਮੌਤ
 ਨਸ ਜਾਵੇਗੀ, ਜਿੰਦਗੀ ਚੰਗੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਗੁਜਰੇਗੀ।

A ਪਾ: ਏਕ ਘਰੀ ਵਨ ਆਧਿ ਚਿਤਾਰੀ।

ਮਲਾਰ ॥

ਤੂੰਹੀ-ਹੈ ਮਾਤ, ਪਿਤਾ, ਗੁਰੂ ਤੂੰਹੀ ਹੈ, ਤੂੰਹੀ ਹੈ ਪੱਖਨਹਾਰਾ ਗੁਸੱਯੈ ॥
 ਤੇਰੇ ਈ ਮਾਨ ਅਰੁ ਤਾਨ ਹੈ ਤੇਰੇ ਹੀ ਤੇਰੇ ਹੀ ਆਸ, ਭਰੋਸਾ-ਕਹੱਯੈ
 ਨਿਮਾਨੇ ਕੇ ਮਾਨ, ਨਿਤਾਨੇ ਕੇ ਤਾਨੇ ਨਿਥਾਵ ਕੇ ਥਾਵ ਤੁਹੀ ਸਭਿ-ਗੱਯੈ ॥
 ਪਾਵ ਪਰੇ ਪ੍ਰਮੇਸੁਰ ਤੋਹਿ ਕੈ ਬਾਰੰਬਾਰ ਤੁਝੈ ਬਲਿ ਜੱਯੈ ॥੨੨੨॥੮੫੨॥੧੬੦੬॥

ਮਲਾਰ

ਹੇ ਕਰੁਨਾਨਿਧ ! ਭੂਲ ਛਮੋ ਪ੍ਰਭਾ, ਦੇਹੁ ਅਭੈ ਪਦ ਭਗਤਿ ਅਖੰਡਾ ॥
 ਨਾਮ ਬਡੋ, ਪਰਤਾਪੋ ਬਡੋ ਪ੍ਰਭੂ, ਉਚ ਤੇ ਉਚ ਸਦਾ ਪ੍ਰਚੰਡਾ ॥
 ਆਸ ਬਡੋ ਭਰਵਾਸ ਬਡੋ, ਪਿਰਵਾਸ ਬਡੋ ਚਰਨਨ ਚਿਤ ਮੰਡਾ ॥
 ਮਤਿ ਮੰਦਬਡੋ, ਅਪਰਾਧਿ-ਬਡੋ, ਸਰਨਾਗਤਿ ਆਇ ਗਹੀ ਬਰਬੰਡਾ ॥੨੨੩॥੮੫੩॥੧੬੦੭॥

ਮਲਾਰ ॥

ਪ੍ਰਜਬੋ-ਜੋਗਾ ਸਦਾ ਪਰਮੇਸੁਰਾ, ਜਿਹ ਕੇ ਪਰਸੇ ਅਘ ਓਘ ਬਿਲਾਹੀ ॥
 ਬਜਾਪ ਰਹਯੋ ਜਲ ਮੈ, ਬਲ ਮੈ ਪਲ ਮੈ ਪਸੁ ਪੰਖਨ ਮੈ ਜਹ-ਜਾਹੀ ॥
 ਪੇਖਤ ਹੈ ਜਲ ਮੈ, ਬਲ ਮੈ ਪਟ ਪੇਟਨ ਮੈ, ਸੁ ਜਹਾਂ ਕਫੁ ਨਾਹੀ ॥
 ਨਾਮ ਜਪੋ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰਾ ਤਾਹਿ ਕੇ, ਜਾਸ ਜਪੋ ਜਮ ਤ੍ਰਾਸ ਮਿਟਾਹੀ ॥੨੨੪॥੮੫੪॥੧੬੦੮॥

ਮਲਾਰ ॥

ਕਾਹਿ ਕੁ ਚਿੰਤ ਕਰੇ ਚਿਤ ਚੇਤ, ਚਿੰਤਾਮਨਿ ਚਰਨ ਭਜੇ ਤਰ ਜੱਯੈ ॥
 ਬਜਾਪਿ, ਅਜਾਮਲ, ਗੀਧ ਤਰੇ, ਗਜ ਤ੍ਰਾਸ ਮਿਟੀ, ਗਨਿਕਾ ਹੂੰ ਤਰੱਯੈ ॥
 ਪ੍ਰਹਿਲਾਦਿ ਤਰੇ, ਅੰਬਰੀਕ-ਤਰੇ, ਪ੍ਰਾਅ-ਬਾਲ-ਤਰੇ ਭਵ-ਫੰਧਿ-ਮਿਟੱਯੈ ॥
 ਸੇਵ-ਰੇ-ਸੇਵ ਸ੍ਰੀਪਤਿ-ਕੇ, ਮਨ ਤੂ-ਭੀ-ਤਰੇ, ਨਿਸਚੈ ਗਤਿ-ਪੱਯੈ ॥੨੨੫॥੮੫੫॥੧੬੦੯॥

੧. ਪਾਲਣ ਵਾਲਾ । ੨. ਹੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ! ੩. ਤੂੰ ਹੀ, ਸਾਰੇ ਨਿਥਾਵਿਆਂ ਦਾ ਥਾਂ ਕਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੪. ਹੇ ਪਰਮੇਸੁਰ ! ਤੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ । ੫. ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਭੁਲ ਮਾਫ ਕਰ ਦਿਓ ? ੬. ਨਿਰਭਯਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਮੁਕਤ । ੭. ਇਕ ਰਸ ਭਗਤੀ । ੮. ਪ੍ਰਭਾਵ । ੯. ਹਰ ਸਮਯ ਤੇਜਸਯ । ੧੦. (ਹੇ ਪਰਮੇਸੁਰ ! ਆਪ ਦੇ) ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਵਡਾ ਆਸ਼੍ਰਯ ਚਿਤ ਵਿੱਚ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । ੧੧. (ਮੈਂ) ਵਡਾ ਨੀਚ ਬੁਧਿ ਅਤੇ ਵਡਾ ਪਾਪੀ ਹਾਂ । ੧੨. ਹੇ ਬਲਵੰਤ ! ਹੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ! ੧੩. ਪ੍ਰਸਣ ਲਾਜਕ, ਪ੍ਰਸ਼ਯ । ੧੪. ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਸਣ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੫. ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਈਏ । ੧੬. ਪਾਲਦਾ ਹੈ । ੧੭. ਵਿੱਡਾਂ ਦਿਆਂ ਪੜਦਿਆਂ ਵਿੱਚ । ੧੮. ਰਾਤ ਦਿਣੇ । ੧੯. ਹੇ ਚਿਤ ! ਕਿਸ ਵਾਸਤੇ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ੨੦. ਪਰਮੇਸੁਰ । ਸਿਕਾਰੀ ! ੨੧. ਸੰਸਾਰ ਦਿਆਂ ਖੰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਕੇ । ੨੨. ਮੁਕਤ ਪਾਵੇਗਾ ?

A ਪ: ਬਨ-ਮੇ, ਵੀ ਹੈ ।

ਮਲਾਰ ॥

ਭੂਲ-ਛਮੋ ਸ੍ਰੀ-ਨਾਥ^੧ ਰਮਾਪਤਿ, ਹੋ ਕਰੁਨਾ-ਨਿਧ ! ਦਾਸ ਤੁਹਾਰੋ ॥
 ਅਵਗੁਨ-ਕੋਟਿ ਭਰੇ-ਅਪਰਾਧਿ^੨, ਅਵੱਗਜਾ^੩, ਦੋਖ ਨ ਨੈਕ^੪ ਬਿਚਾਰੋ ॥
 ਜੋ-ਹਮ-ਪੂਤ ਕ੍ਰਪੂਤ-ਸਭੀ-ਬਿਧਿ, ਅਵਗੁਨ, ਚੁਕ^੫ ਨ-ਦਾਸ-ਚਿਤਾਰੋ^੬ ॥
 *ਬਾਹ-ਗਹੇ ਕੀ ਲਾਜ ਕਰੋ ਮੁਝ, ਹੋ ਭਗਵੰਤ ! ਦਯਾ ਕਰ ਤਾਰਹੁ^੭ ॥੨੨੬॥੮੫੬॥੧੬੧੦॥

ਮਲਾਰ ॥

ਜਾਨਹੁ-ਜਾਨ-ਸੁਜਾਨ-ਸਭੀ-ਬਿਧਿ ਅਰਦਾਸ-ਇਹੈ ਭਵ-ਤਾਪ-ਨਿਵਾਰਹੁ^੧ ॥
 ਜਨਮ, ਮਰਨ-ਦੋਊ-ਤ੍ਰਾਸ-ਬਡੇ, ਜਮਫੰਧ-ਕਟੋਂ, ਭਵ^੨ ਪਾਰ ਉਤਾਰਹੁ ॥
 ਹੋ ਮਤਿ-ਮੰਦ-ਅਨਾਥ ਹੋ-ਨਾਥ ! ਦਰਿਦ੍ਰ-ਹਰੋ, ਮੁਹਿ-ਲੇਹੁ-ਉਥਾਰਹੁ ॥
 ਦਾਸ ਗੁਬੰਦ ਬਿਜਯ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕੀ, ਬਾਹ-ਦੇ ਬਾਹ-ਦੇ ਮੁਹਿ-ਨਿਸਤਾਰਹੁ ॥੨੨੭॥੮੫੭॥੧੬੧੧॥

ਮਲਾਰ ॥

ਜੇ-ਉਪਮਾ ਸ੍ਰੀ-ਨਾਥ-ਕੀ-ਗਾਇ-ਹੈ^੧; ਤੇ ਭਵ-ਫਾਸਿ^੨ ਨ-ਫੇਰ-ਪਰੇਂਗੇ ॥
 *ਆਰਤਿ-ਜੱਗ-ਕਰੇਂ-ਹਰਿ ਹੇਤੁ ਰਹੈ^੩ ਸ੍ਰੀ ਨਾਥ ਨਿਸ੍ਰੈ ਕੈ ਤਰੇਂਗੇ ॥
 ਪੂਜਬੇ ਜੋਗ^੪ ਨ ਔਰ ਹੈ ਦੂਸਰ, ਏਕ ਗੁਪਾਲ ਗੁਪਾਲ ਕਰੇਂਗੇ ॥
 *ਲੋਕ ਸੁਖੀ ਪਰਲੋਕ ਖਲਾਸ^੫ C. *ਅਕਾਲ ਅਕਾਲ ਅਕਾਲ ਕਰੇਂਗੇ ॥੨੨੮॥੮੫੮॥੧੬੧੨॥

ਮਲਾਰ ॥

ਭਗਤਿ ਹੇਤੁ ਅਵਤਾਰ^੧ ਲਿਯੋ, ਦਸ ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਸਰੂਪ ਨਰੋਤਮ^੨ ॥
 ਭਗਤਿ ਤਰੇ ਭਗਵਾਨ^੩, ਬਲੀ ਰਿਪੁ^੪ ਨਾਸ ਕਿਯੋ, ਅਵਤਾਰ ਅਨੂਪਮ^੫ ॥

੧. ਮਾਯਾ ਦਾ ਮਾਲਿਕ । ੨. ਪਾਪਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਹਾਂ । ੩. ਬੇ ਅਦਬੀਆਂ । ੪. ਰਤਾਂ ਮਾਤ੍ਰ । ੫. ਭੁੱਲਾਂ ।
 ੬. ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਫੜਨ ਦੀ ਸ਼ਕਮ ਰਖੋ ? ੭. ਹੋ ਸਾਰੀ ਤਰਾਂ ਨਾਲ ਚਤੁਰ ਗਣਾਨੀ ! ਜਾਣੋ ਕਿ ? ੮. ਸੰਸਾਰ ਦੀ
 ਜਲਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਓ ? ੯. ਯਮਾਂ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਕਟ ਦਿਓ ? ੧੦. ਸੰਸਾਰ । ੧੧. ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਫਾਹੀ ਵਿੱਚ ।
 ੧੨. (ਜਿਹੜੇ ਵੀ) ਹਰਿ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਆਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਯਗਯ ਕਰਨਗੇ । ੧੩. ਉੱਚਾਰਨਗੇ । ੧੪. ਪੂਜਨ । ੧੫-੧੬. ਜਿਹੜੇ
 ਵੀ ਮਨ, ਬਾਣੀ, ਕਰਮ-ਨਾਲ ਅਕਾਲ ਅਕਾਲ ਕਰਨਗੇ (ਓਹੀ) ਇਸ ਲੋਕ ਵਿਚ ਸੁਖੀ ਅਤੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ
 (ਖਲਾਸ) ਮੁਕਤ (ਹੋਣਗੇ) । ੧੭. ਜਨਮ । ੧੮. ਪੁਰਸੋਤਮ, ਵਿਸ਼ਨੂ-ਨੇ । ੧੯. ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਭਗਤ ਤਾਰੇ । ੨੦. ਬਲਵਾਨ
 ਦੁਸ਼ਮਣ । ੨੧. ਸੁੰਦ੍ਰ ਅਵਤਾਰ ਨੇ । A ਪਾ: ਬਿਚਾਰੋ ।

B ਇਹ ਪਦ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਥੀੜਾਂ ਵਿਚ ਏਸੇ ਹੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਲਿਖਣਾ ਹੋਇਆ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ੈਲੀ
 ਅਨੁਸਾਰ "ਤਾਰੋ" ਪਦ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ । ਅਤੇ ਅੰਕ ੨੨੭॥੮੫੭॥੧੬੧੧॥ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਮੁਤਾਬਕ ਉਪਰੋਕਤ ਸਰੂਪ ਸੁੱਧ ਹੈ ।
 ਇਹ ਭੀ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਦਾ ਫਲ ਹੈ । ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਯਦ ਅੰਕ ੨੨੬॥੮੫੬॥੧੬੧੦॥ ਦਾ ਭੀ
 ਸੁੱਧ ਤੁਕਾਤ "ਤੁਹਾਰਹੁ, ਬਿਚਾਰਹੁ, ਚਿਤਾਰਹੁ ਅਤੇ ਤਾਰਹੁ" ਹੋਵੇ ?

C ਪਾ: ਲੋਕ ਸੁਖੀ ਪਰਲੋਕ ਸਖਾਲਸ, ਵੀ ਹੈ ।

ਦੇਤ ਬਧੇ' ਸੁਰ ਥਾਪ ਥਪੇ' 'ਕੁੰਦਿ ਭਾਰ ਮਿਟੈ ਕਰਿ ਰੱਛ ਪਦੋਤਮ ॥
 'ਗਾੜੇ ਗੜਾਣ ਕੋ ਤੋਰਤ ਹੈ, 'ਦੁਖ ਦੁੰਦ ਦਰਿਦ੍ਰ ਹਰੇ, ਪੁਰਖੋਤਮ ॥੨੨੯॥੮੫੯॥੧੬੧੩॥

ਬਾਸਵ ਹੇਤੁ^੬ ਚੜ੍ਹਜੋ ਦਲ ਸਾਜ ਕੈ, ਭਗਤਿ ਸਮਾਜ ਲਿਯੋ^੭ ਹਰਿ ਆਯੋ ॥
 ਇੰਦ੍ਰ ਸਮੇਤ ਨਿਹਾਲ ਕਿਯੋ ਸੁਰ, ਦਰਸ ਦਿਯੋ ਸੰਤਾਪ^੮ ਮਿਟਾਯੋ ॥
 'ਸੁੰਦ੍ਰ ਬਿਨਯ ਆਪੀਨ^੯ ਭਗਤਿ ਬਸਿ, ਦਾਨ ਬਿਜੈ ਰਨ^{੧੦} ਤਾਹਿ ਦਿਵਾਯੋ ॥
 ਭਾਗ ਬਡੇ ਸੁਰ ਰਾਜਨ^{੧੧} ਕੇ, ਕਰਿ ਭਗਤਿ ਬਿਨੈ^{੧੨} ਭਗਵੰਤ ਰਿਝਾਯੋ ॥੨੩੦॥੮੬੦॥੧੬੧੪॥

ਮਲਾਰ ॥

ਤੈਸਹਿ ਰਛ ਕਰੋ ਹਮਰੀ ਪ੍ਰਭ ਦਾਨ ਯਹੈ ਬਰ ਦੇਹੁ, ਖਰਾਰੀ
 'ਪ੍ਰੀਤਿ ਘਟੈ ਚਰਨਾਬੁਜ ਸੋ ਨਹਿ, 'ਮੁਕਤਿ ਚਹੈ ਤੂ ਦਰਸ ਭਿਖਾਰੀ^{੧੩} ॥
 ਲਾਲਚ ਹੀਯ ਬਡੋ, ਮਨ ਲਾਲਸ, ਦਾਨ ਯਹੈ ਬਰ ਦੇਹੁ ਮੁਰਾਰੀ ॥
 ਦੇ ਦੁੰਦੁ ਨੈਨ ਤਪੈ ਦਰਸਨ ਹਿਤੁ, ਦੇਹੁ ਦਰਸ ਹੋ ਲਾਲ ਬਿਹਾਰੀ^{੧੪} ॥੨੩੧॥੮੬੧॥੧੬੧੫॥

ਮਲਾਰ ॥ ਭੂਲ ਛਮੋ ਕਰੁਨਾਨਿਧ ਮੋਰਿ ਜੁ, ਪਾਵ ਪਰੋ^{੧੫} ਬਲਿ ਜਾਉ ਤਿਹਾਰੀ^{੧੬} ॥
 ਕੋਟਿ ਕਲੰਕ-ਭਰੇ ਅਵਗੁਨ ਕਰਿ, ਕਾਚੀ ਸੁ ਦੇਹਿ ਅਵੱਗਯਾ ਕਾਰੀ^{੧੭} ॥
 ਹੋ ਮਤਿ ਮੰਦ, ਪਤਿਤ ਕੋ ਨਾਯਕ^{੧੮}, ਤਾਰਹੁ ਨਾਥ ਮਹਾ ਦੁਖ ਭਾਰੀ ॥
 ਨਾਥ! ਸਨਾਥ^{੧੯} ਕਰੋ ਨਿਜਦਾਸ ਹੇ ਰਾਜਿਵ ਨੈਨ^{੨੦}, ਬਿਸਾਲ ਬਿਹਾਰੀ^{੨੧} ॥੨੩੨॥੮੬੨॥੧੬੧੬॥

ਮਲਾਰ ॥

ਭੋ^{੨੨} ਭਗਵਾਨ ! ਮਾਂਗੋ, ਯਹਿ ਦਾਨ, ਦਯਾ ਕਰ ਦੇਹੁ ਜਗਤਗੁਰੁ ਸ੍ਰਾਮੀ ! ॥
 ਹੋ ਸਭਿ ਜੋਗ^{੨੩} ! ਸਭੀ ਗੁਨ ਪੂਰਨ ! ਏਕ ਅਨੇਕ^{੨੪} ਬੇਅੰਤ, ਪ੍ਰਨਾਮੀ^{੨੫} ॥

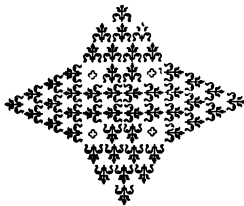
੧. ਦੋਤਮ ਮਾਰੇ। ੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਠਾਟ ਬਨਾਏ। ੩. ਧਰਤੀ ਦੇ ਭਾਰ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਕੇ ਉੱਤਮ ਪਦ ਦੀ ਰਖਯਾ ਕੀਤੀ। ੪-੫. ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਭਾਰੀ ਕਿਲਿਆ ਨੂੰ ਫਤਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਭਾਰੀ ਦੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਦਲਿਦ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੬. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਵਾਸਤੇ। ੭. ਭਗਤ ਸਿਪ੍ਰਦਾਯ ਦੇ ਵਾਸਤੇ। ੮. ਦੁੱਖ। ੯. ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਅਪੀਨ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਕੋਨਤੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋ ਕੇ। ੧੦. ਜੰਗ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਦਾਨ। ੧੧. ਇੰਦ੍ਰ। ੧੨. ਸ਼ੁਧਾ ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ। ੧੩. ਹੇ ਖਰ (ਦੈਤਿਕ) ਦੇ ਵੰਗੇ ! ੧੪-੧੫. ਚਰਨਾਂ ਕੰਵਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰੀਤਿ ਨਾਂ ਘਟੇ (ਸੋ) ਤੇਰੇ ਦੀਦਾਰ ਦਾ ਮੰਗਤਾ ਮੁਕਤ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ੧੬. ਹੇ ਵਜਾਪਕ ਪ੍ਰੀਤਮ ! ੧੭. ਪੈਰੀ ਪੈਂਦਾ ਹਾਂ। ੧੮. ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ੧੯. ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ। ੨੦. ਗਿਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ। ੨੧. ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ। ੨੨. ਹੇ ਕਮਲ ਨਯਨ ! ੨੩. ਬਹੁਤ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ ! ੨੪. ਹੇ ਵਡੇ ਵਿਹਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ! ੨੫-੨੬. ਹੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੂੰ ਸਾਰਿਆਂ (ਕੇਮਾਂ ਵਿਚ ਸਾਮਰਥ) ਯੋਗ ਹੈਂ। ੨੬. (ਹੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ! ਤੂੰ) ਇਕ ਸੂਰੂਪ ਵੀ ਹੈਂ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਸੂਰੂਪ ਭੀ ਹੈਂ। ੨੭ ਨਮਸਕਾਰ ਯੋਗਜ।

A ਪਾ: ਸਕਤ ਬਿਨੈ ਆਪੀਨ, ਵੀ ਹੈ। B ਪਾ: "ਤੂ ਦਰਸ ਤ੍ਰਿਖਾਰੀ" ਵੀ ਹੈ।

ਸਕੂ ਸਸੰਧ^੧ ਕਿਯੋ ਬਹੁ ਭਾਤਿਨ, ^੨ਤੁੱਖ ਕਰੀ ਰਿਪੁ ਬਯਾਲਹ ਗਾਮੀ ॥
ਦੀਨਬਿਜੈ ਬਰ ਦਾਨ^੩ ਬਿਨੈ ਸੁਨਿ, ਭਗਤਿ ਬਿਨਯ ਵਸਿਅੰਤਰਯਾਮੀ ॥੨੩੩॥੮੬੩॥੧੬੧੭॥

ਮਲਾਰ ॥

ਹੇ ਜਗਬੰਦ^੪ ਖਰਾਰਿ^੫, ਮੁਕੰਦ^੬ ਸ੍ਰੀ ਪਤਿ^੭, ਨਾਥ ਬਿਨੈ ਸੁਨਿ ਲੀਜੈA ॥
ਸੰਤ ਸਹਾਯ^੮, ਸਦਾ ਬਰਦਾਯ^੯, ਮਯਾ ਕਰਾ^{੧੦}, ਨਾਥ ! ਦਯਾ ਮੁਹਿ ਕੀਜੈ ॥
^{੧੧}ਜੋ ਲੋ ਸੰਸਕਾਰ ਸੰਸਾਰ ਬਿਖੈ, ^{੧੨}ਤੋ ਲੋ ਕਛੁ ਬਾਤਨ ਤੇ ਨਹਿ ਛੀਜੈ ॥
ਬਾਰੰਬਾਰ ਨਮਾਮਿ ਨਮਾਮਿ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਿ ਨਾਥ ! ਯਹੈ ਵਰ ਦੀਜੈ ॥੨੩੪॥੮੬੪॥੧੬੧੮॥
ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਪੁਰਾਣੇ, ਕਲਿਮਲ ਕਲੁਖB ਬਿਧੁੰਸਨੋ^{੧੩}, ਉਕਤਿ ਬਿਲਾਸ^{੧੪}
ਸਕ੍ਰਾਦਿ-ਸੁਰਗਨਾਨਿ ਸਹਿਤ ਜਾਤ੍ਰਾ ਸਮਰਾ^{੧੫}, ਕਥਿ ਬੇਨਤੀ ਬਰਨਨੈ,
ਨਾਮ ਦੁਤਿਯ ਧਯਾਯ ਸਮਾਪਤ C ਸੁਭ ਮਸਤ^{੧੬} ॥੨॥

੧. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਹੋਸਲਾ ਅਫਜਾਈ ੨. ਸੱਪ ਦਾ ਵੈਰੀ, ਗਦੁੜ ਤੇ (ਸੂਰ ਹੋ ਕੇ) ਜਾਣ ਵਾਲੇ (ਵਿਸ਼ਨੂ) ਨੇ ਹੋਸਲਾ ਅਫਜਾਈ ਕੀਤੀ ੩. ਜਿੱਤ ਦਾ ਵਰਦਾਨ ੪. ਹੇ ਜਗਤ ਧੂਜਨ ! ੫. ਖਰ (ਦੇਤਰ) ਦੇ ਵੈਰੀ ! ੬. ਮੁਕਤ ਦਾਤਾ ! ੭. ਮਾਯਾ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ! ੮. ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸਹਾਯਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੯. ਨਿਤਰ ਹੀ ਵਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ੧੦. ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੀ ਖਾਣਿ। ੧੧—੧੨. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤੱਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ (ਅਰਥਾਤ ਜੀਵਨਿ) ਹੈ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਾਂ ਵਿਗੜੇ ਅਰਥਾਤ ਸਹਨ ਸੀਲ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਯਾਤ੍ਰਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਵੇ। ੧੩. ਪਾਪਾਂ ਅਤੇ ਕਲੰਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੪. ਓਹ ਕਥਨਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਪਦ ਇਜੇਹਾ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸ਼ੁਭਾ ਯਾ ਛੁਬਿ ਤੋਂ ਹੀਣ ਹੋਵੇ। ੧੫. ਇੰਦ੍ਰ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਸਮੇਤ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਚੜਾਈ। ੧੬. (ਨਾਮ) ਪੁਸਿੱਧ ਦੂਜਾ ਅਧਯਾਯ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

A ਪਾ: ਹੇ ਜਗ ਬੰਦ ਮੁਕੰਤ ਸ੍ਰੀ ਪਤਿ ਨਾਥ ਬਿਨੈ ਹਮਰੀ ਸੁਨਿ ਲੀਜੈ।

B ਪਾ: ਕਲਿਮਲ ਕਲੁ ਦੁਖ ਬਿਧੁੰਸਨੋ।

C ਪਾ: ਨਾਮ ਦੁਤੀਯੋ ਧਿਆਯ ਸਮਾਪਤਹ।

ਅਥ ਦੇ-ਦਲ ਜੁਧ ਕਥਾ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਣ ਨੰਬਰ ੧੯੧੯ ਆਗੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।
 ਸਿਸਟਮ ਮਲਾਰ ॥ ਦੋ ਬਿਜੜ ਦਾਨ ਮਹਾਨ ਪਾਠ, ਸ੍ਰੀ ਜਨਾਰਦਨ ਪਦ ਕਾਲ ॥
 ਸੁਖ ਘਰੀ ੧੦ ਕੀਨ ਸਘਣਾ, ਕੀਰ ਸੰਘ ਪੁਨਿ ਦਾਰੁਨ ਪ੍ਰਥਲ
 ਦੇ ਬਿਜੜ ਮਾਰੁ ਡੇਕ ਬਿਮਾਨ, ਸੁਹ ਗਨ ਮਕੁ ਦਲ
 ਦੁਹਲੈ-ਚਰਾਚਰੁ ਪੂਲਜ ਮਾਨਜੋ, ਘੋਰ ਭੀਖਮ ਨਾਦ ਬਲ ॥੨੩੫॥੧੬੧੬॥
 ਸਿਸਟਮ ਮਲਾਰ ॥ ਨਾਦ ਪੂਰ ਹਰਯੋ ਦਸੈ ਦਿਸ, ਹਾਲ ਚਾਲ ਪਰੀ ਸਕਲ
 ਦੂਤ? ਨਿਪ ਪਹਿ ਅਰਜ ਕੀਨੀ ਨਿਪਤਿ ਸੁਰਪਤਿ ਪਠੈ ਦਲ
 ਸਾਜ ਦਲ ਸ੍ਰੀ ਬਿਸਨੁ ਆਏ, ਅਨੀ ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਪ੍ਰਥਲ
 ਤੇਤੀਸ ਕੋਟਿ ਅਮਰ ਗਨ, ਪੁਨ ਭੂਤ, ਭੈਰਵ ਦੀਹ ਦਲ ॥੨੩੬॥੨॥੧੬੨੦॥
 ਸਿਸਟਮ ਮਲਾਰ ॥ ਰਾਕਸਕਰਾਲ, ਜਮ, ਜੋਖਿ ਸ਼ਿਵਗਨ, ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ, ਨਾਰਦਸਹਿਤ ॥
 ਹਾਲਿਕਾਲ ਨਿਸਚਰ ਦਲ ਚਰਾਚਰ, ਨਿਪਤਿ ਮਾਨਵ ਸੁਰ ਮਹਿਤ
 ਰਿਖੀ, ਮੁਨਿ ਅਨੀ ਚਤੁਰੰਗਨੀ, ਬੇਵਾਨ ਮਨਿ ਗਨ, ਨਗ ਖਚਿਤ ॥
 ਉਮਡੈ ਸਕਲ ਘਨ ਮੇਘ ਮਾਲਨ, ਸਨਕਾਦਿ, ਸਿੰਧ, ਸਾਧਿਕ, ਭਗਤਿ ॥੨੩੭॥੩॥੧੬੨੧॥
 ਸਿਸਟਮ ਮਲਾਰ ॥ ਕੰਕ, ਬੰਕ, ਪਸੂਚ, ਗੋਲਨ, ਲੋਕ ਲੋਕਨ ਜੁੜੈ ਸੁਭਟ ॥
 ਕੁਬੇਰ, ਬਰੁਨ ਮਹਾਨ ਆਦਿਕ ਦੀਹ ਦਾਰੁਨ ਦਲ ਸਿਮਿਟ ॥
 ਨਿਡਰ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਮੰਡਸ ਕਟਕ, ਦੁਸਤਰ ਨਿਪ ਬਿਕਟ ॥
 ਦਲ ਸਾਜ ਬਾਸਵ ਕੋਪ ਧਾਯੋ, ਚੜਾਏ ਆਨ ਸ੍ਰੀ ਬਿਸਨੁ ਗਟ ॥੨੩੮॥੪॥੧੬੨੨॥

੧. ਇੰਦ੍ਰ। ੨. ਜਨਾਂ ਤੋਂ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਕਮਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਚਰਨਾਂ ਵਾਲੇ (ਵਿਸ਼ਨੁ) ਨੇ। ੩. ਚੜ੍ਹਾਈ।
 ਫੜਹ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਤੇ ਚੋਬਾਂ ਦੇ ਕੇ। ੪. ਚਰ ਅਚਰ (ਜੀਵ) ਡਰ ਗਏ। ੫. ਤਾਕਤ ਨਾਲ। ੬. ਸਥਦ।
 ੭. ਸੰਵਕ। ੮. ਇੰਦ੍ਰ ਰਾਜੇ ਨੇ ਦਲ ਭੇਜੇ ਹਨ। ੯. ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਲਵਾਨ ਸੈਨਾ। ੧੦. ਤੇ ਡੀਹ ਦਰਸਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ
 ਦੇਵਤੇ। ੧੧. ਬਹੁਤ ਡਰਾਨਕ ਦਲ। ੧੨. ਭਯਾਨਕ ਰਾਖਸ਼। ੧੩. ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਦੇ ਗਣ ਭੂਤ-ਪੁੰਤ। ੧੪. ਬ੍ਰਹਮਾ ੧੫. ਕਲਹ
 ਯਮ ਰਾਜ (ਅਤੇ) ਚਰ ਅਚਰ ਦੇਵਤਾਂ ਦਾ ਦਲ। ੧੬. ਮਾਨੁਖ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਦੇਵਤੇ। ੧੭. ਨਗੀਨਿਆਂ ਨਾਲ ਜੜੇ ਹੋਏ।
 ੧੮. ਇਕ ਰਸ ਸਾਰੇ ਮੇਘਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ ਉਮਡੀਆਂ। ੧੯. ਸਾਧਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੨੦. ਸਫੈਦ ਇਲ। ੨੧. ਸੁੰਦ੍ਰ।
 ੨੨. ਗੋਲਾ, ਗਿੱਧੇ। ੨੩. ਜਿੰਨ ਉਹ ਫੌਜ ਜਿਸਦਾ ਸਰਦਾਰ ਭੀ ਹੋਵੇ। ੨੪. ਉੱਤਮ ਯੋਧਾ। ੨੫. ਇਕਠੇ ਹੋਏ। ੨੬. ਬੰਬਕ
 ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੋਧੇ। ੨੭. ਸੈਨ। ੨੮. ਕਠੋਰ। ੨੯. ਰਾਜੇ। ੩੦. ਨਾਲ।

A ਪਾ:—ਅਥ ਦੇ-ਦਲ ਜੁਧ ਕਥਾ ਸਮਾਜ। B ਪਾ:—ਬਾਸਵ ਗਣਾਨ।
 C ਪਾ:—ਦੱਖ, ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ, ਦੱਖ ਪ੍ਰਜਾਪਤਿ, ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਨਾਦ ਬੀਰਜ ਬਾਰ ਦੂਤ-ਪ੍ਰੀਤਿ
 ਹੇ ਸਖੇ ਧੀਰਜ ਰਾਖੁ ਮਨ ਮਹਿ, 'ਜਿਨ ਕਹਿਸ ਪੋਰਖ ਦੇਵਤਨ ॥
 ਕਈ ਬਾਰਿ ਬਾਸਵ ਜੀਤਿ ਡਾਰਯੋ, ਪਕਰ ਝੋਟਨ' ਭਾਜਿ ਰਨ A^੧
 ਭਿਰਹਿਭ ਬਿਸਨੁ ਸੰਗ ਬੁਹਮ, ਸਿਵ-ਜੁਤ, ਕਾਲਿ ਜੀਤਿਹੁ ਜਮ' ਬਹੁਨ ॥
 ਕੋਬੋਰ, ਨਾਰਦ, ਜੱਛ ਭੂਤਨ, ਚਾਬ ਡਾਰਹੁ ਤਲ ਰਦਨ^੬
 ਮਾਨਵ', ਪਸੂ, ਪਖੀ, ਬਿਸੂਚਕ', ਭੱਛ ਮੇਰੋ ਰੁਦ-ਗਨ^੬ ॥
 'ਕੋਨ ਐਸੋ ਬੀਯੋ ਜਗ ਜੈ 'ਸਮਰ ਜੀਤਹਿ ਮੋਰ ਸਨ ॥੨੩੯॥੫॥੧੬੨੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥ 'ਕੋਨ ਧੀਰ ਧਰਹਿ ਸਮਰ ਮਮ, ਦੇਖ ਹੋ ਪੋਰਖ ਸੁਰਨ C
 ਜੀਤਿ ਜੀਤਿ ਲਿਯੋ ਜਿਨੈ, ਬਹੁ ਬਾਰ ਮਘਵਾ ਭਾਜ ਰਨ ॥
 'ਮਾਰ ਸਬਹਨਿਪਾਤ ਕੈ ਹੋ 'ਸਪਧ D ਹੈ ਮੁਹਿ ਸੂਰਤਨ ॥
 ਬੈਰ ਬਾਂਧਵ^{੧੪} ਭਲੇ ਲੈਹੋ, ਨਾਸ ਕਰਹੋ ਸੁਰਨ ਗਨ^{੧੬} ॥੨੪੦॥੬॥੧੬੨੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਕਵਿਉਵਾਚ ॥

'ਮਗ ਰੋਕ ਲੀਨਸ ਅਸੁਰ ਖਲ ਦਲ, 'ਅਮਰ ਪੁਰਿ ਬਾਸਵ ਸਦਨ ॥
 ਪ੍ਰਿਥਮ ਹੀ ਜਿਹ ਨਿਪੁ ਪਠੈ, ਤੇਹਿ ਰੋਕ ਲੀਨਸਿ ਮਗ ਗਵਨ^{੧੮} ॥
 ਨਮ, ਬਰਗ^{੨੦} ਅਥ ਕਹੋ ਨਿਸਾਚਰ, ਸੈਨ ਜੁਤ ਪ੍ਰਿਥਮੈ ਤਵਨ^{੨੧} ॥
 ਘਾਟ ਬਾਟ ਰੁਕਯੋ ਗਵਨ ਨਹਿ^{੨੨}, ਘਿਰਯੋ ਚਹੁ ਦਿਸ ਮਹਿ ਗਗਨ^{੨੩} ॥੨੪੧॥੭॥੧੬੨੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ॥ ਅਥ ਦਾਨਵ ਸੈਨਾਪਤਿ ਨਾਮ ਬਰਨਨੰ ਚਤੁਰਪਦਏ ॥
 ਧੂਮੁ ਕੇਤੁ ਨਿਪੁ^{੧੦} ਦੀਰਘ ਦੇਤੰ ॥ ਧੂਲੀ ਕਰਣ, ਸੂਰ ਬਲਵੰਤੰ^{੧੫} ॥

੧. ਹੇ ਸ੍ਰਿਤਾ। ੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਤਾਕਤ। ਨਾਂ ਆਖ। ੩. ਕੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਫੜਿਆ। ੪. ਯੁੱਧ ਚੋਂ ਭੱਜਿਆ।
 ੫. ਯਮ ਕਾਲ ਨੂੰ ਜਿੱਤਾਂਗਾ। ੬. ਦੰਦਾਂ ਹੇਠ ੭. ਮਾਨੁਖ। ੮. ਉਹ ਜਾਨਵਰ ਜਿਸ ਦੀ ਚੁੰਸ
 ਸੂਈ ਵਾਂਗੂ ਤਿੱਖੀ ਹੋਵੇ। ਇਲਾਂ, ਚੀਲਾਂ, ਪਿਸ਼ਾਚ, ਪ੍ਰੇਤ। ੯. ਸਿਵ ਦੇ ਗਣ ਵੀ ਮੇਰੀ ਖੁਰਾਕ ਹਨ।
 ੧੦. ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਿਹੜਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਜਯੀ ਜੰਮਿਆ ਹੈ? ਇਜੇਹਾ ਕੋਣ ਦੂਜਾ ਜਗਜਿੱਤ ਹੈ? ੧੧. (ਜਿਹੜਾ) ਮੇਰੇ
 ਨਾਲੋਂ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤੇਗਾ? ੧੨. ਮੇਰੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜਾ ਧੀਰਜ ਰਖੇਗਾ? ੧੩. ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਨਾਸ ਕਰਾਂਗਾ।
 ੧੪. ਮੈਨੂੰ ਸੂਰਵੀਰਤਾ ਦੀ ਕਸਮ ਹੈ। ੧੫. ਭਾਈ ਦਾ। ੧੬. ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ। ੧੭. ਮੂਰਖ ਦੰਤਾਂ ਦੇ ਦਲ ਨੇ ਗੜਤਾ
 ਰੋਕ ਲਿਆ। ੧੮. ਅਤੇ ਇੰਦੁ ਦੇ ਘਰ ਦਾ। ੧੯. ਰਾਹੋ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ। ੨੦. ਬਰੋਬਰਦਿਆਂ ਦਾ ਸਮੁਦਾਜ। ੨੧. ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਨੂੰ (ਜਿਨਾਂ ਰਾਹ ਰੋਕੇ ਹਨ)। ੨੨. (ਨਦੀਆਂ ਦੇ) ਘਾਟ (ਅਥਵਾ ਪਰਬਤਾਂ ਦੇ ਦਰੇ) ਅਤੇ ਰਾਹ ਰੋਕ ਲਏ (ਜਿਸਦੀ ਵਫਾ
 ਨਾਲ) ਚਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ੨੩. ਆਕਾਸ਼। ੨੪. ਰਾਜਾ ੨੫. ਬਲਵੰਤ ਯੋਧਾ

A ਪਾ: ਬਾਰਿ ਰਨ। B ਪਾ: ਭਿਰੋਂ। C ਪਾ: ਦੇਖ ਪਰੋਖ ਨਹਿ ਸੁਰਨ।

D ਪਾ: ਮਾਰ ਸ. ਬਾਹਨੀ ਪਾਤ ਕੋਹੋ, ਵੀ ਹੈ।

E 'ਚਰਤਪਦ' ਦੀ ਅੱਗੇ 'ਚਉਪਦ' 'ਚੋਪਈ' ਅਤੇ 'ਚਾਰ ਪਦ' ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਿਰ ਲੇਖ ਇਸ ਪੁਕਰਣ ਦੇ
 ਆਦਿ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰਾਦਾ ਚੋਪਈ ਛੇਦ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ
 ਭਾਵ ਏਥੇ ਚੋਹ 'ਪਦਾ' (ਤੁੱਕਾਂ) ਵਾਲਿਆਂ ਬੰਦਾਂ ਤੋਂ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਪ੍ਰਯਾਜ ਵਾਚੀ ਸਮਝਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਦੀਰਘਾਛ ਨਿਪੁ ਸ੍ਰੇਣਤ ਨੈਨੰ ਕੁੰਭ ਦਾੜ ਸ੍ਰਿਤ ਰਦ ਦੁਖ ਦੇਨੰ ॥੨੪੨॥੧੬੨੬॥

ਰੁਪਟ

ਸ੍ਰੇਣ ਕਾਯ ਧੂਮੁਛ ਅਧਿਪ ਦਲ ॥ ਰੁਪਯੋ ਪੈਂਡ ਸੁਰ ਅਸੁਰ ਪ੍ਰਥਲ ਬਲਾ ॥

ਅੰ ਸੋ ਮੁੰਡ, ਚਤੁਰ ਸੋ ਬਾਹਾ ॥ ਅਤਿ ਵਿਸਾਲ ਤਨ ਨਿਸਚਰ ਨਾਹਾ ॥੨੪੩॥੧੬੨੭॥

ਰੁਪਟ

ਅੰਤਸ ਜੋਜਨ ਏਕ ਏਕ ਬਪੁ ਿਤੀਸ ਸਹੰਸੂ ਖੂਹਨਿ ਸੰਗ ਨਿਪੁ ॥

ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਦਲ ਬਿਬਿਪ ਸਵਾਰੀ ॥ ਲਿਯੋ ਘੋਰ ਮਘਵਾ ਦਲਭਾਰੀ ॥੨੪੪॥੧੦॥੧੬੨੮॥

ਰੁਪਟ ॥

ਦੁੰਦਭਿ ਦੀਹ ਮਾਰੂ ਘਨੰ ਬਾਜਹਿ ॥ ਆਯੁਯ ਕੋਟਿ ਛਕੇ ਨਿਪੁ ਗਾਜਹਿ ॥

ਮਤ ਮਤੰਗ ਕੁੰਚਰ ਹਜ ਚਿੰਸਤ ॥ ਮਬਕਤ ਬੀਰ ਧੀਰ ਦ੍ਰੁਪ ਮੁੰਚਿਤ ॥੨੪੫॥੧੧॥੧੬੨੯॥

ਚਰਪਦ ॥

ਘਹਿਰਤ ਦੀਹ ਨੌਬਤ, ਰਨ ਬਾਜੇ ॥ ਧੁਨਿ ਸੁਨਿ ਪ੍ਰਲਯ ਕਾਲ ਘਨੰ ਲਾਜੇ ॥

ਲੀਨਿ ਘੋਰ ਨਿਸਚਰ ਦਲ, ਸੁਰ ਮਗ ॥ ਠਠਕ ਰਹੇ ਮਗ ਚਲਤ ਸੁ ਖਗ ਮ੍ਰਿਗ ॥੨੪੬॥੧੨॥੧੬੩੦॥

੧. (ਚਿੱਟੇ ਦੰਦਾਂ ਵਾਲਾ) ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (ਦੈਂਤ-ਸੈਨਾਪਤੀ) । ੨. ਸ੍ਰੇਣਤਕਾਯ ਅਤੇ ਧੂਮੁਛ ਨਾਮੇ (ਦੇਵੇਂ ਹੀ) ਦਲ ਦੇ ਅਧਿਪਤੀ । ੩. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਲਿਆ । ੪. ਦੈਂਤਾਂ ਦੀ ਬਲਵੰਤ ਸੈਨਾ ਨੇ । ੫. ਸੋ ਸੋ ਸਿਰ ਅਤੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਸੌ ਬਾਹਾਂ ਹਨ । ੬. ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਸਰੋਹ ਹਨ । ੭. ਇਕ ਇਕ ਦਾ ਸਰੀਰ ਸੱਲਾਂ ਸੱਲਾਂ ਯੋਜਨ (ਲੰਮਾ) ਹੈ । ੮. ਰਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ (ਸੈਨਾ) ਹੈ । ੯. ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਜੀ ਹੋਈ । ੧੦. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਭਾਰੀ ਦਲ । ੧੧. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਇਕ ਰਸ । ੧੨. ਕੁੰਡਾਂ ਸਸਤਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾ ਕੇ ਰਾਜੇ ਗੱਜਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਚੀਕੇ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਘੰਝੇ ਬੱਲਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਯੋਧੇ ਗੱਜਦੇ ਹੋਏ ਧੀਰਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਹੋਕਾਰ ਨੂੰ ਭੀ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ੧੫. ਯੁੱਧ ਦੇ ਵਾਜੇ । ੧੬. ਮੇਘ । ਰਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁਕ ਗਏ । ੧੭. ਰਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ।

A ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਦਿਕ ਕਈਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਚਾਰੇ ਤੁੱਕਾਂ ਨਹੀਂ ਆਈਆਂ । ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਮਾਈ ਭਾਗੇ ਜੀ ਦੇ ਬੁੰਗੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰ੍ਹੇਆਂ ਤੁੱਕਾਂ ਦਾ ਪਾਠਾਤ੍ਰ ਇਉਂ ਹੈ :—ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਸੰਗ ਦਲ ਬਿਬਿਪ ਸਵਾਰੀ ॥ ਲੀਓ ਮੇਘ ਮਘਵਾ ਦਲ ਭਾਰੀ ਦੁੰਦਭਿ ਦੀਹ ਮਾਰੂ ਬਜਹ ॥ ਆਯੁਯ ਕੋਟਿ ਛਕੇ ਨਿਪੁ ਗਜਹ ॥ ਹੈ. ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ 'ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਸੰਗ ਦਲ ਬਿਬਿਪ ਸਵਾਰੀ ॥ ਲੀਯੋ ਮੇਘ ਮਘਵਾ ਦਲ ਭਾਰੀ । ਦੁੰਦਭਿ ਦੀਹ ਮਾਰੂ ਬਜਹਿ ॥ ਆਯੁਯ ਕੋਟਿ ਛਕੇ ਨਿਪੁ ਗਜਹਿ' ਪਾਠ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਲਾ ਪਾਠ ਜਿਹੜੀ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹੀਦ ਗੰਜ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਗੁਰਮੁਖ ਪਾਸੋਂ ਉਸ ਦੀ ਨਕਲ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਪੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਚਰਪਦ ਚੋਪਈ ॥

ਦੇਵ ਸਕਲ ਤਬ ਆਤੁਰ^੧ ਭਏ ਇੰਦ੍ਰ ਰਾਵ ਦਿਰਗ^੨ ਆਵਤ ਭਏ
ਕਰੀ ਪੁਕਾਰ ਦੇਵਤਾ ਸਾਰੇ ਮਹਾਰਾਜ^੩ ਕੇ ਠਾਢਿ ਦੂਰੇ ॥੨੪੭॥੧੩॥੧੬੩੫॥

ਚਰਪਦ ॥

ਬੱਲੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇਵਨ ਸਨ^੧ ਯਮਾਰਹੁ ਚੋਖ ਮੰਡੋ ਰਨ ਦਾਰੁਨ ॥
ਮਾਥ ਨਾਯ ਦੇਵਨ ਸਭਿ ਹਰਖੇ ॥ ਚੜਤਿ-ਕਰੀ ਦਾਨਵ-ਪਰ ਸਰਖੇ^੨ ॥੨੪੮॥੧੪॥੧੬੩੬॥

ਚਤੁਰਪਦ ॥

ਚਾਰ ਭਾਂਤਿ ਕੀ ਸੈਨਾ ਸਾਜੀ ॥ ਿਕੋਟਿ-ਨਿਸੁਨ-ਰਨ-ਦੁੰਦਭਿ ਬਾਜੀ
ਅਮਿਤ ਵਿਮਾਨ-ਮਨਿ-ਗਨ-ਨਗ-ਬਿਥਰੇ ॥ ਸਾਜ ਸਾਜ ਦਲ ਦੇਵਨ ਚੜੇ ॥੨੪੯॥੧੫॥੧੬੩੭॥

ਚਰਪਦ ॥

ਤੇਤਿਸ-ਕ੍ਰੋੜ-ਦੇਵ ਚੜਿ-ਆਏ ਸਸਤ੍ਰੁ, ਅਸਤ੍ਰੁ ਕੋਟਿਕ ਸਜਿ ਧਾਏ
ਲੋਕ ਲੋਕ ਕੇ ਜੁੜੇ ਅਖਾੜੇ^੧ ॥ ਸੁਰ, ਨਰ, ਮੁਨਿ ਨਿਪੁ ਕੇ ਦਲ ਸਾਰੇ^੨ ॥੨੫੦॥੧੬॥੧੬੩੮॥

ਚਤੁਰਪਦ ॥

ਭੂਤ, ਪ੍ਰੇਤ ਕੰਕਨ^੧, ਜਮ, ਜੱਖਨਿ^੨ ਰਾਖਸ, ਦੈਤ, ਬਿਤਾਲਨ ਭੱਖਨਿA
ਗਨ, ਗੰਪ੍ਰਬ, ਪੱਛਕਰ ਭੈਰਉ B^੩ ਛਪਨ-ਕੋਟਿ-ਘਨ-ਦਲ-ਹ੍ਰੈ-ਘੋਰਉ^੪ ॥੨੫੧॥੧੭॥੧੬੩੯॥

ਚਰਪਦ ॥

ਕੰਕ, ਬੰਕ, ਮਾਸਾਨ ਸਿਧਾਏC ਸਸਤ੍ਰੁ, ਅਸਤ੍ਰੁ-ਬਾਂਧੇ ਸਮੁਹਾਏ^੧ ॥
ਰਵਿ^੨, ਸਸਿ, ਬਰੁਨ, ਧਰਮ, ਦਲ ਭਾਰੀ ॥ ਸੈਨਾਸਕਲ ਅਛੁਹਿਨ-ਸਾਰੀ^੩ ॥੨੫੨॥੧੮॥੧੬੪੦॥

ਚਤੁਰਪਦ ॥

^੧ਪਿਤ੍ਰਰਾਜ-ਗਨ-ਕੋਕਰ-ਧਾਏ ਭੀਖਮ ਘੋਰ ਸਬਦ ਮੁਖ ਬਾਏ^੨ ॥

ਸਪੁ-ਨਿਪੁ ਸਪਤ-ਦੀਪ-ਸਿਰੋਮਨਿ ॥ ਧਾਏ ਨਿਜ-ਸੈਨਾ-ਲੇ ਦਾਰੁਨ ॥੨੫੩॥੧੯॥੧੬੪੧॥

੧. ਵਖੀ । ੨. ਰਾਜੇ ਇੰਦ੍ਰ ਪਾਸ । ੩. ਇੰਦ੍ਰ । ੪. ਨਾਲ । ੫. ਫੋਤੀ (ਦੋਤਾਂ ਨੂੰ) ਮਾਰੋ ਅਤੇ ਭਯਾਨਕ ਯੁੱਧ ਆਰੰਭ ਦਿਓ ? ੬. ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ । ਖੁਸ਼ ਹੋਕੇ । ੭. ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਹੀ ਯੁੱਧ ਦੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪ੍ਰਗਟੀਆਂ । ੮. ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਮੁਦਾਜ ਮਣੀਆਂ ਅਤੇ ਨਗੀਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਵਿਮਾਨ ਖਿਲਰੇ (ਅਰਥਾਤ ਆਕਾਸ ਵਿਚ ਉੱਡਣ ਲਗ ਪਏ । ੯. ਜਥੇ । ੧੦. ਸਮੂਹ; ਸੰਜਟ, ਚੰਗੇ । ੧੧. ਚਿਟੀਆਂ ਇਲਾਂ । ੧੨. ਰਾਖਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਦੋਤਾਂ ਨੂੰ, ਵਿਤਾਲਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆ (ਯਖਣੀਆਂ) । ੧੩. ਪੱਛੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਤ । ੧੪. ਛਿਵੇਂਜਾ ਕ੍ਰੋੜ ਮੱਘ (ਮਾਲਾ) ਦੀ ਫੌਜ ਹੋ ਕੇ ਗੱਜੀ । ੧੫. ਸਾਮੁਣੇ ਹੋਏ । ੧੬. ਸੂਰਜ । ੧੭. ਯਮ ਰਾਜੇ । ੧੮. ਸਾਰੀਆਂ ਖੂਹਣੀਆਂ । ੧੯. ਯਮ ਰਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੂਤ ਚੋਤੇ । ੨੦. ਮੂੰਹ ਟੱਡ ਕੇ

A ਪਾ: ਰਾਖਸ, ਦੈਤ ਬਿਤਾਲ ਗਨ ਭਖਨ ।

B ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਪਾਠ-ਗਨ ਗੰਪ੍ਰਬ ਪਛ ਕਰ ਦਲ ਭੈਰੋ, ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਮਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਪਾਠ-ਗਨ, ਗੰਪ੍ਰਬ ਪੱਛਕਰ ਭੈਰੋ, ਹੈ ।

C ਪਾ: ਕੰਕ ਬੰਕ ਮਾਸਾਨ, ਦਲ ਧਾਏ, ਤੇ-ਕੁੰਕ ਬੰਕ ਮਾਸਾਨ ਦਲ ਧਾਏ ਵੀ ਹੈ ।

ਚਰਪਦ ॥

'ਸੁਭਗ-ਸੈਨ-ਬਾਜੀ-ਦਲ-ਸਾਰਾ

'ਬੀਸ-ਸਹੰਸੂ

ਫੁਹਨੀ-ਤੁਖਾਰਾ ॥

*ਤੀਸ-ਸਹੰਸੂ ਫੁਹਨੀ-ਸਜੇਦਾ ॥ ਅਸ੍ਰ-ਰਾਜ, ਉਸ੍ਰ, ਬ੍ਰਿਖਭਿ, ਗਯੀਦਾ ॥ ੨੫੪ ॥ ੨੦ ॥ ੧੬੩੮ ॥

ਚਉਪਦਾ

ਕੋਟਿ-ਕੋਟਿ-ਕਰਹਲ^੫ ਦਲ-ਭਾਰੀ

ਭਾਂਤਿ-ਭਾਂਤਿ-ਕੀ-ਸੈਨ-ਸਵਾਰੀ

ਕੋਟਿਕੋਟਿਚੰਡੂਲ^੬, ਪਾਲਕੀ ॥ ਮਨਿ-ਗਨ-ਜਟਿਤ^A ਕੋਟਿ-ਸੁਭ-ਨਾਲਕੀ ॥ ੨੫੫ ॥ ੨੧ ॥ ੧੬੩੯ ॥ਅਨਗਨ ਅਨਿ-ਚਤੁਰੰਗ^੭ ਅਖਾਰਾ

ਧਾਏ-ਸੁਰ, ਨਰ, ਭੂਤ, ਬੈਤਾਰਾ

ਗਰਜੇ-ਸਕਲਕੋਪ-ਕਰਿ-ਭਾਰੀ ^੮ਭੀਖਨ-ਸ਼ਬਦ-ਪੁਲਕ-ਭਯਕਾਰੀ ॥ ੨੫੬ ॥ ੨੨ ॥ ੧੬੪੦ ॥

ਚਰਪਦ ॥

ਬਾਜਿਤ-ਕੋਟਿ ਨਿਸਾਨ^{੧੦}ਭਯਾਵਨ^{੧੧}ਦੁਸਦ-ਨਾਦ^B-ਸੁਨਯਤ ਡਰਪਾਵਨ ॥ਕੰਪਿ-ਭੂਮਿ, ਗਗਨ-ਬਹਰਾਨਾ^{੧੨} ॥ ਸਬਹਨਿਪੁਲਕ-ਕਾਲ-ਅਨੁਮਾਨਾ^{੧੩} ॥ ੨੫੭ ॥ ੨੩ ॥ ੧੬੪੧ ॥

ਚਤੁਰਪਦ ॥

^{੧੪}ਕੁਬੇਰ-ਜੱਛ-ਗਨ-ਕੁੱਪ-ਸਿਧਾਏ

ਪਚਾਸ-ਪਦਮ

ਸੈਨਾ-ਸੰਗ-ਲਏ ॥

ਜਮ-ਗਨ, ਕੰਕ-ਰੁ-ਭੂਤ ਡਰਾਰੇ^C ॥ ਧਾਏਨਖੀ^{੧੫}, ਜਟੀ^{੧੬}, ਕਨ-ਫਾਰੇ^{੧੭} ॥ ੨੫੮ ॥ ੨੪ ॥ ੧੬੪੨ ॥

ਚਰਪਦ ॥

ਪਸੁ-ਆਨਨ^{੧੮}, ਜਮ-ਗਨ ਭਯਕਾਰੇ^{੧੯} ॥ ^{੨੦}ਕੁੱਪੋ-ਸਕਲ ਅਮਰ-ਦਲ-ਸਾਰੇ ॥ਰੁੱਦ੍ਰ^{੨੧}, ਸ੍ਰਾਮਿ-ਕਾਰਜਿਕ, ਗਨੇਸੰ ^{੨੨}ਕੁੱਪੋ-ਬ੍ਰਹਮ-ਪਰਿਵਾਰ-ਸਮੇਤੰ ॥ ੨੫੯ ॥ ੨੫ ॥ ੧੬੪੩ ॥

ਚਉਪਦਾ ॥

ਕੋਪੋ-ਕੰਕ, ਮਸਾਨ, ਬੈਤਾਲਾ

ਨਾਚੇ-ਭੂਤ,

ਪਿਸਾਚ-ਕਰਾਲਾ

੧. ਚੰਗੇ ਸੋਹਣੇ ਸਮੁਦਾਯ ਘੰਤਿਆਂ ਵਾਲੀ ਸੈਨਾ । ੨. ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਖੂਹਟੀਆਂ ਘੋੜੇ । ੩. ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਅਕਸ਼ਹਿਟੀਆਂ ਰਥ । ੪. ਵਡੇ ਘੋੜੇ, ਉਠ, ਖੋਲ ਅਤੇ ਵਡੇ ਹਾਥੀ । ੫. ਕ੍ਰੋੜ ਕ੍ਰੋੜ ਉਠ, ੬. ਪੰਝੜੇ, ਹਿੱਡੇਲੇ । ੭. ਸਮੂਹ ਮਣੀਆਂ ਨਾਲ ਜਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ । ੮. ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਫੌਜ । ੯. ਪੁਲਕ ਸਾਮਾਨ ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ ਸ਼ਬਦ । ੧੦. ਨਗਾਰੇ । ੧੧. ਭਯਾਨਕ ਤੇ ਕਠੋਰ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣੀਂਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਆਕਾਸ ਵੀ ਕੰਬਿਆਂ । ੧੩. ਕਰਾਮਤ ਦਾ ਵੇਲਾ ਸਮਝਿਆ । ੧੪. ਕੁਬੇਰ ਦੇ ਸੇਵਕ ਯੱਖ-ਕੁੱਧ ਨਾਲ ਚਲੇ । ੧੫. ਨਹੁੰਆਂ ਵਾਲੇ । ੧੬. ਜਟਾ ਵਾਲੇ । ੧੭. ਯੰਗੀ, ਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਵਾਲੇ । ੧੮. ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਰਗੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ । ੧੯. ਭਯਾਨਕ । ੨੦. ਚੰਗੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਲ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋਏ । ੨੧. ਸ਼ਿਵ ।

A ਪਾ: ਅਨਗਨ ਜਟਤ,

B ਪਾ: ਦੁਸਟ ਨਾਦ,

C ਪਾ: ਕੰਕਰੁ ਭੂਤ ਡਕਾਰੇ, ਵੀ ਹੈ ।

ਭਈ-ਘੋਰ-ਘਮਸਾਨ ਉਠਾਈ^੧ ॥ 'ਮਚੀ-ਭੀਮ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਲਰਾਈ'^੨ ॥੨੬੦॥੨੬॥੧੬੬੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਚਤੁਰਪਦ ਤ੍ਰਯ ਦੂਜੀ ॥
^੩ਮੰਡਕੋ-ਜੁੱਧ-ਤੁੰਮਲ-ਭਯਾਨਕ-ਹਵਾਈ^੪ A ^੫ਜੁੱਟੋ-ਬੀਰ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਸਾਵੇਤ-ਚਾਈ ॥
 ਹਠੇ-ਬੀਰ-ਬਾਕੋ-ਨਿਸਾਕੋ-ਹਠਾਈ^੬ ॥ ਕਿਨੇ-ਨਾਹਿ-ਤਿਨਕਹੁਸਮਰਤੇ-ਹਟਾਈ^੭ ॥੨੬੧॥੨੭॥੧੬੬੫॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ-ਮਲਾਰ ਤਰਹ-ਦੂਜੀ
 ਨੰਦੀ, ਹੰਸ, ਮੂਖਕ, ਮਯੂਰਾ ਚੜ ਧਾਏ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸ਼ਿਵ-ਸੂਰਾ ॥
 ਕਾਰਤਿਕੇਯ, ਗਨਪਤਿ ਸਮੁਹਾਏ^੮ ਲੋਹ-ਘਟਾ-ਬਾਧੋ^੯ ਰਨ ਆਏ ॥੨੬੨॥੨੮॥੧੬੬੬॥

ਚਉਪਦਾ ॥
 ਮਚਾ-ਘੋਰ-ਦਾਰੁਨ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਨਿਖਤਿ-ਚੜਿ-ਬਿਵਾਨ ਸੁਰਬਾਮਾ^{੧੦} ॥
 ਬਾਜਤਿ-ਕੋਟਿ-ਨਿਸਾਨਪੁਨਿ-ਸੰਖਨ ॥ ਉਮਡ-ਚਲੀਚਤੁਰੰਗ-ਬਿਸੇਖਨ^{੧੧} ॥੨੬੩॥੨੯॥੧੬੬੭॥

ਚਉਪਯਾ ਛੰਤ ਅਥ ਸਮਰ-ਜਾਤ੍ਰਾ^{੧੨} ਸ੍ਰੀ ਵਿਸਨੁ ਕਥਯਤੇ ॥
 ਸੈਨ-ਸਹਿਤ ਸ੍ਰੀ-ਬਿਸਨੁ-ਕੋਪੇ, ਰਿਖਨ-ਜੁਤ-ਸੁਰ ਹਰਿਜਨਾ ॥
 ਸਨਕਾਦਿ-ਸਿਧਾਦਿਕ^{੧੩} ਤਪੀਸੁਰ, ਭਗਤਿ-ਧਾਏ, ਮੁਨਿਤਨਾ^{੧੪} ॥
 ਗੰਧੂਬ, ਸਿੱਧ, ਸਾਧਿਕ^{੧੫}-ਸਕਲ-ਸੁਰ, ਸਾਧੁ, ਸੰਤਨ, ਸੁਰਜਨਾ ॥
 ਗਰੁੜ-ਚੜਿ-ਗੋਪਾਲ-ਧਾਏ, ^{੧੬}ਅਨੀ-ਚਤੁਰੰਗਿਨ-ਬਨਾ^{੧੭} ॥੨੬੪॥੩੦॥੧੬੬੮॥

ਸਸਤ੍ਰ, ਅਸਤ੍ਰ-ਛਕਾਏ^{੧੮} ਨਾਨਾ; ਬਸਤ੍ਰ, ਭੂਖਨ-ਧਾਰ-ਕੈ ॥
^{੧੯}ਚਤੁਰ-ਚਾਮਰ-ਦੂਰਤ-ਜਗਮਗ^{੨੦}, ^{੨੧}ਦਿਬਯ-ਬੇਖ-ਸੁਧਾਰ-ਕੈ^{੨੨} ॥
 ਬਜਤਿ-ਕੋਟਿ ਨਿਸਾਨ^{੨੩}, ਮਾਰੂ^{੨੪}, ਸੰਖ, ਘੰਟ-ਧੁੰਕਾਰ-ਕੈ-॥
 ਧਾਏ-ਸਕਲ-ਸੁਰ ਦਲ-ਜਨਾਰਦਨਿ^{੨੫}, ਅਸੁਰ-ਦਲ-ਲਲਕਾਰ-ਕੈ ॥੨੬੫॥੩੧॥੧੬੬੯॥
 ਸੈਨਾ ਸਕਲ ਲੈ ਸਕ੍ਰ^{੨੬} ਆਯੋ, ^{੨੭}ਪੂਤ-ਪਰਜਨ-ਦਲ-ਚਤੁਰ ॥

੧. ਚੜਾਈ । ੨. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਭਯਾਨਕ ਲੜਾਈ ਮਚੀ । ੩. ਘੋਰ ਭਯਾਨਕ ਯੁੱਧ ਵਾਲੂ ਮੰਡਲ (ਅਰਥਾਤ ਆਕਾਸ਼) ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਹੋਇਆ । ੪. ਯੁੱਧ ਦੇ ਉਤਸ਼ਾਹੀ ਰਾਜਪੁਤ੍ਰ ਯੋਧੇ ਜੁੱਟੇ । ੫. ਦੰਧਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸੰਗਠੇ ਨਿਡਰ ਯੋਧੇ ਰੂਪ ਗਏ । ੬. ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ, ਬੰਦ ਤੋਂ ਸ਼ਿਵ, ਹੰਸ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਚੁਹੇ ਤੇ ਗਣੇਸ਼ ਅਤੇ ਹੰਸ ਤੇ ਸ੍ਰਾਮਿ ਕਾਰਤਿਕ ਯੋਧਾ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਧਾਇਆ । ੭. ਸਾਮਣੇ ਹੋਏ । ੮. ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਕੇ । ੯. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੧੦. ਬੇਗਿਣਤ ਫੌਜ । ੧੧. ਯੁੱਧ ਦੀ ਚੜਾਈ । ੧੨. ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ । ੧੩. ਸਾਧਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੪. ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਬਣਾ ਕੇ । ੧੫. ਸਜਾਏ । ੧੬. ਚਮਕੀਲੇ ਚੋਰ ਝਲਦੇ ਹਨ । ੧੭. ਸੁੰਦ੍ਰ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨ ਕੇ । ੧੮. ਨਗਾਰੇ । ੧੯. ਵਿਸਨੁ ਦੀ ਸੈਨਾ । ੨੦. ਇੰਦ੍ਰ । ੨੧. ਪੁਤ੍ਰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਆਦਮੀ ਚਤੁਰਾਂ ਦਾ ਦਲ ।

A ਪਾ: ਭਯਾਨਕ ਰਵਾਈ, B ਪਾ:—ਸਨਕਾਦਿ ਬਿਬੁਧਾਦਿਕ, ਵੀ ।

ਬੇਵਾਨ ਕੋਟਿਨ ਬਿਬਿਧ ਭਾਂਤਿਨ, ਮੇਘ-ਮਾਲ ਅਨੀ-ਸਕ੍ਰੀ
 ਖਾਸ-ਦਲ-ਲੈ ਸਕ੍ਰ-ਧਾਯੋ, ਸੱਦ-ਨਦਾ ਉਠੀ ਬਿਹੰਦ ॥
 ਮਾਰੂ-ਅਨਲ-ਦਲ ਬੱਜ-ਬਾਰਿਦ, ਬਾਰਿ ਘਨ ਦਲ-ਦਲ-ਦੁੱਧ ॥੨੬੬॥੩੨॥੧੬੫੦॥
 ਪ੍ਰਯ ਭਈ ਦਹਲਯੋ-ਚਰਾਚਰਾ^੫ ਬਰਹਰਤ-ਗਗਨ-ਬਸੰਧਰਾ ॥
 ਉਮਡੀ-ਦੋਉ-ਦਿਸ ਸੈਨ-ਸੁਭਟਨ, ਸੂਰ ਸੁਰ-ਗਨ, ਨਿਸਚਰਾ
 ਸੈਨ-ਸਹਿਤ ਨਾਰਦ-ਰਿਸਾਯੋ, ਅਨੀ-ਪ੍ਰਬਲ ਦਲ-ਭਯਕਰਾ ॥
 'ਦੈ ਦੈ-ਦਮਾਮਨ-ਡੰਕ-ਡਵਰੁ, 'ਕਾਲ ਧਾਏ-ਬੈਤਰਾ ॥੨੬੭॥੩੩॥੧੬੫੧॥
 ਨਾਨਾ-ਬਰੁਨ-ਪਸੁ, ਪੰਖਿ-ਧਾਯੋ^੬ ਘੋਰ-ਰਾਕਸ, ਬੈਤਲਾ
 ਲੈ-ਪ੍ਰਬਲ-ਦਲ ਚਰ-ਅਚਰ-ਧਾਏ, ਅਸੁਰ-ਗਲ ਦਲ ਭੀਹਲਾ^੭ ॥
 ਦਮ^੮ ਸੈਲ^੯ A ਬਿਸਾਲ^{੧੦}-ਨਗ, ਬਿੜਾਏ-ਪ੍ਰਬਲਾ-ਦੁੱਸਿਲਾ^{੧੧} ॥
 ਬੱਜੂ^{੧੨}, ਮੂਸਲ^{੧੩}, ਸੇਲ, ਧਨੁਹੀ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ^{੧੪} ਮੁੰਗਲਾ ॥੨੬੮॥੩੪॥੧੬੫੨॥
 ਜੱਟੇ-ਦੁਹੂੰ-ਦਿਸ ਸੁਭਟ-ਸਾਵਤ^{੧੫}, ਬਜਤਿ ਮਾਰੂ ਦੁੰਦਭੀ^{੧੬}
 ਗਜੇ-ਦੋਉ-ਦਿਸ ਸੁਭਟ-ਸਾਵੇਤ, ਕੋਪ-ਕੋਪ- ਉੱਠੇ-ਸਭੀ
 ਇਤਿ-ਦਿਸ ਜੁੜੇ^{੧੭} ਸੁਰ-ਸਕਲ-ਠਾਏ, ਉਤਦਿਸ ਜੁੜੇ ਦਾਨੂ^{੧੮}-ਸਭੀ
 ਰੰਗ-ਭੂਮਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤਿ-ਭਏ, ਬਾਜੇ ਜੁਝਉਆ ਦੁੰਦਭੀ ॥੨੬੯॥੩੫॥੧੬੫੩॥
 ਦਈ ਆਗਾਯਾ ਨਾਰਦਹਿ ਤੁਮ ਧਰਹੁ ਬੇਖ ਬਸੀਠ ਕੋ^{੧੯}
 ਕਹਹੁ ਜਾਇ ਬ੍ਰਿਜ ਨਾਦ ਪਹਿ^{੨੦}, ਜਿਨ ਕਰਸਿ ਰਾਰ ਅਭੀਠ ਕੋ^{੨੧}
 ਸੁਰ ਲੋਕ ਰਾਜ ਦੀਯੋ ਸੁਰੇਸਹ^{੨੨} ਤੇ ਕਰਹਿ ਰਾਜ ਪ੍ਰਮਾਨ ਸੋ ॥

੧. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਫੌਜ । ੨. ਨਾਦਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਡੰਡ ਰੋਲੀ । ੩. ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਪੌਣ ਦਾ ਦਲ ਅਤੇ ਵਜ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੱਦਲ (ਵਾਂਗੂ ਵਰ੍ਹਨ ਵਾਲੀ ਫੌਜ) । ੪. ਜਲ ਵਾਲੇ ਮੇਘਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰ, ਜਲਣ (ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੈਨਾ) । ੫. ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਧਰਤੀ ਕੰਬਦੀ ਹੈ । ੬-੭. ਯਮਦੂਤ ਤੇ ਈਤਾਲ ਨਗਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਡਊਰੂਆਂ ਤੋਂ ਡੰਕੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਤੁਰੇ । ੮. ਬਹੁਤ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਪਸੂ ਅਤੇ ਪੰਛੀ ਚਲੇ । ੯. ਭਯਾਨਕ । ੧੦. ਰੁਖ । ੧੧. ਪਹਾੜ, ਪ੍ਰਬਤ । ੧੨. ਵਡੇ ਭਾਰੀ । (ਦੁ:) ਸਿਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬਲ ਸਮੁਦਾਯ । ੧੩. ਇਕ ਸਸਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੪. ਮੁਹਲਾ । ੧੫. ਗੋਪਿਆ । ੧੬. ਰਾਜ ਪ੍ਰਤ੍ਰ-ਉੱਤਮ ਯੋਧੇ । ੧੭. ਯੁੱਧ ਦਾ ਨਗਾਰਾ । ੧੮. ਇਕਠੇ ਹੋਏ । ੧੯. ਦੰਤੜ । ੨੦. (ਭਯਾਨਕ ਵਿਸਨੂੰ ਨੇ) ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ । ੨੧. ਵਕੀਲ ਦਾ ਲਿਬਾਸ । ੨੨. ਵੀਰਯ-ਨਾਦ-ਪਾਸ । ੨੩. ਅਦਿਸ਼ਿਟ (ਨਾਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ) ਖਗੋਲ ਨੂੰ ਤੂੰ ਨਾਂ ਕਰ ! ੨੪. ਦੇਵਲੋਕ ਨੇ—ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ੨੫. ਉਹ (ਦੇਵ) (ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ) ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲੈਣ ?

A ਪਾ: ਸਿਰ, ਵੀ ਹੈ ।

B ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦਾ ਪਾਠ ਜਿਨ ਕਰਸਿ ਰਾੜ ਅਭੀਠ ਕੋ" ਅਤੇ ਬਾਠੀ ਕਈ-ਬੀੜਾਂ-ਦਾ ਪਾਠ "ਜਿਨ ਕਰਹੁ ਰਾਹ ਅਭੀਠ ਕੋ" ਵੀ ਹੈ ।

ਨਿਜ ਨੌਰਾ^੧ ਨਿਸਚਰ ਰਹਿ ਨਿਜ ਨਿਜ ਲੋਕ, ਸੁਖਦ ਬਿਧਾਨ ਸੋ^੨ ॥੨੭੦॥੩੬॥੧੬੫੪॥
 ਮਾਥ ਨਾਯ ਚਲਯੋ ਰਿਖੇਸਰਿ ਦਿਸ ਧਰੀ^੩ ਨਿਸਚਰ ਲੋਕ ਕੀ
 ਮਗ^੪ ਜਾਤ ਰੋਕਯੋ ਨਾਰਦਹਿ,^੫ ਕਹ ਜਾਤ ਹੋ ਰਿਖਿ ਚੋਖ ਹੀ
 ਬੋਲਯੋ ਮਹਾਨ ਸੁਜਾਨ^੬ ਰਿਪੁ ਸੇ, ਪਠਯੋ ਪ੍ਰਭੂ ਬਸੀਠ ਹੀ^੭
 ਸੰਧਿ ਹੇਤੁ ਪਠਏ^੮ ਮਹਾ ਪ੍ਰਭੂ, ਕਹਸਿ ਬੇਗ ਸੁ ਢੀਠਿ ਹੀ ॥੨੭੧॥੩੭॥੧੬੫੫॥
 ਮਾਥ ਨਾਯ ਕਹਯੋ ਨਿਸਚਰ, ਜੋਰ ਕਰ ਬ੍ਰਿਜ ਨਾਦ ਕੋ
 ਰਿਖਿ ਪਠੈ ਨਾਰਦ ਬਿਸਨੁ ਜੂ,^੯ ਤਹ ਕੈ ਬਸੀਠ ਸੁਖਦ ਸੋ
 'ਤੇ ਚਹਿਤ ਗੋਚਰ ਕਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਪਹਿ, ਜਿਮ ਹੋਇ ਆਗਯਾ ਕੀਜੀਐ ॥
 'ਸੰਧਿ ਹੇਤੁ ਪਠਯੋ ਰਿਖੇਸਹ, ਬੁਲਾਇ ਆਦਰ ਦੀਜੀਐ ॥੨੭੨॥੩੮॥੧੬੫੬॥
 'ਕਹਯੋ ਜੋ ਜੋ ਨਾਰਦਹਿ-ਸੁਰ,^{੧੦} ਸਕਲ-ਬਿਰਥਾ-ਸੁਨਾਵਹੀA
 ਜਾ-ਕਹੀ ਦੂਤ ਰਿਖੇਸ-ਪਹਿ, ਰਿਖਿ-ਚਲਹੁ ਨਿਪੁਤਿ ਬੁਲਾਵਹੀ^{੧੧} ॥
 ਸਿਮਰ-ਪਰ^{੧੨} ਸ੍ਰੀ-ਬਿਸਨੁ ਕੋ, ਰਿਖਿ-ਚਲੇ ਨਿਸਚਰ-ਪਾਵਹੀ^{੧੩} ॥
 ਨਿਪੁ^{੧੪} ਦੇਖ ਆਵਤ ਨਾਰਦਹਿ, 'ਮੁਖਿ-ਸੁਮਤਿ-ਪਠਸਿ-ਅਗਾਵ ਹੀB ॥੨੭੩॥੩੯॥੧੬੫੭॥
 ਲੈ ਗਯੋ-ਸੁਮਤਿ ਰਿਖੇਸ-ਨਿਪ ਢਿਗ, ਕਰਾ-ਆਦਰ, ਮਾਨ-ਹੇ
 ਪੁਛੀ, ਕੁਸਲ-ਮੰਗਲ^{੧੫} ਸਭੀ, 'ਸ੍ਰੀ ਬਿਸਨੁ-ਦੇਵ-ਮਹਾਨ-ਹੇ^{੧੬}
 ਰਿਖਿ-ਕਹਹਿ ਪ੍ਰਭੂ-ਪਠਏ-ਬਸੀਠੀ^{੧੭} ਸੰਧਿ-ਕਰਹੁ-ਸੁਜਾਨ-ਹੇ^{੧੮}
 ਬੈਰ-ਭਾਵ-ਤਯਾਗ-ਸਗਲੇ,^{੧੯} ਮਿਤ੍ਰ-ਬਿਭੇਦ-ਸੁਖਾਨ-ਹੇ ॥੨੭੪॥੪੦॥੧੬੫੮॥
 'ਦੇਵ-ਰਾਜ ਸੁਰੇਸ ਭੁੰਚਹ ਨਿਜ ਲੋਕ ਹਰਖ-ਸੁਖਦ ਹੇ^{੨੦}

੧. ਆਪੋ ਆਪਣਿਆਂ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ। ੨. ਸੁਖਦਾਈ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ। ੩. ਨਾਰਦ ਰਾਹੇ ਪੈ ਗਿਆ। ੪. ਰਸਤਾ।
 (ਦੂਤ ਨੇ ਰੋਕ ਕੇ ਕਹਿਆ ਹੋ ਰਿਖਿ (ਨਾਰਦ!) ਛੇਤੀ (ਛੇਤੀ) ਨਾਲ ਕਿਥੇ ਜਾ ਰਹਿਆ ਹੈ? ੬. ਬਹੁਤ ਚਤੁਰ
 ਯਾਰਦ:) ੭. ਦੂਤਗੀ ਦੇ ਕਰਮ ਲਈ। ੮. ਮੇਲ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ੯. (ਨਾਰਦ ਨੇ) ਸੁ ਨਿਡਰ ਹੀ ਤੁਰਤ ਕਹਿ
 ਤੋਤਾ। ੧੦. ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਖ ਨਾਲ ਵਕੀਲ ਕਰਕੇ। ੧੧. ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! (ਆਪ) ਪਾਸ, ਓਹ-(ਨਾਰਦ) ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ
 ੧੨. ਨਾਰਦ ਨੂੰ (ਵਿਸਨੁ ਅਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ) ਮੇਲ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ੧੩-੧੪. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਜੋ ਜੋ ਨਾਰਦ
 ਕਹਿਆ ਹੋਵੇਗਾ (ਨਾਰਦ ਓਹ) ਸਾਰੀ (ਬਿਰਥਾ) ਹਾਲਤ ਸੁਣਾਵੇਗਾ। ੧੫. ਵੀਰਯ ਨਾਦ ਬੁਲੰਦਾ ਹੈ। ੧੬ ਚੰਗੀ
 ਰਾ' ਸਿਮਰ ਕੇ। ੧੭. ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੀ ਵੱਲ ਓਧਰ ਨੂੰ। ੧੮. ਵੀਰਯਨਾਦ ੧੯. ਪ੍ਰਧਾਨ (ਮੰਤ੍ਰੀ) ਸੁਮਤਿ ਨੂੰ ਅਠੀਂ
 ਜਿਆ (ਲਿਅੰਣ ਵਾਸਤੇ)। ੨੦. ਸੁਖ ਆਨੰਦ। ੨੧. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ, ਮਹਾਨ ਪੂਜਯ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸਨੁ ਦੀ। ੨੨. ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ
 ਮੰਨੂੰ) ਵਿਤੱਲਗੀ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ੨੩. ਹੇ ਸੁਜਾਨ (ਵੀਰਯਨਾਦ!) ਮੇਲ ਕਰੋ? ੨੪. ਮਿਤ੍ਰ ਚਾਹੇ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸੁਖ
 ਤਆਓ। ੨੫. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ (ਸੁਖ) ਭੋਗੇ। ੨੬. ਆਨੰਦ ਸੁਖ ਨਾਲ।

A ਪਾ: ਕਹਯੋ ਨਾਰਦਹਿ ਸੁਰ ਸਕਲ, ਬਿਰਥਾ ਕਾਵਹੁ ਸੁਨਾਵਹੀ,

B ਪਾ: ਨਿਪੁ ਦੇਖ ਆਵਤ ਨਾਰਦਹਿ, ਮੁਖਿ ਮਸਤਕੋ ਪਿਯਰਾਵਹੀ।

ਨਿਜ-ਨੌਰ ਨਿਸਚਰ-ਰਹੇ-ਇਸਥਿਤ,
 ਅਨੁਚਿਤਿ^੧ ਪ੍ਰਿਥਮੈ-ਕੀਨਿ-ਨਿਸਚਰ, ਪਰਮ-ਪ੍ਰਯ-ਮੁਜਾਦ-ਹੇ ॥
 'ਸੁਰ-ਬਪੁਨ-ਦੇਵਾਂਗਨ-ਬਰੰਗਨਨ, 'ਗਹਿ-ਚਹਿਸਿ-ਕਰਨ-ਬਿਖਾਦ-ਹੇ ॥੨੭੫॥੪੯॥੧੬੫੯॥
 'ਅਨ ਗੀਤਿ-ਅਨੁਚਿਤ-ਚਹਿਸਿ ਅਬ-ਤੁਅ, 'ਬੇਰ-ਬੁਪ-ਬਿਰੁੱਧ ਹੇ
 ਲੜਯੋ ਬਾਸਵ ਸੰਗ ਨਿਸਚਰ^੨, ਹਠ-ਕੀਨਿ-ਦਾਰੁਨ-ਜੁੱਧ-ਹੇ
 ਨਹਿ-ਦੋਸ ਯਾ-ਮਹਿ-ਰੰਚਿ ਮਘਵਹ^੩, ਕਹਿਤ ਤੁਅ-ਸੰਗ ਸੁਘ^੪ ਹੇ
 'ਮੀਚ-ਆਨ-ਤੁੱਲਯੋ-ਨਿਸਾਚਰ, 'ਭਈ-ਵਿਪ੍ਰਿਤਿ-A ਬੁੱਧ ਹੋਏ ॥੨੭੬॥੪੯॥੧੬੬੦॥
 'ਪੁਨ ਪਠੈ-ਤ-ਦਲ-ਸਾਜਾਸੁਰ ਸੁਰ ਲੋਕ ਆਕੁਲਿ^੫ ਹੋਤ ਭੇ
 'ਲਿਖਿ-ਪਠੀ-ਪੜੀ-ਸਕ੍ਰ-ਤਬ, ਹੇ ਬਿਸਨੁ ਹੋਹੁ ਸਖਾਤ^੬ ਹੇ
 ਆਰਤ-ਹਰਨ^੭ ਪ੍ਰਭੁ ਨਾਮ ਕਹਯਤਿ ਕੁਮਕ-ਬਾਸਵ-ਹੋਤ-ਭੇ^੮
 ਪ੍ਰਭੁ ਪਠਯੋ-ਮੋਹਿ ਬਸੀਠਿ ਤੁ-ਢਿਗ^੯, ਹੋਨਬੋ-ਸੁ-ਹੋਤ-ਭੇ ॥੨੭੭॥੪੯॥੧੬੬੧॥
 C ਜਿਨ-ਕਰਸਿ-ਰਾਰ^{੧੦} ਗਵਾਰ-ਹੇ-ਪਸੁ^{੧੧} 'ਉਲੰਘ-ਜਿਨ ਮੁਜਾਦ ਹੇ
 'ਹਨਹੁੰ-ਨਿਸਚਰ-ਸੁਰਨਦੋਹੀ, ਹਨਹੁੰ ਤੁ-ਬਿਜੁ-ਨਾਦ ਹੇ ॥
 ਪਠਵ ਜਮਪੁਰ ਸੈਨ ਸਗਰੀ, 'ਜਿਨਿ-ਕਰ ਸਿਰਾਰ-ਬਿਖਾਦ-ਹੇ ॥
 ਯਹਿ-ਕਰੀ-ਆਗਾਜ¹² D ਬਿਸਨੁ-ਜੁ, ਸਭਿ-ਕਹੀ-ਤੋ-ਪਹਿ-ਆਦਿ ਹੇ ॥੨੭੮॥੪੯॥੧੬੬੨॥

੧. ਪਹਿਲੇ ਵਾਕੂ ਗੀਤਿ ਨਾਲ । ੨. ਬੁਰਾ । ੩. ਭੀਮ ਨਾਦ । ੪. ਦੇਵਤਿਆ ਦੀ ਨੁਹਾਂ ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ (ਨੂੰ) । ੫. ਫੜ ਕੇ ਵਿਸ਼ਨੁ ਸੁਖ (ਅਥਵਾ ਦੁਖ ਦੇਣਾ) ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ । ੬—੭. ਹੁਣ ਤੂੰ ! ਹੋਰ ਬੁਰੀ ਗੀਤੀ ਭਾਈ ਦੇ ਵੈਰ (ਅਨੁਸਾਰ) ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਕੇ ਚਾਹੀ ਹੈ । ੮. ਹੇ ਦੈਂਤਜ (ਰਾਜ) ! ੯. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ । ੧੦. ਠੀਕ, ਸੱਚ । ੧੧. ਹੇ ਨਿਸਾਚਰ ! (ਤੂੰ) ਮੌਤ (ਅਰਥਾਤ ਮਰਨ-ਮਾਰਨ, ਲੜਾਈ) ਤੇ ਆ ਤੁੱਲਿਆ । ੧੨. (ਤੋਰੀ !) ਬੁਧੀ ਉਲਟਿ ਹੋ ਗਈ (ਅਰਥਾਤ ਮਿਤ੍ਰ ਭਾਵ ਨੂੰ ਤਾਤਾਗਕੇ ਵੈਰ ਭਾਵ ਨੂੰ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ । ੧੩. ਫਿਰ ਤੂੰ ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਦਲ ਸਜਾ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ । ੧੪. ਦੁਖੀ । ੧੫. ਓਦੋਂ ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ—ਚਿੱਤੀ ਲਿਖ ਭੇਜੀ । ੧੬. ਸਹਾਯਕ । ੧੭. ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੮. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਮਦਦ ਹੋਏ । ੧੯. ਜੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ (ਵਿਸ਼ਨੁ—ਜੀ) ਤਾਂ ਓਹ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ੨੦. ਝਗੜਾ ਨਾਂ ਕਰ । ੨੧. ਹੇ ਮੂਰਖ ਪਸੂ ! ੨੨. ਮਰਯਾਦਾ ਨੂੰ (ਉਲੰਘ) ਛੱਡ । ੨੩. ਵਿਸਨੁ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਹੈ ਕਿ (ਮੈਂ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵੈਰੀ ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਾਂਗਾ । ੨੪. ਸਿਰਫ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਮੌਤ ਕਰ ? ਤੂੰ ਲੜਾਈ ਝਗੜਾ ਨਾਂ ਕਰ ?

A ਪਾ: 'ਬਿਪ੍ਰਿਤਿ' ਹੈ ।

B ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦਾ ਪਾਠਾਤੁ 'ਵੁਨ ਪਠੈਦੇਇ ਭਲ ਸਾਜ ਦਲ' ਹੈ ।

C ਇਸ ਬੰਦ ਵਿਚ ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ਨੁ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣੇ ਨੂੰ ਹੀ ਆਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਨੁ ਜੀ ਦਾ ਸਾਫ ਆਸ਼ਕ ਹੀ ਇਹੋ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਖੁਦ ਹੀ ਕਠੋਰ ਵਾਕ ਕਹਿ ਕੇ ਉਲਟਾ ਨਾਦ ਵੀਰਯ ਨੂੰ ਲੜਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, (ਅ) ਇਹ ਗੱਲ ਦੂਤ ਲਈ ਵੀ ਆਯੋਗ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਨਾਰਦ ਦੀ ਬੁੱਧ ਵੀ ਦੂਤ ਲਾਯਕ ਨਹੀਂ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ।

D ਪਾ: ਜੋ ਕਰੀ ਆਗਿਆ ਵੀ ਹੈ ।

ਸੰਧਿ-ਬਿਗ੍ਰਹ' ਦੰਉ ਆਛੇ. ਕਰਸਿ' ਸੋ ਸਤਿ ਖਲੋ ਜੇ
 ਨਹਿ-ਦੀਲ-ਯਾ-ਮਹਿ-ਰੰਚਿ-ਕਛੁਐ, ਕਰੋ-ਮਮਰ' ਨ-ਟਲੋ-ਜੇ
 'ਦਸ-ਚਤੁਰ-ਲੋਕ-ਸੁਭਟ-ਜੁੜੇ, ਸੁਰ, ਮਨੁਜ ਰਾਖਸ, ਦਨੁਜ'
 ਕਾਲ-ਪੂਤ', ਜਮ', ਜਖ. ਭੰਗਵ, ਪਸੁ, ਪੰਖਿ, ਘਨ ਦਲ-ਘਨਜ-ਹੇ' ॥੨੭॥੫॥
 ਨਹਿ-ਜਿਯਤ-ਛਾਡਉ'-ਸਕਲ-ਨਿਸਚਰ, ਲੜੇ'-ਦਾਰੁਨ-ਸਮਰ-ਚੇ ॥
 ਨਹਿ-ਟਰੇ ਟਾਰੇ-ਦੇਵ-ਗਨ, ਪ੍ਰਭੁ ਕੀਨ ਸੁਰਗਨ-ਅਮਰ ਹੇ'
 ਭਿਰੇ'-ਤੁ-ਸੰਗ ਕਰੇ ਆਹਵ' ਹਨਹਿ-ਨਿਸਚਰ-ਸਗਰ-ਚੇ ॥
 'ਛੀਨ-ਲੈ-ਹੈ' ਸਭੀ ਪ੍ਰਭਤਾ, 'ਫਲ-ਖੁਬ-ਪੈ-ਹੈ'-ਝਗਰ' ਹੇ ॥੨੮॥੪੬॥
 ਸੁਨਿ ਸਕਲ ਬਾਤ ਸੁਨੋਸ-ਕੀ, ਹਸ-ਉਤਯੋ ਨਿਸਚਰ-ਰਾਜ ਹੇ
 ਦੂਤ 'ਜਾਨ ਤੁਅ-ਛਾਡ-ਦੀਨਯੋ 'ਨਹਿ-ਹਨਤ-ਤੋ-ਕਹ-ਆਜ-ਹ ॥
 ਜਿਨ-ਭਯ-ਦਿਖਾਰਸਿ' ਬਿਸਨੁ ਕੋ, ਜੁੜ ਆਏ-ਸਕਲ ਸਮਾਜ ਹੇ ॥
 ਕਰਹੋ' ਸਮਰ ਦਾਰੁਨ ਪ੍ਰਲਯ ਕਰ' 'ਹਨੋ'-ਦੁਰ-ਸੁਰ-ਰਾਜ-ਹੇA ॥੨੯॥੪੭॥੧੬੬॥
 'ਜਿਨ-ਕਹਸਿ-ਪੋਰਖ-ਦੇਵਤਨ, ਰਿਖੀ ਭਿਛਕ-ਦੀਨ'-ਚੇ ॥
 'ਧਰ-ਝੋਟ-ਬਾਸਵ-ਪਕਰ-ਘਾਲੋ, ਹਨਹੁ ਸੁਰਗਨ ਪੀਨ' ਹੇ ॥
 'ਕੋਨ-ਬਪੁਰੇ-ਮਨੁਜ-ਜੋਛੇ 'ਭੱਛੋ'-ਦੇਵ-ਅਧੀਨ-ਚੇ ॥
 ਪਠਵ-ਜਮ-ਪੁਰ-ਸੈਨ-ਸਗਰੀ, ਲੈਹੋ' ਅਮਰਵਤਿ-ਛੀਨ-ਹੇ' ॥੨੯॥੪੮॥
 ਜਾ-ਕਹਹੁ-ਬਿਸਨਹਿ ਭਲੀ ਬਿਧਿ, 'ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਬਿਨ-ਨਹਿ-ਮਾਨਹੋ' ॥
 'ਜਿਸ-ਦੈ-ਬਿਧਾਤਾ-ਵਿਜਯ-ਤਿਸ-ਕੀ, 'ਭਿਰੇ'-ਤਉ-ਮੈ ਜਾਨਹੋ' ॥
 ਮਾਰ-ਗਰਦ' 'ਕਰੋ' ਸਭੈ-ਸੁਰ, ਇੰਦ੍ਰ-ਗਹਿ ਝੋਟਨ' ਹਨB ॥

੧. ਮੇਲ ਅਤੇ ਯੁੱਧ। ੨. ਤੂੰ ਜੋ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੩. ਯੁੱਧ ਕਰੋ? ੪. ਚੌਦਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਯੋਧੇ ਇਤੰਨ ਹੋਏ ਠਕ।
 ੫. ਮਾਨੁਖ। ੬. ਦੈਂਤ। ੭. ਯਮਦੂਤ। ੮. ਯਮਰਾਜ। ੯. ਸਮੂਹ ਮੇਘਾਂ ਦਾ ਦਲ। ੧੦. ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ
 ਮੱਤ ਰਹਿਤ। ੧੧. ਜੰਗ। ੧੨. (ਵਿਸਨੂ ਜੀ) ਸਾਰੀ ਰਾਜਤਾਈ ਨੂੰ ਖੋਹ ਲੈਣਗੇ। ੧੩. ਲੜ ਕੇ ਚੰਗਾ ਫਲ ਪਾਵੇਗਾ? (ਅਰਥ
 ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਬੁਰਾ ਨਿਕਲੇਗਾ। ੧੪. ਨਾਰਦ ਦੀ। ੧੫. ਵਕੀਲ। ੧੬. ਹੇ (ਰਿਖੀ)! ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਹਟੇ ਹੀ ਮਰ
 ਦੇਂਦਾ। ੧੭. ਤੂੰ ਡਰ ਨਾਂ ਵਿਖਾਲ। ੧੮. ਕਰਮਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੧੯. ਨੀਚ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮਾਰਾਂਗਾ। ੨੦. ਤੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ
 ਦਾ ਖਲ ਮੱਤ ਕਹਿ। ੨੧. ਹੇ ਕੰਗਾਲ ਮੰਗਤੋ! ੨੨. ਜੁੱਛਿਆਂ ਤੋਂ ਫੜਕੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਮਾਰੇਗਾ। ੨੩. ਮਚਬੂਤ। ੨੪. ਹੱਛੇ-
 ਤੁੱਛੇ ਬੁੱਧੀ ਮਨੁਖ ਵਿਚਾਰ ਕੈਣ! ੨੫. ਦੀਨ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਾਉਂਗਾ। ੨੬. ਦੇਵਪੁਰੀ ਨੂੰ ਖੋਹ। ੨੭. ਮੈਂ ਜੰਗ ਤੋਂ
 ਬਿਨਾ (ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਧੀ) ਨਹੀਂ ਮੰਨਾਂਗਾ। ੨੮. ਈਸ਼ਰੀਨੋਤ ਜੀਹਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦੇਵੇ ਉਸੇ ਦੀ ਹੀ ਹੈ। ੨੯. ਪੁੰਤੂ ਜਦੋਂ ਲੜਕੇ
 ਚੰਦੇ' ਮੈਂ ਸਮਝਾਂਗਾ ਕਿ ਇਹ ਯੋਧੇ ਹਨ। ੩੦. ਮਾਰ ਕੇ ਖਾਕ। ੩੧. ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਜੁੱਛਿਆਂ ਤੋਂ।

A: ਚਰਨੋਂ ਤਰ ਵੁਰ ਰਾਜ ਹੇ, ਵੀ ਹੈ। B: ਇੰਦ੍ਰ ਗਰ ਬੰਨਾ ਹਨੋ' ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਗਲ ਵਿੱਚ(ਬੰਨਾ) ਫਾਹ। (ਹਨੋ) ਪਾਵਰਾ

ਭਿਰੇ ਸੋ-ਸਨ-ਆਨ-ਸੋਘਰ, 'ਸੁਭਟ-ਸੂਰਾ' ਤਹਿ ਗਨੋ ॥੨੮੩॥੪੯॥੧੬੬੭॥
 ਰਿਖਿ-ਜਾਨਗੇ ਜਿਯ-ਮਾਹਿ' ਸਭ-ਹੀ' ਮੀਚ ਨਿਸਚਰ-ਆ-ਪੁਨੀ ॥
 ਬਿਬਿਧ-ਬਿਧਿ ਸਮੁਝਾਇ ਹੋਤਯੋ, ਹਠ-ਗਹੋ-ਨਿਸਚਰ-ਨਹਿ-ਸੁਨੀ ॥
 ਉਠ ਚਲਯੋ ਰਿਖਿ ਕ੍ਰੋਧ ਭਾਰੀ, ਮੀਚ ਤ੍ਰ-ਸਿਰ-ਪਰ ਖੜੀ ॥
 ਬਿਪ੍ਰੀਤਿ' ਬੁਧਿ ਤ੍ਰ ਭਈ ਨਿਸਚਰ, ਭਲੀ ਕਹਿਤ ਲਗੇ ਨਹੀ ॥੨੮੪॥੫੦॥੧੬੬੮॥
 ਸੁਮਤਿ ਆਦਿ ਜੋਤਕ ਜੋਧਾ, ਕਹਹਿ ਰਿਖਿ ਭਾਖੀ ਭਲੀ' A ॥
 ਨਿਜ ਠੋਰ ਨਿਜ ਨਿਜ ਰਹਹਿ ਮਿਲ ਕਰ, ਸੰਧਿ' ਬਿਗ੍ਰਹ' ਤੇ ਭਲੀ ॥
 ਨ੍ਰਿਪ ਮਨਤ ਨਾਹਿਨ ਕੈਸਹੂੰ, ਭਈ ਕਠਿਨ ਦੁੰਦ' ਉਠੈ ਚਹੈ ॥
 ਸੁੰ ਬਿਸਨੁ ਜਾ ਕੀ ਪੱਛ ਹੈ' ਤਿਸ ਜੀਤਿ ਕਹ ਕਉ ਸਕਹੈ ॥੨੮੫॥੫੧॥੧੬੬੯॥
 ਸੁਮਤਿ ਬੋਲ ਉਠਯੋ ਤਬੈ ਫੁਰ' ਕਹਯੋ ਨੀਤਿ ਯਹਿ ਭਲੇ ॥
 ਨ੍ਰਿਪ ਨਾਹਿ ਸਮਝਤ ਕੈਸਹੂੰ, ਸਿਖ' ਦਈ ਰਿਖਿ ਗ੍ਰ ਉਠਿ ਚਲੇ ॥
 ਕਹਿਤ ਨਾਹਿਨ ਬਨੇ ਕਿਸਿ ਬਿਧਿ, ਸੰਧਿ ਬਿਗ੍ਰਹ ਕੀਜੀਐ ॥
 ਜੀਤਿ ਹਾਰ ਲਗਯੋ ਦੋਉ' ਗਹੋ ਮੋਨਿ ਮੰਤ੍ਰੁਨ ਦੀਜੀਐ ॥੨੮੬॥੫੨॥੧੬੭੦॥
 ਜੇ ਕਹੋ ਸੰਧਿ ਸੁ ਭਲੀ ਨ੍ਰਿਪਤਿ, ਤੇ ਕਹੋ ਹਿਯ ਡਰਯੋ' ਸਭੀ ॥
 ਹੋਨਿ ਹਾਰ ਸੁ ਹੋਇ ਹੈ ਸੁਰ ਜੀਤਿ ਹੈ ਸਭਿ ਬਿਧਿ ਸਹੀ ॥
 ਪ੍ਰਿਥਮ ਜੀਤੇਗੋ ਅਸੁਰ ਸੁਰ ਹਾਰ ਹੈ ਨਿਸਚੈ ਕਹੀ ॥
 'ਫੁਣ ਸਿਮਟਿ ਭਿਰਹੈ' ਆਇ ਸੁਰਗਨ 'ਹਾਨਿ ਨਿਸਚਰ ਤਕਿ ਭਈ ॥੨੮੭॥੫੩॥੧੬੭੧॥
 ਬਿਚਾਰ ਜੋਤਿਸ ਕੇ ਬਿਖੈB 'ਮੈ ਜਾਚ ਕੈ ਸਭਿ ਬਿਧਿਗੁਨੀ ॥

੧. ਸੋਰੇ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ। ੨. ਚੰਗਾ ਬਹਾਦਰ ਯੋਧਾ। ੩. ਦਿਲ ਵਿੱਚ। ੪. ਵੀਰਤ ਨਾਦ ਦੀ ਮੱਤ ਆ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ। ੫. ਰੱਕਿਆ। ੬. ਉਲਟੀ। ੭. ਆਪੋ ਆਪਣਿਆਂ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਇਤਫਾਕ ਨਾਲ ਰਹਿਣ। ੮. ਮੇਲ। ੯. ਜੰਗ। ੧੦. ਉਪਦ੍ਰਵ। ੧੧. ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਢੀ ਕਿਵੇਂ ਜਿਤ ਸਕੇਗਾ। ੧੨. ਤੁਰਤ। ੧੩. ਨਸੀਹਤ। ੧੪. (ਇਸ ਵਾਸਤੇ) ਚੁਪ ਫੜ ਲਈਏ, ਸਲਾਹ ਹੀ ਨਾ ਦਈਏ। ੧੫. ਦਿਲ ਵਿਚ ਡਰਦੇ ਹਨ। ੧੬. ਫੋਰ ਵਿਕਣੇ ਹੱਕ ਦੇਵਤੇ ਆ ਲੜਨਗੇ। ੧੭. (ਜਜੋਤਿਸ ਵਿੱਚ) ਵੇਖੀ ਹੈ ਕਿ ਦਾਂਤਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਗਯਾ ਹੈ। ੧੮. ਤੱਲ ਕੇ ਸਾਰੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰੀ ਹੈ।

A ਸੁਮਤਿ ਆਦਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਲਹਜ਼ੇ-ਬਿਆਨ ਨੂੰ ਸੋਚਿਆ ਨਹੀਂ— ਬੇਸ਼ਕ ਸੰਧੀ ਬਹੁਤ ਅੱਛੀ ਗੱਲ ਹੈ— ਸੁਕਾਬਲੇ ਜੰਗਦੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਯੇਹੋ ਨੂੰ ਜਮੀਰੀ ਸੱਟ ਮਾਰਕੇ ਸੰਧਿ ਦਾ ਕੰਢਾ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ। ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਕਹੇ ਸ਼ਬਦ 'ਨਾਤਦ' (ਜੇ ਪਿਛੇ ਕਰੋ ਹਨ) ਵੀਰਤ ਨਾਦ ਤਾਂ ਅਭਿਮਾਨੀ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਯੋਧਾ ਹੈ ਬਲਕਿ ਕੰਢੀ ਭੀ ਇਨਸਾਨੀ ਜਮੀਰ ਵਾਲਾ ਸ਼ਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਏਥੇ ਤਾਂ ਭੀ ਵੀਰਤ ਨਾਦ ਦੀ ਧੀਰਯ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਾਦਾ ਹਸਤੀ ਦਾ ਅਨੁਭਵ— ਫੁੰਸ ਦੇ ਹਸਕੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਤੋਂ— ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸੀ।

B ਜਜੋਤਿਸ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨੂੰ 'ਲੱਕਾ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਯਾਮਿਤਾ' 'ਗੁਣ' ਵਿਦਵਾਨ ਦੇ ਦੋ ਹਨ ਅਤੇ ਹੈ ਭੀ ਸੱਚ। ਜਜੋਤਿਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਇਹ ਯਥਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇੰਦ੍ਰ ਅਤੇ ਸੁਕਰਾਚਾਰਯ ਦੋਵਾਂ ਹੀ ਸ਼ਿਵਾ ਤੋਂ ਜਜੋਤਿਸ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦੇ ਭ੍ਰਾਤ੍ਰੇ।

ਕਹਿਤ ਬਨੈ ਨ ਕੈਸਹੂੰ, ਰਿਖਿ-ਕਹਿ-ਰਹੇ, ਨਿਪੁ-ਨਹਿ-ਸੁਨੀ
 ਰਿਖਿ ਕੱਧ-ਹੂੰ ਹਰਿ ਪੈ-ਗਯੋ, ਨਿਪੁ ਦਈ ਆਗਯਾ ਸੁਮਤਿ ਹੀ
 ਸੁਰ ਜੀਤਿ ਗ੍ਰਹੰ ਨਹਿ ਜਾਨ ਦੀਜੈ, ਪਠੈ ਦਾਰੁਨ-ਦਲ ਕਹੀ ॥੨੮੮॥੫੫

ਛੰਤ

ਚੁਨ ਚੁਨ ਹਨੈ ਸੁਰ ਬੰਜ ਮਾਰਹੁ^੧ ਦੇ ਨਿਕਾਲਾ—ਦੇਸ ਹੀ
 ਰਾਜ ਪਾਟ ਸੁਰ^੨ ਛੀਨ^੩ ਲੀਜੈ ਧਰਹਿ ਭਿੱਛਕ^੪ ਭੇਸ ਹੀ
 ਦਈ ਆਗਯਾ ਸੁਮਤਿ ਸੁਭਟਨ, ਘਿਰੇ ਸੁਰ-ਦਲ ਜਾਇ ਕੈ
 ਨਹਿ ਜਿਯਤਿ-ਛਾਡਹਿ ਸੁਰ ਮੁਨੀਸਰ^੫, ਨਿਪੁਤਿ ਜਾਵਹੁ ਖਾਇ ਕੈ ॥੨੯੧॥੫੫॥੧੬੭੩॥
 ਬੇੜ ਆਨਹਿ ਸੁਰ ਬਧੁਨ^੬ “ਨਿਜ ਸੈਨ ਦੇਹੁ ਲੁਟਾਯ-ਝੈ
 ਸੁਰ ਸਕਲ ਮਾਰ ਬਿਧੁਸ^੭ ਕੀਜੈ, ਬਿਸਨੁ ਦੇਹੁ ਹਟਾਯਕੈ”
 ਧਰਿ ਝੋਟ ਬਾਸਵ ਪਕਰ ਆਨਹੁ, ਸਮਰ ਦੀਹ ਮਚਾਯ ਕੈ
 ਜਿਨ ਡਰਹੁ ਰੰਚਿਕ ਸਘਨ^੮ ਸੁਰ-ਦਲ^੯, ਰਹੇ ਆਪ ਜੁਝਾਯ ਕੈ^{੧੦} ॥੨੯੦॥੫੬॥੧੬੭੪॥
^੧ਸੁਰ ਜੀਤਿ ਆਵਹੁ ਸਖਾ ਸੁਭਟਨ, ^੨ਸੁਰ ਲੋਕ ਦੇਉ ਉਠਾਯ ਕੈ

੧ (ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤ੍ਰੀ) ਨੂੰ। ੨. ਦੇਵਤੇ ਜੀਉਂਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ। ੩. ਲੱਭ ਕੇ ਮਾਰੇ? ੪. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ।
 ੫. ਬੰਹ। ੬. ਮੰਗਤਿਆਂ ਵਾਲੇ। ੭. ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾ ਜਾਓ? ੮. (ਜਿਹੜੀਆਂ) ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ (ਤੁਸੀਂ) ਘੇਰ
 ਕੇ ਲਿਆਓਗੇ (ਓਹ) ਅਪਣੀ ਫੌਜ (ਦੇਤਰ ਸੈਨਾ) ਨੂੰ ਲੁਟਾ ਦਿਆਗੇ। ੧੦. ਨਾਜ। ੧੧-੧੨. ਸਮੁਦਾਯ। ੧੩. ਆਪ
 (ਲੜ ਕੇ) ਮਰ ਜਾਓ? ੧੪. ਹੇ ਉੱਤਮ ਯੋਧੇ ਮਿਤ੍ਰੋ! ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਓ? ੧੫. (ਮੈਂ) ਅਥਾ ਮਹਾਰਾਜ
 ਵੀਰਯਨਾਦ ਤਹਾਨੂੰ) ਉੱਚ ਕਰਕੇ ਦੇਵ ਲੋਕ ਦੇ ਦੇਵਾਂਗਾ।

ਪ੍ਰਿਠਾ (ਸਿਖਦੇ) ਸਨ, ਜਦੋਂ ਜਯੋਤਸੀ-ਮੰਤ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਆ ਗਏ। ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ
 ਚਲੋ ਸਿਵਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਆਈਏ। ਰਸਤੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਇੰਦ੍ਰ ਤੋਂ ਸੁਕ੍ਰਾਚਾਰਜ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਦਸ ਸਿਵ ਸਾਨੂੰ
 ਕਿਵੇਂ ਮਿਲਣਗੇ? ਤਾਂ ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਕਿ—ਸਾਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਬਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਕਲੇ ਸਿਵ ਜੀ ਦੇ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ
 ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਸੁਭ ਸਮਾਚਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੂੰ ਦੱਸ ਕਿ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਸੁਕ੍ਰਾਚਾਰਜ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਕਿ
 ਇਸ ਸਮਝ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਪਾਰਬਤੀ ਜੀ ਸਨਾਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਸਿਵ ਇਕਾਂਤ ਮਿਲਣਗੇ, ਸੁਭ
 ਸਮਾਚਾਰ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਮਾਤਾ ਪਾਰਬਤੀ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਗਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕੋਲਾਸ ਤੇ ਜਾ
 ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਸਿਵ ਜੀ ‘ਵਿਦਯਾ ਫਲੀ ਭ੍ਰੂਤ ਹੋਵੇ’ ਦਾ ਵਰਦਾਨ ਦੇਣ ਲਗੇ ਹੀ ਸਨ ਜਾਂ ਸ੍ਰੀ ਪਾਰਬਤੀ ਪਹੁੰਚ ਗਈ
 ਅਤੇ ਤਿਭ ਕੇ “ਸੁਕ੍ਰ” ਕਹਿਣ ਲਗਾ ਕਿ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਫਲਾਂ ਸਮਝ ਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਸੋ? ਤਾਂ ਪਾਰਬਤੀ ਨੇ ਕਹਿਆ
 ਬਿ ਤੁਸਾਂ ਕਿਵੇਂ ਜਾਣਿਆ? ਸੁਕ੍ਰ-ਮਾਤਾ ਜੀ! ਜਯੋਤਿਸ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਾਰਬਤੀ—ਕੀ ਤੁਸਾਂ ਜਯੋਤਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ
 ਨੰਗਿਆਂ ਸਨਾਨ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ? ਸੁਕ੍ਰ—ਹਾਂ, ਪਾਰਬਤੀ—ਤਾਂ ਮੈਂ (ਮਾਤਾ) ਆਪਣੇ ਨਗਨ ਦੰਸ ਪ੍ਰਤੁ ਸਨਮੁਖ
 ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੀ ਇਸ ਵਿਦਯਾ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੋਂਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ‘ਆਇੰਦਾ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪੂਰੀ ਫਲੀ ਭ੍ਰੂਤ ਨਹੀਂ
 ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਪਦਾਰਥ ਸਾਂਗੋਪਾਗ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਤੋਂ ਅਜੇ ਤੀ ਲੋਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ
 ਸਾਂਗੋਪਾਗ ਪਦਾਰਥ ਤਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਗੋਚਰ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੈਦਾ ਪ੍ਰੇਤੁ ਅੰਗ ਸਿਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੈ।

‘ਚਿਰ ਕਰਹੁ ਰਾਜ ਸਮਾਜ ਸੁਰਪੁਰ, ਮਮ ਦੋਹੀ ਨਗਰ ਫਿਰਾਯ ਕੇ ॥
 ਸੁਨਿ ਹਰਖ ਭੇ ਪਸੁ ਜਾਤੁ ਧਾਨੂੰ ਉਠੇ ਸੁਰ ਰਿਸਾਯ ਕੇ ॥
 ਦਲ ਸਾਜ ਚਤੁਰੰਗਨ ਚਲੇ, ਨਿਜ ਨਾਥ ਮਾਥ ਨਿਵਾਯ ਕੇ ॥੨੯੧॥੫੭॥੧੬੭੫॥
 ਮੁਨਿਰਾਜ^੫ ਆਵਤ ਦੇਖ ਬਾਸਵ, ਕਰ ਜੋਰ ਨਿਮਰ ਅਦਬ ਸੋ^੬ A
 ਚਿਤ ਰੋਖ’ ਆਵਤ ਹੈ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੁਨਿ, ਜੋਸ ਰੰਜ ਅਦਾਵ ਸੋ^੭
 ਨਹਿ ਸੁਲਹ ਰਾਕਸ ਨਾਹ^੮ ਮਾਨਯਸਿ^੯ ਰਦ ਬਦਲ^{੧੦} ਕਿਯਸ ਕਿਤਾਬ ਜੇ
 ਖਲ ਅਸੁਰ ਮਾਰ ਬਿਧੁਸਿ^{੧੧} ਕੀਜੈ, ਰਖ ਲੇਹੁ ਸੁਰਨ ਅਜਾਬ ਜੋ^{੧੨} ॥੨੯੨॥੫੮॥੧੬੭੬॥
 ਤੋ ਲੋ ਮੁਨੀਸਰ ਆ ਗਏ, ਕਰ ਜੋਰ ਕੀਨ ਪ੍ਰਨਾਮ ਪ੍ਰਭੂ
 ਜਿਮ ਭਈ ਆਗਯਾ ਨਾਥ ਕੀ, ਕਹਿ ਦਿਯੋ ਨਿਸਚਰ ਨਾਹ ਸਭੁ
 ਸੰਧਿ^{੧੩} ਨਹਿ ਮਾਨਯੋ ਮਹਾ ਪਸੁ, ਠਠੀ ਬਿਗ੍ਰਹ^{੧੪} ਭਾਂਤਿ ਸਭੁ
 ਗਰਥਾਤ ਐਂਠਤ^{੧੫} ਹਠ ਗਹਯੋ, ਬਹੁ ਪਠੈ ਦੀਨਸਿ ਸੈਨ ਪ੍ਰਭੂ ! ॥੨੯੩॥੫੯॥੧੬੭੭॥
 ਸੁਮਤਿ ਆਦਿ ਸੋ ਕਹੀ, ਤਿਸੁ ਮਾਨਯੋ ਨਾਹਿਨ^{੧੬} ਹਠ ਗਹੀ
 ਬਿਚਾਰ ਗ੍ਰੰਥਨ ਸੋਧ ਕੈ, ਸੁਰ ਪ੍ਰਿਥਮ ਹਾਰ ਸੁਮਤਿ ਕਹੀ
 ਪੁਨ ਕਹਸਿ ਬਿਗ੍ਰਹ ਭਲੋ ਨਹਿ, ਸੁਰ ਸਿਮਿਟ^{੧੭} ਜੀਤਹਗੇ ਸਹੀ
 ਹਾਨਿ ਨਿਸਚਰ ਹੋਯਗੀ, ਨਹਿ ਜਿਯਤ ਉਬਰੇ^{੧੮} ਏਕ ਹੀ^{੧੯} ॥੨੯੪॥੬੦॥੧੬੭੮॥
 ਕਹਿ ਸਕਤ ਨਾਹਿਨਿ ਕੋਊ ਡਰਪਤਿ, ਹਠਿ ਠਾਨ ਸਮਰ, ਸੁਲਹ ਨਹੀਂ
 ਪਠਸਿ ਸਘਨ^{੨੦} ਚਮੂ^{੨੧} ਪ੍ਰਬਲ, ਹੂੰ ਭੀਮਦਾ ਰਨ^{੨੨} ਰਿਪੂ^{੨੩} ਚਹੀ
 ਕਰੋ ਜੋਰ ਬਾਸਵ ਬਿਨਯ ਪ੍ਰਭੂ ਸੋ ਬਿਰੋਚਿ^{੨੪} ਗਨਪਤਿ ਜੂ^{੨੫} ਪਹੀ^{੨੬} ॥

੧. ਦੇਵ ਲੋਕ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਚਿਰ ਤੱਕ ਰਾਜ ਕਰੇ ? ੨. ਵੀਰਯਨਾਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਡੋਡੀ ਦੇਵ ਪੁਰ ਵਿੱਚ ਵੇਰ ਕੇ । ੩. ਮੁਰਖ ਦੌਤੜ ਸੁਣ ਕੇ ਖੁਸ ਹੋਏ ੪. ਵੀਰਯ ਨਾਦ ਨੂੰ । ੫. ਨਾਰਦ ਨੂੰ । ੬. ਅਦਬ ਨਾਲ ਹੋਥ-ਜੋੜ ਨੀਵਾ ਹੋ ਕੇ ੭. ਦਿਲੋਂ ਗੁਸੇ ਨਾਲ ੮. ਗੁਸੇ ਅਤੇ ਰੰਜ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ । ੯. ਵੀਰਯਨਾਦ । ੧੦. (ਆਪਣੀ ਮਨਮਾਨੀ ਹੀ) ਕਿਤਾਬ ਨਾਲ ਰਦ-ਬਦਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ੧੧. ਨਾਸ । ੧੨. ਦੁੱਖ ਤੋਂ । ੧੩. ਮੌਲ । ੧੪. ਯੁੱਧ । ੧੫. ਆਹੁਤਦਾ ਹੈ । ੧੬. (ਸਾਰੇ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ) ਨੇ । ੧੭. ਇਕਤੁ ਹੋ ਕੇ ਦੇਵਤੇ । ੧੮. ਬਚੇਗਾ । ੧੯. ਇੱਕ ਵੀ । ੨੦. ਸਮੂਹ । ੨੧. ਸੈਨਾ । ੨੨. ਭਯਾਨਕ ਤਾੜੀ ਦੇ ਦਾ ਯੁੱਧ, ਭਯਾਨਕ ਤਾਂ ਭਯਾਨਕ । ੨੩. ਵੰਗੀ । ੨੪. ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਇੰਦੁ ਨੇ ਵਿਸਨੂੰ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ । ੨੫. ਟੁਹਮਾ । ੨੬. ਗਣੇਸ਼ ਜੀ । ੨੭. ਪਾਸ ।

- A ਪਾ: ਕਰ ਜੋਰ ਮਿਨਤ ਅਦਾਬ ਸੋ, ਅਤੇ ਕਰਜੋਰ ਨਿਮਰ ਅਦਾਬ ਸੋ ਵੀ ਹਨ ।
- B ਪਾ: ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ‘‘ਦਰ ਬਦਲ’’ ਹੈ ।
- C ਪਾ: ਪਸੁ ਮਾਨਯੋ ਨਾਹਿਨ, ਵੀ ਹੈ ।
- D ਪਾ: ਸੁਰ ਸਮਰ, ਵੀ ਹੈ ।
- E ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸਹੀਦ ਬਾਗ਼ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ‘ਕਹਿ ਸਕਹਿ’ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ‘ਕਹਿਤ’ ਪਾਠ ਭੇਦ ਹੈ ।

ਬਿਚਾਰ ਜੋਤਿਸ ਦੇਖੀਐ, ਕਿਮ ਹੋਯਗੋ ਬੂਝਹੁ ਸਹੀ ॥੨੯੫॥੬੧॥੧੬੭੯॥
 ਪ੍ਰਭੁ ਦਈ ਆਗਯਾ ਦੇਖੀਐ, ਕਿਮ ਹੋਯਗੋ ਭਾਰਥ-ਬਿਖੈ ?
 ਬਿਰੰਚਿ, ਗਨਪਤਿ-ਆਦਿ-ਜੋਤਿਸਿ, ਮਥਨ-ਕੈ ਗਿਨਤੀ-ਲਿਖੈ
 ਸਮਰ-ਹਾਰ-ਸੁਰਨ^੧ ਪ੍ਰਿਥਮਹਿ, ਪੁਨ-ਜੀਤਿਹੈ^੨ ਅਰਿ-ਘਾਯ-ਕੈ ॥
 ਛੀਨਿ ਦੇਸ ਭੰਡਾਰ ਸਗਲਹਿ, ਬੰਬ-ਜੀਤਿ^੩ ਬਜਾਯ ਕੈ ॥੨੯੬॥੬੨॥੧੬੮੦॥
 ਰੁਦ੍ਰ^੪, ਬਾਸਵ^੫ ਆਦਿ-ਜੋਧਾ, ਕੁਬੇਰ, ਬਰੁਨ, ਜਮਕਾਲ^੬ ਹੀ
 ਗਨਾਦਿ-ਜੱਛ, ਗੰਧੁਬ-ਸੁਭਟਨ, ਦੇਵ-ਗਨ^੭ ਨ੍ਰਿਪਾਲ^੮ ਹੀ
 ਕਾਰਤਕੇਯ ਪ੍ਰਧਾਨ ਜੋਧਾ, ਯਰਿਖਿ ਰਾਜ ਸੈਨਾ ਪਾਲ ਹੀ^੯
 ੧੦ ਦੂਤ ਘਨ ਦਲ ਆਦਿ ਨਾਯਕ, ੧੧ ਮੰਤ੍ਰਿ ਪੂਛ ਗੁਪਾਲ ਹੀ ॥੨੯੭॥੬੩॥੧੬੮੧॥
 ਕਰ ਜੋਰ ਸਬਹਿ ਪ੍ਰਨਾਮ ਕੀਨਯੋ, ਪ੍ਰਭੁ ਦੇਹੁ ਆਗਯਾ ਰਿਪੁ ਸਮਰ^{੧੨} ॥
 ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਹਿ ਪ੍ਰਤਾਪ ਪ੍ਰਭੁ ਬਲ, ਹਨੋ ਨਿਸਚਰ ਧਾਯ ਕਰ ॥
 ੧੩ ਰਾਜ ਕਾਜਹ ਕੇ ਬਿਖੈ ੧੪ ਦੁਖ ਦੁੰਦ ਪਟਮ ਪ੍ਰਾਯ ਪਰA
 ਹੋਤੁ ਆਯੋ ਹੈ ਸਦਾ ਤੇ, ਰਾਨਿ, ਲਾਭ, ਬਿਖਾਦ^{੧੫}, ਡਰA ॥੨੯੮॥੬੪॥੧੬੮੨॥
 ੧੬ ਪ੍ਰਿਥਮ ਕਸੂ ਜਿ ਭੋਗਹੈ, ਫੁਨ ਭੋਗਹੈ ਸੁਖ ਬਿਬਿਧ ਬਿਧਿ ॥
 ਬਹੁ ਬਾਰਿ ਕੋ^{੧੭} ਦੁਖ ਨਹਿ ਭਲੋ, ੧੮ ਦੁਖ ਝੋਲਨੋ ਯਕਬਾਰ ਸਿਧਿ^{੧੮} ॥

੧. ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ। ੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਹੋਵੇਗੀ। ੩. ਜਿੱਤ ਦਾ ਨਗਾਰਾ। ੪. ਸਿਵ। ੫. ਹਿੰਦੂ।
 ੬. ਯਮਰਾਜ। ੭. ਦੇਵਤੇ। ੮. ਰਾਜੇ। ੯. ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਸੰਨਾਪਤਿ (ਕੀਤਾ)। ੧੦-੧੧. ਮੇਘਾਂ ਦਾ ਦਲ ਆਦਿਕ ਸੰਨਾਪਤਿ
 ਨੂੰ ਵਿਸਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਸਲਾਹ ਪੁੱਛੀ। ੧੨. ਵੈਰੀ ਜੰਗ ਦੀ। ੧੩-੧੪. ਰਾਜਕਾਜ ਦੇ ਵਿੱਚ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੀ
 ਦੁਖ ਅਤੇ ਭਗਤਾ ਚਲਿਆ ਆਇਆ ਹੈ। ੧੫. ਲੜਾਈ। ੧੬. ਜਿਹੜੇ ਪਹਿਲੋਂ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਨਗੇ। ੧੭. ਬਹੁਤੀਆਂ
 ਵਾਰੀਆਂ ਦਾ। ੧੮. ਇਕੋਵਾਰੀ ਦੁੱਖ ਸਹਾਰਨਾ ਭਲਾ ਹੈ।

A ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨੀਤੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖਿਤਿ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋ
 ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪ ਰਜੇਗੁਣੀ ਧਰਮ ਦੀ ਪਰਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਜਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਅਤੇ ਭਗਤਿਆਂ
 ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਰਾਜ ਕਾਜ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਚਾਜ ਕਾਜ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੀ ਦੁਸ਼ਟ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੈ।
 ਦੁਸ਼ਟ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਯੋਧੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੁੱਖ ਆਇੰਦਾ ਸੁਖ ਦੇ ਸੰਬੰਧਨੀਯ
 ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਕੰਮ ਆਇੰਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸੁਖ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਭੀ ਉਸ ਸੁਖ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨੀ
 ਹਸਤੀ ਵਿੱਚ ਵੇਖਣਾ ਯਾ ਨਾ ਵੇਖਣਾ ਮਾਨੁਖੀ ਦਿਆਗ ਤੋਂ ਲਾਭੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਯਾ ਪੂਰਵਜ
 ਸਤਪੁਰਖਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਨੁਖ ਨੂੰ ਬੁਠੇ ਰਾਹੇ ਨਹੀਂ ਪਾਯਾ ਬਲਕਿ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਜੀ ਨੇ ਭੀ ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ ਅਰਜੁਨ ਨੂੰ ਕਹਿਆ
 ਸੀ ਕਿ—“ਹਾਨਿ, ਲਾਭ, ਜਿੱਤ, ਹਾਰ ਆਦਿ ਦੀ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇੱਛਾ ਨਾਂ ਰਖ ਕੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿ ਹੋ ਜਾਂ ਮੌਤ ਤੇ
 ਸੰਕ ਤੋਂ ਡਰ ਨਾਂ। ਇਸ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਖੁੱਚਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਬਿਤਾਇ ਅੰਸਰਾ^੧ ਹਾਨਿ ਕੀ^੨ ਤੋ ਲਹੈ ਸੁਖ ਸਭਿ ਬੈਸ ਨਿਧਿ
 ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਿਥਮ ਸੁਖ ਕੋ ਅਲਪ ਭੋਗਹਿ, ^੩ਦੁਖ ਬੈਸ ਸਭਿ ਬੇਮੁਖਿ ਰਿਧਿ ॥੨੯੯॥੬।
 ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਹਿਨ ਰੰਚ ਹੈ, ਪ੍ਰਭੁ ਸੇ ਦਯਾਲ ਮੁਰਾਰਿ ਜਿਹ
 ਅੰਕਟ ਹਰਨ ਪ੍ਰਭੁ ਬਿਰਦ ਹੈ, ^੪ਦੂਜਾ ਥਾਉ ਨਾਹਿਨ ਜਾਉ ਜਿਹ
 ਜਬ ਕਥ ਸਦਾ ਪ੍ਰਭੁ ਰਖਤ ਆਏ, ਫੁਨ ਰਖਹਿਗੇ ਨਿਜ ਦਾਸ ਕਹ^੫।
 ਭਰਵਾਸ^੬ ਪ੍ਰਬਲ ਮੁਰਾਰਿ ਤੇਰਾ, ਅਵਰ ਕਾਹੂੰ ਕਾਨ ਨਹ^੭ ॥੩੦੦॥੬
 ਰੱਛ ਰੱਛ ਗੋਪਾਲ ਬੋਲੇ, ਸੁਰ, ਸੰਤ ਪਿਆਰੇ ਪ੍ਰਾਨ ਸਮ
 ਏਕ-ਜੋਤਿ^੮-ਦੈ ਰੂਪ ਕਹਿਯੋਤ, ਸੁਰ, ਸੰਤ ਨਿਸਚੈ ਰੂਪ ਮਮ
 ਪ੍ਰਭੁ ਦਈ ਆਗਯਾ ਗਨੇਸਹੀ, ਅਗ੍ਰੁਆਹਿ^੯ ਰੋਕਹੁ ਅਸੁਰ ਚਲ
 ਨਿਜ ਸੈਨ ਲੈ ਭਾਰਥ^{੧੦} ਕਰੋ ਚੁਨ ਸਕਲ ਮਾਰੋ ਅਸੁਰ ਦਲ ॥੩੦੧॥੬
 ਪ੍ਰਭੁ ਪਦ ਮਨਾਯ ਨਿਵਾਯ ਮਾਥਹਿ, ਲੈ ਚਲਿਓB ਸੈਨ ਅਨੀ ਪ੍ਰਬਲ^{੧੧}
 ਹਰਵਲ^{੧੨}, ਗਨੇਸ ਮਹੇਸ ਨੰਦਨ^{੧੩}, ਕਾਰਤਕੇਯ ਸੰਗ ਦੀਹ ਦਲ
 ਮਯੂਰ^{੧੪}, ਮੁਖਕ^{੧੫} ਚੜ ਸਿਧਾਏ, ^{੧੬}ਗਹਿ ਸੂਲ, ਧਨੁ ਟੇਕੋਰ ਦੈ
 ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਛਕੇ ਸਭੀ, ਧੁਨਿ ਸੰਖ, ਘੰਟਨ ਘੋਰ ਕੈ ॥੩੦੨॥੬
 ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨ ਚਲੀ ਪ੍ਰਬਲ ^{੧੭}ਬੇਵਾਨ ਆਦਿ ਮਸਾਨ ਦਾ
^{੧੮}ਘਨ ਘਟਾ ਘੋਰ ਅਨੀ ਪ੍ਰਬਲ, ^{੧੯}ਘਨ ਘੋਰ ਦਾਰੁਨ ਦਲ ਬਦਲ

੧. ਮੁਦੱਤ ਮਿਆਦ। ੨. ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਲਵਾਂਗੇ। ੩. ਜਿਹੜੇ (ਲੋਕ) :
 ਨੂੰ ਭੈਗਦੇ ਹਨ। ੪. (ਉਨਾਂ ਨੂੰ) ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਰਿਧਿ ਤੋਂ ਬੇਮੁਖ ਹੋਣ ਦਾ ਦੁੱਖ (ਹੁੰਦਾ ਹੈ)। ੫. ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ
 ਤੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਹੈ। ੬. ਇੰਦ੍ਰ (ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਲੋਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂਨੂੰ) ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਥਾਂ
 ਨਾਵਾਂ। ੭. (ਮੈਂ) ਆਪਣੇ ਦਾਸ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ। ੮. ਆਸ੍ਰਾ। ੯. ਦਥਾਉ-ਨਹੀਂ ਹੈ। ੧੦. ਰਿਦਯ ਦੰ
 ੧੧. ਅੰਗੋਂ ! ੧੨. ਜੰਗ ਯੁੱਧ। ੧੩. ਤਿਖੀ ਤੇ ਬਲਵੰਤ। ੧੪. ਆਗ੍ਰੁ ਦਸਤੋ ਵਿੱਚ। ੧੫. ਸਿਵ ਦੇ ੫
 ੧੬. ਚੂਹਾ। ੧੭. ਤੀਰ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਅਤੇ ਧਨੁ ਨੂੰ ਟੇਕੋਰ ਦੇ ਕੇ ਖਿੱਚ ਤੱਲ ਕੇ। ੧੮. ਦੇਵਤੇ ਆਦਿ
 ਦਲ। ੧੯. ਘੋਰ ਮੇਘਾਂ ਦੀ ਘਟਾ ਰੂਪ ਬਲਵੰਤ ਫੌਜ। ੨੦. ਫੌਜ ਹੀ ਫੌਜ ਦੀ ਭਯਾਨਕ ਡੰਡ ਰੋਲੀ।

A ਇਨਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਾ ਭਾਵ ਛਲਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ
 ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਰੋਦ੍ਰ, ਵੀਭਤਸ ਅਤੇ ਵੀਰ ਰਸ ਮਈ ਵਿੱਤ ਵਿੱਚ ਭੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਰੂਪ ਸਿਮਰਨ ਲਿਆ
 ਖਿੱਤੀ? ਆਤਮਕ ਉੱਚਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਿਰੋਲ ਵੀਰਤਾ ਗੁਣ ਭਟਕਣਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਨਿ
 ਯਾਨੁਣ, ਵੀਰਤਾ ਭੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਚ ਹਸਤੀ ਆਤਮਕ ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਨਤਾਤਕ ਹ
 ਖਿਸੇ ਵੀ ਗੁਣ ਨੂੰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੇ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਜੋੜਾ ਵਿ
 ਠਿਕ ਦੋਵਾਂ ਹੀ ਨਿੰਦਨੀਯ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ

B ਪਾ: ਲੈ ਚਲਤ। C ਪਾ: ਦਲ ਸਥਲ।

ਬਜਤਿ ਭੇਰਿ ਮੁਚੇਗੈ ਦੰਦਭਿ ਸਹਨਾਇ ਬੇਬ ਧਿਹੱਦ ਨੱਦੈ ॥
 ੧੫੨ਮਕੇ ਛਟਾ ਭੂਸਨ ਬਸਨ, ੧੫੩ਪ੍ਰਕਾਸ ਸਸਤ੍ਰਨ ਅਸਤ੍ਰ ਗੱਦ ॥੩੦੩॥੧੬੯੮੭॥
 ੧੫੪ਮੇਹੁ ਆਸ੍ਰਮ ਭਟ ਉਤਰ ੧੫੫ ਰਣ ੧੫੬ ਦੰਤ ਤਨ ॥
 ਭੂਮਿ ਸਾਗਰ ਤੀਰ ਨਿਸਚਰ, ੧੫੭ ਮੰਡਯੋ - ਾਰੁਨ ਦੀਹ ਰਨ ॥
 ਕਟਕ ਸਾਹ ੧੫੮ ਜੁੱਟੀ ਦੋਉ ਰਨA ਬਜਯੋ ਮਾਰੂ ਪ੍ਰਲਯ ਘਨਾ ॥
 ੧੫੯ ਭਟ ਚੜੇ ਸੰਘਰ ਰੋਪ ਕੈ, ੧੬੦ ਮੁਜਾਦ ਜੁਧਹਿ ਸਕਲ ਬਨ ॥੩੦੪॥੧੬੯੮੮॥
 ਲੈ ਪੂਮ ਕੇਤੁ ੧੬੧ ਅਨੀ ਪ੍ਰਬਲ, ੧੬੨ ਠਠ ਰਹੇ ਦੀਰਘ ਦੰਤ ਦਲ ॥
 ਰੁੱਪੇ ਸਮਰ ੧੬੩ ਭਟ ਦੁਹੂੰ ਦਿਸ, ੧੬੪ ਡਗ ਮਗਤ ਬਸੁਧਾ ਦਲ ਪ੍ਰਬਲ ॥
 ਭਯ ਸੱਦ ਨੱਦ ੧੬੫ ਉਠਯੋ ਤਹਾਂ, ਭੁੰਕਾਰ ੧੬੬ ਭੇਰੀ ਪਣਵ ੧੬੭ ਝਲ ॥B॥
 ਭਭਕਹਿ ਸੁਭਟ ਭਟ ਸਮਰ ਚੌਪੈ ੧੬੮, ੧੬੯ ਸੁਰ ਬਿਬਿਧ ਬਾਜਨ ਸੱਦ ਢਲ ॥੩੦੫॥੧੬੯੮੯॥
 ੧੭੦ ਸੁਰ ਬਪੁਨ ਚੜਿ ਬੇਵਾਨ ਨਿਰਖਤਿ ੧੭੧, ਸਮਰ ਗਾਵਤਿ ਗੀਤਿ, ਛੰਦ ੧੭੨ ॥
 ਅਪਛਰ, ਪਰੀ, ਪਦਮਨਿ, ਬਰੰਗਨ, ਉਮੰਗ ਹਰਖਤਿ ਨਿਰਖ ਦੰਦ ੧੭੩ ॥
 ਛੰਦ ਮੰਗਲ, ਬਿਸਨੁਪਦ, ਗਾਵਤਿ ਜੁਝਉਆ ਰਾਗਮੰਦ ੧੭੪ ॥
 ਅਪਛਰਨ ਮਨਹਿ ਬਧਾਵ ਮੰਗਲ ੧੭੫ ੧੭੬ ਸੁਭਟ ਜੇ ਜੁਝੰਤ ਛੰਦ । ੩੦੬॥੧੭੨॥੧੬੯੯੦॥
 ਚਾਵੰਡ ੧੭੭ ਗ੍ਰਿਝ ਉਡੈ ਤਹਾਂ, ੧੭੮ ਫਿਕਹੰਤ ਸ੍ਰਾਨ ਸਿੰਗਾਲ ਹੇ ॥
 ਭੂਤ, ਭੈਰਵ ਨਾਚਹੀ, ਕਿਲਕਟੀ ਦੇਤ ੧੭੯ ਬੈਤਾਲ ਹੇ ॥

੧. ਨਗਾਰਾ । ੨. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੩. ਸ਼ਹਨਾਈ, ਤਰਹੀ । ੪. ਬਹੁਤ ਵਾਜੇ ।
 ੫. ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੀ ਚਮਕ ਚਮਕਦੀ ਹੈ । ੬. ਇਕਰਸ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਰਹਿਆ ਹੈ ।
 ੭-੮. ਸੁਮੇਹ ਪ੍ਰਬਤ ਸਥਾਨ ਤੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਕੇ ਦੈਂਤ ਨਾਲ (ਰਣ-ਭੂਮਿ) ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕੀਤਾ ।
 ੯-੧੦. ਦੈਂਤ (ਵੀਰਜਨਾਦ) ਨੇ ਸਮੁੰਦ ਦੇ ਕੰਡੇ ਤੇ ਯੁੱਧ ਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਭਯਾਨਕ ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਾਰੰਭਿਆ । ੧੧. ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ
 ਫੌਜਾਂ ਲੱਕ ਬੱਧਿਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਸਨੱਧ ਬੱਧ । ੧੨. ਪ੍ਰਲਯ ਦੇ ਬੱਦਲ ਵਾਂਗੂ । ੧੩-੧੪. ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ ਯੋਧੇ ਚੜੇ, ਯੁੱਧ
 ਦੀ ਸਾਰੀ ਗੀਤੀ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ । ੧੫. ਦੈਂਤ ਸੰਨਾਪਤਿ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੬. ਦੀਰਘ ਦੰਤ (ਨਾਮੀ ਦੈਂਤ ਸੰਨਾਪਤਿ) ਦਲ
 (ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ) ਖਲੋ ਰਹੇ ਹਨ । ੧੭. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਖਲੋ ਗਏ । ੧੮. ਬਲਵੰਤ ਦਲਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਡੋਲਦੀ ਹੈ । ੧੯. ਨਾਦ
 ਦੀਆਂ ਭਯਾਨਕ ਆਵਾਜ਼ਾਂ । ੨੦. ਆਵਾਜ਼ । ੨੧. ਢੋਲਕਿ । ੨੨. ਹੁੜਕ, ਇਕ ਤਰਾਂ ਦਾ ਵਾਜਾ ਹੈ । ੨੩. ਯੁੱਧ ਦੀ
 ਖੁਜੀ ਨਾਲ । ੨੪. ਨਾਨਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਦੇਵ ਵਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ । ੨੫. ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਿਸਾਨਾ ਤੇ ਚਤੁਰ
 ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ । ੨੬. ਜੰਗ ਦੇ । ੨੭. ਸੂਤੰਤ੍ਰ । ੨੮. ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ । ੨੯. ਧੀਵੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਲੜਾਈ ਦਾ
 ਰਾਗ ਗਾਤ੍ਰੀ ਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੦. ਖੁਜੀ ਤੇ ਵਧਾਈ । ੩੧. ਜਿਹੜੇ ਉੱਤਮ ਯੋਧੇ ਹਨ । (ਉਹ) ਕੁਦ ਕੁਦ ਕੇ ਲੜਦੇ ਹਨ ।
 ੩੨. ਇਲਾਂ । ੩੩. ਕੁੱਤੇ ਅਤੇ ਗਿੱਦੜ ਥੱਲਦੇ ਹਨ । ੩੪. ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ।

A ਪਾ: ਦੋਉ ਕਟਕ ਸਦ੍ਰ ਜੁਟੀ ਦੁਹੂੰ ਰਨ ।
 B ਪਾ: ਪੁਣਉ ਦਲ, ਅਤੇ ਪਉਨ ਝਲ, ਵੀ ਹੈ ।

ਸਿਰ ਜਟਾ ਜੁੰਗਨਿ, ਹਾਥ ਖੱਪਰ, ਕਰਹ ਗਾਨ ਰਸਾਲ ਹੇ ॥
ਨਾਦ ਭਯਾਨ ਭੀਖਮ, ਉਠਤ ਸੰਦ ਭੀਹਾਲ ਹੇ ॥੩੦੭॥੭੩॥੧੬੯੧॥

ਜੁੱਤੇ ਸਮਰ ਦਲ ਦੋਉ ਜੋਧਨ^੫, ਛੁਟਕੰਤਿ ਬਾਨ ਕਮਾਨ ਹੇ ॥
ਹਠ^੬ ਮੰਡਿਯੋ ਸੰਘਰ^੭ ਦੀਹ^੮ ਦਾਰੁਨ^੯, ਜੁਝਤ ਸੁਭਟ ਪ੍ਰਯਾਨ^{੧੦} ਹੇ ॥
ਛੁਟਕਿ ਤੀਰ, ਤੁਫੇਗ^{੧੧} ਤੋਪੇ^{੧੨} ਧਮਕ^{੧੩} ਅਸਪੀ ਨਾਲ^{੧੪} ਹੇ ॥
ਪਿਸੂਲ^{੧੫}, ਜੋਜਾਯਲ^{੧੬}, ਸੁਤਰ ਨਾਲੇ^{੧੭} ਕੁਹਕ ਨਾਲ ਬਿਸਾਲ ਹੇ ॥੩੦੮॥੭੪॥੧੬੯੨॥

ਛੰਡ ॥ ਕੋਭਰਮਹ ਸੁਭਟ ਸਿਪਹਰ ਗਰਦੁੰ, ਪੁਨ ਗਿਰਹ ਜਾਇ ਪਯਾਲ ਹੇ ॥
ਦਾਰੁਨ ਮਚਾ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਦੋਦਲ, ਭਟਲਰਹ ਠੋਕਹਿ ਤਾਲ ਹੇ^੧ ॥
ਛੁੱਟਹਿ ਦੁਹੂੰ ਦਿਸ ਬਾਨ ਨਾਨਾ, ਪੜਤ ਦੁ-ਦਲ^੨ ਜਾਯ ਹੇ ॥
ਗਿਰਤ ਭੂਮਿ ਜੁਝਾਰ ਸਾਵੰਤ^੩ ਉਠਤ ਝੋਲਤ ਘਾਯ ਹੇ ॥ ੩੦੯॥੭੫॥੧੬੯੩॥
ਲਗਤ ਬਿਨ^੪ ਤਨ ਸੁਭਟ ਸੂਰਨ, ਜਗਤ ਰੋਸ ਰੂਹਾਨ ਹੇ ॥
ਪਿਲਚ ਪਿਲਚ ਭਿਰੇ ਦੁਬਹੀਆ ਝੋਲ ਅੰਗਨ ਬਾਨ ਹੇ ॥
ਗਿਰ ਚੜਿ ਨਿਰਖਤਿ ਸੁਰਾਂਗਨਾ, ਚਿਤ ਬਿਸਨੁ ਦੇਵ ਮਹਾਨ ਹੇ ॥
ਚਟਪਟੇ ਗਹਿ ਗਹਿ ਲੇਤਿ ਅਪਛਰ, ਬਰਤ^੬ ਸੂਰ ਸੁਜਾਨ^੭ ਹੇ ॥੩੧੦॥੭੬॥੧੬੯੪॥
ਕਰਤ ਸੁਰਗ ਪਯਾਨ^੮ ਸੂਰੰ, ਚੋਪ^੯ ਜੁੱਧ ਕਰਾਹਿ ਹੇ
ਦੁਰਤ ਦੀਹ ਭਯਾਨ ਆਹਵ, ਠਠਤਿ ਦੁੰਦ ਮਚਾਹਿ ਹੇ
ਬਹਿਤ ਸਸਤ੍ਰਨ ਅਸਤ੍ਰ ਤੀਛਨ, ਸਮਰ ਸੁਭਟ ਜੁਝਾਹਿ ਹੇ
ਨਚਤ ਹੁੰਦੁ ਕਪਾਲਿ^{੧੨} ਭੈਰਉ, ਪ੍ਰੇਤ, ਭੂਤ ਹਸਾਹਿ ਹੇ ॥੩੧੧॥੭੭॥੧੬੯੫॥

੧-੨. ਯੋਗਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਜੜਾਵਾਂ, ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਖਪਰ ਅਤੇ ਰਸ ਵਾਲੇ ਗਾਣੇ (ਗਾਵਣ) ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ੩. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ ਨਾਂਦਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ। ੪. ਭਯਾਨ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ੫. ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਦਲ। ੬. ਕਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਣ ਛੁਟਦੇ ਹਨ। ੭. ਰੁਕ ਕੇ। ੮. ਪ੍ਰਾਰੰਭਿਆ ੯. ਯੁੱਧ। ੧੦. ਵਝਾ। ੧੧. ਭਯਾਨਕ। ੧੨. ਮੁਖਜ। ੧੩. ਬੰਦੂਕ। ੧੪. ਧਮਕ, ਗੱਜ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਹਥਯੋਗ, ਤੋਪ, ਬੰਦੂਕ ਆਦਿਕ। ੧੫. ਘੋੜੇ ਤੇ ਸੁਆਰਾਂ ਦੇ ਚਲਣ ਵਾਲੀ ਬੰਦੂਕ। ੧੬. ਪਸਤੌਲ। ੧੭. ਲੰਮੀ ਬੰਦੂਕ। ੧੮. ਉਠਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ। ੧੯. ਵਝੀਆਂ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ। ੨੦. ਚੰਗੇ ਯੋਧੇ ਆਕਾਸ਼ ਹੀ ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਘੁੰਮਦੇ ਹਨ। ੨੧. ਦੋਲੇ ਵਜੋਂ ਦੋ ਹਨ। ੨੨. ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਵਿੱਚ। ੨੩. ਰਾਜਪੂਤ ਯੋਧੇ ਜਮੀਨ ਤੇ ਡਿਗਦੇ ਹਨ। ੨੪. (ਤੇ ਛਿਰ) ਚੋਟਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਉੱਠਦੇ ਹਨ। ੨੫. ਜਥਮ ਘਾਵ। ੨੬. ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁੱਸਾ ਉਠਦਾ ਹੈ। ੨੭. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਚਿਬੜ ਚਿਬੜ ਕੇ ਲੜੇ। ੨੮. ਅੰਗਾਂ ਵਿਚ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਕੇ। ੨੯—੩੦. ਦੇਵ ਇਸਤੀਆਂ ਪਹਾੜ ਤੇ ਚੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਨਿਗ੍ਰਾ ਨਾਲ-ਵਿਸ਼ਨੂ-ਮਹਾਨ ਦੇਵ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ। ੩੧. ਦਿਆਹੋਦੀਆਂ ਹਨ। ੩੨. ਚੜ੍ਹਰ। ੩੩. ਜਾਣਾ। ੩੪. ਖੁਸ਼ੀ। ੩੫-੩੬. ਕਠੌਰ ਅਤੇ ਮਹਾ ਯਯਾਨਕ ਯੁੱਧ ਆਰੰਭਦੇ ਹੋਏ ਉੱਧਮ ਮਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੩੭. ਖੱਪਰੀ ਵਾਲਾ ਸਿਵ। A ਪਾ: ਰੋਪੇ, ਵੀ ਹੈ।

ਮਚਯੋ ਘੋਰ ਸਿੰਗਾਮ ਭੀਖਮ, 'ਦੁਸਟ ਦੁੰਦ ਕਰਾਲਿ ਹੇ
 ਭਟ ਜੂਝ ਜੂਝ ਗਿਰੇ ਸਮਰ ਕਰ, ਬਰਤਿ ਅੱਛਰ ਮਾਲਿ ਹੇ^੧ ॥
 ਕਰਖਾ^੨ ਬਿਸਨੈ ਪਦ, ਵਾਰ, ਮਾਰੂ^੩ ਕਥਤ ਗੁਨੀ ਰਸਾਲ ਹੇ
 ਭੁੰਕਾਰ ਭੇਰੀ^੪ ਪਣਵ^੫ ਗੋਮੁਖ^੬ A ਸਹਨਾਯ^੭, ਝਾਂਝਰ, ਤਾਲ^੮ ਹੇ ॥੩੧੨॥੭੮॥੧੯੬੬॥
 ਤੀਨ ਫੂਹਨਿ ਜੂਝਗੇ, ਭਟ ਸੁਭਟ ਦੋ ਦਲ ਮਾਹਿ ਹੇ
 ਸਲਿਤਾ ਹੁੰਧੂ ਰੂੰ^{੧੦} ਚਲੀ ਦਾਰੁਨ, ਸੁਭਟ ਪੋਰਤ^{੧੧} ਜਾਹਿ ਹੇ ॥
 ਹੇਲ ਹੇਲ ਭਿਰੇ ਦੁੱਬਹੀਆ^{੧੨} ਪੋਲ ਪੋਲ ਗਜਾਨ ਹੇ^{੧੩}
 ਜੂਝ ਜੂਝ ਗਿਰੇ ਸੁਭਟ ਰਨ ਸੁਰਗ ਕਰਤ ਪਯਾਨ ਹੇ ॥੩੧੩॥੭੯॥੧੯੬੭॥
 ਬਹੁ ਸੈਨ ਜੂਝ ਗਈ ਜਬੈ, ਰਿਸ ਭਰਯੋ ਧੂਮੁ ਕੇਤੁ ਹੇ ॥
 ਸਮੁਹਾਇ ਆਨ ਭਿਰਯੋ ਗਨੇਸਹ, ਸੁਭਟ ਸੈਨ ਸਮੇਤ ਹੇ ॥
 ਗਹਿ ਧੋਪ^{੧੪} ਗੁਰਜ, ਗਦਾ, ਪਟਾ, 'ਸਤ ਮੁੰਡ ਚਹੁ ਸਤ ਬਾਹ ਹੇ ॥
 ਸੁਰ ਸੈਨ ਪੈਨ ਗਯੋ ਨਿਸਾਚਰ ਹਨੈ ਸੁਰ ਬਹੁਤਾਹਿ ਹੇ ॥੩੧੪॥੮੦॥੧੯੬੮॥
 ਮੂਸਲ, ਸਿਲਾ, ਗੋਲਾਨ ਬਰਖੈ^{੧੬}, ਮੇਰੁ, ਬਿਛ ਦੁਰੰਤ^{੧੭} ਹੇ ॥
 'ਪੀਸ ਪੀਸ ਗਏ ਸਮਰ ਕਰ, 'ਜੂਝ ਜੂਝ ਤੁਰੰਤ ਹੇ ॥
 'ਗਹਿ ਲੇਤ ਚਹੁ ਸੈ ਸੁਰਨ ਕਰ ਮੈ, ਟਕਰਾਇ ਮਾਰਤ ਦੰਤ^{੧੯} ਹੇ ॥
 'ਭੱਛਤ ਗੂਲਨ ਝੁੰਡ ਪੁੰਜਨ, ਭੂਤ, ਪ੍ਰੇਤ ਭਖੰਤ ਹੇ^{੨੦} ॥੩੧੫॥੮੧॥੧੯੬੯॥
 ਦੁਰਦਸਾ ਦੇਖ ਗਨੇਸ ਧਾਏ, ਭੀਖਮ ਭਯਾਨਕ ਰੂਪ ਕਰ ॥
 ਧਵਾਇ ਮੁਖਕ^{੨੨} ਦਪਟ ਰਿਪੁ ਗਨ^{੨੩}, ਸਮੁਹਾਇ^{੨੪} ਆਇ ਰਿਸਾਇ ਕਰ ॥
 ਬਹੁ ਬੀਰ ਆਹਵਾ^{੨੫} ਨਾਸ ਕੀਨੈ, ਚੀਰ ਚੀਰ ਚਿਬਾਰ ਕਰ^{੨੬} ॥
 ਲਤਾਰ ਦੈਤ ਸੰਘਾਰ ਖਲ ਦਲ, ਭਿਰੇ ਰਿਪੁ^{੨੮} ਲਲਕਾਰ ਕਰ ॥੩੧੬॥੮੨॥੧੯੭੦॥

੧. ਬੁਰੀਆਂ ਡਰਾਵਣੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਉਪਦ੍ਰਵ (ਮਚਿਆ) । ੨. ਅਪਸਰਾਂ ਦੀ ਪੰਕਤੀ । ੩. ਇਕ ਛੇਦ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੪. ਮਾਰੂ ਰਾਗ ਦੀ ਵਾਰ, ਲੜਾਈ ਦੀ (ਵਾਰ) ਪੌੜੀਆਂ । ੫. ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ । ੬. ਢੋਲਕ । ੭. ਠਣ ਸਿੰਘਾ । ੮. ਤੁਰੀ । ੯. ਕੈਂਸੀਆਂ । ੧੦. ਲਹੂ ਦੀ ਨਦੀ ਹੋ ਕੇ । ੧੧. ਤੁਰਦੇ । ੧੨. ਹੱਲੇ ਤੇ ਹੱਲੇ ਕਰ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਲੜੇ । ੧੩. ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪੱਕ ਪੱਕ ਕੇ (ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ) । ੧੪. ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਜਿਸਦਾ ਮੂੰਹ ਦਾਤੀ ਵਾਂਗੂ ਦੰਦਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੧੫. ਜੋ ਸਿਰਾਂ ਅਤੇ ਚਾਰ-ਜੋ-ਬਾਹਾਂ ਵਾਲਾ (ਧੂਮਕੇਤੁ) ਹੈ । ੧੬. (ਗੋਲਾਨ) ਟੋਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵਜ੍ਹੇ । ੧੭. ਬਹੁਤ । ੧੮. ਯੁੱਧ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਪੀਹੇ ਗਏ । ੧੯. ਲੜ ਲੜ ਕੇ ਜਲਦੀ ਹੀ । ੨੦. (ਧੂਮਕੇਤੁ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਸੌ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੨੧. ਦੈਤਜ । ੨੨. ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੇ ਟੱਲੇ ਸਮੁਦਾਯਾਂ ਖਾਏ ਹਨ । ੨੩. ਖਾਏ ਹਨ । ੨੪. ਚੁਹਾ । ੨੫. ਸਮੂਹ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਟ ਕੇ । ੨੬. ਸਾਮੁਣੇ । ੨੭. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ । ੨੮. ਦੁਬਾਰ ਕਰਕੇ ੨੯. ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ । A ਪਾ:—ਭਣੈ ਗੋਮੁਖ, B ਪਾ:—ਹੋ,

ਸਤ 'ਬਾਨ ਤਿਛ ਚਲਾਇ ਦੀਨਜੁ^੨ ਬਿਧਯੋ ਪ੍ਰਮੁਕੇਤੁ ਤਨ
 'ਗਿਰਗੀ ਭੁਜਾ ਰਿਪੁ ਸੁੰਡ ਸੀ 'ਜਿਮ ਕਟਤ ਕਦੂਆ ਲਤਾ ਬਨ
 ਸੋ ਭੁਜਾ ਰਿਪੁ ਕਟਿਗੀ ਛਿਨਕ ਮੋA ਭੁਮਤਿ ਅਧਰ ਥਰਗਤਿ ਘਨ^੬
 ਮਨਿ ਜਜਿਤ ਭੂਖਨ ਸਸਤੁ ਅਸਤੁਨ, 'ਸਤ ਭਾਨੁ ਦੀਪਤ ਮਨੋ ਘਨB ॥੩੧੭॥੮੩॥੧੭੦੩॥
 'ਸੋ ਸੁਰ ਹਨਜੋ ਰਿਪੁ ਭੁਜਾ ਬਿਕ੍ਰਮ, ਪੁਨ ਧਸਜੋ ਪ੍ਰਤਿਨਾ ਦੇਵ ਗਨ^੬
 ਬਹੁ ਬੀਰ ਮਾਰ ਬਿਧੁੰਸੋ^{੧੦} ਕੀਨੈ, 'ਗਿਰਜੋ ਭੁਜ ਰਿਪੁ ਛਿਨ ਤਨ
 ਗਹਿ-ਲੇਤ-ਪ੍ਰੇਤ, ਮਸਾਨ ਭੱਖਤ^{੧੨}, 'ਰੁਪੁ-ਪੀਵਤਿ ਕਾਲ-ਗਨ
 ਡਕਤ^{੧੪} ਭੀਮ 'ਭਯਾਨ ਗਰਜਿਤ, ਭਯ-ਹੋਤੁ ਭੀਖਮ-ਨਾਦ-ਸੁਨ ॥੩੧੮॥੮੪॥੧੭੦੨॥
 ਭੁਜ-ਝਰਤਿ-ਧਾਰਾ-ਸੋਨ-ਕੀ^{੧੬}, ਝਿਮ-ਝਰਤ-ਝਰਨਾ ਬਾਰਿ-ਕੋ^{੧੭}
 ਰਿਸ-ਖਾਇ-ਧਾਯੋ ਸਸਤੁ-ਲੈ, ਮਟਕਾਯ-ਸੁਘਰ-ਤੁਖਾਰ-ਕੋ^{੧੮}
 ਚਿਕਾਰ ਨਾਦ^{੧੯} ਭਯਾਨ ਕਰ, ਛਡ-ਦਿਯਸ^{੨੦} ਸਭਿ ਹਥਯਾਰ ਕੋ
 'ਲੈ-ਸਕਤਿ-ਤੀਛਨ-ਉਰ-ਹਨਜੋ ਮੁਰਝਾਇ-ਦੀਨ ਕੁਮਾਰ ਕੋ^{੨੨} ॥੩੧੯॥੮੫॥੧੭੦੩॥
 *ਨਿਜ-ਸੈਨ-ਲੈ-ਕਰਿ-ਧਾਏ, ^{੨੩}ਆ-ਠਠੇ-ਸਿਘਰ-ਬੀਰ-ਸੋ
 ਬਹੁ-ਚਲੈ ਸਸਤੁ ਦੁਹੁੰ ਦਿਸਾ, ^{੨੪}ਰਨਿ ਡਹੇ ਘਨ ਰਨਪੀਰ ਸੋ ॥

੧. ਸੋ । ੨. (ਪ੍ਰਮੁਕੇਤੁ) ਦਾ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ੩.—੪. ਵੇਗੋ (ਪ੍ਰਮੁਕੇਤੁ ਦੀ ਭੁਜਾ ਸੁੰਡ ਵਾਂਗੂ ਡਿਗ ਪਈਆ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਕੱਦੂ ਦੀ ਵੇਲ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੫. ਇਕ ਛਿਨ ਵਿਚ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਸੋ ਬਾਹਾਂ ਕਟੀਆਂ ਗਈਆਂ । ੬. ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਫਿਰਦੀ ਅਤੇ ਕੰਬਦੀ ਹੈ ੭. ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਬਦਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸੋ ਸੂਰਯ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦੇ ਹਨ । ੮. ਕਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਭੁਜਾਂ ਨੇ ਬਲ ਨਾਲ ਸੋ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ । ੯. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ੧੦. ਨਾਸ । ੧੧. ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਭੁਜਾਂ ਗਿਰ ਪਈ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ । ੧੨. (ਮਾਸ) ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਯਮਗਣ ਲਹੂ ਪੀਂਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਡਕਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੫. ਡਰਾਵਣਾ, ਭਯਾਨਕ । ੧੬. ਬਾਹਾਂ ਤੋਂ ਲਹੂ ਦੀ ਧਾਰ ਝੜਦੀ ਹੈ । ੧੭. ਪਾਣੀ ਦਾ । ੧੮. ਪ੍ਰਮੁਕੇਤੁ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਨਾਜ ਨਾਲ ਤੋਰ ਕੇ । ੧੯. ਆਵਾਜ਼ । ੨੦. ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ । ੨੧. ਤਿਖੀ ਬਰਫੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ (ਗਣੇਸ਼) ਦੀ ਛ ਤੀ 'ਚ ਮਾਰਿਆ । ੨੨. ਗਣੇਸ਼ ਨੂੰ । ੨੩. (ਸੁਮਿ ਕਾਰਤਿਕ ਨੇ) ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਲਿਆ । ੨੪. ਬਹੁਤਿਆਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨਾਲ ਭਿੜੇ ।

A ਪਾ:—ਸੋ ਭੁਜਾ ਰਿਪੁ ਕੀ ਕਟਗੀ ਛਿਨਕ ਮੋ,

B ਪਾ:—ਮਨਿ ਜਜਤਿ ਭੂਖਨ ਸਸਤੁ ਸਮਰਤ ਸਤ ਭਾਨੁ ਦੀਪਤ ਮਨੋ ਘਨ, ਅਤੇ 'ਮਨਿ ਜਜਤ ਭੂਖਨ ਸਸਤੁ ਅਸਤੁ ਸਭਿ ਭਾਨੁ ਦੀਪਤਿ ਮਨੋ ਗਨ, ਵੀ ਹੈ ।

* ਅੰਕ ੩੧੯।੮੫।੧੭੦੬ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੩੨੫।੯੧।੨੭੧੯ ਤੱਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਬਹੁਤ ਰੋਲਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵੇਂ—ਇਹ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਏਥੋਂ ਕੋਈ ਛੰਦ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ? ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਲੜੀ ਟੁਟੀ ਜਾਂਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲੋਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਯੱਧੋ ਮੁਹਰਫਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ 'ਦੁਹੁੰ ਬੀਰ ਚਲੇ ਜੁਝਾਯ ਕੇ' ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਅੱਗੇ ਅਕੱਲੇ ਗਣੇਸ਼ ਨੂੰ ਹੀ ਦੂਤ ਸੁਮੇਹੁ ਤੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਥੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਅੱਗੇ ਪਿਛਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਝਪਟਾ ਧਾਯੋ ਕੱਪ ਕੈ, ਸੋ ਭੁਜਾ ਕਾਟਯੋ ਤੀਰ ਸੋ ॥
 ਰਿਪੁ ਘਾਇ ਤੀਛਨ-ਬਾਨ ਕੋ, ਸੁ ਹਨਯੋ ਜਾ ਬਲ ਚੀਰ ਸੋ A ॥੩੨੦॥੮੬॥
 ਬਾਨ ਆਵਤ ਕਾਟਿ ਡਾਰਯੋ, ਹਨਯ ਸੂਰ ਹਿਸਾਯ ਕੈ
 ਉਰ ਛੇਦ ਪਾਰ ਭਈ ਦੁਧਾਰੀ, ਰਹਯੋ ਉਰ ਉਰਝਾਯ ਕੈ B
 ਨਹਿ ਤੁਸੈ ਮਾਨਯੋ ਸੁ ਬਿਨੁ ਕੋ, ਪਹੁਚਯੋ ਨਿਕਟਿ ਬਿਨੁ ਖਾਯ ਕੈ ॥
 ਉਰ ਬਾਨ ਮਾਰਯੋ ਤਾਕ ਕੈ, ਭੁਟਿ ਗਿਰੈ ਕੁਅਰੁ ਮੁਰਝਾਯ ਕੈ ॥੩੨੧॥੮੭॥
 ਧਰ ਪ੍ਰਿਸਟਿ ਉਡਯੋ ਮਯੂਰ ਬਿਲਖਿਤ, ਦੁਉ ਬੀਰ ਚਲੈ ਜੁਝਾਯ ਕੈ
 ਘਾਲ ਪਾਲਕਿ ਦੂਤ ਗਨਪਤਿ^{੧੦} ਗਿਰ ਕਨਕ 'ਦੀਨ ਪਠਾਯ ਕੈ
 ਕਰ ਸੋਚ ਕੂਕਤ ਹੂਕ ਦੈ, ਦਿਲਗੀਰ ਗਏ ਉਡਾਯ ਕੈ^{੧੧} C ॥
 ਸੁਨ ਸੋਚ ਭੀਖਮ ਚੇਤ ਭੋ, ਦਲ ਭਿਰਜੋ ਮੋਰ ਧਵਾਯ ਕੈ^{੧੨} ॥੩੨੨॥੮੮॥
 ਉਤ ਹਨਤ ਨਿਸਚਰ, ਦੇਵ ਗਨ, ਬਹੁ ਬੀਰ ਦਏ ਲਿਟਾਯ ਕੈ
 ਲੈ ਗਯੋ ਗਨਪਤਿ ਦੂਤ ਗਿਰ ਪਰ, ਕਹੀ ਬਿਪਤਿ ਸੁਨਾਯ ਕੈ
 ਦੇਖਿ ਗਨਪਤਿ ਹਾਲ ਬਿਲਖੇ^{੧੩}, ਮੁਖਿ ਅਮਿਯ ਦੀਨ ਚੁਆਯ ਕੈ
 ਭਯੋ ਚੇਤ-ਤਨ^{੧੪}, ਗਨੇਸ ਜਾਗਯੋ, ਰਹਯੋ ਹਿੰਦਯ ਲਜਾਯ ਕੈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
 ਪ੍ਰਭੁ ਕਹਯੋ ਸੋਚ ਨ ਕੀਜੀਐ ਪੁਨ ਚਲਯੋ ਚਰਨ ਮਨਾਯ ਕੈ
 ਸੁਰ ਕਰਤ ਹਰਖ^{੧੫} ਬਿਨੋਦ ਮੰਗਲ ਗਨੇਸ ਦਯੋ ਜਿਵਾਯ ਕੈ ॥੩੨੩॥੮੯॥੧੭੦॥

੧. ਫਾਲ ਮਾਰ ਕੇ । ੨. ਤਾਕਤ ਨਾਲ (ਗਣੇਸ਼) ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਵੈਰੀ ਨੇ ਤਿਖੇ ਬਾਣ ਦੀ ਚੰਗੀ ਚੋਟ ਮਾਰੀ ।
 ੪. (ਜਵਾਬ ਵਿਚ ਗਣੇਸ਼ ਨੇ) ਕ੍ਰੋਧਵੰਤ ਹੋ ਕੇ ਅਰਥਾਤ ਬਰਛੀ ਮਾਰੀ । ੫. ਛਾਤੀ ਵਿੰਨ ਕੇ ਬਰਛੀ ਪਾਰ ਹੋ ਗਈ ।
 ੬. ਡਰ । ੭. ਜਖਮ, ਘਾਵ । ੮. ਗਣੇਸ਼ ਅਤੇ ਸ੍ਰਾਮਿ ਕਾਰਤਿਕ । ੯. ਮੋਰ ਰੋਂਦਾ ਹੋਇਆ (ਗਣੇਸ਼ ਅਤੇ ਸ੍ਰਾਮਿ
 ਕਾਰਤਿਕ ਨੂੰ) ਪਿੱਠ ਤੋਂ ਧਰ ਕੇ ਉਡਿ ਪਿਆ । ੧੦. ਦੂਤ ਨੇ ਗਣੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ । ੧੧. ਸੁਮੇਰ ਪ੍ਰਥਤ ਤੇ ।
 ੧੨. ਚਿੰਤਾ ਕਰਕੇ ਹੂੰਗਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਕੂਕਦੇ ਹਨ । ੧੩ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ (ਮੋਰ ਜੀ) ਉਡਾਰੀਠੇ ਮਾਰ ਕੇ (ਚਲੇ) ਗਏ ।
 ੧੪-੧੫. ਰਾਹੇ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ (ਸ੍ਰਾਮਿ ਕਾਰਤਿਕ) ਦਲ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ
 ਅਤੇ ਮੋਰ ਨੂੰ ਦੋੜਾ ਕੇ ਆ ਭਿੜਿਆ । ੧੬. ਓਧਰ ਦੈਤਜ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਸਨ । ੧੭. ਦੂਤ-ਗਣੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਮੇਰ ਤੇ ਠੱ
 ਗਿਆ । ੧੮. ਰੋਂਦੇ ਹਨ । ੧੯. (ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਗਣੇਸ਼ ਦੇ) ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਅਮ੍ਰਿਤ ਚੁਆ ਦਿੱਤਾ । ੨੦. ਸਰੀਰ ਹੱਥ ਵਿੱਚ
 ਆ ਗਇਆ । ੨੧. ਖੁਸ਼ੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ।

A ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਕੀਤਾ ਵਿੱਚ ਪਾਠਾਂ ਤੁਇਓ ਹੈ: “ਰਿਪੁ ਘਾਇ ਤੀਛਨ ਬਾਨ ਕੋ ਜਾ ਹਨੇ ਸੂਰ ਸੁਬੀਰ ਕੋ”
 ਵੀ ਹੈ । B ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਬਛੀ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਵੱਜੀ ਤਾਂ (ਉਰ) ਛਾਤੀ ਫੜ ਕੇ ਉਰਝਾ ਰਹਿਆ, ਇਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ
 ਜੰਗ ਰੰਗ ਦਾ ਆਪਣਾ ਤਜੁਰਬਾ ਅਤੇ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਹੋਯਾ ਕੋਤਕ ਹੈ ਕਿ, ਜਦੋਂ ਯੋਧੇ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸਸਤੁ
 ਵੱਜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਯੋਧਾ ਛਾਤੀ ਘੁੱਟ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਹੈ” ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਮੁੱਕਤ ਅਤੇ ਗਣੇਸ਼ ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਕ ਦੇ
 ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਪੇਲਿਆ ਹੈ,

C ਪਾ: “ਦਲ ਬੀਰ ਗਯੋ ਉਡਾਯ ਕੈ” ਵੀ ਹੈ ।

ਇਤਿ ਹਨ੍ਯੋ ਨਿਸਚਰ ਧੂਮ ਕੇਤੁ, ਸੰ ਬਾਨ ਸੰ ਸਿਰ ਕਾਟਿ ਕੇ ॥
 ਉਤ ਮਿਲੇ ਗਨਪਤਿ ਬੀਰ ਕੇ ਰਿਪੁ ਸੈਨ ਪੈਠ ਡਾਟ ਕੇ ॥
 'ਜੁਗ ਹਰਖ ਉਪਜਯੋ ਬੀਰ ਮਨ, ਬਹੁ ਦ੍ਰਬ' ਦੀਨੋ ਬਾਟ ਕੇ
 ਇਕ ਮਿਲਨ ਬੇਪੁਪ' ਹਰਖ ਭਾ, ਦੂਸਰ ਸੁ ਨਿਸਚਰ ਪਾਤ ਕੈ' ॥੩੨੪॥੯੦॥੧੭੦੮॥

ਛੰਡ

ਗਹਿ ਸਸਤ੍ਰੁ ਪੈਠੇ ਰਿਪੁ ਚਮੂ, ਯਮ ਧਾਮ ਦੀਨ ਪਨਾਯ ਕੇ
 ਗਹਿ ਲਾਸ ਧੂਮੁ ਕੇਤੁ ਕੀ, ਅਪਛਰਨ ਲੀਨ ਉਠਾਯ ਕੇ
 ਸੁਰ ਲੋਕ ਲੈ ਗਈ ਹਰਖ ਹੋ ਕਰ, ਸਮਰ ਛੈਲ ਸੁਭਾਯ ਕੈ'
 'ਪਤਿ ਕਰਤਿ ਭੀ ਦੇਵਾਂਗਨਾ, ਸੁਭ ਮੰਗਲ ਚਾਰ ਗਵਾਯ ਕੇ ॥੩੨੫॥੯੧॥੧੭੦੯॥

ਇਤਿ ਧੂਮੁ ਕੇਤੁ ਦਾਨਵ ਸੈਨਾ ਸਹਿਤ ਬਧਦ੍ਰੁ

ਅਥ ਦੀਰਘ ਦੰਤ ਜੁੱਧ ਕਥਤੇ ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਛੰਡ ਤ੍ਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਰਿਸ ਤਾਨ^{੧੦} ਦੀਰਘ ਦੰਤ ਧਾਯੋ, ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨ ਅਪਾਰ ਹੇ
 ਰੁਕ੍ਯੋ ਆਵਤੁ ਨੰਦ ਨਹਿ^{੧੧} ਲਲਕਾਰ ਸਸਤ੍ਰੁ ਸੰਭਾਰ ਹੇ
 ਬੈਰ-ਲੈਹਉ^{੧੨}-ਆਜ-ਸਭਿ-ਹੀ, ^{੧੩}ਚੇਤ-ਆਪ-ਸੰਭਾਰ-ਹੇ
 ਘੋਰ-ਸੈਨ-ਲੀਯੋ-ਨਿਸਾਚਰ, ^{੧੪}ਬੰਦ-ਕੀਨ-ਕੁਮਾਰ-ਹੇ* ॥੩੨੬॥੯੨॥੧੭੧੦॥

ਅਰਰਾਯ^{੧੫} ਧਾਯ-ਪਰਯੋ-ਨਿਸਾਚਰ, ਬਾਹ-ਬਹੁ-ਹਬਯਾਰ-ਹੇ
 ਮਚਯੋ-ਸੰਘਰ-ਘੋਰ-ਦਾਰੁਨ, ਜੁਝੰਤ-ਬੀਰ-ਜੁਝਾਰ-ਹੇ ॥
 ਦੁਹੁੰ-ਦਿਸ-ਸੁਭਟ-ਮਾਰੋ-ਪਰੇ, ਬਹੁ-ਸੈਨ-ਦੁਹੁੰ-ਕੁਮਾਰ-ਹੇ ॥

^{੧੬}ਘਨ-ਸਾਰ-ਕੋ-ਉਮਡਯੋ-ਤਹਾਂ, ਝੜਿ-ਲਾਇ-ਮੂਸਲ-ਧਾਰ-ਹੇ^{੧੭} ॥੩੨੭॥੯੩॥੧੭੧੧॥

੧. (ਕਾਰਤਕੇਯ) ਨੂੰ। ੨. ਵੈਰੀਆ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਿਆ। ੩. ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ। ੪. ਧਨ। ੫. ਭਾਈ। ੬. ਉੱਤਰ ਦੇ ਮਾਰਨ ਦਾ। ੭. ਸੁਭਾਯਮਾਨ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਨੂੰ। ੮. ਦੇਵ ਟਿਸਤ੍ਰੀਆ ਨੇ ਮਾਲਿਕ ਬਣਾ ਲਿਆ। ੯. ਫੌਜ ਸਮੇਤ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ੧੦. ਰੁਸੇ ਵਿੱਚ ਭਰ ਕੇ। ੧੧. ਗਣੇਸ਼ ਨੂੰ। ੧੨. ਤਕੜਾ ਹੋ ਤੇ ਅਪਣਾ ਆਪ ਸੰਭਾਲ। ੧੩. ਗਣੇਸ਼ ਨੂੰ ਕੰਦ ਕਰ ਲਿਆ (ਅਰਥਾਤ ਗਣੇਸ਼ ਘੋਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ)। ੧੪. ਗੱਜ ਕੇ। ੧੫-੧੬. ਓਥੇ (ਯੁੱਧ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ) ਮਾਨੋ ਕਿ ਮੁਹਲੋਧਾਰ ਝੜੀ ਲਾ ਕੇ ਲੱਟੇ ਦਾ ਮੋਘ ਓਰਝਿਆ ਹੈ।

★ ਪਾ: "ਇਤਿ ਧੂਮੁਕੇਤੁ ਦਾਨ ਬਧਹਿ" ਵੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ,

★ ਏਥੇ ਗਣੇਸ਼ ਨੂੰ ਕੰਦ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਘੋਰ ਲੈਣ ਤੋਂ ਹੈ, ਯੁੱਧ ਦੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਫੌਜ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ। ਦੂਜਾ ਇਕ ਯੋਧੇ ਦਾ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਉਤ੍ਰਾ। ਫੌਜ ਦਾ ਲੰਮੇ ਘੋਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਣਾ ਕੰਦ ਹੋਣਾ। ਏ ਤੇ ਯੋਧੇ ਦਾ ਪਿੱਤਰ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਕ ਜਾਣਾ ਕੰਦ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਏਥੇ-ਕੇਵਲ ਫੌਜੀ ਰੁਕਾਵਟ ਦੀ ਕੰਦ ਹੈ।

ਬਰਬੇ-ਸਿਲਾ¹, ਗੋਲਾ ਗਦਾ, ਦੁਮ² ਬਾਨ, ਲਸ਼ਿਕ-ਮਾਰ-ਹੋ³
 "ਝਨਕਾਰ-ਮਾਰੂ-ਸਬਦ-ਸਸਤ੍ਰਨ,
 "ਜ਼ਾਲਾ-ਜੰਜਾਲ, ਨਾਲ, ਤੁਪਕੇ, "ਬਮਤ-ਦੀਹ-ਡਰਾਰ-ਹੋ
 "ਘਨ-ਗਰਜ-ਮਾਨੋ-ਪੁਲਕ-ਪਲਟਯੋ "ਦੁਤਿ ਹਰਤ-ਚਪਲਾ-ਸਾਰ-ਹੋ ॥੩੨੮॥੯੪॥੧੭੧੨॥
 ਤੁਰੰਗ¹⁰ ਸੁਭਟ-ਧਵਾਜ ਕੈ, ਗਜ-ਪੋਲ-ਪੈਠੇ¹¹ ਸੂਰ-ਹੋ
 ਹੋਲ-ਹੋਲ¹² ਭਿਰੇ-ਦੁਹੁ-ਦਿਸ, ਭਯੋ ਝਰਮਟ-ਗੂੜ-ਹੋ¹³
 ਬਜਤ-ਦੁਹੁ-ਦਿਸ ਡੰਕ-ਧੋਸਾ, "ਫੁਕੈ-ਸਰਾਫੋਲ-ਸੂਰ-ਹੋ ॥
 ਭਟ-ਜੂਝ-ਜੂਝ-ਗਏ ਦੁਹੁ-ਦਿਸ, "ਬਿਨ-ਖਾਇ-ਚਕਨਾ-ਚੂਰ-ਹੋ ॥੩੨੯॥੯੫॥੧੭੧੩॥
 "ਦਿਸ-ਰੁਕਯੋ-ਦਾਰੁਨ-ਸਮਰ-ਮੰਡਿਯੋ, "ਲਯੋ-ਘੋਰਿ-ਕੁਮਾਰ-ਹੀ ॥
 ਪਾਇ-ਧਾਇ-ਪਰੇ-ਨਿਸਾਚਰ, ਮਾਰ-ਮਾਤ-ਉਚਾਰ ਹੀ¹⁴
 ਕੂਦ-ਕੂਦ-ਪਰੇ¹⁵ ਦੁਬਹੀਆ¹⁶, "ਰੋਲ-ਰੋਲ-ਹਕਾਰ-ਹੀ¹⁷
 ਆਨ-ਆਨ-ਭਿਰੇ¹⁸ ਸਿਪਾਹੀ, "ਸਮਰ-ਸੂਰ-ਸੰਘਾਰ-ਹੀ ॥੩੩੦॥੯੬॥੧੭੧੪॥
 ਭਈ-ਅੰਧਉਧ ਕਰਾਲ¹⁹ ਆਹਵ²⁰ "ਨਹਿ-ਸੂਝ-ਹਾਥ-ਪਸਾਰ-ਹੀ²¹
 ਦੁਹੁ-ਸੈਨ-ਭਰਯੋ²² ਏਕ-ਰੰਗ] ਪਿਤ-ਸੁਤਹ-ਸੁਤ-ਪਿਤ ਮਾਰ ਹੀ²³
 ਘਮਸਾਨ²⁴ ਜੰਗ ਮਚੀ ਤਹਾਂ, "ਗਨ-ਰੁਦ੍ਰ-ਗੂਲ-ਡਕਾਰ ਹੀ²⁵
 ਬੈਤਾਲ, ਪ੍ਰੇਤ, ਮਸਾਨ, ਭੂਤਨ,²⁶ "ਨਭ ਛਾਯ-ਚੀਕ-ਚਿਕਾਰ-ਹੀ ॥੩੩੧॥੯੭॥੧੭੧੫॥
 ਬਜਤ ਮਾਰੂ²⁷-ਦੀਹ²⁸-ਦੁੰਦਭਿ, ਭੇਰਿ, ਪਣਵ²⁹-ਭੁੰਕਾਰ-ਹੀ³⁰
 ਸੂਰ-ਕੂਰ³¹ ਇਕਸਾਰ ਹੋ ਗਏ, "ਕਟ-ਚੋਪ-ਆਸੂਪ-ਝਾਰ-ਹੀ³²

੧. ਪੱਥਰ। ੨. ਥਿਛ। ੩. ਲਾਠੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ (ਪੈਂਦੀ ਹੈ) ੪-੫. ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਚੰਗਿਆੜੇ ਡਿਗਦੇ ਹਨ। ੬-੭. ਜੰਜਾਲਲਾ, ਬੰਦੂਕਾਂ ਤੇ ਤਪਾਂ ਬਹੁਤ ਭਯਾਨਕ ਅਗਨਿ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਨੂੰ ਉਗਲਛੱਦੀਆਂ ਹਨ ੮. ਮਾਨੋਂ ਕਿ ? ਪੁਲਕ ਦੇ ਸਮਤ ਦਾ ਗੱਜ ਕੇ ਮੇਘ ਸੁਤ ਆਇਆ। ੯. ਸਸਤ੍ਰ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਘੋੜਾ। ੧੧. ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋਰ ਕੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਏ। ੧੨. ਹੱਲੇ ਕਰ ਕਰ ਕੇ। ੧੩. ਬਹੁਤਾ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ। ੧੪. ਸਰਾਫੀਲ ਫਰੋਸਤਾ ਸੂਰ ਨੂੰ ਵਜੋਂ ਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰਮਾਤ ਦਾ ਆਗਾਜ ਹੋ ਰਹਿਆ ਹੈ। ੧੫. ਘਾਵ ਖਾ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੧੬. ਪਾਸੇ ਰੋਕ ਕੇ ਭਯਾਨਕ ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਾਰੰਭਿਆ। ੧੭. ਗਣੇਸ ਅਤੇ ਕਾਰਤਕੇਜ ਨੂੰ ਘੋਰ ਲਿਆ। ੧੮. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ। ੧੯. ਧੱਕਧੱਕ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੨੦. ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੨੧. ਡਰਾਵਨਾ। ੨੨. ਜੇਗ। ੨੩. ਹੱਥ ਪਸਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਸੁਝਦਾ। ੨੪. ਹੋ ਗਯਾ। ੨੫. ਪਿਤਾ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਤੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪਿਤਾ ਨੂੰ। ੨੬. (ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ) ਤੋਂ ਜਿੰਨ ਡਾਕਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੨੭. ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਛਾਕੇ ਚੀਕ ਚਿੰਗਾੜਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੨੮. ਨਗਾਰਾ। ੨੯. ਵਡਾ। ੩੦. ਚੋਲਕਿ। ੩੧. ਖੋਲਦੀਆਂ ਹਨ। ੩੨. ਯੇਹ ਤੇ ਕਾਜਰ। ੩੩. ਖੁਸ ਹੋ ਕੇ ਸਸਤ੍ਰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

A ਪਾ: ਮਾਰ ਮਾਰ ਪੁਕਾਰਹੀਂ ।
 B ਪਾ: ਦੁੰਉ ਸੰਨ ਭੇਰੋਂ ਏਕ ਸੂਰਸਰ, ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਦਿਕ ਬੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੈ ।

ਸਮੁਹਾਇਆ^੧ ਸਨਮੁਖ-ਸਸਤ੍ਰ-ਝੋਲਤ^੨, ਘੋਰ-ਅਸਤ੍ਰਨ-ਡਾਰਹੀ^੩ ॥
 ਦਿਨ-ਚਾਰ-ਲੋ ਘਮਸਾਨ ਮਚਯੋ, ਜੂਝਗੋ-ਭਟ-ਸਾਰਹੀ^੪ ॥੩੩੨॥੯੯॥੧੭੧੬॥
 'ਉਮਡਯੋ-ਚਮੂ-ਸਲਤਾ-ਪ੍ਰਬਲ, 'ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਸੰਗਮ-ਨਾਤ-ਹੇ
 'ਲਰ-ਮਰ-ਗਿਰੇ-ਕੂ-ਪਰ-ਪਰੇ, 'ਭਟ-ਤਰੇ-ਭਵ-ਨਿਧਿ-ਖਾਤ-ਹੇ
 'ਘਟਗੀ-ਚਮੂ-ਢਲਿ-ਸਮਰ-ਸਲਤਾ, 'ਭਟ-ਬਾਰਿ-ਬਿਨੁ-ਅਕਲਾਤ-ਹੇ
 'ਖਪਗੀ-ਚਮੂ-ਚਤੁਰੰਗਨਿ, 'ਜਿਮ-ਠਾਢਿ-ਦੁਮ-ਬਿਨ-ਪਾਤ-ਹੇ ॥੩੩੩॥੯੯॥੧੭੧੭॥
 ਜੂਝਗੀ ਪ੍ਰਤਿਨਾ ਸਭੀ, ਰਹਿ ਗਯੋ ਏਕਲ-ਸੁਭਟ-ਗਨ^੫ ॥
 ਇਤਿ ਦਿਸ ਦੁਉ-ਬਲਿ-ਬੀਰ-ਬਾਚੇ^੬ 'ਬਚਯੋ-ਦੀਰਘ-ਦੰਤ-ਦਨੁ
 ਕੈ-ਕੋਪ-ਨਿਸਚਰ ਝਪਟ^੭ ਧਾਯੋ, ਭਿਰਯੋ ਗਨਪਤਿ ਠੋਕ-ਬੰਬ^੮ ॥
 ਮਲ-ਦਾਇ-ਦੁਹੂੰ-ਕਰੇ-ਅਨੇਕੇ, ਨਹ-ਟਰਤਿ-ਟਾਰੇ ਸਮਰ-ਬੰਭ^੯ ॥੩੩੪॥੧੦੦॥੧੭੧੮॥
 'ਬਹੁ-ਘਾਵ-ਦਾਵ-ਪ੍ਰਹਾਰਹੀ, ਕਟਿ-ਡਾਰਹੀ-ਸਰ-ਆਵਤੇ ॥
 ਦੁਉ-ਬੀਰ-ਭਿਰੇ ਪ੍ਰਚਾਰ^{੧੦} ਕੈ, 'ਗਹ-ਬੰਦ-ਕਮਰ-ਭ੍ਰਮਾਵਤੇ ॥
 'ਸ੍ਰਮਿਤ-ਭਏ-ਰਿਸਾਇ-ਪਿਲਚੇ, 'ਯਕਬਾਰ-ਲੀਨ-ਉਠਾਯਕੈ
 'ਪੁਨ-ਪਟਕ-ਬਸੁਧਾ-ਅਸੁਰ-ਘਾਲ ਸੋ, ਜਬਰ-ਦੀਨ-ਧਸਾਯ-ਕੈ^{੧੧} ॥੩੩੫॥੧੦੧॥੧੭੧੯॥
 'ਰਿਪੁ-ਜੀਹ-ਕਰ-ਉਰ-ਫਾਰ-ਡਾਰਯੋ, ਮਦੋ-ਹਰਖ^{੧੨} ਬੰਦਾਯਕੈ
 'ਢੀਠ ਸਨਮੁਖ ਹੋਯ ਠਾਢੇ, ਗਜੇ-ਸੰਕਰ^{੧੩} ਧਿਯਾਯਕੈ ॥
 ਰਿਸਾਯ ਧੂਲੀ ਕਰਨ^{੧੪} ਗਰਜਸੋ, 'ਜਮਸੋ-ਤੁਰੈ-ਪਵਾਯਕੈ

੧. ਸਮੁਣੇ ਹੋ ਕੇ । ੨. ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ । ੩. ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੪. ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਚੰਗੇ । ੫-੬-੭-੮. ਯੁੱਧ ਰੂਪ ਸੰਗਮ (ਤ੍ਰਿਕੋਣੀ) ਵਿੱਚ (ਦੋਹਾਂ) ਸੈਨਾ ਰੂਪ (ਗੰਗਾ, ਜਮੁਨਾ) ਨਦੀਆਂ ਓਰਤੀਆਂ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਲੜ ਮਰ ਕੇ ਪਏ ਹੋਏ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਇਸਨਾਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਟੋਏ ਤੋਂ ਤਰ ਗਏ ਹਨ । ੯. ਫੌਜ ਘਟ ਗਈ (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਯੁੱਧ ਰੂਪ ਨਦੀ ਢਲ ਗਈ ਹੈ । ੧੦. ਯੋਧੇ ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਵਿਆਕੁਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਚਹੁ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਨਾਸ ਹੋ ਗਈ (ਅਤੇ ਸੈਨਾਪਤਿ ਰਹਿ ਗਏ) । ੧੨. ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਬਿਨਾ ਪੰਤੂ ਤੋਂ ਵਿਛ ਖਲੋਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਗਿਣਤੀ ਦੇ ਇਕੱਲੇ (ਇਕੱਲੇ) ਯੋਧੇ । ੧੪. (ਕਾਰਤਕੇਯ ਤੇ ਗਣੇਸ਼) ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਬਲੀ ਯੋਧੇ ਬਚੇ । ੧੫. ਦੀਰਘ ਦੰਤ ਦੈਤਜ ਬਚਿਆ । ੧੬. ਝਈ ਲੈ ਕੇ । ੧੭. ਬਾਹੁਦੰਡ ਠੋਕਾ ਕੇ, ਨਗਾਰਾ ਵਜਾ ਕੇ । ੧੮. ਯੁੱਧ 'ਚੋਂ ਨਿਰਹੱਲ ਯੋਧੇ । ੧੯. ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤੀਆਂ ਚੋਟਾਂ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੨੦. ਵਿੰਗਾਰ । ੨੧. ਪੋਟੀਆਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਘਮਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੨੨. ਬੰਕ ਗਏ (ਫਿਰ) ਗੁਸਾ ਖਾ ਕੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਚੋਬੜ ਗਏ । ੨੩. (ਗਣੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਦੀਰਘ ਦੰਤ ਨੂੰ) ਇਕੋ ਵਾਰੀ ਅਰਥਾਤ ਅਚਾਨਕ ਹੀ (ਉੱਤਾਹ) ਚੁਕ ਲਿਆ । ੨੪. ਫਿਰ ਦੈਤਜ ਨੂੰ ਪਟਕਾ ਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮਾਰਿਆ । ੨੫. ਤਾਕਤ ਨਾਲ (ਧਰਤੀ 'ਚ) ਧਸਾ ਦਿੱਤਾ । ੨੬. ਵੈਰੀ ਦੀ ਜੀਭ ਹੱਥ ਅਤੇ ਫਾਤੀ ਫਾੜ ਦਿੱਤੀ । ੨੭. ਖੁਸ਼ੀ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ । ੨੮. ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ (ਆਮੋ ਸਮੁਣੇ) ਖਲੋਤੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੯. ਸਿਵ ਜੀ ਨੂੰ । ੩੦. ਦੈਤਜ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੩੧. ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਦੌੜਾ (ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ) ਟਿਕ ਰਾਖਾ । A ਸਹਨਾਇ, ਅਸੁੱਧ ਹੈ ਵੇਖੋ-ਬੀੜ ਡਿਓਤੀ ਸੰਗਰੂਰ ਵਾਲੀ ।

ਚਤੁਰੰਗਸੈਨ ਅਨੀ-ਪ੍ਰਬਲ-ਸੰਗ, ^੨ਸੁਭਟ-ਬੀਰ-ਲਵਾਯਕੇ ॥੩੩੬॥੧੦੨॥੧੭੨੦॥
^੩ਗਜ-ਸ੍ਰੋਤੁ ਸੁਾਰਥ-ਸੇਤੁ-ਨਿਪ-ਬਰ, ^੪ਪ੍ਰਭੁ-ਮਨੁਜ-ਦਲਹ-ਬੁਲਾਯਕੇ
^੫ਕੁਮਕ-ਗਨਪਤਿ-ਭੋਜ-ਦੀਨਯੋ, ^੬ਸੁਰਨ-ਬਹੁਤ-ਸਹਾਯਕੈ A
 ਅਸੁ ਗਜ, ਰਥਿ ਪਾਯਕ, ਬਿਵਾਨੀ-ਚਲੇ ਪ੍ਰਭਹ-ਮਨਾਯਕੇ
^੭ਫਹਰਾਯ-ਕੇਤੁ ਨਿਸਾਨ-ਨਿਪ-ਬਰ, ਡੰਕ-ਯੋਸ-ਦਿਵਾਯਕੇ ॥੩੩੭॥੧੦੩॥੧੭੨੧॥
^੮ਉਤਰੀ-ਚਮੂ-ਭਟ ਕਨਕ-ਗਿਰ, ^੯ਨਭ-ਸੁਰ ਬਿਬਾਨ-ਉਤਾਯਕੇ ॥
^{੧੦}ਚਿਤ-ਚੋਪ-ਸਰਸੇ ਜੁਪ ਕੰਰਨ ਸੰਖ, ਘੰਟ-ਬਜਾਯਕੇ ॥
 ਦਲ ਨਿਰਖ^{੧੧} ਦੰਊ ਬੀਰ ਹਰਖੋ, ^{੧੨}ਮਨੁ-ਆਯ-ਬੋਲ-ਪਠਾਯਕੇ ॥
 ਜੁੱਟੇ ਦੁਹੂੰ ਦਿਸ ਸਮਰ-ਕਰ^{੧੩} ^{੧੪}ਕਰ-ਪ੍ਰਬਲ ਸਸਤੁ ਨਚਾਯ-ਕੈ ॥੩੩੮॥੧੦੪॥੧੭੨੨॥
 ਤੁਫੰਗ^{੧੫}, ਬਾਨ-ਛੁੱਟੇ-ਤਹਾਂ, ^{੧੬}ਹਥ-ਨਾਲ-ਕਰਹਲ-ਸਘਨ-ਹੇ ॥
 ਘੁਰਨਾਲ^{੧੭}, ਤੁਪਕ^{੧੮} ਜੰਜਾਯਲੀ^{੧੯}, ^{੨੦}ਜੰਬੂਰ-ਓਰੇ-ਗੜਿਨ-ਹੇ ॥
^{੨੧}ਸਦ-ਧਮਕ-ਗਰਜ-ਭਯਾਵਨੋ, ^{੨੨}ਪਸਰਯੋ-ਚਹੂੰ-ਦਿਸ-ਅਗਿਨ-ਹੇ ॥
^{੨੩}ਬੂਝਗੇ-ਭਟ-ਜੂਝ-ਪ੍ਰਬਲ, ^{੨੪}ਉੱਡ ਗਏ ਹਫਤਮ-ਗਗਨ-ਹੇ ॥੩੩੯॥੧੦੫॥੧੭੨੩॥
 ਧਰ^{੨੫}-ਕਾਕ, ਚੀਲ, ਉਲੂਕ, ਗਿਝਨ, ਗਹਲੇਤ-ਪ੍ਰੋਤ ਮਸਾਨ-ਹੇ ॥
^{੨੬}ਗਿਰਤ-ਜਾਇ-ਬਸੁੰਧਰਾ, ਗਹਿ-ਲੇਤ ਜੰਬੂਕ^{੨੭}, ਸ੍ਰਾਨ-ਹੇ ॥
 ਭਟ ਕੂਦ ਕੂਦ ਪਰੋ ਸਮਰ, ਪੁਨ-ਲੜਤ ਰੁੰਡ^{੨੮} ਭਯਾਨ ਹੇ ॥
^{੨੯}ਬਰ-ਲੇਤ-ਤਿਨ ਬਰੇਗ-ਅਪਛਰਭ ਘਾਲ-ਘਾਲ-ਬਿਵਾਨ ਹੇ ॥੩੪੦॥੧੦੬॥੧੭੨੪॥

੧. ਤਿਖੀ । ੨. ਚੰਗੇ ਬਹੁਤ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ । ੩. ਖ, ਪ, ਛ. (ਪ੍ਰਭੂ) ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਦੋਵਤਿਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਦਲ, ਗਜ ਸ੍ਰੋਤ ਅਤੇ ਸੁਾਰਥ ਸੇਤੂ (ਨਾਮੋਂ ਦੇ ਮਾਨੁਖ) ਵਭੇ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਗਏ ਸਨ। ਸਹਾਯਤਾ ਲਈ ਮਦਦ ਤੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ । ੭. ਪੈਦਲ । ੮. ਸੁੰਸਟ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਝੰਡੇ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਝੁਲਾਏ । ੯-੧੦. ਆਕਾਸ਼ ਤੋਂ ਦੋਵੇਂ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਵਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਡਾ ਕੇ ਸੁਮੇਰੂ ਤੇ ਉੱਤਰੀ । ੧੧. ਦਿਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਧੁਪ ਨੂੰ ਪੁੰਨ ਹੋਏ । ੧੨. ਵੇਖ ਕੇ । ੧੩. ਮਾਨ ਕਿ ? ਬੁਲਾ ਭੇਜੇ ਹੋਏ-ਆਏ ਹਨ। ੧੪. ਚੁੱਪ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੋਧੇ । ੧੫. ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ । ੧੬. ਬੰਦੂਕ । ੧੭. ਹਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਉਠਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੂਹ (ਨਾਲ) ਬੰਦੂਕਾਂ । ੧੮. ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ । ੧੯. ਤੋਪ, ਬੰਦੂਕ । ੨੦. ਲੰਮੀ ਨਾਲ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ । ੨੧. ਜੰਬੂਰਕਾਂ ਅਤੇ ਕਿਲਿਆਂ ਤੇ ਗੋਲੇ ਵਰਗੇ ਉੱਚ ਵਾਲੀਆਂ (ਮੁਨਜਨੀਕਾਂ) ਗੋਲੇ ਘੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਜੰਬੂਰਕਾਂ । ੨੨. ਆਵਾਜ਼, ਅਤੇ ਗੱਜ ਡਰਾਵਣੀ ਹੈ । ੨੩. ਚਹੁੰਦੀ ਪਾਸੀ ਅਗਨਿ ਵੱਲ ਠਹਿਰੀ । ੨੪. ਪ੍ਰਬਲ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਯੋਧੇ ਮਰ ਗਏ । ੨੫. (ਯੋਧੇ) ਸੱਤਵੇਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਉੱਡ ਗਏ । ੨੬. ਧੜ, ਸਿਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ । ੨੭. (ਉੱਚ ਮਾਨੁਖੀ ਮਾਸ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਜਿਹੜੇ ਇਲਾਂ ਆਦਿ ਪੰਛੀ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਫਿਰਦੇ ਹਨ ਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਛੁੱਟ ਕੇ) ਜਮੀਨ ਤੇ ਜਾ ਡਿਗਦੇ ਹਨ । ੨੮. ਗਿੱਦੜ । ੨੯. ਕੁੱਤੇ । ੩੦. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਸਟ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਅਪਸਰਾਂ ਵਿਆਹ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

A ਪਾ:—ਸੁਰਨ ਬਹੁਤ ਪਠਾਯਕੇ, ਵੀ ਹੈ ।

B ਪਾ:—ਧਰ ਲੇਤ ਤਿਨੋਂ ਬਰੇਗਨ ਅਪਛਰ, ਵੀ ਹੈ ।

ਖਜਤ ਤਾਲ^੧, ਮ੍ਰਿਦੰਗ^੨, ਦੰਦਭਿ^੩, ਭੋਰਿ, ਮਾਰੂ, ਡੰਕ-ਹੇ ॥
 ਪਾਯ ਹਜਾਯ-ਸਾਮ੍ਹਿ^੪, ਗਹਿ-ਸਸਤ੍ਰ-ਅਸਤ੍ਰ-ਨਿਸੰਕ-ਹੇ ॥
 ਖਿਖਿਧ ਬਾਨਨ, ਮਨਿ ਜੜਿਤ ਫੁਟਤ ਮਯੰਕ ਹੇ ॥
 ਹਜ^੫ ਦੁਖਤਿ ਭਟਨ ਤਜਿਤ ਬਪੁ ਕਹੁ^੬ ਗਏ ਮੇਟ ਕਲੰਕ^੭ ਹੇ ॥੩੪੧॥੧੦੭॥੧੭੨॥੪॥
 ਬਰਖੇ ਗਦਾ, ਗੁਲੇਲ, ਮੁਸਲ^੮, ਗੁਰਜ, ਗੋਠਨ, ਬਾਨ ਹੇ ॥
 ਮੁਦਗਰ, ਬਨੈਟੀ^੯, ਸਾਗ^{੧੦}, ਬੱਲਮ, ਖਦੇਗ^{੧੧} ਸਾਯਕ ਸਾਨ^{੧੨} ਹੇ ॥
 ਉਮਡਯੋ ਘਟਾ ਘਨ ਸਾਰ ਆਯੁਧ, ਝਲਤਿ ਸਮਰ ਸੁਜਾਨ^{੧੩} ਹੇ ॥
 ਬ੍ਰਿਨ^{੧੪} ਖਾਯ ਖਾਯ ਰਿਸਾਯ, ਮਾਰਤ, ਮੁੜਿਤ ਨਹਿ ਮੇਦਾਨ ਹੇ ॥੩੪੨॥੧੦੮॥੧੭੨੬॥
 ਗਰਜ ਗਰਜ ਪਰੇ ਬਲੀ ਆਹਵ ਮਹਿ^{੧੫} ਮਚਯੋ ਭੀਮ ਭਯਾਨ ਹੇ ॥
 ਮੰਡਯੋ^{੧੬} ਦਾਰੁਨ ਜੁੱਧ ਜੋਧਨ, ਦਿਹ ਦੁੰਦ ਘਮਸਾਨ ਹੇ ॥
 ਯਕ ਯਕ ਭਿਰੇ ਲਲਕਾਰ ਕੈ, ਬ੍ਰਿਨ ਕਰਤ ਰਿਸ ਹਠ ਠਾਨ ਹੇ ॥
 ਮਰਿ ਪਰੀ ਦੁਉ ਚਮੂ^{੧੭} ਲੜ ਕਰਿ, ਮਰੇ ਮਾਰ ਪ੍ਰਧਾਨ^{੧੮} ਹੇ ॥੩੪੩॥੧੦੯॥੧੭੨੭॥
 ਨਿਡਰ ਹੋ ਪਗ^{੧੯} ਧਰਤ ਆਗੂ^{੨੦}, ਨਹਿ ਮੁੜਿਤ ਬ੍ਰਿਨ ਤਨ ਖਾਯ ਕੇ ॥
 ਨਹਿ ਹਟਤਿ ਪਾਛੇ ਸੂਰ ਸਾਵੰਤ^{੨੧} ਭਿਰਹਿ ਭੱਟ ਸਮੁਹਯ ਕੇA
 ਜੁਝ ਜੁਝ ਗਏ ਦੁਬਹੀਆ^{੨੨}, ਝੁਮ ਝੁਮ ਜੁਝਾਯ ਕੇ ॥

੧. ਕੋਸੀਆ । ੨. ਢੋਲਕ । ੩. ਨਗਾਰਾ । ੪. ਸਨਮੁਖ ਵਿਗਾਰ ਕੈ । ੫. ਮਣੀ ਨਾਲ
 ਜੁੜੇ ਹੋਏ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਣੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾ ਨਾਲ) ਚੰਦ ਵੀ ਫੁੱਟਦਾ ਹੈ । ੬. ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ । ੭. ਸਗੀਰਾ
 ਨੂੰ ਛੱਡਦੇ ਹਨ । ੮. ਲਾਛਨ ਦੱਸ । ੯. ਮੁਹਲਾ । ੧੦. ਮਰਹਟੀ । ੧੧. ਬਰਛੀ । ੧੨. ਤੀਰਾ । ੧੩. ਸਾਣ ਤੇ
 ਲਾਏ ਹੋਏ ਤਿਖੇ ! ੧੪. ਲੰਹੇ ਦੇ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਰੂਪ ਮੱਘਾਂ ਦੀ ਘਟਾ ਓਰੜੀ । ੧੫. ਗਜਾਨਵਾਨ ਚੜ੍ਹਰ । ੧੬. ਜ਼ਖਮ ।
 ੧੭. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ । ੧੮. ਪ੍ਰਾਰੰਭਤਾ । ੧੯. ਵਡੇ ਘਮਸਾਨ ਦਾ ਯੁੱਧ । ੨੦. ਸੰਨਾ । ੨੧. ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ । ੨੨. ਪੰਹ ।
 ੨੩. ਅਗੂ । ੨੪. ਰਾਜਪੁਤ । ੨੫. ਯੋਧੇ ਦੇ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ । ੨੬. ਫਿਰ ਫਿਰ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ।

* ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਰੂਪ "ਖਤੰਗ" ਲਿਖਣਾ ਹੋਇਆ ਮਿਲਣਾ ਹੈ ।
 ਭਾਵੇਂ ਕਈਆਂ ਵਿੱਚ 'ਖਤੰਗ' ਅਤੇ ਕਈਆਂ ਵਿੱਚ 'ਖਦੰਗ' ਵੀ ਹੈ । ਪੱਕ ਤਾਂ ਵੀ ਮਾਲੂਮ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਿਆ ਕਿ
 ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਲਹਿਜ਼ਾ ਹੈ ? ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਦੋ ਸਿਟਿਆਂ ਤੇ ਜਾਈਦਾ ਹੈ ।

(੧) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸ਼ਾਜਦ ਜਗਦ ਮੰਡਲ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ
 ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਫਾਰਸੀ ਨਿਕਲੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੁਲਨਾ ਨੂੰ ਸੂਫਮ ਭਾਵ ਨਾਲ ਵਿਖੋਣ ਲਈ "ਤ" ਦੇ ਹੇਠ "ਦ" ਦੇ
 ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਬਦ ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸੁੱਧ-ਸਰੂਪ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ।

(੨) ਸ਼ਾਜਦ ਕਿਸੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ—ਬੀੜ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ 'ਖਤੰਗ' ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ 'ਖਦੰਗ' ਪਾਠ ਵੇਖੇ
 ਹੋਣ ਅਤੇ ਸੁਧ ਕਰਨ ਲਈ ਅਖਰ ਤੋੜਨੇ ਅਨੁਚਿਤ ਮੰਨ ਕੇ—ਹੇਠਾਂ "ਦ" ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ ।

A ਇਹ ਪੰਕਤੀ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ? ਹੋਰ ਸਭਿ ਵਿੱਚ ਹੈ ।

'ਬਹੁ ਦਿਵਸ ਕੇ ਭੁੱਖੇ ਮਨੁਸ਼' ਪੈ ਰਹੇ ਮਨਹੁ ਅਘਾਜ ਕੈ ॥੩੪੪॥੧੧੦॥੧੭੨੨॥
 ਸਿਰ ਖੁਲੇ ਰੁਲੇ ਚੰਗਾਨ' ਮੈ, ਮਾਲੰਗ' ਭੰਗਾਂ ਖਾਯ ਕੈ
 ਭਟ ਗਿਰੇ ਮੁਰਫਿਤ ਭੁਇੰ ਪਰ, 'ਗਏ ਟੂਕ ਟੂਕ ਜੁਝਾਯ ਕੈ
 'ਪਟ ਭਰੇ ਸੁੰਣਤ ਸੌਭ ਹੀ; 'ਘਨ ਬੇਲ ਸੂਹ ਰੰਗਾਯ ਕੈ ॥
 ਜੇਵ ਸਾਜ ਚਲੇ ਜਨੇਤੀਆ', ਘਨਸਾਰ ਪਟ' ਫਿੜਕਾਯ ਕੈ ॥੩੪੫॥੧੧੧॥੧੭੨੨॥
 'ਲੁੱਥ ਭੀਤਿ ਭਈ ਤਹਾਂ, 'ਭਟ ਰਹੇ ਕੋਟ ਦਿਵਾਯ ਕੈ
 'ਸੁੰਨ ਕੀ ਸਲਿਤਾ ਬਹੀA ਤਹ ਦਿਯੈ ਖਾਤ ਖੁਦਾਯ ਕੈ' ॥
 'ਗਜ, ਉਸੂ ਦੀਹ ਗਿਰੇB ਪ੍ਰਬਲ, 'ਗੜ ਬੁਰਜ ਬਿਬਿਧ ਰਚਾਯ ਕੈ
 ਗਿਝ, ਕਾਕ, ਚਾਵੰਡ, 'ਭੂਤ ਨਾਨਾ, 'ਵਰਜਾਮ ਦਏ ਪਠਾਯ ਕੈ ॥੩੪੬॥੧੧੨॥੧੭੩੦॥
 ਚੜ ਸ੍ਰਾਨ'C, ਜੰਬੁਕ, 'ਸ਼ੇਰ ਧਾਏ, 'ਭਟ ਲੋਤ ਕੋਟਿ ਛਿਨਾਯ ਕੈ ॥
 'ਕਰਤ ਕੇਲ ਕਲੋਲ ਖਗ, ਮ੍ਰਿਗ, 'ਜੁੜੇ ਸੁਭਟ ਰਿਸਾਯ ਕੈ ॥
 'ਅਘਾਯ ਘਾਯ ਪਰੇ ਤਹਾਂ, 'ਜਿਮ ਦੀਨ ਤੁਪਕ ਚੜਾਯ ਕੈ ॥
 'ਦੀਹ ਪੰਖ ਪਸਾਰ ਸੋਏ, 'ਪੁਜਾ ਗਗਨ ਫਹਰਾਯ ਕੈ ॥੩੪੭॥੧੧੩॥੧੭੩੧॥

ਛੰਤ ॥

ਕਛੁ ਕਹਿਤ ਬਨਤਿ ਨ ਸਮਰ ਉਪਮਾ'2, ਸੁਪਿ ਬੁਧਿ'੨ ਰਹੀ ਉਰਝਾਯ ਕੈ ॥
 ਅਸ ਜੁੱਧ ਦੁਸਦਾ'੮ ਨ ਭਯੋ ਕੰਬਹੂੰ ਭਟ ਰਹੇ ਸਕਲ ਜੁਝਾਯ ਕੈ'੦ ॥

੧-੨. ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਭੁੱਖੇ ਆਦਮੀ ਰੱਜ ਕੇ ਸੈਂ ਰਹੇ ਹਨ । ੩. ਮੈਦਾਨ । ੪. ਫਕੀਰ । ੫. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ, ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਗਏ । ੬-੭. ਲਹੂ ਨਾਲ ਲਿਖਤੇ ਵਸਤੂ (ਇਓ) ਸੌਂਹਦੇ ਨੇ ਕਿ ? ਗਾੜੇ ਸੂਹੇ ਰੰਗ ਦੀਆਂ (ਕਪੜਿਆਂ ਤੇ) ਵੇਲਾਂ (ਛਪਵਾ) ਕੇ । ੮. ਜਾਝੀ । ੯. ਕਪੜਿਆਂ ਤੇ ਕੇਸਰ । ੧੦-੧੧. ਓਬੇ (ਯੁੱਧ ਭੂਮੀ ਵਿੱਚ) ਯੋਧਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੱਥਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ (ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਇਹ ਕਿਲ੍ਹਾ ਉੱਸਾਰ ਰਹੇ ਹਨ । ੧੨-੧੩. (ਜਿਹੜੀ) ਓਬੇ ਲਹੂ ਦੀ ਨਦੀ ਚਲੀ (ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਇਹ ਕਿਲੇ ਦੀ ਖਾਈ ਪੁਟਵਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ੧੪-੧੫. (ਜੇ) ਵਡੇ ਪ੍ਰਬਲ ਹਾਥੀ ਤੇ ਉੱਠ ਡਿੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ (ਇਹ) ਕਿਲੇ ਦੇ ਨਾਨਾਂ ਬੁਰਜ ਰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੧੬. ਇਲਾਂ । ੧੭. (ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਇਹ ਇਸ ਕਿਲੇ ਵਿੱਚ) ਯੋਧੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ੧੮. ਕੁੱਤੇ । ੧੯. ਗਿੱਦੜ । ੨੦. (ਇਹ ਮੁਖਾਲਿਫ) ਯੋਧੇ ਕਿਲਾ ਖੋਹ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੨੧-੨੨. ਪਸੂ ਤੇ ਪੰਖੀ ਕੇਲ ਕਲੋਲ ਕਰਦੇ ਨੇ (ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਇਹ) ਗੁੱਸਾ ਖਾ ਕੇ ਯੋਧੇ ਜੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੩-੨੪. ਓਬੇ ਰੱਜ ਰੱਜ ਕੇ ਲੰਮੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ । (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਕਿਲੇ ਉੱਤੇ ਇਹ) ਤੱਪਾਂ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ । ੨੫-੨੬. (ਪੰਛੀ) ਵਡਿਆਂ ਖੰਡਾਂ ਨੂੰ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਜੁੱਤੇ ਹਨ (ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਇਹ) ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੁਜਾ ਫਹਿਰਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ । ੨੭. ਯੁੱਧ ਦੀ ਸੰਭਾ । ੨੮. ਚੰਗੀ ਅਕਲ, ਅਕਲ ਅਤੇ ਹੋਸ਼ । ੨੯. ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਬੁਰਾ ਜੰਗ । ੩੦. ਮਰ ਕੇ ।

A ਪਾ:—ਸੁਉਨ ਕੋ ਸਲਿਤਾ ਬਹੈ,

B ਪਾ:—ਪਰੇ,

C ਪਾ:—ਅਸਿ ਜੁੱਧ ਦੁਸਟ, ਵੀ ਹੈ ।

ਬਹੁ ਧੀਰ ਬੀਰ ਗਿਰੇ ਸਮਰ, ਬਲਬੀਰ ਸੂਰ ਲੁਝਾਯ ਕੈ
 ਤਨ ਘੋਰ ਦੀਹ ਪਰੇ ਮਨਹੁ-ਦੁਮ ਗਿਰੇ ਛਿਤ ਮੁਰਛਾਯ ਕੈ ॥੩੩੬॥੧੧੪॥੧੭੩੨॥
 ਬਹੁ ਸੈਨ ਰਿਪੁ ਜਮਪੁਰ ਗਈ, ਭਟ ਭਿਰੇ ਬਹੁਰ ਰਿਸਾਯ ਕੈ ॥
 ਨਹਿ ਤ੍ਰਾਸੁ^੧ ਮਾਨਤ ਕੈਸਿਹੂੰ^੨, ਹਠ ਲੜਤ ਚੋਪ ਬਢਾਯ ਕੈ ।
 ਯਦੁ ਚਮੁ ਦੇਵਉ ਨਿਸਾਚਰਿ, ਰਲ ਮਿਲ ਭਿਰੇ ਸਮੁਹਾਯ ਕੈ ॥
 ਯਜਿਮ ਨਦੀ ਬਰਖਾ, ਸਮਯ ਕੀ, ਯਜਲਰਾਸ ਜਾਤਿ ਸਮਾਯ ਕੈ ॥੩੩੯॥੧੧੫॥੧੭੩੩॥
 ਦਿਨ ਚਾਰ ਲੈ ਜੂਝਤ ਭਏ ਭਟ, ਯਸਾਰ ਸਾਰ ਭਿੜਾਯ ਕੈ
 ਤਹ ਜੂਝਗੀ ਪ੍ਰਤਿਨਾ^੩ ਸਕਲ, ਮਿਦੇਗ, ਤਾਲ ਦਿਵਾਯ ਕੈ ॥
 ਗਯਾਰਹ ਪਦਮ ਭਟ ਜੂਝਗੇ, ਦੁਹੁ ਓਰ ਸਮਰ ਚਚਾਯ ਕੈ ॥
 ਭਰਤ ਭੇ ਭਵ ਸਿੰਧੁ^੪ ਕੋ, ਰਨਧੀਰ ਜੁੱਧ ਮਚਾਯ ਕੈ ॥੩੪੦॥੧੧੬॥੧੭੩੪॥
 ਯਗਜ ਸ੍ਰੇਤੁ ਸ੍ਰਾਰਥਿ ਸੇਤੁ ਤਨ A, ਬਹੁ ਬਿਨ ਘਾਯਨ ਖਾਯਕੈ B^੫ ॥
 ਮੁਰਛਿਤ ਪਰੇ ਮ੍ਰਿਤਕ ਦਸਾ^੬, ਸੁਧਿ ਬੁਧਿ ਸਭੈ ਬਿਸਰਾਯ ਕੈ ॥
 ਯਾਲ ਪਾਲਕਿ ਦੂਤ ਸੁਰ, ਲੈ ਗਯੋ ਗਿਰਾ^੭ ਪਰ ਯਾਯ ਕੈ ॥
 ਰਨ ਜੂਝ ਕੈ ਸਾਵਤ^੮ ਸਭੀ, ਨਿਪੁ ਰਹੇ ਆਪ ਲੁਝਾਯ ਕੈ ॥੩੪੧॥੧੧੭॥੧੭੩੫॥
 ਰਨ ਰਹੇ ਏਕਲ ਬੀਰ ਦੋਉ, ਘਨ-ਘਨੇ^੯ ਬੈਰੀ ਘਾਯ ਕੈ ॥
 ਬੜਿ ਕਠਿਨ ਹੋਨ ਚਹੇ ਪ੍ਰਭੂ, ਦੁਉ ਰਹੇ ਆਪ ਜੁਝਾਯ ਕੈ ॥

੧. ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਦਰਖਤ ਮੁਰਛਾ ਖਾ ਕੇ ਡਿਗ ਪਏ ਹਨ । ੨. ਭਰ । ੩. ਹਠ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਲੜਦੇ ਹਨ । ੪. ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੋਤਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਸੈਨਾ । ੫-੬. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਰਿਹਤ ਦੀ ਨਦੀ (ਜੋਰ ਵਾਲੀ) ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੈਨਾ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਗਈਆਂ) । ੭. ਲੰਹੇ ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਵਜਾ ਕੇ । ੮. ਫੌਜ । ੯. ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦ੍ਰ । ੧੦-੧੧. ਗਜ ਸ੍ਰੇਤੁ ਤੇ ਸ੍ਰਾਰਥ, ਸੇਤੁ ਦਾ ਜਿਸਮ ਭੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ । ੧੨. ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ । ੧੩. ਪਾਲਕੀ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਦੇਵ-ਦੂਤ । ੧੪. ਸੁਮੇਰੁ । ੧੫. ਰਾਜਪੁਤ੍ਰ । ੧੬. ਬਹੁਤ ਬਹੁਤੇ ।

A ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਗਜ ਕੇਤੁ ਸ੍ਰਾਰਥਿ ਸਹਿਤ ਤਨ, ਪਾਠ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਮ ਹਨ ਅਥੇ ਪਿਛੇ ਅੰਕ ੩੩੭।੧੦੩।੧੭੨੫ ਦੀ ਪਹਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਠ 'ਗਜਸ੍ਰੇਤੁ ਸ੍ਰਾਰਥਿ ਸੇਤੁ ਨਿਪੁਬਰ ਪ੍ਰਭੂ ਮਨੁਜ ਚਲਹ ਬੁਲਕ ਕੇ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਬਦਲਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਫੁੱਲ ਹੈ ਜਿਨ ਪੜਤਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਲਖ-ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਵਰਕ ਨਾਲ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਦੇ ਬੁਗੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਪਾਠ 'ਗਜਸੇਤੁ ਸ੍ਰਾਰਥਿ ਸੇਤੁ ਤਨ' ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿਕਾਂ ਤੋਂ ਸੁੱਧ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਦਾ ਰੂਪ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਹੀ ਬੀੜ ਤੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

B ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ 'ਖਾਯ ਕੈ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਹੋਤਭੇ' ਪਾਠ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ 'ਖਾਯ ਕੈ' ਹੈ।

ਪ੍ਰਨ^੧ ਕਰ ਬਲ ਬੀਰ ਭੁਜਬਲਿ^੨, ਰਹੇ ਤਹਾ ਹਨਾਜ ਕੈ ॥
 ਕਛੁ ਕਹਿਤ ਨਾਹਿਨ ਬਨ ਪਰੇ, ^੩ਕਸ ਬਨਜੋ ਔਸਰ ਆਯ ਕੈ ॥੩੫੨॥੧੧੮॥੧੭੩੬॥
 ਆਯਸ^੪ ਵਈ ਪ੍ਰਭੁ ਸੰਕਰਹਿ, ਤੁਮ ਜਾਹੁ ਗਨ ਦਲ ਸਾਥ ਲੇ
 ਰਿਪੁ^੫ ਹਨੋ ਚੁਨ ਚੁਨ ਸਮਰ ਕੀਜੈ, ਕਰਹੁ ਸਾ 'ਕਾਰਜ ਭਲੇ ॥
 ਪ੍ਰਤਿਨਾ^੬ ਸਹਿਤ ਬੀਰਜ ਨਾਦ ਹਨਿਹੁ, ਨਹਿ ਜਿਯਤ ਛਾਡਹੁ ਕੈਸਹੁ ॥
 ਸੰਘਾਰ ਰਿਪੁ ਦਲ ਸਕਲ ਨਿਸਚਰ, ਘਨ^੭ ਜੀਤਿ ਬਾਜੀ ਐਯਸ ਹੁੰ ॥੩੫੩॥੧੧੯॥੧੭੩੭॥
 ਗਨ ਦਲ ਪ੍ਰਬਲ ਸੰਗ ਲੀਨਿ ਹਰਜੂ^੮, ਚਲੇ ਮਾਥ ਨਿਵਾਯ ਕੈ ॥
 ਕਰਿ ਨਾਦ ਕਿੰਗਿਰਿ^੯ ਸੰਖ ਧੁਨਿ, ਡਵਰੂ ਚਲੇ ਡਮਕਾਯ ਕੈ ॥
 ਅਸੁਾਰ ਨੰਦੀ ਬਿਖਭ^{੧੦} ਹੁੰ ਕਰ ਜੈ ਸਬਦ ਬੰਬ^{੧੧} ਬਖਾਯ ਕੈ ॥
 ਸੁਭ ਸਸਤ੍ਰ ਭੂਖਨ ਬਿਜੈ ਮੰਗਲ^{੧੨}, ਅੰਗ ਅੰਗ ਛਕਾਯ ਕੈ ॥੩੫੪॥੧੨੦॥੧੭੩੮॥
^{੧੩}ਸਿਰ ਮੋਰ ਲਾਲ ਮਨੀ ਭੁਜੰਗਨ, ^{੧੪}ਸੇਸ ਫਨਿ ਮਨਿ ਸੋਭ ਹੀ ॥
 ਕਚ ਭਵਰ ਲੱਜਿਤ^{੧੫}, ਕੇਜ ਮੁਖ^{੧੬} ਦ੍ਰਿਗ ਪਦਮ^{੧੭} ਮਧੁਕਰ ਲੋਭ ਹੀ^{੧੮} ॥
^{੧੯}ਤ੍ਰਿਨੇਤ੍ਰ ਸੁਰਸਰਿ ਸੀਸ ਰਾਜਿਤ ^{੨੦}ਭਾਲ ਚੰਦ੍ਰ ਬਿਸੇਸ ਹੀ ॥
 ਸ੍ਰੀ ਖੰਡ^{੨੧} ਮਰਦਿਤ^{੨੨} ਸਕਲ ਅੰਗਨ, ^{੨੩}ਜਟਾ ਬਿਮਲ ਭੂਤੋਸ ਹੀ ॥੩੫੫॥੧੨੧॥੧੭੩੯॥
^{੨੪}ਅਧਰ ਕੰਜ ਕਪੋਲ ਅੰਬੁਜ ^{੨੫}ਦਸਨ ਦਾਰਿਮ ਰਾਜਿ ਹੀ
 ਅੰਗ ਅੰਗ ਅਨੰਗ ਦਮਕਿਤ^{੨੬}, ^{੨੭}ਅਵਿਲੋਕ ਸਸਿ ਛਬਿ ਲਾਜਿ ਹੀ
 ਨਵਲ ਬੈਸ ਕਿਸੋਰ ਨਵਤਨ^{੨੮}, ^{੨੯}ਰਸ ਭਰੇ ਬਿਧੁ ਸਭਿ ਛਾਜਿ ਹੀ
 ਸੁਭ ਦਰਸ ਮੰਗਲ ਕਰ ਮਨੋਹਰ, ਛਬਿ ਨਿਰਖ ਭ੍ਰਮ ਭਯ ਭਾਜਿ ਹੀ ॥੩੫੬॥੧੨੨॥੧੭੪੦॥

ਨਿਤਮ ੨. ਖਾਹੁ ਬਲ ਨਾਲ । ੩. ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਆ ਕੇ ਸਮਝ ਬਣ ਗਯਾ ਹੈ ? ੪. ਹੁਕਮ ।
 ੫. ਦੁਸਮਟ ੬. ਉਹ । ੭. ਫੌਜ । ੮. (ਯੁੱਧ ਦੀ) ਖੇਡ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਉਣਾ । ੯. ਸਿਵ ਜੀ ।
 ੧੦. ਕਿੰਗਰੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਕਰ ਕੇ । ੧੧. ਨੰਦੀ (ਨਾਮੋ) ਬੈਲ ਤੇ । ੧੨. ਸਿਵ ਦਾ ਬੋਲ । ਬੰਬ ਬੰਬ ਭੱਲਾ ।
 ੧੩. ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਲੇ । ੧੪. ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਲਾਲਾਂ ਅਤੇ ਸੱਪਾਂ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਦਾ ਮੁਕਟ ਹੈ । ੧੫. ਸੇਸ ਨਾਗ ਦੀਆਂ
 ਫਨਾਂ ਉੱਤੇ ਭੀ ਮਣੀਆਂ ਸੱਭਾਈਆਂ ਹਨ (ਜਿਹੜਾ ਸਿਵ ਦੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਹੈ) । ੧੬. ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਭੋਰੇ ਵੀ ਲੁਭਾਯਮਾਨ
 ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੭. ਕਮਲ ਵਰਗਾ ਮੁਖ ਹੈ । ੧੮-੧੯. ਕਮਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਨੇਤ੍ਰ ਹਨ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ) ਭੋਰੇ ਵੀ ਲੁਭਾਯਮਾਨ
 ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੦. ਤਿੰਨ ਅੱਖਾਂ ਹਨ ਤੇ ਗੰਗਾ ਵਿਰਾਜ ਰਹੀ ਹੈ । ੨੧. ਵਿਸੇਸ ਕਰ ਕੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਚੰਦ੍ਰ ਹੈ ।
 ੨੨. ਚੰਦਨ । ੨੩. ਮਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ੨੪. (ਭੂਤਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ) ਸਿਵ ਦੀਆਂ ਸਫੈਦ ਜਟਾਂ ਹਨ । ੨੫-੨੬. ਗੱਲਾਂ ਕਮਲਾਂ
 ਵਾਂਗੂ ਤੇ ਚੰਦ ਅਨਾਰ ਦੇ ਦਾਣਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ । ੨੭. ਕਾਮ ਦੇਵ ਚਮਕਦਾ ਹੈ । ੨੮. ਚੰਦ ਦੀ ਦਾਂਦਨੀ ਵੀ ਵੱਖ ਕੇ
 ਸਰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ । ੨੯. ਨਵੀਂ ਉਮਰ, ਕਿਸੇਰ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਨਵਾਂ ਸ਼ਰੀਰ । ੩੦. ਸਾਰੇ ਹੀ (ਰਸ) ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਭਰੇ ਹੋਏ
 ਸੰਭਵੇ ਹਨ ।

ਹਰਿ ਬੈਸ ਅਬਲਾ ਤਰੁਨਿ ਨੂਤਨ, ਦੁਇਤਿ ਦੇਖਿ ਖਗ ਸ੍ਰਿਗ ਸੋਹ ਹੀ ॥

ਕੰਜ, ਮੀਨ, ਮਰਾਲ, ਲਾਜਿਤ, ਛਥਿ ਮਨੋਹਰ ਸੋਹ ਹੀ

ਹਰ ਰੂਪ^੧ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਤਿ ਸਭਿ ਹੀ, ਵਾਰ ਤਨੁ ਮਨੁ ਡਾਰ ਹੀ

ਬਸਿ ਭਈ ਅਬਲਾ ਨਿਰਖ ਛਥਿ ਹਰ, ਲਾਲ ਮੁਕਤਾ ਵਾਰ ਹੀ ॥੩੫੭॥੧੨੩॥੧੭੪੧॥

ਸੁਰ ਕਰਤ ਬਰਖਾ ਸੁਮਨ^੨ ਨਭ^੩ ਚੜ, ਬਜਤਿ ਦੁਇਤਿ ਭੋਰਿ ਹੇ

ਨਚਿਤ ਕਪਾਲਕ^੪ ਐ ਪਸੂਚਕ^੫ ਭੂਤ, ਭੈਰਵ^੬ ਘੋਰਿ ਹੇ

ਗਰਜਾਤਿ ਰਾਖਸ ਭੀਮ ਬੈਤਲ, ਜਖ, ਦਾਨੁ, ਵੇਰਿ ਹੇ

ਰੂਦ੍ਰ ਮਦ ਪਾਨੀ ਅਘੋਰੀ, ਡਕਤ^੭ ਦਾਰੁਨ ਟੇਰਿ ਹੇ ॥੩੫੮॥੧੨੪॥੧੭੪੨॥

ਲੈ ਸਸਤ੍ਰ, ਅਸਤ੍ਰ ਕਰਾਲ ਤੀਛਨ, ਕੁਪੇ ਦਾਰੁਨ ਸਮਰ ਹੇ^੮ ॥

ਧਾਏ ਭਜਾਨਕ^੯ ਦੀਹ-ਭਯਕਰ^{੧੦}, ਰੂਦ੍ਰ ਗਨ ਦਲ ਜ਼ਬਰ ਹੇ ॥

ਰੂ-ਚੁੰਗ ਜੁੱਥਨ-ਜੁੱਥ-ਪੁੰਜਨ, ਨਭ^{੧੧} ਘੋਰ ਉਮਡੇ ਅਬਰ ਹੇ

ਨਗਨ-ਕਾਛਕ^{੧੨} ਮਲ^{੧੩} ਦਾਰੁਨ, ਭੂਤ ਗਨ ਦਲ ਗਬਰ^{੧੪} ਹੇ ॥੩੫੯॥੧੨੫॥੧੭੪੩॥

ਬਡ ਭੀਮ^{੧੫} ਭੀਹ ਭਜਾਨ ਧਾਏ, ਘੋਰ ਤਿਮਰਨ-ਰੂਪ-A ਹੇ^{੧੬} ॥

ਮੁੰਡੇ, ਜਟਾਲੇ, ਨਖੀ^{੧੭}, ਭੀਖਮ^{੧੮} ਰੂਪ-ਤਿਮਰ ਅੰਧ-ਕੂਪ-ਹੇ ॥

ਜੋਜਨ ਦੁ ਜੋਜਨ ਕਾਯ ਦੀਰਘ, ਸੰਗਤਿਨ-ਮਲ-ਘੂਪ-ਹੇ ॥

ਨਾਸ-ਉਖਲ, ਦੰਦ-ਮੂਸਲ^{੧੯}, ਸੂਵਨ-ਦੀਰਘ-ਸੂਪ-ਹੇ ॥੩੬੦॥੧੨੬॥੧੭੪੪॥

ਨਭ-ਪੈਠ-ਛਾਯ-ਚਲੇ-ਬਘੁਲਨ^{੨੦} ਗੂਲ, ਨਿਸਚਰ, ਭੂਤ ਹੇ ॥

ਕੰਕ-ਬੰਕ^{੨੧}, ਪਿਸਾਚ, ਧਾਨਕ^{੨੨}, ਦੰਤ^{੨੩}, ਖੁਬਸਨ^{੨੪} ਦੂਤ^{੨੫} ਹੇ ॥

੧. ਬਾਲ ਜੁਆਨ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੨. ਪਸੂ ਤੇ ਪੰਛੀ ਵੀ ਸ਼ਭਾ ਵੇਖ ਕੇ ਮੋਹਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੩. (ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ) ਮੱਛ ਤੇ (ਚਾਲ ਤੋਂ) ਹੰਸ ਸ਼ਰਮਦੇ ਹਨ। ੪. ਸਿਵ ਦੇ ਰੂਪ ਤੋਂ। ੫. ਸਿਵ ਦੀ ਛਥਿ ਵੇਖ ਕੇ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵਸੀਭੂਤ ਹੋ ਗਈਆਂ। ੬. ਫੂਲ। ੭. ਆਕਾਸ਼। ੮. ਖਪਤਾ ਵਾਲੇ ਯੋਗੀ, ਸਿਵ। ੯. ਪਿਸਾਚ, ਪ੍ਰੇਤ। ੧੦. ਭੂਤਾ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤਿ ਹੈ। ੧੧. ਚੁਤਰਫੀ। ੧੨. ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਸਰਾਬ ਪੀਣੇ ਤੇ ਵਿਸਟਾ ਖਾਣ ਵਾਲੇ। ੧੩. ਰੱਜ ਕੇ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ੧੪. ਭਜਾਨਕ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ। ੧੫. ਡਗਵਾਨਾ, ਭਜਾਨਕ। ੧੬. ਸਿਵ ਦੇ ਗਣਾਂ ਦਾ ਭਾਰੀ ਦਲ। ੧੭. ਸਮੁਦਾਜ ਜੂਥਾਂ ਦਰ ਜੂਥਾਂ ਦੇ ਟੱਲੇ ਹੋਏ। ੧੮. (ਮਾਨ ਕਿੰ) ਮੇਘ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਘੋਰ ਕੇ ਉਰੜੇ ਹਨ। ੧੯. ਨੰਗਿਆਂ ਸਾਜਾਂ ਵਾਲੇ (ਨਾਂਗੇ)। ੨੦. ਪਹਿਲਵਾਨ, ਯੋਧਾ। ੨੧. ਭਾਰੀ ਜ਼ਰਦਸਤ। ੨੨. ਭਜਾਨਕ, ਡਰੋਣਾ। ੨੩. ਕਾਲਿਆਂ ਸੂਰੂਪਾਂ ਵਾਲੇ। ੨੪. ਨਹੁਆਂ ਵਾਲੇ। ੨੫. ਗ੍ਰਾੜੇ ਰੂਪਾਂ ਵਾਲੇ। ੨੬. ਚਾਰ ਚਾਰ ਕੰਠ ਤੇ ਅਠ ਅਠ ਹੋਹ ਉੱਚੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ। ੨੭. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਤਰਾਂ ਜੰਮੀ ਹੋਈ ਮੰਲ ਹੈ। ੨੮. ਛੱਜਾਂ ਵਾਂਗੂ ਵਭੇ ਵਭੇ ਕੰਨ ਹਨ। ੨੯. ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਵਾ ਵਰੋਲਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਵਜਾਪ ਕੇ ਚਲੇ। ੩੦. ਜਿੰਨ। ੩੧. ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਜਾਤੀਆਂ ਹਨ। ੩੨. ਜੋ ਮਾਸਯਾਗਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੩੩. ਦੰਤ੍ਰ। ੩੪. ਖਬਸ ਦਾ ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ, ਨਾਖਸ ਹੋਣਾ। ੩੫. ਯਮਦੂਤ। A ਪਾ:— ਕ੍ਰਿਪ ਭੀਮ ਦੀਹ ਭਜ ਨ ਥਾਏ ਘੋਰ ਤਿਮਰਨ ਰੂਪ ਹੋ ਵੀ ਹੈ।

B ਪਾ:— 'ਦੰਤ੍ਰਥ ਬਹੁ ਦੂਤ ਹੇ' ਵੀ ਅੱਧੀ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਹੈ।

ਸੁਰ ਦਲ ਬਿਵਾਨੀ ਬਿਬਿਧ ਪ੍ਰਿਤਨਾ¹ ਕੁਮਕ-ਗਨਪਤਿ-ਪੂਤ ਹੇ² ॥
 ਨਭ-ਫਾਯ-ਘੋਰ ਚਮੂ³ ਨਿਸਾਚਰ, ਕਰਤ-ਹਾਹਾ ਹੂਤ⁴ ਹੇ ॥੩੬੧॥੧੨੭॥੧੭੪੫॥
 ਠਠ-ਰਹੇ⁵ ਦਾਰੁਨ ਸਬਦ ਬੀਰਨ, ਦਨੁਜ ਦੀਰਘ ਦੇਤ ਹੇ
 'ਤੱਛ-ਮੁੱਛ-ਬਿਰੁੱਛ ਕੁੰਡਨ⁶ ਕਰਜੋ-ਭਟ-ਜਸਵੇਤ-ਹੇ⁷ ॥
 'ਸਰ-ਹਨਜੋ-ਤਾਕA ਢੁਲਾਜ-ਦੀਨੋ 'ਸਜਾਮ ਗਨਪਤਿ ਦੇਤ-ਹੇ
 'ਪੈਠ-ਗਯੋ-ਉਰ ਪਾਰ-ਭਯੋ, ਰਨ-ਜੁਝਯੋ, ਨਿਸਚਰ-ਕੰਤ⁸ ਹੇ ॥੩੬੨॥੧੨੮॥੧੭੪੬॥
 ਰਨ ਝੂਝ⁹ ਦੀਰਘ, ਦੇਤ ਗੋ¹⁰, ਭਟ-ਕਰੇ-ਹਾ-ਹਾ-ਸਰਬ ਹੇ ॥
 ਅਰਰਾਯ¹¹ ਧਾਯ-ਪਰੇ-ਨਿਸਾਚਰ, ਸੂਰ-ਕੁਜ-ਬਲਿ¹² ਗਰਜ ਹੇ
 'ਖੁਰ-ਬਾਜਿ-ਪੂਰਿ-ਉਡਿਯ-ਪੁਲਯ, ਕਰ 'ਧਾਯ-ਨਿਸਚਰ-ਚਰਬ-ਹੇ
 ਅਨਗਨਿ ਅਨੀ-ਚਤੁਰੇਗਨੀ ਭਟ-ਲਾਖ, ਕੋਟਿਨ, ਖਰਬ ਹੇ ॥੩੬੩॥੧੨੯॥੧੭੪੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਛੰਤ ॥

ਪੂਲਿਕਰਣ-ਰੁ ਦੀਰਘੋਛਣ¹³ ਰਕਤ-ਲੋਚਨ¹⁴ ਦਲ-ਪੂਬਲ
 ਸਰਦਾਰ-ਲਸਕਰ-ਸੰਗ-ਲੈ, ਮਲ ਨਿਡਰ, ਬਲ-ਕਰਿ-ਭਟ ਸਬਲ¹⁵
 ਚਤੁਰੇਗ-ਸੈਨ-ਸੰਧੂਹ-ਲੈ, ਕਰ-ਕੋਪ-ਧਾਯੋ, ਰਨ ਅਚਲ¹⁶ ॥
 ਗਜ, ਬਾਜ¹⁷, ਖੱਚਰ, ਮਹਿਖ¹⁸ ਉਸ੍ਰਨ, ਰਬ-ਪਾਂਤ-ਪਾਂਤ¹⁹ ਦਲ-ਬਦਲ²⁰ ॥੩੬੪॥੧੩੦॥੧੭੪੮॥
 ਲੈ-ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ-ਅਪਾਰ-ਅਨਗਨ, ਮੇਰੁ²¹, ਬਿਛਨ, ਤਾਲ²², ਗਿਰ ॥
 ਸਿਲਾ, ਪਾਥਰ, ਗੁਰਜ ਗੋਫਨ ਗਦਾ, ਲਸਿਕ-ਧਾਰ-ਕਰ²³B ॥
 ਸੇਲ, ਮੂਸਲ ਤੁਫੰਗ, ਬੱਲਮ, ਦੀਹ-ਪ੍ਰਬਤ, ਮੁਦਗਰਾ ॥
 ਘੁਰਨਾਲ²⁴, ਤੁਪਕ²⁵ ਜੰਜਾਯਲੀ, ਬੰਦੂਕ, ਤੁਪਕ, ਸਿਪਰਾ²⁶ ॥੩੬੫॥੧੩੧॥੧੭੪੯॥

੧-੨. ਸਿਵ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁਤ੍ਰ ਗਣੇਸ਼ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਦਲ ਵਿਮਾਨੀ ਦਲ ਦੇ ਬਹੁਪ੍ਰਕਾਰੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਫੌਜ ਕੀਤੀ। ੩. ਫੌਜ। ੪. ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ। ੫. ਬਲ ਰਹੇ। ੬-੭. ਸੰਭਾਵਨਾ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਸਿਰਾਂ ਨੂੰ ਤੱਛ ਮੁੱਛ (ਕੱਟ ਵੱਡ) ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ੮-੯. ਗਣੇਸ਼ ਨੇ ਕਾਲੇ ਦੈਤ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਤੀਰ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਉਲਟਾ ਦਿੱਤਾ। ੧੦. ਤੋਰ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਧੱਸ ਗਯਾ ਤੇ ਦੂਸਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ੧੧. ਦੀਰਘਦੇਤ। ੧੨. ਮਰ। ੧੩. ਗਯਾ। ੧੪. ਗੱਜ ਕੇ। ੧੫. ਯੋਰ ਬਾਹੂ-ਬਲ-ਨਾਲ। ੧੬-੧੭. ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਨਾਲ ਕਯਾਮਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤਿ ਉੱਡੀ, ਦੈਤ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦੇੜੇ (ਦੇਵਤੇ) ਤੋੜਾ ਨੂੰ ਖਾਣ ਦੇੜੇ। ੧੮. ਦੀਰਘਾਛ। ੧੯. ਸੁੰਣਤ ਨੈਨ। ੨੦. ਬਲਵੇਤ। ੨੧. ਯੁੱਧ ਦਾ ਪਹਾੜ, ਨਿਸਚਲ ਯੋਧਾ। ੨੨. ਘੋੜੇ। ੨੩. ਝੋਟੇ। ੨੪. (ਤੇ) ਰਥਾ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ। ੨੫. ਵਡੇ ਖੋਮਹ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨੬. ਪਹਾੜ। ੨੭. ਇਕ ਦੁਖਤ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨੮. ਲਾਠੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜ ਕੇ। ੨੯. ਘੋੜੇ ਦੀ ਬੰਦੂਕ, ਗੱਜਣ ਵਾਲੀ ਨਾਲੀ ਬੰਦੂਕ। ੩੦. ਬੰਦੂਕ, ਤੋਪ। ੩੧. ਸਿਪਰ, ਚਾਲ।

A ਪਾ: ਉਰ ਹਨਜੋ ਤਾਕ, ਵੀ ਹੈ।

B ਪਾ: ਲਸਿਟਕ ਸਾਰ ਕਰ = ਲਾਠੀਆਂ ਸੰਭਾਲ ਕੇ, ਵੀ ਹੈ।

ਘੋਰ-ਘੋਰ ਪਰੋ-ਨਿਸਾਚਰ, ਘੋਰ, ਦਾਰੁਨ, ਭਜਕਰਾ ॥
 ਉਮਡੇ ਘਟਾ ਦਿਸ-ਛਾਯਾ¹ ਪ੍ਰਬਲ, ਗਰਜ-ਗਰਜ-ਨਿਸਾਚਰਾ ॥
 ਦੋਰ-ਦੋਰ-ਪਰੇ ਮਹਾਂ-ਮਲਾ², ਦੀਹ-ਚਾਰੁਨ ਪ੍ਰਤਿਨਾ³
 ਅਰਰਾਜ⁴ ਧਾਜ-ਪਰੇ-ਚਹੂੰ-ਦਿਸ, ਘੋਰ-ਘੋਰ ਅਸੁਰ-ਗਨਾ⁵ ॥੩੬੬॥੧੩੨॥੧੭੫੦॥
 ਸੁਰ-ਸਾਜ ਕਟਕ-ਤੁਰੰਗਨੀ⁶, ਗਨ-ਪ੍ਰੋਬ-ਮਾਲਨ ਚਮੂ ਹੇ ॥
 ਰੁਦ੍, ਗਨਪਤਿ, ਸ੍ਰਾਮਿ-ਕਾਰਤਿਕ-ਦਲ ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ-ਸਮੂ ਹੇ⁷ ॥
 ਜੁੱਟੇ-ਦੁਹੂੰ-ਦਿਸ ਰੁਪਯੋ, ਸੰਘਰ⁸ ਮਚਯੋ ਦਾਰੁਨ-ਸਮਰ-ਹੇ
 ਛੁੱਟਯੋ-ਚਹੂੰ ਦਿਸ ਬਾਨ-ਗੋਲਾ, ਦੀਹ ਪ੍ਰਬਤ ਗਨਰ⁹ ਹੇ ॥੩੬੭॥੧੩੩॥੧੭੫੧॥
 ਛੁੱਟ ॥

ਬਰਖੰਤ ਸਾਯਕ¹⁰, ਪ੍ਰਬਲ ਮੂਸਲ, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਮੇਰੂ¹¹ ਹੇ
 ਤਾਲ, ਬ੍ਰਿਛਨ, ਡੰਡ, ਲਸ੍ਰਿਕ, ਹੋਤਿ ਬਰਖਾ ਘੋਰ¹² ਹੇ ॥
 ਦੁੰਦ¹³ ਘੋਰ ਕਰਾਲ ਹੇ ਗਯੋA ਕਛੁ ਦਿਖਡ ਨਾਹਿਨ ਹੇਰ ਹੇ¹⁴
 ਦਹਿਲਯ¹⁵ ਚਰਾਚਰ ਜੀਵ ਜੰਤਨ, ਪ੍ਰਲਯ ਪ੍ਰਲਟਯੋ ਫੇਰ ਹੇ¹⁶ ॥੩੬੮॥੧੩੪॥੧੭੫੨॥
 ਬੁਰਮਟ¹⁷ ਲਰਯੋ ਸੂਰਨ ਦੁਹੂੰ ਦਲ, ਘੋਰ ਸੰਘਰ ਮਥ ਹੀ¹⁸ ॥
¹⁹ਨਭ ਛਾਯ ਆਰੁਨ ਘਟਾ ਦਾਰੁਨ, ²⁰ਬੁਰੁ ਲਾਯ ਬਰਖਤ ਖੱਚ ਹੀ²¹
²²ਮੋਰ, ਚਾਤ੍ਰਕ, ਬੂਤ, ਪ੍ਰੇਤੰ, ਬਿਹੱਸ²³ ਬਿਹੱਸ ਰਨ ਨੱਚ ਹੀ²⁴
 ਕੁਚ ਕੁਦ ਪਰੇ ਸੁਭਟ ਤਹਿ, ²⁵ਰੁਦ੍ ਗਨ ਰੰਗ ਰੱਚ ਹੀ²⁶ ॥੩੬੯॥੧੩੫॥੧੭੫੩॥
 ਬੂਤ, ਪ੍ਰੇਤ, ਮਸਾਨ- ਬੈਤਲ, ਬੀਰ²⁷ ਦਾਨਵ ਧਾਵ ਹੀ²⁸
 ਕੋਪ ਕੋਪ ਉੱਠਹਿ ਸਗਲ ਦੁਹੂੰ ਓਰ ਸਸਤ੍ਰ ਚਲਾਵ ਹੀ²⁹ ॥
 ਗਰਜ ਗਰਜ ਮਸਾਨ ਰਾਕਸ, ਘੋਰ ਆਯੁਪ³⁰ ਡਾਰ ਹੀ³¹
 ਕੰਕ³², ਬੰਕ³³, ਪਿਸਾਚ ਗਨ ਦਲ, ਚਹੂੰ ਓਰ ਸੈਨ ਸੰਘਾਰ ਹੀ³⁴ ॥੩੭੦॥੧੩੬॥੧੭੫੪॥

੧. ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਘੋਰ ਕੇ । ੨. ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ । ੩. ਫੋਜ । ੪. ਗੱਜ ਕੇ । ੫. ਸਮੂਹ ਦੈਤ੍ਰਿਕ ।
 ੬. ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਫੌਜ । ੭. ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੂਹ ਫੌਜਾਂ । ੮. ਸਾਰੇ ਹੀ ਅੱਡ ਅੱਡ । ੯. ਯੁੱਧ ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਰੋਕ
 ਲਿਆ । ੧੦. ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਲੈ ਸਾਖਾਂ ਵੁੱਟਣ ਤੱਕ ਰੁਖ, ਗੋਲੀ, ਤਣਾ । ੧੧. ਤੀਰ । ੧੨. ਪਗਾੜ । ੧੩. ਦੋਹੀਂ
 ਪਾਸੀਂ । ੧੪. ਲਤਾਈ । ੧੫. ਵੇਖਿਆਂ ਹੋਇਆਂ । ੧੬. ਡਰ ਗਏ । ੧੭. ਸਮਝ, ਵੇਲਾ । ੧੮. ਇਕੱਠ ਕਰ ਕੇ ।
 ੧੯. ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਡਰੋਣੀ ਘਟਾ ਛਾ ਕੇ । ੨੦. ਗੁਰਗੱਚ ਝੜ ਲਾ ਕੇ ਵਰ੍ਹਦੇ ਹਨ । ੨੧. ਮੋਰਾਂ ਰੂਪ
 ਵ੍ਰਤ ਅਤੇ ਪਪੀਹਾਂ ਰੂਪ ਪ੍ਰੇਤ । ੨੨. ਹੱਸ-ਹੱਸ । ੨੩. ਸਿਵ ਦੇ ਗਣ ਆਨੰਦ ਵਿੱਚ ਰਚਦੇ ਹਨ । ੨੪. ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਇਕ
 ਜਾਤਿ-ਸੰਗਠਾ ਹੈ । ੨੫. ਸਸਤ੍ਰ । ੨੬. ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤਿ ਹੈ । ੨੭. ਸਾਰੇ ਹੀ ਯੋਧੇ ਵਿੱਲੇ ਤੇ ਵਿੱਲੇ ਗਏ ।

A ਪਾ: ਪੰਧ ਘੋਰ ਕਰਾਲ ਭੇਗਯੋ, ਵੀ ਹੈ ।

ਬੇਧ ਬੇਧ ਗਦੇ ਸਕਲ ਭਟ, ਫੇਰ ਫੇਰ ਰਿਸਾ
 ਦੋਰ ਦੋਰ ਕਰਾਲ ਗੁਲਨ, ਝਪਟ ਲਪਟ
 ਮਾਰ ਮਾਰ ਪੁਕਾਰ ਟੋਰਤ, ਜੁੱਥ ਜੁੱਥਨ ਧਾ
 ਘੋਰ ਘੋਰ ਭਯੰਕ ਰਾਕਸ, ਦੁੰਦ ਧੂਮ ਮਚਾਵ ਹੀ^੧
 ਝਰਤ-ਝਰਨਾ ਸਾਰ-ਬੂੰਦਨ^੨, ਪ੍ਰਬਲ-ਮੇਘ^੩
 ਅਨਲ-ਪਾਵਕ ਧਾਰ^੪ ਬਰਖਤਿ ਲਸਤਿ-ਚਪਲ
 ਦੁੰਦੁ ਓਰ^੫ ਪੁਬਤ-ਦੁਮ-ਬਰਸਤ^੬, ੱਇਖੁਵਾਜ-ਝਪਸ-ਦ
 ਪ੍ਰਬਲ ਦੀਹ-ਉਤੰਗ-ਮੰਦਿਰ^੭, ਘੋਰ-ਘੋਰ-ਲਿਆਵਹੀ^੮
 ਦੁੰਦ-ਸੋਰ^੯ ਭਯਾਨ ਉਠਹਿ, ਪ੍ਰਲਯ-ਪਲ
 ਦਸ-ਦਿਸ-ਗਏ-ਭਰਿ ਕੂਤ, ਨਿਸਚਰ, ਸੁਭਟ-ਸੰ
 ਬਜਤਿ ਦੁੰਦਭਿ^{੧੦}, ਡੰਕ, ਡਫਲ^{੧੧} ਖਰਚਾਮਿ-
 ਗਿਰ-ਕਨਕ-ਠਾਢੀ-ਹੂਰ-ਨਿਖਤਿ^{੧੨}, ਕਰਤਿ-ਮੰਗਲ ਹੋਰਿ^{੧੩} ਕੈ
 ਬੱਜ੍ਯਾਤ^{੧੪} ਕਰੇ-ਦੁਹੁੰ-ਦਿਸ, ਸ਼ਸਤ੍ਰ-ਅਸਤ੍ਰਨ-ਡਾ
 ਹਾਂਕ-ਹਾਂਕ^{੧੫} ਲਰੇ ਭਲੀ ਬਿਧਿ, ਤਾਕ ਤਾਕ ਬ੍ਰਿਨਿ^{੧੬}
 ਪਿਲਚ-ਪਿਲਚ-ਭੜਾਏ-ਅੰਗਨ, ਝਪਟ-ਲਪਟ-
 ਕਰ-ਮੁਸ੍ਰ-ਤੁੰਮਲ-ਦੰਤ-ਘਾਜਨ ਪਟਕ-ਪਟਕ-ਬਿਦਾਰ ਹੀ^{੧੭}
 ਲੜਿ-ਮੁਸ੍ਰ-ਦਾਰੁਨ-ਜੁੱਧ ਦਾਨਵ, ਛਿਤ-ਪਟਕ, ਉਰ ਨਾ
 ਠੱਕ ਭੁਜ ਦੇ ਤਾਲ ਬਿਕ੍ਰਮ, ਸਮਰ ਬੀਰ

੧. ਰੋਲਾ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੨. ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਰੂਪ ਬੂੰਦਾਂ ਦਾ। ੩. ਬਲਵੰਤਾਂ ਰੂਪ ਮੇਘ।
 ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ੪. ਪਾਸੀ। ੫. ਬਿਛਾ ਰੂਪ ਪਹਾੜ ਟੁੱਟਦੇ ਹਨ। ੬. ਧਨੁਖਾਂ ਰੂਪ
 ਉੱਚੇ ਤੇ ਪ੍ਰਬਲ ਪਹਾੜ ਹਨ। ੭. ਲੜਾਈ ਦਾ ਰੋਲਾ। ੮. ਨਗਾਰਾ। ੯. ਵਡੀ ਫੇ
 ਰੇ ਸਿਆਂ ਨੂੰ ਵਜਾਕੇ। ੧੦. ਸੁਮੇਰ ਤੇ ਖਲੋਤੀਆਂ ਹੂਰਾਂ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੧. ਵੇਖ। ੧੨. ਅੰਗਾਂ
 ਕਤਕਣਾਂ। ੧੩. ਵਿੰਗਾਧ ਵਿੰਗਾਹਕੇ। ੧੪. ਜਖਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਤੀਰ। ੧੫. ਅੰਗਾਂ
 ੧੬. ਕਾਲੀ ਨਾਲ ਚਿਮਟ ਕੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੧੭. ਹੱਥ ਮੁੱਕੀਆਂ ਤੇ ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਧੱਕੇ ਤੇ
 ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੧੮-੨੦. ਵਯਾਨਕ ਮੁਸਿਟ ਯੁੱਧ ਲੜ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਟਕਾ ਕੇ
 ਹਨ। ੨੧-੨੨. ਤਾੜੀਆਂ ਵਜਾ ਕੇ ਬਲਵਾਨ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਪਟਕਾਉਂਦੇ ਹਨ।

A ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ “ਇਖ ਬਾਦ ਸ੍ਰਪਸ ਚਲਾਵਹੀ
 ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੁ, ਝ, ਦੇ ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਪਾਠ “ਝਪਸ” ਸੁਧ :
 ਭੀ ਪਾਠਾਤ੍ਰ ਅਸੁਧ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਇਖੁ ਤੀਰ, ਇਸੁਧਿ ਭੱਥਾ, ਤੇ ਇਸੁਸ ਧਨੁ
 ਸਬਦ ਇਸ ਧਾਤੁ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਦੂਜੇ ਪਾਠ ਦਾ ਅਰਥ (ਇਖੁ) ਤੀਰਾਂ ਰੂਪ (ਬਾਦ)

B ਪਾਠਾਤ੍ਰ ‘ਡਉਲਾ’ ਵੀ ਹੈ।

ਭੁਇੰ ਪਟਕ ਪਟਕ ਪਛਾਰ ਮਾਰਹਿ ਤਮਕ^੧ ਤੇਗਨ ਝਾਰ ਹੀਂ ॥
 ਕਰ ਰੋਸ ਜੋਸ਼ ਖਰੋਸ^੨ ਨਿਸਚਰ, ਉਤੰਗ ਤਾਲ^੩ ਉਖਾਰ ਹੀਂ ॥੩੭੫॥੧੪੧॥੧੭੫੯॥
 ਈਰ ਚੀਰ ਕੁਠਾਰ ਮਾਰਤ, ਟੁਕ ਟੁਕ ਬਿਸੇਖ ਹੀਂ
 ਭੱਛ ਭੱਛ^੪ ਗਏ ਨਿਸਾਚਰ, ਗੁਲ^੫, ਦਾਨੋ ਬੇਖ ਹੀਂ^੬
 ਚੋਪ-ਚੋਪ^੭ ਕਰ ਹੋਸ^੮ ਜੁੱਟੇ, ਕਰਤ ਘਾਵ^੯ ਅਨੇਕ ਹੀਂ
 ਕਰ ਬਿਨ ਦਾਰੁਨ ਬਾਨ ਤੀਰਨ ਬਾਨ, ਸੰਧਾਨ ਸਾਯਕ ਛੇਕ ਹੀਂ ॥੩੭੬॥੧੪੨॥੧੭੬੦॥
 ਰੀਝ ਰੀਝ ਲਰੇ ਮਹਾਂ ਭਟ^{੧੦}, ਪ੍ਰਾਯ^{੧੧} ਚਪਲ ਤੁਰੰਗ ਹੇ
 ਫਾਂਧ ਫਾਂਧ ਫੰਧਾਯ ਅਸੂ^{੧੨} ਕੁਦਾਇ ਸਰਲ ਕਰੰਗ ਹੇ ॥
 ਗਾਇ ਗਾਇ ਕਬਿੱਤ, ਕਰਖਾ^{੧੩}, ਬਜਾਇ ਤਾਲ, ਮਿੰਦੰਗ ਹੇ ॥
 ਉਠਿਤ ਨਾਦ ਜੁਝਾਵ ਮਾਰੂ, ਲੜਤ ਸੂਰ ਭੁਜੰਗ^{੧੪} ਹੇ ॥੩੭੭॥੧੪੩॥੧੭੬੧॥
 ਬਾਯ ਬਾਯ^{੧੫} ਰਬਾਬ, ਤੁਰਹੀ, ਸੰਖ ਘੰਟ, ਮੁਚੰਗ^{੧੬} ਹੇ ॥
 ਭੇਰਿ^{੧੭}, ਗੰਮੁਖ^{੧੮} ਬੀਨ, ਬੰਸੀ ਨਾਯ^{੧੯} ਤੂਰ, ਉਮੰਗ ਹੇ ॥
 ਹੋਸ ਹੋਸ ਭਿਰੇ ਬਿਹੱਸ^{੨੦} ਕਰ^{੨੧}, ਰੇਖ ਘਮੰਡ ਉਮੰਗ ਹੇ ॥
 ਚੜ੍ਹੇ ਰੰਗ ਚਲੂਲ^{੨੨} ਸੂਰਤ^{੨੩}, ਸੂਰ ਤਨਨ ਅਨੰਗ ਹੇ ॥੩੭੮॥੧੪੪॥੧੭੬੨॥
 ਦਮਕੈ ਚਿਹਨ^{੨੪} ਰਿਸ ਭਰੇ ਛਬਿ ਕਰ^{੨੫}, ਲਜਿਤ ਰੋਹੁ ਭੁਜੰਗ ਹੇ ॥
 ਕਰਤ ਮਾਰ ਪੁਹਾਰ ਬਾਨਨ, ਛੁਟਿਤ ਨਾਲ^{੨੬} ਤੁਫੰਗ ਹੇ ॥
 ਦਾਵ ਯੁੱਧ ਮ੍ਰਾਦ ਸੰ^{੨੭} ਗੜ ਬਾਂਧਿ ਫੌਜ ਸੁਰੰਗ ਹੇ ॥
 ਪਾਂਤ ਪਾਂਤ ਸੁਧਾਰਿ ਪ੍ਰਿਤਨਾ, ਫਹਰਾਯ ਕੇਤੁ ਨਿਸੰਗ^{੨੮} ਹੇ ॥੩੭੯॥੧੪੫॥੧੭੬੩॥

੧. ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ । ੨. ਜੋਸ ਅਤੇ ਰੋਲਾ । ੩. ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਵਿੱਛਾ ਨੂੰ । ੪. ਕੁਹਾੜਿਆਂ ਨਾਲ ਚੀਰ ਚੀਰ ਕੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੫. ਖਾ ਖਾ । ੬. ਜਿੰਨ । ੭. ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੋਤਕ । ੮. ਖੁਸ਼ ਹੋ ਹੋ । ੯. ਸ਼ੋਕ ਮੁਹੱਬਤ । ੧੦. ਚੋਟ । ੧੧. (ਮਨੁਖ ਵਿੱਚ) ਤੀਰ ਮੇਲ ਕੇ ਛੱਡਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਚਾਲਾਕ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋੜਾ ਕੇ । ੧੩-੧੪. ਟੱਪ ਟੱਪ ਅੰਗੇ ਹੋ ਹੋ ਕੇ ਹਰਨਾ ਵਾਂਗੂ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਸਾਫ ਕੁਦਾਇ । ੧੫. ਇਕ ਛੰਦ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੬. ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਕੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਪਜਦੀ ਹੈ । ੧੭. ਸੰਘਾਂ ਵਾਂਗੂ ਜ਼ਹਰੀ । ੧੮. ਵਡਾ ਵਾਜਾ । ੧੯. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੨੦. ਨਗਾਰਾ । ੨੧. ਨਰ ਸਿੰਘਾ । ੨੨. ਤੁਰੀ । ੨੩. ਹੋਸ ਖੁਸ਼ । ੨੪. ਗੁੱਸੇ ਹੋਕਾਰ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ । ੨੫. ਗਾੜਾ । ੨੬. ਸੂਰਬੀਰਤਾ ਦਾ । ੨੭. ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਤੇਜਮਕ ਸਰੀਰਾਂ ਸਮਾਨ ਸੂਰਤ ਤੇ ਕਾਮਦੇਵ ਦਾ ਭੀ ਸਰੀਰ ਨਹੀਂ । ੨੮. ਨਿਸਾਨ, ਲੱਛਣ । ੨੯. ਸੂਰਜ (ਵਾਂਗੂ) । ੩੦. ਸੰਘ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਸਰਮਦਾ ਹੈ । ੩੧. ਸਾਬ, ਬੰਦੂਕ । ੩੨. ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜੰਗ ਦੇ ਦਾ । ੩੩. ਫੌਜ ਦੇ ਹੀ ਸੁੱਟ ਕਿਲੇ ਬੰਨ ਕੇ । ੩੪. ਫੌਜ ਨੂੰ ਕਤਾਰਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਜਮ ਕਰ ਕੇ । ੩੫. ਝੰਡੇ ।

A ਪਾ: “ਕੁਦਾਇ” ਵੀ ਹੈ ।

B ਕਵੀਆਂ ਬੀੜਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਪਾਠ ਭੇਦ ਇਉਂ “ਦਮਕੈ ਚਿਹਨ ਰਿਸ ਭਰੇ ਛਤ੍ਰਿਨ, ਕਰ ਲਤਾ ਤਰਹ ਭੁਜੰਗ ਹੇ” ਵੀ ਹੈ । ਅਰਥ ਛਤ੍ਰਿਆ (ਯੋਧਿਆਂ) ਦੇ ਚਿਹਨ ਲੱਛਣ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਭਰੇ ਚਮਕਦੇ ਹਨ ਤੇ (ਕਰ) ਹੱਥ (ਭੁਜੰਗ ਲਤਾ) ਸਰਪ ਵੇਲੇ ਵਾਂਗ ਹਨ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਤੇ ਇਹ ਪਾਠ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਦੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਹੈ ।

ਭਿਰੇ ਹਾਂਕ-ਪ੍ਰਚਾਰ¹ ਕੇ, ਰਿਸ-ਮੰਡੀ² ਤੁਮਲ³ ਜੰਗ-ਰੇ ॥
 ਦੁੰਦ⁴ ਧੂਮ⁵ ਮਚਾਜ-ਦਾਰੁਨ, ਹਨੇ ਬਿਨ⁶ ਬਹੁ-ਅੰਗ-ਰੇ ॥
 ਭੁਜਾ-ਕਾਟ, ਪਗ-ਕਾਟ-ਡਾਰਤ, ⁷ਭਏ-ਸਘਨ ਅਧੰਗ ਹੇ ॥
 ਪਸਿ ਦਾਂਤ ਫਟਕਾਯ ਮੁਛੇ⁸ A ⁹ਸਫ ਬਾਂਧ ਗੋਲੇ ਦੇਗ ਹੇ ॥੩੮੦॥੧੪੬॥੧੭੬੪॥
 ਤੁਪਕ ਦਾਗ¹⁰ ਬਰਖਾਯ ਗੋਲਾ, ਕਰੀ ਮਾਰ ਤੁਫੰਗ ਹੇ¹¹ ॥
¹²ਭਟ ਉਡੇ ਸਫ ਨਭ ਦੰਦੂ ਪ੍ਰਿਤਨਾ, ਛਾਯ ਛਾਯ ਕਰੰਗ¹³ ਹੇ ॥
 ਸਿਰ ਬਹਿਤ ਗੁਦ¹⁴ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ, ਬਹੁ ਝਰਤ ਸ੍ਰੋਨਨ ਅੰਗ¹⁵ ਹੇ ॥
¹⁶ਤਨ ਪਹਿਰ ਬਾਗ ਬਿਵਾਹ ਕੋ, ¹⁷ਮੁਕਲਾਵ ਆਏ ਰੰਗ ਹੇ ॥੩੮੧॥੧੪੭॥੧੭੬੫॥
 ਮਿਸਲ ਦਲ ਸਫ ਸਾਜ਼ ਪਾਂਤਨ¹⁸, ¹⁹ਖੁਨਸਾਯ ਸੂਰਨ ਖਿੰਗ ਹੇ ॥
 ਬਰਖਾਇ-ਧਾਰਾ-ਬਾਨ, ਗੋਲਨ, ਕਟਿ²⁰ ਕਸੇ-ਸੂਰ ਨਿਖੰਗ-ਰੇ²¹ ॥
 ਗਜ-ਪੇਲ, ਉਸ੍ਰ-ਧ੍ਰਾਂਯ-ਖੱਚਰ, ²²ਹਕਾਯ-ਸੇਰ-ਪਿਲੰਗ-ਰੇ ॥
 ਰਬ-ਹਾਕ-ਪਾਯ-ਪਰੇ-ਤਹਾਂ, ²³ਭਟ-ਨਿ੍ਪਤਿ-ਮੌਜ-ਤਰੰਗ ਹੇB ॥੩੮੨॥੧੪੮॥੧੭੬੬॥
 ਕਾਟ ਕਾਟ ਦੰਦੇ ਦੁਹੂੰ ਦਿਸ, ਬਹੀ ਤੇਗ, ਤੁਫੰਗ ਹੇ ॥
 ਜੂਝ ਜੂਝ ²⁴ਪਰੇ ਸਮਥ ਛਿਤ²⁵ ਖਾਯ ਮਦਿਰਾ²⁶ ਭੰਗ ਹੇ ॥
 ਮੁਰਛਾਯ ਛਿਤ²⁷ ਭਟ ਪਰੇ ਘਾਯਲ, ਖਾਯ ਘਾਯਨ ਅੰਗ ਹੇ²⁸ ॥
 ਤਨ ਦੀਹ ਘੋਰ ਪਰੇ ਹਲੇ²⁹, ³⁰ਸਿਰ ਝੂਮ ਮਦੀ ਮਤੰਗ ਹੇ ॥੩੮੩॥੧੪੯॥੧੭੬੭॥
 ਯਕਬਾਰ ਆਇ ਪਰੇ ਸਭੀ, ³¹ਮਟਕਾਯ ਸੁਘਰ ਤੁਰੰਗ ਹੇ ॥

੧. ਵਿਗਾਰ ਵਿਗਾਰ। ੨. ਭਾਰੀ। ੩. ਯੁੱਧ। ੪. ਰੋਲਾ। ੫. ਜਖਮ, ਤੀਰ। ੬. ਸਾਰੇ ਹੀ ਅੱਧੇ (ਅੱਧੇ) ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ। ੭. ਮੁੱਛਾਂ ਫੁੱਡੀਆਂ ਕਰਕੇ। ੮. ਅਸੂਰਯ (ਗੋਲੇ) ਟੱਲੇ ਅਤੇ ਕਤਾਰਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ। ੯. ਤੋਪਾਂ ਦਾਗ ਕੇ। ੧੦. ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ। ੧੧. ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਯੋਧੇ ਉਡੇ। ੧੨. ਪਿੰਜਰ। ੧੩. ਮਿਜ। ੧੪. ਅੰਗਾਂ 'ਚੋਂ' ਲਹੂ। ੧੫, ੧੬ ਮਾਨੋ ਕਿ? ਸਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰੰਗਦਾਰ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ-ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਮੁਕਲਾਵਾ ਲੈਣ ਨੂੰ ਆਏ ਹਨ। ੧੭. ਸਾਮਾਨ ਦਲਾਂ ਦੇ ਪਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਸਜਾਕੇ। ੧੮. ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਘੋੜੇ ਤੇਜ਼ ਕੀਤੇ। ੧੯. ਲੱਕਾਂ ਨਾਲ। ੨੦. ਭੱਥੇ। ੨੧. ਦਰਿੰਦੇ ਸ਼ੇਰਾਂ (ਵਾਯੂ) ਗੱਜੇ। ੨੨. ਸੂਰਮੇ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਆਨੰਦ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨਾਲ। ੨੩. ਲੜ-ਮਰ-ਕੇ। ੨੪. ਯੁੱਧ ਭੂਮਿ ਵਿੱਚ। ੨੫. ਸਰਾਬ। ੨੬. ਧਰਤੀ। ੨੭. ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ। ੨੮. ਹਿੱਲਦੇ ਹਨ, ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ੨੯. ਮਸਤ ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਸਿਰ। ੩੦. ਘੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਆਕੜ ਨਾਲ ਤੋਰ ਕੇ।

A ਕਈਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਨਾਲ "ਮੁਛੇ" ਦੀ ਥਾਂ "ਪੁਛੇ" ਪਾਠ ਬਣ ਗਯਾ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਹਿਜ ਹੀ ਗੜਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਏਥੇ ਪੁਛਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੇਵਲ-ਫੁਲੇਖ-ਕਲਮ ਉਕਾਈ ਦਾ ਹੈ।

B ਯ: "ਭਟ ਨਿ੍ਪਤਿ ਸੁੰਣਤ ਰੰਗ ਹੈ" ਵੀ ਹੈ।

ਪੁਨਿ ਨਾਦ^੧ ਬਿਬਿਧ, ਬਜੰਤ੍ਰ ਪੁੰਜਨ^੨ ਰਾਗ ਮਾਲ ਸੁਪੇਗ ਹੇ ॥
 ਸਿਖ ਸਖਾ^੩ ਮਹੰਤ ਲੈ ਜਿਮ, ਚਲਯੋ ਨਾਵਨ ਗੰਗ ਹੇ
 ਘਹਿਰਾਯ^੪ ਫੌਜ ਬਨਾਯ ਧਾਏ, ਸਫ ਬਾਂਧ, ਪਾਂਤਿਨ ਚੁਗ ਹੇ ॥੩੮੪॥੧੫੦॥੧੭੬੮॥
 ਪੁਲੀ ਕਰਨ ਭਟ ਦੀਰਘਾਛ, ਕਰ^੫ ਲੀਨ ਸਰਸ ਕਮਿਦ^੬ ਹੇ ॥
 ਸਮੁਹਾਯ ਗਨਪਤਿ, ਰੁੰਦ੍ਰ, ਕਾਰਤਿਕ, ਛਾਡ ਦੀਨ ਬੁਲੰਦ^੭ ਹੇ ॥
 ਬਾਨ ਬੱਜ੍ਰ ਪ੍ਰਹਾਰ^੮ ਬਹੁ ਬਿਧਿ, ਖੈਚ ਲੀਨਯੋ ਨੰਦਾ^੯ ਹੇ
 ਪ੍ਰਾਯ ਨੰਦੀ^{੧੦} ਸੰਭੁ ਧਾਯੋ, ਕਾਟ ਦੀਨਜਸਿ ਫੰਦ ਹੇ ॥੩੮੫॥੧੫੧॥੧੭੬੯॥
 ਕੇ ਕ੍ਰੋਧ ਸੂਲਾ^{੧੧} ਚਲਾਇ ਦੀਨ, ਹਨਯੋ^{੧੨} ਪੁਲੀਕਰਨ ਹੇ ॥
 ਘਰਿਸ ਮੰਡਯ ਦੀਰਘਾਛ ਸਹਿਥੀ, ਹਨਯੋ ਸਿਵ ਉਰ ਬਿਨ ਹੇ
 ਦ੍ਰੈ ਬਾਨ ਭੀਮ^{੧੩} ਸਮਾਨ ਨਾਗਨ, ਤਕਾਇ ਛਾਡਯੋ ਸੰਧਿ^{੧੪} ਹੇ ॥
 ਉਡਾਇ ਦੋਉ ਬਲ ਬੀਰ ਗੋ ਨਭ^{੧੫} ਭ੍ਰਮਤਿ ਬਿਕਲ ਕਬੰਧ^{੧੬} ਹੇ ॥੩੮੬॥੧੫੨॥੧੭੭੦॥
 ਰਕਤ ਲੋਚਨ^{੧੭}, ਦੀਰਘਾਛੋ, ਜੁਟੇ ਸੰਕਰ^{੧੮} ਸੰਗ ਹੇ
 ਬਹੁ ਸਸਤ੍ਰ ਬਰਖਾ ਹੋਤ ਭੋ^{੧੯}, ਦ੍ਰਹਿ ਓਰ ਘਾਯਨ ਜੰਗ ਚੇ ॥
 ਦਿਨ ਸਾਤ ਤੁਮਲੋ ਜੁੱਧ ਦਾਰੁਨ, ਮਚਯੋ ਬੀਰਨ ਸੰਗ ਹੇ ॥
 ਸਾਰ ਸਾਰ^{੨੦} ਬੱਜਯੋ ਸਭੇ ਦਿਨ, ਟਕਰਾਯ ਬ੍ਰਿਖਭ ਤੁਰੰਗ ਹੇ ॥੩੮੭॥੧੫੩॥੧੭੭੧॥
 ਨਾਗ ਪਾਂਸ^{੨੧} ਮਹੇਸ ਲੈ, ਗਲ ਦੀਨ ਦਾਨਵ ਡਾਰ ਹੇ ॥
 ਲਪਟਾਯ ਨਾਗ ਭੁਜੰਗ^{੨੨} ਗਏ, ਰੁਕ ਸ੍ਰਾਸ ਲੀਨੋ ਮਾਰ ਹੇ ॥
 ਹਨਯੋ ਲੋਚਨ ਸੈਨ, ਦੀਰਘ ਨੇਤ੍ਰ^{੨੩} ਰਨ ਕਰ ਸੂਰ ਹੇ ॥
 ਬਜਾਯ ਤਾਲ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਦੰਦਭਿ, ਜੂਝਗੇ ਭਟ ਗੂੜ ਹੇ ॥੩੮੮॥੧੫੪॥੧੭੭੨॥

੧. ਵਾਂਜਿਆ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ੨. ਕਾਂਸੀ ਤੇ ਨਾਦ ਪੰਜਾਂ ਤਰਾਂ ਦੇ ਵਾਜੇ ੩. ਨਿਰੋਲ ਅੰਗ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ।
 ੪. ਸੇਵਕ ਅਤੇ ਮਿਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ । ੫. ਗੱਜ ਕੇ । ੬. ਲਾਇਨਾਂ ਤੇ ਟੋਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ । ੭. ਹੱਥ ਵਿੱਚ । ੮. ਜ਼ੋਰ ਵਾਲੀ ਫਾਹੀ । ੯. ਵੱਡੀ ਉੱਚੀ । ੧੦. ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਤੀਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਕੇ । ੧੧. (ਸ਼ਿਵ ਦੇ) ਪੁਤ੍ਰ (ਕਾਰਤਕੇਯ ਤੇ ਗਣੇਸ਼) ਨੂੰ । ੧੨. ਬੈਲ । ੧੩. ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਤੀਰ, ਤਿਸੂਲ । ੧੪. ਮਾਰਿਆ । ੧੫-੧੬. ਦੀਰਘਾਛ (ਦੈਤਯ) ਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਬਰਛੀ ਦੀ ਚੋਟ ਮਾਰੀ । ੧੭. ਭਯਾਨਕ । ੧੮. (ਕਮਾਨ ਵਿੱਚ) ਮੋਲ ਕੇ । ੧੯. ਆਕਾਸ਼ । ੨੦. ਵੁਖੀ ਸ਼ਰੀਰ । ੨੧. ਸ੍ਰੋਤ-ਨਯਨ । ੨੨. ਸ਼ਿਵ । ੨੩. ਹਥੀ । ੨੪. ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਮਸਤ । ੨੫. (ਸ਼ਿਵ ਨਾਲ ਦੈਤਯ ਜੁੱਟੇ) । ੨੬. ਸੱਪ ਦੀ ਫਾਹੀ । ੨੭. ਭ੍ਰਸੰਗ ਜਾਤੀ ਦੇ ਨਾਗ । ੨੮. ਸੱਪਾਂ ਨੇ ਸਾਹ ਰੋਕ ਲਏ । ੨੯. ਦੀਰਘਾਛ (ਨਾਮ) ਦੈਤਯ । ੩੦. ਭਾਗੀ ਯੋਧੇ ਮਰ ਗਏ ।

A ਪਾ: ਤਕਾਯ ਧਾਓ ਸੰਧਿ-ਹੇ,

B ਪਾ: ਭ੍ਰਮਤ ਖਿਕਲ ਦੋਉ ਬੰਧੁ ਹੇ, ਵੀ ਹੈ ।

ਇਤਿ ਠਠੇ^੧ ਰਨ ਹਰ^੨ ਰੋਪ ਸੰਘਰ, ਮੰਡਿਯੋ ਤੁੱਮਲੇ^੩ ਜੰਗ ਹੇ
 ਚਮੂ ਚਤੁਰੰਗਨੀ^੪ ਘਨੀ, ਸੰਗ ਰੁਦੁ ਭੀਖਮ ਤੰਗ ਹੇ^੫
 ੧ਹਨਿ ਸਕਲ ਪ੍ਰਿਤਨਾ ਦਾਨਵੀ, ਠਠ ਰਹੇ ਬੀਰ ਨਿਸੰਗ ਹੇ
 ਸੁਧਿ^੬ ਲੇਨ ਗਨਪਤਿ ਸ੍ਰਾਮਿ ਕਾਰਤਿਕ; ਪਠੇ ਦੂਤ ਭੁਜੰਗ^੭ ਹੇ ॥੩੮੯॥੧੫੫॥੧੭੭੩॥
 ਛਿਤ^੮ ਖੰਜ, ਪੈਠ^੯ ਪਾਤਾਲ ਚੁੰਦ੍ਰਯੋ, ਮੇਰੁ^{੧੦} ਖੰਜਿ ਸਮੁੰਦ ਹੇ ॥
 ਨਭ^{੧੧} ਖੰਜਿ, ਬਹਿਰ ਅਕਾਸ ਸ੍ਰਮਿਤ^{੧੨} A ੧੫ਮਗ ਮਿਲੇ ਦੋਉ ਨੰਦ ਹੇ ॥
 ਬਿਕਲ^{੧੩} ਮਹਾ ਅਚੇਤ^{੧੪} ਮੁਰਛਿਤ, ਗਸ਼ ਭਰੇ^{੧੫} ਕ੍ਰਮਤਿ ਬੁਲਦ^{੧੬} ਹੇ
 ਬੇਵਾਨ ਗਨਪਤਿ, ਸਾਮ ਲੈ ਗਏ, ਜਹਾਂ ਥੇ ਜੁਗ ਬੰਦ^{੧੭} ਹੇ ॥੩੯੦॥੧੫੬॥੧੭੭੪॥
 ਕਹੀ ਬਿਥਾ^{੧੮} ਸੁਨਾਇ ਪ੍ਰਭੁ ਪਹਿ, ਜੁੱਧ ਕੀ ਸਭਿ ਬਾਤ ਹੇ ॥
 ਭਟ ਜੂਝ ਗਏ ਦੋਉ ਦਿਸਾ, ਰਹਿ ਗਏ ਗਨਪਤਿ ਤਾਤ ਹੇ ॥
 ਦਸਾ, ਦੇਖ ਗਨੇਸ ਕਾਰਤਿਕ, ਰਿਸ ਭਰੇ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਹੇ ॥
 ਪਠੇ ਰਵਿ^{੧੯} ਸਸਿ^{੨੦} ਸੂਰ ਬਿਕ੍ਰਮ^{੨੧} ਸਮਰ ਬੀਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੇ ॥੩੯੧॥੧੫੭॥੧੭੭੫॥
 ਤੈ ਨਿਪਤਿ ਮਾਨਯੋ ਚਮੂ ਦੀਨਯੋ^{੨੨}, ਭੇਜਿ ਮਦਤ ਮਹੇਸ ਹੇ ॥
 ਸਿੰਚ ਸੁਧਾ^{੨੩} ਚੈਤਨਯ ਕੀਨਯੋ, ਜਗੇ ਸ਼ਾਮ, ਗਨੇਸ ਹੇ ॥
 ਜੁਗ ਬੀਰ^{੨੪} ਹਠ ਰਨਧੀਰ ਹਰਵਲ^{੨੫}, ਸੈਨ ਲੈ ਬਲਬੀਰ^{੨੬} ਹੇ ॥
 ੨੭ ਸੂਰ ਕਟਕ, ਮਾਨਵ ਪ੍ਰਿਤਨਾ ੨੮ ਚਤੁਰੰਗਨੀ ਬਹੁ ਭੀਰ ਹੇ ॥੩੯੨॥੧੫੮॥੧੭੭੬॥
 ੨੯ ਦਿਪਤਿ ਆਨਨ ਜੋਤਿ ਜਗਮਗ ੩੦ ਲਸਤ ਤੇਜ ਪ੍ਰਚੰਡ ਹੇ ॥
 ੩੧ ਉਦਿਤ ਛਟਾ ਮਯੋਕ ਦਿਨਕਰ, ਬਿਦਤਿ^{੩੨} ਸਕਲ ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਹੇ ॥

੧. ਰੁਕੇ । ੨. ਸਿਵ । ੩. ਭਯਾਨਕ । ੪. ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਸੈਨਾ । ੫. ਬਹੁਤੀ । ੬. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਘੇਰੀ ਹੋਈ ।
 ੭. ਸਾਰੀ ਹੀ ਦੇਤਰ ਸੈਨਾ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ । ੮. ਖਬਰ । ੯. ਸੱਪ । ੧੦. ਧਰਤੀ । ੧੧. ਜਾ ਕੇ । ੧੨. ਪਹਾੜ ਸੁੰਗਰ
 ਪ੍ਰਬਤ । ੧੩. ਆਕਾਸ਼ । ੧੪-੧੫. ਅਸਮਾਨ ਦੇ ਸਮੁੰਦ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਹੀ (ਸ਼ਿਵ) ਬੱਕੇ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਮਿਲੇ ।
 ੧੬. ਦੁਖੀ ਵਜਾਕੁਲ । ੧੭. ਥੇ ਹੋਸ । ੧੮. ਬੇਹੋਸ ਵਿੱਚ ਪਏ ਹੋਏ । ੧੯. ਉੱਚੇ । ੨੦. ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ । ੨੧. ਹਾਸਤ,
 ਵਜਥਾ ਦੁਖ ਪੀੜ । ੨੨. ਸੂਰਜ । ੨੩. ਚੰਦ । ੨੪. ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਬੀਰ । ੨੫. ਤਿੰਨ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਮਾਨਕ ਫੇਜ ਦਿੱਤੀ ।
 ੨੬. ਅਮ੍ਰਿਤ ਪਾ ਕੇ । ੨੭. ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ, ਦੋ ਯੋਧੇ । ੨੮. ਆਗੂ । ੨੯. ਬਲਵਾਨ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ । ੩੦-੩੧ ਚਾਰ ਪੁਰਾਣ
 ਦੀ ਦੇਵ ਸੈਨਾ ਤੇ (ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਹੀ) ਮਾਨੁਸ਼ੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭੀੜ । ੩੨. ਮੂੰਹ ਤੇ ਦਮਕੀਲੀ ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦੀ ।
 ੩੩. ਤੀਛਣ ਪ੍ਰਕਾਸ-ਮਤ (ਮੁੱਖ) ਪ੍ਰਭਾਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦਾ ਹੈ । ੩੪. ਚੰਦ ਤੇ ਸੂਰਜ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ ਉਦਯ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ।
 ੩੫. ਜ਼ਾਹਰ ।

A ਇਸ ਤਕ ਦੇ ਪਾਠਾਤ੍ਰ, "ਨਭਖੰਜ ਬਹਿਰ ਅਕਾਸ ਸ੍ਰਮਿਤਾ" ਅਤੇ "ਨਭ ਖੰਜ ਬਹੁਪਰ ਸ੍ਰੀ ਪਤਿ" ਵੀ ਹਨ ।
 ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਸਾਰ ਪਾਠਾਤ੍ਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੀ ਅਜੇ ਸੁਧ ਪਾਠ ਦੀ ਖੰਜ ਲੜੀ ਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਹੀ ਪਾਠ ਅਸੁਧ ਹਨ ।

ਸਿਰ ਮੋਰ ਲਾਲਨ^੧, ਲੁਲੂ^੨, ਮੁਕਤਾਵਰ, ਮੁਕਟ ਜਮੁਰਦ ਮੰਡ ਹੇ^੩ ॥
 'ਯਕ ਛਟਾ ਤੇਜ ਪ੍ਰਕਾਸ ਛਥਿ ਬਪੁ, 'ਦੂਜਿ ਛਟਾ ਰਤਨਨ ਮੰਡ ਹੇ ॥੩੯੩॥੧੫੯॥੧੭੭॥
 'ਨਖੜ੍ਹ, ਬਾਰਹ ਰਾਜਿ ਦਿਨਪਤਿ, 'ਬਾਏ' ਦਾਹਿਨ ਸੰਗ ਹੇ
 ਦੁਰਾਇ ਛੜ੍ਹ, ਫਿਰਾਇ ਚਾਮਰ, 'ਬੱਜ੍ਹ ਰਤਨਨ ਰੰਗ ਹੇ
 ਛਕਾਯ^੪ ਕੂਸਨ^੫ ਬਸਨ^੬ ਮਨਿ ਗਨ, ਜੜਿਤ ਖਚਿਤ ਸੁਰੰਗ^੭ ਹੇ ॥
 ਸਸੜ ਅਸੜ ਅਪਾਰ ਲੈ, 'ਚੜਿ ਚਲੇ ਸਾਮ ਕੁਰੰਗ ਹੇ ॥੩੯੪॥੧੬੦॥੧੭੭੮॥
 ਕੰਜ^੮ ਤਨੁ^੯, ਮ੍ਰਿਗ ਨਨਨ ਰਾਜਿਤ, 'ਕਮਲ ਬਰਨ ਅਨੂਪ ਹੇ ॥
 ਅੰਗ ਅੰਗ ਅਨੰਗ^{੧੦} ਦਮਕਿਤ, ਨਵਲ^{੧੧}, ਨਵਤਨ ਰੂਪ ਹੇ
 'ਬਿਮਲ ਅਮਲ ਤਨ ਭਿੰਗ ਗੁੰਜਨ, 'ਕਮਲ ਬਾਸਤ ਉਪੁ ਹੇ
 ਕਰ ਦਰਸ ਮੰਗਲ^{੧੨} ਜਾਤਿਬਲਿਬਲਿ, ਪਾਵਨ^{੧੩} ਪੁਨੀਤਿ ਸਰੂਪ ਹੇ ॥੩੯੫॥੧੬੧॥੧੭੭੯॥
 ਲਾਲ, ਮੁਕਤਾ^{੧੪} ਵਾਰ-ਡਾਰਤਿ, ਸੁਰਬਪੁਨ^{੧੫}, ਮੁਹਿ-ਮ੍ਰਿਗ-ਮੀਨ-ਰੋ^{੧੬} ॥
 'ਠਠੇ ਖਗ, ਮ੍ਰਿਗ, ਪਥਿਕ-ਮਗ-ਤਜ^{੧੭} ਲੁਭਾਧਿ-ਮਪੁਕਰ-ਲੀਨ-ਹੇ ॥
 ਬੇਵਾਨ-ਨਾਨਾ ਕਟਕ-ਸੁਰ^{੧੮}, ਨਰ, ਚੜੇ ਦੇਵ-ਸੁਖੀਨ ਹੇ ॥
 ਹੋਤ ਬਰਖਾ ਪੁਸਪ, ਪੁੰਜਨ^{੧੯} ਮਨਿ, ਲਾਲ, -ਵਾਰ ਖਜੀਨ-ਰੋ^{੨੦} ॥੩੯੬॥੧੬੨॥੧੭੮੦॥
 ਤਨ ਕਨਕ ਮੇਰੂ^{੨੧}, ਸੁਮੇਰ ਉਤ੍ਰੇ, ਬਜਹਿ ਘੰਟਾ, ਸੰਖ ਹੇ ॥
 ਪਵਸਾ^{੨੨}, ਦਮਾਮਨਿ, ਟੰਕ^{੨੩} ਭੇਰਿਨ, ਨਾਯ^{੨੪} ਨਾਦ-ਬਿਸੇਖ^{੨੫} ਹੇ ॥

੧. ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਲਾਲਾਂ ਦੇ ਮੁਕਟ। ੨. ਨੀਲਾ ਮੰਤੀ। ੩. ਸਥਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸਜਾਏ ਹੋਏ ਮੁਕਟ। ੪-੫ ਇਕ ਤਾਂ ਤੇਜ ਪ੍ਰਕਾਸ ਦੀ ਛਥਿ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਚਮਕ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਰਤਨਾਂ ਦੇ ਸਜੇਣ ਦੀ ਚਮਕ ਹੈ ੬-੭ ਸੂਰਜ ਦੇ ਨਾਲ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ (ਸਤਾਈ) ਨਛੜ੍ਹ (ਅਥਾ ਸਮੂਹ-ਤਾਰੇ); ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਹਨ। ੮. ਹੀਰੇ ਤੇ ਰੰਗਦਾਰ ਰਤਨਾਂ ਵਾਲੇ। ੯. ਸਜਾ ਕੇ। ੧੦. ਗਹਿਣੇ। ੧੧. ਵਸਤੂ। ੧੨. ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੇ, ਚੰਗੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ। ੧੩. (ਚੰਦਮਾਹ) ਕਾਲੇ ਮ੍ਰਿਗਾਂ ਵਾਲੇ (ਰਬ ਤੇ) ਚੜ ਕੇ ਚਲਿਆ। ੧੪. ਕਮਲ (ਵਾਂਗੂ ਕੌਮਲ) ਸ਼ਰੀਰ। ੧੫. ਸੋਹਣਾ ਕਮਲ ਵਰਗਾ ਰੰਗ (ਲਾਲ) ੧੬. ਕਮਦੇਵ। ੧੭. ਨਵਾਂ। ੧੮-੧੯. ਉੱਜਲ ਤੋਂ ਭੀ ਉੱਜਲ ਸ਼ਰੀਰ (ਤੇ ਕੇਸ ਅਥਵਾ ਭੁਵੱਟਿਆਂ ਦੀ) ਸੰਭਾ (ਮਾਨ ਕਿ?) ਕਮਲ ਵਿੱਚ ਵਸਦੇ ਹੋਏ ਭੇਰੇ ਗੂੰਜਦੇ ਹਨ। ੨੦. ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ੨੧. ਪਵਿਤ੍ਰ। ੨੨. ਮੰਤੀ। ੨੩. ਦੇਵ-ਇਸ਼ਤੀਆਂ ਵਾਰ ਕੇ ਸੁਟਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੪. ਹਰਨ ਤੇ ਮੱਛ ਵੀ ਮੋਹਤ ਹੋ ਗਏ। ੨੫-੨੬. ਪੰਛੀ ਤੇ (ਮ੍ਰਿਗ) ਯੂ ਵੀ ਨਠੰਬਰ ਗਏ ਤੇ ਰਾਹੀਂ ਰਾਹੀਂ ਨੂੰ ਛੜ ਕੇ ਲੁਭ ਜਮ ਨ ਹੋ ਗਏ (ਮਾਨ ਕਿ?) ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਅਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ੨੭. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ। ੨੮. ਸਮੁਦਾਜ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ। ੨੯ ਨਗਦ ਮਾਤਾ ਦਾ ਜਾਂਦਾ. ਖਜਾਨਾ, ਕੋਸ਼। ੩੦. ਸੰਨੇਦੇ ਪਹਾੜ (ਵਾਂਗੂ ਕੀਮਤੀ ਤੇ ਚਮਕਦਾਰ) ਹਨ। ੩੧. ਨਗਾਰਾ, ਪੋਂਸਾ। ੩੨. ਸਰਨਾਈ। ੩੩. ਬੇਗਣਤ ਵਾਜੇ, ਬਹੁਤ ਸੰਖ।
 A ਪਾ :—ਪੁਹਪ ਪੰਜਨ, ਵੀ ਹੈ।

1] ਕਰੀਬਨ ਕਰੀਬਨ ਜਿਨੀਆਂ ਵੀ ਬੀੜਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ "ਟੰਕ" ਪਾਠ ਦੇਖੋ ਮਿਲਣਾ ਹੈ। ਪੁੰਤ੍ਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੁੰਘ ਅਥਾ ਇਸ ਗੁੰਘ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਥਾਂ ਟੰਕ ਸ਼ਬਦ ਕਿਸੇ 'ਵਾਜੇ' ਦੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਇਸ ਤੋਂ 'ਛੋਕ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ 'ਰੋਬ' ਅਥਾ 'ਨਗਾਰੇ' ਦੇ ਅਰਥ ਦਾ ਸੁਚਿਹ ਹੈ।

ਸਜ-ਅਰਬਿ-ਸੈਨ ਪ੍ਰਾਠਨ-ਸੁਰ, ਨਰ, ਹਰ-ਕ੍ਰਮਕ-ਗਨਪਤਿ-ਸਯਾਮ-ਹੇ^੧
 ਸਜ-ਅਰਬਿ-ਸੈਨ ਪ੍ਰਾਠਨ-ਸੁਰ, ਨਰ, ਹਰ-ਕ੍ਰਮਕ-ਗਨਪਤਿ-ਸਯਾਮ-ਹੇ^੧ ॥੩੯੭॥੧੬੩॥੧੭੮॥
 ਆਜ ਸਿਵ ਪਹਿ ਬੰਧੁ^੨ ਦੰਊ, ਹਰ-ਬੁਲੇ-ਆਦ੍-ਮਾਨ-ਹੇ^੩
 ਬਜਿਤ ਤਾਲ, ਤੰਬੂਰ, ਤੁਰਹੀ, ਢੋਲ, ਢਢ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ-ਹੇ
 ਨਚਿਤ-ਭੂਤ, ਮਸਾਨ, ਭੈਰਵ^੪, ਗਜਿਤ-ਸੂਰ-ਨਿਸੰਗ-ਹੇ
 ਬਿਰਕਤ^੫ ਅਪਛੋਰ, ਧੂਰ, ਗੰਧੂਬਿ, ^੬ਪਰੀ-ਚਤੁਰ-ਬਰੰਗ-ਹੇ
 ਛਜਿਤ ਸਿਵ, ਗਵ, ਸਸਿ, ਨ੍ਰਿਪਤਿ-ਜੁਤ, ^੭ਸਯਾਮ, ਗਨਪਤਿ-ਸੰਗ ਹੇ ॥੩੯੮॥੧੬੪॥੧੭੮੨॥
 ਟੇਕੋਰ-ਧਨੁਖ, ਭੁੰਕਾਰ-ਭੇਰਿਨ, ^੮ਧਮਕ-ਤੋਪ-ਪਲੰਗ-ਹੇ ॥
 ਵਹਿਰਾਤ^੯ ਬੈਰਕ, ਕੇਤੁ, ਧੁਜਬਰ, ਹੋਤ-ਹਰਖ-ਉਮੰਗ-ਹੇ
^{੧੦}ਹੰਸਕੇਤੁ, ਮਯੰਕਧੁਜ^{੧੧}, -ਨ੍ਰਿਪ-ਸਤ-ਸੇਤ-ਬਲਿੰਦ੍-ਹੇ^{੧੨}
 ਸਘਨ-ਸੈਨ-ਬਿਵਾਨ^{੧੩} ਸੁਰ-ਦਲ, ^{੧੪}ਘਨੀ-ਸੈਨ-ਨੀਰਿੰਦ੍-ਹੇ ॥੩੯੯॥੧੬੫॥੧੭੮੩॥
 ਲਲਕਾਰ-ਧਾਯ-ਪਰੇ-ਸੁਰਾਸੁਰ, ਬਰਖਾਯ-ਤੀਰ, ਤੁਫੰਗ-ਹੇ ॥
 ਸਮੁਹਾਯ-ਬੀਰ-ਜੁਝਾਰ^{੧੫} ਜੋਧਨ, ^{੧੬}ਮਟਕਾਯ-ਚਪਲ-ਤੁਰੰਗ-ਹੇ ॥
 ਘਹਿਰਾਯ ਦੰਦਭਿ, ਡੰਕ, ਧੋਸਾ, ਨਾਯ, ਭੇਰਿ, ਮ੍ਰਿਦੰਗ, ਹੇ ॥
^{੧੭}ਪਿਲਚਾਯ-ਮਲ-ਵਰਜਾਮ-ਸੁਭਟਨ, ਜੁਟੇ-ਬੀਰ-ਨਿਸੰਗ-ਹੇ ॥੪੦੦॥੧੬੬॥੧੭੮੪॥
^{੧੮}ਅਸ੍ਰ-ਸੂਰ-ਪ੍ਰਾਠਨ-ਸੁਰ-ਨਰ, ਭਿਰੇ-ਲੇ-ਨਿਜ ਸੈਨ ਹੇ ॥
 ਗਨੇਸ, ਸਯਾਮ, ਮਹੇਸ, ਰਵਿ, ਸਸਿ, ਹੰਸ ਕੇਤੁ ਨ੍ਰਿਪੈਨ^{੧੯} ਹੇ ॥
 ਮਯੰਕ ਧੁਜ, ਸਤ ਸੇਤ ਧਾਏ, ^{੨੦}ਸੁਭਟ ਸੂਰ ਭਟੈਨ ਹੇ ॥
 ਗਹਿ ਸਸ੍ਰ ਅਸ੍ਰ ਅਪਾਰ ਅਨਗਨ, ਜੁਟੇ ਬੀਰ ਲੁਝੈਨ^{੨੧} ਹੇ ॥੪੦੧॥੧੬੭॥੧੭੮੫॥

੧. ਸਿਵ ਦੀ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ, ਗਣੇਸ ਤੇ ਸ੍ਰਾਮਿ ਕਾਰਤਿਕ । ੨. ਭਰਾ । ੩. ਸਿਸਾਂ ਨੇ ਮਾਨ-ਆਦਰ ਨਾਲ ਬੁਲਾਇਆ ।
 ੪. ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ ਹੈ । ੫. ਨੱਚਦੀਆਂ ਹਨ । ੬. ਸੁੰਸਟ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਤੇ ਚਤੁਰ ਪਰੀਆਂ । ੭. ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕ
 ੮. ਸੇਰ (ਮੁਖੀ) ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਧਮਕ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ੯. ਬੁਲਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੦. ਝੰਡਾ । ੧੧-੧੨. ਹੰਸ ਕੇਤੁ ਮਯੰਕਧੁਜ ਅਤੇ
 ਸਤਸੇਤ (ਇਹ ਤਿੰਨੋਂ ਹੀ) ਮਹਾ ਬਲੀ ਰਾਜੇ ਹਨ । ੧੩. ਵਿਮਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਸਮੁਦਾਯ ਸੈਨਾ । ੧੪. ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ
 ਸੈਨਾ । ੧੫. ਲੜਾਕੇ । ੧੬. ਚੰਚਲ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਜ ਨਾਲ ਤੌਰ ਕੇ । ੧੭. ਬਲਵਾਨ ਚੰਗੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨਾਲ ਰਿੰਬਤ
 ਗਏ । ੧੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਮੁਖਯ ਅੰਤ ਯੋਧੇ । ੧੯. ਚੰਗਾ ਰਾਜਾ । ੨੦. ਉੱਤਮ ਯੋਧਿਆਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੇ
 ਸੁਰਬੀਰ ਯੋਧੇ । ੨੧. ਲੜਾਕੇ ।

A ਇਸ ਪਾਠ ਤੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ "ਮੁਖੀ" ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਧਯਾਹਾਰ ਕਰਨਾ ਪਾਂਦਾ ਹੈ । ਬੇਸ਼ਕ-ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਗੁੱਥਾਂ ਵਿੱਚ
 ਅਧਯਾਹਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਤਾਂ ਵੀ ਏਥੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ । ਕਈ ਸੱਜਣ 'ਤੋਪਾਂ ਦੀ
 ਧਮਕ ਸੇਰ ਵਾਂਗੂ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਅਰਥ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਤੋਪ ਦੀ ਧਮਕ, ਨਾਲ 'ਸੇਰ ਦੀ ਗਰਜ' ਸਾਮਾਨਯ ਉਪਮਾ ਨਹੀਂ
 ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਇਥੇ ਅਨਵਸਥਾ ਦੋਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਹੋਰ-ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿਕ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ
 ਗ੍ਰੰਥਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਝੁੰਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਉਪਮਾ ਕਿਤੇ ਆਈ ਵੀ ਨਹੀਂ

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਛੰਤ ॥

ਸਾਰੰਗ^੧, ਸੂਲ^੨ ਤ੍ਰਿਸੂਲ, ਸਹਿਥੀ, ਬੰਦੂਕ, ਸੈਰ^੩, ਕਮੰਦ^੪ ਹੇ ॥
 ਚੰਦ੍ਰਹਾਸ^੫, ਸਿਲੀ-ਮੁਖੀ, ^੬ਭਟ-ਛਕੇ-ਸਰਸ-ਅਨੰਦ-ਹੇ ॥
^੭ਮੁਖਕ ਮਯੂਰੋ ਬ੍ਰਿਖਭਿ ਨੰਦੀ ਸ੍ਰਾਮਿ ਕਾਰਤਿਕ ਸਮੁੰਦ^੮ ਹੇ ॥
 ਏਣ^੯, ਮ੍ਰਿਗ, ਗਜ, ਰਥ, ਸਜੰਦਨ^{੧੦}, ਚਢੇ-ਅਸੂ ਭਟਿੰਦ^{੧੧} ਹੇ ॥੪੦੨॥੧੬੯॥੧੭੮੬॥
 ਪੁੰਜ ਪੁੰਜ^{੧੨} ਬਿਵਾਨ, ਅਸੁ, ਗਜ, ਸਕੰਦ ਬਿਬਿਧ ਤੁਖਾਰ ਹੇ
 ਪਾਂਤ ਪਾਂਤ ਸੁਧਾਰ^{੧੩} ਪ੍ਰਤਿਨਾ^{੧੪}, ਜੁੱਥ ਜੁੱਥ ਜੁਝਾਰ^{੧੫} ਹੇ ॥
 ਜੁਟੇ ਸੈਨ ਸੁਧਾਰ ਨਿਜ ਨਿਜ ਕਰਤ ਬਾਨ ਪ੍ਰਹਾਰ ਹੇ ॥
 ਧਾਯ ਧਾਯ ਪਰੇ ਚਹੂੰ ਦਿਸ, ਬਾਯ^{੧੬} ਸ਼ਿਖ ਅਪਾਰ ਹੇ ॥੪੦੩॥੧੬੯॥੧੭੮੭॥
 ਦਲ ਜੋੜ ਜੁੱਟੇ ਕੁੰਭਦਾੜਨ^{੧੭}, ਸ੍ਰੇਤ-ਦੰਤ ਦਈਤ^{੧੮} ਹੇ ॥
 ਸਰਦਾਰ ਧੂਮ ਆਛ ਦਾਨਵ, ਭੀਮਦਾੜ ਮਈਤ^{੧੯} ਹੇ ॥
 ਚਤੁਰੰਗ^{੨੦} ਚੁੰਗ^{੨੧} ਅਨੀ ਪ੍ਰਬਲ, ਬਹੁ ਭੀਰ ਦਾਨਵ^{੨੨} ਦੰਤ^{੨੩} ਹੇ ॥
 ਗਹਿ ਮੇਰੂ^{੨੪}, ਮੁਦਗਰ, ਸਿਲਾ, ਮੂਸਲ, ਬ੍ਰਿਛ, ਮੰਦਿਰ ਹੇਤ^{੨੫} ਹੇ ॥੪੦੪॥੧੭੦॥੧੭੮੮॥
 ਅਰਰਾਜ ਧਾਯ ਪਰੇ ਚਹੂੰ ਦਿਸ, ਬਜਾਯ ਘੋਰ ਬਸੰਤ੍ਰ^{੨੬} ਹੇ ॥
 ਦੀਹ ਦਾਰੁਨ^{੨੭} ਅਨੀ ਧਾਨੀ^{੨੮} ^{੨੯}ਰੁਕਯੋ ਸੰਘਰ ਭੰਤ੍ਰ ਹੇA ॥
^{੩੦}ਸ੍ਰੇਤ ਅਸੁ ਗਯੰਦ ਸ੍ਰੇਤਨ, ਚੜੇ ਨਿਸਚਰ ਰਾਜ^{੩੧} ਹੇ ॥
 ਦੁਰਤ ਚਾਮਰ, ਛਤ੍ਰ ਰਤਨਨ, ਖਚਿਤ ਮਨਿ ਗਨ ਸਾਜ ਹੇ ॥੪੦੫॥੧੭੧॥੧੭੮੯॥
 ਬਿਬਿਧ ਅੰਬਾਰੀ ਗਜ ਅਡੰਬਰ^{੩੨}, ^{੩੩}ਕਨਕ ਮੁਕਤਾ ਆਜ ਹੇ ॥
 ਕਾਕਮ^{੩੪}, ਤਮਾਮੀ, ਅਤਲਸੀ, ਜਰ, ਬਫਤ ਬਨਤ^{੩੫} ਸਮਾਜ ਹੇ ॥

੧. ਧਨੁਖ। ੨. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਣ। ੩. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੪. ਵਾਹੀ। ੫. ਤਲਵਾਰ। ੬. ਬਹੁਤ
 ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਸੰਜੋ ਹੋਏ ਸੂਰਬੀਰ। ੭. ਚੂਹਾ, ਮੋਰ ਤੇ ਨੰਦੀ ਥੈਲ (ਭੇ ਸ਼ਾਰ)। ੮. ਓਦੇ ਹੋਏ ਹੋਏ। ੯. ਕਾਲਾ ਹਰਨ।
 ੧੦. ਰਥ। ੧੧. ਘੰਤਾ, ਉਠ। ੧੨. ਕਤਾਰ, ਲਾਈਨ। ੧੩. ਬਣਾਕੇ। ੧੪. ਫੌਜ, ਸੈਨਾ। ੧੫. ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ, ਜਿਥਿਆਂ
 ਦੇ ਜਥੇ। ੧੬. ਵਜਾ ਕੇ। ੧੭. ਕੁੰਭਦਾੜ ਨਾਮੇ ਦੈਤਜ ਸੈਨਾਪਤਿ। ੧੮. ਦੈਤਜ। ੧੯. ਸਾਥੀ ਦਿੜ ਵਿਸ਼ਾਸ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨੂੰ
 ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਮੁਰਦਾ, ਲੱਥ। ੨੦. ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ, ਚਤੁਰ ਅੰਗ। ੨੧. ਸਮੁਦਾਯ। ੨੨. ਕਸਜਪੁ ਤੇ ਦਨੁ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ
 ਇਹ-ਦੈਤਾ-ਦੀ-ਕੁਲ ਹੈ। ੨੩. ਕਸਜਪਿ ਤੇ ਦਿਤੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ-ਇਕ ਦੈਤਜ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਹੈ। ੨੪. ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ।
 (ਪਹਾੜਾਂ) ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੨੬. ਵਾਜੇ। ੨੭. ਬਹੁਤ ਭਯਾਨਕ। ੨੮. ਚਲੀ। ੨੯. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਰੁਕ ਗਏ।
 ਚਿੱਟੇ ਘੰਡਿਆਂ ਤੇ ਚਿੱਟੇ ਹੀ ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ। ੩੧. ਦੈਤਜ ਸੈਨਾਪਤਿ। ੩੨. ਹਾਥੀ ਦਾ ਝੁੱਲ। ੩੩. ਸੰਨਾ ਤੇ ਮੋਤੀ
 ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੩੪. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਮੀਤ ਕਪੜਾ। ੩੫. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਸਤੂ ਹੈ।

Λ ਪਾ: "ਤੇਤ੍ਰੁ ਹੇ" ਵੀ ਹੈ,

ਘਨ ਉਮਡਾ ਸੂਰਨ ਚਮੂ^੧ ਦੁਹੁੰ ਦਿਸ, ਰੁਕਯੋ ਨਿਸਚਰ ਗਾਜ ਹੇ ॥
 *ਕਲਗੀ ਮੁਰੱਸੇ ਪੋਚ ਲਾਲਨ, *ਬੰਦੀਲ ਪਾਰੈਂ ਤਾਜ ਹੇ ॥੪੦੬॥੧੭੨॥੧੭੯੦॥

ਛਕੇ ਭੂਸਨ, ਬਸਨ ਨਾਨਾ ਸਸਤੁ ਅਸਤੁ ਅਪਾਰ ਹੇ ॥
 ਸਹਿਬੀ^੨, ਬਨੈਟੀ^੩, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ^੪, ਸੇਲ, ਜਮਪਟ^੫, ਆਰ^੬ ਹੇ
 ਸੂਆ, ਸੇਲਨ, ਸਾਂਗ, ਧੋਪੈ^੭, ਤੁਪਕ, ਜੰਬੂਆ^੮ ਢਾਰ ਹੇ
 ਗਦਾ, ਮੂਸਲ, ਡੰਡ, ਲਾਸੂਕ^੯ ਬਾਕ, ਬਿਸਖ^{੧੦} ਕਟਾਰ ਹੇ ॥੪੦੭॥੧੭੩॥੧੭੯੧॥

ਜੁਟੇ ਸੂਰ ਜੁਝਾਰ^{੧੧} ਸਾਵੰਤ^{੧੨}, *ਰੂਪੇ ਸੰਘਰ ਘੋਰ ਹੇ ॥
 ਛਟਹਿ ਬਾਨ, ਕਮਾਨ, ਗੋਲਨ, ਤੁਪਕ ਨਾਲਨ, ਜੋਰ ਹੇ ॥
 ਦੁਹੁੰ ਓਰ ਬਰਖਤ ਬਾਨ, ਗੋਲਾ, ਉਠਤ ਦਾਰੁਨ ਸੋਰ^{੧੩} ਹੇ ॥
 *ਬਮਤਿ ਜਾਲਾ ਤਜਤਿ ਲਾਟੈਂ, ਜਰਤ ਨਿਸਚਰ ਖੋਰ^{੧੪} ਹੇ ॥੪੦੮॥੧੭੪॥੧੭੯੨॥

ਯਕਬਾਰ ਮਾਰ ਮੱਚੀ ਕਰਾਰੀ^{੧੫}, ਮਚਯੋ ਆਹਵ^{੧੬} ਘੋਰ ਹ ॥
 *ਘਟਾ ਘੋਰ ਘਮੰਡ ਯੋ^{੧੭} ਨਚਿਤ ਰਾਖਸ ਮੋਰ ਹੇ^{੧੮} ॥
 *ਮੇਰੁ, ਬਿਛ, ਪਹਾਰ, ਮੂਸਲ, ਹੋਤਿ ਬਰਖਾ ਓਰ ਹੇ^{੧੯}
 ਛਟਿਤ ਨਾਲ, ਤੁਫੰਗ, ਗੋਫਨ ਉਡਿਤ ਭਟ ਸਹ ਜੋਰ^{੨੦} ਹੇ ॥੪੦੯॥੧੭੫॥੧੭੯੩॥

ਹਵ ਧੂਮ^{੨੧}B ਭੀਮ ਭਯਾਨ ਦਾਰੁਨ, ਮੰਡਯੋ ਸੂਰਨ ਨਿਸਚਰਾ ॥
 ਜੁਝ ਜੁਝ ਗਏ ਦੁਹੁੰ ਦਿਸ, ਸੁਭਟ ਸਾਵੰਤ ਰਿਸ ਭਰਾ ॥
 ਭਿਰਹਿ ਆਨ ਮਸਾਨ, ਸਿਵ ਗਨ, ਭੂਤ, ਭੈਰਵ, ਬੈਤਲਾ
 ਕੰਕ, ਬੰਕ, ਪਿਸਾਚ, ਦਾਨਵ, ਜੁਟੇ ਰਾਖਸ ਭੀਹਲਾ^{੨੨} ॥੪੧੦॥੧੭੬॥੧੭੯੪॥

੧. ਬੱਦਲ ਵਾਂਗੂ ਓੜਕ ਕੇ । ੨. ਫੌਜ । ੩. ਜੜਾਉ ਕਲਗੀ ਤੇ ਲਾਲਾਂ ਦੇ ਪੋਚ ਹਨ । ੪. ਪੱਲੇ ਕੰਢਿਆਂ ਲੀਆਂ ਪੱਗਾਂ ਤੇ ਤਾਜ । ੫. ਬਰਛੀ । ੬. ਮਰਹਟੀ । ੭. ਗੋਪੀਆ । ੮. ਕਟਾਰ । ੯. ਇਕ ਬਾਣ ਦਾ ਨਾਮ ਸ ਨੂੰ 'ਸੂਲ' ਆਖਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਆਗੀ ਵਾਂਗੂ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ । ੧੧. ਇਕ ਸਸਤੁ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ! ੧੨. ਲਾਠੀ । ੧੩. ਤੀਰ ਬਾਣ । ੧੪. ਲੜਾਕਾ । ੧੫. ਰਾਜਪੂਤ । ੧੬. ਭਯਾਨਕ ਯੁਧ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਗਏ । ੧੭. ਰੋਲਾ । ੧੮. (ਤੋਪਾਂ ਬੰਦੂਕਾਂ), ਅਗਨਿ ਨੂੰ ਉਗਲੱਛਦੀਆਂ ਤੇ ਲਾਟਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੯. ਸਿਰ ਮੁੰਡਨ ਕਰਨਾ, ਦੁਸ਼ਮਣ । ੨੦. ਤਕੜੀ । ੨੧. ਯੁੱਧ, ਜੰਗ । ੨੨—੨੩. ਘੋਰ ਘਟਾ ਰੂਪ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਰਾਖਸ ਮੋਰ ਵਾਂਗੂ ਨਚਦੇ ਹਨ । ੨੪. ਪਹਾੜ । ੨੫. ਗੜਿਆਂ । ੨੬. ਬਹੁਤ ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ । ੨੭.. ਡੰਡ ਪਾ ਕੇ । ੨੮. ਭਯਾਨਕ ।

A ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਪਾਠ ਦੀ ਲੜ ਟੁਟਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਾਰੀ ਭੁੱਲ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਥੀੜਾਂ ਵਿਚ ਇਹੋ ਪਾਠ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

B ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ਼ ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਵਿਚ 'ਹੈ ਧੂਮ' ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ (ਸੰਗਰੂਰ) 'ਹਵਧੂਮ' 5 ਹੈ । ਅਸਾਂ 'ਹਵ ਧੂਮ' ਉਤਮ ਸਮਾਝ ਕੇ ਉੱਪਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਭਯੋ ਘੋਰ ਕਰਾਲ ਆਹਵ, ਜੂਝ ਜੂਝ ਗਏ ਬਲੀ ॥
 'ਲੁੱਥ ਜੁੱਥ ਅੰਬਾਰ ਲਾਗਯੋ, 'ਗੁੱਥ ਗੁੱਥ ਗਏ ਮਲੀ ॥
 ਟੁਕ ਟੁਕ ਭਏ ਸੁਭਟ ਰਨ, ਹਾਕ ਹਾਕ ਲਏ ਸਭੀ ॥
 ਡਾਟ-ਡਾਟ ਪਰੇ ਨਿਸਾਚਰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਉੱਚਾਰ ਭੀ ॥੪੧੧॥੧੭੭॥੧੭੯੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਛੰਤ ॥

ਕੂਦ ਕੂਦ ਪਰੇ ਦੁਬਹੀਆ^੧ ਰੇਲ ਰੇਲ^੫ ਪਰੇ ਤਹਾਂ ॥
 'ਪੈਲ ਪੈਲ ਗਜਾਨ ਮਦ ਮੱਤ, 'ਹੇਲ ਹੇਲ ਚਮੂਨ—ਹਾਂ ॥
 ਝੇਲ ਝੇਲ ਅਪਾਰ ਆਯੁਧ^੮, ਠੇਲ ਠੇਲ^੯ ਬਲੀ ਮਹਾਂ ॥
 ਮਾਰ ਮਾਰ ਪੁਕਾਰ ਪੈਠੇ, 'ਕੂਕ ਹੂਕ ਮਚਯੋ ਜਹਾਂ^A ॥੪੧੨॥੧੭੮॥੧੭੯੬॥
 ਸਾਰ ਸਾਰ^{੧੧} ਬੱਜਯੋ ਪੂਲਯ, ਅਕਰ 'ਅਰਧ ਮਾਸ ਚਤੁਰ ਘਰੀ ॥
 ਸੂਰ ਕੂਰ^{੧੩} ਯਕਸਾਰ ਹੋ ਭਟ, ਜੂਝ ਜੂਝ ਗਏ ਕਰੀ^{੧੫} ॥
 ਚਤੁਰੰਗ ਹਨਯੋ^{੧੬} ਦੁਹੂ ਦਿਸ, 'ਕਾਲ ਗ੍ਰਹਿ ਸੂਰਨ ਭਰੀ ॥
 ਬੀਨ ਬੀਨ ਬਰੰਗ^{੧੭} ਲੈ ਗਈ; ਰੀਝ ਰੀਝ ਪਰੀ ਬਰੀ^{੧੮} ॥੪੧੩॥੧੭੯॥੧੭੯੭॥
 ਹਸਤਿ ਖੰਕਾਲੀ^{੨੦} ਕਪਾਲੀ^{੨੦}, ਜਛਿ ਗੰਧੂਥਿ ਗਾਨ ਹੇ ॥
 ਨਚਿਤ ਰੁਦ੍, ਕਪਾਲਿ, ਭੈਰਵ^{੨੧} ਕਿਲਕਟੀ ਦੇਤ ਮਜਾਨ ਹੇ
 'ਭਖਤਿ ਅਮਿਖ ਸੈਨ ਜੁੱਗਨਿ, 'ਪਤ੍ਰ ਭਰ ਭਰ ਪਾਨ ਹੇ
 ਡਕਤ ਭੂਤ^{੨੪}, ਪਿਸਾਚ, ਬੈਤਲ, 'ਗੂਲ ਤੋਰਤ ਤਾਨ ਹੇ ॥੪੧੪॥੧੮੦॥੧੭੯੮॥

੧. ਸਮੁਦਾਯ ਲੋਥਾਂ ਦੇ ਵੇਰ ਲਗ ਗਏ ੨. ਯੋਧੇ ਗੁੱਥਮ ਗੁਥੀ ਹੋ ਗਏ ੩. ਵੰਗਾਰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ੪. ਯੋਧੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਧੱਕ ਧੱਕ ਕੇ ੬. ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਜਾ ਭਜਾ ਕੇ ੭. ਬਹੁਤੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰ ਤੋਰ ਕੇ ੮. ਸਸਤ੍ਰ ੯. ਚਲਾ ਚਲਾ ਕੇ ੧੦. ਜਿਥੇ ਡੰਡ ਹੋਲਾ ਮਚਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ੧੧. ਸਸਤ੍ਰਾ ਨਾਲ ਸਸਤ੍ਰ ੧੨. ਪੰਦ੍ਰਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਚਾਰ ਘੜੀ, (੧ ਘੰਟਾ ੨੮ ਮਿੰਟ) ੧੩. ਯੋਧੇ ਤੇ ਕਾਜਰ ੧੪. ਹਾਥੀ ੧੫. ਚਾਰ ਪੁਕਾਰ ਦੀ (ਫੌਜ) ਮਾਰੀ ਗਈ ੧੬. ਯੋਧਿਆਂ ਨਾਲ ਯਮ ਦਾ ਘਰ ਭਰ ਗਯਾ ੧੭. ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ (ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ) ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੇ ੧੮. (ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ) ਪਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹਿਆ ੧੯. ਭੈਰਵ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ੨੦. ਸਿਵ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ੨੧. ਸਿਵ ਦਾ ਇਕ ਭੇਦ ਹੈ ੨੨—੨੩. ਯੰਗਣੀਆਂ ਮਾਸ ਖਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਬਰਤਨ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਲਹੂ ਪੀਂਦੀਆਂ ਹਨ ੨੪. ਭੂਤ ਡਕਾਰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ੨੫. ਜਿੰਨ—ਤਾਨ ਤੌੜਕੇ (ਅਰਥਾਤ, ਖੁਸ਼ ਹੋਕੇ ਨਚਦੇ ਗੇਂਦੇ) ਹਨ ॥

A ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅਰਥ ਇਉਂ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ—ਯਥਾ (ਜਹਾਂ) ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ (ਕੁਝ ਕੁਝ ਡੰਡ ਹੋਲਾ ਮੰਚ ਗਯਾ) ॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤA

ਅਸੁਰ-ਭਟਾ

ਜੁਤਿ-ਸੈਨ-ਜੁੱਟੇ,

ਚਮੂ

ਨਿਜ-ਨਿਜ

ਰੇਲਾ

ਕਰਤੁ-ਮਾਰ-ਪ੍ਰਹਾਰ

ਬਾਨਨ,

ਤੁਪਕ

ਨਾਵਕਾ,

ਸੇਲ ॥

੧. ਚੰਤਕ ਯੰਗੇ। ੨. ਵੰਜ। ੩. ਤੋਰ ਕੇ। ੪. ਛੋਟਾ ਤੀਰ।

A ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਦੇ ਬਾਰੇ ਰਾਗ ਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਿਚਾਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਬਸੰਤੀ ਰਾਗਣੀ ਅਤੇ ਇਕ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਪ੍ਰਤ੍ ਹੈ। ਬਸੰਤ ਪੂਰਬੀ ਠਾਟ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਮਧਮ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੜਜ, ਗਾਧਾਰ ਮਧਮ, ਪੰਚਮ, ਧੈਵਤ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਸੁਧ, ਰਿਸ਼ਭ ਕੋਮਲ ਤੇ ਮਧਮ ਤੀਬਰ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਗਾਉਣ ਦਾ ਸਮਝ ਰਾਤ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਰੁਤ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ— ਸ ਗ ਮ ਪ ਰਾ ਸ ਅਵਰੋਹੀ— ਰਾ ਨ ਧ ਪ ਮਾ ਗ ਮ ਰਾ ਸ।

(ਅ) ਪੂਰਬੀ ਠਾਟ ਸ਼ਾੜਵ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਬਸੰਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਧੈਵਤ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਮਧਮ ਦੋਵੇਂ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸ਼ੜਜ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਮਧਮ ਹੈ। ਆਰੋਹ ਵਿੱਚ ਪੰਚਮ ਵਰਜਿਤ ਹੈ ਰਾਤ੍ਰਿ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਰਿਤ੍ਰ ਵਿੱਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਗ ਮ ਧਾ ਰੇ ਸਾ। ਅਵਰੋਹੀ—ਰੇ ਨ ਧਾ ਪ ਮ ਗ ਮ ਧਾ ਮ ਗ ਰੇ ਸਾ।

ਦੋਹਰਾ। 'ਰਿਧ' ਕੋਮਲ ਸੰਵਾਦਿ 'ਸਮ' ਮਧਮ ਕੇ ਦੋ ਰੂਪ।

ਆਰੋਹੀ ਪੰਚਮ ਵਰਜਿ, ਰਾਗ ਬਸੰਤ ਅਨੂਪ।

(ਰਾਗ ਕੋਸ਼)

(ੲ) ਕੁਝ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰਜਾਂ ਦੇ ਮਤ ਵਿੱਚ 'ਬਹਾਰ' ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ 'ਬਸੰਤ' ਹੈ। ਬਹਾਰ ਕਾਫੀ ਠਾਟ ਦਾ ਸ਼ਾੜਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਗਾਧਾਰ ਕੋਮਲ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਦੋਵੇਂ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਭ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਮਧਮ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸ਼ੜਜ ਹੈ। ਗਾਵਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਮਧਮ-ਰਾਤ੍ਰਿ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਗ ਮ ਪ ਗ ਮ ਨੀ ਧ ਨ ਸਾ। ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨੀ ਪ ਮ ਪ ਗ ਮ ਰੇ ਸਾ।

ਦੋਹਰਾ। ਚੜਤ 'ਰਿ' ਉਤਰਤ 'ਧਾ' ਵਰਜਿ, ਕੋਮਲ ਕਰ ਗੰਧਾਰ ॥

ਦੰਉ ਨਿਸ਼ਾਦ ਸੰਵਾਦਿ 'ਮ ਸ', ਸ਼ਾੜਵ ਰਾਗ ਬਹਾਰ ॥

(ਰਾਗ ਕੋਸ਼)

(ੳ) ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਸੰਤ, ਭੋਗ ਬਸੰਤ, ਪੁਸ਼ਪ ਬਸੰਤ, ਮਨੂਰ ਬਸੰਤ, ਮਾਰੁਵ ਬਸੰਤ, ਰਾਗ ਬਸੰਤ, ਕੰਨੜ ਬਸੰਤ, ਗੋਰ-ਵਾਣੀ ਬਸੰਤ, ਨਾਰਾਯਣੀ ਬਸੰਤ, ਪ੍ਰਿਯ ਬਸੰਤ, ਭੂਪਾਲ ਬਸੰਤ, ਭੈਰਵੀ ਬਸੰਤ, ਮਨੋਹਰੀ ਬਸੰਤ, ਮੁਖਾਰੀ ਬਸੰਤ, ਲੋਕਾ ਬਸੰਤ, ਵਰਾਲੀ ਬਸੰਤ, ਬੀਰ ਬਸੰਤ, ਸੁੰਧ ਬਸੰਤ, ਸਿੰਹ ਮੇਲ ਬਸੰਤ, ਹਿੰਦੋਲ ਬਸੰਤ, ਦੰਤੀ ਬਸੰਤ, ਤਾਨ ਬਸੰਤ, ਜੀਵਿਕਾ ਬਸੰਤ, ਗੋਪੀ ਬਸੰਤ, ਗੋਪਿਕਾ ਬਸੰਤ, ਕਲਜਾਣ ਬਸੰਤ, ਕਲ ਬਸੰਤ, ਕਨਕ ਬਸੰਤ, (ਕਨਕ ਬਸੰਤ ਤੇ ਮਾਰੁਵ ਬਸੰਤ ਦੋ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਹਨ) ਇਤਯਾਦਿਕ ਬਸੰਤ ਦੇ ਛਾਯਾ ਲਿੰਗਤ ਭੇਦ ਹਨ।

(ੴ) 'ਬਸੰਤੀ' ਰਾਗਣੀ ਕਿਸੇ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰਯ ਤੋਂ ਗਾਯਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ। ਕੁਝ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰ 'ਸ੍ਰੀਵੰਤੀ' ਨੂੰ 'ਬਸੰਤੀ' ਮੰਨਦੇ ਹਨ। 'ਸ੍ਰੀਵੰਤੀ' ਟੰਡੀ ਠਾਟ ਦਾ ਔੜਵ-ਸ਼ਾੜਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਗਾਧਾਰ ਕੋਮਲ ਮਧਮ ਤੀਬਰ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਆਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਭ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਧੈਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਸ਼ੜਜ ਹੈ। ਗਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਨ ਸ ਗ ਮ ਪ ਨ ਸਾ। ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਪ ਮੇ ਗ ਰਾ ਸ।

(ਕ) ਛੋਟੇ ਅੰਗ ੫੭॥੨੩॥੧੮੫ ਤੋਂ ਸਿਰਲੇਖ 'ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ' ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ ਭੀ 'ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ। ਸ੍ਰ. ਬ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਵਰਗਿਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਬਸੰਤ ਤੇ ਹਿੰਡੋਲ ਦੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਲੱਛਣ ਲਿਖੇ ਹਨ। 'ਹਿੰਡੋਲ ਬਸੰਤ' ਨੂੰ ਮੇਲ ਕੇ ਲੱਛਣ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ : ਹਿੰਡੋਲ ਬਸੰਤ ਕਰਨਾਟਿਕ ਪਧੰਤੀ ਦਾ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਹ ਨਟ ਭੈਰਵੀ ਠਾਟ ਦਾ ਮੇਲ ਜਨਜ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਧ ਸ। ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਸ ਧ ਮ ਗ ਸ

ਹੁੰਤ-ਬਰਖਾ-ਬੱਜ੍ਜ, ਗੋਲਨ, ਸ਼ਹਿਤ-ਬਿਨ-ਤਨ-ਝੇਲ ॥
 ਮਾਰ-ਮਾਰ^੧ ਪਰੇ-ਤਗ, ਮਦ-ਮੱਤ-ਕੁੰਭਨ-ਪੋਲ ॥੧॥੧੮੧॥੧੭੯੯॥
 ਰਿਸ-ਭਰੇ ਦਾਨਵ^੨ ਪੁੰਜ^੩ ਧਾਏ, ਪੈਠਗੇ-ਸੁਰ-ਐਨ^੪ ॥
 ਸੁਰ^੫ ਪਕਰ ਪਕਰ ਪੱਛਾਰ-ਘਾਲਤ^੬, ਕਰਤ-ਭੱਛ-ਹੁੰ-ਚੈਨ ॥
^੭ਕਮਰ-ਬੇਦ ਦੇਵਾਲ-ਥਾਭਤ, ਗਰੇ-ਡਾਰ-ਕਮੰਦ^੮ ॥
 ਐਂਚ-ਐਂਚ^੯ ਬਿਵਾਨ ਤੇ, ਸੁਰ ਕਰਤ ਦਾਨਵ ਬੰਦ^{੧੦} ॥੨॥੧੮੨॥੧੮੦੦॥
 ਭਿਰੇ ਕੁਸਤੀ-ਦਾਵ ਬਹੁ-ਬਿਧਿ, ਠੋਕ-ਬੁਜ ਦੈ ਤਾਲ^{੧੧} ॥
 ਪਿਲਚ-ਪਿਲਚ^{੧੨}-ਪਛਾਰ ਘਾਲਤ ਜੁੱਟਿ-ਬੀਰ-ਉੱਤਾਲ^{੧੩} ॥
 ਹਾਂਕ-ਹਾਂਕ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਮਾਰਤ, ਕੁਦ-ਕੁਦ-ਕਰਾਲ ॥
 ਦੌਰ ਦੌਰ ਉਚਾਯ^{੧੪}-ਲੇਵਹਿ, ਉਛਰ ਉਛਰ-ਬਿਮਾਲ ॥੩॥੧੮੩॥੧੮੦੧॥
 ਜੁਝ-ਜੁਝ-ਜੁਝਾਰ-ਸਾਵੰਤ, ਭਿਰੇ-ਹਾਂਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ॥
 ਖੈਂਚ-ਖੈਂਚ ਸਤੱਕ-ਸੈਓਨ^{੧੫}, ਸੂਰ^{੧੬}-ਤਿੱਛ-ਕੁਠਾਰ ॥
 ਬਾਹੁ ਬਾਹੁ ਅਨੰਤ^{੧੭} ਆਯੁਧ, ਕਰ-ਟੁੱਕ-ਟੁੱਕ ਅਪਾਰ ॥
 ਰੇਲ-ਰੇਲ-ਪਛਾਰ-ਸੁਨ, ਨਰA, ਫਾਰ--ਚੀਰ-ਚਿਬਾਰB ॥੪॥੧੮੪॥੧੮੦੨॥

੧. ਸਹਨ ਸਕਤੀ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਤੇ ਘਾਵ ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ। ੨. ਮਾਰ ਲੈ ਮਾਰ ਲੈ ਕਹਿ ਕੇ। ੩. ਮਦ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੌੜਾ ਕੇ। ੪. ਦੌੜਾ। ੫. ਸਮੂਹ। ੬. ਦੋਵਤਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਏ। ੭. ਦੋਵਤਿਆਂ ਨੂੰ। ੮. ਧਰਤੀ ਤੇ ਚੁਫਾੜ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੯. ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਕਮਰ ਕੱਸਾ ਚੰਮ ਦਾ ਤਸਮਾ, ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਚੋਥ। ੧੧. ਗਲ ਵਿੱਚ ਫਾਹ ਪਾਕੇ। ੧੨. ਖਿੱਚ ਖਿੱਚਕੇ। ੧੩. ਕੰਦ। ੧੪. ਤਾੜੀਆਂ ਵਜਾ ਕੇ। ੧੫. ਚੋਥੜ ਚੋਥਕੇ। ੧੬. ਕਾਲੀ ਨਾਲ ਸੁਰਮੇ ਚਿੱਬੜ ਕੇ। ੧੭. ਚੁੱਕ, ਉਠਾ। ੧੮. ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨੂੰ। ੧੯. ਸੂਲ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਥਾਣ ਹੈ। ੨੦. ਅਨ ਅੰਤ ਬੇਅੰਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰਾਦਾ। ੨੧. ਜਥਾੜਾਂ ਨੂੰ ਚੀਰ ਫਾੜ ਕੇ।

A ਪ: ਸੁਰਨ।

B ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ 'ਚਿਬਾਰ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਚਿਬਾਰ' ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਜਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ "ਬ" ਤੇ "ਬ" ਦਾ ਰੂਪ ਬਹੁਤ ਨਜ਼ੀਕ ਟਕਰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਫਰਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਔਣ ਦਿੰਦੇ। ਖ਼ਾਸ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਥਕਾਰਨਾਲ ਸ਼ੁੱਧ ਮੰਨ ਕੇ ਅਰਥ—'ਪਾੜ ਕੇ' ਚੀਰ ਕੇ ਤੇ ਚਿਬੜ ਕੇ, ਵੀ ਸੁਧ ਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਤਅਲਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ? ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿੱਚ 'ਬ' ਦੀ ਥਾਂ "ਬ" ਤਿੰਨ ਥਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮੰਤਾਰਾਯ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਰਖਦੇ ਸਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਲਮ ਘੱਟ ਉਠਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਇਹ ਵਿਚਾਰਾਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਜੰਨਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕੀਆਂ ਹਨ। ਗਉੜੀ ਰਾਗ ਵਿਚ

ਅਹੰਬੁਧਿ ਮਨਿ ਪੁਰ ਬਿਧਾਈ। ਸਾਧੁ-ਪੂਰਿ-ਕਰਿ ਸੁਧਿ-ਮੰਜਾਈ। (ਗਉੜੀ ਮ ਪ)

ਅਰਥ ਮਨ ਵਿਚ ਅਹੰਬੁਧੀ ਰੂਪ ਬਿਧਾਈ) ਬਿੰਧਾਈ(ਪੂਰ) ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸਾਧੁ ਦੀ ਪੂੜ ਨਾਲ (ਮੰਜਾਈ) ਮਾਜ ਕੇ ਸੁੱਧ ਕਰ।

ਇਸ ਵਿਚ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ "ਪੂਰਬਿਧਾਈ" ਪਾਠ ਬਣ ਗਏ ਹੈ।

ਆਦਿ ਅੰਤ ਮਧ ਹੇਟਿ ਰਹਿਆ ਥੀਰ। ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਮਹਿ ਰਮੇ ਕਬੀਰ। (ਗ. ਬਾ. ਕ.) ੬੭

ਜੁਝਗੇ	ਰਨਧੀਰ-ਸਾਵਤ.	ਪਦਮ-ਤੀਸ	ਜੁਝਾਰ
ਸ੍ਰੋਨ-ਕੋ-ਤਹਿ	ਸਿੰਧੁ-ਉਮਡਯੋ	ਬਹਯੋ	ਰਕਤ-ਅਸਾਰ ^੨
ਵਾਰ-ਪਾਰ-ਨ-ਕਛੂ-ਸੂਝਤਿ,		ਬਹਿਤਿ	ਧਾਰਾਧਾਰ ^੩
ਕੰਕਾ, ਬੰਕਾ, ਮਸਾਨ-ਧਾਏ,	ਭੂਤ,	ਪ੍ਰੇਤ	ਬੈਤਾਰ ॥੫॥੧੮੫॥੧੮੦੩॥
ਝੁੰਡ-ਝੁੰਡ-ਪਿਸਾਚ,	ਗੂਲਨ,	ਦੀਹ-ਭੈਰਵ,	ਪ੍ਰੇਤ ॥
ਕਾਕ, ਚੀਲ,	ਉਲੂਕ ^੪	ਪਾਏ	ਸੱਦ-ਭੀਖਮ-ਦੇਤ ॥
ਗਿਝ, ਡੀਅਰ, ^੫	ਪ੍ਰੇਤ-ਮਾਲਿਨ,		ਰੁਦ-ਗਨ-ਭਭਕੇਤ ॥
ਜਟਾ-ਸੂਟ-ਕਰਾਲ-ਜੁੱਗਨਿ,	ਲੈ-ਖਪਰ-ਪਹੁਚੀ	ਖੇਤ	॥੬॥੧੮੬॥੧੮੦੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥

ਸ਼ੇਰ,	ਜੰਬਕ ^{੧੦} ,	ਸ੍ਰਾਨ ^{੧੧}	ਰਾਕਸ, ^{੧੨} ਭਖਤ	ਆਮਿਖ, ਸ੍ਰੇਨ ॥
ਨਚਿਤ-ਕਾਲਿ		ਕਰਾਲ-ਭੀਖਮ,		ਕਰਤ-ਮੰਗਲ-ਤੋਨ ॥
ਨਗਨ	ਦੇਤ-ਬਿਸਾਲ-ਕਾਢੇ ^{੧੩} ,			ਬਕਤ-ਦੀਰਘ-ਜੋਨ ॥
ਕਰਤ-ਹਾਸ-ਬਿਲਾਸ-ਉਤਸਵ,		ਹਰਖ-ਧਾਵਤ		ਭੋਨ ^{੧੪} ॥੭॥੧੮੭॥੧੮੦੫॥
ਕਪਾਲ-ਤਾਲ-ਬਨਾਇ-ਝਾਂਝਰ,				ਅੰਤ-ਤਾਰ-ਰਬਾਬ ॥
ਗਾਨ-ਤਾਨ-ਸੰਗੀਤਿ-ਨ੍ਰਿਤਤਿ,				ਰਕਤਿ-ਪਾਨ-ਸ਼ਰਾਬ ^{੧੫} ॥

੧. ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਹੀ ਉਰਭ ਪਿਆ । ੨. ਬੇ-ਹਿਸਾਬਾ ਲਹੂ ਚਲਿਆ । ੩. ਸਮੁੰਦ੍ਰ । ੪. ਸਢੈਦ ਇਲ੍ਹ, ਯੋਗਣੀਆਂ ਦੀ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ ਸੰਗਤਾ ਹੈ । ੫. ਬਕ, ਬਗੁਲਾ, ਯੋਗਣੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ ! ੬. ਉਲੂ । ੭. ਭਯਾਨਕ ਆਵਾਜਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੮. ਡਾਝਣ । ੯. ਸਿਵ ਦੇ ਗਣ (ਪ੍ਰੇਤ) ਭਭਕਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਗਿੰਦੜ । ੧੧. ਕੱਤਾ । ੧੨. ਲਹੂ ਤੇ ਮਾਸ ਨੂੰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਉਸ (ਸਮਯ) ਖੁਸ਼ੀ ਕਰਦੀ ਹੈ । ੧੪. ਜਿੰਨਾਂ ਦੇ ਮੁਖ ਵਡੇ ਵਡੇ ਹਨ । ੧੫. ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਨੂੰ । ੧੬. ਝਾਂਝਰ ਤੇ ਫੋਣਿਆਂ ਰੂਪ ਖੋਪਰੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ । ੧੭. ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਰੂਪ ਅੰਦਰਾਂ ਹਨ । ੧੮. ਤਾਨਾਂ ਨਾਲ ਗਾਉਣੇ ਨਾਲ ਨਚਦੇ ਹਨ ਇਹੋ ਹੀ ਸੰਗੀਤ ਉੱਚਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੯. ਲਹੂ ਰੂਪ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਹਨ ।

A ਪਾ :- ਕਰਤਿ ਪਾਨ ਸਰਾਬ ।

ਏਥੇ, ਬੀਰ, ਸ਼ਬਦ ਸਿਥਰ ਟਿਕਿਆ ਹੋਯਾ, ਮੌਜੂਦ ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ (ਬੀਰ) ਪਾਠ ਛਪ ਗਯਾ ਹੈ । ਉਪਰ ਕਉ ਮਾਂਗਉ ਖੀਯਾ ॥ ਤੇਰੀ ਭਗਤਿ ਕਰੋ ਜਨ ਬੀਯਾ । (ਸੋ. ਕ.) ਬੀਯਾ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਮ ਵਿਚ ਵਿੰਨਤਾ ਹੋਇਆ, ਅਰਥ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿਚ “ਬੀਯਾ” ਛਪ ਗਯਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਭਾਵ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠਾਂ ਵਿਚ ਬ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਬ’ ਤੇ ‘ਬ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਬ’ ਕੇਵਲ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਬਦਲ ਚੁਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ‘ਬੀਯਾ’ ਤੇ ‘ਬੀਯਾ’ ਦਾ ਅਰਥ ਭੀ ਸਮਾਨਤ-ਅਧਿਕਰਣ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਚਿਥਾਰ ਤੇ ਚਿਥਾਰ, ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਸਮਾਨਤ ਅਧਿਕਰਣ ਤਾਂ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਿੱਤਿ ਉਪਲਭਿ ਪਦਾਰਥ ਦੀ ਭਿੰਨਤਾ ਰਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੁਧ ਭੇਦ ਵਿਚਾਰਨਾ ਕਠਿਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਸੰਭਵ ਬਣ ਗਯਾ ਹੈ ।

‘ਤੁਖਾਰ, ਉਸ੍ਰ,	ਮਨੁਖ-ਲੈ-ਲੈ,	‘ਗੁਹਤਿ-ਬਿਬਿਖ-ਕਥਾਬ ॥
‘ਭਖਤ-ਕ੍ਰੀੜਤ-ਕੁਜਾ-ਭਰ-ਭਰ,		ਕਰਤ-ਕੋਲ-ਮਿਲਾਬਾ॥੮॥੧੮੮॥੧੮੦੬॥
ਉੱਛਰ-ਕੁਦਤ	ਸਿੰਧੂ-ਪੌਰਤ’,	ਬਿਹੱਸ ਹਾਸ-ਕਰਾਲ ॥
ਰੁੰਡਾ ਲੈ-ਲੈ-ਹਾਥ	ਪੋਅਤ’,	ਸਿਵ ਅਰਪਿਤ-ਮਾਲ
ਪੜੇ ਖਾਇ	ਅਘਾਇ-ਪ੍ਰੇਤਨ, ਭੂਤ,	ਗ੍ਰਿਝ, ਬਿਤਾਲ
ਨਚਿਤ-ਸੁੱਗਿਨਿ,	ਕੰਕ, ਡੀਅਰਿ, ਮਚੀ	ਖੇਡ ਧਮਾਲਾ ॥੯॥੧੮੯॥੧੮੦੭॥
ਪ੍ਰੇਤ, ਭੁਤ,	ਮਸਾਨ, ਗੂਲਨ, ਕੰਕ,	ਬੰਕ, ਬਿਤਾਲ ॥
ਜਟਾ-ਭੀਖਮ,	ਦਾੜ-ਦਾਰੁਨ,	ਨਖੀ-ਘੋਰ-ਕਰਾਲ
ਬ੍ਰਿਕਤਿ-ਝੁਮਰਾ	ਝੁਮਕ-ਝੁਮ-ਝੁਮ-ਬਜਿਤ	ਤਾਲ-ਕਪਾਲਾ°
‘ਸ੍ਰੋਨ-ਭਰ-ਪਿਚਕਾਰਿ-ਡਾਰਤਿ,	‘ਉਡਤਿ-ਮੂਠ-ਗੁਲਾਲ	॥੧੦॥੧੯੦॥੧੮੦੮॥

੧. ਘੋੜੇ । ੨. ਇਹ ਬਹੁ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕਥਾਬ (ਸੀਖਾਂ ਵਿੱਚ) ਪ੍ਰੰਦੇ ਹਨ । ੩-੪ (ਤੋ) ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਬਾਹਾ ਭਰ ਭਰਕੇ ਕ੍ਰੀੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਹ ਭੋਗ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ ! ੫. ਜੋ ਉਛਲਦੇ ਤੇ ਕੁਦਦੇ ਹਨ ਇਹ (ਯੁੱਧ ਦਾ) ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਤਰਦੇ ਹਨ (ਅਥਾ ਲਹੂ ਦਾ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਤਰਦੇ ਹਨ । ੬. ਸਿਰ ੭. ਪ੍ਰੰਦੇ ਹਨ । ੮. ਲੁੱਡੀ ਦੀ ਖੇਡ, ਹਲੀ ਦੀ ਖੇਡ । ੯. (ਨਾਚ) ਨਚਦੇ ਹਨ । ੧੦. ਖੱਪਰੀਆਂ ਰੂਪ ਛੈਣੇ । ੧੧. (ਜਿਹੜੇ) ਲਹੂ (ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ‘ਚੋਂ’ ਵਹਾਰੇ ਚਲਦੇ ਹਨ ਮਾਨੋਂ ਕਿ ? ਇਹ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਪਿਚਕਾਰੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਅਤੇ ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਬੁੱਥਿਆਂ ਰੂਪ ਗੁਲਾਲ ਦੀਆਂ ਮੁੱਠਾਂ ਉਡਦੀਆਂ ਹਨ ।

A. ਏਸ ਛੇਦ ਵਿੱਚ ਕਰੀਬਨ ਕਰੀਬਨ “ਹੋਲਿਕਾ ਰੂਪਕ” ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਸ਼ੁਧ ਰੂਪਕ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ? ਇਸ ਦੀ ਚੋਖੀ ਪੰਗਤੀ “ਸ੍ਰੋਨ ਭਰ ਪਿਚਕਾਰਿ ਡਾਰਤਿ, ਉਡਤਿ ਮੂਠ ਗੁਲਾਲ” ਵਿੱਚ ‘ਸ੍ਰੋਨ, ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪਕ ਦਾ ਲਖਾਯਕ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ‘ਸ੍ਰੋਨ’ ਵੀ ਗੁਲਾਲ-ਮੂਠ, ਤੇ ਭਰ ਪਿਚਕਾਰਿ, ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕਲਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਅਲੰਕਾਰ ਸੁੱਧ ਵਿੱਤਿ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਹੋਦਾ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯਕ ਗਿਆਨੀ ਏਥੇ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਦਾਂ ਦਾ ਅਧਿਆਹਾਰ ਕਰ ਕੇ ਕਾਰਜ ਸਾਧਦੇ ਹਨ—ਸ੍ਰੀਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ ਦੇ ਖੜਗ ਸਿੰਘ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ‘ਹੋਲਿਕਾ ਰੂਪਕ’ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੱਧ ਹੈ, ਜਿਹਾ ਕਿ—

ਸ੍ਰੀ- ਬਾਨ-ਚਲੇ ਤੇਈ-ਕ੍ਰੋਕਮ-ਮਾਨਹ ? ਮੂਠਿ-ਗੁਲਾਲ-ਕੀ ਸਾਗ-ਪ੍ਰਧਾਰੀ ।
 ਢਾਲ ਮਨੋਂ ? ਡਵ-ਮਾਲ ਬਨੀ, ਹਥਿ ਨਾਲਿ-ਬੰਦੁਕ ਛਟੇ-ਪਿਚਕਾਰੀ ।
 ਸ੍ਰੋਨ ਭਰੈ ਪਟ ਬੀਰਨ ਕੇ— ਉਪਮਾ ਜਨੁ ? ਘੋਰ ਕੈ ਕੇਸਰ ਡਾਰੀ ।
 ਖੋਲਤਿ ਫਾਗ ਕਿ ? ਬੀਰ ਲਰੈ, ਨਵਲਾਸੀ ਲਿਝੈ ਕਰਵਾਰ ਕਟਾਰੀ । ੧੩੮੪ । (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਵਤਾਰ) ।

ਹੁਣ ਇਸ ਰੂਪਕ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਛੇਦ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਾਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਨਿਕਲਣ-ਯੋਗਿਕ ਨਹੀਂ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਿਆਨੀ ਏਥੋਂ ਦੋ ਪੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਵਿੱਤਿ ਇਉਂ ਵਡੇਰੇ ਹਨ—

ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਦੇ ਪਦ—	ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਦ
੧. ਸ੍ਰੋਨ ਭਰ, ਅਥਾ-ਸ੍ਰੋਨ,	੧. ਜਨੁ ? ਘੋਰ ਕੈ ਕੇਸਰ ਡਾਰੀ,
੨. ਪਿਚਕਾਰੀ, ਅਥਾ-ਭਰ ਪਿਚਕਾਰੀ,	੨. ਹਥਿ ਨਾਲਿ ਬੰਦੁਕ ਛਟੇ,
੩. ਉਡਤਿ ਮੂਠ- ਗੁਲਾਲ	੩. ਸਾਗ ਪ੍ਰਧਾਰੀ,

ਬੇਸ਼ਕ ! ਅਸੀਂ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਵਿਦ੍ਵਤਾ ਨਾਲ ਉਪਰੋਕਤ ਰੂਪ ਖੋਲ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ? ਪ੍ਰੰਤੂ ਵਿਦ੍ਵਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿਤੀ-ਗੰਥਾਸ਼ਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ-ਇਹ ਛੇਦ ਦਾ ਵਿਗੜਿਆ ਹੋਇਆ ਪਾਠ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਧ ਪਾਠ ਅਜੇ ਲੱਭ ਹੈ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥

ਬਹੁ-ਸੇਨ-ਸੂਰ-ਹਤ-ਦੀਨਿ ਨਿਸਚਰ^A ^੧ਅਨੀ-ਪ੍ਰਬਲ-ਰੇਲ-ਕੈ ॥
 ਰਿਸ-ਠਾਨਿ ਹਾਂਕਯੋ-ਸੂਰ ਸਸਿ^੧ ਸਿਵ, ਸਾਮਿ ਗਨਪਤਿ ਠੇਲ-ਕੈ ॥
 ਬਹੁ-ਬ੍ਰਿਣ-ਤਨ ਨਿਪ-ਹੰਸ-ਪੁਜ, ^੨ਮਯੋਕ-ਕੇਤਹ-ਝੇਲ-ਕੈ ॥
 ਸਤ-ਸੇਤਹ-ਹਨਯੋ ਘਾਯਨ^੨ ^੩ਬੋਧਿ-ਸਜੰਦਨ-ਪੇਲ-ਕੈ ॥੧੧॥੧੯੧॥੧੯੦੯॥
 ਨਿਪ-ਜੂਝਗੇ ਛਿਤ-ਪਰੇ-ਮੁਰਛਿਤ, ਬਹੁ-ਭਾਜਗੀ-ਚਤੁਰੰਗਨੀ ॥
 ਲੇ-ਲੋਭ-ਨਿਪਬਰ ਦੂਤ^੪-ਭਾਜਯੋ, ^੪ਬੇਵਾਨ-ਘਾਲ-ਬਰੰਗਨੀ ॥
 'ਲੈ-ਗਯੋ-ਪ੍ਰਭੁ ਪਹਿ-ਬੋਲ-ਨਿਪਬਰ, ^੫ਗਿਰ-ਕਨਕ-ਦੂਤ-ਭੁਜੰਗਨੀ ॥
 ਦੁਰ-ਦਸਾ^੬ ਨਿਪ ਤ੍ਰਿਯ ਦੇਖ-ਧਾਈ^੬, ਰਨਿਵਾਸਿ-ਕੋਟ-ਤ੍ਰੈ-ਸੰਗਨੀ ॥੧੨॥੧੯੨॥੧੯੧੦॥
 ਕਸ-ਕੀਨ੍ਹ-ਹਾ^੭ ? ਬਿਧਿ-ਦੀਨ-ਦਾਰੁਨ^੬, ^੭ਸੰਗ, ਸਾਲ, ਸੰਤਾਪ-ਉਰ ॥
 ਲੇ-ਕੰਠ-ਰੋਵਤਿ ਤ੍ਰਿਯਾ-ਨਿਪਬਰ, ਤ੍ਰੈ-ਕੋਟਿ-ਰਾਨੀ-ਸਭੈ ਜੁਰ^੮ ॥
 ਸਤ-ਸੇਤੁ ਭਤ-ਭਰ ਅੰਗ^੯ ਲਾਵਤਿ ^੯ਧਾਹ, ਪੀਟਤਿ-ਰੁਦਨ ਕਰ ॥
 ਕਹਯੋ-ਦੇਹੁ-ਮੰਗਾਇ ਕਾਸਟ^{੧੦} ਚਿਤਾ^{੧੧}-ਰਚਿ ਸੰਗ-ਜਾਹੁ ਜਰ^{੧੨} ॥੧੩॥੧੯੩॥੧੯੧੧॥
 ਪ੍ਰਭੁ-ਕਰੀ ਕਰੁਨਾ^{੧੩} ਤ੍ਰਿਯਨ-ਪਹਿ, ^{੧੪}ਯਕ ਲਾਗ-ਜਰਤੀ-ਕੋਟਿ-ਤ੍ਰੈ ॥

੧. ਦੈਤਜ ਨੇ। ੨. ਬਲਵੰਤ ਵੋਜ ਨੂੰ ਭਜਾ ਕੇ। ੩. ਸੂਰਯ ਤੇ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵਿੰਗਾਰਿਆ। ੪. ਸੁਆਮਿਕਾਗਤਕ। ਰੋਕ ਕੇ ੬. ਮਜੋਕਕੋਤੁ (ਰਾਜੇ) ਨੂੰ ਖਲਿਹਾਰ ਕੇ ੭-੮. ਕੁੰਭ ਦਾੜ, ਸ੍ਰੇਤ ਦੰਤ ਪ੍ਰਮਾਣ ਤੇ (ਭੀਮਦਾੜ) ਦੀਰਘ ਦੰਤ) ਨੇ ਰਬ ਧਵਾ ਕੇ ਸਤ ਸੇਤੁ ਨੂੰ (ਘਾਯਨ) ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਚੋਟਾਂ ਨਾਲ ਵਿੰਨ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ੯. ਸੇਵਕ। ੧੦. ਸੁੰਦ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਵਿਮਾਨ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ। ੧੧-੧੨ ਚਤੁਰ ਸੈਨਾਂ ਦਾ ਦੂਤ, (ਦੁਰਪਾਲ ਨੂੰ) ਥੋਲ ਕੇ ਸੁਮੇਰ ਤੇ ਵਿਸਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਸਤਸੰਤੁ ਨੂੰ ਲੈ ਗਯਾ। ੧੩. ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ। ੧੪. ਮੰਦਿਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿੰਨ ਕੋਂਤ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੧੫. ਹਾਏ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਈ? ੧੬-੧੭. ਵਿਧਾਤਾ ਨੇ ਸੋਕ ਸੱਲ ਅਤੇ ਭਯਾਨਕ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਦਿਠ ਵਿੱਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ੧੮. ਇਕਠੀਆਂ ਹੋ ਕੇ। ੧੯. ਛਾਤੀ ਨਾਲ। ੨੦. ਧਾਹਾਂ ਮਾਰਦੀਆਂ ਤੇ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਪਿਟਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੧. ਲਕੜੀਆਂ। ੨੨. ਚਿਖਾ। ੨੩. ਨਾਲ ਸੜ ਜਾਈਏ? ੨੪. ਕ੍ਰਿਪਾ। ੨੫. ਇਕ (ਸਤਸੰਤੁ) ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ, ਤਿੰਨ ਕੋਂਤ (ਰਾਣੀਆਂ) ਸੜਦੀਆਂ ਹਨ।

A ਏਥੇ ਚਲ ਰਹੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਕੋਈ ਇਕ ਦੈਤਜ ਯੋਧਾ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰ ਰਹਿਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਕਲਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕਈ-ਜਨ ਅੰਕ ੧੦।੧੯੦।੧੯੦੮ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪੰਕਤੀ ਦੇ ਜਠਾ ਭੀਖਮ ਦਾੜ ਦਾਰੁਨ, ਪਾਠ ਵਿੱਚੋਂ 'ਭੀਖਮ ਦਾੜ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਭੀਮਦਾੜ ਅਥਾ ਦਾਗਘ ਦੰਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ' ਏ ਇਹ ਵੀ ਉਪਰਲੀ ਤੁੱਕ ਦੇ ਭਾਵ ਤੋਂ ਵਯੋਗ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਕ ੪੦੭।੧੭੦।੧੯੧੦ ਏਸੇ ਪੜਾ ਵਿੱਚ ਦਲ ਜੋੜ ਜੁੱਟੇ ਕੁੰਭਦਾੜਨ ਸ੍ਰੇਤਦੰਤ ਦਈਤ ਹੇ। ਸਰਦਾਰ ਪ੍ਰਮਰ-ਆਛ ਦਾਨਵ, ਭੀਮਦਾੜ ਮਈਤ ਹੇ। ਕੁੰਭਦਾੜ, ਸ੍ਰੇਤਦੰਤ, ਪ੍ਰਮਾਣ ਤੇ ਭੀਮਦਾੜ ਚਾਰੇ ਦੈਤਜ ਆਏ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਏਥੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਭੀ ਇਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਭੀ ਵਿਸੇਸ-ਕਰ-ਕੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਗਯਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਭਈ, ਆਗਾਜਾ ਨਾਰਦਹ ਵਰਾ, ਮੁਖ-ਸੁਧ ਦੇਵਹੁ ਸੀਚ-ਪਰੇ ॥
 ਲੇ ਸੁਧਾ^੧ ਨਿਪ-ਮੁਖ-ਮੇਲ ਰਿਖਿ-ਇਸ^੨, ਫੁਟੀ-ਮੂਰਫਾ ਜਾਗ-ਵੈ ॥
 ਤਨ-ਹੀਨ, ਦੁਰਬਲ^੩, ਛੀਨ-ਘਾਯਨ^੪, ਹੀਨ-ਭਯੋ ਪਰਾਕ੍ਰਮੜੈ^੫ ॥੧੪॥੧੯੪॥੧੯੧੨॥
 ਦਈ-ਆਯਸ ਵਰੁਨ, ਜਮ-ਕਹ, ਕੁਬੇਰ, ਚੇਦ੍-ਸਿਖਰ-ਨਿਪਤਿ
 ਤੁਮ-ਜਾਹੁ ਨਿਜ-ਨਿਜ ਸੈਨ-ਲੇ, ਨਿਪ-ਹਨੋ-ਬਲਕਰਿ-ਨਿਖ ਸੁਮਤਿ^੬ ॥
 ਪੰਚ-ਬੀਰ-ਪ੍ਰਯਾਨ-ਸੁਰ, ਨਰ, ਪਠੈ-ਕ੍ਰਮਕ^੭ ਪ੍ਰਯਾਨ-ਪੰਚ^੮ ॥
 ਸਸਿ, ਸੂਰ, ਸਯਾਮ, ਗਨੇਸ, ਸਿਕਰ, ਕਰੋ-ਨਾਹਨ ਭੀਤ^੯ ਰੰਚ^{੧੦} ॥੧੫॥੧੯੫॥੧੯੧੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥

ਟਰੋ ਨਾਹਿਨਿ ਕੈਸਿਹੂੰ, ਗਹਿ-ਬਾਂਧ-ਆਨਹੁ ਦੈਤ-ਸਤੁ ॥
^੧ਗਾੜ-ਆਨ-ਸਹਾਇ-ਕਰਹੂੰ, ਧਰੋ-ਪੀਰਜ ਪਠੈ-ਪਤੁ^੨ ॥
 ਮਾਥ-ਨਾਯ ਚਲੈ-ਬਿਵਾਨੀ, ਚਮੂ-ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਪੁਬਲ
 ਦੈ-ਬੰਬ^੩ ਦੀਹ-ਦਮਾਮ, ਪੌਂਸਨ, ਪਵਣ^੪, ਗੋਮੁਖ, ਨਾਯ, ਝਲ^੫ ॥੧੬॥੧੯੬॥੧੯੧੪॥
 ਫਹਿਰਾਯ ਕੇਤੁ^੬, ਨਿਸਾਨ ਲੋਟਨ, ਬਿਬਿਧ-ਸੈਨ ਹਕਾਰ-ਕੈ^੭
 ਗਹਿ-ਸ਼ਸਤ੍ਰ-ਅਸਤ੍ਰ-ਅਪਾਰ-ਅਨਗਨ, ਗਜੇ-ਸੁਰ-ਜੈਕਾਰ-ਕੈ ॥
 ਯਮ-ਗਨ ਕਰਾਲ-ਭਯਾਨ, ਦਾਰੁਨ ਚਲੇ ਛਿਤ-ਨਭ^੮ ਛਾਯ ਕੈ ॥
^੯ਬਰੂਨ-ਦਲ, ਕੰਕਰ-ਜਮਾਨੀ, ^{੧੦}ਦੀਹ-ਤਨ-ਮੁਖ-ਬਾਯ-ਕੈ ॥੧੭॥੧੯੭॥੧੯੧੫॥
^{੧੧}ਅਰੁਨੈ-ਨਜਨ ਬਿਸਾਲ ਲੋਚਨ, ਦਾੜ-ਭੀਖਮ ਕਾੜ-ਕੈ^{੧੨}
 ਨਗਨ ਘੋਰ-ਕਰਾਲ ਜਮਗਨ, ਮਾਰ-ਮਾਰ ਪੁਕਾਰ ਕੈ ॥
^{੧੩}ਡੰਡ-ਪਾਸ, ਭਯਾਨ-ਜਮਧਰ ਕਮੰਦ^{੧੪} ਫਾਸ ਸੁਧਾਰ-ਕੈ ॥
 ਮੇਰੁ^{੧੫}, ਬਿਛ, ਪਹਾਰ, ਮੁਦਗਰ, ਸੈਲ, ਮੰਦਿਰ^{੧੬} ਧਾਰ-ਕੈ ॥੧੮॥੧੯੮॥੧੯੧੬॥

੧. ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਸਨੁ ਦੀ। ੨. ਭਲੀ ਪੁਕਾਰ ਮੁਖ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾ ਦਿਓ ? ੩. ਅੰਮ੍ਰਿਤ। ੪. ਨਾਰਦ ਨੇ। ੫. ਕਮਜੋਰ। ੬. ਚੋਟਾ ਨਾਲ ਮਾਰਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਗਾ। ੭. ਤਾਕਤ ਤੋਂ। ੮. ਹੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਬੁਧਿ ਵਾਨੇ। ੯. ਮਦਤ। ੧੦. ਪੰਚਾਜਤ ਵਿੱਚ ਮੁਖ। ੧੧. ਡਰ। ੧੨. ਰਤਮਾਤ੍ਰ। ੧੩. (ਵਿਸਨੁ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ?) ਮੈਂ ਭੀਤ ਵਿੱਚ ਆਣ ਕੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਾਂਗਾ। ੧੪. ਮੈਂ ਚਿੰਨੀ ਵੀ ਭੇਜਾਂਗਾ, ਤੁਸਾਂ-ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਭੇਜਣੀ। ੧੫. ਨਗਾਰੇ ਵਜਾ ਕੇ। ੧੬. ਚੋਲਕਿ। ੧੭. ਇਕ ਪੁਕਾਰ ਦੇ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੧੮. ਝੰਡਾ ਪੂਜਾ। ੧੯. ਬੁਲਾ ਕੇ। ੨੦. ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ। ੨੧. ਵਰੁਨ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਦਲ ਅਤੇ ਯਮ ਦੇ ਦੂਤ। ੨੨. ਵਡਿਆ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਮੂਹ ਟੱਡ ਕੇ। ੨੩. ਵਡਿਆਂ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੇ ਲਾਲ ਨੇਤ੍ਰ ਕਰ ਕੇ। ੨੪. ਕੱਚ ਕੇ। ੨੫. ਡੰਡੇ ਵਾਹੀਆਂ ਤੇ ਭਯਾਨਕ ਕਟਾਰਾਂ, ਯਮ ਦੂਤਾਂ ਨੇ ਭਯਾਨਕ ਡੰਡੇ ਪਾਸ ਫੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੨੬. ਪਾਸ। ੨੭. ਪੁਬਤ, ਪਹਾੜ। ੨੮. ਇਕ ਪਹਾੜ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।

ਖੋਰ' ਜਮ, ਜਖ, ਦੀਹ-ਕੰਕਰ, ^੧ਮਾਲ-ਪ੍ਰਤਿਨਾ-ਜੁੱਥਨੀ^੧ A
^੨ਸੀਂਗ-ਦਾਰੁਨ,-ਸੀਸ-ਬੁਰਜੇ, ਖੁਜਾ ਸੇ-ਸੇ, ਤਿਸ-ਬਨੀ^੨
 ਜਟਾ ਜੂਟ, ਦਿਗੰਬਰਾ^੩ ਬਹੁ-ਛਕੇ-ਜਮਧਰ^੩ ਗੋਫਨੀ^੩ B
^੪ਅਧਰ,-ਸ੍ਰਵਨਨ,-ਨਾਸ,-ਆਨਨ, ^੪ਬਿਕਟ-ਮੂਰਤਿ-ਦੁੱਹਨੀ ॥੧੯॥੧੯੯॥੧੯੧੭॥
 ਤਿਮਰ ਕਾਰੇ ਜੱਛ-ਪੀਰੇ, ^੫ਸਿੰਗ-ਕਾਟੇ-ਰੋਮ-ਤਨ ॥
 ਨਖੀ^੬, ਧੂਲਿ^੬, ਲੰਗੇਸੀ^੬, ^੬ਸਰC -ਕਰਤ-ਮਦਿਰਾ-ਪਾਨ-ਰਨ ॥
^੭ਭਖਤ-ਆਸਿਖ-ਪਸੂ-ਨਾਨਾ, ਜੰਤ੍ਰ, ਮੰਤ੍ਰ, ਇੰਦ੍ਰਜਾਲ^੭ ਘਨ ॥
 ਕਪਟ-ਘੋਰਾ^੮ ਆਘੋਰ-ਕ੍ਰਿਯਾ^੮, ਸਿਹਰ, ਜਾਦੂ ਬਿਬਿਧ ਫਨ^੮ ॥੨੦॥੨੦੦॥੧੯੧੮॥
 ਨਾਗ-ਪਾਸ, ਕਮੰਦ,-ਪਾਸਨ,- ਛਕੇ-ਬਿਬਿਧ ਸਿਲਾਹ-ਤਨਿ^੯ ॥
^{੧੦}ਮੁੰਡ-ਹਾਰ-ਬਿਸਾਲ-ਅਜਗਰ, ਗਰਜ-ਗਰਜ ਫੁੰਕਾਰ-ਫਨਿ^{੧੦} ॥
 ਜੁੱਥ-ਜੁੱਥ ਸੁਧਾਰ-ਪ੍ਰਤਿਨਾ, ਚਮੂ-ਚਤੁਰੰਗਨਿ ਸਘਨ^{੧੧} ॥
 ਨਭ^{੧੨}-ਛਾਯ-ਛਿਤ^{੧੨}, ਪੁਰ^{੧੨}-ਘੋਰ-ਦਹਦਿਸ, ਬਜਾਜ-ਦੁੰਦਭਿ, ਭੇਰਿ-ਰਨ^{੧੨} ॥੨੧॥੨੦੧॥੧੯੧੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥

ਜੁੱਟਿ-ਚਮੂ-ਸੂਰ^੧ ਪ੍ਰਲਯ-ਪਲਟਯੋ, ^੨ਪੰਚ-ਬੀਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ-ਬਲD
 ਪਦਮ-ਸਾਠ ਅਨੀ-ਪ੍ਰਬਲ, ਸੰਗ ਲੀਨ ਸੁਰ, ਨਰ-ਬਿਬਿਧ-ਦਲ ॥
 ਚਦੀ-ਫੋਜ ਅਨੀ-ਪ੍ਰਬਲ, ^੩ਡਗਮਗਤ-ਬਸੁਧਾ,-ਮੇਰੁ-ਜਲ ॥

੧. ਖੋਗੀ, ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ! ੨-੩ ਬਹੁਤ ਜੁਆਨੀ ਵਾਲੇ (ਯਮ) ਕੰਕਰਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਫੌਜ ਹੈ । ੪. ਸਿਰਾ ਤੇ ਬੁਰਜਾਂ ਵਾਂਗੂ ਭਯਾਨਕ ਸਿੰਙ । ੫. ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੬. ਨੰਗੇ । ੭. ਬਹੁਤੇ ਕਟਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਹੋਏ । ੮. ਗੋਪੀਆਂ ਨਾਲ । ੯-੧੦ ਵੈਰੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਖੁਲ, ਕੰਨ, ਨਾਸਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹਾਂ ਤਕ ਭਯਾਨਕ ਸਰੂਪ ਹਨ । ੧੧-੧੨ ਯੱਥਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਕਾਲੇ ਤੇ ਸਿੰਙ ਤੇ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਤੇ ਰੋਮ ਕੰਡਿਆਂ ਵਰਗੇ ਹਨ । ੧੩. ਨਹੁੰਆਂ ਵਾਲੇ । ੧੪. ਧੂੜੀ ਵਾਲੇ । ੧੫. ਆਪਣੇ ਪੇਟ ਭਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਟਾਂ ਆਦਿ ਪਾਖੰਡ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਲਿੰਗ ਵਿੱਤਿ । ੧੬. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸਰਾਬ ਦੇ ਤਾਲ ਪੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੭. ਬਹੁਤੇ ਯੁੱਧਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਜਾਦੂ । ੧੯. ਬਹੁਤ ਕਪਟ ਵਾਲੇ । ੨੦. (ਮਲੀਨ) ਕ੍ਰਿਯਾ ਵਾਲੇ । ੨੧. ਕੁਸ਼ਤੀ ਦੇ ਦਾਵ । ੨੨. ਹਥਯਾਰਾਂ ਨਾਲ । ੨੩. ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਡਿਆਂ ਅਜਗਰ ਸੱਪਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਹਨ, ਸਿਰਾਂ ਅਤੇ ਵਡੇ ਅਜਗਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ । ੨੪. ਫਣਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਦੇ ਹਨ । ੨੫. ਸਮੂਹ, ਸਮੁਦਾਯ । ੨੬. ਆਕਾਸ਼ । ੨੭. ਧਰਤੀ । ੨੮. ਨਗਰ, ਸ਼ਹਿਰ । ੨੯. ਯੁੱਧ ਦਾ ਨਗਾਰਾ, ਯੁੱਧ ਦੇ ਭੇੜ ਨੂੰ । ੩੦. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ (ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ) ਜੁਟ ਪਈ । ੩੧. ਫੌਜ ਦੇ ਪੰਜ ਪ੍ਰਧਾਨ ਯੁੱਧ । ੩੨. ਧਰਤੀ, ਪਹਾੜ ਅਤੇ (ਜਲ) ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵੀ ਡੱਲਦੇ ਹਨ ।

A ਪਾ:—ਮਾਰ ਪ੍ਰਤਨਾ ਜੁਥਨੀ ਵੀ B ਪਾ:—ਸੋਹਨੀ ਵੀ-ਹੈ । C ਪਾ:—ਲੰਗੇ ਸਰਗਰ । D ਕਟੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਅਗੇ ਪਿੱਛੇ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਵਰਕ ਨਾਲ ਪਾਠ ਦਿਉ, ‘‘ ਪਦਮ ਸਾਤ ਅਨੀ ਪ੍ਰਬਲ ਸੰਗ ਲੀਨ ਸੁਰ ਨਰ ਬਿਬਿਧ ਦਲ’’ ਜੁਟੀ ਚਮੂ ਸੂਰ ਪੁਲੇ ਪਲਟਿਓ ਪੰਚ ਬੀਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਲਾ’’ ਵੀ ਹੈ । (ਦੇਖੋ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਬੀੜਾਂ)

ਭੁਇੰ-ਕੋਪ^੧, ਉਲਕਾ-ਪਾਤ^੨ ਹੋਵਤਿ, ਅਸਗੁਨ-ਮਾਨਤ ਹਾਲ-ਹਲ^੩ ॥੨੨॥੨੦੨॥੧੮੨੦॥
 ਸੂਰ, ਸਾਮ^੪, ਗਨੇਸ, ਸਸਿ, ਸਿਵ, ਸੈਨ-ਨਿਜ-ਨਿਜ ਜੋੜ-ਕੇ ॥
 ਜੁਟੇ-ਦਲ ਲਲਕਾਰ ਸਬਹਿਨਿ, "ਬਾਟ-ਬਾਟ-ਬਟੋਰ-ਕੈA
 ਜੁੜੇ-ਬਹੁਰ ਰਿਸਾਯ-ਕਰ, ਸਮੁਹਾਯ-ਨਿਜ ਦਲ-ਮੋੜ ਕੇ ॥
 ਲਲਕਾਰ ਧੀਰਜ-ਦੈ, ਸਭਨਿ, ਸੰਗ-ਲੀਨਿ ਪ੍ਰਤਿਨਾ ਹੋੜ ਕੈ^੬ ॥੨੩॥੨੦੩॥੧੮੨੧॥
 ਮਿਲੈ-ਧਰਮ-ਕੁਬੋਰ-ਭਟਬਰ, ਬਹੁਨ, ਚੰਦ੍ਰ-ਸਿਖਰਿ ਸੁਮਤਿ ॥
 ਦੁਉ ਸੈਨਗੀ ਮਿਲਿ-ਆਪਮੋ^੭ ? ਜਿਮ-ਮਿਲਤਿ-ਸਰਤਾ-ਨਦੀ-ਪਤਿ ॥
 ਜੁੜੇ ਦ੍ਰਾਦਸ^੮ ਬੀਰ ਦਲ ਲੈ, "ਮੰਡਯੋ-ਸੰਘਰ-ਘਾਨ-ਘਤਿ
 ਸਿਵ, ਸਾਮ, ਗਨਪਤਿ, ਭਾਨੁ^੯, ਇੰਦ੍ਰ^{੧੦}, ਜਮ, ਬਹੁਨ, ਚੰਦ੍ਰ-ਸਿਖਰਿ, ਸੁਮਤਿB ॥੨੪॥੨੦੪॥੧੮੨੨॥
 ਕੋਬੋਰ, ਚਿਤ੍ਰ, ਬਚਿਤ੍ਰ ਰਥਿ^{੧੧}, "ਅਤਿ-ਕਾਲ, -ਬਿਕ੍ਰਮ-ਧਾਰ-ਦਲ
 ਉਤ ਜੁਟੇ ਸੰਘਰ-ਰੋਪ-ਦਾਨਵ, -ਕੁੰਭ ਦਾੜ ਬਲੀ-ਪ੍ਰਬਲ ॥

੧. ਭੁੰਚਾਲ । ੨. ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਟੁੱਟਣਾ । ੩. ਚਲਾ ਚਲੀ ਵਿੱਚ । ੪. ਸੁਮਿਕਾਰਤਿੱਕ । ੫. ਰਾਹ ਰਾਹ ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ । ੬. ਰੋਕ ਕੇ, ਮੋੜ ਕੇ । ੭. ਜਿਸਤਰਾਂ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿੱਚ ਨਦੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ । ੮. ਬਾਰਾਂ । ੯. ਆਹੂ ਲੁੱਣ ਵਾਲਾ ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਾਰੰਭਿਆ । ੧੦. ਸੂਰਜ । ੧੧. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ । ੧੨. ਦੇਵ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੩. ਨਾਮੇ ਦੇਵਯੋਧੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕਾਲ ਵਾਂਗੂ ਦਲ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ।

A ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ "ਟੀਡ ਟੀਡ ਬਟੋਰ ਕੇ" ਪਾਠ ਹੈ।

B ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਰਾਂ ਦੇਵ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ—ਜਿਹੜੇ ਸੰਕੇਤ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਵੁਕਦੇ ਕਿਉਂ ਕਿ ਸੁਮਤਿ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਜੋ ਅਸੀਂ ਨਾਮ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਭੀ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਿਥਕ-ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਨਿਸਚਯ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਚੰਦ੍ਰ ਸਿਖਰਿ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਮੰਨੀਏ ਤਾਂ ਗਿਣਤੀ ਚ' ਫਰਕ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ ਚਿਤ੍ਰ ਬਚਿਤ੍ਰ ਰਥ, ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਜੋ ਦੋ ਯੋਧੇ ਚਿਤ੍ਰ ਰਥ ਤੇ ਬਚਿਤ੍ਰ ਰਥ ਮੰਨੀਏ ? ਤਾਂ ਦੋਥੇ ਸੁਧ ਅਰਥ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਗੇ ਚਿਤ੍ਰਰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਿਥਕ-ਯੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਵਚਿਤ੍ਰ ਰਥ ਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਸੰਕਾ ਬਣੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਅਤਿ ਕਾਲ ਬਿਕ੍ਰਮ, ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵੀ-ਅਤਿਕਾਲ ਤੇ ਬਿਕ੍ਰਮ ਦੋ ਨਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀਏ ? ਤਾਂ ਸੋਹਣਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਿਕ੍ਰਮ ਨਾਮ ਤਾਂ ਅਗੇ ਪ੍ਰਿਥਕ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਤਿਕਾਲ ਨਹੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਣਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਭੁਲੇਖੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਇਓਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ:

੧. ਸਿਵ । ੨. ਸੁਮਿਕਾਰਤਿਕ ੩. ਗਣੇਸ਼ । ੪. ਸੂਰਜ । ੫. ਚੰਦ । ੬. ਧਰਮਰਾਜ । ੭. ਵਰੁਣ ਚੰਦ੍ਰ-ਸਿਖਰਿ । ੮. ਕੁਬੋਰ । ੯. ਚਿਤ੍ਰਰਥ । ੧੧. ਬਚਿਤ੍ਰ ਰਥ । ਅਤੇ ੧੨. ਬਿਕ੍ਰਮ ।

ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਪਾਉਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚਿਤ੍ਰ ਬਚਿਤ੍ਰ ਰਥ, ਇਕ ਨਾਮ ਮੰਨਕੇ ਸੁਮਤਿ, ਨੂੰ ਦਸਵੀਂ ਥਾਂ ਦਾਖਲ ਕਰ ਦੇਣਾ ਯੋਗਤ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਤਿਕਾਲ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ? ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸੰਗਣਾ ਬੋਧਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਸ੍ਰੋਤਕਾਯA ਸਹਾਨ-ਰਾਛਸ, ਪ੍ਰਮਾਛ ਪ੍ਰਧਾਨ-ਬਲ ॥
 'ਸ੍ਰੋਨ ਅੰਗ-ਭਟ-ਕਾਯ ਦੀਰਘ, ਪਦਮ ਸਾਠ ਅਨੀ-ਪ੍ਰਬਲ ॥੨੫॥੨੦੫॥੧੮੨੩॥
 ਭਿਰੋ ਸਿਮਿਟਾ ਸਮੁਹਾਯ ਦੋ-ਦਲ, 'ਸੁਰ-ਅਸੁਰ-ਸੈਨ-ਅਨੀ-ਚਤੁਰ ॥
 ਠਠਯੋ ਤੁੰਮਲਾ ਜੁੱਧ ਦਾਰੁਨ, ਗਿਰ-ਚੜੀ-ਨ੍ਰਖਤਿ ਦੇਵ-ਬਰਾ ॥
 ਹੁਰ, ਪਰੀ, ਬਰੰਗ, ਅਪਛਰ, ਦੇਵਾਗਨਾ, ਨਿਪ-ਬਧੁਨ-ਨਰਾ ॥
 ਬੇਵਾਨ-ਨਾਨਾ-ਭਾਤਿ-ਸੰਭਿਤ, ਸੁਰ-ਕਰਤਿ-ਬਰਖਾ ਸੁਮਨ-ਸਰਾ ॥੨੬॥੨੦੬॥੧੮੨੪॥
 ਪ੍ਰੋਤ, ਭੂਤ, ਮਸਾਨ-ਹਰਖਿਤ, ਗ੍ਰੂਲਾ, ਭੈਰਵ, ਰੁਦ੍ਰ-ਗਨ ॥
 ਹਸਤਿ-ਕਾਲਿ, ਕਪਾਲਿ^{੧੦}, ਖੰਕਲਿ^{੧੧}, ਕੇਕ, ਬੰਕ, ਪਿਸਾਚ, ਦਨੁ^{੧੨} ॥
 ਨਚਤਿ ਡੀਅਰਾ^{੧੩}, ਭੂਰਾ^{੧੪}-ਜੁੱਗਨਿ, ਗ੍ਰਿਯ, ਕਾਕ, ਸਯਾਰ-ਬਨਾ^{੧੫} ॥
 ਬੇਵਾਨ-ਬਿਬਿਧ-ਤਯਾਰ-ਕਰ-ਕਰ, 'ਠੜੋ-ਨਭ-ਚਰ-ਦੇਵ ਮੁਨਿ ॥੨੭॥੨੦੭॥੧੮੨੫॥
 'ਜੁੜਿਤ-ਨਭਚੜ-ਅਨੀ-ਲੈ-ਲੈ, 'ਭਿਰੋ-ਛਿਤਚਰ-ਨਭਚਰਾ ॥
 'ਜੁਟੇ-ਤਮਚਰ-ਭੀਰ-ਭਾਰੀ, ਭਿਰੋ-ਖੇਚਰ-ਭੂਚਰਾ ॥

੧. ਸ੍ਰੋਣਤ ਕਾਯ ਨਾਮੀ ਦੋਤਯ ਯੋਧਾ, ਵਡੇ ਡੀਲ ਡੋਲ ਵਾਲਾ ੨. ਇਕਠੇ ਹੋ ਕੇ । ੩. ਦੋਤਯ ਸੈਨਾ ਤੇ ਦੇਵ ਸੈਨਾ ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀ (ਅਥਾ ਚਾਲਾਕ) । ੪. ਭਾਰੀ । ੫. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਆਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੬. ਮਾਨੁਖ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੭. ਤੀਰਾਂ ਰੂਪ ਵੁਲਾ ਦੀ । ੮. ਜਿੰਨ । ੯. ਪ੍ਰੋਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤਿ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੦. ਸਿਵ । ੧੧. ਭੈਰਵ, ਸਿਵ ਦਾ ਇਕ ਖਾਸ ਭੇਦ ਹੈ । ੧੨. ਦੋਤ । ੧੩. ਡੈਣ । ੧੪. ਸਮੂਹ । ੧੫. ਜੰਗਲ ਦੇ ਗਿੱਦੜ । ੧੬. ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਚੜ ਕੇ ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਮੁਨਿ ਖਲੋਤੇ ਹਨ । ੧੭. ਫੇਜਾਂ ਲੈ ਲੈ ਆਸਮਾਨ ਤੇ ਚੜ (ਚੜ੍ਹ) ਕੇ ਇਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਧਰਤੀ ਤੇ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ (ਮਾਨੁਖ) ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ (ਦੇਵਤੇ) (ਇਕ ਥਾਂ ਹੋ ਕੇ) ਲੜੇ । ੧੯. ਭਾਰੀ ਗਰੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ (ਦੋਤਯ) ਦੂਜੇ (ਪਾਸਯੋ) ਜੁਟੇ ।

A ਦੋਤਯ ਯੋਧਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨਾਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਕਾਫੀ ਭੁਲੇਖਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਨਾਮ ਪਿਛੇ ਨਹੀਂ ਆਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੜੇ ਫਰਕ ਨਾਲ ਪ੍ਰਯਾਜ-ਵਾਚੀ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂ ਸੰਗ੍ਰਹਾ ਬੰਧਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜਿਸਤਰਾਂ-ਸ੍ਰੋਣਤ ਵੀਰਯ, ਦੀ ਥਾਂ ਕਰਕ ਬੀਜ, ਆਦਿਕ ਪਰ ! ਪ੍ਰਯਾਜ ਵਾਚਿਕ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਏਕ ਨਾਮ ਵਾਸਤੇ ਦੂਜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਾਮ ਲਈ ਕਿਸੇ ਭੀ ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਮੰਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ । ਹਾਂ ! ਇਹ ਤਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਨਾਮ ਹੋਣ ! ਪਰ ਉਨਾ ਦਾ ਕੀ ਗਾਨਾ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਵਾ ਕੇ—ਗ੍ਰੰਥ ਕਰਤਾ ਆਪਣੀ ਜਿੰਮੇਦਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਏਥੇ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨਹੀਂ ਵਰਤੀ ਗਈ । ਹੁਣ ਯਾ ਤਾਂ ਵੀਰਯ ਨਾਂ ਨੇ ਇਮਦਾਦ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਯੋਧੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਹਨ । ਜਿਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਅਤੇ ਉਹ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿਥਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਯਾ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਰੂਪ ਵਿਗੜ ਕੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹੋਏ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹਨ—ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛਾੜਾ ਪੂਰਵਕਤ ਨਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ-ਕੁਝ ਸਰੂਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ?

ਸ੍ਰੋਤਕਾਯ—	ਨਾਮ—	ਸ੍ਰੋਤਦੋਤ-ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ ।
ਸ੍ਰੋਨ ਅੰਗ—	ਨਾਮ—	ਸ੍ਰੋਣਤ ਕਾਯ-ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ ।
ਦੀਰਘ ਕਾਯ—	ਨਾਮ—	ਦੀਰਘਾਛ-ਅਤੇ ਦੀਰਘਦੋਤ-ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ ।

ਬੁਲਬੀਰ-ਪੀਰ-ਜੁਝਾਰ-ਜੁੱਟੇ, ਕੁਪੇ-ਦਲ-ਲੈ ਬਨਚਰਾ'
 'ਧਮਕ-ਪੋਲ-ਪਤਾਲ-ਪੈਠਿਤਿ, 'ਧਸਤਿ-ਬਸੁਧਾ-ਬਰਹਰਾ ॥੨੮॥੨੦੮॥੧੮੨੬॥
 ਛੁਟਾ-ਬਾਨ, ਤੁਫੰਗ, ਸਹਿਬੀ^੧, ਸੇਲ, ਸਾਂਗ, ਤੁਪਕ^੨, ਸਰਾ^੩
 ਚੰਦ੍ਰ-ਹਾਸ^੪ ਸਿਲੀ ਮੁਖੀ^੫ ਕੈਬਰਨ, ਪਾਂਸਿ^੬, ਸੂਆ, ਛੁੱਟਾ
 ਤਿਸੁਲ, ਸਹਿਬੀ, ਕੁਹਕ-ਬਾਨਨ, ਬਿਸਖ, ਬਿਸਧਰ, ਬਿਸਭਰਾ ॥
 ਨਾਗ-ਫਾਸ, ਗੁਲੇਲ, ਮੂਸਲ^੭ ਖਾਕ^੮ ਬਿਛੁਆ, ਜਮਧਰਾ^੯ ॥੨੯॥੨੦੯॥੧੮੨੭॥
 'ਗੜਾ, ਮੋਰੁ, -ਤੁਫਾਨ, -ਝਪਸਾ, 'ਅਗਨਿ-ਬਾਨ-ਛੁਟੀ-ਘਨੀ ॥
 ਕੁਹਕ-ਬਾਨ^{੧੦}, ਤੁਫੰਗ, ਨਾਲੈ^{੧੧} ਸੁਤਰ-ਨਾਲ^{੧੨} ਤੁਰੰਗਨੀ^{੧੩} ॥
 ਧਮਾਕ^{੧੪}, ਜੰਜਾਯਲ^{੧੫} ਤਮੰਚੈ^{੧੬} ਬੰਦੂਕ, ਪਿਸ਼੍ਰਲ^{੧੭} ਸੈਫਨੀ ॥
 ਸੇਲ; ਖਪਰਾ, ਬਿਸਖ, ਨਾਵਕ, ਸਾਂਗ, ਨਾਲ, ਖਤੰਗਨੀ ॥੩੦॥੨੧੦॥੧੮੨੮॥
 ਨਾਚੁਖ^{੧੮}, ਬਨੈਟੀ, 'ਗਦਾ, ਲਸ੍ਰਿਕ^{੧੯}, ਝੰਡ, ਮੁਦਗਰ, ਤਰੁ-ਵਰਾ^{੨੦}
 ਤਰਵਾਰ ਧੋਪ^{੨੧}, ਕਟਾਰ, ਬੁਗਦਾ^{੨੨}, ਗੁਰਜ, ਗੋਫਨ, ਖਪਰਾ^{੨੩} ॥
 ਹਥ ਨਾਲ^{੨੪}, ਕੈਚੀ, ਕਰਦ, ਬਾਨਨ, ਛੁਰੀ, ਜੇਬੁਆ, ਸਿਪਰਾ^{੨੫} ॥
 'ਬੱਜ੍ਜ, -ਬਰਫ-ਤੁਸਾਰ, -ਪਾਵਕ, 'ਬਰਕ, ਮੁਨਜਨੀਕੋ-ਗੜਾB ॥੩੧॥੨੧੧॥੧੮੨੯॥

੧. ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ ਬਾਦਰ, ਕਪਿ। ੨. ਪਤਾਲ ਵਿਚ ਬੈਲ (ਦੇ ਦਿਲ) ਵਿੱਚ ਵੀ ਧਮਕ ਪੁਵੇਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ੩. ਕੰਥ (ਕੰਥ) ਕੇ ਧਰਤੀ ਧਸਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੪. ਬਰਛੀ। ੫. ਬੰਦੂਕ, ਤੋਪ। ੬. ਤੀਰ, ਬਾਣ। ੭. ਤਲਵਾਰ। ੮. ਬਹੁਤ-ਤੀਰ। ੯. ਫਾਹੀ। ੧੦. ਮੁਹਲਾ। ੧੧. ਇਕ ਸਸਤੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੧੨. ਫਾਹੀ। ੧੩-੧੪. ਬਹੁਤਿਆਂ ਬਾਣਾਂ 'ਚੋਂ ਗੜੇ, ਬਹੁਤਿਆਂ 'ਚੋਂ ਪਹਾੜ, ਬਹੁਤਿਆਂ 'ਚੋਂ (ਤੁਫਾਨ) ਹਨੇਰੀਆਂ, ਬਹੁਤਿਆਂ 'ਚੋਂ ਝੰਝ ਤੇ ਬਹੁਤਿਆਂ 'ਚੋਂ ਬਹੁਤੀ ਹੀ ਅਗਨਿ ਛੁੱਟੀ। ੧੫. ਇਕ ਤਰਾ ਦੀ ਤੀਰ ਤੋਂ ਸੂਕ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੧੬. ਬੰਦੂਕਾਂ। ੧੭. ਉਠਾ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ। ੧੮. ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ। ੧੯. ਉਹ ਹਥਜਾਰ ਜਿਸ ਤੋਂ ਧਮਕ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ, ਤੋਪ, ਬੰਬ, ਬੰਦੂਕ ਆਦਿਕ। ੨੦. ਲੰਮੀ ਬੰਦੂਕ। ੨੧. ਚਪੇੜ ਪਿਸਤੌਲ। ੨੨ ਉਹ ਹਥਜਾਰ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿਠ (ਲਕੜ) ਦੀ ਲਾਈ ਜਾਵੇ, ਬੰਦੂਕ, ਪਸਤੌਲ ਆਦਿ। ੨੩. ਫੋਟਾ ਨੇਜ਼ਾ। ੨੪. ਮਰਹਟੀ। ੨੫. ਲਾਠੀ। ੨੬. ਚੰਗੇ-ਦਰਖਤ। ੨੭. ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੨੮. ਇਕ ਸਸਤੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨੯. ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ ਤੀਰ ਜਿਸਦਾ ਫਲ ਚੌੜਾ ਤੇ ਭਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੩੦. ਬੰਦੂਕ। ੩੧. ਦਾਲ। ੩੨-੩੩. ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਤੋਂ ਪੱਥਰ, ਬਰਫ, ਬਿਜਲੀ ਤੇ ਗੜੇ ਪਏ।

A ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ-ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਧਮਕ ਜੰਜਾਯਲ ਤਮੰਚੈ, ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ 'ਧਕਪੋਲ ਜੰਜਾਯਲ ਤਮੰਚੈ, ਪਾਠਾਤੁ ਹਨ।

B ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ "ਬਰ ਕਮੰਜੀ ਕੇ ਗੜਾ" ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬਆਦਿਕ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ-ਬਰਕ ਮਾਨ ਜੀ ਕੇ ਗੜਾ-ਪਾਠ ਹੈ। ਇਹ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫੁਲਾਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਅਰਬੀ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ "ਮੰਜਨੀਕੋ" ਸਬਦ ਸੁਧ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਕੇ ਕਿਸੇ-ਮੰਜੀਕੋ-ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਾਂਝੀ ਇਹ ਪਾਠ ਇਕ ਹੀ ਨੁਸਖੇ ਤੋਂ ਮਿਲਤਾ ਹੈ। ਪੁੰਜੁ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਧ ਸਮਝ ਕੇ ਉਪਰ ਰਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥
 ਮਚਾ ਘੋਰਾ ਕਰਾਲ ਆਹਵਾ^੧ ਰੁਕਯੋ-ਦਿਸ-ਮੁਰਛਾਯ-ਕੈ
 ਕੋ-ਕਾਹੁੰ ਦੀਸਿ-ਪਰੈ-ਨਹੀ, ਦੁਹੁ-ਓਰ ਬਾਨ-ਬਰਖਾਯ-ਕੈ
 ਜਨੁ ਪੂਲਯ-ਪਲਟਯੋ-ਨਿਸਾ-ਕਾਰੀ, ਦੁੰਦ ਦੀਹ^੫ ਮਚਾਯ ਕੈ
 ਚਕਚੁਰ^੬ ਧੂਰ^੭ ਭਏ-ਸੁਭਟ, ਬਹੁ-ਗਏ-ਨਭਹਿ-ਉਡਾਯ-ਕੈ ॥੩੨॥੨੧੨॥੧੮੩੦॥
 ਪੀਸ-ਪੀਸ-ਗਏ-ਬਲੀ^੮, ਗਿਰ, ਮੇਰੁ, ਮੰਦਿਰ-ਖਾਯ-ਕੈ
 ਕਟਗੀ ਚਮੂ-ਚਤੁਰੰਗਨੀ^੯, ੧੦ਤਨ-ਬਿਨੀ-ਘਾਯਨ-ਘਾਯਕੈ ॥
 ਬਿਨ-ਮੁੰਡ-ਰੁੰਡ^{੧੧} ਭਏ-ਕਿਤੇ, ੧੨ਤਨ-ਝੀਨ-ਝਾਝਰ-ਖਾਯ-ਕੈ A
 ਬੇ-ਬਿਨ^{੧੩} ਕੋਉ ਬਚਯੋ ਨਹੀ, ਅਸ-ਭਯੋ ਆਹਵ ਚਾਯ-ਕੈ^{੧੪} ॥੩੩॥੨੧੩॥੧੮੩੧॥
 ਖੋਚ-ਖੋਚ ਕਮੰਦ^{੧੫} ਲੇਵਤਿ, ੧੬ਦੇਤ-ਗਰਿ-ਪਹਿਰਾਯ-ਕੈ ॥
 ੧੭ਬਹੁ-ਕੰਠ ਫਾਸੀ ਫਾਸ-ਕੈ, ੧੮ਕਹੁ-ਲੀਨ-ਕੰਠ-ਰੁਪਾਯ-ਕੈ B
 ਨਾਗ-ਪਾਸ ਬਿਖੇ-ਪਰੇ, ਜਮਧਾਮ^{੧੯} ਗਏ-ਜੁਝਾਯ ਕੈ ॥
 ਲੀਲ^{੨੦} ਅਜਗਰ^{੨੧} ਗਏ ਪ੍ਰਿਤਨ^{੨੨}, ਬਹੁ-ਗਏ ਗੁਲ^{੨੩} ਚਥਾਯ ਕੈ ॥੩੪॥੨੧੪॥੧੮੩੨॥
 ੨੫ਸੇਲ, ਜਮਧਰ-ਬੇਧਗੇ-ਕਈ-ਗਏ-ਤੁਪਕ-ਉਡਾਯਕੈ ॥
 ਬਹੁ ਗਦਾ, ਮੁਦਗਰ, ਡੰਡ ੨੬ਘਾਯਨ, ਆਯ ਸੀਸ ਦੁਰਾਯ ਕੈ ॥
 ਖਾਇ ਸਾਂਗ^{੨੭}, ਤ੍ਰਿਸੂਲ^{੨੮}, ਖਪਰਾ, ਗੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਬਿਧਾਯ ਕੈ^{੨੯} ॥
 ਖਾਯ ਸਹਿਬੀ, ਸੈਵ^{੩੦}, ਨਾਵਕ, ਭਿਰੇ ਬਹੁਰ ਰਿਸਾਯ ਕੈ ॥੩੫॥੨੧੫॥੧੮੩੩॥

੧. ਭਯਾਨਕ । ੨. ਯੁੱਧ । ੩. (ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ) ਮੂਰਛਿਤ ਹੋ ਹੋ ਕੇ ਪਾਸੇ ਰੋਕ ਲਏ । ੪. ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਪੂਲਯ ਮੁੜ ਆਈ ਹੈ (ਇਸ ਭਾਰਣ) ਕਾਲੀ ਰਾਤ (ਲੰਮੀ) ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ੫. ਵਡਾ, ਭਾਰੀ । ੬. ਨਾਸ਼ । ੭. ਸੁਆਹ, ਢੇਰ । ੮. ਮੰਦਿਰ ਆਦਿਕ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਕੇ । ੯. ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ । ੧੦. ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਘਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਰ ਝਖੀ ਹੋ ਕੇ । ੧੧. ਸਿਰਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਧੜ । ੧੨. (ਕਈਆਂ ਦੇ) ਸ਼ਰੀਰ ਜ਼ਰਬਾਂ ਚੋਟਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਏ । ੧੩. ਸਾਥ । ੧੪. ਉਤਸਾਹ ਨਾਲ । ੧੫. ਫਾਹੀਆਂ ਨਾਲ । ੧੬. (ਜਿਹੜੀਆਂ) ਗਲਾਂ 'ਚ ਪਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ੧੭-੧੮. (ਕਹੁੰ) ਕਿਸੇ ਨੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਗਲ ਫਾਹੀਆਂ ਵਿੱਚ ਫਸਾ ਕੇ ਗਲ ਘੁੱਟ ਲਏ ਹਨ । ੧੯. ਮੌਤ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ । ੨੦. ਨਿਗਲ, ਖਾ । ੨੧. ਵਡਾ ਸੱਪ, ਸਰਾਲ । ੨੨. ਫੌਜ । ੨੩. ਜਿੰਨ, ਦੇਉ । ੨੪. (ਕਈਆਂ) ਸੇਲਿਆਂ ਤੇ ਕਟਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿੰਨ ਗਏ । ੨੫. (ਬਹੁਤੇ) ਡੰਡਿਆਂ ਦੀ ਸੱਟਾ ਨਾਲ ਸਿਰ ਹੇਠਾਂ-ਸੁਟ-ਕੇ ਆਏ । ੨੬. ਬਰਛੀ । ੨੭. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੀਰ । ੨੮. ਅੰਗ ਪ੍ਰਤੱਯੋਗ ਵਿੰਨਵਾ ਕੇ (ਪੁਲੋਕ ਨੂੰ) ਗਏ । ੨੯. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ।

A ਪਾ:—ਤਨ ਭਏ ਝਾਝਰ ਤਾਯ ਕੈ, ਵੀ ਹੈ ।

B ਪਾ:—“ਕਹੁੰ ਲੀਨ ਕੁੰਚਰੁ ਪਾਯ ਕੈ” ਵੀ ਹੈ ।

'ਰੇਲ ਰੇਲ ਕਬਿਧ ਦੁਸਤਰ, 'ਜੁਟੇ ਚੁੱਪ ਬਦਾਜ ਕੈ' ।
 ਕੰਕ, ਬੰਕ, ਮਸਾਨ ਧਾਵਤ, ਲੈ ਗਏ ਮੇਰ ਉਡਾਯ ਕੈ ॥
 'ਜਰਤ ਪਾਵਕ ਮਾਹਿ ਭੁਲਸਤ ਬਹੁ ਗਏ ਬਾਰਿ' ਬੁਝਾਯ ਕੈ ॥
 'ਬੰਜੂ ਚੂਰ ਭਟੇ ਸੁਰਾਸੁਰ, ਬਹੁ ਗਏ ਬਰਫ ਦਬਾਯ ਕੈ ॥੩੬॥੨੧੬॥੧੮੩੪॥
 ਠਠੇ ਸੰਘਰ ਖਾਯ ਬਿਨ' ਤਨ, ਰਹੇ ਆਪ ਲੁਝਾਯ ਕੈ ॥
 ਦੁਹੁ ਵੇਰ' ਬਰਖਤ ਸਸਤੁ ਪੁੰਜਨ' ਸਮਰ ਬੀਰ ਰੁਝਾਯ ਕੈ ॥
 'ਘਟਾ ਘੋਰ ਘਮੰਡ ਆਯੁਧ, 'ਅਸਤੁ' ਭਟ ਚਮਕਾਯ ਕੈ ।
 ਭਿਰੇ ਸਮਰ ਸਮੁਹਾਯ ਪ੍ਰਤਿਨਾ'੨, ਮਿਸਲ ਤੁਰੈ ਧਵਾਯ ਕੈ ॥੩੭॥੨੧੭॥੧੮੩੫॥
 ਮਿਸਲ ਆਪੁਨਿ ਆਪੁ'੩ ਲੈ ਲੈ, ਜੁਟੇ ਈਸ' ਮਨਾਯ ਕੈ ॥
 ਅਰਰਾਯ ਧਾਯ ਪਰੇ ਦਸਹੁ ਦਿਸ, 'ਚਪਲ ਅਸੁ ਮਟਕਾਯ ਕੈ ॥
 'ਰਿਸੇ ਸਿਮਿਟ ਹਕਾਯ ਸੂਰਨ, ਭੇਰਿ, ਤਾਲ ਦਿਵਾਯ ਕੈ ॥
 ਅਨੀ 'ਪ੍ਰਬਲ ਸੁਧਾਰ ਪੁੰਜਨ, ਬਿਬਿਧ ਸੈਨ' ਲਵਾਯ ਕੈ ॥੩੮॥੨੧੮॥੧੮੩੬॥
 ਮਚੀ ਮਾਰ ਅਪਾਰ ਸੂਰਨ, ਸਾਰ ਸਾਰ' ਬਜਾਯ ਕੈ ॥
 'ਨਹਿ ਸਕਯੋ ਧੀਰਜ ਬਾਂਧ ਆਹਵ' ਚਲੇ ਬਿਚਲ ਪਰਾਯ ਕੈ ॥
 ਸੁਰ ਕਟਕ' ਦ੍ਰਾਦਸ' ਬੀਰ ਭਟ ਬਰ; ਅਸੁਰ ਦੀਨ ਭਜਾਯ ਕੈ ॥
 'ਭਜੈ ਦੈ ਦੈ ਪੀਠ ਨਿਸਚਰ; ਸੁਰਦੀਨ ਅਸੁਰ ਹਟਾਯ ਕੈ ॥੩੯॥੨੧੯॥੧੮੩੭॥
 ਜੇ ਲਰੇ ਸਨਮੁਖ ਸਮਰ ਹੋ, ਸੁਰ ਬਧੁਨ ਰਹੀ ਲੁਝਾਯ ਕੈ ॥
 ਜੁਝਗੇ ਭਟ, ਸਾਕ, ਬੇਧੀ' ਬਿਵਾਨ ਲੀਨ ਚਵਾਯ ਕੈ' ॥

੧-੨. ਬੜੀ ਮੁਸਕਿਲ ਨਾਲ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਘਸੀਟ ਘਸੀਟ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਧਾ ਕੇ ਜੁੜੇ (ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ) ਉਡਾ ਕੇ ਪਹਾੜਾਂ ਤੇ ਲੈ ਗਏ । ੪. (ਕਦੀ) ਪ੍ਰਜੁਲਿਤ ਅਗਨਿ ਵਿੱਚ ਲੂਸਦੇ ਹਨ ।
 ੫. ਪਾਣੀ ਵਿਚ । ੬. ਪਥਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਵ-ਦੈਤਜ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ । ੭. ਚੋਟਾਂ । ੮. ਪਾਸਨਾਂ । ੯. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ । ੧੦-੧੧. (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਸਤਾਂ ਰੂਪ ਘੋਰ ਘਟਾ ਅਥਵਾ ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੇ ਅਸਤਾਂ ਰੂਪ ਚਮਕਦੀ ਹੈ । ੧੨. ਇਕੋ ਜਹੇ ਘੋੜੇ ਦੋੜਾ ਕੇ । ੧੩. ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਬਰੋਬਰਦਿਆਂ ਨੂੰ । ੧੪. ਸਿਵ । ੧੫. ਚੋਚਲ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਛੇੜ ਕੇ । ੧੬. ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਇਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਰਿਸਾਜਮਾਨ ਹੋਏ । ੧੭. ਜਿਸ ਸੈਨਾ ਵਿੱਚ ੨੧੮੭ ਰਥ, ੨੧੮੭ ਹਾਥੀ ਸੂਰ, ੬੫੬੧ ਘੋੜ-ਸੂਰ ਅਤੇ ੧੦੯੩੫ ਪੈਦਲ ਹੋਣ । ੧੮. ਸੈਨਾਮੁਖ ਜਿਸ ਵਿਚ ੩ ਰਥ, ੩ ਹਾਥੀ, ੯ ਘੋੜੇ ਅਤੇ ੧੫ ਪੈਦਲ ਹੋਣ । ੧੯. ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਸਸਤ੍ਰ । ੨੦. (ਕੰਦੀ ਵੀ ਦੋੜ) ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਧੀਰਯਨਾਂ ਭੰਨ ਸਕਿਆ ।
 ਦੋੜ ਕੇ ਭੱਜ ਚਲੇ । ੨੨. ਦੋਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ । ੨੩. ਬਾਰਾਂ । ੨੪. ਦੈਤਜ ਪਿਠਾਂ ਦੇ ਦੋ ਭਜ ਗਏ । ੨੫. ਦੋਵ ਟਿਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੨੬. ਯੋਧੇ ਸੂਰਬੀਰ ਸਾਕਾਂ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਸਮੇਤ ਮਰ ਗਏ ।

A ਪਾ: - ਸਸਤ੍ਰ, ਵੀ ਹੈ ।

ਲੈ ਗਈ ਨਿਜ ਗ੍ਰਹਿ ਅਪਛਰਾ, 'ਰਨਧੀਰ ਨਾਹ ਸੁਹਾਯ ਕੈ ॥
 ਭਟ ਗਏ ਸੁਰਗ ਬਿਵਾਨ ਚੜਿ' ਜਸ ਧਰਮ ਪੁਜ ਵਹਰਾਯ ਕੈ ॥੪੦॥੨੨੦॥੧੮੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ
 ਜਿਹ ਤਜੇ ਆਯੁਧ ਸਮਰ ਮੇ, ਭਜ ਗਏ ਆਪ ਲਜਾਯ ਕੈ
 ਨਾਸਯੋ ਲੰਕ ਪੁਲਕ ਤਿਹ ॥ ਗੋ ਕੁਲਿ ਕਲੰਕ ਲਗਾਯ ਕੇ
 ਨਰਕ ਬਾਸਿ ਨ ਠੰਰ ਪਾਵਤ ਗਏ ਅਜਸੁ' ਬਢਾਯ ਕੈ ॥
 'ਹੀਨਿ ਭੇ ਪਰਾਕ੍ਰਮ ਤੇ ਗੋ ਧਰਮ ਤੇਜ ਗਵਾਯ ਕੈ ॥੪੧॥੨੨੧॥੧੮੩੯॥
 ਭਯੋ ਦਾਰੁਨ ਦਿਹ^{੧੦} ਆਹਵ, ਨਹਿ ਸਕਤਿ ਪਾਰ ਬਸਾਯ ਕੈ'
 ਜੂਝਗੀ ਪ੍ਰਤਿਨ^{੧੨} ਸਕਲ, ਬਹੁ ਬੀਰ ਦਏ ਲਟਾਯ ਕੈ
 ਅਸੁਰ ਮਾਰ ਬਿਪ੍ਰੇਸ^{੧੩} ਕੀਨੇ, 'ਕਟਕ ਦੀਨ ਉਲਟਾਯ ਕੈ ॥
 ਜਮ ਧਾਮ ਬਹੁਤ ਪਠਾਯ ਨਿਸਚਰ^੮ ਚਮੁ ਦੀਨਿ ਹਟਾਯ ਕੈ ॥੪੨॥੨੨੨॥੧੮੪੦॥
 ਸੁਰ ਪ੍ਰਥਲ ਭੇ ਹਤ^{੧੪} ਦੀਨ ਨਿਸਚਰ, ਸਮਰ ਪ੍ਰਲਯ ਰਚਾਯ ਕੈ ॥
 'ਹਠੇ ਸੰਘਰ ਰੋਪ ਸੁਰ ਦਲ ਗਜੇ ਹਰਖ ਬਢਾਯ ਕੈ
 ਖੇਤ ਜੀਤ ਲਿਯੋ ਅਮਰਗਨ^{੧੬}, ਅਸੁਰ ਦੀਨ ਭਜਾਯ ਕੈ ॥
 'ਸਰਪਾਉ ਲਾਲਨ ਹਾਰ ਮੁਕਤਾ, 'ਖਿਲਤ ਸੁਰਨ ਦਿਵਾਯ ਕੈ ॥੪੩॥੨੨੩॥੧੮੪੧॥
 ਜੁਟੇ ਨਿਸਚਰ ਫੇਰ ਦਲ, ਲਲਕਾਰ ਆਏ ਧਾਯ ਕੈ ॥
 ਸਪੁ^{੨੦} ਸੂਰ ਪ੍ਰਾਨ ਨਿਸਚਰ, ਨਾਹ^{੨੧} ਜੁਟੇ ਰਿਸਾਯ ਕੈ
 'ਲੈ ਬਿਬਿਧ ਸੈਨ ਸਵਾਰ 'ਬਖਤ੍ਰ ਪੋਸ਼ ਸਿਲਹ ਛਕਾਯ ਕੈ ॥
 'ਡਾਰ ਬਰਗਸਤਾਨ ਤੁਰਗਨ 'ਚਤੁਰ ਸੈਨ ਲਿਵਾਯ ਕੈ ॥੪੪॥੨੨੪॥੧੮੪੨॥

੧. ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਲਕਬਣਾ ਕੇ । ੨. ਉਸਤਤਿ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪੁਜਾ ਝੁਲਾ ਕੇ । ੩. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ । ੪. ਸ਼ਸਤ੍ਰ । ੫. ਯੁੱਧ ।
 ੬. (ਇਤਨੇ ਮਹਾ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਹਨ ਕਿ ?) ਨਤਕ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਭੀ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ, ਨਰਕ ਦੇ (ਵਾਸਿਨ) ਘਰਾਂ ਵਿੱਚ ਥਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੭. ਨਿੰਦਾ, ਅਪਯਾਸ । ੮. ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਹੀਣ ਹੋ ਗਏ । ੯. ਭਯਾਨਕ । ੧੦. ਵਡਾ, ਭਾਰੀ ।
 ੧੧. ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦਾ, ਪੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਚਲ ਸਕਦੀ । ੧੨. ਫੇਜ਼ । ੧੩. ਨਾਸ । ੧੪. ਫੇਜ਼ ਨੂੰ (ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ) ਉਲਟਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ । ੧੫. ਮਾਰ । ੧੬. ਦੋਵੇਂ ਦਿੱਤੇ ਨੇ, ਲਾਲਾਂ ਦੇ ਸਿਰੋਪਾ ਮੋਤੀਆਂ ਦੇ ਹਾਰ ਅਤੇ ਸਾਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਦਿਵਾ ਕੇ (ਦੋਵੇਂ ਦਿੱਤੇ) ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਲਈ । ੨੦. ਸੰਤ (੭) । ੨੧. ਚੇਤਨ ਸੈਨਾਪਤੀ । ੨੨-੨੩. (ਘੋੜ) ਸ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅਤੇ ਸੰਜੋਆਂ ਜਿਹੇ ਤੇ ਹਥਯਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾ ਕੇ । ੨੪. ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਸੰਜੋਆਂ ਪਾ ਕੇ । ੨੫. ਜਾਲਾਕ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ, ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ।

A ਪਾ:—ਜੇ ਤਜੇ ਆਯੁਧ ਸਮਰ ਮੇ ਤਜ ਗਏ ਆਪ ਲਜਾਯ ਕੈ ।
 B ਪਾ:—ਨਾਸਯੋ ਲੰਕ ਪੁਲਕ ਤੇ । C ਪਾ:—ਜਮਧਾਮ ਦੀਨ ਪਠਾਯ ਨਿਸਚਰ, ਵੀ ਹੈ ।

ਰਕਤ-ਲੋਚਨ^੧, ਕੁੰਭ-ਦਾੜ-ਭਟ-ਸ੍ਰੋਤ-ਦੇਤ-ਰਿਸਾਯ ਕੈ
 ਭਿਰੋ-ਲੈ-ਲੈ-ਚਮੂ-ਨਿਜ-ਨਿਜ, ਦੁੰਦ-ਧੂਮ^੨ ਮਚਾਯ ਕੈ ॥
 ਪ੍ਰਮਾਛ-ਭਟ-ਭੀਮਦਾੜ-ਰੁ ਸ੍ਰੋਨ-ਅੰਗ^੩ ਕੁਹਾਯ-ਕੈ^੪
 ਰਿਸਯੋ ਦੀਰਘਕਾਯ ਦਾਨੋ, ਦਲ-ਘੋਰ-ਦਾਰੁਨ-ਛਾਯ-ਕੈ ॥੪੫॥੨੨੫॥੧੮੪੩॥
 ਲਲਕਾਰ ਦ੍ਰਾਦਿਸ-ਬੀਰ ਬਰ, ਗਜ-ਪਲ^੫ ਤੁਰਗ-ਧਵਾਯ-ਕੈ^੬ ॥
 ਸਮਰ-ਸਾਮੁਹਿ-ਰਚਯੋ-ਨਿਸਦਿਨ, ਘੋਰ-ਅਸਤੁਨ-ਚਾਯ-ਕੈ
 ਮਗ-ਰੋਕ-ਸੁਰ-ਦਲ, ਅਸੁਰ-ਲੀਨੋ, ਭਿਰੋ-ਸੁਮਰ ਰਿਸਾਯ-ਕੈ ॥
 ਬਾਨ-ਦ੍ਰਾਦਿਸ-ਏਕ-ਏਕ-ਭਟ-ਓਰ ਦੀਨ-ਚਲਾਯ-ਕੈ ॥੪੬॥੨੨੬॥੧੮੪੪॥
 ਛੁਟੇ-ਬਾਨ ਬਿਸਾਲ-ਅਹਿ-ਸਮ^੭, ਹਨੋ-ਸੁਭਟ-ਤਕਾਯ-ਕੈ ॥
 ਲਹ ਲਹਤ ਬਾਨ ਪ੍ਰਜੁਲਤ ਤੀਛਨ, ਲਗੇ ਬਪੁ ਭਟ ਜਾਯ ਕੈ ॥
 ਬੇਧ ਅੰਗਨ ਬਾਨ ਦ੍ਰਾਦਿਸ 'ਤਨ ਏਕ ਏਕ ਛਾਯ ਕੈ ॥
 ਸ੍ਰਿੰਗ ਗਿਰ ਪਰ ਬਜਾਲ ਲਿਪਟੇ, 'ਸਰ ਰਹੇ ਉਰਝਾਯ-ਕੈ ॥੪੭॥੨੨੭॥੧੮੪੫॥
 ਲੈ ਬਿਬਿਧ ਆਯੁਧ^੮ ਤਿੱਛ ਦਾਰੁਨ, ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਬਗਾਯ ਕੈ^੯
 ਬਾਨ-ਬੱਜ੍ਰ ਪ੍ਰਹਾਰ ਗੋਲਨ, ਪੁੰਧ-ਧੂਮ ਰਚਾਯ ਕੈ ॥
 ਲਗੇ ਤਾਲੀ ਸ੍ਵਨ ਸਭਹਨ, ਸੱਦ-ਤੁਪਕ-ਸੁਨਾਯ-ਕੈ
 ਸਜੇਦ^{੧੦} ਬਿਨ ਭਟ-ਭਏ-ਸਿਗਰੇ, ਗਯੇ ਅਸੁ-ਜੁਝਾਯ ਕੈ ॥੪੮॥੨੨੮॥੧੮੪੬॥
 ਬਿਬਿਧ ਸਜੇਦ ਮੰਗਾਇ-ਨਿਜ-ਨਿਜ, ਚੜੈ-ਸਮਰ-ਸੁਹਾਯ-ਕੈ ॥
 ਬ੍ਰਿਖਭ^{੧੧} ਏਣ^{੧੨}, ਤੁਰੰਗ^{੧੩}, ਮੁਖਕ^{੧੪} ਮੋਰ^{੧੫} ਮਹਿਖ ਧਵਾਯ ਕੈ^{੧੬} ॥
 ਬਿਵਾਨ-ਨਾਨਾ ਬਰਨ^{੧੭} ਚੜ ਸੁਰ, 'ਭਟ ਰੇਲ ਠੇਲ ਹਕਾਯ ਕੈ ॥

੧. ਸ੍ਰੇਣਤ ਨੰਨ (ਨਾਮੋ) ਦੋਤਯ-ਸੰਨਾਪਤਿ । ੨. ਬਹੁਤ-ਭੰਡ-ਰੋਲਾ । ੩. ਸ੍ਰੇਣਤ ਕਾਯ, (ਨਾਮੀ) ਦੋਤਯ-ਸੰਨਾਪਤਿ ।
 ੪. ਗੱਜ ਕੇ । ੫. ਹਾਥੀ ਦੋਤਾ ਕੇ । ੬. ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਭਜਾ ਕੇ । ੭. (ਨਿਸ ਦਿਨ) ਲਗਾਤਾਰ ਸਨਮੁਖ ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਾਰੰਭਿਆ ।
 ੮. ਅਸਤਰਾਂ ਨੂੰ ਜੁੱਕ ਕੇ ਤੇ ਘੋਰ ਕੇ ਅਸਤ੍ਰ ਨਚਾ ਕੇ ਘੋਰਿਆ । ੯. ਦੋਤਾਂ ਨੇ ਦੋਵ ਦਲ ਦਾ ਰਾਹ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ।
 ੧੦. ਇਕ ਇਕ ਸੂਰਵੀਰ ਵੱਲ ਬਾਰਾਂ ਬਾਣ । ੧੧. ਵਭੇ ਸਰਪਾਂ ਵਰਗੇ । ੧੨. ਲਹ ਲਹ ਕਰਦੇ ਤੇ ਚਮਕਦੇ ਹੋਏ ਤਿੱਖੇ
 ਤੀਰ । ੧੩. ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚ । ੧੪-੧੫ ਇਕ ਇਕ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘੋਰ ਕੇ (ਸਾਰਿਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ
 (ਬਾਰਾਂ) ਬਾਣਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿੰਨ ਦਿੱਤਾ । ੧੬-੧੭ ਤੀਰ (ਇਉਂ) ਫੱਸ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ (ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਪਹਾੜ ਦੀ
 ਚੋਟੀ ਤੇ ਸੱਪ ਚੋਬੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ! ੧੮. ਸਸਤ੍ਰ । ੧੯. ਚਲਾ ਕੇ । ੨੦. ਬਾਣ, ਪਥਰ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਨੂੰ ਚਲਾਇਆ ।
 ੨੧-੨੨ ਤੱਪਾਂ (ਬੰਦੂਕਾਂ) ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਟਕਟਕੀ ਲਗ ਗਈ ਅਰਥਾਤ ਕੰਨ ਬੰਨੇ ਹੋ ਗਏ।
 ੨੩. ਰਥ । ੨੪. (ਸੈਲ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਚੜਕੇ) । ੨੫. ਮ੍ਰਿਗ (ਤੇ ਚੰਦ ਚੜਕੇ) । ੨੬. ਘੋੜੇ (ਤੇ ਸੂਰਜ ਚੜਕੇ) ।
 ੨੭. ਚੂਹੇ (ਤੇ ਗਣੇਸ਼ ਚੜਕੇ) । ੨੮. ਸ਼ਾਮਿ ਕਾਰਕਿ ਮੋਰ (ਤੇ ਚੜਕੇ) । ੨੯. (ਅਤੇ ਯਮਰਾਜ) ਖੁੱਟੇ ਨੂੰ ਦੋਤਾ
 ਚਲਾਏ । ੩੦. ਬਹੁਤ ਰੰਗਾਂ ਦਿਆਂ ਵਿਸਮਾਨਾਂ ਤੇ । ੩੧. ਸੂਰਮੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਤੇ ਭਜਾ ਕੇ (ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ) ਠੇਲ ਦਿੱਤੇ ।

ਜੁਟੇ ਦੁਾਦਸ ਬੀਰ ਜੋਧਨ, ਬਿਬਿਧ ਸਸਤ੍ਰ ਛਕਾਯ ਕੇ ॥੪੯॥੨੨੯॥੧੮੪੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥

ਲੈ ਚੜ੍ਹ, ਸੂਲ^੧, ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਸਾਰੰਗ^੨ ਬਿਸਖ^੩, ਜਮਧਰ^੪ ਸਿਪਰ^੫ ਸਰ ॥

ਕਮੰਦ, ਫਾਂਸਿ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਸਹਿਬੀ^੬, ਚੰਦ ਬਾਨ^੭, ਸਪੰਡ ਪਰ

ਸਿਲੀਮੁਖ, ਤਰਵਾਰ, ਬੱਲਮ, ਗੁਰਜ, ਗੋਠਨ ਧਾਰ ਕਰ

ਸੰਬੂਹ ਸਸਤ੍ਰ, ^੮ਬਿਖੀ ਬਾਨਨ, ਏਕ ਏਕਹ ਹਨਜੋ ਜਰ ॥੫੦॥੨੩੦॥੧੮੪੮॥

ਧਵਾਜ ਬਾਰਨ^੯ ਆਪੁ ਆਪਨ, ਰੁਕੈ ਨਿਸਚਰ ਸਮਰ ਕਰ^{੧੦} ॥

ਬਰਖਾਇ ਦਾਰੁਨ ਘਟਾ^A ਸਸਤ੍ਰਨ, ^{੧੧}ਰੁਕਯੋ ਮਾਰਗ ਅਸੁਰ ਬਰ ॥

ਸਮੁਹਾਯ ਰੁਦ੍ਰ, ਗਨੇਸ, ਕਾਰਤਿਕ, ਸੂਰ, ਸਸਿ, ਜਮ, ਬਰੁਨ ਹਰਿ^{੧੨} ॥

ਕ੍ਰਬੋਰ, ਚਿਤ੍ਰਰਥਿ ਸਮੁਹਿ ਜੁੱਟੇ, ^{੧੩}ਨਿਪਤਿ ਬਿਕ੍ਰਮ ਨਾਹ ਨਰ ॥੫੧॥੨੩੧॥੧੮੪੯॥

ਤਾਕ ਤਾਕ ਪ੍ਰਹਾਰ ਆਯੁਧ^{੧੪}, ^{੧੫}ਹਨਤ ਨਿਸਚਰ ਕ੍ਰਪ ਕਰ ॥

ਕਮੰਦ, ਸਹਿਬੀ, ਸੈਫ, ^{੧੬}ਨਾਵਕ, ਸਾਂਗ, ਪੈਨੀ ^{੧੭}ਤੇਗੋ, ਸਰ ॥

ਚਲਾਇ ਸੂਲ, ਤ੍ਰਿਸੂਲ ਤੀਛਨ, ਬਾਨ ਸਾਰੰਗ^{੧੮} ਧੋਪ, ਚਕਰ ॥

^{੧੯}ਹਤ ਲੀਨ ਨਿਸਚਰ ਨਾਹ ਸਾਤੋ^B, ^{੨੦}ਹਨਜੋ ਛਿਨ ਮੈ ਅਸੁਰ ਬਰ ॥੫੨॥੨੩੨॥੧੮੫੦॥

੧. ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਬਾਣ। ੨. ਧਨੁਖ। ੩. ਤੀਰ, ਬਾਨ। ੪. ਫੇਵਾ ਫਾਹੀ, ਯਮਦਾਜ਼, ਕਟਾਰ। ੫. ਢਾਲ।
 ੬. ਬਰਛੀ ੭. ਇਕ ਤਰਾਂ ਦਾ ਬਾਣ ! ੮. ਅਤੇ ਜਹਰੀ ਬਾਣਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਾ ਕੇ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ
 ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ੯. ਹਾਥੀ ੧੦. ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੈਤਜ ੧੧. ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਦੈਤਾਂ (ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ) ਨੇ
 ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਲਿਆ। ੧੨. ਦੇਵਤੇ। ੧੩. ਮਨੁਖਾਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਰਾਜਾ ਬਿਕ੍ਰਮ। ੧੪. ਸ਼ਸਤ੍ਰ
 ਚਲਾਏ ਹਨ। ੧੫. ਕ੍ਰੋਧ ਕਰ ਕੇ ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੧੬. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੧੭ ਤਿੱਖੀ। ੧੮. ਧਨੁਖ।
 ੧੯. ਸੱਤੇ ਹੀ ਦੈਤਯ ਸੈਨਾਪਤਿ ਮਾਰ ਲਏ। ੨੦. ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਦੈਤਜ ਨੂੰ ਛਿਨ ਵਿੱਚ ਮਾਰਿਆ।

A ਪਾ: ਛਟਾ।

B ਇਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਅਗੇ ਅੰਕ ੬੫੨੪੫੧੮੬੬। ਤੱਕ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਯੁੱਧ ਆ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸਮੁਦਾਯ ਨਹੀਂ
 ਕਿੰਤੂ-ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ। ਸਾਫ ਮਾਲੂਮ ਪੈ-ਰਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਇਕ ਦੈਤ-ਯੋਧਾ ਜਿਹੜਾ ਬੜਾ ਭਾਰੀ ਪਰਾਕ੍ਰਮੀ ਅਤੇ ਮਾਯਾਵੀ
 ਹੈ—ਯੁੱਧ ਕਰ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਕਦੀ ਜੰਮੀਨ ਤੇ ਜੰਗ-ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਦੀ ਆਸਮਾਨ ਤੇ ਯੁੱਧ-ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੇਵਤੇ ਸਮੁਦਾਯ
 ਹਨ। ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੈਤਜ ਮਾਰਿਆਂ ਮਰਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਯਤਨ ਨਿਸਫਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
 ਅਖੀਰ ਛਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਪਸਰਾਂ ਆ ਕੇ ਨਾਚ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਤੋਂ ਦੈਤਜ ਸੈਨਾਪਤਿ ਦਾ ਬਲ ਫੀਨ ਹੋਂਦੇ
 ਹੋਏ ਨੂੰ ਦੇਵਤੇ 'ਸਾਂਗ' ਚਲਾ ਕੇ ਮਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਅਪਸਰਾਂ ਪਤਿ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰਾ
 ਪ੍ਰਸੰਗ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਗਲਾਂ ਮੰਟੀਆਂ ਮੰਟੀਆਂ ਲੁਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਜੀ ਉਤੇ ਆਕ੍ਰਮਣ ਕੀਤਾ
 ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ—੧ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ? ਦੈਤਜ ਯੋਧਾ ਤਾਂ ਏਨਾ ਭਾਰੀ ਜੰਗ-ਨੇਤਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਸਿਰ ਵੇਰੋ
 ਤਾਂ ਵੀ,—ਖ਼ਤਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸਗੋਂ—ਉਸ ਏਨਾ ਜੋਸ਼ ਵਿਖਾਇਆ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਸਿਰ ਕਾਯਮ ਯੋਧਿਆਂ

'ਬਿਨ ਮੁੰਡ ਰੁੰਡ ਕਬਿਧ ਜੁੱਟਯੋ, 'ਤੇਗ ਤੀਫਨ ਮਾਰ ਧਰA ॥
 'ਫਿਤ ਤਜਾਗ ਨਭ ਮਗ ਪੈਠ ਧਾਵਤ, ਕਰਤ ਬਰਖਾ ਸਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ॥
 ਪੁਬਲ ਮਾਯਾਵੀ^੫ ਨਿਸਾਚਰ, 'ਰੁਪਯੋ ਸੰਘਰ ਪ੍ਰਲਯ ਕਰ ॥
 'ਕਰਤ ਮਾਰ ਪ੍ਰਹਾਰ ਸੁਭਟਨ, ਹਿਦੁਜ ਮਾਰਤ ਤਾਕ ਸੁਰB, ॥੫੩॥੨੩੩॥੧੮੫੧॥
 'ਨਭ ਤਜਾਗ ਪੁਨ ਫਿਤ ਧਾਜ ਆਵਤ, 'ਉਠਤਿ ਧੁਕਧੁਕ ਦੀਹ ਸਦ ॥
 'ਜਿਸ ਓਰ ਪੈਠਿਤ ਕਟਕ ਚੂਰਤ, 'ਹਨਤ ਸੁਰ ਦਲ ਪ੍ਰਲਯ ਹਦ ॥
 'ਪਕਰ ਫੀਲ ਤੁਖਾਰ ਲੇਵਤ, ਟਕਰਾਇ ਮਾਰਤਿ ਦੈਂਤ ਗਜ^੬ ॥
 'ਝਕੌਰ ਰਥਨ ਬਿਵਾਨ ਚੂਰਤ, ਭਜੋ ਸੁਰ ਗਨ ਧੀਰ ਤਜ ॥੫੪॥੨੩੪॥੧੮੫੨॥

੧. ਸਿਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਧੜ ਹੀ (ਜੰਗ ਵਿੱਚ) ਜੁੱਟ ਪਿਆ। ੨. ਤਿਖੀ ਤਲਵਾਰ ਦੀ ਮਾਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ੩. ਧਰਤੀ ਛੱਡ ਕੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੇ ਉੜਦਾ ਹੈ। ੪. ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ। ੫. ਜਾਦੂਗਰ, ਇੰਦੁਬਾਲੀ। ੬. ਪੁਲਯ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੁਧ ਵਿੱਚ ਠਹਿਰਿਆ।
 ੭. ਉੱਤਮ ਯੋਧਿਆਂ ਵੱਲ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਵਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੮. ਆਕਾਸ਼ ਛੱਡ ਕੇ ਫਿਰ ਉੜ ਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੯. ਬੁਕ ਧੁਕ ਕਰ ਕੇ ਭਾਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੧੦. ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦਾ ਹੈ ਫੌਜ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੧. ਦੇਵ ਦਲ ਮਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਪ੍ਰਲਯ ਦੀ ਵੀ ਅਖੀਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ੧੨. ਹਾਥੀ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ੧੩. ਗਰਜ ਕੇ। ੧੪. ਰਥਾਂ ਨੂੰ ਹਲੂਣੇ ਦੇ ਕੇ ਵਿਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

A ਬਿਨਰੁੰਡ ਰੁੰਡ ਕਬਿਧ ਜੁਟਿਓ ਲੈ ਤੇਗ ਤੀਫਨ ਮਾਰ ਧਰ।

B ਪਾ.—ਸਰ, ਵੀ ਹੈ।

ਵਿਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਏਨੇ ਪਰਾਕ੍ਰਮੀ ਅਤੇ ਪਿਛੇ ਆਈ ਹੋਈ ਸਾਰੀ ਦੈਤਜ ਸੈਨਾ ਤੇ ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਮੁਖਯ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਕੀ ਵਜਾ ਹੈ ?

(੨) ਏਡੇ ਮਹਾਨ ਯੋਧੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਇਕ ਯੋਧਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਅਤੇ ਤਾਂ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਮਿਲ ਕੇ ਹਰਾ ਲਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਇਕ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਰਨਾ ਕਠਿਨ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਤਾਂ ਵੀ ਅਖੀਰ ਜਿਸ ਦੀ ਸਾਂਗ ਨਾਲ ਏਡਾ ਭਾਰੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਰਿਆ—ਉਹਦਾ ਵੀ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ। ਇਹ ਵੀ ਭੁੱਲ ਮਾਮੂਮ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ? ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੋਂ ਕੋਈ ਬੰਦ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਅਣਗਹਿਲੀ ਨਾਲ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅੱਕ ਪਛਾ੨੩੪।੧੮੫੫ ਦੀ ਇਸ ਟਕਰਾਇ ਮਾਰਤਿ ਦੈਤ ਗਜ,—ਤੁਕ ਵਿੱਚ “ਗਜ” ਪਦ ਅਨੰਗਤ ਜਿਹਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਿਚੋਂ “ਸੰਗਜਾ” ਕਢੀਏ ਤਾਂ ਪਿਛੇ “ਕੁੰਡ ਦਾੜ” ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ‘ਦਾੜ’ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅੰਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ? ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ਕੁੰਭਿਨ. ਹਾਥੀ ਅਰਥ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁੰਡ ਹਾਥੀ ਦੇ ਸਿਰ ਦਿਆਂ ਟੋਇਆਂ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨਾਂ ਟੋਇਆਂ ਵਾਲਾ ਕੁੰਡੀ ਹਾਥੀ ਹੈ, ਅਤੇ ‘ਹਾਥੀ’ ਦਾ ਪੁਲਯ ‘ਗਜ’ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕੁੰਭਦਾੜ ਨਾਮੇ ਸੂਰਵੀਰ ਦਾ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜਾ ਉੱਤ੍ਰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ‘ਨਾਂਹ’ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀ ਹੀ ਦੇਵਸੈਨਾ ਦੀ ਕਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਓਪਰਾ ਯਾ ਸੰਗਤ ਬੰਧਕ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਜੇ ਹੋਰ ਖੋਜ ਦੀ ਲੋੜ ਭਾਸ ਰਹੀ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥ ਕਰਤ-ਬਰਖਾ ਰੁੰਡ-ਮੁੰਡਨ ਨਭ-ਛਾਯ ਪੁਨ-ਛਿਤ-ਆਯ-ਕਰ ॥
 ੧ਧਰ-ਝੋਟ-ਸੋ-ਸੋ-ਪਕਰ-ਸੁਰ ਨਰ, ੨ਦੈ-ਸਟਕ-ਪਟਕ-ਘੁਮਾਯ-ਕਰ ॥
 ੩ਬਿਕਲ ਘੁਰਮ ਦੇਵ, ਨਰ, ੪ਨਭ ਪੈਂਡ ਦੇਤਿ ਪਠਾਯ ਕਰ
 ਗੁਰ, ਕੰਕ, ਭੂਤ, ਮਸਾਨ, ਜਖ, ੫ਤਲ ਪੈਂਡ ਦੇਤ ਪੀਚਾਯ ਕਰ ॥੫੫॥੨੩੫॥
 ਮੰਡਿਯੋ ਦਾਰੁਨ ਦੀਹ ਸੰਘਰ ਸੈਨ ਸੁਰ ਹਤ ਦੀਯ ਸਭਹਿ
 ਹੂੰ ਬਿਕਲ ਆਤੁਰ ੧੦ ਸੁਭਟ ਸੁਰ, ਨਰ, ਰੁਕਯੋ ਚਹੁੰ ਦਿਸ ਘੋਰ ਤਹਿ
 ਬਾਨ, ਗੋਲਾ, ਬੱਜੂ ੧੧, ਅਸਤ੍ਰ, ਪਠੈ ਦੀਨਿ ਸੁ ਘੋਰ ਤਹਿ ॥
 ੧੨ਛੇਦ ਅੰਗ ਸਮਸਤ ਨਿਸਚਰ, ੧੩ਡਿਗਯ ਧੀਰਜ ਤਯਾਗ ਮਹਿ ॥੫੬॥੨੩੬॥੧੮੫੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ

ਉਡਯੋ ਬਿਨ ਜਤਨ ਪਾਯ ੧ ਦਾਰੁਨ, ੨ਰੁਕਯੋ ਸੁਰ ਨਰ ਪੈਂਡ ਹੀ ॥
 ਪਕਰ ਸ੍ਰਾਮਿ, ਗਨੇਸ ਕਹ, ਪੁਨ ਉਡਯੋ ਨਭ ਮਗ ਛੋਕ ਹੀ ੩ ॥
 ੪ਲੈ ਸੂਲ ਪਾਨ ਮਹੇਸ ਯਾਯੋ ਸਾਮ ਗਨਪਤਿ ਹੇਤੁ ਹੀ ੫ ॥
 ਛਿਨਾਇਯੋ ਲੀਨਯੋ ਸਾਮ, ਗਨਪਤਿ, ੬ਜੁੱਧ ਦਾਰੁਨ ਦੈਤ ਹੀ ॥੫੭॥੨੩੭॥੧੮੫੫॥
 ਹਨਯੋ ਤੀਛਨ ਸੂਲ ਰਿਸ ਕਹ ੭, ਗਿਰਯੋ ਭੂਮਿ ਅਕਾਸ ਹੀ ੮ ॥
 ੯ਉਠਯੋ ਬਹੁਰ ਪ੍ਰਹਾਰ ਸੁਭਟਨ, ੧੦ਸਿਹਰ ਬਿਬਿਧ ਪ੍ਰਕਾਸ ਹੀ ॥
 ਕਰਤਿ ਬਰਖਾ ਗਜਾ, ਪਾਵਕ ੧੧ ਝੜ ਲਾਇ ਤਤਿਤਾ ਹਾਸ ਹੀ ੧੨ ॥
 ਤੁਸਾਰ ੧੩, ਅਜਗਰ ੧੪ ਕਹੂੰ ਬਰਖਤਿ, ੧੫ਬਹਿਤ ਬੇਗ ਬਤਾਸ ਹੀ ॥੫੮॥੨੩੮॥੧੮੫੬॥

੧. ਧੜਾਂ ਤੇ ਸਿਰਾਂ ਦੀ। ੨—੩. ਸੋ ਸੋ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਤੇ ਘੁਮਾ ਕੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਪਟਕਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ੪—੫. ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਨਰਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਤੇ ਬੇ-ਹੋਸ ਜਹੇ ਕਰ ਕੇ, ਆਕਾਸ ਰਾਹੇ ਭੇਜ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਉਤਾਂਹ ਚਲਾ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ੬. ਨੌਂ ਗ੍ਰਹ। ੭. ਪੈਰਾਂ ਬਲੇ ਪੀਚ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ੮. ਆਰੰਭਿਆ ੯. ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। ੧੦. ਦੁਖੀ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋਏ। ੧੧. ਪੱਥਰ। ੧੨—੧੩. ਦੈਤਯ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਗੰਢੇ ਅਤੇ ਧੀਰਜ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ (ਛੇਤੀ ਹੀ) ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿਗ ਪਿਆ। ੧੪. ਨਿਰਯਤਨ ਹੀ। ੧੫. ਦੇਵਾਂ ਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਰਾਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ। ੧੬. ਵਿਛੋੜ ਕੇ। ੧੭. ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਤਿਸੂਲ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਤਿਆ। ੧੮. ਵਾਸਤੇ ਲਈ। ੧੯. ਛੁਡਾ ਲਏ। ੨੦. ਜ਼ਨਾਨਕ ਦੇਤਨ ਨਾਲ ਲੜ ਕੇ। ੨੧. ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ। ੨੨. ਆਸਮਾਨ ਤੋਂ। ੨੩. ਫਿਰ ਉਠਿਆ ਤੇ ਯੋਧਿਆ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ। ੨੪. ਬਹੁਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਦੂ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ੨੫. ਅਗਨਿ। ੨੬. ਬਿਜਲੀ ਜਮਕਦੀ ਹੈ। ੨੭. ਬਰਦ। ੨੮. ਵਡਾ ਸੱਪ। ੨੯. ਤੋਜੀ ਨਾਲ ਝੱਖੜ ਚਲਦੇ ਹਨ।

A ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਭੇਦ ਕਈਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਅਸੂਧ ਹੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦੇ ਨੇਂ। ਜਿਹਾ ਕਿ, “ਧਰ ਝੋਟ ਸਉ ਸਉ ਪਕਰ ਸੁਰ ਨਰ ਦੇ ਕਸਟ ਧਰਹਿ ਘੁਮਾਇ ਕਰ” (ਹਜ਼ੁਰ ਸਾਹਿਬ) “ਬਿਕਲ ਘੁਮਰਤ ਦੇਵ ਨਰ ਪੈਂਡ ਦੇਤ ਪਠਾਯ ਕਰ” (ਨਾਨਕਿਆਣਾ)।

ਲੰਬਾਨ ਸੁਭਟ ਪ੍ਰਾਠਨ ਸੁਰ, ਨਰ ਕਟਿ ਦੀਨੁ ਜਾਦੂ ਦੈਤ ਹੀ ॥
 ਮਗ ਰੋਕ ਲੀਨੋ ਘੋਰਿ ਨਿਸਚਰ, 'ਹਨਜੇ ਦ੍ਰਾਦਸ ਜੈਤ ਹੀ
 ਫਿਤਰ ਗਿਰੈ ਬਿਨ ਤਨ ਖਾਯ ਘਾਯਨ, ਪੁਨ ਉਠਜੇ ਰੁਝ ਸਮੇਤ ਹੀ ॥
 'ਨਹ ਮਰਤ ਮਾਰੇ ਕੈਸਿਹੂੰ ਨਹਿ ਟਰਤ ਨਿਸਚਰ ਖੇਤ ਹੀ ॥੫੯॥੨੩੯॥੧੮੫੭॥
 ਦਈ ਆਗਯਾ^੫ ਪ੍ਰੇਤ, ਭੂਤਨ, ਮਾਸਾਨਿ, ਬੈਤਲਿ ਜੁੱਗਨੀ ॥
 ਜੋਖਿ, ਗੰਧੂਭਿ, ਅਪਛਰਨਿ, ਜਾ ਕਰਹੁ ਨਿਤ^੫ ਰੁ ਰਾਗਨੀ ॥
 ਬਿਰਮਾਯ^੬ ਅਸੁਰ ਰਿਝਾਯ ਲੀਜੇ, ਬਨਾਯ ਸਾਜ ਸਮਾਜਨੀ^੭ ॥
 ਨਗਨ ਹੋ ਸਭਿ ਨਿਤ ਕੀਜੇ, 'ਕਰਹੁ ਬੀਰਜ ਨਿਪਾਤਨੀ ॥੬੦॥੨੪੦॥੧੮੫੮॥
 ਲਈ ਆਗਯਾ ਮਾਨ ਸਬਹਨਿ, ਹੋ ਜੁੱਥ ਜੁੱਥ ਚਲੀ ਤਰਾ ॥
 'ਕਰਤ ਹਾਸ ਬਿਲਾਸ ਮੰਗਲ, 'ਭਯੋ ਆਨੰਦ ਉਰ ਮਹਾਂ ॥
 ਰਹਸਜ ਚਾਉ^੮ ਬਦਾਇ ਹਿਯ ਮਹਿ ਚਲੈ ਖਿਰ ਖਿਰ ਹਸਤ ਹਾ^੯ ॥
 ਖਜਾਲ^{੧੦} ਛੰਦਨ ਗਾਇ ਝੂਮਰ^{੧੧} ਗਈ ਨਿਸਚਰ ਥੋਜਹਾਂ ॥੬੧॥੨੪੧॥੧੮੫੯॥
 ਕਰਤਿ ਗਾਨ ਸੰਗੀਤ ਨਿਤਿਤਿ ਹਾਵ ਭਾਵ ਪ੍ਰਪੰਚ ਸੋ^{੧੨} ॥
 'ਕਟਾਛ ਸਾਨਤ ਨਯਨ ਅੰਜਨ 'ਮੰਦ ਹਾਸਤਿ ਸੰਚ ਸੋ^{੧੩}
 ਬਜਾਯ ਤਾਲ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਧੋਸਾ ਬੀਨ ਬੰਸੀ ਭਾਵ ਸੋ^{੧੪}
 ਕਰਤਾਲ^{੧੫} ਸਾਰੰਗਿ ਬੇਨੁ ਮੁਹਵਰ^{੧੬} ਜਲ ਤਰੰਗਨ ਚਾਵ ਸੋ ॥੬੨॥੨੪੨॥੧੮੬੦॥
 ਨਚਤ ਕੰਕ ਮਸਾਨ ਭੂਤਨ ਪ੍ਰੇਤ ਮਾਲ ਸੁਹਾਵ ਹੀ ॥
 ਹੋਤੁ ਮੰਗਲ ਚਾਰੁ ਰੁਨਝੁਨ ਹੂਰ ਅਪਛਰ ਗਾਵ ਹੀ ॥

੧. ਬਾਰਾ ਹੀ ਵਿਜਯੀਆ ਨੋ ਮਾਰਿਆ, ਬਾਰਾ ਵਿਜਯੀਆ (ਬਾਣੀ) ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ। ੨. ਸਰੀਰ ਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟਾਂ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿੱਗਦਾ ਹੈ। ੩. ਧੜ ਦੇ ਹੀ ਸਹਿਤ। ੪. ਦੇਤਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੀ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ। ੫. (ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਨੇ)। ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ੬. ਨਾਚ। ੭. (ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਹਾਵ ਭਾਵ ਵਿਚ) ਝੂਮਾ ਕੇ, ਮੰਹਤ ਕਰ ਕੇ ੮. ਕਾਮ ਦੀ ਬੁੱਢ ਨੂੰ ਗਿਰਾ ਦਿਉ? ੯. ਟੋਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ। ੧੦. ਮੁੰਜੀ ਨਾਲ ਹਾਸ ਵਿਲਾਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। (ਅਪਸਰਾਂ ਦੇ) ਇਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਆਨੰਦ ਹੁੰਦਾ। ੧੧. ਲੁਕਾਵਟ ਯੋਗਤ ਉਤਸਾਹ ੧੨. ਬਹੁਤ ਖਿੜ ਖਿੜ ਹਸਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੩. ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬੱਧਾ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਨਕਸ਼ਾ। (ਅ) ਸੂਪਨ ਵਿਚ ਵੇਖੀ ਹੋਈ, (ੲ) ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਵੇਖੀ ਹੋਈ ਸੂਰਤ, (ਸ) ਸੀਸੇ ਵਿਚ ਵੇਖੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਤਸਵੀਰ, (ਹ) ਇਕ ਛੰਦ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉਚਦੁ ਸੋ ਵਗੈਰੇ ਸਾਇਰਾ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ੧੪. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਚ—ਜੋ ਲਾਸਤ ਨਿਤ ਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ੧੫. ਛਲ ਨਾਲ। ੧੬—੧੭. ਨੇਤ੍ਰ ਕੋਣਾ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰਦੀਆਂ, ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹ ਹਸਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੮. ਨਾਲ ਤਾਲੀ ਵਜੋਂ, ਖੜਤਾਲ ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੧੯. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।

A ਬਏ ਸਾਜ ਸਮਾਜਨੀ ਵੀ ਹੈ।

'ਘੋਰ ਲੀਨ ਚਹੁਵੰਦਰ ਚੁੰ ਰਨ ਨਚਤਿ ਝੁਮਤ ਚਾਵਹੀਂ ॥
 ਲਗਤਿ ਬਾਪੁ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਵੱਲਕ ਕਰਤਿ ਕੇਲ ਰੁਚਾਵਹੀਂ ॥੬੩॥੨੪੩॥੧੮੬੧
 'ਬਿਰਮਾਯ ਲੀਨਯੋ ਅਸੁਰ ਰਾਜਿਨ 'ਨਜਨ ਸੈਨ ਕਟਾਛ ਕੈ
 'ਨਗਨ-ਅੰਗਨ ਦਵਨ ਕੀਨੋ ਉਰ' ਹਨਯੋ ਦੇਵਨ ਤਾਕ ਕੈ ॥
 'ਬਲ ਹੀਨਿ ਛੀਨ ਭਯੋ ਸਭੀ, ਹਤ' ਦੀਨ ਨਿਸਚਰ ਹਾਕ ਕੈ' ॥੬੪॥੨੪੪॥੧੮੬੨
 'ਗਹਿ ਲੀਨ ਅਛਰ ਬੇਵਾਨ ਭਟ ਬਰ, ਲੈ ਗਈ ਸੂਰਗ ਨਿਜ ਨਾਹ ਕਰਿ' ॥
 ਦੇ, ਤਾਲ, ਦੁੰਦਾਭ, ਗਾਇ ਮੰਗਲ, 'ਅੰਕ ਭਰ ਭਰ ਬਾਹ ਧਰਿ ॥
 ਗਲ ਮੇਲ ਮਾਲਾ ਪੁਸ਼ਪ ਪੁੰਜਨ, ਗਈ ਨਿਜ ਨਿਜ ਧਾਮ ਬਰ' ॥
 ਮਿਟਯੋ ਤਾਪ, ਸੰਤਾਪ ਦੇਵਨ, 'ਨਾਸ ਭੋ ਰਿਪੁ ਅਸੁਰ ਬਲਿ ॥੬੫॥੨੪੫॥੧੮੬੩॥
 ਕਰਿ ਹਰਖ ਸੁਰ, ਨਰ ਦੇ ਦਮਾਮਨ, ਹਨਤ ਚੁਨ ਚੁਨ ਦਾਨਵਾ ॥
 ਕਰਤੁ ਬਰਖਾ ਪੁਸ਼ਪ ਸੁਰ ਪੁਰ', ਨਾਸ ਭੋ ਕੁਲਿ ਧਾਨਵਾ' ॥
 'ਪ੍ਰਭੁ ਪਠਯੋ ਨਾਰਦ ਖੇਤ ਦੇਵਨ, 'ਦੈ ਖਿਲਤ ਲਾਲਨ ਬਾਸਕੀ ॥
 ਸਰਪੇਚ', ਕਲਗੀ, ਜਿਗਾ', ਜਮਧਰ, 'ਸਰਪਾਵ ਅਸੁ, ਗਜ ਖਾਸਕੀ ॥੬੬॥੨੪੬॥੧੮੬੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿਡੋਲ ॥

ਦੀਨਿ ਆਯਸ ਬਹੁਰ ਪ੍ਰਭੁ, 'ਨਹਿ ਟਰੈ ਸੁਰ ਨਿਜ ਖੇਤ ਤੇ ॥
 ਨਿਜ ਨਿਜ ਅਨੀ' ਤਜਾਰ ਕਰਿ, 'ਗੜ ਬਾਹ ਸੀਘਰ ਹੇਤੁ ਤੇ ॥

੧. ਚਹੁਆਂ ਪਾਸਯੋਂ ਹੀ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਘੋਰ ਲਿਆ। ੨. ਵੱਲਕਿ ਉਪਰ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਹੱਥ ਦੀ ਚੋਟ। ੩. ਕਾਮ ਚੇਸਟਾ ਦੇ ਕਰਤਕ ਕਰਮ ਨੂੰ ਰੁਚਿ ਵਧੇਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੪—੫. ਦੇਤਜ ਸੈਨਾਪਤਿ ਕੁੰਭਦਾਜ ਨੂੰ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਕੋਣਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ ਕਰ ਕੇ ਮੋਹਤ ਕਰ ਲਿਆ। ੬. ਨੰਗਿਆਂ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ (ਦੇਤਜਦਾ ਵੀਰਯ) ਦ੍ਰਵੀ ਭੂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ੭. ਡਿਗ ਪਿਆ, ਯੋਧਾ ਸਜਯ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ, ਡਿਗਿਆ ਹੋਇਆ ਯੋਧਾ ਕੀ ਸਜੇ? ੮. ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਹੀਣ ਹੋਕੇ ਨਿਰਬਲ ਹੋ ਗਿਆ। ੯. ਫੜੀ ਵਿੱਚ। ੧੦. ਮਾਰ। ੧੧. ਵਿੰਗਾਰ ਕੇ। ੧੨. ਸੁੱਸਟ ਯੋਧੇ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਅਪਸਰਾ ਨੇ ਵਿਆਮ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ। ੧੩. ਆਪਣਾ ਪਤੀ ਬਣਾ ਕੇ। ੧੪. ਜੰਫੀਆਂ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਅਤੇ ਬਾਹੁ ਫੜ (ਫੜ) ਕੇ। ੧੫. ਸੁੱਸਟ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕੇ। ੧੬. ਬਲਵਾਨ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇਤਜ ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ੧੭. ਦੇਵ ਪੁਰੀ ਤੋਂ ਵੁੱਲਾਂ ਦੀ। ੧੮. ਰ ਖਸਾਂ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ। ੧੯-੨੦. ਕਿਰਣਾਂ ਵਾਲਾ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ, ਚਮਕਦਾਰ ਵਿਬਨ ਨੇ ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਪਾਸ ਖਿੱਲਤ ਤੇ ਚਮਕਦਾਰ ਲਾਲਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ। ੨੧. ਪਾ ਤੇ ਲਟਕੇਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਜੜਾਊ ਗਹਿਣਾ। ੨੨. ਕਲਗੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸਜੇਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਗਹਿਣਾ। ੨੩. ਅਮੀਰ ਤੇ ਬਾਦ ਸਾਹ ਵਾ ਮੁਸਾਹਿਬ, ਘੋੜੇ ਹਾਥੀ (ਆਦਿਕ) ਉੱਤਮ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਸਿਰੋਂਪਾ। ੨੪. ਦੇਵਤੇ ਆਪਣੇ ਮੈਦਾਨ ਤੋਂ ਨਾ ਹਿਲਣ! ੨੫. ਫੜ। ੨੬. ਤੁਰਤ ਹੀ ਕਿਲਾ ਬੰਨ ਲੈਣ ਅਰਥਾਤ ਸੈਨਾ ਦੀ ਕਿਲੇ ਵਾਂਗੂ ਰਚਨਾ ਕਰ ਲੈ!

ਬਾਗ-ਤਮਾਮੀ¹-ਅਤਲਸੀ^A ਮਰਮਲ-ਸੁ-ਬਾਸੀ-ਝਾਲਰੀ^B ॥
 ਸ਼ਹਨਾਯ, ਨਵੀਰੀ ਪਖਾਵਜ, ਤੰਬੂਰ, ਗੰਮੁਖ-ਭਾਂਭਰੀ^੧
 ਮੁਰਜੋਂ, ਮੁਚੰਗ^੨ ਰਬਾਬ, ਕਰਨਾ^੩, ਨਾਯ, ਮੁਹਵਰ, ਡਾਮਰੀ^੪ ॥੭੧॥੨੫੧॥੧੮੬੬॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਹਿਡੋਲ-ਬਸੰਤ ॥^੫ਮਨਸਬ-ਰਸਾਲੇ-ਦੂਨ-ਚੰਗੁਨ, ਆਪ-ਆਪੁਨ ਜਾਤ-ਰੀ^੬ ॥
 ਪ੍ਰਿਥਕ-ਪ੍ਰਿਥਕ-ਬਢਾਯ-ਮਨਸਬ ਪਠੈ-ਦੀਨਤੁ ਸਾਂਬਰੀ ॥
 ਅਜੂਦ-ਕਰ-ਕਰ^੭ ਇਨਾਮ-ਦੈ-ਦੈ ਚਾਤੁਰੀ^A
 ਚਾਂਡੂਲ^੮, ਗਜ^੯ ਰਥ, ਸਜੰਦ^{੧੦}, ਅਸੂਨ^{੧੧}, ਮ੍ਰਿਜਾਦ-ਨਿਜ-ਨਿਜ-ਪਾਂਤੁਰੀ^B ॥੭੨॥੨੫੨॥੧੮੭੦॥
 ਦੈ-ਬੰਬ^{੧੨}, ਧੋਸਾ, ਡੰਕ, ਦੁੰਦਤੀ^{੧੩}, ਚਲੇ-ਮੁਨਿਵਰ ਹਰਸ-ਹੀ^{੧੪} ॥
 ਫਹਰਤਿ-ਧੁਜਾ ਕਲਧੋਤ-ਅਤਲਸ^{੧੫}, ਲੈ ਮਿਸਲ^{੧੬} ਨਿਜ-ਨਿਜ ਅਰਸ-ਹੀ^{੧੭} ॥
 ਪਾਂਤ-ਪਾਂਤ ਸੁਧਾਰ-ਪ੍ਰਤਿਨਾ, ਗਿਰ^{੧੮} ਕਨਕ ਉਤਰੇ ਸਰਸ-ਹੀ^{੧੯}
 ਸਸਤ੍ਰ-ਅਸਤ੍ਰ-ਛਕਾਯ-ਦੇਵਨ, ਪਦ-ਕਮਲ ਭਗਵਨ ਪਰਸ-ਹੀ^B ॥੭੩॥੨੫੩॥੧੮੭੧॥

੧. ਤਮਾਮੀ ਕਪੜੇ ਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ। ੨. ਮਲਮਲ (ਅਥਵਾ ਮਖਮਲ) ਦੇ ਝਾਲਰ ਦਾਰ ਵਸਤੂ ਵਾਲੇ।
 ੩. ਨਰਸਿੰਘੇ ਗੂੰਜਦੇ ਹੋਏ। ੪. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੫. ਸਰਨਾਈ। ੬. ਡਵਰੂ ੭. ਦੂਣੇ ਚੋਗੇਟੇ ਮਰਾਠੇ
 ਅਤੇ (ਰਸਾਲੇ) ਚਿਠੀਆਂ। ੮. ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ। ੯. ਅਲਗ ਅਲਗ ਦਰਜੇ ਵਧਾ ਕੇ। ੧੦. ਆਪੋ ਆਪਣਿਆਂ ਜੱਥਿਆਂ
 ਵਿਚ ਵਧਾ ਵਧਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਮਾਨ। ੧੧. ਚਾਤੁਰਾਂ ਨੂੰ। ੧੨. ਪਾਲਕੀ। ੧੩. ਹਾਥੀ। ੧੪. ਰਥ। ੧੫. ਘੋੜੇ।
 ੧੬. ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪੋ ਆਪਣੀਆਂ ਕਤਾਰਾਂ ਵਿਚ। ੧੭. ਚੌਥਾਂ ਲਾ ਕੇ। ੧੮. ਨਗਾਰਾ। ੧੯. ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ।
 ੨੦. ਸੁਨਹਿਰੀ ਅਤਲਸ ਵਾਲੀਆਂ। ੨੧. ਸਾਮਾਨੁਜ, ਤੁਲਜ। ੨੨. ਦੇਵਤੇ। ੨੩. ਸੁਮੋਰ ਤੇ। ੨੪. ਬਹੁਤ ਹੀ,
 ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ। A ਪਾ: ਬਾਗ ਤਮਾਮੀ ਰੰਗਮੀ।

B ਹੁਣ ਤਕ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਬੀੜਾਂ ਨਾਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਵਾਲੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਠ ਅੰਕ
 ੭੨॥੨੫੨॥੧੮੭੦ ਅਤੇ ੭੩॥੨੫੩॥੧੮੭੧ ਦੇ ਬੰਦਾਂ ਦਾ ਇਉਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, “ਮਨਸਬ ਰਸਾਲੇ ਦੂਨ
 ਚੰਗਨ ਆਪ ਆਪਨ ਜਾਤਗੇ ॥ ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ ਬਢਾਯ ਮਨਸਬ ਪਠੈ ਦੀਨਜੋ ਸਾਬਰੀ ॥ ਦੰਬੰਬ ਧਉਸਾ ਡੰਕ ਦੁੰਦਭ ਚਲੇ
 ਮੁਨਿਵਰ ਹਰਬ ਹੀ ॥ ਫਹਰਤ ਧੁਜਾ ਕਲਧੋਤ ਅਤਲਸ ਲੈ ਮਿਸਲ ਨਿਜ ਨਿਜ ਅਰਸ ਹੀ ॥੭੨॥੨੫੨॥੧੮੭੦॥ ਪਾਂਤ ਪਾਂਤ
 ਸੁਧਾਰ ਪ੍ਰਤਿਨਾ ਗਿਰ ਕਨਕ ਉਤੋਂ ਸਰਸ ਹੀ ॥ ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਛਕਾਇ ਦੇਵਨ ਪਰ ਕਮਲ ਭਗਵਾਨ ਪਰਸ ਹੀ ॥ ਮਿਸਲ
 ਨਿਜ ਅਫਜੂਦ ਕਰ ਕਰ ਇਨ ਮ ਦੇ ਦੈ ਚਾਤੁਰੀ ॥ ਚੰਡੂਲ ਗਜ ਰਥ ਸਜੰਦ ਅਸੂਨ ਮ੍ਰਿਜਾਦ ਨਿਜ ਨਿਜ ਪਾਂਤਰੀ
 ੭੩॥੨੫੩॥੧੮੭੧॥ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਪਾਠ ਅਸੁਧ ਹੈ ਅਤੇ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਬਹੁਤ ਸੁਧ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ? ਅੰਤ
 ੭੨॥੨੫੨॥੧੮੭੦ ਦੀ ਪਿਛਲੀਆਂ ਦੋ ਪੰਕਤੀਆਂ ਅਤੇ ਅੰਕ ੭੩॥੨੫੩॥੧੮੭੧ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ
 ਅੰਤਮ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਹੀ ਅੰਕ ੭੨॥੨੫੨॥੧੮੭੦ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਤੇ ਅੰਕ ੭੩॥੨੫੩॥੧੮੭੧
 ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਦੋ ਤੇ ਪੰਕਤੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ-ਜੁਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਕਰਣਾਨੁਸਾਰ ਵੀ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਇਨਾਮ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ
 ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਲੈ ਕੇ ਨਮਜ਼ਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਭੀ “ਪਦ ਕਮਲ ਭਗਵਾਨ ਪਰਸਹੀ” ਸ਼ਬਦ ਅਖੀਰ ਪ੍ਰਕਰਣ
 ਦੇ ਅਉਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਨ। ਫਿਰ ਸੁਮੋਰ ਤੋਂ ਚਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤਰਕਾਂ ਅਗੇ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ
 ਮਿਲੀਆਂ। ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਛਕਾਯ ਦੇਵਨ, ਪਦਕਮਲ ਭਗਵਾਨ ਪਰਸਹੀ। ਪਾਂਤ ਪਾਂਤ ਸੁਧਾਰ ਪ੍ਰਤਿਨਾ ਗਿਰ ਕਨਕਉਤੇ ਸਰਸ
 ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਗਨੁਸਾਰ ਮੁਨਿਰਾਜ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਅਗੋਂ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ, ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਏ ਨਰਦ ਨੇ
 ਮਰੁਠਾ/ਦਾਨੁਸਾਰ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੇ। ਇਹ ਯਥਾਕ੍ਰਮ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਦਿਸਦਾ ਹੈ।

ਮੁਨਿ ਰਾਜ ਆਵਤੁ ਦੇਖ ਸਬਹਨਿ, ਪਠਜੋਲਿਆਵਨੁਆਗਹੀ ॥
 ਖਟ ਬਦਨ^੧, ਗਨਪਤਿ, ਇੰਦੁ^੨ ਭਟ ਬਰ, ਚਲੇ ਲੇਵਨੁ ਸੁ ਰਾਗ ਹੀ^੩ ॥
 ਨਿਜ ਚਮੂ ਲੈ ਚਿਤ ਹਰਖ ਹੋ ਹੋ, ਮੁਦਿਤ, ਖੁਸ਼ ਅਨੁਰਾਗ ਹੀ ॥
 "ਧਰ ਭੇਸ ਬੰਦਨ ਅੰਕ ਭਰ ਭਰ, ਮਿਲੇ ਹਰਖ ਸੁਹਾਗ ਹੀA ॥੭੪॥੨੫॥੧੮੭੨॥
 ਪਹੁਚਯੋ ਮੁਨੇਸ ਹਿਯ ਭਏ ਉਤਸਵ^੪, ਗਨਪਤਿ, ਬਰਨਨ^੫ ਸੂਰB ਸੇ
 ਮਿਲੇ ਧਰਮ, ਕੁਬੇਰ ਸੁਰਨਰ, ਚਿਤੁ ਰਥਿ ਭਟ ਗੂੜ੍ਹ^੬ ਸੇ
 ਕਾਲ^੭, ਚੰਦੁ ਸਿਖਰ, ਸੁਮਤਿ, ਨਿਪ, ਮੁਖ ਕੰਜ ਛਬਿ ਕਰ ਨੂਰ ਸੇ ॥
 ਦੈ ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ^੮ ਯਨਾਮ ਸੁਰ ਨਰ ^੯ਖਿਲਤ ਖਾਸੇ ਹੂਰ ਸੇ ॥੭੫॥੨੫॥੧੮੭੩॥
 ਮੁਜਾਦ ਪੂਰਬਕ^{੧੦} ਦਿਯੋ ਸਬਹਨਿ^{੧੧}, ਜਿਮ ਭਯੋ ਆਗਾਜ ਪ੍ਰਭ ਧਨੀ ॥
 ਦੈ ਦੈ ਮਰਾਤਬ^{੧੨} ਦੇਵ, ਨਰ, ਸਰਦਾਰ ਕਰ ਕਰ ਦੈ ਅਨੀ^{੧੩}
 ਧਿਰਵਾਸ^{੧੪}, ਧੀਰਜ ਦੈ ਦਿਲਾਸਾ, ਬਹੁ ਗੰਜ ਬਖਸ਼ਿ ਕਰ ਗਨੀ ॥
 ਬਹੁ ਸਜਨ ਸੁਰਦਲ ਕੁਮਕ ਕੀਨਜੋ, ਰਿਖਿਚਲਜੋ ਪ੍ਰਭਪਹਿ ਰਹਸਨੀ^{੧੫} ॥੭੬॥੨੫॥੧੮੭੪॥
 ਸੁਰ ਕੀਨ ਬੰਦਨ, ਸਕਲ ਭਟ ਬਰ ਸੁਭਟ ਦ੍ਰਾਦਸਿ ਬੇਨਤੀ ॥
 ਰਿਖਿ ਰਾਜ, ਦੇਵ ਮਹਾਨ, ਮੁਨਿਵਰ, ਮਮ ਬਿਨਯ ਕਹਿਯੋ ਮੇਨਤੀ ॥
 ਪ੍ਰਤਾਪ ਪ੍ਰਭ ਬਲਿ ਹਤਯ-ਨਿਸਚਰ^{੧੬} ਮਮ-ਜੁਰਤ ਨਾਹਿਨ ਏਤਨੀ ॥
 ਰਹਯੋ ਸੰਘਰ ਰੋਪ ਦਲ ਜੁਤ, ਸਕਲ ਸੁਰ ਨਰ ਜੇਤਨੀ^{੧੭} ॥੭੭॥੨੫॥੧੮੭੫॥

੧. ਸੁਮਿ ਕਾਰਤਿਕ । ੨. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ । ੩. ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ; ਅਗੋਂ ਦੇਵਤੋ । ੪-੫. ਮਨ, ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਥਿਨ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਲਿਖਾਸ ਪਹਿਨ ਕੇ ਅਤੇ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾ ਪਾ ਕੇ । ੬. (ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ) ਹਿਰ-ਦਿਆਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੋਈਆਂ । ੭. ਜਲ-ਦੇਵਤਾ । ੮. ਛਿਪਤਾ ਹੋਇਆ ਯੋਧਾ । ਪ੍ਰਗਟ ਯੋਧਾ । ੯. ਨਮ ਹੈ ਯੋਧੇ ਦਾ ਯਮਰਾਜ । ੧੦. ਮੂੰਹ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਛਬਿ, ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀਆਂ ਕਿਰਣਾਂ ਵਾਂਗੂ ਹਨ । ੧੧. ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ । ੧੨. ਸਾਹੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਿਖਾਸ ਅਤੇ ਹੂਰਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਪਾਲਕੀਆਂ । ੧੩. ਰੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ । ੧੪. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ । ੧੫. ਦਰਜੇ, ਪਦਵੀਆਂ ੧੬. ਫੌਜ ਦੇ ਕੇ । ੧੭. ਆਸੂੜ । ੧੮. (ਵਿਸ਼ਨੂ) ਨੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਖਜ਼ਾਨੇ ਬਖਸ਼ੇ, ਅਤੇ ਧਨੀ ਕਰ ਦਿਤੇ । ੧੯. ਦੇਵ ਦਲ ਦੀ ਮਦਦ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਫੌਜ ਕਰ ਦਿਤੀ । ੨੦. ਇਕੱਲਾ । ੨੧--੨੨. ਦੇਵਤੋ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਸ ਕਹਿਣ ਲਈ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਾਂਦੇ ਹਨ ਹੋ ਰਿਖੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ! ਹੋ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ !! ਹੋ ਮੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਿਕ !!! ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ (ਅਰਥਾਤ ਯਦ ਨਾਲ) ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਕਹਿਣੀ !
 ਦੈਤ੍ਰ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਹੈ । ੨੪. (ਹੁਣ ! ਅਸੀਂ) ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਦਲ ਸਮੇਤ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਰੋਪ ਰਹੇ ਹਾਂ (ਅਰਥਾਤ ਯੁੱਧ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਡਰੇ ਹੋਏ) । ੨੫. ਜਿਹੜੇ ਨਿਕਟ-ਵਰਤੀ ਮਿਤ੍ਰ ਸਨ । A ਪਾ: ਸੁਭਾਗ ਹੀ ।

B ਪਾ: ਮਿਲੇ ਸਿਵ ਬਰਨ ਸੂਰ ਸੇ, ਵੀ ਹੈ ।

ਭਯੋ ਨਾਥ ! ਸਨਾਥ^੧ ਸਭਿ ਬਿਧਿ, ਪਠੈ ਪ੍ਰਭੁ ਦੈ ਖਿਲਅਤੇ^੨ ॥
 ਤੁਮ ਬਿਨ ਸੁਨੈ ਕੋ ਅਰਜ ਮੇਰੀ ਾਲੇ ਖਬਰ ਦੀਨਨ ਸ੍ਰੀ ਪਤੇ
 ਕਰ ਜੋਰ ਦੇਵਨ ਅਰਜ ਕੀਨੀ, ਹੈ ਦੀਨ ਗਤਿ^੩ ਬਹੁ ਨਿਮੁਏ ॥
 ਯਹਿ ਧਯਾਨ ਬੰਦਨ ਦੇਵ ਮੁਨਿ, ਪਦ ਕਮਲ^੪ ਧਯਾਵਤ ਬਿਨਵਤੇ^੫ ॥੭੮॥੨੫੯॥੧੮੭੬॥
 ਪ੍ਰਭੁ ਸੇ ਦਯਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ-ਹੈ-ਵਲ, ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾਹਿਨਿ ਕਿਸੈ ਕੀ ॥
 ਾਹਨਵ ਬੈਰੀ ਦੇਵਤਨ-ਖਲੁ ਆਸੁਰ ਪਾਤੋ ਬਿਸੈ ਕੀ ॥
 ਭਯੋ ਆਜ ਸਨਾਥ ਹੇ ਪ੍ਰਭੁ ! ਦੈ ਖਿਲਤ ਮੁਨਿਵਰ ਪਠੈ ਜੀ
 ਆਦਾਬ ਕੁਰਨਸA ਤਸਲੀਮ ਕੈ ਸੁਰ ਲੀਨ ਕਿਲਬਿਧਿ ਨਠੈ^੬ ਜੀ ॥੭੯॥੨੫੯॥੧੮੭੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਹਿੰਡੋਲ-ਬਸੰਤ ॥

ਰਿਖਿ ਰਾਜ ਪ੍ਰਭੁ ਪਹਿ ਗਏ ਸਾਤੁਰ^{੧੨}, ਕੋਬੋਰ ਰਥਿ^{੧੩} ਭਏ ਸਾਥ ਜੀ ॥
 ਭਟ ਕਨਕ ਗਿਰ ਪਹੁੰਚਾਯ ਮੁਨਿਵਰ, ਫਿਰੈ ਨਾਯ ਕੈ ਮਾਥ ਜੀ ॥
 ਰਿਖਿਰਾਜ ਆਵਤੁ-ਦੇਖ-ਕੈ-ਪ੍ਰਭੁ, ਪਠੈ-ਦੀਨਜੋ ਬ੍ਰਹਮ-ਹੀ^{੧੪} ॥
 ਅਗੂਆ^{੧੫} ਲਿਆਵਹਿ-ਮਾਨ-ਦੈ, ਮਮ ਪ੍ਰਾਨ-ਪਯਾਰੋ ਮਰਮ-ਹੀ^{੧੬} ॥੮੦॥੨੬੦॥੧੮੭੮॥
 ਬਿਬਿਧ-ਪ੍ਰਤਿਨਾ^{੧੭} ਸੰਗ-ਲੈ, ਬੈਵਾਨ-ਪੁਹਪਕ^{੧੮} ਸਾਜ-ਕੈ ॥
 ਰਿਖਿਰਾਜ-ਲਿਆਵਨ ਚਲੇ-ਬ੍ਰਹਮਾ, ਲੈ-ਸੰਗ-ਸੁਰ, ਨਰ-ਗਾਜ-ਕੈ ॥
 ਹੋਤ ਬਰਖਾ ਸਘਨ^{੧੯} ਫੂਲਨ, ਸੰਖ, ਘੰਟਨ-ਬਾਜ-ਕੈ ॥
 ਘਾਲ^{੨੦} ਪੁਹਪਕ ਲੀਨ-ਦੇਵਨ, ਲੈ-ਚਲੈ-ਸੁਰ ਰਿਖਿਰਾਜ ਕੈ^{੨੧} ॥੮੧॥੨੬੧॥੧੮੭੯॥

੧. ਸਫਲ ਕ੍ਰਿਤਾਰਥ ੨. ਕਿਸੇ ਅਮੀਰ ਅਥਵਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਪੁਸ਼ਾਕ ੩. ਹੇ ਸ੍ਰੀਪਤਿ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਖਬਰ (ਤੁਸੀਂ ਹੀ) ਲੈਂਦੇ ਹੋ। ੪. ਗਰੀਬ ਦੀ ਤਰਾਂ ਹੋ ਕੇ। ੫. ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਮੁਨਿ ਧਯਾਨ ਧਰ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੬. ਵਿਸ਼ਨੂ। ੭. ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਸਹਿਤ। ੮-੯. (ਜਹਰ) ਦੇ ਕੇ ਮਾਰਨ ਯੋਗਜ ਮੈਂ ਨਿਸਚਯ ਦੇ ਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਾਗਾਂ, ਜਹਰ ਨਾਲ ਮਾਰਨ ਯੋਗਜ ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਾਂਗਾ। ੧੦-੧੧ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕੇ ਝੁਕ ਕੇ ਸਲਾਮ ਕਰਨਾ ਹੋ ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ !-ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਚੰਗੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਝੁਕ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕਰ ਕੇ ਤੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਲਈਆਂ ਹਨ (ਇਸ ਤੋਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ) ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ੧੨. ਤੁਰਤ। ੧੩. ਕੁਬੋਰ ਅਤੇ (ਰਾਜ) ਚਿਤ੍ਰਰਥ। ੧੪. (ਕੁਬੋਰ ਤੇ ਚਿਤ੍ਰਰਥ) ਜੋਧੇ ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਸੁਮੇਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ। ੧੫ ਬ੍ਰਹਮਹਿ, ਬ੍ਰਹਮਾ। ੧੬. ਅੱਗੇ। ੧੭. ਮਰਮੀ, ਭੇਤੀ ਜਾਨਣਵਾਲਾ। ੧੮. ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਫੌਜ। ੧੯. ਫੁਲਾਂ ਦਾ ਵਿਮਾਨ। ੨੦. ਬਹੁਤ। ੨੧. ਬਿਨਾਂ। ੨੨. ਨਾਰਦ ਨੂੰ।

A ਸ੍ਰੀ ਸਹੀਦ ਬਾਗ (ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ) ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ 'ਕੁਰਨਸ' ਦੀ ਕੋਰਨ, ਅਸੁਧ ਲਿਖਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿਡੋਲ ॥

'ਗਹਿ ਭੁਜਾ ਲੀਨਿ ਬਿਠਾਇ ਰਿਖਿਬਰ' ਪ੍ਰਭੁ ਅੰਕੈ ਰੇ ਰਿਖਿ ਰਾਜ ਹੀ ॥
 ਪ੍ਰਫੁਛ ਕੁਸਲ ਸੁਰ ਚਮੂ, ਭਟ ਬਰ' 'ਦਯਾ ਨਿਧ ਸਿਰਤਾਜ ਹੀ ॥
 ਦੁਰਤ ਚਾਮਰ, ਛੜ੍ਹ ਰਤਨਨ, ਨਿਰਖ ਰਤਿ ਪਤਿ' ਲਾਜ ਹੀ ॥
 ਕਰਜੋਰ ਨਿਮ੍ਰਤ ਬਚਨ ਬੋਲੇ' ਸਭਿ ਬਿਧਿ ਕੁਸਲ' ਮਹਾਰਾਜ ਹੀA ॥੨੮॥੨੬੨॥੧੮੮੦॥
 'ਪ੍ਰਭੁ ਚਿਤੇ ਬਾਸਵ ਤਰਫ ਰੁਖ ਕਰ 'ਜਿਨ ਕਰਸਿ ਚਿੰਤ ਸਚੀਪਤੇ
 'ਦੇ ਰਾਜ ਅਬਿਚਲ ਸੁਰਨ ਬਾਸਵ ਮਮ ਬਚ ਫੁਰਮਿ' ਤੁਮ ਜਾਨ ਤੇ
 ਸੰਕ ਰੰਚ ਨ ਹਿਦ੍ਰਜ ਆਨਹੁ ਕਹਯੋ ਤੋ ਸੋ ਪ੍ਰਨਤੇ' ॥
 ਕਰ ਜੋਰ ਬਾਸਵ ਪਰਜੋ ਚਰਨੀ, 'ਭਰਵਾਸ ਹੈ ਮੁਹਿ ਸ੍ਰੀ ਪਤੇ ॥੨੮॥੨੬੩॥੧੮੮੧॥
 ਹੋਤ ਜੈ ਜੈ ਸੁਰਨ ਦਲ ਮਹਿ, 'ਪਰਜੋ ਖਲਭਲ ਆਸੁਰੀ ॥
 ਰਿਪੁ ਸੈਨ ਜਮਪੁਰ ਗਈ ਸਗਲੀ, 'ਉਬਰਯੋ ਨ ਕਾਹੂੰ ਸਾਸ-ਰੀ' ॥
 ਤੁਮ ਸੁਨਹੁ ਚਿਤ ਦੇ ਸੰਤ ਸੱਜਨ 'ਸਮਰ ਗੀਤਾ' ਦਾਸ ਰੀ ॥

੧-੨. ਰਿਖੀਆ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਵਿਸਨੂ ਨੇ ਜੱਫੀ ਭਰ ਕੇ ਅਤੇ ਬਾਹ ਫੜ ਕੇ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤ-੪ ਦਯਾ ਦੇ ਮਜ਼ਾਨੇ ਤੇ ਸਿਰ ਤੇ ਤਾਜ (ਵਿਸ਼ਨੂ) ਨੇ ਦੇਵ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੇਸ਼ਠ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਸੁਖਸਾਦ ਪੁੱਛੀ। ਪ. ਕਾਮਦੇਵ। ੬. ਨਾਰਦ ਜੀ ਛੋੜੇ। ੭. ਸੁਖ। ੮. ਹੇ ਮਹਾਰਾਜ। ੯. ਵਿਸ਼ਨੂ ਨੇ ਇੰਦ੍ਰ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖਿਆ। ੧੦. (ਤੇ ਆਖੜ) ਹੇ ਸਚੀ ਪਤਿ! ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕੁੰ ਕਰ। ੧੧. ਹੇ ਇੰਦ੍ਰ। ਅਸੀਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਅਵਿਨਾਸ਼ੀ ਰਾਜ ਦਿਆਂਗੇ। ੧੨. ਮੇਰਾ ਵਾਕਯ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ। ੧੩. ਨਿਜਮ ਨਾਲ। ੧੪. ਅਤੇ ਆਖੜ ਕਿ? ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਪਤਿ! ਮੈਨੂੰ ਨਿਸਚਾ ਹੈ। ੧੫. ਦੰਤਾ ਦੇ ਦਲ ਵਿੱਚ ਘਬਰਾਹਟ ਪੈ ਗਈ। ੧੬. ਕਿਸੇ ਦਾ ਭੀ ਸਾਹ ਨ ਬਚਿਆ। ੧੭. ਦਾਸ ਦੀ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਯੁੱਧ ਦੀ ਪੁਸਤਕ (ਅਥਵਾ ਕਥਾ)। ੧੮. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ-ਸੰ-ਕਥਾ। ਬਿਧਾਤੇ ਦਾ ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ।

A—ਪ: ਜੀ।

* ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਗੋਵਿੰਦ ਗੀਤਾ ਸਮਰ ਗੀਤਾ, ਗਜਾਨ ਗੀਤਾ ਆਦਿ ਕਈ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਕਈ ਤਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਅਲੱਗ ਪੁਸਤਕ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਕਈ ਪ੍ਰੈਸ 'ਚ ਆ ਚੁਕੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਨਹੀਂ। ਇੰਤਿ ਸ੍ਰੀ-ਵਿੱਚ ਯਾਗ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਦੰਤ ਸੰਨਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਨੌ ਯੋਧੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਯਥਾ :— ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ, ਅਥ ਦਾਨਵ ਸੰਨਾਪਤਿ ਨਾਮ ਬਰਨਨੇ, ਚੜ੍ਹਰਪਦ।

(੧) ਧੂਮਕੇਤੂ ਨਿਪ। (੨) ਦੀਰਘ ਦੇਤੇ। (੩) ਵੂਲੀ ਕਰਨ ਸੂਰਾ-ਬਲਵੇਤ। (੪) ਦੀਰਘਾਛ ਨਿਪ (੫) ਸ੍ਰੇਨਤ ਨੇਨ। (੬) ਕੁੰਡ ਦਾਤ (੭) ਸ੍ਰੇਤਦੰਤ ਦੁਖ-ਦੈਨੇ। (੮) ਸ੍ਰੇਨਤਕਾਯ (੯) ਧੂਮਾਛ ਅਧਿਪ-ਦਲ। ਰੁਪ੍ਰਯੋ ਪੈਂਡ ਸੁਰ ਅਸੁਰ ਪੁਥਲ ਥਲ। ਸੋ ਸੋ ਮੁੰਡ ਚੜ੍ਹਰ ਸੋ-ਬਾਹ। ਅਤਿ ਬਿਸਾਲ ਨਿਸਚਰ ਨਰ ਨਾਹਾ।

ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਬੇਸ਼ਕ! ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਨੂੰ ਖੋਜਿਆ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਯਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਯੋਧੇ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਵਿਧੇਯ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਨਿਯਮ ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਤੋਂ ਵਧ ਸ਼ਬਦ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਕਰਣ

ਕਥਾ ਦੇ ਦਲ ਸਮਰ ਲੀਲਾ, 'ਭਯੋ ਜਹਿ ਬਿਧਿ ਨਾਸ ਹੀ ॥੮੪॥੨੬੪॥੧੮੮੨॥
 ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਪੁਰਾਨੇ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਕਾਸੇ^੩ ਕਲਿਮਲ ਕਲੁਖ ਬਿਧੁਸਨੇ ॥
 ਇਕਾਦਸ ਭਟ^੪ਬੀਰਜ ਨਾਦ ਕੇ ਬਧਹ^੫ ਨਾਮ ਤ੍ਰਿਤਯੋ ਧਯਾਜ ਸਮਾਪਤ ਸੁਭ ਮਸਤ ॥

੧. ਪਾਪਾ ਦੇ ਕੰਲਕਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੨. ਗਯਾਰਾ ਯੋਧੇ । ੩. ਮਾਰੇ ਗਏ । ੪. ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਪਾਏ ਜਾਣ। ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ ਵਿੱਚ ਨਾ ਔਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛੋਂ ਪਾਏ ਗਏ (ਅਖੇਪਕ) ਕਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਲੰਗ ਕਰਨਾਕਠਿਨ ਹੋ ਜਾਂਦਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਗ੍ਰੰਥਾਨੁਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕਠਿਨਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਕਰਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕੋਈ ਭੁਲੇਖਾ ਵੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਨੁਕਸ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੂਲ ਹੀ ਭੁੱਲ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਭੁੱਲੇਗਾ,

ਦੂਜੀ ਵਿਚਾਰ—ਜੁੱਧ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੋਏ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਤਾਂ ਠੀਕ ਯਾਰਾਂ ਬਣਦੇ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਕ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਦੁਬਾਰਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ—ਯਥਾ—

ਰਠ, ਖੂਭ ੧ ਦੀਰਘ ਦੰਤ ਗੇ, ਭਟ ਕਰੇਂ ਹਾ ਹਾ ਸਰਬ ਹੇ ।

ਅਰਥਾਯ ਯਾਯ ਪਰੇ ਨਿਸਾਚਰ, ਸੂਰ ਭੁਜ ਬਲ ਗਰਜ ਹੇ ।

ਖਰ ਥਾਜਿ ਧੂਰਿ ਉਭਿਯ ਪ੍ਰਲਯ ਕਰ, ਯਾਯ ਨਿਸਚਰ ਚਰਬ ਹੇ ।

ਅਨਗਨ ਅਨੀ ਚਤੁਰੰਗਨਿ, ਭਟ ਲਾਖ ਕੰਟਿਨ ਖਰਬ ਹੇ । ੩੬੩ ੧੨੬।੧੭੫੦। ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਲਾਰ ਫੰਡ ।
 ੨ ਪ੍ਰਲ ਕਰਣ—ਰੁ ੩ ਦੀਰਘਛਨ ੪ ਰਕਤ ਲੋਚਨ ਦਲ ਪ੍ਰਬਲ । ਸਰਦਾਰ ਲਸਕਰ ਸੰਗ ਲੇ, ਮਲ ਨਿਡਰ ਬਲਿਕਰ ਭਟ
 ਸਬਲ ੫ ਰਕਤ ਲੋਚਨ ਕੁੰਭਦਾੜ-ਭਟ, ੭ ਸ੍ਰੋਤਦੰਤ ਰਿਸਾਯ ਕੇ । ਭਿਰੇ ਲੇ ਲੇ ਚਮੁ ਨਿਜ ਨਿਜ, ਦੁੰਦ ਧੂਮ ਮਚਾਯ ਕੇ ।
 ੮ ਧੂਮ ਰਾਛ ਭਟ ੯ ਭੀਮ ਦਾੜ-ਰੁ-੧੦ ਸੈਨ-ਅੰਗ ਕ੍ਰਹਾਯ ਕੇ । ਰਿਸਯੋ ੧੧ ਦੀਰਘ-ਕਾਯ ਦਾਨੇ, ਦਲ ਘੋਰ ਦਾਰੁਨ ਛਾਯ
 ਕੇ । ੧੨ ਪਾ੨੨੫੧੮੪। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਦਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜਿਹੜੀ ਮਰਾਦ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲੀ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਆਪੂਰੀ ਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਫਿਰ ਵੀ ਅਜੇ
 ਹੋਰ ਪ੍ਰਕਰਣ ਲਭੀਏ ਤਾਂ ਇਕੋ ਹੀ “ਗਾਜ” ਨਾਮ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਅਸੰਗਤ ਜਿਹਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਚਿਕਰ
 ਅਧਯਾਜ ਤੀਜੇ ਦੇ ਬਸੰਤ ਰਾਗ ਦੇ ਪਖ ਵੇਂ ਬੰਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਅਤੇ ਰਕਤਲੋਚਨ ਦੇ ਦੁਬਾਰਾ ਆਏ
 ਨਾਮਾਂ ਇਕ ਮੰਨ ਕੇ ਗਿਣਤੀ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

ਚੋਥਾ ਧਿਆਨ

- A 'ਅਬ-ਸਕ੍ਰ-ਜੁੱਧ-ਕਥਨ-ਖੋੜਸ-ਦੈਤ-ਨਾਯਕ-ਪ੍ਰਤਿ, ਬਿਸਨੁਪਦ-ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ ॥
 ਭਾਜਿ-ਭਟ ਤਨ-ਖਾਇ-ਘਾਯਨ, ਬਲਿ-ਹੀਨ ਛੀਨ-ਪਰਾਕ੍ਰਮ^੧ ਹੋ ॥
 ਜਾ-ਕਹੀ ਨ੍ਰਿਪ^੨-ਪਹਿ ਸਕਲ ਬਿਥਾ^੩, ਭਟ-ਜੂਝਰੀ^੪ ਪਰਾਸਰਮ-ਹੋ^੫
 'ਕੋ-ਬਚਯੋ-ਨਾਹਿਨ-ਸਮਰ-ਕਰ, ਸਭਿ-ਜੂਝਗੇ, ਰਨ-ਅਰਮ ਹੋ^੬ B ॥
 'ਲਾਜ-ਸੂਰਤਿ ਸ੍ਰਾਮਿ ਕਾਜੈ, '੧੦ ਮਰ-ਮਿਟੈ-ਸੂਰਨ-ਸਰਮ-ਹੋ ॥੮੫॥੧॥੧੮੮੩॥
 ਜੇ-ਹਟੇ-ਨਾਹਿਨ-ਸਮਰ-ਤੇ^{੧੧} '੧੨ ਘਰ-ਘਨੇ-ਘਾਲਤ-ਸਮਰ-ਕਰ ॥
 ਨਹਿ-ਟਰਤ-ਕਾਹੁ-ਤੇ-ਕਥੈ, '੧੩ ਰਨ-ਮੰਡੇ-ਸਾਕੈ-ਪਵੜ-ਕਰ D
 ਤੇ-ਦੀਨ-ਹੋ ਜੂਝਤ-ਭਏ-ਬਹੁ, '੧੪ ਦਾਂਤ-ਗਹਿ-ਤ੍ਰਿਨ-ਬਿਨਯ-ਕਰ ॥
 ਭਾਜਗੇ-ਭਟ ਖਾਯ-ਘਾਯਨ, '੧੫ ਬਲਿ-ਛੀਨ-ਭੇ-ਅਭਿਮਾਨ-ਬਰ ॥੮੬॥੨॥੧੮੮੪॥
 '੧੬ ਯਹਿ-ਸੁਨ-ਬਚਨ-ਅਸਚਰਜ-ਮਾਨਯੋ ਦਲਗੀਰ^{੧੭}-ਚਿੰਤਾਮਾਨ-ਭੋ ॥
 '੧੮ ਟਕਟਕ-ਲਗੀ-ਅਫਸੋਸ-ਕੀਨਯੋ, ਦਿਲ-ਬੀਚ-ਨ੍ਰਿਪ ਪਸ਼ਿਮਾਨ-ਭੋ^{੧੯} ॥
 '੨੦ ਹਰ-ਲਰਯੋ ਸੂਰਗਨ-ਹਨਯ-ਨਿਸਚਰ, ਹੈਰਤ^{੨੧}-ਲਗੀ-ਹੈਰਾਨ-ਭੋ ॥
 ਖੂਨ-ਸੋ-ਆਖੈ-ਰੰਗਯੋ, ਕਰ-ਮਲਤ^{੨੨}-ਬਹੁ-ਪਰਿਸਾਨ-ਭੋ ॥੮੭॥੩॥੧੮੮੫॥

੧. ਹੁਣ ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਯੁੱਧ ਸੰਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੋੜ ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ। ੨. ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਹੀਣ। ੩. ਰਾਜਾ ਵੀਰਯਨਾਦ। ੪. ਹਾਲਤ। ੫. ਮਰ ਗਏ। ੬. ਪਰੀਸ਼ਰਮ ਕਰ ਕੇ, ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਯਤਨ ਕਰ ਕੇ। ੭. ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ (ਯੋਧਾ) ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ। ੮. ਯੁੱਧ ਦਾ ਬੰਨ੍ਹ ਹੋ ਕੇ। ੯-੧੦. ਸੂਰਵੀਰਤਾ ਦੀ ਲੱਜਤਾ ਤੇ ਮਾਲਿਕ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਰਮ ਕਰ ਕੇ ਯੋਧੇ ਮਰ ਮਿਟੇ ਹਨ। ੧੧-੧੨. ਜਿਹੜੇ ਜੰਗ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮੁੜੇ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਦੇ ਸਨ। ੧੩. ਯੋਧੇ ਲੜਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ। ੧੪. ਦੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਘਾਹ ਦੇ ਤੀਲੇ ਫੜ ਕੇ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰ ਕੇ। ੧੫. ਵਡੇ ਅਭਿਮਾਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਤਾਕਤੋਂ ਹੀਣ ਹੋ ਗਏ। ੧੬. ਵੀਰਯਨਾਦ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨਗੀ ਮੰਨੀ। ੧੭. ਚਿੰਤਾਮਨ। ੧੮. ਹੈਰਾਨਗੀ ਨਾਲ ਇਕ ਪਾਸੇ ਨਿਗਾ ਲਗ ਗਈ ਫਸ ਕੀਤਾ। ੧੯. ਅਸਚਰਜ ਹੋ ਗਿਆ। ੨੦. ਸ਼ਿਵ ਤੇ ਦੇਵਤੇ ਲੜੇ ਤੇ ਦੇਤ੍ਰ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ। ੨੧. ਤਾਜਸ਼ ਨਾਲ ਟਿਕ ਹੀ ਗਲ ਤੇ ਰਹਿ ਜਾਣਾ। ੨੨. ਹੱਥ ਮਲਦਾ ਹੈ।

A ਇਸ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪਾਠਾਂਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਰਾਦਾ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਪਾਠ ਵੀ ਫਾਰਸੀ ਸੰਮੇਲਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਕਠਿਨ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵਿਦਯਾ ਦੀ ਬੁਝਿ ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਦੇਣਗੇ, ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਰੀਸ਼ਰਮ ਭੀ ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

B ਪਾ: "ਅਮਰ ਹੋ" ਵੀ ਹੈ। C ਪਾ: "ਸਮਰ ਹੋ" ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

D ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਆਦਿਕ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਪਾਠ ਭੇਦ ਵਾਲਾ ਦਿਉਂ "ਨਹਿ ਟਰਤ ਕਾਹੁ ਸਮਰ ਕਰ ਮੰਡਲ ਪਵਨ ਕਰ" ਅਸੁਧ ਮਲੁਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸਹੀਦ ਬਾਗ਼ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਉਪਰੰਕਤ ਪਾਠ ਹੈ, ਅਸਾਂ ਪਾਠ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੁਧ ਸਮਝ ਕੇ ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਅਸੁੱਧ ਬਹੁਤ ਫੜ ਦਿੱਤੇ ਭਏ ਹਨ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਹਿਡੋਲ-ਬਸੰਤ ॥

ਨਿਪ-ਬੋਲ-ਲੀਨਕ ਸੁ-ਮੰਤ੍ਰਿ-ਖੋੜਸਾ, ਸਰਦਾਰ ਨਾਮੀ ਮਾਨੁਵਾ
 ਸਭਿ-ਆਏ ਹਾਜ਼ਿਰ-ਭਏ-ਮਜਲਿਸਾ¹। ਕਰ-ਜੋਰ-ਠਾਢੇ-ਧਾਨੁਵਾ ॥
 ਬੋਲ-ਲੀਨਕੋ-ਪੁਤ੍ਰ, ਪੌਤ੍ਰਨ, ਪਰਾਕ੍ਰਮ-ਦੀਰਘ-ਸਾਨੁਵਾ² ॥
 ਪਰਾਕਰਮ, ਪੌਰਖ, ਭੁਜਾ-ਬਿਕ੍ਰਮ³ ਖੋਲ-ਅਤੁਲ-ਜਾ-ਕਰ-ਤਾਨੁਵਾ ॥੮੮॥੧੮੮੬॥
 ਸਭਾ ਹਾਜ਼ਿਰ ਭਏ ਸਭਿ ਹੀ, ਬੈਠਾਯ-ਕੀਨਕੋ ਮਾਨ-ਬਹੁ ॥
 ਕਿਹ-ਬਿਧਿ-ਅਸੁਰ-ਜੀਤੇ ਸੁਰਨ-ਦਲ⁴, ਏਹੁ-ਮੰਤ੍ਰਨ-ਸੁਭ-ਕਹਹੁ ॥
 ਰਮਲ⁵ ਜੋਤਿਸ ਬੀਚ-ਦੇਖਹੁ ਹਾਰ-ਜੀਤਿ ਸੁਮਤਿ-ਲਹਹੁ ॥
 ਜਿਮ-ਕਹਹੁ ਕੀਜੈ-ਬਿਧਿ-ਸੋਈ, ਨਹ-ਸੰਕ-ਰੰਚਕ ਜਿਯ-ਧਰਹੁ ॥੮੯॥੧੮੮੭॥

੧. ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ। ੨. ਨਾਮਵਰ। ੩. ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਏ। ੪. ਦੌਤ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਖਲੋਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੫. ਬਲ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨ ਸੰਕੇਤ ਵਾਲੇ। ੬. ਬਾਹੂ ਬਲ। ੭. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤਾਣ ਤੇ ਬਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ। ੮-੯. ਵੀਰਜਨਾਦ ਨੇ ਪੁਛਿਆ। ੧੦. ਹੇ ਸੁਮਤਿ! ਵੇਖੋ।

A ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ 'ਮਨਲਿਸ' ਪਾਠ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

B ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ "ਪਰਾਕਰਮ ਦੀਰਘ ਭੁਜਨਵਾ" ਪਾਠ ਲਿਖਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

C ਰਮਲ ਵੀ ਜੋਤਿਸ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਅੰਗ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—ਸਾਮੁਦ੍ਰਿਕ ਆਦਿਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋਤਿਸ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਯਥਾ ਕ੍ਰਮ ਇਓਂ ਹੈ।

੧. ਗ੍ਰਹ ਨਕਸ਼ਤ੍ਰ, ਆਦਿ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਕ੍ਰਮਭੇਦ ਅਤੇ ਵਯਕਤੀਮਾਨ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਸੁਭ ਫਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਮੁਖਯ ਜੋਤਿਸ ਹੈ। ਇਸੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੰਪੂਰਣ ਗਣਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੨. ਕਿਸੇ ਇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਾਸਤੇ, ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰੰਗ ਵਾਲੇ ਫੁੱਲਾਂ ਤਥਾ ਅੰਗਾਂ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਹੱਲ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਫਲਾਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੱਸਣਾ, ਇਹ ਮਧਯਮ ਜੋਤਿਸ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਫਲ ਪੂਰਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿੰਤੂ ਵਧ ਘਟ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ੩. ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਰੇਖਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਸਰੀਰ ਦੇ ਸੁਭਾਸੁਭ ਕਰਮ ਅਤੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਵਾਕਯਾਤਾਂ ਨੂੰ ਦਸਣਾ। ਇਕ ਕਨਿਸ਼ਟ ਜੋਤਿਸ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਕਦੀ ਕਦੀ ਭਾਲਤ ਅਤੇ ਕਦੀ ਕਦੀ ਠੀਕ ਉਤ੍ਰਦਾ ਹੈ।

ਰਮਲ ਅਤੇ ਫਾਲ ਦੋਵੇਂ ਅਰਥੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ। ਬੇਸ਼ਕ—ਅਰਥੀ ਜਥਾਨ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਸਲਾਮ ਦੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਜੋਤਿਸ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਹਿੰਦੂ-ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਦੀ ਇਸ ਵਿਦਯਾ ਦਾ ਅਸਰ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੇ ਵੀ ਕਾਫੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਏਥੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਵੀਰਜਨਾਦ ਦੀ ਦਿਲੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਤੋਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਕੇਵਲ ਆਪਣੀ ਧੀਰਜਤਾ ਵਾਸਤੇ, ਸਰਬਾਂਗ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਤ ਦੀ ਆਸਾ ਇਲ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਤੋਂ ਰਮਲ ਤੇ ਜੋਤਿਸ ਮਧਯਮ ਤੇ ਉੱਤਮ ਜੋਤਿਸ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਹੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵੀ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਦੋਹਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਤੀਜੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਏਥੇ ਅਵਿਧਿ ਹੈ।

ਸਿਰਨਾ ਜ-ਸਬਹਾਨਿ-ਅਰਜ-ਕੀਨੀ ਪ੍ਰਿਥਮ-ਕਰਨੇ ਸੰਧਿ' ਥੋ ॥
 'ਰਿਖਿ-ਰਾਜ-ਪ੍ਰਭ-ਪਠਏ-ਬਸੀਠੀ ਸੁਰ-ਅਸੁਰ ਦੇਨੋ ਬੰਧੁ-ਬੰ' A
 ਹਠਿ-ਠਾਨ ਪ੍ਰਭੁ-ਬਿਗ੍ਰਹ-ਰਚਯੋ ਅਬ-ਭਲੋ-ਨਾਹਿਨਿ ਸੰਧਿ ਹੈ ॥
 'ਲਰਨ-ਮਰਨੋ ਕਾਰ-ਸੁਭਟਨ, ਯਹੈ-ਨੀਰੋ ਧੰਧਿ ਹੈ ॥੯੦॥੬॥੧੮੮੮॥

ਸੁਮੱਤਿ-ਬਾਚ, ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿਡੋਲ ॥

ਰਮਲ-ਜੋਤਿਸ-ਪ੍ਰਿਥਮ-ਸੋਧਯੋ

ਸੁਰ-ਹਾਰਹੈ-ਜੀਤੈ-ਅਸੁਰ ॥

ਹਾਨਿ-ਬਹੁ ਹੁਇਹੈ ਘਨੇ,

ਫੁਨ-ਕੁਸਲ-ਨਾਹਿਨੈ ਹੈ-ਜਰੁਹੈ ॥

ਸੂਰੋ-ਕਹਾਵਨੁ ਹੈ-ਕਠਿਨ,

ਰਨ-ਚੜ-ਨ-ਮੁਰ-ਹੈ-ਭਟ-ਬਹੁਰੈ ॥

'ਜਯੋ-ਸਤੀ ਸਤ ਛਾਡੈ-ਨਹੀ

'ਸਿਪ-ਹੋਇ-ਜਰਨੋ ਮਰਨ-ਬਰ ॥੯੧॥੭॥੧੮੮੯॥

'ਅਬ-ਕੁਸਲ-ਨਾਹਿਨ-ਕੈਸਿਧੁ

'ਨਹਿ-ਬਠਨਿਤ-ਜੰਗ-ਸੁਲਹ-ਕੀਏ ॥

ਸਲਾਹ-ਬਿਹਤਰ-ਹੈ-ਇਹੀ,

'ਹਵ-ਕੀਜਯੈ-ਦ੍ਰਿੜੁ-ਕਰ-ਹੀਏ ॥

ਜੇ-ਜੀਤਿਹ-ਰਨ ਅਤਿ-ਭਲੋ-ਹੈ,

ਚਿਰ-ਰਾਜ ਸੁਰਗਹ ਕੀਜੀ ਐ ॥

'ਜੇ-ਜੂਝ-ਹੈ-ਜੰਗਾਹ-ਮੈ, ਹੁਇ

ਮੁਕਤਿ ਜਗ-ਜਸ ਲੀਜੀਐ ॥੯੨॥੮॥੧੮੯੦॥

੧. ਮੇਲ। ੨. ਵਿਸਨੂ ਨੇ (ਰਿਖਿ ਰਾਜ) ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਵਿਚੋਲਗੀ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ੩. ਭਰਾ ਸਨ।
 ੪. (ਆਪ ਨੇ) ਯੁੱਧ ਆਰੰਭ ਲਿਆ ਪ.—੬. ਯੋਧਿਆਂ ਲਈ ਇਹ ਲੜਨ ਮਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਧੰਧਾ
 ਚੰਗਾ ਹੈ। ੭.—੮. ਰਮਲ ਤੇ ਜਯੋਤਿਸ ਨੂੰ (ਅਸੀਂ) ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੈ ਪਹਿਲੋਂ ਦੇਵਤੇ ਹਾਰਨਗੇ ਤੇ ਦੈਤਜ ਜਿੱਤਣਗੇ।
 ੯. ਫੇਰ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੧੦. ਦੁਖ, ਤਕਲੀਫ ਨੁਕਸਾਨ ਹੈ, ਜ਼ਰੂਰ-ਹੈ। ੧੧. ਫਿਰ ਯੱਧਾ ਹੈ, ਜੰਗ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਮੁੜੇ
 ਨਾਂ। ੧੨.—੧੩. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਤੀ (ਇਸਤ੍ਰੀ) ਸਤ (ਧਰਮ) ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ। (ਉਸ ਨੂੰ) ਸੜਨ ਤੇ ਮਰਨ ਵਿਚ ਹੀ
 ਪਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ੧੪. ਹੁਣ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੧੫. ਨਾਂ ਹੀ ਜੰਗ ਕੀਤਿਆਂ ਬਣਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਂ
 ਹੀ (ਸੁਲਹ) ਮੇਲ ਕੀਤਿਆਂ। ੧੬. ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ (ਦ੍ਰਿੜ) ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਕੇ (ਹਵ) ਯੁੱਧ ਕਰੋ ? ੧੭. ਜੇ (ਜੰਗਾਹ) ਮੈਦਾਨੇ
 ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਰਾਂਗੇ।

A ਸੁਮਤਿ ਨਾਮੀ ਮੰਤ੍ਰੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਉੱਚ ਚੋਟੀ ਦੇ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਧਾਰ ਸ੍ਰੀ ਮੰਤ੍ਰੀ ਜੀ ਦੀ ਉੱਚ
 ਵਿਦ੍ਯਾ ਅਤੇ ਤਜਰਬੇ ਦਾ ਪਰਮ ਸਬੂਤ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਮੰਤ੍ਰੀ ਜੀ ਆਪ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਇਸ ਯੁਧ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਵੇ, ਅਤੇ
 ਆਪਸ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ-ਵੰਸ਼ ਲੜਨ, ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅਧਿਪਤੀ ਜੀ ਦੀ ਹੇਠੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਦੇ।
 ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਗ਼ੈਰ ਨਾਲ ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਲਾਈ ਗਈ ਕਿ ਇਸ ਜੰਗ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲੇਗਾ। ਪਰ
 ਮਹਾਰਾਜ ਵੀਰਯ ਨਾਦ ਜੀ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਸੰਕੋਚ ਤੋਂ ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਦੇਵਤਾ ਅਤੇ ਦੈਤ ਦੋਵੇਂ
 ਹੀ ਭਾਈ ਹਨ। ਕਸੰਤ੍ਰਿਯ ਰਿਸ਼ੀ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪਿਤਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ਕ-ਮਾਂਵਾਂ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਅਦਿਤੀ ਦੋ ਹਨ। ਪਰ ਤਾਂ
 ਵੀ ਭਾਈ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਦੀ ਭਾਈ ਭਾਈ ਲੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਣ ਤਾਂ ਰਿਆਯਾ ਦਾ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ
 ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਯੁੱਧ ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ ਰਾਜਪੂਤ, ਮਰਹੱਟੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ
 ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹੇ-ਦਿਲ ਨਾਲ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਲੈਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।
 ਜਿਹੜੀਆਂ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਵਿਚ ਦੀ ਕੱਢ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕਹਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ।

'ਜਬ-ਲਗਾਹੈ-ਮਮ-ਤਨ-ਪ੍ਰਾਨ ਹੇ-ਪ੍ਰਭ । ਭਿਰਹੋਂ ਨ-ਸਰੋਂ-ਅੰਗ-ਜੂ ॥
 ੨੦-ਸਮਰ-ਸਨਮੁਖ-ਜੂਝਹੋ, ਨਹਿ-ਜਿਯਤ-ਛਾਡੋਂ ਅੰਗ' ਜੂ
 ਹੋਂ-ਦਾਸ-ਸ੍ਰਾਮੀ ਕ-ਬਨਯੋ', 'ਤਨ-ਧਨ-ਸਕਲ-ਪ੍ਰਭ-ਨੰਗ-ਜੂ
 'ਮੰਡਿ ਹੋਂ-ਸੁ-ਦਾਰਨ-ਸਮਰ-ਰਚ 'ਸੁਰ-ਕਰੋਂ-ਰਨ-ਖਹ-ਤੰਗ-ਜੂA ॥੯੩॥੯੪॥੯੫॥੯੬॥੯੭॥
 'ਰੁੰਡ-ਮੁੰਡ-ਗਿਰਹ ਘਨੇ, 'ਭਸੁੰਡB ਭੈਰਵ-ਨਚਿ-ਹੈ ॥
 'ਗਜ-ਸੁੰਡ-ਤੁੰਡ-ਜੁਝਾਰ-ਜੁਝੋਂ, 'ਗਨ-ਰੁਦ੍ਰ-ਕਾਲੀ-ਮਚਿ-ਹੈ
 ਗੂਲ 'ਭੂਤ, ਮਸਾਨ. ਜੁੰਗਨਿ. 'ਭਰ-ਪ੍ਰਤ੍ਰ-ਸੋਤਤ ਅਚਿ-ਹੈ
 ਪਕਰ-ਬਾਸਵ'੧ ਆਨ ਦੇਹਉ, 'ਕਹਯੋ-ਪੁਨ-ਕਰ-ਸਚਿ-ਹੈ ॥੯੪॥੧੦॥੧੮੯੨॥
 ਨ੍ਰਿਪ-ਬਿਹੱਸ'੬ ਬੋਲਯੋ ਸੈਨ ਪ੍ਰਤਿ', 'ਸੁਰ-ਰਾਜ-ਦੈਹੋਂ ਸੁਭਟ-ਬਰ ॥
 ਗਜ, ਬਾਜਿ'੯, ਪਾਲਕਿ, ਲਾਲ, ਮੁਕਤਾ'੩ ਖਿਲਤਾ'੨ ਦੈਹਉ' ਬਿਬਿਪ-ਜਰ'੪ ॥
 'ਮਨਸਬ-ਰਸਾਲਾ-ਅਧਿਕ-ਕਰਹੋਂ, ਰਨ-ਜੀਤਿ-ਐਹੋ-ਸਮਰ-ਕਰ'੫ ॥
 ਪਕਰ-ਬਾਸਵ ਹਾਨ-ਕੈ-ਹਉ'੨, ਬਨ-ਬਾਸ-ਦੈਹਉ' ਸਕਲ-ਸੁਰ ॥੯੫॥੧੧॥੧੮੯੩॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ ॥ ਕਰ-ਜੋਰ-ਸਬਹਨਿ ਕਹਯੋ-ਨ੍ਰਿਪ-ਪਹਿ,ਕਰਹੋਂ-ਜੁ-ਆਯਸ-ਹੋਤ-ਹੈ'੬ ॥
 'ਸੁਰ-ਲੋਕ-ਦੋਹੀ-ਫੇਰਿ-ਪ੍ਰਭੁ-ਕੀ, ਸੁਰ-ਬਧਨ-ਪਠਵੋਂ ਸੋਤ-ਹੈ'੭ ॥
 'ਰਨ-ਜੀਤਿ-ਸੁਰ, ਨਰ-ਹਨਵ-ਚੁਨ-ਚੁਨ, 'ਗਹਿ-ਕੇਸ-ਸੁਰਪਤਿ-ਲਾਯ-ਹਉ' ॥

੧. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤਾਂਈਂ ਮੇਰੇ ਸ਼ਰੀਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰਾਸ ਹਨ । ੨. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸਾਮੁਣੇ ਹੋਕੇ (ਜੂਝਹੋਂ) ਮਰਾਂਗਾ । ੩. ਪੁੱਖ ।
 ੪-੫. ਹੋ ਸ੍ਰਾਮਿ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੈਂ ਦਾਸ ਤੇਰਾ ਬਣਿਆ ਹਾਂ, ਤਨ, ਧਨ ਤੇ (ਨੰਗ) ਕੰਗਾਲੀ ਸਭ (ਤੇਰਾ ਹੀ) ਹੈ ।
 ੬. ਮੈਂ ਭਯਾਨਕ ਜੰਗ ਰਚ ਕੇ (ਲੜਾਈ) ਕਰਾਂਗਾ । ੭. ਯੁੱਧ. ਵਿਚ (ਖਹ) ਲੜ ਕੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ
 ਕਰਾਂਗਾ ੮. ਬਹੁਤੇ (ਰੁੰਡ) ਧੜ ਤੇ (ਮੁੰਡ) ਸਿਰ ਡਿੱਗਣਗੇ । ੯. ਭਯਾਨਕ (ਭਸੁੰਡ) ਯੋਧੇ ਨਚਣਗੇ,
 (ਭਸੁੰਡ) ਯੋਧੇ ਤੇ ਪ੍ਰੇਤ ਨਚਣਗੇ ੧੦. ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲੇ (ਸੁੰਡ) ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ (ਤੁੰਡ) ਸਨਮੁਖ
 ਯੋਧੇ (ਜੁਝੇ) ਲੜਨਗੇ । ੧੧. ਸਿਵ ਗਣ (ਪ੍ਰੇਤ) ਤੇ ਕਾਲਿਕਾ (ਮਚਿਹੈ) ਖੁਸ਼ ਹੋਣਗੇ । ੧੨. ਜਿੰਨ ।
 ੧੩. (ਸੁੰਤ) ਲਹੂ ਦੇ (ਪ੍ਰਤ੍ਰ) ਬਰਤਨ ਭਰ ਕੇ (ਅਚਿਹੈ) ਪੀਣਗੇ । ੧੪. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ । ੧੫. (ਮੰਤ੍ਰ)
 ਸੁਮਤਿ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ? (ਮੰ) ਸਚਿ ਨਿਸਚਯ ਨਿਯਮ ਕਰ ਕੇ ਕਹਿਆ ਹੈ । ੧੬. ਵੀਰਯ ਨਾਦ ਹੋਸ ਕੇ ।
 ੧੭. ਨੂੰ । ੧੮. ਹੋ ਸੁੰਸਟ ਯੋਧੇ ? (ਮੰ) ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜ ਦਿਆਂਗਾ । ੧੯. ਘੋੜੇ ੨੦. ਸੰਗੇ ।
 ੨੧. ਕੀਮਤੀ ਪੁਸ਼ਾਕ । ੨੨. ਬਹੁਤਰਾ ਦੀ (ਜਰ) ਨਕਦੀ । ੨੩. ਤੁਹਾਡੇ ਵਡੇ ਅਹੁਦੇ ਤੇ (ਤੁਹਾਡੇ ਤਾਬਿਆ)
 ਬਹੁਤ (ਰਸਾਲਾ) ਘੋੜ ਸੂਰ ਕਰ ਦਿਆਂਗਾ । ੨੪. (ਜਿਸ ਵੇਲੇ) ਲੜ ਕੇ ਯੁੱਧ ਜਿੱਤਕੇ ਆਓਗੇ, ੨੫. ਮਾਰ ਦਿਆਂਗਾ ।
 ੨੬. ਜਿਹੜਾ (ਇਸ ਵੇਲੇ) ਹਕਮ ਹੋ ਰਹਿਆ ਹੈ । ੨੭. ਦੇਵ ਲੋਕ ਵਿਚ ਆਪ ਦੀ ਰਾਜਯ ਆਗਯਾ ਦੀ ਡਾਂਡੀ ਫੇਰ ਕੇ ।
 ੨੮. ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭੇਜਾਂਗੇ । ੨੯. ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਮਨੁਖਾਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਜਿਤ ਕੇ (ਫਿਰ) ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੇ ਮਾਰਾਂਗੇ ।
 ੩੦. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ (ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ) ਲਿਆਵਾਂਗੇ ।

A ਪਾਠਾਤ੍ਰ "ਰਨ ਮਹਿ ਤੰਗ ਜੂ" ਵੀ ਹੈ B ਭਸੁੰਡ, ਪਾਠ ਦੀ ਥਾਂ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਥੀੜਾਂ ਵਿਚ 'ਭਟ
 ਸੁੰਡ' ਪਾਠ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਸਤ੍ਰ-ਬਾਚਾ-ਕਰਵ-ਪ੍ਰਭ, ਤਉ-ਸੁਭਟ-ਨਾਮ-ਕਹਾਯ ਹਉਂ ॥੯੬॥੧੨॥੧੮੯੬॥
ਨ੍ਰਿਪ-ਰੀਝਿਗੋ-ਸੁਨਿ-ਬਾਤ-ਸੁਭਟਨ^੩, ਦੀਯੁ-ਆਇਸ-ਮੰਤ੍ਰ ਹੀ ॥
ਦੈ-ਸਾਜ-ਬਾਜ-ਸਮਾਜ-ਸੂਰਨ, ਪਠਨੁ ਆਠੋਂ-ਪੁਤ੍ਰ ਹੀ ॥
ਸੁਮਤਿ-ਆਠਵ^੪ ਸੰਗ-ਤਾ-ਕੈ, ਬਹੁ-ਸੈਨ-ਦੀਅ ਜੋ-ਅਸਤ੍ਰ-ਹੀ^੫ ॥
ਅਮਿਤ-ਦਲ-ਭਟ^੬ ਸੰਗ ਦਿਯਸਿ, ਗਜ ਬਾਜਿ, ਪਾਇਕ, ਸਸਤ੍ਰ-ਹੀ^੭ ॥੯੭॥੧੩॥੧੮੯੭॥
ਪਾਇ ਆਗਯਾ ਸੁਮਤਿ^੮ ਨ੍ਰਿਪ-ਕੀ, ਦੈ ਸਾਜ-ਬਾਜ^੯ ਅਨੇਕ ਹੀ ॥
ਚਤੁਰੰਗ-ਸੈਨ ਅਨੀ-ਪ੍ਰਬਲ^{੧੦}, ਸੰਗ-ਦੀਨ ਨ੍ਰਿਪ-ਸੁਤ ਪੈਕ ਹੀ^{੧੧} ॥
ਚਾਰ-ਅਰਥ ਚਮੂ-ਸਮੂਹਨ^{੧੨}, ਗਜ, ਰਥ, ਉਸ੍ਰ ਬਿਸੇਖ-ਹੀ^{੧੩} ॥
ਕੋਟਿ-ਕੋਟਿ ਬਜੰਤ੍ਰਿ-ਦਲ^{੧੪} ਖਟੁ-ਪਦਮ-ਗਾਇਨ-ਬੇਖ-ਹੀ ॥੯੮॥੧੪॥੧੮੯੮॥
ਸਰਦਾਰ, ਸਿਪਹ-ਸਾਲਾਰ^{੧੫} ਲਸਕਰ^{੧੬} ਨਾਹ-ਨਿਸਚਰ^{੧੭}, ਦਲ-ਘਨੇ ॥
ਗਨਤੀ-ਗਨੀ-ਨ-ਜਾਇ-ਜੋਧਨ, ਏਕ-ਏਕਹ-ਤੇ-ਬਨੇ ॥
ਸਾਵੰਤ^{੧੮} ਪੂਰ^{੧੯}-ਪ੍ਰਧਾਨ-ਸੂਰ, ਅਮਿਤ^{੨੦} ਭਟ-ਬਰ^{੨੧} ਕੋ ਗਨੇ ?
ਮਰਜਾਦ-ਜੁੱਧ^{੨੨} ਸੁਪਾਰ-ਪ੍ਰਤਿਨਾ-ਆਪ-ਆਪਨਿ ਨ੍ਰਿਪ-ਤਨੇ^{੨੩} ॥੯੯॥੧੫॥੧੮੯੯॥
ਪਖਰੈਤ^{੨੪} A ਚਮਰ-ਛਤ੍ਰ-ਧਾਰੀ^{੨੫} ਸਾਕ-ਬੰਧੀ-ਨਿਸਚਰਾ^{੨੬} ॥
ਗਜ, ਬਾਜਿ, ਰਥ, ਜੈਤੀ-ਇਕੇਤੀ^{੨੭} B ਦੇਸ-ਦੇਸਨ-ਕੈਬਰਾ^{੨੮} ॥
ਅਸ੍ਰ-ਸੁਤ-ਜੁਤਿ-ਅਸ੍ਰ-ਮੰਤ੍ਰਿਨ, ਚੜਤ-ਭੇ-ਦਲ-ਸਾਗਰਾ^{੨੯} C ॥

੧—੨. ਹੇ ਪ੍ਰਭ ! ਜਦੋਂ (ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ) ਕਹਿਣੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਉੱਤਮ-ਯੋਧਾ ਨਾਮ ਕਹਾਵਾਂਗੇ ।
(ਵਜ਼ੀਰਾਂ) ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ । ੪. ਯੋਧਿਆ ਦੇ ਸਮੁਦਾਜ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦਾ ਸਾਜ਼ੇ ਸਾਮਾਨ ਦੇ ਕੇ । ੫. ਅੱਠੋਂ ਹੀ ਮੰਤ੍ਰੀ ।
੬. ਵੰਗੀ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ-ਯੋਗਯ । ੭. ਬਹੁਤ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਦਲ । ੮. ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਭੀ । ੯. ਵਜ਼ੀਰ । ੧੦. ਯੁੱਧ ਦਾ
ਸਾਜ਼ੇ ਸਾਮਾਨ । ੧੧. ਬਹੁਤ ਤਿੱਖੀ । ੧੨. ਚਿੱਠੀ ਰਸੈਨ । ਦੂਤਾਂ ਨੂੰ । ੧੩. ਸਾਰੀ ਫੌਜ । ੧੪. ਬਹੁਤ । ੧੫. ਵਾਜਿਆਂ
ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਸੈਨਾ । ੧੬. ਛੇ ਪਦਮ (ਸੈਨਾ) ਗਵਦੀਆਂ ਦੇ ਲਿਬਾਸਾਂ ਵਿਚ ਹੈ । ੧੭. ਸੈਨਾਪਤਿ ੧੮. ਵੇਜ ।
੧੯. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ, ਦੈਤਜ ਸੈਨਾਪਤਿ । ੨੦. ਰਾਜ ਪੁਤ੍ਰ । ੨੧. ਪੂਰੇ । ੨੨. ਬੇਅੰਤ । ੨੩. ਸੁੰਦਰ ਯੋਧੇ । ੨੪. ਜੰਗ
ਦੀ ਗੱਤਿ ਅਨੁਸਾਰ । ੨੫. ਰਾਜੇ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੇ । ੨੬. ਘੋੜ-ਸਾਰ । ੨੭. ਚੌਰ ਤੇ ਛਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ । ੨੮. ਦੈਤਾਂ
ਦੇ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਨੇ । ੨੯. ਇਕੱਲਾ (ਇਕੱਲਾ) (ਸਿਸਾਰ ਨੂੰ) ਜਿਤਣ ਵਾਲਾ । ੩੦. ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਏਸਾਂ ਵਿਦੇਸਾਂ ਨੂੰ ।
੩੧. ਅੱਠਾਂ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਸਮੇਤ ਅੱਠੋਂ ਹੀ (ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੇ) ਪੁਤ੍ਰ । ੩੨. ਸਮੁੰਦ ਵਾਂਗੂ ਦਲ ਚੜੇ ।
A ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਬੇਗਾ ਮਾਦੀ ਭਾਗੋ ਜੀ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ
ਬੀੜ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਖਪਰੈਤ' ਹੈ । B. ਨੰਟ A ਵਾਲੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅੱਧੀ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਪਾਠ ਇਥੋਂ
ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਕਿ "ਗਜ ਗਾਹ ਬਾਨੰਤੀ ਇਕਯੰਤੀ" ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪਾਠਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਸੂਧ ਨਹੀਂ ਮਾਲੂਮ
ਹੋਇਆ ਹੈ ਦੂਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਪ੍ਰਕਰਣ ਨਾਲ ਵੁਕਦੇ ਹਨ ਇਸਦਾ ਅਰਥ (ਗਜਗਾਹ) ਕੁਲਗੀਆਂ ਤੇ (ਬਾਨੰਤੀ) ਬਾਟਾਂ
(ਇਕਯੰਤੀ) ਇਕਲੇ (ਇਕਲੇ) ਯੋਧੇ ਹੈ, ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਵਧੇਰੇ ਰਸਿਕ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ।
C ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਆਦਿਕ ਕਈ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ "ਚੜਤ ਦਲ ਜਿਮ ਸਾਗਰਾ" ਪਾਠ ਭੇਦ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ
ਹੈ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁਪਤ ਬੀੜ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਉਪਰੋਕਤ ਹੀ ਹੈ ।

1^{ਅੰ} ਠੇ-ਹਠੀਲੇ-ਬਿਕਟ-ਤਨ ਫੋਲਾਦ-ਅੰਗੀ^੨ ਅਤਿ-ਨਿਡਰ ॥
 ਸੁੰਨ-ਅੰਗਨ^੩ ਨੇਤ੍ਰ-ਸੁੰਨਨ^੪ ਭੀਮ^੫ ਭਯਕਰ ਖਲ^੬ ਅਸੁਰ^੭ ॥
 ੮^{ਪ੍ਰ}ਚ-ਗੀਵ, ਭਟ-ਸਾਠ-ਮੁਖ ਭੁਜ-ਚਾਰ-ਸੋ^੯ ਦਾਨੋ ਗਬਰ^{੧੦} ॥੧੦੨॥੧੯॥੧੯੦੦॥
 1¹ ਬੀਸ-ਜੋਜਨ ਕਾਯ-ਦੀਰਘ, 1^੨ ਕਰਤ-ਮਦਿਰਾ-ਪਾਨ-ਸਰ
 1^੩ ਭਖਤ-ਆਮਿਖ-ਪਸੂ-ਪੁੰਜਨ ਅਸੁਰ ਮਾਯਾਵੀ^{੧੪} ਸਿਹਰ^{੧੫}
 1^{੧੬} ਨਹਿ-ਟਰਤ-ਜਦਯਪਿ-ਕਾਲ-ਧਾਵਤ ਭਿਰਤ-ਸਾਮੁਹਿ ਭਟ-ਨਿਡਰ
 1^{੧੭} ਨਹਿ-ਮੁਰਤ-ਕਾਹੁੰ-ਸੇ ਕਬੇ, 1^{੧੮} ਦਲ-ਖੰਭ-ਬੈਰੀ-ਬਿਜੈ-ਕਰ ॥੧੦੩॥੧੯॥੧੯੦੧॥
 1^{੧੯} ਨਹਿ-ਲਗ-ਸੁ-ਪ੍ਰਿਸ੍ਰਿ-ਭਟ-ਸਮਰ-ਮੋ, 1^{੨੦} ਤਹਿ-ਜੀਤਿ-ਕੋਊ-ਨਹਿ-ਸਕੇ ॥
 1^{੨੧} ਜਿਸ-ਕਾਲ-ਪ੍ਰੇਰਿਤ-ਆਇ-ਕੈ, 1^{੨੨} ਭਟ-ਸਮਰ-ਮੋ ਤਾਂ-ਕੋ-ਹਕੈ ॥
 1^{੨੩} ਐ-ਚ-ਸ੍ਰਾਸ੍ਰ-ਲੇਤ-ਲੀਲਤ 1^{੨੪} ਹਤ-ਕਰਤ-ਪ੍ਰਾਨਹ ਜਿਸ-ਤਕੈ ॥
 1^{੨੫} ਪਗ-ਧਮਕ-ਬਸੁਧਾ-ਨੀਰ-ਛੁਟਤ 1^{੨੬} ਰੁਕ-ਲੇਤ-ਸ੍ਰਾਸਾ-ਰਨ-ਡਕੈ ॥੧੦੪॥੨੦॥੧੯੦੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿਡੋਲ ॥

ਲੈ ਬਿਦਾ^{੨੭} ਨ੍ਰਿਪ-ਸੁਤ ਚਲ-ਸੰਗ, ਅਸੂ-ਮੰਤ੍ਰਿਨ ਕਟਕ-ਜੁਤ^{੨੮} ॥

ਚਾਰ-ਅਰਬ-ਅਨੀ-ਪ੍ਰਥਲ, ਚਤੁਰੰਗ-ਸੈਨ ਸੁਮਤਿ-ਸੁਤ^{੨੯} ॥

1^{੩੦} ਹਾਲ-ਚਾਲ-ਪਰਯੋ-ਜਹਾ-ਤਹੰ, 1^{੩੧} ਕਮਠ-ਦਹਲ-ਯੋ-ਮੀਨ-ਸੁਤ ॥

1^{੩੨} ਧਮਕ-ਧੌਲ-ਪਹੁੰਚ-ਜੁ-ਬਿਕਲ-ਭਉ, 1^{੩੩} ਸੇਸ, -ਸੂਕਰ-, ਕੰਪਿ-ਛਿਤ ॥੧੦੫॥੨੧॥੧੯੦੩॥

੧. ਹਠਲੇ, ਕਠਰ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਆਕੜੇ ਹੋਏ । ੨. ਫੋਲਾਦ ਵਾਂਗੂ ਨਾ ਲਿਫਟ ਵਾਲੇ, ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੇ, ਫੋਲਾਦ ਦੀਆਂ ਕੁਤਤੀਆਂ, ਸੰਜੋਆਂ ਵਾਲੇ । ੩. ਲਾਲ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੇ । ੪. ਲਾਲ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੇ । ੫. ਭਯਾਨਕ । ੬. ਨਿਸਚਯ । ੭. ਦੈਤਜ । ੮. ਪੰਜਾਂ ਧੋਣਾਂ ਤੇ ਸਠ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ ਯੋਧੇ । ੯. ਚਾਰ ਸੌ ਬਾਹਾਂ ਵਾਲੇ । ੧੦. ਕੱਦਾਵਰ । ੧੧. ਵੀਹ ਯੰਜਨ ਲੰਮੀਆਂ ਦੇਹਾਂ । ੧੨. ਸਰਾਬ ਦੇ ਤਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪੀਣਾਂ ਕਰਦੇ ਸਨ । ੧੩. ਸਮੁਦਾਜ ਪਸ਼ੂਆ ਦੇ ਮਾਸ ਨੂੰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਜਾਦੂਗਰ । ੧੫. ਜਾਦੂ । ੧੬. ਭਾਵੇਂ ਯਮਰਾਜ ਵੀ ਚੜ੍ਹਾ ਆਵੇ (ਤਾਂ ਵੀ ਜੰਗ ਤੋਂ) ਨਹੀਂ ਟਲਦੇ । ੧੭. ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਭੁੜਦੇ । ੧੮. ਨਿਜ ਦਲ ਦੇ ਪੁਰਵੇ ਅਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲੈਣ ਵਾਲੇ । ੧੯. ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਪਿੱਠ ਨਹੀਂ ਲਗੇ ! ੨੦. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ । ੨੧-੨੨. ਜਿਸ ਯੋਧੇ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਮ੍ਰਿਤਜੂ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਗਾਰਦਾ ਹੈ । ੨੩-੨੪ ਜਿਸ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ (ਉਸ ਦੇ) ਸ੍ਰਾਸਾਂ ਨੂੰ ਨਿਗਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਘੁਟਾ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ੨੫ (ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ) ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧਮਕ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਖਾਣੀ ਛੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ੨੬. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਡਕਾਰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ (ਤਾਂ ਡਰਾ ਕੇ ਹੀ) ਸ੍ਰਾਸਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੨੭. ਆਗਯਾ । ੨੮. ਸੈਨਾ ਸਮੇਤ । ੨੯. ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਤੇ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੀ । ੩੦. ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਹਲਚਲੀ ਪੈ ਗਈ । ੩੧. ਮੱਛੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ (ਮੱਛ ਅਵਤਾਰ) ਤੇ ਕਮਠ (ਕੱਛੂ-ਅਵਤਾਰ) ਵੀ ਡਰ ਗਯਾ । ੩੨ ਖੋਲ ਨੂੰ ਧਮਕ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਯਾ । ੩੩. ਸੇਸਨਾਥ, ਬਰਾਹ (ਅਵਤਾਰ) ਤੇ ਧਰਤੀ ਵੀ ਕੰਬ ਗਈ ।

ਦਲਹੜ-ਚਰਾਚਰ ਸੂਰਗ, ਮਾਤ੍ਰ, ਪਯਾਲ, ਜਲ, ਥਲ ਗਗਨ^੧, ਭੁਅ^੨ ॥
^੩ਕਲ-ਮਲਿਤ-ਕੋਲ ਅਡੋਲ-ਅਹਿਪਤਿ ^੪ਨਖਜਤ੍ਰ-ਮੰਡਲ ਮਹਿਤ ਧੁਅ
^੫ਬਰਹਤਰ-ਡਗਮਗ-ਦਿਸ-ਬਿਦਿਸ ^੬ਭਯ-ਪ੍ਰਲਯ-ਮਾਨਯੋ ਸਕਲ-ਜਿਯੋ
^੭ਖੁਰ-ਬਾਜਿ-ਬਸੁਪਾ-ਚੂਰ-ਭੋ ^੮ਨਭ-ਪੂਰ-ਭੋ-ਲਖ-ਭੀਤ-ਹਿਯ ॥੧੦੬॥੨੨॥੧੯੦੪॥
 ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ ਨਾਦ^੯ ਅਪਾਰ-ਬੱਜਤਿ, ਗਜਤ-ਨਿਸਚਰ-ਨਿਡਰ-ਚੈ ॥
^{੧੦}ਡਕਤ ਮਸਤ ਮਤੰਗ ਭਯਕਰ, ^{੧੧}ਭੁਕਾਰ-ਭੇਰੀ-ਪ੍ਰਲਯ-ਦੈ
^{੧੨}ਹਿਨਕਾਰ-ਹਯ-ਚਿੰਸਤ-ਭਯਾਨਕ ^{੧੩}ਬਥਕ-ਉਸ੍ਰੁਣ-ਭਥਕ-ਖੈ
^{੧੪}ਰਵਾਲ-ਖੁਰ-ਹਯ-ਉ^{੧੫}ਠਯੋ-ਦਾਰੁਨ, ^{੧੬}ਪ੍ਰੁਧ-ਪ੍ਰਲਿਕ-ਗਗਨ-ਛੈ ॥੧੦੭॥੨੩॥੧੯੦੫॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ਹਿਡੋਲ ॥
^{੧੭}ਰਹਿ ਗਯੋ ਖਟ ਪਟ ਥਿਰਾ ਜਹੰ ^{੧੮}ਨਭ-ਭਯੋ-ਅਸੁਮ-ਤਬਕ-ਨੋ ॥
 ਮਚਯੋ ਘੋਰ- ^{੧੯}ਕਰਾਲ ਦੁਸਤ੍ਰ-ਸਮਰ ਭੀਖਮ ਪ੍ਰਲਯ-ਭੋ
 ਨਾਨਾ-ਸ੍ਰਾਰੀ ਬਿਬਿਧ-ਬਰਨਨ^{੨੦}, ਬਿਹਗ^{੨੧} ਖਗ^{੨੨} ਮ੍ਰਿਗ^{੨੩} ਪਸੂ-ਛੋ^{੨੪}
 ਚੜ ਧਾਏ ਨਾਨਾ-ਬਰਗ-ਆਸਨ^{੨੫}, ਅਸੁਰ-ਚੜ-ਬਹੁਪਾਏ ਧੋ^{੨੬} ॥੧੦੮॥੨੪॥੧੯੦੬॥
 ਗਹਿ-ਸਸਤ੍ਰ-ਨਾਨਾ-ਭਾਂਤਿ ਤੀਫਨ, ^{੨੭}ਅਸਤ੍ਰ-ਨਾਨਾ-ਬਰਗ-ਕੋ ॥
 ਮੇਰੁ^{੨੮}, ਬੱਜੁ^{੨੯}, ਕਰਾਲ ਬਿਖ-ਧਰ^{੩੦} ^{੩੧}ਕਰਾਲ-ਅਹਿ-ਫਨੀਅਰ-ਫਨੋ ॥
^{੩੨}ਤੁਰੈ-ਬਰਗਸਤ੍ਰਾਨ-ਚਿਲਤਹ, ^{੩੩}ਭਾਤ-ਬਖਤ੍ਰ-ਸਿਲਹ-ਸੇ
 ਟੋਪ^{੩੪} ਪਾਖਰ^{੩੫} ਪਯਰਾਹਨ^੩, ^{੩੬}ਗਲ-ਸੰਜ-ਫੋਲਾਦੀ-ਕਸੇ ॥੧੦੯॥੨੫॥੧੯੦੭॥

੧. ਆਕਾਸ। ੨. ਧਰਤੀ। ੩-੪. ਸੂਅਰ, ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਮੰਡਲ ਸਮੇਤ ਧੁਅ (ਤਾਰੇ) ਦੇ ਡਰਦਾ ਹੈ।
 ੫. ਦਿਸ਼ਾ ਤੇ ਉਪਦਿਸ਼ਾਂ ਵੀ ਕੰਬਦੀਆਂ ਤੇ ਡੋਲਦੀਆਂ ਹਨ। ੬. ਸਾਰਿਆਂ ਜੀਵਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਲਯ ਦਾ ਡਰ ਮੰਨਿਆ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਲਯ ਵਾਂਗੂ ਡਰ ਮੰਨਿਆ। ੭-੮. ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਨਾਸ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਡਰ ਮੰਨ ਕੇ ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਚਲੀ ਗਈ। ੯. ਵਾਜੇ। ੧੦-੧੧. ਦੋ ਪ੍ਰਲਯ (ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੀ ਆ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਅਸਤ ਧਰਤੀ ਭਯਾਨਕੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਡਾਕਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਭਯਾਨਕ ਡੁੰਕਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।
 ੧੨. ਘੋੜੇ ਹਿਨਕਾਰ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਭਯਾਨਕ ਚਿੰਕਾਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੧੩. ਉਠਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਮਾਰਨੀ (ਸ਼ੇਰ ਦੀ) ਭਯਕ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ੧੪-੧੫. ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਨਾਲ ਭਯਾਨਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਠਾਂ ਤੇ ਧਰਤੀ ਉੱਪ ਵਾਂਗੂ (ਹੋ ਕੇ) ਆਕਾਸ ਨੂੰ ਫੋਟ ਗਈ। ੧੬-੧੭. ਜਿਸ (ਯੁੱਧ ਭੂਮਿ) ਵਿੱਚ ਛੇ ਪੜਦੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਰਹਿ ਗਏ ਤੇ ਆਕਾਸ ਦਾ ਨਵਾਂ ਅਠਵਾਂ ਪੜਦਾ ਬਣ ਗਿਆ। ੧੮. ਭਯਾਨਕ। ੧੯. ਨਾਨਾਂ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ। ੨੦. ਪੰਛੀ। ੨੧. ਆਕਾਸ ਵਿੱਚ ਗਮਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੨੨. ਹਰਨ। ੨੩. ਪਸੂ ਹਨ। ੨੪. ਬਹੁਤ ਰੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸ੍ਰਾਰੀਆਂ ਤੇ। ੨੫. ਕਈ, ਦੰਤਾਂ ਤੇ ਦੜਕੇ ਬਹੁਤ ਦੋੜੇ। ੨੬. ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ। ੨੭. ਪਹਾੜ। ੨੮. ਪੱਥਰ, ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਸਤ੍ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨੯. ਜ਼ਹਰੀ ਥਾਣ। ੩੦. ਭਯਾਨਕ ਫਨੀਅਰ ਸੱਪਾਂ ਦੀ ਫਣਾਂ ਵਰਗੇ ਖਪਤੇ ਥਾਣ। ੩੧. ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ ਘੋੜੇ, ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਜੋਆਂ। ੩੨. ਸੰਜੋਆਂ ਅਤੇ ਹਥਯਾਰ। ੩੩. ਸਿਰ ਦੀ ਸੰਜੋਆਂ। ੩੪. ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਾਠੀ। ੩੫. ਫੁੜਤਾ ਸੰਜੋਆਂ। ੩੬. ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫੋਲਦੀ ਸੰਜੋਆਂ ਨੂੰ ਕੱਸ ਕੇ।

'ਬਸਨ-ਪਸਮੰਬਰ-ਪਸੂਅਨ, ਰੇਸਮੀ ਜਰਬਫਤ ਕੇ ॥
 ਕ੍ਰਿਪਾਸ^੧ ਕਾਕਮ^੨, ਅਤਲਸੀ, ਬਹੁ-ਮੋਲ-ਚੀਰਨ-ਚੁਸਤ-ਨੇ ॥
 ਕਲਪੋਤੀ^੩ ਤੂਲੀ^੪ ਬੰਦਗੀ^੫ ਪਟ-ਬਿਬਿਧ, ਰੰਗ-ਸਮਸਤ-ਸੋ ॥੯
 ਪਚ-ਰੰਗ^{੧੦} ਨਾਨਾ ਫਾਮ^{੧੧} ਅੰਬਰ^{੧੨}, 'ਦਮਕ-ਚਪਲਾ-ਦਿਪਤਿ-ਛੇ ॥੧੧੦॥੨੬॥੧੯੦੮॥
 ਕੁਖਨ^{੧੩}-ਅਜਾਇਬ ਲਾਲ, ਗੋਹਰ^{੧੪} ਜਤਿਤ-ਪੰਨੇ ਮੋਤੀਅਨ
 ਲੂਲੂ, ^{੧੫} ਜਮੁਰਦ, ਨੀਲ^{੧੬} ਫਨਿ-ਮਨਿ^{੧੭}, ਫਟਕ^{੧੮}, ਬੱਜ੍ਜਨ-ਜੋਤੀਅਨ^{੧੯} ॥
 ਦੁਰਦ-ਮੁਕਤ^{੨੦} ਯਾਕੂਤ, ਹੀਰਾ, ਦੁਰ ਯਕਤ^{੨੧} ਪੋਤੀਅਨ^{੨੨}
^{੨੩}ਖਚਿਤ-ਕੁਖਨ-ਬਿਬਿਧ-ਜੋਹਰ, ਰਤਨ-ਨਾਨਾ-ਮੋਤੀਅਨ ॥੧੧੧॥੨੭॥੧੯੦੯॥
 ਜਿਗ^{੨੪}, ਛਤ੍ਰ-ਜੜਾਵ ਕਲਗੀ, ^{੨੫}ਚੋਰ-ਮੁਕਤਾ-ਲਾਲਗੀ ॥
^{੨੬}ਕੁਲਹ-ਰਾਜ-ਸਮਾਜ-ਰਤਨਨ, ਖਚਿਤ-ਮਨਿ-ਗਨ ਝਾਲਗੀ ॥
^{੨੭}ਛਕੇ-ਰੁਚਿਰ-ਸੁਪਾਰ-ਕੁਖਨ ^{੨੮}ਸੁਭਟ-ਨਿਸਚਰ-ਮਾਲਗੀ ॥
^{੨੯}ਦਿਪਤਿ-ਅੰਗ ਅਨੰਗ-ਲੱਜਿਤ, ^{੩੦}ਛਕੇ-ਜਾਲ-ਪ੍ਰਵਾਲਗੀ ॥੧੧੨॥੨੮॥੧੯੧੦॥
 ਲੁਭਿਤ-ਅੱਛਰ ਨਿਰਖ-ਛਬਿ-ਬਪੁ^{੩੧}-, ਵਾਰ ਤਨੁ ਮਨੁ ਡਾਰ ਹੀ ॥
^{੩੨}ਅਵਿਲੋਕ-ਮੋਹਿਤਿ-ਸਕਲ-ਅਬਲਾ, ਧਨ, ਪ੍ਰਾਨ, ਜੋਬਨ^{੩੩}-ਵਾਰ ਹੀ ॥
^{੩੪}ਸਰਸੂ-ਮੂਰਤਿ-ਮੈਨ-ਛਾਜਿਤ, ^{੩੫}ਦ੍ਰੁਪ-ਕੰਦ੍ਰੁਪ-ਸੋਹਗੀ
 ਤਨ, ਮਨ, ਨਿਛਾਵਾਰ^{੩੬} ਕਰਤਿ ਨਿਜ-ਨਿਜ, ਝੁੰਡ ਝੁੰਡਨ^{੩੭} ਸੋ ਹੀ ॥੧੧੩॥੨੯॥੧੯੧੧॥

੧. ਪਸਮ ਤੋ ਪਸੂਆਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ । ੨. ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਵਸਤੂ । ੩. ਕਪਾਹ ਦੇ ਵਸਤੂ । ੪. ਇਕ ਜਾਨਵਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਕਾਕਮ ਦੀ ਖੱਲ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਵਸਤੂ । ੫. ਬਹੁਮੁਲੇ ਨਵੇਂ ਤੇ ਚੁਸਤ ਕਪੜੇ । ੬. ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਪੜੇ । ੭. ਰੂ ਦੇ ਵਸਤੂ । ੮. ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਕਿਨਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਪੜੇ । ੯. ਸਾਰਿਆਂ ਰੰਗਾਂ ਸਹਿਤ । ੧੦. ਸਫੈਦ, ਪੀਲਾ, ਨੀਲਾ, ਲਾਲ ਤੇ ਹਰਾ । ੧੧. ਬਹੁਤ ਰੰਗਾਂ ਦੇ । ੧੨. ਕਪੜੇ । ੧੩. ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚਮਕ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਗਹਣੇ । ੧੫. ਮੋਤੀ । ੧੬. ਵਡਾ ਤੇ ਚਮਕੀਲ ਮੋਤੀ । ੧੭. ਨੀਲਮ । ੧੮. ਸੱਪ ਦੀ ਮਣੀ । ੧੯. ਬਿਲੌਰ । ੨੦. ਤੇ ਹੀਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚਮਕਾਂ ਹਨ । ੨੧. ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਮੋਤੀ । ੨੨. ਲਾਸਾਨੀ, ਕੇਵਲ । ੨੩. ਪੁੱਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਲੜੀਆਂ । ੨੪. ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜਵਾਹਰਾਤ ਨਾਲ ਜੜੇ ਹੋਏ ਗਹਿਣੇ । ੨੫. ਇਕ ਸਿਰ ਤੇ ਪਹਿਨਣ ਵਾਲਾ ਗਹਿਣਾ । ੨੬. ਮੋਤੀਆਂ ਤੇ ਲਾਲਾਂ ਵਾਲੇ ਚੋਰ, ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮੋਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਲਾਲੜੀਆਂ ਦੇ ਮੋਤੀਆਂ ਵਾਲੇ ਚੋਰ । ੨੭. ਰਾਜੇ (ਵੀਰਜਨਾਦ) ਦੇ ਜਨ ਸਮੁਦਾਜ ਦੇ ਰਤਨਾਂ ਵਾਲੇ ਤਾਜ ਹਨ । ੨੮ ੨੯. ਦੋਤਾਂ ਦੀ ਮਾਲਾ ਦੇ ਉੱਤਮ ਯੋਧੇ, ਸੁੰਦਰ ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨਕੇ ਸਜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੩੦-੩੧. ਸਮੁਦਾਜ ਮੁੰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਸਜਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੇ ਅੰਗ ਚਮਕਦਿਆਂ ਤੋਂ ਕਾਮ ਵੀ ਸਰਮਦਾ ਹੈ । ੩੨. (ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ) ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਛਬਿ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਪਛਰਾ ਲੁਭਾਯਮਾਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੩. ਸਾਰੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਸੋਹਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੪. ਜੁਆਨੀ । ੩੫. ਕਾਮ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਕ ਮੂਰਤੀਆਂ ਸਜਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੬. ਕਾਮ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੭. ਕੁਰਬਾਨ । ੩੮. ਜਥਿਆਂ ਦੇ ਜਥੇ ।

ਸਾਜ-ਸੈਨ^੧ ਸੰਬੂਹ ਪ੍ਰਤਿਨਾ, ਚਮੁ ਚਤੁਰੰਗਨ^੨ ਪ੍ਰਥਲ ॥
 ਘਾਟਾ ਘੋਰ ਘਮੰਡ ਸੂਰਨ, ਅਸੁਰ ਭੈਕਰ ਦਲ ਸਥਲ ॥
 ਫਹਰਾਇ ਕੇਤੂ^੩ ਨਿਜਾਨ ਬੈਰਕ ਧੁਜਾ ਲੋਟਨ ਦੁਸਹ ਦਲ^੪ ॥
 ਫਾਇ ਛਿਤ ਨਭ ਘੋਰ ਧਾਏ, ਅਸੁਰ ਫੋਜੋਂ ਦਲ ਬਦਲ ॥ ੧੧੪॥੩੦॥੧੯੧੨॥
 ਦੇ ਦੀਹ ਮਾਰੂਆ ਘੋਰ ਦੁੰਦਭਿ ਕੋਟਿ ਕੋਟਿ ਬਜੇਤ੍ਰਿ ਗਨ^੫ ॥
 ਚਲੇ ਗਾਜ ਰਿਸਾਇ ਦਾਨਵ, ਸਾਜ ਪ੍ਰਤਿਨਾ ਦਲ ਸਘਨ^੬ ॥
 ਬੱਜੂ^੭ ਮੇਰੂ^੮ ਤਰੂ^੯ ਤਾਲ^{੧੦} ਭੀਖਮ-ਘੋਰ ਲੈ-ਲੈ ਧਏ ਰਨ ॥
 ਨਾਨਾ-ਸਾਰੀ ਚੜ੍ਹ-ਸਿਧਾਏ ਲਲਕਾਰ ਦੂਕੇ ਅਯੋਧਨ^{੧੧} ॥ ੧੧੫॥੩੧॥੧੯੧੩॥
 ਦਲ-ਅਸੁਰ-ਦਾਰੁਨ-ਦੇਖ-ਦੇਵਨ,
 ਦਹੁੰ ਓਰ ਫੁਟਤ-ਬਾਨ ਗੋਲਾ, ਤੁਪਕ^{੧੨} ਫੁਟਹਿ ਪ੍ਰਲਯ-ਕਰ^{੧੩} ॥
 ਦਲ-ਬਜ੍ਯੁਹ-ਗੜ੍ਹ-ਸਮ-ਬਾਂਧ-ਜੂਟੈ, ਬਹੈ-ਤੀਛਨ ਬਿਸਖ^{੧੪} ਸਰ ॥
 ਹਥ ਨਾਲ ਸੁਤਰ, ਤੁਘਾਰ ਖੱਚਰ, ਬ੍ਰਿਖਭ-ਨਾਲੈ ਨਾਲ-ਬਰਬ ॥ ੧੧੬॥੩੨॥੧੯੧੪॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ ॥ ਧਮਕ^{੧੫}, ਜੇਜਾਯਲ, ਬੰਦੂਕੋਂ ਕੁਹਕ^{੧੬} ਪ੍ਰਿਸਲ^{੧੭} ਛੁੱਟ ਹੀਂ
 ਹੁੱਕ^{੧੮} ਕੈਂਚੀ-ਬਾਨ^{੧੯} ਸਹਿਥੀ^{੨੦}, ਸੈਫ^{੨੧} ਮੂਸਲ^{੨੨} ਸੁੱਟ ਹੀਂ
 ਬੱਜੂ ਤਾਰ^{੨੩} ਪਹਾਰ-ਦਾਰੁਨ, ਹਨਤ-ਦੋ-ਦਲ ਜੁੱਟ ਹੀਂ
 ਪੜਤ-ਗੋਲਾ, ਬਾਨ, ਬੱਜੂਨ, ਬਰਖਤ-ਗਿਰ, ਤਰੁ-ਪੁੱਟ ਹੀਂ ॥ ੧੧੭॥੩੩॥੧੯੧੫॥
 ਝੜਿ-ਲਾਇ-ਗੋਲਾ ਬਾਨ-ਬਰਖੇਂ ਤਜਿਤ-ਜ਼ਾਲਾ-ਧੂਮ-ਹੀਂ
 ਅਨਲ^{੨੪} ਫੈਲ-ਰਹੀ-ਦੁਜੋਂ-ਦਿਸ, ਅਕਾਸ, ਜਲ ਥਲ ਭੂਮਿ ਹੀਂ ॥

੧. ਫੋਜ ੨. ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ੩-੪. ਭਯਾਨਕ ਦੌਤ ਦਲ ਦਾ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਘੋਰ ਘਟਾ ਵਾਂਗੂ ।
 ੫. ਝੰਡਾ, ਧੁਜਾ ੬. ਸਮੁਦਾਜ ਹੀ ਭਯਾਨਕ ਹਨ ੭. ਦੌਤ ਫੋਜਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਦਸਤੇ । ੮. ਸਮੂਹ ਵਾਂਗੇ
 ਵਜੋਟ ਵਾਲੇ । ੯. ਸਮੁਦਾਜ । ੧੦. ਪੱਥਰ । ੧੧. ਪਹਾੜ । ੧੨. ਵਿਛ । ੧੩. ਦੁਖਤ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੪. ਯੁੱਧ
 ਨੂੰ । ੧੫-੧੬. ਦੌਤ ਦਲ ਨੂੰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਲਿਆ । ੧੭. ਬੰਦੂਕ, ਤੋਪ ।
 ੧੮. ਨੱਥ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਭਯਾਵਨ । ੧੯. ਵਜ੍ਯੁਹ ਰਚਨਾਂ-ਨਾਲ ਦਲ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਲਿਆ ਵਾਂਗੂ ਬੰਨ ਕੇ ਜੁਟ ਘੇ ।
 ੨੦. ਤੀਰ, ਬਾਣ । ੨੧-੨੨. ਹਾਥੀਆਂ, ਉਠਾਂ, ਘੋੜਿਆਂ, ਖੱਚਰਾਂ ਤੇ ਬੋਲਾ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੰਗੀਆਂ
 ਬੰਦੂਕਾਂ ਭੀ ਹਨ । ੨੩. ਤੋਪ । ੨੪. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਣ, ਜਿਸ ਦੀ ਡੰਡੀ ਵਿਚ ਬਹੁਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ੨੫. ਪਸਤੋਲ ।
 ੨੬. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੀਰ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਈ ਖਾਨੇ ਬਹੁਦ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੨੭. ਕੈਂਚੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਕ ਤੀਰ ।
 ੨੮. ਬਰਛੀ । ੨੯. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ । ੩੦. ਮੁਹਲਾ । ੩੧. ਇਕ ਹਥਯਾਰ ਜਿਹੜਾ ਫੋਜਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ
 ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ, ਹਥਯਾਰ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਤਾਰ । ੩੨. ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਜੁੜ ਕੇ, ਮਾਰਦੇ ਹਨ ।
 ੩੩. ਪੁੱਟੇ ਹੋਏ ਵਿਛ ਤੇ ਪੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹੀ ਪਹਾੜ ਵਰ੍ਹਦੇ ਹਨ । ੩੪. (ਬੰਦੂਕਾਂ ਤੇ ਤੋਪਾਂ) ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ
 ਅਤੇ ਪ੍ਰਥਿਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦੀਆਂ ਹਨ ੩੫. ਅਗਨਿ ।

A ਪਾ.—ਦੇ ਦੀਹ ਨਾਨਾ । B ਪਾ.—ਨਾਲ ਬਬਰ ਸੇਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ ।

1 ਗਰਜ-ਸੰਦ ਭਯਾਨ-ਨਾਦੇ 2 ਤਹਿ ਰਹੜੇ ਫੇਲ ਬਘੂਲ ਹੀ A ॥
 ਸੁਰਗ ਮਿਤ੍ਰਨੁ ਪਯਾਲ ਪਾਵਕ 3 ਪਸਰਗੇ ਭਯ-ਹੂਲ ਹੀ ॥ ੧੧੯॥੩੭॥੧੯੬॥
 4 ਜਰਤ-ਦੇ-ਦਲ-ਮਹਾ-ਬੁਲਸਤ, ਉਡਿਤ-ਨਭ ਛਿਤ 5 ਤਯਾਗ-ਕੈ ॥
 ਇਤਿ-ਹਠੇ 6 ਦਾਦਸ-ਬੀਰ-ਦਲ-ਲੈ, ਸੁਰ, ਮਨੁਜ 7 ਭਟ ਬਰ 8 ਆਗ ਕੈ 9
 ਉਤ ਹਠੇ ਨਿਸਚਰ ਨਾਹ ਖੋੜਸ 10 ਚਮੁ ਨਿਜ ਨਿਜ ਸਾਜ ਕੈ ॥
 11 ਹਠ ਲੜੇ ਸੰਘਰ ਰੇਪ ਦਾਰੁਨ, ਭਿੜੇ 12 ਦੋ ਦਲ ਗਾਜ ਕੈ ॥੧੧੯॥੩੭॥੧੯੭॥
 ਬਹਿਤ 13 ਗੋਲਾ, ਬਾਨ ਦੋ ਦਲ 14 ਸਮਰ ਸੁਭਟਨ ਪਰਸਪਰ
 ਬਿਕਲ-ਘੁਮਰਤ-ਖੇ 15 ਲ ਚੜਿ, ਉਡ ਗਏ ਸੂਰਨ ਅਸੁਰ ਕਰ ॥
 ਭਯੋ ਘੋਰ 16 ਕਰਾਲ ਆਹਵ 17 18 ਰੂਪ ਦਾਰੁਨ ਪੁਲਕ ਕਰ ॥
 ਪਰਤਿ-ਧਾਰਾ ਲਾਏ-ਝੜਿ, ਬਰਖੰਤ-ਗੋਲਾ, ਬਾਨ, ਤਰੁ 19 C ॥੧੨੦॥੩੬॥੧੯੧੮॥
 D ਬਹਿਤ ਬੰਜੂ 20 ਪਹਾਰ, ਉਖੜਤ, ਬਰਤਿ ਪਾਵਕ 21 ਦੁਹੂ-ਦਿਸ ॥
 22 ਫਪੰਗਿ-ਗਗਨ-ਧਸੰਗਿ ਧਰਨਿ 23 ਸੁਕ ਗਏ ਸਾਗਰ ਧਮਕ ਖਸ ॥
 ਛੁੱਟਿ-ਪੀਰਜਿ 24 ਲਗੰਗਿ-ਤਾਰੀ 25 26 ਰੁਕਿ-ਲੋਚਨ-ਦ੍ਰਿਸੁ-ਪ੍ਰਗਟ ॥
 27 ਰੁਪਗਿ ਕੰਠਬਿਨੁ ਬਾਰਿ ਤਲਫਤ 28 ਜਰਗਿ ਉਰ ਭਟ ਪਾਨ ਰਟਏ ॥੧੨੧॥੩੭॥੧੯੧੯॥

੧—੨. ਉਸ (ਯੁੱਧ) ਥਾਂ ਵਿਚ-ਭਯਾਨਕ ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਗਰਜ ਵਾਲੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਵਾਵਰੋਲੇ ਫੇਲ ਰਹੇ ਹਨ ।
 ੩. ਸਿੱਧੀ ਹੀ ਭਯਾਨਕ ਫੇਲ ਗਈ । ੪. ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਬਹੁਤ ਬੁਲਸਦੇ ਅਤੇ ਸੜਦੇ ਹਨ । ੫. ਧਰਤੀ । ੬. ਇਸ ਪਾਸੇ
 (ਯੁੱਧ ਵਿਚ) ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੭. ਮਾਨੁਖ । ੮. ਸੁਸ਼ਟ ਯੋਧੇ । ੯. ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ । ੧੦. ਸੱਲਾਂ ਹੀ ਉੱਤ-ਸੈਨਾ-ਪਤੀ ।
 ੧੧. ਭਯਾਨਕ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ (ਕਦਮ) ਰੋਕ ਕੇ ਲੜਦੇ ਹਨ । ੧੨ ਚਲਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਆਪੋ
 ਵਿਚ ਦੀ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ । ੧੪. ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਦੁਖੀ ਹੋਏ ਘੁੰਮਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ੧੫. ਭਯਾਨਕ । ੧੬. ਯੁੱਧ ।
 ੧੭ ਕ੍ਰਮਾਤ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਭਯਾਨਕ ਯੁੱਧ (ਪੈ ਗਈ) । ੧੮. ਵਿਛ । ੧੯. ਪੱਥਰ । ੨੦. ਬਲਦੀ ਹੈ । ੨੧. ਆਕਾਸ਼
 ਲੁਕ ਗਯਾ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਧਸ ਗਈ । ੨੨. (ਸੈਨਾ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀ) ਧਮਕ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਕੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵੀ ਸੁਕ ਗਏ ।
 ੨੩. ਪੀਰਜ ਛੁੱਟ ਗਈ । ੨੪. ਟਕਟਕੀ ਲਗ ਗਈ । ੨੫. ਨੇੜ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਯਕ ਨਿਗ੍ਰਾ ਰੁਕ ਗਈ । ੨੬. ਪਾਣੀ ਤੋਂ
 ਬਿਨਾਂ ਗਲ ਰੁਕ ਗਏ ਅਤੇ ਤੜਝਦੇ ਹਨ । ੨੭. ਯੋਧਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪਾਣੀ ਪਾਣੀ ਬੋਲਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਸੜ ਗਈਆਂ ।
 A ਪਾ:—ਗਰਜ ਸਦ ਭਯਾਨ ਨਾਦੇ ਭਰਹਿਓ ਫੇਲ ਬਘੂਲ ਹੀ ।

B ਪਾ:—ਬਿਕਲ ਘੁਮਰਤ ਖੇ ।

C ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਦਾ ਪਾਠ “ਪਰਤ ਧਾਰਾ ਝੜਿ ਲਾਏ ਕੇ ਬੁਖੰਤ ਗੋਲਾ ‘ਪਾਨ ਭਰ ਪਦ ਦਾ ਅਰਥ
 ‘ਬੁੱਕ ਭਰ ਭਰ ਕੇ’ ਹੈ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਉਪਰੋਕਤ ਹੀ ਅਰਥ ਹੈ । D ਦੋਖੇ ਪੰਨੇ ੨੨੨ ਤੇ ਨੋਟ A ।

E ਇਸ ਬੰਦ ਦੇ ਪਾਠਾਤ੍ਰ ਇਉਂ ਵੀ ਮਿਲੇ ਹਨ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਪਰੋਕਤ ਸ਼ੁੱਧ ਸਮਝ ਕੇ ਲਿਖੇ ਹਨ । ਯਥਾ :
 ਬਹੁਤ ਬੰਜੂ ਪਹਾਰ ਇਖੁ ਤੜ ਬਰਕ ਦੁਹੂ ਦਿਸ । ਛਤ ਗੜੇ ਗਗਨ ਧਸ ਗਈ ਧਰਨੀ, ਸੁਕ ਗਏ ਸਾਗਰ ਧਮਕ ਖਸ ।
 ਫਟ ਗੜੇ ਪੀਰਜ ਲਗ ਗਈ ਤਾਰੀ, ਰੁਕ ਗੜੇ ਲੋਚਨ ਪ੍ਰਗਟ ਦ੍ਰਿਸਿਟਿ ! ਰੁਪ ਗੜੇ ਕੇਠ ਬਿਨੁ ਬਾਰਿ ਤਲਫਤ, ਜਰ
 ਗੜੇ ਉਰ ਭਟ ਪ-ਠ ਰਟ ॥੧੨੧॥ ਇਸ ਪਾਠ ਵਿਚ ਇਖੁ ਤੀਰ, ਤੜ ਪ੍ਰਗਟ, ਬਰਤ ਬਿਜਲੀ ਇਹ ਤਿੰਨ ਸ਼ਬਦ ਹਨ
 ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਉਪਰੋਕਤ ਬੰਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਏ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਕੁਝ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਉਣ ਯੋਗਤ ਹਨ । ਬਾਕੀ ਸੁਖੰਨ ਹਨ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ ॥

ਛੁਟਗਿ ਪ੍ਰਾਨA ਅਪਾਨ ਤਨ ਬਿਨ, ਪ੍ਰਾਨ ਹਤ ਭਦੇ ਸੁਭਤ ਰਨ ॥
 ਜਕ-ਲੱਗਾ ਕਟਕਨ ਦੁਉ ਦਿਸB ਪੁਚ ਗਦੇ ਭਟ ਦਲ ਭੇਤ ਤਨ ॥
 ਖਚ ਰਹੇ ਸੂਰਨ ਸੂਰ ਸੰਗ ਹਠ ਲਰੇ ਸਾਵੇਤ ਅਯੋਪਨ ॥
 ਠਠ ਰਹੇ ਸੰਘਰ ਰੋਪ ਦਾਰੁਨ ਕਟ ਗਦੇ ਦਾਨਵ, ਦੇਵਗਨ ॥੧੨੨॥੩੯॥੧੯੨੦॥
 ਅਸ ਸਮਰ ਕਬਹ ਨ ਭਯੋ ਆਗੂ ਠਠੇ ਸੁਰਨਰ ਅਸੁਰ ਰਨ੯ ॥
 ਸੁਤ ਹਨਤ ਪਿਤ ਪਿਤ ਹਨਤ ਸੁਤ ਗੁਰੁ ਸਿਖ ਸਿਖ ਗੁਰੁ ਤਾਨ ਧਨੁ ॥
 ਨਹਿ ਰਖਯੋ ਕਿਨਹੂੰ ਕਾਨ ਕਾਹੂੰ, ਤਜਿC ਸੀਲ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਨ ॥
 ਪੁਲਕ ਭਾਰਥ੧ ਨਮ ਯਾ ਕੋ, ਤੁਮ ਸੁਨਹੁ ਸਾਧੂ ਸੰਤ ਜਨ ॥ ੧੨੩॥੩੯॥੧੯੨੧॥
 ਜੂਝਗੀ੧੫ ਪ੍ਰਤਿਨਾ੧੬ ਦੁਹੂੰ ਦਿਸ, ਚਟਪਟ ਕਟੇ ਭਟ ਸਮਰ ਕਰ ॥
 ਹਠ੯ ਲਰਯੋ ਦਾਰੁਨ ਜੁੱਧ ਸੂਰਨ, ਗਏ ਭਵ-ਨਿਧਿ ਸੁਗਮ ਤਰ ॥
 ਗਹਿ ਅੱਫਰ ਨਾਹ ਕਰਿ, ਲੈ ਗਈ ਨਿਜ ਨਿਜ ਧਾਮ ਬਰ ॥
 ਸੰਗ੍ਰਾਮ੨੨ ਸਨਮੁਖ ਜੂਝਗੇ, ਭਟ ਬਸੇ ਸ੍ਰਗ ਨਿਜ-ਆਯੁ ਭਰ੨੩ ॥੧੨੪॥੪੦॥੧੯੨੨॥
 ਬਹੁ-ਬੀਰ ਧੀਰ ਲਟੇ ਤਹਾਂ, ਛਿਤ ਪਰੇ ਮੂਰਛਿਤ ਲੋਟ ਹੀ੨੪ ॥
 ਤਨ-ਝਰਤ ਝਰਨਾ ਸੁੰਨ ਕੋ ਬਹੁ ਖਾਇ ਘਾਯਨ ਚੋਟ ਹੀ੨੫ ॥
 ਸਿਰ ਬਹਿਤ ਗੂਦ-ਬਯਾਕੁਲਿ ਪਰੇ, ਗਹਿ ਲੇਤ ਭੂਤਨ ਝੋਟ ਹੀ੨੬ ॥
 ਬਹੁ ਸ਼ੇਰ ਜੰਬੁਕ੨੬ ਸ੍ਰਾਨ੨੭ ਧਰ ਧਰ੨੮, ਨਭਉਡਤਿ ਲੈ ਗ੍ਰਿਝ ਬੋਟ ਹੀ੨੯ ॥੧੨੫॥੪੧॥੧੯੨੩॥

੧. ਪ੍ਰਾਣ ਅਤੇ ਅਪਾਨ (ਵਾਯੂ ਦੀ ਗੰਢ) ਸਰੀਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਕੇ ਛੁਟ ਗਈ। ੨. ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਸ ਹੋ ਗਏ। ੩. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੀਆਂ ਟਕਟਕੀਆਂ ਲੜਾ ਗਈਆਂ। ੪. ਦਲਾਂ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਤਨ ਨਾਲ ਖਚਿੱਤ ਹੋ ਗਏ। ੫. ਯੋਧਿਆਂ ਨਾਲ ਯੋਧੇ ਖਚਿਤ ਹੋ ਰਹੇ। ੬. ਰਾਜ ਪੁਤ੍ਰ ਹਠ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜੇ। ੭. ਭਯਾਨਕ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਕੇ ਰੁਕ ਰਹੇ। ੮. ਅਜੇਹਾ ਯੁੱਧ ਕਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਨਹੀਂ। ੯. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਯੁੱਧ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ ਰਚਿਆ ਹੈ। ੧੦. ਪੁਤ੍ਰ ਪਿਉ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਉ ਪੁਤ੍ਰ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ੧੧. ਕਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖਿਚ ਕੇ। ੧੨. ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਲਿਹਾਜ਼ ਨ ਰਖਿਆ। ੧੩. ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ (ਪ੍ਰਚਾਰ) ਵਿਗਾਰ ਮਾਰਿਆ। ੧੪. ਕ੍ਰਮਾਤ ਦਾ ਯੁੱਧ। ੧੫. ਮਰ ਗਈ। ੧੬. ਫੌਜ। ੧੭. ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੋਧੇ। ੧੮. ਹੁੱਕ ਕੇ। ੧੯. ਸੁਖੰਨ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਤਰ ਗਏ। ੨੦—੨੧. ਸ਼ੁੱਮਣੀ ਅਪਸਰਾਂ ਫੜ ਕੇ ਆਪੋ ਆਪਣਿਆਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤੀ ਕਰ ਕੇ ਲੈ ਗਈਆਂ। ੨੨. ਯੁੱਧ। ੨੩. ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤੱਕ। ੨੪-੨੫. ਬਹੁਤ ਧੀਰਯਵਾਨ ਯੋਧੇ ਓਥੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਏ, ਬਹੁਤ ਹੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮੂਰਛਾ ਹੋਏ ਪਏ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲੋਟ ਰਹੇ ਹਨ। ੨੬. ਸਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ (ਮਾਨ ਕਿ ?) ਲਗੂ ਦੇ ਝਰਨੇ ਚਲਦੇ ਹਨ। ੨੭. ਸਿਰਾਂ ਤੋਂ ਮਿੱਝ ਵਗ਼ਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਰੇ ਹਾਲੀਂ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ। ੨੮. ਸਰੀਰ ਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ੨੯. ਗਿੱਦੜ। ੩੦. ਕੁੱਤਾ। ੩੧. ਫੜ ਫੜ ਕੇ।

A ਪਾ:—ਛੁਟ ਗਯੋ ਪ੍ਰਾਨ। B. ਪਾ:—ਜਕ ਗਯੋ ਕਟਕ ਦੁਉ ਦਿਸ।

C ਏਥੇ, ਤਜਿ, ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਨ ਭੇਦ “ਤਲ” ਵੀ ਮਿਲਣਾ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹੋ ਜਹੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੈ ਗਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਬਹੁ-ਕ੍ਰਮਤ-ਗੋਲਾ, ਬਾਨ, ਸਾਂਗਨ, ਨਭ-ਛਾਯ ਦਸ-ਦਿਸ ਘੋਰ ਕੇ ॥
 'ਮਨੁ ਉਡਨੁ-ਸੱਲਭ ਸੁਧਾਰ-ਦਲ, ਭਟ-ਉਡਿਤ ਨਭ^੨-ਮਗ ਟੇਰ^੩ ਕੇ^੪ ॥
 ਗਜ, ਉਸੁ, ਤੁਰੇ-ਸਵਾਰ^੫, ਪਾਇਨ^੬ ਬਹੁ-ਕ੍ਰਮਤ ਗਗਨ ਅੰਧੋਰ-ਕੇ ॥
 ਉਠਿਤ ਸੱਦ-ਨਿਸੁੰਨ^੭ ਭੈਕਰ^੮ ਗਨ^੯-ਕਾਕ, ਚੀਲਨ-ਟੇਰ-ਕੈ^{੧੦} ॥੧੨੬॥੪੨॥੧੯੨੪॥
 ਨਚਤ-ਭੂਤ, ਮਸਾਨ, ਭੈਰਵ, ਗੂਲ^{੧੧}, ਨਿਸਚਰ ਨੱਚ-ਹੀ^{੧੨} ॥
 ਕੰਕ, ਬੰਕ, ਪਿਸਾਚ, ਬੈਤਲ ਜਖ ਰਾਖਸ ਮੱਚ-ਹੀ^{੧੩}
 ਚਾਵੰਡ^{੧੪}, ਗਿ੍ਝ, ਉਲੂਕ, ਨਭ-ਚਰ,^{੧੫} '੧'ਰੁਦੁ ਗਨ ਰੰਗ ਰਚ ਹੀ^{੧੬}
 '੧'ਹਸਿਤ-ਕਾਲਿ-ਕਰਾਲ-ਖੰਕਲA '੨'ਸਰ-ਸੁੰਨ ਜੁੱਗਨਿ-ਅੱਚ ਹੀ^{੧੭} ॥੧੨੭॥੪੩॥੧੯੨੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ ॥

ਭਰ-ਪੜ੍ਹ^੧ ਪੀਵਤ, ਹਸਤ-ਖਿਰ-ਖਿਰ, ਨਚਤ-ਤਾਲਨ-ਮਾਰਹੀ^੨
 ਬਜਤ-ਤਾਲ-ਕਪਾਲਿ^੩ ਨੱਚਤ, 'ਅਚਤਿ-ਮਦਿਰਾ-ਗਾਰ-ਹੀ^੪
 'ਭਖਤ-ਆਮਿਖ-ਉਦਰ-ਭਰ-ਭਰ ਪੜੇ ਟਾਂਗ-ਪਸਾਰ ਹੀ^੫
 ਅਘਾਇ-ਖਾਇ^੬ ਪੜੇ ਭਯਾਨਕ, ਘੋਰ^੭ ਘੋਰ ਚਿਕਾਰ ਹੀ^੮
 ਕਿਲਕਟੀ-ਦੇਤ-ਮਸਾਨ^੯ ਭੀਖਮ^{੧੦} ਗੁਹਤ-ਰੁੰਡਨ-ਹਾਰ-ਹੀ^{੧੧} ॥੧॥੧੨੮॥੪੪॥੧੯੨੬॥
 'ਕਰਤ-ਪਾਨ-ਸ਼ਰਾਬ-ਸੁੰਣਤB ਭਖਤ^{੧੨} ਆਮਿਖ^{੧੩} ਚਾਵ ਸੋ^{੧੪} ॥
 ਦੈ ਤਾਲ^{੧੫} ਗਾਵਤਿ-ਗੀਤਿ ਦਾਰੁਨ ਨਚਤਿ ਮਿਲਿ-ਮਿਲਿ ਭਾਵ-ਸੋ^{੧੬}
 'ਕਪਾਲ-ਤਾਲ-ਬਨਾਯ-ਮੁੰਡਨ, 'ਰਬਾਬ-ਅੰਤ-ਤਨਾਵ-ਸੋ^{੧੭}

੧. ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਟਿੱਡੀ ਦਲ ਬਣਾ ਕੇ ਉੱਡੀ ਹੈ। ੨. ਆਕਾਸ਼। ੩. ਰਸਤਾ। ੪. ਬੋਲ ਕੇ, ਗੱਜ ਕੇ। ੫. ਘੱਜ ਰਾ। ੬. ਪੈਦਲ। ੭. ਬਹੁਤ ਆਵਾਜਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੁੰਨ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀਆਂ ਆਵਾਜਾਂ। ੮. ਭਯਾਨਕ। ੯. ਸਮੁਦਾਜ਼। ੧੦. ਚੀਲ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜਾਂ ਨਾਲ ੧੧. ਜਿੰਨੇ। ੧੨. ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੧੩. ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਠਰਨ ਵਾਲੇ। ੧੪-੧੫. ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਗਣ (ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਤ) ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਰਚ ਰਹੇ ਹਨ। ੧੬. ਭਯਾਨਕ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਭੈਰਵ ਹਸਦੇ ਹਨ। ੧੭. ਯੋਗਣੀਆਂ ਲਹੂ ਦੇ ਤਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪੀਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੮. ਬਰਤਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰ ਭਰ ਕੇ। ੧੯. ਸ਼ਿਵ-ਤਾੜੀਆਂ-ਵਜੋਂਦਾ ਹੋਇਆ, ਖੱਪਰੀਆਂ ਰੂਪ ਕੌਂਸੀਆਂ ਵਜਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੦. ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਰਾਬ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਸਰਾਬ ਦੇ ਟੋਏ ਪੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੧. ਪੇਟ ਭਰ ਭਰ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੨. ਗੱਜ ਕੇ। ੨੩. ਭਯਾਨਕ। ੨੪. ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ੨੫. ਮਸਾਣ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੨੬. ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਪੁੰਦੇ ਨ। ੨੭. ਸਰਾਬ ਰੂਪ ਲਹੂ ਨੂੰ ਪੀਂਦੇ ਹਨ, ਸਰਾਬਾਂ ਤੇ ਲਹੂ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ੨੮. ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੯. ਮਾਸ। ੩੦. ਤਾੜੀਆਂ ਵਜਾ ਕੇ। ੩੧. ਰਹਸਜ ਨਾਲ, ਹਾਵ-ਭਾਵ ਨਾਲ। ੩੨. ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਖੱਪਰੀਆਂ ਦੇ ਛੱਟੇ ਬਣਾ ਕੇ। ੩੩. ਆਦਰ-ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਹਨ।

A ਪਾ: --ਹਸਤ ਕਾਕ ਕਰਾਲ ਖੰਕਲ।

B ਪਾ: --ਸਰਾਬ ਸੁੰਨਣਨ।

'ਖੋਲ-ਖੰਜਰੀ-ਖੋਪਰੀ, 'ਦਵਿ ਦੋਲ ਬਬਰਚ ਸਾਵ ਸੋ^A ॥੧੨੯॥੪੫॥੧੯੨੭॥
 'ਨਚਤ-ਸਹਿਤਾ-ਸੋਨ-ਪੋਰਤ, ਮਦ-ਮੱਤ' ਹੋ-ਹੋ-ਪ੍ਰੇਤ-ਗਨ
 ਦੋ-ਬਪ-ਢੋਲਕ ਦਮਕ-ਖੰਜਰਿ, ਨਚਤ-ਭੂਮਰ ਬਿਬਿਧ-ਫਨ^੫
 ਦੰਤ^੬ ਭੀਖਮ ਗਾਤ-ਦੀਰਘ^੭ ਜੋਨਿ^੮ ਦਾਰੁਨ ਨਗਨ-ਤਨ ॥
 'ਕਰਤ-ਕੋਲ ਧਮਾਰ-ਖੋਲਤ, ਉਛਰ ਉਛਰ ਬਧਾਯ-ਮਨ^{੧੦} ॥੧੩੦॥੪੬॥੧੯੨੮॥
 'ਲੁੱਥ-ਭੀਤ ਭਈ ਤਹਾਂ, 'ਅੰਬਾਰ ਲਾਗਿ ਦੁਤਿਯ-ਗਗਨB
 'ਠੋਰ-ਠੋਰ ਪਹਾਰ-ਸਮ ਉਤੇਗ-ਦੀਰਘ^{੧੩} ਬਹੁ ਸਘਨ^{੧੪} ॥
 ਤਹ-ਗ੍ਰਿਝ, ਭੂਤ, ਮਸਾਨ-ਬੈਠੋ-, 'ਬਸਾਯ ਗ੍ਰਾਮ-ਮਨੁ-ਸਦਨ ॥
 'ਭਟ-ਬਹਿਤ-ਸੁ-ਪ੍ਰਵਾਹ-ਸੁਣਤ, 'ਬਹਿਤ-ਦਿਸ ਜਲ-ਸੋਕ-ਬਨ ॥੧੩੧॥੪੭॥੧੯੨੯॥
 ਬਹਿਤ^{੧੬} ਕੁੰਭ^{੧੭}, ਤੁਖਾਰ^{੧੮}-ਦੀਰਘ^{੧੯}, ਅਸੁਰ^{੨੦} ਭੀਖਮ^{੨੧} ਦੀਹ-ਤਨ^{੨੨}
 ਸਯੋਦ^{੨੩} ਪਾਲਕਿ-ਬਹਿਤ-ਨਾਨਾ, ਬਿਵਾਨ, ਉਸ੍ਰਨ, ਮਹਿਖ^{੨੪} ਗਨ ॥
 ਭੂਤ, ਗੂਲ, ਮਸਾਨ, ਰਾਖਸ, 'ਚਢੇ-ਜੇਬੁਕ-ਸੀਹ-ਗਨ ॥
 'ਲਾਦ-ਸੁਦਾਗਰ-ਜਹਾਜੈ, 'ਚਲ-ਖਾਟਨ-ਦੇਸ-ਧਨ ॥੧੩੨॥੪੮॥੧੯੩੦॥
 ਬਹੁ-ਭੁਜਾ, ਟਾਂਗ-ਬਹੈ-ਤਹਾਂ, 'ਜਲ-ਮੀਨ-ਬਿਖਧਰ-ਮਾਨ ਹੀਂ
 'ਗਜ-ਸੁੰਡ ਮਗਰ-ਘਰ-ਜਾਰ-ਸੇ, 'ਤਹ-ਲੁੱਥ-ਕੂਰਮ-ਜਾਨ ਹੀਂ ॥

੧. ਖੋਪਰੀਆਂ ਰੂਪ ਖੰਜਰੀਆਂ ਦੇ ਵਾਰੇ ਹਨ। ੨. ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੋਪਰੀਆਂ ਦੇ ਖੋਲਾਂ ਤੋਂ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਢੱਢਾਂ, ਢੋਲ ਤੇ ਨਗਾਰੇ ਬਣਾਏ ਹਨ। ੩. ਨਚਦੇ ਅਤੇ ਲਹੂ ਦੀ ਨਦੀ ਨੂੰ ਤਰਦੇ ਹਨ। ੪. ਸਰਾਬ ਨਾਲ ਮਸਤ। ੫. ਬਹੁਤ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ। ੬. ਦੰਦ। ੭. ਵੱਡੇ ਸ਼ਰੀਰ। ੮. ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਗੁਪਤ-ਅੰਗ। ੯. ਭੋਗ ਚੋਸਟਾ ਨੂੰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲੁੱਠੀ ਖੇਡਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਮਨ ਨੂੰ ਵਧਾ (ਉੱਚਾ ਕਰ) ਕੇ। ੧੧-੧੨. (ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ) ਲੋਥਾਂ ਦੀ ਕੰਧ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਢੇਰ ਅਸਮਾਨ ਤੱਕ ਲਗ ਗਿਆ। ੧੩. ਥਾਂ-ਥਾਂ। ੧੪. ਬਹੁਤ ਉੱਚੇ। ੧੫. ਸਮੁਦਾਇ। ੧੬. ਮਾਨੋ ਕਿ? ਗ੍ਰਾਮ ਵਿੱਚ ਘਰ ਵਸਾ ਕੇ। ੧੭. ਯੱਧੇ ਲਹੂ ਦੇ ਚੰਗੇ ਵਹਿਣ ਵਿੱਚ ਟੁੱਟੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੮. (ਇਹ ਲਹੂ ਰੂਪ) ਜਲ, ਸ਼ੰਕ ਰੂਪ ਜਲ ਵੱਲ ਚਲਿਆ ਜਾ ਰਹਿਆ ਹੈ। ੧੯. ਰੁੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੦. ਹਾਥੀ। ੨੧. ਘੋੜਾ। ੨੨. ਵੱਡਾ। ੨੩. ਦੰਤ। ੨੪. ਭਯਾਨਕ। ੨੫. ਵਡਿਆਂ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ। ੨੬. ਰਥ। ੨੭. ਝੁੰਟੇ, ਮਹੋ। ੨੮. ਸਾਰੇ ਹੀ ਗਿੱਦੜਾਂ ਤੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੨੯-੩੦. (ਮਾਨੋ ਕਿ?) ਸੁਦਾਗਰ, (ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲ ਅਸਬਾਬ ਨਾਲ) ਲੱਦ ਕੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਧਨ ਖੱਟਣ ਲਈ ਚਲੇ ਹਨ। ੩੧. (ਇਹ) ਜਲ ਦੇ ਮੱਛ ਅਤੇ (ਜਲ ਦੇ) ਸੱਪ ਮਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੩੨. ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਸੁੰਡ ਮਗਰ ਮੱਛਾਂ ਤੇ ਘੜਿਆਲਾਂ ਵਰਗੇ ਹਨ। ੩੩. (ਯੁੱਧ ਰੂਪ ਨਦੀ) ਵਿੱਚ ਲੋਥਾਂ ਰੂਪ ਕੱਢਦੇ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

A ਇਸ ਅੱਧੀ ਪੰਕਤੀ ਦਾ ਪਾਠ ਅਜੇ ਅਸੁੱਧ ਹੀ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਵੀ ਪੂਰੀ ਬੜਵਸਥਾ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ ਅਜੇ ਖੋਜ ਬਾਕੀ ਹੈ।

B ਪਾ: —ਅੰਬਾਰ ਲਾਗੋਂ ਦੁਤਿ ਅਨਗਨ, = ਬਹੁਤ (ਦੁਤਿ =) ਸੋਭਾਵਾਲਾ ਢੇਰ ਲਗ ਗਯਾ।

'ਸਿਰ-ਕੋਸ ਸਨੜ-ਸਿਵਾਰ-ਸਰਿਤਾ 'ਨਖ-ਬਹਿਤ-ਸੀਪਨ-ਘਾਨ ਹੀ' ॥
 ਗੁਦ-ਫੋਨ' ਬਹੋ-ਪੁਬਲ, ਕਛੁ ਕਹਿਤ ਬਨਤਿ-ਨ ਸਾਨਹੀ' ॥੧੩੩॥੪੯॥੧੯੩੧॥
 ਨਚਰ-ਭੂਤ, ਮਸਾਨ-ਕੂਕਤ, ਬਹੁ-ਭੀਰ ਗੁਲਨ-ਮਾਲ ਹੀ' ॥
 'ਮਨੁ ਨੁਤ-ਸੰਗਮ-ਪੂਰਬੀ, 'ਪੁੰਨ-ਛੋੜ-ਤੀਰਥਿ-ਸਾਲ-ਹੀ' ॥
 ਗਿਝ, ਜੇਬੁਕ'-ਪੈਰ ਹੀ', 'ਗਹਿ-ਲੋਤ-ਲੋਥਨ-ਨੋਲ ਹੀ' ॥
 'ਜਿਮ ਦੀਨ-ਭੱਛਕ ਦਾਨ-ਲੈ-'ਆਸੀਸ-ਦੇ ਸੁਭ-ਬੋਲ ਹੀ' ॥੧੩੪॥੫੦॥੧੯੩੨॥
 ਵਾਰ-ਪਾਰ-ਨ-ਕਛੁ-ਸੁਝੈ, ਤਹ ਸਿੰਧੂ' ਉਮਡਯੋ ਸੋਨ' ਕੋ ॥
 'ਸਿੰਧੂ-ਅਸੁਮ-ਰਚਿਯੋ-ਬਿਧਾਨ-, 'ਨਵੀਨ ਕੇ ਪੁਨ ਭੋਨ ਕੋ
 ਲਾਲ-ਭਈ ਧਰਨੀ'-ਸਭੈ, 'ਪਟ-ਰੰਗ-ਭਾਰਯੋ-ਸੋਨ-ਕੋ ॥
 'ਜਿਮ-ਖੋਲ-ਚਾਚਰ ਰੰਗ ਭਰ-, 'ਪਟ-ਧਾਰ ਆਏ-ਗੋਨ-ਕੋ ॥੧੩੫॥੫੧॥੧੯੩੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿਡੋਲ ॥

ਮਚਯੋ-ਦਾਰੁਨ-ਪੂਲਯ ਭਾਰਥ' ਰੁੰਡ-ਮੁੰਡ' ਗਿਰੇ ਤਹਾਂ
 ਤੱਛ-ਮੁੱਛ-ਭਯੋ, ਮਸਾਨੀ,-ਰੁਦ੍-ਕੁਲਿ' ਨਚਯੋ ਤਹਾਂ
 ਨਹ-ਟਰਤ-ਤਦਯਪਿ ਨਿਡਰ-ਨਿਸਚਰ, ਧਾਯ-ਧਾਯ-ਪਰੇ ਹਹਾ'
 'ਮਟਕਾਯ-ਬਾਜਿ-ਸੁਰੰਗ-ਚੰਚਲ ਕਹਿਤ ਮਘਵਾ' ਹੈ-ਕਹਾਂ ? ॥੧੩੬॥੫੨॥੧੯੩੪॥
 'ਗਜ-ਪੋਲ ਰੇਲ-ਚਮੂ ਸਬਲ, 'ਦਲ-ਠੇਲ-ਪੈਠੇ-ਹੋੜ-ਕੋ ॥
 ਬਹੁ-ਸਸਤ੍ਰ, ਅਸਤ੍ਰ-ਚਲਯ-ਤਹਾਂ, ਮੁਠ-ਭੋੜ-ਭੈ' ਦਲ-ਜੋੜ-ਕੋ

੧. ਇਸ ਖ਼ੂਨ ਦੀ ਨਦੀ ਵਿੱਚ (ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ) ਸਿਰਾਂ ਦੇ ਕੇਸ਼ਾਂ ਰੂਪ ਗਾੜ੍ਹਾ ਜਾਲਾ ਹੈ। ੨. ਨਹੁੰਆਂ ਰੂਪ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸਿੰਪੀਆਂ ਰੁੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੩. ਸਿਰ ਦੀ ਮਿਝ ਰੂਪ ਭੰਗ। ੪. ਸਮਾਨਤਾਈ, ਬਰੋਬਰੀ, ਇਕ ਅਲੋਕਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੫-੬. ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਪਰਵ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਪਵਿਤ੍ਰ ਤੀਰਥਿ ਵਿੱਚ ਗੰਗਾ ਜਮੁਨਾ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਥਾਂ ਤੋਂ ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਲ ਇਸਨਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ੭. ਗਿੱਦੜ। ੮. ਤਰਦੇ ਹਨ ੯. ਲੱਥਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਲੱਥਾਂ ਰੂਪ ਨਿਉਲਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ੧੦-੧੧. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਭਿਛਕ) ਮੰਗਤੋਂ ਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਅਸੀਸ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਸੁਭ-ਵਚਨ ਬੋਲਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੧੨. ਸਮੁੰਦਰ। ੧੩. ਲਹੂ। ੧੪-੧੫. (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਬੁਧਮਾ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਵਿਤ੍ਰ ਕਰ ਕੇ ਨਵਾਂ ਅਠਵਾਂ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਰਚਿਆ ਹੈ। ੧੬. ਧਰਤੀ। ੧੭. ਵਸਤੂ ਉੱਪਰ ਲਹੂ ਦਾ ਰੰਗ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੧੮-੧੯. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੰਗ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਕਪੜਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਨਕੇ ਹੌਲੀ ਦੀ ਖੇਡ ਲਈ ਗੋਣ ਨੂੰ ਆਏ ਹਨ। ੨੦. ਯੁੱਧ। ੨੧. ਧੜ ਤੋਂ ਸਿਰ। ੨੨. ਸਿਵ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯ ਦੇ (ਭੂਤ, ਪ੍ਰੇਤ)। ੨੩. ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ, ਹਰਾਂ-ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ। ੨੪. ਚੰਗੇ ਰੰਗ ਦੇ ਚਾਲਾਕ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋੜ ਕੇ ੨੫. ਇੰਦ੍ਰ। ੨੬-੨੭. ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤੌਰ ਕੇ, ਫੌਜ ਨੂੰ ਤੌਰ ਕੇ ਅਤੇ ਲਾਗੜ ਕੁੱਦੀ ਨੂੰ ਵੀ ਤੌਰ ਕੇ ਜਿੰਦ ਨਾਲ ਜਾ ਵੜੇ। ੨੮. ਗੁੱਬਮ-ਗੁੱਬੀ ਹੋਏ।

ਇਤ-ਭਿੜੈ ਦ੍ਰਾਦਸ ਸੁਰੇ-ਨਾਹ^੧, ^੨ਰਿਪੁ-ਚਮੂ-ਬਲਿ-ਝਕਝਰ-ਕੈ ॥
ਉਤ-ਮਚਜ ਖੜਸ^੩ ਬੀਰ-^੪ਨਿਸਚਰ, ^੫ਦ੍ਰਿਗ-ਸੀਲ-ਨਾਤੋ-ਤੋਰ-ਕੈ ॥੧੩੭॥੫੩॥੧੯੩

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿਡੋਲ ॥

ਭੜੋ ਤੁੱਮਲ^੬ ਯੁੱਧ ਦੁਹੂੰ-ਦਿਸ, ^੭ਕਰ-ਮਾਰ-ਆਯੁਧ-ਪਰਸਪਰ
^੮ਸੂਰ-ਕੂਰ-ਇਕਸਾਰ-ਭੇ, ^੯ਨਹਿ ਰਹਯੋ ਹਵਸੀ ਸਮਰ-ਕਰ ॥
ਭਟ-ਭਏ-ਸ੍ਰੀਮਤ^{੧੦} ਦੁਹੂੰ-ਦਿਸ ^{੧੧}ਬਹੁ-ਬਿਕਲ-ਹਾਯਲ ३ -ਬਿਨ-ਕਰ
ਨਹਿ-ਟਰਤ-ਕੋਊ ਖੇਤ^{੧੨} ਤੈ, ਹਠਿ-ਲੜਿਤ ਦਾਰੁਨ ਸਮਰ-ਚਰ^{੧੩} ॥੧੩੮॥੫੪॥੧੯੩੬॥

ਬੀਤਗੇ-ਤਹਿ ਬਰਖ-ਦ੍ਰਾਦਸ^{੧੪}, ^{੧੫}ਮਚੇ-ਰਨ-ਕਰ ਪਰਸ-ਪਰ
^{੧੬}ਮੰਡਿਤ-ਭਵ-ਪ੍ਰਲਯ-ਸਮਰ, ^{੧੭}ਫਿਪਗੇ-ਗਗਨ-ਅਵਨੀ-ਸਗਰ ॥
ਸੰਗ੍ਰਮ^{੧੮} ਦਾਰੁਨ-ਹੋਤੁ-ਭਉ, ^{੧੯}ਭਟ-ਲਰੇ-ਝਰਮਟ-ਹੋ-ਅਧਰ
ਬਹੁ-ਭਏ ਸ੍ਰੀਮਤ^{੨੦} ਦੁਹੂੰ ਦਿਸ, ^{੨੧}ਦਲ-ਬਿਲਗ-ਕੀਨੋ-ਰੁਕ-ਸਮਰ ॥੧੩੯॥੫੫॥੧੯੩੭॥

^{੨੨}ਮੁਹਲਤਿ ਲਿਝੇ-ਦੁਹੂੰ-ਪੱਖ ਕੋ, ^{੨੩}ਤਹਿ-ਖੇਤ-ਰਹਯੋ-ਦੁਹੂੰ ਕੋ
^{੨੪}ਇਤਿ-ਪਠੇ-ਮਘਵਾ ਬਿਸਨੁ-ਜੂ, ਦਲ-ਘਨਾ-ਦੈ-ਸੰਗ ਤਹੂੰ-ਕੋ^{੨੫}
^{੨੬}ਸੰਗ-ਦੀਨ-ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਘਨ-ਦਲ-, ^{੨੭}ਲੈ-ਜਾਹੁ-ਸੁਰਗਨ-ਸਬੂ-ਕੋ ॥
ਹਠਿ^{੨੮}-ਲੜੇ ਦਾਰੁਨ ਸਮਰ-ਕਰ^{੨੯}, ^{੩੦}ਨਹਿ-ਟਰੋ-ਕੈਸਿਹੁੰ-ਕਝੂ-ਕੋ ॥੧੪੦॥੫੬॥੧੯੩੮॥

੧. ਦੇਵ ਸੈਨਾਪਤੀ ੨. ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾਂ ਦੇ ਕੇ। ੩. ਸੋਲ੍ਹਾਂ। ੪. ਯੋਧੇ।
੫. ਅੱਖ ਲਿਹਾਜ਼ ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਦਾ ਸਾਕ ਤੌੜ ਕੇ। ੬. ਭਾਰੀ। ੭. ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਕੀਤੀ।
੮. ਯੋਧੇ ਤੇ ਕਾਜਰ ਇਕੋ ਜਹੇ ਹੀ ਹੋ ਗਏ। ੯. ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ (ਬਾਕੀ) ਨਾਂ ਰਹੀ, ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੜੇ।
੧੦. ਯੋਧੇ ਬੰਕ ਗਏ। ੧੧. ਜ਼ਖਮਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਖੀ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹਨ ੧੨. ਯੁੱਧ ਸਥਾਨ।
੧੩. ਜੰਗ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਕੇ। ੧੪. ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ੧੫. ਯੁਧ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹਨ।
੧੬. ਕ੍ਰਮਾਮਤ ਵਰਗੇ ਜੰਗ ਨੂੰ ਕਰਦੇ ਹਨ ੧੭. ਸਾਰਾ ਆਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਫਿਪ ਗਈ।
੧੮. ਜੰਗ। ੧੯. ਸਰੀਰਕ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਤੇ ਝਰਮਟ ਪਾ ਕੇ ਯੋਧੇ ਲੜੇ। ੨੦. ਥਕਿਤ। ੨੧. ਜੰਗ
ਰੋਕ ਕੇ, ਦਲ ਅਲਗ ਕਰ ਲਏ। ੨੨. ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਮੁਹਲਤ ਲਈ (ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਲਈ ਜੰਗ ਬੰਦ
ਕਰ ਦਿੱਤਾ), ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਮੁਹਲਤ ਲੈ ਲਈ। ੨੩. ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਜੰਗ ਓਥੇ (ਵਿਚਕਾਰੋ) ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ੨੪. ਏਧਰੋਂ
ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ ਨੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ੨੫. ਯੁੱਧ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ੨੬-੨੭. ਵਿਸ਼ਨੂ ਨੇ-ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰ
ਦਿੱਤਾ ਤੇ (ਅਖਿਆ ਕਿ ?) ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਮੁਦਾਜ ਦਲ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਓ ? ੨੮. ਰੁੱਕ ਕੇ।
੨੯. ਹੋ ਯੋਧਿਓ ! ੩੦. ਕਦੇ ਵੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਕੱਟੀ ਨਾਂ ਟਲੇ।

A ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਤੁਕਾਂ ਅਗੇ ਪਿਛਿਆਈਆਂ ਹਨ. ਲਘੁ
ਮਾਤਿਰ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਵੀ ਹੈ। B ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਅਰਥੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸੇ ਹੀ ਰੂਪ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿੱਚ ਹਾਜਲ ਦਾ ਅਰਥ ਘਾਘਲ. ਜਖਮੀ ਹੈ। ਅਰਥੀ ਵਿੱਚ ਹਾਜਲ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ ਹਨ ਅਤੇ
ਪਹਲੇ ਰੂਪ ਦਾ ਅਰਥ-ਰੋਕਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਰੂਪ ਦਾ ਅਰਥ --ਜਿਸ ਤੋਂ ਡਰ ਆਵੇ, ਭਯਾਨਕ ਹੈ।

ਦਲ-ਸਾਜ ਮਘਵਾ-ਬ੍ਰਹਮ-ਜੂ^੧, ਸਿਰ-ਨਾਯ ਪ੍ਰਭ-ਪਦ-ਭੇਟ-ਕੈ ॥
 ੩ ਜੰਗ-ਲੀਨੁ ਬਾਰਿਦ-ਦਲ-ਬਿਖਮ, ਦੋ-ਅਰਬ-ਸੈਨ ਅਖੇਟ-ਕੈ^੨ ॥
 ੫ ਹੁ-ਭੀਰ-ਰਾਖਸ, ਘਨਿ-ਅਨੀ, ਖਗ, ਮਿ੍ਗ, ਬਦਰਾ ਠੇਟ-ਕੈ ॥
 ਲਿਯੋ-ਸੁਰ-ਗਨ ਅਮਰ ਕੁਲਿ, ਦਲ-ਸਾਜ-ਬਾਜ-ਸੰਘੇਟ-ਕੈ ॥੧੪੧॥੫੭॥੧੯੩੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿਡੋਲ ॥

ਚਤੁਰੰਗ-ਸੈਨ ਅਨੀ-ਪ੍ਰਬਲ, ਘਨ-ਘੋਰ-ਬਾਦਿਲ-ਬਿਖਮ-ਦਲ ॥
 ਗਜ, ਬਿਵਾਨੀ, ਪਾਯਕਨ, ਚੰਡੂਲ^੧ ਪਾਲਕਿ-ਸਘਨ-ਕਲ^੨
 ਸਨਕਾਦਿ-ਬਿਬੁਧਾਦਿਕ-ਚਮੂ, ਸੁਰ-ਕਟਕ-ਬਜ੍ਜੂਹਨਿ-ਲੈ-ਪ੍ਰਬਲ
 ਪਟ-ਧਾਰ ਰੰਗ-ਬਿਰੰਗ-ਅੰਬਰ^੩ ਬੋਖ-ਰਚਿ-ਰਚਿ-ਸਰਸ-ਬਲ ॥੧੪੨॥੫੮॥੧੯੪੦॥
 ਸਿਰਤ-ਦੁਰਤ-ਚਾਮਰ, ਛਤ੍ਰ-ਰਤਨਨ,^੪ ਜਤਿਤ-ਮਾਨੋ-ਸਸਿ-ਪ੍ਰਭਾ ॥
 ਗਲ-ਮਾਲ ਲਾਲਨ, ਬੱਜ੍ਜ^੫ ਮੁਕਤਾ^੬ ਯਾਕੂਤ^੭, ਗੌਰ ਦੁਇ-ਫਬਾ^੮ ॥
 ਯਲਮਾਸ, ਫਨਿ-ਮਨਿ^੯ ਦੁਰ ਯਕਤਾ^{੧੦}, ਨੀਲ^{੧੧}, ਮਨਿ ਮਾਨਿਕ ਲੁਭਾ^{੧੨}
 ਖਚਿਤ^{੧੩} ਜਮੁਰਦ-ਘਨੇ, ਸੁਰ-ਛਕੇ-ਭੂਸਨ-ਬਸਨ-ਭਾ ॥੧੪੩॥੫੯॥੧੯੪੧॥
 ਅਨਿਕ ਭੂਖਨ^{੧੪} ਛਕੇ^{੧੫}-ਅੰਗਨ, ਅਮੋਲ ਨਗ^{੧੬} ਤਾ-ਮਹਿ-ਜੜਾ ॥
 ਸਰਪੇਚ^{੧੭} ਲਾਲਨ-ਜਿਗਾ^{੧੮}, ਕਲਗੀ, ਮੁਰੱਸੈ-ਕਾਰੀ ਗੁਲ-ਖਿੜਾ ॥
 ਸਟਕ-ਯਲਮਾਸੀ-ਮੁਰਸੈ, ਤਾਜ-ਦੁਰ-ਯਕਤਾ-ਮੜਾ^{੧੯}
 ਕੁਲਹ^{੨੦} ਨਵ-ਰਤਨਨ ਅਜਾਯਬ, ਕਰ-ਸੁਨਾਰੇ ਬਿਧਿ-ਗੜਾ ॥੧੪੪॥੬੦॥੧੯੪੨॥

੧. ਇੰਦ੍ਰ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਜੀ । ੨. ਵਿਸ਼ਣੁ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਸਪਰਸ਼ ਕੇ, ਸਿਰ ਨਿਵਾ ਕੇ । ੩. ਕਠੋਰ ਬਦਲਾਂ ਦੇ ਦਲ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ । ੪. ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗੂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਜ ਕੇ । ੫. ਰਾਖਸ਼ਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਭੀੜ ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਹੀ ਫੌਜ । ੬. ਪੰਛੀਆਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਬੱਦਲਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ । ੭. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਾ-ਮਰਨ ਵਾਲੀਆਂ-ਕੁਲਾਂ ਨੂੰ (ਨਾਲ) ਲਿਆ । ੮. ਫੌਜ ਦੇ ਸਾਜੋ ਸਾਮਾਨ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ । ੯. ਬਹੁਤ ਘੋਰ ਤੇ ਵਿਖਮ ਬਦਲਾਂ ਦਾ ਦਲ । ੧੦. ਪੰਛੂੜਾ, ਹਿੰਡੋਲਾ । ੧੧. ਸਮੁਹ ਸੁੰਦ ਪਾਲਕੀਆਂ । ੧੨. ਸਨਕ ਸਨੰਦਨ ਸਨਾਤਨ ਤੇ ਸਨਤ ਕੁਮਾਰ ਆਦਿਕ ਰਿਗੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ । ੧੩. ਸਾਰੀ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਬਲਵੰਤ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ । ੧੪. ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਪਟ ਦੇ ਵਸਤੂ ਪਹਿਨਕੇ । (ਆਪਣੀ ਆਪਣੀ) ਤਾਕਤ ਸਮਾਨ ਲਿਬਾਸ ਬਣਾ ਬਣਾਕੇ, ਤਾਕਤਾਂ ਵੱਧ ਲਿਬਾਸ ਬਣਾ ਬਣਾਕੇ, ਇਕੋ ਜਹੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ 'ਚ ਸਾਜ ਕੇ । ੧੫. ਮਾਨੋ ਕਿ? ਚੰਦ ਦੀ ਚਾਨਣੀ ਜਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । ੧੬. ਹੀਰਾ । ੧੭. ਮੌਤੀ । ੧੮. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੀਮਤੀ ਪੱਥਰ (ਸ਼ਿਹਰੇ) ਚਮਕਦਾਰ ਸੰਹੰਦੇ ਹਨ । ੧੯. ਸੱਪ ਦੀ ਮਣੀ । ੨੦. ਅਦ੍ਰਿਤਿਯ, ਲਾਸਾਨੀ । ੨੧. ਨੀਲਮ । ੨੨. ਮੱਧ ਲੰਭੇ ਵਾਲੇ । ੨੩. ਜੜੇ ਹੋਏ । ੨੪. ਦੇਵਤੇ ਚਮਕਦਾਰ ਗਹਿਣਿਆਂ ਅਤੇ ਵਸਤੂਾਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੨੫. ਗਹਿਣੇ । ੨੬. ਸਜੇ ੩੦. ਇਕ ਜੜਾਊ ਗਹਿਣਾ । ੩੧. ਜਤਿਤ ਕੀਤੀ ਹੋਏ ਹਨ (ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਵੁੱਲ ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਸਫਟਿਕ ਮਣੀਆ, ਹੀਰਿਆਂ ਤੇ ਅਦੁਤੀ ਮੰਤੀਆਂ ਨਾਲ ਮੜਿਆ ਹੋਇਆ ਜੜਾਊ ਤਾਜ । ੩੨. ਉੱਚੀ ਹੁਮਾ ਰੂਪ ਸੁਨਾਰੇ ਨੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਘੜਿਆ ਹੋਇਆ (ਮੰਨ ਲੈ) ।

ਫਜਿਤ ਬੇਨੀ-ਸੀਆ-ਫੂਲਨ^੧ ਲਸਤਿ-ਜਗ-ਮਗ-ਦਾਮਿਨੀ ॥
 ੨ਦਿ-ਹਰਤਿ-ਚਪਲਾ-ਫਟਕ-ਗਿਰ, ੫ਫਬਿ-ਹੇਰਿ-ਲਜਿਤ-ਕਾਮਿਨੀ
 ੬ਰਸ-ਭਰੇ ਸੋਭਾ-ਦੇਤ-ਪਤਿ-ਪਿਖ, ੭ਲੁਭਤਿ-ਸਭਿ-ਸੁਚ-ਗਾਮਿਨੀ
 ੮ਮੁਚਿਤਿ-ਮਾਨ-ਅਨੰਗ-ਕੋ, ੯ਮੁਨਿ-ਦ੍ਵਣ-ਰਤਿ-ਸੀ-ਬਾਮਿਨੀA ॥੧੪੫॥੬੧॥੧੯੪੩॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ ॥ ਸਭਿ-ਮਨੋਹਰ-ਸੋਭ-ਹੀਂ
 ੧੦ਕੋਜ-ਮੁਖ-ਦੁਗ-ਕੋਜ-ਰਾਜਿਤ, ਚਰ, ਅਚਰ, ਸੁਰ-ਲੋਭ-ਹੀਂ
 ੧੧ਚੇਦ੍ਰ-ਦੁਤਿ-ਸੁਭ-ਅੰਗ-ਛਾਜਿਤ, ੧੨ਕ੍ਰਿਪਾ-ਸਾਗਰ-ਛੋਭ-ਹੀਂ
 ੧੩ਦਰਸ-ਪਾਵਨ ਮਯਨ-ਮੂਰਤਿ, ੧੪ਸਤ੍ਰ-ਹਿਯਰ-ਖੋਭ-ਹੀਂ ॥੧੪੬॥੬੨॥੧੯੪੪॥
 ਦੇਖ-ਬਲਿ-ਬਲਿ-ਮਿਤ੍ਰ-ਜਾਵਤ, ੧੫ਮਦਨ-ਬਪੁ-ਦੁਤਿ-ਛਾਜ-ਹੀਂ ॥
 ੧੬ਚਹੁੰ-ਓਰ-ਗੁੰਜਤ-ਭੰਗ-ਮਧੁਕਰ, ਸੁਰਰਾਜ^{੧੬}-ਸੁਰ-ਸੰਗਿ-ਰਾਜ ਹੀਂ
 ਮੰਗਲ-ਕਰਨ^{੧੬} ਆਨੰਦ-ਮਯ^{੧੭}, ੧੭ਨਿਰਖ-ਅਘ-ਤਨ-ਭਾਜ-ਹੀਂ
 ਦੁਰਤ-ਚਾਮਰ ਛਤ੍ਰ ਮੰਗਲ^{੧੬}, ੧੮ਘਟਿਨ-ਬਾਜ-ਹੀਂ ॥੧੪੭॥੬੩॥੧੯੪੫॥
 ੧੯ਗਜ-ਰਾਜ-ਐਰਾਵਤ-ਚਦੇ, ਧੁਨਿ-ਸੰਖ ਘਟਿਨ-ਬਾਜ-ਹੀਂ ॥੧੪੭॥੬੩॥੧੯੪੫॥
 ਜੁਰੇ-ਗੰਧੁਬ, ਜੱਛ, ਅੱਛਰ^{੨੨}, ਬਿਬਿਧ-ਸਾਜ-ਸਮਾਜ-ਹੀਂ^{੨੩} ॥
 ਦ-ਪਦਮ ਬਾਜੰਤਿਨ^{੨੪} ਅਖਾੜਨ, ਜੁਰੇ ਲੈ-ਲੈ-ਸਾਜ-ਹੀਂ
 ੨੫ਬਿਬੁਧ-ਰੇਗ-ਬ-ਰੰਗ-ਛਾਜੈ, ੨੬ਜੁ-ਕਰਹੁੰ ਗਿਨਤੀ-ਬਾਜ-ਹੀਂ
 ਬਛੈ ਏਕ-ਗੰਧੁਬ ਯਾ-ਕੋ, ੨੭ਰਾਗ-ਨਾਦ-ਸਮਾਜ-ਹੀਂ ॥੧੪੮॥੬੪॥੧੯੪੬॥

੧. (ਸੀਸ ਫੂਲਨ) ਨਾਮੀ ਗਹਿਣਿਆਂ ਸਮੇਤ ਗੁੱਤ ਸਜ ਰਹੀ ਹੈ। ੨. (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਜਗਮਗ ਕਰਕੇ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ੩. ਬਿਲੋਰਦੇ ਪਹਾੜ ਅਤੇ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚਮਕ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੪. ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪ੍ਰਥਤਦੀ ਸੋਭਾ ਨੂੰ ਚੁਰੇਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰੂਪਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਵੇਖ ਸ਼ਰਮ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੫-੬. ਸਿੰਗਾਰਾਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ, ਸੋਭਾ ਦੋਂਦੇ ਹੋਏ, ਮਾਲਿਕਾਂ ਵੇਖ ਕੇ—ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਲੁਭਾਯਮਾਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ੭-੮. ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਕਾਮ ਦਾ ਵੀ ਮਾਣ ਫੁਫਾ ਦੋਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਕਾਮ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਵਰਗੀਆਂ ਹਨ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ) ਮੁਨੀਆਂ ਦਾ ਵੀਰਜ ਭੀ ਚਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੯. ਕਮਲਾਂ ਵਰਗੇ ਮੁਖ ਅਤੇ ਕਮਲਾਂ ਵਰਗੇ ਹੀ ਨੇਤ੍ਰ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਚੰਦ ਦੀ ਚਮਕ ਵਾਂਗੂ ਸੁਭ ਸ਼ਰੀਰ ਸਜਦੇ ਹਨ। ੧੧. ਕਾਸ ਵਰਗੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਦੀਦਾਰ ਹਨ ੧੨. (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੇ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਛਿੱਛਲਦੇ ਹਨ। ੧੩. ਦੁਸਮਣਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਦਾ ਹੈ। ੧੪. ਮਿਠਾਸ ਨਾਲ, ਚਹੁੰਦੀ ਪਾਸੀ ਭੋਰੇ ਗੂੰਜਦੇ ਹਨ। ੧੫. ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਦੀ ਸੋਭਾ ਕਾਮ ਵਾਂਗੂ ਸਜਦੀ ਹੈ। ੧੬. ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੧੭. ਆਨੰਦ ਸੂਰੁਪ। ੧੮. ਇੰਦ੍ਰ। ੧੯. ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ। ੨੦. ਵੇਖਣ ਨਾਲ ਸ਼ਰੀਰ ਦੇ ਪਾਪ ਭਜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੧. (ਮਹਾਰਾਜ ਇੰਦ੍ਰ ਜੀ) ਵਡੇ ਹਾਥੀ ਐਰਾਵਤ (ਨਾਮ ਵਾਲੇ) ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੨੨. ਅਪਸਰਾਂ। ੨੩. ਨਾਨਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਜਾਂ-ਵਾਲੇ ਜਨਸਮੂਹ। ੨੪. ਵਾਜੇ ਵਜੋਣ ਵਾਲੇ। ੨੫. ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤੇ ਸਜਦੇ ਹਨ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਪਾਸ ਰੰਗਾਂ-ਬਰੰਗਾਂ ਦੇ ਵਾਜੇ ਸਜਦੇ ਹਨ। ੨੬. ਜੇ ਜੋ ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਾਂ? ੨੭. ਰਾਗਾਂ ਤੇ ਵਾਜਿਆਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੇ।

A ਪਾ: ਮੁਨਿ ਦ੍ਵਣ ਤਹ ਸੀ ਬਾਮਿਨੀ, ਵੀ ਹੈ। B ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬਦਾਂ ਦੇ ਸੁਧ ਰੂਪ ਫਾਰਸੀ, ਅਰਬੀ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਬਦਾਂ ਨਾਲ ਪਿਛੇ ਦੇ ਚੁਕੇ ਹਾਂ। ਇਸ-ਵਾਅਤੇ ਏਥੇ ਕੇਵਲ ਅਰਥ ਹੀ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਨਹਿ-ਆਨ-ਬਾਜੇਤਿਨ-ਚਹੂ-ਕੁੰਡ, ^੧ਦੇਉ-ਪਟਤਰ-ਪ੍ਰਯਟ-ਕਰ ॥
 ਵਿੰ-ਰਾਜ-ਸਮਾਜ-ਅਦ੍ਰੀ, ^੨ਹੈ-ਨ-ਹੂਜੋ-ਜਗ-ਦੁਸਰ ॥
 ਦੁਨਿ-ਸੁਨਿਤ ਖਗ, ਮਿਗ^੩ ਮੋਹਹੀ, ਮੋਹਿਤ ਪੰਖੇਰੂ, ਚਰ^੪ ਅਚਰ^੫ ॥
 ਸੁਨਿ ਤਪੀ ਸਿਧ ਸਾਧਿਕ-ਲੁਭੇ^੬, ਛਟ-ਧਯਾਨਗੋ ਧੁਨਿ-ਸ੍ਰਵਨ-ਕਰ^੭ ॥੧੪੯॥੬੫॥੧੯੪੭॥
 ਭੂਤ ਬਨ-ਚਰ^੮ ਨਭ-ਚਰਾ^੯, ਸਭਿ-ਭਏ-ਮੋਹਿਤ-ਨਾਹਿ-ਨਰ ॥
 ਪਟੀ ਜਿਨਿ, ਬਰੰਯ^{੧੦}, ਅਪਛਰ, ਹੂਰ, ਰਾਨ, ਗੰਧੂਬ ਅਸੁਰ ॥
^{੧੧}ਠਠ-ਰਹੇ-ਗਗਨ-ਪਯਾਲ-ਸੁਨਿ-ਪੁਨਿ, ਮੋਹਗੇ-ਜਲ-ਬਲ-ਸਗਰ ॥
^{੧੨}ਬਸਿ-ਕਰਨ-ਮੋਹਿਨਿ ਰਾਗ-ਨਾਦੈ, ^{੧੩}ਸੁਨਿ-ਬਿਬੁਧ-ਭੇ-ਸਮ-ਚਿਤ੍ਰ-ਠਰ ॥੧੫੦॥੬੬॥੧੯੪੮॥
^{੧੪}ਦੋ-ਦਲ-ਮਿਲੈ ਵਿਸ-ਬਾਮ-ਦੌਫਿਨ, ^{੧੫}ਸੁਰੇਸ-ਬਿਧਨਾ-ਪਰਸ ਪਰ ॥
^{੧੬}ਮਧ-ਸੁਭਟ-ਪ੍ਰਧਾਨ-ਰਾਜਿਤ, ^{੧੭}ਬ੍ਰਹਮ-ਬਾਸਵ-ਦੇਵ-ਬਰ ॥
^{੧੮}ਬਿਵਾਨ-ਹੰਸ-ਬਿਰਾਜ-ਹੀ, ^{੧੯}ਕਰਤਾਰ-ਚਤੁਰਾਨਨ-ਬਿਚਰ ॥
^{੨੦}ਛਤ੍ਰ-ਚਮਰ-ਸਸੀ-ਛਬਿ ^{੨੧}ਦੁਤਿ-ਬਿਮਲ-ਰਾਜਿਤ-ਛਟਾ-ਕਰ ॥੧੫੧॥੬੭॥੧੯੪੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ ॥

ਨਿਗਮ^{੨੨} ਠਾਢੇ ਕਰਤੁ ਅਸਤੁਤਿ, ਸਾਸਤ੍ਰ, ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ-ਗੁਨ-ਚਟਤਿ^{੨੩}A ॥
 ਜਸ, ਸੋਭ, ਉਪਮਾ-ਕਥਿਤ-ਸਭ-ਹੀ, ਜਾਪ, ਮਖ, ਪੂਜਾ-ਠਠਤਿ^{੨੪}B ॥
 ਨਾਮ-ਮਾਲਾ^{੨੫}, ਕਵਚ-ਉਚਰਤ^{੨੬}, ਕਰ-ਜੋਰ ਕਵਿ-ਜਨ ਜਸ-ਕਥਤ ॥

੧-੨. ਚਹੁਆਂ ਕੂਟਾਂ (ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ; ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਜੰਤੀ (ਕੋਈ) ਨਹੀਂ ਹੈ (ਜਿਸ ਨੂੰ) ਪ੍ਰਯਟ ਕਰਕੇ ਬਰੋਬਰ ਕਰ ਦੇਵਾਂ
 ੩-੪. ਇੰਦ੍ਰ ਰਾਜ ਦਾ ਜਨ ਸਮੁਦਾਜ ਇੱਕੋ ਹੀ ਹੈ, ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਦੂਜਾ (ਸਾਮਾਨ ਦਾ) ਨਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ।
 ੫. ਪੰਛੇ। ੬. ਪਸ਼ੂ। ੭. ਦਲਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ। ੮. ਨਾਂ ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ। ੯. ਸਾਧਨਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭੀ ਲੁਭਾਯਮਾਨ
 ਹੋ ਗਏ। ੧੦. ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ। ੧੧. ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵ। ੧੨. ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ
 ਜੀਵ। ੧੩. ਵਰਾਗਨਾ, ਸ਼ੇਸ਼ਟ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੧੪. ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਪਾਤਾਲ ਠੱਥਰ
 ਰਹੇ ਹਨ, ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਪਤਾਲ ਵਾਸੀ ਜੀਵ ਭੀ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਇਕ ਥਾਂ ਸਥਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।
 ੧੫-੧੬. ਦੇਵਤੇ, ਵਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਮੋਹ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਰਾਗਾਂ ਅਤੇ ਵਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਵਾਗੂ ਸਾਤ ਹੋ
 ਗਏ (ਅਥਵਾ ਖਲ ਗਏ)। ੧੭-੧੮. ਇੰਦ੍ਰ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਖੱਬੇ ਤੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਮਿਲੇ ਹੋਏ
 ਹਨ। ੧੯-੨੦. ਬ੍ਰਹਮਾ, ਇੰਦ੍ਰ ਅਤੇ ਸ਼ੇਸ਼ਟ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਯੋਗੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਵਿਗਾਜਏ ਹਨ। ੨੧-੨੨. ਵਿਚਾਰ ਕਿ ?
 ਬ੍ਰਹਮਾ ਚਾਰ ਮੁਖ ਵਾਲੇ ਦਾ ਹੰਸ ਵਾਲਾ-ਵਿਮਾਨ ਵਿਗਾਜ ਰਹਿਆ ਹੈ। ੨੩-੨੪. ਛਤ੍ਰ ਦੀ ਚਮਕ ਨਿਰਮਲ ਚੰਦ੍ਰ ਵਾਗੂ ਤੇ
 ਚੰਦ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਸੂਰਜ ਵਾਗੂ ਹੈ। ੨੫. ਵੇਦ। ੨੬. (ਤੇ) ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚਾਰਦੀਆਂ ਹਨ।
 ੨੭. ਸਾਸਤ੍ਰ, ਜਾਪ, ਵੇਦ ਯਗ ਤੇ ਮਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਪੂਜਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੮. ਉਹ ਸਤੋਤ੍ਰ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾਮਾਂ ਦੀ
 ਲੜੀ ਖੰਨੀ ਠਾਈ ਹੋਵੇ। ੨੯. ਇਹੋ ਜਹੇ ਮੰਤ੍ਰ ਉੱਚਾਰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਰਖੜਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇ।

A ਪਾ:—ਨਿਗਮ ਠਾਢੇ ਕਰਤ ਉਸਤਤਿ ਸ੍ਰਿਤਿ ਸਸਤ੍ਰ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਗੁਨ ਰਟਤ, ਵੀ ਹੈ।

B ਪਾ:—ਜਸ ਸੋਭ ਉਪਮਾ ਕਥਤ ਸਭ ਹੀ ਜਗ ਜਾਪ ਮਖ ਪੂਜਾ ਰਚਿਤ, ਵੀ ਹੈ।

ਕਰਖਾ, ਬਿਸਨੁਪਦ ਵਾਰ, ਬੂਲਨ, ਕਬਿੱਤ, ਛੈਦਨ ਰਸ-ਭਨਤ' ॥੧੫੨॥੬੮॥੧੯੫੦॥
 ੧ ਮੁਸ਼ਕ-ਪਰਮਲ-ਗੋਧਨੀ,
 ੨ ਪੁਖਤ-ਸ੍ਰੀ-ਖੰਡ-ਪੂਪ-ਬਾਵਨ,
 ਕਮਤੂਰਿ, ਕੁੰਕਮ^੧ ਅਗਰ^੨, ਚੰਦਨ, ਗੁਲਾਬ, ਅਤੁਰ-ਸੁਗੰਧੀ
 ੩ ਸੁਰ ਬਧਨ-ਛਿੜਕਤਿ-ਹਰਖ-ਕਰ, ਸੁਰ-ਕਰਤ-ਬਰਖਾ-ਫੂਲਨੀ
 ਛੁਟਤਿ ਮਹਤਾਬੀ^੪ ਹਵਾਈ, 'ਬੁਲਤਿ-ਪਾਵਨ-ਬੂਲਨੀ ॥੧੫੩॥੬੯॥੧
 ੫ ਦਿਪਤਿ-ਮਨਿ-ਗਨ-ਛਟਾ-ਜਗਮਗ, ੧੦ ਸਸਿ-ਚਦ੍ਰ-ਉਡਗਨ-ਜਾਮਨੀ
 ੧੧ ਦਮਕਤਿ-ਪ੍ਰਭਾ-ਸਸਤ੍ਰਨ ਮੁਸੈਕਲ^{੧੨} ੧੨ ਲਸਤ-ਅੰਬਰ-ਫਾਮਨੀ
 ਕਲਧੋਤ^{੧੩}, ਅਤਲਸ, ਕਾਕਮੀ, ੧੩ ਦੁਤਿ-ਹਰਤਿ-ਚਪਲਾ-ਦਾਮਨੀ
 ਨਹਿ-ਦ੍ਰਿਸ੍ਟ੍ਰ-ਨਹਰਤਿ ਤਰਫ-ਕਹੂ^{੧੪}, ਚਹੁੰ-ਦਿਸਨ-ਚਮਕੇ ਦਾਮਨੀ^{੧੫} ॥੧੫੪॥੭੦॥੧੯੫੨॥
 ੧੬ ਫਹਰਤਿ-ਪੁਜਾ-ਧਰ-ਰੇਗ-ਅਸਤ੍ਰਨ, ਗਜ-ਕੇਤੂ^{੧੬}, ਉਸ੍ਰਨ-ਲੋਟਨੀ^{੧੭}
 ੧੭ ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ-ਚਿਤ੍ਰਤਿ-ਬਿਹੰਗ, ੧੮ ਬਹੁ-ਸਸਤ੍ਰ-ਮੰਦਿਰ-ਫੋਟਨੀ ॥
 ਤੀਰਥਿ, ਦਿਵਾਲਜ^{੧੯}, ਛੇਤ੍ਰ^{੨੦} ਦੇਸਨ, ਸੁਰ, ਅਸੁਰ, ਮਾਨਵ, ਜਖਨੀ
 ਹੂਰ, ਅਪਛਰ, ਪਰੀ, ਪਦਮਨਿ, ਜਿੰਨ, ਰਾਖਸ, ਸੈਖਨੀ^{੨੧} ॥੧੫੫॥੭੧॥੧੯੫੩॥
 ਦੈ-ਬੇਬ-ਦੀਹ ਦਮਾਮ^{੨੨}, ਧੋਸਾ, ਡੰਕ, ਭੇਰਿਨ, ਗੋਮੁਖੀ^{੨੩} ॥
 ਪ੍ਰਭੁ-ਪਦ-ਮਨਾਯ ਨਿਵਾਯ-ਮਾਥਾ, ਕਰਿ-ਹਰਖ-ਮੰਗਲ ਹੋ-ਸੁਖੀ ॥
 ਘਟਾ-ਸਸਤ੍ਰਨ-ਲੋਹ-ਪੁੰਜਨ^{੨੪} ਅਸਤ੍ਰ-ਨਾਨਾ ਨਾਚੁਖੀ^{੨੫} ॥
 ਚਲ-ਜੋ-ਸਹਿਬਿਨ-ਛਾਉ-ਬਾਸਵ^{੨੬},-ਰਾਇ ਸੂ-ਚਨ ਭਟ-ਮੁਖੀ^{੨੭} ॥੧੫੬॥੭੨॥੧੯੫੪॥

੧. ਕਾਵਜ ਦੇ ਨੌਂ ਰਸਾਂ ਨੂੰ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ । ੨. (ਸ੍ਰੀ ਖੰਡ) ਚੰਦਨ ਦਾ ਪੂਪ ਪੁਖਦਾ ਹੈ । ੩. ਕਸਤੂਰੀ ਤੋਂ ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਵਾਲਾ । ੪. ਕੇਸਰ । ੫. ਲਾਲ ਚੰਦਨ । ੬. ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਮੁਸ ਹੋਕੇ ਛਿੜਕਦੀਆਂ ਹਨ । ੭. ਆਤਮ-ਬਾਬੀ ਦਾ ਸਾਜ । ੮. ਪਵਿਤ੍ਰ ਬੂਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੂਮਦੇ ਹਨ । ੯-੧੦. ਸਮੁਦਾਜ ਮਣੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਗਮਗ ਜਗਮਗ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਦਾ ਹੈ (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਤਾਰਿਆਂ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਚੰਦ ਚੜਿਆ ਹੈ ੧੧. ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚਮਕਦਾ ਹੈ । ੧੨. ਚਮਕਾਤਾ ਗਤਾ । ੧੩. ਰੰਗਦਾਰ ਵਸਤੂ ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਸੋਨੇ ਵਾਲੇ ਵਸਤੂ, ਚਾਂਦੀ ਵਾਲੇ ਕਪੜੇ । ੧੫. ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚਮਕ ਨੂੰ ਇਹ ਲਮਕਦੇ ਪਲੇ ਚੁਰਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਕ ਬਰੀਆਂ ਚਾਦਰਾਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਚਮਕ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੬. ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ । ੧੭. ਬਿਜਲੀ । ਰੰਗਦਾਰ ਤੀਰ ਮੁਖੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪੁਜਾ ਬੂਲਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੯. ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲੇ ਝੰਡੇ । ੨੦. ਉਠਾਂ ਵਾਲੇ ਨਿਸ਼ਾਨ । ੨੧. ਬਹੁ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੰਡੀ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਵਾਲੇ (ਝੰਡੇ) । ੨੨. ਬਹੁਤ (ਝੰਡੇ) । ੨੩. ਦੇਵ ਮੰਦਿਰ । ੨੪. ਕਹੁ ਛੇਤ੍ਰ ਆਦਿਕ ਸਥਾਨ । ੨੫. ਇਕ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਜਾਤੀ ਹੈ । ੨੬. ਨਗਾਰਾ । ੨੭. ਨਰ ਸਿੰਘਾ । ੨੮. ਲੋਹੇ ਦੇ ਸਮੁਦਾਜ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਘਟਾ । ੨੯. ਨੌਜੋ ੩੦-੩੧. ਰਾਜਾ ਇੰਦ੍ਰ ਮੁਖਜ ਯੋਗ ਬਰਛੀਆਂ (ਅਰਥਾਤ ਝੰਡਿਆਂ) ਦੀ ਛਾਤਾ ਹੇਠ ਯੁੱਧ ਵੱਲ ਚਲਿਆ ।

A ਪਾ:..... ਪੁਖਤ ਸ੍ਰੀ ਖੰਡ ਪੂਪ ਬਾਸਵ ਮੁਸਟ ਪੁਗਟ ਗੰਧਨੀ, ਵੀ ਹੈ ।

ਨਰਿ ਸਲਖ-ਦੇਵਨ-ਪ੍ਰਿਥਮ-ਜਾਤ੍ਰਾ, ਸੂਰ-ਰਾਜ, ਬ੍ਰਹਮਾ ਕ੍ਰਚਗੀ ॥
 ਬਜਯੋ-ਨਾਨਾ ਨਾਦਾ ਦੁੰਦਭਿ, ਚਲੀ ਪ੍ਰਤਿਨਾ ਉਚਗੀ ॥
 ਮਗ-ਚਲੇ-ਛਿਤ ਪਥ-ਚਲੇ 'ਬਹੁ-ਚਲੇ-ਅਧਰ-ਸਰੂਚ-ਹੀ' A
 ਸਯਨ-ਘਨ-ਦਲ-ਚਮੁ-ਥਾਰਿਦ 'ਬਿਸਖ-ਭੀਖਮ-ਮੂਚ-ਹੀ' ॥੧੫॥੭੩॥੧੬੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੇਤ-ਮਲਾਰੀB ॥

ਭੀਮ-ਦਾਤੋਂ ਕਰਾਲ-ਆਨਨ' ਬਾਇ' ਘੋਰ' ਚਿਕਾਰ-ਹੀ'
 ਗਰਜ-ਗਰਜ ਭਯਾਨ ਘਹਿਰਤ, ਘੋਰ ਘੋਰ ਡਕਾਰ-ਹੀ'

੧-੨. ਇੰਦ੍ਰ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਦਾ ਕੂਚ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਸਲਾਮੀ ਕੀਤੀ। ੩. ਵਾਜੇ। ੪. ਫੌਜ। ੫. ਉੱਚੀ ਬੱਲ ਕੇ, ਆਕੜ ਕੇ। ੬-੭. ਬਹੁਤੇ ਤੇ ਰਾਹਾਂ ਤੇ ਚਲੇ ਬਹੁਤੇ, ਜਮੀਨ ਤੇ ਚਲੇ ਬਹੁਤੇ, ਪਹਾੜਾਂ ਰਾਹੀਂ ਚਲੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤੇ ਸੁਹਿਤ ਰੁਚੀ ਦੇ ਆਕਾਸ਼ ਰਸਤੇ ਚਲੇ। ੮-੯. ਸਮੂਹ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਫੌਜ ਸਮੁਦਾਜ ਹੀ ਭਯਾਨਕ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਦੀ ਹੈ। ੧੦. ਭਯਾਨਕ ਦਾੜ੍ਹਾ। ੧੧. ਭਯਾਨਕ ਮੂੰਹ। ੧੨. ਟੱਡ ਕੇ, ਅੱਡ ਕੇ। ੧੩. ਭਯਾਨਕ। ੧੪. ਬੱਲਦੇ ਹਨ।

A. ਪਾ.—ਸਭਿ ਮਗ ਚਲੇ, ਛਿਤ ਪਥ ਚਲੇ-ਬਹੁ ਚਲੇ ਅਧਰ ਸਰੂਚ-ਹੀ, ਵੀ ਹੈ।

B ਪਾ.—ਬਸੇਤੀ ਮਲਾਰੀ, ਵੀ ਹੈ। ਪਰ-ਪਿਛੇ, ਬਸੇਤ-ਹਿਡੋਲ, ਸਿਰਲੇਖ ਚਲਿਆ ਆ ਰਹਿਆ ਹੈ। ਦੇਬੇ ਲੜ ਵਿੱਚ ਵੀ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਅਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਵੀ ਬਦਲ ਗਯਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸੰਬੰਧ ਬਸੇਤ ਅਥਵਾ ਬਸੇਤੀ ਹੀ ਹੈ; ਪ੍ਰੰਤੂ ਤਾਂ ਵੀ ਛਾੜਾ ਤਾਂ ਮਲਾਰ ਅਥਵਾ ਮਲਾਰੀ ਦੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ—ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੜ ਤਾਰ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੰਗੀਤਿਕ ਖੋਜਾਂ ਅਜੇ ਹਿੰਦ ਵਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਹਨ।

'ਬਸੇਤ ਮਲਾਰੀ' ਬਸੇਤ ਵਿਚ ਮਲੂਰ ਰਾਗ ਦੀ ਛਾੜਾ ਆਲਿੰਗਤ = ਮਿਲਾਉਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਮਲੂਰ ਰਾਗ ਦਾ ਲੱਛਣ ਪੰਨੇ ੧੪੯ ਤੇ ਅਤੇ ਬਸੇਤ ਦਾ ਲੱਛਣ ਪੰਨੇ ੨੦੫ ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਵੇਖੋ।

(ਅ) 'ਬਸੇਤ ਮਲਾਰੀ' ਕੋਈ ਬਸੇਤ ਰਾਗ ਦਾ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਲੂਰ ਰਾਗ ਦਾ ਭੇਦ ਹੈ। ਛਾੜਾ ਲਿੰਗਤ ਰਾਗ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰਜ ਆਪ ਹੀ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਰਮ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰਜ ਹਨ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੂਤ੍ਰ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕ ਉੱਚਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਕ ਕ੍ਰਿਯਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਗਣਨ ਨੂੰ ਲੋਕਿਕ ਸੰਗੀਤ ਹੁਣ ਤਕ ਨਹੀਂ ਪੁਜ ਸਕਿਆ। ਲੋਕਿਕ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਮੇਲ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਆਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਮਨੂਰ ਬਸੇਤ' ਦਾ ਨਾਮ 'ਬਸੇਤ ਮਲੂਰੀ' ਹੈ।

ਮਾਰਵ ਠਾਣ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਰਾਗ ਮਨੂਰ ਬਸੇਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਰਿਸ਼ਭ ਕੋਮਲ ਤੇ ਮਧਯ ਤੀਵ੍ਰ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸੂਰ ਸੁੱਧ ਹਨ। ਵਾਂਦੀ ਰਿਸ਼ਭ ਕੋਮਲ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਇੰਣ ਦੇ ਚੋਥੇ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ — ਸ ਰ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ — ਸ ਨ ਪ ਧ ਨ ਧ ਪ ਮੋ ਰ ਮੋ ਗ ਰਾ ਗ ਸ ।

(ੲ) ਇਹ ਵੀ ਖੰਗਲ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਬਸੇਤ ਵਰਾਲੀ ਦੀ' ਥਾਂ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ 'ਬਸੇਤ ਮਲੂਰੀ' ਪਾਠ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਕਰਨਾਟਿਕ ਗੀਤ ਦੇ ਨਟ ਭੈਰਵੀ ਠਾਣ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸਾੜਵ ਰਾਗ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗਾਂਧਾਰ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿੱਚ ਮਧਯਮ ਵਰਜਿਤ ਹਨ।

ਆਰੋਹੀ — ਸ ਰ ਮ ਪ ਧ ਨ ।

ਅਵਰੋਹੀ — ਨ ਪ ਧ ਗ ਰ ਸ ਨਾ ।

1 ਲਸਤਿ-ਦਾਮਿਨਿ-ਲੂਤ-ਦਾਰੁਨ
 2 ਕੜਕ-ਪਨੁ-ਟੇਕਾਰ-ਹੀ ॥
 3 ਬੰਜੂ-ਕੁੜਕਤ ਝਬਕ-ਤੜਤਾ 4 ਲਪਕ-ਲੂਕ-ਅੰਗਾਰ ਹੀ ॥੧੫੮॥੭੪॥੧੯੫੬॥
 5 ਝੂਮ-ਝੂਮ-ਰਿਸਾਯ ਮੇਘਨ, 6 ਘਟਾ-ਘਮੰਡ-ਬਿਬੇਖ-ਹੀ ॥
 ਉਮਡ-ਉਮਡ7 ਬਿਸਾਲ8 ਗਰਜਿਤ, ਘੋਰ ਘੋਰ ਅਸੇਖ-ਹੀ9 ॥
 10 ਘੁਮ-ਘੁਮ-ਜੁੜਾਇ-ਚਹੁੰ-ਦਿਸ, ਧਾਯ ਧਾਯ ਅਲੇਖ-ਹੀ11 A ॥
 12 ਘੁਮੰਡ-ਘੁਮੰਡ-ਘਨ-ਘੋਰ-ਗਰਜਿਤ, 13 ਤਰਜ-ਤਰਜ-ਬ-ਬੇਖ-ਹੀ ॥੧੫੯॥੭੫॥੧੯੫੭॥
 ਗਜ-ਸੁੰਡ-ਬਹੁ-ਰਾਖਸ14, ਮਸਾਨਨ15, ਸ਼ੇਰ, ਜੰਬੁਕ16, ਚੀਤਰੇ17 ॥
 18 ਧਰਿ-ਰੂਪ-ਨਾਨਾ-ਬੇਖ-ਘਨਹਰ ਸੁਪ, ਅਜਗਰ, ਲੂਬਰੇ ॥
 ਖਰ18, ਉਸ੍ਰ, ਮਰਕਟ20, ਖਿਰਸ21, ਖੀਖਰ22, ਕਾਕ, ਗੈਂਡਾ, ਕੁਕਰੇ ॥
 ਮੀਨ, ਗੋਹ, ਘਰਜਾਰ23, ਕੂਰਮ24, ਮਗਰ25, ਮਹਿਖੀ26, ਸੂਕਰੇ27 ॥੧੬੦॥੭੬॥੧੯੫੮॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਮਲਾਰੀ ॥ ਖਗ28, ਮ੍ਰਿਗ, ਜਲ-ਚਰ, ਬਿਹੀਗ-ਨਾਨਾ, ਬਰਗਹੋ29-ਹੋ-ਧਾਵਹੀਂ ॥
 ਬਹੁ-ਰੰਗ ਨਾਨਾ-ਬੇਖ-ਸਰਪਨ30, ਘਨ-ਹਰਤ-ਨੀਲੋ-ਭਾਵਹੀਭ
 31 ਕਲਿਤ-ਲਾਲਿ-ਘਨ-ਸਜਾਮ-ਕਾਰੋ 32 ਪਤਿ-ਧੂਮਰ-ਛਾਵ-ਹੀ ॥
 ਅਨਿਕ-ਰੰਗ-ਤਰੰਗ33 ਬਹੁ, ਬਹੁ-ਬਿਧਿਨ ਘਨ-ਦਲ-ਰਾਵ ਹੀ34 ॥੧੬੧॥੭੭॥੧੯੫੯॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਮਲਾਰੀ ॥
 ਗੜਾ, ਬਰਫ, ਤੁਸਾਰ-ਮਾਲਾ35, 36 ਝਪਸ-ਬੇਗ-ਬਤਾਸ ਹੀ ॥

੧. ਤਜਾਨਕ ਬਿਜਲੀ ਹੀ ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ੨. (ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਬਿਜਲੀ ਦੀ) ਕੜਕ (ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ?) ਪਨੁਭ ਟੰਕਾਰਦੇ ਹਨ। ੩. ਬਿਜਲੀ ਕੜਕਦੀ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਲਿਸਕਦੀ ਹੈ। ੪. ਅੰਗਾਰਾਂ ਤੋਂ ਚੁਆਤੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਭਜਦੀ (ਅਰਥਾਤ-ਗਿਰਦੀ) ਹੈ। ੫-੬. ਯੂਪ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀਆਂ ਘੱਟਾਂ ਹਿਲ ਹਿਲ ਕੇ (ਅਥਵਾ-ਝੁਕਝੁਕ ਕੇ) ਕੁੱਧਵਾਨ ਹੋਈਆਂ (ਅਥਵਾ-ਰਿਸੀਆਂ, ਵਰ੍ਹੀਆਂ)। ੭. ਓਰੜ ਓਰੜ। ੮. ਬਹੁਤ। ੯. ਸਾਰੇ ਹੀ। ੧੦. ਚਹੁੰਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ (ਅਥਵਾ ਗੱਜ ਗੱਜ) ਕੇ। ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ੧੧. ਬੇ-ਹਿਸਾਬ ਹੀ। ੧੨. ਘਰ ਮੇਘ, ਗੱਜ ਗੱਜ ਕੇ ਬੱਲਦੇ ਹਨ। ੧੩. ਲਿਥਾਸਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਡਰਾ ਡਰਾ ਕੇ ੧੪. ਬਹੁਤੇ (ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਰੂਪ) ਹਾਥੀ-ਸੁੰਡਾਂ ਅਤੇ ਰਾਖਸਾਂ ਵਾਂਗੂ ਹਨ। ੧੫. ਕਾਲੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ, ਮਾਸਾਣ। ੧੬. ਗਿੱਦੜ। ੧੭. ਬਿਲੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਰਗਾ-ਇਕ-ਸ਼ੇਰ। ੧੮. ਬਹੁਤ ਤਰਾਂ ਦੇ ਬਦਲਾਂ ਨੇ ਰੂਪ ਧਾਰੇ। ੧੯. ਗਰਧਪ। ੨੦. ਬਾਂਦਰ। ੨੧. ਰਿੰਛ, ਭਾਲੂ। ੨੨. ਬਾਰਾਂ ਸਿੱਧਾਂ। ੨੩. ਇਕ ਜਲ ਜੰਤੂ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ੨੪. ਕੱਛੂ ਕੁੰਮਾਂ। ੨੫. ਮਗਰ ਮੱਛ। ੨੬. ਭੈਂਸਿ। ੨੭. ਵਾਰਾਹ। ੨੮. ਪੰਛੀ। ੨੯. ਬਰੋਬਰਾਂ ਦੇ ਟੱਲੇ। ੩੦. ਹਰੇ ਅਤੇ ਨੀਲਿਆਂ ਰੰਗਾਂ ਵਾਲੇ ਮੇਘ। ੩੧. ਲਾਲ ਨਾਲ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ, ਗਾੜਾ ਕਾਲਾ ਤੇ ਕਾਲਾ ਰੰਗ। ੩੨. ਪੀਲਿਆਂ ਤੇ ਚੁੰਬੇ ਰੰਗੇ (ਬਦਲਾਂ ਦੀਆਂ) ਛਾੜਾਂ ਹਨ। ੩੩. ਬਹੁਤ ਤਰਾਂ ਦੇ ਰੰਗ। ੩੪. ਬਦਲਾਂ ਦੇ ਦਲ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ। ੩੫. ਕੁਹੀੜ, ਪੁੰਧ (ਬਰਫ ਦੀ ਮਾਲਾ)। ੩੬. ਕਾਹਲੀ ਹਵਾ ਨਾਲ ਝਖੜ (ਚਲਦਾ ਹੈ)।
 A ਪਾ:—ਘੁਮ ਘੁਮ ਜੁੜ ਆਇ ਚਹੁੰ ਦਿਸ, ਧਾਇ ਧਾਇ ਅਨੇਕ ਹੀ।
 B ਪਾ:—ਬਹੁ ਰੰਗ ਨਾਨਾ ਬੇਖ ਘਨ ਹਰਤ ਨੀਲੋ ਭਾਵ ਹੀ, ਵੀ ਹੈ।

'ਬਘੁਲ ਗੈਨ-ਅਨੋਰ-ਛਾਏ, 'ਉਠਨੁ-ਦੁੰਦ-ਝਪਾਸ-ਹੀ ॥
 'ਪੁਲਕ-ਪਲਟਯੋ ਸਮਰ-ਭਾਰਥ ਜੁਟੇ ਘਨਹਰ' ਖਾਸ-ਹੀ ॥
 ਲੁਤ', ਲੂਕ', ਬਘੁਲ', ਮਾਰੁਤ', 'ਚਮਕ-ਚਪਲਾ-ਹਾਸ ਹੀ ॥੧੬੨॥੭੮॥੧੯੬੦॥
 'ਪੁਲਕ-ਕਾਰ ਅਸਾਰ-ਘਨ-ਦਲ, 'ਅਚੁਤ-ਸਿੰਘੁਨ-ਘੂਟ-ਹੀ ॥
 'ਤਤਕਾਲ-ਪੁਲਕ-ਕਰਤ-ਜਲ-ਥਲ, 'ਬਾਰਿ-ਬੋਰਤ-ਟੁਟ-ਹੀ'
 ਕਰ-ਕੋਪ-ਧਾਇ ਘਨਜ ਦਾਰੁਨ, 'ਸਮਰ-ਨਿਸਚਰ-ਲੂਟ-ਹੀ'
 ਬੱਜ', ਬਰਫ, ਅੰਗਾਰ, ਮਾਰੁਤ, ਬਾਰਿ-ਬੋਗ-ਅਖੂਟ-ਹੀ' A ॥੧੬੩॥੭੯॥੧੯੬੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿਡੋਲ ॥

ਦੇਵ, ਜਿੰਨ, ਪਿਸਾਚ, ਅੱਛਰ¹, ਜੱਛ, ਗੰਧੂਬ, ਪਰੀ-ਦਲ
 ਮ੍ਰਿਗ, ਬਿਹੰਗ²-ਸੱਜਲ¹-ਚਰਾਚਰ, ਅਸਰ¹ ਧਾਏ ਜੁਟ-ਸਕਲ ॥
 ਸੂਰ, ਮਨੁਜ³, ਸਨਕਾਦਿਕ-ਸਭੀ, ਬਿਬੁਧਾਦਿ⁴ ਧਾਵਤ ਗਨ ਪੁਬਲ
 ਲੈ ਸੈਨ ਖਾਸ ਰਿਸਾਲ² ਬਾਸਵ, ਰਾਇ ਧਾਯੇ ਭਟ-ਸਬਲ³ ॥੧੬੪॥੮੦॥੧੯੬੨॥
 ਤਟ⁵ ਕਨਕ⁴ ਉਤਰੇ-ਸਕਲ-ਸੂਰ, 'ਦੈ-ਬੰਬ ਮਾਰੂ ਪੁਲਕ-ਸੱਦ
 ਸੁਨਿ ਆਗਮਨ² ਸੂਰ-ਹਰਖ-ਪਾਯੋ⁵ B ਸੂਰ-ਰਾਜ ਆਵਨ ਦੇਵ² ਤਟ ॥
 ਪੁਜ-ਹੰਸ⁶ ਨਿਰਖਤ-ਭੇ-ਸਕਲ, 'ਬਿਧਿ-ਆਗਮਨ-ਭਏ-ਹਰਖ-ਮਦ ॥
 ਬਲਿ-ਬਦਯੋ-ਚੋਗੁਨਸੁਰਨ-ਤਨ³, ਹਰਖ³-ਉਪਜਯੋਉਰ⁵-ਬਿ-ਹੱਦ³ ॥੧੬੫॥੮੧॥੧੯੬੩॥
 ਸੂਰ-ਪਠਯੁ-ਲਯਾਵਨ³-ਸਯਾਮ², ਸੰਕਰ, ਬਰੁਨ, ਸਸਿ-ਭਟ, ਨ੍ਰਿਪ-ਸੁਮਤਿ ॥
 ਲੈ ਚਮੂ-ਚਤੁਰੰਗਨ-ਅਖਾੜਨ⁵, ਬੇਵਾਨ-ਕਮਲਾਸਨ-ਸਪਤਿ ॥

੧. ਵਾਵਰੋਲਿਆਂ ਨਾਲ ਅਕਾਸ ਵਿੱਚ ਹਨੇਰ ਛਾ ਗਯਾ । ੨. ਝਖੜਾਂ ਨਾਲ ਉਪਦ੍ਰਵ ਉਠ ਖਲੋਤਾ । ੩. ਭਾਰਤ ਦੇ ਜੰਗ ਵਾਂਗੂ ਪੁਲਕ ਪਲਟ ਪਈ । ੪. ਬੱਦਲ, ਮੇਘ । ੫. ਬਿਜਲੀ । ੬. ਚੁਆਤੀ । ੭. ਵਾਵਰੋਲਾ । ੮. ਪਉਣ । ੯. ਬਿਜਲੀ ਚਮਕ ਰਸਦੀ ਹੈ । ੧੦-੧੧. ਪੁਲਕ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੇਅੰਤ ਬਦਲ ਦਾ ਦਲ, ਘੁੱਟਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮੁੰਦ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਪੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ੧੨-੧੩. ਜਲ (ਮੇਘਾਂ ਤੋਂ) (ਵਰ੍ਹ) ਕੇ । ਜਲ ਥਲ (ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ) ਵਿੱਚ ਤੁਰਤ ਹੀ ਪੁਲਕ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ੧੪. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣਗੇ । ੧੫. ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਹੜ੍ਹ । ੧੬. ਅਪਸਰ । ੧੭. ਪੱਛੀ । ੧੮. ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੇ, ਜਲ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਾਲਾ, ਲਹੂ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਾਲਾ । ੧੯. ਚਲੋਣਾ, ਚਲਾਏ । ੨੦. ਮਾਨੁਖ । ੨੧. ਦੇਵਤੇ ਆਦਿਕ । ੨੨. ਰਿਸ ਵਾਲੀ, ਗੁਸੈਲ ਦੈਂਤ । ੨੩. ਬਲਵੰਤ ਸੂਰਮੇ । ੨੪. ਪਾਸ । ੨੫. ਸੁਮੇਰ । ੨੬. ਕ੍ਰਮਾਤ ਦੀ ਆਵਾਜ ਵਾਂਗੂ ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਚੋਟ ਲਾ ਕੇ । ੨੭. ਆਉਣਾ । ੨੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ । ੨੯. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ । ੩੦. ਹੰਸ ਦੇ (ਚਿਨ) ਵਾਲੀ ਧਜਾ । ੩੧. ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਹੋਏ । ੩੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚ । ੩੩. ਅਨੰਦ । ੩੪. ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ । ੩੫. ਬਹੁਤ । ੩੬. ਲਿਅੰਣ ਲਈ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਭੋਜਿਆ । ੩੭. ਸੁਖੀ ਕਾਰਤਿਕ । ੩੮. ਸੰਤ ਮੁਖੀ ਵਿਮਾਨ ਬ੍ਰਹਮਾ ਲਈ । A ਪਾ: ਬਾਰਿ ਬੋਗ ਅਘੁਟਹੀ, ਵੀ ਹੈ । B ਪਾ:—ਸੂਰ ਹਰਖ ਧਾਯੋ ।

ਮਨਿ-ਖਚਿਤ-ਜੜਿਤ-ਜੜਾਵ-ਰਤਨਨ, 'ਗਦੇ-ਲਾਲਨ, ਪਦਮ-ਪਤਿ
 'ਲੈ-ਭੇਟ-ਬਾਸਵ-ਪਠੇ-ਸੁਰ-ਭਟ 'ਪੁੰਚ-ਨਾਯਕ-ਚੋਰ-ਡਿਤਿ ॥੧੬੬॥੮੨॥
 ਬਿਖ ਕੇਤੁ, ਮ੍ਰਿਗ-ਪੁਜ, ਮੋਰ ਪੁਜ 'ਸਾਰੰਗ, ਸਫਰੀ-ਕੇਤੁ-ਭਨ
 ਚਲੇ-ਲਾਜਾਵਨ ਸਕ੍ਰੁ^੫ ਬਿਧਿ^੬ ਲੇ-ਬਿਬਿਧ-ਸਾਜ-ਸਮਾਜ^੭ ਮਨ ॥
 ਭੇਟ ਸੁਰਪਤਿ ਸੰਗ-ਲੈ, ਚਤੁਰੰਗ-ਸੈਨਨ ਦੇਵ-ਗਨ
 ਮਿਲੈ ਕਰ ਕਰ ਹਰਖ-ਮੰਗਲ^੮, ਅੰਕ-ਭਰ-ਭਰ-ਦੇਵਤਨ ॥੧੬੭॥੮੩॥੧੬੬੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ
 ਧਰਿ-ਭੇਟ-ਨਾਨਾ ਭਟਨ-ਬਰ, 'ਬੇਵਾਨ-ਸਪਤਾਨਨ-ਕਮਲ
 ਮਨਿ, ਲਾਲ, ਮਾਨਿਕ, ਰਤਨ, ਬੱਜ੍ਜਨ, 'ਦੁਰ ਯਕੁੱਤਾ^੧, ਨਗ-ਬਿਮਲ^੨
 ਹੀਰ, ਚੀਰ-ਅਮੋਲ-ਅਨਗਨ; ਬਾਜਿ^੩; ਗਜ ਰਥ ਬਿਧਿ-ਸਕਲA
 ਕਰ-ਜੋਰ ਬਿਨੁਤ-ਦੇਵ-ਮਿਲ, ਸੁਰ-ਕਰਤ-ਬਰਖਾ ਸੁਮਨ-ਦਲ^੪B ॥੧੬੮॥੮੪॥੧੬੬੬॥
 ਦੈ-ਮਾਨ ਬਹੁ-ਸਨੁਮਾਨ ਮੁਰਪਤਿ; ਖਿਲਤ^੫-ਲਾਲਨ ਮੁਕਤ-ਦੁਰ^੬C
 ਸਰਪੇਚ^੭, ਜਿਗਾ-ਜੜਾਉ-ਰਤਨਨ, 'ਮਨਿ-ਮਾਲ-ਮੁਕਤਾ-ਕੁੰਭਿ-ਦੁਰ ॥
 ਗਜ, ਬਾਜਿ-ਬਿਬਿਧ-ਬਿਵਾਨ-ਸੁੰਦਰ, 'ਸੁਭਗ-ਭਾਵਨ-ਹੁਚਿਰ-ਬਰ ॥
 '੦ਇਨਾਮ-ਦੈ-ਸਿਰਪਾਉ-ਸੁਰਪਤਿ, ਚਲੈ-ਭਟ-ਸੰਗ ਜੈ-ਉਚਰ ॥੧੬੯॥੮੫॥੧੬੬੭॥
 '੧ਸਮਰ-ਛੇਤ੍ਰ-ਪਹੁੰਚੇ-ਸੁਰੇਸੁਰ, ਆ ਮਿਲੇ ਸ਼ੁਪੁ-ਪ੍ਰਧਾਨ-ਭਟD ॥
 ਰਵਿ, ਬਰੁਨ, ਚਿਤ੍ਰਥ, ਸਸਿ-ਸਿਖਰ^{੨੨}, ਕੁਬੇਰ, ਕਾਲ^{੨੩}, ਗਨੇਸ-ਗਟ^{੨੪} ॥

੧. ਨਿਧੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਿਕ, ਕੁਬੇਰ ਨੇ ਲਾਲਾ ਨਾਲ ਘੜੇ ਹਨ । ੨-੩. ਇੰਦੂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਵਾਸਤੇ ਰੰਗ ਤੇ ਛਤ੍ਰ ਲੈ ਕੇ, ਦੇਵ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਪੰਜ ਰਾਜੇ ਭੇਜੇ । ੪. ਸਾਰੰਗ ਕੇਤੁ ਅਤੇ ਸਫਰੀ ਕੇਤੁ ਨਾਮ ਦੇ । ੫. ਇੰਦੂ ਛੇ. ਬ੍ਰਹਮਾ । ੭. ਸ਼ਿਰੋਮਣਿ, ਵਡੇ ੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜੱਫੀਆਂ ਪਾ ਪਾ ਕੇ । ੯. ਕਮਲ ਵਾਂਗ ਕੰਮਲ ਤੇ ਸੰਤ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲਾ ਵਿਮਾਨ । ੧੦. ਹੀਰੇ । ੧੧. ਬੰ-ਮਿਸਾਲ ਮੌਤੀ । ੧੨. ਚਿੱਟੇ ਨਗੀਨੇ । ੧੩. ਘੜੇ । ੧੪. ਫੁੱਲ ਤੇ ਪੱਤੇ । ੧੫. ਕੀਮਤੀ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ । ੧੬. ਮੌਤੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬ । ੧੭. ਪਹਿਨਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਭੂਸ਼ਣ । ੧੮. ਹਾਥੀਆਂ (ਦੇ ਸਿਰ) ਦਿਆਂ ਮੌਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਾਲਾਂ । ੧੯. ਚੰਗੇ ਭਾਵਣ ਵਾਲਿਆਂ ਗੁਣਾਂ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸੋਹਣੇ । ੨੦. ਇਨਾਮ ਤੁਹਫੇ ਤੇ ਸਿਰੇਪੇ ਇੰਦੂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ । ੨੧. ਇੰਦੂ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਿਆ । ੨੨. ਇਕ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੨੩. ਇਕ ਮਾਯੂਕ ਰਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੨੪. ਨਾਲ ।

A. ਇਹ-ਪੰਕਤੀ-ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ।

B ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ 'ਦਲ' ਪਦ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਤੁਕ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ 'ਸੁਮਨ' ਪਦ ਤੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ । C ਪਾ:- ਖਿਲਕ ਲਾਲਨ ਮਟਕ ਦੁਰ ।

D ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਹਾਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਇਉਂ ਵੀ ਮਿਲੇ ਹਨ ।

ਯਥਾ:- ਸਮਰ ਛੇਤ੍ਰ ਪਹੁੰਚੇ ਸੁਰੇਸੁਰ ਆਇ ਮਿਲੇ ਸਪਤ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਨ ॥

ਰਵਿ. ਧਰਮ. ਚਿਤਰਥ ਸਸਿਸਿਖਰ ਕਉਬੇਰ ਕਾਲ ਗਨੇਸ ਗਨ ॥

ਪਰਸਪਰ-ਮਿਲਿ-ਅੰਕ-ਦੇ-ਦੇ^A ਸਭਿ-ਕਹਹਿ ਬ੍ਰਿਥਾ-ਸਮਰ-ਕਸੂ^B ॥
 ਜੇ-ਕਸੂ ਦਾਦਸ-ਬਰਠ-ਬੀਤੇ, ਸਮਰ-^C ਦਾਹੁਨ ਕਹਿ-ਪ੍ਰਗਟ ॥੧੭੦॥੮੬॥੧੯੬੮॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ ਸਕ੍ਰ-ਬਾਚ ਦੇਵਨ-ਪ੍ਰੀਤ ॥
 ਧਨਜ ਧਨਜ ਬਾਸਵ-ਰਾਇ ਬੋਲੇ, ਕੇ ਕਰੇ ਤੁਮ ਬਿਨ ਸਮਰ^A ਅਸ ॥
 ਬਿਨ-ਹੁਕਮਿ ਨਾਹਿ ਨਿਸ-ਕਿਯੋ-ਆਵਨੁ^B, 'ਸਭਿ-ਨਿਰਖਤ-ਬੋ ਗਿਰ-ਕਨਕ-ਪਸ ॥
 ਪ੍ਰਭ-ਸਕਲ ਬ੍ਰਿਥਾ^C ਜਾਨਤੇ, 'ਨਿਜ-ਨਜਨ-ਨਿਰਖਤ^B ਸਮਰ-ਕਸ ॥
 ਦੇ ਖਿਲਤ ਪਠਨੁ-ਰਿਖਿ ਰਾਜ-ਤੋ-ਪਹਿ, ਦੈ-ਮਾਨ, ਆਦਰ-ਬਿਬਧ-ਜਸ ॥੧੭੧॥੮੭॥੧੯੬੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ

ਪੁਨ-ਪਠਯੋ-ਸੰ-ਕਹੁ ਬ੍ਰਹਮ-ਜੁਤ, ਦੈ ਸਘਨ^A ਪ੍ਰੀਤਨਾ^{੧੦} ਬਿਬਧ-ਦਲ^{੧੧}
 ਪ੍ਰਵਾਹ-ਨਾਹਿਨਿ ਸਮਰ ਕੀਜੋ^{੧੨}, ਹਨੋ-ਚੁਨ-ਚੁਨ ਅਸੁਰ ਖਲ ॥
 ਪ੍ਰਿਥਮ-ਕਸੂ-ਹੈ-ਪ੍ਰਬਲ ਯਾ-ਮੈ, ^{੧੩}ਅਰਿਸੂ-ਪੋਸਨ-ਕੂਰ-ਫਲ ॥
 ਅਸੁਭ^{੧੪} ਹੁਇਹੈ ਦਿਵਸ-ਕੋਤਕ^{੧੫}, ਪੁਨ-ਦਿਵਸ-ਐਹੈ ਗ੍ਰਿਹ-ਸੁਫਲ^{੧੬} ॥੧੭੨॥੮੮॥੧੯੭੦॥
 ਤਿਹ-ਚਿੱਤ ਚਿੰਤ-ਨ-ਕੀਜਯੈ, ਯਹਿ-ਹੋਤ ਆਯੋ ਪਰਸਪਰ ॥
 ਹਾਨ, ਲਾਭ-ਅਰੁ-ਦੁੱਖ, ਸੁੱਖ, ਜੀਵਨ, ਮਰਨ-ਏ-ਪਰਸਪਰ^C ॥

੧. ਜੋਵੀਆ ਪਾ ਪਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਦੀ ਮਿਲ ਕੇ । ੨. ਜੰਗ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ । ੩. ਯੁੱਧ । ੪. ਇਸ ਤਰਾਂ ਦਾ । ੫. ਆਵਣਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ । ੬. ਸੁਮੇਰ ਤੇ ਵੇਖਦਾ ਸਾਂ । ੭. ਦੁੱਖ ਦੀ ਹਾਲਤ । ੮. ਆਪਣੀਆਂ ਅਖਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ? ਜੰਗ (ਨਤੀਜਾ) ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦਾ (ਨਿਕਲੇਗਾ ?) ਜੰਗ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨੇਤ੍ਰੀ ਵੇਖਦੇ ਹਨ । ੯. ਸਮੁਦਾਜ । ੧੦. ਫੌਜ । ੧੧. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਦਲ । ੧੨. ਕੀਜੋ । ੧੩. (ਗ੍ਰਹ ਚਾਲ ਦੇ) ਉਪਦ੍ਰਵ ਪਟੇਗੇ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਬੁਰਾ ਨਤੀਜਾ (ਨਿਕਲੇਗਾ) । ੧੪. ਬੁਰੇ । ੧੫. ਕੁਝ-ਦਿਨ । ੧੬. ਗ੍ਰਿਹ ਦੀ (ਚਾਲ) ਦੇ ਚੰਗੇ ਫਲਾਂ ਵਾਲੇ ।

A ਪਾ:—ਮਿਲੇ ਪਰਸਪਰ ਅੰਕ ਦੇ ਦੇ, ਵੀ ਹੈ । B ਪਾ:—ਨਿਜ ਸੈਨ ਨਿਰਖਤ, ਵੀ ਹੈ ।

C ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੁਟਿ ਬ੍ਰਜਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਸਿਧਾਂਤ ਮੱਤ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰੁਠ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਉਭਾਰਿਆ ਹੋਇਆ :—ਜੱਚ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਣ ਤੋਂ ਗਿਰ ਜਾਨਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਮਦ ਭਗਵਤ ਗੀਤਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਕਥਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਣ ਜੀ ਨੇ ਦੂਜੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜੁਨ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾਂਤਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ—ਯਥਾ :—ਸੁਖ, ਦੁਖ, ਹਾਨ, ਲਾਭ ਜਿੱਤ ਤੇ ਹਾਰ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਮਝ ਕੇ ਤਾਂ ਜੰਗ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਨਾਲ—ਤੈਨੂੰ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਲਗੇਗਾ ।^੧ ਇਹ ਜੰਗ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਧ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ । ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਉਤਸਾਹਿਕ ਮਨਰਾਜਜ ਵਿੱਚ ਲਾ ਛੱਡਣਾ—ਇਹ ਵਿੱਤਿ ਵੰਚਿਕਤਾ ਸੀ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਲਈ ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਸਾਢ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਹਾਰ ਹੋਵੇਗੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ । ਯਥਾ :—ਜਥ ਚਲੇ ਨਾਹਿਨ ਭੁਜਾ ਪੋਰਖ, ਬਿਬਸਿ ਹੂੰ .ਭਿ ਤੇਤਹੀ ॥ ਪੀਰੁ ਧਰ ਮਮ ਥੀਰ ਪਜਾਰੋ ਜਿਨ ਕਰੋ ਸੋਸਤ ਜੋਤਹੀ ॥

ਦਾ ਵੀ ਸੰਸਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਧ ਆਦਿ ਮੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਵਾਂਗੇ ।

'ਨਹਿ-ਟਰਤ ਕੰਨੈ-ਬਿਧਿ-ਸਮਯ, ਸੂਰ, ਸਿੱਧ ਜੋ-ਅਵਤਾਰ-ਜਰ'^੧
 ਬਿਪਤਿ-ਸੰਪਤਿ-ਬਿਧਿ-ਰਚੈ', ਤਿਸ-ਭੋਗਹੈ ਸਭਿ ਚਰੈ ਅਚਰੈ ॥੧੭੩॥੯੯॥੧੯੭੧॥

ਬਿਤਾਇ ਕਾਲ-ਅਰਿਸੂ-ਕੋ^੬ ਪੁਨ-ਦਿਵਸ-ਐਹੈ^੧ ਸੁਖ-ਸਘਨ^੭
 ਬਿਧੁੰਸ ਅਰਿ-ਕੁਲਿ-ਸਕਲ-ਖਲੁ-ਦਲ^੮, 'ਜੋ-ਜੀਤਿ-ਮੰਗਲ-ਸਦਨ-ਬਨ
 ਪ੍ਰਭੁ ਹਰਨ-ਆਰਤ'^{੧੦} ਕਸੂ-ਭੰਜਨ, 'ਤ੍ਰ-ਹੇਤੁ-ਧਰਿਹੈ-ਬੱਜ੍ਜ-ਤਨ
 'ਦੇਵਿ-ਮੰਗਲ-ਸਕਤਿ-ਜੁਤ ਹੁੈ ਹੈ ਸਹਾਇ-ਪ੍ਰਤੱਛ-ਰਨ ॥੧੭੪॥੯੦॥੧੯੭੨॥

'ਜਬ-ਲਗ-ਬਸਾਇ^{੧੧} ਪਰਾਕ੍ਰਮ- ਪੌਰਖ ਤਬ-ਲਗ ਰਹੋ-ਠਨ-ਬੋਤ-ਹੀ'^{੧੨}
 ਜਬ-ਚਲੇ-ਨਾਹਿਨ ਭੁਜਾ-ਪੌਰਖ'^{੧੩}, 'ਬਿਬਸਿ-ਹੈ-ਸਭਿ-ਤੇ-ਤਹੀ ॥
 ਧੀਰ-ਧਰੁ ਮਮ-ਬੀਰ-ਪਜਾਰੇ 'ਜਿਨ-ਕਰੋ-ਸੰਸਯ-ਜੇਤ-ਹੀ^{੧੪}

ਬਿਸਨੁ ਸਭਿ-ਬਿਧਿ ਭਲੋ-ਕਰਿ-ਹੈ'^{੧੫}, ਠਠੋ-ਰਨ-ਪੁੰਨ-ਛੇਤ-ਹੀ ॥੧੭੫॥੯੧॥੧੯੭੩॥

'ਸੁਨਿ-ਪਾਇ ਨਿਸਚਰ-ਨਾਹ-ਆਵਨ, 'ਸਭੀ-ਗਨ, ਬੁਧ ਸਘਨ-ਦਲ ॥
 'ਪਿਰ-ਜਾਯੁ-ਹਰ-ਜੁ ਅਸੁਰ-ਪ੍ਰਤਿਨਾ, ਸੰਬੁਹ ਨਿਸਚਰ-ਦਲ ਸਬਲ'^{੧੬} ॥
 ਜੁੱਟੋ-ਦੁਹੁੰ-ਦਿਸ ਝਪਟ 'ਸਾਵਤ, 'ਦੇਵ, ਦਾਨਵ ਰਨ-ਅਚਲ'^{੧੭} ॥
 ਬਜਯੋ ਦੁਹੁੰ-ਦਿਸ ਕੋਸ'^{੧੮} ਦੁੰਦਭਿ, ਸੰਬਜੁਹ-ਨਾਦਨ'^{੧੯} ਧੁਨਿ ਪ੍ਰਬਲ ॥੧੭੬॥੯੨॥੧੯੭੪॥

੧. ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਵੇਲਾ ਨਹੀਂ ਟਲਦਾ । ੨. ਜੋ ਅਵਤਾਰ ਹੋਏ ਹਨ (ਉਹਨਾਂ ਵੀ) ਸਹਾਰਿਆ ਹੈ । ੩. ਵਿਪਤਾ ਤੇ ਵਿਭੂਤਿ (ਐਸ਼ਰਜੀ) ਵਿਧਾਤੇ ਨੇ ਰਚੇ ਹਨ । ੪. ਚਲਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ । ੫. ਇਕੋ ਥਾਂ ਹੀ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ । ੬. ਦੁੱਖ ਦਾ ਸਮਝ ਗੁਜ਼ਾਰ ਕੇ । ੭. ਬਹੁਤ ਸੁਖ ਵਾਲੇ । ੮. ਨਿਸਚਯ ਕਰ ਕੇ ਸਾਰੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਦਲ ਮਾਰ ਕੇ । ੯. (ਇਸ ਜੰਗ ਰੂਪ) ਬਨ 'ਚੋਂ ਮੰਗਲਮਯ ਜਿੱਤ ਨਾਲ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾਵਾਂਗੇ । ੧੦. ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੧. ਹੋ ਦੇਵਤਿਓਂ ! ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਪੱਥਰ ਦਾ ਸ਼ਹੀਰ ਧਾਰੇਗਾ । ੧੨. ਕਲਜਾਣ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਦੇਵੀ (ਸਾਰੀਆਂ) ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਸਮੇਤ । ੧੩. ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੱਕ ਤਾਕਤ ਚਲ ਸਕੇ । ੧੪. ਜੰਗੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਡਟੇ ਰਹੋ । ੧੫. ਬਾਹੂ ਬਲ । ੧੬. ਤਦੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਚਾਰੀ (ਹੁੰਦੀ) ਹੈ । ੧੭. ਜਿਤਦਾ ਸੰਸਾ ਨਾਂ ਕਰੋ ? (ਅਰਥਾਤ ਪਿਛੇ ਹਟ ਜਾਣਾ) । ੧੮. (ਫਿਰ) ਯੁੱਧ ਪਵਿਤ੍ਰ ਛੇਤ੍ਰ ਨੂੰ ਆਰੰਭਾਂਗੇ । ੧੯-੨੦. ਦੇਤ ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਔਣਾ ਸਾਰਿਆਂ ਛੇਤਾਂ ਤੇ ਸਮੁਦਾਯ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਦਲ ਨੇ ਸੁਣ ਲਿਆ । ੨੧. ਹਰ ਪਾਸਯੋਂ ਦੇਤਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਘੇਰ ਕੇ ਆ ਗਈ । ੨੨. ਬਲਵਾਨ । ੨੩. ਕਾਲੀ ਨਾਲ । ੨੪. ਰਾਜ ਪਤ੍ਰ । ੨੫. ਯੁੱਧ 'ਚੋਂ ਨਿਰਹੱਲ । ੨੬. ਨਗਾਰਾ । ੨੭. ਫੌਜੀ ਵਾਜਾ, ਸਮੁਦਾਯ ਵਾਜੇ ।

A ਪਾ:— ਪੁਤ੍ਰ ਹਰਨ ਅਪਦਾ ।

B ਪਾ:— ਬਸਾਵੈ, ਵੀ ਹੈ ।

C ਇਹ ਖਤੀ ਥੋੜੀ ਜਹੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਹੈ । ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੀ ਦਿਮਾਗੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਥੋੜੇ ਦੇ ਹਨ—ਉਹ ਥੋੜੇ ਘਟ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਪੁਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਇੰਦ੍ਰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸਾਰਾ ਕਰ ਰਹਿਆ ਹੈ । ਜਿਸਦਾ ਮਤਲਬ ਵਾਰਤਾ ਵਰਤਣ ਨਾਲ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰਾਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਇਹੋ ਹੀ "ਸੂਤ੍ਰ" ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ, ਸਾਬਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣਿਆਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਗ੍ਰੰਥਨ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਮਤਲਬ ਜ਼ਰਾਦਾ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰ-ਘਟ ਹੈ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ ॥

1 ਘਿਰਯੋ-ਸੰਘਰ-ਰੋਪ ਦੇ-ਸੁਆA ਛੂਟਤ-ਗੋਲਾ, ਥਾਨ ਘਨਾ ॥
 ਮੇਰੁ^੨, ਬਿਛ, ਸਿਲਾਹ-ਨਾਨਾ, ਛੂਟਤ-ਸਸਤ੍ਰ, ਅਸਤ੍ਰ-ਰਨ ॥
 3 ਬੱਜ੍ਜ-ਮੁਸਲ-ਧਾਰ ਬਰਸਤ, ਗੜਾ, ਪਾਥਰ, ਤਰੁ^੪ ਸਘਨ ॥
 ਸੇਰ, ਸਰਪ ਬਿਸਾਲ-ਅਜਗਰ, ਬਰਫ, ਪਾਵਕ^੫, ਬਾਰਿ^੬ ਬਨਿ^੭ ॥੧੭੭॥੯੩॥੧੯੭੫॥
 ਰਿਸ-ਘੋਰਿ-ਰੁੱਕੋ-ਪਰਸਪਰ, ਝਰਿ-ਲਾਯ-ਬਰਖਤ-ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ॥
 ਧੁੰਧ-ਪੂਰਿ ਉਠਿਯੁ ਪ੍ਰਬਲ, ਭਟ ਜੂਝਗੇ ਸਣ-ਬਾਜਿ ਬਸਤ੍ਰ^੮ ॥
 ਖੁਰ-ਬਾਜਿ-ਪੂਰਿ-ਗਗਨ-ਛਹਜੋ, 9 ਦਿਸ-ਰੁਕਿਯ-ਸਭਹਿ ਜਤ੍ਰ-ਤਤ੍ਰ ॥
 ਪਗ-ਧਮਕ-ਧਸਕ-ਗਈਥਿਰਾ¹⁰, 11 ਪਦ-ਉਡਨੁ-ਬਸੁਧਾ-ਮਿਸਲ-ਪਤ੍ਰ¹² ॥੧੭੮॥੯੪॥੧੯੭੬॥
 13 ਘਮਸਾਨ-ਦਾਰੁਨ-ਪ੍ਰਲਯ-ਭਾਰਥ, ਮੰਡਯੋ-ਦੇਵਨ, ਦੇਤ-ਹਣਾ¹⁴ ॥
 ਨਭ-ਘੋਰ-ਨਿਰਖਤ-ਹੁਰ, ਅੱਛਰਿ, ਦੇਵ, ਜਛ, ਭੁਜੰਗ-ਠਠ ॥
 ਸਭਿ-ਮਿਲਿ ਸਰਾਹਤ ਪਰਬ-ਭਾਰਥ¹⁵, ਨਹਿ-ਭਯੋ ਐਸੋ-ਕਬਹਿ ਗਟਾ¹⁶ ॥
 ਭਟ-ਜੁੜੋ-ਨੁਵਾਨ ਸਮਰ-ਸੰਗਮ¹⁷, ਦੇਵ, ਦਾਨਵ ਸਮਰ-ਤਟਾ¹⁸ ॥੧੭੯॥੯੫॥੧੯੭੭॥
 19 ਸਮਰ-ਸੰਗਮ ਜੂਝਗੇ, ਭਟ, 20 ਤਰਤ-ਭੇਭਵ-ਸਿੰਧੁ-ਅਸ ॥
 ਜੇ-ਬਿਮੁਖ-ਭਾਜੇ-ਸਮਰ-ਤੇ, ਇਤ-ਉਤ²¹-ਨਸਜੋ ਗਏ-ਨਰਕ-ਧਸ ॥
 ਜੋ ਚਹਿਤ ਮੋਖ-ਪਰਾਗਤੀ²², 23 ਹਰਿ-ਸਰਨ-ਧਯਾਵਤ-ਬਿਮਲ-ਜਸ^੮ ॥

੧. ਦੋਹਾ ਪਾਸਿਆ ਤੋਂ ਜੰਗੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਰਖ ਕੇ ਘੋਰ ਲਿਆ। ੨. ਸਮੂਹ। ੩. ਪਹਾੜ। ੪. ਸਸਤ੍ਰ।
 ੫. ਮੁਹਲੇਧਾਰ (ਮੀਂਹ ਵਾਂਗ) ਪੱਥਰ ਵਰਦੇ ਹਨ। ੬. ਦੁਖਤ। ੭. ਅਗਨਿ। ੮. ਪਾਣੀ। ੯. ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
 ੧੦. ਘੰਝਿਆ ਤੋਂ ਵਸਤਾਂ ਸਮੇਤ। ੧੧. ਘੰਝਿਆਂ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਨਾਲ (ਉਡੀ ਹੋਈ) ਧੂਝ ਨੇ ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਫੁੱਫ ਲਿਆ।
 ੧੨. (ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ) ਪੈਰਾਂ ਦੀ ਧਮਕ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਧਸਕ ਗਈ। ੧੩. ਧਰਤੀ ਦੇ ਪੁੰਜੇ (ਸੁੱਕੇ ਹੋਏ) ਪੜ੍ਹ ਸਮਾਨ ਉੱਡ ਗਏ।
 ੧੪-੧੫. ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ ਹਠ ਨਾਲ ਦੂਝਦੂਈ ਦਾ ਪੁਲਕ ਵਾਂਗ ਭਯਾਨ ਜੰਗ ਆਰੰਭਿਆ ! ੧੬. ਧੁੰਧ ਰੂਪ
 ਪਰਵ ਦਾ ਸਮਰ। ੧੭. ਮੇਲ, ਦੁਕਾਉ। ੧੮. ਜੰਗ ਰੂਪ (ਪ੍ਰਯਾਗ ਦਾ) ਸੰਗਮ। ੧੯. (ਦੇਵ ਦੈਂਤ) (ਗੰਗਾ ਯਮੁਨਾ) ਦੇ ਕੰਢੇ
 ਤੋਂ। ੨੦-੨੧. (ਜਿਹੜੇ) ਯੋਧੇ (ਇਸ) ਯੁੱਧ ਰੂਪ (ਗੰਗਾ ਯਮੁਨਾ) ਦੇ ਸੰਗਮ ਵਿੱਚ (ਸਨਾਨ ਕਰ ਗਏ) ਹਨ (ਝੁੰਝ) ਇਸ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਤਰ ਗਏ ਹਨ। ੨੨. ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ। ੨੩. ਮੁਕਤ ਰੂਪ ਪਰਮਗਤੀ ਨੂੰ। ੨੪. ਹਰਿ ਦੀ
 ਸਰਣ ਹੋ ਕੇ (ਸੁੱਧ ਚਿੱਤ ਨਾਲ) ਯਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। A ਪਾ:—ਘਿਰਿਓ ਸੰਘਰ ਰੋਮ ਕੇ ਸੁਰ, ਵੀ ਹੈ।

B ਪਾ:—ਪਟ ਉਡਿਓ ਬਸੁਧਨ ਮਿਸਲ ਪਤ੍ਰ।

C ਇਹ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਸਾ ਮੁਕਤ ਵਿਸ਼ਾਜਿਕ ਸਿਧਾਂਤਿਕ ਮੱਤਾ ਅਵਲੰਬੀਆਂ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ—ਯੁੱਧ ਦੇ
 ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਨਾ ਇਸ ਗਲ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਯੋਧੇ ਦਾ ਦਿਲ ਈਸ਼ੁਰ ਪ੍ਰਾਣਤ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।
 ਹਾਂ, ਯੋਧੇ ਲਈ ਵੈਰਾਗਤ ਤਤਾਗ ਹੋ ਜਾਦਾ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਜੰਗ ਦਾ ਸਹੀ ਇਰਾਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਉਦੋਂ ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ,
 ਪ੍ਰਤ੍ਰ, ਮਿਤ੍ਰ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਸੰਬੰਧੀ, ਧਨ, ਮਾਲ, ਸਮਿਗ੍ਰੀ, ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ, ਜੇਵਰ, ਜ਼ਮੀਨ ਆਦਿ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਮੋਹ ਟੁਟ ਪੈਂਦਾ

ਦੁਤਿਯ-ਮਾਰਗ ਸਮਰ-ਸਨਮੁਖ ਸਸਤ੍ਰ-ਝੋਲਨ-ਸੁਰਗ-ਬਸਿਆ ॥੧੮੦॥੯੬॥੧੯੭੯॥
 ਸੁਭ-ਸਮਯ-ਸੁੰਦਰ-ਬਨਯੋ-ਦਾਵਰਿ ॥ ਭਿਰਤ-ਭੋ-ਭਟ ਸਮਰ-ਚੜ੍ਹਾ ॥
 ਪ੍ਰਚਾਰ ॥ ਬਾਹਤ-ਸਸਤ੍ਰ-ਤੀਛਨ, ਹਾਕ ਹਾਕ ਪ੍ਰਹਾਰ ॥ ਸਰਾ ॥
 ਸਿਮਟ ॥ ਦੋ-ਦਲ-ਭਿਰੋ-ਜੋਧਨ, ਬਾਨ, ਬੱਜ੍ਜਨ ॥ ਮਾਰ-ਧਰ
 ਅੰਗਿਜਾਰ ਬਰਖਤ-ਗੜਾ, ਮੂਸਲ ॥ ਧਾਰ-ਧਾਰਾ ॥ ਪ੍ਰਲਯ-ਕਰ ॥੧੮੧॥੯੭॥੧੯੭੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿਡੋਲ

ਛੁਟਿ-ਤੋਪ, ਬੰਦੂਕ, ਪਿਸ਼ੂਲ १੨, ਕੁਹਕ १੩, ਹੁਕਾ-ਬਾਨ १੪ ਗਨਾ १੮
 ਫਨੀਅਰ १੬, ਭੁਜੰਗ, ਕਰਾਲ १੭-ਪੰਨਗ, ਬੱਜ੍ਜ १੯, ਗੋਲਾ, ਬਿਛ-ਹਨਾ १੯ ॥
 ਨਭ-ਘੋਰ-ਬਾਰਿਦ ੨੦ ਕਰਤ-ਬਰਖਾ, ਤਾਲ ੨੧, ਪ੍ਰਥਤ-ਦੀਹ ਰਨ ॥
 ੨੨ ਦਿਵਸ-ਰੈਨ-ਨ ਲਖਿ-ਪਰਤਿ, ਭਈ-ਪੁੰਧ ਘੋਰ ਕ੍ਰਾਲ ਘਨ ੨੩ ॥੧੮੨॥੯੮॥੧੯੮੦॥
 ਘਨ-ਗਰਜ ਤਰਜਿਤ ੨੪ ਬੱਜ੍ਜ-ਠਨਕਤ ੨੫ ੨੬ ਬਹਿਤ-ਝਪਸਾ-ਬੋਗ-ਬਹੁ
 ੨੭ ਲਪਕ-ਦਾਮਿਨਿ-ਝਪਕ-ਧਾਵਤ, ਪਰਤ-ਦੈਤਨ ਦਲ-ਦੁਸਹੁ ੨੮
 ਬਰਫ, ਪਾਥਰ ੨੯, ਬੱਜ੍ਜ ਦਾਮਿਨਿ,-ਪਾਤ ੩੦ ਪੁਨ-ਪੁਨ ਹੋਤ-ਜਹ ॥
 ਲੂਕਾ ੩੧, ਪਾਵਕ ੩੨ ਅਗਨਿ-ਬਰਖਤਿਝੜਿ-ਲਾਇ ਦਾਰੁਨਲਹਰ-ਲਹ ੩੩ ॥੧੮੩॥੯੯॥੧੯੮੧॥

੧-੨. ਦੂਜਾ ਰਸਤਾ :—ਯੋਧ ਵਿੱਚ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰਨ ਨਾਲ ਸੂਰਗ ਵਿੱਚ ਵਸ ਕੇ (ਮੁਕਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ) ਹੈ। ੩. (ਇਸ ਜੰਗ ਰੂਪ) ਸੁਭ ਅਤੇ ਸੁੰਦ ਸਮਯ ਦਾ ਢੰਗ ਬਣਿਆ ਜੇ। ੪. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ।
 ੫. ਵੰਗਾਰ ਕੇ। ੬. ਚਲੋਂ ਦੇ ਹਨ। ੭. ਤੀਰ। ੮. ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ। ੯. ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ। ੧੦. ਮੁਹਲੇ।
 ੧੧. ਤਲਵਾਰਾਂ। ੧੨. ਪਸਤੋਲ। ੧੩. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਣ—ਜਿਸ ਤੋਂ ਸੂਕ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ੧੪. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ
 ਤੀਰ-ਜਿਹੜਾ ਰੁਕ ਰੁਕ ਕੇ ਚਲਦਾ ਹੈ। ੧੫. ਸਮੂਹ। ੧੬. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਣ। ੧੭. ਭਯਾਨਕ। ੧੮. ਪੱਥਰ।
 ੧੯. ਬਿਛਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੨੦. ਬੰਦਲ-ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਘੋਰ ਕੇ। ੨੧. ਇਕ ਰੁੱਖ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨੨. ਨਾ ਦਿਨ
 ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ - ਨਾਂ ਰਾਤ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੨੩-੨੪. ਬੰਦਲ ਗਰਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੋੜਦੇ ਹਨ। ੨੫. ਬਿਜਲੀ
 ਚਮਕਦੀ ਹੈ। ੨੬. ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਝਖੜ ਚਲਦਾ ਹੈ। ੨੭-੨੮. ਦੈਤ ਦੇ ਕਠੌਰ ਦਲ ਵਿੱਚ ਲਿਸਕ ਕੇ ਛਾਉ
 ਨਾਲ ਬਿਜਲੀ ਦੋੜ ਕੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ੨੯. ਗੜੇ। ੩੦. ਬਿਜਲੀ ਗਿਰਦੀ ਹੈ। ੩੧. ਚੁਆਤੀਆਂ, ਮੁਆਤੇ। ੩੨. ਅਗਨਿ।
 ੩੩. ਚਮਕ ਚਮਕ ਕੇ।

A ਪਾ:—ਪੁਨ ਦੁਤੀਆ ਮਾਰਗ ਸਮਰ ਸਨਮੁਖ ਸਸਤ੍ਰ ਝੋਲਨ ਸੁਰਗ ਬਸਿ, ਵੀ ਹੈ।
 B ਪਾ: “ਹਾਕ ਹਾਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਬਰ” ਵੀ ਹੈ। C ਪਾ: “ਕੁਹਕ ਨਾਵਕ ਬਾਨ ਬਨ” ਵੀ ਹੈ।

ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੰਗਾਰ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪੰਤੂ ਆਮ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।
 ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਗਜਾਨ ਮਾਰਗ ਰਾਹੀਂ ਕੁਝ ਵੰਗਾਰ ਆਦਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਚੁਕੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ—ਜੰਗ ਵੰਗਾਰ
 ਆਦਿ ਦੀ ਸਥਿਰ ਬੁਧਿ ਵਿੱਚ ਸਹਾਯਤਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਉਹ ਹਰਿ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਤਾਂ ਅੰਤਮ ਦਸਾ ਵਿੱਚ ਅਣਦੇ
 ਹਰਿ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਫਲ ਮੁਕਤ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਤੂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ
 ਦਾ ਭਾਵ ਏਥੇ ਦੇਵ ਯੋਧਿਆ ਦੀ ਵਿੱਤਿ ਦਾ ਸੂਚਿਕ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ? ਉਹ ਕੁਝ ਦੇਵ ਸੰਪਦਾ ਆਦਿਕ ਗਣਾਂ ਦੇ ਵਾਕਿਫ
 ਪਠ ਅਤੇ ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੁਣ ਸੂਰਗ ਵਾਸ ਤੋਂ ਉਪਰੰਤ ਪੁਰਸਾਰਥ ਰੂਪ ਮੁਕਤ ਹੋ ਮਿਲੇਗੇ।

ਬਹੁ ਮਾਰ ਧਾੜ ਮਚੀ ਕਰਾਰੀ ਪੂਲੜ ਪਲਟੜੋ ਜੜ੍ਹ ਤੜ੍ਹ ॥
 ਛੁੱਟੜ ਗੋਲਾ ਬਾਨ ਦਾਰੁਨ ਛੁੱਟੜੋ ਸਸੜੁ ਅਰੁ ਅਸੜੁ ॥
 ਸੰਗਾਮ^੧ ਭੀਖਮ ਜੁੱਟੜੋ ਦੇ ਦਿਸ, ਮੰਡੜੋ ਦੁਸੜੁ ਜੁੱਧ ਛੁੱਟੜੁ ॥
 ਜੁੜੋ ਜਾੜ੍ਹੀ^੨ ਸੁਭਟ ਦੇ ਦਲ, ਸਮਰ ਛੇੜ੍ਹ^੩ ਜੜ੍ਹ ਤੜ੍ਹ ॥੧੮੪॥੧੦੦॥੧੯੮੨॥
 ਖੁਮ-ਖੁਮ-ਰਿਸਾਯ-ਮੇਘਨ, ਜੁੱਥ-ਜੁੱਥ-ਘਟਾ-ਘਮੰਡ^੪
 ਉਮਡ-ਉਮਡ ਝਰਿ-ਲਾਇ-ਧਾਰਾ, ਬੱਜ੍ਹ^੫, ਪਾਵਕ^੬, ਬਰਫ-ਖੰਡ^੭
 ਬਜਾਲ, ਬਿਸੀਅਰ^੮ ਰਿੱਛ, ਬਾਂਦਿਰ, ਦੂੜ^੯ ਭੂੜ, ਪਿਸਾਚ ਭੇਡਾ^{੧੦} ॥
 ਪਰਤ-ਹੋ-ਰੂਪ-ਬਾਦਰ, ਹਨੁਤ-ਨਿਸਚਰ-ਭੁਜਾਦੰਡ ॥੧੮੫॥੧੦੧॥੧੯੮੩॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲਾ^{੧੧} ਜੁੱਟਿ-ਦੁਹੁੰ-ਦਿਸ-ਮੇਘ-ਮਾਲਾ^{੧੨} ਧਾਯ-ਧਾਯ-ਘਟਾ ਘਮੰਡ^{੧੩} ॥
 ਰੁਕੜ-ਧਰਤਿ-ਅਕਾਸ-ਸਬਹੀ, ਦੀਪ-ਦੀਪਨ, ਖੰਡ-ਖੰਡ
 ਪ੍ਰਤਛ-ਮੂਰਤਿ-ਵੰਤ^{੧੪} ਹੋ-ਹੋ, ਧਰ-ਰੂਪ ਭੀਖਮ^{੧੫} ਘਨ^{੧੬} ਪ੍ਰਚੇਡ^{੧੭} ॥
 ਤਾਯਰ^{੧੮} ਬਿਹੰਗਮ^{੧੯} ਸਕਲ-ਬਨ-ਬਨ^{੨੦} ਹੁਪੜੋ-ਸੰਘਰ-ਪੂਲੜ-ਮੰਡਿ ॥੧੮੬॥੧੦੨॥੧੯੮੪॥
 ਦੋਰ-ਦੋਰ-ਪਰੜੋ ਘਨਜ-ਦਲ^{੨੧} ਰਚੜੋ-ਜਾਦੂ-ਸਿਹਰ^{੨੨} ਤਹ
 ਦਿਵਸ-ਨਿਸ-ਭੋ-ਨਿਸ-ਦਿਵਸ, ਕਰ ਮਕਰ ਹੀਲਾ-ਭਾਤਿ-ਬਹ^{੨੩} ॥
 ਧਰ-ਰੂਪ-ਨਿਸਚਰ ਚਮੁ-ਰਿਪੁ, ਰਲ-ਗਏ-ਸਾਹਰ-ਸਤੁ-ਮਹਿ^{੨੪} ॥
 ਹਤ^{੨੫} ਕੀਨਿਪ੍ਰਤਿਨ-ਆਸੁਰੀ^{੨੬} ਭਛ-ਕੀਨੁ-ਦਾਨਵ-ਝੋਟ-ਗਹਿ ॥੧੮੭॥੧੦੩॥੧੯੮੫॥

੧. ਭਾਰੀ, ਤਰਕੜੀ, ਡਰਾਵਣੀ । ੨. ਸਭਿ ਥਾਂ । ੩. ਜੰਗ, ਯੁੱਧ । ੪. ਛੁੱਟੜੀਆਂ ਨੇ ਭਯਾਨਕ ਜੰਗ ਅਰੰਭਿਆ । ੫. ਤੀਰਥ ਯਾਤ੍ਰਾ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ । ੬. ਯੁੱਧ ਰੂਪ (ਛੇੜ੍ਹ) ਤੀਰਥ ਤੇ । ੭-੮. ਮੇਘਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡਾਂ ਦੇ ਝੰਡ ਹਿੱਲ ਹਿੱਲ ਕੇ ਜੰਗ ਨੂੰ ਝੁੱਧਵਾਨ ਹੋਏ । ੯. ਪੱਥਰ । ੧੦. ਅਗਨਿ ੧੧. (ਬਰਫ ਦੇ ਟੁਕੜੇ) ਗੜੇ ੧੨. ਹਾਥੀ ੧੩. ਸੱਪ । ੧੪. ਯਮਦੂਤ । ੧੫. ਵੇਸ਼ਣਾ ਦਾ ਜਾਰ, ਭਯਾਨਕ ਰੂਪ ਵਾਲਾ । ੧੬. (ਆਪਣੇ) ਬਾਹੁਦੰਡਾਂ ਦੇ (ਬਲ) ਨਾਲ ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੭. ਦੋ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋ ਏਂਦਲਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਜੁੱਟ ਪਈ । ੧੮. ਯੁਧ, ਮੇਘਾਂ ਦੀ ਗਰਜਨ, ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ । ੧੯. ਪ੍ਰਗਟ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ । ੨੦. ਭਯਾਨਕ । ੨੧. ਬਦਲ । ੨੨. ਤੇਜ ਵਾਲਾ । ੨੩. ਉੱਡਣ ਵਾਲਾ, ਪਛੀ, ਤਰੀਕਾ, ਉਹ ਵਸਤੂ ਜਿਸ ਤੋਂ (ਸਗਨ) ਵਿਚਾਰੇ ਜਾਣ, ਡੱਲ੍ਹ । ੨੪. ਪੰਛੀ । ੨੫. (ਇਹ) ਸੂਰਤਾਂ ਬਣ ਬਣ ਕੇ । ੨੬. ਕ੍ਰਮਮਤ ਵਾਂਗੂੰ ਜੰਗ ਨੂੰ ਮੰਡਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ (ਜੰਗ ਨੂੰ) ਰੋਕ ਲਿਆ । ੨੭. ਮੇਘ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਫੌਜ । ੨੮. ਮਹਾਂ ਜਾਦੂ । ੨੯. ਦਿਣ, ਰਾਤ-ਵਾਂਗੂੰ ਤੇ ਰਾਤ ਦਿਨ ਵਾਂਗ ਹੋ ਗਈ । ੩੦. ਬਹੁਤ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧੰਖਾ ਤੇ ਫਹਿਬ ਕਰ ਕੇ । ੩੧-੩੨. (ਮੇਘਾਂ ਰੂਪ) ਜਾਦੂਗਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਫੌਜ ਦਾ ਰੂਪ ਧਰ ਕੇ—ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵਿੱਚ ਰਲ ਗਏ । ੩੩. ਮਾਰਨ । ੩੪. ਦੈਤਾਂ ਦੀ ਫੌਜ । ੩੫. ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ ਵਾਲਾ ਤੋ ਖਾ ਗਏ ।

A ਪਾ: "ਜੁੱਟੇ ਹੁੰਦੇ ਦਿਸ ਮੇਘ ਮਾਲਾ" ਵੀ ਹੈ ।
 B ਪਾ: "ਲਾਇ ਧਰਾ ਅਉ ਫਕਲ ਬਨ ਬਨ" ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਬੀੜਾਂ ਅਤੇ "ਤਾਯਰ ਬਹਾਤ ਮਸਕਲ ਬਹ ਸੁੀ ਹਜੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਪਾਠ ਅਸਥ ਵੀ ਹਨ ।
 C ਪਾ: ਹਰ ਮਕਰ ਹੀਲਾ ਬਾਤ ਬਹ, ਵੀ ਹੈ—ਇਸ ਦਾ ਉੱਚਾਰਣ "ਲੱਬਾ ਤਬਹ" ਲੋਕਕ ਦੇ ਦਿਲ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ।
 D ਪਾ: ਗਲ ਗਏ ਘਨਹਰ ਸਤੁ ਮਹਿ" ਸੁੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਦਾ ਪਾਠ ਬਦਤ ਸੁਧ ਲਗਦਾ ਹੈ ।

'ਦਸ-ਪਦਮ-ਦਾਨਵ-ਹਨਜੋ-ਜੁਪ-ਕਰ, ਖਬਰ-ਭਈ ਨਿਪ-ਦਾਨਵਾ^੧
 ਖਲਲ^੨ ਨਿਜ-ਮਹਿ-ਪਰਯੋ-ਸ੍ਰਾਮੀ, ਰਿਸੋ-ਨਿਜ-ਮਹਿ ਧਾਨਵਾ^੩
 ਕਟਗੇ-ਪਦਮ-ਦਸ-ਭਟ ਅਯੋਧਨ^੪ ਬਿਗਰਗੇ ਗਹਿ-ਬਾਨਵਾ^੫
 'ਤਫ-ਮੁੱਛ-ਭਏ-ਪਰਸਪਰ, ਭਟ-ਮਰ-ਮਿਟੇ ਬਹੁ-ਘਾਨਵਾ^੬ ॥੧੮੮॥੧੦੪॥੧੯੮॥
 ਨਿਪ-ਚਿੱਤ-ਬੁਝਯੋ-ਆਪਨੋ^੭ ਭਟ-ਬਿਗਰਗੇ-ਸਭਿ-ਆਪਸੇ
 ਪਠਯੋ-ਮੰਤ੍ਰਿਨ ਤ੍ਰਾਸ^੮-ਦੇ, 'ਕਿਮ-ਕੀਨਿ-ਕਲਹ-ਭਟ-ਰਿਸੇ
 ਉਤ ਕਰਤ ਬਾਸਵਾ^੯ ਜੰਗ-ਦਾਰੁਨ, ਲੈ ਬਿਬੁਧ^{੧੦} ਸੈਨਾ ਦਲਾ^{੧੧} ਧਸੇA
 'ਹਤ-ਡਰਯੋ-ਸੂਰਗਨ-ਸੈਨ-ਬਹੁ^{੧੨} ਭਟ-ਪ੍ਰਬਲ-ਲਰ-ਕਰ-ਭੁਇਖਸੇB ॥੧੮੯॥੧੦੫॥੧੯੮॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ ॥ ਨਿਪਤਿ-ਬਾਚ ਸੁਮਤਿ ਨਿਜ-ਸੈਨਾ-ਪ੍ਰਤਿ ॥
 ਤੁਮ ਲੜਨ ਆਯੋ ਸਤ੍ਰੁ^{੧੩} ਸੰਗ, ਯਾ^{੧੪} ਕਰਨਿ ਬਿਗ੍ਰਹਿ^{੧੫} ਆਪਸੀ ॥
 'ਦੁਰਦਸਾ-ਘੋਰਯੋ-ਅਸੂਰ-ਕੁਲਿC ਨਿਜ ਮਾਹਿ ਬਿਗ੍ਰਹਿ ਖਪਸੀ^{੧੬} ॥
 ਦਿਨ ਬੁਰੇ ਆਯਸ^{੧੭} ਦਾਨਵਾ, 'ਬਿਪ੍ਰੀਤਿ-ਬੁਧਿ-ਭਿ-ਰਾਖਸੀ ॥
 ਮੋਤ-ਕੀ ਯਹਿ-ਸਭਿ-ਨਿਸ਼ਾਨੀ, 'ਖਜਾਲ-ਐਸੇ-ਆਵਸੀ ॥੧੯੦॥੧੦੬॥੧੯੮॥
 ਸੁਰ-ਚਢੀ-ਚਿਹ-ਹੈ^{੧੮} ਦੇਖਿ ਬਿਗ੍ਰਹਿ, ਦਲ-ਘੋਰਿ-ਹੈ ਦਿਸ-ਰਕਸੀ^{੧੯}
 ਸਭਿ-ਮਾਰ-ਲੀਹੈ ਅਸੂਰ-ਪ੍ਰਤਿਨਾ^{੨੦} 'ਜਿਮਿ-ਸੂਰ-ਬਾਰਿਹ-ਸੋਖਸੀ ॥
 ਛੀਨਿ ਲੈਹਿ ਅਵਾਸ-ਸਾਰੋ^{੨੧}, ਕਾਦਿ-ਦੈ-ਹੈ-ਰਾਖਸੀ ॥
 'ਜਿਨਿ-ਕਰਸਿ-ਖਾਨਹ-ਜੰਗ ਹੇ-ਸਠ ! 'ਹੋ-ਆਯਸ-ਦੀ-ਹੋ-ਭਾਖਸੀ ॥੧੯੧॥੧੦੭॥੧੯੮॥

੧. ਦੈਤਾਂ ਦਾ ਦਸ-ਪਦਮ ਯੋਧਾ ਮਾਰਿਆ । ੨. ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ (ਵੀਰਜਨਾਦ) ਨੂੰ, ਦੈਤ ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ । ੩. ਨਾਇਤਫਾਕੀ ੪. ਯਾਤ੍ਰਾਧਾਨ ੫. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ੬. ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ । ੭. ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੀ ਕੱਟੇ ਵਢੇ ਗਏ । ੮. ਬਹੁ ਘਾਣਾਂ ਦੇ ਘਾਣ, ਜੁਆਨ ਬਹਤ ਪਾਸੀ । ੯. (ਵੀਰਜਨਾਦ) ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ (ਇਹ) ਸਮਝਿਆ (ਕਿ ?) ੧੦. ਡਰ । ੧੧. ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋ ਕੇ (ਆਪੋ ਵਿੱਚ) ਲੜਾਈ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ? ੧੨. ਇੰਦ੍ਰ । ੧੩. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ । ੧੪. ਸਮੂਹ । ੧੫. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ (ਦੈਤਾਂ ਦੀ) ਬਹੁਤੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸੁਟਿਆ । ੧੬. ਬਲਵੰਤ ਯੋਧੇ ਲੜ ਕੇ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਲੈਣ ਗਏ ਹਨ । ੧੭. ਦੁਸ਼ਮਣ । ੧੮. ਅਥਵਾ । ੧੯. ਜੰਗ । ੨੦. ਦੈਤਾਂ ਦੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਹੈ । ੨੧. ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ । ੨੨. ਆਏ ਹਨ । ੨੩. ਰਾਖਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮੰਤ੍ਰ ਉਲਟੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ੨੪. (ਵੀਰਜਨਾਦ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸੁਮਤਿ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ) ਖਜਾਲ ਵਿੱਚ (ਇਉਂ) ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ੨੫. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਖਸੀ-ਸੰਯੁਕਤ ਚਿੜ ਚੜੀ ਹੋਵੇਗੀ ੨੬. ਪਾਸਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਕੇ । ੨੭. ਦੈਤਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ । ੨੮. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁਕਾ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ੨੯. ਸਾਰੇ ਹੀ ਮਕਾਨਾਂ ਨੂੰ, ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਨੂੰ । ੩੦. ਹੋ ਮੁਰਖ ! ਘਰ ਵਿੱਚ ਲਲਾਈ ਨਾ ਕਰੋ । ੩੧. ਹੋ ਦੈਤਾਂ ! ਮੈਂ (ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀਰਜਨਾਦ ਦਾ) ਹੁਕਮ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।

A ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਬੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠ ਭੇਦ "ਦਲ ਜਰੇ" (ਅਤੇ)

B ਪਾ: "ਫੁਈ ਪਰੇ" ਵੀ ਹੈ ।

C ਪਾ: "ਦੁਰਦਸਾ ਪੋਖਯੋ ਅਸੂਰ ਕੁਲਿ" ਵੀ ਹੈ ।

ਨ-ਪਠਜੋ, ^੧ਨਿਸਚਰ-ਨਾਹ-ਇਤਿ-ਤੇ-ਮੰ
 ਤੇ^A ਦੇਵ-ਗਨ, ਦਲ-ਘਿਰਜੋ-ਰਾਖਸ ਤੇ
 ਚੀਰ ਨਿਸਚਰ, ਸਜਾਮ ਗਨਪਤਿ ਅੰਤ੍ਰ
 ਦਾਨਵੀ, ਚਟਪਟ ਕਟਜੋ ਖਲ ਦੇਤ੍ਰ ਹੀ^੧ ॥੧੯:
 ਸ ਸਾਮ ਗਨਪਤਿ, ਹਨਤ੍ਰ ਗਹਿ ਗਹਿ ਸਸ
 ਸਭਿ ਦਾਨਵਾ, ਪ੍ਰਪ੍ਰਿਚ ਹੈ ਸੁਰ ਸਕ
 ਬੁੱਲੇ ਮੰਤ੍ਰਿਯਨ, ^{੧੦}ਭਟ. ਸੈਨ ਨਿਜ ਪ੍ਰਤ੍ਰ
 ਭੂਪਾਲ ਕੋ^{੧੨} ^{੧੧}ਨਿਪ ਕਹੀ ਭਾਖਜੋ ਮੰਤ੍ਰਿ ਹੀ ॥੧੯
 ਤਿਤ੍ਰਨ-ਪ੍ਰਾਪਤਿ-ਭੋ, ਸੁਰ-ਨਿਡਰ ਹੋਇ ਦਲ-
 ਤੁਰ, ਸੁਰ-ਸਮਰ-ਮਾਰਤ^{੧੪}, ^{੧੫}ਭਟ-ਧਰ-ਧਰ-ਮੰ
 ਰ-ਸਕਲ ਪ੍ਰਤਿਨਾ, ^{੧੬}ਮਾਰ ਮਾਰ ਇਕੋਰ
 ਤ੍ਰ-ਪ੍ਰਿਜਨ^{੧੯}, ਸੂਆ^{੨੦}, ਸਾਂਗ^{੨੧} ਬਨੈਠਹੀ^{੨੨} ॥੧੯
 ਕਰ^{੨੩}, ਸਭਿ-ਕਹਜੋ-ਭੇਦ ਬੁਝਾ
 ਹਿ-ਹਮ-ਕਰਹਿ, ^{੨੪}ਨਿਜ-ਮਾਹਿ-ਰਹਹਿ-ਲੁਝਾਇ
 ਕੋ, ਘਨ-ਪਰੈ-ਦਿਯਸ-ਲੁਝਾਇ
 ਦਲ-ਦਾਨਵੀ ਬਹੁ-ਸੈਨ-ਦਿਯਸ-ਜੁਝਾਇ-ਕੈB ॥੧੯

ਧਾਂ ਤੇ ਸਿਖਯਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਕੇ, ਵੀਰਯਨਾਦ ਨੇ ਏਧਰੋਂ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ
 ਜਾਦੂ ਨਾਲ, ਪ੍ਰਧਾਨਾਂ ਨੇ, ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ । ੫. ਚੇਤਾਂ ਦੇ ਦਲ ਨੂੰ ਚੀ
 ਰੇ ਰਾਖਸਾਂ ਨੂੰ ਕਾਰਤਕੇਯ ਤੇ ਗਣੇਸ਼ । ੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ।
 ਧਿਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਤੇ ਆਪਣਿਆਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਡਾਟਕੇ ਬੁਲਾਕੇ (ਗੰ
 ਠੇ (ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੀ) ਕਹਿਣੀ ਨੂੰ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਨੇ ਕਹਿਆ । ੧੪. ਰਾਜੇ ।
 ਦੇਵਤੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੬. ਵਾਲਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਫੜ ਕੇ
 ਜੁਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਏ । ੧੮. ਇਕ ਥਾਂ ਹੀ, ਇਕਤ੍ਰ ਹੀ । ੧੯. ਫਿ
 : । ੨੧. ਬਰਛੀ । ੨੨. ਮਰਹਟੀਆਂ । ੨੩. ਨੂੰ । ੨੪. ਸਮੁਝਾ
 ਤ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਜੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਕਿਵੇਂ ਕਰਾਂਗੇ ? ੨
 ਫਲ ਹੈ ਮੇਘ (ਵਿਚ) ਆ ਪਏ ਸਨ ਤੇ (ਉਹਨਾਂ ਨੇ) ਲੜਾ
 ਕੇ । A ਪਾ:—ਉਹ ਪਾਇ ਫਰ ਸਭ—ਵੀ ਹੈ ।

ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੀਰਯਨਾਦ ਵਿਚ ਇਤਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸ
 ਆਪਣੇ ਘਰ ਬੈਠਾ ਹੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਨਾਸਤ
 ਲ ਕੋਈ ਨਾਸਤਕ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਹ
 ਲ ਸੀਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਤਰਯਾਮਿਤਾ ਆਦਿਕ
 ਤਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਲਭ ਸਕਦੇ । ਬੁਧਿ ਮੰਨਦੀ ਹੈ
 ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੱਚ ਤੇ ਜੀਵਨ ਗੁਝਾਰਦਾ ਹੈ ।

ਸੁਨਿ ਬਚਾ ਭਏ ਚਕਿਤ^੨ ਸਭੀ, ^੧ਜਾ-ਕਹਜੋ-ਨਿਪ-ਸੁਤ-ਮੰਤ੍ਰਿ-ਹੀ
 ਨਹਿ ਲੜਜੋ ਖਾਨਹ-ਜੰਗ-ਕੋ^੫ ਪ੍ਰਚਿ^੫ ਹੈ ਸੁਰ ਸਕ੍ਰ^੬ ਹੀ
^੭ਧਰ-ਰੂਪ-ਘਨਹਰ ਅਸੁਰ ਕੋ, ^੮ਦਲ-ਬੀਚ-ਪਠਜੋ ਮਕ੍ਰ-ਹੀ
^੯ਬਹੁ-ਸੈਨ-ਸੁਰ-ਮਿਲਿ-ਹਤਨ-ਕੀਨਜੋ, ^{੧੦}ਦੋਉ-ਬੰਧੁ ਸੰਕ-ਸਪੁਤ੍ਰ-ਹੀ ॥੧੯੬॥੧੧੨॥
 ਸੁਨਿ-ਬਾਤ ਜਰ-ਗਜੋ^{੧੧} ਕ੍ਰੋਧ-ਸੋ, ਲੈ ਚਮੁ^{੧੨} ਪਹੁੰਚਜੋ ਖੇਤ-ਹੀ^{੧੩}
 ਦਪਟ^{੧੪} ਪੈਠਜੋ ਚਮੁ ਮਹਿ, ^{੧੫}ਹਠ-ਦਿਯਸ-ਸਾਮ-ਸਮੇਤ-ਹੀ
 ਭਜੇ ਘਨ^{੧੬} ਤਜ-ਰੂਪ-ਨਿਸ ਚਰ, ^{੧੭}ਲਗਜ-ਗਗਨ-ਬਿਚੇਤ-ਹੀ ॥
 ਨਿਜ-ਦਲ ਸਮੇਟ, ^{੧੮}ਬਟੋਰ ਪ੍ਰਤਿਨਾ ਜੁੱਟਜੋ ਸੰਘਰ-ਛੇਤ-ਹੀ ॥੧੯੭॥੧੧੩॥੧੯੬੫॥
^{੧੯}ਕਰ-ਸਲਖ-ਨਾਲੈ, ਗਨ-ਤੋਪੋ^{੨੦} ਧਮਕ-ਨਾਲ^{੨੦} ਜੰਜਾਜਯਲੀ^{੨੧}
 ਗਜ-ਨਾਲ^{੨੨} ਸੁਤਰੀ-ਨਾਲ-^{੨੩} ਭੀਖਮ^{੨੩}, ਖਰ-ਨਾਲ^{੨੪}-ਬਿਬਿਧ-ਘੁਰਾਯਲੀ^{੨੬}
 ਬੰਦੂਕ, ਪਿਸ਼੍ਰਲ^{੨੭}, ਕੁਹਕ-ਬਾਨੈ^{੨੮} ਹੁਕ-ਨਾਲ^{੨੯} ਤੁਪਕ-ਧਮਾਯਲੀ^{੨੯} ॥
 ਸੈਫ^{੩੦}, ਸਹਿਥੀ^{੩੧}, ਬਾਨ ਮੂਸਲ^{੩੨}, ਚਕ੍ਰ, ਬਾਨ-ਸਿਕਾਯਲੀ^{੩੩} ॥੧੯੮॥੧੧੪॥੧੯੬੬॥
 ਛੱਟ੍ਰ ਦਾਰੁਨ ਤੁਪਕ-ਨਾਲੈ^{੩੪}, ਬਾਨ, ਗੋਲ-ਬਰਖ-ਹੀ ॥
 ਝਰ-ਲਾਇ-ਬਰਖਤ ਅਸਤ੍ਰ-ਪੁੰਜੀ^{੩੫}, ^{੩੬}ਸੂਰ-ਕੂਰ-ਨ-ਪਰਖ-ਹੀ ॥
 ਪਸਰਗੋ ਚਹੁ ਓਰ ਪਾਵਕ^{੩੭}, ਬਗੇ ਮਾਰੁਤ ਝਰਖ ਹੀ^{੩੮} ॥
 ਕਰਤ ਮਾਰ ਜੰਜਾਲ^{੩੯} ਤੁਪਕੈ^{੪੦}, ਅਸੁਰ ਗਨ ਬਹੁ ਸਰਖ ਹੀ^{੪੧} ॥੧੯੯॥੧੧੫॥੧੯੬੭॥

੧. ਕਹਿਣਾ। ੨. ਆਸਚਰਜ। ੩. ਰਾਜੇ (ਵੀਰਯਨਾਦ) ਨੇ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕਹਿਆ। ੪. ਕੋਈ ਵੀ ਘਰ ਦੀ ਲੜਾਈ। ੫. ਫਲ, ਜਾਦੂ। ੬. ਇੰਦ੍ਰ। ੭—੮. ਮੇਘਾਂ ਨੂੰ ਦੈਤਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਬਣਾ ਕੇ ਫਰੋਬ ਨਾਲ ਦਲ ਵਿਚ (ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ) ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ੯—੧੦. ਸਿਵ ਦੇ ਸੈਂਸਟ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਾਈਆਂ ਨੇ ਤੇ ਬਹੁਤ (ਸਾਰੀ) ਦੇਵ ਸੈਨਾ ਨੇ ਮਿਲਕੇ (ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ) ਮਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ੧੧. ਸੜ ਗਯਾ। ੧੨. ਫੋਜ। ੧੩. ਯੁੱਧ ਭੂਮਿ ਵਿਚ। ੧੪. ਡਟ ਕੇ। ੧੫. ਸੁਮਿ ਕਾਰਤਿਕ ਦੇ ਸਮੇਤ ਹੀ (ਗਣੇਸ਼ ਨੂੰ) ਰੋਕ ਦਿਤਾ। ੧੬. ਮੇਘ। ੧੭. ਚੇਤਨਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਲਗ ਗਏ। ੧੮. ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਕੇ। ੧੯. (ਗਨ) ਬੰਦੂਕਾਂ ਤੋਂ ਪਾਂ ਤੇ ਨਾਲਾਂ ਦੀ (ਸਲਖ) ਇਕਵਾਰਗੀ ਛੂਟ ਕੀਤੀ। ੨੦. ਧਮਕ ਪੇਟ ਵਾਲੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ। ੨੧. ਲੰਮੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ। ੨੨. ਹਾਥੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੰਦੂਕ। ੨੩. ਉੱਠ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੰਦੂਕ। ੨੪. ਭਯਾਵਨ। ੨੫. ਖੇਤੋਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੰਦੂਕ। ੨੬. ਘੋੜੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੱਜਣ ਵਾਲੀ ਬੰਦੂਕ। ੨੭. ਘਸ ਪੇਟ ਵਾਲੀ, ਤੋਪ ਅਬਵਾ ਬੰਦੂਕ, (ਉਹ ਕਲਾ ਜਿਸਦੇ ਦਬੋਣ ਨਾਲ ਬੰਦੂਕ ਦਾ ਘੋੜਾ ਨਹੀਂ) ਹਿਲਦਾ। ੨੮. ਧਮਕ ਤੋਂ ਵੱਖ, ਤੋਪ ਅਬਵਾ ਬੰਦੂਕ। ੨੯. ਸਮੁਦਾਯ ਅਸਤ੍ਰ। ੩੦. ਸੂਰਵੀਰ ਅਤੇ ਕਾਯਰਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦੇ, ਯੋਧਿਆਂ ਤੇ ਗੀਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਖਦੇ ਹਨ। ੩੧. ਅਗਨਿ। ੩੨. ਝਖੜ ਦੀ ਹਵਾ ਵਗਦੀ ਹੈ। ੩੩. ਲੰਮੀ ਬੰਦੂਕ। ੪੦. ਤੋਪ, ਬੰਦੂਕ। ੪੧. ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਚਾਲਾਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

A ਪਾ: —“ਧਰ ਰੂਪ ਘਹਿਰਤ ਅਸੁਰ ਕੋ” ਵੀ ਹੈ।

B ਪਾ: “ਕਰ ਸਲਖ ਨਾਲੈ ਗਗਨ ਤੋਪੋ” ਵੀ ਹੈ।

ਨਭ ਛਾਯ ਗੋਲਾ, ਬਾਨ ਬਰਖਤ, ਪਰਤ ਸੁਰ ਦਲ ਜਾਯ ਕੈ ॥
 ਬਹੁ ਬੀਰ ਧੀਰ ਲਟੇ ਤਹਾਂ, ਬਹੁ ਗਏ ਗਗਨ ਉਡਾਯ ਕੈ ॥
 ਬਹੁ ਗਿਰੈ ਭਟ ਭੁਇੰ ਤਲਫਹੀ^੧ ਬਿਨ ਬਾਰਿ^੨ ਗੇ ਕੁਮਲਾਯ ਕੈ ॥
 ਬਹੁ ਜੂਝਗੇ^੩ ਭਟ ਖਾਇ ਗੋਲਨ, ਸਮਰ ਰਹੇ ਲੁਝਾਯ ਕੈ ॥੨੦੦॥੧੧੬॥੧੯੯੯॥
 ਅਸੁਰ ਮਾਰ ਕਰੀ ਪੁਬਲ, ਸੁਰ ਦਿਯਸ ਹਵ ਮੁਰਝਾਯ ਕੈ ॥
 ਮਗ^੪ ਰੋਕ ਖੋੜਸ^੫ ਸੁਭਟ ਨਿਸਚਰ, ਗਜਨੁ ਕੋਸ^੬ ਦਿਵਾਯ ਕੈ ॥
 ਲਲਕਾਰ ਬਾਸਵ^੭ ਜੁਟਨੁ ਸੰਘਰ^੮ ਸੁਰ ਕਟਕ ਹਾਕਯੋ ਧਾਜ ਕੈ ॥
 ਲੈ ਸੰਗਿ ਤ੍ਰਿਯੋਦਸ ਬੀਰ ਨਾਯਕ^੯ ਭਿੜਯੋ ਅਨੀ^{੧੦} ਮਿਲਾਜ ਕੈ ॥੨੦੧॥੧੧੭॥੧੯੯੯॥
 ਇਤਿ ਹਠੇ^{੧੧} ਬਾਸਵ ਰਾਯ ਦਲ ਜੁਤ, ਲੈ ਸੰਗ ਤ੍ਰਿਯੋਦਸ ਬੀਰ ਬਰ^{੧੨} ॥
 ਉਤ ਕੁਪੇ ਖੋੜਸ ਜੋਧ ਭਟ ਬਰ, ਅਸੁਰ ਨਾਇਕ ਚੋਪ ਕਰ ॥
^{੧੩}ਲਲਕਾਰ-ਰੁਦ੍ਰ ਬਿਨੁਸ-ਧਾਯੋ, ^{੧੪}ਬ੍ਰਿਜਨਾਦ-ਤਨਜ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਕਰ
^{੧੫}ਲੈ-ਸੂਲ-ਸੰਕਰ ਕੋਪ-ਧਾਯੋ, ਮੰਡਯੋ ਸੰਘਰ ਪਰਸਪਰ ॥੨੦੨॥੧੧੮॥੨੦੦੦॥
 ਧਨੁ^{੧੬} ਤਾਨ ਤੀਛਨ-ਬਾਨ ਨਿਸਚਰ^{੧੭} ਹਨੁਜੋ-ਸੰਕਰ ਦਪਟ-ਕੈ
^{੧੮}ਲਗਯੋ-ਮਸਤਕ-ਸੰਭੂ-ਕੈ-ਸਰ ਕਰਿ-ਜ਼ਖਮ-ਦਾਰੁਨ ਝਪਟ-ਕੈ^{੧੯}
 ਸਿਰ-ਫੋੜ ਧਾਰਾ-ਸ੍ਰੀਨਿ-ਨਿਸਰਯੋ^{੨੦} ਚਲਯੋ ਸ੍ਰੋਣਤ^{੨੧} ਬਬਕ-ਕੈ^{੨੨}
^{੨੩}ਜਿਮ ਰੋਸ-ਕੈ-ਹਰ-ਜਟਾ-ਤੇ, ^{੨੪}ਗੰਗ-ਪਾਰ-ਨਿਸਰਯੋ-ਭਭਕ-ਕੈ ॥੨੦੩॥੧੧੯॥੨੦੦੧॥
^{੨੫}ਹਰ-ਭਏ-ਮੁਰਛਿਤ-ਖੇਤ-ਗਿਰ-ਸੁਨਿ ਧਾਏ ਸਾਮ^{੨੬} ਗਨੇਸ ਤਹਿ
 ਫਿਤ^{੨੭} ਪਰੋ ਮੁਰਛਿਤ ਸੰਭ ਨਿਰਖਯੋ^{੨੮}, ਲੈ-ਗਏ ਘਾਲ-ਬਿਵਾਨ-ਮਹਿ^{੨੯} ॥

੧. ਪੀਰਜਵਾਨ । ੨. ਕਮਜੋਰ ਹੋ ਗਏ । ੩. ਆਕਾਸ਼ । ੪. ਧਰਤੀ ਤੇ ਤੜਵਦੇ ਹਨ
 ਪਾਣੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ । ੫. ਮਰ ਗਏ । ੬. ਲੜ ਕੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ । ੭. ਦੋਵੇਂ ਤਿਆ
 ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮੁਰਝਾ ਦਿਤਾ, ਅਰਥਾਤ ਕਮਜੋਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ੮. ਰਸਤਾ । ੧੦. ਸੋਲ੍ਹਾਂ
 ੧੧. ਨਗਾਰਾ । ੧੨. ਇੰਦਰ । ੧੩. ਯੁੱਧ । ੧੪. ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਦੋਵੇਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ ।
 ੧੫. ਤੇਰਾਂ ਸੈਨਾਪਤਿ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ । ੧੬. ਫੌਜ । ੧੭. (ਜੰਗ ਵਿਚ) ਖਲੋਤੇ । ੧੮. ਤੇਰਾਂ ਸ਼ੇਸ਼ਟ ਯੋਧੇ । ੧੯. ਦੈਂਤਾਂ
 ਦੇ ਸੈਨਾਪਤਿ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ । ੨੦-੨੧. ਵੀਰਯ ਨਾਦ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ, ਬਿਨੁਸ ਦੈਂਤ ਸੂਰਮਾ, ਸਿਵ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ,
 ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਧਾਇਆ । ੨੨. (ਅਗੋਂ ਵੀ) ਸਿਵ ਤਿਸੂਲ ਲੈ ਕੇ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ (ਸਨਮੁਖ) ਦੌੜਿਆ । ੨੩. ਧਨੁਖ ।
 ੨੪. ਦੈਂਤ ਨੇ । ੨੫. ਸਿਵ ਨੂੰ ਡਾਟ ਕੇ ਮਾਰਿਆ । ੨੬. ਸਿਵ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੀਰ ਲਗਾ । ੨੭. ਕਾਲੀ ਨਾਲ । ੨੮. ਲਹੂ ਦੀ
 ਧਾਰ ਨਿਕਲੀ । ੨੯. ਲਹੂ । ੩੦. ਭਕ ਭਕ ਕਰ ਕੇ । ੩੧-੩੨. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਵ ਦੀ ਜੜਾਵਾਂ 'ਚੋਂ ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਗੱਜ ਕੇ
 ਗੰਗਾ ਦੀ ਧਾਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ । ੩੩. ਯੁੱਧ ਰੂਮਿ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਕੇ ਸਿਵ ਜੀ ਮੁਰਛਿਤ ਹੋ ਗਏ । ੩੪. ਸ੍ਰੀਮਿਕਾਰਭਿਕ ।
 ੩੫. ਜਮੀਨ ਤੇ । ੩੬. ਸਿਵ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ । ੩੭. ਵਿਮਾਨ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ।

A ਏਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ (ਕਈ ਥੀੜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ) "ਜਾ" ਸ਼ਬਦ ਵੱਧ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ।

'ਨੰਦੀ-ਗਨ-ਕਰ-ਸੰਗ-ਲੀਯੋ, ਪ੍ਰਮੁਕੇਤੁ^A ਆਯੋ-ਸਕ੍ਰ-ਜਹਿ^੨
 ਨਿਰਖ^੧ ਮੁਰਛਿਤ ਸੰਭੁ^੩ ਕੋ, ਸੁਰ-ਸਗਲ ਡਰਪੇ-ਹਿ-ਜ-ਮਿਹਿ^੧ ॥੨੦੪॥੧੨੦॥
 'ਬਿਕਲ-ਭੋ-ਸੁਰਰਾਜ-ਨਿਖਤ ਕਸ-ਬਨਯੋ-ਔਸਰ^੨ ਆਯ ਕਰ
 ਰਨ ਪ੍ਰਥਲ-ਭੇ ਖਲ^੪ ਅਸੁਰ-ਸਭਿ, 'ਹਰ-ਦਿਯਾਹਵ-ਮੁਰਝਾਯ-ਕਰ
 'ਘਰਵਾਸ-ਮਰੋ-ਸੰਭੁ ਕੋ, 'ਬੜ-ਬੋ ਭਰੋਸ-ਸਹਾਯ-ਕਰ ॥
 ਹਰ ਜੂਝਗੋ-ਰਨ ਪ੍ਰਿਥਮ-ਹੀ^੩ ਕਸ-ਕੀਨਿ-ਦਈਵ-ਬਨਾਯ-ਕਰ ॥੨੦੫॥੧੨੧॥੨੦੦੩॥
 'ਪਠਯੋ-ਬਾਸਵ-ਹਵਨ-ਕਹ, ਚਿਗ-ਬਿਸਨੁ-ਦੇਵ ਸੁਮੇਰੁ-ਪਰਿ ॥
 ਜਾ-ਕਹਹੁ, ਬ੍ਰਿਥਾ^੪ ਸਕਲ ਹਰ, ਕਰ-ਜੋਰ-ਬਿਨਤੀ-ਚਰਨ-ਪਰਿ ॥
 ਅਮਿਯ^੫ ਪ੍ਰਭੁ ਪਹਿ^੬ ਪ੍ਰਭੁ ਪਹਿ^੭ ਬੋਗ^੮ ਲਯਾਵਹੁ, ਉਠੋ ਸੰਕਰ-ਚੇਤ-ਕਰਿ^੯ ॥
 'ਠੇ-ਠੇ ਸੰਘਰ-ਸੰਭਲ^B ਦੇਵਨ, ਭੈਰੋ-ਭਯ-ਜੁਤ ਤ੍ਰਾਸ-ਅਰਿ^੩ ॥੨੦੬॥੧੨੨॥੨੦੦੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿਡੋਲ ॥

ਗਯੋ ਬਾਸਵ-ਤਨਯ^੩ ਪ੍ਰਭੁ ਪਹਿ, ਸਭਿ ਕਹਜੁ ਬ੍ਰਿਥਾ ਸੁਨਾਯ ਕੈ ॥
 ਹਠ-ਲਰੇ ਸੰਕਰ ਸਮਰ-ਦਾਰੁਨ, ਰਹੇ-ਤਹਾ ਜੁਝਾਯ-ਕੈ^੩
 ਮੋਹਿ-ਪਠਯੋ ਬਾਸਵ ਅਮਿਯ ਲਯਾਵਨ, ਕਰ-ਜੋਰ ਮਾਥ-ਨਿਵਾਯ ਕੈ ॥
 'ਹਰ-ਉਠੈ-ਮਚਿਰੈ-ਪੁਨਰ-ਸੰਘਰ ਕਹੀ ਸਕਲ ਸੁਨਾਯ ਕੈ ॥੨੦੭॥੧੨੩॥੨੦੦੫॥
 'ਜੂਝਗੀ ਸੁਰ-ਚਮੁ-ਸਗਰੀ, ਅਸ-ਭਯੋ ਤੁੰਮਲ^੩ ਜੁੱਧ ਪ੍ਰਭੁ C ॥

੧. ਬੈਲ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਲਿਆ ੨. ਪ੍ਰਮੁਕੇਤੁ (ਦੇਤ ਯੋਧਾ) ਜਿਥੇ ਇੰਦ੍ਰ ਸੀ (ਓਥੇ ਨੂੰ) ਆਇਆ।
 -- ਵੇਖ ਕੇ। ੪. ਸ਼ਿਵ। ੫. ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਡਰ ਗਏ ੬. ਇੰਦ੍ਰ (ਪ੍ਰਮੁਕੇਤੁ ਨੂੰ ਲੜਨ
 ਆਇਆ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਮੁਰਛਿਤ ਹੋਣ ਨੂੰ) ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਯਾ। ੭. ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵੇਲਾ ਬਣਿਆ ਹੈ?
 ੮. ਨਿਸਚਯ। ੯. ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਮੁਰਛਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ੧੦-੧੧. ਮੇਰੀ ਸਹਾਯਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਭਰੋਸਾ
 ਅਤੇ ਆਸ਼੍ਰਯ-ਸ਼ਿਵਦਾ ਹੀ ਵੱਡਾ ਸੀ। ੧੨. ਹੇ ਵਿਧਾਤਾ ! (ਇਹ) ਕਿਵੇਂ ਕੀਤਾ ਈ? ੧੩. ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਹਵਨ (ਨਾਮੇ ਪੁਤ੍ਰ)
 ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ੧੪. ਹਾਲਤ। ੧੫. ਅੰਮ੍ਰਿਤ। ੧੬. ਪਾਸੋਂ। ੧੭. ਛੇਤੀ। ੧੮. ਹੱਸ ਕਰ ਕੇ। ੧੯. ਤਾਂ ਦੇਵਤੇ
 ਸੰਭਲ ਕੇ ਯੁੱਧ ਕਰਨਗੇ। ੨੦. ਵੈਰੀ ਬਹੁਤ ਡਰ ਵਾਲੇ ਹੋਣਗੇ। ੨੧. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹਵਨ। ੨੨. ਲੜ ਕੇ, ਮਰ ਕੇ।
 ੨੩ ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ। ੨੪. ਸ਼ਿਵ ਉਠਣਗੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜੰਗ ਹੋ ਸਕੇਗਾ। ੨੫, ਸਾਰੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਮਰ ਗਈ ਹੈ। ੨੬. ਭਾਗੀ।

A ਪ੍ਰਮੁਕੇਤੁ ਨਾਮੇ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਪਿਛੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਦੌਤ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਿਆਂ ਨਾਮਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਬੋਝ
 ਏਥੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਮੁਖਾਯਰਥ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰੰਤੂ ਸੈਲੀ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਚਲਣ ਲਈ
 ਅਰਥ ਇਉਂ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ ਜਿਥੇ ਇੰਦ੍ਰ ਹੈ ਉਥੇ ਪ੍ਰਮੁਕੇਤੁ ਨਾਮ ਦਾ ਤਾਰਾ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਹੈ।
 ਜਿਸ ਚੋਟੀ ਵਾਲੇ ਤਾਰੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮਾਣ-- 'ਚੋਟੀ ਜਾਣ ਦਿਖਾਈ
 ਤਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁਕੇਤੁ'। (ਚੰਡੀ ਦੀ ਵਾਰ) B ਪਾ: "ਸਭਲ" ਵੀ ਹੈ।

C ਪਾ: "ਅਸਭਯੋ ਬੜ ਜੁੱਧ ਪ੍ਰਭੁ" ਵੀ ਹੈ।

ਨਹਿ-ਭਯੋ ਐਸੇ ਸਮਰ^੧ ਕਬਹੀ, ਜਸ ਭਯੋ ਭੀਖਮ^੨ ਸਮਰ ਅਥ ॥
 'ਕਿਮ-ਜੀਤਿਹੈ'-ਸੁਰ-ਰਾਜ-ਨਿਸਚਰ, ਬਨਯੋ ਐਸਰ^੩ ਤੰਗ ਸਭਿ
 ਹਿਰਵਾਸ^੪ ਆਸਰ ਚਰਨ-ਕਮਲਨ, ਭਰਵਾਸ ਪ੍ਰਬਲ ਗੋ ਬਲਭ^੫ ॥੨੦੮॥੧੨੪॥੨੦੦੬॥
 ਪ੍ਰਭ-ਦਿਯੋ-ਧੀਰਜ ਬਿਧਿ-ਸਕਲ, 'ਜਿਨ-ਕਰਸਿ-ਸੰਸਯ-ਰੇਚ-ਚਿੱਤ ॥
 'ਅਸੁਰ-ਹੁਯਹੈ'-ਨਾਸ-ਗਤਿ, 'ਸੁਰਜੀਤਿ-ਹੈ'-ਰਿਪੁ ਤੋਰਿ-ਪਿੱਤ ॥
 ਮੱਚਿਹੈ ਦਾਰੁਨ ਸਮਰ, '੦ਕਲ, ਨੱਚਹੈ ਨਾਰਦ ਸਮਿੱਤ'^੬
 ਧਾਰਿਹੈ ਤਨ-ਬੱਜ੍ਜ-ਕੋ^੭, ਸਰਬਲੋਹ, ਮੰਗਲ-ਰਨ-ਅਜਿੱਤ^੮ ॥੨੦੯॥੧੨੫॥੨੦੦੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥

ਖਲ^੧ ਅਸੁਰ ਚੁਨ ਚੁਨ ਹਨਨ^੨ ਕਰਿਹੈ, ਦੈ-ਰਾਜ ਅਥਿਚਲ^੩-ਸੁਰ-ਸਕ੍^੪
 'ਨਿਰਬੀਜ-ਦਾਨਵ-ਦਰ^੫ ਸਕਲ, 'ਜੈ-ਜੀਤਿ-ਕਰਿਹੈ ਬਾਹ-ਚਕ੍ ॥
 'ਪਠਿਹੈ ਪਤਾਲੰ ਦੈਤ-ਕੁਲਿ 'ਅਸੁਰ-ਜਮਪੁਰ-ਅਸੁ-ਬਕ੍^੬ ॥
 'ਨਿਰਦੁੰਦ-ਬਸਿ-ਅਮਰਾਵਤੀ 'ਬਰ-ਪਾਯ-ਹੈ-ਚੋਰ, ਫਤ੍ਕ^੭ ॥੨੧੦॥੧੨੬॥੨੦੦੮॥
 'ਦੈ ਸੁਧਾ ਬਾਸਵ-ਤਨੈ^੮ ਪਠਿ 'ਲੈ-ਜਾਹ-ਸਕਰ-ਹੇਤ-ਹੀ ॥
 'ਤ੍ਰਾਸ-ਨਾਹਿਨ-ਰੇਚ-ਕੀਜੋ, 'ਦਲ-ਪ੍ਰਬਲ-ਦਾਨਵ-ਦੈਂਤ ਹੀ ॥
 ਮੁਖ ਦੇਹੁ ਸੁਧਾ^੯ ਚੁਆਇ ਕੈ, 'ਹਰ ਉਠੈ ਸੂਰ-ਸਮੇਤ-ਹੀ ॥
 ਸਮਝਾਇ ਕਹਯੋ ਸਕ੍-ਕਹ^{੧੦}, ਬਹੁ-ਰਹੈ ਸਮਰ ਸੁਚੇਤ-ਹੀ^{੧੧} ॥੨੧੧॥੧੨੭॥੨੦੦੯॥

੧. ਜੰਗ । ੨. ਭਯਾਨਕ । ੩. ਦੇਵਤੇ, ਇੰਦ੍ਰ ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਜਿੱਤੇਗਾ ? ੪. ਸਮਝਾ । ੫. ਆਸੂਯ ।
 ੬. ਹੇ ਗਊਆਂ ਦੇ ਪਿਆਰੇ, ਹੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਿਯ ! ੭. ਤੂੰ ਚਿੱਤ ਵਿਚ ਰਤਾ ਮਾਤ੍ਰ ਵੀ ਕੁਮ ਨਾਂ ਕਰ । ੮. ਦੈਂਤ
 ਨਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਗੇ । ੯. ਦੇਵਤੇ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਵੰਗੀ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣਗੇ, ਤੇਰਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ—ਵੰਗੀਆਂ ਨੂੰ
 ਜਿੱਤਣਗੇ । ੧੦. ਨਾਰਦ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ । ੧੧. ਸਮੇਤ, ਸਹਿਤ । ੧੨. ਪੱਥਰ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ । ੧੩. ਜੰਗ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨ
 ਅਤੇ ਅਜਿੱਤ ਰਹੇਗਾ । ੧੪. ਮੁਰਖ, ਨਿਸਚਯ, ਵੰਗੀ । ੧੫. ਮਾਰਨ । ੧੬. ਨਾਂ ਹਿੱਲਣ ਵਾਲਾ, ਅਟੱਲ ।
 ੧੭. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇਵ ਨੂੰ । ੧੮-੧੯. ਚਕ੍ਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਦਲ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਜਗ ਕਰਨਗੇ । ੨੦-੨੧. ਇਹੋ
 ਜਹੇ ਵਿੰਗੇ ਦੈਂਤਾਂ ਦੀ ਕੁਲਾ ਨੂੰ ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਅਤੇ ਅਸੁਰਾਂ ਨੂੰ ਯਮਪੁਰੀ ਵਿਚ ਭੇਜਣਗੇ । ੨੨-੨੩. (ਮੇਰਾ) ਵਰ ਪਾ ਕੇ
 ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਦੇਵਪੁਰੀ ਵਿਚ ਵਸੇਗੇ ਤੇ ਚੋਰ-ਫਤ੍ਕ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ (ਅਰਥਾਤ ਰਾਜ ਭੀ ਮਿਲੇਗਾ) ।
 ੨੪-੨੫. (ਇਉਂ ਕਹਿ ਕੇ) ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ (ਹਵਨ) ਨੂੰ ਅਸ਼ਿਤ ਦੇ ਕੇ ਭੋਜਿਆ (ਤੇ ਕਹਿਆ ਕਿ) ਸਿਵ ਵਾਸਤੇ ਲੈ
 ਜਾਓ । ੨੬-੨੭. ਬਲਵੰਤ ਦਾਨਵਾਂ ਤੇ ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਦਲ ਦਾ ਰਤਾ ਮਾਤ੍ਰ ਵੀ ਡਰ ਨਾਂ ਕਰਨਾ । ੨੮. ਅੰਸ਼ਿਤ ।
 ੨੯. ਸਿਵ । ੩੦. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ । ੩੧. ਹੁਸ਼ਿਆਰ । A "ਦਰ" ਦੀ ਥਾਂ ਪਾਠ ਭੇਦ "ਰਨ" ਵੀ ਹੈ ।

B ਪਾ: ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਵਾਲੀਆਂ ੧੩ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਇਉਂ "ਪਠੈ ਦੇ ਹੈ" ਦੈਂਤ ਕੁਲ
 ਪਾਤਾਲ ਜਮਪੁਰ ਅਸੁਰ ਬਕ੍' ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਪਾਠ ਇਕੋ ਹੀ ਬੀੜ ਵਿਚੋਂ ਲਭਾ ਹੈ ।

C ਪਾਠਾਤ੍ਰ "ਨਿਰਦੁੰਦ ਕਰ ਬਸਿਹੇ ਅਮਰਾਵਤੀ ਬਰਪਾਇ ਹੋਇ ਹੈ ਚਉਰ ਫਤ੍ਕ" ਵੀ ਹੈ ।

D ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ 'ਬਾਸਵ-ਸਨੈ' ਪਾਠ ਅਸੁਧ ਹੈ ।

ਚਲਯੋ-ਮਾਥ-ਨਿਵਾਯ   ਬਾਸਵ-ਤਨਯ   ਪਠਯੋ-ਖੇਤ ਹੀ
 ਸੁਧਾ   ਦੀਨਯ   ਸਕ੍ਰ-ਕਹ,   ਪ੍ਰਭੁ-ਕਹਯੋ   ਭਾਖਯੋ-ਤੇਤ-ਹੀ
 ਮੁਖ ਦੀਨੁ   ਚੋਇ ਮਹੋਸ ਜਾਗਯੋ,   ਭਏ ਹਰਖਾ ਅਨੇਤਾ ਹੀ
 ਦੀਨਿ ਸੈਨ ਜਿਵਾਇ-ਸੁਰਗਨ.   ਭਈ-ਮੁਰਫਿਤ-ਜੇਤ ਹੀ ॥੨੧੨॥੧੨੮॥
 ਪੁਨ-ਸਿਮਿਟਾ   ਦਲ-ਲੇ ਭਿਰੇ   ਸੁਰਗਨ,   'ਭਯੋ-ਭੁਰਮਟ-ਦਾਨਵਾ
 ਮੁਨਿਭੋਭੋ   ਮਚਯੋ   ਸਮਰ-ਦਾਰੁਨ,   ਦੇਵ,-ਨਿਸਚਰ-ਮਾਨਵਾ
 'ਘਮਸਾਨ-ਦੀਰਘ-ਜੁਧ   ਮੰਡਯੋ   'ਘੋਰ-ਘਤੋਯੋ-ਘਾਨਵਾ
 ਜੁਟੇ ਪਰਸਪਰ ਸੁਰ-ਅਸੁਰ,   ਮਲ-ਦਾਇ-ਕੁਸੁਤੀ-ਠਾਨਵਾ ॥੨੧੩॥੧੨੯॥੨੦੧੧॥
 ਬਿਨੂਸਾ^A   ਤੂਸਾ^B   ਅਯੂਸਤਾ^C   'ਦਲ-ਨਿਸਰ-ਆਯੋ-ਹਾਕ-ਕੈ
 ਲਲਕਾਰ   ਭਾਨੁ-ਮਯੋਕ   ਲੀਨੂੰ,   ਸ੍ਰਾਮਿ^{੧੦} ਗਨਪਤਿ   ਬਾਕ-ਕੈ^{੧੧}
 ਨਿਸਰ^{੧੨}   ਨਿਜ ਨਿਜ ਫੰਜ ਤੇ,   ਬਲਿ-ਬੀਰ-ਧਾਏ   ਡਾਕ-ਕੈ^{੧੩}
 'ਪਵਾਯ-ਅਸੂ-ਸਯੋਦ-ਨਿਜ-ਨਿਜ,   ਜੁਟੇ-ਜੋਧਾ   ਢਾਕ-ਕੈ^{੧੪} ॥੨੧੪॥੧੩੦॥੨੦੧੨॥
 ਲੈ ਸੂਲਾ^{੧੬},   ਸਾਰੰਗ^{੧੭}   ਸਿਲੀਮੁਖ,   ਸਸਿ-ਬਾਨ ਛਾਡਯੋ   ਤਾਕ-ਕੈ
 ਸਾਂਗ^{੧੮},   ਸਹਿਬੀ,   ਸੈਫ^{੧੯}-ਨਿਸਚਰ   ਹਨਯੋ-ਦੇਵਨ-ਧਾਕ-ਕੈ^{੨੦}
 'ਭਏ-ਬਿਨ-ਤਨ-ਦੁ-ਸੂ-ਜੋਧਨ   ਜਖਮ-ਕਾਰੀ-ਛਾਕ-ਕੈ^{੨੨} ॥

੧. ਪ੍ਰੀਨ। ੨. ਖੇਅੰਤ। ੩. ਫਿਰ ਇਕਠੇ ਹੋ ਕੇ। ੪. ਦੈਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਕਠਾ ਡੰਡ ਰੋਲਾ ਹੋ ਗਯਾ। ੫. ਹੱਥ ਪਲੱਥੀ। ੬. ਵਡੇ ਘਮਸਾਣ ਦਾ ਜੰਗ ਆਰੰਭਿਆ। ੭. ਭਯਾਨਕ ਘਾਣ ਪਾਇਆ। ੮. ਦਲ ਵਿੰਗਾਰ ਕੇ (ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ) ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ੯. ਸੂਰਜ ਤੇ ਚੰਦ ਨੂੰ। ੧੦. ਸ੍ਰਾਮੀ ਕਾਰਤਿਕ। ੧੧. ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰਕੇ। ੧੨ ਨਿਕਲ। ੧੩. ਫੱਜ ਕੇ। ੧੪. ਆਪ ਆਪਣਿਆਂ ਰਥਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਭਜਾ ਕੇ। ੧੫. ਪਸਾ-ਕਰ-ਕੇ, ਪੱਖ ਲੈ ਕੇ। ੧੬. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੀਰ। ੧੭. ਧਨੁਖ। ੧੮. ਬਰਛੀ। ੧੯. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੨੦. ਦੈਤਾਂ ਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਕਰ ਕੇ ਮਾਰਿਆ। ੨੧. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਜਖਮ ਹੋ ਗਏ। ੨੨. ਸਜ ਕੇ ਘਾਜ਼ਲ ਹੋਏ।

A ਪਿਛੇ ਅੱਕ ੧੦੧੧੧੭੧੯੯੯ ਵਿੱਚ ਸੱਲਾਂ ਦੋਤ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰੇ ਹਨ—ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰੂਪ 'ਬਿਨੂਸ' ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਕ ੨੦੨੧੧੯੨੦੦੦ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੂਪ ਬਿਨੂਸ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ। ਏਥੇ ਸਾਡੀ ਬੀਤ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਬੀਤਾਂ ਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆ ਸਕੀਆਂ ਹਨ 'ਬਿਨੂਸ' ਰੂਪ ਲਿਖਤਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਦਾ ਗ਼ਜ਼ਨ ਕਰੇ ਦਾ ਹੈ। ਅਸਾਂ ਪਿਛਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਬਹੁਮੰਤਰੀ ਜਾਣ ਕੇ ਉਪਰ ਰੂਪ 'ਬਿਨੂਸ' ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। B ਅੱਕ ੧੦੧੧੧੭੧੯੯੯ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੰਕਤੀ ਵਿੱਚ 'ਤੋਸ' ਨਾਮ ਆਇਆ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਤਿਨ ਹੋਤ ਬੀਤਾਂ(ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ.ਵਿਚ ਵੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਪਾਠ ਇਕ ਵਾਰ ਹੀ ਪਿਛੇ ਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਕੋ ਹੀ ਵਾਰ ਏਥੇ। ਹੁਣ ਸੰਸਤੀ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਤਾਂ ਨਿਰਣਯ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਵ੍ਰਿਤਿ ਵਿਚਾਰ ਵਿੱਚ :- 'ਤੂਸ ਸੁੱਧ ਹੈ ਅਤੇ 'ਤੋਸ' ਅਸੁੱਧ ਲਗਦਾ ਹੈ। (ਅੱਕ ੧੦੧੧੧੭੧੯੯੯ ਦੀ ਤੀਜੀ ਤੁਕ ਵਿੱਚ 'ਅਯੂਸਤਾ' ਨਾਮ ਆਇਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਓਥੇ 'ਅਯੂਸਤਾ' ਤੇ ਸ਼੍ਰੀਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੇ ਨੇ 'ਅਨਯੂਤਾ' ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਏਸ ਥਾਂ ਦੋਹਾ ਨੇ ਹੀ 'ਅਈਸਤਾ' ਲਿਖਤਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ 'ਅਯੂਸਤਾ' ਦੇ 'ਅਈਯੂਸਤਾ' ਉੱਚਾਰਣ ਭੁੱਲ ਅਤੇ ਅਖਰ ਭੁੱਲ ਨਾਲ ਬਣ ਗਯਾ ਹੈ।

ਕੀਏ ਦੁਸਤ੍ਰ ਵਾਰ ਨਿਜ ਨਿਜ, ਭਏ ਘਾਯਲ ਨਾਕ ਕੈ ॥੨੧
 ਦੁ-ਸੁ ਦੁਦਸਤੀ^੫ ਚਲੀ-ਤੇਗਨ ਕਟ-ਗਏ ਬਖਤਰ^੫ ਸਿਲਾ
 ੨੩੩-ਗਈ-ਚਕਤੀ-ਸਿਲਹ-ਖੁਦਨ- ਖੁਦਨ, 'ਖੁਲ^A ਗਈ-ਝੋਲਮ-
 ਟੁਟ ਗਏ ਪਾਖਰ-ਜੀਨ-ਅਸੁਨ^੬, ਭਏ ਘਾਯਲ ਤੁਰੇ^੭,
 ਬਿਧੇ^੮ ਬਾਨਨ, ਸਾਂਗ, ਸੂਲਨ, ਦੇਵ ਅਰੁ ਦੇਤਨ ਅਯੋਧਨ^੯ ॥੨੧
 ਨਹਿ ਹੋਸ^{੧੦} ਰਹਯੋ ਸਮਰ ਕੋ, ਹਟ-ਰਹੇ-ਜੋਧਨ ਸ੍ਰਮਿ
 'ਨਿਜ-ਚਮੁ ਆਵਤ ਭੇ ਨਿਪਤਿ, 'ਸੁਰਨ-ਭਟ-ਬਰ-ਦ
 ਲੈ-ਗਯੋ ਬਾਸਵ^{੧੧} ਖੇਤ-ਤੇ, 'ਭਟ-ਘਾਯ-ਘਾਯਨ-ਬ
 'ਉਤਾਰ-ਬਖਤਰ-ਔ-ਪੋਰਾਹਨ^B ੩੦ ਤੀਮਾਰ-ਕੀਨਯੋ ਦਿਕਤ-ਹੈ ॥੨੧

ਬਿਸਨੁਪਦ-ਬਸੰਤ-ਬਾਸਵ-ਬਾਚ ॥

ਕਿਮ-ਜੀਤਿ ਹੈ-ਸੁਰ ਅਸੁਰ-ਤੇ, ਖਲ^੧ ਭਏ ਪ੍ਰਬਲ ।
 ੨ ਨਹਿ ਸਕਤਿ ਦੇਵਨ-ਕੈਸਿਧੂ, ਲੜ-ਹਟੇ-ਦੇਵਨ ਚਿਮਰ-
 ਰਿਸ ਖਾਯ ਬਾਸਵ ਪ੍ਰਨ^੩ ਕੀਨੋ^੪, ਨਿਸ-ਬੀਤਿ-ਹੋਇ-ਪ੍ਰ-
 ਕੈ^੫ ਹਉ ਨਹੀ ਕੈ ਰਿਪੁ^੬ ਨਹੀ, ੭ ਕਰਹੋ-ਨਿਬੇਰੋ-ਜੁੱਧ-ਕਰ ॥੨
 ਨਿਸ ਬੀਤਿ ਭਯੋ ਪ੍ਰਭਾਤਿ ੮ ਜਬਹੀ, ਬਜਯੋ ਦੁਦਭਿ^੯ ਦੁੰ
 ਗਾਜ ਗਾਜ ਉਠੇ ਦੁਬਹੀਆ^{੧੦} ੧੧ ਮਚਯੋ-ਆਹਵ-ਬ

੧. ਦੋਹਾਂ ਦੁਸਮਣਾਂ ਨੇ, ਬਹੁ ਮੁਸ਼ਕਿਲ । ੨. ਸੁਰਗ ਦੇ (ਵਾਸੀ) । ੩. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿ ਸੰਜੋਆ । ੪. ਹਥਯਾਰਾਂ ਸਹਿਤ ੫. ਤਲਵਾਰਾਂ, ਹਥਯਾਰ (ਸਮੇਤ) ਟੋਪਾਂ ਦੇ ਭੜ ਕੁੰਡੀਦਾਰ ਸੰਜੋਆ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈਆਂ । ੬. ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਠੀਆਂ ਅਤੇ ਖੁੱਲ ੧੦. ੧੨. ਜੰਗ । ੧੩. ਇੱਛਾ । ੧੪. ਥੱਕ ਕੇ । ੧੫-੧੬. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸੁੰਸਟ ਯੋਧੇ ਅਤੇ ਰਾਜੇ-ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ । ੧੭. ਇੰਦ੍ਰ । ੧੮. ਚੋਟਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਤੇ ਥੱਕਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ । ੧੯. ੨੦. ਬੀਮਾਰ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ, ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ । ੨੧. ਨਿਸਚਯ । ੨੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਹੀਂ । ੨੩. ਚਿੰਬੜ ਕੇ । ੨੪. ਨਿਜਮ । ੨੫. ਰਾਤ ਬੀਤੇ ਅਤੇ ਸੋਹਣਾ ਸੁੱਧਾ ਆਵੇ । ੨੬. ਮੈਂ ਜੰਗ ਦਾ ਨਿਬੇੜਾ ਕਰਾਂਗਾ । ੨੭. ਸੁੰਗ । ੩੦. ਨਗਾਰਾ । ੩੧. ਯੋਧੇ, ਦੁਹੁੰ ਪਾਤੀ ਤੋਂ (ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ) ਯੁੱਧ ਮੱਚ ਪਿਆ ।

A ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਪਾਠ :—ਦੋ ਸੁਇ ਦਸਤੀ ਚਲਯੋ ਤੇ ਸਾਹਿਬ ਸਹੀਦਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ :—ਦੁਸਰ ਦੋਦਸਤੀ ਚਲਯੋ ਤੇਗਨ, ੧ ।

B ਪਾ:—ਉਤਾਰ ਬਖਤਰ ਪੈਰਹ ਹਨ । C ਪਾ:—ਸਿਮਟ ਕਰ, ਵੀ ਹੈ ।

“ਬੁਕੇ-ਨਿਸਚਰ-ਅਨੀ-ਦਿਸ” ॥

‘ਗਜ-ਪੋਲ-ਐਰਾਵਤ-ਸੁਰੇਸੁਰ

ਉਤ-ਧਾਯ-ਆਇ ਦਰਾਇਤਨ^੩, ਜਾਮੂਸ, ਅਰਜਾ ਠਾਨ-ਰਿਸ ॥੨੯੯॥੧੩੫॥੨੦੧੭॥

ਇਤਿ-ਕ੍ਰੋਹ ਬਾਸਵ-ਰਾਇ ਜੁੱਟੇ, ਬਰੁਨ, ਚਿਤੁਰਥ-ਇੰਦ੍ਰ-ਸੂਤ^੪ ॥

ਏਕ ਏਕਹ ਹਕਯੋ^੫ “ਰਨ ਮਹਿ, ਭਿਰੇ ਮਿਲ ਮਿਲ ਤਨੁਜ-ਪੁਤ^੬ ॥

‘ਭਿਰੇ-ਕੁਸ਼ਤੀ-ਦਾਨਵ-ਦਾਵ-ਦੇਵਨ, “ਦੈਤ-ਪਿਲਚੇ-ਪੋਚ-ਰੁਚ ॥

“ਠਠੇ ਬਾਸਵ^੭ ਦਰਾਯਤਨ ^{੧੦}ਜਾਮੂਸ-ਰਿਸ ਕਰ-ਸਮਰ-ਉਚ ॥੨੨੦॥੧੩੬॥੨੦੧੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੇਤ ॥

ਉਰ-ਹਨਯੋ-ਜਮਧਰ^{੧੧} ਤਾਕ ਕੈ, ਲੈ ਚਰਮ^{੧੨} ਬਾਸਵ ਰੋਕਤੇ ॥

ਕਰਯੋ ਬੱਜ੍ਯ^{੧੩} ਪ੍ਰਹਾਰ^{੧੪} ਬਾਸਵ, ਤਰਫ-ਨਿਸਚਰ ਝੋਕਤੇ ॥

ਗਿਰਯੋ ਨਿਸਚਰ ਭੂਮਿ ਮਹਿ, ਬਹੁ-ਖਾਇ-ਘਾਯਨ ਸੋਕ-ਕੈ ॥

ਪੁਨ-ਉਠਯੋ-ਬਲ-ਕਰ ਟਰਯੋ-ਨਾਹਿਨ, ਲਲਕਾਰ ਭੁਜ-ਦੇਉ-ਠੋਕ-ਕੋ॥੨੨੧॥੧੩੭॥੨੦੧੯॥

ਭਯੋ ਚਕ੍ਰਿਤਮਾਨ^{੧੫} ਬਾਸਵ, ^{੧੬}ਬੱਜ੍ਯ-ਝੋਲ-ਉਠਯੋ-ਅਸੁਰ ॥

^{੧੭}ਫੋਲਾਦ-ਤਨ-ਯਾ-ਬੱਜ੍ਯ-ਕੋ ਅਸ-ਨਾਹਿ-ਦੇਖ-ਯੋ- ਚਰ, ਅਚਰ ॥

ਕਰਤ ਚੂਰ^{੧੮} ਬਿਸਾਲ-ਮੰਦਿਰ^{੧੯}, ^{੨੦}ਦੈਤ-ਬਪੁਰੇ-ਕਿਹ-ਸੁਮਰ ॥

^{੨੧}ਹਨਤ-ਮਤਿ-ਮਤੰਗ-ਕੁੰਚਰ, ^{੨੨}ਬਲ-ਮੱਲਨ-ਬਪੁ-ਬਜਰ ॥੨੨੨॥੧੩੮॥੨੦੨੦॥

^{੨੩}ਲੈ-ਸਾਂਗ ਤੀਛਨਿ-ਹਨਯੋ-ਅਰਜਾ, ਗਿਰਯੋ ਚਿਤੁਰਥ ਭੂਮਿ ਹੀ ॥

੧-੨. ਇੰਦ੍ਰ ਐਰਾਵਤ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਤੌਰ ਕੇ ਦੈਤਾਂ ਦੀ ਫੇਜ ਵਲ ਭੁਕਿਆ। ੩. ਇਕ ਦੈਤ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।
੪. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਚਿਤੁਰਥ। ੫. ਬੁਲਾਇਆ, ਵਿਗਾਰਿਆ। ੬. (ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੇ) ਪੁਤ੍ਰ ਅਤੇ (ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ) ਪੁਤ੍ਰ।
੭. ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਪੜੱਥੀ ਲੜਦੇ ਹਨ। ੮. ਦੈਤ ਕੁਸ਼ਤੀ ਦੇ ਪੇਚਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁਚੀ ਕਰ ਕੇ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ੯. ਇੰਦ੍ਰ ਤੇ ਦਰਾਯਤਨ ਨਾਲ ਫਸ ਪਏ। ੧੦. (ਤੇ ਦਰਾਯਤਨ ਦੀ ਇਮਦਾਦ ਵਿੱਚ) ਜਾਮੂਸ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ (ਨਿਕਲ ਆਇਆ)। ੧੧. (ਜਾਮੂਸ ਨੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ) ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਕਟਾਰ ਮਾਰੀ। ੧੨. ਢਾਲ। ੧੩. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਇਕ ਸਸਤ੍ਰ। ੧੪. ਚਲਾਵਣ। ੧੫. ਹੈਰਾਨ। ੧੬. ਵਜ੍ਯ (ਦੀ ਚੋਟ) ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਕੇ ਦੈਤ ਉੱਠ ਖਲੋਤਾ। ੧੭. (ਇਸ ਦੈਤ ਦਾ) ਸਰੀਰ ਫੋਲਾਦ ਦਾ ਅਥਵਾ ਵਜ੍ਯ ਦਾ ਹੈ। ੧੮. ਨਾਸ਼। ੧੯. ਵਡੇ ਪਹਾੜ। ੨੦. ਦੈਤ ਵਿਚਾਰੇ ਕਿਸ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਨ। ੨੧. ਬਹੁ ਹਾਥੀ ਮਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੈਂਦਾ (ਸੀ)। ੨੨. ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ ਸਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਬਲੀ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਨੂੰ (ਵੀ ਮਾਰ ਦੈਂਦਾ ਹੈ)। ੨੩. ਅਰਜਾ ਨੇ ਤਿੱਖੀ (ਸਾਂਗ) ਬਰਛੀ ਲੈ ਕੇ ਮਾਰੀ।

A ਪਾ: “ਹਨਯੋ” ਵੀ ਹੈ।

B ਪਾ: “ਇਤਿ ਹਤੇ ਬਾਯੋ” ਵੀ ਹੈ।

C ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਮਾਨੁਪਾਸ “ਕੋ” ਨਾਲ ਹੈ। ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਅਤੇ ਗੁਪਤ. ਬੀੜ ਵਿੱਚ “ਤੇ” ਨਾਲ ਹੀ ਤੁਕਾਂਤ ਹੈ, ਅਸਾਂ ‘ਤੇ’ ਨੂੰ ਸੁਧ ਸਮਝ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਪੁਨ ਹਨਯੋ ਗੁਰਜ ਕਰਾਲ' ਰਿਸ' ਕਰ, ਭਯੋ ਮੁਰਛਿਤ ਘੁਮਿਹੀ ॥
 ਫੁਟਯੋ ਭਾਲ' ਕਪਾਲ' ਫੁਟਯੋ "ਛਿਤਿ-ਭ੍ਰਮਤ-ਘੁਰਮਤ-ਭ੍ਰਮਿ-ਹੀ ॥
 'ਭਯੋ-ਹਾਯਲ ਘਾਯ-ਘਾਯਨ, 'ਛਿਨਿ-ਘਾਯਲ-ਦੁਮਿ ਹੀ ॥੨੨੩॥੧੩੯॥੨੦੨੧॥
 ਭਿਰਯੋ ਰਿਸਕਰ-ਬਰੁਨ-ਕੁਪਿ, ਲੈ ਪਾਸ' ਧਾਯੋ ਸਾਮਹੀ' ॥
 ਦੀਨਿ-ਡਾਰ-ਜਾਮੂਸ ਗਲ'੦, ਕਮਦਿ-ਸਾਯਕ-ਜਾਮ ਹੀ ॥
 'ਚਹਿਤ-ਖੀਚਨ-ਪਾਸ-ਕੁ, 'ਬਲਿ-ਕਿਯਸ-ਨਿਸਚਰ-ਤਾਮਿ-ਹੀ ॥
 'ਭੜਕਗੋA ਸਿਰ-ਅਸੁਰ-ਖਿਚਯੋ 'ਖਤਾ ਖਾਯੋ-ਖਾਮਿ-ਹੀ ॥੨੨੪॥੧੪੦॥੨੦੨੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥

ਦਪਟ'੫ ਨਿਸਚਰ ਬਹੁਰ-ਧਾਯੋ, ਦਬਟ'੬ ਜੁੱਟੇ ਬਰੁਨ ਭੀ ॥
 '੦ਦਾਵ-ਖਾਯ-ਗਯੋ-ਨਿਸਾਚਰ, '੦ਬਪਟ-ਧਾਯੋ-ਧਰਨਿ-ਹੀ ॥
 '੦ਜੁਟਯੋ-ਮਘਵਾ-ਸੰਗ-ਨਿਸਚਰ, ਰਿਸਯੋ ਆਹਵ-ਕਰਨਿ-ਹੀ'੦ ॥
 ਲੈ ਬਾਨ-ਬਿਸੀਅਰ'੦'ਹਨਯੋ'੦'ਬਾਸਵ, '੦ਲਗਯੋ ਰਿਪੁ-ਹਿ-ਜਰਨ-ਹੀ ॥੨੨੫॥੧੪੧॥੨੦੨੩॥
 ਨਹਿ-ਹਟਯੋ-ਤਦਯਪਿ ਰਹਯੋ-ਸਾਮੁਹਿ ਲੈ ਸਾਂਗ'੦-ਤੀਛਨ'੦ ਦੇਰ ਹੀ ॥
 ਪੁਨ ਦੁਤਿਯ ਬਿਸੀਅਰ-ਬਾਨ '੦ਮਾਰਯੋ, ਰਹਯੋ-ਨਿਸਚਰ-ਠੋਰ-ਹੀ ॥
 ਪਿਖ-ਦਸਾ-ਭ੍ਰਾਤਹ-ਰਿਸਯੋ ਅਰਜਾ'੦, ਹਨਯੋ ਖੰਜਰ-ਪੋਰ-ਹੀ ॥
 ਭੁਜ ਚੀਰ ਬਾਸਵ ਪਾਰ ਭੋ, '੦ਕਟ ਗਿਰਯੋ ਛੇਤ੍ਰ ਠੋਰ ਹੀ ॥੨੨੬॥੧੪੨॥੨੦੨੪॥
 '੦ਚੇਤ ਭੋ ਜਾਮੂਸ ਧਾਯੋ ਪੁਨ ਧਾਯ ਆਯੋ ਰਸੂਤਨ ॥

੧. ਭਯਾਨਕ । ੨. ਗੁੱਸਾ । ੩. ਮੱਥਾ । ੪. ਖੱਪਰੀ । ੫. ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ (ਛਿਤਿ) ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਫਿਰਦਾ ਅਤੇ ਝੁਲਦਾ ਹੈ । ੬. ਜ਼ਖਮੀ ਨਾਲ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਇਆ । ੭. ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਵਾਂਗ ਕਮਜ਼ੋਰ । ੮. ਫਾਹੀ । ੯. ਸਨਮੁਖ । ੧੦. ਮਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਤੀਰਾਂ ਵਾਲੀ ਫਾਹੀ, ਬਗਾਵਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਫਾਹੀ ਅਤੇ ਤੀਰ । ੧੧. (ਵਰੁਣ ਅਜੇ) ਫਾਹੀ ਨੂੰ ਖਿੱਚਣਾ ਹੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ । ੧੨. ਓਦਾਂ ਹੀ ਦੈਤ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ । ੧੩. ਤਾਂ ਫਾਹੀ ਖਿਸਕ ਗਈ ਅਤੇ ਦੈਤ ਨੇ ਸਿਰ ਖਿਚ ਲਿਆ । ੧੪. ਕੱਚੇ (ਵਰੁਣ) ਨੇ ਖਤਾ ਖਾਦੀ (ਭੁੱਲ ਕੀਤੀ) । ੧੫. ਦੋੜ ਕੇ । ੧੬. ਡਾਟ ਕੇ । ੧੭. ਦੈਤ ਦਾ ਹੇਠ ਆ ਗਯਾ । ੧੮. ਚੋਟ ਦੇ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਦੋੜਿਆ [ਅਰਥਾਤ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ] । ੧੯. ਇੰਦ੍ਰ ਦੈਤ ਨਾਲ ਜੁੱਟ ਪਿਆ । ੨੦. ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਲਈ । ੨੧. ਨਾਗ ਅਸਤ੍ਰ, ਜਿਸ ਬਾਣ ਦੇ ਚਲਣ ਨਾਲ ਸੰਧ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣ । ੨੨. ਚਲਾਇਆ । ੨੩. (ਜਿਸ ਨਾਲ) ਵੈਰੀ ਦਾ ਦਿਲ ਸੜਨ ਲਗ ਪਿਆ । ੨੪. ਬਰਛੀ । ੨੫. ਬਾਂ ਹੀ ਰਹਿ ਗਯਾ । ੨੬. (ਅਰਜੇ ਨੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ) ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ (ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ) ਤਲਵਾਰ ਮਾਰੀ । ੨੭. ਜੰਗ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ (ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਬਾਂਹ) ਕਟ ਕੇ ਡਿਗ ਪਈ । ੨੮. (ਓਨੇ ਚਿਰ ਤਾਈ) ਜਾਮੂਸ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆਈ ਤੇ (ਉਹ) ਦੋੜਿਆ ।

A' ਪਾ:—ਤੜਗੇ ਵੀ ਹੈ । B ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ 'ਸਾਰੰਗ ਤੀਛਨ' ਅਸ਼ਧ ਪਾਠ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ? ਤੀਛਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ 'ਸਾਰੰਗ' ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਸਾਰੰਗ ਨਾਲ ਕਠੋਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਲੰਗੂਸ, ਚਿਫਰ ਆ ਪਰੇ, ਪੁਨ ਦੋਰ ਆਯੋ ਹਨੂਤਨ ॥
 ਘਿਰਿ ਲਿਯਸਿ ਸਕ੍ਰਹ^੧ ਚਹੂੰ ਦਿਸ, ਕਰਿ ਬਾਨ ਬਰਖਾ ਅਯੋਧਨ^੨ ॥
 ਮਗ^੩ ਰੋਕ ਲੀਨੂੰ ਦੈਤ ਸਤ^੪ ਲਲਕਾਰ ਠਾਨਯੋ ਦੁਸਹ^੫ ਰਨ ॥੨੨੭॥੧੪੩॥੨੦੨੫॥
 ਚੇਤ ਭੇ ਤਨ ਚਿਤ੍ਰਰਥ^੬, ਕੋਬੋਰ, ਜਮ ਧਾਏ ਸਮਰ
 ਬਰੁਨ ਕੋਪੋ ਗਾਜ ਕੈ, ਰਿਸ ਧਾਯ ਚੰਦ੍ਰ ਸਿਖਰ ਨਿਸਰ^੭ ॥
 ਨਿਪ ਸੁਮਤਿ ਆਯੋ ਕੋਪ ਕੈ, ਲੈ ਸੰਗਿ ਪਰਸਾ ਤਬਰ^੮ ॥
 ਲਲਕਾਰ ਨਿਸਚਰ^੯ ਘੋਰ ਲੀਨੂੰ, ਕਰਿ ਬਾਨ ਬਰਖਾ ਲਾਇ ਝਰਿ^{੧੦} ॥੨੨੮॥੧੪੪॥੨੦੨੬॥
 ਕੁਮਕ^{੧੧} ਬਾਸਵ ਆਯ ਭਟ ਬਰ, ਮਗ ਛੁਟਯੋ ਨਿਸਚਰ ਰੁਕਤ ਭੇ^{੧੨} ॥
 'ਇਕਤ੍ਰ ਭੇ ਭਟ ਬਰ ਸੁਰਨ ਦਿਸ ਹਟਗੋ ਨਿਸਾਚਰ ਥਕਤ ਭੇ^{੧੩} ॥
 ਪੁਨ ਹੋ ਇਕਤ੍ਰ ਰਿਸਾਯ ਧਾਯ, ਦੈਤ ਰਿਸ ਹਵ ਠਨਤ ਭੇ^{੧੪} ॥
 ਲਲਕਾਰ ਜਾਮੂਸ, ਲਾਂਗੂਸ ਧਾਏ, 'ਮਟਕਾਏ ਬਾਜੀ ਹਕਤ ਭੇ ॥੨੨੯॥੧੪੫॥੨੦੨੭॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥ ਸਮੁਹਾਯ ਯਮ ਜੁੱਟਯੋ ਪਰਸਪਰ, ਦੁਹੁੰ ਓਰ ਬਾਹਤ ਸਸਤ੍ਰ ਭੇ ॥
 ਮਚੀ ਮਾਰ ਅਪਾਰ ਜੋਧਨ, 'ਨਿਖਤ ਦੋ ਦਲ ਚਕਿਤ੍ਰ ਭੇ ॥
 ਨਹਿ ਟਰਤ ਕੋਨੋ^੧ ਜੁਟੇ ਰਿਸ ਭਰ, ਬਹੁ ਵਾਰ ਛਾਡਿਤ ਅਸਤ੍ਰ ਭੇ ॥
 ਭਏ ਜਖਮੀ ਸੁਭਟ ਦੁਹੁੰ ਦਿਸ, 'ਸੁੰਨ ਰੰਗਤ ਬਸਤ੍ਰ ਭੇ ॥੨੩੦॥੧੪੬॥੨੦੨੮॥
 ਲੜੇ ਬਿਨ 'ਤਨ ਖਾਯ ਹਠ ਕਰ, ਟਰਤ ਨਾਹਿਨ ਕੈਸਹੀ ॥
 ਹਨਤ^੨ ਪੁਨ ਪੁਨ ਸਸਤ੍ਰ ਤੀਛਨ, ਬਾਹਤ^੩ ਧਮਾਧਮ ਐਸਹੀ ॥
 'ਭਏ ਪੁਰਜੇ ਪੁਰਜੇ ਪੁਰਜੇ ਤਨ ਕਰ, 'ਜਖਮ ਜਖਮਹ ਪੈਠਹੀ ॥

੧. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ । ੨. ਯੁੱਧ, ਜੰਗ । ੩. ਰਸਤਾ । ੪. ਸੱਤਾਂ ਦੈਤਾਂ ਨੇ । ੫. ਭਾਰੀ । ੬. ਚਿਤ੍ਰਰਥ ਦਾ ਸ਼ਰੀਰ ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਇਆ । ੭. ਨਿਕਲ ਕੇ । ੮. ਤਬਰ ਜਾਤੀ ਦਾ ਕੁਹਾੜਾ । ੯. ਦੈਤਾਂ ਨੂੰ । ੧੦. ਝੜੀ ਲਾ ਕੇ । ੧੧. ਇਮਦਾ । ੧੨. ਦੈਤ (ਅਗਾਂਹ ਵਧਣ ਤੋਂ) ਰੁਕ ਗਏ । ੧੩. ਦੈਵਤਿਆਂ ਵੱਲ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਯੋਧੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ । ੧੪. ਦੈਤ ਥੱਕ ਕੇ (ਪਿਛਾਹ) ਹਟ ਗਏ । ੧੫. ਸੂਰੂ ਕੀਤਾ । ੧੬. ਨਾਜ਼ ਨਾਲ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ । ੧੭. ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਕੋਈ ਵੀ (ਪਿਛੋਂ) ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ । ੧੯. ਲਹੂ ਨਾਲ ਕਪੜੇ ਰੰਗੇ ਗਏ । ੨੦. ਚੋਟ, ਜਖਮ । ੨੧. ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੨੨. (ਐਸ ਹੀ) ਦਬਾ ਦਬ ਚਲਦੇ ਹਨ, (ਐਸਹੀ) ਆਪਣੀ ਵਿਵਾਹੁਤਾ ਸੁਵਰਣਾ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ, ਸੁਵਰਣ ਮਾਤਾਂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਧਮਾਧਮ ਵਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਝ ਵਿੱਚ ਦਬਾਦਬ ਚਲਦੇ ਹਨ । ੨੩. ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਕਰ ਕੇ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਗਏ । ੨੪. ਜਖਮਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਚੋਟਾਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ (ਵਜਦੀਆਂ) ਹਨ ।

A ਸੱਤ-ਦੈਤ ਜੋ ਯੁੱਧ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ :—ਜਾਮੂਸ, ਦਰਾਜਤਨ, ਅਰਜਾ, ਰਸੂਤਨ ਲੰਗੂਸ, ਚਿਫਰ ਅਤੇ ਹਨੂਤਨ । ਕਈਆਂ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ "ਸੂਤ" ਦੀ ਥਾਂ "ਸਤ" ਸ਼ਬਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿਚ "ਸੱਤ" ਵੀ ਅਲੋਪ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ । ਜੇ ਦੈਤ-ਸੂਤ, ਪਾਠ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਅਰਥ ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਕਰਿ ਬਹਸੈ ਬਾਹਤ ਸਾਗ^੨ ਤੜ-ਤੜ^੩, ਜਖਮ ਚਟਪਟ ਪੈਠ-ਹੀ^੪ ॥੨੩੧॥੧੪੭॥੨੦੨੯॥
 ਭੱਟ ਭਏ ਹਾਯਲ^੫ ਸ੍ਰੀਮਤ^੬ ਬਹੁ, ਨਹਿ-ਟਰਤ ਜੋਧਨ ਲੜਤ-ਹੀ ॥
 ਗਸ-ਖਾ-ਗਿਰੇ ਭਟ-ਦੁਹੰ-ਦਿਸ-ਕਰ^੭, ^੮ਬਿਸੁੱਧ-ਲਟਗੇ-ਧਰਤਿ-ਹੀ ॥
 ਲੇ ਗਏ ਨਿਜ-ਨਿਜ ਚਮੂ^੯ ਤਤਫਿਨ^{੧੦}, ^{੧੧}ਮਾਰ-ਬਹੁ-ਬਹੁ-ਕਰਤ-ਹੀ ॥
 ਭਯੋ-ਰੋਜ-ਤਮਾਮ^{੧੨} ਲੜਤੇ, ^{੧੩}ਨਹਿ-ਟਰਤ-ਟਾਰੇ-ਟਰਤ-ਹੀ ॥੨੩੨॥੧੪੮॥੨੦੩੦॥
 ਕੀਨ ਵਾਦਾ^{੧੪} ਸੁਰ ਅਸੁਰ, ਪੁਨ-ਲੜੇ^{੧੫} ਚੜਤੇ-ਦਿਵਸ-ਹੀ ॥
 ਭਏ ਸ੍ਰੀਮਤ ਸਮਰ-ਕਰ^{੧੬} ^{੧੭}ਫਿਰ-ਗਏ ਭਟ-ਨਿਸ-ਪਰਤ-ਹੀ ॥
 ਕਹ ਪਠਯੋ ਭਟਬਰ-ਸੁਰ ਅਸੁਰ, ^{੧੮}ਮਰਜਾਦ-ਕੈ-ਇਮ-ਸ਼ਰਤ-ਹੀ ॥
 ਯਕ ਯਕ ਲੜੇ ਪ੍ਰਚਾਰ^{੧੯} ਕਰ, ^{੨੦}ਇਮ-ਨੀਤਿ-ਹੈ-ਹਿਯ-ਹਵ-ਸਾਧੀ ॥੨੩੩॥੧੪੯॥੨੦੩੧॥
 ਬੀਤਗੀ-ਜਬ ਰੈਨ-ਸਗਰੀ ਭਯੋ ਭੋਰ-ਪ੍ਰਭਾਤ^{੨੧} ਹੀ ॥
 ਜਗੇ ਸੁਭਟ-ਪ੍ਰਾਨ-ਦੋ-ਦਲ, ਦੇਵ ਦੇਂਤ ਸਨਾਤ^{੨੨} ਹੀ ॥
 ਬਸਯੋ ਮਾਰੂ^{੨੩} ਕੋਸ ਦੁੰਦਭਿ ਪਣਵ^{੨੪} ਡਿਕ ਝੁਝਾਤ^{੨੫} ਹੀ ॥
 ਗਜਯ-ਸੂਰ ਜੁਝਾਰ^{੨੬} ਦੋ-ਸੂ^{੨੭}, ^{੨੮}ਹਿੰਸਾਰ-ਹਯ ਮਦ-ਹਾਥਿ-ਹੀ ॥੨੩੪॥੧੫੦॥੨੦੩੨॥
^{੨੯}ਪਠਯੋ-ਦੈਤ-ਬਸੀਠ-ਕੈ, ^{੩੦}ਸੁਰ-ਕਟਕ ਹੂਬਿਨ-ਨਾਮ-ਹੀ ॥
^{੩੧}ਕਹਯੋ-ਮਘਵਾ-ਜਾਏ-ਸੋ, ਨਿਪੁ-ਨੇ-ਪਠਯੁ ਪੈਗਾਮ^{੩੨} ਹੀ ॥
 ਰਹੈ ਇਸਥਿਤ ਦਲ-ਦੋਊ, ਨਿਜ-ਠੋਰ ਨਿਜ-ਨਿਜ-ਠਾਮ-ਹੀ ॥
 ਨਿਸਰ^{੩੩} ਦਲਪਤਿ ਭਿਰੋ ਸਾਮ੍ਹਿ, ਏਕ ਏਕ ਲੁਝਾਮ^{੩੪} ਹੀ ॥੨੩੫॥੧੫੧॥੨੦੩੩॥

੧. ਨਿਸਚਯ ਕਰਨਾ, ਝਗੜਨਾ। ੨. ਬਰਫੀ। ੩. ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ। ੪. ਜਖਮੀ। ੫. ਥੱਕਿਤ। ੬. ਦੁਹਾ ਪਾਸਿਆ ਤੋਂ। ੭. ਬੇ-ਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਜਮੀਨ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਏ। ੮. ਫੌਜ ਵਿੱਚ। ੯. ਉਸੇ ਵੇਲੇ। ੧੦. ਬਹੁਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਮਾਰ ਲੇ (ਮਾਰਲੇ) ਕਰਦਿਆਂ ਨੂੰ। ੧੧. ਦਿਣ ਦਾ ਅਖੀਰ। ੧੨. ਓਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਟਾਲਿਆਂ ਵੀ ਟਲਦੇ ਨਹੀਂ। ੧੩. ਨੇਕੀ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰਨਾ। ੧੪. ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਯੋਧੇ। ੧੫. ਰਾਤ ਪੈਂਦਿਆਂ ਹੀ ਯੋਧੇ ਆਪੋ ਆਪਣਿਆਂ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਮੁੜ ਗਏ। ੧੬. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਨਾਲ ਨਿਜਮ ਕਰ ਕੇ। ੧੭. ਵਿਗਾਰਨਾ। ੧੮. (ਸਾਡਿਆਂ) ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਸਹੀ ਕਰ ਕੇ ਯੁੱਧ ਦੀ ਮਰਜ਼ਾਦਾ ਇਓਂ ਨੀਜਤ ਹੈ। ੧੯. ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਦਾ ਤੜਕਾ। ੨੦. ਨੀਚ, ਪ੍ਰੇਤ। ੨੧. ਨਗਾਰਾ। ੨੨. ਢੱਲ। ੨੩. ਲੜਾਈ ਦੇ। ੨੪. ਲੜਾਕੇ। ੨੫. ਦੁ-ਪਾਸਯੋਂ। ੨੬. ਹਿਣਕ ਕੇ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਵੀ ਹਿਣਕੇ। ੨੭. ਦੇਤ ਨੂੰ ਵਿਚੋਲਾ ਕਰ ਕੇ ਭੇਜਿਆ। ੨੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ, ਹੂਬਿਨ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਨੂੰ। ੨੯. ਉਸ ਨੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿਆ। ੩੦. ਪੈਗਾਮ, ਸੰਦੇਸ਼। ੩੧. ਨਿਕਲ ਕੇ। ੩੨. ਲੜਨ ਵਾਲੇ, ਯੋਧੇ।

A ਪਾ: “ਕੀਨ ਵਾਦਾ” ਵੀ ਹੈ। B ਪਾ: “ਇਮ ਨੀਤਿ ਹੈ ਯਹਿ ਹਵਸ ਹੀ” ਵੀ ਹੈ।
 C ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਨੇ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਭੇਦ ਇਉਂ “ਪਠਯੋ ਦੇਤਨ ਕੈ-ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਰ ਕਟਕ ਹੂਬਿਨ ਨਾਮ ਹੀ” ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਪਤ ਬੀੜ ਦਾ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਪਾਠ ਹੈ।
 D ਪਾ: “ਪੈਗਾਮ ਹੀ” ਵੀ ਹੈ। E ਹੂਬਿਨ-ਨਾਮ ਪਿਛਲੇ ਅੰਕ ੧੦੧੧੭1੧੯੨੧ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।
 ਹਾਂ, ਹਾਮਥਿਨ ਨਾਮ ਇਸ ਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਢੁਕਦਾ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ਸਾਨੀ^A ॥

ਮੰਨਜੋ-ਸੁਰਪਤਿ-ਹੋਡ-ਨਿਸਚਰ. ਜੁੱਟਲੁ ਆ-ਮੋਦਾਨ ਹੀ ॥
 ਲਲਕਾਰ ਧਾਯੋ-ਹਾਮਬਿਨ, ਸੁਰਰਾਜ-ਸਮਰ-ਚੋਗਾਨ ਹੀ ॥
 ਲੈ ਸਾਂਗ ਸੈਫ ਭਿਰੇ ਯਕਾਯਕ^੪, ਕਰਤ ਜੁਪ-ਘਮਸਾਨ^੫ ਹੀ ॥
 ਨਿਖਤ^੬ ਆਹਵ^੭ ਸੁਰ ਅਸੁਰ, ਕਰਤਿ-ਅੱਛਰ^੮ ਗਾਨ ਹੀ ॥੨੩੬॥੧੫੨॥੨੦੩੪॥
 ਲਲਕਾਰ ਕਾਰਤਕੇਯ ਧਾਯੋ, ਜਾਮੇਨ^੯ ਰਨ ਪ੍ਰਚਾਰ^{੧੦} ਕੈ ॥
 ੧੧^੧ ਪਵਾਯ-ਮੋਰ-ਕੁਦਾਯ-ਬਾਜੀ, ੧੨^੨ ਸੰਗ-ਧਨੁ-ਟੋਕਾਰ-ਕੈ ॥
 ੧੩^੩ ਮੰਡਿਯੋ-ਜੋਧਨ-ਸਮਰ-ਭਾਰਤ, ਆਪੁ-ਆਪ ਹੰਕਾਰ ਕੈ ॥
 ੧੪^੪ ਕਰਤ-ਘਾਵ-ਪ੍ਰਹਾਰ-ਬਾਨਨ, ਮਾਰ-ਮਾਰ-ਉਚਾਰ-ਕੈ ॥੨੩੭॥੧੫੩॥੨੦੩੫॥
 ੧੫^੫ ਸਮੁਹਾਯ-ਅਰਜਾ-ਜੁਟਯੋ-ਗਨਪਤਿ, ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਦੁੰਦ ਮਚਾਯ-ਕੈ ॥
 ਮਟਕਾਯ-ਚਪਲ-ਤੁਰੰਗ^{੧੬} ਧਾਯੋ, ਸੇਲ^{੧੭}-ਤਿੱਛ ਨਚਾਯ ਕੈ ॥
 ਜੁਟੇ ਦੁਹੰ-ਦਿਸ ਸੁਭਟ ਸਾਮੁਹ, ਸੂਲ^{੧੮} ਸੇਲ-ਬਗਾਯ-ਕੈ^{੧੯} ॥
 ਕਰਤ ਭਾਰਥ-ਸਮਰ^{੨੦}-ਹਠ ਕਰ, ਸੁਰ ਸੁਰ ਹਕਾਯ-ਕੈ^{੨੧} ॥੨੩੮॥੧੫੪॥੨੦੩੬॥

੧. ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਦੇਤ (ਵੀਰਜਨਾਦ) ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਨੂੰ ਮੰਨ ਲਿਆ। ੨. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ। ੩. ਬਰਛੀ।
 ੪. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੫. ਇਕ ਨਾਲ ਇਕ। ੬. ਭਯਾਨਕ ਯੁੱਧ। ੭. ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ੮. ਜੰਗ। ੯. ਅਪਸਰਾ।
 ੧੦. ਜਾਮੇਨ ਨੂੰ। ੧੧. ਵਿਗਾਰ। ੧੨. (ਕਾਰਤਕੇਯ) ਸੌਰ ਨੂੰ ਦੌੜਾ ਕੇ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਕੁਦਾ ਕੇ। ੧੩. (ਅਤੇ) ਨਾਲ
 ਹੀ ਧਨੁਖਾਂ ਨੂੰ ਟੋਕਾਰ ਕੇ। ੧੪. ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦਾ ਜੰਗ ਆਰੰਭਿਆ ਹੈ। ੧੫. ਬਾਣਾਂ ਨੂੰ
 ਚਲਾ ਕੇ ਚੋਟਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੧੬. ਗਣੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋ ਕੇ ਅਰਜਾ ਜੁੱਟਿਆ। ੧੭. ਚੰਚਲ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਨਾਜ ਨਾਲ
 ਤੋਰ ਕੇ। ੧੮. ਬਰਛਾ। ੧੯. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੀਰ। ੨੦. ਚਲਾ ਕੇ। ੨੧. ਮਹਾਨ-ਯੁੱਧ। ੨੨. ਬੁਲਾ ਕੇ।

A ਸਾਨੀ,-ਸ਼ਬਦ ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਰਖੀ ਵਿੱਚ
 ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਸੁਰਖੀ-ਹੋਣ-ਕਾਰਣ ਸੰਬੰਧਿਤ-ਭਾਵ
 ਹੀ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਭਾਵ-ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਅਨੁਕੂਲ ਹਨ। ੧. ਫਾ. ਸ਼ਾਨੀ = ਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ। ਸ਼ਾਨ
 ਸ਼ੋਕਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ, ਇਸ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਇਓਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰਯ ਰਾਗ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਰਦੇ ਹਨ
 ਤਾਂ 'ਸ਼ਾਨ' ਵਜਾਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਰਾਗ ਦੀ ਸ਼ੋਕਤ ਨੂੰ ਵਧੋਂਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਸ਼ਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸੰਗੀਤ
 ਦੀ ਕ੍ਰਿਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਉਤਰਾਉ ਚੜ੍ਹਾਉ। ਲੜ, ਤਾਲ, ਗ੍ਰਾਮ ਨਜਾਸ, ਗੁਹ-, ਆਦਿਕ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ
 ਸੰਗੀਤਕ ਕਲਾਂ ਦਾ ਗਣਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਏਥੇ ਮੁਰਾਦ-ਸ਼ਾਨ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਬੰਦ ਤੋਂ ਹੈ। ੨-ਫਾ.
 ਸਾਨੀ = ਮਾਨਿੰਦ, ਦੁਜਾ, ਇਸ ਤੋਂ ਉਹ ਬੰਦ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਪਿਛੇ ਆਏ ਬੰਦ ਦੇ ਸਾਮਨ੍ਹ ਹੀ ਲੜਤਾਰ ਆਦਿਕ
 ਵਿੱਚ ਬਰੰਬਰ ਹੋਵੇ-ਭਾਵ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ। ਕਿਤ੍ਰੀ ਕਿ ਪਿੱਛਲੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਬਸੰਤ ਹਿੰਡਲੇ ਦੇ ਬੰਦਾਂ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਨੂੰ
 ਲਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤੁਲਨ ਹੀ ਇਸ ਬੰਦ ਦੀ ਵੀ ਲੜ ਤਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਗਣਨ ਗਾਯਨਾਚਾਰਯ
 ਲਈ ਕਰਵਾਯਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਤਾਰ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਵਰਕ ਨਾਂ ਪਵੇ ਕਿੰਤੁ ਪਹਿਲੇ-ਸਾਮਾਨ੍ਹ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵੀ ਗਾਯਾ ਜਾਵੇ।

ਪ੍ਰਚਾਰ^੧ ਬ੍ਰਹਮਾ ਬ੍ਰਹਮ ਧਾਯੋ, ਦੁਸਦ ਨਾਦ^੨ ਸੁਨਾਯ ਕੈ ॥
 ਚਪਲ^੩ ਹੇਸ ਧਵਾਯ ਬਿਧਨਾ^੪, ਜੁਟੇ ਬਹੁਤ ਰਿਸਾਯ. ਕੈ ॥
 ਅਭਿਰੇ ਸਨਮੁਖ ਧੀਰ ਭਾਰਤ, ਕਰਨ ਸੰਘਰ ਧਾਯ ਕੈ ॥
 ਭ੍ਰਮਾਯ ਸਹਿਬੀ^੫ ਗਦਾ ਸੁਭਟਨ ਉਰ^੬ ਤਾਕ ਦੀਨਿ ਚਲਾਯ ਕੈ ॥੨੩੯॥੧੫੫॥੨੦੩੭॥
 ਹਕਾਰ ਰੁਦ੍ਰ ਲੰਗੂਸ ਕੁਪਯੋ ਚਪਲ ਬਾਜਿ^੭ ਧਵਾਯ ਕੈ ॥
 ਕੁਪੇ ਰੁਦ੍ਰ ਮਹਾਨ ਰਿਸ ਕਰਿ, ^੮ਪਿਨਾਕ ਬਿਸਖ ਛਕਾਯ ਕੈ ॥
 ਧਵਾਯ 'ਨੰਦੀ'^੯ ਜੁਟੇ ਸੰਕਰ ਹਨਯੋ ਬਾਨ ਤਕਾਯ ਕੈ ॥
 ਹਨ੍ਰ ਨਿਸਚਰ ਗਦਾ ਭੀਖਮ^{੧੦}, ਮਰਕਬ ਚਪਲ ਭਜਾਯ ਕੈ ॥੨੪੦॥੧੫੬॥੨੦੩੮॥
 ਬਿਨੂਸ ਧਾਯੋ 'ਕੋਪ ਕੈ, ਦਿਸ ਬਰੁਨ ਟੂਟਯੋ ਬਾਜਿ ਜਿਮ^{੧੧} ॥
 ਧਵਾਯ ਸਾਗਰ^{੧੨} ਤੁਰੈ ਜਲਪਤਿ^{੧੩} ਸਮਰ^{੧੪} ਢੂਕਯੋ ਹਾਕ ਤਿਮ^{੧੫} ॥
 ਸੰਗ੍ਰਮ ਦੁਸਤਰ^{੧੬} ਠਠਯੋ ਜੋਪਨ, ਲੈ ਗੁਰਜ ਗੋਵਨ ਕਾਲ ਸਮ^{੧੭} ॥
^{੧੮}ਛੀਨਿ ਛੋਰ ਕਮੰਦ ਸਾਯਰ, ^{੧੯}ਰੁਕਯੋ ਆਵਤਿ ਫਾਸ ਤਿਮ ॥੨੪੧॥੧੫੭॥੨੦੩੯॥
 ਕੋਬਰ ਧਾਯੋ ਕੋਪ ਕੈ, ਰਿਸ ਠਾਨ ਹਾਕਯੋ ਹਨੂਤਨ ॥
 ਧਵਾਯ ਦੁਲਦੁਲ^{੨੦} ਬਾਜਿ ਚੰਚਲ, ਰੁਪੇ ਸੰਘਰ ਦੀਹ^{੨੧} ਰਨ ॥
 ਬੰਦੂਕ ਪਿਸ਼ੁਲ ਨਾਲ^{੨੨} ਲੈ ਲੈ, ^{੨੩}ਮੰਡਯੋ ਤੁੰਮਲ ਜੁਪ ਤੰਗ ॥
 ਹਾਂਕ ਹਾਂਕ ਪ੍ਰਚਾਰ ਜੁਟੇ, ਭਿਰੇ ਸਨਮੁਖ ਮਚਯੋ ਜੈਗ ॥੨੪੨॥੧੫੮॥੨੦੪੦॥
^{੨੪}ਕੁਪਯੋ ਕਾਲ ਕਰਾਲ ਧਾਯੋ, ਲਲਕਾਰ ਚਿਛੁਰ ਹਾਂਕ ਕੈ ॥
 ਗੁਲੇਲ ਮੁਸਲ^{੨੫}, ਤੇਗ ਖੰਜਰ^{੨੬}, ਰਿਸਹ ਸਾਮ੍ਹਿ ਡਾਕ ਕੈ^{੨੭} ॥

੧. ਵਿੰਗਾਰ ਕੈ। ੨. ਭਜਾਨਕ ਆਵਾਜ਼। ੩. ਚੰਚਲ। ੪. ਬ੍ਰਹਮਾ। ੫-੬. (ਜਿਹੜੇ) ਦੋੜ ਕੇ ਜੰਗ ਕਰਨ (ਉਹ) ਧੀਰੇ ਯੋਧੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲੜੇ। ੭. ਬਰਛੀ। ੮. ਛਾਤੀ। ੯. ਘੋੜਾ। ੧੦. (ਧਨੁਖ) ਅਤੇ ਤੀਰ (ਤਿਸੂਲ) ਨੂੰ ਸਜਾ ਕੈ। ੧੧. ਬੋਲ। ੧੨. ਭਜਾਨਕ। ੧੩. ਬਾਜ ਵਾਂਗ। ੧੪. ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਦੋੜਾ ਕੇ ਵਰੁਣ ਜੀ ਚੋਲੈ। ੧੫. ਜੰਗ। ੧੬. ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ। ੧੭. ਕਰੜਾ। ੧੮. ਯਮਰਾਜ ਵਾਂਗ। ੧੯. ਛੋਰ ਬੰਗਲੀ ਹੋਈ ਸਾਗਰ-ਫਾਸ ਨੂੰ (ਬਿਨੂਸ ਨੇ) ਖੋਹ ਲਿਆ। ੨੦. ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ (ਬਿਨੂਸ ਦੀ) ਫਾਸ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆਂ (ਵਰੁਣ ਨੇ) ਰੋਕ ਲਿਆ। ੨੧. ਡੱਬ ਖੜੱਬੀ ਖੰਚਰ। ੨੨. ਭਾਰੀ। ੨੩. ਬੰਦੂਕ। ੨੪. ਤੰਗ ਹੋ ਕੇ ਭਾਰੀ ਜੰਗ ਆਰੰਭਿਆ। ੨੫. ਭਜਾਨਕ ਨਾਮੇ ਰਾਜਾ ਕ੍ਰੋਧਿਆ ਹੋਇਆ। ੨੬. ਮੁਹੱਲਾ। ੨੭. ਤਲਵਾਰ। ੨੮. ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੋਲ ਕੈ।

A ਸਾਗਰ ਅਥਵਾ ਸਾਗਰ ਸ਼ਬਦ ਪਿਛਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਲੋਂ ਵਖਰੇ ਜਹੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਤੋਂ ਸਾਫ ਜਾਹਰ ਕਥਨਾ ਉਚਿਤ ਹੈ ਕਿ ਸਾਗਰ ਯਾ ਸਾਗਰ ਨਾਮ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਯੋਧੇ ਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ 'ਜਲਪਤਿ' ਨਾਮੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਵ ਯੋਧੇ ਨਾਲ ਲੜਨ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਤਾਂ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅੰਕ ੧੦੧।੧੭।੧੯੨੭ ਦੇ ਬੰਦ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਆਈ।

B ਧਾ: "ਸਰਸ" ਵੀ ਹੈ।

ਹਨਕੋ ਗੰਫਨ, ਬਾਂਕਾ' ਬਿਸੀਅਰ', 'ਕਾਲ ਰਾਯਹਿ ਸਾਂਧ ਕੈ॥
 ਰੁਕਯੋ ਆਵਤ ਪੇਡ ਹੀ॥, ਰਿਸ ਹਨਕੋ ਖੰਜਰ ਫਾਂਧ ਕੈ॥॥੨੪੩॥੧੫੯॥
 'ਹਕਯੋ ਜਮ ਰਿਸ ਠਾਨ ਰੋਬਿਨ, 'ਮਦ ਮੱਤ ਕੁੰਚਰ ਪੇਲ ਕੈ ॥
 ਧਵਾਯ ਮਹਿਖੀ' ਧਰਮ' ਧਾਯੋ, 'ਬਹੁ ਬੀਰ ਬੈਰਨ ਠੇਲ ਕੈ ॥
 ਗੁਰਜ ਨਾਚੁਖ' ਹਨਕੁ ਨਿਸਚਰ, 'ਘਾਯ ਘਾਯਨ ਝੇਲ ਕੈ ॥
 'ਜਮ ਫਾਸ ਦੀਨੀ ਡਾਰਿ ਗਰ, 'ਉਰ ਹਨੀ ਜਮਧਰ ਰੇਲ ਕੈ ॥੨੪੪॥੧੬੦॥੨੦੪੨॥
 ਲਲਕਾਰ ਲੀਨੋ ਚਿਤੁਰਥ, ਜਾਮੂਸ ਹਠ ਰਨ ਰੋਪ ਕੈ ॥
 ਧਵਾਯ ਆਯੋ ਚਪਲ' ਉਸਟ' ਦਿਯੋ ਅਸਤੁਨ ਤੋਪ ਕੈ' ॥
 ਧਨ ਤਾਨ ਤੀਫਨ ਚਿਤੁਰਥ, ਉਰ ਹਨਯੋ ਖਪਰਾ' ਕੋਪ ਕੈ ॥
 ਪੁਨ ਮੰਡਯੁ' ਮਾਰ ਤੁਫੇਯ', ਬਾਨਨ; ਸੈਫ, ਸੂਲਨ, ਧੋਪ' ਕੈ ॥੨੪੫॥੧੬੧॥੨੦੪੩॥
 ਹਾਕ ਲੀਨਯੁ ਸੁਮਤਿ ਨ੍ਰਿਪਬਰ, 'ਰਸੂਤਨ ਹਵ ਦਪਟ ਕੈ ॥
 'ਗੋਰਖਰ ਮੈਦਾਨ ਦੇ 'ਘਿਰ ਲੀਨੁ ਨਿਸਚਰ ਝਪਟ ਕੈ ॥
 ਭਿਰੇ ਕੁਸਤੀ ਦਾਉ ਮੱਲਨ, ਅਸੁਰ ਮਾਨਵ' ਲਪਟ ਕੈ' ॥
 ਸੁਰ ਅਸੁਰ ਨਿਰਖਤ ਸਮਰ ਕੋਤਕ', ਭਿਰੇ ਸਨਮੁਖ ਚਪਟ ਕੇ ॥੨੪੬॥੧੬੨॥੨੦੪੪॥
 ਰਿਸਯੋ ਚੇਦੁ ਸਿਖਰ ਨ੍ਰਿਪਤਿ, ਲਲਕਾਰ ਲੀਨੁ ਦਰਾਯਤਨ ॥
 ਕੁਦਾਯ ਗੋਰ ਖਰ' ਮਾਰ ਅਸਤੁਨ', ਜੁਟੇ ਸਾਮੁਹਿ ਦੁਸਹ ਰਨ ॥
 ਕੂਦ ਕੂਦ ਪਰੇ ਸਮਰਫਿਤ', 'ਕਰਤ ਬਿਛੁਆ ਬਾਂਕ ਫਨ ॥
 'ਕਰਤ ਘਾਯ ਰਿਸਾਯ ਆਤੁਰ, ਰੋਕ ਲੇਵਤ ਭਟ ਮੁਜਨ' ॥੨੪੭॥੧੬੩॥੨੦੪੫॥

੧. ਇਕ ਸਸਤ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੨. ਬਾਣ। ੩. ਕਾਲ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸਿੰਨ ਕੇ। ੪. ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਈ। ੫. ਕੁੰਦ ਕੇ।
 ੬. ਰਾਜ ਨੇ ਕੁੱਸਾ-ਕਰ-ਕੇ,—ਰੋਬਿਨ ਨੂੰ ਵਿਗਾਰਿਆ। ੭. ਸਰਾਬ ਨਾਲ ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਦੋੜਾ ਕੇ। ੮. ਮਹਿਆ,
 ੯. ਯਮਰਾਜ। ੧੦. ਬਹੁਤ ਵੇਰੀ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ (ਰੋਕ) ਕੇ। ੧੧. ਵਡਾ ਤੀਰ। ੧੨. ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚੋਟਾਂ
 ਕੇ। ੧੩-੧੪. ਯਮਰਾਜ ਨੇ (ਰੋਬਿਨ ਦੇ) ਗਲ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਦੋੜ ਕੇ ਫਾਤੀ ਵਿੱਚ ਕਟਾਰ ਮਾਰੀ।
 ੧੫. ਚੱਲ। ੧੬. ਉਠ। ੧੭. ਅਸਤੁ ਨਾਲ ਵਿੰਨ ਦਿੱਤਾ। ੧੮. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੀਰ-ਜਿਸ ਦਾ ਫਲ ਚੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
 ੧੯. ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੀ। ੨੦. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਲਵਾਰ। ੨੧. ਰਸੂਤਨ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਡਾਟ ਕੇ।
 ੨੨. ਜੰਗਲੀ ਗਧੇ (ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ) ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਧਾ ਕੇ ਦੌੜ (ਰਸੂਤਨ) ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਘੇਰ ਲਿਆ।
 ੨੩. ਜੰਗਲੀ ਗਧੇ। ੨੪. ਜੰਗ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ੨੫. ਜੰਗਲੀ ਗਧੇ। ੨੬. ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ।
 ੨੭. ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੇ ਬਾਕ ਸਸਤਾਂ ਦੇ ਹਨ ਜਾਹਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨੮. ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ, ਗੁੱਸਾ ਕਰ ਕੇ ਚੋਟਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।
 ੨੯. ਬਲ-ਵਾਲਾ, ਢਾਲ, ਚਰਮ।

A ਪਾ: "ਕਾਲ ਰਾਜ ਤੇ ਸਾਂਧ ਕੈ" ਵੀ ਹੈ। B ਪਾਠ ਭੇਦ, "ਉਸਤੁ" ਅਤੇ "ਉਸਟਨ" ਵੀ ਹਨ।

C ਪਾ: "ਮਚਯੋ" ਵੀ ਹੈ। D ਪਾ: "ਕੁਦਾਯ ਗੋਰ ਬਹੰਗਮ ਉਸਤਰ" ਵੀ ਹੈ।

ਗਜ-ਪੋਲ^੧ ਕੁਪਯੋ ਬਸੁਮਨ^੨, ਰਨ ਕਹਯੋ^੩ ਨਿਸਪਤਿ^੪ ਡਾਂਟ-ਕੈ ॥
 ਚੀਠਿ^੫ ਹੋਇ ਚੋਗਾਨ^੬ ਠਾਢੇ, ਗਜਯੋ ਬਾਨਨ-ਛਾਂਟ-ਕੈ^੭ ॥
 ਰਿਸ-ਖਾਇ ਏਣੁ^੮ ਧਵਾਯ ਉਡਗਿਸ^੯, ਬਿਸਖ-ਸਾਧਯੋ-ਤਾਨ-ਕੈ^{੧੦} ॥
 ਹਨਯੋ^{੧੧} ਭਾਲ^{੧੨} ਤਕਾਯ-ਨਿਸਚਰ, ਗਿਰਜੋ-ਕੁਅ-ਖਲ-ਆਨ-ਕੈ ॥੨੪੮॥੧੬੪॥੨੦੪੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥

ਬਾਜਿ-ਰਾਜ^{੧੩} ਧਵਾਯ ਦਿਨਮਨਿ^{੧੪}, ਚੋਗਾਨ ਠਾਢੇ ਰੋਖ^{੧੫} ਕੈ ॥
 ਲਲਕਾਰ ਲਪਟਯੋ-ਤੋਸਰਨ, ਧਵਾਯ-ਖੱਚਰ ਘੱਖ-ਕੈ^{੧੬} ॥
 ਹਨਯੋ ਪਰਸਾ^{੧੭}, ਗੁਰਜ ਰਵਿ-ਤਨ, ਰੁਕ-ਲੀਨਿ-ਚਰਮਹ-ਉਟ-ਕੈ ॥
 ਉਰਾ^{੧੮} ਹਨਯੋ ਤੀਛਨ ਸਿਲੀਮੁਖ^{੧੯} ਧਰ-ਪਰਯੋ-ਮੁਰਛਿਤ ਚੋਟ-ਕੈ^{੨੦} ॥੨੪੯॥੧੬੫॥੨੦੪੭॥
 ਰਸਾਲ-ਬਾਸਵ-ਤਨਯੋ^{੨੧} ਧਾਯੋ, ਬਿਵਾਨ-ਚੜ ਰਿਸ-ਠਾਨ ਕੈ ॥
 ਕੇਤਾਲ ਧਾਯੋ-ਰੋਸ-ਕਰ^{੨੨}, ਟੰਕਾਰ-ਧਨੁ ਗੁਨ-ਤਾਨ-ਕੈ ॥
 ਜੁਟੇ ਰੂਬਰੂ^{੨੩} ਹੋ-ਪਰਸਪਰ, ਪ੍ਰਹਾਰ-ਨਾਚੁਖ^{੨੪} ਬਾਨ-ਕੈ ॥
 ਹਨਯੋ ਨਾਵਕ ਇੰਦ੍ਰ-ਸੁਤ^{੨੫}, ਉਰ-ਬੋਧਗੋ-ਰਿਪੁ-ਹਾਨ-ਕੈ ॥੨੫੦॥੧੬੬॥੨੦੪੮॥
 ਹਵਨ^{੨੬} ਲੀਨੋ-ਹਾਂਕ-ਰਨ-ਮਹਿ, ਕੋਪ-ਧਾਯੋ ਅਯੂਸਤਾ^{੨੭} ॥
 ਸੁੰਤ-ਕੁੰਚਰ-ਪੋਲ-ਦੂਕਯੋ, ਬਿਜ-ਨਾਦ-ਸੁਤ-ਦਾਨੁ-ਪੁਤਾ^{੨੮} ॥
 ਜੁੰਟੇ-ਪਰਸਪਰ ਸਮਰ-ਕੁਸੁਤੀ^{੨੯}, ਇਲਮ-ਪਹਿਲਵਾਨੀ-ਹਤਾ ॥
 ਖੋਚ-ਕਮਰ-ਦਵਾਲ-ਝਝਕਤ^{੩੦} ਪ੍ਰਹਾਰ-ਮੁਸੂਨ-ਅਉ-ਲਤਾ^{੩੧} ॥੨੫੧॥੧੬੭॥੨੦੪੯॥
 ਭਿਰਗੋ^{੩੨} ਪਰਸਪਰ ਸੁਭਟ ਨਾਮੀ^{੩੩}, ਦੇਵ, ਦਾਨੁ-ਜਤ੍ਰ ਤਤ੍ਰ ॥
 ਬੁਰਮਟ-ਮਚਯੋ-ਦੁਹੁ-ਉਰ-ਭਾਰਥ ਚਲਜੁ ਤੀਛਨ-ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ॥

੧. ਹਾਥੀ । ੨. ਦੌੜਾ ਕੇ । ੩. ਇਕ ਦੋਤ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੪. ਵਿੰਗਾਰਿਆ । ੫. ਚੋਦ੍ਰਮਾਹ । ੬. ਨਿੱਡਰ ।
 ੭. ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ । ੮. ਬਾਣਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਕੇ । ੯. ਹਰਨ । ੧੦. ਤਾਰਿਆਂ ਦਾ ਈਸ਼ਰ । ੧੧. (ਧਨੁਖ ਨੂੰ) ਤਾਣ ਕੇ
 ਤੋਰ ਸਿੰਨਿਆ । ੧੨. ਮਾਰਿਆ । ੧੩. ਮੱਥਾ । ੧੪. ਵਡਾ ਘੋੜਾ । ੧੫. ਸੂਰਜ । ੧੬. ਕੁੱਸਾ । ੧੭. ਗੱਜ ਕੇ ।
 ੧੮. ਕੁਹਾੜਾ । ੧੯. ਛਾਤੀ । ੨੦. ਬਾਣ, ਤੀਰ । ੨੧. ਚੋਟ ਦੇ (ਲੰਗਣ) ਨਾਲ । ੨੨. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਰਸਾਲ ।
 ੨੩. ਧਨੁਖ ਨੂੰ ਟੰਕਾਰ ਕੇ ਅਤੇ ਤੰਦੀ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ । ੨੪. ਸਨਮੁਖ । ੨੫. ਛੋਟੇ ਨੇੜੇ ਨੂੰ ਚਲਾ ਕੇ । ੨੬. ਰਸਾਲ ।
 ੨੭. ਵੈਰੀ (ਕਾਂਤਾਲ) ਦੀ ਛਾਤੀ ਵਿੰਨਗਯਾ ਅਤੇ ਮਾਰ ਗਯਾ । ੨੮. ਇਕ ਦੇਵ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੨੯-੩੦. ਵੀਰਯਨਾਦ
 ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਅਤੇ ਦੋਤਾਂ ਵਿੱਚ ਪਵਿਤ੍ਰ ਅਯੂਸਤਾ ਚਿਟੇ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਦੌੜਾ ਕੇ ਦੂਕ ਪਿਆ । ੩੧. ਮੱਲ ਯੁੱਧ ।
 ੩੨. ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਦੀ ਵਿਦਯਾ ਨਾਲ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੩੩. ਲੱਕ ਦੀ ਪੇਟੀ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਝਰੋਚਦੇ ਹਨ । ੩੪. ਮੁੰਕੀਆਂ
 ਅਤੇ ਲੱਤਾਂ ਨੂੰ ਚਲੋਂਦੇ ਹਨ । ੩੫. ਘੁਲ ਪਏ । ੩੬. ਪੁਸ਼ਿੰਹ । ੩੭. ਦੁਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਹਾਨ ਰੋਲੇ ਦਾ ਜੰਗ
 ਮਚਿਆ । A ਪਾ: ਅਯੂਧਤਾ, ਅਉਧਤਾ ਅਤੇ ਅਉਸਤਾ, ਵੀ ਹੈ ।

ਦਿਨ-ਰੈਨ ਯਕਸਾ^੧ ਲਰਤ ਬੀਤਯੋ^੨, ਫੂਟਗੋ-ਸਭਿ-ਗਤ੍ਰ-ਗਤ੍ਰ ॥
 ਚੁਰ-ਭੇਤਨ ਖਾਯ-ਘਾਯਨ, ਸੋਨ^੩ ਸੋ-ਸਭਿ-ਰੰਗਜ-ਬਸਤ੍ਰ ॥੨੫੨॥੧੬੮॥੨੦੫੦॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥੪ ਅਸ-ਮੰਤ੍ਰਿਯੋ-ਭਾਰਥ-ਸੂਰ-ਸਸਿ, ਨਹਿ-ਭਯੋ ਆਗੁ^੪ ਕਥੈ ਜੰਗ ॥
 ਖੋਲ-ਸਸਤ੍ਰਨ-ਅਸਤ੍ਰ-ਘਾਯਨ, ਭਏ ਦੋ ਸੁਅ-ਸੁਭਟ ਤੰਗ ॥
 ਭਏ ਸੁਮਿਤ^੫-ਸੁਭਟ ਹਾਯਲ^੬, ਛਬਿ-ਛੀਨਿ-ਹੋ-ਹੋ-ਭਏ-ਲੰਗ^੭A ॥
 ਸਨ-ਬਾਜਿ-ਬਾਹਨ^੮ ਭਏ-ਜ਼ਖਮੀ, ਖਾਯ-ਘਾਯਨ-ਬਿਧੇ-ਅੰਗ^੯ ॥੨੫੩॥੧੬੯॥੨੦੫੧॥
 ਨਹਿ-ਟਰਤ-ਕੈਸੇ-ਸਮਰ-ਤੇ, ^{੧੦}ਹਠ-ਲਰਤ-ਪੋਰਖ-ਪੀਰ-ਧਰ ॥
 ਪੁਰੇਜੇ-ਪੁਰੇਜੇ^{੧੧}-ਤਨ ਭਏ ਨਹਿ ਤਦਪਿ^{੧੨} ਛਾਡਿਤ ਸਸਤ੍ਰ ਕਰਾ^{੧੩} ॥
 ਟਟ੍ਰਾ ਬਖਤ੍ਰ^{੧੪} ਸਿਲਹ^{੧੫} ਸਭਹੀ, ^{੧੬}ਫੂਟੇ-ਅੰਗਨ-ਅੰਗ-ਤਰ ॥
 ਭਏ-ਮੁਰਛਿਤ-ਭਟ-ਸਕਲ, ਗਿਰਗੋ ਦੁਹੂੰ-ਦਿਸ ਸੁਭਟ ਲਰ ॥੨੫੪॥੧੭੦॥੨੦੫੨॥
 ਲੇ-ਗਏ ਧਰ-ਬੇਵਾਨ-ਸੁਭਟਨ, ਚਮੁ^{੧੬} ਨਿਜ ਨਿਜ ਸੁਭਟ ਸਭਿ ॥
^{੧੭}ਤਨ-ਸੋਨ-ਜਾਰੀ-ਜ਼ਖਮਕਾਰੀ, ^{੧੮}ਛੀਨਿ-ਅੰਗਨ-ਸੁਮਿਤ-ਹਭਿ ॥
 ਬਿਕਲ^{੧੯} ਮੁਰਛਿਤ ਜ਼ਖਮ-ਤਨ, ^{੨੦}ਬਿਸੁੱਧ-ਹੋ-ਹੋ-ਲਟੇ-ਝਬਿ ॥
 ਸੁਹਿਰਦ^{੨੧} ਪ੍ਰਤ੍ਨ ਪੰਤ੍ਰ-ਮਿਲਿ-ਮਿਲਿ^{੨੨}, ਦੇਤ-ਟਾਂਕਾ-ਜ਼ਖਮ-ਢਬਿ ॥੨੫੫॥੧੭੧॥੨੦੫੩॥
 ਛਟਿਜ-ਮੂਰਛ ਚੇਤ-ਭੇ, ਪੁਨ ਉਠੇ ਲੇ-ਲੇ ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ॥
 ਸਨਾਹ ਬਖਤਰ ਸਿਲਹ ਪਲਟਯੋ^{੨੪}, ^{੨੫}ਪਹਿਰ-ਬਾਗਾ-ਬਿਮਲ-ਬਸਤ੍ਰ ॥
 ਸੁਰਪਾਲ^{੨੬} ਆਦਿ ਪ੍ਰਧਾਨ-ਖੋੜਸ^{੨੭} ^{੨੮}ਦੁਤਿਯ-ਖੋੜਸ-ਅਸੁਰ-ਸਤ੍ਰ ॥

੧. ਇਕ ਸਮਾਨ। ੨. ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ ਸਭ ਵਟ ਗਏ, (ਅਰਥਾਤ ਇਕਲਾ ਇਕਲਾ ਸਰੀਰ) ਹੋ ਕੇ ਵੁਟ ਗਏ।
 ੩. ਲਹੂ। ੪. ਸੁਚਕ ਅਤੇ ਚੰਦ ਨੇ ਇਹੋ ਜੰਗ ਕੀਤਾ। ੫. ਪਹਿਲੋਂ। ੬. ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਤੇ ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਰ ਕੇ।
 ੭. ਬਕਿਰ। ੮. ਜ਼ਖਮੀ। ੯. ਸੋਭਾ ਤੋਂ ਹੀਣ ਹੋ ਹੋ ਕੇ ਲੰਗੜੇ ਹੋ ਗਏ, ਸਫਰ ਵਿੱਚ ਟਿਕਾਣਾ ਕਰਨਾ। ੧੦. ਘੋੜਿਆਂ
 ਤੇ ਸ਼ਾਹੀਆਂ ਸਮੇਤ। ੧੧. ਅੰਗ ਵਿੰਨੇ ਗਏ, ਸਰੀਰ ਵਿੰਨੇ ਗਏ। ੧੨. ਪੀਰਜਵਾਨ ਹਨ ਤੇ (ਪੋਰਖ) ਬਲ ਨੂੰ ਧਰ ਕੇ
 ਲੜਦੇ ਹਨ। ੧੩. ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ। ੧੪. ਤਾਂ ਭੀ। ੧੫. ਹੱਥਾਂ ਚੋਂ। ੧੬. ਸੰਜੋਆ। ੧੭. ਹਥਯਾਰ। ੧੮. ਥਰਤ
 ਹੀ ਅੰਗਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਵੁਟ ਗਏ। ੧੯. ਫੋਜ। ੨੦. ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ 'ਚੋਂ ਲਹੂ ਚਲਦਾ ਹੈ। ੨੧. ਅੰਗ ਕਮਰੋਰ
 ਪੈ ਗਏ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਖੱਕ ਗਏ। ੨੨-੨੩. ਜ਼ਖਮਾਂ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ੨੪. ਮਿਤ੍ਰ। ੨੫. ਰੀਤੀ
 ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਖਮਾਂ ਨੂੰ ਟਾਂਕੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ੨੬. ਬਦਲਿਆ। ੨੭. ਸਫੈਦ ਵਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਪਾਈਆਂ।
 ੨੮. ਇੰਦ੍ਰ। ੨੯. (ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ) ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਮੁਖਯ (ਯੋਧੇ)। ੩੦. ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵੈਰੀ ਦੇ ਤੇ ਵੀ ਜੱਲਾਂ ਹੀ ਹਨ।

A ਪਾ: "ਬਲਿ ਛੀਨਿ ਹੋ ਹੋ ਭਏ ਲੰਗ" ਵੀ ਹੈ।

*ਜਿੰਤਨੀਆਂ ਵੀ ਬੀਤਾਂ ਅਸਥਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੇਖੋ "ਸਭਿ" ਯਾਂ "ਸਭ"
 ਚਹੁੰਆਂ ਹੀ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਅੰਤਮਾਨੁਪ੍ਰਸ ਹੈ ਸਾਛੀਆਂ ਵੀ ਤਿੰਨਾਂ ਹੀ ਬੀਤਾਂ ਵਿੱਚ "ਸਭਿ" ਹੀ ਪਾਠ ਚਹੁੰਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਹੈ,
 ਇਕੋ ਹੀ ਬੀਤ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਉਪ੍ਰੰਭ ਪਾਠ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਅਸਾ ਵਧੀਕ ਸੁੱਧ ਸਮਝ ਕੇ ਲਿਖਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਨਾਮ-ਤਿਨ-ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ-ਹੈ-ਜਗ, ਬਿਦਿਤਾ ਜਾਨਤ ਜਤ੍-ਤਤ੍ ॥੨੫੬॥੧੭੨॥੨੦੫੪॥
ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥

ਦਲ ਸਾਜ ਨਿਜ ਨਿਜ ਸਮਰਾ ਸਨਮੁਖ, ਜੁਟੈ-ਦੈ-ਦੈ ਬੰਬ-ਗੱਦਾ ॥

ਉਠਤ-ਨਾਦ-ਭਯਾਨ-ਭੀਖਮ ਕਬੰਧ-ਪੁਕ-ਪੁਕ-ਦੁਸਰ-ਸੱਦ ॥

ਕਿਲਕਟੀ-ਦੇਤ-ਮਸਾਨ, ਭੈਰਵਾ, ਨਿਸੁੰਨ-ਨਾਦ-ਪ੍ਰਲਯ-ਬੱਦ ॥

ਚਾਵੰਡ, ਗਿਝ, ਉਲੂਕ-ਡਾਕਤ, ਭਨਤ-ਬੰਦੀ-ਸਮਰ-ਪੱਦ ॥੨੫੭॥੧੭੩॥੨੦੫੫॥

ਨਿਸਰ ਦੋ-ਦਲ ਬੀਰ ਆਏA ਨਾਮ ਤਿਨ-ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਸੁਨੁ ॥

ਇੰਦ੍ਰ ਸੁਤ ਬ੍ਰਿਜ ਨਾਦ-ਪੌਤ੍ਰਨ, ਸੁਮਤਿ-ਪ੍ਰਕ੍ਰੁਣ-ਬਿਦਿਤ-ਰਨੁ ॥

ਕਰ ਕੋਪ ਧਾਏ ਸਮਰ ਸਾਮੁਹਿ, ਟੰਕਾਰ-ਦੈ-ਦੈ ਦੁਸਦ-ਧਨੁ ॥

ਤੁਮ-ਸੁਨੁਹ ਸੰਤ ਸੁਜਾਨB ਸੱਜਨ ! ਨਾਮ ਨਿਸਚਰ-ਦੇਵ-ਤਨੁ ॥੨੫੮॥੧੭੪॥੨੦੫੬॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ ਅਥ ਇੰਦ੍ਰ-ਸੁਤB ਨਾਮ ਕਥਤੇ ਤ੍ਰ-ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਮਧੁਪਾਲ, ਅੰਜਨ-ਰਿਖਿ-ਕਮਲ 14C ਰਤਿ, ਦਮਨD ਭਟ-ਚਿਤ੍ਰ-ਸਾਗਰਾ ॥

ਹੰਸ ਗਵਨ, ਦ੍ਰੁਪ-ਮਥਨ, ਸਮਾਨ-ਹੰਸ, ਰਤਨਾਗਰਾ ॥

ਸੁਤਿ ਸਾਗਰ, ਮਰਾਲ-ਕਾਯ, ਚਿਤ੍ਰ-ਬਰੁਣ-ਗੁਣਾਗਰਾ 16 ॥

ਬਾਹੁ, ਸਤ੍ਰਾਜਿਤ, ਉਛਾਹੂ, ਕਮਲ, ਕੰਠੁ ਉਜਾਗਰਾ 18 ॥੨੫੯॥੧੭੫॥੨੦੫੭॥

ਕੰਜ ਪਾਲ, ਮਯੰਕ ਜੌਨਿ, ਮਯਨ ਸਾਗਰ, ਇੰਦ੍ਰ ਮੁਖ ॥

ਮਹਾਨ ਭਾਰਥ, ਚਿਤ੍ਰ ਗ੍ਰੀਵਾ, ਤਿਲਕ ਅਮਰ, ਰਸਾਲ ਮੁਖ ॥

੧. ਪ੍ਰਗਟ । ੨. ਜੰਗ ੩. ਨਗਰੇ ਦੀ ਚੋਟ । ੪—੫. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ ਵਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਠੋਰ ਆਵਾਜਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ, (ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ) ਸਰੀਰ ਧੜਕ ਧੜਕ (ਉਠਦੇ ਹਨ) । ੬. ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਲਯ ਵਾਂਗੂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਪੁਨਿ ਬੁਰੀ ਕ੍ਰਮਾਮਤ ਹੈ । ੭. ਇਲ੍ਹ । ੮. ਉੱਛੂ ਥੋਲਦੇ ਹਨ । ੯. (ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਇਹ) ਭਟ ਯੁੱਧ ਦੇ ਛੰਦਾਂ ਨੂੰ ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ । ਬੰਦੀ ਜਨ ਯੁੱਧ ਦੇ ਵਿਸ਼ਨੁਪਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੧੦—੧੧—੧੨. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਵੀਰਜਨਾਦ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਅਤੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਜ਼ਾਹਰੇ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ, ਵੀਰਜਨਾਦ ਦੇ ਪੋਤ੍ਰੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ । ੧੩. ਗਣਾਨਵਾਨ । ੧੪. ਦੈਤ ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦੈਤ ਤੇ ਦੇਵਤੇ । ੧੫. ਅੰਜਨਰਿਖਿ ਤੇ ਕਮਲ ਰਿਖਿ । ੧੬. ਚਿਤ੍ਰਵਰੁਣ ਨਾਮੇ (ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ) ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ।

A ਪਾ: ਨਿਸਚਰੇ ਦਲ ਬੀਰ ਆਯ । B ਅਜੇ ਇੰਦ੍ਰ-ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਸੁਰੂ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਠਾਂਤਾਂ ਦੀ ਦੇਨੀ ਭਰਮਾਰ ਬੁੱਢਾੜ ਪੈਂਦੀ ਸੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸੁੱਧ ਤੇ ਅਸੁੱਧ ਦੀ ਵੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਕਠਿਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਸੁਧਾਈ ਬਾਰੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਨੋਟ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗੇ ।

C ਪਾ: ਮਧੁਪਾਲ ਅੰਜਨ-ਰਿਖਿ ਕਮਲ ਰਿਖਿ । D ਪਾ: ਰਦਮਨ, ਅਸੁਧ ਹੈ ।

E ਸ੍ਰੀ ਹਰੁਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿਚ “ਬਾਹੁ ਸਤ੍ਰਾ ਜਿਤ ਉਛਾਹੂ ਕਮਲ ਕੰਠ ਉਜਾਗਰਾ” ਪਾਠੀ, ਇਹ ਪਾਠ ਛੰਦ ਦੀ ਚਾਲ ਨਾਲ ਵਧੇਰੇ ਵੁਕਦਾ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਥੀੜਾਂ ਵਿਚ “ਬਿਸਾਲ ਬਾਹੁ ਸਤ੍ਰਾਜਿਤ ਉਛਾਹੂ, ਕਮਲ ਕੰਠ ਉਜਾਗਰਾ; ਪਾਠ ਹੈ ।

ਹੰਸਗੀਵ, ਸੁਲੋਚਨਾ ਮੰਗਲ ਕਰਨ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭਟਾ^੧ ।
 ਮਰਾਲ ਅੰਜਨ, ਹੰਸ ਪੁਜ, ਦੇ ਜੁਟੇ ਭਾਰਥ ਕਰਨ ਤਟ^੨ ॥੨੬੦॥੧੭੬॥੨੦੫੮॥
 'ਹਵਿਖ ਦਲਪਤਿ ਕਰਿ ਪਠੇ ਦੇ ਸਾਜ ਬਾਜ ਸਮਾਜ ਰਨ^੩ ॥
 ਬਜਯੋ ਦੁੰਦਭਿ^੪ ਦੁਹੂੰ ਦਿਸ, 'ਹਿੰਸਾਲ ਬਾਜਨ ਪੀਲ ਗਨA
 'ਨਿਸਰ ਦਲ ਚੋਗਾਨ ਜੁੱਟੇ ਇੰਦ੍ਰਸੁਤ ਭਟ ਥੰਭ ਰਨ ॥
 ਦੇ 'ਤਾਉ ਮੂਛ ਖੁਨਸਾਇ ਬਾਜਨ, ਰਿਸੇ ਜੋਧਨ ਅਯੋਧਨ^੫ ॥੨੬੧॥੧੭੭॥੨੦੫੯॥
 'ਰਿਸੇ ਬਿਕ੍ਰਮ ਸਾਕ ਬੰਧੀ, ਨਿਸਰ ਦਲ^੬ ਜੁੱਟੇ ਸਮਰ ॥
 ਲਲਕਾਰ ਗਰਜ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਭੀਖਮ^੭, 'ਛਕੇ ਨਾਨਾ ਸਸਤ੍ਰ ਸਰ ॥
 ਬਖਤ੍ਰ, ਸੰਜੋਆਂ, ਸਿਲਹ ਆਬੀ^੮, ਜਜਿਤ ਮਨਿ ਗਨ ਰਤਨ ਬੱਜਰ^੯ ॥
 ਛਜਿਤ ਬਾਸਵ ਤਨਾਜ^{੧੦} ਰਨ ਮਹਿ, 'ਲਜਿਤ ਰਤਿਪਤਿ ਨਿਸਾਕਰ॥੨੬੨॥੧੭੮॥੨੦੬੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥

ਅਬ ਸੁਨੋ ਨਿਸਚਰ ਨਾਮ ਸੱਜਨ ! ਸੰਤ ਪਿਆਰੇ ਸਾਧੁ ਜਨ !
 'ਬੀਰਜਨਾਦ ਮੰਤ੍ਰੀਨ ਪੁਤ੍ਰਨ, 'ਬਿਦਿਤ ਭਾਖੋ ਨਾਮ ਗਨB ॥
 ਨਿਸਰ ਦਲ ਭਟ ਸਮਰ ਆਏ, ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸਨਮੁਖ ਬਿਦਿਤ ਰਨ ॥
 ਰਨਪੀਰ ਬੀਰ ਜੁਝਾਰ^{੧੦} ਜੁੱਟੇ, ਸਾਵੈਤ^{੧੧} ਰਿਸ ਕਰ ਅਯੋਧਨ ॥੨੬੩॥੧੭੯॥੨੦੬੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ-ਹਿੰਡੋਲ ਅਬ ਅਸੁਰ-ਸੈਨਾਪਤਿ ਨਾਮ ਕਥਤੇ^C ਤ੍ਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਅਲਸੂਨ ਰਸੂਲ ਕਾਤੂਨ ਸਰਤਾ ਹਾਮੂਸ, ਸਾਤੈਨ ਅਲੀਜਰD ॥

੧. ਮੁਖਯ ਯੋਧੇ । ੨. ਇਹ ਨੇੜੇ ਇਕਠੇ ਹੋਏ ਹਨ (ਭਾਰਥ) ਜੰਗ ਕਰਨ ਲਈ । ੩. (ਯੋਧੇ) ਨੂੰ ਸੈਨਾਪਤਿ ਕਰ ਕੇ ਭੇਜਿਆ । ੪. ਯੁੱਧ ਦੇ ਜਨ ਸਮੁਦਾਜ ਦਾ ਸਾਜ-ਵਾਜ ਦੇ ਕੇ । ੫. ਨਗਾਰਾ । ੬. ਹਿਣਕਾਲੂ ਘੋੜਿਆ ਅਤੇ ਸਮੁਦਾਜ ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ । ੭. ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਕੇ ਜੁੱਟੀਆਂ । ੮. ਮੁੱਛਾਂ ਨੂੰ ਤਾ ਦੇਕੇ ਅਥੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਚਮਕਾ ਕੇ । ੯. ਜੰਗ ਵਿਚ । ੧੦. ਬਲਵੰਤਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਕ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋਏ । ੧੧. ਫੌਜਾਂ 'ਚੋ' ਨਿਕਲ ਕੇ । ੧੨. ਭਯਾਨਕ । ੧੩. ਬਹੁਤ ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਸਜਾਏ । ੧੪. ਚਮਕਦਾਰ ਹਥਯਾਰ, ਪਾਠਾਂ ਵਾਲੇ ਸਸਤ੍ਰ । ੧੫. ਹੀਰੋ । ੧੬. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਸਜਦੇ ਹਨ । ੧੭. ਕਾਮਦੇਵ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਵੀਰਜਨਾਦ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ । ੧੯. ਪ੍ਰਗਟ । ੨੦. ਲੜਾਕੂ । ੨੧. ਭਾਜ ਪੁਤ੍ਰ ।

A ਪਾ: ਬਜਯੋ ਦੁੰਦਭ ਦੁਹੂੰ ਦਿਸਹਿਨ ਸਾਲ ਬਾਜਨ ਪੀਲ ਗਨ ।

B ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਤੁਕ ਕਾਫੀ ਕਾਫੀ ਫਰਕ ਨਾਲ ਔਂਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਭੇਦ ਇਓਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਯਥਾ :—ਬਿਜਨਾਦ ਸੁਤ ਮੰਤ੍ਰੀਨ ਪਉਤ੍ਰਨ, ਬਿਦਿਤ ਭਾਖੋ ਨਾਮ ਕਰਨ ।

C ਅਸੁਰ ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰਾਦਾ ਗਲਤੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦੇ ਮੱਤ ਭੇਦ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ ।

D ਪਾ:—“ਅਲਸੂਨ ਗਲ ਕਾਤੂਨ ਸਰਤਾ ਹਾਮੂ ਸਹਾ ਸੁਰਤਨੋ ਅਲੀਜਰ” ਵੀ ਹੈ ।

ਮਾਸੂਨ, ਪ੍ਰੀਗਸ, ਇੰਤੁਸ, ਬਲਜਾਸ, ਪਰਸਾ-ਭਟ-ਜ਼ਬਰਾ A ॥
 ਮਨ-ਸੂਖ ਅਲਫੈਨ ਤੁਉਸਜਾਹਾ, ਕਸਨੋਰ, ਕਾਸਲ ਜੁਟੇ-ਸਮਰਭ
 ਅੰਜੂਸ, ਰਕਤ-ਛਕ ਦਾਰਾਚਾਇਦਮ ਕੁਪਯੋ ਗਰਜ ਕਰੋ ॥੨੬੪॥੧੮੦॥੨੦੬੨॥
 ਫਰਹੂਨ, ਸ਼ਾਹ-ਸਾਹਾਨ, ਦਰਾਯ-ਬਿਨ, ਮਲਬੂਸ, ਕਿੰਗ-ਦਰਾਯ-ਭਟ D ॥
 ਅਸਯੂਸ, ਫਰਾਂਗੂਸ, ਰਈਨਗੂ ਸਿੰਗਾਲ, ਪਿੰਗਾਛੇ ਦਪਟਾ E ॥
 ਹੰਤਾਲ, ਜੂਪਾਲ ਸਮਰਕਥਿ ਰਤੁਸ ਅਸੂਨ ਦੇਵ-ਪਟਾ F ॥
 ਫਰਹਾਮ ਮੰਤ੍ਰੀ-ਪੁਤ੍ਰ ਚਾਤੁਰਾ, ਰਿਸਠਾਨ-ਚਿੰਜਾਸੋ-ਝਪਟਾ G ॥੨੬੫॥੧੮੧॥੨੦੬੩॥
 ਅਨਕੂਸ-ਮੰਤ੍ਰੀ-ਦੁਤਿਯ-ਸੁਤ, ਪ੍ਰਚਾਰਾ ਜੁਟਯੋ ਅਯੋਧਨਾ ॥
 ਫਰਜਾਮ-ਤ੍ਰਿਤਿਏ ਸੁਮਤਿਜਾ, ਲਲਕਾਰ-ਦੂਕਰੋ ਬਿਦਿਤਾ ० ਰਨ ॥
 ਲੈ ਪਾਂਸਿ, ਧੋਪਾ, ਕਮੰਦ, ਸਹਿਥੀ ੩ ਤੁਪਕਾ ੪ ਸਾਯਕਾ ੫, ਸੇਲ, ਧਨੁ ੬ ॥
 ਸਿਪਰਾ ੭, ਨਾਚੁਖਾ ੮, ਖਦੀਗ, ਤਰਕਸ, ਪਰਸਾ ੯, ਖਪਰਾ ਸਾਜ-ਘਨਮ ॥੨੬੬॥੧੮੨॥੨੦੬੪॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਬਸੰਤ ॥ ੨੦ ਬਾਕੋ-ਰਜੀਲੋ-ਭਟ-ਹਠੀਲੇ, ਜੁਟੇ-ਸਨਮੁਖ-ਸੂਰ ਰਨ ॥
 ਬਜਤਿ-ਮਾਰੂ ੨, ਨਾਯਾ ੩, ਖੰਜਰੀ ਦਫ ੩, ਦੁੰਦਭਿ ਘੋਰ ੩, ਘਨ ੩ ॥
 ਗੋਮੁਖ ੬, ਰਬਾਬ, ਉਪੰਗ ੭, ਭੇਰਿਨ ੮, ਬੀਨ ਬੰਸੀ, ਬੇਨੁ ਤਲ ੯ ॥
 ਮਿਦੰਗ, ਨਾਫੀਰੀਨ ੧੦, ਮੁਰਜੀ ੧, ਤੰਬੂਰ ਤੁਰਹੀ, ਡੀਨ-ਛਲ ੨ ॥੨੬੭॥੧੮੩॥੨੦੬੫॥

੧. ਪਰਸਾ ਨਾਮੇ ਭਾਗੀ ਯੋਧਾ । ੨. ਦੋੜਿਆ । ੩. ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੪. ਚਾਲਾਕ । ੫. ਚਿੰਜਾਸੂ (ਨਾਮੇ ਯੋਧਾ) ਗੁੱਸਾ ਕਰ ਕੇ ਝਪਟਿਆ । ੬. ਦੂਜੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ ਅਨਕੂਸ ਨਾਮੇ । ੭. ਵਿੰਗਾਰ ਕੇ । ੮. ਜੰਗ. ਯੱਧ । ੯. ਤੀਜੇ ਮੰਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪੁਤ੍ਰ (ਫਰਜਾਮ)(ਨਾਮਵਾਲਾ) । ੧੦. ਪ੍ਰਗਟ । ੧੧. ਫਾਹੀ । ੧੨. ਦਾਤੀ ਵਾਂਗੂ ਮੁਖ ਵਾਲੀ ਤਲਵਾਰ । ੧੩. ਥਰਛੀ । ੧੪. ਬੰਦੂਕ, ਤੋਪ । ੧੫. ਤੀਰ । ੧੬. ਕਮਾਨ । ੧੭. ਢਾਲ । ੧੮. ਛੋਟਾ ਨੇਜਾ । ੧੯. ਕੁਹਾੜਾ । ੨੦. ਰਜੇ ਗੁਣੀ ਹਠਵਾਲੇ, ਸੰਹਣੇ ਯੋਧੇ । ੨੧. ਨਗਾਰਾ । ੨੨. ਤੁਰਹੀ । ੨੩. ਡੱਫ । ੨੪. ਭਜਾਨਕ । ੨੫. ਘੜਿਆਲ । ੨੬. ਨਰਸਿੰਘਾ । ੨੭. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੨੮. ਨਗਾਰੇ । ੨੯. ਕੋਸੀਆਂ, ਟੱਲੀਆਂ । ੩੦. ਤੁਰਹੀਆਂ । ੩੧. ਮਿਦੰਗ । ੩੨. ਡੀਨ-ਤੇ-ਛਲ (ਨਾਮ ਵਾਜੇ ਹਨ), (ਡੀਨ), ਬਗੈਕ-ਘੁੰਗਰੂ ਅਤੇ ਠੱਲ੍ਹਾ ।

A ਪਾ:—“ਮਾਸੂਨ ਪ੍ਰੀਗਸ ਇਨਤੁਸ ਮਾਲਿਆਸ ਪ੍ਰਸਾ ਭਟ ਜ਼ਬਰਾ” ਵੀ ਹੈ ।

B ਪਾ:—“ਮਨ ਸੂਖ ਅਲਫੈ ਤੁਉਸਜਾਹਾ ਕਿਸਨਉ ਕਾਸਲ ਜੁਟੇ ਸਮਰ” ਵੀ ਹੈ ।

C ਪਾ:—“ਅੰਜੂਸ ਮਰਕਤ ਚਕ ਦਾਰਾ ਚਾਇਦਮ ਕੁਪਿਯੋ ਸਮਰ” ਵੀ ਹੈ ।

D ਪਾ:—“ਫਰਹੂਨ ਸਾ ਸਾਹਾਨ ਦਰਾਯ ਬਿਨ ਮਲ ਕਿੰਗ ਦਰਾਯ ਭਟ” ਵੀ ਹੈ ।

E ਪਾ:—“ਅਰਯੂਸ ਫਰਾਂਗੂਸ ਰਗੂਨਈ ਸਿੰਗਾਲ ਪਿੰਗਾਛੇ ਦਪਟਾ” ਵੀ ਹੈ ।

F ਕਈ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਪਦ ਛੇਦ ਇਸ ਤੁਕ ਦਾ ਇਉਂ “ਹੰਤਾਲ ਜੂ ਪਾਲੇ ਸਮਰਕ ਬਿਰਤੁਸ ਅਸੂਨ ਦੇਵ ਪਟਾ” ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਦਾ ਪਾਠ:—ਹੰਤਾਲ ਜੂਪਾਲੇ ਸਮਰਕ ਸਿਰਤੁਸ ਅਸੂਨ ਦੇਵਪਟ ਹੈ ।

G ਪਾ:—“ਫਰਾਮ ਮੰਤ੍ਰੀ ਪੁਤ੍ਰ ਚਾਤੁਰੇ ਰਿਸਠਾਨ ਚਿੰਜਾਸੋ ਝਪਟਾ” ਵੀ ਇਕ ਬੀੜ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ।

H ਪਾ:—“ਬਨ” ਵੀ ਹੈ ।

ਚੰਗ ਤੁਰਹੀ, ਤਬਲਾ^੧, ਕਾਨੜ^੨, ਮੰਜੀਰ^੩ ਖੁਰਦਕ^੪ ਢਢ ਢਮ^੫ ॥
 ਸ਼ਹਨਾਯ, ਭਾਭਰਿ^੬, ਗੁਡਗੁਡੀ^੭, ਕਰਤਾਲ^੮ ਘੁੰਘਰੂ, ਛੈਨ-ਬਮ^੯A
 ਢਾਕ^{੧੦} ਢੋਲਕ, ਮਹੁਵਰੋ, ਮੁਰਲੀ, ਤੋਬੂਰਾ, ਸਾਰੇਗੀ ॥
 11 ਖਰਚਾਮਿ-ਅਸਪੀ-ਕੁੰਜਰੀ B, 12 ਸੁਤਰੀ-ਨਕਾਰਾ-ਬਾਰੰਗੀ ॥੨੬੮॥੧੮੪॥੨੦੬੬॥
 13 ਸੰਬੂਹ-ਬਾਦਿਤ-ਰਨ-ਅਖਾਰਨ, 14 ਸੁਰਗ-ਮਾਤੁਲ-ਬੱਜੜ-ਬੰਬ ॥
 ਜੋ ਨਾਮ ਗਿਨਤੀ ਸਭਿ ਗਨੰ, ਤੋ-ਬਢੈ-ਏਕ-ਗ੍ਰੀਬ ਸੰਬ C 15 ॥
 16 ਨਾਮ ਨਭ-ਬਾਨੀ-ਅਜਾਯਬ, 17 ਰੂਪ-ਨਾਦਨ ਇੰਦੁ-ਖੰਡ ॥
 18 ਨਾਨਾ-ਬਾਜੇਤ੍ਰਿਨ-ਦਸੋ-ਦਿਸ, ਭਯੋ-ਦੂਜੋ-ਜਗ ਬ੍ਰਹਮੰਡ^{1੯} ॥੨੬੯॥੧੮੫॥੨੦੬੭॥
 20 ਬਿਦਿਤ ਜੇ ਬ੍ਰਤਮਾਨ D ਨਾਦਨ, 21 ਅਲਪ ਭਾਖਯੋ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ॥
 ਜਾਨਤ ਸਭੈ ਅਰੁ ਸਭਿ ਸੁਲਭ^{੨੨} 23 ਗੁਨਿ ਜਨ ਬਖਾਨਤ ਬਿਦਿਤ ਕਰ ॥
 ਪ੍ਰੋਖ^{੨੪} ਨਾਦਨ ਜੇ ਕਹੈ, ਬਿਸੇਖ^{੨੫} ਨਾਮ ਅਰੁ ਰੂਪ ਹੈ ॥
 26 ਨਹਿ ਬਿਦਿਤ ਮਾਰਤ ਲੋਕ ਭੋਏ ਬਿਨ ਸੁਰਗ ਲਭਤ ਨ ਲੂਪ^{੨੭} ਹੈ ॥
 ਕੂਰ^{੨੮}, ਅਪਛਰ, ਜੱਛ, ਗੰਧੂਬ, ਪਰੀ, ਪਦਮਨਿ ਰੂਪ ਹੈ ॥੧॥੨੨੦॥੧੮੬॥੨੦੬੮॥
 29 ਸੁਘਰ ਬਜੇਤ੍ਰਿਨ ਬਰੰਗਨ, ਚਤੁਰ ਨਾਯਕ^{੩੦} G ਅੱਛਰਾ^{੩੧}
 32 ਪ੍ਰਬੀਨ ਗੰਧੂਬ ਗਾਨਕਰਿ, ਸ਼ਾਇਰ^{੩੩} ਨ੍ਰਿਤੀ^{੩੪} ਅਪੱਛਰਾ^{੩੫} ॥

੧. ਜੋੜੀ, ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਗਾਰਾ । ੨. ਤੂਤੀਆਂ । ੩. ਛੈਣੇ । ੪. ਚੌਥਾਂ ਸਹਾਰਨ ਵਾਲਾ । ੫. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਢੋਲ । ੬. ਭੰਡੀਰੀ, ਤੂਤੀ । ੭. ਡੋਰੂ । ੮. ਖੜਤਾਲਾਂ । ੯. ਛੈਣੇ ਲਏ । ੧੦. ਡਮਰੂ, ਨਗਾਰਾ । ੧੧-੧੨. ਬੱਤਿਆਂ, ਘੋੜਿਆਂ, ਹਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਉਠਾਂ ਦਿਆਂ ਚੁੰਮਾਂ ਦੇ ਨਗਾਰੇ । ੧੩-੧੪. ਵਾਜਿਆਂ ਦੇ ਅਖਾੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਰਗ ਤੇ ਮਾਤਲੋਕ ਦੇ ਵਾਜੇ ਵੱਜੋ, ਰਣ ਅਖਾੜੇ ਵਿੱਚ, ਵਾਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਠੀ ਪ੍ਰਗਟੀ । ੧੫. ਇੰਦੁ ਦਾ ਭਾਰੀ, ਬੋਝਲ । ੧੬-੧੭. ਇੰਦੁ ਲੋਕ ਦੇ ਵਾਜਿਆਂ ਦੇ ਆਕਾਰ ਤੇ ਨਾਮ ਆਕਾਸ਼-ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅਸਚਰਜ ਹਨ । ੧੮. ਦਸੋ ਦਿਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਬੇਅੰਤ ਹੀ (ਬਾਜੇਤ੍ਰਿਨ) ਵਾਜੇ ਵਜੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ । ੧੯. ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਰਚਨਾ । ੨੦-੨੧. ਜਿਹੜੇ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮਯ ਵਾਜੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਤਖਯ । ੨੨. ਜੋ ਸੁਖੇਨ ਹੀ ਲੱਭ ਸਕੇ । ੨੩. ਗੁਣੀ ਆਦਮੀ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ੨੪. ਗੁਪਤ, ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ । ੨੫. ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ਬਹੁਤ । ੨੬. (ਉਹ) ਮਾਤਲੋਕ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਨਹੀਂ ਹੋਏ । ੨੭. ਲੱਪ, ਛਿਪਿਆ । ੨੮. ਕਾਇਰ, ਹੀਜੜਾ । ੨੯. ਚਤੁਰ ਵਾਜੇ ਵਜੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਸੁਸ਼ਟ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ੩੦. ਚਾਲਾਕ ਨਟੀਆਂ । ੩੧. ਅਪਸਰਾ । ੩੨. ਗੋਣ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਚਤੁਰ । ੩੩. ਕਵਿ । ੩੪. ਨਾਚ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ।

“ਬਮ” ਅਤੇ ਅਰਥ “ਨਗਾਰਾ” ਵੀ ਹੈ । B ਪਾ: “ਕੁੰਜਰੀ” ਵੀ ਹੈ ।
 C ਪਾ: “ਸਬ” ਵੀ ਹੈ । D ਪਾ:—ਬਿਤਮਾਨ । E ਪਾ:—ਨਹੀਂ ਬਿਦਤ ਮਾਨਤ ਲੋਕ ਭਉ ।
 F ਇਕ ਬੀੜ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ, ਬਾਕੀ ਤੇਰਾਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ੧੨ਹਾਰਉ, ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਪੰਜ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਬੰਦ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । ਉਸ ਹਿਸਾਬ ਮੁਤਾਬਕ ਸਾਢ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਨਾਲ ‘ਬਿਦਿਤ ਕਰ—ਤੋਂ’ ਅੱਗੇ ਤਿੰਨ ਤੁਕਾਂ ਭੁੱਲ ਛਈਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਦੋ ਬੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸਨ । G ਪਾ:—ਨ੍ਰਿਤੀ ਆਪਛਰਾ ।
 H ਪਾ:—ਰਾਗ ਨਾਦ ਆਨੇਕ ਆਲਪੰਤ ਨਾਨਾ ਸੁਘਰਾ, ਵੀ ਹੈ—ਵੇਖ-ਬੀੜ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ (ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ) ॥

'ਰਸਾਲ ਗਾਇਨ ਕੋਇਲਾ ਕਲ, ਹੂਰ, ਗੋਪ੍ਰਬ, ਜੱਛਰਾ' ॥
 ਰਾਗ, ਨਾਦ ਅਨੇਕਾਲਾਪਤਿ', 'ਤਾਲ ਨਾਨਾ ਸੂਘਰਾ' ॥੨੭੧॥੧੮੭॥੨੦੬੯॥
 ਚੰਪਕ' ਰੁੱ ਸਾਲੂਠ ਕਮਲ, ਮਧੁਕਰ, ਤਜਲੰਗ, ਗਜਧਰ ਗਾਵਹੀ' ॥
 ਸਾਗਰ, ਗੰਭੀਰ, ਹਿੰਡੋਲ, ਭਵਰਾ, ਤਾਲ ਸਾਜ ਮਿਲਾਵਹੀ'
 'ਬਿਥਿਧ ਰਾਗ ਸਮਾਜ ਨਾਦਨ 'ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਸੂਰ ਜੁਝਾਵਹੀ'
 'ਸਰਸ ਲਲਿਤ ਸੰਪੂਰਿ ਸੂਹੋ ਕਮੋਦ 'ਸਚਤ ਰਿਝਾਵਹੀ' ॥੨੭੨॥੧੮੮॥੨੦੭੦॥
 'ਬਜਜੋ ਪੂਲਜ ਘੋਰ ਮਾਰੂ ? ਰਾਗ ਨਾਦ ਜੁਝਾਵਜ਼ਾ' ॥
 ਨਚਜੋ ਮਸਾਨ, ਕਪਾਲਿ' १, ਕਾਲਿਕ' १੪ ਭੂਤ, ਭੈਰਵ ਬਾਵਜ਼ਾ' १੫ ॥
 'ਹਠੋ ਮਲੰਗ ਪਲੰਗ ਖਸਲਤ 'ਕੂਦ ਕੂਦ ਉਮਾਹੜਾ ॥
 'ਜੁਟੇ ਜੁਝਾਰ ਸਵਾਰ ਦੋ ਦਿਸ, ਦੇਵ ਦਾਨੋ ਚਾਵਜ਼ਾ' १੬ ॥੨੭੩॥੧੮੯॥੨੦੭੧॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ-ਮਾਲਕੋਸ-ਤਯਲੰਗੀ D ਰੇਖਤਾ E
 ਗੁਲ ਰੁਖ, ਪਰੀਰੂ ਗੁਲਬਦਨ, ਨੋ ਓਜ, ਨੋ ਜੋਬਨ ਭਰੋ ३੦ ॥

੧. ਕੋਇਲ ਦੀ (ਆਵਾਜ਼) ਵਾਂਗੁ ਰਸ ਨਾਲ ਗਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ । ੨. ਜੱਛਰੀਆਂ । ੩. ਅਨੇਕ ਆਲਾਪ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ੪. ਸੂਘੜਾਂ (ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ) ਬੇਅੰਤ ਤਾਲਾਂ ਨਾਲ । ੫. ਇਕ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੬. ਅਤੇ । ੭-੮. ਨਾਨਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਤੇ ਵਾਜਿਆਂ ਦਾ ਸਮੁਦਾਯ ਜੋਗ ਵਿੱਚ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਲੜਣ ਵਾਲਾ । ੯. ਸਹਿਤ ਰਸਦੇ ਸੁੰਦ੍ਰ ਸੰਪੂਰਿ ਤੇ ਸੁਹਉ ਰਾਗਣੀਆਂ । ੧੦. ਕਮੋਦ ਰਾਗ ਨੂੰ ਆਲਾਪਦੇ ਹੋਏ ਰਿਝਾਉਂਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਘੋਰ ਕ੍ਰਮਤ ਦਾ ਮਾਰੂ ਵਜਿਆ । ੧੨. ਲੜਾਈ ਦੇ, ਜੰਗ ਦੇ । ੧੩. ਸ਼ਿਵ । ੧੪. ਕਪਾਲਿਕਾ ਦੇਵੀ । ੧੫. ਪਾਗਲ । ੧੬. ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਖਸਲਤ ਵਾਂਗੁ ਨਿਧੜਕ ਯੋਧੇ ਰੁਕੇ । ੧੭. ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕੁੱਦ ਕੁੱਦ ਕੇ । ੧੮. (ਘੋੜੇ) ਸਵਾਰ ਯੋਧੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਜੁੱਟੇ । ੧੯. ਸ਼ੇਕ ਨਾਲ । ੨੦. ਢੁੱਲਾਂ ਵਰਗੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ, ਗੋਰੇ ਮੁਖਾਂ ਵਾਲੇ, ਨਾਚਕ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਨਵੀਂ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਜੁਆਨੀ ਨਾਲਭਰੇ ਹੋਏ ।

A ਪਾ:—ਚੰਪਕ ਗੀਸਲੂ, ਵੀ ਹੈ ।

B ਸਰਸ-ਰਾਗ, ਬਗੈਰ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਬਲਿਕਿ ? ਰਾਗਮਾਲਾ ਵਿੱਚ ਵੀ "ਸਰਸ" ਸ਼ਬਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ, ਸੰਗਯਾ ਨਹੀਂ । ਗਾਵਹਿ ਸਰਸ ਬਸੰਤ ਕਮੋਦ X X X ਸਰਸ ਅਗੀਰੀ ਲੈ ਭਾਰਜਾ X X (ਰਾਗ ਮਾਲਾ) ਇਸ ਵਿੱਚ "ਸਰਸਬਾਨ" ਨਾਮ ਪੂਰਾ ਹੈ "ਸਰਸ" ਸ਼ਬਦ ਕਿਤੇ ਵੀ ਹੋਰ ਥਾਂ ਸੰਗਯਾ ਵਾਚਿਕ ਨਹੀਂ ਆਯਾ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਰਸ ਰਾਗ ਦੇ ਛੇ ਛੇਦ ਆਲਾਪੋਚਾਰਣ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਵੇਖੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਵੇਖੋ-ਅਧਯਾਜ-ਪੰਜਵਾਂ ।

C ਪਾ: ਨਚਜੋ ਮਸਾਨ ਕਪਾਲ ਕਹ ਧਰ, ਵੀ ਹੈ ।

D ਇਨ੍ਹਾਂ ਖੰਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ—ਤਿਲੰਗੀ ਰਾਗਣੀ ਦੀ ਛਾਯਾ ਵਾਲੇ ਮਾਲਕੋਸ ਤੋਂ ਹੈ, ਇਥੇ ਤਿਲੰਗ ਰਾਗ ਨਹੀਂ? ਕਿੰਤੂ ਤਿਲੰਗੀ ਰਾਗਣੀ ਹੈ, ਮਾਲਕੋਸ ਰਾਗ ਦਾ ਗੁਹ ਖਰਜ ਤੇ ਰ. ਪ. ਵਿਵਰਜਿਤ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਇਹ ਰਾਗ ਪੰਜਾਂ ਸੂਰਾਂ ਵਿੱਚ ਗਾਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, "ਸ ਗ ਮ ਧ ਨੀ" ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਔੜਵ ਮੰਨਿਆ ਹੈ. ਸ਼ਰਦ ਰਿਤੁ ਦੀ ਰਾਤਿ ਦੇ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਗਾਨਾ ਸ਼ੈਵ-ਮੱਤ-ਦੇ ਸੰਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਭਾਸਾ ਦਿਆਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਇਥੋਂ ਮੰਨਿਆ ਹੈ :

ਦੋਹਾ :

ਮਾਲਕੋਸ ਕਰ ਖਰਜ ਗੁਹ ਔੜਵ ਰਿ. ਪ. ਬਿਨ ਗਾਯ ॥
 ਸ਼ਰਦ ਰੇਨ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਸੁਨਿ ਪਾਹਨ ਪਿਘਲਾਯ ॥ (ਕਾਵਯ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਮਧੂਖ ੨)

ਸੰਗੀਤਾਚਾਰਯਾਂ ਨੇ ਰਾਗ ਦੇ ਸੂਰੂਪ ਵੀ ਲਿਖੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਰਾਗ ਦੇ ਗਾਯਨ ਦਾ ਮਨੋਵਿਗਯਾਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਚਾਹਿਰੇ

ਸਮਸ਼ਾਦ ਕੰਦ ਤੁੰਦ ਰਉ ਕਦਮ^A ਦੁਲ ਦੁਲ ਸਪਛੰ। ਭਟ ਚਰੇ^੧ ॥
 ਦੰਦਾਨ ਦੁਰ ਆਹੂ ਚਸਮ^B ਸੀਰੀ^੨ ਬਚਨ ਮਧੁ ਮੁਖ ਖਰੇ^੩ ॥
 ਯਲੇ ਜੋਰਾਵਰ ਤਨ ਮੰਦ ਸਾਕ ਬੰਧੀ ਰਨ ਚਰੇ^੪ ॥੧॥੧੯੦॥੨੦੦॥

੧. ਸਰੂ ਵਰਗੇ (ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਸਾਫ) ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ, ਤੇਜ ਚਾਲ ਹੋਰ ਵਾਲੇ ਤਿਖੇ ਅਥਲਕਾ (ਘੋੜਿਆਂ) ਤੇ ਸੁਰਵੀਰ ਚੜ੍ਹ ਪਏ। ੨. ਮੱਤੀਆਂ ਵਾਲਾ ਦੰਦ, ਹਰਨਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮਿਠੇ ਵਾਕ (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਦਾ ਹੈ। ੩. ਤਾਕਤਵਰ ਸਰੀਰ ਵਾਲੇ ਯੋਧੇ ਅਤੇ ਸਾਕ ਸਬੰਧੀ ਵੀ ਜੰਗ ਨੂੰ ਚੱਲੇ।

A ਪਾ:—ਤੁੰਦਰਉਦਕਮ।

B ਪਾ:—ਆਹੂ ਅਚਸ ਅਤੇ ਆਹੂ, ਅਚਸਮ, ਵੀ ਹੈ—

C ਪਾ:—ਜੁੜੇ ਅਤੇ ਚੜੇ ਵੀ ਹੈ।

ਤੁਝ ਹੋਣਾ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਇਓਂ ਹੈ ਕਿ, ਸ੍ਰਯਾ—ਤਨ ਜੋਬਨ ਜੋਰ ਮਰੇਰਿਨ ਸੰ ਰਸ ਬੀਰ ਫਕੜੋਂ ਮਨ ਧੀਰ ਧਰੇ ॥

ਕਰ ਮੇ ਕਰਵਾਲ ਲਿਯੇ ਛਛਿ ਸੰ ਪਟ ਲਾਲ ਪ੍ਰਵਾਲ ਕਿ ਜੋਰਿ ਹਰੇ ॥

ਰਤਿ ਕੋਕ ਕਠਾ ਪ੍ਰਵੀਨ ਮਹਾਂ ਇਕ ਦੋਖਤ ਰੂਪ ਅਨੂਪ ਭਰੇ

ਯਿ ਮਾਲਵ ਕੋਥ ਅਨੰਗ ਭਰਜੋਂ ਤਰੁਨੀ ਮਨਰੰਜਨ ਰੰਗ ਕਰੇ ॥ (ਕਾਵਯ ਪ੍ਰਯਾਕਰ ਮਘੂਕ ੨)

ਤਿਲੰਗੀ ਰਾਠਣੀ ਦੇ ਗਾਇਨ ਵਿੱਚ ਇਹ ਇਹ ਸੁਰਾਂ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਿਲੰਗ ਯਾ ਤਿਲੰਗੀ ਇਕ ਹੀ ਰਾਗ ਦੋ ਨਾਮ

ਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਛੰਡ ਪਹਿਲੇ ਅ. ਦੋ ਛੰਦਾਂਕ ੧॥੨੪੮ ਵਿਚ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਏਥੇ ਉਸ ਤੋਂ ਵਿਲੱਖਣੇ ਲੱਖਣ ਜੋ ਸੰਗੀਤ

ਦੇ ਮਿਲੇ ਹਨ, ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ:—ਖਮਾਜ ਠਾਟ ਦਾ ਅੰਤਵ ਰਾਗ ਤਿਲੰਗ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਦੋਵੇਂ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਰਿਸ਼ਭ

ਤੇ ਧੇਵਤ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਰਾਤ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਹਿਰ ਗਾਵੀਂਦਾ ਹੈ। ਵਾਦੀ ਗਾਧਰ ਤੋਂ ਸੰਵਾਦੀ ਨਿਸ਼ਾਦ ਹੈ।

ਆਰਹੀ—ਸ ਗ ਮ ਪ ਨ ਸ। ਅਵਰਹੀ—ਸ ਨਾ ਪ ਮ ਗ ਸ ॥

ਦੰਹਰਾ। 'ਰਿ ਧੰ ਵਰਜਿਤ ਦੰਉ ਨੀ ਲਗੇ', ਲਖਿ ਖਮਾਜਹਿ ਅੰਗ ॥

'ਗ ਨਿ' ਵਾਦੀ ਸੰਵਾਦਿ ਕਰਿ, ਗਾਵਤ ਰਾਗ ਤਿਲੰਗ ॥ (ਰਾਗ ਕੋਥ)

ਨੋਟ—ਸਫੇ ੪੫ ਦੇ ਅਤੇ ਏਥੇ ਦੇ ਇਕ ਲਖਣ ਨੂੰ ਤਿਲੰਗ ਤੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਤਿਲੰਗੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

E ਨਾਮ ਰੇਖਤਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਮਿਲਾਵਟ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਕਈ ਸੰਜਣ ਜਨ ਰੇਖਤਾ ਛੰਦ ਦਾ ਰੂਪ ਅਰਥੀ ਦੇ ਇਸ ਤਰਾਜੂ ਤੋਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅ. ਮਫਊਲ ਵਾਯਲਾਤੁਨ, ਮਫਊਲ ਵਾਯਲਾਤੁਨ ਅਤੇ ਤੁੱਲਤਾ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦਾਂ ਦੀ ਦੋਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਕਸਟੰਟੀ ਹਿੰਦੀ ਕਾਵਯ ਦੀ ਹੈ? ਫਾਰਸੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਬੰਦ ਨੂੰ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ "ਦਿਕਪਾਲ" ਛੰਦ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਬਾਰਹ, ਬਾਰਹ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਦੋ ਵਿਸ਼ਮ ਅਤੇ ਚਾਰ ਚਰਨ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਲਕਸ਼ਣ "ਸਵਿਤਾ ਬਿਰਾਜ ਦੋਈ ਦਿਕਪਾਲ ਛੰਦ ਸੋਈ" (ਕਾਵਯ ਪ੍ਰਯਾ) ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਅਡੋ ਅਡ ਚਾਹਿਰ ਕੀਤੇ ਹਨ ਕਵੀ "ਭਾਨੂ" ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

"ਦਿਕਪਾਲ"

ਹਰਿਨਾਮ ਏਕ ਸਾਚੇ, ਸਭਿ ਝੂਠ ਹੈ ਪਸਾਰਾ ॥ ਮਾਈ ਨ ਬਾਪ ਕੋਈ, ਤੁਵ ਸੰਗ ਜਾਨਹਾਰਾ ॥

ਰੇ ਮਾਨ ਥਾਤ ਮੋਰੀ, ਮਾਯਾਹਿ ਤਜਾਗ ਦੀਜੈ ॥ ਸਥ ਕਾਮ ਛਾਡ ਮੀਤਾ, ਇਕ ਰਾਮ ਨਾਮ ਲੀਜੈ ॥

ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ੁਰੂਪ ਨਾਲ ਇਹ ਰੇਖਤਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਨਵੀਨ ਵਿਦਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੇਖਤਾ ਕਾਯਮ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ, ਥਾਵਾ ਸੁਮੇਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਇੰਦੁਮਟੀ' ਨੂੰ ਰੇਖਤਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿੱਚ ਰੇਖਤਾ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠਾਂ ਕਥਿਤ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਬੰਦ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਯਥਾ,

"ਕਰੀ ਹੈ, ਹਕੀਕਤ ਮਾਲੁਮ ਖੁਦ ਦੇਵੀ ਸੋਤੀ, ਲੀਯੋ ਮਹਿਖਾਸੁਰ ਹਮਾਰਾ ਛਨਿ ਚਾਮ ਹੈ,***॥

ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਨਵੀਨ ਕਵੀਆਂ ਦਾ ਮੱਤ ਸਮੀਚੀਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਅਤੇ ਸਰਬਲੰਗ ਜੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਰੇਖਤਾ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਆਏ ਬੰਦ ਇਸ ਕਸਟੰਟੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਪਰਮੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਫਾਰਸੀ ਦੀ ਕਾਵਯ ਦਾ ਬਹਿਰ ਤਾਜ਼ਾ

ਮਾਲ ਕੋਸ ਤਜਲੰਗੀ

ਮਹਬੂਬ ਸਾਹ ਸੂਰ ਜੋਲਾ ਸਮਰ ਮੰਡਨਿ ਹਾਨ ਕੈ ॥
 ਚਾਲਾਕ ਜੰਗ ਮੈਦਾਨ ਅਸਹਬ ਦਪਟ ਆਯੇ ਦਾਟ ਕੈA
 ਗੁਸਤਾਖ ਹੈਬਤ ਸ਼ੇਰ ਨਰ, ਲਲਕਾਰ ਢੂਕੇ ਰਪਟ ਕੈ
 ਖਸਲਤ ਦਮਾਂ ਪੀਲਾਂ * ਹੁਜਬਰਾਂB ਬਾਜ ਧਾਏ ਝਪਟ ਕੈ ॥੨॥੧੯੧॥੨੦੭੩॥
 ਰੁਖਸਾਰ ਤਾਬਾਂ ਗੁਲ ਚਿਹਰ ਕਟਿ ਕਸਿ ਨਿਖੰਗ ਕਮਾਨ ਲੇ
 ਕਾਮਿਲ ਜਮਾਲ ਸਰਾਬ ਨੱਸਾC ਅਸੁਰ ਬੰਸ ਪ੍ਰਧਾਨ ਤੇ
 ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿਪਰ ਸਿਲਾਹ ਪੱਸਾD ਧ੍ਰਾਇ ਤੁਰੇ ਮੈਦਾਨ ਦੇ
 ਨਾਚੁਖ ਸਿਲਹ ਨਾਵਕ ਜਨਾ ਸਨਮੁਖ ਭਏ ਚੰਗਾਨੀ ਮੈ ॥੩॥੧੯੨॥੨੦੭੪॥

੧. ਪਿਆਰੇ, ਵਡੇ ਸਵਾਰ, ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋੜਨ ਦੋੜਾਨ ਵਾਲੇ, ਸੁਰਵੀਰ (ਦੌਰਾਂ) ਤਰਫਾਂ ਦੇ । ੨. ਯੁੱਧ ਭੂਮਿ ਵਿੱਚ ਚਾਲਾਕ ਘੋੜਿਆਂ (ਵਾਲਿਆਂ) ਨੂੰ ਡਾਟਕੇ ਛੋੜੀ ਆ ਗਏ । ੩. ਚੋਚਲ ਡਰੋਟੇ ਅਤੇ ਦਲੋਰ ਆਦਮੀ ਲੱਲਕਾਰਕੇ ਅਤੇ ਦੋੜਕੇ (ਨੇੜੇ) ਢੂਕ ਪਏ । ੪. ਸੁਭਾਵ, ਮਸਤ ਹਾਥੀਆਂ, ਸ਼ੇਰਾਂ ਅਤੇ ਬਾਜਾਂ (ਵਾਂਗ) ਝਪਟ ਮਾਰ ਕੇ ਦੋੜੇ । ੫. ਚਮਕਦਾਰ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਢੂਲਾਂ ਵਰਗੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਵਾਲੇ (ਯੁੱਧ) ਲੰਕੇ ਖੰਨੂ ਕੇ ਤੇ (ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ) ਕਮਾਨਾਂ ਫੜ ਕੇ । ੬. ਪੂਰੀ ਸੁੰਦਰਾ ਅਤੇ ਸਰਾਬ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਦੋੜ ਵੰਸ ਤੋਂ ਮੁਖਜ । ੭. ਤਲਵਾਰਾਂ, ਢਾਲਾਂ ਤੇ ਸਸਤ੍ਰ ਪਹਿਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਘੱਡੇ ਦੋੜਾਏ । ੮. ਨੇੜੇ, ਤਲਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤੀਰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਯੁੱਧ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ।

A ਪਾ:—ਦਪਟ ਆਯੋਂ ਦਪਟ ਕੇ । B ਪਾ:—ਖਸਲਤ ਦਮਾ ਹੂ ਜਬਰ ਜੰਗ ਗਜ਼, ਵੀ ਹੈ ।

C ਪਾ:—ਸਾਹਾਬ-ਨੱਸਾ । D ਪਾ:—ਸਿਲਾਹ ਧੌਜਾ, ਵੀ ਹੈ ।

* ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਅਜ ਕਲ ਦਿਆਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਗੁਮਰ ਅਰਥੀ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ “ਹਿਜਬਰ” ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੁਰਾਣੀ ਅਰਥੀ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਰੂਪ “ਹੁਜਬਰ” ਵੀ ਸੁਧ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਨਾਭ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ “ਹਿਜਬਰ” ਦਾ ਰੂਪ “ਹੁਜਬਰ” ਹੁਣ ਵੀ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । (ਲੁਗ਼ਤ ਹੀਰਾ)

† ਅਰਥੀ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਜਾਦਾ ਲਫਜ਼ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਲਮਾਂ ਨੇ ਅਲਗ ਅਲਗ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਕ ਜੀ ਦੀ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਫਾਰਸੀ ਨਾਲੋਂ ਕੁਝ ਫਰਕ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਪੁਰਾਣੀ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਰੂਪ ਕਰੀਬਨ ਮਿਲਦੇ ਜੁਲਦੇ ਹੀ ਹਨ ।

ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਰੇਖਤਾ ਨਾਮ ਦਾ ਬੰਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਨੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਾਫ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਰੇਖਤਾ ਇਹੋ ਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਾਂਤ੍ਰ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਹਿੰਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਢਕਦਾ ?

‘ਗੁਲ ਰੁਖ, ਪਰੀ ਰੂ, ਗੁਲਬਦਨ, ਨੇ ਓਜ ਨੇ ਜੋਬਨ ਭਰੇ’ ਇਸ ਬੰਦ ਦੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹੀ ਮੰਨ ਲਈਏ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਦੀਆਂ ਅਠਾਈ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ੧੪, ੧੪ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਵਿਸ਼ਮ ਹਨ, ਹੋਰ ਖੋਜ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਬੰਦਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਤੁਕ ਇਹੋ ਜਹੀ ਨਹੀਂ ਲਭਦੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ੨੪ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹੀ ਹੋਣ ।

ਸਿੱਟਾ ਇਹੋ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਬੰਦ ਵਿੱਚ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤੌੜ ਫੌੜ ਕੇ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਉਹ ਪਦ ਵੀ ਇਕ ਦੂਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਰੇਖਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਹੀ ਲੱਛਣ ਚੰਡੀ ਚਰਿਤ੍ਰ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਕ ਜੀ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਉਤਰਦਾ ਹੈ, ਉਰਦੂ (ਭਾਸ਼ਾ) ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਰੇਖਤਾ ਇਸੇ ਵਾਸਤੇ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਛਾਨਾਂ ਦੇ ਪਦ ਤੌੜ ਭੰਨ ਕੇ ਮਿਲਾ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

1 ਮੁਬਾਰਿਜ਼ ਖੁਸਤ ਜੰਗ-ਖੁਹਾਹਾ A ਭਦੇ ਦੇਵ ਅਦੇਵ ਤਬ ॥
 ੨ ਦੋ ਸੁਇ ਦਿਲਾਵਰ ਜੰਗ ਆਮਦ, ਕਹੋ ਤਿਨ ਕੇ ਨਾਮ ਅਬ
 ੩ ਯਲੇ ਮੈਦਾਂ ਤੰਗ ਆਯਦਲੋ ਜਮਾਇ ਦਾਰੁਨ ਸਘਨ ਬਿਬ ॥
 ੪ ਇਸਮ ਨਾਮੀ ਗਾਜੀਆਂ, ਬਿਜ ਨਾਦ ਪੌਤੁਨ ਸੁਮਤਿ ਸਬ ॥੪॥੧੯੩॥੨੦੭॥੫॥
 ੫ ਅਲਸੂਨ C ਰਸਲ, ਕਾਰੂਨ ਸਰਤਾ, ਜੰਗ ਆਮਦ ਨਿਸਰ ਕੇ ॥
 ੬ ਤਲਬ ਕਰਦੇਦ ਆਂ ਤਰਫ D ਮਰਦਾਨ ਜੰਗੀ ਮਿਸਲ ਕੇ ॥
 ੭ ਬੇਰੂਨਿ ਲਸ਼ਕਰ ਸੁਦ ਦਿਲਾਵਰ ਸਰ ਸੁਤ ਬਹੁ ਰਿਸਰ ਕੇ
 ੮ ਮਹੁਪਾਲ, ਅਜਨ ਰਿਖਿ ਕਮਲ ਰਤਿ ਦਮਨ ਆਮਦ ਉਫਰ ਕੋਏ ॥੫॥੧੯੪॥੨੦੭॥੬॥
 ੯ ਕੋਬਰ ਕਮਾਂ ਦੋ ਸੂ ਗਿਰਫਤੋਦ ਪ੍ਰਿਥਕ ਪ੍ਰਿਥਕ ਹਕਾਰ ਕੇ ॥
 ੧੦ ਤੀਰ ਬਾਰਾਂ ਸੁਦ ਦੁਸੂ ਰਨਪੀਰ ਬੀਰ ਬਰਿਆਰ ਕੇ ॥
 ੧੧ ਚੁ ਮੇਗ ਬਾਰਸ਼ ਤੀਰ ਕਰਦੇਦ ਬਿਸਖ ਫੁਟਜ ਬਜਾਰ ਸੈ ॥
 ੧੨ ਸ਼ਿਕਾਫ ਸੁਦ ਤਨ F ਜ਼ਿਰਹ ਬਖਤਰ ਜ਼ਖਮਕਾਰੀ ਫਾਰ ਕੇ ॥੬॥੧੯੫॥੨੦੭॥੭॥

੧. ਓਦੋ ਜੰਗ ਨੂੰ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲੇ ਦੋਤਰ ਵੀ ਲੜਾਈ ਮੰਗਣ ਵਾਲੇ ਹੋ ਗਏ। ੨. ਜੇਹੜੇ (ਯਲੇ) ਯੋਧੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੁਣ ਨਾਮ ਦਸਦਾ ਹੈ। ੩. ਸੂਰਵੀਰ (ਯੁੱਧ) ਭੂਮੀ ਵਿੱਚ ਤੰਗ ਆ ਗਏ, ਦੋਹਾਂ (ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੋਤਾਂ) ਨੇ ਭਯਾਨਕ (ਤਰੀਕੇ ਦੇ) ਕਦਮ ਜਮਾ ਲਏ। ੪. ਸਾਰੇ ਮਸਹੂਰ, ਗਾਜੀਆਂ, ਵੀਰਜਨਾਦ ਦੇ (ਪੁਤ੍ਰ) ਪੋਤ੍ਰਿਆਂ, ਅਤੇ ਚੰਗਿਆਂ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਇਹ ਹਨ। ੫. ਅਲਸੂਨ, ਹੁਸੁਲ, ਕਾਰੂਨ ਤੋਂ ਸਰਤਾਂ (ਚਾਰੇ ਦੀ ਦੋਤਰ) ਯੋਧੇ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚੋਂ) ਨਿਕਲ ਕੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਏ। ੬. ਉਸ ਤਰਫੋਂ ਬਰਬਰ ਦੇ ਜੰਗੀ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ੭. (ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਦੋਤਰ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ) ਇੰਦੂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਯੋਧੇ (ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ) ਫੌਜ ਤੋਂ (ਬੇਰੂਨ) ਬਾਹਰ ਹੋਏ (ਅਰਥਾਤ ਲੜਾਈਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਏ)। ੮. ਮਹੁ ਪਾਲ, ਅਜਨ ਰਿਖਿ, ਕਮਲ ਰਿਖਿ ਤੇ ਰਤਿ ਦਮਨ ਵੀ ਫਾਲ ਮਾਰਕੇਆਇਆ। ੯. ਅਲਗ ਅਲਗ ਵਿੰਗਾਰ ਕੇ ਦੋਹੀਂ (ਦੋਸੂ) ਤਰਫੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਨੁਖ ਬਾਣ ਫੜੇ। ੧੦. ਰਣਪੀਰ ਅਤੇ ਬਲਾਏ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਦੁਤਰਫੀ (ਕੋਬਰ) ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬਰਸਾਤ ਹੋਈ। ੧੧. ਕਾਲੇ ਬੱਦਲ ਵਾਂਗ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਬਾਣ ਹਵਾ ਵਾਂਗ ਚੱਲੇ। ੧੨. ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੰਜੋਆਂ ਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਜੋਆਂ, ਅੱਡ ਹੋ ਗਈਆਂ (ਤੀਰਾਂ ਨੇ ਜਿਸਮ) ਪਾੜ ਕੇ (ਸੀਨੇ ਚੀਰ ਕੇ) ਗਹਿਰੇ ਘਾਉ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

A ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਪਾਠ :—ਮੁਬਾਰਿ ਖਸਤ ਦੁਸੁਇ ਜੰਗ ਖਾਹਾਂ, ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ :—ਮੁਬਾਰਿ ਖਸਤ ਜੰਗ ਖੁਹਾਹਾਂ,—ਹੈ। B ਪਾ: ਯਲੇ ਮੈਦਾਂ ਜੰਗ ਆਮਦ, ਵੀ ਹੈ। C ਏਥੇ ਕਈਆਂ ਬੀੜਾਂ ਦਾ ਪਾਠ ਭੇਦ “ਅਲਸੂਨ” ਵੀ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਨਾਮ ਅੰਦ੍ਰ ਕੋਈ ਖਾਸ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਆਂਦਾ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਇਥੇ ਬੀੜ ਦਾ “ਅਲਸੂਨ” ਸਰਲ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਨਾਮਾਂ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੁੱਧ ਸਮਝ ਕੇ ਪਾਠ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ “ਮਹੁਪਾਲ ਅਜਨ ਰਿਖਿ ਕਮਲ ਰਿਖਿ” ਵੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਾਠ ਭੇਦ ਇਤਨੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਜਿਤਨੇ ਅਸੀਂ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਇਹ ਸ਼ਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਤਨੇ ਪਾਠ ਉੱਚਾਰੇ ਸਨ ? ਤਾਂ ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਫੁੱਲਾਂ ਹਨ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪਾਠ ਹੀ ਲਿਖਵਾਇਆ ਹੈ। D ਪਾ:—ਆਂ ਤਰਫ।

E ਪਾ: ਆਰਤ ਉਫਰ ਕੋ ਵੀ ਹੈ। F ਪਾ:—ਸੁਚ ਤਨ।

ਮਾਲਕੋਸ ਤਲੰਗੀ ॥

- 1 ਪਿਸਤਾਨ ਜੋਸਨ, ਸੀਰ ਬਾਰਾਂA ਛੁਟੜੁ ਸੁੱਣਤ ਬਬਕ ਕੈ ॥
 2 ਪਾਰਹ-ਪਾਰਹ-ਸੁਦ-ਹਮਹ-ਕਸ-ਦਪਟ-ਧਾਯੇ ਭਭਕ ਕੈB ॥
 3 ਜਖਮ ਪੈ ਦਰ ਪੈ ਸਿਨਾਨਹC ਦੇਤ ਮੁਹਲਤ ਸਬਕ ਕੈ ॥
 4 ਬੇ-ਤਾਬ-ਅਫਤਾਦੇਦ-ਜਮੀ, ਬਹੁ-ਖਾਯ ਘਾਯਨ ਹਬਕ ਕੈ ॥੭॥੧੯੬॥੨੦੭੮॥
 5 ਈਂ ਸੂ ਆਂ ਸੂਇ ਆਮਦ ਦਲੇਰਾਂ ਕਰਦ ਜਖਮੀ ਸੁਭਤਮਰD ॥
 6 ਅਸਪਰਾ ਜੋਲਾਨ ਦਾਦਇ ਰਿਸ਼ੜੋE ਨਿਸਚਰ ਦਲ ਨਿਸਰ ॥
 7 ਇਸਮ ਜੰਗੀ ਨਾਮਵਰ-ਜੋF ਜੁਟੇ ਸੰਘਰ ਰੋਹ ਕਰ ॥
 8 ਹਾਮੂਸ ਪ੍ਰਗਿਸ ਇੰਤਰਸG ਦਰ ਜੰਗ ਆਮਦ ਬੀਰ ਬਰ ॥੮॥੧੯੭॥੨੦੭੯॥
 9 ਚਿਰ੍ਹੁ ਸਾਗਰ, ਬਹੁਮੰਗਲ-ਕਰਨ ਆਮਦ-ਭਾਪਟ ਕੈ ॥
 10 ਸੁਖਨH ਨਾਮਾਫਿਕ ਨਮੁੰਦੰਦ ਗੁਫਤ ਗੁਇ ਦਪਟ ਕੈ ॥
 11 ਸਿਲਾਹ ਨਾਚੁਖ ਖੰਜਰੋ ਬਾਹਤ ਭਏ ਭਟ ਸਿਮਟ ਕੈ ॥
 12 ਜਿਗਰ ਪਾਰਹ ਸਾਖਤ ਆਂਹਾਂ ਲੜੋI ਹਠਕਰ ਕਪਟ ਕੈ ॥੯॥੧੯੮॥੨੦੮੦॥
 13 ਚੁ ਚਸਮਹਜਾਰੀ ਖੂਨ ਸੁਦ ਤਨ ਜਖਮਕਾਰੀ ਭਯੋ ਸਬ ॥
 14 ਸਮਸ਼ੀਰ ਦੋ ਦਸਤੀ ਜਦੰਦ ਬੇਬਾਕ ਹੋ ਹੋ ਸੁਭਤ ਤਬ ॥

੧. ਫਾਤੀਆ ਦੀਆਂ ਸੰਜੋਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੁੱਧ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ (ਵਾਂਗੂ) ਲਹੂ ਭਕ ਭਕ ਕਰ ਕੇ ਚਲਿਆ। ੨. ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਟੱਟੇ ਟੱਟੇ ਹੋ ਗਏ (ਜਿਹੜੇ ਕਿ) ਛੋਟੀ ਹੀ ਭਭਕ ਮਾਰ ਚੜੇ। ੩. ਤੀਰਾਂ (ਸਿਨਾਨਹ) ਦੇ ਜਖਮਾਂ ਨਾਲ ਉੱਤੋਂਤੀ ਅਗੇ ਵਧ ਕੇ ਮੁਹਲਤ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ੪. ਬੱਕ ਕੇ (ਹੱਥਕ ਕੇ), ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿਗਦੇ, ਬਹੁਤੀਆਂ ਚੋਟਾਂ ਖਾ ਕੇ ਅਤੇ ਕੱਟ ਕੇ। ੫. ਇਸ ਤਰਫੋਂ, ਉਸ ਤਰਫੋਂ ਯੋਧੇ ਆਏ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਤੀਰਾਂ ਨੇ ਜਖਮੀ ਕੀਤਾ। ੬. ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਫਾਲੀਂ ਦਿੱਤਾ ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਦਲ ਕੁੰਧਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਿਆ। ੭-੮. ਜਿਹੜੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਫ਼ਸੇ ਹੋ ਕੇ ਜੁਟ ਪਏ ਜੰਗੀ ਪੁੰਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ, (ਹਨ), ਹਾਮੂਸ ਪ੍ਰਗਿਸ ਤੇ ਇੰਤਰਸ ਚੇਗੇ ਯੋਧੇ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਆਏ। ੯. ਚਿਰ੍ਹੁ ਸਾਗਰ, ਬਾਹੂ ਅਤੇ ਮੰਗਲ ਕਰਨ ਨਾਮੀ ਯੋਧੇ ਭਪਟ ਮਾਰਕੇ ਆਏ। ੧੦. ਬੋਲਚਾਲ ਵਿੱਚ ਹੀ (ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ) ਭਾਟਕੇ ਬੁਰੇ ਵਾਕੜ ਬਾਹਰ ਕੀਤੇ। ੧੧. (ਸਿਲਾਹ) ਸਸਤ੍ਰ, ਤੀਰ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਇਕਠਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਚਲਾਇਆ। ੧੨. ਉਨ੍ਹਾਂ ਖ਼ਬਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਜਿਗਰ ਟੁਕੜੇ (ਟੁਕੜੇ) ਬਣ ਗਏ (ਹੋ ਗਏ) (ਪਰ ਤਾਂ-ਵੀ ਉਹ ਯੋਧੇ) ਹਨ ਅਤੇ ਕਪਟ ਕਰ ਕੇ ਲੜੇ। ੧੩. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਹੂ ਦਾ ਚਸਮਾ ਜਾਰੀ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਜਖਮੀ ਹੋਏ ਹੋਏ ਹਨ (ਭਾਵ-ਸਾਰਿਆਂ 'ਚੋਂ' ਲਹੂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ)। ੧੪. ਤਾਂ ਉੱਤਮ ਯੋਧੇ ਨਿਭਰ ਹੋ ਹੋ ਕੇ ਦੁੱਠਤੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। A ਪਾ:—ਬੀਰ ਬਾਰਾਂ।

B ਪਾ:—ਪਾਰੇ ਪਾਰੇ ਸੁਦ ਹਮੇ ਸਦ ਦਪਟ ਧਾਇ ਬਬਕ ਕੈ।

C ਪਾ:—ਜਨਾਨਹ, ਅਤੇ 'ਜਨਾਹ' ਵੀ ਹੈ।

D ਪਾ:—ਈਂਸੂਆਂ ਆਮਦ ਦਲੇਰਾਂ, ਕਰਤ ਜਖਮੀ ਸੁਭ ਸਭਨ ਸਰ, ਅਤੇ ਈਂਸੂ ਆਂਸੂ ਆਮ ਦਲੇਰਾਂਇਜਖਮੀ ਸੁਭਤ ਸਰ, ਵੀ ਹੈ।

E ਪਾ:—ਦਰਜੋਂ, ਵੀ ਹੈ।

F ਪਾ:—ਨਾਮ ਵਹ ਜੇ, ਵੀ ਹੈ।

G ਪਾ:—ਰੂਪਾਂਤਰ, ਇਨਤਰਸ, ਵੀ ਹੈ।

H ਪਾ:—ਸਖਨ,

I ਪਾ:—ਲਟੇ, ਵੀ ਹੈ।

'ਮੈਂ ਅਸਪ ਮੁਰਦੇਦ ਨਾਮਵਰ ਅਸ ਕਰਤੈ ਨਾਹਿਨ ਕਿਨੇ ਕਥ
 'ਵਜ਼ੀਰ ਆਮਦ ਜਾਇ ਜੇਗ ਲੈ ਗਯੋ ਹਾਯਲ ਸੁਭਟ ਸਥ ॥੧੦॥੧੯੯॥
 'ਤਾਬੂਤ ਅੰਦਰ ਦਖਲ ਕਰ ਭਟ-ਪਠੈ-ਦੀਨ ਜੁ ਸਾਹ ਪਹ
 'ਈਂ ਸੂ ਗਣੇਸ ਬੁਰਦੇਦ ਆਹਾਂ ਇੰਦ੍ਰ-ਸੁਤ ਬੇਵਾਨ ਮਹ
 'ਹਮਰਾਹ ਕਰਦੇਦ ਰੂਹੀਆਂ ਤਿਨ ਪਠ ਦੀਨ ਜੋ ਬਿਸਨੁ ਜਹ
 'ਜਾਂ ਦਾਦ ਫਰਜ਼ਦਾਂ ਅਜ਼ੀਜ਼ਾਂ ਹੁੰਦੇ ਮੁਰਾਰਿ ਸਹਾਯ ਤਹ ॥੧੧॥੨੦੦॥੨੦੯੨॥
 'ਦਵਾਂ ਅਸਪ ਮੈਦਾਨ ਆਮਦ ਸ਼ਾਤੈਨ, ਸ਼ਾਹ-ਸ਼ਾਹਾਨ ਰਿਸਬ
 'ਤਬਰ ਤੇਗ ਕਮਦ ਦਸਤਸ ਦਪਟ ਧਾਏ ਸੁਰਨ ਦਿਸ ॥
 'ਈਂ ਸੂ ਬਿਯਾਮਦ ਜੰਗਜੂ^C ਲਲਕਾਰ ਝਪਟਯੋ ਡਾਟ ਤਿਸ ॥
 'ਸਮਾਨ ਹੰਸ, ਮਰਾਲ-ਅੰਗ^D ਮੈਦਾਨ ਆਮਦ ਕਮਰ ਕਸ ॥੧੨॥੨੦੧॥੨੦੯੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਤਜਲੰਗੀ ਰੇਖਤਾ ॥

'ਸੁਸਤਿ-ਸਾਗਰ^E ਨਿਸਰ ਦਲ ਹਯ ਦਪਟ ਆਯੋ ਜੰਗ-ਜੁਸਤ ॥
 'ਬੰਦੂਕ, ਸਿਪਰ, ਸਮਸ਼ਿਰ-ਲੈ ਭਟ ਸਮਰ ਦੂਕੇ ਸਮਰ-ਚੁਸਤ ॥

੧. ਪ੍ਰਸਿੱਧ (ਯੋਧੇ) ਸਮੇਤ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਮਰ ਗਏ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ—ਕਦੇ ਨਹੀਂ (ਜੰਗ) ਕੀਤਾ ।
 ੨. ਮੰਤ੍ਰੀ-ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਯਾ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜ਼ਖਮੀ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ (ਪਿਛਾਂਹ ਇਲਾਜ ਵਾਸਤੇ) ਲੈ ਗਯਾ ।
 ੩. (ਤਾਬੂਤ) ਸੰਦੂਕ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਸਾਹ (ਵੀਰਜਨਾਦ) ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ੪. ਇਸ ਪਾਸੇ-ਗਣੇਸ਼ ਜੀ-ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਮਾਨ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ੫. ਉਸ (ਗਣੇਸ) ਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਿਥੇ
 ਵਿਸਨੁ ਜੀ ਸਨ (ਓਥੇ) ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ । ੬. (ਨਾਲ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ? ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ) ਪਿਆਰੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਨੇ ਜਾਨ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਹੈ
 ਹੇ ਮੁਰਾਰਿ ! ਸਹਾਯਕ ਹੋਵੋ ? ੭. ਸ਼ਾਤੈਨ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਾਨ ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੌੜਾ ਕੇ ਯੁੱਧ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਆਏ ।
 ੮. ਤਬਰ, ਤੇਗਾਂ ਅਤੇ ਫਾਹੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਂ ਹੱਥਾਂ 'ਚ (ਸਨ) (ਉਹ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਲ ਡਾਟ-ਕੇ ਦੌੜੇ । ੯. ਇਸ ਪਾਸੇ-
 ਲੜਾਕੇ (ਯੋਧੇ) ਆਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਡਾਟ-ਕੇ ਤੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ (ਝਪਟਯੋ) ਚੰਬੜ ਗਏ । ੧੦. ਸਮਾਨਹੰਸ ਅਤੇ ਮਰਾਲ ਅੰਗ
 (ਇਹ ਦੋ ਯੋਧੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਲੋਂ) ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਮੈਦਾਨੇ (ਜੰਗ) ਵਿੱਚ ਆਏ । ੧੧. ਸੋਹਣਾ (ਯੋਧਾ) ਸੂਤਿ ਸਾਗਰ, ਜੰਗਜੂ ਫੌਜ
 ਤੋਂ ਨਿਕਲ, ਘੋੜੇ ਨੂੰ (ਦਪਟ) ਦੌੜਾ ਕੇ ਆਇਆ । ੧੨ ਬੰਦੂਕ, ਢਾਲ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਲੈਕੇ ਚਾਲਾਕ ਜੰਗੀ ਯੋਧੇ
 ਜੰਗ ਨੂੰ ਢੁਕੇ ।

A ਪਾ:—ਹਾਹਾ, ਵੀ ਹੈ ।

B ਪਾ:—ਸ਼ਾਤੈਨ ਪਸਾ ਸਾਸਾਨ ਰਿਸ, ਵੀ ਹੈ ।

C ਪਾ:—ਈਸੂ ਆਮਦ ਜੰਗ ਆਏ, ਅਤੇ 'ਈਸੂ ਬਿਯਾਮਦ ਜੰਗ ਜੋਏਆਂ, ਵੀ ਹੈ ।

D ਪਿਛੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਦਿਆਂ ਨਾਮਾਂ ਵਿੱਚ "ਮਰਾਲ ਅੰਗ", ਕਿਸੇ ਨਾਮ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹੰਸ ਅਥਵਾ ਮਰਾਲ ਸ਼ਬਦ ਵਾਲੇ ਨਾਮ ਪੰਜ ਹਨ । ਏਥੇ ਅੰਗ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ, ਕਾਯ, ਹੈ । ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਬਰਗ' ਹੈ—ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ-ਮਰਾਲ ਕਾਯ ਨਾਮ ਵਾਲੇ (ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ) ਯੋਧੇ ਤੋਂ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੌਧੀ (ਹੰਸਕਵਨ, ਹੰਸਕ੍ਰੀਵ, ਮਰਾਲ ਅੰਜਨ ਅਤੇ ਹੰਸ ਪੁਸ਼) ਤੋਂ ਨਹੀਂ ।

E ਪਾ:—ਸੁਸਾਤ ਸਾਗਰ ।

'ਦੂਸ੍ਰ ਚਲਤੁ ਆਯੁਪ ਸਪਾ-ਸਪਾ A ਨਹਿ ਦੀਨ ਕਥਹੀ ਸਮਰਪੁਸਤ ॥
 'ਗੰਗਾ ਕ੍ਰਮਾਮਤਿ ਪ੍ਰਲਯ ਪਲਟਯੋ ਹਾ ਹੂ ਮਚੀ ਗ੍ਰੁਲਾਨ ਰੁਸਤ ॥੧੩॥੨੦੨॥੨੦੮੪॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਦਖਣੀ ॥

ਕਰਤ-ਬਰਖਾ ਸਸਤ੍ਰ ਪੁੰਜਨ^੧ ਢਰਤ^੨ ਸ੍ਰੋਣਤ^੩ ਭਭਕ ਤਨ ॥
 'ਨਹਿ-ਹਟਤ-ਹਾਠੀ-ਰਨ-ਹਠੇ, 'ਬਹੁ-ਬਿਨ-ਸਹੇ ਸਹ-ਆਯੁਪਨ^੪
 ਝੜ-ਗਏ ਬਖਤਰ-ਖੂਦ-ਤਨ^੫, ਟਟ-ਗਏ ਜਿਰਹ^੬ ਸਿਲਾਹ-ਸਨ^੭ ॥
 'ਫੁਟ-ਗਏ-ਅੰਗਨ^੮ ਅੰਗ-ਬਿਧਗੇ, ਨਹਿ-ਤਦਪਿ-ਛਾਡਤ-ਸੁਭਟ-ਰਨ ॥੧੪॥੨੦੩॥੨੦੮੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਦਖਣੀ ॥

ਭੁਇੰ-ਗਿਰੇ-ਮੁਰਛਿਤ-ਹੋਇ-ਰਨ, ਨਹਿ-ਰਹ ਜੁ ਸੁਧਿ-ਹਵਾਸ-ਤਨ^{੧੨} ॥
 ਲੇ ਗਏ ਘਾਲ ਵਿਮਾਨ ਦੰ-ਸੂ, 'ਚਮੂ-ਨਿਜਿ-ਨਿਜ-ਆਯੁਪ ॥
 ਭਟ-ਨਿਸਰ ਆਏ ਦੋ-ਤਰਫਿ^D ਅਬ-ਕਹੋ-ਤਿਨ-ਕੋ-ਨਾਮ-ਗਨ ॥
 ਤੁਮ ਸੁਨਹੁ ਸੱਜਨ ! ਪ੍ਰੇਮ-ਕਰ, ਜੇ ਨਿਸਰ ਆਏ ਭੂਪ^{੧੩} ਰਨ ॥੧੫॥੨੦੪॥੨੦੮੬॥
 ਬਲਿਆਸ, ਮਨਸੂਖੋ, ਅਲੀਂਜਰ, ਅਲਫੈਨ, ਜਾਹਾ-ਤ੍ਰਿਯੋ-ਸੁਭਟ^E
 ਦ੍ਰੁਪ-ਮਥਨ, ਹੰਸ-ਗਵਨ^F ਸਤ੍ਰਾਜਿਤ, ਉਛਾਹੂ ਰਨ-ਦਪਟ^{੧੪} ॥
 'ਭਿਰੇ ਕੁਸਤੀ-ਦਾਵ ਦਾਨੋ, 'ਦੇਵ-ਚਿਤ੍ਰ-ਬਰੁਨ-ਲਪਟ ॥
 ਕਰਤ-ਦਾਂਵ ਪ੍ਰਹਾਰ-ਮੁਸੂਨ^{੧੫}, ਭਾਂਤਿ-ਨਾਨਾ ਸਮਰ-ਜੁੱਟ ॥੧੬॥੨੦੫॥੨੦੮੭॥

੧. (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਯੋਧਿਆ) ਕਦੇ ਵੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਪਿਠ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਦਬਾ ਦਬ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਚਲੇ । ੨. ਕਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ? ਕ੍ਰਮਾਮਤਿ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਲਯ ਪਲਟ ਆਈ ਹੈ, ਦੋਤਾਂ ਵਿੱਚ (ਪਹਿਲੋਂ) ਉਗੀ ਹੋਈ, ਹਾਹੂ ਮਚੀ । ੩. ਸਮਦਾਜ ਦੀ । ੪. ਝਰਦਾ (ਫਿੱਗਦਾ) ਹੈ । ੫. ਲਹੂ । ੬-੭. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਰੁਕੇ ਹੋਏ ਹਠੀਲ (ਯਥੇ) ਮੁੜਦੇ ਨਹੀਂ । ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਘਾਵ ਸਹਾਰਦੇ ਹਨ । ੮. ਸਰੀਰ ਦੀਆਂ ਸੰਜੋਆਂ ਅਤੇ (ਖੂਦ) ਟੋਪ । ੯. ਸੰਜੋਆਂ । ੧੦. ਹਥਯਾਰਾਂ ਸਮੇਤ । ੧੧. ਅੰਗ ਪ੍ਰਤੱਯੋਗ ਫੁਟ ਗਏ ਅਤੇ ਵਿੰਨੇ ਗਏ । ੧੨. ਜਿਸਮ ਦਾ ਹੱਸੋ-ਹਵਾਸ । ੧੩. ਸਰਬ ਪਾਸਤੋਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਫੌਜ ਵਿੱਚ । ੧੪. ਰਾਜੇ । ੧੫. ਦੋਤ ਕੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ । ੧੬-੧੭. ਚਿਤ੍ਰ ਵਰੁਨ ਦੇਵ (ਯਥੇ) ਨਾਲ—ਦੋਤ ਚੰਬੜ ਕੇ ਮੱਲ ਯੁੱਧ ਲੜੇ । ੧੮ ਮੁੱਕੀਆਂ ਦੇ ਵਾਰ ।

A ਏਥੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ਼ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿੱਚ "ਸਪਾ" ਪਦ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸਪਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਹਿ, ਹੈ ।

B ਪਾ:—ਬਹੁ ਬਿਨ ਸਹੇ ਸਹਿ ਅਸਿਯੋਧਨ, ਵੀ ਹੈ ।

C ਪਾ:—ਫਟ ਗਇਓ ਅੰਗਨ, ਅਤੇ ਛੁਟ ਗਯੋ ਅੰਗਨ, ਵੀ ਹੈ । D ਪਾ:—ਦੋ ਤਰਲ, ਵੀ ਹੈ ।

E ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਪਾਠ ਤੋਂ ਭਾਸਕ ਪ੍ਰਤੀਤ ਅਰਥ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜਾਹ' ਨਾਮ ਦਾ (ਤ੍ਰਿਯੋ) ਤੀਜਾ ਯੋਧਾ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਿਛਲੀ ਗਿਣਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਏਥੇ ਜਾਹ, ਨਾਮ ਪੰਜਵੀਂ ਥਾਂ ਆਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਵੀ ਸਮੀਚੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

F ਪਾ:—ਹੰਸ ਗਉਨ, ਅਤੇ ਜਾਹ—ਤ੍ਰਿਯੋ—ਭਟ, ਵੀ ਹੈ ।

ਚਾਰ-ਜਾਮਹ^੧ ਭਯੋ ਕੁਸ਼ਤੀ, ਤਿਰੇ ਹਾਕ^੨ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ॥
 *ਗਹਿ-ਕਮਰ-ਬੰਦ-ਦਾਲ-ਲੀਨੂੰ^੩ ਪਟਕ-ਭੂਮਿ-ਪਛਾਰ-ਕਰ^੪ ॥
 *ਉਰ-ਦੀਨਿ-ਤੀਡਨਿ-ਮੇਲ-ਜਮਧਰ,^੫ ਭੇ-ਜਖਮਕਾਰੀ-ਪਾਰ-ਪਰ ॥
 ਸੁਰਹਨ-ਨੁ-ਨਿਸਚਰ-ਦੇ ਸੁਭਟ^੬ ਤੋ-ਹਨ-ਜੋ-ਅਸੁਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ॥੧੭॥੨੦੬॥
 *ਤਾਬੁਤ-ਧਰ-ਬੇਵਾਨ ਪਠ ਜੋ^੭ ਅਸੁਰ-ਨਾਯਕ-ਬਿਸਨੁ-ਜਹ
 ਭਟ^੮ ਜੂਝਗੇ^੯ ਕਰ ਸਮਰ^{੧੦} ਦਾਰੁਨ^{੧੧}, ਪਠ ਜੋ-ਬਾਸਵ-ਅਰਜਿ-ਕਹ ॥
 ਲੈ-ਗਯੋ ਦੂਤ^{੧੨} ਬਿਵਾਨ, ਬਾਸਵ-ਤਨ-ਮ੍ਰਿਤਕ^{੧੩} ਬਿਸਨੁ-ਜਹ ॥
 ਸਭਿ ਕਹੀ ਬਿਥਾ^{੧੪} ਦੇਵ ਤਨ, ਜਿਮ^{੧੫} ਭ ਜੋ ਤੁੰਮਲ^{੧੬} ਜੁਧ ਤਹ ॥੧੮॥੨੦੭॥੨੦੮੯॥
 ਪ੍ਰਭੁ ਦੀਨੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਮੇਲ^{੧੭} ਮੁਖ, ਸਭਿ ਜਗੈ ਬਾਸਵ-ਤਨ-ਜ^{੧੮} ਭਟ ॥
 ਕਰ ਜੋਰ ਮਾਥ-ਨਿਵਾਯ-ਪ੍ਰਭੁ-ਕੋ, ਚਲ-ਨੁ ਬਲਕਰ^{੧੯} ਸਮਰ ਤਟ^{੨੦} ॥
 ਪ੍ਰਭੁ ਦੀਨਿ ਪ੍ਰਤਿਨਾ^{੨੧} ਨਛਤ੍ਰ-ਗਨ^{੨੨} ਬਹੁ-ਸੈਨ ਦਾਰੁਨ ਸਘਨ-ਗਟ^{੨੩} ॥
 ਨੋਗ੍ਰਹਿ, ਦ੍ਰਾਦਸ-ਰਾਸਿ^{੨੪} ਆਦਿਕ, ਗਨ-ਅਨਿਕ ਦੇਵਨ-ਕਟਕ-ਸਟ ॥੧੯॥੨੦੮॥੨੦੯॥
 *ਚਲੀ-ਚਤੁਰੰਗਨ-ਚਮੂ,^{੨੫} ਪ੍ਰਭੁ-ਕਹ ਜੋ-ਕੀਜੋ-ਤ੍ਰਾਸ-ਜਿਨ ॥
 ਸੰਗ੍ਰਾਮ^{੨੬} ਦਾਰੁਨ^{੨੭} ਮਚੋ-ਬਲਿ-ਕਰ^{੨੮}, ਹਨੋ^{੨੯} ਚੁਨਿ-ਚੁਨਿ ਅਸੁਰ ਖਲ^{੩੦} ॥
 ਕਹੋ ਬਾਸਵ^{੩੧} ਜਾਇ ਕੈ, ਨਹਿ ਤ੍ਰਾਸ^{੩੨} ਮਾਨੋ-ਅਸੁਰ-ਗਨ^{੩੩} B
 ਯਕਬਾਰ ਧਾਯ-ਪਰੇ^{੩੪} ਚਹੂੰ-ਦਿਸ, ਹਨੇ-ਖਲ-ਦਲ-ਆਯੁਧਨ^{੩੫} ॥੨੦॥੨੦੯॥੧੦੯੧॥
 ਸੰਗ-ਦਿਯ ਪੈਤਾਲੀ-ਪਦਮ, ਸੁਰ-ਕਟਕ^{੩੬} ਦਾਰੁਨ ਨਛਤ੍ਰ^{੩੭} ਗਨ^{੩੮}

੧. ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਤੱਕ । ੨. ਵਿਗਾਰ । ੩-੪. ਲੱਕ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਤਸਮਾ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਚੁਫਾੜ ਕਰਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਟਕਾ ਦਿੱਤਾ । ੫. ਛਾਤੀ ਵਿੱਚ ਤਿਖੀ ਕਟਾਰ ਧਸਾ ਦਿੱਤੀ । ੬. (ਜਿਸ ਨਾਲ) ਡਾਫੀ ਘਾਵ ਹੋਏ ਅਤੇ (ਸਰੀਰ ਤੋਂ) ਪਾਰ ਹੋ ਗਈ । ੭. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਦੈਤਾਂ ਦੇ ਦੋ ਯੋਧੇ ਮਾਰੇ । ੮. (ਅਤੇ) ਦੈਤਾਂ ਨੇ ਵਿਗਾਰ ਕੇ (ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ) ਤਿੰਨ (ਯੋਧੇ) ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ । ੯-੧੦. (ਦੈਤਾਂ ਨੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ) ਸੰਦੂਕ ਵਿੱਚ ਰਖ ਕੇ ਜਿਥੇ ਵੀਰਜਨਾਦ ਸੀ—ਓਥੇ ਭੇਜਿਆ ਅਤੇ (ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ) ਵਿਮਾਨ ਵਿੱਚ ਰਖਕੇ ਜਿਥੇ ਵਿਸ਼ਨੁ ਸੀ—ਓਥੇ ਭੇਜਿਆ । ੧੧. ਯੋਧੇ । ੧੨. ਮਰ ਗਏ । ੧੩. ਯੁੱਧ । ੧੪. ਭਯਾਨਕ । ੧੫. (ਇਹ) ਬਿਨਾ ਕਹਿ ਕੇ-ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਭੇਜਿਆ । ੧੬. ਸੇਵਕ । ੧੭. ਮਰੇ ਹੋਏ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਦਾ । ੧੮. ਹਾਲਤ । ੧੯. ਭਾਗੀ । ੨੦. ਪਾ । ੨੧. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ । ੨੨. ਤਾਰਕ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੨੩. ਕੰਢੇ । ੨੪. ਫੌਜ । ੨੫. ਸਤਾਈ ਨਛਤ੍ਰ, ਸਮੂਹ ਤਾਰੇ । ੨੬. ਗਾਜ਼ੀ ਗੱਭਕ ਇਕਤ੍ਰ ਹੋਈ ਹੋਈ । ੨੭. ਬਾਰਾਂ ਰਾਸੀਆਂ, ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ । ੨੮. ਅਨੇਕਾਂ ਗਣ—ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨਾਲ । ੨੯. ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਫੌਜ ਚਲੀ । ੩੦. ਵਿਸ਼ਨੁ ਨੇ ਕਹਿਆ, ਡਰ, ਨਾਂ ਕਰਨਾ । ੩੧. ਯੁੱਧ । ੩੨. ਭਯਾਨਕ । ੩੩. ਤਾਰਕ ਨਾਲ ਲੜੇ ? ੩੪. ਮਾਰੇ । ੩੫. ਮੁਰਖ । ੩੬. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ । ੩੭. ਡਰ । ੩੮. ਸਮੂਹ ਦੈਤਾਂ ਦਾ । ੩੯. ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਦਲ ਨੂੰ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਮਾਰਨ । ੪੦. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ । ੪੧. ਤਾਰੇ । ੪੨. ਸਮੂਹ ।

A ਪਾ:—'ਜਿਮ' ਦੀ ਥਾਂ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ 'ਜਹਿ' ਵੀ ਹੈ । B ਪਾ:—ਕੀਜੋ ਅਸੁਰ ਗਨ ।

ਜੇ ਕਹਿੰ ਤਿਨ-ਕੇ-ਨਾਮ ਬਰਗਾ, ਤੋ-ਬਦੇ-ਦੇਕ-ਗ੍ਰੰਥ-ਰਨਾ ॥
 ਪਰਿਵਾਰ ਗੇਤ੍ਰ ਅਨੇਕ-ਹੈ ਕਈ-ਰਾਸਿ, ਬਰਗ ਅਪਾਰ ਮਨ ॥
 ਜਗ ਬਿਦਿਤ ਜਾਨਤ ਲੋਗ ਸਭਿ ਬੀਚਾਰਿ-ਜੋਤਿਸ-ਪ੍ਰਗਟ ਭਨ ॥੨੧॥੨੧੦॥੨੦੬੨॥
 ਮਾਲਕੋਸ ਦਖਣੀ ॥

ਜੇ ਪ੍ਰਗਟ-ਨਾਹਿਨ-ਜਗਤ-ਮਹਿ, ਸੋਭ ਕਹੇ ਸੁਕ੍ਰਾਰਾ^੫ ਗਨ ॥
 ਜੋ-ਕਹਿਯੋ ਤਿਨ-ਕੇ-ਨਾਮ, ਬਰਗ, ਤੋ-ਬਦੇ ਦੇਕੇ-ਗ੍ਰੰਥ-ਬਨ ॥
 ਜੋ-ਚਹਿਤ ਤਿਨ-ਕੇ-ਭੇਦ-ਕੇ, ਸੋ ਲਖੇ ਸੁਕ੍ਰਾਭਾਖ^੮ ਮਹ ॥
 ਲਹੇ-ਭੇਦ-ਸਮਸਤ ਬੁਧਿਜਨ, ਗ੍ਰੰਥ-ਜੋਤਿਸ-ਪ੍ਰਗਟ-ਤਹ^੯ ॥੨੨॥੨੧੧॥੨੦੬੩॥
 ਬਜਯੋ ਘੋਰ ਨਿਸਾਨ-ਮਾਰੂ^{੧੦}, ਪੁਲਯ-ਪਲਟਯੋ ਆਯ-ਕੇ^{੧੧} ॥
 ਅਸੁ^{੧੨}, ਗਜ, ਬਿਵਾਨ, ਸਯੋਦ^{੧੩}, ਪਾਯਨ^{੧੪}, ਚਮੂ-ਬਸੂਹ^{੧੫} ਬਨਾਯ ਕੇ ॥
 ਚਲਯੁ ਬਾਸਵਤਨਯ 'ਸੰਗ, ਬਹੁ ਘੋਰ ਦੁੰਦਿਭ^{੧੬} ਬਾਯ ਕੇ ॥
 ਚਲੀ ਪ੍ਰਤਿਨਾ^{੧੭} ਪੈਂਡ-ਛਿਤ^{੧੮}-ਬਹੁ ਚਲੀ ਨਭ-ਮਗ-ਛਾਯ ਕੈ^{੧੯} ॥੨੩॥੨੧੨॥੨੦੬੪॥
 ਮਾ: ਦਖਣੀ ॥

ਕਟਿ-ਕਸ-ਨਿਖੰਗ^{੨੦} ਕੁਵੰਡ^{੨੧}, ਚਕ੍ਰ, ਲੈ-ਸੈਫ^{੨੨}, ਸੇਲ^{੨੩}, ਛਕਾਯ-ਕੈ^{੨੪} ॥
 ਜਮਧਰ^{੨੫} ਸਿਲਾਹਨ-ਬਿਬਿਧ-ਭਾਂਤਿਨ^{੨੬} ਅੰਗ-ਅੰਗ ਛਜਾਯ-ਕੈ ॥
 ਛਕੇ ਭੂਸਨ^{੨੭} ਬਸਨ^{੨੮} ਮੰਗਲ^{੨੯} ਦਿਬਯ^{੩੦} ਬੇਖ^{੩੧} ਬਨਾਯ ਕੈ ॥
 ਖਚਿਤ^{੩੨} ਮਨਿ-ਗਨ-ਰਤਨ ਬੱਜਨ^{੩੩} ਸਿਰ-ਚਵਰ-ਛਤ੍ਰ-ਦੁਰਾਯ-ਕੈ ॥੨੪॥੨੧੩॥੨੦੬੫॥
 ਬਜਤਿ ਤਾਲ^{੩੪} ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਦੁੰਦਿਭ^{੩੫}, ਭੇਰਿ-ਦੀਹ ਦਿਵਾਯ-ਕੈ ॥
 ਗਿਰ-ਕਨਕ-ਉਤਰ-ਸੁ-ਚਮੂ-ਸੁਰਗਨ ਪੁਜਾ ਬਾਨ-ਝੁਲਾਯ ਕੈ ॥

੧. ਬਰੋਬਰਾਂ ਦਾ ਝੁੰਡ। ੨. (ਦਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਜੰਗ ਦਾ ਹੀ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਧ ਜਾਏਗਾ। ੩. ਜਾਹਰ।
 ੪. ਜਯੋਤਿਸ (ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ) ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ। ੫. ਸੁਕ੍ਰਾਰਾਜ। ੬. ਇਕ-ਇਕ। ੭. ਪੁਸਤਕ ਦਾ
 ਨਾਮ ਹੈ। ੮-੯. ਜਯੋਤਿਸ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ (ਸੁਕ੍ਰਾਭਾਸ਼ਨ) ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਸਾਰਾ ਭੇਦ ਬੁਧੀਮਾਨ-ਜਨ ਓਕੇ ਵੇਖੋ ?
 ੧੦. ਮੋਤ ਦਾ ਨਗਾਰਾ। ੧੧. ਘੋੜਾ। ੧੨. ਹਾਥੀ। ੧੩. ਰਥ। ੧੪. ਪੰਦਲ। ੧੫. ਸਮੁਦਾਜ ਸੈਨਾ। ੧੬. ਦਿੰਦ੍ਰ
 ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ। ੧੭. ਨਗਾਰਾ। ੧੮. ਫੌਜ। ੧੯. ਧਰਤੀ ਦੇ ਰਸਤੇ। ੨੦. ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਰਸਤੇ (ਛਾਯ) ਵਜਾਪ ਕੇ।
 ੨੧. ਲੰਕਾ ਨਾਲ ਫੌਜ ਖੱਸ ਥੀ। ੨੨. ਧਨੁਖ, ਕਮਾਨ। ੨੩. ਤਲਵਾਰ। ੨੪. ਬਰਛਾ। ੨੫. ਸਜਾ ਕੇ। ੨੬. ਕਟਾਰ।
 ੨੭. ਬਹੁਤ ਠਕਾ ਦੇ ਹਥਯਾਰਾਂ ਨੂੰ। ੨੮. ਗਹਿਣਾ। ੨੯. ਕਪੜਾ। ੩੦. ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ। ੩੧. ਸੁੰਝ। ੩੨. ਲਿਥਾਸ।
 ੩੩. ਸਭ ਹੋਏ। ੩੪. ਹੀਰੇ। ੩੫. ਕੰਸੀਆ। ੩੬. ਨਗਾਰਾ। ੩੭. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਸੁਮੇਰੂ ਤੇ ਉਤਰੀ।

A ਪਾ:—ਗ੍ਰੰਥ ਬਨ।

B ਪਾ:—ਤੇ।

C ਪਾ:—ਸੁਕ੍ਰਾਭਾਸ਼ਨ।

D ਪਾ:—ਸਾਯਕੈ, ਥੀ ਹੈ।

ਪਠਨੋਂ ਬਾਸਵ ਪ੍ਰੇਸਵਾ¹ ਲੈ-ਆਵ^A ਸੁਰਗਨ-ਜਾਯ-ਕੈ ॥
 'ਬਰੁਨ ਚੰਦ੍ਰ ਸਿਖਰ, ਸੁਮਤਿ^B ਲੇ-ਗਾਜੋਂ ਅਗੂਆ³ ਆਯ ਕੈ ॥੨੫॥੨੧੪॥
 ਮਿਲੇ ਬਾਸਵ ਭੇਟ² ਲੈ, ਕਰ-ਹਰਖ, ਮੋਦ-ਬਢਾਯ ਕੈ ॥
 ਕਹਿਨੁ ਆਗਜਾ⁴ ਬਿਸਨੁ-ਕੋ ਜਿਮ-ਭਰੋਂ ਬਾਸਵ-ਰਾਯ-ਧੇ
 ਸੁਤ⁵ ਲੀਨਿ ਹਿਦ੍ਯ ਲਗਾਯ ਬਾਸਵ, 'ਕਰ-ਛਹ-ਨੈਨ-ਭਰਾਯ-ਕੈ ॥
 ਕਰ-ਜੋਰ ਬਿਨਵਤ ਚਰਨ-ਪ੍ਰਭੂ-ਕੋ ਮਮ-ਸੁਤਨ-ਦੀਨਿ^C ਜਿਵਾਯ-ਕੈ ॥੨੬॥੨੧੫॥੨੦੯੭॥
 ਦਖਣੀ ਤਰਹ-ਸਾਨੀ ॥ ਉਤ ਕੋਪ-ਧਾਯ ਦਰਾਯਬਿਨ⁶ ਇੰਦ੍ਰਾਮ, ਰਕਤੰਡਕ^D, ਸਿੰਗਾਲਾ ॥
 ਮਲਬੂਸ^E ਕਿੰਗਦਰਾਯ ਜਾਹਾ^F ਕਿਸਨੋਰ ਕਾਸਲ, ਹੇਤਾਲਾ ॥
 ਨਿਸਰ^੭ ਆਏ ਫੌਜ ਤੇ, ਲਲਕਾਰ ਪੁਤ੍ਰਨ-ਦੇਵ 'ਪਾਲਾ ॥
 ਦਪਟ^੮ ਧਾਯੇ ਸਕ੍-ਸੁਤ^੯ ਭਟ 'ਕਮਲ-ਕੰਠ^{੧੦}-ਅਰੁ-ਕੇਜ ਮਾਲਾ^G ॥੨੭॥੨੧੬॥੨੦੯੮॥
 ਹੰਸ ਗ੍ਰੀਵ, ਸੁਲੋਚਨਾ, ਹਵਿਖ, ਇੰਦ੍ਰ-ਮੁਖਾ, ਰਸਾਲ^{੧੧}
 ਤਿਲਕ-ਅਮਰਾ, ਮਹਾਨ-ਭਾਰਥ, ਮਰਾਲ-ਅੰਜਨ ਬਹੁ ਉਤਾਲ^{੧੨} ॥
 ਹੰਸ ਧੁਜ, ਬਹੁ-ਕੋਪ ਧਾਯੋਂ, ਕਰ-ਧਾਰ^{੧੩} ਸਾਰੇਗ^{੧੪}, ਚਕ੍ਰ, ਨਾਲ^{੧੫} ॥
 ਯਕਯਕ-ਭਿਰੋ-ਸਮੁਹਾਯ-ਕੈ^{੧੬}, ਮਨੁ-ਕੋਪ-ਧਾਯੋ-ਪੁਲਕ-ਕਾਲ ॥੨੮॥੨੧੭॥੨੦੯੯॥

ਮਾਲਕੋਸ-ਸਾਨੀ ॥

^{੧੭} ਛੁਟਾਯੂ-ਦੁਸੂ-ਯਕਸਰ-ਸਰਾਸਿਨ-ਬਾਨ,

ਗੋਤਨ-ਮਾਰ-ਧਾਰ^{੧੮} ॥

੧. ਆਗੂ । ੨. ਵਰਣ ਚੰਦ੍ਰ, ਸਿਖਰ ਅਤੇ ਸੁਮਤਿ । ੩. ਅੱਗੋਂ । ੪. ਨਜ਼ਰਾਨਾ । ੫. ਖਸੀ । ੬. ਹੁਕਮ ।
 ੭. ਪੁਤ੍ਰ । ੮. ਸੌਹ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਕੇ । ੯. ਇਕ ਦੇਤ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੦. ਨਿਕਲ । ੧੧. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ । ੧੨. ਦੋੜ ਕੇ । ੧੩. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ । ੧੪. ਯੋਧੇ । ੧੫. ਇਕ ਦੇਵ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੬. ਇੰਦ੍ਰ ਮੁਖ ਅਤੇ ਰਸਾਲ ਮੁਖ (ਦੋਵੇਂ ਦੇਵ ਯੋਧੇ) । ੧੭. ਬਹੁਤ ਕਾਲੀ ਨਾਲ । ੧੮. ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜਕੇ । ੧੯. ਧਨਯ । ੨੦. ਬੰਦੂਕ । ੨੧. ਮਾਨੋ ਕਿ ? ਕਯਾਮਤ ਦਾ ਸਮਝ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੈ । ੨੨-੨੩. ਦੁਹਾ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਇਕੋ ਵਾਰ ਹੀ ਧਨੁਖ 'ਚੋਂ ਬਾਣ ਫੁੱਟੇ ਅਤੇ ਗਲਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਕੀਤੀ

A ਪਾ:—ਲੈ ਆਯੋਂ ।

B ਪਾ:—ਚੰਦ੍ਰ ਬਰੁਨ ਸਿਖਰ ਸੁਮਤ, ਅਤੇ 'ਬਰੁਨ ਚੰਦ੍ਰ ਸਿਖਰ ਸੁਤ, ਵੀ ਹੈ ।

C ਪਾ:—ਮਮ ਸੁਤਰਿ ਦੇਹੁ ।

D ਪਾ:—ਇੰਦ੍ਰ ਅਰਕ ਤੰਡਕ ।

E ਪਾ:—ਮਨਬੁਲ ।

F ਪਿੱਛੇ ਅੰਕ ੧੬।੨੦੫।੨੦੮੭ ਵਿੱਚ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ 'ਜਾਹਾ-ਤ੍ਰਿਯੋ-ਸੁਭਟ' ਪਾਠ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿੱਡੀ ਗਲਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ । ਅੰਕ ੨੬੪।੧੮।੨੦੬੨ ਦਾ ਸਬਦ ਵੀ 'ਤ੍ਰਿਯੋ' ਅਤੇ 'ਜਾਹਾ' ਅਤੇ 'ਜਾਹਾ' ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਅਲੰਗ ਅਲੰਗ ਨਾਮ ਹਨ । ਏਥੇ ਪਹੁੰਚ-ਕੇ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਪਿਛਲੇ ਪਾਠਾਂ ਵਿੱਚ ਕਦੀ 'ਤ੍ਰਿਯੋ ਜਾਹਾ' ਇਕ ਨਾਮ ਸਮਝਦਾ ਹੈ । ਕਦੀ ਜਾਹਾ ਤੋਂ ਜਾ ਯੋਧਾ ਹੈ—ਅਰਥ ਕਲਪ ਲੈਂਦਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਬਹੁਤ ਗਲਤੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ । ਪਰ 'ਜਾਹਾ' ਇੱਕ ਹੀ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਅਤੇ 'ਤ੍ਰਿਯੋ' ਦੂਜੇ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ।

G ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬੰਦ ਦੇ ਅੰਤਮਾਨੁਪ੍ਰਸ ਅਕਾਰ ਰਹਿਤ ਅਰਥਾਤ ਮੁਕਤਿਆਂ ਅਖਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਗੁਪਤ-ਬੀੜ ਵਿੱਚ ਕੰਨਿਆਂ ਨਾਲ ਹਨ ।

ਸਾਰ-ਸਾਰ-ਠਹਕਾ'ਜ-ਬਾਹਤ

ਕੋਪ-ਕੋਪ-ਚਲਾਵਹੀ

ਬਹੁ-ਸਸਤ੍ਰੁ,

ਹੋਕ-ਹੋਕ-ਭਿਰੋ-ਪ੍ਰਚਾਰ ॥

ਝਨਕਾਰ-ਝਰਤਿ-ਅੰਗਾਰ-ਝਰਿ ਝਰ,

ਚਮਕਾਰ-ਬਿਦੁਲ-ਘਟਾ-ਸਾਰ ॥੨੬॥੨੧੮॥੨੧੦੦॥

ਖੁਭ-ਜਾਤ-ਗੋਲਨ-ਬਾਨ-ਬਗਤੁA

ਝਰ-ਲਾਇ-ਬਾਹਤ-ਸਾਰ-ਧਾਰ ॥

ਚਿਨਗਾਰ ਠਹਿਕਤ-ਸੰਜ-ਚਿਲਤਹ,

ਝਰਤਿ-ਚਿਨਗਿਨ-ਚਮਤਕਾਰ ॥

ਨਿਸਾ ਭਾਦਵ-ਮਾਸ-ਚਮਕਤਿ,

ਪਟ ਬੀਜਨਾ-ਪੁੰਜਨ-ਸੁਧਾਰ ॥

ਕੜਕ-ਗੋਲਾ, ਬਾਨ, ਗਦਨ-ਸੱਦੇ^੧; ਬੱਜ-ਅਭੂਨ-ਗੋਣਵਾਰ^੨ ॥੩੦॥੨੧੯॥੨੧੦੧॥

ਪਾਰ-ਹੈ-ਹੈ-ਸਸਤ੍ਰੁ-ਪੁੰਜਨ,

ਬੋਧ-ਅੰਗਨ-ਸੁਭਟ-ਘਾਯ ॥

ਜਖਮਕਾਰੀ^੩ ਬ੍ਰਿਨ^੪ ਭਾਰੀ, ਭਏ ਘਾਯਲ^੫ ਸਮਰ-ਚਾਯ^੬

ਜਿਮ ਜਿਮ ਲਗੇ ਬਿਨ ਸੁਭਟ ਤਨ, ਤਿਮ ਤਿਮ ਬਦਤ-ਰਿਸ^੭ ਸਸਤ੍ਰੁਚਾਯ^੮ ॥

ਕੂਦ ਕੂਦ ਪ੍ਰਹਾਰੀ^੯ ਭਰ^{੧੦} ਰੀਝ ਰੀਝ ਆਯੁ^{੧੧} ਚਲਾਯ ॥੩੧॥੨੨੦॥੨੧੦੨॥

ਬੰਹੁ ਸ੍ਰਮਤਿ-ਭੇ^{੧੨} ਭਟ-ਲੜ ਅਯੋਧਨ^{੧੩}, ਛੀਨਿ-ਭੇ-ਤਨ ਘਾਯ-ਖਾਯ ॥

ਬਮਤ-ਸ੍ਰੈਣਤ^{੧੪} ਅੰਗ ਅੰਗਨ, ਬਲ-ਹੀਨ-ਭੇ ਭਟ ਝਰ-ਝਰਾ^{੧੫} ॥

ਸਨ-ਬਾਜਿ-ਬਖਤੁਰ-ਟੂਟਗੇ, ਧਰ-ਗਿਰੇ ਮੁਰਛਿਤ-ਬਿਕਲ-ਝਾਯ ॥

ਘਾਲ-ਪਾਲਕਿ^{੧੬} ਲੈ-ਗਯੇ, ਦੁ-ਸੁਅ-ਦੂਤਨ-ਮ੍ਰਿਤਕ-ਭਾਯ ॥੩੨॥੨੨੧॥੨੧੦੩॥

੧. ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਖੜਕਾ ਕੇ ਵਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੨. ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਅਤੇ ਵਿੰਗਾਰ (ਵਿੰਗਾਰ) ਕੇ ਲੜੇ । ੩. ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਲੇ ਅੰਗਾਰੇ ਚਮਕ ਚਮਕ ਕੇ ਝੜਦੇ ਹਨ । ੪. ਲੋਹਾ ਅਰਥਾਤ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਘਟਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰਾ ਹੈ । ੫. ਟੋਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਾਣ ਖੁਭ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੬. ਸਸਤ੍ਰੁ ਦੀ ਧਾਰ ਨੂੰ ਝੜੀ ਲਾ ਕੇ ਚਲਾਂਦੇ ਹਨ । ੭. (ਜਦੋਂ ਸਸਤ੍ਰੁ) ਸੰਜਿਆਂ ਨਾਲ ਠਹਿਕਦੇ ਹਨ (ਤਾਂ) ਰਿੰਗਾੜੇ ਅਤੇ ਚਿਣਡਾਂ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਝੜਦੀਆਂ ਹਨ । ੮-੧੦. (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਭਾਦ੍ਰੋ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਮੁਦਾਜ ਜੁਗਨੂੰ ਬਣ ਤਣ ਕੇ ਚਮਕਦੇ ਹਨ । ੧੧. (ਸਸਤ੍ਰੁ) ਦੀ ਆਵਾਜ਼ । ੧੨. (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਆਕਾਸ਼ ਵਾਲੇ ਮੇਘਾਂ ਦੀ ਬਿਜਲੀ ਹੈ । ੧੩. ਸਮੁਦਾਜ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਨੂੰ ਵਿੰਨ ਕੇ ਅਤੇ ਘਾਵ ਕਰ ਕੇ ਸਸਤ੍ਰੁ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਭਾਰੀ ਜਖਮ, ਘਾਵ । ੧੫. ਜਖਮ । ੧੬. ਜਖਮੀ । ੧੭. ਜੰਗ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀ । ੧੮. ਕ੍ਰੋਧ ਵਧਦਾ ਹੈ । ੧੯. ਸਸਤ੍ਰੁ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ । ੨੦. ਚਲਾਂਦੇ ਹਨ । ੨੧. ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ । ੨੨. ਸਸਤ੍ਰੁ । ੨੩. ਖੱਕ ਗਏ । ੨੪. ਜੰਗ ਵਿੱਚ । ੨੫. ਚੋਟਾ ਖਾ ਕੇ ਸਰੀਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਏ । ੨੬. (ਅਰਥਾਤ ਲਹੂ ਚਲਦਾ ਹੈ) । ੨੭. ਝੜ ਝੜ ਕੇ, ਚਮਤਕਾਰ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ । ੨੮. ਸਮੇਤ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸੰਜਿਆਂ ਟੁਟ ਗਈਆਂ । ੨੯. ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਵਾਂਗੂ ਮੁਰਛਿਤ ਹੋ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਡਿੱਗੇ । ੩੦. ਪਾਲਕੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ । ੩੧. ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੇ ਤੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹੁ-ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਦੂਤ...

A ਏਥੇ ਪਾਠਾਤ੍ਰੁ "ਬਖਤ੍ਰੁ" ਅਤੇ "ਬਰਖਤ" ਵੀ ਹਨ ।

B ਪਾ: ਜਖਮਕਾਰੀ ਭਏ ਘਾਯਲ, ਸਮਰ ਕਰਹੀਂ ਸੁਰਚਾਯ, ਵੀ ਹੈ । C ਪਾ:—ਸਤ੍ਰੁ ਚਾਯ ।

D ਪਾ:—ਬਹੁਤ ਸ੍ਰੈਣਤ ਅੰਗ ਅੰਗਨ ਬਲਹੀਨ ਭੋਟਤ ਝਾਝ ਝਰਾਇ, ਵੀ ਹੈ ।

E ਪਾ:—ਪਾਲਕੀ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਮਾਲਕੋਸ ਕੜਖਾ ਛੰਦ ॥ A

ਕਰਤ ਭੇ ਮਾਰB ਬਹੁ-ਭਾਂਤਿ-ਜੋਧਨ-ਤਹਾਂ, 'ਜਖਮਕਾਰੀ ਲਗੀ-ਚੋਟ-ਭਾਰੀ ॥
 'ਬਿਕਲ-ਬੇ-ਸੁੱਧਿ-ਛਿਤ-ਪਰੇ-ਮੁਰਛਿਤ-ਬਲੀ, 'ਬਹੀ-ਤੀਛਿਨ ਸ੍ਰੀ-ਜਖਮਕਾਰੀ ॥
 'ਨਹੀ-ਤਦੁਪਿ-ਹੁੱਟਯੁ-ਹਵ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਜੀਤੇ 'ਭਟਨ-ਉਠ-ਯੁ-ਬਰਤਾਯ-ਉਸਾਸ-ਮਾਰੀ ॥
 ਕਰ-ਕਰ-ਜੋਸ, 'ਧਨੁ ਪਕਰ ਟੰਕੋਰ ਦੇ ਦੈ, ਬਲ-ਕਰਤ ਨਹਿ-ਚਲਤ, ਬਲ-ਛੀਨਿ
 ਸਾਰੀ^C ॥੩੩॥੨੨॥੨੧੦੪॥

ਉਸਾਸ-ਲੈ-ਰਹਿਤ^E, ਕਰ-ਮਲਤ-ਘਾਯਲ-ਪਰੇ^F, ਨਹਿ-ਚਲਤ ਪੌਰਖ,
 'ਕਰਤੇ-ਤਾਪ-ਭਾਰੀ'^G ॥

'ਕਿਮ-ਛੁੱਟਯੁ-ਨਹਿ ਪ੍ਰਾਨ-ਬਪੁ-ਤੇ-ਜਖਮ-ਲੱਗੁ^D ਨਹਿ-ਭਲ-ਦਾਵ'ਐਸਰ-ਬਨ ਜੋ ਸਮਯ-ਸਾਰੀ'^H ॥

'ਬਹੁਰ-ਕਥ-ਮਿਲੇਗੇ-ਦਾਉ-ਐਸੋ-ਸਮਯ, ਰਨੰ-ਭਾਰਥ'^I ਨਚੈ-ਰੁਦ੍ਰ-ਕਾਰੀ'^E ॥

੧. ਜਖਮੀਆਂ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਚੋਟਾਂ ਲਗੀਆਂ। ੨. ਯੋਧੇ ਦੁਖੀ, ਬੇ-ਹੌਸ ਅਤੇ ਮੁਰਛਿਤ ਹੋਏ ਹੋਏ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ।
 ੩. ਤਿਖੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਚਲੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰੀ ਜਖਮ ਹੋ ਗਏ। ੪-੫. ਤਾਂ ਵੀ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਯੁੱਧ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨਹੀਂ
 ਰੁਕੀ, (ਮੁਰਛਾ ਵਿੱਚ ਹੀ) ਪਾਸੇ ਮਾਰਕੇ ਬਰਤਾ ਉਠਦੇ ਹਨ। ੬. ਧਨੁਖ। ੭. ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਸ ਹੋ ਗਈ। ੮. ਹਉਕੇ
 ਲੈ ਕੇ ਈ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੯. ਜਖਮੀ ਪਏ ਹੋਏ ਹੀ ਹੱਥ ਮਲਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਬਲ। ੧੧. ਭਾਰੀ ਦੁੱਖ ਕਰਦੇ ਹਨ।
 ੧੨-੧੩. ਜਖਮ ਲਗੇ ਹੋਏ, ਸ਼ਰੀਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਣ ਕਿਸੇ ਕਾਰਣ ਨਾਲ ਛੁੱਟੇ ਨਹੀਂ (ਤਾਂ ਯੋਧੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ?) ਭਲਾ ਸਮਯ
 (ਸਾਨੂੰ) ਸਾਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ। ੧੪. ਅੰਧੇ ਜਥੇ ਸਮਯ ਦਾ ਦਾਵ ਕਦੋਂ ਮਿਲੇਗਾ ? ੧੫. ਭਯਾਨਕ।
 ੧੬. ਸ਼ਿਵ ਅਤੇ ਕਾਲਿਕਾ ਨਚਦੀ ਹੈ।

A ਸ੍ਰੀ ਭਿਖਾਰੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਗਲ ਵਿੱਚ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਦੰਡਕ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਕਰਣ ਵਿੱਚ 'ਕੁਰਖੇ' ਛੰਦ ਦਾ
 ਚਿਕਰ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ? ਜਿਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਚਰਨ ੮ ਮਾਤ੍ਰਿਕ, ਦੂਜਾ ਚਰਨ ੧੨ ਮਾਤ੍ਰਿਕ, ਤੀਜਾ ਚਰਨ ੮ ਮਾਤ੍ਰਿਕ
 ਅਤੇ ਚੌਥਾ ਚਰਨ ੯ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਹੋਵੇ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ (iss) ਯਗਨ ਆਵੇ। ਇਕ ਕਲੀ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ੪੭ ਹੋਣ।
 ਉਸ ਨੂੰ "ਕਰਖਾ" ਛੰਦ ਕਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਰਖਾ, ਹੰਸਾਲ, ਦ੍ਰਿਤੀਤ ਝੂਲਨਾ, ਮਦਨਹਰ, ਉਦਧਤ, ਸੁਭਗ,
 ਬਿਜਯਾ ਅਤੇ ਹਰਿ ਪ੍ਰਿਯਾ ਦੰਡਕ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਛੰਦ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡਕ (ਦੰਡ ਕਰਤਾ) ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਬਹੁਤ ਸਮਯ
 ਤਕ ਸ੍ਰਾਸ ਨੂੰ ਸੰਭਲਣਾ' ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ :—

ਨਮੋ ਨਰ ਸਿੰਘ, ਬਲਵੰਤ ਨਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਭੂ, ਸੰਤ ਹਿਤਕਾਠ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰੋ ॥

ਬੰਭ ਤੇ ਨਿਕਸ, ਭੂ ਹਿਰਣ ਕਸ਼ਯਪ ਪਟਕ, ਝਟਕ ਦੇ ਨਖਨ, ਝਟ ਉਹ ਬਿਦਾਰੋ ॥

ਬ੍ਰਹਮ ਰੁਦ੍ਰਾਦਿ ਸਿਰਨਾਯ ਜੋਜਨ ਕਹਿਤ, ਭਕਤ ਪ੍ਰਹਲਾਦ ਨਿਜ ਗੋਦ ਲੀਨੋ ॥

ਪ੍ਰੀਤਿ ਸੇਂ ਚਾਟਿ, ਦੈ ਰਾਜ ਸੁਖ ਸਾਜ ਸਥ, ਨਰਾਯਨ ਦਾਸ ਵਰ ਅਭਯ ਦੀਨੋ ॥ (ਛੰਦ ਪ੍ਰਕਾਰ)

ਦੇਖੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰਚਨਾ ਛੰਦ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਹ ੩੭ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਦੰਡਕ ਨਿਜ ਨਾਲ
 ਪ੍ਰਕਟ ਰਚਿਆ ਹੈ। ਪੰਤ੍ਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਢੁੱਲਾਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

B ਪਾ:—ਕਰਤ ਭੀ ਮਾਰ, ਅਤੇ 'ਕਰਤ ਭੀਖਮਕਾਰ' ਵੀ ਹੈ। C ਪਾ:—ਲੈ ਛੀਨ ਸਾਰੀ।

D ਪਾ:—ਕਿਮ ਛੁੱਟਣੋ ਨਹਿ ਪ੍ਰਾਨ ਬਪੁ ਤੇ ਜਖਮ ਗਯੋ,—ਤੇਜ (ਖਮ) ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਯਾ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਣ
 ਕਿਥੋਂ ਨਹੀਂ ਛੁੱਟੇ ? (ਅ) ਪਾ:—ਕਿਮ ਛੁੱਟਣੋ ਨਹ ਪ੍ਰਾਨ ਬਪੁ ਤੇਜ ਕਿਸਗਯੋ, ਵੀ ਹੈ।

.....
ਹੈ-ਜਾਤA ਬੀਤੋ-ਸਮਯ, ਪ੍ਰਭੂ-ਦੇਹ-ਬਲ-ਭੁਜਾ, ਬਲਵੰਦ

॥੩੬

ਅਫਸੋਸ ਕਰ ਕਰ ਪ੍ਰਬਲ^੧, ਭਟ-ਔਰ-ਨਿਸਰ-ਸਮਰ-ਲਲ
ਕ੍ਰੋਧ-ਕਰ ਹਠੇ^੨, ਰਨ-ਮਚਨੁ-ਦੁਸਤਰ^੩ ਤਿਨੈ-ਨਾਮ ਗਿ
ਸ ਅਸਯੂਸ ਰਈਨਗੁ ਜੁਪਾਲC ਫਰਹਾਮD ਚਿੰਜਾ
।F ਤਨ-ਹਠਯੋ^੪ ਦਰਾਜਚਾG ਤਹਾ,ਲਲਕਾਰ ਉਮੰਡਿ-ਪ੍ਰ

॥੩੭

ਲੈ ਤੁਪਕ^੧ ਚੜਤੀ^੨ ਕਰੀ, ਰਨ ਹਤ ਜੋ^੩ ਲਲਕਾਰ ਰ
ਗਹਿ-ਸੋਲ ਜਮਧਰਾ^੪ ਬਿਸਿਖ^੫ ਮਯਨ-ਸਾਗਰ ਰਿਸ
ਸਿਪਰ-ਧਾਰਾ^੬ ਧਾਏ-ਬਲੀ ਚੜਤੀ ਕਰੀ ਮਰਾਲਅ
ਧਾਯੋਹਠੀਮਯੋਕ-ਜੋਨਿ] ਨਿਪਤਿਸਮਰ-ਚਾਈ^੭ ॥੩੮
ਗ੍ਰੀਵੰ ਨਿਸਰ-ਦਲ-ਤੇ-ਬਲੀ, ^੮ਮੰਡ ਜੋ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਸਾਹਸ
ਆਰੰਨK ਪਰ-ਪੌਤ੍ਰ-ਬਾਸਵ^੯, ^{੧੦}ਲਖੋ-ਸਮਰ-ਸਨਮੁਖ-ਜੁ
ਟ-ਮ੍ਰਿਗ-ਚੱਛੁ ਭਟ-ਕੰਜਮੁਖL, ^{੧੧}ਬਿਲਲਸਿ-ਸਰਸ-ਸ

ਫਸੋਸ ਹੈ !! ਹਾਇ ਵੇਲਾ ਬੀਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ !!! ੨. ਹੇ ਭਾਗੀ
। ਬਹੁਤ । ੫. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਅਤੇ ਦੈਤ (ਵੀਰਜਨਾਦ) ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ
ਤ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੯. ਜੰਗ 'ਚ ਹੁਕਿਆ । ੧੦. ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਯਾ
॥ ੧੪. ਇਕ ਦੋਵ ਯੋਧੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੫. ਬਰਛੀ । ੧੬. ਕਟਾਰ
। ੨੦. ਢਾਲਾਂ ਨੂੰ ਫੜਕੇ । ੨੧. ਉੱਤਮ ਲਿਬਾਸ ਵਾਲਾ (ਕੋੜਾ ਸੁਭਾ
੨੪. ਹੋਸਲਾ ਵਧਾ ਕੇ ਜੰਗ ਆਰੰਭਿਆ । ੨੫. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਪੜੋਤ੍ਰ
੨੮. ਸ਼ੇਰਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਵਾਲੀ ਧਜਾਂ ਵਾਲੇ ਯੋਧੇ, ਹਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਨੇਤ੍ਰਾਂ
ਤੇ ਹੋਏ ਉਤਸਾਹ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਪੁੱਤ੍ਰ, ਸਿੰਘ ਧੁਜ ਨਾਮ ਵਾਲਾ ਉੱਥੇ
ਬਿਲਲ ਨਾਮੇ ਯੋਧਾ, ਸਸਿ ਸਰਸ ਨਾਮੇ ਯੋਧਾ (ਜਿਹੜੇ) ਉਤਸਾਹ ਵ

B ਪਾ:—ਬਲਵੰਤਕਾਰੀ, ਵੀ ਹੈ । C ਪਾ:—ਗੁਲਪਾਲ ।
ਮ ਅੰਕ ੩੫।੨੨੪ ਦੀ ਚੋਥੀ ਪੰਕਤੀ ਅਤੇ ਅੰਕ ੩੬।੨੨੫।੨
ਤੋਂ ਪੜਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਦੋ ਯੋਧੇ ਹਨ । ੫
ਵੀ ਹੈ । F ਪਾ: ਫਰਹਾਮ । G ਅੰਕ ੨੬੪।੧

H ਦੈਤ ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਵਿੱਚ 'ਫਰਹੂਨ' ਨਾਮ ਅੰਕ ੨੬
ਹੂਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ । I ਪਾ:—ਨਿਸਰ

J ਪਾ:—ਮਯੋਕ ਜੋਨੀ, ਅਤੇ 'ਮਯੋਕ ਜੋਨੇ, ਵੀ ਹੈ ।
। ਨੂੰ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰੇ ਯਾ ਪੜੋਤ੍ਰੇ ਮੰਨ ਲਈਏ ਤਾਂ ਕਾਰਜ ਸਰ ਜਾਂ
ਨਹੀਂ ਆਏ ਅਤੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਨਾਮ ਹੀ ਰਖਣ ਨਾਲ ਲਵੇਤਾ ਠੀ
ਕੰਜਪਾਲ' ਤੇ 'ਕਮਲਕੰਠ' ਨਾਮ ਦੇ ਯੋਧੇ ਹਨ ਪੁੱਤ੍ਰ ਕੰਜਮੁਖ ਨਾਮੇ
.....

ਜੁਟੇ-ਹਠ-ਰਨ-ਬੀਰ-ਰਨ-ਧੀਰ-ਸੂਰੇ-ਤਹਾਂ, ਬਜ ਜੋ-ਧੁਨਿ-ਘੋਰ-ਦੁੰਦਭਿ-ਸਹਨਾਈ ॥
 ॥੩੭॥੨੨੬॥੨੧੦੮॥

ਗਹਿ ਤੁਪਕ^੧, ਪਿਸੂਲ^੨, ਨਾਚੁਖ^੩-ਜੁਟੇ, ਲਏ-ਤੇਗ ਜਮਧਰ-ਜਬਰ^੪, ਪਰਸ-ਭਾਗੀ^੫ ॥
 ਗੁਲੇਲ, ਗੋਫਨ, ਅਨੀ^੬-ਗੁਰਜ, ਭਾਲਾ^੭, ਤਬਰ^੮, ਸੈਫ, ਸਾਰੰਗ^੯, ਸਹਿਬੀ-ਦੁਧਾਰੀ^{੧੦} ॥
^{੧੧}ਚਦੇ-ਭਟ-ਚਪਲ-ਮਰਕਬ-ਸਰਸ-ਦਲ, ਦੁਲਦੁਲ-ਸਪੰਡਿ^{੧੨}, ਕੱਛੀ-ਤੁਖਾਰੀ^{੧੩} ॥
 ਸ ਸੰਦਨ^{੧੪}, ਬੇਵਾਨ, ਉਸਟ੍ਰ^{੧੫} A ਗਜ-ਮੱਤ^{੧੬} ਚਦ, ਭਏ-ਸਨ ਮੁਖਸਮਰ^{੧੭} ਕੋਪ-ਕਾਰੀ^{੧੮} ॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਚਰਪਦ ॥
 ਬਾਹਤ-ਭਏ ਪਰਸਪਰ^{੧੯} ਸਸਤੁਨ ਜੁੱਟੇ-ਕੋਪ ਛਾਡੁ-ਬਹੁ-ਅਸਤੁਨ ॥
 ਮਚੇਦੁਹੂੰ-ਦਿਸਸੁਰਾਸੁਰ-ਪੁਤ੍ਨ^{੨੦} ॥^{੨੧}ਭੂਸਨ-ਬਸਨ-ਛਕੇ-ਦਿਬਜ-ਬਸਤੁਨ ॥੩੯॥੨੨੮॥੨੧੧੦॥
 ਏਕ-ਏਕ^{੨੨} ਭਟ ਜੁਟੇ-ਪਰਸਪਰ ॥ ਸਨਮੁਖ ਸਮਰ ਭਿੜੇ ਭਟ-ਬਲ-ਕਰ ॥
 ਕੋਪ-ਕੋਪ ਬਾਹਤ ਆਯੁਧ^{੨੩} ਬਰ^{੨੪} ॥ ਪੰਛੀ, ਪਰੀ, ਦੁਧਾਰੀ-ਪੈਨੀ^{੨੫}, ਸਰਾ ॥੪੦॥੨੨੯॥੨੧੧੧॥
 ਰੀਝ ਰੀਝ ਭਟ ਜੁਟੇ B ਅਯੋਧਨ ^{੨੬}ਖੀਝ-ਖੀਝ ਰਨ-ਮੰਡੋਝੇ-ਘਟਾ-ਘਨ ॥
 ਬੂਮ-ਬੂਮ^{੨੭} ਬਾਹਤ ਸਰ ^{੨੮}ਪੁੰਜਨ ॥ ਰੋਕ-ਲੇਤ-ਆਵਤ C ਸਰ-ਤੀਛਨ ॥੪੧॥੨੩੦॥੨੧੧੨॥
 ਹਾਂਕ-ਹਾਂਕ^{੨੯} ਬਾਹਤ-ਹਥਯਾਰਾ ॥ ਰੋਕ-ਰੋਕ ਭਟ-ਲੇਵਤ ਢਾਰਾ^{੩੦} ॥
^{੩੧}ਗਹਿ-ਗਹਿ-ਸੇਲ-ਪ੍ਰਹਾਰ-ਕਰਾਹੀ ॥ ^{੩੨}ਬੇਧ-ਬੇਧ-ਭਟਪਾਰ-ਪਰਾਹੀ ॥੪੨॥੨੩੧॥੨੧੧੩॥
 ਖੀਚ-ਖੀਚ-ਤੇਗਨ ਭਟ-ਦੂਕੇ ॥ ਮਾਰਹੁ-ਮਾਰ ਅਯੋਧਨ^{੩੩} ਕੂਕੇ ॥
^{੩੪}ਕਰੜੇ-ਹਾਥ-ਧੋਪਨ-ਸੰਗ੍ਰਾਮਾ ॥ ^{੩੫}ਨਿਖਤਿ-ਗਿਰ-ਚੜ ਦੇਵਨ-ਬਾਮਾ ॥੪੩॥੨੩੨॥੨੧੧੪॥
 ਧਨਜ-ਧਨਜ-ਭਾਖੇ ਅੱਛਰ-ਗਨ^{੩੬} ॥ ਲੈ-ਬਿਵਾਨ-ਪਹੁੰਚੀ-ਰਨ-ਪੁੰਜਨ^{੩੭}
 ਸਨਮੁਖਸਮਰ ਜੂਝਰੈ^{੩੮} ਜੋ-ਭਟ ॥ ਘਾਲ ^{੩੯}ਬਿਵਾਨ ਲੇ-ਹਗੀ ਚਟਪਟਾ ॥੪੪॥੨੩੩॥੨੧੧੫॥

੧. ਭਯਾਨਕ । ੨. ਨਗਾਰਾ । ੩. ਵਡੀ ਤੁਰਹੀ । ੪. ਬੰਦੂਕ । ੫. ਪਸਤੋਲ । ੬. ਛੋਟਾ ਨੇਜ਼ਾ । ੭. ਵਡੀ ਕਟਾਰ । ੮. ਵਡੇ ਕੁਹਾੜੇ । ੯. ਤੀਰ, ਬਾਣ । ੧੦. ਬਰਛੀ । ੧੧. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਹਾੜਾ । ੧੨. ਕਮਾਨ । ੧੩. ਦੁਧਾਰੀ ਬਰਛੀ । ੧੪. ਬਰਬਰ ਦੇ ਚਾਲਾਕ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਸਮੂਹ ਯੋਧੇ ਚੜ੍ਹੇ । ੧੫. ਉੱਡ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖੱਬਰਾਂ । ੧੬. ਕੱਛ ਦੇਸ ਦੇ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ । ੧੭. ਰਥ । ੧੮. ਉਠ । ੧੯. ਮਸਤ ਹਾਥੀ । ੨੦. ਯੁੱਧ । ੨੧. ਕੁੰਧ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ । ੨੨. ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ । ੨੩. ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੇਵਤਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ । ੨੪. ਗਾਣੇ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ (ਆਦਿਕ) ਸੁੰਦਰ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਹੋਏ । ੨੫. ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ । ੨੬. ਸ਼ਸਤ੍ਰ । ੨੭. ਸੁੰਸ਼ਟ । ੨੮. ਤਿੱਕੀ । ੨੯. ਇਕ ਰਸ ਇਕੱਠ ਕਰ ਕੇ, ਚਿਪ ਚਿਪ ਕੇ ਯੁੱਧ ਕੀਤਾ । ੩੦. ਲਿਫ-ਲਿਫ-ਕੇ, ਮਸਤ ਹੋ ਹੋ ਕੇ । ੩੧. ਸਮਦਾਜ਼ ਨੂੰ । ੩੨. ਵੰਗਾਰ ਵੰਗਾਰਕੇ । ੩੩. ਢਾਲਾਂ ਤੇ । ੩੪-੩੫. ਬਰਛੇ ਫੜ ਫੜ ਵਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਬਰਛੇ) ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿੰਨ ਵਿੰਨਕੇ ਪਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੩੬. ਯੁੱਧ । ੩੭. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਪੈ ਕੇ ਜੰਗ ਦਾ (ਪੁਨ) ਨਿਸਚਯ ਕਰ ਲਿਆ । ੩੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪਹਾੜ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ । ੩੯. ਸਮੁਦਾਜ ਅਪਸਰਾ । ੪੦. ਸਮੂਹ । ੪੧. ਮਰਨਗੇ । ੪੨. ਧਰ ।

A ਘਾ:—ਉਸਟ੍ਰ । B ਘਾ:—ਜੁੜੇ । C ਘਾ:—ਆਹਵ, ਵੀ ਹੈ ।

ਸਮਰ-ਸੁਖੇਬਰ-ਬਰਹੈ-ਭੂਪਨਿ ॥ ਖਟਤਿ-ਹੋਡ-ਆਪਨਿ-ਮਹਿ-ਜੂਪਨਿ ॥
 ਜੁਗਨਿ-ਆਨ-ਫਿਰੀ ਚਹੁ-ਪਾਸਾ ॥ ਲੈ-ਲੈ-ਖੱਪਰ ਨਿਰਖਤਿ-ਮਾਸਾ ॥ ੪੫॥੨੩੪॥੨੧੧੬॥
 ਕਿਲਕਟਿ-ਦੇਤੋਂ ਬਿਤਾਲ, ਪਿਸਾਚਾ ॥ ਭਭਕਤ-ਭਯਰੋ-ਕੂਤ-ਭਯਾਸਾ ॥
 ਦੋ-ਦੋ-ਤਾਲ^੧ ਮਸਾਨ-ਕਿ-^੨ਝੰਡਨ ਚਿਕਰਤਿ-ਚੀਲ; ਗ੍ਰਿਭ-ਨਭ-ਮੰਡਨ ॥

॥੪੬॥੨੩੫॥੨੧੧੭॥

ਮਾਲਕੋਸ ਚਤੁਰਪਦ ॥

ਕੰਕ-ਬੰਕ-ਖੰਕਾਲ-ਭੜੰਗੀ ਜੰਬੁਕ^{੧੦}, ਸੇਰ, ਚੀਤ^{੧੧} ਬਹੁ-ਰੰਗੀ ॥
 ਡਾਕਨਿ^{੧੨} ਸ੍ਰਾਨ^{੧੩} ਬੇਤਾਲ-ਭਯਾਵਨ ॥ ^{੧੪}ਦੁਸਦA ਨਾਦ-ਸੁਨਿਯਤ-ਡਰਪਾਵਨ ॥
 ੪੭॥੨੩੬॥੨੧੧੮॥

ਭੀਖਮ^{੧੫} ਮਚੜੁ ਦਾਰੁਨ ਸੰਗ੍ਰਾਮਾ ਲਰਤ ਪਰਸਪਰ ਸੁਭਤ ਸੁਜਾਨਾ^{੧੬} ॥
 ਚੋਪ-ਚੋਪ^{੧੭} ਬਾਹਤ ਸਰ-ਤੀਫਨ^{੧੮} ॥ ^{੧੯}ਬ੍ਰਿਨ ਕਰ-ਬੋਧਤ-ਘਾਯਤ-ਭੀਖਮਾ ॥ ੪੮॥੨੩੭॥੨੧੧੯॥
 ਕਟ-ਕਟ-ਗਏ-ਅੰਗ ਭਟ-ਸਾਰੇ ਤਦੁਪਿ-ਨ-ਛਾਡਿਤ ਖੇਤ^{੨੦} ਹੰਕਾਰੇ ॥
 ਬਖਤਰ^{੨੧} ਜਿਰਹ ਸੰਜੋਆ-ਝਰਗੇ ॥ ਬਾਹਤ ਸਸਤ੍ਰ^{੨੨} ਜੂਝ^{੨੩} ਭਟ-ਗਿਰ-ਗੇ ॥ ੪੯॥੨੩੮॥੨੧੨੦॥
 ਪੈਦਲ-ਭਏ-ਸੁਭਤ ਰਨ-ਮਾਹੀਂ ॥ ਭਿਰੇਂ ਕੁਸ਼ਤੀਅਨ-^{੨੪}ਜੁੱਧ ਮਚਾਹੀਂ
 ਲਾਤਮੁਸ੍ਰਿ^{੨੫}, ਡੂਕਨ-ਪ੍ਰਹਰਹੀਂ^{੨੬} ॥ ਉਛਰ-ਉਛਰਘਾਯਨ^{੨੭} ਬਹੁ-ਮਰਹੀਂ ॥ ੫੦॥੨੩੯॥੨੧੨੧॥
 ਕਮਰ-ਬੰਦ-ਦਵਾਲ^{੨੮} ਪਕਰ-ਕਰ ॥ ਖੇਚਹੰ ਪਟਕਹ-ਭੂਮਿ ਸਮਰ-ਚਰ^{੨੯} ॥
^{੩੦}ਮੇਲ-ਦੇਹ-ਜਮਪਰ-ਉਰ-ਤੀਫਨ ॥ ਮਾਰਿ-ਪਰੇ-ਭਟਭਟ-ਸਮਰਆਯੁਪਨ ॥ ੫੧॥੨੪੦॥੨੧੨੨॥
 ਜੀਵਤ-ਬਚੇ ਸ੍ਰਮਿਤ^{੩੦} ਵਹ^੦ ਭਏ ^{੩੧}ਜੂਝ-ਸੁਭਟ-ਅਪਛਰ-ਬਰ-ਗਏ ॥

੧. ਯੁੱਧ ਰੂਪ ਸੁਯੋਬਰ ਵਿੱਚ (ਯੋਧਿਆਂ ਰੂਪ) ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹਾਂਗੀਆਂ । ੨. ਜੂਆ ਖੇਡਣ ਵਾਲੀਆਂ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਸਰਤਾਂ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ । ੩. ਸਰੀਰਾਂ ਦੇ ਮਾਸ ਨੂੰ ਭੀ ਵੇਖਦੀਆਂ ਹਨ । ੪. ਕਿਲ-ਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੫. ਭੋਰਉਂ ਤੇ ਕੂਤ (ਦਿਲੀ) ਉਥਾਲੇ ਨਾਲ ਬੋਲਦੇ ਹਨ । ੬. ਕੋਸੀਆਂ । ੭. ਮਸਾਣਾਂ ਦੇ । ੮. ਚੀਲਾਂ ਤੇ ਗ੍ਰਿਭਾਂ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਫਿਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚਿੰਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦੀਆਂ ਹਨ । ੯. ਕੰਕ, ਬੰਕ, ਖੰਕਾਲ ਤੇ ਭੜੰਗੀ (ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਹੁਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਤ) ਚਿਟੀਆਂ ਇੱਲਾਂ, ਬਗੁਲੇ, ਭੋਰਉ ਅਤੇ (ਭੜੰਗੀ) ਪ੍ਰੇਤ । ੧੦. ਗਿੱਦੜ । ੧੧. ਚੀਤੇ । ੧੨. ਡਾਕਣਾਂ । ੧੩. ਕੁੱਤੇ । ੧੪. ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਡਰੋਣਾ ਅਤੇ ਕਠੋਰ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ੧੫. ਭਯਾਨਕ । ੧੬. ਚਤੁਰ । ੧੭. ਖੁਸ਼ ਹੋ ਹੋ ਕੇ । ੧੮. ਤਿਖੇ ਤੀਰ । ੧੯. ਭਯਾਨਕ ਚੋਟਾਂ ਮਾਰਨ ਵਾਲਿਆਂ (ਯੋਧਿਆਂ) ਨੂੰ ਵਿੱਚ ਦੋਦੇ ਹਨ । ੨੦. ਮੰਦਾਨੇ ਜੰਗ । ੨੧. ਸੰਜੋਆ । ੨੨. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ, ਲੜਕੇ, ਮਰਕੇ । ੨੩. ਮਲ ਯੁੱਧ । ੨੪. ਮੁੱਕੀਆਂ । ੨੫. ਘਸੁੰਨਾਂ ਨੂੰ ਚਲੋਂਦੇ ਹਨ । ੨੬. ਚੋਟਾਂ । ੨੭. ਲੰਕਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨੇ ਹੋਏ ਚੰਮ ਦੇ ਤਸਮੇ । ੨੮. ਜੰਗ ਨੂੰ ਚੜ ਕੇ, ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ, ਯੋਧੇ । ੨੯. ਤਿਖੀਆਂ ਕਟਾਰਾਂ ਨੂੰ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਧਸਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ੩੦. ਬਕਿੱਤ ੩੧. ਯੋਧੇ ਮਰ ਕੇ ਅਪਸਰਾਂ ਨੂੰ ਫਿਆਹ ਕੇ (ਸੁਰਗ ਨੂੰ) ਗਏ ।

B ਪਾ:—ਬਾਹਰ ਸਮਰ ।

A ਪਾ:—ਦੁਸਟ, ਵੀ ਹੈ ।

C ਪਾ:—ਬਹੁ, ਵੀ ਹੈ ।

‘ਸੂਰ-ਪੁਰ-ਕੀਨਸਿ-ਅਮਰ-ਪਯਾਨਾ ॥ ਗਈ-ਹੂਰ-ਲੇ ਘਾਲ-ਬਿਵਾਨਾ॥੫੨॥੨੪੧॥੨੧੨੩॥
 ਮਚਯੋ ਘੋਰ-ਆਹਵ-ਸੀਗੁਮਾ’ ਜੂਝਤ-ਭਏ ਬਲੀ-ਵਰਯਾਮਾ’ ॥
 ਦੇਵ, ਦਨੁਜ ‘ਜੂਝੇ ਰਨ ਕਟ-ਕਟ॥ਭਰਤਿ-ਭਏ ਭਵ-ਨਿਧਿ’ ਭਟ ਚਟਪਟ॥੫੩॥੨੪੨॥੨੧੨੪॥
 ਕਹਯੋ-ਦੂਤ ਬਾਸਵ-ਪਹਿ-ਜਾਈ ਜੂਝ-ਗਏ ਸੁਤ-ਪ੍ਰੰਤੂ’ ਲੜਾਈ ॥
 ‘ਲਿਯੋ-ਜਾਤਿ-ਬੇਵਾਨ-ਬਰੰਗਨ ॥ ‘ਕਰ-ਕਰ ਅਤਿ-ਉਛਾਹ-ਉਮੰਗਨ॥੫੪॥੨੪੩॥੨੧੨੫॥
 ਪਠ ਜੋ-ਦੂਤ ਲੈ-ਆਵਹੁ-ਬੇਗੀ’ ॥ ਚਲਯੋ ਦੂਤ-ਬਾਸਵ ਸੁਰ-ਨੇਗੀ’ ॥
 ਲਿਯੋ ਫੇਰ’ ਅਛਰ’ ਸੰਗਸਭਹੀ’ ॥ ਲੈ-ਆਯੋ ਬਾਸਵ-ਢੰਗ’ ਤਥਹੀ’ ॥੫੫॥੨੪੪॥੨੧੨੬॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਚਤੁਰਪਦ ॥ ‘ਸਕ੍ਰਬਾਚ-ਅਛੋਰਨ-ਪ੍ਰਤਿ ॥
 ਅਸ-ਨਿਡਰ-ਅਪਛਰ-ਗਨ-ਸਾਰੇ’ ॥ ਮਮ-ਪ੍ਰਤ੍ਨ-ਲੈ-ਗਏ ਹਤਯਾਰੇ’ ॥
 ‘ਦੇਹੁ-ਤ੍ਰਾਸ-ਤਾੜਨ-ਡੰਡ-ਭਾਰੀ॥ਫਿਰ ਯਹਿ-ਕਰੈ-ਨ-ਐਸਿਹ-ਕਾਰੀ’ ॥੫੬॥੨੪੫॥੨੧੨੭॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਕਬਿੱਤ ਅਛਰ-ਬਾਚ ॥
 ‘ਠਾਂਢਿ ਕਰ-ਜੋਰ ਸਭੀ-ਅਛਰਾਂ ਬਾਸਵ-ਹਜੂਰ, ‘ਛਮੋਅਪਰਾਧ-ਦੇਵ ਐਗੁਨ-ਸਭਿ-ਮੇਰੀ ਜੂ ॥

੧. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਦੇਵਪੁਰੀ ਨੂੰ ਚਲਣਾ ਕੀਤਾ (ਅਰਥਾਤ, ਦੇਵਤੇ ਮਰ ਗਏ) । ੨. ਭਯਾਨਕ ਜੰਗ ਹੀ ਜੰਗ । ੩. ਮਰ ਗਏ । ੪. ਬਲਵੰਤ ਤੋਂ ਬਲਵੰਤ ਯਥੇ । ੫. ਦੌੜ । ੬. ਸੰਸਾਰ ਰੂਪ ਸਮੁੰਦ੍ਰ । ੭ (ਤੋਰੇ) ਪ੍ਰਤ੍ਨ ਅਤੇ ਪੌੜੇ । ੮. (ਅਪਸਰਾ) ਵਿਆਨਾ ਵਿੱਚ ਲਈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੯. ਬਹੁਤ ਉਤਸਾਹ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਕਰ ਕਰਕੇ । ੧੦. ਛੇਤੀ । ੧੧. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਲਾਗੀ । ੧੨. ਪੌੜ । ੧੩. ਅਪਸਰਾ । ੧੪. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪਾਸ । ੧੫. ਇੰਦਰ ਨੇ ਅਪਸਰਾ ਨੂੰ ਕਹਿਆ । ੧੬. ਸਭ ਦੀਆਂ ਸਭ ਅਪਸਰਾ ਇਹੋ ਜਹੀਆਂ ਨਿਡਰ ਹਨ । ੧੭. ਪਾਪੀ । ੧੮. ਤਾੜਨਾ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਡੰਡ ਦਿਆਂਗਾ । ੧੯. ਕਾਰਜ । ੨੦. ਸਾਰੀਆਂ ਅਪਸਰਾ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪਾਸ ਹੱਥ ਜੋੜਕੇ ਖਲੋਤੀਆਂ ਹਨ । ੨੧. ਹੇ ਦੇਵ ! ਸਾਰੇ ਐਗੁਣ ਅਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਭੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਫ ਕਰੋ ?

A ਪੁਰਾਤਨ ਪਿੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਬਿੱਤ ਨਾਮ ਦਾ ਕੋਈ ਖਾਸ ਨਿਯਮਤ ਛੰਦ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ? ਸਮੁਦਾਯ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਕਬਿੱਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ । ਪਿੰਗਲ ਆਚਾਰਜ :— ਵਰਣ-ਦੰਡਕ ਛੰਦ ਸੰਗਯਾ ਰਚ ਕੇ ਆਪ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਯਾ ਹੈ । ਬਾਕੀ ਵਿੱਚਾਰ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯਿਕਾਂ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸੰਪ੍ਰਦਾਯੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਸੰਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ । ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੰਡਕ ਛੰਦ ਨੂੰ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਤਿੰਨ ਅਖਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ । ੨੬ ਅਖਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਅਖਰ ਲਿਆ ਕੇ ਛੰਦ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡਕ ਕਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਮੁਖ ਜਹੇ ਭੇਦ ਇਹ ਹਨ

- ੧ ਚੰਡ-ਵਿਸ਼ਿਟ ਪ੍ਰਧਾਤ — ਨ੨+੧੭
- ੨ ਮਤੰਮਾਤੰਗ ਲੀਲਾਕਰ — ਰ੯ — ਯਾ ਜਯਾਦਾ ।
- ੩ ਕ੍ਰੁਸਮ ਸਤੰਬਕ — ਸ੯ — ਯਾ ਜਯਾਦਾ ।
- ੪ ਸਿੰਹ ਵਿਕ੍ਰੀੜ — ਯ ੯ — ਯਾ ਜਯਾਦਾ ।
- ੫ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ — ਨ ੬ ਸ ਸ ਭ ਮ ਸ ਗ ।
- ੬ ਅਸ਼ੋਕ ਪ੍ਰਥਮ ਮੰਜਰੀ — ਗ ਲ, — ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਛਾ ਹੋਵੇ । ਇਸ ਛੰਦ ਦੇ ਫਿਰ ਅਗੇ ਚੇ ਭੇਦ ਹਨ

(ੳ) ਨੀਲ ਚਕ੍ਰ ਬੰ ਅਖਰ ਦਾ । (ਅ) ਸੁਹਾਨਿਧਿ ਬ੨ ਅਖਰ ਦਾ ।

ਹੁੰ ਤੋਂ ਅਨਜਾਨੁ ਨ-ਜਾਨਤਿ-ਬੀ ਮਰਮ-ਦੇਤੋਂ, ਭਈ ਅਬਚੂਕ ਦਾਸ-ਦਾਸਿਨਿ ਪ੍ਰਭੂ ਚੇਰੀ-ਜੂ ॥
 ਲੀਜੈਸੁਤ ਪੰਤ੍ਰਨ-ਜਿਵਾਯਨਾਬਜੀਵ-ਦੀਨਜੂ, ਅਮਰਭਯੋਮੋ-ਸੋ-ਸਰਨਾਗਤਿ-ਬਭ-ਤੇਰੀਜੂA ।
 ਰਾਖੁ-ਭਾਵੈ ਮਾਰ-ਘਾਲੁ ਹੋ-ਤੋ-ਤਿਹਾਰੀ-ਨਾਜ! ਲਾਜ-ਬਡੀ-ਆਯੋ-ਸਰਨਾਗਤਿ-ਜਨ-ਕੇਰੀਜੂ ॥
 ਕੀਨੁ-ਬਹ-ਰੋਖ-ਬਾਸਵੈ, ਦੀਨ ਜੋ-ਨਿਕਾਰ-ਦੇਸਾ, ਲੀਨਿਜੁ ਸੁਤ ਪੰਤ੍ਰਨ ਤਿਨ-ਤੇ ਛਿਨਾਯ-ਕੈ ॥
 ਲੀਨਜੁ ਸੁਤ ਕੰਨ^੧ ਲਾਇ ਦੀਨਜੁ ਦਲ-ਮਹਿ-ਪਠਾਯ, ॥੫੭॥੨੪੬॥੨੧੨੮॥
 ਮਿਲੇ-ਜਾਯ-ਭ੍ਰਾਤ-ਸੰਗ-ਭ੍ਰਾਤਨ-ਸੁਖ-ਪਾਯ-ਕੈ ॥
^੧ ਦੀਨਜੁ-ਆਗਾਜ-ਸੁਰੇਸ-ਦਲਪਤਿ-ਰਵਿ ਸੁ-ਮਹੇਸ,

੧. ਏਨਾਂ ਭੇਦ । ੨. ਭੁੱਲ । ੩. ਪ੍ਰਤੁ । ੪. (ਅਰਥਾਤ ਅੱਸਾਂ ਆਪਣਾ ਹਕ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਾਤਮਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ)। ੫. ਹੇ ਵਡੇ ਜੀ ! ਤੇਰੀ ਸਰਣ ਆਈਆ ਹਾਂ, (ਇਹ ਤੇਰੇ ਪ੍ਰਤੁ) ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਗਏ । ੬. (ਜੇ ਤੇਨੂੰ) ਭਾ ਜਾਏ (ਤਾਂ) ਰੋਖ ਲੈ, ਭਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਮਾਰ ਸੁੱਟ । ੭. ਹੇ ਜੀ ! ਜਨ ਦੇ ਸਰਣਾਗਤਿ ਆਏ ਦੀ ਵਡੀ ਸਰਮ (ਹੁੰਦੀ) ਹੈ । ੮. ਗੁੱਸਾ । ੯. ਇੰਦ੍ਰ । ੧੦. ਦੇਸ ਨਿਕਾਲਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ । ੧੧. ਖੋਹ ਕੇ । ੧੨. ਗੱਲ । ੧੩. ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਸੂਰਜ ਅਤੇ ਸ਼ਿਵ (ਆਦਿਕ) ਚੰਗੇ ਸੈਨਾਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ।
 A ਪਾ:—ਲੀਜੈ ਸੁਤ ਪਉਤ੍ਰਨ ਨਾਥ ਜਿਵਾਇ ਦੀਨਜੋ, ਅਮਰਭਯੋ ਮੋ ਸੋ ਬਡਭਾਗੀ ਚੂਕ ਭਈ ਸਰਨਾਗਤਿ ਸਭ ਤੇਰੀ ਜੂ, ਵੀ ਹੈ ।

੭ ਅਨੰਗ ਸ਼ੇਖਰ - ਲ ਗ, ਜਿਵੇਂ ਇਛਾ ਹੋਵੇ । — ਮਹੀਧਰ ੨੮ ਅਖਰ ਦਾ ।
 ੮ ਮੁਕਤਕ — ਇਹ ਛੰਦ ੩੧, ੩੨ ਅਤੇ ੩੩ ਅਖਰਾਂ ਤੱਕ ਮਿਲਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਲਘੁ ਗੁਰੂ ਮਿਸ਼੍ਰਿਤ ਵਰਣ ਹਨ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੇਦ ਹੁਣ ਤੱਕ ੯ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਭਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ । ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭੀ ਭੇਦ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਕਵਿੰਦ੍ਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਭਵ ਸਾਗਰ ਸੇਤੁ ਆਦਿ ਪੁਸਤਕਾਂ ਚੋਂ ਵੇਖਣ ਯੋਗਯ ਹਨ । ਏਥੇ ਮੁਖ ਨੌਂ ਭੇਦ ਕੇਵਲ ਸੂਚਨਾਰਥ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ—

(ੳ) ਮਨਹਰ ੩੧ ਅਖਰ ਦਾ । (ਅ) ਜਨਹਰਣ ੩੧ । (ੲ) ਕਲਾਧਰ ੩੧ । (ਸ) ਰੂਪ ਘਨਕਸ਼ਰੀ ੩੨ ਅਖਰ ਦਾ । (ਹ) ਜਲਹਰਣ ੩੨ (ਕ) ਡਮਰੂ ੩੨ । (ਖ) ਕ੍ਰਿਪਾਣ ੩੨ । (ਗ) ਬਿਜਯਾ ੩੨ । (ਘ) ਦੇਵ ਘਨਕਸ਼ਰੀ ੩੩ ਅਖਰਾਂ ਦਾ ਛੰਦ ਹੈ ।

ਹੁਣ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਜੋ ਛੰਦ ਕਥਿੱਤ ਨਾਮ ਹੋਣ ਆਏ ਹਨ । ਓਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ੩੧ ਅਖਰਾਂ ਦੇ ਛੰਦ ਹਨ । ਬੇਸ਼ਕ ! ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਲਘੁ ਯਥਾਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਰਣੇ ਲਿਆ ਕੇ,—ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਨਾਮ ਵੀ ਰਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ । ਪੁੰਤ੍ਰ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਕਿ ? ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਨੀ ਲੰਮੀ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਦੁਬਕੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਛੰਦ ਨਹੀਂ ਉੱਚਾਰੇ ।

ਹੁਣ-ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੋਏ ਕਥਿੱਤ ਛੰਦ ਨੂੰ ਤੱਲੀਏ ਤਾਂ ਇਹ ੩੩ ਯਾ ੩੪ ਅਖਰਾਂ ਦੀ ਹੱਦਬੰਦੀ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈ ।

ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਕਥਿੱਤ ਵਿੱਚ ਕੱਈ ਵੀ ਪੰਗਤੀ ੩੧ ਅਖਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਘਟ ਨਹੀਂ ਆਈ । ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿੱਚ ੩੩, ਦੂਜੀ ਵਿੱਚ ੩੬ ਅਥਵਾ ੩੭, ਤੀਜੀ ਵਿੱਚ ੩੪ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਵਿੱਚ ੩੬ ਅੱਖਰ ਹਨ । ਹੁਣ ਕਿਸ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਚਲੀਏ ? ਤੇ ਕੀ ਕਰੀਏ ? ਅਖੀਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ :—ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨੇ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਪਿੰਗਲ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਵਿਗਾੜ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਸ੍ਰੀ ਕਲਗੀਧਰ ਜੀ ਤਾਂ ਸੰਪੂਰਨ ਸੰਗੀਤਾਚਾਰਯ ਹਨ ।

ਗਨਪਤਿ^੧-ਭਟ-ਕਾਰਤ-ਕੋਯ ਸਸਿਹ^੨A ਬੁਲਾਯ ਕੈ ॥
 ਬ੍ਰਹਮਾ, ਜਮ, ਬਰੁਨ, ਕਾਲ^੩, ਚੰਦਰ-ਸਿਖਰ ਨ੍ਰਿਪਤਿ^੪
 ਸੁਮਤਿ^੫, ਗ੍ਰਹਿ^੬ ਦਲਪਤਿ^੭ ਪਠਾਯ-ਕੈ ॥੫੮॥੨੪੭॥੨੧੨੯॥
 ਕੁਬੇਰ, ਸਨਕਾਦਿ^੮ ਆਦਿ, ਬਾਰਿਦ-ਦਲ^੯-ਬਿਬਿਧ-ਸਾਥ,
 ਦੀਨਤੁ ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਸਾਜ^{੧੦} ਸੂਰਨ-ਸਮੁਦਾਯ-ਕੈ ॥
 ਚੜ੍ਹ-ਦਲ-ਸਾਜ ਪੁਤ੍ਰ, ਪੋਤ੍ਰ-ਲੈ ਦੇਵਪਾਲ ਅਨਗਨ-ਚਤੁਰੇਗ-ਅਨੀ^{੧੧}, ਬੀਰਨ ਚੜ੍ਹਾਯਕੈ ॥
 ਪਾਯਕ^{੧੨} ਬਿਵਾਨੀ-ਭਟ ਚਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨੀ^{੧੩} ਸੂਰ, ਨਿਜ-ਨਿਜ-ਲੈ, ^{੧੪}ਚਮੂ ਸੰਗ, ਸੁਭਟੇ ਹਰਖਾਯਕੈ ॥
 ਬਾਨੇ-ਫਹਰਾਯ^{੧੫} B ਤੁਰੇ^{੧੬} ਸੁਭਟਨ-ਕੁਦਾਯਸੂਰਨ, ਦੁੰਦਭਿ^{੧੭} ਦਿਵਾਯ^{੧੮}, ਸੰਖ, ਘੰਟਨ-ਬਜਾਯਕੈ ॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਕਬਿੱਤ ॥ ॥੫੯॥੨੪੮॥੨੧੩੦॥
 ਜੁਟੇ ਲੈ ਦਲ ਸੁਰੇਸ^{੧੯}, ਮੰਡਿਯੋ-ਆਹਵ-ਅਸੇਸ^{੨੦},
 ਕੁਪੇ ਭਟ-ਦੁਹੁੰ ਦਿਸਨ, ਦਲ-ਲੈ ਨਿਜ ਕਾਨੇ^{੨੧} ਜੂ ॥
 ਸੂਰ ਨਰ-ਦਲ ਚਮੂ, ਅਸੁਰ-ਬਜੂਹਨ ਸੰਬੁਹ ਸਘਨ^{੨੨}C
 ਜੁਟੇ-ਭਟ ਪਰਸਪਰ^{੨੩}, ਦੁੰਦਭਿ ਘਹਿਰਾਨੇ^{੨੪} ਜੂ ॥
 ਜੁੱਗਨਿ, ਬੈਤਾਲ, ਪ੍ਰੇਤ, ਕੰਕਰ-ਜਮ^{੨੫}, ਜੱਖ-ਸਭੀ,
 ਸਿਵ-ਗਨ, ਸੰਤ ਹਰਸੇ^{੨੬} ਭੈਕਰ-ਕੁਰਰਾਨੇ^{੨੭} ਜੂ ॥
^{੨੮}ਸੂਰਗਨ-ਪ੍ਰਧਾਨ-ਸਭੀ - ਉਮਡਿਯੋ-ਦਲ - ਚਮੂ-ਪ੍ਰਬਲ,
 ਆਠ-ਅਰਥ ਦੇਵ ਦਨਜ^{੨੯} ਬਾਨੇ-ਫਹਰਾਨੇ ਜੂ ॥੬੦॥੨੪੯॥੨੧੩੧॥
 ਜੁਟੀ-ਦੋਊ-ਸੈਨ, ਨਭ-ਛਿਤ-ਦਿਸ-ਰੁਕ ਜੁ-ਸਮਰ^{੩੦},
 ਫੁਟਤਿ ਤੁਫੰਗ^{੩੧}, ਗੋਲਾ ਬਾਨ-ਬਰਖਾਤ ਜੂ ॥

੧. ਕਟੋਸ । ੨. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਨੂੰ । ੩. ਇਕ ਰਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ—ਜਿਹੜਾ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸੈਨਾਪਤਿ ਹੈ । ੪. ਰਾਜਾ ।
 ੫. ਇਕ ਦੇਵ ਸੈਨਾਪਤਿ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਵਜ਼ੀਰ । ੬. ਨੇਗੁਹ । ੭. ਸੰਨਾਪਤਿ । ੮. ਸਨਕ, ਸਨੰਦਨ, ਸਨਾਤਨ
 ਅਤੇ ਸੰਤ ਕੁਮਾਰ । ੯. ਬੰਦਲਾਂ ਦੀ ਫੌਜ । ੧੦. ਯੁੱਧ ਦਾ ਸਾਥ ਸਾਮਾਨ । ੧੧. ਬੇਅੰਤ ਹੀ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰੀ ਫੌਜ ਦੇ ।
 ੧੨. ਪੈਦਲ । ੧੩. ਮੁਖੀਏ । ੧੪. ਫੋਜ । ੧੫. ਝੰਡੇ ਝੁਲਾਏ । ੧੬. ਘੋੜੇ । ੧੭. ਨਗਾਰੇ । ੧੮. ਵਜਾਏ । ੧੯. ਇੰਦ੍ਰ ।
 ੨੦. ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਯੁੱਧ ਅਰੰਭਿਆ । ੨੧. ਨੇੜੇ-ਦੁੱਰੇ ੨੨. ਸਮੂਹ ਦੈਤਾਂ ਦੀ ਸਮੁਦਾਯ ਫੌਜ ੨੩. ਇਕ ਦੂਜੇ
 ਨਾਲ । ੨੪. ਗੱਜੇ, ਵਜੇ । ੨੫. ਯਮਦੂਤ । ੨੬. ਖੁਸ਼ ਹੋਏ । ੨੭. ਗੀਦੀ ਕੁਰਲਾਏ । ੨੮. ਸਾਰੇ ਸੂਰਗੀਆਂ ਦੇ
 ਪ੍ਰਧਾਨਾਂ ਦੀ ਸਮੂਹ ਬਲਵੰਤ ਫੌਜ ਓਰਤੀ । ੨੯. ਦੈਤ । ੩੦. ਜੰਗ (ਮੈਦਾਨ) ਨੇ ਅਕਾਸ਼, ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਪਾਸੇ ਵੀ
 ਰੋਕ ਲਏ । ੩੧. ਬੰਦੂਕ ।

A ਕਈਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ 'ਸਸਿਹ' ਸ਼ਬਦ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਪੰਗਤੀ ਜੜੀ-ਕੀ-ਤੜੀ ਹੈ ।
 B ਪਾ:—ਬਾਨੇ ਫਹਰਾਨੇ । C ਪਾ:—ਸੂਰ ਨਰ ਦਲ ਅਸੁਰ ਚਮੂ ਬਜੂਹਨ ਸੰਬੁਹਨ ਸਕਲ, ਵੀ ਹੈ ।

ਚਮਕੂ ਚਪਲਾ^੧ ਕਾਲ^੨ ਗੁਜਤ ਘਨ-ਮੇਘ ਮਾਲ^੩,
 ਠਨਕੂ-ਸਦ-ਬੰਜੂ-ਦੁਸਦ^੪ ਸੂਰਨ-ਹਰਖਾਤ^੫ ਜੂ ॥
 ਸਹਿਥੀ ਬੰਦੂਕ, ਨਾਲ, ਪਿਸ਼ੂਲ^੬ ਗਜ-ਉਸੁਨ-,
 ਤੁਰਗ^੭, ਚਕੂ, -ਸੈਫੀ^੮, ਖਤੋਗ^੯, ਬਾਨਨ ਨਭ-ਛਾਤ^{੧੦} ਜੂ ॥
 ਉਮਡ-ਉਮਡ ਘੇਰ-ਘੇਰ, ਗੁਜਤ ਘਨ^{੧੧} ਦੀਨ-ਸਦ^{੧੨}
 ਗੁਜ ਗੁਜ, ਤੁਜ ਤੁਜ^{੧੩} ਕੋਲਨ ਝਰ ਲਾਤ^{੧੪} ਜੂ ॥੬੧॥੨੫੦॥੨੧੩੨॥
 ਫੈਲਨੁ ਜੁਲਾ-ਪ੍ਰਚੇਡ^{੧੫}, ਠਨਕਤ^{੧੬} ਦਾਮਨਿ^{੧੭} ਕਾਲ^{੧੮},
 ਡਗਮਗ-ਭੂਅ-ਕੰਪਤਿ^{੧੯} ਯੋ^{੨੦} ਪੂਲਯ ਅਨੁਮਾਨਯੋ^{੨੧} ॥
^{੨੨}ਦਹਲਜੁ ਦਿਗਜ, ਬਰਾਹ, ਕੂਰਮ, ਸਫਰੀ, ਮਤੰਗ,
 ਡਰਪਯੋ-ਪਯਾਲ ਸੇਸ^{੨੩}, ਧੋਲਾ ਅਕੁਲਾਨਯੋ^{੨੪} ॥
 ਧਰਹਰ ਛਿਤ ਧਮਕ ਧਸਯੋ^{੨੫}, ਖੁਰ ਬਾਜਿਨ ਪਟ ਉਡਨੁ-ਗਗਨ^{੨੬}
 ਰਹ ਗਏ ਪਟ ਧਰਨਿ ਖਸੂ^{੨੭}, ਚਰਾਚਰ ਡਰਪਾਨਯੋ^{੨੮} ॥
 ਅੰਧਪੁੰਧ ਤਿਮਰ^{੨੯} ਭਯੋ, ਸੂਝਤ ਨਹਿ ਦਿਸਾ ਓਰ^{੩੦},
 ਆਯੁਧ ਨਭ ਛਾਯ ਪਰਤਿ^{੩੧}, ਸੁਭਟ ਨ ਬਸਾਨਯੋ^{੩੨} ॥੬੨॥੨੫੧॥੨੧੩੩॥
 ਰਿਸ ਬਾਹਤ ਸੰਬੁਹ ਸਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਤੀਛਨ ਭਟ,
 ਹੋਸ ਹੋਸ^{੩੩} ਬਿਹਸ ਬਿਹਸ^{੩੪}, ਸਾਵਤ ਰਨ ਪਿਲਕੋ^{੩੫} ॥
 ਮਾਰ ਧਰਨੁ ਪ੍ਰਬਲ ਸਮਰ ਦੋਊ ਦਿਸ ਸੁਭਟ ਧੀਰ^{੩੬},
 ਹਾਂਕ ਹਾਂਕ^{੩੭} ਦੂਕੋਗਾਜ ਪੇਲ^{੩੮} ਬੀਰ ਉਮਗੋ^{੩੯} ॥

੧. ਬਿਜਲੀ। ੨. ਭਯਾਨਕ। ੩. ਸਮੂਹ ਮੇਘਮਾਲਾ। ੪. ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਕੜਕਦੀ ਹੈ। ੫. ਯੰਧਿਆਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ੬. ਬਰਛੀ। ੭. ਪਸਤੌਲ। ੮. ਹਾਥੀ, ਉਠਾਂ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ (ਪਸਤੌਲ ਅਥਵਾ ਬੰਦੂਕ)। ੯. ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਚਕੂ। ੧੦. ਤੀਰ। ੧੧. ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਛਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੨. ਮੇਘ। ੧੩. ਵਡੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ। ੧੪. ਡਗ ਡਗ। ੧੫. ਝੜੀ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ! ੧੬. ਪ੍ਰਮੁੱਲਿਤ-ਅਗਨਿ। ੧੭. ਕੜਕਦੀ ਹੈ। ੧੮. ਬਿਜਲੀ। ੧੯. ਭਯਾਨਕ। ੨੦. ਧਰਤੀ। ੨੧. ਇਉਂ ਕ੍ਰਮਾਮਤ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ। ੨੨. ਹਾਥੀ, ਸੂਅਰ, ਕੱਛੂ ਤੇ ਮੱਛ (ਅਵਤਾਰ) ਵੀ ਡਰ ਗਯਾ। ੨੩. ਪਾਤਾਲ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਸ਼ਨਾਗ ਵੀ ਡਰ ਗਿਆ। ੨੪. ਅਤੇ ਬੈਲ ਵੀ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ। ੨੫. ਧਮਕ ਨਾਲ ਕੰਬਕੇ ਧਰਤੀ ਧਸ ਗਈ। ੨੬. ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਖੁਰਾਂ ਨਾਲ (ਧਰਤੀ ਦਾ) ਪੜਦਾ ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਉਡ ਗਿਆ। ੨੭. ਧਰਤੀ ਦੇ ਛੇ ਪੜਦੇ ਉੱਡ-ਗਏ। ੨੮. (ਸਾਰੇ) ਚਰ ਅਚਰ (ਜੀਵ) ਡਰ ਗਏ ੨੯. (ਅੰਧਪੁੰਧ) ਘੋਰ ਹਨੂੰਰਾ। ੩੦. ਪਾਸਿਆਂ ਵੱਲ (ਕੁਝ) ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ। ੩੧. ਸਸਤ੍ਰ ਅਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗਦੇ ਹਨ। ੩੨. ਯੰਧਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ, ਬਹੁਤਿਆਂ ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਤੇ। ੩੩. ਇੱਛਾ ਕਰ ਕਰ ਕੇ। ੩੪. ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ। ੩੫. ਰਾਜਪੁੱਤ੍ਰ ਜੋਗ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਏ। ੩੬. ਧੀਰਜਵਾਨ ਯੋਧੇ। ੩੭. ਵਿੰਗਾਰ ਵਿੰਗਾਰ। ੩੮. ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋੜਾ ਕੇ। ੩੯. ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ।
 A ਪਾ: -- ਡਗਮਗ ਭੂਅ ਕੰਪ ਭਉ।

ਧਮਕੂ-ਸਦ ਤੋਪੋ ਗੁਜੂ ਦੁੰਦ ਪ੍ਰਲਯਕਾਰੀ,
 ਛੁੱਟਿ ਤੁਫੇਗਾ ਸਘਨਾ, ਰੇਜਕ ਸਬ ਸੁਲਗੇA
 ਬਰਸਤ ਝਰ ਲਾਯ ਘਟਾ ਅਰੇ ਨਭ ਛਾਯ ਸਰਸਾ,
 ਝਰਤਿ ਝਰ ਲਾਯ ਸਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਭਟ ਉੜਗੇ
 ਘੁਰਮ ਘੁਰਮ ਭ੍ਰਮਤ ਬਿਕਲ ਘੋਰ ਘੋਰ ਚਿਕਰ ਚਿਕਰ^੬,
 ਪਰੇ ਛਿਤ ਆਯ ਸੁਭਟ, ਧਰਨੀ ਪਰ ਗਿਰਗੇB ॥ਰਹਾਉ॥
 ਘਾਲ ਘਾਲ^੭ ਬਿਵਾਨਨ, ਲੈ ਗਈ ਹੂਰ, ਅਛਰ ^੮ਗਨ,
 ਸਨਮੁਖ ਜੇ ਸੁਝ^੯ ਗਏ^੮ ਜਾਇ ਬਜੇ ਸੁਰਗੇ॥੨॥ਰਹਾਉਦੂਜਾ ॥੬੩॥੨੫੨॥੨੧੩੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਕਬਿੱਤ ॥

ਸਿਮ੍ਰਿ ਸਿਮ੍ਰਿ^{੧੦} ਭਿਰ ਭਿਰ ਭਟ ਗਏ ਪਿਲਚ^੧

ਲਲਕ ਲਲਕ^੨ ਕੂਦ ਕੂਦ, ਬਾਹਤ-ਭੇ-ਸਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਪੁੰਜਨ^{੧੩} ॥

ਘੋਰ^{੧੪} ਘੋਰ ਗਰਜ ਬਿਖਮ ਤੁਪਕ^{੧੫} ਪ੍ਰਲਯ^{੧੬} ਕ੍ਰਾਲ ਰੁਕਗਜ

ਸਭ ਦਿਸ ਬਿਦਿਸ ਖੋਰ ਖੋਰ ਕੁੰਜਨ^{੧੭}D ॥

ਠਠਕੇ^{੧੮} ਚਰਾਚਰ ਪਸੁ ਪੰਛਿਨE ਖਗ^{੧੯} ਮਿ੍ਗ ਭੁਜੀਗ^{੨੦}

ਦਹਲਜ^{੨੧} ਜਲ ਥਲ ਪਯਾਲ ਥਰ ਥਰ ਭੈ ਰੰਜਨ^੨

ਸੂਰ ਕੂਰ^{੨੩} ਇਕਸਾਰ ਹੋ ਗਏ ਸਮਰ^{੨੨} ਲਰ ਕਰ,

ਤਹ^{੨੪} ਹਰਿ ਮੰਡਯੁ ਪ੍ਰਲਯ ਭਾਰਥ ਸੂਰਨ ਗੁਮਾਨ ਭੰਜਨ॥੬੪॥੨੫੩॥੨੧੩੫॥

ਚੀਰ ਚੀਰ ਪ੍ਰਤਿਨਾ^{੨੬} ਭਟ ਪੈਠ ਗਏ ਪਿਲਚ ਪਿਲਚ,

੧. ਕ੍ਰਮਅਤੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸੈਂਕੜੇ ਹੀ ਤੋਪਾਂ ਧਮਾਕੇ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਗੱਜਦੀਆਂ ਹਨ । ੨. ਬੰਦੂਕਾਂ ।
 ੩. ਸਮੁਦਾਜ । ੪. ਸਾਰੇ ਪਲੀਤੇ ਪੁੱਥੇ । ੫. ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗੂ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਛਾ ਕੇ ਅੜੇ । ੬. ਓਰੜ ਓਰੜ (ਅਥਵਾ ਝੂਮ ਝੂਮ) ਕੇ, ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ, ਗੱਜ ਗਜ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ੭. ਪਾ ਪਾ, ਰਖ-ਰਖ, ਕੇ । ੮. ਸਮੁਦਾ ਜ ਅਪਸਰਾਂ ।
 ੯. ਮਰੇ । ੧੦. ਇਕਤ੍ਰ ਹੋ ਹੋਕੇ । ੧੧. ਚਿੰਬੜ । ੧੨. ਲਲਕਾਰੇ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ । ੧੩. ਸਮੂਹ ਨੂੰ । ੧੪. ਭਯਾਨਕ । ੧੫. ਬੰਦੂਕ ।
 ੧੬. ਕ੍ਰਮਅਤਿ । ੧੭. ਸਾਰੀਆਂ ਦਿਸ਼ਾਂ, ਉਪਦਿਸ਼ਾਂ, ਕੇਂਦਰਾਂ ਦਰ ਕੇਂਦਰਾਂ ਅਤੇ ਦੁਖਤਾਂ ਦੇ ਹੇਠਲੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵੀ ਰੁਕ ਗਈਆਂ । ੧੮. ਠਠੰਥਰ ਕੇ ਗਏ, ਹੁੱਕ ਗਏ । ੧੯. ਆਕਾਸ਼ ਚਾਰੀ, ਪੰਛੀ । ੨੦. ਭੁਜਾਂ ਤੇ ਦਲਣ ਵਾਲੇ, ਸੱਪ । ੨੧. ਡਰ ਗਏ । ੨੨. ਦੁਖਾਂ ਨਾਲ ਕੰਥ ਗਏ, ਡਰ ਅਤੇ ਦੁਖਾਂ ਨਾਲ ਕੰਥ ਗਏ । ੨੩. ਸੂਰਮੇ ਅਤੇ ਗੀਦੀ ।
 ੨੪. ਯੁੱਧ । ੨੫. ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ, ਹਰੀ ਨੇ ਪ੍ਰਲਯ ਦਾ ਜੰਗ ਰਚ ਦਿੱਤਾ । ੨੬. ਫੋਜ ।

A ਪਾ:—ਧਮਕਤ ਸਦ ਤੋਪੋ ਗਰਜ ਦੁੰਦ ਪ੍ਰਲੈ ਕਾਲ ਛੁੱਟਿ ਤੁਫੇਗ ਸਬੈ ਰੇਚਕ ਸਬ ਸੁਲਗੇ, ਵੀ ਹੈ ।

B ਪਾ:—ਨਿਰਗੇ ।

C ਪਾ:—ਬੁਝਤ ਭਏ, ਵੀ ਹੈ ।

D ਪਾ: ਘੋਰ ਘੋਰ ਗਰਜ ਬਿਖਮ ਤੁਪਕਾ ਪ੍ਰਲੈ ਕਰ, ਰੁਕਗਜੋ ਸਭ ਦਿਸ ਬਿਬਿਸ ਘੋਰ ਘੋਰ ਕੁੰਜਨ ।

E ਪਾ:—ਖੰਡਨ ।

ਦੂਤ ਭੂਤ ਦਾਨਵ ਜਖ ਕਿੰਨਰ ਬਨਚਾਰੀ॥
 ਗੁਜ ਗੁਜ ਰਨਕ ਰਨਕ^੧ ਧਾਵਤ ਪ੍ਰਚੰਡ ਚਪਲ^੨;
 ਮਾਰੂਤ^੩ ਬਘੂਲ^੪ ਘਨ^੫; ਗੜਾ ਬੱਜੂ ਭਾਰੀ^੬ ॥
 ਰਾਖਸ, ਗਨ ਰੁਦ੍ਰ^੭ ਕਿੰਕਰ^੮ ਕ੍ਰਾਲ ਧਾਨੁ^੯ ਅਜਗਰ^{੧੦};
 ਕਲ^{੧੧} ਜਖ ਬਿਕਟ^{੧੨} ਸਨਕਾਦਿਕ ਦਲ ਸਾਰੀ^{੧੩} ॥
 ਬਿਬੁਧਾਂਤਕ^{੧੪} ਪ੍ਰੋਤ, ਗ੍ਰਿਹ ਮਾਲਾ^{੧੫} ਸੁਭਾਸੁਭ ਧਾਏ^{੧੬},
^{੧੭} ਭੁਜ ਬਲ ਬਲਵੇਤ ਪਰਾਕ੍ਰਮ ਸਮਰਕਾਰੀ ॥੬੫॥੨੫੪॥੨੧੩੬॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਮੇਘਮਾਲਾ^{੧੮} ਕਬਿੱਤ ॥
 ਧਾਯੇ ਉਤ ਦੇਤ ਧਾਨੁ^{੧੯}, ਦਾਨੁ ਦਲ ਬਿਕਟ ਸਿਮਿ^{੨੦};
 ਹਾਂਕ ਹਾਂਕ^{੨੧} ਧਾਏ ਝਪਟ^{੨੨} ਕ੍ਰੋਕਤ ਕਿਲਕਾਰੀ ॥
 ਜੁਟੇ ਦਿਸ ਦੋਉ ਸੁਭਟ, ਦਾਨੁ ਸੁਰ-ਪੁੰਜ-ਸਭਿ^{੨੩} ਕੋਪ ਕੋਪ ਬਾਹਤ ਭਟ ਸਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਭਾਰੀ ॥
^{੨੪} ਲਪਕ ਲਪਕ ਝਬਕ ਛਪਕ^{੨੫} ਗ੍ਰਜਤਿ ਦਾਮਨਿ^{੨੬} ਭਯੈਕ^{੨੭},
^{੨੮} ਝਿਮ ਝਿਮ ਸਰ ਬਾਕ ਬੁੰਦ ਬਰਖੈ ਘਟ ਸਾਰੀ
 ਝੂਮ ਝੂਮ^{੨੯} ਘੋਰ ਘੋਰ^{੩੦} ਬਾਰਦ ਦਲ ਬਿਖਮ ਭਏ^{੩੧},
^{੩੨} ਲੀਨਜੋ ਦਿਸ ਘੋਰ ਬਿਰਾ ਪੁੰਧਕ ਅੰਧਜਾਰੀ ॥੬੬॥੨੫੫॥੨੧੩੭॥
 ਸੂਝਤਿ ਨਹਿ ਦਿਸਾ ਦਿਰੁ^{੩੩} ਪ੍ਰਲਯ ਸਮ ਘੋਰ ਘੋਰ^{੩੪},
^{੩੫} ਭ੍ਰਜੋ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਦੁਰਤਿC ਭੀਖਮ ਭਯਕਾਰੀ ॥

੧. ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ। ੨. ਹਿੱਲ ਹਿੱਲ ਕੇ, ਤੁਰ ਤੁਰ ਕੇ, ਬੱਲ ਬੱਲ ਕੇ। ੩. ਤੇਜਮਤ (ਯੋਧੇ) ਚਾਲਾਕ ਦੇਤਦੇ ਹਨ। ੪. ਹਵਾ ਵਾਂਗੂ। ੫. ਵਾਵਰੋਲਾ। ੬. ਮੇਘ। ੭. ਭਾਰੀ ਪੱਥਰ, ਮਹਾਨ ਬਿੱਜਲੀ। ੮. ਫਿਵ ਦੇ ਗਣ। ੯. ਯਮਦੂਤ। ੧੦. ਰਾਖਸ। ੧੧. ਭਾਰੀ, ਸਰਾਲ। ੧੨. ਕਲਹ, ਨਾਰਦ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ। ੧੩. ਭਯਾਨਕ, ਯਖ। ੧੪. ਸਨਕ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਫੌਜ। ੧੫. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਦੇਤ। ੧੬. ਨੌਂ ਗ੍ਰਹਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ। ੧੭. ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਬੁਢੇ (ਸਾਰੇ ਹੀ) ਦੇਤੋ। ੧੮. ਬਲਵੇਤ (ਯੋਧੇ) ਬਾਹੂਬਲ-ਨਾਲ ਅਤੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਜੰਗ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ੧੯. ਰਾਕਸ। ੨੦. ਕਠੋਰ ਦੇਤਾਂ ਦਾ ਦਲ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਕੇ। ੨੧. ਵਿੰਗਾਰ ਵਿੰਗਾਰ। ੨੨. ਝਪਟ ਮਾਰਕੇ ਦੇਤੋ। ੨੩. ਸਭ ਦੇਤ ਅਤੇ ਸਭ ਦੇਵਤੇ। ੨੪. ਦੋੜ ਦੋੜ ਕੇ। ੨੫. ਛੋਤੀ (ਛੋਤੀ) ਘਚਾਨੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਅਤੇ ਲੁੱਕ (ਲੁਕ) ਕੇ। ੨੬. ਬਿਜਲੀ। ੨੭. ਭਯਾਨਕ। ੨੮. ਲਹੇ ਦੀ ਘਟਾ ਵਿੱਚ ਤੀਰ ਅਤੇ ਬਾਕ (ਨਾਮੋ ਸ਼ਸਤ੍ਰੀ) ਦੀਆਂ ਝਿਮਝਿਮੀਆਂ ਬੂੰਦਾਂ ਵਰਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੯. ਝੁਕ ਝੁਕ ਕੇ। ੩੦. ਗੱਜ ਗੱਜ ਕੇ। ੩੧. ਸਮੁਦਾਜ (ਅਥਵਾ ਭਯਾਨਕ) ਮੇਘਾਂ ਦੇ ਦਲ (ਦਿਹਤ੍ਰ) ਹੋ ਗਏ। ੩੨. ਗਰਦੇ ਵਾਲੀ ਹਨੇਰੀ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਘੋਰ ਲਿਆ। ੩੩. ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਤਰਫਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀਆਂ। ੩੪. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ ਪੁਲਕ ਵਾਂਗੂ। ੩੫. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਭਯਾਨਕ ਜੰਗ ਹੋਇਆ।

A ਧਾ:—ਠਨਕ ਠਨਕ, ਵੀ ਹੈ। B ਸੰਗੀਤਾਂ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਭੇਦ 'ਮੇਘ ਮਾਲਾ' ਅਥਵਾ 'ਮੇਘ ਮਾਲ' ਨਾਮ ਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸਾਹਿਤਜ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਇਸ ਭੇਦ ਦਾ ਛੇਦਕ-ਵਿਗਯਾਨ ਮਿਲਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੇਖੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ-ਮੇਘ ਰਾਗ ਦੀ ਮਾਲਾ, ਲਾਇਨ ਵਾਲੇ ਮਾਲਕੋਸ ਰਾਗ ਤੋਂ ਹੈ। C ਧਾ:—ਦੁਸਦ।

ਪੋਲ ਪੋਲ¹ ਗਜ² ਮਤੰਗ ਮਤ ਮਦੀ³, ਗਨ ਤੁਰੰਗ⁴ A,
 'ਚੇਚਲ ਗਤਿ ਬੇਗ ਪਰੀ, ਪੰਡੀ ਪਰਜਾਰੀ B
 ਮਿਲਗੇ ਭਟ ਦੁਹੂੰ ਦਿਸਾ, ਝੁਰਮਟ ਕਰ⁵ ਪਰਸਪਰ,
 'ਮਿਲੈ C ਮਨ ਸਿੰਧੂ, ਨਦੀ ਸਾਵਨ ਏਰਖਾਰੀ
 ਟੁਕ ਟੁਕ ਪੁਰਜ ਪੁਰਜ⁶, ਕਟਗੇ ਭਟ ਸਿਮਰ ਬਿਖੈ⁷
 ਬੋਟਿਨ ਲੈ ਗਿਧ ਉਡਿਯੁ ਜੰਬੁਕ ਬਨਚਾਰੀ ॥੬੭॥੨੫੬॥੨੧੩੮॥

ਕੁਹਕਤ⁸ ਮਸਾਨ, ਪ੍ਰੇਤ, ਡਾਕਨਿ⁹, ਬੈਤਾਲ, ਕੰਕ¹⁰, ਜੁੱਗਨਿ, ਲੈ ਖਪਰ ਧਈ D ਨਾਚਤ ਬੈਤਾਰੀ ॥
 ਧਾਯਖਕਾਲ¹¹, ਭੂਤ, ਭੈਰਵ¹², ਜਮ, ਜਖਰਾਖਯਨ¹³ ਡੀਅਰਿ¹⁴ E ਜਿੰਨਗੂਲ¹⁵ ਹਸਤਦੈਦੇਗਨਤਾਰੀ ॥
 'ਧੁਕ ਧੁਕ ਕਬੰਧ ਉਠਤ, ਦੁਸਤੁ ਨਿਸ਼ੰਨ ਨਾਦ, ਕਿਲਕਤਿ ਕਪਾਲਿ ਰੁਦ¹⁶, ਕਾਲੀ ਕਿਲਕਾਣੀ ॥
 ਅਚਤ ਘਟ ਸੁਰਾ¹⁷, ਸੌਨ ਸਲਤਾ ਭਖਤ ਪ੍ਰੇਤ¹⁸ ਭੀਖਮ¹⁹ ਭਯਰੂਪ, ਨਗਨ, ਖਿਰਕਤ ਚਿੰਕਾਰੀ²⁰ ॥
 ੬੮॥੨੫੭॥੨੧੩੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਝੂਲਨਾ F ॥
 ਕਰਤ ਚਿੰਕਾਰ²¹ ਗਨ, ਪ੍ਰੇਤ, ਭੈਰਵ²² ਤਹਾ, ਭੇਰਿ ਭੁੰਕਾਰਿ²³ ਘਨ²⁴ ਗਰਜ ਧਾਯੋ
 ਲਲਾਰ ਸੁਰਾ ਪਰੇ, ਸਮਰ²⁵ ਸਨਮੁਖ ਭਿਰੇ, ਘਟਾ ਘਨ ਘੋਰ ਦਲ, ਉਮਡ²⁶ ਆਯੋ ॥

੧. ਤੌਰ ਤੌਰ ਕੇ, ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰੇ। ੨. ਹਾਥੀ। ੩. ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਮਤਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ। ੪. ਸਮੂਹ ਘੋੜੇ। ੫. (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ) ਚਾਲ ਦਾ (ਪ੍ਰਵਾਹ) ਉੱਡਣ ਵਾਲੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਉੱਡਾਰੀ ਵਾਂਗੂ ਚੇਚਲ ਹੈ। ੬. ਇਕ ਦਮ ਓਰਤ ਕੇ, ਇਕਠ ਕਰ ਕੇ, ਟੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ, ਗਾਲਿਬ ਹੋਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ੭. ਮਾਨੋ ਕਿ? ਸਾਵਣ ਦੀ ਬਰਸਾਤੀ ਨਦੀ ਸਮੁਦਰ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ੮. ਟੁਕੜੇ ਟੁਕੜੇ। ੯. ਗਿੱਦੜ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ ਅਤੇ ਗਿਲਝਾਂ ਬੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਲੋਕੇ ਉੱਡ ਗਈਆਂ। ੧੦. ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੧੧. ਯੋਗਣੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ। ੧੨. ਚਿੱਟੀਆਂ ਢਿੱਲਾਂ। ੧੩. ਭੈਰਉ, ਸ਼ਿਵ ਦਾ ਇਕ ਭੇਦ ਹੈ। ੧੪. ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤੀ ਹੈ। ੧੫. ਸਮੂਹ। ੧੬. ਡਾਕਣਾਂ। ੧੭. ਜਿੰਨ। ੧੮. ਧੜ ਧੁਟਧੁਟੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਉਠਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਭੈੜੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੧੯. ਖਪਰਵਾਲਾ ਸ਼ਿਵ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ੨੦. ਘੜੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਖੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੧. ਪ੍ਰੇਤ ਲਗੂ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਪੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੨੨. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ। ੨੩. ਖਿੜ ਖਿੜ ਹਸਦੇ ਅਤੇ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੨੪. ਚੀਕ ਚਿੰਘਾੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨੫. ਇਕ ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਜਾਤੀ ਹੈ। ੨੬. ਨਗਰਿਆਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼। ੨੭. ਮੇਘ। ੨੮. ਯੁੱਧ। ੨੯. ਚੜ੍ਹ।

A ਧਾ:—ਮਤਮ ਦੀਰਘ ਤੁਰੰਗ, ਅਤੇ 'ਮਤ ਮਦੀਗ ਤੁਰੰਗ, ਵੀ ਹੈ। B ਧਾ:—ਪਿਆਰੀ।
 C ਧਾ:—ਪੁਲੇ।
 D ਧਾ:—ਲੈ ਖਪਰ ਏੀਨ। E ਧਾ:—ਜਖ ਸਘਨ ਡੀਅਰ, ਵੀ ਹੈ।

F ਇਹ ਛੰਦ ਪਿੰਗਲ ਵਿਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੱਤ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਛੰਦ ਹੈ। ਇਸ ਦੀਆਂ ੨੬ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਿਥਮ ਭੇਦ ਹੈ। (੧) ਤਿੰਨਾਂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ੭—੭ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਚਰਨ ਦੀਆਂ ੫ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹੋਣ। ਆਖਰ ਵਿਚ (sI) ਗੁਰੁ ਲਘੁ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ੨੬ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਝੂਲਨਾ ਅਥਵਾ ਪ੍ਰਿਥਮ ਝੂਲਨਾ ਕਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (੨) ਇਹ ਭੇਦ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਦੰਡਕ ਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਕਲੀ ਵਿਚ ੩੭ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ, ਦੂਜਾ ਅਤੇ

ਪਰਤਿ ਝੜਿ ਲਾਯ ਨਭ, ਛਾਯ ਧਾਰਾ ਪ੍ਰਬਲ, ਘਟਾ ਘਨ ਸਤੁ ਦਿਸੈ^A ਘੋਰ ਛਾਯੋ ॥
 ਲੁੱਥ ਪੋਲੁੱਥ ਪਰ, ਗਈ ਅਟਾਰੀ ਸੀ, ਲਗਜੁ ਅੰਬਾਰ ਸੂਰਗ, ਪੈਂਡ ਪਾਯੋ॥੬੯॥੨੫੦॥੨੧੪੦॥
 ਪੋਲ ਗਜ ਮਤ ਹਯ, ਉਸੁ ਸੂਰਾ ਸਭੀ, ਤੁਪਕ, ਤਰਵਾਰ ਲੈ, ਸਮਰ ਪੈਣੇ^B
 ਸਾਰ ਸੰ ਸਾਰ ਠਨਕਾਯ, ਝਨਕਾਰ ਕੇ, ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ਪੁੱਕਾਰ ਐਂਠੇ^C
 ਝਰਤਿ ਅੰਗਾਰ ਤਰਵਾਰ ਧਾਰਾਧਰੀ, ਸੂਰ ਅਰੁ ਕੂਰ^D ਤਰਿ ਭੈ^E ਇਕੈਣੇ ॥
 ਜੂਝਗੇ ਸੂਰ ਸਾਵੰਤ^F ਸੂਰਾ ਸਬਲ^G ਬਹੁ ਖਾਯ ਘਾਯਨ ਚਲਨੈ ਤਜਾਰ ਬੈਠੋ ॥
 ॥੭੦॥੨੫੧॥੨੧੪੧॥

ਮਾਰੂ ਬੰਬ ਬਾਜੈ^H, ਰਨੈ ਸੂਰ ਗਾਜੈ, ਧੀਰ ਬੀਰ^I ਧਾਯੋ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੈ ਕੈ ॥
 ਅਸੇਵਾਰ ਛੁਟੈ^J ਗਜ ਪੋਲ ਦੂਕੈ^K ਕਰੇ ਚਾਪ ਸਾਯਕਅਸੰ^L ਢਾਰ ਲੈ ਕੇ ॥
 ਗਜਗਾਹ ਬਾਧੇ^M ਸਰੇ ਪੁੰਜ ਸਾਧੇ^N ਅਰਰਾਯ ਪਰੇ ਚਹੁ ਓਰ ਤੈ^O ਕੈ ॥
 ਸਨਾ ਸਨ ਸਨਨੈ^P ਬੰਦੂਕ ਛੁਟੈ ਘਨੈ^Q, ਗਰਜ ਗੋਲਾ ਧੰਪ ਘੋਰ ਹੁੈ ਕੈ ॥੭੧॥੨੬੦॥੨੧੪੨॥

੧. ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਪਾਸ। ੨-੩. ਲੱਥਾਂ ਤੇ ਲੱਥਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ, ਉੱਚਾ ਬੁਰਜ ਜਿਹਾ ਢੋਰ ਲੰਗ ਕੇ ਬਣ ਗਿਆ (ਮਾਨ ਕਿ? ਯੋਧਿਆਂ ਇਹ) ਦੇਵ ਲੰਕ ਦਾ ਰਸਤਾ ਲਭਿਆ ਹੈ। ੪. ਮਸਤ ਹਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁੜਾ ਕੇ। ੫. ਉਠ। ੬. ਬੰਦੂਕ, ਤੋਪ। ੭. ਪ੍ਰਵਿਸ਼ੇ, ਪ੍ਰਵੇਸ਼, ਧਮੀ। ੮. ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵਜਾ ਕੇ ਅਤੇ ਛਣਠਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਕਰ ਕੇ। ੯. ਆਕੜੇ। ੧੦. ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ ਅਤਿਸ਼ਯ ਵਾਰਾਂ ਨਾਲ (ਦਾਲਾਂ ਤੇ ਵੱਜਣ ਵਾਰਣ) ਅੰਗੜਾਰੇ ਝੜਦੇ ਹਨ। ੧੧. ਗੀਦੀ। ੧੨. ਹੋਏ। ੧੩. ਰਾਜਪੁਤ੍ਰ। ੧੪. ਬਲਵੰਤ। ੧੫. ਮਰਨ ਨੂੰ। ੧੬. ਨਗਾਰੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੱਜ ਰਹੀ ਹੈ, ਮੌਤ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਵਜਦਾ ਹੈ। ੧੭. ਧੀਰਵਾਨ ਯੋਧੇ। ੧੮. ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਛੁਟ ਕੀਤੇ। ੧੯. (ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲੇ) ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੁੜਾ ਕੇ (ਜੰਗ ਨੂੰ) ਦੂਕ ਪਏ। ੨੦. ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਕਮਾਨਾਂ ਤੀਰ ਤਲਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦਾਲਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ। ੨੧. (ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ) ਕਲਗੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ੨੨. ਸਮੁਦਾਜ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਕੇ। ੨੩. ਕ੍ਰੋਧ। ੨੪. ਸਨ ਸਨ ਅਤੇ ਸਨਨਨ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ੨੫. ਬਹੁਤ।

A ਪਾ:—ਘਟਾ ਘਨ ਸਸਤੁ ਦਿਸ।

B ਪਾ: ਬਹੁਖਾਇ ਘਾਇਨ ਰਨੈ ਤਜਾਰ ਬੈਠੇ।

C ਪਾ: ਅਸੁਵਾਰ ਛੁਟੈ।

D ਪਾ: ਅਸਿ, ਵੀ ਹੈ।

ਤੀਜਾ ਚਰਨ ੧੦—੧੦ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਅਤੇ ਚੋਥਾ ਚਰਨ ੭ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। (੩) ਦੂਜੇ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਭੇਦ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਭੇਦ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ (ISS) ਯਗਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੀਜਾ ਭੇਦ ਛੇਦ ਦੀਆਂ ਦੋ ਹੀ ਪੰਗਤੀਆਂ ਮੰਨ ਕੇ ਪੂਟਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਥਾ

ਤੀਨ ਦਾਸ ਝੁਲਨਾ, ਅੰਤ ਮਨਿ ਝੁਲਨਾ, ਦੋਜਪਦ ਤੀਸਰਾ ਭੇਦ ਪਾਯੋ।

ਰਾਮ ਭਜੁ ਬਾਵਰੇ, ਰਾਮ ਭਜੁ ਬਾਵਰੇ, ਰਾਮ ਕੇ ਨਾਮ ਕੇ ਵੇਦ ਗਾਯੋ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਥੇ ਇਹ ਛੇਦ ਬੜੀ ਤੁਲਨਾ ਨਾਲ ਰਖੇ ਸਨ, ਪਰ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਮਾਪ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਰਹਿਆ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲੇ ਛੇਦ ਦੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਏਥੇ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ

ਵੇਠੋ ਕਰਤ ਚਿੰਕਾਰ ਗਨ, ਪ੍ਰੇਤ ਭੈਤਵ ਤਹਾਂ, ਭੇਰਿ ਭੁੰਕਾਰ ਘਨ, ਗ ਜ ਧਾਯੋ।

ਲਲਕਾਰ ਸੂਰ ਪਹੇ, ਸਮਰ ਸਨਮੁਖ ਭਿਰੇ, ਘਟ ਘਨ ਘਿਰਿ ਦਲ, ਉਮਡ ਆਯੋ।

ਪਰਤਿ ਝੜਿ ਲਾਇ ਨਭ, ਛਾਇ ਧਾਵਾ ਪ੍ਰਬਲ, ਘਟਾ ਘਨ ਸਤੁ, ਘੋਰ ਛਾਯੋ।

ਲੁੱਥ ਪੋ ਲੁੱਥ ਪਰ, ਗਈ ਅਟਾਰੀ ਸੀ, ਲਗੁ ਅੰਬਾਰ ਸੂਰਗ, ਪੈਂਡ ਪਾਯੋ।

ਗੋਲਾ ਬਾਨ ਬਰਖੋ ਰਨੇ ਸੂਰ ਪਰਖੋ 'ਬੱਜ੍ਜ ਘਾਤ ਆਯੁਪ ਨਭ ਛਾਯ ਸਾਰੇ ॥
 ਘਨੇ ਘੋਰ' ਧਾਏ, ਲਲਕਾਰ ਆਏ, ਬਰਫ' ਬੇਗ ਬਤਾਸ ਝਪਾਸ ਮਾਰੇ ॥
 ਦਾਮਨਿ ਜੋਰ ਦਮਕੈ, ਅਸਤ੍ਰ ਘੋਰ ਚਮਕੈ ਕਿਲਕਾਰ ਪਰੇ ਸੂਰ ਸਸਤ੍ਰ ਝਾਰੇ ॥
 ਮੁਠ ਭੇੜ ਸੰਗ੍ਰਾਮ, ਹਵ ਘੋਰ ਮਾਰੀ, ਸੁਰੇ ਸੈਨ ਬੇਵਾਨ ਚੜ੍ਹੇ ਅਸਤ੍ਰ ਡਾਰੇ ॥੭੨॥੨੬੧॥੨੧੫॥
 ਧਮਾਧਮ ਸੇਲਾ, ਸਹਿਥੀ ਬਾਨ ਬਾਰੈ, ਦੁਹੂੰ ਓਰ ਤੇ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਕੋਪੈ ॥
 ਸਤਾ ਸੜਕ ਮਜਾਨ ਤੇ ਤੇਗ ਕਾਢੈ, 'ਝੜਾਝੜ ਸਟਾਸਟ ਆਯੁਪ ਨਾਲ ਧੋਪੈ ॥
 ਧੜਾ ਧੜ ਗੋਲਾ ਬੱਜ੍ਜ ਬਾਨ ਛੂਟੇ, ਚਟਾ ਚਟ ਤੜਾਤੜ ਘਾਵ ਘੋਪੈ ॥
 'ਹੱਲਾਹੁਲ ਭਈਦੁਹੂੰ ਓਰ ਤੇ ਜੀ, ਦਲਦੇਵ ਅਰੁਦੈ' ਤ ਹਠ ਠਾਨ ਰੋਪੈ' ॥੭੩॥੨੬੨॥੨੧੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਸੰਗੀਤ^A ਝੁਲਨਾ ॥

ਸੰਸਾਗੜਦੀ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਰੋਪੈ^B ਮੰਮਾਗੜਦੀ ਮਾਰ ਹੀ ਮਾਰ ਕੂਕੈ
 ਰੰਗਗੜਦੀ ਰੋਸ ਕਰ ਜੋਸ ਧਾਏ, ਗੰਗਾਗੜਦੀ ਗਜੀ^C ਮੱਤ ਪੇਲੈ ਢੂਕੈ ॥
 ਹੰਗਗੜਦੀ ਹੰਸ ਕਰ ਚੋਪੈ^D ਧਾਏ, ਕੇਕਾਗੜਦੀ ਕੋਪ ਕਿਲਕਾਰ ਕੂਕੈ ॥

੧. ਜੰਗ ਵਿਚ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਮਾਇਆ। ੨. ਬਿਜਲੀ ਦੇ ਕੜਕਣ ਵਾਂਗੂ ਸਾਰੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਸਸਤ੍ਰ ਛਾ ਕੇ।
 ੩. ਗੱਜ ਕੇ। ੪. ਬਰਫ ਤੇ ਕਾਲੀ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਝੱਖੜ (ਸੂਰਜਿਆਂ ਨੂੰ) ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ੫-੬ ਜੋਰ ਨਾਲ ਜਿਵੇਂ ਬਿਜਲੀ
 ਚਮਕਦੀ ਹੈ (ਤਿਵੇਂ ਭਯਾਨਕ ਅਸਤ੍ਰ ਚਮਕਦੇ ਹਨ। ੭. ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮੁਠਭੇੜ ਦੀ ਘੋਰ ਲੜਾਈ ਮੱਚੀ। ੮. ਸਸਤ੍ਰ
 ਬੰਦੂਕਾਂ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਝੜਾ ਝੜ ਅਤੇ ਸਟਾਸਟ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ੯. ਚੋਟਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਦੁਪਾਸਰਾਂ
 ਹੱਲਾ ਹੱਲੀ ਹੋਈ। ੧੧. ਰੋਕਦੇ ਹਨ। ੧੨. ਜੰਗ ਵਿਚ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ। ੧੩. ਹੰਸ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੋਸ ਨਾਲ
 ਦੋੜੇ। ੧੪. ਹਾਥੀ। ੧੫. ਮਸਤ। ੧੬. ਦੋੜਾ ਕੇ। ੧੭. ਫਿੱਛਾ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ।

A ਪਿੰਗਲ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਨਾਮ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਛੰਦ ਦੀ ਜਾਤੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਨਾਂ ਹੀ ਕੋਈ ਛੰਦ
 ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਸਨੂੰ ੧੫੦੦ ਸੰਮਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਹੋਇਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਲੜ
 ਹੁਣ ਤਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰੂਪਾਂ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਫੋਲਣ ਤੋਂ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਨਾਮਕ
 ਛੰਦ (ਹੋਰ ਕਵੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ) ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਛੰਦ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਥਾਂ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਿਆਂ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਧੁਨ ਨਾਲ
 ਮਿਲਾ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਬਹੁਤਾ, ਸੰਗੀਤ ਕ੍ਰਮੰਗ, ਸੰਗੀਤ ਪਹਿਸਿਟਕਾਂ, ਸੰਗੀਤ ਛਪਕ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਝੁਲਨਾ
 ਆਦਿਕ ਛੰਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਹ ਜੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਵਾਸਤਵਿਕ ਰੂਪ ਨਾਲ :- ਇਹ ਛੰਦ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਕ ਲੜ ਹੈ। ਜਿਹੜੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਤਾਫ਼ਵ ਨਿਤ ਤੋਂ ਪੈਦਾ
 ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਗੋਮਕੀ-ਬਾਪਿਕ-ਮਿਦੰਗ ਦੀ ਧੁਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਿਤ-ਵਿਗਰਸਨ
 ਵੀਰਰਸ-ਮਤ, ਵੈਭਤਸ ਰਸਮਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਦੀ ਧੁਨੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਅਤੇ ਪੋਰਾਂ ਦੀ ਗਮਕ ਨਾਲ
 ਇਹ ਛੰਦ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ਬਦ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਲਾਸਤ ਨਿਤ ਨਾ ਭੇਦ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਲਾਸਤ ਨਿਤ ਵਿਚ ਵੀਰਰਸ ਅਤੇ
 ਵੀਭਤਸ ਰਸ ਵਿਵਰਜਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਉੱਤਮ ਨਹੀਂ।

B ਪਾ:—ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਹਠੈ, ਵੀ ਹੈ।

C ਪਾ: ਗੁਜ ਗਜ ਪੇਲ ਢੂਕੈ।

ਭੰਡਾਗੜਦੀਂ ਭੀਰਭਟਾ ਭੇੜ ਭਾਰੀ ਝੰਡਾਗੜਦੀਂ ਝੁੰਡਝਕ ਝੋਰ ਝੁਕੇਂ ॥੭੪॥੨੬੩॥੨੧੪੫॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਸੰਗੀਤ ਅਛਗੀA ॥

ਫਾਗੜਦੀਂ ਫੜਾ ਫੜ ਫੰਕਾ ਬਾਜੇ ਰਨ, ਲਾਗੜਦੀਂ ਲਲਕਾ ਲੰਗੂਰ ਨਾਚੈ ॥
 ਚਾਗੜਦੀਂ ਚਾਉਂ ਚਿਰ ਜੁੱਧB ਕੀਨੋ, ਦਾਗੜਦੀਂ ਦੇਵ ਅਰੁ ਦੈਤ ਮਾਚੈ ॥
 ਦਾਗੜਦੀਂ ਦੋਲਕੇ, ਦੱਦ ਬਾਜ, ਫਾਗੜਦੀਂ ਫੀਲ ਫਨਿ ਫੇਕ -ਰਾਚੈ ॥
 ਪਾਗੜਦੀਂ ਪੋਲ ਭਟ ਰੋਲਾ ਪੈਠੇ, ਧਾਗੜਦੀਂ ਧੀਰ ਰਨ ਰੰਗ ਰਾਚ ॥੭੫॥੨੬੪॥੨੧੪੬॥
 ਖਾਗੜਦੀਂ ਖਿੰਗਾ^{੧੦} ਖੁਨਸਾਯਾ^{੧੧} ਧਾਏ, ਬਾਗੜਦੀਂ ਬੰਮ^{੧੨} ਰਨ ਬੀਰ ਠਾਢੈ ॥
 ਛਾਗੜਦੀਂ ਛਤ੍ਰ ਸਿਰ ਦੁਰਤ ਛਤ੍ਰੀ^{੧੩}, ਠਾਗੜਦੀਂ ਠਕੁਰਾਇ ਨਿਤ ਨਿਤ ਬਾਢੈ^{੧੪} ॥
 ਬਾਗੜਦੀਂ ਬੰਮ ਦਮਾਮ ਬਾਜੈ^{੧੫}, ਵਾਗੜਦੀਂ ਵੀਰ ਵਰਿਆਮ ਆਢੈ^{੧੬} C ॥
 ਟਾਗੜਦੀਂ ਟੰਕਾਰ ਦੈ ਧਨੁਖ ਭਟੇ, ਮਹਾਂ ਤਾਨ ਕਮਾਨ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਠਾਢੈ^{੧੭} ॥੭੬॥੨੬੫॥੨੧੪੭॥
 ਆਗੜਦੀਂD ਆਏ ਸੰਕਲਪਾ^{੧੮} ਕਰਕੇ, ਚਾਗੜਦੀਂ ਚੋਪ ਚਿਤ ਚਾਯ ਆਏ ॥
 ਤਾਗੜਦੀਂ ਤੀਰ ਤਰਵਾਰ ਬਾਰੈ, ਜਾਗੜਦੀਂ ਜੋਧ ਜੰਗਾਹ^{੧੯} ਛਾਏ ॥
 ਤਾਗੜਦੀਂ ਤਾਗੜ^{੨੦} ਦੁਹੁੰ ਓਰ ਬਾਢੈ, ਆਗੜਦੀਂ ਅਰਥ ਦਲ ਖਰਥ ਧਾਏ ॥
 ਨਾਗੜਦੀਂE ਨੈਨ-ਕੋ-ਰੰਗ-ਸੈਨ-ਰੋਹੈ^{੨੧} ਘਾਘੜਦੀਘੋਰ^{੨੨} ਘਮਜਾਨ^{੨੩} ਪਾਏ ॥੭੭॥੨੬੬॥੨੧੪੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਬੂਲਨਾ ॥

ਜੁਟੈ ਜੰਗਾਹ^{੨੪} ਦਲ-ਦੇਵ-ਅਰੁ-ਦੈਤ-ਮਿਲ, ਸਸਤ੍ਰ-ਅਰੁ-ਅਸਤ੍ਰ ਬਹੁ-ਭਾਤਿ-ਬਾਰੈ ॥
 ਦਲ-ਸਾਜ ਪਖਰੇਤ^{੨੫} ਫਾ ਬਾਨੈਤ^{੨੬} ਲੁਝੈ-ਸਮਰ^{੨੭} ਜੂਝਗੇ^{੨੮} ਜੰਗ ਤਿਨ-ਹੂਰ-ਚਾਰੈ ॥
 ਏਕ-ਏਕ^{੨੯} ਗਏ-ਭਿਰ-ਸੂਰ-ਸਾਰੇ, ^{੩੦}ਹਾਂਕ-ਹਾਂਕ-ਅਯੋਧਨ-ਸੂਰ-ਗਾਰੈ ॥

੧. ਗੀਦੀ ਤੇ ਯੋਧੇ ੨. (ਭੁੰਡ) ਸਮਦਾਯ ਨੂੰ ਹਲੂਣਾ ਦੇ ਕੇ ਝੁਕੇ । ੩. ਵਤੀ, ਦੱਦ । ੪. ਇਕ ਵਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੫. ਗੱਜ ਕੇ । ੬. ਸੇਕ ਨਾਲ । ੭. (ਫੀਲ) ਚੋੜੇ ਫਲਾਂ ਵਾਲੇ (ਤੀਰ) ਵਾਤੀਆਂ (ਕਰਨ ਲਈ) ਰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ । ੮. ਧੱਕ ਕੇ ੯. ਯੋਧੇ ੧੦. ਘੋੜੇ । ੧੧. ਤੇਜ ਕਰ ਕੇ । ੧੨. ਗੱਜ ਕੇ । ੧੩. ਛਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ । ੧੪. (ਮੰਗਤ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪ ਦੀ) ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਸਦਾ ਸਦਾ ਵਧਦੀ ਰਹੇ । ੧੫. ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਵਜਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੬. (ਅੰਗੀ) ਰੁਕਦੇ ਹਨ । ੧੭. ਜੰਗ ਵਿਚ ਖਲੋਤੇ । ੧੮. ਦਿਲ ਦਾ ਪ੍ਰਧਕ ਨਿਸਚਾ । ੧੯. ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ । ੨੦. ਝਗੜਾ, ਝਗੜਾਈ । ੨੧. ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਲਾਲ ਰੰਗ ਹੈ । ੨੨. ਭਤਾਨਕ । ੨੩. ਭੰਡਰੋਲਾ, ਜੰਗ ਵਿਚ । ੨੪. ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ । ੨੫. ਘੋੜ ਸਵਾਰ । ੨੬. ਧਨੁਖ ਧਾਰੀ । ੨੭. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਲੜੇ । ੨੮. ਮਰ ਗਏ । ੨੯. ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ । ੩੦. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਵੰਗਾਰ ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

A ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਵਾਲਾ ਸੰਗੀਤ ।

B ਪਾ: ਜੁੱਧ ।

(' ਪਾ: ਬਾਗੜਦੀ ਬੰਮ ਦਮਮ ਬਾਜੈ, ਵਾਗੜਦੀ ਵੀਰ ਵੀਰ ਆਨ ਆਢੈ, ਵੀ ਹੈ ।

D ਕਈਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਰੂਪ ਵੀ ਪੂਰਵਕਤ ਰੂਪਾਂ ਵਾਂਗੂ ਆਗੜਦੀਂ ਆਦਿਕ ਆਏ ਹਨ ।

E ਪਾ:—ਨਾਗੜਦੀਂ, ਅਤੇ 'ਘਾਘੜਦੀ' ਵੀ ਹਨ । F ਪਾ:—ਖਪਰੇਤ ।

ਅਰਾਯ-ਕੈ-ਬੀਰ ਪਤੰਗ-ਫੂਟੋ^੧, 'ਰਨ-ਸਨਰ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਮੇ-ਲੇਤ-ਲਾਹੈ ॥੭੮॥੨੬੭॥੨੧੪੯॥
 ਟੂਟਿ-ਸੰਨਾਹ^੨ ਤਨਤ੍ਰਾਨੁ^੩ ਬਖਤਰ, ਜਿਰਹ, ਟੋਪ, ਗਲ-ਸੇਜ^੪ ਝੜ-ਗਏ-ਸਬਹੀ ॥
 'ਝਲਤ ਤਨ-ਬਿਨ-ਬਹੁ-ਖਾਯ-ਘਾਜਨ, 'ਜੁ-ਨਦ ਸ੍ਰੋਨ-ਕੋ-ਪੈਰ, ਭਟ-ਜੁਭਿ-ਤਬਹੀ ॥
 'ਅਸ-ਸਚਯੋ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਨਹਿ-ਆਗੈ-ਤਬੈ; 'ਸੂਰ-ਪਰ-ਸੂਰ-ਗਿਰ-ਗਏ-ਦਬਹੀ
 ਕਹਿਤ ਕਬਿ-ਰਾਮ ਤੁਮ-ਸੁਨਹੁ-ਪ੍ਰਿਯ ਸੰਤ ਜਨ !

ਸਮਰ-ਭਾਰਥ^੦ ਸੁਰ-ਅਸੁਰ-ਫਬਹੀ ॥੭੯॥ ੨੬੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਝੂਲਨਾ ॥

ਕਾਹੂੰ ਬਾਜਿ^੧ ਗਿਰੇ, ਕਾਹੂੰ-ਤਾਜ-ਗਿਰੇ, ਅਸੰਵਾਰ^੨ ਗਿਰੇ, ਕਾਹੂੰ-, ਪੀਲ^੩ ਜੂਝੇ ॥
 ਪੱਬਿਵਾਨ^੪ ਗਿਰੇ-ਕਾਹੂੰ ਜੁਵਾਨ-ਗਿਰੇ, ਰਥ, ਪਾਲਕੀ, ਉਸ੍ਰ, ਮਾਤੰਗ-ਦੂਝੇ^੫ ॥
 'ਭਟ-ਕੁਮਤਿ-ਆਕਾਸ-ਪਾਤਾਲ-ਗਿਰਗੇ-ਬਲੀਕਈਸਿੰਧੂ-ਬੂਡੇ^੬, ਕਈ-ਤੇਗਸੂਝੇ^੭ ॥
 ਉਡਤਿ-ਭਟਰੀ^੮ ਰਨਧੀਰਗੋਨਾਰ^੯ ਚੜ^{੧੦} ਕੁਮਤਿਗਜ, ਉਸ੍ਰਤੁਖਾਰਹੂਝੇ ॥੮੦॥੨੬੯॥੨੧੫॥
 ਚੀਕ ਚਾਵੰਡ^{੧੧} ਚਿੰਕਾਰ-ਫੁੰਕਾਰਹੀ^{੧੨} ਗੂਲਨ^{੧੩} ਪ੍ਰੇਤ, ਮਾਸਾਨ ਡਕੈ^{੧੪}
 ਗ੍ਰਿਝ ਗੋਨਾਰ ਚਿੰਕਾਰ-ਬੈਤਾਲ ਘਨ, ਭੂਤ, ਪਿਸਾਚ, ਕਾਪਾਲ^{੧੫} ਹਕੇ^{੧੬}
 ਕੰਕ^{੧੭} ਖੰਕਾਲ^{੧੮} ਜਖ, ਭੂਤ, ਭੈਰਵ-ਹਸੇ^{੧੯}, ਸੋਨ-ਭਰ-ਪਤ੍ਰ-ਜੋਗਨੀ-ਚਖੈ^{੨੦}
 'ਧਰ-ਅਧਰਭੂਤਲੇਤਗਨਪ੍ਰੇਤਰਾਖਸਤਿਨੈਕਾਕਅਰੁਚੀਲਮਿਜਮਾਸ ਭਖੈ ॥੮੧॥੨੭੦॥੨੧੫੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਝੂਲਨਾ ॥

ਕਰਤ ਭਟ ਭੇਰ^੧ ਸੁਰ ਅਸੁਰ ਚੋਗਾਨ-ਚੜ^੨, ਭਯੋ ਮੁਠ-ਭੇੜ^੩ ਜੇਗਾਰ^੪ ਠੱਠੇ ॥

੧. ਪਤੰਗਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਫੂਟ ਕੀਤੀ। ੨. (ਮਨ, ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਰ ਨਾਲ) ਜੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਲੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ੩. ਜਾਤੀ ਦੀਆਂ ਸੰਜਿਆਂ ਟੁਟ ਗਈਆਂ। ੪. ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਜਿਆਂ। ੫. ਗਲ ਦੀਆਂ ਸੰਜਿਆਂ। ੬-੭-੮-੯ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਖਾ ਕੇ, ਲਧੂ ਦੀ (ਨਦੀ) ਨੂੰ ਤਰ ਕੇ 'ਓਦਾਂ ਯੱਥੇ ਲੜ ਕੇ ਗਿਰੇ। ਅਜਿਹਾ ਯੁਧ ਅਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ੧੦. ਮਹਾਨ ਯੁਧ। ੧੧. ਘੜੇ। ੧੨. ਘੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ, ਡਲਵਾਰਾ ਵਾਲੇ। ੧੩. ਹਾਥੀ। ੧੪. ਵਜ੍ਹ ਵਾਲੇ, ਸਿੰਦੂ ਦੇ, ਯੱਥੇ। ੧੫. ਹੋਰ ਹਾਥੀ, ਦੂਝਾਏ ਹਾਥੀ। ੧੬. ਬਲੀ ਯੋਧੇ ਆਕਾਸ਼ 'ਚ ਕੁਮਦੇ ਹੋਏ ਪਾਤਾਲ ਵਿੱਚ ਡਿਗ ਪਏ। ੧੭. ਸਮੁੰਦ੍ਰ। ੧੮. ਮਰ ਗਏ। ੧੯. ਸਮੁੰਦ੍ਰ। ੨੦. ਆਕਾਸ਼। ੨੧. ਹਾਥੀ, ਉਠ ਅਤੇ ਫੱਸੇ ਹੋਏ ਘੜੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ੨੨. ਇੱਲ, ਇਕ ਯੋਗਣੀ। ੨੩. ਜਿੰਨ। ੨੪. ਬੱਲਦੇ ਹਨ। ੨੫. ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀ ਇਕ ਜਾਤਿ, ਜਿਹੜੀ ਹਥਾਂ 'ਚ ਖੱਪਰੀਆਂ ਰਖਦੀ ਹੈ। ੨੬. ਦਿਟੀ ਦਿਲ, ਇਕ ਯਖਣੀ, ਕੰਕਣੀ। ੨੭. ਭੈਰਉਂ। ੨੮. ਯੋਗਣੀਆਂ ਲਹੂ ਦੇ ਖੱਬਰ ਭਰ ਕੇ ਪੀਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੯. ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਯੋਧੇ (ਗਏ ਹੋਏ ਹਨ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ, ਪ੍ਰੇਤ ਅਤੇ ਰਾਖਸ ਫੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ੩੦. ਜੰਗ। ੩੧. ਸੰਦਾਨ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਕੇ। ੩੨. ਮਲ-ਯੁਧ। ੩੩. ਸੰਦਾਨ ਜੰਗ।

A ਪਾ:—ਝਲਤਨ ਬਿਨ ਬਹੁ ਘਾਜ ਘਾਜਨ ਸੁਨਦ ਸ੍ਰੋਨ ਕੋ ਪੈਰ ਜ਼ੋਟੇ ਤਬ ਹੀ, ਅਤੇ ਝਲਤ ਤਨ ਬਿਨ ਬਹੁ ਖਾਯ ਘਾਜਨ ਸਰਸ ਨਦ ਸ੍ਰੋਨ ਕੋ ਪਰੋ ਭਟ ਜੂਝੇ ਤਬ ਹੀ, ਵੀ ਹੈ।

B ਪਾ:—ਅਸ ਮਚਯੋ ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਨਹਿ ਭਯੋ ਆਯੋ ਕਥੈ।

C ਪਾ:—ਬੇਵਾਨ ਅਤੇ 'ਪਰੇਵਾਨ' ਵੀ ਹੈ।

D ਪਾ:—ਭਉ ਤੇਗ ਸਿਝੇ।

E ਪਾ:—ਠਟੇ।

ਪਰੋ-ਲਲਕਾਰ ਅਸਵਾਰ ਹਾਠੀ'ਹਠੀ, ਖੇ'ਚ-ਸਮਸ਼ੇਰਾ ਮੈਦਾਨ ਹੱਠੇ^੧ ॥
 ਗਹੋ-ਤੀਰ,ਤੁਫੰਗ,ਗੁਲੇਲ,ਮੂਸਲ^੨ ਗਦਾ-ਜਬਰਾ^੩ ਜਮਧਰ, 'ਤੁਪਕ, ਸੇਲ, ਪੱਟੇA ॥
 ਕਤਤ,ਪ੍ਰਹਾਰ'ਹੜਕਾਰ, ਮਾਰੂ-ਪ੍ਰਬਲ^੪, ਸਸਤ੍ਰ-ਬਹੁ-ਅਸਤ੍ਰਦੇ-ਤਰਫ-ਸੁੱਟੇ॥੮੨॥੨੭੧॥੨੧੫੩॥
 ਬਜਤ-ਮਿਦੰਗ, ਰਥਾਬ, ਬੀਨਾ, ਪਣਵ^੫, ਬਜਤਿ-ਸਭਿ-ਰਾਗ ਸਹਨਾਯ^੬, ਭੇਰੀ^੭B ॥
 'ਕਥਤ-ਕਬਿੱਤ ਤਾਲ-ਤੰਬੂਰ ਕਬਿ-ਛੰਦ-ਬੇਦੀ-, 'ਰਠੈ'-ਭਾਟ-ਨਕੀਬਬਾਜੰਤ੍ਰ-ਭੇਰੀ^੮ ॥
 ਨਚਤਿ ਗਨ, ਹੂਰ, ਗੰਧੂਬਿ, ਕਿੰਨੇ'ਚ, ਪਰੀ, ਜੱਛ, ਅੱਛਰਿ-ਸੂਰ-ਬਧਨ-ਘੇਰੀ^੯D ॥
 ਕਰਤ-ਕਲੋਲ ਉੱਛਾਹ,ਮੰਗਲ,ਹਰਖ, 'ਗਾਨ੍-ਰਸ-ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ-ਫੇਰੀ॥੮੩॥੨੭੨॥੨੧੫੪॥
 ਜੁੱਟੇ ਬਰਜਾਰ^{੧੦} ਜੁਝਾਰ ਅਸਵਾਰ-ਬਲੀ, ਮਲ^{੧੧} ਗਜਪਤਿ-ਮਾਤੰਗ-ਪੋਲੇ '੧੨
 ਚਤੁਰੰਗ-ਦਲਓਮੜ-ਘਨ^{੧੩}, ਘੋਰ-ਸਿਵ,ਸਕ੍ਰ-ਦਲ^{੧੪}, ਬ੍ਰਹਮ,ਗਨੇਸ,ਰਵਿ^{੧੫}, ਇੰਦ੍ਰ-ਹੋਲੇ^{੧੬} ॥
 ਸਾਮ^{੧੭}, ਕਥਰ, ਜਮ, ਬਰੁਨ-,ਦਲ-ਸੁਮਤ-ਸੰ^{੧੮} ਚੰਦ੍ਰ-ਸੇਖਰ-ਸਨੈ, ਸੂਰ-ਰੋਲੇ
 ਸਨਕਾਦਿ, ਬਿਬੁਧਾਦਿ^{੧੯}, ਗ੍ਰਿਹ-ਕੇਤੁ-ਭਟ-ਸੁਮਤ^{੨੦},

ਨਿੰਪ, ਦੇਵ, ਮਾਨੁਖ, ਜੱਖ, ਭੂਤ-ਮੇਲੇ^{੨੧}F ॥੮੪॥੨੭੩॥੨੧੫੫॥

^{੨੨}ਉਮਡ-ਦਲ-ਅਸੁਰ-ਪਚੰਡ-ਪ੍ਰਬਲ-ਸਰਸ ^{੨੩}ਅਨੀ-ਚਤੁਰੰਗ-ਦਲ ਘੋਰ-ਪਾਯੇ ॥

ਮਾਰ-ਹੀ-ਮਾਰ-ਪੁੱਕਾਰ-ਉੱਚਾਰ-ਕੈ, ^{੨੪}ਸਮਰ-ਸਨਮੁਖ-ਸੁਭਟ-ਰੋਲ-ਆਯੇ ॥

^{੨੫}ਤੁਰੇ-ਮੈਦਾਨ-ਦੈ ਹਾਂਕ-ਰਨਧੀਰ-ਪੜੇ, ਜੋਧ, ਮਲ, ਸੁ-ਭਟੇ, ਪਹਿਲਵਾਨ-ਧਾਯੇ ॥

ਲੈ-ਗਦਾ, ਲਠਿ, ਗੁਰਜ, ਕਛ-ਕਾਛ-ਭਟ-ਬਿਕਟ-ਹਠ^{੨੬}

੧. ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ, ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ । ੨. ਤਲਵਾਰਾਂ । ੩. ਡੱਟ ਗਏ । ੪. ਮੁਹੱਲਾ । ੫. ਭਾਰੀ । ੬. ਕਟਾਰ ।
 ੭. ਚਲਾਵਣ । ੮. ਬਲਵੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲੇ । ੯. ਵੱਲ । ੧੦. ਵਡੀ ਤੁਰਹੀ । ੧੧. ਨਗਾਰਾ । ੧੨. ਕੈਸੀਆਂ
 ਤੇ ਨਗਾਰੇ (ਆਦਿ) ਵਾਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕਵੀ ਕਬਿੱਤ ਕਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਬੰਦੀ ਜਨ, ਭਟ ਤੇ ਨਕੀਬ
 ਛੰਦ ਉੱਚਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਅਪਸਰਾਂ ਤੇ ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਘੋਰਾ ਪਾ ਕੇ । ੧੫. ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਫੇਰੀ ਨਾਲ ਰਸਵਾਲੇ
 ਗੀਤ ਗਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੧੬. ਬਲਵੰਤ । ੧੭. ਪਹਿਲਵਾਨ । ੧੮. ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨੇ ਹਾਥੀ ਦੁਝਾਏ । ੧੯. ਸਮੁਦਾਜ
 ਚੜੇ । ੨੦. ਸਿਵ ਅਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਦਲ ਨੂੰ ਘੋਰ ਲਿਆ । ੨੧. ਸੂਰਜ । ੨੨. ਚੰਦ੍ਰ (ਦੇ ਦਲ) ਤੇ ਵੀ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ,
 ਚੰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਠਕੋਲਿਆ । ੨੩. ਸ੍ਰੀਮ ਕਾਰਤ ਕੇਜ । ੨੪. ਦੇਵਕੇ ਆਦਿਕ । ੨੫. ਕੇਤੁ (ਆਦਿ ਨੇ) ਗ੍ਰਹ ਮੰਤ੍ਰੀ ਅਤੇ
 ਯੱਧੇ । ੨੬. ਇਕੱਠੇ ਹੀ । ੨੭. ਪ੍ਰਬਲ ਅਤੇ ਤੇਜਸਰ ਦੋ ਤਾਂ ਦਾ ਦਲ ਬਹੁਤ ਓਰਤਿਆ । ੨੮. (ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ)
 ਚਾਰਪੁਕਾਰੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਘੋਰਾ ਪਾ ਲਿਆ । ੨੯. ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਾਮੁਣੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਠਕੋਲਦਾ ਹੋਇਆ ਆਇਆ । ੩੦. ਰਨਧੀਰ
 (ਯੱਧੇ) ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਘੋੜੇ ਦੇੜਾ ਕੇ ਅਤੇ ਵਿੰਗਾਜ ਕੇ ਪਏ । ੩੧. ਜੇਗ ਦੇ ਸਾਜ ਨੂੰ ਸਜਾ ਕੇ ਵਜੋਗ-ਯੱਧੇ ਖਲੋ ਗਏ ।

A ਪਾ: ਪਠੇ B ਪਾ:—ਬਜਤ ਮਿਦੰਗ ਰਥਾਬ ਬੀਨਾ ਪਣਉ, ਗੰਮੁਖ ਬਜਤ ਬਾਜੰਤ੍ਰ ਭੇਰੀ, ਵੀਰੀ ।

C ਪਾ:—ਕਥਤ ਕਾਬਿੱਤ ਗੰਧੂਬ ਛੰਦ ਬਰੇ, ਦਵਾਰ ਨਾਕੀਬ ਬਾਜੰਤ੍ਰ ਭੇਰੀ, ਅਤੇ ਕਥਤ ਕਬਿੱਤ ਤਾਲ ਤੰਬੂਰ ਕਥ
 ਘੰਦੀ ਰਤੇ ਭਾਟਨ ਗੰਧੂਬ ਬਾਜੰਤ੍ਰ ਭੇਰੀ, ਵੀ ਹੀ । D ਪਾ:—ਹੇਰੀ ।

E ਪਾ:—ਮਤ ਗਜ ਮਤ ਮਾਤੰਗ ਪੋਲੇ ।

F ਪਾ:—ਮਾਨੁਖ ਮੂਤ ਪੁੰਤ ਮੇਲੇ ।

ਮੰਡਿਤੁ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਘਾਯੋ A ॥੮੫॥੨੭੪॥੨੧੫੯॥

ਖੋਲ-ਸਮਸੇਹ^੨ ਰਨਪੀਰ ਦੂਕੇ ਸਮਰ, ਹਾਂਕ ਲਲਕਾਰ ਬਹੁ-ਸਸਤ੍ਰ-ਬਾਹੇ B ॥
 ਸੰਜ^੧, ਬਖਤਰ, ਜਿਰਹ, ਟੂਟ-ਚਿਲਤਹ ਗਏ, ਸਰਸ-ਬਾਨ, ਗੋਲੀ-ਬਦਲ-ਪੈਠ-ਗਾਹੇ ॥
 'ਖੁਲਤੁ-ਤਨਤੁ-ਗਜਗਾਹ-ਪਾਖਰ-ਭਿਰੇ, 'ਗਿਰੇ-ਭਟ-ਭੂਮਿ ਰਨ-ਭੂਮਿ-ਆਹੇ ॥
 'ਘਿਰੀਆ-ਹੁਰ-ਬੇਵਾਨ-ਲੈ-ਸਮਰ-ਭੂਅ, ਜੇਉ ਸੂਝਗੇ-ਸਮਰ-ਤੇਉ-ਕੰਤ-ਚਾਹੇ ॥੮੬॥੨੭੫॥੨੧੫੭॥
 ਬਿਸਨਪਦ ਰਾਗ ਮਾਲਕੋਸ ਕੁੰਡਲੀਆ C ॥

ਪੈਠੇ-ਸਭਿ-ਕਹ-ਚੀਰ, ਦੁਹੂੰ-ਦਿਸ ਸੁਭਟ ਸੁਜਾਨਾ^੬ ॥
 ਕਰ ਕਰ ਹਰਖ^੦ ਉਮੰਗ, 'ਚੋਰਖ D ਬਰ-ਬੀਰ-ਪ੍ਰਧਾਨਾ^੧ ॥
 ਕਰ ਕਰ ਹਰਖ ਉਮੰਗ, ਬਲੀ-ਪਰਧਾਨ-ਰਿਸਾਯੇ E
 ਦੌਰ ਦੌਰ ਦੁਹੂੰ-ਓਰ, 'ਸੁਭਟ-ਸੁਭਟਨ-ਕਹ-ਘਾਯੇ ॥
 ਰਿਸ-ਰਿਸ-ਬਾਹਰ-ਸਸਤ੍ਰ, ਹਵਸ ਕਰ-ਆਪ-ਜੁਝਾਯੇ ॥

੧. ਵੰਗਾਰ ਕੇ ਮਾਰੇ । ੨. ਤਲਵਾਰ ਖਿੱਚ ਕੇ । ੩. ਸੰਜੋਆ । ੪. ਬਹੁਤੇ ਬਾਣ ਅਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਸਰੀਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੇ ਗਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੫. ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸੰਜੋਆਂ, ਗਜਗਾਹਾਂ ਅਤੇ ਰਾਣੀਆਂ ਟੁਟ ਗਈਆਂ । ੬. ਜੰਗ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਯੋਧੇ ਘੋੜਨੀ ਖਾ ਕੇ ਡਿਗ ਪਏ । ੭. ਰੂਹਾਂ ਨੇ ਵਿਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਯੁੱਧ ਭੂਮੀ ਘੇਰ ਲਿਆ । ੮. (ਉਹ ਰੂਹਾਂ ਵੀ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ (ਕੰਤ) ਮਾਲਿਕ (ਕਰਨੀ) ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ੯. ਚਤੁਰ । ੧੦. ਆਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀ । ੧੧. ਸੁੱਸਟ ਅਤੇ ਮੁਖੀ ਯੋਧੇ । ੧੨. ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਯੋਧੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । A ਪਾ:—ਪ੍ਰਚਾਰ ਪਾਯੋ । B ਪਾ:—ਬਹੁ ਅਸਤ੍ਰ ਬਾਹੇ ।

C ਦੋਹਾ ਅਤੇ ਰੋਲਾ ਛੰਦ ਮਿਲਾ ਕੇ ਕੁੰਡਲਿਤਾ ਛੰਦ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਹਰੇਕ ਤੁਕ ੨੪ ਮਾਤ੍ਰਾ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਦੀਆਂ ਅਖੀਰਲੀਆਂ ੧੩ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਤੀਜੀ ਤੁਕ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਆਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ । ਆਦਿ ਅਤੇ ਅੰਤ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਸ਼ਬਦ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੁੰਡਲਿਆ ਛੰਦ ਕਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਕਵੀ ਨੇ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਦਾ ਤੀਜੀ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਵਿਲੋਕਨ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਦਾ ਪੰਜਵੀਂ ਨਾਲ ਸਿੰਘਾਵਿਲੋਕਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਹ ਆਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਿਚਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕੁੰਡਲਿਆ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਨਿਆਰੀ ਹੀ ਜਾਹਰ ਕਰ ਰਹਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹੀ ਲੜੀ ਰੋਲੇ ਨਾਲ ਦੁਕਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਅਸੀਂ 'ਛੇ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਰੋਲਾ' ਕਹਿ ਦਈਏ ਤਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਅਨੁਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ? ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਥੋਸਕ ! ਇਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤਨੇਕ ਤੁਕ ਦੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ੨੪ ਹਨ ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਦੀ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਚਰਨ—ਤੀਜੀ ਤੁਕ ਦਾ ਉਲਟਾ ਲਾਇਆ ਹੈ ।

ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਕੁੰਡਰੀਆ ਛੰਦ ਚਾਰ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦਾ ਹੀ ਆਇਆ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸ ਦੇ ਆਦਿ ਦੋਹਾ ਹੈ ਅਤੇ 'ਸਿੰਘਾ ਵਿਲੋਕਨ' ਵੀ ਦੂਜੀ ਦਾ ਅੰਤ, ਤੀਜੀ ਤੁਕ ਦਾ ਆਦਿ ਹੈ ।

ਫ.ਥਾ:—ਪਾਪ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਧਰਤੀ ਭਈ, ਪਲ ਨ ਸਕਤਿ ਠਹਰਾਇ ॥
 ਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੇ ਧਨਾਨ ਧਰ, ਰੋਵਤਿ ਭਈ ਬਨਾਇ ॥
 ਰੋਵਤਿ ਭਈ ਬਨਾਇ, ਪਾਪ ਭਾਰਨ ਭਰ ਧਰਨੀ ॥

ਮਹਾਪੁਰਖ ਕੇ ਤੀਰ ਬਹੁਤ ਬਿਧਿ ਜਾਤਿ ਨ ਬਰਨੀ ॥੧੩੭॥ (ਕਲਕੀ ਅਵਤਾਰ)
 D ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਕ ਪਾਠ "ਕਰ ਕਰ ਚੋਪ ਉਮੰਗ ਹਰਖ", ਵੀ ਹੈ ।
 E ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਇ ਬੀੜਾ ਵਿਚ ਪਾ:—ਬਲੀ ਧਰ ਪਾਨ ਰਿਸਾਯੋ, ਵੀ ਹੈ ।

ਤਰਗੇ ਭਉਜਲ-ਖਾਤਾ, ਪਰੀ-ਲੈ-ਸੂਰਗ-ਸਿਧਾਯੋ ॥੮੭॥੨੭੬॥੨੧੫੮॥
 ਹਾਕਾ ਹਾਕਾ ਭਟ ਭਿਰੇ, ਸਮਰ-ਸਨਮੁਖ-ਭਏ-ਠਾਢੇ ॥
 ਬਾਹਤ ਸਸਤ੍ਰ, ਸੰਬੂਠ, ਸੂਰ-ਸੂਰਨ ਹਠ-ਗਾਢੇ^੩
 ਬਾਹਤ-ਸਸਤ੍ਰ-ਸੰਬੂਠ, ਸੂਰ-ਸੂਰਨ ਹਠ-ਕੀਨੋ
 ਮਰੇ ਮਾਰ-ਭਟ-ਸਮਰ, ਪੀਠ-ਰਨ-ਮਹਿ-ਨਹਿ-ਦੀਨੋ ॥
 ਚਦਗੇ ਸੇਤ੍ਰ-ਬਿਵਾਨ^੪, ਤਰਤ-ਭੇ ਭਵਜਲ ਸੂਰਾ ॥
 ਬਰਜੋ-ਬਰੰਗਨ^੫ ਜਾਇ, ਬਾਇ ^੬ਮ੍ਰਿਦੇਗਨ, ਤੂਰਾ ॥੮੮॥੨੭੭॥੨੧੫੯॥
 ਜੋਰ-ਜੋਰ^੬ ਦਲ-ਭਿਰੇ, ਦੁਬਹੀਆ^੭ ਕੋਪ ਕੈ ॥
 ਦੈ ਦੈ ਧਨੁਖ-ਟੇਕੋਰ, ^੮ਠਠੇ-ਪਗ-ਰੋਪ-ਕੈ ॥
 ਦੈ ਦੈ ਧਨੁਖ-ਟੇਕੋਰ, ^੯ਟਾਨ-ਰਨ-ਤੁਰੇ-ਪਥਾਏ^੯
 ਬਾਹਤ ਭਏ ਨਿਸੰਗ, ਸੂਰ-ਸੂਰਨ-ਕਹ-ਘਾਏ
 ਘਾਯਲ-ਭਏ-ਅਪਾਰ, ਟੂਕ-ਟੂਕਨ-ਭਏ-ਰਨ-ਮੈ
 ਤਦ੍ਰਪਿ-ਨ-ਛਾਡਿਤ-ਖੇਤ, ਪੈਠ-ਭਟ-ਗਏ ਸਘਨ^{੧੦} ਮੈ ॥੮੯॥੨੭੮॥੨੧੬੦॥
 ਕੂਦ-ਕੂਦ ਭਟ-ਜੁਟੇ-ਸਮੁਹਿ, ਬਾਹਤ-ਭਏ ਸਸਤ੍ਰਨ ॥
^{੧੧}ਏਕ-ਏਕ-ਭਟ-ਭਿਰੇ, ^{੧੨}ਘਾਯ-ਘਾਯਨ-ਕੈ-ਅਸਤ੍ਰਨ ॥
 ਏਕ-ਏਕ-ਭਟ-ਭਿਰੇ ^{੧੩}ਘਾਯ-ਘਾਯਨ-ਕਹ-ਸੂਰਾ
^{੧੪}ਠਠ-ਜੋ-ਈਸ-ਕਲ, ਰੁਦ੍ਰ, ^{੧੫}ਬਾਯ-ਡਵਰੂ, ਤੰਬੂਰਾ
 ਲੈ-ਲੈ-ਤੀਰ, ਤੁਫੰਗ^{੧੬}, ਧਨੁਖ, ਸਾਯਕ^{੧੭}-ਉਮਡਾਨੇ^{੧੮}
 ਕਸ-ਕਸ ਕਮਰ^{੧੯} ਨਿਖੰਗ^{੨੦} ਦੁਹੂੰ-ਦਿਸ ਸਰ ਸੰਧਾਨੇ^{੨੧} ॥੯੦॥੨੭੯॥੨੧੬੧॥
 ਨਿਸ-ਦਿਨ-ਬੀਜ੍ਯ-ਲਰਤ, ਬਹੁਤ-ਹੀ-ਬਰਸ-ਬਿਤਾਨੇ ॥

੧. ਪੈਦਾਜਸ ਰੂਪ ਜਲ ਦਾ ਟੋਆ ਸੰਸਾਰ । ੨. ਵੰਗਾਰ । ੩. ਮਹਾਨ ਹਠ ਵਾਲੇ । ੪. (ਦੇਵ) ਵਿਮਾਨ ਰੂਪ ਸਫੈਦ ਵਿਮਾਨ । ੫. ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹਿਆ ੬. ਵਜਾ ਕੇ । ੭. ਯੋਧੇ, ਦੁਹਾ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ । ੮. ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਾ ਕੇ ਡਟ ਗਏ ੯. ਜੰਗ ਸੰਦਾਨ ਵਿੱਚ ਘੋੜੇ ਚੜਾਏ । ੧੦. ਸਮੁਦਾਜ । ੧੧. ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਸੁਰਮੇ ਲੜੇ । ੧੨. ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਚੋਟਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ । ੧੩. ਸੂਰਮਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਚੋਟਾਂ ਮਾਰ ਦੇ ਹਨ । ੧੪-੧੫. ਕਲ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਨਾਰਦ ਅਤੇ ਸਿਵ ਤੰਬੂਰੇ ਅਤੇ ਡੋਰੂ ਨੂੰ ਵਜਾ ਕੇ (ਜੰਗ ਦੇ ਵੱਲ) ਨੱਠਿਆ । ੧੬. ਬੰਦੂਕ । ੧੭. ਤੀਰ । ੧੮. ਓਰੜੇ । ੧੯. ਲੱਕਾਂ ਨਾਲ । ੨੦. ਤਰਕਸ । ੨੧. ਸਿੰਨ ਲਏ, ਕਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋੜ ਲਏ ।

A ਪਾ:—ਜੋੜ ਜੋਰ, ਅਤੇ 'ਜੋੜ ਜੋੜ' ਵੀ ਹਨ ।

B ਪਾ:—ਬਾਨਰਨ ਤੁਰੇ ਪਥਾਯੋ, ਵੀ ਹੈ 'ਬਾਨਰਨ' ਦਾ ਅਰਥ (ਰਨ =) ਜੰਗ ਦੀ (ਬਾਨ =) ਮਰਜਾਦਾ, ਭਾਵ—ਯੁੱਧ ਦੀ ਗੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਘੋੜੇ ਚੜਾਏ

C ਪਾ:—ਲੈ ਲੈ ਤੀਰ ਤੁਫੰਗ ਸਨਮੁਖ ਸਾਇਬ ਉਮਡਾਨੇ ।

¹ਦੇਵ-ਦਨੁਜ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ, ²ਕੋਪ-ਆਹਵ-ਹਠ-ਠਾਨੇA ॥
 ਦੇਵ-ਦਨੁਜ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ, ਕੋਪ-ਜੁਟੜੁ ਹਵ-ਮੰਡੜੇ³
⁴ਬੀਰ ਬੀਰ ਕਹ ਘਾਯ, ⁵ਪ੍ਰਬਲ-ਧਨੁ-ਸਾਯਕ-ਛੰਡੜੇ ॥
 ਭੜੇ ਘੋਰ⁶ ਬਿਕ੍ਰਾਰ, ⁷ਪ੍ਰਲਯ-ਕਰ-ਨਿਸਾ ਪਲੱਟ ॥
 ਸੁਤ-ਪਿਤ, ਪਿਤ-ਸੁਤ-ਘਾਯ, ਸਮਰ ਦਾਰੁਨ ਭਟ-ਜੁੱਟੜ ॥੯੧॥੨੮੦॥੨੧੬੨॥
 ਲੈ-ਲੈ-ਤੀਰ, ਕਮਾਨ, ⁸ਸੁਭਟ-ਸਾਮੁਹਿ-ਦਲ-ਲੀਨੇ ॥
 ਪੈਠੇ-ਦਲ-ਬਿਚ-ਦੋਰ, ⁹ਸਸਤ੍ਰ-ਸਨਮੁਖ-ਰਠ-ਕੀਨੇ ॥
 ਪੈਠੇ-ਰਠ-ਮਹਿ-ਦੋੜ, ਸਸਤ੍ਰ-ਸਨਮੁਖ-ਲੈ-ਜੁੱਟੇ ॥
 ਮਾਰ-ਬੈਰਯਨ ਘਾਯ¹⁰, ¹¹ਕਟਕ-ਦਾਨਵ ਬਹੁ-ਕੁੱਟੇ ॥
¹²ਬਿਹਸਿ-ਬਿਹਸਿ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ, ¹³ਸੁਭਟ-ਦੋ-ਦਲ-ਹੰਕਾਰੇB
 ਭਰੇ-ਪਰਸਪਰ-ਯਾਯ, ਦੁਬਹੀਆ¹⁴ ਮਾਰ-ਹੀ-ਡਾਰੇ ॥੯੨॥੨੮੧॥੨੧੬੩॥ਛਕਾ ੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਕੁੰਡਲੀਆ ॥

ਧਾਏ-ਭੂਤ, ਪਿਸਾਚ, ਪ੍ਰੇਤ, ਭੈਰਵ ਦਲ-ਭਾਰੀ ॥
 ਗਹ-ਗਹ-ਗੁਰਜ, ਕਮੰਦ¹⁵ ਥਾਨ, ਸਹਿਥੀ¹⁶ ਜਮਧਾਰੀ¹⁷ ॥
 ਗਹ ਗਹ-ਗੁਰਜ, ਕਮੰਦ, ਭੂਤ, ਭੈਰਵ ਗਨ^C ਧਾਏ ॥
 ਰਾਖਸ, ਗੂਲ¹⁸, ਬੈਤਾਲ, ¹⁹ਸੁ-ਜਮਕੰਕਰ-ਸਮੁਹਾਏ ॥
 ਬਾਹਤ ਸਸਤ੍ਰ-ਅਪਾਰ, ਦੇਤ ਕਿਲਕਟੀ²⁰ ਭਯਾਵਨ ॥
²¹ਮੰਡੜੁ-ਘੋਰ-ਸੰਗ੍ਰਾਮ, ²²ਦੁਰਤ-ਰਘੁਪਤਿ ਜਿਮ ਰਾਵਨ ॥੯੩॥੨੮੨॥੨੧੬੪॥
²³ਪਾਯਕ-ਬਰੁਨ-ਕੋਬੋਰ, ²⁴ਚਿਤ੍ਰਰਥ-ਜੁਟੇ ਸਿਪਾਹੀ ॥
²⁵ਸਨਕਾਦਿਕ ਬਿਬੁਧਾਦਿ, ²⁶ਸਾਮ, ਗਨਪਤਿ ਦਲ-ਕਯੀ ॥

੧. ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਦੈਤ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ। ੨. ਯੁੱਧ ਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਦਾ ਹਠ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੩. ਜੰਗ ਅਰੰਭਿਆ। ੪-੫. ਯੋਧੇ ਨੇ (ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ) ਯੋਧੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬਲ ਧਨੁਖ ਤੋਂ ਤੀਰ ਮਾਰ ਕੇ ਚੋਟ ਕੀਤੀ। ੬. ਭਯਾਨਕ। ੭. (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਕ੍ਰਮਾਤ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਪਲਟ ਆਈ ਹੈ। ੮. ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਦਲ ਦਾ ਸਾਮ੍ਹਣਾ ਲਿਆ। ੯. ਜੰਗ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਸਸਤ੍ਰ ਕੀਤੇ। ੧੦. ਚੋਟਾਂ। ੧੧. ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਦੈਤਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਕੁਟਿਆ। ੧੨-੧੩. ਜੰਗ ਦੀਆਂ ਟਾਂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਟਾਂਤਾਂ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦਲ ਵਿੱਚ ਹੰਕਾਰ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਯੋਧੇ। ੧੪. ਯੋਧੇ, ਦੁਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ। ੧੫. ਫਾਹ। ੧੬. ਬਰਛੀ। ੧੭. ਕਟਾਰ। ੧੮. ਜਿੰਨ, ਪ੍ਰੇਤ। ੧੯. ਯਮਦੂਤ-ਸੰ-ਵੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਏ। ੨੦. ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ। ੨੧-੨੨. ਬਹੁਤ ਘੋਰ ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਾਰੰਭਿਆ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਅਤੇ ਰਾਵਣ ਨੇ (ਜੰਗ ਅਰੰਭਿਆ ਸੀ)। ੨੩-੨੪-੨੫-੨੬. ਵਰੁਣ, ਕੁਬੇਰ, ਚਿਤ੍ਰਰਥ, ਸਨਕ ਆਦਿਕ, ਦੇਵਤੇ ਆਦਿਕ ਸ਼ਾਮਿਕਾਰਤਿਕ ਅਤੇ ਗਣੇਸ ਦੇ ਦਲ ਦੇ ਨਿਸਚਯ ਕਰ ਕੇ ਪੰਦਲਸਿਪਾਹੀ ਜੁੱਟੇ।

A ਪਾ:—ਕੋਪ ਆਹਵ ਠਹਰਾਨੇ।

B ਪਾ:—ਸੁਭਟ ਦੋ ਦਲ ਲਲਕਾਰੇ।

C ਪਾ:—ਰਠ।

ਬਿਬੁਧਕ, ਸਨਕਾਦਿਦਿ, ਸਾਮ, ਗਨਪਤਿ ਰਵਿੰ ਦਿੰਦਾ^੧ ॥
 ਭਿਰੇ-ਸੂਰ ਸਮੁਹਾਯ, ਦਿੰਦ੍-ਗਨ^੨ ਸੂਰ-ਦਲ-ਬਿੰਦਾ^੩ ॥
 ਮੁਨਿ-ਵਰ^A ਗਨ; ਗੰਧੂਬ, ਜੱਛ ਘਨਹਰ-ਦਲ^੪ ਜੁੰਟ^੫ ॥
 ਪੇਠ-ਪੇਠ-ਦਲ-ਬੀਚ, ਅਸੂਰ-ਦਲ-ਦਲ-ਸਨਮੁਖ ਕੁੱਟ^੬ ॥੯੪॥੨੮੩॥੨੯੬੫॥
 ਪਹਿਲਵਾਨ-ਰਨਧੀਰ, ਕਾਛ-ਕੱਛੇ^੭ ਭਟ ਭਾਰੀ
 ਦੈ-ਦੈ-ਤਾਲ-ਉਤਾਲ, ਭੁਜਾ-ਠੋਕਤ-ਹੰਕਾਰੀ ॥
 ਦੈ-ਦੈ-ਤਾਲ-ਉਤਾਲ^੮, ਭੁਜਾ-ਠੋਕਤ-ਭਟ-ਕੁਸ਼ਤੀ ॥
 ਭਿਰੇ ਹਾਂਕ^੯ ਪ੍ਰਚਾਰ, ^{੧੦}ਪਰਸਪਰ-ਲਾਤਨ-ਮੁਸ਼ਤੀ
 ਗਹ-ਗਹ ਕਮਰ-ਦਵਾਲ^{੧੦}, ਭਟਨ ਰੰਗ-ਭੂਮਿ-ਪਛਾਰਹ^{੧੧} ॥
 ਖੈਂਚ-ਖੈਂਚ ਜਮਧਾੜ, ਭਟਨ-ਭਟ^B ਉਦਰ-ਬਿਦਾਰਹ^{੧੨} ॥੯੫॥੨੮੪॥੨੯੬੬॥
 ਦੌਰ-ਦੌਰ-ਭਟ-ਔਰ, ਸਮਰ-ਸਨਮੁਖ-ਹੈ ਜੁੰਟੇ^{੧੩}
^{੧੪}ਰੋਕ-ਰੋਕ-ਭੁਜ-ਬੀਰ, ^{੧੫}ਪਿਲਚ-ਕੁਸ਼ਤੀ-ਭਟ-ਛੁੱਟੇ^{੧੬}
^{੧੭}ਠੋਕ-ਠੋਕ-ਭੁਜ-ਤਾਲ, ^{੧੮}ਪਿਲਚ-ਭਟ-ਲੋਤ-ਉਚਾਈ ॥
^{੧੯}ਫੇਕਤ-ਪਰਨਿ-ਪਛਾੜ, ^{੨੦}ਗਲੇ-ਬਿਚ-ਪਾਸਿ-ਲਗਾਈ ॥
 ਲਾਤ-ਮੁਸ਼ਿ ਪ੍ਰਚਾਰ^{੧੯}, ਘਾੜ-ਘਾਯਲ ਹੈ ਜੁੰਝੇ ॥
 ਜਾਨ ਨਿਦਾਨੀ^{੨੦} ਜੁੱਧ, ਦੇਵ ਦਾਨਵ ਦਲ ਲੁੰਝੇ ॥੯੬॥੨੮੫॥੨੯੬੭॥
 ਜੇ-ਜੇ ਮਨ-ਮਹਿ-ਕੋਪ, ਪ੍ਰਗਟ-ਕਰ ਸਮਰ^{੨੧} ਦਿਖਾਵਹ ॥
 ਦੇਵ-ਦਨੁਜ^{੨੨} ਹਠ-ਠਾਨ, ਸਮੂਹਿ-ਹੈ ਆਪ ਜੁਝਾਵਹ ॥
 ਦੇਵ ਦਨੁਜ ਹਠ-ਠਾਨ, ^{੨੩}ਸਮੂਹਿ-ਰਨ-ਜੂਝ-ਪਧਾਰੈ
 ਲੈ-ਗਈ ਘਾਲ-ਬਿਵਾਨ^{੨੪} ^{੨੫}ਸੂਰਗ-ਅਪਛਰਨ-ਬਿਹਾਰੈ ॥

੧. ਸੂਰਯ । ੨. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ । ੩. ਦਿੰਦ੍ ਦੇ (ਮਾਸ) ਸੇਵਕ । ੪. ਸਮੂਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਦਲ ।
 ੫. ਮੇਘਾਂ ਦੀ ਛੋਜ । ੬. ਜੰਗ ਦੇ ਸਾਜਾਂ ਨਾਲ ਸਜੇ ਹੋਏ । ੭. ਕਾਲੀ ਨਾਲ ਤਾੜੀਆਂ ਵਜਾ ਵਜਾ ਕੇ । ੮. ਵੈਸ਼ਾਹ
 ੯. ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਲੌਤਾਂ ਮੁੱਕੀਆਂ ਨਾਲ । ੧੦. ਲੱਕ ਦੀ ਪੋਟੀਆਂ ਤੋਂ । ੧੧. ਯੁਧ ਭੂਮਿ ਵਿੱਚ ਚੁਫਾੜ ਮਾਰਦੇ ਹਨ
 ੧੨. ਵਿੱਡ ਪਾੜਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਬਾਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਰੋਕ ਕੇ । ੧੪. ਮਲ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਫੱਸ ਕੇ ਯੋਧੇ ਛੁੱਟ ਜਾਂਦੇ
 ਹਨ । ੧੫. ਬਾਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲੀਆਂ ਨਾਲ ਠੋਕ ਠੋਕ ਕੇ । ੧੬. ਸੂਰਮੇ ਗੁੱਬਮਗੁੱਬੀ ਹੋ ਕੇ ਚੁਕ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੧੭. ਚੁਫੇ
 ਜਮੀਨ ਤੇ ਸੁਟ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਫਾਹੀਆਂ ਲਾਕੇ । ੧੯. ਲਤਾਂ ਮੁਕੀਆਂ ਚਲਾ ਕੇ । ੨੦. ਆਖਰੀ, ਉਤਕ ਦਾ
 ੨੧. ਯੁੱਧ ੨੨. ਦੇਵਤੋ ਅਤੇ ਦੈਤ । ੨੩. ਯੁਧ ਸਨਮੁਖ ਮਰ ਕੇ (ਅਦਿਸ਼ਕ-ਲੋਕ ਨੂੰ) ਜਾਦੇ ਹਨ । ੨੪. ਵਿਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ
 ੨੫. ਸੂਰਗ ਦੀਆਂ ਅਪਸਰਾਂ ਨੂੰ ਭੰਗਦੇ ਹਨ ।

A ਪਾ:—ਮਾਨਵ ।

B ਪਾ:—ਭਟਨ ਭਰ, ਵੀ ਹੈ ।

ਮਿਟਕੜੇ ਆਵਾ-ਗਵਨਾ ਜਨਮ-ਮਰਨੋ ਕੜੇ ਚੁਕੜੇ ॥
 ਲੜੇ ਸੁਰਗ-ਮਹਿ ਬਾਸ* ਅਮਰਪਦ-ਸੁਦਨ-ਪਹੁਚੜੇ ॥੯੭॥੨੮੬॥੨੯੬॥
 ਕੁਕੇ-ਸੁਭਟ-ਹਨ-ਠਾਨ. ਨਿਸਰ-ਦਲ ਵਿਚ-ਤੇ-ਏਕੇ ॥
 ਬਾਹਤ-ਭਏ-ਕ੍ਰਿਪਾਨ. ਪਰਸਪਰ ਦੇ ਦਲ ਤੇ ਕੇ ॥
 ਬਾਹਤ-ਭਏ-ਕ੍ਰਿਪਾਨ. ਪਰਸਪਰ ਘਾਉ* ਚਲਾਵਹ ॥
 ਲੇਣ ਸਿਪਰੋ ਪਰ ਰੋਕ. ਘਾਯ ਕੁਟ-ਆਪ ਬਚਾਵਹ ॥
 *ਰੇਲ-ਰੇਲ-ਭਟ-ਹੋਲ. *ਪੋਲ-ਗਜ-ਮਤ-ਤੁਖਾਰਾ ॥
 ਤੁਪਕ*^੧, ਚਾਪ*^੨ ਧਨੁ-ਤਾਨ. ਕਰਤ-ਬਾਨ-ਨ-ਪ੍ਰਹਾਰਾ ॥੯੮॥੨੮੭॥੨੯੬॥ ਛਕੇ ੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਮਾਲਕੋਸ ਕਲਸ*
 ਝੋਲ-ਘਾਯ-ਤਨ-ਬੀਰ, ਨਿਡਰ-ਭਟ ਸੰਕ-ਨ-ਮਾਨੀ ॥
 ਹਾਕਤਾ*^੨ ਸੁਭਟ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਸੂਰ-ਗਰਬੀ ਅਭਿਮਾਨੀ ॥
 ਦੋਰ ਦੋਰ ਦਹੁ-ਵੋਰ, ਬਾਨ, ਬੰਜੂ, ਸਰ-ਛੋਰਤ ॥
 ਮਦ-ਮਤ-ਮਦੀ-ਜੁਝਾਰ, ਸਮਰ-ਹਠ^੧ ਮੁਖ-ਨਹਿ-ਮੋਰਤ ॥੯੯॥੨੮੮॥੨੯੭॥
 ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ^੩ ॥ ਧਾਯਸੁ-ਪਾਖਰੀਏ*^੪, ਭਟ-ਤਰਵਰੀਏ, ਹਠੀ ਰਿਸਾਰੇ*^੫ ਰਨ-ਜੁੱਟ ॥

੧. ਜਨਮ ਮਰਨ । ੨. ਡਰ । ੩. ਨਿਵਾਸ । ੪. ਅਮਰ ਪਦ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਯਾ । ੫. ਕ੍ਰੋਧ । ੬. ਚੋਟਾ ।
 ੭. ਵਾਲ । ੮. ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਹਮਲੇ ਲਈ ਤੌਰ ਤੌਰ ਕੇ । ੯. ਮਸਤ ਹਾਥੀ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋੜਾ ਕੇ । ੧੦. ਬੰਦੂਕ ।
 ੧੧. ਕਮਾਨ, ਧਨੁਸ਼ । ੧੨. ਬੁਲੰਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਸ਼ਰਾਬੀ ਅਤੇ ਹੋਕਾਰ ਨਾਲ ਮਸਤ ਯੋਧੇ । ੧੪. ਜੰਗ ਦੇ ਹਠ ਨਾਲ, ਜੰਗ
 ਵਿੱਚ ਕੁਕ ਕੇ । ੧੫. ਸੋ ਘੋੜ ਸਵਾਰ ਦੋੜੇ । ੧੬. ਗੁਜ਼ੈਲ ।

* ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਸਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਆਪ ਵਿਚ ਨਿਆਰੀ
 ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਯਯਾਨ ਪ੍ਰਬੰਧ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿੱਚ ਅੰਕ ਪਾ੨੫ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੧੧੩੧ ਤੱਕ ਕਲਸ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੇਦ
 ਮਿਲਕੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਰਾਮਾਭਵਤਾਰ ਵਿੱਚ ਅੰਕ ੫੮੮ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੬੦੫ ਤੱਕ ਵੀ ਕਲਸ ਤੇ ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਮਿਲਕੇ ਹਨ ।

ਕਲਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਚੋਪਈ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਪਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਚੋਹਾ ਤੁਕਾਂ
 ਦੇ ਅੰਤਮਾਨੁਪਾਸ ਇਕੋ ਜਹੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਪ੍ਰਤੀਕ ਪੰਕਤੀ ਦੀਆਂ ੧੬ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹਨ । ਯਥਾ:—

ਕਵਲ-ਬਦਨਿ ਸਾਵਕ ਮਿਗ ਨੈਣੀ ਰੂਪ ਰਾਸਿ ਸੁੰਦਰਿ ਪਿਕ ਬੈਣੀ ।
 ਮਿਗਪਤਿ ਕਤਿ ਛਾਜਤਿ ਗਜ ਗੋਣੀ । ਨੈਨ ਕਟਾਛ ਮਨਹਿ ਹਰਿ ਲੇਣੀ ॥੫੯੨॥ (ਰਾਮਾਭਵਤਾਰ)

ਏਥੇ ਕਲਸ ਛੇਦ ੨੪ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਕਲੀ ਦਾ ਹੈ । ਚਹੁਆਂ ਤੁਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨ ਤੁਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਨਿਯਮ ਨਹੀਂ । ਅਸਲ
 ਵਿੱਚ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਕਲਸ ਨੂੰ 'ਰੋਲਾ' ਛੇਦ ਕਹਿ ਦੇਵੀਏ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕ ਇਸਨੂੰ ਤੁਲਯਨਾ ਕਰਨ ਲਈ
 ਵੀ ਸੁਕਮ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਣਗੇ । ਮਾਤ੍ਰਿਕ ਭੇਦ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਤੁਕ ਵਿਚ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਨਾਲ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।
 ਉਹ ਅਜੇ ਸੰਧਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ ।

A ਪਾ:—ਸਮਰ ਹਰ । B ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ ਵਾਲੀਆਂ
 ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਏਥੇ ਵੀ 'ਕਲਸ' ਹੀ ਪਾਠ ਲਿਖਣਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਜੋ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਅਨਗ੍ਰਹਿਲੀ ਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ ।

ਘਨਹਰ¹ ਘਿਰਿਆਏ, ਦੁ-ਦਲ ਰਿਸਾਏ, ਤੁਪਕ², ਜੋਲ³, ਸਾਯਕ⁴ ਛੁੱਟੇ ॥
 ਬਾਜੰਤ-ਜੁਝਉਆ⁵, ਸੁਭਟ-ਲੁਝਉਆ⁶, 'ਚੋ'ਪ-ਚੋ'ਪ-ਭਟ-ਰਨ-ਤੋ'ਤੇA ॥
 ਬਾਹਤ-ਭੇ-ਸਸਤ੍ਰਨ, ਚਲਜੁ-ਅਸਤ੍ਰਨ, 'ਨੈਨ-ਖੁਮਾਰਦ-ਮਦ-ਮੱਤੇ B॥੧੦੦॥੨੯੯॥੨੧੭੧॥
 ਕਲਸ ॥

ਫੁਟਨੁ ਦੁਹਿ-ਦਿਸ-ਬਾਨ, ਘੋਰ-ਪ੍ਰਲਯ ਉਪਰਾਜਯੋ ॥
 '੦ਦੇ-ਦੇ-ਡੇਕ-ਦਮਾਮ, ਸੁ-ਭਟ ਸਨਮੁਖ-ਰਨ-ਗਾਜਯੋ ॥
 ਰੁਕ੍ਮ-ਸੁਰਗ ਪਾਯਾਲ, ਦਸੋ-ਦਿਸ, ਜਲ ਬਲ-ਠਠਕੇ¹ ॥
 ਪਸੂ ਪੰਛੀ, ਚਰ, ਅਚਰ-¹ਰਹੇ-ਬਕ ਭ੍ਰਮ-ਭ੍ਰਮ-ਭਟਕੇ ॥੧੦੧॥੨੯੦॥੨੧੭੨॥
 ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ॥

ਬਾਨ-ਦਿਸ-ਛਾਏ¹, ਵਿਲੋਕ-ਨ-ਜਾਏ², ਨਿਸ-ਅੰਧਜਾਰੀ ਸਰ-ਛੁੱਟੇ ॥
 'ਸਾਯਕ-ਅਹਿ-ਕਾਰੇ' -ਬਿਸਿ-ਬਿਖਵਾਰੇ, ਲਗਤ-ਪ੍ਰਾਨ-ਸੁਭਟਨ-ਘੁੱਟੇ ॥
 'ਫਨੀਅਰ-ਪਰ-ਵਾਲੇ-ਪਰੀ, ਪੱਛਾਲੇ, ਉਡਤ-ਘੋਰ-ਕ੍ਰਮਾਮਤਿ-ਪਲਟਯੋ ॥
 ਸੁਰ,ਨਰਹਤ'²D ਕੀਨਾ,ਜਾਨ-ਨ-ਦੀਨਾਘੋਰ-ਘੋਰਸਾਯਕ-ਪਿਲਚਯੋ³ ॥੧੦੨॥੨੯੧॥੨੧੭੩॥

ਕਲਾਸ ॥ '੧ਹਨਜੁ-ਤੁਰੇ-ਅਸਵਾਰ, ^੨ਕੁੰਭਿ-ਮਦ-ਕਰ-ਦੇਤਾਰੇ ॥
 ਹਨੇ¹ ਪਖਰੀਆ^੨ ਬੀਰ, ਦੇਵ ਦਾਨੁ ਭੀਰਾਰੇ^੩ ॥
 ਹਨਯੋ^੪ ਕੰਕ ਬੇਤਾਲ ਭੂਤ ਭੇਰਵ-ਦਲ-ਭਾਰੀ ॥
 ਹਨਯੋ ਜਖ, ਮਾਸਾਨ, ਗੂਲ^੫, ਕਿੰਕਰ^੬ ਘਨਹਾਰੀ^੭ ॥੧੦੩॥੨੯੨॥੨੧੭੪॥
 ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ॥

ਦੋਉ-ਦਲ-ਕੁੱਟੇ, ਸਾਯਕ^੮-ਛੁੱਟੇ, ਬਖਤਰ^੯ ਟੁੱਟੇ, ਜੋਬ^{੧੦} ਜਿਰਹ ॥

੧. ਮੇਘ । ੨. ਬੰਦੂਕ । ੩. ਬਰਛੇ । ੪. ਤੀਰ । ੫. ਨਗਾਰੇ ਵਜਦੇ ਹਨ । ੬. ਯਧਿਆਂ ਨੂੰ ਲਡੇਟ ਵਾਲੇ । ੭. ਜੰਗ ਦੇ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਜੰਧੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਹੋ ਕੇ । ੮. ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਸਤੀ ਹੈ, ਸਰਾਬ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਹਨ । ੯. ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ । ੧੦. ਨਗਾਰਿਆਂ ਤੇ ਚੋਟਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ । ੧੧. ਰੁਕ ਗਏ । ੧੨. (ਜਿਹੜੇ) ਭ੍ਰਮ ਫ੍ਰਮ ਕੇ (ਦਿੱਖਰ ਓਧਰ) ਭਟਕੇ (ਸਨ ਓਹ) ਬਕ ਰਹੇ ਹਨ । ੧੩. ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਚੇਤਰਫਾਂ ਢਕੀਆਂ ਗਈਆਂ । ੧੪. ਵੇਖੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾਦੀਆਂ । ੧੫. ਜਹਰ ਵਾਲੇ ਕਾਲੇ ਸੱਪਾਂ ਵਰਗੇ ਜਹਰੀਲੇ ਤੀਰ । ੧੬. (ਮਾਨਕਿ ? ਤੀਰ) ਪਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਉੱਡਣ ਵਾਲੇ ਖੰਭਾ ਵਾਲੇ ਫਨੀਅਰ (ਸੱਪ) ਹਨ । ੧੭. ਮਾਰਨਾ । ੧੮. ਤੀਰ ਚੇਬੜ ਗਏ । ੧੯-੨੦. ਘੋੜੇ ਦੇ ਅਸੂਰਾਂ ਅਤੇ ਮਦੀ ਤੇ ਦੰਦਾ ਵਾਲੇ ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ । ੨੧. ਮਾਰੇ । ੨੨. ਘੋੜਸੂਰ । ੨੩. ਭਯਾਣਕ । ੨੪. ਮਾਰਿਆਂ । ੨੫. ਜਿੰਨ । ੨੬. ਯਮਦੁਤ । ੨੭. ਮੇਘਾਂ ਦੀ ਸੈਨਾਂ । ੨੮. ਤੀਰ । ੨੯. ਸੰਜੋਆ । ੩੦. ਸੁੰਦ ।

A ਪਾ:—ਭਟ ਤਨ ਤੋਂ ਤੇ । B ਪਾ:—ਨੈਨ ਖੁਮਾਰ ਭਾਰਥ ਮਰ ਮੱਤੇ = ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਰਨ ਦੀ ਮਸਤੀ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਖੁਮਾਰੀ ਹੈ । C ਪਾ:—ਸਾਯਕ ਹਯਕਾਰੇ, ਸਾਯਕ ਅਰ ਕਾਰੇ, ਵੀ ਹੈ । D ਪਾ:—ਰਨ ਵੀ ਹੈ ।

ਪ੍ਰਤਿਨਾ-ਹਤ-ਕੀਨਾ^੧ ਬਾਨ-ਪ੍ਰਥੀਨਾ^੨ ਬਿਧਿ-ਅੰਗ-ਸਭਿ ਖੋਲ^੩ ਗਿਰਹ ॥
 ਤੁਪਕੰ, ਜੇਜਾਲੰ ਛੁਟਤ-ਉਤਾਲੰ ਬੱਜ੍ਯ-ਬਾਨ. ਸਾਯਕ ਬਰਖੇ ॥
 ਗੱਲਾ ਘਨ^੪ ਗਾਜੇ, ਘਨਹਰ^੫ ਲਾਜੇ, ਸੂਰ ਕੂਰ^੬ ਤਹ-ਨਾਂ ਪਰਖੇ ॥੧੦੪॥੨੯੩॥

ਕਲਸ ॥

ਰੁਪੇ^੭ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮ^੮, ਦੁਹੂੰ-ਦਿਸ-ਸੁਭਟ ਹਵਾਈ^੯ ॥
 ਤੁਪਕ, ਤੋਪ, ਬੰਦੂਕ, ਨਾਲ ਪਿਸ਼ੂਲ ਨਭ^{੧੦}-ਛਾਈ ॥
 'ਕੁਹਕ- ਬਾਨ- ਅਰੁ- ਕੁਹਕ- 'ਨਾਲ- ਗਨ- ਛੁਟੇ- ਵੁਹਾਰਾ ॥
 ਬਰਖਤ-ਘੋਰ ਅਸਾਰ^{੧੧}, ਮਨਹੁ-ਸ੍ਰਾਵਨ ਜਲਧਾਰਾ ॥੧੦੫॥੨੯੪॥੨੧੭੬॥

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ॥

ਜੁੱਟੇ-ਦਲ-ਦੋਊ, ਲਖਤ-ਨ-ਕੋਊ, ਦੇਵ, ਦੇਤ ਭੇ-ਗੇ^{੧੨} ਇਕਠੇ ॥
 ਹੱਠੇ ਸ਼ਿਭੁ ਜੇਗੀ^{੧੩}, ਬੀਰ-ਨਿਸੰਗੀ, ਕ੍ਰੋਧ, ਮਾਨ, ਮਦ ਤੇਜ-ਭਠੇ^{੧੪} ॥
 ਸਾਯਕ, ਸਰ-ਛੋਰਤ, ਆਹਵ-ਜੋਰਤ^{੧੫}, ਬਾਨ-ਬੱਜ੍ਯ, ਗੱਲਾਨ ਪਠੇ^{੧੬} ॥
 ਘਨਹਰ ਦਲ-ਛੁਟੇ, ਬੁੰਦਨ-ਟੂਟੇ^{੧੭} ਘਟਾ-ਘੋਰ ਨਿਸਕਾਲ^{੧੮} ਜੁਟੇ ॥੧੦੬॥੨੯੫॥੨੧੭੭॥

^{੧੯}ਝਪਸ-ਬੇਗ-ਸਰ-ਪੁਲਯ^{੨੦} -ਬਾਹਿਤ ਜੋਰ ਕੈ ॥

ਉਡਤ-ਬੀਰ ਤਜ-ਧੀਰ,-ਗਗਨ ਘਨਘੋਰ^{੨੧} ਕੈ ॥

ਭ੍ਰਮ ਭ੍ਰਮ ਗਿਰਤ ਪਯਾਲ, ^{੨੨}ਬਾਰਿ-ਨਿਧਿ-ਬੋਰਿ ਕੈ ॥

ਪੋਰ-ਪੋਰ-ਭਟ-ਸਿੰਧੂ^{੨੩} ^{੨੪}ਮੰਡਿਤ-ਹਵ-ਜੋਰ-ਕੈ ॥੧੦੭॥੨੯੬॥੨੧੭੮॥

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ॥

ਉਮਡਯੋ-ਦਲ-ਬਾਦਲ^{੨੫}, ਧਰਕਤਿ-ਮਾਂਦਲ^{੨੬}, ਗੜਾ, ਬਰਫ ਬੱਜ੍ਯ-^{੨੭}ਬਰਖੇ ॥

ਚਹੁ-ਦਿਸ-ਅੰਧਿਯਾਰਾ, ਬਹਿਤਿ ਬਯਾਰਾ^{੨੮}, ^{੨੯}ਬੇਜੁ-ਬਘੂਲਾ-ਝਪਸ-ਰਖੇ ॥

੧-੨. ਬਾਣਾਂ ਵਿੱਚ ਚਤੁਰਾਂ ਨੇ ਫੌਜ ਦਾ ਨਾਸ ਕੀਤਾ । ੩. ਟੋਪ, ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਮਿਆਨ । ੪. ਬਹੁਤ । ੫. ਮੇਘ । ੬. ਗੀਦੀ । ੭. ਹੁਕ ਗਏ । ੮. ਜੰਗ । ੯. ਚਾਲਾਕ, ਵਾਯੂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ । ੧੦. ਆਕਾਸ਼ । ੧੧-੧੨. ਸਮੁੰਦ ਕੁਹਕ ਨਾਲ (ਇਕ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦੂਕਾਂ) ਅਤੇ ਚੌੜੇ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀਆਂ ਤੋਪਾਂ ਛੁਟੀਆਂ । ੧੩. ਬੇ-ਹਿਸਾਬ । ੧੪. ਹੋ ਗਏ । ੧੫. (੧) ਉੱਤਮ ਯੋਧੇ ਹੁਕੇ । ੧੬. ਕ੍ਰੋਧ (ਮਾਨ) ਹੰਕਾਰ ਮਸਤੀ ਅਤੇ ਅਗਨੀ ਦੇ ਭੁੱਠੇ ਹਨ । ੧੭. ਯੁੱਧ ਵੱਲ ਜੋੜਦੇ ਹਨ । ੧੮. ਭੇਜੇ । ੧੯. ਅੰਧੇਰੀ ਰਾਤ, ਮੌਤ ਦੀ ਰਾਤ । ੨੦. ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਝਖੜ ਵਾਂਗੂ । ੨੧. ਗਰਜਣਾ । ੨੨. ਸਮੁੰਦ ਵਿੱਚ ਡੁਬ ਕੇ । ੨੩-੨੪. ਯੋਧੇ ਸਮੁੰਦ ਨੂੰ ਤਰ ਤਰ ਬਲ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੨੫. ਆਗੂ ਦਸਤਾ ਓਰਤਿਆਂ । ੨੬. ਢੋਲ ਵਜਦੇ ਹਨ । ੨੭. ਗੜਾ, ਬਿਜਲੀ । ੨੮. ਪੱਠ । ੨੯. ਵਾਵਰੋਲੇ ਅਤੇ ਝੱਖੜ ਕਾਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲੇ ।

A ਪਾ:—ਬੁੰਦਨ ਟੂਟੇ, ਅਤੇ ਬੁੰਦਨ ਉਠੇ, ਵੀ ਹੈ । B ਪਾ:—ਝਪਸ ਬੇਗ ਸਮ ਪੁਲੇ, ਵੀ ਹੈ ।

ਦਾਮਨਿ-ਘਨ-ਦਮਕੈ^੧, ਆਯੁਧ-ਝਮਕੈ^੨, ਲਪਕ-ਲੂਤ-ਦਲ-ਘੋਰ-ਪਰੇ^੩ ॥
 ਗਰਜਤ-ਭਜਦਾਰੁਨ ਤਰਜਭਯਾਵਾਨ^੪, ਅਨਲਤੇਜ-ਝੜਿ-ਲਾਯ-ਝਰੇ^੫ ॥੧੦੮॥੨੯੭॥੨੧੭੯॥
 ਕਲਸ ॥ ਮੇਘਮਾਲ-ਦਲ ਕੋਪ, ਪ੍ਰਲਜ-ਬਰਖਾ-ਬਰਖਾਹੀ ॥
 *ਹਸਤਿ-ਸੁੰਡ-ਪ੍ਰਮਾਨ-^੬ ਧਾਰ-ਪਾਵਕ-ਝੜਿ-ਲਾਹੀ ॥
 ਝੜਿ-ਝੜਿ-ਪਰਤਿ-ਅੰਗਾਰ, ਪ੍ਰਲਯ ਦਾਮਨਿ^੭ ਦਮਕਾਹੀ ॥
 ਗਰਜਤ-ਕੋਪ-ਕਰਾਲ-ਮੇਘ ਤੜਿਤਾ ਠਨਕਾਹੀ^੮ ॥੧੦੯॥੨੯੮॥੨੧੮੦॥
 ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ॥

ਸਿਵਗਨ^{੧੦} ਰਿਸ ਜੁੱਟੇ, ਬਹਿਰੀ^{੧੧}-ਸਮ-ਟੁੱਟੇ, ਪ੍ਰੇਤ-ਮਾਲ, ਭੋਰਵ-ਭਿਭਰੇ^{੧੨} ॥
 ਧਾਏ-ਬੈਤਾਲਾ, ਗ਼ੁਲ ਭਿਹਾਲਾ^{੧੩} ਜਖ, ਧਾਨੁ, ਰਾਖਸ ਬਿਭਰੇ^{੧੪} ॥
 ਜਮਕੰਕਰ-ਧਾਏ, ਆਨਨ-ਬਾਏ^{੧੫}, ਘੋਰ-ਦਾੜ-ਦਸਨਨ-ਪਸਰੇ^{੧੬} ॥
 ਬਾਂਕੇ^{੧੭}, ਮੁੱਛਾਲੇ, ਕੰਕ-ਜਟਾਲੇ, ਮਾਰ-ਮਾਰ-ਕਰ-ਸਮਰ-ਚਰੇ^{੧੮} ॥੧੧੦॥੨੯੯॥੨੧੮੧॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਦਾਦਰਾ* ॥

^੧ਆਤਸ਼-ਪ੍ਰਲਯ-ਕੀ, ਚਾਰੋਂ-ਤਰਫ-ਸੈ ਬਰਸੈ ॥
^੨ਕਹ-ਕਹ-ਤੁਫੇਗ, ਗੋਲਾ, ਬਾਨ-ਝੜਿ-ਅਰਸੈ ॥
^੩ਲਹ-ਲਹ-ਸਮਸ਼ੋਰ, ਮਿਸਲ-ਬਰਕ ਕੇ ਦਮਕੈ ॥
^੪ਚਹ-ਚਹ-ਮਰਦਾਨ,-ਸਿਪਹ, ਜੰਗ-ਮੈ-ਚਮਕੈ ॥੧੧੧॥੩੦੦॥੨੧੮੨॥
^੫ਆਤਸ਼-ਬਾਰਾਨ, ਦਹੋ-ਸੂਅ-ਤੇ ਪਰਤੀ ॥
^੬ਨਾਚੁਖ, ਸਿਨਾਨ, ਤੇਗ-ਜੰਗ-ਮੈ-ਝੜਤੀ ॥

੧-੨. (ਜਿਸ ਤਰਾਂ) ਮੇਘ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਚਮਕਦੀ ਹੈ (ਉਸੇ ਤਰਾਂ) ਸਸਤ੍ਰ ਚਮਕਦੇ ਹਨ। ੩. ਚੁਆਤੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਦੌੜ ਕੇ ਦਲ ਨੂੰ ਘੇਰ ਕੇ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੪. ਭਯਾਨਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਡਰਾਵਣੀ ਭਯਾਨਕ ਹੈ। ੫. ਵਾਯੂ ਅਤੇ ਅਗਨਿ ਝੜੀ ਲਾ ਕੇ ਵਰਦੀ ਹੈ। ੬-੭. ਹਾਥੀ ਦੇ ਸੁੰਡ ਵਾਂਗ ਅਗਨਿ ਦੀ ਧਾਰ ਨੇ ਝੜੀ ਲਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ੮. ਬਿਜਲੀ। ੯. ਕੜਕਦੀ ਹੈ। ੧੦. ਝੂੜ, ਪ੍ਰੇਤ। ੧੧. (ਜਾਤ ਦੇ ਪ੍ਰੇਤ) ਖੁਸ਼ ਹੋਕੇ ਪ੍ਰੇਤ ਬੋਲੇ। ੧੨. ਭਯਾਨਕ। ੧੩. ਹੰਕਾਰੇ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫਿਰੇ। ੧੪. ਮੂੰਹ ਟੰਡ ਕੇ। ੧੫. ਭਯਾਨਕ ਦਾੜਾਂ ਅਤੇ ਦੰਦਾਂ ਨੂੰ ਪਸਾਰ ਕੇ। ੧੬. ਸੁੰਦ੍ਰ। ੧੭. ਜਟਾਯੂ, ਗਿਝ, ਜਟਾ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੇਤ। ੧੮. ਚਹੁਆਂ ਤਰਫਾਂ ਤੋਂ ਕਿਆਮਤ ਦੀ ਅੰਗ ਵਰ੍ਹ ਰਹੀ ਹੈ। ੧੯. ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ (ਅਥਵਾ ਆਖ, ਆਖ ਕੇ) ਬੰਦੂਕਾਂ, ਗੋਲੇ ਅਤੇ ਤੀਰ ਆਸਮਾਨ ਤੋਂ ਝੜ ਰਹੇ ਹਨ। ੨੦. ਲਹ ਲਹ ਕਰਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ ਚਮਕਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੧. ਦੇਖ ਦੇਖ ਕੇ ਸੂਰਬੀਰਾਂ ਨੂੰ ਸੂਰਬੀਰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਝੁੱਕਵਾਨ ਹੋਏ। ੨੨. (ਦੁਸ਼ਮਣੀ) ਦੰਦਾਂ ਤਰਫਾਂ ਤੋਂ ਅੰਗ ਦੀਆਂ ਬਾਰਸਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ੨੩. ਬਰਫੇ, ਤੀਰ ਅਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਯੁਧ ਵਿੱਚ ਝੜ (ਵਰ) ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

A ਪਾ:—ਲਪਤ ਲੂਤ ਦਿਸ ਘੋਰ ਪਰੇ। B ਪਾ:—ਦਾਂਡਨ ਪਸਰੇ ਅਤੇ ਦਸਨ ਪਸਰੇ, ਵੀ ਹੈ।

* 'ਦਾਦਰਾ' ਜੋੜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਗਤ ਹੈ। ਇਹ ਮ੍ਰਿਦੰਗ ਵਿਚ ਪਖਾਵਜ ਆਮ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬੋਲ ਇਹ ਹੈ:—“ਧਾ ਧਿਨ ਧਾਗੇ ਤਿਨ ਤਾ ਤਿਨ ਤਾ ਗੇ ਧਿਨ” ॥

- 1 ਜਲ, ਬਲ-ਭਟ-ਖਾਕ-ਭਏ, ਜੂਝਗੇ-ਸਾਰੇ ॥
 2 ਰੂਹੀ, ਸਿਫਲੀ-ਵਜੂਦ, ਗਿਰਗੇ-ਭਾਰੇ ॥੧੧੨॥੩੦੧॥੨੧੮੩॥
 3 ਮੁਨਜਨੀਕ, ਬਰਫ-ਤੇਗ ਝਿਮ-ਝਿਮ-ਝੜਤੀ
 4 ਦੇਵ, ਗਨ, ਪਰੀ, ਜਿੰਨ, ਭੂਤ-ਹਾ-ਹਾ-ਕਰਤੀ
 5 ਹਾਯ ਹੂਯ ਹੋਲਨਾਕ ਪਰਗੀ ਸਾਰੇ
 6 ਭਾਜ ਗਏ ਬਹੁਤੇਰੇ ਬਹੁਤ ਰਣ ਮੇ ਠਾੜੇ ॥੧੧੩॥੩੦੨॥੨੧੮੪॥
 7 ਕਿਆਮਤ ਤਾਰੀਕੀ ਬਰਫ ਬਾਦਿਲ ਘਿਰ ਲੀਨੋਂ
 8 ਨਹੀ ਦੇਖ ਪਰੇ ਆਪ ਗ਼ੈਰ ਕਾਹੂੰ ਚੀਨੋ ॥
 9 ਰੁਕਗੇ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਜ਼ਨਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ ਭੀ ਰੁਕਗੀ ॥
 10 ਥਕਗੇ ਦੋ ਸੁਭਤ ਤਹਾਂ ਪਉਰਖ ਭੀ ਥਕਗੀ ॥੧੧੪॥੩੦੩॥੨੧੮੫॥
 11 ਤੀਨ-ਮਾਹ, ਤੀਨ-ਰੋਜ਼ ਤਾਲੀ-ਲਗਗੀ ॥
 12 ਬਰਹਰ-ਲਰਜ਼ਸ-ਜ਼ਮੀਨ, ਦਹਸ਼ਤ-ਪਰਗੀ ॥
 13 ਰੂਹੀ, ਸਿਫਲੀ, ਅਦੇਵ, ਭੂਤ, ਜਿੰਨ-ਡੋਲੇ
 14 ਜ਼ਮੀਨ-ਸੁਦੈ-ਆਸਮਾਨ, ਆਸਮਾਂ-ਜ਼ਮੀ-ਝੋਲੇ ॥੧੧੫॥੩੦੪॥੨੧੮੬॥
 15 ਕਦੀ ਬਾਰ ਜ਼ੇਰ ਜ਼ਬਰ-ਭਯੋ-ਸੁਰਗ-ਸਾਰਾ ॥
 16 ਪਰਨੀ ਛੁਅ ਗਗਨ ਲਗੀ, ਜ਼ਮੀਂ ਉਗਾ ਸਿਤਾਰਾ ॥

੧. ਜਲਾਂ ਅਤੇ ਬਲਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੂਰਬੀਰ ਮਰ ਗਏ ਅਤੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਏ। ੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਭਾਰੀ ਸਰੀਰ (ਭਾਵ-ਸੂਰਮੇ) ਡਿਗ ਪਏ। ੩. ਤੋਪਾਂ ਤੋਂ ਚਮਕਦਾਰ ਤਲਵਾਰਾਂ ਚਮਕ ਦਮਕ ਕੇ ਝੜਦੀਆਂ ਹਨ। ੪. ਦੇਵਤੇ, ਗਣ, ਪਰੀਆਂ, ਜਿੰਨ ਅਤੇ ਭੂਤ ਹਾਯ ! ਹਾਯ !! ਕਰਦੇ ਹਨ। ੫. (ਬਹੁਤ) ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਡਿਫ਼ ਰੋਲਾ ਸਾਰੇ (ਪਾਸੀਂ) ਪੈ ਗਿਆ। ੬. (ਜਿਸ ਨਾਲ) ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ (ਸੂਰਬੀਰ) ਭੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਖਲੋਤੇ ਭੀ ਰਹੇ। ੭. ਪ੍ਰਲਯ ਦੀ ਅੰਧੇਰੀ ਨੋਂ ਬਰਫ਼ ਅਤੇ ਬਦਲ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ (ਅਰਥਾਤ ਬਹੁਤ ਜੰਗ ਨੇ ਬਰਫ਼ = ਦੇਵਤੇ, ਸੁਫ਼ੇਦ-ਰੰਗ ਅਥਵਾ ਦਿਲ-ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਬਦਲ = ਦੈਂਤ, ਕਾਲੇ-ਰੰਗ ਅਥਵਾ ਦਿਲ-ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ੮. ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਬਿਗਾਨੇ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ (ਪਤਾ) ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ੯. ਚਲਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਰੁਕ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਨਿਗਾਹ ਵੀ ਟੁਕ ਗਈ। ੧੦. ਦੋ (ਤਰਫੀਂ) ਸੂਰਬੀਰ ਥਕ ਗਏ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਵੀ ਥਕ ਗਿਆ (ਭਾਵ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਹੀ ਨਾ ਰਹੀ)। ੧੧. ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤਕ (ਤਾਲੀ) ਟਕਟਕੀ ਲਗ ਗਈ। ੧੨. ਡਰ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬਣ ਲਗ ਗਈ। ੧੩. ਦੇਵਤੇ, ਦੈਂਤ, ਅਦੇਵ, ਭੂਤ, ਜਿੰਨ ਫਿਰ ਰਹੇ ਹਨ। ੧੪. (ਝੋਲੇ) ਹਿਲੋਰਿਆਂ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ (ਉੱਚੀ) ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਅਸਮਾਨ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ (ਨੀਵਾਂ) ਹੋ ਗਿਆ। ੧੫. ਕਈ ਵਾਰੀ ਨੀਵਾਂ ਉੱਚਾ ਹੋਇਆ ਸੂਰਗ (ਸਾਰਾ) ਵੇਖਿਆ। ੧੬. ਧਰਤੀ ਦੀ ਅਕਾਸ਼ ਨਾਲ ਫੁੱਹ ਲਗਾਈ। (ਦੂਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨਿਵਾਸੀ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨੋਂ ਧਰਤੀ (ਇਕ ਕਿਸਮ ਦਾ) ਸਤਾਰਾ ਉਗਾ ਹੋਂਦਾ ਹੈ।

1 ਲਟ-ਪਟ-ਭਏ-ਦੇਵ, ਦਨੁਜ, ਪੋਏ-ਗਲ-ਹਾਰਾ
 2 ਉਪਮਾ ਨਹਿ-ਕਹਿਤ-ਬਨੇ ਚਿਮਟੇ ਡਰ ਡਾਰਾ ॥੧੧੬॥੩੦੫॥੨੧੮੭॥
 3 ਕਹਿਤਿ-ਸਭਿ-ਜਿਨ, ਪਰੀ-ਆਪਸ-ਮਿਲ-ਬਾਤੈ ॥
 4 ਐਸੋ-ਜੰਗ-ਭਯੋ-ਨਹੀ, ਦੇਖਤ-ਜੁਗ-ਸਾਤੈ ॥
 5 ਅਬ-ਤੋ-ਆਇ ਕਠਿਨ-ਬਨੀ, ਮੁਸਕਿਲ-ਭਈ-ਭਾਰੀ ॥
 6 ਹਾਲ-ਹੂਲ-ਰਉਰਿ-ਪਰੀ ਟੂਟੀ-ਅੰਧਾਰੀ ॥੧੧੭॥੩੦੬॥੨੧੮੮॥
 ਮਾਲਕਉਸ ਦਾਦਰਾ ॥ 7 ਦੇਵਨ-ਕੀ-ਦੇਖ ਦਸਾ, ਸ੍ਰੀ-ਬਿਸਨੁ-ਕੋਪੋ
 8 ਗਿਰ-ਤੇ-ਚਕ੍ਰ ਚਲਾਯ, ਕਾਟ-ਤਿਮਰ-ਛੋਪੋ
 9 ਜਗ-ਮਗ ਸੁਦ੍ਰਸਨ, ਸਸਿ, ਸੂਰ-ਕੋਟਿ-ਦਮਕੋ
 10 ਕਾਟਯੋ ਸਭੀ-ਤਿਮਰ-ਅੰਧ, ਦਾਮਨਿ-ਸਮ-ਝਮਕੋ ॥੧੧੮॥੩੦੭॥੨੧੮੯॥
 11 ਛੂਟ-ਗਈ-ਤਾਲੀ, ਬਲ-ਗਯੋ-ਬੀਰ-ਤਨ-ਮੈ ॥ 12 ਲੋਟ-ਚਕ੍ਰ ਰੋਸਨ ਕਰ, ਪਲਟ-ਗਯੋ-ਘਨ-ਮੈ ॥
 13 ਬਲੇ ਸ੍ਰੀਬਿਸਨੁ-ਦੇਵ, ਨਾਰਦ-ਸਨ-ਬਾਨੀ ॥ 14 ਗ੍ਰਿਹਿਨ-ਚਾਲ-ਹੋ-ਚਹੈ, ਸੁਰਪਤਿ-ਕੀ-ਹਾਨੀ ॥
 ॥੧੧੯॥੩੦੮॥੨੧੯੦॥

੧. (ਭਾਵ ਧਰਤੀ ਦਾ ਵਜੂਦ ਤਾਰੇ ਵਾਂਗ ਬਰੀਕ ਮਾਲੂਮ ਹੋਣ ਲਗ ਪਿਆ) । ੨. ਦੇਵਤੇ ਤੇ ਦੈਤ ਗੁੱਥਮ ਗੁੱਥੀ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਰ ਪੁੱਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਡਰਲਾਰ ਚਿੰਬੜਿਆਂ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ । ੩. ਸਾਰੇ ਜਿੰਨ ਅਤੇ ਪਰੀਆਂ ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਮਿਲਕੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ । ੪. (ਕਿ ਸਾਨੂੰ) ਸੈਂਕੜੇ ਹੀ ਯੁਗ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੋਏ ਹਨ ਅੰਗੇ ਜਿਹ ਜੰਗ (ਕਦੀ ਵੀ) ਨਹੀਂ ਹੋਯਾ । ੫. ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੜੀ ਕਠਿਨ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁੱਟਣ ਵਿੱਚ ਭੀ ਭਾਰੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ । ੬. ਹਲਾ ਹਲੀ ਰੋਲਾ ਪੈ ਗਿਆ (ਜਿਵੇਂ) ਹਨੇਰੀ ਟੁਟ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ੭. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸਨੂੰ (ਭਗਵਾਨ) ਜੀ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋਏ । ੮. ਪਹਾੜ ਤੋਂ (ਥੰਨਿਆਂ ਨੇ) ਚਕ੍ਰ ਚਲਾ ਕੇ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਹੀ ਅੰਧੇਰਾ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ੯. ਸੁਦ੍ਰਸਣ (ਚੱਕ੍ਰ) (ਜਗਮਗ) ਚਮਕਿਆ (ਮਾਨੋ ਕਿ) ਕੁੱਝ ਹੀ ਸੂਰਯ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਲਿਸ਼ਕ ਰਹੇ ਹਨ । ੧੦. (ਸਾਰੇ ਦਾ) ਸਾਰਾ ਹੀ ਗਾੜਾ ਅੰਧੇਰਾ ਨਾਸ ਕਰ ਕੇ ਬਿਜਲੀ ਵਾਂਗ (ਸੂਰਬੀਰ ਅਥਵਾ ਸੁਦ੍ਰਸਣ ਚੱਕ੍ਰ ਜੀ) ਚਮਕੇ । ੧੧. (ਤੜਾਲੀ) ਟਕਟਕੀ ਛੁਟ ਗਈ, ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਦਿਆਂ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋਰ ਆ ਗਿਆ । ੧੨. ਚਕ੍ਰ ਚਾਨਣ ਕਰ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਬਦਲ ਵਿੱਚ ਮੁੜ ਗਿਆ । ੧੩. ਸ੍ਰੀ ਵਿਸਨੂੰ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਾਰਦ ਨਾਲ ਬਚਨ ਬੋਲਿਆ । ੧੪. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਹੇਠੀ ਵਾਲੀ ਗ੍ਰਹ ਚਾਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ?

* ਜਨੌਤਿਸ ਸਸਤ੍ਰ ਦੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੱਤ ਦਿਨ ਅਤੇ ਰਾਹੁ ਕੇਤੁ ਇਹ ਨੌ ਗ੍ਰਹਿ ਹਨ ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਹਰ ਇਕ ਜੀਵ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਲੋਕੇ ਮਰਣ ਤੱਕ ਜਰੂਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਨਾਂ ਦੇ ਬੁਰੇ ਭਲੇ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਨਾਂ ਦੀ ਚਾਲ ਦੇ ਹੀ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਵਿੱਚ ਕਈ ਕਰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਹਾਨੀ ਅਤੇ ਕਈ ਕਰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਤਰੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਨਾਂ ਗ੍ਰਿਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਤਾਰੇ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਰਾਹੁ ਕੇਤੁ ਨਫ ਦੇ ਭਾਰੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ, ਮੰਗਲ, ਬੁਧ. ਬੁਰਯਪਤਿ, ਸ਼ੁਕ੍ਰ, ਸਨੀਚਰ, ਤਾਰੇ ਹਨ, ਸੂਰਯ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਤਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਸੂਰ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਨਾਂ ਦਾ ਚਕ੍ਰ ਸੂਰਯ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਅਥੁਾ ਪਰਤੀ ਦੇ ਚੁਗਿਰਦੇ ਹੈ, ਇਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜੀਵ ਦੇ ਜਨਮ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਬਾੜੀ ਆਦਿਕਾਂ ਉੱਤੇ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

‘ਯਾ ਤੇ ਤੁਮ ਜਾਹੁ ਸੂਰਗ ਸਖਾ ਪ੍ਰਾਨ ਪਿਆਰੇ ॥’ ਸਚੀ ਆਦਿ ਦੇਵ ਬਪੁਨ ਰਖਹੁ ਛੀਰ ਫਾਨੇ ॥
 ‘ਕਾਮਯੋਨੁ ਪਾਰਿਜਾਤ ਆਦਿ ਸਭਿ ਪਦਾਰਥ ॥’ ਲੋ ਕੇ ਨਿਜ ਸੰਗ ਸਭੀ ਪੈਂਟਹੁ ਨਿਧਿ ਭਾਰਿਦੁ
 ॥੧੨੦॥੩੦੯॥੨੧੯੨॥

‘ਦੇ ਦੇ ਸਭਿ ਠੋਰ ਸੂਰਗ ਦੇਵ ਲੋਕ ਜੇਤੇ ॥’ ਬੱਜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਵਾਰ ਕੁਲਫ ਮੰਦਿਰ ਸਭਿ ਤੇਤੇ
 ‘ਲੇ ਹੈ ਛੀਨਿ ਅਸੁਰ ਅਮਰਾਵਤਿ ਪੁਰ ਨਗਰੀ ॥’ ਰਾਜ ਸਾਜ ਦੇਵਪਾਲ ਦੇਵਨ ਸਮੰਗਰੀ
 ॥੧੨੧॥੩੧੦॥੨੧੯੨॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਦਾਦਰਾ ॥

‘ਮਾਨ ਬਚਨ ਰਾਜ-ਰਿਖਿ ਬੈਕੁੰਠ ਗਏ ਚੁਪਕੇ ॥’ ਲੀਨੋ ਕਰ ਸੰਗ ਸਭੀ, ਵਸਤੁ-ਬਪੁਨ ਸੁਰ ਕੇ ।
 ‘ਦੇ ਦੇ ਸਭਿ ਜਾਹ ਜਗਹ, ਬੱਜ੍ਹ-ਰੇਖ ਤਾਲਾ ॥’ ਪੈਂਟੇ ਰਿਖਿ ਛੀਰ-ਸਿੰਧੁ, ਚੋਕ-ਚਿੱਤ-ਉਤਾਲਾ
 ॥੧੨੨॥੩੧੧॥੨੧੯੩॥

‘ਉਤੇ ਸਭਿ ਕਥਾ ਕਹੀ ਆਗਯਾ ਜੱਗ-ਪੁਰਖਾ ॥’ ਕੀਨੋ ਜਿਮ ਰਾਜ-ਰਿਖੀ, ਦੇਵ-ਕੁਲਿ ਕੁਰਕਾ ।
 ‘ਇਤਿ ਅਥ ਕਥਾ ਕਹੋ ਸੁਨਹੁ ਸੰਤ ਪਯਾਰੇ ॥’ ਦੇਵਨ-ਕੀ-ਹਾਰ, ਜੀਤਿ ਦਾਨਵ ਕੁਲਿ ਸਾਰੇ ॥
 ॥੧੨੩॥੩੧੨॥੨੧੯੪॥

‘ਜੁਟੇ ਦੋ ਦਲ ਜੰਗਾਹ, ਤੰਗ ਭਏ ਸੂਰਾ ॥’ ਨਚਯ ਕਲ, ਰੁਦ੍ਰ, ਭੂਤ, ਸੂਰਾ ਅਹੁ ਕੂਰਾ ॥
 ‘ਮੰਡਿਯੋ ਜੁੱਧ-ਜੰਗ ਜ਼ਬਰ, ਕ੍ਰਮਾਮਤਿ ਭਈ ਪੈਦਾ ॥’ ਮਾਤੇ-ਭਟ-ਜੰਗ-ਅਮਲ, ਹੋਰੇ-ਸਭਿ-ਸੋਦਾ ॥
 ॥੧੨੪॥੩੧੩॥੨੧੯੫॥

੧. ਹੇ ਪ੍ਰਾਨ ਪਿਆਰੇ ! ਮਿਤ੍ਰ, ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਸੂਰਗ (ਇੰਦ੍ਰਪੁਰੀ) ਨੂੰ ਜਾਵੋ ? ੨. ਸਚੀ ਆਦਿਕ ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਛੀਰ ਸਮੁੰਦ ਵਿੱਚ ਟਿਕਾ ਦਿਓ ? ੩-੪. ਕਾਮਯੋਨੁ ਤੇ ਕਲਪ ਵਿਛ ਆਦਿਕ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪਦਾਰਥ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਠੇ ਕੇ ਸਮੁੰਦ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਓ ? ੫. ਸੂਰਗ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਦੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮੰਦਿਰਾਂ ਨੂੰ । ੬. ਬੱਜ੍ਹ ਦੇ ਤਖਤੇ (ਪੱਕੇ ਕਪਾਟ) ਜੜ ਕੇ ਜਿੰਦਰੇ ਲਾ ਲਾ (ਬੰਦ ਕਰ) ਦਿਓ । ੭. (ਕਿਉਂਕਿ ?) ਦੈਤ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਹਨ ਉਨਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਰੀ ਦੇਵ-ਪੁਰ ਨਗਰੀ ਨੂੰ ਖੋਹ ਲੈਣਗੇ ? ੮. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਰਾਜ ਸਾਜ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸਮਿਗ੍ਰੀ (ਵੀ ਖੋਹ ਲੈਣਗੇ ?) ੯. ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਰਾਜ ਰਿਸ਼ੀ (ਨਾਰਦ) ਜੀ ਚੁਪ ਚੁਪੀਤੇ ਹੀ ਵੈਕੁੰਠ ਨੂੰ ਗਏ । ੧੦. ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਨਾਲ ਕਰ ਲਈਆਂ । ੧੧. ਸਭਿ ਥਾਂ ਪਰ ਥਾਂ ਲੰਹੇ ਦੀਆਂ ਤਾਰਾਂ ਵਾਲੇ ਜਿੰਦਰੇ ਲਾ ਲਾ ਕੇ । ੧੨. ਚਤੁਰ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਚਿੱਤ ਦੀ ਕਾਲੀ ਨਾਲ ਦੁਧ ਦੇ ਸਮੁੰਦ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਏ । ੧੩. (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉੱਚਾਰਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਉਸ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਣੁ ਜੀ ਦੀ ਆਗਯਾ ਕਹਿ ਦਿੱਤੀ ਹੈ । ੧੪. ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਦੇਵ ਕੁਲਿ ਦੀ ਠਿਕਾਹ ਬਾਨੀ ਕੀਤੀ । ੧੫. ਇਸ ਪਾਸੇ ਦੀ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਥਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਪਿਆਰੇ ਸੰਤ ! ਸੁਨੋ ? ੧੬. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਹਾਰ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਦੈਤ ਕੁਲ ਦੀ ਜਿੱਤ ਹੋਵੇਗੀ । ੧੭. ਦੋਵੇਂ ਦਲ ਜੰਗ ਭੂਮਿ ਵਿੱਚ ਜੁੱਟੇ ਅਤੇ ਯੋਧੇ ਤੰਗ ਹੋ ਗਏ । ੧੮. ਕਲ ਸਿਵ ਵ੍ਰਤ ਸੂਰਵਾਰ ਅਤੇ ਕਾਯਰ ਵੀ ਨੱਚੇ । ੧੯. ਭਾਰੀ ਯੁੱਧ ਜੰਗ ਆਰੰਭਿਆ, (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਪ੍ਰਲਯ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ । ੨੦. ਜੰਗ ਦਿਆਂ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿੱਚ ਯੋਧੇ ਗਲਤਾਨ ਹੋਏ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਏ । ਚੌਥੀ ਤੁਕ ਦਾ ਹੋਰ ਭਾਵ:—ਸਾਰੇ ਜੰਗੀ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਹੋਏ ਭਜ ਗਏ ।

੧੯੧੩ ਭਟ ਦਸੋਂ ਦਿਸਾ ਮਾਰ ਮਾਰ ਬੋਲੈਂ ॥ ੧੯੧੩ ਖੁਮਾਰ ਭਰੀ ਰਨ ਮੇ ਮਤ ਡੋਲੈਂ ॥

੧੯੧੪ ਪੀ ਪੀ ਖੁਮਾਰ ਮਦੀ ਰਾਖਸ ਘਟ ਮਦਿਰਾ ॥ ੧੯੧੪ ਪਰਖਾਸ ਅਮਲ ਘਮ ਘਮ ਬਦਿਰਾ ॥

॥੧੯੧੪॥੩੧੪॥੨੧੯੬॥

੧੯੧੫ ਕਾਟ, ਬਾਦ, ਹਾਲ ਹੂਲ, ਮਚਯੋ-ਘਮਸਾਨਾ ॥ ੧੯੧੫ ਕਟ ਭਟ ਸਮਰ ਗਏ, ਪੁਲਯ ਨਿਜਕਾਨਾ ॥

੧੯੧੬ ਹਰਖੇ-ਸਾਵੇਤ-ਸਿਪਾਹ, ਮਾਰੂ-ਘਹਰਾਨਾ ॥ ੧੯੧੬ ਦਲ-ਦੇਵ, ਦਨੁਜ, ਬੱਜ-ਬਰਖਾਨਾ ॥

॥੧੯੧੬॥੩੧੫॥੨੧੯੭॥

੧੯੧੭ ਆਜਿਜ਼ ਹੋ ਨਿਸਰ ਆਈ ਫੋਜ ਰਨ ਸੂਰਾ ॥ ੧੯੧੭ ਦੋ ਦਲ ਤੇ ਨਿਸਰ ਸੁਭਟ ਮੰ ਡਿਤ ਭੇ ਗੁਰਾ ॥

੧੯੧੮ ਸਰਦਾਰ ਫੋਜ-ਦੇਵ, ਦਨੁਜ, ਸਕੂ-ਆਦਿਸੂਰਾ ॥ ੧੯੧੮ ਮੰਡਿਤ ਭੇ ਜੇਗਿਜਦਲ ਹਰਖਿਤਭੀ ਹੂਰਾ ॥

॥੧੯੧੮॥੩੧੬॥੨੧੯੮॥

੧੯੧੯ ਸਭਹਿ ਭਟ ਦੇਵ ਦਨੁਜ ਸੈਨਾਪਤਿ ਜੇਤੇ ॥ ੧੯੧੯ ਬਰਨਯੋ ਸਭਨਾਮ ਬਰਗ ਪ੍ਰਿਥਮ ਭਟ ਤੇਤੇ ॥

੧੯੨੦ ਤੇਈ ਤੇਈ ਨਿਸਰ ਆਏਲੂਝਿਰਨਮਾਹੀ ॥ ੧੯੨੦ ਬਿਧਿਕੀ ਗਤਿ ਕੋਨ ਲਖੇ, ਲਿਖਾ ਕੇ ਮਿਟਾਹੀ ॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਰੇਖਤਾ ਤਰਹ ਦੂਜੀ ॥

॥੧੯੨੦॥੩੧੭॥੨੧੯੯॥

੧੯੨੧ ਜੂਟੇ ਦਲੇਰਾਂ ਸੁਰ ਅਸੁਰ, ਖੁੰ-ਖਾਰ ਦੋ ਸੂ ਜੰਗ ਚਹ ॥

੧੯੨੨ ਗਨੇਸ, ਕਾਰਤਕੇਯ, ਬ੍ਰਿਖਭ ਪੁਜ, ਪੂਜਾ ਪਤਿ, ਖੁਰਸੈਦ, ਮਹ ॥

੧੯੨੩ ਕੋਬੋਰ, ਬਰੁਨੋ, ਚਿਤ੍ਰਰਥ, ਜਮ, ਕਾਲ, ਸੁਰਪਤਿ ਸ਼ਹਨ ਸ਼ਾਹ ॥

੧੯੨੪ ਸਪ੍ਰਗ੍ਰਿਹ, ਸਨਕਾਦਿ, ਦ੍ਰਾਦਸ-ਰਾਸਿ, ਬਿਬੁਧਾਦਿਕ ਸਿਪਹ ॥

॥੧੯੨੪॥੩੧੮॥੨੨੦੦॥

੧. ਮਾਰ ਮਾਰ ਬੋਲਦੇ ਹੋਏ, ਦਸਾਂ ਹੀ ਦਿਸਾਂ ਵੱਲ ਯੋਧੇ ਦੇੜਦੇ ਹਨ । ੨. ਨੇਤ੍ਰ ਮਸਤੀ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਮਸਤ (ਯੋਧੇ) ਫਿਰਦੇ ਹਨ । ੩. ਸਰਾਬੀ ਰਾਖਸ ! ਸਰਾਬ ਦੇ ਘੜੇ ਪੀ ਪੀ ਕੇ ਮਤ ਵਾਲੇ । ੪. ਲੜਾਈ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਫਿਰਦੇ ਬਦਲਾਂ ਵਾਂਗ(ਘਮ) ਗੱਜਦੇ ਹਨ । ੫. ਕਟਾ ਵਚੀ ਡੰਡ ਰੋਲੀ ਨਾਲ ਜੰਗ ਮਚਿਆ । ੬. ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸੂਰਵੀਰ ਵੱਢ ਵੱਢ ਕੇ (ਮਰ) ਗਏ (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਪੁਲਯ ਨਜਦੀਕ ਆ ਗਈ । ੭. ਚਹੁੰਆਂ ਤਰਫਾਂ ਤੋਂ ਯੋਧੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ਅਤੇ ਨਗਾਰਾ ਵਜਿਆ । ੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੈਤਾਂਦੇ ਦਲ ਜੁੜ ਗਏ ਅਤੇ ਪਥਰ ਵਰਸਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ । ੯. ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਦੀ ਫੋਜ ਤੰਗ ਹੋ ਕੇ (ਜੰਗ ਮੰਦਾਨ ਵਿੱਚ) ਨਿਕਲ ਆਈ । ੧੦. ਦੋ ਦਲਾਂ ਤੋਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਭਾਰੀ ਜੰਗ ਕੀਤਾ । ੧੧-੧੨. ਫੋਜ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦੇਵਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਆਦਿਕ ਯੋਧੇ ਅਤੇ ਦੈਤਾਂ ਭਾਰੀ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤੇ ਹੂਰਾਂ (ਦੇਵਗਨਾਂ) ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈਆਂ । ੧੩. ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਦੈਤਜਸੈਨਾਪਤੀ ਸਨ । ੧੪. ਉਨਿਆਂ ਦੇ ਹੀ ਨਾਮ ਅਤੇ ਯੁਧ ਪਹਿਲੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ । ੧੫. ਓਹ ਓਹ(ਯੋਧੇ) ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਲੜਾਈ ਵਾਸਤੇ ਨਿਕਲ ਆਏ । ੧੬. (ਪ੍ਰੰਤੂ) ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਗਤਿ ਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ? ਤੇ ਲਿਖੇ ਨੂੰ ਕਿਹੜਾ ਮਿਟਾਵੇਗਾ ? ੧੭. ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਦੈਤਜ ਦੁਰਠਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇੱਛਾ (ਮਰ ਮਰਜੀ) ਨਾਲ ਹੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜੁੜ ਗਏ । ੧੮. ਗਣੇਸ਼. ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕ. ਸ਼ਿਵ. ਬ੍ਰਹਮਾ. ਸੂਰਯ. ਚੰਦ । ੧੯. ਕੁਬੋਰ ਵ੍ਰਟ. ਚਿਤ੍ਰਰਥ. ਯਮਦੂਤ. ਧਰਮਰਾਜ ਇੰਦ੍ਰ ਬਾਦਸਾਹ । ੨੦. ਸ਼ੰਤੋ ਗ੍ਰਿਹ, ਸਨਕ. ਸਨੰਦਨ. ਸਨਾਤਨ ਅਤੇ ਸੰਤ ਕੁਮਾਰ ਬਾਰਾਂ ਰਾਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ ਆਦਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਫੋਜਾਂ (ਜੰਗ ਹੁੜੀਆਂ) ।

ਜਿੰਨ, ਪਰੀ, ਬਰੇਗ, ਰਾਖਸ, ਜੱਛ, ਗੰਧੂਬ, ਕਿੰਨਰ, ਨਰ ॥
 ਭੈਰਵ, ਬਿਤਾਲ, ਮਸਾਨ, ਕਿੰਕਰ, ਫੌਜ-ਅਨਗਨ-ਬੇ-ਸੁਮਰਾ'
 ਗਜਕੇਤੁ, ਚੰਦ੍ਰ ਸਿਖਰ, ਸੁਮਤਿ, ਸਤਸੇਤੁ, ਸੁਾਰਥਿ-ਸੇਤੁ-ਬਰਾ'
 ਹੰਸ ਕੇਤੁ ਮਯੋਕ ਪੁਜ, 'ਜੰਗਾਹ-ਆਮਦ-ਨਿਸਰ-ਕਰ ॥੧੩੦॥੩੧੯॥੨੨੦੧॥A

ਮੁਪੁਪਾਲ, ਅੰਜਨ, ਕਮਲ-ਰਿਖਿ, ਹਵਿਖ, ਹੰਸ ਗਵਨ, ਬਿਸਲ
 ਰਿਸਾਲ ਬਾਹੁ, ਦ੍ਰੁਪ ਮਥਨ, ਦ੍ਰਿਗ ਕੰਜ, ਸਤ੍ਰਾਜਿਤ, ਸਲਲ
 ਰਤਿ ਦਮਨ, ਸਮਾਨ ਹੰਸ, ਰਤਨਾਗਰ, ਉੱਛਾਹ, ਬਿਵਾਨ-ਦਲ ॥
 ਹੰਸਗ੍ਰੀਵ, ਸੁ ਲੱਚਨਾ, ਮੰਗਲ ਕਰਨ, ਚਿਤ੍ਰ-ਬਰੁਨ, ਮਲ ॥੧੩੧॥੩੨੦॥੨੨੦੨॥

ਚਿਤ੍ਰ ਸਾਗਰ, ਕਮਲ ਕੰਠ, ਮਰਾਲ ਅੰਜਨ, ਹਵਨ, ਯਲ'
 ਸ੍ਰੁਤਿ ਸਾਗਰ, ਮਹਾਨ ਭਾਰਥ, ਹੰਸ ਪੁਜ, ਆਰੰਨ ਗੁਲ
 ਕੰਜਮਾਲ, ਮਰਾਲ ਕਾਯ, ਚਿਤ੍ਰ ਗ੍ਰੀਵ, ਗਯੋਕ ਰੁਖ
 ਮਯਨ ਸਾਗਰ, ਇੰਦ੍ਰ ਮੁਖ, -ਭਟ-ਤਲਕ ਅਮਰਾ, ਕਮਲ ਮੁਖ ॥੧੩੨॥੩੨੧॥੨੨੦੩॥

ਹਵਨ ਮਪੁਪਾ, ਸਿੰਘ ਪੁਜ, ਮ੍ਰਿਗ ਚੱਛ 'ਬਾਸਵ-ਤਨਯ-ਕੁਲ
 ਰਿਸ ਮੰਡ ਸੰਘਰ ਹਾਂਕਹੀ ਧਵਾਯ ਅਸਪਾਂ ਛਕੇ ਮੁਲ
 ਸਮਸ਼ੇਰ', ਨਾਚੁਖ', ਬਾਨ-ਲੈ, ਨਾਵਕ', 'ਸਿਪਰ-ਸਜ-ਸਕ੍ਰ-ਸੁਤ ॥
 ਪ੍ਰਾਠਾ'° ਸੁਰ, ਨਰ-ਆਦਿ-ਦਲ, ਜੁੱਟੋ-ਚਹੁੰ-ਦਿਸ, ਸੈਨ-ਜੁਤ ॥੧੩੩॥੩੨੨॥੨੨੦੪॥

ਉਤ ਨਿਸਰ ਆਦੇ ਫੌਜ ਤੇ, 'ਸਰਦਾਰ-ਦਾਨੂ-ਦੈਤ-ਪੁਤ ॥
 ਸੰਗ੍ਰਾਮ'° ਸਨਮੁਖ ਧਾਵਹੀ', ਲੈ-ਸੰਗ-ਜੋਧਾ ਜੰਗ-ਜੁਸਤ'°
 ਬਿਨੁਸ-ਰੋਬਿਨ, ਬਸੁਮਨ, ਅਰਜਾ, ਲੰਗੂਸ, ਅਯੂਪਤਾ ॥
 ਜਾਮੂਸ, ਰਸੂਤਨ, ਹਾਮਬਿਨ, ਜਾਮੇਨ-ਜੰਗੀ'°-ਤੋਸਤਾ ॥
 'ਚਿੱਛਰ, ਕੰਤਾਲ, ਦਰਾਯ ਤਨ, ਬੁਸ, ਹਨੂਤਨ-ਕ੍ਰਪਤਾ'° ॥

੧. ਬੇ ਗਿਣਤੀ ! ਬੇ ਹਿਸਾਬ !! ਫੌਜ । ੨. ਸੁਾਰਥਿ ਸੇਤੁ ਰਾਜਾ ਸੁੰਦਰ । ੩. ਨਿਕਲ ਕੇ ਯੁੱਧ ਭੂਮਿ ਵਿੱਚ ਆਏ ।
 ੪. ਯੋਧਾ, ਸੁਰਵੀਰ । ੫. ਸਾਰੇ ਹੀ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਹਨ । ੬. ਤਲਵਾਰ । ੭. ਛੋਟਾ ਨੇਜ਼ਹ । ੮. ਛੋਟਾ ਤੀਰ ।
 ੯. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੇ ਚਾਲਾਂ ਸਜਾਈਆਂ । ੧੦. ਮੰਤ੍ਰੀ, ਵਜ਼ੀਰ । ੧੧. ਦੈਤਯ (ਵੀਰਯਨਾਦ) ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦਾਨੂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ।
 ੧੨. ਜੰਗ ਦੇ । ੧੩. ਯੁੱਧ ਦੇ ਖੋਜੀ, ਲੜਾਕੇ । ੧੪. ਜੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲੀ । ੧੫. ਕ੍ਰੋਧਵਾਲਾ, ਗੁਸੈਲ ।

A ਇਹ ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਚਲੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਅੰਕ ॥੧੩੩॥੩੨੪॥ ਤੜ ਹਨ । ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦੇ ਕਾਬੂ ਤੋਂ
 ਬਾਹਰ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਈਆਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਮਤ ਭੇਦ ਵੀ ਹਨ ।

ਅਸ੍ਰ-ਸੁਤ^੧ ਬਿਜ ਨਾਦ ਕੇ, ਜੁਤ-ਅਸ੍ਰ-ਮੰਤ੍ਰਿਨ ਸੂਰਤ^੨ ॥
ਦੁਪਦਾ ੧॥ਰਹਾਉ॥੧੩੪॥੩੨੩॥੨੨੦੫॥

^੧ਅਬ ਅਸੁਰ-ਕਟਕ-ਜੋਧਾਨ-ਬੀਰਜਨਾਦ-ਪੰਤ੍ਰਨ-ਮੰਤ੍ਰਿਨ-ਤਨਜ-ਨਾਮ-ਕਥਤੇ,
ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਤ੍ਰ-ਬਲਿਭੁ ਰੇਖਤਾ ॥

ਰਸਲ, ਸਰਤਾਂ, ਇੰਤਰਸ, ਪ੍ਰੀਗਿਸ, ਅਲੀਂਜਰ, ਤ੍ਰਕ੍ਰਿਸ-ਹਠ ॥
ਅਲਸੂਨ, ਅਲਫੈਨੰ, ਰਕਾਬਾ^੩, ਕਾਤੂੰਨ, ਪਰਸਾ, ਦਲ-ਸਿਮਟ^੪ ॥

ਮਨਸੂਖ, ਹੂਬਿਨ, ਦਰਾਜ ਬਿਨ, ਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਾਂਨ, ਜਾਹਾ, ਜੰਗ-ਠਟ^੫ ॥
ਕਿਸ਼ਨੋਰ, ਕਾਸਲ, ਦਰਾਯਚਾ, ਅੰਜੂਸ, ਬਲਜਾਸੋ ਦਪਟ^੬ ॥੧੩੫॥੩੨੪॥੨੨੦੬॥

ਇੰਦ੍ਰਾਮਰਕ, ਤੱਛਕ, ਅਯੂਸੋ, ਹਾਮੂਸ ਸ਼ਾਤੋਨੋ ਨਿਸਰ^੭ ॥
^੮ਮਾਸੂਨ-ਜੰਗ-ਦਿਲਾਵਰਾਂ, ਹੰਤਾਲ, ਕਿੰਗ-ਦਰਾਜ-ਅਰ^੯ ॥

ਫਰਹੂਨ, ਮਲਬੂਸੋ-ਦਿਲਾਵਰ^{੧੦}, ਸਿੰਗਾਲ, ਪਿੰਗਾਛੋ ਬਬਰ^{੧੧} ॥
ਫਰਾਂਗੂਸ ਆਮਦ-ਜੰਗ-ਜੂ^{੧੨} ਜੂਪਾਲ, ਬਿਰਤੂਸੋ ਗਬਰ^{੧੩} ॥੧੩੬॥੩੨੫॥੨੨੦੭॥

^{੧੪}ਫਰਹਾਮ ਜੋਲਾਂ-ਅਸਪ-ਕਰਦ, ਚਿੰਜਾਸ-ਆਮਦ-ਫੋਜ-ਕਸ^{੧੫} ॥

ਅਨਕੂਸ, ਫਰਜਾਮੋ ਲਲਕ^{੧੬}, ਮੈਦਾਨ-ਆਮਦ ਜੰਗ-ਰਸ^{੧੭} ॥

ਬੀਰਜ ਨਾਦ ਪੰਤ੍ਰਿਨ, ਮੰਤ੍ਰਿ-ਸੁਤ, ^{੧੮}ਸਰਦਾਰ-ਲਸ਼ਕਰ-ਹਮਰ-ਕਸ ॥

^{੧੯}ਹਰਦੁਈ-ਸਫ-ਰੂਬਰੂ, ^{੨੦}ਮਰਦਾਨ-ਜੰਗੀ-ਸੂ-ਰਵਸ ॥੧੩੭॥੩੨੬॥੨੨੦੮॥

੧. ਅੱਠਪੁੱਤ੍ਰ । ੨. ਸੂਰਵੀਰਤ੍ਵ (ਧਰਮ) ਵਾਲੇ । ੩. ਹੁਣ, ਦੈਤ੍ਯ ਫੋਜ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ, ਵੀਰਜਨਾਦ ਦੇ ਪੰਤ੍ਰਿਆਂ ਅਤੇ ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕਹਿੰਦੇ ਹਾਂ । ੪. ਫੋਜ ਇਕਠੀ ਕਰ ਕੇ । ੫. ਜੰਗ ਆਰੰਭਿਆ । ੬. ਦੌੜਿਆ । ੭. ਮਾਸੂਨ ਆਦਿਕ ਜੰਗੀ ਯੋਧੇ । ੮. ਅਹਿ, ਵੈਰੀ । ੯. ਯੋਧਾ । ੧੦. ਬਬਰ ਸ਼ੇਰ ਵਰਗਾ । ੧੧. ਜੰਗ ਖੋਜੀ ਆਯਾ । ੧੨. ਭਾਰੀ, ਤਕੜਾ । ੧੩. ਫਰਹਾਮ ਨੇ ਘੋੜਾ ਤੇਜ਼ ਕੀਤਾ, ਘੋੜਾ ਦੌੜਾ ਕੇ ਜੰਗ ਨੂੰ ਆਇਆ । ੧੪. ਚਿੰਜਾਸ ਨੇ ਮਿਤ੍ਰ ਫੋਜ ਲਿਆਂਦੀ । ੧੫. ਗੱਜ ਕੇ । ੧੬. ਜੰਗ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲਾ । ੧੭. ਸਾਰੀਆਂ ਫੋਜਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਬੰਦੇ । ੧੮-੧੯. ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਸਫਾਂ ਜੰਗੀ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵਲ ਚਲੀਆਂ ।

A “ਦੁਪਦਾਂ ਵਾਲਾ ੧ ਰਹਾਉ” ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਲੇਖ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਯਾ, ਇਹ ਉੱਚ ਦਰਜੇ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੇ ਹਨ ।

B ਇਹ ਮੰਗਲ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਵਿੱਚ ਭੀ ਆਇਆ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ “ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਤੇਰੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ” ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਸਤਪੁਰਖ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

C ਮਾਨਸੁ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਨਾਲ “ਰ” ਦਾ ਔਕੜ ( ) ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਅਸਲ ਵਿੱਚ “ਅਲਫੈਨੰ-ਹੁ-ਕਾਬਾ” ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਦੋ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ “ਅਲਫੈਨ ਅਤੇ ਕਾਬਾ”, ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠ “ਅਲਫੈਨ ਕਾਬਾ” ਵੀ ਹੈ ।

D ਪਾ: “ਨ,ਸਿਰ”

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਰੇਖਤਾ ॥

੧ 'ਹਾਂਕ ਹਾਂਕ ਦਿਲਾਵਰਾਂ ਮਰਦਾਨਿ-ਜੰਗੀ ਯਕਾ ਯਕ ॥
 ੨ 'ਦੋ ਸੂ ਦਿਲਾਵਰ ਫੇਜ ਤੇ, ਦਰ-ਜੰਗ ਆਮਦ ਹਕਾ ਹਕ ॥
 ੩ ਸਮਸੋਰ, ਕੈਬਰ ਖੈਂਚ ਹੀ ਦੋ ਸੂ ਜਨਾ ਸਰ ਚਕਾ ਚਕ ॥
 ੪ ਤੋਫੇਗ ਬਾਰਾਂ ਮੁਨਜਨੀਕੋ ਬਰਸੈ ਦੁਹੂੰ ਇਸ ਝਕਾ ਝਕ ॥੧੩੮॥੩੨੭॥੨੨੦੯॥
 ੫ ਪ੍ਰਥਤ ਸਰ ਜ਼ਰ ਬਰਕ ਗਿਰਦਗਾਂ, ਗੁਲੇਲ, ਮੁਸਲ ਪਰਸਪਰ ॥
 ੬ ਜੁਟੇ ਦਿਲਾਵਰ ਜੰਗ ਮੇ, ਦੋ ਦਲ ਦਲੇਰਾਂ ਸਿਪਹ-ਨਰ ॥
 ੭ ਮੁਨ ਭੇੜ ਦੋ ਸੂ ਹੋਤ ਭੋ, ਯਕ ਯਕ ਭਿੜੇ ਲਲਕਾਰ ਕਰ ॥
 ੮ ਪਾਯਕ ਪਯਾਦੇ ਭਿਰਤ ਭੇ, ਅਸਵਾਰ ਅਸਵਾਰਾਂ ਸਮਰ ॥੧੩੯॥੩੨੮॥੨੨੧੦॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਰੇਖਤਾ ॥

੧ 'ਬਾਜੰਤ੍ਰਿ ਬਾਜੇਤ੍ਰਿ ਭਿਰੇ, ਬੇਵਾਨ ਚੰਡੋਲੀ ਚਿਮਰ ॥
 ੨ ਪੀਲ ਪੀਲਾ ਜੰਗ ਭਿਰਿ, ਪਹਿਲਵਾਨ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਜ਼ਬਰ ॥
 ੩ ਸਰਦਾਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਭਿਰੇ; ਖੁਨਸਾਇ ਖਿੰਗ ਮੈਦਾਨ ਬਰ ॥
 ੪ ਤੀਰ-ਬਾਰਾਂ-ਤੁਪਕ, ਕੈਬਰ, ਭਿਰੋ ਕੁਸ਼ਤੀ ਦਾਵ ਕਰ ॥੧੪੦॥੩੨੯॥੨੨੧੧॥
 ੫ ਜੁੱਟੇ ਦਿਲਾਵਰ ਦੋ ਤਰਫ, ਬਾਜੇ ਦਮਾਮਾ ਦੁੰਦਤੀ ॥
 ੬ ਨਾਚਤਿ ਮਸਾਨ ਪਸੂਚਕਾਂ ਗੱਜਤ ਦਲੇਰਾ ਜੰਗ ਭੀ ॥
 ੭ ਪੈਦਾ ਫਸਾਦੇਦਾ ਕੈਬਰਾਂ, ਨਾਚੁਖ ਸਿਲੀ ਮੁਖ ਫੇਕ ਹੀਂ
 ੮ ਪ੍ਰਵਾਜ ਪੈਕਾਂ ਦੋ ਤਰਫ ਕਰ ਸ਼ਿਕਨ ਜੋਸ਼ਨ ਛੇਕ ਹੀਂ ॥੧੪੧॥੩੩੦॥੨੨੧੨॥

੧. ਜੰਗੀ ਮਰਦ ਦਲੇਰਾਂ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਵਿੰਗਾਰ ਵਿੰਗਾਰ ਕੇ।੨. ਦੋਹਾਂ ਤਰਫਾਂ ਦੇ ਯੋਧੇ ਫੇਜ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰਕੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਏ। ੩. ਤਲਵਾਰਾਂ ਤੇ ਤੀਰ ਦੁਤਰਫੀਂ ਖਿਚਦੇ ਹੋਏ ਤਰਤ ਫ਼ਰਤ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ੪. ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸ ਅਤੇ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਬਰਖਾ ਦੁਹਾਂ ਤਰਫਾਂ ਬਿਨਾ ਡਰ (ਦੇ ਹੋਈ)। ੫. ਪਹਾੜ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਹੇਠਲੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ (ਜਿਵੇਂ) ਬਿਜਲੀ (ਪੈਂਦੀ ਏ) (ਓਸੇ ਤਰਾਂ) ਆਪੋ ਵਿੱਚ ਦੀ ਗੁਲੇਲਾਂ ਦੇ ਗੱਲੇ ਅਤੇ ਮੁਹਲੇ (ਵਰਦੇ ਹਨ)। ੬ (ਦਲੇਰ) ਯੋਧੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਜੁੜ ਗਏ, ਦੋਹਾਂ ਦਲਾਂ ਦੇ ਜੰਗੀ ਯੋਧੇ ਦਲੇਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਦੋਹੀਂ ਤਰਫੀ ਹੱਥ ਪੜ੍ਹੇਬੀ ਜੰਗ ਹੋਇਆ। ੭. ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਲੜੇ। ੮. ਪੈਦਲਾਂ ਨਾਲ ਪੈਦਲ ਭਿੜੇ, ਘੋੜ ਸ਼ਾਰ ਘੋੜਸ਼ਾਰਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿੱਚ। ੯. ਵਾਜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵਜਿਆਂ ਵਾਲੇ ਲੜੇ (ਵਿਮਾਨ) ਪਾਲਕੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਪਾਲਕੀਆਂ ਵਾਲੇ ਚਿੰਬੜ ਗਏ। ੧੦. ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹਾਥੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਜੰਗ ਪਿਆ, ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਭਾਰੀ ਪਹਿਲਵਾਨ। ੧੧. ਸਰਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਰਦਾਰ ਲੜੇ, ਮੈਦਾਨ ਉੱਤੇ ਘੋੜੇ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਕੇ। ੧੨. ਤੀਰਾਂ ਬੁਦੂਕਾਂ ਅਤੇ ਬਰਫ਼ੀਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸ ਨਾਲ ਹੱਥ ਹੱਥੀ ਕਰ ਕੇ ਲੜ ਪਏ, ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਵਾਨ ਗੁਥਮ-ਗੁੱਥਾ ਹੋ ਜਾਦੇ ਹਨ। ੧੩. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਦਿਲਾਵਰ ਜੁੱਟੇ. ਨਗਾਰੇ ਹੋਸੇ ਵਜੇ। ੧੪. ਮਸਾਣ ਤੇ ਪਿਸਾੜ ਨਚਦੇ ਹਨ, ਦਲੇਰਾਂ ਦੀ ਧੂਨੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਹੋਈ। ੧੫. ਤੀਰਾਂ ਦੇ ਫਸਾਦ ਪੈਦਾ ਹੋਏ, ਨੇਜੇ ਅਤੇ ਬਾਣਾਂ ਨੂੰ (ਫੇਕਹੀਂ) ਚਲੋਂਦੇ ਹਨ। ੧੬. ਦੋਹਾਂ ਤਰਫਾਂ ਤੋਂ ਤੀਰ ਉੱਡੇ (ਚੱਲੇ) ਹਮਲਾ ਤੱਤਕੇ ਸੰਜੋਆ (ਫੇਕਹੀਂ) ਚੂਰ ਕਰਦੇ ਨੇ।

*ਉੱਡਣ ਸਰ ਗਰਦੂਨ ਮਹਿ, ਤਨ ਜ਼ਖਮ ਕਾਰੀ ਸਰਸ ਹੀਂ ॥
 *ਤਨ ਝਰਤ ਖੂਨ ਦਿਲਾਵਰਾਂ, ਜਿਮਿ ਰਾਹੁ ਸੂਰਜ ਗਰਸ ਹੀਂ ॥
 *ਕਰ ਬੋਨ ਮੁਖ ਤੇ ਸ੍ਰੋਨ ਕੋ, ਤਿਮ ਬੁਖਤ ਸ੍ਰੋਣਤ ਅਰਸ ਹੀਂ
 *ਉਡ ਗਏ-ਦਾਨਵ, ਦੇਵ-ਪੈਕਾਂ, ਲੜਤ ਨਭ ਚੜ ਹਿਰਸ ਹੀਂ ॥੧੪੨॥੩੩੧॥੨੨੧੩॥
 *ਯਕ ਬਾਰ ਹਮਲਾ ਹੋਤ ਭੇ, *ਦੋ ਸੂ ਦਲੇਰਾਂ ਮਾਰ ਧਰ ॥
 ਹਮਰੰਗੇ* ਹਮਸਰ* ਲਰਤ ਭੇ, ਜੰਗੇ ਅਜੀਮੇ ਸਰ ਬ-ਸਰ ॥
 ਤੁਰਕਾ ਪੈਵਸਤੰਦ ਦੇ ਤਰਫ, ਤੀਰੇ, ਤੁਫੰਗੇ-ਜੰਗ-ਕਰਦ ॥
 ਉਡਗੇ-ਬਹੁਤ, ਬਹੁ-ਬ੍ਰਿਨੀ ਭੇ, ਬਹੁ ਜੁਝਗੇ ਰਣ ਭੇ ਸਰਦ ॥੧੪੩॥੩੩੨॥੨੨੧੪॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਮਾਲਕੋਸ ਰੇਖਤਾ ॥

*ਗਜ ਉਸਟ ਅਸਪਾਂ ਅਸਤ੍ਰੰ^A ਬਿਸਯਾਰ ਮੁਰਦੰਦੇ ਦੋ ਤਰਫ ॥
 *ਅਰਾਥੇ ਬੇਵਾਨ ਝੰਪਾਨ ਹਾ, ਟੁੱਟੇ ਪਦਮ ਹਲਕਾ ਅਰਫ ॥
 *ਦਰਯਾ ਰਵਾਂ ਸੁਦ ਖੂਨ ਕੋ, ਮੰਜੇ ਜਨਾ ਲਬਰੇਜ਼ ਜਰਫ ॥
 *ਦੋ ਸੂ ਸੁਦੈ ਕਤਲਾਮ ਹਮ, ਸਰ ਬਗੇ ਬਹੁਤ ਬਾਰਾਨ-ਬਰਫ^B ॥੧੪੪॥੩੩੩॥੨੨੧੫॥
 *ਬਰੀ ਹੂਰ ਬਹਿਸ਼ਤ ਗੇ, ਸਨਮੁਖ ਦਲੇਰਾਂ ਜੰਗ-ਕਰ ॥
 *ਦਰਜ ਸਹੀਦਾਂ ਯਾਫਤੰਦ, ਕਾਯਰ ਪਲੀਦਾਂ ਤੰਗ ਕਰ ॥

੧. ਬਹੁਤ ਹੀ ਘਾਯਲ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ਤੀਰ ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਲੈ ਉੱਡੇ। ੨. ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਰਾਹੁ ਵੜ ਲੈਂਦਾ
 ਏ (ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਈ) ਦਲੇਰਾਂ (ਯੋਧਿਆਂ) ਦੇ ਸ਼ਰੀਰਾਂ 'ਚੋਂ ਲਹੂ ਝੜਦਾ ਏ (ਭਾਵ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਦਾ ਰੰਗ
 ਸੂਰਜ ਰਾਹੁ ਵਾਂਗੂ ਲਾਲ ਹੈ। ੩. ਮਾਨੋ ਕਿ ਇਹ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਣ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਏ, (ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ) ਮੂੰਹ ਤੋਂ
 ਲਹੂ ਉੱਗਲਦਾ ਏ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਲਹੂ ਵਰਦਾਏ। ੪. ਚੇਤਨ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਉੱਡ ਗਏ,
 (ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ) ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਹਿਰਸ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਹਨ। ੫. ਇਕ ਵਾਰੀ ਹਮਲਾ ਹੋਇਆ, ਦੋਹਾਂ ਤਰਫਾਂ ਦਿਆਂ
 ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਮਾਰ ਧਰ ਲਈ। ੬. ਇਕ ਜਹੇ ਰੰਗ ਥੂਪ ਵਾਲੇ—ਇਕੋ ਜਿਹਾਂ ਨਾਲ ਲੜੇ, ਸਾਰੇ ਦੋ ਸਾਰੇ ਈ ਭਾਰੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ
 (ਅਥਵਾ—ਆਪੋ ਆਪਣਿਆਂ ਸਿਰਾਂ ਬਸਿਰਾਂ ਤੇ)। ੭. ਦੁਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਮਿਲ ਗਏ, ਤੀਰ ਅਤੇ ਦੁਕਾਂਥੇ ਨਾਲ
 ਜੰਗ ਕੀਤਾ। ੮. ਪੁਰਜ਼ਾ ਪੁਰਜ਼ਾ ਹੋ ਗਏ, ਬਹੁਤ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ, ਬਹੁਤੇ ਮਰ ਗਏ ਅਤੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਈ ਠੰਢੇ ਹੋ ਗਏ।
 ੯. ਹਾਥੀ, ਉਠ, ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਖਚਰਾਂ ਦੋਹਾਂ ਤਰਫਾਂ ਤੋਂ ਮਰ ਗਏ। ੧੦. ਵਿਮਾਨ ਅਤੇ ਪਾਲਕੀਆਂ
 ਦੇ ਬਹੁਤ ਵਡੇ ਗੋਲ ਪਦਮਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਟੁਟ ਗਏ। ੧੧. ਲਹੂ ਦਾ ਦਰਿਆ ਚਲਿਆ, ਗਹਿਰਾ ਅਤੇ ਕੰਦਿਆਂ
 ਤਈਂ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਠਾਂਡਾ ਮਾਰਦਾ ਹੋਇਆ। ੧੨. ਦੋਹੀਂ ਤਰਫੀਂ ਸਭ ਕਤਲਾਮ ਹੋਈ, ਤੀਰ ਚਲੇ ਬਹੁਤ ਬਰਫਾਨੀ
 ਥਰਸ (ਵਾਂਗੂ)। ੧੩. ਹੂਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਹਿਆ ਅਤੇ ਸੂਰਗ ਨੂੰ ਗਏ, ਦਲੇਰ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਸਮੁੱਟੇ ਜੰਗ ਕਰ ਕੇ।
 ੧੪. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀਦਾਂ ਦਾ ਪਦ ਮਿਲਿਆ, ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਕਾਯਰਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਕੇ

A ਪਾ: "ਉਸਤਰੋ" ਵੀ ਹੈ ਅਰਥ "ਉਠ" ਹੈ। B ਪਾ: "ਸਰ ਦਬਗੇ ਬਹੁਤ ਯਾਰਾਨਯਰਫ" ਅਸੁਪ ਹੈ।

- 1 ਸ਼ਤਰੰਜ ਬਾਜ਼ੀ ਜੀਤਿਗੇ ਮਕ੍ਸਿਦ ਮਤਾਲਬ ਚੰਗ ਕਰ ॥
 2 ਰਸਤੇਦ ਆਵਾਗਵਨ ਤੇ ਤੇ-ਅਮਾ ਰਵਤੰਦ ਰੰਗਭਰ ॥੧੪੫॥੩੩੪॥
 3 ਦੋ ਸੂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਆਮਦੰਦ, ਬੇਗੂਨ ਲਸਕਰ ਹਮਸਰਾਂ ॥
 4 ਮੁਸਾਫ-ਤਲਬਾਂ ਪੀਲ-ਤਨ, ਖੁੰ-ਖਾਰ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਸੁਰਾਂ ॥
 5 ਦਲੇਰ ਹਜਬਰਾਂ ਆਮਦੰਦ ਬਾਂਗੇ ਜਨਾ ਦਿਲਾਵਰਾਂ ॥
 6 ਅਥ ਸੁਨੋ ਰਜਮੇ ਸੁਰ ਅਸੁਰ ਭਾਰਥ ਅਜੀਮੇ ਹਮ ਦਰਾਂ ॥੧੪੬॥੩੩੫॥੨੨੧੭॥ ਛਕੋ੨॥*

ਬਿਸਨੁਪਦ-ਰਾਗੁ ਦੀਪਕA -ਕਰਨਾਟੀB ਮਕਰਾC ॥

ਅਸਪਾਂ ਜੋਲਾਨ ਦੀਨੇ, ਗੁਸਤਾਖ ਭਟ ਨਵੀਨੇ ॥

੧. ਤਾਲਬ (ਜਗਤਸੂ ਜਨ) (ਚੰਗ) ਨੇਕ (ਮਕ੍ਸਿਦ) ਇਰਾਦੇ (ਕਰ) ਨਾਨ ਸ਼ਤਰੰਜ (ਸੰਸਾਰ, ਯੁੱਧ ਦੀ) ਬਾਜ਼ੀ ਜਿੱਤ ਗਏ। ੨. ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੋਂ ਛੱਟ ਗਏ, ਓਹ ਪਨਾਹ ਵਿੱਚ ਗਏ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ। ੩. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਆ ਗਏ, ਬੇਰੰਗ ਬਰੰਬਰ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਦੇ। ੪. ਜੰਗ ਦੇ ਸੁਹਸਮੰਦ, ਹਾਥੀਆਂ ਵਰਗੇ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ, ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ। ੫. ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਰਗੇ ਦਲੇਰ ਆਏ। ਦਿਲੇਰ ਅਤੇ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ। ੬. ਹੁਣ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਯੁੱਧ ਸੁਣੋ, (ਵਡਾ ਭਾਰਥ) ਜੰਗ ਆਪ ਵਿਚਦਾ। ੭. ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਛਾਲੀਂ ਦਿੱਤਾ (ਭਾਵ-ਘੋੜੇ ਦੋੜਾਏ) ੮. ਸ਼ੈਤਾਨ ਤੇ ਨਵਿਆਂ

* ਦੋ ਛਕੇ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ ਭਾਵ—ਬਾਰਾਂ ਛੰਦਾਂ ਦੀ ਇਕ ਲੜੀ ਏਥੇ ਖਤਮ ਹੋਈ ਦੇ।

A ਰਾਗੁ ਦੀਪਕ ਨੂੰ ਸੰਧਯਾ ਸਮਯ ਗਾਯਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜ ਕਲ ਦੇ ਰਾਗੀ ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਯਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਗੋਣ ਨਾਲ ਹਿੰਦੁਜ ਸੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

(ਓ) ਹਨੂਮਤ ਦੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਛੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਾਗ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਰਾਗ (ਦੀਪਕ ਹੈ), ਜੋ ਪੂਰਬੀ ਠਾਟ ਦਾ ਹੈ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਭ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਗ੍ਰਹ ਸੂਰ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ। ਗਾਉਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਦਿਨ ਦਾ ਚੌਥਾ ਪਹਿਰ ਹੈ। ਕਈ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਦੀਪਕ ਨੂੰ ਕਲਾਠ ਠਾਟ ਦਾ ਦੱਸ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਸੂਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਪਾਰਿਜਾਤ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਭੈਰਵ ਠਾਟ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਮੱਧਮ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਦੋਵੇਂ ਵਰਜਿਤ ਲਿਖੇ ਹਨ (ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤਿ ਦਾ ਹੈ)। (ਮਹਾਨ ਕੱਸ)

ਨੋਟ—ਇਹ ਇਬਾਰਤ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਦੀਪਕ ਰਾਗ ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤਿ ਦਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਸੂਰ ਵਰਜਿਤ ਨਾਂ ਹੋਵੇ। ਉਪਰਲੀ ਇਬਾਰਤ 'ਚੋਂ ਅੱਡਵ, ਸਾੜਵ ਤੇ ਸਾੜਵ-ਸੰਪੂਰਣ ਜਾਤਿ ਦਾ ਦੀਪਕ ਰਾਗ ਸੰਗੀਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਚੋਂ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਏਥੇ ਅੱਡ ਅੱਡ ਕਰ ਕੇ ਲਿਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਤਾਂ ਕਿ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭ੍ਰਾਤਿ ਸੰਗੀਤ ਗਾਯਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕੇ :—

(ਅ) ਪੂਰਵੀ ਠਾਟ ਦੇ ਮੇਲ ਵਾਲਾ ਦੀਪਕ — ਇਹ ਰਾਗ ਸਾੜਵ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਮਲ ਰਿਸ਼ਭ, ਕੋਮਲ ਧੈਵਤ ਅਤੇ ਤੀਖ ਮਯਮ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਭ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹਨ। ਵਾਦੀ ਸ਼ੁਕਰ ਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਪੰਚਮ ਹੈ। ਸਾੜਕਾਲ ਵਿਚ ਗਾਯਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹੀ — ਸ ਗ ਮ ਪ ਧਾ ਨ ਸਾ ! ਅਵਰੋਹੀ — ਸ ਧਾ ਪ ਮੇ ਗ ਗ ਸ।

ਦੋਹਰਾ 'ਰਿ ਧ' ਕੋਮਲ ਸੰਵਾਦਿ 'ਸ ਪ', ਮਯਮ ਤੀਵ ਲਗਾਇ ॥

ਚੜਤ 'ਰਿ' ਉਤਰਤ ਨੀ ਵਰਜਿ, ਦੀਪਕ ਰਾਗੁ ਬਤਾਇ ॥

(ਰਾਗ ਕੱਸ)

(ੲ) ਬਿਲਾਵਲ ਠਾਟ ਦੇ ਮੇਲ ਵਾਲਾ ਦੀਪਕ, ਇਹ ਰਾਗ ਸਾੜਵ ਸੰਪੂਰਣ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਦੋਵੇਂ

‘ਚਾਲਾਕ ਚੁਸਤ ਮੈਦਾਂ, ਖੁੰ-ਖਾਰ ਜੰਗਜੂ-ਏ ॥
 ‘ਚਾਬੁਕ ਰਿਕਾਬ ਜੰਗੀ, ਸੂਰ ਨਰ ਸਿਪਹ ਭੁਜੰਗੀ ॥

੧. ਚਾਲਾਕ-ਚੁਸਤ । ੨. ਜੰਗ ਦੇ ਵੁੰ ਵਾਉ ਲਿਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਯਧਿਆ ਨੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ । ੩. ਜੰਗੀ ਘੜਿਆਂ ਦੇ ਸਵਾਰ । ੪. ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਕਾਲੀ ਫੌਜ ।

ਲਗਦੇ ਹਨ । ਵਾਦੀ ਗਾਂਧਾਰ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦੀ ਨਿਸ਼ਾਦ ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਭ ਵਰਜਿਤ ਹੈ । ਗਾਇਨ ਦਾ ਸਮਝ ਰਾਤ੍ਰਿ ਹੈ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਗ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ । ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨੀ ਪ ਧ ਮ ਗ ਰ ਸ ।

ਦੰਹਰਾ— ਆਰੋਹੀ ‘ਰੇ’ ਵਰਜਿ ਕਰ, ਦੋਉ ਨਿਸ਼ਾਦ ਸੌਂ ਖੇਲ ।

ਦੀਪਕ ‘ਗ ਨਿ’ ਸੰਵਾਦਿ ਕਰ. ਮਾਨ ਬਿਲਾਵਲ ਮੇਲ । (ਰਾਗ ਕੰਥ)

(ਸ) ਇਹ ਦੀਪਕ ਔੜਵ ਸੰਪੂਰਣ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਕਰਨਾਟਿਕ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸ੍ਰੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਭ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹਨ । ਇਹ ਕਾਮ ਵਰਧਨੀ ਠਾਟੇ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਗ ਮ ਪ ਧ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਨ ਪ ਮ ਗ ਰ ਸ ।

B ਕਰਨਾਟੀ—ਸ੍ਰੀ ਰਾਗ ਦੀ ਰਾਗਣੀ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਗੋਣ ਦਾ ਸਮਝ ਰਾਤ੍ਰਿ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਹਿਰ ਦਾ ਤੀਜਾ ਚਰਨ ਹੈ । ਇਹ ਸੰਪੂਰਣ ਹੈ ।

ਕਰਣਾਟ ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਕਰਨਾਟੀ’ ਅਥਵਾ ‘ਕਰਣਾਟਿਕਾ’ ਪਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਸੁੱਚ ਰੂਪ ਅਜੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਿਆ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਫ਼ਾਜ਼ਾਲਿਗੰਭ ਚਾਰ ਰੂਪ ਮਿਲੇ ਹਨ । ਜਿਹੜੇ ਨਿਮਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :—

(ੳ) ਕਰਣਾਟਕ ਸੂਰਟੀ—ਇਹ ਕਰਣਾਟ ਦੇ ਬਨਸਪਤੀ ਠਾਟੇ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਹੋਇਆ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਹ ਸਾੜਵ ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਗਾਂਧਾਰ ਵਰਜਿਤ ਹਨ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਗ ਗ ਮ ਪ ਧ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਨ ਧ ਪ ਮ ਰਾ ਸ ।

(ਅ) ਕਰਣਾਟਕਆਧਾਲੀ—ਇਹ ਕਰਣਾਟ ਦੇ ਬਕੁਲਾਭਰਣ ਠਾਟੇ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਇਆ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਹ ਸੰਪੂਰਣ ਸਾੜਵ ਹੈ । ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹੈ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਗ ਰਾ ਮ ਪ ਧ ਨ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਧ ਪ ਮ ਗ ਰਾ ਸ ।

(ੲ) ਕਰਣਾਟਕ ਤਰੰਗਿਣੀ—ਇਹ ਕਰਣਾਟਕ ਦੇ ਕਾਤਮਣਿ ਠਾਟੇ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਉਪਜਿਆ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਹ ਸਾੜਵ ਔੜਵ ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੇਵਤ ਅਤੇ ਅਵਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੇਵਤ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹਨ ।

ਆਰੋਹੀ—ਸ ਰਾ ਗ ਮ ਪ ਨੀ ਸ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਸ ਪ ਮ ਗ ਰਾ ਸ ।

(ੳ) ਕਰਣਾਟਕ ਦੇਵ ਗਾਂਧਾਰੀ—ਇਹ ਕਰਣਾਟ ਦੇ ਕੀਰਵਾਣੀ ਠਾਟੇ ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਰਾਗ ਹੈ । ਇਹ ਔੜਵ ਸੰਪੂਰਣ ਹੈ । ਆਰੋਹੀ ਵਿਚ ਧੇਵਤ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਤ ਹਨ ।

ਆਰੋਹੀ—ਨ ਸ ਗ ਮ ਪ ।

ਅਵਰੋਹੀ—ਧ ਪ ਮ ਗ ਰਾ ਸ ਨਾ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਥੇ ਫ਼ਾਜ਼ਾਲਿਗੰਭ (ਕ੍ਰਿਯਾ ਰਾਹੀਂ) ਦੀਪਕ ਵਿਚ ਕਰਨਾਟੀ ਦੀ ਫ਼ਾਜ਼ਾ ਦੇ ਕੇ ਉਚਾਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

C ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਾਮਾਯਣ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਕਰਾ ਛੰਦ—ਚਹੁਆਂ ਚਰਨਾਂ ਦੀਆਂ

੧੨—੧੨ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਚੋਥੇ ਚੋਥੇ ਚਰਨ ਦਾ ਤੁਕਾਂਤ ਮਿਲਦਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ । ਯਥਾ—
 ਸਿੜ ਲੇਂ ਸਿੜੇਸ ਆਏ ॥ ਮੰਗਲ ਸੁ-ਚਾਰ ਗਾਏ ॥ ਆਨੰਦ ਹਿਜ ਬਚਾਏ ॥ ਸ਼ਰਠ ਅਵਧ ਜਹਾਂ ਰੇ ॥੬੫੫॥

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ)

ਪ੍ਰੰਤੂ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੋਚ ਜੀ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਚਰਨ ੧੩-੧੩ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਅਤੇ ਚੋਥੇ ਚਰਨ ਦੀਆਂ ੧੨ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹਨ ।
 ਉਹ ਉਪਰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹਨ ।

'ਲਲਕਾਰ ਜੰਗ ਆਏ, 'ਵਰਿਆਮ ਸ਼ੇਰ-ਖੂ-ਏ ॥
 'ਅਲਕੇ ਸਜਾਹ ਨਾਗਨਿ, 'ਰੁਖਸਾਰ ਹਮਚੁ ਰਾਗਨਿ,
 'ਨਾਜਕ ਅਨੰਗ ਜੈਸੇ, 'ਗੁਲਰੰਗ ਖੂਬ-ਰੂ-ਏ ॥
 'ਦਲੇਰਾਨ ਚੀਰ ਦਸਤਾਂ, 'ਚੁ ਸ਼ੇਰ ਪੀਲ ਮਸਤਾਂ,
 'ਸੁਰ ਨਰ ਮੁਸਾਫ ਆਮਦ, 'ਹਮਚੁ ਚੋਗਾਨ ਗੁ-ਏ ॥੧॥੩੩੬॥੨੨੧੮॥
 'ਰੁਖ ਸਰ ਜਹਾਨ ਤਾਬਾਂ, 'ਰੋਸ਼ਨ ਜਮਾਲ ਖੂਬਾਂ,
 'ਆਨਨ ਦਮਕ ਦਾਮਿਨਿ, 'ਪ੍ਰਕਾਸ ਇੰਦੁ ਰੂ ਆਂ ॥

੧. ਗੱਜ ਕੇ ਯੁਧ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ । ੨. ਤੇਜ਼ ਤਥੀਅਤ ਅਤੇ ਬਲਵਾਨ (ਯੋਧੇ) । ੩. ਸੱਪਾਂ (ਸੱਪਣੀਆਂ) ਵਰਗੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਜੁਲਫਾਂ । ੪. ਗੱਲਾਂ ਰਾਗਣੀਆਂ (ਗੱਣ ਵਾਲੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ) ਵਰਗੀਆਂ (ਸਿੰਹਣੀਆਂ ਅਤੇ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ) । ੫. ਕਾਮ ਵਰਗੇ ਕੰਮਲ । ੬. ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਰੰਗ ਵਾਂਗ ਚੰਗੇ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੇ । ੭-੮. ਦਲੇਰਾਂ ਦੇ ਉੱਤੇ ਗਾਲਿਬ—ਜਿਵੇਂ ਮਸਤ ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ੇਰ । ੯. ਦੇਵਤਾਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਏ । ੧੦. ਜਿਵੇਂ ਖਿੱਚੇ ਖੂੰਭੀ ਨੂੰ (ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਆਈਦਾ ਏ) । ੧੧. ਸੂਰਯ ਵਰਗੀਆਂ ਗਲਾਂ । ੧੨. ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੁਸਨ ਦੀਆਂ ਸਿੰਹਣੀਆਂ (ਹੂਰਾਂ) । ੧੩. ਮੂੰਹ ਦੀ ਚਮਕ ਬਿਜਲੀ ਵਰਗੀ । ੧੪. ਮੂੰਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਵਰਗਾ ।

ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮਾਜਣ ਵਿਚ ਇਕ ਮਕਰਾ ਛੰਦ ਲਿਖਤਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਚਰਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ੧੨ ਅਤੇ ਚੌਥੇ ਦੀਆਂ ੧੩ ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਹਨ । ਉਥੋਂ ਦਾ ਮਕਰਾ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ । ਮਕਰਾ ਛੰਦ :—
 ਸਿਜ ਲੈ ਸਿਯੋਸ਼ ਆਏ ॥ ਮੰਗਲ ਸੁ ਚਾਰ ਗਾਏ ॥ ਆਨੰਦ ਹਿਜ ਬਢਾਏ ॥ ਸ਼ਹਰ ਅਵਧ ਜਹਾਂ ਹੈ ॥੬੫੫॥
 ਧਾਇ ਲੁਗਾਈ ਆਵੈ ॥ ਭੀਰੋ ਨਬਾਰ ਪਾਵੈ ॥ ਆਕਲ ਖਰੇ ਉਘਾਵੈ ॥ ਭਾਖੈ ਢੋਲਨ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੫੬॥
 ਜੁਲਫੈ ਅਨੂਪ ਬਾਂਕੀ ॥ ਨਾਗਨਿ ਕਿ ਸਜਾਹ ਬਾਂਕੀ ॥ ਅਤੁਬੁਤ ਅਦਾਇ ਤਾਂਕੀ ॥ ਐਸੋ ਢੋਲਨ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੫੭॥
 ਸਰੂਠਿ ਸਹੀ ਚਮਨ ਰਾ ॥ ਬੁਰਦਸਤ ਜਾਂ-ਵ-ਤਨ-ਰਾ ॥ ਜਿਨ ਦਿਲ ਹਰਾ ਹਮਾਰਾ ॥ ਵਹ ਮਨ ਹਰਨ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੫੮॥
 ਰਿਤ ਕੋ ਚੁਰਾਇ ਲੀਨਾ ॥ ਜਾਲਮ ਫਿਰਾਕ ਦੀਨਾ ॥ ਜਿਨ ਦਿਲ ਹਰਾ ਹਮਾਰਾ ॥ ਵਹ ਗੁਲ-ਚਿਹਰ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੫੯॥
 ਕੰਠੂ ਬਤਾਇ ਦੈ-ਰੇ ॥ ਚਾਹੇ ਸੁ ਆਨ ਲੈ ਰੇ ॥ ਜਿਨ ਦਿਲ ਹਰਾ ਹਮਾਰਾ ॥ ਵਹ ਮਨ-ਹਰਨ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੬੦॥
 ਮਾਤੇ ਮਨੋ ਅਮਲ ਕੇ ॥ ਹਰਿਜਾ ਕਿ ਜਾਂ-ਵ-ਤਨ ਕੇ ॥ ਆਲਮ ਕੁਸਾਇ ਖੂਬੀ ॥ ਵਹ ਗੁਲਚਿਹਰ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੬੧॥
 ਜਾਲਮ ਅਦਾਇ ਲੀਨੇ ॥ ਖੰਸਨ ਖਿਸਾਨ ਕੀਨੇ ॥ ਜਿਨ ਦਿਲ ਹਰਾ ਹਮਾਰਾ ॥ ਵਹ ਮਹ-ਬਦਨ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੬੨॥
 ਜਾਲਮ ਅਦਾਇ ਲੀਨੇ ॥ ਜਾਨੁਕ ਸ਼ਰਾਫ ਪੀਨੇ ॥ ਰੁਖਸਰ ਜਹਾਨਿ-ਤਾਬਾਂ ॥ ਵਹ ਗੁਲ-ਬਦਨ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੬੩॥
 ਜਾਲਮ ਜਮਾਲ ਖੂਬੀ ॥ ਰੋਸ਼ਨ ਦਿਮਾਗ ਅਖਤਰ ॥ ਖੁਰਦਸਤ ਜਾਂ ਜਿਗਰ ਰਾ ॥ ਵਹ ਗੁਲ-ਚਿਹਰ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੬੪॥
 ਆਏ ਬਿਦੇਸ਼ ਬਾਲਮ ॥ ਜੀਤੇ ਜੁਆਨ ਜਾਲਮ ॥ ਕਾਮਲ ਕਮਾਲਿ ਸੁਗੰਤਿ ॥ ਵਹ ਗੁਲ ਚਿਹਰ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੬੫॥
 ਰੋਸ਼ਨ ਜਹਾਨਿ ਖੂਬੀ ॥ ਜਾਹਰ ਕਲੀਮਿ ਹਫਤਜਿ ॥ ਆਲਮ ਕੁਸਾਇ ਜਲਵਾ ॥ ਵਹ ਗੁਲ-ਚਿਹਰ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੬੬॥
 ਜੀਤੇ ਬ-ਜੰਗ ਜਾਲਮ ॥ ਕੀਨੇ ਖਤੰਗ ਪਰਰਾ ॥ ਪੁਹਪਕ ਬਿਵਾਨ ਬੋਠੇ ॥ ਸੀਤਾ ਰਵਨ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੬੭॥
 ਮਾਦਰ ਮੁਸਾਲ ਖਾਤਰ ॥ ਕੀਨੇ ਹਜ਼ਾਰ ਛਾਵਰ ॥ ਮਾਤੁਰ ਸ਼ਿਤਾਬ ਧਾਈ ॥ ਵਹ ਗੁਲ-ਚਿਹਰ ਕਹਾਂ ਹੈ ॥੬੬੮॥
 ਹੁਟ ਇਸੇ ਹੀ ਓੰਗ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਗਿਣਤੀ ਵਿਸਰਾਮ ਫਰਕ ਰਾਗ ਕਾਰਣ ਮਕਰਾ ਸ੍ਰੀ ਸਰਬਲੱਠ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਉਪ੍ਰਕਤ ਨਮੂਨਾ ਵੇਖੋ :—

- 1 ਅੰਜਨ ਚਾਲਾਕ ਆਹੂ, 2 ਮਿਜ਼ਗਾ ਸਿਨਾਨ ਬਾਹੂ,
 3 ਚਿਤਵਨਿ ਚਪੋਟ ਚੇਟਕ, 4 ਮਨ ਹਰਨ ਮੁਸ਼ਕ ਬੂ ਆਂ ॥
 5 ਭੋਰੇਂ ਅਨੂਪ ਜਾਂ ਕੀ, 6 ਅਬਰੂ ਕਮਾਨ ਬਾਂਕੀ,
 7 ਸਾਯਕ ਦ੍ਰਿਗਨ ਕੇ ਬਾਹਤ, 8 ਮੋਹੇA ਹੈਂ ਆਬਜੂ ਆਂ ॥
 9 ਦੋਦਾਨ ਦੁਰ ਯਕਤਾ, 10 ਦਾਰਿਮ ਮਿਸਾਲ ਮੁਕਤਾ,
 11 ਸ਼ੀਰੀਂ ਬਚਨ ਆਲਾਮੀ 12 ਪਾਕਾਨ ਨੇਕ-ਖੂ ਆਂ ॥੨॥੩੩੩॥੨੨੧੯॥
 13 ਆਹੂ ਗਿਜ਼ਾਲ ਅੰਜਨ, ਮੋਹੇ ਮਰਾਲ ਖੰਜਨ,
 14 ਮੁਸਤਾਕ ਪਰੀ, ਹੂਰਾਂ, 15 ਮਹਬੂਬ ਗੁਲ ਰੁਖਾਨਾਂ ॥
 16 ਦਸਤਾਰ ਸੀਸ ਬਾਂਕੀ, ਅਦਭੁਤ ਅਦਾਯ ਤਾਂਕੀ,
 17 ਗੁਲ ਰੰਗ ਮਾਹ-ਚਿਹਰਾਂ, ਮਾਸੂਕ ਯਾਰ ਜਾਨਾਂ ॥
 18 ਆਨੰਦ ਬਧਾਇ ਕੀਨੇ, ਮੰਗਲ ਹਰਖ ਸੁਖੀਨੇ,
 19 ਮਤਸਰ ਸਰਾਬ ਪੀਨੇ ਮਾਤੇ ਅਮਲ ਸ਼ਹਾਨਾਂ ॥

੧. ਹਰਨਾਂ ਵਾਂਗ ਚਾਲਾਕ (ਚੋਚਲ) ਅੱਖਾਂ । ੨. ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਨੁਕਰਾਂ । ੩. ਵੇਖਣੀ ਜਾਦੂ ਦੀ ਚਪੋੜ ਵਰਗੀ । ੪. ਕਸਤੂਰੀ ਵਰਗੀ ਸੁਗੰਧੀ ਵਾਲਿਆਂ (ਭਾਵ-ਨਾਮ-ਵਰਾਂ) ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁਰੋਟ ਵਾਲਿਆਂ । ੫. ਜਿਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸੋਹਣੀਆਂ ਭੋਰਾਂ ਹਨ । ੬. ਭੁਵੱਟੇ (ਬਾਂਕੀ) ਵਿੰਗੀ ਕਮਾਨ (ਵਰਗੇ) ਹਨ । ੭. ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਤੀਰ ਚਲੋਂਦੀਆਂ ਹਨ । ੮. ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਮੰਗਣ ਵਾਲਿਆਂ (ਭਾਵ-ਘਾਯਲ ਯੋਧਿਆਂ) ਨੂੰ ਮੋਹਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ । ੯-੧੦. ਦੋਦ ਲਾਸਾਨੀ ਮੋਤੀ ਅਤੇ ਅਨਾਰ ਦੇ (ਮੁਕਤਾ) ਖੁਲੋਂਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹਨ । ੧੧. ਮਿਠੇ ਬਚਨ ਬੋਲਣ ਵਾਲੀਆਂ । ੧੨. ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਅਤੇ ਨੇਕ ਆਦਤਾਂ ਵਾਲੀਆਂ । ੧੩. ਹਰਨਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਅਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ, ਜਿਨਾਂ ਨੇ (ਮਰਾਲ) ਹੰਸ ਅਤੇ (ਖੰਜਨ) ਮੱਠੇ-ਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ । ੧੪. ਇਜੇਹੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪਰੀਆਂ ਅਤੇ ਹੂਰਾਂ, ਵੁਲ ਵਰਗੇ ਮੁਖ ਵਾਲਿਆਂ ਪਿਆ-ਰਿਆਂ (ਯੋਧਿਆਂ) ਤੇ ਮੋਹਤ ਹੋਈਆਂ । ੧੫. ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਸੋਹਣੀਆਂ ਪੱਗਾਂ, ਹੋਰਗਾਨਗੀ ਵਾਲੀਆਂ ਉਨਾਂ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ । ੧੬. ਗੁਲਾਬ ਵਰਗੇ (ਲਾਲ) ਰੰਗ ਚੰਦਾਂ ਵਰਗੇ (ਸੋਹਣੇ) ਮੁਖ ਮੋਹਨ ਵਾਲੇ ਪਿਆਰੇ ਯਾਰ । ੧੭. ਵਧਾ ਵਧਾ ਕੇ ਆਨੰਦ ਕੀਤੇ, ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨਾਲ ਸੁਖੀ । ੧੮. ਵੇਰ (ਭਾਵ) ਨਾਲ ਸਰਾਬ ਪੀਤੀ ਅਤੇ ਸਾਹੀ ਅਮਲਾਂ (ਭਾਵ ਅਫੀਮ ਆਦਿਕਾਂ) ਵਿਚ ਮਸਤ ।

A ਇਸ ਬੰਦ ਵਿੱਚ ਭਾਵੇਂ ਹੂਰਾਂ ਪਰੀਆਂ ਯਾ ਅਪਸਰਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਯਾ ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ “ਮੋਹੇ ਹੈ ਆਬ ਜੂਯਾ” ਪਦ ਤੋਂ ਮੋਹਨ (ਸਕਤੀ) ਅਤੇ ਘਾਯਲ (ਯੋਧੇ) ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋਣ ਨਾਲ ਲਕਸ਼ਣਾ ਵਿੱਤੀ ਨਾਲ ਹੂਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਅਗਲੇ ਬੰਦ ੩॥੩੪੦॥੨੨੨੨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਤੋਂ ਵੀ ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਥੇ ਪਹਿਲੇ ਹੂਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਵਰਣਨ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਗਲੀ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ਸਾਫ ਜ਼ਿਕਰ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ “ਆਹੂ ਗਿਜ਼ਾਲ ਅੰਜਨ. ਮੋਹੇ ਮਰਾਲ ਖੰਜਨ. ਮੁਸਤਾਕ. ਪਰੀ ਹੂਰਾਂ, ਮਹਬੂਬ ਗੁਲ ਰੁਖਾਨਾ ॥” ਜਿਸ ਤੇ ਸਾਫ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰੀਆਂ ਵੀ ਪਿਆਰੇ ਗੁਲ ਚਿਹਰਾਂ ਉੱਤੇ ਮੋਹਤ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ।

B ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਵੀ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫੇਰ ਏਸ ਤੁਕ ਦੀ ਲਾਵੰਤਾ ਇਓਂ ਲਗਦੀ ਹੈ, ਹਰਨਾਂ ਦੇ ਬਚਿਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਹੰਸਾਂ ਅਤੇ ਮੱਠੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹਣ ਵਾਲੀਆਂ (ਇਜੇਹੇ) ਵੁਲਾਂ ਵਰਗੇ ਮੁਖਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਯੋਧਿਆਂ) ਉੱਤੇ ਹੂਰਾਂ ਤੇ ਪਰੀਆਂ ਮੋਹਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

*ਖੂਬਾਰ ਨੈਨ ਰਾਗੇ, ਖੂਖਾਰ ਜੰਗ ਜਾਗੇ,
 ਖੂਨਸਾਇ ਖਿੰਗ ਖੂਨੀ ਸਦ ਰੂਥਕਾਰ^A ਰਾਨਾ ॥੩॥੩੩੮॥

*ਬੇਵਾਨ ਸੁਭ ਸੁਰੇਗੀ, ਚੜ ਧਾਏ ਸੁਰ ਤੁਜੇਗੀ,
 ਪੰਕਾਂ ਫਿਸਾਂ ਸਵਾਰਾਂ ਹਰ ਜੂਝਿ ਜਾਨ ਕਾਹਾਂ ॥

*ਤੁਫੰਗ ਤੀਰ ਬਾਰਾਂ, ਚੂੰ ਮੇਰਾ ਆਸ਼ਕਾਰਾਂ,
 ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਆਲਮ ਕੀਨੇ, ਧਾਈ ਚੁ ਸਭਿ ਸਿਪਾਹਾਂ ॥

*ਕਸ ਕਸ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਬਾਹੈ, ਦੋ ਸੂ ਸੁਭਟ ਸਿਪਾਹੈ,
 ਖੂ-ਖੂਵਾਰ ਤੀਰ ਅਫਸਾਂ, ਖੂ ਰੇਜ ਤੁੰਦ ਨਿਗਾਹਾਂ ॥

*ਲਲਕਾਰ ਬੀਰ ਧਾਏ, Bਈਰਾਕ ਹਾ ਚਲਾਏ,
 ਦੂ ਸੂ ਹਠੇ ਪਿਲੰਗਾਨ, ਈ ਜਾਦ ਅਸਲ ਸਾਹਾਂ ॥੪॥੩੩੯॥੨੨੨੧॥

*ਕਾਕੁਮ ਹਰੀਰ^C ਦੇਬਾ, ਗੁਲਨਾਰ ਰੰਗ ਜੇਬਾ,
 ਅਤਲਸ ਕਲਧੋਤ ਅੰਬਰ, ਜਰ ਬਫਤ ਤਾਸ ਬਾਗਾ ॥

੧. ਰੰਗੀਆ ਹੋਈਆ ਅੱਖਾਂ ਲਹੂ ਵਰੋਣੀਆ (ਭਾਵ-ਲਾਲ) ਲਹੂ ਪੀਣੇ (ਯਥੇ) ਜੰਗ ਵਿੱਚ (ਜਾਗੇ) ਉੱਠੇ ॥ ੨. ਖੂਨੀ ਸਵੈਦ ਘੋੜੇ ਤੇਜ਼ ਕਰ ਕੇ ਸੈਂਕੜੇ ਈ ਰਾਜੇ ਸਾਮਣੇ ਹੋਏ ॥ ੩. ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਿਮਾਨਾਂ ਉਪਰ ਜੰਗੀ ਟੇਵਤੇ ਚੜ ਕੇ ਚੱਲੇ ॥ ੪. ਸੂਰਾਂ ਨੇ ਤੀਰ ਚਲਾਏ, ਜਾਣ ਨੂੰ ਘਾਹ (ਕਾਹੀ) ਵਾਂਗ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ (ਯਥੇ) (ਹਰ) ਸਾਰੇ ਈ (ਜੂਝ) ਲੜੇ ॥ ੫. ਬੰਦੂਕਾਂ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ (ਮੋਗ) ਬੰਦਲ ਵਾਂਗ ਖੁੱਲੀ ॥ ੬. ਜਦੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਉੱਚੀਆਂ ਕਰ ਕੇ ਦੌੜੀਆਂ ॥ ੭. ਕਸ ਕਸ ਕੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਵਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ : ਦੋਹਾਂ ਤਰਫਾਂ ਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ॥ ੮. ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲਿਆਂ (ਸੂਰਵੀਰਾਂ) ਨੇ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ਛਿੜਕਿਆ, ਖੂਨੀਆਂ ਅਤੇ ਤੇਜ਼ ਨਿਗਾਹ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ॥ ੯. ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਚੜੇ, ਬਹੁਤ ਘੋੜੇ (ਈਰਾਕ) ਚਲਾਏ ॥ ੧੦. ਦੁਹਾ ਤਰਫਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਰੁਕ ਗਏ, ਇਹ ਅਸਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ (ਸਨ) ॥ ੧੧. ਕਾਕੁਮ (ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਨਾਜ਼ਕ ਪੰਛੀ ਦਾ ਨਾਮ), ਹਰੀਰ (ਰੋਸ਼ਮੀ ਕੱਪੜਾ), ਦੀਬਾ, ਅਤਲਸ, ਸੁਨਹਿਰੀ ਵਸਤੂ ॥ ੧੨. ਜਰਬੰਫਤ, ਅਤੇ ਤਾਸ (ਆਦਿਕ ਜਾਤੀਆਂ) ਦੇ ਸੁੰਦ੍ਰ ਗੁਲਾਨਾਰੀ ਰੰਗ ਦੀਆਂ (ਬਾਗਾਂ = ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ) ॥

A ਬਹੁ ਅਰਥੀ ਭਾਵ ਨਾਲ ਭਾਵੇਂ ਲਾਵੇਂ ਤਾਂ ਬਦਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅਸਾਂ ਕੇਵਲ ਇਕੋ ਈ ਅਰਥ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਮੰਨਿਆ ਏ ॥

B ਇਸ ਲਫਜ਼ ਦਾ ਅਰਥ ਫਾਰਸੀ ਲਗਾਤਾਂ ਵਿੱਚ “ਫੌਜੀ ਹਥੜਾਰ” ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੁਰਾਦ ਹਰੇਕ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਦੀ ਠੇ ਠਾਵੇਂ ਕੰਢੇ ਵੀ ਹੋਵੇ ॥ ਹਥੜਾਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਈ ਫੌਜੀ ਕਹਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਥੜਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਈ ਘੋੜਾ ਵੀ ਗਿਣਤੀ ਹੈ ॥ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਪਦ “ਘੋੜੇ” ਦੇ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ ॥

C ਇਹ ਪਦ ਮਜ਼ੀਦ ਆਲਹ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਦੀਬਾਹ ਅਤੇ ਦੀਬਾਜ਼ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ॥ ਇਸਦਾ ਸ਼ੁਰੂਬ ‘ਦੀਬਾਹ’ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੈ, ਫਾਰਸੀ ਦੀ ਕਠਿਤਾ ਵਿੱਚ “ਦੀਬਾਏ ਰੂਮ” ਅਤੇ “ਦੀਬਾਏ ਚੀਨ” ਪਦ ਆਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ “ਰੂਮੀ ਬਰੀਕ ਰੋਸ਼ਮੀ ਕਪੜਾ” ਅਤੇ “ਚੀਨ ਦੇ ਮਹੀਨ ਰੋਸ਼ਮੀ ਕਪੜੇ” ਹਨ ਪਿਛਲੇ ਸਮਝ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਮਹੀਨ ਰੋਸ਼ਮੀ ਕਪੜੇ ਬਹੁਤ ਸੌਹਣੇ ਤਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਹੜੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਵਿਕਦੇ ਸਨ ॥

੧ ਦਸਤਾਰ ਖੂਬ ਚੀਰਾ, ਸਰਪੇਚ ਲਾਲ ਹੀਰਾ,

੨ ਕਲਗੀ ਕੁਲਹ ਅਨਲੀ ਬੇਦੀਲ ਤਾਜ਼ ਪਾਗਾ ॥

੩ ਸ਼ਹਬਾਜ਼ ਪਰੀ ਪੱਛੀ, ਦੁਲਦੁਲ ਦਰਯਾਇ ਕੱਛੀ, ਲੁਲੇ ਹਮੇਲ ਲੂਲੂ, ਮਨਿ ਨੀਲ ਜੀਨ ਲਾਗਾ ॥

੪ ਤਿਹ ਚੜ ਧਾਏ ਨਿਪਾਲਾ, ਸੁਰ ਨਰ ਬਰੰਗ ਮਾਲਾ,

੫ ਸਿਰ ਵੁਰਤ ਛੜ ਚਾਮਰ, ਸੁਰ ਬਿੰਦ ਗਟ ਸਭਾਗਾ ॥੫॥੩੪੦॥੨੨੨੨॥

੬ ਦੁੰਦਿਭ ਮ੍ਰਿੰਦੰਗ ਬਾਜੇ, ਘਨਹਰ ਸਦਾਇ ਲਾਜੈ, ਸੈਰਾਨ ਜੰਗ ਆਮਦ, ਲਲਕਾਰ ਤਿਕ ਏਕੇ ॥

੭ ਭਟਾਨ ਚੁੰਗ ਬਾਧੇ, ਕੈਬਰ ਕਮਾਨ ਸਾਧੇ, ੮ ਪੱਰਾਂ ਉਕਾਬ ਬਾਜਾਂ, ਪਰਵਾਜ਼ ਤੀਰ ਪੇਕੇ ॥

੯ ਖੁਨਸਾਯਸਸਤ੍ਰ ਬਾਹਤ, ਕਮੰਦ ਭਾਰ ਫਾਹਤ, ੧੦ ਯਕਬਾਰ ਹਮਲਕਹਰਦੰਦ ਦੋ ਸੂ ਸਿਪਾਹ ਤੇਕੇ ॥

੧੧ ਤੜੰਗਾ ਤੜੰਗ ਬਾਨਨ, ਕਸਾਕਸ ਦੁ ਸੂ ਜਵਾਨਨ,

੧੨ ਹਜ਼ਾਹਜ਼ ਹੁਜ਼ਬਰ ਖੁਨੀ ਸੁਰ ਅਸੁਰ ਫੌਜ ਤੇ ਕੈ ॥੬॥੩੪੧॥੨੨੨੩॥

੧੩ ਸੂਝੇ ਜਵਾਨ ਬਿਸਤ੍ਰ, ਤੁਰੰਗ ਪੀਲ ਉਸਤ੍ਰ, ੧੪ ਅਸਪਾਂ ਸਵਾਰ ਜੇਗੀ, ਕਟਗੇ ਦੁ ਸੂ ਦਲੇਰਾਂ ॥

੧੫ ਦੋ ਸੂ ਸਿਪਾਹ ਮੁਰਦੰਦ, ਹਮਲਹ ਬਿਸਜਾਰ ਕਰਦੰਦ,

੧੬ ਭਈ ਅਸੁਰ ਫੌਜ ਗ਼ਾਲਿਬ, ਜੰਗਾਹ ਜੰਗ ਸੇਰਾਂ ॥

੧. ਚੰਗੀਆਂ ਦਸਤਾਰਾਂ ਅਤੇ (ਲਾਲ) ਚੀਰੇ, ਲਾਲਾਂ ਤੇ ਹੀਰਿਆਂ ਦੇ ਸਰਪੇਚ ੨. ਕਲਗੀਆਂ ਤੇ ਟੰਪੀਆਂ ਚਮਕਦਾਰ, ਪੇਚਦਾਰ ਪਗੜੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਕਟ ਹਨ। ੩. ਅਬਲਕ ਘੋੜੀਆਂ, ਪੱਛੀਆਂ ਵਾਂਗ ਉੱਡਣ ਵਾਲੀਆਂ, ਦਰਯਾ ਦੀ ਕਾਛੜਾਂ ਦੀਆਂ ਖੱਚਰਾਂ। ੪. ਲੂਲਾਂ ਤੇ ਹਮੇਲਾ ਮੱਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮਣੀਆਂ ਤੇ ਨੀਲਮ ਕਾਠੀਆਂ ਨੂੰ ਲਗੇ ਹੋਏ। ੫. ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਰਾਜਿਆਂ ਚਮਕਦਾਰ ਧਾਈ ਕੀਤੀ, ਦੇਵਤੋਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਅੱਗੇ ਕਤਾਰ। ੬. ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਉੱਤਮ ਕਰਮਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਤੇ ਛੜ ਤੇ ਚੋਰ ਖੁਲਦੇ ਹਨ। ੭. ਨਗਾਰੇ, ਢੋਲਕੀਆਂ ਵਜੀਆਂ, ਬਦਲ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਸਰਸਮਾਰ ਹੁੰਦੀ ਏ। ੮. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ੇਰ ਆ ਗਏ, ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ। ੯. ਯੱਧਿਆਂ ਦੇ (ਚੁੰਗ) ਟੋਲੇ ਖੱਧੇ ਹੋਏ, ਤੀਰਾਂ ਕਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੰਨਿਆ ਹੋਇਆ। ੧੦. ਉਕਾਬਾ ਅਤੇ ਬਾਜਾਂ ਦੇ (ਪਰਾਂ) ਖੰਭਾਂ ਵਾਲੇ, ਪੈਕਾਨ ਅਤੇ ਤੀਰ (ਪ੍ਰਵਾਜ਼) ਉੱਡੇ। ੧੧. ਲੁੱਕ ਕੇ (ਕੁੱਧ ਵਿੱਚ) ਸਸਤ੍ਰ ਚਲਦੇ ਹਨ, ਫਾਹੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਫਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ੧੨. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਗੁਸੇ ਵਿੱਚ ਭਰ ਕੇ ਇਕੋ ਵਾਰੀ (ਯਕਬਾਰ) ਧਾਏ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ੧੩. ਤੀਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤੜਕ ਤੜਕ ਹੋਈ। ਦੁਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਯੱਧਿਆਂ ਵਿੱਚ ਖਿਚਾ ਖਿਚੀ ਹੋਈ। ੧੪. ਖੁਨੀ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਜੁੰਬਜ਼, (ਵਾਂਗ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਲੜਾਈ ਦੇ ਰਾਹ ਉਤੇ ਮੁਕਰਰ ਹੋ ਕੇ (ਕਰ ਰਹੀ ਏ)। ਭਾਵ ਯਥੇ ਜੁੰਬਜ਼ ਵਿੱਚ, ਆ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਡਟ ਗਏ। ੧੫. ਸੁਰਵੀਰ ਬਿਸਤ੍ਰਿਆਂ ਤੇ (ਭਾਵ-ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ) ਮਰੇ ਪਏ, ਅਤੇ ਘੋੜੇ, ਹਾਥੀ, ਉੱਠ, ਵੀ ਮਰੇ ਪਏ ਹਨ। ੧੬. ਜੰਗੀ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸੁਾਰ, ਦੁਹਾਂ ਤਰਫਾਂ ਤੋਂ ਦਲੇਰ ਯਥੇ ਕੱਟੇ ਗਏ। ੧੭. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਫੌਜਾਂ ਮਰੀਆਂ, ਬਖ਼ਤ ਹੱਲੇ ਕੀਤੇ। ੧੮. ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਹੋ ਗਈ, ਯੁਧ ਭੂਮਿ ਵਿੱਚ ਜੰਗੀ ਸ਼ੇਰਾਂ ਤੇ।

A ਮਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਏ ਕਿ ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁਲ ਨਾਲ “ਸ਼ਹਬਾਜ਼ ਇਜ਼ੀ” ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਹਬਾਜ਼ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਕਾਯਦਰ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਹਮਸਾ ਹਜ਼ਫ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਠ “ਸ਼ਹਬਾਜ਼” ਸ਼ੁਧ ਸੀ, ਪਰ ਲਿਖਾਰੀ ਤੋਂ ਗਲਤੀ ਨਾਲ “ਜ਼ੀ” ਦੀ ਸਿਹਾਰੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ, “ਸ਼ਹਬਾਜ਼” ਪਰੀ ਪੱਛੀ” ਪਦ ਦਾਂ ਅਰਥ “ਅਬਲਕ ਘੋੜੀਆਂ ਨਾਲ ਪੱਛੀਆਂ ਦੇ ਪਰ” (ਸੁਹੱਪਣ ਲਈ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ) ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਯਦ “ਯ” ਦੀ ਥਾਂ ਈ “ਜ਼” ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਉਪਰ ਲਿਖ ਚਕੇ ਹਾਂ।

- 'ਭਈ ਹਾਲ ਚਾਲ ਸਾਰੇ, ਪਰਿ ਰੋਰਿ ਧੂਮ ਭਾਰੇ,
 'ਦਾਦੇਦ ਪੁਸਤ ਸੁਰ ਨਰ, ਲਗਜਸ ਸਿਪਹ ਗੁਰੇਜਾਂ ॥
 'ਸੁਨਿ ਸਕ ਕੋਪ ਧਾਯੋ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਮਹ ਜੁੜਾਯੋ,
 'ਦੇ ਦਿਲਬਰੀ ਦਿਲਾਸਾ, ਬਰ ਪਾਯ ਜੇਗ ਸਤੋਜਾਂ ॥੭॥੩੪੨॥੨੨੨੪॥
 'ਭਏ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਸਿਪਾਹਾਂ, ਗਜ ਪੋਲ ਦੇਵ-ਨਾਹਾਂ,
 'ਲੈ ਚਕ੍ਰ, ਬਜ੍ਰ-ਸਾਯਕ, ਤਕਾਯ ਛਾਡਿ ਦੀਨਾ ॥
 'ਬਹੁ ਅਸੁਰ ਸੈਨ ਘਾਯ, ਯਕਬਾਰ ਹਮਲਹ ਚਾਯ,
 'ਬਾਰਾਨ-ਬਾਨ, ਗੋਲਾ, ਤੁਫੇਗ ਸਲਖ ਕੀਨਾ ॥
 'ਕਰ ਚੂਰ ਬਜ੍ਰ-ਸਾਯਕ, ਦਲ-ਅਸੁਰ ਸਾਰ, ਪਾਯਕ,
 'ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨ ਜੁੱਝੀ, ਪਹੁਚੀ ਸਮਰ ਜੁਗੀਨਾ
 'ਉਤ ਦਿਸ ਅਸੁਰ ਰਿਸਾਯ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਸੰਗ ਧਾਯ,
 'ਬ੍ਰਿਜ ਨਾਦ ਪੁਤ੍ਰ, ਪੋਤ੍ਰਨ, ਵਜ਼ੀਰ ਸੰਗ-ਲੀਨਾ ॥੮॥੩੪੩॥੨੨੨੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ ਮਕਰਾ ॥

- 'ਦਸ ਦਿਸ ਅਸੁਰ ਘਿਰਾਯ, ਜਲ ਥਲ ਆਕਾਸ ਛਾਯ,
 'ਲੈ ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਪੁੰਜਨ ਭਟ ਜੰਗ ਜਦਲ ਕੀਨੋ A
 'ਛੁੱਟੇ ਤੁਫੇਗ ਗੋਲਾ B, ਸਰ-ਬਜ੍ਰ ਬਰਫ ਓਲਾ,
 'ਚਤੁਰੰਗ-ਸੈਨ ਕੂਟੀ, ਹਠ ਰਦ-ਬਦਲ ਕੀਨੋ ॥

੧. ਸਾਰੇ ਹਲਾ ਚਲੀ ਮਚ ਗਈ, ਭਾਗੀ ਧੂਆਂ ਰੇਲੀ ਪੈ ਗਈ। ੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁਖਾਂ ਨੇ ਪਿੱਛਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ, ਪੈਰ ਖਿਸਕੇ ਅਤੇ ਫੌਜਾਂ ਨੱਸ ਪਈਆਂ। ੩. (ਭਾਜ ਪੋਟੀ) ਸੁਣਿ ਕੇ, ਇੰਦ੍ਰ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਚੜਿਆ, ਸਾਰੇ ਮੰਤ੍ਰੀ (ਜੁੜਾਯੋ) ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ। ੪. ਹੋਸਲੇ ਅਤੇ ਦਿਲਾਸੇ ਦਿੱਤੇ (ਕਿ ?) "ਜੰਗ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਜਵਾਨ (ਸ਼ਤ੍ਰੋਜਾਂ) ਔਰਤਾਂ (ਭਾਵ-ਧੂਰਾ) ਨੂੰ ਪਾਉਣਗੇ। ੫. ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਏ, ਹਾਥੀ ਤੌਰ ਕੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ। ੬. ਚਕ੍ਰ ਅਤੇ "ਵਜ੍ਰ ਵਾਣ" ਲੈ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਕਰ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ੭. ਇਕੇ ਵਾਗੀ ਈ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਬਹੁਤ ਈ ਦੈਂਤਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਮਾਰੀ। ੮. ਬਾਣਾਂ ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ ਅਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਲੀਕ ਕੀਤੀ। ੯. ਵਜ੍ਰ ਵਾਣ ਨੇ ਦੈਤ-ਦਲ ਦੇ ਸੂਰ ਅਤੇ ਪੈਦਲ ਵੀ ਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ੧੦. ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ (ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ, ਰਥਾਂ ਵਾਲੀ ਅਤੇ ਪੈਦਲ ਫੌਜ) ਮਾਰੀ ਗਈ, ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਯੋਗਣੀਆਂ (ਇੱਲਾਂ-ਗਿਊਠ) ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ। ੧੧. ਓਸ ਪਾਸੇ ਦੈਤ ਵੀ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਭਰ ਗਏ, ਵਜ਼ੀਰ ਵੀ ਨਾਲ (ਜੰਗ ਨੂੰ) ਚੜੇ। ੧੨. ਵੀਰਕ ਨਾਦ ਨੇ ਪੁਤ੍ਰ ਪੋਤ੍ਰ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ। ੧੩. ਦਸਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਦੈਤਜ ਘੇਰ ਆਏ, ਜਲਾਂ ਥਲਾਂ ਅਤੇ ਆਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਖਿਲਰ ਗਏ। ੧੪. ਸਾਰੇ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਯੱਧਿਆਂ ਨੇ ਭਾਰੀ ਜੰਗ ਕੀਤੀ। ੧੫. ਬੰਦੂਕਾਂ ਦੇ ਗੋਲੇ ਚਲੇ, ਵਜ੍ਰ ਵਾਣ ਤੋਂ ਵਰਫ ਅਤੇ ਗੜੇ। ੧੬. ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ (ਘੋੜੇ, ਰਥ, ਹਾਥੀ ਸੂਰ ਤੇ ਪੈਦਲ) ਫੌਜ ਕੁਟੀ ਮਾਰੀ, ਹਠ ਨਾਲ ਰੱਦ ਬਦਲ ਕੀਤੀ।

A ਪਾ: ਅਸੁਧ "ਭਟ ਜੰਗ ਜਲਦ ਕੀਨੋ" ਵੀ ਹੈ। B ਪਾ: "ਛੁੱਟੇ ਫਿਰੇਗ ਗੋਲਾ" ਵੀ ਹੈ।

1 ਬਿਨੁਸ ਰੋਸ ਕੋਪੇ, ਹਠ ਠਾਠ ਜੰਗ ਰੋਪੇ,
 2 ਗਨੇਸ਼ ਸ਼ਾਮ ਹਾਕਯੋ ਸਰ ਘੋਰ ਛਾਣ
 3 ਉਰ ਹਨਯ ਤਾਕ ਸੋਊ, ਉਡ ਗਏ ਬੀਰ ਦੋਊ,
 4 ਛਿਤ ਤਯਾਗ ਗਗਨ ਲਾਗੇ ਸਿਪਹਰ ਪੈਡ ਲੀਨੋ॥੯॥
 5 ਲੰਗੂਸ ਬੂਸ ਜੁੱਟੇ, ਸਿਵ ਬੁਹਮ ਓਰ ਟੁੱਟੇ,
 6 ਲੈ ਸਾਂਗ ਸੇਲ ਸਹਿਬੀ ਉਰ ਹਨਯ ਭੂ
 7 ਗਸ ਯਾਫਤਹ ਤਵਾਨਾ, ਭਏ ਰੁਦ੍ਰ ਬੁਹਮ ਰਾਨਾ,
 8 ਉਰ ਭਯੋ ਜ਼ਖਮ ਕਾਰੀ, ਹਿਯ ਬੇਪਿ ॥
 9 ਦਲ ਦੇਤ ਹਵਸ ਸਾਰੀ, ਸੂਰ ਫੋਜ ਬੇ ਕਰਾਰੀ
 10 ਰਣ ਸੂਰ ਕਦਮ ਰੋਪੇ, ਖਲ ਕੂਰ ॥
 11 ਸਸਿ ਸੂਰ ਕੋਪ ਯਾਏ, ਸਿਲੀਮੁਖ ਤੱਕ ਚਲਾਏ,
 12 ਲੈ ਸਿਪਰ ਵਾਰ ਰੋਕਯ, ਕਰ ਕੋਪ ਸਮਰ ਜੱਗੇ ॥੧॥
 13 ਰੋਬਿਨ ਹਨੂ ਹਕਾਰੇ, ਮੈਦਾਨਿ ਸਮਰ ਠਾੜੇ,
 14 ਯਮ ਬਹੁਨ ਕੋਪ ਜੁੱਟੇ, ਸਤੁਨ ਚੰ
 15 ਕਮੰਦ ਫਾਸ ਛੋੜੇ, ਲੈ ਬਾਨ ਦੋਊ ਤੋੜੇ,
 16 ਰਿਸ ਠਾਨਿ ਬਾਨ ਨਾਵਕ, ਤਕਾਯ
 17 ਫੂਟਗੇ ਕਪਾਲ ਦੋਊ ਰਣ ਗਿਰੇ ਬੀਰ ਸੋਊ, 18 ਜੋ ਹਟੇ ਨਾਹਿ ਰਨਿ ਤੇ, 19 ਤਿ

੧. ਬਿਨੁਸਅਤੇ ਰੋਸ (ਦੋਵੇਂ ਦੈਤਯ ਯੋਧੇ) ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋਏ, ਹਠ ਕਰ ਕੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਰੁਕ ਗਏ। -
 (ਦਿੰਦ੍ਰ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ) ਨੂੰ ਵਿੰਗਾਰਿਆ ਅਤੇ ਭਯਾਨਕ ਤੀਰ ਚਲਾ ਦਿੱਤੇ। ੩. ਛਾਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿ
 ਯੋਧੇ (ਵਿਨੁਸ ਅਤੇ ਰੋਸ) ਉਡ ਗਏ। ੪. ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਲਗ ਗਏ, ਆ
 ੫. ਲੰਗੂਸ ਨਾਮੀ ਦੈਂਤ ਅਤੇ ਬੂਸ ਨਾਮੀ ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਦੈਂਤ ਯੋਧੇ ਜੁੱਟ ਪਏ, ਸਿ
 ੬. ਸਾਂਗ ਸੇਲੇ ਅਤੇ ਬਰਛੀਆਂ ਲੈ (ਸਿਵ ਬੁਹਮਾਂ ਦੀਆਂ) ਛਾਤੀਆਂ 'ਚ ਮਾਰੇ (ਅ
 ੭. ਸਿਵ ਅਤੇ ਬੁਹਮਾ (ਦੋਵੇਂ) ਬਲਵੇਤ ਰਾਜੇ, ਬੇਹੋਸ ਹੋ ਗਏ। ੮. ਛਾ
 ਗਏ, ਬਰਛੀਆਂ ਦੇ ਲਗਿਆਂ ਦਿਲ ਵਿੰਨੇ ਗਏ। ੯. ਸਾਰੇ ਦੀ ਦੈਤਯ-ਦਲ ਨੂੰ ਖੂਨ ਦਾ
 ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਬੇਆਰਾਮ ਸੀ। ੧੦. ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਰੋਕ ਲਏ ॥
 ਯੁੱਧ ਵਿਚੋਂ ਭਜ ਗਏ। ੧੧. ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਅਤੇ ਸੂਰਯ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਦੇੜੇ. (ਨਿਸ਼ਾਨੇ) ਤੱਕ ਕੇ ਤੀ
 ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ) ਢਾਲਾ ਲੈ ਕੇ ਵਾਰ ਰੋਕੇ ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰ ਕੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਹੁਸ਼ਯਾਰ ਹੋਏ। ੧੩. ਰੋਬਿ
 ਵੰਗਾਰਿਆ ਤੇ ਜੰਗ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਖਲ ਗਏ। ੧੪. ਧਰਮਰਾਜ ਅਤੇ ਵਰੁਣ (ਦੋਵੇਂ ਯੋਧੇ ਕ੍ਰੋਧ
 ਭਾਰੀ ਜੰਗ ਦੇ (ਸਤੁਨ) ਬੰਮ (ਸਨ) ॥੧੫. ਪਾਂਸ ਤੇ ਫਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਛਡਿਆ, ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਬਾਣ ਲੈ ਕੇ
 ਬਾਣ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਬਾਣ ਮਥਿਆਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕਰ ਛਡ ਦਿੱਤੇ। ੧੬. ਦੋਹਾਂ (ਯਮ ਤੇ ਵਰੁਣ) ਦੇ
 ਸੂਰਵੀਰ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪਏ। ੧੮. ਜਿਹੜੇ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਕਦੀ ਮੁੜੇ ਈ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ
 ਕਦੀਆਂ (ਭਾਵ ਡਿੱਗ ਪਏ)।

A ਪਾ: ਤੁਕਾਤ ਵਿੱਚ "ਗੋਡ" ਅਤੇ "

ਗਾਫਲਿਤ ਬੇਹੋਸ਼ ਗਾਫਲਿ, ਭੁਇੰ ਗਿਰੇ ਸੂਰ ਕਾਤਿਲ,

ਸਿਰ ਖੁਲੇ ਕੇਸ ਪੌੜੇ ਜੇ ਕਬਹਿ ਨਾਹਿ ਭਾਗੇ ॥੧੧॥੩੪੬॥

ਚਿੱਛਰ ਕੰਤਾਲ ਦੂਕਯੋ, ਮੁਖ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੂਕਯੋ,

ਚਿਤ੍ਰਰਥ ਕੁਬੇਰ ਹਾਕਯੋ, ਤੁਰਯੋ ਮੈਦਾਨਿ ਤੇ ਕੇ

ਭਟ ਦੋਉ ਨਿਸਰ ਆਜੇ, ਬਹੁ ਜੰਗ ਜੁਪ ਮਚਾਏ,

ਗਹ ਗੁਰਜ ਗਦਾ ਭੀਖਮ, ਦੁਹੁ ਓਰ ਬੀਰ ਲੈ ਕੇA

ਅਰਜਾ ਜਾਮੇਨ ਕੁਪੈ, ਪਰਖਾਸ ਭੀਮ ਰੁਪੈ,

ਭੈਰਵ ਕਪਾਲ ਧਾਏ, ਵਰਜਾਮ ਜੰਗ ਤੇ ਕੇ ॥

ਦੋ ਸੂ ਸਿਲਾਹ ਛੁੱਟੇB, ਹਠ ਠਾਨਿ ਬੀਰ ਜੁੱਟੇ,

ਭਯੇ ਅਸੂਰ ਜੰਗ ਗਾਲਿਬ, ਘਾਯਲ ਕਰਯੋ ਰਿਸੈ ਕੈ ॥੧੨॥੩੪੭॥੨੨੨੬॥

ਜਾਮੂਸ ਦਰਾਯਤਨ ਭਟ, ਅਸ਼ਰਥਿ ਚੰਗਾਨਿ ਸਰਪਟ,

ਸਨਮੁਖ ਕੁਦਾਇ ਆਯੋ, ਲਲਕਾਰ ਸਮਰ ਮੰਡੇ ॥

ਸਨਕਾਦਿ ਰੋਸ ਧਾਯੇ, ਬਿਬੁਧਾਦਿ ਜੰਗ ਆਏ,

ਲੈ ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ ਪੁੰਜਨ, ਦੋ ਸੂ ਦਲੇਰ ਛੰਡੇ ॥

ਅਯੂਧਤਾ ਰਸੂਤਨ, ਰਿਸ ਠਾਨਿਤ ਭੇ ਆਯੋਪਨ,

ਤਾਜਨ ਤੁਰੇ ਚਖਾਯ, ਰਨ ਮਤਿ ਪੋਲ ਤੁੰਡੇ ॥

੧. ਬੇਹੋਸ਼ੀ ਵਿਚ ਗਾਫਲਿ ਹੋ ਕੇ, ਖੁਨੀ ਯੋਧੇ ਜਮੀਨ ਤੇ ਡਿਗ ਪਏ। ੨. ਸਿਰ ਕੇਸ ਖੁਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਲੰਮੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਕਦੀ ਵੀ (ਜੰਗ ਤੋਂ) ਭੱਜੇ ਨਹੀਂ ਸਨ। ੩. ਚਿੱਛਰ ਅਤੇ ਕੰਤਾਲ (ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੌੜ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਤ) ਮੂੰਹੋਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕਹਿ ਕੇ ਚਲੇ। ੪. ਚਿਤ੍ਰਰਥ ਅਤੇ ਕੁਬੇਰ ਨੂੰ ਵਿੰਗਾਰਿਆ, ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨਿ (ਜੰਗ) ਵਿਚ ਤੋੜ ਕਰ ਕੇ। ੫. ਦੋਵੇਂ (ਦੋਵੇਂ ਯੋਧੇ ਚਿਤ੍ਰਰਥ ਤੇ ਕੁਬੇਰ) ਉੱਭਰ ਆਏ, ਬਹੁਤ ਯੁੱਧ ਜੰਗ ਮਚਾਇਆ। ੬. ਗੁਰਜ ਅਤੇ ਭਯਾਨਕ ਗਦਾ ਫੜ ਕੇ, ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ। ੭. ਅਰਜਾ ਅਤੇ ਜਾਮੇਨ (ਦੋਹਾਂ ਯੋਧੇ) ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋਏ, ਭਯਾਨਕ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਖਲੋ ਗਏ। ੮. ਭੈਰਵ ਅਤੇ ਕਪਾਲ (ਦੋਵੇਂ ਯੋਧੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ) ਚੜ੍ਹੇ ਬਲਵਾਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰ ਕੇ। ੯. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹਥਯਾਰ ਛੁੱਟ ਗਏ, ਹਠ ਕਰ ਕੇ ਯੋਧੇ ਜੁਟ ਪਏ। ੧੦. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਦੈਤਜ ਜਬਰਦਸਤ ਹੋ ਗਏ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਤਿਆਗ ਨੂੰ) ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ੧੧. ਜਾਮੂਸ ਅਤੇ ਵਰਾਯਤਨ ਦੋਹੇ ਯੋਧੇ (ਵੀਰਯਨਾਦ) ਯੋਧੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤ, ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ (ਅਸ਼ਰਥਿ) ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ (ਚੰਗਾਨਿ) ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ। ੧੨. ਸਾਮ੍ਰਣ ਕੇ ਦੁਆ ਕੇ ਆਏ ਅਤੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਯੁਧ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ੧੩. ਸਨਕ ਆਦਿਕ ਗੁਜੇ ਨਾਲ ਚਲੇ, ਦੋਵੇਂ ਆਦਿ ਕਦੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਆਏ। ੧੪. ਸਾਹੇ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਛੱਡ ਰਹੇ ਹਨ। ੧੫. ਅਯੂਧਤਾ ਅਤੇ ਰਸੂਤਨ (ਦੋਹਾਂ ਯੋਧੇ) ਗੁਜੇ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰਦੇ ਸਨ। ੧੬. ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕਰ ਕੇ ਰਣ ਵਿਚ ਸਾਮ੍ਰਣੇ ਆਏ ਅਤੇ ਮਸਤ ਹਾਥੀਆਂ ਨੂੰ (ਵੀ ਚਲਾਇਆ)।

A ਪਾ: "ਕਰ ਦੁਹੁ ਓਰ ਲੈ ਕੈ" ਵੀ ਹੈ। B ਪਾ: "ਦੋਉ ਸਿਲਾਹ ਛੁੱਟੇ" ਵੀ ਹੈ।

ੴ ਜਗੁ ਕ੍ਰਮ ਪ੍ਰੀਤ ਤੱਤੇ, ਰਣ ਘੋਰ ਘਾਨ ਘੱਤੇ,

ੴ ਬਾਹੁਤ ਭਏ ਸਿਲਾਹਨ, ਦੋ ਸੁ ਸਰਦਾਰ ਗੁੰਡੇ A ॥੧੩॥੩੪੮॥੨੨੩੦॥

ੴ ਭਯੇ ਬਿਨ ਤਨ ਭਟਾ ਭਾਰੀ, ਦੋ ਤਰਫ ਜ਼ਖਮਕਾਰੀ,

ੴ ਮੁਰਛਾਯ ਕ੍ਰਮਿ ਡਿੱਗੇ, ਬੇਹੋਸ਼ ਸੁਭਟ ਹਾਯਲ B ॥

ੴ ਕਸ ਕਸ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਬਾਹੈ, ਸੂਰਤੁ ਹਠ ਨਿਬਾਹੈ,

ੴ ਤਨ ਰੰਚ ਰੰਚ ਜ਼ਖਮੀ ਰੰਗਭੂਮਿ ਭਏ ਜਾਯਲ ॥

ੴ ਲਬ ਖੁਸ਼ਕ ਦਹਨ ਸਾਰੇ, ਤਪੀਦਹ ਤਨ ਬਿਚਾਰੇ,

ੴ ਆਤਸ਼ ਉਠੇ ਜਿਗਰ ਸੇ, ਭਟ ਆਬ ਆਬ ਸਾਯਲ ॥

ੴ ਲੈ ਲੈ ਸਰਾਬ ਤਹੂੰ ਰਨ, ਪਹੁਚੀ ਸਮਰਗੰ ਹੂਰਨ,

ੴ ਪੀਲਾਯ ਆਬ ਹੋਵੇ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਪਰੀ ਮਾਯਲ ॥੧੪॥੩੪੯॥੨੨੩੧॥

ੴ ਜੁਹਲੇ ਮਰੀਖ ਅਤਾਰਿਦ, ਗ੍ਰਿਹ ਆਮਦਹ ਸਿਤਾਰਿਦ,

ੴ ਕਰ ਜੋਸ਼ ਗਜ਼ਬ ਹੁੰਦੀ D, ਤੁਰੰਗ ਤੇਜ ਧਾਏ ॥

ੴ ਫਰਾਂਗੂਸ ਰਸਲ ਜੁੱਟੇ, ਰੋਬਿਨ ਤੁਉਂਸ ਟੁੱਟੇ, ੴ ਕਾਸਲ ਇੰਦ੍ਰਮ ਕੋਪੇ, ਭਟ ਏਕ ਏਕ ਘਾਏ ॥

੧. ਯਕਸ਼, ਜਿੰਨ ਤੋ ਪ੍ਰੇਤ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋਏ, ਘੋਰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਘਾਣ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ੨. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਖੁੰਘਾਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਸਸਤੁ ਚਲਾਏ। ੩. ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ, ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਫੱਟੜ ਹਨ। ੪. ਮੁਰਛਾ ਖਾਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿਗ ਪਏ, ਹੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਔਣ ਵਾਲੇ ਯੋਧੇ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਏ। ੫. ਖਿਚ ਖਿਚ ਕੇ ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਵਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਸੂਰਮਤੰਵ ਅਤੇ ਹਠ ਨੂੰ ਨਿਬਾਓਂਦੇ ਹਨ। ੬. (ਜਖਮੀ) ਫੱਟਾਂ ਨਾਲ ਜਿਸਮ ਫੜਾ ਰਤਾਂ ਹੋ ਕੇ ਯੁੱਧ ਭੂਮਿ ਵਿੱਚ ਨਾਸ਼ ਹੋਏ। ੭. ਮਾਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੇ ਥਲ੍ਹ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਖੁਸ਼ਕ, ਸਰੀਰ ਸੜਦੇ, ਬੇਵੱਸ਼ (ਸਨ)। ੮. (ਕਿਉਂਕਿ) ਜਿਗਰ ਤੋਂ ਅਗਨਿ ਉਠਦੀ ਸੀ ਤੇ ਯੋਧੇ ਪਾਣੀ ਈ ਪਾਣੀ ਮੰਗਦੇ ਸਨ। ੯. ਉਸ ਯੁਧ ਵਿੱਚ ਸਰਾਬਾਂ ਲੈ ਲੈ ਕੇ (ਸ) ਉਨਾ (ਮਰਗ) ਮੁਰਦਿਆਂ ਪਾਸ ਰੂਹਾਂ ਪੁੱਜੀਆਂ। ੧੦. ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪਿਆਕੇ ਸਾਹਿਬੋ ਸ਼ੇਕ ਪਰੀਆਂ ਮਾਯਲ ਹੋ ਗਈਆਂ। ੧੧. (ਜੁਹਲ) ਸ਼ਨੀਚਰ, ਪ੍ਰਸਿਧ ਤਾਰਾ ਮੰਗਲ, ਬੁਧ ਆਦਿਕ ਦੂਜੇ ਅਕਾਸ਼ ਦੇ ਵੀ ਸਤਾਰੇ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹ (ਦੇਵ ਯੋਧੇ) ਆਏ। ੧੨. ਜੋਸ਼ (ਗਜ਼ਬ) ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ (ਤੁੰਦੀ) ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਘੱਡੇ ਤ੍ਰਿਖੇ ਕਰ ਕੇ ਚੜੇ। ੧੩. ਫਰਾਂਗੂਸ ਤੇ ਰਸਲ ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੇ ਤੇ ਪ੍ਰੇਤ (ਜੁੱਧ ਨੂੰ) ਜੁੱਟ ਪਏ, ਰੋਬਿਨ ਤੇ ਤੁਉਂਸ ਸੈਨਾਪਤੀ (ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਤੇ) ਟੁੱਟ ਪਏ। ੧੪. ਕਾਸਲ ਤੇ ਇੰਦ੍ਰਮ ਦੇ ਤੇ ਯੋਧੇ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋਏ, ਸੂਰਵੀਰ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ।

A ਪਾ: "ਦੋ ਸੁ ਸੂਰ ਗੁੰਡੇ" ਵੀ ਹੈ।

B ਪਾ: "ਘਾਯਲ" ਵੀ ਹੈ।

C ਸਮਰਗ ਪਦ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਮਰਗਜ : ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਇਹ ਅਰਥ ਪ੍ਰਕਰਣ ਨਾਲੋਂ ਅਭਗਾ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰੀਤ ਹੁੰਦਾ "ਸਮਰਗ" ਦਾ ਅਰਥ "ਯੁੱਧ ਦਾ ਗਯਾਤਾ" ਹੈ ਭਾਵ "ਯੁੱਧ ਦੀਆਂ ਜਾਣੂ ਹੂਰਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ।"

ਕਈ ਥਾਈਂ ਇਹ ਹਰਫ ਵਾਧੂ ਵੀ ਪਦਾਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਲਾਇਨ ਪੂਰੀ ਕਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜਲੋਂ ਅਤੇ ਜਲੋਂਕ।

ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਗਾਫ ਨਾਲ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿਦਮਤ ਅਤੇ ਖ਼ਿਦਮਤਗਾਰ ਆਦਿਕ।

"ਸਮਰਗ" ਪਦ ਵਿੱਚ ਵੀ ਨਿਰਰਥਕ ਕਾਫ ਨਾਲ ਗਾਫ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਏ, ਇਸ ਵਜ਼ਾਕਰਣ ਨਾਲ ਪਦ ਸਮਰਕ ਬਣਿਆ, ਕ = ਵਾਧੂ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਮਰ =) ਨਾਜ਼ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ, ਠੁਮ ਠੁਮ ਚਲਣਾ, ਤਾਂ "ਪਹੁੰਚੀ ਸਮਰਗ ਹੂਰਨ" ॥ "ਠੁਮਕੀ ਢਾਲ ਨਾਲ ਹੂਰਾਂ ਪਹੁੰਚੀਆਂ" ਅਰਥ ਹੁੰਦਾ ਏ। D ਪਾ:—"ਬਰ ਜੋਸ਼ ਗਜ਼ਬ ਹੁੰਦੀ" ਵੀ ਹੈ।

- ੧੦ 'ਦੇ ਸੂ ਬਹੀ ਕ੍ਰਿਪਾਨੈ, ਸੜਕੰਤ ਬੀਰ ਮਯਾਨੈ A
 ੧੧ ਸਮਸ਼ੇਰ ਅਲਮ ਕੀਏ, B ਜੁਲਫਕਾਰ ਕਾਚ ਧਾਏ ॥
- ੧੧ 'ਖਫਤਾਨ ਖੂਦ ਜੋਸ਼ਨ ੭ ਬਰਗਸਤਵਾਨ ਪੋਸ਼ਨ,
 ੧੨ 'ਕਟਗੇ ਸੂਰ ਮਰਕਬ, ਹਮਹ ਜੇਗ ਮੇ ਜੁਝਾਏ ॥੧੫॥੩੫੦॥੨੨੩੨॥
- ੧੩ 'ਕਾਤੂਨ ਕਿੰਗ ਦਰਾਜ, ਬਿਨ ਹਾਮ, ਬਿਨਦਰਾਜ,
 ੧੪ 'ਨਾਚੁਖ ਖਤੰਗ ਸਿਪਰਾ, ਤਉਫੰਗ ਦਸਤ ਕੀਨੇ ॥
- ੧੫ 'ਚਾਬੁਕ ਰਿਕਾਬ ਮੈਦਾਂ, ਗੁਸਤਾਖ ਚੁਸਤ ਚੋਗਾਂ D
 ੧੬ 'ਅਸ਼ਹਬ ਕੁਦਾਇ ਆਜੇ, ਹਵਿਖ ਹਾਂਕ ਲੀਨੇ ॥
- ੧੭ 'ਗਜਕੋਤੁ, ਸੁਮਤਿ-ਹੂਕੋਏ ਚੰਦ੍ਰ-ਸਿਖਰ ਨ੍ਰਿਪਤਿ ਦੂਕੋ,
 ੧੮ 'ਗਹਿ ਸਸਤ੍ਰ ਅਸਤ੍ਰ-ਤੀਫਨ, ਰਿਪੁ ਤਰਫ ਛਾਡ ਦੀਨੇ ॥
- ੧੯ 'ਦੇ ਸੂ ਚਲੀ ਬਨੈਟੀ, ਜਮਧਰ ਸਿਨਾ ਇਕੈਠੀ,
 ੨੦ 'ਭਯੋਯ ਜ਼ਖਮ ਹਾਇ ਕਾਰੀ, ਸੰਗ੍ਰਾਮ ਰੰਗ ਭੀਨੇ ॥੧੬॥੩੫੧॥੨੨੩੩॥

੧. ਦੋ ਤਰਫੀਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਚਲੀਆਂ ਯੋਧੇ ਮਿਆਨਾਂ 'ਚੋਂ ਖਿੱਚਦੇ ਹਨ । ੨. ਤਲਵਾਰਾਂ ਉੱਚੀਆਂ (ਭਾਵ-ਨੰਗੀਆਂ) ਕੀਤੀਆਂ, ਅਤੇ ਜੁਲਫਕਾਰਾਂ (ਤਲਵਾਰਾਂ) ਨੂੰ ਕਢ ਕੇ ਦੇਂਦੇ । ੩. (ਖਫਤਾਨ) ਟੋਪ (ਜੋਸ਼ਨ) ਘੋੜ ਸੰਜੋਆਂ ਤੇ ਜ਼ਿਰਹ (ਸਮੇਤ) । ੪. ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸੂਰ ਕੱਟੇ ਗਏ, ਸਾਰੇ ਈ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਾਰੇ ਗਏ । ੫. ਕਾਤੂਨ, ਕਿੰਗ ਦਰਾਜ, ਬਿਨਹਮ ਅਤੇ ਬਿਨਦਰਾਜ ਨਾਮੀ ਦੈਂਤ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ । ੬. ਨੇੜੇ, ਤੀਰ, ਢਾਲਾਂ ਅਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀਆਂ । ੭. (ਜੇਗੋ) ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਪੌਰਾਂ ਦੇ ਚਾਲਾਕ (ਅਥਾ ਘੋੜ ਸੂਰ) ਭੰਡੇ ਦੇ ਮਹਾਂਚਾਲਾਕ । ੮. ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਦਾ ਕੇ ਆ ਗਏ, ਹਵਿਖ ਨੂੰ ਵਿੰਗਾਰ ਲਿਆ । ੯. ਗਜਕੋਤੁ, ਸੁਮਤਿ, ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰ ਸਿਖਰ ਰਾਜੇ (ਹੂਕੋ) ਗਜੇ ਅਤੇ (ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ) ਵਕ ਪਏ । ੧੦. ਤਿੱਖੀਆਂ ਸਸਤ੍ਰਾਂ ਅਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਵੈਰੀਆਂ ਵਲ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ । ੧੧. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਮਰੂਟੀਆਂ ਚਲੀਆਂ ਤੇ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਟਾਰਾਂ ਵਗੀਆਂ । ੧੨. ਤਕੜੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਖਮ ਹੋ ਗਏ, ਯੁਧ ਦੇ ਆਨੰਦ ਵਿੱਚ (ਯੋਧੇ) ਚਿੱਜ ਗਏ ।

A ਪੁਰਾਤਨ ਸਮਯ ਵਿੱਚ ਮਿਆਨ ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਖੀਆਂ ਤੇ ਵੀ ਚੜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।

B ਸਮਸ਼ੇਰ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਨਹੁੰ ਵਰਗੀ ਵਿੰਗੀ ਅਤੇ ਚੀਰਨ ਪਾੜਨ ਵਾਲੀ ਹੋਣ ਦੀ ਵਜਹ ਨਾਲ ਇਹ ਨਾਮ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਕ੍ਰਿਪਾਨ, ਤਲਵਾਰ, ਅਲਮ ਫੋਜ ਦਾ ਭੰਡਾ, (ਅ) ਭਾਵ-ਉੱਚਾ, ਉੱਚੀ) ਜੁਲਫਕਾਰ ਇਹ ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, (ਫਕਾਰ) ਬਹੁਵਚਨ ਹੈ ਫਕਰਹ ਦਾ, ਫਕਰਹ ਪਿੱਠ ਦੀ ਹੱਡੀ, ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਹੀਰ ਦੀ ਹੱਡੀ ਉੱਚੀ ਨੀਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਇਹ ਤਲਵਾਰ ਵੀ ਉੱਚੀ ਨੀਵੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਸਾਫ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ ਵਜਹ ਨਾਲ ਇਸ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਜੁਲਫਕਾਰ ਰਖਿਆ ਗਿਆ, ਇਹ ਤਲਵਾਰ ਆਸ ਬਿਨ ਮਨੀਹ ਮਕਤੂਲ ਜੰਗ ਬਦਰ ਤੋਂ ਹਜ਼ਰਤ ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੀ ਅਤੇ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਅਨੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ।

C ਉਹ ਚੀਜ਼ ਜਿਸ ਨਾਲ ਘੋੜੇ ਦੀ ਧੋਣ ਦਾ ਬਚਾਉ ਹੋ ਸਕੇ, ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਜੰਜੀਰ ਜਿਹੜੀ ਬਵਕਤੇ ਜੰਗ ਯੋਧਾ ਆਪ ਵੀ ਅਤੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਵੀ (ਪੰਸਨ) ਪਹਿਨਾਉਂਦਾ ਹੈ ।

D ਪਾ: "ਗੁਸਤਾਖ ਦਸਤ ਚੋਗ" ਵੀ ਹੈ । E ਪਾ: "ਹੂਕੋ" ਵੀ ਹੈ । F ਪਾ: "ਭੰਡੇ" ਵੀ ਹੈ ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ ਮਕਰਾ ॥

੧ਇਨਤਰਸA ਅਲਫੈਨ, ਗਾਢੇ, ਹਾਮੂਸ ਜੰਗ ਠਾਢੇ,
੨ਹੰਸਪੁਜ ਮੰਗਲ ਸੇਤੀB ਚੂੰ ਸ਼ੇਰ ਤੁੰਦ ਮਸਤਾਂ ॥

੩ਹਮਾਜਦੋ ਤੇਗ ਮਜਾਨੇ, ਤਰਕਸ ਕਮਾ ਜਵਾਨੇC,
੪ਮਰਕਬ ਚੂੰ ਬਾਦਰਾ ਦੰਦ, ਚਾਲਾਕ ਚੀਰਹ-ਦਸਤਾਂ ॥

੫ਹਮਲੇ ਦੁ ਸੂਇ ਕਰਦੰਦ, ਤਨ ਜਖਮ ਤੇਗ ਖੁਰਦੰਦ,
੬ਭਏ ਅਸੁਰ ਜੰਗ ਗ਼ਾਲਿਬ, ਬੇਵਾਨ ਖ਼ਾਰ-ਖਸਤਾਂ ॥

੭ਕਜਾਮਤਿ ਪਦੀਦ ਆਮਦ, ਹਮਲਹ ਦੁ ਸੂ ਰਸਾਨਦD,
੮ਲੁਝੇ ਦੁ ਸੂ ਦਿਲਾਵਰ, ਗ਼ੁਲਾਨ ਸਦਾਇ ਗ਼ੁਫਤਾਂE ॥੧੭॥੩੫੨॥੨੨੩॥

੯ਸਰਤਾਜ-ਪਾਲ, ਹੂਬਿਨ, ਪ੍ਰਗਿਸ, ਅੰਜੂਸ, ਰੋਬਿਨ,
੧੦ਤੁਰਕੀ-ਸਵਾਰ ਚਾਬੁਕ, ਮਰਕਬ ਧਵਾਜ ਜੁੱਟੇ ॥

੧੧ਹੰਸ ਕੇਤੁ, ਪੁਜ-ਮਯੰਕਾ, ਰੂਬਰੂ ਬਸੁਦ ਚੈ ਡੰਕਾ,
੧੨ਹਵਿਖਜ, ਹੰਸਗਵਨੰ, ਮਧੁਪਾਲ ਬਬਰ ਉੱਠੇ ॥

੧੩ਰਸਾਲ-ਬਾਹੁ ਉੱਛਾਹੁ, ਜਿੰਨੇ ਮਸਾਨ ਰਾਹੁ,
੧੪ਪਰਖਾਸ਼ ਜੰਗ ਤਲਬਾਂ, ਲੈ ਬਾਨ, ਬੱਜ-ਬੁੱਠੇ ॥

੧. ਇਨਤਰਸ, ਅਲਫੈਨ, ਅਤੇ ਹਾਮੂਸ ਭਾਗੇ (ਯੋਧੇ) ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਖਲੌਤੇ। ੨. ਹੰਸਪੁਜ ਅਤੇ ਮੰਗਲ ਦੇ ਨਾਲ (ਲੜਦੇ ਹਨ) ਜਿਵੇਂ ਪਾਠਖਾਣੇ ਸ਼ੇਰ (ਅਤੇ) ਮਸਤ (ਹਾਥੀ ਲੜਦੇ ਹਨ)। ੩. ਸਾਰੇ (ਹਮਾਜਦੋ) ਦੀ ਜਵਾਨ (ਯੋਧੇ) ਤਲਵਾਰਾਂ, ਭਥਿਆਂ (ਭਾਵ-ਤੀਰਾਂ) ਅਤੇ ਕਮਾਨਾ (ਦੇ ਚਲੋਣ) ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ। ੪. ਹਵਾ ਵਰਗੇ (ਭੇਜ) ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ (ਜੰਗ ਵਿੱਚ) ਦਿੱਠਾ, ਚਾਲਾਕ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤਾਂ ਨੇ। ੫. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ, ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਤੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੇ (ਜਖਮ) ਘਾਉ ਖਾਧੇ। ੬. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਦੈਤਜ ਜ਼ਬਰ ਦਸਤ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ ਜ਼ਲੀਲ ਅਤੇ ਖ਼ਸਤਹ (ਹਾਲਤ ਹੋ ਗਏ)। ੭. ਮਾਲੂਮ ਪਿਆ ਕਿ? ਪੁਲਯ ਆ ਗਈ! ਦੁਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹਮਲੇ ਹੋਏ। ੮. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੇ ਯੋਧੇ ਮਰੇ, ਪ੍ਰੇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਭੱਲੀਆਂ। ੯. ਸਰਤਾਜਪਾਲ, ਹੂਬਿਨ, ਪ੍ਰਗਿਸ, ਅੰਜੂਸ ਤੇ ਰੋਬਿਨ ਆਦਿਕ ਯੋਧੇ। ੧੦. ਤੁਰਕੀ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਚਾਲਾਕ ਸਵਾਰ ਘੋੜੇ ਦੋੜਾ ਕੇ (ਯੁਧ ਵਿੱਚ) ਜੁੜ ਗਏ। ੧੧. ਹੰਸ ਕੇਤੁ ਤੇ ਮਯੰਕਪੁਜ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾ ਕੇ (ਇਨ ਆਇਆਂ ਯੋਧਿਆਂ) ਦੇ ਸਾਮਣੇ (ਜੰਗ ਕਰਨ ਨੂੰ) ਹੋਏ। ੧੨. ਹਵਿਖਜ, ਹੰਸਗਵਨ, ਮਧੁਪਾਲ ਅਤੇ ਬਬਰ (ਯੋਧੇ) ਵੀ (ਯੁਧ ਲਈ) ਉੱਠ ਖਲੌਤੇ (ਭਾਵ-ਹੁਸ਼ਤਾਰ ਹੋਏ)। ੧੩. ਰਸਾਲ ਬਾਹੁ ਤੇ ਉੱਛਾਹੁ (ਵੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਏ), ਜਿੰਨ ਮਸਾਣ ਅਤੇ ਰਾਹੁ (ਦੈਤਜ)। ੧੪. ਯੋਧੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਤੀਰ ਵਜ਼ੂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਵਰ੍ਹ ਪਏ (ਭਾਵ-ਲੜ ਪਏ)।

A ਪਾ:—“ਇਤੁਸ” ਵੀ ਹੈ। B ਪਾ:—“ਹੰਸ ਪੁਜ ਮਤ ਸੇਤੀ” ਵੀ ਹੈ।

C ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਤੋਂ ਆਦਿ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ “ਦਮਕਾਯਦੋ ਤੇਗ ਮਜਾਨੇ, ਤਰਕਸ ਕਮਾਨ ਲੀਨੇ” ਪਾਠ ਹੈ।

D ਪਾ:—“ਹਮਲੇ ਦੁਸੂ ਰਸਾਨਦ” ਵੀ ਹੈ। E ਪਾ:—“ਗ਼ਿਲਮਾਨ ਹਾਇ ਗ਼ੁਫਤਾਂ” ਵੀ ਹੈ।

‘ਹਮਲੇ ਦੁ ਸੁਇ ਕਰਦੰਦ, ਜੰਗਾਹ ਜਖਮ ਬੁਰਦੰਦA ।

‘ਹਾਯਲ ਸੁਦੰਦ ਗੁਰਦਾਂ, ਪਰਾਂਦਹ-ਹੋਸ ਛੁੱਟੇ ॥੧੮॥੩੫੩॥੨੨੩੫॥

‘ਰਕਤੱਛਕ, ਅਯੁੱਸ, ਪਰਸਾ, ਕਾਬਾਰ, ਕਾਤੂਨ, ਕਰਸਾ,

‘ਬਲਯਾਸ ਜੰਗB ਆਮਦ, ਸੁਦ ਰੂਬਰੂ ਜਵਾਨਾ ॥

‘ਰਤਿਦਮਨC ਬਿਸਿਲ, ਸੁ-ਲੱਚਨ, ਆਰਨ-ਸਲਲ, ਦੁਪ-ਮੱਚਨ,

‘ਮਯੀਕ ਜੌਨ ਆਮਦ, ਅਸਹਥ ਦਵਾਂ ਖਿਰਾਮਾ ॥

‘ਕਰਦੰਦ ਕਰਾਰ ਕੁਸਤੀ, ਗੁਰਦਾਂ ਦਲੋਰ ਮੁਸਤੀ,

‘ਯਕ ਯਕ ਸਿਪਾਹੀ ਜੁੱਟੇ, ਪਿਲੰਗ ਮਸਤ ਰਾਅਨਾD

‘ਦੋ ਸੁ ਜ਼ਦੰਦ ਗੁਰਜੈ, ਅਤ ਜੋਸ਼ ਮਯ ਲਰਜੈ,

‘ਕਸ਼ੀਦੰਦ ਦਸਨ ਹਮਸਰ, ਆਵੇਸ਼ ਦਸਤੁ ਵਾਨਾE ॥੧੯॥੩੫੪॥੨੨੩੬॥

੧. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ, ਜੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਖਮ ਲੈ ਗਏ (ਭਾਵ-ਯੁੱਧ ਵਿੱਚੋਂ ਸੱਟਾਂ ਖਾ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ) ।
੨. ਯੋਧੇ ਡਰੇਣੇ ਹੋ ਗਏ, ਹੰਸਾ ਛੁੱਟ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਉੱਝ ਗਈਆਂ (ਭਾਵ ਬੇਹੋਸ ਹੋ ਗਏ) । ੩-੪. ਰਕਤੱਛਕ, ਅਯੁੱਸ, ਪਰਸਾ, ਕਾਬਾਰ, ਕਾਤੂਨ, ਕਰਸਾ ਅਤੇ ਬਲਯਾਸ, ਜੰਗ ਵਿਚ ਆਏ ਅਤੇ ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਦੇ ਸਾਮਣੇ ਹੋਏ ।
੫. ਰਤਿਦਮਨ, ਬਿਸਿਲ, ਸੁਲੱਚਨ, ਆਰਨ-ਸਲਲ, ਦੁਪਮੱਚਨ ਅਤੇ ਮਯੀਕ ਜੋਨ । ੬. (ਬਰੋਬਰ ਤੋਂ ਜੰਗ ਕਰਨ ਲਈ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਲੋਂ) ਨਜ਼ਾਕਤ ਨਾਲ ਘੋੜੇ ਦੋੜਾਏ ਹੋਏ । ੭. ਦਲੋਰ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਮੁਠਭੋਜ, ਕੁਸਤੀਆਂ ਅਤੇ ਲਗ-ਤਾਰ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ । ੮. ਮਸਤ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਰਗੇ ਚਾਲਾਕ ਸਿਪਾਹੀ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ (ਯੁੱਧ ਵਿਚ) ਜੁੜ ਗਏ । ੯. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਗੁਰਜਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੰਬੇ । ੧੦. ਬਰੋਬਰ ਦਿਆਂ (ਯੋਧਿਆਂ) ਨੇ ਦੰਦ ਖਿੱਚੇ (ਪੀੜੇ) ਅਤੇ ਗਹਿਣੇ ਲਟਕਾਏ ।

A ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਕੁੱਲ ਨਾਲ “ਬੁਰਦੰਦ” ਦੀ ਥਾਂ “ਬੁਰਤੰਦ” ਪਾਠ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਸਲ ਅਰਥ ਯੁਧ ਕ੍ਰਮਿ ਵਿੱਚ ਖਾਧੇ” ਹੈ ।

B “ਜੰਗ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਖਮ ਲੈ ਗਏ” ਅਰਥ ਦੇ ਮੂਲ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਪਾਠ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਸਫੇ ਤੇ ਨੋਟ ਵਿਚ ਲਿਖ ਆਏ ਹਾਂ। ਅਸਲ ਅਰਥ ਉਹੋ ਈ ਦੇ, ਪਰ ਏਥੇ ਇਕ ਵਿੱਚਾਰ ਹੋਰ ਵੀ ਹੈ ਕਿ, “ਯੁੱਧ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਖਮੀ (ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਯੋਧੇ) ਲੈ ਗਏ” ਭਾਵ ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ।

C ਪਾ:—“ਰਦ ਦਮਨ” ਵੀ ਹੈ ।

D ਸ੍ਰੀ ਹਜੂਰ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ਼ ਵਾਲੀਆਂ ਥੀੜਾਂ ਦਾ ਪਾਠ “ਰਾਅਨਾ” ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਥਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਕ ਸ਼ਧ ਹੈ, ਜੋ “ਰਾਨਾ” ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਥੀੜਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਸੁਧ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ “ਰਾਦਨ” ਮਸਦਰ ਤੋਂ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ “ਚਲੋਣਾ ਹਿਕਣਾ” ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਅਤੇ ਅਰਥ ਵਧੀਕ ਸ਼ੁੱਧ ਹੈ ।

E ਕਈਆਂ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪੰਗਤੀ ਇਸ ਪਾਠ ਤੇ ਨਾਲ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਦੋ “ਦੋ ਸੁ ਜ਼ਦੰਦ ਗੁਰਜੈ, ਸਮਾਨ ਯਲਾਂ ਗਰਜੈ” ਕਸ਼ੀਦੰਦ ਦਵਾਲ ਹਮਸਰ, ਆਵੇਸ਼ ਦਸਤੁ ਆਨਾ” (ਦੋਖੋ ਥੀੜ ਨਾਨਕਿਆਣਾ ਸਾਹਿਬ) ਭਾਵ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ “ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਗੁਰਜਾਂ ਮਾਰੀਆਂ, ਬਰੋਬਰ ਦੇ ਯੋਧੇ ਗੱਜੇ, ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਨੇ ਦਵਾਲਾ ਖਿੱਚੀਆਂ (ਭਾਵ-ਕਮਰ-ਕੱਸੇ ਕੱਸ ਲਏ) ਅਤੇ ਗਹਿਣੇ ਲਟਕਾਏ (ਭਾਵ-ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨੇ) ।

- 1 ਅੰਦਾਖ਼ਤ ਬਰ ਜਮੀਨੇ, ਨਿਸ਼ਸਤੰਦ ਦੇਵ ਸੀਨੇ,
 2 ਖੰਜਰ ਕਸੀਦ ਮਝਾਨੇ, ਸ਼ਿਕਾਫ ਕਰਦ ਜਿਗਰਸ ॥
 3 ਹੂਰਾਨ ਦੀਦ ਹਾਲਸ਼, ਗਮਗੀਨ ਸੁਦ ਬਸਾਲਸ਼,
 4 ਗਿਰੀਆਨ ਅਸ਼ਕ ਜਾਰੀ, ਕਰਦੰਦ ਸਕੂ ਖਬਰਸ਼ ॥
 5 ਫਰਜ਼ੰਦ ਜਾਨ ਦਾਦੰਦ A, ਦਰ ਜੰਗ ਸਰ ਨਿਹਾਦੰਦ,
 6 ਯਬਲੀਸ, ਜ਼ਿਸ਼ਤ ਦਾਨੰ, ਜਿਗਰਸ ਦਰੀਦ ਖੁਰਦਸ਼ B ॥
 7 ਫਿਰਸ਼ਤਗਾਨ ਆਮਦ ਗਹਵਾਰਹ ਬਰ ਨਿਸ਼ਾਨਦ,
 8 ਗਿਰੀਆਨ ਅਸ਼ਕ ਜਾਰੀ, ਸੁਰਪਤਿ ਨਜ਼ੀਕ ਬੁਰਦਸ਼ ॥੨੦॥੩੫੫॥੨੨੩੭॥
 9 ਹਾਲਤ ਫਰਜ਼ੰਦ ਦੀਦੰਦ, ਰਹੇ ਦਰੁਬਸਤ ਦਵੀਦੰਦ,
 10 ਸੁਰਗਨ ਹਮਹ ਰਸੀਦੰਦ, ਹਮਵਾਯਹਦਿਲਾਂ ਗੁਫਤਾਂ ॥
 11 ਫਿਰਸ਼ਤਾਦਸ਼ ਨਜ਼ਦੀਕ ਬਿਸਨੰ, ਪਿਸਰਾਨ ਹਵਤ ਜਿਸਨੰ,
 12 ਹਜ਼ੀਮਤ ਆਗਾਹ ਆਮਦ, ਅਜ਼-ਜਾਨ-ਦਸਤ-ਸੁਸਤਾਂ ॥
 13 ਦਿਲ ਬੇ-ਕਰਾਰ ਗਸ਼ਤੰਦ, ਪਿਸਰਾਨ ਦਿਗਰ ਖਸ਼ਤੰਦ,
 14 ਫਿਰਸ਼ਗਾਨ ਲੈ ਕੈ ਆਯਦ, ਰਿਸ਼ਤਹ ਹਯਾਤ ਗੁਸਿਸਤਾਂ ॥
 15 ਹਫਤੋ ਫਰਜ਼ੰਦ ਜ਼ਖਮੀ, ਲੈ ਆਏ ਹੂਰ ਇਸਮੀ,
 16 ਹਮਹ ਰਾ ਫਿਰਸ਼ਤਾਦ ਅੰ ਜਾ, ਕੌਹੋ-ਤਿਲਾ-ਇ ਲਸਤਾਂ ॥੨੧॥੩੫੬॥੨੨੩੮॥

੧. ਜਮੀਨ ਉਤੇ ਡਿਗ ਪਏ, ਦੇਵਤੇ ਛਾਤੀਆਂ ਪਰਨੇ ਬਹਿ ਗਏ (ਭਾਵ ਗਿਰ ਗਏ) । ੨. (ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ) ਮਿਆਨਾਂ 'ਰੋ' ਤਲਵਾਰਾਂ ਖਿੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ (ਦੇਵਤਿਆਂ) ਦੇ ਹੋਟ ਪਾੜ ਦਿੱਤੇ । ੩. ਹੂਰਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖਿਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਈ ਉਹ ਸ਼ੋਕਾਕੁਰ ਹੋਈਆਂ । ੪. ਅੰਬਰੂ ਵਗਾ ਕੇ ਰੋਈਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇੰਦੂ ਨੂੰ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀਆਂ । ੫. (ਕਿ ਤੇਰੇ !) ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਨੇ ਜਾਨਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਰਖ ਦਿੱਤੇ ਹਨ (ਭਾਵ—ਮਰ ਗਏ ਨੇ) । ੬. ਪੁੰਮੇਸ਼ੁਰ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਬਦਸ਼ਕਲ ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਆਂ ਚਿੱਠਾਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਖਾਧਾ ਏ । ੭. (ਇਸ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ) ਫਿਰਸ਼ਤੇ ਆਏ, (ਮੁਰਦੇ ਇੰਦੂ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ) ਪਾਲਕੀਆਂ ਤੇ ਬਹਾਇਆ । ੮. ਰੋਂਦੇ ਤੇ ਅਥਰੂ ਵਗੋਂਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੰਦੂ ਪਾਸ ਲੈ ਗਏ । ੯. ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵੇਖੀਆਂ, ਤਮਾਮ ਰਸਤਿਆਂ ਨੂੰ ਦੌੜੇ, (ਭਾਵ—ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਆਪੀ ਧਾਪੀ ਭਜ ਗਏ) । ੧੦. ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਪੁੱਜੇ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਈ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾਂ ਕਹੀਆਂ । ੧੧. ਇੰਦੂ ਦਿਆਂ ਸੱਤਾਂ ਈ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ । ੧੨. ਹਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਗਈ ਏ ਅਤੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਲਏ ਹਨ । ੧੩. ਦਿਲ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਏ, ਹੋਰ (ਇੰਦੂ ਦੇ) ਪੁੱਤ੍ਰ ਵੀ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ । ੧੪. ਫਰੇਸ਼ਤੇ ਲੈਕੇ ਆਏ ਜ਼ਿਦਗੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ (ਭਾਵ—ਮਰਿਆ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ) । ੧੫. ਸੱਤੇ ਈ ਜ਼ਖਮੀ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸ਼ਿੱਧ ਹੂਰਾਂ ਲੈ ਆਈਆਂ । ੧੬. ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉਥੇ ਪੁਚਾਇਆ (ਜਿੱਥੇ) ਸੰਨੇ ਦਾ ਪਹਾੜ ਚਮਕਦਾ ਸੀ (ਭਾਵ—ਸੁਮੇਰ ਪ੍ਰਥਤ ਤੇ) ।

A ਪਾ: "ਫਰਜ਼ੰਦ ਦਾਨ ਦਾਦੰਦ" ਵੀ ਹੈ । B ਪਾ: "ਜਿਗਰਸ ਕਥਾਬ ਖੁਰਦਸ਼" ਵੀ ਹੈ ।

'ਯਕਬਾਰ ਹਮਲਹ ਕਰਦੇਦ, ਚੰਗਾਨ ਗੋਇ ਬੁਰਦੇਦ,
 'ਪਾਯੇ ਕਰਾਰ ਹਿਮਤ, ਸੁਰ ਗਨ ਹਮਹ ਬਬਸਤੇਦ ॥
 'ਆਂਸੂ ਪਲੀਤ ਖੁਬਸਾਂ, ਸ਼ਜਾਤੀਨ ਦੈਤ ਲਬਸਾਂ,
 'ਜੁਮਲਹ ਗਰਹ ਆਮਦ, ਪਰਖਾਸ ਜੇਗ ਜੁਸਤੇਦ ॥
 'ਮੁਕਾਬਲਹ ਸਵਾਰ ਕਰਦੇਦ, ਹਰਬਹ ਹਜ਼ਰ ਖੁਰਦੇਦ,
 'ਦੇ ਸੂ ਦਲੇਰ ਗੁਰਦਾਂ, ਈਰਾਕ* ਬਸੇ ਕੁਫਤੇਦ ॥
 'ਨਕਾਰਹ ਕੋਸ ਕੁਫਤੇ, ਹਮ ਹਾਯ ਹੂਯ ਗੁਫਤੇ,
 'ਕਜਾਮਤ ਪਦੀਦ ਆਮਦ, ਹਰਕਾਇ ਜੇਗ ਰੁਸਤੇਦ ॥੨੨॥ ੨੫੭॥੨੨੩੯॥
 'ਅਲੀਂਜਰ, ਪਿੰਗਾਛ, ਜਾਹਾ, ਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਾਨ^A ਮਨਸੂਖ-ਸ਼ਾਹਾ,
 'ਕਿਸ਼ਨੋਰ ਦਵਾਂਦ ਪੀਲੇ, ਸਰਕਸ਼ ਬਜੇਗ ਆਮਦ ॥
 'ਸਤ੍ਰਾਜਿਤ, ਹਵਨ-ਮਰਾਲਾ, ਕਮਲ ਰਿਖਿ ਅੰਜਨ ਮਧੁਪਾਲਾ,
 'ਮੰਗਲਕਰਨ ਦਿਲਾਵਰ ਖੁਦ-ਰਾ-ਸਮਰ ਰਸਾਨਦ ॥

੧. ਇਕੋਵਾਈ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ, ਖਿਦੂ ਖੁੰਡੀ ਲੈ ਗਏ (ਅਰਥਾਤ, ਮੈਦਾਨ-ਜੰਗ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ) ੨. ਆਰਾਮ ਅਤੇ ਹੋਸਲਾ ਪਾਕੇ, ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਬੰਨ ਲਏ। ੩. ਇਸ ਪਾਸਿਓਂ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਤੋਂ ਅਪਵਿਤ੍ਰ, ਸ਼ੈਤਾਨ, ਦੈਤਜ—ਕਪੜੇ ਪਾ ਕੇ। ੪. ਸਾਰੇ ਟੋਲੇ ਆ ਗਏ, ਮਹਾ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਹੋਏ। ੫. (ਘੋੜ) ਸੁਾਰਾਂ ਨੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕੀਤੇ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਹਾਰਾਂ ਖਾਧੀਆਂ। ੬. ਦੋਹਾ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਦਲੇਰ ਯੋਧੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਘੋੜੇ ਮਾਰੇ (ਚੀਰੇ) ਗਏ। ੭. ਨਕਾਰੇ ਅਤੇ ਕੂਸ ਪਾੜੇ (ਭਾਵ—ਬਹੁਤ ਵਜਾਏ) ਸਾਰਿਆਂ ਭੰਡ ਜੋਲੀ ਪਾਈ। ੮. ਪ੍ਰਲਯ ਆਈ ਦਿਸੀ, ਜੰਗ ਦੀ (ਹਰਕਾਇ) ਅਗਨੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ। ੯-੧੦. ਅਲੀਂਜਰ. ਪਿੰਗਾਛ, ਜਾਹਾ, ਸ਼ਾਹਸ਼ਾਹਾਨ, ਮਨਸੂਖ, ਸ਼ਾਹੋ ਅਤੇ ਕਿਸ਼ਨੋਰ, ਮਗਫੂਰ (ਮਸਤ-ਪੀਲ) ਹਾਥੀ ਦੋੜਾ ਕੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਏ। ੧੧. ਸਤ੍ਰਾਜਿਤ, ਹਵਨ, ਮਰਾਲ, ਕਮਲਰਿਖਿ, ਅੰਜਨ, ਮਧੁਪਾਲ ਅਤੇ ਮੰਗਲ ਕਰਨ ਦਿਲੇਰਾਂ ਨੇ। ੧੨ (ਆਪਣੇ) ਆਪ ਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਪਹੁਚਾਇਆ (ਭਾਵ-ਇਹ ਵੀ ਯੁਧ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਆਏ)।

*'ਈਰਾਕ' ਲਫਜ਼ ਨਾਲ ਮਿਲਵੇਂ ਜੁਲਵੇਂ ਸ਼ਬਦ ਵਾਰਸੀ ਲੁਗਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਅਰਥ ਲਵੇਤਾ ਪੁਕਰਣ ਵਿੱਚ ਠੀਕ ਬੈਠਦੇ ਨੇ। ਅਜੀ ਵਿਦੂ ਨਾਂ ਦੇ ਪਦ ਅਰਥ ਗਜਾਨ ਲਈ ਏਥੇ ਲਿਖਦੇ ਹਾਂ :

(੧) ਈਰਾਕ, (ਇਯੁਰਾਕ) ਦੁਖ ਦੇ ਹਰੇ ਪਤੇ ਨਿਕਲਣਾ ਇਸਦਾ ਮਾਦਰ ਵਰਤ ਹੈ। (੨) (ਅਰਾਕ) ਪੀਲੂ ਦਾ ਰੁਖ, ਜੀਹਦੀ ਜੜ ਦੀ ਦਾਣਣ ਬਣਦੇ ਹਨ। (੩) ਕੁਤਾ ਜਮੀਨ। (੪) ਅਰਫੁਹ ਵਿੱਚ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਇਕ ਮੌਜਾ ਹੈ। (੫) ਸ਼ਹਿਰ ਹੁਰਮੁਜ਼ ਵਿੱਚ ਇਕ ਪਹਾੜ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। (ਮੁੰਤਖਬ ਲੁਗਾਤ), ਯਰਾਕ—ਫੌਜੀ ਹਥਯਾਰ, ਸੈਨਾ ਦੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ. ਭਾਵ—ਢਾਲ, ਤਲਵਾਰ, ਤੀਰ ਅਤੇ ਕਮਾਨ ਆਦਿਕ। (੬) ਫੌਜੀ ਸਾਮਾਨ, ਸੈਨਾ ਦਾ ਸਾਜ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹੋਵੇ। (੭) ਇਰਾਕ—ਸਮੁੰਦ ਦਾ ਕੰਢਾ, ਦਰਿਆ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ। (੮) ਜੀਹੋਂ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਢੇ ਦਾ ਮੁਲਖ। (੧੦) ਫਰਾਤ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਦਾ ਮੁਲਖ। (੧੧) ਇਕ ਰਾਗ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਜੀਹਨੂੰ ਦਿਨ ਚੜੇ ਗਾਵੀਂ ਆਏ। (੧੨) ਇਰਕ—ਮਜ਼ਮਾ ਕਰਨਾ. ਇਕਠ ਕਰਨਾ, ਮੇਲਾ ਲੋੜਾ (੧੩) ਸਜਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ। (੧੪) ਚੰਗਾ ਮਿਲਣ ਵਾਲਾ। (੧੫) ਜੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।

A ਪਾ: "ਮਾਸਾਨ" ਵੀ ਹੈ।

1. ਗੁਰਦਾਂ ਯਲਾਂ ਦੁ ਤਰਵਾਂ, ਜੰਗੀ ਦਲੋਰ ਅਰਵਾਂ,
 2. ਕੁਸ਼ਤੀ ਕਰਾਰ ਕਰਦੰਦ, ਅਸਪਾਂ ਮੈਦਾਨ ਰਾਨਦ ॥
 3. ਯਕ ਯਕ ਯਰਾਕੁ ਪੋਸਾਂ, ਸੁਦ ਰੂਬਰੂ ਖਰੋਸਾਂ,
 4. ਗਿਰਫਤੰਦ ਹਮਹ ਹਮਸਰ, ਕਸਨ ਖੁਰ ਦਿਹਾਨਦ ॥੨੩॥੨੫॥੨੨੪੦॥
 5. ਗੁਰਜੇ ਗਿਰਾਂ ਗਿਰਫਤੰਦ, ਹਰ ਯਕ ਜਵਾਂ ਨਿਸਸਤੰਦ,
 6. ਰਵਾਂ ਰਵ ਜਦੰਦ ਹਮਸਰ, ਲਗਜਸ ਦਮਾਰ ਦੇਰਾਂ ॥
 7. ਬਖਤੁ ਜਿਰਹ ਚਵਰ, ਸ਼ਿਕਸਤਹ ਸੁਦਹ ਗੂਲਾਂ,
 8. ਹਮਲੇ ਬਿਸਯਾਰ ਬੁਰਦੰਦ, ਤੁੰਦੀ ਜਵਾਯ ਜੋਰਾਂ ॥
 9. ਗਿਫਤੰਦ ਦਸਤ ਹਮਸਰ, ਬਰਦਾਸਤ ਜੋਰ ਬਰਸਰ,
 10. ਅੰਦਾਖਤ ਬਰ ਜਮੀਨੇ, ਚਾਲਾਕ ਚੁਸਤ ਓਰਾਂ ॥
 11. ਫਿਰਸ਼ਗਾਨ ਜੰਗ ਗਾਲਿਬ, ਨਿਸਸਤੰਦ ਜਿਗਰ ਮੁਖਾਲਫ,
 12. ਖਜਰ ਕਸੀਦਾਖਾਨੇ, ਕੁਸ਼ਤੰਦ ਪੋਸ ਤੋਰਾਂ ॥੨੪॥੩੫॥੨੨੪੧॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ ਮਕਰਾ ॥

1. ਬਦਲੈ ਗਿਫ ਜਿਆਂ ਹਾਂ, ਖੂਨੇ ਬਿਰਾਦਰ ਸਾਹਾਂ,
 2. ਕੁਸ਼ਤੰਦ ਦੈਤ ਸਰ ਰਾ, ਕਰਦੰਦ ਸਲਖ ਬਿਸਤਰ ॥
 3. ਕਾਯਮ ਜੰਗਾਹ ਮਾਦੰਦ, ਅਸਪਾਂ ਸਿਪ ਦਵਾਂਦੰਦ,
 4. ਮੁਕਾਬਲੈ ਜਵਾਨਾਂ ਗਸਤੰਦ, ਜੰਗੇ ਮੈਦਾਨ ਹਮਸਰ ॥

੧. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਈ ਦਲੇਰ ਯੋਧਿਆਂ ਬਹੁਤ ਉਚਿਆਂ ਤੇ ਜੰਗੀ ਦਲੇਰਾਂ ਨੇ । ੨. ਬਹੁਤ (ਕੁਸ਼ਤੀ) ਲੜਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ (ਜੰਗ) ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਚਲਾਇਆ । ੩. ਇਕੱਲਾ! ਇਕੱਲਾ!! ਸਸਤ-ਕਾਰੀ, ਡੰਡ ਪਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੋਇਆ । ੪. ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬਰੋਬਰ ਦਿਆ (ਯੋਧਿਆਂ) ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਤੇ (ਕਸ ਖੁਰ) ਫਾਹੀਆਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ । ੫. ਭਾਰੀ ਕੁਰਸੀ ਫੜੀ, ਸਾਰੇ ਯੋਧੇ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਦਬਾਦਬ ਬਰੋਬਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰੀਆਂ । ੬. ਮੌਤ ਦਾ ਵੇਲਾ ਮੁੜ ਆਯਾ ਹੈ । ੭. ਬਖਤਰ। ਚਿਲਤੇ ਅਤੇ ਚੋਰ ਦੋਤਾਂ ਦੇ ਟੁਟ ਗਏ । ੮. ਤੇਜ ਮਿਜ਼ਾਜੀ ਨਾਲ ਜੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੱਲੇ ਕੀਤੇ ੯. ਬਰੋਬਰਦਿਆਂ (ਯੋਧਿਆਂ) ਦੇ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ, ਸਿਰ ਪਰਨੇ, ਹੇਠ ਰਖ ਕੇ । ੧੦. ਜਮੀਨ ਤੇ ਸੁਟ ਦਿੱਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਾਲਾਕ ਅਤੇ ਚੁਸਤਾਂ ਨੂੰ । ੧੧. ਦੇਵਤੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਤਕੜੇ ਹੋ ਗਏ, ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਫਾਤੀਆਂ ਤੇ ਬਹਿ ਗਏ । ੧੨. ਮਨਾਨਾਂ 'ਚੋਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਖਿੱਚ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਵਾਲੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ । ੧੩. ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਨੂੰ, ਸੰਬੰਧੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਖੂਨ ਦਾ । ੧੪. ਦੋਤਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਨੂੰ ਵਢਿਆ, ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਿਲਿੱਕਾਂ ਕੀਤੀਆਂ । ੧੫. ਯੁਧ ਭੂਮਿ ਵਿੱਚ ਕਾਯਮ ਰਹੇ। ਘੋੜੇ ਤੇ ਫੌਜਾਂ ਦੌੜਾਈਆਂ । ੧੬. ਮੈਦਾਨ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਬਰੋਬਰਦਿਆਂ ਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੋਏ ।

A ਪਾ: “ਕਸਨ ਖੁਦ ਰਿਹਾਨਦ” ਵੀ ਹੈ । ਜੇ ਨੌਟ ਵਾਲਾ ਪਾਠਾਤ੍ਰ ਵੀ ਸੁਧ ਈ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ “ਖੁਦ (ਆਪਣਿਆਂ) ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਫੜਾਇਆ” ।

B ਇਸ ਸਾਰੀ ਪੰਗਤੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਈਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਵੀ ਦੇ “ਬਖਤਰ ਜਿਹਰ ਨਮਾਦੰਦ’ ਸ਼ਿਕਸਤੰਦ ਸੁਦੇ ਕੁਸਲਾਂ ਹਮਲੇ ਬਿਸਯਾਰ ਬੁਰਦਾਂ ਤੁੰਦੀ ਜੱਟਾਯ ਜਉਰਾਂ” ਇਹ ਪਾਠ ਅਸੁੱਧ ਹੈ ।

- 1 ਅਲਸੂਨ, ਹਾਮੂਸ, ਦਰਾਂਚਾ^A, ਸਾਤੰਨ-ਗੁਰਦ-ਨਰਾਂਚਾ,
 2 ਫਰਾਂਗੂਸ ਜਲੈ ਹਜ਼ਬਰ^B ਮੁਸਾਫ ਖਾਸ ਅਸਕਰ ॥
 3 ਇੰਦੂ ਮੁਖ, ਮਰਾਲ ਅੰਜਨ, ਤਿਲਕਾਮਰ^C ਗਰੀਵ-ਕੰਜਨ,
 4 ਮਯੋਕ-ਜੋਨ ਗੁਰਦਾਂ, ਮਹੁਪਾਲ ਦਵੀਦ ਲਸਕਰ ॥੨੫॥੩੬॥੨੨੪੨॥
 5 ਮੁਥਾਰਜ਼ ਤਲਬ ਦੇ ਸੂਇ, ਪੋਵਸਤੰਦ ਚੋਗਾਨ ਗੁਇ,
 6 ਹਜ਼ੂਮ ਹਰਬਹ ਦਸ ਦਿਸ, ਆਗਾਜ਼^D ਕਰਦ ਮੁਹਾਬਾ ॥
 7 ਗੁਰਜੇ ਗਿਰਾਂ ਗਿਫ਼ਤੰਦ, ਹਮਹ-ਹਾ ਬ-ਜੰਗ ਪੋਵਸਤੰਦ,
 8 ਆਹਰਮਨਾਂ ਖੁੰ ਖ਼ੁਰਾਂ ਸ਼ਹੀਦਾਂਨਖਲ ਸਹਾਬਾ ॥
 9 ਕਮੰਦ ਕਰਦ ਪੂਰਾਂ, ਸਦਾਇ ਤੀਰ ਗੋਸ਼ ਕੂਰਾਂ,
 10 ਆਬਲਹ ਸੁਦੈ ਅੰਗੂਸਦਾਂ, ਪੋਕਾਂ-ਫਿਸਾਂ ਉਨਾਬਾ^E ॥
 11 ਤਰਵਾਤਰ ਜ਼ਨਾ ਖ਼ਦੋਗੇ, ਨਾਚੁਖ ਬਰ ਕੁਨਾ ਤੁਫੋਗੇ,
 12 ਚਕੀਦ ਖ਼ੂਨ ਹਸਤੀ ਦਰਜਾਯ ਖੁੰ ਖਿਲਾਬਾ ॥੨੬॥੩੬੯੧॥੨੨੪੩॥
 13 ਗਸਤੰਦ ਗਰਕ ਖ਼ੂਨੈ, ਨ ਮਾਂਦਹ ਨਿਸ਼ਾਂ ਨਮੂਨੈ,
 14 ਕਰਦੰਦ ਜੰਗ ਕਾਮਿਲ, ਨ ਸੁਦ ਚੁਨੀਂ ਪੇਸ਼ੀਨੈ ॥

੧. ਅਲਸੂਨ, ਹਾਮੂਸ, ਦਰਾਂਚਾ, ਸਾਤੰਨ, ਨਰਾਂਚਾ-ਸੂਰਵੀਰ । ੨. ਤੇ ਫਰਾਂਗੂਸ ਭਯਾਨਕ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਫੈਸ਼ਾਂ (ਏ) । ੩. ਇੰਦੂਮੁਖ, ਮਰਾਲਜਨ, ਤਿਲਕਾਮਰ, ਗੁੀਵ ਕੰਜ, ਮਯੋਕ ਜੋਨ' । ੪. ਅਤੇ ਮਹੁਪਾਲ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਲਸਕਰ ਵੀ (ਬਰਬਰ ਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿਚ) ਦੋੜਿਆ । ੫. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ (ਮੁਥਾਰਿਜ-ਮੁਕਾਬਲੇ) ਜੰਗ ਨੂੰ ਚਾਹੁਣਵਾਲੇ ਸਿਪਾਹੀ (ਗੁਇਗੋਂਦ) ਖਿਦੂ ਮੁੰਡੀ (ਦੀ ਖੇਡ ਵਾਂਗ) ਮਿਲ (ਪੋਵਸਤੰਦ) ਗਏ । ੬. ਦਸਾਂ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗਰਹਿ ਦੋੜਿਆ (ਜੰਗ ਦਾ) ਆਰੰਭ ਅਤੇ ਖੁਲ੍ਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ੭. ਭਾਰੀ ਗੁਰਜਾਂ ਫੜੀਆਂ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਗਏ । ੮. ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੈਂਤਾਂ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤੇ ਮਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਗੱਲ ਬਾਤਾਂ ਦੀ ਡਾਨ ਬੀਨ ਕੀਤੀ (ਭਾਵ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬੋਲੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਗਾਲੀਆਂ ਕਚੀਆਂ) । ੯. ਫਾਹੀਆਂ ਉੱਡਾਵਣ ਕੀਤੀਆਂ (ਭਾਵ—ਫਾਹੀਆਂ ਸੁੱਟੀਆਂ) ਤੀਰਾਂ ਨੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ (ਭਾਵ—ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਂ ਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਧੁਨੀਆਂ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਈਆਂ) । ੧੦. ਅੰਗੂਨਿਆਂ ਤੇ ਡਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਬੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਤੀਰ ਚਲੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ । ੧੧. ਬਹੁਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਤੀਰ ਚਲਾਏ, ਨੇਜੇ ਅਤੇ ਖੰਦੂਕਾਂ ਉਤਾਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ । ੧੨. ਜਿਸਮਾਂ ਤੋਂ ਲਹੂ ਟਪਕਿਆ, ਲਹੂ ਦੇ ਦਰਿਆ ਦੀ ਜਿਲ੍ਹਣ ਹੋ ਗਈ । ੧੩. ਲਹੂ ਵਿੱਚ ਗਰਕ ਹੋ ਗਏ, ਕੋਈ ਨਮੂਨਾ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨ ਰਿਹਾ । ੧੪. ਮੁਕੰਮਲ ਲੜਾਈ ਕੀਤੀ, ਇਹੋ ਜਹੀ ਅੰਗੋ ਨਹੀਂ ਹੋਈ (ਸੀ) ।

A ਪਾ.—“ਦਰਾਯਚਾਂ” ਵੀ ਹੈ । B ਪਾ.—“ਹਜ਼ਰਾਂ” ਵੀ ਹੈ । C ਪਾ.—“ਤਿਲਕ ਅਮਰਾਂ” ਵੀ ਹੈ ।

D ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ “ਆਗਾਜ਼” ਦੀ ਥਾਂ “ਆਗਾਜ਼” ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਏ. “ਆਗਾਹ ਕਰਦ ਮੁਹਾਬਾ” ਦਾ ਅਰਥ ਮਦਦ ਨੂੰ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ ਭਾਵ—ਆਪਣੀ ਇਮਦਾਦ ਬੁਲਾਈ ਗਈ, ਏ ।

E “ਉਕਾਬਾ” ਦੀ ਥਾਂ “ਉਨਾਬਾ” ਪਾਠ ਬਣ ਗਿਆ ਏ, “ਪੋਕਾਂ ਫਿਸਾਂ ਉਕਾਬਾ” ਦਾ ਅਰਥ ਉਕਾਬ (ਪੰਡੀਆ) ਵਾਂਗ ਤੀਰ ਚਲੋਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਅੰਗੂਨਿਆਂ ਤੇ ਡਾਲੇ ਪੈ ਗਏ ।

ਸਰਬਲੋਹ

- 'ਬਰਾਮਦ ਬੇ-ਦੋਰ ਬੇਰੁੰ, ਗੁਰਦਾਂ ਖੁੰਖੁਰ ਨੇਰੁ,
 'ਗ੍ਰਿਫਤੰਦ ਮਜਾਨੇ ਕੁਸਤੀ, ਆਵੇਖਤ ਚੁੰ ਸਾਹੀਨੇ ॥
 'ਕਰਦੰਦ ਗੁਰੇਜ਼ ਬਾਜੀ, ਚੁੰ ਸ਼ੇਰ ਪੀਲ ਤਾਜੀ,
 'ਆਹਰਮਨਾਨ ਗ਼ਾਲਿਬ, ਅੰਦਾਖ਼ਤ ਬਰ ਚਮੀਨੇ ॥
 'ਖੰਜਰ ਕਸ਼ੀਦ ਮਜਾਨੇ, ਬੁਰਦੰਦ ਜਿਗਰ ਜਵਾਨੇ,
 'ਕਰਦੰਦ ਖ਼ੁਰ ਆਹਾਂ, ਗ਼ਸਤੰਦ ਸ਼ੁਰ ਸੀਨੇ ॥੨੭॥੩੬੨॥੨੨੪੪॥
 'ਹੂਰਾਂ ਰੁ ਦੀਦ ਹਾਲਤ, ਦਵੀਦੰਦ ਪੁਰ ਖ਼ਿਜ਼ਾਲਤ,
 'ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਜਾਇ ਜੰਗੇ, ਨਿਸ਼ਾਦ ਬਰ ਗਹਵਾਰੇ ॥
 'ਗ਼ਮਗੀਂ ਸਦਾਜ ਨਾਲਹ, ਗਿਰੀਯਾਨ ਅਸ਼ਕ ਸੁਆਲਹ,
 'ਬੁਰਦੰਦ ਨਿਜ਼ਦ ਬਾਸਵ, ਸ਼ਹੀਦਾਨਿ ਗ਼ਿਰੀਏ-ਜ਼ਾਰੇ ॥
 'ਸ਼ਹਨ ਸ਼ਾਹ ਪਸ਼ਾਦਹ ਪਾਏ, ਆਮਦ ਸਿਤਮ ਜਦਾਏ,
 'ਸਰ ਗੁਨ ਦੀਦ ਪਿਸਰਾਂ, ਮੁਰਦਹ ਹਮਹ ਬੇਚਾਰੇ ॥
 'ਬਰਖ਼ਾਸਤ ਫਿਗਾਂ-ਜ਼ਿ-ਆਹੇ, ਖੁੰ ਖ਼ੁਰ ਜਾਨਕਾਹੇ,
 'ਗ਼ੋਜ਼ਾ ਪਦੀਦ ਕਸ਼ਮਤ, ਮਾਤਮ-ਫਿਗਾਂ ਸ਼ਰਾਰੇ ॥੨੮॥੩੬੩॥੨੨੪੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ ਮਕਰਾ ॥

'ਸੁਦੰਦ ਯਾਸ ਹਮਹ ਹਾ, ਚਿ ਫਿਰਸਤੋ ਚਿ ਆਦਮੇ ਹਾ,

'ਨਿਹਾਦੰਦ ਰੁ ਗੁਰੇਜ਼ਾਂ, ਰਜ਼ੀਮਤ ਪਦੀਦ ਆਮਦ ॥

੧. ਤੁਰਤ ਦੀ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਸੂਰਵੀਰ। ੨. ਮੱਲ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ (ਇਕ ਦੂਜੇ ਯੋਧੇ) ਫੜ ਲਏ ਅਤੇ ਸਾਹੀਨਾਂ ਵਾਂਗ ਚਿੰਬੜ ਗਏ। ੩. ਉਨਾ ਦੌੜ ਭੱਜ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਸ਼ੇਰ ਤੋਂ ਹਾਥੀ ਘੋੜੇ (ਦੌੜੇ ਹਨ)। ੪. ਦੌੜਾਂ ਨੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤਾਂ (ਦੇਵਤਿਆਂ) ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲਿਟਾ ਦਿੱਤਾ (ਭਾਵ—ਦੌੜਾਂ ਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ)। ੫. ਮਯਾਨਾਂ 'ਚੋਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਖਿੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਜਵਾਨਾਂ ਦਿਆਂ ਸੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ (ਭਾਵ—ਉਨਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ)। ੬. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਛਾਤੀਆਂ ਤੇ ਸ਼ੁਰ ਹੋ ਗਏ (ਭਾਵ—ਉੱਤੇ ਚੜ ਗਏ)। ੭. ਜਦੋਂ ਹੂਰਾਂ ਨੇ ਹਾਲਤ ਵੇਖੀ ਜ਼ਲੀਲਤਾਈ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦੌੜੀਆਂ। ੮. (ਇੰਦੂ ਦਿਆਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ) ਜੰਗ ਰੂਮਿ 'ਚੋਂ ਚੁਕ ਲੈ ਗਏ ਅਤੇ ਪੰਘੁੜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾਏ। ੯. ਦੁੱਖ ਭਰੀ ਅਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਰੋਂਦੀਆਂ ਕੁਰਲੋਂ ਦੀਆਂ ਅਥਰੂ ਕਰਦੀਆਂ, ਆਹਾਂ ਕਵਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ੧੦. ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਇੰਦੂ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਲੈ ਗਈਆਂ ਰੋਂਦੀ ਕੁਰਲੋਂ ਦੀਆਂ ਪੁਕਾਰਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ੧੧. ਸ਼ਹਨਸ਼ਾਹ (ਇੰਦੂ) ਪੈਰੀਂ ਚਲ ਕੇ ਦੁਖ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਆਇਆ। ੧੨. ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਦਾ ਰੰਗ (ਲਹੂ) ਵੇਖਿਆ, ਲਾਚਾਰ ਸਾਰੇ ਈ ਮੁਰਦੇ ਸਨ। ੧੩. ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਘਾਹ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਏ (ਇਲਾਂ ਮੁਖਾਂ) 'ਚੋਂ ਠਾਹਾਂ ਉਠੀਆਂ। ੧੪. ਅਤੇ ਕਹਿਆ ਕਿ ਪੁਲਜ ਨਿਗ੍ਹਾ ਆਈ, ਰੰਣ ਉਛਾਲਦੀ ਹੋਈ ਅਗਨਿ ਚਿੰਗਿਆੜੇ (ਝੁੰਠੇ)। ੧੫. ਕੀ ਆਦਮੀ ? ਅਤੇ ਕੀ ਦੇਵਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਈ ਨਾਂ ਉਮੀਦੀ ਹੋ ਗਈ। ੧੬. ਭੱਜ ਨੂੰ ਮੁੱਠ ਰਖ ਲਏ, ਅਤੇ ਵੇਖ ਲਿਆ ਕਿ ਹਾਰ ਆ ਗਈ ਏ।

- ੧^੧ਤਲਬੀਦ ਸ੍ਰੀਤ-ਸਾਗਰ, ਹਮਰਾਹ ਕਰਦੰਦ ਬਿਰਾਦਰ,
 ੧^੨ਮੁਰਦਹ ਜੁਲਮ ਰਸੀਦੇ, ਫਿਰਸਤਾਦ ਸਕ੍ਰ ਕਾਹਦ ॥
- ੧^੩ਹਜੂਰ ਬਿਸ਼ਨੁ ਬਾਰੀ, ਬਰ ਕੋਹੇ ਤਿਲਾਕਾਰੀ,
 ੧^੪ਹਾਲਤ ਤਮਾਮ ਖ਼ਿਰਫਤ, ਯਕ ਯਕ ਅਰਜ਼ ਰਸਾਨਦ ॥
- ੧^੫ਫਿਲ-ਫੋਰ ਸੁਦ ਰਵਾਨੇ, ਪੂਰਾਂ ਮਿਸਲ ਪ੍ਰਵਾਨੇ,
 ੧^੬ਰਸੀਦ ਕੋਹੇ-ਜ਼ੋਰੀਂ ਹਜੂਰ ਬਿਸ਼ਨੁ ਆਮਦ ॥੨੯॥੩੬੪॥੨੨੪੬॥
- ੧^੭ਦੁ ਦਸਤ ਪਾਇ ਬਸਤਹ, ਇਸਤਾਦ ਹਾਲ ਖਸਤਹ,
 ੧^੮ਕੁਸ਼ਤਗਾਨਿ ਬਿਰਾਦਰ ਗੁਜਰਾਦ ਬਿਸ਼ਨੁ ਪਾਗੇ ॥
- ੧^੯ਹਵਾਲਿ-ਜੰਗ ਯਕ ਯਕ, ਕਰਦਹ ਬਯਾਨ ਹਰ ਯਕ,
 ੧^{੧੦}ਸ਼ਿਵ, ਬ੍ਰਹਮ, ਬਰੁਨ, ਗਨਪਤਿ, ਸਮਸਾਮ ਜੰਗ ਤਯਾਗੇ ॥
- ੧^{੧੧}ਮਾਲੂਮ ਨੈਸਤ ਅਾਂਹਾਂ, ਰਫਤੰਦ ਕੁਦਾਮ ਜਾਂਹਾਂ,
 ੧^{੧੨}ਜ਼ਖਮੀ ਖ਼ਾਰ ਖਸਤਹ ਪੂਰਾਂ ਸਮਾਕ ਲਾਗੇ ॥
- ੧^{੧੩}ਕਰਦੰਦ ਜੰਗ ਕਾਮਿਲ, ਮੁਰਦੰਦ ਹਮਹ ਸ਼ਾਮਿਲ,
 ੧^{੧੪}ਬਿਰਾਦਰ ਫਰਜ਼ੰਦ ਪਦਰਮ, ਜੰਦਾਦ ਜੰਗ ਆਗੇ ॥੩੦॥੩੬੫॥੨੨੪੭॥
- ੧^{੧੫}ਹਮਹ ਹਜੂਰ ਬਾਰੀ, ਇਰਸਾਲ ਕਥਲ ਖ਼ਾਰੀ,
 ੧^{੧੬}ਤੁਫੈਲਿ-ਜੁਨਾਬ ਅਕਬਰ ਗਸ਼ਤੰਦ ਜ਼ਿੰਦਹ ਜਾਨੇ ॥
- ੧^{੧੭}ਈਂ ਹਮ ਮਜ਼ਲੂਮ ਮੁਰਦਹ, ਫਿਰਸਤਾਦ ਸਕ੍ਰ ਬੁਰਦਹ,
 ੧^{੧੮}ਬਾਜ਼ ਆਯਦ ਜ਼ਿੰਦਗਾਨੀ ਪਨਾਹ ਤਫਜ਼ੁਲ ਅਮਾਨੇ ॥

੧. ਸ੍ਰੀਤ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਭਾਈਆ ਦੇ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ੨. ਜੁਲਮ ਦੇ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਪੁੱਜੇ, ਘਟੇ ਹੋਏ ਇੰਦੁ ਨੇ ਭੇਜਿਆ। ੩. ਵਿਸ਼ਨੁ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਪਾਸ ਸੁਮੇਰ ਪ੍ਰਬਤ ਦੇ ਉੱਤੇ। ੪. ਸਾਰੀ ਈ ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ਦੀ ਇਕ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚਾਈ। ੫. ਸਸਤ੍ਰ ਧਾਰੀ ਜੰਗ ਮਾਰ ਕੇ ਚਲ ਪਏ, ਉੱਡਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਵਾਨਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ। ੬. ਸੁਮੇਰੁ ਪ੍ਰਬਤ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੁ ਦੇ ਪਾਸ ਆਏ। ੭. ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਅਤੇ ਪੈਰ ਜੰਗ ਕੇ ਕੁਰੇ ਹਾਲ ਨਾਲ ਖਲੋਤਾ। ੮. ਮੁਰਦਿਆਂ ਭਾਈਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੁ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਰਪਿ ਦਿੱਤਾ। ੯. ਜੰਗ ਦਾ ਇਕ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਹਵਾਲ (ਹਰੇਕ) ਸਾਰਾ ਈ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ। ੧੦. ਸ਼ਿਵ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਰੁਣ ਅਤੇ ਗਣੇਸ਼ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਤਲਵਾਰਾਂ ਛੱਡ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ (ਭਾਵ—ਹਾਰ ਗਏ ਨੇ)। ੧੧. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੀ ਥਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ੧੨. (ਉਹ) ਘਾਯਲ, ਜ਼ਲੀਲੇ ਖ਼ਾਰ ਸਨ (ਕਿਤ੍ਰੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਉੱਡਣ ਵਾਲੇ ਪੱਥਰ ਵਜੇ ਸਨ। ੧੩. ਜੰਗ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਸਾਰੇ ਈ ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਗਏ (ਭਾਵ—ਮਰ ਗਏ)। ੧੪. ਮੇਰੇ ਭਾਈਆਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਥਾਪ ਨੇ ਵੀ ਜੰਗ ਦੇ (ਅੱਗੇ) ਵਿੱਚ ਜ਼ਿੰਦ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਏ। ੧੫. ਸਾਰੇ ਈ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਨੁ ਦੇ ਪਾਸ ਖ਼ਾਰ ਹੋਏ ਹੋਏ ਗਰੋਹ-ਭੇਜੇ। ੧੬. ਜੁਨਾਬ ਦੀ ਵਡੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਜਿੰਦਾਂ ਜਾਨ ਹੋਏ ਹਨ। ੧੭. ਇਹ ਸਾਰੇ ਈ ਗ਼ੀਬ ਮੁਰਦੇ, ਇੰਦੂ ਦੇ ਭੇਜੇ ਹੋਏ ਲੈ ਆਏ (ਹਾਂ)। ੧੮. ਜੀਵਨ ਫਿਰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ ਸ਼ਰਣ ਸ਼ਰਣ ਈ ਵਡਿਆਈ ਨਾਲ।

‘ਗਰੀਬ’ ਯਤੀਮਿ-ਪਰਵਰ, ਜ਼ਮੀਨੋਂ ਜ਼ਮਾਨਿ ਸਰਵਰ,
 ‘ਆਬੋ ਹਯਾਤਿ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਜ਼ਿੰਦਹ ਹਮਹ ਕੁਨਾਨੋ ॥
 ‘ਆਮਦ ਬ-ਤਨਸ਼ ਜਾਨੋ, ਤੁਫੈਲਿ ਫਜ਼ਲ ਅਮਾਨੋ,
 ‘ਸਿਜਦਹ ਸੁਕਰ ਤਸਲੀਮਨ ਪਿਸਰਾਨ ਸਕ੍ਰ-ਰਾਨੋ ॥੩੧॥੩੬੬॥੨੨੪੮॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ ਮਕਰਾ ॥

‘ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਅਤਾਯ ਕਾਮਿਲ, ਸਾਦਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨਾਜ਼ਿਲ,
 ‘ਦਿਲਾਸਾ ਬਿਸ ਸਾਰ ਰਾਹਤ, ਕਾਮਲ-ਕਮਾਲ ਬਾਰੀ ॥

ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨੋਂਵਾਚ ॥

‘ਬਾਸ਼ੰਦ ਹਮਹ ਦਰੀਂਜਾ, ਚੰਦੇ ਮੁਕਾਮ ਜ਼ੀਂਜਾ,
 ‘ਕਰਦੰਦ ਬਸ ਜ਼ਿ ਜੰਗੋ ਆਰਾਮ ਸੁਬਕ ਸਾਰੀ ॥

‘ਮਾਦੰਦ ਹਮਹ ਦਰਾਂਜਾ, ਖੁਰਮੋ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਨਾਜ਼ਾ,
 ‘ਲੈਲੋ ਨਹਾਰ ਹਾਜ਼ਿਰ, ਲਾਜ਼ਮ ਫਰਮਾਂ ਬਰਦਾਰੀ ॥

‘ਲਾਜ਼ਮ ਅਦਾਯ ਖ਼ਿਦਮਤ ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਅਤਾਯ ਅਜ਼ਮਤ,
 ‘ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਵੈਦ ਦੀਗਰ, ਰਿਹਾਈ ਵੋ ਰੁਸਤਗਾਰੀ ॥੩੨॥੩੬੭॥੨੨੪੯॥

‘ਫਿਰਸਤਾਦ ਕੁਮਕ ਬਾਸਵ, ਲਸ਼ਕਰ ਗਿਰੋਹਿਰਾਸਵ B,
 ‘ਖ਼ੁੱਖ਼ਾਰ ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤਾਂ ਬਿਸਯਾਰ ਫੌਜ ਦੈ ਕੈ ॥

੧. ਐ ! ਗਰੀਬ ਯਤੀਮਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣਹਾਰ, ਐ ! ਪਰਤੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ । ੨. ਐ ! ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦਾਤਾਰ, (ਤੂੰ) ਸਭ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕੀਤਾ ਏ । ੩. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਨਾਂ ਆ ਗਈਆਂ, (ਤੇਰੀ) ਬਖ਼ਸ਼ਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼ਰਣ ਦੇ ਰਾਹੀਂ । ੪. ਸਿਜਦੇ, ਸੁਕਰ ਅਤੇ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਇੰਦ੍ਰ ਰਾਜੇ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ । ੫. ਐ ਪੂਰਣ ਦਾਤਾਂ ਦੇ ਦੇਣਹਾਰ ! ਐ ਨਿਰਭਯ । ਐ ਪਾਸ ਔਣਵਾਲੇ । ੬. (ਤੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ) ਦਿਲਾਸਾ ਈ ਵਡਾ ਆਰਾਮ ਏ, ਐ ! ਪਰਿਪੂਰਣ, ਪੈਦਾ ਕਰਨਹਾਰ (ਜੀ !) ੭. ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੁ ਜੀ ਉੱਚਾਰਦੇ ਹਨ । ਸਾਰੇ ਇਸ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹੋ, ਕਈ ਟਿਕਾਣੇ ਇਸ ਥਾਂ ਨਾਲ ਹਨ । ੮. (ਜਿਨ੍ਹਾਂ) ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੰਗ ‘ਕੀਤੇ ਆਰਾਮ ਅਤੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਅਸਰ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ । ੯. ਸਾਰੇ ਇਸ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹੋ (ਜਿਥੇ) ਖਾਣਾ ਅਤੇ (ਨਾਜ਼ਾਂ) ਹੁਰਾਂ ਵੀ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ । ੧੦. ਰਾਤਿ ਦਿਣੇ ਪਾਸ ਅਤੇ (ਉਨਾ ਲਈ) ਚੁਕਮ ਮੰਨਣਾ ਜਰੂਰੀ ਏ । ੧੧. (ਉਨਾ ਦੀ) ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਅਦਾ ਕਰਨਾ ਜਰੂਰੀ ਏ, ਵਡਿਆਈ ਦਾਤ ਨੂੰ ਬਖ਼ਸ਼ਣਾ ਵੀ ਏ । ੧੨. ਨਿਤਨ ਨਵੀਂ ਖ਼ੁਸ਼ਖ਼ਬਰੀ ਆਯਾਦੀ ਅਤੇ ਖ਼ਲਾਸੀ (ਮੁਕਤੀ) ਹੈ । ੧੩. ਭਾਰੀ ਅਤੇ ਭਯਾਨਕ ਫੌਜ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਇਮਦਾਦ ਲਈ ਭੇਜੀ । ੧੪. ਲਯੂ ਪੀਣ ਵਾਲੇ ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਸੈਨਾ ਦੇ ਕੇ ।

A ਇਸ ਬੰਦ ਦਾ ਅਰਥ ਅਜੇ ਫੇਰ ਖੋਜ ਦਾ ਮੁਹਤਾਜ ਏ, ਪਾਠ ਵੀ ਖੋਜ ਲੋੜਣਾ ਏ ।

B “ਗਿਰੋਹਿ ਰਾਸਵ” ਪਦ ਮੰਨ ਲਈਏ ਤਾਂ ਫਾਰਸੀ ਵਿੱਚ ਗਰੋਹ ਟੋਲਾ, ਅਤੇ ਰਾਸਵ (ਰਾਸਿਖ) ਮਜ਼ਬੂਤ, ਪੱਕਾ ਭਾਵ-“ਮਜ਼ਬੂਤ ਜ਼ਬੋ ਬੰਦ ਫੌਜ” ਹੈ ।

'ਚਤੁਰੰਗ ਫੌਜ ਖਾਸੀ, ਹਮਰਾਹ ਬਹਿਸ਼ਤ-ਬਾਸੀ,
 'ਸੂਰਗਨ ਪ੍ਰਾਨ ਮਾਨੀ, ਕਰ ਦੀਨ ਸੰਗ ਤੇ ਕੇ ॥
 'ਦਸ ਪਦਮ ਸੈਨ ਸੁਰਗਨ, ਚਾਲੇ ਬਲੀ ਅਯੋਧਨ,
 'ਕੁਫਤੰਦ ਤਬਲ ਜਾਤ੍ਰਾ, ਸੁਰ ਸੈਨ ਸੰਗ ਲੇ ਕੇ ॥
 'ਪਾਈਨ ਕੌਹ ਜੱਰੀ, ਕਰਦੰਦ ਨੁਜੂਲ ਬੱਰੀ,
 'ਦਰਫਸ਼ ਹਾਇ ਪੱਰਾਂ, ਚਾਲੇ ਤਸਲੀਮ ਕੈ ਕੈ ॥੩੩॥੩੬੮॥੨੨੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ ਮਕਰਾ ॥

'ਇਤਿ ਕੀ ਅਹਿਵਾਲ ਭਾਖੀ, ਜਿਮ ਭਈ ਸਭੀ ਸਾਖੀ,
 'ਅਬ ਕਹੋ ਜੰਗ ਨਾਮਹ, ਸੁਰ ਅਸੁਰ ਮੰਡੇ ਜੇਸੇ ॥
 'ਕਰ ਕ੍ਰੋਧ ਸਕ੍ਰ ਭਾਰੀ, ਸੰਗੇਦ ਖੁਰਦ ਆਰੀ,
 'ਬਦਲਾ ਫਰਜੰਦ ਲੈਹਉ, ਬਿਜਨਾਦ ਤਨਜ ਤੇਸੇ ॥
 'ਸੂਰਗਨ ਹਜ਼ੂਰ ਠਾਢੇ, ਪਿਸਰਾਨ ਤੇਗ ਕਾਢੇ,
 'ਤਾਜਿੰਦਹ-ਏਮ ਮਾਯਾ ਨਉਬਤਨ ਸਾਹ ਕੇਸੇ ॥
 'ਨਿਹਾਦੰਦ ਸਰ ਬ-ਪਾਏ, ਸੁਰਗਨ ਅਰਜ-ਨੁਮਾਏ,
 'ਈ' ਬਾਰ ਰਵਮ ਮਾਯਾ ਦਰ ਜੰਗ ਜਿਹਤ ਐਸੇ ॥੩੪॥੩੬੯॥੨੨੫॥
 'ਕਰਦੰਦ ਹਮਹ ਮਿੰਨਤ, ਕਰ ਜੋਰ ਇਜਜ ਸਮਾਜਤ,
 'ਬਿਹਤਰ ਸਲਾਹ ਈਨਸਤ, ਸਹ ਰਹੇ ਫੌਜ ਮਯਾਨੇ ॥

੧. ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਚਾਰ ਤਰਾਂ (ਹਾਥੀ, ਰਥਾਂ, ਘੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਪੈਦਲਾਂ) ਦੀ ਫੌਜ ਸੁਰਗ ਵਾਸੀ (ਦੇਵਤਿਆਂ) ਦੇ ਨਾਲ। ੨. ਹੰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਨ ਦੇਵਤੇ ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਨਾਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ। ੩. ਬਲੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਦਸ ਪਦਮ ਫੌਜ ਜੰਗ ਨੂੰ ਚਲੀ। ੪. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਫੌਜ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚੜਾਈ ਦੇ ਨਗਾਰੇ ਵਜਾਏ। ੫. ਸੁਮੈਰੂ ਪ੍ਰਥਮ ਉੱਪਰੋਂ (ਉੱਤਰ ਕੇ) ਹੋਠਾ ਪੜਾਉ ਕੀਤੇ। ੬. ਬਹੁਤੇ ਭੰਡੇ ਉੱਡਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਨਮਸਕਾਰਾਂ (ਸਲਾਮੀਆਂ) ਕਰ ਕੇ ਚਲ ਪਏ। ੭. ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਸਾਰੀ ਕਥਾ 'ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸ ਪਾਸੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦਸ ਦਿੱਤੀ ਏ। ੮. ਹੁਣ ਜੰਗ ਨਾਮੇ ਦੀ ਕਥਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਦੰਤ ਲੜੇ (ਸਨ)। ੯. ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਭਾਰੀ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰ ਕੇ ਨੰਗੀ ਕਸਮ ਖਾਧੀ (ਭਾਵ-ਜਾਗਰੀ ਸੌਂਹ ਚੁਕੀ)। ੧੦. ਮੈਂ (ਆਪਣੇ) ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਤੋਂ ਉਸੇ ਤਰਾਂ (ਕਿ ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਮੇਰੇ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਏ ਕਰਕੇ ਈ) ਲਵਾਂਗਾ। ੧੧. ਦੇਵਤੇ ਪਾਸ ਖਲੋਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦਿਆਂ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੇ ਤਲਵਾਰਾਂ ਕਢੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ੧੨. (ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਕਹਿਆ ਕਿ) ਮੈਂ ਜਾਦੂ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, (ਫੇਰ) ਬਾਦਸ਼ਾਹ (ਵੀਰਯਨਾਦ) ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ। ੧੩. ਕਿਹੋ ਜਹੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ? (ਭਾਵ-ਬਹੁਤ ਸੁਰੀ ਹਾਲਤ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਮੈਂ ਵੇਖਾਂਗਾ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਅਰਜਾਂ ਕਰ ਕੇ ਸਿਰ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਰਖੇ। ੧੪. (ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਆਖਿਆ) ਇਸ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਜਾਦੂ ਚਲਾਵਾਂਗਾ ਜੰਗ ਦੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰਾਂ? ੧੫. ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਥ ਜੋੜ ਕੇ ਆਜਜ਼ੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਨਾਲ। ੧੬. ਇਹ ਸਲਾਹ ਅੱਛੀ ਨਹੀਂ ਕਿ? ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਰਹੇ (ਭਾਵ-ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਏ)।

'ਦੁਸ਼ਮਣ ਕਵੀਸਤ ਗ਼ਾਲਿਬ, ਨੁਮਾ ਦਸਤ ਜਾਨ ਕਾਲਿਬ,
 'ਦਿਲ ਸੁੰਦੇਦ ਹਮਰ ਹਾ ਦਾਦੇਦ ਪਿਸਰਾਨ ਜਾਨੇ ॥
 'ਤਉਅਨ-ਵ-ਕਰਹਨ ਪਸੰਦੇਦ ਅਜ ਜੰਗ ਬਾਜ ਮਾਦੇਦ,
 'ਕਰਦੇਦ ਜੰਗ ਰੁਖਸਤ ਫਰਜੰਦ ਦਿਲ ਰੁਬਾਨੇ ॥
 'ਫਰਮੂਦ ਬਿਸਨੁ ਬਾਰੀ, ਹੂਰਾਂ ਕੁਨੰਦ ਕਾਰੀ,
 'ਤੁਮ ਜਾਹੁ ਖੋਜਤਾਈਂ ਸਿਵ ਬ੍ਰਹਮ ਆਦਿ ਰਾਨੇ ॥੩੫॥੩੭॥੨੨੫੨॥

ਕਰਨਾਟੀ ॥

'ਗਨਪਤਿ ਕੁਬੇਰ, ਸ਼ਾਮਾ, ਯਮ, ਬਰੁਨ, ਹਵਨ, ਅਭਿਰਾਮਾ,
 'ਲਿਆਵੈ ਸ਼ਿਤਾਬ ਸਾਤੁਰ, ਢੇਢੋਲ ਲੋਕ ਸਾਰੇ ॥
 'ਰੁਖਸਤ ਭਏ ਫਰਿਸ਼ਤੇ, ਮੁਤਲਸਾ ਹਵਾਇ ਗਸ਼ਤੇ,
 'ਅਬ ਸੁਨੋ ਜੰਗ ਨਾਮਹ, ਬਾਸਵ-ਤਨੁ ਪਵਾਰੇ ॥
 'ਮਿ੍ਗ ਚੱਫੁ ਜੰਗਜੂ ਆਂ, ਅਸਹਬ ਮੈਦਾਨ ਪੂਆਂ,
 'ਕਮਲ ਮੁਖ ਜੰਗ ਆਮਦ, ਸਿੰਘ-ਪੁਜਾ ਸਵਾਰੇ ॥
 'ਮਹਾਨ-ਭਾਰਥ ਜੰਗ ਆਏ, ਹੰਸ ਪੁਜ ਸਮਰ ਰਿਸਾਏ,
 'ਮੈਨ-ਸਾਗਰ ਦਵੀਦੰਦ ਗਜ,ਬਆਮਦ ਫਰਾਂ ਅਖਾਰੇ ॥੩੬॥੩੭॥੨੨੫੩॥

ਮਕਰਾ ॥

'ਸਮਸ਼ੇਰ ਗੁਰਜ ਦਸਤੇ, ਕੈਬਰ, ਕਮਾਨ-ਮੁਸਤੇ,
 'ਨਾਚੁਖ ਕਮੰਦ ਖੰਜਰ, ਨਾਵਕ ਕਸ਼ੀਦ ਆਮਦ ॥

੧. ਦੁਸ਼ਮਣ ਜਾਬਰ ਅਤੇ ਗ਼ਾਲਿਬ ਹੈ, ਜਿੰਦ ਅਤੇ ਜਿਸਮ ਹੱਥਾਂ ਤੇ ਦਿਸਦਾ ਏ (ਭਾਵ-ਮਰਨਾ ਨੇੜੇ ਹੈ) । ੨. ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ (ਸੁੰਦੇਦ) ਖੁੜਕਦੀ ਏ ਕਿ ਲੜਕਿਆਂ ਨੇ ਜਾਨਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤੀਆਂ ਨੇ) । ੩. ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗਮੀ ਨਾਲ (ਭਾਵ-ਹੈਰਾਨਗੀ ਨਾਲ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ, ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹੇ । ੪. ਅਤੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਬਚਿਆਂ ਨੂੰ ਯਯ ਲਈ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ । ੫. ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਹੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਹਾਰ ਵਿਸ਼ਨੂ ਨੇ ਕਹਿਆ । ੬. ਕਿ ਤੁਸੀਂ ! ਸ਼ਿਵ ਬ੍ਰਹਮ ਆਦਿਕ ਰਾਜਿਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਨੂੰ ਜਾਓ ? ੭. ਗਣੇਸ਼, ਕੁਬੇਰ, ਸ੍ਰਾਮਿਕਾਰਤਿਕ, ਧਰਮਰਾਜ, ਵਰੁਣਾ ਹਵਨ ਅਤੇ ਅਭਿਰਾਮੇ ਨੂੰ । ੮. ਸਾਰਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਭ ਕੇ ਛੇਤੀ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਲਿਆਓ ? ੯. ਉਹ ਖਬਰਾਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਹਵਾ ਵਾਂਗ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਏ । ੧੦. ਹੁਣ (ਬਾਕੀ) ਜੰਗ ਨਾਮਾ ਸੁਣੋ ? ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਪੁਆੜੇ । ੧੧. ਉਸ (ਪਾਸਿਉਂ) ਮਿ੍ਗਚਫ (ਜੰਗਜੂ) ਸੂਰਵੀਰ ਨੇ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਦੋੜਾਇਆ । ੧੨. ਕਮਲ-ਮੁਖ ਵੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਦੀ ਪੁਜਾ ਸਵਾਰ ਕੇ । ੧੩. ਮਹਾਨ ਭਾਰਥ ਹੰਸ ਪੁਜ ਅਤੇ ਮੈਨ ਸਾਗਰ ਵੀ ਜੰਗ ਨੂੰ ਕ੍ਰੋਧ ਕਰ ਕੇ ਆਏ । ੧੪. ਹਾਥੀ ਦੋੜ ਕੇ (ਤੁਰਤ) ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ । ੧੫. ਤਲਵਾਰਾਂ ਗੁਰਜ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ, ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਮੁੱਠਾਂ ਵਿੱਚ । ੧੬. ਨੇੜੇ, ਫਾਹੀਆਂ ਖੰਜਰਾਂ ਅਤੇ ਤੀਰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਆਏ ।

A ਮੁਤਲਾਸ ਖੰਜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਤਲਾਸੀ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, ਵੀ ਭਾਵ ਵਿਚ ਸਹੀ ਮਿਲਦਾ ਏ ।

1. 'ਆਂ ਸੂ ਬ-ਜੰਗ-ਖੋਜਾਂ, ਗੁਰਦਾਂ ਪਲੰਗ ਸਤੇਜਾਂ,
 2. 'ਸ਼ਾਤੈਨ ਸਿੰਗਾਲ ਖਸਮਾਂ, ਖੁਦ ਰਾ ਬ-ਜੰਗ ਰਸਾਨਦ ॥
 3. 'ਫਰਹੂਨ ਯਲਹ ਚਿੰਜਾਸਾ, ਫਰਹਾਮ ਬ੍ਰਿਤੁ-ਆਸਾ,
 4. 'ਸਰੋ ਪਾਯ ਗਰਕ ਆਹਨ, ਹਰ ਯਕ ਨਜੋ ਤਵਾਨਦ ॥
 5. 'ਬੇਰੂਨ ਸਫ ਇਸਤਾਦਹ, ਮਰਕਬ ਚੁ ਬਾਦ ਰਾ ਦਹ,
 6. 'ਨਾਚੁਖ ਜੋਲਾਨ ਦਾਦਹ, ਰੂਬਰੂ ਸਤੇਜ ਆਮਦ ॥੩੭॥੩੭੨॥੨੨੫੪॥
 7. 'ਦੋ ਸੂਇ ਤੀਰ ਬਾਰਾਂ, ਪੈਕਾਂ-ਫਿਸ਼ਾਂ ਸਵਾਰਾਂ,
 8. 'ਗੁਰਜੋ-ਕਮੰਦ ਅਫਸਾਂ ਗਰਦਨ ਜਨਾ ਸਿਪਾਹਾਂ ॥
 9. 'ਹਮਲੇ ਹਜ਼ਾਰ ਕਰਦੇਦ, ਯਕਬਾਰ ਜਖਮ ਬੁਰਦੇਦ,
 10. 'ਪੈਵਸਤੰਦ ਯਲਹ ਹਮਸਰ. ਗੁਰਦਾਨ ਜਾਨਕਾਹਾਂ ॥
 11. 'ਪੈਵਸਤੰਦ ਪਹਿਲਵਾਨਾ, ਕੁਸ਼ਤੀਗਰੀ ਜਵਾਨਾ,
 12. 'ਆਵੇਖਤੰਦ ਹਰਯਕ, ਦੋ ਸੂ ਸੁਲਤਾਨ ਸ਼ਾਹਾਂ ॥
 13. 'ਫਿਰਸਤੇ ਸੁਦੰਦ ਗਾਲਿਬ, ਬਰਾਮਦ ਹਮਹ ਮਤਾਲਿਬ,
 14. 'ਅੰਦਾਖਤ ਬਰ ਜਮੀਨੇ, ਕੁਸ਼ਤੰਦ ਜੰਗ ਖੂਹਾਂ ॥੩੮॥੩੭੩॥੨੨੫੫॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ ਮਕਰਾ ॥

15. 'ਬਦਲੈ ਗ੍ਰਿਫਤ ਜਾਂਹਾਂ ਤਬਲੇ ਅਫਰਾਖਤ ਸ਼ਾਹਾਂ,
 16. 'ਕਰਦੇਦ ਆਫਰੀ-ਹਾ, ਅਲਵੀ ਹਮਹ ਬਰਾਹਾਂ ॥

੧. ਉਸ ਪਾਸਿਓਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਉਠਣ ਵਾਲੇ, ਦਲੇਰ ਸੇਰ ਵਾਂਗ ਲੜਨ ਵਾਲੇ ॥੨. ਸ਼ਾਤੈਨ, ਸਿੰਗਾਲ ਅਤੇ ਖਸਮਾਂ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭੋਜਿਆ ਫਰਹੂਨ ਯੋਧਾ, ਚਿੰਜਾਸਾ, ਫਰਹਾਮ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਤੁਆਸਾ ॥ ੩. ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਲੰਬੇ ਵਿੱਚ ਡਰਕ (ਭਾਵ-ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਾਈਂ ਸੰਜੋਆਂ ਪਹਿਨੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ) ॥ ੪. ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹਰੇਕ (ਬਖਸ) ਤਾਕਤਵੰਦ ਨਹੀਂ (ਭਾਵ-ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਤਕੜਾ ਹੋਵੇਗਾ) ॥ ੫. ਕਤਾਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ (ਨਿਕਲਕੇ) ਖਲੋ ਗਏ, ਵਾ ਵਾਂਗ ਚਲਣਵਾਲੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋੜਾਇਆ ॥ ੬. ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਦੀਆਂ ਛਾਠਾਂ ਪਵਾਈਆਂ (ਭਾਵ-ਨੇਜ਼ੇ ਉੱਛਾਠੇ. ਜੰਗ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ) ॥ ੭. ਦੋਹਾ ਪਾਸਿਓਂ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬਰਸ ਹੋਈ ਸਵਾਰਾਂ ਨੇ ਤੀਰ ਚਲਾਏ ॥ ੮. ਗੁਰਜ ਅਤੇ ਫਾਹੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ (ਚਲਾ-ਈਆਂ) ਧੋਣ ਭੰਨਣ ਵਾਲਿਆਂ ਫੌਜੀਆਂ ਨੇ ॥ ੯. ਹਜ਼ਾਰ-ਹਾ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਇਕੇ ਵਾਰੀ ਈ ਘਾਵ ਲਾਹ ਦਿੱਤੇ ॥ ੧੦. ਬਰੋਬਰ ਦਿਆਂ ਨੂੰ ਯੋਧੇ ਚਿੰਬੜ ਗਏ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਯੋਧੇ ॥ ੧੧. ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਲ ਯੁਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਵਾਨ ਚਿੰਬੜ ਗਏ ॥ ੧੨. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਹਰੇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲਟਕ ਗਏ (ਭਾਵ-ਫਸ ਗਏ) ॥ ੧੩. ਦੇਵਤੋਂ ਬਲਵਾਨ ਹੋ ਗਏ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ॥ ੧੪. ਯੁਧ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਜਮੀਨ ਉੱਤੇ ਸੱਟ ਦਿੱਤਾ ॥ ੧੫. ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਦਲੇ ਲਏ ਅਤੇ ਸਾਹੀ ਨਗਾਰੇ ਖੁਲਦੇ ਕੀਤੇ (ਭਾਵ—ਬਹੁਤ ਵਜਾਏ) ॥ ੧੬. ਹੈਰਾਨੀਆਂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਈ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ॥

'ਕੁਸ਼ਤੰਦੇ ਦੈਤ ਜਿਸਤਾਂ ਸੰਗ ਸਖਤ ਤਨਦਰੁਸਤਾਂ,
 'ਨਾਜੁਕ-ਬਦਨ ਫਰਿਸਤੇ ਖੁਰਦ-ਸਾਲ ਨਾਜਨਾਹਾਂ॥
 'ਆਂ ਸੂ ਅਦੂ ਸਿਪਾਹਾਂ, ਬੁਰਦੰਦ ਹਮਹ ਤਬਾਹਾਂ,
 'ਪਤਾਬੁਤ ਦਰ-ਮਯਾਨੇ ਕਰਦੰਦ ਤੰਗ-ਨਿਗਾਹਾਂ ॥
 'ਬਰ ਸੁਤਰਹਾ ਨਿਹਾਦਹ, ਨਜਦੀਕ ਸਹ ਰਸਾਦਹ,
 'ਪਿਸਰਾਨਬੀਰਹ ਖੁਸਰੋ, ਮੁਰਦੰਦ ਮੁਸਾਫ ਆਹਾਂ ॥੩੯॥੩੭੪॥੨੨੫੬॥
 'ਦਾਨਵ ਰਿਸਾਯ ਜੁੱਟੇ ਬਹੁ ਸੈਨ ਸਕੂ ਕੁੱਟੇ,
 'ਚਹੁੰਗਿਰਦ ਘੋਰ ਲੀਨੋ, ਬਰਸੈ ਨਰਾਂਚ ਗੋਲਾ ॥
 'ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤ ਸੈਨ ਧਾਈ, ਸੁਰਗਨ ਕਰੀ ਧਵਾਈ,
 'ਸੁਨਿ ਹਰਖ ਕੀਨ 'ਬਾਸਵ, ਬੰਦਤ-ਚਰਨ ਅਮੋਲਾ ॥
 'ਮੁਜ਼ਦਹ ਨੁਵੀਦ ਪਿਸਰਾਂ, ਜਿੰਦਹ ਸੁਦੰਦ ਬਸਰਾਂ,
 'ਹਾਤਿਫ ਸਰੋਸ਼ ਦੀਨੋ, ਖੁਸ਼ਖਬਰ ਹਾ ਅਤੋਲਾ ॥
 'ਜੁੱਟੇ ਦੁ ਸੂ ਸਵਾਰਾਂ, ਤੁੰਦੇ ਵਰਯਾਮ ਖੁੰਖੁਆਰਾਂ,
 'ਮੰਡੋ ਮੁਸਾਫਿ-ਕੰਯਾਮਤਿ, ਬਾਜਤਿ-ਮੁੰਦੰਗ ਢੋਲਾ ॥੬੦॥੩੭੫॥੨੨੫੭॥
 'ਦਲੇਰਾਂ ਮੈਦਾਨਿ ਆਯ, ਭਾਖੋਂ ਤਿਨਹ ਗਨਾਜ
 'ਮਾਸੂਨ ਯਲਹ ਖੂਨੀ, ਹੰਤਾਲ ਜਿਅਾਂ-ਸ਼ੇਰੇ ॥
 'ਅਨਕੂਸ ਵਜ਼ੀਰ-ਪਿਸਰੇ, ਫਰਜਾਮ ਯਲਹ ਜ਼ਬਰੇ,
 'ਕੀਖਾਹ ਜੇਗ ਆਯਦ,- ਲਲਕਾਰ ਗਿਰਦ ਫੇਰੇ ॥

੧. ਬੁਰੇ ਦੈਤਜ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ ਪਥਰਾਂ ਵਰਗੇ ਸਖਤ ਤੰਦਰੁਸਤ (ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ) । ੨. ਨਰਮ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਬੁਦਿਆਂ ਵਰਗੇ ਨਾਜੁਕਾਂ ਨੇ । ੩. ਉਸ ਪਾਸਕੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਤਬਾਹਾਂ (ਮੁਰਦਿਆਂ) ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ । ੪. ਸੰਦੂਕਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ । ੫. ਉਠਾ ਉੱਤੇ ਰਖ ਕੇ ਵੀਰਯ ਨਾਦ ਦੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ । ੬. ਜੇਗ ਵਿੱਚ ਮਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਅਤੇ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ । ੭. ਦੈਤਜ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਜੁਟ ਪਏ, ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਫੌਜ ਕੁੱਟ ਦਿੱਤੀ । ੮. ਚਹੁੰਦਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਘੋਰ ਲਿਆ ਲੋਹ-ਬਾਣ ਅਤੇ ਗੋਲੇ ਵਰੇ । ੯. ਚਿਤ੍ਰ ਗੁਪਤਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਚਲ ਪਈ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ । ੧੦. ਸੁਣ ਕੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੁ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦਾ ਹੈ । ੧੧. ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਤੇ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਲੜਕਿਆਂ ਦੀ ਕਿ ਸਿਰਾਂ ਸਮੇਤ ਜੀਉਂਦੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ੧੨. ਪੁਕਾਰਨ ਵਾਲੇ (ਫਰਿਸਤੇ) ਨੇ ਗੋਬ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ (ਜਿਸ ਨਾਲ) ਬੇਅੰਤ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੋਈਆਂ । ੧੩. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸਵਾਰ ਜੁਟ ਪਏ, ਤੋਜ਼, ਬਲਵਾਨ ਅਤੇ ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ । ੧੪. ਘਮਸਾਨ ਯੁੱਧ ਆਰੰਭਿਆ, ਢੋਲਕੀਆਂ ਤੇ ਢੋਲ ਵੱਜਣ ਲਗ ਪਏ । ੧੫. (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ) ਯੋਧੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਆਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿਣ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ । ੧੬. ਮਾਸੂਨ ਖੂਨੀ ਯੋਧਾ, ਹੰਤਾਲ-ਪਾੜਖਾਣਾ ਸ਼ੇਰ । ੧੭. ਵਜ਼ੀਰ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਅਨਕੂਸ, ਫਰਜਾਮ ਭਾਰੀ ਯੋਧਾ । ੧੮. ਅਤੇ ਕੀਖਾਹ (ਯੋਧਾ) ਜੇਗ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਤੇ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਫਿਰਿਆ

A ਕਈਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠ "ਨਾਜਨਾਹਾਂ" ਵੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਬਾਕੀ ਅਨੁਪ੍ਰਾਸ ਉਪਰੋਕਤ ਦੀ ਹਨ ।

'ਦੀ' ਸੁ ਦਲੇਰ ਝੁਕੇ, ਅਸਪਾਂ ਕੁਦਾਇ ਝੁਕੇ,
 'ਚਿਤ੍ਰ-ਗ੍ਰੀਵ, ਚਿਤ੍ਰ-ਬਰਨੇ, ਹੈਸ ਗ੍ਰੀਵ ਆਨ ਘੇਰੇ
 'ਰਤਨਾਗਰ ਮਤੰਗ ਪੇਲਜੈ, ਸਨਮੁਖ ਮੁਸਾਫ ਹੇਲਜੈ,
 'ਲਲਕਾਰ ਇਕ ਏਕੇ ਰੁਥਕਾਰ ਜੰਗ-ਨੇਰੇ ॥੪੧॥੩੭੬॥੨੨੫੮॥

ਦੀਪਕ ਮਕਰਾ ॥

'ਦੋ ਸੁ ਚਲੀ ਤਲਵਾਰੇ', ਹਰਬਹ ਹਜ਼ਾਰ ਵਾਰੇ,
 'ਮੁਜੰਨ ਰੋਕ ਲੇਵਤ, ਪੱਟੈਤ ਫਾਪ ਹੂਲੇ' ॥
 'ਨਾਚੁਖ, ਪਟਾ-ਭ੍ਰਮਾਵਤ, ਤਕਾਇ ਬਿਨ-ਘਾਵਤ,
 'ਬਰਸਾਇ ਬਾਨ, ਗੋਲਾ, ਖੰਜਰ, ਖਦੰਗ, ਸੂਲੇ' ॥
 'ਬਖਤਰ ਜਿਰਹ ਸ਼ਿਕਸਤਹ, ਜ਼ਖਮੀ ਤਮਾਮ ਗਸ਼ਤਹ,
 'ਹਾਯਲ ਦੁ ਸੁ ਸਿਪਾਹਾਂ, ਮਰਕਬ-ਸਵਾਰ ਝੂਲੇ'
 'ਆਖਿਰ ਫਰੋਦ ਹੂਦੇ, ਮਲਦਾਯ ਏਕ ਦੂਦੇ,
 'ਕਰ ਲਾਂਤ ਮੁਸਿ ਹਰਬਹ, ਪਹਿਲਵਾਨ ਮਰਦ ਘੂਲੇ' ॥੪੨॥੩੭੭॥੨੨੫੯॥

ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ ॥

'ਖੰਜਰ ਕਟਾਰਿ ਬਾਹਤ, ਸੂਰੱਤੁ ਹਠ ਨਿਬਾਹਤ,
 'ਦੋ ਸੁ ਚਲੀ ਦੁਧਾਰਾ, ਭਟ ਮਾਰੇ ਮਰੇ ਸਾਰੇ ॥
 'ਗੂਰਾਂ ਬੇਵਾਨ ਮਾਰੀ, ਲੈ ਗਈ ਸੂਰ ਕਾਹੀ,
 'ਚਸਮਾਨ ਅਸ਼ਕ ਜਾਰੀ, ਹਾ-ਹਾ-ਸਤੀ ਪੁਕਾਰੇ ॥

੧. ਇਸ ਪਾਸਿਜੋਂ ਵੀ ਦਲੇਰ ਝੁਕ ਪਏ, ਘੰਜਿਆ ਨੂੰ ਕੁਦਾ ਕੇ ਲੜਾਈ ਵੱਲ ਝੁਕ ਆਏ । ੨. ਚਿਤ੍ਰ ਗ੍ਰੀਵ, ਚਿਤ੍ਰ ਵਰਨ ਅਤੇ ਹੰਸ ਗ੍ਰੀਵ ਨੇ ਆਣ ਘੇਰਿਆ । ੩. ਰਤਨਾਗਰ ਨੇ ਹ ਥੀ ਭਜਾਇਆ ਜੰਗ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ । ੪. ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰ ਕੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਨੇੜੇ ਅਤੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਏ । ੫. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਚਲੀਆਂ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਰੀ ਝੱਜੇ । ੬. ਪਟਿਆਂ ਵਾਲੇ ਕੁੱਦ ਕੇ ਹੁਲ੍ਹਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ (ਅੱਗੋਂ) ਢਾਲਾਂ ਤੇ ਰੋਕ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ੭. ਨੇੜੇ ਅਤੇ ਪਟਾ ਫੇਰਦੇ ਹੋਏ ਤੱਕ ਕੇ ਵਾਰ ਮਾਰਦੇ ਨੇ । ੮. ਸੂਲਾਂ, ਤੀਰ ਤਲਵਾਰਾਂ, ਗੋਲੇ ਅਤੇ ਬਾਣਾਂ ਨੂੰ ਵਰ੍ਹਾ ਕੇ । ੯. ਸਿੱਧੀਆਂ ਅਤੇ ਕਵਚ ਪਾਟੇ ਹੋਏ, ਸਭ (ਯੋਧੇ) ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ । ੧੦. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਗੇ ਨਿੱਤਰਣ ਵਾਲੇ ਘੋੜਸਵਾਰ (ਮਸਤੀ) ਵਿਚ ਝੂਮਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਅਖੀਰ !!! ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪਹਿਲਵਾਨੀ ਦਾਵਾਂ ਦੇ ਥੱਲੇ ਹੋ ਗਏ । ੧੨. ਲੱਤਾਂ ਮੁਕੀਆਂ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦੌੜੇ ਅਤੇ ਪਹਿਲਵਾਨ ਮਰਦ ਘੂਲਦੇ ਹਨ । ੧੩. ਖੰਜਰਾਂ ਅਤੇ ਕਟਾਰਾਂ ਵਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਸੂਰਵੀਰਤਾ ਅਤੇ ਹਠ (ਧਰਮ) ਨੂੰ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ੧੪. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬਰਫੀਆਂ ਚਲੀਆਂ, ਯੋਧੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਮਰ ਗਏ । ੧੫. ਗੂਰਾਂ ਵਿਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਲੈ ਗਈਆਂ (ਭਾਵ-ਪਤਾ ਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਥੇ ਲੈ ਗਈਆਂ ?) ੧੬. ਅੱਖਾਂ 'ਚੋਂ' ਆਂਸੂ ਚਲ ਪਏ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਈ ਹਾਇ ! ਹਾਇ !! ਪੁਕਾਰਨ ਲਗ ਪਏ ।

'ਸੁਰਪਾਲ ਦੇਖ ਹਾਲਤ, ਰਿਸ ਭਰਜੋ ਬਹੁ ਖਜ਼ਾਲਤ,
 'ਖੁਦ ਕਸਦ ਜੰਗ ਕੀਨੋ, ਪਿਸਾਰਨ ਗਿਰਦ ਸਾਰੇ ॥
 'ਰਿਪੁ ਮਾਰ ਮਾਰ ਭਾਈ, ਪਠਿ ਦੀਜਿਯੋ ਗਿਰਦਾਈ,
 'ਜਹ ਹੋ ਜੁਨਾਬ ਬਾਰੀ, ਦੈ ਜੰਗ ਪਰ-ਸਤਾਰੇ ॥੪੩॥੩੭੮॥੨੨੬੦॥
 'ਖੁਦ ਰਹੇ ਫੇਜ ਮਾਹੀ, ਸੁਰਗਨ ਧਿਰਵਾਸ ਆਹੀ,
 'ਈ'ਬਾਰ ਜੰਗ ਬਾਹਮ, ਪੈਵਸਤਮ ਮੁਸਾਫ-ਧਾਨੈ
 'ਕਰਦੰਦ ਵਿਦਾਇ ਆਹਾਂ, ਬਾਸਵ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਸ਼ਾਹਾਂ,
 'ਸਪੁਰਦ ਕਰਦ ਬਾਰੀ ਕਰ ਚਸ਼ਮ-ਨਮ, ਜਮਾਨੈ
 'ਮਰਾਲ ਕਾਯ, ਹੰਸ-ਸਾਨੀ, ਅੰਜਨ-ਮਰਾਲ ਬਾਨੀ,
 'ਚਿਤ੍ਰ-ਸਾਗਰ ਮਤੰਗ ਪੋਲੇ, ਮੈਨ-ਸਾਗਰ ਯਲਹ ਜਵਾਨੈ ॥
 'ਗਜਬਾਂ ਪਰਖਾਸ ਜੁਸਤੰਦ, ਜਦ ਬਾਂਗ ਸਖਤ ਗੁਫਤੰਦ,
 'ਮਲਉਨ ਸਿਪੀਦਕਾਰਾਂ, ਇਸਤਾਦ ਬਾਸ ਮਯਾਨੈ ॥੪੪॥੩੭੯॥੨੨੬੧॥
 'ਚਿੱਛਰ ਜਾਮੂਸ, ਰੋਬਿਨ, ਕੰਤਾਲ, ਤ੍ਰੁਉਸ, ਹੂਬਿਨ,
 'ਮਰਕਬ ਚੋਗਾਨ-ਖੋਜ਼ਾਂ, ਆਮਦ ਚੁ ਗਾਦ ਗਰਰਾਂ ॥
 'ਮੁਬਾਰਿਜ਼-ਤਲਬ ਦੁ ਸੂਏ, ਰੂਬਕਾਰਿ-ਜੰਗ ਹੂਏ,
 'ਗੁਰਜੋ ਕਮੰਦ ਹਮਲੇ ਕਰਦੰਦ ਤੀਰ ਬਰਰਾ ॥

---

੧. ਇੰਦ੍ਰ ! ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਈ ਸ਼ਰਮਸਾਗੀ ਹੋਈ ।
 ੨. ਆਪ ਜੰਗ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ (ਗਿਰਦ) ਪਾਸ (ਖਲੋਤਿਆ) ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ (ਸਾਰੇ) ਕਹਿਆ । ੩. ਔ ਭਾਈ !
 ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ, ਸੁਮੇਰੁ ਪ੍ਰਥਤ ਤੇ ਭੇਜ ਦਿਓ ? (ਭਾਵ-ਮਰੇ ਹੋਏ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਥਾਂ ਨੂੰ ਸੁਮੇਰੁ ਤੇ ਭੇਜ
 ਦਿਓ) ੪. ਜਿਥੇ ਜੁਨਾਬ ਬਾਰੀ (ਵਿਸ਼ਨੁ ਭਗਵਾਨ ਜੀ) ਹਨ ਨਾਲ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ । ੫. (ਇੰਦ੍ਰ) ਆਪ ਫੇਜ ਵਿਚ
 ਰਿਹਾ, (ਜਿਸ ਤੋਂ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਹੋਸਲਾ ਰਹੇ (ਅਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਆਖਿਆ ਕਿ) ੬. ਇਸ ਵਾਰੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਯੁੱਧ (ਹੋਵੇਗਾ)
 ਮੈਂ ਯੁੱਧ ਧਾਨੀ ਨੂੰ ਚਿੱਬਤਾਂਗਾ (ਭਾਵ-ਆਪ ਜੰਗ ਕਰਾਂਗਾ) । ੭. ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਇੰਦ੍ਰ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ
 ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ । ੮. ਵਿਸ਼ਨੁ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤਾ, ਬੰਤੀ ਦੇਰ ਲਈ ਅੱਖਾਂ ਤਰ ਕਰ ਕੇ (ਭਾਵ-ਰੋ ਕੇ) । ੯. ਮਗ ਲਬਾਧ,
 ਹੰਸਸਾਨੀ ਅਤੇ ਅੰਜਨਮਰਾਲ ਬਾਨੀ (ਯੋਧਾ) ੧੦. ਚਿਤ੍ਰ-ਸਾਗਰ ਅਤੇ ਮੈਨਸਾਗਰ ਜਵਾਨ ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ ਹਾਥੀ ਦੋੜਾਏ ।
 ੧੧. ਕ੍ਰੋਧਵੰਤ (ਯੋਧੇ) ਜੰਗ ਲੜਦੇ ਹਨ, ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰ ਕੇ (ਸਖਤ) ਕੌੜਾ ਥੱਲਦੇ ਹਨ । ੧੨. (ਮਲਉਨ) ਦੰਤ ਅਤੇ
 (ਸਿਪੀਦਕਾਰਾਂ) ਦੇਵਤੇ (ਜੰਗ) ਵਿੱਚ ਖਲੋ ਗਏ । ੧੩. ਚਿੱਛਰ, ਜਾਮੂਸ, ਰੋਬਿਨ, ਕੰਤਾਲ, ਤ੍ਰੁਉਸ ਅਤੇ ਹੂਬਿਨ । ੧੪. ਖੁੰਡੀ
 ਦੀ ਖੇਡ ਲਈ ਉੱਠਣ ਵਾਲਿਆਂ ਘੋੜਿਆਂ ਉੱਪਰ (ਭਾਵ-ਜੰਗ ਦੇ ਸ਼ਿਕਸ਼ਿਤ ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਸੁਾਰ ਹੋ ਕੇ) ਗੱਜਦੇ ਹੋਏ
 ਖੱਦਲ ਵਾਂਗੂ ਆਏ । ੧੫. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਜੰਗ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵਾਲੇ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਏ । ੧੬. ਗੁਰਜ ਅਤੇ ਕਮੰਦ
 (ਭਾਈਆਂ) ਨਾਲ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਤੀਰਾਂ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ।

- 'ਤਰਵਾਤਰ ਜਨਾ ਸਿਲਾਹਾਂ, ਖੁੰਖਾਰ ਜਾਨਕਾਹਾਂ,
 'ਸੂਰ ਅਸੂਰ ਜੰਗ ਸੁੱਟੇ, ਕ੍ਰਾਮਤ ਪਦੀਦ ਸਰਰਾਂ
 'ਤੜੱਗਾ-ਤੜੱਗ ਕੈਬਰ, ਪਲੰਗਾ-ਪਲੰਗ ਤੈ ਕਰ,
 'ਸਦਾਯ ਰੋਜ਼-ਕ੍ਰਾਮਤ ਬਰਖਾਸਤ ਗੋ ਜਿਕਰਰਾਂ ॥੪੫॥੩੯੦॥੨੨੬੨॥
 'ਦੋ ਦਲ ਦੁ ਸੂਇ ਠਾਂਢੇ, ਸ਼ੇਰਾਨ ਜੰਗ ਮਾਂਡੇ,
 'ਨਿਰਖਤਿ ਸਭੈ ਦੁਨਯਾਈ, ਭਟ ਜੰਗ-ਜਦਲ ਸਾਰੇ
 'ਗਿਰਗੇ ਤੁਰੰਗ ਜੰਗਹ, ਹਰਬੈ ਹਜ਼ਾਰ ਦੰਗਹ,
 'ਮੰਗਾਯ ਦਿਗਰ ਅਸਹਬ, ਤੁਰਕਾਨ ਜੰਗ ਠਾੜੇ
 'ਸ਼ੇਰਾਨਿ ਗਿਰਦ ਕਰਦੰਦ ਚੋਗਾਨ ਗੋਇ ਬੁਰਦੰਦ,
 'ਤੇਰੋਂ ਅਲਮ ਮਯਾਨੇ, ਦੋ ਦਸਤਿ ਤੇਗ ਝਾਰੇ ॥
 'ਦੋ ਸੁ ਚਲੀ ਤਰਵਾਰੈ, ਯਕ ਯਕ ਸਮਰ ਹਕਾਰੈ,
 'ਮਗ ਰੋਕ ਲਿਯਸਿ ਨਿਸਚਰ, ਹਲਕਹ ਚੋਗਿਰਦ ਮਾਰੇ ॥੪੬॥੩੯੧॥੨੨੬੩॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ ਮਕਰਾ ॥

- 'ਕਮੰਦ ਡਾਰ ਦੀਨਜੋ, ਤੁਰਕਾਨ ਬੰਦ ਕੀਨਜੋ,
 'ਲੈ ਗਏ ਫੌਜ ਮਾਹੀ, ਦਾਨੂ ਪਕਰ ਫਰਿਸਤੇ
 'ਕੋ ਕਹੇ ਕਿ ਮਾਰ ਡਾਰੋ, ਕੋ ਕਹੇ ਕਿ ਸਾਹ ਦਿਖਾਰੋ,
 'ਕੋ ਕਹੇ ਕਿ ਬੰਦ ਰਾਖੋ, ਸਲਾਹ ਨੇਕ ਬਸਤੇ ॥

੧. ਤਰ-ਬ-ਤਰ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਮਾਰੋ ਲਹੂ ਪੀਣ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਜਿੰਦ ਨੂੰ ਘਾਹ ਸਮਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ । ੨. ਦੇਵਤੇ ਅਤੇ ਦੈਤਜ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਜੁੜ ਪਏ, ਸਿਰਾਂ ਉਪਰ ਕ੍ਰਾਮਤ (ਮੌਤ) ਦਿਸ ਪਈ । (ਅਰਥਾਤ ਮਰਨ ਮਾਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਗਤਾਤ ਨਾਂ ਰਹੀ) । ੩. ਤੀਰ ਤੜਾਕ ਤੜਾਕ (ਚੱਲੇ), ਕ੍ਰੋਧ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਵਾਂਗ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰਦੇ (ਸਨ) । ੪. ਪੁਲਕ ਦੇ ਦਿਨ ਵਾਂਗ ਆਵਾਜ਼ਾਂ (ਅਰਥਾਤ ਭਯਾਨਕ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲ ਕੇ) ਵਡਿਆਈਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਯੋਧੇ) ਉੱਠ ਖਲੋਤੇ । ੫. ਦੋਵੇਂ ਵਲ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਖਲੋਤੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦਲੇਰ ਸੂਰਵੀਰ ਯੁੱਧ ਕਰਦੇ ਸਨ । ੬. ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵੇਖਦੀ ਸੀ ਸਾਰੇ ਯੋਧੇ ਮਹਾ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ । ੭. ਯੁੱਧ ਭੂਮਿ ਵਿਚ ਘੋੜੇ ਤਿੱਗ ਪਏ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਈ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਐਧਰ ਓਧਰ) ਦੌੜੇ । ੮. ਹੋਰ ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾ ਕੇ (ਚੜ੍ਹੇ) ਅਤੇ ਹੂਰਾਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਖਲੋਤੀਆਂ ਸਨ । (ਭਾਵ-ਸੂਰਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਲੜਾਈਆਂ ਮਰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਵਿਆਹੁਣਾਂ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ) । ੯. ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੇ ਘੋਰ ਪਾਲਿਆ, ਖਿੱਦੇ ਖੁੰਡੀ (ਈ ਖੇਡ ਨੂੰ) ਠੋ ਗਏ । ੧੦. ਮਤਾਨਾਂ 'ਚੋਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਖਿੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁਹੱਥੜੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੧. ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਚਲੀਆਂ ਇਕੱਲੇ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਜੰਗ ਲਈ ਵਿਗਾਰਦੇ ਹਨ । ੧੨. ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਲਿਆ ਅਤੇ ਚਹੁੰਦੀਂ ਪਾਸੀਂ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ । ੧੩. ਢਾਹੀ ਪਾ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਤੁਰਕਾਂ ਨੇ ਕੰਦ ਕਰ ਲਿਆ । ੧੪. ਦੈਤਜ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ । ੧੫. ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਏ ਕਿ ! ਮਾਰ ਸੁੱਟੋ ? ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਏ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ (ਵੀਰਯਨਾਥ) ਨੂੰ ਵਿਖਾਓ । ੧੬. ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਏ ਕਿ ਕੰਦ ਰੱਖੋ ? (ਅਖੀਰ ਨੂੰ) ਨੇਕ ਸਲਾਹ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦੀ ਹੋਈ ।

- 1 ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਸਲਾਹ ਕੀਨੀ, ਦਰ ਬੰਦ ਦਰਿ ਗਿਰ ਦੀਨੀ,
 2 ਗਲ ਤੋਕ ਬੰਦ ਬਾਯਦਸਤ ਬੰਦ ਫਿਰੋਹਿਸਤੇ ॥
- 3 ਮਹਬੂਸ ਕਰਦ ਸੁਰਗਨ, ਪਿਸਰਾਨ ਸਕੂ ਗੁਲ-ਤਨ,
 4 ਦਰ ਕੁੰਜ ਕੋਹ ਗਾਰੇ ਕਰਦੇਦ ਖ਼ਾਰ ਖ਼ਿਸਤੇ ॥੪੭॥੩੮॥੨੨੬੪॥
- 5 ਯਕਬਾਰ ਹਮਲਹ ਕੀਨਾ, ਸੁਰ ਅਸੁਰ ਜੋੜ ਕੀਨਾ,
 6 ਗਾਲਿਬ ਸੁਦਹ ਅਸੁਰਦਲ, ਸੁਰ ਕਟਕ ਪੁਸਤ ਦੀਨਾ ॥
- 7 ਸਰਦਾਰ ਨਾਮਦਾਰਾਂ, ਆਹਰਮਨਾ ਸਵਾਰਾਂ,
 8 ਸੁਦੈ ਖ਼ੈਲ ਖ਼ੈਲ ਹਮਲੇ, ਸੁਰਪਾਲ ਘੋਰ ਲੀਨਾ ॥
- 9 ਬਹੁਮਾਰ ਮਚੀ ਭਾਰੀ, ਮੁੰਠ-ਭੋੜ ਜੁੱਧ ਕਰਾਰੀ,
 10 ਕ੍ਰਾਮਤ ਪਦੀਦ ਆਮਦ, ਤੁਰਕਾਨ ਲੇਤ ਕੀਨਾA ॥
- 11 ਤਨਹਾ ਸੁਰੇਸ ਜੰਗੇ, ਕ੍ਰਾਮ ਦਮਾ ਪਿਲੰਗੇ,
 12 ਅਸੁਰਾਨ ਗਿਰਦ ਕਰਦੇਦ, ਹਜੂਮ ਹਮਲਹ ਕੀਨਾ ॥੪੮॥੩੯॥੨੨੬੫॥
- 13 ਨਰਾਚ, ਚਿਤ੍ਰ ਮਾਲਾ, ਫੀਲਬਾਨ-ਦੇਵ-ਪਾਲਾ,
 14 ਜੂਝੇ ਦੋਊ ਸਮਰ-ਕਰ, ਤਨਹਾ ਸੁਰੇਸ ਰਜਮੇ ॥
- 15 ਅਸਰਾਨ ਗਿਰਦ ਕਰਦੇਦ, ਹਮਲੇ ਹਜ਼ਾਰ ਬੁਰਦੇਦ,
 16 ਯਕਬਾਰ ਹਰਬਹ ਕਰਦੇਦ, ਬਾਰਾਨ ਤੀਰ ਹੁਜਮੇ ॥

੧. ਵਜ਼ੀਰਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ, ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਦਰਾ ਵਿੱਚ ਕੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ੨. (ਅਤੇ ਕਹਿਆ ਕਿ) ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਟੇ-ਬੰਦ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ (ਇਸਤ੍ਰੀ) ਕਮਜ਼ੋਰ ਬਨ੍ਹ ਲਏ। ੩. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਦ ਕਰ ਲਿਆ (ਜਿਹੜੇ ਕਿ) ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ਵੁਲਾਂ ਵਰਗੇ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਸਨ। ੪. ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਦਰਾ ਦੇ ਗੋਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਖ਼ੂਬ ਅਤੇ ਖ਼ਸਤਾ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ੫. ਇਕੇ ਵਾਰੀ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਤੇ ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ (ਜੋੜ) ਜੁੱਧ ਕੀਨਾ। ੬. ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਦਲ ਤਕੜਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਪਿੱਠ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ੭. ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਰਦਾਰ ਦੈਂਤਾਂ ਦੇ ਸੁਾਰਾਂ ਨੇ। ੮. ਫੌਜ ਦਰ ਫੌਜ ਤੋਂ ਹੱਲੇ ਹੋਏ ਤੋਂ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਘੋਰ ਲਿਆ। ੯. ਬਹੁ ਭਾਰੀ ਮਾਰ ਮੱਚ ਪਈ, ਮੁੰਠ-ਭੋੜ ਦਾ ਕਰਾਰਾ ਜੰਗ ਹੋ ਪਿਆ। ੧੦. ਪ੍ਰਲਯ ਆਈ ਹੋਈ ਦਿਸੀ ਅਤੇ ਦੈਂਤ ਅਦਾਵਤ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ੧੧. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇਕੱਲਾ ਇੰਦ੍ਰ ਫੁੰਕਾਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ੇਰ ਵਾਂਗ ਕ੍ਰਾਮ ਹੋ ਗਿਆ। ੧੨. (ਮੁਖੀ) ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ ਘੋਰ ਘੱਤ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹਜੂਮ ਨੇ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ। ੧੩. ਨਰਾਚ ਅਤੇ ਚਿਤ੍ਰਮਾਲਾ (ਦੇਵੇਂ ਈ) ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਹਥਿਵਾਨ। ੧੪. ਲੜ ਕੇ ਮਰ ਗਏ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਇੰਦ੍ਰ ਇਕੱਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ੧੫. ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ ਘੋਰਾ ਪਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾ ਹੱਲੇ ਕੀਤੇ। ੧੬. ਇਕੇਵਾਰੀ ਭੱਜ ਦੌੜ ਕੀਤੀ (ਹੁਜਮੇ ਗਠਿਆਂ) ਭਾਵ-ਤੀਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾ ਦੀ ਥਾਰਸ ਕੀਤੀ।

A ਇਸ ਪੱਦ ਦੀ ਲਵੰਤਾ ਇਓ ਵੀ ਸੁੱਧ ਮਲੂਮ ਹੁੰਦੀ ਏ, ਸੰਧੀ ਉੱਛੇਦ, ਤੁਰਕ + ਅਨਾਲੇ + ਤਕੀਨਾ = ਭਾਵ-ਦੈਰਤ (ਪ੍ਰਲਯ ਦੀ) ਅਗਨਿ ਦਿਸਦੇ ਹਨ।

*ਬਾਸਵ ਰਿਸਾਯ ਜੁੱਟੜੋਂ, ਆਯੁਧ ਅਪਾਰ ਛੁੱਟੜੋਂ,
 *ਰੈਬਤ ਹਿਰਾਸ-ਕਾਰੀ ਆਹਰਮਨਾਨ ਜਖਮੇ ॥
 *ਗਿਰਗੇ ਸਵਾਰ ਪਾਯਕ, ਸਰਦਾਰ ਫੌਜ-ਨਾਯਕ,
 *ਚਤੁਰੰਗ ਸੈਨ ਕੂਟੜੋਂ, ਕਰਦੰਦ ਰਵਾਂ ਤਿਲਸਮੇ ॥੪੯॥੩੮॥੨੨੬੬॥

ਵਿਸਨੁਪਦ ਦੀਪਕ ਕਰਨਾਟੀ ਮਕਰਾ ॥

*ਆਹਰਮਨਾ ਹਜੂਮੇ, ਬਸ ਖੈਲ ਖੈਲ ਧੂਮੇ,
 *ਕਰਦੰਦ ਗਿਰਦ ਬਾਸਵ, ਨੈਰੰਗ ਸੁਰੂ ਕੀਨੇ ॥
 *ਜਾਦੂ ਫਰੇਬ ਨੈਰੰਗ, ਆਗਾਜ਼ ਕਰਦ ਦਰ ਜੰਗ,
 *ਪਿਨਹਾਂ ਸੁਦੰਦ ਦਾਨਵ, ਸਰ ਸਸਤ੍ਰ ਕਾਟ ਦੀਨੇ ॥
 *ਹਮਲੈ ਹਜੂਮ ਸਾਰੇ, ਅਸੁਰਾਨ ਕਾਰਜਾਰੇ,
 *ਹਰਬੈ ਹਜ਼ਾਰ ਪੁੱਰਾਂ, ਸੁਰ-ਪਾਲ ਘੇਰ ਲੀਨੇ ॥
 *ਤਨਹਾ ਸੁਰੇਸ ਆਕੁਲ, ਤਨ ਜਖਮਹਾ ਬਜਾਕੁਲ,
 *ਸਰਾਸੀਮ ਜੰਗ ਹਾਯਲ, ਸੰਦਾਇ ਜਹਰ ਪੀਨੇ ॥੫੦॥੩੮॥੨੨੬੭॥
 *ਨਾਮਦਾਰ ਹਮਹ ਹਾਯਲ, ਬਸੇ ਮੁਰਦੋ ਬਸੇ ਘਾਯਲ,
 *ਪਿਸਰਾ ਹਮਹ ਆਵਾਰਹ, ਤਨਹਾ ਸੁਰੇਸ ਦਰ ਜੰਗ ॥
 *ਹਰਸੁਇ ਗਿਰਦ ਦੁਸ਼ਮਨ, ਕਰਦੰਦ ਹਮਹ ਪਰਾ ਮਨ,
 *ਤੀਰੋ ਤੁਫੰਗ ਪੁੱਰਾਂ, ਹਰਬੈ ਈਰਾਕ ਵੇ ਸੰਗ ॥

੧. ਇੰਦ੍ਰ ਕ੍ਰੋਧਵਾਨ ਹੋ ਕੇ ਜੁੜ ਪਿਆ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਚਲ ਪਏ। ੨. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ (ਹਿਰਾਸਕਾਰੀ) ਭਯਾਨਕ ਦੋਂਤਾਂ ਨੂੰ (ਜਖਮੇ) ਸੱਟਾਂ ਵਜੀਆਂ। ੩. ਸਵਾਰ ਅਤੇ ਪੈਦਲ ਵੀ ਡਿਗ ਪਏ, ਫੌਜ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਰਦਾਰ ਵੀ (ਡਿਗ ਪਏ)। ੪. ਚਾਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਕੁੱਟੀ; ਜਾਦੂ (ਛਲ) ਚਲੇਣੇ ਸੁਰੂ ਕੀਤੇ। ੫. ਦੋਂਤਾਂ ਦਿਆਂ ਹਜੂਮਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਟੋਲਿਆਂ ਦੇ ਟੋਲਿਆਂ ਨੇ ਧੂਮਾ ਪੌਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ। ੬. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਗਿਰਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜਾਦੂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ੭. ਜਾਦੂ, ਫਰੇਬ, ਮਕਰ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ੮. ਦੋਂਤ ਲੁਕ ਗਏ ਤੀਰ ਅਤੇ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਵੀ ਕਟ ਦਿੱਤੇ। ੯, ੧੦. ਸਮੁਦਾਯ ਦੇ ਸਮੁਦਾਯ ਹਜੂਮ ਨੇ ਹੱਠੇ ਕੀਤੇ ਦੋਂਤਾਂ ਨੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਤੀਰ ਚਲਾਏ ਅਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ੧੧. ਇਕੱਲਾ ਇੰਦ੍ਰ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਸਰੀਰ ਤੇ ਬਹੁਤਿਆਂ ਘਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵਜਾਕੁਲ ਹੋ ਗਿਆ। ੧੨. ਭਯਾਨਕ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹੀਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ (ਜਿਸ ਤਰਾਂ) ਚਹਰ ਪੀਤਿਆਂ ਸੌਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ੧੩. ਸਾਰੇ ਦੀ ਵਿੱਚ ਔਣ ਵਾਲੇ ਨਾਮਦਾਰ (ਯੋਧਿਆਂ) ਚੋਂ ਬਹੁਤੇ ਮੁਰਦੇ ਅਤੇ ਬਹੁਤੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ। ੧੪. ਸਾਰੇ ਲੜਕੇ ਵੀ ਆਵਾਰਾ ਹੋ ਗਏ (ਅਰਥਾਤ ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨ ਰਿਹਾ) ਇੰਦ੍ਰ ਇਕੱਲਾ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਰਿਹਾ। ੧੫. ਸਾਰੇ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਚੁਤਰਫੀਂ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ੧੬. ਤੀਰ ਅਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਦਲੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੀ ਇਰਾਕੀ ਘੋੜੇ ਵੀ ਏੜੇ।

'ਸਦਹਾ ਕਮੰਦ ਲੀਨੇ, ਅਸੁਰਾਨ ਗਿਰਦ ਕੀਨੇ,
 'ਯਕਬਾਰ ਹਮਲੈ ਬੁਰਦੇਦ, ਕਰਦੇਦ ਸਕੂਰਾ ਤੰਗ ॥
 'ਦਰ ਗੁਲੂ ਬੰਦ ਕੀਨੇ, ਸਦਹਾ ਕਮੰਦ ਦੀਨੇ,
 'ਮਹਬੂਸ ਕੇ ਸੁਰੇਸੁਰ, ਜੰਜੀਰ ਤੋਕ ਪਾ ਲਹੰਗ ॥੫੧॥੩੬੬॥੨੨੬੮॥
 ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ ਦੀਪਕ ਤਰਹ ਦੂਜੀ ॥ ਲੀਨੁ-ਪਕਰ ਸੁਰੇਸਰੂ-ਕੋ ਡਾਰ ਕੈ ਕਮੰਦ-ਗਰੇ,
 ਦੇ ਕੈ ਜੰਜੀਰ ਤੋਕ ਬੇੜੀ ਪਗ-ਭਾਰੀ-ਜੂ ॥
 'ਕੀਨੋ-ਬੰਦਸਾਰ ਦੈ-ਬੰਦ-ਗਿਰਾ-ਦਸਤ-ਪਾਯ,
 ਪਠੈ-ਦੈ-ਸੰਗ-ਸੂਰ ਪ੍ਰਤਨਾ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਜੂ ॥
 'ਦੀਨੁ-ਕਰ-ਸੰਗ ਸੁਤ-ਪਾਂਚੋ-ਪਠਾਯ-ਤਹਾਂ^੧
 ਫਤਹ-ਕੋ ਨਕਾਰ^੨ ਦੀਨੋ, ਦਾਨੂ-ਦਲ-ਸਾਰੀ ਜੂ ॥
 ਲੂਟ ਲੀਨਜੁ ਕੋਸ਼^੩ ਅਰੁ ਭੰਡਾਰ-ਅਰਬ-ਖਰਬ-ਸਭੀ,
 ਭੂਖਨ ਅਨਮੋਲ-ਜੜਿਤ ਬਜ੍ਜਨ-ਮਨਜਾਰੀ ਜੂ^੪ ॥੫੨॥੩੬੭॥੨੨੬੯॥
 ਪ੍ਰਹਪਕ-ਬੇਵਾਨ, ਐਰਾਵਤ^੫ ਉਚਸ੍ਰਵਾ^੬ ਆਦਿ,
 ਅਸੁ, ਗਜ, ਸਯੰਦ-ਸੁਭਗ, ਸਸਕ੍-ਬਿਜਲਾਰੀ^੭ ਜੀA ॥
 ਹੀਰ, ਚੀਰ, ਅਪਛਰ, ਸੁ-ਕੁਮਾਰਿ ਅਲਪ-ਬੈਸ^੮ ਸਭੀ,
 ਸੁਘਰ,^੯ ਸਜਾਨੀ, ਇੰਦੁ-ਮੁਖੀ^{੧੦} ਉਜਜਾਰੀ^{੧੧} ਜੀ ॥
 ਨਾਨਾ-ਪਦਾਰਥ ਸੁ-ਸੁਰਗ-ਕੇ ਅਪੂਰਬ^{੧੨} ਸਭੀ,
 ਗੰਧੁਬਿ ਬਰੰਗਿ, ਹੂਰ, ਸਾਂਚਨ-ਸੁਧਾਰੀ ਜੀ^{੧੩} ॥

੧. ਸੈਂਕੜੇ ਦੀ ਫਾਹੀਆਂ ਲਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਦੋ ਤਾਂ ਨੇ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ । ੨. ਇਕੇ ਵਾਰੀ ਈ ਹਮਲੇ ਕੀਤੇ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੰਦੂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ੩. (ਗਲ) ਵਿੱਚ ਗੁਲੂਬੰਦ ਪਾ ਦਿੱਤਾ, ਸੈਂਕੜੇ ਦੀ ਫਾਹੀਆਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ । ੪. ਇੰਦੂ ਨੂੰ ਕੰਦ ਕਰ ਕੇ, ਜੰਜੀਰ, ਤੋਕ ਅਤੇ ਰੱਸੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ (ਭਾਵ-ਬਹੁਤ ਈ ਫਾਹੀਆਂ ਪਾਈਆਂ) । ੫. ਇੰਦੂ ਨੂੰ । ੬. ਗਲ ਵਿੱਚ ਫਾਹੀ । ੭. ਹਥਕੜੀ । ੮. ਲੋਹੇ ਦਾ ਹੱਸ, ਜਿਹੜਾ ਪਿਛਲੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿਚ ਕੋਈਆਂ ਨੂੰ ਗਲ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ੯. ਕੈਦਖਾਨਹ, ਜੇਲ । ਜੇਲ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਪੱਕੇ ਕਰ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਝੁੱਤੇ । ੧੦. ਸੋਨਾਪਤਿ । ੧੧. ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਜੇ (ਇੰਦੂ ਦੇ) ਪ੍ਰਤ੍ਰ ਵੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਓਥੇ ਹੀ ਭੋਜ ਦਿੱਤੇ । ੧੨. ਧੌਂਸਾ, ਨਕਾਰਾ । ੧੩. ਖਜ਼ਾਨਾ । ੧੪. ਹੀਰਿਆਂ ਅਤੇ ਮਣੀਆਂ ਵਾਲੇ । ੧੫. ਇੰਦੂ ਦੇ ਹਾਥੀ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ । ੧੬. ਇੰਦੂ ਦਾ ਘੋੜਾ । ੧੭. ਚਮਕਦਾਰ ਸਸਕ੍ਰ । ੧੮. ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਉੱਤਮ ਲੜਕੀਆਂ । ੧੯. ਚਤੁਰ । ੨੦. ਚੰਦ ਵਾਂਗ ਮੂੰਹ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ । ੨੧. ਗੋਰੇ ਰੰਗ ਵਾਲੀਆਂ । ੨੨. ਨਵਾ, ਅਜਿਹਾ ਪਦਾਰਥ—ਜਿਸ ਵਰਗਾ ਪਹਿਲੇ ਨਾਂ ਪ੍ਰਪਤ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ । ੨੩. (ਮਾਨੋਕਿ ?) ਸੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਬਣਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ।

A ਕਈਆਂ ਬੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਬੰਦ ਦਾ ਤੁਕਾਂ "ਜੂ" ਪਦ ਨਾਲ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਏ ।

'ਸੂਰਨ-ਕੇ-ਸੀਸ, ਹਸਤ, ਪਾਉ ਕਰ-ਬੰਦ-ਸਭੀ,
 'ਖਰਵਾਰ-ਹਾਯ ਮੁਏ-ਜੇ ਜੁੱਧ-ਗਹਵਾਰੀ ਜੀ ॥੫੩॥੩੮੮॥
 ਦੀਨੋ-ਹੈ-ਪਠਾਯ ਸਮਾਜ^੧ ਸਭੀ ਕੂਪ^੨ ਪਾਸ,
 ਦੇ ਕੇ ਮੁਮਾਰਖੀ^੩ ਸੁਰੇਸ-ਸੁਰਨ^੪ ਜੀਤਿ ਕੇ
 'ਨਚਰ-ਐ-ਨਿਆਬ', ਤੋਫਹਾਯ^੫, ਅੱਸਵਾਰ, ਪੇਕ^੬
 ਸੁਮੁਖਿ-ਸੁ-ਲੋਚਨਿ^੭ ਅਰੁ, ਜਾਨਤਿ-ਰਸ-ਰੀਤਿ-ਕੋ^੮ ॥
 ਹੰਸਨ-ਕੇ-ਚੋਰ, ਤਖਤ-ਸੁਭ ਛਤ੍ਰ-ਮਨਿਨ,
 'ਕੁਤਬ ਹਾਯ^੯ ਅਲਵੀ-ਨਟ-ਨਾਟਕ ਬਿਪ੍ਰੀਤਿ ਕੋ ॥
 ਪਠੈ-ਦੈ-ਬਧਾਈ, ਬਿਜਨਾਦ-ਪੈ ਸਮਾਜ ਸਭੀ,
 ਕੀਨੋ-ਖੁਦ-ਕੂਚ-ਅਸੁਰਾਨ ਪੁਰਹੀਤਿ-ਕੋ^{੧੦} ॥੫੪॥੩੮੯॥੨੨੭੧॥
 ਚਾਲੈ-ਲੈ-ਸਾਬ-ਅਸੁਰ ਸਕੂ ਆਦਿ-ਜੋਧਾ-ਜੁਤ,
 ਦੈ-ਦੈ-ਬਹੁ ਤ੍ਰਾਸ^{੧੧} ਹਿਰਾਸ ਅਨ-ਰੀਤਿ^{੧੨} ਕੋ ॥
 ਹਿ੍ਦਯ-ਹੀ-ਧਰਿ-ਧਯਾਨ ਸਕੂ^{੧੩} ਬੰਦਿਤ-ਜਗ-ਬੰਦ-ਹੀ-ਕੋ,
 'ਸੰਕਟ-ਸਹਾਯ-ਭੀਰ-ਰਛੋਂ -ਸੁਭ-ਚੀਤਿ-ਕੋ ।
 ਬੇਦਨ-ਹਰਨ^{੧੪} ਬੇਦ ਗਾਵਤਿ ਹੈਂ ਤੁਮੈ ਨਾਥ,
 ਹੋਤੇ-ਹੋ-ਦੁਖੀ, ਦੁਖ-ਪਾਯ-ਹਿ੍ਦਯ-ਮੀਤਿ-ਕੋ ॥
 ਕਰੋ ਉਬਾਰੁ^{੧੫}, ਨਿਰਵਾਰੋ^{੧੬} ਹੋ-ਮਹਾਰਾਜ !
 ਸੰਕਟ-ਨਿਵਾਰੋ ਆਯ, ਰਛੋਂ-ਬਿਰਦ^{੧੭} ਨੀਤਿ-ਕੋ^{੧੮} ॥੫੫॥੩੯੦॥੨੨੭੨॥

੧. ਸਾਰੇ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਹੱਥ ਪੈਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ । ੨. ਗਧ ਦੇ ਚੁਕਣ ਜੰਗਾ ਭਾਗ ਬੁਰੇ ਦਿਲ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ, ਰੋਮ. ਕੇਸ, ਰੋਣਾ, ਰੁਦਨ ਕਰਨਾ । ੩. ਫਹਵਾਰਹ, ਪੰਘੂੜਾ (ਅ) ਪੰਘੂੜੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਖੱਚਾ । (੬) ਜਿਹੜੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਰੇ ਸਨ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਵਿਮਾਣ ਅਤੇ ਫੌਂਧਿਆਂ ਦੇ ਲੱਦ (ਭਾਰ) (ਚੁਕਾਏ) । ੩. ਅਸਥਾਬ। ਜਨਸਮਦਾਯ। ੪. ਵੀਰਯਨਾਦ। ੫. ਵਧਾਈ। ੬. ਇੰਦ੍ਰ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ। ੭. ਭੋਟਾ, ਨਚਰਾਨਾ। ੮. ਇਬਹਾਰੇ ਮੁਹੱਬਤ। ੯. ਕੀਮਤੀ ਵਸਤੂਆਂ। ੧੦. ਸੇਵਕ। ੧੧. ਸੁੰਦਰ ਮੁਖਾਂ ਅਤੇ ਸੋਹਣੇ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ! ੧੨. ਕਾਮ ਭਗ ਦੀ ਰੀਤਿ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲੀਆਂ। ੧੩. ਕਿਹਾਬਾਂ, ਆਸਮਾਨੀ ਫਰਿਸ਼ਤੇ ਬਹੁਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ, ਨਟ ਵਿਦਯਾ ਦੀਆਂ, ਨਾਟਕ ਵਿਦਯਾ ਦੀਆਂ ਅਤੇ ਦੁਸਮਣੀ ਦੀਆਂ। ੧੪. ਇੰਦ੍ਰ ਪੁਰੀ। ੧੫. ਡਰ ਭਯ। ੧੬. ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ। ੧੭. ਇੰਦ੍ਰ। ੧੮. (ਹੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ! ਤੂੰ) (ਜੀਵਾਂ) ਦਾ ਦੁਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਾਯਕ ਤੇ ਭੀੜ ਵਿੱਚ ਰਖਤਕ ਹੈਂ। ੧੯. ਪੀੜ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੦. ਬਚਾਵ। ੨੧. (ਦੁੱਖ) ਦੂਰ ਕਰੋ ? ੨੨. ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਤਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ੨੩. ਸਦਾ ਦਾ।

A ਇਸ ਪਦ-ਦੇ ਤਿੰਨ ਪਾਠਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਰ ਸੰਕਾ ਫਿਰ ਵੀ ਹੈ । ੧ ਉਪ੍ਰੋਕਤ, ੨ ਨਾਨਕਿਆਣੇ "ਕੁਤਬ ਹਾਯੋ" ਹੈ । ੩. ਅਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ "ਕੁਤਬਾਯੋ" ਹੈ ਇਹ ਅਰਥ ਅਜੇ ਹੋਰ ਸ਼ੱਜ ਦਾ ਮੁਥਾਜ ਹੈ ।

B ਪਾ: ਕਰੋ ਉਬਾਰੋ ਨਿਵਾਰੋ ਹੋ ਮਹਾਰਾਜ ਸੰਕਟ ਨਿਵਾਰੋ ਆਜੋ ਰਛੋਂ ਬਿਦ ਨੀਤਿ ਕੋ ।

ਭਾਜ ਦੂਤ^੧ ਸੁਰਪਤਿ^੨ ਕੋ, ਗਯੋ-ਸ੍ਰੀ-ਬਿਸਨੁ-ਜੂ-ਪਹਿ,
 ਦੇਖਿਯੋ ਮਗ^੩ ਆਵਤ, ਗਰੁੜਾਸਨ-ਜਗਦੀਸ-ਕੋ^੪ ॥
 ਸੁਨੀ-ਯੋ-ਪੁਕਾਰ ਟੇਰ^੫, ਆਰਤ-ਸੁਰੇਸ-ਚੁੰ-ਕੋ^੬,
 ਭਏ ਅਸਵਾਰ ਗਰੁੜ ਗੋਬਿੰਦ^੭ ਬਖਸ਼ੀਸ-ਕੋ ॥
 ਪਵਨ-ਚੁੰ-ਤੇ ਧਾਯ ਬੇਗ^੮ ਕਰ-ਮੈ-ਲੈ-ਚਕ੍ਰ^੯, ਬਾਨ,
 ਸਾਰੰਗ, ਨਿਖੰਗਹ-ਛਕਾਯ-ਬਲ-ਦੀਸ-ਕੋ^{੧੦} ॥
 ਕਹੀ ਕਰ-ਜੋਰ ਬਿਨਯਵਸਥਾ^{੧੧} ਦੁਖ-ਭੀਤ-ਭਰੀ^{੧੨} A,
 ਭਈ ਅਨ-ਰੀਤਿ^{੧੩} ਨਾਥ! ਅਪਦਾ^{੧੪} ਸੁਰੀਸਕੋ ॥੫੬॥੩੯੧॥੨੨੭੩॥

ਕਵਿਉਵਾਚ ॥

ਲੋ-ਆਯੋ ਹੈ ਖੋਜ^{੧੫} ਸਭਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁ-ਕੋ^{੧੬} ਪਠਯੋ-ਬੋਝ,
 ਖੋਜਬੋ-ਕੋ-ਦੂਤ ਜਹਾਂ-ਤਹਾਂ ਸੁਰ-ਬਿੰਦ-ਜੁ ਹੀ^{੧੭} ॥
 ਮਿਲੇ-ਹੈ ਭ੍ਰਮਤਿ-ਆਕਾਸ਼ਹਿ^{੧੮} ਗਨੇਸ਼ ਆਦਿ,
 ਕਾਰਤਕੇਯ ਬਿਕਲ^{੧੯} ਅਤਿ ਘਾਯਨ-ਬਹੁ ਨਿੰਦਹੀ^{੨੦} ॥
 ਕਾਂਹੁਮਿਲੜੋ^{੨੧} ਮੁਰਛਿਤ-ਪਰਯੋ ਆਕੁਲ ਹੂੰ ਬ੍ਰਹਮ,
 ਸਿਵ ਐ ਬਰੁਨ, ਯਮ, ਨਰਪਤਿ-ਨਰਿੰਦ ਹੀ^{੨੨} ॥
 ਚਿਤ੍ਰਥ, ਕੋਬੋਰ-ਦੋਊ, ਮੇਰਨ-ਕੇ-ਦੂਨ^{੨੩} ਪਰੇ,
 ਘਾਯਲ ਤਨ ਛੀਨ^{੨੪}, ਹੀਨ-ਪੌਰਖ-ਨਹਿੰਦ-ਹੀ^{੨੫} C ॥੫੭॥੩੯੨॥੨੨੭੪॥

ਸਾਨੀ ॥

ਸੂਰ, ਸਸਿ ਹਾਯਲ^{੨੬} ਪਰੇ ਸਿੰਧੁ-ਬੀਚ ਦੋਊ,
 ੨੭ ਲਯਾਵ ਰੋਂ D ਬਵਾਨ-ਘਾਲ-ਸੂਰਨ-ਸੁਮੇਰੁ-ਹੀ ॥

੧. ਸੇਵਕ । ੨. ਇੰਦ੍ਰ । ੩. ਰਾਹ ਵਿੱਚ। ੪. ਗਰੁੜ ਦੀ ਸੁਾਰੀ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਾਲਿਕ ਨੂੰ । ੫. ਕਹੀ ਹੋਈ। ੬. ਦੁਖੀ ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ।
 ੭. ਵਿਸਨੁ । ੮. ਛੋਤੀ । ੯. ਧਨੁਖ । ੧੦. ਸਕਤੀ ਦੇ ਮਾਲਿਕ (ਵਿਸਨੁ) ਨੇ ਭੱਭੇ ਨੂੰ ਸਜਾ ਕੇ । ੧੧. ਬੇਨਤੀ ਦੀ
 ਹਾਲਤ । ੧੨. ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਭਯ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ । ੧੩. ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ । ੧੪. ਵਿਪਤਾ । ੧੫. ਭੇਤ । ੧੬. ਸਾਰਿਆਂ
 ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਦਾ । ੧੭. ਸਮੂਹ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ । ੧੮. ਆਕਾਸ਼ ਵਿੱਚ ਫਿਰਦੇ । ੧੯. ਦੁਖੀ । ੨੦. ਬੁਰੇ ਭੰਡੇ । ੨੧. ਕਿਸੇ
 ਨੂੰ । ੨੨. ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜੇ, ਸਮੁਦਾਯ ਰਾਜੇ । ੨੩. (ਦੌਹ) ਪਹਾੜਾਂ ਦੇ ਮੰਦਾਨ (ਵਿੱਚ) । ੨੪. ਕਮਜ਼ੋਰ । ੨੫. ਉੱਠਣਾ
 ਵੇਗੀ ਵੱਲ ਜਾਣਾ, ਨਹਿੰਦ-ਨਾਹ, ਇੰਦ੍ਰ = ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਰਾਜਿੰਦ੍ਰ, ਭਾਵ ਰਾਜਿੰਦ੍ਰ ਵੀ ਤਾਕਤਾਂ ਹੋਣ ਯਨ ।
 ੨੬. ਜ਼ਖਮੀ । ੨੭. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਮਾਨ ਵਿੱਚ ਪਾ ਕੇ ਸੁਮੇਰੁ ਤੇ ਲਿਆਇਆ ।

A ਪਾ: ਦੁਖ ਭਾਂਤ ਭਰੀ । B ਪਾ: ਪਠਾਏ ਖੇ । C ਪਾ: ਪੌਛਖ ਨਹਿੰਦ ਹੀ ।

D ਪਾ: ਠਾਵਿਓ ਅਤੇ ਲਿਯਾਯੋ, ਵੀ ਹੈ ।

ਪਹਲੂ-ਰਖਵਾਰੇ ਚਹੁੰ-ਗਿਰਦ-ਤੇ-ਫੁਲਾਇ-ਫਿਰਤ¹A
 ਕਰਤ-ਹੈ-ਰਖਯਾ ਸਭੀ-ਦੁਸਮਨ-ਕੇ ਘੋਰ² ਹੀ ॥
 ਪਾਯਕ³ ਅਸਵਾਰ-ਰਖਵਾਰੇ ਘਨੇ-ਠੋਰ-ਠੋਰ⁴
 ਰੋਕਨੁ-ਘਾਟ-ਬਾਦ-ਅਟਵਾਰੋ-ਸੁਰ-ਟੋਰ ਹੀ ॥
 ਦੋ-ਦੋ-ਤਰਵਾਰ-ਬਾਧੋ, ਬਖਤਰ-ਇਰਾਕ⁵ ਸਭੀ,
 ਰੋਕਤ⁶ ਪਸੂ, ਪੰਖੀ, ਤਹਾਂ-ਆਵਤ-ਨ-ਨੋਰ-ਹੀ ॥੫੮॥੩੯੩॥੨੨੭॥੫॥
 ਭਾਖੋ ਅਬ-ਕਥਾ ਸੁਰੇਸ-ਕੋ-ਖਲਾਸ⁷ ਹੀ ਕੀ,
 ਲਯੋ ਹੈ ਉਬਾਰ⁸ ਬੰਦ-ਰਾਖਸ-ਕੇ-ਦਾਮ-ਤੇ⁹ ॥
 ਜੀਓ-ਜਾਨ¹⁰ C ਠਾਖਸ-ਰਜਧਾਨੀ-ਵੀਰਜਨਾਦ-ਪੌਰ,¹¹
 ਬੰਦ-ਕੈ-ਸੁਰੇਸਰ-ਲੀਏ-ਜਾਤ-ਮਗ-ਵਾਮ-ਤੇ¹² ॥
 ਪੈਂਡ-ਹੀ-ਪਹੁੰਚਯੋ¹³ ਮਗ-ਰੋਕਯੋ-ਗੋਬਿੰਦ-ਆਯ,
 ਦੀਨਯੋ-ਚਲਾਇ ਸਰ ਚਕ੍ਰ¹⁴ ਨਿਜ-ਜਾਮ ਤੇ¹⁵ ॥
 ਕਾਟਯੋ-ਸਭੀ-ਫੰਪ, ਬੰਦ-ਤੇ-ਖਲਾਸ-ਕੀਨਯੋ,
 ਸੁਰਪਤਿ ਸਮੇਤ-ਸਭੀ-ਪੁਕ੍ਰਨ ਅਰਾਮ-ਤੇ¹⁶ ॥੫੯॥੩੯੪॥੨੨੭॥੬॥
 ਲੀਨਯੋ-ਚਦਾਇ ਸੀਘਰ¹⁷ ਗਰੁਰ¹⁸ ਗਰੁੜ-ਪੂਜ¹⁹,
 ਬਾਸਵ-ਸਮੇਤ-ਪੁਕ੍ਰ²⁰ ਸੁਰ-ਪਤਿ-ਗੋਬਿੰਦ-ਜੀ ॥
 ਉਡਯੋ-ਆਕਾਸ ਭਯੋ-ਆਨ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਮਹਾ²¹D
 ਉਬਾਰਯੋ-ਨਿਜ ਦਾਸ-ਪ੍ਰਭੂ-ਕਾਟਯੋ ਦੁਖ-ਫੰਦ²² ਜੀ ॥
 ਲਾਗੀ ਨ ਅਵਾਰ ਨਿਮਖ²³, ਲੀਨਯੋ-ਹੈ-ਉਬਾਰ-ਦਾਸ,
 ਰੱਛਕ-ਸਹਾਯ-ਸੰਤ²⁴, ਮੇਟਯੋ ਭੈ-ਦੁੰਦ²⁵ ਜੀ ॥

੧. ਓਹ ਚਹੁੰਦੀ ਪਾਸੀ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ੨. ਚੁਫੇਰੇ। ੩. ਪੌਦਲ। ੪. ਦੇਵਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ? ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਅਤੇ ਘਾਟ ਰੰਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੫. ਦੋ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ (ਸਜਾ ਕੇ) ਘੋੜਿਆਂ ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਅਰਾਕ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸੰਜਿਆਂ ਪਹਿਨਕੇ ਸਭ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬੰਦ ਹੋ ਕੇ। ੬. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ (ਖਲਾਸ) ਆਗਾਦ। ੭. ਬਚਾਓ। ੮. ਦੈਤ (ਵੀਰਜਨਾਦ) ਦੀ ਭਾਗੀ ਵਿੱਚ ਬੰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਨੂੰ। ੯. ਜੀਉਂਦੀ ਜਿੰਦ। ੧੦. ਵੀਰਜਨਾਦ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੇ ਦੁਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ। ੧੧. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਕੰਦ ਕਰਕੇ ਖੱਬੇ ਰਸਤੇ (ਅਨਥਾਤ, ਵਿੰਗੇ ਰਾਹ) ਬਾਈ ਲਈ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ। ੧੨ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਕੇ। ੧੩. ਤੀਰ ਅਤੇ ਚਕ੍ਰ, (ਚਕ੍ਰਬਾਣ)। ੧੪. (ਧਨੁਖ) ਆਪਣੀ ਕਮਾਨ ਤੋਂ। ੧੫. ਅਰਮਾਨ ਤੋਂ, ਹੈਰਾਨੀਓਂ। ੧੬. ਛੋਟੀ। ੧੭. ਗਰੁੜ ਤੇ। ੧੮. ਵਿਸ਼ਨੂੰ। ੧੯. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਸਹਿਤ ਪੁਕ੍ਰ ਦੇ। ੨੦. ਦੁਖ ਦਾ ਵਾਹ। ੨੧. ਰਤਾ ਵੇਹ। ੨੨. ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸਹਾਯ ਅਤੇ ਰਖਯਾ ਕਰਤਾ। ੨੩. ਲੜਾਈ ਦਾ ਡਰ।

A ਪਾ: ਚਹੁੰ ਓਰ ਭੇਤ ਲਾਏ ਫਿਰਤ।

B ਪਾ: ਸਭੀਰੋਤ, ਵੀ ਹੈ।

C ਪਾ: ਜੀਓ ਜਾਤ।

D ਪਾ: ਭਯੋ ਦਸ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਹਾ।

ਦੀਨੜੋ-ਹੈ-ਛਾਡ-ਚਕ੍ਰ, ਸਾਰੰਗ^੧ ਰਿਪੁ^੨-ਫੌਜ-ਬਿਖੇ,
 ਕੀਨਯੋ-ਕਤਲਾਮ-ਅਸੁਰ-ਦ੍ਰੋਹੀ-ਦਲਿੰਦ-ਜੀ^੩ ॥੬੦॥੩੯੫॥੨੨੭॥
 *ਉਤਰਯੋ ਗਿਰਕਨਕ-ਖਗ-ਪਤਿ-ਸੁਜਾਨ,
 ਤਹਾਂ ਮਿਲੇ-ਸਭਿ-ਆਯ ਦ੍ਰੁਤ ਬਾਸਵ-ਸੁਤ-ਯਾਯ-ਕੈ^੪ ॥
 ਕੀਨੋ-ਪ੍ਰਨਾਮ ਚਰਨ-ਬੰਦਨ ਪਦ-ਕੰਜ^੫ ਪ੍ਰਭੁ,
 ਬਾਰ-ਬਾਰ ਬੰਦਤ, ਮਨ-ਹਰਖ-ਉਪਜਾਯ ਕੈ ॥
 ਐਸੀ-ਕੋ-ਕਰੇ ਤੁਮ-ਬਿਨ ਹੋ-ਨਾਥ-ਹਰੀ !
 ਲੀਨਯੋ ਉਬਾਰ ਤਾਤ-ਭ੍ਰਾਤ-ਮਮ-ਸਹਾਯ-ਕੈ^੬ A ॥
 ਬੋਲਯੋ ਕਰ-ਜੋਰ-ਦ੍ਰੁਤ-ਲਜਾਯੋ-ਹਉਂ-ਜੋ-ਖੋਜ-ਸਭੀ,
 ਬਿਕਲ-ਅਚੇਤ-ਸਮਰ-ਜੂਝੇ-ਮੁਰਝਾਜ-ਕੈ^੭ ॥੬੧॥੩੯੬॥੨੨੭॥
 *ਬੋਲੇ-ਪ੍ਰਭੁ-ਬਾਸਵ-ਚਿਤਾਯ-ਰੁਖ-ਮਹਾਰਾਜ,
 *ਕੀਜਬ-ਉਪਾਯ-ਕਾਹ ਕਠਿਨ-ਬਨ-ਸੋ-ਆਯ ਕੈ ॥
 ਯਾਤੇ-ਹਉਂ-ਪ੍ਰਿਥਮ ਹੀ ਨਾਰਦ-ਸੰਗ-ਸਚੀ-ਆਦਿ^੮,
 ਸਕਲ-ਸਮਾਜ-ਸੁਰ-ਬਪੁਨ-ਪਠਾਜ-ਕੈ^੯ ॥
 ਪ੍ਰਥਲ-ਭਏ-ਦਾਨਵ ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਜੀਤਿ-ਲੀਨਯੋ
 ਸੂਰ-ਪੌਰਖ-ਨ-ਬਸਾਤ-ਕਛੁ^{੧੦} ਦਿਯੋ-ਹੈ-ਭਜਾਯ-ਕੈ ॥
 *ਜੂਝੇ ਜੇਈ-ਬੀਰ ਸਮਰ-ਹਠੀ *ਰਨ-ਧੀਰ-ਤਹਾ,
 ਮਿਲੇ-ਨ-ਬਹੁਰ-ਆਯ ਰਹੇ-ਹੈ-ਲੁਝਾਯ-ਕੈ^{੧੧} ॥
 ਪਨਯੋ-ਹੁਤੋ-ਦ੍ਰੁਤ-ਖੋਜਬੋ-ਕੇ-ਹੇਤੁ ਭਟਨ-ਕੋ,
 *ਲਜਾਯੋ-ਸੋ-ਖੋਜ ਸਭੀ-ਮੁਰਛਿਤ-ਮੁਹਾਯ-ਕੈ^{੧੨} ॥੧॥ਰਹਾਉ॥੬੨॥੩੯੭॥੨੨੭॥੬॥

੧. ਧਨੁਖ । ੨. ਵੇਗੀ ੩. ਦੰਖੀ । ਸੰਨਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਕਤਲਾਮ ਕੀਤੀ । ੪. ਚਤੁਰ ਗਰੁੜ ਸੁਮੇਰੂ ਤੇ ਉਤਰਿਆ ।
 ੫. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਪੁਤ੍ਰ ਅਤੇ ਸੇਵਕ ਦੱਤ ਕੇ । ੬. ਕੰਵਲਾ ਵਾਗੁ ਚਰਨਾਂ ਵਾਲਾ ੭. ਹੋ ਮੇਰੇ ਸਹਾਯਕ ਭਾਈ ! ਅਰਥਾਤ
 ਅਵਤਾਰ ਵਿਸ਼ਨੂ ! (ਭਾਤ) ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ, ਹੋ ਪਿਆਰੇ ਭਾਈ ! ਹੋ ਮੇਰੇ ਸਹਾਯਕ । ੮. (ਜਿਹੜੇ) (ਮਨੋ) ਮੁਰਝਾ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ
 ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਲੜੇ ਅਤੇ ਬੇਹੋਸ ਹੋਏ ਸਨ । ੯. (ਪ੍ਰਭੁ) ਵਿਸ਼ਨੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਇੰਦ੍ਰ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ ਅਤੇ ਵੇਖ ਕੇ ਬੋਲੇ ।
 ੧੦. (ਹੁਣ) ਕੀ ਯਤਨ ਕਰੀਏ ? (ਸਮਝ) ਕਠਿਨ ਆ ਬਣਿਆ ਹੈ । ੧੧. ਸਾਰੀ ਸਮਗ੍ਰੀ ਅਤੇ ਦੇਵ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ
 ਥਾਂ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ੧੨. ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਕੁਝ ਤਾਕਤ ਨਹੀਂ ਚਲਦੀ । ੧੩. ਲੜੇ । ੧੪. ਜੰਗ ਦੇ ਹਠੀਲੇ । ੧੫. ਲੜ ਕੇ ਰਹਿ
 ਚੁਕੇ ਹਨ (ਅਰਥਾਤ ਮਰ ਚੁਕੇ ਹਨ) । ੧੬. ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ । ੧੭. ਸਾਰੇ ਬੇਰੋਜ਼ ਅਥਵਾ ਮਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ।

A ਪਾ: ਲੀਨਯੋ ਹੈ ਉਬਾਰ ਇਮ ਤਾਤ ਭਰਾਤਿ ਸਹਾਯ ਕੈ ।

B ਪਾ: ਸਚੀਵ ਆਦਿ, ਅਤੇ ਸਚਿਵ ਆਦਿ, ਹੈ ।

ਨੀਕੀ ਅਥ ਬਿਉਤਾ^੨ ਏਹੀ ਚਲੀਐ-ਜਹਾ-ਮਹਾਕਾਲ^੧,
 ਦੇਵਨ-ਕੇ-ਦੇਵ ਨਿਰੰਜਨ^੧ ਫੀਰ-ਸਿੰਧੁ-ਸੇ^੫ ॥
 ਕਰ-ਕੈ-ਪ੍ਰਸੰਨ ਚੜਾਇ-ਆਨਹਿ-ਮਹਾਰਾਜ^੧,
 ਹੋਵ-ਹੈ ਖਲਾਸ ਤਬੈ^੨ ਸੀਘਰ^੨ ਇਕ-ਬੰਦ-ਸੇ^੫ ॥
 ਭਾਵੀ^੧-ਨ-ਟਰਤ, ਭੋਗੈ-ਬਿਨੁ-ਕੈਸਹੁ^੧,
 ਸੁਰ, ਨਰ, ਚਰ, ਅਚਰ-ਸਭੀ ਬਾਧੇ ਕ੍ਰਿਤ-ਬੰਧ-ਸੇ^੫ ॥
 ਬਭੇ-ਬਭੇ ਅੰਸ਼ਧਾਰ-ਔਤਾਰ^੨ ਤ੍ਰਿਕਾਲ-ਬਲੀ^੧A,
 ਵਾਹੇ-ਹੈ ਕਰਮ-ਬੰਧ ਮਾਯਾ^੧-ਕੇਰ-ਫੰਧ-ਸੇ ॥੬੩॥੩੯੯॥੨੨੮॥੬੬ ॥
 ਸੁਨਤ ਸ੍ਰੀਮੁਖ-ਬਚਨ ਬਰਹਰ-ਭਏ^੫ ਦੇਵ ਸਭੀ,
 ਠਾਢੇ-ਕਰ-ਜੋਰ ਸਕ੍ਰ-ਨੈਨਨ-ਜਲ-ਦਾਰ-ਹੀ^੬ ॥
 ਜਾ-ਤੇ-ਰਹਿ-ਆਵੈ, ਸੋਈ-ਕੀਜਿਐ ਕ੍ਰਿਪਾ-ਨਿਧਾਨ^੧।
 ਜਾਨਤ-ਹਉ-ਕਛੁ-ਨਾਹਿ, ਆਸ-ਹੈ-ਮੁਰਾਰਿ ਹੀ^੭ ॥
 ਜੈਸੀ-ਆਗਯਾ-ਹੋਵੈ ਹੋ-ਮਹਾਰਾਜ-ਨਾਥ-ਪਤਿ^੮B,
 ਮਾਥ-ਧਰਿ-ਲੋਹਉ^੧ ਹਉ^੧ ਕਮਾਵੈ-ਸੋਈ ਕਾਰ ਹੀ ॥
 ਜਾਤੇ-ਫਿਰ-ਮਿਲੈ ਅਮਰਾਵਤਿ^੯ ਕੇ ਰਾਜ ਪ੍ਰਭੁ !
 ਕੀਜੈ-ਸੋਈ-ਜਤਨ ਵਹਿ-ਪਏ-ਸਰਨਾਰ-ਹੀ^੯ ॥੬੪॥੩੯੯॥੨੨੮॥੧॥
 ਰੋਛ-ਰੋਛ^{੧੦} ਬੋਲੇ-ਭਗਵੰਤ-ਦਯਾ-ਰੂਪ-ਹਰੀ,
 ਹੋਵੈਗੀ-ਜੀਤਿ-ਤੁ, ਨਿਸਚੈ^੧ ਮਨ ਧਾਰੀਐ ॥

੧. ਚਰਚੀ। ੨. ਤਰੀਕਾ। ੩. ਵਡਾ ਸਮਾਜ, ਉਹ ਵੇਲਾ ਜਿਸ ਦਾ ਆਦਿ ਅੰਤ ਨਾ ਹੋਵੇ। ੪. ਮਾਯਾ ਰਹਿਤ।
 ੫. ਦੁੱਖ-ਹੋ-ਸਮੁੰਦ ਵਿੱਚ। ੬. ਮਛੇ ਕਾਲ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਲਿਆਈਏ? ੭. ਆਛਾਦੀ। ੮. ਭੁਰਤ, ਫੇਰੀ।
 ੯. ਭੋਲੇ ਹੀ ਸਮਝ ਵਿੱਚ। ੧੦. ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਕਰਮ (ਅਥਵਾ ਸਮਾਜ)। ੧੧. ਕਰਮ ਇਥੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿੱਚ।
 ੧੨. ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੀ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ ਅਵਤਾਰ। ੧੩. (ਭੂਤ, ਭਵਿਸ਼ਯ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ) ਤਿੰਨਾਂ ਕਾਲਾਂ ਦੇ
 ਬਲਵਾਨ। ੧੪. ਛੱਲ, ਪ੍ਰਪੰਚ। ੧੫. ਕੰਥੇ। ੧੬. ਇੰਦ੍ਰ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਗਿਰਾ ਰਹਿਆ (ਰੁਦਨ ਕਰਦਾ) ਹੈ।
 ੧੭. ਹੋ ਮੁਕੱਬਰ! (ਆਲੋਚਨਾ) ਹੀ ਆਸ਼ਾ ਹੈ। ੧੮. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਨਗਰੀ। ੧੯. (ਆਪ ਦੀ) ਸ਼ਰਣ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪਏ ਹਾਂ।
 ੨੦. ਰਥਾਂ ਕਰਾਂਗੇ, ਭਯਨਾਂ ਕਰਾਂਗੇ। ੨੧. ਯਕੀਨ।

A ਪਾ: ਔਤਾਰ-ਕਰ ਕੇ ਕਾਲ ਬਲੀ।

B ਪਾ: ਹੋ ਮਹਾਰਾਜ ਮੁਛੁ ਨਾਥ ਵੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਲਯ-ਸਭਿ ਜਗਤ-ਹੁਇ-ਭਾਰਥ-ਭਜਰੰਗ-ਸੂਕੋ,
 ਧਰਿ-ਹੈ-ਔਤਾਰ ਮਹਾਕਾਲ ਹੀ^੧ ਬਿਚਾਰੀਐ ॥
 ਅਸੁਰ-ਸਭਿ ਨਾਸ-ਗਤਿ^੨ ਹੂੰ-ਹੈ-ਪਰਿਵਾਰ-ਸਹਿਤ
 ਟਰਜੋ-ਹੈ-ਅਰਿਸੂ^੩ ਸਕਲ-ਦੇਵਨ ਜੈ-ਕਾਰੀਐ ॥
 ਭਾਵੀ^੪ ਨ-ਟਰੇ-ਹੈ ਕੈਸੇ ਸੁਨਿ-ਹੈ-ਸੁਰੇਸ-ਗਯਾਨੀ^੫,
 ਸੁਰ ਮੁਨਿ, ਔਤਾਰ-ਸਭੀ ਭੁੰਚਿਤ^੬ ਸਾਧਾਰੀਐ? ॥੬॥੪੦੦॥੨੨੮੨॥
 ਬੋਲ-ਲੀਨੋ-ਦੂਤ-ਕੋ ਲਿਆਵਹੁ ਪ੍ਰਧਾਨ^੭ ਸਭੀ,
 ਭਏ-ਜੋ-ਜੋ ਮੁਰਛਿਤ^੮ ਸੰਗ੍ਰਾਮ^੯ ਕੈ ਨਿਸੰਕ ਹੀ ॥
 ਗਯੋ-ਦੂਤ ਚੋਖ^{੧੦} B ਤਹਾਂ, ਲਯਾਯੋ-ਹੈ-ਉਠਾਯ-ਤਿਨਹ,
 ਸੁਰ-ਮਿਤ੍ਰ^{੧੧} ਬ੍ਰਹਮ; ਸਯਾਮ,^{੧੨} ਗਨਪਤਿ ਮਯੋਕ-ਹੀ^{੧੩} ॥
 ਨਿ੍ਪਤਿ-ਦੀਪ-ਦੀਪ^{੧੪} ਚਿਤ੍ਰਰਥ, ਕੁਬੇਰ, ਬਰੁਨ, ਯਮ,
 ਜਖ, ਸਨਕਾਦਿ ਘਾਲ-ਬਿਵਾਨਨ-ਪ੍ਰਯੋਕ ਹੀ^{੧੫} ॥
 ਬਿਬੁਧਾਦਿਕ-ਸੁਭ-ਸਕ੍ਰ-ਗਨ-ਸਮੇਤ-ਜੋਧ^{੧੬} D,
 ਬਿਕਲ-ਬਿਹਾਲ-ਪਰੋ-ਮੁਰਛਿਤ-ਬਿਲੰਕ-ਹੀ^{੧੭} ॥੬॥੪੦੧॥੨੨੮੩॥
 ਦੀਨੁ ਮਖ ਮੇਲ^{੧੮} ਸੁਧਾ^{੧੯}, ਜੋਧ-ਭੇ ਸੁਚੇਤ^{੨੦} ਤਥੇ,
 ਉ^{੨੧} ਠਜੁ-ਲੈ-ਸਸਤ੍ਰ-ਅਸਤ੍ਰ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਕੂਕ-ਹੀ ॥
 ਲਹੀ-ਜੋ-ਨ-ਜੁੱਧ-ਠੋਰ^{੨੨}, ਔਰਹਿੰ-ਤੇ-ਔਰ-ਭਯੋ,
 ਲਖਜੋ-ਸੁਰ-ਹਾਰ-ਸਭੀ-ਗਏ-ਤਨ-ਸੂਕ-ਹੀ ॥
 ਹਾ-ਹਾ ਗੋਪਾਲ ! ਕਸ-ਭਯੋ-ਬਿਪ੍ਰੀਤਿ^{੨੩},
 ਸਮਰ-ਹਾਰੇ-ਸੁਰ-ਸਕਲ, ਖਤ-ਜੀਤ-ਜੋ-ਰਿਪੁ-ਹੂਕ-ਹੀ^{੨੪} ॥

੧. (ਵਜ੍ਰਲੰਗ, ਪੱਥਰ ਦੇ ਸ਼ਰੀਰ ਵਾਲੇ) ਸਰਬਲੋਹ ਜੀ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਲਯ ਹੋਵੇਗੀ।
 ੨. ਨਿਨਚਨ। ੩. ਨਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ। ੪. ਬੁਰੇ ਗੁਹ ਟੱਲ ਜਾਣਗੇ। ੫. ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਭੱਗਿਆ ਜਾਣਵਾਲਾ ਕਰਮ।
 ੬. ਭੱਗਦੇ ਹਨ। ੭. ਇਹ (ਦਿਲ ਵਿਚ) ਧਾਰ ਲੈ। ੮. ਮੁਖਯ (ਯੋਧੇ), ਮਿੱਤ੍ਰੀ। ੯. ਬੇ-ਹੌਸ਼। ੧੦. ਯੁੱਧ। ੧੧. ਫੇਤੀ।
 ੧੨. ਸ੍ਰੀਮਿਕਾਰੰਤਕ। ੧੩. ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਨੂੰ। ੧੪. ਸੱਤਾਂ ਦੀਪਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ। ੧੫. ਵਿਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਪਲੰਘਾਂ ਤੇ ਪਾ ਕੇ।
 ੧੬. ਦੇਵਤੇ ਆਦਿਕ ਚੰਗੇ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਸਮੇਤ ਯੋਧੇ। ੧੭. ਬੁਰੇ ਹਾਲੀ ਦੁਖੀ ਅਤੇ ਬੇਹੌਸ਼ ਪਏ ਹੋਏ ਵਿਲਕਦੇ ਹਨ।
 ੧੮. ਪਾ। ੧੯. ਅੰਮ੍ਰਿਤ। ੨੦. ਹੋਸ਼ਯਾਰ। ੨੧. ਜਦੋਂ ਯੁਧਕ੍ਰਮ ਨਾ ਵੇਖੀ (ਤਾਂ)। ੨੨. (ਇਹ) ਉਲਟਿ (ਪੁਲਟਿ) ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਈ? ੨੩. (ਯੋਧਿਆਂ ਨੇ) ਕਹੀ ਕਿ ਵਿਵੇਚੀ ਨੇ ਹੀ ਜੰਗ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਹੈ? ਵਿਵੇਚੀ ਨੇ ਧਾਕ ਨਾਲ ਜੰਗ ਜਿੱਤ ਲਿਆ।
 A ਪਾ: ਹੋਨਰੇਸ ਫਯਾਨੀ। B ਪਾ: ਦੇਖ। C ਪਾ: ਸੁਰ ਸਿਵ।

D ਪਾ: ਬਿਬੁਧ ਬਾਕ ਸੁਭ ਸਕ੍ਰ ਕੇਤ ਸੁਰਗਨ ਸਮੇਤ ਜੋਧ, ਵੀ ਹੈ।

ਟਕਟਕ ਲਗਯੋ ਸਭੈ, ਗਦਗਦ-ਮੁਖ-ਬੈਨ-ਤਿਨੈ,^੧

ਪੌਰਖ-ਤਨ-ਖੀਨ^੨ ਸ੍ਰਮਿਤ-ਡੋਲਤ-ਬਚ-ਮੁਕ-ਹੀ^੩ ॥੬੭॥੪੦੨॥੨੨੮੪॥

ਦੀਨਯੁ ਧਿਰਵਾਸ^੪ ਸਭਿਨ ਹੁੰ-ਹੈ-ਸੁਰੇਸ-ਜੀਤਿ,

ਭਾਵੀ-ਅਰਿਸੂ-ਅਵਸ-ਬੁੰਦਨੋ-ਬਨਾਯੋ ਹੈ^੫ ॥

ਸੁਰ, ਮੁਨਿ, ਅਵਤਾਰ, ਚਰਾਚਰ ਸਭਿ-ਦੇਹ-ਧਾਰਿ,

ਮਾਯਾ-ਅਪੀਨ-ਕਰਮ-ਜੇਵੜੀ-ਬੰਧਾਯੋ-ਹੈ^੬ ॥

ਸਮਯ-ਜੋ ਅਰਿਸੂ^੭ ਕੋ ਭੋਗਨੋ ਅਵੱਸਯੋ ਬਨਯੋ,

^੮ਦੁਖ-ਸੁਖ-ਸਸਤ-ਤੁਲ-ਗਯਾਨਹਿ-ਬਤਾਯੋ-ਹੈ ॥

ਯਾਹੀ-ਤੇ ਸਮਝ-ਚਿਤ-ਹੂਜਿਯੈ ਹਰਖ^੯ ਸਦਾ,

^{੧੦}ਸਾਛੀ-ਹੋਵੈ-ਭੋਗੀਐ-ਨਿਰਲੇਪ-ਅਲਿਪਾਯੋ-ਹੈ ॥੬੮॥੪੦੩॥੨੨੮੫॥

ਦੈ-ਕੈ ਧਰਵਾਸ ^{੧੧}ਅਸਾਰ-ਭਏ ਗਰੁੜ-ਧੂਜ^{੧੨},

^{੧੩}ਲੀਨ-ਕਰ-ਸੰਗ-ਹੀ-ਸਿਧਾਯੋ-ਸੁਰ-ਲੋਕ-ਤੇ ॥

^{੧੪}ਕਰ-ਕੈ ਤਿਲਸਮ ਗਿਰ-ਕਨਕ-ਪ੍ਰਧਾਨ-ਜੋਤੇ,

^{੧੫}ਜੁੱਧ-ਸਮਾਜ-ਸੁਰ-ਕਛੁਕੁ-ਬਿਲੋਕ-ਤੇ ॥

^{੧੬}ਅਸੁ, ਗਜ, ਬੇਵਾਨ, ਰਥਿ, ਪਾਯਕ-ਦਲ-ਸਘਨ-ਰਚਯੁ

^{੧੭}ਸੁਰਪਤਿ-ਸਮੇਤ-ਸੈਨ-ਸਤ੍ਰੁ-ਮਗ-ਰੋਕਤੇ ॥

^{੧੮}ਭੈਰਵ, ਬੈਤਾਲ, ਜਖ, ਰਾਖਸ-ਬਿਸਾਲ-ਅੰਗ,

^{੧੯}ਅਜਗਰ-ਫਿਕਾਰ-ਤ੍ਰਾਸ-ਲੀਲਤ-ਵਿਲੋਕ-ਤੇ ॥੬੯॥੪੦੪॥੨੨੮੬॥

੧. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੁਵੀਫੁਤ (ਹੋ ਕੇ ਭਰ ਗਈਆਂ)। ੨. ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਦੀ ਸੱਤਿਆ ਨਾਸ ਹੋ ਗਈ। ੩. ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਬਚਨਾਂ ਤੋਂ ਗੁੰਗੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ੪. ਭਰੋਸਾ। ੫. ਬੁਰੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਜਰੂਰ ਹੀ ਭੋਗਣਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੬. ਪ੍ਰਪੰਚ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਦੀ ਹੱਸੀ ਨਾਲ ਬੰਨਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੭. ਬੁਰਾ ਕਰਮ। ੮. ਜ਼ਰੂਰ। ੯. ਗਯਾਨ ਵਿੱਚ ਦੁਖ ਅਤੇ ਸੁਖ ਇਕੋ ਜਹੇ ਦਸੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਪ੍ਰਸੰਨ। ੧੧. ਉਸਨੂੰ (ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ) ਹੋ ਕੇ ਨਿਰਲੇਪ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੋ ਕੇ ਭੋਗੀਏ। ੧੨. ਭਰੋਸਾ। ੧੩. ਵਿਬਠ। ੧੪. (ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ) ਨਾਲ ਹੀ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦੇਵ ਲੋਕ ਤੋਂ ਚਲ ਪਿਆ। ੧੫, ੧੬. ਜਾਦੂ ਕਰਕੇ ਸੁਮੇਰੂ ਤੇ ਜਿੰਨੇ ਕੁ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਯੁੱਧ ਦਾ ਸਮਾਨ ਅਤੇ ਥੋੜੇ ਜਹੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ੧੭. ਸਮੁਦਾਜ ਪੈਦਲ ਦਲ ਵੀ ਰਥਿ ਦਿੱਤਾ। ੧੮. ਇੰਦ੍ਰ ਸਮੇਤ ਡੋਜ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ੧੯. ਵਡਿਆਂ ਸ਼ਰੀਰਾਂ ਵਾਲੇ ਰਾਖਸ। ੨੦. ਵਡੇ ਸੱਧ ਫੁੰਕਾਰਦੇ ਹਨ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਡਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰਚਿ ਕੈ ਤਿਲਸਮ^੧ ਗਿਰ-ਕਨਕ^੨ ਤੇ ਕੂਚ ਕਰਜੈ,
 ਪੈਠੇ-ਨਿਧ-ਛੀਰ^੩ ਆਸ-ਰਾਜ-ਕੀ-ਤਯਾਗ ਕੈ ॥
 ਪਰਜੈ-ਤਪੋ-ਭੇਸ-ਨਖ-ਸਿਖ-ਸਭੀ-ਜਟਾ-ਜੂਟ,
 ਕਰਵਾ-ਕੋਪੀਨ-ਲੀਨਜੁ^੪ ਗਏ ਬਨ^੫ ਭਾਗ ਕੈ ॥
 ਫਿਰੀ ਹੈ ਦੁਹਾਈ^੬ ਦਿਸ-ਦਸੋ ਬਿਜਨਾਦ ਹੂੰ-ਕੀ,
 ਗਯੋ-ਜੋ-ਪਾਛੇ-ਪਕਰ-ਲੀਯੋ-ਤਿਨ-ਲਾਗ-ਕੈ ॥
 ਨਿਰਖਤ-ਭੇ-ਦੇਵ-ਚਮੂ ਸੁਰਗਨ-ਸਮਾਜ-ਸਭੀ,
 ਜਾਨਤ-ਭੇ ਠਠੇ ਜੁੱਧ ਦੇਵਨ ਹਠ-ਪਾਗ^੭ ਕੈ ॥੭੦॥੪੦੫॥੨੨੮੭॥
 ਛੱਡਤ-ਭੇ^੮ ਸਸ੍ਰ-ਅਸ੍ਰ, ਗਿਰ-ਕੋ-ਚੁ-ਗਿਰਦ^੯ ਸਭਿ,
 ਗੋਲਾ, ਬੰਦੂਕ, ਗੜਾ, ਬਰਖੋ-ਬਹੁ-ਭਾਤਿ-ਹੀ ॥
 ਹੋਰਤ ਭੇ-ਸੁਰਾਸੁਰ-ਸੈਨ-ਮਘਵਾਂ-ਹਠ-ਲੜਤ-ਅਜੈ,
 ਲੀਨੇ ਪ੍ਰਧਾਨ^{੧੦} ਸਭਿ-ਕੀਨਜੋ ਉਤਪਾਤ^{੧੧} ਹੀ ॥
 ਮੂਏ-ਜੋ-ਜੁੱਧ-ਬਿਖੇ ਪ੍ਰਤ੍ਨ^{੧੨}, ਪਰਧਾਨ-ਸਕਲ,
 ਤੇਉ-ਪੁਨ-ਦੀਖਤ-ਰਨ-ਠਾਢੇ-ਬਿਖਯਾਤ-ਹੀ^{੧੩} ॥
 ਦੇਖੋ ਵੀਠਤਾਈ^{੧੪} ਸੁਰ-ਪਾਲ^{੧੫} ਦਿਨ ਬੁਰੇ ਆਏ,
 ਭਈ-ਬਿਪ੍ਰੀਤਿ-ਮਤਿ^{੧੬} ਕਾਲ-ਨਿਜਰਾਤ-ਹੀ^{੧੭} ॥੭੧॥੪੦੬॥੨੨੮੮॥
 ਖਲਾਸ^{੧੮} ਭਯੋ ਪ੍ਰਤ੍ਨ ਜੁਤ ਛੁਡਾਯ-ਲੀਨ-ਬਿਸਨੁ ਤਿਹ,
 ਗਰੁੜ-ਚੜਾਇ-ਲਯਾਯੋ, ਭਾਜਯੋ-ਰਨ-ਪੀਠ ਦੇ ॥
 ਛਿਨਾਯ-ਰਜਧਾਨੀ-ਗਵਾਯ-ਸਮਪਦਾ-ਹੈ-ਸਭੀ^{੧੯},
 ਪਠਯੋ-ਸੰਧ-ਚੇਤੁ-ਬਿਸਨੁ-ਨਾਰਦ-ਬਸੀਠ-ਕੈ ॥

੧. ਜਾਦੂ। ੨. ਸੁਮੇਰੂ ਭ. (ਸਮੇਤ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਨੁਜੀ) ਦੁੱਧ ਦੇ ਸਮੁੰਦ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਏ। ੪. ਤਪਸ਼ੀਆਂ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਧਾਰ ਲਿਆ (ਜਿਹੜਾ ਕਿ ?) ਨਹੁੰਆਂ ਤੋਂ ਚੋਟੀਆਂ ਤਕ ਸਾਰੇ ਜੜਾਵਾਂ ਤੇ ਜੂਝਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹਨ। ੫. ਲੋਟੇ ਅਤੇ ਲੰਗੋਟੀਆਂ ਲੈ ਲਈਆਂ। ੬. ਜੰਗਲ। ੭. ਰਾਜਯ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਭੌਂਭੀ (ਰਾਜ ਦੇਭੋਰ)। ੮. (ਰਾਜ ਦੁਹਾਈ ਵੀਰਯ ਨਾਦ ਦੀ ਫੇਰ ਕੇ) ਪਿੱਛੇ ਗਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ (ਜਾਦੂ ਦਿਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ) ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਕੇ ਫੜ ਲਿਆ। ੯. (ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਾਂ ਨੇ) ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ। ੧੦. ਹਠ ਵਿੱਚ ਖੜਿੱਤ ਹੋ। ੧੧. ਚਲਾਏ। ੧੨. ਸੁਮੇਰੂ ਦੇ ਚੁਤਰਵੀਂ। ੧੩. ਦੰਤ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਅਜਿੱਤ ਫੌਜ ਅਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਹਠ ਨਾਲ ਲੜਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ। ੧੪. ਮੰਤ੍ਰੀ। ੧੫. ਲੜਾਈ। ੧੬. ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ ! ੧੭. ਪ੍ਰਗਟ ਹੀ ਖਲੋਤੇ ਹਨ। ੧੮. ਨਿਡਰਤਾ। ੧੯. ਇੰਦ੍ਰ। ੨੦-੨੧. ਮੌਤ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਮੌਤ ਉਲਟੀ ਹੋ ਗਈ। ੨੨. ਆਜ਼ਾਦ। ੨੩. ਰਾਜਧਾਨੀ ਨੂੰ ਖੁਹਾ ਕੇ ਅਤੇ ਸਾਰੀ (ਸਮੱਗ੍ਰੀ) ਨੂੰ ਗੁਆ ਲਿਆ ਹੈ। ੨੪. (ਅਜੇ) ਵਿਸ਼ਨੁ ਨੇ ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਵਿਚੋਲਾ ਕਰ ਕੇ ਮਿਲਾਪ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਸੀ।

ਵਿਰੀ-ਹੀ-ਦੁਹਾਈ-ਅਮਰਾਵਤੀ^੧ ਬੀਰਜਨਾਦ-ਜੂ-ਕੀ,
 ਦੇਖੋ ਸਠ-ਤਾਈ^੨ ਯਾ ਕੀ, ਬਡੀ-ਮਤਿ-ਦੀਠ-ਹੈ^੩ ॥
 ਬੰਦ-ਤੇ^੪ ਭਜਾਯੋ-ਬਿਸਨੁ, ਭਾਜ-ਕੈ ਉਬਾਰ ਜੋ-ਪ੍ਰਾਨ^੫,
 ‘ਜਾਨ-ਬੁਝ-ਮਘਵਾ-ਗਵਾਵਤ-ਜਿਯ-ਮੀਠ-ਹੈ ॥੭੨॥੪੦੭॥੨੨੮੯॥

ਬਿਸਨੁਪਦ ਦੀਪਕ ਦਾਨੂ-ਬਾਰ-ਆਪਸ-ਮੈਂ ॥

ਜਾਨਤ ਹੋ ਬੀਸ-ਬਿਸੁ^੬ ਕਾਲ-ਨਿਜਰਾਯੋ^੭ ਯਾਂ ਕੋ,
 ਜਾਂ-ਤੇ-ਹਠ-ਲੜਤ, ਕਟਾਵਤ-ਸੁਰ-ਸੈਨ-ਹੀ ॥

‘ਪਾਯੋ-ਨਹੀ-ਭਾਜਬੇ-ਕੋ-ਦਿਸਾ-ਠੋਰ ਮੂੜ-ਸਠ,
 ਯਾਂ-ਤੇ-ਅਬ-ਆਯੋ-ਮਰਨ ਨਿਸਚੈ ਕਰ ਐਨ-ਹੀ^੮ ॥

ਕਾ-ਭਯੋ^੯-ਜੋ-ਫੋਰਜੋ-ਦੁਹਾਈ-ਬ੍ਰਿਜਨਾਦ ਜੂ ਕੋ^{੧੦},
 ਅਕੰਟਕ-ਨ-ਭਯੋ-ਅਜੋ-ਬੀਤਜੋ-ਦਿਨ-ਰੈਨ ਹੀ^{੧੧} ॥

ਠਾਢੋ-ਦਲ-ਲੀਏ ਸਕ੍ਰ ਮਾਰਬੇ ਮਰਨ-ਤਾਈ,
 ਮਾਰੋ-ਬਿਨ-ਯਾਂ-ਕੋ-ਹੈ-ਕੈ ਕੁਸਲ-ਨ-ਚੈਨ ਹੀ ॥੭੩॥੪੦੮॥੨੨੯੦॥

ਯਾ-ਤੇ-ਅਬ-ਕੀਜੀਐ ਧਵਾਈ^{੧੨} ਯਾ ਪੈ-ਦਸੋ-ਦਿਸ,
 ਲੀਜੋ-ਦਲ-ਘੋਰ-ਸਭੇ ਜੁੱਧ-ਹੈ ਨਿਦਾਠ^{੧੩} ਕੋ

ਸੁਨਤ ਸਭਿ ਗਏ-ਪੈਠ^{੧੪}, ਚਹੂੰ ਗਿਰਦ^{੧੫} ਲੀਯੋ-ਘੋਰ,
 ਫੋਰਤ-ਭਏ ਬਿਸਖ^{੧੬}, ਤੋਪ, ਬਜ੍ਜਨ ਗੁਨ-ਬਾਨ-ਕੋ^{੧੭} ॥

‘ਫੁਟਜੋ ਦਸੋ-ਦਿਸ ਤਿਲਸਮ-ਗੰਧੂਬ-ਸਿਹਰ-ਦਲ,
 ਗੋਲਾ, ਬੰਦੁਕ-ਸਿਲਹ-ਪੁੰਜਨ-ਬਿਧਾਨ-ਸੋ^{੧੮} ॥

ਗਰਜਤ-ਦੋਉ-ਦਿਸਾਨ ਰਾਖਸ, ਬੈਤਾਲ, ਜਖ,

^{੧੯}ਅਜਗਰ-ਫੁੰਕਾਰ-ਫੁਰਕਤ-ਭੈਕਰ-ਭਯਾਨ-ਹੈ ॥੭੪॥੪੦੯॥੨੨੯੧॥

੧. ਦੇਵਪੁਰੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੋਹੀ ਵਿਰ ਗਈ ਹੈ। ੨. ਮੂਰਖਤਾ। ੩. ਬਹੁਤ ਬੇਸ਼ਰਮ ਬੁੱਧਿ ਹੈ। ੪. ਕੰਦ।
 ੫. ਸੁਆਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ। ੬. ਇੰਦ੍ਰ ਸਮਝ ਸੂਝ ਨਾਲ ਪਿਆਰੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਗੁਆਂਦਾ ਹੈ। ੭. ਨਿਸਚੈ, ਯਕੀਨਨ।
 ੮. (ਮੌਤ ਦਾ) ਵੇਲਾ ਨੇੜੇ ਆ ਗਿਆ। ੯. ਮਹਾਂ ਮੂਰਖ (ਇੰਦ੍ਰ) ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਚੌੜਨ ਲਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ
 ਲੱਭੀ। ੧੦. ਠੀਕ ਹੀ। ੧੧. ਕੀ ਹੋ ਗਯਾ? ੧੨. ਅਜੇ (ਦਿਨ ਰੈਨ) ਅਠ ਪਹਿਰ ਹੀ ਗੁਝਰੇ ਹਨ (ਉਸ
 ਵਿੱਚ ਵੀ ਵੀਰਜ ਨਾਦ ਦਾ ਰਾਜ) ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ੧੩. ਸੂਖ। ੧੪. ਆਖਿਰ।
 ੧੫. ਘੁਸ ਗਏ। ੧੬. ਚਹੂੰ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ। ੧੭. ਤੀਰ। ੧੮. ਪੱਥਰ। ੧੯. (ਧਨਖਾਂ ਦੀਆਂ) ਤੰਦੀਆਂ ਤੋਂ
 ਬਾਨਾਂ ਨੂੰ। ੨੦. ਜਾਦੂ ਨਾਲ ਜਾਦੂ ਦਾ ਦਲ ਦਸਾਂ ਦਿਸਾਂ ਵੱਲ ਢੇਕੇ। ੨੧. ਸਮੁਦਾਜ ਸ਼ਸਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ।
 ੨੨. ਭਯਾਨਕ ਤੋਂ ਭਯਾਨਕ ਫੁੰਕਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਸਰਭ ਬੋਲਦੇ ਹਨ।

ਮਚੀ-ਮਾਰ-ਭਾਰੀ, ਦੰਉ-ਕਟਕ^੧ ਸਮੁਹਾਯ-ਭਿਰੋ,
ਜੂਝਤ-ਭੀ-ਸੈਨ-ਅਸੁਰ ਅਨਗਨ-ਅਨੈਕ-ਹੀ ।
ਜੂਝਤ-ਭੇ-ਜੁੱਧ-ਬਿਖੈ ਦੇਖਤ-ਪਰਤੱਖ-ਤਿਨੈ,
ਠਾਢੀ ਰਨੰ ਬਿਦਤ^੨ ਸੈਨ-ਦੇਵਨ ਬਿਸੇਖ-ਹੀ^੩ ॥
ਜਾਨਤ-ਹਦਿ^੪ ਸ੍ਰੀ ਬਿਸਨੁ ਹੈ-ਗੋ ਬਭੋ-ਜਾਦੂਗਰ,
ਲੀਯੋ-ਹੈ-ਜਿਵਾਇ ਸੈਨ-ਸੂਰਨ ਅਸੇਖਹੀ^੫ ॥
‘ਜੂਝੇ-ਮਾ-ਤਰਫ-ਸੂਰ-ਤਿਨ-ਤੇ-ਨਿਗਸ-ਭਏ,
’ਬਚੇ-ਜੇ-ਆਯੁੱਧ-ਬਲਿ ਜੂਝਤ-ਅਲੇਖ ਹੀ ॥੭੫॥੪੧੦॥੨੨੯੨॥
ਯਾਂ-ਤੇ-ਅਥ ਲਰੋ-ਹਿਯ-ਖੋਲ-ਕੋ-ਸੁਹਿਰਦ^੬ ਸਭੀ,
ਲੀਯੋ-ਹੈ ਛਿਨਾਯ^੭ ਇੰਦ੍ਰ-ਲੋਕ^੮ ਭਲੀ-ਭਾਂਤਿ ਤੇ ॥
ਪਠਯ ਹੈ-ਬੀਰ ਰਨਧੀਰ ਅਮਰਾਵਤੀ ਮੈ ਕੈਲਾਸ^੯
ਬੁਧਮ-ਲੋਕ ਜਾਇ-ਲੀਨਯੋ-ਹੈ ਜਮਾਤ-ਤੇ^{੧੦} ॥
ਕੀਜਿਯੈ ਪਵਾਈ^{੧੧} ਅਥ-ਲੀਜੈ-ਦਲ-ਮਾਰ-ਸੁਰ,
ਜੈ-ਹੈ ਕਹਾਂ-ਭਾਜ ਪੰਡ-ਪੈ-ਹੈ-ਕਿਹ-ਘਾਤ-ਤੇ^{੧੨} ॥
ਘਾਟ^{੧੩} ਬਾਟ^{੧੪} ਬੈਠੇ ਰਖਵਾਰੇ ਬੀਰਜਨਾਦ-ਸੂ ਕੇ,
ਠੋਰ-ਠੋਰ-ਰੋਕਯੋ ਘਟਵਾਰਿਨ ਜਲਾਦ-ਸੇ^{੧੫} ॥੭੬॥੪੧੧॥੨੨੯੩॥
ਯਾਂ-ਤੇ-ਅਥ ਲੀਜੈ-ਮਾਰ, ਜੈ-ਹੈ ਕਹਾਂ-ਭਾਜ ? ਮੂਢ !
ਲੀਜੈ ਗਹਿ^{੧੬} ਬਿਸਨੁ ਸੈਨ-ਸੁਰਪਾਤ-ਸਮੇਤ-ਹੀ^{੧੭} ॥
ਪੈਠੇ-ਕਰ-ਮਤੋ-ਸਭੀ^{੧੮}, ਪੂਹ-ਕੈ-ਕ੍ਰਿਪਾਨ ਪਾਨ^{੧੯},
’ਬਾਹਤ-ਜੇ-ਤੈਗ-ਸੂਰ-ਗਿਰੇ-ਖੱਗ-ਖੇਤ-ਹੀ ॥

੧. ਦੋਵੇਂ ਫੌਜਾਂ । ੨. ਪ੍ਰਤੱਖ । ੩. ਬਹੁਤ ਹੀ । ੪. (ਵੀਰਜਨਾਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ?) ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ । ੫. ਸਾਰੀ ਹੀ । ੬. (ਵੀਰਯਨਾਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ? ਜਿਹੜੇ) ਯੱਧੇ ਮੇਰੀ ਵਲੋਂ ਮਰ ਗਏ ਹਨ (ਅਸੀਂ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ (ਅਰਥਾਤ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਜੀ ਪਏ ਹਨ ਅਤੇ ਦੰਤ ਨਹੀਂ ਜੀ ਸਕਦੇ ।) ੭. ਜਿਹੜੇ ਬਲੀ ਬਚ ਗਏ ਹਨ (ਉਹ) ਸਸਤ੍ਰ ਨਾਲ ਬੇ-ਹਿਸਾਬੇ ਹੀ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ । ੮. ਮਿਤ੍ਰ । ੯. ਖੋਹ । ੧੦. ਦੇਵ ਪੁਰੀ । ੧੧. ਸ਼ਿਵਲੋਕ । ੧੨. ਫੌਜ ਨਾਲ । ੧੩. ਚੜਾਈ । ੧੪. ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਰਾਹ ਪਾਉਣਗੇ । ੧੫. ਦੋ ਪਾਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰੇ ਦਾ ਰਸਤਾ । ੧੬. ਰਾਹ । ੧੭. (ਘਾਟਾਂ ਵਾਲਿਆਂ) ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਨੇ । ੧੮. ਫੜ । ੧੯. ਇੰਦ੍ਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮੇਤ ਫੌਜ ਦੇ । ੨੦. ਸਾਥੇ ਸਲਾਹ ਖਰ ਕੇ ਯੁੱਧ ਕਰੇ । ੨੧. ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ । ੨੨. ਜਿਹੜੇ ਯੱਧੇ ਤੇਗਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾਂਦੇ ਹਨ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ) ਤੇਗਾਂ ਹੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ ।

'ਮਾਨਤ-ਅਚੰਭਵ-ਖੁਦ-ਹਟੇ ਪਗ-ਪਾਛੇ-ਕਰ,
 'ਲਗੀ ਠਗਮੁਰੀ-ਸੁਰਤਿ-ਟਕਟਕੀ-ਅਨੇਤ-ਹੀ ॥
 ਜਾਨਗੇ ਪ੍ਰਪੰਚ^੧ ਸਭੀ ਕੀਨੋ ਛਲ ਬਿਸਨੁ-ਕਛੁ,
 'ਲਾਗਤ-ਨ-ਬਿਨ, ਜਕ ਲਾਗਈ-ਅਚੇਤ ਹੀ ॥੭੭॥੪੧੨॥੨੨੯੪॥
 ਪਠਯੋ-ਕੋਈ-ਦੂਤ ਪੁਰਹੂਤ-ਤੇ-ਜਾਸੂਸ-ਲਿਆਵੈ',
 ਲੋਕ-ਲੋਕ-ਫਿਰੇ ਸਭਿ-ਲਹੇ-ਭੇਤ ਤਉਨ-ਕੋ^੨
 ਦੁਰੇ-ਬਨ-ਕੰਦਰਾ^੩ ਯਾ ਰਹੇ-ਛਪ-ਪੁਰ-ਬਿਥੈ,
 'ਸਚੀ ਆਦਿ ਅਛਰੈ-ਸਮਪਦ-ਗਿਹੂ-ਜਉਨ ਕੋ ॥
 ਲ ਡਾਵੈ ਸਭਿ ਭੇਤ ਤਿਨਹ, ਕਿਧੋ-ਕੈਸਿਹ-ਸਮਾਚਾਰ^੪,
 ਕਹਾਂ-ਲੋ-ਸੁ-ਫਿਰੀ-ਹੈ-ਦੁਹਾਈ ਨ੍ਰਿਪ-ਦਉਨ-ਕੋ^੫ ॥
 ਪਠਯੋ ਰਈਨਗੁੰ^੬ ਜਾਸੂਸ^੭ ਕਰ ਅਮਰਾਵਤੀ,
 ਤੋਲੋ ਸਭਿ-ਰਹੇ ਠਠ^੮ ਰੁਕੇ-ਪੱਢ-ਗਉਨ-ਕੋ^੯ ॥੭੮॥੪੧੩॥੨੨੯੫॥
 ਗਯੋ ਰਈਨਗੁੰ ਜਾਇ-ਲੀਨੁ ਜਾਸੂਸ^{੧੦} ਸਭੀ,
 ਪਾਯੋ-ਨ-ਤਹਾਂ-ਕਛੁ ਸੰਪਤ^{੧੧} ਸੁਰੇਸ^{੧੨} ਕੋ ॥
 ਠੋਰ ਠੋਰ ਫਿਰਜੋ ਜਾਇ-ਦੇਖੇ ਸੂਨਯ-ਧਾਮ^{੧੩} ਤਹਾਂ,
 'ਚਚਯੋ-ਹੈ-ਤਿਲਸਮਾਤ-ਦਿਨਪਤਿ-ਨਿਸੇਸ-ਕੋ ॥
 ਨਨ ਹੈ ਗੀ ਕਾਮਧੇਨੁ^{੧੪} ਪਾਰਜਾਤ^{੧੫} ਹੈ-ਨ-ਲਾਗਯੋ ਤਹਾਂ,
 ਹੈਗੁ ਨ ਸਮਾਜ ਰਾਜਧਾਨੀ ਅੰ-ਸੁਰੇਸ-ਕੋ^{੧੬} ॥

੧. ਹੈਰਾਨਗੀ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਆਪੇ ਹੀ ਪੈਰ ਪਿਛਾਂਹ ਕਰ ਕੇ ਮੁੜ ਆਏ ੨. ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਕਾਰਣ ਤੋਂ—
 ਸੁਰਤੀ ਨੂੰ ਚਉਥੀ ਅਤੇ ਟਕਟਕੀ ਜਹੀ ਲਗ ਗਈ। ੩. ਛਲ, ਮਾਯਾ, ਜਾਦੂ। ੪. ਚੇਟ ਨਹੀਂ ਲਗਾਈ ਅਤੇ
 ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਰੋਕ ਲਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੫. ਇੰਦ੍ਰ ਤੋਂ ਭੇਤ ਲਿਆਵੇ। ੬. ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ, ਵਿਸ਼ਨੁ ਦਾ। ੭. ਜੰਗਲ ਅਥਾ
 (ਪਹੜਾਂ ਦੀਆਂ) ਖੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕੇ ਹਨ। ੮. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਦਿਕ ਅਪਸਰਾਂ ਜਿਹੜੀ ਕੋਈ ਵੀ ਘਰ ਦੀ ਵਿਭੂਤੀ ਹੈ।
 ੯. ਅਥਵਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸਮਾਚਾਰ ਹੈ? ੧੦. ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ (ਵੀਰਯਨਾਦ) ਦੀ। ੧੧. ਦੈਤ ਸੂਰਮੇ
 ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ੧੨. ਭੇਦ ਲੈਣ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਰੁਕ। ੧੪. ਚਲਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਰੁਕ ਗਏ। ੧੫. ਭੋਦ। ੧੬. ਵਿਭੂਤਿ। ੧੭. ਇੰਦ੍ਰ।
 ੧੮. ਖਾਲੀ ਘਰ। ੧੯. ਸੂਰਯ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਮਾਹ ਦੇ ਜਾਦੂ ਰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਾਦੂਆਂ ਦੇ ਹੀ ਸੂਰਯ ਅਤੇ ਚੰਦ ਰਚੇ ਹੋਏ ਹਨ।
 ੨੦. ਇਕ ਗਊ ਜਿਹੜੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਰਿੜਕਣ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਸੀ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਇਛਾ ਨੂੰ ਪੂਰਨ
 ਕਰਦੀ ਹੈ। ੨੧. ਕਲਪ ਵਿਛ-ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਦੁੱਖਤ ਜਿਸਦੇ ਹੇਠਾਂ ਖਲੋਣ ਨਾਲ ਮਨ ਦੀ ਕੀਤੀ
 ਹੱਟੀ ਕਲਪਣਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ੨੨. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ।

A ਪਾ:—ਪਠਾਇਓ ਰਈਨਗੁੰ ਜਾਸੂਸ ਸਭੇ ਅਮਰਾਵਤੀ ਤਉ ਲਉ ਸਬ ਰਹੇ ਠਠ ਕਰ ਕੇ ਪਥ ਗਾਉਨ ਕੋ ।

ਪਠਾਏ-ਜੋਈ-ਬੀਰ ਤੇਈ-ਪਰੇ ਸ਼ਸ਼ੰਪੰਜ¹ ਬਿਖੇ,
 ਖੜ੍ਹਾ ਅਰੁ ਖੋਫ-ਤਿਨੈ, ਦੇਵਨ ਦੇਵੰਸ ਕੋ ॥੭੯॥੪੧੪॥੨੨੯੬॥
 ਮਿਲ ਨੋ-ਰਈਨਗੁੰ-ਜਾਇ ਪੂਛਯੋ-ਸਭਿ ਸਮਾਚਾਰ²,
 ਰਹੇ-ਕਿਤ-ਹਟਕ-ਸਭੀ ਸਹਮੇ-ਕਿਮ-ਹੇਤ-ਤੇ ॥
 ਫੋਰੀ-ਨ-ਦੁਹਾਈ ਯੋ³ ਲਗਾਈ-ਏਤੀ ਏਰਿ^A ਕਾਹੋ,
 ਕਾਹਿਲੇਪਾਬੰਦ⁴-ਸਭੀ-ਭਏ, ਕੋਨ-ਚੇਤ-ਤੇ⁵ ॥
 ਕਟਯੋ⁶ ਬਹੁ-ਸੈਨ-ਤਹਾਂ, ਮਿਟਯੋ-ਨ-ਰਾੜ⁷ ਅਜੋ⁸,
 ਸੰਗ੍ਰਾਮ-ਤੇ-ਨ-ਹਟਯੋ-ਦੋਉ, ਟਰਯੋ-ਨਾਹਿ-ਖੇਤ-ਤੇ ॥
 ਰਹਯੋ-ਹਉ⁹-ਨਠਕ¹⁰ ਯਾਂ-ਤੇ^C ਲਸਕਰ-ਬੋ-ਸੰਗ-ਬੋੜੋ,
 ਖੋਫ-ਹੈ-ਕਮਾਲ-ਧਵਾਈ-ਰਿਪੁ-ਭੇਤ-ਤੇ ॥੮੦॥੪੧੫॥੨੨੯੭॥
 ਦੇਖਤ-ਹਉ¹¹ ਪ੍ਰਪੰਚ¹² ਜਹਾਂ-ਤਹਾਂ ਅਮਰਾਵਤੀ ਮਹਿ,
 ਪੁਰਜਨ¹³ ਕੋਈ-ਬਚੇ ਕੇਈ ਭਾਜੈ-ਗਿਹ-ਛਾਡ-ਕੈ ॥
 ਕਹਿ ਹਉ¹⁴ ਸਭਿ ਸਮਾਚਾਰ ਕੁਮਾਰਨ-ਸੋ¹⁵ ਜਾਇ ਕੈ ਹਉ¹⁶,
 ਪਠੈ-ਦੈ¹⁷ ਬਹੁ-ਸੈਨ, ਭ੍ਰਾਤ^D ਮੰਤ੍ਰੀ-ਭੋ-ਨਾਥ-ਕੈ¹⁸ ॥
 ਖੋਫ ਬਡੋ ਸਤ੍ਰੁਨ-ਕੀ-ਧਵਾਈ-ਕੋ-ਹੈ ਬੀਰ-ਮੋਰੇ
 ਆਵੈ-ਦਲ-ਸਾਜ ਕਿਧੋ¹⁹ ਬਾਸਵ²⁰ ਜੁੱਧ-ਮਾਂਡ-ਕੈ²¹ ॥
 ਪੁਰਜਨ-ਜੋ-ਵਸਤ-ਈਹਾਂ, ਚਾਹਤ-ਹੈ-ਜੰਗ-ਸੋਉ,
 ਖੜ੍ਹਾ-ਹੈ-ਬਡੋ, ਅਜੋ-ਆਯੋ-ਨ-ਹਾਥ-ਕੈ²² ॥੮੧॥੪੧੬॥੨੨੯੮॥
 ਦੀਪਕ ॥ ਸੈਨ ਬਾਚ ਰਈਨਗੁੰ-ਸੋ ॥
 ਲੀਨਯੋ ਛੁਡਾਇ ਬਿਸਨੁ ਥੇਦ²³ ਤੇ ਸੁਰੇਸ ਹੂੰ ਕੋ,
 ਕਰ ਕੇ ਸੰਗ੍ਰਾਮ²⁴ ਦੁਰਤ²⁵ ਭਾਜਯੋ ਸਕੂ ਛੋਡ-ਕੈ ॥

੧. ਹੈਰਾਨਗੀ। ੨. ਕਿਸ ਕਾਰਣ ਤੋਂ ਡਰੇ ਹੋ। ੩. ਇਸ ਤਰਾਂ। ੪. ਸੁਸਤ ਅਤੇ ਕੰਦ. ਆਲਸੀ ਅਤੇ ਖਲੋਤੇ ਹੋਏ। ੫. ਕਿਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ। ੬. ਲੜਾਈ। ੭. (ਰਈਨਗੁੰ ਨੂੰ-ਪਹਿਲਾਂ ਗਏ ਹੋਏ ਸੋਨਾਪਤਿ ਉੱਤ੍ਰ ਦੋਂਦੇ ਹਨ ਕਿ?) ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਰੁਕ ਰਹੇ ਹਾਂ (ਕਿ)। ੮. ਬਹੁਤ ਡਰ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ?) ਵੈਰੀ ਦੀ ਚੜਾਈ ਭੇਤ ਨਾਲ (ਹੋਈ) ਹੈ, ਬਹੁਤ ਡਰ ਹੈ (ਇਸ ਵਾਸਤੇ) ਵੈਰੀ ਤੇ ਭੇਤ ਨਾਲ ਚੜਾਈ (ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ)। ੯. ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਖਸਾਰਾ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਦ੍ਰ ਨਗਰੀ ਦੇ ਲੋਕ ਡਰ ਨਾਲ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਭੱਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ੧੦. ਸ਼ਹਿਬ ਦੇ ਆਦਮੀ। ੧੧. (ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੇ) ਪੁਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ। ੧੨. ਵੀਰਯਨਾਦ ਦੇ ਡਰ ਨਾਲ ਵਜ਼ੀਰ ਅਤੇ ਭਾਈ ਇੰਦ੍ਰ ਦੇ ਦੇ ਡਰ ਨਾਲ ਮੰਤ੍ਰੀ ਅਤੇ ਡਰਾ। ੧੩. ਅਥਵਾ, ਯਾ। ੧੪. ਇੰਦ੍ਰ। ੧੫. ਜੁੱਧ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਕੇ। ੧੬. ਨਗਰਵਾਸੀ, ਸ਼ਹਰੀ। ੧੭. ਅਜੇ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ੧੮. ਕੰਦ। ੧੯. ਜੁੱਧ, ਜੰਗ। ੨੦. ਬਹੁਤ।

A ਪਾ:—ਬੇਰ। B ਪਾ:—ਕਟਾੜੇ। C ਪਾ:—ਰਹਿਓ ਹਉ ਬਥਕ ਧਾਇ। D ਪਾ:—ਭਾਇ, ਵੀ ਹੈ। E ਪਾ: ਦੂਰ।

ਦੀਨ-ਹਤ-ਸੈਨ, ਪ੍ਰਚਾਰ-ਬਡੋ-ਸੈਨਾਪਤਿ,
 ਠਟ ਜੋ-ਯੁੱਧ ਬਾਸਵ-ਅਜੇ ਦੇਵਨ-ਬਹੋਰ-ਕੈ^੧ ॥
 ਕਹਿਯੋ-ਸਮਝਾਯ-ਨਿਪ^੨, ਦਯੋ-ਪਠਾਯ-ਸੈਨ^੩,
 ਰਲ ਮਿਲ ਕੈ ਸੂਰ-ਸਭਿ ਲੇਵੈ, ਗੜ-ਤੋਰ-ਕੈ^੪ ॥
 ਪੁਰਜਨ ਪਕਰ ਲੇਵਹੁ ਐ ਮਨਾਵੈ^੫ ਆਨ^੬ ਭੂਪ,^੭
 ਫਿਰੈ-ਤੋ-ਦੁਹਾਈ-ਤਹਾਂ, ਬਾਹੁ-ਬਲ^੮ ਜੋਰ-ਕੈ^੯ ॥੮੨॥੪੧੭॥੨੨੯੯॥
 ਚੱਲਜੋ-ਰਈਨਗੁੰ ਪਹੁੰਚ ਜੋ-ਜਾਇ-ਸਭਾ-ਮਾਝ,
 ਕਹੀ ਹੈ ਹਕੀਕਤ^{੧੦} ਅਮਰਾਵਤੀ ਜਾਸੂਸ-ਕੀ^{੧੧} ॥
 ਚੋ ਫੇਰਜੋ-ਦਸੋ-ਦਿਸ^{੧੨} ਫਿਰਜੋ-ਸਭਿ-ਠੋਰ ਠੋਰ,
 ਸੂਨੀ ਰਜਧਾਨੀ ਘਰ-ਬਾਹਰ ਦਾਯੂਸ-ਕੀ^{੧੩} ॥
 ਦੇਖੀਯੋ-ਨ ਕਾਮਧੇਨੁ^{੧੪} ਸਚੀ^{੧੫} ਤਹਿੰ-ਨ-ਪਾਰਜਾਤ^{੧੬},
 ਦੇਵਤਾ-ਨ-ਦੇਵਬਧੂ^{੧੭} ਸੁਰਪਤਿ *ਨਾਮੂਸ ਕੀ^{੧੮} ॥
 ਮਾਨਤ ਨ ਆਨ ਭੂਪ, ਸਰਬਰ^{੧੯} ਤਯਾਰ ਸਭੀ,
^{੨੦}ਮਧੂਰ-ਵਸਤੁ-ਲੋਪੀ-ਚਤੁਰਾਈ-ਮਨਹੂਸ-ਕੀ^{੨੧} ! ॥੮੩॥੪੧੮॥੨੩੦੦॥

੧. ਅਜਿੱਤ, ਅਜਨ ਅਜੇ ਤੱਕ, ਹੁਣ ਤਾਂਈ। ੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮੰਤ੍ਰ ਕੇ। ੩. ਰਾਜੇ (ਵੀਰਯਨਾਦ) ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਕਹਿਣਾ। ੪. ਫੌਜ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦੇਣਾ। ੫. ਕਿਲਾ ਤੋੜ ਕੇ (ਫਤਹ ਕਰ ਕੇ) ਲੈ ਲਈਏ। ੬. ਈਨ ਰਾਜ ਡੰਨ। ੭. ਰਾਜਾ (ਵੀਰਯਨਾਦ)। ੮. ਭੁਜਾਬਲ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ। ੯. ਸਚਾਈ ਦੀ ਵਾਰਤਾ, ਸਹੀ ਹਾਲਤ। ੧੦. ਦੇਵਪੁਰੀ ਦੇ ਭੇਤ ਦੀ। ੧੧. ਚਹੂੰ ਪਾਸਜੋਂ ਦਸਾਂ ਦਿਸਾਂ ਵਿੱਚ ੧੨. ਬੇਸ਼ਰਮ ਦੀ। ੧੩. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਗਾਂ। ੧੪. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ ਇਸਤ੍ਰੀ। ੧੫. ਕਲਪ ਵਿਛ। ੧੬. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ। ੧੭. ਦੇਵਤੇ ਦੀ। ੧੮. ਲਤਾਈ ਨੂੰ। ੧੯. ਪਿਆਰੀਆਂ ਚੀਝਾਂ ਲੁਕਾ ਚਿੱਤੀਆਂ ਹਨ (ਇਹ) ਨੀਚ-ਦੀ ਚਾਤੁਰਤਾ ਹੈ।

A ਪਾ: ਹਾ ਹਾ ਬਲਿ।

B ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ਼ ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਦਾ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਪਾਠ ਸੁੰ ਹੈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ, ਆਦਿਕੀ ਥੀੜਾਂ ਦਾ ਦਰਯੂਸ, ਪਾਠ ਅਸੁੰਧ ਹੈ।

* ਨਾਮੂਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਯਾਜ ਇਹ ਹਨ:—(ੳ) ਅਸਮਤ, ਇਸ਼ਤ। (ਅ) ਨੋਕਨਾਮੀ, ਨੋਕੀ (ੲ) ਸ਼ਰੀਯਤ, (ਸ) ਤਦਵੀਰ, ਯੁਕਤੀ। (ਹ) ਸਿਆਸਤ। (ੳ) ਫਰਿਸਤੇ। (ਖ) ਖੁਦਾ ਦਾ ਹੁਕਮ। (ਗ) ਜਬਰਾਈਲ। (ਘ) ਕਾਜਦਾ, ਤਤੀਕਾ। (ਙ) ਸਦਾ, ਆਵਾਜ਼। (ਚ) ਸਾਹਿਬ ਰਾਜ਼, ਗੰਭੀਰ-ਚਿੱਤ ਆਦਿਕ। (ਛ) ਮਕਰ, ਫਰੇਬ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਅਰਥ ਢੁੱਕ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਖ਼ਾਸ ਨਾਮ ਦੇ ਬੋਧਕ ਨਾ ਹੋਣ।

† ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਥੀੜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਠ:—“ਦੇਵ ਨਾਥ ਸਭਿ ਲੋਪ ਕਰਜੋ ਚਤੁਰਾਈ ਮਨਹੂਸ ਕੀ” ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਸ਼ਹੀਦ ਬਾਗ਼:—ਮਦਰ ਬਸਤ ਲੋਪ ਕਰੀਓ ਚਤੁਰਾਈ ਮਨਹੂਸ ਕੀ, ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮੀ ਜੀ ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਦਾ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਪਾਠ ਵਧੀਕ ਸੁੰਧ ਹੈ।

ਬਿਸਨੁਪਦ ਰਾਗੁ-ਦੀਪਕ ॥

ਜਾਨਤ ਹੋਂ ਬਿਸਨੁ-ਸੰਗ ਦੀਨੜੁ ਹੈ-ਪਠਾਯ-ਸਭੀ,

'ਰਾਜ-ਕੋ-ਸਮਾਜ ਰਾਜਸੀ ਜਿਹੀਦੈ-ਸਾਥ-ਲੈA

'ਬਾਧਾਸੁ-ਕਟਿ-ਮਰਥੇ-ਰੁ-ਮਾਰਥੇ-ਕਿ-ਤਾਈ'-ਭਯੋ,

'ਰਾਜਸੀ-ਹਜ਼ੂਮ-ਸਭੀ ਕਰ-ਮੈ-ਨਿਜ-ਮਾਥ-ਲੈ ॥

ਫਿਰੀ-ਨ-ਦੁਹਾਈ ਅਮਰਾਵਤੀ ਕੁਮਾਰ ! ਸੁਨੋ

ਕਰਤ-ਹੈਂ ਰਾਰ ਸਭੀ ਪੁਰਜਨ ਨਿਜ-ਆਥ-ਲੈਂ ॥

ਚਾਹਤ ਹੈ ਕੁਮਕ' ਪਠਾਯ-ਦੀਜੈ-ਘਨੀ-ਫੋਜ,

ਖਤਰਾ ਹੈ ਦੁਸ਼ਮਨ ਧਵਾਈ-ਜਿਨ-ਫਾਥ-ਲੈਂ ॥੮॥੪੧੯॥੨੩੦੧॥

ਕਹੀ ਸਮਝਾਯ ਕੁਮਾਰਨ-ਸੋਂ ਰਈਨਗੁੰ,

ਦਿਯੋ-ਹੈ-ਪਠਾਯ ਸੈਨ-ਦਾਨਵ ਅਸੇਖ' ਹੀ ॥

'ਘੋਰੋ-ਜਾਇ-ਅਮਰਾਪੁਰੀ ਲੋਕ-ਦੇਵਤਨ,

'ਠੋਰ ਠੋਰ ਬਨਾ-ਬੈਠਾਯ-ਭੂਪਾਸੇਖ-ਹੀB ॥

ਮਿਲੈ-ਜੈ-ਆਨ ਮਾਨ-ਦਯੋ-ਅਮਾਨ-ਤਿਸ'੦,

'ਸਰਬਰ-ਫਸਾਦ-ਕਰੈਂ, ਡਾਰੋ ਖੋਦ-ਬੇਖ-ਹੀ ॥

ਹਉਹੂੰ'੨ ਇਨ-ਸੁਤਨ-ਕੋ-ਨਾਸ-ਕਰੋਂ ਮਕਰ' ਸਭੀ',

'ਪਠਾਯ-ਕੋ-ਹਜ਼ੂਰ-ਭੂਪ ਪਹੁੰਚ-ਜੋ-ਆਯ-ਪੇਖ ਹੀ ॥੯॥੪੨੦॥੨੩੦੨॥

੧. ਰਾਜ ਦਾ ਸਾਜੋ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਦਫਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ । ੨. ਲੋਕ ਬੰਨ ਲਿਆ ਹੈ, ਮਰਨ ਅਤੇ ਮਾਰਨ ਲਈ (ਤੁਲਜ)ਪਿਆ ਹੈ । ੩. ਸਾਰਾ ਹੀ ਰਾਜੇ ਦਾ ਜਨ ਸਮੁਦਾਯ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਿਆਂ ਮੱਥਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ (ਪਛਤਾ ਕੇ ਅਥਾ ਸਿਰਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਤੋ ਰਖ ਕੇ) । ੪. ਆਪਣੀ ਮਾਯਾ (ਸਮਗ੍ਰੀ) ਲੈ ਕੇ । ੫. ਮਦਦ । ੬. ਚੜਾਈ ਕਰ ਕੇ ਮਤਾਂ ਫਸਾ ਲਏ । ੩. ਸਾਰੀ । ੭. ਦੇਵ ਪੁਰੀ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਘੋਰੋ ! ੮. ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਰਾਜੇ ਬਣਾ ਕੇ ਬਣਾ ਦਿਓ ? ੯. ਉਸ ਨੂੰ ਬੇਅੰਤ ਮਾਣ ਦੇਣਾ । ੧੦. (ਜੋ) ਲੜਾਈ ਭਗੜਾ ਕਰੇ (ਉਸਦੀ) ਜੜ ਹੀ ਪੁੱਟ ਸੁੱਟੇ ? ੧੧. ਮੁਖਯ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਕਹਿ ਰਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ?) ਮੈਂ ਵੀ । ੧੨. ਜਾਵੁ । ੧੩. (ਮੈਂ ਇਹ ਜਨੇਹਾ) ਰਾਜੇ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ-ਆ ਪਹੁੰਚਿਆ ਈ ਸਮਝੋ ?

A ਸ੍ਰੀ ਆਨੰਦ ਪੁਰ ਸਾਹਿਬ :-ਜਾਨਤ ਹੋ ਬਿਸਨੁ ਸੰਗ ਦੀਨਿਯੋ ਪਠਾਇ ਸਭੀ ਰਹਿਓ ਹੋ ਜਹੀਦੈ ਸੈਨ ਸਾਥ ਲੈ, ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੋ :-ਜਾਨਤ ਹੋ ਬਿਸਨੁ ਸੰਗ ਦੀਨਿਯੋ ਹੈ ਪਠਾਇ ਸਭੀ, ਰਾਜ ਕੋ ਸਮਾਜ ਰਾਜਸੀ ਦੈ ਸੈਨ ਸਾਥ ਲੈ, ਪਠ ਵੀ ਹਨ । B ਪਾ: ਠੋਰ ਠੋਰ ਬਨਾ ਬੈਠਾਯ ਭੂਪ ਅਸੇਖ ਹੀ !

† ਅਰਥੀ ਵਿੱਚ 'ਜਹੀਦ' ਅਤੇ 'ਜਹੀਦਹ' ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਹਨ । ਜੋ ਕਰੀਬਨ ਕਰੀਬਨ ਮਿਲਵੇਂ ਅਰਥ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਸੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੁਦਾਯ ਪ੍ਰਯਾਯ ਨਿਮਨ ਲਿਖਤ ਹਨ :-ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਲਵੰਤਾ ਵਿੱਚ ਵੁਕਦੇ ਹਨ । ਸੰ ਸਭਾ ਦੇ ਵਕਤਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ । ਗ੍ਰੰਥ ਨਤਾਮਿਕ ਲਈ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਯਾਯ ਗਣਾਨ ਕਰੇਂਟਾ ਹੀ ਆਵਸ਼ਯਕ ਹੈ । (ੳ) ਚਿਠੀ ਰਸਾਂ ! (ਅ) ਜਾਸੂਸ । (ੲ) ਦੁਖਤ, ਵਿਛਾ । (ਸ) ਫੁਹਾਰੇ ਦੀ ਟਾਹਣੀ । (ਹ) ਪਤਿਆਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਟਾਹਣੀ । (ਕ) ਇਕਲਾ । (ਖ) ਕੇਵਲ । (ਗ) ਬੇ-ਮਿਸਲ, ਬੇ-ਨਜ਼ੀਰ । (ਘ) ਦਫਤਰ ਕਿਤਾਬਾਂ । (ਙ) ਕਚਹਿਰੀ । (ਚ) ਕਿਤਾਬ, ਆਦਿਕ ।

ਚਲੀ ਸੈਨ ਡੈਕ-ਦੈ^੧ ਬਜਾਯ-ਬੈਬ-ਬਿਜਯ-ਭੂਪ^੨,
 ਠੌਰ-ਠੌਰ-ਰੋਕ-ਜੋ-ਜਾਇ ਘਾਟ^੩ ਬਾਟ^੪ ਸੈਨ ਹੀ ॥
 ਕੀਨੜੁ ਜਿਨ ਸਰਬਰ^੫ ਆਯ, ਮਾਰ-ਜੋ-ਤਿਸ ਠੌਰ-ਜਾਯ^੬,
 ਘਾਯ-ਭਟ^੭ ਚਾਯ-ਚਾਯ, ਮਾਰੇ ਭੂਪ-ਐਨ^੮
 ਮਾਨਯੋ ਜਿਨ ਆਨ^੯ ਭੂਪ, ਦੀਨਯੋ ਅਮਾਨ^{੧੦} ਤਿਸ,
 ਦੈ-ਕੈ-ਦਿਲਾਸਾ-ਧਿਰਵਾਸਾ ਸੁਖ-ਚਨ-ਹੀ ॥
 ਬੈਠੇ-ਰਖਵਾਰੇ-ਘਟਵਾਰੇ-ਪੈ-ਕੁਪਜਾਯ-ਘਨੇ^{੧੧} A,
^{੧੨}ਰੋਕਤ-ਭੇ-ਰੋਕ-ਪਸੁ, ਪੰਛੀ, ਛਿਤ-ਗੋਨ-ਹੀ ॥੮੬॥੪੨੨੧॥੨੩੦੩॥
 ਮਚੇ-ਤਹਾਂ-ਦੈਤ-ਦਲ ਲਰਤ-ਪੁਚਾਰ ਸਭੀ,
 ਹਾਂਕ-ਹਾਂਕ^{੧੩} ਬਾਹਤ ਸਿਲਾਹਨ-ਦਪਟ-ਕੈ^{੧੪} ॥
 ਛੁਟੇ ਦਿਸ ਦੋਊ ਤੁਪਕ, ਤੀਰ, ਸਸਤ੍ਰਾਸਤ੍ਰ ਘਨੇ,
 ਯਸ, ਉਸ੍ਰ ਤੁਰੇ-ਛੁਟੇ-ਬੀਰਨ-ਝਪਟ-ਕੈ^{੧੫} ॥
 ਮਚਯੋ ਲੋਹ ਭਾਰੀ ਬੀਰ-ਜੂਝੇ ਦਯੋਤ-ਦਲ^{੧੬},
 ਗਿਰੇ-ਮਹਾਂ-ਰਨਪੀਰ ਆਹਵ-ਸਿਮਟ-ਕੈ^{੧੭} C ॥
 ਮਹਾਂ-ਭੀਮ-ਦਾਨੋ ਤਿਲਸਮ-ਦਲ-ਗੰਧੁਬ-ਤਹਾਂ^{੧੮},
 ਸੋਰ, ਸਾਂਪ-ਭੈਕਰ ਫੁੰਕਾਰਤ ਲਪਟ ਕੈ ॥੮੭॥੪੨੨੨॥੨੩੦੪॥
 ਕਟੀ-ਬਹੁ-ਸੈਨ, ਦਾਨੋ-ਬਿਨੁ-ਚੈਨ-ਸਭੀ,
 ਚਲਤ-ਨਹਿ ਪੋਰਖ^{੧੯} ਬਸਾਤ-ਨਹਿ-ਜੂਝ-ਹੀ^{੨੦} ॥
 ਹੁਤੇ-ਜੇ-ਸ ਜਾਨੈ-ਸਰਦਾਰ ਤਿਨ ਮਾਹ ਬਭੇ,
^{੨੧}ਕੀਨ-ਜੋ-ਬਿਚਾਰ ਅਰਿ-ਰੁਕੇ-ਜੁੱਧ-ਲੂਝ-ਹੀ ॥

੧. ਨਗਾਰਾ ਵਜਾ ਕੇ। ੨. ਰਾਜੇ (ਵੀਰਯ ਨਾਦ) ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਚੋਬ ਲਾ ਕੇ। ੩. ਨਦੀ ਦਾ ਰਾਹ,
 ਪਹਾੜਾਂ ਦਾ ਰਸਤਾ। ੪. ਰਸਤਾ। ੫. ਲੜਾਈ, ਜੰਗ। ੬. ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ। ੭. ਯੱਧੇ ਮਾਰੇ। ੮. ਚੰਗੇ
 ਰਾਜੇ। ੯. ਹਕੂਮਤ। ੧੦. ਸ਼ਰਣ। ੧੧. ਜਿਹੜੇ ਘਾਟਾਂ ਵਾਲੇ ਰਖਵਾਲੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਛਿਰ (ਉਹ) ਬਹੁਤ ਕੁੱਠਿਤ ਹੋਏ।
 ੧੨. (ਉਹਨਾਂ) ਖਲੋ ਕੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਦੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ। ੧੩. ਵਿਗਾਰ ਵਿਗਾਰ। ੧੪. ਦਬਾ ਕੇ
 ਹਥਾਰਾਂ ਨੂੰ। ੧੫. ਕਾਲੀ ਨਾਲ ਯੋਧਿਆਂ ਦੇ ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ ਅਤੇ ਉਠ ਦੌੜੇ। ੧੬. ਦੈਂਤਾਂ ਹੋ ਦਲ। ੧੭. ਇਕਤ੍ਰ
 ਹੋ ਕੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ। ੧੮. ਓਥੇ ਦੈਂਤਾਂ ਦਾ ਮਹਾਂ ਭਯਾਨਕ ਅਤੇ ਜਾਦੂ ਦੇ ਗੰਧੁਬਾਂ ਦਾ ਦਲ (ਸੀ)। ੧੯. ਤਾਕਤ। ੨੦. ਲੜਿਆਂ
 ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ। ੨੧. ਵੀਚਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਵੈਰੀ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਹੁਕੇ ਹੋਏ ਲੜਦੇ ਹਨ।

A ਪਾ: ਬੈਠੇ ਰਖਵਾਰੇ ਪਖਵਾਰੇ ਪੈ ਕੁਪੇ ਆਏ ਘਨੇ।

B ਪਾ: ਛੁਟੇ ਦਿਸ ਦੋਊ ਤੁਪਕ ਤੀਰ ਸਸਤ੍ਰ ਘਨੇ। ਅਸਤ੍ਰਨ ਅਨੇਕ ਛੁਟੇ ਬੀਰਨ ਝਪਟ ਕੈ।

C ਪਾ: ਗਿਰੇ ਗਜ ਉਸਟ ਤੁਰੇ ਆਹਵ ਸਿਮਟ ਕੈ, ਵੀ ਹੈ।

ਬੀਸ ਬਿਸ੍ਰਾ ਛਲ-ਹੈ ਪ੍ਰਪੰਚ^੧ ਸਭੀ ਦੇਵਪਾਲ^੧,
 ਸਨੇ^{੧A} ਸੈਨ ਸੁਰਨਾਹ-ਗਏ-ਦੇਵ-ਰੂਝ ਹੀ ॥
 ਕੀਨਜੋ ਪ੍ਰਪੰਚ ਸਿਹਰ, ਰਚਜੋ ਤਿਲਸਮ-ਦਵ^੧,
 ਭਾਜਜੋ-ਕਿਧੋ-ਦੁਰਜੋ-ਜਾਇ ਬੁਧਿ-ਬਲ ਸੂਝ-ਹੀ ॥੮੮॥੪੨੩॥੨੩੦੫॥

ਦੀਪਕ ॥

ਹੈ-ਗੇ-ਜੇ-ਦੇਵ ਬੰਦਸਾਰ^੧ ਤੇ ਮਗਿਯ ਤਿਨੈ,
 ਪੂਛੋ-ਸਭਿ-ਭੇਦ-ਤਾਂ-ਸੋ-ਯੋਕਾ-ਯੋਕ^੧ ਠੀਕ ਕੈ ॥
 ਦੇ-ਕੈ ਭਯ-ਤ੍ਰਾਸ ਤਿਸੈ, ਪ੍ਰੀਤਿ-ਐ-ਦਿਲਾਸਾ ਘਨਾ,
 ਕਹੈ-ਸੁਰ-ਭੇਦ ਸਭੀ ਸਾਰੁ ਯੇ-ਤਰੀਕ-ਕੈ^੧ ॥
 ਪਠਜੁ ਦੂਤ ਦੇਵਨ ਮੰਗਿਯ ਲੀਨਜੋ ਬੰਦ ਹੂੰ ਤੇ,
 ਬਿਠਾਯ-ਦਿਲਾਸਾ-ਦੀਨ, ਪੂਛੋ-ਭੇਦ ਠੀਕ-ਕੈ^੧ ॥
 ਕਹੋ-ਸਾਰੀ ਬਾਤ-ਸਭਿ, ਦੈਹਉ^੧-ਛੋਰ-ਤੁਮੈ-ਆਜ,
 ਨਾ ਤੋ ਹਨੈ ਠੋਰ ਸਭੈ^੧, ਡਾਰੋ ਪੀਠ^B ਈਕ-ਕੈ^੧ ॥੮੯॥੪੨੪॥੨੩੦੬॥
 ਦਵਨ-ਬਿਚਾਰ-ਕੀਨਜੁ ਹੈ ਨ ਇਹਾਂ ਬਿਸਨੁ-ਦੇਵ,
 ਹਹਿਗੋ-ਨ-ਦੇਵ-ਪਾਲ, ਦੇਵ-ਨ-ਕੁਮਕ ਹੈ^੧ ॥
 ਆਗੇ-ਜੇ ਜੁਝਗੇ^੧ ਰਨਕਰ-ਸਮੁਹਾਯ^੧ ਸੂਰ,
 ਲੀਨਜੁ ਹੈ ਜਿਵਾਯ ਤਿਨੈ ਯਾ-ਮੈ ਨਾਹਿ ਸਕ^੧ ਹੈ ॥
 ਕਹੈ-ਬਿਨੁ-ਬਾਰ ਹੈ-ਨ-ਪ੍ਰਾਨ ਮਮ^੧ ਕੋਨੈ-ਬਿਧਿ^੧,
 ਘਾਲੋ ਮਾਰ^੧ ਦਾਨਵ ਸਭਿ ਛਿਨ ਮੈ ਤਮਕ ਹੈ^੧ ॥
^੧ਮਰਹਿ ਜੇ-ਕੂਰ-ਹੈ ਕੈਦ-ਮੈ ਬਿਬਸਿ-ਸਭੀ,
 ਨਸਹਿ^੧ ਦੋਉ-ਲੋਕ ਬੜੋ ਜੀਯ-ਕੋ-ਕਲੰਕ ਹੈ^੧ ॥੯੦॥੪੨੫॥੨੩੦੭॥

੧. ਯਕੀਨਨ। ੨. ਜਾਦੂ, ਮਾਯਾ। ੩. ਇੰਦ੍ਰ। ੪. ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਸਮੇਤ ਸੈਨਾਂ ਦੇ ਇੰਦ੍ਰ ਅਤੇ ਦੇਵਤੇ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ੫. ਜਾਦੂ ਦੇ ਦੇਵਤੇ। ੬. ਕੈਦਖਾਨਾ। ੭. ਇੱਕ ਇੱਕ ਤੋਂ। ੮. ਇਸ ਰਾਹ ਨਾਲ। ੯. ਚੰਗਾ ਕਰ ਕੇ। ੧੦. ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਥਾ ਮਾਰ ਦਿਆਂਗਾ। ੧੧. ਇੱਕ (ਇੱਕ) ਕਰ ਕੇ ਪੀਹ ਸੁੱਟਾਂਗਾ। ੧੨. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਮਦਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ੧੩. ਮਰ ਗਏ। ੧੪. ਸਨਮੁਖ ਜੰਗ ਕਰਕੇ। ੧੫. ਭੁਮ। ੧੬. ਸਾਡੇ। ੧੭. ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਵੀ। ੧੮. ਮਾਰ ਸੁੱਟਣਗੇ। ੧੯. ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ। ੨੦. ਜੇ ਬੁਠ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ (ਅਰਥਾਤ ਜੇ ਪਤਾ ਲਗ ਗਯਾ ਕਿ ਇਹ ਫੁਠ ਹੈ) ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਬੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਕੈਦ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਰ ਜਾਵਾਂਗੇ। ੨੧. ਅੰਤਹਕਰਣ ਨੂੰ ਦੁਖ ਹੈ।

A ਪਾ:--ਸਨੇ, ਦੀ ਥਾ, ਯਾਨੇ 'ਹੈਯਨ', 'ਹਯਨ' ਅਤੇ 'ਸੈਨ' ਤੇ 'ਸਯਨ' ਪਾਠ ਵੀ ਮਿਲੇ ਹਨ।

B ਪਾ:-- ਡਾਰੋ ਪੀਰ, ਵੀ ਹੈ।

ਗਯੈ ਰਾਜ ਸੁਰਪਤਿ ਫਿਰਤ-ਨ-ਕਉਨੈ-ਬਿਧ
 ਫਿਰ ਹੈ-ਜਉ-ਭਾਗ-ਬਠਿ ਉਦਯ ਦੇਵਤਨ ਕੇ ॥
 ਤੇਤੀਸ ਕੋਟਿ ਦੇਵ ਪ੍ਰਾਨਾ ਸਭੀ ਬਿਸਨੁ ਆਦਿ,
 ਕਰਤ ਤਪਸਯਾ ਜਾਯ ਧਰ ਭੇਖਾ ਬਨ
 ਕਰਤ ਭਗਤਿ ਸੁਰ, ਦੀਨ ਆਰਤ ਹੂੰ ਹੈ,
 ਦੀਨ ਗਤਿ ਰੀਝੈ ਮਹਾਕਾਲ ਯਕ ਛਿਨ ਮੋA ॥
 ਧਰ ਬਜਰੰਗਾ ਰੂਪ, ਧਾਵੈ ਲੈ ਸੰਗ ਸੁਰ,
 ਮਾਰੈ ਚੁਨਿ ਅਸੁਰ ਸਭਿ, ਚੈਨ ਦੇਵ ਗਨ ਮੋ ॥੯੧॥੪੨੬॥੨੩੦੮॥
 ਤਾਂ-ਤੇ-ਅਬ ਲੀਜਯੈ ਪ੍ਰਾਨ-ਕੋ-ਬਚਾਯ-ਸਭਿ,
 ਹੂੰ-ਕੈ-ਖਲਾਸ ਬੇਦ-ਸਤ੍ਰੁਨ-ਚੁਗਾਲ-ਤੇ ॥
 ਯਹਿ ਤੇ ਤਿਲਸਮ^੯ ਰਚਯੈ ਹੈ ਪ੍ਰਪੰਚ-ਕਰ^{੧੦},
 ਯਾਂ-ਤੇ-ਨ-ਫਿਰਤ ਰਜਧਾਨੀ ਸੁਰਪਾਲ ਤੇ ॥
 ਲੀਨਯੈ-ਹੈ-ਮੰਗਾਯ ਜਾਸੂਸ^{੧੨} ਭੇਦ ਠੋਰ ਠੋਰ,
 ਰਹਯੈ ਨ ਦਰਾਵ^{੧੩} ਕਛ ਯਾਂਹਿ-ਕੇ-ਸੰਭਾਲ-ਤੇ^{੧੪}
 ਲੇਵਹਿਗੇ ਤੋੜ ਤਿਲਸਮ ਪਰਪੰਚ ਸਭਿ,
 ਦੂਤ ਫਿਰ-ਗਏ-ਸਭਿ ਲੋਕ-ਲੋਕ ਭਾਲ-ਤੇ^{੧੫}B ॥੯੨॥੪੨੭॥੨੩੦੯॥
^{੧੬}ਕਹਿ-ਜੋ-ਦੁਰਾਯ-ਅਬ, ਫਿਰੇਗੋ ਨਾ-ਰਾਜ-ਸਕ੍ਰ,
 ਲੈ-ਹੈ^{੧੮} C ਹਤ-ਤੁਰਤ-ਸਭਿ^{੧੭} ਮਾਰੈ-ਘਾਲ^{੧੮} ਛਿਨ-ਮੈ ॥

੧. ਜਦੋਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਵਡੇ ਕ੍ਰਮ ਵਲ ਦੇਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਗੇ (ਤਾਂ ਰਾਜ) ਮੁੜੇਗਾ। ੨. ਤੇਤੀਹ ਪਦਵੀਆਂ ਦੇ ਮੁਖਤ ਦੇਵਤੇ। ੩. ਤਪਸ੍ਵੀਆਂ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਧਾਰ ਕੇ। ੪. ਕੰਗੂਲ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ। ੫. ਅਧੀਨਗੀ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ੬. ਵਜ੍ਹ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਾਲਾ, ਸਰਬਲੋਹ ੭. (ਤਾਂ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤਿ ਹੋਵੇਗੀ। ੮. ਦੁਸਮਣਾਂ ਦੇ ਪੰਜੇ ਦੀ ਕੰਦ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋ ਕੇ। ੯. ਇੰਦ੍ਰਜਾਲ। ੧੦. ਧੱਖੇ ਨਾਲ। ੧੧. ਇੰਦ੍ਰ ਦੀ। ੧੨. ਦੂਤ, ਭੇਤ ਲਿਐਣ ਵਾਲਾ। ੧੩. ਲਕਾਉ। ੧੪. ਇਸ (ਦੇਵਪੁਰ) ਦੇ (ਰਾਜ) ਸੰਭਾਲਣ ਵਿੱਚ। ੧੫. ਬੰਜਦੇ ਹੋਏ। ੧੬. ਜੋ ਅਸੀਂ ਝੂਠ ਵੀ ਕਹਿਏ ਤਾਂ ਵੀ ਇੰਦ੍ਰ ਦਾ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੇਗਾ। ੧੭. (ਦੈਂਤ) ਸਾਰਿਆਂ (ਕਿਲਿਆਂ) ਨੂੰ ਮਾਰ (ਤੋੜ) ਲੈਣਗੇ। ੧੮. ਮਾਰ ਸੁੱਟਣਗੇ।

A ਪਾ:—ਕਰਤ ਭਗਤਿ ਲਰ ਦੀਨ ਆਰਤ ਹੂੰ ਵੈ ਦੀਨ ਗਤਿ ਰੀਝੈ ਤਬ ਮਹਾਕਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਯਕ ਛਿਨ ਮੈ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਈਤਾਂ ਵਿੱਚ:—‘ਲਰ’ ਦੀ ਥਾਂ ‘ਰਲ’ ਵੀ ਹੈ।

B ਪਾ:—ਲੇਵੇਗੋ ਤੋੜ ਤਿਲਸਮ ਪ੍ਰਪੰਚ ਸਭੀ ਨਉਰ ਨਉਰ ਦੂਤਨ ਫਿਰ ਗਏ ਫਿਰ ਸਭੀ ਲੋਕ ਲੋਕ ਭਾਲ ਤੇ।

C ਪਾ:—ਲੀਠੈ, ਵੀ ਹੈ,— ਇਹੋ ਜਹੇ ਬੋਝੇ ਫਰਕ ਵਾਲੇ ਪਾਠਾਂਕੁ ਛਡ ਦਿਤੇ ਹਨ।

ਹੋਤੁ ਨ ਤਿਲਸਮ, ਪ੍ਰਪੰਚ, ਸਿਹਰ, ਇੰਦ੍ਰ-ਜਾਲ,
 ਦੇਤੁ-ਹਉ-ਪ੍ਰਾਨ-ਸਭਿ ਗੋਪ-ਰਾਖ-ਮਨ-ਮੈ' ॥
 ਤਸੰਦੁਕ-ਬੋ-ਜਿਯਾ^੧, ਇੰਦ੍ਰ ਕੇਰਿ-ਰਾਜਧਾਨੀ-ਉਪਰ,
 ਬਚਤਿ-ਸਮਗ੍ਰੀ ਔ ਅਮਨ^੨ ਦੇਵਤਨ-ਮੈ ॥
 ਬਚੀ-ਯੋ-ਨ-ਰਜਧਾਨੀ ਅਮਨ-ਨ-ਦੇਵ-ਕੁਲੀ^੩,
 ਦੋ-ਮੋ-ਨ-ਏਕ-ਭਯੋ^੪, ਧੀਰਜ-ਨ-ਤਨ-ਮੈ ॥੯੩॥੪੨੯॥੨੩੧੦॥
 ਦੀਨੁ-ਧਿਰਵਾਸ-ਅਸੁਰ, ਕੀਨੁ-ਕਉਲ-ਪ੍ਰਾਨ-ਕਰ^੫,
 ਕੇਹਉ^੬ ਖਲਾਸ^੭ ਸਭਿ, ਭਾਖਯੋ-ਜੋ-ਸੋਚ-ਹੀ ॥
 ਨਾਹਿ-ਤੋ-ਮਾਰੁ-ਠੋਰ ਬੰਦ-ਬੰਦ-ਜੁਦਾ ਕਰਉ^੮,
 ਦੇਹਉ^੯-ਲੁਠਾਯ^{੧੦}, ਮਾਸ-ਕਾਕ, ਚੀਲ ਭੱਖ-ਹੀ^{੧੧} ॥
 ਕੀਨਜੁ ਜਬ ਕੋਲ-ਪੁਖਤਹ^{੧੨}, ਭਾਖਯੋ ਸਭਿ ਭੇਦ ਸੁਰਨ,
 ਹੈ-ਯਹਿ ਤਿਲਸਮ, ਸਿਹਰ, ਜਾਦੂ, ਬਿਸਨੁ ਰਚ-ਹੀ^{੧੩} ॥
 ਦੀਨਜੁ-ਹੈ-ਖਪਾਯ-ਸੈਨ, ਕੀਨਜੁ ਜੁੱਧ ਨਾਹਕ^{੧੪} ਕੈ,
 ਯਹ-ਤੋ ਪਰਪੰਚ^{੧੫}, ਇੰਦ੍ਰ-ਜਾਲ ਕੈ-ਕੈ ਗੱਛ-ਹੀ^{੧੬} ॥੯੪॥੪੨੯॥੨੩੧੧॥
 ਪੂਛਯੋ-ਤਬ-ਭੇਦ, ਔਰ-ਭਾਜੋ-ਕਿਤ ਠੋਰ,
 ਸਭਿ-ਕਹੋ-ਸਮੁਝਾਯ, ਤੁਮਹਿ-ਦੇਹੋ-ਹਉ^{੧੭}-ਛੋਰ-ਕੈ ॥
 ਕਹਯੋ-ਸਭਿ-ਪ੍ਰੇਰ-ਭੇ-ਹੈ^{੧੮}-ਦੂਰ^{੧੯} ਸੁਨੋ ਭੂਪ-ਤਨਜ^{੨੦}A,
 ਜਾਨਤ-ਬੋ-ਜੋਤਕ ਸੋ-ਕਹਯੋ ਤੋ-ਸਨ^{੨੧} ਭੋਰ-ਕੈ^{੨੨} ॥
 1^{੨੩}ਲੀਨਜੁ-ਹੈ-ਪਕਰ-ਦੂਤ-ਜੁੱਧ-ਹੀ ਕੇ ਬੀਚ-ਸਭੀ,
 ਤਬ-ਤੇ ਗਹਿ^{੨੪} ਰਾਖਯੋ ਬੰਦ ਕੈਦ ਮਾਹਿ ਜੋਰ ਕੈ^{੨੫} ॥
 ਜਾਨਤ-ਹੈ-ਨਾਹਿ-ਕਛੂ, ਭਾਗਯੋ-ਕਿਧੋ^{੨੬}-ਦੁਰਯੋ-ਜਾਯ^{੨੭},
^{੨੮}ਮਨ-ਬਚ-ਕਹਬਿ-ਤੁਮੈ-ਨਿਸਚੈ-ਛਲ-ਛੋਰ ਕੈ ॥੯੫॥੪੩੦॥੨੩੧੨॥

੧. ਮਨ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾਵ ਰਖ ਕੇ। ੨ ਵਸੀਲਾ ਕਰਨਾ, ਇਲ ਵਿਚ ਵਸੀਲਾ ਸੀ। ੩-੪. ਇਉਂ ਨਾਂ ਰਜਧਾਨੀ ਬਚੀ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅਮਨ ਰਹਿਆ। ੫. ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਵੀ ਨਾਂ ਹੋਈ। ੬. ਨਿਯਮ ਨਾਲ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ੭. ਆਜਾਦ ੮. (ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਮਾਰ ਕੇ) ਵਿਛਾ ਦਿਆਗੇ। ੯. ਖਾਣਗੀਆਂ। ੧੦ ਪੰਕਾ ਇਕਰ ਰ, ਪੂਰਾ-ਵਚਨ। ੧੧. ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ੧੨. ਬੋ-ਅਰਥ, ਨਿਕੰਮਾ। ੧੩. (ਛਲ, ਮਾਯਾ)। ੧੪. ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ੧੫. (ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ) (ਇਸ ਸਾਰੀ ਮਾਯਾ ਨੂੰ) ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ (ਆਪ) ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ੧੬. ਹੋ ਰਾਜੇ ਦੇ ਪੁਤ੍ਰ! ੧੭. ਤੋਰੇ ਪਾਸ। ੧੮. ਚਾਨਣਕਰ ਕੇ, ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ। ੧੯. (ਸਾਨੂੰ) ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੂਤਾਂ ਨੇ ਫੜ ਲਿਆ ਸੀ। ੨੦. ਪਕੜ ੨੧. ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਜੇਲ ਵਿੱਚ ਬੰਦ। ੨੨. ਭਜ ਗਯਾ ਹੈ ਅਥਵਾ ਜਾ ਕੇ ਲੁੱਕ ਗਯਾ ਹੈ। ੨੩. ਅਸਾਂ ਯਕੀਨਨ ਛਲ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਕੇ ਮਨ ਬਾਣੀ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

A ਪਾ:—ਕਹਯੋ ਸਭਿ ਪ੍ਰਾਨ ਕਰੈ ਦੂਰ ਸੁਨੋ ਭੂਪ ਤਨੇ।

ਭਾਵੈਂ ਅਥ ਮਾਰਘਾਲ', ਭਾਵੈਂ-ਤੇ ਖਲਾਸ' ਕਰ,
 ਜਾਨਤ-ਸੁ-ਕਹਜੋ-ਸਭਿ ਤੋ-ਪੇ
 ਰਾਖਉ ਧਰਮ-ਕੋਲ', ਨਿਬਾਹੋ ਪ੍ਰਾਨ' ਬੋਲ ਕੇ ਜੋ,
 ਤੁਭ ਤੋ ਖਲਾਸ ਕਰੋ, ਬਾਢੈ ਜਸ
 ਛਾਡੋ ਧਰਮ-ਨੀਤਿ' ਕੇ-ਤੁ, ਭਾਵੈ-ਸੁ-ਕਹਹੁ ਹੋ ਭੂਪ !
 'ਲਾਲ-ਹੋ-ਕਲੋਕ-ਤੁਮੈ-ਅਪਜਸ-ਬਿਸੇਖ-ਹੀ ॥
 ਹਉਂ ਤਾਂ-ਦਿਨ-ਹੂੰ-ਤੇ-ਤੁਯਾਗ-ਜੋ-ਆਸ-ਜੀਵਨ-ਕੋ,
 ਜਾਂ-ਦਿਨ-ਤੇ ਪਰਜੋ ਬੰਦ-ਦੈਤਨ-ਕੇ-ਛੋਕ-ਹੀ ॥੯੬॥੯੩੧॥੨੩੧੩॥
 'ਮਾਰੇ-ਤੇ-ਮੋਰੇ, ਜੋ-ਆਵੈ-ਕਰ ਦੇਵ-ਪਾਲ,
 ਮਿਟੈ-ਜੋ ਬਿਗ੍ਰਹ' ਤੋ-ਦੇਰਿ ਨਾਹਿ-ਕੀਜਯੈ ॥
 ਆਵੈ-ਨਹਿ-ਹਾਥ-ਕਛੁ, ਲਾਗੈ' ਸੰਤਾਪ' ਬਡੋ,
 'ਦੇਵ-ਦੋਖ-ਬਯਾਪੈ-ਤੁਹਿ-ਅਪਜਸ ਕਿਮ-ਲੀਜਯੈ ॥
 ਬਾਢੈ-ਜਸ-ਧਰਮ ਜਾਂ ਤੇ, ਨਿਬਹਤ-ਹੈ ਪ੍ਰਾਨ ਅਜੇ,
 ਉਬਰਤ-ਹੈ-ਉਬਾਰ-ਪ੍ਰਾਨ' ਸੁਧਾ-ਜਸ' ਪੀਜਯੈ ॥
 ਹਉਂ ਤੋ ਬਿਥਿਸ' ਤੁਅ ਦਾਮ' ਬੀਚ ਫਸਜੋ ਆਯ,
 ਭਾਵੈਂ ਮਾਰ-ਘਾਲੁ, ਭਾਵੈਂ-ਰਿਹਾਦੀ ਮਮ ਦੀਜਿ ਜੈ ॥੯੭॥੯੩੨॥੨੩੧੪॥
 ਕੀਨਜੋ-ਬਿਚਾਰ-ਸਭਿ-ਦਾਨਵ-ਮਿਲ-ਭੂਪ-ਠਨਯ',
 'ਮੰਤ੍ਰੀ-ਜੂਤ-ਭੂਪ ਸਕਲ-ਦੀਨ-ਯੁ-ਡਾਡ-ਬੰਦ ਤੇ ॥
 ਭਾਖਜੋ-ਹਥਯਾਰ ਸਭੈ ਡਾਰ' ਦੇਹੁ ਹਾਥਨ ਸੋਂ
 ਗਹੋ-ਤ੍ਰਿਨ-ਦੇਤ-ਸਥਿ' ਛੂਟੋ ਤਬਿ ਫੰਦ' ਤੇ ॥
 ਮਾਨਜੋ-ਸੁਰ-ਕਹਜੋ-ਦੈਤ', ਕੀਨਜੋ ਬਿਵਤ' ਸੋਊ,
 ਦੀਨਯ ਹਥਯਾਰ ਡਾਰ, ਗਹਯੋ ਤ੍ਰਿਨ' ਦੰਦ ਤੇ ॥

੧. ਮਾਰ ਸੁੱਟ। ੨. ਆਜਾਦ। ੩. ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰ ਕੇ, ਨਿਰਣਯ ਕਰ ਕੇ। ੪. ਇਕਰਾਰ ਦਾ ਨਿਸਚਯ। ੫. ਨਿਰਮ।
 ੬. ਚੰਗਾ। ੭. ਧਰਮ ਦੀ ਮਰਜਾਦਾ, ਨੀਤੀ ਦਾ ਧਰਮ। ੮. ਤੈਨੂੰ ਨਿੰਦਾ ਰੂਪ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਲੋਕ ਹੀ ਲਗੇਗਾ।
 ੯. ਧੱਕੇ ਹੋਏ ਦੰਤਾਂ ਦੀ ਕੰਦ ਵਿੱਚ। ੧੦. ਸਾਡੇ ਮਾਰਨ ਤੋਂ—ਜੇ ਇੰਦ੍ਰ ਹੱਥ ਆ ਜਾਵੇ ੧੧. ਜੰਗ।
 ੧੨. ਪਛਤਾਵਾ। ੧੩. ਤੈਨੂੰ ਅਧਿਦੈਵਕ ਤਾਪ ਲਗੇਗਾ (ਫਿਠ) ਕਿਉਂ ਬੁਰਿਆਈ ਨੂੰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ? ੧੪. ਅਜੇ (ਸਾਡੇ)
 ਪ੍ਰਾਣ ਬਚ ਸਕਦੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾ ਕੇ। ੧੫. ਯਸ ਰੂਪ ਅੰਮ੍ਰਿਤ। ੧੬ ਪਰਾਧੀਨ। ੧੭ ਫਾਹੀ। ੧੮-੧੯. ਰਾਜੇ ਦੇ ਪੁੱਤਾਂ
 ਨੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੰਤਾਂ, ਮੰਤ੍ਰੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜੇ (ਵੀਰਯਨਾਦ) ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕੰਦ
 ਤੋਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ੨੦. ਸੱਟ। ੨੧. ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੇਦਾ ਨਾਲ ਘਾਹ ਫੜੋ। ੨੨. ਕੰਦ। ੨੩. ਦੰਤਾਂ ਦੇ ਕਹੇ ਨੂੰ—ਦੇਵਤਿਆਂ
 ਮੰਨ ਲਿਆ। ੨੪. ਤਰੀਕਾ। ੨੫. ਘਾਹ।

A ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਵਾਲੀ ਥੀੜ ਵਿੱਚ :- 'ਲਾਗੈ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਛਾਡੋ' ਪਾਠ ਹੈ।

ਦੀਨ-ਛੋਡ ਤਤਛਿਨ, ਮਨਾਯ ਆਨੰ ਭੂਪਤਿ ਕੋ.
 ਦੀਯੋ-ਡੰਕ-ਫਤਹ^੩ ਤਿਨਹ, ਹਰਖ-ਅਨੰਦ ਤੇ ॥੯੯॥੪੩੩॥੨੩੧੫॥
 ਦੀਪਕ ॥ ਚਦਹਿ-ਸੁਮੇਰੁ ਸਭਿ-ਤੋਰਯੋ ਤਿਲਸਮ-ਬਿਸਨੁ^੪,
 ਪੋਠੋ-ਸੁਰ-ਲੋਕ ਅਸੁਰ, ਦੈ-ਦੈ-ਦਮਾਮਨੀ^੫ ॥
 ਲੋਕ-ਲੋਕ-ਜੀਤਯੋ^A ਅਰੁ-ਲੂਟ ਜੋ-ਭੇਡਾਟ-ਸਕਲ,
 ਪਹੁੰਚਯ ਸੁਰ-ਪਾਲ-ਗੁਪ^੬ ਲੂਟਯੋ ਸੁਰ-ਭਾਮਨੀ^੭
 ਤੋਰਯ ਬਜ੍-ਰੇਖ^੮ ਸਭਿ ਲੀਨਕੁ^B ਸਿ-ਪਦਾ^੯ ਸਕਲ,
 ਜੀਤਯੋ-ਸਿਵ ਬੁਹਮ-ਪੁਰੀ, ਅਫਰ-ਸੀ-ਕਾਮਨੀ^{੧੦} ॥
 ਜੀਤਯੋ-ਲੁਕੋਸ ਗ੍ਰਹ^{੧੦}-ਬਰੁਨ^{੧੧} ਜਮ, ਜੱਛ, ਸੁਰ,
 ਸਸਿ, ਸੁਰਪਾਲ-ਜੀਤਯੋ ਜੀਤਯੋ ਸਭ ਧਾਮਨੀ^{੧੨} ॥੯੯॥੪੩੪॥੨੩੧੬॥
 ਪੱਠੋ ਦੀਨਕੁ ਲੋਕ ਲੋਕ ਪਾਯਕ-ਪ੍ਰਧਾਨ^{੧੩} ਤਹਾਂ.
 ਠੰਰ-ਠੰਰ-ਫੇਰੀ ਯੋ-ਦੁਹਾਈ ਬੀਰਜਨਾਦ ਕੀ ॥
 ਮਿਲੈ ਲੈ ਲੈ ਭੇਟ^{੧੪} ਪੁਰਜਨ^{੧੫} ਸੁਰ, ਜੱਛ-ਆਦਿ,
 ਮਾਨ ਜੋ ਆਨ ਭੂਪਤਿ ਕੋ ਪ੍ਰਜਾ-ਅਹਿਲਾਦ-ਕੀ^{੧੬} ॥
 ਫੇਰੀ ਯੋ ਦੁਹਾਈ ਮਾਰਤ-ਲੋਕ^{੧੭} ਸੇਸ-ਲੋਕ-ਸਕਲ^{੧੮},
 ਦੇਸ-ਦੇਸ ਲੋਕ-ਲੋਕ ਦੀਪ-ਦੀਪ ਆਦਿ ਕੀ ॥
 ਕੀਨ ਨਿਰਥਾਦ^{੧੯} ਸਭਿ, ਦੇਸ, ਲੋਕ, ਪੁਰੀ ਜੀਤਯੋ,
 ਕਰਯੋ ਅਭਿਖੇਕ-ਦੈ^{੨੦} ਦੇਵਨ-ਬਿਬਾਦ-ਕੀ^{੨੧} ॥੧੦੦॥੪੩੫॥੨੩੧੭॥
 ਦੈ ਦੈ ਮੁਖਾਰਕੀ^{੨੨} ਪਠਾਯੋ ਭੂਪ-ਜੀਤਿ-ਸਮਰ^{੨੩},
 ਹੀਰ, ਚੀਰ-ਭੇਜਯੋ ਤਹਾਂ ਮਨਿ-ਗਨ-ਅਸੇਖ-ਹੀ^{੨੪} ॥
 ਭਰ ਭਰ ਖਰਵਾਰਹਾ^{੨੫} ਪਦਾਰਥ-ਤੈਲੋਕ-ਸਭੀ,
 ਦੇਵ, ਦਨੁਜ^{੨੬}, ਮਾਨਵਹਿ-ਸੰਪਤਿ-ਬਿਸੇਖ-ਹੀ^{੨੭} ॥

੧. ਹੁਕਮ । ੨. ਵਿਜਯ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਵਜਾਇਆ । ੩. ਵਿਸ਼ਨੂ ਦਾ (ਰਚਿਆ ਹੋਇਆ) ਜਾਦੂ । ੪. ਧੋਸੇ ਵਜਾ ਵਜਾ ਕੇ ।
 ੫. ਇੰਦੁ ਦੇ ਘਰ ਵਿੱਚ । ੬. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਸਤੀਆਂ ਨੂੰ । ੭. ਪੱਕੀਆਂ ਤਾਰਾਂ, ਜੰਦਰੇ, ਤਾਲੇ । ੮. ਸਮਝੀ ।
 ੯. ਅਪਸਰਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਇਸਤੀਆਂ । ੧੦. ਬੁਹਮਾਂ ਦਾ ਘਰ । ੧੧. ਪੁਰੀਆਂ ਨੂੰ । ੧੨. ਮੁਖ ਜੰਦਰੇ । ੧੩. ਨਜ਼ਰਾਨਾ ।
 ੧੪. ਸਹਿਰੀ ਆਦਮੀ । ੧੫. ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ । ੧੬. ਮਾਤ ਲੋਕ. ਵਾਜੂ ਲੋਕ, ਮਾਰੂਤ ਮੰਡਲ । ੧੭. ਸਾਰਾ
 ਹੀ ਸੇਸਨਾਗ ਦਾ ਲੋਕ, ਥਾਕੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਲੋਕ । ੧੮. ਝਗੜੇ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਅਮਨ, ਸਾਂਤੀ । ੧੯. (ਵੀਰਜਨਾਦ) ਦੈਂਤ ਨੂੰ
 ਰਾਜ-ਤਿਲਕ । ੨੦. ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਰ ਦੇਣ ਦਾ । ੨੧. ਵਧਾਈ । ੨੨. ਰਾਜੇ ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ
 ਜਿੱਤ ਦੀ । ੨੩. ਸਮੁਦਾਜ ਹੀ ਸੰਤੀਆਂ । ੨੪. ਬਹੁਤ ਲੰਦੇ । ੨੫. ਦੈਂਤ । ੨੬. (ਅਤੇ) ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਮਝੀ ।

A ਪਾ:—ਲੋਕ ਲੋਕ ਲੂਟਯੋ । B ਪਾ:—ਲੂਟਿਓ । C ਪਾ:—ਜੀਤਿਓ ਸੁਰਪਾਲ ਥਰਨ ।

D ਪਾ:—ਅਭਿਖੇਕ ਦੇਵ ਦੈਂਤਨ ਬਿਬਾਦ ਕੀ । E ਪਾ:—ਖਿਰਵਾਰਹਾ ।

ਅਛਰ^੧, ਬਰੰਗ^੨, ਹੂਰ, ਪਰੀ, ਪਦਮਨੀ, ਚਤੁਰ^੩,
 ਬਾਸਕਿਜਾ^੪ ਮਨੁਜਾ A ਦ੍ਰਿਗ-ਚਾਰੁ-ਕੱਜ-ਬੇਖ-ਹੀ^੫ ॥
 ੨ ਨਵਲ-ਸੁ-ਕੁਮਾਰਿ-ਸਭਿ-ਅਬਲਾ-ਨਿਜ-ਬੈਸ-ਬੋਰਿ,
 ਸਾਂਚਨ-ਸੁਧਾਰੀ-ਇੰਦੁ-ਮੁਖੀ ਸੋਹਿਤ-ਪੇਖ-ਹੀ^੬ ॥ ॥੪੩੬॥੨੩੧੮॥
 ੧ ਨਵਲ ਸੁ-ਲੋਚਨਿ-ਸੁਰ, ਜੱਛ ਆਦਿ-ਦੇਵਗਨ,
 ੧੨ ਖੋਰਸ-ਬਰਖ-ਬੈਸ, ਪਠੇ-ਸਭਿ-ਸਮਾਜ-ਹੀ ॥
 ਭੂਸਨ-ਅਮੋਲ, ਦਿਬ-ਬਸਨ^{੧੧}, ਤੁਖਾਰ-ਸਰਸ^{੧੨},
 ੧੩ ਬਿਬਾਨਨ-ਸਯੈਦ-ਸੁਭਗ, ਮਨਿ-ਗਨਿ-ਦਿਬ-ਸਾਜ-ਹੀ ॥
 ੧੪ ਪਨਿਯੋ-ਦੈ-ਭੋਟ-ਮਨਿ-ਮਾਨ-ਸੋਸ-ਬਿਭੋ ਸਭੀ,
 ਸੰਪਤਿ^{੧੫} ਤੈਲੋਕ-ਭੋਜ-ਦੀਯੋ-ਤਖਤ, ਤਾਜ-ਹੀ ॥
 ਦੈ-ਕੈ ਬਧਾਈ ਮੁਥਾਰਕੀ ਸੁਰ-ਜੀਤਬੇ-ਕੀ^{੧੬},
 ਪੋਸਕਸ-ਭੋਟ B ਪਨਯੋ-ਦੂਤਨ-ਦੈ-ਰਾਜ-ਹੀ ॥੧੦੨॥੪੩੭॥੨੩੧੯॥
 ਇਤਿ-ਸ੍ਰੀ ਮੰਗਲਾਚਰਨ-ਪੁਰਾਨੇ ਕਲਮਲ-ਕਲੁਖ-ਬਿਧੁੰਸਨੋ^{੧੭}, ਬਿਮਲ-ਜਸ-ਉਦਯ^{੧੮}
 ਅਨੁਭਵ-ਪ੍ਰਕਾਸ^{੧੯} ਅਸੁਰ-ਸਮਰ-ਜੀਤਿ ਸੁਰ-ਹਾਰ^{੨੦} ਨਾਮ C
 ਚਤੁਰਥੋ-ਅਧਯਾਯ ਸਮਾਪਤਿ ਸੁਭ-ਮਸਤ^{੨੧} ॥੪॥

੧. ਅਪਸਰਾ । ੨. ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ । ਇਸਤ੍ਰੀ, ਚੰਦਲ । ੩. ਬਾਸਕਿ ਨਾਗ ਦੀ ਲੜਕੀ, ਬਾਸਕਿ ਨਾਗ ਦੀ ਕੁਲ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ । ੪. ਮਾਨੁਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਤ੍ਰੀਆਂ । ੫. ਕਮਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਨੇੜਾਂ ਅਤੇ ਸੁੰਦ੍ਰ ਲਿਬਥਾਂ ਵਾਲੀਆਂ । ੬. ਨਵੀਆਂ, ਚੰਗੀਆਂ ਕੁਮਾਰੀਆਂ, ਸਾਰੀਆਂ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ (ਜੋ) ਆਪਣੀ ਬੰਝੀ ਹੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਹਨ । ੭. (ਮਾਨੋ ਕਿ ?) ਸੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਚੰਦ੍ਰ ਵਾਂਗੂ ਮੂੰਹਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ । ੮. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੇੜਾਂ ਵਾਲੀਆਂ । ੧੦. ਸੱਠਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਮਾਜ ਭੋਜ ਦਿੱਤੇ । ੧੧. ਸੁੰਦ੍ਰ ਕਪੜੇ । ੧੨. ਸੋਹਣੇ ਘੋੜੇ, ਸੋਹਣੇ ਉੱਠ । ੧੩. ਵਿਮਾਨ ਅਤੇ ਸੋਹਣੇ ਰਥ ਮਣੀਆਂ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਸਾਯਾਂ ਵਾਲੇ । ੧੪. ਸੋਸ (ਨਾਗ) ਨੇ ਵੀ ਮੰਨ ਕੇ .ਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ (ਚੰਜਾਂ ਦੀ) ਭੋਟਾਂ ਦੇ ਭੋਜੀਆਂ । ੧੫. ਸਮਗ੍ਰੀ । ੧੬. ਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਤੁਹਫੇ ਅਤੇ ਭੋਟਾਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ । ੧੭. ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਕਾਲਖ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੮. ਨਿਰਮਲ ਉਸਤਤਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸਣ ਵਾਲਾ । ੧੯. ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸਣ ਵਾਲਾ । ੨੦. ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਦੈਤਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਹਾਰ ਵਾਲਾ । ੨੧. ਸੁਭ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

A ਪਾ:—ਮਨੁਜਾ ।

B ਪਾ:—ਪੋਸਕਸ ਭੋਜ ।

C ਪਾ: ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕਿਆਣੇ ਆਦਿਕ ਬੀਜਾਂ ਵਿੱਚ 'ਨਾਮ' ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ।